INSTITVTIONVM,

SEV

PRIMORVM IVRISPRVDENTIAE ELEMENTORVM,

LIBRI QVATVOR,

DN. IVSTINIANI, SACRATISS. PRINCIPIS, auctoritate ac iussu compositi:

Post ACCVRSII *Commentarios*,

AEGIDII PERRINI Scholia, aliorumq́; Iurisconsultorum Obseruationes, Intellectus singulares, & Additiones,

Nunc recèns IACOBI ANELLI *de* BOTTIS, *Regij in regno Neapolitano Consiliarij, Adnotationibus illustrati.*

ADDITA AD VOLVMINIS PRINCIPIVM pulcherrima ipsarum Institutionum Epitome,

DIONYSIO GOTHOFREDO Auctore, Iuris studiosis quàm vtilissima.

CVM PRIVILEGIIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

VENETIIS, Apud Iuntas. M. D. XCVIII.

INSTITVTA NE VOCANDA SINT HAEC LEGVM CVNABVLA (vt Iuſtinianus appellat) an Inſtitutiones.

ET ſi inter multos iamdiu obtinuerit Inſtituta vocati hæc iuriſprudentiæ elementa, quippe cum & Sypontinus inſtituta interdum decreta legum, atq; ſanctiones dici affirmet, & ita Iuſtinianus opus ſuũ elemẽtorũ inſcripſiſſe (id qđ & ipſe agnoſcit Sabellicus) & in Pãdectis Græcis legatur, τὰ Ἰστιτοῦτα Ἰουστινιανοῦ (id qđ in Budæanis Inſtitutionib. adnotatum vidi) nos tñ Laurentium Vallenſem, atq; alios humanitatis profeſſores magis ſequimur: qui Inſtituta interpretantur bonos mores, conſilio, & ratione ſumptos, domeſticamque diſciplinam: quę literis non mandantur, ſed obſeruantur communi opinione virorum bonorum per quandam conſuetudinem. vnde & apud Valerium Maxim. titulus eſt, De inſtitutis antiquis, quaſi de morib. antiquis. & Quintil. lib. 1. Inſtit. oratoriarũ, Nam is, inquit, de Chryſippo loquens, quamquam triennium nutricib. dederit: tamen ab illis quoq; formandam q̃ optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. cur aũt ad literas non pertineat ętas, quę ad mores iam pertinet? eandem rem appellans inſtituta & mores. Hæc Quint. Inſtitutiones aũt ſunt præceptiones quib. inſtituuntur & docẽtur homines: vt ſunt libri ab eodem Quintil. inſcripti, Inſtitutiones oratoriæ, à Lactantio Inſtitutiones diuinę, ab Aldo Inſtitutiones Grammaticæ, & ita ab alijs multis auctorib. vt hinc. ſ. hoc opus Inſtitutiones dici intelligas, ꝙ præceptiones ac documenta quædam ſeu elementa totius legitimę ſcientię contineat, quib. iam inde ab initio cupida legum iuuẽtus imbuatur. Quarum & Politianus Miſcellaneor. ca. 84. commeminit his verbis: Inſtitutiones hæ, quæ vocantur in iure ciuili, Iuſtiniani Principis nomine editæ, ſed à Triboniano tñ, doctisq; alijs viris cõpoſitę, ẽt Gręcè ſcriptę ſub eodẽ prorſũs intellectu reperiũtur, niſi ꝙ ritus quidã conſuetudinesq; Romanorũ veteres vberius aliquanto & laxiùs in Græco ipſo, q̃ in Latino codice referuntur, vt peregrinis hominibus, atq; à Romanorũ more cõſuetudineq; alienis, res tota penitus innoteſceret. Hactenus ille. Quorum te uoluimus monitum, humaniſſime Lector, vt cum iuriſprudentia, verborum quoq; peritiam tibi adſciſcas. Vale.

EPITOME INSTITVTIONVM DIONYSIO GOTHOFREDO AVCTORE.

IVSTITIA est constans & perpetua volũtas ius suum cuiq; tribuẽdi *a*. Quę iustitiam docet scientia, Iurisprudentia est *b*. Ea primò leui ac simplici via, post diligẽtissima interpretatiõe tradenda est *c*. Docet autem honestè uiuere alterũ non lędere, suum cuiq; tribuere *d*. Refertur ad publicam utilitatem uel singulorũ seu priuatam *e*. Collecta est vel naturali, uel gentiũ, vel ciuili iure *f*. Ius naturale oĩum animaliũ *g*: ciuile cuiusq; ciuitatis proprium est *h*: gentium, omni humano generi cõe est, ex eoq; oẽs pene contractus introducti *i* Ciuile aut scriptũ est, aut non scriptũ *k*. Scriptis spẽs, lex quæ ab uniuerso populo: plebiscitum, qđ à plebe *l*. Senatusconsultum, qđ à Senatu *m*: Principum placita, quæ à Principe, uel per epistolã, vel per decretum, uel edictũ, per sonaliter, vel gñaliter sunt constituta *n*: edicta, q̃ vel à Prętoribus, vel ædilibus curialibus *o*: rñsa prudentum, sunt opiniones eorũ quibus permissum erat de iure rñdere *p*: Non scriptũ ius est, qđ vsus ap̃bauit *q*: hoc Lacedęmonij illo Atheniẽses vtebant̃ *r*. Ciuilia iura tacitè vel expressè mutari põt, naturalia nõ itẽ *s*: Ciuilis iuris obiecta psonę, res, actiones *t*.

Personarũ prima diuisio est in liberas & seruas *u*: Libertas à natura *x*. Seruitus à iure gentiũ procedit *y*. Serui dicũtur qđ captiui seruati, nec occidi solẽt *z*. Nascũt̃ ex ancillis, fiunt iure gentiũ, si capiũtur: ciuili si liber seipsum vẽdit *a*. Liberi, sunt ingenui aut libertini *b*. Ingenuus est, qui statim vt natus est liber est *c*, cui nõ officit in seruitute fuisse, & postea manumissum esse *d*. Libertini, qui ex iusta seruitute manumissi *e*. Manumissio fit aut in ecclesijs, aut vindicta apud Prætorẽ, aut inter amicos, aut epistola, aut vltima uolũtate, aut alijs modis *f*: quocunq; tpe & loco *g*. Manumissi hodie ciues fiũt Romani *h*. In fraudẽ creditorũ nõ licet manumittere *i*. In fraudẽ nõ manumittit, q, licèt soluendo nõ sit, seruũ suum cum libertate in testõ hr̃dem instituit *k*: uel sine libertate *l*. In fraudem manumittit, qui non tm̃ cũ soluendo non est manumittit, sed qui animo fraudandi *m*. Nõ licet quoq; minori 25. annis, nisi causa cognita *n*: qui tñ 17. annũ impleuit, & 18. attigit, manumittere potest. Potest & is, ut & quiuis alius, omnes seruos testamento manumittere *p*.

Scđa personarum diuisio ea est, qua personarum aliæ, alieni iuris sunt, uel sui *q*: alieni, ut serui, ut filij. serui dñis acquirunt, quicquid acquirunt *r*. Non tñ in eos ius uitæ & necis hñt dñi, nisi causa cognita: quin, eos durius tractare non licet *s* Liberi uero varijs modis patri acquiruntur. Primò, si ex iustis nuptijs procreati sunt in ptãte sunt parentum *t*. Nuptiæ sunt uiri & mulieris coniunctio, cũ indiuidua uitæ cõsuetudine *u*. Talis potestas Romanorum est propria *x*. Liberos hic intellige, qui ex te & vxore, filio eiusq; uxore, non qui ex filia tua nascuntur *y*. Iustæ nuptiæ dicuntur quas ciues, puberes, filij familias cum consensu parentum *z*, & oẽs intra gradus à lege definitos ɔ̃xerunt. huc pertinet qđ dr̃ ratione consanguinitatis uel honestatis inter parentes & liberos ẽt seruos *a*, ẽt adoptiuos, (quantumuis dissoluta sit adoptio *b*,) nuptias non posse ɔtrahi: Item inter fratres & sorores, ẽt adoptiuos, (nisi dissoluta sit adoptio *c*.) Nõ possum quoq; ducere fratris uel sororis filiam vel neptem (neptis non est quæ nata ẽst ex sorore tua adoptiua *d*) amitã mr̃tetam, (licèt magnam, licèt adoptiuam *e*.) Non idẽ est in duorũ fratrũ, uel sororũ liberis *f*. Affinitatis rõne priuignã, nurum *g*, socrum, nouercam *h* (nõ idẽ est in cõpriuignis *i*.) Priuignæ loco hr̃, quã uxor tua post diuortium ex alio procreauit. Nurus loco habetur filij sponsa: socrus sponsa patris *k*.

Alia impedimẽta nuptiarũ vide in Digestis *l*. Si à quoquã aduersus ea præcepta ɔ̃ctæ sunt nuptię, uis, vxor, nuptię matrimonium, dos, ptãs patria, dotis, donationis exactio nulla est, & alias ẽt pęnas patitur *m* & hoc quidẽ primo mõ liberi parentib. acquirũtur. Scđo. per oblationem curiæ. Tertio, legitimatione in parentũ suorũ liberi ptãtem rediguntur *n*. Quarto, adoptione *o*. Quoties adoptamus eos, qui sui iuris sunt, Principis authoritate, Adrogatio: quoties imperio magistratus eos, easve, qui queve in ptãte parentũ sunt, Adoptio di. Hic titulus plura capita continet, sed quia hodie parum est in usu, omitto. Nunc uidendum est quib. modis iure patriæ ptãtis quis soluitur. Soluitur morte pr̃is *a*, de portatione eiusdẽ *b* (non relegatione *c*) seruitute pęnę *d* (hic tñ casus hodie abrogatus *nouell.* 22. c. 8.) patriciatus (nõ tñ militia, non senatoria uel Consulari) dignitate: captiuitate patris ius pr̃is suspenditur *f*: emancipatione patria ptãs soluit, fitq; ea recta via apud competentem iudicem *g* non inuito patre *h*. Reliqua nõ sunt ita magni momẽti in hoc titulo *i*. & hæc de personis alieni iuris. Quæ sui iuris sunt uel in tutela, uel in curatione sunt *k*. Tutela est ptãs in caput liberũ ad tuendum eum, qui se defendere nequit, iure ciuili data & permissa *l*. Tutor est, qui eam ptãtem habet *m*. Tutelę variæ sunt species, Prima testamentaria: est. n permissum parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate hñt, ac nõ in alterius ptãtem recasuris, testõ tutores dare *n*, ut & posthumis *o*, & emancipatis, sed hoc casu tutor confirmandus est sñia Præsidis, sine inquisitione *p*. Dari tutor põt paterfam. filiusfam. *q* seruus proprius. ẽt sine libertate: seruus alienus cũ liber erit *r*: furiosus, cũ cõpos mẽtis: minor, cũ maior 25. ann. factus fuerit *s*. ad certum tps, ex certo tpe, sub condõne, ante hr̃dis institutionem *t*, non certæ rei, uel causæ *u*. Filiab. uel filijs tutor datus, posthumo uel posthumæ, non tñ nepotibus: liberis, posteris, & posthumis & natis *x*. datus intelligitur. Scđa tutelæ species est legitima ab Intestato, eaq; multiplex ueluti agnatorũ proximorũ *y*, i cognatorum per uirilem sexum (agnatio oĩbus modis capitis minutione plerunq; permittitur *z*.) Itẽ patronorũ, per quã libertorũ & libertarũ tutela ad patronos eorũq; liberos pertinet *a*. Item parentum, per quã parentes filiorũ suorũ, ac deinceps emãcipatorum tutelã hñt *b*. Item fratrũ, quæ & fiduciaria dr̃ *c*. Tertia species, datiua: quæ deficiente testamentaria & legitima locum hẽt *d*. Dantur tutores Romæ à Præfecto urbi, uel Prætore: in prouincijs, à Præside: uel si facultates pupilli quingentos solidos non excedunt, uel à defensorib. ciuitatum vnà cum Antistite ciuitatis, uel à magistratib. uel iuridico Alexandrino exacta cautione *e*. Porro post pubertatẽ, tutelæ iudicio tutores rõnem reddere coguntur *f*: cõstante uerò tutela authoritatem pupillis interponunt pñtes, statim, non post tps, aut per epistolã *g*. Nec n sine tutore pupilli obligari possunt (quamuis alios possint obligare) uel mutuo aliquo ɔtractu *h*, uel hr̃ditatem adeundo, uel bonorum possessionẽ, uel fideicom petendo *i*. Qđ si inter tutorem pupillũq; iudicium agendum sit ipse quidem tutor in rẽ suã auctor esse non põt: ideoq; curator pupillo dabitur, ad iudicium peragendum: eoq; peracto, curator esse desinet *k*.

Tutela finitur pubertate in masculis post 14. an. cõpletũ, in fœminis post 12 *l* si pupilli adrogati, uel deportati, uel in seruitutẽ redacti, uel ab hostibus capti *m*, condõne sub qua datus erit *n*, uel tpe ad qđ tutor datus erit, existentib *o*, morte uel pupillorum, uel tutorũ *p*, maxima & media tutorũ capitis minutione, oĩ uerò pupillorũ *q*, si tutores remoti, vł excusati *r*. Interea sciendũ est, utcunq; tutela finiatur pubertate, puberes tñ usq; ad 25. ann. curatores accipere *s*, ab ijsdẽ magistratib. quib & tutores accipiunt. testõ nõ accipiũt, datus tñ confirmar decreto Prætoris *t*. Non accipiunt ẽt inuiti pręterquã in litẽ *u* Nec tñ eis solis curator datur, sed & furiosis, & prodigis, licèt maioribus 25. ann. *x*: sed & mẽte captis, surdis, & mutis, & ppetuo morbo laboratib. *y*. Quin ẽt ipsi impuberes interdũ curatorem nõ accipiunt si tutore idoneo carcant *z*. Ad tutores & curatores sępius pertinet tutelæ noie satisdare de indẽnitate pupilli, adeo ut nisi caueant, pignoribus captis coerceri possint *a*, nisi testõ, uel ex inquisitione dati sint *b*. eo tñ casu pluribus datis põt unus cõtutori, uel curatori offerre, uel ab eo exigere satisdõnem, ut ab uno tm̃ tutela administretur. qđ si nemo eorũ satis offerat, is geret quẽ testõr adscripserit: si nullus adscriptus sit, quẽ maior pars elegerit: si dissensio circa eligendũ sit, Prætor partes suas interponet *c*. Quòd si indemnes pupilli, uel puberes esse nõ possunt, puta, qa tutores nõ sunt soluẽdo, subsidiaria eis dabitur actio in eos eorumve hr̃des (excipe Prætorem, Pręsidẽ prouincię, & alios quib. tutores d̃di ius

Marginal notes (left):
a LIB. 1. TIT. 1.
b §.1.
c §.2.
d §.3.
e §.3.4.
f d. §.4.
g Tit. 2.
h §.1.
i §.2.
K §.1.
l §.4.
m §.5.
n §.6.
o §.7.
p §.8.
q §.9.
r §.10.
s §.11.
t §.vlt.
u Tit. 3.
x §.1.
y §.2.
z §.3.
a §.4.
b §.vlt.
c Tit.4.
d §.1.
e Tit. 5.
f §.2.
g §.2.
h §.vlt.
i Tit.6.
K §.1.
l §.2.
m §.3.
n §.4.5.6
o §.vlt.
p Tit. 7.
q Tit. 8.
r §.1.
s §.vlt.
t Tit.9.
u §.1.
x §.2.
y §.vlt.
z Tit.10
a §.10.
b §.1.
c §.2.
d §.3.
e §.
f §.4.
g §.6.
h §.7.
i §.8.
k §.9.
l §.11.
m §.12.
n §.vlt.
o Tit.11

Marginal notes (right):
a Tit.12.
b §.1.
c §.2.
d §.3.
e §.4.
f §.5.
g §.6.
h §.vlt.
i §.7.8.9
K Tit. 13.
l §.1.
m §.2.
n §.3.
o §.4.
p §.vlt.
q Tit.14
r §.1.
s §.2.
t §.3.
u §.4.
x §.vlt.
y Tit.15 §.1.2.
z §.vlt. adde & Tit.16. vbi agitur de specieb. capitis minutionis.
a Tit.17
b Tit.18
c Tit.19
d Ti.20. §.1.2.3.4.
e §.5.
f §.vlt.
g Tit.21. §.2.
h d. Tit. 21. in prin.
i §.1.
K §.vlt.
l Tit.22.
m §.1.
n §.2.
o §.5.
p §.3.
q §.4.
r §.vlt.
s Tit.23
t §.1.
u §.3.
x §.3.
y §.4.
z §.5.& vlt.
a §. Tit. 24.§.1.
b d. Tit. 24. in prin.
c §.1.

a §.4.cum ult. est a.)qui(cū satisdationē exigere debeāt)aut oīno,aut nō
idonee à tutorib.vel curatorib.satisdari nō curauerūt b. An
b §.2.& ult. tea diximus tutores,curatores esse desinere, quoties vel re-
mouent, vel excusant, de vtroq; vidēdū est. Excusātur ergo
c Tit.25 Romę pp tres liberos superstites,(Tales sūt in bello mortui)
d §.1. in Italia pp quatuor,ī prouincijs pp quinq;. Liberos intelli
e §.2. ge ēt nepotes ex filio & adoptatos à pře naturali c. Excusa
f §.3. tur pariter qs quādiu res fisci administrat d,quādiu Reipu-
g §.4. blicæ cā abest e,qui ptātē aliquā hēt f,qui litē de oībus bo
h §.5. nis,vel hrditate cū pupillo,vel adulto hēt g,quādiu qs tria
i §.6. onera tutelæ nō affectata,vel curæ hēt h, pp paupertatē i
K §.7. aduersam admodū valetudinē k,si literas pingere,vł legere
l §.8. nesciat l,si pp inimicitias testō tutor datus sit m (inimici-
m §.9. tias intellige capitales nō recōciliatas n,)si status cōtrouer
n §.11. siā à pupillorū pře passus est o.maior 70.an.minor 25 p mi
o §.12. les,adeo vt nec volēs ad tutelæ onus admittatur q. q Grā-
p §.13. maticā,vel Medicinā,vel Rhetoricā Romæ, vel in pria sua
q §.14. exercere r.Intra qđ tps tutores dati excusare se dēant. vide
r §.15. §.16.Nō iusta excusatio est in eo q hoc solo vtit, qđ přī pu
s §.10. pilli fuerit ignotus s. datus tutor ad vniuersam pimoniū
t §.17. datus intelligitur t.inuitus curator esse nō cōpellitur u,quē
u §.18. admodū & maritus vxoris x.falsa allegatione excusatus nō
x §.19. plenè liberatur onere tutelæ y.Et hæc de excusationib.Re-
y §. ult. mouentur aūt tutores suspecti z, à iudicib.ordinarijs a. su-
z Tit. 26 specti inquā tutores,siue testamētarij,siue alterius,siue pa
a §.1. troni,dū tñ eorū famæ parcatur b Postulantur suspecti ēt à
b §.2. quauis muliere,verecūda tñ & pietate pducta c,an ipsis pu
c §.3. beribus cōsilio necessariorū d. Porrò suspectus est,q nō ex
d §.4. fide tutelā gerit,vel gerere pōt, licèt sit soluēdo e, q mori-
e §.5. bus talis est vt suspectus sit f:q sui copiā nō facit, & absens
f §. ult. nō præstat alimēta.tūc.n.in bonorū possess. eius, pupillus
g §.9. mittitur g,q si præsens mēdaciter id dicit, punitur à iudice,
h §.10. queadmodū & i.qui data pecunia ministeriū tutelę acquisi
i §.11. uit vel redemit h, vt libertus fraudulēter tutelā filiorū pro-
K §.6. ni administrās i,remotus ob dolū famosus est K,quoad co
l §.7. gnitio suspecti finiat, interdř tutori administratio l:suspe-
m §.8. cti cognitio extinguit morte tutoris m. fraudulēter tutelā
n §. ult. administrās,ēt si satis offerat, remouēdus est.n. De psonis
o Lib.2 Tit.1. dictū est.Seqtur vt de reb.videamus.Quarū aliæ in nřo pri-
monio,aliæ extra sunt o. Et hæ qdē sunt vel naturali iure
p §.1 & 3. cōes(vt aer,marè,maris littora p,vel publicæ (ut flumina,
q §.2. q,& ripæ,usu tñ. nā proprietas riparū illorū est quorū præ-
r §.4. dijs hæ aut r)uel nullus,ut littora,quæ usu publica sūt,pro
s §.3.5. prietate nullus s:ut res sacræ, q̄ p Pōtifices Deo cōsecratæ
t §.8. t,religiosæ,ueluti locus in quē mortuus est illatus u:sanctę,
u §.7.8. ut muri,portæ ciuitatis,leges x: uel uniuersitatis, ut thea-
x §.10. tra, stadia, cōitas ciuitatū y. singulorū uero res fiūt multis
y §.6. modis.Primū iure natura z,seu gētiū z,idq; multifariā Si q
z §.11. dē feræ bestiæ,ut uolucres,& pisces, & alia fera aīalia quo-
ties capiuntur,& nostra custodia coercētur. nřa fiunt a.ca-
a §.12. pta nō sunt,quæ tm̄ uolucra b, q̄ in arbore nřa tm̄ nidum
b §.13. fecerūt,q̄ ex alueo nřo euolarunt apes c, quæ reuertēdi aīū
c §.14. ceu cōsuetudinē nō hñt d.Aliud est in cicurib. aīantib.pu-
d §.15. ta gallinis,& anserib.licet.n.aīalia cōspectū nřum effugerīt,
nřa tñ manēt:& qui ea aīo lucrandi detinet,furtū cōmittit
e §.16. e.Eodē iure gentiū, quæcunq; ex hostib. capimus nřa fiūt
f §.17. f,ut & ea,q̄ in littore inuenimus g, q̄ ex aīalib.nřs nascū
g §.18. tur h,quæ p alluuionē, seu incrementū latens,agris nostris
h §.19. flumen adiecit i.quæ ui fluminis prædijs nřis adiecta lon-
i §20. giore tpe hæserunt,& radices egerūt K.de insula hoc tenen
K §.21. dū:in mari natā,fieri occupātis, in medio flumine,cōfiniū
pro mō latitudinis agri sui:citimā,eius qui ab ea parte præ-
dia possidet.nasci nō dř insula,si ager meus in formā insu-
l §21. læ redactus est l.Idē est ius in alueo fluminis derelicto', nisi
m §.23. q̄ ager meus,alueus factus, fit publicus m. Qđ si meᵘ ager
inūdatus fuerit,meus manebit:inūdatio fundi speciē nō cō
n §.24. mutat n.Ad hæc,eodē iure gētiū,q̄ ex aliena materia spēm
o §.25. feci,mea ē,si ad priorē materiā reduci nō pōt: multo ma-
p §.26. gis si ex mea & aliena spēm fecero o. Eodē mō,q̄ purpurā
q §27. meo uestimēto ītexui mea fit p. Res aliena meę cōfusa.vel
r §.28. fortuito,uel mea uolūtate, fit cōes q.mixta fortuito, mea
s §.29. manet:uolūtate,fit cōes r Quę(ēt alteriᵘ)ī meo fūdo(q̄uis
t §.30. à me ædificata fuerit) mea erit s:& cō, rē meā amitto q̄ ī
u §.31. alieno fūdo ædificauero t,uel plātauero u, uel seuero x,uel
x §.32. ī aliena charta scripsero.Nō idē ē ī pictura,cui tabula cedit
y §24. y.Eodē iure gētiū, bonæ fidei poss. fructus suos facit,malæ
z §.35. fidei possessor nullos z. Bonæ fidei possessori adsimilis ē v-
a §.36. susfructuariᵘ & colonus à Fętᵘ pecudū sūt ī fructu:ancillę
b §.37 nō sunt b. Vsufructuarij officio incūbit in locū demortuo-
rū animaliū alia submittere,demortuarū uinearū,uel arbo

rum alias substituere. Eodē ēt iure gentiū quē in meo,etiā a §.38.
sciēs,vel sacro, vel religioso(fortuito tñ)thesaurū īuenī,fit b §.39.
meᵘ:quē in alieno,ēt Cæsaris,fisci,publico,vel ciuitatis,for c §.40.41
tuito tñ, dimidio tenᵘ b. Eodē ēt iure res nřæ fiūt quoties d §.42.43
nobis tradūtur a dño c,vel eius pcuratore, seu alio eius vo e §.44
luntate d.Nuda ēt voluntate,sine traditione,res nřæ fiūt, f §.45.
puta patientia e,clauiū traditione f.Nřæ ēt res fiūt, q̄ cū in g §.46.
vulgᵘ missę essēt g,vel p derelicto hab.tę a nobis occupatę h §.47.
sūt h.Derelictę nō cēsent,q̄ ī tēpestate, leuādę nauis cā eij i §. ult.
ciunt:vel q̄ de rheda currēte,nō intelligēb.dñis, ecciderūt k Tit. 2.
i.Hic dicēdū erat de modis rerū acquirēdarū iure ciuili,sed l §.1.
q a Tribonianᵘ hic interseruit alterū rerū diuisionē, pręter m §.2.
eā de qua superiᵘ dictū est,ea nobis cōsiderāda est. Sit igit n §. ult.
hæc alia rerū diuisio,Rerū alias esse corporales,alias incor o Tit. 3.
porales K. illæ innumerabiles tāgi posūt l,hę nō posūt,ī in princ.
iure cōsistūt,sicut hæreditas,vsus, vsusfructᵘ,obligationes & §.3.
m,iura,seu seruitutes pdiorū urbanorū & rusticorū n.ꝑarū p §.2.
iura sūt,iter,actus,uia,aq̄ductus o: & sm quosdā laq̄ hau- q §.1.
stus,pecoris ad aq̄ pulsus,ius pascēdi,calcis coquēdę,arenæ r §. ult.
fodiēdę p.illarū iura ædificijs ihętēt,sūtq; plurima ut serui s Tit.4.
tus oneris sustinēdi,tigni,immittēdi,stillidij, uel fluminis §.1.
recipiēdi,altiᵘ nō tollēdi,luminibᵘ nō officiēdi q:acqrunt t d.Tit.4
hmōi seruitutes pactionibus, stipulationibus testamēto t. in princ.
Sic usufructus acquirit:s:eo possumus alienis reb.uti sal u d.§.in
ua earū substantia t:nō tñ in æternū,siquidē certis modis fi.§.3.
extinguitur,& ad proprietariū reuertitur u.constituit uerò & ult.
in oīb reb.ēt ijs q̄ usu consumuntur,ut tñ earū noīe cauea x §.2.
tur x.usus ijsdē modis cōstituitur & finitur. quib.& usufru y Tit. 5.
ctus y:minus iuris est in usu,quam in usufructu z:habitatio z §.1.2.
neq; usus est,neq; usufructus.sed pprium aliqđ ius a Hic di 3.4.
cendū erat de hæreditatib. & obligationib sed tñ Triboni a §.5.
nus trāsit ad modos rerū acqrēdarū iure ciuili b. Eo variè b §. ult.
res acquirimus,puta usucapione c,donatione d, & quodā c Tit. 6.
speciali iure accrescēdi,testō e, ab intestato iure ciuili f,uel d Tit. 7.
ptorio g,per adrogationē h,bonorū addictionē i,& olim p e Tit.10.
bonorū possessionē,& ex Senatuscōlto Claudiano k olim, & seq.
& hodie obligationib.l. de *Vsucapionibus* primo loco est ui f Lib.3.tit.1.& sequent.
dendū,de quib.hoc constitutū est:Res mobiles p trienniū
res immobiles inter psētes decennio, inter absētes 20.an-
nis usucapi & nřs fieri, ubicunq; sitæ sunt m. qualescunq; g Lib. 3.
sint libero hoīe,re sacra,religiosa, seruo fugitiuo n,reb. fisci tit.10.
o,furtiuis,ui possessis exceptis:q̄ neq; a fure, neq; ab alio, h Lib. 3.
nisi ipso dño.idq, quātū ad res furtiuas & ui possessas atti- tit.11.
net p,q̄uis bonę fidei possessore usucapi posūt q res tñ alie i Lib. 3.
nas mobiles,si bona fide eas nostras existimemus,alienare tit.12.
possumus. Fiscus & Imperator in eadē cā sunt. quas ter.n. k Lib. 3.
alienas ignotās uēdit,uel donat,uel quocūq titulo trāsfert tit.13.
statim facit accipiētis:quo casu aduersus fiscū,uel Impera- l Lib. 3.
torē intra quadriēniū dñis ipsis, uel hypothecarijs cōpetit tit.14.
actio r.Immobiles uacāte, pp absētiā, aut negligētiā dñi, m d.tit 6.
alij,bona fide accipiēti tradere possumus: ēt in piudicium n §.1.
fisci(si mō sequat usucapios)ut eas lōga possessione acqre o §.4
re possit. Nec.n.earū,utpote immobiliū,furtū fit: cū furtū p §.3.
sine affectu furādi nō cōmittatur:idq; utilitas eorū,q lon q §.2.
go & indubitata possessione muniti sunt exposcit. Adhęc r §.ult.
ut res a bonæ fidei possessore usucapi possit, res uitio care- s §.4.
re dēt t:q usucapit,errore falsę cāæ carere u.Diutina bonę t §.5.
fidei possessoris uel usucapio,uel possessio,ad hæredē qua u §.6.
lēcūq; cōtinuat x ueluti emptorē y. Sequitur *Donatio*, secū x §.7.
dus acquirendi iure ciuili modus, estq; uel mortis cā, uel y §.8.
inter viuos z:illa ferè p oīa legatis cōnumeratur:hæc a. nō z Tit. 7.
itē pfectaq; temere reuocari nō pōt: pficit scripto,vel non a §.1.
scripto:nec requirit traditio x q̄ 50.solidos nō excedit,insi-
nuatione nō īdiget b:(queadmodū & q̄ fit uel p redēptio b §.2.in
nee captiuorū,uel a magistris militū ipsis militib uel a quo princ.
uis ijs quorū domᵘ incēdio,uel ruina corruptæ sunt.) Re
uocari posūt donationes ob ingratitudinē donatarij,& a-
lijs ex causis c. Tertiū genᵘ donationis olim ante nuptias,
hodie pp nuptias uocat dotibus exæquatū. Pōt.n.ante uel c versic. secundū.
post matrimoniū fieri d. *Tertius* acqrēdi modus olī iure ci
uili fuit iuris accrescēdi,de quo uide §.ult. Hic dicēdū erat d §.1.
de testis:sed Tribonianus hic īterseruit tractatū de psonis
alienātib.& acquirētib. qđ ad priores attinet hoc definit,
Maritū res dotales,ēt cōsentiente uxore,alienare nō posse
q̄uis sit earum dñs e.Creditorē pignus ex pactione aliena-
re posse,quāuis non sit eius dñs f: pupillus nullā rē sine tu e Tit. 8.
toris authoritate alienare, mutuū dare in solutū(nisi de iu f §.1.
dicis mandato)accipere,aut soluere posse g. Qđ ad alteras
attinet:Acquiritur nobis per nosmetipsos h.per liberos no g §. ult.
stros,utriusq; sexus,quos in ptāte habemus. Totum,si ex re h Tit.
nostra

a §.1. nostra, vsufructu tenus, si aliunde quęsierint a, acquirimus. p
b §.2. emancipatos dimidiā vsufructus tm non dnij b. Per seruos
quos in potestate hēmus ēt ignorātes & inuiti (nisi fortè hæ
redes instituti sint. tunc.n. nisi nostro iussu hæreditatē adi-
re non possunt) acquirimus dnia, possessiones, vsucapiones,
præscriptiones: quodcunq; denique, traditione, stipło, dōne,
legato, testō, vel ex alia cā ab ijs acceptum fuerit c: per ser-
c §.3. uos vsufructuarios & bona fide possesso, qđ ex re nra, uel
d §.4. operis suis acquisierint d Per alienos seruos, & per liberos
e §.5. hoīes (excepto tñ procuratore) nobis nil acquiritur e. Nūc
dicendū est *de quarto* acquirēdi mō, iure ciuili: Tale testm̄,
f Tit.10. qđ hic definit esse mentis testatio f. huius olim diuersæ for
mę ac genera (quę nunc desueta sunt) fuerūt. Vnū pacis, qđ
calatis comitijs: alterū belli, qđ procinctū. Tertiū per æs &
g §.1.2. librā vocabatur g: hodie in testis paganorū & non militum
h §. vlt. scriptis h, hęc q sequunt necessaria sunt. Vno & eodē tpe ac
contextu fieri dēnt, septē testib. adhibitis, subscribere testes
i §.3.4. oportet, eorū signacula testō imponēda i, p manus testato
K d.§.4. ris, vel testiū, nomen hrdis exprimēdū est: k possunt oēs te-
l §.5. stes vno ēt alieno anulo signare l: testes in testō esse nō pos
sunt mulier, impubes, seruus, furiosus, mutus, surdus, bonis
interdictus, infamis, & is cū quo testi factio nō est m: seruus
m §.6. (nisi eo tpe quo testm̄ signabat, oīum cōsensu liberi loco
n §.7. hēbatur n.) Pater, ac eius liberi o (nisi in alieno negotio p,)
o §.9. hrs defuncti, eiusdemq; hrdis pr, liberi, & fratres, q in eius-
p §.8. dē patris potestate sunt, testes esse non possunt q. Legatarij
q §.10. & fideicōmissarij, & personæ illius cōiunctæ testes esse pos-
r §.11. sunt r. Et hæc de testib. Testm̄ in quacunq; materia fieri pt
s §.12. s. & pluribus codicibus t: & hæc de forma scripti testi dicta
t §.13. sint. In eo, qđ sine scriptis fit, seu nuncupatiuo, sufficit septē
u §. vlt. testib. adhibitis nrā voluntatē corā eis nuncupare u. Et hæc
testandi forma hodie passim apud oēs gentes vsitata est. Su
pra dicta diligēs obseruatio testiū & solennitatū in ordinā-
dis testis paganorū, i testō militis (dū i expeditione occupa
tus est, quaten' militat & in castris degit, nō post missionē:
nisi, qđ ad veteranos attinet, īrta annū testati sint) nō obser
uatur x. Testm̄ fecisse dr, nō q simpliciter dixit. *Te hæredem*
x d.ti.11 in prin. *facio*; sed tūc demū cū id dixerit in psentia testiū ad id con
uocatorū y. Eꝯrio testm̄ militis censet, cui ante expeditionē
y §.1. facto, posteave cōstante militia resignato, aliquid detractū
vel adiectū est z. Singularia & hæc sunt, qđ filiusfamilias mi
z §.4. les testari possit a. mutus, & surdus b, qđ milite adrogato,
a d.ti.11. in princ. vel emācipato testm̄ eius irritū nō fiat tanquā capitis minu
tione c. Qđ dictū est de militari testō, ad eos qui quasi mili
b §.2. tāt extēdit. rōne peculij quasi castrēsis d. Lōgè ab huiusmo-
c §.5. di priuilegio absūt filij familias, qbus, ēt permittēte pre, testa
d §. vlt. ri nō licet, (nisi, vt antea diximus. de castrēsi, vel quasi pecu
e Tit.11 lio e) vt & impuberib. & furiosis constāte furore f: sed & in
f §.1. terdictis bonis, & pdigis g, surdis, & mutis, (nisi bñficio prī
g §.2. cipali hi) cęcis (nisi ſm obseruationē D. Iustiniani) captis ab
h §.3. hoste k. Est hæc obseruatio, pter superiores, in testis obseruā
i §.4. da, ut pr (aliud est in mre & auo materno l, aliud in milite
K §. vlt. pre quoad posthumos m) liberos cuiuscūq; sexus sint, natos
l Tit.13. §.1.2.6. & posthumos, de quib. s. §.1.2.6. n, tā suos, quā emācipatos,
hrdes instituat, vel noīatim exhrdet. Alioquin, si eos silētio
m §. vlt. præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidē, ut si uiuo patre
n §.6. filius ita præteritus mortuus sit, nemo hrs ex eo testō possit
existere: quia. s. ab initio non constitit testm̄ o De adoptiuis
o d.tit.13. in princ. & §.5. uide §.4. & 5. in ti. De emancipatis §.3. & 4. in versi. emanci-
pati. Porrò de extraneis hæredib. instituendis, hoc tenēdum
est: nobis permissum esse instituere tam liberos hoies, quā
p Tit.14. in prin. §.1.2.3. seruos, & tam proprios, quā alienos, & vnum per hoiem &
plures vsq; in infinitum q, quinetiam eos quos nunquā ui-
dimus r, & hæreditatem diuidere in plures uncias quā duo
q §.4. decimas, quin uel is nullas, uel partim in quasdā, partim in
r §.12. nullas. Quod cū acciderit, quod iuris sit, uide §.6.7.8. Hæredē
s §.5. purè & sub conditione (non tñ impossibili: talis. n. pro non
t §.10. scripta hētur) quin & sub diuersis conditionib. (quæ si con
u §.11. iunctæ, oībus: si separatæ cuilibet obtēperandū erit u) insti-
tuere possumus. Ex certo tpe, aut ad certum tps non possu-
mus: quo casu dies habetur pro superuacuo, & perinde est ac
x §.9. si purè hrs scriptus fuerit x. Possumus quoque in testō plures
y Tit.15 gradus hæredum facere y, & plures in unius, uel unū in plu
z §.1. rium, uel singulos in singulorum locum, uel inuicem substi
tuere z. Possumus & ex disparibus partib. hrdes scriptos in-
uicem substituere, & nullā mentionē in substōne partiū fa-
cere, quo casu videmur eas in substōne partes dedisse, quas
a §.2. in institutione expressimus a. Possumus quoq; & instituto
hrdi cohrdē substitutū dare, & aliū ei substituere: quo casu
b §.3. ad vtrāq; partē substitutus admittitur b, Itē possumus hrdi

sub hac condōne, *Si hæres non erit*, scripto, alium substituere,
de quo quid iuris sit, vide §. vlt. a. Possumus pterea liberis a §. vlt.
impuberib. & furiosis (quo casu ad exemplū pupillorū eis
substituitur b) quos in potestate hēmus, non solū ita, *Si hæ-* b Tit.16
redes nobis non extiterint alius sit eis hæres, sed eo amplius, *Si* §.1.
(instituti vel exhrdati liberi, ēt posthumi c) *hæredes nobis ex* c §.4.
titerint & adhuc impuberes mortui fuerint, alius, (puta Seius) d d.tit.16
sit eis hæres d. Talis substō vocatur pupillaris: eaq; & sibi & in prin.
filio, pr testm̄ facit e, hocq; illius est sequella: illud si nō va e §.2.
let, hoc ēt nō valebit f. Possumus ēt singulis liberis, vel ei q f §.5.
vltimus impubes morietur, substituere g, specialiter. i. nō ex g §.6.
presso, vel gñaliter h: masculo ad decimū quartū, fœminæ h §.7.
ad duodecimū annū i. Extraneo vel puberi filio, ita nō pos- i §.8.
sumus substituere: eos tñ grauare p fideicommissum possu
mus, vt hrditatē alij totā, vel pro parte restituant k. Quo pa k §. vlt.
rens substitutione pupillari vitæ filij periculū creare nō pos l §.3.
sit. uide §.3. l. Valent ergo superioribus modis testamenta, m Ti.17
quæ interdū accidit rumpi vel irrita fieri m. Rūpunt agna- n §.1.
tione sui hrdis n, posteriore testō o. Prius testm̄ nō valdè re o §.2.3.
uocat, si simplr dixerimus nollemus id ualere. itē si poste- p §.7.
rius facere tm̄ cępimus p: & ita quidē vt his duob. casib. Prin q §. vlt.
ceps non captat q. fit irritū capitis minutione r. Vtrunq; aūt r §.4.5.6
tanta nobis testantib. cōpetat potestas, non possumus tñ ini
què liberos uel parētes exhrdare, aut inique præterire s, sed s Tit.18
nec fratres & sorores turpib. psonis scriptis hæredib. postpo- t §.1.2.
nere t. aliàs huiusmodi psonæ de inofficioso defuncti testō
agere possūt: ut, s. uel quarta eis detur, uel suppleatur u. Qđ u §.3.
si huiusmodi personæ quartā uel iure legati, uel fideicōmis
si, uel mortis cā, uel inter uiuos, uel alijs modis habuerint,
inofficiosi agere non poterunt. Quartā ita intellige vt siue
unus fuerit, siue plures, quib. agere de inofficioso permittit,
una quarta eis det, q p rata eis distribuatur x. Et hoc notan x §. vlt.
dū est, nrorū hrdū alios esse nobis necessarios (vt seruos y) adde & ca
alios suos & necessarios. (veluti filios z) alios extraneos a. sus §.4.5.
Extraneis deliberandi de adeūda hrditate, uel nō adeunda: y Tit.19 in
suis & necessarijs, abstinendi potestas dat b. Extraneus hrs pr: & §.1.
hrditatē adit uel nuda uoluntate, uel pro hrde gerēdo Pro z §.
hrde gerit, qui reb. hrditarijs tanquā his utitur Vtitur, q uē a §.3.4.
dit, qui colit, qui locat c. Et hęc oīa nō tm̄ possumus, sed ēt b §.5.
legādi nobis potestas data est d. Legatū est donatio à defun c §. vlt.
cto relicta, ab hrde præstanda e. Olim uarijs generib. legaba d Tit.20
tur p uindicationē, damnationē, sinēdi modu, & præceptio e §.1.
nē. Sed hodie oīum istorū legatorū una est natura, & qbus
que uerbis legare licet: actione psonali, i rē, & hypothecaria f §.2.
legatarijs data f. Oliēt legata fideicōmissis strictiora erant, g §.3.
hodie exæquata g. Vidēdu est de reb. quas legare possumus.
Legare possumus res nras, hrdis, rē alienā (scientes tñ, & in h §.4.
cōmercio positā, quo ultimo casu cogit hrs eā rē redimere, i §.6.9.
vel æstimationē dare h, idq; nisi legatarius ex cā nō onero K §.5.
sa, sed lucratiua, puta donationis, eā rē uiuo testatore fuerit l §.7.
consecutus i,) rē obligatā creditori, k, qđ futurū esse pōt l, m §.11.
rē nram quasi alienam m rē nram eamq; postea alienare n §.12.
(totam, s. uel in parte, ac pignori dare: quo casu nō videmur o §.16.
legatum adimere n. aliud erit si res legata sine facto hrdis p §.13. &
perierit. tunc. n: res legatario decedit o) debitori nro libera- 21. in fi.
tionē p. creditori pure legare possumus, qđ in diem & sub q §.14.
conditione ei debemus, (alias si nihil est plus in legato q̄ r §.15.
in debito, legatū erit inutile q) dotē vxori (plenius. n. est le-
gatum, quā de dote actio r) ancillas cū suis natis, ordinariū
seruum cū uicarijs, seruū cum peculio, fundū cū instrumen
to, sed eo casu mortua ancilla, & ordinario, partus & vica-
rius debet: mortuo seruo, fundo alienato. peculiū & instru-
mentū nō debetur s: Gregē quoq; legare possumus, de quo s §.17.
quod superfuerit, ēt minimū, puta una ouis à legatario vin- t §.18.
dicari poterit t. Aedibus legatis, quæq; eis post testm̄ testōr u §.19.20.
adiecerit, ædibus cedunt u. Legare ēt possumus peculia ser- x §.21.
uorū x, res corporales & incorporales y, optionis facultatē in prin.
z. Rē legatarij ei legare nō pssumus z. & hæc de rebus. Illis y §.23.
solùm legare possumus cum quibus testamēti factio est a, z §.10.
incertis personis b, alieno posthumo (posthumus alienus di a §.24.
citur, qui natus inter suos hrs testatori futurus nō est c, q & b §.25.
olim & hodie hæres institui pōt, nisi in utero eius sit, q̄ iure c §.26.
nostro uxor esse nō pōt d. Nō idē est in tutore, qui incertus d §.28.
dari non dēt e) & hæc de personis. Videndū est qua forma e §.27.
legare possumus. Possumus verò legare cōiunctim vel disiū f §.8.
ctim f, & gñaliter, puta seruū; ut eo casu electio sit legatarij g §.22.
g. Possum' in noie, cognomine, pnomine, agnomine legata h §.29.
rij errare. (sufficit si psona eius cōstet h) possumus eūdē fal i §.30.
so demonstrare i, eiq; falsi cā legare k, sub condōne, seruo K §.31.
hæredis l, ante hæredis institutionē, & inter medias hæredū l §.32.33.

ii situ-

a §. 34. institutiones a. post mortẽ hæredis, aut legatarij b, pęnę no
b §. 35. mine c. Possumus quoq; adimere legata (siue eodẽ testã si
c §. vlt. ue codicillis, siue ẽijs verbis, siue alijs quibuscũq; d) & trãs
d Tit.21. ferre ab alio ad aliũ e. Possumus quoq; vniuersa bona lega
e §. vlt. tis erogare: sed tñ ea ptãs primũ per legem Funã, dein per
legẽ Voconiam, tandẽ per legẽ Falcidiã est restricta, qua ca
uet *ne plus legare liceat, q̃ dodrantẽ totorum bonorum*, i. vt siue
vnus hrs institutus sit, siue plures, apud eũ, eosve pars quar-
f Tit.22. ta remaneat f Ea lex in singulis hrdib. locum hẽt, tã ijs quo
rum pars legatis onerata est, q̃ illis quorũ pars nõ est onera
g §.1. ta g. Quantitas patrimonij mortis tpe spectat, ideoq; quæ
mortuo testãre hrditati ante aditã hrditatem adiungũtur,
vel adimuni, ad lucrũ uel damnũ hrdum pertinent h. Fal
h §.2. cidiæ rõ ponitur, ære alieno, funeris impensa, & pretijs seruo
i §. vlt rum manumissorũ deductis i. Nunc trãseamus ad fideicõ
k Tit.23. missa k. Ea primũ eo fini reperta fuerũt, vt quibus hrditas,
uel legatum relinqui non poterat, ij per aliũ vtrũq; caperẽt.
Ea D. Augustus, iustis rõnibus motus confirmauit: cõfirma
ta paulatim in assiduam iurisdõnem versa sunt, Prætorẽ ad
l §.1. id peculiariter creato, qui fideicõmissarius dicebatur l. Est
aũt fideicõmissum, quoties hrdum institutum rogamus, vt
m §.2. hrditatem alij restituat m: eaq; restituta nihilominus est
n §.3. hrs n. quanquã olim ei, & in eum darentur oẽs actiones, cui
o §.4. ita erat restituta hrditas o. Postea permissum fuit, Senatusc.
Pegasiano, hrdi perinde quartã retinere, atq; lege Falcidia
ex legatis retinere cõceditur: quo subsecuto, ipse hrs onera
hrditaria pro rata parte sustinebat: alter, legatarij partiarij
loco erat, i. eius cui pars bonorũ legata est: eaq; spẽs legati
partitio uocabatur, quia cũ hrde partiarius partiebatur hrdi
p §.5. tatem p, atq; ita in hrdem, iure ciuili: in eum qui recipiebat
q §.6. hrditatem, ex Sc. Trebel. actiones pro rata parte dabantur q.
r §.7. Hodie hrs in solidum, uel pro parte r, testamentarius, vel le
s §.8.9. gitimus, uel honorarius s. quin & in cui aliquid restitui mã
dauimus, & à nobis rogatus ut id, aut totũ, aut partetenus,
t §.11. alij restituat t, hrditatem restituere dẽt, quartamq;, uel qđ
quartę deest, retinere & repetere pt pro rata portione actio
nibus tam in eum, q̃ in fideicõmissarios, cõpetentibus: nisi
hmõi personæ uolentes scientes totã restituerint, uel nolue
u §.7. rint adire: tunc. n. soli fideicõmissarij tenentur u. Fideicom
missa corã quinq; testib. relinquere possumus, q n corã solo
hrde, quo casu fideicõmissarius hrdi iusiurãdũ deferre põt,
hæresq; cogitur, uel iurare se nihil tale à testãre audiuisse,
x §. vlt. aut, si recusat iurare, fideicõmissum pstare x. Nec tm vniuer
y Tit.24. sam hrditatem p fideicõmissum relinquere possumus y, sđ
z §.1. & res singulas, propriã hrdis, legatarij, fideicõmissarij, aut
a §.2. cuiuslibet alterius z, libertatem a. ijs uerbis potissimũ, *peto,*
rogo, volo, mando fidei tuæ committo, quæ perinde singula fir
b §. vlt. ma sunt, ac si in unũ cõgesta sint b. Possumus quoq; non
tm per testm solẽne: de quo antea diximus, sed & codicillis
c Tit.25. in prin. & §. vlt. vno uel pluribus, qui minorẽ solẽnitatem requirunt c.) relin
quere d fideicõmissum, vel qđ aliud, & non tñ hrditatem
directo, licẽt per obliquum. Per obliquũ relinquimus quo
d §.1. ties fideicõmissarius e, ante, vel post testm fieri pñt adeo vt
e §.2. ex ijs fideicõmissum peti possit, si apparet testãrem à volũ
f §.1. tate, quã in codicillis expressẽrat, non recessisse f. Et hæc de
testamẽtis. Sequitur quintus acqrẽdi modus iure ciuili. nẽ-
pe ab intestato. Intestatus decedit, q aut oĩno testm non fe
g LIB. iij Tit.1. cit, aut nõ iure, cuius testm ruptũ, irritumve, aut ex quo ne-
mo hrs extitit g. intestati hrditas primũ ad suos hrdes perti
h §.1. net h. Sui hrdes sunt iure ciuili, liberi in ptãte positi defun-
i §.9. cti, cum moritur, (cum ijs ẽt succedunt filij emancipati iu-
re Prætorio i: emancipati, inquã, licẽt ab alijs sint adoptati,
K §.14. idq; constõne Iustiniani k, exploso ea in parte ueteri iure l)
l §.10. et 12.13. siue legitimi, siue naturales, siue legitimati, siue adoptiui, si
ue nati, siue posthumi sint m. ij hrdes fiunt, ẽt ignorantes:
m §.2.7. 8. & in eos, morte parentis, cõtinuatur dñium ipso iure n Suo
rũ numero cõtinetur & is, qui ab hostib. reuertitur post mor
n §.3. tẽ pris o. Suus est ẽt cuius pr perduellionis dãnatus, ac me-
o §.4. moria dãnata suus esse desijt, 3a bona parentis ad fiscũ de
p §.5. feruntur p. Filij & filiæ æqualiter parẽtibus succedunt. Cum
ijs nepotes ex altero filio mortuo ꝯcurrẽtes succedunt, nõ
in capita, sed in stirpes: nec eo casu, q gradu proximior est,
q §.6. posteriorẽ excludit q. Nepotes verò & deinceps liberi ex fi
lia ꝯcurrentes cũ superius enumeratis psonis, minus tertia
r §.15. parte accipiũt, quã mater eorũ, uel auia acceptura fuerat r.
s §. vlt. Cõcurrẽtes cũ agnatus trãsuersalib. eos excludunt s. Vbi ue-
t Tit.2. rò nulli sui sũt, uel quasi sui hrditas ab intestato ad proxi-
u Nouel. 117. c.4.5. mũ agnatũ olim pertinebat t: sed hodie agnatus cognati,
quoad successiones, sunt exæquati u. Agnati cognati p uiri
x §.1.2. les personas cõiuncti x. Succedũt sibi inuicẽ agnati, ẽt si gra

du (de gradib. uide Tit.6.) lõgissimo sint y, puta decimo z.
Sed hodie, soror, cũ fratre fratri succedit, ueteri iure explo- y §.5.
so a: hrditas est, non in stirpes, sed in capita diuidenda b. O- z Tit.5.
lim frater & soror defuncti, filios, & filias alterius defuncti §. vlt.
excludebãt c. sed hodie non sunt semoti pg cõcessum eis a d. §.3.
ius repræsentationis d, eoq; casu cũ patruo suo succedũt in b §.4. in f.
stirpes. nõ in capita e. Olim cũ fratrib. defuncti mater non c d. §.4.
succedebat, sed cũ solis sororib. f: eo ẽt casu pr defuncti ma in fi.
trẽ eius excludebat g, sed hodie, ẽt cũ masculis fratrib. utro d Nouel.
que ẽt parente cõiunctis, defuncti pr ac mater cõcurrit æ- 127.
qualiter h, ut tñ percipiat, quantũ unusquisq; fratrum de- e Auth.
functi i. Cũ ijs ẽt cõcurrunt alij fratris defuncti; fratris, in- cessante C.
quam, qui defuncti fratri ex utroq; parẽte iungebatur Nouel de leg. her.
la 127. c.1. Vbi uerò agitur de successione agnati, uel cogna f Tit.3.
ti, sine liberis, uel parẽtib. uel fratribus, aut sororib. mortui: g Tit.3.
soli fratrũ, uel sororũ liberi, ac deinceps cognati relicti, patro §.3.
no suo ab intestato succedũt, non in stirpes, sed in capita k. h Nouel.
Hinc constat, magnũ iudiciũ adhibendũ esse in legendo ti 127. § fi. pr.
tulo 2.3.4.5 huius libri l. De seruili cognatione, uide titu 7. i Nouel.
m libertorũ, titulũ. 8. & 9. n Qđ ad bonorũ possessiones atti 42. c. 47. in
net, quæ iure prætorio cõceduntur, notandus est ordo qui- fi. nouell.
sequitur, eas, l. dati, uel ex testã, uel ab intestato. Ex testã 117. c.2.
dupliciter contra tab. liberis præteritis, ſm tab. scriptis hrdi K Casus
bus. Ab intestato hoc ordine, vñ liberi, vñ legitimi, unde co li.2.
gnati, vñ uir & uxor, & ex leg. b. exploso ueteri ordine o. De l Tit.2.3
sexto acquirendi mõ iure ciuili per bonorũ addictionẽ ui- m Tit 7.
de tit.12. p De alijs modis, q fiebant per bonorũ uenditio n Ti.8.9
nes, & ex Sc. Claudiano sublatis: uide tit.13. q Qui nunc se o Tit.10
quitur modus, utilissimus est: cõstat aũt obligatione r. Ea p Tit.11
nihil aliud est, q̃ iuris uinculum, quo necessitate adstringi- q Tit.12
mur, alicuius rei soluẽdæ cã, ſm ciuitatis Romanæ iura s. r Tit.13
Obligationũ prima diuisio ea est, qua aliæ ciuiles sunt, aliæ s Tit.14
ꝑtoriæ, ceu honorariæ Hæ ex Prætoris iurisdictione: illę aut
legib. ꝯstitutæ, aut certo iure ciuili cõprobatæ t. Altera diui t d. ti.14
sio in quatuor spẽs deducit. Aliç. n. sunt ex cõtractu vel qua
si: Aliç ex delicto uel quasi. Quę sunt ex ꝯtũ, aut re, aut uer
bis, aut literis, aut cõsensu ꝯhuntur u. Re ueluti mutui x, in u §.1.
debiti y, cõmodati z, depositi a, pignoris acceptione b. Harũ x §. vlt.
obligationũ noĩe, cõpetit nobis condõ mutui, indebiti, cõ- y Tit.15
modati, depositi, pignoris c. In mutuo semper dñium trans- z §.1.
fertur, in cõmodato, deposito, & pignore nunquã d, in inde a §.2.
bito, interdũ. In mutuo ab accipiẽte casus fortuiti præstan- b §.3.
tur: in cõmodato & pignore, exacta diligẽtia, ac cõsueta ob c §. vlt.
seruari à bono patrefamilias e, in deposito, solus dolus præ- d Tit. ti.
statur f Hinc colligere poslit, qđ iuris sit in indebito. Verbis e §.2.
ꝯhitur obligatio ex interrogatione, & rñsione: quoties quid f §.2. & vlt.
dari fierive (in hmõi stipulationibus, quæ factũ continent,
optimũ est pœnã subijcere, ne quãtitas stiplõnis in incerto
sit: ac necesse sit actori probare, qđ eius intersit g) stipula- g §.3.
mur, certũ, vñ condõ certi: uel incertũ, vñ ex stipulatu actio
ꝯuenit. Stipulatio à stipulo, i. firmo, uel à stipite dr h. Et hęc h Tit.16
de definitione, effectu, & etymo. stipulationis. Olim solen- §. vlt.
nia stipulationũ uerba hæc fuerunt: *Spondes? promittis? fide*
promittis? fide iubes? dabis? facies? rñsionis verò verba superio
ribus rñdentia. Hodie quibuscunq; verbis fit. Fit stipulatio
oĩ lingua, sufficit congruenter ad interrogata rñdere i. Fit i Tit.16 in prin.
ẽt aut purè, aut in diẽ, aut sub condõne. Priori modo confe
stim peti põt res promissa. k. duobus postremis, postq̃ dies K §.1.
uenerit, uel condõne impleta l. Qui stipulatur *annua quoad* l §.2.
viuet, hrdem suum nõ iuuat m Quoties sub condõne stipu- m §2. & §4.
lamur, in casum ceu factũ differtur obligatio. ex ea spes est,
debitũ iri, eãq; ipsam spem ad hrdem transmittimus, si prius,
q̃ condõ extet, mors nobis contigerit. ita stipulamur, *da-*
bis si non feceris, perinde est ac si stipulati essemus eum mo-
riemur n. Condões ad pręsens. uel ad præteritum tps rela n §4
tæ, aut statim infirmãt obligationẽ, (puta si falsæ sint) aut
oĩno non differunt puta si veræ sint. Nam quæ per rerũ na
turã certa sunt, non morantur obligationẽ, licet apud nos
incerta sint o. Loca interdũ inseruntur stipulationib. ueluti
Carthagine dabis, talis stipulatio reipsa ceu tacitè, hẽt tps a- o §.6.
diectũ, quo promissor Carthaginẽ ire poterit: ideoq; q̃ Ro- p §.5.
mæ ita stipulatur *hodie Carthagini dabis*, nil agit. est n. inu q Tit.17
tilis repromissio p. & hæc de forma stipulationis dicta sint. d. ti.17
Stipulãdi, & promittendi duo, pluresve rei fieri pñt q. Rei si s §.1.
mul quoties uel plures stipulãtur, vel promittunt r: vtrouis t §. vlt.
mõ solidum dẽtur, a quouis eorũ solidum pstatur, & accipi u Tit.18
tur s. Eorum unus purè, alius in diẽ, uel sub condõne obli §.1.
gari pt. Nec impedimẽto erit dies, aut condõ quominus ab x d. ti.18
eo, q purè obligatus est petatur t. Qđ liberi in ptãte positi u in prin. &
& serui, ẽt hæreditati, quouis mõ stipulant, dño acqrunt x: d. §.1.
nisi

a §.2. nisi factū in stipulatione contineat a. Cōis seruus,vnicuiq;
dñorum ꝓ portione dñij acquirit,nisi aut uni noiatim,aut
vnius iussu stipulatus sit:aut alter dñs adquirēdi capax nō
b §.vlt. sit:tūc.n.ei soli adquiritur b & hæc de ꝑsonis . Stipl'onum
c Tit.19. aliæ iudiciales,quæ à mero iudicis officio proficiscunt:Præ
in prin. & toriæ & additiæ,quæ à mero Prætoris officio ꝓmanāt c.
§.1. Cōes,i.partim ꝑtoriæ,partim iudiciales d.Cōuentionales q̄
d §.2. in ex conuentione utriusq; partis concipiunt e. Aliæ inutiles
pri. & §.1 uel utiles,de quibus hoc primū tenendū est. Res oēs mobi
e §.3. les,uel soli dño nostro subiectas,in stipl'onem deduci pos-
f Tit.20. se f. Contra nō possumus stipulari utiliter rem,q̄ in rerum
g §.1. natura nō est,aut esse nō p̄t g.rē sacrā,religiosam,publicā,
h §.2. liberum hoiem,rē nostrā h, ēt eo casu quo nostra nō erit i.
i §.22. factū turpe,uel ob turpē cām,k factū alienū,seu aliū factu-
k §.24. rū,uel daturū l, alij, cui dari nostra nō interest,(nisi pœnā
l §.3. stipulemur quo casu ita factū nō erit m, uel citra stipl'onē
m §.19. pœnalem , nisi ei cuius iuri subiecti sumus stipulemur,nisi
21. in extraneā personā solutionem ꝯferamus, nisi eis qui iuri
n §.4. nostro subiecti sunt stipulemur.hoc.n.ultimo casu nobis ac
o §.20. quirimus n,nisi pupillo,uel procuratori: tunc.n.nostra inte
p §.6. rest eis dari o) uel ab eo, q nostro iuri subiectus est, uel ab
q §.5. eo cuius iuri subiecti sumus p.Inutilis est ēt stipulatio,si ad
r §.23. interrogata nō fuerit rīsum q. Exēplo erit is,qui de una re
s §.7. interrogatus, de alia rēdit r. Mutus furiosus,neque stipu-
t §.8. lari,neq; promittere p̄nt s. Pupillus sine tutore stipulari p̄t:
u §.9. at nō promittere t. Pupillū intelligimus,q proximus est in
x §.10. fantiæ,non infantē x.Sub condōne impossibili. (qualis ea
est,cui natura impedimēto est, quominus existat)si stipula
y §.11. ti fuerimus,perinde est, ac si purè stipl'o facta esset: ideoq;
statim peti pōt y. Inter absentes concepta stipulatio inuti-
lis est. Absens fuisse nō intelligitur, quē p̄sentem fuisse scri
ptura,seu instrm testatur:(hoc.n.casu scripturæ creditur,&
p̄sumitur pro instro)sed tā reus pōt manifestissimis proba
tionibus,uel per scripturā,uel per testes idoneos probare, to
to eo die,quo cōficiebatur instrm,se,uel aduersarium suū,in
z §.12. alijs locis fuisse z.Post mortē,siue pridie quā moriamur,da
ri,stipulati,uel ꝓmittere possumus a: sed & ita,*cū moriar*,
a §.13. uel ita:*cum morieris* b: post mortē alterius c.possumus ēt ꝑ-
b §.15. posterè stipl'onem concipere,puta hoc mō, *si nauis ex Asia*
c §.16. *venerit hodie dabis* d. Itē plures res una stipl'one cōprehen-
d §.14. dere:quo casu si ad oēs promissor rīdeit, ad oēs tenebit e.
e §.16. Præterea sub cōdōne,cui' spē ad hēdes nostros, & in hēdes
promissoris transmittimus f.Postremo,hoc anno,hoc men
f §.25. se:tunc,nisi olbus anni, uel mensis partibus præteritis,non
g §. vlt. rectè petitur g.Si fundum dari stipuleris, uel hoiem, nō po
h d.§.vlt. teris cōtinuō agere,nisi tm spatium præterierit, quo tradi-
i Tit.21. tio fieri possit h Stipl'onum promissionibus solent fideiusso
K §.1. res adijci i, in oi : ēu k; ij hēdem relinquunt obligatum l.
l §.2. Obligationē p̄cedere p̄nt, & subsequi m. Quouis idiomate
m §.3. obligari p̄nt n.Si plures sint,epistolæ D.Hadriani,ceu diui-
n §.7. sionis beneficium hñt,de qua vide §.4. o Non p̄nt obligari,
o §.4. vt plus dēant,q̄ principalis:ut minus dēant p̄nt. Minus in-
p §.5. telligimus re,uel tpe p. Si q d rei principalis noīe soluerint,
q §.6. pro eo recuperando mandati hñt iudicium q.Quē fideiussis
se constat,eum solēniter,& maturo cōsilio fideiussisse p̄su-
r §.vlt. mimus r.Et hæc de obligatione,quæ uerbis perficitur Lite
ris siue scriptura,quæ constat obligatio promissori ē obligat:
sed tñ intra biennium exceptionē pecuniæ non numeratæ
s Tit.22 obijcere possumus s Et hæc de literarū obligationibus.Re-
stāt quæ fiunt consensu: in quibus neq; scriptura,neq; p̄sen
tia,neq; rei traditione opus est:sufficit,ut qui ꝯhunt,consen
tiant,ēt absentes per epistolam,vel nunciū. In quibus ēt al-
t §. 23. ter alteri,ex æquo & bono,obligatur t.Eius gñis est emptio
& uenditio,quæ simul atq; de pretio conuentū est, ꝯhitur:
quamuis nondū pretium numeratū sit:ac ne arra quidem
data fuerit . Nam qd arræ noīe datur argm est emptionis
u Tit. 24 ꝯtractæ,non ipse emptio.Pretiū igitur in vēditione constitui o-
in prin. portet:nā sine pretio nulla emptio esse pōt u. Certū pretiū
x §.1. esse dēt, (certum illud ēt existimamus,qd tertius existima
y §.2. uerit x)& in numerata pecunia(qua in re emptio à permu
tatione differt y.)Venditione ita cōtracta,periculū,& com
z §.3. modū rei uēditæ statim ad emptorē ptinet: tametsi res em
ptori tradita non sit z. Emptio sub cōdōne,& purè ꝯhi pōt
Rē sacram,religiosam,publicā,frustra quis sciēs emit:igna
rus si emit,hēt actionē ex empto aduersus venditorē,vt cō
sequatur,qd sua interest,nō fuisse deceptum. Præter supe-
rius genus emptionis,aliud est, qd scriptura perficitur : qd
tunc demum perfectum intelligit , cum instra venditionis
fuerint conscripta, uel manu propria contrahentiū, uel ab
alio scripta, & à contrahentib, subscripta , vel à tabellione
cōpleta,& absoluta . Donec aliq d desit ex his , pniæ locus
est: Pōt alteruter ꝯhentium sine pœna recedere a cōtractu,
nisi arra data sit,tunc.n.pœnitēs emptor,arrā, uenditor du a in pr
plū arræ restituere cōpellit a.Et hæc de uenditione & em- hoc tit.
ptione,cui proxima est locatio,& conductio.Vtraq; ꝯhi in
telligitur,si merces cōstituta est b ēt alieno arbitrio, Merces b Tit.25
in Pecunia esse dēt. Nam si inuicem rē utendā accipimus, c §.2.
non ex locato,& conducto,sed præscriptis uerbis agimus c.
Si aurū meum dedi aurifici, vt anulos cōficeret,mera loca-
tio,si is & aurū,& operas præstitit,auri cōne emptio,& uen d §.4.
ditio:operarū uerò locatio,& conductio intelligitur d.Loca
re possumus alteri p̄dia perpetuō fruenda, ea lege ut quan-
diu pensio pro his p̄stabitur,conductor , eiusve hrs,aut qui
ab eo cām hēt quocunq; mō,expelli non possit: qd genus
contractus emphyteusim uocamus. Particularia hmōi præ- e §.3.
dij dāna colonus patitur:uniuersalia ipse prędij dñs e. Cæ-
terū conductor legē conductionis seruare dēt: eamq; ex æ-
quo & bono supplere, qui,accepta pecunia, rē custodire pro f §.5.
misit.Custodiā diligentissimi patrisfamilias dēt,de casu for
tuito non tenet f. Mortuo conductore intra tps conductio g §. vlt.
nis,hrs eius eodē iure i successione succedit g. Locatori loca h in pri.
ti:cōductori conducti actio datur h. Sequitur societas. quæ hoc tit.
aut totū bonorū:aut vnius alicuius negotiationis est i. Par i Tit.26.
tes lucri, & dāni expressæ , seruandæ sunt:si non expressæ, K §.1.
æquales erunt k. Coire ita societatē possumus , vt ego lucri
duas partes, dāni tertiā ferā : tu duas damni,lucri tertiam:
quia mea opera ita pretiosa esse pōt in societate, vt iustum
sit me in societatem condōne meliorem admitti. Pōt ēt cō
ueniri,vt ego pecuniā conferam,tu nō conferas,& tñ lucrū
sit cōe,(si mō opera tua pro pecunia ualet)ut lucri partem
feras,de damno non tenearis,si mō in alia re lucrū , in alia
damnum illatum sit l : ut cōpensatione facta, qd superest l §.2.
solū intelligatur lucro esse.Si in vna cā(puta lucro)pars ex
pressa est,in altero(puta damno)omissa:in eo,qd omissum
est,eadē pars seruabitur m. Soluitur societas dissensu legiti- m §.3.
mo,non fraudulēto n:morte unius socij,nisi in coeunda so n §.4.
cietate aliter conuenerit o,finito rei negotio p. publicatio- o §.5.
ne oīum bonorum unius socij q,uel cessione r. Socius so- p §.6.
cio culpæ tenet & diligentiæ, (diligentiā intellige non exa q §.7.
ctissimam, sed qualē socius in rebus suis adhibere solet s.) r §.8.
Sequitur mādatum t,qd fit uel ut mea tm u, uel ut mea & s §.vlt.
tua x,uel ut alterius y,uel ut mea,& socij z, uel ut tua & al t Tit.27.
terius,uel ut tua tm geras negotia:cuius gñis mandatū, ma u §.1.
gis consilium est, q̄ mandatū:& ob id non est obligatoriū: x §.2.
ut & illud qd contra bonos mores est oi modo. Qui māda y §.3.
tū accepit non dēt excedere fines mandati. Mādatum reuo z §.4.
cari pōt re integra. Intelligitur reuocatū morte mandantis,
si mō mandatarius mortē eius intellexit . Mandatum non
suscipere liberum est:susceptū,consummandū est,aut renū
ciandum a. In diem differri,& sub condōne fieri pōt b: gra a §.11.
tuitū esse dēt c. Et hæc de obligationibus,quæ ex quasi cō b §.12.
tractu fiunt,dicta sint. Sequitur ut uideamus,quæ ex cōtra c §.vlt.
ctu nascūtur d. Inter negotiorum gestorē: & eius cuius ne- d Tit.28.
gotia gesta sunt e,inter tutorem & pupillum f, inter eos qui e §.1.
cōem rem hñt g, inter hēdem & legatarios : inter eum qui f §.2.
per errorem non debitum soluit, accepit. vltro citroq; na- g §.3.&
scunt obligationes ex quasi contractu h Hic dicendū erat 4.
de obligationibus ex delicto uel quasi:sed quia Tribonian' h §.5.
inserit tractatū de personis obligationē acquirentib. & de i §.6.&
contrarijs obligationibus, vtrunq; caput cōsiderandū erit. vlt.
Acquirimus obligationem per nos,per seruos , per filios in K Ti. 29.
ptāre i,per liberos hoīes,& per alienos seruos, quos bona fi l §.1.
de possidemus k, per seruū vsufructuarium, & usuariū l, m §.2.
& cōem m. Tollitur uerò obligatio solutione eius,qd debe n §. vlt.
tur n,acceptilatione,ceu imaginaria solutione o.nouatione, o Tit.30
seu interuentu nouæ personæ p.ꝯria uolūtate q. Sequuntur p §. 1. 2.
obligationes ex delicto,uel quasi:illæ nascuntur ex re,i ex q §.3.
ipso maleficio,ueluti furto,rapina,dāno iniuria r.Furtum, r §. vlt.
est cōtrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi cā s. Dr s LIB.IIII
à furuo,i.nigro:(fit.n.clam)uel à ferendo t.Manifestus fur Tit.1.
est q in ipso furto deprehenditur , uel in eo loco quo furtū t §. 1.
fit:quiq; ibi furtiuam rem tenet Non manifestus.est ei cō- u §.2.
trarius u.(de concepti,oblati,prohibiti furti antiqs actioni- x §. 3.
bus v.§.4. x manifestus quadruplo:non manifestus,duplo y §. 4.
puniebatur y.qui pignore,aut deposito utitur,furtum com
mittit, vt & commodatarius rem vtendā acceptam alium z §.5.
vsum transferens z:si modo intelligit id se inuito dño face
re,nisi dño uolente id faciat. Si seruum meum,à te de furto
mihi faciendo,sollicitatum,permisi quasdam res mihi furri
pere,ut te in ipso delicto deprehenderē,furti, & serui corru
pti

pti noīe mihi teneris:vtcunq;, me volēte eo casu videatis rē
a §.8. meā cōtrectasse a.Furtū cōmittit,q liberū hoīem surripit,b
b §.8. q creditori suo pignus datū subtrahit c,sed & is,cui⁹ ope,&
c §.9. cōsilio furtū factū ē, qualis is ē,q tibi nūmos excussit,vt a-
lius eos raperet,q tibi obstitit quomin⁹ furē adp̄hēderes,q
boues tuos fugauit vt ali⁹ eos acciperet,q scalas fenestris sup
ponit,aut sciēs cōmodat ferramēta ad effringēdū,vł q ostiū
effringit,vt alius furtū faciat.Qui tm̄ cōsiliū dedit,furti nō
d §.10. tenet d. Serui dn̄is. liberi parentib.furti nō teneni e.furti a-
e §.11. ctio cōpetit ei cuius interest rē saluā esse f: ideoq; & credi-
f §.14. tori ob pignus subreptū: & fulloni ob vestimēta subrepta;
g §.15. & bonę fidei emptori g,& certis casib. ei,q rē cōmodatā ac
h §.16. cepit h:nō idē est in depositario i.Impubes ꝓximus puber-
i §.17. tati furti teneri pōt K. Rē nobis subreptā à quouis posses-
k §.18. sore vindicare possumus:eā vero ipsi furi cōdicimus & p̄te-
l §.vlt. rea dupli,vel quadrupli pœnā exigim⁹ l.& hęc đ furto.Ra
pina,furto deterior:cuius noīe intra annū quadrupli: post
m Tit.2. annū,simpli actio nobis cōpetit m,aduersus eū; q nō erro-
re duct⁹, sed dolo malo rapuit. Sđ tn̄,q rē suā ab ei⁹ posses
sore p vim rapit,eius dn̄io priuat: q suā existimās,alienā tn̄
n §.1. rapit,eā cogit restituere:p̄terea eius æstimationē p̄stare: qđ
& in immobiliū inuasionib.locū hēt n.& hæc de vi,& rapi-
na.Dāni iniurię actio cōstituit p legē Aquiliā:cui⁹ primo ca
pite de seruo & quadrupede, q̄(pecudū numero sit,quæq;
o Tit.3. gregatim pasci dr̄ o,) alteri⁹ occisis agebat p.Nō iniuria oc
§.1. cidit q insidiatorē q,q casu occidit. Cōtra,hic iniuria occi
p d.Ti.3. dit,q culpa r.vel imperitia.Re⁹ eo casu tenet de occiso,q̄ti
in prin. eo anno plurimi fuit s:& ī id qđ p̄terea perēpto illo corpo
q §.2. re,dāni illatū fuit t.Idē ēt teneri p̄ lege Cornelia u Caput
r §.4.5.6. s̄m legis Aquiliæ nō est in vsu.Fortè ī eo agebat de interce
s §.7.8. pta nobis vtilitate p iniuriā ab alio x.Tertio capite agebat
t §.9. de seruo,&quadrupede vulneratis,de feris occisis,de dāno
u §.10. dato reb.inaīatis:vt si qd in eis vstū,ruptū,fractū,corruptū,
x §.11. scissū,collisū, effusū, mistū fuerit y,reus tenebat eo noīe,
y §.12. nō quāti eo anno res plurimi fuisset: sed quāti ī dieb.xxx.
z §.13. ꝓximis z.Porro ex lege Aqlia directa actio daē in eū,q cor
pore suo dānū dedit:Vtilis,in eū q nō corpore,sed tn̄ in cor
pus aliqđ damnū dedit:veluti si hoīem,vel pecus inclusit,
vt fame necarent:iumētū egit, vt p̄cipitaret:seruo p̄suasit,
vt in arborē ascēderet,vel in puteū descenderet,vt læderet.
In factū,si neq;corpore.neq; in corpus , dānū datū est ab
a §.vlt. aliquo:qualis is est,q miseria ductus.alienū seruū cōpedi-
b Tit.4. tū soluit,vt fugeret a.Et hæc de dāno. Iniuria ḡnaliter dr̄,
qđ nō iure fit,sp̄āliter,vt cōtumelia b. Iniuriā facit , q pu-
gno pulsas,fustib. cedit,aut q verberat.Cōuiciū qs facit,vł
voce,vel scripto,& is q ꝓcurat iniuriā fieri. Nihil interest
c §.2. nobis,an liberis,aut vxori fiat iniuria c.Si seruis nr̄is, in nr̄i
cōtumeliā iniuria facta est,iniuriæ actio nobis cōpetit:nō si
d §.3. eis simplr̄ cōuiciū factū,aut ij pugno sint p̄cussi d.Seruum
e §.7. nr̄um intelligimus,quē cū alio habem⁹ cōem e,cui⁹ sum⁹
f §.4. ꝓprietatij f,q bona fide nobis seruit,(si mō in nr̄i cōtume
g §.5. liā ei iniuria facta sit g. Qui iniuriā intulit, arbitrio iudicis
h §.6. punit ꝓ circūstantijs p̄sonarū h,,& rei,& facti atrocitate i
i §.8.9. Ciuiliter,quāti iniuriā passus æstimauerit:vel minoris,ꝓut
k §.10. iudici visū erit.Criminaliter, pœna extraordinaria k Hæc
actio dissimulatione abolet:& hæc de obligationib.ex deli
l Tit.5. cto Quasi ex delicto obligat iudex,cū litē suā facit l, is ex
m §.1.2. cuius cœnaculo deiectū est vsūve aliqd est ita vt alicui no-
cerei m,exercitor nauis,aut cauponæ,aut stabuli,de dāno,
n §.vlt. aut furto,qđ in naui,aut caupona,aut stabulo factū erit n,
& hæc đ p̄sonis,& reb.dicta sint.Sequunt actiōes,tertiū iu-
o Tit.6. ris obiectū.Actio nihil aliud ē,q̄ ius p̄sequēdi ī iudicio, qđ
sibi debetur o.Actionū alię in p̄sonā sunt(q̄ & cōdōnes.)alię
p §.1.2. in rē(q̄ vindicationes dn̄i)corporalē,vel incorporalē,vt ser
uitutes p.Et hæ qdē ltīmæ sunt,& ciuiles.Prætoriæ uero in
rē & p̄sonā,sunt variæ In rē,veluti Publiciana:qua experit
q §.3 4. is,cui ex iusta aliqua cā res tradita fuit,cuiusq; possessionē
r §5. amisit,anteq̄ ea usucaperet.Perinde.n.eā rem vindicat,ac si
f suscepisset q.Rescissoria daē captiuo.aut absēti Reip. cā,ad
c §.6. vsucapionē suorū bonorū factā rescindēdā.r Pauliana cre-
§.7. ditores rescindūt ī sui fraudē alienationē factā à suis debi-
torib.s Seruiana dn̄i aduers⁹ colonū: Quasi Seruiana credi
u §.13. tores pignora,& hypothecas p̄sequūt t.Prȩiudiciales,p quas
x §.9. q̄rit.an qs liber:an liberti⁹.vł đ partu agnoscēdo u.In p̄so
y §.10. nā,veluti de pecunia cōstituta(cōstituit qcūq; ꝓ se,vel ꝓ
z §.11. alio citra stipul.se soluturū ꝓmittit x.)De peculio aduers⁹
p̄rem,& dn̄m y. Ex iureiur.z. Pęnales,ī albi corruptorē,&
alios.Scđa act.diuisio.Actionū alię sūt rei p̄sequēdę(vt oēs
a §.18. ī rē,& ferè oēs ī p̄sonā)alię pœnę p̄sequēdę , seu pœnales
puta ex maleficijs a.Tertia diuisio. Ac. alię ī simplū veluti

ex stipl̄one mutuo, empto, locato. & simillib. Quarta diui- b §.28.
sio. Actionū alię bonę fidei sunt:qdā stricti iuris c:qdā arbi 29.30
trariæ c.Quinta diuisio.Quibusdā actionib.solidum p̄sequi c §.31.
mur,qbusdā minus solidū d.De sexta diuisione ī.dicemus 32.
tit.12.In actionib.dāda est opera,ne pl⁹ quā oportet perat d §.36.
Pl⁹ petit quatuor modis,re.t̄pe,loco,& cā e. Nō tm̄ actione & seq.
vtimur meū,q ipsemet cōtraxit,uel deliquit:qđ ipse vel cō e §.33.
traxerit,vel deliquerit:sed q a eius seruus filiusve nobis, uel 34.
ex cōtractu,vel delicto obligat⁹ est f. Ex cōtractu,puta si ius f Tit.7.
su p̄ris,uel dn̄i cū filio,uel seruo cōtraxero, pr̄ & dn̄s tenet
ēt directò in solidū g. Vterq; iussisse intelligit,si naui (hinc g §.1.
exercitoria)vel tabernę(hinc institoria h)vel peculio,seu pe h §.2.
culiari merci(hinc tributoria i,)p̄sonas sibi subiectas,quo- i §.3.&
cunq; mō p̄posuerit K. Interdū ēt hmōi p̄sonę tenent,licet 5.
filios,vel seruos nō p̄posuerint:puta,si filij,uel serui rē, quā K §.6.
nobiscū gesserūt,in utilitatē p̄ris.uel dn̄i necessario,uel uti
liter verterint.tūc.n.daē nobis de in rē,ver.actio l.,Nunq̄ vo l §.4.
rò in p̄rem ignorantē daē actio, ob mutuū filio eius datū,
p̄p Senatus Maced.auctoritatē m.Ex delicto uerò serui da m Tit. 8.
tur in dn̄m actio noxalis,p quā ipse dn̄s seruū dedere tene-
tur,aut litis æstimationē sufferre. Ex delicto liberorū,pr̄ fi-
liū filiāve noxę dedere nō pōt.Id n naturalis amor,& pudi
citia filiarū nō admittit.Conueniunt ergo ipsimet liberi, si
deliquerint n. Ex delicto, seu pauperie aīaliū ipsi dn̄i ēt te- n §.vlt.
nēt,si qd lasciuia,aut pauore,aut feritate dāni dederint:sed
tn̄ liberabit dn̄s,si ea aīalia noxiæ dediderit o, nisi canē,ver- o Tit.9.
rē,aprū,leonē,vrsū ibi hēat,quā vulgò iter fit. tunc.n.tanti
dn̄s cōdēnat,quāti iudex arbitratus fuerit p.Et hęc de dn̄is p §.1.
& parētibus.Possumus quoq; p ꝓcuratorē,tutorē,curatorē
legitimū agere,qa morbus,ætas, & hmōi cāæ id requirunt q. q Tit.10
Procurator dr̄,cui rē nr̄am agere permisimus r. Rei p̄sentis r §.1.&
onus est.(hic omittimus obseruationes iuris veteris)ut uel vlt.
iuret,uel promittat,uel ēt satisdet(si id qualitas eius p̄sonæ
exigat)ꝙ in iudicio p̄manebit,usq; ad terminū litis s.Absē f Tit.11
tis uerò,satisdare noīe sui procuratoris,iudicatū solui,& t̄pe in prin.
recitandæ sn̄iæ se in iudiciū uenturū t.Quod si absēs est oī- t §.4.
no,& nesciat litē sibi moueri, quis pōt eius defensionē su-
bire,satisdatione prius,iudicatū solui,p̄stita u.Et hæc đ reo. u §.5.
Procurator uerò actoris,carens mādato dn̄i,expresso,uel in
sinuato,cauere dēt rē ratā dn̄m habiturū x. Sequitur sexta x §.3.
actionū diuisio superiorib.adnectēda. Actionū aliæ t̄pales,
aliæ perpetuę,ac in hęredes dant y.Et his quidē actionibus y Tit.12
actores vtūtur.Exceptionib.uerò rei z. Excipiūt aūt de me z Tit.13.
tu,dolo,errore a.de pecunia nō numerata b. Earū exceptio a §.3.
nū q̄dam ex legibus,quædā ex ijs quæ legis uicē obtinent, b §.2.
quædā ex ipsius Prætoris iurisdōne, substam capiunt c. Aliæ c §.7.
perpetuæ,quæ sp̄ obstāt agētibus d.Aliæ t̄pales,quæ ad t̄ps d §.8.9.
nocent:& t̄pis e,uel personæ dilationē tribuūt f. Exceptio- e §.10.
nibus opponuntur replicationes.qbus replicatur,atq; resol f §.vlt.
uit̄ ius exceptionis g.Ipsas replicationes elidit duplicatio h: g Tit.14
duplicationē,triplicatio i:de qb.latius ī Digestis tractat k. h §2.
Quæ debitorib.principalib.exceptiones prosunt,plerūq; ac i §.1.
cōmodari solēt & fideiussorib.quia qđ ab ijs petitur, id ab k §.3.
ipso debitore peti uidetur q mādati iudicio redditurus est ijs,
qđ ij pro eo soluerint l.Actiones,de quib.ī.diximus.ꝓprie l §.vlt.
tatis cām definiūt.Interdicta uerò proponūt maxime,quo
ties de possessione,uel quasi agitur m. Suntq; prohibitoria, m Tit.15
restitutoria exhibitoria n,possessionis adipiscendæ o, retinē n §.1.
dæ p,recuperādæ q,simplicia(in quib alter actor,alter re⁹) o §.2.3.
duplicia(in qb.unusquisq; rē rei,q̄ actoris partes sustinet r.) p §.4.
Possidere dicimur,si ipsi possidemus,uel alij nr̄o noīe s.In q §.6.
terdicta hodie non sunt ita in magno usu t. Actorū teme- r §.7.
ritas olim,uel pecuniaria pęna,uel iurisiurādi religione,uel f §.5.
infamiæ metu coercebatur u. Siquidē actor iurare solebat t §.vlt.
se non calūniandi aīo actionem intēdere. Reus,se bona in u §.1.
stātia uti.Aduocati etiā iurabāt x.Ex qbusdā iudicijs dāna x §.2.
ti ignominiosi fiūt.y Oīū actionū instituendarū principiū, y §.vlt.
ab in ius uocatione sumitur z, in familiæ ercīscundæ a, z §3.
cōi diuidundo,finiū regundorum, iudicijs & actionibus,iu a §.4.
dices officium latè patet b. Sequuntur publica iudicia, ita b In prin.
dicta. ꝙ cuiuis ex populo executio eorum plerunque da hoc Tit.
tur.Horum quædam mortem inferunt , quædā infamiam c §.4.
cum damno pecuniario.Publica iudicia sunt,crimen maie d §.5.
statis,adulterij c,homicidij d,paricidij e, falsi f,de ui publi e §.6.
ca,priuata,& de raptu g,peculatus(quo tenentur ij,qui pe f §7.
cuniam publicam,rem sacrā,uel religiosam , furati sunt h) g §.8.
plagij(in quod incidunt,qui liberos homines surripiunt i) h §9.
ambitus,repetundarū, de annona,de residuis K. Et hæc de i §.10.
iure in his Institutionibus comprehenso paucis dicta sint. k §.11.
F I N I S. l §.vlt

TITVLI INSTITVTIONVM IMPERIALIVM

Serie alphabetica dispositi.

Quò faciliùs hac in arte tyrunculi eos inuenire possint.

A

ACquisitione per arrogationẽ, colum.395.nu.10
Actionibus.538
Ademptione legatorum.308. numero 20
Adoptionibus.66.nu.20
Ad Senatusconsultum Orficianum. 358. in prin.
Ad Senatusconsultum Tertyllianum.554 nu.20
Ad Senatuscõsultum Trebellianum. 314. nu.30
Adsignatione libertorum.385. nu.30
Attiliano tutore. 101 nu.10
Auctoritate tutorum.105.nu.20

B

BOnorum possessionibus.386. nu.50

C

CApitis diminutione.93.nu.50
Codicillis.330.nu.20
Curatoribus.112.nu.20

D

DIuisione stipulationum. 424. nu.10
Donationibus 195. in prin.
Duobus reis stipulandi & promittendi 419.nu.10

E

EMptione & uenditione.457.in prin.
Eo cui libertatis causa bona addicuntur.397.in prin.
Exceptionibus.739.in prin.
Excusationibus tutorum, uel curatorum. 120 nu.10
Exhæredatione liberorum.234. nu.20

F

FIdeicommissarijs hęreditatibus,& ad Senatusconsultum Trebellianũ.314. nũ 20
Fideiussoribus.446.nu.20
Fiduciaria tutela.99. nu.20

G

GRadibus cognationum.362.nu.20

H

HAeredibus instituendis.242. nu.40
Hæreditatib. quæ ab intestato deferuntur.333.nu.10
Hæredum qualitate & differentia. 273. in prin.
His per quos agere possumus. 725. nu.30
His qui sui, uel alieni iuris sunt.47. nu.20

I

INgenuis.31.in prin.
Iniurijs 525. nu.10
Inofficioso testamento. 269.nu.30
Interdictis.748.nu.20
Inutilibus stipulationibus.427. nu 10
Ijs per quos agere possumus.725.nu.30
Iure naturali,gentium, & ciuili.15.nu.10
Iure personarum.28. nu.10
Iustitia & iure.11.nu.20

L

LEgatis 280.nu.10
Lege Aquilia.516.nu.40
Lege Falcidia.309. in prin.
Lege Fusia Caninia tollenda.46.nu.20
Legitima agnatorũ successione.348. n.10
Legitima agnatorum tutela.90.nu.30
Legitima parentum tutela. 98. nu.30
Legitima patronorum tutela.97.nu.20
Libertinis.32.nu.10
Literarum obligationibus.452.nu.10
Locatione,& conductione.466.nu.30

M

MAndato.477.nu.30
Militari testamento. 224. nu.10

N

NOxalibus actionibus.719.nu.20
Nuptijs.53. nu.20

O

OBligationibus.401.in prin.
Obligationib.ex cõsensu.455.n.20

Obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur,484.nu.10
Obligationibus,quę ex delicto nascuntur. 500.nu.30
Obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.533.nu.10
Officio iudicis.763.nu.40

P

Patria potestate.52.nu.10
Pœna temere litigantium.759. numero 10
Perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes trãseũt. 734.nu 30
Per quas personas nobis acquiritur. 207. nu.30
Per quas personas nobis obligatio acquiritur.490.nu.10
Publicis iudicijs.770.nu.20
Pupillari substitutione.258.in prin.

Q

Quibus alienare licet, vel non. 202. nu.20
Quibus ex causis manumittere non licet. 38.nu. 30
Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.74.nu.20
Quibus modis re contrahitur obligatio. 404.nu.10
Quibus modis testamenta infirmentur. 264.nu.10
Quibus modis tollitur obligatio. 492. numero 30
Quibus modis tutela finitur.109.in princ.
Quibus nõ est permissum facere testamentum.229.nu.30
Qui testamento tutores dari possunt. 87. nu.20
Quod cum eo qui in aliena est potestate, negotium gestum esse dicitur. 709.numero 60

R

Rebus corporalibus,& incorporalib. 173.nu.10
Replicationibus.745.nu.40
Rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio. 138.nu.40

S

Satisdatione tutorum, & curatorum. 116.in prin.
Satisdationibus.727.nu.30
Senatusconsulto Orficiano. 358.in prin.
Senatusconsulto Tertylliano.354.nu.20
Senatusconsulto Trebelliano.314.nu.20
Seruili cognatione. 375.nu.40
Seruitutibus rusticorum prædiorum.174. nu.20
Singulis rebus per fideicõmissum relictis. 327.nu.10
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 723. in prin.
Societate.473. in prin.
Stipulatione seruorum. 421.nu.10
Successione cognatorum.359.nu.40
Successione libertorum.379.nu.40
Successionibus sublatis,quę fiebant per bonorum uenditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano.400.in prin.
Suspectis tutoribus, uel curatoribus. 132. nu. 20

T

Testamentis ordinandis.214. nu.50
Testamento militari. 204
Tutelis.84.in prin.

V

Verborum obligationib.411.in prin.
Vi bonorum raptorum. 513.nu.30
Vsucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.184.nu.50
Vsu & habitatione.182.nu.10
Vsufructu.178. in prin.
Vulgari substitutione.254. nu.10

Indicis tit. Instit. Imper. finis.

INSTITVTIONVM IMPERIALIVM RVBRICAE NOVEM ET NONAGINTA

Continentur xxviij. carminibus ſequentibus.

Eo textus artificio, vt præter principale intentum, aliquid ſententiæ videantur habere, quorum declarationem nos ſubiunximus.

ET PRIMO PRIMI LIBRI.

IVſtitia. ius naturæ perſonæque ſubſunt.
Ingenuos debent libertini ſociare.
Non omnis dominus ſeruos ſic liberat vt vult.
Fuſia lex. iuris alieni. patria virtus.
Nubet. adoptabit. ſoluet. tutela. dabitque.
Agnatos. capitis. patronos, atque parentes.
Eſt fidus tutor. eſt Attilianus & auctor.
Finit. curator. teneatur ſatiſdare tutor.
Excuſat. tutor ſuſpectus erit remouendus.

De iuſtitia & iure. De iure naturali, gentium, & ciuili. De iure perſonarum. De ingenuis. De libertinis. Quibus ex cauſis manumittere non licet. De lege Fuſia Caninia tollenda. De his qui ſui, vel alieni iuris ſunt. De patria poteſtate. De nuptijs. De adoptionibus. Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. De tutelis. Qui teſtamento tutores dari poſſunt. De legitima agnatorum tutela. De capitis diminutione. De legitima patronorum tutela. De legitima parentum tutela. De fiduciaria tutela. De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia, & Titia dabatur. De auctoritate tutorum. Quibus modis tutela finitur. De curatoribus. De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum. De excuſationibus tutorum, vel curatorum. De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.

SECVNDI LIBRI RVBRICAE.

Res. corpus. ſeruit vſusfructus ſit. & vſus.
Eſt vſucapiens. eſt donans. eſt alienans.
Quæro. teſtari. mile permittere non vult.
Exhæres. hic inſtituit. his ſubſtituendo.
Infirmat. vel inofficit. hæres qualia. legat.
Hinc adimit. falcat. committit. ſingula. codex.

De rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio. De rebus corporalibus, & incorporalibus. De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum. De vſufructu. De vſu, & habitatione. De vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. De donationibus. Quibus alienare licet, vel non. Per quas perſonas nobis acquiritur. De teſtamentis ordinandis. De militari teſtamento. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. De exhæredatione liberorum. De hæredibus inſtituendis. De vulgari ſubſtitutione. De pupillari ſubſtitutione. Quibus modis teſtamenta infirmentur. De inofficioſo teſtamento. De hæredum qualitate & differentia. De legatis. De ademptione legatorum. De lege Falcidia. De fideicommiſſarijs hæreditatibus, & ad Senatuſconſultum Trebellianum. De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis. De codicillis.

TERTII LIBRI RVBRICAE.

Fert. inteſtatus. agnatis. Tertul & Orfic.
Cognatis. gradibus. ſeruus. libertus inhærent.
Signo libertos. poſſeſſus. & arrogo quærens.
Poſt addicta bona. ſucceſſio dupla receſſit.
Obligo. re verbis. duo. cum ſeruis ſtipulatur.
Diuidit. eſt & inutilis. atque fideiubet omni.
Littera conſenſus emit. & locat. hinc ſociabit
Et poſt mandatum. quaſi contraho. quærito. tollo.

De hæreditatib. quę ab inteſtato deferuntur. De legitima agnatorum ſucceſſione. De Senatuſconſulto Tertulliano. De Senatuſconſulto Orficiano. De ſucceſſione cognatorum. De gradibus cognationum. De ſeruili cognatione. De ſucceſſione libertorum. De adſignatione libertorum. De bonorum poſſeſſionibus. De acquiſitione per arrogationem. De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur. De ſucceſſionibus ſublatis, quę fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. De obligationibus. Quibus modis re contrahitur

obligatio. De verborum obligationibus. De duobus reis stipulandi, & promittendi. De stipulatione seruorum. De diuisione stipulationum. De inutilibus stipulationibus. De fideiussoribus. De literarum obligationibus. De obligationibus ex consensu. De emptione & venditione. De locatione & conductione. De societate. De mandato. De obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. Quibus modis tollitur obligatio.

QVARTI LIBRI RVBTICAE.

Delictum, rapit. aquil is. iniuria subsit.
Et quasi delinquens ago, vel gero noxia. pauper.
Per quos. sat dabo. perpet. & excipiens replicabo.
Sunt interdicta. cum pœnis. officioque.
Publica iudicia reperis in fine locata.

De obligationibus, quę ex delicto nascuntur. De vi bonorum raptorum. De lege Aquilia. De iniurijs. De obligationibus, quę ex quasi delicto nascuntur. De actionibus. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur. De noxalibus actionibus. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. De his per quos agere possumus. De satisdationibus. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt. De exceptionibus. De replicationibus. De interdictis. De pœna temere litigantium. De officio iudicis. De publicis iudicijs.

Rubricarum Institu. Imperial. finis.

PARAGRAPHI OMNES INSTIT. IMPERIALIVM

Hic ordine alphabetico ponuntur.

VT SI QVANDO INEPTVS AVT MENDOSVS sit titulus, paragraphum quem quaeris, promptum habeas.

A

AB hostibus. 101. nu. 30
Abolita est. 190. nu. 30
Accessit nouus. 397. nu. 20
Accessit. 216. nu. 10
Accidit aliquando. 202. nume. 30
Ac prius 41 nu 20. & 214. nu. 40
Acquiritur vobis. 208. nu. 10
Actio autem. 538 nu 30
Actiones autem de peculio. 563. nu. 10
Actionum autem. 591. nu. 10
Actus est 175. in prin.
Ad certum tempus 89. nu. 30
Ad exhibendum. 599. nu. 20
Ademptio legatorum. 308. nu. 30
Adeo autem. 161 nu 40
Adeo autem aliquam. 4 9 nu. 30
Adhuc autem. 188. nu. 30
Adipiscendae possessionis 751. nu. 40
Ad legitimam. 354. in prin.
Admonendi autem. 81. nu. 30
Admonendi tamen. 3 4. nu 10
Adoptio autem. 67. nu. 10
Adoptio enim. 7 . nu. 30
Adoptiui liberi 239. nu. 50
Adoptiui vero. 143. nu 10
Aduersus autem. 194. nu. 20
Aedibus deniq; 296. nu. 10
Aeque si agat. 545. in prin.
Aeque si debitor. 741. nu. 20
Affinitatis quoq; 60. nu 10
Agnationis quoq; 365. in prin.
Alia deinde lex 774. nu. 30
Alia insuper. 199 nu. 10
Alia sanè causa. 151 nu. 40. 172 nu. 30
Aliam vero bonorum. 392. nu. 40
Aliena autem 479 nu. 10
Alienus quoq; 246. nu 20
Alienus seruus 244. nu. 40
Alieno, vel uti. 721. nu. 10
Aliae autem sunt. 549 nu. 10
Aliae autem donationes. 198. nu. 10
Alijs quoque. 189 nu 10
Alio quoque modo. 2 7 nu. 10
Alioqui ex quam. 742 nu. 30
Alioqui si intra 744. in prin.
Alioqui si 61 nu. 30
Aliquando autem 65. nu. 20
Aliquando autem 508. in prin.
Aliquando etiam. 191. nu. 10
Alteri stipulari 442 nu. 20
Amoris quoq; 378. nu 60
Animalium nomine. 723. nu 20
An seruo haeredis 305. in prin.
Ante Augusti. 33 . nu. 30
Ante haeredis 325. nu. 50
Apium quoq; 148 nu 10
Appellamus autem 574 nu 20
Appellantur autem 743. nu 20
Apud Catonem 74 in prin.
Aquaeductus. 175 nu. 20
Armorum autem. 757. nu 20
At aduersus inficiantes. 760. nu. 20
At cum aliquis. 475. nu 30
At ex contrario. 206. in prin.
At hi qui emancipati, 342. nu. 30
At insula. 152. nu 20
At is qui. 408 nu. 30
At qui patrono. 102. nu. 10
At qui per foeminini. 91. nu. 20
Atrox iniuria. 551. in prin.
At si ita 415. in prin.
At si quis. 168 nu. 10
Auctoritas. 105. nu. 30

B

BElla etenim 20. num 20

C

CAecus autem 233. nu. 30
Caeterae quoque res. 180. nu. 40
Caeteri qui. 276. nu. 10
Caeterum dubium. 716. nu 20
Caeterum si genitalis 724. nu. 10
Caeterum inter. 349. nu. 50
Caeterum placuit. 524 nu. 10
Caeterum sciendum est. 725. in prin.
Caeterum si. 226. nu 30
Capite tertio 523. in prin.
Caput secundum ibid.
Certe autem. 89. nu 40
Certè illud. 161 nu. 10
Ceruos quoq;. 149. nu. 10
Circa adoptiuos 241. nu. 30
Ciuilia autem iura. 145. nu. 20
Codicillis autem. 332. nu. 30
Codicillos autem. ibid.
Commodius est itaque. 145. nu. 10
Communem seruum. 492 nu. 20
Communes sunt. 426. nu. 20
Compensationes quoq; 610. nu. 10
Conceptum furtum. 504. in prin.
Conditiones quae. 417 nu 20
Conductor autem. 472. nu 10
Coniunctim autem legatur. 289. nu. 20
Consensu fiunt 455. nu. 30
Consequens est. 134. nu 10
Constat autem ius. 21. in prin.
Constituitur autem. 180. nu. 20
Contra autem 204. in prin.
Contra quoq;. 546. nu. 10
Contumaciae quoq;. 770. nu. 20
Conuentionales 426. nu. 10
Creditor quoque. 410. nu. 20
Cui similis est 535. nu 20
Cuius enim. 58 in prin.
Cuius rescripti 51. nu 10
Culpa autem. 47 . nu. 10
Cum autem in compluribus. 86. nu 30
Cum autem emptio. 463 nu 20
Cum autem ingenuus. 42. nu. 40
Cum autem is. 76 nu. 20
Cum autem quaeritur 340. nu. 30
Cum autem quaeritur 715. nu. 20
Cum autem ad agnatos. 97 in prin.
Cum autem ratio 313 nu. 10
Cum autem impubes 69. in prin.
Cum autem finitus 181 nu. 40
Cum enim olim 309 nu 20
Cum enim lex 203. nu. 10
Cum eo quoque. 610. nu. 30
Cum in ciuile. 128 nu 30
Cum ergo certus. 44. nu. 30
Cum ergo pupillorum 105. nu. 20
Cum & agnatos. 98. nu. 10
Cum ex aliena. 153. nu 10
Cum expositum sit. 500. nu. 40
Cum filius, filiave. 339. nu. 20
Cum igitur aliquis. 317. nu. 10
Cum igitur plures. 293. nu. 40
Cum in suo 159. in prin.
Cum lege regia. 23 nu 30
Cum non sit verisimile. 41. nu. 20
Curare autem debet. 600. nu. 10
Cumque hoc Deo. 6. nu. 10
Cumque antea. 391 nu. 70
Cum quis sub aliqua. 445. nu. 10
Cum satis 47. nu. 10
Cum satis absurdum. 353. nu. 50
Cum expositum sit. 500. nu. 40
Cum vero tuam. 147. in prin.

D

DAmni iniuriae. 516. nu. 60
Dantur autem. 112 nu. 50
Dati autem 87. nu. 30
Datur autem. 386. nu 20
Datus autem. 131. nu. 10
Datum est autem 133. in prin.
De constituta autem. 562 nu. 10
De eo vero. 535. nu. 30
Defuncti 122. nu 10
De haereditatibus 184. nu. 30
De his autem seruis. 212 nu. 10
De illa sanè 4 4 nu. 10
De ordine. 75 . nu. 40
Desinunt etiam. 112 nu. 10
Dictum est autem. 79. nu. 30
Directo autem. 330 in prin. 332. nu. 30
Diuersae scholae. 462. nu. 20
Diutina possessio. 193. nu. 10
Dominus noxali. 710. nu. 20
Donationum autem. 19 . nu. 30
Dum tamen a villis. 140. nu. 10
Duo pluresve. 420. nu. 10
Duorum autem 58 nu 30
Duplicia sunt. 758 nu. 20

E

EAdem haec 343. nu 40
Eadem interueniunt. 768. nu. 50
Eadem lege 43. in prin.
Eadem oratione. 269. nu 10
Eadem ratione. 712. nu. 20
Ea quoque res. 4 8 nu. 10
Eas vero exceptiones. 745 nu. 30
Ecce enim. 355 nu 40
Ecce enim 760. nu 10
Edicto Diui Marci. 194. nu. 40
Ei vero qui iuri tuo. 433. nu. 30
Et vero qui. 165. nu. 10
Eius vero 2 nu. 10
Eius qui apud 2 34. in prin.
Eiusdem generis. 545 nu. 10
Emancipati autem. 341 nu. 10
Emancipatis liberos. 2 9. nu 10
Emptio & venditio. 457 nu. 20
Emptio tam. 65. nu. 40
Enimuero. 13 . nu. 40
Eo amplius. 181. nu. 40

Eodem numero.174 nu 10
Eo enim ipso. 98. in prin.
Eos etiam 361.nu.10
Erat olim.201.nu.20
Erat & ex Senatusconsulto. 400.nu.50
Erant ante. 400.nu.20
Ergo si quidem.320.nu.30
Ergo non omnes.55 nu.40
Error autem. 192.nu.20
Est autem alluuio 151 nu.20
Est autem casus.244 nu.10
Est tamen casus. ibid.
Est autem capitis.93.nu 20
Est autem littus. 141.in prin.
Est autem tutela.84.nu 40
Est etiam prohibitum 504.nu.30
Est & alia 99 nu 20
Est & alterius. 395. nu.30
Est & aliud.195.nu.20
Est & aliud. 199.nu.50
Est & inter 777 nu. 10
Et ad exemplum. 198.nu.20
Et bellicos.4.nu.10
Et certa quædam. 281. nu.20
Et constat.122.nu.10
Et conuenienter. 211.nu.40
Et cum hoc 185.nu.20
Et cum quæsitum 311.nu 10
Et cum quibusdam.69 nu.10
Et cum retro.198 nu.30
Et cum sacratissimas.5.nu.10
Et cum super hoc. 310. nu.20
Et cum uxore. 183 nu 30
Et dedititios. 37. nu.30
Et econtrario.149.nu.20
Et eorum vtilitati 190.nu.30
Et ex diuerso. 251.nu.20
Et exquiritur. 69 nu.10
Et generaliter.516 nu.40
Et hæc quidem. 605.nu.20
Et his modis.186 nu 20
Et ideo constitutionem.186.nu.10
Et ideo constat. 57.nu.30
Et in eo par.237.in prin.
Et inhumanum. 210. nu 20
Et in summa. 197.nu.10
Et inuenimus 201.nu.40
Et his quidem. 408.nu.20
Et ita Diui.397.nu.40
Et lege antiqua. 241.in prin.
Et libertas.29.in prin.
Et mortuo.355.in prin.
Et multo magis.222 nu.30
Et non ineleganter. 26.nu.10
Et omnes libertos.38.nu.10
Et plures. 255.nu.10
Et post multam. 154. nu.30
Et prædicta quidem 217.nu.20
Et præterea. 81.nu.20
Et primus quidem. 314. nu.60
Et primo loco. 389.nu.10
Et quasdã (al.incipit,Sed & quasdã.166
Et quia prima. 325.nu.50
Et quia siue. 711.nu.10
Et quidem naturali.140.in prin.
Et quidem quemadmodũ. 75 in prin.
Et quidem si. 473.nu.30
Et quidem neque. 83.nu 30
Et quidem omnes 133.nu.20
Et qui potestatem. 124.nu. 10
Et quod in castris. 227. nu.30
Et rup:um.267.in prin.
Et seruus 44.in prin.
Et si creditori 444 in prin.
Et si ex disparibus. 255.nu.20
Et si hæreditas. 766. in prin.
Et si in rem. 764.nu.40
Et si intra.394.nu.10.
Et si plures. 250 nu 20.251.nu.30
Et si plures vnciæ. 251.nu.40
Et si tales 56. nu.10
Et si vnum. 249. nu.10
Et stipulandi.419 nu.30
Et tam filium. 71. nu 30
Et tunc.81.nu. 10
Et vetius est 285.nu.30
Et vix receptum. 183.nu 30
Et vnum hominem 248.nu.10
Eum qui surdus 279.nu.40
Examen quoque 148.nu.30
Excepta sola.597 nu 10
Exceptionem autem. 747. nu.10
Exceptis his.230.nu.10
Ex conditionali.416 nu.20
Ex contrario. 293.nu.10
Excusantur autem.120.nu.30
Ex diuerso. 160 nu 20.305.nu.20
Ex duobus. 421. in prin.
Ex eadem lege. 97.nu.30
Exemplo cæterorum.121.nu.10
Exemplo patronorum.98. nu.40
Ex eo autem. 268.nu.30
Exhibitoria sunt 750.nu.20
Ex his & illud. 32.nu.20
Ex his itaque 213.nu.40
Ex hoc intelligere.230. nu.40
Ex hoc tamen 323 nu.60
Ex huiusmodi.420.nu 30
Ex maleficijs vero. 578.nu 20
Ex maleficijs seruorum. 719. nu.30
Ex non scrip:o. 25.nu.30
Exposuimus. 184 nu.40
Expositis generibus.490.nu.30
Ex quibusdam iudicijs 762.nu.20
Ex quibusdam tamẽ cautis.498.nu 20
Ex quibus fere.571.in prin.
Extraneis autem. 27 .nu.50
Extraneo verò.263.nu 50

F

Fauos quoque 148.nu 20
Feræ igitur. bestiæ.146.nu.10
Fideiussor & præcedere. 478. nu.10
Fideiussor non tantum. ibid.
Fideiussores ita. 419.nu 30
Filij autem superstites. 122.nu.10
Filiusfa. si. 77. nu 20
Finitur autem. 181.nu.20
Flumina autem 140.nu.20
Fœminæ quoque. 72.nu.50
Fractis verò.57. nu.40
Fructuarius. 213.nu 10
Fuerat antea.594 in prin.
Furiosus nullum. 435.nu.30
Furiosus.89.nu.10
Furiosi quoque. 113.nu.30
Furiosi autem. 231.nu 40
Furti autem actio ei.509. nu. 50
Furti autem actio siue.513.nu.10
Furtiuæ quoque res. 187 nu.30
Furtum autem fit. 505.nu.10
Furtum est contrectatio. 501 nu.20
Furtorum autem duo.503.in prin.

G

Gallinarum autem.149.nu 40
Generaliter iniuria. 525.nu.10

H

Habent autem. 248.nu.30
Hactenus ostendisse.364.nu 60
Hactenus tantisper: 214 nu.10
Hæc actio dissimulatione. 532 nu.50
Hæc autem actio.723.nu.40
Hæc autem omnia. 761.nu.40
Hæc constitutio 399.nu 40
Hæc de seruitutibus.184.nu.30
Hæc exempli causa 742.nu.30
Hæc mortis causa. 196. nu.10
Hæres quoque.487.nu.40
Hæres & purè 252.nu.20
Hæredes autem. 271.nu.10
Hæredes instituere.242.nu.60
Hæreditas plerunque. 248.nu 20
Hi enim qui 122.nu.20
Hi qui parentum.509.nu.20
Hi quos nunquam. 253. nu.30
Hi vero qui.75.nu. 10
Hinc descendit. 15.nu.30
His autem verbis 521.in prin.
His igitur. 12 nu 20
Hoc amplius. 471. nu 40
Hoc amplius.276.nu.50
Hoc amplius. 499.nu 50
Hoc autem casu. 267 nu.20
Hoc etiam.351.nu 50
Hoc loco admonendi. 734.nu.50
Hoc loco. 361.nu.50
Hoc loco necessarium.362.nu.30
Hoc quoque. 210.nu.10
Hoc rescripto 398.nu 30
Hodie autem non ita. 744 nu 30
Hodie tamen.754.nu.50
Huic autem qui loco.603.nu 50
Huic proxima. 303.nu.20
Huius studij. 14 nu.20

I

IDem & in milite. 128 nu.40
Idem & in pluribus.118.nu.20
Idem iuris est.425. nu 30
Idem iuris est 4 7.nu.30
Idem iuris est 740. nu.20
Idemque iuris est. 41.nu.10
Idemque erit.252.in prin.
Idem placet 212 nu 40
Ideo autem hæc. 176.nu.30
Ideo autem. 98.nu.20
Ideo autem muros. 144.nu.30
Ideo & legum. ibid.
Ideo nos. 45 nu.30
Ideo autem plus.603.in prin.
Ideo autem illis.456.nu 20
Ideoque statuimus. 210.nu.40
Ideoque si anseres. 149. nu.30
Ideoque sic. 273. nu.30
Ideo cognosce.51.nu.30
Ideoque si mutuam 205. nu.10
Ideoque si noxali.764.nu.20
Ideoque si mulier. 217 nu.20
Ideoque debitor. 206.nu.10
Id priuilegium. 226 nu.10
Idque eo maxime. 759 nu 30
Idque lege Iulia. 238 nu.40
Igitur cum quis. 485.nu.10
Igitur in pupillari 260.nu.10
Igitur liberi 208.nu.30
Igitur post libros.8 nu.20
Igitur quartam 272. nu.30
Ij qui in parentum. 509.nu.20
Ij quos nunquam.253.nu.30
Ijdem rescripserunt. 132.nu.10
Ijdem rescripserunt.292.nu.10
Ijsdem illis.182.nu 30
Illis autem temporibus. 225.nu.30
Illud autem scire. 83.nu.10
Illud certum est.62.nu 50
Illud certum est. 376.nu. 50
Illud expeditum est. 425. nu.10
Illud in summa.718 nu 60
Illud non ex verbis. 521 nu.40
Illud quoque mandatum. 461.in prin.
Illud quoque quod his.300.nu.30
Illud quæsitum est. 147.nu.10
Illud proprium 73.nu.10
Illud propriè. 718.nu.20
Illis autem temporibus. 225. nu.30
Imo vlterius.503.nu.30
Imperio magistratus. 67.nu.20
Imperatoriam. statim in principio procemij.
Imperatoris auctoritate.67.nu.10
Imperatores Seuerus 266. nu. 10
Impetu quoque. 520.nu. 30

Impossi-

Impoſſibilis conditio. 253. in prin.
Impuberes non poſſunt. 134 nu 30
Impuberes autem. 105. in prin.
In alienum locum. 144 nu. 10
In bonæ fidei iudicijs. 595. nu 20
Incertis autem. 301. nu. 30
Incertis vero 300. nu. 10
Incorporales autem. 173. nu. 20
In duplum. 585. nu. 20
In extraneis 176. nu. 40
In fraudem 42. nu. 10
Ingenuus 31. nu. 10
In hac re 412. nu. 10
In his autem animalibus. 140. nu. 10
In his autem caſibus. 538 in prin.
In his autem. 149. nu. 10. & 455. nu. 20
In his enim actionibus. 199. nu. 20
In his quoque. 47 . nu. 30
Inimicitiæ. 127. nu. 20
Iniuria autem. 518. nu. 10
Iniuria autem. 526. nu 10
In omnibus autem. 447 nu. 20
In pecudum. 166. nu. 10
In perſonam quoque. 561. in prin.
In petenda. 394. nu. 50
In plurimis autem 7 nu. 20
In poteſtate itaque. 48. nu. 30
In poteſtate noſtra. 52. nu. 10
In primis igitur 316 nu. 30
In primis 398 nu. 50
In quib. breuiter. 9. in prin.
In quibus tribus. 583 nu. 20
In ſeruorum conditione. 30. nu. 30
In ſtipulationibus 451. nu. 20
Inſula quæ 152. nu. 20.
In ſumma quod ad 385. nu. 40
In ſumma ſciendum 483. nu. 30
In ſumma ſciendum. 512. nu. 60
In ſumma ſciendum. 531. nu. 50
Interdictum quoque. 572. nu 30
Interdum autem & pupilli. 124. nume. 20
Interdum autem licet 338. nu 10
Interdum etiam. 171. in prin.
Interdum etiam. 507. nu. 40
Interdum euenit. 746. in prin.
Interdum quoque. 508. nu. 20
Inter eas enim 55. nu. 40
Inter eas quoque. 56. nu 40
Inter pignus autem. 559. nu 10
Inter ruſticorum. 176 nu. 20
Inter venditorem quoque. 193. nu. 30
Inteſtatus decedit. 333. nu. 20
Inteſtatorum. 334. nu. 20
In teſtibus autem. 220. nu. 20
Introduxit. 713. nu. 20
Is ergo miles. 226. nu 20
Is qui exequitur 481. nu. 20
Is quoque cui. 717. nu. 10
Is quoque, qui 406. nu. 10
Is verò ad quem. 165 nu 40
Ita autem concepta. 441. in prin.
Ita demum. 336. nu. 30
Ita etenim. 211. in prin.
Ita tamen. 511. nu 60
Ita tamen hi. 100. nu. 30
Itaque eo caſu. 262. in prin.
Itaque hi qui. 64. nu. 10
Itaque pet ſe. 117. nu. 20
Itaque ſi pecuniæ 180. nu. 30
Itaque ſi quidem 230. nu. 30
Itaque tunc. 42. nu. 30
Itaque ſi filius. 86. nu. 10.
Itaque ſi quis. 440 num. 10. & 518. nume. 30
Itaque ſtipendiaria. 169 nu 10
Itaque ſi moriente. 75. nu. 20
Item actio de eo. 590. nu. 20
Item actoris 761. nu. 20
Item amitam. 59. in prin.
Item contra. 429. nu. 30
Item Diuus Marcus. 123. nu. 10
Item ea, quæ ex hoſtibus. 150. nu. 20
Item ea, quæ ex animalib. ibid. nu. 40
Item ex lege condictitia. 589. nu. 10
Item exercitor. 537. in prin.
Item extraneus. 279. in prin.
Item finitur. 110. nu. 30
Item finitur. 181. nu. 30
Item furioſi. 231. nu. 30
Item in his. 456. nu. 10
Item inuiti. 113. nu. 10
Item inutilis. 434. nu. 30
Item is ad quem. 183. nu. 50
Item is cui 408. nu 10
Item is cui. 488. nu. 10
Item is ex cuius. 535. in prin.
Item is qui ædium. 183. nu. 20
Item is qui ſtatus. 127 nu. 30
Item lapilli. 150. nu. 40
Item lex Cornelia. 773. nu. 20
Item lex Cornelia. 775. nu. 30
Item lex Iulia. 772. nu. 20
Item lex Iulia. de vi. 776. in prin.
Item lex Iulia. 776. nu 40
Item libertis. 183. nu 20
Item loco. 115. nu. 10
Item maior. 128 nu. 10
Item mixta eſt. 580. nu. 20
Item nec materteram. 59. nu. 10
Item nemo rem ſuam. 444. nu. 20
Item nepotes 121. nu. 20
Item non aliter. 70. in prin.
Item per alienos. 213. nu. 50
Item per liberos. 491. nu. 30
Item per acceptilationem. 495. nu. 10
Item pretium. 461. nu. 30
Item prodigus. 232. nu. 20
Item propter. 124. nu. 20
Item propter aduerſam. 125. nu. 30
Item qui Reipublicæ. 123. nu. 20
Item quæritur. 471. nu. 20
Item Romæ. 129. nu. 10
Item ſeruiana. 556. nu. 10
Item ſi adhuc. 61. nu. 10
Item ſi adhuc ſocrus ibid nu. 40
Item ſi adhuc. 482 nu. 10
Item ſi alicuius. 476. nu. 20
Item ſi de dote. 608. nu. 30
Item ſi expiati. 522. nu. 10
Item ſi fullo. 510. nu 20
Item ſi inter 487. nu. 10
Item ſi in iudicio. 742. nu. 10
Item ſi is ad quem. 189. nu. 20
Item ſi propter. 126. nu. 30
Item ſi putator 519. nu. 20.
Item ſi quis ex ſocijs. 476 nu. 30
Item ſi quis ita 440. nu. 10
Item ſi quis poſtulante. 564 nu. 10
Item ſi quis merces. 171. nu. 30
Item ſi quis in fraudem. 554. nu. 20
Item ſi teſtamento. 114. nu. 30
Item ſurdus. 132 nu. 30
Item tria onera. 124. nu. 40
Item verborum. 438 nu. 10
Item vetuſtas. 346. nu. 20
Item vobis. 211. nu. 20
Iter eſt. 174. nu. 40
Iure ciuili. 184. nu 60
Iure enim. 217. nu. 30
Iuris præcepta. 14. nu. 10
Iuris prudentia. 12. nu. 10
Ius autem ciuile. 16. nu 30
Ius autem gentium 19 nu 20
Ius autem poteſtatis 51. in prin.
Ius bonorum. 386. nu. 60
Ius naturale. 15. nu 20
Iuſtas autem nuptias. 54. nu. 20
Iuſtæ autem. 43 nu. 10
Iuſtitia eſt conſtans. 12. in prin.

L

Latinos autem. 37. nu. 40
Legari autem. 30. in prin.
Legatarijs autem. 222. nu. 20
Legatum itaque eſt. 281. in prin.
Lex xij. tab 354. nu. 40
Lex eſt. 21 nu. 20
Lege Fuſia 46. nu. 20
Liberis autem ſuis 262. nu. 30
Liberis ſuis. 258. nu. 20
Liberum autem eſt. 522. nu 30
Libertus autem. 100. nu. 20
Libertus quoque. 137 nu 50
Libertinorum autem. 36. nu. 20
Libertini ſunt. 33. nu 30
Libertas quoque. 301. in prin.
Libertas quoque 328. nu 40
Licet autem domino. 39. nu. 20
Licet autem. 71. nu. 20
Licet enim totum. 221. nu 30
Licet autem vulgò. 357. nu 60
Literæ quoque. 163. nu. 20
Littorum quoque. 141. nu. 40
Locus autem. 143. nu. 20
Locatio, & conductio 467. in prin.
Loca etiam. 417. in prin.
Loca ſacra. 466. nu. 10
Longe magis. 304 in prin.

M

Mandatum contrahit. 478. in prin.
Mandatum non. 482. nu 50
Mandatum & in diem. 483. nu. 20
Mandantis tantum. 478. nu. 30
Manet autem ſocietas. 475. nu. 20
Manifeſtus fur. 503. nu. 10
Manumiſſio autem. 33. nu. 40
Mariti tamen. 62. nu. 10
Maſculi quidem. 54. nu. 30
Maſculi quidem. 113. nu. 40
Maſculos igitur. 243. nu. 30
Maſculos verò. 237. nu. 30
Mater, vel auus. 242. nu. 10
Maxima capitis. 94. nu. 20
Medio autem tempore. 277. nu. 10
Militia enim 78 nu. 10
Minima autem. 111. nu. 30
Minima capitis. 95. nu. 20
Minor. 95. nu. 10
Minorem natu. 70. nu. 20
Minores autem. 128. nu. 10
Minus ergo iuris. 343. nu 10
Modo videamus. 139. in prin.
Mortis cauſa. 195. nu. 30
Mortuo autem filio. 396. nu 30
Mortuo conductore. 472. nu. 40
Multo magis. 728. nu. 30
Multum autem.
Multis alijs. 383. nu. 30
Multis autem modis. 35. in prin.
Multis modis 38 nu. 20
Mutuum neque. 435. nu. 10

N

Nam agnatio. 93. nu. 10
Nam Antoninus. 50. nu 20
Nam apud. 48 nu. 30
Nam à quatundam. 55. nu. 40
Nam cedendo. 81. nu. 30
Nam conceptum. 503. in prin.
Nam quum prudentibus. 196 nu. 20
Nam & ita coiri. 474. nu 30
Nam legatorum. 214 nu. 20
Nam & mutus. 234. nu. 40
Nam & apes. 149. nu. 10
Nam ex his. 84 nu. 20
Nam furtiuarum. 157. nu 30
Nam hæ res 150. nu. 10
Nam ius iſtud. 15. nu. 20
Nam moribus. 259 nu 20
Nam mortuo 75 nu 10
Nec anni. 123. nu. 30

Nam nec hi.64 nu.20
Nam quamuis.225.in prin.
Nam quod 17.nu.10
Nam si hæres.189.nu.10
Nam si maxima.96.nu.30
Nam si parens.99 nu.30
Nam si quis filiam.98.nu 40
Nam qui sciens.188.num.20
Nam traditum est.287.nu.10
Nam vsu exigente.19.nu.10
Nam vt emptio 467.nu.10
Namque agit.541.nu.10
Namque si cui 550.nu.10
Naturalem autem.147.num.10
Ne iniuria 40.nu.30
Nec ad rem.173.nu.40
Nec alius vllus.329.nu 40
Nec enim quod.573.nu.10
Nec enim vnquam.473 nu.40
Nec in pendenti.429 nu.20
Nec interest.250.nu.30
Nec interest 265.nu 10
Nec interest.378.nu.50
Nec interest,an.386.nu.30
Nec longè.173.in prin.
Nec magis.158.num.10
Nec tantum 386.nu.10
Nec vlli alij.183.nu.10
Nec vllorum 226.nu.30
Nec non eos 335.nu.30
Nec non is qui.65.nu 30
Necessarius hæres 273.nu 30
Necessarij verò 275.nu.50
Nemò igitur.140.in prin.
Nepotibus verò 86.in prin.
Neque autem.120.in prin.
Neque enim idem 249.nu.20
Neque tamen.106.nu.40
Ne tamen.116.nu.10
Nihil autem.170.nu.20
Nihil autem interest.222.nu.40
Nihil autem interest.323.nu.40
Nominatim.235.nu.10
Non autem omnes 736.nu.20
Non autem libertis.270 num.30
Non esse autem.127.num.10
Non autem vtique.249.nu.10
Non solum autem.66.nu 20
Non solum autem.211.num.40.& 213. num.20
Non solum autem.261.nu.40
Non solum autem 285.in prin.
Non solum autem.532.nu.30
Non solum res.418.nu.20
Non solum 66.nu.20
Non tamen omnibus.229.nu.40
Non tamen omnibus.349.nu.10
Non tamen per omnia.227.nu.50
Non tamen.38.num.40
Non tamen vt omnino 234.nu.40
Non tantùm autem.331.nu.50
Nos autem per 104.nu.10
Nostra autem constitutio de le. 282.nu.10
Nostra autem diuina.194.nu.30
Nostra autem.80.nu.40
Nostra autem.109.nu.20
Nostra autem constitutio.283.nu 10
Nouissimè sciendũ.138.n.10.192.n.10.
Nouissimè autem.393.nu.10
Nouissimè sciendum est.359.nu.10
Nouus autem alueus.153.num.30
Noxa autem.719 nu.30
Nullius autem.142.nu.30
Nunc admonendi.205.in prin.
Nunc admonendi.726.nu.10
Nunc admonendi.759.nu.20
Nunc de libertorum.379.nu.50
Nunc transeamus 315.nu.10
Nunc transeamus.401.nu.10
Nuptiæ autem.51.num.20

O

OB hominem.535.nu 30
Oblatum furtum.504.nu.10
Olim scriptura.452.nu.20
Omnis autem noxalis 721.nu.10
Omnis stipulatio.413.nu.20
Omnis res 427 nu 30
Omne autem ius.27 nu 20
Omnes autem actiones.584.num.20
Omnes vero 4.nu 20
Omnium autẽ actionum. 541.in princ.
Omnium autem actionum. 763.nu.10
Omnium autem obligationum.403.in principio.
Ope & consilio.508 nu.50
Optionis legatum 299.in prin.
Ostendimus qui.133.nu.20

P

PAri ratione.76.num.30
Partibus autem.250.nu 10
Pater ne non is.220.nu.10
Partus autem.527.nu.10
Pauonum quoque.148.nu.40
Peculium autem.297.nu.30
Per adoptionem.349.nu.10
Per alluuionem.151.nu.20
Per contrarium. 338.nu. 20.358. nu.20
Perficiuntur autem.193.nu.20
Permissum est.85.nu.30
Perpetuæ.
Per traditionem.168.nu.30
Placebat autem.353.nu 20
Placuit tamen.505.nu.50
Planè ad stereorandum.184.in prin.
Planè de testamentis 226.nu.10
Planè ex his.23.num.50
Planè odio furum.573.nu.20
Planè qui.146 nu.20
Planè si depositi.577.nu.20
Planè si longiori.151.nu.30
Planè solutio.531.nu.10
Plebs autem 22.nu.10
Plebiscitum.ibid.
Plerunque tamen propter.120.num.40
Plus autem quatuor.602.nu.10
Pœna autem iniuriarum.529.nu.40
Pœnales quoque.566.nu.10
Pœnæ quoque nomine.307.in prin.
Pœnæ seruus.77.nu.10
Pœnam tantùm 578.nu.30
Possidere autem videtur.755.in prin.
Possunt autem.218.nu.40
Postea Diuus.315.nu.40
Postea verò lege.381.nu.20
Postea vero ex edicto.217.nu.20
Posteriore quoque 265.in prin.
Post genera.484.nu.30
Post hæc videamus.280.nu.20
Posthumus autem.302.nu.40
Posthumi quoque.236.nu.30
Posthumi quoque.271.nu.30
Posthumo quoque.301.nu.40
Posthumorum autem 237.nu.50
Post missionem.127.nu.30
Post mortem quoque.306.nu.30
Post mortem suam 439.nu.10
Post quod Senatusconsultum. 319. nume.40
Post suos.360.in prin.
Potest autem quis.254.nu.20
Potest autem non solum.327.nu.50
Potest etiam.177 nu.20 293.nu.10
Potest tamen quis.327 nu.20
Prædiorum vrbanorum.173.nu.30
Præferuntur.355 nu.30
Præiudiciales actiones.570.nu.10
Præter has.725.nu.20
Præter hos.231.nu.10
Præterea debitor.740.nu.40
Præterea & is.489.num.40
Præterea emancipatione.80.nu.30
Præterea etiam.745.nu.10
Præterea introducta.714.nu.10
Præterea intestatus.325.nu.10
Præterea inutilis.433.nu.10
Præterea nouatione.497.nu.20
Præterea pœna.504.nu.40
Præterea quasdam.598.nu.10
Præterea qui.131.nu.40
Præterea quod 151.nu.10
Præterea sicut vulgò.468.nu 20
Præterea si medicus.519.nu.50
Præterea si quis.604.nu.10
Præterea testamentum.231.num.30
Prætoriæ sunt.425.nu.20
Prætorum quoque 24.nu 30
Præualuisse tamen.42.nu.10
Pretium autem.460 num.10
Primo gradu 362.nu 60
Prius est.403.num.30
Procurator neque.727.nu.10
Pro derelicto autem.172.nu.10
Prodesse autem.380.num.60
Pro eo qui.446 nu.30
Pro hærede autẽ. 279.nu.10.752.nu.20
Pro hærede enim.279.nu.10
Prohibitoria sunt.749.nu.20
Pro hoc tamen.274.nu.20
Proponebant.24.nu.30
Pro possessore.752.nu.20
Proprietas autem.142.in prin.
Proprios autem.243.nu.10.& 30
Proprius autem.88 nu.30
Proximus autem 352.nu 60
Pubertatem autem.109.nu 30
Publica autem dicta.771.nu.10
Publica autem iudicia.772.nu.1
Publica iudicia.770.nu.40
Publicatione.476.nu.30
Publicorum iudiciorum 771.nu 20
Pupillus omne.436.nu.10
Pupilli.109.nu.10

Q

QVa constitutione.128.nu.20
Qua de causa.172.nu.40
Qua de causa.276 num.20
Qua de causa.380.num.40
Qua de causa.604.nu.30
Qua ratione.162.nu.30.171.nu.10
Qua ratione.259.nu.30
Quadruplum autem.514.nu.30
Quadrupli autem.588.nu 20
Quæ autem in Prætoris.391 nu.20
Quæcunque diximus.262.nu.10
Quædam actiones.582.nu.10
Quædam enim.139.nu.10
Quædam præterea.173.nu.20
Quæ de fullone.511.nu.10
Quæ diximus.718.in prin.
Quæ & ipsa 97.nu 40
Quæ & ipsa.ibid.
Quæ omnia apertius.733.nu 60
Quæ quidem.48.nu.30.119.nu.20
Qualis est.582.nu.20
Quam formam.734.num.10
Quam quasi.47.in prin.
Quantitas autem.311.nu 50
Quare in primis.362.nu.40
Quarto gradu.363 nu.40
Quas ex omnibus.9.nu.30
Quasi Seruiana.559.nu.10
Qui autem.53.nu.10
Quia duas.61.nu.20
Quia eadem ibid.nu 40
Quia hi qui.79.nu.10
Quia non sunt.140.nu.20
Quia plerunque.98.nu.20
Quia plerunque.270.nu.10
Quia tamen superius.710.nu 70
Quia tũ ita(aliàs ita tamen.)315.nu 20

Quia vtræque.60.nu.20
Qui autẽ ex fideicommissi. 329.nu.30
Qui autem excusare.130.nu.10
Qui autem prohibitas.65.in prin.
Qui autem vult 129 nu.20
Quibus autem testamento 91. in prin.
Quibus autem dignitas. 95.nu.10
Quibus connumerari.335.nu. 10
Quibus constitutionibus. 119.nu.30
Quicquid autem 146.nu.30
Quid enim. 218.nu.40
Quid ergo. 227.nu.40
Quid si patronus. 133.nu.30
Qui hoc anno. 445.nu.30
Qui igitur.53.nu.10
Quinetiam nec libertates.307.nu 40
Quinimò 134 nu.10 & 227.nu.10
Quinto gradu.354. nu.10
Qui pro vsu.472.nu.20
Quippe cum. 189.nu.10
Qui vi res alienas. 514.nu.10
Qui si meæ.52.in prin.
Qui tutelam.131 nu.20
Qui vi res.514.nu 10
Quod ad fœminas 349.nu.50
Quod autem ad eas res.190.nu.10
Quod autem de quarta. 272.nu.50
Quod autem dictum. 96.nu.20
Quod autem dictum. 188.in prin.
Quod autem ex alia 209.nu.30
Quod autem lex 92.nu.10
Quod autem non præcisè. 517.nu.10
Quodcunque ergo.23.nu 40
Quod enim ante.146 nu.10.
Quod cum placuit. 212.nu.50
Quod & alijs.66.nu.10
Quod & ipsum.61.nu 30
Quod genus. 547.nu.10
Quod ita scilicet.61. in prin.
Quod ideo sic placuit.142.nu.60
Quod nobis. 209 nu.10
Quod non erat. 45.nu 10
Quod non.243 nu.20
Quod nostra constitutio, (aliàs nostra id constitutio.) 193.nu.20
Quod nostra 41.nu.10
Quod nostra. 193.nu.20
Quod quidem ius. 230.nu.20
Quod seruus communis. 424.in prin.
Quod si aliqua.153. in prin.
Quod si aliqua. 159.nu.30
Quod si alteri.152.nu.30
Quod si casu. 158.nu.10
Quod si fortuito.157. nu.20
Quod si fugerit.465. in prin.
Quod si frumentum. 157.nu.30
Quod si ille. 193.nu.20
Quod si malè 207.nu.10
Quod si naturali.153.nu.20
Quod si nemo.118.nu 10
Quod si partim.155.nu.10
Quod si post.83. nu.20
Quod si post.153.nu 30
Quod si quis sibi.432.nu.10
Quod si tutor.115.nu.20
Quod turpi.445.nu.10
Quod verò naturalis.17. nu.20
Quod verò per æs.217.nu.10
Quoniam filius.100.nu.20
Quoquo enim modo 225.nu.10
Quorum vtranque 4 in prin.
Quorum vis.754.nu. 20
Quos autem solus.317.nu.50
Quotiens plures.441. nu.30

R

Rectè quoque 482.nu.10
Re contrahitur 404. nu.30
Recuperandę possessionis causa 756.nu me.10
Rei persequendæ.577.in prin.
Relegari autem.76 nu.40
Religiosum locum. 143.nu.40
Repetitis 378.nu.10
Retinendæ possessionis.753.nu.20
Res fisci.191 .nu.20
Responsa prudentum.24.nu.50
Restituta autem 317.nu.30
Restitutoria sunt.750. nu.10
Re veluti.602.nu.20
Reuertendi autem. 149.nu.30
Riparum quoque. 141.nu.10
Ruptum enim.523.nu.30
Rursus earum.41.nu.10
Rursus ex diuerso.551.nu.10
Rursus interdum 746.nu.40
Rusticorum. 174. nu.40

S

Sacræ res.142.nu.40
Sancitum etenim. 209.nu.20
Sanctæ quoque res.144.nu.20
Sanè enim. 57.nu.10
Sanè in hac actione.516.nu.10
Sanè si tam magna 601.nu.30
Sanè vno.548. in prin.
Satisdationum modus 728.in prin.
Satis enim.250.nu.10
Sciendum autem est.119.in prin.
Sciendum autem est.358.nu.50
Sciendum est tamen.278.nu.10
Sciendum est.132.nu.30
Sciẽdũ tamẽ est 199.nu.20.229.in prin.
Scriptum autem.21 nu.10
Secundo gradu. 353 in prin.
Sed adoptiui liberi.121.nu.20
Sed agnationis quidem. 92.nu.30
Sed aliquando.187 nu.10
Sed bonæ fidei. 213.nu 10
Sed cum aliquis.219.nu.20
Sed cum antea. 356.nu.50
Sed cum factum 422.nu.40
Sed cum libertas 45.nu.30
Sed cum multas. 399.nu.60
Sed cum paulatim 217.nu.40
Sed cum pessimum.201. nu.30
Sed de publicis.778.nu.20
Sed quoniam dedititiorum.37.nu.10
Sed ea omnia 344.nu.50
Sed eas quidem. 390.nu 30
Sed emancipatio.80.nu.20
Sed & antequam. 135.nu.20.
Sed & capitis. 111.nu.30
Sed & ea 267.nu.30
Sed & filiæ.355.nu.40
Sed & id quod 323.nu.10
Sed & id stricti.596.nu.10
Sed & lex Cornelia.530.nu.40
Sed & maior.50.nu.10
Sed & mente.14 nu.10
Sed & plebiscita 22.nu.20
Sed & propter. 125.nu.20
Sed & illud.72.nu.30
Sed & legis. 579 nu.20
Sed & quasdam.199.in prin.
Sed & quod Principi.23 nu.30
Sed & si credat.506.nu.30
Sed & si decedens.70.nu.10
Sed & si diuersæ. 157.nu 10
Sed & si emancipato.87.nu.10
Sed & si fuerint 123 nu.20
Sed & si in insulam.96.nu.30
Sed & si in testamento 101.nu.50
Sed & si iu.57.nu.10
Sed & si pater. 82.nu.20
Sed & si pecorum.183.nu.60
Sed & si quis eum.509.nu.30
Sed & si quis ex.3[illegible].30
Sed & si quis priore.266.in prin.
Sed & si quis 228.nu.20
Sed & si quis.443. nu.20
Sed & si rem. 286.nu 20.
Sed & si vsque.111.nu.10
Sed & tale. 298.nu.20
Sed & vnum testamentum.222.in prin.
Sed ista quidem. 549. in prin.
Sed veteres 722.nu.30
Sed ex constitutionibus 757.in prin.
Sed ex constitutione. 78.nu.10
Sed ex diuerso.207.nu.20
Sed ex diuerso.396.nu.50
Sed ex his legibus 103. in prin.
Sed fœminini.237. nu.20
Sed furti quidem 589.nu 20
Sed hactenus.227.nu.20
Sed hæ actiones. 504.nu.50
Sed hæc de his.384.nu.20
Sed hęc ita 271.nu.40
Sed hęc quidem.223.nu 20
Sed hęc quidem. 240.nu.40
Sed his omnibus.213.nu.20
Sed hoc etiam.206.nu.10
Sed hoc forsitan. 204. nu.10
Sed & hoc iure. 103 nu.30
Sed hoc non est.116 nu.20
Sed hoc distinctionem 75.nu.10
Sed hoc tempore 49.nu.10
Sed hodie hęc 729 nu.30
Sed hodie.67.nu.40
Sed huiusmodi. 307.nu.60
Sed id quod.232.nu.20
Sed illa quidem 217.nu 10
Sed interdicto.754. in prin.
Sed is apud quem 512.nu.40
Sed istę actiones 599 in prin.
Sed istę quidem 549.in prin.
Sed ius quidem.8.nu.20
Sed naturalia quidem 26.nu.40
Sed ne creditores 204.nu.20
Sed nedum.515.nu.30
Sed ne in primis.284.nu.10
Sed nec huiusmodi.302 nu.10
Sed ne neptem.57.nu.40
Sed nec nominatim.236.nu.10
Sed neque hęres.221.nu.10
Sed non ita.235.nu.20
Sed non vsque. 283.nu.20
Sed nos plenissimo. 200.nu.30
Sed nos constitutione.356.nu.10
Sed nos cum adhuc. 347.nu.20
Sed nostra beniuolentia 278.nu.30
Sed nostra constitutio.383. in prin.
Sed olim quidem. 281.nu.10
Sed Papinianus.191.nu.20
Sed posteriorem. 147.nu.40
Sed primus. 200.nu 20
Sed proprietas earum. 141.nu.20
Sed pupilli.111. nu.40
Sed quemadmodum. 357.nu.40
Sed quia hęredes. 319.nu 20
Sed quia in ciuile.306.nu.10
Sed quia sanè.267.nu.30
Sed quia stipulationes 322 nu.20
Sed qui filium.235.nu.10
Sed quod 234.nu.10
Sed si à Titio. 163.nu.30
Sed si cui. 184.nu.10
Sed si econtrario.272.nu 20
Sed si ex testamento. 117.nu.20
Sed si ex 76.nu.30
Sed si filius eius 238.nu 20
Sed si filiusfamilias. 220 nu.30
Sed si gregis 167. nu.10
Sed si hęres 211.nu.30
Sed si is qui.170.nu.10
Sed si in bello. 122.nu.10
Sed si instituto 256. nu.10
Sed si in expeditione.241.nu.50
Sed si libero.529.nu.20
Sed si non fuerant.235.nu.30
Sed si nummi. 205.nu.20
Sed si qua.57.nu.10.

Sed si quis.233.nu.10
Sed si quis nepotis. 71.nu.40
Sed si quis præsens.137.nu 40
Sed si recusabat.321 nu.10
Sed si rem legatarij. 290.nu.30
Sed si vxori 294 in prin.
Sed sui quidem.275.nu.40
Sed tamen id.189 in prin.
Sed tamen nomen.189. n prin.& 200. nu.uc.30
Sed testari 225.nu 40
Sed veteres 722.nu.20
Sed vtilitatis.180.nu 30
Sed vt nepos.275.nu.20
Semel autem 44 nu.10
Senatusconsultum est 23.nu. 10
Sæpe enim 232 nu 40
Septima eas.393 in prin.
Sequens diuisio interdictorum. 751. nume 20
Sequens diuisio.403 nu.20
Sequẽs illa diuisio.575.nu.20.& nu 40
Sequitur de exceptionibus.759. nu. 20
Sequitur de iure.47.nu.30
Sequitur ergo.64.nu.30
Sequitur vt dispiciamus 748.nu.30
Seruitus autem.29.nu.10
Seruus autem à domino.245.nu.10
Seruus autem alienus.88.nu.30
Seruus autem manumissus. 95.nu.40
Seruus autem plurium.247.nu.30
Seruus communis.423 nu.20
Seruus etiam alienus.247.nu.10
Seruus ex.421.nu. 30
Serui autem ex.29.nu 20.& 30.nu.10
Serui vero.36.in prin.
Seruum adulterio. 244.nu. 10
Seruis autem ipsis. 528. nu.10
Seruiana autem. 559 in prin.
Sexto gradu.364 nu 40
Si ab hostibus.79.nu.10
Si ad exhibendum 757 nu.20
Si aduersus ea.64.nu.10
Sic itaque discretis. 572.nu.10
Si communi seruo.528 nu.30
Si communem seruum.201. nu.20
Si cui ergo. 214.nu.30
Si cui fundus. 290.nu.10
Si cui nullus.101.nu.20
Sicut ille remittitur.137.nu.50
Si de alia re. 444.nu 30
Si duorum.156.nu.30
Si eadem res.288.nu 30
Si enim tres.121.nu.10
Si ex pluribus legitimis. 359. nu.20
Si familiæ erciscundæ.768. nu. 10
Si filiusfamilias seorsum.536.nu 20
Si finium regundorum.769.nu.20
Si fundum dari. 445.nu.10
Si generaliter seruus.298.nu.30
Signacula autem 218. nu 20
Si grex.295.nu.40
Si igitur iussu.712 in prin.
Si impossibilis.437.nu.10
Si inter tutorem.108. nu 10
Si is qui in integrum 399.nu. 10
Si iudex. litem.533.nu.20
Similiter eum 126. nu.10
Simili modo 111 nu.20
Si minus intentione.606.nu.20
Si modo.39.nu.30
Sin autem aliter.206. nu. 30
Sin autem ipsi.118 nu 10
Sin autem per procuratorẽ.731.nu 10
Sin autem per vim. 776 nu. 20
Sin autem quis. 260.nu 40
Si autem relinquerint.259 nu. 40
Singulorum autem. 144 nu 40
Si nemo suus 348.nu.20
Si vero quantacunque.271.nu.40.
Si periculum. 296 nu. 30
Si plures conditiones.253 nu.20
Si plures instituantur. 249.nu. 10
Si plures sint 352.nu.30
Si plures sint.448 nu. 30
Si pluribus legitimis 359.nu 20
Si quid autem fideiussor. 450 nu.30
Si quid autem suspectus. 136. nu.20
Si quis agens.601. nu.10
Si quis alium.430 nu 20
Si quis alij. 431.in prin.
Si quis aliud 607 nu.10
Si quis ancillas 295 nu.10
Si quis à non domino.165.in prin.
Si quis autem.130.nu.10.& 136 nu.20
Si quis autem sine.223 nu.30
Si quis debitori 292. nu 30
Si quis filijs suis,vel filiabus.90.nu.10
Si quis in aliena.164 in prin.
Si quis in nomine. 303.in prin.
Si quis ita stipuletur 416.nu.10
Si quis itaque. 394.nu.30
Si quis rem suam.291.nu.20
Si quis tutor.137.nu.20
Si quis velit.177.nu.10
Si quis vna aliqua re 323.nu.70
Si rem suam 291.nu.30
Si res aliena.287.in prin.
Si res legata. 294.nu.20
Si scriptum.441.nu.20
Si seruus domino 721.nu.50
Si seruum alienum.257 in prin.
Si tamen alienam. 156.nu.10
Si Titius alienam.161.nu.30
Si tutor nomine. 272. nu. 10
Siue autem domino.422.nu.20
Siue ex duobus. 51.nu 20
Si verò pater.68.nu.10
Si vero ibi.97.nu.20
Si verò intestati. 230.nu 30
Si verò quis. 292.nu.20
Si vero reus. 733.nu. 30
Si vero totus as 250.nu.20
Si verò vltra.130.nu. 30
Si vxor tua 62.nu 30
Socius socio. 477 in prin.
Societatem coire.473 nu 20
Socrum quoque.61.nu.30
Soluitur adhuc.476.nu.10
Statim autem.761. in prin.
Stipulationum aliæ. 424 nu.30
Sua & aliena.479 nu.10
Sub certa verò.301.nu. 10
Sub conditione. 305.nu.20
Sub conditione. 415.nu.20
Subscriptiones.2 8.nu.10
Subsidiariã autem.119.nu.10
Substituitur autem 363 nu.20
Sui autem & necessarij. 275.nu.20
Sui autem hæredes. 337.nu.20
Summa autem diuisio 749.nu.20
Summa itaque 28.nu.20.
Summa itaque ope. 10.nu.20
Sunt autem agnati. 348.nu. 50
Sunt autem agnati. 1.nu.20
Sunt autem bonorum poss 338.nu.50
Sunt autem constitutæ.720.nu.40
Sunt & aliæ personæ.63. nu.10
Sunt præterea publica 777.nu.20
Sunt prĕterea 602.in prin.
Sunt tamen qui.751.in prin.
Superest vt admoneamus 738.nu.10
Superest vt de lege 309.nu.20
Superest vt de actionibus.538.nu.20
Superest vt de officio.764.nu.10
Superiore libro. 33. nu.50
Supradicta 224 nu 20
Suspectus autem est.135.nu.20
Suspectus autem remotus.136.nu. 10
Suspectum enim.138.nu.30
T
Tam autem corporales. 298.nu.10
Tam autem naturales.271.nu 20
Tertia diuisio.757.nu.50
Tertio gradu.363 nu.10
Testes autem. 218 nu 50
Testamentum ex eo.215 nu. 10
Testamentum iure factum. 264.nu 30
Testamenti autem 277.nu.20
Thesauros quos.167 nu 40
Titius filius.236.nu.10
Tollitur autem 493 in prin.
Transeamus. 84.nu. 10
Transferri quoque 308.nu.50
Tripli verò 587.in prin.
Tua & aliena 479.nu.30
Tua gratia. 478. nu.40
Tua tantum gratia.479.nu 40
Tutor autem statim. 107.nu 10
Tutor autem. 85.nu.10.& 302.nu.30
Tutores autem sunt. 85 nu.20
Tutores & curatores 727 nu 20
Tutor quoque. 486. nu 20
Tutores vero. 728.nu.50
V
Valde enim 40.nu.10
Vel singulis. 262.nu.40
Veluti aduersus. 566 nu.10
Venditæ vero. 169.nu 40
Verba autem.330 nu 20
Verbis obligatio.411.nu.20
Versa vice 434 nu.10
Vi autem bonorum.579.nu.20
Via est.175 nu.10
Videamus itaque. 48.nu.10
Videamus itaque 214.nu 30
Videamus nunc.74.nu.30
Videamus si pars. 251.in prin.
Vnde illud.506.nu.30
Vnde in his. 106.nu.10
Vnde in rebus. 188.nu.20
Vnde nostra constitutio. 233.nu.10
Vnde quæsitum est. 55.nu.10
Vnde qui facultates. 274.nu.10
Vnde si alienus seruus. 722.in prin.
Vnde solent. 64. nu.20
Vniuersitatis. 142 nu.20
Vocantur autem. 169.nu.10
Vsusfructus. 178 nu.10
Vsusfructus à proprietate. 179. in prin.
Vt ecce vas.154.nu.40
Vt ecce priuignam.60.nu.10
Vt ecce si in.608 nu 10
Vt ecce si quid.105.nu.30
Vt ecce si quis. 154 nu.10
Vtique tamen. 465.nu 20
Vt liceat. 7.nu. 10.
Vt nouissimo loco. 254 nu. 30
Vtriusque etiam. 761.nu.30
Vt sint totius.8.nu.30
Vt vtrunque.3.in prin.
Vulgò quæsitos. 361.nu.30

Indicis omnium Paragraphorum Institutionum Imperialium; finis.

INDEX SENTENTIARVM ET VERBORVM MEMORABILIVM,

Quæ in his quatuor Institutionum libris continentur.

A

Abesse desijt, qui domū redire potuit finito negotio. in glo e. columna. 554. numero 30
Absens an amittat possessionem. in gl. k. 190. nu. 10. & 20
Absens capitaliter damnatus nō fit seruus, sed præsens sic. in gl. b. 77 nu. 40
Absens est degens extra prouinciam. in gl. u. 186 nu. 40
Absens quando dicitur quis in stipulationibus in glo. f. 417. nu 70
Abolitio, id est accusationis peremptio. in gl p. 190 nu. 50
Abrasio in gl. e. 161 nu 10
Abrogatio alicuius iuris cum fit, censetur perpetua. 385. in tex. & in glo. b. in prin.
Absoluere.) Faciliores sumus ad absoluendum, quàm ad condemnandum. in marg. 753. nu 60
Abstinere a malo non sufficit, nisi &c. gl. p. 13. nu. 60
Acceptilatio. id est imaginaria solutio, vel per momentum duratura. in tex. 495. nu. 20
Acceptilatio non tollit obligationes iure gentium gl. e 495. nu. 50
Acceptilatio ratione rei inutilis, habet vim pacti: secus ratione conceptionis ineptæ ibid. nu. 60
Accessio.) Non debet plus esse in accessione, quàm in principali. in tex. 450. nume 10
Accidentalis causa an & quando naturali præponderet. in mar. 113 nu. 70. & 114 in prin.
Accidentus impedimentum, debilius quàm naturæ. gl k. 72 nu. 60
Accipere iniuriam, quid. in glo. f. 125. nume 70
Accusare an possit fœmina. 134 nu. 10
Accusatur quis etiam post mortem in tex. 772. nu 10 & 20
Accursius nesciebat legere Græcè. in glo. k. 462. nu. 30
Actio ad dandum & ad tradendum differunt. gl. e. 573. in prin.
Actio Caluisiana gl K. 81. nu. 60
Actio ciuilis & prætoria in gl. a 539. in prin. & gl. in casu. 548. nu. 70
Actio communi diuidundo. glo. g. 592. nume. 60
Actio competens actori qui reo deferente iurauit, qualis est, in glo g. 554. nume. 70
Actio confessoria in gl. b. 545. nu 30
Actio de in rem verso. gl. d. 563. nu. 60
Actio de peculio. ibid nu. 50
Actio de tigno iuncto. gl. h. 159 nu. 60
Actio est tam de iure ciuili, quàm prętorio gl. a. 539. in prin.
Actio & causa differunt. in gl. K. 538. nume 40
Actio & obligatio quid differant. in gl. a. 519 nu 10
Actio exercitoria. gl. d. 563. nu. 60
Actio ex maleficio, & quasi maleficio, differunt. gl. f. 537. nu. 40
Actio ex stipulatu pro dote competit marito & vxori. gl. h. 594. nu. 40
Actio familiæ erciscundæ, quare est mixta. gl. d. 582 nu. 50
Actio finium regundorum. glo g. 592. nume. 60
Actio hypothecaria. gl. d 557. nu. 60
Actio hypothecaria & tutelæ, quando nascuntur gl. n. 410 nu 60
Actio. i. iudicium. in gl a. 951 nu. 10
Actio in factum de calumniatoribus. in gl. K. 588. nu. 70
Actio in factum est prętoria: condictio ex lege, ciuilis gl. y. 550. nu. 60
Actio iniuriarum an sit annalis in omnibus casibus. in glo. r. 530. nu. 50. & 60
Actio in rem, condictio furtiua, actio furti differunt in gl K. 510. nu 70
Actio institoria glo. d. 563. nu. 70
Actio legis Aquiliæ. & iniuriarum differunt. in gl. K. in add. 511. nu 30
Actio multis modis sumitur. in glo. K. 538. nu. 30
Actio nulla hodie datur in triplum. in fi gl. b. 587. nu. 60
Actio pignoratitia gl. e 592. nu. 50
Actio præscriptis verbis in tribus generibus negociorum habet locum. gl. o. 759 nu. 10
Actio protutelæ directa & contraria est ex quasi contractu in glo. m. 86. nu. 40. & 50. & gl d 592. nu. 40
Actio Publiciana an competat habenti vtile dominium. glo. s 550. num. 40. & 50
Actio quandoque, id est accusatio. in gl. n. 532. nu. 40
Actio quando nascitur ex permutatione. gl. b. 593. in prin. & nu. 10
Actio quod iussu gl. d 563 nu. 60
Actio realis potest in stipulationem deduci gl q. 496. nu 60
Actio stricte pro personali stat. in gl. b. 547. nu. 20
Actio tributoria gl. d 563. nu. 70
Actio tutelæ, & actio de rationibus distrahendis, differunt gl. e 105. nu. 30
Actio vi bonorum raptorum est duplex in gl h. 514 nu. 10
Actionis in factum quatuor sunt genera gl. o. 758. nu 70
Actiones ex quinque partibus iuris ciuilis descendentes, ciuiles & perpetuę sunt. gl e. 735 nu. 40
Actiones ex contractu descendentes, quæ non dantur in hæredes. glo. g. 737. nu. 60
Actiones ex maleficio in duobus casibus transeunt in hęredes in gl. a. 737. nume. 20
Actiones mistæ dicuntur duobus modis. ver. 6 ante lit. b 575 nu 50.
Actiones octo sunt quæ infamant. gl. g. 762 nu. 50
Actiones pœnales prætoriæ sunt multæ gl a. 569. in prin.
Actiones plures si competant alicui, an vna intentata tollantur aliæ, glo. h. 725. num. 60
Actiones reales quanto tempore durant gl. c. 735. nu. 40
Actiones stricti iuris, quare sic dictæ, gl. a. 591. nu. 60 & 70
Actionum adiectiones quædam sunt, quæ actiones putantur. glo. l. 718. nume. 70
Actionum diuisiones duodecim. 608. nume 50
Actionum quædam sunt simplices, quædam duplices. gl. f. 758. in prin.
Actis interuenientibus. i. coram iudice. in gl l. 74. in prin.
Actor & reus in eodem negotio esse quis non potest. in gl. m 108 nu 60
Actor, reus, iudex, & res: hæc quatuor considerantur in contractibus ciuilibus. in gl. b 571 nu. 60
Actus & via differūt in gl. f. 175 nu. 20
Actus morientium non possunt esse in suspenso. in gl. c. 305. nu. 30
Adam non posset ducere vxorem, si viueret. in gl. f. 56. nu 60
Ad dandum & tradendum differunt. gl. e. 573. in prin.
Addendi iure saluo, poni debet in libello. in marg 606. nu 20
Addico, id est adiudico. in marg. 397. nume. 10
Adire hæreditatem. repudiare, immiscere, & abstinere differunt. in glo. i. 277. nu. 20
Adeunti hæreditatem multa sunt necessaria. in gl. e. 279. nu. 50
Adiectio inutilis an vitiet. in verbo, inutilis.
Adiectiones actionum. gl. l 718. nu 70
Adiectus cui soluitur, diuersa actione tenetur. gl. h 432. nu. 30
Adhibere testem, id est rogare vt intersit, & sit attentus in gl. e 223. nu. 50
Administrare an debeat prælatus accusatus vt suspectus gl h. 136. nu. 60
Administratio transit in filium, vel potius continuatur mortuo patre in postil. 276. nu 60
positus extra Administrationem retinet dignitatem. in fi glo. q. in addit. 6. nume. 50
Admonendi sumus, id est admonemus. in gl. p. 344 nu. 40
Adoptatus impropriè dicitur consanguineus. in tex 342. nu 20
Adoptans auus quartam relinquit adoptato. in gl a 345. in prin.
Adoptio ex tribus manibus. in tex. & in gl. K. 345 nu 40 & 50
Adoptio quid in gl. a. 67. nu. 30
Adoptione non fit matertera in glo. c. 49. in prin.
Aduentitia & profectitia differūt: quia hac iussum patris requirunt, illa abnuunt in gl. g 155. nu 30 & 40
Aduentitiorum proprietas filij est. in gl. c. 491. nu 20
Aduentitiorum vsumfructum quandoque pater nō hēt. in gl. h. 209 nu. 50
Aduocati dicuntur militare. in gl. p. 3. in prin.

Aduocati

Aduocati & procuratoris officium spõtaneum gl.s.272.nu.10
Aduocati mali taxantur in gl. a.231 in princ.
Aduocati partium an debent iurare. in gl.c.761.nu.40 & 50
Aduocati qualitas in gl.a.7.nu. 10.
Aduocatus esse non potest infamis, sed procurator.in casu.745.nu. 30
Aduocatus lucrum habet, procurator onus.gl d.745.nu 60
Adulterij accusatio non omnibus datur.in gl.e.772. in prin.
Adultus non habens curatorem potest alienare quæ seruando seruari non possunt gl.a.205.nu.70
Aedificare licet vsque ad cœlum.gl. d. 177.nu.40
Aedificari potest quadrupliciter glo o. 160.nu 60 & 70
Aediles Curules à cura dicti sunt.in gl. g.24 nu.60
Aedilium officium ibid.
Aequitas si est eadem, idem ius statuitur.gl.a 713.in prin.
Aquitate fit aliquid, non tamen ratione.in gl.e.a 11.nu 40.& 50
Aestimatę rei cuius est periculum in gl. h 593.in prin.
Aestimatione communi, nõ ex affectione singulorum, quãti plurimi res fuerit æstimatur.in gl.f 517.nu. 50
Aestimatores patrimonij pupillorum. in gl.m.120.nu.50
Aetas perfecta vigintiquinq; annorum. gl.a.101. in prin.
Aetates sunt septem.in mar 71.in prin.
Affectio) Aestimari debet res non affectione, sed communi valore.in glo.f. 517.nu.50.
Affectio operi nomen imponit. glo. i. 10. nu.10.
Affectus ponitur.licet non sequatur effectus: an & quando locum habeat hæc regula.gl.g 507.nu. 20
Affinitas an contrahatur ex coitu illicito.375 nu.20
Affinitas an soluatur soluto matrimonio.in gl.i.61.nu.50.
Affinitas non contrahitur per sola sponsalia.sed publica honestas.in mar.sub 62.nu 50
Affirmat tacens, nisi erubescentia taceat.in gl.i.82.nu 60.& 70
Aphrica habet septem prouincias.in gl. 8.4.nu.50
Agit quis aliquid quandoque non vt ipse, sed vt alius.in gl x.272.nu 40
Agnasci, est postea nasci, uel incipere esse agnatum ad effectum succedendi in glo.i 71.nume.70.& in glo n 238. nu. 30
Agnatio à patre est, cognatio à matre. in tex 361.nu 30
Agnatio contrahitur adoptione.in tex. 349.nu 10
Agnatio fit non solùm iure naturali, sed etiam ciuili gl f 346.nu 40
Agnatio, id est natiuitas in glo. d. 237. in prin.
Agnatio iuris ciuilis, cognatio naturalis nomen est. 93. nu.10.& in glo.m. 96 nũ 60
Agnatio ut fiat, quid requiritur.in mar. 91.nu 50
Agnationis & cognationis differentia sublata est in ti gl.f 372 nu 70
Agnationis ius tolli potest non consanguinitatis 93 nu.10.in tex. & in gl l. 96.nu.40.& 50
Agnati præferuntur cognatis in duobus gl.n 92.nu.60
Agnati qui.in tex 340.nu 50
Agnatorum prærogatiua facilè perditur in gl.n.92.nu 60
Ago, est uerbum generalissimum. in gl. d.221.nu.30.
Alapa.) Pater cum alapis cogitur quãdoque emancipare filium.in gl t.78. nu.50
Allegationes falsæ non releuant.in tex. 132.nu 10
Allegationes repetendæ sunt in sententia in gl s.322.nu.60
Alere non tenetur tutor pupillum de suo.in gl.g 137 nu.20
Alimenta) Pupillorum reditus omnes non debent expendi in eorum alimentis.in gl.a.137 nu.10.
Alimentarius an possit transigere & mulier pacisci super alimentis.in glo. g. 106.nu.10
Alienans in fraudem potest incarcerari. in gl.d.557.nu.40
Alienans quandoque repetit quod alienauit gl.m.203.nu.60
Aliena res uendi potest, non obligari.in gl.m 428.nu.70
Alienare aliena multi possunt. In glo.t. 204.nu.50
Alienare & amittere differunt.in postil. 205.nu.70
Alienare quandoque potest adultus, & quæ.in gl a.ibid.
Alienare res suas multi non possunt. in mar.205.nu 70
Alienare strictè est dominium mutare. largè ius in alijs constituere.in glo.c. 203.nu.10.
Alienari an & quando potest prædium dotale.in gl.h 202.nu.60
Alienata res in fraudem, quandoque retineri potest gl.d.circa fi.colum. 558. num.70
Alienum agrum an & quando ingredi liceat inuito domino.in glo.i.146.numero.60
Altior est, qui proximior est domino.in gl.q.392.in prin.
Alueus duo significat gl.l.148.in princ.
Alumnus quis in gl i.44.nu.10
Ambulatoria est hominis voluntas vsque ad mortem.in glo.f.196.nu 30
Amittere & alienare differunt.in postil. 205 nu.70
Amittere quandoque impropriè dicitur. in gl.g.153.nu 30
Amisisse dicor, quod consequi potui.in gl e.521 nu 60
Amita est soror patris, matertera matris.in tex 353.nu.30
Amitini.in tex 364.in prin.
Ammonius monachus à fide historica alienus.542.nu 20
Amor calefacit.in gl.c.424 nu. 10
Amotis suis hæredibus, id est cessantibus in gl s 378 nu 60
Angustiam iuris Prætor dilatauit in tex. 378.nu 30
Angustiæ iuris sunt tollendę in tex 354 nume 60
Anima non in nostra, sed Dei potestate est gl.o.772.nu 40.
Animæ hominum quibuslibet rebus sunt præferendæ.in glo.e.143. numero 20
Animal quandoque fœminam tantùm complectitur. fallit in lepore.in gl.u. 150.nu.70
Animalium quædam mansueta, quædam fera prorsus, quædam mista. in gl.d.146.in prin.
Animo calumniandi petere fideicommissum.in postil.3 16.nu 40
Animus completus quando requiratur, vel sufficiat cœptus uel tempus requiratur de momento ad momentum in postil.1 8.nu.40
Annus utilis.in gl.f 554.nu. 40
Anno hoc promittens uel mense, non tenetur ante finem eorum. in tex. & in gl.l.445.nu 30 & 70
Annum aliquid promittere, & quolibet anno differunt: quia hoc in fine, illud in capite anni solui debet.in gl. e.ibid.
Anterior hominis pars est nobilior. in gl i.143.nu.60
Antesessoribus per s ab antesedo legi debet, in §.cunique. in proœm.Intitut & non antecessoribus, quod nemo hactenus animaduertit in marg. 6.nu.40
Antiquitas non debet ignorari. in gl.l. 208.nu.60
Antiquum ius allegatur, ex eo quoque arguitur in glo. b. 241. in principio.
Antonina Iustiniani vxor. in eius uita. 549 nu 20
Apocrisarius.gl.h.115.nu. 60
Apostatarus crimen transit ad hæredes in gl.k 338 nu.40
Apprehensio)Sine apprehensione sępe transfertur possessio.in gl.g. 171.numero 70
Approbare laudum an possit quis ante quam profetatur.in marg 330.numero 60
Aquæ haustus, id est ius hauriẽdi aquã. in gl.n 1 6 nu.40
Arator in uita Iustiniani.560.nu.20
Arbiter faciens litem suam, &c. in gl.c. 534.nu 20
Arbitrium boni uiri quando requiratur.in gl.p.460 nu 50
Argumentum à contrario sensu ualet in iure gl.g.214 nu.10
Argumentum ab auctoritate ualet. in gl.o.22.nu. 70
Argumentum quasi argutè inuentum dicitur 216.nu.40
Argumentum sumitur ex iure antiquo. in gl b 241.in prin.
Arma, legum auxilio egent.in glo. p.2. nume.60
Arma reorum sũt exceptiones, vt actiones actorum.in glo.b 551.nu. 20
Arrogatio à rogando dicta.in glo.d.67. nume.50
Arrogato, quæ personæ succedant. in gl.e.396.nu. 30.& 40
Arrogatus non debet habere plus iuris, quam naturalis & legitimus.gl.l.70. nu.20
Articulus vbi est dubius de iure ciuili, & clarus de iure canonico, sequimur ius canonicum in marg. 44. numero 50
As tria significat. in glo.p 249.numero 10
Assis partes quæ & quot. ibid.
Asinaria porta.in uita Iustiniani.
Ascriptitius est domesticus. in glo. a. 221 in prin.
Ascriptitius an sit liber. in glo m 29.in princip.
Ascriptitij, coloni, censiti, parum distant à seruis 521 nu.40
Assectari.gl.o.525.nu. 60

At, est dictio aduersatiua in glo. ver. 8. 415.
Atrociorem iniuriã reddit iudicis conspectus. in postil. 31. nu. 20
Atrox dicitur sententia, licet iusta. in gl. h. 94. nu. 60
Atrox iniuria cognoscitur quatuor modis in casu. 31. in prin.
Auarus, largus, & prodigus, differunt. in gl. l. 232 nu. 30
Augustus ab augendo dicitur glo. i. nu. 60. & 70
Auia succedit vt mater. in glo. c. 355. in princ.
Aureus, id est solidus. gl. e. 37. nu 50. & gl. p. 104. nu. 50. & in gl. e. 535. nu. 60. in gl. d. 763. nu. 30. & 40
Aureus vnus valet 1000 sestertijs. in tex. 383. nu. 20
Auri libra constat aureis septuagintaduobus in gl. p. 104 nu. 50
Authentico creditur, nõ exemplis tantùm in gl. c. 23. in prin.
Authorare an quis possit ad rem propriam, & sibi soluere rem debitam. in marg. sub lit f. 108. nu 50
Authorẽ alteri fieri, est probare quod per eum fit. in gl. f. 107. nu. 70
Azo fuit praeceptor Accursij in gl. r. & in mar. 14. nu. 40. & 50

B

Banniti, qui gl. a. 77. nu. 20
Barbari sunt, qui extra Romanum Imperium sunt. gl. q. 4. nu 40
Barones habent maiestatem. in postil. 2 nu 40. & 50
Baronis constitutio est ius praetorium in gl. r. 388. nu. 20
Bastardis relinqui potest pro alimentis & dote. in gl. e. & postil. 359. nu. 30
Bellum à iure est. gl. h. 19. nu. 50
Beneficio quod habeo propter te, non debeo vti contra te, vbi tu participas de eo. in postil. 121. nu. 50
Beneficium collatum potest reuocari propter prouocationem ad iram. in gl. h. 69. nu. 70
Beneficium confertur in inuitum. gl. d. & mar. 211. nu. 30
ducens vxorem post impetrationem vacaturi Beneficij, mortua vxore non obtinebit. in mar. 75. nu. 50
Bona fides de iure canonico requiritur continua ad perficiendam praescript. secus de ciuili. glo. i. in addit. 208. numero 50
Bona fides est duplex. in casu. 591. numero 20
Bona fides in principio multùm operatur. gl. c. 161 in prin.
Bona fides in quibusdam contractibus requiritur duobus temporibus, in alijs sufficit eam habere in initio, in postil. 165. nu. 10.
Bona fides in tradente sufficit, in praescribente requiritur etiam iustus titulus. in postil. 189. nu. 40
Bona fides quando praesumitur. in gl. b. 185. nu. 50
Bona fides quibus temporibus requiritur. ibid. nu. 60
Bona fides requiritur in emptore & venditore in titulo singulari, secus in vniuersali. in gl. f. 193. nu. 50
Bonae fidei possessor & vsufructuarius differunt in gl. l. 166. nu. 50
Bonae fidei actiones, quare sic dictae. gl. 2. 591. nu. 40
Bonae fidei actiones sunt septemdecim, in gl. a. ibid.
Bonae fidei possessor an teneatur de naturalibus fructibus consumptis. in casu. 164. nu. 60
Bonae fidei possessor quos fructus facit suos tex. & glo. 165. nu. 10 & 20
in Bonis meis, & ex bonis, differunt. in gl. i. & k. 516. in prin.
Boni mores plus, quàm diuitiae operantur. in gl. l 10. nu 30
Bonorum possessio contra tabu quare dicitur ex testamento. glo y 389. numero 70
Bonorum possessio duplex, decretalis, & edictalis. in gl. u 394. nu. 70
Bonorũ possessio, & querela inofficiosi, differunt. in glo. u. 322 num 20
Bonorum possessio, quid. in glo. n. 106. nu. 70. & in gl. o. 386. nu 70
Bonorum possessio vnde cognati, quare sic dicta. in gl. b. 351. in prin.
Bonorum possessores habent vtiles actiones tantùm. in gl. r. 388 nu. 10
Bonorum possessor non est haeres, sed loco haeredis. in tex. 387. nu. 50
Bonorum possessor non rerum, sed iuris dicitur 386. nu. 70
Bonum.) Ex bono & aequo. in glo. h. 472 nu. 20
Bonus animus esse non potest cum fraude. in gl. l. 42 nu. 50. & 60
Boues & equi sunt mansueti. gl. i. 724. nume. 40
Breuitate gaudent moderni. in glo. d. 711. nu. 50

C

Calamitas dicitur quasi cadamitas. in gl. g. 32 nu. 50
Calata comitia. in postil. 216. nu. 10
Calidior est foemina, & promptior in uenerem, quàm vir. in glo. a. 55. numero 50
Calphurnia mulier inuerecunda. in gl. n. 134. nu. 70
Caluisiana actio gl. K. 81. nu. 60
Calumniae sacramentum. in gl. i. 3. numero 50
Calumniator est, qui falsa crimina sciẽter intendit ibid.
Calumniator pro omni delinquente capitur ibid.
Calumniator punitur ad similitudinem supplicij ibid. in mar. nu. 60
Canes aliqui non mordent, & an canis sit animal mansuetum. gl. i. 724. nu. 40. & 50
Canonicum ius praeualet ciuili. in fi. gl. f. 54. nu. 60
Canonicum ius quandoque sequimur omisso iure ciuili. in postil. 43. nu. 50
Capacitas haeredum quibus temporibus inspicienda est. gl. b 227 nu. 30
Captare est blanditijs venari & allicere in postil. 475. nu. 50
Captare haereditatem, & captata haereditas. in postil. ibid. nu. 60
Captatoria uoluntas non potest esse neque ex testamento, neque ab intestato gl. b. in addi. 343. in prin.
Captatoriae institutiones. in postil. 475. nume. 60
Captiositas reprobatur. in tex. 322. numero 30
Captus ab hostibus potest vsucapere. in addi. 554. nu. 20
Caput & finem habet sola iuris scientia gl. t. 8. nu. 10
Caput minui, id est statũ. gl. f. 94. nu. 40
Capite minui dicitur, is cuius status mutatur. in gl. o. 95. nu. 60
Carboniana possessio non tribuit ius gl. o. f. 393. nu 60
Cassatio principali cassatur accessorium gl. p 244 nu. 70
Castaldus seruus, id est actor gl. n. 530. nume. 20
Castè viuere & honestè, differunt gl. n. 13. nu 50
Castitas maior requiritur in foemina, quàm in viro in postil. 244. nu 40
Castratus, id est castè natus, qui nunquam potuit generare gl. i. 71. nu. 60
Casus est inopinatae rei euentus & c gl. h 167. nu. 60
Casus fortuiti qui sunt 407. nu. 60
Casus, id est fortuna inopinata. glo. e. 415. nu 70
Cauere, est cautionem promittere sine fideiussore. gl. e. 69. nu 40
Caueri idoneè datis fideiussoribus, uel pignoribus, vel fide gl. h. 397. nu. 60
Causa cessante an semper cesset effectus. in gl. d. 225. in prin.
Causa in eadem manere 245. nu. 10. & tex. 60
Causa, id est differentia gl. g 267 nu. 30
Causa propria, quae est, in postil. 222. num. 40
Causatiua necessitas. gl. p. 238. nu. 50
Cautio à statuto inducta. an sit ciuilis, an praetoria in addi. 427 nu. 50
Cautio de rato est communis. glo. d. 427 num. 30.
Cautio & satisdatio differunt. glo. p. 180. num. 50.
Cautio omissa quandoque habetur pro facta gl. g. 69. nu. 50
Cautio petitur à tutore quandoque principaliter, quandoque incidenter. 426. nu. 70
Cautio rem pupilli saluam fore, est communis ibid. gl. s. nu. 70
Cautio rem ratam haberi est communis ibid. nu 60
Cautionis fragilitati non debet quis se committere gl. r. 137. nu 70.
Caecus quam solemnitatem seruare debeat in testamento faciendo. in tex. 233. nu. 30
Cedens bonis, in postea quaesitis non conuenitur nisi in quantum facere potest. in postil. 476. nu. 60
Cedere quid significet. in postil. 296. nu. 20. ad textum sub secunda. 257. in prin. & nu. 10
non potest quis renuntiare iuri Cedendi. in postil. 179. nu. 40
qualiter Cedit actionem creditor fideiussori gl f 494. nu. 20. & 30
domus non affixa, solo non Cedit gl. c. 159. nu. 40
planta solo Cedit, radices si tamen egit. ibidem.
Censere quid in postil. ad textum. 16. num. 10
Census an sit liber. in gl. m. 29. In prin.
Cessante causa finali non in publica, cessat effectus in gl. d. 225. in prin.
Cessante clerico ab ecclesia per contumaciam, cessat praebenda. ibid.
Cessio bonorum in duobus prodest gl. n 610. nu. 50
Cessio bonorum quare fit. glo. q. 476. nume. 70
Cessione bonorum facta non semper conuenitur qui cessit, etiam si ad pinguiorem fortunam peruenit. in gl. o. ibid. nu. 60
Cessionis dies spectatur in legatis gl. e. 246. nu. 10
Charitas.) Quos charitas nõ prouocat ad

ad beneficia, spe lucri incitantur. in postil.319.nu.20
Chrisma quæritur à vicinis Episcopis mortuo prælato in postil. 77.nu.60
Cicatricum nulla fit æstimatio:quia liberum corpus non æstimatur.in postil.436.nu 10.& 20
Citatio quæ fieri debet domi solitæ habitationis, non valet facta in hospitio.in add.f.535.nu.50
Ciuem Romanum fieri. in glo. s. 384. num.70
Ciuitas non est deformanda ruinis. in gl g.460 nu.30.
Clam possidere quid gl t.755.nu.10
Clausula generalis subsequens non refertur nisi in minores casus vel æquales.in postil.463.nu 70
Clericus censetur vsufructuarius beneficij.in postil 181 nu.20
Clericus Episcopus, & monachus potest esse tutor,sed non cogitur.in gl. l.in addit.128.nu.70
Cluniacense beneficium quando continetur in dispensa.vide in verbo, dispensatio.in postil.r32.nu 40
Coadiutoris adiuncti, siue contutoris authoritas quando finitur. in addit. 112.in prin.
Codicilli minorem vim habent,quàm testamenta.in addit gl f.332.nu. 30
Codicilli quatuor modis fiunt.glo m. 330.nu.60
Codicilli sine scrip.fieri poss.331.num. 10 & 20
Codicillis quinque testes adsunt.in gl. i 326.nu.50
Cœlum,id est aer.in gl.g.16.nu.20
Cœptus dies quando habetur pro completo,vide in verbo Dies vlti.
Cogere est accipere in gl.r 318.nu. 40
Cognati & agnati hodie pariter succedunt vsque ad decimum gradum in gl.m 361 nu.10
Cognatio & agnatio se habent vt genus & species. gl.d.91 nu 60.& gl z. 348.nu.60
Cognatio nulla est inter seruos quo ad ius succedendi,sed quo ad ius matrimonij in gl.y.62 nu.70
Cognatio spiritualis an contrahatur ex concubinatu.367 nu.50
Cognatio spiritualis non ascendit, sed descendit 369.ver.5
Cognatio spiritualis quæ impediat matrimonium,& quæ non.367 nu.20
Cognatio transuersalis quare non incipit à primo gradu gl.t.362 nu 50
Cognatio triplex est,ciuilis, naturalis, & ciuilis ac natu simul.in glo.d.93. num 30
Cohærentia contractus quid gl.s.403. num 60
Collatio sola sine administratione in quibusdam dignitatibus tribuit ius, in alijs non.in gl.i.78.nu.30 & 40
Collegium constat ex tribus hominibus in postil.167.nu.10
Collyrium est vnguentum ad ocu. in gl.n 154.nu 60
Colonus est,qui nummis colit in gl.n. 166.nu 60.
Colonus est domesticus.gl d 24.nu.30
Colonus & inquilinus nec naturaliter nec ciuiliter possident.glo a. 756. in princ.
Colonus & partiarius differunt.in postil. 166 nu 50.
Colonus & vsufructuarius diff.ibid.
Colonus in villa dicitur, inquilinus in ciuitate.gl.b 756.nu.10
Colonus partiarius non est conduc.gl. d 467.nu.60
Colonus simplex nõ soluens per biennium, repelli potest. in glo. d.471. num.50
Comœdus in gl.f.521 nu.60
Commercium comprehendit omnes contractus gl f 429.nu.50
Commerciũ dicitur esse de re aliqua, quæ est in dominio alicuius.& potest subijci alteri.in postil.285.num.50
Comitia.in gl.b 215.nu.60
Committere edictum. in postil 240 in prin.& in postil 388.nu.40 & in gl.k 343.nu.50
Committere edictum solus præteritus potest in postil.388.nu 40
Committitur stipulatio. in postil. 240. in prin.
Commodatarius de quibus tenetur. gl o 408.nu.70.& 409.nu.10
Commodatarius non possidet.ibid.
Commodatarius tenetur ad exactissimam diligentiam.gl.d 409.nu.50
Commodatum quid.ibid nu 40
Commodum.) Fieri non potest quod sine commodo fit gl i.768.nu 70
Compediti sunt serui vilissimi,& differunt à mediastinis & castaldis glo n. o.p 530.nu.20
Compellitur quãdoque quis(vt tutor) capitis pignoribus in gl g.103.nu.20
Compensatio in multis casibus cessat. gl.e. 97.nu 20.& 30
Compensatio in quibus rebus fit.gl.k. 595.nu.30
Compensatio non fit ipso iure, sed debet opponi ibid.
Compensationes quando dicantur iure aperto.in gl.k ibid.
Componere gl.b.5.nu.10.& 20
Compositum pro simp quandoque ponitur.in gl k.294 nu 20
Compromissum factum in prælatum, an transeat in successorem.in addit. 212 in prin.
Communi diuidundo actio glo g 592. num.60
Communi fundo per vnum ex socijs nec seruitus nec libertas acquiri potest in addit 177 nu.10
inter Contrahentes sermo de moneta habitus,intelligitur secundum communem cursum monetæ regionis.in postil. 104 nu.50
Conceptus nepos post mortem aui, non agnascitur ei gl.h.i.341.nu.40
Concesso vno conceditur id sine quo id esse non potest.in tex.41.nu.20
Conceditur per obliquum, quod non directo.in gl h.25 nu.70
Concludendi modus in petendo indebitè solutum in gl.l.406 nu.40
Concubinas quidam retinent expertu ri an sint fœcundæ,vt eas postea ducant vxores.in gl.l.335.nu 60
Concubinæ expulsæ,quam qs ceperat animo ducendi eam, quarta bonorum debetur.in addit.319.nu.70
Concubinæ filius vel incestuosus non est in potestate.gl.c.53.nu.50
Cõdemnare difficilius debemus quàm absoluere.in postil.753.nu 60
Condemnatio in arbitrarijs potest fieri tripliciter in gl.l.599.nu.50
Condicere prisca lingua est denunciare in tex.574.nu.20
Condictitia actio, i.condi.indeb.gl.m. 406.nu.40
Condictitia lex.586.nu 40
Condictio certi generalis. glo. k. 409. num.60
Condictio certi specialis.ibid.
Condictio & rei vendicatio differunt. in tex.574.nu.20
Condictio ex lege est sępe mista.glo.b. 581.nu.50
Condictio furtiua intentatur agendo in personam, si res consumpta sit. gl.b.513 nu.20
Condictio indebiti ad quid datur glo. m.406.nu.40
Condictio furtiua ad possessionem vel proprietatem pertinet.gl.h.508. nume.10.
Condictio sine causa quando competit in postil.165 nu.50
Conditio impossibilis dicitur tribus modis gl.a.253.in prin.
Conditio retrotrahitur gl f 228.nu 10
Conditio triplex, potestatiua.mista,casualis gl.c.253 nu.40
Confestim siue statim, id est intra decem dies gl.e.413. nu.50
Confinium inter agros,vicinium inter domos dicitur in gl.d.583.nu.20
Confirmans ex necessitate non dat.in postil.87.nu 20
Confirmare electionẽ fiẽdam an possit Episcopus in postil.330.nu. 50
Confirmatio aliquãdo præcedit suum confirmabile.ibid.nu 40
Confitẽs delictum,sibi præiudicat quo ad pœnam temporalem,non corporalem.in postil.489 nu.40
Confessoria actio gl b.545 nu.30
Confessoria proponitur verbis affirmatiuis.in gl.f.ibid.& in glo.k 546. numero 40
Confundi & misceri differunt, quia materiæ cõfunduntur, species miscẽtur 157.nu.20.& 30 & gl.l.158.nume.50
Congregatio constat ex duobus hominibus in postil.167.nu.10
Coniecturam sumimus de præteritis ad futura.gl.a.7.nu 40
Coniuges an possint se ab inuicem separare.375 nu.30
Coniuratio, conuenticulum, societas inhonesta,idem in postil.473.nu.10
Consanguinitas est inter fratres glo. a 361.nu.10
Consanguinitas est species agnationis. in tex 361.nu.10
Consanguinitatis ius tolli non potest, sed agnationis gl.d.93.nu.50 & gl.l. 96.nu 40 & 50
Consanguinei quasi ex eodem sanguine nati gl. a.348.nu 60
Consanguineus quandoque,id est cognatus, quandoque frater.gl.o 358. nume 40
Consensus in statuto requisitus,an prę cedere debeat.in postil. 146.nu.50
Consentiens semel, pœnitere non potest.in gl.p.144.in prin.
Consensu æquiparatur patientia. in gl. t. 52 nu 60
Conscientia.) Iudex vtrũ debeat iudicare secundũ conscientiam glo.b. 110. nu 40.& 50.& 607 in postil. in prin.
Conscius mortis alicuius quandoque plus punitur, quàm si ipse occidisset. in gl.u.774 nu 75
Consequens,id est conueniens.in gl p. 200. nu 40
Consideratur non quod est, sed quod esse potest.in gl.c 265. nu. 40
Consi-

Consilium. in gl d.43.nu.50
an & quando quis teneatur de Consilio. in gl. n 42.nu.70
Consilium & mandatum differunt in tex. 480 nu.10
Consilium non facit quem teneri, nisi in certis casibus gl. g. 479.nu.79
Consilium patris & sic maris, firmum: matris verò, & sic fœminæ, debile. gl. p.116.nu.60.& mar.
Consilium sumitur multipliciter.gl.o. 508. nu.70
Consobrini sunt duorum fratrum filij. in tex 363.nu.60
Consonantia est, quæ nihil habet contrariũ, aut superfluum gl. d 5.nu.30
Consors impropriè, id est socius. in gl. b 487.nu.10
Conspirantes in Barones & Duces, qua pœna tenentur. in postil 2.nu.50
Constitutio est Codicis, Lex Digestorum in gl.a & b. 229.nu.10.& 20
Constitutio est statutum. 176. nu. 50.
Constitutio, id est placitum Principis. in tex.23.nu.30.
Constitutio legem, & utrunque consuetudo vincit. gl. h 764.nu 50
Cõstitutio personalis in corpore iuris clausa, est generalis, aliàs non. in gl. r 24. in prin.
Consuetudo duplex. gl.h.764.nu.50
Consuetudo & legem & constitutionem vincit. ibid.
Consuetudo generalis & specialis. in gl.k.26.nu 30
Consuetudo imitatur legem, & interpretatur, & corrigit. ibid. nu.20
Consuetudo inducitur ex cursu decem annorum. in gl.h.25.nu.50
Cõsuetudo lõga, seu robusta. ibi nu 60
Consuetudo quot actus requirit. in postil. 26.nu 30
Consuetudinem error impedit. in gl.i. 26. in prin.
Consuetum negotium, insolitum & desertum differũt. in postil 485. nu. 50
Consules designati gl. n 300.nu 70
Contextu vno, id est nullo actu interposito, nisi necessario naturæ. in gl. q 217.nu 50.
Continuatio fit ad præcedentia: ideo principia non continuantur, quia nihil habent ante se. r. nu. 20
Continuatio inter diuersa fieri debet, & ideo dominium bonorum patris non continuatur in filium. sed quasi cõtinuatur, quia pater & filius vnum sunt. in gl. e 337. nu 40
Contractus q sunt inter viuos, trahunt ad vltimas volũtates i gl. g 47.nu.40
in Contractibus considerantur actor, reus, iudex & res gl. b.571.nu.60
Contractus innominatus fit interuentu rei. in add 456.nu.20.
Contractus in scriptis, quis fieri dicatur in casu.457. nu. 70
Contractus nominati qui sunt: & qui innominati. in addi.462.nu 20
Contractus, obligatio, & actio differunt. gl. r 403.nu.60.& 70
Contractus propriè est vltro citroque obligatorius, impropriè quando non nascitur hincinde obligatio, vt in mutuo. in add.4 3.nu 60.& 70
Contractus quandoque claudicat. in. gl.l.106.nu 40
repetita censentur in Contractibus, quæ in præfationibus dicta sunt. in glo g.434.nu.40
valet argumentum de Contractu ad vltimas uoluntates. in add.46.num. 20.& gl.g.47.nu.40
Contractui magis accedit donatio causa mortis, licet sit vltima uoluntas. in addi. 230.nu.10
Contractus quatuor iuris ciuilis. in gl. k.19 nu.70
Contrariorum eadem est disciplina in directo contrarijs quo ad cognitionẽ. gl.m.48.nu 50.& gl.a 475.nu.10
Contrectatio generaliter dicitur etiam si non sit amotio. gl.h.501.nu 60
Contubernium fit inter seruos gl.o.52. num.20
Contumacia filij an faciat quod actor mittatur in peculium profectitium. gl. s.723. in prin.
Contumax non iurando condemnatur in gl.m.326 nu.60
Conualescere nequit per vitam, quod per mortem utile non sit in postil. 303.nu 20
Conuersatio bona requiritur in tutore. in gl. d.103. in prin.
Conuentionalis pœna & legalis differunt. gl.i.585.nu.20
Conuitium quid. gl.h 526.nu.30
Cornelia lex & postliminium differunt. gl. l. 233.nu.50
Corneliæ legis fictio ibid. nu. 60
Correctus locus in uita Diuę Annæ. in vita Iustiniani.
Correctum ius citatur ad declarationẽ noui, non decisionem. in addit 216. num.60
Cotriuales sunt, qui ducunt aquam p eũdem riuum. gl h.753.nu 30.& 40
Corporalis rei dominium facilius transfertur, quàm incorporalis glo.g.770. nu. 50 & marg.nu 60
Corpore luat, qui non habet in ære. in fi. gl.k.581.nu 20
Corpus duplex, diuiduum, & indiuiduum. gl i.769. in prin.
Corpus triplex est. in gl.p.295.nu.70
Creditor. gl.b. 556 nu.70
Creditor dicitur ex omni causa: glo.l. 410.nu 50
Creditor propriè sumitur & impropriè. in add. 416.nu.20
Creditor qualiter cedit actionem fide iussori. gl. f.494 nu.30.
Creditor quando potest vendere pignora gl y 204.nu.60
Creditor uel debitor non potest hodie esse tutor uel curator gl.g.124 nu 50
Creditore inuito quandoque soluitur alij. in gl. c.494 in prin.
Creditur magis uiuæ uoci, quàm mortuæ. in fi gl.u. in add 439 nu.40
Crimen duplex, commune & militare. in gl. c. 227.nu.60
in Crimine ordinario punitur quis similitudine pœnæ, in extraordinario motu iudicis in postil. 3. nu.60
in Criminibus proceditur de similibus ad similia. in postil 567.nu 40
Criminale iudicium dicitur etiam qñ agitur ad pœnam pecuniariã fisco applicandam. in fi glo. k 532.nu 20
Crimina an morte extinguantur. in ad di.339 in prin.
Crimina post mortem possunt inquiri, si agitur propter bona, uel contra personam & bona, secus si contra personam tantùm: quia crimina morte extinguntur ibid.
Cucurbita cito crescit gl. c. 151. nu 50
Culpa cum culpa, & dolus cum dolo compensatur gl. c 477.nu.40
Culpa est in eo qui ma lorum opera vtitur. in tex.537.nu 20
Culpa lata. in gl.k 410.nu.30
Culpa lata semper do lo æquiparatur, nisi in tribus casibus s.gl.t.& mar.136. num 20
Culpa leuis. gl. k.410.nu.30
Culpa leuissima. ibid.
Cum, id est quamuis gl.d. 183.nu.10
Cura quando finitur. gl. n.111.nu.60
Curator furiosi etiam cum inquisitione datus satisdat gl.r.117. in prin.
Curator pupillam adultam ducere vxorem non potest, nec eius liberi. gl.b. 63.nu.40
Curator non potest esse mutus & surdus. gl.e.85.nu 20
Curator quandoque pro adiuncto siue coadiutore sumitur. 115. nu. 10. & gl.h.num.40
Curatores testamentarij non tenentur satisdare gl.p.116.nu 60
Curatoris pupilli auctoritas non sufficit ad adeundam hęreditatem gl b. 107 nu.30
Cura ciuitatis, quid. gl.d.335.nu.10
Custos scripturæ alienæ est falsarius, si eam alijs ostendat, aut copiam det. gl.f.775.nu 30

D

Damnare quandoque, id est obligare in postil.177.nu.20
Damni dans causam, damnum fecisse uidetur gl. l.524.nu 20
Damnosa nõ debet cui uideri res, quã uolens, fecit. in postil.312.nu.40
Damnum datur quadrupliciter. glo.b. 5 5. in prin.
Damnum est deminutio patrimonij. seu ademptio in gl. p.714 nu.60
Damnum, id est destructio alicuius rei, seu deminutio patrimonij. gl.a.517. num. 30
Dare non uidetur, qui ex necessitate confirmat in postil. 87 nu 20
Dare propriè est accipientis facere, dominium transferre: impropriè est tradere, item concedere. in glo c.106. in princ. in glo.f 406.nu.40.& in glo a. 573. nu.30
Dari mihi res mea non potest. in tex. 573. nu 10
Dat quis quod non habet glo.e.34. numero 60
Debere verbum multis modis sumitur. gl.d.539.nu. 50
Debitor speciei, liberatur ea perempta. non qualitatis, quia perire non potest. in postil. 294.nu.30.& 40
Debitor vel creditor hodie non põtest se tutor vel curator gl. k.108.nu.50
Debitorem fugitiuum capere licet. in gl. c. 539.nu 40
Debitum naturale solutum non repetitur gl.d 301.nu.20 & 30
vxor quo ad Debitum carnis est in potestate mariti: quo ad cætera, patris, de iure Rom. in gl. f.355.nu.20
Decernere est sedendo pro tribunali sententiam definitiuam ferre. in gl. n. 23. nu 60
Decisio. id est sententia, uel lex in glo. k 55 nu 70
Decretorum locus correctus in posti.r.
Decuriones seu consiliarij successerunt loco Senatorum: statuere tamen nõ possunt in reseruatis Principi. in postil 23 in prin.
Dedicare quis potest gl. c. 142.nu. 70
Dedicatio bonorum an ualeat monasterij

sterij ingressu vitiato. in postil. 295. nume 50
Dedititij, qui. gl a.37. in prin.
Deducere, id est detrahere, separare. in postil. 290. nu. 20. & 30
Deducto vsufructu, quid. ibid. & 179. numme. 10
Defendere offensum tenemur de iure canonico, secus de ciuili in postil. 13. nu 40. Cic 1. Offi. Qui alium non defendit, si potest, tã est in uitio, quàm si patriam aut parentes deserat.
Defendit quilibet etiam sine mandato. gl. h.732. nu 50
Defensio an sit de iure naturali, vel gentium in si gl h.in add. 19 nu 60
Defensor & procurator, differunt: quia ille sine mandato, hic cum mandato intelligitur gl c.727 nu.60
Defensor in re aliena nemo est idoneus sine satisdatione in tex 29 num. 20
Defensor verbum simpliciter positum intelligitur sine mandato, sed procurator cum mandato. glo. c.727 nu mero 60
Defloratorvirginis non tenetur de fornicationibus cum alijs viris postea per eam perpetratis. in postil. 586. nume. 10
Defuncti dispositio, lex esse videtur. in gl. K.42 nu.50
Defuncti & heredis dominium non est idem. in gl. a in add 243. nu.50
Defuncti vicem gerit hæreditas iacens. in tex 247. nu.20
Defuncti voluntas quandoque non seruatur. gl. l.322. nu 70
Deliberandi tempus. in glo. K 277 numero 70
Delictum non præsumitur in dubio. in addi. 210. nu. 10
obligatio ex Delicto, solutione facta damnum passo, non tollitur quo ad fiscum. in postil. 493 nu. 30 & 40
Deponenti ex necessitate grauius est fidem fallere, quàm voluntate. in gl. b. 592. nu. 30
Deportare possunt quatuor iudices gl. o.74 nu. 10
Deportatus æquiparatur excommunicato. in gl b 95. nu 20
Deportatus est mortuus ciuiliter. in gl. q.76. nu.50
Deportatus & relegatus differunt. glo. a.77 in prin.
Depositarius de dolo tantùm tenetur. gl. d.597 nu.40
Depositarius de quibus tenetur 409. numero 50
Depositarius tenetur solùm de dolo, & lata culpa gl. b.477. nu.30
Depositi actio datur in duplum in quatuor casibus, non tamen in hæredem. in gl g.737. nu 60
Depositi declaratio gl e 409 nu.70
Depreciati serui. in tex. 523. in prin.
Derogatoria clausula posita in testamento potest reuocari in codicillis. in postil 333. nu. 10
Descẽdentes succedunt per stirpes, collaterales per capita. gl. L.447. nu 40
Desertum negotium, consuetum. & insolitum, differunt. in postil. 485. numero 50
Desertum testamentum, seu destitutum. in tex. 340 nu 30
Designati Consules gl. n. 300. nu. 70 & in tex. nu.40
Desinere abesse quis dicatur, in glo. e. 554. nume. 30
Desinit abesse, qui domum redire potuit finito negotio ibid.
Destitutum testamentum seu desertum. in tex 340. nu. 30
Destruuntur facilè quæ facilè fiunt. in addi. 246 nu. 30. & 40
Desuetudine tollitur lex, & contraria consuetudine, & econtra. glo. d. 9. nume. 40
Deteriorata res restitui non dicitur. gl. K 408. nu. 10
Deum venerari interest cuiuslibet. glo. o 575. nu 70
Diem cedere, & venire, differunt gl K. 416 nu.60
Dies cœpta quando habetur pro completa gl b.43. nu.40
Dies debet inseri in instrumento. in gl. u 438 nu.60
in Diem, & ex die, idem sunt gl. h.414. in prin.
in Diem & ad diem differunt gl. h.413. nume. 70
Dies vltimus cœptus habetur pro completo. in gl b.43. nu.40
Differentia locorum discrimen inducere non debet. in gl. u. 185 nu. 40
Difficilis, id est impossibilis. in glo. b. 147. nu. 10
Definitio bona conuertitur cum suo definito. gl. a.491. nu.60
Digesta vnde. gl x.8. nu.50
Digitus summus. tex. & mar 778. nu.20
Digniores altiori loco sedere debent in gl. q 391. nu.70
Digniora præferenda sunt. in glo. i.27. nume. 60
Dignitas.) In quibusdam dignitatibus sola collatio sine administratione tribuit ius, in alijs requiritur administratio. in gl. t.78. nu 30 & 40
positus extra administrationem retinet Dignitatem. in si gl q. in addit. 6. numero 50
Dignitates duodecim liberantur à patria potestate. in gl. t.78 nu 20
Dignitatum ordines. in gl s 6. nu 10
Diligentia prodest in gl 1209. nu.70
Diligere plus nepotem ex uirili sexu, quam fœmineo, est contra naturam. in postil. 345. nu.40
Directo prohibitum fieri, prohibetur & per obliquum. in gl p 241 nu 50
Disiunctim, id est diuisim. in gl. g. 423. num.50
Dispensatio.) In generali dispensat. ad obtinendum quoduis beneficium regulare, non continentur beneficia Cluniacen. ordinis, nisi contineatur in dispensat. in postil 122. nu.40
Dispensare cum inhabili uidetur eum scienter promouens. in postil. 88. in prin.
Disputatio uerbosa improbatur. in tex. 711. nu.20
Distinctione vtendum est, quamuis Imperator quandoque non vtatur. in tex. 256. nu. 20. & in glo. K.255. nume 60 & 70
Distinguere non debemus, si lex non distinguit. in fi. gl. b 552. nu.40
Distrahere quid in tex. 407. nu.20
Distractus in casu 488. in prin.
Distributio, id est assignatio. in glo. q. 250. nu.50
Distributa virtus recipit incrementum. in postil. 34 nu.40
Diu, decennium continet. in gl. a 455. in prin.
Diuersa nomina diuersa significare debent. in gl. g. 332 nu.40
Diui Principes fuerunt Valentinianus, Arcad. & Theodosius. in tex. 346. nume. 30. & 40
Diuisio.) Quod non recipit diuisionem in re. nec in tempore, ut hæreditas in postil. 252. nu. 30
Diuisio quandoque, id est casus. in gl. c. 399 nu. 30
Diuisionis definitio. gl. b.403. nu. 10
Diuitiæ non tantum operantur, quàm boni mores. in gl. l. 10. nu.30
Diuitiæ prosunt. ibid
Diuina possessio, quę. 193. nu 20. & 30
Docentur aliter pueri atque prouecti. in postil sub* 160 nu.20
Docti excellenter, præferuntur cæteris. in gl a 129 in prin.
Doctor præfertur militi. in postil. 2. numero 60
Doctores pecunia comparare scholares non debent in gl. n 13 nu.50
Doctorũ numerus certus esse debet in quaque ciuitate. in gl. a 129 in prin.
Dodrans nõ exceditur in legatis. donatione causa mortis, mortis causa capione, fideicommissis &c gl. K.310. nume 20
Dolus) Condemnato ob dolum parcitur, si causa non exprimatur in sententia. in gl l.134 in prin. & nu. 10
Dolus & lata culpa, & leuis & leuissima, differunt gl. h.410. nu. 30
non agitur de Dolo pro re minori duobus aureis in gl. l.149. nu.50
Dolus quandoque dat causam contractui, quandoque incidit in contractum g. g 737 nu.50
Dominus est caput serui gl c.421 nu.70
Dominus ijs causis feudum reuocare potest quibus donator donationem. gl c.119 nu 40 & 50
Dominus uincitur à non domino gl. r. 470. nu 50
Dominicę potestatis effectus multiplex. gl. d 49. nu.40
Dominij translationem an impediat error. in gl. l 428. nu.50
Domino inuito res distrahitur in eius odium, & fauore religionis, libertatis, & ultimæ voluntatis. in gl. d.51. nume 30
Dominium est causa possessionis &c. in gl. m.214 nu.50
Dominium est quædam plenitudo, quę non capit plures in solidum. in postil. sub *276. nu. 10
Dominium & pignus nequeunt concurrere. in postil. sub. * 169. nu.60
Dominium hæredis & defuncti non est idem, sed fingitur idem. in glo a. 243. nu 50
Dominium, id est res ratione dominij. in gl. t 550 nu.60
Dominium in quibusdam rebus habere non possumus gl c. 42 in prin.
Dominium quandoque, id est æstimatio dominij. in gl. u. 16 nu 30
Dominium rei corpo. facilius transfertur, quam incorpo. gl g 770. nu.50
Dominium varijs modis quæritur. gl. m.156 nu 70
Domus nostra) A nostra domo (inquit Imperator) id est priuata substantia. gl. q 194 nu 10
Domus sua dr. siue propria seu conducta aut gratis data. in tex. 530. nu.50
Domus vicinæ dicuntur: agri vero conterminі. in gl a 769 nu.50
Domestici qui sunt in gl. o. 275. nu 70

Domesticum furtum non parit actionem.in glo.a.in addi.276.in princ.
Donaria,id est dona.143.nume. 10. in glos.6
Donatio an fieri possit sine stipulatione. in glo.g.198.nu.10.& 20
Donatio à quo iure descendit.in glo.a. 195.nu.50
Donatio causa mortis & legatum differunt.glo.m.196.nu.50
Donatio causa mortis licèt sit vltima voluntas, tamen magis accedit contractui.in addi.230.nu.10
Donatio causa mortis non est,nisi exprimatur mors. 196.nu.10.in glo.d.
Donatio facta per Constantinum, an fuerit valida.2.nu.20.& seq.in postil.
Donatio inter viuos certis ex causis reuocatur. glo.e.199.nu.30
Donatio nudo pacto fieri potest.glo.g. 198.nu.10
Donatio pro benemeritis non est insinuanda.in add.199.num.10
Donatio propter nuptias & dos debēt æquiparari in casu.200.num.10
Donatio reuocatur ob solum obsequiū à liberto non præstitum. glos.e.199. nume.40
Donationes multæ non egent insinuatione.199.in princ.in textu.
Donationes tres glo.b.251.num.30
Donationis insinuatio coram quo iudice fieri debet.108.num.40.in postil.
Donationum species multæ.in glos.b. 195.nu.60.& 70
Donator an teneatur de euictione. in glo. i.198. nu.50
Dono Titio fundum præsenti & recipienti.an hæc verba à testatore prolata habeant vim legati vel donationis. in postil.281.nu.50
Dos.) Actio ex stipulatu pro dote competit viro & uxori. glos.h.594.nu.40
Dos datur ad leuanda matrimonij onera.glo.r.200.nu.50.& 60
Dos & donatio propter nuptias æquiparari debent. in casu. 200. numero 10 & 20
Dos non potest esse sine matrimonio. in textu.64.nu.10.& glo l.nu.60
Dos.)Vide in verbo,Mulieris hæres.
Dotem non potest alienare maritus etiam vxore consentiente, nisi post biennium iterum consentiat. 200. nu.60.in glos.r.
Dotem petens mulier,an preferatur cęteris creditoribus. 594. nume. 60.in glos.n.
Dotis legatum à marito vxori factum valet. 9.293. nume,70.marg.294 in princip.
Dotis dominium vxoris ne sit,an mariti. glos.d.203.num.20.in glo. h.276. num. 10
Dotis instrumenta.glo.f.294. num. 10
Dotale prædium certis casibus alienatur.glo.h.202.nu.60
Dotale prędium inæstimatum alienari nō potest de iure ciuili, etiam vxore volente:secus de iure canonico,nisi vxor prius iurasset se nolle consentire alienationi.ibid.
Dubium.)An præsumatur quis scire in dubio,vide in uerbo,Scire.
in Dubio,non præsumitur delictum.in addi.310.nu 10
in Dubio non præsumitur error. in postil.258 nu.20
Dubius si est articulus de iure ciuili, & clarus de iure cano.sequimur ius cano.in postil.44.nu.50
Duces & Barones habent maiestatem, & conspirantes in eos tenētur crimine læsæ maiestatis.nu. 50.in postil.
Duæ rationes vincunt unam.gl.b.346. nu. 30.& 40
Duo non sunt multi, sed plures,sed Nico.de Neup. tenet contra. in glos. o. 30.nu.40
Duellum iure ciuili permissum. glos.l. 338.nu.50
Dupondium.in glo.p.249. num. 20. & glo.b.251.nu. 50

E

Eadem lex unum permittit & prohibet diuersa ratione.40.nu.30. &40.in postil.
Ebrius & luxuriosa mulier æquiparantur.glo.m.400.nu.40
Ecclesia dat immunitatem fugiēti ad eam,si non deliquit in ea,nec est publicus latro.glo.m.50.num.60.& 70
Ecclesiæ nomine continetur cathedralis, & eius expressio vitiat. glos. b. in addi.19.in prin.
Edictum committere quid 240.in princip.in postil.
Edictum, id est præceptum generale. glo.g.194.nu.40
Educatio liberorū inspecto naturæ instinctu est de iure naturali, sed redacta ad necessitatem, (vt quia patet cogitur alere liberos)est de iure ciuili.glo.o.& p.16 nu.50
Ei,& in eum, differūt. glo.k.23.nu.60
Electio debet fieri de meliore . glos. k. 716.nu.60
Electio actionis non potest variari glo. f.717.nu 10
Electrum quid. in tex.157.nu.10
Elementorum qualitates quatuor.glo. a.9 nu.10
Eleemosyna non debet fieri de furto quæsitis.505.nu.20.in postil.
Eligens malum,cum possit eligere bonum,stultus est.glo.k.716.nu.60
Emancipare filium pater cogitur quatuor casibus.glo.f.83 nu 60
Emancipare filium pater patricij cogitur cum alapis & verberibus.in glo.l. 78.nu.50.& 60
Emancipatio olim fiebat imaginaria venditione. in tex 80.nu.30
Emancipatio per ęs & libram.in tex.& in postil.217.nu.10
Emancipatis datur querela.glos.f.241. nume 20
Emancipatus præteritum vnum habet redemium,suus hæres duo. ibidem.
Emendare,id est supplere,uel corrigere.in glo.a.387.in prin.
Emendatio libelli an fieri possit vsque ad sententiam definitiuam . glos. b. 605.nu.40
Emo qn̄que,i. pmuto.in casu.461.n.60
Emptio an possit in alterius cōtrahētiū arbitriū cōferri.glo.i.466.in prin.
Emptio quādoque est venditio:& licèt simpliciter dicatur vnum,tamen intelligitur de utroque . in postil. 400. in princip.
Emptio tribus modis perficitur. glo.a. 457.nu.30
Emptio voluntatis,solutio necessitatis est.glo.f.205.nu.70
Emptor familiæ,id est hęreditatis glo. e.& f.217.nu.10
pœnalis dispositio in Emente,habet locum in vendente,quia sunt correlatiua.in glos.f 399.nu.60
Emphyteuta priuati non soluta pensione per triennium , ecclesiæ verò per bienniū potest repelli. glo.d.in add. 471.nu.30.& 40
Emphyteuta res si pereat , cuius erit damnum.ibid.
Emphyteusis cum solennitate, & sine solennitate, differunt.in glos.o.in addi.470.nu 20 & 30
Emphyteusis datur ad varia tēpora.ibi.
Emphyteusis duo tacita pacta continet glo.d.471.nu 20
Emphyteusis vnde dr̄. gl. d.470.nu.40
Emphyteusis & locatio differunt in septem ibid.nu.50.& 60.glo.f.
Emphyteusis & uenditio differunt in tribus glo.t.470.nu 70
Emphyteusis, id est melioratio, quia olim tantùm sterilia dabantur, nūc etiam fertilia. glo.q.num.40.ibid.
Episcopus an possit confirmare electionem fiendam. 330.nu. 50. in postil.
Epistola inter absentes mittitur.glos.i. 108 nu.20.Tullius in 2.epistolar.
Equi & boues sunt mansueti.gl. i. 724. nume.40
Equum currere faciens, debet dicere garda, garda. 519.nu.30.in postil.
Eremitarum habitum assumentes gabadei puniendi.in marg.
Eripere est quasi de manu auferre.glo. k.514.nu.30
Error an impediat translationem dominij glo.l.488.nu.50
Error cōmunis facit ius.glo.e.219.n.50
Error duplex glo.m 192.nu.50
Error in dubio non præsumitur.in postil 258.nu.20
Error nominis appellatiui an vitiet.gl. d 303.nu.60
Error noīs & cognominis &c si vitiat, si cōstet de corpore. i tex 303.ī prin.
Errorem suum corrigere quis permittitur.glo.2.607.nu.50
Error prodest gl.e.219.nu 60
Erubescentia tacens, non affirmat. in addi.82.nu.70
Esculentum iure veteri recipi poterat, nouo non,nisi cum deest salarium . glo.d.777.nu.60
Esse quandoque sumitur pro fuisse. gl. a 49.in prin.
Et,capit qn̄que pro idest.gl.f.34 nu 60
Euenire quod potest,inspicitur.& gl.h. 147 nu.30.& glo.e.329.nu.20
Euictio.)Soluere non tenetur emptor, quando imminet euictio in limine contractus ante solutionem precij, nisi uenditor det idoneos fideiussores.in addi.138.in prin.
Ex dictio quid denotet. in fi. gl d.& in addi 209.nu 30.& 40
Examen tria significat, uniuersitatem apum,approbationem,iudicium gl. q.148.nu.30
Exceptio diuisionis fallit in quinque casibus glo.b.449 nu.30
Exceptio epistolæ Hadriani est anomala.ibidem.
Exceptio ista, dico in quantum facere possum,me conueniendum:est temporalis glo.a.744.in prin.
Exceptio nō numeratę pecunię,et post bienniū pōt opponi. gl.n.454.nu 40
Exceptio nō numeratæ pecunię potest proponi siue agat actor,siue non.gl. h 453.nu.60
Exceptio peremptoria non opponitur post sententiam,nisi in septem casibus.glo.a.743.nu 20

Exceptio rei cōpetens gratia personæ, fideiussori non competit, sed benè si rei cohæret. glo b 747 nu. 20.
Exceptiones turpes nō opponuntur in parentes & patronos. glos. l. 740. num. 20.
Excusationes plures habēs, an & quando eis vti debeat. 129. nu 20. in tex.
Excusari largè. id est, prohiberi. glos. c. 126. nu. 20. glo. g. 128. nu. 40. in glos. l. 131. nu. 70.
Excusari quem à tutela, quandoq; est eum non admitti, etiam si velit. in glo. c. 126. nu 20.
Exemplis nō creditur sine authentico. in glo. e 223. in prin.
Exemplis non iudicatur, sed ex cōsuetudine, quę probatur exemplis. glos. h. 25. nu. 60. & 70.
quod Exemplo pessimū est, tollendū. in tex. 201. nu. 30.
Exercitor est is ad quem nauis quæstus pertinet. 712. nu. 30. in textu.
Exercitoria actio. ibid. nume. 20. & 30.
Exhæredari potest filius, propter prouocationem patris ad iram. gl h. 69. nume. 70.
Exhæredatio inter cæteros qualiter fit. glo. m. 215 nu. 70.
Exhæredatus an habeatur præteritus. in tex. 242. nu. 10.
Exhibere tenetur, qui dolo desijt possidere glo. k. 206 nu. 40
Expensas repeto per A, E, & O. in gl. d. 161 num. 60.
Expulsiua vis, & compulsiua, differūt. glo. d. 187. nu. 70.
Exteriora indicant animi secreta. glo. e. 149. nu. 20.
Extinctum glo. k. 156. nu. 30.
Extraneus manumissor quis. glos. g. 389. num. 50. 390. nume. 40. & glos. e. 391. num 20.
Extraneus quandoque plus punitur, quam si ipse occidisset. in glo. c. 600.
Extraneus quis. glo. o. 264. nu. 60. & gl. n. 276. nu. 30. & 40.

F

Faber est magister de lignamine, vel murorum. glo. a. 161. in prin.
Fabula quid. glo. i. 7. nu. 50.
Faciliores sumus ad absoluendū, quàm ad condemnandum. 568. in marg.
Facilitas inconsulta damni restitutionem indulget. 753. num. 60. in postil.
Facio notat perfectionem. in addi. 154. in princip.
Facere, id est, detegere. glo. l. num. 50. ibidem.
Facti proprij ignorantia non est probabilis. glo. n. 182. nu 60.
Factionem testamenti multi non habent. glo. k. 300. nu. 40.
Facto proprio contraueniens auditur, quando est contra legem. gl. m. 203. num. 60.
actionis in Factum, genera sunt quatuor. glo. b. 593. nu. 40.
Factum alienum quandoque licitè promittitur. glo. q. 430. nu. 40.
Factum pro mora seu culpa quādoque ponitur. glo. x. 294 nu. 20
Factum quandoque continetur appellatione rei. in addi. 402. num. 40.
Factum suū scire quisque debet. in glo. e. 294. num. 60.
Facultates paruæ hæredem suspectum creditoribus reddunt, non tutorem, nisi dolosè versetur glo. s. 138. nu. 10
Facultates quæ dicantur magnæ gl m. 104. num. 30.
Falcidia cessat in vndecim casibus. in addi. 314. nu. 50.
Falcidia & Trebellianica differūt. 309. in prin. in glo. rub.
Falcidia impropriè continet Trebellianicam. 314. num. 60. & 70. in postil.
Falcidia in vna re non potest retineri. in glo. l. 310. nu. 40.
Falcidia vnde dicitur 309. num. 60. in glos. a.
Falsa demonstratio, seu cā non vitiat legatum. 303. num. 20. in tex.
Falsarius est habens custodiam scripturæ alienæ, & eam ostendens, seu eius copiā faciens alijs. 675. nu. 30. in gl. f.
Falsarius est mutans sigillum. ibidem. in postil. nu. o.
Falsæ allegationes non releuant tutorem. in tex. 132. nu. 10. & 20.
Falsitas instrumenti, item solennitas, vel error scribentis probatur per testes. 451. nu. 40. in mar.
Falsum est immutatio veritatis, aliàs imitatio glo. l. 132. nu 40.
Falsum quod est, nihil est. 44. num. 50. in glo. q.
Fama cum vno teste, an probet in criminalibus. in addi. 125. nume. 40.
Fama quandoque damnatur post mortem glo. f 40. nu. 60.
Famæ periculum æquiparatur periculo vitæ. in mar. & glo. f. 136. nu. 30.
Famosum crimen est pati muliebria. in glo. b. 219. in princ. & nu 10.
Familia, id est agnati transuersales. glo. i. 389. nu 60.
Familia, id est agnatio: & multa significat glo. k 92. in princ.
Familia quandoque, id est hæreditas. in glo e. 217. nu. 10.
Familiæ emptor, id est, ille qui constituebatur hæres. glo. f 211. nume. 50.
Fauia lex an dici dēat, siue Flauia, seu Phannia. 777. num. 10. in postil. tex.
Fauore religionis, libertatis, & vltimæ voluntatis, res detrahitur inuito domino, & in eius odium. glos. d. 51. nume. 30.
Fauori proprio renuntiari non potest, quando interest Reipublicæ. glos. n. 203. num. 60.
Fauori suo renunciare licet. glo. p. 180. num. 60.
Fauorabilia sunt statuta ex parte masculorum. in addi. 350. nu. 30.
Fecerit, perfectionem significat. in addi. 154. in prin.
Felix iiij. Pont. Maxi. in vita Iustiniani. 580. in glo. e.
Feudum iis causis reuocatur, quibus donatio. glo. e. 199. nu. 40. & 50.
Fictio iuris & ueritas differunt. in glo. b. 79. nu. 50.
Fideicommissa, quæ, & vnde dicta. 314. nu. 30. & 40. in postillis, & in textu. 315. num 20.
Fideicommissarius ante restitutionem hæreditatis non est dominus. in glo. c. 323. num. 30.
Fideicōmissarius singularis & vniuersalis differunt. in casu. 221. num. 60.
Fideiussor an possit obligari in plus quā debitor principalis. in casu. 449. nume. 60.
Fideiussor an semper relinquat hæredē obligatum. in casu. & glo. p. 448. nume. 30. & 40.
Fide iussor est nomen generale, & dicitur à fide. glo. b. 747. nume. 10. & 20.
Fideiussor in multis casibus non agit. glo. l. 450. nu 60.
Fideiussor in quatuor casibus agit ante quam soluerit. ibid.
Fideiussor iudicio sisti quandiu tenetur. glo. k. 729. nu. 70.
Fideiussori qualiter cedit actionem creditor. glo. f. 494. nu .
Fideiussor soluendo l. [illegible] debitorem. in tex. & glo. 494 nu. 10. & 20.
Fiducia contracta emancipare quid. gl. o. 353. nu. 50.
Fiducia contracta manumittere, id est, saluo iure succedendi. glos. h. 391. nume. 40
Fiduciaria venditio. in margi. 216. nume. 30.
Fiduciarius tutor legitimus est. in glo. i. 100. nu. 10
Fieri aliquid facilius impeditur, quàm factum tollatur. in addi. 135. nu. 30.
Fieri non potest quod sine commoditate fit. 768. nu. 70. glo. i.
Filij contumacia an faciat, quòd actor mittatur in peculium profectitium glo. f. 723. in prin.
Filij sunt domini rerum patrum quoad spem, glo. d. 203. nu. 40.
Filij vox patris vox est. glos. g. 422. nume. 50.
Filio condemnato qualiter fiat executio. in apostil. 717 nu 60.
Filiosfam. olim quinque actiones cōpetebant ratione proprietatis, quas iā non exercebat glos c. 491. nume 20.
Filium licet modicè sine causa verberare. in glo. g & in addi 50 nu. 30.
Filius non adit hæreditatem sine voluntate patris. in addi. 108. in prin.
Filius capti ab hostibus est sui iuris in veritate, non iuris fictione. glo. b. 79. nume. 50
Filius comprehendit posthumū & posthumam. 90. nu. 20. in glo. k.
Filius emancipatus conuenitur in solidum pro omnibus obligationibus cōtractis sub patria potestate. in postil. 95. num. 40.
Filius est pars patris. in postil. 275. n. 60.
Filius est pars uiscerum patris. in postil. 433. nu. 10.
Filius & pater censentur esse una persona. ibidem. in glo. c. nu. 30.
Filius & seruus non in omnibus conueniunt glo. h. 717. nu. 40.
Filiusfa. in quibus casibus potest obligari & conueniri. glos. k. 434. nu. 60. & num. 50.
Filiusfam. non potest habere tutores, vel curatores, sed datur curator cum agitur de eius commodo vel incommodo. in glo. i. 24. nu 50.
Filiusfam. non gaudet priuilegio Sena tuscon. Macced. in xj. casibus. glo. k. 717 num. 70.
Filiusfam. in quibus obligatur. gl. 434. num. 50.
Filiusfa. potest cōueniri cum auctoritate patris, qui pater cōpellitur officio iudicis ibidem. in gl. k. nu. 60.
Filiusfa. potest testari ad pias causas cū patris consensu. in add. 230. num. 20.
Filiusfa. patre absente agere potest gl. c. 491. num. 40.
probans se Filium, uidetur probare se legitimum. 74 nu. 20. in marg.
Filiusfa. quare capite minuitur per emancipationem. 94. nu. 40. gl. f.
Filius quis & unde, & an contineat nepotem. 90. nu. 50. in glo. n.

Filiusfa. scholaris nō gaudet Senatusc. Maced. 717.nu.70.in glo. k.
Filiusfa.testari non potest, sed donare causa mortis potest. glos. i. 230. in princ.
Filius habetur pro patre in his quæ sūt publici iuris,quæ repræsentant dupli cem personam, vt in magistratibus. in postil.88.nu.40
Filius impubes etiam cum auctoritate patris nō potest obligari.436. nu.30.
plus esse quis non potest, quàm Filius. in glo.l.68.nu.30
Filius olim à patre pro noxa dabatur, & licitè occidebatur. 722. nume. 40. in glo.m.
Filius patrem in septem casibus potest exhæredare.glo.d.273.nu 40
Filius videtur possidere patre viuente. in glo.h 276.nu.10
Filius viuo patre dicitur dominus, interpretatiuè, non verè. ibidem.in postil.sub * in prin.
Finalis cā colligitur ex qualitate præ fationis.in add.267.in prin.
Finium regundorum actio. glo.g. 592. nume.60
Firmum adeo nihil est,quin rumpatur. in glo.e.358
Fisci rem supprimens, duplum reddit. glo.o.267.nu.70
Fisco quæsitum ius non tollit partis cō sensus.499.nu.40.in postil.
Fisco tria requiruntur vt vendat rem alienam.glo.i.194.nu 50
Obligatio ex delicto, solutione facta damnum passo, non tollitur quo ad Fiscum.in postil.493 nume.30.& 40
Fiscus vendit rem vt suam, uel vt alienam.glo.i.194.nu.50
Flumina iudicibus æquiparantur, quia dant & auferunt dominia. in glos. 153.num.10
Flumina quædam publica,quædā priuata. in glo.a 140.nu.60
Fœmina an & qn̄ nubere possit ante duodecimū annū. in addi.55.nu.30
Fœmina cum seruo adulterans grauius punitur,quàm vir cum ancilla.in gl. o.& in postil 244.nu.20.& 50
Fœmina & mas simili funguntur officio in sobolis procreatione. 240.nu. 50.in textu.
Fœmina habet sanguinem calidiorem ad uenerem, quàm uir. in fi. glos.a. in add.55.nu.50.in glo. 55.num 60
Fœmina non peccauit. si non plures li beros peperit,sed uir magis. in glo.a. 356.num.40
puerperium, & periculum & mors ex partu,sæpe consideratur in Fœmina. in textu. 356.nu.10
Fœminæ facilius cōceditur sine patris consensu nubere,quam masculo. in glo.i. 55.nu.60
Fœminæ incontinentia magis punitur: quàm uiri. 243.nu.20. 30. in postil.
Fœminæ nō habent liberos in potesta te.in glo.c.75.in prin.
Fœminæ laudabantur, quæ strenuam operam dabant liberis procreandis. in mar.356.nu.20
Fœmininum quandoque concipit ma sculinum.517.nu 30.in postil.
Forma quando dat esse rei.29.nu.60. in glo b.
Formalis usufructus nō transit in formalem,sed causalem. 181.nume.50. in fi glo e.
Formidolosus,id est, timidus & meticulosus.260.nu.60. in glo.t.
Fornicatio.)An deflorator uirginis te neatur de fornicationibus postea per eam cum alijs perpetratis.586.num. 10. in postil.
Fortuitus casus non est considerandus in alterius detrimentum.356.nu.20. in textu.
Fortunam quandoq; iudicem sequi de bemus.299.nu.40.in textu.
Forum & forus glo.e.429.nu 40
Forum pœnitentiale.)Remissio iniuriarum in foro pœniten tiali facta, an tollat actiones ex maleficio.740. nu.60.in postil.
Fragilitati cautionis non debet quis se committere.glo.r.137.nu.70
Franci nō habent liberos in potestate. in glo.b. in add. 53.nu.40
Frater consanguineus,id est,ex eodem patre genitus.idem desorore consanguinea. 355. num.50.in tex. & in tex. 357. nu.10
Frater fratrem tribus casibus exhæreda re potest.glo.d.273.nu.40
Fratres ex eodem patre dicuntur consā guinei.glo.a.348.nu.60
Fratres patrueles, sunt duorum fratrū filij. ibidem & in tex.363.nume.70.
Fratris filij succedunt cum patruo in stirpes.glo.x 352.nu.10
Fraude alienans potest incarcerari.glo. d.157.nu.40
Fraudem faciens legi,punitur. In tex. 52.in prin.
non potest esse bonus animus cū Fraude.42.nu.50.& 60.in glo l.
Fructus industriales & naturales differunt. in postil.165.nu.30
Frumentum portans extra prouinciam non incidit in pœnam statuti,Si quis portauerit,&c.47. num.20. in postil.
Frustra precibus impetratur,quod datur à iure.in add 80.nu.70
Fugiens ad ecclesiam iuuatur. si nō deliquit in ea,nec est publicus latro.in glo.m.50 nu.60.& 70
Fullo.glos.f.483.num.60 & glo.i.468. nume.20
Fumus & pæ corporalia sunt.gl.x.174. nume 30
Funus)Antiqui non habentes seruos solebant aliques emere,qui funus te statoris pileati antecederent. glos.c. 313.nu.60
Furari non possū rem immobilem, incorporalem,& meā.glo.l.502 nu.10
Furem & latronem quando licet occidere. in addi. 518.nu. 50
Furis pœna qualis erat de iure diuino. in postil.502.in princ.& nu 20
Fur furti quandoque agit. glos. d. 510. nu.10.& 20
Fur,latro, insidiator,differunt. glos. l. 518.nu.40.& 50
Fur semper est in mora, & interitu rei non liberatur glo.c.573.nu.40.
Furti actio & vi bonorum raptorum differunt.517.nu.60.in postil.
Furti actio pro modico datur,non doli. glo.l. 149.nu.50
Furti actione nō tenetur seruus, filius, uxor. in add.275.nu.70
Furti agit cuius interest etiam modicè glo.d.510.in prin.
Furti concepti,oblati,prohibi ti,& exhibiti actiones exoleuerunt. 504. nu. 50.in textu.
Furti non manifesti actio ciuilis est,sed manifesti prætoria glo.n 720.nu.60
De Furto quæsitis non debet eleemosina fieri. 505.nu.20.in postil.
Furtum an committatur sine affectu. tex. 189.nu.30
Furtum & rapina non numerantur inter casus fortuitos.mar.660.num.40
Furtum facit de alieno largiens. in gl. f. 505.nu.60
Furtum hæreditati fieri non potest gl. d.422.in prin.
Furtum magnum æquipollet tribus.in postil. 225. in prin.
Furtum manifestū duo faciunt:locus, & clamor. 503. nu. 30. in postil.
Furtum non fit nisi contrectando, aut amouendo.512.nume.60.in glo. m.
Furtum non fit uolenti.glos.b.507. in princip.
Furtum non præsumitur committere socius. in postil. sub litera. h. 502. nu 30.& 40.
Furtum prohibitum est iure naturali & diuino.502. in prin. in postil.
propter Furtum unicum non est quis suspendendus. in addi. 514.nu.50
Furtum sui committit quis, ut seruus fugitiuus.187.nu.60.in glo.c.
Furtiua res,& condictio furti quandoque separantur 508 in prin.in glo.h.
Furenti beneficium non tollitur,sed datur conditor. 126. in prin.in glo.e.
Furiosis ex ijs causis acquiri potest,qui bus ex causis nobis ignorantibus acquiritur. 337. nu.20.in tex.
Furor non excusat à tutela,sed interim datur curator glo.e.126.nu.10
Futuras operas æstimare,difficile est.in glo. i. 536. in princ.

G

GAbellarum præstationi obnoxij nō sunt officiales publici,uel anciani. in marg. 124.nu.50
Guarda guarda, dicere debet equū cur rere faciens. 519. nume. 30. in postilis.
Gemmæ & margaritæ & lapilli differunt glo.p.150.nu.20
Generale auxilium habens,nón debet petere speciale.61.in princ.& nu.10. in glo.d.
Generale uerbum post multa specialia poni solent.523.in princ.in glo.c.
Generale uerbum sæpe restringitur ad id quod rei aptius est. in glo.l. i. 263. nume.40
Generalia uerba restringuntur per legem specialem in addi. 38.num. 50
Generalis ratio præualet speciali.in gl. l.188. nu.20.& 10
Generaliter loquēs lex recipit restrictio nem ex habilitate glo.m.282.nu.40. & 726.nu.60.in add.
Gens comprehēdit mares & fœminas. in marg 20.nu.10.
Genus & species definiuntur.in glos.l. 22.nu.50.& 60
Genus,id est maneries & diuersitas.in glo.h.485.nu.70
Gerere pro hærede. 279. nume. 30. in postil.
Germanus dicitur quasi ex eodem ger mine natus, & sic ex eodem patre: uterinus ex eadem matre.in glo.r.& f.351.num 60.& 70
Gerundium importat necessitatē.in po stil. 242.nu.40
Gloria mortuos uiuificat. in gl.o.123. num 70
Gradus cognationis aliter cōputantur de iure canonico, quàm de iure ciuili.

uili.in add. 366.in prin.
Gradus quid & vnde.glo.h.254.nu.60. & glo.a.36).nu.20
Graduatus nominatus vxorem postea ducens, an ea mortua prioribus nominationibus vti queat.in marg.75. num.50
Grassari quid.137.nu.60 in glos.o.
Grauati non debet quis plus quàm honoratur. 328.num.20.in postil.
Grauatus in vno, releuatur in alio.glo. l.274.nu.50
Grex cõstat ex decem ouibus, vel quinque porcis.glo.a.167. in prin & glo. l.295.num 60
Grossa scriptura mundum dicitur, seu scriptura munda.in casu.458.nu.20. & 30.& glo.f.459.nu.40
Grosso modo accipienda sunt pleraque verba.in postil.sub litera nu.539. nume.60.

H

HAbere.) Qui nil habet quod reddat, periculo eius nihil est.in mar. 510.nu.50
Hæres.) Apostatatus crimen transit ad hæredes.338. num.40.in glo K
Delicta quædã transeunt in hæredem ẽt lite non contestata, vt læsæ maiestatis: quædã vero non transeunt nisi lite contestata.161. num.20
Hæres & legatarius esse quare quis nõ potest in glo.a.305.nu.10
Hæres, id est, dominus aptitudine, non actu.& in glo.a.& postil. 243.nu.40. in glo.f.279.nu.60
Hæres, impropriè dicitur filius viuo patre.in glo.b.275.nu.10
Peculatus crimen transit ad hæredes. in glo.k.338.nu.40
Pro hærede gerere. in postil.279.num. 30
Pro hærede possidere dicitur, qui putat se hæredem. in tex.752. nu.20
Hæres quotæ partis, est successor iuris. in glo.i.222.in prin.
Repetundarum crimen transit ad hæredes.in glo.K.338.nu.40
Hæredis & defuncti dominium nõ est idem.in glo.a.243.nu.50
Hæredis & defuncti eadem est persona in glo.f.193.nu.50
Hæredem instituere, quid. 243.nu.40. in glo. a
Hæredes instítui possunt omnes homines mundi.248.in prin. in glo.i
Hæreditas frequenter est onerosa.in gl. c.107.nu.30
Hæreditas iacens, defuncti vicem obtinet, in glo.c.247.nu 40
Hæreditas, id est libra. in glos.g.217. num.
Hæreditas per seruum adiri non potest nisi tria concurrant. glos. f.211.numero 60
Hæreditas quandoque, id est successio. in glo.p.388.nu.10
Hæreditas quandoque perditur per minimam capitis deminutionem.in gl. b.359.in prin.
Hæreditas quid.in glo. m.306.nu.60
Hæreditas transmittitur per infantem, non per furiosum.glo.g.436.nu.20.
Hæreditatis ius. id est hæreditas.in glo. f.174.nu.20
Hæreditatis petitio duplex. glos.i.750. num.30
Hæreditati furtum fieri non potest glo. d.422.in princ.
Hæreditatem adeunti, multa sunt necessaria.in glos.c.279. nu.40.& 50
Hæreditatem nuda volũtate posse adiri, quomodo intelligitur. in postil. 279.nu.20
Hæredum capacitas, quibus temporibus inspicienda est. gl.b.277. nu.30
Hendiadis.273.nu 60.in postil.
Her Teutonice id est, dominus. in glo. f.279.nu.60
Hercisco, id est, diuido.582. nu.50.in glos.d.
Hermaphroditus an posit esse testis in testamento.218.nu.60.in gl.a.
Hippocentaurum posse reperiri, cõtra Tribonianum.428.nume.10.in margine
Homo est dignißima creaturarum. in glo.b.27 nu.50
Hominis dignitas magna est. 166.nu. 30. in tex.
Hominis dignitas tanta est, vt non accedat alijs.295.nu.10.in glo.g.
Hominum voluntates sunt vanæ.in gl. e 321.in princ.
Honestè viuere & castè, differunt.in gl. a.13.nu.50
Honor an sit causa oneris, vide in verbo Onus
Honor sanguini debetur. glo.l.394.in princ.
Honor quandoque sumptuosus est. in addit.glo.t 210. nu.60. in addi.
Honorari magis debet quis, quàm grauari: fallit quandoque. 328.num.20 in postil.
Honoratur quis eatenus, quatenus oneratur.325.nu.40.in glo.d,
Honoratus in vno, in alio grauetur. in glo.b.357.in prin.& nu 10
Hostes qui dicantur. glosa.79.nu.40
Hostium bona an fiant capientium, & quando in glo c.553 nu.50
Humanitus contingere, id est, mori.in glo.d.195.nu.10
Humilis persona.glo.e.531.nu.20
Humilis persona & honesta differunt. in glo.b.773.in princ.

I

IActare quem pecuniam suam, non est verisimile.485. num.40. in glo.g.
Iactura aliena nemo debet locupletari. glo.K.488.nu.40
Idoneè cauere, quid.397. nume. 60.in glo.h
Idonei testes, id est omni exceptione maiores.438.nu.50 .in glo.i.
Idoneum.) Paupertas reddit hominem minus idoneum.114.nu.10.in gl.a.
Igitur, inceptiuè & illatiuè sumitur, in glo.y.272.nu.66
Ignorantia facti proprij, non est probabilis, alieni sic.in glo n.482. num 60
Ignorantia iuris est lata culpa.136.nu. 50.in glo.g.
Ignorantia iusta in facto alieno non nocet.in tex.482.nu.30
Illiteratus non potest obtinere beneficium.in postil.126.nu. 50
Illustres qui.531.nu.30. in glo.m.
Illustris persona in causa criminali potest agere & defendere ꝑ procuratorem.in textu, & in postil.532.nu.10. & 20.
Imaginaria uenditio.216.nume.20.in textu.
Imaginaria uẽditione olim fiebat emãcipatio.80.nu.30.& 40. in tex.
Immobilem rem, incorporalem, & meam non possum furari, glo.l.502, num.10
Immunitatem dat ecclesia fugienti ad eam, nõ delinquentia in ea.in gl.m. 50.nu.60 & 70
Impeditur facilius aliquid fieri, quàm factum tollatur, si est eadem ratio. 135.nu.30.in addi.
Impensæ in alienis negotijs factæ, qua liter recuperantur glo.d.161.nu.20
Impensæ sunt triplices, necessariæ, utiles, uoluptariæ.609.nu.20.in glo.b.
Impensæ uoluptariæ an posint abradi, ibidem.nu.60
Imperare potest solus Christianus.glo. a.nu.20
Imperare, id est, iurisdictionem exercere.ibid.
Imperator non potest minuere Imperium donando aut uendendo.in postil.2.nu.40
Imperatore mortuo succedit ecclesia I administratione. in postil. sub lit.c. 67.nu 40
Imperatoria maiestas, id est Imperator, qui est in maiestate. 2.nu 50.in gl.o.
Imperitia culpæ annumeratur.in tex. 520 nu.10
Imperfectum quãdoque rumpit quod perfectum est 268. nu. 10 in glo.u.
Imperfectum quod est, nihil est: abusiuè tamen dicitur aliquid esse. in tex. & in glo m.268.nu.50.& 60
Impoßibilis conditio est, cui natura impedimento est, quo minus existat.in tex.437.nu.10
Impoßibilium nulla est obligatio, in postil.ibid.nu.30
Impubes non potest obligari etiam cum patris auctoritate.436. num.30 & 40.in tex.
Impubes proximus pubertati potest esse ingratus.261.nu.60 in gl.l.
Impulsiua causa in dubio præsumitur. in addi.glo.d.225.nu.20
In, quid importet. in si glos.f.273.nume.60
Inanimata res quandoq; dicitur facere iniuriam, sed impropriè. in gl.q.724. nu.60
Inanis est actio, quam inopia debitoris excludit 510.nu.60 in postil.
Incapacitas medio tempore nõ nocet. glo.a.277.in prin.
Inceptum celeriur factum. in gl.h.153.
Incertis personis an & quãdo legatur. in tex.30.nu.10
Incertum tempus prævalet certo in hæredis institutione. in glos.c.252.nume 40
Incestuosi liberi, adulterini, & nefarij, de iure ciuili non sunt alendi: sed de iure canonico sic. in glos.e.& in postil.359.nu.30
Incestuosus filius non est in potestate. in glo.c.53. nu.50
Inconstantia quandoque reprobatur, quandoque non. In glos.K.& in postil.13. nu.20
Incontinenti dicitur fieri, quod eodem die fit.in postil 757.in prin.
Incontinenti quæ fiunt, inesse videntur.in glo h.108.nu.10
Incorporalem rem furari non possum, glo.l.502.nu.10
Incorporalia non traduntur, nec usucapiuntur, nec uindicantur per se.in gl. f.173.nu.50
Index digitus.778. nu 50 in gl.K.
Indebitum accipiens certi casibus restituere non tenetur.in tex.& glos.g 406.nu.60

Indi-

Indicere bellum quilibet potest. in postil. 19. nu. 50
Indicere operas, id est, operas iniunctas dicere gl. p. 700. nu 60
Indulgere & restituere differunt. in gl. t. 77. in princ.
Industria personæ cum non requiritur, potest quis seruire per substitutum. in postil. 179. nu. 60. & 70
Industria personæ electa, facit ut compromissum factum in prælatum, nō transeat ad successorem. in fi. glos. h. 212. in prin. In add.
Industria personæ eligitur in societate. in postil. 476. nu 40. & 50
Inesse videtur, quę incontinenti fiunt. glo. h. 108. nu. 10
Inesse videntur. quæ in opere sunt. in glo. h. 153. nu. 70
Inæstimabilis est patria potestas. in gl. e 7:. in prin.
Infamare.) Culpa leuis an infamet. in glo g. 136. nu. 50
Infamis est habens duas vxores, sponsas, vel concubinas, vel vxorem & cōcubinam. 61. nu. 10 & 20. in glo. f.
Infamis potest esse procurator, non aduocatus in casu. 745. nu. 30
Infans dicitur quis vsque ad septem annos. in glo. e. 426. in prin.
Incrementum recipit distributiua virtus. in postil. 34. nu. 40
Infantiæ proximus, id est, vsque ad decem annos. 436. nu. 10. in glo. f.
Infans quandoque stipulatur, furiosus nunquam. glo. g 436. nu 40.
Inferiores seu minores dicuntur intra tri nepotem: vltra enim non sunt uocabula specialia. 365. nu. 30. in glo. b.
Infitiatione quando causa crescit. in postil. 489 nu. 20
Infirmitas vnius seu Imbecillitas non debet in alterius læsionem conuerti. in glo. d. 520. nu. 30
Ingenuus ex supplicio non fit seruus, nisi sequatur mors, uel præsens capitaliter condemnetur: secus si absens. in glo b. 77. nu. 40
Ingenuus quis fit per sententiam, & natalium restitutionem. in casu. 32. in princip.
Ingenuus ob maximam capitis deminutionem non fit seruus. 94. nu. 60. in glo. f.
Ingratitudo reuocat in seruitutem. in glo K. 30 nu. 20
Ingratitudinis causæ sunt quatuordecim 317. in glo. f.
Ingratus libertus qua actione in seruitutem reuocatur. glo. i. 94. nu. 60
Ingratus potest esse impubes proximus pubertati. 251. nu. 60. in glo l.
Inhabilem scienter promouens videtur cum eo dispensare. 88. in prin. in post.
Inimicus, iudex esse non potest. in gl. c. 127. num. 50
Inimicus patris ab eo tutor filijs suis dari non potest. 126. num. 30. & 127. nu. 20. in textu.
Inimicitiæ dicuntur capitales dupliciter in glo. e. 127. nu. 40. & 50
Inimicitia tribus casibus excusat à tutela. in glo. e. ibid. in prin.
Inimicitiæ ratione aliquid fit, quod aliàs non fieret 127. nu. 50. in glo. e.
Iniquitas & iniustitia differunt. in gl. e. 525. num. 60
Iniquitas iuris emendanda est. in text. 350. num. 40
Iniuria, id est, nō iure. 517. nu. 50. in gl. e.
Iniuria est crimen priuatum. in postil. 531. num. 60
Iniuriæ genus continet multas species. in postil. 525. nu. 20
Iniuriam facere quandoque dicitur res inanimata, & impropriè. 724. nu. 60. in glo. q.
Iniuria qualiter fit. 501. nume. 40. in glos. g.
Iniuria quid. 525 num. 20. in tex.
Iniuria contra naturam, sine competenti emendatione relinqui non potest. in tex. 346. nu. 40
Iniuriæ actio & legis Aquiliæ in quo differant. 518. numero 20. & 30. in glos. K.
Iniuriarum actio aliquas habet similes conuenientes. 737. nu. 40. in glo. d.
Iniuriarum actio non ad debitum, sed ad vindictam competit. glo. d. 540. num. 20
Iniuriarum actio non datur hæredi. in glo. d. bid. nu. 30
Iniuriarum actio quęritur etiam si quis non dicat, reuoco ad animum. in gl. a. 533. in prin.
Iniuriarum actio quomodo tollitur. gl. f. 532. nu. 60
Iniuriarum remissio in foro pœnitentiali, an tollat actionem ex maleficio in postil. 740. nu. 60. & 70
Innouatio quid. 243 num. 60 in glo. g.
Innumerabilis, id est non habilis ad numerandum. 173. nu 60. in gl. h.
Inops spectatur deuenire ad pinguiorem fortunam. 312. nu 40. gl. h.
Inquietatiua vis, quæ parit interdictum quod vi aut clam, qualiter fit. glos. f. 754. nu. 60
Inquilinus & colonus nec naturaliter nec ciuiliter possident. glo. a. 756. in princip.
Insidiator, fur & latro differunt. glos. l. 518. nu. 40. & 50
Insinuare, id est, demonstrare. in glo. b. 731 num. 50
Insinuatio est scriptura facta in præsentia notariorum. 198. nu. 70. in glo. p.
Insolitum negotium, consuetum, & desertum, differunt. 485. numer. 50. in postil.
Institor est, qui negotiationi præponitur. in tex. 712. nu. 40
Institoria actio. ibidem.
Institoria actio & exercitoria differunt. ibidem nu 20. & 30
Institoria & tributoria actio differunt. in postil. 713 nu. 40. & 50
Instituere hæredem, quid 243. num. 40. in glo. a.
Institui possunt omnes homines mundi. glo. i. 248. in princ.
Institutio hæredis difficilius reuocatur, quàm legatum. 246. nume. 30. in fi. glos. c.
Institutiones vnde dicuntur. 7. nu. 50. in glo f.
Institutum, id est, ordinamentum. in gl. o 26. nu. 50
Instrumenta dotis. 294. numer. 10. in glos. f.
Instrumenta duo si sint eiusdem diei, & diuersi loci, cui statur. 438. nu. 20. glo. n.
Instrumenta fieri debent à iurisperitis. in gl. e. 441 nu. 50
Instrumenta vulgò dicuntur rogationes. in glo. K. 458 nu. 60.
Instrumento dies debet inseri. in glo. u. 438. num 60
Instrumentum alienum habens, & eius copiam alijs faciens, est falsarius. in glo. f. 775. nu. 30
Instrumenti editio tripliciter petitur fieri. glo. u. 438. nu. 60
Instrumentum fundi & patris familias differunt. 295. nu. 50. & 60. marg. & in glo. i.
Instrumentum gerit vicem duorum, ideo non contradicitur directè, nisi tribus testibus. 439. nu. 10 in glo. u.
Instrumentum quid. 335 nu. 40. in gl. i.
Insula tria significa . Vt in verbo, Insula. 152. nu. 50
Integri iuris dicitur agnatus qui non est emancipatus, vel aliàs capite deminutus. 360. num. 70. in glo. b. 378. num 60. in glo. t. & 388. nume. 60. in glos. u.
Intentio, id est, libellus in quo ponitur intentio. 601. nu. 50. in glo a.
Interdicere, est denuntiare, & prohibere. in tex. 751. nu. 10
Interdicta dicuntur, quæ inter duos dicuntur. ibidem.
Interdicta & actiones olim differebant. glo. K. 748. nu. 10
Interdicta sunt multiplicia. in gl. h.
Interdicta vnde. glo. K. 748. nume. 20.
Interdictio aquæ & ignis. 80. b. in postil.
Interdictis quandoque litigatur super proprietate. glo. n. 748. nu. 60
Interdicti Saluiani, & actionis Seruianę differentia. glo. p. 752. nu. 40
Interdictum quorum bonorum duplex est, scilicet, directum & vtile. in casu. 751 in prin.
Interdictum quorum bonorum, & petitio hæreditatis, pro vna sola re possunt competere. glo. e. 751. nu. 60
Interesse conuentum, commune, & singulare quid. in margi. sub * 198. in princip.
Interesse petitur certi cōdictione. in gl. k. 405. nu. 60
Interesse rei & actoris differunt. in glo. d. 603. nu. 60
Interesse qualiter probatur. in glos. k. 418 nu. 60
quod Interest priuati principaliter, interest Reipublicæ secundario. in glo. d. 51. nu. 20
quantitas Interesse non est in potestate actoris, sed spectat ad iudicem. in postil. 406. in princ.
Interesse. significat prodesse & pertinere. in glo. b. 51. nu 50
Interlocutoria noctu, non definitiua ferri potest. 414. nume. 50. in glos. n. in addi.
Interlocutoria sententia & præceptum iudicis idem. glo. p. 206. nu. 50
Interlocutoria Principis non habet vim legis, nisi hoc exprimat à principio. in glo. u 23. nu. 60
Interlocutoriæ uerba sunt, decerno, præcipio. & huiusmodi i gl. p 206. nu. 50
Interpretatio, id est, facilis sententia. in glo. h. 13. nu. 20
Interpretatio fit secundum mentem cōtrahentium, quando constat de ea. in gl l. in addi. 440. nu. 30
Interpres.) Per interpretem potest iudex interrogare testem alterius idiomatis. in gl. u. 412 nu. 60
ab Intestato uenientes facilius admittuntur. 268. nu. 40 in glo. u.
Intestatus quis dicatur. 333. num. 20. & 350. nu. 30. in textu.

I̅ teſtatus & inteſtabilis differunt. in gl. m in addi.92.nu.50.
Inteſtatus impropriè dicitur qui teſtamentum facere nequit.in glo.a.334. num 30.
Inteſtatus partim & teſtatus an quis poſſit decedere 249.nu.60.in gl.o.
Inuaduntur immobilia, occupantur mo bilia. 515.num.50.& 60.in marg.
Inuaſor primo percutiatur.in gl.e.757. nume.50.
Inualidum non validatur tractu temporis. in gl. c.231.in prin.
Inuentarij faciendi tempus. gloſ. 278. num 30.
Inuentarium non facientes,in quo grauantur.278..nu.70.in fi glo.z.
Inuentor alicuius ordinationis laudandus eſt 351.nu.10.in gl.d.
Inuentoris an ſit theſaurus, uide in uerbo,Theſaurus
Inuentoris quando fiunt res inuentæ. glo.ſ.250 nu.30.
Inueſtituræ forma.glo l.431.nu.70.
Inuito non defertur iuramentum .in glo. l 326.nu.60.
Inuito quæritur ipſo iure,ſed nõ incommutabiliter in glo. d 211.nu.30.
Inutilis adiectio an uitiet,uel habeatur pro non adiecta 83.num 70 in gl.m.
Ioan Fab.hiſtoriæ neſcius, in uita Iuſtiniani.567.gl.c.
Ioan. 2. Ponti. Maxi. in Iuſtinia. uita. 573.b.
Ioan. 2. Ponti. Maxi.ſcripſit epiſtolam inter claras C.de ſum. tri.priuſquam Iuſtinianus in hæreſim laberetur, in Iuſtinianus uita.ibidem.
Ioannes Prefectus Mauros opprimit, in Iuſtiniani uita.565.c.
Ioannes Tritemius in uita Iuſtiniani. 567.c.
Ioco prolata uerba non ſortiuntur effectum.in gl.k.226 nu 60.
Irrogare quid. 408.num.10.in glo.e.& margi.
Item, eſt aduerbium ſimilitudinis. in glo u. 150 nu. 50. & in marg. ſub * ſub eod num.
Item,eſt dictio repetitiua.408.num.10. in marg.
Iter ſumitur multipliciter. in gloſ. 174. nume 70.
Iter ſtipulari, & ire ſtipulari, differunt. in gl.c 423.in princ.
Iterum propriè,i.bis impropriè,pluries. nu.50 in poſtil.ſub lit.f.
Iudex arbitratur quãdo dicatur parum, uel multum in gl.d.346.nu.50.
Iudex bonus arbitratur tempora in contractibus in gl a.417.nu.30.& gl. n 438.nu 20.
Iudex committit iniquitatem & iniuſtitiam diuerſimode. in gloſ. e. 525. num.60.
Iudex tam criminalis quàm ciuilis tutorem dare poteſt.in gl.i 103.nu.60.
Iudex errans in lege facili,durius punitur quàm in difficili. in gloſ. f. 534. num 40.
Iudex habet auctoritatem augendi,minuendi, taxandi,& prorſus tollendi. in poſtil.530.nu.10.
Iudex non debet iudicare ſecundum conſcientiam. gl. b.110.num.40.50. & 607. in prin.in poſt.
Iudex non tenetur ſedere in actu uoluntariæ iuriſdictionis.in poſtil.36.in princip.
Iudex poteſt dicere ius in quolibet loco ſuæ iuriſdictionis non turpi.in gloſ. d 81.nu 20.
Iudex poteſt interrogare teſtem alterius idiomatis per interpretem.in gl. n.412.num 60.
Princeps poteſt eſſe iudex in cauſa ſua. vide in verbo,Princeps.
Iudex quandoque compellit partes ad concordiam,quandoque litem ſorte dirimit vel taxillis.in gl g 290.nu 40.
Coram eodem iudice, idest, in eodem iudicio. 607.num.30.in gloſ.c.vide à Iudicio.
Iudicem recuſanti ſufficit allegare ſuſpicionem iu.ciuili,non canonico. in glo.e.in add.321.nu.10.
Iudices æquiparantur fluminibus. in glo. e.153.nu.10.
Iudicis conſpectus reddidit iniuriam atrociorem.in poſt 531.nu.20.
Iudicis non omnis vox eſt ſententia, nec Principis voluntas lex.in gl.e.23. num 40.
Iudicis officium an ſit actio. in gloſ. a. 539. num.20.
Iudicis officium eſt triplex,nobile,mercenarium merum, & mercenarium mixtum.in glo.m.599 nu 70.
Iudicis officium mercenarium, quod eſt. in caſu. 424.nu 30.
Iudicis officium exuberantis in contractibus bonæ fidei quàm ſtricti iuris extenditur.circa fi.gloſ.a 592.nume 29.
Iudicis officium nullam præſupponit obligationem circa fi.glo a.542.nume.30.
Iudicis ſententia præſumitur ſolenniter lata.in poſtil.452.nu.10.
Iudicare, id eſt,in ultima uoluntate aliquid relinquere. in poſtil. 232. in princip.
Iudicare an iudex debeat ſecundum conſcientiam. glo.b 110.nu.50.
Iudicatum ſolui ſatiſdatio quid. in tex. 728.nu.20.
Iudicatum ſolui tres habet clauſulas. glo.l.732 nu.70.
Iudicia omnia abſolutoria ſunt, quomodo intelligitur.in textu. 738.nu. 20.& 30.
Iudicia publica à ciuilibus differunt.in tex.770. nume.40 & in gloſ. b.771. nume.20.
Iudicia publica & ciuilia in aliquibus conueniunt glo.b.771.nu.40.
Iudicia quomodo dicuntur abſolutoria in glo.in caſu. 598.nu.10.
Iudicio in eodem, id eſt,coram eodem iudice. 606. nu.50.in glo.l.& in gloſ. c.607.nu 30.
Iudicium, id eſt, actio. in gloſ. n. 451. num.10.
Iudicium an poſſit eſſe inter tutorem, & pupillum. in glo.k.108.num.40.
Iudicium criminale quando dicitur. in glo. k. in add.532.nu 20.& 30.
Iudicium dicitur idem ob perſonarum identitatem.in glo.l.606 num. 60.
Iudicium quidem ſignificat. in gloſ. f.231.nu 30.& ſeq
Iudicium vnum quandoque tollitur per aliud.in glo.531.nu.70.
Iudicum præcepta fiunt intra decem dies.in gl.e.413.nu.60.
Iulia lex de ambitu in quatuor caſibus habet locum. in gloſ. e. 777.numero 40.
Iulia lex de annona. ibidem. in gloſ.e. num.60.
Iulia lex de reſiduis. ibidem. in gloſ. l. num.70.
Iulia lex repetundarum. ibid.in gloſ.d. num.50.
Iuramentum calumniæ præſtat tam actor quàm reus gloſ.i. 760.num.20.
Iuramentum calumniæ quæ contineat capitula. 760.nu. 30.in gloſ. K.
Iuramentum contra bonos mores eſt nutritiuum peccati ideo non ſeruandum.in poſtil.481.in prin.
Iuramentum contra legem canonicam non valet, ſed contra legem ciuilem ſic. ibidem.in poſtil.nu 30.
Iuramentum contra leges non ſeruandum glo.b.741.nu 40.
Iuramentum de non contraueniendo. in glo c.in add.419.nu.10.
Iuramentum eſt ſpecies probationis gl. n.454 nu 40.
Iuramentum in litem, præſtatur in actionibus realibus. glo. a.577.nu.40.
Iuramentum inuito non defertur. in glo. l.326.nu 60.
Iuramentum interpoſitum tollit beneficium reſtitutionis. in poſtil. 278. nu.10.& 20.
Iuramentum quandoque exceptionẽ, quandoque actionem parit. gloſ. g. 565 in prin.
Iuramentum ſine voluntate aduerſarij non prodeſt.in gloſ.o.565.num.50.
Iuramentum triplex, neceſſarium.voluntarium, & iudiciale.in glo.e.565. num.30.
Iura omnia poſtliminij iure recuperantur.in gloſ ſi ab hoſtibus. 78. numero 70.
Iurare contumaciter nolens condemnetur.in glo.m.326.nu.60.
Iurare formiter in glo.564 nu 40.
Iurabatur olim in omni caſu, & omni articulo, hodie ſemel tantùm.in gl. K 326.nu.60.
Iuro rem meam eſſe,& iuro tuam non eſſe,differunt. glo.e.741.nu.50.
Iuratoria cautio in textu. 730.nu.10.
Iuratur in litem officio iudicis. in gl. a. in add. 577.nu.50.
Iure aperto compenſationes quando dicuntur. in glo.K.596.nu.30.
Iureconſultorum ſententiæ olim erant neceſſariæ, nunc ſolùm probabiles. in gl.c 2.nu.10.
Iureconſultus.)Defectus non eſt in iureconſulto.2 6.nu.50.
Iure non factum, id eſt,ſine ſolennitate.in glo.i.267.nu 40.
Iuriſdictio.)Quolibet loco ſuæ iuriſdictionis poteſt dicere ius iudex. in gl. d.81.nu 20.
Iuris iniquitas emendanda eſt.in text. 380.nu 40.
Iuris ſola ſcientia habet caput & finem. in glo. r. 8. nu. 10.
Iuris ſucceſſor eſt quotę partis hæres.in gloſ.i.222.in prin.
Ius ad quid ponitur in definitione actionis.a.539.nu 20.
Ius antiquum allegatur, ex eoque argumentatur. in gl. b.241.in prin.
Ius canonicum in concernentibus peccatum præualet ciuili, etiam in terris Imperij.in gloſ.n.365.num.10.
Ius ciuile,ideſt,lex xij.tabu. in gloſ. d. 18.In prin.
Ius ciuile largè dicitur quicquid habemus ſcriptum in iure ibid nu. 20. & glo.a.21.nu.70.
Ius ciuile magno artificio fingit,quod non

non est in glos. h.276.in prin.
Ius ciuile sumitur sex modis.in glos.d. 18.in prin.
Ius gentium quare dicitur naturale . in glos. o.& mar.140.in prin.
Ius idem est in toto quo ad totum, quod in parte quo ad partem, quando est eadem ratio in parte, quæ in toto in glo. g. 324.nu.20.& 30.
Ius idem statui debet vbi est eadem ratio per omnia. in glo. 176.nu.50.
Ius idem statuitur, vbi eadem est æquitas.in glo.a.713.in prine.
Ius integrum.in gl.b.360.nu.70.
Ius naturale immutabile.in gl.p.& tex. 27 in princ.
Ius patronatus consistit in multis.glo. b.381.nu.60.
Ius patronatus multipliciter perditur. glo.b.381.nu.10.
Iuris plus quis aliquando confert in alium quàm habeat.in postil 204.numer.10.
Ius publicum, in quo consistit.in glo.f. 14 nu 50.
Ius quandoque dicitur iniquum.in textu. 380. nu.40.& glo.x.354.num.60.
Ius quandoque dominium significat, & multa alia.glo.a.431.nu.20.
Ius trium liberorum.in glos.d 355.nume.10.
Ius vetus correctum citatur ad declarationem noui,non decisionem. in gl. a.in add.216.nu.20.
Ius vtendi, id est seruitus.in glo.g.177. nume.60.
Iustitia,ius,& iurisprudentia quomodo differunt.in gl.c.1 2.nu.60.
Iustinianus prior,quo auctore iura condita sunt,fuit Iustini primi ex sorore nepos, sed adoptione filius.in textu. 109.num.20.
Iustinus pater Iustiniani, subaudi adoptione.glo.g.233.nu.50.
Iussum, mandatum, & rogatio, differunt.in postil.438.nu.30.
Iussus & mandatum differunt, ille importat necessitatem, hoc voluntatem. in glo.m.104.nu.10.
Iussus ex statuto requisitus,an præcedere debeat. 246.nu.50.in postil.
Iustum idest verum, vel de iure.in glo. c.34.nu.40.
Iustus, id est,perfectus. 216. nume. 50. in addit.
Iustus septies in die cadit. glos.a.12 nume.20.
Iuuare alios tenemur in his quæ nobis non nocent, & alijs prosunt. 13.nu. 30.40.in postil.

K

Kalendæ.216.nu.60.in gl.b

L

Labor omnia vincit. 10. in princip. in glo.h.
Labiorum motu an intelligi loquens possit.413.nu 10 in marg.
Lapilli,gemmę,& margaritæ,differunt. in glo.p.150.nu.20.
Lapis, id est,miliarium, quia lapide signantur miliaria 330. nu.70.in gl.i.
Lapis, quasi lædens pedem dicitur. in ver. testam.216.nu.40.
Largus, prodigus,& auarus,differunt. in glo. l 232. nu.30.
Lasciuia, id est, stultitia.508.nume.70. in glos l.
Latini liberti, qui.in casu.36.nume.10.
Latro insidiator & fur,differunt. in gl. l.518.nu.40.& 50.
Laudum approbare an possit quis ante quam proferatur.330.nu.60 in mar.
Legalia verba significant habilitatem, & potentiam.485.num.30 in addit. in glo.b.
Legalis pœna,& conuentionalis,differunt.in glo.i.585.nu.20.
Legata & fideicommissa differunt. in tex.283 nu.30.in gl.d.nu 60
Legata etiam nuda voluntate præsumpta reuocantur, ut si legatarius fiat inimicus gl.u.308.nu.60.
Legata facilius reuocantur,quàm hæredis institutio: quia facilius instituuntur. in fi.glo e.246.nu.30.
Legata præcedere possunt testamentum ordine literæ,non intellectus.in postil.sub secunda. * 306.nu.20.
Legata pura & conditionalia quando cedunt.296.nu.50.glo.u.
Legata tribus temporibus cedere possunt.ibidem.
Legatariorum quidam sunt coniuncti re tantùm,quidam verbis tantùm:alij re & verbis, alij prorsus disiuncti. in glo. k.289 nu.40.& 50.
Legatarius conditionalis legati spem non transmittit. glos.m.416 nu.70.
Legatarius & fideicommissarius, olim differebant.in glos i. 222.in prin.
Legatarius & hæres quare quis esse non potest.glo.a.305.nu.10.
Legari non potest à legatario. in textu. 327.nu.30.
Legatæ rei periculum, ad quem pertinet.glo.k.312.nu.50.
Legati electio an sit hæredis,vel legatarij.glo.p.298.nu 60.
Legatum alicui vt seruum manumittat,non desalcatur.glo.c.313 nu.60.
Legatum cedere,id est,transmitti ad hęredes.296.nu.70.in glo.u.
Legatum in genere & specie, differunt. in glos.282.nu.50.& 60.
Legatum in quinque casibus deficit,& legatario accrescit. glos. f. 289. nume.10.
Legatum in tribus casibus deficit, nec legatario accrescit. ibidem b.
Legatum libertatis est pium, & ideo non desalcatur. 313. numero 70. in apostil.
Legatum perueniens ad eam causam à qua incipere non potest, an extinguatur. in textu. 293. numero 30. & 40.
Legatum rei cuius non est commercium,an valeat. 285.nu.10.in textu.
Legatum respicit diem cessionis. in gl. K. 246.nu.70.
Legatum si euincatur, an hæres defuncti teneatur.285.nu.70.in glo.K.
Leonina societas est, ex qua quis damnum capit, & non lucrum.474. nu. 70.in glo.K.
Leuiora prius discenda sunt.in textu.7. nu.20.& in gl.h.nu.50
Lex Cornelia vnde dicitur.530.nu.50. in glo g.
Lex dicitur generalis quatuor modis.in glo.p.24.in prin.
Lex xij.tabularum vnde ortum habuit. gl n.& o 26.nu.50.
Lex est Digestorum, Constitutio Codicis.in glos. 1. a.& b.229. numero 20. & 30.
Lex est sanctio sancta. 22. nume. 30.in glos.g.
Lex generalis restringitur per alias & limitatur.ibidem,
Lex,id est,pactum. 472. numero 10. in glos.g.
Lex imponitur rebus, non verbis. in fi. glo.d.453.num.50.
Lex Iulia de vi priuata & publica, qualiter punit. 757. nume. 10. & 20. in textu.
Lex loquens generaliter recipit restrictionem.726. nume.60. in addit. in glos.l.
Lex semper loquitur,& est in viridi obseruantia 385.in prin.in glo.b.
Lex tribus modis capitur.22 nume. 30. in glos.g.
Vbi lex considerat quid potest euenire, non debemus attendere quid actu euenerit.in postil.35.nu. 30.
Legem constitutio, & vtrumque vincit consuetudo glo. h.764.nu.50.
quot Leges habeant singula iuris volumina.in apostil.5.nu.20.
Legis mens si viget, habet locum legis dispositio, licet eius verba deficiant. 33.d.in postil.
Legis vicem quandoque Senatusconsultum obtinet. 358. numero 30. in glos.g.
Legis voluntas pro ratione est.in marg. 39.num.10.
Legislator non curat,quæ non possunt euenire.7.nu.60.in glo.n.
Legitimatio per instrumentum, & per matrimonium differunt.in glo.m.& in marg.335.nu 60.
Legitimæ personæ,id est,descendentes per virilem sexum. 351. num. 30. in textu.
Legitimi hæredes,id est, agnati.in text. 360.nu.10.& glo.i.361 nu.20.
Legitimi, id est agnati,& qui loco agnatorum sunt. 389 nu.50.in gl.f.
Legitima hæreditas. 358. nume.30. in textu.
Libelli conceptio qualis esse debet. in vlt.postil 22.nu.30.
Libellus an sit dandus. in glos. b. 587. num.10.
Libellus continere debet, saluo iure addendi.in glo. b 605.nu.40.& in mar. 606.nu.20.
Libelli emendatio an fieri potest vsque ad sententiam definitiuam. in casu. 606 in prin.& nu.10.
Libellus in actione ui bonorum raptorum.579.nu.50.
Libellus in actione Caluisiana.556 nume.30.
Libellus in actione commodati. 576. nume 20.
Libellus in actione communi diuidundo.582.nu.30.
Libellus in actione depositi. 576. numero 30.
Libellus in actione ex empto. 577. in principio.
Libellus in actione ex lege condictitia. 588.num 60.
Libellus in actiones locati.577 nu.20.
Libellus in actione ex stipulatu. 576. num.10.
Libellus in actione in factum descendente ex edicto de calumnia. 588. me.40.
Libellus in actione familiæ erciscundę. 582 num 20.
Libellus in actione Fauiana.556.nu 30.
Libellus in actione finium regundorum.582.nu 40.
Libellus in actione furti manifesti. 579 num.40.

Libellus in actione legis Aquiliæ. ibid. nume.60
Libellus in actione mandati.576. n.50
Libellus iu actione negatoria. 546. in princ.
Libellus in actione pro socio. 576.n.60
Libellus in actione in factum, quæ & Pauliana dicitur.546.nu.10
Libellus in actione quod metus causa. 590.num.20
Libellus in actione serui corrupti. 585. num.50
Libellus in causa criminali.in gl.c.771. num 40.& 50
Libellus in causa dandus est. in glos. f. 564.nu 20
Libellus in condictione certi generalis. 572. nu. 50.certi specialis ibid.nu 60
Libellus in seruitute personali.544.nume.60
Libellus in seruitute reali.545.num.10
Libellus in seruitute vrbanorum prædiorum.ibidem.nu.50
Liberatio tribus modis legatur.292.nu me 70
Liber fit quis à seipso.in glos.c.245.nume.70
Liber fit seruus per venditionem quatuor modis.in glo.l.30.nu 30
Liber homo bona fide possessus non quærit hæreditatem,nisi sex concurrant in glo.a.213.in prin.& nu.10
Liber homo quandoque bona,quando que mala fide possidetur.
Liber nasci potest ex duobus seruis. in glo.a.in addi.32.nu.10
Liber pro filio in singulari quandoque dicitur.377.nu.20.in tex.
Liber quis iudicatur in dubio.in glo.m. 29.num.10
Libera persona alij non quęrit.in glo.c. 503.num.20
Liberi dicuntur omnes descendentes. in glo.c.389.nu.50
Liberi & liberti possunt agere in parentes & patronos, quando est iniuria atrox.in glo.d.531.nu.30
Liberi propriè dicuntur vsque ad trinepotem.336.nu.50.in glo.f.
Liberi verbum quandoque ponitur strictè pro filijs tantum. in glos. o.358. num.10
Liberos procreare, laudabile erat apud veteres.in mar.356.nu 20
Liberorum nomen generale est ad omnes inferiores 80.nu.50.in glo.h.
Liberorum quidam naturales, quidam legitimi, quidam vtrumque, & quidam neutrum, ut incestuosi, & quidam prius nô fuerunt legitimi, tunc sunt.in glo.l.66.nû.60
Liberorum successio tristis.in mar.355. num.10
Libertas, id est, laxitas. 147.in princ.in glos.a.
Libertas commodo pecuniæ præfertur. 350.in glo.c.
Libertas ex seruitute quandoque reuiuiscit in glo.f.246.nu.40
Libertas fauorabilis est.in tex.305.n.30
Libertas in fraudem data, an queat reuocari.glo.k.42.nu.40
Libertus quas operas debet patrono gl. e.37.nu.40
Libertus debet adsurgere & seruire patrono.ibidem.
Libertus ingratus, qua actione in seruitutem reuocatur glo.j.94.num.60
Liberti debent obsequiales operas patronis.in glo.g.395.nu 70
Liberum corpus non æstimatur glos.h. 507.nu.60
Libra.) Emancipatio per æs & libram. in postil.216.num.10
Libra adæquata, id est, hæreditas æstimata.in glo g.217.nu.10
Libra auri constat aureis septuaginta, duobus.in glo.p.104.nu.50
Libripens, id est, æstimator familiæ. in glo.b.217.in prin.
Libri quibus fides est adhibenda.in gl.j. 7.nu.60
Licentiatus an gaudeat priuilegio Doctorum.in gl.c.in additio. 123.nu.60
Linum est chorda de lino, quæ apponitur testamentis, ut in literis Papæ.in glo.c.261.in prin.
Literarum obligatio tollitur per contrariam scripturam. glos.m.454.nume.20
Litem suam facere dicitur iudex,quando damnum alterius in se transfert. glo.e.534.nu.20
Literatus præfertur illiterato. in glos d. 126.nu 10
Litis contestatione non interrumpitur vsucapio rerum mobilium.in glos a. 768.nu.60
Litis æstimatio.719.nu.n. 40.& in text. 730.in prin.
Locare operas in perpetuum potest liber homo.in glo g 179.num.40
Locupletari nemo d.bet aliena iactura. glo.k 488 nu.40
Locupletior dicitur pupillus ,si non est factus pauperior. in glos. a. 207. in princip.
Locus dicitur plenus, semiplenus & vacuus.glo.i.190.in prin.
Loca venerabilia multa sunt. in glos i. 580.nu.60
Longissimus gradus,id est, decimus.in glo.l.350.in prin.
Loquacitas.) In multiloquio non deest peccatum.in gl.d.711.nu.50
Lucrum sentiens, sentiat onus. glos.d. 511.nu.60
Lucubratio quid. in gloss. g. 282. in princip.
Luere legatum tribus casibus tenetur hæres in gl.o.286.nu.40
Luo quatuor significat.ibidem.
Luat in corpore,qui non habet in ære. 581.nu.20.in glo.k.& in glos.d.763. num 20
Lupus.) Nil debetur pro lupo existente in vtero matris. in postil.295 nu.10

M

Macedonianum in vndecim casibus cessat. in glos.k.616.nu.17
Maculatus, id est, accusatus. in glo.m. 244.nu 40
Magister nauis est cui totius nauis anchora committitur & differt ab exercitore.in glo.n.712.nu.60
Magister qualis eligi debet. in glos. t.7. num.30
Magistris salaria sunt persoluenda. in glo.h.89.nu 50
Maior, id est, magna. in glos K.50.nume.60
Ad perditionem maioris sequitur perditio minoris in postil.94 nu.20
Maior, ad tempus non ad personam refertur.in gl.q.70.nu.70
Maiori parti statur in re diuidua, ut in re communi pluribus ut uniuersis.Secus in re indiuidua vel communi pluribus ut singulis, in glo. d. & marg. 118.in princ.
Maiestatem habent Barones & Duces. in postil.2.nu.50
Maiestatis læsæ crimen grauissimum. in gl.o.244.nu.nu 50
Maleficia distinguit voluntas.in glos.g. 50 .nu 60
Malæ fidei possessor an & qualiter teneatur de fructibus. in casu. 164.nume.60
Malorum non est societas. 473. nu. 10. in postil.
Malorum opera utens, in culpa est. in tex.537 nu.20.& 30
Malum.) Non sufficit abstinere à malo,&c.in glo.p.13.nu.60
Mandatarius de quatuor tenetur. in gl. a 483.in prin.
Mandatum.) Sine mandato defendit quilibet h.732.nu 60
Mandati definitio. in glos. f. 478. in princip.
Mandatum contra bonos mores, non obligat.in tex.481.in princ.
Mandatum & iussus differunt:illud uoluntatem importat, hic non, sed necessitatem.uide in uerbo, Iussus.
Mandatum facilius reuocatur,quàm alij contractus. in glo.K.482.nu.20
Mandatum, iussum & rogatio differunt.in postil.478.num 30
Mandatum multis modis contrahitur. ibidem g.nu.10
Mandatum quandiu dicitur integrum. in glo.l.482.nu.40
Mandatum speciale in multis casibus requiritur.glo.a 727.nu.20
Manere in eadem causa.in glos.b.245. num.60
Manifesta peccata plus puniũtur,quàm secreta.in gl.a.580.nu.20
Manifestum furtum quid faciat. uide in uerbo, Furtum manifestum.
Mansueta animalia sunt,quę gradatim incedunt.in glo.i.724 nu 40
Mansuetum animal est canis. ibidem.
Manumissus, id est, emancipatus propriè,in glo.i.81 num.50
Manumittere quandoque est emancipare.glo.g.391.nu.30
Manus,id est potestas.34 n.10.in mar.
Maritus lucratur fructus rerum dot. gl. m 70.nu.40
Maritus uxoris tutor esse non potest.in glo.i.131.nu.70
vxor non est in potestate Mariti, nisi quo ad debitum carnis. 355. nu. 20. in glo.f.
Mas & fœmina simili funguntur officio in sobolis procreatione. in textu. 240.nu.50
Masculis.) Statuta ex parte masculorum fauorabilia sunt. ex parte fœminarum odiosa.in additio.350.nume ro 30
facilius fœminæ conceditur sine patris consensu nubere,quàm Mari.in gl.a. 55.in prin.
Masculis hæreditas deferri commodius olim uidebatur.in textu.350.nu me.10
Masculorum progenies,id est agnati.in glo.f.354.nu.50
Masculorum prognatos uetustas plus diligebat.in textu.345.nu.20
Masculinum concipit fœmi.in glos.K. 90.nu 20
Materfamilias. 437.in glos. m.576.nume 50
Mater illustris succedit liberis etiam vulgo quæsitus gl.m.357 nu.50

Mater negligens petere tutores.liberis, repellitur ab eorum successione. ibidem.b.
Mater vehenda in naui non debet mercedem pro foetu. in vtero. in postil. 295.in prin.
Matrem sequitur partus quo ad statũ: patrem vero quo ad originẽ. in text. & mar.31.nu. 30
Matertera vel auunculus non fit adoptione.49.in gl.c. 59. in prin.
Matris conditio prodest partui tribus temporibus,patris vero tempore conceptionistantùm.in gl g. in in addit. 32.nu.50
Matris consilium, & sic foeminæ,debile:patris vero,& sic maris, firmum. in margine.sub lit.a.& gl.p.116.nume.60
Matris præteritio habetur pro ex hæredatione.in gl.m.344.in prin.
Matricularius Ecclesiæ non potest esse debitor eius uel creditor. in postil. sub asterisco.108. nu.30
Matrimonium.)Sine matrimonio dos esse nequit.in gl.l.64.nu.60
Matrimonium à matre dictum: & idẽ sunt nuptiæ, matrimonium,& coniugium inter liberos,quod contubernium inter seruos,in glo.g.52.numero 10
Matrimonium à triplici iure est. in gl. u.16.nu. 40
Matrimonium contrahere æquè honestum est,ac monasterium ingredi.in mar.56. in prin.
Matrimonium 14 modis impeditur.in gl.b 63.nu.20
Matrimonium quandoque.i. effectus matrimonij.in gl.u.16.nu. 40
Matrimonium quoto gradu permittitur,& quoto prohibetur.374.numero 70
Matrimonium semel contractum an possit per Papam dissolui.376.num. 10.& 20
Matrimonium sequens legitimat filios prius natos.in tex.335.nu.30
Matrimonium sine scriptura & dote, potest valere. ibidem. glos. 1.numero 50
Matrimonium tenet sine consensu curatoris, æquè ac ingressus monasterij in postil.56.in prin.
Maximè uerbum quandoq; abundat. in gl.h.414. nu. 60
Meam rem furari non possum. in gl.l. 502.nu. 10
Mea res magis mea fieri non potest. in tex.573.nu.10
Meum dicitur iurisdictione vel proprietate.in gl.p.140 nu.10
Meum. i.in quo habeo nudam proprietatem,& alius vsum. ibid.
Meum est,quod ex meo nascitur.in gl. s.155.nu. 10
Meum quod est, amplius meum fieri non potest.in gl. e. & a.in text. 573. nume. 10
Media sententia est . quæ neutri in totum discordat.uel concordat,sed distinguit,in gl.q.154.nu 60
Mediastinus, seu melonauta, id est seruus medij actns.in glo.o.530.numero 20
Media via eligenda est, quando non est maior præsumptio pro una parte,quam pro alia.in glo.c.45. numero 60
Media uia eligitur in ędificante qui primo fuit in bona fide, deinde in mala.in gl e.161.in prin.
Medio tempore non nocet incapacitas.in gl.a.277.in prin.
Medium quando seruandum in postil. 154.nu.60.
Medicus tenetur de culpa tribus temponbus.in postilla 510.nu.20
Meliora eligenda sunt.glo. k. 716.nume. 60
Melius videtur esse, quod quis eligit, licet sit deterius.in glo.h.328.numero 40
Membrana unde.in glo.c. 163. numero 20
Memoria hominis damnari potest post mortem,non ipse in glo. n. 338. nume 60
Memoria hominis post mortem damnatur. sic, Pronuncio Lucium fecisse contra Rempub. & ideo bona eius in fiscum inferri.ibib
Memoria, prouidentia,& scientia differunt.in gl.a.4.in prin.
Mendacium punitur.in fi. glo. b. 327. num. 50
Mendacium seu periurium facit quem puniri.glo.l.760.nu.60
Mentis conceptus.uerbis,non signis debet deprehendi in tex.412. num.20. & 30
Mentiri an permittat Prætor. 550. nu. 70.in glo.17.e.& in glo.h.554.numero 60
Merces quandoque certa, quandoque incerta,quandoque nullla.gl.n. 468. num.50
Metallum.) Damnari in metallum,& & in opus metalli,& in ministerium differunt.in gl.c.77.nu 40.
Mens legis quandoque attenditur,non verba.in post.399.nu.60
Miles cognoscitur per sex signa, sine quibus non gaudet priuilegi militum.in add.223. nu. 70
Miles extra expeditionem non gaudet priuilegio. in glos. i. 241. numero 40
Miles habet priuilegium cum est in militia.225.in prin.
Miles in conflictu testatur sine teste.in gl.1.226.nu.60
Miles potest esse intestatus partim. in gl.m.219.nu. 50
Miles propriè d citur,qui est in militia. in gl.K.128.nu. 50
Miles quæ priuilegia perdit rediens à militia.in gl c 227.nu.50
Miles vnde dicitu.223.nu 60
Miles ut fit quis, sex requiruntur. in add.223.nu 70
Militare capitur dupliciter. in gl. e.78. num. 10
Milites à bello missi, quot annos excusationis habent.
Milites arma magis quàm iura scire oportet in gl.o.2 nu.60
Militis iuramentum. in continuatione rub.224. in prin.
Minor an possit esse executor testamenti, procurator, iudex, aduocatus. in fine glos. a. in addit. 101. in princ.
Minor vigintiquinque annis, & maior septuaginta.excusatur à tutela.in gl. c.91. nu.50
Minor libertas,id est media.in gl.;p.36. nume. 70
Minor quando potest esse in iudicio sine auctoritate curatoris.in gl.d. 107. nume.40
Minor volens de aliquo restitui, satis habet quod dicat se minorem id fecisse, licet non exprimat per ignorantiam: quod aliàs in maiore requiritur.in glo.in addit. 207. nume. 10 50
Minor vigintiquinque annis se vendi permittens,non restituitur.sub fi.gl. l.30.nu 50
Fratres Minores vel chordigeros se facientes in articulo mortis,vituperantur à Ioan.Fab.in fine glo.a. 37. nume.10
Minoris perditio sequitur ad perditionem maioris.in postil.94.nu.20
Minus valens rumpit quod plus ualet. in gl.c.265.nu.50
Misceri,& confundi, differun. vide in uerbo,Confundi.
Missilia unde.gl k.172.nu.30
Missio à militia id est remissio, quando. s. remittitur sacramentum militare.in gl.g.220.nu.60
Missio triplex,honesta,causaria,& ignominiosa.in gl.c.227.nu. 60
Missus à militia,i.ueteranus in tex.230 nu.20. & 10
Mista actio dicitur duobus modis. in gl.in casu.575.nu.50
Mobile & mouens idem sunt.in glo. s. 428.nu. 20
Mobilia occupantur, immobilia inuaduntur.mar.515.nu.50.& 60
Mobilia citius trasferuntur quàm immobilia 754.nu.50
Mobilium rerum uilis est possessio. in fi.gl.z.186. nu.60
Moderni gaudent breuitate.in gl.711. num.50
Modo, id est aliquando. in glos. b. 36. num.70
Modo,id est quandoque.in glo.d.759. num.70
Modus,id est numerus.in glo.K.46.nume.20
per Modum,& tempus, id est moderatum tempus.in gl.h.181.nu 70
Monachus est liber.in gl. m 29.nume. 20.& 30
Monachus & seruus æquiparantur. in gl.m.in prin.& mar.208.nu.50
Monachus in quibusdam censetur mortuus ibi. nu. 30
Monachus potest esse testis in causa monasterij in postil. sub lit.c.222.in princ.
Monachus potest esse tutor.uide in verbo Clericus.
Monachus potest ferre testimoniũ modò iuret de licentia superioris. in gl. m.& mar.29.nu.30
Monachus transiens de uno monasterio ad aliud,acquirit secundo. in ad. gl.i.208.nu. 50
Monasterij ingressus non irritat testamentum.in postil.sub lit.d. 264.nume.60
Monasterij ingressu uitiato, an ualeat dedicatio bonorum.in post.sub lit.d. 290.nu 50
sicut tenet ingressus Monasterij sine cõsensu patris, ita & matrimonium. in postil.56 nu.10
Moneta.) Inter contrahentes sermo de moneta habitus, intelligitur secũdum communem cursum monetæ regionis.in mar.104.nu.50
Monumenti impensa an deducatur ex legato,in gl.casus.313. in prin.

Monu-

Monumentum quid.140. nume.40. in gl u.
Mores,quid.17 in prin. in mar.
Mori,i.tendere ad mortem,vel laborare in extremis, vel facere aliquid metu mortis,q etiam sani faciunt.in glo.f. 47. nu 30
Mors omnia soluit.in gl.c.11 r.nu 10
Accusatur quis etiã post Mortem. 772. nu.10.in tex.
crimina quando possunt inquiri post Mortem.339.in prin.in add.gl.n.
post Mortem damnatur quandoque fama.in gl 5.40.nu.60
Memoria hominis dãnatur post mortẽ, non ipse in gl.m.338.nu.60
Memoria qualiter damnatur post mortem.ibid.in gl.
Mors quando timenda, & quando appetenda.in post.196.nu.10
Mors vbique timenda. in glos.c.ibid. in prin.
quod per Mortem vtile non fit, per uitam non conualescit. 305. nu. 20.in postil.
Morte crimina extinguuntur.in gl.n.in add.339.in prin.
Mortis in articulo se fratres minores facientes taxantur.in fi glo a.37.numero 10
Mortis dies incertus. in gl.c.196.nu.10. gl.a 247 nu.40
Mortis tumulus homines angustiat. in gl.d.297.nu 60
Mortuus fingitur viuere per gloriam,& viuus mori per vituperium. in glo.o. 122.nu 70
Mortuus non damnatur nisi à Deo. in glo m.338.nu.60
Mugueti Aurelianenses puellas adsectantes & appellantes.in mar.526.numero 20
Muliebria pati est famosum crimen. in gl.b.219 nu.10
Mulieris hæres in petitione dotis non potitur priuilegio mulieris. in glo. a 595.nu 10
Mulier luxuriosa & ebrius æquiparantur.in mar.400.nu.40
Mulier omnes recipere potest,quos maritus,modo honestè. in gl g.183. nu. 30
Mulier pro parentibus agit.in gl.a.745. in prin.
Mulier vbique testis esse potest præterquam in testamento. in glo. a. 218. nu. 50
Mulsum est nectar gl.m.154. nu.60
Multi & plures differunt. in postil 30. nu.60.& 70
Multum & modicum dicitur secũdum materiam subiectam,uel arbitrio iudicis. D. in mar. & in mar. sub litera. c.
Multum, quinquennium comprehendit.gl.a 455.in prin.
Mundum dicitur grossa scriptura. in casu 458.nu 20.& 30
Mundum seu scriptura mũda. Gallicè, la grosse ibid.
Munus.) An appellari possit ab iniunctione numerum. glo.d. & in marg. 130.nu 20
Munus quoddam ciuile, aliud patrimoniale,aliud honorariũ,aliud mistũ, i. honorarium & onerarium. in glo. e. 122 nu.30
Munus quoddam publicum actoritate,& vtilitate priuatum, quoddã contra.ibid.in gl.f.
Muri ciuitatis sunt sancti. in text. 144. nu. 20
Mutari non possunt, quæ sunt de necessitate naturæ:secus si de præscriptione.27.nu.40.in postil. sub lit,c.
Mutuum deficit tripliciter. glo. m.408. num.60
Mutuum dicitur quasi de meo tuum, ex integro.f.& corrupto.gl.t 405 nu. 40 & in tex 405.nu 20
Mutuum & commodatum differũt dupliciter. in add 408.nu 30
Mutuum est triplex,naturale, ciuile,naturale,& ciuile simul. ibid.in glo.m. nu. 50
Mutuum & indebitum sunt similia in quibusdam.in fi gl.e.407.nu 40
Mutuum & indebitum reconciliantur ijsdem modis. ibid.
Mutuum reconciliatur multis modis. in gl.m 408. nu.60
Mutuum reconualescit multipliter. gl. m.ibid.
Mutuo quatuor sunt necessaria.in gl.a. 405 nu.10
Mutuo in consuetudo, & alia tria sunt consideranda.gl.e.405.nu.30

N

Natalis sanctorum quis dicitur. in gl.a.33.in prin.
Natales sunt scriptura præconizata, uel prima natiuitas, quæ est de iure naturali.33.in prin. glo.a.tu dic natales sumi pro cõditione seu statu in quo quis nascitur, & aliter etiam sumitur hoc uerbum,ut notaui eadem colla.
Natalium restitutio facit ingenuum. in gl a.1620.nu.10
Natorũ appellatione continentur non dum nati.gl K 90.nu.40
Natura.)Contra stimulos naturæ facit, qui se excusat a tutela filij. in glo. b. 122.in prin.
Natura duplex.in fine gl.d.418. numero 10
Natura est Deus, item est uirtus insita cuilibet rei.in gl.d.15.nu.60
in rerum Natura,i.apud aliquos homines gl.g 428. nu.30
Natura,id est bonitas.in gl.l.599.numero 50
Natura magis quàm uerba, inspicienda est.in gl.k.546. nu.50
Natura rerum,idest Deus gl.x.166.nume.70
Naturæ impedimentum fortius quàm accidentis.gl.K.72. nu.60
Naturale.) Nihil tam naturale, quàm uoluntatem domini uolentis rem transferre,ratam haberi. in text.168. nu.40
Naturale quandoque, i.naturale. in gl. n.& in gl.c.93.nu 20
Naturales liberi an teneantur alere patrem.in gl.k.66.in prin.
Naturales liberi tantum,an,& quando succedant ibid.
Naturalia iura ciuilis ratio perimere nõ potest.in tex.343. nu.20
Naturalibus tantũ liberis datur tutor in his, quæ ipsis relinquuntur: & tunc non personæ, sed rebus datur. in gl.n.& marg sub lite. c.86.nu. 40. & 50
Naturalis contractus. i. iure gentium. in gl.a.471.in prin.
Naturalis ratio.i.ius gentium. in glo.K. 154.nu.50
Nauis magister, in verbo, Magister nauis.
Necessarium quandoq;, id est utile. in glo c.391.in princip.& in glo.g. 549. nu.50
Necessarium officium in glo.s 272.nume 20
Necessarius hæres. in gl h 40.nu.40
Necessarius ut quis sit,tria requiruntur. in gl.c.274.nu 20
Necessitas causatiua.in gl.p.238.numero 50
Necessitudo,idest cognatio.in gl.t 354. nu.50
Necessarius,i.cognatus, ibid.
Negationes duæ æquipollent affirmationi.in gl e.131.nu.50
Negationes duæ faciunt affirmatiuã, quandoque non in gl.r.63.nu.50
De Negligentia qualiter quis teneatur. in post.294 nu.30
Negotia sunt plura,quàm uocabula. in gl.b.365.nu.30
Negotiorum dominus non semper in solidum tenetur in gl.h. 485. numero 50
Negotiorum gestor.in glo h.115.numero 50
Negotiorum gestor certis casibus non repetit quod impendit glo.c.485.nu. 20.& 30
Negotiorum gestor de quo tenetur. in gl t.485. nu.60
Negotium consuetum,insolitum,desertum, differunt. in postil.485. numero 50
Negotium alicui facere. In text. 589 in prin.
Nihilomagis, id est non ideo magis: & habet in se negatiuam. in glo. k. & 230.nu.20.in gl d.353. nu.10
Nihilominus, id est non ideo minus.& habet affirmatiuam.in gl k.230. nume.20
Nobilitas nocet.in gl.m.357.nu.50
Nocte interlocutoria ferri potest, non definitiua.in add.414.nu.50
Nocet sibi quis plerunque, cum alteri nocere putat.in gl.c.39 nu.50
Nomen)Non est disputandum de nomine in tex 303.nu.10
Nomen,prænomen,cognomen, agnomen differunt.in gl.a.ibidem. numero 50
Nomen sibi mutare potest liber homo. in gl.e.303.nu.60
Nomina appellatiua sequentia stant de monstratiuè, non disposit. in post. 423 nu.50
Nomina debent esse consequentia rebus.in tex.200.nu.40. & in gl.e.326. nu.40
Nomina debent esse consonantia rebus.in gl.i.405. nu.50
Nomina significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio modo intelligantur, nihil interest. in text. 303.nu. 10. & 20
Nominati contractus qui sunt,& qui innominati.in gl.n.462. nu.50
Nominatus graduatus,vide In dictione, Graduatus.
Nominis & cognominis error,&c. non vitiat, si constet de corpore. in text. 303.nu.10
Nostra facimus omnia,quibus auctoritatem impartimur. in gl.i.22.numero 40
Notio.in tex 382.in prin.
Notorium quid,& quotuplex.in mar.4. nu. 40
Noua lex corrigens in uno casu, non trahi-

trahitur ad alium, similem rationem habentē. in fi gl.e.in addi.46.nu.30.
Nouus, id est insolitus. in margi.485. num.50.
Nouus, id est singularis.in postil.41.nu me.50.
Nouatio est prioris obligationis in aliā transmissio in marg.497.nu 30.
Nouatio triplici iure fit.glo.g. 498. nume 50.
Nouerca vnde glo.K.61.nu.60.
Nouissimè, quid.in gl. k.192.nu.40.
Noxa & noxia differunt. in Casu. 719. num.40.
Nubere an fœmina possit ante duodecimum annum. circa fin. glos. a.55. nume.10.
si Nupserit, si vidualiter vixerit, hęc verba quid importent.in postil.sub.lit.b. 183.nu.30.
Nuptiæ à nubendo dicuntur. in glo. p. 52.num. 10.
Nuptialia instrumenta, seu dotalia quę sint.in gl.i.335.nu.40.
Nuptias prohibitas contrahentium diuersæ sunt pœnæ. in glos. a. 65. in princ.
Nuda voluntate hæreditatem posse adiri, quomodo intelligitur. in marg. 279. nu 20.
Nudo ex pacto oritur actio multis modis. gl.l.561.nu.70.
Nullius in bonis res dicitur septem modis.in gl.g 145.nu.50.
Nummus.) Pro vnico nummo datur quælibet actio: fallit in multis casib. in gl.l.149.nu.50.&60.
Nurus appellatione, &c.in glo.e.61.in princ.
Nurus & nouerca quando fiunt. glo.s. 61.nu.40.
Nutus capitis non sufficit in stipulatione.in marg.413.in prin.

O

Obligare se quis non potest ad perpetuum carcerem. in marg.179. nume.40.
Obligari non potest impubes, etiam cum patris auctoritate. in text. 436. nume.30.
Obligatio, actionis:iustitia, mater est iuris.in interpre. rubr.90.nu.50.
Obligatio, an possit continere, &c. gl.a. 421.nu.30.
Obligatio ciuilis. gl.c.402.nu.20.
Obligatio ciuilis & prætoria ibi. &c.
Obligatio ciuilis quibusdam personis non adhæret. in glo.c.402.nu.30.
Obligatio ciuilis tantum solutione tollitur in gl. b. 493.nu.50.
Obligatio ciuilis tollitur per acceptilationem & sententiam. glo. c. 402. nume.30.
Obligatio, contractus, &c.
Obligatio effectualis habet radicem naturalem & ciuilem.glos.c.4 402.nume.10.
Obligatio ex delicto, solutione facta damnum passo, non tollitur.403.nu me.30.
Obligatio eadem potest esse vna & plures.420.nu.70.in mar.
Obligatio fit tantùm per verba futuri temporis.gl. d 453.nu.30.
Obligatio naturalis inter patrem & filium potest consistere.434.nu.50.
Obligatio naturalis. 12.modis tollitur. in gl h 499.nu 60.
Obligatio naturalis tollitur per pactum & iuramentum; sed ciuilis per sent. gl. c. 402.nu.20.
Obligatio quid in tex.401 nu.10.
Obligatio tollitur duodecim modis. in gl. h 499 nu.60.
Obligationum species tres. in gl.a. 401. num.50.
Obliquè conceditur, quod non directo.in fine glo. b. 25.nu.70.
Obsequiales operæ.gl.g. 395.nu.70.
Obsequio solo non præstito reuocari potest donatio.in gl.e 199. num. 40.
Occidere quando liceat furem & latronem.in tex.518.nu.10.
Occupantur mobilia, inuaduntur immobilia.in marg.515.nu.50.
Odio alicuius res quandoque detrahitur ei in gl.d.51.nu 30.
Odiosa sunt statuta ≈ parte fœminarum.in add. 350.nu. 30.
Oeconomus.in gl.h.115 nu 50.
Offendens se, vel lædens, an sit excommunicatus. in postil.14.in prin.
Officium iudicis an sit actio. gl. a.539. nu 20.
Officium iudicis est triplex, uide in ver. &c.
Officium iudicis mercenarium est, quando aliquid expedit propter qđ principaliter non aditur.in casu.424. nu.30.
Officium iudicis nullam præsupponit obligationem. in addit. glos. a. 543. num.30.
Officium suum nemini debet esse damnosum in gl.b.716.nu.70.
Officia iuris sunt diuersa, quia quodam punit.&c.in glo.m.13. nu.40.
Officiarij publici sunt immunes à gabellis.in posti.124.nu.50.
Omnimodo.i generaliter.glo.g 75.nume.20.
Omnimodo quid importet. in postil. 589.nu 50.
Omne & totum pro eodem. in glo. d. 475.nu 60.
Omnis est distributiuum vniuersaliū, totus particularium. in postil. 317. nume 60.
Oneratur quis eatenus, quatenus honoratur.in gl.d.325. nu 40.
Onus cum commodo potest causare honorem, sed honor sine commodo non debet esse causa oneris.in glos.r. 210.nu.70.
qui sentit Onus, sentire debet commodum in glo p.353.nu.60.& in marg. 511.nu.70.
Operas futuras æstimare, difficile est.in glo.e.536 in prin.
Operas obsequiales patronis debent liberti in glo g,395 nu.70.
Operæ liberto impositæ non transeunt ad hæredem extraneum. in margi. 738.nu.40.
Opinio an veritati præferatur. in mar. 257.nu.50.
Opinio est cum dubitatione responsio. in gl.b 25.in prin.
Opinio præfertur ueritati.in glo.c.219. nume.50.
Oportet, id est opportunum est.in gl.a. 3.in prin.
Oppositio.) Terminus datus ad opponendum, censetur datus ad opposita seu excepta probandum.in fi.glos g. 130.nu.60.
Opus laudat magistrum. in glos. b. 7. num.40.
Oraculum, id est, Princeps.in glo. c. 73. nume.50.
Orcinus quis, & unde.in glo g.329. nume.30.
Ordinaria, id est solennis. glos. h.400. nume.10.
Ordinarij serui & uicarij. in text. 295. num.20.in gl.d.716 in prin.
Ordinem literæ sæpe præcedit ordo intellectus.in post. 306.nu 20.
Ordinis prærogatiua.uide in uerbo, prærogatiua.
de Ordine in ordinem, seu de capite in caput, quid in glo.c.& postil.353.in princip.
Ordo librorum iuris. in glos. in casu. 4. nume. 50 & in postil.5.numero 20. & 40.
Ordo peruerti non debet.in glo.k.255. nume.60.
Ordo quandoque id est solennitas glo. m.758.nu.60.
Ordo scripturæ non curatur.glo.s. 440. num.70.
Ordo, seu caput genus est, gradus species, ut unde liberi, &c.est ordo, sed unde liberi primò filij, secundo nepotes, &c.sunt gradus. in postil.353. in prin.
Origo iuris ciuilis.in glo.a.26.nu.50.
Oua sub gallinis & columbis dimittuntur.gl K.778.nu.50.& 60.

P

PActio, id est pactionalis stipulatio. in gl.c. 177.nu.30.
Pactum de non petendo habet tres effectus.in gl.o.740.nu.60.
Pactum legis commissoriæ quid.in postil.170.nu 20.
Pactum nudum quid.in postil.404.nu. 50.& 60.
Pactum uestitur multis modis. glos. s. 404.nume 60.
Pædagogus gl.h.44 in prin.
Paganus unde 225.nu.50.
Pandectæ unde.in gl.y.8.nu.60.
Patres pro filijs, domini pro seruis, an teneantur.563 nu.10.
Parentes strictè sunt superiores in linea masculina.in gl.c.75.in prin.
Parenti an potius sit parendum quàm patriæ.in glo.g.& in marg.18.nume. 40 & 60.
Parricidium quas personas concernit. in gl s.774.nu.60.
pars. Ius idem non est in parte quo ad partem, quod in toto quo ad totum. in gl.n.249.nu.50.
Partes suas interponere dicitur iudex, cum se & officiales suos & milites interponit in glo. s.118.nu 40.
Partiarius & colonus differunt glos. n. 166. nume. 60.in postil.1670.nu.50. & 60.
Particula, id est medietas.in glo.c.471. in prin.
Partus est pars uiscerum matris in gl.c. 295. in prin nec debetur merces pro partu in utero matris uehendæ in postil 167.d.
Partus matrem sequitur quo ad statū, quo ad originem uero patrem. in mar.51.nu.30.& 40.
Partus non semper sequitur uentrem. in gl. d 32.nu 20.
Partus suppositi & adulterij, accusatio, non omnibus conceditur.glo.e 776. in prin.
Parum esset iura condere, nisi, &c. in gl h.3.nu.40.
Parum uel multum quando dicatur relinquitur arbitrio iudicis. in glos. d.343.

d.343.nume.50.
Pater cogitur præstare auctoritatem filio conuento captis pignoribus. in glo.K 434 nu 60
cui Pater est populus, non habet ille patrem. in gl.h.64.nu.60
Pater diuersis temporibus diuersa habuit iura in bonis filij glo. p.210.nume.30.
Pater & filius censentur esse vna persona. 433.nu.30.glo.e.& in glo.h. 276. in prine.
Pater & filius, vnum sunt fictione iuris. in gl.e.357.nu.50
Pater facit testamentum filio impuberi, &.sepulturam eligit.260.nu. 30.& 40. in mar.
Pater filium quatuordecim casibus exhæreditare potest. glo.d.273.nu.40
Pater habet contra tabu.filij emancipati circa in fin. glo. y. 389. nume. 20. & 30.
Honor patri in omni dispositione seruandus est.in postil. 209.nu.30
Pater id est Senator in margine.78.nume 30
Pater olim dabat filium pro noxa, & licitè eum occidebat.glo.m.722.nume 40
Pater per filij corpus magis pene periclitatur quàm ipse filius in text. 722. num.40
Pater potest esse seruus filij.in glo.f 43. num.60
Pater præfertur filijs in dispositione ab soluta, in add 349. nu.10
Pater profectitia adimere potest, non aduentitia.in addit.in glos. s. 211. in princ.
Pater quandoque cogitur emancipare filium cum alapis.in glo. l.78. num. 50.& 60
Pater quibus casibus succedit filio, & quibus non in glo k 81.nu.60
Pater quo iure uenit ad bona filij emā cipati.in gl.e.389.nu 40
Patientia æquipa ratur consensui. in gl. t.82.nu 60
Patrem patris sequitur quo ad originem, familiam, & honores.in postil. & in tex. 31.nu.30
Patris conditio quando prodest patrui. in gl.h.in add.30.nu.10
Patris consilium, & sic maris firmum, matris vero, & sic fœminæ, debile.in marg.& glo p.116.nu.60
Patria potestas consistit in septem. in gl a.53.in prin.
Patria potestas est inæstimabilis. in gl. k.72.in prin.
Patria potestas) Dignitates duodecim liberant à patria potestate. in glos. f. 78.nu.20
Patriæ an potius sit parendum, quàm parenti.in post.18 nu.60
Patricij qui sunt in marg. 22. nu. 60.& in gl g.78.nu.30
Patrimonium.) Quę iam res sunt in patrimonio nostro, quædam extra, quę dam neutrum.in margine. 139. nume 20
Patronus qualiter succedit liberto. in gl K.81.nu 50
Patruus est frater patris, auunculus matris.in tex. 363.nu.20
Patruus patris, est mihi patruus magnus: idem in magno auunculo. in tex.363.nu.50
Paupertas an excuset à tutela.in textu. 125.nu.20
Paupertas prodest.& in gl.k.381.nu.30 dic, Paupertas non prodest, sed fauetur pauperi magis quam diuiti, cum agitur de donatione vel remissione pecuniæ.
Paupertas reddit hominem minus idoneum.in gl.m.114.nu.20
Paupertas sola non excusat à tutela. in text.125.nu.20
Paupertatem detegere durum est glos. K 526.nu.50
Peccata remittuntur peregrinantib. in gl.d.335.nu.20
Peccata secreta minus puniuntur, quā manifesta. in glo.a 580.nu 20
Peccatum non deest in multiloquio. in gl.d 711.nu.50
Peche seciet est à demy pardone.in postil.580.nu.40
Peculatus actio est quinquennalis. in gl l.776.nu.60
Peculij actio, & de in rem verso,&c.gl. l.715.in prin.
Peculium castrense, & quasi castrense. in gl.m 208.nu.70
Peculium est multiplex glo.K.210.nume.40
Peculium est quasi patrimonium filij, uel serui. in glos. d. 563. numero 40
Pecunia consumitur, si expendatur, vel cum alia misceatur. in gl. h 206. nume 20
Pecunia data in sacco non numerata, ut tantundem reddatur, non est mutuum. in glos. a. 405.numer.20. & 30
Pecunia large sumitur pro his quæ consistunt in numero, pondere, & mensura.in gl.b.ibid.nu.30
Pecunia mea cum alia mista extinguitur in glo.a.180.nu 50
Pelagius j. Ponti. Maxi. in vita Iustiniani.
Pelagius in vita Iust.ibid.
Pene seu quasi, id est non.in gl.m. 384. num.40
Pensione non soluta per biennium repellitur emphyteuta Ecclesiæ: priuati verò per triennium.in gl. d 471. nume.30
Percutiatur inuasus primo. in gl.1.760. nume.20
Perduelles.in fi gl.l.318.nu.40
Perduellionis crimen ibidem in eadem gl.nu.50
Peregrinus, id est peregrinans, uel deportatus. in glos. f. 253. numero 60
Periculo eius nihil est, qui nihil habet quod reddat. in postil. 510. nume.50
Periculum rei æstimatæ, cuius est.in gl. h.593.in prin.
Periculum vbi est, ibi debet esse commodum.in gl.d.511. nu 70
Pennde importat similitudinem, sed non omnimodam. in glo. p. 76. nume.40
Periurus in alio seculo punietur. in glo. f 760.in prin.
Periurium facit quem puniri.in glo.m. in add.760.nu 70
Permutatio duas parit Actiones.in glo. m.462. nu 60
Quando nascatur actio ex permutatione. in gl.b.593.nu.10
Permittuntur quædam in ultima uoluntate, quæ non inter viuos.in mar. 59.nume 20
Perperam positum, id est contra ius. in gl.m 7.nu.60
Perpetuo. in textu.& postill.735.nu.10
Perpetuo multis modis capitur in glo. d.415.nu.50
Perpetuo, id est donec uiuat quis. ibidem.
Perpetuum multipliciter dicitur glos. o 176.nu.50
Perferre, i. renunciare, seu denunciare. in gl. l 496.nu.50
Personæ alienarum rerum gubernationem habentes. glos. e. 832. in principio.
Personæ quędam nec sui iuris sunt, nec alieni.48.nu 20.in gl.K.
Pertinet.) Nec ad rem pertinet, id est non obstat his quæ diximus. in gl.s. 148.nu.70
quod Pessimum est exemplo, tollendum est.in tex.201.nu 30
Petitio hæreditatis est realis, & personalis gl.1.750 nu 30
Peto quod habeo, in quatuor casib. in gl.b 287 nu.40
Philosophorum auctoritates sunt allegandæ in gl.h.& in tex.462. in prin. & nu.10
Philosophorum auctoritates quandoque red arguuntur. in glo.h.ibidem, num.10
Pictura ornat materiam in fi. glo. o. in add.161.nu.60
Pictura pretiosior est scriptura gl.t.164. num.50
Pietas quid.269.nu.60
Pietatis causa maior est, quàm indebiti.in post.489 nu.40
Pietatis intuitu cum quid datur, cui censetur dari.in tex 490 nu.10
Pignora quando potest vendere creditor.in gl y 204 nu.60
Pigneratitia actio. 592. numero 50. in glo e.
Pignori potius incumbendum, quàm in personam agendum. in text. 510. nume 10
Pignus & dominium nequeunt concurrere.in post. 169 nu 60
Pignus, & hypotheca differunt.in text. 560 in prin.
Placitum Principis est constitutio. in tex 23.nu.30
Plebiscitum quid sit.in tex. 22 nu.10
Plena cautio, & plenior quæ sit.in gl.d. 447.nu.20
Plena proprietas constat ex nuda proprietate & usufructu in glo. p. 790. num 40
Plena pubertas quando dicitur. in tex. 71.nu.10
Pluralis locutio pro singulari.& econtra ponitur.in gl.d 28.nu.60
Pluralis oratio quandoque trahitur ad singularem.in gl h.514.nu 20
Plures & multi differunt. in postil. 30. num.70
Plures quando loco unius computantur. in glo i.122.nu.50 & 60
Plures rationes præualent uni, non si una sit melior pluribus. in gl. o. 68. nume. 50
Segnius expediunt commissa negotia plures.in gl.a.117.nu.70
Plus esse quis non potest, quàm filius. in gl.l.68.nu.30
Plus petitur quatuor modis. in textu. 602 nu 20
Plus ualet quod est in opinione, quàm quod est in re.in gl.c.219.nu.50

Pœna arbitraria ad mortem extenditur. gloss. K. & in addit. 532. nume. 10
Pœna capitis id est, status. in gl. e. 127. nume. 60
Pœna conuentionalis & legalis differunt. 577. nu. 50. & 60. in postil. & in fi gl. i. 585. nu. 20
Pœna ex pacto peti non potest glo. a. 443. in prin.
In Pœnalibus an sit extensio de similibus ad similia. in addit. glo. a. 581. num. 50
Pœna maior maiori delicto debetur. glo. k. 776. in prin.
Pœna malos terrere debet. in tex. 744. num. 50
Pœna minor iniuncta à lege, an tollatur per maiorem inductam ab alia lege. in postil. sub. *515. nu. 20
Pœna prætoria, & conuentionalis, differunt. 442. nume. 70. in fine glo. k. 577. nume. 50. in fine glo. i. 585. nume. 20
Pœnalis actio dicitur tribus modis in glo. d. 577. nu. 70
Pœnarum genera septem. in glo. h. 3. nume. 40
Pœnæ diuersificantur ex personarum diuersitate. in gl. i. 775. nu. 60
Pœnæ in criminalibus sunt ordinariæ, & extraordinariæ. glo. h. 778. nume. 30
Pœnæ sunt restringendæ. Ibid. in fin. in glo. f. in prin.
Pœnitere non potest, qui semel cōsensit. in glo. p. 144. in princip. & nume. 10
Pondus quid. in fin. glo. p. 249. nume. 20. & in annota. ad §. & si plures. gl. b. 251. nu. 50.
Populi quidam legibus, quidam moribus, quidam neutro tenetur. in gl. b. 17 num 70
Populus constat decem hominibus. in postil. 667. nu. 10
Populus potest facere legem municipalem, id est. particularem. in postil. sub lit. d. 23. nu. 60
Portans frumentum extra prouinciam, non incidit in pœnam statuti: Si quis portauerit, &c. in postil. sub * 47. nume. 20
Possidentis conditio quandoque est deterior quàm petentis. glos. s. 164. in princ.
Possidere commodius est, quàm petere. in tex 753. nu. 40
Possidere dolo desinens, tenetur ad exhibendum. in glo. K. 206. nume. 40
Possidere pro hærede, & pro possessore quis dicatur. in textu. 752. nume. 20
Possessio diutina, quæ. 193. nume. 20. & 30
Possessio hæredis & defuncti an sit eadem. in glo. a. in add. 243. nu. 50
Possessio id est præscriptio. in gl. z. 212. nume. 30
Possessio non est propriè de mobilibus gl. n. 754. nu. 30
Possessio potest peti sine interdictis. in gl. l. 162. nu. 70
quis dicatur esse in Possessione piscandi, vel molendinum habendi, vel huiusmodi. in casu. 140. nu 50. & ibi. in gl. b. nu. 70
Possessio sæpè transfertur, licèt res non apprehendatur, in additio. gl. g. 171. nume. 70
Possessio sola dominium non quærit. in gl. n. 214. nu. 30
Possessio vna cum alia continuatur. in gl. e. 337. nu. 40
Possessio vnde dicitur. glo. n 744. nume. 40
Possessionem possessus non quærit gl. a. 213. in prin.
Possessionis causa quando mutatur. in fi gl. n. 192. nu. 60
Possessor clandestinus naturaliter possidet, deiectus ciuiliter. glo. t. 755. nume. 30
Possessor malæ fidei quo iure tenetur restituere fructus. glo. c. 765. nu. 50
pro Possessore possidere quis dicatur. in tex. 753. nu. 20
Possessori an competat actio. in glo. e. 54 nu. 30.
Possessorium maximas lites generat. in gl. i. 753. nu. 50
Positio, id est species. in glo. r. 14. nume. 30
Positionibus responderi debet sine plica. in gl. e. in add. 13. nu. 10
pro Positiuo quandoq; ponitur superlatiuus. in gl. i. 472. nu. 40
Possum, id est debeo. glo. s. 732. nume. 50
Posteriores leges per priores intelliguntur, in fi gl. q. 730. nu. 70
Posthumi loco existens differt à vero. in gl. q 238. nu. 60.
Posthumorum in loco qui sint. in tex. 239. nu. 10
Posthumus dupliciter dicitur. in glo. a. 337. nu. 10
Posthumus quando non habetur pro iam nato. in gl. t. 86. nu. 60
Posthumi hodie exhæredari non possunt. in gl. e. 237. nu 10
Posthumi quidam naturales, quidam ciuiles. in glo. o. & in postil. 256. nume. 60
Postliminium & lex Cornelia differūt. in gl. l. 233. nu 50
Postliminium quid. in glo. e. 79. nume. 60
Postulare quid. in gl g 45. nu. 10
Potest verbum quandoque intelligatur cum effectu. in fine glo. p. 406. nume 60
Potestas.) Franci non habent liberos in potestate in gl. b 53. nu. 40
Potestas multis modis capitur. in gl. d. 553. nu. 60
natus ex concubina, & incestuosus, nō sunt in Potestate. in glo. c. 53. nume 50
Potestas quinque modis sumitur. in glo. l 48. nu 40
Potestas tutoris alia est quā patris, vel domini. in postil. 85. nu. 10
verbum In Potestate, latè patet in post. 221. num. 40
Potestate alium contingere, tribus modis quis dicitur. in glos. b. 221. nume. 20
Potestatis dominicæ effectus multiplex. in gl. d. 49. nu. 40
Potius aduerbium. in glo. g. 152. nume. 60
Præ in compositione quandoque abūdat. in gl k. 294. nu. 20
Præbenda) Duo prouisi de eadem Præbenda per Papam, simul admittuntur, paulo ante glo. d. in add. glo. c. 252. in prin.
Prædia stipendiaria. gl. c. 169. nu. 10
Prædia tributaria glo. f. ibid.
ex Præfationis qualitate colligitur causa finalis ipsius dispositionis. in fin. gl. t. 267. in prin.
repetita censentur in contractibus, quæ dicta sunt in Præfationibus. in gl. q. 414. nu 40
Præfectus & Prætor, differunt: hic ciuilia, ille criminalia cognoscit negotia. item hic Romæ tantùm, ille ad centum miliaria ius dicit. in glo. r 103. nu. 60
Præiudicare. vide in verbo, Confitens delictum.
Præiudicialis actio dicitur, quod præiudicet alijs actionibus. 570. in prin. & 571. nu. 30. iuxta ipsam literam.
Prælegare, id est legare. in glo. 294 nume. 20
Prælato mortuo quæritur chrisma à vicinis Episcopis. in postil. 77. numero 60
Prælatus accusatus suspectus an debeat administrare gl. i. 136 nu. 60
Prælatus alienans rem ecclesiæ eadem prælatura durante eam repetere potest. in gl. m. 203. nu. 60
Præponi propriè dicitur, quando aliud sequitur: impropriè, si nihil sequitur. in postil. 353. nu 50
Prærogatiua ordinis.) Dispositio absoluta debet intelligi secundum ordinis prærogatiuam: vt si legetur aliquid Titio & filijs, præfertur pater quoad viuit. in glo. b. in add. 349. nu. 10. & 20
Præscribit hæres cum mala fide. glo. s. 193. nu. 50.
Præscriptio est longæ possessionis effectus, in gl. n. 212 nu. 30
Præscriptio est odiosa. in glo. s. 186. nume. 30
In Præscriptione quæritur de momento ad momentum. ibid.
Præscriptis verbis agitur tripliciter. gl. c. 469. in prin.
Præscriptione an quæratur dominium, sicut vsucapione. in glo. z. 186. nume. 40
Præsens. in gl. g. 732. nu. 50
Præsens capitaliter damnatus fit seruus, non absens. in gl b. 77 nu. 30
Præsens, id est degens in eadem prouincia. in gl. u. 186. num. 40
Præsenti.) in Præsenti. in textu glo. d. num. 40
Præsidis nomen generale. in gl. d. 113. nume. 30
Præsumitur quis bonus vel malus pluribus actibus, non vnico. in post. sub lit. 7. nu. 30
Præsumptio ex varijs sumitur cir. fi. gl. a. 7. nu. 40
Præterire liberos in testamento, est eos nec instituere, nec exhæredare. in tex. 235. nu. 10
Præteriti liberi habent duo remedia testamenti impugnandi. in textu 338. nu. 50
Præteriti temporis uerba sunt abnegatiua pſentis. 61. nu. 10. in postil. quandoque non. 159. nu. 10
Præteritio an habeatur pro exhæredatione. in tex. & in glo. m. 231. nu. 50. 60. & 70.
Præteritum perfectū subiunctiui quando non potest uerificari in præterito, trahitur ad futurum. in post. 220. nume. 50

Præte-

Præteritus committit edictum instituto hærede in glo.K.243.nu.50.
Prætexta quid. in glo.n 256 nu. 60.
Prætor an permittant mentiri. in glos. z.550. nume. 70. & in glos. h.554. nume 60.
Prætor ex bono & æquo ius angustum dilatauit. in textu. 388. nume. 30.
Prætor plus punit, quàm lex duodecim tabu. in gl.b 505. in prin.
Prætores hodie sunt Præsides prouinciarum. in addit glo.b.24 nu 60.
Prætoriæ pœnales sunt annales glos.e. 735. num.50.
Prætoriæ rei persecutoriæ sunt perpetuæ. in gl.e.ibid.
Prætorio iure non fit hæres, nec desinit. in gl.q.359. in prin.
Precaria possessio. glo.t.755.nu.40.
Preces.) Frustra precibus impetrat, &c. in verbo Frustra.
Pretiosius quando cedit viliori. in addit.glo.a.154 nume.40. in marg.155. nume.70.
Presbyteri salarium pro missa celebrata qualiter petitur. in postil. sub.* 483.nu 60.
Primo testamento præfertur secundũ, secus in sententia in glo.a.265.num. 30.& 40.
Princeps faciendo gratiam alieni, non tollit ius pœnæ quæsitæ parti: sic consensus partis ipsius non tollit ius quæsitum fisco. in postil. 499. nume.40.
Princeps legibus viuere vult. in tex. & in glo:k 269.nu 30
Princeps potest esse iudex in causa propria. in postil.257.nu.30
Princeps strictè loquendo idem est quod Imperator. in gl.f.3 nu 30
Principi æquiparantur Senatores. in gl. o.76 nu.20
Principis interest subditos habere locupletes. in glo.d. 51. nume. 10. & 20.
Principis non omnis voluntas. est lex. in gl.e 23 nu.40
Principis epistola legem facit. in tex. 23.nume.40.
Principium bonum, melius medium, sequitur & optimus finis. glos. a. 1. nume.30
Principum beneficia sunt extendenda. in gl.b.73. in prin.
Principale si non tenet, nec accessorium. hæc regula quandoque fallit in post.320.nu.30
Principali cassato, cassatur quod inde sequitur. in gl.p 244 nu 70
Priuata scriptura, vide in verbo, Scriptura priuata.
Priuati scriptura facit fidem contra eum. in glo.b. in addit. 453.nu. 10. & 20
Priuata crimina & extraordinaria, quę sunt. in margi.3.nu.60
Priuatæ voci præfertur publica. in post. 246. in prin.
Priuati quod interest principaliter, interest secundario Reipub. in glo.L.51. nume 20
Priuata scriptura facit fidem si habet subscriptionem trium testium. in ad. glo.b 453.nu 20
Priuatorum pactio, ius publicum non tollit in marg.493 nu 50
Priuatus quandoque stipulatur pro alio. in postil.397.nu.70
Priuignus quis. in glo.t.62.nu 20
Priuilegio militum non gaudet miles sine lex signus. in add glo.rub. 223. nume 70
Priuilegio non gaudet miles extra expeditionem in glos. i. 241. numero 40
Priuilegium litis ordinatonem respiciens vni concessum, transit ad aduersarium; secus si decisionem. in ad dit gl.q 20?.nu.60
Probatio per iuramentum, non est legitima. in additio glos e. 589. nume.70
Proconsulis Legatus duo habet specialia in glo.d.133.nu.40
Procreatio sobolis, simile maris & fœminæ officium requirit. in gl. a 241. in prin.
Procurator est duplex. glo. n. 44. nume. 30
Procurator. in gl.h.115.nu.50
Procurator ad negotia, & lites, differũt: quia hic vigintiquinque, ille 17. annum attingere debet. in glos. a.44. nume.30
Procurator agens præsente domino & confirmante, non potest repelli defectu mandati. in addit. glos. c. 731. num .50
Procuratos esse potest infamis: non aduocatus. in casu.745.nu.30
Procurator fisci quis. in glos. b. 123. nume.50
Procurator non admittitur vbi agitur de pœna corporis, neque agendo, neque defendendo. in postil. 532. nume. 20
Procurator onus, aduocatus lucrum habet. gl.d.745.nu.60
Procurator rei siue interueniat ante litis contestationem, siue post, debet satisdare. glos. i. 733. nume. 30. & 40
Procuratores satisdant, non partes. gl.s. 732.num 40
Procuratoris & aduocati officium spõtaneum gl.s.272.nu.10
Procuratoris inuentio in textu. 726. nume.30
Procuratoris officium quibusdam interdicitur ibid.d.
Prodere & proditus, quid. in gl.e.145. nume.40
Prodigus, largus, & auarus, differunt. in gl.l.232.nu.30
Prodigus quomodo declaratur quis. ibidem in glos. m. in additio. 232. nu.50
Prodita actio, id est data in glo.K. nume.70
Prognatus & ab nepos idem glo.i.334. nume 60
Prohibitum directò, prohibetur per obliquum in gl.p.244.nu 60
Promissor an statim conueniri possit. gl.f.446.nu 40
Promittitur licitè quandoque factum alienum, quandoque non. in glos.q. 430 nu.40
Promitto decem aureos annuos, & singulis annis, differunt. glo.a. 415. nu. 40. in gl.e 445.nu.70
Promissum hoc anno. quando solui debet. ibid
Promulgatio quid glo.a.5. in prin.
Propensus. due magnus: in gl. m. 134. nume.60.
Probior sobrinus cum filius patrui magni, vel amitæ magnæ: idem de propiore sobrina. in addit. glos. k. 364. nume 30
Propria causa quæ dicatur. in mar. sub* 222.nu.40
Propriè & impropriè poni potest verbum semel positum. glo.i.314 num. 30.& 40
Propulsare violentiam an & qualiter licet. in gl.s.19.nu.50
Propulsio iniuriæ simplex est de iure naturali. sed cum moderamine est de iure gentium. in addit glo.e. ibid. nume.?o
Propulsio iniuriæ tria requirit. ibid.
Protestari non tenetur hæres quando facit actum pium non vt hæres. in postil.279.nu.40
Protestatio an & quando requiratur in hærede faciente actum hæredis, quod scilicet non facit vt hæres. in gl.b ibid nu.10
Proturelæ actio gl. m.486.nu 40. & in gl.a.592 nu 40
Prouocatio ad iram facit ut beneficiũ possit à prouocato reuocari. in glo.h. 69.nu.70
Prouocans patrem ad iram, potest exhæredari. in gl h.ibid.
Proximitas, id est cognatio. in glo.k.& in gl.b.377. in prin.
Proximus dicitur, quem nemo sequit. in post.356.nu.50
Proximus pubertati. glos. f. 436. nume.10
Proximus pubertati dicitur quis à decimo anno & dimidio. in glo.n.512. nume.70
Proximus quandoque infra respicit, quandoque supra. in glos. f. 436. nume. 10
Prudentes quandoque contra beneuolentiam, id est æquitatem faciunt. in tex.299.nu 30.& 40
Pubes quo ad testamenta & tutelas dicitur maior quatuordecim annis: quo ad matrimonium autem quam primum coire potest, &c. in gl.h.60. nume 20
Pubes fieri, id est uenire in suam tutelam. in tex.259.nu 10
Pubertas plena dicitur in decimo octauo anno. in tex.71.nu.10
Publica uox præfert priuatæ. in post. 246 in prin.
Publica iudicia dicuntur quasi populica. in gl.d 771.nu 70
Publica iudicia differunt à ciuilibus in gl.rub.770.nu 50
Publica utilitas quandoque facit ne audiatur uolens reddere alienũ, &c. in gl g.159.nu.60
Publiciana ut detur, quinque sunt necessaria. in glo.z.551.nu 30
Publicum dicitur quasi populicum. in gl.K.134. nume. 50. & in glo.i. 139. nume.50
Publicum & commune differunt. gl.n. 141.nu.50
Publicè. i. publica auctoritate. in glos.e. 25. in prin.
Pudicitiæ fauor maximus. in tex.722. nume.50
Pueri aliter docendi, atque prouecti. in gl.a.5.155. in prin.
Pulsari & uerberari differunt: hoc cum dolore, illud sine dolore, in gl.s.530. nume.70.
Punctus in soluta oratione habet uim copulæ & in postil. sub lite. h. 12. nume.30

Punitur quis ex mora & procrastinatio ne.in glo.k.580.nu.70.
Punitur quis in quo peccauit.in glo.a. 233.in prin.
Pupillam tutor vxorem ducere nõ potest in glo.b 63.nu.40.
Pupilli an soluere possint. glo. f. 207. nume.40.
Pupilli reditus omnes non debent in eius alimentis expendi. in gl.d.137. nume.10.
Pupillis bona sua non committuntur, vt sint rata quæ per eos fiunt, quia restituuntur. in glo.e. 113. nume.20.
Pupillus an sine tutoris auctoritate possit esse in iudicio ciuili vel criminali,&c.in glo.d.107.nu.40.
Pupillus conueniens tutorem, præfertur cæteris creditoribus: secus si iudicem. in si glo. d. in additio. 119. nume.70.
Pupillus doli capax tenetur depositi.in glo.k.106.nu 40.
Pupillus etiam actor cogitur accipere curatorem in litem. in textu. 113. nume. 10.
Pupillus ex contractu obligatur quando factus est locupletior.in gl.l.106. nume.40.
Pupillus factus locupletior tenetur ex mutuo.in gl.c.407.nu.30.
Pupillus in duob. casib. obligatur sine tutoris auctoritate.in glo.b. 106.nume.20.
Pupillus in quatuor casibus potest esse in iudicio sine auctoritate tutoris. in glo.d.107.nu.40.
Pupillus in tribus locis potest tutorem petere.in gl.l.103.nu.70.
Pupillus potest habere curatorem. in tex.108 nu.20.
Pupillus qualiter ex mutuo teneatur. in glo.c.407.nu.10.
Pupillus quis glo.a.110.nu.40.
Pupillare testamentum,pars,est paterni testamenti. in tex.252.nu.30.
Potest quis esse testis de eo quod vidit in pupillari ætate.in gl.b.218.nu.60.
Purpura tripliciter apponitur vestimẽto 351.nu.30.
Purus locus est non sacer, nec sanctus, nec religiosus in glo.k.143.nu. 60.
Putator.in glo.a 519.nu.60.

Q

QVæstor & exquæstor dicitur tripliciter.in glo q 6.nu.40.
Quæstus.) Bona ex quæstu sunt, quæ veniunt ex empt.vend.loca.conduc. in postil 474.nu.10.
Quæstus,id est prouẽtus lucrum.in glo. n.712.nu 60.
Quale,id est quod quandoque.in glo.l. 158.nu.40.
Qualitas, id est bonitas. in glo. g. 405. num.40.
Quantitas non potest perire. in postil. 294. nu.50.
Quanti plurimi res æstimatur non ex affectione singulorũ, sed ex comuni æstimatione.in gl.f.517.nu.50.
Quantum interdum sumitur,p quot. in glo.i.254.nu.60.
Quarta est multiplex. in glos. c. 319. num 40.
Quarta relinquitur multis modis. 272. num 30.
Quasi stat similitudinariè, nõ affirmatiuè.in glo.z.551 nu.20.
Quamuis quandoq; ponit correctiuè, qñque aduersatiuè.in casu.§. similiter.126.nu.40.
Querela datur emancipatis. in gl.f.241 nume.30.
Querela inofficiosi quandoq; continet contratab.in gl.n.382.nu.40.
Queri potest, id est querimonia proponi in.gl.l.454.nu.10.
Qui vadit planè.vadit sanè.in glo l.18. nume.30.
Quirinus vnde.glo.s.18.nu.70.
Quis & quæ substantiam notant.gl. b. 443.nume.20.
Quodammodo notat inproprietatem in postil.260.nu.20.
Quod differtur, non aufertur.arg.pro & contra.in gl.e.329.nu.10.
Quondam dictio, qualiter sumitur. in glo r.40.nu 60.
Quotcunque.in gl.p 249. nu.60.
Quotidie quæ versantur, magis attendi debent.in post.sub li.b.9.nu.60

R

RApina & furtum non numerãtur inter casus fortuitos.glo q. 550. nume.40.
Raptor & fur differunt in glos. k. 514. nume.30.
Raptor in minus tenetur,quã fur manifestus.ibid.in glo.h.
Raptor qua actione tenetur.glo.d.514. in prin.
Rarò)Etiam ad rarò cõtingentia ada praturius.in gl g.152.nu.60.
Rata pars hæreditatis vel quarta, idest virilis portio:in tex.272.nu.50.
Ratio eadem per omnia vbi est,ibi idẽ ius statui debet:secus si non per omnia.in gl.r.76.nu.50. & in glo.a.713. in prin.
non fit Ratione quandoq;,quod æquitate.in gl.e.111.nu.50.
Rationes plures præualent vni nisi vna sit melior pluribus.in glos.o. 68. nume. 50.
Realis actio directa non hæret ossibus. in add gl.l.298 nu.50.
Rebus non verbis lex imponitur. in fi. gl.d.453 nu.50.
Recedendum non est à significatione verborum,nisi testatorem aliud sensisse certum sit in glo. n. 114 nume. o.
Rectè iustitia denotat,rite solennitatẽ. in post. sub.*.239.nu 40.
Recusanti iudicem sufficit allegare suspicionem sine aliqua causa de iure ciuili.sed de iure canonico debet eã inserti & probari coram arbitris com muniter eligendis. in addi. glos. e. 321.nu.10.
Reddere volens alienum, quandoque non auditur.in glo.g 159. nu.60.
Redimens aliquem ab hostib.etiã infidelibus, potest eum retinere pro pignore.720.nu.50.& 60.
Rhegino monachus. in vita Iusti.
Relatiuum quis, quandoque stat declaratiuè.in glo a 541.nu 40.
Relegare, seu deportare qui possunt 76.glo o in prin.
Relegatus & deportatus differunt.
Religio,pietas est in Deum.in gl.g. 18. nume.40.
Religiosum locum quæ corporis pars faciat.in glo.i.143.nu.60.
Religiosus quis fit per leges in glo. k. 3. nume.50.
Religiosus locus non fit sine auctoritate Episcopi.in gl.c.142.nu.70.
Relinquere spectat ad vltimam voluntatem & morientis tantum.in gl. e. 46.in prin.
Relinquo verbum,an importet institutionem, legatum vel fideicommissum in glo.k in addit.226.nu.60.
Reliqua non comprehendit remissio redditionis rationum,nec latam culpam,nec dolum.in addit.glo.g.298. nume. 20.
Reliqua reddere.in tex & in glo.c.298. nume.10.
Remissio iniuriarum in foro pœnitent. an tollat actionem ex maleficio. in post.740.nu.60.& 70.
Renunciare iuri suo quandoque quis non potest.in gl.n 203.nu.60.
Repetere alienatum quãdoq; licet.ibi. in glo.m.
Repeti indebitè solutum quandoq; nõ potest.in tex.407 nu.10.
Repetita creduntur in contractib.quæ in præfationibus dicta sunt.in gl. g. 434.nu 40.
Repetita dicuntur, quæ in præfationibus dicta sunt,nisi repetitio inducat vitium.in gl.K 523.nu.30.
Repetitio non competit turpiter danti in gl.n.65.in prin.
Repudiare hæreditatem.in glos.i 277. nume.60.
Repugnantia an admittantur. in gl.t. 308.nu.50.
Res.)Ex re.strictè immediatam rẽ notar:large,i.propter rem.in glo.d.209 num.10.
Res generaliter quandoque stat. in gl. o.541.nu.50.
Res,id est imperium.in glo.c. 14. nume.50.
Res, id est species. in glos.g. 287. nume 60.
Res incorporales quasi possidentur.gl. b.749 in prin.
Rei appellatione quandoq; continetur factum.in gl.d.402 nu 40.
Rei vindicatio & furti condictio differunt.in gl.c 573 nu.40.
Rei vindicatio quæ datur legatariis,nõ est ex quasi contractu.in glo g 487. num.50.
Rerum diuisiones quot. glos. d. 173. nume 40.
Rescissum fit testamentum per querelam contra tabul. in glos.e.334. nume. 50.
Resignare testamentem, id est sigilla aperire & remouere. in glos g. 228. num. 60.
Resipiscere,id est compos mentis fieri. in gl.n.259.nu 50.
Restituere non tenetur indebitè accipiens in certis casib.gl.q 406.nu. 60.
Restituere verbum, largè sumitur. in glo.c.
Restitui res deteriorata non dicitur. in glo.k.408.nu.50.
Restituo uerbum generale est,& differt ab indulgendo. in glo. t. 76. nume.70.
Restitutionem non indulget euentus damni,sed inconsulta facilitas. in postil.278.in prin.
Restitutionis beneficium tollit iuramẽtum interpositum.ibid.
Restringitur uerbum generale ad id quod

quod Rei aptius est.in glo.i.263.nume.40
Retinere quinternos potest scriptor ni si ei satisfiat.in postil.163.nu.20
Retineri potest res alienata in fraudem soluendo creditori. glos. d. 558.nume.10
Retro Principes. i. antecessores ex eadem patria in gl.n.198.nu.60
Reus promittendi. in casu.420. nu.50
Reus promittendi, est reus debendi. in post 419.nu.30
Reus stipulandi, est reus credendi.ibid. num.20
Rei debendi in solidum non possunt conueniri,nisi alter sit absens,aut sit inops.in gl.b.421.nu.40
Reorum debendi & credendi constitutio an per interuallum impediatur in glo.e.in add.420.num.10
Reo si denuncietur vt soluat antequã conueniatur, hoc de vrbanitate est, non necessitate. in glos.i.574.nu 70
Ritè solennitatem denotat, rectè institiam.in postil.sub.*239.nu.40
Rogatio, iussum, & mandatum differunt in postil.498.nu.30
Roma caput mundi.in glo.m.733.nume.60
Roma est communis patria. in glos.a. 129.in prin.
Roma, vrbs, ciuitas, & patria differunt. in glo.c 122.num.10
Romanum ciuem fieri quid. in glos.s. 384.nu.70
Romanus ciuis,idest liber homo.in gl. s.54.num 50.& in glo.c.217.in prin.
Romanum ius qualiter intelligitur. in glos q.18.nume.70. & glos.c.19. nume.10
Rubrica potest allegari,si continet orationem perfectam, vt quod quisque iuris in alium,&c.in postil.1.in prin.
Rubrica quandoque est generalior nigro.in gl.q.nu.60
Ruinis non est deformanda ciuitas. in gl.g.560.nu.30
Rumpi quando dicatur testamentum. in tex.264.nu.30
Rumpitur quod plus valet,per id quod minus.265.nu.50
Rumpitur testamentum per duo. in marg & gl.c.334 nu.40
Ruptum dicitur quoquo modo corruptum seu deterioratum. in tex.523. num.30
Rusticitas sancta omnia palam habet. in glo.b.559.nu.60
Rusticus.) Quædam scimus per rusticos.in glo.e.151.nu.50

S

Sacer esse locus definit dupliciter.in gl g.143.nu 40
Sacer locus quis dicitur.in tex.143.nume.20
Sacræ rei venditio valet inter ignorantes gl.m.428.num 70
Sacræ res tribus casibus possunt alienati.in glo.e.143.nu 20
Salaria magistrorum sunt soluenda. in gl.h.89 nu.50
Salarium aduocati & procuratoris, & presbyteri pro missis celebrandis, qualiter petitur. in postil.483. nume.60
Salarium interueniens in mandato,an peti possit, & qua actione. in glos.d. 482.nu.20
Salua rerum substantia, quid. in glos.l. 178.num.10
Sanctiones quid significent. in glos.u. 144.nu 50
Sanctissima res est iuris ciuilis sapientia, nec pretio nummario æstimanda.in gl.d.18.nu.20
Sanguini debetur honor. in gl.l.394.in princ.
Sapiens melioris est conditionis,quàm stultus.in gl.126.nu.50
Sarcinator.in glo k 468.nu.20.& in gl. h.483.nu.60
Satisdare, est promissionem per fideiussores facere glo.h.729.nu.50
Satisdare non tenentur curatores testamentarij.in gl.p.116.nu 60
Satisdatio à quibus tutoribus danda est.ibid.
Satisdatio de legato soluendo potest remitti à testatore, sed non de utendo fruendo arbitrio boni uiri. in marg. 380.num 30
Satisdatio duplex ab actore exigitur.in gl.h 729.nu.50
Satisdatio iudicio sisti, an possit sub pœna fieri.in gl.l.730.in prin.
Satisdatio iudicatum solui quid.in tex. 728.num.30
Scandalum timendum est.in mar.148. num.10
Scholaris absens à studio per quinquennium. perdit priuilegium. in postil. 227.nu.50
Scholaris moriens uel discedens, an possit substituere.in glos.m.472.nume 60
Scholaris non gaudet Senatuscon. Maced in gl.k.717.nu 70
Scholarem licet modicè sine causa verberare.in gl.g 50 nu.30
Scientia certa Papæ facit,vt duo prouisi de eadem præbenda, simul admittantur.glos.e in additio.252.in principio.
Scientiæ triuiales excusant tutores. in gl.a.129.in prin.
Scimus tantùm ea quæ sunt, quæ non sunt nescimus.in glos.f 257 nu 60
Scimus uera,non falsa.ibid.
Scire an præsumatur quis in dubio aliquid,vel ignorare. in glos f.130.nume.40
Scire est ueritatem uisu perceptam mẽte tenere in tex.iuncta glo.e.366.nu. 10.& 30.
Scire factum suum quisque debet. in gl.e.294.nu.60
Scire iura omnes tenentur,exceptis fœmina, pupillo, & milite.in gl.g.136. num.50
Quod nemo Scit,penè non fit. in post. 550.nu.40
Scribentis falsitas, solennitas uel error probatur per testes in postil.452.nume 10
in Scriptis & sedendo ferenda est sententia.in marg 764.nu.20
Scriptor mercenarius potest retinere quinternos,si ei non satisfiat.in post. 163.num.20
Scriptura non est necessaria ad substantiam legis, sed ad probationem. in add.gl.b.22.in prin.
Scriptura præconizata facit fidem apud omnes.gl.a.33.in prin.
Scriptura priuata pro scribente non valet, sed contra eum ualet, si est cum causa.in gl.p.438.nu.40
Scriptura priuati facit fidem contra scribentem.in add gl.e.453.num.20
Scriptura priuata facit semiplenam probationem.ibid.& in gl.d.
Scripturæ an semper standum sit. 438. num.40
Scripturæ ordo an seruandus sit,pro & & contra.in gl.e.106.nu.10
Scripturæ ordinem sequi,& spernere testatoris voluntatem, inciuile est. ibidem in tex.
Scripturæ publicæ uel priuatæ an & quando stetur.in gl.c.451.nu.40
Secreta animi indicant exteriora. in gl. e.149 nu.20
Secreta peccata minus puniuntur, quã manifesta.in glo.a.580.nu 20
Secundum imaginem, id est imaginariè & intellectualiter. in glos z. 491. in prin.
Secundum sumitur multipliciter. in gl. e 402.nu.50
Sedere non tenetur iudex in actu uoluntariæ iurisdictionis.in postil.36 in princ.
Semel quod est, semper erit : quod est uerum in immutabilibus uel natura uel iure. in gloss. c. 317. numero 50
Semestre quid.glo.a.123.nu.50
Seminauit si quis semine meo in fundo alieno, agam contra dominum fundi.in gl.l.162.nu.70
Semper,i.sine intermissione temporis. in gl.a 743.nu.10
Semper erit. quod semel est : quod uerum est in immutabilibus uel natura, uel iure. in gloss. c.317. numero 50
Senatores æquiparantur Principi.in gl. o 76 nu.20
Senator potest restituere ad statum, ut Princeps.in gl.s.ibid.num.60
Senatusconsultum Trebellianum unde.in glo.f.317 num.60
Sententia an sit statim executioni mãdanda, & in quibus casibus differtur eius executio. gloss.d.765.numero 70
Sententia certa non potest ferri in reb. incertis.in postil 147.nu.30.& 40
Sententia die præfixa debet ferri sentiam altera partium absente.in gl.n. 414.nu.40
Sententia est de iure ciuili.in marg.742 num.10
Sententia est firma & indubitata respõsio.in gl.a 25.in prin.
Sententia,& secundum decretũ, transferunt domininm.glo.g.770.in principio.
in Sententia allegationes sunt repetendæ.in gl.h.322 nu 60
in Sententia debet causa exprimi.in gl. i.134.nu 10
Sententia in scriptis ferenda est. in glo. q.600 nu.60
Sententia iudicis præsumitur solenniter lata.in post.452.nu.10
Sententia non potest esse semper certa.in gl.u.600.nu.40
Sententia prima præfertur secundæ,secus in testamento.in gl.a.nu.40
Sententia sedendo & in scriptis ferenda est.gl f.764.nu.30 & 40
Sententia si geminetur,ex qua agetur. 265.nu.40
Sententia super actione famosa,an semper infamet gl.g.762.nu.40
Separationem bonorum impetrare qs potest.in glo.o.274.nu.60

Septies in die cadit iustus in glo.a 12. nume.20
Sermonē cōceptum quis retinere potest? q.d. nullus. in gl.o.738. nu.60
Serui libertatem consequuntur nouē modis. gl.o.38. nu.30. & 40
Serui nō habent cognationem quo ad ius succedendi, sed bene quo ad ius matrimonij. in gl y.63. nu.70
Seruire per substitutum potest quis cū non requiritur industria personæ. in gl.g 179. nu.50
Seruit nemini sua res. in glo.h.177. numero 70
Seruitus est de iure gētiū origine. & de iure ciuili formatiōe. ī gl.b.20. n.50
Seruitutes personales possūt alienari, non prædiales. in postil.183. nu.10
Seruitutes sunt in bonis nostris. in gl. e.139. nu.30
Seruitutis ratione aliqua fiūt, quæ aliàs nos fierent. in gl.f.128. nu.40
Seruiana actio in gl.i.559. nu.50.
Seruitutum genera sunt tria. in glo.z. 174. nu.60
Seruo inuito dominus non quęrit hęreditatem delatam. in gl.h.246. n.60
Seruo legatum relinqui potest in gl. q.211. nu.40
Seruo quandoque datur tutor in gl.b. 85. nu 30
Seruorum status diuersus rēdit eodē. in tex. & in gl.n. nu 30. & 60
Seruorū tria genera sunt castaldi, mediastini, compediti. 530. nu.20
Seruus an possit habere aliquid suū. gl.e. 211. nu.40
Seruus ciuiliter nequit obligari. in mar.443. in prin.
Seruus fugitiuus an vsucapiatur triginta annis. in gl.c.187. nu.60
Seruus hæres institutus non acquirit domino, nisi duo concurrāt. in mar. 305. nu.60
Seruus manumissus an teneatur de gestis in seruitute. in mar.gl.c.721. numero 10
Seruus in certis casibus potest esse in iudicio. in postil.726. nu.60
Seruus non potest obligari fideiubendo in gl.d 498. nu 40
Seruum occidere quandoque licet. in gl.g.50. nu.30
Seruus ordinarius. in gl.d. in prin.716.
Seruus priuatus à seruādo dicitur: seruus publicus, id est tabellio, à seruiēdo. in gl.e.29. nu.60
Seruus pro nullo reputatur. in glo. d. 563. num.30
Seruus purè institutus, à se ipso libertatem recipit. in gl.d 274. nu 40
Seruus sine domino esse potest. in glo. e.29. nu 60
Seruus vicarius in gl.d.316. in prin.
Sigillum mutans, falsarius est. in postil.735. nu.50
Signatorius anulus in gl.u.218. ī prin.
Significatio.) Non est recedendum à significatione verborum, nisi certū sit testatorem aliud sensisse. in gl.e. 115. nu.30.
Signis non deprehenditur conceptus mentis. in postil.413. nu.10
Similium eadem est disciplina in gl.e. 711. nu 50
Simul quædam bene fiunt, quę nō valent si fiant separatim. in fin glo.n. 114. nume.60.
Simplicitas legi amica ī tex.350. n.30
Simplicitas magis quàm difficultas legibus amica: quod verum de simplicitate contraria fraudi, non fatua & ignaua in gl.g.322. nu.60
Singularis pro plurali ponitur in collectiuis, vel quādo est connexitas, uel rationis paritas. in postil.28. nu.60
Si vnus velit diuidere tutelam, alij gerere, fiet diuisio. in postil.118 n.10
Societas eligit industriam personæ. in postil.475. nu. 40
Societas est quoddā ius fraternitati. in gl.e.474. nu.60
Societas incidens. in gl a. 487. in prin.
Societas inhonesta, coniuratio, & conuenticulum. idem. in postil.470. n.10
Societas iniqua est, ex qua quis damnū capit, non etiam lucrum. in postil.474 nu.60. & 70
Societas multis modis soluitur in mar.479. nu.10
Societas nō est malorum. in postillis. 473. nu.10.
Societas non transit ad hæredes, nisi in duobus casibus. in gl.K 476. n.40
Societas omnium bonorum non censetur coita, nisi exprimatur. in postil 474. in prin. & nu.10
Societas quandoque īmpropriè capitur pro consortio, & socius pro cōsorte. in gl.a. & 6.487. in prin.
Societas quid. in interpretatione rubricæ.473. in prin.
Socius in causa socij admittitur in testimonium. in gl.a 222. nu.40
Socius non præsumitur committere furtum. in postil. 502. nu.30
Socrus quæ. in gl g.61. nu.40
Sola Principis definitiua habet vim legis. in gl.n.23. nu.60
Solers dicitur quasi totus in arte consistens. in gl.a.7. nu.10
Solemnitas.) Vide in verbo, scribentis.
Solemnitate non seruata factum, est quasi nō iure factū. in gl.i.267. n 30
Solidus in iure, id est aureus. in glo.p. 104. nu.50
Soluens pupillo debitor, plenam uel pleniorem vel plenissimam quęque habet securitatem. in gl.e 207. n.10
Soluendo quem non esse, quomodo sciatur. in gl.g.42. nu 10
Soluere) interest nēa potius nō soluere, q̄ solutū repetere in gl.r.137. n.60
Soluere non teneor librum quē emi, si prius quam soluam pretium, reperiā alienum aut uitiosum ibid.
Soluere nō tenetur emptor, qn̄ imminet euictio in limine contractus ante solutionē pretij, nisi vēditor det idoneos fideiussores.13,8. ī add. ī pr.
Soluere sibi rē debitā an possit quis. in postil. 108. nu 50
Solue statim, vide in verbo, Statim.
Solus, i. nullus alius. in gl.k 23. nu.60
Solutio an possit fieri interdicto. in mar. 432. nu.10
Solutio necessitatis, sed emptio volūtatis in gl s 206. n 0.70
Solutio quēdo fiet, si hoc anno sit promissum in marg. 445. nu.70
Solutio particularis an possit fieri inuito creditore. in marg.496. nu 30
Solutio vna, mutatur terminat quæstiones gl.i. 54. nu 10
Solutio vna, parit plures liberationes. in gl f.494. nu 30
Solutum indebitum per errorē, sæpe repeti nō potest. in tex.407. in prin.
Sophistæ, id est, dialectici in gl.a.129. in prin.
Sorores patrueles sunt filiæ duorum fratrum. in tex.364. nu.20
Sorte lis quandoque dirimitur. in tex. 299. nu.40
Spadones qui. in gl.K 72. nu.60
Speciale auxiliū perere nō debet, qui habet generale. in gl.d.61 nu.10
Speciale mādatum in multis casibus requiritur, in mar 727. nu.20
Speciale quod est, non trahitur ad cōsequentiam gl.b.431. nu.70
Speciei interitu liberatur, qui in specie tenetur. in gl.z.294 nu.40
Species, id est casus. in gl e.399. nu.30
Species solæ commodantur. in gl.c. 597. nu.30
Specificans, vt dominus fiat rei specificatę, tria requiruntur in gl.i.152. n.10
Sperari de proximo, & esse, paria sunt. in gl.c.123. nu 60
Speratur inops deuenire ad pinguiorē fortunam gl.b.3 2. nu.40
Spoliatus, si eodem die spoliatorem respoliat, nō tenetur interdicto vnde vi: secus si die sequenti, quia tunc tenetur. in gl i.717. in prin.
Sponsalia inter absentes & præsentes fieri possunt. in gl.f.438. in prin.
Sponsalitia largitas est cum sponsus sponsæ per verba de futuro, vel ecōtra, purè donat, nō respectu dotis. gl.r 100. nu.70
Sponraneū officiū in gl.s.272. nu.10
Σποράδην Græcè, id est vulgo, passim, sparsim. in gl.1.64. nu 50
Sportulæ. in gl.b.587 nu.30
Spurijs nihil relinqui potest. in glo.b. 316. nu.10
Spurius quis. in mar.64. nu.40
Stabile nihil inter homines 12. nu.20
Stadium est octaua pars milliaris. in gl y.142 nu.20
Statim dictio, importat summariam cognitionem. in gl.o 734. in prin.
Statim, id est primus, vel eoipso. in gl. h.230 in prin.
Statim soluere nō ē illico soluere, sed cū spatio quo solui potest. in gl.d 437. nu.20
Statua. Mos fugiendi ad statuas Principū, vñ manatit in postil 30. nu 10
Statuliber est seruus in gl m 28. n.70
Statum nō habet seruus. in gl.95. n.60
Status hominis consistit in libertate, ciuitate, familia in gl.e 94 nu 30
Statuta dīt strictè itelligi. i gl.5. n.30
Statuta & sentētiæ licet sint stricti iuris, tamen recipiūt interpretationē extensiuam, quando aliàs nō pñt sortiri effectum. in gl g.183 nu.30
Statuta quædam fauorabilia, quędam odiosa gl.r.350. nu.30. in addi.
Statutum derogat vltimæ voluntari. in postil 246. nu.10
Statutum in vltima voluntare non extenditur ad dispositionem inter viuos in postil.46. in prin.
Sterilia tantum olim dabantur in emphyteusim. in gl.q.470. nu.40
Stilicidium. gl.K.175. nu 60
Stipulamur alteri tribus modis. in gl. i 442. nu.40
Stipulando alteri quādoque illi actionem quærimus, quandoque nō. ibi.
Stipulari impropriè dicitur promittēs in gl.p 412. nu 70
Stipulari ire, & stipulari iter, differunt in gl.e.423. in prin
Stipulari pro alio multi possunt. in gl. 1.214. nu 20

Stipulatio alteri facta tribus modis formatur. in marg 442. nu. 40.
Stipulatio an possit esse sine verbis in postil. 413. in prin.
Stipulatio an possit fieri sub conditione gl. f. 413. nu. 60
Stipulatio an vitietur ob turpitudinē in tex. 445. nu. 10. & in gl. a b nu 20. & 30.
Stipulatio debet fieri verbis aptis. in gl. d. 413 nu. 10.
Stipulatio non semp vitiatur ex rñsionis diuersitate in mar. 433. nu. 10
Stipulatio pura nō suspēditur, sed bene alij actus. in gl h. 429. nu. 60
Stipulatio quid in gl. d. 411. nu. 50
Stipulatio tantum fit per verba futuri temporis in marg. 457. nu. 30
Stipulationem cōmittit. in postil. 240. in prin.
Stipulationes iudiciales. in glo. a. 425. in prin.
Stipulationes prtoriæ. ibid. in gl b. n. 10
Stipulationes ptoriæ & iudiciales differūt multipliciter. i gl. o. 426. nu 10
Stipulatio rei suæ an valeat in marg. 429. nu. 60
Stipulatur alter alteri sexdecim modis. in gl. b 431. nu. 30
Stipulatur quādoque infans, furiosus nunquam. in mar. 436 nu. 30
Stipulatur quandoque priuatus pro alio, quod fit fauore libertatis. in postil. 397. nu. 70.
Stipulor, i. interrogo. gl. f. 408. nu. 50
Stipulum quid. in tex. 411. nu. 30
Stupri pœna est quinquennalis. glo. c. 773. nu. 20
Suasio capitur in bonam partē & malam. in gl. e. 7. 50
Substitutio breuiloqua, cōpendiosa, exēplaris, pupillaris. gl. o. 259. nu. 50
Substitutio est verbum generale. & refertur ad directam & fideicō. institutionem. in gl i. 263. nu. 40
Substitutio filij exhæredati est eius testamentum. in postil. 261. nu. 60
Substitutio pupillaris habet quatuor necessaria. in gl. o. 258. nu. 50
Substitutio vulgaris. gl. o. 259. nu. 50
Subtilitatem legis quærens, dānatur. in tex. 327. in prin.
Successio liberorum, tristis est. in tex. 355. nu. 10
Successio libertinorum & ingenuorū differt tripliciter. in marg. 384. n. 40.
Successionis ordo triplex est in gl f. 379 nu. 20
Successor anomalus est, qui non succedit ex testamento, nec ab intestato in gl. x. 399. in prin.
Successorem an comitetur vitium auctoris in gl. o 188. nu. 40
Successoriū edictū. i gl. c. 353. in prin.
Summa, id est prima, maxima, breuis. in gl. k. 28. n. 50. & i gl. e. 541 n. 50
Summus, i. primus. in postil 17. nu. 50
Superflui iure saluo, in libello scribi debet. in gl. b. 605. nu. 40
Superiores sui maiores dicuntur supra tritauum: nam vltra non sunt uocabula specialia, in gl b. 365. nu. 30
Superuiuere, id est cōualere à morbo in gl e 195. nu. 30
Suspectus) Accusans de suspecto, se debet inscribere quando agit criminaliter. in gl. o. 132 nu. 70
Suspecti fieri possunt omnes tutores distribuendo genera singulorum, non singula generum, i. singula in generibus posita in gl. f. 133. nu. 60
Suus hęres prętéritus habet duo remedia, emācipatus unū. gl. f. 241 n. 20
Sui hrēdes immiscent & abstinēt: extranei adeūt & repudiāt. gl. i. 277 n. 60
inter Suos hrēdes numerāt dati curiæ, & emācipati. i tex. & gl. p. 378. n. 40
Suitas etiam est de iure pretorio. in gl. r. 344. nu. 50
Suus relatiuum non semper importat dominium. in postil. 530. nu. 60
Syndicus. in gl h. 115. nu. 60

T

Tabellio malè instrumentans facit litem suam. in postil. 533 nu. 30
Tabellio, seruus est Reipubl. non tñ est purus seruus in gl. f. 69. nu. 40
Tabelliones non sunt imperiti in postil. 441. nu. 30
Tacens affirmat. nisi erubescentia taceat gl t. & in add. 82. nu. 60 & 70
Tacere nocet quādoque. in postil. 474. nu. 10. & 20
Talio est similitudo supplicij, vt mem brū pro mēbro. in gl h 530. in prin.
Taxil'is quādoque lis dirimitur in gl. g 209 nu. 40
Temere, i. nimis citò. in gl. u. 204 n 60
Tempore belli rigor iuris seruari non dēt: vnde dicebat Marius, nō potui exaudire leges, propter strepitū armorum. in gl. e. in addi 3. nu. 20
Tempore belli nō seruantur leges de facto: de iure tñ seruari dērent. ibi.
Temporis tractus non ualidat inualidum. in gl. c. 231. in prin.
Tempus incertum præualet certo tñ hrēdis institutione. in gl. e. 252. nu. 40
Tempus inducit obliuionem in gl. k. 190. nu. 30
Tempus lōgum. in gl. e. & 187 nu 70. & in gl n. 190. nu. 40
Tempus non est modus tollendæ obligationis in gl. h. 182. in prin.
Tempus pro tēpore ponitur in gl. m. 280. nu. 50
Tempus quid, & eius diuisio in glo. g. 157. nu. 60
Teneri an & quando quis pro altero possit. gl d. 119. nu. 60
Tertia pars dicitur patum respectu totius. in gl d. 346. nu 40
Testamenta maiorem vim habēt, quā codicilli. in addi gl f. 332. nu. 30
Testamenta non iure facta, quæ. in gl. r. 265. nu. 40
Testamentarij testes debent audire & uidere testātem, nec sufficit cortina in medio in postil. 226. nu. 30
Testamenti etymologiā Iustiniani ridēt Gellius & Valla i post. 215. n. 30
Testamenti factio actiuè & passiuè capitur. in gl z. 218. nu. 40. & 50
Testamenti factionē habet qui potest capere ex testō. in tex. 277. num. 20
Testamenti per cęcum faciendi solemnitas. in gl. l. 233. nu 40
Testamenti perfectio quadruplex. in addi. 216. nu. 50
Testamētum accusans perdit legatū. in gl m. 196. nu 60
Testamētum damnati crimine capitali, ualet si pendēte appellatione uel supplicatione pro gratia, moriatur. in gl. e. in addi. 228. in prin.
Testamentum dicitur quasi testatio mentis in tex. 215. nu. 10
Testamentum sine hæredis institutione est nullum. in gl m 306 nu. 10
Testamētum est irreuocabile, si in eo ponatur clausula quòd ualeat iure contractus. in add. gl. b. 39. nu. 50
Testamentum ex libero nō ex alieno arbitrio procedere debet. in glo. i. 230. nu me. 10
Testamentum facere multi prohibentur à iure. in marg. 233. nu. 60
Testamentum incidere plus est, quàm dicere uelle ipsum non ualere. in gl. u. 268. nu. 50
Testamētum inofficiosum quādoque continet exhæredationem & præteritionem. in mar. 382 nu. 30. & 40
Testamētum irritum. in gl. l. 267. n. 50
Testamentum multis modis fit inualidum. in gl. s 262. nu. 50. & 60
Testamētum non dicitur ullū sine hęredis institutione. 216 nu. 50
Testamentum nuncupatiuum. in gl. d. 219. nu. 50
Testamentum olim linteo inuoluebatur. in gl. x 218. in prin.
Testamentum nō operatur verba prolata in dubio, sed in ɔ̄tractibus p̄sumū tur obligatoria in glo. m. 226. nu. 60
Testamentum per duo rumpitur. in marg. 334. nu 40
Testamētū per ingressum monasterij non irritatur in postil. 264. nu. 60
Testamentum per querelam, & ɔ̄trab. fit rescissum. in gl. e. 334. nu. 50
Testamentum principale si non est, nec pupillare in gl. o. 258. nu. 60
Testamentum quid 216. nu. 40
Testamētum quod feci, nolo valere: hæc uerba nihil operantur, nisi testator declaret uolūtatem suam in actis corā testibus. in gl. t. 268. n. 10
Testamētum rumpitur multis modis in gl. r 262. nu. 20
Testamentum secundū præfertur primo, & sententia prima, secundæ. in gl. a. 265. nu. 30. & 40
Testari quidam nolunt, aliqui nō possunt. in marg. 334. nu. 30
Testōris uolūtas lex est. gl. k 248. n. 10
Testatur quis quandoque de rebus alienis. sub si gl. r. 262. nu. 50
Testes duo per indirectum probantes ɔ̄ instrumentum, faciunt ipsum uacillate. gl u. in addi. 439. nu. 40
Testes esse possunt homines uniuersitatis in negotijs ex quibus non resultat commodum particulare, sed commune. in postil. 222. nu. 10
Testes & instrumenta differunt. in gl. e. 441. nu. 40
Testes idonei, id est omni exceptione maiores. in gl. t. 438. nu. 50
Testes oī exceptione maiores sunt, q̄bus nulla opponi pōt exceptio. ibi.
Testes rogari debent. in gl. e. 223. n. 50
Testes testamentatij debent audire, & videre testantem. in postil. 226. n. 30
Testis alterius idiomatis potest interrogari per interpretem. in addi gl. o 412. nu 60
Testis esse potest monachus in causa sui monasterij in apost 222. in prin.
Testis esse pōt quis de eo. quod uidit in pupillari ætate. in gl. b. 218 nu. 60
in dicto Testis deponentis de facto alicuius iam mortui, subauditur, quòdam. in apost. 191. in prin. & nu. 10
Testis in testamēto, an possit esse hermaphroditus in glo. a. 218 nu 60
Testis non repellitur a testimonio cōtra eū qui ipsum studiosè percussit, & accusauit ut ipsum excluderet in gl. s. 127. nu. 60

Testis

Testis productionis,& depositionis tẽpus inspicitur,in fi glo.a 221.nu.10
Testis unus cũ fama,an probet in criminalibus. in addi.125.nu.40.
Testiũ numerus quis esse debet in testamentis. in marg 223.nu 40.
Theatrum quid,& unde.in glo.m.35.nu.60.
Theologia cõtinetur in Iure. glo.c.12.nu.50.
Thesaurus, an sit inuentoris.in glo.d.167.nu.30.
Thesaurus quid glo. d.167. nu.30.
Thesaurus conditus in muro domus vendit.æ, nõ fit emptoris.gl.k.167.nu.60.
Titulo singulari succedit legatarius. in glo g in prin.69 nu.40
Titulus,idest nomen.glo.g.351.nu.30.
Totum & pars non censetur eiusdem iuris.glo.n.249 nu.50
Totus est distributiuũ particular si,oẽs uniuersalium in marg 317. nu 60
Totus,idest, omnis.gl.d 475.nu.60
dominium quandoque sine Traditione transfertur. glo.a.171.nu.20
Traditio. Consuetudo Daciæ in dãdo fundo ecclesiæ sine traditione glo. f.171.nu.50
Tradens equum uenditum per frænũ transfert dominium.in fi.gl.g.171. nu.70.
Traditio rei,an ualeat sine scriptura.in glo h 458.nu 40.50
Tradere,& dare,differũt,in glo.c.206. in princ.
Transigere Mulier, an possit pacisci,& alimẽtarius transigere super alimẽtis. glo g 106.nu.10.
Transitus. In transitu, idest sine causæ cognitione glo.k.34.nu.50
Translationem dominij, an impediat error.gl.l.488. nu.40
Transuersalium ordo diuiditur in tres partes supra,infra,& ex latere,gl.d. 59.nu 40 50
Trebatius Iurecõ. Augusto fuit cõtemporaneus.in tex.331.20
Trebellianum Senatuscõ. unde.in tex. 310.nu. 10.in post.319.nu.30
Triboniani hallucinatio.in postil. 342. nu.40.& 344. nu.40
Tribonianus in consarcinandis institutionibus videtur lapsus. ibid.
Tripondium glo.b.251.nu.50
Triuiales scientiæ excusant tutores.in glo.a.129 in prin.
Tunc,idest,extunc.glo.f.81.nu.30
Turpiter danti nõ competit repetitio. glo. m 65.in prin.
Tutela. Doctor.legum, an excusetur a tutela.in mar 29.nu.10
Tutela, & hæreditas iure ciuili tribus modis deferũtur.in glo.d.93.nu.30
Tutela leuis, breui finienda,affectata, uel honoraria, nõ excusat.gl.1 124. nu. 70
Tutela multis modis finitur.post continuationem rubricæ. 109.in princ.
Tutela pupilli est de iure ciuili: tutela verò propriæ personæ.i defensio sui cum moderamine inculpatę tutelę, est de iure gen.l.ut vim.ff.de iusti.& iu.sed tutela sui sine hoc moderamine, sed consistens in meris terminis naturalib.(qua vtuntur bruta) est de iure naturali, secundum Tulliũ in primo de offic. glo.e.iuncta mar. 85.nu.50.60
Tutela triplex,ibid.
in Tutelam suam uenire,est fieri puberẽ in tex.& gl.d.259. in prin.& n.10
philosophi excusantur a Tutela. glo. a.129. in prin.
scientię quadriuiales non excusant a Tutela, sed triuiales.ibid.
Tutelæ actio,& de rationib.distrahendis differunt.in mar.105.nu.30
Tutelę datio,an possit delegari glo.m. 104.nu.10.& 20
Tutor ad quid datur pupillo.glo.h.99. nu. 50
Tutor,an teneatur cauere de rato.gl.f. 732.nu 30
Tutor cõfirmatus est datiuus. in mar. 86 nu.70
Tutor datus a matre tenetur satisdare. glo.p.106.nu.60
Tutorem dans, quid inquirere debet. gl. d.103. in prin.

V

VAcantia bona. in glo. h 191.nu.60
Valere nolo testamẽtum,hæc verba quid important.in mar.& glo.c. 268.in prin.& nu.10
si nõ Valet quod ago ut ago.&c glo l. 74.nu 20.
Valet tractu tpis aliquando, qđ ab initio non valuit. in glo.i.228. nu.60.
Vel,capitur pro,idest quando ponitur inter duo idem importãtia. in post. 100.nu.40.
Vendere pluris æquo uolens, perinde est ac si nõ uẽdat gl.a.329. in prin.
Vendere rem suam c. gitur quis glo.a. 51.in prin.in mar.201.nu 60
Venditio fit in scriptis,& sine scriptis. glo.h.458.& nu.40.& 50
Venditio pro emptione sæpe ponitur. in postil.400. in prin.
Venditio imaginaria. in tex.216.nu 20
Venditione facta non pertinet ad emptorem periculum rei venditæ, nisi nomen cõcurrant.in mar.463.n.50
Venditor,an & quando teneatur præcisè ad rem tradẽdam, vel ad interesse.glo.r.460.nu.70
Venditor, an ultra aratum triplicium perditionem teneatur ad interesse glo.f.459. nu 40
Venditor potest uindicare rem, si emptor non soluat.glo.s.169. nu.60
Venditor,an præcisè teneatur rem tradere,an liberetur dando interesse.in glo i 198.nu 50.
Venditor tenetur satisdare ope exceptionis, non iure actionis. in addi. glo.r.138 in prin.
Venerabilia loca multa sunt. in glo.i. 580.nu 60
Verberare est alio mõ percutere,quam pugnis.in post.526 in prin.
Verberare licet sine causa,sed modicè seruum uxorẽ,scholarem,& filium glo g.50.nu.30
Verberari,& pulsari,differũt.530 n.40
Verbositas reprobat. in tex 246. n 20
Verbum semel positũ,potest poni,propriè & impropriè gl.i.314.nu 30 40
a Verbis legis nonnunquam recedere licet. in mar.98 nu.30
Veritas,& iuris fictio, differunt.glo.b. 79.nu.50
Veritas magis oculata fide,quam per aures nobis infigitur.in tex.366.nu. 10
Veritas præfertur opinioni. glo. c.219. nu.50 Ibi arguitur contra, infra.
Verna est seruus ex ancilla domi natus, non emptus. glo.f.303.nu.60
Verum & falsum, idest iustum,& iniustum.glo.q.44 nu.50
Vestes cum defuncto sepeliri, probrosum est gl.p.308. in prin.
Vestimenta quædam perpetuò durãt. glo.n.180.nu. 40
Veteranus est missus a militia. in tex. 230.nu.30
Vetustas, idest.media iurisprudentia. glo.n.240.nu.60
Vetustius. A vetustiore inchoandũ est in tex.145. nu.10
Via recta & simplici incedendum est. in tex.356.nu.60
Vi bonorum raptorum concernit res mobiles,unde vi immobiles.ĩ mar. 756 nu.60
Vicinum inter domos, confinium inter agros dicitur glo. d.583.nu 20
Vicinus dicitur cuius vox ex ostio clamantis audiri potest. in postil.437. nu.60
Vindicare,est dominium petere, si res extet glo.a.513.nu.20
Vindicare potest venditor rem, si emptor non soluat,nisi fidem emptoris sit secutus.glo.s.169. nu.60
Vindicat quandoque non dominus a domino glo.r.164 in prin.
Vigilantibus ius ciuile scriptum est. in glo.n.1 in prin.
Villa duo significat.glo.t.140.nu. 30
Vinco te,si uinco vincentem te: fallit quãdoq;.in glo.s.& mar 356.nu.10
Vinculum iuris, idest actio.glo.c.316. nu.30
Vindicta liberum fieri,idest,causa cognita coram iudice.gl.b.35.in prin.
Vindicta quid.ibid.
Violentia quandoque personis, qñque rebus infertur in glo. e.757 nu. 60
Violẽtiam passus, quod remedium habet.in mar.750. nu.70
Violentiarum genera sunt quinque.in postil.187.nu. 70
Virginis deflorator non tenetur de fornicationibus, cum aliis uiris per eã postea perpetratis. in postil.586.nume.10
Vir incontinens minus punitur quam fœmina. in postil 244.nu 20.30
Virilis portio,idest, rata pars:ut pro rata parte hæreditas diuiditur, idest, pro uirili portione.in tex 271.nu.50
Virilis sexus.Contra naturam est plus diligere nepotem ex uirili sexu,quã fœminini in postil. 346.nu 40
Virtute alium uincere cõtendere quis potest non ad gloriam humanam. in postil.325.nu.60
Vis inquietatiua, quæ parit interdictũ quod ui,aut clam,qualiter fit.glo.e. 754 nu.70
Vis maior,quæ dicatur. in postil.509. nu.10
Vis quandoque.i.ius gentium, quandoque.i.ius ciuile glo.a.29. nu.50
Vitæ periculum,& famæ,æquiparantur in mar.136 nu 30
Vituperium,uide in uerbo,Mortuus.
Vltima mora nocet glo.K.581.nu.10
Virium rei & personæ, differunt.in postil 185 nu. 50
Vltima voluntas.Quædam permittuntur in ultima voluntate,quæ nõ inter uiuos.in postil.156.in prin.
Vltimæ uoluntati derogat statutum. in postil.246.nu 10
Vltro citroque,idest, hinc inde.in tex. & in glo.b.485.in prin.

Vnciæ

Vnciæ octo faciunt marcam.in poftil. 584.nu.40
Vnde ui,côcernit res immobiles:vi bonorum raptorum, mobiles.in mar. 756. nu.60
Vnico actu nõ præfumitur quis bonus vel malus.in poftil.7.nu.30
Vniuerfitatis quædam funt dominio, quædam fructa,quędam ufu glo.a. 142.nu.30
Voci viuæ magis creditur,quam mortuæ.in addi.gl.u.439.nu 50
Volens Non debet eui videri res dãnofa,quã uolẽs fecit.in poftil.312.n.40
Voluntariæ iurifdictionis actus nõ cogit iudicem federe. in poftil. 36. in poftil.
Voluntas captatoria nõ poteft effe neque ex teftamento,neque ab inteftato.in fi.glo.b.in addi. 343.in prin.
Voluntas coacta,eft uoluntas.in gl.m. 188.nu.20
Voluntas pro ratione eft.in glo.g.ibid. in prin.
Voluntas quandoque validior fcriptura.in glo.h.282.nu 10
Voluntatis mutatio cum temporis lapfu quid operaẽ . in glo. u.268.n.10
Voluntatis noftræ caufam non femp dicere tenemur.in gl.c.321.in prin.
Voluntatibus fauendum eft, non verbis.in tex.282. nu.20
Vox filij,vox patris,uox ferui,vox domini intelligitur. glo.g.422. nu.40
Vox mea,vox ferui eft,quid eadẽ vox in feruo & domino. gl.c.433.nu.30
Vox tua,vox filij eft.in tex.433.nu.10
Vrbanæ feruitutes funt nobiliores,quã rufticæ.in addi.gl.l.176. in prin.
Vrbanitas nos aliqua facere cogit. in fi.glo.e.211.nu.60
Vrbs Roma.glo. c.121. nu. 10
Vrbs, Roma,ciuitas & patria.differũt glo.c.ibid.
Vfque,verbum,propriè excludit.glo.e. 446. nu.10
Vfuarius nemoris ligna vẽdere poteft. glo l.182.nu.60
Vfucapio eft fauorabilis gl.s 186 n.30
Vfucapio eft rerum mobilium,præfcriptio immobilium.in interpre.rubr. 18 .nu 40
Vfucapio , & præfcriptio differunt. in glo.s.161
in Vfucapione fufficit attigiffe ultimũ diem ibid.
Vfucapio pro hærede,quãdo habet locum glo a 189.nu.20
Vfucapio rerum mobilium non interrumpitur per litis conteftationem. glo a.67.nu 60
Vfucapio quare inducta. gl.f.185.n.70
Vfufructuarius.& bonę fidei poffeffor differunt glo.l 166.nu.50
Vfufructuarius , & vfuarius,differunt. glo c 212.nu.10
Vfufructuarius feruus quærit nobis ex re,& operis,vfuarius vero ex re tantum,in mar.492.in prin.
Vfufructuarius non facit fructus fuos antequã fint in eius granario, fecus in bonæ fidei poffeffore. glo.o.166. nu.40
Vfufructuarius,quã ritatis,& veftimenti.differunt in addi.gl.m.180.nu.50
Vfufructu deducto.i.æftimatione vfusfructus,in glo.s.190.nu. 60
Vfusfructus,an fit pars dominij,glo.p 190.nu.40
Vfusfructus caufalis . glo.g.177.nu.60
Vfusfructus eft diuiduus . in glo.r.182. nu . 50
Vfusfructus eft pars dominij integralis,non prædicatiua.gl.p.290.nu 40
Vfusfructus formalis. glo.g 177.nu.60
Vfusfructus in multis habet vicẽ dominii.glo.q.290.nu.50
Vterius.quis.glo.s.351. nu.70
Vterque quandoque de tribus dicitur glo.f.214. in prin.
Vti . expedit Reip.ne re fua quis malè utatur.in tex.51.nu.10
Vti poffi.letis,& utrobi,differunt glo. a .753 .in princ.
Vtile per inutile non uitiatur. in glo.i. 432 nu 70
Vtiles dies incipiunt currere a tempore fcientiæ . in addi.glo s 394.nu.60
Vtiles dies, funt,quibus datur copia iudicis actoris,& rei.ibid.
Vtilis actio quandoque efficax, & directa glo.h 514.nu.10
Vtrobi,vnde dicitur glo. n 754.nu.30
Vulgo quæfitus, an fuccedat iure nouo.glo.c 359.nu.20
Vulgo quæfitus eft, qui non habet certum patrem.ibid.
Vulgo quæfitus non habet agnatos. textu 391.nu.30
Vulgo quæfitus quis.glo f h 64.nu.50
Vult,ideft,uellet.in glo.e 197.in prin.
Vxor.an fit domina dotis in gl.h.276. in prin.
bona,quę habet Vxor.in dubio prępfumitẽ habere ex bonis mariti', ut tollatẽ coniectura turpis, fcilicet , adulterii in glo.i 209.nu.70
Vxor de iure Rom. eft in poteftate patris non mariti , nifi quo ad debitũ carnis. glo.f.355 .nu.20
Vxor eft domina &c.glo il 203. nu. 30
Vxor præfumitur eadem perfona cũ uito.paulo ante gl.in addi.203.nume.40
Vxor tenetur operari marito.in glo.f. 355 nu.20
Vxorem licet modicè fine caufa uerberare glo.g 50. nu. 30
Vxores duas,uel fponfas, uel concubinas,uel uxorem & concubinam habens,eft infamis glo.f.61. nu. 10.20
Vxores effe non poffunt multæ fæminæ.glo.q.301.nu.50
Vxores experiuntur quidam prius.quã ducant.glo.l.335.nu.50
Vxoris confenfus in alienatione dotis per maritum, non ualet glo.r.100. nu.60

Finis Indicis materiarum Inftitutionum Imper.

IN NOMINE DOMINI. a

ISTA rubrica diuiditur in quatuor partes. Primò ponit inuocatio diuini nominis, per quã Deus ueneratur: ibi, In nomine Dñi. Secũdo ponit descriptio Imperialis culminis ꝓprij, & appellatiui, tanq̃ cã efficiẽs: ibi, Imperator Cæsar. Tertiò ponit cui præsens dirigitur: ibi, Cupidę legũ iuuentuti. Quarto ponitur quædam rubrica particularis ad nigrum proximè sequens: ibi, incipit procemium. Ang. Aret.

¶ Non continuatur ista rubr. quia continuatio debet fieri ad proxima. l. ij. ff. de sta. hom. Vnde, cum sit principium, nihil ante se habere põt, ad quod cõtinuetur. §. discipuli. in procemio fforũ. & l. proximus, de uerb. sign. Christoph. Porc.

1 † IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, a

Imperator Cæsar b Flauius, c Iustinianus, d Alemanicus, e Gothicus, Francicus, * Germanicus, Anticus Alanicus, Vandalicus, Aphricanus, pius, f felix, g inclytus, h uictor, i ac triumphator, k semper Augustus, l cupidæ m legum iuuentuti salutem.

INCIPIT n PROOEMIVM.

Pro sustentatione & gubernatione Reipublicæ duo sunt necessaria: uidelicet, leges, & arma. hoc dicit usque ad §. Quorum.

IMperatoriam maiestatem o non solum armis decoratam, p sed etiam legibus

n *Incipit.*] more rectè scribentiũ præmittit procemium, in quo reddit lectorem attentum, docilem, & beneuolũ. Attentũ, cum dicit, summis uigil. nã per hoc, ꝙ ipse uigilauit, reddit nos attentos, ut uigilare debeamus: nam ius ciuile uigilantibus scriptum est: vt ff. quæ in frau. cre. l. pupillus, in fi. & j. eo. proxi. §. ibi, summa prouidentia. Docilem, cum dicit, & cum sacratissimas Constitutiones antea confusas, &c. ut j. eo. omnes. Docilẽ enim facit, qui summã rei breuiter comprehendit. nam per hoc, ꝙ ipse abbreuiauit, poterunt amodò facilius edoceri. Beneuolũ, i. bonę uoluntatis addiscendũ, ubi dicit, & ꝙ priori tẽpore. & ibi, summa itaq; ope. vt j. e. § cumque. in fi. & §. summa itaque &c.

I *Mperatoriã.*] Diuiditur in tres partes principales totũ hoc procemiũ usq; ad finẽ; licet Io. de Platea diuidat in quinq;. nam primo ponit In quibus debet uersari Imperator. Secũdo ponit, qualiter Iustinia. illud adimpleuit. Tertiò nos ad studium exhortatur, ostendendo fructus, qui sequuntur ex assiduo studio. Secunda ibi, in §. Quorum. tertia ibi, Summa itaque. Iterum prima diuiditur in duas partes; quia primo ponit dictum. Secundo ponit tres casus Secunda ibi. Vt utrunque. CASVS. Quidam iuuenis instabat coram Imperatore dicens, Dñe Imperator. ualde miror, & oẽs etiã mirantur, uos estis miles, & quilibet Imperator est miles, ut ff. de mil. testa. l. j. ubi Imperator alios milites, appellat commilitones. Ex quo ergo estis miles, armis debetis intẽdere, & non legibus: & tñ contrarium facitis; quia legib. tñ intenditis. Fecistis. n. fieri unũ Codicem ex antiquis tribus codicib. s. Hermogeniano, Theodosiano, & Gregoriano: & ex alijs extrauagantibus cõstitutionibus. Itẽ fecistis cõpilari librũ ffotum, seu Pandectarũ ex antiquis uoluminib. desperatis. Item præcepistis tribus uiris peritis, s. Triboniano, Theophilo, & Dorotheo: ut librum institutionũ componerent. Dicite ergo mihi, quare hoc facitis: & quare intẽditis legibus tñ, & non armis cùm sitis miles. & sic armis debeatis intendere, ut C. de iu. delib. l. fin. circa princ. Ad hoc rñdet benignè imperator, assignans duo tempora, s. tẽpus belli, & tempus pacis: & dicit: Fili mi, sic tib. rñdeo. Decens est, ut quilibet Imperator sit munitus his duobus tẽporibus, scilicet. armis, & legibus: & hoc ideo quia si his duobus temporibus est munitus Imperator, utrunque tẽpus poterit rectè gubernare, & tempus belli, & tempus pacis. Nam tẽpus belli gubernabit per arma. & usum armorum: & sic efficiet uictor, & triumphator. Tempus autẽ pacis gubernabit per legem, & usum legis: & sic puniet maleficia delinquentium. & per hoc fiet religiosissimus, & sanctissimus, maleficia puniendo; quia ualde religiosum est, & sanctum punire maleficia, seu malefactores. Et hoc usq; ibi, Quorũ.

o *Imperatoriam maiestatem.*] id est, Imperatorẽ, qui est in maiestate: ut C. de legi. & const. l. digna. i Similis est loquendi ornatus j. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. filius. ibi, Imperatoriã celsitudinem. Et nota, quod antipophorizat, rñdendo ad tacitã quæstionem, hanc, s. quare Imperator nõ facit quod suum est, s. armis intendere: cum milites magis arma scire, quàm iura oporteat: ut C. de iu. delib. l. scimus, §. arma. Ad quod rñdet: Imperatoriam maiestatem, &c.

p *Armis decoratam.*] quæritur, quare quod erat armorum attribuit legibus, & econtra? Rñdetur: k ut ostenderet alterum alterius auxilio semper egere: ut C. de Iustin. Cod. confir. in princ. & ff. de rei uend. l. qui restituere. in princip. Vel l dic propriè ponitur: nam arma sunt ad decorem: leges

a *Iesu Christi.*] ex hoc no. ꝙ Christianus fuit: aliàs nõ posset imperare, i. Imperij iurisdictionem exercere, vt in Auth. iusiur. quod præstatur, in princ. ibi, & cõicator ecclesiæ col. 2. ubi dicitur, ꝙ quilibet administrator debet iurare se esse cõicatorem sanctæ catholicæ Ecclesiæ. sic & aliàs incipit: vt C. de off. præf. Aphr. l. in nomine dñi. & in Auth. de armis, in prin. coll. 6. Ex hoc. n sequitur bonum initium, melius mediũ, & optim' finis: ut in Auth. quo opor. epis. §. 1. ver. bene aũt. col. j. & gl j. in Auth. de hær. & Fal. in prin. col. j.

b *Cæsar.*] à Cæsare Augusto, qui regnabat tempore natiuitatis Christi: iuxta illud, Exijt edictum à Cęsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis, i. vt quilibet æstimaret bona sua. & exinde quilibet Imperator dictus est Cæsar. b Vel dicitur Cæsar, c quia fuit cęsus de ventre matris suę.

ADDITIO. Vel quia iam magnã cæsariẽ pilorũ habebat: ut hic per Io. Fab. Et no. quòd debet coronari triplici corona; s. ferrea, argentea, & aurea. de qua gl. in cle. j. de iure iur. & an gesta per ipsum ante coronationẽ teneant, cõiter determinatur, ꝙ sic: vt per Ang. & Doct. Christoph. hic.

c *Flauius.*] quia erat de familia Flauiorũ: uel quia deuicit Flauios, ut dixi ff. eo. in prin. Alij habent flauus: quia talis erat coloris: nam erat rubeus d sed melior prima sententia.

d *Iustinianus.*] quia fuit filius Iustini, ut j. de do. §. est & aliud. & j. quib. non est perm. fac. test. §. pen. Sed in decr. contra, dist. 16. habeo librum. vbi dicitur, quòd fuit filius Constantini. Sed fortè ibi loquitur e de alio Iustiniano, quam hic. Vel dic, quod fuit filius Cõstantini: quia successit ei in Regno. Vel dr̃ a iustitia, quam semper coluit, & subditis iniunxit colendam: f ut C. de sum. Trin. & fide cath. l. j.

e *Alemanicus.*] hoc nomen, & omnia sequentia nomina sunt ab euentu sibi imposita: ut puta, quia uicit Alemanos: & sic de alijs: ut in Auth. de hære. & Fal. in prin. col. j. & hæc omnia sunt nomina prouinciarum, quas deuicit.

f *Pius.*] à Pio Antonino: ut in Auth. vt lib. de cætero. col. 6. §. hoc simile, ver. sancimus autem.

ADDITIO. Vel pius à pietate animi: ut C. de summa Trin. & fide cath. l. j. in princ. & C. de nupt. l. Imperialis, in princ. & C. de cadu. toll. l. vnica, ultimo respon.

g *Felix.*] à uirtute animi, uel felix, i. prosper: g quia omnia sibi ad uotum succedebant.

h *Inclytus.*] à gestis magnificis. Accur.

i *Victor.*] in fugando hostes. Accur.

k *Triumphator.*] post uictoriam. gloriosus enim erat, & magnifica gesta sua.

l *Semper Augustus.*] quia huius debet esse propositi quilibet Imperator, ut augeat, licet hoc non semper faciat: h sic in definitione matrimonij: ut j. de pat. pot. in prin. licet interdum diuidatur: ut C. de repud. l. consensu. sic in definitione iustitiæ, ut j. de iust. & iu. in prin. secundum Ioan.

m *Cupidæ legum iuuentuti.*] s. mittit. suam gratiam, seu salutem, & hunc librum.

Diuisio. a An rubricę possint ut tex. allegari: cõiter Do. cõcludũt, ꝙ possint, si est oro p̃fecta; aliàs nõ. uide p Ange hic, uer. quæro, an.

1 † *Hec, in nomine D. N. IESV Xpi. desũt Dua. Deest Theop. tota inscriptio, apud quem initio sic legitur, ἡ διάταξις βασιλου- σεςα lrςι τοῦτα. i. constitõ confirmans instituta.*

* *Nõ intelligas de Regno Franciæ secũdũ Io. Fab. & Io. de Pla. hic: sed de quadã Frãciã, q̃ est in Alemania; de qua fit mẽtio i c. 1. ext. de spõ. Blõd. lib. 7. de inclinatione Imperij Roma. Aeg. Ber. Cæsar unde dicitur.*

b Vel melius à Iulio Cæsare: Bal. Io. Fab. Christoph. hic.

c Ista põt esse uera ẽm Pet. d Bel. per. & Ba. hic.

d Vel fortè russus. Io. de Plat.

e Et bene; quia sub Iustini. sexta synodus celebrata fuit, tempore Agathonia Papæ: ut 16. dist. c. sexta. sub Iustini. autem celebrata fuit quintasynodus tpe Vigilii Papę: ut d. c. sexta, dist. 16.

f Vtraq; expositio potest esse bona, Fa. & Ang. de natura genitiui uide eundẽ Ange. hic.

g Imò dic ẽm Pe. de Bellapert. ꝙ dicebatẽ felix, i. beatus, & iõ sanctus Iustinia. fuit inclyt' p̃ gesta magnifica.

h Sicuti fuit in donatione facta p Cõstãtinũ Papæ Siluestro, q̃ ualere tenet gl. i uerbo ptinere, ẽm Ba. i l. j. §. cũ urbẽ. ff. de offi. p̃f. urb. de hoc uide Pet. de Bellapt. q subtiliter hic tractat. Vel dic, ꝙ nõ potest minuere Imperiũ, donãdo, uel uendẽdo.

i Idẽ in alijs Duci. & Baronibus, ut subiecti ĩ eos ꝯspirãtes, teneantur maiestatis crimine, ẽm Io. Fab hic.

K Istã sequunĩ Io. Fa. & Ange. q cõcludũt hic Doctorẽ militi hodie p̃ferẽdũ, cũ Doctor actu legẽs si legerit per xx. annos in studio fruatur dignitate Vicariatus Principis, & est Comes, & Dux, ut est tex. & ibi glo fin. & Bart. in l. j. C. de profess. qui in urbe Constan. lib. 12.

l Ista est uera secundum Pet. de Bellapertica,

leges sunt ad armandum. vnde dicitur: militant nanque, &c. vt C. de aduo diuer iudi. l. aduocati. Et leges dicuntur armare homines: ut C ad legem Iuliam de adul. l. cum vir habuit. Vel ideo posuit, ut euiterur malus sonus a verbotum, scilicet, cacopharon, id est, turpis sonus.

a Ista reprobatur per Pe. de Bellapert.

a *Oportet.* i. oportunum est.

b *Armatam.* s. ad hanc utilitatem, quæ sequitur. Accur.

c *Et bellorum.* & sic quo ad usum armorum.

d *Et pacis.* sic quo ad vsu n legū, Accur.

e *Guberna.* i. alterum legibus. s. tempus pacis: alterum armis, s. tempus belli.

1 † deest in omnib.

2 † Hac dicendi ratio non admittitur Vallensi pceptione. Ex Theophilo tamē cōmodius reddidi Isa. Cuiacio vertēti: Atque tā iure constitui do uenerabile se pbeat; q̄ deuictis hostibus magnificē triumphet.

ADDITIO. Vnde Ioan. Fab. saluando glo. dicit, ꝙ tempore belli nō seruantur iura, s. de facto: sāctius tū esset, ꝙ iustitia illo tēpore fieret, quā in alio tempore. Dicit tamen, ꝙ illo tempore belli non debet rigor seruari omnino, ut extra de tran. sac. c. fi. & 23. distin. c. sciendum.

oportet [a] esse armatam. [b] * ¶ Vt vtrunq; tempus, & bellorum, [c] & pacis [d] recte possit gubernari: [e] & princeps [f] Romanus non solum in hostilibus [g] præliis uictor existat, sed etiam per legitimos tramites [h] calumniantium [i] iniqtates expellat: & [1] † fiat tam iuris religiosissimus, [k] quam victis hostibus, triumphator [2] † magnificus.

Circa arma, & leges dicit Imperator, se vigilasse. hoc dicit Angelus.

m *Cum summis vigilijs cum summo labore,* quo ad leges. Nam ius ciuile uigilantibus, & non dormientibus scriptum est: ut ff. quæ in frau. cre. l. pupillus. in fi. Accur.

n *Prouidentia.* s. quo ad arma Et nota, tres esse hominis status, memoriam præteritorum, scientiam præsentium, prouidentiam futurorū.

o *Annuente Deo.* Deo gratias refert, cu ius auxilio triumphū meruit obtinere: C. de offi præfec. præto. Aphri. l. 1. in princ.

¶ Quorum vtranque [l] viam cum summis [m] vigiliis, summaq; prouidētia, [n] annuente [o] Deo, perfecimus: ¶ Et bellicos [p] quidē sudores nostros Barbaricę [q] gentes sub iuga nostra [3] † redactæ [r] cognoscunt: & tam Aphrica, [s] quam aliæ [4] † innumeræ prouinciæ [t] post tanta temporum spatia, nostris victoriis a celesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostroque additæ imperio protestātur. ¶ Omnes [u] verò populi le-

d Cōcor. text. in c. 1. no. nunnatum. 84. dist. pene. etiam probat tex. in l. non em ff. ex quib.

¶ ET BELLICOS. ¶ CASVS. Instabat adhuc iuuenis corā Iustiniano Imperatore, & dicebat: Dicite mihi, qualiter circa arma uos probè habuistis; quia dixistis s̄. proxi. §. quod circa arma uos habuistis probè: & qualiter circa leges, quia s̄. proxi. dixistis, ꝙ circa leges diutius uigilastis Iustinianus inde dicēs, primo qualiter circa arma se habuit. Et dicit: Si uis scire, qualiter circa arma me habui, quæras ab inimicis meis, quos subiugaui, & superaui, & deuici. Et quæras ab omnibus de prouincia quæ appellatur Aphrica: quia debes scire, quòd antiquissimo tempore illa prouincia, s. Aphrica, & aliæ innumerabiles prouinciæ erant subiectæ Imperio Romano. & Romani perdiderunt illas prouincias: & steterunt illę prouinciæ longissimo tempore extra iurisdictionem Romanorum, s. per spatium centum quinque annorum: & tandem ego Iustinianus per meam probitatem, ualentiam, & sapientiam recuperaui eas, & subieci Imperio Romano. & hoc usque ibi, omnes uero.

3 † redacte, al. deducta.

4 † numerosa, in md. nuscr. ut et legit Ac.

f *Et princeps.* id est, Imperator. ADDITIO. Intellige strictè, & propriè secundum gl. magnam. in clem 1 de bap vel in dubio, secundum Ang hic; alias secus: ut no gl. in c. fundamenta. § proinde, de elec. lib. 6.

g *In hostilibus.* qui sint hostes, dicitur ff. de capt. & postli. te. l. hostes & ff. de verb. sig. l. hostes. Accur.

h *Per legitimos tramites.* id est, leges, quę sunt uia gradiendi, sicut tramites eundi, sm Ioan. Bene dico, calumniantes puniri per leges. nam in criminibus, siue ordinariis, siue extraordinarijs ad similitudinem supplicij punitur calumniator: vt C. de accu. l. fi. & ff ad Tup l. & in priuatis. * vbi dr, & in priuatis, & in extraordinarijs criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectūtur. Item in ciuilibus modo pecuniaria pœna: modo factæ ne ro calumniæ: modo nota infamiæ: ut j. de pœ. te. litig per totum. & j. de act. §. si quis agēs & C. de plus peti. l. vnica. & de iud. l. properandum. §. & si quidem. vbi punitur contumax in expensis. Vel dic, ꝙ septem genera pœnarum uocat legitimos tramites: ut ff de pœn. l 6. in fi. & l. 7. & 8. Vel dic, ꝙ magistratus vocat tramites. per quos iura redduntur. nam parum valeret iura esse in ciuitate, nisi essent, qui ea executioni mādarent: ut ff de orig. iur. l 2. §. post originem. qui puniūnt in criminalibus, puniunt & in ciuilibus, in expensis, & in utroque: ut ff. de iud. l. cum quem. quæ ultima, verior est. Accur.

i *Calumniantium* Calumniator est, qui falsa crimina sciens intendit: ut ff. ad Turpil l. 1. in prin. & facit ad hoc fi. de his, qui no. infa. l. athletas. § calumniator. c Quid autem sit præuaricator, & tergiuersator, dr in pūblicis legibus. Acc. ADDITIO. Tamen hic, calumniantium, capitur generaliter pro omnibus delinquentibus.

k *Religiosissimus* Nota quem fieri religiosum per leges. nā ipsæ sunt sacræ. C. de leg. & constit. l. leges 3. Item nota hic quatuor proportionalia, s. arma, usus armorū, uictoria, triūphus Itē leges, usus legū, calūniæ repulsio, & iuris religio.

¶ QVORVM. Diuiditur in duas partes Primo dicit, quod Imperator perfecte se habuit circa arma, & circa leges. Secundò hoc suum dictum probat ab effectu. Secūda ibi, Et bellicos Item secunda subdiuiditur. Nam primo exemplificat, qualiter se habuit circa arma. Secundo, circa iura Secunda ibi, Omnes uero populi. ¶ CASVS. Adhuc stabat iuuenis ante principem: & iterum quæsiuit: Domine Imperator, dixistis s̄. ꝙ quilibet Imperator debeat esse munitus his duobus temporibus, s. armis, & legibus: & uos domine Iustiniane, qualiter estis muniti his duobus temporibus? Respondet mi fili certè sum utroque tempore munitus, s. armis, & legib. Nam circa arma probe me habui: & circa leges diutius uigilaui. & hoc usque ibi, Et bellicos.

l *Quorum utranque* Si ista debet esse in principe; tu Iustiniane quid fecisti? Respon. quorum utranque.

Caluniatores puniri.

* Priuata crīa & extraordinaria q̄ sint no. gl. j. in d. l. & in priuatis. Aeg Perr.

b Sequitur eam Ang. & est ratio sm eūdē: qa pœnā delictis a lege impositā iudex exeqtur.

c Qui in ordinarijs criminib. punitur similitudine supplicij in extraordinarijs motu iudicis, ut no. in l. fi. & ibi glo. & Doc. C. de trāsac. Ang. Diuisio pro cas. 1.

p *Et bellicos.* Quod coniunctim dixerat, dicendo, utranque uiam, &c. nunc diuidit, dicendo primo, qual. ter se habuit circa arma. Accur.

q *Barbaricę.* Barbari sunt, qui extra Romanum Imperium sunt, & maxime hostes.

r *Redactæ* de nouo.

s *Tam Aphrica.* sub qua multæ prouinciæ continentur. ADDITIO Dic quod sunt septem: ut C. de offi. præf. præ. Aphri l. 1. §. Deo itaque auxiliante. Ange.

t *Prouinciæ.* Sic construe: tam Aphrica, q̄ aliæ numerosæ prouinciæ iterum additæ, i. adiunctæ ditioni Romanæ. i. iurisdictioni, nostroque Imperio: post tanta, &c. protestantur, e nostris uictorijs a cœlesti numine præstitis. nam istæ prouinciæ prius fuerunt de Romano Imperio: post desierunt: & post centum quinque annos redierunt: ut hic. & hoc innuit. quando dicit, iterum, f & quando dicit, post tanta temporum spatia, & cætera, ut C. de offic. præfec. præto. Aphri. l prima.

OMNES. ¶ CASVS. Quæsiuit iuuenis ab Imperatore. Domine Imperator, dixistis, quomodo uos habuistis probe circa arma: nunc quæro, qualiter uos habuistis circa leges? Et respondet Imperator: Fili mi, circa leges me habui, quod quasi omnes homines de mundo utuntur legibus aliorum Imperatorum: quas leges melius reformaui. Ecce enim erant olim tres codices, s. Hermogenianus, Theodosianus. Gregorianus, & aliæ constitutiones extrauagantes sparsim positæ per quaternos, & leges prædictorum trium codicum, & aliarum constitutionum extrauagantiū, quæ ualde erant confusæ: sed ego Iustinianus ex illis tribus codicibus, & ex alijs extrauagantibus constitutionibus feci fieri unum codicem clarum, & elucidatum. Secundo loco, ego Iustinianus habui respectum ad aliqua uolumina desperata, & immensa, seu prolixa, & infinita, & ex illis uoluminibus desperatis, compilari feci librum Digestorum, seu Pandectarum, & quasi per medium profundum uadens, iam per Dei gratiam adimpleui illud opus Digestorum, seu Pandectarum; & hoc usque ibi, Cumque. Francisc. de Aretio.

u *Omnes uerò.* usque huc dixit, qualiter bellicam curam habuit; nunc, qualiter legalem. Accur.

Barbari.

e Id est, p testimonium sunt: cum sit notoriū. cuius occasione Io. hic plenè examinat materiam notorij.

f Quæ dictio propriè sūpta significat bis hic, & ff de lega. 3. l. fideicōmissa. §. si quis decē In pprie uero pluries significat, ut ff. de eden. l. ueluti. §. hæc uox. Ang.

z Promul-

gibus tam à nobis promulgatis [a], quàm compositis [b] reguntur. ¶ Et cum sacratissimas constitutiones anteà confusas, [c] in luculentiã erecximus cõsonantiam [d], tunc [e] nostram extendimus curam [f] ad immẽsas [g] veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum [h], quasi per medium profundum [i] euntes, cœlesti fauore [k] iam adimpleuimus. [l]

A tribus viris illustribus (iubente Iustiniano) liber Institutionum pro facili iuuenum eruditione cõpositus est. h.d. Angel.

¶Cumq; hoc [m], Deo propitio [n], peractum [o] est: Triboniano, [p] viro magnifico magistro, [1] † & Exquæstori, [q] [2] † & exconsuli sacri palatii nostri, necnon [r] Theophilo, & Dorotheo, viris illustrib. [s] antecessoribus [t] * nostris:

a *Promulgatis.* s. à nobis, i. de nouo factis. Et est promulgare æquitatem rudem, & naturæ occultam iuris laqueis innodare. Componere autem est difficile promulgata, in ordinem compendiosè redigere, ut in componendo socius fuerit, in promulgando solus.

ADDITIO. Vel dic, ꝙ promulgare legem est eam condere, & conditam recitare, proferre, pronunciare, patefacere, prodere, uel manifestare. Sed componere, propriè est disponere constituere, quasi simul ponere, vt patet in gl. sequenti. *

b *Compositis.* s. ab aliis, quas reformatimus in melius. Vel dic, compositis à nobis, quasi diceret cõpilatis nobis, quasi simul positis à nobis, quales sunt leges ff. & C. & aliorum Imperatorum. suas.n. & promulgauit, & composuit.

ADDITIO. & hanc d̃riam notant Ioan. de Platea. & Io. Fab. hic ꝑ statuta, quę debent propriè, & strictè intelligi.

c *Confusas.* s. in tribus codicib. positas, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano. ut C. de no co. faci. l. 1. in prin.

d *Consonantiam.* s. in unum codicem, quem non habemus, sed ex eo factus est iste, quem habemus. Vel dicimus consonantiam, ut nulla possit ibi contrarietas reperiri, nullaque superuacua similitudo, ut C. de uet. iu. enu. l. j. cir. prin.

e *Tunc nostram.* i. statim post compositionem illius codicis, fecimus Digesta.

f *Curam.* Et si ex paucis, & tenuiorib. releuati, ad summã, & plenissimam iuris emendationem peruenire properauimus, ut C. de uete. iure enu. l. 1. circa prin. Accur.

g *Ad immensa.* Nam erant tricies centena milia uersuum (i. legum vel §. orum, vel rñsorum) & duo milia librorum, & aliæ multæ leges, vt C. de uete. iure enu. l. 2. §. sed cum omnia. & in prooemio Digestorum. §. antea.

h *Desperatum.* s. a Constantino. nam & Constantinus uoluit hoc facere, sed non potuit.

i *Profundum.* reperit.n. omnium legum tramitem (qui ab vrbe Romana condita. & Romuleis descendit temporib.) ita esse confusum, ut in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur. C. de uete. iure enu. l. 1. in prin. Accur.

K *Celesti fauore.* subaudi, mediante.

l *Adimpleuimus.* Post Digesta ergo, & post primam cõpositionem Codicis, quem non habemus, factus fuit hic liber; sed tñ ante compositionem secundi codicis, quem habemus. vnde & quod hic dr̃, qñque per C. corrigitur, ut facit de anno utili, qui obtinet ſm hunc librum in restitutione minorum, & maiorum. vt inf. de act. §. rursus. secus est per codicem in dictis restitutionibus, ut C. de temp. in integ. rest. l. fi. Item in secunda eius compositione, facit mentionem Institutionum iam compositarum, vt C. de emen. Iusti. co. & secunda eius editione. l. 1. § fi. Accur. *

CVMQVE. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò ponit, qualiter mandauit fieri hunc librum. Secundò ponit causas, per quas. Secunda ibi, vt liceat. ¶ CASVS. Quæsiuit iterum iuuenis ab Imperatore, Domine Imperator, nonne aliter adhuc uos habuistis circa leges? Et rñdet Imperator, Audi fili mi, condito Codice, & Digestorũ volumine, nolui adhuc quiescere, sed misi pro tribus sapientibus curiæ meæ, s. pro Triboniano, qui erat doctor legum, & in dignitate quæstoria tunc positus. Itẽ misi pro Theophilo, & Dorotheo, qui erant illustres viri, & antecessores nostri: quia forte fuerant cum præcedentibus imperatoribus: qui tres viri de tribus poterant commendari. Primò de solertia: quia valde intenti, & soliciti erant circa artem legalem. Secũdò de scientia, quia valde erant sapientes. Tertiò de fidelitate, quia præcepta mea efficaciter suscipiebant, & ad effectum fideliter perducebãt; sicut iam multoties vidi, & exemplo cognoui. & cum fuerunt in præsentia mea. ego rogaui eos, & præcepi eisdem, ut mea authoritate, & meis suasionibus librum Institutionum, i. Instituta componerent, quod fecerũt. Et hic liber Institutionum fuit bonus triplici rõne. Primo fuit bonus ad hoc, ut rudes scholares, qui ꝓponunt audire iura, cũ primis studeãt in istis Institutionib. a me Iustiniano cõpositis, non aũt studeant in antiquis Institutionibus, q̃ fabulas continent. Istæ.n. Institutiones vtiles sunt, quia nihil inutile cõtinẽt, & nihil perperam, i. male positũ, vel iuri contrarium, & nihil inusitatũ, sed cõtinẽt solummodo ea, quæ sunt vtilia, & iuri cõsonãtia, & quotidie emergentia, seu euenientia, & accidẽtia. Scd̃o bonũ fuit, hũc librum Institutionũ cõponere: quia scholares rudes volentes studere in his Institutionib. plus scient, & addiscent in vno anno, q̃ olim addiscebant usq; ad quadriennium, qñ ab antiquis Institutionibus suũ studiũ inchoabant, siue incipiebãt. Tandẽ in fine huius partis quintæ dirigit sermonẽ suũ Imperator Iust. iuuenibus, siue scholarib. rudibus, occasione quorũ illũ librum Institutionum fieri fecit, dicens: O iuuenes: principiũ legalis scientię habetis à me Iust. s. librum Institutionum, & finẽ legalis sciẽtię similiter à me habetis, s. Codicẽ, quẽ feci fieri ex tribus Codicibus, & aliis extrauagantibus constitutionibus: quia primo anno studij leguntur Instituta: & Vltimo anno studij legit Codex, & ambo sunt libri imperiales, seu Imperatoris, & a me Iusti. cõpositi. Et sic debetis uos iuuenes ualde gaudere de tanto honore, quia principium & finem studij habetis à me Iusti. & hoc usque ad §. igitur. Franc. de Aretio.

m *Hoc.* scilicet volumen Digestorum, & Codicis.

n *Deo propitio.* id est, Deo coadiuuante.

o *Peractum est.* id est, completum.

p *Triboniano.* hoc nomẽ, & sequẽtia sũt datiui casus, & ẽt di ctio, cõuocatis, cõstruit cũ illo verbo inferius, mãdauimus.

q *Exquæstori* pro simplici ponit, s. q̃stori. No. quod tribus modis dr̃ quæstor Primo ille, qui q̃rebat pecunias tributorum per mundũ, & seruabat. a Scd̃o ille qui præerat capitalibus causis. Tertiò, qui stabat, ut legeret libros principales, qui candidatus principis dicebat. & ita hoc tertio modo accipitur hic, ut ff. de offi quæsto. l. j. in fi. & de orig. iur. l. 2. §. deinde cum ærarium. Vel dic ſm Ioan. ꝙ iam fuit in illo officio, sed nunc non est. Inde exquæstor. i. extra quæsturã positus. Vel dicas tertiò esse nomen dignitatis, vt ex consul, ut C. de aduo diuer. iudi. l. petitionẽ. ibi, egredientem. ADDITIO. Istæ tñ expositiones recidũt in unum, quia extra administrationem positus quis retinet dignitatem. C. ut digni. or. ser. l. 2. lib. 12. ſm Io. Fab. & Ang. hic.

r *Nec non.* no. ꝙ duę negationes faciunt unam affirmationem, ut hic, & ff. de uerb. sig. l. duobus.

ADDITIO. Tu dic, hoc uerum. si sint circa idem, neq; resultet sensus iuri contrarius: alias secus, ut in §. si uero. in Auth de iis, qui ingre. ad ap. col. 5. Item plures negationes in numero pari affirmant, in dispari negant, nisi aliter cõstet de mente proferentis, ſm Ioan. Fab. & Angel. hic.

s *Illustribus.* quatuor sunt ordines dignitatum. Maximi, ut supillustres. Magni, ut illustres. Medij, ut spectabiles. Minimi, ut clarissimi, quos specifica. ut in Aut. de app. §. 1. 2. 3. & 4. col. 4. & in Auth. ut ab illustribus, & qui ẽ. eam dignitatem sunt. col. 5. Sunt & infimi, & defensores ciuitatum, & magistratus municipales, & isti non habent merum imperium; h. sed superiores sic. Acc. ADDITIO. Vnde uersus.

Illustris primus, medius spectabilis, imus,
Vt lex testatur, clarissimus esse probatur.
Et supeillustris præponitur omnibus istis.

t *Antecessoribus* scientia, venit ætate, vel quia fuerant cum præceden-

* Dic pro mulgo, i. diuulgo publico, palam pronuntio. Fe llus ll. promulgãtur cũ primũ in vulgus edunt: cõponuntur aũt quando fiunt: ergo illæ ll. ab aliis factas promulgauit: suas vero, & composuit, & promulgauit. Aeg. Perr. Hodie vero sunt tãtum 62. libri tã Digestorum, quam C. sunt autẽ solum leges 12707. nam ff. vetus hẽt leges 2918. Inf. 2214. ff. nouum 2983. C. 3608. tres lib. C. 954. Aeg. Perr. Institutiones factæ sunt ante Codicem.

* Dic ꝙ Iustinianus fecit primò Codicẽ, quẽ non habemus, ex trib. ueteribus scd̃o fecit Digesta. tertio has institũnes, & quarto. C. quẽ habemus. Aeg. Perr.

a Et hic in iure diuersis nominib. nũcupaĩ, s. susceptor: & opinator: ut C. d̃ exact. trib. l. missi.

b Et ideo Prãtes, & Rectores ciuitatum non debetent pest-

igerere pena sanguinis: quam uis cõtrariũ de facto obseruetur: ut hic p Angel.

1 † *Apud Du. sic legitur, & exquæstori sacri palatij nostri, & exconsuli. al. deest, & exconsuli, vt & apud The.*

2 † *Quæstori forte; cum teste Suida Iustiniani quæstor fuerit & inf. tit. de libertinis. §. & dedititios dicit, Triboniano viro excelso quæstore nostro, &c. Vide ad hac si libet Crinitũ. li. de hon. di. 10. c. 12.*

* *Forte antecessorib. ab antestando: prasides: nã antecor præ in compositio ne idẽ sunt hi autem antecessores dicebã tur temporɇ Iustiniani, quæ nũc vulgo p̃sides, seu præsidẽtes vocamus, qui principem locum in conuentibus publicis obtinẽt sæpe. vnde & rex noster ita scribit, Auoẓ præsidens de Paris etc. sic luxata diudo cil nus lectione in crebra reddit. Aeg. Perr. Alc.*

li. par. 8. c. 10. putat, legũ professores dici Iustiniano antecessores, quod præãt scholasticis, tes decẽdo; quã sñiam sequitur Fr. Balduinus hoc loco. Aemil. th Ferret. ĩ suis notis ad Inst. existimat, hac voce dignitatẽ, aut officiũ significari, ab antecedẽdo. quẽadmodũ Prætores dicti sũt a præeundo, i. ab imperãdo.

præcedentibus Imperatoribus. Aut certè antecessores dicti sunt ab antesedendo, quod puta ante Imperatorem pro tribunali sedentem sederent. Alciatus lib. dispuncti. 3 c. 12. ambigit assessores ne legendum sit, an anticensores. Theophilus hic legit ἀντικήνσωρες.

(quorum a oĩum solertiam, & legum sciam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis b accepimus) c conuocatis, mandauimus d specialiter, vt ipsi nostra auctoritate, nostrisq; suasionibus, e Institutiones f componerent: Vt liceat 1 † nobis g prima legum cunabula, h non ab antiquis fabulis i discere, sed ab Imperiali k splendore appetere, & tam aures, quam animi vestri nihil l inutile, nihilq; perperam m positũ, sed 2 † quod in ipsis n rerum obtinet argumentis, accipiant. Et quod priori tp̃e, vix 3 † post quadriennium 4 † prioribus contigebat, vt tunc constitutiones Imperatorias legerent: o hoc uos à primordio p ingrediamini, digni q tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium r vobis, & finis s legum eruditionis à voce principali t procedat.

Institutionum liber multa declarans obscura, in quatuor libros diuisus est. h.d. Ange. Aretinus.

¶Igitur post libros quinquaginta u Digestorum, x seu Pandectarum, y in quibus omne ius antiquum 5 † collectum est, 6 † quos z per eundem uirum excelsum Tribonianum, nec non cæteros a uiros illustres, & facundissimos confecimus, in 7 † hos quatuor libros easdem b Institutiones partiri iussimus. c Vt sint totius le-

a *Quorum.*] hic est interpositio vsq; illuc: cõuocatis, &c. Et no. ꝙ in tribus hic commendantur, qui sunt huic arti intenti. Primo in solertia. i. ĩ cautela, uel ingenij scĩa, vt l. 1. C. si ma. fac. alie. fac. sine decre. ra. ha. Dr̃ autem solers à solũ, ꝙ est totũ, & ars artis: quasi totus ex arte consistens [vt est doctus aduocatus qui sæpe publicis, ac priuatis in rebus, lapsa erigit sua industria: cãm perditã restaurãs: fatigata reparans: litibus multo tẽpore ꝓtractis finem imponens, & quẽadmodum miles strenuus clypeis, & thoracibus rempublicã, sic aduocatus peritus gloriosa uoce, & solertia patriã, patẽtesque saluat, & ꝓtegit. C. de aduo. diuer. iudi. l. aduocati.] Itẽ in legum magistra scĩa. Eligendus est. n. talis magister, qui in se laudabilem vitã probis moribus mõstrauerit: & docendi peritiã: facundiam dicendi, interpretandiq; subtilitatẽ, & copiam disserendi se habere patefecerit: vt C. de ꝓfes. qui in vr. Con. l. 1. li. 12. Itẽ in fidelitate. nam ex quo hactenus fideles extiterũt: p̃sumit ꝓ eis. ff. de re mi li. l. non oẽs, §. à barbaris de præteritis. n. sumimus coniecturã ad futura. ff. de accu. l. si cui. §. ijsdẽ. & qñq; occultam coniecturam sumimus ad p̃teritum, vt C. ad legem Iul. de adul. l. si ij, qui adulterij: vide glo. fi. in c. scribã. de p̃sump.

b *Ex multis rerum argumentis.*] i. ex multis rebus, vel negotijs, quæ sunt argumenta. b Accu.

ADDITIO. Vnde dicit prouerbium: Opus laudat magistrum: sic in Auth. de monachis, §. sancimus. colla 1.

c *Accepimus.*] i. recepimus. A cu.

d *Mandauimus.*] i. præcipimus.

e *Suasionibus.*] in bonam partem accipe. aliàs in malam accipitur: vt ff. de ser. cor. l. 1. §. persuadere. & C. de fur. & ser. cor. l. si quis seruo alieno suaserit.

f *Institutiones.*] ideo sic dictas, quia in statũ Romani iuris nostram erigunt intelligentiam: vt inst. tit. 1. §. his igitur.

g *Vobis.*] loquitur iuuenibus.

h *Cunabula.*] per simile loquitur: quia sicut in cunis infantes primo morantur: ita iuris præceptor Institutiones primo legere debet. sic ff de of. præf. præ. l. 1. §. his cunabulis.

i *Fabulis.*] quia in antiquis Institutionibus erant fabulæ: quæ fabulę nec uera, neo uerisimilia continebãt, secundum Tullium lib. 1. de inuentione. ADDITIO. Et ideo tãgit hic Ang. quibus libris sit fides adhibenda.

K *Ab imperiali splendore.*] i. ab Imperatore, qui splendet.

l *Nihil inutile.*] quo ad animum: uel nihil inutile. i. inusitatum, vt patet ex eo, quod dicit inf. proxi. ver. & quod &c.

m *Perperam positum.*] quo ad aures. Vel dic, i. malè positũ, & contra ius.

n *In ipsis.*] i. in ipsa rei veritate: vel in ijs, quæ cotidie emergere p̃sit. Non aũt inueniuntur hic ea, quæ non p̃sit eueni-re: quia de his non curant legislatores: vt in Auth. vt sine pro. hib. ma. debi. & cte. §. quia vero. colla. 7. & ff. de legi. & senatuscons l. iura. & l. seq.

o *Legerent.*] nam & olim à principio legebant imperiales constitutiones. s. Institutiones antiquas: ut in procemio Digestorum. §. discipuli. Accur.

p *Primordio.*] i. tantum primo anno proficietis, quantum ꝓficiebatis ĩ quatuor. Et no. ꝙ adulat nobis impator. Acc.

q *Digni.*] vos dico digni, &c.

r *Initium.*] s. liber iste.

s *Finis.*] i. Codex. Nam primo anno Institutiones legi dẽnt. in quinto legitur Codex: vt in proœ. fforũ. §. pro responsis. ibi, quibus si bñ. Accur.

t *Principali.*] i principis Et no. ꝙ hæc scĩa caput habet, & finẽ: licet in alijs artibus hoc non sit, licet vilissimæ sint: ut in ꝓœ. fforũ. §. sed qa. Acc.

¶IGITVR. Iste §. diuiditur in duas partes. Primo ponit, qualiter mandat diuidi hunc librum in quatuor libros. Secundò ponit, quid continẽt in his quatuor libris. Secũda ibi, In q̃bus. Item prima subdiuiditur in duas partes. Nã primo ponit dictum: secundo eius cãm. Scd̃a ibi, ut sint.

¶CASVS Dicit Imperator Iustinianus I hoc §. quasi se commendans: Quid feci ego post oĩa pdicta & post compositionẽ Codicis, & post opus Digestorum, seu Pandectarum, (quã compilationem Digestorum feci p Tribonianum, & sapientes alios) & post librum Institutionum? Ego præcepi prędictis tribus. s. Triboni. Theo. & Doro. vt volumen Inst. quod fecerant, in quatuor libros diuiderent. ꝙ fecerunt. Primus liber durat vsq; de re. diu. Secundus de hæreditatibus ab intest. Tertius, de obligationibus. Quartus, abinde vsq; ad finẽ huius voluminis, & hoc fieri feci. s. li. Inst. in quatuor libros partiri, ad similitudinem quatuor elementorũ, s. aquæ. terræ, ignis, & aeris: quia sicut ex his oẽ corpus gubernatur humanum: ita ex hoc volumine Institutionũ p quatuor libros partito, seu diuiso, iuuenes sustẽtantur, i. adiuuantur: vt postea possint securè accedere ad libros legales: ex quo in istis Institu. primo studuerint. Ex hoc vsq; ad §. in quibus Franc. Aret.

¶ Igitur. ¶ Ita continua sc̃dm Io. quia prædictorum uirorũ sciam, & authoritatẽ ꝓbauimus, nec per alios poterat commodius expediri. igitur mãdauimus per eos diuidi, uel quia ab Imperiali splendore approbatur: & iõ mandat diuidi, ut melius possit intelligi. ff de ver. sig l. 2. §. cuiusque.

u *Quinquaginta.* qui comprehenduntur intra ff. vetus, & Infortiatum. & ff nouum.

x *Digestorum.* Ideo dicuntur digesta, quia omnia ibidem dicenda digeruntur, & soluuntur. Accur.

ADDITIO. Dicebant q̃dam, ꝙ olim Digestum scribebatur p duplex dd. vel per d. & g. & postea p uitium scriptorum corruptum fuit. sed hoc non est uerũ, imo debet scribi per duplex ff. e quia ille liber fuit digestus secundario per duos Fridericos Imperatores: a quorum cuiuslibet nomine sumpta est prima litera f & sic erunt duo ff.

y *Pandectarum.*] a pan, ꝙ est totũ, & dectẽ, ꝙ est doctrina: d qa ibi est doctrina oĩum iurisconsultorum, ut C. de uet. iu. enu. l. 2. §. sed cum omnia in fi. ut hic sequitur.

z *Quos.*] s. quinquaginta libros fforum. Accur.

a *Necnon cæteros.*] s. xv. ex permissu Iustiniani electos: ut C. de uet. iure enuc. l. 1. & 2. & l. 2. §. quæ omnia.

b *Easdem institutiones.*] i. eadẽ Instituta. vñ collige, hũc lib. sũptũ ex uol. fforũ, uel ꝓpriè dicit, e Institutiões, quas mãdauit fieri, nũc mãdat partiri.* Nã partitio aĩum legentis incitat: mẽtẽ intelligẽtis præparat, memoriã artificiosè reformat, ut ĩ. de le. §. sed non usq; & ff. de dol. ma. & me. exc. l. j.

c *Iussimus.*] quasi dicat Institutiones iussimus fieri ex libris

a Vide Io. And. in cl. 1. de of. de leg.

a † *nobis in aliquib. ut legit Aemil. Ferre.*

2 † *ἰσχύει τοὺς [illegible]. Tho.*

3 † *per in aliquib. sed excusã lectionem cõfirmat Th.*

4 † *abest à nonnullis, & The.*

b No. ex vnico actu nõ præsumi quem bonũ, vel malũ. seu mercatorẽ: sed ex plurib. actibus, ut puta, si aliqs pluries bñ, & correcte impressit librum præsumit, ꝙ adhuc bñ, & correctè imprimet ex mente Pe. de Bel. pert. & aliorum.

Diuisio.

5 † *Confirmat. Theophi in plerisque tamen collatum.*

6 † *Sic in omnibus, et Th. Du. autem quod per.*

7 † *Dee ff. Du.*

Continuatio.

Digesta vnde dicãtur.

c Multò aliter Alc. lib. 3. disp. c. 16. & aliter Laurẽtius Vallẽsis in Raudensem, versus finem.

d Vide Budæum ad l. 1. ff. de iust. & iu. in fine.

e Hęc uerior secundum Ang. quia iste liber non ex iure digestorum, sed ex constitutionibus Imperatoris cõfectus est, ut patet ĩ. §. proœmio.

* Adde Crauet. in prin ð antiq. temp. vbi adhuc multos allegat.

bris antiquorum: ita ut continerent quicquid rebus, quæ præsenti æuo in vsu uertuntur, consentaneum est: vt C. de vete. iu enu l. 2. §. sed cum prospeximus. Accur.

a *Prima elementa*. quia sicut ex quatuor elementis omnia corpora cõficiuntur, ut terra, & aqua, & igne, & aere, id est, ex viribus horũ quatuor elementorum totus mundus gubernatur; ita hic liber comprehendit omnia iura. Et no. quod terra est frigida, & sicca: aqua frigida, & humida: ignis calidus, & siccus: aer calidus, & humidus. Primum habet naturam melancholiæ. Secundũ, scilicet aqua, phlegmatis, ignis cholere, sanguis respondet aeri.

IN QVIBVS. CASVS. Quidam quæsiuit ab Imperatore: Domine Imperator, quæ est materia istarum Institutionum? Et ipse respõ. sicut ex auro, & argento, seu ex materia auri fit anulus: ita istæ Institutiones factæ sunt ex eo, quod olim erat in vsu ex legibus antiquis, & ex eis legibus antiquis, quæ in vsu esse desierunt. Sed ego Iustin. eas illuminaui, & ad vsum reduxi, in hoc libro Institutionum eas ponendo, siue faciendo eas componi. hoc dicit vsque ad § quas ex omnibus.

legitimæ scientiæ prima elementa[a]: In quibus[b] breuiter expositum est, & quod anteà obtinebat[c], & quòd postea desuetudine[d] inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

In hoc §. Imperator attribuit robur huic libro Institutionum. & hoc sit loco summæ usque ad §. Summa itaque.

¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & precipue ex commentarijs Caij *[e] nostri, tam Institutionum, quàm rerum quotidianarum[f], aliisque multis commentariis composita: cum tres[g] viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & [1]† recognouimus, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur, eis accommodauimus.

Hic Imperator exhortatur iuuenes ad studium; & fructum pollicetur docens alacriter, & voluntariè, ac sollicitè ius ciuile esse addiscendum, & hoc sit loco summæ usque ad finem. Are.

¶ Summa itaque ope[h], & alacri[i] studio has[k] leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite[l], vt spes[m] uos pulcherrima foueat, toto legitimo opere [2]† perlecto[n], posse etiam nostram[o] rempublicam in partibus eius[p] vobis [3]†[q] credendis[r] gubernari. D. constantinopo. xj. Kalend. Decembr. D. Iustiniano. [4]† P. P. iij Cons.

* *Hic Caius fuit Hadriani temporibus. l. utrum. ff. de reb. dubijs Cuiac.*

1 † *cognouimus.*

b *In quibus* s. Institutionibus.

c *Obtinebat*. i. erat in vsu: & nunc desijt Accur.

d *Desuetudine*. Not. legem tolli per desuetudinem, a uel per contrariam consuetudinem, & iterum eandem consuetudinem per superuenientem legem tolli. sic ff. de sepul. vio. l. 3. § diuus Hadrianus. in gl. 3 & in Auth. de hæ & fal. §. 1. alias. § sed quoniam. col. 1. Et subijcit, Ab Imperiali, &c. & est optimũ exemplum. C de iudi l. rem non nouam.

QVAS EX OMNIBVS. CASVS. Dicit Iusti prædicti tres viri, scilicet, Tribo. Theop. & Doro. composuerunt has Institutiones ex antiquis Institutionibus, quas non habemus, ex commentarijs, idest, glossis Caij, quas glo. fecit ipse Caius, ad expositionem prædictarum Institutionum antiquarum, & ad expositionem cuiusdam libri, qui appellatur liber rerum quotidianarum, etiam ex multis commẽtarijs ab ipso Caio factis. Et prædicti tres sapientes, scilicet, Tribo. Theophi. & Doro. qui hunc librum composuerunt (sicut diximus) in quatuor libros diuiserunt, tam bene cõpositum, & diuisum in nostra præsentia attulerunt, quem nos ipsi legimus, & bene cõpositum inuenimus; sic quòd illum librum Instit. approbauimus, & plenum robur ei accommodauimus; ita quòd nolumus, ut tantum ualeant leges istarum Institutionum, quantum ualent leges in nostro Codice positæ extra casum: uel quantum ualent ll. positæ in ff & hoc usque ad §. summa.

¶ *Quas* s. Institutiones, & accipe, legimus, & recognouimus, i. esse compositas ex omnibus, &c.

e *Caij nostri*. commentarijs dico factis super libros Institutionum antiquarum.

f *Quotidianarũ*. liber erat sic appellatus: eo ꝙ in singulis dieb gerẽda à magistratibus cõtinebat, qualiter iudicarẽt.

g *Cum tres* interpositio est.

SVMMA ITAQVE. CASVS. In hoc §. concludit Iustinianus: & loquitur iuuenibus seu rudibus, dicens: O iuuenes, accipite hunc librum Institutionum alacriter: & utiliter in eo studete Et postquam ipsum studueritis, & in ipso & in alijs libris legalibus; seu alios libros legalium scientiis, uos eritis gubernatores reipublicæ, & nostrarum ciuitatum, seu prouinciarum, propter sapientiam, & doctrinam uestram: quia citius viri periti, & docti eliguntur in rempublicam regendam, quam laici & hoc dicit tota ista constitutio. Franc. de Are.

a Hoc est uerũ, si in tali nõ vsu sit implicitus usus cõtrarius, alias secus de quo ui de J. tit 2. §. ex non scripto. secũdũ Ange. & est d mẽte Pe. de Bel. per ti. & Io. d Platea. hic

b Et ideo aduerte, ꝙ ea quæ quotidie uersantur & q utilia sunt magis debẽt attendi text. ff. de lib leg. l. legaui. in princ. sm Ang. hic.

h *Ope*. quantum ad corpus. vndę Vergil. Labor omnia uincit Improbus. Accur.

i *Et alacri*. Affectio enim operi tuo nomen imponit: ut C. ad legem Cornel. de sica. l. 1. ff. de fur. l. qui iniuriæ. in prin.

ADDITIO. Vnde Angel. suprà in procem. ponit hoc ver. Si quis fortè uelit iurisconsultus haberi: Continuet studium, velit a quocunque doceri: Inuigilet: nec uincat eum tortura laboris. Fortior insurgat, cunctisque recentior horis.

k *Leges nostras*. scilicet Institutionum. Accursius.

l *Ostendite*. idest ita proficite in hoc libro: vel ita moribus informati sitis. Nam boni mores plusquam diuiniæ operantur, vt ff. de tuto. & curat. da ab his. l. scite. §. cum reliquis. & ff. de uerb. obl. l. si quis stipulatus. in fi.

2 † *perfecto. Theo. Haloan. Dua. & in omni.*

3 † *credendam.*

4 † *perpetuo ter cõs. in prima Digest. constit.*

m *Vt spes*. idest hæc spes sit de vobis nostram rempu. posse gubernari.

n *Perlecto*. i. lectis alijs libris.

o *Nostram*. alias. uestram.

p *Eius*. reipublicæ Accur.

q *Vobis*. idest a uobis credendis, lectis etiam alijs libris. vel si habes, credendum, idest committendam uobis: datiuè legimus. & hoc dico, legitimo opere perlecto, idest cum quinquennio legeritis, nam tunc opus consummatur, ut in procemio. ff § sed quia solitum. Et quod dicit, in partibus eius. ideo est, quia multæ sunt partes eius: ut præfectura, consulatus, & aliæ multæ: ut patet ex tractatibus de officijs in ff. & C.

r *Credendis*. idest quia creditur, secundum primam expositionem. uel si habes credendam. dic ut in glos. supra. Accursius.

DE IVSTITIA ET IVRE. Iustinianus tractaturus de iura populi Romani, præmittit de iustitia, quæ est mater iuris, & ideo ab ea incipit. sic obligatio mater est actionis, d ut ff de procura. l. licet §. ea obligatio. & ideo præmittitur in tractatu, ut infra de oblig. in princip. & de act. in principio.

ADDITIO. Aduerte hic in quantum glo. dicit, quod iustitia est mater iuris. dic hoc uerum, si consideretur ius prout est in actu, secus si prout est in habitu hominis, quia ius, & iustitia tunc fuerunt, & sunt simul omni tempore. Iason.

¶ *Et iure*. scilicet, quod ius iustitiam prosequitur, ut minister, uel filius. Sed quare de hoc ponitur in rubrica, cùm in textu nihil dicatur definiendo, licet diuidendo sic? Respondent quidam, ideo non ponit in textu de iure, ne grauaret rudes animos, secundum Py. quod nihil est. e Vel dic, hoc plerunque fieri, vt aliquid ponatur in rubrica, quod in textu non ponitur, ut C. de relig. & sum fu. & de aleæ lu. nam nihil in textu ibi dicitur de ludo aleæ. Vel dic (quod est uerius) ut definiatur, ut dicemus infra eo. tit. §. iuris præcepta. in glo f

c Istã continuatio-nẽ sequitur Nico. d Scilicet natiuæ. Iason in §. 1. J. de actio.

e Et bene sm Porcum

f Et ibi ista opin. approbat per Bar. & Por.

Iustitia. Totus iste titul. quinque habet partes. Nam in prima ponit definitionem iustitiæ. In secunda ponit definitionem iuris prudentiæ. In tertia declarat, quo ordine, & qua uia tractandæ sunt leges. In quarta describit præcepta iuris, vel definit ius, secundum opinionem, quam tenebo. In quinta diuidit ius per membra. Secunda ibi, Iuris prudentia. Tertia ibi, His igitur generaliter cognitis. Quarta ibi, Iuris præcepta. Quinta ibi, Huius studii. Christopho. Por.

* Iustitia. hic accipe pro habitu animi volentis, quicquid ei pro scripserit constans, & perpetua re. Vide Fran. Balduin. hic qui pulchre hanc definitionem explicat & defendit ad uersus Rodul phum Agricolam.

* Concordat cum hoc princ. 12. quæ. 2. can. cum deuotissimam. & glo. in ca. fortius. super uer. iustitia. extra de uerb. signif. Ad Bar. l. j. nu. 74. C. de dignit. lib. 12. ubi definitionem iustitiæ declarat. Ad Conna. lib. 1. cap. 3. 7. Al. præterea Dominicum. Sotum lib. 3. q. 2. art. 1. de iust. & iu. ubi late contra hanc iustitiæ definitionem inhiter Fabr. Cuor.

a Id est in tertio Ang.

b Dic, quod non: quia patet iam. tanquam moderator rei suæ potuit in ea talem legem statuere: ut C. man. l. in re mandata, secundum Petr. de Bellapert. Porc. & Ias.

c Et bene Angel. & Porc. & est de mente omnium scribentium.

D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS INSTITVTIONVM,

seu elementorum,

LIBER PRIMVS.

De iustitia, & iure.

TITVLVS I.

Iustinianus, ueluti optimus præceptor, imitatus rectum ordinem procedendi (qui debet esse definitiuus, diuisiuus, & exemplorum positiuus) primo ponit definitionem iustitiæ.

IVSTITIA.

CASVS. In prima parte solum dicitur de prima parte rubricæ, s. de iustitia. & in ipsa prima parte definitur iustitia. Et est sciendum, quod hæc prima pars, in qua definitur iustitia, dupliciter potest intelligi. vno modo ut loquitur de iustitia diuina, alio modo, ut loquatur de humana iustitia. Si uis intelligere de diuina iustitia, pone casum. Deus qui est iustus, habet uoluntatem constantem, id est, firmam, stabilem, & perpetuam, id est, non temporalem, sed semper duraturam, tribuendi vnicuique ius suum, s. bene meritis paradisum, male meritis infernum. Si autem uis intelligere secundo modo, s. de humana iustitia, sic pone casum. Homo iustus habet. i. habere debet uoluntatem tribuendi vnicuique ius suum. Et pone exemplum in iudice iusto, qui debet habere uoluntatem absoluendi innoxios, & inculpabiles, & puniendi criminosos. Et secundum hanc secundam expositionem, illa duo vocabula posita in definitione iustitiæ, s. constans, & perpetua, sunt abiicienda, & renouanda ab ipsa definitione; quia iudex, qui est homo humanus, non est constans in voluntate, nec perpetuus. In secunda parte incipit tractare de secunda parte rubricæ, s. de iure: in qua secunda parte sic forma casum. Ego quæsiui a Iustiniano Imperatore. O domine, respondeatis mihi ad hanc quæstionem. Nos dicimus quod est bonum est habere iurisprudentiam. Dicite ergo mihi, quid est iurisprudentia? uel quis dicatur habere iurisprudentiam? Et certe Imperator respondet, dicens, quod ille dicitur habere iurisprudentiam, qui scit cognoscere res diuinas, & humanas, & qui cognoscit iustum, & iniustum. Tertio dicit, ex quo uidimus in prima parte, quid est iustitia: & ex quo uidimus in secunda, quid est iurisprudentia: etiam uideamus, qualiter leges sunt docendæ, & quo ordine. Et certe leges sunt docendæ hoc modo: quia scholares, qui uolunt audire iura ciuilia, primo debent incipere a leuibus. s. ab hoc libro Instit. postea debent ascendere ad grauiora, s. ad librum Digestorum, & Codicis. Et redditur ratio. quare sit incipiendum à leuibus: quia si incipiant à grauioribus, si à libris Digestorum, & Codicis: unum de duobus malum accidet, seu eueniet: quia aut rudis propter nimiam difficultatem deseret, seu relinquet prorsus studium: aut si non deserat, hoc est, si propter nimiam difficultatem non dimittat studium: cum magno labore ad hoc perueniet, quinetiam cum diffidentia: quia non habebit spem, nec fiducia, quod nunquam aliquid sciet, seu perueniet ad fructum scientiæ: ad cuius fructum citius peruenisset, si à leuioribus studium suum inchoasset h. d. Franc. de Aret.

a Iustitia.] Hæc iustitiæ definitio potest intelligi de diuina iustitia. q. d. Diuina iustitia est uoluntas a constans, & perpetua, &c. & secundum hoc, hæc verba in ea posita sunt plana. Sed nonne minus fuit, b quod tantum datum fuit mercenario in sero uenienti, quantum illi, qui mane uenerat: quod tamen de iustitia laudat; ut ff. de an leg. l. 2. & de uerb. sig l. 1. §. cuiusq; Resp. illud diuinum uel mystice, uel allegorice debet intelligi. q. d. tantum habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo seculo, si faciat bonum: quantum ille, qui decesserit in primo seculo, vt patet in his uersibus: [Vinea culta fuit: cultores præmia quæruntur. Non la. or æqualis, æqualia dona tulerunt. Sic Deus ostendit, quod quicunque uenimus, Artipiamus iter: certi de munere simus] Vel dic secundum Ioann. c quod de fragili hominis iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, uel quæ est in homine, est uolitas constans, &c. & secundum hoc illa duo uerba, constans, & per petua, abiiciuntur d extra: quia homini non possunt conuenire, cum scriptum sit, quod septies in die cadit iustus: & illud, Nunquam in eodem statu permanet, ut in Authen. de non ali. aut permut. §. ut aute. co. 2. Item qd in fi. dicit, suum unicuique tribuens, intellige, quantum ad affectionem, quia ad actum non potest. q. d. habens affectum tribuendi, sicut sup. in rubrica proœmij dr de Augusto, sic & de matrimonio, quod est indiuiduum, ut j. de pat pot in prin. licet interdum diuidatur, ut patet C. de repu. l. consensu. Vel tertio e expone, ut in summa huius tituli, ut, uoluntas, i. mens: constans, i. bonum, quasi habitus mentis bonus. Sed Tullius sic definit, Iustitia est habitus animi com̃uni utilitate seruata, suam cuilibet tribuens dignitatem: sed secundum Plac. Iustitia est uirtus, quæ plurimum potest in iis, quæ minimum possunt. Vel prout ego credo, Iustitia est animi congrua dispositio, in singulis rebus recte iudicans. Accur.

ADDITIO, Quæsiuit modum, in quo uoluit emendare Iustinianum: & ideo uos dicite, quod hic iustitia definitur generaliter. ad argumenta uero breui distinctione, facile sic respondebitis: Aliquando consideratur iustitia prout est in abstracto, & tunc iustitia est constans & perpetua. Aliquando uero consideratur, prout est in concreto: ut est posita in corpore hominum administrantium; & tunc dicitur corruptibilis, non ratione essentialitatis iustitia, sed ratione mali continentis, hoc est praui hominis. secundum Christ. Por. *

b Tribuens.] ut honeste uiuat sibi: & sic alterum non lædat: imo proficiat. uel dic, ius suum, i. hominis meritum.

c Notitia.] Por. recte legi, ut illa dictio, scientia, sit ablat. ul casus: uel econtra sit nominatiui casus: & hæc dictio, notitia, sit ablatiui casus. sic j. ti. j. in princ. * b Sed nunquid secundum hoc oportet, quod quicunq; vult iurisprudens, uel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Resp. non: nam in corpore iuris hæc omnia inueniuntur, ut C. de sum. Tri. & fide Catho. & C. de sacros. eccl. & de epis. & cle. & in Auth. sub multis titulis: ubi specialiter de diuinis tractatur. Item quæ est differentia inter iustitiam, & ius, & iurisprudentiam? Resp. iustitia est uirtus; ius est eius uirtutis executiuum, iuris prudentia est scientia illius iuris item iustitia est summum bonum, ius medium, iurisprudentia infimum. i Item iustitia uult tribuere unicuique ius suum, ius uero coadiuuat, iurisprudentia docet, qualiter illud fiat. Accur.

d His igitur.] Nunc uult dicere, qualiter leges sunt docendæ. A.

e Cognitis.] i. uisa definitione iustitiæ & iurisprudentiæ.

a Et in artifex qui que errat; ita iustitia est constans, & perpetua uoluntas, hoc est, uoluntatis habitus; licet iustus aliquando cadat. Nam nec artifex, ut arti fex errate pot, sed quatenus deficit ab arte: nec iustus, ut iustus adit. sed quatenus ab ipsa recedit iustitia: Quæ quidem in se, & in abstracto considerata, nec huic, uel illi homini coniuncta, & applica, est semper constans, & perpetua uoluntas. * Imo ibi, atq; & est ablatiui casus, secundum Christo. ga punctus sub uerbo notitia, obtinet uim copulæ.

Iustitia[a] est constans, & perpetua voluntas, * ius suum cuique[r] † tribuens.[b]

Hic describitur iuris prudentia. Ange.

¶ Iuris prudentia est diuinarum, atque humanarum rerum notitia,[c] iusti, atque iniusti scientia.

Primo leuia, deinde difficiliora sunt docenda, ne scholares aut studium deserant, aut cum magna labore ad scientiam diffidenter, aut tardius perducantur. h. d. Ares.

¶ His igitur[d] generaliter cognitis,[e]

d Nihil & quia intelliguntur, prout homini conueniens sunt. Bar. Fab. Ange. & Ias. 1 † Tribuendi. P. F. & Du. hic decrest iuris definitu, de qua l. 1. ff. de. Prato tus lib. 2. c. 1. med. Iuris. e Istud est diuinare, secundum Pet. de Bel. per hic. f Illa poterit esse uera secundum Pet. de Bel. Prt. hic. g Illa displicet Pet. de Bel. per. h Imo utrunq; est nominatiui casus, secundum Chri. Por. quia punctus sub uerbo notitia, obtinet uim copulæ. i Hoc rerum secundum Doc. hic: si considerantur hæc uerba quo ad ordinem prioritatis, & posterioritatis: & tunc dic summum, i. primum &c. ut in j. de iure per so. in princip. aliàs secus Bar. Fa. Ange. * Adde Quemadmodum, n. ars est recta rerum effectibilium, & tam

&incipientibus[a] nobis[b] exponere iura populi Romani, ita videntur posse tradi[c] commodissime, si primò leui,[d] ac simplici[e] via, post deinde diligentissima,[f] atque exactissima[g] interpretatione[h] singula tradantur. alioq; si statim ab initio rudem adhuc,& infirmũ animum studiosi, multitudine, ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno[i] †labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ[l] plerunque iuuenes auertit[* k]) seruis ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus, sine magno labore,& sine vlla diffidentia, maturius[l] pduci potuisset.*

Tria iuris præcepta. Ang.

¶Iuris[m] præcepta sunt hæc; Honestè[n] viuere,* Alterũ[o] non lædere, Suum[p] cuique tribuere.

Diuisio iuris, & subdiuisio iuris priuati.

¶Huius studij[q] duæ sũt positiones,[r] publicum,& priuatum. publicum ius[s] est, qđ ad statum rei Romanæ[t] spectat.[u] Priuatum est, quod ad singulorum vtilitatem pertinet.[x] Dicendum est igitur de iure priuato,[y] quod tripertitum est.[z] 2† Est[3] † enim

a *Et incipientibus*. Datiuè potest legi cum verbo ̃j. videntur: uel ablatiuè. vt superius respiciant: & hæc verior. Accu.
b *Nobis*. Loquuntur compilatoribus huius libri, in persona Iustiniani, qui debet exponere per eos.
c *Tradi*. s. iura populi Romani.
d *Leui*. a quo ad subtilia verba. Acc.
e *simplici*. ad sententiam.

ADDITIO. Et ideo positionibus debet sine plica respõderi, nisi essent respondenti captiose vel rei, de qua agitur, natura ipsam exigeret. Ang.

f *Diligentissima* quo ad subtilia verba.
g *Exactissima*. quo ad subtilem materiã, & sententiam. Acc.
h *Interpretatione*. i. facili sententia.
i *Qua*. s. diffidentia.
k *Auertit*. Nota contra inconstantiam. b sic. ff. de procur. l. in causæ in prin. & in Auth. de monac. §. cogitandum. col. 1. vnde Salomon: Tria sunt mihi incognita, & quartum penitus ignoro: Via colubri super lapidem: Via auis volantis in aere: Via nauis in medio maris: quartũ difficilius: Via iuuenis in adolescentia sua. Vnde datur in integ. rest. eorũ facultatib. vt ̃j. de hęr. qual. & diff. §. ex heis. Acc.

ADDITIO. Et ista patent his verbis: Cum sit pęna grauis, cognoscere quæ via nauis: Vel colubri, uel auis, pueri grauior uia quauis.

l *Maturius*. hic nota prouerbiũ: Qui vadit planè, vadit sanè.

IVRIS PRAECEPTA. CASVS. Hic incipit quarta pars, in qua dr, ꝙ ius nostrum ciuile uno de tribus accipitur: aut præcipit. vt quis honestè viuat: aut præcipit, ut quis alterum non lædat: aut vt vnus homo ius suum vnicuique tribuat. De primo ponitur exemplũ in gl. quę incipit, Quãtum ad se, &c. De secundo ponitur exemplum, ꝙ non det vnus alteri iniuriam inferre: vt ff. eo l. 3. de quo ponit exemplum, vt in iudice. qui vnicuique debet suum ius tribuere, prout ̃s. dixi in definitione iustitiæ. Fran. de Aret.

m *Iuris præcepta*. i. iura præcipientia præcipiũt aliquid, quod pertinet ad aliquod illorum triũ. nam non omne ius pcipit, imo quoddã punit, quoddã vetat, quoddam permittit: vt ff. de legi. & sen cõ. l. legis. quoddã cõsulit: ut ff. de rei uẽd. l. is. q. destinauit. & quoddã hortaẽ, ut C. de trãs. l. age.
n *Honestè*. quantum ad se. quæ honestas & circa matrimonia est: ut ff. de ritu nup. l. semper & circa mores seruatur: vt ff. de tu. & cu. da ab his l. scire oportet. §. penul. & vlti.

ADDITIO. Et ideo dicit Ang. mulierem honestè viuere, quæ viuit fm mores loci. sed castè uiuere non intelligitur, quæ transit ad secũda uota. s. respectu mariti defuncti, uel filiorum eius: sed respectu aliorum secus.

o *Alterum non lædere*. vnde illud: Quod tibi non uis fieri, alij ne feceris: ut Decre. in prin.
p *Suum*. vt non solum non lędat, sed etiam adiuuet. c Nã non sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est; ut ar. in decre 86. dist. c. non satis. Sed nonne hæc uerba accipiuntur hic sicut ̃s. in definitione iustitiæ, in fi. Rñ. non: immo ibi hæc tria comprehendit: hic autem illud solum, quod extra illa duo prima relinquitur. Et no. ꝙ in hoc reprobo opi. Py. & aliorum, qui dixerunt, ꝙ in hoc titulo nõ definiebatur ius: quod est ars boni, & æqui, cuius merito quis nos sacerdotes appellet nam dico. ꝙ hæc uerba, quæ hic sunt tantundem præstant. nam quod hic dicit, præcepta iuris; per hoc dici ars: cum ars sit collectio multorum præceptorum. Item per hoc, quod dicit, honeste uiuere, alterum non lædere, ualet tantum, quantum boni, & æqui. Item per, hoc quod dicit. ius suum unicuique tribuere, colligo, cuius merito quis nos sacerdotes appellet. i. uel iura cuilibet ministrantes: ut hic, & ff. eo. l. 1. 2. respon. d

HVIVS STVDII. Diuiditur in quatuor partes, sicut sunt quatuor dicta. Ang.

CASVS. In hac quinta, & ultima parte figura casum sic: Ex quo uidimus, quid est iustitia. item ex quo uidimus, quot, & qualia sunt iuris præcepta: est sciendum ultimo loco, ꝙ ius nostrũm ciuile in duas partes diuiditur, s in ius publicũ, & priuatum. Et primo dicit, quid dicatur ius publicum. Et certe ius publicum dr illa pars iuris nostri, quæ tractat de utilitate totius mundi: qđ dic, ut in glo. quæ incipit, Et consistit. Secundo dicit, quod dicatur priuatum. Certè ius priuatum dr illa pars iuris nostri, q tractat de utilitate singulorum: puta ut fundus meus ab altero possessus restituatur mihi uel pura, ut debitor meus, quod dẽt mihi soluat. & alia infinita exempla possẽs ponere. Tandem dicit: ex quo uidimus, quid est ius publicum, nunc uidendum est, quid est ius priuatum. Et sciẽdum est, ꝙ ius priuatũ est collectum ex præceptis trium iurium, s. ex præceptis iuris naturalis. Item ex præceptis, uel præcepto iurisgentium Item ex præceptis iuris ciuilis Et de his pręceptis iuris naturalis, gentium, vel ciuilis pone exempla, ut in gl. quæ incipit, iure enim Franc. de Aret.

q *Huius studij* .i. artis adipiscendæ per studium.
r *Positiones*. i. species, secundum Pla. sed fm Azo. sic, i. super duobus generibus, non speciebus, ponitur hæc studio legendi discenda. nec enim placet. quod ex multitudine rerum multa dicãtur iura. si. enim diceretur ius aliud equinum, quod super equo tractaret: aliud asininum, & sic de singulis. sed ego credo, quod iste non fuit Py. intellectus: sed ille, qui est præceptoris mei. e Accur.

ADDITIO. Pro concordia dicendum est, fm Por. quod species sumitur dupliciter. Vno modo dialecticè: & tunc sumitur pro spec:e prædicabili de pluribus differentibus numero. & hoc modo Pla. intellexit quam speciem Azo genus appellauit. Alio modo capitur spẽs legaliter per unoquoque indiuiduo. i. eum, qui ædes. ff de usucap. ut etiam nõ in l. legato. ff de leg. 1. & gl. in l 2. ff. si certum pet.

s *Publicum ius*. & consistit in sacris, sacerdotibus, & magistratibus, ff. eo. l. §. publicum: & in Aut. ut li. ma. & adiu. §. si. uer quia uero col. 8. & C. de sum. Trin. & fide Catho. l. inter claras. & ff. de ori iu. l. 2. § post originem. Gl. in d § publicum. in uerbo, in sacris. declarant hanc. Eg. Pet.
t *Rei Romanæ*. Romani imperij. sic ponitur ̃j. de pa po. §. ius autem.
u *Spectat*. s. principaliter: nam & singulorum est utilitas, rem publicam saluam conseruari Accur.
x *Pertinet*. s principaliter, secundario autem ad publicam utilitatem pertinet: expedit enim reip. & c. ut inf. de ijs qui sunt sui uel alie. iuris. § nam Antoninus.
y *De iure priuato*. sed quid de publico? Respon. non dicet in hoc libro: sed dicitur ff de iure fis. & C. eo. titu. & in alijs titu. sequentibus? & fere per omnes tres libros Codicis; ubi de iure pub. tractatur. Et nunquid illud est tripertitè collectum? Respon. sic: ut statim dicam, & ex eisdem præceptis. Cum ergo eadem sint exempla publici, & priuati, quare de priuato tantum dixit, quod est tripertite collectum? Respon. quia plura erant de eo priuato dicta. Item cum fecisset hunc librum causa rudium, nolebat eos multum aggrauare; quod fecisset si tractasset de iure publ. in hoc libro.
z *Tripertitum est*. in iure enim priuato, ut in suo toto tripertita sunt præcepta naturalia; ut hæc, Neminẽ eum alterius damno fieri locupletem; g ut ff. de cond indeb. l. nam hoc natura. Item gentium: ut quod qui quæ ob tutelam sit

a Not. ex gl. iuncto tex. ꝙ sciẽtia dẽt ita di prius đ facilib. secundo de diffic. An.

1† *Labore eius sæpe.*

* *Tria potissimum sũt, quæ iuuenes à studijs auertunt, s. quæstionũ altitudo, tractatus prolixitas, & nominũ perplexitas.*

b Quæ nõ admittit iter uiuos in contractib. nominatis e. ca idem, li actus ualet, seu circa diuersa si sint connexa, alias secus An.

c Ista glo. prestat ar. an quis teneatur ad iunare aliquem, qui offẽditur, ꝙ dicit, ꝙ de iure canonico teneor iuuare, uerbis interponẽdo me ho nesto modo. 2 q 7. c. negligere. in fi. sed fm leges, regulariter non teneor adiuuare: ut l. metũ. §. sed licet ibi Bal ff. qđ me. cã. Tullius li. j. offi. contra. Qui alterum nõ defẽdit, si pt, inquit tã in uitio est, quam si patriam aut parentes desertat. Aegi. Petr.

An aute̅ Icurrat ex

cõmunicatione seip sunt offendens, uel rẽdẽs, dic, ꝙ sic, fm Bar. Pe. de Bel. per & Ang. hic.

* *Ad. & ideo ea tradita sunt, qua audito rum ingenys conueni. e. c. oportet. 8. q. 1.*
* *Sic dicitur in proæm. decre. in lo. in ver. honestè viuat. & in prin. decreti. c. humanum genus.*

2 † *tripertito collectum est in omnib. manuscr.*

3 † *Du. collectum est enim.*

d Et bene fm Por. quãuis Ia. dubitet ii iure naturali,

e Similes gl. sunt in l. iustitia. §. j. ff. eo.

f Nota, ꝙ Azo fuit preceptor Accur.

g Istud, exẽplũ reprobatur p Ba. & Po. hic, & per Bal. in § j. ̃j. titu pro xim.

corpore fecerit, iure fecisse existimetur: ut ff. eo. l. 1. 2. & 3. Item sunt præcepta ciuilia: ut præcepta de usucap. quia de priuata vtilitate est vsucapio: vt J. de vsucap. in prin. ibi, Ne dominia &c. Et sic publicũ est ex eisdem exemplis, & docet eadem exempla: vt ecce à iure naturali, vt non locupletetur cum iactura alterius respublica. A iure gentiũ, ut liceat reipublicæ propulsare iniuriã. Itẽ à iure ciuili: ut respublica usucapiat, a sicut priuatus. quæ exempla posuimus supra statim in uerbo, iure priuato.

a *Naturalibus*. i. iuris naturalis. b
b *Aut gentium*. idest præceptis iurisgẽtiũ. c
c *Aut ciuilibus*. præceptis. d

*Ad. Forca. Glo. 37. ubi latissime de triplici iure nat. & reprehendit Vallã, qui negat, ius nat. omnia aialia docuisse. lib. 4. cap. 48.

* Ius nat. hic communiter accipitur, ac p instinctu naturæ. Nã ubi non est rõ, ibi ius proprie esse non pôt.

1 † sic in omnib. & Th. desunt autem in Pand.

ex naturalibus [a] præceptis, aut gẽtium, [b] aut ciuilibus. [c]

DE IVRE NATVRALI, * gentium, & ciuili.

TITVLVS II.

Masculi, & fœminæ coniunctio, item procreatio liberorum, & educatio, sunt de iure naturali: eo quia ista sunt propria omnium generum animalium. Arc.

I Vs [d] naturale * est, quod natura omnia animalia docuit. ¶ Nam ius [e] istud, non humani [f] generis proprium est, sed omnium animalium, [1] † quæ in cœlo, [g] quæ in terra, [h] quæ in mari [i] nascuntur.

¶ Hinc [k] descendit maris, [l] atque fœminæ [2] † coniugatio, [m] quam nos matrimonium [n] appellamus. hinc [o] liberorum procreatio, & educatio. [q] Videmus etenim cætera [q] quoque animalia istius [r] iuris peritia censeri. *

Cuilibet populo iurisd. Ctionem habenti permittitur ius proprium statuere: quod ius ciuile vocatur. Illud verò, quod ab omni gente æqualiter custoditur, ius gentium appellatur. hoc dicit. Arc. Vel dic secundum Bal. Statuta condita à populis, ius ciuile dicuntur. Nam populo iurisd. Ctionem habenti permissum est ius proprium constituere. Quod uerò ab omni gente seruatur, ius gentium nuncupatur. hoc dicit.

Ius autẽ ciuile, [3] † vel gẽ-

DE IVRE NATVRALI.

Dictum est supra, q ius priuatũ est collectũ ex naturalibus præceptis, gentium, & ciuilibus: nunc de eis dicit, & primo de iure naturali.

IVs naturale est. Totus iste titu. diuidit in quinque partes. Primo ponit de iure naturali. Secũdo de iure gentium, & ciui. Tertio ponit unã diuisionem iuris naturalis. Quartò rediens ad ius ciuile, & naturale, ponit unam differentiam inter ipsa iura. Vltimo ponit circa quæ uersatur ius ciuile. Secunda ibi, ius autem ciuile Tertia ibi, Constat autẽ. Quarta ibi, Sed naturalia. Quinta ibi, Omne autem. Et hoc principium etiam diuiditur in tres partes. Primo ponit definitionem iuris naturalis. Secundo declarat illam. Tertiò probat per effectum. Secunda ibi, Nam ius. Tertia ibi, Hinc descendit.

CASVS. Quidam scholaris rudis accessit ad principem Iustinianum, & coram eo talem proposuit quæstionẽ. Domine Imperator, dicite mihi, quid est ius naturale? Imperator rñdit ei: Ius naturale est. quoddam ius, quo iure omnia animalia sunt instructa, & perita, natura i. à Deo. Vel ius naturale est quoddã ius, quo iure natura i. Deus omnia animalia instruxit, & docuit, & in idem per omnia recidit hæc positio casus cum prima. Bene dico, omnia animalia. quæ non solum hẽt locum in hominibus: sed in oibus animalibus siue in celo, i in aere nascantur, ut aues, siue in terra, ut alia animalia, siue in aqua nascantur, ut pisces. Videmus enim. i uidere possumus oia animalia. nedum homines, esse perita huius iuris naturalis, h. d. usque ad uer. hinc descendit, in quo ponunt duo, uel tria exempla de hoc iure naturali. Mouetur. n. masculus ad coniungendum se fœmellæ, uel uir ad coniungendum se fœminæ: quę coniunctio uocatur matrimonium, ẽm iura ciuilia. Scdm exemplum est tale: iure isto naturali mouetur homo, & fęmina ad procreandos, & nutriendos liberos, i. filios. Nam isto iure naturali mouentur homines, & fœminæ ad cõmiscendũ se adinuicẽ: quã cõiunctionẽ faciunt, iõ ut liberos pcreẽt: & eisdẽ liberis procreatis, mouenẽ eodem iure naturali, ad eosdem liberos alendos: & nutriendos. Fran. Arc.

d *Ius naturale est, quod natura*. i. Deus: e & nominatiuè, & ablatiuè pôt legi. sic J. tit. r. §. 1. Et no. q quatuor f modis ius nàturale ponitur. Qñque pro iure gentium. ut J. de re. diui. §. singulorum. Qñque pro iure pactorum: & sic pro iure prætorio: vt ff. de pac. l. 1. Qñque pro eius contrario, s. pro eo. quod rescindit pacta: ut in restitutione minorũ t ut ff. de mi. l. 1. Qñque pro instinctu naturæ, ut hic, & ff. eo. l. 1. §. ius aũt naturale. Sed ẽm cano. ius naturale dr quod in lege Mosaica, g uel in Euangelio continetur: ut in prin. decretorum. Et istud (quod) hic est nominatiui casus, qñ hæc dictio (natura) est ablatiui casus. & econtra est accusatiui, qñ (natura) est nominatiui. & tunc dic natura, i. Deus.

ADDITIO. Dic ẽm Por. quod hoc relatiuum (quod) erit accusatiui casus & uerbum (natura) erit nominatiui. Nam hoc verbum (docuit) in tex. positum, pôt regere duos accusatiues diuersos: ut in gl. ordinaria. in l. successores. C. ad legem Falci. & hr in l. eam, quã. C. de fideicõm.

e *Nam ius*. bene dico omnia animalia. Nã ius istud &c. non solum est hominũ, sed commune oĩum animalium. Accur.

f *Humani*. id est, hominum.

g *In cœlo*. i. in aere: ut aues quæ in arboribus, & aere nascuntur: ut J. de rerum di ui. §. apum.

h *In terra*. ut feræ bestiæ, quæ in suis lustris, i. cubiculis nascuntur: & etiam quę dam aues.

i *In mari*. ut pisces. idẽ dico & si in qualibet alia aqua nascantur.

K *Hinc*. idest ab hoc iure naturali, scilicet Deo, qui primo Adã Euæ coniunxit, & in paradiso deliciarum posuit. Accur.

l *Maris*. idest masculi

m *Coniugatio*. s. aĩorũ, non * corporũ, ut ff. d re. iu l nuptias.

ADDITIO. Est tñ dña ẽm Ang. quia, secuto solo consensu possibilis est separatio per ingressum monasterij: ut C. de epis. & cler. l. Deo nobis. circa prin. & in decretali. c ex publico. de conuer coniug secus autem, secuta carnali copul.

n *Matrimonium*. i. effectũ mrimonij, & sic no. q matrimoniũ quo ad originem est de iure nãli, s. de Deo: ut hic dr. h de iure gentiũ et dici pôt: qa ab eo receptum est, i. De iure ciuili et dici pôt, q a formã ei adiunxit, & solennitatẽ, secũdũ Azo. vt patet J. de nup per totũ tit. cum dicit, a quarundã nuptijs abstinere necesse est, ut ff. de titu nup. per totũ. unde debet dici iure ciuili: ut ff. de iusti. & iu. l. ius ciuile.

ADDITIO. Intellige hoc, nisi ad prohibitionẽ graduum linea ascendentis, uel descendentis, uel ẽt collateralis in primo gradu: quia dr de iure diuino. c literas §. sanè. ver. opinioni. & §. seq. extra de resti spo. Item quo ad formam uerborum est iure canonico, sed quo ad instinctum coniunctionis, seu causam finalem, s. conseruationem indiuidui, est de iure naturali, secundum Christoph. Por. hic.

o *Hinc liberorum procreatio*. Nam Deus operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.

p *Et educatio*. Nam hoc iure, s. naturali mouetur parens ad educationem filiorum suorum potius, quàm alienorum: ut ff. unde libe. l. scripto. hærede. in fi. & ad hoc etiam tenetur parens: nisi pro se sit sufficiens: ut ff. de libe. agno. l. si quis. §. sed & si filius. & §. denique.

q *Cætera*. s. animalia propter homines.

r *Istius iuris*. s. nãlis, de quo loq̃mur Ex eo. n. q auis uolat, piscis natat, gallina oua calefacit, mouenẽ isto iuñ naturali.

IVS AVTEM. Diuiditur in tres partes. Primo ponitur dictum bimembre. Secundo ponitur exemplum primi membri. Tertio ponitur exemplum secundi membri. Secunda ibi. Nam quòd. Tertia ibi, Quod uerò.

CASVS. Quidam scholaris accessit ad principem, & talem proposuit quæstionem. Domine Imperator, dicite mihi, quæ differentia est inter ius gentium, & ius ciuile: & ideo quæro, quia uolo unum ius ab alio scire discernere. Imperator respondit. Amice, dico tibi: q omnes populi. qui utuntur iure scripto, & iure non scripto; pro parte utuntur suo proprio

Iuris publici tri gtiti exempla.
a Contrarium tenet Pote.
b Vt suam prolem nutrire.
c Vt suo domino parere.
d Scilicet quod promisit per stipulationem.
e Hæc nõ est legis intentio, & natura hic accipiẽ p virtute insita cuilibet rei. Bat. Nico. Fab. & Pl.
f Plac. & Ias. ponũt qq; quos vide hic p eosdem.
g Hoc uerum in pceptis moralibus, secus in mysticis, seu figuratiuis quia illa sunt mirabilia, ẽm Christop.

2 † coniugatio. Dua.

* Censeri, qualiter hoc loco accipiẽdum sit cũ nõ ex plicet Ac. uide Buda in annotationibus ad Pandectas ad l. 1. ff. de iusti. & iure.

3 † Du. iure gẽtiũ distinguitur, q omnes &c. Sed excusam lectio nem confirmant manuscr. exẽ. Matrimoniũ de triplici iure est.

* animorum. Adde in matrimonio duplex est cõiunctio animorũ s. & corporum. c. debitorũ. de biga. nõ ordin.
h Vel aliter secundum Ioã. Fab. ne parentes sint inceri de filijs, quos alere teneãtur. ratio autem naturalis. dictat matrimonium.
i Vel quo ad substãtiam consensus.

tium ita diuiditur.[a] Omnes populi, qui legibus,[b] & moribus * reguntur, partim suo proprio, partim communi[c] oīum hominum iure vtūtur.

¶ Nam quod quisque populus ipse sibi ius cōstituit,[1] † id ipsius propriū ciuitatis est: vocaturque ius[d] ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. ¶ Quod vero naturalis[e] ratio inter[2] † omnes gentes constituit, id apud[f] omnes populos peræque custoditur: vocaturque ius gētium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.[g] [3] † Populus itaque[h] Romanus partim suo[i] proprio, partim communi omnium hominū iure vtitur. Quæ[k] singula qualia sint, suis locis proponemus.[l]

Ius ciuile appellatur ab illo populo, qui ipsum edidit: & appellatione iuris simpliciter, intelligitur de Romano. Are. vel sic: verba simpliciter prolata, in potentiori, & digniori significato intelliguntur. h. d. Bal.

Sed ius[m] quidem ciuile ex unaquaque ciuitate[n] appellatur, veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis, *[o] vel Draconis * leges * appellare ius ciuile Atheniensium, non[p] errauerit. Sic[q] enim & ius, quo Romanus populus utitur, ius ciuile Romanorum appellamus, uel ius[r] Quiritū, quo Quirites utuntur. Romani enim[4] † à Romulo, Quirites à Quirino[s] appellantur. Sed quoties non ad-

proprio iure, scilicet ciuili, & pro parte vtuntur iure communi omnium hominum. Secundo dicit scholaris: Domine Imperator vos loquimini sic obscurè, ꝙ non intelligo vos. Quid est hoc dicere, quod omnes populi, qui vtuntur iure scripto, & iure non scripto. pro parte vtuntur suo proprio iure, & pro parte utuntur iure communi omnium hominum: dicit Imperator: Quod dixi tibi, quod vtuntur pro parte suo proprio iure, sic intellige, ꝙ ius, quod sibi facit quilibet populus, illud est proprium ius illius populi, uel ciuitatis, id est, appellatur ius ciuile, id est ius propriū illius ciuitatis: puta statuta municipalia: quæ in singulis ciuitatibus fiunt. Tertio dicit Imperator, ꝙ illud ius quo vtuntur omnes gentes de mūdo, naturali ratione, id est, discretione est inductum: appellaturque ius gentium, id est, ius. quo omnes gentes de mundo utuntur. Et sic amodò aperta est differentia inter ius gentium, & ciuile: quia ius ciuile est proprium cuiusq; ciuitatis, ius uerò gentium est commune omnibus. Quartò dicit Iustinianus, Nō solum, quidem alij populi vtuntur pro parte iure proprio, id est ciuili, & pro parte iure communi omnium hominum, id est, iuregentium: sed etiam populus Romanus hoc facit: quia pro parte vtitur suo iure, id est suis proprijs statutis: & pro parte vtitur iure communi omnium hominū. id est. gentium. Quinto respondet Imperator cuidam tacitæ obiectioni: quia possent aliqui dicere: Domine Imperator. vos fecistis mentionem de iuregentium, & ciuili: dicatis de natura vtriusque iuris Dicit Imperator excusando se: Ego hoc dicam in competenti loco, scilicet, in §. pen. vbi dicit, ꝙ ius gentium est immutabile: & ius ciuile mutabile: secundum expositionem istius §. Vel alio modo intellige istam quintam particulam, vt in glo. quæ incipit, scilicet, iuregentium. Et hoc totum in prima parte principali. In secunda parte assignat Iustinianus secundam differentiam inter Ius gentium, & ius ciuile: quæ secunda pars cōtinet quatuor partes: vt sup. dixi. In prima particula h. d. Quamuis ius gentium non habeat denominationem ab aliqua ciuitate, quia non dicitur ius gentium Romanorū: vel ius gentium Bononiensium: tamen ius ciuile habet denominationem ab ea ciuitate, in qua factum est: vt ecce statuta, quæ fiebant apud ciuitatem Athenarum per suos sapientes. scilicet, Solonem, & Draconem, possunt dici ius ciuile Atheniensium. Secundo adducit simile, ꝙ statuta facta Romæ possunt dici ius ciuile Romanum, vel ius ciuile Quiritum: quia Romani appellabantur Quirites, à quodam eorum Rege, qui Quirinus appellabatur. Tertiò dicit; Sed quid dicemus, si simpliciter dicatur ius ciuile: nec addatur nomen ciuitatis, in qua factum est illud ius: de quo iure intelligemus? Respon. per excellentiam intelligitur ius ciuile de iure ciuili Romanorum, id est, de statutis eorum. Quartò adducit simile. Ecce cum dico, Poeta, & ei non addo nomen proprium: per excellentiam intelligitur de Homero apud Græcos: vel de Virgilio apud Latinos: hoc dicit usque ad §. ius autem gentium.

a *Diuiditur.* i. vnum ab altero sic dignoscitur. Accur.

b *Legibus, & moribus.* Nam quidam sunt, qui reguntur tantum moribus, & etiam quidam, qui nec moribus, nec legibus: vt homines syluestres, & etiam quidam qui legib. tantùm, & non moribus.

c *Communi.* id est, eo iure, quod est in communi apud omnes, siue scriptum sit siue non.

d *Ius ciuile.* vt sunt statuta terrarum: quæ iura municipalia dicuntur: ut C. de eman. lib. l. j. & sic dicitur ad differentiam iuris naturalis, id est, iuris gentium: & ita accipitur hic. Secundo modo dī ius ciuile lex xij. tabularum: ut ff. de iusti. & iu. l. ius ciuile. §. hoc igitur. Tertiò dicitur ius ciuile, omne ius, quod non est prætorium. & sic accipitur. ff. de iusti. & iu. l. ius aūt ciuile, in prin. & §. ius prætorium. Quartò dicitur disputatio prudētum, quæ fuit facta super l. 12. tab. vt ff. de ori. iur. l. ij. §. hæc disputatio. secūdum Io. Quintò quicquid scriptū. habemus de iure, dī ius ciuile: vt cum dī. Est. n. sanctissima res ciuilis sapiētia: quæ pretio nummario nō est æstimāda: vt ff. de var. & extra. cog. l. j. §. proinde. Sexto dicitur quoties adijcitur aliquid iuri naturali, vt ī matrimonio modo diximus: uel detrahitur iuri naturali: vt ī vsucapionibus: vt inf. de vsucap in princ. e vel additur iurigentium: vt in tutela inuenta à iure ciuili originaliter: vt inf. de tut. in prin. uel detrahitur, ut in potestate seruorum restricta, ut inf. de ijs, qui sui, uel alieni iuris sunt. §. sed hoc i pe. hoc. n. ius ciuile dicitur: ut ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. i. respon. & hæc exempla sunt ibi notata. Accur.

e *Naturalis ratio.* nota, ꝙ ius gentium naturali ratione est inductū: ut hic, & inf. de re. diui. §. singulorum, unde est ius immutabile: ut inf. eo. §. sed naturalia. Accur.

f *Id apud.* nunc soluit. Accur.

g *Vtuntur.* ut est religio erga deum: ut parentib. & patriæ pareamus: & ut contra uiolentiā resistamus: ut ff. de iust. & iu. l. j. & l. fi. & l. 2. Itē cōuētiones, siue pacta, q̄ apud oēs gētes ualēt: ut ī. eo. §. ius aūt gentiū & ff. de pact. l. iurisgē. ī prin.

h *Itaq;.* q a oīs populus utiī partim iure cōi, & partim &c.

i *Suo.* quod pro se tantum composuerunt: aliàs esset lex generalis: ut inf. eo. §. lex.

k *Quæ singula.* Iura gentium, & ciuilia, quib. utunī ciues Romani, & effectus eorū iurium dicet. ī. de re. diui. §. singulorum. usq; ad fi. tit. ubi dī, qualiter acquirunī dñia iure gentium. Item ī. de usuc. & in tit. seq in quib. dr qualiter acquirunī dñia iure ciuili: & ſm hoc refert ad proximū dictū, & illud intelligas de iure ciuili Romanorū gñali. Vel aliter dic: pponemus. ī. eo. ti. §. pe. ubi dicit alterū de iurib. uariabile, ut ciuile: alterū ñ, ut gētiū. & ſm hoc ñ refert ad pximū dictū: sz ad id qđ dicit ī. Nā &c. & ēt, Qđ uero &c.

l *Proponemus.* sed ubi? Respond. forte ī. de rer. diui. §. singulorum. & refertur non ad proximum e dictum, sed ad id, quod dictum est, Nā ꝙ quisq;, &c. & ibi, Qđ uerò &c.

m *Sed ius quidem &c.* diximus populos commune, aut proprium ius habere, sed &c.

n *Ciuitate appellatur.* i. nomen illius ciuitatis, ubi factum est ius ciuile, debet ei imponi.

o *Solonis.* nomina sunt compositorū statutorū in illis ciuitatib. sicut si appellaret quis ius ciuile Bon. statutum à compositoribus inuentum, & consilio confirmatum.

p *Non errauit.* imò benedixerit.

q *Sic enim & ius.* quod pro se tantum composuerunt: aliter esset generalis lex: ut inf. eo. § lex est. & de hoc. s. iure ciuili generali potest hic intelligi, uel loqui. Acc.

r *Ius Quiritum.* pro eodem, licet nomine mutet.

s *A Quirino*, qui fuit eorum rex, dictus acquiris,

** Mores, qualiter acceptandi sint Bud. ad l. ius ciuile. ff. de iust. & iu.*

1 † Quod sibi licitū est. Et concor. c. quæ in ecclesiarum. in gl. in ver. constituerunt. in prin. extra de consti.

2 † Du. omnes homines constituit, id apud oēs peraquè &c.

3 † Du. & populus.

a Oēs tū sunt de re mente Adę Ioan. Fab. Ius ciuile sex modis dicitur.

b Ista gl. est magistralis, ſm Angel. ad sciendum quorimodis capitē ius ciuile.

c In hoc, s. quia eo iure oīa erant cōmunia secūdū Ias. hic: aliàs si gl. pſupponeret, ꝙ illo iure esset dare meum & tuum esset falsā, vt per Ia. de Are. Bald. & Alb. in l. ius ciuile. ff. de iu. & iure

** Solō fuit vnus ex septem sapiētibus Græciæ, patria Salaminus qui authore Gellio lib. 17. ca. 21. noct. attic. & referente hic Mysinger. Athenis claruit, regnāte Tarquin. pri-*

** Romæ, cuius leges tanto cum temporamento compositæ fuerunt, ut parē gratiā à Senatu, & a plebe Atheniēs. contraxerit.*

** Draco, vt meminit Gul. Gel. li. 11. c. 18. noct. Attic. floruit Athenis paulo ante seculū sep. sapien. videlicet, 39. olimp. qui Atheniensib. leges adeò seueras, & rigidas tulit, vt in prouerb. abierit, leges Dracō. sāguine cō scriptas esse humano, ut Gel. loco citato, & Arist. secundo polit. c. 10. testatur.*

** Has collegit T. Tratcius in li. Iuris. Ve.*

4 † Desunt in omnib. & Th. recte, noluit. enim rationem, cur Romani dicantur, reddere; sed cur quirites.

d Tex. est not. secundum Ias. ī l. j. §. & generaliter. ff. de vētre in pos. mi. quē Bald. reputat singularē. Il. matres. C. ad Ter. & cui potius sit parēdū vide per Ang. Ar. hic.

e Ista gl. cōtradicit gl. præce-

dě.sed am bę sūt bona,vt tese raē ad ꝓximum di ctum, uel ad temotum, cum ſm am bas expoſitiones lu quamur de iute gē tiū.uel ciuili. Nico. * Immo, puctis,quę Sabinorū, lingua haſtam ſigni ficabat. Vnde Ouid. lib 2. Faſto.Siue quòd haſta curis priſcis eſt dicta Sabinis:Bellicus à telo uenit in aſtia Deus.

Diuiſio.

ris * quod eſt haſta: quia magna hoſta in bello vtebatur.
a *Ciuitatis.* ſed ſimpliciter dicitur ius ciuile.
b *Noſtrum.* ſ. Romanorum,per excellentiam.
ADDITIO Et ideo dicit Ioan. Fab. ꝙ in ſupplicando ꝓ præbenda eccleſiæ cathedralis, ſpecificatio ipſius eccleſiæ vitiatet quia ſufficit, ꝙ dicat, in eccleſia Lugdu vel Pariſień. & ꝙ ita de iacto vidit obſeruari.
c *Ius.* ſ.ciuile Romanorum, ſi eſt propriū vel genetale,ſi eſt factum, vt ſit generale.
d *Virgilius.* idem in apoſtolo. nam Paulus in diuinā ſcriptura intelligitur. Item vbi dicitur ſapiens, intelligitur Salomō.
IVS AVTEM. Primò poniť vnum dictum.Secundò ponitut ratio, quate ius gentium fuit inuentum. Tertiò ponitut effectus. ſiue ponuntut inuentiones iuris gentium. Secunda ibi, Nam vſu. Tertia ibi,Bella.
¶ CASVS. Quamuis in ſuperiori §.tractauerit de iure gentium, & ciuili: quia

dimus nomen,cuius ſit ciuitatis,[a] noſtrum [b] ius [c] ſignificamus, ſicuti cùm poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus; apud nos, Virgilius.[d]

Ius gentium omnibus hominibus eſt commune: quod ab omnibus gentibus fuit factum, uſu, & neceſſitatibus exigentibus; ex quo bella licita oriuntur, & captiuitates, & ſeruitutes, & contractus: quibuſdam exceptis. h. d. vſque ad §.Conſtat. Are.

¶Ius [e] autem gentium omni humano[f] generi commune eſt. Nam vſu [g] exigen-

tamen de iure gentium non tractauit ibi plenè: ideo hic plenius tractat.repetendo etiam de eo, quod dixerat:Et diuidit hunc §.in tres partes;ſicut ſup. dictum eſt. In quarū prima parte dicitur, ꝙ ius gentium eſt commune omnib. hominibus de mundo. Secundo reddit rationem, quate ius gentium fuit inductum: quæ ratio talis eſt, Homines indigebant aliquis ſtatutis: & ideo multa inter ſe ſtatuerunt.quæ dicuntur ius gentium.& maximè bella & captiuitates, & ſeruitutes ſunt a iure gentium: quæ ſeruitutes ſunt contrariæ iuri naturalis, quia de iure naturali oēs homines liberi naſcebantur. Tertiò dicit quòd ex hoc iure gētium ſunt introducti quaſi omnes contractus: de quibus multa exempla ponit in textu.h.d vſque ad §.conſtat.
e *Ius autem.* autem pro ſed.& repetit de iure gentium, ut aliquid addat.

aVel expone omni. i. toti, ſm Nic.& Io. Fab.

f *Omni humano.* Sed nunquid plura humana genera ſunt? Reſpon.non.expono a ergo, ideſt omnibus hominibus.
g *Nam uſu.* ab initio enim pauci erant homines: indiguerunt tamen aliquo communi vſu:& quantò plures fuerūt, tunc magis ſuas conſuetudines habebant,& ſtatuta: puta, ut nullus uineam, uel hortum alterius intraret. & hoc ſequitur,& probatur ff.de iuſti.& iure l.ex hoc iure.

Bellū eſt a iute introductū.

h *Bella.* ſed quomodo à iure deſcendit bellum,cùm ſit à iure prohibitum:ut ff.de uſufr.l.æquiſſimum?Reſpon.loquitur de eo, quod à populo Romano eſt indictum hoſtibus: ut ff.de cap.& poſtli.reuer.l.hoſtes, §.in bello.h Item pro pulſare uiolentiam,quod eſt licitum:ut ff. de iuſtit. & iu.l. ut uim.& ff.de vi & vi arma.l.1.§.uim vi.cum moderamine tamen:ut C.vnde vi.l.j.

bImmo a quocunqꝫ ét priuato pro ſuo recuperādo, & de licētia ſuperioris,ſi ꝑ ipſum recuperare nō ualeat, & hoc nedū cōtra ſuū detinētes, ſed etiam eos iuuantes ſm Io. & doct.

ADDITIO. In quo moderamine requiritur primò debita inſtrumentorum proportio. quamuis ſecundum Ioā. Fab. aggredientem ſine armis poſſim cum armis repellere,ſi alias tutè me defendere nequeo.Secundo ꝙ fiat incontinēti,i.in ipſa actus flagrantis in defenſione perſonæ: uel antequam diuertatur ad extraneos actus,in defenſione rerum. Tertiò ꝙ non ad uindictam: in quo attenditur modus facti, qualitas perſonarum, & potentia Et nota ſecundum Iaſ.quòd ipſa propulſio eſt de iure naturali:ſed cum moderamine,eſt de iure gentium,ſecundum Arg.hic.

c Idē Bar. & N.& vi de gl.ſimi

i *Initio.* ſed nunquid hodie? Quidam dicunt ſic:nos contrà.Nam ſeruus naſcitur,ut inf.de iurepa.§.ſerui.& ff.de na tą reſti.l.interdum Aceut.
k *Penè.* penè dicit e propter quatuor contractus:ut propter ſtipulationem:ut inf.de ac §.de conſtituta Item propter literarum obligationem:ut inf.de lit oblig. Item pro-

ptet contractum emphyteuticum:ut inf. de loca.& cōduc. § adeo Item propter ſponſalitiam largitionem, i.donationem propter nuptias:ut in Auth.vt ſpon.larg.§.j.& ij. col. 9. Et nota, ꝙ hic dicitur omnes contractus eſſe de iure gentium:ſed non omnes obligationes.nam quæ ex maleficio, uel quaſi ſunt, non ſunt de iure gentium, ſed uel à l. 12. tabularum, uel ab alia lege.*

te, & humanis neceſſitatibus, gentes * humanæ[f] † iura quædam ſibi conſtituerunt. ¶ Bella[h] etenim orta ſunt,& captiuitates ſecutæ, & ſeruitutes,quæ ſunt naturali iuri contrariæ.Iure enim naturali omnes homines ab initio[i] liberi naſcebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè*[k] contractus introducti ſunt:ut emptio, [2] † & uēditio,locatio,& conductio, ſocietas,depoſitum,mutuū, & alij [3] † innumerabiles.[l]

Ius ſcriptum conſiſtit in ſex partibus, hic nominatis. hoc dicit cum quo concordat ſecunda diſt.in.lio. , lex eſt,ſecundum Are.

ADDITIO. Prout gl. loquitur in quaſi maleficijs approbat: quia in his cōtingit, aliquem obligari ex facto alieno: qđ ius gentium non conſiderat,ſed prout loquitur in maleficijs, reprobatur per l.j.ff.de iuſt. ut per Angel. & Chriſto.hic.
l *Innumerabiles.* id eſt,non facile ad numerandum habiles: ut inf.de re.corpo.& incorpo in prin.
CONSTAT. ¶ *Diuiditur iſte § in tres partes.* Primo ponit dictum bimēbre. Secundo ponit exemplum primi mēbri. Tertiò, exemplum ſecundi membri Secunda ibi.Scriptum.Tertia ibi in §.Ex non ſcripto Item ſecūda ſubdiuiditur in duas partes.Primo ponit,quid eſt ius ſcriptum.Secundo ponit exempla Secunda ibi,Lex.
¶CASVS.Vidimus de iure naturali in principio huius titu li. Item uidimus de iure gentium ſup. §. proxi.Item uidimus de iure gentium,& ciuili miſtim,ſup.§.ius autem ciuile, uſque ad §. ius autem gentium. Sed quia de iure ciuili non plenè tractatum eſt ideo tractabitur in hoc §. ſeq.vſque ad §. ed naturalia. Et ideo diuide aliter hunc §. quam ſuprà,ſecundum Franc de Are.in ſexdecim partes, uſque ad §.ex non ſcripto.In prima parte dicitur,ꝙ ius noſtrum ciuile diuiditur in duas partes, ſ. in ius ſcriptum, & in ius non ſcriptum:& hoc ad ſimilitudinem Græcorum, qui ſimiliter iure ſcripto,& iure non ſcripto utebantur. Secundò dicit,quod primò eſt uidendum de iure ſcripto.Et eſt ſciendum,quòd ius ſcriptum conſtat ex ſex partibus iuris,ſcilicet,ex lege,& plebiſcito, ex ſenatuſconſulto, ut principum placitis,prætorum edictis,& ex reſponſis prudentium.Tertio dicit,quid eſt lex.Certè lex dicitur illa, quā Romanus populus faciebat: conſule ſenatorum interrogante populum:ut ecce quando emergebat aliqua quæſtio, quæ non erat ſoluta per aliquam legem, populus pulſabatur cum campana,Ad arengam, ad arengam, ad arengam. Et ſic congregabatur populus Romanus,& tunc loquebatur magiſtratus ſenatorum,& dicebat populo ibi congregato,Domini mei, talis quæſtio emergit de nouo. quam quæſtionem non reperimus deciſam in noſtro iure, placet ne uobis,ꝙ ad deciſionem illius ita,& ita ſtatuatur? Et populus ſimul, uel diuiſim clamabat uel clamabant dicentes, Sic fiat,uel ſic fiat.& ſic illud taliter conſtitutū dicebatur lex. Quartò dicit,quid ſit plebiſcitum? Et certè plebiſcitum dicitur illud ius, quod plebs Romana faciebat, tribuno plebeiorum interrogante plebem.Ecce enim quando emergebat aliqua quæſtio pertinens ad plebem,ſeu plebeios, quæ non erat ſoluta per legem aliquam,pulſabatur cum quadā alia campana,Ad arengam, ad arengam,ad arengam. Et ſic congregabatur plebs Romana Et ſic tunc ſurgebat magiſtratus,ſcilicet,tribunus plebis.& dicebat plebi,Talis quęſtio emerſit,placetne uobis, quòd ad deciſionem illius ſic, uel ſic ſtatuatur?Et ipſi clamabant dicentes, Fiat.& ſic ergo illud taliter conſtitutum appellatur plebiſcitum. Quinto dicit Diximus quòd lex fit à populo, & plebiſcitum à plebe.Sed quæ differentia eſt inter populum, & plebem? Reſpond Populus eſt genus,quia appellatione populi omnes ciues Romani continentur, ſcilicet,nobiles,patricij & ſenatores,

lem ſ l.ex hoc iure. ff.de iu.& iu. & in l. legitima. ff.de pact.
* *Per hūc tex.Pau dicit,uerbum hoc, gētes, comprehendere mares,& fœminas.*
Diuiſio.
* Adde Ba. in l.ex hoc iure. nu.15.ff.d iuſt.& iu. vbi reprobat hanc glo.
1 † *Abeſt à Th.& aliquot lib.*
* *Adde Forc.dial. 74.in fine; ubi ponit intellectū huius particulæ, penè et exponit, omnes, id eſt,toti.*
2 † *Deeſt Th.& alij exemp. vt & paulo.*
3 † *παράμ πολλα. Theo.*

senatores,& ignobiles: Plebs verò sine patricijs,& senatoribus cæteros ciues significat. Sexto respondet cuidam tacitæ quæstioni. nam posset aliquis dicere, Nunquid tantum valent plebiscita quantum leges? Et dicit, ꝙ sic, ex quo fuit facta quædam lex, quæ appellatur Hortensia, in qua continetur, ꝙ plebiscita obtinent vim legum. Septimo, quid est senatusconsultum? Et certè senatusconsultum est statutum à senatoribus compositum, siue leges à senatoribus promulgatæ. Octauo respõdet cuidam tacitæ quæstioni: nam aliquis posset dicere, Senatusconsulta videntur superflua: nonne sufficiebant leges, & plebiscita? Respondet dicens, ꝙ senatusconsulta non sunt superflua. Nam populus Romanus erat in tantum augmentatus, quòd erat quodammodo impossibile, ꝙ semper quando debebant fieri aliquę leges nouæ, ꝙ populus, & plebs congregari possent. Et ideo vtile uisum fuit populo, ꝙ senatores possent iura condere sine populo,& plebe; & sic quando congregabatur populus, consul senatorum interrogabat. Nono, quid est principis placitum? Dicitur lex Imperialis: nam qđ principi placuit, pro lege seruatur. Decimò, respondet cuidam tacitæ quæstioni. Nam posset aliquis quærere, Quare princeps potest legem facere? Responsio: Quia populus Romanus transtulit in eum principem omne ius suum,& imperium: & maximè potestatem legis cõdendæ. Vndecimo dicit, ꝙ Imperator potest facere legem, vt dixi, ergo id, quod instituit Imperator, seruatur pro lege, etiam si in modum epistolæ faciat: ut infrà de ijs, qui sui uel alie. iur. sunt. §. fi. Vel ita si inter litigantes cognouit,& definitiuè pronunciauit; uolens, quòd illa sententia esset lex: ut C. de legi.& constitu l. fi. Vel etiam si apponat in lege, quam facit, hoc uocabulum, edictali, uel edicto: ut C. de secun. nupt l. hac edictali. Duodecimò, ꝙ leges imperiales propriè appellantur constitutiones. Tertiodecimo dicit, ꝙ legum, siue constitutionum imperialium, quædam sunt personales, quædam generales. Personales dicuntur, quæ ad alias personas non extenduntur. Ecce si alicui ob meritum, id est, propter suum meritum princeps indulsit, id est, pepercit, quia deliquit contra principem: & princeps videns illum, ꝙ bene sibi seruierat, dat sibi suam gratiam: ista gratia, quam dat sibi princeps, non transit ad aliam personã. ideo dicitur in textu, quod priuilegium personale non trãsgreditur personam, cui tale priuilegium conceditur. Aliæ uero generales constitutiones sunt in omnibus alijs hominibus. Quartodecimò dicit, de magistratuum, siue prætorem edictis: dicens, ꝙ prætorum edicta obtinent uim legũ. Etiam dicit, ꝙ hoc ius prætorium potest etiã honorarium appellari, ab honore ipsorum prætorum, qui faciebant huiusmodi ius. Quintodecimo dicit, ꝙ isti prætores Romani erant multi: & ex his erant quidam, qui appellabantur ędiles curules: qui similiter faciebant suas leges, super certis articulis, uel capitulis: quæ leges sunt pars iuris prætorij. Sextodecimo dicit, quæ sunt responsa prudentum. Et certè responsa prudentum dicuntur sententiæ, & opiniones illorum sapientum Romanorum, quib. permissum erat à principe iura componere: qui Iurisconsulti appellantur: quæ responsa eorum tantum habebant potestatem, quo nullus iudex poterat contra eorum responsa semel pronunciare. Franc. de Aret.

¶ Constat autem ius nrm,[a] quo vtimur, aut scripto,[b] aut [1]† sine scripto: vt[c] apud [d] Græcos τῶν νόμον ἐπὲρ ἔγγροπος, ὁ δὲ ἄγραφος. ¶ Scriptum autem ius[e] est lex,[2]† plebiscita, senatusconsulta, [f]principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum.*

Definitio legis hic ponitur. Ang.

¶ Lex est, [g] quod populus Romanus, senatorio magistratu interrogante, (veluti [h] consule) [i] constituebat.

a *Ius nostrum.*] id est, ciuile Romanorum, de quo diximus suprà eo. §. sed ius. Largè vocatur ius ciuile, quicquid scriptum habemus de iure generali: ut diximus sup. eo. in glo. & sunt statuta terrarum, &c. ibi quintò &c. Item quicquid habemus de moribus, hic comprehendit, scilicet, generalibus: ut patet ex inferioribus.

1 † *Ex non scripto.*

2 † *sic Th. & alia exemp. Du. autem plebiscitum senatusconsultum.*

* *Addit. Alexãder ab Alexãdro lib. vj. ca. 23. has omnes partes perbelle declarat*

* *Addit. rellius dixisset, que pars à toto, cum genus de suis speciebus pdicetur, populus autem de plebe nequaquam. vide Bar. in l. 1. nu. 46. C. de dignit. lib. 12. qui hanc plebiscisti definitionem explicat.*

* *Concor. in cap. post electionẽ. in gl. super uer. nullatenus, post prin. ibi, sic nomine populi, extra de conces. praben. & glo. in c. sedet. super uer. maiores. prope. fin. ibi plebis autem appellatione. ext. de rescri. Additio. fallit in materia ecclesia, vbi appellatione populi uniuersi ciues non significãtur. ut Fely. in c. ecclesia: nu. 69. de constit.*

b *Scripto.*] de hoc dicit vsque ad §. infrà, ex non scripto. & de non scripto ibi dicet Accur.

ADDITIO. Non tamen est necessaria scriptura ad substantiam legis: sed ad probationem tm̃, argumento legis, contrahitur. ff. de pignoribus. secundum doctores hic.

Definitio plebisciti: & differentia inter plebem, & populum. Aret.

¶ Plebiscitũ est, quod plebs, plebeio magistratu interrogante (veluti [k] tribuno) constituebat. ¶ Plebs autem à populo eo differt, quo species [l] à genere.* Nam appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam [m] patritijs, [n] & senatoribus.* Plebis autem appellatione, sine patritijs, & senatoribus, cæteri ciues significantur. ¶ Sed & plebiscita, [o] lege Hortensia...

c *Et.*] pro sicut.

d *Apud Græcos.*] nã & Græci vtebantur iure scripto, & non scripto: ut inf eo §. & non ineleganter. Accursius

ADDITIO. Græcũ, quod in textu est, ita vertas: Legum, aliæ quidem scriptæ, aliæ vero non scriptæ. Budæus vero in annotationibus ad Pandectas, hoc ipso titulo legit, Τὸ μὲν ἄγραφον τὸ ἐννομικὸν. sed in idem recidit.

e *Scriptum autem ius.* scilicet, ciuile Romanorum; de quo dixit sup. eo. §. sed ius. Accursius.

f *Senatusconsulta.*] quare dicti sint consules: nota ff de orig. iu. l. 2. §. exactis.

g *Lex est.*] hæc definitio, quo ad sententiam concordat cũ ea, quæ est, ff. de legi. & senatusconsul. l. j. à licet quo ad verba dissentiat. Definitur & alio modo: Lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria. quæ sumitur ex lege Græca. ff de leg & senatusconsul. l. 2. Item definitur tertio modo, ut in alia lege Græca colligitur in eod. titu. de leg. & senatusconsul. l. 1. Accur.

h *Veluti.*] exemplificatiuè ponitur: vt sup. §. proxi. nam facta conuocatione populi Romani. magistratus, id est, senatus non totus, sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum, scilicet, consulendo, an sic placeret. b & sic ad libitum populi fiebat: vt ff. de orig. iur. l. secunda. §. deinde. j.

i *Consule.*] Nam consul vice omnium senatorum interrogabat populum: & sic ipsi senatores uidentur interrogare. Nam qui per alium facit, per se facere videtur: vt ff de ui, & vi arma l j. §. deiecisse. & ff. de admi. tut. l. ita autem. §. gessisse. c Nam recte omnia nostra facimus, quibus à nobis authoritas impertitur: ut C. de uet. iu. enu. l j. §. sed si quid. uersic. omnia.

k *Veluti.*] exemplificatiuè ponitur: vt sup §. proximo. erat enim unus nomine tribunus, qui præerat plebeis, & eorum magistratui: qui interrogabat plebeios: ut ff. de orig. iur. l. 2. §. posteà. uer mox eum reuocata. & §. ijsdem temporibus. & multas leges habemus de his: ut de leg. Aquil. ut infrà de lege Aquil. §. ex hoc tamen capite. & ne præsides accipiant, nisi esculenta. ut ff de offic proconsu. l. solent. §. fi. & ff de offic præsid. l. plebiscito.

ADDITIO. Sed hodie nec illa, si habent salarium: ut ibi no. secus in delegatis, extra de rescrip. c. statutum. §. insuper. lib. 6 Ioan. Fab.

l *Species à genere.*] est autem genus, quod prædicatur de pluribus differentibus specie vt animalium, aliud rationale: aliud irrationale & sic se habet populus (ut sequitur) ad nobiles & ignobiles. d Species autem est, quòd prædicatur de pluribus differẽtibus numero: ut hominum alius Titius, alius Seius. sic se habet plebs, nam minores tantum comprehendit, ut sequitur.

ADDITIO. Et sic ualet argumen. de specie ad genus affirmatiuè: ut l. secunda. §. doli. ff. ui bono. rapto. non autem negatiuè. l. duobus. §. si quis. ff. de iureiuran. secundum Ias. hic.

m *Etiam.*] q d. non solum populi appellatione uiles connumerantur, sed etiam patritij.

n *Patritijs.*] qui erant quasi patres principis: ut inf. quib. modis ius pat. pote. sol. §. filius. e

o *Sed & plebiscita.*] uidebantur minus ualere, quasi loco, & argumento sumpto ab authoritate: quia maior est patritiorum, & senatorum authoritas: ut C. de leg. humanum,

a Imò dic fm Porc. ꝙ ibi definit lex, q quidditatẽ, & substantiã. & per effectus, q ex ea sequuntur: hic uerò p causas efficiẽtes, seu in esse producentes.

b Et ideo dicit Angel. ꝙ nõ ualeret statutum, in cuius confectiõe cõstaret, ꝙ nõ fuerit in cõsilio per priorẽ facta propositio: secus tamẽ in dubio. Ang. Arc.

c Debet tamẽ ĩ libello exprimi, ꝙ per te, uel alium tuo nomine tale qd commissũ fuerit: aliàs agẽdo cõtra te, & p bando de alio suo noĩe exponiante, nõ obtineret, fm Ioan. Fab. & Angel.

d Excipiũtur tamen clerici; vbi de eorum præiudicio agitur, fm Panor. c j. extra đ uita, & ho. cle. & Ias. hic.

e Patricij qui dicantur, vide Budæum ad l. vlt. ff. de senatorib. & Alci. ad li. C. tit. de cõsulib. & nõ spatiosis.

ds ca.

ſia lata,[a] non minus valere, quàm leges cœperunt.

Definitio ſenatusconſulti, & quare ſenatoribus permiſſa eſt facultas legis condendæ. Angel.

¶ Senatuſcõſultum eſt, quod ſenatus iubet, atque conſtituit.[b] nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, vt difficile eſſet in vnum eum conuocari, legis[c] ſanciendæ cauſa, æquum viſum eſt, ſenatum vice populi conſuli.[d]

Conſtitutiones principum obtinet vim legis etiam generalis, ſi ſint generales: vel ſpecialis, ſi emanant ob meritum, vel odium ſingularis perſonæ. h.d. vſque ad §. prætorum quoque, ſecundum. Areti.

¶ Sed & quod principi placuit,[e] legis[f] habet[g] vigorem: Cum lege Regia,[h] quę de eius imperio[i] lata eſt, populus ei,[k] & in eum omne imperium ſuum, & poteſtatem[1] † contulerit.[l] ¶ Quodcunque[2] † ergo Imperator per epiſtolam[m] conſtituit, vel cognoſcens decreuit,[n] vel edicto[o] pręcepit, legem[p] eſſe conſtat. ¶ Hæc ſunt,[q] quæ conſtitutiones appellantur. ¶ Planè ex his quædam ſunt perſonales,[r] quæ nec ad exemplum trahuntur:[3] † quoniã non hoc princeps vult. Nam quod ob meritum[s] indulſit alicui,[t] vel ſi quam pęnam irrogauit,[u] vel ſi cui ſine[x] exẽplo ſubuenit,[y] perſonam non tranſgreditur.[z] * Aliæ autem, (cũ generales ſint,) omnes proculdubio tenent.[a]

Edicta Prætorum, quæ ab auctorib. ius honorarium appellantur, habent vim legis; & edicta ædilium curulium ſunt pars iuris prætorij. h.d. vſque ad §. Reſponſa, ſecundum Areti.

¶ Prætorum quoq; edicta[b] non[c] modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc ẽt ius honorarium ſolemus appellare:[d] ꝙ qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus,[e] auctoritatem huic iuri dederunt.[f] ¶ Proponebant & ædiles[g] curules * edictum de quibuſdam cauſis:[h] quod & ipſum iuris honorarij[i] portio eſt.

Prudentum reſponſa ſunt ſñiæ, & opiniones Iuriſconſultorum, qui habebant à principe auctoritatem legis condendæ. h.d. vſque ad §. Ex non ſcripto. ſecundum Arc.

¶ Reſponſa * prudentum

& ff. de eden. l. ſi quis ex argentarijs. § 1. ſed hoc ſublatum eſt per legem latam ab Hortenſio rege, vt ſequitur. & ff. de ori. iur. l. 2. §. deinde cum eſſet. verſiculo, cũ mox renocata.
a *Lege Hortenſia lata.* ſic dicta ab Hortenſio, qui pacem compoſuit inter nobiles, & plebeos: & inter eos ſic ſtatuit, ꝙ valeret plebiſcitum.
b *Conſtituit.*] Nã poterat facere legem: vt hic: & ff. de leg. & ſenatuſcon. l. non ambigitur.
c *Legis ſanciendæ cauſa.*] Nam idem eſt, ſi ex alia: quia difficile erat, tot homines cõuenire. Accur.
d *Vice populi conſuli.*] Id eſt, interrogari. Nã antea populus interrogabatur, ut ſup. eo. tit. § plebiſcitum. & ſicut populus interrogabatur prius, ſic poſtea ſenatores (qui cẽtum erant numero) interrogabantur à cõſule: a ut C. de pet. hæred. fin. in princip. & ff. de orig. iur. l. 2. §. deinde, quia difficile.
SED ET QVOD. ¶ *Iſte §. diuiditur in quatuor partes.*] Nam primò ponit dictum. Secundò eius rationem. Tertiò ponit illationem. Quartò dictum modificat, & declarat. Secũda ibi, Cum lege. Tertia ibi, Quodcunque. Quarta ibi, Planè.
e *Placuit.*] cauſa faciendi communem legem b & generalẽ: aliàs non eſſet lex cõmunis, ut ſequitur: & C. de. ſen. & interlo. omn. iud. l. ex ſtipulatione. nam ibi dicitur non omnis uox iudicis eſt ſententia. & ſic non omnis uox principis eſt lex.
f *Legis.*] quam non habemus.
g *Habet vigorem.*] id eſt, & pro lege ſeruabatur.
h *Cum lege Regia.*] hac lege cautum fuit, c ut poteſtas legis faciendæ, tranſiret de populo ad principem: ut hic, & ff. de orig. iur. l. ij. §. nouiſſimè. & facit ad hoc ff. de conſtitu. princ. l. j. ubi ſunt eadem uerba. Et hanc legem Regiam nõ habemus. nã facta fuit ſuper regno, i. imperio transferẽdo.
i *Imperio.*] transferendo de populo ad principem.
k *Et.*] ſ. principi quo ad honorẽ: & in eum, quo ad onus.
l *Contulerit.* id eſt, tranſtulerit: ſic ut ipſe populus ammodo non habeat hoc ius. ſic C. de uete. iu. enucle. l. ij. §. huc autem & de legi. & conſti. l. ſi. Sed alij dicunt, ꝙ adhuc populus põt facere legem, d & quod dr̃ ſolum principem hoc poſſe: verum eſt ſolus, i. nullus alius ſolus, ſm Rom.
m *Per epiſtolam.*] ut infra de ijs, qui ſui. uel alie. iur. ſunt. §. dominorum. & ff. de conſti. pri. l. j.
n *Decreuit.*] ſ. ſedens pro tribunali, dando ſententiam definitiuam: ut C. de leg. & conſtit. l. ſi. Nam interlocutio principis non habet uim legis, niſi hoc expreſſerit à princ. ut ea. l. ſi. C. de legi. Accur.
ADDITIO. Dic, hoc uerum eſſe, ſ. definiendo præter ius, & præſentibus partib. alias non. uel ẽt interloquendo, dummodo in corpore iuris claudatur, ſm Ang. hic.

o *Edicto.* vt C. de leg. & cõſt. l. 3. & de ſecũ. nup. l. hac edict.
p *Legem.* generalem: quam poteſt cognoſcere quatuor modis: e vt C. de legi. & conſti. l. leges. vel ſpecialẽ: ut ſequitur.
q *Hæc ſunt.* ſcilicet, quas conſtituit Imperator. Accur.
r *Perſonales.* dummodo in iuris corpore non ſint clauſæ: f aliàs ẽs ſunt gñales: vt C. de Iuſt. Cod. cõfirmando. l. vnica. in §. ſi. Accur.
s *Ob meritum.*] quia multũ ſeruierat principi, g & iõ aliquam pęnam, quã debebat ille pati pp delictũ, quod fortè feceiat, ei remiſit. Accur.
t *Alicui.*] pœnam merenti.
u *Irrogauit.*] ſ. nõ merenti, vel merenti, ſed maiorem forte quã qua eſſet dignus: ut pœna eius metus ſit multorũ vt ff. de pęn. l. aut facta. §. ſi. Acc.
x *Sine exemplo.*] i. vt alij non caperent exemplum.
y *Subuenit.*] vt clericis, quib indulta ſunt ſpecialia: ut in Auth. ut clerici apud ꝓpri. epiſc. & C. de epiſ. & cler. l. cum clericis. & l oẽs, qui & curiæ & alijs: ut C. de legi & conſtit. l. 2. Sed nunquid intelligitur ſine exemplo ſubuenire, ſi cui ſimpliciter reſcribat? Reſpõ ſic, dũmodo non ſit ibi aliquod ſignum ex his quatuor, quæ dñr C. de legi. & conſti. l. 4.
z *Non tranſgreditur.* ff quod quiſq; iur. l. j contra. Sed diſtingue, an ad ſui poſtulationem ſit conceſſum: quo caſu trãſgreditur: vt ibi: aliàs nõ: ut hic, & ff. quod quiſq; iu. l. 3. h Et ſic ſoluit aliud cõtra. C. de fru. & lit. expen l. ſi. Vel dic, ad vtrunq cõtra. qđ ad aliud extẽdit, hoc eſt dicere. ut alius habeat priuilegium. Vel dic i. quod illud eſt ſpeciale in iſta l. C de fruc. & lit. expen. pp ęqualitatẽ in iudicijs obſeruãdã. i. ar C de poſtu. l prouidendã. Vel melius: licet egrediatur pſona. nõ eſt tñ gñale ius. nec vĩ alius ſ. aduerſarius, piſus enim ſit cõtigẽs occaſione cõtrouerſiæ.
a *Tenent.* id eſt legant. Accur
b *Edicta.* quę ſcripta erãt in albo prætoris: ut ff. de iniſtit. om iud. l. ſi quis id, quod in 1. reſpon. Accur.
ADDITIO Et ptores hodie ſunt pſides ꝓuinciarũ, habẽtes ſub ſe officiales totius territorij ut eſt ptãs Flor. Ang.
c *Non modicam.*] ſed magnam.
d *Quod.*] i. ideo quia.
e *Magiſtratus.*] ſ. ipſi prætores, ut ff. de iuſtitia & iure. l. ius autem §. ius autem prætorium.
f *Dederunt.*] ut ff. de orig. iur. l. 2. §. eodem tempore.
g *Aediles curules.*] à ſure dicti. Obſeruabant enim ne ruina, uel incendijs ædium deformaretur urbis aſpectus.
h *De quibuſdam cauſis.*] ut de morbis, & morboſis, & uitioſis animalibus: ut patet ff. de ædil. edic. l j.
ADDITIO. Dic, hoc uerũ reſpectu actiõis redhibitorię: ſec⁹ reſpectu actionis quanto minoris, q̃ durat p ann. ſm Ang.
i *Honorarij.*] qualiter? Reſpon. quia ædiles erant ex prætoribus

---

a Dicit tamẽ Ang. ꝙ quamuis loco ſenatorũ hodie ſucceſſerint, ſeu decuriones, nõ tñ poſſent ſuper princi pi reſeruatis ſtatuere, puta ad famã, ſeu ius genituræ aliquẽ reſtituere: ſpurios legitimare: aut veniã ætatis concedere.
b Dũmodo ſit iuſtũ, & honeſtũ, ſm Angel. & Ia. hic per ea, q̃ pulchrè notat Bal. ĩ l. qđ ex libera. C. de ope. lib.
1 † *concedat.*
2 † *Igitur.*
c Idẽ Nic. & eſt de mẽte omniũ ſcrib.
d Quod ẽ verũ. ſ. municipalẽ, ut ſ. eo. §. oẽs. ſeu particularem, dum modo habeat collegiũ approbatũ, non aũ: generalem, vt p Io. Fab. Ang. Are. hic.

e Sequuntur Nic Io. de Pl. Por. & Ia. dicit tamen. Ioã. Fab. quod ſex modis.
f Idẽ Nic.
3 † *Hæc addita ſunt à compoſitoribus.*
g Iſtã glo. & ſeq. in ver. irrogauit, ſequũtur Ang. & ẽt Ioã. de Plat. & Por.
* *Concor. in proœ. decretalium. in glo. ulti. poſt princ. ibi, & indulgentia. & cap. 1. in gl. ante pe. in ver. priuati. poſt prin. extra de ta'xm. Adde Dy. in c. priuilegium. de reg. iur. in 6. Dec. & Cagnol. in l. in omnib. cauſis, ff. de reg. iur.*
* *Curules dicti ſunt (vt vult Feneſtella) quia iã ſella curuli ve herentur.*
b Falſ. in caſib. notatis hic p Ang.
* *Reſponſa pro intell. l. vict. §. Adde Alex. li. 6. c. 23.*
i Iſtã approbat Bar.

a Hoc nõ reperit iure cautum secundum Nic. b Idē Nico. Ang.& Pla. c Approbatur per Nic. Ang. & Ioan. de Pla. 1 † Du. de iure respondere. Theo. autem. ... 2 † Du. fine scripto. * Concor. cum hoc tex. c. caeterum, cum gl. 2. extra de testi. cog. * Ita quod his est iudicatum habetur pro consuetudine. Argid. Perri. * Tacito. nam si expresso, esset lex municipalis, secundum Nico. de Neap. d Ista est falsa, quia tacitus populi consensus, ex quo inducitur consuetudo, semper est cõtinuus, & presumitur spatiū 10. annor. & hic in consuetudine per q̃ ius constituitur, sed in ea, per q̃ ius acquiritur seruatur de iure ciuili, ut

ribus: a vt infrà de diui. stipu. §. prætorias, & ff. de verbor. obl. l. prætoriæ.

a *Sententia*. sententia est firma, b & indubitata responsio, secundum Ioan.

b *Opiniones*. Opinio est cum dubitatione respõsio, c secundum Ioannem.

c *Publicè*. i. quorum interpretatio fiebat publica auctoritate concessa a principe: vt Vlpia. Papin. & similes, qui fecerūt leges. ff. de orig. iu. l. 2. §. post originem. & §. iuris ciuilis scientiam.

ADDITIO. Hodie tamen sententia doctorum est probabilis, & non necessaria: ut no. gl. in l. j. circa fi. C. de legi. & legendi, seu interpretãdi licẽtia in doctoratu collata, operatur, ut hæc possint publicè fieri: q̃ alias non liceret l. j. C. de stu. li. vr. Ro. lib. 11.

d *A Cæsare*. Augusto: ut suprà in prima rubrica ponitur. Accur.

e *Vt iudici*. scilicet, nulli.

f *Vt est constitutum*. id est, sicut ipsi constituerunt.

sunt sententiæ, [a] & opiniones[b] eorum, quibus permissum erat [1] † iura condere. Nam antiquitus cõstitutum erat, vt essent, qui iura publicè[c] interpretarentur: quib. à Cæsare[d] ius respondendi datum est: qui iurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ, & opiniones eam auctoritatem habebant, vt iudici[e] recedere à respõsis eorum non liceret, vt est constitutum.[f]

Ius non scriptum est, quod vsus comprobauit; & legis habet vigorem. h. d. vel sic, Consuetudo moribus vtentium comprobata, pro lege seruatur. h. d.

¶ [2] † Ex[g] non scripto ius venit, quod vsus approbauit.* Nam diuturni[h] * mores consensu [i] * vtentium comprobati, legem imitantur.[k]

Ius scriptum habuit totum à ciuitate Atheniensium. Ius autem consuetudinarium à ciuitate Lacedæmoniorum. h. d. vsque ad §. Sed naturalia. secundum Areti.

¶ Et non [l] ineleganter in d as species ius [m] ciuile distributum esse videtur. Nam origo [n] eius ab institutis [o] duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ p legibus obseruabãt, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

Ius naturale est immutabile: sed ius statutarium mutatur quandoque per aliud ius, quandoque per contrariam consuetudinem. h. d. vsque ad §. Omne autem ius: secundum Areti. & ad hoc allegatur; quòd ius naturale, vel gentium non potest mutari.

* ¶ Sed naturalia [p] [3] † qui-

EX NON scripto.

CASVS. Vidimus de iure ciuili scripto à §. præcedenti vsq; huc. Nunc hic sequitur videre de iure ciuili nõ scripto. Et est sciendum, q̃ iste §. vsque ad §. Sed naturalia. diuidit in duas partes principales. In prima parte dicitur, q̃ ius non scriptum est illud, quod usus populi Romani, uel alterius populi approbat, & obseruat: quod ius, quamuis in scriptis nõ sit redactum, tñ obtinet uires, & uicem legis scriptæ. Secũdo reddit rõnem, quare ius ciuile in duas partes diuiditur. s. in ius scriptum, & in ius non scriptum ut s. §. constat. Et est rõ, quia leges Romanæ habuerunt originem à duab. ciuitatib. Græciæ, s. Lacedæmonia, quæ utebatur iure non scripto, consuetudine, uel usu. & habuerunt etiam ortum leges Romanæ ab Athenis, quæ utebantur iure scripto.

g *Ex non scripto ius venit*. de iure scripto uidimus, quod in sex partes diuidit: sequit de non scripto, ut s. eo. §. constat.

h *Diuturni.*] Sed quanto tempore usus facit mores, uel consuetudinē? Respon. 10. ann. ut ff. qui & à quib. ma. lib. non fia. l. si eum fideicommissa. §. Aristo. licet s̃m quosdam exigitur tps, cuius non extat memoria. argumen. ff. de aqua plu. arc. l. j. in fi. & ff. de aqua quoti. & æsti. l. 3. §. ductus. & C. quæ sit lon. consuet. l. consuetudinis. & C. de sacrosan. eccl. l. fi. d Item quia d' longa, ut patet in rubr. C. eod. & ff. eodem. longa autem 10. ann. d̃r, ut inf. de usuca. §. 1. sequitur ergo, q̃ 10. ann. sit robusta. e Sed nunquid semel sufficit, ut intra 10. ann. s̃m eam iudicetur? Respond. non, imo debet ad minus bis s̃m eam iudicari: fut C. de epis. audi. l. 3. in fi. uel querimoniam, uel libellum propositum contra consuetudinē talem spernere, ut ff. de legi. & se. con. l. cum de consuetudine. Nunquid ergo iudicatur exemplis? Respon. non, ut C. de sententijs, & interlocutio. om. iud. l. nemo iudex, & facit ff. de offi. præ. l. sed licet. Sed ex consuetudine, quæ approbatur exemplis, & sic concedit aliquid per obliquum. quod directo non conceditur. sic & ff. q̃ res pig. obl. poss. l. Aristo. in fi. sic ecõtra peto ex promissione, quæ promissio probat ex lõgo usu, ut ff. de usuc. l. cũ de in rẽ uerso.

i *Consensu.*] aliàs non potest esse consuetudo, cum dicatur consuetudo, quasi communis assuetudo, & error consuetudinem impediat, ut ff. de le. & Senatuscon. l. quod nõ rõne.

ADDITIO. Dic hoc uerum si error durauit, uel consuetudo sit penitus irrationabilis, puta contra fidem, ius naturale, uel diuinũ, seu inductiua peccati. Sed si superuenit sciẽtia, uel error fuit circa causam impulsiuam, quamuis sit secreta, & minus rõnabilis, tamen ualet saltẽ in casu suo, ut ibi. nisi expressè per legem, uel constitutionem reprobetur, secundum communiter doct. hic.

k *Imitantur*. i. tm̃ ualet consuetudo, ubi lex scripta nõ est, quã tum lex, ubi scripta est. Et nota tres uirtutes cõsuetudinis, Imitandi legem, ut hic. Item interpellãdi legem, ubi lex est dubia, ut ff eo. l. si de interpretatione. in fi. Item corrigẽdi, ut ff. de leg. & Senatuscõ. l. de quib. in fi. & inf. eo. §. ea uerò. Quod distingue, aut est generalis consuetudo per totum mũdum, & tunc uincit legem ubique, ut ff de leg. & Senatuscons. l. de quibus. §. fi. aut specialis, & tunc uincit legem in eo loco, ubi est, ut ff. communia prædiorum l. uendi tor. §. si constat. dum modo post legẽ fuerit inducta; aliàs uincitur à lege superueniente, ut ff. de sepul. uio. l. 3. §. diuus. in alio autem loco consuetudo specialis non uincit legem, sed uincitur à lege, ut C. eo. l. consuetudinis. & hoc s̃m Ioan. & Py. licet alij aliter distinxerunt.

ADDITIO. Et sic gl. dupliciter restringit illam legem, & cum ea transeunt communiter Docto. sed c. fi. de cõsue. uidetur dictam legem intelligere, nisi consuetudo esset rationabilis, & legitimè præscripta. Ias.

l *Et non.*] hic §. communis est ad duo supradicta: s. ad ius scriptum, & non scriptum: ideo bene est hic §.

m *Ius ciuile.*] largè accipe, ut not. in §. constat. sup. eod. in glo j.

n *Origo.*] idest lex 12. tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.

o *Institutis.*] i. ordinamentis. Nam Romanus populus decem uiros pro isto iure misit, qui decem tabulas eburneas retulerunt tam de iure scripto Atheniensium, quam non scripto Lacedæmoniorum: sed quia posteà aliquid deerat, vel emendationem desiderabat, data fuit potestas per vnũ annum his decem uiris, ut ius, & leges corrigerent, addendo, & detrahendo, & si opus esset, interpretarentur: qui, ut ea facerent, duas tabulas addiderunt, & sic lex 12. tabu. ex accidenti dicta est, ut ff. de orig. iu. l. ij. §. 1.

SED NATVRALIA.

CASVS. Iste §. dupliciter põt intelligi. Vno mõ ut faciat drĩam inter ius naturale, quod est cõe omnib. aĩalib. quod est immutabile; & ius ciuile cuiuscunq; ciuitatis, quod est mutabile. Ecce. n. ciuilia iura, & statuta alicuius ciuitatis Romanæ, uel alterius tolluntur per nouã consuetudinem contrariã. Alio mõ põt intelligi, ut drĩam faciat inter ius gentium, quod est cõe oĩb. hoĩb. ex una parte. & ius ciuile ex alia parte. h. d. vsque ad §. omne autem. Franc. de Aret.

p *Sed naturalia.*] hic §. potest intelligi de iure naturali primæuo,

no. in l. cũ de in rem uerso. ff. & vltr. & l. si certis annis. C. de pactis, de iure canonico distingue an habeat titulũ uel non & an sit contra ius cõmune, ut per Ioan. Fab. & Angel. hic. e Et hæc ẽ cõis opi. s̃m Christo. & Ias. hic, nisi de iure cã. in reb. ecclesiasticis, vbi requiritur spatiũ 40. ann. secundũ Io. Fab. & Angel. hic. f Hoc uerum in cõsuetudine concernẽte iudicialia s̃m Ange hic alias sufficiũt duo actus, etiã extraiudiciales, dũ modò sint notorij, aliàs relinquitur arbitrio iudicis, s̃m communiter Doct. hic. * Ad Alcia. & ibi in addit. reg. 1. præs. 8. vbi ex hoc §. infertur, q̃ ideo legitima filij per statutum non auferetur, licet legitima matris auferatur: q̃ est de iure ciuili. 3 † Ita in omnib. & Ita Ioann. Theo. tamen legis sed gentiũ. Lex 12. tabularũ unde ortum habuit.

mæuo, quo mouentur omnia animalia ad aliquid faciendum: vt not. sup. eod tit. in prin. Sed quod dicit esse immutabile, est contra id, quod se seruitute dicitur, quæ est contra ius naturale, & tamen præualet: vt sup eo. §. ius autem. Sed dic, non derogatur ob hoc, licet non seruetur in illo ca su: nam nihilominus bonum, & æquum est. a Et eodem modo respondeo ad illud, quod dicitur infrà de capi. di. §. qđ autem, quod est contra. Vel ibi non tollitur cognatio, sed ius b succedendi. Itē eodem modo ut prius respondeo ad illud, quod de vsucapione dicitur, Inf. de vsuca. in prin. quod constat esse contra ius naturale ut ff. de condic. indeb. l. nam hoc natura. c Vel dic, ꝙ iste §. loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera, Quæ apud omnes gentes. & sup. eo. §. quod verò natu ralis. Accur.

dem iura, quæ apud omnes gentes pręquè obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta, semper firma, atque immutabilia permanēt. Ea uerò, * quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, [a] sæpe mutari solent, uel tacito consensu[b] populi, uel alia[c] postea lege lata.

Ius ciuile est tripertitum, quia ad personas, res, & iura pertinet. Et digniora sunt præferenda.

¶ Omne [d] * autem ius, quo utimur, uel ad personas[e] pertinet. uel ad res, [f] uel ad actiones. [g] Et priùs de personis uideamus. nam parum est ius

a *Ciuitas constituit*. s. de consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

b *Tacito consensu*. scilicet contraria consuetudine: ut ff. de leg. & Senatuscon. l. de quibus. in fi.

c *Vel alia*. idest contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

OMNE AVTEM. ¶ CASVS. In hoc §. de iure ciuili tractatur, & sic de tertia parte rubricæ. Et dicitur, ꝙ totum nostrum ius ciuile diuiditur in tres partes. In prima parte tractatur de personis. In secunda de rebus. In tertia de actionibus. Secundo dicit: Primo videamus de personis, tanquam de dignioribus. Et redditur ratio, quare primo de personis est videndum: quæ ratio talis est: quia nihil prodest scire iura, nisi primo sciremus de personis, & conditionibus personarum; quarum personarum causa, seu gratia, & earum fauore iura condita, & composita sunt. h. d. vsque ad fi.

d *Omne*. quid sit ius. & qualiter diuidatur, dixit: nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

e *Vel ad personas*. de hoc dicitur inf. in toto primo libro vsque ad tit. de re. diui.

f *Ad res*. de hoc dicitur inf. li. 2 & 3. vsque ad ti. de obl.

ADDITIO. Et quid appellatione rei micæ contineatur, vt vide per Ang. Are. hic.

g *Ad actiones*.] de his dicitur inf de action.

h *Persona*. nam homo est dignissima creaturarum: vt ff de ædil. edi. l. iustissimè. in prin. vnde Ouidius, Pronaq; cùm, spectent animantia cætera terram, Os homini sublime dedit, cœlumque videre iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Et Virgilius, Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo Seminibus.

i *Ignorentur*. & sic statim ponit de iure personarum. Et nota hic. quod digniora præponenda sunt. sic infrà de bono pos sess. §. aliam uerò, in glo. altiori. & per hoc facimus multas formationes titulorum.

¶ DE IVRE PERSONARVM.

¶ Quia omne ius aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. d l j ff. de stat. ho. § j sup. tit 1. §. fi. Cum ergo personę quibuscunq; rebus digniores sint l iustissimè. in prin ff. de ædi. edi. ideo ab eis exordium facturus, subdit de iure personarum, secundum Por.

SVmma. ¶ Totus iste titulus diuiditur in sex partes. Nam primò ponit diuisiones personarum. Secundo definitionē libertatis, ibi, Et libertas. Tertio definitionē seruitutis, ibi. Seruit' Quarto quare dicantur serui, ibi, Serui aūt. Quintò quot modis quis efficiatur seruus, ibi, Serui aūt Sexto ponit differentiam inter seruos, & libertos, ibi, in seruorum. Aret.

a Hoc est quantū in se est, scilicet in abstracto viget semp. vniformiter, sed quātū est in concreto, potest in aliquo mutari, secundum Ange hic.

* *Adde Fely. in c. ecclesia. numero 97. de constit.*

b Ista est vera secūdum Angel hic.

* *Hunc §. ad ti. prox. inf. refert Theophil. quanis veteres oēs lib. & Halo. hic col. locatum habeant rebus.*

c Et nota, ꝙ ea, quæ sunt de necessitate naturæ, non mutantur, ut hic, sed ea, q̃ sunt de præsūptioē sic; ut leonis feritas, & hoīs mansuetudo, ī quibus incipiet magis accidens, q̃ natura; qđ inducit in arg. ad re præsalias cōtra aliquos, puta Ferrariē ses concessas. vt per Aug. & Ia. Ouidius j. metamor. Vergilius in 6. Aenei. Continuatio. Diuisio.

d Istā cōtinuationem sequtur Pet. de Bellaper hic.

¶ SVMMA. ¶ CASVS. Ad euidentiam diuide hunc titu. aliter, quam sup. secundum Fran. de Are. in septem partes. In quarum prima parte ponitur quædam diuisio personarum, quæ diuisio talis est, Dicitur enim, quod omnis homo de mundo aut est liber, aut seruus. Secundò dicit, quid est libertas. Vnde libertas est quædam potestas concessa hominibus à iure naturali, quæ cōsistit in hoc, vt ipsi homines possint facere quicquid voluerint: nisi efficiantur serui de iure gentium, vel nisi se faciant seruos de iure ciuili. Tertio dicit, quid est seruitus. & dicit, quòd cū ius gentium multa statuerit: iuxta hoc est vnū statutum, & vna constitutio ordinata a iuregentium, vt quis sit subiectus alteri, & subijciatur dominio alieno, quæ cōstitutio, siue statutum est contrarium iuri naturali: quia secūdum ius naturale omnes homines liberi vocabantur, & nascebantur. Quarto dicit, quare serui habeant hoc nomen serui. Et certè serui dñr non à seruiendo, sed à seruando. Nam olim & in tempore præterito, si aliquis capiebat aliquem hominem in prælio, siue in bello, plerunque Imperatores præcipiebant capienti, i. illi, qui illum hoīem in bello ceperat, ne occideret illū hoīem captiuum, sed venderet, vel seruaret. Quinto dicit, ꝙ serui qui capiuntur in prælio, possunt ēt appellari mancipia, quia manu capiuntur in prælio. Sexto dicit, ꝙ quidam non sunt serui ab ipsa natiuitate, sed posteà efficiuntur: qđ accidit, i. euenit quandoq; de iuregentium: vt qū aliquis capitur in prælio: tunc. n. efficitur seruus capientis quandoq; de iure ciuili; vt quando liber homo patitur se vendi. eo pacto, vt partem pretij habeat, ut si uado ad aliquem hoīem, & sibi dico, ueni. ego sum liber: sed non habeo pecuniam, scio ēt, ꝙ tu modicam pecuniam habes, sed scis quid faciemus, inueni vnum emptorem, & dic, ꝙ tu habes unum seruum, & tu me uendes illi, sed tu iurabis mihi, ꝙ de pretio, quod habebis de me, mediam partem mihi trades, & alius dicit, ꝙ vult, iste talis liber homo qui passus est se venundari, & accepit partem pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili, & efficitur emptoris. Septimò dicit, quod inter seruos nulla est differentia, quia iam est seruus unus, quàm alter. Sed inter liberos multæ sunt differentiæ, quia quidam sunt ingenui, quidam liberti ni, quidam Latini, quidam deditītij, vt in duobus titulis sequentibus. Fran. de Are.

nosse, si personæ,[h] quarū causa constitutū est, ignorētur.[i]

De iure personarum.

TITVLVS III.

Hic ponitur prima diuisio personarum bimembris. Ang. Aret.

SVmma [k] itaque diuisio de iure personarū hęc est; quòd oēs homines, [l] aut liberi sunt, aut serui.[m]

Hic ponitur definitio, siue descriptio libertatis. Ang.

k *Summa*. idest prima, quia & aliæ sequuntur, ut inf. de ijs, qui sunt sui, uel alie. iu. in prin. & inf. de tu. in prin. Vel dic, summa, id est, maxima, quia partim est de iure naturali, ut libertas, & partim de iuregētium, vt seruitus, quorum vtrunque scilicet ius naturale, & gentium antiquius est iure ciuili, ut inf. de rerum di. §. singulorum. e Vel dic, summa, idest breuis. sic inf. de obli §. 1.

ADDITIO. Et hæc bona secundum omnes, quia breuior esse non potest. ut ff. de cond. indeb. l. in summa. & ff. de eo, quod certo loco. l. quod si Ephesi. in fi Prima etiam communiter approbatur, secundùm Christop hic.

l *Omnes homines*. sed pone, ꝙ. hic sint duo homines, unus liber, & alius seruus, tunc hæc propositio est falsa. f Dic ꝙ pluralis oratio conuertitur in singularem, & tunc est vera, & non falsa, vt ff. de condit. & demon. l. falsa § fi. & ff. de peti her. l. diuus in fi. in glo. pe & de ori. iu. l. 2. §. exactis. & de verb. sign. l. non est. Econtra singularis ponitur pro plurali, g ut eo. tit. l. in vsu. & ff. de test. tute. l. si quis ita. §. 1. & dic, has quæstiones positas ff de sta. ho. l. 3.

m *Aut serui*. sed quid de statulibero; Videtur liber. ff si ex nox. causa ag. l. fina. Sed contra est: ut ff. de statulib. l. si statu-liberum,

e Hæc salsa est secūdū Christ. hic, quia ēt formalis causa à iure ciui li, ut in §. de. inf. eo.

f Istā gl. sequūtur Nicol. de Neapo. & Iaf. hic, quādo a i quid vniuersaliter proponit, si pars vni uersalis ē falsa, tota oratio ted dicitur falsa, vt l. lis qui ducenta § utro. ff de reb. dub.

g Intelligē istud verū, qñ est collectiuū, uel rōnis paritas, seu cōnexitas hoc inducit l si cui lana ff. de le 3. a. secus, secū dum Ioā. Fabrū & Ang. hic.

¶ Et libertas.[a] quidem, ([1]† ex qua etiam liberi vocantur,) est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet: [2]† nisi si quid vi, aut iure prohibetur.

Hic ponitur definitio, siue descriptio seruitutis. Ang.

¶ Seruitus autem est constitutio[b] iurisgĕtium, qua quis dominio[c] alieno contra naturam[d] subiicitur.

Serui apellati sunt a seruãdo, mancipia verò quia manu capiuntur. Ang.

¶ Serui autem, ex eo appellati sunt, quod Imperatores captiuos [3]† vendere, ac per hoc seruare,[e] nec occidere solent. qui etiam * mancipia dicti sunt, eo ꝙ ab hostibus manu capiuntur.[f]

liberū. a Item, quid de adscriptitio, vel censito? Videt̃, quòd serui sint: vt C. de agri. & cens. l. ne diutius. in fi. & l. fi. lib. 11. & C. in quibus causis colo. do. accu. pos. eo. lib. 11. l. fin. Sed cōtra est secundum Io. (b l. cet alij aliter distinguerũt) cùm possint fieri clerici, & contra dominorum uoluntatẽ: quod non est in verè seruis: ut C de episc. & cler. l. iubemus. §. seruos. & in Auth. de san. epis. §. adscriptitios. colla. 9. Item in dubio pro libertate iudicandum est: vt ff. de reg. iur. l. libertas. & quod in contrarijs legibus cōtinetur, loquitur quo ad seruitutẽ, quibus est addicti. ctus. quare poterunt prædicti & facere testamentum, c & ferre testimonium, & alios actus ciuiles exercere. nec alienari possunt sine solo: ut C de agri. & cens. l. quemadmodum. lib. 11. Item quid de monacho, uel regulari canonico? Respondeo, liberi sunt: & iō possunt reddere testimonium. d quod dic, ut diximus in Authẽ ti. de mona. §. cogitandum. col. 1. licet quo ad actus quosdã fingantur mortui, e ut in Auth. de mon. §. illud. & §. si quis autem. col. 1. & in Auth. de nup. §. per occasionem. col 4.

a *Libertas.* Hæc definitio tribus modis pōt legi. Primo, ſm Ir. ut definiatur libertas, eo iure, quo inuenta est, id est, naturali. & sic ēt serui ſm hoc sunt liberi. nam & ipsi possunt facere, quod uolunt, nisi quod ui, i. de facto, vel de iure. s. ali quo prohibentur & hæc verba, ex qua etiam liberi &c. possunt esse de definitione nã & ipsi liberi uocantur ſm idem ius: ut j. de liber §. j. Alij dicunt, definiri libertatem liberi, non libertatem serui: quia ex prima uocantur, s. hodie liberi: non ex secunda, s. quã habent serui Est ergo libertas alia in seruo, alia in libero: & ſm eos uerbum, vi, exponitur, ut prius. f Sed nec prima, nec secunda placet, quod serui sint aliquo iure liberi, cum iusgentium in hoc detogauerit iuri naturali: ut inf. §. seruitus. Et expone ui. i. iuregentium: qđ quadam necessitate induxit seruitutem, s. per captiuitatem: ut s̃. tit. 1. §. ius aũt. & iure, s. ciuili, quando maior 20. annis uendit se ad pretium participandum, ut inf. §. serui. q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iuregentium, uel ciuili. * & hæc uerba, ex qua ēt liberi &c. non oportet g quod sint de definitione: sed quendã effectũ libertatis demonstrãt. Acc.

b *Constitutio.* i. vnum de statutis iurisgentium. nam & alia multa statuit iusgentium: ut s̃. titu. 1. §. ius aũt. sed hodie dici pōt seruitus de iure ciuili formatione: h Nam alia olim, & alia hodie est hæc prãs: ut inf. de ijs, qui sunt sui, uel alie. iu. §. pe. & fi. quare est de iure gentium inuentione: sed de ciuili formatione: ut ff. de iust & iu. l ius autem ciuile.

ADDITIO. Et dicit Xpopho. ꝙ tunc forma dat esse rei, & ab ea fit denominatio, quãdo actus sine ipsa procedere nō pōt: qđ non est in seruitute: & iō denominat̃ a iuregentiũ.

c *Dominio.* Aliquando sine dominio: ut ff. de rerum diui l. j. §. r. ibi, nam res. & ff. pro dereli. l. fina. ad idem. ff. de stip. ser l. quod seruus & ff. de lib. causa. l. si usumfructum.

d *Contra naturam.* i. contra ius naturale: cum eo iure oēs liberi sint, ut inf. de lib. § 1. & s̃. tit. 1. §. ius autem. Accur.

e *Seruare.* Nota seruum dici à seruando, & non à seruiendo: ſm Isidor. 1 sed tabellio dr̃ seruus publicus à seruiẽdo: ut ff. de adop l. nec ei. & l non n. aliter. & ff. rē pup. sal fo. l. 2. qui tñ seruus non pōt esse: ut C. de tab. l. gñali. li. 10. Acc.

f *Capiuntur.* ff. de statu ho. l 4 in fi.

g *Fiunt.* ex accidenti.

h *Ex ancillis.* licet patrem liberum habeant: ut inf. tit. 1. & C. de rei uen. l. partum. Quid si ex adscriptio. & libera? Respon. sequitur uentrem: ut in Auth. con. quæ ex adscripti. & li. na. §. 1. col. 5.

ADDITIO. Istã sequitur Ang hic, & ratio diuersitatis est fauor ipsius partus, cui matris conditio prodest uno de tribus temporib. scilicet, conceptionis, natiuitatis, uel medio tempore: patris uero tempore conceptionis tantùm, quando est causa efficiens: & de cętero nihil hẽt, secundum eundem Ang.

s Hoc est quo ad quãdam hr̃, ꝓ libero; & quo ad quãdam pro seruo; ut not in l. fi. ff si ex noxa. cã agi. secũdum omnes. do. hic.

1 † *Addita sunt à compositorib.*

2 † *Nisi qđ vt in alijs.*

b Istã cōl tẽr approbant omnes Doct. hic; & est expressũ extra de iud. c. 2.

c Dic hoc uerũ inter extraneos secũdum Io. Fab.

3 † *Vendere iubent. in alijs.*

* *Adde Ferca. dia. 21. in fine.*

d Dũmodo iurent cũ licẽtia sui superioris. alias non ualeret eorũ depositio, ſm Ioan. Fabr. & Ang. hic.

e Dic secũdum Pe. de Bellapert. ꝙ nō reputant̃ mortui, quantum ad actus ciuiles, sed bene quãtũ ad ea, quę sunt cōtra suã professionem.

f Istam rẽ ꝓbat An. hic; quia ex facti impedimento non tollit̃ libertas, ut probatur. Cōficiũt, ff. de iure cod. & per hoc ēt reprobat̃ hic secũ a opi.

* Immo uis, & ius hic ꝓpriè sumit; ut

Serui quandoque nascuntur, quandoque fiunt: & hoc duplici iure contingit. Ang.

¶ Serui autem nascuntur, aut fiunt:[g] nascuntur ex ancillis[h] nostris: fiunt aut iuregentium, id est, ex captiuitate:[i] aut iure[k] ciuili, cum homo liber maior[l] viginti annis ad pretium participandum sese venundari[m] passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus, quàm alter: inter liberos verò differentiæ sunt multa. hoc dicit.

¶ In seruorum conditione nulla est[n] differentia: in liberis autem multę:[o] aut enim sunt ingenui, aut libertini.

i *Captiuitate.* quę occasione belli contingit, quod est de iure gentium: ut sup. tit. proxi. §. ius autem.

K *Iure ciuili.* & est tertius modus, ut C. de asser. tol. l. 1. §. pe. est & quartus, ut per ingratitudinem reuocationis in seruitutẽ, vt in Authẽ. vt liberti de cætero. §. j. in fi. & §. illud verò. col 6.

l *Maior.* in quo facto sunt quatuor necessariæ, scilicet, ꝙ sit maior 20. annis: ut hic, & C. de lib. cau. l. si ministerium. Item & ut eo animo pretij accipiat partẽ: ut hic & C. de li. cau. l. non iō. Item & ꝙ uerè habeat partem: ut ff. qui. ad liber. procla. non licet. l. j. k Item, ꝙ uendatur ignoranti conditionẽ uẽditi: ut ff. de li. cau. l. libertis. §. si quis sciens. Item & quintũ, ut hic sciat conditionem suam: ut ff. si liber ingenuus esse di. l. 2. & si quid horum defuerit, iure cōi prouocat in ingenuitatem, alias non poterat prouocare in ingenuitatẽ, nec ēt si manumittatur: ut ff de statu hom. l. hō liber. & ff. de liber. cau. lege, cum pacto. nisi redderet pretiũ, & dominus sponte acciperet. nec. n. dominus pretium accipere compellitur licet quidam contradicant, ut ff. si liber. inge. esse. di. l. 2. 1. respon. & C. quando licet ab emp. di. l. j. & inf. tit. 1. in fi. Vnde uersus Annis uiginti iuuenem, qui venditur, esse Vult ius, & pretio quo uenit, participare. Rursus eum seruũ qui uenditur esse putate: Et propriam scite, qui uenit, conditionem. Sed nunquid habet in integrum restitutionem, cùm sit minor 25. annis, maior tamen 20. Respon. non: quia nō est mutanda solemnitas: quia non est locus restitutioni, vbi res mutat statum prorsus amittendo, ut ff de mi. l. si ex cã. §. Papin. & ff. de in integ. resti. l. diuus. Sed nunquid patri, uel affini permittitur reuocatio, uel per officium iudicis, uel per rei uendicationem utilem, cùm ad eorum ignominiam respiciat, ut ff de rei uend. l. j. §. j. & de lib. cau. l. 1. 2. 3. 4. & 5. Respon. non, ut ff. de capi. di l. tutela. §. libertate. licet quidam dixerint contra, arg dictarum legum. Sed certe ibi non mutauerat statum, sed mutare uolebat.

m *Venundari.* Item si quolibet alio titulo patiatur se transferri in alium. quod uerum est, si aliquod lucrum sentiat, ut C. de lib. cau. l. si ministerium, & ff. de lib. cau. l. si usumfructum. §. 1.

n *Nulla est differentia.* Sed vr̃ contra, nam quidam sunt in dignitate, l quidam non, ut inf. de iniur. § sed pœna. & ff. de usufructu. l. sed & si quid. §. 1. Itẽ quidam ordinarij, quidam uicarij, ut inf. quod cum eo. §. cum autem. Item alij ueterani, alij nouitij, ut ff. de ædil. edi. l. fi § fi. & ff. de pu. l. interdum. §. quoties ubi dicitur, qui sunt nouitij, qui ueterani. Sed dic, ꝙ nullus est magis seruus, quã alter, licet quo ad actus, & quo ad militias, & similia sit differentia; licet magis unus, quàm alter esset seruus, ut C. de nudo iure Quiri. tollẽ. l. vnica. nam olim quidam habebant nudũ dominium in seruis, quidam plenum, quidam semiplenum.

o *Multa.* quidam ponunt hic falsam notam, ut duo m sint multa, ar. ff. ad Syila. l. j §. hoc rescriptum. Sed certe, ibi sunt

tia

rectè aĩaduertit hoc in loco Aldobr.

g Istã cōiter tenent doct. hic A

h Hoc est uerũ quo ad id, qđ addit̃; nō quoad id, cui additur Ia.

i Ex ista gl. habes, ꝙ etymologia, seu allusio uocabuli sumit̃ ab eo, qđ fieri solet, secundũ Ias. hic.

Liber fit seruus per uẽditionẽ si quatuor cōcurrãt.

k Scilicet, fictè, secũdũ Io. Fa. uel cũ effectu; ex quo lex uoluit eũ de pretio participare, & ad l. ff. de acq. hær. l. placet. rñde, ꝙ loquit̃ de acqsitis per seruum iã factum, hic verò per liberũ tempore, quo ad seruitutẽ progreditur, ſm Chust.

l Id est in meliori statu. & opinionẽ; nō aũt in dignitate ꝓpria, per l. generali, C. de tab. li. 11. An.

m Credit hic Pet. ꝙ hæc dictio, duo, importet pluralitatem, sed non multitudinẽ.

a Idē Angel.hic.

tria appellata,a non duo rm. Dic ergo,ꝙ quatuor sunt differentiæ liberorum hominum.ut ingenui,libertini, latini, & dedititij,ut hic,& inf.tit.1.de liber.§.libertinorum.at.ff. ui.bo.rap.l.4.§.r.2.respon.pro prima est in Auth. de depo. & denuntiationi.in prin.ibi,cum & alia multa.colla.6.

b Itē continuatio - nē sequitur Pet.de Bellaperz. hic. Diuisio.

DE INGENVIS.

¶Quia s. dixit b de iure personarū, quarum quædā sunt seruæ, quædam sunt liberę:liberorum autē quidā ingenui, quidam libertini; ideò de his tractaturus pmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

* Concor. cū hoc pri. c. 1.sunsta gl.1.extra de pur. ca. restitutio i integrū nō datur minori.25.annis, qui se vendidit.

Ngenuus. ¶Diuiditur i duas partes. Nā in prima tractat,qualiter quis dicaī ingenuus.In sedā, qualiter ingenuitas perdit. Secūda ibi, Cùm āt. Prima subdiuiditur ī quinque.Nam in prima ponitur dictum. In secunda illud declaratur.In tertia respondetur tacitē qōni. In quarta alteri qōni rñdetur.In quinta deciditur incidens quæstio. Secunda ibi, Sine ex duobus. Tertia ibi, sed & si quis. Quarta ibi, & econtrario. Quinta ibi, Ex his.

* Quo ad statum, filius matrē sequitur, sed quo ad originē & honorē,patrem ratio quia quoad libertatem ll.inspexerunt quod certius est, sed mater semper est certa, ideò eius conditio inspicitur. Cyn. Ang. Per.

¶CASVS. Pro clariori euidentia diuide hunc tit.aliter,quàm suprà secundū Fran. de Aret.in septē partes.In prima parte dicitur, quòd si aliquis nascatur ex patre, & matre ingenuis, siue ex patre, & matre libertinis,siue nascatur ex uno ingenuo,& altero libertino,quòd nihilominus ingenuus est ab ipsa natiuitate. Secundo dicit idem,i.ꝙ est ingenuus,si nascatur ex patre seruo,& matre libera,idest ingenua,uel libertina, quia ingenuus est idē quod liber. Etiam libertus est seruus effectus liber per manumissionem. Tertiò dicit idem, scilicet, quod quis est ingenuus,si nascatur ex libera matre,& incerto patre, ut is, qui nascitur ex meretrice,ille est ingenuus, quia nascitur ex matre libera,si libera sit,& incerto patre, quia ignoratur quis sit eius pater,quia cui pater est populus,pater est sibi nullus.Quartò dicit,ꝙ si mater fuerat libera tēpore,quo peperit,quamuis fuerit ancilla tempore, quo grauida erat:tamen is,qui ex ea nascitur,est ingenuus,i. liber, quia ingenuus est qui statim quòd natus est,liber est.Et ratio dubitandi erat, quia uidebatur, quod natus ex ea esset seruus,quia quando ipsa illum concepit,erat serua,sed decidit in contrarium.Quintò dicit,ꝙ idem est econtra, ut si quando ipsa illum pariebat,erat libera, & quando ipse illū concepit,erat serua,quòd nihilominus ipse est liber.Sextò dicit, quid autem dicemus, si tempore quo concepit, erat ancilla,& tunc fuit manumissa,& aliquo tempore stetit in libertate,postea facta est ancilla de nouo; ita ꝙ tēpe partus inuenitur similiter ancilla:an is puer,qui nascitur ex ea,erit ingenuus,id est liber? Et dicitur quod sic; quia sufficit ei, qui in uentre est,&c.vt in tex Septimo dicitur in §.cum autem. quod si aliquis liber homo possidetur tamquam seruus, & postea manumittitur: talis manumissio non nocet ei,vt ob hoc,idest,propter seruitutem aliquam fiat,quin sit ingenuus: quia nec primo vere seruus erat, sed ingenuitatem suam retinebat h.d.usque ad fi. Franc.

De ingenuis.

TITVLVS IIII.

Is est ingenuus appellandus,qui ex duob. ingenuis,vel ex duobus libertinis,uel altero liberonascitur.Porcus.

Ngenuus * est is, qui statim, vt natus est, liber est: siue ex duobus[a] ingenuis matrimonio editus est: siue ex libertinis duobus,siue ex altero[b] libertino, & altero ingenuo.

Quo ad ingenuitatem consequendam,matris sp. statur conditio. quam sufficit fuisse liberam vel tempore conceptionis, vel tempore medio, vel tempore partus. hoc dicit secundum Porcum.

¶Sed & si quis ex matre nascitur[c] libera: * patre verò seruo, ingenuus nihilominus[d] nascitur: quemadmodum qui ex matre libera,[e] & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit[f] autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. ¶Et econtrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat;placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: * quia non debet calamitas[g] matris ei nocere, qui in uentre[1] † est. ¶[2]†Ex his, & illud quæsitum est,si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea peperit,liberum, an seruum pariat? [3]† Et Marcianus probat, liberum nasci. sufficit enim ei, qui in uetre est, liberam matrem[h] uel[i] medio[k] tempore habuisse, [4]† vt liber nascatur, quod & uerum est.

Ingenuo, qui in statu seruili degebat de facto, manumissio facta non nocet. hoc dicit. Angel.

¶ Cùm autem[l] ingenuus aliquis natus sit, non officit[m] [5]† illi in seruitute[n] fuisse, & posteà manumissum[o] esse. Sæpissimè enim

¶INGENVVS. quandoque aliter:quia per sententiam ut ff. de sta.ho.l.ingenuum.Item per restitutionem natalium,vt ff.de nata.restit.l.2.& l.pattono.§.fi.

a *Ex duobus*.sic construe:siue ex matrimonio,subaudi,constante ex duobus ingenuis, editus, &c. Et sic expone omnia sequentia capitula.

ADDITIO. Quandoque tamē ex duobus seruis nascitur liber, ut in l.cū inter. C.de fideicōmis. lib. & ff.eod.tit.l.cum verò.§. apparet. & l. si quis rogatus.secūdū Ioan.Fa.& Ang.hic. Itē in alio casu in l. cum Syllanianū. C. de ijs, quib.ut indig.

b *Ex altero*. sic C.de ope. lib.l.quod ex liberta.

c *Nascitur*. secundum se.Accur.

d *Nihilominus* quia uentris status semp consideratur, ut hic, & in Auth. constitutio, quæ ex adscript. §.j.col.5. & C.de rei uen partum, e nisi in casu,ut C de ser fug. l.fi & nisi in murilegulo,vt C de murile. l.qui autem patre. & l. ingenuæ. l. ij, qui. li 11. & hoc iure Romano,secus iure Longobardorum: quia semper in deteriorē statum trahitur, ubi fit matrimonium, aliud si cōcubinatus, nā tūc seruaī ius Romanorū, qđ sequatur uentrem. Accur.

e *Libera*.puta,meretrice.

f *Sufficit*. quantum ad conditionem,secus quantum ad honores,ut ff.de sena. l.filia.& l.liberos.§.fi.& secus quo ad patriam,ut ff.ad munici.l.assumptio.§.filius & ff.man.l.si procuratorem. & ff. pro socio l.si id,quod.§.finali. & ff.de negot.gest.l. sed an ultro.

g *Calamitas*. quasi cadamitas:quia iterum fuit facta ancilla,& sic quodammodo rursus cadit in seruitutem.

ADDITIO. Et est ratio secundum Christop.hic, quia partui iam concepto est ius ingenuitatis quæsitum, quod non debet tolli,&c.per regulam iuris,id quod nostrum Et sic procedit In natis tantum, uel conceptis antea: secus si post, nisi adhuc uiueret auus, quia etiam tunc patentum macula non noceret filijs,secundum Ioan.Fab.hic, de quo Angelus se remittit. Ace.

h *Liberam matrem*. facit ad hoc. C.si manc.ita fue.alie.ut ma.l.si iusta.

i *Vel*. pro saltem.Accur.

k *Medio tempore*. ff.de acqu.rer.dom.l.adeò.§.cum quis.

l *Cum autem*. sup.dixit qualiter contingat ingenuitas:nunc qualiter perseueret. Accur.

m *Non officit*. nisi post manumissionem talem,quinquennio ita steterit,ut ff si liber.ingen. esse dicatur.l.2 sed illud hodie correctum est,ut hic,& C.ubi causa sta.agi debe.l.fi.

n *In seruitute*. idest in statu seruat. Accur.

o *Manumissum*. scilicet de facto.

ADDITIO. Dic,quòd ratio dubitandi potuit esse, qa manumissio,tanquam priuatio præsupponit habitum,ut l. decem ff.de verb oblig.ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto etiam præsupponitur seruitutem de facto præcessisse, quod non præiudicat ingenuitati, secundum Ang.& Christop.hic.

* Et sic spectatur initiū facti c.2.cū glo. super verbo concepti fuerāt. extra qui fil. sint legit.

1 † utero.

2 † Du.ex bis illud. al.et illud.

3 † al.& Marcellus, in Dig. sic & tamen rectius pro batum est. Idē si quis iurauit se libertū aduersario de ferente. ff. de iureiur. l.cum qui. §. si libertus. Ang. Perr.

Partus nō semper sequitur uētrem.

Dic istud verò indistinctè in non edito ex legitimo matrimonio; alias quo ad statum libertatis sequitur matrē,sed quo ad originē familiā, & honores sequitur patrē sm omnes scrip. hic. & ratione diuersitatis uide s. tit. 1 in §. pen. in addit. sup gl. in uerbo,ex ancillis. Scriptura præ conizata facit fidē apud oēs.

4 † Hæc ab sunt a Digest. Th o. & cm..

5 † 11,Un.

a ...*ingenuitati*, id est, ingenuitati, quæ probatur per natales. ... autem natales ... cum annis domini, & præconizatur, quæ dicebat Lucium esse natum, & ingenuum; & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur. a unde & in legendis sanctorum intitulatur natale sancti Nicolai, quâ die moritur, quasi tunc nascitur nunquam moriturus, & ... gesta in ... quod na... apparatur prima natiuitas, quæ est de iure naturali, & omnem hominē dicit esse liberum. unde bene dicitur, liberus iste restituitur natalibus, id est, illi libertati, quam habet de iure naturali ff. de natali. restit. l. 2. & ff. de statu hominum. l. Imperator. b

a Item gl. repurat Ange. lingua ... non hic.

b Di... natales hic sumi ... pro statu, ... quo quis nascitur, ut ... ibi, in quibus ... alter sumitur hoc uerbum ea. ... lis ... natalibus Aeg Perr.

b ...*ere*. nisi uenderit se, ut supra tit. ... primo. §. penult. ... non redit ... pristinum: ut ff. de statu homi. l. homo l. ... quæ est contra Accur.

constitutum est, natalibus[a] non officere[b] manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

Manumissus dicitur libertinus, & manumissio, quæ fuit de iure gentium introducta, est datio libertatis, à iure tamen naturali incognita. & correlatiua se inuicem respiciunt: nec unum sine altero potest esse, & quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. A iure gentium tria hominum genera sunt, quamuis de iure naturali unum tantum esset. hoc dicit usque ad §. Multis autem, secundum Bal.

DE LIBERTINIS.

Continuatio.

Diuisio.

* ... quid ... Angel.

q. ... ponitur secunda pars diuisionis po... in tex. supra tit. 2. ... ff. & ista est continuatio huius rubricæ ...

Libertini * sunt qui ex iusta seruitute[d] manumissi sunt. ¶ Manumissio autem est[e] † datio[e] libertatis. * Nam quandiu[2] † aliquis in seruitute est, manui, * &[f] potestati[g] suppositus est, & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res[h] à iure gentium originem sumpsit: ut potè cùm iure naturali omnes homines liberi nascerentur; nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. sed postquam iure gentium seruitus ingenuitatem inuasit, secutum est beneficium manumissionis. Et cum uno[3] † communi nomine omnes homines[4] † appellarentur, iure gentium tria[5] † hominum genera[i] esse cœperunt, liberi, & his[6] † contrarium serui, & tertium genus[7] † libertini, qui desierant esse serui.

Manumissio tam inter viuos, quàm in ultima voluntate multis modis fit. Bald.

Libertini. Tot situs ... in quinque partes. Primò ponit qui sint libertini. Secundo quid sit manumissio. Tertio quot modis serui manumittantur. Quarto quod serui multis possunt manumitti. Quinto ponit de iure antiquo status libertinorum erat tripertitus, & correctiones status libertinorum. Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi, multis. Quarta ibi, Serui vero. Vltima ibi, libertinorum autem.

C A S V S. Principium huius titu. usque ad § Libertinorum, diuide aliter, quam supra secundum Fran. in octo partes. In prima dicitur, quod libertini sunt illi, qui uere erant serui, & manumissi sunt per dominos suos. Secundo dicit, quid est manumissio, de qua in prima parte habita est mentio. Et certè manumissio dicitur, quando dominus dat libertatem seruo. nam antequam manumittatur seruus, est in potestate domini sui. Sed postquam ipse seruus est manumissus, se liberatur ab illa potestate. Tertio dicit, quod manumissio est primitus, id est primo inuenta a iure gentium. non autem a iure naturali, quia ius naturale prius fuit, quam ius gentium, ideo secundum ius naturale homines erant liberi; & sic non erat cognita seruitus, & per consequens nec manumissio; sed postea per ius gentium seruitus, & manumissio est inuenta. Quartò dicit, quod ex prædictis, quæ superiori parte diximus, patet, quod secundum ius naturale unum erat genus hominum, ... quia erant omnes homines liberi, sed postea per ius gentium cœperunt esse tria genera hominum, scilicet, serui, item liberi, scilicet, illi, qui primo fuerunt serui, & postea manumissi sunt. Quinto dicit in §. multis, quod manumissionum potest fieri quinque ... quandoque potest fieri manumissio in ecclesia coram Episcopo, & populo, ut C. de iis, qui in ecclesia manumittuntur, per totum tit. quandoque potest fieri manumissio vindicta, id est, cum quadam virga percutiendo ter supra illum, quem manumittit, dicendo ter, aio te liberum, aio te liberum, aio te liberum, & ista manumissio fit causa cognita coram iudice, & iudicio. Quandoque potest fieri manumissio in præsentia amicorum, ut quando dominus manumittit seruum suum, conuocat suos amicos suos, & in præsentia eorum. Quandoque potest fieri manumissio per epistolā seruo suo missam, ut quando dominus mittit literā siue epistolam seruo suo: in qua epistola continetur, quod ipse emit seruum, quē manumittit, & dat si bi libertatem: vel in qua epistola dicitur: volo, serue mi, quod de cætero sis liber. tunc valet talis manumissio. Quando que manumissio relinquitur in testamē to, uel in codicillis, uel alia quacunque uoluntate. Sexto dicit, quod serui non solum efficiuntur liberi, quinque modis, sed etiam sine manumissione, qui modi in veteribus, & nouis constitutionibus cōtinētur & ponit exēpla, ut in gl. Septimò dicit, quod solis dominis licitum est seruos suos manumittere. Octauo dicit, quod quando manumissio fit coram iudice, non est opus tunc, quod iudex sedeat, sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiādum, ad theatrū, idest ad locum publicum ciuitatis, uel ad alium locum, potest fieri coram ipso manumissio, hoc dicit usque ad §. libertinorum. Franciscus.

c ...*Idē Angel. hic.*

c *Ex iusta* idest uera. sic contra, ut infra titul. 1. § semel. c uel iusta, quia adeo iuste seruierunt domino, ut meruerint manumitti. d Vel dic, iusta, quia est de iure gentium, ut supra titu secundo. §. seruitus. & ff. de iustitia, & iure. l. manumissiones.

d *seruitute*. & huius manumissi filius est ingenuus, ut supra tit. 1. in prin. licet grammatici dicant eum libertinum. sed & manumissum libertinum dicunt.

e *Datio*. idest detractio, secundum Ir. sic ff. de acquirend. rerum domin. l. adeo. §. cum quis, in fi. ibi, cum enim gratia. Vel dic secundum Plac. & Azo. quod dat libertatem, quam prius ille seruus non habebat. alias si diceretur se dari illam, quam ante habebat, non diceretur dari: et ut infra de action. §. sic itaque. Sed opponitur, antequam habebat, ei dabat, & sic illi quidem nulla remanet, cum non habeat, nisi unam. s aut quam non habebat, quod est absurdum. Sed dic, quod dat quam non habebat. g & hoc plerunque contingit, quod quis dat, quod non habet, ut infra qui. ali. li. §. primo. & ff de usufr. l. quod nostrum. & ff. de acquiren. rer. dom. l. non est.

f *Et*. pro. idest.

g *Potestati*. ff de iustitia, & iure, l. manumissiones & l. ex hoc. & l. finali. & ff. de iure codicillorum, l. diuin. Accurtius.

h *Quæ res*. id est, manumissio.

i *Tria genera*. si erat unum, & addita sunt tria, ergo sunt quatuor. Respon. hoc non sequitur; nam si habes tres filios, & nascatur hodie unus, incipis habere quatuor filios, & prius habebas tres; ergo septem, quod falsum est, quia quod primo erat, computatur in sequentem numerum. simile. ff. quemadmodum ser. amit. l. 1.

c ... Cod. ... manumissus ... non esset libertinus ... ingenuus ... tit. § fin.

d Istę duę exceptiones displicent Por. & Ang.

1 † *de manu datio*. Dua. apud quem deest *libertatis*.

* *Adde Euerar. in sua centur. in loco à cōtrariis, siue ab opposi. tie. col. 1.*

2 † *quis*.

* *Manus, idest, potestas psal. 48. Deus redimet animam meam de manu inferi. Aegir. Perr.*

3 † *Theo. & Dig. naturali.*

4 † *appellaretur D.*

5 † *Abest à Dig.*

6 † *Th. contrary.*

e Idē Angel. hic.

f Sed hoc falsum secundum Baga uir tus distributa recipit incrementū, ut ff. de le. 3. l. legatis. § ornatricibus uel dat eam, quam habet in potentia; & sic non eā dē numero, sed specie, ut per Ioan. Fab. & Angel. & Christ.

g Istā reprobat cōmuniter Doct. hic per regulam. l. traditio ff. de acqui. rer. domi.

h Et bene sm Pe.

image
not
available

a *De deditiorum numero* idest vocabantur Dedititii, & erant in luctu hac lege Aelia Sentia, quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tempore vitæ suæ serui. & tunc fiebant liberi, cum moriebantur, a quod proderat, quia bona (ut peculium) a domino non occupabantur, sed in Latinis aliter fiebat, ut colligitur hic ex eo, quod minus habebant Dedititii, quam Latini, ut infra, de succeß. libert. § fin. Accursius.

ADDITIO. Facit l.j §. illud. C. de Lat. na. lib. toll. & facit secundum Ioannem Fab. contra illos, qui se faciunt milites, vel fratres minores in mortis articulo. ff. de milit. testamen l. fin. & ff de vsufr. & quemadmod. l. Titio cum moritur. Ang. Aret.

b *Pietas* id est nos, qui sumus pij.

c *Constitutionibus*. vt C. de Latina. lib. tol. l. j. & C. de dedi. lib. toll. l. j.

d *Competebat*. scilicet manumissis. secundum hoc, nota tria tempora, in primo, & vltimo deinceps fuisset idem iuris: sed in medio, hoc ius pessimum fuit inductum vt iusra, de succ. lib. ff. vlt.

e *Libertinus*. ex quo contingit multiplex effectus in primis circa obsequiales operas, scilicet quæ sunt in eundo: vt de assurgendo, & seruiendo, siue in non faciendo: ut de non uocando in ius sine uenia: quæ ipsa natura patrono debentur, etiam sine impositione: ut C. de in ius uocan. l uenia. & ff. de condic. indeb. l. si non sortem, §. libertus. Et si uocauerit in ius patronum sine uenia, punitur in quinquaginta aureis. ff. de in ius uoc. l. pen. & ult. qui aurei accipiuntur quilibet pro uno solido; ut j. qe pe. tem. l. t. §. fi. Et ex his iuribus sumitur argum. quod aureus pro solido accipitur in iure nostro. (Sed ex quo pro eodem delicto tales sententiæ promulgantur, eædem intelliguntur esse dandæ filio emancipato si sine uenia patrem in ius uocauerit. ut C. de in ius uoc. l. fin.) Item contingit reuocatio in seruitutem propter ostensam: ut C. de lib. & eorum lib. l. si manumissus. & alia multa. b Sed hodie hæc omnia tolluntur, præter ea quæ ipsa natura debentur: ut in Auth ut liberti decætero. §. j. coll. 6. quæ est contra c Tu dic, ut no. in d. l. si manumissus.

f *Et dedititios* quod dixerat in genere, nunc per species ponit. Vel quod coniunctim dixerat, nunc diuidit. Accursius.

g *Altercationes*. quas non habemus Sed quare non erant serui sicut illi qui penitus sunt serui: cum toto tempore uitæ suæ seruire cogerentur? Respondeo secundum Ioan. quod erant liberi, licet seruire cogerentur: ut C. communia de man. l j. §. si autem proprietarius.

h *Iunianos*. id est ex lege Iunia Norbana inductos, ut s. eo. §. libertinorum.

i *Omnes*. sic construe: & omnes libertos decorauimus, id est honorauimus ciuitate Romana, id est plena libertate, ut s. eo §. libertinorum.

k *Discrimine*. id est nulla differentia habita, nec ætatis manumissi: vt etiam infans possit manumitti: imo etiam in venne, cum quantum ad hoc habeatur pro iam nato: vt ff. de statu hom. l. qui in vtero nec domini manumittentis: dum tamen habeat xx. annos, vt j. tit. j §. eadem. nec in modo manumittendi. scilicet in testamẽto, seu inter viuos quoquo modo: vt s. eo. §. in multis.

ADDITIO. No. quod licet uerba sint generalia, restringi tamen possunt, & debent per aliã l. specialiter loquentem, concor. l. quamuis, ff. de in ius uoc. l. gradatim, § sed si lege, ff. de mune. & hono. per Bar. in l. j ff. quod ui, aut clàm. per Cano. in c. item cum quis, extra de rest. spol. & ideo si statutũ dictauerit, quod contra instrumentum publicum nulla possit opponi exceptio, poterit tamẽ opponi, si alio permittatur, secũdum Christoph.

l *Anteá*. s. quàm ueniret ista praua conditio.

m *Ciuitate Romana*. i. plena libertate.

n *Decorauimus*. id est honorauimus.

o *Additis*. s. a nobis eis, quos habuimus s. eo. multis autem. & sunt additi noué. Primus, si dominus ægrotantem seruum suum eiecit. Secundus, si ancillam vendiderit ne prostituatur, & prostituta fuerit: uel si uenditor sibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad ipsum reuertentem prostituit postea Tertius, si serui pileati, * defuncti funus præcesserunt. Quartus, si expressit eũ velle esse Latinum. Quintus, si sub conditione relicta libertate, hæres ante conditionem manumiserit: Sextus, si in iudicio liberali a domino superatus seruus fuerit: & pretium pro eo domino solutum fuerit, & ipse postea receperit. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui libero Octauus, si coram actis filium nominauerit seruum suum. Nonus, si instrumenta seruitutis reddiderit coram coram testibus. Et probantur hi modi. C. de Lat. lib. toll. l. unica § sed scimus, usque in finem.

p *Sola*. scilicet libertas plena.

q *In præsenti*. id est in consuetudine.

Aelia Sentia [1] † ex Dedititiorum numero. [a] * ¶ Sed quoniam Dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur, ideoq; nostra pietas [b] omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus [c] hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit, quia & a primis vrbis Romæ cunabulis una, atque simplex libertas competebat, [d] idest eadem quam habebat manumissor: nisi, quod, scilicet, libertinus [e] sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. ¶ Et dedititios [f] [2] † quidem * per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore [3] † nostro antiqui iuris altercationes [g] placauimus.

¶ Latinos autem Iunianos [h], & omnem, quæ circa eos fuerat obseruantiam, alia constitutione per eiusdẽ quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones.

¶ Et omnes [i] libertos nullo nec ætatis manumissi, nec [4] † domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine [k] habito (sicut iam anteá [l] obseruabatur) ciuitate Romana [m] decorauimus, [n] multis modis additis, [o] per quos possit libertas seruis cũ ciuitate Romana, quæ sola [p] est in præsenti, [q] præstari.

QVIBVS EX CAVSIS manumittere non licet. [5] †

TITVLVS VI.

In fraudem creditorum inter viuos seruus manumitti non potest. & sic actus pius celebratus in aliorum damnum non valet. Aret.

NOn tamen cuicunque uolenti manumittere licet: nam is,

¶QVIBVS EX CAVSIS MANVM. &c.

¶De uariis modis manumittendi dixit: sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnibus causis, ideo de hoc nunc subiungit, secundum Port.

NOn tamen.] ¶ Iste titulus principaliter diuiditur in octo partes. Primo, qualiter quis inter uiuos in fraudem creditorum, seruum proprium manumittere nõ potest. Sedo qualiter in ultima uoluntate cum libertate hæredem instituit. Tertio, qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter. Quartò, qualiter præsumatur, quod manumittat in fraudem creditorum. Quinto, qualiter minor xx ann prohibetur manumittere, nisi certis causis. Sexto, quæ sunt causæ iustæ. Septimo, an causa semel approbata possit improbari. Octauò, si quis attigerit decimum annum, potest in

a Istã per sequit Ang. hic.

1 *Dedity. Dus.*

* *De dedititys uide Ang. Polit. in sua mi. scela. cor. c 84. et Al cia. li. dis. pu. 2. c. 21.*

2 † *Vide Vlpia. epi tom. tit. 3.*

3 † *abest ad omnib. & Th.*

Libertus quas operas debet patrono

b De quibus uide gl in l. fi. C. de bonis lib.

c Sed hoc reprobant Doct. hic, nisi patronus renunciet expl.

Ordo literæ.

4 † *Antoninus Ang. fli. existimat domini, hic posi tũ pro donanty sẽtẽtiã inua. Th. vertit enim. διανοτιας.*

5 † *Aliàs nõ possunt. Theo.*

Serui libertatẽ cõsequuntur nouẽ modis.

* Vide nostras annotatiões hic. Aeg. Pert.

Continuatio.

d Istã cõtinuationẽ sequit & tenet Pet. de Bella per hic. Diuisio.

testamento manumittere. Secunda ibi, §. licet autem. Tertia ibi, idemque. Quarta ibi, In fraudem. Quinta ibi, §. eadem lege. Sexta ibi, Iustæ autem. Septima ibi, In §. semel. Octaua ibi, cum ergo.

¶ CASVS. Ad euidentiam nota, quòd in hoc titulo ponuntur duo casus speciales, in quibus dominus non potest seruos suos manumittere. Primus, quando in fraudem creditorum fit manumissio: quia tunc non valet. Exemplum, vt quando aliquis debitor debet aliquam pecuniam, & nihil habet in bonis: vel saltem non habet bona sufficentia ad soluendum suis debitoribus, nisi uendat, vel det in solutum seruos, & illos seruos manumittit: vt illos non det suis creditoribus in solutum, vt eos creditores frustret debito suo: tunc talis manumissio nō valet, quia est facta in fraudem suorum creditorum, id est, vt fraudet, seu defraudet suos creditores debito: nisi in casu, scilicet quando ipse dominus instituit seruum suum hæredem, & liberum eum esse vult: vt in princ. tit. vsque ad §. eadem lege. Secundus casus est, quando dominus est minor xxv. annis: quia similiter non ualet: nisi in casu, scilicet coram iudice, & causa cognita fiat manumissio. hoc dicit usque in finem tit. Et hoc præsupposito, dic in hoc prin. quod quamuis uideatur ex iis, quæ s. tit. prox. habuimus, quod quilibet possit seruum suum manumittere: tamen sciendum est, quod non est licitum cuique uolenti manumittere seruum suum, illum manumittere: quia si habeo creditores, & in eorum fraudē seruos [illegible] non soluendo, nihil ago. hoc dicit usque ad §. licet autem. Franc.

1 † *Sic legis voluntas pro ratione citari potest secundum Por. Aeg. Perr.*

2 † *Sic quadā sunt permissa in ultima uoluntate, quæ nō inter uiuos secūdū Ang. Aegid. Perr.*

qui in fraudem [a] creditorum manumittit, [b] nihil agit [c]: quia lex [d] Aelia Sentia [1] † impedit libertatem.

Dominus, qui soluendo non est potest vnum ex seruis suis liberum, & hæredem relinquere: dummodo ex eodem testamento nemo alius sit hæres. hoc dicit, secundum Aret.

¶ Licet [e] autem domino, qui soluendo non est, in testamento [2] † seruum [f] suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus [g], & necessarius [h]: si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non [i] extiterit. Idque eadem [k] lege Aelia Sentia prouisum est, & rectè [l] [3] † Valde enim prospiciendum erat, vt egentes [m] homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel [n] seruum suum necessarium hæredem haberent, [o] qui satisfacturus esset creditoribus, aut, hoc eo [p] non [q] faciente, creditores res hæreditarias serui [r] nomine vendant: Ne iniuria [s] [4] † defunctus afficiatur.

nam certè licitum est domino, qui soluendo non est, seruum suum cum libertate in testamento suo hæredem instituere licet hoc in fraudem faciat creditorum: vt iste seruus fiat liber, hæresq; necessarius [illegible] suo: & hoc est verum si nullus alius [illegible] in illo testamento, aut forte quia institutus morte præuentus est, aut quilibet alia causa impeditus hæres existere non potuit, aut fortè noluit & hoc eadē lege Aelia Sentia prouisum [illegible], vt liceat [illegible] qui soluendo non est [illegible] suum sibi hæredem necessarium instituere. [illegible], pro D[illegible] a[illegible] lege Aelia [illegible], vt permittat[illegible] in casu illo domino seruū suum manumittere? Et respōdet Iustinianus: Certè [illegible] optima [illegible] ratio [illegible]. [illegible] enim [illegible] dum erat vt egentes homines, quibus nullus hæres esset exiturus, saltem seruum suum hæredem habeant necessarium, qui quo[illegible] seruus hæres institutus creditoribus domini possit satisfacere, uel si ipse [illegible] creditores res hæreditarias [illegible] serui instituti [illegible] memoria defuncti, si non [illegible] res hæreditarias distraherent, quadam iniuria afficiatur. Et hæc dicuntur usque ad illum §. idemq; iuris. Fran. de Are.

3 † [illegible] *tit.* 1.

4 † [illegible] *ex* [illegible] *fama & existimatio cū bonis ipsius [illegible] possideantur.*

¶ *Non tamen cuicunque* quamuis s. titu. §. multis & §. fi. dictu sit, quem libet manumittere posse: [illegible].

a Vide Pe. hic.

a sic j. de [illegible] hære. lib. in princ. Accur.

a *In fraudem.* hoc expone j. eo. in fraudem.

b *Manumittit.* scilicet inter viuos, uel in [illegible], scilicet non instituendo. nam tunc esset liber, & hæres: ut infra prox. §. & ff. qui, & a quib. l. si mortis.

ADDITIO. Et dicit hic Iason, quod si in testamento ponatur clausula, quod valeat iure contractus, erit irreuocabile: quia contractus in eo celebratus reuocari nō potest, ut hic, de quo uide Bart. & Ang. in l. stipulatio hoc modo. ff. de uerb. oblig.

b Et sic est nulla ipso iure, alias enim esset irreuocabilis, vt l. & si fine. §. sed qd Papinian. ff. de minor. secus ī aliis reuocabilibus, ut l. si sciēs in fi. ff. de contrahē. empt. & ita no. gl. ī l si noxali, in prin ff. de nox. Ia son.

c *Nihil agit.* scilicet ut noceat creditoribus: but ff. qui, & a quib. l. si mortis sibi tamen nocet, si uelit reuocare, ut C. de seruis dign. dā. manu. l. si creditoribus.

d *Quia lex Aelia Sentia.* similis est ratio, quia lex uult. ut. j. de uscapio. §. furtiuæ. & illa inhibet usucap. rei furtiuæ. Accursius.

¶ LICET AVTEM. ¶ Diuiditur iste §. in quatuor partes. Primo ponit unum dictum. Secundo illud restringit. Tertio ponit rationem primi dicti modificati. Quarto rationem rationis. Secunda ibi, Si modo. Tertia, ibi Valde. Quarta ibi, Ne iniuria.

¶ CASVS. Sed quid domine Imperator? iam uideo quod regulariter statutum est, quod debitor manumittens in fraudem creditorum, nihil agit. pro Deo dicatis mihi, quæ fuit ratio statuti? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, Amice, ratio huius statuti est, quia in hoc quando debitor in fraudem creditorum manumittit lex Aelia Sentia impedit libertatem. Sed domine, pro Deo nunquid generaliter hæc regula est uera, ita quod nullam patiatur instantiam? Ad hoc respondet Iustinianus, & dicit quod non;

e *Licet.* id est licitum est.

f *Seruum.* unum, & non plures: ut ff. de hær. inst. l. qui soluendo § j. in fi. cum l. seq. & etiam in fraudem creditorum. C. ut C. [illegible] l. j. in princ. nisi specialiter [illegible] fuerit, ut ff. de hæred. inst. l. [illegible] non potest fieri necessarius nisi dominus creditori satisfaciat, ut d. [illegible]

g *Solus.* & [illegible] casu etiam cum alio, ut ff. de hære. [illegible] l. si i. & l. ei qui soluendo.

h *Necessarius.* quia siue uelit siue nolit, cogitur [illegible] ut j. de hæred. qual. & diff. §. j. [illegible] in tribus casibus, quos habes ff. de hær. inst. l. si seruo.

i *Non extiterit.* [illegible] o ultimo casu seruus institutus [illegible]

k *Eadem lege.* [illegible] licet quæ prohibuit, eadem [illegible] ex causa iusta causa concessit, ut hic, & j. eo. §. eadem. Accur.

l *Et rectè.* scilicet [illegible] prouisum.

m *Egentes.* [illegible] pauperta[illegible] ff. de trans. l. cum hi. § si in annos & C. de epis. & cler. si quis ad dec[illegible] [illegible] & ff. de [illegible] § [illegible] Arg. contra ff. de excu. tut. & [illegible] §. fin. & in Auth. de testib. § [illegible] col. 7. & ill[illegible] Pauper[illegible] iacet. licet econtra dicatur, Can. abit uacuus coram latrone uiator. Accursius.

n *Vel* pro saltem.

o *Haberent.* sic ff. de interrog. act. l. & quia, in prin. & j. de bono. possess. §. quos autem.

p *Eo,* seruo nunc libero facto.

q *Non faciente.* i. non satisfaciente creditoribus. Accur.

r *Serui* quondam, sed modo liber est.

ADDITIO. Et de hac dictione quondam, uide gl. singularem in l. j. super uerbo, olim. ff. de ope. no. nunc. & in §. sed aliquando, j. de usucap.

s *Iniuria.* quo ad famam, quæ etiam post mortem quando que damnatur: ut ff. de accus. l. ex iudiciorum.

¶ IDEMQVE IVRIS EST. Diuiditur in tres partes. Primo amplia t §. præcedentem. Secundo ampliationē extendit. Tertio rationem subdit. Secunda ibi, Quod nostra. Tertia ibi, Cum non sit.

¶ CASVS. Domine, iam uideo, quòd licet domino qui soluendo non est, seruum suum cum libertate hæredem instituere. Sed ponamus quòd aliquis instituat seruum suum hæredem, nulla facta mentione libertatis, nunquid

e Sic eadē lex vnum permittit, [illegible] diuersa cōne Porc. Arg. [illegible]

d [illegible] in [illegible] ad [illegible] de liman. [illegible] §. si [illegible] a tal[illegible] se [illegible] no [illegible] e Vo[illegible] tia [illegible] nia [illegible] lias [illegible] ut l. si [illegible] in [illegible] & l. [illegible], ff. de in. ē. rui. nauf. Ang. & Iason. Diuisio.

nunquid valebit talis institutio? Ad hoc respond. Iustinianus, quod sic: nam certè idem iuris erit, quando aliquis seruum suum hæredem instituit omissa datione libertatis, ac si eundem causa libertatis expressa instituisset. Et hoc nostra constitutio, non solum in domino qui soluendo non est, quadam noua humanitatis ratione, sed & in quolibet domino seruum suum instituere generaliter constituit: vt ipse seruus institutus ex ipsa institutione beneficiū libertatis consequatur, licet dominus ipsum instituendo, libertatem non expresserit, cum non videatur verisimile dominum, qui seruum suum sibi hæredem elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licet dationem libertatis prætermiserit: & ita neminem sibi hæredē existere. h. d. vsque ad §. in fraudem. Franc.

a *Sine libertate*. non quod dicat, instituo te sine libertate, quia tunc non esset hæres: vt statim dicetur in fine huius §. sed prætermisit dationē libertatis, vt in fi. §.

b *Constitutio*. qua fit liber, & necessarius hæres: vt C. de necess. ser. hære. instit. l. quidam, in princip. Accursius.

c *Scriptura*. sic ex datione tutelæ, ut ī. qui da. tut. poss. in princip. de qua prædixit modo. & C. de necess. ser. l. quidam.

d *Institutionis*. argumen. quod aliquo concesso, illud concedi-tur, sine quo illud esse non potest: vt ff. de iurisdictio. omnium iudicum, l. ij.

e *Cum non sit*. hæc est noua ratio, de qua prædixit modo, sed lex ipsa antiqua fuit: a vt infrà, de hæredib. instituen. §. j. quæ est contra.

a Et vide ibi gl. super uerbo. innouationem. sed Consilop. hic exponit noua l singulari: quia alia ratione lex antiqua moueri non potuit. ar. c. e. nt autem lex 4. dist. & l. scire leges, ff. de legib.

Seruus a domino simpliciter institutus, intelligitur etiam a domini potestate liberatus. hoc dicit, secundum Aretinum.

¶ Idemque iuris est, & si sine [a] libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio [b] non solum in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit noua humanitatis ratione, vt ex ipsa scriptura [c] institutionis, [d] etiam libertas ei competere videatur. Cùm [e] non sit verisimile eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere uoluisse, & neminem sibi hæredem fore.

Paria sunt quo ad præsumptionem fraudis, quem manumitti ab eo, qui scit se non esse soluendo creditoribus, vel ab eo, qui scit, quòd propter manumissionem efficietur non soluendo. vel sic: Consilium, & euentus impedit manumissionem directam, fideicommissariam autem euentus tantum. hoc dicit cum glossa, secundum Aretinum.

¶ In fraudem [f] autem creditorum manumittere videtur, qui uel jam eo tempore, quo manumittit, soluendo [g] non est, [h] uel qui, datis libertatibus, desiturus est soluendo esse.

¶ Præualuisse [i] tamen uidetur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri [k] libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpe [l] enim de facultatibus suis amplius quā in his est, sperant homines.

¶ Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cùm [m] utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio [n] manumittentis, & ipsa re, eo quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

Minor uiginti annis non potest manumittere, nisi vindicta, & apud concilium iusta manumissionis causa fuerit approbata. Et quæ sint iustæ causæ manumissionis approbatæ hic habes. hoc dicit, secundum Aretinum.

creditores fuerint defraudati, & consilio manumittentis, & re ipsa, scilicet quia sicut ipse manumissor eos fraudare proposuit, ita in rei ueritate fraudati sunt ambo: ita quod iam datis libertatibus, bona eius creditoribus non sufficiant. Et hæc dicuntur usque ad illum §. eadem lege Aelia Sētia. Franc.

f *In fraudem*. ff. eod. titu. scilicet, qui & a quib. ma. li. non fi. l. in fraudem.

g *Soluendo*. cum & sciant se habere creditores: vt ff. quæ in frau. cred. l. omnes, §. Lucius.

ADDITIO. Et dicit Ange. quòd hoc probatur si etat de facto suo, & non de longinquo, argu. l. fin. ff. pro suo. & est tex. in l. si quis cum haberet. ff. quæ in frau. cred. Accur.

h *Non est*. nunc erit peius soluendo,

i *Præualuisse*. Nam quidam dicebant, quod sufficiebat solus euentus, & alii dicebant, quod exigebatur utrunque scilicet fraus, & euentus. & ista sententia præualuit. Tamen ex prædictis videbatur sufficere euentum solum. tamen &c.

k *Non impediri libertatem* hic diligenter attende, quòd si directè detur libertas: non solum inter viuos, sed etiam in vltima voluntate duo necessaria sunt, scilicet consilium: hoc est fraus, b & euentus, ut hic. & ff. eod. l. in fraudem. & C. eod l. j. in fideicommissaria, sufficit solus euentus, ut C. qui manum. non pos. l. fin. Et est ratio: quia facilius libertas de facto data ab hærede c reuocatur, quam a defuncto (cuius dispositio videbatur lex:) vt ff. de fideicommiss. liberta. l. 4. §. si in fraudem. Alia ratio not. C. eod. l. fin. In aliis autem alienationibus, quæ in fraudem creditorum fiunt, dic vt infrà, de actionibus. §. item si quis in fraudem.

b Præsumitur autem fraus, si sciat se habere creditorē: ut l. si quis cum haberet. ff. quæ in fraudē cred. Aeg. Perr.

c Quia in ea non est uoluntas testatoris est text. not. sm Ias. in l. si pater, in princ. ff. quæ in frau. nā non uī mandasse illicitum, s. quod fraudentur creditores. l. creditor. §. si ff. māda. Itē nec hæredis, quia uī facere ex debito, nō sua uoluntate. ut est tex. in l. j. C. de lib. & eorum lib. & ita hāc gl. approbat Ias. quāuis Ange. teneat gl. l. cōtrarius.

¶ IN FRAUDEM. ¶ Diuiditur iste §. in tres partes. Primò, qualiter præsumatur manumissio in fraudem. Secundo, quando propter fraudem impediatur manumissio, siue libertas, cum ratione. Tertiò ex ratione infert. Secunda ibi, præualuisse. Tertia ibi, Itaque.

¶ CASUS. Domine Imperator, vos dixistis mihi suprà, quod debitor qui manumittit in fraudem creditorum, nihil agit; pro Deo exponatis regulam istam, & dicatis mihi, quis in fraudem manumittere dicitur? Ad hoc respondet Iustinianus. & dicit: Amice, certè ille dicitur in fraudem creditorum manumittere, qui iam eo tempore, quo imponitur libertas, est soluendo: sed post per dationem libertatis, desinit esse soluendo, & hæc sunt vera de rigore iuris. Præualuisse tamen videtur de æquitate, non aliter reuocari libertates nisi debitor manumittens animum fraudandi habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpe enim sperant homines, plus habere in suis facultatibus quam habeant. Sic igitur demum intelligimus libertates datas, ab eo reuocari posse, qui soluendo non est, cum vtroque modo,

l *Sæpe*. respondet tacitæ obiectioni, quomodo potest esse animus bonus, cum ipsa ueritate fraudet eos? Respond. Sæpe enim &c. Sed argumen. contra. C. de rescind. uend. l. quisquis.

ADDITIO. Solue istud contrarium, & id quòd hoc procedit in vltimis voluntatibus: nisi contrarium aliqua suadeat qualitas: ut in authen. sed cum testator, cum glos. C. ad legem Aquiliam. ibi uerò inter uiuos in rebus immobilibus, seu mobilibus & præsentibus, quæ per uenerunt ab antiquo, alias secus, secundum Angelum Aretinum. hic.

m *Cum vtroque modo*. scilicet, cùm fraus, & euentus interuenit, vt subijcit, & facit ad hoc ff. qui & a qui. manum. non li. l. in fraudem.

n *Consilio*. nota quem teneri de consilio. Sed contra ff. mandati. l. secunda, §. fina. sed hic fuit fraus: & ideo fuit tale consilium obligatorium, quia fuit fraudulentum.

Libertas in fraudē data, an possit reuocari.

¶ EADEM. ¶ Hic §. cum § sequenti diuiditur in tres partes Primò ponit, qualiter minor 20. annis nō potest manumittere, nisi ex causa. Secundò ponit, quæ sunt causæ iustæ. Tertiò limitat vnam prædictarum causarum. Secunda ibi, Iustè. Tertia ibi, Et seruus.

¶ CASVS. Domine iam uide vnū impedimentum manumissionis, qd interuenit ratione fraudis: nunquid est adhuc aliquod aliud impedimentum, qd obest manumissioni? Ad hoc respōdet Iustinianus, quòd sic. Nā certè eadē lege Aelia Sentia statutum est, dominum minorem 20. annis non posse aliter seruum suum manumittere, nisi iusta cā manumissionis fuerit apud iudicem approbata. Sed postea domine, pro Deo dicatis mihi, quæ sunt iustæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet: Amice, istæ causæ manumissionis sunt iustæ: veluti si quis habeat filium, vel filiam naturalem etiam, aut fratrem, aut sororem, aut nutricem, aut pædagogum, aut educatorem suum, aut eum, qui cum aluit: & velit manumittere: aut si quis uelit collactaneum suum manumittere: aut seruum suum gratia procuratoris habendi: qui manumissus non minor 17. anno. manumittatur: vel si velit manumittere ancillam, ut eam ducat in vxorem. Nam certe omnes istæ causæ iustæ, videntur: ita tamen in hoc casu minori 20. annis ancillam suam manumittere permittitur, si intra sex menses a tempore manumissionis connumerandos, vxorem ducat: nisi aliqua iusta causa superueniens matrimonium impediat. & h.d. usque ad illum §. semel. Franc. de Aret.

¶ Eadem [a] lege Aelia Sentia domino minori [b] viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta [c] apud consilium, [d] iusta causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

¶ Iustæ autem manumissionis causæ, [e] hæ sunt, veluti si quis patrem, [f] aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesve naturales, [g] aut pædagogum, [h] aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, [i] alumnamve, aut collactaneum [k] manumittat, aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam, matrimonij [1] † habendi causa, dum tamen intra sex menses [2] † vxor ducatur, [l] nisi iusta causa [m] impediat. ¶ Et seruus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & septē [n] annis manumittatur.

Semel approbatum, siue iustum, siue iniustum sit, non potest reprobari. h.d. secundum Aretinum.

¶ Semel autem causa [o] approbata, [p] siue uera sit, siue [q] falsa, non retractatur. [r] [3] †

Minor viginti annis si attigit decimum octauum annum, potest testamento seruis libertatem relinquere iure isto: secus si non attigerit. Aret.

¶ Cum ergo certus modus manumittendi in minoribus viginti annis dominus per legem Aeliam Sentiam

1 † *Habēdi non est in pluribus li. & in simili dicendi genere, in l. matrimonij. ff. de ri. nup. in l. si collectaneus & seq. De manu. vindic.*
2 † *Du. in uxorē ducatur, &c.*

a *Eadem.* s. de qua habita est mentio suprà eo in princip.

b *Minori* sufficit ergo, si non sit minor 20 annis, etiam si non sit maior, ut quia tetigit ultimum diem vigesimi anni: ut, ff. de manu. l. j. sicut in testamento, fauore sui: ut ff. de test. l. qua ætate.

ADDITIO. Quando autem tempus cœptum habeatur pro completo, uel non, distingue notabiliter, ut per Christoph. hic.

c *Vindicta* hoc, expone, ut sup. tit. 1. §. multis.

d *Consilium*. idest apud locum illum, ubi habetur super hoc consilium, idest, deliberatio, & sic ponitur id, quod fit, pro eo ubi fit: ut ff de iust. & iure. l. pen. §. fi. a uel dic, apud eos qui præsunt consilio: ut sunt omnes habentes, ordinariam iurisdictionem, etiā minimi magistratus: b cum hoc sit de voluntaria iurisdictione, ut ff de offi. procon. & leg. l. 2. & in Auth. de defen ciui § iusiurandum. in fi. & in gl. & quicquid. & gl pe. col. 3.

a Et hæc uera secūdum. quā tex nō superfluit secū consilium & uerbū, uindicta, expositū; ut in gl. 2. §. d. li. sint diuersa, & sic est specialehic, ut hæc manumissio fiat in loco maiorum: quia exigit ple-

e *Iustæ autem manumissionis causæ.* facit ff. de manu. uin. l. si minor. cum. l. seq. usque ad l. apud. ubi iustæ causæ connumerantur: connumeratur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum a periculo uitæ, uel infamiæ liberauit seruus: ut ff. de manumis. uindi. l. iusta Accur.

f *Patrem.* sed qualiter potest filius habere seruum suum patrem, uel econtra, uel frater fratrem suum, siue sororē? Respon bene potest, ut quia instituit dns filium serui sui hæredem, uel filium ancillę, uel econtra, & sic de aliis: quo casu sic institutus hæres liber, & dns, est oium bonorū, quorum dns fuerat testator ut sup. eo. §. 1. & ff. de acq. pos. l. cū hæredes. in prin. Item pōt esse, ut habeat quis filium ex ancilla sua: nam est seruus, & filius: ut C. cōia de ma. l. fi. Et econtra si seruus habeat filium ex dña: nam filius est, & liber & dns, cum uentrem sequatur, quo ad statum: ut C de tei uend. l. patrem, licet possit ipse, & domina accusari: ut C. de mun. quæ seruis, propt. l j & inf. de hære. insti §. 1.

g *Naturales.* & legitimos, uel naturales tantum. Accur.

h *Pædagogum*. scilicet qui ab initio instituit pueros; & dicitur a paes, quod est puer, & ago, quod est ductor: quasi ductor sine gubernator pueroum.

i *Alumnum.* passiuè, quem, uel quā alium nō aluit? ut differat a superiori educatore.

k *Aut collectaneum.* qui simul mecum lactauit, quem fratrē Bo. appellant.

l *Ducatur.* præstito super hoc sacramento: ut ff de man. uin. l. si collactaneus. i fi.

m *Iusta causa.* ut infirmitas, quæ tribuit, dilationē: ut ff. si qs ca. l 2. § 3. & ff. de re iud. l. quæsitum. uel alia qualibet iusta: ut ff ex quib. cau. ma. l. j. in fi.

n *Decem, & septem annis.* Sed quomodo minor 25. an potest esse procurator: ut C. de procu. exigēdi & ff. de procu. l minor? Respon. hic ad nego tia fuit, non autē in iudicio esse pōt. e sic aliàs est differentia inter hos procuratores, ut ff mand. l. si procuratorem. §. 1. Accur.

b Ista glo. relata ad tex. est falla: qa tūc manumissio non cō petit iure magistratus, nec est delegabilis: ut ff. co. l. 2. cum glo. 1. sed id procedit in maiore manu mittēte: se cūdū Pet. Angel. & Iac. hic.

Procurator est duplex.

3 † *Duer. retractetur est autem hoc lo co retractare, in disquisitionē rursus uocare.*

¶ SEMEL AVTEM. ¶ CASVS. Domine, iam uideo, quod non licet minori 20. annis seruum suum sine iusta causa manumittere. Sed ponamus, quod aliquis minor 20. an. uolens manumittere seruum suum, allegabat iustam causam coram iudice puta, quòd seruus ille, quem voluit manumittere, fuit sibi socius in armis, uel in scholis: & iudex illam causam, tanquam iustam approbauit: vnde talis minor seruo imposuit libertatem postea procedente tempore apparuit, illam caussam fuisse iniustam: nunquid occasione illius causæ nō iustæ poterit libertas data reuocari: Ad hoc rñdet Iustinianus, quod non. Causa enim a iudice semel approbata, siue iusta siue iniusta fuerit, nunquā postea retractabitur. & hoc vsque ad illum §. cū ergo.

o *Causa.* scilicet manumissionis.

p *Approbata.* scilicet, apud consilium.

q *Siue falsa.* q. d. dixit filium, licet non sit, uel patrem, uel similia: licet hæc ita non sint secundū quosdam. quod reprobo: cum id, quod falsum sit, nihil fit, nec præstet causam: vt ff. de ver sign. Paulus. & C. si ex fal. instru. pet torum & ff. de excep. l. quia agnitis, Vnde dic vera. id est, iusta: falsa id est, iniusta; ut quia dixi eum socium meum fuisse in armis: uel in scholis: quod inducebam pro iusta causa: & fuit talis causa, uel similis approbata: licet non debuerit approbari. sic uera ponitur pro iusta: sic ff de leg j. l. si fideiussor. § j. & ff de in integ. restit. l. omnes. sic econtra iusta pro uera: vt suprà tit. j. in princ.

r *Non retractatur.* sic. ff. de manu. vin. l. iusta. quia nihil facile inmutandum est ex solennibus: ut ff de in iter. resti. l. diuus. Sed contra. ff. de execu. tu. l. sed & reproban. j. sed hoc fauore libertatis: illud fauore sanitatis. Accur.

ADDITIO. Ex hac glos. dicit Bal. quod potestas, qui duxit uicarium usque ad annum; si ignarus teperiatur, potest remouere. & hoc fauore reipub. quam debet administrare, secundum Christophorum.

c Et hæc est ueritas hodie decisa in c. qui generaliter de procu. li. 6. fallit tamen in casu dictæ l. exigendi. secundum doc. hic. Et sic nota, quod ubi articulus dubius de iure ciuili, est clarus de iure ca. sequimur eum etiam in terris imperij secundum Fort. Ang. Petr.

¶ CVM ERGO. ¶ Diuiditur iste §. in quatuor partes, quia primo ponit unum dictum. Secundo contra illud adducit plures rationes. Tertio pro eo adducit alias rationes. Quartò ad concordiam reducit, mediam eligens uiam, & rationem annectit. Secunda ibi, Quòd non erat. Tertia, ibi: Sed cum. Quarta ibi, Ideo nos.

CASVS.

¶CASVS. Dñe, iam video, quid statuit lex Aelia Sentia circa minores manumittere seruos volentes, quid videtur vobis de statuto l. Aeliæ Sentiæ, nunquid hodie obseruãdum est? Ad hoc rñdet Iustinianus, dicens: amice certe nobis vr̃ prima facie ex statuto leg. Aeliæ Sentiæ quoddam ius intolerabile emergere. cũ n. minoribus xx. annis authoritate legis Aeliæ Sentiæ certus modus manumittendi sit statutus, ex hoc statuto contigebat, vt licet minor, q 14. annos impleuerat testamentũ posset condere, & in eo hæredẽ instituere sibi, & legata relinquere: si tñ adhuc minor xx. annis fuerat, libertatem vni seruo dare non poterat, q̃ non vr̃ aliquatenus ferendum. Cum. n. huiusmodi minori oium bonorũ suorum libera dispõ in testõ conceda tur, satis vr̃ absurdũ, q̃ ei beneficium manumittẽdi denegetur. Quare. n. non similiter, ut de exteris rebus suis, ita & de seruis in ultima uolũtate, quemadmodũ voluerit, disponere concedit: ut ipsis libertis beneficiũ possit iper tiri? hoc non vr̃ rõni consentaneũ. Veruntamen cum libertas inæstimabilis res sit, & idcirco minori xx. annis eam p̃statre seruis suis antiquitas ꝓhibuit. iõ nos his rõnibus moti, quodammodo viã mediã eligimus: & non aliter minori xx. annis concedimus date seruo testõ libertatẽ, nisi compleuerit 17. an. & parum 18. an attigerit. Cum. n. antiquitas huiusmodi ætatis hoibus pro alijs in iure postulare concesserit, nõ videmus rõnẽ. cur stabilitas iudicij sui in tñ eos iuuare non credatur, vt saltẽ in dicta ætate cõstituti libertatem seruis suis in vltima uoluntate possint imponere. h. d. vsque ad finem. Fran de Aret.

1 † *In aliq. lib. huius artis hominibus.*

2 † *Furiam legunt Vlpia. Epito. & Theop. Fusiã. P. Fl. inl. si quis. de cõdi. & demo. l. potestatis, de uerb. sign. Huius legis Fusia Caninia non facile apud ueterum quem quam mentionem reperias præterquã apud Flauiũ Vopiscum, qui in uita Tacitis Seruos (si quis) omnes vrbanos manumisisti vtriusque sexus, intra centum tamen, ne Caninã transire uideretur. Vide Franc. Hotomanũ in indice legũ Romana.*

* *Vide annot. nostras hic Aige. Per.*

a Sed hoc reprobat Christop. hic per l. 1. ff. q ad li. procla. non li. & glo. super uersi maior. in §. serui. s. de iure perso. ad istum tex. respõdet, quod hic nõ libertas, sed seruitus putatur æstimat, cum emptor putet cũ seruum, ut not. in d. glo.

constitutus[a] esse:, eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licet testm̃[b] facere, & in eo sibi hæredẽ instituere, legataq; relinquere posset, tñ si adhuc minor esset viginti annis, libertatẽ seruo dare non posset.

¶[1] † Quod non erat ferendum. nam cui totorum suorum bonorũ in testõ dispositio data erat,[2] † quare non similiter ei, quemadmodum alia res, ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodũ voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit prestare? ¶Sed[c] cum libertas inæstimabilis res sit, & propriè hoc ante vigesimum ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat.

¶ Ideo nos mediam[d] quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testaméto dare seruo suo cõcedimus, nisi decimũseptimum annũ impleuerit,[e] & decimumoctauum attigerit. Cũ. n. antiquitas[f] huiusmodi ætati, & pro aliis postulare[g] concesserit; cur non etiam sui iudicii stabilitas ita eos adiuuare credatur, ut ad libertatem dandam seruis suis pos- sint peruenire.[h]

DE LEGE FVSIA[5] † Caninia tollenda.

TITVLVS VII.

Potest quis in testamento, omnibus seruis libertatem dare, cessantibus omnibus alijs impedimentis sicut inter viuos: non obstante statuto legis Fusiæ Caniniæ. hoc dicit secundum Are.

LEge Fusia* Caninia certus[i] modus[k] constitutus erat in seruis testamento manumittendis.

a ¶*Constitutus.* nam cum dicit, sine causa non posse manumitti: ergo econtra cum causa ualet manumissio. sic. ff de eden. l. si quis ex argentarijs. § prætor. & §. prohibet. & ff. de pact. iuris gentium. §. prætor. & §. dolo malo.

b ¶*Testamentum.* si est masculus, fœmina uero in 12. vt ff. de test. l. qua ætate. & ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Caius.

c ¶*Sed cum libertas.* vsque huc allegando innuit, q̃ eodem tpe possit manumittere, quo testari: nunc econtra duas rationes considerat: & quia inæstimabilis est libertas, tamen si uendat quis se, pretium ad venditorem non transit: imo penes emptorem eundem dñum remanet, a vnde est inęstimabilis, ut hic, & ff de reg. iu libertas. & ff. de tabu exhi. l. 1. §. fi & quia antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiẽdum, ut C. de testa. l. testamenta. quare uisis allegationibus soluit, mediam eligens uiam. sic J. de re diui. §. cũ ex aliena. licet sit argumentum contra. ff. de neg gest. l. Nesennius. in fi. & ff. de in rem ver l. si pro parte. §. idem quærit.

ADDITIO. Dic, quòd aut maior est præsumptio pro una parte, quam pro alia, & tunc non eligitur media uia, ut l. Nesennius. & quod ibi no gl. contra sententiam rustici, in fi. Secus, quando non esset maior præsumptio pro una parte, quam pro alia. ita notatur in l. sed si. l. §. adeo. de pet. hę. Ange. Areti. & Iason.

d ¶*Mediam.* nota mediam uiam sectandam. sic ff. si pars hæ re. pet. l. antiqui. & J. de re. diu § cum ex aliena.

e *Impleuerit.* sed hodie ex quo testari possunt, & libertates relinquere possunt: ut in Auth ut spon. larg col. 9. §. 1. quod exaudi, si, in ultima uoluntate uelit quis libertatem relinquere, quod patet ex hoc uerbo, relinquere: quod in dicta Authentica, saltem in summatio Bar. positum est: q̃ ad morientes* tantum spectat, vt ff. de tab. exhi. l. 1. §. fina. Sed quid si inter uiuos uelit quis manu mittere? Responde, non potest, nisi hẽat xx. annos, uel nisi cã cognita sit: cum nec liber iste, nec authẽ. loquatur, nisi in vltima voluntate. Vnde seruatur tenor eiusdẽ legis Aelię Sentiæ, cũ non sit correctus, ut C. de app. l. præcipimus. in fi.

ADDITIO. Et sic cum aliàs de contractu ad ultimas uolũtates bonũ sit argumentum. l. seruum fi lij. §. cũ qui ff. de lega. 1. imò secundum Ias. æquiparantur in terminis proprijs: ut J. ri prox. & C. eo. ti. no. secundum cõmuniter Doct quod lex noua corrigens in vno casu, non trahitur ad aliun, similem rationem habentem, vel æquiparatum.

f *Antiquitas.* vt ff. de postu. l. 1. §. initium.

g *Postulare.* idest, desiderium amici sui, vel clientuli sui corã iudice exponere, b vt ff. de post l. 1. §. 1. non autem pro se po terit esse in iure, ut C. de auth. præst. l. clarum. & est ratio: c quia quando pro alio accedit, sibi imputet qui tali committit causam suam ut ff de mino. l. eũ mã dato pro se uero non: quia semper restituuntur. Accur.

h *Peruenire.* interrogatiuè legas, & respondeas, non est rõ quare sit diuersum: est ergo idem ius statuendum, ut ff de verb. obl l. a Titio. in fi. nam ubi est eadem ratio, idem ius statuendum est, ut ff. ad legem Aquil. l. illud. C. ad legem Fal. l. vlt. Accur.

* Hæc gl. est singu. ad hoc q̃ statutũ in ultima uolũ tate nõ extendit ad dispositionem inter uiuos: sm Ang. & Ias Aegi. Per.

b Sententia tamen contra eũ lata valet, sed rescinditur per in integ. res. l cum & maiores. C. si adue. tem iud.

c Ista rõ glo. nõ est bona sm Ang. hic. ideo dic aliter ut per eum.

d Istã continuationem seq. tur Petrus hic.

Diuisio.

DE LEGE FVSIA.

¶ Viso d ex quibus causis manumissio fieri possit: & qua manumissio interdum prohibebatur à lege Fusia Caninia; ideo de ea nunc subdit. Petrus.

LEGE FVSIA. Diuiditur in tres partes. Primò facit mentionem legis Fusiæ Caniniæ. Secundò eam corrigit. Tertiò aliam rationem assignat. Secunda ibi, Quam quasi Tertia ibi, Cũ satis. ¶CASVS Accessi ad Iustinianum, & ita quæsiui ab eo: Dñe, vos vultis tractare de lege Fusia Caninia: Dicatis mihi, q d statutũ fuit in l. illa? Ad hoc rñdet Ius. dicẽs, Amice: in lege Fusia Caninia, certus fuit modus cõstitutus in seruis, in vltima volũtate manumittẽdis: vt licet qs inter viuos, arbitrio suo posset seruos suos manumittere, tñ in testõ vltra quã 2. vel 3 fortè pp ꝓhibitionẽ legis Fusiæ Caniniæ, nõ poterat libertatẽ p̃stare: quã q dẽ legẽ Fu. Ca. quasi inuidã, & libertatibus impedimẽtũ afferentẽ, tollendã esse iudicauimus: & eã in ppetuũ silere æstimauimus: & ad ipsam tollẽdã, tali rõne moti eram*. Satis. n. uidebatur nobis absurdũ, atq; inhumanũ, inter viuos hic licẽtia, totã familiã suã arbitrio suo manumittere, nisi aliquatenus iusta cã impedimẽtũ manumissioni præstaret: & huiusmodi licentiam ad mortem tendentibus auferre. h. d. Fran. Aret.

i *Certus.* vt ultra duos, uel tres: fortè non possunt manumittere in ultima uoluntate, ut infra eo. in fi.

K *Modus.* idest, numerus.

¶Quam[a] quasi libertates impedientem,[b] & quodam modo inuidiam[c] tollendam esse censuimus: ¶ Cùm satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam[d] libertate donare, nisi alia causa[e] impediat libertatem: morientibus[f] autem huiusmodi licentiam adimere.[g]

DE IIS, QVI SVI, VEL alieni iuris sunt.

TITVLVS VIII.

Hic ponitur secunda diuisio personarum, cum subdiuisione alterius membri. Et cognito vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum: cum contrariorum sit eadem disciplina. hoc dicit. Aret.

Sequitur de iure personarum alia[h] diuisio. Nam quædã personæ sui iuris[i] sunt, quædam alieno[k] iuri subiectæ. ¶ Rursus earum, quę alieno iuri subiectę sunt, aliæ sunt in potestate[l] parentum: aliæ in potestate dominorum. ¶ Videamus itaque de iis, quæ alieno iuri subiectæ sunt. Nam si cognouerimus, quæ illæ personæ sunt, simul[m] intelligemus, quę sui iuris sunt.

¶ Ac priùs[1] † dispiciamus de iis, quæ in potestate dominorum sunt.

Olim poterant serui à dominis impunè occidi, hodie autem non sine causa legibus permissa. h. d. Aret.

¶ In potestate itaq; dñorum sunt serui. ¶ Quæ quidem potestas, iuris gentium[n] est. ¶ Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere[o]

a *Quam*. scilicet, legem Fusiam Caniniam: fortè à quodam, qui Caninius nominabatur inductam: ut in Publiciana dicitur: vt j. de act. §. namque si cui. in fi. nam canis seruabat naturam, qui stat in palea: qui nec sibi potest habere paleam, nec alij permittit accipere: sic nec sibi poterat tenere seruos, quia moriebatur: ut inf. de don. § j nec libertatem patiebatur eis dari. vnde meritò Caninia dicitur, vt sit conueniens nomen rei: vt j. de donatio. §. est & aliud.

b *Impedientem*. id est impedimentum afferentem.

c *Inuidiam*. No contra inuidos. sic C. de cad. tollen. in princ.

ADDITIO. Intellige istam gl. esse uerã actiuè, non passiuè, sm Por. vnde Horatius: inuidiam placare paras, virtute relicta: ut l. nec quicquam. §. si. ff. de off. procons. & lega.

d *Familiam*. id est, omnes seruos, qui familia dicuntur, ut ff. de uerbo. sign. l. pronunciatio. § j.

e *Causa*. ut fraus, uel ætas manumittentis: ut supra tit. j in prin. & §. eadem.

f *Morientib*. sed quomodo pōt aliquid eis adimi, cū nihil habeãt: nã mors oia abstulit, ut in Auth. de nup. §. deinceps, col. 4. Rñ dic, morientibus, i. * ad mortē tendētibus: quia laborabant in extremis, vel quasi, vel etiã erant sani. sed timore mortis hoc faciebant, vt ff. de don. cau. mor. l. 3. 4. 5. & 6.

g *Adimere* nota hic arg. quòd ea, quæ fiunt inter uiuos, trahuntur ad uoluntates vltimas. a sic econtra ff. de pa. l. pactum. & C. de leg. l. fin. & ff. de pig. act. l. non est mirum.

DE IIS, QVI SVI, VEL ALIENI IVRIS SVNT. ¶ Posita prima diuisione personarum, b restat videre de secunda. Textus seipsum satis continuat.

Sequitur. ¶ Totus iste titulus diuidit in quinque partes. Primo ponit duo genera personarum. Secundo, qui sunt in potestate dñorum, & quo in c fuit introductum eorum dñium. Tertio ponit nouũ statutũ, restringēs ptãtē circa mortē, & puniēs contrafacientes. Quarto aliam restrictionem potestatis, etiam circa seuitiã de occidendo. Quinto ponit verba nouæ constitutionis. Secunda ibi, In potestate. Tertia ibi, Sed hoc tempore. Quarta ibi, Sed & maior. Quinta ibi, Cuius. Et diuiditur hoc principium. Primo ponit unam diuisionem personarum bimembrem. Secundo secundum subdiuidit membrum. Tertiò dicit, se velle tractare de secundo membro subdiuisionis. Secunda ibi, Rursus. Tertia ibi, Videamus. Quarta ibi. Ac prius. Aret.

¶ CASVS. Dicit Iustin. continuando subsequentia præcedentibus: Visa prima diuisione de iure personarum, quædam alia diuisio subsequitur talis: Quædam. n. personæ sui iuris sunt; quædã alieno iuri subiectæ sunt. Illarũ, quæ alieno iuri subiectæ sunt, quædã in potestate parentum sunt, quædam in potestate dñorum. Sed dñe, de quibus vultis, prius tractare? utrũ de ijs, quæ sui iuris sunt: an de ijs, quæ alieno iuri subiectæ sunt? Ad hoc respon. Iustin. q primo dicendum est de ijs, quæ alieno iuri subiectæ sunt. Nam si cognouerimus, quæ sint illæ personæ, quæ alieno iuri subiectæ sunt, ex re simul intelligemus, quę sui iuris sunt. Vnde videamus primo de ijs personis, quæ potestati dñorum subiectæ sunt. Et hęc dñr vsque ad illũ §. In potestate itaque.

h *Alia diuisio*. quæ est de iure ciuili, e cum in ea ius gentium distinguatur: ut ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. d superior autem quam habuimus s. de iu. pers. j. tñ. est de iure gentiũ: cũ nō sit seruitus iure naturali cognita: ut s. de lib. § j.

i *Sui iuris sunt*. hic restringitur primum membrum primæ diuisionis positæ s. de iure personarũ: ut non comprehendat quosdam liberos homines, s. filiosfamilias e Item stantim, cũ dicit, alieno iuri, &c. ampliat secundũ membrũ dictæ diuisionis, ut cõprehendat etiã quosdã liberos, s. filiosfamilias. Cũ ergo fiat additio, & detractio dictæ diuisionis iam est de iure ciuili hęc diuisio: ut ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. At superior de iure personarum fuit sm ius naturale, & gētium, ut ibi diximus, & ideo immutabile: ut s. de iure nat. gent. & ciui. § pen. Accur.

k *Quædam alieno*. q. dam neutro * iure tenentur. vt filij, quorũ patres sunt capti ab hostibus: ut j. quib. mod. ius pat. pot. sol. § si ab hostibus. nã & aliæ quædam sunt in pendenti: ut ff de vsufr. l. si l. & si quis interdum. §. j. & in Auth. de non elig. §. hoc autem, coll. j & hoc sm quosdam. Nos contra. * nã sui iuris sunt: cum enim pater sit seruus hostium, & in eorum potestate: ut s. de iu. perso. §. seru. ergo alium habere non potest in potestate: ut ff. de acquir. rer. dom. l. homo liber. §. quicquid. & ff de acq. poss. l. cum hæredes. circa med. & ff. ad leg. Iul. de adult. l. si euenit. & præterea eorum ratio, vel sententia est absurda, qui dicunt, quod hæc diuisio recipiat medium, ut C. de sent. pass. l. final. circa princip.

ADDITIO. Et de hoc dic, ut per Ang in d. §. si ab hostibus.

l *Potestate*. hoc uerbum quinque modis accipitur: ut ff. de uerb. sign. l. potestatis.

m *Simul intelligemus*. nã vt dicit Aristoteles, contrariorum eadē est disciplina, ut hic, & j. de tute. j. in. & ff co. l. j. f Et est hic arg. q per notitiam vnius immediatorũ, peruenitur ad alterius notitiã. & faciũt ad hunc § ff de procu. l. Pomponius. §. sed & is, vers. nam cum. & ff co. l. j. & ff. de præt. stipul. l. j. stipulationum istarum. j. de tute. circa princ.

¶ IN POTESTATE. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit, qui sint in dominorum potestate. Secundo, unde dicta potestas descendit. Tertio duos eius effectus. Secunda ibi, Quæ quidem. Tertia ibi, Nam apud. Ang. Aret.

¶ CASVS. Domine, iam uideo, quòd uos prius intenditis tractare de dominica potestate, dicatis ergo mihi si placet, qui sunt in potestate dominorum, & unde descendit potestas, quam domini habent in seruos? Ad hoc respon. Iustin dicens. Certè in potestate dominorum sunt serui. & hæc potestas, quam habent domini in seruos, de iure gentium est: quę tali liquet ratione Nam apud omnes gentes perpendere possumus, peræque dominis in seruos uitæ, necisque potestatem fuisse, & quodcunque per seruum acquiritur, id domino acquiri censetur. Cum igitur ius gentium sit, quod peræque apud omnes gentes custoditur, manifestum est, istam potestatem, de iure gentium originem sumpsisse & hæc dicuntur usque ad illum §. sed hoc tempore, &c. Franc.

n *Iuris gentium*. id est, de iure gentium introducta: ut sup. de iure perso. § seruitus.

o *Animaduertere*. id est, in animo uertere, & cogitare: ut dixit Cato.

* Facit ad statutũ quo cauet, si qs portauerit frumētũ extra, & reperiatur in uia portãs, q nõ debet puniri: q a nõ portauit; sicut qui moritur, nondum mortuus est, secũdũ Por. Aeg. Petr. Aigui põt de cõtractib. ad vltimas voluntates.

a Hoc uerũ, si contractus, & ultima uolũtas conueniũt in rõnis idētitate. Fa. Ang. Aeg. Petr.

b Idē Pet. hic.

Diuisio. Actio Caluisiana.

c Imo est de iure gētium, sm Pet. hic.

d Quod ē uerũ quo ad patriã potestatē: secus quo ad dominicam: ut j. eo. §. in princ. qd distinguitur in §. serui. s. de iure person.

* Et malè inf. & Por. Aeg. Petr.

e Ista glo. in hoc reprobat: qa innuit eos esse suos: qd est falsum, sm Ange. & Por. hic.

1 † Dispiciamur.

* Dic, q inspecto futuro statu, sunt in pendenti: sed inspecto præsēti, sunt sui iuris. Por. Aeg. Petr.

f Quod est uerum in directo cõtrarijs: & quo ad cognitionē ut hic. secus quo ad effectum, uel iuris dispositionē: ut contraria est ratio l. inter stipulantē. §. sacrã. ff. de verborum obliga. & l. j ff solu. mat. & l. pen. C. de solut.

a Esse.

a *Esse.* impropriè ponitur pro fuisse. ut statim colligitur. & ff eo l. j. & erat eadem patris in filium, ut colligitur secundum vnam literam. ff. de lib. & posth. l. in suis. & inf. de nox. act. §. si. in prin. & glo. j. C. de pa. po. l. fi.

b *Acquiritur.* s. iustæ fm quosdam, ut ff. de acq. poss. l. quod seruus. in fi Sed certè hoc esse non potest. nam si acquiritur; ergo domino: quia sibi non, vt inf. per quas perso. no. acquir. §. item vobis. & ff de ac. hær. l. placet. quare dic, quod semper dño quæritur; et si quid p dolum, vel metú, ser uus acquirat; vt ff pro emptore. l. 2. §. Celsus. & §. Pomponius. & §. si seruus a. Sed hoc solo inspecto, an quæratur. puta, si seruus stipuletur operas a libero, vt ff. de stip ser. l. antepenul. vel si aliud factum sit in stipulatione; vt inf. de stipula. ser. § sed cum factum. nisi in casibus. quod dic vt inf. de stipul ser. § sed cum. Nec ob. d. l. quod seruus. quia non quæritur domino, vt sibi remaneant: nam tenetur reddere. Sed nunquid libertas data a domino, vel a lege (quod fit interdum, vt C de ser. qui pro præmio liber. ac. per totum, & in Auth. de mona. §. 2. col. 1.) domino quæritur? Respon. non. nam licet quæratur seruo, libero tamen nō potest dari libertas, vt inf. de act. §. sic itaque. & ff. de fideic. lib. l. generaliter. § si homini. tñ eo ipso momento, sic fit liber, vt dominum non habeat, *b* & sic hæc oppositio est de puncto. sic & alias, vt hic uadit Romam; & hic sic facit mutum, non est tamen uerum, eū iussisse uel opus fecisse: licet sit in ultimo momento perficiē dissimilis quæstio fit ff quod metus cau. l. extat.

c *Domino.* uel quasi domino, ut fructuario, & bonæ fidei possessori, quibus quæritur ex duabus causis, ut insta per quas perso. nobis acqui. § de his.

d *Acquiri.* No. his duos effectus dominicæ potestatis, & est tertius, ut non torqueatur in dominum, nisi in casibus, ut C. de quæstio. l. 1. & l. seruos. Accur.

possumus, dominis in seruo vitæ, necisque potestatē [e] † esse, [a] & quodcunq; per seruum acquiritur, [b] id domino [c] acquiri. [d 2] † ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet [e] fine causa, legibus [f] cognita, [g] in seruos suos supra modum sæuire. Nam ex constitutione [h] diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minùs puniri iubetur, quàm qui alienum seruum [i] occiderit.

Nimia dominorum asperitas in seruos coercetur. Et ex causa cogitur quis rem suam vendere, & iustè deprecantibus non est denegandus assensus. Item officialis fraudans legem punitur. h. d. Aretinus.

¶ Sed & maior [k] asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coercetur. ¶ Nam Antoninus consultus [l] à quibusdam præsidibus prouinciarum, de iis seruis, qui ad ædem sacram, [m]

milia Iulii Sabini propter eius sæuitiam ad statuas principum fugerunt, diligenter cognosce, & si tu cognoueris eos dem durius habitos, quàm æquum sit, & intolerabili iniuria affectos, uenundari iube: ita quòd de cætero in potestatem Iulij Sabini non reuertantur; & si idem Iulius Sabinus huic nostræ constitutioni fraudem fecerit: sciat nos hoc delictum aduersus se seuerius executuros. h. d. Fran. de Aret.

e *Licet.* idest, licitum est.

f *Legibus.* quia si seruus sciat insidias domino parari, & ipsi auxilium non tulerit i supplicium debet pæ state, quod mortē interpretamur. Sed & si accusauerit eum criminaliter (excepto crimine læsæ maiestatis) aut si dominum viderit periclitātem, & eum non adiuuerit, vel si immiscuerit se vxori suæ, vel aliis modis. Accursius.

g *Cognita.* ut quia cum uxore sua inuenerit, uel in simili delicto: quo casu etiam occidere licet, ut ff. de uerb. obli. l. qui seruum & ff. de leg. j quid ergo. la j. §. si hæres. & ff ad l. Iul. de adult. l. marito. §. 1. si autem aliàs deliquit, uel domino non obedierit; legitimè eum corrigere potest: non tamen ultra modum boni uiri arbitrio comprehensum, ut C. de emen. ser. l. j. Sed nunquid sine causa uerberare potest? Respon. sic, modicè, secundum Io. ut C. de emen. ser. l. j. licet Pla. dixit, quod non: aliter si nimis corripiat sine culpa, tenetur, uel uendere, uel dare, ut hic sequitur, & ff. eo. ti. l. j. ADDITIO. Hæc glo. communiter approbatur. & dicūt doc. idem in marito erga vxorem, & in magistro erga scholatem, in patre erga filium, in abbate erga monachu: quia potestas tributa magistro erga scholarem, intelligitur tributa marito in uxorem. l. sed & si quemcunque. §. fina. ad l. Aquil. Christopho.

h *Constitutione.* cuius uerba sunt inf. eo §. fi.

i *Alienum seruum.* sed certè qui seruum alienum occidit l. Aquilia tenetur, ut ff. ad l. Aqui. l. 2. in princip. & inf. ad l. Aquil. in prin. quæ actio hic habere locum non potest, cū non domino, imo contra dominum daretur: quod esse nō debet, ut ff ad l. Aquil. l. item Mela. §. legis. Sed dic, quod hoc, quod hic dicitur, est uerum, quantum ad criminalem pœnam legis Corneliæ de sicarijs, vt inf. de pu. iu. §. item lex, quæ pœna tam in seruis, quàm in liberis locum habet, ut ff. ad l. Cor. de sic. l. j. d Interdum etiam ciuiliter tenetur, si alterius intersit, vt creditoris, vt ff. de pign. l. seruum, quem quis. uel fructuarii, ut ff ad leg. Aquil. sed & si proprietatis. & ff. de dolo. l & eleganter. §. si seruum usuarium.

¶ SED HOC TEMPORE. ¶ Casus in hoc §. usque ad fi. talis est: Domine, iam video quæ fuit potestas dominorum in seruos secundum iura antiqua. nunquid licebit dominis, adhuc eandem potestatem in seruos exercere? Respon. Iusti quod non. Nam hoc tempore nullis hominibus qui sub nostro imperio sunt, licet sine causa legibus approbata, in seruos suos supra modum sæuire. Ex constitutione enim diui Pij Antonini cauetur, ut qui proprium seruum occiderit sine legitima cā, non minus puniatur, quàm qui alienum seruum interfecisset. Et non solummodo illo, qui seruos occidunt, puniri iubemus: sed etiam ij, qui maiorem asperitatem, quàm æquum sit, in seruos exercent, eiusdem principis constitutione coercentur. Nam idē princeps consultus a quibusdam præsidibus prouinciarū, quid iuris esset de his seruis, qui propter sæuitiam dominorum ad ædes sacras, & ad statuas principum confugiunt: in rescripto suo præcepit, ut si sæuitia dominorū circa ipsos seruos intolerabilis uideatur, cogantur ipsi domini seruos bonis conditionibus uendere, ut pretium de seruis uenditis habitum dominis detur. Sed domine, quid uidetur uobis de hoc statuto diui Pij Antonini? Et certe dicit Iustinia. nobis uidetur, ipsum rectè statuisse. Expedit enim reipub. ne quis re sua malè utatur. Et uerba scripta ipsius principis ad Aelium Martianum proconsulem missa, sunt hęc, Dominorum quidem ptātem in seruos suos illibatam esse, i non diminutam a quoquam: nec cuiquam hoīum ius suum in aliquem detrahi, æquum est: uerumtamen in casu isto ipsorū dominorum interest, ne auxilium contra eorum sæuitiam, vel intolerabilem iniuriam, ipsis seruis iuste deprecantibus denegetur. Nam si permitteretur eis, sæuitiam suam in seruos suos exercere: aut fortè seruos occiderent: aut eos fugitiuos efficerent; & sic ipsis seruis, & eorum pretio carerent. & ideo o tu Aeli Martiane, de querelis seruorum, qui ex fa-

¶ SED ET. ¶ Diuiditur iste § in 5. partes. Primò ponit dictum in genere. Secundo illud exemplificat, & rationem reddit. Tertiò ponit verba rescripti, de quo fit mentio in principio §. Quartò concludit. Quintò minatur officiali non obseruanti legem istam. Secunda ibi, Nam Antoninus consultus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi. Ideoque. Quinta ibi, Qui Sabinus.

K *Maior.* idest, magna, vel maior, quam æquum sit.

l *Consultus.* idest interrogatus. sic ff. de pact. l. itero quia. §. fina vnde illud. Consulo te, quærens: tibi consulo, consilium dans. Accur.

m *Aedem sacram.* ad quæ loca olim, & hodie confugiunt. circa quæ distingue, ut diximus in Auth. de man. princ. §. neque autem in glo. cogentur. colla. 4.

ADDITIO. Et iuuantur secundum Ioan. Fab. & Ange. quando sine armis, nullo præcedente delicto, sed propter domini sæuitiam, uel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt, ut hic: alias non, ut l. si seruus. & l. fi. §. adicientes. uer. & hoc quidem. C. de iis, qui ad eccl. confug. & cap. inter alia extra de immu. eccl. sed de iure canonico non iuuatur delinquens in ecclesia. cap. fina. extra eo. tit. aliàs sic: nisi esset publicus latro, ut de ca. inter & idem per

1 † *Du. fuisse.*

2 † *acquiri tur. Dig.*

a Et hoc cōtīet fm Doct. in dominio, vel ēt possessione, ex re peculia ri acquisita, ubi est multum iuris: & ideo non opus est aio: cū acquirat ēt ignorant. l. cū pater. §. surdo. ff. de leg 2. secundum Iac. secus ī ea quæ, hēt multum facti: ut in priu. gl. & ista omnia possunt dici de filio. Inspectu patris uel fratrū quoad illicitē acquisita: ut hic per An.

b Intelligē istud uerū in his, quæ nunquam possunt q̄ri dño: sed bene ipsi seruo: alius secus etiā momento: ut dic l pla cet. in glo. alleg. secūdum Ia.

c Ista opi. Io. approbatur hic per Per. de Bellapet. & Ang.

d Nisi probaret eum nō ex vulneribus mortuū i vt qa post triduū supe texit, & cū baculo incessit, ut not. gl. j l. j. C. de emen. seruo. fm Ia. hic.

per omnia intelligas de cœmeterio, vt 17. quaest. 3. si quis contumax. Angel.

a *Cogantur.* nota hic, quòd aliquis cogitur uendere rem suam.

b *Bonis conditionibus.* s. vt pretium habeat, & ad dominum primum non reuertantur; vt inf. §. proxi & sup. §. sed hoc. in fin. & ne simili pœna an teriorum afficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, vel exportentur, vel uendantur amodo, ut infra proxi. §. & §. si Acc.

c *Rectè.* scilicet praecepit.

d *Malè utatur.* quia interest principis, locupletes sub se habere subiectos, ut in Authen. ut iu. sine quo. suffr. §. considerauimus. coll. 2. quod nō contingeret, si cuilibet seruos suos liceret occidere? Et nota, quod illud idem, qd interest priuati principaliter. & reipublicae interest secundario, ut sup. diximus d iust. & iu. §. fin. argu. contra. ff. solu. mat. l. etiam. §. licet. a & l. si constante. §. si maritus. Accur.

d *Utatur.* nota, ꝙ quandoque distrahitur res inuito domino, propter odiū dominorum, vt hic: quandoque fauore religionis, ut ff. de relig. l. si quis sepulchrū. quandoque fauore libertatis, vt inf. de dona. in si quandoque fauore ultimae uoluntatis. ut ff. de leg. 1. l. si fideiussor. §. meminisse. & hoc est contra regulam. vt C. de contrahenda emp. l. inuitum. Accur.

e *Martianum.* proconsulem Etieae: aliàs, Eutioe, seu Vticae urbis, ut ff. eod. l. 2. in prin.

f *Dominorum.* hinc inde allegat, & primò duas pro dominis rationes, uel dicta ponit.

g *Illibatam.* i. non diminutam.

h *Interest.* i. eis prodest, ut seruos non perdant: & dic, denegatur, s. à nobis. vel dic, interest, idest, ad eos pertinet, ne denegetur, s. a se dominis, cum forte uxor, uel filij, uel alij domini familiares inferant hoc sed prima uerior.

i *Iniuriam.* quam patiuntur, iure naturali inspecto: non iure ciuili, ut inf. de iniur. §. seruis.

K *Denegetur.* sic ff de offi. prae. urb. l. 1. §. quod autem.

l *Infami.* i. infamatoria. seu magna iniuria.

m *Fraudem.* b uel euidentem quia non obedit, uel callidam, dicens non esse illum seruum qui fugit.

uel ad statuas * principum confugiunt: [1] † praecepit, ut si intolerabilis videatur saeuitia dominorum, cogantur [a] seruos suos bonis [b] conditionibus uendere, ut pretium dominis detur, & rectè. [c] Expedit enim reipublicae, ne sua re quis malè utatur. [d] ¶ Cuius rescripti ad Aelium Martianum [e] missi, uerba sunt haec, Dominorum [f] quidem potestatem in seruos suos illibatam [g] esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest, [h] ne auxilium contra saeuitiam, uel famem, uel intolerabilē iniuriam [i] denegetur [k] iis, qui iustè deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulii Sabini, ad statuam confugerunt, & si uel durius habitos, quam aequum est, uel infami [l] iniuria affectos esse cognoueris; uaenire iube, ita ut in potestatem domini nō reuertantur. [2] † Qui, si meae constitutioni fraudem [m] fecerit, sciat me hoc admissum seuerius executurum. *

De patria potestate. *

TITVLVS IX.

In potestate [n] * nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis [o] nuptiis procreauimus. ¶ Nuptiae [p] autē, siue matrimonium, est uiri, & mulieris coniunctio, [q] indiuiduam [r] uitae consuetudinem continens.

Patria potestas fuit de iure Romano introducta: per quam filius ex legitimo matrimonio natus, & caeteri descendentes per lineam masculinam, in patria potestate sunt censendi: mulieres verò, & earum descendentes tale ius non habent. h. d. summariè secundum Bal.

¶ DE PATRIA POTESTATE.

¶ Quia supra dicit, e de iis, qui sunt in potestate dominorū: ideo subiungit de ijs, qui sunt in potestate parentum, ut promiserat. sup. tit. 1. §. 1. Arc.

In potestate. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere, qui sunt liberi in nostra potestate. Secūdo definitionē nuptiarū, uel matrimonii. Tertio q hñt filios in ptāte. Quarto ex pdictis īfert specificando, quod primo dixerat. Secunda ibi, nuptiae. Tertia ibi, Ius autem. Quarta ibi, Qui igitur.

¶ CASUS. Accessi ad Iusti. & quaesiui ab eo: Domine uos uultis tractare de pat. po. dicatis ergo mihi. qui sunt in patr. pote. Ad hoc respō. Iustin. dicens: In po. nr̄a sunt liberi, quos ex iustis nuptiis procreauimus. Sed quid dñe; iam uideo. qui sunt in pa. po. dicatis mihi, quid est mr̄imoniū, seu nuptiae? Ad hoc respō. Iustin. ꝙ nuptiae siue matrimonium, est uiri, & mulieris cōiunctio, indiuiduā uitę retinēs consuetudinē. & hoc vsq; ad illum §. ius autem. Fran. Acc.

n *In potestate.* hoc verbum multis modis sumitur, ut suprà prox. tit. diximus. §. j.

o *Ex iustis.* quae sint iustae, dicitur inf. tit. proxi.

p *Nuptiae.* & dicuntur ab obnubendo, i. velando: quia velatae incedere debent, ut ait Isid. sed matrimonium dr̄ ideo, quia mulier nubit, vt mater fiat, d & haec duo noīa (licet diuersis rationib.) idem signāt. Item coniugium, & consortium, ut ff. de ritu nu. l. ī eo iure. §. hoc caput. licet hoc ultimum quandoq; inter seruos accipiat, ut C. de ser. fu. l. fi. inter quos propriè dicitur contubernium, vt C. de incest. nu. l. cum ancillis.

q *Coniunctio.* animorum, non corporum tm̄, e ut ff de reg. iur. l. nuptias & illa coniunctio aīorum significat unionem, quae consistit inter deum, & iustā aīam. Vnde apostolus: Qui adhęret deo, unus spiritus est cum eo. Reliquū, s. coniunctio corporū designat cōformitatem, quae consistit in carne inter Xp̄m, & sanctam ecclesiam, i. humanū genus. Vnde euangelista: Verbū caro factū est, & habitauit in nobis.

ADDITIO. Vide capit. debitum. extra de bigamis.

r *Indiuiduam.* quo ad affectionem. sic s. de iust. & iu. in prin. Actu enim plerunq; fit separatio, tam iure ueteri, quā nouo permittente, ut C. de repu. l. consensu. in princ. & in Auth. de nupt. §. si ergo col. 3. & in Authen. ut lic. ma. & auiae, §. quia uerò. col. 8. Sed nunquid hanc affectionē habet aliquis ad concubinam qi. quę? Certè sic, & iō adijcias huic definitioni, diuini, & humani iuris cōicatio, ut ff. de ri. nup. l. j Diuini, quia eiusdem sectae debent esse, ut non sit unus Xp̄ianus, & alter Iudaeus, ut C. de Iudae. l. ne quis. Humani, quia forum uiri sequitur uxor ut ff ad muni. l. fi. § 2. sed secus est in concubina, uel qualibet minus legitima uxore, ut ff. ad muni l. de iure. §. si licet concubinatus iure permittente sit. ff. de concu. l in concubinatu. in fi. f Neq; ualet oppositio de matre ad filium: quia ibi non est talis consuetudo, qualis ad uxorem, ut inf. tit. 1. §. ergo. & in Authen quomodo opor. epi. §. 1. col. 1. & §. uolumus autem ibi, Sed aut solae, &c.

¶ IVS AUTEM ¶ CASUS. Domine, dicatis mihi, si placet, quorum proprium est ius pat. pot. Ad hoc respon. ius pat. pot. quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum, i liberorum omnium de Romano Imperio. nulli enim alij hoīes sunt, qui talem potestatem habeant in liberos, qualem nos habemus. Sed dñe dicatis mihi, qui sunt in pat. pot. Ad hoc respon. Iusti. Amice, diximus, ꝙ illi sunt in pa. po. nr̄a, quos de iustis nuptijs procreauimus. Ex hoc igit manifestè liquet, ꝙ illi, qui ex te, & legitima uxore tua nascuntur, in tua ptāte sunt, ut proprij tui filij, & qui ex filio tuo, & uxore eius nascuntur, ut nepotes, & idem est in pronepote, & caeteris deinceps per masculinam lineam descēdentib. Sed quanquam diximus nepotes natos ex filio, in tua esse ptāte: secus tn̄ in nepotib. natis ex filia. Nam qui ex

filia

* Hic mos fugiendi ad statuā emanauit a seruo Vedij Pollionis equitis Ro. qui fugit ad pedes Augusti Caesaris, apud ipsum Vedium cenantis. Vide Senecā. Tertullia. Pe. Cri & nostras annota. hic. Aeg. Per. 1 † confugerunt.

a Solue secūdū Do. hic: & dic. ꝙ nō tenetur de culpa, ut ibi: sed de saeuitia, & dolo sic; ut hic. qa ex facti atrocitate praesumit, ut l. j. ff d doli excep.

b Tangit hic Christop. quot modis fiat fraus legi: ex quo infert, ꝙ statutum loquens de frumēto, intelligit ēt de farina. & an ex eodem facto contra faciens de ob. statutis sit puniendus ī duas pro duab. possiis: n p una: uide Bart. in l.

Mutius; §. duob. ff. de lega. 2. Ias.

c Illā cōtinuationē sequitur Per hic.

2 † *Duo. quod si.*

* *Concor. cū hoc tex. c. ult. extra de conuer. in fi in medium. ibi, cum autē.*

d Etiō, ab ea potius, quā a patre denominaī: qa maiora iu stinet onera. est. n. ante partū onerosa, ī partu dolorosa, & post partum laboriosa: vt extra de conuer. īfide. c. ex lrīs.

* *Vide in hanc lectū Alc. li. dispunct. 2. c. 22. multa enim pulchrè in hāc rem differit.*

* *Quae est de iure ciuili, nē naturae. ut Alciat reg. 2. pra. 2. & latè Fere. dial. 25.*

e Ista gl uidet malè dicere p l. cū fuerit. ff de cōd. & demō. & p l nuptias. ff. de reg iur. & 27. q. 2. Ang.

f Sed de iure can nullo mō est pmissus: qa qualibet fornicatio simplex ē peccatū mortale: ut ca. ad nostrā. de haer. in cle. & 32. q. 4. c. oēs. & c. nemo sm Ang. hic.

filia tua nascuntur,in tua ptăte non sunt:sed in ptăte patris eorum. & hæc dicuntur vsque ad finem tit. Fran. de Are.
a *Ius aut.em.*]quod consistit in septem. Primo,quia necessitate famis pater filium uendere potest, uel obligare, ut C. de pa. qui fi. distr. l. 2. Secundo,quia ab eo in ius uocati non potest,ut C. de in ius uo.l.si. Tertio,qa nec cum eis agendo,iudicium habere possumus,ut ff. de iu.l. lis. Quarto, quia per eũ acqrimus ut inf. per quas perso. no acqui. §. 1. Quintò, quia in iudicio contra alium sine licentia nostra esse non pôt,vt C. d bo. quæ lib.l.fi.§.1 a Sexto, qa eo inuito, sua bona aduentitia administramus ut j. p quas perso. nob.acq. §. j. Quidam tamen dixerunt,ꝙ alimenta aduicem hoc iure præstantur:quod falsum est:cum in emãcipatis et hoc sit, ut ff.de lib. agn.l.si quis a liberis in prin. Item ciuilis obligatio inter nos esse non pôt,vt j. de inuti. stip §. item inutilis b Est & octauus, ut possim petere filium in meã potestatem Circa quod distingue: quia aut à nullo detinetur,aut ab aliquo;si ab aliquo, uolens, an inuitus. Primo casu petam eum per officium iudicis. ff. de li. exhi. l. j. §. hoc autem. & præiud:ciali actione in rem agã, ut inf. de act. § præiudiciales. non interdicto,nisi in casu, ut si uolo eũ adire hæreditatem, in qua factus est hæres, ut ff de acq hære.l.si quis mihi.§.iussum.& de li.exhi. l. si eũ. In secundo eadem auxilia locum habent, & plura, scilicet, rei vendicatio de iure Romano, vt ff. de rei vend. l.j. §.j In tertio locum habet interdictum de lib. ho. exhi. Item, actio in rem de iure Quiritum,ut ff. de rei ven. l. j. §. j. & de lib. exhib. j. respon. Accur.

* *Adde Fort. di. l. 15.*

a Scilicet spali: nec sufficeret generalis, siue vniuersalis. Item, nec ratihabitio postea sequẽs: ut not. glo. in l. 3 §. sed utrum. ff. de minor. & hæc vera, nisi simul cũ patre agat, uel conueniatur. Itẽ nisi in cã criminali, uel in casi b. ubi pa tri nõ quæritur ususfructus secundu Angc. hic. Itẽ nisi sit tutor alicuius,uel procurator. c. qui generaliter. de procu. lib. 6. Ia.

1 † *In scriptis quibusdam excip. legitur, de iustis nup.* Diuisio.

b Addehic septimũ secũdũ doc. quia in atrociorib. delictis ille qui ẽ ĩ ptãte patris,nõ excusatur ꝓpter iussũ patris: & ĩ delictis atrociorib. mitius puni:: licet ñ excuseĩ in totũ,ut ff. de reg. iu. le. ad ca. scm Pet. de

¶ Ius * autem [a] potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. [b] Multi enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. ¶ Qui igitur ex te, & vxore [c] tua nascitur, in tua [d] potestate est. Item, qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, idest, nepos tuus, & neptis, æquè in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. ¶ Qui aũt ex filia tua nascunĩ, in ptãte tua non sunt, [e] sed patris eorum.

TITVLVS X.

De nuptijs. [f] †

Inter marem maiorem quatuordecim annis, & fœminam maiorem duodecim annis, liberos, secundum legum præcepta nuptias contrahentes, iusta, nuptia contrahuntur. In potestate autem constitutis nuptias absque patris consensu contrahere non possunt: nisi pater fores inhabilis ad cõsensum præstandum. Bal.

b *Romanorum.*]i. omnium, qui sunt de Romano Imperio. alię uero gentes quædam ut seruos tenent filios, ut Sclaui: aliæ ut prorsus absolutos,ut Francigenæ: * ideo cautè dicit infrà talem qualem.

ADDITIO. Dum dicit,ꝙ filij Francigenarum non sunt in potestate parentum: adde,quod hanc glo. in hoc reputat vnicam,& singularem Bal. in c j. §.si duo fratres Alias ille. §. est. c 2. in titu d fra de nouo benefi. inuesti. hanc etiam glo. Bald. commendat in c.j.an maritus suc. vxo. in benefi. & uide totum in l.pen in fi. chartæ. C. qui testa. faca. pos.& in dicto c.j.an maritus suc.uxo.in benefi dixit. Bald. ꝙ ista glo. est singularis. Et eam etiam dicit singularem. Iac ad hoc, ꝙ rex Franciæ non est sub Imperio Romano. Ias.

c *Et uxore.*]aliud si ex concubina,ut inf. tit. j. § fi.uel incesto coitu natus,ut in Auth. quibus mod.nat effic. leg. col. 6. finali.

d *In tua.*]si tamen tu sis tui iuris,non aliàs,ut ff ad l. Iul. de adul. sic euenict.

e *Non sunt.*]quia qui nascuntur, patris familiam sequuntur,ut inf. de leg ag tu. § 1.

ADDITIO. Et in hoc sequitur conditionem patris, ut ff. de sta ho. l. cum legitimè.

¶ DE NVPTIIS. ¶ Supra c tit. proxi. in prin dictum est, ꝙ in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: ideo hic subiungitur, inter quos dictæ iustæ nuptiæ contrahuntur. Aretinus.

Iustas autem.]¶ Iste titulus diuiditur in octo partes. In prima ponit, qui possunt cõtrahere matrimoniũ , & qualiter, subijciẽdo questionem de filio, & filia furiosi. Secunda ibi, Ergo non oẽs ubi ponit generaliter, & specialiter quasdam esse personas, inter quas non pôt esse matrimonium, s. inter ascendẽtes, & descendentes. Tertia ibi, Inter eas. vbi ponit inter quas personas ex collateralibus, etiam coniunctis per adoptionem, potest fieri, & non fieri matrimoniũ. Quarta ibi, Affinitatis ubi ponitur, inter quas personas non potest fieri matrimonium ratione affinitatis. Quinta ibi, Illud certum. ubi ponit, qualiter matrimonium prohibetur ratione seruilis cognationis. Sexta ibi, Sunt & aliæ. ubi ponit generaliter quasdam esse alias personas, inter quas non potest constitui matrimonium. Septima ibi, Si aduersus, annullat matrimonia contracta cõtra iuris pręcepta, & quicquid lucrum est exinde, & punit contrafacientes. Octaua ibi, Aliquando vbi ponit de filijs naturalibus, & quomodo possunt legitimari. Item prima pars principalis diuiditur in tres partes. Nam in prima ponit dictum generale. In secunda, illud declarat. In tertia, determinat incidentem quæstionem. Secũda ibi, Masculi. Tertia ibi, Vnde quæsitum. secundum Por.

Bella per hic. * Francigenæ. Adde Felyn. in c. cũ nõ liceat. nu. 11. de præscrip. cirĩa cõtinuationẽ sequuntur Pet. de Bellapert. & Arg. hic. d Simile ẽ in c. sane. 2. ext. de cleri. cõiugat. ubi matrimonia cõtracta ꝓ sacerdotes dñi contubernia.

Iustas autẽ nuptias inter se ciues [f] Romani contrahũt, qui secũdum præcepta [g] legum coeunt: ¶ Masculi quidem puberes, [h] fœminæ autem viripoten-

CASVS. Accessi ad Iusti. & ita quæsiui ab eo, Domine, vos vultis tractare de nuptijs Dicatis igitur mihi, quæ sunt iustæ nuptiæ? Ad hoc respond. Iustin. dicens, quod iustæ nuptiæ sunt, quas inter se ciues Romani, idest liberi homines secundum præcepta legum contrahunt: uidelicet, masculi puberes, & fœminæ uiripotentes. & hoc est uerum, siue sint patresfam. qui nuptias contrahunt: siue filijfam. dum tamen filijfa. de consensu parentum, in quorum sunt potestate, nuptias contrahant Nam quòd filiusfa. de consensu parentum, in quorum est potestate, debeat contrahere, tam ciuilis, quam naturalis ratio suadet: intantum etiã, quod iussus parentum in matrimonio filijsfam. contrahendo præcedere debeat. vnde quia consensus parentum requiritur, apud ueteres dubitatum fuit, & quæsitum, vtrum filiusfam. alicuius furiosi possit nubere, & contrahere matrimonium. cum pater furiosus consentire non possit. Et certè licet de filiaf. de facili consenserint antiqui, scilicet, quòd ipsa possit sine consensu patris nubere, in filio tamẽ varij in uarias sententias declinauerunt: sed tandem ad huiusmodi dubitationem veterum sopiendam, nostra processit constitutio: cuius authoritate permissum est, ut ad exemplum filiæ furiosi, filius furiosi sine paterni consensus interuentu vxorem ducere possit: secundum tamen modum in eadem constitutione expressum hoc dicit, usque ad §. et go. Franci.

f *Ciues Romani.*]i. liberi homines, ut sup. de liber. §. fina. serui ergo non faciunt matrimonium, sed contubernium, d ut hic & C. de incest. nup l. cum ancillis. & in Auth. de nup. §. si uerò decretum. uersi. si uerò ab initio col. 4. Sed aliud est iure canonum: e quòd præualet, ut in Authen. de eccl. tit. in prin. & in glo. col. 9. ubi dicitur, quòd canones sunt seruandi pro legibus.

g *Præcepta.*]quæ sunt inf. cod. tit. per totum. & ff. cod. & C. eo. tit. per totum, ut colligemus in magna glo. inf. eo. §. sunt & alij.

h *Puberes.*]i. maiores 14. annis, ut infrà quibus mod. tut. fi. in princip.

ADDITIO. Hæc glo. non bene loquitur. nam licet quo ad tutelas, & testamenta ille appellatur pubes qui 14. annum compleuit, si uir sit, aut 12. si mulier fuerit: quo tamẽ ad matrimonia contrahenda appellantur puberes, quàm primum coire possunt. non igitur in matrimonio copulando pubertas cognoscitur ex annorum numero, sed ex potestate coeundi. cap. puberes extra. de despon. impub. secundum Christop.

e Citra tã dñi præiudiciũ. c. j. & ibi glo. fi. ext. de cõiug. seruo. quã ue tam intelligẽ : nisi dño sciente, & non contradicẽte, vt C. de Lati. libe. tol. l. vnica, uel altero coniugũ errãte in cõditione p̃sonæ, si errãtis fiat cõditio deterior: alias secus. sm Io Fab. & Ang.

tes: a 1 †siue patresfamiliàs b sint, siue filijfamiliàs: dum tamen si filijfamilias sint, & consensum habeant parentum, quorum sunt in potestate c. Nam hoc fieri debere, & ciuilis, d & naturalis e ratio suadet, intantum, vt iussus parentis præcedere debeat f. ¶ Vnde g quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit h. Cumque super i filio variabatur, nostra processit decisio, k qua l permissum est ad exemplum filiæ furiosi, m filium quoque furiosi posse & sine patris 2 †interuentu matrimonium sibi copulare, secundum n datum ex nostra cõstitutione modum.

Matrimonium non potest contrahi inter ascendentes, & descendentes, vsque in infinitum, etiam si per adoptionem sit contracta parentela. & etiam adoptione finita per emancipationem. Are.

¶ Ergo o non omnes p nobis vxores ducere licet. ¶ Nã à quarundam q nuptijs abstinendum est. ¶ Inter eas enim personas, quæ parentum, * liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem, & filiam, vel auum, & neptem, vel matrem, & filium, vel auiam, & nepotem, & vsque in infinitum. r * ¶ Et si tales personæ inter se coierint, nefarias, atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. ¶ Et hæc adeò 3 †vera sunt, vt quamuis per adoptionem parentum, liberorumve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio iungi: in tantum vt etiam dissoluta adoptione, idem s iuris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, uel neptis esse cœperit, non poteris uxorẽ ducere, quamuis eam emancipaueris.

Inter fratrem, & sororem prohibitum est matrimoniũ, etiam si per adoptionem coniuncti sint: quod habet locum adoptione durante tãtum. Et emancipatus à patre potest copulari cum altera adoptiua à suo patre. Accur.

¶ Inter eas quoq; personas,

a *Viripotentes.*] s. maiores 12. ann. ĩ. quib. mo. tut. fi. §. respõ. sed in sponsalibus 7. anni sufficiunt, vt ff. de spon. l. in sponsalibus. Sed nunquid hodie 15. anni sunt necessarij ad matrimonium. ut in Authẽ. de temp. nõ so. pe. §. nouimus. colla. 7. Respon. lex illa consuetudinem, & frequentiam hominum ponit: aliud de iure, ut hic. Item, quid si aliquis antequàm istud tempus attingat, inuentus sit sufficiens ad matrimonium? Vĩ, ꝙ nubere possit, ut ff. quando dies leg. ce. l. pen. quasi felici diplomate usus, ut ff. de uerb. oblig. l. continuus. §. cum ita. a Sed contradico: imò lege Iulia de adulterio, & stupro commisso poterit puniri, ut ff. de adul. l. inter libertas. §. rñ. & est pro hoc ff. de concubi. l. 1. §. fi. Si autem de facto intra dictum tempus vxorem quis accepetit, tunc erit uxor, cũ ad ætatem prædictã peruenerit, ut ff. de ritu nup. l. minorem. ADDITIO. Pro notatis in hac gl. uide cap. puberes. extra de despons. impub. ubi opinio gl. vĩ re. p bari. Et pro fine huius gl. uide c. j. de despon. impube. lib. 6. An aut mulier possit contrahere matrimonium ante 12. annos? Dic ẽm Ioã. de Pla. ꝙ sic, ut puta propter pacem, ut c. 2 de despon. impub. Item, si malitia suppleat ætatem, ut c. 1. de coniu seruo. & c. de illis. de despon. impub. quia maius periculum est in ea, quàm in masculo propter calidiorem sanguinem ad luxuriandum, & fragilitatem sexus, ut ĩ in gl. quæ incipit, nam de filia.

b *Patresfamiliàs.*] s. qui sunt iuris sui, cuiuscunque ætatis sint. sic & matresfa. sed filij. & filiæfamiliàs, qui sunt in potestate, cuiuscunque ætatis sint, ut ff. de ijs qui sunt sui uel alie. iuris. l. nam ciuium. Accur.

c *In potestate.*] quid ergo de emancipatis? Vĩ idem, ut C. e. l. viduæ. sed illud consilium est, & non præceptum. Quod aũt possit filius emancipatus, dĩ ff. de contrarab l. 3. §. si emancipatus. & ff. de ritu nup. l. filius emancipatus.

d *Et ciuilis.*] quia est in potestate de iure ciuili Romanorũ, ut supra tit. 1. §. ius.

e *Et naturalis.*] quia pater, ut ff. de iust. & iu. l. 1. uel quia proauus, ut ĩ. de pup. subsiit §. 2.

f *Debeat.*] aliàs non ualet, ut ff. de sta. ho. l. Paulus respondit. & uidetur tamen consentire nisi contradicat expresse, ut ff. de sponsa. l. in sponsalibus. in si.

g *Vnde.*] quia patris consensus exigitur.

h *Possit.*] vĩ, quod non, cum pater non possit consentire, ut ff. de iure codi. l. 2. §. furiosus.

i *Super filio.*] nam de filia facile concessum fuit, quia fortè calidior sanguis est in ea, ut in Authen. de non eligen. §. cum igitur. collat. 1. uel uerius propter fragilitatem sexus. arg. ĩ. quib. alie. licet. in prin. sed prima non placet.

k *Decisio.*] s. sententia, uel lex, ut C. eo. l. si furiosi.

l *Qua.*] decisione

m *Furiosi.*] idem & si captus fuerit, & absuit pater per triennium, uel si nescitur, an viuat, uel non, ut ff. de ri. nup. l. si nepos. §. fin. & l. si ita.

n *Secundum datum.*] s. cũ authoritate curatoris patris, & dote secundum quantitatem patrimonij patris data, ut C. eo. l. si furiosi. in fi. sed iure canonum sufficit consensus eorũ, de quorum matrimonio agitur. sed illud fortè in al. ps, non in filijsfamilias intelligitur. uel credo, ꝙ hoc corrigitur: quia ita honesta est res cõtrahere mãtrimoniũ, * sicut & intrare monasterium, ut in Authẽ. de san. epis. §. sed & hoc præsenti coll. 9.

¶ ERGO. ¶ Diuiditur in quinq; partes. Primo ponit vnũ dictum. Secundo ponit rationem dicti. Tertiò suum dictum specificat. Quartò ponit quid resultat contrahẽdo cum aliqua de prohibitis hic. Quintò extendit ad filios adoptiuos. Secunda ibi, Nam à quarũdã. Tertia ibi, Inter eas. Quarta ibi, Et si tales. Quinta ibi, Et hæc adeo.

¶ CASVS. Ducit Iusti. referendo ex præcedentibus, ex quo dictum est supra ꝙ liberi homines, qui secundum præcepta legum coierunt, iustas nuptias contrahunt: ergo manifeste patet ꝙ nõ licet nobis quãlibet uxorem indistinctè ducere. Nam à quarundam mulierum nuptijs, cum quibus leges cõtrahi uetant, abstinendũ est. Nam inter eas personas, quæ parentum, vel liberorum locum inter se obtinent. nuptiæ contrahi non possunt: ueluti inter patrem, & filiam, uel auiam, & nepotem, uel matrem, & filium, uel auum, & neptem nuptiæ prohibitæ sunt: & non solum inter istas personas, sed & inter omnes superiores, & inferiores directò existentes usque in infinitum. & si tales personæ inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias inter se contraxisse censentur. & hæc intantum sunt uera, ut etiam si aliqui per adoptionem loco parentum, uel liberorum sibi esse cœperint, inter eos tamen nuptiæ consistere non possint. & licet etiam per emancipationem adoptio dissoluta fuerit, idem tamen iuris erit, ut si aliquam adoptaueris tibi in filia aut neptem: licet postea eam emancipaueris, eam tamen in uxorem ducere non poteris h. d. usque ad § inter eas. Franci. de Are.

o *Ergo.* quia ẽm p̃cepta legum fiunt matrimonia ergo &c.

p *Non omnes.* s. mulieres.

q *Quarundam.* s. mulierum.

r *In infinitum.* adeo ut si Adam hodie uiueret, non posset habere uxorẽ, ẽm Ioannẽ: ut ff. de ri. nu. l. nuptiæ cõsistere. ADDITIO. Et hæc uera, siue sit ex legitimo mãtrimonio siue nõ, ut ff. de ri. nupt. l. & nihil. ẽm Ioan. de Pla & Ang.

s *Idem iuris.* ut non possint coniungi.

ADDITIO. Dic ẽm Pet. de Bellapetti. ꝙ hoc est pp publicæ honestatis iustitiã, alias diffamaret: qa in copulandis nuptijs sp inspicit honestas: ut l. s p. ff. de ri. nup. ẽm Ioã. de Pla. & Ang. ¶ INTER EAS. ¶ Diuidit in quatuor partes. Primo ponit dictum in gñe in transuersalibus. Scdo, illud specificat

1 † *Duæ sunt partes familiarũ sint, siue filijfamiliarum. vt & paulò post*

2 † *Ferretus legit interitu, sed malè, & cõtra omniũ codicum fidẽ, et Theophili auctoritatem.*

a Dic, ꝙ de iure ciui. pubertas attẽditur ex annis. l. si vxor. §. si minor. ibi mox apud ff. ad l. Iul. de adul. & l. minorẽ. ff. de ritu nup. & ita loquit glo. hic sed de iure ca. attendit pubertas ex ptãte coeũdi, ut c. puberes. ex. de des. impub.

b Si consilium sit reuerẽtiæ, est de necessitate obediendũ: secus si pfectionis. glo. est ordi. in c. ad aures: de æta. & quali. quæ est gl. fi.

c Qd uerũ est de honestate non de necessitate, ut 17. q 2. c. sufficiat. in gl. 1. & 32. q. 4. c. hoc sanctũ. in gl. & ext. de spõ. ca cũ locũ. & de rapt. c. cũ cãm. Ias. Vel qđ hic dĩ uerum est de iure ciui. secus de iure cano. Aegi. Petr.

* Matrimonium contrahere ita honestũ est. sicut monasterium intrare: & ideo sicut tenet ingress' monasterij. si ne consensu curatoris, ita tenet & matrimoniũ, ẽm Ang. hic Aegi. Petr.

* *Quarũ appellatione [illegible] patrum, & liberi [illegible] secundũ Ias.*

* *Siue ex legitimo matrimonio nati sint siue non. l. et nihil. ff. de ri. nup. secundũ Ange. hic.*

Ac 1. Ter. 3 † ua.

ſpecificat in tranſuerſalibus coniunctis per ſanguinem. Tertio de coniunctis per adoptionem. Quarto infert ex prædictis vnum caſum. Secunda ibi, ſane. Tertia ibi, Sed & ſi. Quarta ibi, Et ideo.

¶ CASVS. Domine, iam vidi de impedimentis nup. interuenientibus in linea recta: an eadem ſit obſeruatio in linea tranſuerſali. Reſpondet Iuſtinianus, quod ſic. Nam certe inter eas perſonas quæ ex tranſuerſo gradu cognatione iunguntur, eſt quædam obſeruatio, licet non tanta, quanta eſt in linea directa. Nam certe inter fratrem, & ſororem nuptiæ omnino prohibitæ ſunt, & hoc ſiue habuerint eundem patrem tantū, & matrem diuerſam: ſiue eandem matrem tantum, & patrem diuerſum. Et non ſolummodo inter fratrem, & ſororem naturales nuptiæ prohibitæ ſunt, ſed & inter adoptiuos. Nā ſi aliqua mulier cœperit mihi eſſe ſoror per adoptionem: quādiu durat adoptio inter te, & ipſam, nuptiæ conſiſtere non poſſunt: ſi tamen per emancipationem potea diſſoluta adoptio fuerit, iā ceſſat ſoror eſſe. unde eam in uxorem ducere poteris, cū nec naturali, nec ciuili iure coniuncta ſit. Et non ſolummodo ſi ipſa fuerit emancipata, eam ducere poteris: ſed eā ſi tu a patre emancipatus fueris, nihil inter te & ipsā nuptijs contrahendis obſtabit. Vnde ſi quis generum ſuum uelit adoptare, primo debet filiam ſuam emancipare: & ſimiliter ſi quis uoluerit nurum ſuam, i. uxorem filij ſui in filiam adoptare, primo debet filium ſuum eiuſdem mulieris maritum emancipare. nam ſi eſſet in ptāte eiuſdem nuptiæ non poſſent inter eos conſiſtere. Et non ſolum prohibitæ ſunt nuptiæ inter prædictas perſonas, ſed etiā non licet alicui fratris ſui, uel ſororis ſuæ filiam ducere, nec ēt neptem: licet illa in quarto gradu ſit. Cuius.n. filiam ducere uxorē quis non poteſt, nec eius neptem ducere poterit. Sed licet filiam ſororis naturalis in vxorem ducere non poteris: ſecus tñ in filia ſororis adoptiuæ. Nā filiam ſororis illius mulieris, quam pater tuus in filiam adoptauit, ducere non prohiberis uxorem: quia neq; iure naturali, neque iure ciuili filia ſororis adoptiuæ tibi coniuncta eſt. Sed ēt filiā, uel neptem ſororis naturalis uxorem ducere non poteris. Liberi quoq; duorum fratrum, uel ſororum, uel liberi fratris ex una parte, ſororis ex alia, nuptias inter ſe contrahere pñt. Item, amitam tuam uxorem ducere non poteris; nec etiam materteram: quia parentum loco hñt. Et eadem rōne magnam amitam, & magnam materteram uxorē ducere, phibetis. h. d. vſq; ad §. affinitatis quoque. Franc. de Aret.

quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iungūtur, eſt quædam ſimilis obſeruatio, ſed non tanta [a]. ¶ Sanè enim inter fratrem, ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt *, ſiue ab eodem patre, eademque matre nati fuerint [f] †, ſiue ab alterutro eorum. ¶ Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quandiu [b] conſtat adoptio, ſanè inter te, & eam, nuptiæ conſiſtere non poſſunt. Cum uerò per emancipationem adoptio ſit diſſoluta [c], poteris eam vxorem ducere. ¶ Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum [d] adoptare uelit, debere eum [e] antea [f] filiam [g] ſuam emancipare: & ſi quis uelit nurum [h] adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

Filiam vel neptem fratris, vel ſororis ſuæ non poteſt quis ducere vxorem. Aret.

¶ Fratris verò, vel ſororis filiam, vxorem ducere non licet. Sed nec neptem fratris, vel ſororis quis ducere poteſt: quamuis * quarto gradu ſint. [2] † Cuius [i] enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

Filiam ſororis adoptiuæ poteſt quis ducere vxorem. Aret.

¶ Eius [k] verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorē ducere: quia neque naturali, neque ciuili [l] iure tibi coniungitur.

Filij duorum fratrum, vel ſororum poſſunt ſimul contrahere matrimonium inter ſe hoc dicit. Angel.

Pontificio tamen Iure cui potius eſt in his adhærendum, legitimo coniugio duorum fratrum filij copulari nequeunt, vt hic teſtatur Accurſius, à quo Doctores non diſcrepant.

¶ Duorum [m] autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris, & ſororis, coniungi poſſunt. [3] †

Nepos cum amita, etiam adoptiua, vel matertera matrimonium non contrahit: nec etiam cum magna amita, & magna matertera, hoc dicit Aret.

a *Sed non tanta.*] ſcilicet ad gradum ſeptimum, ſm canones, ut 35. q. 3. c. progeniē. & c. de conſanguinitate & c. in copulatione & c. nulli. Sed ſm leges uſque ad quartum, ut j. eo. §. fratris. Idem hodie iure canonico, a ut extra de con ſang. & affinit. c. non debet. & c. vlt. Sed tñ aliter accipitur gradus ſm canones, quā ſm nos, ut dices j. de grad. cogn.

b *Quandiu.*] ſic ff. de verb. obli. ſi ſtipulatus fuero. in ſi alias ſi ſtiteuler. §. 1. ſic ff. de lib. & poſth. l. ſi q̃s poſtumum in ſi.

c *Diſſoluta.*] quia ipſa eſt emancipata, ut differat a ſequenti caſu.

d *Generum.*] i. maritum filiæ.

e *Eum.*] i. patrem.

f *Antea.*] i. primo.

g *Filiam.*] hoc ideo, quia emancipatione facta, definit eſſe agnata patri: ergo poſt patrem non pōt fieri agnata tali filio adoptiuo: ut iſ ſe adopt. l. qui in adoptione. hodie uero non definit, ut j. de le. agna. ſuc. §. ſi. & ita hoc cō filium hodie non ualet.

ADDITIO. Sed hæc gloſſa conter reprehendit: q a etſi nō definat quo ad facultate ſuccedendi, deſinit tamen quo ad familiæ nomen. Et ad contra. §. ſed hodie. j. tit. 1. reſponde ſm Chriſtopho q̃ quam uis in poteſtatem nō tranſeat, iura tñ adoptionis conſequitur: vt C. de in ius vocan. l. ſi & l. adoptionum. Vel ſm lat. tranſit: ſed habetur pro non tranſeunte: ut dicta l. ſi laſ.

h *Nurum.*] i. vxorem filij: ut probatur j. e. §. affinitatis.

¶ FRATRIS. Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum. Secundo illud extendit. Tertio rationem reddit. Secunda ibi, Sed Sed Tertia ibi, Cuius. n.

i *Cuius.*] ſed opponitur, filiam aui, uel auiæ non poſſum ducere: tñ neptem poſſum: quæ eſt mihi conſobrina, ut j. eo. ti. §. duorum. Reſp. hanc regulam ſtricte intelligi in eo caſu, in quo loquitur, & in omni ſimili. ſ. qñ ego, & ille eius filiam ducere non poſſum, ſumus in gradu primo ad ſtipitem, & in poteſtate eiuſdem, & ſic cuius. ſ. fratris, uel ſororis meæ filiam, & c. b & hoc in naturalibus: ſecus in adoptiuis, ut j. §. prox.

ADDITIO. Intellige iſtud uerum, quando per adoptionem non contrahitur cognatio, ut ibi, ſecundum Angel. & alio alias ſecus.

k *Eius.*] ſic conſtrue: non uideris impediri ducere uxorem filiam eius mulieris, quam pater & c.

l *Ciuili iure.*] de naturali conſtat, de ciuili ſic probo: Illa filia ſororis adoptiuę non eſt in poteſtate matris, ut j. de his. qua. & dē. §. quæ de cauſa: ergo non tranſit in poteſtatem illius, qui adoptat matrem, licet mater tranſeat. q a illi tranſeunt cum alijs, qui ſunt in poteſtate, ut j. tit. 1. § illud. & ff. de adop. l. ſi pater. ac ipſa mater ad adoptatę eſt ſolū coniuncta per agnationem, per patrem in cuius poteſtate eſt. ff. de adop. l. qui in adoptionem. Accur.

¶ DVORVM. ¶ Diuiditur in tres partes. Primo ponit de duob. conſobrinis. Secundo de amita. Tertio de matertera. Secunda ibi, Item amitam. Tertia ibi, Item nec materteram.

m *Duorum.*] hoc ſm leges: ut hic & C. eo. l. celebrandis ſe cus iure canonum. c. Vel dic hunc §. loqui de adoptiuis, ſecus in naturalibus. Accur.

Amitam.

* Permiſſæ fuerunt apud Tarſenſes & ... Ptolomæum ... Alexandri ... Ptolomæus ... Aegyptiis ... Herodianus lib. 1 Ptolomæum ... omnes omnium Græcorum leges.

Diuiſio.

1 † Duæ ſi ne ex altera eo um.

* Vnica ratio eſt in ius: quia ego ſum illi loco parētis, nam quarto gradu, de iure ciui poſſūt cōtrahi nuptiæ. Aeg. Perri.

a Scilicet excluſiuè. ſed de iure ciuili in cluſiue; ut inf. eod. §. duorū. & ideo hanc glo. reprehēdit hic la.

2 † Aliàs ſit ſcilicet neptis ſororis aut fratris, quæ eſt mihi uicina quarto gradu; & caue referant ad filiā ſororis, quæ hac nō eſt mihi iuncta, niſi tertio gradu. Aeg. Perr.

3 † Theo. ... & reliqui. Inter omnes tamen conſtat Iuſtin. ſcripſiſſe affirmatiuè, & aliū de irrepſiſſe negatiuē: ſiue ex poſteriorū Impp. ſiue Gothorum ſit. Vide Gregoriū in reſponſione ad Aug. Angliæ Epiſcopū.

Diuiſio.

b Vel melius ſecundū la. dic vt j. in gl. ſuper verbo, materteram magnā, in fi.

c Et hoc cōter tenetur: ex quo ſequitur, qd̃ filij ſororū obſeruantium hūc § nō ſunt legitimi; quia tam eis, quam nobis hæc lex correcta eſſe tur, arg. l. ... Cōde iud. Aeg.

¶ Item amitam, [a] licet adoptiuam, [b] ducere vxorem non licet. ¶ Item nec materteram: [c] quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materterā [d] magnam prohiberi vxorem ducere.

Eam quæ quondam mihi priuigna, nurus, socrus, nouercave extitit, affinitatis veneratione vxorem ducere non licet: multoq; minus licebit mihi si sit adhuc priuigna, nurus, &c. Bal.

Dispositionis eiusdem quoties duæ sunt rationes, ablata è duabus altera non propter id cessat dispositio, si reliqua remaneat.

¶ Affinitatis quoque [e] † veneratione à quarundam [e] nuptiis abstinere necesse est. Vt ecce priuignam, [f] aut nurum vxorem ducere non licet: quia vtræque filiæ loco sunt,

a *Amitam*.] quæ est soror patris.
b *Adoptiuam*.] ab auo paterno.
c *Materteram*.] nota cautè. quia non reperit adoptiuā materteram, &c. quia matertera, uel auunculus non fit adoptione, ut hic, & supra eo. §. eius & ff. eo. l. si qua. §. fina. Sed contra uidetur. ff. de ritu nup. l. per adoptionem. §. pe. Resp. illud intelligitur, quando adopto in nepotem, quasi ex filia natum uel in pronepotem, quasi ex nepote nato ex filia: qđ possū, sicut si nullum haberem filium ut infra titu j. §. licet. tūc enim soror, & frater eius, loco cuius filij facta est adoptio, est matertera, & auunculus: alij mihi filij sunt, ut pater, & sic non imitatur naturam: quia aliter nepos ex filia naturali. & legitima non est in potestate: hic autem cum suis concordantijs loquitur. quando aliquam adopto in filiam, hæc quidē non erit matertera filijs natis ex alia mea filia naturali, & legitima. Sed quæ est ratio diuersitatis? Respon. quia altero casu, s. quando adopto in nepotem ex filia; est commodum materteræ, & auunculo: quia maiores quidem parentes imperant minoribus, quod secus est in aduerso casu, & ex hac dependet alia, vt naturales, & legitimi sint adoptiuo subiecti, & est ridiculum, econtrario casu esset æquum.

ADDITIO. Hanc rationem reprobant Christopho. & Iason hic: tum quia inter collaterales non est huiusmodi reuerentia, vt no. in § inter eas, supra eo. tum quia idem uideretur dicendum in patruo, & amita. Item quia esset contra ver. eius vero. ī. eo. Et assignat aliam rationem: quia in dicto §. fi. adoptatus agnascitur existenti in agnatione adoptantis, puta filiæ: hic autem non existentibus, puta, filijs filiæ: quod fieri non potest, ut ff. de adop. l. qui in adoptionem.

d *Materteram magnam*.] magna matertera soror auiæ maternæ est: amita magna, soror aui paterni est, ut infra de gra. cog. §. quarto. Sed quid de fratre aui materni? Respon. est patruus magnus, a vt C. de success. edi. l. 1. licet Pla. contra ut ibi no. Sed cum sint in quarto gradu, quare prohibentur, ut supra eo. § fratris? Respon. quia hæ personæ sunt de superioribus transuersalibus, quæ habentur loco parentum, vt in hoc §. & quia ipsa est in primo gradu stipitis, vt no. ī. eo § sed neptem. Et si no. cautè, quod ordo transuersaliū subdiuiditur in tres partes, supra, infra, & ex latere, vt inf. de gra § 3. 4. 5. & 6. & maior est abstinentia versus superiores, ut hic, & inferiores, ut supra eo. §. fratris, quam transuersales ut supra eo. §. duorum.

a Ista cōmuniter approbaī: pro qua facit gl. I. §. quarto gradu, in uerbo auūculus. inf. de gradi. secū dum Ia.

Diuisio.

¶ AFFINITATIS ¶ Diuiditur in septem partes. Nam primo ponit quandam prohibitionem in genere. Secundo illam prohibitionem exemplificat in nuru, & priuigna. Tertio rationem prohibitionis factæ de nuru, & priuigna assignat. Quarto dictam prohibitionem de nuru factam modificat. Quinto rationem dictę modificationis assignat. Sexto modificat prohibitionem circa priuignam. Septimo rationem dictæ modificationis assignat. Secunda pars incipit ibi, Vt ecce. Tertia ibi, Quia vtraque. Quarta ibi, Quod ita scilicet. Quinta ibi, Quia eadem. Sexta ibi, Item si. Septima ibi, Quia duas.

¶ CASVS. Domine iam uidi de impedimentis nup. interuenientibus ratione cognationis, tam ex linea directa, quam ex transuersali. Nunquid adhuc plura sunt impedimenta nup. Respon. Imperator quod &c. Nam non solum ratione cognationis, sed etiam ratione affinitatis impediūtur nuptiæ Ratione enim affinitatis, à quarundam mulierum nuptijs abstinendum est. Nam priuignam, vel nurum tuam vxorem ducere prohiberis: quia vtraque illarum tibi loco filiæ est. sed hæc specialis prohibitio locum habet, si fuit nurus tua, & nunc non est, uel si fuit priuigna tua, & nunc non est. Nam si est adhuc nurus tua, idest, si adhuc constat matrimonium inter ipsam, & filium tuum adhuc viuentem: naturali, generali, & communi ratione tibi nubere nōn poterit: quia, uiuente filio tuo marito eius, nec tibi, nec cuiuis alij nubere poterit. Eadē enim mulier duobus uiris simul nubere non potest. Et idem iuris est in priuigna tua. Nam priuigna tua, si adhuc est priuigna tua, id est, si mater eius adhuc tibi nupta est, specialis prohibitio nuptiarum inter te, & ipsam contrahendarum, locum nō habet: quia durāte matrimonio inter te, & matrem eius, generali, & cōmuni ratione non poteris cum ipsa contrahere: quia eodem tēpore duas habere vxores nō poteris. Et non solū inter has personas prohibentur nuptiæ ratione affinitatis: sed etiam inter plures alias. Socrū enim tuā, idest matrem uxoris tuæ, uel nouercam tuam, idest, vxorem patris tui, vxorem ducere prohiberis: quia utraque istarum loco matris tibi est. & hæc similiter prohibitio specialis, sicuti in casu superiori, tunc demum locum habet, cum solutum fuit matrimonium, quod est causa affinitatis. Nam si adhuc est tua nouerca, idest, si adhuc patri tuo nupta est, generali ratione nuptiæ inter te, & ipsam prohibentur: quia, uiuente patre tuo marito eiusdem, nec tibi, nec cuiuis alij nubere potest: quia eadem mulier duobus simul, & eodem tempore nupta esse non potest. Et idem iuris est in socru tua. Nam si adhuc est socrus, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est, generali ratione cum ipsa contrahere prohiberis: quia simul duas uxores habere non poteris. Sed ponamus, quod Petrus filium ex vxore legitima habuit: similiter & Berta ex marito iam mortuo habuit filiā. Ponamus, quod Petrus, mortua uxore, contraxit matrimonium cum Berta certe, durāte matrimonio inter Petrum, & Bertam, filius Petri, quem habuit ex alia uxore, cum filia Bertæ, quam suscepit ex alio marito, licitè poterit matrimonium contrahere, & licet filij ex matrimonio inter Bertam, & Petrum contracto nati eorum fratres sint communes: ipsi tamen nec naturali, nec ciuili iure coniunguntur. Sed ponamus, quid si diuortium sit celebratum inter Petrum, & uxorem suam, & Berta post diuortium contrahat cum secundo marito, & ex eo suscipiat filiam: modo quæritur, utrum Petrus quondam maritus Bertæ possit contrahere cum filia Bertæ, ex secundo matrimonio nata? Et uidebatur quòd sic: nam ista filia Bertæ non est priuigna Petri quondam mariti Bertæ: quia priuigna propriè dicitur filia uxoris tuæ, quam habuit, antequam tibi nuberet: sed ista filia nata fuit ex secundo matrimonio, post diuortium inter Bertam, & Petrum celebratum: ergo non est propriè priuigna Petri. Iulianus tamen in hoc casu dicit, ab huiusmodi mulieris nuptijs, ratione honestatis esse abstinendum, & hoc probat per duo argumenta a simili. Sponsa enim filij non est nurus patris. Et tamen a nuptijs huiusmodi mulieris abstinendum est: quia neque pater cum sponsa filij, nec filius cum sponsa patris, contrahere poterunt, a simili concludit. licet enim huiusmodi filia non sit priuigna Petri quondam mariti eiusdem Bertæ: tamen inter ipsam, & Petrum matrimonium consistere non potest. h. d. usque ad § illud certum. Franc.

¶ *Affinitatis*.] Est autem affinitas regularitas personarum ex nuptijs coniunctarum, omni carens parentela, scilicet sanguinis, b ut ff. de gra. affi. l. non facilè. §. affines. & § sciendum est. ideo dicitur, ex nuptijs: quia sine nuptijs contrahi non potest, c sed secundum canones etiam sine nuptijs d Sed cum uxor uideatur affinis uiro, quare permittitur matrimonio uiri? Respon. non est affinis, sed causa affinitatis e sicut unitas non est numerus, sed principiū numeri. Accur.

e *Quarundam*.] s. mulierum.

f *Priuignam*.] Hæc nomina exponuntur statim proxi. versi. quod ita &c.

t † *Retine in quib. exempla, sed nunc placet. veneratione.*

b Vel iō dicitur affinitas q[illegible] ut [illegible] sm Car. c Hostie. [illegible] Angelo ad matrimonium prohibenda per l. a[illegible] [illegible]uus. §. contra p[illegible] dotē, ve[illegible] ide tam & l. [illegible] interest. ff. de ritu nu pt[illegible] d [illegible] [illegible] q[illegible] con la[illegible] vxo. e Contrario tenet Chr. & Ia. in vxore. licet sit secus in sponsa.

co sunt.[a] Quod ita scilicet, accipi[b] debet, si fuit * nurus, aut priuigna tua. Nam si adhuc * nurus[c] tua est, id est si adhuc nupta[d] est filio tuo, alia[e] ratione vxorem eã ducere non poteris: * quia eadem duobus nupta esse non potest. ¶ Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet.[f]

Cum socru, vel nouerca praesenti, vel praeterita matrimonium contrahi non potest. Aret.

¶ Socrum[g] quoq; & nouercam prohibitum[h] est vxorem ducere, quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate[i] procedit. Alioqui, si adhuc nouerca[k] est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse nõ potest. Item, si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiae, quia duas vxores habere nõ potes.[l]

Filius ex vxore praemortua contrahere potest matrimonium cum filia vxoris ex marito praemortuo.

¶ Mariti[m] tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contra[n] matrimoniũ rectè contrahunt: licet habeant[o] fratrem sororemve ex[p] matrimonio postea[q] contracto natos.

Publica honestas impedit contrahere matrimonium cum filia quondam vxoris susceptae ex alio viro post diuortium primi mariti. Item impedit patrem contrahere cum sponsa filij, & econtra. Aret.

¶ Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauit, haec non est quidem priuigna tua:[r] sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstinere * debere ait. Nam constat * nec sponsam filii nurum esse:[s] nec patris sponsam nouercam esse: rectius[t] tamen, & iure facturos[u] eos, qui ab huiusmodi nuptiis † abstinuerint.

Inter seruos etiam manumissos, cognatio impedit matrimonium contrahendum. Bal.

¶ Illud certum est, seruiles[x] quoque cognationes[y] im-

a *Loco sunt.*] facit ad hoc. ff. sol. mat l. quia ij. & l. rei iudicatę §.
b *Accipi debet.*] s. haec prohibitio.
c *Nurus tua est*] quae contineantur appellatione istarum, dic, ut ff. de ri. nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus.
d *Nupta est.*] argumentum sumitur hic, & ex prox. §. quod si quis habet generale auxilium, non debet petere speciale, ut ff. de mi. l. in causae ij. te spon & de uerb. obl. l. doli. & ff. de eden. l. quaedam sunt.
e *Alia ratione.*] non solum supradicta.
f *Non licet.*] imò efficitur infamis, vt C. ad l. Iul. de adul. l. eum, qui.
ADDITIO. Idẽ in habente duas sponsas, uel concubinas: seu uxorem, & concubinam, ut est glos. no. in §. si uero essusa. super uerbo, consistente. in Auth. quibus mod. na effi sui. licet de facto nõ obseruetur, ut hic p Ias.
¶ SOCRVM ¶ Diuiditur in quatuor partes: quia primo ponit unum dictum prohibitiuũ cum ratione. Secundò, illud modificat. Tertio modificatum declarat circa nouercam cum ratione. Quarto declarat circa socrum cũ ratione. Secunda ibi, Quod & ipsum. Tertia ibi: Alioqui. Quarta ibi, Item si.
g *Socrum*] quae sint hae personae, d. c. ut. ff. eo. tit. de ritu. nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus.
h *Prohibitum est.*] iure affinitatis & ad hoc refertur illud, Quod & ipsum, &c.
i *Affinitate.*] haec litera sibi contraria uidetur. nam si dissoluta est affinitas: non ergo debent nuptiae ratione affinitatis impediri. Sed dic, dissoluta, &c. i. dissoluto matrimonio, propter quod contingit affinitas: sed ipsa affinitas non est dissoluta.
ADDITIO. Concordat cum hac glo. c. fraternitatis. §. porro. & ibi gl 35. quaest. 10 quo ad matrimonium: secus quo ad alia ut 3 quaest 7. §. affinitatis Accur.
K *Nouerca.*] sic dicta quasi nocens * arcus. Vel quia noua est arca, quasi sine fructu. & facit. ff. de inoffi. testa. l. 3. in fi. & l 4.
l *Non potes.*] aliàs, non possis, s. eodem tempore, subaudi, vt supra prox. §.
m *Mariti.*] licet inter se frater, & soror prohibeantur, ut supra eo. §. inter eas tamen, &c.
n *Vel contra.*] i. econtrario.
o *Habeant.*] illi minores.
p *Ex matrimonio.*] maiorum.
q *Postea.*] s. post natiuitatem istorum. & sic aduerbium, postea determinat dictionem, contracto. Vel dic, ꝙ determinat verbum, habeant. & dic contracto, s. prius. a Nam qui ex eo matrimonio n, s. maiorum nascuntur, fratres sunt ex parte matris illi, qui natus est, uel nata prius ex foemina. Idem dicas econtra: quod erit frater, uel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tamen isti nullo iure sibi adinuicem iunguntur: uiro enim cognati uxoris iunguntur. & non alijs cognatis uiri. Item econtrà quia cognati uiri vxori iunguntur, non autem alijs cognatis vxoris. b Vnde reprobatur quorundam opinio, qui dixerunt, ꝙ nullus de arbore ducit alium. Nam in ea continentur cognati uiri, & uxoris, & tamen iunguntur, vt hic dicitur. Nec inter se ante matrimonium, inter duos cognatos viri, & vxoris contractũ succedat; ut C. communia de suc. l. amitae. nec postea; nisi, sicut facit vir uxori, deficiente omni parentela, excluso fisco, c ut C. unde uir, & uxor. l. j. & in auth. ibi signata. Accur.
r *Priuigna.*] quia illa est priuigna mea, quae ex mea vxore est nata, antequam esset uxor Et foeminae ille est priuignus, qui ex marito natus fuit, antequã suus esset maritus, ut supra eod. §. affinitatis. & §. socrũ. Sed haec postea fuit nata. Tamen dicit Iulianus abstinendum ratione honestatis, d ut subijcit, & ff. de ritu nup. l. si qua. §. si uxor. & l. semper. & ad hoc inducit duo argumẽta. Nam, &c. Accur.
s *Nurum esse.*] licet sit sponsa: tamen nõ est nurus, antequam eius fiat uxor, * & econtra licet sit sponsa patris: quia tamen non est uxor patris adhuc: ideo non est filij nouerca, ut hic. & ff. de ritu nuptia. l. si qua. §. j. & tamen licet nulla sit affinitas, est abstinendum, ut subjicit, rectius, &c.
t *Rectius.*] a simili concludit in casu proposito primo in hoc. §.
u *Futuros.*] s. scimus, uel constat.
¶ ILLVD CERTVM EST. ¶ CASVS. Domine, tam uidi de impedimentis nuptiarum interuenientibus tam ratione cognationis, quam etiam ratione affinitatis; nunquid adhuc sunt plura impedimenta nuptiarum? Resp. Iustin. ꝙ sic. Non solum enim impediuntur nuptiae ratione cognationis inter liberas personas, sed etiam inter seruos. Nam seruiles cognationes praestant impedimentum nuptijs ueluti, si pater, & filia manumissi fuerint, & frater, & soror Nam inter istas personas obstante cognationis impedimento: licet ad libertatem peruenerint, nuptiae consistere non possunt. Sunt & aliae personae multae, quae propter diuersas causas inter se matrimonium contrahere prohibentur: quas quidem personas in latioribus libris Digestorum seu Pandectarum enumerari permisimus. h. d. vsque ad §. si aduersus. Franc.
x *Seruiles.*] i. dum durant serui.
y *Cognationes.*] id est, consanguinitates, quae sunt inter seruos, & impediunt nuptias inter eos. Item affinitates, ut hic, & ff. de ritu nup. adoptiuus. §. seruiles. Sed quomodo hoc,

* Sic verba praeteriti temporis sunt abnegatiua praesentis secũdum Perr. Aer. Perr.
* Adde Fely. in Rub. de sponsa. nu. 1. col. 3.
* Adde Alias re. 1. pra. 14 & Fely. in c. cum non ciui. i prin. de testib.
Nouerca vnde dicitur.
* Immo quasi noua domus princeps, a patre subinducta; quasi via ... ad accersendam familiam.
a Intellige, prius. s.

quam isti duo matrimonię. Ial. Ma.
b Facit ca. pe &c. qd super his. extra de cõsang. & affini.
c Istam reprobat Io. Fab. & Angel. hic, quia non reperitur iure [illegible]tum, & contrariũ ibi not. quãuis Io. de Pla. eã sequatur.
d Quęritur etiam ex sponsalibus de futuro, & de facto cõtractis: vt non possit cõtrahi cũ aliquo primi contrahentis consanguineo: vt c. vnico. de desp. imp. in 6. Ang. nuptias secundum
* Idem in sponsa alicuius: quã nullus consanguineorum sponsi potest ducere vxorem. c. sponsam, extra de spon. & matri.
* Adde Fely. in c. tertio loco. nu. 2. de praesump.
* Sic per sola sponsalia non contrahitur affinitas, sed p Ang. hic.
† In alijs exemp. se abstinuerint.

hoc, cum nulla cognatio sit inter eos, vt j de cap di quod autem? Sed illud iure succedendi, & in tutela, uel hæreditate dicitur: hoc autem in iure sanguinis: q nullo iure ciuili tolli potest, ut hic, & ff de reg. iur. l. iura sanguinis. Et per consequens etiam in prohibitione matrimonij. Sed nonne & alia ratione inter eos matrimonium impeditur, quia sunt serui, ut s. eo. tit. 1. respon. & C. de incest. nup. l. cum ancillis? respon. durante seruitute, hæc sunt duo impedimenta, a & eis manumissis durat hoc unum, vt sequitur.

a Scilicet, de iure ciuili secus de iure cano. per c. 1. extra de con iu. seruo. Matrimonium 14. modis impeditur.

b Sed de iure canonico non impeditur numerus annotatus: sed potentia.

c Secus de iure canonico: ut c. pen. extra de secun. nup. secundum Do-cto. hic.

d Ille modus est superfluus, secundum las. quia potius est s. in quinto.

e Secus in constitutis in non sacris, vel minoribus ordinib. qui si incedat in habitu, & tonsura: gaudet priuilegio c. si quis sua dente. 17. q 4. in priuilegio fori. ut c. j. de cle. coniug.

f Alias est uerb. sub. §. distrahuntur.

g Secus est hodie de iure canonico, ut in c. fin. extra de ra. & alios modos, quib. impedit matrimonium, uide per Ange. & Ia.

h Hoc verum. nisi vterque, scilicet masculus, & fœmina, uel alter tantum ignorauerit, quia tunc filii

pedimento nuptijs esse: si forte pater, & filia, aut frater, & soror manumissi [a] fuerint.

Ponit generaliter quasdam alias esse personas, inter quas non potest constitui matrimonium. Angel.

¶ Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris Digestorum, seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari [b] permisimus.

Contrahens matrimonium, de facto contra mandata legum, non efficitur vir, nel vxor, nec matrimonium appellatur, quo matrimonio dissoluto, non est locus exactioni dotis, vel donationis propter nuptias: & alias pœnas patitur. hoc dicit cum §. sequen. A et.

¶ Si aduersus ea, quæ diximus, [c] aliqui coierint, nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque [d] ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad [e] patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgò [f] concepit. Nam nec hi [g] patrem habere intelliguntur; quum & is prorsus incertus [h] sit. vnde solent spurii appellari [*] σποράδην [i] & ἀπάτορες, quasi sine patre [k] filii. Sequitur [l] ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis nec donationis exactioni [m] locus

a *Manumissi fuerint.* uel ambo, & tunc tantum est impedimentum sanguinis: uel unus tantum, & tunc duo sunt, quæ impediunt, ut modo diximus.

b *Enumerari.* possunt autem enumerari quatuordecim modi, cum ijs, quos in hoc titu. habemus. Primus est ratione seruitutis, vt j eo. j. respon. & C. de incest. nup. l. cum ancillis. Secundus est ratione ætatis, ut mares minores 14. ann. fœminæ minores 12. ut s. e. 2. respō. b Tertius ratione sanguinis, quod in tria diuiditur ascendentes, descendentes, & collaterales, ut s. e. §. ergo. & § inter eas & fratris. & §. eius. & §. duorum. Quartus ratione adoptionis, ut s. eod § ergo. & § inter eas. in fi. utriusque: Quintus ratione affinitatis præsentis, præteritæ, & futuræ, ut s. e §. affinitatis, & §. socrum & § si uxor. Sextus ratione matrimonii. Nam si habet unam, non debet habere alteram eodem tempore: alias est infamis ut s. e § so crum in fi & §. affinitatis in fi. C. a l. Iu. de adult. l. eum. Septimus per Senatusconsultum, quod uetat fieri matrimonium inter tutorem, & curatorem, & filios eorum, a l quo dam pupillam, & adultam suam, uel patris, c ut C. de interdic. ma. inter tu l. Octauus per legem Papiam, & Iuliā, scilicet inter Senatores, & eorum libertos. & libertas, uel alias uilis conditionis fœminas, ut ff de ritu nup. l. Papia & C. de nupt l. si libertam q capitulum hodie correctum est ut in Authē. ut li. de ex. § si quis autem. col. 7. Nonus est ut, inter præsidem, & sibi subiectam ratione iurisdictionis, ut C. de nupt. l. & si contra & C. & si quacunque præ po l. 1. Decimus est per constitutionem principis cum ... quis de sacro fonte leuauit, ut C. de nup. l. si quis alumnam in fi. Idem seruatur de ipsa commatre, licet nostro iure casum non reperiatur. d Vndecimus ... honestatis, ut s. e §. si uxor & ff. ... l. si qua. Est & duodecimus ratione ordinis annexis: ut cū clericis in sacris ordinibus constitutis, ut in Auth. quomodo opor. epis § neq. autem col. 1 & in Auth. de sanc. epis. §. si quis co. 9. e Est & tertiusdecimus, ut in monialibus, & ... monachis, licet non sint in sacris ordinibus constituti, ut in Auth. de mo. §. antepen. col 1. & in Authen. de nup § per occasionem. f col. 4 Est & decimus quartus in mulieres raptas, quæ proprio nubit raptori: quod prohibetur. g In Authē de rap. mulic. quæ rap. nubunt. §. 1. col 9

ADDITIO. Isti autem modi possunt comprehendi his uersibus.

Aetas, conditio, numerus, monachatus, & ordo,
Optio, nobilitas, sanguis, tutela, potestas,
Fons sacer, affinitas, raptus, repugnat honestas,
Irrita quæ faciunt connubia legibus, hæc sunt. Ang.

¶ SI ADVERSVS. ... Ista § cum §. sequenti diuiditur in sex partes. Primo ponit dictum suum annullans. Secundo infert. Tertio rationem assignat. Quarto infert alium effectum. quo ad nomen. Quinto infert alium effectum quo ad ... donationi propter nuptias. Sexto ... alias pœnas. Secunda pars ibi. Itaque. Tertia ibi, Nam nec. Quarta ibi, Vnde solent. Quinta ibi, Sequitur ergo. Sexta in § sequenti, sibi, Qui autem.

¶ CASVS. Domine, Iam uidisti ... de impedimentis ... dicatis modo in ... qualiter puniuntur illi, qui contra præcepta legū inuitas nuptias contrahunt. Ad hoc respon. Iustinian. dicens; quod si aliquid aduersus præcepta legum ... dita superius egerint, nec erit ibi ... neque vxor, neque matrimonium. neque dos ibi intelligitur ... ex illo coitu illicito potestati patris subiciemur sed quantum ad potestatem patris pertinet, tales erunt, quales sunt ij, quos mater concepit ... nulgo concepit. nam nec hi uulgo concepti patrem habere intelliguntur, quoniam pater eorum incertus sit: unde ... si ... spurii ... a Græca voce ... uel quasi ... concepti, uel ... sine patre filii. Vnde dissoluto tali illicito coitu, dos petitur ... nem ex stipulatu repeti non potest. cum enim ibi nullum intelligatur matrimonium: neque dos ibi esse potest & ... dos ibi non sit, sequitur quod repetitioni dotis locus esse non poterit. Et non solum istas pœnas patiuntur isti, qui prohibitas nuptias contrahunt, sed minuuntur alias pœnas, quæ in sacris constitutionibus continentur, eis infliguntur, & hæc dicuntur usque ad § aliquando. Fran.

c *Diximus.* ut supra co. per totum. & etiam adiecimus in proxi. §.

ADDITIO. Vide clemen. 1. de consan. & affini.

d *Itaque.* bene infertur, ut supra tit. 1. in princ.

e *Ad patriam potestatem.* propter hunc casum posuit de nuptiis post titulum de patria potestate.

f *Vulgo.* ... qui patrem ... non possunt uel ... licitum. h ut ff de sta. homi. l. uulgo

g *Nec hi.* scilicet vulgo concepti, uel dic, hi de quibus loquitur, scilicet illicite concepti.

h *Incertus sit.* ... pater est populus ... pater est sibi nullus ... omni; Cui pater est populus, non habet ille patrem ... cundum hoc ... scilicet vulgo concepti. Vel ... licet incestuosis, & tunc dic, ... nec est incertus.

i *Græca ...* σποράδην Græce dicitur, Latine uulgo, passim, & ... & ita ... L. ... ob ... tum ... nec ... exempla ... dictum ...

K *Sine patre.* ... spectato.

l *Sequitur.* bene infert ... enim ... matrimonio ... non potest, scilicet dos, & ... non est dos, ... est, vt C de do ... ante nup ... si ibi, licet ... & c

m ... scilicet ... ex stipulatu, quæ datur pro dote, ut infra ... §. fuerat. Sed nunquid ... indebiti ... sine causa, ... ob causam, quasi ob causam data ... fuerit, nec causa fuit secuta. respō. Pla. q sic, ... rans ... sciens dederit, ... ff. de condi. sine cau. l. fin ... Ia.

fit. 20. c. 5. & Castellianum Cottam in dictione Spurii.

i Et hæc vera fin la. si tale matrimonium et de facto non fuit secutū, ut per Bart in l auunculo ff de condi. sine cau al as proced topi. Io. dum modo sciuerit ius & factū; uel at factū tantum. l. qui contra. C. de incest. nup. secus si ignorauerit. l. si cum dotem. ff solu. matri.

* ... uoce ... si ... con... ... Th. ... Ang ... li ... pater ...

* Rursus ... ut ... spurii: ... Romani ... ante ... ne ... P. ... Sen ... ex ... hodie ... pater ... spuria ... Gell. ... Paul. ... de ... gente ...

Io. dat talem conditionem ignoranter, nõ scienter danti, vt C. de cond. ob cau. l. j & ff. de cond. cau. da l. j. §. fi. & l. ij. nec immerito, cum turpiter danti nulla sit repetitio, vt ff. de condi. ob turp. cau. l. si ob turpem [& hæc omnia locum habent, quando non fuit secutum matrimonium.]

a *Prohibitas*. per aliquem de 14. modis. li cet Hit. has pœnas imposuit uñ eis, qui incestas nuptias faciũt, vel nefarias: non qui alias inutiles, ut in Authen. de incest. nup. §. j. col. 2.

b *Alias pœnas*. ut est amissio bonorum, & incursus infamiæ; ut C. de incest. nup. l. q contra & l. si quis incest. hodie vero & cõfiscatio bonorum, & exilium, & cinguli, si ue dignitatis depositio, & uerberatio. similiter eis imponit, vt in Auth. de incest. nup. §. sancimus. co. ij.

¶ALIQVANDO. ¶CASVS. Domine, uos dixistis mihi sup. tit. proxi. præcedenti, quod illi sunt in ptãte parentũ, qui ex iustis nuptijs procreantur: nunquid sunt alij qui, qui statim ut nati sunt, in ptãte parentum non fiunt. & dicit Imp. ꝙ sic. Cõtingit. n. ꝙ licet alicui in ptãte patris beneficio natiuitatis ab initio non fuerint: postea tñ legis authoritate ptãti patris subijciuntur, vt in tali calu: pone, ꝙ aliquis habeat tm filium naturalem: si pater iste filium naturalem seruitio principis, uel præsidis prouinciæ det, vel curiæ alicuius ciuitatis offerat: per illam oblationem filius patris ptãti subijcitur: & ius legitimi filij in bonis patris cum cæteris legitimis in omnib. consequitur. Item pone, ꝙ aliquis habeat licitam concubinam, ad quã consuetudinem habeat: cuius matrimonium legib. non sit interdictum, & ex ipsa in concubinatu prolem procreauerit, si postea maritali affectione ductus illi contrahat matrimonium, & dotalia conficiat instra, fm nostræ constitutionis tenorem, non solum filij post dotalia instra procreati, sed et ante matrimonium celebratum nati tanq legitimi patris ptãti subijciuntur, & iura legitimorum in bonis pris beneficio nr̃æ constõnis obtinebunt. h. d. vsq; ad fi. Franc

sit. Qui autem prohibitas [a] nuptias contrahunt, & alias pœnas [b] patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

Filius naturalis tantum curiæ datus patriæ subijcitur potestati. Item ex legitima concubina genitus, si ipsa postea nubat patri dictorum filiorum, & exinde fiant dotalia instrumenta, in patris sui potestatem rediguntur.

¶Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum [c] non sunt, posteà redigantur in potestatem patris; qualis est is, qui dum naturalis [d] fuerat, posteà curiæ [e] datus, potestati patris subijcitur. Nec non [f] is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legib. interdi-ctum [g] fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat: postea ex nostra constitutione, [h] dotalibus instrumentis [i] compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio [k] præbuit.

c *Parentum non sunt*. hoc mirabile per duo probat exẽpla.

d *Naturalis*. s. tantum.

e *Curiæ*. cum enim uult aliquis naturalem filium tantum, qui in potestate patris non est, (ut hic, & sup. ti. j. in prin.) facere in potestate, detur in seruitium Imperatoris, vel præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris, & efficitur legitimus loco meriti filij a ut hic & in Authen. quib. mod. natu. effi. sui. §. si quis igitur col. 6. Acc.

f *Nec non is*. nunc ponitur aliud exemplum.

g *Interdictum*. nam aliam uxorem non habuit tempore concubinatus: aliàs contra, ut C. de concu. l. j

ADDITIO. Et tunc, quid si cum ea per dispensationem matrimonium contraxerit, uide Christoph. & Ia. hic.

h *Constitutione*. ut C. de natu. libe. l. cum quis.

i *Instrumentis*. sed nunquid sine instrumentis est matrimonium tale dicunt quidam non, ut Pla. & Azo: quando decorati maximis dignitatib. faciunt matrimonium, ut in Authen. vt li. mat. & au. §. quia uero legem dudum. col. 8. melius aũt, quib. modis nat. effi. legi § illud quoque. uer. hæc ergo casta. col. 6. Sed dic. ꝙ matrimonium nudo consensu perficitur sine scriptura, ut in Auth. de nup §. nuptias. col. 5. & ff. de regulis iur. l. nuptias. Sed filij primò geniti non sunt legitimi, si dotalia instrumẽta nõ sunt facta, b vt hic. & facit ad hoc C. de nat. lib. l. cum quis. & l. nuper. & l. fi. & in Auth. de hære quæ ab incest. defe. §. j. col. 9. & in Aut. de filijs ante do. inst. na. circa me. col. 3. & in Authen. de ince. nup. §. fi. col. 2 & de trien. & se. §. fi.

a Quod Ang. tutel ligit verũ ficte, non verè, ꝙ nota pro statutis; ut ẽ tex. in l 3. C. de nat. li. & quare succedant uide hic per eum.

b Dic, ꝙ hodie de iure canonico, etiã in terris Imperij sine dictis instrumentis tenet mrimoniũ: & filij efficiũtur legitimi, vt h? I c. tãta, qui fi. sint leg. fm Ang. & Ia. hic.

k *Constitutio*. vt C. de nat. li. l. nuper. sed si non fecerit eam sibi uxorem, adhuc tamen huiusmodi naturales sunt alendi à patre. Itẽ succedunt ex testamento in totũ, si pater vult, legitimis non existẽtibus, uel parentib. iã defunctis: aliàs liberi in unam unciam tm permittunt naturales succedere superiores quando ipsi tm super sunt, non im pediunt eos, nisi in sua legitima, quæ superioribus debetur: ab intestato verò duas habent vncias paternæ substantiæ, cum matre eorũ viriliter diuidendas, quando nõ sunt ascẽdentes, nec descendẽtes. Alunt & ipsi patrem, & hoc inlicitè natis: sed non si illicitè nati sunt, immo ab omni beneficio sunt exclusi, ut in Authẽ. quib. mo. na effi. sui. § discretis. usque in fi. consti col. 6. c

Filij naturales tãtũ an succedant.

DE ADOPTIONIBVS.

TITVLVS XI.

Liberi adoptiui sunt in potestate nostra, sicut naturales. Aret.

Non solùm autem naturales [l] liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt; verum etiam ii, quos adoptamus. [m]

¶DE ADOPTIONIBUS.

¶Quia suprà dixit de nuptijs, ex quib. acquiruntur filij legitimi, & naturales: ideo nunc de adoptio ex quib. acquiruntur filij legitimi tantũ. Vel sic; sup. qualiter filij nostri sunt in nr̃a ptãte, dixit: nunc autem qualiter alieni efficiantur ptãtis nostræ. Aug. Aret.

c Dic, ꝙ ẽ iure can. debentur eis alimẽta de hoc ẽ tex. sing. in c. cũ haberet extra de eo, qui cog. consan.

Non solum. ¶Iste titulus diuiditur in nouem partes principaliter. Primò ponit, quod adoptiui sunt in ptãte adoptantis. Secundò, qualiter fiat adoptio, & arrogatio. Tertiò primum dictum limitat, & declarat. Quartò de impubere, qui se ad arrogandũ dedit. Quintò, ꝙ adoptans debet saltem adoptatum præcedere 18 ann. Sexto, qñ aliquis, ut nepos, uel pnepos adoptatur. Septimò in quib. adoptatus æquiparat naturali. Octauo, in quib. conueniunt; & in quib. non adoptio, & arrogatio. Nonò ꝙ serui adoptati à dñis, sunt liberi. Secũda ibi, Adoptio. Tertia ibi, sed hodie. Quarta ibi, cũ aũt. Quinta ibi, Minorẽ. Sexta ibi, Licet aũt Septima ibi, In plurimis Octaua ibi. Illud. Nona ibi, apud Catonẽ. An Ar.

¶CASVS. Accessi ad dominum Iusti & ita proposui coram eo: Domine, uos vultis tractare de adoptionibus. pro Deo; quę ratio mouit uos ad tractandum hic de adoptionib. Ad hoc resp. Iust. dicens: Amice, sup. tractauimus de ijs, qui sunt in patria ptãte: & quia non solum naturales liberi, & legitimi, de quib. supra diximus, sunt in ptãte parentum; sed & adoptiui: idcirco de adoptiuis hic tractare intendimus. Et hæc usque ad § adoptio autem.

l *Naturales*. subaudi d & legitimi. quare distingue, quia filiorum alij sunt naturales, & legitimi, vt ex legitimo matrimonio nati, ut hic: & sup. de pa. pot. in prin. Alij naturales tantum, vt nati ex concubina. vt sup. tit. j § li. Alij legitimi tantum, ut adoptiui, de quibus hic tit. loquitur. Alij nec naturales, nec legitimi iuris præsumptione, ut incestuosi, vel aliàs illicitè nati, ut in Auth. quibus modis nat. effi. sui. §. fi. col. 6 Alij sunt, qui prius non fuerunt legitimi, sed nunc sunt, idest, efficiuntur duobus modis, ut Auth. quib. modis na effi. sui. §. 1. & sup. ti t. iu fi.

m *Adoptamus*. scilicet, in ptãte nr̃a sunt, & hoc iure veteri, vt hic, & ff. eo l. j. sed hodie distinguit, ut j. eo. §. sed hodie.

ADDITIO. Diuiditur iste §. in tres partes. Primo ponit in genere dictum bimembre. Secundò exemplificat. & ponit exẽplum primi membri. Tertiò exemplum secundi membri. Secunda ibi, Imperatoris. Tertia ibi, Imperio.

d Tu dic, ꝙ iste tex. posset stare sine subauditione, si referret ad §. fi. ti: pcedẽ. tamen aduerte, qa ibi non loquitur de naturalib. tm: quia ibi naturales tm nõ sunt in potestate vt ibi dr: sed qñ sint legitimati. Ias.

* auctoritate D. ut & inf. & recte.

1 † In aliq iura ptatis patern,sicut in §.sed & si pater in fra ti. pro xi.

a Istā diffinitionē sequitur Io. de Pla. hic.

b Et sic est delegābilis,quia cō peut iure magistratus.l.1 ff. de off. eius,cui mā da. est iur. nec plenā cāæ cognitionem requirit: vt p Bart. in l. nec quicquā. §.vbi decretum. ff. de offi procon. & lega. a.

c Sed de iure canonico fieret authoritate apostolica: cum mortuo Imperatore, succedat ecclesia in administratione. c.licet, extra de foro cō pe secūdū An & Ia. hic.

d No.ergo q in matrimonio contrahēdo, spōsus debet pri' īterrogari q̄ sponsa.

e Etiam cōcurrentib' legitimis, & naturalib.q.uis inter se nil habe aut parentelæ q no. s̄m Ang. & iō non transit in ptāte:quia per emāci pationem priuatur hęreditate utriusque, s̄m cōem

¶CASVS. Domine,iam uideo,quæ ratio mouet vos ad tractandum de adoptio.dicat s ergo mihi si placet,quot modis fit adoptio. Resp. Iustinianus quòd adoptio fit duobus modis, scilicet, rescripto principis;aut Imperio alicuius magistratus. Sed domine,ponatis mihi exemplum,quando fit adoptio rescripto principis, & in quo casu fit Imperio magistratus alicuius. Ad hoc resp. Iusti. q quando aliquis adoptat eum, qui sui iuris est: tunc necesse est fieri adoptionem authoritate siue rescripto principis: & hæc species adoptionis,quando, scilicet, ille,qui sui iuris est,alienæ potestati subijcitur: est primo, & speciali noīe atrogatio. Imperio autem magistratus adoptantur illi, qui sunt in potestate parentum, siue obtineāt primum gradum liberorum, qualis est filij, & filia:siue inferiorem gradum ob i neātur nepos neptis & deinceps pnepos, & proneptis. Et hæc usq; ad §.sed hodie.

a *Adoptio* est autem adoptio s̄m Plac. & Io. legalis actio ad solatium eorum,qui liberos non habent:pe nè i.ferè naturā imitans. Sed certè & ab ijs, qui liberos hēnt, fit adoptio:vt ff.eo.l. nec ei.§ præterea. & inf. eo §.licet.quare potest sic simpliciter definiri:Adoptio. a est legitimus actus,p quem fit quis filius, qui non est, penè naturam imitās. & hęc est veritas,vt ff.eo.l.j. & inf. e.§.minorem.

Auctoritate principis arrogantur qui sui iuris sunt; sed magistratus imperio, qui sunt sub potestate alterius. Aret.

¶ Adoptio [a] autem duobus modis fit:aut principali * rescripto, [b] aut imperio magistratus. [c] Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos,easve,qui, quęve sui iuris sunt:quæ species adoptionis dicitur arrogatio. [d] Imperio magistratus adoptamus eos,easve,qui quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, [e] qualis est nepos,neptis, pronepos,proneptis.

Et filiusfamilias in adoptionem extraneo non transit hodie in eius potestatem: secus si detur auo, vel alteri ascendenti.h.d. Aret.

¶ Sed hodie ex nostra constitutione, [f] cum filiusfamilias à patre naturali [g] extraneæ personæ in adoptionem datur, [i] † iura patris naturali minimè dissoluuntur:nec

b *Rescripto*.hoc est,uel ante ipsum principem,vel ante aliū magistratum,delegatione facta per rescriptum a principe: vt C.eo l.2.in fi & l.arrogationes. *b* Sed quid si Imperator non est. respon. non potest fieri. *c* licet imperium semper sit:vt in Auth quomodo opor.epis.§ fi.col.1.

c *Magistratus* f.cuiuscunque ordinarij,etiam defensoris ciuitatis,qui minimus est,ut in Auth.de defen.ciui. §. nulla. col.3.Nec mirum,cum sit de uoluntaria iurisdictione,vt ff. de offi.procon.& lega.l.2.

d *Arrogatio*.quia adoptator interrogatur,an uelit eū, quē adoptat,sibi iustum filium esse,& adoptatus an id fieri patiatur:ut ff.eo.l.2.*d* Vnde versus: Arrogo qui suus est, sed habet meus esse necesse.Patris adopto suum:sed patris per manet idem. Accur.

e *Inferiorem*.id est,sequem.

¶SED HODIE. ¶Diuiditur in duas partes. Primò ponit quādo pater dat filiū in adoptionem extraneo. Secūdo,qn dat auo materno,uel paterno. Secunda ibi, Si uerò pater.

¶CASVS. Dñe, uos dixistis mihi. s̄. q illi, qui adoptantur, sunt in p āte patris adoptiui : nunquid hoc indistinctè est verum. Ad hoc resp. Imperator dicens: Amice,certè s̄m iura antiqua,oēs adoptiui indistinctè transibant in ptātē pa tris adoptantis.hodie aūt s̄m iura non secus. Nā hodie sta tutum est in nr̄a constōne,cum filius naturalis,a patre suo naturali,alicui ex̄neæ personæ in adoptionem dat:si pr̄ naturalis filium suum naturalem dederit in adoptionem auo filij sui materno vel ēt proauo materno: uel si ipse pater naturalis à patre suo emācipatus fuerit,& filiū auo,vel pauo paterno in adoptionē dederit:in hoc casu,qa ille filius daī in adoptionē alicui de ascendentib. in linea directa: quia in unā personam concurrunt naturalia,& adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui,utpote naturalis cognatione vinculo copulatū, & legitimo adoptionis mō annexū:& iō in familiā, & ptā tē hmōi patri adoptiui amodo efficiet. & hęc vsq; ad illū. §.cū aut impubes. Franc.

quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est:licet ab intestato iura successionis ei a nobis tributa [h] sint. ¶ Si verò pater naturalis [i] non extraneo, sed auo filij sui materno: [k] vel, si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, [l] [2] † etiam auo, vel proauo simili modo [m] paterno, vel materno, filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt [n] in vnā personam & naturalia, & adoptionis iura, [o] manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum:vt & in familia, & in potestate, huiusmodi patris adoptiui sit.

Impuberes sui iuris non possunt nisi per rescriptum principis, & cum causæ cognitione arrogari : & debet arrogator cauere de bonis arrogati restituendis si intra pubertatem decesserit; & etiam quartam partem suorum bonorum tenetur ei relinquere.h.d. Are.

f *Constitutione*.ut C. de adop. l.cum in adoptiuis.

g *Naturali*. & legitimo.

h *Tributa*. i.in prædicta constōne: & & facit ad hunc §.inf.de hære. q̄ ab inte.defe. §. sed ea oīa inueni mus.& s̄.de exhære. li.§ circa adoptiuos. & s̄. de inof.test.§.2.

i *Pater naturalis*. & legitimus.

k *Materno*.in cuius ptāte prius non erat, sed mō efficiī, ut subijcitur:vt sup.de pa. po.in fi Acc.

l *Emancipatus* .aliàs cum esset i ptāte aui, quō adoptaret eum, quem hēt? Certè nō pōt plus esse quā filius.uel nepos:vt hic, & ff.eo.l.si pater.§.q duos. & intellige emancipationis tpe filium non esse conceptum,qui nunc da tur in adoptionem. aliàs in ptāte aui remāsisset:vt s̄.t.i.§.fi.

m *Simili modo*.i. simi lem facias distinctionem. nam materno proauo indistinctè, paterno uero secundum quod modo distinxit in auo.datur in adoptionem.

n *Concurrant*. Sed si ego adoptē filium fratris mei, nūq d ptāte meæ subijcitur.Respō.s̄m Io.quod non: & quod hic dr̄ naturalia, expone,i natiualia : quia ab eo auo contrahit natiuitatem,& originem,quod non est in filio fratris mei.

o *Iura*.vnde pferendus est ei, in quem unum ius tm̄ concurrit.& sic duę tōnes,uel plures p̄ualent uniaut in Aut.de cōsan.& uter stā.§.quia igitur.uers.vult aūt.in gl.meliores. col.6.& C.de edi.di. Adr.tol.l.fi.nisi una sit melior dua.vt colligitur.ff.de inoff.te.l.nam & si.& ff.vnde li.l.scripto.A.

¶CVM AVTEM. ¶Diuiditur in quinque partes. Primo,q arrogatio fiat cā cognita.Secundo,q sit iusta cā.Tertiò ponit modum sub quo fiat.Quartò,q non pōt arrogator ipsū emancipare sine cā. Quinto,q quartam partem bonorum suorum eidem siue in ultima uoluntate, siue inter uiuos relinquat.Secunda ibi.Et exquiritur.Tertia ibi,& cum. Quarta ibi,item non aliter.Quinta ibi,sed & si.Ate.

¶CASVS. Domine,uos dixistis mihi,quòd illi, qui sui iuris sunt,authoritate principis arrogantur.Pone igitur,q sit aliquis impubes sui iuris, qui habeat opulentam hæreditatē, nunquid poterit quilibet indistinctè, authoritate principis ipsum arrogare,& in ptātem suam redigere? Ad hoc respō. Imp.q non. Cum.n.aliquis impubes arrogatur,in hoc casu arrogatio non indistinctè.i.non inconsultè permittitur, sed quæritur cā arrogationis,an sit honesta,& an ipsi impuberi expediat.Item arrogatio fit cum quibusdam condōni bus. videlicet, ut pater arrogator cautionē cum fideiussionibus

opin. l. cū uis. C. eo. sed cū hodie nemo emācipet inuitus. gñaliter in Auth. quibus mod. nat. effic. sui vī ute §. esse cor rectus. de quo uide las hic.

2 † In alijs, etiam aut paterno,vel proauo, & cet. ita. n. habetur in C. & apud Theoph.

f Not. ex hac glo. q ad hoc ut filius existens in potestate pris p adoptio nē nāscat in ptātem alterius, necesse, q detur in adoptionē affini. qui sit de ascē dentib pa ta.auo paterno, uel materno, quia nepos ab auo trahit origine;& sic exponit naturalia. i. natiualia: alias si detur affini collaterali puta, fratri pris. non transit similē gl. habes C. eo. l. pe.§. si vero pater &c.tñ contra istā gl.est tex. s̄. in plurimis.i prin. in uerbo, non extraneum. inf. cod.las.

nib. promittat:ut si ipse pupillus arrogatus ante pubertatē decesserit, restituat oia bona sua integrè illis, qui si adoptio non esset facta, ad eius successionem fuissent venturi. Item si alias potest iste pater arrogator istum impuberē authoritate princ. arrogatum emancipare, nisi prius cā cognita dignus inuentus fuerit emancipatione: & tūc necesse habet, ei dem oia bona sua restituere. Item, si iste pater arrogator istū filium impuberem in iudō suo exhæredauerit, uel inter ipsos viuos ipsum sine causa emancipauerit, iubeī quartā partē patrimonij sui eidem arrogato relinquere, præter bona, quæ ad patrem arrogatorē trāstulit. & præter ea bona, quorum usumfr. post arrogationē patri arrogatori acquisiuit. h. d. vs. ij. ad §. minorem natu. Fran.

1 † *Hæc verba, hic est tabulario, non habet Dus. habet tamē Theop.*

¶ Cùm aūt impubes p principale rescriptum [a] arrogaī, cā cognita, [b] arrogatio [c] fieri permittiī: & exquiritur cā arrogationis, an honesta [d] sit, & expediat pupillo. Et cum quibusdā conditionib. arrogatio fit: i. vt caueat [e] arrogator personæ publicæ, [f1] † hoc est, tabulario, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi [g] essent.

Arrogatus non, nisi cā cognita, emancipandus est, cui ꝓpria bona restituenda sunt, bonorumque suorum quartam partem iubetur arrogator illi relinquere.

¶ [2] † Itē non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi cā [h] cognita, dignus emancipatione fuerit. & tunc sua bona ei reddat. ¶ Sed & si decedens pater eum exhæredauerit, [i] vel viuus sine iusta causa emancipauerit, iubeī [k] quartā [l] partē bonorū suorū ei relinquere, videlicet preter bona, quę ad patrem adoptiuū transtulit, & quorum cōmodum [m] ei posteà acquisiuit.

Adoptans debet præcedere adoptatum in tempore saltem octodecim annis. Aret.

¶ Minorem natu [n] maiorem non posse adoptare placet. Adoptio enim naturam imitatur: [o] & pro [p] monstro est, ut maior [q] sit filius, quàm

a *Rescriptum.* vt quia sui iuris erat: ut sup. eo. in prin.

b *Cognita.* Quæ aūt in cāx cognitione veniunt, per ordinē scripta sunt, ff eo. l. si pater. §. in arrogationibus. & l. seq vsq; ad §. si & quædā ēt hic dāt in persona impuberis, q̄ & ibi dār. ADDITIO. De quib uide Ang. hic qui dicit, ꝙ si fuerint quæsitæ uel per delegatū a principe, ut l. 2. C. eod. uel etiam per ordinatorem ipsius impuberis, quamuis non bene pronunciauerit, actus tamen tenebit: vt not. glo. in l. cū hi. §. si prætor, ff. de transact. Ang. Aret.

c *Arrogatio* ui quia sui iuris est: vt sup eo. in prin.

d *An honesta.* idest, non eo proposito, ut eius res deuoret: ut ff eo. l. nec ei. §. eorum.

e *Ut caueat.* idest, ut cautionem promittat, sine fideiussore tamen: vt C. de uerb. sign. l. sancimus. Accur.

f *Persona publica* hoc est, tabellioni; * qui seruus publicus dicitur: vt C. eo. l. ij. aliàs enim seruus purus tabellio esse non potest: vt C. de tabel. l. generali. lib. 10. Sed certè ideo sic dicitur, quia publice seruit.

* *errat Accur. ut Forc. dial. 98. tabell. enim non est seruus publicus.*

Notandum nō pōt esse seruus.

Satisdatio arrogatoris, quib. prodest.

g *Venturi.* vel iure successionis ex testamento, vel ab intestato: uel dic ti. uniuersali, vel singulari, vt legatarius: oībus enim consulitur hac cautione, pupillo decedente in pupillari ætate. aliàs si postea pupillaris substitutio euanescit, vt hic. & ff. eo. ti. nou aliter & l. his uerbis. & inf. de pup. subst. §. 1. Sed nonne sine hac cautione facta admittuntur supra dictæ personæ ex testamento. Resp. non. cum testamentū sit ruptum mi ca di. arrogatione inf. quib. mod. test. infir. §. non tū. *a* Item, nunquid legitimi sine hac cautione admitterentur? Respon. non: quia potest arrogator omnia iure peculij occupare: ut ff. de castren. pec. l. 2. *b* Hæc tñ cautio omissa, pro facta habetur: ut ff. eod. l. his uer. in fi. vt & aliàs, C. de rei uxo. act. l. unica. §. 1. Sed quare legitimi non stipulantur, etiam vltra pupillarem ætatem; cum & posteà erant admittendi ad successionem, si adoptio facta non esset. Resp illud est fortuna, & aduentitium erat: unde non fuit considerandum, ut ff. qui. & a qui. l. Iulianus. potuisset enim post pubertatem testamentum fecisse, ut sup. quibus ex causis §. cùm ergo.

a Et iō ex alijs substitutionib: quia non filij, sed patris testam censetur: qd non fit per arrogationē filij, peteret ab arrogatore, tanquam debitū arrogati, secundū doct. hic.*

b Secus tū si præmoreretur arrogator ex quo etiam tabulæ pupillares cō

h *Nisi causa.* veluti, si ita hæres instituitur iste adoptatus, si emancipatus fuerit: & tunc quartam perdit, *c* quam tunc deberet habere de bonis arrogantis, ut inf prox. respon. & ff. si quid in frau. pa. l. fi. ſm quosdam. Vel dic, quòd tunc non perdit quartam, ut inf. proxi. respon. probatur: ꝙ cum isto continuatur. *d* & qd in dicta lege cōtinetur, intelligitur quando erat iusta ca. contra filium, ut quia prouocabat patrem ad iram, & in tātum, ut ēt exhæredari potuerit, & beneficium collatum. uel conferendum reuocari: ut C de re uo. do. l. fi. & in Aut. ut lib. de cætero. §. illud. uersi. quinetiā. col. 6 & secundum hoc intellige proxi. resp. quòd sequitur.

c Ista est uera secūdum Io. de Pla. & eā tenet glo. & Sali. in l. 2. C. eo.

d Et hæc ē uera ſm Doct. hic, qui dicūt, hāc quartam deberre dari ultima uolūtate ꝓpter verbum, relinquere, hic positū: secus in alijs bonis ꝓpter verbum, tunc Ias.

2 † aliàs.

i *Exhæredauerit.* vel præterierit, ut ff. eo. l. si arrogator. Ac.

K *Iubetur.* no. non cauet sic se relicturum. tunc enim non ualeret, ut C. de inuti. stip. l. ex eo & C. de inoffic. testa. l. si quando. §. j. sed ei iubetur per legem, ut sic faciat.

l *Quartam partem.* quid ergo si alios filios, sex, uel plures habeat: nunquid hic plus, quàm alij hēt? Respon. sic ſm Bul. quasi debeat imputari, ei quare arrogarit. Vel dic (vt puto) quartam suæ partis per conditionem ex l. diui Pij petit: ut hic, & ff. e. l. si arrogator. & ff. de inoff. test. l. Papinianus. §. si quis impubes. & hoc ad instar naturalium, & legitimorum, vt ff. de inof test. l. Papinia. §. qm̄. & C. ā. inof. test. l. cum quæritur. & l. parentib. Absurdum est enim, hunc legitimum plus iuris habere, quàm naturalem, & legitimum, ut sup. eo. § sed hodie. in fi. Accursius. ADDITIO Et hanc approbant cōiter Doctores. & an sit hodie aucta hæc quarta per aut. nouissima. C. de inoff. test. vide gl. in §. hoc obseruandum, in Auth. de trien. & semis. ualesceret: ut hic per Ang.

m *Commodum.* repete, & pręter ea bona s. aduentitia, quorum commodum filius arrogatus post arrogationē acquisiuit patri, s. vsumfructum. nā & hæc acquisita restituit: nō dico usumfructum ipsum, quem debet lucrari pater, ut C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. si quis itaq; ad instar mariti in reb. dotalib. ut ff. fam il. ercisc. l. si filia §. 1. & sic hoc uerbum, præter, non excludit, ut hic, & ff. de pig. actio. l. j. in fi. & ff de procu. l. sed & hæ. § pe. & facit. ff. de vulg. sub. l. sed si plures. §. in arrogatos.

¶MINOREM NATV ¶CASVS. Domine, ego sum quidā iuuenis, & habeo amplum, & magnum patrimoniū meū, & habeo quendā uicinum valde discretum. & prouidum virum iam bene sexagenarium, cuius consilium in multis extitit mihi fructuosum: possum ne ipsum arrogare, vel adoptare in filium. nūquid licet mihi hoc facere? Respō. Imp. ꝙ non: quia certè minor natu maiorem adoptare, vel arrogare non poterit: & hoc tali rōne: quia adoptio imitaī naturam: sed contra naturam, & pro mōstro esset, quòd filius esset maior tpe quam pater. unde dico tibi, ꝙ ille, qui per arrogationem sibi filium facere vult, debet plena pubertate, i. 18 ann. filium arrogatum, uel adoptatum excedere. Item non solum pōt quis adoptare, uel arrogare aliquem in filium, sed ēt in locū nepotis, uel neptis, pronepotis, vel proneptis, pōt quis adoptare, quamuis etiam filiū non habeat, & iam filium alienum pōt quis adoptare in locum nepotis, quàm etiam alienum nepotem in locum filij. sed si aliquis in locum nepotis aliquem adoptet, quasi ex filio adoptiuo, aut ex filio naturali, quem habet in ptāte, in eo casu filius patri adoptanti debet consentire, ne ipse nepos ipso initio adoptatus, suus hæres agnascatur. Si. n. filius adoptioni a patre factæ consentiat: sic mortuo auo, iste nepos adoptatus in ptāte patris, & suus hæres efficietur sed licet in hoc casu cōsensus filij requiratur: secus tamen est in casu econuerso. Nam si auus nepotem, ex filio natum, alij in adoptionem dederit: non est necesse, consensum filij interuenire. hoc dicit usque ad §. plurimis. Fran.

n *Natu.* idest natiuitate si. ff. de mino. l. 1. § 1.

o *Imitatur.* plerunque: quandoque tamen non: ut in f. eo. §. sed & illud, & §. in plurimis.

p *Pro monstro est* idest, non secundum naturam: sed contra naturam, ut & aliàs. ff. de statu ho. l. non sunt liberi.

q *Maior.* scilicet, tempore, non persona.

* Aetates sũt septẽ: infanti durat ad 7. annũ: pupillaris ętas ad 14. in mare, pueritia seu pubertas ad 18. adolescentia, seu plena pubertas ad 25. iuuentus, seu uirilis ętas ad 50 & q̃nque 60. senect⁹ ad 80. decrepitas ad 100. annũ Aegid. Petr.

1 † Du.decẽ & octo an.

a Sed hæc gl. aut malè, aut improbè loquitur, secundũ Chris. quia nullũ tps plenã pubertatẽ cõsti tuit, nisi 18. anno. Ang.

a *Octodecim annis.* * i. tot annos debet habere plus adoptans, quàm adoptatus, qui faciunt vnam plenam pubertatem tanti temporis. Sed nunquid qui plures adoptat, debet pluribus uicibus præcedere in tanto tempore? Respon. non, ut puto: cum secundum naturam etiam in uno anno, ex diuersis fœminis, uel etiam una possit habere filios plures: & in hoc adoptio imitatur naturã, ut hic. Et not pluribus modis dici plenam pubertatem. nam interdum 14 an. ut infra. quib. mo. tu. fi § 1. & sup. ti. 1. 1. respon. alias 15. anno. ut in auth. de temp. nõ so. pe super dote. § generaliter. col. 7 aliàs 17. an. ut sup. qui manu. nõ pos. §. fin. & ff de postu. l. 1. §. pueritiam. interdum 18. ann. ut hic, & ff. de ali. & ci. le. l. Mela. Acc.

b *Non habeat.* uel licet uxorem non habeat: quo casu tamen est contra naturam: ut ff. eo. l. & qui uxores. Ac.

c *In locum filij.* Item nepotẽ ex uno, quasi ex altero natum, ut ff. eo. l si pater. §. qui duos. non autem loco fratris, ut C. de hære. inst. l. nec apud.

d *Consentire debet.* qđ non est in alijs cognatis, qui possent sperare successionẽ, ut ff. eo l. cũ adoptio. Et si quidẽ filius consentiat, bene est, & recidet nepos adoptiuus in ptãtem suam, scilicet filij, mortuo patre: ut ff. e. l. si quis nepotem. Si aũt non consentiat filius, tũc agnoscit, i. appropinquat, seu agnatus fit ei, i. auo hic nepos, & suus efficitur hæres, ẽt filio inuito: nec recidit in ptãtem eius. siue dicat eum succedere, ut filiũ, licet nõ sit filius: siue ut nepotem, quasi ex altero filio præmortuo natum: quo casu ęqualiter cum patruo admittatur: ut j. de hære. quæ ab intest. §. cum aũt. Alij dicunt hoc totum ei inuito, i. filio inuito: & agnascatur, i. iuxta eum quasi nascatur, quo ad successionẽ: qđ satis in idem redit. Alij hoc totũ ei inuito, i. auo inuito, qui uoluntate filij proposuerat adoptare: non autẽ contra suum propositum facit: & sic dr̃ inuitus rõne propositi primi. Et ſm illos hic nepos, inuito auo, & filio adoptiuo non succedit una cum filio, sed demũ eo mortuo. prima uerior est: Sed quare hic filius impediret matrimonium sui filij, ẽt auo uolente: & non impedit hunc ciuilem actum, ut ff de ritu nup. l. oratione. § 2. Rñ quia matrimonium est uinculum magis indiuiduum, vt sup. de pat. pot. 1. respon.

ADDITIO. Et sic ista gl. intelligit hunc text. tripliciter ibi, ei inuito. Primo diuisim ut exponat: ei, s auo, inuito, l. filio. Scdo & tertio coniunctim, ut illa uerba in totũ referant uel ad filiũ, vel auũ, contra quẽ facit d. l. si quis nepotẽ. Ias.

e *Consentire.* sed vr̃, ꝙ sic: nam læditur filius in duob. & in hæreditate siue in bonis, quæ ad filium suum proponebat ex uoto transmittere, ut ff unde lib. l scripto hærede. quod non facit, ut inf. de hære. quæ ab intest. dese. §. at hi. & quia in ptãtem illius transit; quare in patris sui naturalis ptãtẽ non recidit iure isto ueteri, ut sup. e. 1 rñ. Ad primũ rñ. quia alio modo põt cuitare, instituendo eum. Ad ſm dico, ꝙ nõ potest ęstimari patria ptãs, ut ff de le 3. l. si l usf §. secũdũ vulgarẽ. b Sed hodi utrunque timor cessat: nã & succedet. & in suã ptãtem recidet, ut C. de adop l. cũ in adoptiuis. §. scimus. & s. eo. §. sed hodie.

Patria potestas est inæstimabilis.

b Sed facit contra gl. ſm Iaco. quia sic de inæstimabili agitur p̃iudicio, vr̃, necessarius eius cõsensus.

pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, uel arrogationem facit, plena pubertate, idest, 1 † octodecim annis a præcedere.

Carens filio potest alium adoptare in locum nepotis, vel pronepotis. hoc dicit. Aret.

¶ Licet autem & in locum nepotis, uel neptis, pronepotis, uel proneptis, uel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat. b

¶ Potest quis filium alienum in nepotem suum. & nepotem alienum in filium suum adoptare.

¶ Et tam filium alienũ quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum c filij.

Quando quis adoptat aliquem, vt nepotem ex filio suo legitimo, & naturali, vel legitimo tantum, debet interuenire consensus filij: sed non econtrà quando auus dat in adoptionem nepotem suum ex filio. h. d. Are.

¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatum, uel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet, eo casu & filius consentire d debet: ne ei inuito suus hæres agnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire. e

Quando adoptatus transit in potestatem adoptantis, potest dari alteri in adoptionẽ. h. d. Aret.

¶ In plurimis f autẽ causis assimilatur is, qui adoptatus, vel arrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, siue apud prætorem, vel præsidem prouinciæ non extraneum g adoptauerit, potest eundem in adoptionem alij dare.

Spadones possunt adoptare: sed castrati non. Aret.

¶ Sed & illud vtriusq; h adoptionis cõe est, ꝙ & ij, qui generare non possunt, i quales sunt spadones, k adoptare possunt: 2 † castrati autem non possunt.

Fœmina non potest adoptare, nisi eidem propter amissos liberos ex principis indulgentia concedatur. Are.

Annot. *Filios in potestate feminæ non habent; quo fit, vt minimè fruantur patriæ potestatis viribus.*

¶ Fœminæ quoq; adoptare non pñt, l quia nec naturales liberos in sua ptãte habẽt, m

¶ IN PLVRIMIS. ¶ CASVS. Dicit Iustinia quod in plurimis ille, q adoptatus, uel arrogatus est, assimilatur ei, qui ex legitimo matrimonio procreatus est. vñ si quis eũ, q sui iuris est, authoritate principis arrogauerit, uel eum, qui in parentis ptãte est, nõ extraneum, apud prætorem uel pręsidẽ adoptauerit, poterit eundem, ac si esset filius suus naturalis, & legitimus, alij in adoptionem dare. Et nõ solum p̃dicta in utraque specie adoptionis cõia sunt, sed ẽt illud utriusque speciei adoptionis cõe est, ꝙ illi, qui generare non possunt, nihilominus adoptare possũt: quales sunt spadones. Ab hoc tñ generaliter excipiuntur castrati, quibus natura beneficium generãdi denegauit. Castrati n. adoptare non possunt Et idẽ est in fęminis: Fœminæ n. neq; adoptare, neq; arrogare possunt, & hoc ea rõne, quia nec naturales liberos habent in potestate: ueruntamen ex indulgentia principis ad solatium liberorum, pro republica amissorum, eis adoptare permittitur. hoc dicit usque ad §. illud proprium. Franc.

2 † Hæc ab sunt a l. 2. ff. e. in P. F.

f *In plurimis.* quandoq; n. est contra: ut j de hære. quæ ab intest §. minus. ſm Azo. Item in eo, quod adoptiuus pater non tenetur eum instituere: ut j. de hære. quæ ab intest. §. sed ea omnia uersi. cum necessitas.

g *Extraneum.* ut sic transeat in suam potestatem: ut supra eo. §. sed hodie.

h *Vtriusque.* quarum una hodie uocatur arrogatio, alia adoptio, ut sup eo. § Imperatoris.

i *Non possunt.* qui omnes Eunuchi uocantur: sed ab hoc genere detrahit castratos, qui generare nõ possunt. i. castè sic natos, ut nunquam potuerint generare.

k *Spadones.* quib. testiculi, uel genitalia abscissa sunt cultello, uel spatha. & est rõ, quia fortius impedimentum est naturæ, q̃ accidentis, ut hic, & ff. de lib & post. l. sed est quæsitũ. §. 1 & 2. Et no. ꝙ vulgariter promiscui appellantur. Ac.

l *Nõ possunt.* sed ipsæ arrogari pñt: ut ff eo l. nã fœminæ. Ac.

m *Habent.* not. fœminas non habere filios in potestate. & facit ad hoc ff. de suis, & legit. l. nulla. & inf. de hære. qual. & diffe.

Natura fortius impedimentum est, q̃ accidẽs.

e Vide Alcia. li præter. 2. in dictione castrati. & text. l. 3 §. & 6. ff ad l. Corn. de sicar. & l. spadonũ. ff. de uerb. & re. signi.

& diff. §. cęteri. & ff. de cōtratab. l. illud. § ad testamē ta. Ac.

a *Sed ex indulgentia.* de nouo iure concedenda: a vt C. co. l. mulierem.

b *Amissorum.* In acie principis: vt hic innuit: & infra de ex cu. tu. §. sed & si in bello. ff. de inoff. test. l. si suspecta. §. fin.

a Scilicet a Principe, non aūt a comite palatino ſm Ange. qui idē q̄d hic dicit etiam in bastardo per eā legitimando.

Sed nunquid & tunc habebit in potestate? Videtur, ꝙ sic, cū beneficia principū sint extendēda, ut in Authen. constit. quæ de dig. §. pe. col. 7 & ff. de consti. Princ. l. fin. Sed tamen contradico ad instar, s. naturalium: nam naturā imitatur adoptio, ut s. eo. §. minorem. b & facit ad hoc C. eo. l. mulierem Accur.

sed ex[a] indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum[b] adoptare possunt.

Arrogatus ex principis rescripto transit in potestatem arrogantis cum omnibus suis filijs, & rebus. Are.

¶ Illud propriū est adoptionis illius, quæ per sacrū oraculū[c] fit, ꝙ is, qui liberos in potestate hēt, si se ad arrogādū dederit, nō solū ipse potestati arrogatoris subijcitur, sed ēt liberi[d] eius in eiusdem fiūt potestate, tanquā nepotes. Sic etēnim diuus[e] Augustus non anteā Tyberiū adoptauit, * q̄ is[f] Germanicum adoptasset: vt protinus,[g] adoptione facta,[h] inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

Seruus a domino adoptatus, uel in iudicio ut filius nominatus, efficitur liber homo. hoc dicit Aret.

b Et ad cōtrariū r̄ndent hic Doc. ꝙ immo debent moderari ſm ius cōmune. l. ex facto. in princ. ff. de vul. & pup. subsint.

¶ ILLVD PROPRIVM.

¶ CASVS. Domine, iam uidi, in quib. species adoptionis & arrogationis conueniunt, & in quib. differunt. Nunquid est adhuc alia differentia inter eas? R̄n. Impe. ꝙ sic. Nam illud est proprium, & speciale adoptiōis illius quæ per sacrum oraculum, i. per Principē & rescriptum principis fit, ut si ille, qui se in arrogationem dederit, liberos in potestate sua habuerit; nō solum ipse in potestatem patris arrogatoris transeat, sed etiā oēs liberi eius, quos in ptāte habet, potestati arrogatoris tā quam nepotes una cum eo subiiciantur. & hoc factum fuit in persona diui Augusti quendam Germanicum in filium arrogare volentis: & iste Germanicus nolebat consentire: unde non potuit procedere arrogatio sua. sed diuus Augustus cuidam nomine Tyberio iniunxit, ut ille Germanicum arrogaret quo facto, Princeps arrogauit Tyberiū, & ille habuit Tyberium in filium; & per consequens Germanicum filium adoptiuum Tyberij habuit in nepotem. Et hæc dicūtur usque ad §. apud Catonem. Franc.

* Vide Suet. in Augu. et Tac. lib. 12.

c *Oraculum.* i. per Principem, ut de eo, qui sui iuris est: & ideo trāsit etiam hodie in ptātem arrogatoris: ut s. eo. in princ. ideo sic dictum, quia oramus siue deprecamur eum, ut in talibus præstet authoritatem. Accur.

d *Liberi.* omnes, nati, & nascituri, & etiam reuersuri ab hostibus: ut ff. eo. l. si pater familias. in princip. fallit hoc ff. de ope. lib. l. operæ.

e *Diuus Augustus.* hic Imperator volebat adoptare quendā nomine Germanicum: & hic Germanicus noluit consentire: unde non poterat procedere adoptio: ut j. tit. j. §. sed & si pater. & ff. eo. l. 2 princip. unde Augustus callidè suasit cuidā noīe Tyberio, ut illū Germanicum adoptaret: q̄d fecit: & hunc Tyberium postea arrogauit Princeps: quare & per consequens habuit Germanicum loco nepotis.

f *Is.* Tyberius.

g *Protinus.* id est, statim.

h *Adoptione facta.* a princ.

Dic, ꝙ oraculum est q̄d ad orationē alicuius uel preces concessū est. uel est diuina uoluntas ore hominis expressa. per glo. in tex. & oraculo. ibi uel, dic i. l. digna uox. C. de legi. Aegi. Petri.

¶ APVD CATONEM. ¶ CASVS. Domine iam uideo, quid iuris, qū aliquis adoptat liberum hominem, dicatis, mihi si placet, quid iuris est. si aliquis dominus adoptaret seruum suum? Respon. Iustin. Impe. dicens, Amice, antiqui referunt in hoc casu se meminisse bene scriptum apud Catonē, ut si serui fuerint adoptati ex hoc posse eos consequi libertatem. Vnde nos authoritate Catonis eruditi, illos seruos, quos dominus, actis interuenientibus, in filios adoptauerit in constitutione nostra liberos esse constituimus, licet hoc eis ad ius filii consequendum non possit sufficere. Et hæc sunt, q̄ dicuntur usq; ad fi. tit. Fran. de Are.

i *Adoptati.* s. a domino. ab extraneo autem non potest etiā libertus, ut ff. eo. l. si pater. in fi.

k *Constitutione.* ut C. de La. li. tol. l. vnic. §. simili quoq; mō.

l *Actis.* i. corā iudice: dicēdo hæc verba, ueni huc fili: ſm Azo. c Vel, ut puto, coram iudice agebatur, ut filius fieret adoptiuus, & inde fuit facta scriptura, non tamen res peruenit ad perfectionem: ut differat a proximo casu superiori. Aliud si extra iudicium talia fierent, uel agerētur, ut C. de li. ca. l. pen. & sic collige ex hoc, & superiori r̄nso, ꝙ si id, q̄d ago, nō ualet, ut ago, ualet tamen ut ualere potest. sic C. de La. li. tol. l. vnica. §. simili quoque modo. Acc. contra. ff. de iure codi. l. j. & ff. de pact. l. si vnus. §. si acceptilatio. ADDITIO. Respondent Doctores, ꝙ ibi cōstabat testātē nolle codicillari. An.

¶ Apud * Catonē bene scriptum refert antiquitas, * seruos si a domino adoptati[i] sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione[k] ēt eū seruum, quem dominus, actis[l] interuenientibus, filium suū nominauerat, * liberum esse constituimus: licet hoc ad ius filii accipiendum ei non sufficiat.

c Idem si verba blanda, & adulatoria proferantur in testamētis disponūt. l. Paulus. §. Paulus. ff. de fideicō. libe. enunciatiua autē, an debeant verificari: uide hic p Ang.

* Hic tex. est sing. secundum Iaco. de Ranu. ꝙ probans se filium alicuius, uidetur probare se legitimū. Aegi. Perr.

QVIBVS MODIS IVS[1] † patriæ potestatis soluitur.

TITVLVS XII.

Per mortem naturalem patris filius efficitur sui iuris: & idem in nepote per mortem aui: nisi supersit filius, in cuius potestatem recidat. Are.

Videam[a] nunc, quibus modis ii, qui alieno iuri sūt subiecti, eo iure liberētur.

QVIBVS MODIS ius patriæ, &c.

¶ Supra uisum est, quo modo dominica potestas constituatur, & constituta tollatur: subsequēter uisum est, qualiter pat. potestas causetur. Sequitur de iure uidere q̄bus modis dissoluatur: secūdum Por.

* Adde Forc. dial. 5. nu. 2. ubi dicit hunc. § si aliquā do nō procedere ꝑpter negotij grauitatem. & Felyn. in c. per tuas. num. 12. de probat.

Videamus. Totus iste tit. diuidit̄ in sex partes. Primo qualiter dissoluat̄ patria ptās morte naturalis Scđo, qual̄r morte ciuili ex delicto, ꝓueniēte. Tertio qualiter ꝑ dignitatē filio acquisitā. Quarto qualiter ꝑ captiuitatē patris, uel filii. Quinto qualiter emācipatione. Sexto qualiter ꝑ dationē in adoptionē auo paterno, vel materno. Scđa ibi, cu aūt. Tertia ibi filiusfamilias. Quarta ibi, si ab hostib. Quinta ibi ꝓterea. Sexta ibi, sed & si pater. Itē hoc principiu subdiuidit̄ i quatuor: q primo ponit de quo est tractaturus. Scđo qualiter alias s. dixit de seruis. Tertio qualiter filij liberēt̄ a pat. pot. generaliter īndendo. Quarto dictā rōnem diuidit. Scđa ibi, & quidem. Tertia, ibi, In vero Quarta, ibi. Sed hoc.

* Et sic ex nominatione, acquiritur, ut hic, & in c. per tuas, cū glo. super uerbo, appellauit, post me. it: m est hic arg. extra qui filij sint legitimi.

¶ CASVS. In prin. istius tit. dicit Iustin. cōtinuādo ꝓcessū suū. Videamus nūc de illis, qui alieno iuri subiecti sūt, qualiter a nexib. illius iuris liberent̄. Sed tū de liberatione seruorū, qualiter a dn̄ica ptāte liberent̄, nihil hoc tit. dicetur. Qualiter. n. serui de ptāte dn̄orum eximantur, per ea, quæ in tit. de libertinis, & de manumissione seruorum diximus, exponitur. Sed q̄d dn̄e Imperator, uideo, ꝙ vultis tractare in tit. illo, qualiter liberant̄, liberi a ptāte parētū. Dicatis ergo mihi, si placet, aliquē modū tollēdi pa. po. Ad hoc resp Impe. di. Amice, liberi in ptāte parētis existentes, ꝑ mortē naturalē parētis, sui iuris fiūt: hoc tū nō est sine distinctionis remedio accipiēdū. Nā mortuo patrefa. liberi ī primo gradu existētes, ut pote, filius, uel filia, gn̄aliter sui iuris efficiūtur: sed ꝑ mortē aui nepotes, qui in eius ptāte fuerūt. non oīno sui iuris fiunt, sed ita demū, si post mortē aui in patris naturalis ptātem nō sunt recasuri. unde si t̄pe mortis ipsius aui pr̄ ipsorū nepotum vixerit, & in pr̄is sui naturalis ptāte sit, nec añ mortē eius de ptāte sua exiuit, ī hoc casū nepotes ex eo post mortē aui in ptāte eius recidūt: nec ꝑ mortē aui sui iuris efficiunt̄. sed si moriēte auo. pr̄ nepotum aut iam mortuus fuerit, aut ꝑ emācipationē de patris sui potestate liberatus, tunc nepotes ex eo, qui in potestatē patris iam mortuus, uel emancipati recidere non possunt, per mortem aui sui iuris fiunt. hoc dicit vsque ad §. cum autem. Franc.

1 † Dictā patria, in plerisque exēpl. & in tex. huius §. uide per Iac. de Nigro in l. 1. §. si quis ita. num. 58. de uerb. obl.

¶Et quidem [a] quemadmodum liberentur serui a potestate [b] †1 dominorum, ex ijs intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. ¶ Ii uerò, qui in potestate parentis [c] sunt, mortuo eo, [d] sui iuris fiunt. ¶ Sed hoc [e] distinctionem recipit. Nam, mortuo patre, [f] sanè omnimodo filii, filiæuè sui iuris efficiuntur. Mortuo uerò auo, non omnino [g] nepotes, neptesque sui iuris fiunt, sed ita, [h] si post mortem aui in potestatem patris sui recusari non sunt. ¶Itaque si moriente auo, pater eorum [i] uiuit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum aui, in potestate [k] patris fiunt. Si uerò is, [l] quo tempore auus moritur, aut iam mortuus [m] est, aut †2 per emancipationem exiit de potestate patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris [n] fiunt.

Deportatione patris, uel filij dissoluitur uinculũ patriæ potestatis: quod ex restitutione principis recuperatur. Relegatio autem non tollit patriam potestatem.

¶Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, [o] ciuitatem amittit, sequitur ut qui eo [p] modo ex numero ciuiũ Romanorum tollitur, perinde †3 ac si eo mortuo, [q] desinant liberi in potestate eius esse. ¶Pari [r] ratione, & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. ¶ Sed si ex indulgentia principis [s] restituti fuerint: per omnia pristinum statum [t] recipiunt. ¶ Rele-

a *Et quidem.* quasi dicat, quid sit circa suos de absolutione potestatis eorum, diximus supra de liber. §. primo. & §. multis.

b *A potestate.* subaudi dominica.

c *Parentis.* strictè accipe pro his tantum, qui sunt superiores ex linea masculina. Nam fœminæ nõ habent in potestate filios: ut sup. titu. 1. §. fœminæ. generalius accipitur su. tit. 2. §. 1.

d *Eo.* s. parente.

e *Hoc.* s. quod dixi, morte superioris inferiores effici sui iuris.

f *Patre.* s. familias subaudi, sup. quem nullus est ratione potestatis.

g *Non omnimodo.* i. generaliter.

h *Sed ita.* s. fiunt sui iuris.

i *Eorum.* scilicet, nepotum.

k *In potestate.* non exiuit: nam si exiuit, & postea rediit, quia est arrogatus, non recideret filius in potestatem eius, ut ff. de adopt. l. si pater filiũ. & est ratio, ut ibi notatur.

ADDITIO. Scilicet, quòd ius semel quæsitum nepoti, nõ debet tolli per arrogationem: per regulã iuris, ius nostrũ. Alia enim ratio ibi posita reprobatur: quod facit, ut post impetrationem uacaturæ nubens non obtineat, etiam si uxor moriatur. Ang. *

l *Is.* s. filius prædictus.

m *Mortuus est.* s. filius prædictus.

n *Sui iuris.* nisi in casu, ut quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset, ut in Autheu. constit. quæ de digni. §. illud. col. 6.

¶ CVM AVTEM. Diuiditur in quinque partes Primò de deportatione patris Secundo de deportatione filij. Tertio de indulgentia principis. Quarto de relegatis. Quintò de seruis pœnæ. Secunda ibi, Pari ratione. Tertia ibi, sed si ex indulgentia. Quarta ibi, Relegari. Quinta ibi, pœnæ. Aret.

¶ CASVS Domine laudabiliter uideo, qualiter morte naturali tollitur patria potestas; nunquid pluribus modis tolli poterit? Respon. let Imperator, quod sic. Nam non solum morte naturali, sed etiam ciuili. tollitur patria pot. Si quis enim ob aliquod maleficium perpetratum per sententiam deportationis ciuitatem amiserit, sequitur ut liberi eius, qui tali modo tollitur de numero ciuium Romanorum, perinde desinant in sua potestate esse, ac si morte naturali in potestate eius esse desinerent: eadem ratione & si liberi in potestate existentes deportati fuerint, per deportationem desinunt in potestate parentum esse Et hæc sunt uera, durante deportatione. Nam si ex indulgentia principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. Et hæc omnia uera sunt in deportatis: secus tamen est in relegatis. Nam parentes relegati, nihilominus retinent in potestate liberos suos, & similiter in casu conuerso liberi relegati in parentum potestate nihilominus remanent. Et non solummodo prædictis casibus morte ciuili tollitur patria potestas, sed etiam in hoc casu. Nam si aliquis pœnæ seruus effectus fuerit, desinit habere liberos in potestate. Sed domine, dicatis mihi, quia intelligitur fieri seruus pœnæ? Ad hoc respon quòd illi serui pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestijs subijciuntur. Et hæc usque ad illum §. filiusfamilias. Franc.

¶ CVM AVTEM. Dictum est, qualiter soluitur patria potestas morte naturali: tunc ponit quando morte ciuili. Accursius.

o *Deportatur.* hic nota. quod hæc sententia deportationis, ut ualeat, idest ut statutum, & ciuitatem perdat, non potest dari, nisi a quatuor iudicibus scilicet, ab Imperatore, uel ab eo, qui eius uice iudicat, & a præfe præto. & a præfe. urb. ff. de pœ. l. 2. §. 1. & de leg. 3. l. 1. §. a præfecto. & ff. de inter. & releg. l. inter pœnas. §. 1. Idem credo, in senatoribus, qui parem sententiam, idest parem habent effectum principi, uel maiorem, quàm prædicti, ut ff. a qui ap. non licet. l. 1. §. 1. a Si autem alius iudex talẽ sententiam det, non ualet, nec mandatur executioni, nisi princeps approbet eam, uel insulam, siue locum assignet, ut ff. de leg. 2. l. 1. §. 2. & §. deportatos. & ff. de in ius uoc. & ut. test. l. si quis § eius. in glo. 1. Quæ autem sint delicta, pro quibus in insulam debeant deportari, dicemus, inf. de pu iud. per totum titulum. sed relegare potest quilibet, qui habet merum imperium. ut ff. de interd. & releg. l. relegatorum. j. ri. Et no. quod. Primò de media, b Secundo de relegatione. Tertio de maxima dicit. Prima, & ultima tollit patriam potestatem: sed relegatio non sic, cum status non sit mutatio, nec capitis diminutio.

p *Eo modo.* i. per istam deportationem in insulam.

ADDITIO. Et ex isto tex. no. Ang quod dictio, perinde, importat similitudinem, sed non omnimodam, maximè in pœnalibus, ut per Bar. in l. sacrilegij. ff. ad leg. Iul. pecu.

q *Mortuo.* not. deportatum mortuum, s. ciuiliter. sic ff. de contr. tab. l. 1. § quidam filium. & ff pro socio. l. uerum. §. societas. uersi. intereunt.

r *Pari.* hic no. ubi est eadem, uel similis ratio, idem ius constituatur, sic ff. de uerb. oblig. l. à Titio. circa fi. inf. quod cum eo qui in alie po. §. si igitur. in fi. & ff. de eden l. quædam. §. nummularios. in gl. quia & ff. ad l. Aquil. l. illud. Arg. contra. ff. de col. bo. l. si quis in fi. 1. resp. ibi, hoc in paue.

ADDITIO Solue secundum Io. Fab. & Ang hic, quòd ibi non erat eadem ratio per omnia.

s *Principis.* aliàs principaliter. Sed nunquid per alium poterit restitui? Resp. non: nisi fortè per senatorem, qui põt restituere ad statũ, ut ff. de postu. l. j. §. eũ, q. ver. de qua. & §. an aũt.

t *Statum.* s. quantum ad honores, uel ordines, & similia, ut C. de sen. pas. l. j. ergo & patriam ptãtem. & hoc uult dicere. Sed contra dicitur. C. de sen. pas. l. in insulam. & l. si pater. Sol. hic specialiter ad oĩa fuit restitutus, sm M. & sic facias punctum ibi, per oĩa hanc reprobo: quia sp intelligitur ad oĩa restitui, nisi contradixerit expressim. Nã uerbum, restituo, gñale est, ut ff. de usur. l. uideamus. 2. § in Fautano. Alij hoc intelligunt ad patrem reuertẽtem tm̃ referendum, cui debet restitui filius in ptãte: sed filio restituo, non sic: quia sic noceret ei testõ, arg. C. de legi & cons. l. quod fauore. Sed hanc opinionem reprobo. nam libertus deportatus, & restitutus in libertinitatem recidit, ut ff. de iure pat. l. siue libertus. Dic ergo, interesse, utrũ princeps dicat hæc uerba, restituo

†1 *Dominorum, non est in multis manuscrip.*

†2 *Per emancipationem, non habet Theophi. & rectè. hoc. n. locum habet, & si alio modo, quàm per emancipationẽ exierit de potestate patris*

* Facit cõtra graduatũ nominatum, quod uxore postea ducta, & ea demũ mortua, prioribus nominationib' uti nequerat. Aegid. Perri.

Diuisio Deportare posũt quatuor iudices.

†3 *Du. quasi eo mortuo.*

a Sed tunc uñ obstare. l. 2. C. de sen. pass. ptõ. pro cuius soluti. Ias. dubitat, dicens. à sententijs senatorum forte nõ posse iam supplicari.

b Contrariũ tenet Ias. per l. 4. ff. de inter. & rele. de quo j. de capi. dimi. in prin.

restituo te; & tunc ad omnia restitutus videtur, vt hic: an hæc, indulgeo tibi; quo casu de pœna tantum remittenda cogitasse vr, vt in contrarijs arg. C de sen. pas. l generalis. & l. turor. & l. cum indulgentia. & C. de gene aboli l. fi. Acc.

a *Retinent*. no. differentiam inter deportatum, & relegatum, quo ad familiã: vt hic. & sup. prox §. item hic bona retinet, ille non: vt ff. de interdic. et releg. l j. 1 Item hic ciuitatē retinet, ille nō, vt ff. de interdi. & rele. l. relegati. & l. relegatorū. §. siue ad tempus. & s. a. l tps. Item, ꝙ hic ad tēpus, vel in perpetuum: ille autem tm̃ in perpetuum depot tatur, vt ff de interd. & releg. l. relegati. & l. relegatorum. § hæc est alia sed in libertate non est dfia. uam vterque liber remanet, vt ff de bonis dãna l sed & si alia. § j. Sed bānitos n̄ri tpis quibus comparabimus? Respon.* si tm̃ est maleficium, vt ēt c i ciuitate bona sua publicentur, uel de iure, uel de consuetudine ciuitatum: tunc deportato comparabo: alias, relegato, ut arg ff de bo. damn. l j b non autem dico, ꝙ possit deportari a præside de iure, ut supra. § proxi. nec relegari aliquis potest à defensore ciuitatis: cum sit de imperio mero relegatio, ut in Auth. de defen. ciui. §. nulla. in fi § col 3.

Deportatus, & relegatus differunt.

1† *sua*.

a Hoc uerum nisi esset relegatus in perpetuum: quia pot sibi p̄ finam adimi parsbo notu l. relegati ī fi. & l. relegatorū §. ad tempus. ff. eo. u. Ang.

* Adde Bart. in l. ut omnium prin ff de iust & iu. & i l. amissione §. ď ficiunt ff. de cap dimin.

gati autem patres in insulā, in potestate [1] † liberos suos, retinent: [a] Et ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent.

Seruitus pœnæ patriam potestatem tollit. h.d. Aret.

¶ Pœnæ[b] seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum[c] damnantur, & qui bestijs[d] subijciuntur.

De iure isto militiæ dignitas non liberat quemquam à patria potestate, nisi dignitas patritiatus. Are.

¶ Filiusfamilias, si militauerit, [e] vel si senator, vel consul factus fuerit, [2] † manet in potestate patris. ¶ Militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non [f] liberat. ¶ Sed ex constitutione [g] nostra summa * patritiatus[h] dignitas illico, [i] Imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. [k] Quis [l] enim patiatur, patrem quidem posse per emãcipationis modum potestatis suæ nexibus filium [3] † liberare; Imperatoriam autē celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem * elegerit, [m] ab aliena eximere potestate?

per emancipationem relaxare; & Imperatoriam celsitudinem non ualere eum, quem sibi elegit patrem ab aliena eximere potestate? q d. hoc nullatenus est tolerandum: & ideo prædictæ dignitatis adeptione filius incontinenti à pat. pot liberatur. Et hæc usque ad illum. §. sed si ab hostibus Fran.

e *Militauerit*. idest, miles factus fuerit: ad quod multa sunt necessaria: ut in Authen. de mand prin. §. fi. uers. si quidem. in glo. 1. coll. 3. diximus etiam in l pen. ff ex quib. causis ma. ubi lex requiruntur ad hoc, quod quis sit miles. Vel dic militauerit, idest, in exercitio militiæ fuerit.

f *Non liberat*. hoc est, iure isto: nam nulla dignitas præter patriciatum, releuat filium à potestate patris, ut subijcit. sed hodie 12. sunt dignitates, quæ liberant aliquem hominē curialem à curiali conditione: ut C. de decur. l fi. lib 10. & illæ eædem liberant à patria potestate: ut in Auth. const. quæ de dig. §. t & §. generaliter. col. 6. unde cum sit ibi consul, corrigitur quod de eo hic dicitur.

g *Constitutione*. ut de consul. l. fi. lib. 12.

h *Patriciatus*. erat enim patricius, quasi principis pater. unde Salustius: O patres conscripti. Nam scripta erant eorum nomina in aliquo loco: uel in corona capitis eorum: uel aliàs.

i *Illico*. hoc est speciale in patricio. & consule hodie etiam, ut sola collatione, idest datione codicillorum, idest, dignitatis scriptæ, uel per aliquod priuilegium fiāt sui iuris, etiā sine administratione; in alijs decem tunc demum cum cœperint administrare: ut in Auth consti. quæ de dignita. §. t. in gl. codicillos: col. 6. quæ est. C. de epis. & cler auth. sed dign tas & C. de decur l. fin lib. 10. Item in tertio casu cum ordinatur episcopus: qui est etiam ultra supradictos casus: ut in Auth. constit. quæ de dignita. §. palam coll. 6.

ADDITIO. Et nota, quod ubi electio est necessaria ex parte utriusque: ut quia eligentes coguntur eligere, & electus consentire: quæritur ius ex sola electione etiam absenti, & ignoranti. l. illud ff. de tutor. & cura. dat ab his. Sed si non sit necessaria ex parte electi, ut in episcopo: non quæritur ius ante acceptionem, cap. si tibi absenti. de præb. lib. 6. Item ubi fit electio per uiam facultatis: ut a populo, uel domino Sed est speciale in patricio, & consule. ut hic Ang.

k *Liberat*. scilicet, dignitas.

l *Quis enim*. quasi dicat: si quilibet pater etiam uilissimus filium suum emancipat, quando uult: ut inf. eo. § admonēdi. & § præterea. quare hoc Imperator non poterit facere? Vel dic in casu electi patricij: quasi dicat, cum ipse pater patricij possit emancipare, & ad hoc compellatur cum alapis, & uerberibus. ut in Auth. consti. quæ de digni. 1. respon. col. 6 quare & ipse Imperator, &c.

m *Elegerit*. quod tatō fit: ut C. de consul l. fi. lib. 12. secundum M.

¶ SI AB HOSTIBVS. ¶ Diuiditur in tres partes principales. Primo loquitur, quando pater fuit captus. Secundo, quando filius. Tertio declarat quid sit postliminiū. Secunda ibi, Ipse quoque. Tertia ibi, Dictum est. Aret.

CASVS. Domine, uos dixistis mihi, ꝙ per mortem ciuilē tollitur patria ptās: nunquid gn̄aliter est uerum? Respon. Impe ꝙ nō. Nam si aliquis paterf. ab hostib. captus fuerit, quamuis seruus hostium efficiatur, tñ patria ptās omnino non extinguitur: sed pp ius postliminij in tps futurum suspenditur. Illi enim, qui ab hostibus capiuntur, si in ciuitatem reuertantur, oīa pristina iura iure postliminij recipiūt; unde & iste pater ab hostib. captus, si reuersus fuerit, libe-

2† *Durat manet*.

* Vide in hūc locum Alc. in 12. lib. C. tit. de cōsul. & nō spar pr. & Budaū in l. ult. ff. de senatorib. uterque. n. Accursiū taxat in interpretatione dictionis, patritius.

3† In manuscri. relaxare.

m Patrem, i. senatorē inquit Nebrissen. in lexico suo iuris ciuilis in uerbo, pater.

b Isti cōiter reprobāt Doct. hic.

ADDITIO. Vnde uersus: Qui deportantur, semper pœna cruciantur. Pœna relegatis est temporis, estque perennis.

b *Pœnæ*. i. supplic j supplicium enim suus dominus est, nō fiscus; unde ei nihil quærit, ut ff. de ijs, quæ pro non scrip. ha. l 3. Sed nouo iure nemo ingenuus fit seruus ex supplicio. ut in Auth de nup §. quod autem. & §. si uero. col. 4.

ADDITIO. Dic istud esse uerum, si remanet uiuus: secus si in eo fiat executio mortis naturalis: uel saltē præsens ab habente potestatem capitaliter condemnetur: quia eius testm̄ non ualet, nisi in malè ablatis restituendis: sed in absente secus: quia ualet testamentum, secundum Ang hic.

Ingenuus ex supplicio nō fit seruus.

c *In metallum* i. in opus metalli, ad fodiendum metallum, uel etiam deportandum: & hi ne fugerent. ligabantur, & pondere quodam opprimebantur, ut ferro, uel alio modo. Alij uero erant qui dicebantur damnati in opus metalli, & hi non tanto pondere opprimebantur, & qui hinc fugiebant, in metallum ponebantur. Alij uero erant qui in ministerium, uel in seruitium metallicorum tātum ponebanť, & hoc si perpetuò fieret, erant serui: aliàs contra, ut ff de pœ. l. aut damnum. §. inter eos & §. quisquis. & §. in ministerium. Sed quid si prouincia non habeat metalla aliqua, uel ferri, uel alicuius similis conditionis? Respon. in uicinā prouinciam mittebantur, c ut ff. de pœn. l. aut damnum §. est pœna. Alij sunt in opus publicum perpetuò dati, uel ad tempus: qui sunt similes relegatis: ut ff. de pœn. l quidam. sed huiusmodi pœnæ non sunt in vsu hodie. Accur.

c Quod facit secūdū Christ. ꝙ uacāte sede p̄ mortem prælati, si opus sit christmate quærendi sint epi uicini. & est gl. c. si eps a paganis. de sup. ne. pręlat. lib. 6.

d *Bestijs*. deducendis forte. uel etiam ut comederet cum eis, uel alia bestialia faceret. de hac pœna dic, ut not. ff. de pœ. l qui ultimo.

¶ FILIVSFAMILIAS. ¶ Diuiditur in quattuor partes. Primo ponit dictum in genere. Secundo reddit rationem Tertio excipit à dicto. Quarto assignat rationem. Secunda ibi, Militia. Tertia ibi, Sed ex constitutione. Quarta ibi, Quis enim.

CASVS. Domine, pono ꝙ aliquis filiusfamilias factus fuerit miles, & senator, uel c n̄sul: nunquid liberatur à patria potestate? Respon. Impera. ꝙ non. Nam militia, uel cōsularis dignitas filium a patria potestate non liberat, sed ex constitutione nostra summa dignitas patriciatus filium à uinculis patriæ pot liberat. Quis enim patiatur, patrem quemlibet posse filium suum a nexibus suæ potestatis

ros in potestate habebit: quia Ius postliminij eum, qui ab hostibus captus est, si postea reuersus est, fingit in ciuitate semper fuisse. Si uero apud hostes decesserit, filij sui iuris effecti sunt. Si ipse quoque filius, aut nepos ab hostibus captus fuerit; ius patriæ pot. in suspenso erit iure postliminij. Sed domine dicatis mihi si placet, unde dicit postliminiũ? Ad hoc respon. Imperator, ꝙ postliminium dictũ est à limine, & post. Nam eum, qui ab hostibus captus est, cũ postea ad fines nr̃os redient, postliminio reuersum rectè dicimus. Sicut enim limina in domib. quendã finem faciũt: ita finẽ imperij limẽ esse oẽs veteres voluerunt: vnde et limẽ dictũ est, quasi finis & terminus quidã. & hac ratione est, ut q. ab hostibus ult:a limen, i. ultra metam, & finẽ imperij ducebat postea eodem limine reuertebatur, quo amissus fuerat. Sed pone, ꝙ aliquis sit captus intra fines imperij, & ibidem, uictis hostib. recuperatus: nũquid censetur iste postliminio reuersus? Et vr̃ ꝙ non, cum non fuerit ultra limẽ, i. metam, uel finẽ imperij. Respõ. Imperator, ꝙ iste postliminio redijsse censetur. Et hæc dñe vsque ad illum §. præterea. Fran. de Aret.

Si pater, vel filius captus sit ab hostibus pendet ius patriæ potestatis, propter ius postliminij. h. d. Are.

¶ Si ab hostibus[a] captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen pẽdet[b] ius liberorũ propter ius [1] † postliminij; * [c] quia ij, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt: idcirco [d] reuersus [2] † parens etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus [e] est, in ciuitate semper fuisse. ¶ Si verò ibi decesserit, exinde, ex quo captus [f] est pater, filius sui iuris fuisse videtur. ¶ Ipse quoque filius, nepósve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij ius quoque potestatis parẽtis in suspẽso esse. ¶ Dictum est autem postliminium à limine, & post. * Vnde eum, qui ab hostib. captus est, & in fines nostros posteà peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina sicut in [3] † domibus finem quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & [4] † limẽ dictum est, quasi finis quidam, & terminus. Ab eo postliminium dictum est, quia eo limine [5] † reuertebatur, quo amissus fuerat. ¶ Sed & qui captus, victis hostibus, recuperatur, postliminio redijsse existimatur.

a *Ab hostibus*. hostes sunt, quibus populus Romanus bellũ indixit, uel ipsi populo Romano, ut ff de ca. & postli. re l. hostes.

b *Pendet*. hic colligitur quoddam hominum genus esse in pendenti, ut diximus sup. de ijs, qui sunt sui, uel alieni iuris §. j. Sed certè quod hic dicit, pendet, uerum est propter iuris fictionem: nam quo ad ueritatem sui iuris est filius: ut ff. de testa. l. lege Cornelia. in fi & ff. de lib. & posthumis. l. pe. & C de sent. pat. l. fi. ibi, quod maximè, &c. & ff. ad Macedonianum. l. j § j. nam pater seruus est hostium: ut sup. de iure persona. §. serui. ergo alium in potestate habere non potest: ut ff ad legem Iuliã de adulter. l. sic eueniet. Dic ergo, ꝙ nulla præterita, vel præsentia pendẽt, inspecto statu præsenti, sed futuro: ut infra de verbor. obligat. § conditiones.

ADDITIO Etiam quo ad testamentum, uel contractus filij super aduentitijs acquisitis ante captiuitatem, nec in alium translatis, quouis titulo, præter quam hæreditario: aliàs secus, secundum Ang. Are. sed secundum Ias. non pẽdent contractus filij, nisi patris præiudicium concernant.

c *Postliminij*. est autem postliminium, ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus, & legibus constitutum: ut colligit. ff. de cap. & postli. reuer. l. postliminiũ. j. respõ. Acc.

d *Idcirco*. quia reuersi omnia iura recuperant. a

e *Captus*. & reuersus: ut ff. de cap. l. retro.

f *Captus*. intra fines nostros, nec ultra deductus. * & ita improprie reuersus dicitur postliminio. Vel dic, captus fuerat ultra fines: & tunc dicitur etiam redijsse, antequam ad limina redeat: quia sic recuperat statum, licet impropriè, & facit ad huuc § ff. de cap. l. in bello §. 1. item ad idem, ff. de ui, & ui arma. l. qui possessionem.

[Marginal notes, left:]

1 † *spem*,

* *Pro intelligentia iuris postliminij, vide Forc. dial. 76.*

2 † *Deest pater, Du.*

* *Seruius tamen (vt in topicis ad Trebatium testatur Cicero) dici vult à post. & liminũ, illud prodisti nẽ esse. verbi, sicut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus est timum, quã in meditullio, tulliũ.*

3 † *Domo, Duar.*

Hostes q dicantur.

Filius capti ab hostib in ueritate est sui iuris.

a Excepta possessione rerum suarum. l. denique. & l. nec utilem ff ex quib. caus. ma. la.

* Quia fuit recuperat antequam excederet fines. Aeg. Ferr.

¶ PRAETEREA. Diuiditur in sex partes. Primò, qualiter per emancipationem liberatur filius a patria potestate. Secundo, qualiter fiebat emancipatio de iure antiquo. Tertiò, qualiter fiat hodie. Quarto, ꝙ pater habet legitimã in bonis emancipati, sicut patronus in bonis liberti. Quinto, ꝙ pater legitimus est tutor filij impuberis emãcipati. Sexto, ꝙ nepotem põt emãcipare, retẽto filio in potestate, & econtra. Secunda ibi, Sed emãcipatio. Tertia ibi, Nostra. Quarta ibi, Et tunc. Quinta ibi, Et præterea. Sexta ibi, Admonendi. Aret.

CASVS. Domine, iam uidi plures modos, quibus tollitur pat. po. nunquid adhuc tolli poterit pluribus modis? Resp. ꝙ sic. Nã certè post supradictos modos, tollitur emancipatione par. po. Sed domine dicatis mihi, qualiter fit emancipatio? Ad hoc resp. Impe. ꝙ aliter olim fiebat emancipatio, & aliter hodie fit. Nam olim aut per antiquã legis obseruationem fiebat: quæ per imaginarias venditiones, & manumissiones, ab imaginario emptore factas celebrabatur: aut per Imperiale rescripti. sed nostra prouidentia hæc per quãdam constitutionẽ in meliorem statũ reformauit. Statutum. n. est constitutione nostra, ut antiquorum fictio ne sublata, parentes ad competentes iudices, uel magistratus directa uia irrent, & ibidẽ filios, uel filias, & deinceps liberos cæteros à sua potestate dimittant, & ex tempore emancipationis factæ, eadem iura præstantur parenti in bonis liberorum ab ipso emancipatorum, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti & etiam si aliquis eorum emancipatorum impubes fuerit: parens qui emancipauit, per emancipationem eius tutelam nanciscitur. Et hæc usque ad §. admonendi Franc.

Per emancipationem tollitur ius patriæ potestatis: quæ emancipatio hodie potest fieri coram quolibet magistratu. Et de bonis emancipati debetur patri legitima, & tutela si emancipatus est pupillus. Are.

¶ Præterea [g] [6] † emãcipatione quoque desinunt liberi [h] in potestate parentum esse.

¶ Sed emancipatio antea quidem, vel per antiquã legis * obseruationẽ procedebat, [i] quę per imaginarias [k] venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur: uel ex Imperiali rescripto. [l]

¶ Nostra aũt prouidentia, ẽt hoc in melius ꝑ constitũnem [m] reformauit, ut fictione [n]

g *Præterea*. non solum supradictis modis, sed præterea, &c.

h *Liberi*. generale nomen est ad omnes inferiores, ut infrà tit. 2. §. fi.

i *Procedebat*. idest ea demum ad effectum perducebatur. Accursius.

k *Per imaginarias*. idest, fictitias. b sic & ff. de reg. iur. l. imaginaria. nam pater uendebat filium pro uno nummo fore: & emptor eum manumittebat; ut hic, & ff. de cap. di l. liberos. §. j. & C. eo. l. fi. j. resp & facit ad hoc inf. de test. §. j & propter hoc dicebatur filius capite minui. Sed cum hodie talia non fiant, ut sequitur, nunquid dicitur capite minui? Resp. sic, quia statum suum mutat ad minus: ut inf. de cap. di. j. respon & §. minima.

l *Et Imperiali rescripto*. & hoc modo etiam sine venditione fiebat, ut puto.

ADDITIO. Et erat rõ sm Ang. hic, quia frustra precibus imploratur quod datur à iure. l. j. in gl. fi ff. ad municip.

m *Per constitutionem*. ut C. de eman. lib. l. fi.

n *Fictione*. aliàs functione, i. usu. al's, fictione. al's, factione.

ADDI-

[Marginal notes, right:]

Diuisio.

4 † *In manuscrip. & Theoph. limes. & apud Festũ est, limites pro terminis accipi.*

5 † *Sic Th. & reliqui limine reuertebatur, quo amissus erat. Du. aũt sic, quia ad idẽ limẽ reuertebatur q amiserat.*

6 † *In manuscri. per emancipationem.*

* *Scilicet 12. Ta. Basilica, huius meminit. Vlpia. tit. 10 Prætus.*

b Quę uenditiones: & ex cõsequenti manumissiones, licet essent nullæ quo ad cõmodũ contrahẽtium Laudã. ff. de contrahẽ. emp. & §. fin sup de ingen. tñ cõmodũ bene ualebãt, ut hic per Iaso.

ADDITIO. Quæ fictio non debet deduci in genere: puta quod contractus sit simulatus. sed in specie & qualiter præsumatur, vel probetur per testes, vide per Ang. hic.

a *Explosa*. i. expulsa sic infra de fideic. hære. §. sed quia stipulationes.

mo respon. & 2. & in specialibus casibus, qui in illo titulo ponuntur, ut dictum est. sed secundum hoc semper uidetur pater amittere, cum semper præmium emancipationis habeat hodie, vt infra per quas perso. nob. ac. §. hoc quoq;. & C. de bonis, quæ libe. cum oportet. §. pe. Sed dic, illud legale, non conuentionale præmium esse: & ideo licitum, nec puniendum, vt C. de administr. tuto. l. sancimus creationem. ibi, non enim debet. & C. ad legem Iuliã, de adulterijs, l. Gracchus.

pristina explosa, [a] recta via [b] ad competentes iudices, vel magistratus [c] parentes intrent: [d] & filios, suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps a sua [e] manu dimittant.

¶ Et tunc [f] ex edicto [g] prætoris in bonis [h] huiusmodi filij, vel filiæ, nepotis, vel neptis, qui, quæve à parente manumissus, vel manumissa fuerit: eadem iura præstãtur parenti, quæ tribuuntur patrono [k] in bonis liberti.

¶ Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parens ex [l] manumissione tutelã eius nanciscitur. [m]

Haben filium, & ex eo nepotem in potestate, potest vnũ ex eis, vel ambos emancipare. Aret.

¶ Admonẽdi autem sumus liberum [n] arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotẽ, vel neptem in potestate [1] † habet: [o] filium quidem de potestate dimittere, nepotem uerò, vel neptem retinere: & èconuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem uerò, uel neptem manumittere: [p] vel [q] omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur.

Si filiusfamilias adoptatur ab aliquo suo ascendente, transit in potestatem adoptantis. & desinit esse in potestate patris naturalis. h. d. Aret.

¶ Sed & si pater filium, quẽ in potestate habet, auo, vel proauo naturali secundum nostras constitutiones, [r] super his habitas, in adoptionem dederit, idest, si hoc ipsum, actis interuenientibus, apud competentem iudicẽ manifestauerit, præsente [s] eo, qui adoptatur, & non cõtradicente, [t] necnon eo [2] † præsente, qui adoptat, soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit [u] autem in huiusmodi parentẽ adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

b *Recta via*. vel indirecta: non curo, uel dic, idest, recto iure.

c *Vel magistratus*. quoslibet et 3. si non habẽt merum imperium uel mistum, ut in Auth. de defen. ci. §. iusiurandum. vers. & quicquid aliud. & ibi gl. col. 3. & etiam extraordinarios, ut duo Bono. coram iudice Mutinẽ. vt ff. de manu. vin. l. etiam §. si & C. de fid. l. vlti. alias pen.

d *Intrent*. si iudex est in domo idem ubicunq; sit, dummodo non sit in loco turpi, vt ff. de iusti. & iu. l. pe. & ff. de arb. t. l. si cum dies. §. pe.

e *Sua manu*. idest, debet capere eum per manum, & relaxare eũ per verba ad hoc idonea. *a* Vel dic manu. i. potestate: nam quandoq;: & non capta manu emancipatur, vt C. de emanci. lib. l. pe. Accur.

f *Et tunc*. i. ex tũc. nã prius occuparet pater omnia iure peculij: vt ĩ. quib. non est. per. fa. te. §. 1. & est simile tunc. ff. de cõd. & dem l. 4. in fi. & ff. si cer. pe. l. lecta circa princ. ibi. tunc eo amplius, & in gloss. tunc. & ff. de vulgari substitutione. l. in pupillari § primo.

a Et ita cõmuniter obseruat. fin Ang. quãdo fit inter præsentes: secus si iter absentes, ut hic sequitur.

Patronus qualiter succedit liberto. • Pater in quibus casib. succedit filio. & ĩ quibus non.

1 † *Dubabebit*.

Actio Caluisiana.

ADDITIO. Dic, quòd de consuetudine aliter obseruatur: quia pater in emancipatione donat aliqd filio, secundum Ange. & Ias. hic.

l *Ex manumissione*. i. ex emancipatione.

m *Nanciscitur*. concordat huic verbo, infra de legi. pa. tute. & infra de fidu. tut. in princ.

¶ ADMONENDI. ¶ CASVS. Dicit Iustinianus in hoc §. qp si parens filium, & ex eo nepotem, uel neptem in potestate retinuerit, uel econuerso; liberum erit arbitrium ei, à nexibus suæ potestatis nepotem, uel neptem dimittere, & filium in sua potestate retinere, uel in suo arbitrio erit omnes simul sui iuris efficere.

n *Liberum arbitrium esse*. nisi in casibus, vt infra eo. in fi. dicemus, & facit ad hũc §. ff. de ado. l. liberũ.

2 † *Deest in omnib. manuscri.*

g *Ex edicto*. l. posito. ff. si à pa. quis fue ma. l. 1. in fi. 1. respõ.

h *In bonis*. acquirendis, vel acquisitis vel à patre sibi nunc collatis.

i *Manumissus*. i. emancipatus. Impropriè enim ponitur. vt ff. quando actio de pecu. est anna. l. 1. §. alienatio.

ADDITIO. Quod est verum de stricto iure C. secus de iure. ff. secundum Iacob. propter l. Pantonius. ff. si à pa. quis fue. manu.

k *Patrono* patronus autem succedit liberto in totum ab intestato, filijs non extantibus ex testamento in tertia parte bonorum liberti liberis existentibus, in nihilum: licet olim esset aliter, vt ĩ. l. succe lib. § 1. & a & § sed nostræ. Sic erit hic in patre. Sed hæc similitudo interdum fallit. nã interdum habet totum pater, ut si filius turpem personam instituit hæredem, vt ff. si a pa. quis fue. manu. l. Pantonius. in prin. Interdum nihil ex successione, vel alio modo, vt in sex casibus, l. quando pretium emancipationis accepit pater à filio. Item quando filius est miles, & habet castrensia: vt ff. si à pa. quis fue ma. l. 1. § si parens. & §. est & alius. & fi. de mili. testa. l. si a milite. § fin. & l. frequen. Item filijs alijs patris, licet hæredibus non datur: vt ff. si à pa quis fue. ma. l. j. §. finali, secus est in filijs patroni. Item, quando emancipauit coactus, vt ff. si à pa. quis fue. manu l. prima. § fina Item Caluisiana non ita patri, ut patrono datur: vt ff. si à pa. quis fue manu l. prima §. si parens. & l non vsque Item nec operas à filio, vt à liberto patronus habet, uel potest habere, vt ff. si à pa. quis fue manu l penultima. licet hæc prædicta specialia in patrono uera non sunt, vt colligitur ex generali capite illius tituli. si à pa. quis fue. manu. l. prima, pri-

o *Habet*. vt supra de pa. po. §. qui igitur.

p *Manumittere*. i. emancipare.

q *Vel omnes*. repete, liberum esse. Accur.

¶ SED ET SI PATER ¶ CASVS Dñe, iam uidi plures modos, quibus tollit pa. po. nunqd adhuc pluribus modis tolli poterit? Rñ. qp sic. Nã p trãslationẽ ptãtis tollit patria potestas, qtũ ad ipsum, quę post in ptãte habuit pater. Si enim pater filium suum, quem in potestate habet, auo filij sui, vel proauo paterno, uel materno, secundum tenorem nostrarum constitutionum in adoptionem dederit, & hoc ipsum coram iudice competente actis interuenientibus manifestauerit, præsente filio, qui in adoptionem datur, non contradicente huiusmodi adoptioni, & etiam eo præsente, cui in adoptionem datur in hoc casu, quia in unam personam concurrunt, & naturalia, & adoptionis iura, ius potestatis naturalis patris omnino dissoluitur, & in huiusmodi patrem adoptiuum transfertur: in cuius persona constituimus adoptionem plenissimam esse, quando ea, quæ diximus, concurrunt. Et hæc vsq; ad illum §. illud autem. Frã.

r *Constitutiones*. vt C. de adop. l. cum in adoptiuus. & ĩ. de adop. § sed hodie & §. si uero.

s *Præsente eo*. nisi sit infans ut C. de emanc. lib. l. pe. Acc.

t *Non contradicente*. no. patientiam consensui comparari. sic, qui tacet, affirmat sic ff de pig. l. fideiussor 2. §. pater. in fi & ff. sol. mat. l. 2. § fi. Arg. contra. ff. de adop. l. 2. §. 1. b & de procu. l. filiusfamilias. §. 1. Accur.

ADDITIO. Sed ibi erubescentia tacuit, quo casu non uidetur consentire: secundum Ias. per tex in l. pe. ff. de fur. vel pro solutione distingue, ut per Ang. Aret hic.

u *Transit*. ergo non tollitur patria potestas, sed transfertur,

Tacens affirmat.

b Sed ibi secũdum Chr. requiritur expssus cõsensus pro forma.

festur. Ad quid ergo hic casus hoc titulo ponitur? Respon. quia & si non tollitur incommutabiliter, tollitur tamen, quo ad primum. idem dico in eo, qui iudicatur in potestate mea non esse. Nam non efficitur sui iuris: cum sententia non faciat ius: immo remanet in potestate, licet quo ad me pro emancipato habeatur: vt ff. de condi. indebi. l. Iulia in prin. & l. vltima. a Diximus. vt s. tit. 1. §. si vero. Acc.

¶ ILLVD AVTEM. Diuiditur in tres partes. Primò dicit de filijs ante emancipationem patris conceptis. Secundo de conceptis postea. Tertio, quod filius non potest cogere patrē ad emancipandū eū. Secunda ibi, Quòd si post. Tertia ibi, Et quidem. Arc.

Diuisio.

CASVS. Ponamus, quòd aliqs habeat filium in potestate: & vxor illius filij ex eo cōceperit: & postea eundem filium emācipauerit, vel in adoptionē dederit: modo quætitur, vtrum partus ante emancipationem conceptus, & postea editus, nascatur in potestate aui nihilominus? Respon. Iustin. quod sic. sed si post emancipationem conceptus fuerit, secus erit: quia tunc partus ex ea editus, in potestate parentis emancipati, vel aui adoptiui erit. Et sciendum, quod in parentum potestate existentes, nullo modo possunt compellere parētes eos de sua potestate dimittere. Et hæc vsque in finem tituli. Fran. de Arc.

Conceptus ante emancipationem vel dationem in arrogationem patris remanet in potestate aui, secus si post concipiatur. Aret.

¶ Illud autem scire oportet quod si nurus tua ex filio[a] tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus, quod ex ea[b] nascitur, in potestate tua nascitur.

¶ Quod si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emācipati, vel aui adoptiui potestati subijcitur.

Pater non cogitur inuitus emancipare filium, nisi ex causa.

¶ Et quidem[c] neque naturales[d] liberi, neque adoptiui vllo penè[e] modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

¶ Illud. Hic §. tradit duo præcepta: vt supra de adoptionibus. §. sed hodie. Accur.

b Ex filio naturali, & legitimo: secus in legitimo tantum: vt in adoptiuo. Nam tunc filio emancipato, etiam nepos ex eo emancipatus videtur, secundum quosdam, ut ff. de ca. di. l. liberos. §. emancipato. & ff. de adop. l. sed etiam nepos. Vel melius dic, in eo idem, quod in naturali: vt in fine huius titu. & ff. de adop. l. liberum. & ff. de cap. & postli. reuer. l. si me tibi. Accur.

c Ex ea nascitur. secus in ancilla prægnante manumissa, vel alienata, vt supra de inge §. sufficit,* & ff. de acquirendo rerum dominio. l. si & C. de probationib. l. matrem.

d Et quidem. hoc est secundum præceptum: & repete, scire oportet, quod neque, &c.

e Naturales. subaudi, & legitimi: nam naturales tātum nō sunt in potestate: ut supra de nup § si.

f Penè. hic no. talem regulam, quod nullus filius potest compellere patrem, vt emancipet eum. quod fallit in quatuor casibus, & ideo dicit, penè: vt si pater agnouerit legatum sibi relictum, hac contemplatione, vt liberos emancipet: nam tunc compellitur extra ordinem emancipare, vt ff. de cond. & demonstratio. l. si cui legatum. Item si Titius adoptauit priuignum suum, compellitur emancipare eum, eo pubere facto, si probauerit sibi non expedire esse in potestate, ut ff. de adopt. l. nonnunquam. & leg sequen. Item, in quolibet adoptiuo, ut ff. de mi. leg 3. §. si quis minor. Item, si filiæ peccandi necessitatem imponat, ut C. de episcop. aud. lege si lenones. Item, si filium male, & contra pietatem aff. cerit: ut ff. si a pa. quis fu. ma. l. fin. Item, econtra filius non potest compelli, ut emancipetur: * ut in Authen. quibus mo. nat. ef. sui. §. generaliter. collat 7.

Rō est* fauor. libertatis: ut l. qui in utero. ff. de statu ho. Acgi. Per.

Emācipare filiū pater cogif ī quatuor casibus.

*Etiam si ipsem inale tractet, & ex fm Io. de Pla. & Ange. hic. Acg. Per.

Continuatio.

Diuisio.

ADDITIO. Nisi ex prædictis causis, secundum Bar. in l. quidam eum filium. ff. de uerborum obliga & Ia. hic. Sed Ang tenet contrarium: nisi quando filius agnouisset legatum sibi relictum contemplatione emancipationis. & no. in d. l. quidam. ex eisdem causis, quem posse inuitum emancipari, ex quibus potest exhæredari.

De tutelis.*

TITVLVS XIII.

Ponit triplicem speciem personarum. Et, cognito vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum. h. d. Aret.

TRanseamus nunc ad aliā[f] diuisionē personarum.

¶ Nam ex iis[g] personis, quæ in potestate non sunt,[h] quædam vel in tutela sunt, vel in curatione; quædam neutro[i] iure tenentur. Videamus ergo de iis, quæ in tutela, uel in curatione sunt. ita enim[k] intelligemus cæteras personas, quæ neutro[l] iure tenentur. Ac prius dispiciamus de iis, quæ in tutela[m] sunt.

Hic ponitur definitio tutelæ. Ang.

¶ Est aūt tutela *(ut Serui[n]

DE TVTELIS.

¶ Imperator continuat hanc rub. Vel sic: Dictum est supra de quadam diuisione personarum: quia quædam sunt sui iuris, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Verum, quia est reperire aliam diuisionem, quia quidā sunt in tutela &c. ideo sequitur videre de tutelis.

TRāseam[a] nunc iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primo subdiuidit primum membrū personarum positum supra ti. de ijs, q sunt sui, vel alie. iur. Secūdo definit, quid sit tutela. Tertio, qui sunt tutores, & vnde dicātur. Quartò, qui sunt illi, qui possunt tutores ex testō dare. Secunda ibi, Est autem. Tertia ibi, Tutores, Quarta ibi, Permissum. Arc.

*Ad extr natum huius tit. & pro declaratione de finis tutela. vide Ferca. dia. 66 per totum. vbi late reprehendit Ac cur. in explicandis illis verbis, id est, violēta potestas.

* Adde Ferca. dia. 66.

a Nisi in his, in quibus piis auctoritas uel cōsensus nō sufficit. ut qa non de ipsius, sed si lij cōmodo, uel in commodo tractaē quo casu datur curator bonis l. fi. §. finautē in secūda C. de bon ꝗ lib. eius sola auctoritate i criminalib. uel actionibus personalibus potest filius esse i iudicio, ut p Ang. & Ia. hic.

b Dic, ꝙ ista solutio nō procedit, quia tū ad ver. nam si bi posita, q est cōtra: sed dicit Ial ꝙ ille casus est singularissimus, fm Bar. hic.

¶ CASVS. Iustinianus dicit hic, continuando processum suum, Nunc transeamus ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt: quædam sunt in tutela, uel in cura: quædam neutro iure tenentur. unde uideamus de illis personis, quæ sunt in tutela, uel cura. Nam cognitis illis personis, quæ sunt in tutela, uel cura: cæteras quoque personas, illas uidelicet, quæ neutro iure tenentur, simul intelligemus. Prius enim inspiciamus de illis personis, quæ sunt in tutela, & hæc dicuntur usq; ad illum. §. est autem tutela. F.

g Ad aliam. nam diximus duas: ut s. de iu. perso. in prin. & s. de ijs, qui sui, uel alieni iuris sunt. in prin.

h Ex ijs. nota ergo, ꝙ hic subdiuidit illud membrū, quædam sui iuris sunt: quod est oppositum illi, quædam alieno iuri subiectæ sunt, ut s. de ijs, qui sui, uel alie. iu sunt.

i Non sunt. qui ergo in tutela, uel cura sunt, sui iuris sunt. Filiusfamilias ergo non potest habere tutorem, uel curatorem: ut hic, & C. de cura. fur. l. fi. in princ. Sed contra C. de sen. pas. l. fi. §. 1 quia filius eius qui est apud hostes, est in tutela & tamen non est sui iuris: ut s. ti. 1 §. si ab hostibus. sed ibi b uerè non erat in potestate, eum pater deportatus esset, ut diximus s. ti. 1. §. cum autem.

k Neutro. nec tutela, nec cura.

l Ita enim. quia contrariorum eadem est disciplina, ut hic, & s. de ijs, qui sui, uel alie. iuris sunt. in prin.

m In tutela sunt. de alijs dicetur infra de cur.

¶ EST AVTEM. CASVS. Domine, iam uideo, ꝙ multis de illis tractare, qui sunt in tutela. Dicatis ergo si placet, quid est tutela? Resp. Iustin. definiendo tutelam Tutela, put Seruius iurisconsultus definit, est uis, ac ptās. & c Et definitionis partes in casu mutati nō pñt. & hæc usq; ad il lū. §. tutores āt sunt &c. Sed dñe iā uideo qd est tutela: dicatis ergo, q sunt tutores? Ad hoc rñ. Iust. ꝙ tutores sunt, q eā ui, & ptāte acceperūt. ex qua ui, & ptāte nomē suū acceperūt Nā dñr tutores a tuēdo, quasi tuitores. i. defensores: sicut ęditui dñr, q ędes tuenē. Et hæc usq; ad illū §. pmissū.

n Seruius. nomē est iurisc. & facit ad hunc. §. ff. eo. l 1.

Vis

definiuit) uis † ac potestas in capite libero, b ad tuendum c eum, qui per d * ætatem se defendere nequit, iure e ciuili data, f ac permissa.

Ille est tutor, in quem cadit definitio tutelæ. hoc dicit Aret.

¶ Tutores autem sunt, qui eam g uim, ac potestatem habent, ex qua h reipsi nomen acceperunt.

¶ Itaque appellantur tutores quasi tuitores, atque defensores i sicut æditui, qui ædes k tuentur.

Pater potest filio suo pupillo tutorem dare in testamento, item etiam nepoti ex filio, dummodo non sit in potestatem sui patris recasurus. Aret.

¶ Permissum l est itaque parentibus liberis impuberibus, m quos in potestate n habent, testamento o tutores p dare. & hoc in filios, filiasque procedit omnimodo. ¶ Nepotibus uero, ² † neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in patris sui potestatem non sunt recasuri.

¶ Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit; q nepotes ex eo non poterunt r ex testamento tuo tutores s habere quamuis in potestate tua fuerint, scilicet, quia, mortuo te, in patris sui potestatem recasuri sunt.

Pater potest dare tutorem posthumo, qui si natus esset, in potestate sua esset. hoc dicit. Are.

¶ Cum autem in compluribus t aliis causis, posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si uiuis parētibus nascerentur, sui hæredes, ³ † & in potestate eorum fierent. u

a *Vis ac potestas*. i. uiolenta potestas. nam datur tutor inuitus. cum enim sit munus publicum, ut infra de excu. tuto. & cur. in prin. ibi, exemplo cæterorum munerum, ergo inuitus datur: ut C de decu. l. nullus lib. 10. Item, inuito datur, ut ff. de tut. & cur. da. ab his. l. necnon. & ff. de tuto. l. 2. Vnde patet, q hic est alia potestas, quam patris in filium, & domini in seruum: cum illa ad commodum sit: vt infra per quas personas no. acqui. §. 1. & s. de ijs, qui sui, uel alie. iur. sunt. §. 2. hæc verò ad on⁹. tenetur. n. de dolo, & lata culpa: ut C. arb. tu. l. 2. Item, p hoc, q datur inuito, differt a curatore, qui uolenti datur, ut infra de cura. §. item inuiti. & ff. eo. t. l. 2. §. si pupillus. Vel dic, uis ad cogendum potestas ad imperandum.

b *Libero*. nam nisi sit liber pupillus, nō potest habere tutorem, cum si seruus sit, non sit sui iuris: quod est necesse, ut s. e. in prin. Item, & si dubius est, potest habere tutorē. ut ff. de tut. & cu da. ab his. et, qui. Est tamen casus ubi seruo datur tutor, ut ff. de tur. & cur. da. ab his. l. si impuberi t. resp. cui tamen legi signatur contra. ff. ad Tre. l. si res aliena §. si seruus. & l. cogi. §. fi. & his duabus est alia contra ff. eo. tit. l. mulier. §. non est. Quæ legum contrarietas ita soluitur, cum libertas fideicommissaria, & hæreditas relinquitur ab eodem præstanda; poterit seruus cogere, ut institutus hæreditatem adeat, & tunc datur etiam seruo tutor: ubi uero ab uno hæreditas, & ab alio libertas relicta est: non potest, nisi prius præstita ei libertate. tunc. n. coget alium hæredem hæreditatem adire, & sibi restituere secundum Io.

c *Ad tuendum*. per hoc etiam remouet patriam potestatē, quæ non est ad tuendum, a sed ad gubernandum, prout vult, & sibi acquirendum.

d *Per ætatem*. ad differentiam curatorum, qui dantur furiosis, & mente captis: qui propter morbum se defendere non possunt, ut j. de cur. §. furiosi. Acc.

e *Iure ciuili*. no. tutelam esse de iure ciuili, b licet omnes ferè contractus sint de iure gentium, vt s. de iure nat §. ius.

f *Data*. s. a lege, uel iudice. permissa uero a testatore dicit, ut j. eo. §. permissum. Vel dic, data personæ principaliter permissa secundario tebur inf. tit. 1. §. certe. & j. de exc. tu. §. datus.

g *Eam uim*. quæ est dicta s. prox. §.

h *Ex qua re*. i. ui, & potestate.

i *Defensores*. & secundum hoc etiam curatores sunt tutores, secundum Io. & plerunque sic appellantur. ut ff. de leg. 3. cum filio. §. 1. ff. de mi. l. 1. §. 2.

ADDITIO. Hanc glo. probat Ia. qui licet allusio uocabuli conueniat, non tamen procedit, quia repugnat definitio, ut no. Bar. in l. 1. ff. de test.

k *Qui ædes*. ut est præfectus uigilum, & qui cum eo de nocte uadunt. ut ff. de off præf. uig. l. 3. §. sciendum. Acc.

¶ PERMISSVM EST. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum in genere. Secundò illud modificat. Tertiò modificationem exemplificat. Secunda, ibi, Nepotibus. Tertia ibi, itaque. Are.

1 † ius The. & Harm.

* Per hoc differt a patria potestate, a qua filius nō liberatur pubertate, vt pupillus a tutela, secundum Nico. Aeg. Perr.

Diuisio.

a Scilicet principaliter, sed bene in cōsequentiam. l. fin. §. necessitate. C de bo. q libe. unde non considerauit. l. j. ff. de auc. tu. vt hic g Christ.

b Et ideo differt a tutela, pprie petens, [illegible] pro priatum: qa est de iure gentium. l. ut. ff de [illegible]

¶ CASVS. Dñe, ex quo vultis tractare de tutelis, & testamētaria tutela, q dignior est: dicatis ergo in primis, qui possunt dare tutores in testō, & quibus? ad hoc resp. Amice, pmissum est parentibus, qui liberos tempore mortis in potestate habent, liberis suis impuberibus in testō suo dare tutores, & hoc in filijs, & filiabus gñaliter locū obtinet: sed secus est in nepotibus, & neptibus, & cæteris liberis. i. remotiori gradu constitutis. Nepotibus. n. & neptibus ita demum possunt parentes in testō suo tutores dare, si post obitum eorum, huiusmodi nepotes in patris sui ptātem recasuri nō sunt. vnde si in tempore mortis me filium tuum, & ex me nepotes. & neptes in ptāte tua habeas; nepotes, & neptes in testō tuo, tutores accipere nō poterunt, licet in potestate fuerint: qa statim post mortem tuam, in potestatem patris sui sunt recasuri. Sed pone. Dñe iam uideo q parentes in testō suo liberis suis impuberibus tutores dare possunt: sed nunquid pmittitur parētibus dare posthumis suis tutores in testamento? Rñ. Imper. q sic. Nam cū plurib. alijs causis posthumi pro iam natis habeātur, statutū est in hac cā non minus posthumis, q etiam iam natis tutores a parentib. in testō dari posse, & hoc est uerum, si in hac cā sint posthumi, ut si uiuis parentib. essent nati. in eorum potestatem caderent. Et hæc usq; ad illum §. sed & si emancipato. Fran.

l *Permissum est itaque*. qa qdā gñaliter uidimus de tutelis: & ois tutela est, uel testātia, uel ltima, uel datiua: itaq; pri⁹ de testātia, utpotè de digniore uideamus in hoc tit. & seq. De legitima autem dicetur j. de leg agna. tu. usq; ad tit. de Atti. tu. De datiua dicetur, j. de Atti. tu. per totum.

m *Impuberibus*. etiam inuitis, ut ff. de tu. l. inuito. hoc etiam præt[illegible] & præsidi licet, ut ff. de tut. & cur. da. ab his. l. necnon. & l. nec mandante. §. fi.

n *In potestate* naturalib. etiam dari possunt, in ijs, quæ sibi relinquunt: c vt C. de confir. tu. l. fi.

o *Testamento*. uel codicillis testō cōfirmatis, ut ff. de tes. l. 4.

p *Tutores*. sed non curatores, vt j. de cur. in prin.

q *Tua sit*. & nunquam exiuit: alioquin non recidit. vt ff. de adop. l. si pater filium. & de hoc dixi. s. ti. 1. §. 1. Accur.

r *Non poterunt*. licet miles sit testator. vt ff. de test. tute. l. 2.

s *Tutores*. si aūt filius, vel emancipatus est, vel mortuus: tūc nepotes ex eo sunt sui iuris mortuo auo. vt s. ti. 1. §. 1. in fi. unde ex testō aui possunt habere tutorem, ut hic innuitur

t *In compluribus*. vt quoties de commodo eorū q̄rit, vt ff. de sta. ho. l. qui in utero. non si de commodo aliorum, ut ff. de ver. sig. l. quod dicimus. vel si de incommodo matris, ut ff. de sta ho. l. Imperator [illegible] quo casu nō habetur, p iam nato.

u *Fierent*. vt quia ex vxore nasciturus erat vel nuru t allud si ex concubina: nisi in ijs, quæ sibi dimitteret, vt C. de cōfir. tu l si tales. n. tunc nō nascerent in ptāte. s. de nup. §. fi.

¶ SED ET SI EMANCIPATO ¶ CASVS. Dñe, iā video, q pmissum est parentib. liberis suis ipuberib. in sua ptāte existētib. in testō suo dare tutores: sed pone, q pr̄ in testō filio emācipato dederit tutorē: nūqd ualet i casu isto tutoris datio?

inst. & iu & habet ad legem Aquil. fin Christ.

2 † tamen

Tutela est triplex.

c Et est rō qa tūe nō dr̄ dari tutor psonæ sed hēditati, siue rebus. l. pr̄. in prin. ff. de testa. tu. & si dixeritis nonne tutor datur personæ? Rñ. verū, qñ dat a lege, vel a iudice, q habent subditos i potestate: vel a testatōre habēte pupillum in potestate, Chri.

Tutor confirmatus est datiu⁹, & non testamentarius.

rio? Respon. q non, sed tamen licet in casu isto de iure non teneat tutoris datio: si tamen de facto pater in testamento suo filio emancipato tutorem dederit, iste tutor à patre de facto datus, ex præsidis sententia confirmandus est omnimodo. i. sine inquisitione. Et hæc dicuntur vsque in fi. tit. Fran.

Datio tutelæ filio emancipato impuberi, nullius est momenti, nisi per præsidem confirmetur.

¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus [a] est ex sententia præsidis omnimodo, idest, sine inquisitione. [b]

a Confirmandus. non ergo valebat datio ꝑ se: cum non esset in potestate; ut s. eo. §. permissum. Sed nunquid hic tutor confirmatus dr testamentarius: qđ si esset, præferretur legitimo, ut j. ti. t. a in prin. an datiuus? quod pōt admitti. & facit ꝓ hoc, ff. de uerb. sign. l. lege. a & in Authen. de defen. ci. §. si de cætero. col. 3. ita legitimus tutor huic præfertur, ut j. de Attil. tu. in princ. b & ideo glossauit. i. sine inq̄sitione, nō q uellet eū confirmari si alius esset legitimus, sed q̄a non quæritur, an sit locuples, uel nō. Sed arg. contra. ff. de cur. fu. l. si furioso pubeti. b Sine inquisitione. i. quia non satisdat. s. tem pupilli saluā fore. Item locuples sit, uel non. hoc. n. non quęritur, ut ff. de confir. tu. l. 1. Sed aliud in matre dāte tutorem filio: ibi enim etsi nō satisdetur, tamen cū inquisitione datur, ut d. l. dicitur. & C. de confi. tu. l. 1. Sed quare diuersum in matre dante tutorē filiæ? Rū. in memoriam præcedentis potestatis, ut ff. de qst. l. unius. §. seruus primo. & ff qui pe. tu. l. fi. facit ad hoc j. de satisd. tu & cur. in prin. & ff. de lib. agno. l. 1. §. Iulianus. & C. de epis. audien. l. de creationibus. Sed argu. contra ff. de In lit iuran. l. videamus.

a Imò nō facit fm Doc. quia datio non vř, qui ex necessitate confirmat, ut hic in verbo, omnimodo. arg. l. tē legatū. ff. de adim. leg. Sed meli' ꝓbat in l. 4. in fi. ff. de confir. tut. vbi cū assimilet testamentatio, patet, q non est idē. l. qđ Nerua. ff. depoli. b Dic, q cōis opin. est in contrariū, pp ordinē titulorum.

QVI TESTAMENTO tutores dari possunt.

TITVLVS XIIII.

Paterfamilias, & filiusfamilias; & seruus proprius et si ne expressione libertatis, dari potest in testamēto tutor, dum modo non ignoranter detur vt liber. h.d. Are.

DAri autem tutor potest in testamēto nō solum paterfamilias, [c] sed etiam filiusfamil. [d] ¶ Sed & seruus proprius testamento [e] cum libertate rectè tutor dari potest. ¶ Sed sciendum est, eum & sine libertate [f] tutorem datum, tacitè libertatem directam [g] accepisse videri: & per hoc rectè tutorem esse. ¶ Planè, si per errorem, quasi liber, tutor datus [h] sit, aliud dicendum est. [i]

Alienus seruus sub conditione libertatis futuræ tutor in testamento creari potest: proprius autē sub conditione prædicta tutor inutiliter datur. Are.

¶ Seruus autem alienus purè inutiliter [k] testamento * datur [l] tutor, sed ita, cum liber erit, utiliter datur.

¶ Proprius autē seruus inutiliter eo modo [m] tutor datur.

Tutor creatus, qui est inhabilis ratione alicuius ac-

¶QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT. ¶Dictum est s. in § permissum. tit. 1. quib. dantur tutores. Restat uidere, qui possunt dari tutores, ideo ad hoc uidendum ponitur hic hæc rubr. Are.

DAri aūt. ¶Totus ille tit. diuidit in quinq; partes. Primò, qui pōt tutores dari. Scđo, quō seruus alienus pōt in testō tutor dari. Tertio, qñ furiosus, vel minor tutor datur. Quarto qñ ad certū tps, uel sub condōne, uel certæ rei datur. Quintò qñ filijs, uel filiabus datur, quibus datus uideatur. Scđa ibi, seruus aūt. Tertia ibi, furiosus. Quarta ibi, Ad certū tps. Quinta ibi, Si quis filiabus. Et hoc principium subdiuiditur in quatuor partes. Primò, quod paterfamilias, & filiusfamilias pōt tutor dari. Secundo, qñ seruus proprius datur cum libertate. Tertiò, q si sine libertate, tunc tacitè vř sibi data libertas. Quartò qñ credebatur liber partes de se patent. ¶CASVS. Dñe, iam vultis tractare, qui pōt tutores in testamento. Ad hoc rñdet Impera. Amice, tutor in testamento dari pōt non solum paterfamilias, sed ēt filiusfamil. & non solum liberi homines in testo tutores dari pñt, sed etiā serui. Nam quis seruum proprium in testō suo cum libertate tutorem dare pōt: & non solū si libertatem expresserit, tenebit tutoris datio: sed ēt si proprium seruum sine libertate in testamento tutorem dederit. Ex ipsa. n. datione tutelæ ipse seruus vř directam libertatē accepisse: & per hoc administrationem consequitur. & hoc uerum est, qñ testator qui dedit eum in tutorem, seru conditionem non ignorauit. Nam si per errorem quasi liberum eum dedit, aliud erit dicendū: quia in eo casu nec liber, nec tutor erit.

Diuisio. c Scilicet, penit', aliàs secus. l. fin. ff. de leg. tut. Itē hoc uerū in persona lib. ut hic, etiā si talis morb' superuenerit: quia definit esse tutor, ipso iure; ēt si ad motus labiorum intelligerē: ut hic p Bal. Secus tñ in muneri. patrimonia.

Et hæc uera sunt in proprio seruo. Sed si seruus alienus purè in testamento datus tutor fuerit, cum liber erit; puta testator ita dixit, Stichum seruum Petri, cum liber erit, tutorem do: utiliter datus vř. & hoc est verum in seruo alieno. Sed si proprium seruum eo modo dederit tutorem, uidelicet, cum adiectione, cum liber erit, inutiliter dedisse intelligitur. Sed pone, quidam satis inconsulte prouidens liberis suis, dedit eis quendā furiosum tutorem, uel forte minorem 25. annis, quid est iuris in hoc casu? Ad hoc respon. Impera. q si furiosus, uel minor 25. ann. tutor datus fuerit: tunc demum tutor erit, cum furiosus cōpos mentis factus fuerit, aut maior 25. ann. extiterit. Et hæc vsque ad illum §. ad certum tēpus. Franc.

c Paterfamilias. nisi sit mut' uel surdus: quia tutor, & loqui, & audire debet, ut ff. de tu. l. 1. §. penult. & §. fin. ADDITIO. Et ideo taciturnitas, seu patientia tutoris non haberetur pro auctoritate, ut no. glo. in l. 3. de auct. tut. posset tamen esse procurator ad negotia: sed non curator, ut per Ang. & alios hic. d Filiusfamilias. * cū enim tutela sit ius publicum, ut inf. de excu. tu. in princ. non curatur ius pa. po. ut ff. ad Treb. l. nam quod. j. respon. & ff. de ijs, qui sunt sui. uel alie. iur. l. filiusfamilias quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat: tūc enim, scilicet, quando agnouit insolidum: ut ff. de tut. l. si filius. & ff de admi. tut. l. Lucius Titius.

e Testamento. sed à præside tutor dari non potest seruus, ut C. qui dari tut. pos. l. in seruili. f Et sine libertate. non expresso hoc, q sine libertate detur. sed omisit libertatis dationem: vt s. qui ma. non pn. §. licet in fi & C. de ne. ser. l. quidam. §. illo. Accur. g Directam. immo videtur, q fideicommissariam: vt C. de fidei. om. li. l. & si non adscripta. d contra. Sed certe hic testamento hoc fit: ibi alia voluntate, puta codicillis, uel per epistolam. Vel dic, q ibi alienum credebat: hic suum sciebat item alia ratione non videtur valere datio: quia ille solus datur tutor, qui testamenti habet factionem: ut ff de testam. tut. l. testamento tutores. Respon. illud intellige in passiua significatione: in qua etiam seruus dicitur habere testamenti factionē: vt j de hær. quali. & differ. §. testamentū. h Datus sit. s. proprius seruus, licet hoc non sit verisimile: vt C. de te sem. veri l. quisquis. sed forte ex cā hæreditaria nouiter habebat vt ff. de regu. iur. l. qui in alterius. & j. de vsucap. §. quod autem. i Dicendum est. s. vt neq; liber, neq; tutor sit idem multò magis in alieno: ut ff de fideic. lib. l. generaliter. §. si quis tutorem. & ff. de test. tut. l. si quis tutorem. k Inutiliter. s. quia statim fit: sed cum liber erit. l Datur. quia directò non erit liber, sed * per fideicōmissum, ut ff de testa. tute. l. hæreditas. §. fin. & C. de fideicom. lib. l. & si non adscripta. m Eo modo. s. cum liber erit. Nā non erit tutor. inutilis. n. dř ēt stipulatio pp inutilem adiectionē: ut ff. de stip. ser. l. sed si sibi. e uel aliter inutiliter: quia pro non adiectatur & alias j. de hære. insti. §. impossibilis: uel dic tertio fm P. non erit tutor tunc, sed conditione extante. hæc non placet: qa sic non

d Ex quo nota, q ꝓ moueš ad dignitatē sciēter inhabilē, vř eum eo dispensare si pōt: non aliàs. l. 2. C. si seru', aut lib. ad dcur. as pi. lib. 10. fm Ang.

* Seruus in tutore dationo, qui non recipit diē, nec conditionē. Vide Cagn. in l. actus legitimi. ff. de reg. iur.

* Nam in his q̄ sunt publici iuris, filius habet pro patre, maximè i his q̄ repræsentār duplicē ꝑsonā, ut sūt magistratus, sed in his, in quibus repræsentant simplicē personā, ut in testamēti factione, non hř ꝓ patre fm Nic. Argi. Perr.

* Dic, q testatos vř rogare hæredem, ut seruū hūc emat, & manumittat, secundum Nic. Aeg. Perr.

e Imo ibi vitiatř inutilis adiectio, fm Ang. hic.

ADDITIO. Quæ lex procedit, etiam in testamentaria tutela, quando scilicet conditio est prohibita; vt hic: aliàs secus: vt infra prox. § secundum Ioan. Fa. & alios hic.
a *Compos.* siue hoc dictum fuerit à testatore, siue non: vt vt ff. eo. l. si hæreditas. §. si furiosus. & facit ad hoc ff. de iudi. l. cum furiosus 2. respon.

¶AD CERTVM. ¶CASVS. Domine, quidam sub conditione dedit tutorem. nunquid tenet datio in isto casu? Respon. Impera. quod sic. Nam ad certum tempus, & ex certo tempore, & sub conditione, & ante hæredis institutionem tutorem dari posse, nõ dubitatur. Certę autem rei, vel causæ tutor dari non potest: quia tutor principaliter personæ, & non causæ, vel rei datur. & hoc in secũda parte vsque ad illum. §. si quis filijs. Fran.
b *Ad certum tempus.* vsque ad pascha.
c *Ex certo.* idest, à paschate in antea: vt ff. de act. & obl. l. obligationum § 1.
d *Vel ante hæredis.* contra videbatur. j. de leg § ante hæredis. Acc.
e *Posse dari.* a testatore, non à iudice: vt ff de reg. iu. l. actus. Accur.
f *Certæ autem rei.* s. Aphricanæ, vel Syriæ ex vtiliter datur: vt ff. de testa. tut. l. si tamen tutor.
g *Causæ.* s. certę, vt ad rei ven sed videtur cõtra. C de in lit. dã. tu. l. ad litem, sed ibi tutor ꝓ curatore ponitur. Item videtur contra. ff de testa. tu. l. si tamen tutor. sed ibi vniuersitati rerũ datur, non rei certæ.
h *Persona.* s. pupilli principaliter: vt eum instruat bonis moribus, & etiam salaria præstet magistris eius: ut ff. de administrat. tuto. l. cum plures §. cum tutor. & C. de alimen. præstan. l. fina ad hoc enim principaliter datur: secundario autem rebus datur, ut infra de excusa. tut §. datus. sed in curatore econtra. nam principaliter rebus, secundario personæ datur: ut C. de nup l. in copulandis.

Tutor ad quid dat pupillo.

cidentis annexi temporale impedimentum præstantis, eo cessante, tutor efficaciter erit. h. d. Are.

¶ Furiosus, vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos [a] mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

Ad certum tempus, ex certo tempore, vel sub conditione, & ante hæredis institutionem tutor dari potest: secus autem ad rem certam, vel causam. Aretinus.

¶Ad certum [b] tempus, uel ex [c] certo tempore, uel sub conditione, vel ante [d] hæredis institutionem posse dari [e] tutorem non dubitatur.

¶Certæ [f] autem rei, uel causæ [g] tutor dari non potest: quia personæ, [h] non causæ, vel rei tutor datur.

Appellatione filij, posthumi primi gradus continentur: appellatio vero liberorum, & nepotes, & neptes, & cæteros descendentes amplectitur: & appellatione posthumorum, tam posthumi primi gradus quàm vlterioris continentur.

¶ Si quis filijs suis, vel filiabus tutores dederit, etiam posthumæ, vel posthumo [i] dedisse videtur: quia [k] filii, vel filiæ appellatione, & posthumus, & posthuma continentur.

¶Quod * si nepotes sint; an appellatione filiorum, & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur, si modo liberos dixerit. Cæterum si [l] filios, non continebuntur. [m] Aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. [n]

¶ Planè si posthumis dederit, tam filii posthumi, quam cæteri [o] liberi continebuntur.

De legitima agnatorum tutela.

TITVLVS XV.

Pupillis non habentibus tutorem testamentarium lex duodecim tabularum dat agnatos in tutores legitimos, dummodo sint mares, & maiores vigintiquinque annis, & sanæ mentis. Aret.

¶SI QVIS. ¶CASVS. Ponamus, Titius in testamento dedit tutorem liberis suis, in hunc modum: Filijs, & filiabus meis Mæuium tutorem do. & postea decessit, uxore prægnante relicta; demum procedente tempore peperit posthumum, & posthumam. nunquid in casu isto, istis posthumis tutor datus uidetur? Ad hoc respon. Impe. quòd sic. Nam ex quo filijs, & filiabus tutorem dedit, & posthumo, & posthumæ intelligitur dedisse. Filij enim, uel filiæ appellatione posthumus. & posthuma continentur. Sed pone, quòd nepotes posthumi nati sunt ex uxore filij, quam pater tempore mortis habuit in potestate: nunquid huiusmodi posthumis nepotibus tutores dati intelliguntur? Respond. Impera. quòd refert, quibus uerbis usus est testator, dando tutorem. Nam si testator dixit sic, libetis meis tutorẽ do: tunc non solum filijs, sed etiam nepotibus posthumis dedisse intelligitur. Cæterũ, si pater dando tutorem ita dixit, filijs meis tutorem do. in hoc casu filiorum appellatione nepotes non continebuntur. Aliter enim nepotes, & aliter filij appellantur. Sed si pater ita dixit, posthumis meis tutorem do. posthumorum appellatione non solum filij posthumi, sed etiam cæteri liberi in remotiori gradu nascituri continebuntur. hoc dicit vsque ad finẽ. Francis.
i *Posthumo.* scilicet filio.
k *Quia filij.* hæc dictio, filij, comprehendit posthumum, & posthumam: cum masculinum possit concipere fœmininum. sed hæc dictio, filiæ, non comprehendit vtrunque, & sic nec posthumum: cum fœmininum non concipiat masculinum: ut ff. de legatis secundo, si ita scriptum. in principio. & ff. de legatis tertio. l. qui duos. & l. seruis legatis. a Item not. quod appellatione natorum, etiam non nati continentur, cum de eorum commodo tractatur: ut ff. de statu hominũ. l. qui in utero. & supra titulo primo. §. cum autem. & facit. ff. de testamen. tut. l. si quis ita. §. primo, & l. si quis filiabus. & l. quod si.
l *Si filios.* scilicet, dixerit Accur.
m *Non continebuntur.* scilicet nepotes.
n *Appellantur.* ab omnibus in usu, uel consuetudine: sed secundum ueram significationem uerbi (quia filius dicitur à philos, quod est amor) etiam nepos dicitur filius, & etiam quilibet, quem aliquis diligit paterna dilectione: ut ff de uerborum significa. l. liberorum. §. sed & Papyrius quæ uidetur contra.
o *Cæteri.* etiam nati secundum quosdam: quod falsum est: ut ff. de uerborum significatio l nomen. Dic ergo cæteri, scilicet ex filijs nasciturí, qui sui posthumi sunt per l. Velleiam, ut ff de iniu. rupto testamento. l. posthumorũ. & infra de exhæ. lib. §. posthumi. & ff. de li. & posth. l. Gallus. 1. respon.

* Vide in hanc rem Alc. lib. 3. paradox. c. 14.

a Vide gl. in . uerbo uniuersos in c. generali. de el. lib. 6.

Natorum appellatione continentur nondũ nati.

Filius unde dicit.

¶DE LEGITIMA AGNATORVM TVTELA.

¶Supra duobus titulis præcedentibus dictum est de tutela testamentaria: hic autem ponitur de tutela legitima, quæ sequitur testamentariam. Ang.

Continuatio.

Quibus

Q Vibus aūt. ¶Totus iste titulus diuidiť in quatuor partes. Primo ponit, qualiter lex 12. tabu. dat agnatos in tutores pupillis, deficiētib. tutorib. testamētarijs. Scdo, q̄ sunt agnati, & qui nō sunt. Tertio, qualiter intelligēda sunt illa verba posita hic I pricipio: videlicet, q̄ b. ār i testō tutor dat° nō sit. Quarto, qualiter ius agnationis perimiť. Scda ibi. Sunt autē. Tertia ibi, Quod aūt. Quarta ibi, Sed agnationis. Et subdiuiditur hoc principiū in tres partes: q̄a primo dicit, qualiter deficiēte tutela testamētaria, vocanť lrimi. Scdō, qui sunt agnati. Tertiō, q̄ cognati. Scda ibi, Sūt aūt. Tertia ibi, At q. ¶CASVS. Dñe iam video, q̄ vultis tractare de legi. agna. tut. dicatis ergo mihi, qñ locū habet hmōi tutela? Rñ. Imp. q̄ deficiēte testāria tutela, locū hēt legi. agn. tute. Nā q̄bus impuberibus liberis tutor in testō à parente datus nō fuerit, his ex l. 12. tab. agnati sunt tutores: & isti agnati ex l. 12. tab. ad tutelam uocati, legitimi tutores appellantur. Sed pone, dñe iā uideo, quando legi. agn. tu. habet locum: & unde descendit: dicatis modo mihi, qui dicuntur agnati? Rñ. Impe. q̄ agnati sunt cognati, per uirilis sexus cognationē cōiūcti: & dñr agnati, quasi à pre cōnati, q̄a ab eodē p̄re natus tibi agnatus est, ut fratris filius. & ēt nepos ex eo. Itē patruus est tibi cognatus, & filius patrui, & nepos ex eodē filio patrui natus. Sed q. per fœminini sexus cognationes iunguntur. nō sunt agnati, sed alias naturali iure cognati. vñ amitæ tuæ filius nō est tibi agnatus, sed tm̄ naturaliter cognatus, q̄a p fœmininā lineā, s. per amitā tuā tibi coniungitur: & tu inuicem illi eodem iure coniungeris: quia qui agnascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. Et hæc vsque ad §. quod autem lex. Fran. de Are.

* vide ver. Iurisprudentem. Prætextum ad le. 12. Tab.

1 † personas cognatione.

2 † al. cognati.

3 † al. & in uicem, scilicet, tu.

Cognatio & agnatio se habent sicut genus, & species.

* Ad hoc ut aliqui sint agnati, oportet q̄ habeāt cōem stipitem masculi. generis, ut patru° me°, & p̄r sint ex eodem patre. Itē, q̄ ipsi nō habeant maiorem fœmi. generis, & sic filius amitæ meæ nō ē mihi agnatus. Aeg. Perr.

Q Vibus [a] autem testō tutor datus non est, ijs ex lege* duodecim [b] Tabularum agnati [c] sunt tutores, qui vocantur legitimi.

Describit agnatos, de singulis exempla inferens. Ang. Are.

¶ Sunt autē agnati, cognati, p virilis sexus [1] † cognationē cōiūcti, quasi à patre cōnati [d] [2] † veluti frater, ex eodē patre natus, fratris filius neposue ex [e] eo, item p̄ruus, [f] & patrui filius, neposue ex eo. ¶ At q. p fœminini sexus personas cognatione iungūtur, agnati [g] non sunt, sed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ [h] tuæ filius non est tibi agnatus, sed cognatus: & inuicem, tu [3] † illi eodem iure [i] coniungeris: quia qui ex ea [4] † nascunť, p̄ris, * non matris familiam [k] sequuntur.*

Intestatus quo ad tutelam dicitur, etiam qui, facto testō, decessit, in quo non disposuit de tutela: vel cuius dispositio quo ad tutelam effectum sortiri non potuit. Are.

¶ Quod autē [5] † (lex duodecim Tabularum) ab intestato uocat ad tutelam agnatos, non hāc hēt significationē, [l] si oino [6] † [m] non fecerit testm̄ is, q̄ poterat tutores dare: sed si (q̄tū ad tutelā ptinet) intestatus decesserit: q̄ tūc quoque accidere intelligiť, cum is, qui datus est tutor, viuo testatore, decesserit.

Quæ fortiori vinculo sunt ligata, difficilius dissoluuntur, & capitis deminutione agnatio tollitur. Are.

¶ Sed [n] agnationis * quidem ius omnibus modis * capi-

a *Quibus.* s. pupillis.

b *Duodecim tabularum.* quos ipsa lex uocat verbis. & sn̄ia: & nisi gerāt, eorū periculo agiť, ut ff. eo. l. 1. l. 2. l. liitinos. alias autē quādoq; ex sententia legis dantur: nō ex verbis, ut J. ti. 2. & 3. ADDITIO Qui facto inuentario, & præstito iuramēto de utilibus faciendis, & prætermittendis inutilibus, pmittendo etiam expressè ipsum pupillum defendere, & satisdare, rem pupilli saluam fore, non ante administrabunt, quā sibi per iudicem administratio decernatur. l. 3 §. si. ff. de administr. tut. Ang. Are.

c *Agnati sunt.* si sint maiores 25. annis, ut inf. de fidu. tu. in si & minores 70. ann alias excusantur, ut J. de excu. tut. §. item maior.

d *Cōnati.* nomen ergo cognationis generale est, agnationis nomen speciale, nam omnis agnatus est cognatus: sed non conuenitur, ut hic & J. de leg agna. suc. 1. respon. & ff. eo. l. sunt autem.

e *Ex eo.* filio fratris.

f *Patruus.* tepete, si fuerit natus eodem patre, cum patre tuo, alioquin est cognatus, ut C. de leg. hære. l. fi. §. sed nec, & §. eum autem.

g *Agnati.* etiā si masculus interueniat. ut puta, si sint duo fratres uterini: filius unius fratris, filij fratris sui patris, non erit agnatus, sed cognatus, respectu fœminino sexu, propter quem adinuicem sunt cognati secundum Ioan. *

h *Amitæ.* sed ipsa amita est tibi agnata: quia per patrem tuum tibi coniungitur.

i *Iure.* s. cognationis.

K *Familiam.*] i. agnationem: licet & alias multas habeat significationes hæc dictio, familia, ut ff. de verborum sign. l. pronunciatio. §. familiæ. & facit. C. de verb. signifi. l. fi. & supra de pa po. § fi.

¶ QVOD AVTEM. ¶CASVS. Domine, Titius laborans liberis suis impuberibus, quos in potestate habuit, tempore mortis Meuium tutorem dedit: sed uiuente adhuc Titio testatore, decessit Mæuius: isti impuberes adhuc tutore carent. Agnati aūt, pximi ab onere administrationis se nituť excusāte tali rōne: Dicūt n. q̄ litima agn. tu ex l. 12. tab. locū habet, cū tutor in testō datus nō est. Cū aūt in testō p̄ris sui istis impuberib. tutor datus fuerit, dñt se ab onere excusari. Dñe, p deo dicatis mihi, qd iuris ē in hoc casu? Ad hoc rñ. Imp. dicens: Amicce, isti agnati frustra nituť se excusare in hoc casu ab onere tutelæ: male n. intelligūt §. l. 12. tab. q. ab intestato pximos agnatos ad tutelā vocat. Nō n. hāc significationē habet tm̄. ut si ille, q. tutorem in testō dare poterat, oīno testm̄ nō fecit, tunc demum uocenť agnati: sed ēt si, quantū ad tutelā ptinet, intestatus decesserit: qd tm̄ ualere poterit, si is, q. in testō datus fuerat, uiuente testōre, decesserit. Cum igitur in hoc casu ppōsito id contigerit, manifestū est, q̄ agnati, ab onere tutelæ non poterunt prædicta ratione excusari. Et hæc vsq; ad illum §. sed agnationis Fran. de Are.

4 † al. deest ex ea.

* patris ad de Feli. in c. nouit. nu. 2. de iud.

* (concor. c. ex parte M. cū glo. unica. in prin. extra de app. & c. 2. iuncta gl. sup verbo, potestate. de conuer. in fi.

5 † Al. hic uerba ( ) inclusa desunt.

6 † omni modo.

* agnationis. Adde Cagnol. in l. iura sanguinis. ff. de reg. iur.

* id est, per omnem capitis diminutionem.

l *Significationem.* s. tantum.

m *Si omnino.* uel aliud contingat, quod tantundem ualeat: q̄ diximus J. de hær. quæ ab intest. t. resp. & facit ff. q̄ cuiusque vniuer. no. l. 1. § quidem.

ADDITIO. Et ille pprie d̄r intestatus, qui potuit testari, & non est testatus: sed d̄r intestabilis, qui testari non pōt qd nota pro statutis fm Christ. & Ia. hic. Et deficiente testamentario, legitimo, uel datiuo, quis in locum deficientis admittatur. an legitimus, an datiuus. uide Ang. hic.

¶SED AGNATIONIS. ¶CASVS. Dñe, iam uideo, qñ habet locū legi agn tu. & qui sunt agnati: & ēt qñō intelligantur verba l. 12. tab. quibus agnati uocantur ad tutelam. nunquid est aliqua differentia inter ius agnationis, & ius cognationis? Respō. q̄ sic, quia ius agnationis oībus modis capitis diminutione plerunq; perimitur. Nam nomen agnationis, a iure ciuili deriuatum est: sed ius cognationis, qd ab origine nomen sumpsit, & a iure naturali descendit, nō oī cap. di. mutať. Ciuilis. n. rō, ciuilia iura corrūpere pōt, naturalia aūt nequaquam. h. d. vsque ad si. Fran.

Agnati p̄feruntur cognatis, in duobus.

n *Sed agnationis quidem ius.* No. diligenter hunc §. Est aūt ius agnationis, & ius cognationis, siue cognatorum. Agnati. n. habent ius prærog. tiuum ad cognatos, s. ut præferanť in hæreditatibus agnatorum mortuorum, ut J. de leg. agn. suc. 1. resp. Itē præferuntur in tutelis agnatorum paruulorum, ut s. eo. ti. 1 resp his autem deficientibus, in hæreditatibus, & tutelis cognati suo iure admittuntur, inter quos ēt agnati uocantur, qui desierunt esse in iure agnatorum, vel desierunt habere iura agnatorum, ut per ea. di. ut J de hęr. quæ ab intest. § admonendi. Illud autem ius prærogatiuū q̄ habent agnati, quia ultra iura cōia habent per l. 12. tab. facilè perdunt, ut omnibus modis capitis diminutionis, id est, per oēm capi. dimi. ut per maximam, uel per mediā: de quibus

Agnatorū prærogatiua facile perditur.

quibus duabus non est dubiũ, cũ & iura cognationis pdan tur: vt ĩ. tit. 1 §. ꝙ aũt. Itẽ p minimam tollitur ius agnatio nis, vt hic dr, & ff. de ca. di. l. tutelas. nisi in duobus casibus tm̃: a vt inter fratres, l eet alter emancipetur, ut C. de leg. tut. l. 3. & 4. Itẽ inter patrem, & filiũ. ut ĩ. de le. ag. suc. §. fi. pp hos duos casus, qui de minima cap. di. excipiuntur, dicit hic, plerunq;: at iura cognationis non cõmutantur oĩbus mo dis: quia non tollun tur minima ca. dim. & est rõ, ut subijcit.

a *Nam.* pro quia.

b *Agnatio iuris ciuilis nomen est.* i. dest, à lege 12. tab est indu cta hæc prioritas agnatorũ: sed ius cognationis, est natura le nomen. b nã rõne sanguinis, hoc nomẽ impositum est: unde & vnũ ius ciuile potest per aliud facile tolli, ut hic, & ff. de reg iu. l. nihil est.

c *Naturalia* i. iura cognationis, sic dicta, quia ea quis cõsequitur per natiuitatem, ut sup. de adop. §. sed hodie. in fi. § non sic de facili tolluntur.

tis deminutione, plerunque perimitur.

¶ Nam [a] agnatio [b] iuris ciuilis [1] † nomen est. Cognationis verò ius non oĩbus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest: naturalia [c] vero non utique. [d]

De capitis deminutione.*

TITVLVS XVI.

Hoc principium non summatur: quia breue, & quia po nit definitionem. Are.

Est autem capitis deminutio, prioris status [e] commutatio. [2] † [f] Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam [g] uocant) aut minima.

Qui perdit ciuitatem, & libertatem, patitur maximam capitis deminutionem. Aret.

¶ Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & ciuitatẽ, & libertatem amittit: quòd accidit in ijs, qui ser ui pœnæ efficiuntur atrocitate [h] sñiæ; uel libertis, [i] ut ingratis erga [3] † patronos condemnatis: uel ijs, qui se ad pretium participandum uæ

d *Vnq* i certe nõ tollunt capitis diminutione, cũ sint immutabilia hæc iura; ut s. de iu. na §. sed naturalia. Itẽ nec ea, q̃ naturalẽ æquitatẽ hñt. ut ff. de ca. di. l. eas & l. legatũ. Item no. qa q̃dam cognatio est ciuilis tm̃, ut p adoptionẽ, vt ff. de adop. l. qui in adoptionem. Item naturalis tm̃, ut ad filios naturales tm̃. Item naturalis, & ciuilis, ut ad eos, qui legitimi sunt: & de hac intelligitur hic, ut ff. de gradi. affi. non facilẽ §. 1. Item no quia & ciuili iure hæc. s. tutela, & hæreditas, tribus modis deferunt, ut ex uerbis, & sñia legis 12. tab ut in agnatis. Item, ex sñia tm̃, ut ĩ. de legi. pa. tu. & inf. de fidu tut. Itẽ ex alijs legibus ueteribus, vel nouis: ut ff. de ca. di. l. tutelas. Nunquid ergo hæc oĩa facilẽ perdunt per oẽm capitis diminutionẽ? Resp. sic in duobus primis tm̃, e non in tertio, vt hic, & in d. l. tutelas Item quæro, an futuras tutelas acquirendas, & hæreditates tm̃ tollat, an ẽt præteritas admat? Respõ futuras tm̃, ut ff vnde libe. l. fi. Quid .n poterit diuinare lex, deferens hæreditatem, vel tutelam, de futura ca. di. ut C. de testa. l. iubemus. in fi. Certẽ nullo modo, ut ff. man. l. fi. leiussot. r. resp. Hodie verò istam differentiam agnationis q̃rere non oportet, eum agnati ante cognatos nihil habeant, ut in Auth. de hær. quæ abintest. deseꝰ. § ex his. col. 9. Item nota, ꝙ licet prædicta iura cognationis tollantur maxima, & media capitis diminutione: ipsa tñ cõsanguinitas nõ tolli, ut ff de re. iu. l. iura sanguinis.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

¶ Continuatur; quia supra visum est de ltima agnatorũ tutela: & qa ius agnationis capitis diminutione corrumpit, & si s. ti t merito sequit videre de capitis diminutione Por.

Est autem. Totus iste titulus diuiditur in quinq; partes. Primò ponitur, quid sit capitis diminutio, & quotuplex sit. Secundò de maxima capitis diminutione. Tertiò de media. Quarto, de minima Quinto, remouet certa dubia. Secũda ibi. Maxima Tertia ibi, Minor Quarta ibi, Minima. Quinta ibi, Quibꝰ at. Et hęc diuisio sufficit: licet alij aliter diuidãt.

¶ CASVS. Dñe, iam video, ꝙ vultis tractare de ca di. Dicatis igitur mihi, quid est cap. diminutio? Respon. Imp. ꝙ capitis diminutio est prioris status cõmutatio. Sed pone, Dñe, video; quid est cap. d. m. sed si placet, dicatis mihi, quot mo dis fit capitis diminutio? Et respon. Imp. ꝙ cap. dim fit tribus modis Aut. n. est maxima capitis diminutio, aut minor, quàm quidam mediã voeant: aut minima. Sed pone Dñe, iam video quot modis fit cap. di Dicatis ergo mihi, qñ locum habet capitis diminutio maxima, qñ minor, & quando minima. Ad hoc resp Imp dicens, ꝙ maxima ca. dim. est, qñ aliquis ob aliquod enorme delict. i, ciuitatẽ simul, &

libertatẽ amittit: qđ contingit in ijs, qui atrocitate sñię ser ui pœnæ efficiuntur, vel ẽt in libertis, qui pp ingratitudinẽ contra patronos commissam, in seruitutẽ redigunt: vel ẽt in ijs, qui maiores 20. annis ad participandum pretiũ suæ venditionis se venundari passi sunt. Minor autem siue media capi. diminu est, cum aliquis ob delictum suum ciuitatẽ amittit, sed tñ retinet libertatẽ: quod in eo accidit, cui ignis, & aqua interdicitur; & qui in insulã deportatur. Minima ca. di. est cũ qs ciuitatem simul, & libertatẽ retinet, qui statũ suũ tm cõmutat: qđ accidit in ijs, qui sui iuris fuerunt, & se in arrogationem postea dederunt & ita alieno iuri per spẽm arrogationis subiecti esse cœperunt. Et similiter in casu conuerso, s. cũ ij, qui alieno iuri subiecti sunt, p eman cipationẽ sui iuris ef ficiunt: uelut si filius fa. emancipatus à patre fuerit. Nã in hoc casu minimam cap. dim. pati intelliguntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. seruus autem. Fran. de Are.

e *Status.* hic status consistit in tribus: in libertate, ciuitate, & familia, i. iure agnationis. Cũ. n. primum. i. libertatẽ quis pdit, p cons, & duo vltima pdit: & tunc maximam capitis diminutionẽ patit. Cũ verò sm pdit, p cons perdit & vltimũ, sed non primũ: & tunc dr media ca. di. d Cum verò vltimum perditur, non pduntur duo prima. & tunc minimã cap. di. patitur, vt ĩ § 1. 2. & 3. & ff. eo. l. fi. Sed P. dicit statũ hominis. i. conditionem, in qua quis plurimum potest.

f *Commutatio.* non ergo accipit hic ad literã, ut dicat capitis diminutio, qñ caput abscinditur, sed qñ status mutatur, ut caput status dicat, ut ff. ad Ter. l 1. §. capitis Sed vr hæc definitio nõ conuertit cum suo definito. nam morte patris filius mutat statũ: qa fit sui iuris, ut s. quib. mo. ius pat. po. sol. §. 1. non tñ dr capite minui, ut ff. ad Mac. l. si filiusfa. §. fi. Sed dic, subaudiri hic facto hoĩes interueniente, e ut emancipatione, uel deportatione f pris, uel simili mõ: uel ẽt quasi facto, ꝙ dico pp filios arrogati. qa una cũ pre mutant statũ, ut ff e. l. liberos. & s. de adop. § pe. Ar. contra. in Auth const. quæ de dig §. palã. col. 6. ubi nõ ab hoĩe, sed à lege qs efficit sui iuris. At moriente patre, nõ interuenit factum hoĩs, imo magis dei. Quid si interficiat pr? Resp. idẽ: quia mors sup dei dispositione aduenit. ADDITIO. Dicite, ꝙ mors sp euenit diuina dispõne. unde illud. Homo es, ergo morieris. & illud philosophi, Separatur ab hoc tanq̃ perpetuum à corruptibili. & Seneca: Prima dies dedit extremum, sed modus mortis relictus est proprio arbitrio, & libero: unde scriptum est. Sapiẽs dominabitur astris. de quo disputabunt theologi. Christopho.

g *Mediam.* sic ff. de au. & arg. leg l. qui lanaem. & sup. de libertinis. §. libertinorum.

h *Atrocitate.* est autẽ atrox, & dura hæc sñia: licet iustẽ serat, ut s quib. mo ius. &c § pœnæ seruus. sed hodie pp huiusmodi pœnas nemo ingenuus fit seruus, ut in Authen. de nup coll 4 §. quod autem prius & §. seq. Accur.

i *Libertis.* s. condẽnatis, ut subijcit. & ꝙ dicit, ingratis, aliàs est, ingrati, i ingratitudinis. quæ reuocatio fit per actionem ingrati, ut dicunt quidã: ut C. de li & eorum li l. fi. & pen. uel per utilem rei uen. sm alios ad instar donationis causa mortis, quæ reuocat, ut ff. de do. cau. mor. l. si mors cã tes. uel (ꝙ est uerius) accusatione, uel actione extraordinaria, per quam officium iudicis imploratur, ut C. de li. & eorum li. l. non est. g & sit hæc reuocatio, pp omnem offensam, & ẽt leuem, ut C. de li. & eorũ li. l. 2. nõ aũt fit pp omissionem obsequij, ut C. de li. eau. l. solo. nisi in casu: ut cũ denegat alimenta, ut ff. de li. ag. l. alimenta §. Imperatoris. Nam tunc

a Ista glo. refertur ad ius nouũ: de quo in l. 4. ff. eo. secus de iure antiq. ut ibi no. An. b Et ideo si statutum utatur uerbis naturalibus: puta filius. pr, mater, frater, & soror, non attendimus ius ciuile, sed solum naturale, ut sic comprehendatur etiam naturalis, & spurius, & ẽt secꝰ ut in d. l. tutelas, secundũ Ange. hic.

* *Nebrissensis in lexico suo iuris ciuilis in dictione diminuo, annotatũ esse ait, à Ludouico Bolognino in Padectis Floren. sem p e, per seri bi, non p i, deminuo, de minuto.*

c Et quãuis rũc deferatur per noĩa naturæ, puta patri, uel fratri, sunt importantia agnationem: quæ facilius tollitur, & sic non ob. d. l. tutelas. secundũ Ias. Cõsanguinitas nunquam tolli tur Conticiotio.

1 † *Per mutatio. D. vt & inf. eod. §. qbus al. mutatio.*

2 † circa.

d Et sic ad perditionẽ maioris sequitur pditio minoris, si ineptat, ut hic, & l. fi. ff. c. aliàs non: ut l. relegatorum. §. pot. ff. de inter. & relega. imò regula est in contrarium, ut l. qui indignus. ff. de sena. secundum Ang. hic.

e Hãc subauditionẽ improbat Ia. & ad cõtrarij resp. ꝙ ibi filius non mutat familiã, & sic nec statum. l. familiæ. uer. cum iure. ff. de uerb. sign.

f Istud exẽplum reprobat Iason per l. 3. ff. de interdictis, & relega. Libertus ingratus, qua actione in seruitutem reuocetur.

g Ista communiter tenetur in d. l. 2. in gl. al legata, secundũ Ange. hic.

tunc etiam occidere uelle videtur eum, ut ff. de lib. ag. l. necare. *a* & hoc nisi remiserit ius patronatus, tunc. n. ex his causis solum reuocatur, ex quib. & donatum, ut in Auth. ut libe. decæ. §. illud. coll. 6. quæ causæ sunt numeratæ. C. de reuo. dona. l. vlt. & hæc uera sunt, cum quis ex uoluntate propria manumittit, ut C. de lib. & eorũ li. l. 1. & 2. sed si nõ ex uoluntate, non te uocaret, ut C. de li. & eorum li. l. 1. Sed qd si manus in patronũ iniecit? Respon. Damnatur in metallum: si verò cõuicia dixerit, mittitur in exilium: ut ff. de iu. pat l. 1.

nundati passi [a] sunt.

Per deportationem, uel aquæ, & ignis interdictionem contingit media capitis deminutio. Aretinus.

¶ Minor, siue media capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur. quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum * [b] fuerit, uel ei, qui in insulam [c] deportatus est.

Per emancipationem, vel arrogationem contingit minima capitis deminutio. Are.

¶ Minima capitis deminutio est, cum & [1] † ciuitas retinetur, & libertas, sed status hominis commutatur. quod accidit [2] † in ijs, qui cum sui iuris fuerint, cæperunt alieno iuri subiecti [d] esse: vel cõtra, [e] veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.

Nemo potest dici perdere, quod non habet. uel sic; Priuatio præsupponit habitũ. Aret.

¶ Seruus autem manumissus capite non minuitur: [f] quia nullum caput habuit.

Remotus à dignitate non

a *Passi sunt.* hic multa sunt necessaria, ut s. de iure perso. §. pe.
b *Interdictum.* hanc pœnam in usu nõ habemus, sed eius loco successit deportatio, ut ff. ad l. Iul. pecu. l. 3. Sed instat excõicatorum habebantur, q bus talia denegabantur: sed vr hunc ẽt fieri seruum, licet hic denegetur, ut ff. de uat. cog l. cognitionũ. in fi. contra. sed perdit libertas, ut ibi dr, ut nõ possit facere testã, cui est interdictũ: ut ff. de iniu. rup. test. si quis filio. §. eius. non quòd fiat seruus verè.
c *In insulam.* secus si in metallũ, ut s. qui. mo. ius pa. po. sol. §. pœnæ. in casu tñ ẽt libertatem perdit damnatus in insulam, ut C. ut nemo pri. l. 2. §. cum autem.
d *Subiecti esse.* ut in arrogatis.
e *Vel contra.* aliàs est in litera: si filius à patre emancipatus fuerit, est capite minutus. *b* secundũ hoc est expositio huius uerbi, uel contra, aliàs uerò hoc totum deest: & tunc idem subintelligo. Alij dicunt, quando sui iuris nõ est, transfertur in ptãtem alterius, puta aui materni, vel etiam paterni, ut sup. de adop. §. sed hodie qui casus est contrarius illi. qñ qui sui iuris est, in arrogationem datur. Sed quare filiusfam. cum emancipatur, capite minui dicitur? Respon. pp imaginariam uenditionem, quæ fiebat, ut s. qui. mo. ius pa. po. sol. §. præterea in prin. Sed cum hodie non fiat hæc uenditio, ut in eo. §. continetur, videtur, φ hodie non minuatur capite. Sed certè illa sola non erat ratio: imò & alia, quia mutat familiam, ut ff. eo l. liberos. in prin.
¶ SERVVS AVTEM. ¶ CASVS. Quidam manumisit seruum suum: nunquid in casu isto seruus manumissus capite diminutus censer? Rñd. Imper. φ non. Seruus. n. manumissus ca. di. non patitur: qa ante manumissionem nullũ caput habuit. Sed pone, φ aliqs sit ab ordine senatorũ remotus: nunquid in casu isto capite minuit? Rñ Impe. quòd non. Nam dignitas eius, qui ab ordine Senatorum remouetur, magis, q̃ status commutatur. Cum igitur capitis diminutio, sit prioris statusq; commutatio, manifestũ est, ab ordine Senatorum remotũ nullam pati capitis diminutionem. Et hæc dñr usq; ad illum §. quod aũt. Franc. de Aret.
f *Non minuitur.* i. eius status nõ mutat, cũ primo nullũ habuerit statũ, ut hic, & ff. eo l. liberos in fi. & l. seq. sed cõtra est. C. de bo prosc. l. 1. * Sed dic, φ ibi de crimine capitali seruus accusat, i. tali qd esset alias in libero capitale. Itẽ quid si qñque habuit caput, quia fuit liber, & nunc seruus est, & manumittat? Rñ. idẽ, quia præsens tempus considero. Acc.

a Idem in filio emancipato, & vasallo patri, vel domino alimenta denegantib. & in donatario omnium bonorum, vel maioris partis, ut no. glo. in d. l. fi. secus in paruæ quantitatis ut no. per Bald. & Christ. Deportatus æquiparat excommunicato.

* *De aqua & ignis interdictione, vide Budeũ in l. pe. ff. de dona. inter vi. & vxo.*

1 † *Al. deest, &.*

2 † *Al. deest, in.*

b Conuenit tñ insolidum pro obligationib. contractis sub patria ptãte: ut l. 1. §. j. ff. eod. nisi in casibus not. in l. j. & 2. ff. qd cũ eo. ubi pc excipere, φ non condemnentur nisiquatenus facere pt. l. pater filio. ff. quod cum eo. per Ange. & Ioã. Fab. hic.

*Ibi caput capitur naturaliter, hic ciuiliter; ut no. in l. contraria. Aegi. Petr.

g *Quibus autem.* dixi aliquẽ aliquo de tribus modis capite minui, ut sup. eo. in prin. aũt, pro sed, sed quibus dignit. &c.
h *Constat.* ut ff. de sena. l. 3. & hic si fuerit remotus propter turpitudinem; non potest iudicare, vel testimonium dicere: ut ff. ad leg. Iul. repet. l. eadem. §. 1. & ff. de sena. l. 2. Accur.

perdit statum. hoc dicit vel sic; Qui non turpiter a dignitate remouetur, non dicitur capite minui. h. d. Aret.

¶ Quibus autem [g] dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuũtur: & ideo à senatu motos, capite non minui, constat. [h]

Minima capitis deminutio non tollit ius cognationis, secus in maxima, uel media. h. d. Aret.

¶ Quod autem [i] dictum est, manere cognationis ius, * etiam post capitis deminutionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet. n. cognatio. [k] ¶ Nam si maxima capitis deminutio interueniat, [3] † ius quoque cognationis [l] perit; vtputa seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus [m] fuerit, recipit cognationem. ¶ Sed & si in insulam [n] quis deportatus sit, cognatio [o] soluitur.

Tutela defertur proximiori in gradu: & si plures sunt de eodem gradu, defertur ad omnes. h. d. Are.

¶ QVOD AVTEM. ¶ CASVS. Domine, vos dixistis mihi sup. titu. proxi. §. fi. φ ius cognationis durat ẽt post capitis diminutionẽ: nunquid gñaliter hoc est uerum in qualibet capi. dimi.? Ad hoc rñd. Impe. φ non. Nam quod dictum est manere ius cognationis post capitis diminutionẽ, hoc intelligendum est de minima cap. di. interueniente: quia per illam ius cognationis non perimitur. sed si maxima cap. dimi. interueniat, ut puta, si aliquis de cognatis in seruiturẽ redactus fuerit: tunc in casu isto ius cognationis amittit: & licet postea beneficio manumissionis ad libertatem peruenerit, non tamẽ ius cognationis recuperabit. Et nõ solũ maxima, sed etiã media cap. di. ius cognationis perimitur: veluti si q; in insulã deportatus fuerit Nã ẽt in isto casu ius cognationis amittit. Et hæc usq; ad illum §. cũ aũt. Fran. de Are.
i *Quod autem dictum est.* sup. tit. prox. §. fi.
k *Cognatio.* i. ius cognationis, à prætore inductum, ex quo ad bo. pos. uocantur per unde cognati. inf. de hær. quæ ab intest. §. admonendi.
l *Cognationis.* i. ius succedendi, & ad tutelam uocandi perit: sed ipsa consanguinitas non perit, ut ff. de reg. iur l. iura sanguinis. cum sit de iure naturali, ut sup. de iu. nat. §. pen. contra & sup. de nup. illud contra. Sed qualiter cognatis defertur, imo agnatis, ut sup. tit. 1 in princ. Respon. post agnatos, ut j. de hære. quæ ab intesta. §. admonendi.
m *Si manumissus.* aliud si restitutus: fm Io. ut ff. ad Tertyl. l. 1. §. filio, qui mortis. contra. & C. de sen. pas. l. fi. contra. & ff. de contratab. l. j. §. fi. & l. 2. contra. *c* Itẽ contra est in eo, qd hic dicit, tolli ius cognationis per maximã, & mediã capi. dimi. ff. de reb. dub. l. si cognatis. Sed aliud in legato. in quo vertitur ius naturale, vt ff eo. l. legatum. Vel ibi loquit de cognatione iuris ciuilis, q̃ per adoptionẽ constituit. vt j. de leg. agn. suc. §. per adoptionẽ. & ff. de adop. l. qui in adoptionẽ hic verò de naturali cognatione, vt ff. de gra. affi. nõ facilè. § j & sic ibi de minima cap. di. loquit. Item contra. j. de serui. cogn. in fi. j. rñ. Sol. hic loquit in his, qui primò fuerunt liberi, & postea serui: qd eorũ delicto contingit vñ non dẽnt hr̃e commodũ, ut ff. sol. mat. l. si ab hostib. § j & ff de mino. l. Papinianus. ibi. Indignũ, &c. licet ibidẽ illa tõ corrigat. ibi vero semper fuerunt serui. Vel illa noua corrigit istam: nã ex græca constitutione illa est extracta, ut ibi dr.
n *Sed & si in insulam.* hic ponitur exemplum de media: sed supra modò posuit exemplum de maxima.
o *Cognatio.* i. ius cognationis, ut sup. proxi. §. diximus.
¶ CVM AVTEM. ¶ CASVS. Vos dixistis mihi s. in ti. pced. in prin. φ tutela impuberũ agnatorũ ad agnatos ex lege 12. tab. pertinet. Pone ergo, φ plures sunt agnati, ex di uersis

* *Adde Cognati iura sanguinis. ff. de regu. iur.*

3 † *incurrat*

c Et est tõ differentiæ secundum Chris quia restitutio intelligit, ut fiat pleno iure, ut d. l fin. sed manumissio delet tãtum nubeculam seruitutis. l. manumissiones. ff. de iustit. & iure.

a *Pertinet*. vt ĩ. tit. j. j. respon.
b *Gradu*. facit ad hunc §. ff. de leg. iij. si plures. & ĩ de legit. agn. suc. §. si plures. & ff. de sepul. vi. l. iij. §. si ad plures. Hodie verò hic §. corrigitur: quia æqualiter tam ad agnatos, quàm cognatos defertur tutela, sicut hæreditas: ut in Auth. de hæ. ab intes. §. ex his. col. ix.
ADDITIO. Et sic lex noua corrigens unū ex parificatis in lege veteri, cēset ēt corrigere aliud: ut[1] hic, & l. si quis seruo. C. de fur. & per Ang. in § j. ĩ. de iure natu.
c *Si plures*. aliàs isti duo uersiculi desunt: Si plures sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam uocantur. sed ego habeo. Accur.
¶ DE LEGITIMA patronorum tutela. ¶ Quia supra uisum est de legitima agnatorum tutela: & quia est & alia, quæ appellatur legitima, scilicet, tutela patronorū; ideo de ea tractaturus, subdit de legitima patronorum tutela. Por

Continuatio.

X eadem. diuiditur in sex partes. Primò, qualiter tutela libertorum patronis desertatur. Secundo, quomodo uocatur. & est legitima a leg. xii. tabu proueniens. Tertio, illud per ratione probat. Quarto confirmat per exemplū. Quinto exemplum probat per rationem. Sexto ratione declarat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Eo enim. Quarta ibi, Cum agnatos. Quinta ibi, Quia plerunque: Sexta ibi, Ideo autem. Aret.

Diuisio.

cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet,[a] sed ad eos tantū, qui proximiores gradu[b] sunt. Quòd 1 † si plures eiusdem gradus sint, ad omnes pertinet: veluti si plures [c] fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

De legitima patronorum tutela.

TITVLVS XVII.

Ex mente legis duodecim Tabularum, patronorum tutela est introducta. Et regulariter ad eum tutelæ onus deuoluitur, ad quem pertinet hæreditatis commodum. Baldus.

EX eadem lege duodecī Tabularum libertorum,[d] libertarum tutela ad patronos,[e] liberosque eorum pertinet. ¶ Quæ &[f] ipsa legitima[g] tutela uocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, sed qa perinde accepta est interpretationem,[h] atque [2] † si uerbis lege introducta esset. ¶ Eo enim ipso, q̄ hæreditates libertorum, libertarumque, si intestati decesserit, iusserat lex[i] ad patronos, liberosve eorum pertinere: crediderunt ueteres,[k] uoluisse legem,[l] etiam tutelas ad eos pertinere. * ¶ Cū & agnatos, quos ad hæreditatem lex uocat,[m] eosdem & tutores esse iusserit:[n] ¶ Quia plerūque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. ¶ Ideo autem diximus, plerunq;,[o] quia si a fœmina impubes manumittatur; ipsa ad hæreditatem uocatur, cum alius sit tutor.[p]

De legitima parentū tutela.

TITVLVS XVIII.

Ex extensione iurisconsultorum pater emancipans est legitimus tutor filio emancipato. h. d. Aret.

EXemplo patronorum recepta[q] est & alia tutela, quæ & ipsa legitima uocatur. ¶ Nam si quis

[2] ¶ al. ac.

intestato uncatur: alius tamen, quàm ipsa, eiusdem tutor erit. h. d. usque ad fi. Fran.
¶ *Ex eadem*. s. per interpretationē, non ex uerbis eius, ut subiicit. & ff. de legi. tu. l. tutela. j. respon. Accur.
d *Libertorum*. l. impuberum.
e *Ad patronos*. quocūq; mō manumittētes: nisi libertas deī a lege: ut ff de legi. tut. l. tutela. usque ad §. fi. Accursius.
f *Quæ & ipsa*. q. d. nō solū aliæ qdē legitimæ sunt, sed & ista.
g *Legitima*. s. ex mēte legis, non ex uerbis. ista non tñ satisdant, nisi eorū personę sint vulgares, & minus honestę; ut aut modus tutelæ, qa magnū patrimonium, uel magna tutela nimis; aut psona, quia suspecta, uel non diligens pupillū; uel non honesta: aut eā admittat, i. recipiat satisdationē: ut ff. e. l. legitimos. § j. & 2. licet aliū legitimi indistinctè satisdent: ut ĩ. de satisda. § j.
h *Per interpretationē*. s. iurisconsultorum.
i *Lex*. s. xii. tab. ut ĩ. de suc. li. j. respon.
k *Veteres*. s. sapiētes.
l *Legem*. s. eandem xii. tabularum.
m *Vocat*. l. lex xii. tab. vt ĩ. de le. agn. su. ff. j.
n *Iusserit*. ut s. de le. agn. tu. j. rū. & sic notabis hic, q̄ ubi ē eadē æqtas, idē ius dēt statui. sic ff ad l. Aq. l. illud. et ff. d fu. l. j. §. j.
o *Plerunque*. quare. h. d. statim subiicit. & facit ad hanc regulam de reg. iur. l. secundū naturam. & ĩ. de con

* *Nā ubi ē onus, & emolumentum: & ecōtra; vt 12. q. 2. c. charitatē. in ea. accidentes in gl. 1. ibi. itē ubi. extra de præscript.*
a A quibus licitum est recedere, se cūdū An. ppter tria. Primò, ppter iniqtatē insurgētē. Secūdo proter legis ratio nem repugnātē. Tertiò ppter eorū usum loquendi: contra. l. librorū. §. qd tamen Cassius. ff. de leg. iij.

trah emp §. cum autem. & C. de fu. l. fi. § sed cum in secunda. & C. de cadu. tol. l. j § pro secundo. alias est. § pro nō scripto & ff de peri. & commo rei uen. l. id, quod.
p *Tutor* & ita apud alium est hæreditas, & apud alium tutela. s. agnatum, uel cognatum: ut hic, & ff de leg. tut l j. §. j. Item minor uigintiquinque annis manumittens, succeder in hæreditate, ut patronus, non tamen erit tutor: ut ĩ. de fidu. tu. in finc. & C. de leg. tu. l. ult. §. fi.
ADDITIO. Et qualiter mater, auia, uel proauia possint esse tutrices, uel curatrices, & an alijs præferantur legitimis, & transeundo ad secunda uota, uel inhonestè uiuendo, quomodo tutrices esse desinant: uide Ang. hic.
¶ DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA. ¶ Quia ĩ. uisum est de legitima patronorum tutela: & quia est & alia quæ legitima appellatur, ut parentum: ideo de ea subdit. Porc.

Continuatio.

Xemplo. Diuiditur in tres partes. Primò q̄ tutela, q̄ defertur emancipatori, est similis illi, q̄ defertur patrono. Secundò q̄ ēt est legitima. Tertio exēplificat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Nā si quis. CASVS. Dicit hic q̄ exemplo patronorum est alia tutela parentum per interpretationē iurisconsultorum ex mente legis xii. tab. recepta: & sicut superior legitima appellatur, ita & ista. Nam si parens filium, uel filiam, uel nepotem, uel neptem ex filio, uel deinceps impuberes emancipauerit, ipse legitimus tutor eorum erit. Et hæc dicuntur per totum tit. Franc. de Aret.

Diuisio.

q *Recepta*. scilicet, per interpretationē iurisconsultorū, ut su

¶ CASVS. Domine quare intenditis hic tractare de legi. pa. tu. Ad hoc respon. Imp. Amice, tractauimus de legi. agna. tu. quæ ex uerbis, & sententia legis xii. tab. descēdit: sed quia legi. pa. tu. ex mente eiusdem legis ad patronos, & liberos eorum pertinet: idcirco de ea hic tractare intendimus. Et hæc eadē tutela legitima, sicuti superior, appellatur. Non tñ iō legitima dicitur, q̄ aliquid de ea nominatim in verbis l. xii. tab. expresse fuisset introductū. Sed dñe, pro deo, quæ rō mouit iurisconsultos ad talē interpretationem faciendā? Ad hoc resp. Imp. Amice, hæc fuit rō, que mouit iurisconsultos. Lex. n. xii. tab. iussit hæreditates libertorum, & libertarū ad patronos, & liberos eorum ptinere, si intestati decessissent: unde eo ipso crediderunt iurisconsulti ueteres. q̄ l. xii. tab. uellet: q̄ ēt eorū tutela ad patronos, & liberos similiter deberet ptinere. & ad istā tacitā uolūtatem p̄sumendā, tali rōne mouebantur, quia lex xii. tab. proximos agnatos ad hēditates agnatorū ab intestato mortuorū uocat. & eosdē agnatos ad impuberū agnatorū tutelam uocat. consimiliter ergo & in casu ppposito dicebant, q̄ sicut patroni, & liberi eorū ad successiones libertorū ab intestato, ex l. xii. tab. uocat: ita debere eos ex mēte eiusdē legis ad onus administrationis tutelæ uocari: quia plerunq; ubi est successionis emolumentū, ibi & onus tutelę esse debet. Sed dñe, p Deo, quare dixistis, plerunq;? Ad hoc resp. Imp. Iō aūt, plerunq; diximus: qa si aliqua fœmina filiū suū impuberē ipsa manumiserit, ipsa quidē ad successionē eius ab

perioe cum desinebat esse agnatus: nisi contracta fiducia emanciparet: quod hodie semper præsumitur. ut ῑ. de leg. agna. suc. §. fi. unde hodie est semper legitimus.

a *Tutor erit.* s. qui emancipauit, si ipse est maior 25. ann. ut ῑ. tit. j. in fi. & facit ad hoc ῑ. quib. mod. ius pat. pot. soluit. §. & præterea si impubes. & ῑ. tit. j. primo respon.

sol §. primo & supra de tut. §. permissum.

ADDITIO. Istam gl. reprehendit Ia. quia tunc erit legitima ex mente, & verbis l. xij. tabu per tex. in terminis in l. tutor. in prin. ff. ad Velleia.

h *Filiorum suorum.* s. nepotum defuncti.

DE FIDVCIARIA tutela.

Continuatio. ¶ Cōtinuatur ad præcedentia hoc ordine. Supra uisum est de legitima parentū tutela. Verū quia alia est, quæ fiduciaria appellatur, ideo de ea tractaturus, intitulauit, de fiduciaria tutela.

Diuisio. *Est & alia.* ¶ Diuidit in quinque partes. Primo ponit dictū. Sedo illd exēplificat. Tertiò ponit diuersū in filio p̄oni. Quartò diuersitatis rōnē assignat. Quinto ponit aliud dictū. Secūda ibi, Nā si. Tertia ibi, Atqui. Quarta ibi, Quoniā. Quarta ibi, Ita tamen.

¶ CASVS. In hoc prin. dicit Iusti. q̄ est quædam alia tutela, quæ appellat̄ fiduciaria quæ habet locum

filiam, nepotem, aut neptē ex filio; & deinceps impuberes emācipauerit, legitimus eorum tutor[a] erit.

DE FIDVCIARIA tutela.

TITVLVS XIX.

Defuncto patre uel auo, legitimo tutore impuberis emācipati, alius liber virilis sexus, & maior xxv. annis erit fiduciarius tutor, non legitimus: secus in filio patroni, qui erit legitimus tutor liberti, ut patronus. h. dicit. Arc.

Est & alia[b] tutela, quæ fiduciaria[c] appellatur. ¶ Nam si parens filiū vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes[d] manumiserit,[e] legitimam nanciscitur eorum tutelam. ¶ Quo[f] defuncto, si liberi[g] eius virilis sexus existant, fiduciarij tutores filiorum suorum,[h] vel fratris, vel sororis,[i] & cæterorū efficiuntur. ¶ Atqui,[k] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoq; eius legitimi sūt tutores ¶ Quoniā filius quidem defuncti, si non esset à viuo p̄re emancipatus, post obitum eius, sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret;[l] ideoque nec[m] in tutelam. ¶ Libertus autē si seruū manumisisset, vtiq. eodem iure[n] apud liberos domini post mortem eius futurus esset. ¶ Ita tamē ij ad tutelam vocantur, si

i *Sororis.* sed certè fratet vt esse legitimus: vt C. de exec. l. aduersus. quæ est contra. Sed certè qui fiduciarius est legitimus est per interpretationē: licet aliud nomē habeat, s. fiduciarius: & illum respectum habuit ibi, vt legitimū fiduciarium appellaret.

ADDITIO Istam gl. reprehendunt cōmuniter omnes Docto. h. e per hūc tex. in ver. atqui. & ad cōtrarium rñdent, q̄ loquitur in fratre non emancipato, quē inter agnatos uocat lex 12. tab. secus in emancipato: vt hie.

K *Atqui* pro certè, alias, atquin. & tunc dic, at pro sed: & q. a pro certè & est oppositio, quare filij patronorum sunt legitimi, vt ῑ. de le. pa. tu. primo rñ. & isti filij non sic. ad qd̄ rñdet; q̄m fili⁹, &c. Sed hæc

in tali casu, si parens filiū, vel filiā, vel nepotes, vel neptes ex filio, vel deinceps impuberes emancipauerit: ipse legi. tu. eorū nanciscit̄. sed mortuo ipso parente, eorū deniq; legitimo tutore, si liberi eius virilis sexus perfectæ ætatis extiterint, ipsi eorūdē impuberū emancipatorū post obitū parentis fiduciarij tutores efficiuntur. Et hæc dūr vsq; ad §. atqui: vbi dicit Iusti. q̄ hoc uī stare non posse: & hoc tali rōne: quia si patronus legitimus tutor libertorum impuberū decesserit, liberi eius in eadē tutela ipsi parenti succedunt, & similiter legitimi tutores efficiuntur. à simili uī in casu proposito. q̄ sicuti pater legitimus tutor erat, ita & filij sui in eadē tutela ei debeant succedere, & similiter legitimi tutores existere h. d. usq; ad uersi. qm. ubi. rñ. Iustin ad opin. prædictam in hunc modum: non est mirum, si secus sit in casu proposito de filio patroni. Nam in casu proposito, si filius defuncti. qui in fiduciariā tutelam fratris recidit, in p̄tāte patris sui s̄p fuisset, post mortem patris sui iuris effectus fuisset, nec in p̄tātem fratrum suorum aliquatenus recidisset: & sic non eodem iure fuisset apud fratrē, quo extiterat apud patrē: unde nec in eadem tutela erit apud fratrem. in qua erat apud patrē. Sed secus est in liberto. Nā si seruus in p̄tāte dñi t̄pe mortis fuisset, eodem iure post mortē dñi futurus esset apud liberos ipsius dñi, in quo extiterat apud ipsum dñm uiuentē. nec igit mirum, si idē manumissus incidit in eandē tutelā, apud liberos p̄oni, in qua fuerat apud ipsū p̄onū. Et hoc usq; ad illū §. ita. n. Fr.

ratio non tenet, nisi inter fratres, qui non dñr recidere in potestatem fratrum suorū: sed filij, i. nepotes erant recasuri in potestatem: ergo in tutelam legitimam. *b* Sed idō, non recidunt filij iure hæreditario in p̄tātem: sed iure paternitatis, & filiationis. At seruus si non esset manumissus, iure hæreditario erat futurus seruus apud filios dñi: & nisi essent hæredes non essent dñi, sed filius, etsi non sit hæres patris, tñ filium suum in p̄tāte habet, ut ῑ. qui. mo. ius pa. po. sol. §. j. Erat & alia ratio iure ueteri: q̄a emancipatione tollebatur ius agnationis, minima ca. di. etiam inter patrē, & filium, nisi esset emancipatus, cōtractā fiducia, ne dum inter fratres, ut C. de legi. tu. l. 4. & ῑ. de legi. agna. tu. §. fin. sed hodie corrigitur, ut d. l. 4 C. & ῑ. de legi. agn. suc. §. fin. Vnde dicunt quidam, vt Azo, hodie fiduciarium esse legitimam ex uerbis, & sententia l. xij. tab. ex quo hæc secunda ratio cessat: sed potest dici cōtrarium: quia remanet prima.

ADDITIO. Forsitan facilius, & melius habebitur intellectus totius tit. si dixerimus, solos fratres tutores fiduciarios suorum fratrum, & nunquam filiorum suorum: & exponamus textum in principio, filiorū suorum. s. defuncti uel fratris: & exponat̄, uel pro. i. ut sit sensus, q̄ liberi uirilis sexus perfectę ætatis sint tutores fiduciarij fratrū suorum, qui sunt filij patris defuncti, ut notum est. & hoc euidenter apparet per rationem, quam subiungit tex. ubi solū de fratribus mentio fit. Iason.

b Istā partem dicit Ia. esse tutorē, nec ob. iste tex tus ibi, filiorū suorum, quia debet intelligi, s. ē ni defuncti, & alternatiua, uel, poni pro. i. cum cadat. iret duo idem importantiā, iuxta gl. in rub. ff. si ager vect. uel emph. pe. necessēs. solutio gl. est bona: quia fm eum idem esset dicēdū in suo emancipati.

a Et hanc cōiter approbāt Docto. & ad contrariū rñdent, q̄ loquit̄ in certis casibus, ibi ex pressis. q̄ a nō est dare curā legitimā, nisi in furioso, p̄digo, uel mente capto. §. furiosi. ῑ. de curat. & l. d. crea tionib. C. de episc. au dien. cum sim.

b *Est & alia tutela.* i. alio nomine uocata.

c *Fiduciaria appellatur.* de qua d̄r ῑ. §. quā defuncto. Acc.

d *Impuberes.* nam. si puberes, non erit eorum curator legitimus: ut ff. de execu tu. l. amicissimos. §. Lucius. a Arg. contra. in Auth ut hi, qui ob se hab. per. § j. coll. 6 Ioan.

e *Manumiserit.* i. emancipauerit, ut ff. quando act. de pecu. est and. l. j. §. j. & facit supra titu. primo. & ff. de l. tutor. §. fi. & l. sequen.

f *Quo.* scilicet patrefamil. qui erat tutor filiorum, & nepotum. Accur.

g *Si liberi.* qui remanserunt in p̄tāte patris. Idem puto, & si filij fuerunt emancipati. Si autem tam impuberes, q̄ puberes remanserunt in potestate, ipso iure recidunt in potestatem sui patris, illi, qui filij sunt: sed fratres recidunt in tutelam fiduciariam semper; ut supra quibus mod. ius pat. pot.

l *Recideret.* dīc. quidā, q̄ si non esset emancipatus, nō erat futurus in p̄tāte fratris, sicut erat patris: & idō emancipatus nō. ita erit apud fratrē, sicut erat apud p̄rē, i. simili tutela.

m *Nec in tutelam.* s. legitimam, sed fiduciariam. Acc.

n *Eodem iure.* seruus enim si nō manumittatur, erit in potestate filij patroni iure hæreditario: sed filius in potestate patris iure patriæ potestatis. Acc.

¶ ITA TAMEN. ¶ CASVS. Domine, Vos dixistis mihi, q̄ mortuo patre, legitimo tutore impuberum libero rum emancipatorum, cæteri liberi, eorundem fiduciarij, tu tores erunt: Est ne hoc gñaliter uerū sine distinctione ætatis? Rñ. q̄ non. Nā impuberum emancipatorū liberi uirilis sexus nanciscunt̄ tutelam, si legitimam ætatem, i. 25. an. cōpleuerint. quod nostra constitutio nō solum in fiduciarijs tutelis, sed generaliter in omnibus tutelis, & curationibus obseruari præcepit. Et hæc usque ad si Franc.

Perfectæ.

Aetas perfecta quæ est.

a *Perfectæ*.i.25. annorum. nam quoties fit mentio de ætate perfecta, vel de maiore annis, de 25. annis intelligitur, vt C. de ijs, qui ve. ęta impe. l. fi. & ff. de l. 3. l filio. §. fi.

ADDITIO. Et per quæ alia verba intelligatur hæc ætas: & an iste minor possit esse executor vltimę uoluntatis, procurator, iudex, arbiter, aduocat*, de ancianis, uel de alio regimine: vide Angel. hic.

b *Constitutio*. vt C. de l. tut. l. fi.

c *Præcepit*. f. ut sit perfectæ ætatis. & est ratio. ut infra de excu. tu. §. minores 25. annis. Accur.

¶DE ATTILIANO TVTORE.

Continuatio.

¶Supra visum est de testamētaria tutela, & subsequēter de legitima. Verum, quia cessante testamentaria, & legitima, opus est prouidere de datiua: ideo subdit de Attiliano tutore Po.

d *De Attiliano tutore*. i. de eo tutore, qui dabatur per legē factā ab Attilio: vt in textu exponitur.

Diuisio.

¶*Si cui*. ¶Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit ius antiquum, circa dationem tutoris. Secūdo ponit ius nouum. Tertio ponit ius nouissimū. Quartò ponit nouum casum, videlicet, quòd naturali æquitati cōuenit, impuberes esse sub tutorib. & quod finita tutela, teneri ad rationem reddendam. Secunda ibi, Sed hoc iure. Tertia ibi, Nos sunt. Quarta ibi, Impuberes. Itē prima subdiuidit in alias quatuor partes. Primo, ex quib. legib. tutor. dabatur, deficiente omni tutore testamētario, & ltimo, & a quib. dabatur. Secūdo, quòd testamētario dato sub cōditione, uel in diē, pure tutor datur. Tertio, quòd si testārius tutor sit captus ab hostibus. Quarto, quò istæ leges ab usu recesserunt: & eām, propter quā. Secūda ibi, Sed & si. Tertia ibi, ab hostibus. Quarta ibi, Sed ex his.

1 † Romana

* Adde Cagno. in l. actus legitimi. nume. 16 ff. de reg. iur.

perfectæ[a] sint ætatis: quod nostra constitutio [b] in omnibus tutelis, & curationibus obseruari generaliter præcepit.[c]

DE ATTILIANO TVtore,[d] & eo, qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

Deficiente testamentario, & legitimo tutore, olim datiuus dabatur ex lege Attilia per prætorem cum tribunis in ciuitate: in prouincijs per præsides ex lege Iulia, & Titia. hoc dicit secundum Are.

Si cui nullus omnino tutor fuerat, [e] ei dabatur, in vrbe quidē [1] † à prætore vrbano, & maiore[f] parte tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in prouinciis uerò à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia, & Titia.

Quoties spes est testamentarij tutoris, & pendet, datiuus habet locum: qui tutor est quousq; testamentarij impedimentum cessat. Aret.

¶Sed & si in testamento* tutor sub conditione, aut ex die[g] certo datus fuerat: quādiu conditio, aut dies pendebat, ex eisdem legib us tutor alius interim[2] †dari poterat.[h] Item si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo [i] hæres existebat, [k] tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat; qui desinebat[l] esse tutor, si conditio[m] extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

Impedimento superueniente tutori testamentario quod tamen speratur tolli de iure communi, datur interim tutor à iudice; qui desinit esse tutor, impedimento testamentarii cessante. h. d. Are.

¶Ab hostib[9] quoque tutore capto,* ex his legibus tutor petebatur: [n] qui[o] desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminii.[p] *

In lege Attilia, & lege Titia non cauebatur de satisdatione uel cautione tutoris, ideo ex his desierunt tutores. h. d. Are.

¶CASVS. Dñe, iam video, quod vultis tractare de datiua tutela; dicatis igitur mihi, quando locū hēt datiua tutela, & à quibus dantur tutores datiui? Ad hoc rñ. Imperat. Amice. Si cui nullus oīno tutor neq; testamentarius, neq; legitimus sit, tunc demū hēt locū datiua tutela. & illis, qui neq; testamētariū, neq; datiuū hñt tutorē, olim quidē secundum iura antiquissima dabatur tutor authoritate legis Attil. in urbe Ro. à prætore urbis, & à maiore parte tribunorū plebis, & in prouincijs dabatur tutor eisdē à p̄sidib. prouinciarū authoritate l. Iul. & Titiæ: & non solūmodo si nullus tutor, sed & licet in testō tutor datus fuerat, tñ sub conditione, aut in diem dabatur: auctoritate legū p̄dictarum interim quis tutor dari poterat in defectum tutoris sub condōne, uel in diē dati; qui, pēdēte cōdōne, uel die, poterat administ rare. Quoq; & si pure datus fuerat tutor testamēto: tñ nihilominus datiuus tutor locum habuit quādiu hæres ex testamento nō adijt. tādiu. n. ex eisdē legib tutor dabatur. & in oibus his casib tutor ille datiuus; in defectū testamentarij datus, desinebat tutor esse, condōne, uel die adueniente, uel hęrede ex testamento hæreditatē adeūte, Itē in alio casu ex prædictis tutor dari solebat. Nā si testamētarius tutor, uel etiā legitimus, ab hostib. captus fuerat, in defectū tutoris capti alius tutor ex eisdē legib. dabatur: & iste loco capti subrogatus desinebat esse tutor, captiuo in ciuitatē reuerso. Nā reuersus in ciuitatē, administōnē tutelæ iure postliminij recipiebat. & hæc dicuntur vsq; ad illum §. sed ex his legibus. Franc.

e *Tutor fuerat*. s. ex testamento. Nā quādiu testamentaria tutela supeteſt, non est locus alij. Itē nec legitimæ: nam nec datiua tūc locū habet, vt C. qui dare tu. pos. l. si sororis.

f *Et maiore*. i. duob. Erant. n. tres, ut arg. C. de of. præto. l. 2. & ff. de orig. iur. l. 2. §. eisdem.

g *Ex die certo*. vt a paschate in antea sis tutor.

h *Dari poterat*. & hodie datur: a ut ff. de testa. tute. l. si quis sub conditione.

i *Nemo*. nam si unus de plurib. hæredibus adierit, ualet tutela, ut ff. de test. tuto. l. si nemo b Idē in libertate in testō relicta: ut ff. de testa. manu. l. testamento. §. testamento.

k *Existebat*. Sed quid si nullus fuit institutus cū pupillo, sed tā tunc pupillus erit hæres? Potest dici, quod auhoritate iudicis adeat, ut C. de iure de lib. l. si in anti. & tūc ualebit tutela; & incipit tutor administrare. Accur.

ADDITIO. Vide plenius hanc quęstionem per gl. in l si nemo. ff. de testamen. tute.

l *Desinebat*. Id est ille, qui sic erat datus in subsidium, desinebat, cum testamentarius uenit, ut subijcit.

m *Conditio*. Hic tutor tacite usque ad diem, uel conditionem existentem datur, expresse non potest, ut ff. de regulis iu. l. actus.

ADDITIO. Quod procedit in conditione intrinseca prouenienter ex natura rei secundum Christophorum, ut hic. & l. muto. § sub conditione. ff. de tute.

n *Petebatur*. nec erat locus legitimæ. ut ff. de l. tu l. prima. §. si apud.

o *Qui desinebat*. i. iste talis, qui erat datus in subsidium.

p *Iure postliminij*. quo iure etiam omnia alia recuperat, ut supra quib. mo ius pat. po. sol § si ab hostib. nec de administratis interim tenetur hic reuersus, ut arg. ff. si quis cau. l. 4. §. illud sciendum.

¶SED EX HIS. ¶CASVS. Domine, iam vidi, à quibus secundum iura antiqua dabantur tutores, dicatis mihi, si placet, qualiter illa iura antiqua correctionem receperunt. Et certè dicit ipse, frater, postquam consules cœperunt dare per inquisitionem tutores pupillis utriusque sexus, & prætores per constōnes nostras: tunc ex supradictis legibus desierunt tutores dari. Nam in illis legibus neque de cautione à tutoribus danda rem pup. salu fore, nec de compellendis tutoribus ad administrationem tutelæ quicquam cauebatur. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sed hoc iure utimur. Franc.

2 † al. dari, alius interim.

a Scilicet in his tribus tantū, sed nō per l. Attilianā, uel Titiā, quia illæ sunt sublatæ, ut infra e. §. sed ex his.

b Etiam si fuerit institutus in re certa alijs uniuersaliter institutis nō adeuntib. ut ibi no. Bar. per l. 1. §. si ex fundo. ff. de hæred. instit. Angel.

* testamentario, Vel legitimo. Cuiac.

* pro intelligentia iuris postliminij, adde Fore. in dial. 76.

a *Sed ex his*. nunc recitat secundum t nam quatuor sunt iura, quæ in hoc titulo notari possunt.
b *Legibus*.s. Artilia, & Iulia, & Titia: vt s.eo.tit.in princ.
c *Postea quàm primo*. alias quàm primum.
d *Ex inquisitione*.i.inquirēdo facultates eorum, an sint pares oneri iniūcto, vt J.de execu. tut.§. sed & pp. Item bona cōuersario requiritur: vt & alias in pře arrogatore: vt ff. de adoptio l. nec ei.§.eorū. & sup. de adop.§ cū autem.

Tutores dans quid inquirere debet.

1 † al. in iurisdictione.

e *Nā supradictis*. Bene dico, q̄ desierunt per has leges tutores dari, postea q̄tā consules dederunt ex inquisitione: & bonū fuit pp duas rōnes, quas ponit. quia, &c.
f *Forte* hanc cautionē præstant tutores, & curatores, vt ff. rem pup. sal fo.l. nō quasi.§. t.& l.et si ad species.
g *De compellendis*.s. captis pignoribus. vt J. de satisd. tut.§. pen.

¶ Sed ex [a] his legibus [b] tutores pupillis desierunt dari, postea quā primo [c] consules pupillis vtriusq; sexus tutores ex inquisitione [d] [1] † dare cœperunt; deinde prætores ex cōstitutionibus. ¶ Nā supradictis [e] legibus neq; de cautione à tutoribus exigēda, rē saluā pupillis fore, [f] neque de cōpellendis [g] tutoribus ad tutelæ administrationē quicquam cauebatur.

De iure nouo Romæ præfectus, & prætor in prouincijs præsides, vel magistratus eorum iussu, si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Aret.

SED HOC IVRE. ¶ CASVS. Dñe, iā vidi, qualiter iura antiqua correcta fuerūt & qualiter ſm mediā iuris prudentiam tutores dabant. Ideo dicatis mihi si placet, à quibus dantur hodie tutores, ſm iura moderna? Ad hoc rñ. Imp. Amice, hoc iure hodie utimur, ut præfectus vrbis, vel prætor, ſm suam iurisdictionē. & in prouincijs præsides tutores pupillis possint dare. Et non solum præsides in prouincijs hoc facere possunt, sed etiam magistratus, delegatione eis facta à præsidibus, videlicet, si non sint magnę facultates ipsius pupilli. Et hæc ita obtinebant primo tempore nostri Imperij. Nos tñ postea, quia difficultatem esse in expectanda iussione præsidum perpendimus, huiusmodi difficultates hominum per cōstonem nostram resecare curauimus. Vnde in cōstitutione nostra statuimus, ut si facultas pupilli usque ad quingentos solidos valeat: defensores ciuitatis unà cum eiusdē ciuitatis religiosissimo Episcopo; uel aliæ publicæ personæ, i. magistratus, uel iudices Alexādriæ, non expectata iussione præsidum, tutores, uel curatores dare possint, legitima cautione, rem pupilli saluā fore, ſm eiusdem constitutionis normam, à tutorib. interponenda, eorū uidelicet periculo, qui huiusmodi satisdationē accipiunt. Et hæc usq; ad illum §. impuberes autem. Fran.

2 † al. creant.

¶ Sed hoc [h] iure vtimur, vt Romæ quidē præfectus [i] vrbi, uel prætor ſm suā iurisdictionē: [k] in prouincijs aūt præsides ex inquisitione tutores creent: [l] [2] † uel magistrat⁹ iussu [m] p̄sidū, si nō sint magnæ pupilli facultates.

Hodie si pupilli facultates sint vsque ad quingentos solidos, possunt dari tutores à quocunque magistratu, etiam sine iussu præsidum, aliquando assistente episcopo, præstita tamen cautione, rem pupilli saluam fore: quæ periculo recipientium, & non iudicum est. Are.

¶ Nos aūt per constōnem [n] nostram, huiusmodi difficultates omnino [3] † resecantes, nec expectata iussione [o] præsidū, disposuimus, si facultates pupilli, vel adulti vsque ad quingētos solidos, [p] * valeant, defensores ciuitatum vnà, [q] cū eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite; vel [r] alias publicas p̄sonas, idest, magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ [s] ciuitatis tutores, vel curatores creare, legitima cautela, ſm eiusdem constitutionis normā præstanda, uidelicet eorū [t] periculo, qui eam [u] accipiunt.

Aequum est, vt regatur impubes, qui nescit se regere. Et finita tutela, ratio tutelæ reddi debet. Arec.

risdictione, uel ratione originis, uel rōne possessionis, uel ratione domicilij, ut ff. eo. de tuto. & cura. l. 1. §. ulti. & l. diuus. Si autem in altero horum trium locorum non inuenitur, sed in quarto loco, reducendus est ad alterum locum de his tribus: & ibi tutelam accipiet: ut C. qui pe. tuto. uel cu. l. j. Accur.
m *Iussu præsidum*. ergo delegatur. Sed cōtra. ff. de tu. & cu. da. l. nec mandante. Sed ibi mādatum est, qđ non importat necessitatem: * hic iussus, qui importat: ut ff. quod iussu. l. j. §. j & ff mand. l. j. Vel ibi erant magnę facultates pupilli: hic paruę. Sed certè, & si sint paruæ, ad huc ur idē. Nā datio tutelæ est misti imperij, ut ff de tutelis l. muro. §. tutoris datio. ob id dr q̄ tutoris datio illi soli cōpetit, cui nominatim hoc dedit uel lex, uel Senatusconsultum, uel Princeps: ergo non pōt delegari: ut ff. de offi. eius, cui mā. est iur. l. j. primo rñ. Sed dic, q̄ nō pōt delegari non habenti iurisdictionem, sed habenti sic, ut ff. eo. de tut. & curat. da ab his. l. ius dādi. & hic dr. Sed quæ sunt magnæ facultates? Rñ. quinquaginta aurei, ut C. de defens. ciui. l. j. Vel decem libræ auri, ut in Auth. de appel §. 2. collat. 4. uel 300. aurei, ut in Authen. de defen. ciui. §. & indicare. col. 3. Vel uerius usque ad quingentos solidos sunt paruæ: si ultra, sunt magnæ, ut infra proxi. §.

* Sed spōtaneā obsequij præstationē. Aeg. Per.

3 † al. abhominum.

* *Solidus quid significet. vide Budæū lib. 5. de asse. & partib. eius: quò loco explicet, quid dicatur libra in auri iure.*

Facultates quę dicātur magnæ.

ADDITIO. Quod est uerum, quo ad materiam istam: alias aūt relinquitur iudicis arbitrio, iuxta cōsuetudinem, uulgi opinionem, & qualitatum p̄sonarū, ut hic per Doct.

b Ex quo infert lab. qđ statutū loquēs de moneta simpliciter, dēt intelligi ſm præsūptionē alterius statuti. Sed inter contrahētes talis locutio intelligitur ſm cōem cursum regionis.

h *Sed hoc iure vtimur*. Hoc est tertiū ius, quod erat t pe Iustiniani: & hodie est quartum additum, quod est J. pxi. §.
i *Præfectus*. ad præfectū cognitionis criminales, a ad prætorem ciuilia negotia ueniebant: ut patet ff. de offi. præ ur. per totum tit. & ff. de offi prætο. per totum tit. Sed tutelam dabant uterque, ut hic Accur.
k *Iurisdictionem*. præfecti urbis est iurisdictio usque ad c. miliaria: sed prætoris Romæ tantum, ut ff. de offic. præfec. ur. l. 1 §. cum urbem. & in summa Azo. de offi. præto. Dabunt ergo eum, & ei, qui est de sua iurisdictione, ut statim in præside notabis.
l *Creent* s. eum, qui est de sua iurisdictione dabit, ut ff. de tut. & cur. da ab his. l. ius dandi. Si uerò ipsi non inuenian tur idonei, ēt in alio loco queret, & præsidi nūciabit. ut ff. eo. de tut. & cut. da. ab his. l. diuus. Item ei, qui sit de sua iu

a Imo ēt ciuiles ſm An. & Ia. ut l. 1. §. q̄ es. & §. cura carnis. & l. 3. de off. pręfec. urb. Et sic nō obs. l. solem*. §. latrunculator. ff. de iudic. sufficit .n. dare instātiā, ut no. gl j. q. j. c. sicut ur.

n *Per constitutionem*. quam non habemus.
o *Iussione*. i. delegatione, siue p̄cepto. Nam in hoc differt à mandato, quia mandatum ex uoluntate est, sed iussus necessitatis, ut ff. quod iussu. l. j. & 2 & ff. mand. l. j.
p *Solidos*. i. aureos. ut J. de pe. te. li. §. fi. b quorū septuaginta, & duo faciūt librā auri, ut C d. susc. & arca quoties. li. x.
q *Vna*. idest simul.
r *Vel alias*. hoc qñ extra ciuitatem, ut in municipio. nam magistratus municipalis dabis.
s *Alexandrina*. hoc qñ tutor datur in ciuitate Alexādrina.
t *Eorum*. i. tabellionum, & aliorum, non uero ipsorum maiorum iudicum, qui habent p̄tātem dandi tantum: ut J. de satid. tut. uel cur. §. pe. & §. fi. qui sunt contra.
u *Eam*. scilicet satisdationem.

¶ IMPVBERES AVTEM. ¶ CASVS. Dñe, iā uideo, à quibus dabantur tutores olim iure antiquo; & etiā quibus danē hodie ſm constitutionē uestram; pro Deo dicatis mihi, si placet, qualiter huiusmodi impuberes sunt in tutela? Ad hoc rñ Imp. Amice, certè naturali rōni cōuenit, & ēt iuri consentaneū est, ut impuberes in tutela sint: ut uidelicet, illi, q perfectæ ætatis nō sunt, aliorū tutela regantur. Sed dñe Imp. dicatis mihi, si placet, quo iure cogunē tutores, finita tutela, reddere rōnē suæ administrōnis? Ad hoc rñ. Imp. Amice, cū tutores pupillorū, pupillarūq; negotia administrēt, finita administrōnē, actores tutelæ rōnē administrōnis suæ redere cōpellūt. Et hæc usq; in fi. Fran.

Impuberes

a *Impuberes*. hic §. est generalis ad omnes præcedentes tit. de tutelis.
b *Iuri*. id est, æquitati.
c *Gerant*. aliàs egerunt, id est gesserunt, aliàs gerunt.
d *Post pubertatem*. sed & ante, si finita tutela fuerit prius; ut ff. de tut. & ra. dist. l. nisi finita. aliàs (id est, nisi esset finita tutela) non nascitur actio tutelæ, sed aliæ actiones naiç sunt, sed non exercentur: ut ff. de tut. & ra. dist. l. si tutor. §. finali. & l. sed non dantur.

ADDITIO. Ratio diuersitatis est, quia actio tutelæ est generalis: & sufficit, eam semel nasci, & non sæpius per singulas causas secundum Iacobum. Rug. tamē tenet cōtra istam gl. & de casibus in quibus possit exerceri, etiam durante tutela, se remittit ad notata in l. 2. C. de admi. tut.

Actio tutelæ, & actio de rationibus distrahendis differunt.

e *Tutelæ iudicio*. id est, actione tutelæ, quæ datur in simplū, & propter dolum, & culpam latam, & leuē. Est & alia actio, qua tutor tenetur, scilicet de rationibus distrahendis, sic enim nominatur, ut ff. de contra. act. tu. l. secunda. & datur in duplū, & propter dolum tātum: & in duplo continetur rei persecutio. Prior datur contra tutorem, & contra hæredes; posterior contra tutorem tantum; ut ff. de tut. & ra. di. l. prima. §. penult. & l. secunda. Item una intentata, altera denegatur: licet plus sit in ea; & econtra: secus in actione tutelæ, & furti, quæ secum competit. ut ff. de tute. & ra. dist. l. 1. §. in tutela.

* Adde Felyn. in c. 1 num. 12. de fide instrum.

¶ Impuberes [a] autem in tutela esse, naturali iuri [b] conueniens est; ut is, qui perfectæ ætatis non est, alterius tutelæ regatur. ¶ Cum ergo pupillorum, pupillarumq; tutores negotia gerāt, [c] post pubertatem [d] tutelæ iudicio [e] rationem reddunt.

DE AVCTORITATE tutorum.

TITVLVS XXI.

Vbi pupillus alii obligatur, uel minuitur patrimonium suum, est necessaria tutoris auctoritas. hoc dicit Ang. Aret.

AVctoritas autē tutoris in quibusdā causis necessaria pupillis est: in quibusdam non est necessaria. ¶ Vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, non [f] est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis * promittant [g]

Continuatio.

¶ DE AVCTORITATE TVTORVM. ¶ Dictum est supra, qualiter tutores creantur: hic quando creati sunt, qualiter se regere debeant, & auctoritatem præstare. Aret.

Diuisio.

AVctoritas autem. ¶ Totus iste titul. diuiditur in tres partes principales. Primò ponit, in quibus necessaria est auctoritas tutoris, & in quibus nō. Secundo, quando ista auctoritas debeat impertiri. Tertiò remouet quoddam dubium. Secunda ibi, Tutor autem. Tertia ibi, Si inter tutorem. Itē prima pars usque ad §. neque tamē. subdiuiditur in quatuor. Primò ponit dictum bimembre. Secundò exemplificat quodlibet ex dictis mēbris. Tertiò rationē annectit. Quarto infert, & illationē clarificat per exempla. Secunda ibi, ecce. Tertia ibi, namque. Quarta ibi, Vnde in his.

¶ CASVS. Domine, vos uultis tractare de aut. tuto. nunquid semper est necessaria tutor. aucto. Respondet Imperator, quod non. In quibusdam enim causis non est necessaria: si enim pupilli stipulantur sibi dari aliquid, in eo casu non est necessaria tuto. aucto. secus est tamen in casu conuerso. Si enim isti pupilli aliquid alijs promittant, ad hoc, ut ipsi ex illa promissione cum effectu obligentur, necessaria est tuto. aucto. Meliorem enim suam conditionem possunt facere sine tutoris auctoritate: deteriorem verò nequaquam facere possunt, nisi tutor. auctorit. interueniat. Vnde in illis causis, ex quibus ex utroque latere nascitur obligatio, ut in emptione, uenditione, locatione, conductione, mandato, & deposito, nisi tuto. aucto. interueniat, illi, qui cum pupillis cōtrahunt, obligantur; sed pupilli eis nequaquam obligati sunt. Et hæc usque ad illum §. neque tamen. Franc.

f *Non est necessaria*. vt C. de contrahen. & commit. stipul. l. neque. & l. prima. C. de auth. præstan.

pupilli, necessaria [h] est tutoris auctoritas. ¶ Nanque placuit, meliorem quidem suā conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate; deteriorem uerò non aliter, quàm cum tutoris auctoritate.

¶ Vnde in iis causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, ut in emptionibus, venditionibus, [i] locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, [k] si tutoris auctoritas non interueniat, ipsi quidem; qui cum his contrahunt, obligantur: ad inuicem: [l] † pupilli non obligantur. [l]

Pupillus non potest hæreditatem adire de iure ciuili uel prætorio vel Senatusconsulto Trebelliano sine tutoris auctoritate, etiam si sit lucrosa.

¶ Neque tamen hæreditatem [m] adire, neque bonorum [n] possessionē petere, ne-

g *Promittant*. quia tunc est uerisimile, quod malè agant: & facit ad hoc Ī. quibus ali. l. vel non. §. nunc admonendi. & § at ex contrario. & Ī. de inuti. stipul. §. pupillus. & ff. de acquiren. rer. domin. l. pupillus. & ff de pac. l. contra iuris. a Idem de muliere, super dote paciscē te, ut ff. de pact. do. l. de die. Idem in alimētario transigente: ut ff de transac. l. cum hi. § quid ergo. Item facit. C. de contrahē. & com. stip. l. neque.
h *Necessaria est*. in duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tutoris aucto ritate ff. de ac. & obl. l. si furiosis. ubi scilicet ex re actio uenit.
i *Venditionibus*. si autem pupillus petat rē ex uenditione, repellitur exceptione doli mali, nisi pretium dare velit, ut ff. de rescind. uendi. l. si id, quod. § vlt. in fi.
k *Depositis*. Pupillus tamen doli capax tenetur depositis, si quod doli commisit, vel locupletior factus sit: ut ff. deposi. l. j. §. an in pupillum A.

a Intellige, quod ualet auctoritas in cōtractibus ex quibus potest utilitatem reportare; alias nō, quamuis ēt cum auctoritate tutoris donare non potest. C. de admi. tut. l. non omni. fm Ias. & Pet.

1 † al. obligantur: ad inuicem pupilli.

l *Non obligantur*. Et sic no. quod contractus claudicat, b quandoque; ut hic. & ff. de act. emp. Iulianus. §. si quis pupillo. argu. contra. ff. de arb. l. litigatores. §. pen. & fi. & in Auth. de non eli. secundo nu. §. prospeximus. colla. 1. c Item hoc est uerum, nisi locupletior sit pupillus; aliàs excipitur, si agat: & cōtra poterit agi, ut ff. de admi. tut. l. si minoris. & C. pro emp. l. fi. & ff. eo. l. 5. §. j. & de rescind. uend. l. si id, quod. §. fi.

b De hoc qñ cōtractus claudicat, est bona glo. in c. de illis. ex de despō. impu. quam uide. & in c. j. iuncta glos. fi. extra de eo, qui dux. in matri.

¶ NEQVE TAMEN. ¶ CASVS. Domine, uos dixistis mihi. Ī. quod licet pupillo meliorem facere conditionem suam sine tuto. auct. Pone igitur, quod aliqua lucrosa hæreditas delata sit alicui pupillo: nunquid poterit illam hæreditatem sine tut. auct. adire? Respon. Imp. quod nō. Licet .n. dictum fuerit generaliter Ī. quod licet eis facere conditionem suam meliorem sine tuto. auct. hoc tamen fallit in casibus specialibus. Neque enim hæreditatem adire, neq; bonorum possessionem petere, neque hæreditatem ex fideicomm. suscipere poterit, nisi tut. auct. interueniat, quamuis lucrosa sit: & hoc ideo statutum est, ne ille damnum inde habeat: & hoc usque ad §. tutor autem. Fran. de Aret.

c Dic, quod hoc ē speciale fauore pupilli fm Ang.

m *Hæreditatem*. quæ ex testamento, uel ab intestato defertur, s. iure ciuili, ut ff. de per. hær. l. 1. 2. & 3. Et hæreditas est successio in uniuersum ius, quod habuit defunctus tempore mortis suæ: deducto ære alieno. ut ff. de uerb. sig. l. nihil.
n *Bonorum possessionum*. ex testamento, ut secundum tabulas, uel ab intestato. ut unde liberi, & similes, quæ sunt omnes de iure prætorio, ut Ī. de bon. pos. § quos autem. Et est bonorum possessio ius persequendi retinendique patrimonij, quod cuiusque fuerit, cum is moritur, ut ff. de bonor. pos. l. 3. § bonorum. Hoc tamen in bono pos. fallit in casu, cum pupillus non habet tutorem: tunc enim prætor aucto ritatē tutoris pōt supplere, ut C. qui ad mit. ad bo. pos. bonorum. Idem in hæreditate, ut C. de iu. deli. l. si anti. in fi. Instit.

Bonorum possessio.

ADDITIO. Et alios casus, in quibus iudex supplet defectum tutoris, uel impedimentum, uide per Angel. hic. Et procedunt in iurisdictione uoluntaria, & quando ex actis apparet, quod iudex facit ex certa scientia, item ubi tutor solus sufficeret, alias secus secundum eum.

1 † al. de eff. ex Senatusconf. Trebel.
2 † al. nullum.

a Si tamen sit infans, potest soli tutori fieri restit. l. restituta. §. fin. ff. ad Trebel. & solus tutor adire l. si in fanti C. de iure delibe. alias secus. l. potuit, C. eo. Itē potest solus bon. poss. agnoscere: quia in facto eō sistit, secundum Ange. & Ias.

a *Et fideicommisso*. ut per Senatusconsul tum Trebellianū, ut infra de fideicomm. hær. §. sed quia. Idem dico, & si bona uelit recipere, causa seruandarum libertatum: cum & ibi possit timere damnum: quia est successio in uniuersum ius: ut infra per quas person. nob. acquirit. §. finali.

b *Tutoris*. idest, administratoris, cui administratio sit concessa in testamento; alioquin non ualet. Nam & si ab eo, qui tutelam non gerit, sciens alium gerere, emant, dominus non efficiatur ut ff. eodem. l. 4. Item nunquid curatoris pupilli sufficit auctoritas, ad adeundam hæreditatem, uel bonorum possessionem delatam pupillo? Respō. non: ut ff. de appellation. l. cum in una. §. tutor. usque in finem legis.

quæ hæreditatem ex ᵃ fideicommisso, ex S.C. Trebel.¹† suscipere aliter possunt, nisi tutoris ᵇ auctoritate, quamuis illis lucrosa sit. ᶜne ullū ᵈ ²| damnum habeant. ᵉ

Tutor præsens debet auctoritatem interponere: aliàs non ualet. Are.

¶Tutor autem statim in ipso negotio præsens * debet auctor ᶠ fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit. ᵍPost tēpus ʰ uerò, aut per epistolam, ⁱaut per nuntium interposita auctoritas eius nihil agit.

* præsenti. Ratio secūdum Bart. quia oculus certior aure. per §. agnationis. inf. de grad. cognati. Aeg. Ferr.

c *Lucrosa sit*. id est, appareat lucrosa; ne occasione lucro- se adeat damnosam: quia adeundo oneratur legatis, & fideicommissis, & alijs oneribus; & ita obligatur: sed non potest obligari sine tutoris auctoritate: ut supra eodem in princip. Sed obijciatur, cessante causa, &c. hoc raro accidit quod hæreditas non sit onerosa: sed frequenter cōtrarium: & ad ea, quæ frequentius accidunt, iura adaptantur, ut infra de leg. & senatusc. nam ad ea.

ADDITIO. Et quamuis glos. in l. si quis mihi bona §. primo. in glos. hæreditatē. ff. de acquiren. uel omitten. hære. teneat contrarium. ista tamen est ueritas; pro qua faciat, quia necesse est ad mentem cognoscere causam suæ aditionis, puta ex testamento. uel ab intestato: tanquam agnatus, uel cognatus: ut l. quia in aliena. ff. de acquiren. hære. quod pupillus discernere non potest, secundum omnes hic.

b Istam sequitur Ange. hic.

c Istam rationē sequitur Bar. in l. potuit. C. de iure delibe.

d Contrarium tenet Ias. quia pt torquēri sine tutoris auctoritate, quem supplet iudicis præsentia, ut no. Bal. in §. item sacramenta. in tit. de pace iura. firman.

* Ratio quare solus pupillus nequit adire hæ-

d *Ne ullum*. est & alia ratio, c etiam si sit lucrosa; quia litibus, & sumptibus uexaretur: ut ff. de minor. l. minoribus uigintiquinque ann. Et his eisdem etiam rationibus, nec in iudicijs ciuilibus, uel criminalibus d potest esse sine tutoris auctoritate, ut C. si aduersus rem iudicatam. l. cum; & minores & C. de aucto. præs. l. clarum. Nisi in quatuor casibus, ut in possessione momentanea. ut C. si per uim uel alio modo. l. prima. & C. qui legi. perso. l. momentaneæ. in glos. 3. Item in uiolato thoro, minor sine curatore accusat. ut ff. de adulte. l. si maritus. 2. §. lex. sed hoc in adul. Item si ueniam ætatis impetret, ut C. de ijs qui ue. æta. imp. l. prima. & secunda. Item in interdicto de libero homine exhibendo, ut ff. de lib. homine exhiben. l. quod & lex. §. sed & si mulier.

e *Damnum habeant*. * quia fortè subest æs alienum latens. Accursius.

¶TVTOR AVTEM.

¶CASVS. Domine, iam uideo, in quibus casibus tu. auctō. debet interuenire, dicatis mihi, si cordi est, qualiter debeat interponi tut. auctor? Ad hoc respondet Imperator, Amice, tutor in ipso negotio a pupillo suo contrahendo, debet personaliter interesse: & quod actum est a pupillo laudare, si hoc pupillo suo prodesse existimauerit. Nam tutoris auctoritas post tempus, uel per Epistolam interposita, nihil agit. Et hæc usque ad illum §. si inter tutorē. Franc. de Are.

f *Auctor fieri*. idest probare, & laudare, quod fit per pupil. ut ff. eo. li. etiam.

g *Existimauerit*. non enim compellitur; primo quia est iniquum. Secundo, quia tenetur pupillo damnum resarcire tutor. ut ff. eo. l. si tutor. Accur.

ADDITIO. Sic etiam filius non potest adire hæreditatem sine uoluntate patris, C. de bon. quæ liber. Anali. penult.

h *Post tempus*. scilicet non modicum, aliàs ualet auctoritas: ut. ff. de acquiren. hæredit. l. si quis mihi. §. iussum. quæ est contra. & est ratio, quia uidentur inesse, quæ incontinenti fiunt; ut ff. si certum petatur l. lecta, §. dicebā & ibi gl.

i *Per epistolam*. Nocaute, & redde singula singulis. nam dixerat duo, scilicet, statim; ad quod refertur post tempus, &c. Item in ipso negotio præsēs, ad quod referi, hoc per epistolā: quæ inter absentes mittitur, * ut infra de oblig. ex consensu. §. ideo. in fi. idem & si alio modo inutiliter auctorizet. ut ff. e. l. 1. §. fi. & l. sequēd.

Tutor non potest auctorare pupillo se cum litiganti sed dandus est curator cuius officium finitur, finita lite. Areti.

¶ Si inter tutorem, pupillumque iudiciū ᵏ agendum sit, quia ipse tutor in rem ˡ suam auctor ᵐ esse non potest, non prætorius tutor (ut olim ⁿ) constituitur, sed curator ᵒ in locum eius datur, ᵖ quo interueniente, iudicium peragitur, & eo ᑫ peracto, curator esse desinit.

hæreditatē, qa nō hēt discretionem, nec cognoscit causas acquirendæ hæreditatis, qd requiritur: ut l. pupillus. ff. de acq. hære. Aeg. Ferr.

*Idē Tus. si. epi. 2. epis. par. 3. Aeg. Fer. ti.

SI INTER TVTOREM.

¶CASVS. Domine, iam uidi, qualiter debeat interponi tutor. auct. dicatis mihi modò, si aliquod iudicium agendum sit inter tutorē, & pupilum, quid iuris est in casu isto. Ad hoc Imperator dicit, Amice, si iudicium inter tutorem & pupillum agendum sit, in casu isto non prætorius tutor (ut olim cōsueuerat heri) constituetur: sed loco eius curator dabitur: & interueniente ipso curatore, iudicium peragetur: & finito iudicio, desinet esse curator. Et hæc dicuntur usque in fi. tit. Fran. de Are.

K *Iudicio*. scilicet rei uendicationis, uel alterius personalis, uel realis actionis, præter actionem tutelæ, quæ contra tutorem erit danda: quæ, durante officio, non datur, ut ff. de tut. & ra. di. l. nisi. finita. §. finali. & l. si. cum adhuc. & idem in utili generali neg. gest. quæ datur contra curatorem adultis, ut ff. de admin. tutor. l. cum curatore, & C. de admini. tutor. l. secunda. & l. rationes. Sed certè nec aliæ uidentur interim posse intendi, ut ff. de tu. & ra. di. sed non dantur. Sed illud intelligo, ut ipsemet exerceat, non dantur, sed per procuratorem sic, ut hic dicitur. Item nunquid hæc correcta sunt hodie per Authent. ut ij, qui ob. se pechi. ha. res mi. §. primo. collat. 6. cum nullius creditor * uel debitor possit esse tutor, uel curator? Respon. sic: nisi in tutore testamentario; in quo poterit adhuc hodie hic. §. loqui: cum fides talis tutoris ab ipso testatore sit comprobata, ut infra de satisdat. tutor. uel curat. §. primo. & C. de Episcop. audientia. l. de creationibus. e in princip. Vel idem in eo, quod in alijs, ut in prædicta Authen. diximus. Item & circa reales actiones hunc § hodie facimus loqui, cum in eis non sit obligatio: unde Authen cessat, ut infra de actio. §. 1. Accur.

* Sic nec debitor, nec creditor ecclesiæ potest esse matricularius eiusdem. Aeg. Fer.

Iudicium uirum inter tutorē, & pupillū possit esse. e Et ista ē cōmunis opin. si testator sciuerit: non si ignorauerit secūdū Ange.

f Pōt tamen in cōsequentiā etiam ad propriam rē authoritate, & sibi soluere & tradere rē debitam, etiam immobilem sine iudice, ut l. si stulas. ff. de contr. em. & empt.

g Dic, q ibi improprie dicitur iudex. & testis.

l *In rem suam*. & pupilli, quæ sua dicitur, cum bene administrat, ut ff. de furtis. l. interdum. secundo. §. qui tutelam.

m *Auctor esse non potest*. facit ad hoc ff. de uerborum significat. l. quod dicimus. & C. ne quis in sua causa. l. unica. f & C. de testi. l. omnibus. & ff. eodem. l. 5. primo respō. arg. contra C. de fideicommis. l. si. ibi, cum ipse sibi iudex, & testis, &c. g Ratio autem textus præsentis est, quia sequeretur, ut in eodem negotio esset quis actor, & reus: quod est incōueniens. Accur.

n *Ut olim*. Nam olim in tali casu dabatur tutor prætorius, quod hodie non est, ut hic dicitur.

o *Sed curator*. ut C. de in lit. dan. tu. l. 3.

p *Datur*. etiam inuito, ut ff. de tute. l. tertia. §. idem Cassius.

q *Et eo*. scilicet iudicio.

QVIBVS

QVIBVS MODIS tutela finitur.

TITVLVS XXII.

Tutela finitur pubertate pupilli, quæ in masculo est statim completo xiiij. an. in fœmina duodecimo. Arett.

Pupilli,[a] pupillæ que, cum puberes esse cœperint, à tutela liberantur.

¶ Pubertatem autem veteres quidem nõ solùm ex annis, sed etiam ex habitu[b] 1† corporis in masculis æstimari volebant. ¶ Nostra autem maiestas indignum esse castitate nostrorum temporum, existimans,2† bene putauit, quod in fœminis etiam antiquis, impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam[c] in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione[d] promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annum completum, illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam 3† in fœminis bene positam, in suo ordine relinquentes, vt post duodecimum annum completum uiri potentes esse credantur.[e]

Arrogatione, deportatione, seruitute, vel captiuitate pupilli finitur tutela. hoc dicit. Aret.

¶ Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc[f] impuberes, vel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur,[g] vel si ab hostibus captus fuerit.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Continuatio. ¶ Dictum est de ingressu tutelarum; & sup. tit. 1. de progressu, restat de fine: sicut est in operibus naturæ ingressus, progressus, & finis. Are. ¶ Notandum est, quod modi, qui tutelam finiri faciũt, sunt octo: & ad istos omnes alij modi possunt reduci. Et sunt hi, Suspicio, quando tutor remouetur, tanquam suspectus. Crimen: quãdo propter crimen deportatur, uel in seruitutem redigitur: Mors naturalis pupilli, vel tutoris. Cõditio adimpleta. Status, i. capitis diminutio, vbi status mutaẽ vt quando capitur ab hostibus, vel arrogatur Aetas, scilicet, pubertas. Tempus adueniens, scilicet, si ad certum tẽpus datus sit tutor, et sit finitum tempus. Causa, quando propter aliquam causã tutor excusatur. Vnde uersus.

Tutela multis modis finitur.

1† habitudine.

Suspicio, crimen, mors, conditio, status, Aetas, tempus, causa, solent tutelæ ponere metas.

Diuisio. Pupilli. ¶ Totus iste tit. diuidi in septem partes. Nã primo ponit, qualiter pubertate tutela finitur: & quæ sit pubertas. Secundo, qualiter arrogatione, uel deportatione, uel seruitute pupilli, uel tpis finitione. Tertio qualiter morte pupilli, uel tutoris. Quarto capitis diminutione tutoris. Quinto ẽt minima diminutione pupilli. Sexto pp aduentum tẽporis, vel conditionis. Septimo pp remotionem factam de tutore Secunda ibi, itẽ finitur. Tertia ibi, Simili mõ Quarta ibi, Sed & capitis Quinta ibi, Sed pupilli. Sexta ibi, Præterea. Septima ibi, desinunt. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit, qualiter tutela finiatur pubertate. Scdo, qualiter pubertas accipiatur de iure antiquo. Tertiò, qualiter de iure nouo. Secunda ibi, Pubertatem Tertia ibi, Nostra aũt.

2 †al. deest, existimans.

¶ CASVS. Domine, vos vultis tractare quib. mod. tut. fi. Dicatis ergo mihi aliquem modum, quo tutela finiatur? At eñ. Impe. Amice, dico tibi generaliter, quod pubertate pupilli, vel pupillæ tutela finitur Cum enim pupilli, pupillæue puberes esse cœperint, a tutela liberantur. Sed domine, dicatis mihi, quando censentur pupilli ad pubertatem peruenire? Ad hoc respondet Impe. Amice, aliter olim æstimabatur pubertas in masculis, hodie aliter. Veteres enim non solũ ex numero annorum, sed etiam ex insinuatione habitudinis corporis pubertatem in masculis æstimari volebãt: quã in fœminis ex aspectu corporis æstimari, impudicum esse existimabant. Nostra autem maiestas dignum putauit esse castitati temporum nostrorum, hoc quod ipsis antiquis in fœminis uisum est, esse impudicum, in masculos etiã extẽdere. Et ideo sacram constitutionem nostram promulgauimus, per quam cõstituimus, pubertatem in masculis, post decimumquartum annum completum initium accipere: sed normam antiquitatis in fœmineis personis satis bene positam, in suo statu integram, & illibatam relinquimus: vt videlicet ipsæ fœminæ post 12. ann. completos prout antiquitus bene erat statutum, viripotentes esse credantur. Secundus modus finiendæ tutelæ est, si pupillus dederit se arrogandum alicui. Qualiter autem det se arrogandum, uide ß. de adop Tertius est, si pupillus deportetur; Quartus modus est si pupillus efficiatur seruus: ut quia cum sit libertus alicuius, reuocatur in seruitutem propter ingratitudinem. Quintus modus est, si ab hostibus pupillus capiatur. Sextus modus est, si alicui pupillo datus sit tutor in testamento hac forma, ut si tutor usque ad certam conditionẽs puta usq; dum nauis uenerit ex Asia: nam, conditione existente, desinit esse tutor. Septimus est, si moriatur pupillus, uel tutor. Octauus est, si tutor patiatur maximam, uel mediam cap. dimi. quia cuiuscunque generis tutor sit, desinit esse tutor. Quid autẽ si patiatur tutor minimam cap. dim. puta, quia arrogandum se dederit: an desinat esse tutor? Rñ. si legitimus erat tutor, bene desinit esse tutor: sed si erat testamentarius, uel datiuus, tunc nõ desinit esse tutor. Nonus modus finiendę tutelę est, si pupillus patiaẽ quãcunque cap. di. quãuis de minima habuimus. ß. in secũdo mõ. Decimus, si alicui pupillo datus sit tutor in testamento hac forma, vt esset tutor, vsque ad certum tempus: puta vsq; ad pascha. Nã adueniẽte paschate, desinit esse tutor. Vndecimus est, si à tutela remoueaẽ, tanquam suspectus: vt ß. de susp. tut. & cur. per totum. Duodecimus si iusta ex causa se excusauerit à tutela, quam iã incęperat administrare, ut infra. de excu. tu. per totum hoc dicit usque ad finem titu.

3† formã.

a *Pupilli.* no. quod pupilli sunt, qui de potestate patris impuberes exierunt, vel morte, uel emancipatione, vt ff. de verb. sign. l. pupillus. §. respon. licet impropriè dicatur aliquando pupillus, qui est in potestate. vt ff. de verb. oblig. l fi. §. si pupillus. Accursius.

Pupilli q sunt.

b *Ex habitu.* i. inspectione, vtrum haberet barbam unam, vel alterã, ut ß. innuit. & facit ff. de min. l. minor 25 adito præside ex aspectu, &c. Et no. pro opin Mar. qui secundum conscientiam* dicebat iudicem debere iudicare, & fa. ff. de ser. l 2. in fi & ff. de reg. l. si irruptione §. fin. in gl. eo. Accur.

Iudicare an index debeat secundũ cõscientiã.

ADDITIO. Vide tu, canonista, notata per gl. in c. 1 ex tia de off. ord. & de off. & pot. iu. dele. c pastoralis. §. quia vero. in notula. argum. contra Hug. vbi gl. concludit, iudicem secundum alleg. & probata debere in nomine domini iudicare, & cõsciẽtiam læsam deponere. Et ibi recitatur illud dictum Psalmographi * Trepidauerunt timore, ubi non erat timor. Facit etiam glo. in §. si minus. infra de act. Opiniones in hac materia uariæ uarijs in Doctoribus inueniũtur, diuisa dantibus consilia: sed inter cætera uidetur conscientiam reddere tutiorem consilium Cœpollæ, quod inter suas cautelas continetur. Procuret (inquit) iudex in tali cõstitutus anxietate, apud accusatum, ut alium in ipsius iudicis locum subrogari petat; ipsum eundem iudicem, in testem se productũrum allegando: & eo pacto iudex à iudicantis officio causa testimonij remotus, deponet pro accusato, quæ sibi dictabit conscientia: contra quã facere est ad gehennã ædificare c literas. §. nos aũt versi omne, qđ. de restit. spoliatorum Consilium istud, quod re uera tutissimũ putatur, fundamẽtũ habet ex c. dilecto extra de test.

* Dic, si qđ est notum iudici, vt iudici, dẽt iudicare ſm conscientiam: si vt priuato, secundũ allegata, & probata, secundum Porc Qđ verũ in iudice, qui est sub lege nam si est ß. vt Papa, & Princeps, vt cũque sit ei nota veritas dẽt secundũ ei iudicare. l. j C. si ad uer. vendi. Aeg. Perr.

c *Hoc etiam.* scilicet, quod sit iudicandum per aspectum impudicum.

d *Constitutione.* vt C. quando tu vel curat. esse desi. l. fi.

e *Credantur.* facit ad hoc supra de nup. §. respon.

f *Adhuc impuberes.* i. in pupillari ætate adhuc existentes. vt hic, & ff de ado. l. nec ei. §. eorum & hoc cum consensu omnium tutorum, ut C de aucto præstan. l fi.

g *Redigatur.* ex ingratitudine si sit doli capax, non autem ex uenditione: quia non, nisi sit maior 20 annis, potest per venditionem fieri seruus, vt sup. de iu perso. § pen. contra.

* Psal. 14.

est.C.de inoffi.test.l.si quis.§.fi. Sed ibi de eo dicit,qui doli capax non est.
a *Certam*.i.specificatam,vt quando Titius erit consul.
b *Testamento*. No.quod dicit testamento. nam à lege,vel iudice non sic:ut ff.de re gu.iur.l.actus.

sed & mente captis.tunc desinunt,quãdo sanam mentem prædictæ personæ recipiunt;ut ff de cur.fur.l.j.& §.fi.
ADDITIO No.quòd eisdem modis,quibus finitur tutela, finitur etiam auctoritas officij adiuncti tutori, quod est in multis casibus, vt inf. tit.j.§.interdum.in verbo idoneus. & in l. potuit.& in l. propter.C.in qui.ca. tu. vel cur. ha. tuto. Nã finito officio prĩcipali, etiam finiẽ illud coadiutoris adiũcti.l.j.C.quando tut. vel cu. esse desi.& iõ coadiutor datus debili,vel suspecto episcopo,de quo in c.venerabili.extra,de offic. de le. desinet morte prælati esse per d.l. prima.Ia.Fab.

Tutela cõditionalis finitur euentu conditionis. Are.

¶Sed & si vsq; ad certã[a] conditionem datus sit tutor testamento,[b] æquè euenit,ut desinat esse tutor, existente conditione.

Morte naturali pupilli, vel tutoris tutela finitur. h. d. Are.

¶Simili modo finitur tutela morte,[c] vel pupillorum, uel tutorum.

Capitis diminutione tutoris maxima, uel media, uel etiam minima pupilli omnis tutela finitur: minima autem tutoris solum legitima finitur.

¶Sed & capitis diminutione tutoris,per quam libertas,[d] vel ciuitas[e] amittitur, omnis[f] tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris,ueluti si[g] se in adoptionem dederit, legitima[h] tantùm tutela perit: cæteræ[i] non pereunt. ¶Sed pupilli,& pupillæ capitis diminutio, licet[k] minima sit,omnes tutelas tollit.

Temporalis tutela, tempore adueniente finitur.

¶Præterea qui ad certum[l] tempus testamento dantur tutores,finito eo, deponunt tutelam.

Qui remouentur à tutela propter suspicionem, uel qui in perpetuum excusantur, tutores esse desinunt. Are.

¶Desinunt etiam[1] †tutores esse qui vel remouentur à tutela,ob id, quòd suspecti uisi sunt, vel qui ex iusta sese causa excusant,[m] & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quę inferius[n] proponemus.

1 † autem

De curatoribus.

TITVLVS XXIII.

Curatores dantur adultis usque ad uigesimum quintũ annum completum: & ab illis magistratibus, à quibus tutores; non autem testamẽto dantur, dati tamen confirmantur, inuitis autem non dantur, nisi ad litem. Are.

Masculi quidem puberes,& fęminæ viri potentes, usque ad vicesimum quintum annum[o] completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint.

¶Dantur autẽ curatores ab

¶DE CVRATORIBUS.

Finita tutela; pupilli indigent curatoribus, ideo de ipsis subdit.

Continuatio. Diuisio.

M *Asculi*. Totus iste tit. diuidiẽ in tres partes principales. Primò ponit de curatoribus datis pubetib*. Scdo de datis illis,q laborant aliquo morbo, vel vitio. Tertiò de curatoribus datis pupillis. Secũda ibi, Furiosi.Tertia ibi,Interdũ.Itẽ prima pars diuidiẽ in tres partes. Primò, qualiter puberibus dantur curatores.Secundò,à quibus danẽ. Tertiò, an inuitus qs cogaẽ curatorẽ accipere.Secũda ibi, Dãtur. Tertia ibi,Item inuiti Are.

¶CASVS. Domine, vos vultis tractare de cur. dicatis ergo mihi, quibus dantur curatores, & usque ad quãtum tempus? Ad hoc respond.Imper. Amice, masculis puberibus,& fœminis uiri potentibus à tempore pubertatis,quo à tutela liberantur, dantur cura.vsque ad xxv.ann.completum. Licet enim huiusmodi personæ puberes sint, adhuc nihilominus ætatis talis sunt,vt sua negotia rectè administrare non possint.Sed pone,Domine,iam video,quibus dantur cur.dicatis modo mihi,à quibus dantur. Ei respon.Imp.quod curatores ab eisdẽ magistratibus dantur,à quibus tutores;& in hoc conueniunt tut.& curat.sed certè in alijs differunt:qa licet tu.testamento dentur;curator tamen testamẽto dari non potest.Si tamen de facto datus fuerit curator,cõfirmatur ex sentẽtia prætoris in urbe,& ex præsidis sententia in prouincia Item inuiti, adolescentes non compelluntur curatores accipere, licet secus fit in pupillis.& hoc uerũ est, quòd adulti inuiti non compelluntur curatores accipere, præterquam ad litem.Tunc enim inuiti coguntur,licet tutor ad certam causam dari non potest.Et hæc dicuntur vsque ad illum § furiosi quoque.Fran.

o *Vicesimumquintum annum*. nisi impetrent à principe ueniam ætatis masculi in xx.anno, fœminæ in xviij. vt C. de ijs qui ueniam ætatis impetrauerunt.l.prima,& secunda Accursius.

c *Morte naturali*.nã de ciuili iam dixit s̃. prox.s.vbi dixit de deportato, & seruo facto p ingratitudinẽ: quia mors omnia soluit,nedũ tutelam,vt in Aut. de nu §.deinceps. in prin.coll.iiij.
d *Libertas*. & tũc maxima: ut s̃.de cap.di. § maxima.Accur.
e *Ciuitas*.& tunc media,ut s̃.de cap.di.§. minor.Accur.
f *Omnis tutela*. etiã testamentaria,uel datiua: cũ ea, quæ sunt iuris naturalis,tollantur: a ut s̃.de cap.di. §.quod autem.
g *Si se in adoptionem*. sed emãcipatione filij, legitima tutela nõ finitur: qa filiusfamilias legitimus tutor esse non potest, cum,s.patet eum pręcedat: ut s̃.de ca.di. §.fi. b nisi in casu:ut cum manumittit ser uum maternum delatum sibi:vt s̃. de legi.pa tut.§.j.c & tũc defertur cum sui iuris erit:ut ff.fami. ercis.l.si mantus.
h *Legitima tantum*. sed quare hęc legitima tm perit? Respõ. qa agnatio perit minima cap. di.ut s̃.de leg.agn.tut.§ fi.& legitima inter agnatos tantum consistit: ut sup. de legi.agna.tut. j.respon.
ADDITO Dic,q̃ hodie hoc non pcedit: quia ita cognatus, sicut agnatis deferẽ tutela: vt no gl.s̃.de le. agna. tute.§ fin.sed cum iste licet capite minutus,remaneat cognatus,vt ibi habetur:ergo tutela potest deferri. facit l j. eum glos. in uer. prouidentia.& quod ibi no.Bar.ff de legi.tut.
i *Cætera*.s.testamentaria,& datiua, secundum M.& Azo.
k *Licet minima sit*.vt quia datur in arrogationem,ut s̃.eo. §.j.Accursius.
l *Ad certum*. idem si ad incertum tempus, s.ad conditionem;vt s̃.eo.§.sed & si.qua conditio ad esse,& ad non esse se habere potest,vt j̃.de verb.obl §.conditiones.Accur.
m *Excusant*.scilicet,in perpetuum;vt quia mutus quod dic ut ff de mino.l.uerum. §. ex facto. nam si ad tempus,non desinunt esse tutores; ut j̃. de excus. tuto.& cura. §. item qui reipublicæ.
n *Inferius*.vt j̃.de suspec.tu per totum; & inf.de excu.tut. & cur.per totum. Et no. quod eisdem modis finitur cura, si quos habeant pupilli curatores; & eodem tempore; ut C.quando tu uel cu.esse de l.j. Adultorum uerò curatores tunc finiuntur, cum uirilem uigorem compleuerit minor, scilicet,xxv.annos,vt ff.de mi.l.j.in fi.& inf tit.j.j. respon. nisi ad certam causam,vel speciem fuerint dati. Nã & tũc, finito negotio,finitur officium,vt s̃.titu j.§.fin.Item curatores aliorum,quàm minorum,vt inf.titu.j.§.furiosi. & §.

Mors omnia soluit.

a Ista tõ gl.re.pbaẽ per Ange. hic, qa na tutalia sũt immutabilia: vt §. pe. s̃.d iu. naturali.
b Istud dictũ gl.cõitet reprobãt doc.p l.iij §. pe. ff.de legit tu.ut quia pater sit ĩpedit* impedimẽto naturali, iudice hoc prĩcipaliter non agente, & qd faciliter tolli nõ potest.
c Qd potest saltẽ cũ consensu patris secundũ Ia. quãuis Io. Fab.et Ange. teneãt distinctè cõtra, per l.filius. §. fili*nũe.C de bo quę liber. Et si hoc casu gl.ĩtelligit tutelã pdi per emãcipationẽ,etiã reprehendit,cũ tũc nõ ius agnatiõis, sed patronatus tũ considerẽtur, ut s̃. de le.tut. g to.Aug.

Cura quãdo finitur.

ijſdem magiſtratibus,[a] à quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur; datus [b] tamen confirmatur decreto prætoris, [c] vel præſidis. [d]

¶Item inuiti adoleſcentes curatores non accipiunt. [e] præterquam in litem. [f] Curator [g] enim, & ad certam cauſam dari poteſt.

Furioſis, & prodigis, licet maioribus, dantur à lege curatores agnati: illis deficientibus, à iudice dandus eſt curator. Mente captis, & alij, qui morbo perpetuo laborant, curator à iudice dandus eſt. Aret.

¶Furioſi [h] quoque, & prodigi, *licet maiores vigintiquinque annis ſint, tamen in curatione ſunt agnatorum ex lege duodecim Tabularum. Sed ſolent [i] Romæ præfectus [1] †vrbi, vel prætores; & in prouincijs præſides ex inquiſitione eis curatores dare. [k] ¶Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi [l] ſunt.

Si tutor pupilli, cuiuſcunque generis ſit, non eſt idoneus, vel ſi ad tempus excuſatur, datur pupillo etiam curator. Aret.

¶Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vtputà, ſi legitimus tutor non ſit idoneus: [m] quoniam habenti tutorem, tutor dari [n] non poteſt.

¶Itē ſi teſtamento [o] datus tutor, vel à p̃tore, aut præſide

a *Magiſtratibus.* id eſt, à prætore, præſide, proconſule, præfecto Aegypti, ut ff de tut. & cut. da. ab his. l j. Item à præfecto vrbis, & a defenſore ciuitatis, uel Iuridico Alexandriæ, ut s̃. de Attil. tut. § pen. & in Authen. ſe defen. ciui. §. iuſiurandum, verſi. nulla, coll. 3. & ff. de off. præfec. urb. l. j. §. item ſolent.

b *Datus.* de facto.

c *Prætoris.* ſcilicet, in vrbe.

d *Præſidis.* in prouincia.

e *Non accipiunt.* ſecus in tutore, ut ff de tuto. & curato. da. l. necnon. & de tut. l. 2. vt diximus s̃. de tute. §. eſt autem, in glo 2. Idem videtur contra ff. de minor. l. j. in fin. Sed quod ibi dicit, non committi eis adultis res ſuas ante xxv. annum, eſt, ut ſint rata, quæ fiunt per eos: committuntur tamen, ut hic, ſed reſtituuntur, ut ibi, & inf. de actio. §. ſi quis agens.

f *In litem.* tunc enim cogitur, a ſed pupillus in litem non cogitur, ut ff. de tute. l. q. habet. §. ſi pupillus. quod expone, ut ibi. Accur.

g *Curator.* quaſi dicat, non dubites de hoc, licet aliud ſit in tutore, ut ſup qui da. tut. poſſ §. certè.

¶FVRIOSI QVOQVE. ¶CASVS. Domine, iā video, quibus dantur curatores ratione minoris ætatis, & à quibus dantur, nunquid ſunt aliqui alij, quibus dātur curatores? Reſpon quòd ſic. Nam quidam ſunt, quibus dantur curatores, ratione inordinati conſilij, uel ratione morbi licet ſint maiores xx. ann. Furioſi enim, & prodigi, quamuis legitimæ ætatis ſint, tamen ſunt in curatione agnatorū ex lege xij. tab. Deficientibus autem agnatis, ſolent præfecti urbis, uel prætores, in defectum agnatorum curatores dare: in prouincijs verò, præſides ex inquiſitione. Et non ſolum iſtis perſonis curatores dantur, ſed etiam mente capitis, & ſurdis, & mutis, & illis, qui perpetuo morbo laborāt, qui ſuis rebus adminiſtrandis ſupereſſe non poſſunt, curatores dandi ſunt. Et hæc uſque ad illum §. interdum. Franc. de Aret.

h *Furioſi quoque, & prodigi.* no. hos duos accipere curatorem à lege, alij omnes ſunt datiui, ut cautè hic colligitur, & inf. prox. §. & C. de epiſ. iud. l. de creationibus. Accur.

ADDITIO. Contra hanc gl. tenent Bal. Io. de Pla Pot & Ia. hic, ut omnes accipiant à lege curatorem, qui ex defectu mentis ipſum ſibi petere nequeunt, licet Ang. teneat cū gl.

i *Sed ſolent.* ſcilicet agnatis deficientibus, uel non habilibus conſtitutis, ut C. de curat. fur. l. fin. §. ſin autem teſtamentum. Accur.

k *Curatores dare.* & hoc ratione furoris, uel dementiæ: niſi iſtæ perſonæ ſint minores xxv. ann. & tunc ratione ætatis tutores, uel curatores recipiunt, ut ff. de tute. l. qui habet. §. quod autem. *b* Item niſi ſint in poteſtate, ut C. de cura. fur. l fin. §. j.

l *Dandi ſunt.* ſ. ab his, quos modo in ſuperiori §. diximus.

¶INTERDVM. ¶CASVS. Domine, iam uideo, qualiter dantur curatores quibuſdam maioribus xxv. ann. nunquid aliquibus alijs dantur curatores, puta, ſi legitimus tutor idoneus non ſit, in ſubſidium eius curator datur: quia alius tutor dari non poteſt. Habenti enim tutorem alius tutor non datur. Et non ſolum in ſubſidium legitimi tutoris datur curator, ſed etiam quandoque in defectum teſtamentarij, uel datiui datur curator. Si enim tutor teſtamentarius, uel à prætore, vel à præſide datus nō ſit idoneus ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia pupilli adminiſtrat, ſolet in ſubſidium curator adiungi. Item in locum tutoris, qui non in perpetuum, ſed ad tempus ab adminiſtratione tutelæ, aliqua rationabili cauſa excuſatur, ſolent curatores ſubrogari. Item ſi tutor aliqua aduerſa ualetudine, vel alia neceſſitate fuerit impeditus, ut negotia pupilli ſui adminiſtrare non poſſit, & ipſe pupillus uel abſit, vel infans ſit: poterit prætor in vrbe, vel præſes in prouincia, quē uelit actorem periculo ipſius tutoris, decreto ſuo pupillo conſtituere. Et hęc uſque in fi. tit. Franc.

m *Non ſit idoneus.* vel ratione paupertatis, uel quia non eſt induſtrioſus, ut decet: ſ fidelis tamen eſt; & diligens, aliàs repelleretur prorſus, ut inf. de ſuſpec. tut §. pen. & fin. & C. de ſuſpec. tuto. l. pietatis. Et bene dico curatores, & non tutores; quoniam, &c. Accur.

n *Dari non poteſt.* fallit hæc regula in caſibus ſex: ut ſi detur tutor loco tutoris ſurdi, uel muti, uel furioſi, ut ff. de tute. l. pen. *c* Item & ſi habet tutorem ratione rerum unius prouinciæ, poterit habere alium ratione rerum, quas habet in alia prouincia, ut ff de excuſ. tuto. l. propter litem. aliàs l. licet. §. fin. & C. in quib. cau. tuto. hab. tut. da. pot. l. fin. Item & ina ter antequam nubat, tutrix exiſtens, alium petit tutorem dari, ut in Auth. de nupt. §. ſi uerò etiam naturalium tutelam, collat. 4. Sed ratio eſt, quia abire nunc ſperatur, ut C. communia de leg. l. fin §. 2. Item & quando ad tempus eſt relegatus, uel excuſatus, uel remotus: nam interim tutor datur, ut C. in quib. cau. tut. hab. l. pen. Item ſi quis tutor ſit apud hoſtes, non ut ſeruus, ſed ut legatus, uel transfuga, alius datur, ut ff de tute. l. ſi quis tutor. *d* Idem ſi reipublicæ cauſa abſit, poteſt alius dari, ut ff. de tute. l. quæſitum. & ff de ſuſpect. tutorib. l. 3. §. ſi quis abſuturus. Sed ſecundum Pla. in his omnibus caſibus tutor pro curatore accipitur, & hæc regula non fallit. Sed cum litera in omnibus ſupradictis legibus de tutore faciat mentionem, ab ea non diſcedamus, ut ff. de legat. 3. lege non aliter. & ff. de exercito. lege prima §. ſi is. ibi, in te igitur. Sed quæ eſt ratio, cū ubique dari poſſit curator habenti curatorem, uel tutorem, ſed tutor non poteſt dari habenti tutorem? Reſpondeo. quòd tutor, qui prius dabatur, habebat plenam poteſtatem. infrà titu. 2. §. datus. & ſuprà de tute. §. primo ita quòd alium ſecum in eadem plenitudine admittere non poteſt: ſed non ſic in curatore, qui rebus datur, ut C. de nuptijs, l. in copulandis. Vnde tutor auctorizatur hæreditati adeundæ, quod in curatore pupilli non eſt, ut ff. de appellationib. l. cùm in una. §. tutor. Sed nonne tota die inuenimus unum pupillum plures habere tutores. ut C. de diui. tut. l. ſecunda? Reſpond. illud eſt, quando ſimul dantur. Nam quædam fiunt ſimul bene, quæ non ualent, ſi fiunt ſeparatim, ut duorum reorum obligatio, ut inf. de duobus reis ſtipul. § j.

ADDITIO. No. glo. magiſtram, quæ plenè ponit caſus, in quibus pupillo habenti tutorem tutor datur. Sed cōtra finem huius gloſ. facit l. 2 C. de teſta. tut. ubi ſimul non dantur, & tamen uterque adminiſtrat. Sed dic, quòd ibi ſimul dicuntur dari, habito reſpectu ad tempus mortis, quo uterque tutor confirmatur. Sed de hac materia plenius uideas hic per Ange.

o *Item ſi teſtamento.* poſuit exemplum de legitimo, nunc de datiuo, & teſtamentario minus idoneo.

Tutores à quibus iudicib. dantur.

*Hos Caius lib. 1. Inſti. vocat euerſores.

a Etiam ſi ſit actor ſecundū Angel. & Iaſ. hic, in §. j. ſup. de tu. glo. & Bar. in d. §. ſi pupillus, tenēt contra uū. Et no. q̃ ipſe curator non cogit, niſi ex cauſa, vt l. 2. §. itē quæritur, ff. de cura. bon. dan. & dēt eſſe præſens. & licet de cō ſuetudine non conficiat inuentarium, ſatiſdat tamen ad inſtar tutoris. Ang.

b Et erunt tunc duo actus ſm Bal. ſ. interdictio adminiſtrationis, ſubueniēs prodigalitati, & decretū tutelæ ſubueniens ætati. Et q̃ū paru-

talis cauſa accidētali prępondereī; & ecōtra, uide in §. permiſſum, in gl. 2. ſup. de tut.

1 †al. Præfectus.

c Quod non eſt uerum iu habente dilucida interualla. l. nō ſolū. §. fin: & l. poſt ſuſceptū. ff. de excuſa. tuto. ſecus in ꝑpetuo furioſo, ſecundū Angelum.

d Idem in bannito, q transfugæ æquipatatū ſm Ange. hic.

Tutor quare dari nequit habēti tutorem

Tutores poterit plures pupillus habere.

Idoneus.

a *Idoneus*. id est, sufficiens.
b *Ad tempus*. excusatur enim aliquis, quandoque in perpetuum, quandoque ad tempus, ut patet per multa exempla inf. de excu. tut. & cur. §. j. & quasi per totum titu.
c *Curatores*. vel etiam tutores, ut sup. proxi. §. dixi scilicet, prout iudici uidebitur, ut C. in quib. casibus tut. hab. l. j. & ij. Sed quid si tutor pupillo non sit, an dari possit curator? Respondeo sic. & argu. à contrario sensu sumitur. ff. de tut. & cur. datis ab his. l. curato quod est ualidum. ff. de officio eius, cui mãda. est iurisdi. l. j. § huius rei. Accursius.

ADDITIO. Nisi sit contrarium legi. l. nemo. C. de iurisdic. omnium iudicum, uel rationi naturali, ut C. de episcopis, & clericis. l. conuenticula.

d *Aduersa valetudine*. id est, infirmitate, quæ valetudini, & sanitati contraria est.
e *Necessitate*. ut quia longo tempore absfuturus est: uel sua maiora negotia hēt pertractare, vel alias similes necessitates: ut ff. de procu. l. filiusfamilias. §. si. & l. sequen. & l. post litem. & l. sequen. usque ad l. quæ omnia *a*. Et nisi huiusmodi necessitas sit non potest, secundum quosdam, ut C. qui da. tutores, vel curatores poss. l. curatorem. & l. curator. imo certè & si quæcunque alia sit iusta quoquo modo, ut ff. de administra. tuto l. decreto, *b* & hæc eadem sunt in curatore, ut C. de appel. l. si actor.
f *Absit*. si enim præsens sit, & habet intellectum, etiam procuratorem cum auctoritate tutoris facere potest, ut C. de procura. l. neque. Accur.
g *Velit*. scilicet tutor.
h *Actorem*. qui hic dicitur actor, aliàs adiutor dicitur, ut ff. de tutel. l. solet. aliàs curator *c* & ff. de tutor. & curat. datis ab his. l. in omnem, & C. de procur. l. neque. Et no. hic varia nomina eorum, qui aliorum facta agunt, ut actor, ut hic iam dictum est. Item tutor, qui datur pupillis, supra de tut. §. est autem. Item curator, qui datur adultis, vel etiã furiosis, uel similibus, ut supra eodem, in principio. & §. furiosi, & §. sed & mente capitis Item procurator, qui aliena gerit negotia, cum mandato, ut ff. de procur. l. prima. Item negotiorum gestor qui sine mandato gerit, ut infra de obli. quæ ex quasi contrac. § j. Item œconomus, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur ab episcopo, cum consensu fratrũ, uel capituli, ut C. de sacrosanctis eccles. l. iubemus. & C. de episcopis, & clericis. l. omnes. § hoc nihilominus. uersic. hũc enim sine dubio. Item idem dicitur apocrisarius, ut in Auth quomodo oportet episcop. § non aliter & § neq; autem. & §. si uero ibi, præsertim. Item syndicus, qui sic Græcè dicitur, latinè singulorum dicens causas, ut ff de mune. & honor. l. munerum. §. defensores. § quandoque tñ actor, & syndicus pro eodem ponuntur. ut ff quod cuiusq; uniuer. l. prima §. quibus. & §. penul. & l. item eorum. § actor. facit ad hoc. ff. de author. tuto. vel curato. per totum. Vel etiam dic, quòd differunt, ut ibi notatur, scilicet, in dicta l. j. quod cuiusque vniuersitatis. § quibus. in glo syndicum.

ADDITIO Hodie tamen non fit differentia in nomine, vt in cap petitione extra de procurat. Ange.

* Curator i. adiunctus, siue coadiutor, Inst. sup. tit. 1. § fin. in glo. fin.

† *Sic & Theoph.*

a Idem est propter inimicitias, nisi essent capitales, quia tunc esset tutor remouẽdus. An.
b Et ita secũdũ Ang. hic, & Bar. in l. actor. ff. rem ra. ha. quãuis idem Bart. & Dy ind. l. decreto. teneant, quòd et sine aliqua causa.
c Dic, quòd imo differt secundum Io. Fa. quia curator à iudice, actor uerò à iudicis, decreto constituitur.

idoneus[a] non sit ad administrationem, ne tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator * adiungi.

¶Item loco tutorum, qui nõ in perpetuum, sed ad tempus, [b] à tutela excusantur, solent curatores[c] dari.

Si pupillus sit infans, vel absens, & tutor infirmitate, vel alia necessitate impediatur, potest actor pupillo constitui. Aret.

¶Quòd si tutor, vel aduersa [d] valetudine, vel alia necessitate[e] impediatur, quò minùs negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit,[f] vel infans sit, quem velit[g] actorem, [h] [i] † periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

Curator.
Procurator.
Negotiorũ gestor.
Oeconomus.

DE SATISDATIONE TVTORVM & curatorum.

Ista rubrica sic cõtinuatur. Dictum est supra de tutoribus, & curatoribus & quia ipsi tenentur satisdare: ideo videndũ est de satisdatione tutorũ, & curatorũ eorundẽ.

E tamen Totius iste titu. diuiditur in tres partes principales. Primò ponit, qui teneantur satisdare: & qui non. Secundo, quod illi, qui non tenentur satisdare, si sa usdent, præferuntur socijs in administratione. Tertiò, qui officiales teneantur de satisdatione nõ exacta, vel non idonea. Secũda ibi, sed si. Tertia ibi, Sciendum. Itẽ primã subdiuidit in duas partes. Nã primo ponit regulã. Secũdò ponit duas fallentias. Secunda ibi, Sed hoc.

Apocrisarius.
Syndicus.
Continuatio.
Diuisio.

De satisdatione tutorum, vel [i] curatorum.

TITVLVS XXIIII.

Tutores, & curatores tenentur satisdare nisi fuerint testamentarij vel datiui ex inquisitione. Aret.

Et tamen[i] pupillorum pupillarumve, & eorum, qui, quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribusve consumantur, [k] vel diminuantur, [l] curet prætor, [m] vt & tutores & curatores, eo nomine satisdent.[n] ¶Sed hoc non est perpetuum.[o] Nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum, & diligentia, ab ipso testatore approbata[q] est. ¶Itẽ ex inquisitione[q] tutores, vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei[r] electi sunt.

CASVS. Domine, iã video, qualiter dantur tuto. vel cu nunquid ad libitum suũ, res pupillorum, vel adultorum sine metu periculi possũt administrare? Respon. Imo quòd non. Non enim tu vel cur res pupillorum, vel adultorum, qui in curatione sunt, aut in totum consumãt, aut in parte diminuant, curat prætor, ut tã tutores, quàm curatores satisdent, rem pupilli saluam fore. Sed domine, nunquid est hoc generaliter uerum, quòd omnes tutores, & curatores indistinctè, ad prædictæ satisdationis interpositionem teneantur? Respõ. quod nõ. Nam certè hoc, quod diximus tu vel cur. debere satisdare, non est perpetuum. Nam tutores testamento dati, huiusmodi satisdationem præstare nõ coguntur. Et hoc tali ratione: quia fides, & diligentia eorum à testatore, qui eos in testõ dedit, satis probata videtur. Item dico in tut. cum inquisitione à iudice datis. Nam certè illi similiter huiusmodi satisdatione non onerantur, quia idonei electi sũt. Et hæc usque ad illum §. sed si ex testamento Fran de Ar.

i *Et tamen* Diximus, dandos tutores, vel curatores ratione ætatis, nec tamen, &c Accur.
k *Consumantur*. in totum.
l *Diminuantur*. pro parte,
m *Prætor*. sic, & præfectus urbis, & præses prouinciæ, ut i. tit. j. §. ij.
n *Satisdent*. rem pupilli saluam fore. ut diximus sup. de tut. §. fin. scilicet, cum fideiussore, ut ff. rem pupil. sal. fore. l. non quasi. in princ. & ff. de præto. stipu. l. prætoriæ iij. & ff. qui satisd. cog. l. j. Accur.
o *Perpetuum*. generaliter uerum, aliàs, perpetuum, id est, generale, ut C. de eden. l. edita. aliàs pro tempore ponitur, scilicet, quandiu iura durat, ut inf. de uerb. oblig. § at si ita. & ff. pro socio. l. j. ubi de hoc.
p *Approbata est*. idem in curatoribus in testamento datis, licet curatores non dentur in testamento, regulariter tamen si dati fuerint, confirmantur decreto prætoris, uel præsidis: sic supra titu proxi. §. ij & tunc liberantur à satisdando, ut tutores, ut hic, & ff. de confir. tut. l si filio. & l. in confirmando. & l. sequen & l. utilitatem. Secus in dato à matre, ut ff. de confir tut. l. j. ad si legis, aliàs C. eo. titu. l. j. Sed quare secus? Respon. quia firmum est consilium patris, *d* & non matris, ut argu inf. qui ali. li. in fi. j. respon & inf. de iniu § j. Et quod dicit, in testamento, idem in tutoribus in codicillis datis dicam, ut ff de test. tut. l. iij. & facit ad hoc C. de epi. au. l. de creationibus.
q *Item ex inquisitione*. id est, dati à iudice cum inquisitione, ut sup. de Attil. tut §. sed hoc iure.
r *Idonei*. scilicet, præsumptione iuris: contra quam non admittitur

Perpetuũ multipliciter sumit.
Curatores dati in testamẽto liberantur à satisdando.
Tutor datus à matre in testamento tenetur satisdare.

d Nota, quòd consiliũ patris, & sic masculi, est firmum, & bonum, & nõ matris: sic fœminæ est consiliũ debile.

Curator furiosi etiã cum inquisitione datus satisdare debet.

mittitur probatio in contrarium: sed si contra apparet, tenebitur ille, qui dedit, ut j. e. §. sciendum. Sed hoc fallit in curatore furiosi, qui satisdat, si non habeat idoneam substantiam: licet sit cum inquisitione datus, vt C. de cura. fur. l. fi. nali §. & si quidem. & §. si vero non talis. Item debent iurare isti omnes, bene agere, i. non pretermittere* vtilia, & non facere inutilia; vt in Auth. ut ij, qui ob. se pethi. ha. tes mino. §. fin. collatio 6. Si ergo neq testamẽtarij, nec datiui satisdant: qui erũt illi, qui satisdãt? Respon. legitimi, nisi in casu, s. patronus libertto, ut ff. de leg. tu. l. legitimos. §. primo. Item datiui, quando non fiunt cum inquisitione, ut C. de aut. præstan. l. fi. & nisi satisdent, non administrant: ut C. de tu. & cura. qui sat. non de. l. 1. & fi. Et sic hoc, sunt quatuor genera tutorum, s. testamentarij: item legitimi: item datiui cum inquisitione: item datiui sine inquisitione: ut dictum est.

Satisdatio à quib. tutorib. danda est.

Tutorũ genera quatuor dici possunt.

* Etiã debet pmittere cũ satisdat, pupillũ, inde sensũ nõ relinquere.

Item facere inuentariũ. Item recipere administrationem ex decreto iudicis, excepto testamentario, qui sua authoritate administrare potest.

Aeg. Perf.

SED SI. Diuiditur in quatuor partes. Primò, qd contutor tenetur contutori satisdare: ut in administratione præferatur. Secundo, quid fiet, si nullus ex contutoribus vult satis offerre de indemnitate. Tertiò, quid agendum, cum tutores discordant in eligendo. Quartò extendit ad datiuos dictum in testamentarijs. Secunda ibi, Quòd si nemo. Tertia ibi, Sinautem. Quarta ibi, Idem & in pluribus. Aret.

1† al. satis à contutore.

Si fuerint plures tutores dati ex testamento, vel ex inquisitione: potest vnus offerre satisdationem, & solus administrare, nisi etiam alius voluerit satisdare. Si autem nullus satisdat, ille solus geret, quem testator elegerit, vel maior pars eorum. Et si discordent, cogetur à iudice concordare. Areti.

¶ Sed si ex testamento, [a] vel inquisitione duo, pluresve dati fuerint; potest vnus offerre satisdationẽ de indemnitate pupilli, vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt cõtutor, aut concurator satis offerens, præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationẽ 1 † à contutore suo, vel concuratore: sed offerre debet, vt electionem det cõcuratori, vel contutori suo, vtrum velit satis 2 † accipere, an satisdare. [b] ¶ Quòd si nemo eorum satis offerat, si quidem adscriptum [c] fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quòd si nõ fuerit adscriptum; quẽ maior [d] pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto [e] prætoris cauetur. ¶ Sinautem* ipsi tutores dissenserint circa eligẽdum eum, vel eos, qui gerere debent, prætor partes [f] suas interponere debet.

¶ Idem & in pluribus [g] ex inquisitione datis comprobãdum 3 † est, id est, ut maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

Qui tenetur accipere satisdationem à tutore si non recipit, vel minus idoneam, tenetur subsidiaria actione: quæ etiam transit contra hæredes. Et potest tutor vel curator cogi satisdare, etiam captis pignoribus. Aretinus.

b *Vel satisdare.* sic inf. de inut. stip. §. alteri. in fi. Accur.

c *Adscriptum.* s. in testamento, uel aliter appareat eius uoluntas euidenter: quia dixit in satisdatione, quis præferri debet, quod non fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ille gerere debet. Accur.

d *Maior pars.* dummodo oẽs uelint per unum administrari: alias n. non compellerentur: sed omnes gerere possunt, si uelint, ut ff. de admini stratio. tuto. l. si plures. j. §. fi. & l. uel in partes. b Et no. hic ar. φ statur maiori parti. sic ff. de pact. l. iurisgentium. §. vlt. & l. & suum hæredem. §. fi. & l. maiorem. l. seq. §. fina. & ff de testi. l. 3. §. 1. ibi, aliàs numerus testium, &c. argu. contra. ff. de ser. insti. prædi. l. per fundum. & ff. communia pręd. l. fina.

ADDITIO. Sol. ibi loquitur in constitutione indiuidui, puta ser uitutis, in qua omnes requirũtur. hic de administratione, quę est diuidua: & penes vnũ insolidum est possibilis, secundum Bal. Vel ibi loquitur de re cõmuni pluribus, vt uni uersis: hic uerò in cõmuni, ut singulis. Quę tñ regulæ fallũt in multis casibus; ut per doct. hic. Vide c. j. extra de ijs, quę fiũt à maio. par. cap.

2† al. auxilium.

b Reo tamẽ postulante vtrũ ex eis eligi, plures simul agere nõ possũt. & si unus uelit diuidere, & alij gerere fiet diuisio, cæteris inuitis per officium iudicis. ar. l. & puto. ff. fami. erc. & l. communi diuidũdo. §. si duo. ff. cõmuni diu. Ang.

*Adde Fely. in Rub. de treg. & pace. nu. 7.

3† probandum, & resti.

e *Edicto prætoris.* quod non habemus.

f *Partes suas.* i. se, & officiales suos, & milites iustitiæ. Sed cur non committitur fortunæ,* ut aliàs C. commu. de leg. l. fi. primo respon. & infra de leg. §. optionis? Respond. non illa alterius factum, s. pupilli possunt fortunæ committere, ut suum proprium. & concord. huic. ff. de leg. 1. l. huiusmodi. §. fi & ff. de usufruc. l. si usufructus j. §. sed si inter duos. argum. contra in eod. titu. de usufruc. ff. l. quoties. duobus. pnmo respon.

* Adde Fely. in c. capitulum sanctæ crucis. nu. 21. de rescrip. vbi de sortib.

g *Idem in pluribus.* per omnia, ut supra. nisi quia hic à testatore non potuit scribi quis gereret, cum nihil dixerit de tutela. Nam non darentur ex inquisitione, si essent testamentarij: ut supra de Attil. tuto. j. respon.

CASVS. Dixistis mihi, quòd tutores testamentarij, & cũ inquisitione dati, non satisdant: nunquid est hoc generaliter uerum? Respon. Imp. φ non. Nam si duo, pluresve tutores in testamento dati fuerint, poterit unus ex eis offerre satisdationem de indemnitate pupilli contutori uel concuratori suo, & si ipse admittit huiusmodi satisdationem, ei in administratione præfertur; sed tutor, uel curator non poterit per se à contutore, uel concuratore suo huiusmodi satisdationem exigere: sed offerre eam debet, ut electionem det concuratori, uel contutori suo, satis accipere, & administrationem ei exponere, ut ipse solus administrare possit. & si nullus eorum satisdationem huiusmodi offerat: tũc si testator in testamento expresserit, quis in administratione pferri debeat, ille solus administrabit. si uerò à testatore de hoc nihil dictum fuerit: tũc quem maior pars eorum idoneum elegerit, ille solus administrabit. Sed si ita fuerit, quòd in electione ipsi tutores, nec aliquatenus per se concordare potuerint, prætor partes suas interponet: & aliquem idoneum ad ministratorem eligere compellet. Idem iuris est in plurib. tutoribus, uel curatoribus, ex inquisitione datis, ut uidelicet maior pars possit eligere aliquem idoneum, qui solus negotia pupilli administret. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sciend. uni est autem Franc.

a Imò vtrũque secundũ Ang. vsque ad ver. quòd si nemo: quia cũ indefinitè loquatur, p̃sumitur respõdere ad interrog. ta. l. si defensor. §. qui interrogatus. ff. de interro. actio.

a *Sed si in testamento.* duo ponit, & unum tantum tunc prosequitur, s. de testamentario: & sed in fi. §. dicit de alio. Item hæc eadem in curatoribus pluribus locum habent, ut ff. de adm. tut. l. 3. §. quod in tutoribus. Item quid in legitimo? Respon. idem, cum sit eadem ratio, ne deterius negotia per plures exerceantur, ut ff. de administra. tuto. l. si plures. j. §. quamuis. uersi. apparet ergo. Accur. Vnde uersus,

Segnius expediunt commissa negotia plures.

SCIENDVM. Diuiditur in quatuor partes. Primò, φ officialis conuenitur subsidiaria actione. Secundo, quando & in quibus casibus teneatur. Tertiò ad hædes extendit. Quartò ponit nouum casum: uidelicet, φ tutor cogitur satisdare. Secunda ibi, Subsidiaria. Tertia ibi, Quæ quidem. Quarta ibi, Quibus constitutionibus. Aret.

CASVS. Domine, iam uideo, in quibus casibus tutores satisdationem, rẽ pupilli saluam fore, interponere debeant. Pone modo, φ non fuerit pupillis per tutores bene cautũ: qualiter in defectum tutorum, uel fideiussorum, ab eisdem receptorum, subueniatur ipsis pupillis? Respondet Imper. amice, in hoc casu, optimum remedium, beneficio legis, ipsis pupillis indulgetur. Scire enim debes, φ non solum tutores, uel curatores, ex administratione sua, pupillis, vel adultis, uel furiosis, uel cæteris, qui in curatione sunt, tenentur: sed etiam in magistratus, qui huiusmodi satisdationem à tutoribus, uel curatoribus accipiunt. utilis actio subsidiaria dabitur. quę quidem actio subsidiaria, vltimum huiusmodi pupillis, uel adultis possit pręstare subsidium. Et hæc actio subsidiaria non solum aduersus illos competit, qui nõ idoneã cautionem à tuto. vel cu. exponi passi sũt: nec solum aduersus

sus magistratus datur: sed etiam tam ex prudentum respō-sis, quam ex constitutionibus principis in hæredes eorum extenditur: nec immeritò: in eiusdem enim constitutionibus expressè cauetur, ut tutores, uel curatores ad prædictā satisdationem interponendam, per pignorum captionem coerceantur, unde cū ipsi magistratus sibi legis beneficio potetant ab huiusmodi periculo cauere: non est mirum, si ipsi, & etiam eorum hæredes pro sua negligentia teneatur. Scire tamen debes, quod neque præfectus urbis, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque aliquis alius, qui ius dandi tutores habet, prædicta actione subsidiaria pupillis, uel adultis, uel cæteris in curatione existentibus tenebātur, sed solum ij, qui huiusmodi satisdationē accipere solent. Et hæc dicuntur usque in fi. tit. Franc.

1† al. auxilium.

2† vel

¶ Sciendum autem est, non solum tutores, uel curatores pupillis, vel adultis, cęterisq;[a] personis, ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt,[b] subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis[c] pręsidium[1] †posſit afferre.

¶ Subsidiaria[d] autem actio in eos datur, qui uel omnino à tutoribus, uel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè[e] passi sunt caueri. ¶ Quæ[f] quidem tam ex prudentum responsis,[g] quàm ex constitutionibus[h] Imperialib. etiam in hæredes eorum extenditur. ¶ Quibus[i] constitutionibus, & illud exprimitur, ut nisi caueant[k] tutores, & [2]† curatores, pignoribus captis coerceantur.[l]

Actione subsidiaria non tenentur, qui tantum dant tutores, sed qui satisdationem exigunt.

¶ Neque autem pręfectus urbi,[m] neque prætor, neque præses prouinciæ, neq; quisquam [3]† alius, cui tutores dandi[n] ius est, hac actione tenebitur: sed ij tantummodò, qui satisdationem exigere solent.[o]

DE EXCVSATIONIBVS tutorum, vel * curatorum.

TITVLVS XXV.

Tres liberi Romæ, & quatuor in Italia, & quinque in prouincijs præstat excusationem à tutela, vel cura. Adoptiui uerò non computantur. Nepotes verò in locum filij vocantur, nec liberi mortui computantur, nisi pro Republica decesserint. Aretí.

Excusantur aūt tutores, & curatores varijs ex causis. Plerumque tū [4]†

a *Cæterisque*. ut furiosis, & mente captis: ut supra tit. 1. §. furiosi. & §. sed & mente captis.

b *Accipiunt*. ut magistratus. quod dic, vt dicemus inf. eo. §. neque autem.

c *Eis*. s. pupillis, & similibus. Accur.

d *Subsidiaria*. scilicet tutelæ utilis contra eum, qui malum dederit tutorem, uel utilis negotiorum gestorum, quādo malum curatorem: nam eadem utilis in magistratum datur, a quæ in administratorem directa datur, & usuræ ueniunt, ut in prima, ut ff. de magistra. con. l. fin. & C. eo. l. pen. Subsidiaria autem dicitur pœnalis aptitudine: ut legis Aquiliæ actio dicitur pœnalis aptitudine, ut inf. ad leg. Aquil. §. his autem. nam nec illa semper pœnalis est: nec hæc semper in subsidium datur, quia quandoque agitur, antequam conueniantur omnes tutores, ut colligitur ex his, quæ dicuntur in hac gl. circa fi. Quare ad horum euidentiam, distingue: aut fuit unus tutor, uel curator, aut plures. Primo casu conuenitur prius tutor, uel curator, & postea magistratus, ut hic. Si uerò plures, & tunc, aut omnes gesserunt tutelam, aut curam: aut nullus; aut alter tantum. Primo casu omnes conueniuntur ante magistratum, ut ff. de admini. tuto. l. Lucius. 2 §. pen. & de magistra. con. l. duo. In secundo idē, ut ff. de admi. tut. l. si plures. 2. In tertio subdistingue, aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicem, uel testatorem, aut non. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur, & non pro alterius, & postea magistratus in subsidium. ff. de admin. tut. l. Lucius 2. §. pe. & C. de diui. tute. l. 2. Sed tamē in quatuor casibus unus pro alterius parte tenetur; tū post magistratum, scilicet, si tutorem, ut suspectum remouendū remouit, uel tarde remouit, uel remouendo iura pupilli prodidit, uel non exegit satisdationem, rem pupilli saluam fore, cum uideret eum non soluendo, ut in d. l. C. de diui. tu. l. 2. & ff. de admin. tut. l. Lucius. §. penult. Secundo casu conuenitur primò gerens, secundò magistratus, tertiò non gerens, nisi in dictis quatuor casibus, ubi conuenitur etiā, qui non gessit ante magistratum, ut C. de diui. tu. l. 2. & ff. de administratione tutorum. l. etiam. & l. Aemilius. in fi. & l. tres tutores. de hoc dixi in l. 1. ff. de tur. & ta. distr. & in l. 1 C. de transac.

ADDITIO. Et nota, quòd in omnibus prædictis casibus pupillus conueniens tutorem præfertur cæteris creditoribus. l. dabimus. ff. de priuil. creditorum. secus si conueniat iudicem. l. 1. §. priuilegium. ff. de magi. con.

a Contra tiū tener gl. in l actio. ff. de neg. gest. ibi Bald. ubi uide, quæ sit actio directa, & quæ utilis.

Tutores plures, & magistratus quo ordine conueniri possunt.

e *Idoneè* aduerbium est, & facit ad hoc ff de magistr. conue. l. 1. §. sciendum. & §. exigere.

f *Quæ*. scilicet tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gest. ut diximus.

g *Responsis*. ut ff. de magist. conue. l. prima. §. sciendum est. & l. quod ad hæredem.

h *Ex constitutionibus*. ut C. de mag conue. l. 2. & in alijs Græcis constitutionibus: sed aliter hæres tenetur, qui de dolo, & lata culpa tantùm: aliter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur, ut ff. de magistra. conue. l. non similiter.

i *Quibus constitutionibus*. scilicet Græcis.

K *Caueant*. scilicet, rem pupilli saluam fore.

l *Coerceantur*. facit ad hoc. ff. de admin. tuto. l. j. primo respō. & ff de damno infecto. l. quarta. §. 3. & ff. de li. agn. l. si quis à libertis §. si quis ex his. & C. de suspect. tuto. l. 3. & ff de uen. insp. l. prima. §. quid ergo.

m *Vrbi*. scilicet Romanæ, per excellentiam, ut supra de iure natur. §. sed quoties. Item facit ad hunc §. ff de magistra. conue. l. prima. Sed contra est ff. de administra tut. l. Aemelius. * Sed distringue tria genera iudicum, quidam possunt dare tutorem, & non exigere satisdationem, de quibus hic loquitur. Alij, & dare, & exigere: de quibus ibi dicit. b Alij exigere, & non dare, ut tabelliones, & aliquis miles iustitiæ, cui talia committuntur; & isti tenentur in subsidium, ut supra de Atiil. tu. §. penul. & ff. de magistr. conue. l. fin. Item æstimatores patrimonij pupillorum, propter quorum prauam æstimationem viliores fideiussores accepti sunt, ut ff. de magistr. conue. l. prima. §. duus. qui erant dandi pro rei qualitate. ut ff. de in ius uocan. l. prima. & qui satisd. cog. l. si uero. §. primo.

n *Dandi*. s. tantum.

o *Solent*. aliàs debent, sed isti nec debent, nec solent, ut diximus.

3 † quis.

* vide ad hunc titulum Ant. Augu. lib. singul. ad Modest. de excusat.

4 † autem al. enim.

* Gl. 1. in d. l. Aemilius. est similis huic.

b Et sic ferunt accipere satisdationē uel expedire, possum, ut hoc onus trāseat ad successorē: poterunt conueniri in syndicatu. ut d. l. 1. §. sciendum. Ia.

Continuatio.

Diuisio.

¶ DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM, VEL CVRATORVM.

¶ De excusationibus tutorum, uel curatorum nunc dicit, quod supra quibus modis tut. fi §. fi. promisit. Accur. Vel continua sic secundum Porc. Quia supra uisum est de tu. & cu. & quia hi uarijs ex causis excusari solent: ideo meritò subdit de excusation tuto. uel cura. Por.

Excusantur aūt tutores. ¶ Totus iste titulus diuiditur in sexdecim partes. Prima ponit, qualiter quis excusetur à tutela pp numerum liberorū. Secunda ibi, Item diuus. qualiter excusetur, q impeditur negotijs fiscalibus, & reipubl. Tertia ibi, Et qui potestatem. qualiter quis excusetur propter potestatem, & iurisdictionem. Quarta ibi, Item propter. qualiter excusetur propter litem præcedentem cum pupillo, uel adulto. Quinta ibi, Item tria. qualiter excusetur propter numerum tutelarum. Sexta ibi, Sed & propter. qualiter

qualiter excusetur propter paupertatem. Septima ibi, Item propter aduersam. qualiter quis excusetur propter infirmitatem. Octaua ibi, Similiter. qualiter quis excusetur propter imperitiam literarum. Noua ibi, Item si propter inimicitias. qualiter quis excusetur propter inimicitias. Decima ibi. Item is, qui. qualiter quis excusetur propter controuersiam status. Vndecima ibi, Itē maior. qualiter quis excusetur propter ætatem. Duodecima ibi, Item & in milite. qualiter excusetur propter militiam. Decimatertia ibi, Item Romæ. qualiter excusetur propter exercitiū liberalium artiū. Decimaquarta ibi, Qui autē. in quantum tempus potest quis se excusare. Decimaquinta ibi, Qui tutelam. qualiter quis excusetur à cura pupilli sui, uel vxoris suæ. Decimasexta ibi, Si quis autem. declarat quòd falsa excusatio non prodest. Item prima pars diuiditur in quinque partes. Primo ponit, quod plures, & variæ causæ sunt, quibus quis à tutela vel cura excusatur. Secundo ponit, qualiter quis propter liberos excusatur. Tertiò, quot liberi habeant excusare, seu propter quot liberos quis excusetur a tutela, vel cura. Quarto fortificat dictum suum per similem rationem discurrendo. Quintò declarat, qui liberi sint illi qui præstant excusationem. Secunda ibi, plerunque. Tertia ibi, Si enim tres. Quarta ibi, Exemplo. Quinta ibi, Sed adoptiui.

propter [a] liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. [b] Si enim tres liberos superstites Romæ [c] quis habeat, vel in Italia quatuor, uel in prouincijs [d] quinque, à tutela, uel cura potest excusari, exemplo ceterorum munerum. [e] Nam & tutelam, & curam placuit publicum [f] munus esse. ¶ Sed adoptiui liberi non prosunt. [g] in adoptionem autem dati, naturali [h] patri prosunt. ¶ Item nepotes ex filio prosunt, ut in locum [i] patris sui succedant: ex filia non prosunt. [k] ¶ Filij autem superstites [l] tantum ad tutelæ, uel curæ muneris excusationé prosunt; defuncti [m] autem non prosunt. ¶ Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. ¶ Et constat, eos solos prodesse, qui in acie [n] amittuntur. Ii enim qui pro republica * ceciderunt, * in perpetuum per [o] gloriam viuere intelliguntur.

¶ CASVS. Accessi ad Iusti. & ita coram eo proposui. Domine, vos vultis tractare de excu. tu. vel cur. dicatis ergo mihi, quibus modis excusantur tut. vel cur. ab onere administrationis? Ad hoc respon. Impe. Amice, tu vel cu. varijs modis à tutela, vel cura poterunt excusari. Quandoque enim per numerum liberorum suorum merentur excusari: siue huiusmodi liberi in potestate sint, siue emācipati. Si enim tres liberos aliquis habuerit Romę superstites, vel in Italia quatuor, vel in prouincia quinq;, à tute. vel cu. poterit excusari. & hoc ad modum aliorum munerum ciuilium. Nā & tutelam, & curam placuit esse munus publicū. Vnde sicut à cæteris muneribus publicis quis excusari poterit; ita & ab istis. Sed quid dñe Iusti. vos dixistis per liberos quem posse à tut. vel cura excusari: dicatis mihi pro Deo, an illud locū habeat indistinctè in omnibus liberis? Respon. Imp. quod tibi dixi generaliter, aliquem per liberos posse excusari intelligere debes de naturalibus, & legitimis. Nam adoptiui liberi patri adoptiuo ad excusationem non proficiunt. Liberi enim naturales, & legitimi extraneæ personæ à patre naturali nihilominus ad excusationem prosunt. & hoc vsque ad vers. item nepotes. in quo sic pone casum. Vidimus, q per liberos quis à tutela, vel cura excusatur: sed quia appellatione liberorū veniunt nepotes, quęritur à domino Iustiniano, an istud se extendat ad nepotes? Respon. Imper. quod non solum liberi primo gradu existentes prosunt: sed etiam nepotes ex filio mortuo auo suo ad excusationē prosunt: quia in locum sui patris mortui succedunt: sed licet nepotes ex filio post mortem ipsius filij, hoc est patris nepotum, auo prosint: nepotes tamen ex filia ei prodesse non poterunt. Et hoc vsq; ad versi. filij autem. in quo sic figuratur casus. Vidimus superius à principio ti. hucusque, q liberi, & nepotes ex filio excusant quem à tutela, vel cura. Sed quæro, domine Iusti. an hoc verum sit de filijs mortuis? Respon. dominus Impe. quod dixi tibi filios prodesse, intelligere debes, q filij superstites tantum ad tut. vel cur. operis excusationem prosunt. mortui enim non prosunt. & hoc vsq; ad ver. illum, sed si in bello. in quo sic ponitur casus. Ostensum est s. quòd liberi mortui non prosunt ad excusationē tu. vel cu. Nunc quæritur ab Imperatore, quid si in bello pro republica occisi fuerint: an patri ad excusationem prodesse possint? Et respondet. Certè constat, eos prodesse, qui in acie principis ceciderunt. Qui enim pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur. h. d. vsque ad §. item diuus Marcus Franc. de Are.

a *Propter liberos*. superstites, & incolumes: vt ff. de va. mu. l. 2.

b *Emancipati*. nisi pater filio emancipato curator petatur: tunc enim non excusatur à cura emancipati, ut ff. eo. a. micissimos. §. fi. a Vel dic, b quod licet faciat contra stimulos naturales: tamen bene potest, ut ibi innuitur.

c *Roma*. hoc est in ciuitate Romana, & vsque ad centesimum miliarium, ut ff. de off. præfe. ur. l. j. §. cū vrbem. Accur. ADDITIO. Secus, si dixisset, in vrbe, vel in vrbibus: quia vrbs muris cingitur: ut l. vrb. ff. de verb. sign. Et quid appellatione ciuitatis, uel patrię cōtineatur, & quid, si dicatur, Aretium, Florentia, &c. Ang. hic se remittit.

d *In prouincijs*. Sed nunquid illæ prouinciæ, quæ aliàs habent ius Italiæ, & hoc habebunt? Respon. non: quia illud propter tributa conceditur eis, ut ff. de censi. l. 1. & fin.

e *Munerum*. i. onerum ciuilium, vt decurionatus, secus si patrimonij sit onus ff. de va. mu. l. sextumdecimum. §. numeris. & § quæ patrimoniorum. & l. his onerib. j. respon. & C. de ijs, qui nume. lib. uel pau. excu. mer. l. 1. lib. 10. Item secus in honoribus, vt ff. de va. mu. l. 4. & l. in honoribus. c Itē secus in oneribus, quæ honori inhærent, vt ff. de va. mu. l. sextumdecimum. §. numerum.

f *Publicum munus*. auctoritate: nam datur inuitis: vt C. de de cur. l. nullus li. x. & facit. ff. de uerb. sig. l. pupillus. §. munus. & l. munus propriè & ff. de mu. & ho. l. 1. § illud. Sed cōtra. ff. eo. l. athletæ. §. tutela. Sed non est publicum munus (vt ibi dr) utilitate, licet auctoritate sic; ut hic dr: sed utilitate publicū est secundario, quia expedit reipublicæ, &c. ut sup. de ijs, qui sunt sui, uel alie. iur. § fi. Item contra. ff. e. l. spadonem. § qui accipit. & l. non tm §. non oīa. Sed licet * ibi generaliter remissionē publicorum munerum habuit: tamen generali remissione non continet tutela, vel cura fauore pupillorum, & adultorum: d sicut & alias de generali dicto quædam excipiuntur, ut ff. de leg. 4. l. vxorem. §. felicissimo. & ff. de procu. l. Pomponius. 1. respon. & ff. de lib. leg l. Aurelio. §. Caius.

g *Non prosunt*. & hoc dico ad excusationem, ut hic, & ff. de ua. mu. l. sextumdecimū. §. adoptiui. maximè hodie, cū nihil ad patrē adoptiuum trāseat, ut s. de adop. §. sed hodie. sed olim bene acquirebant ei, s. patri adoptiuo. Ang. Perr.

h *Naturali patri*. licet adoptiuo non prosint, ut s. proxi. respon & secundum hoc puncta ibi, dati. Vel dic, dati in adoptionem naturali patri, i. auo, uel proauo, prosunt, s. arrogati, cum transeant in familiā eius, ut sup. de adop. §. sed hodie. in fi §. & §. seq. & secundum hoc fiet hic mentio illius noui iuris, & punctabis ibi, naturali patri.

i *In locum patris*. Apparet, q eo mortuo. tantum prosunt: eo aūt uiuo, non ꝓsunt, ut hic cū dicit, in locū patris &c. & C de ijs, qui numero lib. l. 2. & 3. lib. 10. Sed nunquid oēs locco unius computantur? Respon. quidam, q non. Sed contradicunt leges expressè: nam loco unius numerātur quotcunque sunt, ut in Græca lege ff. eo. l. 2. §. quotcunque. Nā etiam in successione, loco unius cōputantur: ut inf. de hære di. quæ ab intest. §. cum filius. arg. ff. de contra tab. l. 1 §. 1.

K *Non prosunt*. quia non sunt in potestate sua; ut sup. de pa. po. §. fi. hæc ratio non est bona; ut sup eo. in prin. dicit. n. de emancipato, vnde dicas, non prosunt auo materno; quia alij prosunt; ut C. de test. mili. l. v & fi.

l *Superstites*. id est uiui.

m *Defuncti*. idem & in non natis, licet conceptis; quia quo ad hunc casum non sunt pro iam natis, ut ff. eo. l. 2. §. qui autem in uentre. Accur.

n *In acie*. s. principis, ut sup. de adop. §. fœminæ.

o *Per gloriam viuere*. Not. mortuū uiuere p gloriā, ut ff. ad leg. Aquil.

a Et istud est uerum secū dū Angel. hic; q a beneficio, qd habeo p te, non debeo uti contra te; saltem ubi tu particippas de eodem: secū dum Christo. per l. si Iudex circūcisio. in fi. ff. de mi no. aliās secus, ut i d. l. amicissimos.

b Istam approbat Dy nus i d. §. fi. & Ang. hic.

* Adde Forca. dialo. 1. nu. 31.

* Tull. in somnio Scipio. dicit omnib. qui patriā seruarūt, iuuerunt, auxerunt, certū esse in celo, & definitum locū ubi beati sempiterno æuo fruuntur. Aeg. Perri.

c Ab eo tamen excusant xij liberi, ut tenet tex. & glos. in l. si quis decurio. j. C. de decu. li. 10 quam approbāt Ange. & Por. hic: licet glo. ij. in l. j. C. de ijs, qui nu. li. vel pau. dica, qd requiratur vxi.

* Sic in generali dispēsat. ad obtinēdū, quoduis beneficiū regulare, non continetur beneficiū regulaē Cluniacē. ord. nisi exprimat. Aeg. Perr.

d Et sicut generalis imunitas non extendit ad munus publicū authoritate, & vtilitate priuatum, ita nec ad tea le ordinarium, sed extraordinarium, sicut no. Ba. & Dyn. in d. §. qui a c cipit.

a Idem in eo, q ĩgressus est religionẽ, etiã beati Frãcisci, secũdum oẽs hic arg. l. miles, & ibi gl. ff. de re iu.

leg. Aqui. l. qua actione. §. si quis in colluctatione. a Et eõtra quis fingitur mortuus, qui uiuit per vituperiũ, vt deportati, ut ff. de cõtratab. l. j. §. j. & §. pe. in fi. & ff. de do. inter virum, & vxo. l. cum hic. §. si donator. ubi seruus uiuit, & tamen pro mortuo reputatur, quo ad ius ciuile: ut ff. de reg. iu. l. quod. attinet. & l. seruitutem.

¶ ITEM DIVVS MARCVS.

¶ CASVS. Dñe iam vidi, qualiter quis excusat ab onere tutelæ, vel cu. nunquid pluribus modis poterit cõpetere excusatio? R. n. qđ sic. diuus. n. Marcus rescripsit in Semestrib⁹ suis, administrãtem res fiscales, durãte administratione, posse se ab onere tu. vel curæ excusare. h. d. vsq; ad §. item qui. in quo sic figura casum: Titius causa reipu. absens, datus est tu. uel cu. quæritur ab Imper. an possit se legitimè excusare? Rñ. Imper. q qui absentes causa reipubl. dati sunt tu. uel cura. ab onere administrationis tut. vel cu. excusãtur. h. d. usque ad versi. Sed & si in quo sic figuratur casus; Vidimus, qualiter absens datus tu. vel. cu excusatur. Sed quid si aliquis datus tutor, uel cur. reipublicæ causa abesse incipiat: an similiter excusetur? Respon. dñs Impera. qđ non solum illi, qui in absentia dati erant, possunt excusari: sed etiam si primò fuerant dati tutores, vel cur. & postea cæperunt abesse causa reipublicæ, à tutela, uel cura. excusantur: & interim curator loco eorum datur: quibus reuersis, curator loco eorum subrogatus, desinit curator esse, & ipsi administrationis onus recipiunt, nec in casu isto post reuersionem anni habent uocationem, vt Papin lib 5. responsorum rescripsit. Hoc n. spatium indulgetur ijs, qui post reuersionem ad nouas tutelas, vel curas uocantur: non autem eis, qui pristinæ administrationis onus recipiunt. h d. vsque ad §. & qui potestatem.

Procurator fisci excusatur à tutela, vel cura. h. d. Are.

¶ Item diuus Marcus in semestrib⁹ cõstitutionibus a 1 † rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela, uel cura, quandiu administrat, b excusari posse.

1 † al. deest constitutionibus.

Absens causa reipublicæ à tutela, vel cura noua in totum excusatur: ab antiqua autem, durante absentia. Aret.

¶ Item qui reipublicæ causa absunt, c à tutela, vel cura excusantur. d ¶ Sed & si fuerint tutores, vel curatores dati; deinde reipublicę causa abesse cœperint, à tutela, vel cura excusantur, e quatenus reipublicæ causa absunt: & intereà curator loco eorum datur, qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. Nec 2 † anni habent vacationem, ut Papinianus lib. quinto Respõsorum scripsit. Nam hoc spatium habent ad nouas tutelas uocati.

2 † al. nam ncis.

Semestre dupliciter accipitur. * Tu dicito, semestrium appellatione notari libros, quibus res gesta, & administrate sex mensibus, explicabantur: uti & annales, qui res annius anni gestas continerent, dicti sunt.

Milites à bello missi, quot annos excusationis habent.

a *In semestribus.* * i. in sex mensibus quibus dabant operam studio: Nam alternis sex mensibus dabant operam Imperatores bello, & studio; ut ff. de orig. iur l. 2. §. ex his. in prin. vl timæ chartæ. Vel dic, quòd nomen erat libri, in illis sex mẽsibus compositi: quod in idem recidit.

b *Administrat.* qui dicitur procurator fisci. & facit ad hunc §. sup decur. §. item loco.

c *Absunt.* vel ab futuri sunt, ut ff. de procurat. l. filiusfamilias. §. fin.

ADDITIO. Quia paria sunt esse, vel proximo * sperari. l. pen. ff. de milit testa. quod facit, an licentiatus gaudeat beneficio doctorum. de quo dic, ut ibi per doct.

d *Excusantur.* hoc primum responsum loquitur qñ eo existente in absentia reipublicæ causa, datus fuit tutor, vel curator: quo casu perpetuò excusatur, si per viginti ann. militauerit. vel compleuerit militiæ spatium, & non ignominiosè missus est. Aliàs qui intra quinquennium missus est: puta quia infirmus, nullam habet excusationem: qui post quinque annos habet annum, qui post octo annos habet biennium, qui post 12 habet triennium, qui post 16. habet quadriennium, qui post 20. excusationem perpetuam habet, vt dictum est, & ff. eo. l. sed & milites. §. 1. 2. 3. 4. & 5. & §. qnq;.

vsque ad §. qui autem post. Accur.

d *Excusantur.* si hoc postulauerint prius, & etiam alium actorem, vel curatorem petierint: alias non, vt C. si tut. reipublì. causa. l prima. & ff. de administrat. tutor. l. tutores. §. qui se.

Habens publicam potestatem, à tutela habet excusationem, sed non à iam susceptam. Aret.

¶ Et 3 † qui potestatem f aliquam habẽt; se excusare possunt, ut diuus Marcus rescripsit: sed g suceptam 4 † tutelam deserere non possunt.

Propter litem, quam quis habet cum pupillo, non excusatur à tutela: nisi sit omniũ, vel maioris partis bonorum. h. d. Aret.

¶ Item propter litem, quam cum pupillo, uel adulto, tutor, uel curator habet, excusari 5 † non potest: nisi h fortè de omnibus bonis, uel hæreditate i controuersia sit.

Tres tutelæ onerosæ diuersorum patrimoniorum non affectatæ, tandiu præstant vacationem, quandiu durant. Are.

¶ Item tria * onera k tutelæ

¶ ET QVI POTESTATEM. ¶ CASVS. Visum est superius de pluribus personis, qualiter se possunt excusare à tutela, vel curato. Nunc quæritur à domino Imperatore, an sint aliæ personæ, quæ possint excusari? Respond. Impera. quòd non solum prædicti à tutela, uel cura. excusantur: sed & qui aliquam potestatem habent, ut præfectus vigilium, vel annona; quia tunc illi à susceptione tutelæ, uel curæ, durante officio suo, se possunt excusare, ut diuus Marcus rescripsit; sed tutelam susceptam occasione potestatis non possunt deserere. Sed nunquid si aliquis datus tutor. uel cur. habeat. Item cum pupillo, uel cum adulto poterit occasione litis se excusate? Respond. quod non: nisi de omnibus bonis ipsius pupilli, uel fortè de hæreditate aliqua ipsi pupillo delata, controuersia fuerit. In hoc enim casu excusatio habebit locum. Et hæc dicuntur vsque ad §. item tria. Aret.

3 † Item.

4 † recepta al. ceptam.

5 † excusare se nemo.

* Et quod parũ dista nihil distare videtur, ait. Arist. Aeg. Petr.

e *Potestatem.* vt quia sit præfectus vigilium, uel annonæ, vt ff. eo. l. administrantes. a & similes. qui potestates uocãtur: ut C. de mo. mult. l. eos. secus si sit circa latus principis. cœptam enim non complebit; ut ff. eo. l. iuris peritos. in princ. Accursius.

f *Sed susceptam.* ut sup prox. §.

g *Nisi fortè.* imo & sine, fortè; uel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia: ut ff. eo. l. propter litem. 1. respon. & facit C. eo. l. si ut allegas. & sup. de au tut. §. fi. & C. qui da tu. pos. l. creditorem. sed hodie non potest creditor, uel debitor, esse tutor, ut in Auth. ut ij, qui ob se ha. per §. 1. col. 6.

h *Hæreditate.* s. ipsi pupillo, à patre delata, uel à quocunque non curo: propter magnitudinem enim litis ponis de hæreditate.

¶ ITEM TRIA. ¶ CASVS. Domine, nunquid sunt adhuc plures modi, quibus tut. uel cu. ab onere administrationis poterunt excusari? Respon. quod sic. Nam tria onera tutelæ, uel curæ non affectatæ, quandiu administrantur, tribuunt excusationem, ita tamen in casu isto intelligenda sunt tria onera, ut tu. uel cur. plurium pupillorum eiusdem hæreditatis, ut puta fratrum, uel nepotum, pro una tutela computentur. Nam non numerus pupillorum, sed separatio patrimoniorum facit plures tutelas, & non solum in prędictis modis locum habet excusatio. Et hoc usque ad §. sed & propter. Franc. Aret.

i *Item tria onera.* Not. dicit onera. quatuor enim posset habere tutelas, quæ sibi excusationem non darent, si sint leues, uel leuissimæ, ut hic. b Item nota, quód dicit tria onera. tres enim posset habere, & tamen pro una compu-

a Meli' sicit l. sublata §. gentium. ff. c. ubi dicit Bar q officiales cõmunis, dũ sunt in officio, utsũt antiani, sunt imunes à gabellis, uel collectis extraordinarijs, nõ ordinarijs Ang.

b Itẽ ũ ale ra ipsarũ, uel etiam quarta superueniẽs, sit breuitẽpore finiẽda: puta j. semestre. l. nõtm, in prin. ff. cq.

non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur; vt tamē plurium pupillorum tutela, vel cura* eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

Qui probant se esse ita pauperes, quòd tutelæ, vel curæ superesse non possint, excusantur ab eis. hoc dicit. Aretinus.

¶Sed & propter paupertatē excusationem tribui, tam diui Fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem[a] se oneri iniuncto possit docere.[b]

Infirmitas excusationem præstat à tutela, vel cura. Aretinus.

¶Item propter aduersam[c] valetudinem, propter quam ne suis quidem negotijs interesse possit, [1] †excusatio locum habet.

Homo simplex & ignarus literarum habet à tutela excusationem.

¶Similiter eum [2] †qui literas nescit, [d]excusandum [3] †esse, diuus Pius rescripsit: quamuis etiam imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

Datus tutor in testamento, propter inimicitias excusationem habet. Qui verò promisit administrare, excusationem perdit. Aretinus.

¶Item si propter inimicitias* [e] aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri promiserunt.

computatentur: puta fratrum, ut sequitur. non enim numerus pupillorum plures tutelas facit, sed patrimoniorum separatio. vt ff. eodem, l. tria. & l. si is. a Item quod dicit, non affectatæ, nota: nam si dedisset operam, & sic affectasset eas habere, non prodessent: quia non viderentur onerosæ: ut & alias qui data opera reipublicæ causa abest: ut ff. ex quibus causis maio. l. & qui data. & facit ff. si quis cautio. l. a §. si tamen. & ff. ad leg. Cornel. de falsis. l. uxori. § primo. (iuxta illud: Hoc portat leuiter, quod portat quisque libenter.) Item hæc tria onera in domo una esse sufficit: vt si pater, vel filius gerat, omnes excusantur: sed non computantur, nisi ob aliū tutorem teneantur. ff. eod. l. diximus. §. fi. & l. sequen. & ff de ritu nuptia. l. si quis tutor. Item honorarius hoc nomine non cōputatur, ut ff. eodem l. spadonem. §. si ciui tatis.

a Ex quo tex. infert Bar. unum furtū magnū æquipollere tribus: & pro eo furē suspendi posse. Et quō intelligatur furtū unū, uel plura, uide in l. eum, qui. §. idē scribit. ff. de furt. Ang.

* *Bene expressit tutela, & curæ differentiā: Tutela est personarū; Cura bonorum. Cuiac.*

ADDITIO.

Item duæ excusationes imperfectæ diuersi generis; puta, duæ tutelæ cum duobus filijs non faciunt unam plenam, l. excusantur. §. amplius. ff. eod. & an vnus testis cum fama probet in criminalibus, vide Ang. hic.

¶SED ET PROPTER. ¶CASVS. Titius volens facere testamentum suum, Mæuium vicinum pauperem, & adeo in rebus tenuem, vt non habeat vnde viuat, nisi ex suis operis; in suo testamento filijs suis impuberibus tutorem, aut puberibus curatorem instituit. Quærebatur à domino Imperatore, an iste Mæuius propter suam paupertatem possit se excusare ab administratione huiusmodi tutelæ? Respondet dominus Iustinianus, quod quis excusatur à tutela, vel cura propter paupertatem, si sit adeo pauper; ut non possit administrationi tutelæ, vel curæ intendere: sed habeat necesse operari, vt viuat: & hoc tam diui fratres, quàm diuus Marcus rescripserunt. Et hanc paupertatem debet probare is, qui ad tutelam, vel curam vocatur. Franc. de Aret.

a *Imparem*. id est, si non habeat tantum in bonis, quantum pupillus, cui datur tutor, ut hic; & ff. eodem l. paupertas. aliàs autem dicitur pauper, qui non habet quinquaginta aureos in bonis, ut ff. de accusationib. lege nonnulli. Vel dic ulterius, eum esse hic pauperem, & imparem oneri, qui sic laboribus est implicatus, propter paupertatem, ut tutelæ superesse non possit. cum forte in agro eum tota die esse oporteat. * Nec enim placet prima expositio, cùm hoc munus magis in obsequio personæ, quàm in aliqua erogatione consistat. vnde paupertas talis non nocet; dummodo possit superesse tutelæ: b vt ff. de muneib. & honorib. l. cura. §. in oper. & infrà titulo primo, §. finali.

* Rō, quia onus tutelæ non est reale, sed personale: nec iniungitur cuiquā respectu pĩmo hij. sed personæ, sm Ang. Aeg. Pert.

b Ista cōiter approbatur per Doct.

Tutor per quam paupertatem à tutela excusatur.

Paupertas non excusat a tutela.

b *Docere*. id est, probare.

¶ITEM PROPTER. ¶CASVS. Titius in extremis vitæ constitutus, Mæuium in suo testamento tutor. aut curat. suis filijs dedit: qui quidem Mæuius, adeò infirmitate detinebatur, vt suis rebus, seu proprijs negotijs interesse nequiuisset: iste Mæuius voluit se excusare ab administratione huiusmodi tut. vel cur. propter suam infirmitatem, qua tenebatur. Quærebatur à domino Imperatore, an ista excusatio eum reddat immunem ab onere tut. vel curæ? Respondet dominus Imperator, quòd propter aduersam valetudinem, per quam quis proprijs rebus administrandis superesse non possit, excusatio locum habebit. h. d. Fran. de Aret.

c *Aduersam valetudinem*. vt si est surdus, uel mutus, uel perpetua valetudine detentus: ut C. qui mor. se excusa. l. prima. qui morbus prout durauerit, excusat. Sed furor non excusat: sed interim curator datur, secundū Ioannem, ut ff. eod. l. non solum, § fina. & seq. duabus legibus vsque ad § sunt & aiij. Sed quidam ex supra dictis, etiam si velint, non admittuntur, ut surdus, & mutus, ut ff. de tut. l. j. §. penul. & §. fin. Quare dic, quòd quantum ad eos impropriè ponitur excusatio, ut inf. eod. §. minores.*

1 † *Al. potest.*

2 † *eos.*

3 † *nescient excusandos & rectius*

* Nā morbus dat vacationem ipso iure; & sic uolens nō admittitur. l. lumini. C. qui da. tu. poss. Aegi. Pert.

* *Adde Fely. in c. quoties, num. 4. de testib.*

¶SIMILITER.

¶CASVS. Vidimus superius, qualiter propter penuriam rerum temporaliū, & sanitatis, quis à tutela excusatur: sed quia est alia penuria, quæ dicitur ignorantia: ideo quærebatur à domino Imperatore, an imperitia literarum quem possit à tutela, vel cura excusare? Respondit dominus Imperator, quòd etiam ratione imperitiæ literarum, possit quis à tutela vel cura excusari. Diuus enim Pius rescripsit, eum qui literas nescit, ab onere administrationis tutelæ, uel curæ excusandum esse. Nota, quòd dictio, quamuis, in medio §. posita, potest poni aduersatiuè. Item potest poni correctiuè sine determinatione, scilicet ut etiam imperiti literarum possint esse tutores uel curatores, si sint experti in negotijs. & hoc vltimum verius est. hoc dicit. Franciscus.

d *Literas nescit*. Et simplices sunt, vel rudes: aliud si sunt sagaces in negotijs: tunc enim non excusantur, ut subijcit, quamuis, &c. ut ff. eod. l. athletæ, §. penult. & fin. Et nota literarum ad aliqua admitti, ad quæ non recipitur illiteratus: e ut C. de postul. l. ij. & in Auth. de indic. §. 1. in glos qui ex se. collat. 6 Et nota melioris conditionis esse sapientem, quàm stultum.

e Sic de iure canonico illiteratus nō potest obtinere beneficium, ut c. cum nostris, extrà de conces. præbē. ubi per Inno.

¶ITEM SI PROPTER. ¶CASVS. Si pater in testamento aliquem tut. propter inimicitias dederit: puta sic dicendo: Titium tutorem pupillis filijs meis do, ut debitis supponatur, & à pupillis uexetur: eo ipso, quòd pater hoc expressit, iste Titius tutor datus, se poterit ab onere administrationis excusare: sicuti per contrarium, non excusantur illi, qui promiserunt patri pupillorum, se eorundem tutelam administrare. Sed pone, quòd datus fuit tutor quibusdam pupillis: & ipse hoc solum adducit in excusationē, quòd erat ignotus patri pupillorum: nunquid ratione talis excusationis, ab onere administrationis liberatur? Respon. Impe. quod non. Nam diui fratres rescripserunt, non esse admittendam excusationem eius, qui habet solum pro ratione, quòd patri pupillorum ignotus fuerit. Item si aliquis exercuerit capitales inimicitias cum patre pupillorū, nec postea reconciliatio interuenit: poterit se ab onere tutelæ, uel curæ excusare. ratio iuris est. Et si aliquis status quæstionem à patre pupillorū passus fuerit, uel si ille quæstionem status moueat: in utroq; casu locū habet excusatio. Et hæc dicuntur usq; ad §. item maior septuaginta. Fran. de Aret.

e *Inimicitias*, ut quia ideo eum dedit tutorem, ut debitis suppo-

supponatur.& à pupillo vexetur. Et no.quòd tribus casibus excusat inimicitia, ut si ideo dedit, ut dictum est, ut hic. Item,& quando interuenit post testamentum. Item. & secundum quosdam etiam quando ante testamentum: si tamen fuit capitale certamen: in quarto casu non; ut si ante testamentū facta fuit. & non capitalis quia videtur remisisse, ex quo in testamento dedit tutorem, ut ff.eod.l.athletæ.§.dat remissionem. prout est ibi, in litera prius, ut & inf. eo.§.inimicitiæ.

Inimicitia tribus casibus excusat à tutela.

1 †Al. promiserunt.

a *Promiserant*. licèt aliàs habeant excusationem, ut hic, & ff. de testa.tute.l.ex sententia, in fi.& hoc ubi promisit, uel sic se iactauit. Quid autē, si in testamento se tutorem scripsit? Respon. non erit tutor, nisi vel euidēter idoneus appareat, vel pater eum confirmauerit, vt in d.l.ex sententia. & tunc decætero erit tutor.ff.ad leg.Corn. de fals.l.vxori.§ j. Accursius.

b *Ignotus*. sed excusatur, qui ibi domicilium non habet, ubi datus est, ut ff.eo l.fi. in fin.

ADDITIO. Quod est verū secundum Ang si ibi constituerit domiciliū: aliàs autem non est opus excusatione, cū à iudice dari non possit, ut est gl.in l.neq;. C qui dare tut. poss. Et qua actione teneatur, si sponte gessit: & an testis debeat cognoscere contrahentes; uide hic eum, qui determinat, quod sic, si deponat de facto contrahentis.

telam administratores, patri pupillorum promiserant.[a] 1 †

Eo quòd quis non cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela. hoc dicit. Are.

¶ Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus[b] patri pupillorum sit, diui Fratres rescripserunt.

Inimicitiæ capitales, si reconciliatio non sit secuta, præstant vacationem a tutela. Aretinus.

¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit, si capitales[c] fuerunt, nec reconciliatio interuenit,[d] à tutela, vel cura solent excusare.

Qui passus fuit controuersiam status à patre pupilli, habet vacationem. Aret.

¶ Item is, qui status controuersiam à pupillorum[e] patre passus est, excusatur à tutela.

Maior septuaginta annis,

Inimicitiæ dicūtur capitales dupliciter.

c *Si capitales*. Capitales accipe, uel quia accusabat eum de aliquo crimine, quod ingerebat pœnam capitis, id est status: vel quod ingerebat pœnam sanguinis, vel quia insidiabatur uitæ ipsius, secundum Azonem. & no. hic fieri aliqđ ratione inimicitiæ, quod non fieret aliàs, sic ff. de arbit.l. non distinguemus,§ cum quidam,& l.licet autem.& ff.de lib. cau.l.si pariter,§.quod si adhuc. Nam inimicus iudex esse non potest, ut ff.de procur.l.filiusfamil.§.fin. & l.vel exilio.

d *A tutela*. vel datiua, vel legitima. si autem testamentaria, dic ut supra in gl. ut quia, &c.

e *A pupillorum patre*. ut quia pater pupillorum quandoque dixit, hunc quem dat modo tutorem, suum seruum fuisse, uel libertum. Istæ enim sunt quæstiones de statu. ut infra. de actio.§.præiudiciales. Et est ratio, quia mortis accusationi hec quæstio similatur, ut ff.quod metus causa, l.isti quidem.§ j. Idem est contra, si hic mouet quæstionem status ipsis pupillis, ut ff.eodem l.athletæ,§.amplius. Accursius.

ADDITIO. Intellige istud uerum, si non studiosè, uel per calumniam, mouit quæstionem, ut ibi: aliàs secus; quod facit, ut testis non repellatur à testimonio contra eum, qui ipsum accusauit, vel percussit studiosè, ut ipsum excluderet, secundùm Ange.hic.

¶ITEM MAIOR. ¶CASVS. Domine, iam uidi plures modos, quibus tutores, uel cura excusantur: nūquid adhuc poterunt pluribus modis excusari? Respon. ꝙ sic. quandoq; enim excusantur ratione ætatis: nā si maior lxx.ann. tutor, uel cu, datus fuerit, ratione ætatis se excusare poterit. Et non solum ratione senectutis, sed etiam ratione minoris ætatis, secundum iura antiqua excusatio locū habebit. Minores enim 25.ann. olim ab onere administrationis tutelæ, vel curæ excusabātur: hodie uerò, per constitutionem nostram ad tutelæ, uel curæ administrationem aspirare prohibentur: intantum uidelicet, ut de cætero excusatione opus nō sit. Nam,& si vellent, nullo modo admitterentur. In constitutione eñ nostra expressè cauetur, ut nullus pupillus ad tutelam legitimā uocetur, nec adultus. Inciuile enim nobis uidetur, eos, qui in rebus suis administrandis, alieno auxilio egere noscūtur, & sub alijs reguntur, aliorum tutelam, & curam subire. Et idem in milite, in expeditione militari existente, seruandum erit, ut ipse etiā uolens, ad tutelæ. uel curæ administrationem nō admittatur. Et hæc dicuntur usq; ad §.qui autem vult. Franc.

à tutela se excusat: minor vigintiquinque volens, non admittitur. Are.

¶ Item maior septuaginta annis,[f] à tutela, & cura se potest excusare.

¶ Minores autē vigintiquinque annis olim quidem excusabantur: nostra autem cōstitutione prohibentur ad tutelam, vel curam aspirare; adeò vt nec[g] excusatione opus sit.

¶ Qua constitutione[h] cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus.

¶ Cùm sit inciuile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscūtur, & ab 2 † aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire.[i]

2 † *sub*.

Miles militans, tutor esse non potest.

¶ Idem & in milite[k] obseruandum est, vt nec[l] volens, ad tutelæ onus admittatur.

f *Lxx. ann*. scilicet iā completus, ut ff de iure immun. l 3. & ad Treb.l.qui filium, & filiam, §.j aliàs non esset maior, ut ff.de minor. l. 3. §. minorem. *a* sed in alio personali publico munere statuitur tēpus lv. annorum, ut C qui ætate.l.fi.lib.x. Et nota, ratione senectutis aliqua fieri, quæ aliàs non fierent, ut hic. & ff.de iur.immu.l.semper.j.rñ & C.de postul.l.prouidendū.

a Quando aūt requiratur annus cōpletus, uel sufficiat cœpt', uel quā tēpus requiraē de momento ad momentū: dic ut ibi per glo. Bat. & Dd. Ang.

g *Nec excusatione*. sed in larga significatione etiam qui prohibentur, excusantur, ut ff.de postul.l.j.§.initium.& C. qui morbo.l.unica.& ff.de iure l.j.§.pen.& fin.& infrà eo. §.penult & fin.& facit ad hoc ff. de reg.iur.l.eius est nolle. Accursius.

h *Constitutione*. C.de legit.tut.l.fin.& facit sup.de fid.tut. § fin Accur.

i *Subire*. facit ad hoc in Auth de san.epis §.damus autem. ibi, qui enim alios, coll 9 & ff.de eden.l si quis ex argentarijs,§.prætor ait.ibi, prohibet.& in gl.ut edatur.

k *Idem & in milit*. id est in militia existente: secus in ueterano; quod dic, ut diximus s.eo.§.item qui reipublicæ. Ad hoc autem, ꝙ aliquis sit miles, sex sunt necessaria, ut diximus in Auth de manda.Princ.§.fin.& in l pen ff.ex qui. cau maio.& inf.de milit.testa.super tubr.

ADDITIO. Et refert Ang. quod milites nostri temporis gaudent priuilegijs, dummodo in eis sit eadem ratio, & causa priuilegij concedendi.

l *Nec volens*. & ita ipso iure non tenet datio, ut hic, & C. qui da.tut.pos l.militx.nisi a commilitone detur, ut ff.eo.l. propter magistratum, § fin. *b* Aliud in cælesti milite, ut in clerico, qui admittitur usque ad quartum gradum, ut in Auth.de sanct.episc.§.presbyteros, coll.9. quam habes C. de episc.& cler.super l.generaliter.

b Sed Iac. de Are. ibi tenet contrariū: & illum tex. intelligit ī ueterano,

ADDITIO. Dic, quod imò hodie usque ad decimū gradum, sicut ad successionem, secundùm Ioan.de Pla.per §.si verò neque. in Auth. de hære.ab intest. de iure tamen canonico omnis electus, uel promotus episcopus, & monachi possunt suscipere tutelam ex causa pietatis, quamuis non cogantur, nisi in subsidium, & pro miserabilibus personis, 86.dist.c.peruenit.& 16.q.c.generaliter.in glo.j.

Gram-

Scientiæ triuiales excusant tutores.

Scientiæ quadriuiales non excusant à tutela.

Doctor legum an excusetur a tutela.

1 † *Al. sua id exer.*

2 † *vel.*

a *Grammatic*, i. magistri de grammatica. & idem dicas de sequentib. Et adiunge his sophistas, i. dialecticos: ita ut oēs qui docent triuium, excusentur, ut hic, & ff. eo. l. si duas. §. j. & hoc si doceāt Romæ, ubi est cōis patria, ut ff. ad muni. l. Roma. & hic. Item in patria sua, ut hic subijcit. Itē oportet, ꝙ sint intra numerum: habebat. n. q̄libet ciuitas numerū ſm suam quantitatē & grammaticos, & dialecticos, rhetores, & physicos, siue medicos; ita tñ, ꝙ nulla ultra decem haberet, q. b. hanc immunitatem daret, ut ff. eo. l. si duas. §. fin. Sed aliud uẽ in ijs, qui docent quadriuium, ut musicā, astronomiā, geometriam, & arithmeticam: nam non uidentur habere excusationem, ut ff. eod. l. geometræ. Quid de legū doctorib. Non excusantur, nisi Romæ, ut ff. eod. l. sed & reprobati. §. si & §. pen. uel nisi in consiliū principis sint assumpti, vt ff. eod. l. iurisperitos. Vltra numerum aūt. vel extra patriā suam nemo excusatur, nisi sint multum disciplinati, ut ff. eo. l. sed & reprobati §. amplius. Item philosophos, qui docent in naturalibus, constat excusationem habere, ut ff. eo. l. sed & reprobati §. amplius.

Docentes grammaticam, vel rethoricam, vel medicinā, vel Romæ, vel in patria sua intra numerum deputatum, excusantur a tutela.

¶Item, Romæ grammatici,[a] rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes [1] † exercent, & intra numerū sunt, à tutela, &[2] † cura habent vacationem.

Proponens vnam excusationem & non probans, potest intra statuta tempora aliam proponere, & probare. Aret.

¶Qui autem* vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam nō probauerit; alijs vti[b] *intra t.pa[c] constituta non prohibetur.

Constitutus infra centesimum lapidem habet quinquaginta dies ad proponendū excusationem, à die scientiæ. Constitutus verò vltra, habet vnam dietam pro quolibet vigesimo miliari, & triginta dies, dummodò non sint pauciores quinquaginta. Aretinus.

¶Qui autem excusare se volunt, non appellant:[d] sed intra quinquaginta dies[e] continuos, ex quo cognouerunt[f] [3] † se esse tutores, vel curatores datos, se excusare[g] dēnt: cuiuscunque generis sint, idest qualitercunque dati[h] fuerint tutores: si intra centesimum lapidem[i] sunt: ab eo loco, vbi tutores dati sunt. si verò vltra centesimum lapidē habitant; dinumeratione facta viginti miliū[k] diurnorū,

* Concord. cum hoc §. ca. pastoralis. cum glo. super ver. cauillantur. in prin. extra de excep.

* Adde Fely. in c. licet causam. numer. 18. de prob. (in 1. limit. secunda opinio. & nu. 42. & in c. pastoralis. numer. 16. de excep.

QVI AVTEM VVLT. ¶CASVS. Domine quidam datus fuit tu. uel cur. qui multas, & uarias habuit excusationes, & quasdam ex illis proposuit, & alias proponere prætermisit: posteà excusationes propositas, in processu iudicij probare non potuit: nunquid alias excusationes, quas ab initio non proposuit, adhuc proponere poterit? Respon. ꝙ sic. Qui. n. se excusare vult, si plures habeat exceptionis, & quasdam ex his in exordio litis propositas non probauerit: alias exceptiones sibi competentes, licet ab initio omissas, attamen intra statutum tempus proponere, & probare non prohibetur. Et hęc usque ad illum §. qui autem excusare se uolunt, &c. Franc. de Aret.

b *Alijs vti.* dummodo in initio omnes proposuerit, ſm quosdam: alias non potest, ut ff. eo. l. scire oportet. §. sufficit. uer. scire autē. Vel quod uerius est ſm Io. dic. ꝙ illud, quod ibi dicit, ꝙ similis est ei qui se non excusauit, qui oēs prius non proposuit: uerum est, quo ad non noīatas: quia oportet, ꝙ adhuc proponat, si non est lapsum tempus: ut hic, & ff. eo. l. propter litem, §. j. & ff. de excep. l. nemo & ff. de transact. l. cum hi. §. si prætor. contra C. de inoffic. testa. l. contra maiores. Sed ibi ab initio duas proponere non potuit: quia sibi esset contrarius & ita uerum est.

a Et tunc sufficit, ꝙ vnam probet; & hæc tēpora ei currunt, ēt si ignorauerit ius sibi competere, ſm Doct. hic.

c *Tempora.* quæ sint ista tempora, habes inf. proxi. §.

QVI AVTEM EXCVSARE. ¶CASVS. Domine, datus fuit tu. cuidam pupillo, & ego habebam tres liberos in urbe uel quattuor in prouincia, uel quasdam alias excusationes mihi competentes: unde à datione tutelæ uolebam appellare: iudex non admisit appellationem meam, dicatis mihi: quid iuris est in casu isto? Ad hoc Respond. Iustin. Amice; iudex contra te iuste processit. Qui enim ab onere administrationis tutelæ. uel curæ se uoluerint excusare, ab ipsa datione non debent appellare, immo intra quinquaginta dies continuos connumerandos, ex quo nouerunt se datos esse tut excusationes sibi competentes debent coram iudice proponere, cuiuscunque generis sint: hoc est siue à testatore, siue lege. siue à iudice dati extiterint, & hæc sunt uera, si intra centesimum miliare, à loco, in quo dati fuerint, habitent. Alio enim modo faciēda est computatio, si ultra cētesimum miliare, ab eo loco, in quo dati fuerant, habitent. Tunc enim pro singulis uiginti miliaribus, donec uenerint ad locum, in quo dati fuerunt, cōputabitur eis unus dies, & cum uenerint ad eundem locū, numero resultanti ex computatione dierum, ex beneficio legis adijcietur spatium triginta dierum: intra quod poterunt se excusare. Sed tamen, ut Scæuola dicebat, in hoc casu si minor numerus ex computatione dictarum, & adiectione triginta dierū resultet, quam spatium quinquaginta dierū, de æquitate ita erit facienda computatio, ut illi, qui habitāt ultra centesimū miliare, ad suas excusationes proponendas nunquam minus habeant, quàm quinquaginta dies. Et hęc dicuntur usque ad illum §. datus autem tutor. Fran. de Are.

Appellari an possit ab iniunctione munerum.

3 † *Al. cognouerunt.*

d *Non appellant.* sed contrà ff. de appel. l. cum in una. §. tutor. Sed ibi appellatum fuit ab ipsa sententia lata contra excusationem. sed ab ipsa datione appellari non potest, ut hic, & ff. quando appel. sit l. j. §. si quis tutor. Sed in alijs muneribus contra: quia a datione appellatur, vt C. de app. l. ij. qui. & C. de temp. & re. appel. l. j. & C. de decur. l. ij. libro 10.

e *Intra quinquaginta dies.* ita tamen, quòd intra quatuor menses contineantur isti quinquaginta dies, licet cognouerit, se fortè datum circa finem quatuor mensium, ut ff. eo. l. quinquaginta. argu. eius, quod est ff. ad leg. Iul. de adult. l. mariti §. præterea. & hoc secundum quosdam. Vel dic, ꝙ hi quatuor menses currunt à die cognitionis, sicut & quinquaginta: & hoc quantum ad cursum causæ. Sed initium est usque ad quinquaginta dies, & sic parum ultra duos menses potest hæc causa durare post quinquaginta dies: & sic intelligitur prædicta lex quinquaginta. Et quod ibi dicit in fine, ex die nominationis, subaudi, & cognitionis: b aliàs uerò regulariter triennio durant lites, ut C. de iudic. l. properandum in prin.

b Et hoc ne incidamus in absurdum, videlicet, ꝙ prius præscribat tpe cognitiōis s. quatuor mensium, quàm pro positionis. s. quinquaginta dierum: ꝙ nō cōtingit in d. l. mariti. cum ibi oē tempus detur ad initiandū accusatiōes, nō autem ad perficiē dum: & sic nō ob. Ias.

f *Cognouerunt.* Sed nunquid in dubio præsumetur eum scire, uel ignorare semper? Respond. uidetur; quòd semper scire præsumatur, etiam ex die nominationis, saltem ex tunc, quando ad eum notitia uenire potuit: nisi probet se ignorasse, ut C. de peri. tuto. l. si tutor. Sed tamen contra dico, scilicet, ut præsumatur semper eum ignorasse, nisi probetur eius scientia, ut ff. de admi. tut. l. hoc autem. & C. qui milita. pos. uel non pos. l. super seruis. in glo. 2. li. 12. & ff. de proba. l. uerius. Nec obstat prædicta l. si tutor. quia ibi publice erat notum, unde nec iste tutor potuit ignorare, ut ff. de iuris, & fac. igno. l. regula. Vel, quod dicit ibi, idque liquidis probationibus ostenderis, scilicet, eo quod non probetur contrà, uel aliter, ut ibi solet dici.

g *Se excusare*: scilicet, dando initium excusationi, ut modo diximus; & eam redigendo in scriptis per libellum, vt ff. eo. l. scire oportet. §. opor. autem. non tamen solus libellus hic sufficit, nisi & probet excusationem, quæ ibi continetur, ut ff. eod. l. excusare. Accur.

ADDITIO. Quod facit, ut terminus datus ad opponendum, seu excipiendum, intelligitur etiam datus ad opposita, seu excepta probandum, secundum Christophorum hic.

h *Dati fuerint.* siue à testatore, siue a l. siue a iudi. ut infrà. titu. j §. 2.

i *Lapidem.* idest, miliarium; lapidibus etenim signabantur miliaria.

k *Viginti millium.* ut pro unoquoque die, uiginti miliaria computentur, ut ff. si quis cau. l. j.

a *Triginta dierum*. scilicet, debet dari terminus, intra quē se excusent. Vel dic, excusare se debent, facta dinumeratione 30. dierum, &c.
b *Qui tamen*. repete, debent se excusare intra illos 30. dies: qui tamen, &c.

vt C. qui da tut. pos. l. maritus, Et est rō, quia pp affectum vxor oia sibi remitteret. *b* Et hæc oīa sunt uera, ubi datus est curator, postq̄ fuit sponsus, uel maritus. si uerò prius fuit tutor, vel curator, nō posset post esse maritus, ut C. de inter di. ma. per totum tit. Item hic maritus, qui post mr̄imoniū fuit datus curator, ignorans fortè, alium dēt petere substitui, ut C. eo. l. amplissimi. & l. licet.

ADDITIO. Dic hoc esse uerum de iure ciuili: sed aliter de iure canon. ut hr̄ in c. pen ext. de secū. nup. secundum Christop.
k *Immisceat*. sed si alius (.s. de pdictis, q excusationē habens) se immiscuit, nō posset se excusare, vt C. si ex fal. alle. l. 2. & 3.

¶ SI QVIS AVTEM. ¶ CASVS. Dñe, quidā dat⁹ fuit mihi tutor: iste tutor ad excusationem suā dicebat se habere tres liberos in vrbe, cùm nō hēt, nisi unū, uel duos fortè, & iudex admisit eius accusationem; & ita falsis allegationibus se excusauit: dicatis mihi, q d iuris est in casu isto? Rñ. Imp. Amice, qui falsis allegationib. ab onere tutelæ se excusat, nō est liberatus ab onere administrationis: immo ex tpe datiōis tenet: & iō dico tibi, q tutor tuus, nō obstante excusatione sua, q̄ p falsas allegationes obtinuit, de periculo administrationis tibi tenet. Et hæc dñt vsq; ad fi. tit. Fr.

ratus; secus si per fideicommissū: ut l. libertus. § pen. & §. nequaquā. ff eo. secundum Ange. hic.
b Illud dictum gl. reprobat, & est rō, quia reuocatio procuratoris pendes ex mero arbitrio domini, ut J. man. § itē mandatū. secundum Ang. hic.

c *Computari*. caueas, ne fallaris in hac cōputatione. si enim p centū miliaria abest, vel minus, tātum habet dies quinquaginta. si autem abest ultra ēt per unum miliarium, habet p quibuslibet 20. miliarib. unam diem; & sic p centum miliarib habet quinque dies: cū quinquies viginti faciāt centum. Item fortè unum diem: quia ultra est per miliariū unum uel parū plus. Item 30. dies habet, 36. dies; & ita est in deteriori conditione, qui remotior est. Sed tñ ut subijcit, ita est faciēda computatio, ne sint minus quam quinquaginta dies. Et sic apparet, q nisi p 21. dietas, uel plus sit ultra centesimum miliarium, non prodest adiectio 30. dierum, ut hic, & ff. eo. l. scite. §. aliud autem.

&ampliùs triginta dierum:[a] qui tamen[b] (vt Scæuola dicebat) sic debent computari,[c] ne minùs sint, quàm quinquaginta dies.

Tutor simpliciter datus, videtur datus ad totum patrimonium: secundariò, vbicunque sit situm. Aret.

¶ Datus autem tutor; ad vniuersum patrimonium[d] datus esse creditur.

Qui tutelam alicuius gessit, non cogitur posteà eiusdem pupilli esse curator. Aret.

¶ Qui tutelam alicuius gessit inuitus curator eiusdem fieri non compellitur:[e] intantum, vt licet pater,[1] †qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorē dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum,[f] diui Seuerus, * & Anton. rescripserunt.

Maritus, etiam si se immiscuerit in cura vxoris suæ, habet excusationem. hoc dicit. Aret.

¶ Ijdem rescripserunt, maritum[g] vxori suæ curatorem[h] datum, excusare[i] se posse: licet se immisceat.[k]

Falsis excusationibus excusatus, non est liberatus, h. d. Aret.

¶ Si quis autem falsis[l] allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus[m] onere tutelæ.

De suspectis Tutoribus, vel Curatoribus.

TITVLVS XXVI.

Crimen suspecti descendit ex lege duodecim tabularum, & prætor Romæ, & præses in prouincia de eo cognoscit. Aretinus.

SCiendum est suspecti[n] crimen * ex lege[o] duodecim Tabula-

1 † al. pater familias.

* Alc. lib. dispunc. 3. c. 8. in fi. dicit, Aeliū Verum una cum Anto. imperasse; ut hic legēdum sit, diui Verus et Antonin⁹. Idem vult Nebrissēsis in lexico iuris ciuilis, in dictione, Antoninus Pius tamen Antonius Bartolinus in fi. adnota. suarum in li. de ordine Impe. dicit, post Diuū Iul. occisum, Seuerū imperasse, unà cum filio Antonino cognomēto Caracalla. ita dispice.

¶ DATVS AVTEM tutor. ¶ CASVS. Domine, quidam in testamento suo habēti patrimonia in prouincijs, tutorem dedit sic, dicendo, Titium tutorem do pupillo meo. Mō quæro à vobis, utrum teneat ex illa datione administrare res existentes in alia prouincia, q̄ in qua habet domicilium? vr̄.n. mihi, quod ipso iure non dēt teneri de administratione existentium in alia prouincia: ita q non sit sibi opus aliqua excusatione vti. Ad hoc tñ. Iusti. Amice, tutor in testō datus, ad vniuersum patrimonium pupilli datus intelligit: vnde dr̄, quod ipso iure non est liberatus ab onere administrationis alterius puinciæ: sed si vult nō teneri, necesse hēt earū noīe se excusare. Et hæc dñt usq; ad illū §. qui tutelā.
d *Patrimonium*. facit. ff. eod. l. propter litem. §. fi. Sed contra sup. qui da. tuto. pos. §. certè. Solue. ut ibi.

¶ QVI TVTELAM. ¶ CASVS. Dñe, datus fuit tutor cuidā pupillo, & administraui tutelam eius, & iam puberrate aduueniente, finita est tutela. mō idem adultus quondā pupillus meus me petit in curatorem sibi dari, & iudex me inuitum cogere vult suscipere onus administrationis; ego quæro à uobis, q d iuris est in hoc casu? Rñ Imp. Amice, iudex te ad hoc cogere non pōt. Qui tutelā alicuius gessit, inuitus curator eiusdē fieri non compellit, & hoc in tñ est uerū, ut licet testator, qui in testō suo tutorē dederit, illū eundē curatorē se dare adiecerit: tñ in hoc casu diui Seuerus, & Antoni. rescripserunt illū inuitū, nullo mō cogendū esse administrationem curę suscipere. Itē si maritus fuerit datus curator uxori suæ, ijdē principes rescripserunt eū posse ab onere curę se excusare, licet administrationi rerū uxoris suę se immiscuerit. Et hæc vsq; ad illū §. si quis aūt. Fr. de Are.
e *Cōpellitur*. quasi sufficiat ei tñ seruisse, ut C d ne. ge. l. tu.
f *Non cogendum*. facit ad hoc C. eo. tit l. curator. Sed contra est ad hunc § C. eo. l. libertos. §. fi. Sed speciale est in liberto, *a* ut non excusetur, licet tutor fuerit.
g *Maritum*. idem de sponso, ut ff. eo. l j §. fi.
h *Curatorem*. sed procurator potest esse, ut C. de proc. l. maritus. ideo autem non ponit hic tutorem: quia aliqua uxor non est pupilla, ut sup. de nup. in prin.
i *Excusare*. impropriè ponit, nā & si vellet, nō admitteret,

a Intellige uerum, si sponte p patronum fuit libe-

l *Falsis*. ubi ueritas fuit mutata. nā falsum nihil aliud est, q̄ immutatio veritatis, ut in Auth. de fide instr. in prin. col. 6.
m *Non est liberatus*. imo ex tpe dationis tenet, ut C. si ex fal. all. l. j. in fi. & facit ad hunc. § ff. de re iud. l. diuus. & de exce. l. qui agnitis. & C. si ex fal. instr. per totum tit. Quid si est iniusta excusatio, licet non falsa, uel non gratiosa? Rñ. potest adhuc idem dici, ut non teneat in minoris præiudicium, ut C. si ex fal. alleg. l. j. Quid, si per ignorantiam? Rñ. idem, ut C. si ex fal. alleg. l. vlt. licet alias sententia gratiosa teneat, ut ff. ad Treb. l. seruo inuito. §. cum prætor.

* Suspicio propter crimen, quod committit tutor, vel curator secundū Angel. Aegi. Perr.

Falsum est immutatio veritatis.

¶ DE SVSPECTIS TVTORIB. VEL CVRA.
¶ Quia supra uisum est de tut & cu ac etiam eorum excusationibus, & quia hi aliquando non excusantur, imò inuiti, tanquam suspecti remouentur: ideo de his subdit. Por.

SCiendum. Totus iste tit. diuidit principaliter in quinq; partes: Primò, unde habuit exordium crimē suspecti. Secundò, qui possunt de suspecto cognoscere. Tertiò, q possūt fieri suspecti. Quarto, q possūt accusare tutorē de suspecto. Quintò, q b. causis qs sit suspectus, & si accusat p suspecto, qd sequit. Scđa ibi, Datū. Tertia ibi. Ostēdimus. Quarta ibi, Cōsequēs. Quinta ibi, Suspectus. ¶ CASVS Dñe, iā uideo, q vultis tractare de suspectis tutorib. Dicatis mihi, si sedeat aio, vñ descendit crimen suspicionis? Rñ. Imp q ex l. 12 ta. descendit. Et hæc usq; ad illū §. Datum est aūt. Sed pone. Dñe, iam uideo; vñ descendit crimē suspicionis: dicatis mō mihi, qui possunt de hoc crimine cognoscere, & suspectos tutores ab administratione remouere? Rñ. Iust. Remouēdi suspectos tutores ab administratione, datū est Ius Romæ p̄tori, in prouincijs aūt præsidibus prouinciarum; & etiam delegato à proconsule. Et hęc vsq; ad illum §. ostendimus.
n *Suspecti crimen* .s. huius criminis accusationem; s. de suspecto. Vel simplicius crimen suspecti, idest, suspicionis.
o *Ex lege*, ex quo est legitimum crimen, nunquid se inscri

Accusās de suspecto, sed debet inscribere quando agitur criminaliter, secus si ciuiliter.

bet, qui accusabit? Resp. pōt dici, ꝙ sic, ut ff. de priua. deli. l. fi. & de mu. & ho l. rescripto. §. si quis. Alii cōtra, vt ff. eo. l. 3. præterea. Sed illud pōt intelligi, qn̄ sine accusatore res procedit. a Aliud est si, eum accusatore, ut dictū est s̄. Sed quæ erit hic pœna talionis, cum accusator non sit tutor, ut remoueat? Resp. in famia, ut j̄. eo. §. suspectus. 2. Item quia qñq; erit p uniendus vltra remotionē, vt j̄ eo. §. sed si q̄s p̄sens.

a Quo casu iudice per inquisitionē procedēte nō oportet cām suspicionis exprimere nec sequitur infamia: secundum Bal.

a *Roma*. sic in Auth. de defen. ciu §. iusiurandum. ibi, non habente. col. 3.

b *Prætori*. & illi, cui a p̄tore mandata est iurisdictio, vt ff eo. l. j. §. 2 Sed dicunt q̄dā, quantū ad cognitionem, non quantū ad remotionem, & dūt tm̄ esse sp̄ale in legato a procōsule, ut ip se possit remouere: ñ sic in legato a p̄side, sed cognoscere tm̄ p̄t.

* *Idest ipso crimine ciuile. Ioan. de Pla. hic.*

c *Præsidibus*. sub hoc uocabulo continetur procōsul, ut ff. de offic. præsi l j.

d *Legato proconsulis*. i. delegato a proconsule. Sed hic non hēt ordinariā iurisdōnē: ergo remouere nō p̄t, ut ff ad Turp l. j. §. suspecti q̄ est cōtra. Sed dicūt quidam, nomē p̄sidis ibi gn̄ale esse, ut ēt hunc delegatū, & sic oēm delegatū comprehendat. ff de offi. p̄si. l. j. Sed verius est in hoc legato, duo esse sp̄alia unum est, ut d̄ hoc crimine possit cognoscere, & definire, ut hic, & ff. e. l. j. & l. cui autem. & ff. de offi. eius, cui manu. est iurisl. cognitio. Itē & aliud. vt de oī crimine cognoscat, licet nō pronuntiet, ut ff. de offi procon. l solent. Restat ergo, ut per alium delegatū hoc fieri non possit, nisi per istum, & prioris: ut s̄. proximē dixi.

1† *al. de est. sit.*

* *Et si patronus remotus a tutela non efficitur infamis: ut hic, & in c. per tuas. los. in glo. super uerbo taliter, in me. ext. de simon.*

Legatus p̄ consulis duo habet specialia.

rum descendere. * ¶ Datum est aūt ius remouendi tutores suspectos Romæ[a] prætori,[b] & in prouinciis præsidibus [c] earum, & legato [d] proconsulis.

Qualibet tutor potest de suspecto accusari, et ēt patronus, dummodò ei fama conseruetur: secus in aliis. Aret.

¶ Ostendimus, [e] qui possunt de suspecto cognoscere, nūc videamus, qui suspecti fieri possint. ¶ Et quidem oēs tutores [f] possunt fieri suspecti: siue sint testamentarii, siue non sint, sed alterius [g] generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus sit? 1† Adhuc idem erit dicendum, [h] dummodò meminerimus, famæ patroni parcendum [i] esse, * licet ut suspectus remotus fuerit.

Quilibet admittitur ad accusandum tutorē de suspecto, etiam mulier, si ex pietate

pupilli mouetur: alias secus. Aretinus.

¶ Consequens est, ut uideamus, qui possūt 2† suspectos postulare. Et sciēdū est, quasi publicā [k] esse hanc accusationem, 3† hoc est, oīb. patere. Quinimò & mulieres admittūtur, ex rescripto diuorum Seueri, & Antonini: sed eæ solæ quæ pietatis necessitudine 4† ductæ: ad hoc procedunt, [l] ut puta mater, nutrix quoq;, & auia, pōt 5† & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quā 6† p̄tor p̄pēsa [m] pietate intellexerit, non sexus uerecūdiā egredientē, [n] sed pietate p̄ductā, nō sustinere [o] 7† iniuriā pupillorum: admittet eā [p] ad accusationē.

Impuberes de suspecto non accusant: sed puberes sic. Aretinus.

¶ Impuberes non possunt tutores suos suspectos, postulare: puberes autem curatores suos, ex consilio necessariorum, [q] suspectos possunt ar

g *Alterius*. puta datiui.

h *Dicendum*. s. ut possit accusari, & remoueri. Sed certè imò vr debere curator adiungi, tā patrono, q̄ cuilibet legitimo. nō aūt remoueri, ut ff. e. l. si tutor. quæ est huic contraria. Resp. illud est consilium, non præceptum. sic & aliàs. C. de nup. l. viduæ. in gl. j.

i *Parcendum*. sed qualiter parcet, cum condemnatus ob dolū, statim sit infamis, vt j̄. e. §. suspectis autē? Resp. eā nō exprimat in s̄nia, ut ff. eo. l. hæ. n. in prin. j. respon.

¶ CONSEQVENS est ¶ CASVS Dicit Iusti. continuādo materiā suā: Ex quo vidimus, qui possunt accusari super crimine suspicionis: cōsequēs est, ut uideamus, qui possūt accusare suspectos. Et sciēdum est, hāc accusationem de suspecto, quasi publicā esse: hoc est, oib. patere. Non solum masculi ad hanc accusationē procedere possunt, sed ēt mulieres ex rescripto diuorum Seueri, & Antoni admittuntur. Sed licet mulieres admittant, nō tñ oēs, sed illæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc p̄cedunt, ut puta mater ipsius pupilli, uel nutrix, uel ēt auia vel soror. Et non solū modo istæ mulieres admittūtur, sed ēt, si qua alia fuerit, cuius magnā pietatē p̄tor intellexerit: quæ quidē mulier uerecūdiā sexui muliebri competētē nō egrediatur, sed pietate quasi mota, iniuriā pupilli sustinere nō possit: ad istā accusationē eā admittit. Sed hodie nunquid poterunt impuberes, qui in tutela sunt, suos tutores, de suspecto accusare? Et r̄ndet, quod nō: sed licet impuberes tutores suos accusare nō possint, puberes tñ in cura existentes curatores suos de cōsilio necessariorum suorum super crimine suspicionis arguere possunt, & ita diui Seuer. & Antoni. rescripserūt. Et hæc vsq; ad illū §. suspectus aūt est qui. Fran.

k *Quasi publicā*. iō dicit, quasi, quia nō cuilibet indistinctè accusare p̄mittit, vt statim p̄bat. b Publica aūt dr̄. quasi populica, i. cuilibet de populo cōpetens, ut j̄. de publ. iud. §. j.

l *Procedunt*. ēt impudice & facit ad hoc C. eo l. pietatis §. fi. & ff. eod. l. j. §. cōsequens. & ff. de procurat. l fæmi. secus in aliis accusationib. ut ff de accusatio. l qui accusare. & secus in postulatione, ut ff. de postulā. l j. §. sexum Sed cōtra. ff de regu. iur. l. j cum suis concor. Sol. hoc est sp̄ale. Itē in eo q̄ dicit, matrem admittit, est contra. ff. de in litem iurā do. l. uideamus. in prin. uers. sed nec. Sed certe, si iuraret in litem pro filio, plus matri committeretur, quia quasi esset iudex, q̄ si filii noīe accusaret: cum magis sit in iudicis arbitrio, utrum sit suspectus iudicandus, uel non. Sed non sic factum est arbitrio iudicis: maximè iure nouo, s̄m quod non refrenatur, s̄m quosdam, postquam est præstitum, ut in Authen. de iudic. §. opottet, coll. 6 uel licet postea taxetur, rarò, uel parum minuit de eo, quod iurauit. Accur.

m *Propensa*. idest, magna. Accur.

n *Egredientem*. quod fecit Calphurnia, ut ff. de postu. l. j. §. sexum.

o *Sustinere*. subaudi, posse.

p *Eam*. scilicet fœminam.

q *Necessariorum* scilicet, parentum. & facit ff. de in l. iu. l. videamus §. adolescens.

2 † *alia possint.*

3† *al. assionem.*

4 † *pietate necessitudinis.*

5 † *al. & auia possunt, pōt.*

6 † *cuius propensam pietatem.*

7 † *continere.*

b Sed s̄m hoc nunquam proprie esset dare iudicium publicū: cum semper fœminæ repellantur. Dic ergo, quasi publ. s̄m Io. Fab. quia desistens nō incidit in Turpillianum, vt d. §. suspecti. uel q̄a pōt procurator constitui.

Calphurnia fuit mulier in uerecunda.

ADDITIO. Tu dic, ꝙ si accusatio fit ad remouendum, pōt cognitio demandari, non aut remotio: nisi fiat a lege: q̄a tunc pōt demandari ipsius declaratio. Sed remotio per infamiam non pōt fieri, nisi per delegatum p̄cōsulis, uel prętoris, ut hic, uel ēt principis, ar. l. à iudice C. de iud. Si uero fiat ad puniendum, nullus delegatus, nec etiam ipse prætor, sed solus præses prouinciæ cognoscit, ut d. §. suspecti. & l. j. §. si & cum l. seq ff eo. Ang.

¶ OSTENDIMVS. ¶ CASVS. Dn̄e, iā uideo, unde descēdit crimē suspicionis, & qui, possūt de illo crimine cognoscere. dicatis mihi, qui possunt accusari de suspitione? Et resp. Imp. de suspecto possunt accusari, siue sint testamētarij, siue alterius gn̄is tutores. unde, & si legitimus sit, adhuc dicēdum erit: uidelicet, ut accusari possit. Sed pone, ꝙ legitimus sit tutor. ut patronus liberti sui: nunq d poterit de suspecto accusari? Respondet, certè sic, uerumtamen famæ patroni parcet, ut nihilominus integra maneat, q̄uis ut suspectus remotus fuerit. Et hæc usq; ad § consequēs est. Fr.

Oēs tutores possūt fieri suspecti, an sit uera p̄positio.

e *Ostendimus*. ut s̄. pxi. §. & ff. suspe. tut. l. j. § ostendimus.

f *Omnes quidem tutores*. i. oīs gn̄is tutores: siue sint testamentarij, siue datiui, siue legitimi, non aūt oēs, i. boni & mali: quia boni, ēt si pauperes sint, non remouent, vt j̄. e. §. ul. ponit gn̄a singulorum tutorū, & non singula sub generib. posita, seu singula generum. sic & aliàs s̄. quib. mod. tut. fini. § sed & capitis, & j̄. de fideiusso. in prin. & ff. de pec. l. quā Tuberonis. §. peculium. & ff. de iust. & iu. l. j. §. ius naturale. Sed nūq d eadē seruant i quolibet alio curatore, puta furioso. uel p̄digi? R. n̄. sic, vt ff. e. l. 3. §. nō tm̄. & §. sed & si q̄s. Ac.

¶SVSPECTVS AVTEM EST. ¶ CASVS. Domine, iam video, qui possunt accusare de suspecto: dicatis mihi, si placet, quis intelligitur suspectus? Ad hoc respō. Imp. quod ille suspectus est, qui non ex fide tutelam pupilli sui gerit, licet soluendo sit & Iulia. scripsit. Plus ēt dicit: vide licet, ꝙ tutor antequā incipiat tutelā ad ministrare; poterit quasi suspectus remoueri, & hoc ſm Iulianum constitutum est. Et hæc vsq; ad illum §. suspectus autem remotus. Franc.

a *Suspectus.* sic ī. eo. § nouissimè. Accur.
b *Ex fide.* s. bona.
c *Remoueri.* q. a fortè in aliis tutelis malè sit uersatus, ut ff. eo l. 3. §. si autē. & dic, remouetur. sed non accusari, ut ff eod. l. hæc. n. in fi. quæ huic est contraria. ^a Vel ibi non possunt accusari suspecti ex uerbis. l. 12. tab. sed ex ficia sic, vt hic dr. Vel dic, ꝙ antequam gerat, ex dolo tantum accusatur suspectus, vt C. eod. l. 3 pro culpa non. *b* & quod dr. in d. l. hæ enim, hoc verum est, quando ob ignauiam fecerunt, idest administrauerunt: postquam verò cœperit gerere, & propter dolum, & propter culpam potest accusari suspectus, vt inf. prox. §.

a Ista solutio non est bona pp tex. in l. 2. ff. eod.
b Et hæc est bona, secundum quā in accusatione tātum nō in remotione fit d ia; quia in ꝓpter culpā dolum remoueri poterit, siue impediri administrare iux. distinctionem Ang. hic; nō aūt de suspecto accusari, nisi pp dolum, secundū Ia.

guere. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Qui non administrat bona fide, licet alias sit soluendo, potest vt suspectus remoueri: Et iussus a iudice administrare, ante quàm administret, potest, vt suspectus remoueri. Aret.

¶Suspectus[a] aūt est, qui non ex fide[b] tutelam gerit, licet soluendo sit, vt & Iulianus quoq; scripsit ¶Sed & ante, q̄ incipiat tutelā gerere tutor, posse eū quasi suspectū remoueri, [c] idem Iulianus scripsit; & secundum eum constitutum esse.

Remotus pp dolū, est infamis: propter culpā, non. Aret.

¶ Suspectus aūt remotus, si quidē ob dolum,[d] famosus[e] est; si ob culpam,[f] nō ęquè.[g]

Pendente accusatione de suspecto, interdicitur accusato administratio, qui si decesserit, extinguitur accusatio. Aret.

¶Si quis autē suspectus postulatur quoad[h] cognitio finiaī, interdicitur[i] ei administratio, ut Papiniano visū ē. ¶ Sed si suspecti cognitio

ADDITIO. Nec ob. l. patre furioso. ff. de iis, qui sui, vel alie. iur. sunt. ubi facilius impeditur fieri, quam factū tollatur: quia illud procedit, ubi eadem est rō: sed hic est maior ratio, in jam producto esse (cum plus delinquat) quam in producendo. atg. l. si sterilis. §. cum per uenditorem. ff. de act. emp. Ias.

¶SVSPECTVS AVTEM REMOTVS. ¶ CASVS. Domine, iam video, quis est suspectus: sed pro Deo dicatis mihi, quis est effectus istius criminis? Ad hoc respondet Imp. Amice, si quis remotus fuerit ab administratione sua, propter crimen suspicionis, si quidem ob dolum, infamis efficitur. Si uero ob culpam leuem, uel leuissimā fuerit remotus, non efficitur infamis? Et non solum istum effectū habet crimen suspicionis, sed etiam alium. Nam si aliquis fuerit de crimine suspicionis accusatus: quousque cognitio finita fuerit, interdicitur ei ministratio, & ita Papiniano visum est. Sed si aliquis huiusmodi crimine accusatus fuerit, & pendente cognitione, decesserit accusatus, cognitio suspecti extinguitur. Item si aliquis tutor copiam sui non fecerit, ut alimenta pupillo suo decernantur: pupillus in pos bo. ipsius tutoris causa rei seruandæ mittitur, & quæ p̄ moram deteriora futura sunt, dato curatore vendi iubentur. Liquet igitur, ꝙ tutor, qui alimenta pupillo non præstat, vt suspectus remoueri poterit. Si autem tutor pręsens fuerit per mendacium tamen alimenta pupillo decerni nō posse, ob inopiam pupilli dicat: ad præfectum urbis mittetur puniendus, ut iurisconsul. placuit: sicut ille remittitur ad præfectum vrbis puniendus, qui per pecuniam ministerium tutelæ redemit. Item libertus si fraudulenter gessisse tutelam, uel curam filiorum, uel nepotum patroni probatus fuerit. ad præfectum urbis similiter remittetur puniendus, & in hoc casu ut ingratus accusari poterit. Nouissimè autem sciendum est, tutores, uel curatores, fraudulenter administrantes res pupillares, omnino esse remouendos. Licet enim satisdationem offerant de indemnitate pupilli: tamen qui satisdatio maleuolum tutoris propositum non mutat, sed diutius malignandi facultatem præstat, remouendi sunt. Item suspectum eum merito putamus, qui moribus talis est, ut suspectus haberi debeat. Licet enim tutor, uel curator pauper sit: si tamen fidelis, & diligens sit in administratione, non est suspectus remouendus. Et hæc usque in fi. tit. Franc.

d *Ob dolum.* expressum in sententia, puta, si remoueo te, quia in dolo tali fuisti. Accursius.

e *Famosus est.* excepto patrono, ut suprà eo. §. ostendimus. in fi. §. & ff eo. l. j. § ostendimus. Sed q̄d si remouet simpliciter, non expresso dolo, uel culpa? Videtur, quod semper remaneat integræ famæ, ut ff. eod. l. 3. in fine. & l. hæ enim. §. quid ergo. Potest tamen distingui, utrum accusatus fuerit, ob dolum an ob culpam, an ob utrūque. In primo, sit famosus: in secundo, non æquè: in tertio, intelligitur semper ob culpam; nisi in contrarium probetur. pœnæ enim non sunt augendæ, sed molliendæ, ut ff. de pœn. l. pen. & de excep. rei iudic. l. si ex testamento. & ff. de liber. & posthum. l. cum quidam. & ff. eod. l. 4. in 2. & 3. respon.

f *Ob culpam.* scilicet leuem, uel leuissimā. secus si propter latam; quia tunc uidetur infamis, ut ff eod. l. impuberibus. §. si fraus. Et est ratio: quia dolo comparatur, ut ff. si mensor fal. mod dixerit. l. j. §. hæc actio. & ff. de preca. l. quæsitum. §. cum quoque & ff. deposi. l. quod Nerua. nisi in duobus casibus. Primus est in criminibus publicis, ut ff. ad leg. Corn de sicar. l. in lege. Secundus in delatione sacramenti in litem, ut ff de in litem. iur. l. in actionibus. §. sed in his his enim casibus lata culpa dolo non comparatur Vel dic secundum Azo & delata etiam intelligi, ut sicut in perditione personę dolo non comparatur, ut dictum est: sic in perditione famæ, ut non fiat infamis. Nec ob. dicta l. ff. eod. l impuberibus; quia de dolo intelligitur. ^c Vel dic ut infrà statim dicam in glos. non similiter. in fine.

g *Non æquè.* idest, non similiter fit famosus damnatus ob culpam leuem: sicut ille, qui remouetur ob dolum, fit tamen infamis de facto, sicut & alias quis fit famosus de facto solo, ut in condictionibus ex turpi causa descendentibus, ut ff. de act. & oblig. l. cessat. Item in interdictis ex famosa causa similiter uenientibus, ut ff. de ui, & & ui ar. l. neque unde ui. Sed uidetur, quod etiam ex culpa leui quis fit infamis, ut ff. de iis, qui nor. infam. l. liberorum. §. notatur, quæ est huic contra in eo, quod ibi dicit ignorantiam iuris non excusare ab infamia. Sed certè potest dici, quod iuris ignorantia sit lata culpa. quod si probo: quia omnes debent scire iura, exceptis paucis, scilicet, mulieribus, minoribus, & militibus, ut ff. de iu. & fac. igno. l. regula, in prin. C. de leg. & const. l. leges sacratissimæ. & C. de iu. & fac. igno. l. constitutiones. ergo si quis ignorant, est in culpa lata, cum culpa lata sit, id ignorare, quod omnes faciunt, ut ff. de uerbor. significa. l. latæ culpæ. non est ergo mirum si est infamis. ut ff. eod. l. impuberibus. §. fina. Vel uerius secundum Azo lata culpa non infamat per sententiam damnatum, sed ipso facto sic, si est tale factum, ut in d. l. liberorum. §. notatur. Et sic sunt tres casus, ubi lata culpa non comparatur dolo, unus hic, duo in glo. superiori. quæ incipit, scilicet, leuem, &c.

h *Quoad.* idest, donec.

i *Interdicitur.* argumentum, ut donec prælatus accusatur, quod non debet administrare ecclesiastica bona & facit ad hoc. C. de sen pas. l. fina. & ff. eod. l. impuberibus. §. fi. C. eod. l. quem ut suspectum. & ff. de solu. quod si fortè, §. j. uersi. dico igitur.

ADDITIO. Immo adiungitur sibi alius, cum quo administrat, secundum Angel. Vide in Canonista, notata in capitulo uenetabili. de officiis delegati, in uer. suspectus, ubi concludit glossa, quod prælatus de dilapidatione denuntiatus, seu accusatus, tanquam suspectus, ab administratione non remouetur, lite pendente: nisi primo probetur suspectus de dilapidatione malè administrando.

Culpa lata ꝓ dolo cōparatur nisi in tribus casib.

Famæ periculū ęguparatur periculo uitæ.

c Imò ibi lata culpa æquiparat dolo, quo ad remouendū tutorē, non quo ad infamandū secūdum Ang.

Ignorantia iuris est lata culpa.

Prælatus suspectus, an sit ab administratione remouendus.

Suscepta

Prælatus suspectus an sit ab administratiõe remouẽdus.

a *Suscepta*.idest,incepta.
b *Decesserit*.scilicet, accusatione pendente.
c *Extinguitur*.quia non nisi,ut ab ea remoueatur, intenditur.sed ex quo mortuus est, uerè remotus est,& ꝙ hic dicitur,si tutela morte tutoris finiatur,idem est, si quocunque alio mõ finita tutela sit,ut ff.eo.l.pe.§.pe.
d *Decernantur*.per iudicem.

1 † *al. posteaquam.*

ADDITIO.Ita ꝙ semper ex reditu patrimonij aliquid superfit, per tex. in l. tus alimentorum. §.j. ff ubi pu.edu. p Ang.
e *Ut in possessionem*. sed & mulcta indici poterit, ut ff.de arb.l. non distinguemus §. si arbiter, & facit.ff.e. l.impuberib. §. fi.
f *Eius*. alias est tutoris in tex.alias nõ est. sed tñ subaudit̃,ut ff. eo.l.impuberib. a Sed alij dñt,cuius,s.pupilli, ut ita administratio tutori auferatur.

a Ista glo. approbat per Ang. hic.

g *Mittatur*. cã custodiæ,non ut ex eis alatur, sed ut cautum sit pupillo, si male gessit tutor, sed de suo,ut ff. vbi pu. edu. debe.l.si. in fi.
h *Si quis*.s.tutor.
i *Decerni*. puta si negat alimẽta posse decerni, i. dari. & quod sequit,si hoc per mendacium,&c.ſit de responsione.
k *Per mendacium*.q.d si non dicat p mẽdacium,imò verũ dicat, nũqd de suo alere tenetur?Rñdeo,non,ut ff. ubi pu. edu. debe. l.ij. §. fina.
l *Remittendum*. sed non remouendum,ut ff.eo.l. tutor. §.tutor.
m *Placuit*.hoc iõ,ga maior pẽna imponeñ q̃ remotio.ut ff d̃ off. pf.urb. l.j.§. itẽ solẽt.
n *Remittitur*.s.puniẽdus ext. ordinẽ, vt ff. d̃ tut.l in eos.bEt no. hic arg contra eos doctores, q pecunia data sibi acqtut scholares , ut ff. de off. pfec. vrb.l.j.§.itẽ solent.&in Auth.ut ca,quæ uocantur insinuatiua.§.1. collat.5.

2 † *al. dedit,acquisierit,vel.*
3 † *l. tutelam, uel curam.*

b Quæ remissio, nõ in ciuilib. sed in criminalibus fit.Si tñ iudex, q cepit malefactorem,cognouerit d̃ delicto, ñ cogitur remittere, nisi esset i cõpetens : vt hic Ange. Aret.

Grassor , grassaris.
c Imò tenetur, dat

o *Remittitur*.ob hoc ẽt,vt ingratus accusari põt,ut C.de li. & eorũ libe.l.3.& facit.C.eo.l.j.& 2 ff.e.l.libertus. q̃ est.l.ii.
p *Nouissimè*.in ult. par.huius tit. sic.ff.de act. l. nouissimè. nam & ibi in ult. parte tractatus sui Vlpi. ponit nouissimè.
q *Grassandi*.i.delinquendi , vel, i.animandi ad delinquendum.sic.ff.de pœ. l.capitalium.§.grassatores. vnde grassor, aris,idest,nitor ad malum.
r *Præstat*. facit ff.eo.l.suspectus & l.quia satisd.Et fa.in ar. ad qõnem talem:Si emi librum, & anteq̃ soluã pretiũ,cõpetiã alienũ,uel vitiosum,ꝙ nõ tenear soluere pretiũ:quia expedit potius non soluere, q̃ cautionẽ de reddẽdo in cãm euictionis,uel uirij recipere. quib. cõsonat. ff. de cõpẽsa.l.3. [Prętereà lex dicit,ꝙ non debet qs se committere fragilitati cautionis.ff.ad Treb.l.cogi.§ idem quærit.]& C.in qbus causis in integ. rest. non est necess.l. si.& C. qñ li. unicui.l.j.

suscepta[a] fuerit, posteaq; [1]† tutor,vel curator decesserit, [b] extinguitur [c] suspecti cognitio.

Si tutor latitat, ne pupillo per iudic. decernantur alimẽta, pupillo in possessionem bonorum misso, & dato curatore,vt suspectus remoueatur. Ang.

¶ Si quis tutor copiã sui non faciat vt alimenta pupillo decernantur, [d] cauetur epistola diuorũ Seueri, & Antonini , ut in possessionem [e] bonorũ eius, [f] pupillus mittatur,[g]& quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore,distrahi iubetur. Ergo ut suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

Tutor præsens, qui per mẽdacium denegat alimenta pupillo posse decerni, remittetur ad præfectum puniendus. Idẽ in eo, qui per pecuniam tutelã acquisiuit. Et idem in liberto qui malè administrat.

¶ Sed si[h] quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni , [i] si hoc per mẽdaciũ[k] dicat, remittẽdũ[l] eum esse ad præfectum vrbi puniendũ,placuit.[m] ¶ Sicut ille remittitur[n] qui data pecunia , ministerium tutelæ acquisierit,vel [2]† redemerit. ¶ Libertus quoq;, si fraudulenter tutelam [3] † filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur , ad præfectum vrbi remittitur [o] puniẽdus.

Qui fraudulenter tutelã gerit, licet satisdationem de indemnitate offerat , tamen ut suspectus remouetur. Aretin.

¶ Nouissimè[p] aũt sciendum est,eos, qui fraudulenter tutelam administrant , ẽt si satis offerant, remouendos esse a tutela : quia * satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat : sed diutius grassandi[q] in re familiari facultatem pręstat.[r]

Mali mores, & non paupertas sola faciunt tutorem suspectum. h.d. Aretin.

¶ Suspectum.n.[s] eum putamus, qui morib. talis est , ut suspectus sit. ¶ Enim uerò tutor,uel curator , quãuis pauper sit, *fidelis tamen, & diligens , remouendus [t] non est quasi suspectus.

ADDITIO. Nota, ꝙ quotiescunq; imminet euictio in limine contractus, ante solutionẽ pretij emptor non tenetur soluere pretiũ nisi uenditor det idoneos fideiussores.ad de l.si post perfectã.C.de euic.de quo per Bar.in l.j.§.stipulatio duplæ.ff.de pro.stip. & an venditor compellat satisdare,iure actionis,uel ope exceptionis, dic,ꝙ ope exceptionis,& solum tenet respectu illius dũtaxat mouẽtis qõnẽ. d.§.stipulatio, & ibi per Bart. Ias.

s *Suspectum*.nam tutorẽ suspectum nõ facultates paruæ, sed fraudulenta, uel callida cõuersatio in reb. pupillarib. cõmẽdat, i.probat. Hæres verò solis facultatib. paruis suspectus hr̃ creditorib. ut hic, & ff.de priuil. cred. l. si eredi.
t *Remouendus nõ est*. imò vr̃, ꝙ sic, ut C.de tut. vel cur. qui nõ satisdedet.l.2.q̃ est huic contra. Sol ibi non repellit̃ pp paupertatẽ, sed quia non satisdabat;hic aũt satisdedit. posset tñ iste se excusare.qd dic , vt dixi s̃. ti.j.§. sed & pp paupertatem. Est tñ huic curator adiungendus,vt s̃.de cur §.interdum. & C. eo. l. pietatis. §. quod si nihil. & C. de peri.tu.l j.

mihi fideiussore.l.si post perfectã. C. de euict. & l. fi. ff. de rescin.uẽ. & l. pe. ff. de peri. & cõmo.rei vẽ. fideiussor qualiter teneatur: & in quib. casib. p uenditorẽ præstet, & q d si malitiosè petat. Itẽ quid si res uẽdita reperiatur alteri obligata , vide Ang.& Iason hic.

* *Satisdatio proposi. tũ maleuolum nõ mutat sed diutius grassiã di præstat concor. c.2. in §. 1. in gl. fi. extra de sol.*

* *Adde Forc. dial. 7.num.4.*

INSTITVTIONVM Liber Secundus.

De rerum diuisione, & adquirendo ipsarum dominio.

TITVLVS I.

Quia prin. huius tit. ponit continuationem, & duas rerum diuisiones, ideò non summatur. Are.

S Vperiore li-

¶ DE RERVM diuisione,& c. ¶ Dictũ est de psonis: sequitur de reb. ut pmisit s̃. de iure nat. gẽ. & ciui.§ fi.de qb. dicit vsq; ad tit.d̃ ob. Et in hoc medio dr̃, qualiter acquiruntur res iure naturali, vt a §. singulorũ . usq; ad ti.de vsucapionib. Itẽ qualiter iure ciuili , vt abinde in anteà.Item qualiter iure singulari,ut vsq; ad ti.d̃ test. Item qualiter d p vniuersitatẽ , vt ex testã, vel intestato,vel simili mõ, ut a tit.de test. usq; ad tit. de obligationib. Accur.

d Istã glo. tenet & sequitur Ange. hic.

S Vperiore libro . ¶ Iste tit.diuiditur principaliter in duas partes. Primò cõtinuat istum librũ ad pcedentẽ. Scdo incipit tractatũ. Scda ibi, Mõ uideamus. Hẽ ista scda subdiuidit̃ principaliter in duas partes: Nã primò ponit de reb.cõib.iure naturali.de publicis,& de ijs,q̃ sunt uniuersitatis,& de ijs,q̃ in nullius bonis sunt : & oĩa ista p exẽpla clarificat. Scdo ponit qualiter res acquirunt̃ de iure gentiũ, & efficiant̃ priuatorũ.Scda ibi,Singulorũ aũt Et illa scda diuidit̃ loco suo.Redeo ad primã,q̃ subdiuidit̃ in quatuor partes : Primò ponit exẽpla de cõib.Scdo de publicis.Tertio de ijs, q̃ sunt uniuersitatis.Quarto de ijs,q̃ nullius sũt.Scda ibi flumina . Tertia ibi,Vniuersitatis.Quarta ibi,nullius aũt. Are. CASVS Dicit Iustiuianus, continuãdo pcessum suũ Postq̃ in superiore libro de iure psonarum exposuimus, mõ in hoc scdo libro de reb. q in patrimonio nr̃o, uel extra nr̃m patrimonium hũr,videamus. Sed pone : Dñe, uos dixistis mihi s̃ ꝙ velit determinate

Continuatio.

minare de reb quæ sunt in patrimonio nr̃o, vel ex̃: nũquid est ista diuisio sufficiens? Ad hoc respõ. quod sic, & quod sufficiens diuisio præmissa sit, tali rõne liquet: quia quædam naturali iure cõia sunt oĩum, quædam publica, quædam uniuersitatis, quædam nullius, plerãq; singulorum, & ea quæ singulorum sunt, varijs ex causis acquiruntur, sicuti ex inferioribus apparebit. Fran.

a *De iure personarum*. ab illo tit. de iure personarum vsque huc.

b *Modo*. sicut promisimus sup. de iure nat. §. fi. Accur.

c *Patrimonio* scilicet aptitudine. Apię.n. sunt in patrimonio, vt res pro derelicto habita. Ac.

d *Vel extra*. scilicet, aptitudine: quia non sunt aptæ, vt sint in patrimonio, ut sunt res sacræ, vel religiosæ, ut j. §. nullius. Interdum tamen dictæ res sunt in patrimonio, ut si ab hostibus captæ sint ut ff. de relig. l. cum loca. similiter res profanæ extra patrimonium nostrũ sunt, si religiosis adhærent, ut ff. de rei uendicat. l. quæ religiosis.

e *Habentur*. talis diuisio hic sumitur. Rerum enim aliæ sunt in patrimonio, aliæ ext. quæ vr̃ insufficiens. nam aliæ sunt nec in patrimonio, nec ext. u: seruitutes, ut ff. de usufr. leg. l. j. contra. Sed Io. dicit, quod hic pueris* loquitur simpliciter. Nam quædam pro docendis pueris dicuntur, quæ alias nõ dicerentur, ut ff. de ac. & obl. l. obligationum. in fi. qđ non est uerisimile, quod pp pueros male loquatur. vñ non placet. Alij dicũt hic de corporalibus reb. tm loqui: quod est falsu: quod colligitur ex continuatione huius tituli ad quatuor sequentes. Nos dicimus, seruitutes esse in bonis nr̃is: cum earum noĩe agamus, & excipiamus, ut ff. de aeq. rer. do. l. rẽ. & l. statuas. Quod autem in dicta lege dr̃, eas non esse in bonis, nec extra, dicitur ideo; quia per se non censentur, * vt est possessio rigni in domo positi: quia uon intelligitur tignum, dum durat domus per se, ut ff. de usuca. l. eum, qui.

f *Quædam*. sic fit alia diuisio.

g *Communis sunt*. non tamen agitur communi diuidundo, secundum Pla.

ADDITIO. Quia non possunt stare sine re, vel persona cuius sunt. l. si aliena. § hoc iure. cũ sim. ff. de usuris. An. A.

h *Omnium*. f. usu, non proprietate, ut dr̃ j. eod. §. & quidẽ.

i *Publica*. quasi populica. f. omnium populorum, vt sup. ti. j. § consequens. & j. eo. l. flumina. Alias dr̃ publicum, quod est huius populi, uel illius tm̃, ut campus Martius, vt C. de sacrosc. eccl. l. fi. & hoc dicitur magis uniuersitatis. Acc. *

k *Vniuersitatis*. ut inf. eo. §. uniuersitatis.

l *Nullius*. ut inf. eo. §. nullius.

m *Quæ*. f. quæ sunt singulorũ. nec. n. ad superiora refertur.

n *Ex subiectis*. in eo. §. singulorum vsque ad fi. tituli.

¶ ET QVIDEM. ¶ Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum. Secundo ex dicto infert. Tertio illationem restringit. Quarto illationem restrictionis assignat. Secunda ibi, Nemo. Tertia ibi, Dum tamen. Quarta ibi, Quia non sunt. Aretinus.

CASVS. Domine dicatis mihi si placet, quæ sunt cõia omnium? Ad hoc respondet: Amice, certè naturali iure introductum est, quod cõtra sunt omnium animantium hæc, scilicet aer, & aqua de cœlo cadens, & mare: & per consequẽs litus maris, cum sit eius accessio. Vnde dico tibi, quod nemo ad litus maris prohibetur accedere, dum tamen a villis, & monumentis, & ædificijs in littore positis se abstineat: quia hmõi uillæ, & ædificia non sunt cõia de iuregentium, sicut est ipsum mare. Sed domine. dicatis mihi, inquantum durat litus maris? Ad hoc respondet Imperator. Amice, littus maris durat, quatenus hyemalis fluctus, quã maximus est, excurrit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. flumina autẽ. Franc. de Aret.

o *Naturali iure*. i. iuregentium: quod est naturali rõne inductum, ut ff. de iust. & iu. l. omne. & quod uero. de quo hic loquitur: vt inf. eo. §. singulorum. a & in fi huius §. nam iure naturali primæuo & alia essent* communia. Accur.

bro de iure[a] personarum exposuimus: modo[b] videamus de rebus, quæ vel 1 † in nr̃o patrimonio,[c] * vel extra[d] patrimonium* nostrum habentur.[e] ¶ Quædam[f] enim naturali iure communia[g] sunt omnium:[h] quædam publica:[i] quædam vniuersitatis,[k] quædam nullius,[l] pleraque singulorum, quæ[m] ex varijs causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis[n] apparebit.

Hæc, quæ scribuntur hic, sunt communia omnium, & ideo ad litus maris accedi potest: dummodo, abstineatur a villis, & locis ibi positis. hoc ditis. Aretin.

¶ Et quidem* naturali[o] iure communia[p] sunt oĩum hæc, aer, aqua profluens,[q] mare,[r] & per hoc[s] littora maris. ¶ Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur. * ¶ Dum tamẽ a villis,[t] & monumentis,[u] & ædificiis[x] abstineat: ¶ Quia non[y] sunt iurisgẽtium, sicut est[a] † mare.[z]

Flumina, & portus sunt publica. Et litus maris dicitur, quãto plus extendi potest. Aret.

¶ Flumina autem[3] † omnia,[a] & portus publica sunt: ideoque ius piscandi omnibus[b]

p *Communia*. non tñ agitur cõi diuidundo sm Pla. nisi postquã facta fuerit occupantium. Et quod dicit, oĩum, f. vsu, non proprietate: vt prædixi.

q *Profluens*. i. de cœlo cadens.

r *Mare*. sic ff. de iniu. l. iniuriarum. j. §. si quis me prohibeat.

s *Et per hoc*. i. per consequẽs, cum sit accessio maris: ar. inf. e. §. si tamen. Sed contra. ff. ne quid in lo. pu. l. litora. ubi dr̃, litora esse populi Romani. Sed illud est verum, quo ad iurisdictionẽ: vere tamen sunt cõia: ut hic: sic C. de quadrien. præ. l. bene a Zenone: secus in ripa fluminis, quæ non est publica, licet flumen sit publicum. vt j. eo. § riparum. ibi, sed proprietas. Et põt esse rõ: quia inundatio fluminis raro venit: & iõ esse põt utilitas in proprietate ripę. At mare assidue inũdat. vnde paruula esset vtilitas non ergo proprietas quæritur: ut C. de bo. q lib. l fi § Acc.

t *Villis* ab alio ibi positis. & habet duas significationes: dr̃ enim casa, vel insula quædam, in qua non habitatur, sed vel retia ponuntur, uel pp aquam illuc confugitur, vel fructus reponuntur, vt hic. & ff de usufr. l. arborib. in prin. si uero ibi habitaretur, esset prædium urbanũ, ut inf. de seruit. rust. præ. §. prædiorum, Item dicitur uilla congregatio hominum.

u *Monumentis*. quid sit monumentum, habetur. ff. de religiosis. l 2. §. monumentum.

x *Ædificijs*. scilicet, alis.

y *Non sunt iuris gentium*. i. cõia de iuregentium, sicut est mare, imò eorum, qui ibi ædificauerunt b ut ff. eo. l. in tm.

z *Sicut est mare*. huic continua qđ est inf. statim. § est aũt.

¶ FLVMINA AVTEM ¶ CASVS. Domine, iam video quæ sunt cõia: dicatis mõ mihi, si placet, quæ sunt publica? Ad hoc respondet di. Amice, publica sunt oia flumina perpetua: & similiter portus publici sunt: unde dico tibi, quod ius piscandi in portu, & fluminib. omnib. in cõi publicè patet: & sicut ipsa flumina publica sunt, ita & usus riparũ ipsorũ fluminum publicus est &c. & iõ naues ad ipsas ripas applicare, & funes arboribus ibidem natis religare, & onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. Sed quanquam dixerim tibi, riparum usum publicum esse: secus tñ est in proprietate earum. Proprietas. n. earum illorum hoĩum est, quorum prædiis adhærent: & eadem rõne proprietas arborum in ripis natarũ eorundem est. & sicut ego dixi tibi de usu riparũ; ita dico tibi, quod usus litorum oib. publicè patet, sicut usus ipsius maris: unde cuilibet liberum est casam. i. domunculam ibi ponere, in quam se recipiat. Liberum est ãt cuilibet ex mari retia deducere, & ibidem siccare: sed certè proprietas littorum nullius esse intelligitur: sed eiusdem iuris, sicut est ipsum mare, & quæ subiacent mari, terra uidelicet, & arena. & hæc dũt usq; ad illum §. uniuersitatis. Fran. de Are.

a *Flumina autem omnia*. f. perpetua, ut Padus, & Rhenus. quædam. n. sunt priuata, ut fossata in agris posita, quæ crescunt, & decrescut: quæ quãdoq; currunt, quandoq; non: ut ff. de flu. & ne quid in flu. l. j. §. 2. & ff. eo. l. nemo. in fi.

b *Omnibus*. nec qui fuit primo longo tpe piscatus, aliũ superuenientẽ repellere põt. ut ff. de usuc. l fi. nisi forte spatio 30. an. ut ff. de diuer. & temp. præscript. l. si quisquam. Vel secundum Io. intellige illam legem, si quisquam, quando erat in possessione piscandi.

ADDITIO.

1 † al. de ess. vel.

* *Vt res profana. Porcus.*

* *Vt res sancta, & religiosa: sic dicitur in l. t. ff. e. scilicet. rerum quædam sunt diuini iuris, quædã humani. i. quædã sũt in patrimonio nostro, quædã extra. Aegid. Perr.*

* Exẽpla non ponimus, ut vera sint, sed ut per ea ad discens aliqđ discat sm Arist. Aeg. Perr. Seruitutes sunt in bonis nostris.

* Ratio, quia nõ possunt stare sine re, uel psona, cuius sunt. l. si aliena. §. hoc iure. ff. de vsuc. Aeg. Perr. Publicum quid.

* Quot modis dicatur publicum, vide hic notabiliter p Ang. Aeg. Perr.

a Tu dic, quod imò de iure naturali primæuo; quia quã Imperator placuit de iuregẽtium intelligere, illud expressit, vt in §. riparum. & §. littorũ. in. eo. nec obst. arg. al. quia ius gentiũ iuri naturali derogauit, quãtũ ad aliãs rei alias non esset diã inter cõe, & publicum, sm oẽs Doct. hic. Villa.

* *pro declaratione huius §. adde Forc. dial. 83.*

* *Piscandi causa. D. 2 † &.*

* *Adde Forc. dial. 84. & seq.*

3 † *pene.*

b Dũmodo iuste ędificauerit l. cum decreto prætoris alias per quem libet iure publico prohiberi possunt sm Ang. hic.

ADDITIO. In qua constituitur per prohibitionem alterius non contradicentis. Et an idem sit de molendino, & de multis alijs quæstionibus, de hac materia uide Christopho. hic,

a *Commune.* i. * in communi omnibus patet: non autem est cōe, immo publicum secundum Io.

commune[a] est in portu, fluminibusque. ¶ Est[b] autem littus maris, quatenus hybernus[c] fluctus maximus excurrit.[d]

Vsus riparum publicus est, proprietas verò illorum est, quorum prædijs adhærent. Aret.

¶ Riparum[e] quoq; * vsus[f] publicus est iuregentium, sicut ipsius fluminis. Itaq; naues ad eas applicare, 1† funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. ¶ Sed proprietas earum[g] illorum[h] est, quorum prædijs adhærent: 2† qua de causa arbores quoq; in eisdem[k] natę, eorundem[l] sunt.

Vsus littorum est publicus de iure gentium: sed proprietas eorum nullius est, sicut ipsius maris. Are.

¶ Littorum[m] quoque vsus publicus[n] est, & iuris gentium,[o] sicut & ipsius maris,[p] & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat, sicut retia[q] siccare, & ex mari deducere: proprietas autem eorum[r] potest intelligi nullius[s] esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quę subiacet mari, terra 3† vel arena.

Ea, quæ merè vniuersitatis sunt, singulos non concernunt. Are.

¶ Vniuersiatis[t] * sunt, non singulorum, 4† quæ in ciuitatibus[u] sunt, theatra,[x] stadia,[y] & his similia, 5†[z] & si qua[a] alia communia sunt ciuitatum.

Ea quæ sunt diuini iuris, in nullius bonis sunt. h. d. A.

¶ Nullius[b] autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. Quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

Res sacræ sunt quæ ritè per Pontifices Deo dedicatæ sunt: seu ad diuinum ministerium deputatæ. quæ non possunt, nisi pro captiuitate hominum, alienari.

¶ Sacræ res sunt, quæ ritè per Pontifices[c] Deo consecratæ

b *Est autem littus,* vt ff. de ver. sig. l. littus.
c *Hybernus.* i. hyemalis, quando vento vndæ trahuntur. q. d. quocunque mare aliquo tempore plus extenditur, in hyeme, vel ęstate, tantum est littus eius.
d *Excurrit.* hic continua. quod est inf. eo. §. littorum.
e *Riparum.* idest, fluminis.
f *Iure gentium.* i. de iure gentium: vel, i. omnibus gentib. publicè patet.
g *Earum.* s. riparum.
h *Illorum.* s. huiusm, quorum, &c.
i *Prædijs adhærent.* sed quid si uia publica est in medio inter flumē, & agrum? Respon. idem * quod hic, ut ff. de acq. rer. do. l. Martius.
k *In eisdem.* scilicet, ripis.
l *Eorundem.* sed q. d. si piscator vult ligare, dominus vult incidere? Videtur dominus præferendus: vt sup. de ijs, qui sui, uel alie. iur. sunt. in fi. ibi. nec cuiquam, &c. & C. de Iudęis. l. nemo. & ff. soluto matrim. l. etiam. §. licet. *a* Sed contra credo, ut ff. de vsu, & habi. l. fi. & de vsufr. l. æquissimum. §. item Nerua.
m *Littorum.* s. maris: ut sequitur.
n *Publicus.* s̄. eod. & §. quidē & ibi, per hoc &c. contra. Sol. dicit Pla. oīa cōia esse publica, & econtra, s. rōne quorundā usuum: ut ecce tam mare, quàm flumina, & littora, & ripæ in usu animantium sunt, & in bibendo, & in abluendo, & commorando, & similia, quæ exigit natura. Sed ius piscandi quod in his est, solum competit hominib. & retia siccandi, & quædam similia: portus tñ dixit esse publicos, non cōes. Sed Io. dicit nulla cōia esse publica, uel econtra. Ea. n. demum sunt cōia, quæ cum sint in usu omnium animātiū, occupantib. cōceduntur, ut lapilli, & gemmæ in littore maris: ut j. eo. §. item lapilli. & ff. eo. l. item lapilli. Sed publica non solum non conceduntr occupanti, imò interdicta proponunt, ne quid in eis fiat. ff. ne quid in loco pub. & de flu. & de alijs tit. Præterea quō pōt esse, q ait Pla. cum in diuisione s̄. posita, ueluti duæ species oppositæ, ponant, cōia, & publica, ut s̄. e. in prin. Proinde q dicit hic publicus, i. cōis, vel publicus, quo ad usum *b* cōem, non quo ad ꝓprietatē.
ADDITIO. Cuius respectu fit opinio Io. Nam cōia sunt relicta sub suo iure naturali primæuo, quo oia erant cōia, nec in aliquo sibi ius gentium derogauit: cum propter eorum incomprehensibilitatem, in solius Dei dominio remanserint. Publica uero uelut comprehensibiliora, totius populi de mundo per ius gentium fuere applicata dominio.
o *Iuris gentium.* i. de iure gentium.
p *Maris.* s. usus publicus est.
q *Sicut retia.* Hysterion proteron, idest, ordo conuersus: ut ff. eo. l. riparum.
r *Eorum.* s. litorum.

s *Nullius.* s. hominis singularis: omninum autem sunt: & sic differt ab illo §. nullius j. statim posito.
¶ VNIVERSITATIS. ¶ CASVS. Iam dixistis mihi s̄. de communib. & publicis: dicatis mihi mō si placet, q̄ sunt uniuersitatis? Ad hoc respon. Vniuersitatis sunt, quæ in ciuitatibus ad utilitatē, uel ad electionem populi fiunt: ut theatra, & stadia, & similia, & si qua alia sunt communia ciuitatum. Et hæc dicunt usq; ad illum §. nullius. Fran. de Are.
t *Vniuersitatis.* quæ ēt publica quandoq; dicuntur, i. vnius populi, ut C. de sacros. eccl. l. fin. in prin. Sed aliter accipitur s̄. eo. §. flumina. nam loquitur ibi de illo, quod est publicum omniū populorum.
u *In ciuitatib.* & ciuitatum sunt.
x *Theatra.* a Theaomei, i. inspicio, ut in arena Veronensi.
y *Stadia.* stadium est octaua pars miliarij, q̄ā Hercules currebat uno anhelitu, ut legitur in historijs.
z *Similia.* quæ sunt ad delectationē populi, ut latæ uiæ, & picturæ in palatio.
a *Et si qua alia.* s. necessitatis cā facta, ut curia cōis, palatium, nauigium, & sunt s̄. dicta uniuersitatis dominio, & usu. Sꝫ Pla. dixit usu tm̄ esse uniuersitatis. Alia sunt, q̄ dominio, & fructu sunt uniuersitatis, nō usu, ut fundi ciuitatis, & serui, vt ff. de in ius uoc. l. sed si hac. §. qui manumittitur. & de uer. sign. l. inter publica. & de contrah. emp. l. sed Celsus. §. 1.
ADDITIO. Dicite ex mente Doct. q hæc oia dñr uniuersitatis, & quo ad dominium, & quo ad usum cōem, ut hic, & l. sicut. §. 1. quod cuiusq; uni. Est tñ dr̃ia inter res uniuersitatis: quia quædā uniuersitatis appellantur. & quo ad dominium, & quo ad usum cōem, ut sunt theatra, & stadia. quædam uero sunt uniuersitatis. quo ad dñium, & quo ad usum particularia, ut sunt prata uniuersitatis, ex quib. cōmodum percipitur in particulari. & ita dñt Docto. Xpo.
¶ NVLLIVS AVTEM. ¶ Ista pars vsq; ad §. singulorū. diuidi in quatuor partes. Primo ponit, q̄ sunt in nullius bonis. Scd̄ò ponit exēplū de reb. sacris. Tertiò de religiosis. Quartò de sāctis reb. Scd̄a ibi, Sacræ res sūt. Tertia ibi, Religiosū. Quarta ibi, Sāctæ quoq;. Et q̄libet partē summabo per se.
¶ CASVS. Dñe, iam uidi, q̄ sunt uniuersitatis, dicatis modo mihi, q̄ sunt nullius? Ad hoc resp. Imp. Amice, nullius sūt, ueluti, res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. & hoc patet tali rōne. Hmōi. n. res diuini iuris sunt, & quod diuini iuris est, in nullius bonis est. Sed pone. Dñe. iam uideo, q ea, quæ nullius sunt, consistunt in sacris, & religiosis, & sanctis, dicatis ergo mihi, quæ sunt sacra? Respō. Amice, sunt quæ ritè per pontifices Deo consecrata sunt, sicut ædes sacræ, & donaria &c prout iacet in littera, usq; ad illum §. religiosū. Frā.
b *Nullius.* s. hoīs, uel hoīum, nec posūt esse: sed sunt in bonis Dei, hoīum censura, siue dispōne. & sic non obstat, q posset dici de communib. & publicis reb. uniuersum. quæ uidētur nullius esse, quia esse possunt, & sunt hoīum, licet non hominis singularis. c Itē contra j. eo. §. feræ. Sol. ut ibi
c *Pontifices.* i. Papas, & epos. Sed nunquid Imper. dedicare

* Contra hanc gl. tenet Bar. in l. quominus. ff. de flumi.

* Adde Forc. dial. 86. ubi late de ripis.

1 † appellare secundū Boleg. in l. riparum. ff. eod. sed idem est. Teren. applicat primum ad Chrisiden. Aed. Per.

2 † al. hærent.

* Hæc est singu. sm Por. ad hoc, q uia publica ñ īpedit eius cohærentiæ. hic est practica rebellionū ponentiū ꝓ cohærētijs, ēt agros, qui sunt ultra uiā publicam Aeg. Per.

Quæstio. *a* Et i hoc reddr̃ utilis ꝓprietas. Idē in fructibus, ibi nascentib.

Nec obst. l. 3. §. ne tñ. de usufruc. quia vsus est cōmunis, q̄tum ad ea tm̄, q̄ hic ī textu ponūtur, puta, siccare retia, &c. Ang.

Cōe. & publicū differunt.

b Et tunc uera est opiu. Pla ut

cōia dicātur publica, sed nō ecōtra, nisi respectu quorundā vsuum.

Theatrū. Stadium.

3 † *al. maris. i. terra.*

* *Gl. unica princ. in ca. cū nuntius. ext. de testib. inducit hunc §. ad coadiuuandum illud. ca. cum nuntius. vbi dicitur, quòd clerici possint ferre testimonium in causa sua ecclesia.*

4 † *veluti.*

5 † *al. deest, & his similia.*

Hercules fuit bon' cursor.

c Sed dices tu. nā

aer, nec est in bonis hominis singulatis, nec homi nũ in cõi; item nec redigi põt I bonis ali cuius; ergo debuiſſet põt ſub mẽbronul lius. Sol. ꝙ aet ſit in oĩb. nec in nullius bo nis, puenit facto natu ræ, & ideo cõis oĩbus appellatus eſt; ſed res ſacræ, ſan ctæ, & reli gioſæ ſunt dedicatæ Deo. facto hoĩum; & iõ n̄ cões, ſed in nul lius bonis appellatæ ſunt. Christoph.

1 † reſpondit l. adr. ff. de contrah. emp.

Sacræ res aliqñ alienari poſſunt.

Locus definit eẽ ſacer dupliciter.

a Idẽ dr̃ in c præcipimus. in pri. 12. q. j.

* Adde Fely. i c. quæ to. nu 4. de iud.

* Adde Fely. in c. cũ oẽs. nu. 15. in 1. limit. de cõſt.

* Cõcor. c. cum oẽs. in glo. 1. poſt me. ibi, niſi rem conce dant extra de conſt.

b Non in fundũ totũ ſed locum cadaueris ſolũ efficit religioſum. Augu.

poteſt? Videtur, ꝙ ſic, ut ff. eo. l. ſacra. §. j. vbi dedicat, i. poteſtatem dedicandi dat. Nam olim Imperatores erant ſacerdotes, vt in canonib. dĩ. Vel dic, dedicat alij. puta, e͡po permittendo, ſine requiſitione, vel concedit. ſ. requiſitus.

a *Aedes ſacra.* hic locus dr̃ ſacer, vt hic, & ſanctus, vt C. de ſacroſan. eccl. l. ſancimus. j. Item religioſus, in Auth. vt reliſ gioſæ domus.

b *Et donaria.* alias, dona. i. thuribula, & cruces, & calices Ac.

c *Quæ etiam* ſ. donaria, non autem refe- ras ad ædes ſacras nã illæ nullo mõ poſſũt alienari, vt in Aut. de alie. & emph. §. & quoniam cognouimus. col. 11. Accur.

d *Conſtitutionem.* vt C. de ſacroſ. eccl. l. ſancimus. Accur.

e *Excepta.* nam hominum aiæ, quibus libet rebus præponendæ ſunt, vt C. de ſacroſ. eccl. l. ſancimus. j. in fi. a Item p p debitum, ſi quod habet eccleſia, vt in Auth. de alie. & emphy. §. hoc ẽt ſuper ipſis. col lat. 9. Item propter alimẽta pauperum, ut 12. q 2 c. aurũ habet eccleſia. Accur.

ADDITIO Vnde verſus: Vtilitas, incõmoditas, pietaſque neceſſe, Res alienari permittunt eccleſiarum.

f *Prophanum.* i. non ſacrum.

g *Sacer adhuc manet.* definit tñ eſſe ſacer, ſi ab hoſtib capiatur, ut inf de inut ſtip. §. j. & ff de relig. l. cum loca Item locus eſſe religioſus deſinit, qñ ea remouentur, quæ talem eũ reddebant, vt ff. eo. l. ſacra. § illud & de relig. l. antepe. in fi.

ſunt, veluti ædes ſacræ,[a] & donaria,[b] quæ ritè ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ ẽt[c] per nr̃am conſtitutionem[d] alienari, & obligari prohibuimus, excepta[e] cã redemptionis captiuorum.

¶Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum, ſibi conſtituer t. ſacrum nõ eſt, ſed pro fanũ.[f] ¶Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ędificatæ, ẽt diruto ædificio, ſacer[g] adhuc manet: vt & Papinianus ſcripſit.[1] †

Sepeliendo mortuum in locum ſuum, quis eum religioſum facit. Item ſocius, inuito ſocio, locum religioſum facere non põt: ſepulchrum verò ſic. Proprietarius autem, inuito vſufructuario, non poteſt. Et ſi conceditur alicui mortuum inferre, locus efficitur religioſus, etiam ſi dominum poſteà peniteat. Aretin.

¶Religioſum* locũ vnuſquiſque[h] ſua voluntate facit, dum mortuum[i] infert in locum ſuum. ¶In coẽm* autẽ locum purum,[k] inuito ſocio inferre non licet.[l] In cõe verò ſepulchrum, etiã inuiti

¶RELIGIOSVM. ¶CASVS. Domine, iam uideo, quæ ſunt ſacra, dicatis mihi, quæ ſunt religioſa? Adhoc reſpon. Imperator, Amice, religioſa loca ſunt, in quib. corpora mortuorum ſepulta ſunt. Religioſum enim locum vnuſquiſque, p ſua voluntate facit, dum in locum ſuum mortuum infert &c omnia plana ſunt, vſque ad § ſanctæ.

h *Vnuſquiſque.* aliud in ſacro: ut ſup. eo. §. ſacræ.

ADDITIO Hodie tamen de iure canonico requiritur auctoritas epi. c. pe. & fi. ext de conſe. eccl. vel alia iſta tñ ciui lis religioſitas impediet loci alienationẽ, ſm Iaſ. & A. hic.

i *Mortuum.* ſ. totum: vel ſaltem caput, cuius imagine cognoſcimur: ut ff. de relig. l. cum in diuerſi in fi. Quid ſi par- tialiter caput eſt in diuerſis locis? Reſpon. illum eſſe religioſum, ubi eſt maior pars: vt ar. ff. de ſtatu ho. l. quæritur. & inf. de vulg. ſubſt. § & ſi ex diſparibus Si autem æqualiter, neuter. ſecundum Ioan.

ADDITIO. Et nota ꝙ ſi pars anterior appareat, illa tanq̃ nobilior inſpicitur: arg. l. ꝙ conclaue. ff. de dãno inf. Ang.

K *Locum purum.* ſ. qui neque ſacer, neq; ſanctus, neq; religioſus eſt ff de reli & ſump. fun. l. j. §. purus autem locus. vide glo. in c. abolendæ ext. de ſepul.

l *Inferre nõ licet.* extraneos nã ipſe mortuus rectè ibi ſepeliri põt, ẽt ſine conſenſu cæterorũ: maximè cum nõ eſt alius locus, in quo ſepeliri ff. de relig. & ſump. fu. l. ſi plures.

m *Inuitis.* hoc fauore religionis iam factũ eſt contra, ut ſup. proxi. §. & ff. communi diuidundo. l. Sabinus.

n *Vſusfructus.* ſ. loci puri arg. ff. de vſu, & habi. l. fi.

o *Proprietarium.* niſi conſentiat fructuarius: vel niſi teſtatorem, qui uſumfructum legauit, velit ſepelire hæres vt ff. de reli. l. 2. §. ſi vſumfructum.

tis[m] * cæteris, licet inferre. ¶Itẽ ſi alienus vſusfructus[n] eſt, proprietarium[o] placet, niſi conſentiente[p] vſufructuario, locum religioſum non facere. ¶In alienum locum, conſentiente[2] † domino, licet inferre: & licet poſteà ratum non[3] † habuerit, quàm illatus eſt mortuus;[4] † tamen locus religioſus fit.

Res ſanctæ ſunt portæ, & muri ciuitatum, quaſi pœna legali firmati. Item leges pœnales propriè uocantur ſanctiones. Aretinus.

¶Sanctæ quoque res, veluti muri,[q] & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris ſunt; & ideò nullius in bonis ſunt. ¶Ideo aũt muros ſanctos[r] dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros * deliquerint;[s] ideo & legum eas partes, quib. pœnas conſtituimus[t] aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones[u] vocamus.

Res ſunt noſtræ, aut iure naturali, aut iure ciuili, & à vetuſtiori inchoandum eſt. Aretin.

¶Singulorũ * autem hoĩum

p *Conſentiente.* quid ſi primo conſentit ſ poſt penituit ante illationem? R. ſuf. ſuffi- cit ſemel voluiſſe, vt ff. de aqua plu. arc. l. in diem. & ſ prox. §.

¶SANCTAE quoque.

¶CASVS. Domine, iam video, quæ ſunt ſacra, & religioſa: dicatis mihi, quæ ſunt res ſanctæ? Ad hoc reſpõ. Amice, ſanctæ res ſunt, ueluti muri, & portæ ciuitatis. Huiuſmodi. n. res, quodãmodo diuini iuris ſunt: & ideo in nullius bonis eſſe cenſentur. Sed Dñe, quare dicuntur muri ſancti? Ad hoc reſp. Amice, idcirco muros ciuitatis ſanctos legis authoritate, i. firmos dicimus, quia pœna capitis cõſtituta eſt ad uerſus eos, qui aliqd in muros deliquerit. vnde & illas partes legum, quib. pœnas cõtra earum trãſgreſſores conſtituimus, ſanctiones appellamus. & hæc dñt uſque ad §. ſingulorum.

q *Muri.* ſ. ciuitatis Romanæ. d Quid de ciuitate alia, uel caſtro? Reſpon. nec ibi quicquam facere licet, ſine authoritate præſidis: vt ff. eo. l. ſacra. §. muros. Vel fortè uniuerſitati licet, nõ priuato: ut C. de ope pub. l omnes.

* Hinc ſumitur arg. nemině de bere clericos uiolare unde Fe. in c. eccle. nu. 64. de conſt. & glo. in §. nulli aũt in auth. de nõ ali. in ver. degeneri.

2 † conce- dente.

3 † al. dõ eſt, non.

4 † al. mortuus ſine uolũtate eius, tamen. Cuiac.

* Iſte §. declarat, quo res acquiruntur iure gẽtium, vſq; ad titu. de uſuca. inſ. Ang. Perr. & intellectum iſtius §. vide per Fort. Garc. in l 1. § ius naturale. nu. 34. ff. de iu. nat. & per Deſum Florẽ. in l. poſſeſſio. nu. 56. de acq. po.

c Iſta glo. nõ reperit in antiquis originalibus, nec de ea faciunt mẽtionem Doc.

d Et tunc capite puniti: ut l. fi. ff. eo. in alijs aũt eſt pœna extraordinaria ad arbitriũ iudicis: ꝙ quãdoque pẽ ſe extẽdere, vſq; ad mortem, ſi ſit enormẽ delictum. Am Arc.

Lucanus. Sãctiones.

ADDITIO. Iſta gl. iuncto ſuo tex. eſt no. ad hoc, quòd illi ſtultè agũt, imo ẽt cõtrarius, qui domos cõſtruũt cõtiguas, ſeu adhęrẽtes ciuitati, vel caſtro vt ff. e. l. ſacer. §. muros. Pl.

r *Sanctos.* i. deſt, firmos, a ſancio, ſancitum calce, uel lapidibus. ſed lege firmatos, ut ſequitur.

ſ *Deliquerint.* ſcilicet, tranſcendendo, uel rumpendo: ſicut fecit Rhemus frater Romuli: vt hic, & ff. eod. l. fi. vnde Lucanus: Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

t *Cõſtituimus.* vt C. de leg. & con. l nõ dubium. & ſimi. Acc.

u *Sanctiones.* in ſtricta ſignificatione: quandoque ponitur largius pro qualibet Imperiali lege, ut C. de nu. Cod fa. §. quibus. ver. colligentes uerò, &c. Quandoq; largiſſimè, pro collectione totius iuris ciuilis, vt in proœ. ffor. um. in princ.

¶SINGVLORVM. ¶ Iſta eſt ſecunda pars principalis huius tituli, quæ diuiditur in quinque partes principales. Primò, qualiter acquiruntur nobis res, quæ in nullius bonis ſunt. Secundo, qualiter acquiruntur ea, quæ ſunt alterius, ex facto noſtro, ex permiſtione, vel fabricatione. Tertiò, quando vſufructuarius, uel bonæ fidei poſſeſſor facit fructus ſuos; & quid contineatur appellatione fructuũ. Quartò ponit vnũ caſum exceptum à prima parte, uidelicet, ꝙ ea, quæ ſunt in nullius bonis, non tamen in totum efficiunt occupantis. Quintò, qñ per traditionem, uel non in perſonã certã, uel incertã dñium trãſferat. Secunda ibi, in §. cum ex aliena materia. Tertia ibi, Si quis autem, Quarta ibi, in §. theſauros. Quinta ibi, in §. per traditionem.

¶CASVS.

¶CASVS. Dñe iam video, quæ sunt naturali iure cõia, & quæ publica, & quæ vniuersitatis, & quæ nullius. Dicatis ergo mihi, si placet, quæ sunt singulorum hominum res? Et resp. Imp. dicens, ꝙ multis modis fiunt. Quarundam.n. rerum dñium nãcisci mur iure naturali, ꝙ sicut diximus, ius gentium appellatur, & quarũdam rerum dominium nanciscimur iure ciuili. Sed pone cas. Dñe. iã video, ꝙ rerũ dñium acquirit de iure gen. & de iu. ci. sed pro Deo dicatis mihi, de quo iure incÿditis primo tractare? Ad hoc resp. Amice, commodius est à vetustiore iure incipere. Manifestũ autẽ est, ius naturale uetustius esse, ꝙ cum ipso gñe humano rerũ natura ꝓdidit. Ciuilia. n. iura tunc primò esse cœperũt, cũ ciuitates cõdi, & magistrat* creari, & leges scribi cœperunt. Et hæc dicun tur usque ad §. feræ igitur. Fran.

* Adde Forca. dia. 87. nu. 4.

1 † enim.

* Not. ad legis essentia requiri scripturam. Ad Fel. in rub. de constit. num. 2. ubi latissimè.

multis modis res fiunt. Quarundam.n. rerum dominiũ nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus [a]) appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili. [b] *

¶Commodius est itaq; a vetustiore [c] iure incipere: palam est aũt vetustius esse ius naturale, qđ cum ipso genere humano, rerum natura [d] ꝓdidit. [e] ¶ Ciuilia aũt [1] † iura tunc esse cœperunt, cũ & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. *

Feræ bestiæ, volucres, et pisces fiunt occupãtis, siue quis ceperit in suo fundo, siue in alieno: sed dominus fundi potest ingredientem prohibere. Vbi autem animal captum euaserit, statim reuertitur ad pristinum statum. Aret.

¶Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia [2] † animalia, quæ in mari, cœlo, [f] & terra nascuntur, simul atque [g] ab aliquo capta fuerint, [3] † iure gentium statim illius esse incipiunt.

¶Quod.n. * ante nullius est, id naturali ratione occupanti cõceditur. Nec [h] interest, feras [4] † bestias, & volucres vtrũ in suo fundo quis capiat, an in alieno.

¶Planè qui alienum fundũ ingreditur, venandi, [i] aut aucupandi gratia, põt à dño, si is præuiderit, iure [5] † prohiberi, ne ingrediatur. [k] ¶ Quicquid autem eorum ceperis, eousq; tuũ esse intelligitur, donec tua custodia coercetur.

2 † alias.i. omnia.

3 † capiuntur.

* Quod in nullius bonis est id ocupanti cõceditur. & ad hũc §. & sequẽtes remittit. gl. in c. si culpa. sup verbo, alias tua ante §. gl. extra de iniu. & dã. dato.

4 † al. nec interest, q̃ ad feras.

5 † al. deest iure.

a *Diximus.* sed ubi? Rñ s. de iure natur. §. j. ibi, ꝙ uerò naturalis Vel s. de iure na §. sed naturalia. Vel melius. s. eo. §. & quidem.

ADDITIO Dic, ꝙ ista gl. uĩ approbare ultimã opi. hic positam. in gl. sed illa non uidetur uera, ut in §. j. in uer. ꝙ uero. s. de iure nat. Ang.

b *Iure ciuili.* usucapione, arrogatione, succeßione, deportatione, monachatione, de quibus incipiet dicere infra de usucapio.

c *Vetustiore.* sic ff. de iure immunita. l. semper.

d *Rerum natura.* i. Deus.

e *Prodidit.* i. statim cum procreauit Deus gentes, statim fuit ius gentium. Accur.

ADDITIO. Et potes exponere, prodidit, idest, adinuenit. inde proditus, idest, adinuentus, ut infra si quad. pau. fecis. di. in princ. Quandoque etiam proditus, idest, datus. infra de act. §. huic autem. uersi. qua de causa. Et sic accipi in hoc loco, non esset ineptum.

¶FERAE IGITVR.

¶CASVS. Dñe, iã uideo, ꝙ multis tract. de iure gen. tanq̃ de uetustiore; dicatis ergo mihi, si placet, aliquẽ modũ acqrẽdi dominium de iure gentium. Ad hoc respon. Iustinia. Amice, feræ bestiæ, & uolucres, & pisces, & omnia animalia fera, quæ in terra, & quæ in mari, & quæ in cœlo, idest in aere nascuntur, statim cum ab aliquo capta fuerint, iure gentium occupantis fiunt, & hoc tali ratione. Mundi enim animalia fera, in nullius bonis esse intelliguntur, & quod ante nullius est, id iure gentium (quod naturali ratione introductum est) occupanti conceditur. Nec interest, quantum ad acquirendum dominium, utrum quis huiusmodi feras bestias, & uolucres in suo proprio fundo ceperit, an in alieno, & hoc est uerum, nisi prohibitio domini intrare uolentes præcesserit. Nam qui in fundum alienum ingreditur uenandi, aut occupandi gratia, poterit à domino prohiberi, ne ingrediatur, si dominus fundi eum præuiderit. Sed po. Domine iam uideo, quod per occupationem huiusmodi ferarum, & uolucrum acquiritur mihi dominium, dicatis mihi, quamdiu durat mihi huiusmodi dominium acquisitum? Ad hoc respon. Amice dico tibi, quod quicquid prædictorum animalium ceperis, tamdiu tuo dominio subiectum esse intelligitur, quamdiu in custodia tua detinetur, sed cum tuam custodiam euaserit, & in pristinam naturalem libertatem se receperit, in tuo dominio esse desinit, & rursus sicut prius, occupanti conceditur. Sed domine dicatis mihi, quando dicitur se recepisse in naturalem laxitatem, uel libertatem? Ad hoc respond. In naturalem laxitatem dicitur se recepisse, cum vel omnino conspectum oculorum tuorum euaserit, uel ita sit in conspectu tuo, ut impossibilis sit eius persecutio. Vnde super tali quæstione apud ueteres multum fuit disputatum, & quæsitum: Quidam uenator, puta Titius, quendam ceruum vulnerauit, & mortale uulnus ei inflixit, ita quòd ceruus uulneratus capi poterat. Nam in casu isto dubitatur utrũ dominium cerui uulnerati incontinenti post vulnus infixum intelligat Titio uulneranti acquisitum. Et certè quidam ueteres dixerunt, statim post uulnus infixum, huiusmodi ceruum uulneratum fieri Titij uulnerantis, & tamdiu in eius dominio uideri, quamdiu eũ prosequitur. Et si Titius eum persequi desierit, dixerunt, huiusmodi ceruum desinere in dominio Titij esse, & rursus occupanti concedi. Alij uero non aliter putauerunt huiusmodi ceruum fieri Titij, quàm si eum Titius ceperit. Sed domine, quid dicitis vos super hoc? Certè dicit Iustini. Nos posteriorem sententiam, tanquam iustiorem confirmamus, ut uidelicet ita demum intelligatur Titij esse, si Titius eum ceperit. Multa enim solent accidere impedimenta, ut Titius eum non capiat. Et hæc dicuntur usque ad §. apum quoque. Fran.

¶ *Feræ igitur.* Quia à uetustiori incipiendum est, igitur, &c. Accur.

f *Cœlo.* i. aere. A.

g *Simul atque.* idest statim postquam, &cæt. Sed nunquid res sacræ conceduntur occupanti, ut supra eodem. §. nullius? Respond. Res dicitur esse in nullius bonis sex, uel septem modis. Natura, ut hic. Facto, ut infra eod. §. penultimo. Item tempore, ut ff. de acquirendo rerum dominio. l. nunquam. §. thesaurus. & in his tribus locum habet hæc regula, nisi quod in thesauro de æquitate dimidium domino soli restituitur, ut infra eodem. §. thesauros. Item censura, ut supra eodem §. nullius. Item casu, ut in hæreditate iacente, quæ uicem domini repræsentat, ut infra de stipular. ser. in principio. Item culpa hominis, ut si eijciam seruum ægrotantem, ut C. de Lati. li. tol. l. prima. §. sed scimus. & etiam hic. Item iuris naturalis constitutione, ut liber homo, ut ff. de uerbo. ob. l. inter stipulantem. §. sacram.

Res dr̃ esse in nullius bonis septẽ modis.

h *Nec interest.* quo ad acquirendum dominium.

i *Venandi.* aliud si causa requirendi fugitiuum meum, ut C. de seruis fugitiuis, leg. secunda. a uel glandis colligendæ causa, ut ff. de glan. leg. l. prima, uel ut recipiam pecuniam, quam ibi abscondi. ut ff. de exhiben. l. thesaurus. uel si uindemiam, quam emi, tollere me uenditor prohibeat, b ut ff. de actionibus empt. leg. qui pendentem.

a Scilicet cũ authoritate iudicis, quã de facili pstabit. Sed in alia re perdita ita demum, si cõliqua ẽt leuia præcedant indicia, secũdũ Christ.

Et an qs cogat indicare fure, uide Ias. hic.

b Idẽ ubi uia publica, uel ẽt priuata, ẽ dituta: ẽm Ias. hic.

k *Ingrediatur.* quid si post prohibitionem quid ceperit. Respond. non facit suum, ut C. de rei uendic. leg. si fundum. & l. certum & facit infra eodem. §. apum. uersic. planè.

ADDI-

ADDITIO. Dic istud uerum, secundum Ang. si fructus fundi consistebant in ueneratione; aliàs secus, ut tenet glo. in l. diuus. ff. de ser. urb. præd. & in l. 3. ff. de acq. re. domin. quamuis Poe. sequatur illam gl.

a *In libertatem.* idest, laxitatem, ut statim sequitur, ut ff. de acqu. re. domin. l. naturalem. & l. Pomponius.

b *Difficilis.* i. impossibilis. sic ff. pro socio l. de illo. & in gl. difficultate. cótra ff de ijs qui dei vel effu. l. secunda. Accur.

c *Persecutio.* sic ff. de acquiren. poss. l. 3. §. Nerua.

d *Illud.* sic. ff. de ac. re. do. l. naturalem. §. illud.

e *Capi possit.* cósiderata natura hominis, & animalis, non diuina possibilitate: licet nec omnino facilitatem considero.

f *Sed posteriorem.* sic ff. de acq. re. do. l. in laqueum.

g *Accidere.* licet enī probetur unum, idest eam uulneratam, nō tamē sequitur, ut eapi possit ut C de probationi. l. neque natales.

h *Non capias.* No. quod inspicitur, quod euenire potest, sic. ff. loc. l. si quis domum. §. idem quærit si sumptus. & ff. ad Treb. l. Lucius. §. pe. & ad l. Fal. l. in quātitate §. magna & ff. ex quib. cau. ma. sed & si per prætorem. § si feriæ. & ff. de ser. rust. præd. l. qui sella. §. 2. & de dam. infec l. qui bona. §. cum inter. arg. tamē contra. ff. de pecu. l. eo tēpore. j. rñ. ADDITIO. Ibi euentus erat impossibilis, cū nihil esset in peculio secundum Ang. uel non erat ciuilis nec honestus. secundum Christoph. de quo Brocardo dic, ut per Ang. Are. hic.

1 † *al. s.*

a Immo tex. debet intelligi, prout iacet. & hoc totū stat in arbitrio iudicis, ut sentit glo. sup. uer. bo. capi. ꝑ e. secundū Christop.

** Et sic in rebus incertis non pōt ferri sententia certa: vt hic, & in c. inuenit. iuncta glo. 1. post prin extra de spon. & matri. & est arg. quod ad ea, quæ frequētius accidunt, iura adaptantur, ut hic, & in c. literas. iuncta glo. super ver. placere cōsueuerunt. l. in med. in versi. item ar. ad ea. extra de desp. imp:*

¶ Cum vero tuam euaserit custodiam, & in libertatē [a] naturalem sese [1] † receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. ¶ Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis [b] sit eius persecutio. [c]

Licet fera syluestris ab alio vulneretur, ita vt verisimiliter possit capi, tamen non efficitur vulnerantis: nisi eam ceperit. Aret.

¶ Illud [d] quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi [e] possit, statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit statim esse tuā: & eo vsque tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii verò putauerunt, non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. ¶ Sed posteriorem [f] sentētiam nos cōfirmamus, quia multa accidere [g] solent, vt eam non capias. [h] *

Apes, quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur, & earum fructus, sicut & aues, licet in aliena arbore capiantur. Dominus tamen à principio ingredi prohibere potest. Et examen earum tuum est, donec difficilis non est persecutio. Aret.

¶ Apum [i] quoque fera [k] natura est. Itaque apes, quæ in arbore tua consederint, ante quàm à te a'ueo [l] includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidū fecerint: ideoque si alius eas incluserit, [m] is earum dominus [n] erit.

¶ Fauos quoque, si quos esse ceperint, eximere qlibet potest. Planè, integra [o] re, si præuideris [p] ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur.

¶ Examen [q] quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eo usque intelligitur esse tuū, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est, alioqui occupantis fit.

Animalia, quæ naturaliter sunt feræ, sed per accidens mansueta, tamdiu sunt nostra, quamdiu retinent consuetudinem eundi, & redeundi. Are.

¶ Pauonū quoq; & colūbarū fera [r] natura est, nec ad rem [s]

i *Apum.* concordat. ff de acquir. rer. domin. l. naturalem. §. apum.

k *Fera.* idest, non mansueta.

l *Alueo.* uas est, ubi apes manent. Quandoque pro loco, ubi flumen currit ponitur, ut infra eo. §. insula.

m *Incluserit.* quod Bul. facere noluit in his, & simi lib. dicens: magis timeo scā dalum, q̄ futurum iudiciū, ut no. ff. de ac. re. do. l. in laqueum.

n *Dominus erit.* nec furti tenetur, ut ff. de fur. l. si apes.

o *Integra re.* i. antequā intret, uel priusquam eximantur.

p *Præuideris.* quid si fuerit igressus, an poterit retinere eum, ut det, quod acceperit, cū homo quilibet possit prohibere, ne quis intret fundum suum? Resp. cum dominus factus sit per occupationem, non uideo quare desinat esse dominus, arg. huius §. qui tantum præiudenti consulit.

q *Examen.* idest, uniuersitas apum, alias pro approbatione ponitur, alias pro iudicio, ut C. de aduo. diuer. in d. l. nemini. §. 1. Et fortè semꝑ aliud de cōsuetudine in hoc. §. & in superioribus duobus.

¶ PAVONVM QVOQVE. ¶ CASVS Domine, quidam habēt pauones, & columbas, qui ex consuetudine solent euolare, & reuolare. mō quæro à uobis, utrum natura huiusmodi pauonū, et columbarū debeat censeri fera? Resp. quod sic. nec obst. quo min' natura pauonū, & colūbarū fera censeať, quod hmōi pauones, & colūbę ex cōsuetudine euolare solent: Nā hoc idē faciunt apes, & tamen manifestum est, naturam earum feram esse. Hoc idem etiam in ceruis quandoque contingit. Quidam enim ceruos ita mansuetos habent, ut in syluas ire, & redire soleant. Nemo tamen negare potest, naturam omnium ceruorum in genere, & etiam ipsorum singulorum speciem feram esse. In his igitur animalibus accidentaliter mansuetis, quæ ex consuetudine ire, & redire solent, talis regula a iure comprobata est, ut tamdiu intelligantur tuo dominio subiecta esse, quamdiu habuerint animum reuertendi. Nam si reuertendi animum habere desierint, in tuo dominio esse desinunt, & occupanti conceduntur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter perpendam, quod desierint habere animum reuertendi? Ad hoc respond. Amice, tunc intelliguntur desinere habere animum reuertendi, cum reuertendi consuetudinem deserunt. Et hæc dicuntur usque ad illum §. gallinarum, ubi tractatur de animalibus prorsus mansuetis, & casus eius planus est, usque ad illum §. item ea, quæ ex hostibus. Fran. Aret.

r *Fera.* idest, non prorsus domestica, uel mansueta. Accursius.

s *Nec ad rem pertinet.* idest, non obstat ijs, quæ diximus.

Alueus duo significat.

Scandalū timēdum est.

Examen tripliciter accipitur.

¶ APVM QVOQVE. ¶ CASVS. Iustinianus in hoc §. prosequitur materiam suam de prorsus feris. Et dicit, quod natura apum fera est, i. non mansueta, unde apes si in arbore tua consederint, antequam à te in alueo tuo fuerint inclusæ, non magis intelliguntur esse tuæ, quàm uolucres, quæ in arbore tua nidificauerint. unde si huiusmodi apes in arbore tua consìdentes aliquis alius incluserit, ipse earum dominus efficietur, & etiam si huiusmodi apes antequam à te fuerint inclusæ, aliquos fauos in arbore tua, uel in fundo tuo fecerint, quilibet eos eximere potest: uerumtamen, si re integra præuideris aliquem ingredientem in fundum tuum, poteris iure prohibere, ne fundum tuum ingrediatur. Sed pone, quoddam examen, i. immensitas apū euolauit de alueo meo, in quo a me fuerat inclusum: ego quæro quamdiu dominio meo intelligatur esse subiectum? Ad hoc resp. si examen ex alueo tuo euolauerit, tādiu intelligitur esse tuum, ~~quamdiu intelligitur esse tuū~~, quamdiu intelligitur esse in conspectu tuo, nec difficilis sit eius persecutio: alioquin, si euasit conspectum tuum, uel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis, sit eius persecutio, occupanti conceditur. Et hæc dicuntur usque ad illum §. pauonum. Franc.

a *Quorum*.f.apum.
b *Quorum*.f.ceruorum in genere.
c *Ipsorum* f.singulorum in specie.
d *Talis regula*. hic no. tria genera animalium. Mansueta, vt sunt gallinæ, in quibus habet locum hæc regula, ut vbicunque sint, domini esse intelligantur, ut J. prox. §. item fera prorsus, & in his habet locum alia regula. quia occupāti conceduntur, vt s.e.§ feræ. & §. illud. & §. apum. & §. examen. Itē fera naturaliter, sed accidētaliter māsueta, *a* & in his obtinet hæc præsens regula; & facit ad hoc, ff. eo. de acq rer. do. l. naturalem. per totū. vsque ad §. fi.
e *Desierint*. exteriora indicant animi secreta interiora. facit ff. de ędil. edi. l. si tamen. §. 2. vnde versus: Intima per mores cognoscimus ex teriores.
ADDITIO. Ex hoc comprehendit, si viso domino, vel familiaribus non redeunt, ut solebant, nisi per aliquos dies hinc inde, non tamē si in syluis aberrassent, secundum Ang.
f *Gallinarum*. f. omnium, ut statim innuit. Vel dic singularum in specie.
g *Feras*. vt phasianos Accur.
h *Anseres*. scilicet domestici.
i *Gallinæ*. scilicet, domesticæ.
k *Turbati*. ut per vulpem, vel miluum.
l *Qui lucrandi animo*. f. ut habeat pennas, vel oua: aliàs enim nō committitur furtum, nisi lucrandi animus interueniat, ut ff. de fur. l. 1. §. fina. Sed nunquid dolus fit in uno ouo? Resp. sic, sed de dolo non agitur in re minori duobus aureis, ut ff. de dolo. l. si oleum. §. fina. & l. seq. Sed quare non agitur de dolo, cum agitur furti, ut hic Resp. furtum fit pletunq; & ideo frequentius puniendum est. fm Io. ut ff. de pœ. l. aut facta. §. fin. *b* Et no. ex hoc §. q̄ quælibet actio etiam pro uno nummo datur, ut ff. de dam. inse. l. si appietatus. in fi. t. resp. & ff. de coniun cum emanc lib. l. 1. §. illud. Sed fallit in casibus, ut ecce si commodo tibi seruum, & tu cum alis, non repetis à me expensas modicas, ut ff cō mo. l. in rebus. §. possunt. & ff. de impensis in re. do. fa l. omnino. Et excepta actione doli, ut dictum est. Item excipe, quod est. ff. de dam. inse. l. ex damni. in prin. Accur.

pertinet, q̄ ex consuetudine euolare [1] † & reuolare solēt. ¶ Nā & apes idem faciunt, quarū [a] constat ferā esse naturam. ¶ Ceruos quoq; ita quidam * mansuetos habent, vt in syluam [2] † ire, & redire soleant, quorum [b] & ipsorum [c] ferā esse naturam, nemo negat. ¶ In ijs aūt aīalibus, quæ ex cōsuetudine abire, [3] † & redire solent, talis [d] regula comprobata est, vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertēdi habeāt. * Nam si reuertendi animum habere desierint, [e] etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. ¶ Reuertendi autē animum vnr desinere habere tunc, [4] † cùm reuertendi consuetudinē deseruerint. *

Gallinæ & anseres domestici tui sunt etiam si conspectū tuum effugerint, & qui eas accipit animo lucrandi, furtum committit. Aret.

¶ Gallinarum [f] autem, & anserum non est fera natura, idq; ex eo possumus intelligere, q̄ aliæ sunt gallinæ, quas feras [g] vocamus, item alii sunt anseres, quos feros appellamus. ¶ Ideoq; si anseres [h] tui, aut gallinæ [i] tuæ, aliquo modo [5] † turbati, [k]

turbatæve euolauerint, licet conspectū tuum effugerint, quocunque tn̄ loco sint, tui, tuæve esse intelliguntur, & qui lucrandi animo ea [l] animalia detinet, furtum committere intelligitur. *

Etiam si hominem liberū ex hostibus ceperimus, de iure gentium noster fit, qui si exierit potestatem nostram, recuperat antiquam libertatem. Aret.

¶ Item ea, quę ex hostibus [m] capimus, iure gentium statim nostra fiūt: adeo quidē, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen, si euaserint [n] nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint; pristinum statum recipiunt. [o]

Inuentoris fiunt lapilli, & alia, quæ in littore maris inueniuntur. Aret.

¶ Item lapilli, [p] & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur, [q] iure naturali [r] statim inuētoris [s] fiūt.

Nata ex animalibus nostris, nostra sunt. Aret.

¶ Item ea, [t] quæ ex animalibus [u] dominio tuo [x] subiectis nata sunt, [y] iure tibi acquiruntur.

& gēmæ, & cætera, q̄ in littore maris inueniuntur, statim cum ab inuentore accupata fuerint, iure gen. q̄ naturali iure introductum est, inuentoris fiunt. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. Item ea, quæ ex animalibus. Fran.
m *Ex hostibus*. ut quibus populus Romanus bellū indixit, vel ipsi populo Romano ut ff. de capti. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de uerb. sig. l hostes. & l. quos in hostes.
n *Si euaserint*. animo, & corpore, vt ff. de cap. & post. reuer. l. nihil. in prin.
o *Recipiunt*. iure post liminij, vt supra, q. b. modis ius patr. pot. sol. l. si ab hostibus. ADDITIO. Hodie tñ, quantū ad personas, non seruantur iura captiuitatis, & postliminij, nisi quātum ad res.
p *Lapilli* f. pretiosi. Et quæ sit inter lapillos, & gēmas, & margaritas differētia, dic vt ff. de auro, & arg. le. l. & si nō sūt §. fi.
q *Inueniuntur*. quæ tamen non sunt alicuius, aliàs econtra. vt J co. § fi. Acc.
r *Iure naturali*. f. gentium, ut sup. eo. §. fin gulorum Accur.
f *Inuentoris*. ita demū, si occupet, siue apprehendat, & non oīa, fm Azonē, nam in superiori § & in alijs præcedentib. de ijs, quæ per occupationem quæruntur, tractatur, vnde q̄ idē psequatur hic uerui tas scripturæ innuit. vt ff de tes. l. hæredes. §. sed & si noiam. & ff. de leg. 1. l. si seruus plurium. §. fi. Et ad uerbium similitudinis. scilicet item, * q̄ est in princ. §. aperte dat intelligere aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valde ab hoc separatus, ut inf. eo. §. thesauros. & ideo primum uidenti, *d* & inuenienti, non capienti quæritur.
¶ ITEM EA, QVAE EX ANIMALIBVS. ¶ CASVS. Domine iam uidi qualiter acquiritur dominium rerum per occupationem, nunquid pluribus modis acquiri pōt? Resp. q̄ sic. Nam ea, quæ ex animalib. dominio nostro subiectis nata sunt, iure gentium per accessionem nobis acquirunt. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. præterea, quod per alluuionem. Fran. de Aret.
t *Item ea*. nunc mutat stylum, & materiam. & dicit de ijs quæ acquiruntur per accessionem discretam, & in sequenti §. præterea, dicet de accessione concreta.
u *Ex animalibus*. fœminini generis, siue rationalibus, ut ex ancillis, ut supra. de iure persona. §. serui. & C. de rei ven di. l. partum, siue irrationalib. ut ff. de rei uend. l. idem Pomponius scribit si frumentum §. idem scribit.
x *Dominio tuo*. uel quasi, ut si bona fide possides animal irrationale, ut ff. de acquirendo rerum dom. l. bonæ fidei. §. fin. non ita id rationali, ut inf. eod. §. in pecudum. & est ratio, ut ibi.
y *Eodem iure*. f. gentium.
¶ PRAETEREA. ¶ CASVS. Iustinianus in hoc § dicit, q̄ Præter

¶ ITEM EA, QVAE. ¶ CASVS. Domine iam uidi qualiter dñiū ferarū, & volucrū singulis acquirit per occupatione: Nunq̄d pluru terū dñiū acquiri pōt p occupationē de iure gen.? Rñ. q̄ sic. Nā ea, quæ ab hostib. nostris capimus, statim iure gen. nostro dñio acquirunt, & hoc in tm̄ uerum est, ut liberi hoies, quos ab hostibus capimus, dñio nostro subijciant, & in seruituiē deducant. si tñ nr̄am ptātē euaserint, & ad suos corpore, & aīo reuersi fuerint, pristinū statū libertatis iure postliminij recipiut. Et non solū supradicta iure gen. p occupationē acquirunt, sed ēt lapilli,

Animaliū tria sūt genera.

[1] † al. auolare.

* Adde Fortu. dial. 1. num. 11.
[2] † syluas.
a Ista glo. reprehendit p doc. hic, q. a apū natura non est adeo fera, quin mutari possit, fm Po. hic
[3] † al. ire.
* Adde Alc. reg. 2. præs. 26. nu. 7.
[4] † al. deest tunc.
* In dubio autem dicta animalia præsumuntur reuersura, & tradit Feli. in proœ. decre. Berengarius. nu. 53.
[5] † Fortuito casu The.

b Hanc tō hē improbat Io. Fa. q. a dolus sit sine furto, sed non ecōtrā. dic ergo furtū esse improbius, & et actionē cōpetere. de iure cōi: d dolo āt de iure spāli, cū sit qdā spēs residuis rescin-

dens ea, q̄ consensus partiū firmauerat. l. 1. ff d d o na. ergo & cæt. argu. l. 1. eius militis. §. militia missus. ff. de re militi. Ang.

* Facit in proœ. decr. in gl. vlti. vbi dicitur q̄ pro vna gallina furtum cōmittitur. post me glos. & gl. fi. in fi. i c. cū te. extra de re iu di.

c Hoc uero in uacā tib. ut hic. & l. si barsatorā. C. de fideiuf. Quod no. pro statuto loquēte de eo, qui īuenerit bā nnū. Item in nō uacā tib. si possidentis animus nō cōcurrat: aliàs solo acquirunt aspectu.
* Dictio item, est repetibilis p̄ cedētium clausulatū qd est uerum, si copulatiuē ponat sec̄ si cōtinuatiuē. Aegi. Petr.

d Istā gl. approbat Bar. hic.
* Fallit in leporib. habentib. utrunq; sexū Teren. tute ipse lepus es, & pulpamentum q̄ is. Aeg Petr.

præter supta dictos modos acquirendi, de iure gentium acquiritur nobis dominium per accessionem concretam. Qđ enim per alluuionem agro tuo flumen adijcit, iure gentiū tibi acquiritur. Sed domine, pro Deo dicaris mihi, quid est alluuio? Ad hoc respon. Est autem alluuio incrementum latens, unde illud per alluuionem agro tuo uidetur adijci, ꝙ ita paulatim, & successiuè adijcitur, ut licet tota die intuitum figas, tamen intelligere non possis, quantum quolibet momēto agro tuo adiectū fuerit, uerum est tñ, ꝙ istud latens incrementum tibi iure accessionis acquiritur. Sed si impetus fluminis aliquam partem grossam ex ꝑdio tuo detraxerit, & illam partem, detractā vicini prædio appulerit, manifestum est, eam partē ex prædio tuo detractam, nihilominus in tuo dominio permanere: si tamen longo tempore fundo uicini tui adhæserit, ita quòd arbores, quas secum traxit, in fundum uicini radices emiserint, ex tempore immissionis radicum uidentur fundo uicini iure accessionis acquisitæ esse. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. insula. Fran.

* intel. huius §. uide per Ioan. Hannibalem in Rubri. de vsucap. ff. num. 59.

1 † attulerit.

Per alluuionem fluminis, idest, per incrementum latens, res nobis acquiruntur, non autem per vim ipsius terram euellentis, nisi radices arbores emiserint. h. d.

¶ Præterea * quod ꝑ alluuionem agro tuo flumen adijcit,[a] iure gentium tibi acquiritur. ¶ Est autem alluuio incrementum[b] latens.

¶ Per alluuionem autem id videtur adijci; quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi[c] non possit, quantum quoquo momento temporis adijciatur. ¶ Quod si vis fluminis de tuo prædio aliquam partem detraxerit, & vicini prædio appulerit,[1 †d] palam est, eam tuam permanere.

¶ Planè si longiori[e] tempore fundo vicini tui hæserit, arboresq;, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videtur vicini fundo acquisitæ[f] esse.

a *Adijcit*. ponendo iuxta tuum prædium.

b *Incrementum*. i. augmentum. Accur.

c *Intelligi non possit*. licet tota die ibi figas intuitum, & hoc propter imbecillitatem naturalis visus, qui tā subtilia perpendere non potest, ut in cucurbita patet, quæ cito crescit, quæ tamen percipi non potest; quantum crescit quoquo momento temporis. Sed in quodam genere agrorum cessat ius alluuionis, ut in agris militibus assignatis à principe, qui limitati dicuntur, ut ff. eo. de acq. rer. do. l. in agris. Quæ sit ratio diuersitatis, dic ut in ea. l. in fi.

d *Appulerit*. aliàs, applicuerit, i. apposuerit, ut subijcit, puta crustam terræ forte uineatæ, uel arboratæ.

e *Longiori*. i. longo, s. tanto, ut faciat radices, ut sequitur, uel etiam ipsa terra apposita unitatem alteri terræ fecerit, cui apponitur, ut ff. de damno infe. l. hoc amplius. §. ita demum. a Sed quomodo scitur, quando hæc unitio, uel immistio erit facta? Resp. per rusticos, qui talia sciunt, ut in auth. de non alie. aut permu. §. quod autem dictum est. colla. 2. A.

a Quòd si non fecerit, poterit de directo uendicari.

f *Acquisita*. utilis tamen rei uendicatio priori domino datur, secundum M. ut ff. de rei uen. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. de arbore. Sed nos contra, sed in factū ad æstimationem damni, ut ff. de rei vendi. l. in rem. 1. §. itē. Sed rei uendicatio non datur, ut ff. de dam. infec. l. hoc amplius. § Alphenus.

ADDITIO. Dic ſm Io. Fab. ꝙ imo nec in factum daſ, ut d. l. hoc amplius. §. ita demum. ff. de dam. infe. nec obst. §. de arbore, qa ibi loquiſ, qn fuit facta unitio actu, siue facto hominis: hic loquitur, quando fuit facta facto fluminis, & ideo cum quæritur de flumine, hoc videtur satis rationabile, & fuit opinio antiquorum, sed opinio, quæ hic no. fuit Azo. quæ satis est æqua secundum Ang. hic.

¶ INSVLA. ¶ CASVS. Domine, ponamus, ꝙ aliqua insula nascatur in mari, dicaris mihi, cuius iuris esse intelligitur? Resp. si aliqua insula in mari nata sit (ꝙ tamen raro accidit) occupanti conceditur. Nam ante occupationem nullius esse intelligitur. Sed licet dixerim tibi de insula, quæ in mari nascitur, ꝙ occupantis sit, secus tamen est de insula in flumine nata, quod frequenter accidere solet, si quidem mediam partem fluminis teneat, communis est corū hominum, qui ab vtraq; parte fluminis prope ripam prædia possident, uidelicet ꝑ modo latitudinis cuiusq; fundi, q̄ latitudo prope ripā sit: ꝙ si alteri parti fluminis ꝓximior est, eorum est tñ, q ab ea parte propè ripam ꝑdia possident: ꝙ si in aliqua parte diuisum flumen sit, deinde. inf. unitum agrū alicuius in formā insulæ redegerit, huiusmodi ager ad modū insulæ diuisione fluminis circundantis redactus, eiusdē permanet, cuius ante diuisionem fluminis fuerat: sed ponamus, ꝙ flumen naturalem alueum penitus dereliquit: & ex alia parte cœperit fluere, dicatis mihi, quid iuris in isto casu? Ad hoc resp. ꝙ si naturali alueo in uniuersum derelicto, ab alia parte fluere cœperit, tunc prior alueus à flumine derelictus, eorum incipit esse qui prope ripam eius ꝑdia possident, ꝓ modo latitudinis cuiusq; agri, quæ latitudo prope ripam sit. Sed ponamus, nouus alueus iam occupatus publici iuris incipit esse, sicut est ipsum flumen: sed si post aliquod tempus ad priorem alueum flumen reuersum fuerit, nouus alueus iam à flumine derelictus, eorum incipit esse, qui prope ripam eius prædia possident. Aliud tamen iuris est, si totus ager alicuius aqua inundatus fuerit. Inundatio enim aquæ faciem fundi non immutat, & idcirco si aqua à fundo recesserit, manifestum est manere dominū fundi, qui ante dominus fuerat. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. cum ex aliena, &c. Fran.

Insula nata in mari efficitur occupantis: secus si in flumine: sed est eorum, qui habēt prædia vicina pro modo latitudinis fundi, si est in medio; aliàs est illius, cuius prædio est vicinior. Si verò ex diuisione fluminis vnus fundus includatur, remanet antiqui domini. Aret.

¶ Insula, quæ in mari nata est, (quod[g] raro accidit) occupantis fit: nullius enim esse creditur.[h] ¶ At insula in flumine[i] nata, (quod frequēter accidit) si quidem mediā partem[k] fluminis tenet, cōmunis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident: scilicet, pro modo latitudinis[l] cuiusq; fundi, quæ latitudo[2 †] prope ripam sit.

¶ Quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident.

2 † al. desit latitudo.

¶ *Insula*. dicitur locus vndique circundatus aqua, ut hic, & ff. eo. de acquiren. rer. domin. l. adeo. §. insula. & l insula b aliàs quandoque pro domo in mari posita, quæ in solo, i. in salso posita est, secundum Isi. Item quandoq; pro qualibet domo, ut ff. de eo, quo cer. lo. da. l. 3. §. si quis insulam. Item nota diligenter ista sex responsa usque ad §. illa sanè.

Insulæ tria significat.

b Dic, ꝙ insularum alia est naturalis, ut Corsica, & Sardinia, alia casualis, vel accidētalis, quæ in flumine sępe nascitur, in mari perraro. Naturales insulæ sūt prīcipis, non in dominio iurisdictionali. vt in l. insulę. ff. de offic. præ. sed de hac materia pleni videas hic per Ange.

g *Quod raro accidit*. sed oppo. nam ad ea, quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur, ut ff. de leg. & senatusc. l. nam ad ea. Resp. quod illud uerbum, potius, solutionem inducit. nam bene infertur, potius, ergo ad alia. Accur.

h *Creditur*. s. antea.

i *In flumine*. i. in medio fluminis.

k *Mediam partem*. quod. s. poterit sciri accepta chorda, & puncto posito in medio, inter utrunq; agrum, & tunc si pūctum est ex una parte tantum, alij cedat, aliàs secundum ꝙ punctum extenditur, ut colligitur. ff. eo. de acq. re. do. l. inter eos. & l. seq. Ex his patet, quod pro diuiso possident insulam, & habent dominium circundantes flumen, ut ff. eo. de acq. re. do. l. pro regione.

l *Latitudinis*. existentis ab una parte, cum plures sint ex vna parte, & vnius fundus latior est, quàm fundus alterius & in hoc tantum frontem agri considero, ut ff eo. de acq. re. do. l. insula. in prin.

Parte.

a *Parte*.s.superiori.
b *Infra*.s.in inferiori parti.
c *Vnitum*. s.flumen,i.coadunatum,& hic fit punctum.Vel dic,vnitum agrum,&c.& tunc puncta ibi,infra.
d *Alueus*.à quo nunc vltimo recessit flumen.
e *Incipit*. quantum ad strictam rationē. nam de æquitate vix obtinet,idest, nō obtinet. ut ff. eodem. l. adeo. §. insula. in fi. Et no.hic,q̄ flumina vicem iudicum tenent,& dant, & auferunt dominia.ut hic, & ff. eodem, de acq. rerum domi. l. ergo. §.alluuio. Accur.
f *Speciem*. idest, faciem fundi. Sed contra. ff. de flum. & ne quid in flu. pu.l. 1.§ si fossa.in fine. §. Solu.ibi totum occupauit, hic partem. Vel hic eodem impetu recessit, quo uenit, ibi non: sed diu coopertum tenuit.
g *Manere*. fuit ergo dominus etiam tunc temporis, quando aqua inundabat. Sed contra ff. quib. mod. vsusfruct.amit.l. si ager. Solut. ibi impropriè dicit amitti, scilicet quantum ad cō modum fruendi. * Vel hic inundauit ꝓpter impetum aquarum; ibi vt faceret alueum, ut probat prædicto titulo. l. q̄d tamen. §. agri. Et hæc vera sunt, quantum ad proprietatem, sed possessio in dubitanter tempore inundationis amittetetur: ut ff. de acquirenda possessione. l. tertia § Labeo & l. qui uniuersas. §. secundo, & l. Pomponius. primo respon. a tamen aqua receden te,etiam possessio restituenda est,vt ff. de itine. actuque priua. l. prima. §. sed & si quis.

1† *alias parte.*

2† *alias deest.latitudo*

* Vel fortè ibi capitur ꝓprietas ꝓ possessione; hic ꝓpriè Aeg. Perr.

3† *al. immutat.*

a Et est tō̄ sm Chris. quia possessio est facti,& ex solo aīo d̄ pēdet, sed dn̄ium est iuris, & in re cōsistit. Et iō possidētes pdia penes flumina,q̄ sæpe solēt inūdari, itē ꝓpe confinia belli, uel epidimiæ raro scribunt.

¶Quòd si aliqua parte [a] diuisum sit flumē, deinde infra [b] vnitum [c] agrum alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

Alueus nouus efficitur publicus: sicut ipsum flumen est, vetus uero dominis fundorum propinquorum conceditur. Idem de nouo alueo si flumen in antiquū redeat; Item inundatio fluminis non mutat dominium fundi.

¶ Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliā partem 1† fluere cœperit, prior quidem alueus [d] eorū est,qui propè ripam eius prædia possident, ꝓ mō.s.latitudinis cuiusq; agri, quæ latitudo 2† ꝓpè ripam sit.¶Nouus aūt alueus eius iuris esse incipit, [e] cuius & ipsum flumen est.i.publicus.¶Quòd si post aliquod tp̄s ad priorem alueum reuersum fuerit flumē, rursus nouus alueus eorū esse incipit, qui propè ripam eius prædia possident. ¶Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neq; .n. inundatio fundi speciem [f] cōmutat, 3† & ob id, si recesserit aqua, palam est, eum fundum eius manere, [g] cuius & fuit.

Specificans aliquam speciē ex materia aliena, efficitur dominus eius, si ipsa species ad pristinam materiam non possit reduci. Are.

¶ Cùm ex aliena materia * species aliqua facta [h] sit ab [i] aliquo, quæri solet, quis eorum naturali [k] ratione dn̄s sit: vtrum is, qui fecerit, [l] an potius ille, qui materiæ dn̄s fuerit. ut ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleū, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ęre uas aliquod fecerit, vel ex alieno vino, & melle mulsū [m] miscuerit, vel ex medicamētis alienis emplastrum, aut collyrium [n] composuerit, vel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit.

¶ Et post multam Sabinianorum, [o] & Proculianorū ambiguitatē, placuit [p] media [q] sententia existimantiū, si ea species ad priorem, & rudē materiam reduci possit, eum uideri dn̄m esse, qui materiæ dn̄s fuerit: si non possit reduci, eū potius intelligi dn̄m, qui fecerit. [r] ut ecce, uas cōflatū pōt ad rudē materiā 4† ęris, vel argenti, vel auri reduci: 5† vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, uel spicas [s] reuerti non pōt, ac ne mulsum quidem ad uinum, & mel resolui potest.

¶CVM EX ALIENA. Diuiditur in quinque partes. Primò ponit thema. Secundò quęstionem. Tertio per exempla thema declarat. Quartò ponit responsionem. Quintò per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet. Tertia ibi, vt ecce. Quarta ibi, Et post multam. Quinta ibi, Vt ecce vas.

¶ C A S V S. Domine, iam uidi plures modos acquirendi dominium de iure gentium. Nunquid pluribus modis de iure gentium acquiri poterit? Respondet, quod sic. Per specificationem de iure gentium acquiritur dominium. Cum enim quis ex aliena materia, &c. Casus planus est, usque ad illum §. si tamen alienam. Franciscus.

h *Facta*. facta autem intelligitur etiam cœptā, licèt non perfecta, ut ff. de auro, & argento lega. l. & si non sunt. §. quid ergo. Ratio huius est, quia quæ in opere sunt, inesse uidentur. & si certum petatur. l. lecta. §. dicebam, & cap. officij. extra de electio.

ADDITIO. Sed ibi species quantum ad materiam erat perfecta, licet quædam ad bene esse deficerent. Et ideo reprehenditur hæc glo. propter uerbum fecerit, quod perfectionem significat: ut l. 1. ff. quod quisque iuris.

i *Ab aliquo*. scilicet bona fide; ut ff. ad exhibendum. l. de eo. §. si quis. & suo nomine, ut ff. de acquirendo rerum dominio. l. adeo. §. cū quis. in principio, & l. quicquid. §. secundo. Item, & tertium, scilicet, quod non possit redire ad priorem materiam, secūdum Ioannem, ut in fine huius §. Quid si duo specificauerunt: vnus bona fide, alius mala fide? Respondet communis est domini, & specificantis bona fide: b vt ff. qui. ad li. proclama. non licet. l. si duo. Azo. eodem modo quæro. & soluo ea, quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materijs speciem fecit, & in vna habuit bonam fidem, & in alia malam fidem? Item quid si in materia vnius partim bonam, partim malam fidē habuerit? Item quid sit partim suo specificantis nomine, partim nomine domini.

ADDITIO.

Intellige secundum præcedentia, quod habeat bonam fidē: item, quod omnia sint paria, aliàs minus pretiosum cedet pretiosiori, secundum omnes docto. hic, per l. quicquid. §. fina. ff. eodem, de acquiren. rerum dominio.

k *Naturali ratione*. idest, iure gentiū.

l *Fecerit*, idest, dexerit, quo ad spicas, ut ff. eo. de acqui. rerum domi. l. adeo. §. cum quis. in fine, sic supra de liberti. §. primo.

m *Mulsum*. i. nectar, siue stalladiam.

n *Collirium*. i. vnguentum ad oculos.

o *Sabinianorum*. i. Sabini, & suorum fautorum, qui dixerunt, speciem cedere domino materiæ. Sed Proculus cum suis sequacibus econtra, s. ut specificanti tantum cedat. ut ff. eo. l. adeo. §. cum quis.

p *Placuit*. s. nobis Accur.

q *Media* * *sententia*. quæ nec uni in totum, nec alteri concordat, uel discordat, sed distinguit, ut sequitur. Et no. medium seruandum: sic supra quibus ex causis maio. l. non licet §. penulti. Argumen. * contra. ff. de nego. gest. l. Nesennius. in fi.

r *Fecerit*. si & alia duo interuenerunt, quæ in prin. huius §. diximus.

s *Vel spicas*. & ita apparet, quod frumentum cedit specificanti. Sed contra. ff. de acquirendo rerum dominio. l. adeo.

* *Adde Fortes. dial. 38. vbi ponit regulas in materia confusionis & communicationis.*

b Imo nomine proprio, & bona fide secundum Christ.

4† *al. massam.*

5† *reuerti. Tul. de inuen. titu. 8.*

*Medium tenuer̄ Beati hinc Luce 22. c. ego in medio vestrū sum Aeg. Perr.

Solutio vna multas quęstiones terminat.

*Dic, q̄ in dubio, s. quolibet extremorū æqualiter se habente media via est eligenda: sed vbi clarū est ꝓ altera parte, non ut in contrario. Aeg. Perr.

adeo.§.cum quis in fin.§. Solu.hæc poſuit gratia exempli, pro pueris, ſecundum Pla. quædam enim gratia docendi * dicuntur, quæ alias non dicerentur, vt ff de ac.& obli. l. obligationum ſubſtantia. § fin. Vel dic ſecundo ſecundum Azo.illam per iſtam corrigi. Item ad hæc omnia exempla, in quibus dicit ſpēm ſpecificanti cedere, eſt contraria regula, quæ dicit. Quod ex re mea eſt, uel naſcit, meum eſt, vt ff ad exhib.l.de eo. §. ſi quis. in fi. & ff. de rei ven. l.ſolum.§ meū. Sol. Illa regula locum habet in quinque caſibus, ſ. ubi dominus ſpecificauit, item ubi ſine mandato, ſed ratum habet; a itē vbi alius mala fide, & ſuo nomine; item vbi bona fide, ſed res poteſt ad priorem materiam reduci, quorum nullus eſt hic. Item ſi hæc vera sūt, quòd ſpecificanti cedant, contraria eſt regula, quæ dicit neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem: ut ff. de cond. ind. l. nam hoc natura. Reſp. licet fiat ſua ſpecies, quo ad dñiū, tamen actione in factum tenetur ad æſtimationē, vt ff. de rei ven. l. in rem [illegible] itē quæcunque. & ff de dona inter vi.& vxo. ſi mulier. j § j.& l.ſe.

a Intelligas gl. qñ noīe dñi ſpecificauit, aliàs ſi non fuiſſet ſpecificata noīe dñi, non poſſet habere ratū, cū ſit fctm ſui fauore ut l. ſi pupilli. §. ſi ego. ff. de neg. geſt.

tur hic.§. quando dicta purpura gratia ornandi vestimenti fuit appoſita. Sinautem econtra, ut veſtimentum ſeruiret purpuræ, ut fortè eam ſeruaret, tunc cedet veſtimentum purpuræ, ut in duabus legibus contrarijs, ut ff. de vſucap. l.rerum miſtura. §. quid ergo. & ff. de auro, & argento legato. l.& ſi non ſunt. §. perueniamus. Si autem neutrum cauſa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit, & utrunq; poſſidetur, vt ff. de vſucapio. l. rerum miſtura §. quid ergo. ADDITIO. Dic ſecundum Docto. quod neutrum poſſideur communiter. ſed quodlibet de per ſe ſic, ut not. in d. §. quid ergo. Angelus Aret.

tia ornat* alias ſec*; quia ipsū vilius ſeq̄ nobilius. Aeg. Pet.

Purpura ueſtimēto tripliciter apponit.

* Adde Bal. in authen. habita nu. 4. C. ne fil. pro patre.

Si quis ex materia partim ſua, & partim aliena ſpeciem fecerit aliquam, efficitur in totum dominus eius. Aretinus.

¶ Quòd ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena [a] ſpeciem aliquam fecerit quis, veluti ex ſuo vino, & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis, & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium, aut ex ſua lana, & aliena [b] veſtimentum fecerit, dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominū, [c] qui fecerit, cum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem eiuſdē materię præſtiterit.

Aliena purpura intexta veſtimento meo, cedit veſtimēto: ille autem, qui dominus fuit, habet actionem contra furem. Aret.

¶ Si tñ alienam [d] * purpurā [e] veſtimento ſuo quis intexuerit, licet pretioſior [f] ſit purpura, tñ acceſſionis vice [1] † cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduerſus eum, qui ſurripuit. [g] habet furti actionem, & [2] † condictionem, [h] ſiue [i] ipſe ſit, [3] † qui veſtimentum fecit, ſiue alius. Nam extinctæ [k] res licet vendicari non poſſint, cōdici tamen à furibus, & quibuſq; [4] † aliis poſſeſſoribus [l] poſſunt.

Si materiæ eiuſdem generis, vel diuerſi confundantur ex uoluntate dominorum, efficiuntur communes: & idem, ſi caſu fuiſſent confuſæ, aliàs ſecus. h.d. Aret.

¶ Si duorum [m] materiæ ex voluntate dominorū [n] con-

1 † ſic Theo. al. iure.

2 † Furtiuā Theo.

3 † al. ſiue ipſe fur eſt.

4 † quibuſq̄.

a *Ex aliena*. ſcilicet, materia.

b *Et aliena*. ſ. lana.

c *Dominum*. ſed ſi non poſſit reduci ad priorem materiam, ſit communis habita ratione materiarum, vt non cedat ſpecificanti: vt ff.eo.de acq.rer.dom.l quicquid.§. ſi. in ſi. Idē fortè erit, & quando mala fide fecit, licet reduci non poſſit. ut ff.de exhib.l.de eo.§.ſi quis. Accur.

¶ SI TAMEN ALIENAM. ¶ CASVS. Titius manicam, uel gyronem de purpura aliena intexuit veſtimento ſuo, modo quæritur, utrum purpura cedat ueſtimēto, uel ueſtimentum tanquam vilius, & minus pretioſum accedat purpuræ? Reſpondet, quod purpura licet pretioſior ſit, iure tamen acceſſionis cedit ueſtimento, & per cōſequens Titio domino ueſtimenti acquiritur. Veruntamen ille, qui dominus fuerat purpuræ, licet iam dominum purpuræ per acceſſionem amiſerit, contra eum tamen, qui ſurripuit, furti habet actionem, & condictionem furtiuam quæ ſemel ei contra furem competit, quam licet poſtea ſine culpa ſua à domino cadat, non amittit. Nam huiuſmodi res, quæ iure acceſſionis alteri rei cedunt, licet à priori domino uendicari non poſſint, à furibus tamen, & à quibuſdam alijs malæ fidei poſſeſſoribus per condictionem furtiuam, uel ſine cauſa condici poterunt. Et hæc dicuntur vſque ad illum § ſi duorum.

d *Si tamen alienam*. hic incipit dicere de acceſſione, quæ fit humana natura operante.

e *Purpuram*. ut manicam, vel gyronem: ſi autem ipſa filia, pura in tela, tunc alia ratione eſt dominus factus purpuræ, ſcilicet, iure ſpecificationis, ut ſupra proxi. §. & præcedenti. hic autem §. aliquid vult adijcere ſupradictis, ſcilicet, de acquiſitione iure acceſſionis ne ergo nihil operetur, adiungit hoc quod nunc dixi, ut ff de leg. 1. l. ſi quando. in princip.

f *Pretioſior*. nota pretioſius accedere viliori. * ſic ff. de contrahenda emptione. l. ſi in emptione. Sed contra. ff. de ædili. edi. l. iuſtiſſimè. Sed ibi ſpeciale in homine. Sed contra infra de fideiuſſo. §. fideiuſſores. Solue, ut ibi. Item loqui-

* Hoc verum, q̄do apponit̄ p̄ cioſius gra-

g *Surripuit.*] ſi ſurripuit: aliàs iſtis actionibus famoſis non tenetur.

h *Et condictionem*. ſcilicet furtiuam, vel ſine cauſa, vt ff. de condi. ſine cau. per totum.

i *Siue ipſe*. ſ. fur. nam fortè erat ſator.

k *Extincta*. quantū ad dominium, quod perdidit dominus eius, & ideo dicitur, quantum ad eum extinctum: quia quādiu eſt intexta purpura, extīcta eſt, nec poteſt uendicari, ſed agi poteſt ad exhibēdum, ut exhibeatur, & poſt uendicetur, vt ff. ad exhib. l. gemma & ff. de rei uen. l. in rem actio.

l *Poſſeſſoribus*. veluti à prædonibus, & malę fidei poſſeſſoribus, ut iſte fuit, vt hic. & infra de actio. §. ſic itaque. & de vſufru. quemadmodum cau. l. fi. in fi.

¶ SI DVORVM. ¶ Diuiditur principaliter in duas partes. Primo quando uoluntate dominorum; ſecundo, quando caſu ſunt confuſæ. Secunda ibi, Quod ſi fortuito. Item prima ſubdiuiditur. Primo, quando eiuſdem generis materiæ confunduntur. Secundò, quando diuerſi generis. Secunda ibi, Sed & ſi diuerſæ. Are.

Diuiſio.

CASVS. Sed Domine Imperator, nunquid dominium de iure gentium adhuc pluribus modis acquiri poterit? Reſpon. quod ſic. Nam per confuſionem materiarum acquiritur dominium de iure gentium. Si enim materiæ duorum dominorum de voluntate, & conſenſu eorum confuſæ ſunt eorum corpus, ꝙ ex confuſione materiarū reſultat vtriq; dñorum cōe fit; veluti ſi aliqui vina ſua confuderūt aut maſſas argenti, aut auri in aliquod vas conflauerūt. Et iſta ſunt uera, qñ eædem materiæ cōfunduntur. Sed pone, ꝙ materiæ ſunt diuerſæ, nunquid idem iuris eſt? Rñ. ꝙ ſic. Si.n. diuerſę materię confuſæ fuerint, & ex illis materijs cōfuſis aliqua ſpecies facta ſit, veluti ex uino Petri, & melle Martini mulſum; aut ex auro Petri, & argento Martini electrū, in hoc caſu nulla dubitatio eſt, hmōi ſpēm, ex diuerſarum materiarum confuſione, de voluntate dñorum factam communem eſſe. Sed pone, ꝙ diuerſæ materiæ, uel materię eiuſdem generis fortuito caſu, & nō interueniente uoluntate dñorum, ſunt confuſę, nunquid idem iuris erit? Rñ. ꝙ ſic. Hoc tamen intelligo, niſi materię ſeparari poſſint. Si.n ſeparari poſſent, ſecus tunc eſſet. Et hæc dicuntur vſq; ad illum §. quod ſi frumentum. Fran. de Are.

m *Si duorum*. acquiritur dominium non ſolum ſpecificatione, vt ſup. eo § cum ex aliena, & §. ꝙ ſi. & acceſſione, ut ſup. eo. §. ſi tamen. ſed etiam confuſione, ut hic. item immiſtione, ut inf. prox. § quod ſi frumentum.

Dñiū uarijs modis quęritur.

n *Dominorum*. bene dicit, dominorum uoluntate: nam ſi

vnus

fusæ[a] sint, totum id corpus, quod ex cõfusione fit, utriusque commune est: veluti, si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri conflauerint. ¶ Sed & si diuersæ materiæ sint, ob id propria species facta sit, forte ex vino, & melle mulsum, aut ex auro, & argento electrum, [b]idem iuris [c]est. nam & hoc casu communem esse speciẽ nõ dubitatῦ. Quòd si fortuito,[1] † & non voluntate dñorum confusæ fuerint, vel diuersæ materiæ, vel quę eiusdem gñis sunt, idem iuris esse placuit.[d]

Si species duorum dominorum, eorum voluntate cõmisceantur, efficiuntur communes: secus si sine eorũ uoluntate. Aret.

¶ Quòd si[e] frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est. q̃a singula corpora, i. singula grana, quæ cuiusq; propria fuerunt, consensu[2] † vestro cõicata sunt.[f] ¶ Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non vr̃ cõe esse: quia singula corpora in sua substantia[g] durant. ¶ Nec[3] † magis istis casib. cõe fit frumentũ, quàm grex intelligitur esse cõis, si pecora Titii tuis pecoribus mista[h] fuerint.

¶ Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum[i] retineaur, in rem quidẽ actio, pro modo[k] frumenti cuiusque competit:[l] arbitrio aũt iudicis continetur, vt ipse æstimet,[4] † quale cuiusque frumentum fuerit.

Aedificium cedit solo, sed materia, ex qua ædificium fit, remanet antiqui domini: eam tamen repetere non potest, quandiu ædificium durat, quo diruto datur ei vindicatio. Aret.

vnus dominus fecit inde speciẽ i. mulsum, vel vas ex argẽto meo, & suo, sua est iure specificationis, non communis, vt s̃. e. §. q̃ si partim & ff. de rei vend. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. 1.

ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine, ut vidistis in §. cum ex aliena. s̃. e. per glo. vt hic. Ang.

Electrum quid est. * Aurũ in quo q̃nta argẽti portio est electrum sicca. Pl. lib. 33. c. 5. & lib. 37. c. 2. ubi dicit, Soc. eẽ. de quo ĩ Ap. Et erat species sicut spẽs electri Aeg. P.

a *Confusa*. i. simul fusæ.

b *Electrum*. * genus est vasis, vel species metalli. & ad hoc est ff. de auro, & argen. leg. l. pediculus. §. Neratius.

c *Idem iuris*. vt sit cõmune, vt subijcit.

d *Placuit*. s. vt sit cõmune, nisi separari possit, veluti si ex ęre meo, & plumbo, uel argento tuo species facta sit. quibus casibus separari põt, & q̃libet uendicat suũ, ut ff. de rei uẽd. l. idẽ Pomponius scribit si frumentum. §. sed si plumbum. & ff. de acq. re. do. l. laicus. §. si.

1 † al. fortuitu.

¶ QVOD SI FRVMENTVM. ¶ CASVS. In hoc. §. dicit Iusti. q̃ si frumentũ Titij frumento tuo mistum fuerit, uoluntate uestra, totum illud frumentum tibi, & Titio cõe erit. nam licet singula corpora idest singula grana, ante mistionẽ in sua substantia durent: tamen ex consensu uestro, per mistionem cõicata sunt: & hoc uerum est, quãdo fuit facta mistio de uoluntare vestra: si tñ casu frumentum mistũ fuerit, vel si Titius non voluntate tua id miscuit, non videtur huiusmodi frumentum, per mistionem commune esse Singula. n. grana in sua substantia remanent, & durant in dominio eius, cuius fuerant ante mistionem. Nam in casibus istis. quando fit mistio sine dominorum voluntate, non magis intelligitur frumentum commune esse, quàm grex ouium communis esse intelligitur, si pecora Titij tuis pecoribus permista fuissent. vnde si totum huiusmodi frumentum retineatur a Titio, actio in rem aduersus Titium competit, & iudex qui in huiusmodi actione cognoscet, æstimabit quantum, & quale tuum frumentum fuerit. & tantundẽ frumenti, & eiusdem qualitatis, vel eiusdem æstimationis tibi faciet restitui. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. cum in suo solo. Fran. de Are.

e *Quod si frumentum*. diximus, quando confunduntur, ita vt separari non possit; nunc uidendum est, quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.

f *Communicata sunt*. & ideo locum habet communi diuidundo actio; ut ff. de rei uend. l. idem Pomponius scribit si frumentum. 2. respon.

g *In sua substantia durant*. a sed nunquid idem, si nostra uoluntate fuissent immistæ? Videtur, q̃ sic. nostra enim cõtemplatio, uel uoluntas non potest mutare substantiã granorum, quin semper discreta, & diuisa sint à se inuicem. quod uidetur esse contra §. præcedentem. Sed respo. nõ est mirum, aliàs enim simile reperimus; nonne tempus continuum est sui natura? cum tempus sit mensura motus primi mobilis, qui motus est uniformis, & continuus, ut dicit Arist. in 8. physico. & tamen partes in ipsa contemplatione distinguimus, & assignamus, dicentes quoddã præsens, quoddam præteritum, quoddam futurum. sic in granis frumenti dicimus, quod licet eorum corpora sint discreta in suis terminis, communia tamen ea possumus facere, ita quod aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu non communices mihi, nulla in meo, quam ego tibi nõ communicem, quod non esset deficiente nostra uoluntate, sicut nec in tempore distincto generatentur hæ diuersitates nostra significatione, uel respectu deficiente.

a Istã glo. nõ credo esse Accursij: q̃a nõ reperiĩ in antiq̃s originalib', nec dõ ea doct. aliq̃ faciunt mẽtionẽ.

Temporis diuisio.

2 † al. ex consensu.

h *Mista*. quod fit p̃ errorẽ, quo casu dominium non trãsit. ut ff. de acq. re. dom. l. si procurator. uel ut melius pascantur. & facit ĩ. ad leg. Aqui. in princ. ubi dicit, q̃ gregatim pascuntur. Sed contra ff. de sol. l. si alieni. Sol. ibi speciale est in pecunia numerata; ut ibi dicitur, ut ff. si cer. pet. l. singularia.

3 † al. Sed nec.

i *Frumentum*. nõdũ bona fide consumptum; tunc enim in factum actio daret, ut ff ad leg. Aq. l. qui occidit. §. si quis alienum uinum

4 † Id æstimetur.

k *Pro modo*. idest, mensura.

l *Competit*. i. q̃ cuilibet tantum frumentum restituatur, quãtum fuit suum, quãdo non apparet, q̃ fuerit suum, & hoc propter impossibilẽ discretionem, ut ff. de usuf. l. usufructuariũ §. si in uiuarijs. si autem apparet, q̃d cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, ut subijcit, secundum Azo. & secundum hoc dicit, quale, i. quod. & sic cuilibet sua grana restituantur. Vel dic prox. resp. arbitrio, &c. esse de eo, de quo est illud, s quando non apparet, quod fuerit suum: & hoc innuit hoc verbum, quale; nõ. n. dicit, quod. sed, quale, ut in qualitate officium uertatur, & quãtitate; non autem in corpore; cum illud sit impossibile discernere; & sic probabit, qui dicit, suum fuisse melius. Et nota triplicem esse differentiam inter hunc §. & superiorem. Species enim dicuntur misceri, ut hic, materiæ confundi, ut suprà, sed Pet. contra. Item hic remanet eadem substantia, ibi non. Item confusa fiunt communia etiam sine dominorum uoluntate, ut suprà. proximo §. hic non.

¶ CVM IN SVO. ¶ CASVS. Domine, Titius in solo suo ædificauit ex materia aliena: modo quæro, quis sit dominus illius ædificij; vtrum Titius, qui ædificauit, an ille, qui erat dominus materiæ? Ad hoc respond. quod Titius ædificator dominus est ædificij. Cum enim in solo suo ex aliena materia quis ædificauerit, dominus ædificij intelligitur, & hoc propter rationem iuris gent. qua dicitur: Omne, quod in solo ædificatur, solo cedit. Et quamuis Titio directum dominium ædificij acquiratur, ille tamen, qui dominus fuit materiæ, dominus eius non desinit esse, sed utile dominium retinet: sed tamen quamdiu materia sua iuncta est ædificio, neque eam uendicare, neque ad exhibendum de ea agere potest, & hoc propter l. 12. tab. qua cauetur, ne quis lignum alienum ædibus suis iniunctum, eximere cogatur. Veruntamen domino materiæ eadem l. 12. tab. consulitur. Nam competit ei actio de tigno iniuncto: cuius beneficio ab eo, qui iniunxit, uel iniunctum habet, duplum consequi poterit. Sed pone, q̃ aliquis alienos lapides, uel trabes, uel cæmẽta in ædibus suis ponat: quid iuris erit tunc in casu isto? Ad hoc respond. q̃

idem

idem iuris est, quod si alienum tignum ædibus suis iniũxisset. Appellatione enim tigni, omnis materia, ex quo ædificia fieri possunt, intelligitur. Sed domine, quare ita statutum in l. 12. tab. nequis cogatur eximere alienam materiam ædibus suis iniunctam? Ad hoc respon. Amice, hoc ideo statutum fuit in l. 12. tab. ne sit necessariũ ędificia ex aliena materia cõstructa rescindi. & vrbẽ ruinis deformari. Sed licet, durante ædificio, materia vendicari nõ possit: si tamen aliquo casu dirutum fuerit ædificiũ, poterit dominus materiæ materiam suam vendicare, & de ea ad exhibẽdum agere, & hoc est verum, nisi per actionẽ de tigno iniuncto, duplum fuerit pro materia sua consecutus. Et hæc dicuntur vsque ad §. ex diuerso. Fr. Are.

item furtiua condictio: item hæc actio de tigno iniuncto, vt infra. de ac. §. sic itaque. & ff. de tigno iniuncto. l. 1. in fi. & l fi. A.

i *Appellatione.* facit ad hoc. ff. de verborum significationibus leg. tigni. & ff. ad exhibendum. l. gemma. & l. tigni. & ff de acquirendo rerum dominio. leg. adeo. §. cum in suo. Item quod in domibus dicitur, idem dic in caupona, siue domuncula: vt subijcit; quod ideo, & cætera, ad hoc. ff. de verborum significationibus. l. vrbana prædia. Quidam tamen contra. Item idem in vinea: ut ff. de tigno iniuncto. l. prima.

& vx. quia ibi ius. tm: hic uero & iure, & uoluntate dñi refragante, ædificatũ fuit.

1 † *al. deest ex.*

2 † *al. deest solo.*

* *Hic limitatur regula, uerba præteriti tẽporis sunt ab negatiua præsentis: nam hac sequentia, rõne cõtradictionis mutãda ampliat ẽt ad præsens secundum Porc. Aeg. Perr.*

Distiguit huius §§.

¶ Cum in suo solo[a] aliquis domum ex 1 † aliena materia ædificauerit,[b] ipse intelligitur dominus ædificii: quia omne, quod solo 2 † inædificatur,[c] solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, * desinit[d] dominus eius esse: sed tãtisper[e] neque vendicare eam potest, neque ad exhibendũ[f] de ea re agere, propter legẽ duodecim Tabularũ,[g] qua cauetur; ne quis tignum alienum ædibus suis iunctũ eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionẽ, quæ vocatur de tigno[h] iuncto. Appellatione[i] autem tigni, omnis materia[k] significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia, rescindi necesse sit.

3 † *sed.*

¶ Quòd 3 † si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consecutus, 4 †[l] tunc eam vendicare,[m] & ad exhibendum ea de re agere.

4 † *sicut*

Qui in alterius solo de suis cæmentis scienter ædificat, perdit dominium: & dominus ædificij efficitur ille, qui est dominus soli. Are.

¶ Ex diuerso si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, illius sit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur[n] esse alienata: vtique si non ignorabat, se in alieno solo ædificare, & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen uendicare non potest.[o]

a *Cum in suo solo.* suũ est etiam, si alius habeat ibi vsumfructũ: vt j. de hæt. inst. §. 1. ubi proprius seruus dicitur, in quo proprietatem nudã habet testator.

b *Aedificauerit.* s. bona fide, aliàs nõ imo tignum suum vendicaret: vt ff. de rei ven. l in rem. §. tignum a arg. a contrario sensu, uel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem vt ibi no. Accur.

a Et quãuis nõ possideat mala fidei existens, p l. eum qui ædes. ff. d usuc. cõuenitur tñ: quia dolo desijt possidere. l. is qui dolo. ff. de rei uen. Et uẽdicabitur non q dẽ, ut æstimetur, sed ut in litẽ iuretur, sm Chris. hic.

c *Inædificatur.* i. in ipsa terra configitur. Quid ergo de domo non affixa solo? Resp non cedit solo: vt ff. de acq. rerũ dom. l. Titius. & facit ad hanc regulam. C. de ædi pri. l. 1. Idem in satis, & plantatis, quod hic in ædificatis dicitur. vt j. eo. § si Titius. & §. qua ratione vnde vers. Quicquid plantatur, seritur, vel inædificatur: Omne solo cedit. radices si tamen egit. Sed contra hanc regulam est. ff. de rerum diui. l in tantum. in prin. Sol. illud speciale est.

ADDITIO. Erat enim ibi ædificatum in communi omnium solo, quo ad vsum, & nullius, quo ad proprietatem: quo ideo cedit ædificio: quia primo occupanti conceditur. Christopho.

d *Desinit.* s. ex causa ædificationis: sed ex alia causa potest desinere, vt ff. de vsuc l. rerum mistura. §. Labeo, quæ huic regulæ signatur contraria.

e *Tantisper.* i. interim.

f *Ad exhibendum.* s. vt eximatur, nisi mala fide fecerit: ut ff de rei ven. l. in rem. § tignum. & ff. de tigno iniuncto. l. fin. sed tunc non eximitur, sed in litem iuratur. vt ff de solutio. l. qui res §. fin. quia arbitrariæ sunt istæ actiones: vt ff. de in litem iuran. l in actionibus. & infra de actio. §. præterea.

g *Duodecim tabularum.* lex quædam fuit de qua dic, vt supra, de iure nat. §. & non ineleganter. Accur.

h *De tigno iuncto.* qua actione tenetur, & qui iniunctum habet, licet non iniunxerit: & qui iniunxit, licet non possideat: sed altero soluente, alter liberatur, ut ff. de ijs, qui deiec. vel effu. l. si vero. §. si id quod, & de flu. l. prima, in fine, quod vi, aut clam. l. competit. §. finali. Sed quid si velit magis rem reddere, & eximere, quàm duplum præstare? Respond non auditur, quia propter publicam vtilitatem hoc fuit statutum: ut infra eodem, quod ideo, &c. & ff. de operis noui nunciatione. l. prætor. & ff. de legatis primo. l. cætera. §. si duobus. Item nunquid hæc actio competit etiam contra eum, qui bonafide iniunxit? Respon. sic: vt hic, licet contradixerint quidam. b Sed contra mala fide iniungentem alia præter hæc auxilia competunt: vt rei vendicatio: item ad exhibendum; item furtiua

Actio de tigno iniuncto.

b Nec obstat. l. ii. eo in fi. ff. de do. ini. ui.

k *Materia.* ut cæmẽta, & lapides.

l *Consecutus.* hic est contra. ff. de tigno iniuncto l. fina. Sed ibi non cum effectu fuit consecutus duplum: quia licet exegit, non tamen percepit adhuc duplum ut argumen. ff. de ijs, qui deie. uel effu. l. perceptionis.

m *Vendicare.* nulla temporis præscriptione obstante in rei uẽdicatione: ut ff. de rei uẽdicatio l. in rẽ. §. fin quia nec prius agere potuit: vt C de ann. except. l. prima. §. finali. Aliud ergo si mala fide iniunxit; quia tunc agere potuit unde triginta annis repellitur a rei uendicatione: * vt C. de præscr. triginta ann. sicuti

* Sic dolosi cõdõ melior est quã nõ dolosi: q a dolosus uii beneficio præscriptionis, nõ dolosus uerò nequaquã sm Porc. Aeg Per.

ADDITIO. Quam commoditatem non ex sua mala fide, sed ex negligentia non petentis consequitur; aliàs esset absurdum, secundum doc hic.

¶ EX DIVERSO. ¶ CASVS. Dicit Iustinian. quod ex diuero si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, dominium illius sit, cuius est solum. Sed certè in hoc secus est, quam in prædicto. nam dominus materiæ proprietatem eius amittit: nam voluntate eius materia alienata intelligitur. & hoc est verum, si non ignorat, se in alieno solo ædificare: & ideo licet postea domus diruta sit, materiam tamen sua voluntate alienatam vendicare non poterit. Sed pone, quod ille, qui in alieno solo, bona fide ex sua materia ædificauit, sit in possessione illius ædificij, & dominus soli ab eo vendicet ædificium: quid iuris est in casu isto? Ad hoc respond. Amice, certè illud constat, quod si ædificatione constituto in possessione, dominus soli petat domum suam esse, & non soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli, & hoc verum, si fuerit bonæ fidei possessor. Nam aliàs si ipse contra dominum vendicantem excipiat, dominus contra eius exceptionem ope replicationis iurabitur. Scienti enim alienum fundum esse, propria culpa obijci potest, videlicet, quod temere ædificauit in eo solo, quod intellexit alienum esse: & ideo beneficium retentionis non habebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. si Titius. Franc. de Aret.

n *Intelligitur.* sic C. de ædi. prima. l. si is, contra quem. Accur.

o *Non potest.* quæ alienata est, non potest vendicari. Sed contra. C. de rei ven. l secunda. in fi. Sed ibi eis aliena materia, & in alieno ædificauit: hic de sua in alieno. Quare dic aut de mea materia vt: in meo ædificio: & tunc planum est: aut de aliena in meo: vt supra prox. §. aut de mea in alieno, ut hic: aut de aliena in alieno: vt in d. l. a contraria continentur.

Fabrorum.

a *Fabrorum.* id est, magistrorum de lignamine, vel murorum: sic ff. de eo quod cer. lo. l. 3. §. item Iulianus.
b *Per exceptionem.* quæ locum habet ubicunque æquum sit exceptionem locum habere, siue alia cõpetat, siue non: ut ff. de excep. do. l. 2. §. generaliter. & arg. inf. eod. §. literæ.
c *Bonæ fidei.* scilicet, ab initio, & ex post facto cum ædificauit: Nam si antequã ædificet, sit bonæ fidei: & cum ædificat, malæ fidei sit: eligitur q̃dam media via, ita ut neq; ut malę fidei puniatur; neq; ut bonæ fidei expensas consequatur: quia permittitur abrasio: ut ff. d rei vẽ. l. Iulianus, lib. viij. Digestorum scribit, si in aliena. quæ est huic contraria. & facit ad hoc. ff. de mino. l. intra utile. §. uendẽtib.
d *Aedificauerit.* cum de nouo ædificat. Et ut hæc plenè sciãtur, dic, dum impẽdit in rem alienam, aut suo, aut meo nomine. Primo casu loquitur ille tit. de neg. gest. & ff. & C. eo. titu. Si meo, tũc autem fructuum gratia: & tunc ex fructibus deducitur: al's nullus fructus intelligitur, ut ff. sol. matr. l. fructus. & ff. famil. erc. l. fundus qui. *a* Aut causa rei seruandæ, & tunc aut de nouo faciendo, aut non. Primo casu, si bona fid, habeo exceptionem, non actionem, secundum Io. ut ĩ. proxi. §. & ff. de condict. inde. l. si in area. & ff. d do. ma. excep. l. Pau. sed M. etiam actionẽ dabat & est pro eo. ff. de pet. hær. l. hrditas. §. j.

Possidens fundum alienũ, in quo bona fide ædificauit, potest expensas ædificij ope exceptionis retinere. Aret.

¶Certè illud cõstat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat, domum suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum,[a] posse eum per exceptionem[b] doli mali repelli: utique si bonæ fidei[c] possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, quòd ędificauerit[d] temerè in eo solo quod intelligebat alienum esse.

Insitum, vel plantatum est illius, cuius est solum, ubi inseritur, si ibi radices egerit. Idẽ si in duobus solis: quia est commune. Aret.

¶Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit; si modo utroque casu radices egerit. Ante. n. quam radices egerit, eius permanet, cuius [1]†fuerat.*

Impẽsæ in alienis negotijs factæ qualiter recuperantur.

a Est tñ differẽtia ẽm Ang. q a p pet. hære. malæ fidei possessor non deducit expensas, si fructus non extent: sed bonæ fidei sic.

1† &.
*Ideo dire cto uindicari poterit: superiori casu utiliter. Cuiac.

b Si tñ ius in re, uel causam habeat à domino, ut ẽ emphyteuta, colon*, & similes, repetit: nisi probetur, quod animo donãdi fecerit, secundum Ang. hic.

& ff. si pars hæ pe. l. si & C. de rei vend. l. 2. & l. domum Sed ibi ipso gestu negotium fuit hrditatium: φ necesse habuit facere: unde actionem dabat. Sed Io. contra, ut dictũ est: & facit etiã pro eo. ff. de rei ven. l. sumptus. & ff. de act. emp. l. idemque. & ff. de pet. hære. l. plane. *b* Si uero mala fide, tunc nec excipiendo, nec agendo conseruo; ut hic. nam neminem mihi uolui obligare: ut ff. communi diuid. in hoc iudicium. secundum Io. sed M. etiam dabat negotiorum gest. actionem, ut ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis. Sed ibi nomine alieno gerebat. Item & pro eo facit. C. de rei vend. l. 2. Sed ibi loquitur, quando ex aliena materia, & in alieno impenditur. ut ibi plenè notatur. Si uero in reficiendo, aut bona fide; & tunc necessarias, & utiles per doli exceptionem. voluptarias, per abrasionem seruamus: nisi dominus uellet tantum dare, quantum posset habere, si his ablatis, & corrasis: ut ff. de rei uend. l. in fundo. Si uero mala fide, necessarias per officium iudicis, cum tamen possideo; utiles per abrasionem conseruo: voluptarias, nullo modo: ut C. de rei vend. l. domũ. Hinc est, quod dixit Bul. hic, φ expensas repetam quandoque per a. i. per actionem. ut ff. de nego. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis. Item & per e. id est, per exceptionem; ut hic. Item & per o i. per officium iudicis. ut per l. C. de rei. vend. l. domum. ut modo diximus. Et hæc in rei vendicatione locum habeant. In petitione uero hæreditatis bonæ fidei possessor seruat omnes: at malæ fidei possessor necessarias, & utiles per officiũ iudicis, aliàs p exceptionem doli, re existente meliori, in qua factæ sunt: voluptarias uerò abradit: ut ff. de pe. hær. l. plane, in cæteris.

¶SI TITIVS. ¶CASVS. Domine, Titius eradicauit plantam Mæuij, & illam in solo suo plantauit. modo quæro à uobis, quis censetur dñs illius plantæ. Ad hoc respon. Si Titius plantã Mæuij in solo suo plantauerit, ipsius Titij planta efficitur. Et simpliciter in casu cõuerso, si Titius suã plantam in solo uicini plantauerit, dominium plantæ uicino acquisitum intelligitur. & hoc est uerum in utroque casu, si plãta radices egerit. Nã p emissionem radicũ eius permanet, cuius ante fuerat In tantũ autẽ ex eo tempore ex quo planta radices emisit, proprietas ipsius plantæ transfertur, ut si arbor Mæuij in terrã Titij radices egerit, arbor per emissionẽ radicũ intelligitur esse Titij. Rõ. n. naturalis non permittit, ut arbor alterius esse dicatur, quã eius, in cuius fundũ radices egerit. vñ arbor p pè confinium tuorũ fundorum posita, si in uicini fundũ radices ẽmiserit, p emissionẽ radicũ cõis erit. Et hæc dñe usque ad illum §. qua ratione.

¶Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur,[e] ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in eius fundum radices[f] egerit, Titii effici arborem dicamus.[g] Ratio[h] enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit.[2] † Et ideo propè confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices[i] egerit, communis fit.

2 †egisset.

Quicquid in alieno fundo seminatur: solo cedit: seminans autem bona fide potest se exceptione tueri, ut reddantur ei impensæ. Aretinus.

¶Qua ratione autem plantæ, quæ terræ[3] †coalescunt, solo cedunt:[k] eadem ratione frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur.

3 † terrã D. al. terræ cohærescunt.

¶Cæterum sicut is, qui in alieno solo ędificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundũ ea, quæ diximus:[l] ita eiusdẽ ex

e *Commutatur.* sed uñ non cõmutari; cũ primo dño rei uendicatio deť, ut ff. de rei vẽ. l. si frumentũ. *c* §. de arbore. q̃ est contra. Solicet ibi dicant Varus, & Nerua, dam*, non tñ sequitur, ergo nos damus, uel damus de æstimatione, sed non de planta; ut diximus sup. eo. §. planè si longiori tẽpote.

c Hodie incipit, idem Popo, scribit, si frumentum.

ADDITIO. Et hæc ultima communiter approbatur, p l. in tem. §. item quæcunque. ff. eod. de rei uend. Christoph.
f *Radices.* omnes. ut differat à sequenti.
g *Dicamus.* imò uř eius, in cuius fundo originem duxit, ut ff. arb. fur. cæ. l. si plures § si. Sol. hæc corrigit illam. *d* Vel dic, ibi poterat uiuere arbor ex fundo primo: hic non. Vel efficitur *e* Titij pro parte, scilicet: ut hic, non in totũ, ut ibi.
h *Ratio.* facit ff. eod. scilicet, de acqu. rerum domi. l. adeo. in fi. & l. seq. & l. qua ratione.
i *Radices.* pro parte.

d Dic, hoc non tenetur: quia legum correctio est euitãda. Ang.

¶QVA RATIONE. ¶CASVS. Dñe, Titius seminauit frumentum suum in solo uicini: modo quæro, quis intelligiť esse dominus illius frumenti? Ad hoc resp. Amice, eadem rõne, qua diximus, φ plantæ, quæ in solo alterius radices egerunt, solo cedunt, eandem rõne frumenta, quæ in alterius solo seminata sunt, solo cedere intelliguntur. & per consequens dño soli iure accessionis acquiruntur. & sicut sup. diximus, φ ille qui in alieno solo ædificauerit, si dñs soli ab eo uendicet ædificium, tueri se poterit aduersus dominum uendicantem per exceptionem doli mali, nisi pretium materiæ: & impensas in ędificio factas dñs paratus sit ei refundere; ita q in alieno fundo bona fide, suis impensis seminauit, si dñs fundi ab eo uẽdicet frumentũ, eiusdẽ exceptionis auxilio tutus esse poterit. & hæc dñe usq; ad illũ §. Literæ quoq;. cuius casus planus est usque ad illum §. si quis. Frã.

e Ista ẽ uera, ut tenet gl. in d. §. si. secundũ Ange.

k *Solo cedunt.* ut sup. proxi. §.
l *Diximus.* ĩ. eo. §. certè. Sed quid si aliquis ex semine meo

in alieno fundo seminauit, contra quem agam? Respond. contra seminantem; non. quia non possidet; neqdolo fecit, quominus possideret. Item ne. contra possidentem; quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic, eum teneri instar tingi iniuncti, qui tenetur etiam si positum ab alio habeat, vel teneat, vt diximus inf. eo §. cũ in suo. per l. ff. de ijs, qui deiec. uel eff. & l. si uero §. si id, quod positum. Et eadem quęstio fit in plantatis: & eodem modo soluitur, cum sit ratio similis: ut ff. man. l. Lucius. § j. in fi.

se: & sic est mirabile, quòd non dominus à domino uendicat: sic contingit aliàs in Publiciana, in quibusdam casib. ut no. inf. de actio. §. aliæ.

s *Imposuit.* hoc mirabile contingit hic, quod conditio possidentis est deterior, quàm petentis: alias contra, ut j. de interdi. §. commodũ. sic & alias. ff. de noxa li. l. si quis à multis. & ff. si ex noxa. cau. aga. l. prima. in fi & l. secũda. & ff. de pet. hær. l. cum idẽ. Sed ad hoc respon. quòd in causa noxali esse poterit, quòd secundo agens non probabit. Itẽ in petitione hæreditatis, si bona iura habuit in vincendo, hęc eadem habuit in defendendo; & sic non est eorum cõditio deterior. Item cũ hic habeat actionẽ pictor, si non possideat, multo magis exceptionem debet habere, soluto pretio; ut ff de superficie bus. l. prima. §. quod autem. & ff. de regul. iur. l. cui damus. Sed nunquid dño quondam tabulę eidẽ conceditur, si possideat, si pretium picturę soluat? Respond. Rom. quòd sic: cum sibi actio detur. Ego contra: ut sit differentia inter dominum, & pictorem. Item quis pfertur, si ambo cõtra extraneum possidentem agant: Respõ. is, qui directam habet actionẽ, idest pictor, secundum Ioan. Sed nũquid si tabula fuerit abrasa, remanet pictoris? Respon. sic, ut ff. de rei uendic. l. in rem. §. item quæcunque. uers. & quod semel. Sed quare aliud in picturis, quàm in scripturis? Respond. quia pictura pretiosior* est, quàm scriptura, secundum Io.

ceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide consueuit.[a]

Scriptura etiam aurea cedit chartæ: vel membranæ. Scribens autem bona fide, non tenetur eas reddere, nisi refectis expensis, & valore scripturæ. Aret.

¶Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis[b] membranisve[c] cedunt, ac solo[d] cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. Ideoque si in chartis, membranisve tuis carmen,[e] vel historiam,[f] vel orationem[g] Titius scripserit, huius corporis[h] non Titius,[i] sed tu dominus esse videris.

¶Sed si à Titio petas[k] tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide[l] nactus est.

Tabula cedit picturæ: sed si dominus possidet picturam, tunc pictor tenetur pretium tabulæ soluere. Aret.

¶Si quis in aliena tabula[l] pinxerit,[m] quidam putant tabulam[n] picturæ cedere: alij videtur picturam, qualiscunq; sit, tabulæ cedere.[o] sed nobis videtur melius esse tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasij[p] in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat,[q] nec soluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoueri.

¶At si is, qui pinxit, eam possideat, consequens est, vt vtilis[r] actio domino tabulæ aduersus eum detur: quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtiq; si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit.[s] Illud enim palam est, quòd siue is, qui pinxit, surripuit[t] tabulas, siue alius,[u] cõpetit domino tabularum[x] furti actio.

Bonæ fidei possessor facit fructus suos, nec eos consumptos cogitur restituere, secus si fuerit malæ fidei. Aretinus.

a *Consueuit.* id est, plãtauit, vel seminauit.

b *Chartis* ut de bombyce: ut sunt hæ, quæ de Pisis veniunt. Acc.

c *Membranis.* quę de membris ànimalium eripiuntur.

d *Solo.* ut sup eod. §. cum in suo.

e *Carmen.* metricè.

f *Historiam.* noui, & ueteris testamẽti, idẽ dicam in fabula, uel romantia, uel qualibet libro prosaico.

g *Orationem.* ad Deũ, uel ad populum, uel ad principem.

h *Corporis.* i. libri.

i *Non Titius.* scilicet, scriptor bonæ fidei.

k *Petas.* directa in rem.

l *Bona fide.* si autem mala, laborem donasse uidetur; ut sup. eo. § certè. Sed nunquid actionem scriptor habet reddito libro? Respondeo sic, si bonam fidem habuit: actionem dico, s. in factum, ut ff. de rei uend. l in rem. §. itẽ si quæcunque. si malam fidẽ habuit, non habet actionem: qa nec exceptionem habet, ut hic. Sed cum hodie pretiosior sit scriptura, quàm charta, nunquid mutatur hoc? Respondent quidam, ut Azo, quod sic: Nos, quod non, b argum. C. de testa. l. sancimus. & C. de appel. l præcipimus. in fi.

m *Pinxerit.* siue bona fide, siue mala fide, secundum Planos contra. quia bona fide, ut inf. eo. §. ibi. utique, &c.

n *Tabulam.* quid si in marmore? Respond. contra seruari fortè. Arg. tamen contra. inf. de test. §. pe.

ADDITIO. Sed ibi loquitur iure separabili à materia, hic secus. Et ideo non actionem, sed exceptionem habet per istum tex.

o *Cedere.* ff. de rei uendi. l. in rem. §. sed id, quod in charta. contra Sol. hæc corrigit illam Vel distingue,* an pretiosior sit illa scriptura, quàm tabula, secundum P. qui ait, locum habere, quod hic dicitur. si pictus est homo, non ursus, bono* colore, non atramento.

ADDITIO. Dic, quod gloss. bene loquitur in hoc: sed male in eo, quod dicit de visu, quia depictum semper exornat materiam, dummodo sit honestum, secundum Christopho. Por. hic.

p *Apellis, vel c. Parrhasij.* propria nomina pictorum.

q *Eam petat* scilicet, directa rei uendicatione, ut ff. de acq. rerum domi l qua ratione. §. sed non ut literæ. secundum. Azo.

r *Vtilis actio.* in rem non directa: quia desijt dominus esse: & sic est mirabile ...

t *Surripuit.* antequam pingeret.

u *Alius.* post picturam.

x *Tabularum.* etiam, subaudi. Nam & pictori contra extraneum furem datur, secundum Azo. Vel melius (ut mihi uidetur) hic loquitur, quando fuit surrepta, antequam esset picta; sed etiam contra dominum tabulæ sibi surripientem posset dari pictori furti actio, facto furto tabula iam picta; ut inf. de oblig. quæ ex delic. nascuntur. §. aliquando.

¶SI QVIS, &c. ¶CASVS. In hoc §. dicit Iust. quod si emerit aliquis fundum bona fide à non domino, quem tamen ipse crediderit dominum esse, vel causa donationis, uel qualibet alia iusta causa, quæ ad dominij translationem sufficiat, bon. fid accipiat, iure gentium, quod naturali ratione introductum est, fructus, quos inde receperit, pro cultura suos facit: unde uerus dominus, si postea uendicans ab eo fundum, qui eum emerit, de fructibus ab eo consumptis aduersus eum agere non poterit, secus est in malæ fidei possessore. Nam ille qui sciens alienum fundum possidet, fructus suos non facit. unde si dominus fundi ab eo fundum uendicauerit, non solum fundum, sed etiã fructus cum fundo, licet ab eo consumpti sint, cogitur domino restituere. Et hæc dicuntur usque ad illum §. si verò.

Mẽbrana vnde dicitur.

a Si aũt sit scriptor ad mercedẽ, & sibi de suo labore non satisfiat, põt retinere q ntemos, ut no. gl. in l. si non sortem. §. si centum. & ibi Bart. & Bal. de cõ. ind. & Cy. & do. in l. fi. C. commo. Ange.

b Et bene secundum Ang. hic p istum tex. Hæc vera, nã tam in pictura, q scriptura inspicitur q est pretiosus secũdum Ang. Aegi. Perr.

c Apellis, & Parrhasij meminit Pli. lib. nat. histo. xxxv. ca. x. & alijs itẽ locis.

Vendicat aliqñ non dominus à domino.

* Intellige totã hanc gl. in bona fide seminãte, & in eo, q semina[illegible] hét bona fide, secundum Fab. Aeg. Perr.

Sign. nomi[illegible]

nauit ex semine meo in alieno fundo, agam contra dominũ fundi.

* bñ loquitur de colore, & atramento, sed de homine, & verso, non; q a nõ est quærendũ, q d sit pictum, modo sit honestũ, secundum Fab. Aegi. Perr.

Pictura p̃tiosior est scriptura.

* Hæc rõ non videt perpetua; quia scriptura pretiosior esse potest, & cõtra secũdum Fab. Aegi. Perr.

a *Bona fide.* quæ in initio exigitur, s.vt credat, sibi dantem habere ius distrahendi. vt ff. de vsur. l. qui scit. §. fi. *a* Nec obstat, quod est ff. de acq. rer. dom. l. bonæ fidei. §. in contrariu. quia ibi opponendo loquitur, non ponendo.

b *Iusta.* cum multæ sint causæ, siue tituli acquirendi, vt in ff. colligitur in variis titulis sub tit. de vsu. cap. vsque ad titulum de rei ud. idem tamen, & si titulum non habeat. vt argu. ff. finium regun. l. 3. §. post litem, ver. sed ante.

c *Naturali ratione.* id est, iure gentium. de quo loquitur hic tit. cui naturali insita ratio est.

d *Fructus.* * scilicet industriales. aliud in naturalib. ut ff. de vsufruct. l. fructus. Nec obstat. ff. de acq. rer. dom. l. bonæ fidei. in princ. quod enim ibi dicit, omnes, exponitur siue facto possessoris, siue alterius perceptis; industriales tamen, vt ff. de vsur. l. qui scit. §. præterea. Sed naturalibus fructibus consumptis, an teneat possessor? Resp. Non tenetur possessor rei vendicatione, quia non possidet, nec dolo desijt possidere: sed conditione sine causa tenetur in quantum locupletior est, atq; ff. si cer. pet. l. si & me.

ADDITIO Sed si non sit effectus locupletior, non tenetur, nisi esset malæ fidei. Angelus.

e *Pro cultura.* vt segetes.

f *Et cura.* vt lac, & pilus, & lana.

g *Non potest.* nec ad pretium, vt j. de offi. iud. §. & si hæreditas. ver. si verò. & ff. si reg. l. 4. §. post litem. ver. sed ante. si tamen extant, non rei uendicatione, quia percipiētis sunt, sed officio iudicis tenetur reddere, vt C. de rei ven. l. certū. §. bona fide.

h *Non idem.* vt faciat fructus suos.

i *Cogitur restituere.* distingue tamen, quia si habet titulum malæ fidei possessor, de consumptis conditione sine * causa, de extantibus rei uendicatione tenetur, de percipiendis propter titulum excusatur, vt C. de rei ven. l. si fundum. nisi in quatuor casibus. Primò quādo emit ab eo, quem scit vēdere in fraudem creditorum, vt ff. quæ in frau. cre. l. ait prætor. §. per hanc. Secundò quando emit ab eo, qui metu compulsus est, ut ff. quod met. cau. l. sed & partus. Tertio quādo emit contra interdicta legum sciens, vt C. de agri. & censi. l. quemadmodum. lib. 11. Idem in quarto. s. quando emit à fisco non solemniter vendente, vt C. de fide instru. & iure hastæ fis. l. 1. *b* Isti quatuor casus etiam no ff. quod metus cau. l. sed & partus & l. si fundum. C. de rei ven. Si non habet titulum, de consumptis condictione sine causa, de extantibus rei vendicatione, vt C. de condi. ex lege. l. pe. & C. de rei vend. l. si fundum. de percipiendis officio iud. ff. de rei vend. l. si nauis. §. fi.

¶IS VERO. ¶CASVS. Domine, Titius habet vsumfructum in vniuersitate fundi: modo quæro a vobis, quando Titius vsufructuarius dominus fructuum esse intelligatur? Ad hoc respon. Amice, ille, ad quem vsusfructus pertinet, non aliter dominus fructuum effici intelligitur, quā huiusmodi fructus ipse perceperit, & in horreo suo reposuerit, & ideo si usufructuarius maturis fructibus, & a solo separatis, nondum tamen in horreo suo repositis, decesserit, ad hæredem suum huiusmodi fructus non transmittit, sed domino proprietatis morte vsufructuarij acquiruntur. Et quæ de vsufructuario diximus, eadem ferè, & de colono, qui nummis colit, intelliguntur. Sed pone, quod aliquis habeat vsumfructum in oue, vel in capra, vel in equo, vel in vacca: modo quæro, quid intelligitur esse in huiusmodi vsufructu. Ad hoc tñ. Amice, in pecudum fructu etiam fœtus est, sicut lac, & pilus, & lana, vnde dico tibi, quòd agni, & hœdi, & succuli, & equuli statim cū editi fuerint, naturali iure in dominio vsufructuarij esse intelliguntur: sed secus est in eo, qui habet vsumfru. ancillæ, quia ad dominū proprietatis pertinet. Sed domine, pro Deo, quare non fuit statutum partum ancillarum esse in vsufruct. sicut fœtus pecorū? Ad hoc respon. Amice, optima ratione hoc statutum fuit. Absurdum enim uidebatur, hominē in fructu esse, cum omnes fructus hominis gratia ipse Deus adinuenerit. Sed si aliquis vsumfructum gregis habeat, & aliqua ouis pierit, vsufructuarius in locum demortuorum animalium ex fœtu submittere deber. & ita Iuliano uisum est. Et similiter qui habet vsumfructum uinearum, vel arborum, alias substituere debet. Rectè n. colere debet fructuarius, & quasi bonus paterfamilias vti. Et hæc dicuntur usq; ad illum §. thesauros in quo Iust. determinat, qualiter per inuentionem dominium acquiritur de iure gen. & casus planus est vsq; ad illum § per traditionem. Fran.

¶Si quis [r] † à non domino, * quem dominum esse crediderit, bona [a] fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta [b] causa æque bona fide acceperit: naturali [c] ratione placuit, fructus, [d] quos percepit, eius esse pro cultura, [e] & cura. [f] Et ideo, si postea dominus superuenerit, & fundū vendicet, de fructibus ab eo consumptis agere non pót. [g] ¶Et vero, qui alienum fundū sciens possederit, non [h] idem concessum est: itaq; cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur [i] restituere.

Fructuarius non facit fructus suos, nisi sint a solo separati. vel p r se, vel per alium eius nomine, & id o non recollectos non transmittit ad hæredes suos. Et idem in colono. Aret.

¶Is verò, ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse [k] eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, [l] decesserit, ad hæredes eius non pertinent, sed domino [m] proprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono [n] dicuntur.

¶In pecudum fructu etiam fœtus [o] est, sicut lac, pilus, [p] & lana. Itaque agni, hœdi, & uituli, & equili, & succuli [q] statim naturali [r] iure dominii fructuarii sunt. ¶Partus uerò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet. [s] Absurdum [t] enim videbatur, hominem in fructu [u] esse: cum omnes fructus rerum natura, [x] gratia hominum [z] † comparauerit.

Fœtus, lac pilus, & lana, sunt in fructu pecudum, partus vero ancillæ non dicitur in fructu, & ideo non pertinet ad fructuarium ancilla. Aretinus.

k *Ipse.* alio enim percipiente, non fiūt sui, *c* sed fiūt bonæ fidei possessoris, etiam si eos alius percipiat. vt ff. de vsur. l. qui scit. § præterea. vel aliter si ipse percipit, non etiam hæres eius. nec etiam ad hæredem transmittit. Acc.

l *Perceptis.* vt si in horreo repositi * sunt, facit suos fructuarius: sed bonæ fidei possessor statim vt a solo separati sunt: vt ff. q b mo. vsusfr. amit. l. si vsufructuarius. Est & alia diña, q a fructuarius facit suos naturales fructus, bonæ fidei possessor, nō: ut ff. d vsufr. l. vsufructu leg. & ff. de usur. l. fruct*.

m *Dominus.* sed per quam actionem? Resp. per rei uendicationem, cum dominus sit, vel condictionem ex hac lege.

n *De colono.* q nummis * colit. nā oēs fructus facit suos, ut vsufructuarius, sed differunt, q a colonus talis facit fructus suos statim, ut à solo decerpti sunt, ut ff. de fur. l. si apes § fi. secus in usufructuario, ut hic dr. uel dicas de partiarijs:* vt ff. loc. & cond. l. cum in plures §. messem. fm Azo. Item dicit ferè, p p aliud, quia colonus transmittit ad hæredem, vt j. de loc. & cond. §. fi. sed fructuarius, non, ut hic.

o *Fœtus.* quasi foctus, ita fœtus, sicut, &c.

p *Pilus.* bouis, vel etiam caprarum, ad borram sellarum.

q *Et succuli.* i. parui sues.

r *Naturali iure.* i. gentiū, de quo loquitur. s. e §. singulorū.

s *Pertinet.* quātum ad plenam proprietatē, nisi etiam & in partu sit vsusfructus legatus, ut ff. de vsufr. l. uetus.

t *Absurdum.* sic ff. de vsuris l in pecudum.

u *In fructu.* s. ut ipse sit fructus: sed tñ in eo relinquit usus f.

x *Rerum natura*, id est, Deus: sic supra de iure naturali, in

a Dic, hoc uerum in alijs cōtractib. præter q in emptione. nib. q a in illis requitur, q duobus tpib' habeat bonā fidē, videlicet tpe cōtractus, & tpe traditiōis, ut est tex. in l. 2. ff. pro em pto. & quę sit tō differentiæ, ibi not. Ang.

* Fructus industriales, qui nō pueniunt sine hominis industria, vt vinū, oleū, frumētū. Naturales vero, q ipsa natura pueniūt, vt poma, fœnum. Aeg. Petr.

z † *autem.*

* *Adde Felyn. in c. de quarta. nu. 29. & seq. de præscr.*

* Cōdictio sine cā cōpetit, quoties aliqd est, vel fuit apud te si ne cā, qd mea interest hre ff. de cōd. sine cā p to tum. Aeg. Per.

b Hoc procedit, q a illa emit circunspectā solēnitate iuris secūdū Christ.

c Et est rō, q a vsufructuari' adminiculū facti desiderat. vt l. j. ff qñ dies vsu. l. ce. nec sola naturalis possessio, q habet, sufficit ad acqrendū sine separatione nomine suo facta, fm Ang.

z † *al. hominis.*

* Idem est si nō esset in horreo, sed tñ essent plenè recepti, ut q a excussi a spicis, secundum Por. Aeg. Per.

Colonus & vsufructuari' differunt.

* Colonus q sub certa annua mercede i pecunia numerata agros suscipit colendos. Aeg. Pert.

* Partiarij sunt, q terram colūt, p parte dimidia, vel tertia, uel alia, secundū fertilitatem terræ. aut sterilitatem. Aeg. Per.

Hominis dignitas magna est.

principio. vnde dicitur apud Ouidium, Pronaque cum spectent animantia cætera terram, Os homini sublime dedit: cœlumque uidere Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus. Sic ff. de ædil. edic. l. iustissimè. & ff. de fur. l. qui uas. §. ex furtiuis. & de pet hær. l. ancillarum.

Debet usufructuarius gregis, de fœtibus submittere in locum demortuorum; & similiter arbores, & uites in locum de mortuarum. Aretinus.

¶Sed si gregis[a] usumfructum quis habeat in locum demortuorum capitum, ex fœtu[b] fructuarius submittere[c] debet (ut & Iuliano uisum est) & in vinearum demortuarum, uel arborum locum alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamiliâs uti debet.

Thesaurus, vel in suo, vel in religioso, vel in sacro loco inuentus efficitur inuentoris: in alieno verò casu fortuito inuentus solum pro dimidia efficitur dominus inuentor, & dominus soli pro alia dimidia. Aretinus.

¶Thesauros,[d] quos quis in loco[e] suo[f] inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso[g] loco, fortuito[h] casu inuenerit.

¶At si quis in alieno loco, non data[i] ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit, dimidiú domino[k] soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris[l] loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium esse Cęsaris statuit. Cui conueniens est, ut si quis in fiscali loco,*[m] vel publico,[n] uel ciuitatis[o] inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci,[p] uel ciuitatis.

Omnis res per traditionem factam à domino ex causa habili potest alteri acquiri, etiam si sint prædia stipendiaria, vel tributaria. Aretinus.

¶Per traditioné[q]* quoque iure naturali[r] res nobis acquiruntur.[s] Nihil[t] enim* tam conueniens est naturali ęquitati, quàm uoluntatem[u] domini uolentis rem suam in alium transferre, ratam

Grex qd comprehendit. a Item decē homines cōstituūt populū, vel turbā: tres collegiū: duo congregationē, & rixā: ut c. t. extra. de elect. fm Christopho. & decem hoīes faciūt turbam. ff. vi bo. rapt. l. prętor. §. 1. & numerus charitū incipit conuiuiū: musarū verò numerus finit ipsum, i. nō debēt esse in cōuiuio pauciores trib⁹, nec plures x. ut scribit Gel. i noc. Art. & Macro. Aegi. Perr.

b Quid si cōcurrant vnus cōtra alterū, vel ambo cōtra tertiū: quid iuris. itē qd ī usufructuario, uel si reperiaē in fundo præscripto, seu dotali, uide per Ang. hic.

c Quid si ad hoc fodiēdū non fuit cōductus: alias secus: ut l. q. pprio. §. procurator ut in cæteris. ff. de procu. Ang.

d Hoc est falsum: ut l. is qui in alieno. §. fi. ff de acqui. re. do. Ang.

a *Grege.* grex est numerus decem ouiū, uel quinque porcorum simul. & congregatim consistentiu. a ut ff. de abigeis. l. oues. & facit ff. de usū cap l. rerum mistura. §. tertium.

b *Ex fœtu.* aliunde enim non submittit, secūdum quosdam: uel fortè submittet ēt aliunde: arg. ff. de usufr. l. quod ergo. §. sed qđ dicitur. in fi. ADDITIO Hæc glo. communiter approbatur, ut non solum ex fœtu aliarū suppleat capita, sed etiam opus habeat aliunde quærere, & supplere. Christoph. & Ang.

c *Submittere.* quæ submissio non fit si in singulis capitibus sit ususfructus. vt ff. eo. de usufruc. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fi.

d *Thesauros.* est autem thesaurus pecunia ab ignotis dominis vetustiori tēpore abscondita, ut C. de thesauris. l. j. lib. x. in prin. vel depositio pecuniæ, cuius memoria non extat, vt ff. de de acqui. rer. dom. l. nunquam. §. thesaurus. quandoque impropriè dicitur, ut ff. de acquit. poss. l. peregre. in princ. & ff. ad exhiben. l. thesaurus.

e *Loco.* aliâs solo.

f *Suo.* iure directo uel utili, ut feudatarius, uel emphyteuticarius, uel similes: b licet Pla. aliud dixerit in his. Quid si mercenarius c dum laborat in alieno, uel creditor in pignore inuenit thesaurum? Respon. dimidium eius est, in cuius fundo inueniunt, & dimidium sibi acquirunt. vt ff. de acquit. rer. do. l. si is, qui. §. quòd si creditor.

g *Religioso.* ut ff. de iu. fis. l. 3. §. si in locis, contra. Sol. hic corrigit secundum Bal. uel hic secundum naturalem rationem, ut patet in litera: ibi, secundum ciuilem rationem, quę pręualet, sicut & in usucapione contingit, secundū. Io.

h *Fortuito casu.* Casus est inopinatæ rei euentus ex diuersis causis proueniens, ob aliud, & aliud inceptis.

i *Non data ad hoc opera.* aliâs totum domino redditur; in suo tamen loco potest operam dare: non tamen magica arte: aliâs esset fisci, vt C. de thesau. l. unica. lib. x. Accur.

k *Domino.* sed per quam actionem? Resp. per rei vendicationem, cum dominus sit, uel ex condi. ex hac. l. ADDITIO. Pecunia tamen recondita in muro domus uenditæ non cedit emptori, sed remanet reconditoris. Ange. An autem sufficiat solus oculorum aspectus, uel etiam requiratur apprehensio, & quis præferatur, uide per Christoph. hic.

l *In Cæsaris loco.* s. patrimoniali.

m *Fiscali loco.* non tamen publicè deputato. Accur.

n *Vel publico.* id est, publicè deputato.

o *Ciuitatis.* quæ loco priuatorum sunt, ut ff. de uerb. sig. l. eum, qui uectigal.

p *Fisci.* sed si fisci partem suppresserit, totum cum altero tanto reddit, ut ff. de iure fisci. l. 3. §. fin.

¶PER TRADITIONEM. CASUS. Domine, iam uidi multos modos, per quos acquiritur dominiū de iure gent. nunquid pluribus modis potest acquiri? Respon. quod sic. Per traditionem enim à domino factam de iure gen. quod naturali rōne introductum est, dominiū nobis acquiritur. Nihil enim tam conueniens est æquitati naturali, quàm uoluntatem domini volentis rei suæ dominium in alium transferre, ratā haberi: & ideo cuiuscunque generis sit res corporalis, uidelicet, siue mobilis, siue immobilis, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Et ideo stipēdiaria, & tributaria prędia per traditionem eodem modo alienari possunt. Sed domine, quæ dicuntur prædia stipendiaria, & tributaria? Resp. Iusti. Stipendiaria, & tributaria prædia dicuntur, quæ in prouincijs sunt. Sed licet in Italia non sint tâlia prædia (cum inter prædia prouincialia, & Italica quantū ad dominij translationem, ex nostra cōstitutione nulla sit differentia) tametsi Italica pdia ex cā donationis, uel dotis, vel qualibet iusta cā ad dnij translationē sufficiēte, à domino alij tradātur, sine dubio trāsferūtur, sicut prouincialia prædia, quæ eodē modo tradita fuissent. Sed licet dixerim tibi per traditionem transferri, hoc tantum non generaliter est uerum: nam uenditę res & emptori traditæ a domino non aliter acquiruntur emptori, quàm si emptor uenditori pretium soluerit, uel alio modo eidem satisfecerit, puta, dando ei fideiussorem, aut etiam pignus: & hoc cauet etiam l. xij. tab. Rectè tamen dicitur, & de iuregen. hoc effici: Verum tamen si venditor neque pretio sibi numerato, neque fideiussore, uel pignore sibi dato, fidem emptoris secutus, ei rem tradiderit, dicendum est statim, rem emptoris fieri. Sed pone, Procurator Titij de uoluntate domini uendidit mihi equum Titij, & pretio numerato, equum mihi tradidit: modo quęro, vtrum per traditionem à procuratore factam dominium equi uideatur mihi acquisitum? Resp. quòd sic. Nihil enim interest, utrum ipse dominus rem suam alicui tradat, an alius de voluntate eius & ideo si alicui libera uniuersorum negotiorum administratio a dño permissa fuerit, & ipse administrator ex huiusmodi negotiis aliquam rem uendiderit, & tradiderit: huiusmodi rem per traditionem accipientis facit. Ex hæc dñr usque ad illum §. interdū. Prā. de Are.

q *Per traditionem quoque.* non solum inuentione, ut supra §. proximo.

r *Iure naturali.* l. iuregentium, ut j. §. proxi.

s *Acquiruntur* causa præcedente uera. uel putatiuā. e ut in debitum: alias non, ut ff. eod. l. nunquam. & j. hoc §. ibi, Sed si quidem &c.

t *Nihil.* imò Deo seruire, sed hyperbolicè loquitur, sic ff de pac. l. 1. in prin. & ff. de ac emp. l. ex empto. in prin. & C. de transac. l. non minorem.

u *Voluntatem.* dum tamen sit legitimā. nam cui bonis interdictum est, non alienat, ut ff. de cura. fu. l. 1. in prin.

e In quā & tradēs, et accipiēs cōueniāt: puta, quiā ambo eā sciant. uel credāt sub esse.

* *Et si partē ad fiscū pertinentē suppresserit totū cū altero tāto cogitur soluere. l. iij. §. fi. ff. de iu. fis. Aeg. Perr.*

* *Adde Fely. in c. cū venerabilis. nu. 28. de excep.*

* *Nihil tā naturale, quam uolūtatem domini rem suam in alium transferentis seruari. de iure canonico transfertur beneficium per sententiam papa, etiā sine traditione: vt in cap. proposuit. cū gl. super ver. uacare, extra de concess. prabē.*

Cuiuscun-

haberi, & ideo cuiuſcunque [a] generis ſit corporalis [b] res, tradi poteſt, & a domino [c] tradita alienatur. [d] ¶ Itaque ſtipendiaria [e] quoque, & tributaria [f] prædia eodem modo alienantur. [g] ¶ Vocantur autem ſtipendiaria, & tributaria prædia, quæ in prouincijs [h] ſunt: inter [i] quæ, necnon & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione [k] nulla eſt differentia. [l] ¶ Sed ſi quidem [m] ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur [n] ſine dubio transferuntur. [o]

Dominium rei venditæ nõ tranſit in emptorem, etiam ſi res tradatur, niſi pretium ſit ſolutum, uel aliter ſatisfactum, aut habita ſit fides de pretio. Aretinus.

¶ Venditæ, * verò [p] res, [q] & traditę, * non aliter emptori acquiruntur, quàm ſi is venditori pretium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit, ueluti expromiſſore, aut pignore [r] dato: [s] quod quamquam cauetur lege [t] duodecim Tabularum, tamẽ rectè dicitur, & iure gentium, id eſt, iure naturali [u] id efficit. ¶ Sed ſi is, qui vendidit, [x] fidẽ emptoris [y] ſecutus fuerit, dicendum eſt ſtatim, rem emptoris [z] fieri. ¶ Nihil [a] autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuã, an voluntate eius alius, cui eius rei poſſeſſio permiſſa [b] ſit. Qua ratione, ſicut libera [c] uniuerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit a domino, iſque ex his negotiis rem uendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis.

Ex venditione rei, quam prius quis commodauerat, transfertur dominium in commodatarium ſine noua traditione. Aret.

Prædia ſtipendiaria.

Prædia tributaria.

a *Cuiuſcunque*. id eſt, ſiue mobilis, ſiue ſoli.
b *Corporalis*. incorporales enim tradi non poſſunt, vt ff. de acqui rerum do. l. ſeruum. §. incorporales.
c *A domino*. hoc quandoque fallit, & eius contrarium inuenitur verum, vt j. qui. ali. licet vel non. Sed hoc eſt regulare, vt hic, & ff. eo. l. traditionem.
d *Alienatur*. id eſt, dominium transfertur. Accur.
e *Stipendiaria*. ſcilicet, quæ militibus ꝓ ſtipendijs dantur, vt ff. de rei vend. l. item ſi verberatum. §. ij. & de euict. l. Lucius. & de acqui. rerum do. l. in agris.
f *Tributaria*. quæ tributa Romæ reddũt.
g *Alienantur*. per traditionem.
ADDITIO. Quæ quot modis fieri intelligatur, vide Angelum. Et an per verbum, tradidit, depoſitum in inſtrumento probetur, vide Bartolum & Chriſtopho. hic.
h *In prouincijs*. q. d. talia prædia non ſunt in Italia. Accur.
i *Inter quæ*. ſcilicet. prouincialia.
K *Conſtitutione* vt C. de vſucap. transfor. l. vnica.
l *Nulla eſt differentia* ſcilicet. quantum ad dominij tranſlationem, vt C. de uſucapio. transfor. l. vnica. ſed quãtum ad tributa eſt differentia, vt C. de epiſcopis, & clericis. l. de his.
m *Sed ſi quidem*. vere nulla eſt differentia: ſed ſi, &c.
n *Tradantur*. ſ. ſtipendiaria prædia, & tributaria. Accur.
o *Transferuntur*. ſcilicet. prouincialia prædia, ſicut Italica: & eſt uerum in omnibus, niſi ſcriptura neceſſaria ſit, ſecundum Io. vt C. de ſuffra. l. vnica. §. quod ſi prædia. Item ſunt uera, ſi accipiens inducatur in vacuam poſſeſſionem, ſecundum quoſdam, ut C. de proba. l. cum res. Ioan. contra, ut ff. de fun. dot. l. ſi fundum. & de acquirendo rerum dominio. l. bonæ fidei. §. quicquid. ſufficit enim induci in poſſeſſionem, licet non vacuam. Quod autem in d. l. de proba. dicitur, demonſtratiuè, quod ſic euenerit, non cauſatiuè, dicitur.
p *Verò*. pro ſed. Accur.
q *Res*. quæ loco * pignoris a venditore teneri poſſunt, vt ff. de act. emp. l. Iulianus. §. offerri.
r *Pignore*. quod ſic intelligo, ſi placet uenditori aliud, quam pretium, accipere: alias non: ut ff. ſi cert. pet. l. 2. §. j.
s *Dato*. poterit ergo uendicare uenditor rem, ſcilicet, ſi non fuit de pretio ſatisfactum: ut ff. de tribu. l. procuratoris. §. ſed & ſi dedit mercem. niſi emptor tunc pretium offerat: ut ff. man. l. diligenter. §. j. in fi. & ff. de precario, l. ea, quæ.
t *Lege duodecim tabularum*. quæ eſt ius ciuile: ut ff. de iuſtitia, & iure. l. ius ciuile. §. hoc igitur. non ſolum gentium. a
u *Iure naturali*. ſic dictum, quòd naturali ratione inductum fuit: vt ſupra de iure nat. §. quod uerò. & §. ſed naturalia.
x *Vendidit*. & tradidit.
y *Fidem emptoris*. quid ſi dedit diem ad ſoluendum? Reſpon. non facta ſolutione uendicat, ſecundum Ioan. b ut C. de pact. inter empt. & uend. l. commiſſoriæ. poteſt tamen contradici. quia aliud eſt ſimpliciter diem ſolutioni ſtatuere, aliud pactum legis commiſſoriæ * ponere. Item quid ſi ſimpliciter tradat? Reſpon. videtur ſequi fidem, niſi contra probetur, vt quia forte dicebat emptor præſentem ſe habere pecuniam, vt argumen. ff. de pignor. actio. 2. & argumen. contra. ff. de tribu. l. procuratoris. §. ſed ſi dedi.
z *Emptoris fieri*. niſi in caſibus, vt ff. de iure fiſci, l. ſi procurator. §. fin. & ff. de re iudica. l. a diuo Pio. §. ſed ſi emptor.
a *Nihil*. quod enim quis per alium facit, ipſe facere uidetur, vt ff. de vi, & vi arm. l. prima. §. deieciſſe. & infra, de iniur. §. non ſolum. & ff. de iniur. l. item apud. §. feciſſe.
b *Permiſſa ſit*. vel ab ipſo domino, uel ab alio domini volũtate.
c *Libera*. ſecus in generali procuratore, qui non habet liberam: ut ff. de procura. & quando. & quo modo dicatur libera conceſſio. vide ibi Barto. Ange.
¶ INTERDVM.
¶ CASVS. Dixit ſupra, quod non ſolum traditione transfertur dominium, ſed etiam quandoq; ſine traditione nuda uoluntas domini ſufficit ad dominium rei ſuæ transferendum, ueluti ſi Titius aliquã rem tibi accommodauit, aut locauit, aut apud te depoſuit. Nam ſi præterea eandem rem tibi uendiderit, uel donauerit, aut dotis nomine dederit, quamuis eam rem ex cauſa uenditionis, aut donationis, uel dotis tibi non tradiderit, eo tamen ipſo, quod ipſe patitur huiuſmodi rem tuam eſſe, ſtatim per eum dominium eius tibi acquiritur, ac ſi eo nomine tibi eam tradidiſſet. & idem contingit in alio caſu. Nam ſi quis uendiderit tibi merces in horreo ſuo depoſitas, & claues horrei tibi emptori traditæ ſunt, dominium tibi mercium acquiſitum intelligitur. Et non ſolum uoluntate transfertur dominium, quando habet voluntatem transferendi in perſonam certam; ſed etiam aliquando uoluntas domini ſufficit ad dominium rei ſuæ transferendum in perſonam incertam: ut in tali caſu, Prætores, uel conſules, quando miſſilia, id eſt, aurum, uel argentum in uulgus proiiciunt, ut multitudine populi ad huiuſmodi miſſilia concurrente, liberius poſſint pertranſire, licet ignorent, quantum quiſque accepturus ſit, tamen quia volunt quenque eſſe dominum eius, quod acceperit, ſtatim accipientem dominum efficiunt. Et eadem ratione verius eſſe videtur, ſi aliquis rem pro derelicto a domino habitam occupauerit, ſtatim ipſum occupantem dominum fieri. Sed domine, dicatis mihi, quomodo dicitur, quid haberi pro derelicto? Ad hoc reſpon. Amice, illud pro derelicto habetur, quod dominus tali intentione abiecit, ut illud amplius in numero rerum ſuarum eſſe nolit: & ideo ſtatim cum abiecerit, dominus eſſe deſinit. unde cum in nullius bonis ſit, de iure gentium occupanti conceditur. Sed & alia cauſa proijciendi res eſt: ut quando in tempeſtate maris cauſa exonerandæ nauis eijciuntur:

* Facit ad hunc §. glo. 2. in c. fi. extra de pig.

* Adde Forca. dial. 74. in fine.

* Nam hæ res ꝓpriè pignus nõ ſunt: quia adhuc ſuæ res ſunt, ſi cut an̄ traditionem. rõ, quia pignus, & dominiũ nequeunt concurrere. l. neque pignus. ff. de regu. iur. Aeg. Perr.

a Ex qua nõ principaliter, ſed approbatiue trãsfertur dominium, inquantũ approbat ipſum contractũ, dando formã, vt non aliter trãſeat, quã ſi fuerit de ꝑtio ſatisfactũ. Chriſto.

b In cõtrarium eſt veritas: quia tunc vr habere fidem de pretio, & trãsferre dñium ẽt ſi ꝓſtita eſſet, ſe nõ cõfidere vltra decem dies, ſecũdum Ang.

* Pactũ legis comiſſoriæ dicitũ qñ aliqua res vẽditur ea conditione, ꝙ niſi pretium ſoluat ad certũ diẽ, erit in empta, ut colligitur ex l. ij. ff. de lc. cõmiſſ. Aeg. Perr.

tur: & idcirco in huiusmodi rebus eiectis aliud ius statuitur. Nam huiusmodi res in tempestate maris eiectæ remanent in dominio eorum, qui eas eiecerunt: quia verum est dominos eas non eo animo eiecisse, ut amplius eas non haberent, sed quò magis ipsi cum naue exonerata periculum maris euadere possent: & ideo si q̃s huiusmodi res fluctibus expulsas, vel etiã in ipso mari consecutus fuerit animo lucrandi, furtum committit, & actione furti tenetur. Non enim multum uidentur distare ab illis rebus, quæ de rheda currente, dominis non vidẽtibus: cadunt. h.d. vsque ad fi. ti. Fran.

¶Interdum etiam sine traditione nuda [a] uoluntas domini sufficit ad rem transferendam: ueluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, posteà aut uendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quòd patitur tuam esse, [b] statim tibi acquiritur proprietas perinde, ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

Per traditionem clauium videtur traditum dominium mercium venditarum. Are.

¶Item si quis [c] merces in horreo depositas [r] † [d] uendiderit: simul atque [e] claues [f] horrei sui tradiderit emptori, transfert [g] proprietatem merciũ ad emptorem.

Missilia & alia habita pro derelicto fiunt occupantis. Aretinus.

¶Hoc amplius, [h] interdum & in incertã [i] personam collata uoluntas domini transfert rei proprietatem; ut ecce prætores, & consules, quũ missilia [k] iactant in uulgus,

Dominiũ sine traditione aliquãdo trãsfertur.

a *Nuda*. scilicet, a traditione. sic C. de pac. l. traditionibus. Item in alijs casibus dominium sine traditione datur: qui possunt his legib. notari. ff. de acquir. poss. l. j. §. si iusserim. & §. idemque. & l. quod meo. §. si venditorem. & quarundum. Item. C. de acq. pos. l. minus. & C. de dona. l. j. & l. quisquis: a Item si volens tibi tradere dominium, nomine tuo me constituam possidere, vel conducam a te: vt ff. de acq. pos. l. quod meo. & de rei vend. l. quędam mulier.

r † *repositas*.

a Et an habẽs instrũm crediti, uideatur cõstitutus p curator ui de Iasłhic.

b *Tuam esse*. si res est præsens: vt ff. de rei vend. l. eius. & l. hæc si. Vel hic in vera venditione, ibi in ficta, vt ff. pro emp. l. 2. Itẽ hoc est verum, si pretium sit solutum, vel satisfactum: vt ĩ. eo. §. venditæ.

c *Item si quis*. b hic est casus, ubi sine possessione traditę acquiritur dominium, & alios habes notatos ff. de rei vend. l. si ager. in gl. fi.

b Ista glos. nõ est Accur. imo ẽ additio.

c Ista etiã nõ est Accurs. cum seq. super verbo clauues, sed sũt additiões. ideo caue, ne eas alleges pro ordina. iis.

d *Depositas*. id est, repositas.

e *Simul atque*. id est, statim postquam: ut ĩ. eo. §. feræ. & J. de emp. & uen. in prin.

f *Claues*. aliter de consuetudine Dacię, in qua cum aliquis uult legare, uel dare fundum ecclesiæ, sumit parum terræ in panniculo, & ponit super altare, & ita transfert dominium, ut extra de consuet. c. 2. Est tamen casus mirabilis, in quo sine omni traditione, sed sola uoluntate transfertur possessio, & dominium ipso iure: ut C. de donat. l. quisquis. ubi retentio usufructus in re donata inducit traditionem possessionis, & dominij, per quandam iuris fictionem. Item si reliquatur ecclesiæ, uel ciuitati hæreditas, uel legatum, uel ei res aliqua donetur, aut uendatur, statim dominium transfertur sine possessionis traditione. C. de sacrosan. eccl. l. ut inter diuinum.

g *Trãsfert proprietatem*. & possessionem. Et quod dixi de proprietate, uerum est, si dominus est tradens: aliàs causam præstat usucapiendi, si hæc fiant coram horreo, & hoc propter præsentem* uisionem rei: ff. de contrahen. empt. l. clauib. & de acqu. pos. l. j. §. si iusserim. Et sunt hæc in ar. ut si uendam equum, quem tradam per frenum, uel capistrum, ut dominium transeat. Accur.

* Dic, q̃ ui sio nil agit sed tradõ claniũ, s. in p̃sentia horrei, se cõdũ Por. Aeg. Pert.

ADDITIO. Sunt multi casus, in quibus res non apprehenditur, & tamen possessio transfertur. Per solum ussumi ut ff. de acquirenda possess. l. quòd meo. §. si uenditorem. Per uenditionem rei commodatæ, uel depositę, ut supra eo dem §. interdum. Per traditionem clauium: ut hic. Per traditionem instrumentorum l. j. C. de don. Per conductionem de re propria factam, scilicet quando quis etiam rem suã uult possidere nomine alterius. Vnde uersus, Visu, siue rei mutuatę uenditione, Clauibus, & chartis, mea si conduco scienter, Quamuis non aliter detur possessio transit. Vide tu canonista, notata in c ex litteris. in glo. fin extra de consue. uide etiam gl. in uer. nuda. ĩ. interdum. ĩ. e. quæ pro hac materia allegationes posuit sufficientes.

Possessio sæpe transferr, licet res non apprehẽdat. Versus.

ignorãt quid quisque eorum sit excepturus: & tamẽ, quia uolunt, quòd quisque exceperit, eius esse, statim eũ dominum efficiunt. ¶Qua ratione uerius esse vr̃, si rẽ pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, statim eũ dominum effici. [l] ¶Pro derelicto autem habetur; quod dominus ea mente abiecerit, ut id in numero rerum suarum esse nolit: [l] ideoq; statim dominus eius esse desinit. [m]

Proiecta in mare tempore tempestatis, vel cadentia de curru alicuius, non fiunt occupantis. hoc dicit Aret.

¶Alia [n] sanè causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, leuandæ nauis causa, eiiciuntur. Hæ enim dominorum permanent: quia palàm est, eas non eo animo eiici, quòd quis eas habere [a] † nolit; sed quò magis cum ipsa naui maris periculũ effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus [o] expulsas, uel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum [p] committit.

h *Hoc amplius*. scilicet, est hic, quàm ĩ. in alio casu, quia ĩ. semper in personam certam, hic in incertam.

i *In incertam*. argu. contra J. de leg. §. tutor. Accur.

k *Missilia*. sic dicta, quia in populum mittuntur, siue proijciuntur, ut illuc currente multitudine, possint prætores uel consules pertransire: ut in coronatione domini Papæ uidi, ut ff. pro derel. l. si id, quod. & in Auth. de consultb. col. 4. §. spargere autem ibi, argentum uero, &c.

Missilia vñ dñs.

l *Nolit*. uerè, uel legis interpretatione: ut in Auth. de nupt. §. & multo potius. col. i. & C. de infan. expo. l. fi. & C. de La. li. tol. l. j. §. licet scimus.

m *Desinit*. si abiecit, uel habere desijt rem immobilem, alioquin possessionem perdere potest, non dominium, ut ff. de acqui possessio. l. si quis. 2. § differentia. & ff. pro derelic. l. prima, & secunda.

ADDITIO. Aut stat in possessione, & habet animum habendi pro derelicto, & non perdit dominium: ut d. l. si quis ui §. differentia. ff. de acquir. poss. Aut exiuit de possessione: & tunc etiam perdit dominium, & habetur pro derelicto; & ita tenet glo. secunda, secundum unam opinio. in d. §. differentia. quam ibi sequitur Bartol. & Doctor. Angel.

n *Alia sane causa*. aliàs, alia causa, scilicet, proijciendi; & ideo aliud ius statuitur. Vide cap. excommunicationi. de rapto. extra.

o *Fluctibus*. id est, undis.

p *Furtum*. ff. de furt. l. falsus. §. si iactum. contra. Solu. distingue animum proijcientis: quod patet; ut si librum apertum proijciam secundum Ioan. ut ex hac lege, & illa colligitur; & argumen. ff. de damno infec. l. si finita. §. si quis metu. Item quid distat hoc furtum ab illo titulo. ff. de incendio ruina, naufragio? Respondetur, hoc locum habet, quando non in ipso naufragio aliquid quis furatur: ibi in ipso naufragio, ut ff. de incendio, ruina, naufragio, l. prima in fi & l secunda, & tertia. & ff. pro derelic. l. prima, secunda, & tertia. Accursius.

Nec

a *Nec longe*. nam in aliquo distat: quia hoc sciente, illud ignorante domino fit: ut ff. de acquiren. possessi. interdum. §. primo.
b *De rheda*. i. de curru ducto ab equis.
c *Non intelligentibus*. i. non uidentibus.

n *Quoquo modo*. i. siue ex contractu, uel quasi, uel maleficio, uel quasi; ut J. de obli. §. fi.
o *Nec ad rem*. Respondent tacitæ obiectioni. q. d. quomodo hæreditas est incorporalis, cum in ea sit res corporalis.
p *Ex fundo*. in quo vsumfructum habemus.

¶DE REBVS CORporalibus &c.

Continuatio.

¶Quia uisum est de secunda diuisione rerum. s. quòd quędam sunt publicæ, quædā sunt nullius, & quædā singulorum, &c. sequebatur de tertia diuisione uidere; quę ita se habet, quòd rerum quædam sunt corporales, quædam incorporales. de qua diuisione tractatur, intitulauit istam rub. de reb. corpor. & inpor. Por.

Diuisio. Rerum diuisiones quot sunt.

Vadam. ¶Totus iste ti. diuidit in q̄nque partes. Primo ponit unam diuisionem rerū. Scd̄ò definit res corporales, & p̄ exēpla demonstrat. Tertio definit res incorporales, & ēt p̄ exempla demōstrat. Quartò respondet cuidam tacitæ q̄stioni. Quintò prædicta extēdit. Secunda ibi, Corporales sunt. Tertia ibi, Incorporales. Quarta ibi, Nec ad rē. Quinta ibi, eodem numero. ¶Pone casum per te ipsum: quia litera satis plana est.

1 † *Hæc desunt The. Digest. & Dua.*

* *Sic contentum nō semper sequitur naturā continētis hinc est, quòd si solus fundus sit in peculio, nō sequitur, eo vendicato, quòd & ipsum peculium uendicetur. Ac. Perr.*

d *Præterea*. i. præter prędictam diuisionē. s. tit. j. in princ. est & alia, quia quędā communes: quædam publicæ: quædam uniuersitatis: quædam nullius: quædam singulorum. Item quædam corporales, & quædam incorporales: ut hic subijcit.

Nec longè[a] videntur discedere ab iis, quæ de rheda[b] currente, non intelligentibus[c] dominis, cadunt.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

TITVLVS II.

Corporalia tangi possunt sui natura; incorporalia verò non, licet in eis contineantur corporalia: siue sint seruitutes reales, siue personales. hoc dicit Aret.

QVædam præterea[d] res corporales sunt,[e] quędam incorporales.[f] ¶Corporales eæ sunt, quæ[1] † sui natura[g] tangi possunt: veluti fundus, homo, uestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.[h] ¶Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt, qualia sunt ea, quæ in iure[i] consistunt, sicut hæreditas, usus fructus,[k] usus, & obligationes[l] quoquo[m] modo contractæ. ¶Nec ad rem[n] pertinet; quòd in hæreditate res corporales* continentur. nam & fructus qui ex fundo[o] percipiuntur, corporales sunt, & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque[p] corporale est: ueluti fundus, homo, pecunia: nam[q] ipsum ius[r] hæreditatis,[2] † & ipsum ius utendi fruendi,[s] & ipsum ius obligationis incorporale est. ¶Eodem numero[t] sunt iura[u] prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur.[x]

De seruitutibus[3] † rusticorum prędiorum, & vrbanorum.

TITVLVS III.

Qui habet seruitutem itineris potest ipse solus ire, non autem iumentum, uel uehiculum ducere: secus, si habeat seruitutem actus. Et seruitus via continet in se iter, & actum. Et aqua ducendæ seruitus continet, vt possint aquæ per fundum uicini duci. h. d. Aret.

RVsticorum[y] prędiorū iura[4] †[z] sunt hęc: iter, actus, via, aquęductus. ¶Item est ius eundi,[a] ambulandi[b] hominis, non etiam iumentum[c] agendi,[5] † uel uehiculum.

q *Plerunque*. propter seruitutes, quæ per actionem, uel obligationem debentur: ut J. de ac. §. 2. & propter actionum cessionem, ut ff. man l. si procuratorem. §. fin. & ff. de rei uen. l. si hominem. aliàs, Iulianus. §. vsque adeo. Accursius.

2 † *successionis. Dig.*

r q *Nam*. pro, sed. aliàs, tamen, & melius.
s *Ipsum ius hæreditatis*. i. ipsa hæreditas: & sic transitiuè hæc tria leguntur.
t *Fruendi*. id est, vsus fructus.
u *Iura*. i. seruitutes.
x *Vocantur*. de quibus. J. tit. proxi. dicitur statim. De quibusdam quæritur, licet ad nos non ptineāt, ut de aere, fumo, & de flatu animalis. Respon. secundum philosophos hęc esse corporalia. Item quid de angelis bonis & malis, & anima hominis? Respon. hæc incorporalia esse.

3 † *Apud Du. sic inscribitur hic tit. De seruitutib. prædiorū.*

¶DE SERVItutibus &c.

Continuatio.

¶Dictum est supra de rebus incorporalibus in genere: sequitur uidere in specie: & ideo à seruitutibus initium facit, quæ sunt incorporales, ut supra, titu. 1. in fine.

4 † *seruitutes. Digest.*

Diuisio.

Vsticorū. ¶Iste tit. diuidit in quinque patres. Primò ponit de seruitutibus rusticorum prædiorum. Secundò de seruitutibus urbanorum prædiorum. Tertiò redit ad seruitutes rusticorum. Quartò ponit, quare appellantur seruitutes prædiorum. Quintò ponit, qualiter dictæ seruitutes constituantur. Secunda ibi, in §. prædiorum. Tertia ibi, in §. inter rusticorum. Quarta ibi, Ideo autem. Quinta ibi, in §. si quis velit.

5 † *Absunt a Digest.*

¶CASVS. Domine, iam uideo, quòd vultis tractare de seruitutib. rust. præd. dicatis ergo mihi, quid est iter? Ad hoc resp. Amice, iter est, &c. prout continetur in litera. & sic pone casum de cæteris seruitutibus usque ad §. prædiorum urbanorum. Franc.

e *Corporales sunt*. sic ff. de rerum diui. l. j. §. quædam.
f *Quædam incorporales*. quid hac diuisione nos iurisconsulti egemus? Respon. quia multa in incorporalibus locū habent, quæ non obseruantur in corporalibus. Incorporalia enim non traduntur, nec usucapiuntur regulariter:[1] ut ff. de acqui. re. domi. l. seruus. §. incorporales. & de usucap. l. usucapionem. non uendicantur: ut ff. de rei uendic. l. uendicatio. ac non transferuntur penitus: ut ff. eo soc. l. j. ij. & iij. & non possidentur: ut ff. de acquiren. possess. l. iij. in principi.

1 Scilicet per se, sed cū reb. corporalibus sic, dūmodo concurrat sciētia aduersarii, licet in alijs pręscriptionibus non requiratur: ut l. fi. C. de præscri. lō. tē. secundum Ang. hic.

ADDITIO. Et de ista dictione, in, quid importet, uide Christ. hic ad notata in uer. incorporales.
g *Sui natura*. nam secus, si propter difficultatem, ut res in profundo maris, uel cœlo affixa.
h *Innumerabiles*. i. non habiles ad numerandum. Io.
i *Quæ in iure consistunt*. id est, sub hoc prædicabili, ius, cōtinentur. in quarum definitionibus ponitur hæc dictio, ius in prædicato, qualia sunt omnia iura, scilicet, incorporalia, ut ff. de rerum diui. l. j. §. quædam.
k *Hæreditas*. ut ff. de uer. sign. nihil.
l *Vsusfructus*. J. de usufru. in prin.
m *Obligationes*. inf. de obli. in prin.

y *Rusticorum*. sic & ff. eo l. j.
z *Iura*. s. seruitutes. Et nota hic tria genera seruitutum: quædam à persona personæ debentur: de quibus dicitur s. de iure perso. quędam ab una re alteri rei, de quibus dicitur in hoc titulo.[a] quædam à re personæ: ut usus fructus, & usus, & habitatio: ut J. tit. j. & ij. Potest & quartum dici ut à persona rei debeantur: ut ff. de cond. & demon. l. Titio centum. §. Titio ij. & de ali. & cib. leg. l. seruos.

a Q. e post quam sunt cōstitutæ, trāseūt cū re ipsa, ad quēcunq; vadant. secus si essēt promissæ tātum. Et in ipsarū constōne dēt tā constituēs fundi seruientis, quàm is, cui constituit fundi domināntis insolidū hēre dominiū. Ang.

a *Ius eundi*. solus: ut per hoc discrepet à sequenti. Accur.
b *Ambulandi*. s. cum alio.
c *Iumentum*. s. separatum à se: uel armenta separata à se:

sed super equum ire potest: ut ff. de seruit. rustic. prædio. l. qui sella, in princ. & l. iter. Quandoque iter non est seruitus: ut si vsufructuario detur a domino alterius prædij: vt ff. si seruitus neridic. l secunda, §. secundo. Tertio presse dicitur quælibet via per quam itur.

¶[1] † Actus est ius eundi, ambulandi hominis, agẽdi iumentum,[a] vel vehiculum. ¶[2] † Itaque qui habet iter, actum non habet:[b] sed qui habet actum, iter habet,[c] eoq;[d] vti potest, etiam sine iumento. ¶ Via est ius eundi,[e] & agendi, & ambulandi[3] † hominis. nam & iter, & actum via in se continet.[f]

¶ Aquæductus est ius aquæ ducendæ[g] per fundum alienum.

Seruitutes quæ ædificijs debentur, licet in villa constitutis, dicuntur seruitutes urbanorum prædiorum. Ang.

¶ Prædiorum urbanorum sunt seruitutes eæ, quę ędificicijs inhęrent. ideo urbanorum prędiorum dictę, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, & si in uilla[h] ędificata sint. ¶ Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ: vt uicinus[i] onera uicini sustineat: ut in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium,[k] vel flumen recipiat quis in ædes suas, uel in arcam, vel in cloacam,[4] † vel non[l] recipiat:[5] † &[6] † ne altius quis tollat[m] ædes suas, ne luminibus vicini sui officiat.

In seruitutibus rusticorum prædiorum etiam computantur hic descripta.

¶ Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putãt aquæ haustum,[n] pecoris[o] ad aquam appulsum, ius pascendi, calcis coquendæ,[p] arenæ fodiendæ.

Omnes supradictæ dicuntur seruitutes prædiorum, quia sine prædijs esse non possunt. Aret.

¶ Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellãtur, quoniam sine prædijs constitui non possunt. Nemo enim seruitutem potest acquirere

a *Iumentum.* uel subtus, uel ante se. & idem si in uehiculo.

b *Actum non habet.* per consequentiam.

c *Iter habet.* quo ad commodum: non quo ad seruitutem: sunt enim duæ serui tutes diuersæ: ut ff. si seru vend. l. loci. §. i. & ff. de adm. leg l. j.

d *Eo.* s. itinere contento sub actu.

e *Eundi.* hæc uerba expone. ut s. eo. §. i.

f *Continet.* sed quæ est differentia secundum hoc, inter actũ, & uiam? Respon. qui habet viã, potest trahere trabem, & lapides, & rectè ferre hastam: a quę non permittũtur habenti actum: ut ff. de ser. rustic. præd. l. qui sella. § j. Item certa uię latitudo est octo pedũ in directum, in angulis xvj. nisi maiorem, uel minorem placuerit facere constituentibus: *b* quod nõ est in actu: ut ff. de serui. rustico. prædio. l. viæ. & l. certo. §. latitudo. & l. uia constitui. Accursius.

g *Aquæ ducendæ.* siue inuentæ, siue inueniendæ: vt ff. eo. l. Labeo.

¶ PRAEDIORVM VRBANORVM. ¶ CASVS. Domine, iam uidi, quæ sunt seruit rust. prędio. dicatis mihi, si placet, quæ sunt serui. vrb. prædiorum? Ad hoc respon. Amice, seruitutes urbanorum prædiorum dicuntur, quæ ipsis ædificijs inhærent Dicuntur enim serui. urbano. prædio. quoniam omnia ædificia, prædia urbana appellamus, etiam si in uilla posita sint. Non enim locus, sed materia urbanum prædium efficit. Sed domine si placet, ponatis mihi exempla de ser. urban. prædiorum? Ad hoc respon. Amice, serui. urba prędio. sunt hæ, ut uicinus onera uicini sui, in ædibus suis sustineat, uidelicet, ut liceat uicino, tignum de ædibus suis in parietem uicini sui immittere. Item ut uicinus stillicidium uicini sui, uel flumen in cloacam suam, uel in aream suam recipiat. & etiam Inter seruitutes prædiorum urba. connumeratur hæc seruitus, ne quis ædes suas altius extollat, ne luminibus uicini sui officiant. Et hæc dicuntur usque ad §. inter rusticorum. Franciscus.

h *In uilla.* non enim locus, sed materia facit urbanum prędium: quod dic, ut ff. de uerb. signi. l. urbana prædia.

i *Vicinus.* i. domus uicini.

k *Stillicidium.* quod stillat: & interdum directò cadit, interdum non, propter uentum fortè: sed flumen directò cadit: & maximè per dochiam, id est, canalem: ut ff. de seruitut. urbano. prædiorum, l. seruitutes, §. stillicidium. Accursius.

l *Non recipiat.* hoc scilicet non recipere, est ius non seruitutis; imò potius libertatis; & hanc negatiuam referas ad omnia exempla proximè dicta. Vnde dic, sicut recipere talia est seruitus, ita econtra si desinit recipere, est mihi quondam recipienti seruitus, & onus: & sicut in præscribenda seruitute, indigebam aliquo facto: sic econtra in præscribenda sua libertate indiget facto, scilicet, ut foramina obturet, uel similia faciat, quæ non sunt necessaria in præscriptione libertatis contra rusticam seruitutem: & ideo tantum in affirmatiua lex dicit de eis, scilicet ius eundi, agendi, &c. ut ff. de seruit. urbano præd. l 5. & sup. eod. circa princ.

ADDITIO. Dic rationem diuersitatis, quòd urbanæ seruitutes sunt nobiliores, & magis inter est reipublicæ, quòd conseruentur, quàm rusticæ: & ideo si quędam foramina obturãtur, quędam non, in nihilo acquiritur libertas, secundum Ang. hic.

m *Tollat.* vel non tollat, quod potest prodesse mihi ad lumina refulgenda, unde dicitur in libro Machabæorum: Refulsit Sol. in clypeos aureos, & resplenduerunt montes ab eis: ut ff. eod. de seruitu. urbano. prædiorum, l. si arborem, §. interdum. Vel dic, quòd tollat, ut sit seruitus: ut modò in alijs diximus.

¶ INTER RVSTICORVM. ¶ CASVS. Domine, uos dixistis mihi, quæ sunt seruitutes rustic. prædio. & quæ urban. sed nunquid plures sunt seruitutes rusti. pręd iorum? Ad hoc respon. quòd sic. Nam inter serui. rustic. præd. quidam rectè putant huiusmodi seruitutes connumerari, uidelicet, ius hauriendi aquam ex fonte uicini; item appulsum pecoris ad aquam: item ius pascendi: item seruitutem calcis coquendæ, uel arenæ fodiendæ. Et hæc dicuntur usque ad §. ideo autem. Franc.

n *Aquæ haustum.* s. ius hauriendi aquam necessariam agro meo, uel laborantibus in eodem, ex fonte uicini.

ADDITIO. Dic, quatenus est necessarium pro utilitate fundi mei, ut l. ergo, §. Neratius, ff. de seruitu. rustico. prędiorum.

o *Pecoris.* s. constituti ad stercorandum agrum meum: & sic bibent, uel pascentur in tuo uicino agro: & sic sunt reales seruitutes. Sed contra, ff. de alimen. & ciba. lega. l. Mela, §. nam & si haustus, in glos. personæ. Respon. ibi personales dicuntur, quia cum persona durant. argumen. ff. de serui rusti. præd. l. pecoris vel si non habeo prædium cui supradicta expediant, non erit seruitus, sed magis aliud ius, scilicet, pactionis, uel conuentionis, vt ff. de seruit. l. ut pomum. Accursius.

p *Calcis coquendæ.* necessarię ad domunculam in agro meo conficiendam, propter fructus recipiendos. Idem dicas de arena fodienda.

¶ IDEO AVTEM. ¶ CASVS. Domine, iam uideo, quæ sunt seruitutes, tam rusticorum. quàm vrbanorum prædiorum, sed dicatis mihi, quare huiusmodi seruitutes dicuntur prædiales? Ad hoc respon. Imperator: Certè amice, optima ratione dicuntur prædiales prædictæ seruitutes. Huiusmodi enim seruitutes sine prædijs constitui non possunt. Nemo enim seruitutem urbanorum, uel rusticorum prædiorum potest acquirere, uel alij debere. nisi prædium habeat. Sed pone, Domine, iam uideo, quare dicuntur huiusmodi seruitutes prædiales, dicatis mihi, qualiter constituuntur huiusmodi seruitutes? Ad hoc respon. Huiusmodi seruitutes possunt constitui duobus modis: Aut enim constituunt seruitutes huiusmodi inter uiuos, aut in vltima uoluntate. Si inter uiuos aliquis uelit seruitutẽ aliquã de superiorib. uicino

1 † In Dig. & Du. Actus est ius agendi uel iumentum, vel uehiculum.

2 † Du. ita qui hẽt etc.

3 † Deest in Dig. & Dua.

Actus, & uia differunt.

a Dũmodo ciuiliter gerat, & nõ ꝗ vaster fruct⁹. Quod no. ꝑ Capiraneo, cui cõceditur trãsitus ꝑ aliqđ territorium. Ang. & Iason.

b Et si expressè in aliquo loco angusto concedaĩ, ualet saltem ut actus aut iter. Fm Ange.

1. Machabęo. 6. c.

4 † Non est apud Dua. nec ĩ alijs.

5 † Desunt Dua. & in nonnullis uetustissimis exemplar.

6 † Deest, & Dua. & rectè; facit enim ut hoc loco omnis, quæ sequũtur, pro una seruitute ponãtur: cum tamẽ distincta sit seruit⁹, ne luminib. officiatur, à seruitute, altius non tollendi.

vicino suo constituere: hoc pactis, & stipulationibus efficere debet. Si autem in vltima voluntate, potest etiam testator in testamento suo hæredem institutum damnare, ut altius ædes suas non tollat, &c. prout continetur in litera h. dicit vsque ad fi. tit. Franc.

a *Nec quisquam.* s. vt seruitus sit, obligatio tamen esse potest, vt ff de euic. l. fundum. 2. §. 1. & ff. fam. ercisc. l. hæredes. §. an ea stipulatio. versic. contra si promissor viæ, &c. ADDITIO. Et nota, quod debent esse domini insolidū, aliàs fundo communi nō pōt per vnum ex socijs libertas acquiri, nec seruitus imponi, quamuis sibi præiudicet, alijs postea ēt singulariter consentiētibus, potest tamē præscribere, seu petere declarari ipsā deberi: Item plurib. socijs promissam vnus ex eis in aliorum pręiudicium remittere potest, secūdum Ange. hic.

1 † *Quæ sequuntur de sunt Duar. habet tamē Theophi. et alia exempla,*

vrbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædiū, [1] † nec[a] quisquā debere, nisi qui prædium habet.

Per omnem contractum, & etiam per vltimam voluntatem potest seruitus cōstitui. Aret.

¶ Si quis velit vicino aliqd ius [b] constituere, pactionibus, [c] atque stipulationibus id efficere debet. ¶ Potest ēt testamento quis hæredē suū damnare, * ne altius tollat ædes [d] suas, ne liminibus ædiū vicini officiat, vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve aduersus eum habere, vel ut patiatur eū per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

* *Damnare, i. obligare, igi Nebri. in lexi co. iur. ciui. in dictione damno.*

Dupliciter literā exponit.

b *Ius.* i. aliquam seruitutem de superioribus.

c *Pactionib.* i. pactionalibus stipulationibus: similis expositio est. ff. de acquiren. posses. l. si rem. in fi. Vel pactionibus, id est, contractibus alijs, ut venditione, & donatione. & quod subijcit stipulationibus, idest, obligationibus verborum tantum.

* *Et dies huius seruitutis legatæ cedit ab adita hæreditate, non à morte, secūdum Nico. Aegi. Perr.*

d *Aedes suas.* quibus seruitutibus non impositis, cuilibet vsque ad cœlum liberum est ædificare, ut ff. qd vi, aut clā. l. si §. pen. & de ser. l. fin.

Aedificare licet usque ad cęlum.

e *Ducere.* his deficientibus cuilibet res sua libera est, & poterit alium prohibere volentem ingredi in suum agrum, vt s̄. de re. di. §. feræ. & §. planè.

Continuatio.

¶ DE VSVFRV. Visum est supra de seruitutibus realibus, sequitur videre de personalibus; ideo sequitur de vsufructu, qui est seruitus personalis. ut l. 1. ff. de seruitutibus. quia plures sunt species seruitutis, ut no gl. s̄. tit. j. in prin.

Diuisio.

V *Susfructus.* ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit definitionem vsusfructus. Secundo, qualiter cōstituatur. Tertio, super quibus rebus. Quartò, qūo finiatur. Scd̄a ibi, Vsusfructus. Tertia ibi, cōstituitur. Quarta ibi, Finit.

¶ CASVS. Accessi ad Iusti. & ita proposui coram eo. Domine, iam video, quod uultis tractare de usufr. dicatis, quid est ususfructus. Ad hoc respondet Imp. Amice, ususfructus est ius utēdi, fruendi rebus alienis, salua rerum substantia. Et quod hæc definitio bona sit, patet tali ratione, ususfruc. est ius. i. seruitus constituta in corpore, quo corpore sublato, ipsum usumfructum tolli necesse est. Et hæc dicuntur usq; ad illum. §. ususfructus.

f *Vsusfructus.* sic ff eo. l. j & 2.

g *Est ius.* idest, seruitus. & hoc patet, quod non loquitur de ipsis fructibus fundi, qui sunt corporales, immo de iure utēdi, ut s̄. de rebus cor. & incor. §. j. Sicq; per hoc uerbum, s. quia expono ius, id est, seruitus, remouetur uasallus, superficiarius, & qui aliàs utile dominium habet. Item hoc ius est etiam personale: quia cum persona extinguitur, ut infra eodem. §. finitur. item est forma quædam à proprietate separata, cum apud unum possit esse proprietas, apud alium ususfructus, ut ff. de acquiren. possess. l. permisceri. ius autem, quod dominus fundi habet in fructibus percipiendis, est cum causa, idest, cum proprietate, ut ff. de exceptionib. rei iudicatæ. l. si cum testamento. §. pen.

Vsusfructus formalis.

Vsusfructus causalis.

h *Alienis.* nam sua res nemini seruitutem debet, ut ff. de seruitutib. urbanorum. præd. l. in re communi, & ff. si ususfruc. pe. l. uti frui. in princ. Item quod subijcit rebus, dic, scilicet, quibuslibet, nisi usu consumantur, ut infra eo. §. constituitur. & ff. si certum petat. l. prima. in fi.

i *Vtendi.* ad differentiam creditoris, qui uti non debet pignore, ut infra de obligat. quæ ex delic. nascun. §. furtum. Accursius.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IIII.

Qualitas non potest esse sine subiecto, & ad remotionem subiecti, sequitur qualitatis remotio, seu accidentis. h. d. Aret.

V Susfruct[9] [f] est * ius [g] alienis [h] vtendi [i] fruendi [k] rebus, salua [l] rerum substantia. [2] † Est autem [m] ius [n] in corpore, quo [o] sublato, & ipsum [p] tolli necesse est.

Vsusfructus potest constitui tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Et ne proprietas perpetuò sit inutilis, certis modis finitur. hoc dicit. Aret.

k *Fruendi.* ad differentiam nudi usus, in quo tantum uti, & non frui permittitur, ut infra titulo primo, in princ.

l *Salua rerum substātia.* idest, præstita cautione, uel satisdatione, de saluanda substātia rei, secundum quosdam. & sic dicunt, cautionem esse de substantia ususfructus. argum. pro eis. C. eod. l. prima. & ff. de usufr. leg. l. uxori. Nos contra: dicimus enim quòd hęc cautio nō est de substantia ususfructus, nam sine ea ususfructus est: plus dico, quia in casibus nullo modo præstatur. ut ff. ut leg uel fideicommis. no. ca. l. prima. §. si ad fiscum. & C. de bonis, quæ lib. l. fina. & ff. usufruc. quemadmo. ca. l si ususfructus. §. illud. & §. planè, a Dic ergo, salua rerum substantia, id est, ne pereat rerum substantia. quasi dicat tandiu durat ususfructus, quamdiu durat substantia & hoc statim probatur ibi, est autē, & cætera, & sic uerba illa sunt de definitione, sed non cautio.

* *Hæc definitio ususfructus ponitur etiā in gl. super uerbo, utatur. in c. si. extra de pigno.*

2 † *Apel. Theoph. & in Digest. legitur. Est. n. ius, & c. & recte ponitur.*

a Qd̄ est uerū respectu rerū, q̄ usu nō cosumūtur; alias secus ut j̄. eo. §. cōstituit. in fi. quāuis Ia. dubiter p L. hoc Senatuscō. § j. ff. de usufru. ea. rer. q̄ usu consum. & p p spālia huius gl.

m *Est autem.* scilicet ususfructus.

n *Ius.* idest, seruitus, uel forma corpori inhærens.

o *Quo sublato.* idest corpore perempto, ut domo destructa, uel fundo chasmate perēpto, uel iumento mortuo, in quo ususfructus habetur. ff. pro socio. l. uerum. §. penultimo.

p *Ipsum.* s. ius utendi fruendi. Accur.

¶ VSVSFRVCTVS.

¶ CASVS. Domine, iam uideo, quid est ususfructus, dicatis mihi, si placet, qualiter constituitur ususfructus? Ad hoc respondet Imperator, Amice, ususfructus recipit separationem à proprietate, & hoc potest uarijs modis contingere, ut ecce, si Titius legauit tibi usumfructū fundi sui. nam in hoc casu hæres institutus nudam habet proprietatem: & tu habebis usumfructum à proprietate separatum. & similiter in casu conuerso: si Titius legauerit tibi fundum deducto usufructu; nam in hoc casu tamen legatarius habebit nudam proprietatem; & ususfructus penes hæredem Titij testatoris remanebit. Item poterit testator in suo testamento uni usumfructum legare, alij usufructu deducto, fundum legare potest. Et hæc dicuntur usque ad illum uersiculum, Sine testamento. Sed pone, Domine, iam uidi, qualiter constituitur ususfructus in ultima uoluntate: nunquid alio modo constitui potest? Resp. Imp. quòd sic: inter uiuos enim ususfructus constitui potest. unde si quis uelit usumfructum alij sine testamento constituere, hoc pactionibus, & stipulationibus inter uiuos efficere potest. Hæc dicuntur usque ad illum uersiculum, Ne tamen. Sed pone, Domine, iam uidi, quod ususfructus formalis separatur à proprietate, & proprietas nuda remanet; quæ ergo utilitas erit in proprietate? Ad hoc respondet Imperator, Amice, magna utilitas est in proprietate. Ne enim in uniuersum inutiles essēt proprietates, semper usufructu existente separato, statutum est certis modis usumfructum finiri. Et hæc dicuntur usque ad illum §. constituitur, Franc. de Are,

Vsusfructus.

a *Vsusfructus.* sed oppono: ante separationem non est usus fructus, sed nec per separationem recipit separationẽ. Respon. usus fructus id est, qui postea dicitur usus fructus.
b *Nudam.* sic C. de muli q uæ ser. propri. l. 1. §. filij. sic & C. communia de ma l. 1. in princ.

rietur, aut capite minuetur, & ita securitas cautionis apprehendendæ loco proprietatis remanebit. & similiter si usus fructus aliarum rerum, quæ ipso usu consumuntur, legatus fuerit, ueluti uini, olei, & frumenti: huiusmodi res ita traduntur legatario, ut eius fiant, sed eñ antequam tradantur legatario, æstimãtur, & legatarius satisdat hæredi se cũ morietur, aut capite minuetur, tantum restituturum, quãtum huiusmodi res tempore traditionis æstimatæ fuerãt. Ex prædictis igitur manifestè patet, quòd Senatus nõ fecit usumfr. earum rerum, quæ usu cõsumũtur (nec enim poterat hoc facere) sed tamen per huiusmodi satisdationem hæredi expositam, quasi usumfructum in rebus huiusmodi utilitatis causa constituit. & hæc dicuntur usque ad illũ §. finit. Fran. de Are.

Vsusfructus [a] à proprietate separationem recipit: idq́; pluribus modis accidit: vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam hæres nudam [b] habet proprietatem; legatarius verò vsumfructum. Et contra, si fundum legauerit, deducto vsufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres verò vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto [c] eo, fundum legare [d] potest. ¶Sine testamento [1] † verò si quis velit vsumfructum alij constituere, [e] pactionibus, [f] & stipulationibus id efficere [2] † debet. ¶Nec tamẽ in vniuersum inutiles essent proprietates, semper, abscedente [g] vsufructu, placuit certis [h] modis extingui vsumfructum, & ad proprietatẽ reuerti.

Vsusfructus propriè constituitur in omnibus rebus, exceptis his, quæ vsu consumuntur: in his autem, quæ vsu consumuntur, impropriè constituitur; si tamen relinquitur & sit pecunia dominium e- ius in legatarium transfertur, si caueat de soluendo tantundem, & in alijs rebus soluere æstimationem. h. d.

¶Constituitur [3] † autẽ vsusfructus, non tantum in fundo, [i] & ædibus, verumetiam in seruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis ijs, quæ ipso vsu consumuntur. ¶Nã hæ res neque naturali [k] ratione, neque ciuili [l] recipiunt vsumfructum, quo in numero sunt vinum, oleum frumentum, vestimenta, [m] quibus proxima est pecunia numerata. Nanque* ipso vsu, assidua permutatione, [n] quodammodo extinguitur. * ¶Sed vtilitatis causa Senatus [o] censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum cõstitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit, ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius satisdet [p] hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. [q] Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut eius fiãt

3 † *Constituit, in l. 3. ff. eo. iuxta literã Flo.*

* *Hæc verba recitantur in glos. pe. ibi, ltẽ pecunia nu merata. in c. fin. extra de pign.*

* *Adde Forca. dialo 49. nume. 3.*

1 † *Abest ab omnib.*

2 † *potest. in l. 3. ff. e.*

c *Deducto.* Nota, deducto; si eñ uni simpliciter fundum, alij usumfructũ legauerit; ambo concurrũt in usufructu. ut ff. de usufruc. accre. l. idem Neratius. §. non solũ. & de usufructu earum rerũ quæ usu consu. l. si tibi.

ADDITIO. Quod est uerum secundum Ange. quando utrunque legatum erat speciale; secus si legatũ usus fru. esset uniuersale, puta omniũ bonorum, quod an obliget ad collectas, & ad debita hæreditatis, uide per Ang. j. in §. sequen.

d *Legare potest.* item & alijs modis, ut ff. eo. rit. l. Proculus. datur autẽ, cum inducitur in possessionẽ fructuarius, & proprietarius patitur eũ uti frui, ut ff. eod. l. 3. in princ.

e *Constituere*. inter uiuos.

f *Pactionibus.* expone ut supra tit. j. dixi mus §. fin.

g *Abscedente.* idest separato existente. Et erit pro quæstione illa. ꝙ liber homo non poterit locare operas* suas in perpetuum: ne libertas sit inutilis: quod It. cõcessit: argum. ff. de condit. & dem. l. Titio. §. Titio. 2. & de lib. hom. ex l. prima. Sed Ioã. contra, cũ possit per substitutum seruire: ut C. de episc. & cler. l. quisquis censibus. §. fina. in glo. subrogato. & l. ad similitudinem cum hoc non agatur, ut per se tantum operetur, ut C. de cadu. tollen. l. unica. §. ne autem. & ff. de duobus re. l. nemo est. uel etiam possit interesse prætate, ut ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fin. Accur.

h *Certis modis.* ut infra eod. §. finitur.

* Hæc cõmuniter pbat. simi lis est glo. in l. antiq tas. C. eo. ex hoc sequitur, ꝙ quis non põt renuntiare iuri cedendi, nec se obligare ad perpetuũ carcerẽ, secundum Pore. Aeg. Perr.

a Periculo rñ suo ẽt si fuerit approbatus a iudice, prout requiritur. Itẽ debet esse talis, qui aliàs principaliter pro se esset idoneus. Item, uerũ si nõ fuit electa industria ꝑsonæ, & non possit ꝑ semetipsum serui re; aliàs secus. Ang.

¶CONSTITVITVR. ¶CASVS. Domine, iam uideo, quid est usus fruc. & quibus modis constituitur usus fruc. dicas modo mihi, in quibus rebus usus fruc. constitui potest? Ad hoc respõ. Imp. Amice, constitui potest usus fruc. non tantum modo in fundo, & ædificijs, sed etiam in seruis, & iumentis, & pecoribus, & omnibus alijs rebus, tã mobilibus, quam immobilibus, exceptis uidelicet ijs, quæ ipso usu consumuntur. Nam in huiusmodi rebus neque ciuili, neque naturali ratione usus fruc. constitui potest, ueluti in uino, & oleo, frumento, uestim. ntis, quibus similis est pecunia numerata. nam sicut prædictæ res usu consumuntur, ita pecunia numerata, in ipso usu assidua permutatione, quodam modo substãtialiter extinguitur. Sed licet propriè in prædictis rebus usus fructus constitui non possit, tamen senatus utilitatis causa statuit huiusmodi rerum, quæ usu consumuntur, quasi usumfructum posse constitui: ita tamẽ, ut nomine earum rerum hæredi idoneè cautum sit: unde si pecuniæ usus fructus alicui legatus sit, ipsa pecunia ita legatario datur, ut etiam in dominium ipsius legatarij trãsferatur: sed legatarius satisdationem exponit hæredi de tanta pecunia hæredi restituenda, cum ipse legatarius mo-

i *In fundo.* etiam siluestri, ut ff. eodem l. statuæ. §. 1.

K *Naturali.* quia nõ potest esse salua substantia: quod esse debet, ut supra eodem. in princ.

l *Ciuili.* Quia transit in dominium legatarij: unde sibi seruire non potest, ut ff. si usus fructus peta. l. uti frui. in princ.

m *Vestimenta.* ff. eo. l. sed & si quid. §. & si uestimentorũ. contra. Sol. ibi loquitur de quibusdam uestimentis, quæ perpetuo durabant: hi de temporalibus.

ADDITIO. Tu dic sm Ias. ꝙ ibi sit differentia; quia usu fructuarius quantitatis habet etiam dominium, ut hic: nõ autem usufructuarius uestimenti, ut ibi secundum Ang.

n *Permutatione.* nam quæ hodie est mea, cras erit tua; sic extinguitur quo ad dominium meum, quod definit. sic supra de rerum diui. §. si tamen. Item cum alias misceatur, [b] extinguitur, ut ff. de solu. l. si alieni.

b Scilicet bona fide. alias secus sm Ang.

o *Senatus.* cuius nomen non habemus.

p *Satisdet.* sed nonne hæc satisdatio, uel illa, qua satisdat legatarius, uel usufructuarius, se usurũ arbitrio boni viri: potest remitti a testatore? Rñ. nõ, ut ff. ut in pos. leg. l. si pecuniæ. & C. de usufru. l. j. & C. ut leg. no. ca. l. pe. illa autem satisdatio, quam præstat hæres de legato soluendo, bene potest remitti, ut ff. ut leg. no. ca. l. licet. & l. fin. Et est ratio: quia hæc satisdatio cõtemplatione hæredis interponitur, illa aũt de legato ꝑstando gratia testatoris, ut sua uoluntas adimpleatur, ut C. ut leg no. ca. aliàs ut in pos. leg. l. 2. Nõ est ergo mirũ, si illud, qđ sua gratia introductũ est, testator põt remittere; aliud aũt non, ut C. de pac. l. si quis in conscribendo & ff. de pac. l. pactum. & de ope. lib. l. cerdonem. & ad legem Fal. l. quod de bonis. §. fina.

Satisdatio de legato soluendo põt remitti a testatore. sed nõ de utendo fruẽdo arbitrio boni uiri.

ADDITIO. Imò æquè de fauore hæredis, ac de suo disponere potest, secundum Christopho. per l. unum ex familia. §. si tem. ff. de leg. 2. Et dicit ipse rationem. quia uno casu inuitaretur ad delinquendum, in alijs autem non. Angel. Aret.

Fauor ꝑprio renũciari ũcet.

q *Morietur aut capite minuetur*. His enim duobus modis tantum amittitur usus fructus, ut ff. de usufructu earum rerum quæ vsu consu. l. in stipulatione. & l. quoniam.

Satisdatur.

a *Satisdatur.* à legatario.
b *Aestimata.* s. eo tempore, quando dantur legatario. sic ff. de vsufru. ea. te. quæ vsu consu. l. si tibi vini. Accur.
c *Poterat.* s. cum substantia in his non saluetur, & dominium mutetur. vt sup. dictum est.
d *Cautionem.* impropriè: nā satisdare debet. ut C. de uerb. sig. l. sancimus. & ff. de vsufr. ea. te. quæ usu consu l. trib. in fi. quę cautio loco ꝓprietatis erit apud hæredē.

cētum annis, ut ff. e. l. an usufructus. Actio uerò competēs pro usufructu, non tollitur ipso iure: cum tempus non sit modus tollendæ obligationis, sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in alijs modis fruendi ipso iure, etiā actio tollatur, ut ff. de act. & obliga. l. obligationum ferè. §. placet.

¶FINITVR.
¶CASVS. Domine, iam video, q̄d est vsusfructus. & qualiter constituitur, & in quibus constitui potest: dicatis modo mihi, quib. mod. finitur vsusfru.? Ad hoc rñd. Amice, vsusfr. natura li morte vsufructuarij finitur: & similiter morte ciuili, uidelicet, maxima, & media ca. dimi. usufruc. finitur etiam usufr. si vsufructuarius nō vtatur vsufr. per tempus a lege statutū. & hæc oīa statuit nostra cōstitutio. Et nō solūmodo prædictis modis finitur usufr. sed ēt cessione. Nam si vsufr. dño proprietatis cesserit, finitur vsusfruc. secus si extraneo cesserit. Nam extraneo cedendo, nihil agit. & similiter in casu cōuerso, si vsufructuarius proprietatem rei in qua hēt vsumfru. acquisierit, finitur vsusfru. & huiusmodi acquisitio ꝓprietatis appellatur consolidatio. Et non solum prædictis modis finitur vsusfru. sed ēt interitu ipsius rei, in qua quis hēt usumfructum. nam si ædes incendio in totum consumptę fuerint, uel terræ motu, uel uitio proprio corruerint, cōstat usumfructum extingui, nec areæ usum f. deberi. & hæc dicūtur usque ad illum uer. cum autem. in quo pone casum sic: Domine, iam uideo, quibus modis finitur usufr. dicatis mihi, si placet, quid iuris est, quando totus usufr est finitus? ad hoc respon. Amice, cum totus usufr finitus fuerit, reuertitur statim ad suam proprietatem, & consolidatur cum ea, & qui primò erat dominus nudæ proprietatis, incipit ex eo tempore plenam proprietatem, & potestatem in rem habere. hæc dicuntur usque in fi. tit. Franc. de Are.

* *Sic etiā clerici censentur vsufructuarij terū beneficiorum suorū, ut in c. si. extra. de pi. & c. vl. in d. glo. 2. in uer. obl. tu. de pec. cleri. & eorum morte finitur usufructus, vt in d. casib.*

sed ęstimatis his, satisdatur:[a] vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ.[b] Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructū, (nec enim poterat[c]) sed per cautionem[d] quasi vsumfructū constituit.

Vsusfructus finitur modis hic descriptis. h. d.

¶Finitur autem vsusfructus morte[e] vsufructuarij,* & duab. capitis[f] diminutionibus, maxima,[g] & media, & non vtendo per modū,[h] & tēpus, quæ omnia nostra statuit cōstitutio.[i] ¶Itē finitur vsusfructus, si dño proprietatis ab vsufructuario cedatur: (nā cedendo[k] extraneo, nihil agitur:) vel ex contrario, si vsufructuarius ꝓprietatem rei acquisierit:[l] quæ res[m] consolidatio appellat. ¶Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ[n] fuerint, vel etiā terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum; & ne[o] areæ quidē vsumfructū deberi. ¶Cum autē finitus fuerit totus[p] vsusfructus, reuertitur; s. ad proprietatem: & ex eo tempore nudæ ꝓprietatis dominus incipit plenā in re habere potestatem.

DE VSV, ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

Iisdem modis constituitur, & finitur vsus, sicut & vsusfructus. Et regulariter qui habet vsum, non potest in fundo morari, si est molestus domino, & laborantibus in eo. Item non potest vsum vendere, vel locare. Areti.

Isdem illis modis, quib. vsusfructus cōstituitur,[q] etiā nud[9] vsus cōstitui solet:[r] ijsdemque illis modis[s] finitur, quib[9] & vsusfructus desinit. ¶Minus[t] autem iuris est in usu,* quàm in vsufructu. Nā is, qui fundi nudum habet usum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm ut oleribus, pomis, floribus, fęno,[u] stramētis,[x] & lignis ad vsū quotidianū[y]

i *Constitutio.* C. de usufru. l. corruptionem.
K *Cedendo.* j. tit. 1. in fine primi casus. contra. Solu. hic dicit de iure utendi, quod cedi non potest; immo tunc ad proprietatē redit, ut hic, & ff. de iure dotium. l. si ususfruct. ibi, de ipsa fructuum perceptione.[b] arg ff de peri. & com mo. rei uendit. l. necessario. § fi.
l *Acquisierit.* s. finitur ususfructus. Acc.
m *Quæ res.* i. talis acquisitio.
n *Consumpta fuerint.* s. in totum, vt ff. eo. l. si cui insulę.
o *Ne areæ.* sic ff. quibus mod. ususfruct. amit. l. repeti. §. pen. argu. contra. ff. de pi. act. l. domo.
ADDITIO. Dic. ꝙ ibi loquitur in pignore: & ideo facilius extinguitur ususfructus, quam pignus, ne proprietas reddatur inutilis, iuxta princip huius tex. secundum Ias.
p *Totus.* Nota, totus, si enim pro parte, nō redit ad proprietatē, ut ff quib mo. ususft. amit. l. excepta. Item si sunt duo consfructuarij, uno perdente, alteri accrescit, ut ff. de ususft. accresc l. 1. §. pen.

b Et intelligitur tūc haberi titulo lucratiuo, quod nota ꝓ statutis. Item finitur per mutationē formæ ipsius rei, et in melius, etiā si fuisset per proprietariū inchoata l. vsufructuari[9] nouum riuū. ff. de usufru. Ang.

* *Concor. cum hoc §. c. fin. in gl. super ver. fruatur. extra de pig. ubi ponitur tenor huius §.*

¶DE VSV, ET HABITATIONE.
¶Supra tractatum est de una seruitute personali, uidelicet de usufruc. hic sequitur de alijs.

Isdem illis. ¶Totus iste tit. in tres partes diuidit. Primò ponit de usu. Scdò de seruitute habitationis. Tertiò facit quoddā pręambulum, trāsiens ad alias materias. Scd a ibi, Sed si cui. Tertia ibi, Hęc de seruitutibus. Litera satis plana est usq; ad illum §. Sed si cui. iō pone casum per teipsum.
q *Constituitur.* s. in testamento, & inter uiuos, ut s. tit. j. § j.
r *Solet.* nisi, ꝙ usus ꝓ parte constitui non pōt. ut ff. e. l. ulius pars. sed aliud in usufr. ut ff de usuft. l. ususfructus ab initio. Et ratio est: quia diuiduus est; quod non est in alijs seruitutib ut ff. ad leg Fal. l. 1. §. si ususfructus. Nec ob. si duobus usus cōstituitur, ꝙ concursu partes fiunt: quia occasione. s. necessitate magis. q̄ iōne contingit, ut ff. de riuis, l. Labeo.
s *Modis.* quos. sup. tit. e. § finitur. habuimus.
t *Minus iuris.* sed in casib ęquales sunt fructuarius, & usuarius, vt in vsu pecuniæ: e ut ff. de usuft. ea. re. l. hoc senatus. §. fin. Item in fundo, de quo usu fœnum tollitur, quantum soli sibi sufficit, ut ff. eo. l. fundi. d item si in sylua remota, ex qua vterque ligna uendere poterit, ut ff eo. l. Diuus.
u *Fœno.* idest, de herba
x *Stramentis.* i. de melega. genus est bladi.
y *Quotidianum.* quid si hodie vsus qui mihi sufficit, constituatur, & cras ab alio in alio fundo constituatur? R n̄ locus erit electioni, uel gratificationi in toto, vel in parte. arg. j. de le § si generaliter. & ff de rel. g l. fi.

Continuatio.
Diuisio.
c Et omniū rerū, q̄ vsu cōsumunt. & est rō; quia tunc vr ēt proprietas legata. l. qm. cū gl. ff. de vsuf. ea. te. quæ vsu consu. & §. itaq; s. tit. pxi. Fin Chri. Por.
d Qd uerū est, quo ad perceptionem fructuum; non quo ad ius alienandi.

e *Morte.* s. naturali. Sed contra. ff. de noua. l. si ususfructus. Sol. non contradicit. ibi. n. antequam eisdem usufructuarius, delegaui; unde ex eius persona, cui delegaui, finitur: quia in eius personā incępit: aūt postea delegassem, ex mea persona finiretur, ut ff. de peri. & com. rei uen. l. necessario. §. fi.
ADDITIO. Tu dic, ꝙ formalis ususfru. in formalē transire non potest, sed in causalem sic, & econtra: & ideo ibi utendi tantum commoditas ceditur, secundum Ang. hic.
f *Capitis.* supra de capi. dimi. §. 1. 2. & 3.
g *Maxima, & media.* quæ mortes ciuiles sunt, ut ff. pro socio. l. uerum §. societas. ver. intereunt. non autem minima capitis diminutione, ut inf de acquis. per arrog. in prin.
h *Per modum & tēpus.* s. ut bonus paterfamilias. a Vel melius per modum, & tempus, i. per moderatum tempus, scilicet decem annorum inter pręsentes, xx. inter absentes, ut C. de usufruc. l. corruptionem. Sed relictus ciuitati durat

a Imò tūc finitur, sed agitur contra. actio. l. Aquiliæ, cautione interpositā, ut l. æquissimū. §. 1. cum duob. seq. ff. de vsuf.

Vtatur.

a *Vtatur*. nunquid in vino, vel in frumento, & oleo? Rñd. quidam, nullo modo. Alij contra, quorum sententia est uerior: ut ff. eo. l. plenum. §. præter. Item quis colet agrum? Respon. proprietarius si vult, *a* aliàs usuarius: ut ff. eo. l. si domus vsus & ff. de usufr. l. hactenus.

a Vtputa, quia fundus plus fructus affert, q̃ sit de necessitate usuarij.

* *Concor. c. qua in ecclesiarũ. in glos. super uer. alienādi feudum. circa prin. extra de cōstit. per rōnes ibi adductas.*

* *Hic no. q̄ seruitutes personales possunt alienari, prædiales non, secundum Per. Aeg. Perr.*

1 † *iuris, in alijs.*

b Et qualiter intelligunt uerba, si nupserit, uel uidualiter uixerit; itē si nupta erit, uel uidua, in testamento posita, uide Ange. hic.

b *Impedimento*. aliàs, i. si alia de causa veniat, dominiũ, & eius familiam poterit prohibere. vt ff. eo. l. si habitatio §. fi.

c *Alij*. q. d. nisi proprietario.

d *Cum*. idest, quamuis.

e *Hæc omnia*. s. tit. 1. § finitur. contra. Sol. ut ibi. Item. ff. lo. l. locare contra. Sol. ibi in prædialibus seruitutibus loquitur: hic in personalibus.

f *Vt ipse tantum*. ff. e. l. 2. §. 1. contra. Solu. ibi ponitur solum p. solummodo, ut ff. de vulg. substi. l. qui liberis. in prin.

g *Cum marito*. præsenti, & futuro, ut ff. eo. l. cæterum. §. mulieri. *b* & gñaliter omnes recipit, qđ & masculus, dūmodo honestè, ut ff. eod. l. non solum. & l. nō aliter.

ADDITIO. Et inducitur iste tex. vt statuta, & sentētia quāuis sint stricti iuris, tamen recipiant interpretationem extēsiuam; qñ alias non possunt sortiri effectum: quod no. secundum Ang.

h *Vti potest*. non autem locare potest. si tñ aliquid conducat faciendum in eo, poterit uti opera vsuarij serui. Item ipsi eidem seruo sua opera poterit locare: acquirit autem ex re, non ex opera vsuario, ut ff. eo. l. plenum. § fin. & l. seq. Acc.

* Nec alteri concedere ĩ urē dum: si tñ hēat unicā bonum usuarium, pōt coiungere eum boue uicini, ut alter nis diebus vtatur, sm Ang. Aeg. Perr.

c Ista glo. cōiter approbatã, secundū Ange. hic.

* *Nec vsque ad lactis seu abusum, sed ad usum, & idē in cæteris fructib. glo.*

i *Et in iumento*. facit ff eo. l. plenum. §. sed si pecoris. uer. sed si bouum. & §. equitij.

k *Neq. lacte*. nisi modico: * vt ff. eo. l. plenũ. § sed si pecoris. alij nullo modo, sm P. Io. contra: dicit. n. omnib. his ad suum usum, & suorũ posse uti, *c* ut in fundo. s. diximus.

l *In fructu* sic s. de re. di. §. in pecudum.

¶ SED SI CVI.

¶ CASVS. Dicit iuuenis. Dñe Imperat. uidi s. quid sit usufructus, & quid sit usus: nunc uellem scire, quid sit habitatio, an conueniat cū usufructu, & cū usu? Et rñ. Imper. q̄ habitatio non est usufructus, neq; usus, sed quoddā ius mediū, & propriū. Itē qui hēt habitationē, nō solū ipse pōt habitare in domo, cuius habitationem habet, sed etiā alij, &c. Textus sequens est planus usque ad sequen. tit. Franc.

vtatur.[a] * In eoq; fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimēto[b] sit. ¶ Nec vlli alii[c] ius, quod habet, aut locare, aut uendere, aut gratis concedere potest,* cum[d] is, qui usumfructum habet, possit hęc omnia[e] facere.

Habens vsum domus, potest in ea habitare cum marito, vel vxore & familia, & hospitem recipere: sed tale ius non potest alteri cedere. Aretinus.

¶ Item is, qui ædium vsum habet hactenus ius[1] † habere intelligitur, vt ipse tantū[f] inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre potest. ¶ Et vix receptum esse videtur, vt hospitē ei recipere liceat. ¶ Et cū vxore liberisq; suis. ¶ Item libertis, nec nō personis aliis liberis, quibus non minus, quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat: Et conuenienter, si ad mulierē vsus ædium pertineat, cum marito[g] ei habitare liceat.

Qui habet vsum serui, ipse tantum vti potest: & idem in iumento: sed si pecoris usum habet, solum vtetur ad impinguandum agrũ. Aretinus.

¶ Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera, atq; ministerio eius vti[h] potest, ad alium verò nullo modo ius suũ transferre ei * cōcessum est. Idem, scilicet, iuris est & in iumento.[i] Sed & si pecorum, vel ouium vsus legatus sit, neq; lacte,[k] neq; agnis, neq; lana vtetur vsuarius; * qa ea in fructu[l] sunt. Planè ad stercorandum agrū suum pecoribus vti potest.

Habitatio est ius distinctum ab vsufructu, & vsu; & ideo eam habens, locare potest.

¶ Sed si cui habitatio[m] legata, siue aliquo[n] modo constituta sit, neque vsus[o] videtur, neque vsusfructus,[p] sed quasi proprium aliquod ius. quam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem secundum Marcelli sententiam, nostra decisione[q] promulgata, permittimus, non solùm de ea degere, sed etiam aliis locare.*

Præmissa epilogatione, facit quoddam præambulum, transiens ad alias materias.

¶ Hæc de seruitutibus,[r] & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. ¶ De hæreditatibus autem, & obligationibus, suis locis proponemus.[s] ¶ Exposuimus[t] summatim, quibus modis iuregentium res acquirūtur: * modo uideamus quibus modis legitimo, &[u] ciuili iure acquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS, & longi temporis[2] † præscriptionibus.*

TITVLVS XI.

Hodie res mobilis triennio, cum titulo, & bona fide vsucapitur: res verò immobilis decem annis inter præsentes, & inter absentes viginti annis, vbique locorum. Aretinus.

IVRE Ciuili.

m *Habitatio*. siue dicatur habitatio, siue usussfructus habitationis, idem est, ut C. eo. l. cum antiquitas.

n *Aliquo modo*. s. inter uiuos pactionib. & stipulationibus. sic sup. de ser. §. fi. & de usufr. §. j.

o *Neque vsus*. quia locat, ut C. eo. l. cum antiquitas: sed usuarius non, ut sup. eod. circa prin.

p *Neque vsusfructus*. quia hæc non finit, nisi morte, ut ff. eo. l. si habitatio. circa prin. *d* sed vsusfruct[9] multis modis, ut sup. de usufr. § finitur.

q *Decisione*. ut C. eo. l. cum antiquitas.

r *Hæc de seruitutibus* excusat se, quare de hæreditatibus, & obligationibus non dicit: cum uideatur hic dicere debere, ut sup. teb. eor. § 1.

s *Proponemus*. s. inf. de hær. insti. usq; ad tit. j. de oblig. & exinde usq; ad tit de act.

t *Exposuimus*. hæc continuatio refertur sup. de rer. di. § singulorum.

u *Et*. pro, idest.

¶ DE VSVCA. &c.

¶ Hæc rubrica continuatur per imperatorem ad præcedentia, ut uisum est s. titu. proxi. in fi. Quia s. dictum est, qualiter res iuregentiū nobis acquirunt; nunc sequit uidere, qualiter iure ciuili nobis acquirātur. Are. Et dic p usu. s. mobiliū: sed pscriptio immobilium. ut patet j. eo. in prin. & C. in quib cau. ce. lō. temp. præs. l. 2. sed in ff. eo. l. usucapio largè sumitur per totum tit. & maximè in l. quare. Accur.

IVre ciuili. ¶ Tot[9] iste tit. diuiditur in nouem partes. Nā ponit primo, q̄ ad usucapionē requiritur bona fides, & iustus titu. & spatiū tpis. Scdo, q̄ licet pdicta interueniant, non tñ procedit usucapio, pp naturā, uel uitium rei. Tertiò rediens ad primā regulā, ponit, qualiter in re aliena mobili possit tradens hīc bonā fidem. Quartò, q̄ in rebus immobilibus non uitio possessis mala fides auctoris non nocet successori. Quinto ponit casum, in quo res furtiua pōt usucapi. Sexto an res fisci possint usucapi. Septimo, qual[?]s debeat esse res, uel titulus. Octauò, an possessio auctoris prosit successori.

in d. §. sed si pecoris. li cet fcā. de Tla. specia le esse dicat in lacte. Aeg. Perr.

d Et ideo nō transit ad hæredes, nisi relicta esset in gaudimentū. Et quid iuris, qñ maritus relinquit uxorē dominā massariā, & vsufructuariā uide hic. Doc.

* *Modico tamē lacte uti pōt. neque. n. tam strictè sunt interpretādæ defunctorū uoluntates. l. plenū. §. sed si pecoris. ff. eod. Aeg. Perr.*

* *Non tamen gratis concedere. l. si habitatio. in prin. ff. eo. ratio, qa legatū habitationi videtur legatum alimētorū. ff. de ali. leg. l. legatis. et io nō potest gratis cōcedere: quia fieret cōtra mentem instituentis, secūdū Nico. Aeg. Pe.*

* *Nota, vsū, & vsū fructū, quo ad effectū esse iuris gent. Fely. in c. qua in ecclesiarū. num. 52. de constit.*

2 † *Possessionibus, in multis. exēpla.*

* *Add. Deciū ī l. traditionib. C. de pac. & l. fin. C. de edicto diui. Andr. toll.*

cessori. Nono, quanto tempore res aliena alienata a fisco, uel donata ab Imperatore, vsucapiatur. Secunda ibi, Sed aliquando. Tertia ibi, sed tamen. Quarta ibi, quod ait. Quinta ibi, Aliquando. Sexta ibi, res fisci. Septima ibi, Nouissime. Octaua ibi, Diutina. Nona ibi, Edictio. Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit ius antiquum. Secundo illud corrigit. Secunda ibi, Et cum.

¶CASVS Dixit iuuenis legum studiosus domino Imperatori: Domine Imperator, cum essem in domo patris mei, audiui à quodam viro antiquo, quod quoddã pratum situm prope vrbẽ, in qua natus fui, pertinebat olim auo meo, & me intim insti gauit, quod conueni possessorem dicti prati in iudicio, uendicando ipsum pratũ, quasi ad me pertineret, & cum satis diu litigassemus, tandẽ aduocatus quidam doctissimus in legibus, interrogauit aduersarium meum, quãto tempore possedistis istud pratum? qui rñdit: per 20. annos cum titulo & bona fide. Postea dictus aduocatus opposuit in iudicio cõtra me præscriptionem: quamobrem absolutus fuit aduersarius meus a iudice: & ego in expensis condemnatus fui. Ab illo tempore citra semper optaui fieri iurisperitus: & inter cæteras rubricas iuris ciuilis, desideraui scire materiam præscriptionum, & usucapionum. Deprecor igitur maiestatem uestram, quatenus me doceatis, quid sit usucapio, & longi temporis præscriptio. Cui adolescenti rñdet Impe. O dilecte iuuenis, nihil nobis unquam dilectabilius fuit, quàm iuuenum sincerus amor ad leges perdiscendas. Ideo nihil a te, quod petieris abscõdam, sed omnia ex scrinio pectoris nostri explanabimus tibi. Debes igitur scire, quod maiores nostri aliter de vsucapionibus, & præscriptionibus sentiebant, quàm nos. Nam si quis aliquam rem bona fide ab eo, quem dominũ esse credebat, emerit, ab alio iusto titulo habuerit illã rẽ, si erat mobilis, usucapiebat uno anno: si immobilis, biennio. & hoc in Italia tãtum: ne rerũ dñia in incerto essent. Nos uero usucapionum, & præscriptionum ampliauimus & tẽpora, & loca: & cõstitutionem fecimus, qua ordinauimus, quod usucapiones compleantur, non minori tempore, quàm triennio in rebus mobilibus: præscriptiones uerò rerum immobilium inter præsentes compleantur decem annis, & inter absentes viginti: non tantum in Italia, sed in omnib. locis vel prouincijs nostro Imperio subiectis, iusta causa possessionis præcedente. Franc.

li[a] constitutum fuerat, ut q bona fide [b] ab eo, qui dominus nõ erat, [c] cum crederet, eum dominum esse, rẽ emerit, uel ex donatione, aliaue[d] quauis iusta cã acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno ubiq; uno: si immobilis, biennio tantum in Italico [e] solo [1] † usucaperet: ne rerũ * dominia [f] in incerto essent.

¶Et cum hoc placitum erat, [g] putantibus [h] antiquioribus dominis sufficere ad inquirendas [i] res suas, p̃fata tempora, [k] nobis melior sententia [2] † sedit, [l] ne domini maturius [m] suis rebus defraudentur, [n] neque certo loco [o] beneficium hoc concludat.

¶Et ideo constitutionem [p] super hoc promulgauimus, qua [q] cautum est, ut res quidem mobiles [r] p triennium, [s] immobiles uerò per longi temporis possessionem (i. [t] inter præsentes [u] decennio, inter absentes 20. annis) usucapiantur. [x] ¶Et his modis non solum [y] in Italia, sed ẽt in omni terra, quæ imperio nostro gubernatur, dñia [z] rerum, * iusta[a] cã possessionis præcedente, acquirãtur.

1 † *Vsucapiebat, in plerisque.*
* *Hac ratio recitatur in c. uigilanti. cũ glos. super ver. segnitiem. extra de præscr.*
2 † *resedit Dua.*

a *Iure ciuili*. i. l. xij tab. vel Romanorum per excellentiam, ut s̃ de iu. nat §. sed ius, &c.

b *Qui bona fide*. Quod præsumitur, si a domino credat se emere, ut ff. de contrah. emp. l. qui a quolibet. uel quia putat uendentem hr̃e ius uendendi. ut ff. de uer. sig. l. bonæ fidei emptor. quæ bona fides præsumitur semper, ut ff. de prob. l. Lucius. a Exigitur autem in uenditione duobus temporibus bona fides, s. tempore contractus, & tempore traditionis: in alijs autem contractib. tempore traditionis sufficit: nec nocet posterior scientia: secus in petitione hæreditatis, ut ff. pro soluto. l. pe. & pro emptore. l. 2. & C. de vsuc. transfor. l. unica. §. cum autem. ibi, hoc tantummodo. & ff. de peti. hær. l. sed & si. §. quod si ab initio. Accur.

c *Dominus non erat*. s. n. erat dñs, & accipiens fit dominus per traditionem: unde non usucapit, ut ff. eo l. sequitur. §. sanã. & de capti. l. in bello. §. si quis seruum. & s̃. de rer. diui sio. §. per traditionem.

d *Aliaue*. cum sint multæ causæ iustæ siue tituli, ut ff. de publicia l. 1. § sed est. usque ad l. cum qui.

e *In Italico solo*. i. in Italia nõ ergo etiam in prouinciali, vt C. de vsuc. trans. l vnica. circa prin.

f *Ne rerum dominia*. hæc est ratio, quare vsucapio sit inducta. b est & alia, s. ut aliquis sit litium finis, ut ff. prouo. l. si. Accur.

ADDITIO. Dic, quòd ista ratione hic introductæ processerunt propter bonum publicum, ut dicit text. in l. 1. ff. de usucap. de hoc uide Angelum hic.

g *Et cum hoc placitũ erat*. i. cum istud placebat.

h *Putantibus*. s. Iureconsultis.

i *Inquirendas*. uel ad mittendas.

k *Præfata tempora*. s. anni, uel biennij.

l *Sedit*. s. in animo.

m *Maturius*. i. mature.

n *Defraudentur*. q̃ iura nolunt, vt C. de usuft. l. corruptionẽ. & de præsc. 30. ann. l. fina.

o *Certo loco*. scilicet solo Italico, ut olim, ut s̃. eo.

p *Constitutionem*. C. de usuca. trans. l prima.

q *Qua*. s. constitutione.

r *Res quidem mobiles*. & se mouentes, ut ff. de uerb. signifi. l. mouentium.

s *Per triennium*. quæ tempora tam præscriptionis, q̃ usucapionis continua sunt, ut ff. eo. l. nunquam. 2. §. 1. & in usucapione sufficit tetigisse ultimum diẽ. In præscriptione uero quæritur de momento ad momentum, ut ff. eo. l. in usucapionib. & ff. de act. & obl. l. in omnibus. Et est ratio: quia usucapio fauorabilis est: c præscriptio uerò odiosa, ut C. de edictio diui Hadri. tol. l. fin. & ff. de lib. & posth. l. cũ quidã.

t *Id est*. q̃nque longum tempus aliter ponitur, et ff. de dãno infec. l. si finita. §. non autem. Item aliud in personalibus actionibus, ut C. qui. non ob. lon. temp. præscr. l. neque. & de const. pec. l. 2.

u *Præsentes*. s. in eadem prouincia degentes: sed absentes in alia, ut C. de præscr. lon. tem. l. fi.

x *Vsucapiantur*. proprie pro mobilibus accipitur: impropriè pro immobilibus, quantum ad hunc titu. sic ff. de offi. procon l. 3.

y *Non solum in Italia*. ex differentia n. locorum, &c. ut C. de temp. in. inte. rest. l. superuacuam.

z *Dominia rerum*. Ex hac litera uoluit dicere M. quod præscriptione decem, uel 20. annorum dominium quæratur, pro eo est ff. eo. l. eum, qui. in fi. j. tñ. B. contra dicit. d arg. ff. de iureiur. l. si duo. §. 1. & C. de præscr. 30. ann. l. si quis emptionis. in prin. [& est arg. pro B. ff. de pign. §. cum prædium. & C. de pig. l. usucapio. & quod hic dr̃, & his modis referas, sm̃ B. ad usucapionem tantum, per quam secundum omnes dominium quæritur, ut C. de pactis. l. traditionibus. Vel quòd dicit dominium, ponitur propriè, quantum ad usucapionem: impropriè uero quantum ad præscriptionẽ; hoc est pro effectu dominij, id est ut possidẽtes habeamus exceptionem, non possidentes habeamus actionem utilẽ, ut ff. de acquiren. rerum dominio. l. rem in bonis. & C. de præscript. triginta annorum. l si quis emptionis. in princip. Et est ratio, quare usucapione magis dominium quæratur, quia mobilium rerum utilis est possessio, ut ff. de acq. possess. l. si rem.

a *Iusta*. vel quasi: ut dicemus j̃. eo. § error.

¶SED ALIQVANDO.

¶CASVS. Instat iuuenis cupidus scientiæ legalis apud dominum Imperatorem: domine Imperator, supplico, quatenus audiatis me patienter. Intellexi a uestra maiestate more antiquorum, scilicet quanto tempore compleri ualebant usucapiones, & præscriptiones. Item audiui opinionem, & ordinationem uestram, qualiter tempora, & loca usucapionum, & præscriptionum ampliastis. Sed generaliter locuti estis, l. si quis rem, &c. Rei autem nomen est generale. Vellem igitur edoceri, si usucapio, & præscriptio habeant locum in omnibus rebus indifferenter. Nam sunt quædam res sacræ, sunt quædam religiosæ, sunt

b Puta, qa sine ipsa semper habens rem aliquo tit. esset incertum, an esset effect° dñs, uel quia alias esset difficile probare dñm. Iason.

* *Adde Deci. in l. traditionibus. C. de pact. Per. hic, & Dy. in c. possessor. de iur. iur. in 6.*

c Quia solo fauore usucapientis nulla inspecta negligentia petẽtis curit, sedm Christ. qđ tñ est falsum pistũ tex. ibi, putantib. & l. 1. ff. eod. dic ergo ratione, qa in reb. mobilibus, ut plurimum agit de mi nori piudicio, sedm Ias.

d Quẽ sequunt ultramontani, ut refert Christ. hic, & procedit sm aliquos, qñ pscri bit dño pñ tiente, sciẽte... pinio ut refe. Ang. opin. tñ glo. est cõmunis.

a Dic hoc uerũ in rebus corporalib. Itẽ si habet titulum uerũ, uel putatiuum, ut p Inno. in c. uigilãti. de præscr. uel saltem uta tur iure cõmuni. c. 1. de præscr. lib. 6. alias secus. Et tñ est in corporalibus quia qualibet res psumit libera. l. altius. ff. de seruitut. & aqua.

sunt liberi homines, sunt serui fugitiui, sunt quędam res furto sublatæ, sunt res ui possessæ: an si quis tales res bona fide possideat, posit eas usucapere, seu præscribere? Ad quæ quæsita respondet Imperator: Videmus te egregie adolescens ita esse subtili ingenio præditum, ꝙ faciliter in uirū doctum in legibus euasurum speramus: quæ res profectò nos summopere delectat: & utinam tales adolescentes plures in nostra republica Deus nobis contulisset. Speramus n nostras prouincias optimè per tales uiros gubernandas fore. Laudandi.n. sunt, qui singula perscrutari uoluit, & plenius de omnibus edoceri. Quapropter, quia in te uidemus multum inesse latentis energiæ, plenius te cupimus instruere: & de quibus ultro quæsiuisti, rñdemus, ꝙ licet generaliter locuti sumus, de reb. quæ possunt vsucapi, & præscribi: excipiuntur tñ ab illa regula nostra, liberi homines, res sacræ, uel religiosæ, serui fugitiui, res furtiuæ, res ui possessæ. Nam licet quis tales res bona fide possiderit per tempus prædictum, tñ nō poterit eas usucapere, seu præscribere. Lex n. duodecim tabularū. quæ est lex antiquissima, prohibuit usucapionem, uel præscriptionem talium rerum. Quærit ultra scholaris: Serenissime, & clemētissime Imperator quanto plus audio de hac materia, tāto magis dubito. An hoc ꝙ maiestas uestra nunc proximè dicit, debeat intelligi de ipsis furibus, qui alienas res furantur: an de his, qui ipsas ui rapiunt, an de his, qui inuaserunt possessiones alienas per uim? Rñd Imperator O iuuenis, non debetis dicta nostra de talibus furibus, ut raptoribus, aut uiolentis hominibus intelligere: quia tales alia rōne non possunt usucapere, uel præscribere: quia sunt malæfidei possessores: sed intelligenda sunt de his personis, quæ a talibus furibus, ui raptoribus, aut uiolentis hominibus tales res acquisierunt, quamuis bona fide a talibus acceperint. Et ideo in reb. mobilibus non faciliter etiam bonæ fidei possessoribus acquiruntur res per usucapionem. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit furtum eiusdem rei committit.

Homo liber, res sacra, vel religiosa, & seruus fugitiuus non possunt vsucapi. Are.

¶Sed aliquando et si maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore [a] procedit: veluti si quis liberum hominem, uel rem sacram, [b] uel religiosam, vel seruum [c] fugitiuum possideat.

Furtiua res, vel vi expulsiua possessa non potest vsucapi, vel præscribi, etiam per bonæ fidei possessorem, & emptorem. Et vendens rem alterius scienter, committit furtum. Aretinus.

¶Furtiuæ quoque res, & quę vi [d] possessę sunt, nec si prædicto [e] longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt. [f] ¶Nam furtiuarum [g] rerum, lex duodecim tabularum, * & lex [i] † Attilia inhibent vsucapionem, vi [h] possessarum lex Iulia, & Plautia. ¶Quod autē dictū est furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eò [i] pertinet, vt ne ipse fur, quive per uim possidet, usucapere possit (nam [k] his alia ratione [l] vsucapio non competit: quia scilicet mala fide possident) sed nec [m] vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, uel ex alia causa acceperit, usucapiendi ius habeat. ¶Vnde [n] in rebus mobilibus nō facilè, ꝓcedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. [o]

¶Nam qui sciens alienam rem uendiderit, uel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit.

Hæres alienando rem alienam inuentam in hæreditate, non committit furtum: & in ea procedit usucapio. Idem in fructuario ancilla, alienante partum ipsius, quem ad se spectare putabat. Are.

a *Vllo tempore.* etiam quadraginta annorum, ut C. de præscr. lon. temp. quæ pro lib. l. fi.

b *Rem sacram, vel religiosam.* nisi desinant esse sacræ, uel religiosæ: quod fieri potest, ut ff. de reli. cum loca. Acc.

c *Seruum fugitiuum.* qui facit furtum suipsius, ut C. de seruis fugitiuis. l. 1. Sed nunquid 30. ann. fugitiuus usucapitur? Rñ. non, cum possessio retineatur, ut ff. de acq. pos. l. 1. § per seruum, & l. rem quæ, in fi. ergo non currit usucapio possidenti, ut C. de præscr 30. uel 40 ann. l. male. nisi ex tunc qñ ab alio cœperit possideri, vel steterit diu: *a* quia ex tunc desinit possideri, ut ff. de acq poss. l. 3. §. si seruus & l. per eum. § per seruum.

d *Vi.* s. expulsiua, * non compulsiua, ut C. quod met. cau. l. si ui, uel metu. in gl. fi.

e *Prædicto longo tempore.* s. triennij, uel decem, uel 20. ann. sed 30. uel 40. ann. possunt, ut C. de præscr. 30. uel 40. ann. l. omnes. & l sicut in rem. & de anna. except. l §. 1. ad hæc. A..

ADDITIO. Quod procedit in eo, qui ab ipso emit bona fide, alias secus de iure canonico, vt dixi supra.

f *Possunt.* nisi, purgato uitio, ut j. eo. §. aliquando.

g *Nam furtiuarum.* Similis ratio, quia lex vult, ut s. quibus ex cau. manumit. non li. in prin. vnde illud: Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas. Est & alia ratio: quia res uitiosæ sunt, ut j. eo. §. nouissimè.

h *Vi possessarum.* s. si expulit, & possedit: nec sufficit expulisse, ut ff. eo. l. sequitur. §. si tu ui.

i *Non eo pertinet.* scilicet. tantum.

k *Nam his.* s. possessoribus uiolentis, & furibus.

l *Alia ratione* Nota, ꝙ præualet generalis ratio speciali. sic s. de nupt. §. affinitatis. & §. socrum. arg cōtra. ff. de eden. l. quædā.

m *Sed nec vllus.* C. quod met cau. l si vi, uel metu. contra Sol. hic de ui expulsiua, q̄ volūtatem, licet coactā habet in se, ut ff. quod met. ca. l. si mulier. §. pen.

n *Vnde.* quia in reb. mobilibus alienis fit furtum cōtrectando, ut inf de obl quæ ex delic. nascuntur. §. j. & ex eo fit furtiua: & sic nō usucapibilis: ut supra proxime: inde sequitur, ꝙ in reb. mobilibus, &c.

o *Competat.* Sed videtur, ꝙ culpa auctoris non comitetur, id est non sequatur accipientem, ut ff de diuer. & temp. præscr. l. an uitium. & ff. de doli mali. excep. l. apud Celsum. §. si cum legitima? Rñ. si uitium est rei, comitatur, ut hic: si personæ, comitatur in uniuersum succedentem, ut C. de acqui. pos. l. uitia & C. cōmunia de usuc. l. si sed si. in rem singularem succedat, non comitatur, ut ff. de dol. ma. excep. l. apud. §. de auctoris. & C. de peri. & com. rei uēd. l. dolum. nisi quando utetur accessione temporis eius auctoris, ut ff. de acq. poss. l. Pomp. §. fi. *b* Sed hodie uitium personæ nocet singulari successori per Authen. malæ fidei.

¶SED TAMEN. ¶CASVS. Domine Imperator inquit iuuenis, qūo possunt hæc fieri & qua uia potest procedere usucapio in reb. mobilib. Rñ. Imp. profectò dilecte iuuenis, si esses vir grandæuus, & prouectus, iuste possemus uobis rñdere, ꝙ dñs noster in Euangelio rñdit Nicodemo; Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Veruntū quia estis teneræ ætatis, audiremus uos patienter, docebimusq; uos, qūo usucapio pt procedere in rebus mobilib. Nam si aliqua res alicui commodetur, uel apud aliquē deponatur, uel alicui locata fuerit: & ille, cui cōmodata, vel locata erat, uel apud quē deposita erat, moriatur, & hæres qui eidē succedit, adiuerit hæreditatē eius: & inuenerit res illas in hæreditate defuncti, credēs eas esse de bonis ipsius mortui; easq; res alicui alij uendiderit, aut donauerit, aut dotis noīe dederit, aut quolibet alio titulo sufficiente ad dñij translationē tradiderit: in his casib. nō est dubiū, quin ille, qui huiusmodi rem bona fide acceperit, eā usucapere possit: qa iu prædictis casib. huiusmodi res mobilis ab hærede bo. fi. & iusto ti. tradita, furti uitio non est affecta. Hæres. n. qui huiusmodi rem antiquā suam bo. fi. alienauit, furtū non cōmisit. Et non solū in prædictis casib. hēt locum usucap. sed et in alio casu. Nam si usufructuarius ancillæ crediderit partum eius usumfru esse; & idcirco partū ancillæ credens esse suū, alicui bo. fi. ementi uendiderit, iste fructuarius furtū nō committit. & hoc fm illam regulam gnālem, qua cauetur, furtum

Marginal notes:

* vide lib. 4. vete. iurisp. P. Pratej ad ll. 12. tab.

1 † Atinia. in alijs, & l. 4. ff. eo. & l. potestatis. de ver. sig. Ci. Act. 3. in Ver. Gel. lib. 14. cap. ulti. & lib. 17. c. 7.

Seruus fugitiuus an 30. an. vsucapiatur. a Pro libero, & bonafide. Itē fuit parasubire ... iū li... e, se... aū Do... to. hic.

* Sūt quinque gene. ri uiolen- tiarū. Expulsiua, cū quis expellitur à re immobili: ablatiua, cū res mobilis aufertur alicui. & hæ duæ impediūt vsucap. & præscript. Compulsiua, cū q̄s cogit̄ rem suam alienare: turbatiua, cū quis turbatur in possessione: inquietatiua cū duo ꝓtēdūt possidere, & alter alterū inquietat, & nulla illatum trium impedit vlucap. prēscriptionē sm Por. & glos. in l. j. C. qd me. cau. Aegi. Perr.

Auctoris vitium an successorē comitet.

b Et quæ sint realia & quæ ꝑsonalia vitia, & an contra successorem agētē ī iudicio possit opponi de vitium auctoris, uide Ang. hic.

tum non committit, & hoc ſm illam regulam generalē, qua cauetur, furtum ſine affectu furandi nō committi. Et non ſolum his modis, ſed & alijs multis modis poteſt accidere, ut quis rem alienam mobilem ſine uitio furti in alium transferat;& ita efficiat, ut à bo.fi. poſ. uſucapi poſſit. Et hæc dicuntur uſque ad illum §.quod autē. Franc. de Aret.

¶Sed tamen id aliquando aliter ſe habet. Nam ſi hęres[a] rē defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hæreditariam eſſe, bona fide accipienti[b] vendiderit, aut donauerit, aut dotis [c] nomine dederit: quin is, qui acceperit, vſucapere poſſit, dubium non eſt: Quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum vtique hæres, qui bona fide tanquam ſuam alienauerit, furtum non committat.

¶Item ſi is, ad quem ancillæ vſusfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens, vendiderit, aut donauerit, furtū[d] non committit. Furtū[e].n. ſine affectu furandi non committit.[f]

¶Alijs[g] quoque modis accidere poteſt, vt qui ſine uitio furti, rem alienam ad aliquē trasferat, & efficiat, vt à poſſeſſore uſucapiatur.

Malæ fidei poſſeſſor transfert in bonæ fidei poſſeſſorem rem non vi poſſeſſam cum vſucapiendi conditione. Item in rebus ſoli non committitur furtum: ſed illi, qui poſſidet cū titulo, & bona fide principalib. conſtōnibus ſubuenitur. Aret.

¶Quod autem[h] ad eas res, q̄ ſolo continentur, [i] † expedit: ius ita procedit, ut ſi quis loci uacantis[i] poſſeſſionem pp [k] abſentiam, aut[l] negligentiā domini, aut quia ſine ſucceſſore[m] deceſſerit, ſine ui nanciſcatur, quamuis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa[n] poſſeſsione res acquiri: quia neque furtiuum, neque ui poſſeſſum acceperit [o]

¶Abolita[p] eſt.n. quorundam ueterum * ſententia, exiſtimātium etiā fundi, loci ve[q] furtum[r] fieri. Et eorum utilitati, qui res ſoli poſsident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa, & indubitata poſſeſsio auferri debeat.

a *Nam ſi hæres.* ſic ff. eo.l.pōt. & l.ſequen.

b *Accipienti.* An ipſe hæres uſucapit titulo pro hærede. Rñ. non. ut ff. de diuer. & tēp. præſcr.l. cum hæres. Alij cōtra, ſi uellet ex ſua perſona cōtinuare poſſeſſionem, ut C.de præſ.lon.tem.l.1.qđ falſum eſt. Quādo ergo locum habet uſucapio pro hærede cum nec in ſuis hæredibus locum habeat. ut ff.pro hær.l.2.§ ſi ſilium.& C.de uſuc.ꝓ hære.l.nihil. Rñd. qn defunctus retinebat aliquā rem, credens ſuam; ſed non uſucapiebat, quia deficiebat titulus, & hæres eſt extraneus.

Vſucapio pro hęrede quando locū habet.

c *Dotis.* pro filia, uel alia. nā & hic iuſtus eſt titulus, ut ff. pro dote.l.1.

d *Furtum non committit.* & ita uſucapitur. Sed nonne fuit in iure erratū, ut ī.de te. di.l.in pecudū, ergo vſucapio non procedit. ut ff.e.l.nunquā.2.in princ.& l.ſi fur.§ j. Reſp. hic errauit tradens; ibi accipiēs, ut ex illis legibus colligitur. a Vel non prodeſt, ut ibi; ſed non nocet; ut hic.

a Et eſt ratio diuerſitatis; quia in præſcribēte requiritur nedū bona fides ſed & iuſtus titulus quē hic error impedit; ſed in tradēte ſufficit bona fides.

e *Furtum.n.ſine affectu.* ſed probo, quòd ſine affectu furtū committitur. Nam in interdictum, unde vi incidit ſine affectu: quod ſimile eſt furto: ergo & furtum fit ſine affectu, ut C.unde ui.l.cum quærebatur.§.j.ibi,& generali & ibi, cum talis, &c. Reſpon. in interdicto eſt affectus, licet non contra perſonam certam, ſed hic ſuam eſſe credebat.

f *Non committitur.* ſic ī.de ob.quæ ex delic.naſ.§.placuit.

g *Alijs.* ut ſi iuſto errore credam me hæredem, eum non ſim; vt ff eo.l poteſt. Item mihi legatum, cum ſit ademptū. ut inf.de act.§.ſi quis agens. ſic. ff. pro leg.l.3.in fi.& alias ubicunq; quis putat rem ſuam.

¶QVOD AVTEM. ¶CASVS. Domine, nos poſuiſtis mihi multa exempla de uſuc. rerum mobilium: ſed dicatis mihi, ſi placet, qn̄ locum habet uſuc. rerum mobiliū. Ad hoc reſp. ꝙ quo ad præſcriptionem earum rerum, quæ ſolo continentur. expeditius ita procedit vſuca. vt ſi quis ſine ui nactus ſit poſſeſsionem alicuius fundi vacantis (qđ poteſt varijs modis contingere; aut videlicet pp abſentiam dñi; aut pp eius negligentiam, aut ſi dñs fundi ſine ſucceſſore deceſſerit) licet ipſe q occupauit, mala fide poſſideat, cum intelligat, ſe alienum fundum occupaſſe; ſi tamē alij bo.fi. accipienti huiuſmodi fundum tradiderit, poterit ille, cui traditur, præſcribere & hoc iō, quia huiuſmodi fundus non vr̄ vitio affectus; cum ille, qui fundum acceperit, neq; furtiuum, neq; vi poſſeſſum accepiſſe intelligatur; ex quo iſte fundus non ſit furtiuus, patet tali rōne, q a rei immobilis, furtum fieri non poteſt: abolita eſt.n quorundam veterum ſententia, qui putabant totius fundi, uel partis ipſius furtum poſſe committi. Patet igitur, ꝙ cū huiuſmodi fundus non ſit furtiuus, nec & vi poſſeſſus, preſcribi poſsit: Principalibus.n. conſtitutionibus proſpectum eſt, ne alicui eorum, qui res mobiles bo.fid. poſsident, longa, & indubitata poſſeſsio auferri debeat. h.d uſque ad §. aliquando. Franc.

h *Quod autem.* hucuſque de vſu rerum mobilium dictum eſt: nunc procedit ad ius immobilium.

i *Loci vacantis.* locus interdum dr̄ plenius; ut qui poſſidet. Interdū ſemiplenus; vt ille, in quo aliquis eſt cauſa legatorum, vel rei ſeruandæ cauſa, ut ff.de acqu.poſſ. l.3.§.fin.& de actio. emptio.l ſecunda.§. primo. Interdum uacuus, & hoc tribus modis, ut hic. ſic ff.de acq.poſ.l.ſi id, quod. Accur.*

Locus dr̄ plenus, ſemiplenus & uacuus.

*Hæc glo. eſt ſingul. & unica. Aegi.Pert.

i † *Alias expeditius ita &c. vt etiam legis Frā. Aret. in caſu poſitione.*

k *Propter abſentiam.* ſed hoc vr̄ falſum, quod propter abſentiam amittatur poſſeſſio, ut ff.de acquir. poſſ.l.clam.§.qui ad nundinas. Sed reſpō. hoc propter effectū abſentiæ dicitur, ſcilicet obliuionem, * Vt quia longo tempore abſuit, præſumit, ꝙ pro derelicto habuit: tempus enim inducit obliuionem: & ita obliuione amittit dominium, ut ff. de dam.infec.l.ſi finita. § non autem. quod tēpus erit in arbitrio iudicis, ut ff. de iure delib.l.j.§ ſi & l.ſ.q. dummodo longū ſit, & obliuionem inducat. & animum retinēdi habere deſinat; ut ff.eod.l furtum.§. 1.& ff. de acq. poſſ.l. quemadmodum. Accurſius.

*Adde Fely.in c.uigilanti. nu. 10.de præſcript.

* *Sabini in li.de furt. 1, Gell.lib.17. c.vlt.*

l *Aut negligentiam.* tantam, vt reſpuat rei poſſeſſionem: quod facile fit: ut ff.de acq.poſſ.l.ſi quis vi.§.j.& §.dfin.

m *Sine ſucceſſore.* idem & ſi cum ſucceſſore, dummodo non fuerit apprehenſa, vt ff.de acq poſſ.l.cum hæredes.

n *Longa.* ſ.x.vel xx.annis. Sed hic §. duabus rationibus eſt hodie correctus. Nam præſumitur hodie talis poſſeſſio uiolenta, ut C.unde ui.l.cum quærebatur. ergo non habet locum hæc præſcriptio, ut ſup.§. furtiuæ. Item alia ratione, quia bona fides deſideratur ab utraque parte: alias xxx annorum tantum præſcriptio currit, ut in Auth. ut ſpon.lar. §.ruſus.col.ix. Accur.

Dicit § eſſe correctum.

o *Acceperit.* uere, non furtiuè. ADDITIO. Quod uerum intellige, ſiue debitor ſurripuit, ſiue alius, ſecundum cōem opi.licet gloſ.in vlt.caſu uariauerit, ut hic per Chriſt.

p *Abolita.* i.perēpta inde abolitio, i. accuſationis pemptio.

Abolitio quid eſt.

q *Loci ve.* id eſt, partis fundi. ſed fundus totus dicitur. ut ff. de verb.ſign.l.locus.

r *Furtum.* & eſt ſimile. ff.eo.l.quare. Sed contra ff de fur.l. ſi quis uxori.§.ſi ſulphurariæ. & l.ſi cretæ. Sol. ibi non loci, ſed terræ, q̄ eximebatur, furtum fiebat. Et quod ſubijcit, & eorū, &c. ſic conſtrue, & proſpicitur principalib. conſtōnib. ne cui eorū, qui poſſidet res ſoli longa, &c.& tūc nō eſt neceſſe. ꝙ in textu ſit, utilitati: & ſunt hæ principales conſtitutiones, ut C de præſcr lon.tēp. per totum titulum. Acc.

Ordo literæ.

¶ALIQVANDO. ¶CASVS. Domine, dixiſtis mihi ſupra, ꝙ res furtiuæ, & vi poſſeſſæ uſucapi non poſſunt: nunquid hoc generaliter eſt uerum, ꝙ res ſemel furtiua, & ſemel ui poſſeſſa nunquam poſſit uſucapi. Ad hoc reſpon. ꝙ non. Nam res quondam furtiua, uel ui poſſeſſa aliquando uſucapibilis efficitur, ueluti ſi poſtea reuerſa fuerit in domini poteſtatem: Tunc enim, purgato uitio, quod uſuc. eius impediebat, bene poterit eius uſuc. procedere. Et hæc dicūtur uſque ad §. res fiſci. Franc. de Aret.

Vſucapi.

a *Vsucapi*. duabus rationibus stare non potest, quod hic dicitur. Prima, quia desit esse vitiosa: vnde non erit mirabile, quod videtur velle inducere contra id, quod est sup. eo. §. furtiuæ. Respon. dic furtiua, vel vi possessa. scilicet, quondam *a*. Secunda, quia dominus non vsucapit, cum sua sit: nec alius ab eo accipiens, cum transeat dominium, ut ff. eo. l. sequitur §. lana. & §. tunc in potestatem. Sed respond. usucapi potest, i. vsucapibilis est, vt si ab aliquo nō domino alienarut, non cōmittente furtum eius, vsucapiet emptor.

a Et hoc facit. pro saluādo dicto testis, deponentis de filio alicuius, q. iā sit mortuus: quia subaudit̄ filius Caij, f. quondam &c. Christop. Porc. hic.

b *Domini*. uel quasi, vt tutoris, uel creditoris, si alienam rem debitor obligauit, ut ff. eod. l. sequitur, §. si pupilli. & pro soluto, l. fi. aliud si suam; ut ff. eod. l. sequitur. §. si rem. Accur.

c *Reuersa*. uel quasi, ut ff. de furt. l. quamuis. & ita quod non possit ab eo auelli, ut ff. eod. l. sequitur. §. tunc.

*Addc Felyn. in c. ad audientiā, num. 26. de præscrip.

r † *denunciatis bona fide emptorem, &c.*

Furtiuā, & vi possessa possūt vsucapi, vitio purgato. Are.

¶Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi [a] potest: veluti, si in domini [b] potestatem reuersa [c] fuerit. tunc enim, vitio rei purgato, procedit eius vsucapio.

Res fisci vsucapi non possunt: ante tamen quàm fisco denunciata fuerint, vsucapiuntur. h. d. Aret.

¶Res * fisci [d] nostri vsucapi non potest: [e]

¶Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nōdum nunciatis [f] † [f] bonæ fidei emptorem traditam [g] sibi rem ex his bonis [h] vsucapere [i] posse: & ita diuus Pius, & diui Seuerus, & Antóninus rescripserunt.

Res vitiosa non potest vsucapi, vel præscribi. Are.

¶Nouissimè [k] sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, [l] vt a bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

Inductus error facti vsucapionem non parit. Are.

¶Error [m] aūt falsæ causæ vsucapionem non parit: veluti, si quis cum non emerit, emisse se existimans possideat, vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex dōne possideat.

¶RES FISCI. ¶CASVS. Domine, vos posuistis exemplum de quibusdam rebus, quæ vsucapi non possunt: nunquid sunt plures, in quibus non habet locum vsucap. vel præscrip.? Respon. quod sic. res enim fisci nostri vsucapi non possunt: & hoc est verum in rebus fisco acquisitis: sed secus est in acquirendis. nam Papi. scripsit, quod si bonæ fidei emptor de bonis vacantib. & nondum fisco denunciatis, aliquam rem emerit, & eandem bonæ fidei sibi traditam acceperit, poterit eam rem beneficio vsucap. acquirere. Et hoc idem diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. nouissimè sciendum. Franc.

d *Fisci*. id est imperij.

e *Non potest*. triennio mobilis, vel x. vel xx. annis immobilis. Idem in patrimoniali principis: vt C. ne rei domi. uel templo. l. j. Idem in re ciuitatis, vt C. ne sacrosan. eccle. l. fi. Idem in re ecclesiastica, * vt C. de sacrosan. eccl. l. fi. Præscribuntur tamen dictæ res spatio xl. annorum, excepta re mobili ecclesiastica non sacra, quæ triennio vsucapitur, ut C. de præscrip. 30. ann. l. omnes. & in Auth. de eccle. tit. §. pro temporalibus, colla. 9. & in Auth. hæc constitutio innouat constitutiones, coll. 8. Item exceptis publicis, quæ sunt vsui publico deputatæ: ut ff. de via publ. l. viam. Item res pupilli non vsucapitur: ut ff. de acquir. re. dom. l. bonæ fidei, in fin. primi responsi. ibi, nec interest: *b* Item res filij à patre alienata, nisi 30. ann. à tempore, quo est sui iuris: ut C. de ann excep. l. j. in fi & in Auth. de nup. §. si verò expectet, col. 4. Item res data præsidi contra legem Iuliam repetundarum: vt ff. ad leg. Iul. repe. l. quod contra legem. Item fundus dotalis, vt ff. de fun. dot. l. fundum.

*Adde Felyn. in c. de quarta, in fi. de præscript.

b Ipse tñ in re aliena præstat usucapiendi conditionem Et no. q usucapio incepta cū maiore continuat̄ contra minorē, sed ex clausula gñali resti tui potest, nisi longissimi temporis fuerit, q̄ dormit, durāte pupillari ætate. Ang.

ADDITIO. Nisi fuisset inchoatus antequam esset dotalis: vel haberetur respectus ad præiudicium alienantis tantum, quia valeret. Ange.

f *Nondum nunciatis*. ab aliquo; cum variæ sint causæ, quibus ad fiscum denunciatio fieri solet, vt ff de iure fisci, l. j. in princ.

g *Traditam*. scilicet ab eo, qui acceperat possessionem horum bonorum.

h *Bonis*. scilicet alicuius morientis sine hærede, cui succesSit fiscus, non idem in ciuitate: vt C. de bonis vacan. l. j. & l. vacantia, lib. 10. Accur.

i *Vsucapere posse*. scilicet triennio, vel x. vel xx. anno. cum habeat titulum: si autem titulum non habet, & vult ex tempore delationis sibi computare tempus, habet quatuor annos, vt ff. de iure fisc. l. j. §. diuus. & de diuer. & tempo. præscrip. l. inter. §. j. Sed si ex tempore, ex quo cœperunt ad fiscum peruenire, xx. annos habet, ut ff. de iure fisci, l. j. §. præ-

scriptio. & hæc uera sunt, siue in re singulari, siue in uniuersitate. & sic loquitur ff. de petit. hære. l. etiam si putauit, §. item si quis à fisco.

¶NOVISSIME. ¶CASVS. Domine, iam posuistis mihi exemplum, quando habet locum vsucap. uel præscriptio. Sed pro Deo dicatis mihi regulā generalem, per quam possim cognoscere generaliter, quando locum habere poterit usucap. uel præscr. Ad hoc respond. Impera. Amice, scire debes generaliter rem talem esse debere, ut in se uitium non habeat, ad hoc ut à bonæ fid. emptore, uel ab eo, qui alia quacunq; ex causa iusta possidet, usucapi, uel præscribi possit. Sed domine, iam video, q res debet carere uitio ad hoc, q possit usucapi: sed nunquid sufficit ad vsuca. q possessor errore deceptus, credat, se iusto titulo possidere rē, quam sine titulo possidet: ueluti si per errorē credat, se titulo donationis, vel emptionis possidere? Respon q non. Error enim falsæ causæ usucap. non parit: veluti si quis rem non emerit, & se eam emisse existimans, quasi titulo possideat emptionis: uel cum res ei donata non fuerit, quasi titulo donationis se possidere existimet. nam in his casibus, cum in ueritate titulus deficiat, usucap. procedere non poterit. Et hæc dicuntur usque ad illum §. diutina. Franc.

k *Nouissimè*. id est, in ultimis, ut breuiter dicam; sic sup. de suspec. tuto. §. nouissimè.

l *Vitium*. uel quasi, ut sup. prox. §. & § aliquando. Sunt autem uitia, ut quia furtiua, uel ui possessa, ut sup. eo. §. furtiuæ. Nunquid precaria possessio est uitiosa? Respon. non; ar. ff. com. diui. l. communi diuidundo, §. inter prædones. Nunquid litigiosa. Respon. non; ut C. de præscr. lon. temp. l. j Nūquid clandestina. Respon. non dicitur res clandestina aliqua lege, sed possessio. Quidam tamen dicunt omnia supra dicta esse uitia rerum: ut arg. ff. de acqu. poss. l. Pomponius, §. cum quis.

m *Error*. de errore facti loquitur. idem magis in errore iuris, ut ff. eo. l. nunquam, ij. in prin. Sed hic error facti quandoque prodest. ut ff. pro emp. l. quod vulgò. * & ff pro leg. l. pro legato. & ff. pro soluto. l. 3. & ff. pro suo. l. hominem. In quibus casibus dicunt quidam, locum habere titulum pro suo, & tantum in his, & alijs, qui à lege specialiter inueniuntur, ut ff. de iu. dot. l. Proculus, secundum Azo. Nos idē secūdum Ioan. in omnibus. & de his gratia exempli posuit lex, & titulo emptoris, uel simili usucapiebatur, non pro suo tantum: ut tñ in emptione iustiorem errorē exigamus: ut ff. pro emp. l. 2. & l. 3. in prin. Itē quid si nō errat, sed scit. Respon. non potest sibi causam possessionis mutare: *e* ut ff. de acq. poss. l. 3. §. illud. & ff. eo. l. nō solū. §. quod vulgo.

Error duplex est.

* Ibi est iustissima causa erroris, q dat causā vsucapiendi, sm Barrol. & gl. in d. l. q vulgò. Aegid. Perr.

e Et nota. q ad hoc, ut ex iusta causa quis possit mutare secundum gl. in d. l. nemo. oportet, q primā possessionē penitus à se abdicauerit, secūdum Ang. hic.

¶DIVTINA. ¶CASVS. Domine, pater meus Titius possidebat alienum fundum, quem emerat à non domino, per septem annos continuos inter præsentes: & post ea decessit Titius pater meus: & ego ei successi. & eundem fundum inter præsentes per biennium continuum, uel etiam per triennium sine omni interruptione possedi: & ita tempus præscriptionis à Titio patre meo inchoatum compleui: sed ueniens postea uerus dominus cœpit eundem fundum à me uendicare: & ego obieci ei exceptionem præscriptionis: ipse replicauit, præscriptionē per mortem patris mei esse interruptam. Dñe dicatis mihi, si ope huiusmodi replicationis possit exceptionem præscriptionis elidere, & per consequens in rei uendicatione obtinere? Rñ. q non. Nam diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto. & hæredi succedenti de iure ciu. & ēt bonorum possessori, de iure

iure prætorio ſuccedenti continuatur, nec per mortem ipſius defuncti interrumpitur, quamuis ipſe hæres, uel bonorum poſſeſſor ſcientiam habeat rei alienæ. & hoc uerum, quando defunctus iuſtum habuit initium: ſecus eſt in caſu cõuerſo. Nã cũ ipſe defunctus iuſtum initium, non habuit, poſſeſſio eius hęredi, uel bonorum poſſeſſori bonam fidẽ habenti prodeſſe non poteſt. quod noſtra conſtitutio non ſolũ in præſcriptionibus, ſed etiam in uſu obſeruari conſtituit. ut uidelicet inter defunctum, & eius ſucceſſorem tempora conti nuentur. Et hæc non ſolum locum habent in eo, qui ſuccedit titulo uniuerſali, ſed etiam, qui titulo ſingulari ſuccedit, nam inter emptorem, & uenditorem tempora debere continuari, diui Seuerus, & Antonin⁹ reſcripſerunt. Et hæc dicuntur uſque ad §. edicto diui Marci. Fr. de Are.

¶Diutina. ſ. decẽ annorum inter præſentes, uel uiginti inter abſentes, uel trienni ut ff. qui, & à qui. l. ſi cum fidei. §. Ariſto & ſup. eod. in prin. huius tituli, & C. eo. l. diutina. Accur.

a *Et hæredi.* Hæres iure ciuili, bonorum poſſeſſor iure prætorio: ut inf. de bo. poſſ. §. quos autem.

b *Continuatur.* niſi ipſi hæredi tradita ſit poſſeſſio, ut ff. eod. l. hæres eius.

c *Sciat.* ff. de acqui. rer. do. l. quæſitum. ij. reſpon. contra. Sol ibi hæres ſciebat rem eſſe eius, qui cauſam à teſtatore habet, ut legatarij: quod nocebat. hic alterius ſciebat: quod non nocet ad uſucapionem.

Poſſeſſio defuncti continuatur in hæredem, etiam malæ fidei. Mala verò fides defuncti nocet hæredi, tam in præſcriptione, quàm in vſucapione. Aret.

¶Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & hæredi,[a] & bonorum poſſeſſori continuatur,[b] licet ipſe ſciat,[c] prædium alienum eſſe. Quòd ſi ille initium iuſtũ non habuit; hæredi, & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra[d] conſtitutio ſimiliter,[e] & in vſucapionibus obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur.

Tempus venditoris coniungitur cum tempore emptoris. hoc dicit.

¶Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora,[f] diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

Emens à fiſco rem alienam, vt fiſci, ſtatim eſt ſecurus, ſed datur domino regreſſus contra fiſcum quadriennio. Idem in rebus habitis ab Imperatore, vel ab Auguſta. h. d. in ſũma. Aret.

¶Edicto[g] diui Marci cauetur, eum, qui à fiſco[h] rem alienam emit,[i] ſi poſt venditionem quinquennium prætererit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio[k] autẽ diuæ memoriæ Zenonis bene proſpexit[l] ijs, qui à fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid accipiunt: vt ipſi quidem ſecuri ſtatim[m] fiant, & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue cõueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimum ærarium vſque ad quadriennim[n] liceat ijs intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdã cõpetere actiones.[o] ¶Noſtra autem diuina conſtitutio,[p] quam nuper promulgauimus, etiam de ijs, q à noſtra,[q] vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus[r] †præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

d *Noſtra conſtitutio.* ut C. de uſuc. transfor. l. 1.

e *Similiter.* non ſolum in præſcriptione.

f *Tempora.* ſ. ut continuentur: ſed in hoc differt, quia in titulo ſingulari utrunque, ſ. emptorem, & uenditorem bonã fidem habere oportet, ut ff. pro emp. l. 2. §. ſi eam rem. alias contra. ſecus in uniuerſali titulo, ut hic. Et eſt ratio, quia ſi hæres non adiret, hæreditas compleret. ut ff. eod. l. nunquã. ij. §. uacuum. quia eſt eadem perſona, ut in Auth. de* iureiur. à mo. præ in fi. 1. reſpond. ibi, cum utique. col. 5. concor. cum hoc §. ff. pro emp. l. 2. §. emptori. & §. ſi defunctus. & fit hæc coniunctio ad lucrum, & ad damnum, ut ff. quemad ſer. amit. l. ſi quis alia. §. tempus.

¶EDICTO DIVI MARCI. ¶CASVS. Dicit Iuſti. quòd edicto diui Marci ita cautum eſt, ꝙ ſi aliquis emerit rem alienam à fiſco uendente ut ſuam; & dominus rei rem ſuã ab emptore intra quinquennium, poſtquam tp̃s uenditionis lapſum fuerit, non repetebat: poſtea emptor per exceptionem quinquennalis præſcriptionis dominium rei repellebat. Et hoc obtinebat utique ad tp̃s domini Zenonis. Poſtea autem conſtitutio bonæ memoriæ Zenonis illis, qui à fiſco vendente rem alienam, ut ſuam, aliquid emerint, aut titulo donationis, vel alia quacunque iuſta cã acceperint, bene proſpexit: nam in conſtitutione Zenonis cautum eſt, ut illi, qui à fiſco alienam rem vendente, ut ſuam aliqd acceperint ſtatim ſecuri fiant, & exiſtant uictores, ſiue agant aduerſus alios, ſiue ab alijs conueniantur. Sed certè domine, uidetur mihi, quòd iniqua ſit conſtitutio Zenonis, quæ ſtatuit ita ueros dominos per alienationem à fiſco factam ſtatim, excludi. Ad hoc Reſpon. amice, non eſt iniqua conſtitutio Zenonis, ſicut tibi uidetur: nam in eadem conſtitutione, & dominis rerum proſpectum eſt. Licet enim aduerſus emptores uenire nõ poſſint, actiones tamen ſuas, ſi quas ſibi hypotheca. uel dominio rerum a fiſco alienatarũ putauerint competere, per eandem conſtitutionem uſque ad quadriennium aduerſus ſacratiſſimum ęrariũ, poterũt exercere. Sed domine, iam uideo, quid dominus Zeno ſtatuit in alienationibus factis à fiſco, uendente rem alienam, ut ſuam. Sed ponamus, quòd Imperator uendat aliquam rẽ de patrimonio ꝓprio, quod habuit ante diadema imperij, quid iuris erit in caſu iſto? Ad hoc reſpond. ꝙ idem iuris in caſu iſto erit, quod ſtatutũ fuit in conſtitutione Zenonis Nam in conſtitutione, quam nuper promulgauimus de his, qui à noſtro priuato patrimonio, uel à patrimonio uenerabilis Auguſtæ, aliquid acceperint, ſtatuimus, eadem per omnia ſeruari, quę in præfata diuinæ memoriæ Zenonis conſtitutione continentur. Et hæc dicunrur uſq; ad fi. tit. Fran.

g *Edicto.* i. præcepto generali; alias prætorum dñr edicta, ut ꝙ metus cã, & ſimilia. vt ff. qđ met⁹ cã. l. ſi mulier. circa pr. Ac.

h *A fiſco.* vt à procuratore Imperialium rerum. nam de patrimonialibus dicitur inf. eo. in fi.

i *Emit.* ſcilicet à fiſco vendente, vt ſuum, à quo edicto res minorum excipiuntur. vt C. ſi aduer. fiſ. l. fi. Si autem ut alienam, ut quia ceſſatum eſt in ſolutione tributorum, tria exiguntur. Et quod ſit debitum, & quod ſit ceſſatum, ut C. ſi aduer. fiſ. l. fi & C. ſi propter pu. pen. l. fin. ij. reſpon. fortè biennio, ut ff. loc. & conduc. l. quæro. §. inter. uer quæro. Item tertio, quòd res ſubhaſtetur, ideſt, præconizetur, ut C. ſi propter pub. pen. l. fi.

ADDITIO. Et plura alia requiſita uide per Ang hic, & per gl. in l. j. C. de fide inſtr. & iu haſtæ fiſ. lib. 10.

k *Conſtitutio.* C. de quadri. præſcrip. l. omnes.

l *Bene proſpexit.* corrigendo edictum diui Marci.

m *Statim* ff. de peri. hæc. l. etiam ſi. §. item ſi quis. in glo. emerit contra. Sol. ibi in uniuerſitate; hic in re ſingulari loquitur. Alij dicunt, ꝙ hic corrigitur. *a* Et eodem modo (ſcilicet primo, & non ſecundo) reſpond. ad l. C. de hæred. uend. l. j. Item ibi erat res fiſci

n *Quadriennium* niſi ſit minor, uel reipublicæ cauſa abſẽs: ut C de reſti. mili. l. neque.

o *Actiones.* ſed quæ? Reſpon. condictio ex hac l. ſecundũ Io. ſed P. in rem dabat hic non domino contra dominum. arg. C. de hære. uel act. uend. l. j contra. Sol. ibi de uniuerſitate uendita, hic de re ſingulari.

p *Conſtitutio.* C. de quadri. præ bene à Zenone.

q *A noſtra.* i. à priuata noſtra ſubſtantia: ſed ſup. de fiſcali dixit: ut C. de quadri. præſcrip. l. bene à Zenone.

* Adde Doct. ad l. hæred. eiuſdem. de te gu. iut. Fabr. Cuiac. Præſcribit hęres cum mala fide.

1 † *Præfata Zenoniana conſtitutione, in aliquibus.* Fiſcus uendit rẽ, uel iuſtam, vel vt alienã. a Et iſtam cõitet approbante omnes, qa illo iure hęc præſcriptio erat incognita. Ad l. j. reſpondeo, quòd ibi conueniebat ex natura rei, ꝙ continet credita, & debita, nõ ex eo, ꝙ eſſet aliena: quia ad rẽ ipſam, ſ. hęreditatẽ non emptor, ſed fiſcus conueniretur, laſ.

¶DE DONATIONIBVS.

¶Ista rubrica continuatur per Imperatorem: dictum est s. de quibusdam modis acquirendi, s. de acquisitione, quæ fit per vsucapionem. & præscriptionem. Nunc dicendum est de alio modo acquirendi, qui fit per donationem.

Est & aliud. ¶Totus iste titulus diuiditur i quinq; partes. Primo ponit continuationẽ cum distinctione bimembri. Secundo de donatione causa mortis. Tertio de donatione inter viuos. Quarto de donatione pp nuptias. Quinto de vna acquisitione de iure ciuili, quæ est correcta. Secunda ibi in §. Mortis causa. Tertia in § Aliæ autem. Quarta ibi, in § Est & aliud. Quinta ibi, in §. Erat olim.

De donationibus.

TITVLVS VII.

Donationis duplex est genus scilicet causa mortis, & inter viuos. Et causa mortis est, quæ fit propter mortis suspicionem. Et tribus modis hic positis reuocatur, & magis sequitur naturam legatorum. Et breuiter donõ causa mortis est, quando donans commodum vult magis excepto eo, esse in donatario, quam in hære de. h. d. Aret.

EST & aliud genus acquisitionis, [a] donatio. Donationũ autem duo sunt genera, mortis causa, & non mortis [b] causa.

¶Mortis [c] causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, vt si quid [d] humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit: si autem superuixisset, [e] *is, qui donauit, reciperet: vel si eum donationis pænituisset, [f] aut prior decesserit is, cui donatum sit.

¶Hæ mortis causa donationes, ad exemplum [g] legatorum redactæ sunt p omnia. [h]

¶Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, [i] an legati instar eã obtinere oporteret; & vtriusq; cãæ quædam habebant [k] insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: [l] nobis constitutum est, vt per oĩa ferè legatis [m] connumeretur, &

¶CASVS. Dñe, iam video qualiter per vsucap. & præscri. acquiritur dñium rerum de iure ciuili; nunquid sunt plures modi acquirendi dñium de iure ciuili? Ad hoc respon. Iusti. q sic. Est .n. & alius modus ciuilis acquisitionis: uidelicet donatio. vnde hic de dona. vidẽdum est; & hoc in prima parte. Sed pone in secunda, Dñe, iam video, q vultis tractare de dona. ponatis mihi aliquã diuisionem donationum? Ad hoc respon. donationũ duo sunt genera: Est .n. quædam donatio inter viuos, & alia cã mortis. Sed dñe, dicatis mihi, quid censetur dona cã mortis? Ad hoc respon Amice, dona. cã mortis est, quæ fit pp mortis suspicionem, veluti si quis donat, vt si ipsum mori contigerit, remaneat donatio penes donatarium, & huiusmodi mortis causa donatio tribus modis reuocatur, videlicet, si donator cunualuerit, vel eum donationis suæ pœnituerit: aut si donatarius prius decesserit: & hmõi mortis cã donatio per omnia ferè ad exemplum legatorum redacta est. Nam cum ante, tps nostrum veteres iurisprudentes dubitarent, vtrum donationem causa mortis oporteret obtinere similitudinem cum legato, an cum donatione simplici inter viuos; & cum quidam antiqui eam vellent donationi simplici comparare; & quidam legato; ob huiusmodi discordiam antiquorum sopiẽdam, à nobis constitutũ est, vt huiusmodi donatio causa mortis per omnia fere legatis cõnumeretur; & sic omnino procedat, quemadmodum nra constitutio procedere constituit; & ut breuiter de hac donatione expediamus; in summa scire dẽs. q mortis cã donõ est cum aliquis ita donat, vt magis velit seipsum hre, si conualuerit, quã donatariũ magisq; donatariũ si moriat, q hredem suũ, sicut Homerus recitat Telemachũ his verbis expssis donasse Peiræo. Et hæc dñr vsq; ad illum. §. aliæ aut. Fr.

a *Acquisitionis*. scilicet, de iure ciuili. nam per stipulationẽ tantum contrahebatur, scilicet, donatio, quę scilicet stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto: C. eo. l. si quis argentum. §. fi. a & inf. de actio. §. de constituta. Vel dic, eam esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione, sed iurisgentium, ut sup. de rer. diui. §. per traditionem. Vel dic, sui origo fuit de iure gentium uno modo, scilicet, per traditionem: ac postea de iure ciuili fuit ille modus approbatus, & alius inuentus, scilicet, per stipulationem. Tertio per Iustinianum additus est tertius, puta, per nudum pactum. Acc.

b *Et non mortis*. si large hæc duo membra accipiuntur, in tex nihil deest, & propriè ponuntur genera. nam multæ species sub quolibet continentur. & hoc appr. bo. Vel accipe strictè pro duabus speciebus tantum donationum, s. simplicis inter uiuos, & simplicis causa mortis, & adde alias donationes, vt legatum: ut inf. de leg. in princ. Item donationem propter nuptias: ut inf. eo. §. est & aliud. Item & quod est j. eod. §. fi.

c *Mortis*. scilicet, instantis, uel futuræ, ut ff. eod. l. 2. 3. 4. 5. & 6. siquidem vbique * mors timenda est, cum eius dies incertus sit: ut ff. eod. de morb. cau do. l. senatus §. mortis. & de condi. & demon. l. j.

d *Si quid humanitus ei contigisset*. idest, si moriatur, ut ff. de ver bor sign l. in vulgari. §. fi. & debet hoc exprimi, aliàs non est mortis causa donatio: ut ff. eod. de mor. cau. do l. Seia § si nisi ex coniecturis appareat, eum velle donare causa mortis.

ADDITIO. Nota, quòd ad hoc, ut sit donatio cã mortis, requiritur, quòd fiat mentio mortis. idem not. glo. Barto. Ange. & Raph. & Imo. in d. l. Seia. §. fin. & glo. & Bar. in l. Seia. ff. de do. præleg. & Bar. in l. quæ dotis. in fi. 1. col ff. solu matr. alias autem licet aliquis sit in extremis constitutus, si simpliciter donat, nec adijcitur, causa mortis, intelligitur donatio inter uiuos. & est tex. sing. in d. l. Seia. §. si quod no. secundum Ang.

e *Superuixisset*. idest conualuisset: & ita tribus modis reuocatur: vt hic subijcitur. & ff. si cer. pet. l. non omnes.

f *Pænituisset*. quia uoluntas est ambulatoria vsq; ad mortem: ut ff. de adimen leg. l. 3. in fin. & quia donatio ob causam, scilicet, si moriat, & sic possum pœnitere: ut ff. eod. de mor. causa duna. l. senatus. § 1. in fin. & ff de condi. cau. da. l. 3. §. 2.

g *Exemplum legatorum*. quantum ad uim, & potestatem; quia sicut legata morte confirmantur, ita donationes cau. mor. ut reuocari non possint.

h *Per omnia*. subaudi ferè, ut statim dicet: nam in multis differunt.

i *Donationis*. scilicet, simplicis, & inter uiuos: alias nulla esset huiusmodi distinctio: cum omne legatum sit donatio, ut patet ex definitione eius, ut ff de leg 2. l. legatum.

k *Habebat*. scilicet, donatio causa mortis. nam cum donatio inter viuos habet insignia, ut sit liberalitas cum legato, ut morte confirmetur, & ut detrahatur Falcidia: ut C. ad l. Fal. l. fi.

l *Retrahebant*. subaudi, & alij ad aliud.

m *Fere legatis*. dicit, ferè; quia in quibusdam discrepat à legatis: ecce enim si donas in annos singulos: donatio una est; sed legata plura: ut ff de dona. causa mor. l senatus §. fi. Item legatum ab hærede semper traditur: ut patet ex definitione legati: inf de leg. in prin. donatio autem vel ab hoc, uel ab alio. Item in donatione obligatur donatus: in legato non. Item si testamento accuso, perdo legatum, non donationem; si tamen accuso, ut falsum, arg. ff. de his, quib. ut indig. l. post legatum. §. qui mortis. b Item alteri substituitur in legatis, secundum quosdam: ut ff. de donatio. causa mortis. l. ei, cui mortis. & de legatis. 2. l. ut hæredibus. Item filiusfamilias donat, sed non legat. ut ff eo. de mor. cau. dona. l. tam is. & inf. quib. non est permis. face. test. in prin. Itẽ in legato tria tempora considerantur, ut sit capax legatarius: ut inf. de hæredum quali. & differ. §. in extraneis. c in donatione non: ut ff. de donatio. causa mortis. l. in mortis. Item q a pro legato datur interdictum, quorum legatorũ, non pro donatione: quod dic, ut in summa. C. quorum leg. l. j. & in l. Marcellus § Paulus. ff. de donatio. cau mor. Acc.

ADDITIO. Immo habet locum, quorum legatorum saltem in eo, quod excedit Falcidiam: uel si per donatariũ sit occupata, secundum Io. Fab. & Ang.

gl. manifestauerit.

* Hoc uerum, cum quid agit facinorosè, secus ubi uirtus exercetur quia tunc non est timenda mors. Seneca, Sic discas qua si nunquã moritur; sic uiuas, quasi cito moriturus: nil .n. mali in morte est. Tulli. Viro forti nõ modo non timẽda mors pro patria est, sed appetenda. Aegi. Perr.

Donatio causa mortis nõ est, nisi exprimat mors.

* *Superuiuere, nunc saluum euadere: Aliàs superuiuere, est superstitem alicui viuere. Cuia.*

Donationes causa mortis. & legata differunt in multis.

a Etiam si sit donatio causa mortis secundũ cõmuniter omnes; de quo uide Ang. in §. in psonã. inf. de act. & Christ. inf. cod. in

b Hoc intelligas, ut dicit gl. in l. etiam ff. d inof test. & plenè p Ioan. de Imo. in l. fi. ff. de do. causa mortis. Ang.

c Hoc est falsum secundum Ange. ibi.

Cuusti-

a *Constitutio*. s. coram v. testibus, scriptura interueniente, vel non: vt C. eo. l. fi.

b *Et in summa*. idest, vt breuiter de hac donatione expediamus: vt ff. eo l. j.

c *Vult*. idest vellet, in quibusdam, uelit.

d *Habere*. scilicet si superuixerit: vt ff. eo. l. senatus. §. 1.

e *Et sic apud Homerum*. i. sicut recitat poeta Homerus, quod Telemachus dictis verbis expressis donauit.

¶ ALIAE AVTEM. ¶ CASVS. Domine, iam vidi exemplũ de dona. causa mor. & de eius effectu, ponatis mihi exemplũ de do. inter viuos. Ad hoc respon. Amice, sunt quædam aliæ donationes, quæ sine aliqua mortis cogitatione fiunt: & huiusmodi dona. inter viuos appellantur: & tales dona. legatis nõ comparãtur. Si enim perfectæ fuerint, temerè reuocari non possunt. Sed domine dicatis mihi, quando dicuntur perfectæ? Ad hoc respondet. Amice, huiusmodi donationes perfectæ censentur, cum donator voluntatem suæ liberalitatis in scriptis, vel sine scriptis donatario manifestauerit, puta, per talia uerba, dabo, vel donabo tibi talem rem. & in nostra constitutione cautum est, huiusmodi donationes semel perfectas traditionis necessitatem ad exemplum venditionis in se habere sicut venditor rem venditam, numerato sibi pretio, tradere compellitur; ita donatori post emissam liberalitatis vocem auctoritate nostræ constitutionis, tradendi necessitas imponatur. Sed antiqui principes statuerunt, donationes simplices summam ducentorum aureorum excedentes, sine insinuatione scripturæ non valere; nunquid placet uobis, quod illud hodie obseruetur; Ad hoc Respon. quod non. Nam cum constitutiones antiquorum principum statuerint, huiusmodi donationes simplices, excedentes summam ducentorum aureorum actis interuenientibus insinuari: nostra constitutio huiusmodi summam vsque ad quingentos solidos ampliauit; & statuit vsque ad quingentos solidos sine omni insinuatione ualere donationes: & per eandem constitutionem quasdam species donationum introduximus: quæ licet quingentos solidos excedant, tamen nullam insinuationem desiderant: sed in se sine omni insinuatione plenissimam habent auctoritatẽ. & alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia, & singula ex constitutionibus nostris, quas super huiusmodi donationibus fecimus, manifestissime colligi possunt. Sed domine, vos dixistis mihi suprà, quod huiusmodi donationes simplices, semel perfectæ non possunt reuocari: nunquid est hoc generaliter uerum? Respon. quòd non. Licet enim diximus, tales donationes non posse reuocari: tamen sciẽdum est, quod si plenissimæ sunt huiusmodi donationes, si donatarij ingrati extiterint erga donationes: licebit ipsis donatoribus per nostram constitutionẽ certis ex causis eas reuocare: & hoc ideo statuimus, ne datores, qui beneficiũ suæ liberalitatis in alios contulerunt, ab illis iniuriam patiãtur: secundum modos in nostra constitutione enumeratos. Et hæc vsque ad illos §. est & aliud. Fran.

* *Versus istos omisit Haloã. extant aũt apud Theoph. & in quibusd. manuscri.*

* *odissea. 17.*

* *Vide Alcia. lib. 2. Prætermis.*

* *ea sunt, quæ directæ dicuntur in l. donatio. C. eo. tit. Cuia.*

1 † *Duæ quæ nõ ĩm nino. Sed hic rectius*

* *Vt hic, & c. ult. in gl. 1 in fi. ext. eo. tit.*

sic procedat, quemadmodũ eam nostra firmauit constitutio.[a]

¶ Et in summa [b] mortis causa donatio est, cum magis se qs vult [c] habere, [d] quàm eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quàm hæredem suum. Et sic apud Homerum [e] * Telemachus donat Peirço.

* Τὸν καὶ Γείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν, *
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας,
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Γείραι οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Donatio inter viuos non æquiparatur legato, quæ solo consensu hodie est perfecta: indigetque insinuatione si excedat quingentos solidos. fallit in aliquibus casibus Aret.

¶ Aliæ aũt donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiũt: quas inter viuos * appellamus, 1 † quæ oĩno nõ comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ, temere [f] reuocari non possunt. * ¶ Perficiuntur aũt, cum donator suam voluntatem [g] scriptis manifestauerit.[h] Et ad exemplum venditionis, [i] nr̃a constitutio [k] eas etiam in se habere necessitatem traditionis, voluit: vt etiam [l] si non tradantur, habeãt plenissimum, & perfectum robur, & traditionis necessitas [m] incumbat donatori.

¶ Et quum retrò principum [n] dispositiones insinuari eas, actis interuenientibus, volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum constitutio [o] nostra, eã quantitatem vsque ad quingétos solidos ampliauit, quã stare, etiam sine insinuatione [p] statuit.

¶ *Aliæ autem*. nunc prosequitur aliud genus donationis. Dictum est de donationibus causã mortis: nunc de dona. simplici, idest, inter uiuos dicit. Accursius.

f *Temerè*. ideo dicit, temerè; quia quãdoque reuocantur: vt infrà. eod. §. sciendum.

g *Voluntatem*. etiam nudo pacto: ut C. de dona. l. si quis argentum. § fi. Ac.

ADDITIO. Si autem donetur factũ, requiritur stipulatio, & traditio, sicut olim. Item pęnitentia donantis, & donatarij, ubi fit certæ personę: secus si incertæ.

h *Manifestauerit*. scilicet per uerba futuri tẽporis: ut dabo, vel donabo: ad instar stipulationis: vt ff. de verb. obli. l. 5. §. stipulatio. vel præsentis temporis: ut, do, uel dono: cum nudo pacto fiat: & pactum etiam fiat per uerba præsentis temporis. vt C. eod. de dona. l. si quis argentum. §. fin. ff. de pact. l. tale. in prin. & in glo. 2.

i *Venditionis*. ex hoc uerbo dicebat M. vẽditorem præcisè teneri ad rem tradendã. sic ff. de uerbo. obl. l. ubi autem non appatet. in fine. Ioan. contra, scilicet, vt interesse dando * liberetur: ut ff. de act. emp. l. 1. in princip. & similitudo, quæ in his fit, est in hoc, ut sicut necessitas imponitur uenditori ad aliquid, sic & donanti, licet a principio nullus cogebatur: ut C. de act. & oblig. l. sicut. Sed nunquid donator de euictione tenetur? Resp. si incipit a traditione, non; ut ff. eo. de don. l. Aristo. in fi. Si a pactione sic: ut C. de iure do. l. j. Acc.

ADDITIO. Et est ratio, qui cum donatio sit doni datio: iste paciscens, obligatur expressè ad dandum. l. senatus. §. 1. & de dona. causa mor. & ideo non liberatur, nisi transferat dominium; secus autem, ubi sola traditio sine pacto interuenit. Ex quo infertur, quod pro euictione hic agitur primæua actione, quasi non dederit, etiam re nondum euicta in totum, uel pro parte. Secus in uẽditione, ubi euictione noua nascitur actio, quasi per traditionem, obligatione ablata. quod no in præscriptione, & libelli formatione secundum omnes hic.

k *Constitutio*. ut C. de dona. l. si quis argentum §. fi.

l *Etiam si non tradantur*. idest si tradere nolit donator. Accursius.

m *Necessitas*. per condictionem ex lege, quæ stricti iuris est ff. eod. de don. l. eum, qui. & C. eod. l. si quis argentum. § fina.

n *Retro principum*. idest eorum, qui ante nos fuerunt: ex nostra etiam patria, ut C. eo. de dona. l. sancimus. in fi.

o *Constitutio*. ut C. eo. l. pen. in fi.

p *Insinuatione*. idest scriptura facta in præsentia publicarũ personarum *b* & in actis, ubi superfluum est, testes adhibere: cum publica monumenta sufficiant: ut C. eo. l. data. & l. in donationibus.

* Triplex est interesse: Conuẽtũ, ut pretium, quod conuenitur cõe, ut quod tres cõiter ualet. Singulare, quod utrumque aliorũ excedit, secundum gl. in l. j. ff. de act. empti. Aeg. Perr.

a Nisi de ipsa ẽt unde esset promissum, l. 2. C. de eui. secundum Ang. & Ias. Itẽ debet ĩtelligi, quod precesserit cõuentio saltem ordine intellectus; cum aliàs ex sola traditione nõ trãsferatur dñiũ, secundum Christ. hic.

Insinuatio quid est.

b Puta, qualiscunque iudicis ẽt exnei, nec hẽt necesse decretũ interponere. Et possunt hæc oĩa fieri ẽt ex ĩterualo, quæ si nõ ĩteruenerint, nõ annullant totam donationẽ, sed pro parte tm, in qua excedit. Ange. Et an insinuationi posit renũciari, & sine ea donatio validari; & an in simplici remissione ipsa insinuatio; itẽ ĩ cessione debitoris citatio requiratur, vide Ang. & Ias. hic.

Digitized by Google

a *Inuenit*.s.nostra constitutio: ut si donetur in redemptionem captiuorum: vel a magistro militum donetur militib. vel in refectionem domus donetur alicui: vt C.eo l pe. Idē & si donet Imperator, uel ei donetur: ut in Aut. de nō alie. §. si uero minus. col.2. & in Auth. ut non fiant pig. §. quia igitur. col.6. Idem in donatiōe pp nuptias vt in Aut. ut spō. lar. col.9. in ptin. Idem ī remissionem usutarū futuri tpis: ut ff. eo. l. Modestinus. Acc.

ADDITIO. Idem in donatione facta ꝑ benemeritis. l. Aquilius. ff. eo. dummodo appateant, & eis pro portionetur, fm doc.

b *Minimè*. licet quingētorum solidorum summam excedant.

c *Alia*. velutī, ne plures donationes diuer sis tpib. factæ coacer uentur: C. eo. l. sancimus. §. si quis aūt. Item ut ij, qui pecuniam recipiunt in redemptionem captiuorum, iurent se ibi bona fide expēdere. Item ut sacro dñi domus qō dirimatur: vt C. eo. l. pen. in fi.

d *Constitutionem*. ut C. de reuo. do. l. fi.

e *Ex causis*. quinq; s. vt si atroces iniurias in eum effundat, vel impias manus inferat, uel graue damnū in bonis uel uitæ periculum intulit: vel si legi dictæ in donādo nō paruerit: ut C. de reuoca. don. l. fi. Sed donatio liberto facta, solo obsequio nō pstito reuocat: aliud ī libertate. ut C. de reuo. don. l. 1. & de lib. cau. l. solo. Et est hic arg. pro dño, ut his causis possit reuocare feudū. sic in Auth. ut lib. de ex. §. illud uero col. 6. & ff. de li. agno. & alen. a paren. l. alimenta.

¶ Sed & quasdam donationes inuenit, [a] quæ penitus insinuationē fieri minimè [b] desiderant: sed in se plenissimam habent firmitatem.

¶ Alia [c] insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

Donatio inter uiuos etiam perfecta, ex aliquibus causis reuocari potest. Aret.

¶ Sciendum est tñ, quod etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est donatorib. per nostram constitutionem [d] licentiam præstitimus, certis ex causis [e] * eas reuocare, 1 † ne illi, qui suas res in alios cōtulerint, ab his quandam patiantur iniuriam, uel iacturā, secundum enumeratos in cōstitutione nostra modos.

Donatio ante nuptias olim ante matrimonium fiebat, hodie potest fieri, cōstante matrimonio, & etiam augeri ut dos, & ideo donatio ꝑpter nuptias uocatur, ut nomen conueniat rei. h. d. Are.

¶ Est & aliud genus inter uiuos [2] † donationis, quod uete ribus quidem prudentib. penitus erat incognitum: postea autem a iunioribus diuis principib. introductum [f] est, quod ante nuptias uocabatur, & tacitā in se conditionē habebat, [g] ut tunc ratū esset, cum matrimoniū [3] † esset insecutū. [h] Ideoq; ante nuptias appellabatur, quod [i] ante matrimonium efficiebatur, & nunquā post nuptias celebratas talis donatio ꝑcedebat.

¶ Sed primus quidem diuus Iustinus pater [k] noster, cum [l] augeri dotes, & post nuptias fuerat [m] permissum, si quid tale [n] 4 † eueniret, & ante nuptias augeri donationē; &, constante matrimonio, sua constitutione permisit. [o] Sed tamen nomen inconueniens remanebat, cū ante nuptias quidem uocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed * nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia [p] noīa reb. esse studentes, constiuimus [q] ut tales donationes non augeantur tm̄. sed ēt, cōstante matrimonio, initum accipiant, & non ante nuptias, sed propter nuptias vocētur: & dotib. in hoc exequentur, [r] ut quemadmodū

* Scilicet, propter ingratitudinē, ut hic dicitur, & 17. q. hi c. 1 uētum. & 56. di. c. satis peruersam. & ex don. de do. c. ult.

1 † in aliquibus ma nus c. neq;

2 † donationum, in aliquib.

ADDITIO. Vnde uersus, Quinq; modis perdo mihi, quæ donata fuere: Infero si damnum grauiter donantis in æte: Huic per me si sit attox iniuria facta, Si sit persona manua li uulnere facta, Qñ suæ uitæ crudeliter insidiabor. Ingratus domino, re donata spoliabor. Ingratum factum dic me eum, fregero pactum. Ius autem reuocandi donationem ex causa ingratitudinis, non transit ad hęredes, si defunctus facultatem reuocandi habuit.

¶ EST ET ALIVD. Dñe, Iam uidi de dona. simplici, q appellaī do. inter uiuos, nunqd est aliqđ aliud genus do. inter uiuos? Ad hoc rñ. ꝙ sic. Est. n. quoddam aliud genus donationū, qđ ueterib. iurisconsl. penitus erat incognitum, sed postea a iunioribus principib. fuit introductum, & fm eos donatio ante nuptias appellabaī, & in se habebat tacitā condōnem, ut uidelicet, tunc rata esset hæc donatio, & effectum hret, cum mrīmonium esset subsecutū. Sed dñe, quare appellabaī ante nupt Respon. ꝙ iō, quia sp ante nup. fiebat, licet effectum non hret, nisi nuptiis subsecutis: & nunquam post nup. celebratas talis donatio potuit inchoari. Sed postea diuus Iustinus pater meus hmōī obseruationem semplenè correxit. Nam cum permissum fuerat dotes, cōstante mrīmonio, posse augeri, permisit in constōne sua, huiusmodi do. ante nup. & post nup. celebratas ad similitudinem dotium posse augeri, sed tñ nomen inconueniens ponitus remanebat, nam ante nup. vocabaī, ut prius, licet ex constōne sua post nup. tale susciperet incrementum, & ita augebaī post. nup. tñ ante nup. appellabatur. Et ita manifeste patet, ꝙ nomen non benè consonabat rei. vnde nos plenissimo fini sanctiones tradere cupiētes, & cōsonat noīa reb. esse cupientes, vel studentes, in nr̄a constitutione statuimus, vt hmōi don. nō solum post celebratas nup. augmentū suscipiāt, sed ēt initium suscipere possint. & in hoc dotib. parificantur: vt quemadmodum dotes. cōstante mrīmo. nō solum augeri, sed ēt de nouo fieri possunt; ita hmōī don. q pp. nup. introductæ sunt, non solum, constante matrimo. contracto, augeri; sed ēt de nouo cōstitui possunt. & hæc dñr usq; ad illū. §. erat olim.

f *Introductum*. ut C. de dona. ante nup. ꝑ totum tit.

g *Habebat*. & hodie habet, si fiat donatio prius. nam & postea fieri pōt. ut ī. eod. §. sed tamen.

h *Insecutum*. de iure, & de facto.

i *Quod*. idest, quia.

K *Pater noster*. sic ī. qui. non est perm. facere testa. §. cæterus.

l *Cum augeri*. i. cum hoc non esset. a Acc.

m *Fuerat*. ēt ante se.

n *Tale*. puta, quia augeatur dos.

o *Permisit*. diuus Iustinus: ut C. de dona. ante nup. l. pen.

p *Et cōsequētia*. alias conuenientia: sic C. de epis. & cle. decernimus. in fi. gl. & in summario. & de offi. præfec. urb. l. j. in fi. & de defen. ciui. l defensores. ar. contra, C. de cōstit. pec. l. 2. §. pen. & ff. de adim en. leg. l. 3. §. cōditio.

q *Constituimus*. C. de do. ante nup. l. fi.

r *Exequentur*. si de nouo fiat donatio, uel dos post matrimonium, uel uetus augeatur, est æqualitas: ut C. de do. ante nup. l. fi. §. si igitur dote. Si ante matrimonium: poterat esse inæqualitas. C. de pac. con. l. ex morte. in prin. Sed hodie æqualitas est ante, & post in constituendo, & in pactis lucrorum: ut quantum dat uxor in dotem, tantum det in donationem propter nuptias maritus: & sicut hic fit dominus dotis, sic illa donationis propter nuptias: usumfructum tamen habeat maritus, nec accidat matrimonij onerib. dotē non seruire. Nā æquitas suggerit. ꝙ dos debeat esse ibi, ubi sunt onera mrīmonij. ut ff. de iu. dot. l. dotis fructus. & l. plērunq;. §. si serui. cū tātundē reddaī uxori. ex qua donatione consulit mulieri soluto matrimonio. si res dotales non existant: & quia nō potuit alienare maritus, ēt ea cōsentiēte, ut ī. tit. proxi. in prin. licet alias iure hypothecæ possit renūciare: vt C. ad Vel. l. ēt. & l. iubemus. & in aut. siue a me. eo. ti. C. Et sicut dos uxori, sic & talis donatio iure reddiī uiro, so l. mat. cū si æqualitas: ut l Aut. đ æqua. do. §. j. coll. 7. Est & spōsalitia largitas, qñ sponsus spōsæ ꝑ uerba de futuro, vel ecōtra donat purè nō respectu dotis, q similiter cōdōnem mrīmonii hēt, ut C. đ do. añ nup. l. cū ueterū. & l. si a spō. A.

3 † fuerit, in aliquib.

4 † eueneri, et ante, in manus.

* Hic est casus, quo filius corrigit patri: nec obstat. de nup. §. si vero ex pellet.

a Alias cū hoc esset.

ADDITIO,

ADDITIO. Tu dic, ꝗ aliqñ fit ex mera liberalitate hoc expresso, ꝗ nullo casu repeti possit, & habet locum l.si mater.C.de don.ante nup.aliqñ fit simpliciter, nullo expresso; & tunc olim præsumebatur ex mera liberalitate, & erat irreuocabilis.l.2.l.si filiæ.& l.si tibi.C.eo.hodie vero ob eam futuri matrimonij.l. cum veterum. eo.tit.

a *Sed eo etiam contracto*. hodie hoc corrigit in Auth.de æqua li.do. col. 7.

¶ERAT OLIM. ¶CASVS. Domine vidi plures modos acquirendi de iure ciuili, nunquid adhuc reperiuntur plures modi ciuilis acquisitionis? Resp. ꝗ sic: Erat .n. alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi, quod quidem ius accrescẽdi erat tale. Si duo habebant seruum cõem Petrus, & Mar. si Petrus solus inter viuos vel in vltima volũtate cõem seruum manumitteret, libertas nõ ualebat, sed in eo casu pars Petri penitus amittebatur, & Mar. nolenti manumittere accrescebat; & ita seruus, qui prius cõis erat, tot' Martino per ius accrescẽdi acquirebatur. sed cum hoc pessimũ fuerat exemplum, seruũ quidem manumissũ libertate defraudari, & impositione libertatis humaniorib. dominis damnũ inferri, & seuerioribus lucrũ acquiri; iõ hoc quasi inuidia plenum pio remedio p nrãm constitutione duximus corrigendum, & inuenimus uiam, perquam tam manumissor, quam socius eius manumittere nolens, quam ẽt seruus, qui libertatem accepit, nrẽ permissionis beneficio cõiter perfruatur. Statuimus.n. ut libertas seruo cõi imposita debitum effectum sortiat. Manifestum.n.est antiquos legislatores in fauorem libertatis multa contra regulas cões iuris statuisse; & statuimus, ꝗ dñs, qui libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudeat, & socius indemnis conseruetur, & pretium serui manumissi a domino manumittente seruum secundum partem domini constitutione definiti accipiat. Et hæc usque in fi.tit. Fran.

dotes, cõstãte matrimonio, non solum augẽtur, sed etiã fiunt, ita & iste donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solũ antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto[a] augeantur, & constituantur.

Hodie si unus ex dominis manumisit seruum cõmunẽ, seruus efficitur liber, & socius conseruatur indemnis, dato si bi pretio partis suæ. h. d. Are.

¶Erat * olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi, quod est tale.

¶Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit, vel vindicta, vel testamento, eo casu pars eius amittebatur, & socio accrescebat.

¶ Sed cum pessimum fuerat exemplo, [b] & libertate seruum defraudari, & ex ea humaniorib. quidem dominis damnum inferri, seueriorib. [1]† autem dñis lucrum accrescere, [2]† hoc quasi inuidię plenum, pio remedio per nostram constitutionem, [c] mederi necessariũ duximus.

b *Exemplo*. sic. C.de proba.l.exemplo.

c *Nostram constitutionem*. C.de com.ser.ma.l.j.§.ne aũt. & §.sinautem socius.

d *Cuius*. scilicet libertatis.

e *Communes*. f. ut l.libertates per leg.Fal. non minuantur. Item ubi non ualet testamentum, libertates non reuocantur.ff.de inoff.test.l.Papi.§ sed an & libertates. & §.si Itẽ & ff.de fidei.li.l generaliter.§.si quis seruo.

f *Definimus*. C.de communi ser. ma l.j.§ ne autem, & §. sinautem socius.

g *Accipiente*. uel eo deposito: ut C.de com.ser.ma.l.j.§.ne autem. & §.sinautem socius & no ꝗ compellitur quis uendere: quod est spãle contra reg. ut C de contra.emp.l.inuitum.& C. de iu.deli.nec emere. quod plenè not. in Auth. de fideius.§.pen.col.1.

¶ QVIBVS. &c. ¶Dictum est sup. de acquisitione facta per usucapionem, uel per donationem; nec dicit per quos alienatio possit fieri, & per quos non. Are. uel sic continua. supra dictum est; quo quis efficitur dominus iure gentium, vel ciuili: hic tractare intendit de quadam specialitate, quæ contingit circa eos, qui dominia rerum acquirunt. generale.n.est, ut qui dominus est, possit alienare: & qui dominus non est, alienare non possit: hic & in specialibus casib. contingit contrarium.

¶Et inuenimus viã, per quã & manumissor, & socius eius, & qui libertatẽ accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedẽte (cuius[d] fauore antiquos legum*latores, multa etiam contra cões [e] regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eã libertatẽ imposuit, suæ liberalitatis stabilitate* gaudẽte; & socio indemni conseruato, pretiũque serui secundum partem dominii, quod nos definiuimus, [f] accipiẽte. [g]

Quibus alienare licet, vel non.

TITVLVS VIII.

Maritus non potest aliena re vel obligare prædium dotale, etiam consentiente muliere non solum in Italia, sed etiam in prouincia. Are.

Accidit aliquando, ut qui dñs [3]† rei sit, alienare nõ possit: & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat.

¶ Nam dotale prædium [h]

Accidit. ¶Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, qñ dominus nõ põt alienare res suas. Secundò econtra, quando nõ dominus alienat. Tertiò redit ad primum casum. Secũda ibi, Cõtra aũt. Tertia ibi, Nunc aũt admonendi. Vel diuide subtilius. Primò quãdo prohibetur alienatio pp rem, quæ est alienabilis. Secundò, quando permittitur ex pactione, uel pp publicam utilitatem. Tertiò, quando prohibetur rõne personę alienantis, vel rõne personæ, in qua fit alienatio, quia pupillus est.

¶CASVS. In prima parte dicit Iusti. præmittendo ea, de quib. intendit hic tractare; aliquando accidit, ꝗ ille qui dominus est rei, dominiũ tamẽ eiusdem rei In alium transferre nõ possit & in casu isto conuerso, similiter quandoq; accidit, vt ille, qui dominus nõ est, prãtem tamẽ dominium transferẽdi in alium habeat; & hæc dicuntur vsque ad uer. Nam dotale. in quo talis figuratur casus. Domine uos dixistis mihi sup ꝗ dominus rei aliquãdo rem suam alienare nõ potest, ponatis mihi exẽplum de hoc. Ad hoc resp. Amice ecce maritus licet sit dominus prædii dotalis, tamen inuita muliere, prædium sibi in dotem datum, per l.Iul.de fun.do.alienare prohibetur: ut hypothecas earum rerum, quæ uolente ẽt muliere fiebant, quam leg Iul. per constitutionem nrãm correximus, & in meliorem statum deduximus. Cum.n.prohibitio.l.Iul. tantummodo in reb. immobilib. Italicis locum habebat: & alienationes rerum dotalium ẽt in omni re, quæ, inuita muliere, fiebant, inhibebat: utique remedium adhibuimus, & statuimus, ut nõ solum in Italia interdicta sit alienatio, uel obli. rerum dot. sed etiã in omni prouincia, quæ Romano subiecta est Imperio. & non solummodo, inuita muliere, locum habeat huiusmodi prohibitio, sed etiam neque alienatio, uel obli. licet de consensu mulieris facta fuerit, robur obtineat. & hoc ideo statuimus, ne fragilitas sexus muliebris, quæ de facili ad consentiendum alienationi per blanditia mariti posset induci, in perniciem substantiæ mulierum uideatur conuerti. & hæc usque ad illum §. contra autem. Fran.

h *Dotale prædium*. l.inæstimatum: ut C. de rei uxo.act.l.j. §.& cum lex.uer.in fundo autem. a alias si æstimatum esset, posse alienari, nisi æstimatio fiat, ut sciatur, quantum ualet: ut C de iu.do.l.quoties.& l.si inter uirum.& de fun. do.l.j. Et dic dotale, uel quasi: ut ff.de fun.do.l.3.& 4 Quid si res mobilis est? Respon. potest alienari, si maritus est soluendo. C.de ser.pig.da.ma.l 1. facit l.si ex lapidicinis.ff de iure dot. Accur.

* Titulum hunc de donat. in duos distinctũ inuenimus: in exempl. ante 400. an. manuscriptis vidisse se refert Apellus: quorũ prior de don. alter de manumissionibus inscriptus erat: hocq; loco titulum de manumissi. apte praeponendũ censet: cuius sententia uera est: nã & hic de his tractat: huicq; rei ar. erit Pãdectarũ series: ille.n. donationũ tractationi subijciuntur manumissiones. T. Preteius.

1† Alias senioribus. Alias saeuioribus.

2† Du. accedere.

* Adde Felyn. in c. ad nostram. il 1.nu.12.de iureiu.

* Idem est ẽt, si sit socius fit socius. quia, eo inuito, poterit seruus manumitti secũdũ Nic. per l. 1. C. de no. sti. & com mis. Aegi. Perr.

3 † Deest Duar.

a Et in his casib. ubi non põt alienari, an fideiussor datus a uiro obligetur, uĩ de Iashic.

Vendere qs cõpellitur aliqñ.

Alia continuatio.

ADDITIO. Sed iure canonico indistinctè valet alienatio, vxore consentiente, & iurante. c. licet mulier. de iureiur. lib 6. nisi prius iurasset se nunquam tali alienationi facien dæ velle consentire.

a *Inuita muliere.* ergo, ea uolente poterat, vt innuit: quod corrigitur statim.

maritus, inuita [a] muliere per legem Iuliam prohibetur [b] alienare, [c] quãuis ipsius [d] sit, dotis causa ei datum. * quod nos legem Iuliam corrigentes. [e] in meliorem statum deduximus. [f]

¶ Cum.n. lex [g] in solis tantũ modo rebus locum habebat quæ Italicæ [h] fuerant, & alienationes inhibeba, quæ, inuita [i] muliere, fiebant: hypothecas a[u]t earum rerum: et uolente [k] ea, utrique [l] remedium imposuimus, vt et in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta [m] sit alienatio, uel obligatio: vt neutrũ eorum, neq; [n] consentientibus mulieribus, procedat, ne sexus muliebris fragilitas in pernicem [o] * substantiæ earum [1] † conuertatur. [p]

Creditor licet non sit dominus, potest tamen pignus alienare ex pacto, uel sine pacto seruata forma legis. Are.

b *Prohibetur.* nisi prouocet ad diuisionẽ fũdi dotalis: vt C. de fun. do. l. fi. Item nisi ex necessitate: ut C. de li. cã. l. 1 Item nisi cum uniuersitate: vt ff. d fun. do. l. 1 Item nisi utatur ad utilitatem mulieris: ut ff. de iu. do. l fi.

c *Alienare.* hoc large accipiat, siue dominium mutetur: si ue ius aliis constituatur: ut C de reb. alie. non alien. l. fin. & in Auth. de non alie. §. alienationis. col. 2. & ff. de fun. do. l. Iulianus. Accur

d *Ipsius sit.* s. de integentium, ut per traditionem: & ciuili, t ap probatione, s in loã. Alii dicunt de iure ciuili, s fictione, non iure gentium: ut C. de iure do. l. in reb. Sed qđ ibi dr, de iure naturali uxorem dñam esse uerum est primæuo iure, quod dr: Quicquid calcauerit pes tuus, &c. non natura li, i. iure gentium: sed rerũ dña dr. quo ad spem, & quantum ad ho:, ut ex eis sustentetur; sicut filij dñr, dñi rerum paternarũ ut j. de hær. quali. & diff. §. sui. uersic. sed sui quidem. & C. de fur. l. quamuis. & rer. amot. l. 1. uel domina est inspecto exitu: sicut filius dicitur dominus: ut ff. de lib. & posth l. in suis. Accur.

ADDITIO. Circa hoc dicas, ꝙ uerum, & effectuale dominiuin habet maritus: sed fictum, & interpretatum habet uxor; ex quo cum uiro uiuit continuo, & præsumitur eadem persona.

e *Corrigentes.* in duob. capitulis, & in aliis non. Accur.

f *Deduximus.* ut C. de rei uxo. ac. l. unica. §. & cum lex.

g *Lex.* scilicet Iulia.

h *Italiæ.* idest in Italicis prohibebat alienationem: & hoc erat primum eius uitium. Acc

i *Inuita muliere.* sed ea uolente concedebat, & hoc erat secundum uitium.

k *Volente ea* similiter prohibebat.

l *Vtrique.* scilicet uitio.

m *Interdicta.* quid si fiat? Respon. uendicat maritus, constante matrimonio contra factum suum ueniens, cum fuerit contra legem: ut C. de agri. & censi. l. quemadmodum. circa fi. lib. 11. & de rei uend. l. doce. sed dissoluto eo, mulier. repetit. ut C. de iu. dot. l. in rebus. Idem in prælato ecclesiæ, alienante rem ecclesiæ: quia põt eam repetere, prælatura durante; ut extra de rebus eccl. non alie. cap. si quis presbyterorum.

n *Neque consentientib.* spãle, ut suo fauore nõ possit renũtiare: quia etiam reipublicæ interest: ut ff. sol. ma. l. 1. sic ff. de pac. do. l. de die.

o *In perniciem.* idest destructionem.

p *Conuertatur.* similia sunt, ubi etiam dñs nõ alienet: ut C. ad le. Iul. Maie. l. fi & C. de hæret. & ma. l. manichæos. §. pe. C. de prædi. decur. l. fi. lib. 10. & j. eo. §. nunc admonendi

ADDITIO. Vnde uersus: Coniunx, ecclesia, furiosus, menteq; captus. Prodigus. atq; minor, existẽs, sub patre natus. Aduersus fidei, maiestatis reus: isti. Res alienare ꝓprias de iure uetantur. Prætacto dẽt sub iure decurio scribi. Are.

¶ CONTRA AVTEM. ¶ CASVS. Dñe, iam uidi casum, in quo dñs alienare nõ possit. Pro deo ponatis mihi exẽplũ, qñ dñs dñium rei in alium transferre põt. Ad hoc resp. Amice, licet creditor non sit dñs rei obligatæ: tñ, si ipse pignus ex pacto uel lege alienauerit, dñium eius in alium tranfert: sed forsan ĩ primo casu, uidelicet quando ex pacto sibi facto a debitore pignus alienat, hoc fieri, quia uoluntate debitoris intelligitur pignus alienare; quia debitor ab initio cõtractus pactũ fecit, ut liceat creditori pignus uedere, si intra tps statutum non soluerit: & ita in casu isto potius ex pacto, & uoluntate debitoris uř dñium translatum, q̃ ex facto siue traditione ipsius creditoris. Sed certè nõ solum in eo casu, qñ pactũ de distrahẽdo pignore a debitore interpo tñ est, licet creditori uendendi dñiũ pignoris ad aliũ transferre: sed et qñ ac to tita: e legis pignus distrahit. Ne ergo creditores ius suũ persequi diutius impediretur, & et ne debitores nimis cito rerum suarum dñium amittant: nřa constõne utriq; parti prospectũ est, & per eãdem constõnem certus modus est inuentus, per quem quidem modum pignorũ distractio possit ꝓcedere. cuius constõnis tenore utriusq; partis indẽnitati, in eo casu, qñ pactũ de distrahendo non intercesserit, sufficienter, & abunde prouisũ est. Et hæc dicuntur usque ad illum §. nunc autem. Fran.

¶ Contra [q] autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare [r] potest. *

¶ Sed hoc forsitã ideo uidetur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non solueretur. [s] 2 †

¶ Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, [t] neque debitores temere [u] suarum rerum dñium amittere uiderentur, nřa constitutione [x] consultũ est, & certus [y] modus impositus, cuius [z] tenore utriq; parti creditorũ, & debitorum satis, abundeque prouisum est.

Pupillus suam pecuniam sine tutoris auctoritate mutuando, non facit accipientis: & ideo nummi extantes possunt uendicari, consumpti condici, uel peti exhiberi. h. d. Areti.

q *Contra.* idest. econtrario.

r *Alienare potest.* idem in indice: ut ff. si ex nox. cã aga. l. ij. & j. de offi. iud. in fi Idem in flumine: ut ff. de acq. re. do. l. ergo. § alluuio. Idẽ in Imperatore, & Augusta: ut s. de usuc. §. ult. Idẽ in prælatis ecclesiarum: ut in Auth hoc ius porrectum. C. de sacros. eccl Idem in tutorib. qui dominorum locum obtinent: ut. ff. de fur. l. interdum. § qui tutelã. Idem in procuratore, qui habet liberã administrationem: *b* ut s. de rer. diuisio. §. nihil aũt. Idem in seruis habentib. liberam peculii administrationem: ut ff. de pig. act. si conuenerit: §. fi. & l. seq. Vnde uersus. Princeps, Augusta, iudex, ac officialis, Tutor, curator, ꝓcurator, fluuiusq;. Creditor, exactor, ꝓlatus seruus hñt. Hi numero bis sex alienantes aliena. Acc.

s *Non solueretur.* scilicet tempore constituto.

t *Impedirentur.* ubi non esset pactio de pig. uendendo. Acc.

u *Temere.* i. nimis cito. ut s. de dona. §. aliæ autem. in prin.

x *Constitutione.* de iure do impe. l. fi. §. 1. & 2. Acc.

y *Certus modus.* ut si actum sit de vedendo, iuxta conuentionem uendere posit. Sed si nihil fuit dictum de hoc nuntiabit semel, & tunc, elapso biennio, uẽdet ut C. de iure do. impe. l. fi. §. 1. & 2. Si autem dictum fuit, ut non uendatur, res nuntiabit. & tunc uendet. ff. de pig act. l. conuenerit.

ADDITIO. Et inter denuntiandũ, q̃ interualla sint necessaria: itẽ quid si emptor nõ reperiatur: uel pignus plus uel minus ualeat, q̃ creditũ; itẽ qđ in pignore, iudiciali, uel pretorio; & an huic bñficio de uẽdẽ. pig. possit renũtiari: uid An. hic.

z *Cuius.* scilicet, constitutionis.

a Ad quã si prodest mulieri, et maritus ꝓ uocare potest Ang.

* *Dotis ca[usa] ei datum. Ratio legis hæc est, q[ui]a licet in bonis mariti dos sit, constante matrimonio, mulieris tamen est. Boe. enim in topic. Cicer. Dos, inquit licet, matrimonio constãte, in bonis uiri sit, est tamen in uxoris iura; & post diuortium velut res uxoris peti põt. Quod sumpsisse is uidetur ex. l. quamuis. de iu. dot. & l. Lucius §. i lem respondi. ad municip. Cuiac.*

* *Idest, ne fragilitate natura in repentina deducatur inopiã. l. 1. §. & cum lex. C. de rei uxor. est.*

1 † *conuertetur.*

Alienans quandoq; repetit, ꝗ alienauit.

Domini multi. sũt qui, suas res alienare nõ possunt.

* *Et sic plus iuris trãsfert in alium quã ipse habeat; de quo uide gl. fi. in c. pastoralis. ext. d iure pat.*

2 † *soluatur. Duar.*

b In quo non uenit do lus, nec ꝗ possit donare, nisi exprimatur, & tũc intelligit. de don. inter uiuos. non causa mor. Et qualiter libera administratio concedat, uide Ang. Are.

c Et per pactum nudũ nec est necessaria aliqua denuntiatio de pignore luendo, ꝗ no. pro limitatione l. si conuenerit. ff. de pign. Ang.

NVNC

¶NVNC ADMONEN. ¶CASVS. Domine, iam uidi casum, in quo dñs alienare non põt: nunquid sunt plures casus, in quib. dñs rei suæ alienandæ potestatem non hēt? Et respon. ꝙ sic; quia neq; pupilli, neq; pupillæ sine tutoris auctoritate vllam rem alienare possunt, licet domini rerum suarum censeant. vnde si pupillus alicui mutuā pecun ā tutoris auctoritate nō interueniente dederit, obligationem mutui non cōtrahit: & hoc ideo, quia pecuniam, q̃ mutuo dat, accipientis non facit: unde si nūmi à pupillo sine tutoris auctoritate mutuo dati exstiterit, vēdicari poterunt: si tñ ipse, q. nummos à pupillo mutuo acceperit, eosdē bona fi. consumpserit, ad exhibendum cū eo agi potest. Et licet dixerim tibi, ꝙ neq; pupillus, neque pupilla rei suæ dñium siue tutore in alium trāsferre possint, econuerso tñ oēs res, uidelicet, tā mobiles, quā immobiles, sine tut. pupillo, vel pupillæ dari possunt; ita uidelicet, ꝙ dñium in eos transferat: & iō si debitor pupillo, uel pupillæ debitum soluerit, necessaria est ei tutoris auctoritas. Si n. sine tutoris auctoritate pupillo, vel pupillæ soluerit, beneficiū liberationis non consequitur: sed hoc euidentissima rõne in nr̃a constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos promulgauimus, statutum est, in qua quidem constitutione dispositum est, ita demum licere tutori, uel curatori debitorem pupillarem soluere, si primum sine iudicio, & sine omni damno sportularum, & sine qua libet mercede tabulario præstanda hoc permittat. Nam si iudex soluendum pupillo pronuntiauerit, & debitor post sñiam iudicis interpositam soluerit, hmōi solutio plenissimam securitatem obtinebit: qm̃ in nullo euentu poterit debitor post hmōi solutionem iterum inquietari. Si uerò aliter, q̃ in nr̃a constitutione dispositum est, debitor pupillo soluerit, & pupillus hmōi pecuniam sibi solutam, aut saluam habeat, aut aliàs locupletior factus sit, licet debitor p̃ hmōi solutionem ipso iure liberatus non sit, si tñ pupillus adhuc eandem pecuniam petat, poterit debitor per exceptionem doli mali pupillum iterum petentem, tanquā de præda solicitum repellere, & hæc sunt uera, qñ pupillus habet pecuniam saluam, uel ex ea locupletior factus sit. Si uerò pupillus hmōi pecuniam sine tut. auctoritate sibi solutam, aut malè consumpserit, aut alio casu amiserit, si iterū eandē pecuniam petat, inutilis est debitori doli mali exceptio; quia nihilominus ad solutionem iterum faciendam condemnabitur: & sibi imputet, quia debitum sine tut. auctoritate, & non s'm no'æ constitutionis tenorem pupillo soluerit. Similiter in casu conuerso pupil. vel pup. sine tut. aucto. soluere non possunt: quia id, quod sine tutoris auctoritate soluit, non fit accipientis. Nullus n. rei alienatio sine tutor. auct. eis concessa est. Et hæc vsque in fi. tit. dicuntur.

¶Nunc admonendi sumus, neq; pupillum, neq; pupillā vllam[a] rem sine tutoris auctoritate alienare[b] posse.

¶Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, [c]non contrahit obligationem, [d]quia pecuniam[e] non fecit [f]accipientis; ideoque vendicari nummi possunt, sicubi extant.

¶Sed si nummi, quos mutuo minor* dederit ab eo, qui accepit, bona fide[g] consumpti[h] sunt condici[i] possunt: si mala fide, ad exhibendum[k] de his agi potest.

Si debitor soluat pupillo cū tutoris, & iudicis auctoritate, habet plenissimam liberationē. Si verò soluat sine iudice, & sine tutore, liberatur ope exceptionis, si pecunia est salua, vel pupillus factus sit locupletior: aliter verò soluens, non liberatur vllo modo. h. d. Aret.

¶At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè[l] dari possunt. Ideoq; si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur.[m]

¶Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in constitutione, [n]quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione Triboniani viri eminētissimi, quæstoris sacri nostri palatij promulgauimus; qua dispositum est, ita licere tutori, vel curatori debitorē [o]pupillarem soluere, vt prius iudicialis sententia [p]sine[q] omni damno celebrata, hoc permittat. [r]quo subsecuto, si & iudex pronunciauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas.[s]

¶Sin autem aliter, quàm disposuimus, solutio[t] facta fuerit

* *Minor.* pro pupillo *Cui a.*

* Non tñ alienare, aliud est n. amittere; aliud alienare, secūdum glos. in

a *Vllam rem.* neq; rõne proprietatis, neque rõne possessionis, quæ aīo retinetur, licet corporalem sine tutore perdere* possit, vt ff. de acq. rer. dom. l. pupillus & de acq. poss. l. possessionem. Quid in adulto? Respōde, si non habet curatorem, potest alienare, quæ seruando seruari non possunt; si habet curatorem, similis est prodigo: C. de in integ. restit. mi. l. si curatorem.

b *Alienare posse.* sic sup. de aucto. tut. in princ. ff. de solut. l. quod si forte. in fi. & l. pupillo. & ff. si cer. pe. l. non oīs. §. fi.

c *Dederit.* i.* tradiderit: cūm dare sit accipientis facere: ut inf. de act. §. sic itaque. si poneres propriè, non haberet locum, quod sequitur; ideoque vendicari, &c.

d *Obligationem.* s. personalem ex mutuo.

e *Quia pecuniam.* bona est rō: ut j. quib. mo. re cō. ob. in prin. & ff. si cert. peta. l. 2. §. appella: a.

f *Non facit.* qđ est necesse, qa dr̃ mutuū, ꝙ de meo fiat tuum: vt ff. si cer. pe. l. 2.

g *Bona fide.* credens eum maiorem: ut ff. pro eme. l. 3. §. si à pupillo vel ēt errans in iure, licet sit atgū cōtra. ut ff. pro emp. l. 2. §. si a pupillo.

h *Consumpti.* qđ fit exponēdo, uel cum alijs immiscēdo: vt j. de usufr. §. cōstituit. & ff. de sol. l. si aliem.

i *Condici possunt.* s. condictione certi ex mutuo recōciliato, p̃ cōsumptionē: ut ff. si cer. pet. l. à furioso? & l. seq. Item stipulatione recōciliat: ut C. si cer. pet. l. quūtis. Itē usucapione: ut ff. de iu. do. l. Proculus. & not. j. quib. mod rē con. obligatio. ī prin. in uerbo, tuum fiat. & melius in §. itē is. in uerbo, mutuum.

k *Ad exhibendum.* quia tenet qui dolo fecit, quò minus possit exhibere: ut C. ad exhibendum. l. ad exhibēdū. & sic iurat in litē ex eo, ꝙ interest pupilli, citius pecuniā redditā esse: ut de in lit. iur. l. i. actionib. & l. nūmis.

l *Rectè.* ut res fiat accipientis: non ut debitor liberetur. & hoc sequitur.

m *Non liberabitur.* s. debitor pupilli. Sed contra. ff. de so. l. si stipulatus fuero? Respon. ibi pupillus erat adiectus, nec quicquam sibi debebatur, cum ad solutionem tantum ponatur ut in eo. tit. de sol. ꝙ stipulatus. & l. qui res §. at ubi.

n *Constitutionē.* vt C. de admi. tu. l. sancimus. & l. constōnē.

o *Debitorem.* ex mutuo, uel simili cā, non ex pensione, uel reditu: ut C. de admi. tu. l. sancimus & l. constitutionem.

ADDITIO. Tunc enim sine iudice plenissimam securitatem consequitur, dummodo pensio, nec duos annos, nec centum florenorum summam excedat, secundū An.

p *Sententia.* s. interlocutoria, nam præceptum vulgariter appellamus: ut si dicat, Decerno. vel præcipio tibi soluere, vel deponere: vt ff. de mi. l. ait prætor. §. quid tamen.

q *Sine omni modo.* vel sportularum, uel pretiorum tabellionum. Sed nunquid debitor pro sua parte soluet? R. ñ. nō, ut C. de fure & lit. exp. l. fi. & facit sic C. de epis. au. l. tā demētis. §. fi & in Auth de sanct. epis. §. sportularum. col. 9. Acc.

ADDITIO. Priuilegium enim litis ordinationem, siue processum respiciens uni concessum, transit ad aduersariū. secus si decisionem, nisi uerba rescripti hoc sonent.

r *Permittat.* nota, ꝙ tutor, & iudex necessarij sunt secundū P. Sed secundum nos solus iudex sufficit: ut ff. de min. l. ait prætor. §. quid tamen. & l. ꝙ si minor. in fi. Accur.

ADDIITIO. Et hoc est uerum in casu nostro, & in alienatione rerum mobilium. aliàs in alienatione immobilium, opus est utroque. Ange. Arc.

s *Securitas.* ui nec restitutio detur: secus in prædio alienato cum decreto; quia emptio ex uoluntate, solutio de necessitate fit: ut ff. de min. l. ait prætor. §. quod tamen. & l. quòd si minor in fi. & C. de præ. mi. l. si quidem. Acc.

t *Solutio.* vt soll pupillo, uel adulto curatorem habēti, sine eo, unde ipso iure non liberatur: ut j. ibi nihil pderit, &c.

l. possessionē. ff. de acq. pos. Aeg. Perr.

Adultus an possit alienare.

* Sic uerba impropriant, ut materiæ, oportet. n. reb. cognatos esse sermones. c. intelligētia, ext. de ver bo. signi. Aeg. Perr.

Mutuū tripliciter reconciliat.

Sñia interlocutoria, & pceptū iudicis idem.

Solutio fit de necessitate.

a *Locupletior.* quod est, & si non est factus pauperior: ut ff. de sol. l. in pupillo. ibi, nam hoc ipso quod. Acc.
b *Petat.* & sic est de præda solicitus: vnde non audietur, vt C. pro emp. l. eum, qui. Acc.
c *Nihil proderit.* apparet ergo, ꝙ ipso iure non est liberatus; si autem cum auctoritate tutoris, ipso iu. liberaretur; sed tūc restitueretur minor, perdita pecunia: ut C. si aduer. solu. l. j.
d *Condemnabitur.* s. ipso minore petente, ve alio suo nomine; non extraneo, ut ff. de solu. l. filius.

1 † *Absunt ab omnib. manuscr. et Theoph.*

e *Soluerit.* circa hanc diffusam materiā distingue, cum debitor pupillo soluit, aut cōsequitur plenam, aut pleniorē, aut plenissimā securitatem. Si soluat pupillo sine tutoris auctoritate; & pupillus hēat saluā pecuniā, uel ex ea locupletior est, liberat, nō ipso iure, sed exceptione: nisi esset adultus sine curatore, ut hic, & ff. de sol. l. in pupillo. Si aūt soluat, tutore auctore, ipso iure liberatur: pōt tñ in integrū restitui, si non habeat rē saluā, ut C. si aduer. sol. l. j. nisi in quatuor casib. vt C. d̄ admi. tut. l. sancimus. & l. cōstōnem. qd̄ n. legitimè factū est, ex euentu retractari nō debet: ut C. ad S.C. Treb l. sancimus. Plenissima est, si iudex interueniat cū tutore, vel sine eo, ut ff. d̄ min. l. ait ptor. § quid tñ. Et de hac materia ibi plenè notat.

2 † *sic Theo. all. cuique acquiritur. et apud Dua.*

rit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior[a] sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat,[b] per exceptionem doli mali poterit submoueri.

¶Quod si male consumpserit, aut furto,[1] † aut vi amiserit, nihil ꝓderit[c] debitori doli mali exceptio, sed nihilominus cōdemnabitur:[d] quia temerè sine tutoris auctoritate, & non s̄m nostram dispositionem soluerit.[e]

Pupillus sine tutoris auctoritate non potest debitum creditori soluere. Are.

¶Sed ex diuerso pupilli, vel pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt:[f] qa id, quod soluunt, non fit accipientis, cum s. nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

Per quas personas[2] † nobis acquiritur.

TITVLVS IX.

f *Non possunt.* distingue: aut id, qd̄ erat soluendum, nō poterat alienari sine decreto: quo casu decretum interponendum est in soluendo: ut ff. de reb. eo. qui sub tut. l. magis. §. si pupillus. aliàs non tenet: & pōt uendicari. qd̄ solutū est, nisi consumpserit creditor, ut hic, & ff. si cer. pet. l. non oīs. §. fi. Aut poterat; quo casu solus sufficit tutor, vel curator, vel adultus non habens curatorē, nec restituunt, cum non sint decepti. Si sine tutore soluerit, non liberat, nec dñium transit, nisi ꝑ consumptionem; ut hic, & ff. si cer. pet. l. non oīs. §. fi. Et hoc qn̄ debitum erat ciuile, & naturale. Si autē naturale tm̄ per restitutionem poterit repetere, si legitimè soluit: aliàs suo iure condicet: ut ff. de cond. inde. l. interdū.

ADDITIO. Et tunc, quia minor ætas facit mediū concludēdi, satis est dicere, se minorem indebitè soluisse, & si non exprimat per ignorantiam; quod alias in maiore requiritur, ne donasse videatur, quod no. secundum Ang.

¶PER QVAS PERSONAS.

¶Est modus in reb. sunt certi deniq; fines, Quos vltra, citraq; nequit cōsistere rectum. Nam licet multis modis res nobis acquiranē, ut a §. illo. singulorum. de rer. diu. vsque nunc traditum est; tñ certi sunt hoīes, per quos nobis acquiritur: & sunt sex. s. per nos, per filios nr̄os, ꝑ seruos nr̄os, per alienos, in quib. usumfructum habemus, per alienos, quos bona fide possidemus, per liberum hoīem, quem bona fide possidemus. Est septimus, s. in quo nudū* vsum habemus. Est octauus qñq;, ut liber homo, i. procurator, de quib. hic tit. dicit. Differt aūt à quodā alio J. per quas perso. no. obl. acqui. quia ibi de oblig. acquerendis: hic reb. tractatur. Acc.

* Hoc verum, si acquisitio emanat ex re nostra, vel operis serui: secūdum Aegi. Petr.

ADDITIO. Adde, ꝙ etiam sunt alij, qui acquirūt alijs, ut religiosi suo monasterio; ut extra de sta. mona. l. cum ad monasterium §. j. ibi, unde si quicquam & beneficiati suis beneficijs C. de epis. & cle. auth. licentiam. Ar.

¶Continua autem istam rubricam sic: Dictum est sup. de multis modis acquirendi dominia: nūc sequitur uidere de personis, per quas dn̄ia acquiruntur, s̄m Por. Continuatio.

A *Cquiritur.* ¶Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primo ponit, per quos nobis acquiratur. Secundò illud exequit singulatim, & in specie. Tertiò facit præambulū transitus ad alios titulos, & materias. Secunda ibi, Igitur liberi uestri. Tertia ibi, Hactenus.

¶Iste titulus in casus positione est facilis; iō uide per teipsum.

g *In potestate habetis.* ut inf. eo. §. 1. & §. itē uobis.

h *Vsumfructum.* ut J. eod. §. de his. Quid si nudum usum? Resp. ex re nostra acquiritur, a nō autem ex opera, ut ff. de usu & ha. l. per seruum. & J. per quas perso. no. ob. acqui. §. per eum quo que in glo.

ADDITIO. Vbi vr̄ probari contrariū: & iō dic, ꝙ ex locatione operarum serui usuario non acquiritur, vt hic: sed ex ipsis præstitis in re vsuarij, uel conducta sic; ut ibi, & l. plenum. §. fin. de usu, & ha. Ang.

i *Bona fide.* ut inf. eo. §. item placet. quæ bona fides in possidēte, non in possesso requiritur: ut ff. de acq. poss. l. cum hæredes. §. fi. & ff. de sti. seruo. l. si seruus ex testō. & de acq. rer. do. l. homo liber. in prin. & exigitur bona fides in principio possessionis, & cōtinua in libero homine, quo ad aliquid acquirendum per eum, non in usucapione, quia non usucapitur: ut ff. de acq. rer. dom. l. qui bona fide. §. j. & C. de longi. temp. præscr. quæ pro libe. l. sola. Sed in seruo sufficit, & quo ad usucapionem, & quo ad fructus in initio bonam fidem habere: ut ff. de usur. qui seit. §. ult. & C. de usuc. transfor. l. unica §. cum autem. uersi. hoc tantummodo.

ADDITIO. Sed de iure canonico requiritur bona fides continuata, usque ad perfectionem præscriptionis. c. fi. cum ibi notatis, extra de præscr. Et facit iste textus, quòd monachus transiens de uno monasterio ad aliud, acquirat *secundo bona fide possidenti.

Acquiritur nobis nō solum per nosmetipsos, sed etiam per personas hic descriptas. Aret.

A Cquiritur[3] † uobis, nō solum per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis:[g] *

3 † *Theoph. & Dig. nobis. & c. sequentia, vt conueniant prima personæ plura lis numeri.*

* *Veluti per seruos. & concor. in prop. decr. in gl. 1. circa prin. ibi, vel seruus dicitur.*

¶Item per seruos in quib. vsumfructum[h] habetis.

¶Item per homines liberos, & per seruos alienos, quos bona[i] fide possidetis; de quibus singulis diligentius dispiciamus.

Olim quicquid acquirebant filijfamilias, acquirebant patri pleno iure, exceptis castrensibus, vel quasi: hodie verò profectitia, quo ad plenum ius, aduentitia, quo ad vsumfructum nudum. Are.

¶Igitur[k] liberi vestri vtriusq; sexus, quos in potestate habetis, olim[l] quidē quicquid ad eos peruenerat (exceptis, videlicet, castrensibus[m] pe-

a Dummodo stipuletē mihi: aliàs acquiritur stipulanti, q̄uis is teneatur mihi restituere per conditionem sine causa, ut l. pen. ff. de stipul. ser. Ang.

* Ratio, qa monach*, & seruus æquiparantur, c. cum olim. de priui. Aeg. Petr.

¶IGITVR. ¶Diuiditur in tres partes. Nam primò ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & quid acquiratur. Secundò quando per seruos nostros, & per quos, & qd acquiratur. Tertiò de acquisitione per liberam personam, an possit acquiri, & quid. Secunda ibi, Item uobis. Tertia ibi, Ex his. Item prima subdiuiditur in tres partes. Nam primò ponit ius antiquum. Secundò rationem correctionis. Tertiò ponit suum statutum. Secunda ibi, Quod nobis. Tertia ibi, Sancitum. Are.

k *Igitur.* quia de singulis dicere vult, de filijs, ut de dignioribus primò dicit.

ADDITIO. Facit ex̄ gl. ff. de edēdo l l. argētarius. in § edi.

l *Olim.* antiquitatem primò recitat, & hoc ideo, ut nihil antiquitatis penitus ignoraretur, ut inf. tit. proxi. in prin. nā id, quod tollitur, vel reformatur, non debet esse incognitum: ut C. de caducis tollendis. l. unica. in fi.

m *Castrensibus peculijs.* idem in quasi castrensibus, etiam iure ueteri, ut ff. de coll. bon. l. j. §. nec castrense, non solum iure nouo. ut C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. exceptis. & §. eadem obseruando. Est autem castrense, quod filiusfamilias & quolibet in castris acquirit, non acquisitu-

rus

rus aliàs:vt ff.de caſtren.pecu.l. ſi forte & l.caſtrenſe.Quaſi caſtrenſe eſt quod magiſtri liberalium artium,medici,clerici,& aduocati,de publico acquiuunt: *a* vt C.de inof.teſt. l.ſi ad prin & C.de ep.& ele.l. ſacroſanctæ.& l.cum lege.

a *Sine vlla diſtinctione*.aduentitij, uel profectitij,proprietatis, uel uſusfructus.

b *Alij*. ſcilicet. fratri, quod grauius eſſe uidetur. ut C. de bonis, quæ liberis. l. cum oportet.§.primo.

c *Conſtitutione*. ut C. de bonis,quæ liberis l.cum oportet. Accurſius.

d *Ex re*. largè pone, i.propter rē, ut uſusfructus ex rebus patris, uel occaſione patris,quocunque modo quæſita: *b* ut ff. de inceēd. rui. natu l. 1.§.1. & ff.de uſuris. l.in fideicommiſſi. §. cum Pollidius. & de uul.ſubſt.l. ſed & ſi plures. § in arrogato. & de caſtren. pec.l. ſi fortè. & l.ſi caſtrenſe. niſi aliunde filius ſit habiturus per ſe.ut ff.de iu. do.l.5.§. ſi pater. Et ſic ponitur ex re, id eſt, propter rem.ff. de acquiren. hæred. l.aditio .in fi. Argu. ff.de pecu.l. eo tempore. in fi. Arg.ſimiliter contra.ff.de actionibus emp.l. Iulianus.§. ſi quid ſeruo. Accur.

ADDITIO. Solu. dictio, ex propriè,& ſtrictè ſumpta,denotat immediatum, ut ibi ſecus ſi largè, ut hic. Bal.

culijs) hoc parentibus ſuis acquirebant ſine vlla diſtinctione,[a 1]) & hoc ita parentum fiebat, vt etiam eſſet eis licentia, quòd per vnum, vel vnam eorum acquiſitum eſſet, alij[b] filio, vel extraneo donare,vel vēdere, vel quocunque modo uoluerāt, applicare. ¶Quod nobis inhumanum uiſum eſt, & generali conſtitutione[c] emiſſa, & liberis perpecimus, & * parentibus honorem[2]†debitum reſeruauimus. ¶Sancitum etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re[d] patris ei[e] obueniat,hoc ſecūdum antiquam obſeruationem totum parēti acquiratur. Quæ enim inuidia[f] eſt;quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reuerti?[g] Quod autem ex alia cauſa ſibi ſi iusfamilias acquiſiuit, huius uſumfructum,[h] patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne qđ eis ſuis laboribus, uel proſpera[i] fortuna acceſſerit,hoc in alium perueniēs,luctuoſum ei procedat.[k]

e *Et*.ſ.filio

f *Inuidia eſt*.ſ.filio,qui acquiſiuit.

g *Reuerti*.quaſi dicat, nulla.

h *Vſumfructum*. quem habet in aduentitijs, niſi remiſerit, * ut C.de bo. quæ lib.l.cum oportet §. ſinautem res. uel niſi ab aliquo ſibi detur, uel relinquatur hoc pacto ut ad partem nō pertineat uſusfructus:ut in Auth.ut lice.ma. & au.in prin.coll.8. Vel niſi ſuccedat filius una cū patre in hæreditate fratris,uel ſororis: ut in Auth.de hære.ab inteſta.ueni.§. ſi uero.collatio.nona.Vel niſi ſeruus donetur filiofamilias eo pacto,ut manumittatur ſtatim,ut C.de bonis,quæ libe.l.ultima,in fin. Vel niſi quando pater noluit conſentire filio ademiti hæreditatem aliquam; ut C.de bonis,quæ liberis.l.finali.in fine.§. primo.& ſecundo.Vel niſi parente minus legitimè diuertente bona filijs applicentur: ut in auth.ut nulli iud.§. quia uerò quædam.col.nona.Item quando pater contraxit inceſtas nuptias:ut in authen.de inceſt.nup.§.2.coll.2.

ADDITIO. Et alios caſus uide per Ange. hic; in quibus omnibus licet non habeat pater ius uſusfruc. debet tamen habere commoditatem ipſius iuris, niſi de ipſa in pacto, uel remiſſione fiat expreſſa mentio: ut hic per eum.

i *Proſpera fortuna*. Quid dicemus in dubio, unde prouenerit? Reſpon.quidam: ex bonis patris præſumitur habuiſſe: ſicut ſi uxor habet, præſumitur ex bonis * mariti ut C.de donatio.inter uirum, & uxorem.l. etiam. & ff. de donatio.inter uirum, & uxorem.l. Quintus. Nos contra, & diſtingue, an filius ſit diligens, uel diues, & pater inops: uel econtra: ut ex bonis diligentis (alias diuitis) quæſitum fingamus: ut C.arb.tu.l. ſi defunctus.& ff.de hær.uend.l. uenditor ex hæreditate.§. ſed ubi hæreditatē. ibi,pretium enim hominis,&c. & ff.ad legem Falc.l.ſi hæres inſtitutus,in prin.

ADDITIO. Et hæc eſt communis ſecundum Angel.licet Io. Fab. hic ſentiat contrarium, & male: quia in dubio non præſumitur delictum: ut l.merito. ff pro ſoc. Ange.

a Qđ eſt uerum, ſi dentur ne ceſſaria ad bellū: al's diſtingue, an detur à notis ꝓpe caſtra: an aliàs:ut in d.l. ſi fortè. in glo. alleg. & ita poteſt intelligi. l.1. C. de caſt. pecu. lib.12. ubi latius ponitur hæc diſtinctio, ſecūdum Ang.

1† *In quibuſdā exēpl. additur vſusfruct' & proprietatis.*

* *Facit ad hoc, ꝙ in unaquaq; diſpoſitione ſeruandus eſt honor patri, ſecundum Aeg.Perr.*

2 † *Du.patribus.*

Peculium quaſi caſtrenſe.

b Scilicet licitè, & tunc id.ꝙ tribueret ꝑſonæ ꝑꝑ laborē, & induſtriā, cenſeē aduentitiū, & ipſius filij ꝓpriū; aliàs ex đ licto: puta uſuris,nec patri. quæ ritur, nec fructibus cōfertur, ſicut nec cętera aduētitia. ut l.fin.C.de coll. Ang.

* Hoc eſt bonū con ſilium ꝓ filijs quorum dfes ſunt debitores, ut faciāt eos renunciare uſufructui aduē titiorū ni-

Olim emancipans filium lucrabatur tertiam partem bonorum aduētitiorum filij; hodie verò ſolam medietatem vſusfructus pro præmio habet. Aret.

¶ Hocquoque[l] à nobis diſpoſitum[m] eſt, & in ea ſpecie,[n] ubi[o] parens emancipando liberos ſuos,[3] †ex rebus, quæ acquiſitionem[p] effugiebant,[4] † ſibi tertiam partē retinere (ſi uoluerat) licentiam, ex anterioribus conſtitutionibus[q] habebat, quaſi pro[5] †pretio quodammodo emancipationis. ¶Et inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum,ex hac emancipatione, dominio pro parte defraudaretur,& quod honoris ei ex emancipatione additum[6] †eſt, [7]†quod ſcilicet ſui iuris effectus eſt,[8] †hoc per rerum diminutionem decreſceret[r] [9]† ¶Ideoque ſtatuimus,ut parens pro tertia parte dominij,[10]†quam retinere poterat, dimidiam[ſ] non dominij rerum,ſed uſusfructus retineat.

k *Procedat*. collige peculium aliud caſtrenſe: aliud quaſi caſtrenſe: aliud ruſticanum, ſiue paganum, quod diuiditur in profectitium, & aduentitium: ut C.de inof.teſt.l.fi.in prin.in quibus omnibus dicitur in hoc tit. quod iuris ſit.& C.de bo. quæ lib.l. cum oportet.

l Hoc quoque. ſ.ut parentibus honorem ſeruemus, & filijs pareamus.

m *Diſpoſitum eſt*.C. de bo quæ lib. l.cum oportet. §. cum aūt.

n *Specie*. id eſt,caſu. Accur.

o *Vbi*.i.in quo.

p *Quæ acquiſitionem effugiebant*.i.patri nō acquiruntur. quantum ad proprietatē. Sed ſecundum quæ tempora locum habebat,quod hic dicitur: Secundum antiqua non: quia ſola caſtrenſia, & quaſi non aquirebantur: de quibus nihil detinebat pater: ut C. de bon. quæ li.l. cum oportet. §.1. ſecundum moderna uero non: quia non erat adhuc ſtatutum in aduentitijs,ut non acquirantur patri, tempore huius legis antiquæ; quæ recitantur hic. Reſpondet quatuor iura hic ſucceſſiue conſiderari. Antiquiſſimum; quo ſola caſtrenſia, uel quaſi non acquirebantur, ut ſupra § primo. Antiquum: ut tempore Conſtantini, quo res maternæ, & ex materna linea delatæ, ut non acquirantur patri, ſtatutum eſt: ut C.de bonis maternis.l.prima,ſecunda,& tertia. Tertium, quod hic recitatur: ut pater emancipando filium, de his maternis tertiam teneat pro præmio. Quartum, quo cauetur,ut omnia aduentitia acquirantur filijs, quantum ad proprietatem: patri quantum ad uſumfructum; ex quo corrigitur illud, quod iure antiquo cautum erat: ut hic. & ſupra §. primo, & C.de bonis, quæ libe.l. cum oportet.

q *Conſtitutionibus*. ſcilicet, Conſtantini ante Iuſtinianum ut recitatur C.de bonis, quæ liberis.l.cum oportet.§. penultimo.

r *Decreſceret*. argumentum contra. ſupra de leg.pat.tute. per totum.& C.de caducis tollendis.l. unica.§ pro ſecundo. Accur.

ADDITIO. Tu dic, quod onus cum emolumento pecuniario poteſt cauſare honorem: ſed honor ſine emolumento nō poteſt eſſe cauſa oneris,quamuis quandoque contingat honorem eſſe ſumptuoſum.

ſ *Dimidiam*. quam ſemper retinet, niſi expreſſe remittat. ut C. de bonis, quæ liberis. l. cum oportet. Accurſius.

ſi hoc fiat in fraudē creditorū. ſecūdum Porc.Aeg. Perr.

* Vt tollatur coniectura turpis,quę eſt adulterij. Aeg.Perr.

Peculium eſt multiplex.

3† *Liberū ſuū, in alijs.*

4 † *effugiūt in manuſc.*

5 † *premio legunt aliqui, ſed ex cuſa lectio conformatur omnib. manuſcriptis.*

Nam emācipatio erat quadā imaginaria uenditio, pretiū aūt emptionis, & uenditionis eſt proprium.

6 † *Abeſt à manuſc.& Theoph.*

7 † *Erat Du.*

8† *eēt Du.*

9 † *decreſcat, manuſcri.*

10†*bonorū addit hoc loco in pleriſque manuſc.*

Pater ſm diuerſa tēpora diuerſa iura habuit in bonis filij

ADDI-

ADDITIO. Dic, quod in peculio profectitio est necesse, quod pater expresse retineat: aliàs donare videtur. l. donationes. 2. §. pater. ff. de don. Et est rõ diuersitatis, quia profectitium pater potest adimere, & totum ex eius voluntate dependet: ideo ei non prouidit, sicut in aduẽtitio, qđ pater non potest adimere, cum proprietas sit ipsius filij, secundum Io. Fab.

¶ Ita eteni res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia [a] dimidia potiturus.

Seruus acquirit domino etiam ignoranti. Hæreditas verò sine iussu domini ab eo adiri non potest. Et tam proprietas, quam possessio per eum domino acquiritur. Are.

¶ Item vobis [1] † acquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, [b] siue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet [c] alia causa acquirãt. Hoc enim vobis, & ignorantibus, & inuitis [d] obuenit. ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil [e] suum habere potest. ¶ Sed si [f] hæres institutus sit, nõ aliàs, nisi vestro iussu, hæreditatẽ adire potest. Et si, vobis iubentibus, adierit, [g] vobis hæreditas acquiritur, perinde [h] ac si vosipsi hæredes instituti essetis. ¶ Et conuenienter, scilicet, vobis legatum per eos acquiritur. [i] ¶ Non solũ autem proprietas per eos, quos ĩ potestate habetis, uobis acquiritur, sed etiã possessio. Cuiuscunq, enim rei possessionem adepti [k] fuerint, id vos possidere videmini. [l] Vnde etiam per eos usucapio, [m] vel longi temporis possessio [n] vobis accidit.

a *Pro tertia.* idest, loco tertiæ, quam habebat olim ĩ bonis maternis ratione ꝓprietatis, habet hodie dimidiam vsusfructus. in omnibus aduentitijs: vt C. de bo. quę libe. cum oportet. § pe. Accur.

b *Stipulentur.* & ita obligationem domino quærit. vt infra ꝑ quas, perso. nobis obliga. acq. circa prin.

c *Ex qualibet.* vt per occupationem, vel specificationem, vel inuẽtionem. vt s. de re. di. §. feræ. & §. cũ quis. & § thesauros.

d *Et inuitis obuenit.* sic. ff. de acqu. re. do. etiam inuitis. sic & ff. de verb. obl. seruus vetante. ar. contra. ff. de do. hoc iure. §. nõ potest. Acc.

ADDITIO. Sol. dic, ꝙ inuitis acquiritur ipso iure, sed nõ incommutabiliter: vt ibi, arg. l. inuito ff. de reg. iu.

e *Nihil suum.* s. ad suã vtilitatem: sed ad domini vtilitatem potest. vt infra de stipu. seruo. §. sed cum factum. quę est contra. immo etiam ad suã vtilitatem quãdoq;, vt si dominus seruo legatũ relinquat: vt C. de nece. ser. quidã §. illo. Resp. illud de ęquitate non ratione dicitur; quia in alimenta erat relictum ut C. de leg. l. seruis. & ff. de alim. & ciba. le l. seruos. alias antẽ non tenetur hæres, nisi uelit. Accur.

ADDITIO. Quod facere debet de urbanitate, si suam grauare nolit opinionem: ut ibi no. gl.

f *Sed si hæres.* nota in hæreditate adeunda, à seruo tria esse necessaria, quæ sunt, iussus: ut hic: & ꝙ præcedat, ut ff. de acq. hære. si quis mihi. §. iussum, & serui uoluntas, ut C de hære. insti. cum proponas. §. fi. in gl. pen. In Trebellianica restitutione seruo facienda solius domini sufficit uolũtas. At in bonorum possessione seruo delata seruum consentire, & dominum uelle, siue ante, siue post oportet: ut ff. ad Trebel. seruo inuito, & rem ratam habe l. pe. In legato non est opus iussione, cum emolumentum tantum contineat: ut ff. mand. l. si hæreditatem.

g *Adierit.* s. seruus.

h *Perinde.* quandoque non perinde: ut si filio meo substituam eos, quos hæredes mihi fecerim. Nam uocantur ex substitutione, qui per se, non qui per seruos, hæredes sunt: ut ff de uul & pupil. substitu qui liberis. §. hæc uerba. Item alibi, ut ff. de lega. 1. cum filio. §. denique. uersi. ipsi uerò. & uer. & ideo Accur.

ADDITIO. Quod facit, ut compromissum factum in Abbatem sancti Proculi, eo mortuo nõ transeat in successorem: quia prædefuncti industria uideatur electa, ut per Bar. ibi.

1 † *Alias incipit iste §. item ꝙ serui. & ita cõiter allegatur: sed tunc subaudi, uobis acquiritur.*

Beneficiũ confertur in inuitũ.

Seruus an possit habere aliquid suũ.

Hæreditas per seruũ adiri non potest, nisi tria concurrant.

Seruus, in quo habemus vsumfructum, acquirit nobis ex duabus causis: videlicet, ex re nostra, & operis suis. Ex alijs verò causis acquirit domino propietatis. Aret.

¶ De ijs autem seruis, in quibus tantummodo [o] vsumfructum [p] habetis, ita placuit, ut quicquid ex re [q] vestra, vel ex operis suis a [r] quirunt, id vobis adijciatur. ꝙ vero extra eas causas [2] † consecuti sunt, id ad dominum proprietatis [r] pertineat. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatumve quid [s] ei, aut donatum fuerit; non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

Liber homo, & seruus alienus bona fide possessus, acquirunt possessori ex re ipsius, & operis suis. Ex alijs verò causis liber homo acquirit sib & seruus domino suo. Et non tantum per prædictos acquiritur nobis dominium, sed etiam possessio. Are.

¶ Idem placet [t] & de eo, qui à vobis bona fide possidet, siue is [u] liber sit, siue alienus seruus.

¶ Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque, quod extra istas duas causas [x] acquiritur, id vel

i *Acquiritur.* siue seruus tantum uelit, siue dominus tãtum, ut ff. de donatio. causa mor. l. fi. & de adimen. legat. l. si seruo cum libertate.

k *Adepti fuerint.* s. iuste, a secundum quosdam. Vel aliter, quod dic, ut diximus supra de ijs qui sunt sui, uel alieni iuris. §. primo.

l *Videmini.* etiam ignorãtes, ut ff. de acquiren. possess. l. 3 §. ſalius.

m *Vsucapio.* in rebus peculiaribus statim; in dominicis, postquam dominus scit ut ff pro sol. l. secunda. de usucap. l. Labeo.

n *Possessio.* idest, præscriptio, quæ est effectus longę possessionis. ut ff. de usucap. l. 3.

o *Tantummodo.* ut ff. de donatio. cau. mortis. l. ultima, de adi. l. l. si seruo.

p *Vsumfructum.* de eo, in quo usum tantummodo habemus; dic, quod ex operis tantum non acquirit; quia operæ serui in fructu sunt, ut ff. de usu, & habi. l. per seruum. Accur.

q *Ex re.* expone, ut supra. § 1.

r *Ad dominum proprietatis.* nisi contemplatione usufructuarij sit institutus, uel aliud sibi datum fuerit: quo casu ex re eius, scilicet usufructuarij, sic sibi q̃situ esse uidetur, ut ff. de usufruc. lega. l. sed & si quid. nõ tamen usufructuarij iussus sufficit ad adeundam hæreditatem, ut ff. de acquirẽda hæreditate. l. aditio. §. præterea. Accursius.

ADDITIO. Sed adibit iussu domini, qui fructuario restituet; & si nolit iubere, cogetur. ut no. eodem titulo, de acquirenda hæreditate. l. si quis mihi. an principio, & in glos. secunda. & ff. de usufruc. lega. si serui. Io. Fab.

s *Quod.* i. aliquid.

t *Idem placet.* scilicet quo ad acquisitionem, ut statim sequitur. nam in alio differt: ut infra eodem. §. sed bonæ fidei.

u *Is liber.* hic dic, quòd diximus, supra eodem, in principio.

x *Extra istas duas causas.* ueluti si fuerit hæres institutus, uel legatum fuerit ei aliquid, uel donatum.

a Et hoc tenet Ange. in l. ꝙ seruus. ff. de acqui. poss. ꝙ facit, ut lucrũ ex usuris non quæratur pri. nec sit fratribus cõferẽdũ, nisi utans cautela, q̃ qua ꝑ eã hic.

2 † *Persecuti sunt, in Dig.*

Possessionem possessus non quaerit.

a *Si liber est*. praeter possessionem, quae sibi scilicet libero possesso quaeri non potest, cum ipse ab alio possideatur, vt ff. ad legem Iuliam de adulte l. sic eueniet. Item praeter vsucapionem, quae sibi non quaeritur sine possessione, vt ff. de acquirendo rerum dominio l. homo liber. §. quicquid. & ff. de vsucap. l. sine possessione. Sed in haereditate per liberum hominem mihi quaerenda, sex sunt necessaria, quorum si quid defuerit, non quaeritur, scilicet, vt mei contemplatione instituatur. Item vt sciat conditionem suam instituturus. Item, quod iussu meo adeat. Item quod volens adeat. Item. quod velit mihi quaerere. Item. quod bona fide possideam: bene dico, quod oportet, vt sciat conditionem suam: Nam ignarus suae conditionis nulli acquirit; sibi enim non, ut ff. de acquirenda haereditate. l. qui putat §. qui bona fide. & l. 6. §. primo, quia se obligare non voluit. Item possessori non, si non interuenit iussus, vt ff de acquirenda haereditate. l. si quis mihi bona. §. iussum. Idem & si interuenit: ut ff de acquirenda haereditate. l. 6. §. Celsus. & §. primo nam seruili necessitate creditur hoc fecisse; ut ff. de negotijs gestis. arqui. §. si libero. quare non potest acquirere: ut ff de acquirendo rerum dominio. l. homo liber. Si sciat conditionem suam, volens quaerere mihi, quaerit sibi; sed restituitur mihi possessori per conditionem sine causa, cuius intuitu fuit institutus: sicut volens quaerere possessori, cuius intuitu fuit institutus, iussu eius adeundo, quaerit; sed si non eius contemplatione, nihil, vt ff de acquirendo rerum dominio, l. liber homo. & lege: homo liber in principio. a Item potest dici, quod ignatus quaerit sibi, ut ff. de acquirenda haereditate. l. qui putat. §. de eo. cum non contemplatione possessoris instituatur: ut ff de acqui. haer. lege, qui in aliena. in fi.

Haereditas non quaeritur per hominem liberum bona fide possessum, nisi sex concurrant.

1 † *Diffinitionem*. *in quibusd.*

a Dic secundum Io. Fabrum, quod hoc potest esse verum, in quo sui iussus non interuenit; quia tunc non vi sibi uel ie acquirere; dubio vt ff. de ac

ad ipsum pertinet, si liber[a] est: vel ad dominium, si seruus est. ¶ Sed bonae fidei possessor, cum vsuceperit seruum (quia eo modo dominus fit[b]) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. ¶ Fructuarius verò vsucapere non potest primum, quia non possidet,[c] sed habet[d] ius vtendi fruendi: deinde quia[e] scit seruum alienum esse. ¶ Non solum autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quae bona fide vobis seruit, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque[f] persona, secundum[1] † distinctionem, quam proximè[g] exposuimus, idest, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

Per extraneam personam nihil potest nobis acquiri: per procuratorem verò acquiritur nobis possessio, & dominium, & vsucapio. Aret.

¶ Ex his itaque apparet,[h] per liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis. ¶ Item per alienos seruos, in quibus neq; vsumfructum habetis, neque possessionem iustam, nulla ex causa vobis acquiri[i] posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse excepto eo quod per liberam personam, (veluti per procuratorem) placet non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem[k] secundum diui Seueri constitutio

b *Dominus fit*. sic C. de pact. l. traditionibus. Accur.

c *Non possidet*. f. ciuiliter, sed naturaliter, vt ff. de acq. poss. l. naturaliter, b vnde vtile interdictum. vnde vi, sibi datur, vt ff. de vi, & vi arma. l. 3. §. vnde vi.

d *Sed habet*. sic ff. de acq. poss. l. 2. §. per eum. sic ff. quis satis. cog. l. sciendum. §. 2. Accur.

e *Quia scit*. vnde non vsucapit, cum malam fidem habeat. vt sup. de vsuf. in prin.

f *In vtriusque*. Nota de trib. vtriusq; dici, vel melius dic, vtriusque fructuarij, & bonae fidei possessoris.

nem;[l] & per hanc[m] possessionem, etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsucapionem, aut longi temporis praescriptionem,[n] si dominus non sit.

Epilogando transit ad alias materias, cum quodam praeambulo. Aret.

¶ Hactenus tantisper admonuisse[o] sufficiat, quemadmodum singulae res vobis acquirantur.[p] ¶ Nam legatorum[q] ius, quo & ipso iure singulae res vobis acquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulae res vobis relinquuntur, opportunius inferiori loco referemus.[r] ¶ Videamus itaq; nunc, quibus modis per vniuersitatem res vobis acquirantur. ¶ Si cui ergo haeredes[s] facti sitis, siue cuius bonorum[t] possessionem petieritis, vel si quem arrogaueritis,[u] vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa, vobis addicta fuerint,[x] eius res omnes ad uos transeunt. ¶ Ac prius de haereditatibus dispiciamus: quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento,[y] vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, vt de ijs dispiciamus, quae ex testamento uobis obueniunt: qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

De testamentis ordinandis.

TITVLVS X.

Testamentum dicitur testatio mentis, & antiquitus erant plura genera testamentorum, vnum quod in pace, red. instit. usq; ad tit. de bono possessio.

g *Proximè*. vt s. e. §. de his. & §. idem placet.

h *Apparet*. s. arg. à contrario sensu sumpto. nam si tantum per dictos homines acquiritur; ergo non per alios, vt ff. de of. eius, cui man est iu. l. 1. in prin. & sup. de tute. in prin.

i *Acquiri*. fallit in tutore, & curatore, & similibus personis, vt dicemus. j. de inut. stipu §. si quis alij. ADDITIO. Videbitis ibi gl. plenam, quod pòt pro alio stipulari: de quo latè per Bart. & docto. in l. stipulatio ista §. alteri. & §. si quis insulam. ff. de ver. oblig. Ang. Are.

k *Possessionem*. C. de acqu. pos. l. 1. & ff. de acq po. possessio. quoque §. & si possessio.

l *Constitutionem*. quae est C. per quas perso. no. acq. l. 1. *

m *Per hanc*. ita quod & per procuratorem namque sola possessio (cum res inanimata sit) mihi non quaeritur nisi & per traditionem res mihi quaeritur & possessio, sed illa eadem & per me acquiritur. vt s. de re. diu. §. per traditionem & s. e. in prin. Alij dicunt, vt Azo. per solam possessionem acquiri dominium, vt hic, & C. e. l. 1. Sed ibi non dicit simpliciter, excepta possessione: sed dicit, excepta causa possessionis, i. dnio, quod est cum possessionis secunda post vsucapionem, vt ff. de vsuca. l. 3.

n *Praescriptionem*. vobis scientibus: vt C. de acq. pos. l. 1.

o *Admonuisse*. sup de re. di. §. singulorum.

p *Acquirantur*. per vos, & alios. ut in tit. isto.

q *Nam legatorum ius*. Rn. tacitae obiectioni quae fieri posset de singularibus acquisitionibus legatorum.

r *Referemus*. ut j de leg. per totum. & j. de singulis rebus per fideicom. reli. per totum. Accur.

s *Haeredes*. s. de iure ciuili: ut infra de haered. instit. usq; ad tit. de bono possessio.

t *Bonorum possessionem*. s. de iure praetorio, vt inf. de bo. pos. per totum titu.

u *Arrogaueris*. inf. de acqui. per arro. per totum

x *Addicta fuerint*. j de eo, cui liber cum bona addi. per totum.

y *Ex testamento*. de quibus vsq; ad tertium librum dicetur.

qui haec. l. quod in aliena. §. j. Sed de hac materia plenius uide hic per A n ge.

b Haec est cõis opinio licet Ra. ibi cõtra: cuius etiam opinioni inhaeret Angel. hic, quem uideas.

Agumentum à contrario sensu est in iure ualidum.

* Fallitur Accur. cum ex constitutio. Diocletiani sit non Seue. Existimarim igitur esse l. 1. C. de acqui. poss.

Possessio sola non quaeritur.

¶DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

¶ Ista rubrica, & sequentes continuantur per Imperatorem. vt sup. tit. 1. §. fi. dic, ut ibi. Vel dicas sic, & familiarius: Dictum est sup. in §. fi. tit. præcedentis, quòd per vniuersitatem res nobis acquiruntur, vt per hæreditatem, & alios modos ibidem positos. Verum quia hæreditates quandoque deferuntur ex testamento, & quandoq; ab intestato: ideo primo sequitur videre de testamentis.

aliud quod in bello, aliud quod per æs, & libram, aliud de iure prætorio, quæ recesserunt ab vsu. Are.

Testamentū [1] * ex eo appellatur, [2] * quod testatio [3] * mentis sit. ¶Sed, vt [a] nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciēdum est, olim [1] † quidem duo gn̄a testamentorum in vsu fuisse, quorum altero in pace, & otio vtebantur, quod calatis comitijs [b] [4] * appellabant: altero, cùm in prælium exituri [c] essent, quod procinctum [d] dicebatur. ¶Accessit [e] deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs, [f] & libram, scilicet quod per emancipationem, [5] * idest imaginariā quam

Testamentū. ¶Totus iste titulus diuiditur principaliter in tres partes. Nam primo ponit siue deriuationem, siue etymologiam testamenti. Secundo de testamentis in scriptis tā de iure veteri, quàm de iure nouo. Tertio de testamento nuncupatiuo. Secunda ibi. Sed vt nihil. Tertia ibi. Sed illa quidē. Item secunda pars principalis subdiuiditur. Nam primo recitat ius antiquum, & multiplicem ordinationem testamētorum, & eorum nomina cum eorum correctione. Secundò de sigillatione facienda per testes. Tertiò, qui testes possunt adhiberi, & qui repellantur in testamento. Quartò, quòd non refert, in qua materia testamentum scribatur. Quinto ponit unum casum, quòd de vno testamento possunt fieri plures scripturæ. Secunda ibi, Possunt autem. Tertia ibi, Testes autem. Quarta ibi, Nihil autem. Quinta ibi, Sed & unum. Item hæc principaliter subdiuiditur in 9. partes. Primò ponit etymologiā vocabuli. Secundo recitat duo genera testamentorum, quæ olim seruabantur. Tertiò recitat tertium genus testamentorum, quòd etiam iure ciuili fuit introductum. Quartò ponit duo genera testamentorum in desuetudinem abijsse. Quinto ponit, qualiter tertium genus partim desijt per desuetudinem. Sexto, qualiter postea fiebant testamenta de iure prætorio. Septimò, qualiter in confectione testamentorum ius ciuile, & prætorium coniunctum est, & etiam constitutiones imperiales. Octauo magis declarat quid est de iure ciuili, & quid de prætorio, & quid de iure constitutionum in formatione testamenti. Nonò qualiter per constitutiones Imperiales additum est, quod testator scribat nomen hæredis. Secunda ibi. sed ut. Tertia ibi, accessit. Quarta ibi, Sed illa. Qinta ibi, quòd uerò. Sexta ibi, postea. Septima ibi, Sed cum paulatim. Octaua ibi. Vt hoc. Nona ibi, Sed his omnibus.

¶CASVS. Domine, iam uideo, quòd vos vultis tractare de testamentis; dicatis ergo mihi, unde appellatus testamentum? Ad hoc respon. Amice, testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est: sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur à iuuenibus, scire debes, duo genera testamentorum de iure ciuili antiquissimo in vsu fuisse: quorum altero genere utebantur antiqui in pace, & otio, & hoc genus testamenti in pace, & otio facti appellabant antiqui calatis comitijs & altero genere testamentorum vtebantur, cum essent in expeditionem armorum exituri, & hoc secundum genus appellabant procinctum Postea verò procedente tempore, accessit tertium genus testamentorum; & hoc tertium genus appellabant per æs, & libram: & hoc tertium genus ita appellabatur, quia per quandam imaginariam uenditionem fiebat coram quinque testibus ciuibus Romanis puberibus libripende præsente, & eo, qui familiæ emptor dicebatur: & ita quodammodo sex testes de iure ciuili antiquo in factione testamenti requirebantur. Sed certè prima duo genera testamentorum, videlicet, calatis comitijs, & procintum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. Tertium vero genus, quod per æs, & libram appellatur, licet diutius permanserit, tamen partim in vsu esse desiit, & hæc tria genera testamentorum, videlicet, calatis comitijs, & procinctum, & per æs, & libram, ad ius ciuile referuntur. Postea verò de iure prætorio quædam alia forma faciendorum testamentorum inuenta est. Nam de iure nulla emancipatio, uel imaginaria venditio requirebatur. sed sigilla septem testium testamentis faciendis sufficiebat, quamuis iure ciuili antiqua sigilla testium non essent necessaria. Sed cū postea paulatim, & successiuè tam ex vsu hominum, quàm ex emendationibus constitutionum cœperit ius ciuile, & ius prætorium in unam consonantiam, & vniformem obseruationem circa factionem testamentorum confluere, statutum fuit ut vno, & eodem tempore signa septem testium in testamentis adhibeantur, quod ius ciuile antiquum quodammodo exigebat: & huiusmodi septem testes adhibiti in testamento subscribebant, quod ex constitutionibus inuentum est, & ex edicto prætoris, signacula testium testamentis apponerentur, vt hodie huiusmodi ius testamentorum faciendorum, ex triplici fonte videatur esse deriuatum. Nam testes & eorū signa uno contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili antiquo videntur descendente. Subscriptiones autem testatoris, & testium ex constitutionum obseruatione adhibentur; & sigilla, & numerus testium ex edicto prætoris. Sed pone. Domine, iam video quid obtinebat de iure antiquo circa facienda testamenta, & qualiter antiquitas corrigitur per constitutiones principum, nunquid addidistis per constitutiones vestras? Respon. quod sic: Nam omnibus prędictis propter sinceritatem testamenti, ut omnis fraus excludatur, ex nostra constitutione hoc additum est, ut nomen hæredis per manum testatoris, uel si ipse nesciat, uel non possit scribere per manum publicam exprimatur, & omnia secundum nostræ constitutionis tenorem procedant. Sed pone: Domine, iam uideo, quot testes debent signare testamentum; nunquid necesse est, quod quilibet eorum proprio sigillo vtatur? Respon. quod non. possunt enim omnes testes vno sigillo, vel vno anulo signatorio signare testamentum. Quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, & eosdem habentes characteres, nonne sufficiunt? Ergo eadem ratione sufficit, & si omnes eodem annulo utantur. & ita Papi visum est. Et nō solum proprio, sed etiam alieno signare possunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum § testes autem. Fran. de Are.

¶TESTAMENTVM EX EO APPELLATVR.

¶Ponit etymologiam, ut dicitur lapis, quasi lædens pedem; & argumentum, quasi argutè inuentum, & sic mutuum, quod ex meo tuum fit, ut ff. si certum petatur. l. 2. §. appellata. & secundum hoc codicillus potest dici testamentum. a Definitur autem sic: Testamentum est uoluntatis nostræ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri uoluit: ut ff. eod. l. 1. & est addendum, cum institutione hæredis, ut inf. de leg. §. ante hæredis. quia sine hæredis institutione nullum dicitur testamentum, ut ff. de de iu. co. l. finali, & infra de fideicom. hære. in princ.

ADDITIO. Sed hanc glo. communiter reprehendunt Doct. quia ponit defectum in iurisconsulto, ut dicta l. 1. & exponunt iusta, idest, perfecta, vt probatur in l. cum filio §. finali. ff. de legatis tertio, quæ perfectio est quadruplex, scilicet, in materia, in forma, in solennitate, & quo ad confirmationem dupliciter, vt hic. Ang.

a *Sed vt.* C. de caducis tollendis. l. vnica. §. & cum triplici. argum. contra in eodem tit. de cad. tol. §. in pro non scriptis. Accur.

ADDITIO. Sed dic, quod licitum est scire, & allegare ius correctum, ad declarationem iuris noui, non ad decisionem lege prima, in principio. C. de Lati. lib. tol.

b *Calatis comitijs.* i. bonis initijs, uel bonis conuentibus. Calos enim bonum interpretatur, comitia sunt conuentus. Vel à calo, quod est, uoco: quia uocatio personarum fiebat: vnde calendæ dictæ sunt. Accur.

ADDITIO. Dic quod comitium propriè est, in quo communitur ad litium, & suffragiorum causas.

c *Exituri essent.* de domibus.

d *Procinctum.* eo fortè, quòd succinctè fiebat. b Et in his duobus testamentis hæres erat, vt infra eodem. §. sed neque.

e *Accessit.* similiter de iure ciuili.

f *Per æs, & libram.* proprium nomen testamenti.

1* *Hāc definitionem testamenti recitat glo. 1. in c. 2. extra de test. & ibi vide concor.*

2* *Hanc testamēti definitionem vtrum ab etymologia an ab allusione deductū velint Doct. vide Forca. dia. 73. nu. 4.*

3* *Etymologiā hanc ridet Aulus Gel. lib. noct. attica. 6. c. 12. & Laurē. Val. li. elegan 6. c. 35 in illos videto. L. Valla calūniā submonet A. Alc. li. 4. de verb. sig. hunc locū explicās*

1 † *Non est in manusc.*

4* *Calata Comitia, quæ dicantur pulchrè Gel. li. noctium Attica. 15. c. 27. & ibidem multa in hanc rē de testamētis.*

5* *Vide in hunc locum Budæū in adnotat. ad Pandectas, ad l. 2. de ori. iu. quo loco, quæ sit fiduciaria venditio, et quid emancipa. explicat.*

Lapis vnde dicitur, Argumentum vnde dicitur in c. cū esses. in prin. extra eo. ti.

a Tamen non est testamentū: vt l. fi. C. de codicil.

Calos. Calendæ. Comitia.

b Imò uerò eo, quod tūc fieret, cum uiri ad præliū faciēdum in aciē vocabantur, teste Aulo Gel. li. 15. cap. 27.

Venditionem.

Digitized by Google

a *Venditionem.* sic supra quib. mod. ius pat pote. solui. §. præterea.
b *Libripende.* * idest æstimatore, qui libripendebat, vel æstimabat familiam vno numo, deinde emptor manumittebat totam cum omnibus bonis.

* de libripende, vide Forca. dial. 48. in fine.

dam venditionem [a] agebatur quinq; testibus, & libripende, [b] ciuibus Romanis [c] puberibus [d] præsentibus, & eo, qui familiæ [e] emptor [f] dicebatur. * ¶ Sed illa quidé priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. Quod vero per æs, & libram [g] fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim [h] & hoc in vsu esse desiit. ¶ Et prædicta [i] quidem nomina testamentorum ad ius [k] ciuile referebantur. ¶ Postea [l] vero ex edicto prętoris forma alias faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario [m] nulla [1] † emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant: cùm iure ciuili signa testium non [2] † essent necessaria.

Septem testes se subscribentes, totidemq; signacula in testamentorum confectione requiruntur, in quibus nomen hæredis à testatore, aut à testibus scribendum est. Are.

¶ Sed cum paulatim tam ex vsu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in vnam consonantiam ius ciuile, & prætorium iungi: constitutum est, vt vno, eodemque tempore (quod ius ciuile quodammodo [n] exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione [o] testiũ (quod ex constitutionibus [p] inuentum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur. Ita vt [3] † hoc ius tripertitum esse videatur, [4] † testes quidem, & eorum præsentia vno contextu [q] testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant. Subscriptiones autem testatoris, [r] & testiũ [s] ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeantur. ¶ Signacula autem, & testiũ numerus, ex edicto prætoris.

¶ Sed his omnibus à nostra constitutione (propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur) hoc additum est; vt per [5] † manus testatoris, vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem [t] procedant.

Omnes testes possunt vno anulo proprio, vel alieno sigillare. h.d. Arct.

¶ Possunt * autem omnes testes, & vno anulo [u] signare testamentum. [x] Quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint? secundum qđ [6] † Papiniano visum [y] est. Sed & alieno quoque anulo licet signare [7] † testamentum.

In testamento potest esse testis quilibet qui potest hæres institui, exceptis hic enumeratis. Aret.

¶ Testes autem adhiberi possunt ij, quibus cum testamenti factio [z] est. Sed neque mulier, [a] neque impubes, [b] neque seruus, neque furiosus, [c] neque mutus, [d] neque sur-

c *Ciuibus Romanis.* idest liberis hominibus, vt s. de lib. §. fi.
d *Puberibus.* sup. quibus. mod. tu. fi. in pri.
e *Familiæ.* i. hæreditatis, vt ff. de verb. sign. pronunciatio. §. familiæ. Accur.
f *Emptor.* qui erat loco hæredis, vt inf. §. sed neq;. Accur.
g *Libram.* scilicet, adæquatam, idest, æstimatam rem, & dicitur libra hæreditas: quia sicut libra diuiditur in 12. vncias ita & hæreditas, vt infra de hæred. instit. §. hæreditas. vnde dicitur adæquata libra, idest, hæreditas æstimata.
h *Partim.* quia numerus testium remansit.
i *Et prædicta.* aliàs, præfata, & ita allegatum quandoque inuenitur.
K *Ad ius ciuile.* scilicet, quia ius ciuile inuenit.
l *Postea.* scilicet, de media iuris prudentia.
m *Honorario.* i. prętorio. vt sup. de iur. nat. §. prætorum.
n *Quodammodo.* quia computato libripende, & emptore, septem * erant. Accur.
o *Et subscriptione.* vt subscribant se testamento affuisse, & cuius sit. vt ff. eo. l. pe. & antepe.
p *Constitutionibus.* vt C. de testa. l. hac consultissima.
q *Vno contextu.* idest, nullo actu interposito * nisi necessario naturæ, vt ff. eo. l. hæredes. in fi. & C. eod. cum antiquitas. Accursius.
ADDITIO Propter quem si aliqui recedant, antequam loco ipsorum alij subrogentur, potest aliquid fieri, si imminet periculum vitæ testatoris, aliàs non.
r *Testatoris.* si potest, vt C. eo. l. iubemus.
s *Testium.* si non potest testãtor scribere. Sed hodie indistinctè per alium scribere potest nomen hæredis, a vt in authen. vt sponsali. largi. §. quia vero. colla. 9.
t *Tenorem.* est aũt tenor, si potest scribere, faciat: aliàs dicet coram testibus, & scribetur per aliquem, vel per aliquos de eis: aliàs nõ valet: imo falsi pęna tabellio tenetur, ut C. eo. l. iubemus. In fi. Accur.
ADDITIO. Quod est uerum, quando solennitas non fuit obseruata nec scripta in testamento: secus si fuit obseruata, licet nõ scripta, vt l. si librarius. ff. de re. iu. Ang. notari q̃ tã deat, q sic s̃m Ange.

u *Anulo.* s. habente characteres, qui signatorius dicitur, & sic est in eo sigillum, non autem alio signo, vt ff. eo. l. ad testium. §. signum. & de ver. sig. l. signatorius
x *Testamentum.* vel etiam linteum, s. quo inuolutum est testamentum, vt ff. e. l. ad testium. §. fin.
y *Visum est.* hæc ratione, & cum tribus, vel paucioribus, vel pluribus potest signari testamentum, arg. inf. man. §. is, qui exequitur. Alij dicunt, tantum cum septem, vel vno debere signari.
¶ TESTES AVTEM. ¶ CASVS. Domine, iam video quot testes debeant adhiberi in testamento. Dicatis modo mihi, qui possunt esse testes in testamento? Ad hoc resp. Amice testes iure adhiberi solent hi, qui ex testamento capere possunt. Hoc tamen non est generaliter verũ: quia neque mulieres, neque impubes, neque mutus, neq; furiosus, neque ille, cui administratio bonis interdicta est, neque famoso crimine damnatus, vel muliebria in corpore suo passus (quem lex iubet improbum intestabilemque esse) in numero testium in testamentis condendis adhiberi possunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed cum aliquis. Fran.
z *Testamenti factio.* passiuè accipe b hic vt bona sit exceptio, sed neq; mulier, &c. aliàs etiam accipitur actiuè, vt inf. de hær. qualita. & diffe. §. testamenti.
a *Neque mulier.* in alijs autem casibus omnibus recipitur, præterquam in testamentis, vt ff. eod. l. qui testamento. §. mulier. Ratio est, vt C. de fideicom. l. fin. & est timor falsitatis. Quid de hermaphrodito? Respõ. si præualet in masculino sexu, recipitur, c vt ff. de statu hom. l. quæritur. & de testi. l. repetundarum. §. 1.
b *Neque impubes.* quid de eo, q vidit in pupillari ætate? Respon. aliàs (.i. præterquam in testã) posset testificari, d sicut & seruus, vt ff. de ver. sig. l notionem. §. instrumentorum. & C. de hær. & Manich. l. quoniam. in fi. sed hic non: quia faciunt ab substantiam testamenti, vt hic dicitur.
c *Neque furiosus.* nisi habeat dilucida interualla. ff. eod. l. qui testamento. §. nec furiosus.
d *Neque mutus.* qui nihil loqui, vel audire potest, vt infra qui testa. face. pos. §. item surdus.

De emancipatione peras, q. libram vi. de Suet. in Nerone, Plaut. in cas. ibi, una libella liber effici possum.

1 † *sic Theo. al. mãcipatio, ut apud Duare. & supra etiã, mãcipatione m.*

2 † *erant, in manusc.*

* emptor familiæ. i. hæreditatis, s̃m Io. de Plat. Aeg. Perr.

* Vno contextu est, nullum testẽ immo scere actũ Aeg. Perr.

a Imo sufficit, q interrogati, an velit talẽ esse hæredẽ, velit adisponere, vt cotã eo, & testibus legit

3 † *Vt.*

4 † *In aliquibus hoc loco additur hac, a lege constitutionib. & edicto. Eadem apud Theoph. extant, aut idem significantia, sed explicandi gratia adiecta puto.*

5 † *manum Theoph. & in manusc.*

* *Concord. cum hoc §. c. post cessionem. in glo. x post prin. ibi, & alieno anulo, de preb.*

6 † *Tempo nio. Th.*

7 † *Abest à manuscr. & Theo.*

b Istud nõ placet Io. Fa. & An. eidem Ange. q dicit illã glosse no.

c Mulier vbique testificari pt pręterq̃ in testamẽtis.

d Qđ est verum de eo qđ vidit proximus pubertati, secus si pximus infantiæ Io. Faber, & Ange.

ADDI-

ADDITIO. Etiam si talem morbum habeat à casu, & sic literatus, quamuis tunc possit testari, secundum Ioan. Fab. hic.

a *Interdictum est.* vel à lege, ut quia commisit in legem Iuliam maiestatis, ut C. ad l. Iul. maie. l. fi. Vel a iudice, vt ff. e. l. is, cui. in fi. 1. resp.

b *Intestabilesque.* ut de crimine famoso damnatus, vel muliebria passus. ut ff. eo. l. is cui. §. fin. & l. cũ lege. & ff. de testi. l. ob carmen. in prin.

dus, neque is, cui bonis interdictum a est, neq; ij, quos leges iubent improbos, intestabilesque b esse, possunt in numerum testium adhiberi.

Seruus communi opinione reputatus liber, potest in testamento esse testis. Are.

¶ Sed cũ aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber 1† existimaretur; postea autem seruus apparuisset, 2† tam diuus Hadrianus 3† Catonio Vero, quam postea diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua 4† libertate, c testamento, vt sic habeatur 5† firmum, acsi, vt oportebat, factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur, d omnium consensu, e hic testis liberi loco 6† fuisset, nec quisquam esset, qui status ei quæstionem moueret.

1† existimabatur. Dua.
2† apparuit. Dua.
3† Du. Catoni, q̃ &c. sed hic rectius, vt cõstat ex l. 1. C. eodẽ. vbi hoc rescriptũ extat.
4† Theo. & recte. & Du. libertate.
5† Abest à manuscr. & Th.
6† Fuerit. Dua.

SED CVM ALIQVIS. ¶CASVS. Domine, quidam condidit testamentum, & in testamento septem adhibuit testes specialiter conuocatos, & coram eis voluntatem suam vltimam declarauit, & nomen hæredis expressit, & testes subscripserunt, & testamentum sigillauit. quo facto decessit testator: mortuo testatore, quidam ex testibus apparuit seru' qui tamen tempore faciendi testamenti liber ab omnib. putabatur. modo quæro, utrum istud testamentum debeat infirmari, quasi iuris solemnitate non sequuta? Et respondet, quod non, imo testamentum tanquam ritè factum firmitatem obtinebit. Cũ enim aliquis ex testibus tempore testamenti faciendi liber ab omnibus existimatur, quamuis postea seruus apparuerit, tam diuus Hadrianus, quam diui Seuerus, & Antoninus Catoni super tali dubitatione quærenti, rescripserunt, subueniendum esse testamento ex huiusmodi libertate putatiua, ut sit ratum, & firmum habeatur, ac si ut oportet. omnia facta fuissent. & hoc tali ratione moti dixerunt: quia eo tempore, quo testamentum à testibus signabatur, iste testis consensũ omnium loco liberi hominis habebatur, nec erat aliquis, qui eo tempore status quæstionem ei moueret. Et hæc dicuntur usque ad illum §. pater. Franciscus.

Opinio pfertur veritati.

c *Libertate.* s. putatiua. & sic plus ualet, quod est in opinione, quam quod est in veritate. sic ff. de sup. leg. l. 3. in fi. Argu contra infra, de le. §. si quis rem suam.

d *Signaretur.* quidam hoc intelligunt generaliter uerum, ut siue ostendatur testamentum in scriptis conditum, siue nuncupatiuum, debeat ei credi, siue desierint testes esse, siue non. & sic se habet consuetudo, ut arg. C. de edicto di. Had. tol. l. fi. & C. de do. l. in donationibus. & arbitri. tu. l. fi. Nos contra, scilicet in nuncupatiuo de iure, & quod hic dicitur, in testamento condito in scriptis loquitur. In nuncupatiuo enim si profetatur, non debet ei credi sine testibus; cùm in eis consistat tantum substantia testamenti: ipsum tamen valere, licet probatio deficiat, a vt ff. de testa. tut. l. duo; Quid si seruus factus est, uel infamis, & uelit recognoscere sigillum suum? Respon. non admittitur. ut ff. de Carbo. edic. l. Carbonianum. §. duæ autem sunt causæ.

a Nisi de eo fit scã publica scriptura, uel pars cõfiteatur testamentũ sic fuisse factũ, aut testes dponant, ante quã ipsorum defectus appareat; quia tunc scriptura pbabit absque eo, q testes pducant. Ang.

e *Omnium consensu.* nota errorem prodesse, ut ff. de sup. le. l. tertia. in fine, & C. de Lat. li. tol. §. sed & si quis. & de offi. præto. l. Barbarius. Et error communis facit ius, ut patet his versibus: Error communis ius efficit, ut manifestat Testificans seruus, qui liber creditur esse.

¶PATER. ¶CASVS. Quidam fecit testamentum suũ, & in testamẽto suo adhibuit 7. testes, inter quos fuit Petrus, & Martinus filius Petri, quem Martinum Petrus habuit in sua potestate. modo quæro, utrum pater, & filius existens in potestate eius, scilicet Petri, possunt esse testes in eodem testamento? Respondet, quod sic. nam pater, & ille, qui in eiusdem patris potestate est, in eodem testamento testes adhiberi possunt. Nihil enim nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi posse. Et hæc dicuntur usque ad illum §. in testibus, in quo pone casum sic. Quidam condidit testamentum, & in testamento suo filium, quem habuit in potestate, testem adhibuit: modo quæro, utrum de iure hoc potuit facere? Respondet, quod non. Nam testis non debet esse ille, qui in potestate testatoris est. Et non solum repellitur ille à testimonio qui est in potestate testatoris: sed etiam qui habet in potestate testatorem: unde si filiusfamilias miles post remissionem de castrensi peculio testetur, pater eius in suo testamento testis adhiberi non potest: nec etiam aliquis, qui est in potestate eiusdem patris. non solum enim in alijs causis, sed etiam in testamentis domesticum testimonium reprobatum est. Et non solummodo supradictæ personæ repelluntur à testamentarijs testimonijs: sed etiam hæres scriptus, & pater eius, qui eũ in potestate habet, & etiam parentes hæredis scripti, & fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, & etiam qui in potestate testatoris sunt penitus à testamentarijs testimonijs repelluntur. & hoc ea ratione, quia totum negotium, quod agitur iure faciendi testamenti, creditur hodie inter hæredem, & testatorem, agi. licet olim totum ius testamenti faciendi circa testes adhibendos conturbatum fuerit. nam quidam ueteres in illo testamento, quod dicebatur per æs, & libram, familiæ emptorem, qui loco hæredis erat, & coniunctos ei per potestatem, a testimonijs testamentarijs repellebant. In primis autem duabus conditionibus testamentorum hæredi coniunctis per potestatem concedebant testimonia in testamentis præstare, licet illi ijsdem, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti debere eos persuadebant. unde nos eandem obseruationem antiquorum corrigentes, & quod ab ipsis antiquis persuasum est, uidelicet, quod hæres, uel coniuncti ei per potestatem inter testes admittantur, licet hoc eis permissum fuerat, tamen in legis necessitatem transferentes, ad imitationem familiæ emptoris, qui in tertio genere testamentorum (ut dictum est) à testimonio repellebatur, merito hæredem, & coniunctos ei per potestatem, ab huiusmodi testimonio repellimus, nec eis licentiam damus sibi quodammodo testimonia præstare. unde huiusmodi ueterem constitutionem, in qua hoc permissum fuerat, nostro Codici inseri non permisimus. & hæc dicuntur usque ad illum §. legatarijs.

Potest in vno, & eodem testamento esse testis pater cum filijs, & fratribus in testamento extranei: secus si filiusfamilias miles de castrensi peculio testetur. Are.

¶ Pater, necnon is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, 7† vtique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno f negotio adhiberi.

7† vtrique in manusc. & l. pater. ff. de test.

¶ In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est.

¶ Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem g faciat testamentum, nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in po

f *Alieno.* aliud si in suo, ut infra prox. §. & ff. de test. l. testis. Accur.

g *Post missionem.* idest remissionem. aliud, si ante, ut ff. eodem. l. qui testamento. §. per contrarium. in glos. posse.

ADDITIO. Et est ratio secundum glossam ibi, in uerbo, posse; quia tunc testes neque rogati, neque ad solennizandum actum exiguntur, quamuis duo requirantur ad proba ndum ueritatem. Ang.

In

a Tu dic, ꝑ filius, qn̄ nihil sibi q̄rit̄, ꝑt ꝑ p̄re testificari fm̄ Ioan.Fab. idē ecōtra in p̄re, & qd de matre, & fratrib. uide ꝑ An.hic. b Intellige in his, quos dn̄s attigit tōne domus suæ: & i qbus hēt aliqd ius: nō in simplici colono: item hoc in familiaribus uilibus: & qn̄ dominus eos ꝑducit: nec est qō iter eos, alias secus. Angel. * *Ridiculum est, si quis in lite domesticis testimonijs pugnet, Tul. lib 4. Rhet. ti.1. Aug.Perr.* * *Verbum in ptāte, nō solum refertur ad liberos, qui sunt in ptāte, sed e ad eos, quos te demisti ab hostib. l. q. testamēto. in prin. ff. eo. Aug.Pe.* 1† *Sic i manuscrip. & Theoph. & recte. licet apud Dua. legatur, sicet autē, et fit hic initiam.§.* 2† *In manuscrip. q familia.* c Est & alia rō, s affectio, q̄ habēt ad inuicē, ex qua ꝑcedit iste textus ēt hodie in casibus in q̄b p̄ri nihil q̄ritur.

a *In ea re.* idem & in alijs: vt C.de testibus.l.2. a Sed quis est domesticus? Respond. colonus, & adscriptitius, vel similes, vt C.de his, qui ad eccl. confu.l.fi.§.sanè enim si seruus. b & C.de quæst.l.pridem. Item vxor marito, & contra, vt supra de vsu, & habi.§.item is. Item seruientes siue dapiferi, vt ff.de pœnis l respiciendū. §.furta. ADDITIO. Intellige istud verum, si sint seruitutes cōmensales, vt quia viuant expensis domini: aliàs contra, nisi habuissent licētiam sine spe reuertendi, tempus enim productionis, & depositionis inspicitur. secundum Io. Fab. hic. b *Neque is.* Nota, ꝙ his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem. c *Adhiberi.* quia eorum negotium est. cum & lucrum, & damnum ad eos pertineat. ff. quando ap. sit.l. prima §.in propria. c & verè corū: quia, &c. d *Agi.* caute ponit, agi, cum sit generalissimū, vt ff.de verborum obligationibus.l. Labeo. secunda.in principio. & l. verba. habet enim sē. ad ius testandi, & contractus. Accursius. e *Conturbatum.* nam olim hæres in duobus primis generibus testamentorum poterat esse testis; in tertio vero ille, qui erat loco hæredis, poterat esse testis, & sic erat turbatio iurium, & ad eius similitudinem verus hæres hodie testis non erit, vt se vtitur. f *Familiæ emptorem.* dicitur ille, qui constituebatur hæres ꝑ æs, & libram. g *Hæredi.* qui erat ex primis duobus generibus testamentorum. h *Abuti.* sic.C. de caducis tollendis.l.vnica.§. primo.& ff. si fa fur. fe.di l. fi.& supra quib.ex cau. ma.non licet.§.1. Accursius.

testate eiusdem patris est. Reprobatum est enim ea in re [a] domesticum testimonium.*

In testamento non potest esse testis hæres scriptus in eo, nec pater, nec filius in potestate, nec frater in eiusdem patris potestate. Are.

¶Sed neque hæres scriptus, neque is, [b] qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, *neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi [c] possunt; quia hoc totum negotium, quod agitur, testamenti ordinādi gratia, creditur hodie inter testatorem, & hæredem agi.[d] 1 † Licet enim totum ius tale conturbatum [e] fuerat, & veteres 2 † quidem familiæ[f] emptorem, & eos, qui ꝑ potestatem ei cōiuncti fuerāt, à testamentarijs testimonijs repellebant, hæredi[g] autem, & ijs, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare, & ii, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti[h] eos debere suadebant: nos tamen eam obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes; ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque alijs personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare. ideoque nec eiusmodi 3 † veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

Legatarius, & fideicommissarius singularis potest esse testis in testamento in quo est legatum. Aret.

¶Legatariis * [i] autem, & fideicommissariis, quia non iuris [k] successores sunt, & alijs personis eis coniunctis, testimonium non denegamus: * imò in quadam nostra constitutione, [l] & hoc specialiter eis concessimus. Et multò magis iis, qui in eorum potestate sunt, uel qui eos habent in potestate, [m] huiusmodi licentiam damus.[n]

Testamentum potest in qualibet materia scribi. Aretinus.

¶Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, [o] membranisve, vel in alia materia fiat.

Potest idem testamentum, in pluribus codicibus scribi, quod quandoque necessarium est. Ang.

i *Legatarijs.* discrepant hi iure veteri à fideicommissarijs, vt infra de fideicommiss. hæredita §. præterea. Sed hodie non; vt infra de leg. §. sed non vsque. quidam. §. hunc intelligunt, quando legatum fuit repetitum à succedentibus ab intestato, vt tunc non videatur ferre testimonium, in testamento iuris, qui iuris successor est, qui in quota parte hæres institutus est. Accur. k *Non iuris.* sed rei & sine onere, ut ff. manda. l. hæreditatem. ADDITIO. Et per hoc pater secus esse in fideicommissario uniuersali: quia habetur loco hæredis. §. restituta. infra de fideicom. hær. Io.Fab. l *Constitutione.* Græca. Vel dic de illa, q̄ est ff eodem.l. qui testamento. in princi. quæ est Iustiniani per approbationem: ut C. de uete.iure enuc.l. prima. §. sed si.in fi. uersic. omnia enim merito. prima ulterior. m *In potestate.* item tabellioni: ut ff. eod. l. dominus. Accursius. n *Damus.* C. de testib.leg. omnibus. contra. Solut. hic agitur de uiribus testamenti, inter hæredem, & alium agentem contra testamentum; aliàs coniunctus coniuncto non feret testimonium, idest, unus legatarius alij. Et secundum hoc falsò hic sumitur argum. quod socius in causa socij admittitur in testimonium. Vel dic hoc speciale, d ut coniunctus pro coniuncto admittatur quasi in re sua fauore testamenti, & ultimæ uoluntatis, quæ debet dominari, si legitima est, ut C.de leg.l. cum quæstio. in fi & erit bonum arg. §. dictum. Sed ar. cōtra. est. C de test.l.qm̄ in fi. Sed rñdeo e finis illius legis non refertur ad totum quod erat dictum. Distingue tū, an lucrum redeat ad eum socium, ut tūc nō admittatur, alias sic, ut ff. quando app. sit l.1.§.in propria.

Monachi tñ in ānonasterio possūt eē ref. es. c. in sv. per ext. de te. Idē ī hoīb. uniuersitatis ꝑ ipsa uniuersitate, in negotijs, ex q̄b. nō resultat cōmodū in particulari, sed cōitātū Ang. Sic ēt clericus p̄ōr sine testimonij in cā suæ ecclesiæ: ut I c cum nūtius. extra de testib. ubi uid gl. unicā de illa materia. 3 † *veterē constitutio.* * *Adde Felyn. in c super literis. nu. 28. de rescr. & in c. insuper. num.11. de testib. an legatarij possint esse testes in cā testamenti.* * *Propria cā est, cui emolumentum, uel dānum ad aliquem suo nomine ꝑtinet. Aug. Perr.* d Istā approbat Bar. in l. qui testamento. f. e & idē hic Ange. & Pla.hic. eidē Fab. hic.

¶LEGATARIIS. ¶CASVS. Quidam fecit testamentum, & in testamento legauit Petro decem, verùtamen Petrum legatarium in testamēto testem adhibuit: modo quæro, vtrum ille Petrus legatarius possit esse testis in illo testamento, in quo sibi legatum relictum est? Et respon. quod sic. Licet enim hæredes, qui sunt iuris successores, à testimonio repellantur, legatarijs tamen, & fideicommissarijs, qui non iuris, sed rei singularis successores sunt, & alijs personis eis coniunctis testimonium præstare in testamentis non denegamus; immo etiam quadam constitutione nostra, eis specialiter concessimus: & certè multo fortius his, qui in potestate legatariorum, vel fideicommissariorum sunt, vel qui eos in potestate habēt, huiusmodi licentiam donauimus. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. nihil autem interest. Fran. de Are.

¶NIHIL AVTEM. ¶CASVS. Dn̄e, iam nobis dixistis, plures solennitates, quæ in testamento condēdo debent obseruari; sed ꝑ Deo dicatis, in quo testm̄ debet scribi? Resp. Amice, non refert, utrum testamentum fiat in tabulis uel in chartis membranisve, vel in alia materia. & etiam unum testamentum potest in pluribus codicibus scribi, & ualet causa necessitatis; ueluti, si quis extra patriā secum ferre uelit, & domi relinquere suorum iudiciorum contestationem, idest testamentum, uel propter alias innumerabiles causas, quæ nobis imminent. Et hæc dicuntur usq; ad illum § sed hæc quidem. Fran.
o *In chartis.* sic ff. de re.di §. literæ. Acc.
ADDITIO. Et dic in chartis etiam rasis, secus tamen in alijs instrumentis. Ang.

Et

a *Et unum*.sic.ff.eo.l. vnum.
b *Quod*.s.ut pluribus codicibus fiat.
c *Imminent*. sic in auth.de consan. & vter.fra.§.quia igitur.uet.si igitur.ibi, multæ namque sunt homini.collatio. 8.Sed nunquid ex his exemplis probabitur? Respo. non sine authentico, ut in Auth. ut spon.lat.§. & hoc insuper.col.9. & ff de fide instru.l. quicunq; & ff.de bo. pos. sm tabu. l.2. §. sed & si unum. sed hic ambo sunt principalia. Accur.

1† exẽplis cõsignare. D.i. vnum eo.
2† Sorte si Dig.
3† Abest a Digest.
4† testatio nem Dig.

¶Sed & vnum[a] testm̃ pluribus[b] † codicibus conficere qs pot,secundum obtinentẽ tñ obseruationem oĩbus factis, ꝙ[b] interdũ ẽt necessariũ est,[2] † veluti si quis naui gaturus, & secũ ferre, &[3] † domi relinquere iudiciorũ suorum[4] † contestationẽ velit, vel ꝑ alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.[c]

¶SED HAEC QVIDEM. ¶Domine, iam uideo. quæ sit obseruanda solennitas in testamento in scriptis conditio, nũqd tota ꝑdicta solennitas in testamẽto nũcupatiuo obseruari debet? Et respond. quod non:nam hęc, quæ supradicta sunt de testamentis ĩn scriptis conficiendis sufficiunt. Si quis enim uoluerit facere testamentum de iure ciuili sine scriptis, hoc ei facere licebit, si 7. testes ad hoc conuocauerit, & uolnntatem suam expresserit, & hoc testamentum de iure ciuili factum constituimus fortissimum,& firmum,& hęc dicuntur usque in fi.Fran.de Are.

Testamentum fit etiam si ne scriptis, declarata uoluntate testantis coram septem testibus rogatis. Aret.

¶Sed hæc quidem de testis, q̃ in scriptis conficiantur.[5] † sufficiant. ¶Si quis autẽ sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testm̃, septem testibus[d] adhibitis,[e] & sua voluntate coram[f] eis nuncupata,[g] sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmũque constitutum.

5† Abest manusc.q̃d & iudicat Theoph. q explicãdi gratia adiungere uolens, quod hic supplẽdũ est scribi psit, i. accipere, vel intelligere oportet.

d *Septem testibus* quandoque nullus uocatur, ut si miles moriatur in bello, ut no.C.de testam.mili.l. milites.quandoque unus, ut Imperator, ut C.eodem.l.omnium quandoque duo, a ut inter filios, ut C.eodem.l.hac consultissima.§. ex imperfecto. Vel si in tentorio faciat testamentum miles, ut ff.de mil.testam.l.Lucius,quandoque tres, uel quatuor, uel pauciores, ut C.eodem.l.si non speciali, quandoque quinque,ut in testamento rustici,ut C eodem l.fin §.sinautem.quandoque septem generaliter, ut hic,& C.eodem.l. hac consultissima. circa princip. quandoque octo, ut C.qui testa.facere possunt.l. hac consultissima.§. quæ in eundem.in gl.A.

Testium numerus, qui in testamentis est adhibendus.

a Etiã si sint mulieres: & qui alias non ẽent idonei, ut ibi not. p Ange.

e *Adhibitis*.idest, rogatis, ut intersint, & sint attenti,ut ff. eodem.l.hæredes.§. penultimo,& in auth.de testa.§.& licet.in fi.§.col.7. Accur.
f *Coram*.idest palam nominando hæredes, ut ff.eo.l.hæredes. in prin.
g *Nuncupata*. inde dicitur nuncupatiuum testamentum.

Testes debent rogari.

¶DE MILITARI TESTAMENTO.
¶Est autem miles, qui iurauit à signis non recedere,ut ff. ex quibus cau.maio.l. penultima, & scriptus est in matricula,ubi & alij milites scripti sunt, ut ff.eodem.l.penultima, & per totum titulum: Sunt & alia necessaria,ut aliquis sit miles: ut diximus ff.ex quibus causis maio.l.penultima,& in Auth.de man.princ.§. fi.collat 3. Item miles dicitur à malo, quod sustinet pro alijs,uel à millequia ex numero mille hominũ eligitur,ut ff.eo.l.1.§.miles.Ac.

Miles vnde dicit.

ADDITIO. Continua istam rubricam ad præce.secũdum Christopho. Por.sic, Visum est supra de testamentis in genere; nunc sequitur uidere de testamentis in specie. Vel aliter,Visum est,supra de testamentis, quæ fiunt secundum communis iuris dispositionem; nunc sequitur uidere de illis, quæ fiunt iure priuilegiato, ut est testamentum militare ideo, &c. Aduertendum est, quod in milite sex sunt necessaria, ad hoc, ut habeat priilegia militibus concessa. Primo, quod ense cingatur:ut ff.de mil.testam. l.penultima. Secundo,quod in numero aliorum ponatur, & in matricula scribatur ff. de mili.testa.l ex eo tempore Tertio, quod præstet sacramentum, quod mortem non euitabit pro republica, neque a signis recedet.ff. ex quibus cau.maio.l.penultima, & de ijs,qui noran.infam.l.secunda.§. miles. Quartò, quod stigma, idest nota publica brachijs suis inscribatur.C.de fabri l.r.lib.undecimo Quintò, quod examinetur.C. qui mili.non pos.l.prima.lib.duodecimo. Sextò, quod non sit negotiator. C.de negot gest. ne mili. l.r..lib. duodecimo, unde uersus:

Continuatio.

Miles cognoscit in sex signa.

Versus.

Ensis, matricula, necnon iuratio, stigma, Ac examen, erunt isthæc in milite signa:Vilia nec debet tractare negotia miles.

De militari testamento.

TITVLVS XI.

Miles in expeditione potest facere testamentum iure militari quomodo vult. Aretinus.

Supradicta diligens obseruatio[h] in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam[i] eorum constitutionibus[6] †principalibus remissa est.

6† Abest a manusc. & Theop.

Diuisio.

Supradicta. ¶Totus iste titu. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit de militibus testantibus in tentorio eorum, uel in peculio castrensi. Secundo de testamẽto in quasi castrẽsi. Secunda ibi, Sciendum. Item ꝑ ima subdiuiditur. Nam primo ponit continuationem per modum remotionis, si ue exceptionis; cum positione noui statuti. Secundo.qualiter priuilegium concessum militibus, quod possunt testari, quomodo uolunt,intelligatur. Tertio,quod etiam miles mutus,& generaliter defectiuus potest testari. Quarto,qualiter post missionem testatur. Quinto,quod mutatio status ipsius militis dummodo interueniat noua uoluntas, non uitiat testamentũ factum,Secunda ibi,Planè.Tertia ibi,quinimo Quarta ibi, sed hactenus. Quinta ibi,sed & si quis.

¶CASVS. Accessi ad Iustinianũ, & ita ꝓposui corã eo. Domine, iam uideo,quòd uultis tractare de mil.testa.pro Deo dicatis mihi, quæ ratio mouet uos ad tractandum separatim de mil. test nunquid illa, quæ sunt a uobis tradita,in omni testamento pñt sufficere? Ad hoc resp. Antice, quoniam supradicta diligens obseruatio,quam de ordinãdis priuatorũ testamentis s̃.exposuimus, authoritate principalium constitutionum militibus propter eorum imperitiã remissa est:ideo hic specialiter de priuilegiatis militũ testis tractare intendimus.Quãuis.n.milites neq; legitimũ numerum testium in suis testamentis adhibuerint, neq; aliam testamentorum solemnitatem obseruauerint, nihilominus rectè testantur, & hoc uerum est, quando in expeditione militari occupati sunt: nã ut ita demũ gaudeãt priuilegio militari,cum in expeditione armorum fuerint occupati,nõ immerito nr̃a introducta est cõstõ. Quocũq; .n.mõ uolũtas suprema militat in expeditione occupati,siue in scriptis, siue sine scriptis inueniat̃,ualet eius testm̃ ex uolũtate eius. Secus tñ est, qñ nõ est in necessitate militaris expeditionis. In illis.n tp̃ibus. q̃bus milites in alienis, vel suis ædibus degũt, ad uẽdicãdũ sibi tale priuilegiũ, nequaq̃ poterũt adiuuari. Et hæc dñr usq; ad illũ § sed testa r̃. Sed pone,dicit Iusti. ꝙ ĩq̃ priuilegia militibus concessum circa solẽnitatem testi, post missionẽ,ab expeditione militari finiat̃,aliud tñ priuilegiũ cõcedit eis, circa substãtiã testi duntaxat: nã testari pñt milites extra castra militaris expeditionis existentes, quamuis filijfa.sint;iure tñ cõi in hoc casu,quando morãtur extra castra,eadẽ obseruatio in eorum testis adhibẽda est, q̃.s.in testõ paganorum exposuimus. Et hæc dicuntur usque ad illum §.planè.Franc.

h *Obseruatio* q̃ cõsistit in quatuor, ubi est in scriptis testm̃ conditũ, uel in sola nuncupatione hæredis corã septẽ testi. ut s̃.ti j.§.sed paulati. & §.fi.& ff. de hær.inst.l.j.§.q neq;.
i *Imperitiam*.C.de iu.delib.l.fi.§.j. & C.de iu. & fa.ig.l.j.

Solem-

a *Solemnitatem*. scilicet circa sigilla, & subscriptiones.
b *Introduxit*. sed tunc demum, cum in militia sunt, habent priuilegium, ut C. eo. l. pen. & hic subijcit.
c *Autem*. pro, sed.
d *Adiuuantur*. & no. quòd cessante causa, cessat & effectus, & potest hic sumi ar. quod cessante clerico ab ecclesia, a cessat prebēda. sic C. de episc. & cler. l. generaliter. 2. in glo. fina. Sed argum. contra ff. de post. l. prima. §. secundo loco. ver. sexum. quia Calphurnia dedit causam edicto. vnde cessāte cā, cessāte debet edictū, quod nō est uerum. Sed hoc ultimum generale de causa impulsiua dicit, primū de finali, sine qua res esse non potest.*
ADDITIO. In dubio autem præsumitur esse impulsiua, ut per glo sing. in l. 2. §. fina. ff. de dona. Ang.
e *Et si filiusfamilias*. licet hi aliàs prohibeantur, ut infra tit. primo, in princ. ff. de donat. causa mort. l. tam is. §. j.
f *Iure tamen communi* scilicet, quantum ad solemnitatē, non quo ad hoc, ut detur querela contra eius testamentum, sicut in alio veterano, qui sui iuris est, ut C. de inoffic. testamen. l. fi na. §. in his. & ff. de inoffi. testamen. l. Papinianus. §. si quis in milia. Item hoc est uerum, quando est domum reuersus. sicut supra proximè dixit: alias sicut miles utitur speciali iure, sic iste, argum. ff. eo. l. ex militari §. j. & l. testamenta eorum. §. fina.
ADDITIO. Hodie tamē secundum communem opini. in filiosa. milite per præteritionem factā sine causa annullatur eius testamentum, quantum ad institutionem. auth. ex causa. C. de liber præteritis. Si uerò cum cā, hī pro exhæredato, & subiacet querelæ, ut per Ang hic.
g *Paganorum*. *à pago, quod est uilla, dicit, q. d. nō militū.

a Scilicet contumaciter: vt qa citatus à superiore minime intra tempus conueniens ueniat, secūdum Docto. hic.

1 † *sine scriptura. Du.*

* Dic q cessāte cā fi. non impulsiua, cessat effectus, sm Por. Aegi. Pert.

2 † *sedibus in plurib. lib.*

* Dic paganorum, l. rogatorum, à qui bus differunt milites. Plini°. Adde Alciat. lib. j. cap. 13.

Milites à plebe anuli distinxere, sicut tunica ab anulis sena tum. Aeg Pert.

¶Nam quamuis ij, neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamētorum solemnitatem[a] obseruauerint, rectè nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt, quod meritò nostra constitutio introduxit.[b] ¶Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue[1] † non scripta, valet testamentum ex voluntate eius.

Miles testando extra expeditionem, debet testari secundum ius commune; et licet filiusfamilias sit, testari tamen potest. Aret.

¶Illis autem[c] temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem, in alijs locis, vel in suis[2] † ædibus degunt, minimè ad vēdicādum tale priuilegium adiuuantur.[d] ¶Sed testari quidem, et si[e] filiifamilias sint, propter militiam conceduntur, iure[f] tamen communi eadem obseruatione, & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum[g] proximè exposuimus.

Licet remittatur solemnitas rei agendæ, non tamen remittitur congrue probatio rei gestæ. Et licet lex priuilegiet aliquod factum intelligitur tamen, in quantum de facto legitimè appareat, & constet.

Aretinus.

¶Planè de testamentis militum diuus Traianus[3] † Statilio Seuero ita rescripsit.[h] Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquō modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat testamentum factum esse. quod & sine scriptura & à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, si conuocatis ad hoc hominibus,[i] vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret, potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterum, si (vt plerunque sermonibus[k] fieri solet) dixit alicui, Ego te hęredem facio, uel Bona mea tibi relinquo, non oportet hoc pro testamento seruari. Nec[l] ullorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, huiusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui affirmarent se audisse* dicentem aliquem se relinquere bona sua, cui uisum sit: & per hoc uera iudicia subuerterentur.

¶PLANE. ¶CASUS. Domine, iam uideo, quòd testamentum de militib. mutabiliter est priuilegiatum: licet enim iuris solemnitatem non seruauerit miles, tamen testamentū eius in castris conditum ualet. Pone igitur, quòd aliquis dicat aliquem militem in expeditione militari occupatū ipsum in suo testamento hæredem instituisse, hoc tamen neque per ministrum, neque per testes ad hoc cōuocatos probare poterat, nunquid credetur eius assertioni ita ut ad hęreditatem militis ualeat admitti? Et r̄ndet, quòd non. De militarib. n. testamentis diuus Traianus Statilio Seuero in consimili casu quęrenti rescripsit sic: O Statili Seuere, illud priuilegium, quod militaribus testamentis datum est, vt uidelicet, ea testamenta quocunq; modo facta rata sint, debet intelligi, ut omnino prius constet eos testamentum fecisse, quod etiam sine scriptura non solum à militantibus, sed etiam à non militantibus fieri potest. vnde si is miles, de cuius bonis quæstio apud te ventilatur, ad hoc cōuocauit saltē duos homines, ut causa testādi coram eis voluntatem suam exprimeret, & ita corā eis locutus est, vt declararet in præsentia eorum, quem vellet sibi hæredem esse, & cui vellet libertatem tribuere, potest uideri etiam sine scripto hoc modo recte fecisse testamētum: & voluntas eius suprema omnibus modis rata habenda est. Cæterum si causa ludendi, vel demonstrandi alicui iocosè dixerit, Ego te hæredem facio, uel Bona mea tibi relinquo, sicuti plerūque sermonib. iocosis fieri solet: nō oportet hoc pro testamēto obseruari. Nec uidemur in hoc priuilegio militari ī aliquo derogare. Nec n. ullorum magis interest, quàm ipsorum militum, quibus huiusmodi priuilegium datum est, huiusmodi exemplum pro testamentis nō admittī; alioq si tale testamentum admitteretur, non difficulter post mortem alicui* militis existerent testes, qui dicerent se audiuisse militem te linquere bona sua alicui, prout eis uidere tur expedire; & ita vera militū iudicia frequenter subuerterentur. Et hæc vsq; ad illum. §. quinimo. in quo reuertitur ad secundū casum determinando plenius de priuilegio mili. quod circa substantiam testamenti conceditur militibus, uidelicet, ut quamuis sint filijfamilias, testari possint. sic & hic ut miles surdus, & mutus testamentum facere possit. Et hæc usque ad illum §. sed hactenus. Franc.
h *Rescripsit*. ut ff. eo. l. diuus. & iste §. est ibi lex sub eadem uerborum forma, & incipit, Diuus Traianus.
i *Hominib.* saltē duob. vt ff. eo. l. Lucius. & ff de testi. l. vbi. & hoc est, qñ ī tentorio. si astī b in cōflictu belli, nullo ēt teste vocato: vt C. e. l. milites. e si aūt ē domi, iuř cōi: vt s̄ e. §. illis.
k *Sermonib.* forte cā demōstrandi, ut magister discipulo, uel ludi cā, ut ff. de act. & obl l. obligationum substantia. §. fi. uel affectionis, ut ff. de iure cod. l. literæ.
ADDITIO. Tu dic, quòd nulla uerba operantur testm̄, nisi appareant q uoluerit testari, & ad hoc se disposuerit secus in contractib. ubi in dubio uerba præsumunt obligatoria, nisi aliud ex coniecturis appareat. An uerbū, relinquo, importet institutionē, legatum, uel fideicō. vide Io. Fab. hic.
l *Nec ullorum* sic inf. ad leg. Falc. circa princ. ibi, idque ipsorum. sic C. de rescin. uen. l. ratas.

3 † *Sic in plurib. manusc. Dig. & Theop.*

* *Hic text. est sing. ad hoc, quòd testes, q sunt praesētes in testō, debēt audire uocē testātis: & q plus est, et videre eius factū nec sufficit certitud i medio licet glo. in l. 2. §. idem Labeo. ff. aq. plu. arcen. teneat contrariū: sed reprobatur per l. si unus. C. de testam. Aeg. Per.*

b Idē Pla. Fa. & Ange.

c Dēt tn̄ aliquo mō de uoluntate cōstare, uel p duos testes; uel p cōparatione literarū; uel aliàs; & facit, ut remissa penitus omni solēnitate, nō de naturali, sed ciuili tm̄ intelligat. Ang.

a Idē Fa.

a *Quinimo*.habet priuilegium a circa solemnitatem, quin immo,& circa substantiam testamenti,ut quia alias testari non posset,hic tamen possit,ut ff eod.l.4.

b *Mutus*.siue natura,siue casu,ut sit priuileginm aliquod, vt C.qui testa.fa pos.l.discretis.& hoc iure militari, vt ff e. l.iure militari. Acc.

ADDITIO. Dūmodo appareat, ipsum sic uoluisse testari per signa sua, q̄ per notos poterunt interpretari.

¶SED HACTENVS.

1 † *Abest a manuscr. & Theop. vnde inferunt quidā nō de alijs hac quàm de veteranis esse accipienda.*

¶CASVS. Domine, dicatis ergo mihi, quādiu durat priuilegiū militare circa solemnitatem testamenti? Ad hoc respon. Imper. Amice, hoc priuilegium circa solemnitatem testamenti tandiu ex principalibus constitutionibus militibus indulgetur, quandiu militant.& in castris degunt Post missionem vero a castris, si ue veterani. siue adhuc militantes extra castra fecerint testa. id cōmuni iure omnium ciuium Romanorum facere debēt. Veruntamē illud testamentum, quòd in castris factum est, intra annum tantū ualet. Pone igitur, quòd aliquis miles in castris fecerit testamentum iure militari, & hæredem sub conditione instituit.& postea iste miles iā decessit: si conditio, sub qua erat hæres institutus, diu post annū, uel fortè post biennium extiterit, nunquid ualebit illud testamentum militis? Et respon quod sic. Nam placet hoc testamentum quasi militis ualere. cōditio enim retrotrahitur,& perinde habetur, ac si hæres purè institutus statim post mortem militis adijsset. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sed & si quis ante militiam. Franc.

2 † *quoquo modo, in manuscr.*

3 † *quidem in manusc. & Tho.*

b Idē Pl. hic.

c Ista est vera. etiā si sit surd⁹ & mutus à natura, vt possit testari: intelligendo tamē, vt p Ang. ī. §. prox. quāuis Ioan. Fa. teneat contrarium.

d Et dicit Angel. q scholaris absēs à studio p q̄nquenniū, perdit priuilegium.

* Idē in scholari, q si est in patria post gradū doctoratus, vel missus ob morbū gaudet intra annū priuilgio scholastico: secus si est bannitus, secundum Porcum. Aeg. Ferr.

Miles licet sit mutus, vel surdus, tamen testatur.

¶Quinimò [a] & mutus, [b] & surdus miles testamentum facere potest.

Miles post missionem vel extra castra existens, debet iure communi facere testamentum. Sed si fecerit testamentum in castris iure militari, durat etiam post missionem, si moritur intra annum, licet post annum extiterit conditio institutionis. Aretinus.

¶Sed hactenus [c] hoc illis [d] à principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degūt. Post missionem [e] verò veterani, uel extra castra [1] † alij si faciant adhuc militantes testamētum, communi omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi iure, sed [2] † quo modo voluerint, post missionem intra annum tantum ualebit.

¶Quid ergo, si intra annum [3] † quis decesserit, conditio autem hæredi ascripta, post annum extiterit: an quasi militis testamentum ualeat? Et placet, ualere, quasi [f] militis.

Testamentum factum ante militiam sine solennitate valet, si post militiam appareret de militis uoluntate. Et idem si miles post testamentum fuerit capite minutus. Aretinus.

¶Sed & si quis ante militiā non iure fecit testamētum; & miles factus, & in expeditione degens resignauit [g] illud, & quædam adiecit, [h] siue detraxit, uel aliàs manifesta est militis uoluntas, hoc ualere uolentis, dicendum est ualere hoc testamētum, quasi ex noua [i] militis uoluntate.

¶Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, uel filiusfamilias emancipatus est, testamentum eius, quasi ex noua militis uoluntate ualet, nec uidetur [k] capitis diminutione irritum fieri.

Filiusfamilias in quasi castrensi potest facere testamentum secundum ius commune. Aretinus.

testamen.l.si quis filio.§.irritum fit. ver.sed & si quis capite.& de le.3.in l.si quis in princ.§.miles.

ADDITIO. Ergo a contrario sensu in pagano erit secus, immo testamentum antea factum ab eo postea ex capitali sententia moriente, non ualet, nisi pendente appellatione, uel supplicatione pro gratia consequenda, moreretur. de hoc uide Angel.hic.

f *Valere*. quia conditio retrotrahitur: ut ff. de pericu & commo. rei ven.l.necessario.§.quod si pendēte. & qui potiores in pign. habe.l.ultima. & facit ff. eodem. l. quod dicitur.& l.qd̄ constitutum Accur.

SED ET SI QVIS. ¶CASVS. Accessi ad Iustinia.& ita proposui coram eo, Domine, quidam ante militiam fecit testamē. iuris solen. non adhibita, quia fortè nō adhibuit, nisi tres testes in testamento, non ualuit propter defectum solemnitatis. postea idem miles factus,& in expeditione militari occupatus, illud testamē. resignauit, idem aperuit, & quædam adiecit, siue detraxit uel alio modo manifestauit, se uelle ualere hoc testamentum iure militari. Modo quæro, utrum hoc testamen. quod ab initio non ualuit, ex voluntate militis conualescere possit? Respond. q sic, nam in hoc casu testm̄ ualere, dicendū est, quasi ex noua militis voluntate. Sed pone. Quidā miles fecit testamentum,& postea dedit se in arrogationem,& ita post testamentum passus est capitis diminutionem, uel quidam filiusfamilias in castrensi pecu. condidit testamentum, & postea à patre emancipatus est: & ita capite diminutus est: nunquid in his casibus per capit. diminutionem. irritatur testamen. Respon. quod non: immo in utroque casu valet testamentum, quasi ex noua militis voluntate: & non videtur capi. diminu. irritum fieri: quia sicut de nouo cap. dim. iure ciuili etiam primum testamentum facere potest: ita vetus testamen. capi diminut. non euanescit. hæc dicuntur vsque ad illum. §. sciendum est tamen. Franc.

c *Sed hactenus* Quidam dicunt hic non esse § & asserunt, quod omne priuilegium, quod habet miles, perdit cùm redit de militia. Sed nos dicimus. §. hic esse, & distinguimus b inter priuilegium, quòd habet, ut testetur, qui aliàs testari non potest. ut filiusfamilias, & mutus, ut illud duret post reuersionem, ut supra proximo §.& §.sed testari & ff.eod. l.Titius.in princ. Alia uero priuilegia, quæ habet in testando, finiantur, e ut hic, & sup.eo § illis autem.

d *Illis*.s.militibus, ut reliqua priuilegia, s.de numero testiū habeant in testando.& sic non refertur ad proxi.§. Acc.

e *Post missionem*.honestam scilicet, finito tempore militię: uel causariam, si ante tempus ex necessitate recessit d si autē ignominiosa est missio, desinit statim ualere, vt ff.e.l.testamēta eorū.& C e.l ex testō.*Sed si miles de capitali crimine damnatus fuerit, si quidem de communi, ut homicidio, & simili, non poterit ammodo testari. ff. de uet. succ. l.prima in fine. Si autem militari. ut quia alienauit arma, uel similia, quæ numerantur. ff de re milit.l secunda & 5. (& idem etiam de fide rupta) non potest testari, ut ff eod. l.ex militari. alias poterit in castrensibus tantum, si ei hoc in sententia permissum fuerit. alias non, ut ff. de iniu. rup.

g *Resignauit*.i.sigilla aperuit,& remouit: contrarium, scilicet, suo simplici.

h *Adiecit*.ut ff.de iure codi.l.conficiuntur.§.si miles.

i *Ex noua*. Nota, quòd ab initio non valuit, ex post facto tamen conualescit.

k *Nec videtur* quod resignauit postea, Vel dic. sicut non de nouo facere potest, sic vetus non rescinditur; & secundum hoc dic noua voluntate, scilicet, tacita. Aliud in pagano. ut infra quibus mod. test. infir §.alia.

¶SCIENDVM TAMEN. ¶CASVS. Domine, iam uideo, qualiter milites priuilegiati sunt circa factionem testamenti: & qualiter intelligendum sit priuilegium datum militibus, & in quantum duret? vnde uidetur mihi, quòd de cætero possetis quiescere? Ad hoc respondet Imperator: Amice, adhuc non est locus quieti: immo

certè

certè in hoc loco sciendum est, quòd ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quàm principales cõstitutiones quibusdam personis in dignitate constitutis in quasi castrensi peculio specialiter cõcesserunt testari; quod quidem nostra constitutio latius extendens, generaliter omnibus quasi castrense pecu. habentibus, in hoc permisit testari, iure tamẽ cõmuni obseruato, cuius tenore perspecto, licitum est nihil eorum quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare. Et hæc dicuntur vsque ad finẽ tituli. Franc.

a *Leges*. scilicet, Digestorũ, vt ff. de collat. bonorum. l. prima § nec castrense.

b *Constitutiones*. vt C. de assess. l. velut. & C. de aduo. diuer. iud. l. fori. & aliæ plures. Accur.

c *Quibusdam*. ut consulibus, & præfectis legionum, & præsidibus prouinciarum qui sũt filii famil. ut C. de inoffic. testam. l. fin.

d *Constitutio*. C. de inoffic. testamen. l. fi. Accursius.

e *In his*. scilicet castrensi, & quasi. nam in aduentitio nõ potest, licet habeat proprietatem, ut. C. de bonis quæ liberis, l. finali. § filiis autem familias. in gl. j. Accursius.

f *Iure communi*. nisi sit miles in castris, ut supra eodem, in princip. Item tale testamentum non expugnatur per querelã inofficiosi testamenti, a ut C. de inoffic. testam. l. fin.

1 † *Abest a manusc.*

a Istud hodie est falsum, secundum Ang.

¶ Sciendum tamen est quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, a quàm principales constitutiones b quibusdam c quasi castrensia dederãt peculia, & horum quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degentibus, testari: nostra 1 † id constitutio d latius extendens, permiserit omnibus, in his e tantummodo peculiis, testari quidem, sed iure communi. f Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

Quibus non est permissum facere testamentum.

TITVLVS XII.

Qui alieno iuri subiectus est, non potest facere testamentum, etiam patre consentiente; nisi de castrensi peculio, uel quasi; de quo testari potest, siue sit miles siue veteranus etiam patre inuito. Areti.

NOn g tamen omnibus licet facere testamentum. Statim h enim ii, qui alieno iuri subiecti sunt, * testamenti faciendi ius non habent; adeo quidem, vt quamuis parentes eis permiserint, i nihilò magis k iure testari possint: Exceptis iis, l quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierint, permissum est ex constitutionibus m principum testamentum facere.

¶ Quod quidem ius n ab initio tantum militantibus datum est tam ex auctoritate diui Augusti, o quàm Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani, postea verò subscriptione p diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis q concessum est. ¶ Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerint. ¶ Si verò intestati decesserint nullis r liberis, vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum iure s communi pertinebit.

¶ Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo, cum fratribus commune t esse: sed scilicet proprium eius esse, qui id 2 † in castris acquisierit; quanquã iure u ciuili, omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia x pe-

QVIBVS NON est permissum facere testamentum.

Continuatio.

* *Tamen vestales olim et primum erãt capta, ius faciendi testamentũ adipiscebãtur, licet prius essẽt in potestate parentũ. secundũ L. Fenestell. de vestalibus. in fin. Aegi. Ter.*

g Dictum est supra, qualiter testamenta fiũt, sequitur uidere de personis, quæ testari possunt, & quæ non, quamuis fuerit ordo præpostetus: quia si quæramus, an ualeat testamentum, prius uidendum est, an persona testantis potuerit testari. l. si quæramus. ff. de testamentis. Angelus Are.

NOn tamen. § Iste titulus diuiditur in septem partes: quia enumerantur septem gradus personarum. Et primo ponit de filiofamilias. Secundo de impubere. Tertio de furioso Quarto de prodigo. Quinto ponit de surdo, & muto. Sexto de cæco. Septimo de capto ab hostibus. Secunda ibi, Præterea. Tertia ibi, Item furiosi. Quarta ibi, Item prodigus. Quinta ibi, Item surdus, & mutus. Sexta ibi, Cæcus. Septima ibi, Eius, qui.

g Iste titulus est facilis in casus positione; ideo uide per teipsum.

g *Non tamen*. uidebatur quemlibet seruantem supradicta posse testari, sed contrarium est in tredecim casibus, qui in titulo isto pro patre dicuntur. b Et hoc est, quod dicit, non tamen, &c. & nota. j. eo. § fi. Accur.

h *Statim*. i. in primis, uel statim, i. eo ipso.

i *Permiserint*. sed causa mortis filius donare potest, patre consentiente, ut ff de dona. causa mortis. l. tam is, in fi Et ratio diuersitatis est, quia testamentũ ex libero. nõ alieno arbitrio debet procedere, ut ff. de hæredib. instituen. l. illa institutio. Acc.

ADDITIO Quãuis enim donatio cã mortis sit ultima uoluntas, tamen magis accedit contractui, ut no supra de don. in prin.

K *Nihilo magis*. idest, non ideo magis: habet enim in se negatiuam, sicut nihilominus affirmatiuã. Accur.

ADDITIO. Aduerte, licet textus dicat filios non posse testari: hoc tamẽ fallit, quãdo testantur ad pias causas: quia tunc possunt. cap. licet. de sepultur. lib. sexto.

l *Iis*. scilicet castrense. uel quasi castrense peculium habentibus. ut supra tit proxi. §. fin.

m *Constitutionib*. extrauagantibus.

n *Quod quidem ius*. scilicet posse testari in castrensibus.

o *Augusti quam Neruæ, &c.* quorum dicta non habemus. Accur.

p *Subscriptione*. cuius uerba nõ hẽm.

q *Veteranis*. scilicet filiifamilias, de quibus hic loquitur.

r *Nullis liberis*. vel fratribus superstitib. nam liberi defuncti militis, & fratres patrem excludebãt, ut C. commu. de success. l. si Hodie soli liberi militis, ut in Authẽ. de hæredibus ab intestato uenientibus circa princip. ibi, si quis igitur. col. 9.

ADDITIO. Quibus non extantibus, succedit pater una cum fratribus, ut no. eo. tit. §. si igitur defunctus descendẽtes. uersic. si uerò cum. dummodo deferatur tanquam hæreditas, ut inf. proxi.

s *Iure communi*. non hæreditario, sed tanquam occupanti peculium profectitium, uel aduentitium, ut ff. de castrẽ. pecu. l. 2. hodie uidetur etiam iure hæreditario, ut in Auth. de hæredita. ab intesta. uen. §. si igitur defunctus descendentes. col. 9. Accur.

t *Commune*. sic supra per quas perso. nob. ac §. j.

u *Iure ciuili*. s. antiquo sic §. per quas perso. nob. acq §. j.

x *Peculia*. s. aduentitia. & profectitia, nam castrensia. uel quasi etiam iure ueteri non acquirebantur patri, ut ff de collat. bon. l. j. §. nec castrense.

b Ista gl. est approbata per Ange. hic. Filiusfamilias licet testari nõ possit. bene tamen potest donare cã mortis.

Nihilominus, & nihilo minus differunt.

2 † *id quod*.

rinde in bonis parentum computentur,[1] † ac si seruorum peculia in bonis dominorum[2] † numerentur: exceptis, videlicet, iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris,[a] ꝓpter diuersas causas non acquirũtur.[b]

¶ Præter hoc igitur, qui castrense peculium, uel quasi castrense habent, quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.[d]

Impubes non potest facere testamentum, nec etiam furiosus: nec factum reconualescit, licet efficiatur pubes, uel sana mentis. Are.

¶ Præterea* testamentum facere non possunt impuberes;[c] quia nullum eorum animi iudicium[f] est. Item furiosi:[g] quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit.*

¶ Furiosi[h]* autem, si per id tẽpus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse uidentur: certè eo quòd ante furorem fecerint testamento valente. Nam neq;[3] † testamentum ritè factum, neq; vllum aliud negotium[k] rectè gestum postea furor interueniens perimit.

Non valet testamentum prodigi factũ post interdictũ, sed prius factum sic. Are.

¶ Item prodigus,[l] cui bonorum suorum administratio[m] interdicta est, testamentum facere non potest. Sed id qđ ante fecerint, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum[n] est.

Mutus, & surdus possunt certis casibus condere testamẽtum: sed non semper. h. d. Primò. Et vitium superueniens post testamentum perfectum non nocet. Aretin.

¶ Item surdus, & mutus nõ semper[o] testamentum facere possunt. Vtique autem de eo[p] surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpe[4] † enim etiam literati, & eruditi[q] homines uariis casi-

a *Nostris*. & alienæ & nostræ sunt, vt C. de bon. mater. & C. de bon. quæ lib. per totum.

b *Non acquiruntur*. s. nobis patribus.

c *Inutile est*. quia quod ab initio non valet, ex tractu tẽporis non conualescit; atg. inst. tit. primo. circa princi. ibi, alioqui. *a* Atgum. contra C. de nup. l. & si contra. So. ibi non valuit matrimoniũ ex primo, sed ex nouo post matrimonium consensu.

d *Decesserit*. non idẽ de seruo testante, si fideicommissum sit relictum: quia valet, si durat voluntas,* vt ff. de leg. 3. l. 1. § j.

e *Impuberes*. sed ex quo tetigerunt de vltimo die 14. vel 12. anni, satis est fauore testamenti, ut ff. eod. de testa. & qui testa. face. pos. l. qua ætate. Idem in vsucapione. vt ff. de vsucap. l. vsucapionibus. Secus in præscriptionibus odiosis, vt ff. de actio. & obligat. l. in omnibus temporalibus. Item secus, vbi est fauor eius, qui vult prorogare, vt in contractibus a minore factis, ut ff. de min. l. 3. §. minorem.

f *Iudicium est*. idest discretio, vt ff. de iudic. l. cum prætor. §. non autem. versi. lege. Quandoque ponitur pro sententia, vt rei iudicatæ standum est, vt C. de re iud. l. j. Quandoque pro instantia causæ triennij, ut C. de iu. properãdum. per totum. Quandoq; pro actione, vt iudicium familiæ erciscundæ. vel cõmuni diuidundo, vt inf. de offi. iudi §. si fami. ercis. & § si. Quandoque pro lite, siue controuersia, vt iudicium pẽdet super hæreditate, ut ff. ad Treb. l. j. 2. rñ. Quandoq; per authoritatẽ, vt negotia ecclesiastica non sunt disponenda laicorum iudicio, i. authoritate. extra de iudic. cap. decernimus. Quandoque pro foro, ut causa iurispatronatus definiri debet ecclesiastico iudicio. i. forũ. c. quanto. extra de iudi. Qñq; pro arbitrio. ff. qui satisda. cog. l. arbitrio. Si. n. arbiter est iudex; ergo arbitrium est iudicium. Qñque pro vltima voluntate* vt iudicium testatoris cassum esse non debet. C. de sac. sanc. eccles. l. 1. Qñque pro quæstione, vt ciuilis eã in iudicium sit in quæstionem deducta cũ criminali post criminalem est distinguenda. C. de ordi. iudic. l. fina. Quandoque pro discussione, siue iuris disquisitione, vt in rubrica de iud. ff. & C. Quandoque pro potestate iudicandi, vt ff. de iudi. l. iudicium soluitur, vetante eo, qui iudicare iusserat. Quandoque pro pernicie, siue damnatione, ut ibi, Qui manducat, & bibit indigne corpus, & sanguinem Domini, iudicium sibi manducat, & bibit. Quandoq; pro pœna, ut ibi, Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui uerò mala, in resurrectionem iudicii, & pœnę æternæ. Quandoque pro processu iudiciali, ut cap. primo, de iudiciis, lib. 6. Et ista uiginti significata iudicij possunt his uersibus comprehendi, Actio, lis, author, seruus, arbiter, ultima uelle: Quæstio, discre. sen. instant. discussio, posse, Pernicies, pœna, processus iudicialis.

ADDITIO. Facit cap. in iudiciis. de regulis iuris, libro sexto.

g *Item furiosi*. repete, non possunt testamentum facere.

h *Furio*. hac ratione, idem in mente capto dicam, ut argumen. ff. de uerborum obliga. l. a Titio, in fine.

i *Testatisi*. ut C. eodẽ qui testamentum facere possunt. l. furiosum in princ.

ADDITIO. Idẽ in dubio, si tempus testamẽti erat remotum a tempore furoris: sed si uicinum, tunc ex qualitate ipsius actus præsumitur fuisse sanæ mentis, uel non. Et qualiter probetur furor, uide Ang. hic.

k *Negotium*. ut usucapionem inchoatam, ut ff de usucapionibus. l. Iusto. §. cum uel possessionẽ quæsitam. ut ff. de acquirenda possessio. l. si is, qui animo. sic ff. de pecul. l. quam Tuberonis. in prin.

l *Prodigus*. prodigus est, qui neque finem, neque modum habet in expensis: ut ff de curato. furiosi. l. prima. Nam prodigus dat danda, & nõ danda: auarus tenet tenenda & non tenenda; largus medium tenet inter utrunque.

ADDITIO. Vnde uersus.

Prodigus est animi uitio retinẽda profundus.
Qui retinet damna cupidè, censetur auarus.
Largus, qui sumptũ facit ex ratione libẽter. uide notata in c. ex parte. extra de consu. in glos. 2.

m *Administratio interdicta est*. si dicas a iudice, planum est: si dicas a lege, ut quia crimen l. Iuliæ maiestat. commisit, multò minus testatur, & sed tunc prius factum rumpitur, ut C. ad leg. Iul. maie. l. fi.

ADDITIO. Et sufficit, quòd fiat præconium publicè cum causæ cognitione, quòd nemo contrahat cum eo, uel quod iudex declaret, eum esse prodigum, uel det ei curatorem, tanquam prodigo, seu aliter notoriè prodigus existat.

n *Ratum est*. quid si fiat interdictio, cum tamen non sit prodigus? Respondet fortè non ualet interdictio, argumento. ff. de tutoribus & curatoribus datis ab his. l. Seiæ. *b* Sed contrarium uerum est, cum sit facta contra ius litigatoris tantum, non contra ius legis, ff. quæ senten. sine appell. re. l. prima. in princip. & §. j. & C. quando prouoc. nõ est neces. l. 2.

ADDITIO. Vide capitul. cum inter. extra de re iudicata.

o *Non semper*. sed quandoque possunt, secundum distinctionem sequentem.

p *De eo surdo*. sic infra de inutili. stipulationibus. §. mutum.

q *Et eruditi*. scilicet in moribus.

1 † Du. ac seruorum
2 † Du. numerantur.
Temporis tractus nõ cõualidat inualidum.
a Et hoc uerum in distinctè, si defect.* sit in persona hęredis. idem si in persona testantis: ui quia sit intestabilis: secus si onerat* creditoribus seruos instituere nequeat: ut l. ei qui soluendo. ff. de hęre di. inst. de fect.* quoque solennitatis, nt in numero septem testiũ rogatorũ ex post acto confirmari non potest. nisi in casu. l. primæ. C. de fideicom. & l. testã. C. de fidei cõ. lib. secus si respiciat fauorem primatũ. l. si filio præterito. ff. de inustto test. Ang.
* Facit ad istum §. qđ dicitur in c. sicut tenor iuncta glo. super uer. extra mentem. extra de regula. Adde Dec. consil. 448. Paris. cons. 88. & hic. Aret. post Fab.
* Adde Deci. & Cagno. in l. quid ab initio. ff. de reg. iur.
j. Cor. 6.
Ioan. 5.
* Adde Dec. cons.

448. & ad l. furiosũ C. qui test. fa. pos.
* Huic iudicare qñ que, i. in ultima uoluntate aliquid relinquere. c. licet. de sepul. lib. 6. Aeg. Perr.
3 † testamẽta rectè facta, in manuscrip.
Prodigus quis est.
4 † autem Versus.
b Et hoc uerũ, quãdo datur ẽ simpliciter curatot impuberi, tanq̃ dbitori: vt l. si tutor petitur. ff. de tutori. & cura. da. ab his. secus si tã quã prodigo, cũ nõ sit, ut hic, in fi. & est ratio quia pupillũ declarat natura: sed ꝓdigũ ipse iudex: uel qa curatoris datio facili*, i solo tractu tẽporis perdit uires, q̃ ꝓdigalitas ubi exigit certitudo reditus ad sanã mentem. Ang.

Amittunt,

a *Amittunt*. & maxime impij aduocati, ut in eo puniatur, in quo deliquerunt, cap. literas. de tem. or. ea. pastoralis. de iu. pat. & cap. fina. de immun. eccle. cum sim. quia per quæ quis peccat, per hæc & torquetur.
b *Constitutio*. ut C. qui testamen. fa. pos. discretis.

dem, de testamen l. de statu. & l. qui testamento domini. Item monachus, ut in Authen. de monac. §. illud quoque. & collat. prima. Sed hodie secundum quosdam corrigitur, ut in Authen. de sanc. episco. l. si qua mulier. collat. quar. ta. Item is, cui interdicitur bonis a lege, ut C. de hæret. & Manich. l. Manichæos. & ad legem Iuliam maiestatis. l. vltima. Vnde versus;
Testari nequeunt impubes, religiosus,
Morti damnatus, & sub parte filius, obses,
Prodigus, & stultus, dubius, seruus, furiosus,
Crimine damnatus cum muto, surdus, & illum,
Qui maiestatem læsit, cæcum quoque iungas.

ce tenēdā & a populo Romano: in quibus habet locum et lex Cornelia, sīm Io. Fab. alias si dati ab alia ciuitate, uel domino, nō fiunt serui. ut p Ang. hic.

bus & audiendi, & loquendi facultatem amittūt.[a] Vnde nostra constitutio[b] etiam his subuenit, vt certis[c] casibus & modis secūdum normam eius possint testari, aliaque facere, quę eis permissa sunt.

¶Sed si quis[d] post testamentum factum aduersa valetudine, aut alio quolibet casu mutus, aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentum.

Cæcus cum solemnitate cōmuni non potest facere testamentum, sed seruando quamdam solemnitatem specialiter ad hoc assignatam. Are.

¶Cæcus[e] autem non potest facere testamētum, nisi per obseruationem,[f] quam lex diui Iustini patris[g 1] † nostri introduxit.

Captus apud hostes testamentum facere non potest, sed prius factum, si ibi moriatur, ex lege Cornelia ualet, si redeat, ex postliminio. Are.

¶Eius, qui apud hostes[h] est, testamentum, quod ibi fecit, non[i] valet, quamuis redierit. Sed quod dum in ciuitate fuerat,[k] fecit, siue redierit, valet iure postliminij:[l] siue illic decesserit, ualet ex lege Cornelia.[m]

DE EXHAEREDATIONE liberorum.

TITVLVS XIII.

Filius debet hæres institui, uel nominatim exhæredari: alias præteritus dicit testamētum ipso iure nullū. Filiæ uerò familias, uel alij vlterioris gradus masculi per virilem sexum descendentes, præteriti non rumpebant testamētum: sed habebant ius accrescendi: & poterant inter ceteros exhæredari. Are.

Non tamen ut[2] † omnino ualeat testamentum, sufficit hæc obserua-

c *Certis*. ut mutus, & surdus casu, uel mutus tantum, siue natura, siue casu, si scribere nouit, sua manu scribat testamentum. Si autem per alium scribere uelit, īpetret hoc a Principe, vt ff. eo. de testa. & qui testamen. fac. pos. l. si mutus. Item si surdus tantum casu est, uel etiā natura, testetur, si vult, si potest loqui articulatè, ut C. qui testamē. face. pos. l. discretis, si autem natura est surdus; & mutus, nō potest, nisi sit miles, ut supra titu. primo. §. quinimo.
ADDITIO. Quidam dicunt, debere intelligi de muto, & surdo a casu, & tunc miles testabitur de licētia principis, in ijs casibus, in quibus pagānus non posset.
d *Sed si quis*. sic sup. eodem. §. præterea. & §. si furiosi.
e *Cæcus*. naturaliter, uel casu, & orbatus utroque lumine; secus si uno tātum, ut C. de excu. tut. l. frater.
f *Per obseruationem*. scilicet, ut coram septem testibus; & tabellione, uel alio loco eius, si non inueniatur tabellio, dilucidius uoluntatem suam declaret, & in hæreditatibus, & in legatis, & omnia in scriptis referantur, ut C eo. l. hac consultissima.
g *Patris nostri* alias mei. sic supra de donationibus. § est & aliud.
h *Apud hostes*. scilicet, ut captus, uel obses, ut ff. eodem, de testamen. l ob sides.
i *Non ualet*. quia serui sunt, uel quasi: ut supra de iure perso. §. serui. & ff. de lib. ho. exhi. l. 2.
k *Fuerat*. ante captiuitatem.
l *Postliminij*. quod fingit, eum semper in ciuitate fuisse, ut supra quibus modis ius patr. pote. solu. §. si ab hostibus. nō autem le. Cornel. ita fingitur. & quod dicitur. C. de captiu. l. prima & l. captum. impropriè ponitur lex Cornelia pro iure postliminii.
m *Ex lege Cornelia* quæ fingit eum prima hora captiuitatis mortuum, & sic liberum, ut ff. eodem de testamen. l. lege Cornelia. Aliud esset, si nulla esset fictio, ut in seruo pœnę facto, ut infra quibus modis testamenta infir. §. non tamen. Vltimò nota, quod tredecim sunt personæ, & plures, quæ testari non possunt. Filius familias Item seruus, ut supra eodem in princip & ff eodem. de testamen. l. si filius. Item impubes. Item furiosus. Item mente captus. Itē prodigus. Item mutus. Item cæcus. Item surdus, ut supra eodem. §. preterea. & §. item furiosi. & §. item prodigus. & §. item surdus. & §. cęcus. Item damnatus ad mortem naturalem, uel ciuilem, ut ff. eodem de testamē. l eius, qui §. primo. usque ad finem. Item obses, ut ff. eodem. l. obsides. Item de crimine famoso damnatus, ut ff. eodem. l. is cui. §. fina. & l. cum lege. Item de statu suo dubitantes. ut ff. eo-

1 † mei, in pluribus.

legis Corneliæ fictio.

Testm̄ facere multis prohibetur a iure.

a Intellige. si sint dati p pa

¶DE EXHAEREDATIONE liberorum.
¶Ista rubrica continuatur per glos. primā, in fin in nigro. Ang uel sic. Dictum est supra de testamētis, & eorum ordinationes; uerum quia in testamentis quandoq; liberi exhæredātur; ideo sequitur rubrica de exhęredatione liberorum.

On tamen. ¶ Totus iste titulus diuiditur prī cipaliter in tres partes. Primò ponit, q d iuris erat de iure antiquo circa exhæredationem liberorū, & qua forma exhæredabantur Secundo qualiter hodie exhæredati debeant. Tertiò aliqua dubia circa prædicta subinfert. Secunda ibi, Sed hæc quidem. Tertia ibi, Sed si in expeditione. Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit quandam continuationem ad præcedentia. Secundo ponit, qualiter exhæredatio nem fieri de iure antiquo sufficiebat de liberis natis, & in potestate, & ultimum locum, siue gradum obtinentib. Tertio de liberis nascituris, uel de natis non obtinentibus primum gradum. Quarto de emancipatis. Quinto de liberis ciuilibus tātum, & de eorum exhæredatione. Secunda ibi, Sed qui filium. Tertia ibi posthumi. Quarta ibi, emancipatos. Quinta ibi. Adoptiui.

Diuisio.

2 † omnimodo in manuscr.

¶ CASVS. Domine, iam uideo de hac obseruatione solemni obseruanda in testamēto, nunquid sufficit huiusmodi obserua. ad hoc, q testm̄ inexpugnabiliter ualeat? Rn. q non. Non. n. ut omnino ualeat testamentum, sufficit prædicta obseruatio, quam sup. de testam. ordi. exposuimus, sed testator, qui filium in potestate habet, eum uel hæredem in testamento instituere, uel nominatim exhęredare, necesse habet. Si. n. eum sub silentio præterierit, inutile erit testamentum, & in tantum erit inutile, ut licet iste filius prætermissus, uiuēte testatore, mortuus fuerit, nemo tn̄ ex eo testamento hæres existere possit & hoc ea rōne, quia prætermisso filio in potestate tempore facti testamenti existente, restamentum ipso iure nullum fuit; & hoc uerum fuit in filijs masculis primi gradus: sed secus erat in filiabus. Nam non ita de filiabus, uel aliis liberis, utriusque sexus in remotiori gradu constitutis apud ueteres obseruabatur. Neque enim exhæredabantur, & tamen testamentum propter hæredis prætetitionem non infirmabatur,

tio, quam suprà [a] exposuimus. ¶Sed qui filium [b] in potestate [c] habet, curare debet, vt eum hæredem instituat, vel exhæredem nominatim faciat. Alioqui si eum silentio præterierit, [d] inutiliter testabitur, adeò [e] quidem, [1]† vt si viuo patre, filius mortuus sit, nemo [f] hæres ex eo testamento existere possit; quia scilicet ab initio non constiterit [g] testamentum.

¶Sed non ita [h] [2]† de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum. Sed si non fuerant scripti hæredes, scriptęve, uel exhæredati, exhæredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, [3] [i] † sed ius accrescendi eis ad certam portionem [k]. præstabatur.

¶Sed nec [l] nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros [m] hoc facere.

Exhæredatio nominatim fit dupliciter. Aret.

¶Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur, Titius filius meus exhæres esto. siue ita, Filius meus exhæres esto: non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non [4]† extet. [n]

Etiam posthumi debent institui, vel exhæredari: alias, nato posthumo rumpitur testamentum, sed ualet prius. Et fœmina posthuma, olim inter cæteros poterat exhæredari cum legato; masculus verò posthumus nominatim. Aret nus.

¶Posthumi quoque liberi vel hęredes institui [o] debēt,

sed ius accrescendi vsque ad certam portionem, id est, dimidiam illius portionis, quam hab turi essent ab intestato eis præstabatur. Nec solum fuit huiusmodi differentia inter filios masculos, & huiusmodi personas; sed etiam alia: quia licet filij masculi nominatim debeant exhæredari, non tamen supradictas personas nominatim exhæredare parentib. erat necesse, sed licebat eis illas personas inter cæteros exhæredare. Sed domine, dicatis mihi, quid est exhęredare nominatim? Ad hoc respondet: Amice, exhæredare nominatim uidetur, qui proprio nomine expresso exhæredat uelut si testator dicat, Titius filius meus exhæres esto. vel non, addito proprio nomine, sed appellatiuo tantum, ut puta, si testator vnū solum filium habuit. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. posthumi quoque. Franc. de Aret. ¶NON TAMEN. ¶Licet dicta obseruatio s. de test ord. solennis sit, non tamen, &c. Vel sic s. de ea obseruatione, quæ est circa fidē, & probationem, satis dictum est, nunc de ea quæ est circa pietatem, dicendum est, & licet ea obseruatio, quæ circa fidem est, satis diligens sit, non tamen, &c.

a *Suprà.* s. in titulo, de testa. ordinan.

b *Filium.* etiam militem, ut ff de libe. & posthum. l. filiusfamilias.

c *In potestate.* secus in emancipato iure ciuili; sed idem iure prætorio, ut j. eo. l. emancipatos. Accur.

ADDITIO. Imò hodie præteritus dicit nullum etiam de iure ciuili, sicut in potestate constitutus, vt per glo. in §. exhæredatos, in gl. noluit, in Auth. de hær & Falc. Ang.

d *Præterierit.* s. nec instituendo, nec exhæredando, ut j. de hæred quæ ab intesta. §. ea. nec ipso iure ualet, vt C. de lib. præter. l. maximum.

e *Adeò.* s. inutiliter testabitur.

f *Nemo.* ff. de iniusto, rupto testam. l. filio. §. si contra. Sol. ibi filius uiuit; hic non. Vel hic iure stricto, ibi æquo. * Accurlius.

g *Non constiterit.* aliud si constitit, licet posteà rumpatur, puta, agnatione posthumi, qui postea moritur; quia tunc reconualescit testamentum, vt ff. de iniusto, rup. testamen. l. posthumus, in princ. & infrà eo. §. posthumi. ibi, quod & filio, &c. Nec est mirum: quia si ab initio rumpitur agnatione posthumi, eo mortuo conualescit, arg. ff. de reg. iur. l. quod ab initio.

h *Sed non ita.* nota ex una parte ponit filios tantum, ex alia filias, & omnes ex masculis, uel fœminis descendentes.

i *Non infirmabatur.* contra, infrà eodem. §. sed fœminini. Solut. vt ibi.

K *Ad certam portionem.* s. dimidiam eius, quod ab intestato habituri essent: vt C. de liber. præt. l. maximum, circa med. ibi, cum enim per contra tabulas, &c.

l *Sed nec.* hæc est secunda differentia inter prædictas personas.

m *Inter cæteros.* scilicet, hoc modo, vnum de filijs meis exhæredo; uel vno instituto; sic dico, reliquos exhæredo: nam nisi diceret, cæteros exhæredo; licet dicat, filium meum exhæredo, cum plures habeat, nemo exhæredatur videtur, vt ff. de lib. & posth. l. 2 sed secus erit in istis, nam bene ualet, ut hic dicitur.

n *Non extet.* Item alijs modis, ut omnes liberi mei sint exhæredati: etsi sit unus tantum, ut ff de liber. & posthumis, l. Titius, in princip. Item si dixerit alia uerba quæcunque, dummodo certa, ut ff si cer. peta. l. certū. & ff. de iniust. rupto. testa. l posthumi, §. nominatim. & ff. de lib. & posth. l j. & ij. sed secus, si dicat, filium meū instituo, cæteros liberos exhæredo. vel Seium extraneum instituo, liberos aūt exhæredo. & hic non dicit omnes, ut non contradicat pri. gl. b Nam dicor exhæredare filiū inter cæteros, quia mistio fit cum cæteris in remotiorib gradibus cōstitutis; unde non ualet, cū debeant exhęredari nominatim, ut hic dr.

¶POSTHVMI QVOQVE. ¶CASVS. Domine, iam uideo quid iuris est circa exhæredationem liberorum iam natorū: sed quid domine, si testator reliquerit vxorē prægnantē, nunquid necesse habet exhæredare, uel instituere uterum? Resp. q sic. Nam non solū nati liberi, sed etiam posthumi exhæredari debent, vel hæredes institui, & in eo par omnium posthumorum conditio est, q quocunque posthumo, siue masculini sexus, siue fœminini, prætento, non ualet testamentum: quia si nascatur posthumus, uel posthuma, natiuitate eius rumpitur testamentum: vnde si mulier prægnans, de qua sperabatur posthumus nasciturus, ediderit abortiuum; nihil erit impedimento hæredib. institutis, ad hæreditatem ex testamento adeundam. Nam iste abortiuus, qui mortuus natus est, uel contra formam humani generis editus, pro nō nato habetur. Sed licet in hac particula sit conditio omnium posthumorum parificata; in alio tamen differunt. nam fœminini sexus posthumæ, vel nominatim, uel inter cæteros solebant exhæredari, prout placuerat testatori; ita tamen, ut si testator huiusmodi personas inter cæteros exhæredaret, aliquid eis legaret, ne uiderentur huiusmodi posthumæ per obliuionem à testatore præteritæ esse, sed secus erat in masculis posthumis. Posthumos enim masculos, puta, filium, & deinceps, statutum est, non posse aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredentur. Sed domine, pro Deo, qualiter potest posthumus nominatim exhæredari, si testator de sexu faciat mentionem? Respon. quod hoc modo: Quicunque mihi filius masculus genitus fuerit, exhæres esto. Et hæc dicuntur de ueris posthumis, usque ad illum. §. posthumorum. Franc.

o *Institui.* ista institutione ex præsenti matrimonio nascituri, & ex futuro institui uidentur, ut ff. de liberis, & posthumis, l. placet, & l. ideoque. c Quid in exhæredatione posthumorum, an omnes siue ij, qui sunt in utero tantum, an alij, qui sunt nascituri ex præsenti matrimonio, uel futuro intelliguntur exhæredati? Respondeo non; cum masculi debeant nominatim exhæredari, ut inf. eodem. §. masculos. Accur.

ADDITIO. Et hæc uera, licet gloss. teneat contrarium in dicta l. placet. quam saluat Ioannes Faber. ubi essent apposita uerba multiplicatiua, uel uniuersalia, quisquis, quicunque, & similia; secus si indefinita tantum, ut hic.

[1]† vt et si, in plurib.

[2]† & de.

[3]† Dua. tamē accrescēdi Theophi. hic.

* Tu verò dicito, q aut filius moritur, viuo patre, & testm omnino nullum est, vt hic, aut superuixit patri; & si dixit testamētū nullum, non ualet. si verò tacuit, & approbauit, licet iuris subtilitate nullum sit, ex æquo tū reconualescit. & id passim tenetur.

a Et ibi est casus, in quo ēt hodie necessaria ē bonorū possessio, & alios viginti, uide p Ange. qd est magis utilitatis: quia ea liberi intra annū, cognati verò intra cētū dies tm; & nō solo iure, sed co rā prætore agnoscēt.

Exhęredatio ster cæteros qualiter fit.

b Isti glo. reprehendit Ioan. Fab.

[4]† existet.

c Et ēt filij postea adoptati, q dicunt posthumi ciuiles. l. si qs posthu. ff. eod. An aūt naturales tātū; & qd si instituat uetrē n vxoris suæ uide p Angel. hic.

a *In eo.* s. quod sequitur, quod & filio, &c.
b *Omnium.* s. posthumorum ex se nasciturorum, & ex filijs suis, licet in iam natis non sit par cõditio, vt supra eodem, §. sed non ita.
c *Masculini.* siue ex masculo, siue ex fœmina.

dat, & ideo sicut testator ipsum filium, uel hæredem instituere, uel nominatim exhæredare debet: ita nepotem, uel neptem ex illo necesse habet exhæredare, uel hæredem instituere, ne fortè, viuo adhuc testatore, filio eius, qui imme diatè erat ei adiunctus, mortuo, uel emancipato, uel alio modo patria potestate liberato, nepos ex filio in locum patris sui succedẽs, qua si agnatione eius rũ pat testamentum. Et ista prouisio ad securitatem testatorum per legem Velleiam introducta est; qua quidem lege similis modus exhæredationis ad exemplum ve rorum posthumorũ demõstratur. Et hæc dicuntur usque ad il lum §. emãcipatos, & casus eius est planissimus usque ad §. sed hæc quidem. Frã ciscus.

d *Agnatione.* id est, natiuitate. sic J. quibus modis testa. infir. §. j.
e *Rumpitur.* si uerò exhæredabatur, de inofficioso agebat, ut inf. de inof. testa. §. posthumi. Hodie verò exhæredari nõ possunt, ut C. de inoffic. test. l. si quis. §. legis.
f *Infirmatur.* hic ad de, quod est. ff. de mili. test. l. si filiusfamilias t.
g *Abortum.* qui est pro nõ nato, ut ff. de verb. sign. l. qui mortui. & C. de posthu. hære. l. j. Ac.
ADDITIO. Idẽ ĩ seminato mortuo, ant equã perfectè ex tra hatur. Secus tamẽ in nato ex secto uẽtre, qui non declinat ad monstrum, dummodo habeat pulsũ, etiam si vocem non emiserit. Vide Ange. hic.
h *Persona* s. posthumæ. nã iam natus fœminis nõ erat necesse legari, ut C. de lib. præt. l. maximum. in fi. & ĩ. eo. §. sed non ita.
i *Inter cæteros.* hodie per constitutionem omnes nominatim, ut inf. eo. §. sed hæc. versi. nostra. Sed nouissimo iure cum nõ sint ingrati, vt in Auth. vt cum de ap. cog. §. aliud. colla. 8. Accur.
ADDITIO. Quæ causa dẽt exprimi, et per hæredem probari, ut in Auth. ex causa. C. de libe. præterit. Angel.

Posthumi hodie exhæredari non põt.

1 † *posthuma Theo.*

2 † *exhæredentur.*

vel exhæredari. Et in eo [a] par omnium [b] conditio est, ꝙ & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, [c] præterito, ualet quidem testamentũ, sed postea agnatione [d] posthumi, siue posthumæ rumpitur, [e] & ea ratione totum infirmatur. [f] Ideoq; si mulier, ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum [g] fecerit, nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. ¶ Sed fœminini quidem sexus [1] † personæ [h] vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen si inter cæteros [i] exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur prę teritæ esse per obliuionem. ¶ Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps, placuit, non aliter rectè exhęredari, nisi nominatim [2] † exhæredarentur, hoc scilicet modo: Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.

Nepos ex filio, moriente patre, viuo auo, succedit in locum eius: ideo uel institui, uel exhæredari debet; ne aliter præteritus rumpat testamentum: qui modus est introductus à lege Velleia. Aretinus.

¶ Posthumorum [k] autem loco [l] sunt & ij, qui in sui hæredis [m] locum succedendo, quasi agnascendo, [n] fiunt parentibus [o] sui hæredes: vt ecce si quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint. Sed si filius eius, viuo eo, moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos, neptisve in eius locum succedere; & eo modo iura suorum hæredũ quasi agnatione [3] † nanciscitur. Ne ergo eo modo rũ patur eius testamentũm sicut ipsum filium, vel hæredem instituere, uel nominatim exhæredare debet testator; ne, non iure faciat testamentum; ita & nepotem, ne ptem ve ex filio necesse [p] est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare, ne fortè, eo viuo, [q] filio mortuo, succedendo in locum eius nepos, neptisve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege [4] † Iunia Velleia [r] prouisum est, in qua similis [s] exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

De iure prætorio filij emancipati debent hæredes insti-

k *Posthumorum.* sic ff. de iniusto, rup. testa. men. l. posthumorũ. ubi omnino habetur iste. §.
l *Loco.* non tamẽ ve ri posthumi sunt, ut infra eodem §. hoc. in fi.
m *In sui hæredis.* infra de hæred. qualit. & differen. §. sui.
n *Agnascendo.* id est, subtus, uel postea na scendo, sicut posthumus uerus. nõ enim nascitur, cum natus fuit, ut supra de adop. §. j. Vel dic, agnascendo, id est, incipiendo esse agnati, quo ad effectum succedendi.
o *Parẽtibus.* scilicet, masculis. nam testamentũ fœminæ nõ rumpitur per legem Velleiam, ut ff. de liber. & posthu. l. Gallus. §. nunc de lege. ibi, nam & si ita uerba sũt. *a* sed ꝑ quę telam irritatur, ut C. de inoffic. testamen. l. 3. & infra. eodem. §. mater.

3 † *nanciscũtur, Fl. T. & Du.*

4 † *Du. Iulia.*

a Nota ꝑteritione matris factã de liberis non annullare testãm. ꝙ ideo ꝓcedit, qa ꝑteritio matris hr pro exhæredatione, ut videbitis in §. mater, infra. eo. Christ.
b Scilicet testatoris, secus ĩ ne pote post mortẽ utriusq; nato, ut hic per Doct.
c Cuius legis difficultas est opponendo talem clausulã: omnes nasci turos q mihi agnasci poterunt in rali re institui.

¶ POSTHVMORVM. ¶ CASVS. Domine, iam video, & pater mihi, qualiter exhæredantur liberi nati, & ẽt posthumi: nunquid sunt plures modi exhæredandi, uel instituendi? Et rñdet, ꝙ sic. Nam sicuti dictũ est, ueros posthumos debere exhæredari, vel institui: ita & ij, qui loco posthu. sunt. Sed domine dicatis mihi, qui sunt ij, qui loco posthu. sunt. Ad hoc respondet, Amice, loco posth sunt ij, qui tempore testamenti non erant immediatè adiuncti testatori; postea tamen adhuc viuente testatore, in locum sui hæredis succedunt; & ita quasi agnascendo, immediatè adiunguntur testatori, & sui hæredes efficiuntur, vt patet in tali exemplo. Titius habet filium in potestate sua, & ex eodem filio nepotem; hoc casu, quia filius vno gradu præcedit nepotem, solus filius iura sui hæredis habet, licet nepos, & neptis ex eo in eius potestate sint: unde si Titij filius viuente adhuc Titio, mortuus fuerit, aut de potestate eius exierit; incipit nepos ex filio natus in locum patris sui mortui succedere; & eo modo, quasi agnatione suus hæres efficitur, cum nullus in potestate existens cum præce-

p *Necesse est.* causatiuè, scilicet, ne rumpatur testamentũ, ut sequitur, non præcise, ut C. de adoptionibus. l. pe nult. §. quæ in filio.
q *Eo uiuo.* secus si post, ut ff. de iniusto, rupto testamento. l. si quis filio, & in hoc differt a uero posthumo. *b* Item differt ab ascendentibus, ut ff. de inofficioso testamento. l. patet filium.
r *Velleia.* nomen est cuiusdam nouæ legis, sed ius Galli Aquilii antiquius est, & loquitur in uero posthumo; ut statim dicam, ut ff. de libe. & posthum. l. Gallus. §. si eius, qui filium.
s *Similis.* in ueris posthumis talis erat modus, si me mortuo, nascetur mihi filius intra decem menses, ut ff. de liberis, & posthumis. l. Gallus primo responso. & §. primo, secundo, & tertio. sic ergo & hic per legem Velleiam, si suus hæres suus esse desierit, viuo testatore, ut ff. de liberis, & posthumis. l. Gallus. §. uidendum est nunc. & in hoc habet locum lex Velleia. *c* sic etiam est patitas ab intestato, ut infra de hære. quæ ab intesta. §. cum autem.

tui, vel exhæredari masculi nominatim, fœmina verò qualitercunque; alias datur eis bonorum possessio contra tabulas. Aret.

¶Emancipatos liberos iure[a] ciuili, neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est:[b] quia non sunt sui hęredes.[c] Sed prętor omnes tam fœminini[d] sexus quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet, virilis sexus nominatim, fœminini verò [1] † inter cæteros: quia si neque hæredes [2] † instituti fuerint, neque ita (vt diximus) [3] † exhæredati,[e] permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

Filius adoptiuus, adoptione durante, habetur pro extraneo, quo ad patrem naturalem, & habet idem ius, quod haberet filius legitimus, & naturalis quo ad patrem adoptiuum. sed emancipatus à patre adoptiuo, est extraneus, quo ad eum, & habetur pro emancipato, quo ad patrem naturalem. Aretinus.

¶Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur,[f] cuius sunt iustis nuptijs quæsiti. Itaque hæredes instituendi,[g] vel exhæredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus.

¶ Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili,[h] neque [4] † eo iure, quod ad edictum prætoris attinet,[i] inter liberos [5] † connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum[k] numero habeantur, vt eos neque hęredes instituere, neque exhęredare necesse sit. cum verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre,[l] tunc incipiant in ea causa esse in qua futuri essent, [6] † si ab ipso naturali patre emancipati fuissent.

Circa institutionem, & exhæredationem liberorum, non est hodie differentia in effectu inter masculos, & fœminas, & cæteros descendentes posthumos, vel iam natos suos, vel emancipatos. Aretinus.

¶Sed hęc[m] quidē vetustas[n] introducebat. ¶Nostra verò constitutio[o] inter masculos, & fœminas in hoc[p] iure nihil interesse[q] existimans: quia[r] vtraque persona in hominum procreatione [7] † simili naturę offi-

a *Iure ciuili*. sic infra de hæreditat. quæ ab intestato. §. emancipati.

b *Necesse est*. nam nihilominus tenet testamentum: aliud in eo qui est in potestate, ut supra eodem, in princ.

ADDITIO. Dic tam de iure ciuili: quia non erat cognitus: quam etiam de iure prætorio; quia prætor habet illa pro tabulis, si septem signis testium signatæ sint; & dat bonorum possessionem secundum tabulas, ut l. cum tabulæ. ff. de bonorum possess. secundum tabulas. nec de vitio præteritionis curauit, secundum Angelum.

c *Sed hæredes*. supple; & quia desierunt esse hæredes sui, alias non esset bona ratio, cum filij necesse habeant patres instituere, licet non sint patres sui hæredes ad filios. Filius autem emancipatus per capitis diminutionem desinit agnatus esse, & remanet cognatus: qui non cognoscitur à iure ciuili, vt infra de hæreditat. quæ ab intestato de. §. emancipati. & supra de legitima agnatorum tutela. §. finali. & ff. de bonorum possess. l. sed cum patrono. §. primo. Accur.

d *Fœminini*. licet in suis esset differentia inter masculos, & fœminas iure ciuili, ut supra eodem. § primo.

e *Exhæredati*. scilicet ritè, * aliàs autem exhæredato datur contra tabulas, vt ff. de bonorum possessione contra tabulas. l. non putauit. §. non quæuis. Item etiam institutis datur contra tabulas, si alius committat eis edictum,[a] ut ff. de contra tabu. l. tertia. §. si patet. ver. planè. * & ff. de legatis præstandis. petita bonorum possess. contra tabulas. l. si duo.

f *Habentur*. quo ad adoptiuum patrem.

g *Instituendi*. ab adoptiuo patre. Accur.

h *Iure ciuili*. quod scilicet, ius ciuile (scilicet adoptionis) quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatem. alio iure ciuili, scilicet per emancipationem sublatum est, quod esse potest, ut supra de legitima agnatorum tutela. §. fi.

i *Attinet*. quod uocat emancipatos, ut supra proximo §. & est ratio: quia desinunt esse filij. Sed naturales non possunt desinere esse filij per emancipationem, ut infra de hæreditat. quæ ab intestato. §. minus ergo. ibi, nec quia. Accursius.

k *Extraneorum*. ff. de contra tabulas. l. prima. §. & sul iuris.

l *Patre*. ff. de bonorum possess. contra tabul. l. si emancipatus. §. penult. in fi.

¶SED HAEC QVIDEM.

¶CASVS. Dicit Iustinianus, quod huiusmodi differentias sexus, & modi exhæred. de quibus dictum est hucusque uetustas, idest. media iuris prudentia introducebat, sed nostra constitutio differentias amouet, & nihil inter mascul. & fœmin. quantum ad modum exhæredandi, uel instituendi inter esse existimauit, & hoc triplici ratione. Prima. quia utręque personæ in procreatione hominum simili naturæ officio funguntur. Secunda ratio, quia lex antiqua duodecim tabularum, omnes tam masculos, quam fœminas, pariter ad successiones parentum ab intestato vocabat. Tertia ratio est, quia prætores secuti sunt l. duodecim tabularum, dando, scilicet filiabus, sicut & filijs præteritis bonorum possessionē contra tabulas in totum. vnde nos his rationibus moti simile, ac simplex ius antiquum, differentijs explosis, in filiabus, & filijs, & omnibus alijs per virilem sexum descendentibus non solum iam natis, sed etiam posthumis introduximus, & statuimus in constitutione nostra, ut omnes, siue sint sui, siue emancipati, aut instituātur hęredes, aut nominatim exhæredentur, & omnes siue sint iam nati. siue adhuc in utero constituti, & postea nati sunt, eundem habeant effectum circa parētum suorum testamētum infirmandum, & hęreditatem à scriptis hæredibus auferendam, quem quidem effectum filij sui, uel emancipati, præteriti, uel exhæredati habere poterunt. Et hæc dicuntur usque ad illum §. circa adoptiuos. & casus planus est usque ad finem titu. Franc. de Aret.

m *Sed hæc*. scilicet, supradicta à principio titu. vsque ad §. emancipatos. Et dic hæc, scilicet differentia sexus, & gradus, & modi exhæredationis, vt supra eodem. §. primo. & §. posthumi. & §. sed fœminini. non autem dicit de ijs, quæ postea usque modo dicta sunt à §. illo, emancipatos.

n *Vetustas*. Id est, media iuris prudentia: ut statim sequitur.

o *Constitutio*. C. de liberis præteritis, uel exhæredatis. l. maximum.

p *In hoc*. aliàs enim multæ differentiæ sunt, ut ff. de statu hominum l. in multis.

q *Nihil interesse*. in Auth. quibus mod. natu. effic. sui. §. non autem. collat. 7.

r *Quia*. prima ratio.

Quo autē ad exhęredationem quasi posthumorū qui sūt iā nati: & q̄ debet fieri nominari sic dices: talē nepotē, vel pronepotem, qn̄ meus erit, ex tali cā exhæredo. propriè. n. posthumi exhæredari hodie nō pōnt, ut per Ioā. Fab. & Angel. hic.

1 † *Et inter cæteros, in plurib. Th. autem interpretans cū huius cōiunctionis ita scripsit, & nominatim, & inter cæteros.*

2 † *Instituātur neque &c. in manuscr.*

3 † *exhæredentur in manuscr.*

* verbū. ritè, notat solēnitatē iuris: rectè verò iustitiā. sic supra de mili. testa. in gl. in l. hoc colore. ff. de inoffic. testa. Tul. lib. 1. rhetor. de ratiocinatione, testm̄ inquit scribūt: testes ritè affuerunt. Aeg. Perr.

a Quam pōt intentare et cōmittere inuito, ut l. nonnunq̄ ff. de leg. præst. Angel.

*Et ibi gl. declarat quid sit committere edictū & stipulatione cōmitti. Aegi. Perr.

4 † *Absunt a manusc. & Theo.*

5 † *numerantur, in manuscr.*

6 † *Sic in manuscrip. Dua. autē si a naturali.*

7 † *similiter, in manuscr. & Theoph. ὁμοίως.*

Officio.

cio [a] fungitur, & lege antiqua [b] 1 † duodecim Tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur (quod & prætores posteà secuti esse videntur[c]) ideo simplex, [d] ac simile ius, & in filijs, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum[e] personis, non solùm iam natis, sed etiam posthumis introduxit: vt omnes siue sui, siue * emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur, & eundem [f] habeant. 2 † effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij sui, vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea [g] nati sint.

¶ Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione, [h] quam super adoptiuis tulimus, continetur.

Præteritio militis in expeditione testantis si scit se habere liberos pro exhæredatione habetur. Aret.

¶ Sed si in expeditione occupatus[i] miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos, vel posthumos nominatim non exhæredauerit, sed 3 † silentio præterierit, non ignorans, [k] an habeat liberos, silentium eius pro exhæredatione [l] nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

Præteritio materna, vel per maternam lineam ascendentium, habetur pro exhæredatione. Aretinus.

¶ Mater, [m] vel auus maternus, necesse non habent liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare; sed possunt eos 4 † silentio omittere. Nam silentium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiamve, neque auo materno nepotem, neptemve ex filia, si eum eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue de iure [n] ciuili quæramus, siue de edicto [o] prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem 5 † promittit: sed aliud eis [p] adminiculum seruatur, quod paulò post [q] vobis manifestum fiet.

De hæredib. instituendis. [r]

TITVLVS XIIII.

Liber homo, vel seruus proprius vel alienus potest hæres institui sine mentione libertatis. Et etiam intelligitur proprius, in quo quis habet nudam proprietatem. Aretinus.

Haeredes instituere...

Aeredes insti-

---

a *Officio*. i. simili officio: vna enim indiget altera ad procreationem sobolis: vt C. de leg. hær. l. lege xij. tab. & hæc est prima ratio legis.
b *Lege antiqua*. a argumẽtatur ex iure antiquo sic s. q. manu. non pos. §. fi. & hæc est secunda ratio.
c *Videntur*. s. dando filiæ bon. pos. contra tab. in totũ, licet nõ possit dicere nullũ, vt suus: vt C. de lib. præte. l. maximũ. ibi, & si ptereritus, &c. & hæc est tertia tõ. Ac.
d *Simplex*. ad dñam antiquæ distinctionis: vt s. eo. §. j.
e *Per virilem sexũ*. quid de descendẽtibus per fœmininũ? Resp. admittuntur; sed cũ diminutione tertiæ partis: vt j. de hære. quę ab intest. §. itẽ vetustas. ver. diui. & C. d col. bo. l. illã. Ac.
f *Eundem habeant effectum*. quo ad cõmodũ, diuerso tñ iure: nã suus ptterit⁹ & dicit nullũ, & contra tab. hẽt, si nõ vult dicere nullũ, qñ præteritus est. Sed emãcipatus tñ hẽt contra tabul. ut C. de li. pte. l. maximum. §. sancimus itaq; & c & ff. d leg. præst. l. is. qui. Si aũt exhæredẽtur, habent querelã oẽs: vt ff. d cõtra tab. l. l. nõ putauit. §. nõ quis. & de inof. test. l. Papin.
g *Postea nati sunt*. q. exhæredari non possunt: vt diximus s. eo. §. posthumi.
h *Cõstitutione*. C. de adopt. l. cum in adoptiuis. & recitatur s. de ado. §. sed hodie.
i *Occupatio*. quid si non est in expeditione? Resp. ius cõe obtinet: vt s. de mili. test. §. illis.
k *Non ignorans*. si. n. ignorat, non valet testm̃: ut C. d test. mil. l. sicut certi iuris. b ni si fuerit eius animi, ut si filiũ hẽret, esset exhñs: vt ff. de mil. test. l. q iure militari.
l *Pro exhæredatione*. ideoq; ¶tela inofficiosi testi agit: sed hoc cũ miles est pr̃familias. nã tũc non põt hẽre locum castrẽse peculium. si enim esset filiusfamilias, non haberet locũ querela: ut C. de inof. test. l. fi. §. fi.
ADDITIO. Ista gl. hodie est falsa, ut not. s. de mil. test. §. illis autem. in gl. super uerbo, iure tamen communi.
m *Mater*. idem intelligo in silentio liberorum, ad maternam lineam: ut C. de inof. test. l. cum filium. Accur.
ADDITIO. Et hæc uera, quando fuit inserta causa; & tunc hoc quo ad matrem, uel eius lineam hr̃ pro exhæredatione; & habet locum querela: ut hic. Quo autem ad patrem, & eius lineam, si sit facta præteritio à filio in potestate, cõpetit ius dicendi nullum: si ab emancipato, datur contra tabulas. Sed hodie non expressa causa testamentum nullum. vt §. j in Auth. vt cum de app. cog.
n *De iure ciuili*. quia non habet eos in potestate: vt infrà, de hær. quali. & diffe. §. cæteri.
o *Edicto*. quo emancipati vocantur vt s. eo. §. emancipatos. qa eos non pt emãcipare. vñ cõtra tabulas locũ nõ habet, vt hic, & ff de cõtrata. l. illud. §. testamẽta.
p *Eis*. s. descẽdentib. p lineam fœmininã: dat tamẽ & alijs, sed his maximè: vt C. de inof. testa. l. filiam.
q *Paulo post*. vt j. de inof. test. per totum.
r DE HAEREDIbus instituendis. ¶ Cõtinuat hoc modo. Vidimus de ordine testamentorũ, in ti. de test. ordinã. Verũ qa eã efficiẽs fuit necessaria; iõ postea posuit de personis testãtium: ut in tit. de mil. test. & qui testari non possunt. in titulo, qbus licet facere testamenta, uel non: alias est ti. quib. non est pmis. facere test. Verũ quia ĩ testamẽtis hæredes instituũtur: uidendum est ergo de hoc ti. Ante Vel lic. Visum est s. de filijs, tã natis, q̃ nascituris hrdib. instituẽdis, uel exhæredãdis. Nũc sequitur uidere generaliter de extraneis hæredibus istit. r *Instituendis*. id est, qui possunt institui* ut j. eo. usque ad §. si plures. & §. fi. Item & qualiter debeant institui. ut j. eo. §. si plures. usq; ad §. fi.

Haeredes. ¶ Totus iste titulus diuiditur in septẽ partes. Primò ponit regulã gñalem, quod nõ solũ liberi, sed ẽt serui, & nõ tm̃ proprij, sed ẽt alieni possunt hrdes institui. Secũdò declarat, qualiter proprius seruus potest institui, et quis dicat proprius seruus. Tertiò, quis dicatur alienus, & qũo potest institui. Quartò, quòd non tantum unus, sed ẽt plures possunt hæredes institui. Quinto ponit diuisionem portionum hæreditatis, & de effectu ipsius. Sextò de institutione sub conditione. Septimò, q ẽt ignotus testatori potest institui. Secunda ibi, Proprios autem. Tertia ibi, Alienus seruus. Quarta ibi, Et unum hominem. Quinta ibi, Hæreditas plerunque. Sexta ibi, Hæres, & purè. Septima ibi, Hi, quos. Vel diuidas, ut diuidit hic glossa rubricæ.

¶ CASVS. Domine, uos uultis tractare de hæredibus instituẽdis: dicatis igitur mihi, qui possunt hęredes instituit? Ad hoc respon. Amice, hæredes institui possunt, tam liberi homi-

---

a Nota, q ẽt ex lege xij. tab. ita admittebatur ab intestato fœmina sicut masculus: secundũ Ang. Hæres suꝰ præteritus hẽt duo remedia, emancipatus unicũ. Querela dat emancipatis.

1 † ex gl. irrepsit ĩ textum. abest autem ab vno manuscrip.

* Nota, sublatam esse patriã potestatẽ: Declarat tamen sublatam esse; quia vterque succedit, sed qui libet suo iure: Nam sunt de iure ciuili, emancipatus de iure Prat. gl. 2. in Aut. ex causa. C. de li. prat.

2 † affectũ.

3 † Abest à manuscr.

b Et si uerba essent generalia apta comprehendere omnẽ nasciturũ, fm Bald. licet Ang. dubitet hic: secus tamen in pagano: ut hic per eum. Præteritio au habeatur pro exhæredatione.

Continuatio.

4 † Abest, à manusc.

5 † Sic manuscr. & Th. Dua. autem, permittit.

* Hoc dicit ratiõe contrarij, quia gerundiũ importat necessitatẽ. gl. in rub. ff. de edẽ. uideretur ergo, q hic tractatur de his, q necessario sunt hęredes instituẽdi. qđ est falsum fm Iaso. Aeg. Perr.

homines, quàm serui; & tam proprij serui, quàm alieni: sed olim secundum sententias plurium non licebat proprios aliter instituere hæredes, quàm cum libertate expressè data: sed hodie secus est: nam authoritate nostræ constitutionis licet dominis, nulla mentione facta de libertate, proprios seruos in testamento suo hæredes instituere: hoc tamē de nouo nō induximus. nā antiquitus Attilicinus Iurisconsultus hoc īduxerat. Paul. etiam in libris suis, quos tā ad Masuriū Sabinum, quā ad Plautiū scripsit, refert hoc idem Attilicino antiquo iuriscōsulto placuisse. vnde quod antiquitus Attilicino, & Paulo placuit, nostra cōstitutio in legis necessitatem introduxit: & hæc dicuntur vsque ad illum §. proprius autem seruus in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi, ꝙ proprius seruus potest hęres institui; modo dicatis mihi, quis dicatur propri' seruus? Ad hoc resp. Amice, proprius seruus, quo ad hoc, ut possit institui, intelligitū etiā ille, in quo testator nudam hēt proprietatē, licet alius in eo usumfru. hēat: nam nihilominus proprius seruus intelligitur. Et hæc dicuntur, vsque ad illum §. est autem. Franc. de Aret.

1 † puram.

tuere [a] permissum [b] est tàm liberos homines, quā seruos, & tam proprios, [c] quàm alienos. [d] Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat; hodie verò etiam sine libertate, ex nostra constitutione [e] hæredes eos [f] instituere, permissum est. Quod non per innouationem [g] induximus, sed quoniam & æquius erat, & Attilicino placuisse, Paulus suis libris tam quos ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert.

¶Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam [1] † proprietatem [h] testator habet, alio vsumfructum habente.

Seruus accusatus de crimine adulterij commissi cum domina sua, non potest ante sententiam manumitti, nec ab ea hæres institui. hoc dicit. Aretinus.

¶Est [2] † tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur, vt constitutione [i] diuorum Seueri, & Antonini cauetur, cuius [k] verba hæc sunt. [l] Seruum adulterio maculatum, [m] non iure testamento manumissum [n] ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata, [o] rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata [3] † hæredis institutio, nullius momenti habeatur. [p]

Seruus, in quo quis habet vsumfructū, dicitur alienus: & ideo institutus cum libertate ab vsufructuario, non consequitur libertatem ipsam. Aretinus.

¶Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfru-

ret institutio. d. §. idemq; iuris. Ang.

h *Nudam proprietatem.* vt iste liber, & hęres necessarius fit: vt ſ. e. j. resp. sed tū vsufructuarius perinde vtet, ac si esset seruus adhuc. vt C. cōia de ma. l. j. §. si autem proprietarius.

¶EST TAMEN. ¶CASVS. Domine, uos dixistis mihi supra, ꝙ dñs potest seruū suum in testamento hæredē instituere, nūqd est hoc generaliter verū, ꝙ licet cuilibet dñæ seruum suū hæredē instituere? Et resp. ꝙ non. Est enim casus, in quo non licet dominæ seruum suum hæredem instituere, quamuis libertatem idē seruo se dedisse in testō suo expresse: & ita cauetur constitutione diuorū Seueri, et Anto. cui' cōstitutionis uerba sūt hæc, Rationis est, seruum maculatū. i. accusatū de adulterio cum domina sua cōmisso, nō uideri iure manumissū ante sententiam, ab eadē domina sua, quę fuerat rea postulata eiusdē criminis. vnde sequitur, ꝙ ex quo manumissio in testō suo nō ualet, nec cū institutione ualere possit. Manifestū est igitur, ꝙ institutio hędis ī eudē à domino collata: nullius momenti habeatur. & hęc vsque ad illum §. alienus seruus. Franc. de Aret.

abrogatū est tertio per Iustinianum iterū ad legem redactū.

2 † *autem Theoph.*

3 † *Aliàs, hæreditatis, aliàs neutrum habetur, nec hæredis, nec hæreditatis.*

Sapientiæ x.

b Puniūt autem & domina, & seruus, quia verberati traditur igni. & idem non esset in domino, qui cognouisset seruā, vt no. gl. l. j. & probatur. i gl. fi. C. eo. de ma. ppea quia maior honestas requiritur ī muliere, quā ī masculo vt ſ. dixi. Vnde turpius esset hoc nio t ge, ꝙ famulus cognosceret dominā, si domin' cognosceret famulā pp honestatem, quæ maxime reqrit in ipsa muliere. Christoph.

c Hoc est falsū: ga manumissio itta lx. dies ꝓhibet', q cōputatur à die diuortij, & non ac cusationis, ut per Io. Fab. & Ang. hic.

a *Hæredes instituere.* quasi dicat, dominos intus in bonis suis facere. nam hæres, id est, dominus, * ut ȷ. de hær qual. & diff. §. fin ibi, pro hærede. Itē ideo dixi intus, quia ita subintrat hæres in dominium rerum defuncti, ac si eadē persona esset. ut in Auth. de iureiu. à mori. §. j. ibi, cum utiq; col. 5. & ff quibus ex cau. maio. l. cum miles. in fi. j. respon. Accursius.

*Aptitudine, nō actu. nā his nō est dñs bonorum testatoris ante aditam hæreditatem, fm Por. Aeg. Perr.

Possessio hędis, an sit eadem cum possessiōe defuncti.

ADDITIO. Non tamen est idem dominium, quod erat penes defunctum; sed fingitur esse idem. Secus autem in possessione, quam uolens perdere, & in alium transferre, statim perdit, & noua renascitur statim, ꝙ est apprehensa: & intelligitur semper fuisse continuata, si iterum à nemine fuit occupata. Ang.

b *Permissum est.* scilicet, à iure.

c *Proprios.* scilicet, seruos.

d *Alienos.* sic ff. eo. l. non minus.

e *Constitutione.* ut C. de nec. ser. hære. inst. l. cum quidam.

f *Eos.* scilicet proprios seruos.

g *Non per innouationem.* q. d. non induximus hoc de nouo, sed apud antiquos hoc idē dixerat Attilicinus, ut subijcit. Sed contra. ſ. quibus ex cau. ma. non licet. §. idemq; iuris ibi, noua humanitatis, &c. Sol. iste Iustinianus nō inuenit, sed rationem reddit, cum non sit uerisimile, &c. ut ibi. uel aliter Attilicino placuit, & Pau. sed in legis necessitatem non deduxerunt: sic & ſ. de testa. §. sed neq; hæres. Iustinianus uerò in legis necessitatem induxit, ut ex ipsa institutione liber esse uideatur. a Item nunquid corrigitur, ꝙ alias dicitur, s. ꝙ purè institutus, & sub cōditione liber; quia expectatur conditionis euentus. ut ff. eo. l. seruus, §. j. & l. quoties. §. fi. & l. qui filio. §. j. Respon. non: quia istud locū habet, quod hic dicitur, quādo libertas nec est data expressè, nec fuit retardata: at ibi expressè fuit retardata.

a Tu dic, secūdū do cto. quod primò fuit ius legis necessitate, postea

ADDITIO. Si autem esset expressè inhibita, non ualeret institutio. d. §. idemq; iuris. Ang.

i *Constitutione.* scilicet, Græca, quam non habemus. Accur.

k *Cuius.* scilicet, constitutionis.

l *Verba hæc sunt.* quæ sequuntur.

m *Maculatum.* id est, accusatum. Nam alias est in litera accusatum, ut ff. eo. l. his uerbis. § interdum. ubi de uerbo ad uerbum sunt ista, quæ hic dicuntur, excepto ꝙ ibi nō scribitur maculatum, ut hic, sed accusatum. similis expositio dicitur in lib. Sapientiæ de Ioseph, Maculauerunt me impij. Et alibi in diuina scriptura, Mendaces ostendit, qui maculauerunt eum, id est accusauerunt eum.

n *Manumissum.* scilicet uideri; ut postea subijcit; & dic manumissum simpliciter, non institutum. & ex hoc infert. ꝙ sequitur, ꝙ nec cum institutione fieri potest liber, ut subijcit; quare sequitur, &c. Aretinus.

o *Postulata.* id est, accusata de eodem adulterio cum seruo proprio commisso, pro quo grauiter punitur uterque, ut C. de mulie. quæ ser. pro. se iunxe. l. j. in princ. b Quid si cum extraneo commisit adulterium? Respon. nec tūc manumittit usq; ad lx. dies, ut C. de adult. l. 3. ff. de adul. l. si postulauerit. §. iubet. Item quid si adulterium tale commisit, non tū accusatur adhuc? Resp. bene potest manumittere. c sed in crimine læsæ maiestatis est speciale, ut post cōmissum crimen tale non possit manumittere, uel testari, ut C. ad leg. Iul. maie. l. fi. & ff. de do. l. post contractum. & l. donationes §. fi. Accur.

p *Nullius momenti habeatur.* quia si ualeret institutio, ualeret libertas, ut ȷ. eo. j. resp. & ſ. quib. ex cau. manu. non lic. §. j. & ita no. arg. quod ubi aliquid prohibetur fieri directo, similiter & p obliquum prohibetur sic. ff. de cond. insti. l. quæ sub conditione. §. sed si sub. ibi, sed est uerius. Itē argu. ꝙ, cassato principali, cassatur quicquid sequitur ex eo, uel ex his, ut C. de leg. & consti. l. non dubium. Accur.

¶ALIENVS SERVVS. ¶CASVS. Dñe, uos dixistis mihi. ȷ. quis intelligitur proprius seruus: dicatis mihi, quis intelligitur

gitur seruus alienus? Ad hoc resp. Amice, alienus seruus nõ solum dr ille. In quo testõr nihil iuris habet; sed etiam ille, in quo testõr habet vsumfructum. Et hæc dicuntur vsq; ad §. seruus autem à domino. Franc. de Are.

a *Testator*. & iõ non potest eum cum libertate instituere, vt ff. eo. l. si alienum. in prin. a Sed contra dicit ad hunc. § ff. de bo. au. iu. pos. l. in venditiõe. Sed certè quo ad alia est loco dñi, nõ quo ad hoc, vt pos sit fieri liber. Sed cum aliàs manumissus esset à fructuario simpliciter sine institutione, erit tãquam liber, quamdiu duraturus erat usufructus, vt C. communia de ma. l. j. §. si autem fructuarius. Nunquid & hic seruus alienus hæres institutus erit tanquã liber licet vere liber non sit? Respon. nõ, quia ex morte testatoris protinus erat futurus quasi liber, si valeret hoc, qđ ageretur, vt arg. j. de hære. quali. & dif. in princ. Item & tũc erat vsusfructus perdendus, vt j. de vsufru. § finitur. unde etiã si esset quasi liber, donec duraret usufructus: quia nisi duraret post mortem testantis, nihil valet talis institutio, ut sit liber, sed dño suo hæreditatem quærit, ut j eo. §. alienus. Sed quid si erat usufructus repertus in persona primi hæredis, uel etiam ulterius, quód potest, ut ff. quib. mod. usufr. amit. l. repeti. in prin. Resp. tunc erit quasi liber toto illo tempore, ut d. l. cõmunia. de ma. l. j. §. si autem fructuarius.

a Et ff. ad Sylla. l. 1. §. domini. de quo uide gl. in l. recte dicimus. ff. de uerb. signi. Ang.

ctum testator[a] habet.

Seruus à domino institutus fit liber, & hæres necessarius: nisi in vita testatoris fuerit manumissus, aut ab eo alienatus. Aret.

¶ Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa[b] manserit, fit ex testamento liber, [c] hæresque ei necessarius: si verò à uiuo testatore manumissus fuerit; suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius: cùm utrunque[d] ex domini testamento non consequatur. Quia si alienatus fuerit, iussu domini adire hæreditatem debet: & ea ratione per eum dominus fit hæres. Nam ipse alienatus, neque liber, [e] neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit.[f]

Seruus alienus hæres institutus quærit domino suo hæreditatem si iussu suo hæreditatem adit. Si verò fuerit alteri alienatus, debet iussu noui domini adire. Si verò antequàm adeat, fuerit manumissus, potest suo arbitrio adire. Aretinus.

¶ Alienus[g] quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu[h] eius domini adire hæreditatem debet: si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem[i] eius antequàm adeat, debet iussu noui domini[k] adire. at si manumissus est uiuo testatore, vel mortuo antequàm adeat, suo arbitrio[l] adire potest hæreditatem.

¶ SERVVS AVTEM. ¶ CASVS. Domine, iam uideo, φ proprius seruus à domino in testamento hæres institui potest, prò Deo dicatis, mõ mihi quis est effectus illius institutionis. Ad hoc resp. Amice, institutio proprij serui à domino facta, gloriosum habet effectũ. Proprius enim seruus à domino suo hæres institutus, si in eiusdem domini dominio usq; ad mortẽ eius perseuerauerit, mortuo testõre, fit ex testamento liber, & hæres, s. necessarius: sed si testator uiuus manumiserit, tunc post mortem testõris adire hæreditatẽ suo arbitrio poterit. nã in hoc casu, qñ a uiuo testatore manumissus fuerit, non cogitur hæres necessarius esse: qa non consequitur hr̄ditatem, & libertatem dñi. Ad hoc enim, ut hr̄s necessarius sit, necesse est, eum tam libertatem, quàm hæreditatem ex domini testõ habuisse, & hæc obtinent, qñ dñs uiuus seruũ institutum manumisit. Sed pone, quód dominus seruum proprium instituit; & post institutionem alienauerit, uel quolibet alio modo in alium transtulerit: certè in casu isto, mortuo testatore, iussu noui domini debet iste seruus adire hæreditatem; & eam nouo domino acquirere, & eá ratione per eius aditionem iussu noui domini factam nouus dominus hr̄s efficitur. Nam ipse seruus post institutionem alienatus nec liber, nec hæres esse potest; licet etiam cum libertate in testamento expressa hæres fuerit institutus. Dominus enim post institutionem eũ alienando, à libertatis datione uidetur destitisse. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. alienus quoque. Fran.

b *In eadem causa*. i. seruus eiusdem domini. Ioan. ut ff. si ex noxa. cau. agã. l. 1. §. 1.

c *Liber*. nisi aliqua lex impediat libertatem, ut ff. eod. l. si non lex. ad fi. fit. uel conditio, ut ff eõ l. quoties. §. fi. uel q̃a ex lege peruenit ad libertatem, ut ff eo. l. testamento. ad fi. ti. fin. lo. b Item fit liber à semetipso, nisi institutus fuerit ita, cum quis mihi hæres erit, Stichus liber, & hæres esto.

b Ex hac gl. quæ fi.

nam tunc à cohærede accipit libertatem, ut ff. de acquir. hære. l. ex parte. Item & ignorans fit hæres, & liber, ut ff. si cer. pet. l. eius, qui.

d *Vtrunque*. id est, hæreditatem, & libertatem. nam ut liber sit, & hæres necessarius, hæc duo consequi debent ex testamento domini: ut inf. de hær. qualit. & diffe. §. j.

e *Neque liber*. directa enim libertas in seruo alieno non potest habere locũ; sed institutio potest hẽre effectum, ut hic. sed aliud in legatis, quæ adimuntur hoc ipso, φ alienantur serui; vt ff. de adi. leg. l. seruo cum libertate. & est ratio: quia in legato spectatur dies, quo cedit; an sit manumissus, vt ff. quãdo di. le. ce. l. si post. §. si cum. ADDITIO. Hæc ratio non est bona; quia siue inspiciamus diem cedentis legati, siue diem aditæ hæreditatis, utroque casu reperitur alienus. unde quemadmodum etiam hęreditas venit acquirenda nouo domino, ita & legatum: & ꝓpterea noua redditur ratio; quia facilius legata reuocantur, quàm hæredum institutio. l. ex parte. ff de adim. leg. cum enim facilius legata instituantur, facilius destruuntur: ut in Auth ex causa. C. de li. præte. Chistopho.

est, & l. in ea allegata colligite secundum Bald. φ uox publica præfertur priuatæ. unde dicit, quòd per statutũ posset derogari ultimæ uoluntati: propterea φ vox statuẽtium uoci testatorũ est præferẽda, ut d. l. testõ. ff. eod. Christoph. Vide Tul. lib. j. Rhetoro. de iuridiciali constitutione. Aegi. Perr.

f *Alienauit*. i. alicui habenti factionem testamenti: *vt ff. eo. l. seruum meum. in fi. j. respon. & hoc, nisi redimatur ab eodem testatore, qui eum instituit, & posteà eum alienauit: tunc enim reuiuiscit libertas: vt ff. de ma. test. l. uetum: & ff. eo. l. quoties. §. fi. & l. si non lex. & l. antepe.

*Id est capaci hæreditatis. Aegid. Perr.

¶ ALIENVS QVOQVE. ¶ CASVS. Dñe, non uideo, q̃s sit effectus instõnis alieni serui. Ad hoc rñ Amice, alienus seruus hr̄s institutus, si durauerit in eadem cã, debet iussu dñi sui adire hr̄ditatem, & eidem ꝑ aditionẽ hæreditatẽ acquirere. Si verò alienatus fuerit à dño suo, viuente adhuc testatore, aut ẽt post mortẽ testõris, tñ anteq̃ hæreditatem adiet: in hoc casu iussu noui dñi debet adire hr̄ditatem. & hęc sunt uera, qñ iste seruus in seruitute remanserit. sed si à primo dño, vel à nouo viuente testõre, uel mortuo ante aditionem hæreditatis, manumissus fuerit: tunc liber factus suo arbitrio hæreditatem adire, & sibijpsi acquirere poterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. seruus autem alienus. Fran.

g *Alienus*. qui sic institui potest, cum liber erit: prius non: vt ff. de cond. inst. l. seruus alienus. & l. quia.

h *Iussu*. præcedente aditione: ut ff. de acquir. hær. l. si quis mihi bona. §. iussum. c & ita domino quæritur. aliàs si seruus nolit adire (quod potest esse etiam domino iubente) non quæris: vt C. eo. l. cum proponas.

c Quod facis, si ex statuto, uel lege requiratur iussus, auctoritas, consensus, vel uoluntas, & an ꝓ cedere debeant, nel sequi, uide not. in l. fi. § necessitatem. C de bo. quæ li.

ADDITIO. Si tamen coactus adeat, valet aditio. Sed pater, filio recusante: item monasterium, monasterio recusante adire: vel ante aditionem mortuo testatore, possunt adire suo iure, vt per Ang. Are. hic,

i *Post mortem eius*. etiam post iussum eius, antequam tamẽ adiret: vt ff. de acqu. hær l. Antillius. §. j. Accur.

k *Noui domini*. hoc est enim in hæreditate, vt illi acquiratur, qui tempore aditionis est dominus: vel sibi, si liber est tunc. sed in legato spectatur dies cessionis: vt si tempore mortis legantis sit meus: licet alienetur, tamen mihi debeatur legatum: vt ff quando dies lega. ced. l. si post. §. ij. & ibi glo. in verbo, statim.

Dies cessionis spectatũ in legatis.

l *Suo arbitrio*. sic sup. eo. §. si verò. Accur.

¶SERVVS AVTEM ALIENVS. ¶CASVS. Domine, iam video, quòd seruus alienus, viuente domino, possit hæres institui: nunquid poterit institui post mortem domini? Et respon. ꝙ sic. Seruus enim alienus post mortem domini hæres potest institui, & cum hæreditarijs seruis est testamenti factio. Nã hæreditarij serui acquirunt hæreditati, & per consequens hæredi futuro. Hæreditas enim nondum adita sustinet vicem personæ defunctæ, non hæredis futuri. vnde sicuti si defunct⁹ viueret ex testamẽto capere posset: ita, eo mortuo capere posset hæreditas, cum hæreditas quantum ad hoc vicem personæ defunctæ repræsentet. Item non solum seruus alicuius iam nati institui potest, sed etiã seruus eius, qui in utero est, rectè hæres institui poterit; quia quantum ad hoc, qui in vtero est, pro iam nato habetur; cum in hoc casu de commodo eius tractetur. Et hæc dicuntur usque ad §. seruus autem plurium. Franc.

1 † autem.

Hæreditas iacens defunctũ, & non hæredem repræsentat.

2 † cum etiam, Dua.

Seruus alienus potest institui etiam post mortem domini sui, & etiam seruus hæreditarius, vel eius, qui est in vtero. Aret.

¶Seruus 1 † etiam alienus post domini mortem [a] rectè hæres instituitur: quia & cum hæreditarijs seruis est testamenti factio.[b] Nondum [c] enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti. [d] 2 †

¶ Quinetiam eius, [e] qui in vtero est seruus rectè hæres instituatur.

Seruus plurium ab extraneo institutus acquirit vnicuique pro parte dominica. Aretinus.

¶ Seruus autem plurium cũ quibus [f] testamenti factio est, * ab extraneo [g] institutus hæres, unicuique dominorum, cuius iussu [h] adierit, pro portione dominij acquirit hæreditatem.

** Passiua, scilicet, i. qui ex alieno testã capere possunt: non enim potest institui seruus, nisi eius dominus habeat passiuã testamenti factionem, vt infra, de hær. qual. & dif. §. in extraneis. Aeg. Petr.*

a *Post domini mortem.* uerba legis sunt omnia. & secundum hoc planum est. uel testatoris, quia sic dicat, instituo seruum hæredem post mortẽ domini, & probatur hæc lectio secunda. ff eo. l. qui filio. r. resp. nec ob quod uideatur in diem fieri hæc institutio, ut inf. eo. §. hæres, quia incertus est dies mortis: ut ff. de condi. & demon. l. r. §. dies autem. vnde valet. & ff. eod. l. in tempus. in princip.

b *Testamenti factio.* s. passiuè, non actiuè, vt inf. de hær. qual. & dif. §. testamenti. & iussio hæredum spectatur, si modo cum defuncto fuit, licet eum hærede instituto non sit testamenti factio, vt ff. eodem. l. seruus hæreditarius.

c *Nondum.* bene dico, seruum hæreditarium posse institui; quia non est nullius. sed alicuius, scilicet, hæreditatis, quæ vicem defuncti obtinet.

d *Defuncti.* & est fortè ratio, quia defunctus est certus quis fuerit, sed non sic de hærede: quia & si certus sit institutus, poterit esse, quod non adeat hæreditatem: quia potest desistere multis de causis, vt inf. quib. mo. test. infir. §. posteriore. & facit ad hunc §. inf. de stip. seruo. in prin. & ff. de acqui. rer. do. l. in eo. in fi. & l. seq.

e *Eius, qui in utero est.* cum pro nato sit habendus, quo ad commodum, vt ff. de statu homi. l. qui in utero. & ff. eod l. eius. in princ.

¶SERVVS AVTEM PLVRIVM. ¶CASVS. Domine, iam video quis sit effectus institutionis. quando seruus vnius alij instituitur. Sed pone, quòd aliquis instituat seruum plurium dominorum; dicatis mihi, quis sit effectus huiusmod institutionis? Ad hoc respon. Amice, seruus plurium dominorum, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo hæres institutus, unicuique dominorum, cuius iussu adijt hæreditatem, acquirit pro portione dominij, quam in seruo habet, & efficitur hæres. Sed ponè. Domine, iam video, quòd per institutionem serui plurium dominorum plures hæredes institui possunt. est ne hoc verum? Et respond. quod sic. nam & unum hominem, & plures vsque in infinitum quot testator voluerit, hæredes facere potest. Et hæc dicuntur vsque ad §. hæreditas. Fran. de Are.

f *Cum quibus.* s. dominis.

g *Ab extraneo.* si uerò ab altero ex dominis sit institutus, acquiritur cæteris socijs hæreditas; quod dic, ut ff. pro socio. l. verum. §. si seruo communi.

h *Iussu.* dic, quòd sufficit una iussio, licet sint plures domini, vt ff. de acq. hær. l. seruus duorum.*

** hæc glo. non est, Accursij.*

i *In infinitum.* quid ergo, si instituam omnes homines quicunque sunt in mundo? Videtur nullum esse, cum effectũ habere non possit, puto tamen valere, ut hic, sed tamen non poterit confirmari additione propter nimiam difficultatem, vel impossibilitatem.

Hæredes institui possunt simul omnes homines mũdi.

k *Velit.* cum sua voluntas sit lex, ut in Auth. de nup. §. dispo nat. col. 4.

Voluntas testatoris est lex.

Quis potest & vnum & plures hæredes facere. Are.

¶Et vnum hominem, & plures vsque in infinitum [i] 3 † quot quis hæredes velit, [k] facere licet.

3 † quantos quisque.

Hæreditas propriè diuiditur in duodecim vncias, siue partes: quarum quælibet suo proprio nomine nuncupatur. Potest tamen diuidi in pauciores, vel in plures, prout voluntas extiterit testatoris. h. d. Aret.

¶Hæreditas * plerunque [l] diuiditur * in duodecim vncias, quæ [m] assis appelllatione [n] contineatur. Habent autem & hæ partes [o] propria nomina ab uncia vsque ad assem hæc 4 † sescunx, [p] sex-

** Cum hoc §. con. cap. Raynald⁹. in gl. super ver. licet. extra de test.*

** Vide assis distributionem in li. de asse Volusii Maetiani, & Ant. Aug. lib. 2. Emẽdat. c. 8. & Budæũ in lib. de asse.*

4 † Theo. Vncia. vtrunqꝫ deest. Du.

¶HAEREDITAS. ¶CASVS. Domine, iam video, qui possunt hæredes institui, & quis sit effectus institutionis. pro Deo dicatis mihi, qualiter diuiditur hæreditas? Ad hoc respon. Amice, Hæreditas plerunque diuiditur in xij. vncias, quæ assis appellatione continentur. Habẽt autem hæ partes hæc nomina ab uncia vsque ad assem, vt puta hæc, sescunx, &c. prout in litera continetur. Et hæc dicuntur vsque ad §. non autem. in quo pone sic casum. Domine, uos dixistis mihi, quod hæreditas diuiditur in xij. vncias, & propria nomina vnciarum hic expressistis; nũquid generaliter oportet esse xij. vncias in hæreditate? Et respon. quòd non semper duodecim vncias in hæreditate oportet esse. nam tot vnciæ assem constituunt, quot testator voluerit. Si enim testator vnum tantum hæredem ex semisse instituerit, totus as in semisse continebitur & hoc ideo, quia idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere non potest. & hoc est verum, nisi sit miles, qui in castrensibus testari potest, & in paganicis intestatus decedere. Sola enim uoluntas militis in testando spectatur. Cum igitur aliquis in semisse vnum tantum instituerit, & alium postea non instituerit, præsumitur in totum assem instituisse. & similiter in casu conuerso: quia sicut ego tibi dixi, non semper esse necesse xij. vncias contineri in asse, ita & in quantascunque voluerit, plurimas uncias potest quis hæreditatem diuidere. Et hæc dicuntur vsque ad §. si plures instituantur. Fran. de Are.

l *Plerunque.* ideo dicit, plerunque, quia quandoque in plures, vt inf. eo. §. si plures. quandoque in pauciores diuiditur, vt inf. eo. §. non autem.

m *Quæ.* s. unciæ simul collectæ.

n *Appellatione.* i. significatione.

o *Hæ partes.* infra positæ, in quantitate differentes. vel dic melius, hæ partes, s. vnciæ. xij. ad partes redactæ: est enim ad superiora facienda relatio.

p *Sescunx.* i. vncia & dimidia, ut ff. de inoff. test. l. Papinianus. §. quoniam autem quarta. in fi. Sed quare non posuit nomen, quòd unciam signaret? Respon. quia plura sunt negotia, quàm uocabula, ut ff. de præ. ver. l. natura. Et not. quòd primum, & secundum, & tertium, & quartum nomen interpretationem sumit, ex eo, quòd quotam designat hæreditatis portionem. Sescunx enim dicitur, quasi semiuncia, & uncia, & est tertia eius litera, s, nõ x. Sextans: quia sextam partem signat, i. duas uncias. Quadrans, quia quartam, & ita tres vncias signat. Triens: quia tertiam partem: ita quatuor uncias signat. Sequentia verò nomina etymologiam habent ex eo, quòd certum numerum unciarum signant. Dicitur enim quicunx, non quia quintam partem habet, sed quia quinque denotat uncias. Semis: quia sex, & sic de singulis per ordinem. Item no. quòd non

tans, [a] quadrans, [b] triens, [c] quincũx, [d] ſemis, [e] ſeptunx, [f] bes, [g] dodrans, [h] dextans, [i] deunx, [1] † [k] as. ¶Non autẽ vtiq; [2] † ſemper duodecim vncias eſſe oportet. Nam tot vnciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit. Et ſi unum tãtum quis ex ſemiſſe (v.g.) hæredẽ ſcripſerit, totus as [m] in ſemiſſe erit. Neq;.n. idem ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus [n] decedere poteſt, niſi ſit miles, [o] cuius ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et è contrario, poteſt quis in quotcunque [p] uoluerit, plurimas vncias ſuam hæreditatem diuidere.

1 † Deeſt. Th. & Du.
2 † Abeſt a manuſc.
As tria ſignificat. Verſus.

Qui plures vult hæredes inſtituere diſpariter, neceſſitatẽ habet per partes hæreditatem diſtribuere, ſi non vult æqualiter eſſe hæredes. Quibuſdam tamen inſtitutis in partibus, qui ſine partibus inſtitutus eſt, habebit reliquum hæreditatis ſiue ſit vnus ſiue plures. Si verò totus as fuerit per teſtatorem diſtributus, qui ſine parte eſt inſtitutus, habet ſemiſſem totius hæreditatis. A.

¶ Si plures inſtituantur hæredes, ita demum in hoc caſu partium diſtributio [q] neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis [r] partibus hæredes eſſe. Satis enim conſtat nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi q̃s alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars [3] † aſſi deerit, ex ea parte hæres [s] fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt.

¶Si verò totus as completus ſit, [4] † ij, qui nominatim expreſſas partes habẽt, in dimidiã [t] partem vocantur; [u] & ille, uel illi omnes [x] in alteram dimidiã. Nec intereſt, [y] primus, an medius, an nouiſſimus ſine parte [5] † hæres ſcriptus ſit. ea.n. pars data intelligitur, quæ uacat.

3 † Aſſi. in plurib.
4 † in dimidiam partem uocantur.
5 † Deeſt The. & manuſcri.

Pars hæreditatis per teſtatorem non diſtributa, accreſcit hæredibus pro portionibus hæreditarijs. Idem econtrà ſi teſtator plus diſtribuit, quàm ſit in hæreditate, tunc cuilibet hæredum decreſcit pro rata. Aret.

non omnes vnciæ, quæ ſignantur per iſta nomina, continentur in aſſe, licet hoc innui uideatur. ſic enim continetur as lxxviij. uncias, & dimidiam. Ideo autem ponit has partes: quia quælibet poteſt in aſſe contineri. hac ratione & homo dicitur riſibilis, & actio legis Aquiliæ pœnalis dicitur, ut ĩ. ad legem Aquil. §. his uerbis. Item no. iſta tria nomina, as, pondus, libra idem ſignare. Itẽ quandoque as ponitur pro obolo: unde illud. Nonne duo paſſeres aſſe ueneunt? unde verſus. as, obolus põdus, as eſt poſſeſſio tota. i. hæreditas, ut hic. ſed & pondus largè dicitur omne, q eſt in ſtatera poſitum. ſed hic ſtrictè accipitur pro pondere xij. unciarum. unde dupondium, quaſi duplex pondus, ſcilicet xxiiij. vnciarum, ut ĩ. eo. §. & ſi plures. & facit ad hũc. §. ff. c. l. ſeruũ meũ. §. fi.

a *Sextãs*. i. duæ vnciæ quaſi ſexta pars aſſis.
b *Quadrans*. i. tres unciæ, quaſi quarta pars aſſis.
c *Triens*. i. quatuor vnciæ, quaſi tertia pars aſſis.
d *Quincunx*. i. v. vnciæ.
e *Semis*. i. ſex vnciæ, ſ. dimidium aſſis.
f *Septunx*. i. vij. vnciæ.
g *Bes*. i. viij. ut olĩ des, quaſi dempto triẽte.
h *Dodrãs*. i. ix. quaſi dempto quadrante.
i *Dextans*. i. quaſi dẽpto ſextante.
k *Deunx*. i. xj. quaſi dempta uncia.
l *As*. i. xij. quaſi æs.
m *Totus as*. nã in totũ p̃ſumitur inſtituiſſe defunctus, cũ aliũ non inſtituit, ut hic, & ff. eo. l. interdũ §. j. Idem quoq; p̃ſumitur in milite, ut C. de teſ. mil. l. 3. §. nam cũ. a niſi q hic ſequitur, non ad ſuperius proxi. reſp. ſed ad hoc, quod ſequitur, refert, ſ. neque.n. &c. Sed ſi miles fecit teſtamentum in caſtrenſib. põt decedere inteſtatus in paganicis, ut C. de teſ. mil. l. ij. Accurſius.

a Et iſta ẽ cõis opi. licet Ange. putet de iure verius ſic diſtinguere, ut procedat, qñ uerba poſſunt aptari ad iᵉ cõe: aliàs præſumitur teſtatus de iure ſpeciali. l. ſi miles unũ ex fundo. ff. de mil. teſta.

n *Inteſtatus decedere*. imo vĩ, q ſic, ut ff. de inof. teſt. l. nam & ſi parentib. §. pe. & fi. q̃ eſt contra. Sed hc eſt uerum ab initio, ſed ex poſtfacto põt, ut C. de inof. teſt. l. cũ duob. Et no. hic idem iuris non eſſe in parte, quo ad partem; q eſt in toto, quo ad totum, ut ff. famil. erſciſc. l. in hoc iudicio. Arg. contra ff. de pact. l. iuriſgentium. §. adeò. & §. ſeq. & facit ad hunc. §. ff. de reg. iur. l. in teſtamentis. Accur.

ADDITIO. Et melius. l. ius noſtrum. c. ti. Et p̃cedit iſte textus indiſtinctè, ſiue ſimpliciter ſit facta inſtõ ĩ re certa, uel parte, de reliquo non facta mẽtione, ſiue dixerit teſtõr, in reſiduo ſe velle inteſtatum decedere. Io. Fab. & Ang. Are.

o *Niſi ſit miles*. nam miles bene poteſt pro parte teſtatus decedere: & pro parte inteſtatus, vt C. de teſt. mili. l. 2.

p *Quotcunque*. & facit. ff. eo. l. interdum. §. paterfamilias. & l. ſeq. uſque ad l. ex facto.

¶SI PLVRES. ¶CASVS. Dñe, pone, q aliquis plures inſtituit hæredes: nunquid neceſſe eſt, q teſtator exprimat partes, in quib. eos inſtituit? Et reſpon. q non, niſi uoluerit eos ex diſparibus partibus hæredes eſſe. Si enim plures hæredes inſtituuntur, ita demum neceſſaria eſt partium diſtributio, ſi uoluerit teſtator hæredes inſtituendos ex inæqualibus portionib. ſuccedere. Satis enim manifeſtum eſt, q ſi eos ſimpliciter inſtituat, partibus hæreditatis inſtitutione non expreſſis, omnes inſtitutos ex æqualibus portionibus hæredes eſſe, intelligendum eſt. Sed pone, quòd teſtator quoſdam inſtituit in certis portionibus. puta Titium in triẽte, & Mæuium in ſextante, & poſteà Semproniũ inſtituit ſimpliciter nulla portione in eius perſona expreſſa: dicatis mihi, quid iuris erit in caſu iſto? Ad hoc reſpon. Amice, ſi plures iſtituantur certis partibus in quorundam perſonis expreſſis, & aliquis poſtea ſine parte inſtitutus fuerit; ille, qui ſine parte inſtitutus eſt, ſi aliqua pars aſſi deeſſet, ex ea parte inſtitui intelligitur. unde in caſu prædicto, ille, qui ſine parte inſtitutus eſt, in ſemiſſe erit hæres. & idem iuris eſt, ſi plures ſine parte inſtituti ſũt: nam omnes in eam partem, quæ aſſi deeſt, concurrunt. & hæc ſunt uera, quando aliqua pars deeſſet aſſi. Sed pone q totus as cõpletus ſit: quia inſtitui Publiũ in ſemiſſe, & Mæuiũ in alio ſemiſſe: poſtea unum, uel plures ſine parte inſtitui, q̃d iuris eſt in caſu iſto. Ad hoc reſpon. Amice, ſi totus as ſit completus, omnes inſtituti uocantur in dimidiam partem hæreditatis. & ille ſolus, qui ſine parte inſtitutus fuerit, uel etiam ſi plures ſine parte inſtituti fuerint, in alteram partem uocabuntur. Nec etiam intereſt in eo caſu, quando aliqui ſunt inſtituti in certa portione, & poſtea alius ſine portione inſtitutus eſt, utrum primus, uel medius, an nouiſſimus ſine parte inſtitutus fuerit. nam ſemper illa pars, quæ uacat, intelligitur data ei, qui ſine certa portione inſtitutus eſt. & hęc dicuntur uſque ad §. uideamus. Franc.

q *Diſtributio*. i. aſſignatio partium: quam, ſcilicet, partem uelit teſtator quemlibet habere.
r *Ex æquis partibus*. facit. ff. eo. l. quoties. §. hæredes.
s *Hæres fit*. eadem eſt ratio in dupondio, ut ff. eo. l. item q̃d Sabinus. & ĩ. eo. §. & ſi plures. Itẽ eſt hoc uerũ, ſi teſtator non ignorat, ut ff. eo. l. quo loco. §. 2 quę eſt contra. Accur.
t *In dimidiam partem*. aliter. n. ſi, aſſe expleto, ſcripſit, ex reliqua parte hæres eſto. tunc enim cum nihil reliquum ſit, ex nulla parte hæres inſtitutus eſt, ut ff. eo. l. item quod Sabinus. §. unde. uer. ſed ſi aſſe. Accur.
u *Vocãtur*. ſ. illi, q erũt ĩſtituti ĩ tota hr̃ditate partib. exp̃ſſis.
x *Omnes*. qui erant iſtituti ſine partib. Accur.
y *Nec intereſt*. hoc refertur non ad proximum caſum, ſed ad ſuperiorem, ſ. quando pars uacat. idem tamen in ſecundo, ſed non haberet locum rõ quę redditur, Ea enim, &c. uel dic, q ad proxi. §. & ſtatim cum ſic ſit inſtitutio, intelligitur pars uacare. & facit ad hoc. ff. eo. l. quo loco. 1. reſp.

¶VIDEAMVS. ¶CASVS. Dñe, iã uideo, q̃d iuris eſt, qñ aliqua pars deeſt aſſi, & aliq̃s ĩſtituiť ſine parte. Sed pone, q aliqua pars pręualet, & nemo ſit inſtitutus ſine parte, ut in

tali

¶ Videamus [a] si pars aliqua vocet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit: veluti; si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat, uacantem partem singulis tacitè pro hæreditaria parte [1] † accedere, & perinde haberi, ac si ex tertijs partibus hæredes scripti essent. ¶ Et ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere, vt si (verbi gratia) quatuor ex tertijs partib. hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

Si plures vnciæ, quàm duodecim sint distributæ; et alius sit institutus sine parte, transit ad dupondium. hoc dicit Aretinus.

¶ Et si plures vnciæ, quàm duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio [2] † [b] deest, habebit. Idemq; erit, [c] si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, [d] quamuis sint plurium vnciarum.

Hæres potest institui pure, & sub conditione; non autem ex certo tempore, vel ad certum tempus. Si tamen sic instituatur, ualet institutio tam quàm pura, vitiata tali adiectione.

¶ Hæres, & purè, & sub* cōditione institui potest: ex [e] certo [3] † tempore, * aut ad certum tempus * non potest, ueluti, Post quinquennium, quàm moriar, uel ex Kalendis illis, uel Vsque ad Kalendas illas, hæres esto. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet; & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset.

Conditio impossibilis in vltimis uoluntatibus non uitiat. Aretinus.

---

tali exemplo. testōr instituit Publiū in quadrante, & M. in alio quadrante, & Titium in quadrante, & ita tres instituit ex quartis partib. modò manifestè liquet, ꝙ quarta pars hæreditatis vacat: dicatis mihi, quid iur. est in casu isto? Ad hoc resp. Amice, si tres ex quartis partib. hæredes instituti sunt, in hoc casu constat, vacātem partem singulis tacitā voluntate testōris, pro hæreditaria portione accedere, & perinde erit, ac si ab initio singuli ex certis portionibus fuissent instituti. Idē iuris erit in casu conuerso. nam si plures in portionib. instituti fuerint, singulis ꝓ hæreditarijs portionibus decrescet, vt puta si iure in certis portionib. instituti sunt. nā si testōr P. instituit in triente, & Mæuiū in alio triēte. & Titium in alio triente, & Caium in alio triente; in hoc casu perinde erit, ac si vnusquisq; in quadrante institutus fuisset. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. & si plures vnciæ. Franciscus.

a *Videamus* ut ff. eo. l interdum. §. paterfamilias. vsq; in finē l.

¶ET SI PLVRES vnciæ.

¶CASVS. Quidam instituit P. in semessē, & M. in bessem, & ita plures vnciæ, q̄ duodecim sunt distributæ, & postea instituit Titiū sine parte, mō quæro, quid iuris sit ī hoc casu? Ad hoc resp. Amice, si plures vnciæ q̄ duodecim à testōre distributę sunt, & postea aliquis sine parte institutus fuerit, in hoc casu ad dupondium transeundum erit, & qui institutus est sine parte. qđ deesset dupondio habebit. & idem iuris est, si dupondius fuerit completus; nam tunc transeundum est ad tripondium, & sic deinceps, nec propter hoc augetur hæreditas, licet in plures vncias distribuatur, quia omnes partes distributæ postea ad assem reuocantur, quamuis sint plurium vnciarū. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. hęres. & purè. Fran.

b *Dupondio.* dr autem dupondium pondus, siue hæreditas in xxiiij. uncias diuisa: sic enim pondus dicitur ea, quæ in xij diuiditur, & tripondium quod in xxxvj. & quadripondium quod in xlviij. & sic de singulis.

c *Idemq; erit.* ai. quod diximus, si quis, expleto asse fuit institutus hæres, in dimidiam uocatur, uel non expleto asse, in uacantem partem uocatur, ut s. eo. §. partibus autem, uel transcendentē in uacantem usque ad dupondium, ut sup. proxi. resp. Idem est etiam, si dupondius sit expletus. Sed contra. ff. eo. l. item, quod Sabin. in fi. l. ubi dicit expleto dupondio, institutū non hr̄e partē uacantē vsq; ad tripōdium. Sed certè imo dicit, ꝙ sic. si rectè illa litera intelligitur, & ita concordat. Idem uidetur contra ff. eo. l. ex uncijs vj Sed certè & illa est concordantia, si rectè ibi fiat computatio unciarum Sed magis uidetur contra. C. de leg. l. cum quæstio. ubi dicit, non fieri transitum ad dupondium, uel tripondium, sed tantum uidetur adimi primo, quantum confertur secundo. Sed distingue, aut uoluit testator excedere assem, uel dupondium, quod potest, ut sup. eo. §. non autem. & ita hic intelligitur. Aut uoluit, & tunc habeat locum lex contraria. Item & tunc, quando dubium est, similiter locum habeat l. cum quæstio. quæ est contra. Alij dicunt, hanc corrigi per illam. Accur.

ADDITIO. Aduerte diligenter, quòd si nominatim assem expleuit, uidetur transire ad dupondium: aliàs non; ut lege, qui non militabat. §. filijs. ff. eod. Et de effectu, an fiat transitus ad dupondium, uel non: uide Joan. Fab. hic, qui infert, quòd si Papa ex certa scientia prouideat duobus de eadem prębenda, quòd vterque admittatur; extra de rescrip. c. duob. in fi. lib. vj.

d *Reuocatur*. hæreditas enim non ideo augetur, ꝙ in plures diuiditur uncias; sicut nec libra, licet per solidum, uel alium numerum diuidatur: & ideo quotam partem quis debet habere in dupondio, totam potest partem habere de asse, ut hic, & ff. eo. l. uncijs.

¶HAERES. ¶CASVS; Domine, quidam instituit hæredem sub conditione, nunquid ualet talis institutio? Et respon. quod sic. Nam hæres purè, & sub conditione institui potest: ex certo tamen tempore, vel usque ad tempus non potest instituí: ueluti si quis ita instituerit: Titiū post quinquennium, quā moriar, hęredem instituo. In hoc enim casu non ualet institutio, eo modo, quo facta est. Dies enim in institutione adiectus pro superuacuo, siue pro non adiecto habebitur: & perinde erit, ac si Titius purè, & sine diei adiectione institutus fuisset. Et hæc dicuntur usque ad illum § impossibilis conditio.

e *Ex certo tempore*, sed in diem incertum quis potest institui hæres: puta cum ipse poterit capere ex testamento: *b* uel cum ipse morietur, uel cum Titius morietur: ut ff eo. l. in tempus. & l. qui filio. j. resp. & ff. de lib. & posth. l filius, à patre. j. resp. & C. eo. l. extraneum. Miles autem potest ēt extraneum ex certo tempore, uel in certum tempus instituere, ut ff. de mil. test l. miles. & facit ad hunc §. ff. eo. l. hæreditas. at. tamen est contra ff. de regu. iur. l. actus. sed ibi non loquitur de hoc actu, scilicet factionis testamentii unde interpretandum est, ut magis ualeat, quàm pereat: ut ff. de re. dub. l. quoties.

¶IMPOSSIBILIS. ¶CASVS. Quidam Titium hæredem sic instituit: Titium hæredem instituo, si cœlum digito tetigerit, quæro à uobis, utrū ualeat institutio ista? Et resp. ꝙ sic. Nam in hoc casu impossibilis conditio non uitiat, sed uitiatur, & institutio pro pura hr̄: impossibilis enim conditio in institutionib. & legatis, & fideicommissarijs libertatib. adiecta, pro non scripta habetur, & perinde est. ac si nulla conditio fuisset apposita. Sed pone, quidam instituit hæredem sub pluribus conditionibus nunquid oportet omnes conditiones adimpleri, antequàm possit adire? Ad hoc respon. Amice, si plures institutioni adscriptæ sunt conditiones, distingue, utrum per coniunctionem copulatiuam, uel disiunctiuam illæ conditiones sunt appositæ: nam si per coniunctionem copulatiuam: ut puta si illud, & illud factum fuerit, Titium hæredem instituo: necesse habet hæres in hoc casu omnes conditiones adimplere. Si uerò sub disiunctiua coniunctione plures conditiones appositæ sunt, ut puta, si illud, aut illud factum fuerit, Titium necessarium meum hæredem instituo: in hoc casu tantum alteri obtemperare satis est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. ij, quos nunquam. Fran. de Are.

Impossi-

---

1 † accrescere.

Dupōdiū, Pondus. Tripōdiū. Quadripōdium.

a Hęc glo, diuidit in quatuor partes. In prima declarat tex. In secūda format vnum contrarium ad illum vers. idēq;, & soluit. In tertia format aliud contrariū non ad istum vers. sed ad vers. sed & si plures. ꝓximè ꝑcedētē. In quarta format aliud contrariū quod pōt esse commune ad utrunque versi.

2 † Dipondio, in vetust. exem. & inf. dipondius.

* & sub cōditiōe. Dy. in c. actus legitimi, de regu. iur. in 6. reddit rationem, cur hæredis institutio fieri possit sub conditione, non autem ex certo die, uel ad certum diē. & Cast. in l. actus. ff. de reg. iur. nu. 23.

3 † autem. Tho.

* Rō, quia quod nō recipit diuisionē in re, nec in tempore. sed hæreditas non recipit diuisionem in re; quia non potest quis decedere partim testatus. & partim intestatus: ergo nec in tempore, secundum Petr. Aeg. Perr.

* Rō, quia impossibile est, ut qui fuit semel hæres, desinat esse hæres secundū Nico. Aeg. Perr.

b Quod est uerū, qū īcapacitas est respectu hæredis tantūs secus si esset respectu testantis, ut in spurio de quo uide Ang. hic.

Conditio est triplex. a Et ista impossibilitas aliquã do ponit in dispositione; & tunc si sit circa substantialia: semper uitiat; si circa accidentalia: in ultimis uolũtatib. uitiatur. Idem in contractib. bonæ fid. & in iudicijs, si à principio inerat, saltem ubi iu dex eã nõ expressit. Aliquando ponit in conditione, & tunc in cõtractib. uitiatur, ut hic: sed in iudicijs, uel arbitrijs ui tiat sntam i † Abest ab aliquib. & Th.

* Hæc glo. est diabolica; secundum Per. Fa. Ang. & Por. quia ubi sunt plures conditiones i instõne, debẽt omnes obseruari: Aegi. Petr. b Quod ẽ uerum in legatis: sed in instõnibus uidet, quod prio ri, quę exti terit: ut di ctã l. si plu res. & illo casu potest uerificari gl. pcedẽs. * Adde Porc. dial. 23. & 24. Continuatio.

* Nam oĩs hæres post primũ dr̃ secundus, s̃m Boer. in Topic.

a *Impossibilis conditio:* tribus modis potest dici cõditio impossibilis. Vel de natura: ut si coelum digito tetigeris, hæres esto: ut inf. de inu. stipul. §. si impossibilis. a Item de iure: ut si partem ab hostibus non redemeris vel similis. nã hoc facere nos non posse præsumit ius: ut ff. de cond. inst. l. conditiones, in glo. j. & l. filius & in his duab. habet locũ iste §. impossibilis. Item de facto, vt si montem aureum dederis, hæres esto. Et hoc casu non valet institutio, vel libertas, cum nec alius dandi fuerit iuris ptæsumptione: ut ff. de sta. lib. l. cum hęres. §. j. Item est quædam quarta ĩpossibilitas, pp̃ perplexitatem, q̃ vitiatur: ut hæc, si Titi' hęres erit, Seius hęres esto: ut ff. de cõ. l. inst. l. si Titius. q̃ l. est huic contra. Sed certè hic de impossibilitate na turæ dicitur inf. de inu. stip. §. si impossibilis. Sed certè idem vr̃ in primis duabus, ꝙ vitiet institutio: ut j. de leg. §. fi. in glo. impossibilia. quæ est cõtra. Sed solue, ut ibi. Item facit ff. de leg. j. l. si mihi, § j. & ff. de cond. inst. l. j. Accur. b *Pro non scripta.* sed cur secus in contractibus, ubi uitiat contractum impossibilitas, ut j. de inutil. stipul. §. si impossibilis. & ff. de actio. & oblig. l. non solum? Resp. hoc solum est fauore ultimæ uoluntatis.

¶ Impossibilis [a] conditio in institutionibus, & legatis, necnon in fideicommissis, & libertatibus pro non scripta [b] habetur.

Ad verificationem copulatinæ requiritur implementum vtriusque partis. Ad verificationem verò alternatinæ sufficit verificatio alterius. Aretinus.

¶ Si plures cõditiones in institutionib. adscriptæ sunt, si quidem coniunctim, vtputa, Si illud, & illud factum fuerit, omnibus parendum [c] est. si separatim, [d] veluti, Si illud, aut illud factum erit, cuilibet [1] † conditioni obtemperari satis est.

Etiam penitus ignotus, et quem testator nunquã vidit, potest hæres institui. Aretin.

¶ Ij, quos nunquam testator vidit, hæredes institui possunt; veluti si fratris filios [e2] † peregrinantes, [f] ignorans, qui essent, hæredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionẽ non facit.

c *Parendum est.* si sit potestatiua: ut hęc, si decem dederis: uel missa, ut si ieris Romam, ut ff. eo. l. suus quoque. §. pu to generaliter. si autem casualis, tunc sufficit, primam exi stere: ut ff. de cond. inst. l. si plures institutiones. Accur.

d *Si separatim.* i. sub disiunctiua coniunctiõne. Idem in le gato seruatur, ꝙ hic in institutione dicitur. Sed si in diuersis partibus testamenti inseratur, nouissimæ debet obtemperari. b. Sed in libertate directa cuilibet obtemperari, sufficit: ut ff de cond. & demon. l. sub diuersis. in fideicommis saria nouissimè: ut ff de cond. & demon. l. per fideicommis sum. & l. quod traditum, secundum Ioan. Et facit ad hunc §. ff. de uerb. oblig. l. si ita quis stipuletur.

¶ I J, QVOS. ¶ CASVS. Domine, quidam instituit quosdam sibi ignotos hæredes, nunquid ualet talis institutio? Et respon. quòd sic. Nam ij, quos nunquam uidit testa tor, hæredes institui possunt; veluti si aliquis fratris sui filios peregrinantes hæredes instituit: non ideo impeditur institutio, si testator ignorauerit, qui essent: ignorantia enim testatoris inutilem institutionem non facit. Et hæc dicuntur usque in fi. tit. Franc. de Aret.

e *Fratris filios.* uel etiam suos seruos, vel quemcunque à-lium: ut C. eo. l. extraneum.

f *Peregrinantes ignorans, qui essent.* aliàs peregrinos: pũta, quia uisitant limina sancti Iacobi, vel sancti Petri. aliud si esset peregrinus, i. deportatus: tunc enim institui non potest: ut C. eo. l. j. quæ est huic contraria. ff. eod. l. sed & si in conditione, § solemus. Itẽm sunt & alij, qui non possunt institui hæredes, uel habere commodum ex testamento: quos notaui inf. de leg. §. legari.

¶ DE VVLGARI SVBSTITVTIONE. *

¶ Suprà dictum est de institutionib. primis. ut s̃. eod. tit. §. j. Nunc de secundis, quæ substitutiones dicuntur, siue primo gradu fiant, * siue alio, ut inf. eo. in princ. c & quia uulgaris est magis communis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri potest; ideo de ea uulgari præmittit. Accur.

De vulgari substitutione.

TITVLVS XV.

Potest quis plures gradus hæredum facere, & in subsidium substituere seruum necessarium hæredem. Aretinus.

POtest * autem quis in testamento [g] suo plures gradus [h] hęredũ facere, vt putà, Si ille hæres non erit; ille hæres esto. & deinceps inquantum [i] velit testator [3] †, substituere [k] potest: [4] ‡ vt nouissimo [l] loco in subsidium, seruum suum necessarium hæredem instituere.

POtest. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, ꝙ cuilibet liberum est facere pluralitatem graduũ hæredum. Secundò, ꝙ loco unius instituti possunt plures substitui, & econtra. Tertiò, qñ partes sunt in institutione expressæ, & nõ in substitutione. Quartò, qñ seruus alienus, ut paterfamiliàs instituitur. Secũda ibi, Et plures. Tertia ibi, Et si ex disparib*. Quarta ibi, Si seruũ. Et nota quod istud princ. textus cũ §. j. hr̃ ferè sub eadẽ forma verborũ i l. pt. ff. de vul. & pu. subst. ¶ CASVS. Domine, vos vultis tractare de substitutione vulgari, dicatis ergo mihi, qualiter fit vulgaris substitutio? Ad hoc respond. Amice, testator in testamento potest facere plures gradus hæredum. unde hoc modo habet fieri vulg. subst. veluti, si testator primo ita instituat, P. hæredem instituo, & si P hæres non erit, M. ei substituo, & si M. non erit hæres, Titium ei substituo: & sic deinceps inquantum testator voluerit, substituere potest, per negatiua verba gradus substitutionis multiplicando; & nouissimo loco, si habet hæreditatem suspectam, seruum suum potest hæredem de necessitate substituere; ut si forte omnes alij hæreditatem repudiauerint, saltem seruum in subsidium hæredem necessarium habeat. Et non solum unus in locũ unius substitui potest, sed etiam plures in locum unius substitui possunt; & etiam ipsi hæredes instituti inuicem substitui possunt; & unus in locum plurium substitui potest, ueluti si testator ita dixerit, P. & M. hæredes instituo, & eos sibi inuicem substituo. nam in hoc casu tacitè uulgariter alter alteri intelligitur substitutus. Et hæc dicuntur usque ad illum §. & si ex disparibus. Fran. de Are.

g *In testamento.* in alia autem uoluntate, q̃ in testamento, ut in codicillis, uel aliqua alia non fit, huiusmodi substitutio, ut directo ualeat, sicut nec institutio fieri potest, ut inf. de codic. §. pen. & C. de codicil. l. hæreditatem d sit tamen in codicillis ex certa scientia, ut per fideicommissum saltẽ directò substitutus per hæc uerba, substituo, admittatur, ut ff. ad Trebel. l. Scæuola respon. nisi testator putaret se facere testamentum, & facere codicillos non destinasset, licet pos set nam tunc substitutus in his, nec directo, nec per fideicommissum admitteretur, licet posset: ut C. de codicil. l. fi. §. illud quoque. & facit ff. eo. l. potest. Accur.

h *Gradus.* ad similitudinem enim graduum sic dicuntur, qui faciunt scalas sic & dicitur gradus consanguinitatis, ut ff. de gradib. l. Iurisconsultus. §. gradus.

i *In quantum.* id est, in quot.

K *Substituere.* scilicet, potest.

l *Nouissimo* id est, ultimo sic sup. de suspe. tut. §. nouissimè. Sed nunquid in alio, nisi in ultimo fieri potest? Respon. nõ. cum enim ipse seruus omnino esse hæres compellatur, ut hic subijcit: & inf. de hæred. qual. & differ. §. j. patet, alium, qui esset ei substitutus, non admitti. ut C. eod. de impub. & alijs subst. l. post aditam. Accur.

ADDI-

d Nec exhæredatio. & ex istis in dubio testati: sine ipsis autem codicillari uoluisse præsumitur. l. illud. §. tractari. ff. de iure codicill. & est gl. singularis in l. uerbis ciuilibus, ff. eod.

Pl. li. 6. c. 5. ex sula Ma fuerij Iurisconsulti. ibi, secũdo hærede lege agente; gl. in rubr. ff. eo. & C. de secun. nup. tex. in l. si filius, qui. in prin. in uerbo, ex fcdis. ff. eo. Suet. tñ in Clau. c de fauore eius, uocat tertios hęredes scdo loco substitutos. Aegid. Petr. c Differũt tñ, q a substitutus in re certa p uerbũ cõe nunq̃ tra hitur ad totum, ut l. cogi § qua liter. ff. ad Treb. nisi esset substitutus in quota, alio non existẽte hærede: secus autẽ est in institutione, ut l. 2. §. si ex fundo. ff. de hær. instit. Ange.

2 † aliàs, peregrinatos. unica dictio ne al. peregrinatos, ut dua sint dictiones: Peregri.n. & peregre p eodem usurpantur, auctore Char.

* De forma huius substitutionis vulgaris, habetur in glo. in c. Raynutius, super uer. li beris. post pri. glo. extrã. de test. & ult. uolunt.

3 † Desunt Dua.

4 † Theo. & deinceps, in fertus, posfit.

* Hic text. non negat seruo substitui posse, licet dicat vltimo loco institui: qa verbum, po test, non inducit necessitatem. l. 1. C. quem. et quand. l. non ecquid ff. de iud. Ae. Perr.

1 † Al. vel singuli in singulis. sed in l. po est. ff. eo. vel singulis singuli.

ADDITIO. Et sic licet datio substituti vulgaris tollat suitatem in filio, non tñ tollit necessitatem in seruo, & intelligitur tunc collata substitutio in casu impotentię. Ang.

a *Vel.* id est pro, saltem.

b *Vel vnus.* scilicet, substitui potest in locum plurium.

c *Inuicem.* sic inf. ti. tu. j. §. substituitur. & per talia verba fit substitutio compẽdiosa.

d *Ipsi.* scilicet possunt substitui.

¶ET SI EX DISPARIBUS.

¶CASVS. Quidam fecit testamentum: & in testamento suo instituit tres hrdes ex disparib. partibus. Puta P. in sex vncias. M. in 4. & Titiũ in duas, & postea adiecit, uos inuicem substituo, & nullas partes in substitutione expressit: mortuo testatore, P. in sex uncias institutus, antequam aditet decessit, uel forte unus portionem suam repudiauit: mõ quæro, in quas portiones substituti Petro debeant succedere? Ad hoc respon. Amice, si ex disparibus partibus hæredes institutos testator inuicem substituerit, & nullã mentionem partium in substitutione fecerit, easdem partes videtur in substitutione dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit. unde dico tibi, quòd in casu proposito M. institutus in iiij. vncias, iiij. vncias ex substitutione habebit, & Titius institutus in duas, ex substitutione ad duas similiter vocabitur. Eodem enim modo, quo eos testator dilexit in institutione, uidetur eos in substitutione dilexisse. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. sed si instituto. Fran.

vel[a] seruum necessarium hęredem instituere * possit.

Possunt plures in locum vnius, & vnus in locum plurium, & singuli singulis, vel omnes inuicem substitui. Aretinus.

¶Et plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus[b] in pluriũ, [1]† vel singuli in singulorum, vel inuicem[c] ipsi,[d] qui hæredes instituti sunt.

Instituti inuicem substituti easdem partes videntur habere in substitutione, quas in institutione, nisi testator aliter disponat. Are.

¶Et si ex disparibus [e] partibus hæredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutio ne expressit. [f] & ita diuus Pius rescripsit.

Si institutus fuerit cohæredi substitutus, & demum tertius substituto, substitutus admittitur ad partes vtriusque, neutro institutorum adeunte. Aret.

¶Sed si instituto hærede, [2]†[g] cohærede[h] substituto dato, alius[i] ei substitutus fuerit; diui Seuerus, & Antoninus sine distinctione[k] rescripserũt, ad vtramq; partem substitutum admitti.

Si substitutio vulgaris facta fuerit seruo alieno, quem testator liberum putabat, substitutus venit ad partem hæreditatis, quamuis seruus adierit hæreditatem iussu domini. Aret.

a Scilicet, ipsos substitutos: qa tũc admitterent pro viriii, idem si appellatiuo quando sic fuisse apparet de uoluntate testatoris: ut l. verũ. §. fin ff. de reb. dub. quid autẽ si aliquos proprijs, aliquos appellatiuis, uel omnes simul vtrisque nominibus appellauerit. & quid si aliqui fuerint in substitutione coniuncti, & unus sẽparatus: vide hic Ange.

e *Disparibus partibus,* puta unum in sex uncias, alium in iiij. alium in ij. institutum ponas: nam si non adeat institutus in vj. vncias, iiij. accrescunt habenti iiij. & duæ habenti duas, vt hic, & ff. eo. l. si in testã. & l. si plures. & C. eod. l. j.

f *Expressit.* contra ff. ad Trebellia. l. quoties. & l. nonnunquam. sed hic loquitur, cùm nõ expressit propria nomina; nam pecuniam ex æquis partib. substitutos dare iussit.

¶SED SI INSTITVTO. ¶CASVS. Quidam fecit testamentum, & in testamento suo Titium, & Seium hæredes instituit, & postea adiecit, si Titius hæres non erit, Seium cohæredem suum substituo, & si Seius hæres non erit, Mæuium substituo. Mortuo testatore Titius primo repudiauit, Seius secundo: modo Mæuius qui fuit substitutus Seij, vult admitti ex substitutione, modo vertitur in quæstionem vtrum debeat admitti Mæuius ad totam hæreditatem, vel ad partem dimidiam? Et certè resp quod ad utranque partem admittitur. & ita diui Seuerus & Anto. in hoc easu requisiti sine distinctione rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque §. si seruum alienum. Franc.

¶SED SI INSTITVTO. ¶CASVS Titius & Seius instituti sunt hæredes. & Titio Seius substitutus, & Seio fuit substitutus Mæuius. primò Titius. secundo Seius repudiauit. ad mittitut Mæuius in partem vtriusque hæredis, vt hic; & ff eod. l. si Titius. & l. cohæredi, in prin. Accur.

g *Hæredi.* scilicet, Seio.

h *Cohæredi suo.* scilicet, Titio.

i *Alius.* scilicet, Mæuius.

K *Sine distinctione,* scilicet, ordinis pupillaris, vel vulgaris substõnis: quasi dicat, non distinguit, si fuerit pupillaris, vel vulgaris substitutio, & q̃ fuerit primo facta, vel institũ, vel substitutio; & idẽ in vulgari. Sed hanc reprobant quidam: quia debet ibi esse ordo, ut primò principalis institutio: & postea substitutio fiat, vt ff. de vulg. & pup. subst. l. ij. §. prius. Sed certè ille. §. prius. corrigitur per seq. § vsq; ad finem dictæ legis. Sed ego hoc reprobo: quia non est hæc huius literæ intentio, sed hæc, quia sic fuit de facto, quod non distinxerunt, cum ab eis quæreretur. Est tamen distinguendum à nobis, sicut & alias. ff. de iudi. l. non potest. in fi. & de postu. l. Imperator. in fin. in glo. 1. Item non dicitur hic de pupillari, sed de vulgari tantum, ut patet ex serie tit. *b* per ꝙ etiam reprobatur superior sententia, scilicet, quia in princip. glo. fuit dictum, secundũ quosdam non distinguitur, an fuerit pupillaris, an vulgaris substitutio Distingue ergo, utrũ institutus adierit, uel cohæres, uel ambo, vel nullus. si enim uterq; adiuit, substitutus repellit; si cohæres tantum, scilicet, Seius, idem: quia Mæuius repellitur. Itẽ si neuter, habet locum, quod hic dicitur: scilicet. quod Mæuius habeat totũ. Si autem Titius tñ, scilicet, primus hæres adeat, & Seius non, in partẽ repellitur, scilicet, Mæuius nam in partẽ repellitur, quã adijt Titius, ut C. eo. l. post aditam. & ff. de vulgari subst. l. qui habebat filium. j. respon.

2 † Al. & cohæredi suo substituto dato, alius substitutus &c. sicut legisse videtur Accurs.

b Et in ea tm̃ procedit iste tex. itẽ in casu suo, vbi. s. cohæredi substituto est facta substitutio: tunc enim, quãuis per ius accrescendi haberet substitutus partem illius, cui nõ fuit substitutus; tñ nulla tali in eis facta distinctione hoc est diuisione, eam habebit iure substitutionis. & hæc fuit fortè mẽs istius literæ: secus tamen esset in pupillari: uel aliàs ubi ius accrescẽdi locum habere non posset, ut per doct. huc.

¶SI SERVVM ALIENVM. ¶CASVS. Quidã fecit testam, & in testamento suo seruum P. quẽ credebat liberum hoiem, hæredem instituit; & postea adiecit, & si institutus hrs non erit, Mæuium ei substituo: mortuo testatore, apparuit, ꝙ ille, quem testator errore deceptus credebat fuisse liberum, & tanquã liberũ hæredem instituit, seruus erat P. & ita iussu P. dñi adiuit hæreditatem; quia eam dicebat sibi acquisitam. Ex aduerso Mæuius substitutus uiriliter se Petro opponebat, & allegabat in hunc modũ: ego dñe P. dico, ꝙ per aditionem serui tui, in casu isto non põt tibi acqri hæreditas: qa testator errore deceptus credebat liberum seruũ tuum, quẽ sibi hæredem instituit: unde cum in rei veritate non tenuerit institutio facta, ideo, deficiente institutione, dico me ex substitutione ad totam hæreditatem admittendum, & te omnino repellendũ. Sed in contrarium P. videbatur sibi posse defendere hæreditatem, in hunc modum allegãdo cõtradicens, Dñe Mæui, ego dico, ꝙ Veritas præferẽda est opinioni. vnde cum in veritate seruus meus fuerit institutus, & si hæres non esset, tu ei futurus eras substitutus: & ipse seruus iussu meo adierit hanc hæreditatẽ, mihi ꝑ traditionem totã hæreditatem acquisiui, & vulgaris subst. expirauit: & sic ex virtute vulgaris subst. nihil iuris in hac hæreditate poteris vendicare, cũ ꝑ aditionem substõ penitus sit extincta & ita magis crescebat contentio inter P. dominum serui instituti, & Mæuium substitutum; & ideo supplicauit Imp. dicens, Pro Deo dñe si placet, terminetis istã contentionem: & dicatis, q̃d iuris est in casu isto ꝓposito? Ad hoc rñ. Amice, si qs alienũ seruum patremfa. arbitratus hrdem instituerit, & si hrs non esset, Mæuium substituerit, licet iste seruus per errorem institutus iussu domini adierit hæreditatem, non tamen substitutio vulga. penitus euanuit, imo Mæuius vulgariter substitutus. in partem hæreditatis acquisitæ admittendus est. Sed domine, qualiter respond. debetis ad allegationes hinc inde propositas? Ad hoc resp. Amice, allegatio domini ꝓ seruo instituto, locum habet in eo seruo, quẽ testator sciens esse seruum hrdem instituit. Illa eñ verba, q̃ ponuntur in vulgari, sed si hrs non erit, in eo quem testor in rei veritate scit esse seruũ, intelligunt, si neq; ipse seruus institutus acquirit sibi hrditatẽ, neq; dño præsenti, neque futuros.

ro: quia tunc demum admittitur substitutus, si in hoc casu primo ignorabat, ipsum esse seruum; & ita nõ omnino ob tinet allegatio dñi. Allegatio verò Mæuij substituti locum habet in eo seruo, quem testator sciens, hoīem liberum instituit, & ei vulgariter substituit. Ista.n.verba, s. si hæres non erit, in eo seruo quem testãr scit ēe patrēf. hoc significāt, si neq; ipse sibi acquirit hæreditatē, neq; illi cujus iuri postea subiectus erit. tūc n. demū ad hæreditatē admittit substitutus. sed cer tè secus erat in casu proposito. nā testator credebat ipsū esse liberum, & rei veritate seruus fuit: unde nõ est mirū, si aliud ī primo responso, quàm in secundo, vel tertio statutum sit. Nec uideatur alicui nos aliquid durum in hoc casu statuisse. Nā ita Tiberius Cæsar in p̃sona Partheni serui sui, quondā à testatore p̃ errorē īstituti, constituit. Fran. de Aret.

* Aduerte, hunc. §. differre à l. si pater f. de hæred. inst. in hoc, quia ibi, ille substitutus erat da tus cohæres: hic nõ.

1 † Deest in plurib.

2 † Dimidiam interpretatur Theop.

* Vide Alc. lib. 1. Dispū. c. 3.

3 † Tyberius, D. Pius.

* Sic princeps potest esse index in cā sua. cōcor. l. & hoc Tyber. ff. de hære. inst. & rō huius text. fit magis ex uolūtate principis, quàm ex subtilitate iuris. Aug. Perr.

¶Si seruum * alienum quis patremfamilias[a] arbitratus, hæredem scripserit; & si hæres non esset, Mæuium ei substituerit; isque seruus iussu[b] domini adierit hæreditatem, 1 † Mæuius substitutus in partem[c] 2 † admittitur. Illa* enim verba,[d] si hæres[e] nõ erit, in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator[f] scit, sic accipiuntur, si neque ipse hæres erit,[g] neque alium[h] hæredem effecerit:[i] in eo verò, quem patrem familias esse arbitratur,[k] illud significant, si hæreditatem sibi, vel ei, cuius iuri posteà subiectus[l] esse cœperit, non acquisierit.[m] Idque Titius 3 † Cæsar in persona Parthenij serui[n] sui constituit. *

a *Patremfamilias*. i. liberum hoīem. Acc.

ADDITIO. Et hoc verū, nisi error esset in ea personę qualitate, quę præsumeretur cā finalis ipsius institutionis, puta, in consanguinitate, ut l. si pater C. de hær. inst. Ang.

b *Iussu.* quem iussum necessariò oportet præcedere: ut ff. de acqui. hære. l. si quis mihi. §. iussum.

c *In partem.* sed in quam? Resp. hæreditas in duas partes diuidit, & iterum unus semis diuidit in duas partes, quę sunt duę quartę totius. & unā harum particularū habet dñs instituti, aliā substitutus, vt ff. de hær. inst. l. si paterfa. in fi. Sed de alio semisse quid erit? R. si. quidā, q̃ substitutus habet, inspecta opinione testantis, s. qui credidit institutum liberum fuisse; & ita per consequens credit substitutū admitti, si hæreditatem sibi institutus non acquisierit, uel alij, cuius iuri postea subiectus foret: ut in fi. huius. § ergo si aliqđ istorū duorum non contingit, debet hr̄e substitutus s̃m opinionē testantis totam hæreditatem, sed quia non erat liber, vt testator credidit, de æquitate dat dño ipsius quarta hæreditatis; & facit pro hoc illud gñale. opinionem considerandā, vt ff. pro emp. l. 2. §. si à pupillo. in gl. fi in te. & ff. de acqui. hære. l. is, qui putat. Alij dicunt, q̃ domino datur, considerata veritate magis, q̃ opinione, quia uere seruus eius dñi factus erat ille, qui institutus fuerat. quod verius esse videtur veritate magis attenta. unde facit & illud generale, veritatem spectandam: vt infra de leg. §. si quis rem Accur.

Opinio, an sit veritati anteponenda.

ADDITIO. Dic, quòd ultima opi. glo. est verior. & ita no. gl. & Doct. in d. l. si paterfam. videlicet. q̃ dominus serui habeat totum alium semissem. Ang. Aret.

d *Illa enim uerba* nunc mutat casum. nā s̃. dixit, qñ aliud arbitrabatur testator, & aliud erat. in his autem duob. respõsis, quæ sequuntur est id, quod arbitratur testator. Accur.

e *Si hæres non erit.* quæ apponuntur in substitutionibus vulgaribus.

f *Testator scit.* & verum scit, alias. n. non diceret̃ scire, nisi esset, ut ff de aqua plu. arcen. l. 2 §. item Labeo ait, eū q̃rit.

g *Erit.* scilicet, liber factus.

h *Neque alium.* idest. si neque sibi, si liber fieret, uel domino suo præsenti, uel etiam futuro quærit.

i *Effecerit.* nam tunc, quando non est aliquod istorum duorum, admittitur substitutus.

k *Arbitratur.* s. testator, subaudi, & verum arbitratur.

l *Subiectus.* puta, quia uendidit se ad pretium participandum: uel quia dedit se in arrogationem, quod potest.

m *Acquisierit.* supple in littera. At in nostro casu primo, s. huius. §. aliud est, & aliud arbitratur. vnde ibi in partem admittitur, vt ibi diximus: & hæc omnia sic distinguendo seruauit princeps, quando seruus suus fuit institutus, & alius substitutus, vt hic dicit, & ff. de hære. institu. l. & hoc Titius. Collige ergo talem distinctionem. quia cum hęredem aliquem instituo, & si hæres non erit, sub stituo: aut scio liberum, aut scio seruū, & tunc seruatur qđ in 2. & 3. resp. huius §. dicitur. Aut puto liberum falso, cum sit seruus, & tunc sub distinguo, aut per eū volui, aut nolui alium fieri hæredem, quia hoc expressi, & tunc seruatur mea voluntas, ut C. de hæ re. inst. l. cum proponas. in gl. pen. ibi, itē not. quæ est huic contraria. aut est dubiū, an uolui, uel nõ aliū fieri hæredem p̃ eū; & tunc seruatur, qđ in prin. huius §. dr̃. Si autem puto seruum, cum sit liber, a hic casus indubitabilis est, scilicet, quod erit liber hæres.

n *Serui.* s. instituti, b cui fuerat ali⁹ substitutus. Nā diuisa fuit hæreditas inter Titiū dominum serui, & inter ipsum substitutum, ut patet in l. & hoc Tib ff. de hære. insti.

De pupillari substitutione. *

TITVLVS XVI.

Liberis impuberibus, & in potestate testatoris existẽtibus potest substitui non solum uulgariter, sed etiam pupillariter; per quam substitutionem substitutus efficitur hæres ipsius pupilli. Aretin.

Liberis[o] * suis impuberibus, quos in p̃tate quis habet, non solùm ita vt suprà diximus,[p] substituere potest, idest, vt si hæredes ei non extiterit, alius sit ei hæres: sed eò amplius, vt si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: ueluti si quis dicat hoc modo,[q] Titius filius meus hæres mi-

* Adde Forca. dia. 81. ubi latissime materiā pupillaris explicat.

* Per huius pupillaris substitutionis poni tur in cap. Raynut. in glo. super uerbo, absque liberis post princ. ext. de test.

a In dubio aīt error nõ p̃sumit; & tūc hoc consistit in aīo testatoris, qui nõ p̃bat nisi ex coniecturis, qđ aīt ī filio, uel monacho institutis eū datiōe substituti vulgaris, quos testator credebat eē sui iuris, velēt sciebat eē alieni; & an his primi institutiti ex iure deliberandi præferatur, an substitutus, ut de Ange. hic.

b Ista glo. nõ est Accurs. sed additio.

c Et ē tõ, q̃a substitõnes sunt đ iure ciuili, s̃m q̃ emācipatus hr̃ pro extraneo, fallit tñ hoc in milite, vt l. miles ita. §. exhr̃dato. ff. đ milit. test. dũmõ filius non sit in p̃tāte aui: alias secus l. eū filius. ff. eod. ti.

¶DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

¶Continuatur. Quia supra uisum est de vulgari substitutione; & quia parentes non solum uulgariter, uerum etiam pupillariter liberis substituere possunt; ideo sequebatur uidere de pupillari substitutione. Por.

Liberis. ¶Totus iste titulus diuiditur in sex partes. Primò ponit, qualiter q̃s possit facere pupillarē substitutionem. Secundò de exēplari substitutione, cui fieri põt. Tertiò redit ad pupillaris substitutionis materiā. Quartò, q̃ etiā exhæredatis põt fieri illa substitutio. Quintò circa pupillarē substitutionē aliquos casus ponit, & potissimè vsque ad quam quantitatem possit fieri. Sextò, q̃ maiori, vel puberi, vel extraneo fieri non potest pupillaris. Secunda ibi, Qua ratione. Tertia ibi, igitur. Quarta ibi, Non solum. Quinta ibi, Quæcunque. Sexta ibi, Extraneo. Littera in hoc titulo est planissima, ideo pone casum per teipsum.

o *Liberis.* nota ex hac littera tria esse necessaria, vt pupillaris substitutio teneat Primum, ut sit de liberis, cui substituitur: nam extraneo substitui nõ potest, vt inf. eo. §. extraneo. Secundum, q̃ sint impuberes: nam puberib. non potest substitui, vt inf. eo §. masculo Item tertiò, q̃ habeat in potestate: ut in hac littera probatur per ordinem. Emancipatis autem non potest substitui, vt ff eo. l. 2. §. 1.[c] Item est necessarium quartum, q̃ filij sint instituti, uel exheredati; alias nullum esset principale testm̄, ut sup. de exhære. lib. in prin. & ff. eo. l. j. in fi. vnde nec pupillare ualet, ut inf. eo. §. liberis. & hæc omnia similiter in nepotibus seruantur, si non sint recasuri in sui patris potestatem, ut ff. eod. l. 2. §. planè posthumis. aliàs cum sunt recasuri, non ualet testamentum, cum in ea causa sint, ut eorum testamenta non ualeant, etiam si ipsi essent maiores.

p *Ita ut supra diximus.* s. vulgariter, sup. tit. j. & hoc idem hic subijcit, ut si hæredes, &c.

q *Hoc modo.* hic cautè no. quòd primo ponit uerba institutionis. Secundò substitutionis vulgaris. Tertiò substitutionis pupillaris. Accur.

ADDITIO. Aliqui dicunt, q̃ oīa uerba sunt pupillaris substitutionis, quæ ēt nõ hæredi, & exhæredato fieri põt, cum hic textus non intendat exemplificare vulgarem. Ioā. Fab.

hi esto;[a] & si filius[b] meus hæres mihi non erit, siue hæres[c] erit, & priùs moriatur, quã in suam tutelam venerit, idest, antequam pubes[d] factus sit, tunc Seius hr̃s esto. Quo casu[e] si quidem non extiterit hæres filius, tunc subst tutus patri sit hęres;[f] si verò extiterit hęres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio[g] sit hęres substitutus.

¶ Nam morib.[h] institutũ est, vt cum eius ętatis[i] filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

Exemplaris substitutio fit puberib. mente captis, ad exẽplum pupillaris: & filio facto sanæ mentis expirat: quemadmodum pupillaris, cum filius pubescit. Are.

¶ Qua ratione* excitati,[k] etiã constitutionem[l] in nostro posuimus Codice, qua prospectum est: vt si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunque sexus, vel gradus: liceat eis & si puberes sint, ad exẽplum pupillaris substõnis certas personas[m] substituere.

¶ Sin autem resipuerint,[n] eãdem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplum[o] pupillaris substitutionis: quę[p] postquam pupillus adoleuerit,[q] infirmatur.

Facta pupillari substitutione, censentur duo testamenta, vel vnum duarum hæreditatum. Are.

¶ Igitur in pupillari substitutione, s̃m pręfatum[r] modũ ordinata, duo[s] quodammodo* sunt testaméta: alterum patris, alterũ filij,* tanquàm si ipse filius sibi hęredem instituisset: aut certè vnũ testamentum est, duarũ causarũ, idest, duarum hęreditatum.

Potest pater facere substitutionem pupillarem filio separatim clausam, & signatam, & disponere, quòd nõ aperiatur, viuo filio. quæ dispositio valet, etiam si non fuerit per se ita clausa, & signata. Are.

¶ Sin autem quis ita formidolosus[t] fit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc, eo ꝙ palàm substitutum acceperit, post obitum eius, periculo insidiarum subiaceat,[u] vulgarem quidẽ substõnem[x]

a *Esto*. hæc est institutio tantum. Accursius.
b *Et si filius*. ecce vulgaris Acc.
c *Siue hæres*. ecce pupillaris.
d *Pubes*. benefacit, quod exponit; aliàs interdum pro 9. ann interdum pro 25 ann ponitur hæc oratio, cum in suã tutelã venerit. ff. de leg 3 l. cum filio
e *Quo casu*. supradicto.
f *Patri sit hæres*. & solius patris habeat bona, secundum Azo.
g *Ipsi filio*. & nihilominus patri: vt ff. eo. l. si pater iam & bona pupilli vndecunque quæsita sint, habet: vt ff e. l. sed si plures. §. ad substitutos. nisi in duob. casibus, vt in testõ militis & arrogatoris: ut ff eo. l. sed si plures §. in arrogato. & §. ad substitutos in fi. Accur.
h *Moribus*. aliàs, à maiorib ut C de impub. & alijs subst. l. humanitatis.
i *Aetatis*. ut masculi ante 14 ann. fœminę autem ante 12. an. ff. de test. l. qua ætate. & sup. qui manumit. nõ possunt. §. cum ergo.
K *Excitati*. s. nos Iustinianus.
l *Constitutionem*. C. de impu. & ali. subst. l. humanitatis.
m *Certas personas*. s. filios mente captorũ si hẽant: aliàs fratres mente capti: a aliàs quoscunque volet: vt in d. l humanitatis. continetur.
ADDITIO Etiam supradictis existẽtibus, q̃ sunt spurij, vel naturales tantum, aut etiã menteeapti. An.
n *Resipuerint*. idest, cum compotes mentis, uel sani facti fuerint.
o *Ad exemplum*. & ita hæc vocatur exẽplaris substitutio. Vnde vt plene de his habeas notitiam,* distingue quinque genera substitutionum: quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris, alia breuiloqua, alia compendiosa. Prima scilicet vulgaris subdiuiditur: quia alia expressa, ut quæ fit verbis negatiuis, vt si hæres non eris, Titius erit hæres; ut sup. proxi. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis: ut hic, vos inuicem substituo: * vt ff. de hære. insti. l. cum in testõ. §. 1. Item hæc: quisquis erit mihi hæres, sit filio meo impuberi hæres: vt ff. eo. l. qui liberis § hæc uerba. & hęc vulgaris, adita hæreditate, expirat: vt C. eo. l. post aditam. Secunda ast, scilicet, pupillaris, similiter subdiuiditur: quia alia expressa, quæ fit verbis affirmatiuis, vt hic, si hæres eris. & morieris in pupillari ætate, Titius sit hæres: vt sup. proxi. Alia tacita, s. vt si vulgariter tantum pupillo substituatur, quo casu tacita subintelligitur pupillaris. sic & sub pupillari tacita vulgaris intelligitur: vt ff. eo. l. nam hoc iure. in principio. & C. de impub. & alijs subst. l. quamuis. & hæc, adueniente pubertate, expirat: vt in fine huius §. Tertia, s. exemplaris, sic ideo dr̃, quia ad exemplũ pupillaris est inducta: vt hic dr̃. In multis tamen differunt: quia hæc etiam maioribus fit: sed illa tm̃ impuberibus. Item vsque ad certam ætatem fit pupillaris, scilicet, quartumdecimum annum, vel duodecimum annum in fœmina: vt inf. eod. §. masculo. vel etiam minus tp̃s certum, non maius: vt ff. eod. l. si ita quis substituerit. & l. in pupillari. at hæc exemplaris in incertum. Item in hac, scilicet, exemplari certæ personæ substituuntur: ut C. eod l. humanitatis. in pupillari autem quilibet potest substitui. Quarta autem, idest, breuiloqua fit ita, duobus hæredibus institutis; vos inuicem substituo: & si ambo pupilli sunt, quatuor substitutiones his verbis breuibus comprehenduntur: & appellat lex hanc reciprocam substitutionem: vt ff. eodem. l. nam hoc iure §. primo. Quinta, scilicet, compendiosa fit his verbis, aliquo instituto, quandocunque decesserit, Titiũ substituo. & si quidem hoc fiat à milite pupillo, vel non pupillo; valet iure directò, quandocunque decedat institutus, vt ff. de mili. testam. l. miles ita hæredem. §. 1. nisi mater sit in medio. quo casu iure fideicommissi valet, si pubes iam factus decedat institutus: ut C. eod. l. precibus. Si uero paganus, siue non miles faciat eam, valet iure directò, si moritur institutus in ætate pupillari. Si uero postea; tunc aut per hæc uerba fit, substituo illum: & tunc trahitur ad fide. commissariam, vt ff. ad Trebellia. l. Scæuola. aut per hæc uerba, te instituo: & si decesseris quandocunque, tibi illum facio hæredem: & hæc non ualet: ut ff eodem. l. uerbis ciuilibus. Accursius.
p *Quæ*. scilicet pupillaris.
q *Adoleuerit*. item finitur arrogatione impuberis. ut ff. de adop. l nec ei. in fi. b Item si patris nõ fuit hæreditas adita: ut ff eodem. l. sed si plures. §. si ex asse. Item si nascitur posthumus testatori, ut ff. eodem. l. si pater filium. Item per secundum testamentum, quod tamen valet, ut ff. eodem. l. si quis eum. § fina. Item si testamentum paternum rumpatur per quærelam in totum: aliud si pro parte: ut ff. eodem l. in substitutione. & de inofficio testamen. l. Papinianus. §. sed nec impuberis. Sed contra tab. bonorum possessio mota non facit pupillarem substitutionem cessare: quia ibi non quæritur de uiribus testamenti, ut ff. eodem l. ex duobus. §. fina. & de inof. test. l filius. §. 1.
r *Præfatum modum*. ut sup. eod. in prin.
s *Duo*. No. quòd duo dicuntur, quo ad quid: quia duobus fit: nam instituitur hæres duobus: patri scilicet, & filio. Item duarum hæreditatum: unum uero dicitur, quia ab uno factum. & facit ad hoc. ff eodem l. patris, & filij & ff. de condit. & demonstra. l. hæc scriptura. & ff. de bono. poss. secundum tabu. l. si ita scriptum. §. fina. & l. ut bonorum.
t *Formidolosus*. idest, dolosus multiformiter: uel, idest, timidus, & meticulosus.
u *Subiaceat*. quibus insidijs eum subijceret substitutus, ut haberet eius hæreditatem, ut fecit Zacharellus.
x *Substitutionem*. scilicet, cum ipsa institutione. nam hic est ordo, ut primò institutio, secundò vulgaris substitutio, tertiò pupillaris fiat: ut suprà, eodem titulo in princip.

Substitutio exẽplaris. Substitutio breuiloqua, aliàs reciproca. Substitutio compendiosa.

* *Dictio, quodam modo. est nota impropriètatis, ut hic, & l. in suis, ff. de lib. & posth. glo. in l. si me in vacuam. ff. de acquiri. poss. Aegi. Perr.*

* *Et sicut pater potest facere filio impuberi testamentum: ita etiam potest eidem eligere sepulturam. vt habetur in ca. de uxore. §. virum. iuncta glo. sup. verbo desinitum. ext. de sepul.*

b Et est rõ; quia tunc impeditur arrogatus, non solum ex defectu ætatis testari, sed ex alio defectu, quia est subiectus alterius potestati, cui p̃ dationem pupillaris substitui potuit prouideri, secũdum Chr.

* *Adde Forc. dial. 32. ubi latissime de exemplari: & de intellectu.*

a In tm̃, ꝙ cæteris exhęredatis, vel ex iusta causa præteritis. unũ tãtummodo substituere potest. Ange.

Substitutio vulgaris.

* Adde Forc. dial. 24. ubi disputat, an cõpendiosa, & reciproca sint species per se separatæ.

* Substituo. glo. in l. Luc. ff de vulg. tenet contra hãc solutionẽ; ut per Bar. in l. 1. nu. 8. ff. de vulg.

Substitutio pupillaris.

Vocatur,

p-am facere, & in primis te-stamenti partib. ordinare debet.

¶Illam aũt substitutionem, per quam si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatẽ decesserit, substitutus vocatur, [a] separatim in inferioribus partibus scribere [b] dẽt; eamq; partem proprio lino, [c] propriaq; cera consignare, & in priore parte testamẽti cauere, [d] ne inferiores tabulæ, uno filio, & adhuc impubere, aperiantur.

¶Illud palam est, non ideò [e] minus valere substitutionẽ impuberis filij, ꝙ in eisdem tabulis [f] scripta sit, quibus sibi quisque hęredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

Substitutio pupillaris põt fieri non solum filio instituto, sed ẽt exhæredato: & veniũt in eam omnia bona pupilli vndecũque quæsita: qđ locum habet ẽt in posthumis. Are.

¶Non solum aũt hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut [1] †si hæredes ei extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quẽ ipsi voluerint: sed ẽt exhæredatis. [g] Itaque eo casu [h] si quid exhæredato pupillo ex hæreditatib. legatisvè, aut donationib. propinquorum, aut amicorum acquisitum fuerit, [i] id omne [k] ad substitutum [l] pertinebit.

¶Quęcunq; diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, [m] vel exhæredatorem, [n] eadem etiam de posthumis intelligimus.

Nõ potest pater pupillo suo substituere pupillariter, nisi sibi faciat testamentum: & si non valet testamentum patris non valet pupillaris substitutio. Are.

¶Liberis aũt * suis testamẽtũ nemo facere potest, nisi & sibi [o] faciat. [p] Nam pupillare testamentum pars, [q] & sequela est paterni testamẽti. adeo vt si patris testamẽtũ nõ ualeat, [r] nec filij quidẽ valebit.

Pupillaris substitutio põt fieri singulis pupillis, uel ei qui ultimus morietur. Are.

¶ Vel singulis [s] liberis; vel ei, qui eorum nouissimus [t] impubes moriet̃, substitui [u] põt. Singulis quidẽ, si neminem eorũ intestatum dece-

a *Vocatur.* quæ est pupillaris.
b *Scribere.* vel etiam alia charta: quia hoc fieri potest: vt ff. eod. l. patris, & filij.
c *Proprio lino.* linum appellat ipsam chordulam, quæ fit de lino: ut videmus fieri in literis domini Papæ, in quibus chordulis testamenti apponebantur vij sigilla de cera. Et ideo dicit proprio lino: quia si alieno, ver- catet dominus & ita aperiretur, ac con filium leg- nullũ es set. Vel dic, proprio, i. separato ab aliis partibus testamenti. Sed non ne magis insidiabit substitutus, cũ tantum constructione, idest ordinationem videat, & pp sci? Respon. hoc ignorabit, an propter aliũ facta fuerit illa ordinatio. Accur.
ADDITIO. Nec iõ inualidabit istud consilium, quia sub expressa vulgari tacita pupillaris contineatur: quia illud verum, nisi de mẽte tacita, uel expressa testãtis contrarium appareat: ut hic, & l. iã hoc iure. ff. eod.
d *Cauere.* idem est, & si hoc caueat: dũ tamen separatim signet. Accur.
e *Non ideo minus.* q. d. duximus, ꝙ sic cautè fieri potest. Sed si non ita fecerit, nunquid ualet ideo minus? Resp. non ideo minus, &c. ut hic dicit.
f *Tabulis.* s. apertis. Accur.
g *Exhæredatis.* s. substituere possunt.
h *Eo casu.* s. qñ exhæredato substituitur.
i *Fuerit.* ut quia gratiosus erat hic pupillus, sic ut ei donaretur, uel legaretur.
k *Id omne.* immo vr, ꝙ tm̃ in eis bonis ualet substitutio, quæ a patre peruenerunt ad filium exhæredatum, ut ff. de mili. testa. l. miles §. exhæredato, quæ est huic contraria. Sol. ibi miles emãcipato substituebat: quod in alio. s. pagano non toleratur: ut inf. eo §. extraneo. & ideo, cum unum pro eo inducitur. s. ꝙ potest substituere emancipato: & aliud contra eum inducitur, s. ꝙ nõ potest substituere emãcipato, nisi in his bonis, quæ sibi dedit: ut arg. ff. de iniciu. l. cum, qui in prin.
ADDITIO. Imo existenti in ptãte: quod patet, quia ex hęredat: quę exhæredatio esset inepta in emãcipato. vñ dic ꝙ ibi loquit̃ in milite, qui instituto, uel emãcipato põt substituere pro parte, & pro parte non: secus in pagano Ang.
l *Ad substitutum.* qui substitutus nullo potest grauari legato, & in ea re, quæ pupillo fuit relicta, vt C. de lega. l. cum quidem. sed ipse exhæredatus sic in re sibi relicta, ut ff. eo. l. cohæredi. §. cum filiæ. in fi. §. *b* Et no. hunc §. non posse hodie habere locum, nisi talis sit impubes, qui possit esse ingratus, ut proximus pubertati: ut no. sup. qui. mo. tut. fin. §. item si in seruitutem. alias non potest exhæredari, vt C. de inoff. test. l. si quis in suo. § legis.
m *Institutorum.* ut supra eod. in prin. usque ad proxi. §.
n *Exhæredatorum.* ut sup. proxi. §.
o *Et sibi.* hic not. ꝙ filium exhæredat, cui substituit, prius sibi, deinde debet facere filio testamentum. Si autem eum instituat; tunc vel ante, vel post ualet institutio, vel substitutio, ut ff. eo. l. 2. §. prius. & §. sed si qs. & §. sed & si. & §. fi.
ADDITIO. Sed hanc reprobant doc. quia nõ habet rõnem. & dicũt, istum tex. & d. §. prius, procedere, quãdo substitutio fit ex interuallo: secus si eodẽ contextu; quia non curatur, quid præcedat. Ang.
p *Facit.* hoc fallit in milite, qui potest substituere pupillo, licet non instituat sibi aliquem hæredem: ut ff de vulga. & pupil. subst. l. a. §. quisquis.
q *Pars.* sic. ff. quemad. rest. ape. l. pen.
r *Non valeat.* scilicet a principio: ut qa filius fuit præteritus, ut ff. eo. l. si quis eũ, in fi. l. uel alias, scilicet nõ ualet testamẽtum a principio: cũ multi sint modi, quibus testamẽtum nõ valet: vt ff. de iniusto, rup. test. l. prima. Idẽ etiã si ex post facto rumpatur in totum, scilicet testamẽtum patris. Secus si pro parte tantum: quia tũc substitutio remanet, vt ff. eod. l. in substitutione. & ff. de inofficioso testamento. l. Papinianus. §. sed nec. Itẽ hæc sunt uera, si iure ciuili expugnetur testamentum. Aliter autem, si iure prætorio: ut si pet cõtra tabulas expugnetur testamentũ, quia remanet substitutio, ut ff. eo. l. ex duob. in fi. & l. seq. q̃ huic l. cõtrariæ sunt. Sed certè aliud ẽ cũ expugnat̃ iure ciuili: ut hic: aliud cũ iure prætorio, ut ibi. nam ptor non põt facere esse, nec desinere hęredẽ, ut j. de bon. pos. §. quos aũt. Itẽ nota hic, ꝙ de alienis reb. qs testat̃, ut patet de bonis filij, sic & alias. ff. de do. inter uir. & uxor. l. cum hic. § si donator. uet. si miles. & ff de iniu. rup test. l. si quis filio. §. sed si quis fuerit. Est & alius casus secundum quosdam, ut C. de secun. nup. l. fœminę. §. fina. Sed de iure communi aliter est, ut ff de testa. l. eius, qui. §. j de iure co. l. conficiuntur. § si post.
s *Vel singulis.* põt. n. esse ꝙ qs habeat plures filios, & oẽs impuberes: si ergo cuilibet substituere uult, poterit. *t* si aũt ultimo loco morienti. & hoc põt, ut hic, & ff. eo. l. uel singulis, & hoc casu, uno moriente, defertur sua portio iure legitimo, s per l. 12 tabul. ad fratres: ut hic, & j. de leg. ag suc. §. j. Sed certè ex eo ꝙ tm̃ ultimo moriẽti substituit, ur eos inuicem substituisse usq; ad ultimum & ita iure substõnis magis, q̃ legitimo inter eos succedi ur: ut ff. de leg. 2. l. Titia Seio §. Seia. in fi. quæ est huic contraria. Sed certe ibi dixit plus, s. ꝙ non alienarent. quod testator eis dimitebat: & ex hoc ibi dr̃ iure substitutionis succedere: non quia ultimo tãtum substituit: ut ff. de legatis tertio l. eo qui. in fine.
ADDITIO Et no. ꝙ iste §. est lex. ff. e. ti. & icipit, uel singulis: iõ nõ ab re sic. §. iste, dẽt icipere, & ita hñt correcti Co.
t *Nouissimus.* i. ultimus. puta his uerbis, qui ex liberis meis impubes ultimus morietur, ei Titius hæres esto.
Substitui. scilicet pupillariter.

a Doct. cõtra. pp publicã utilitatẽ ad similitudinem tigni iniũcti, ut per Io. Fa. & Ang. hic.

1 { &c.

b Et est rõ diuersitatis, qa substitutio ex hæredati ẽ simpliciter testm̃ filij; ita ꝙ non pris, a quo nullã quotã hęreditatis accepit: & iõ in alieno testõ legate non põt, secus si ex eadẽ uoluntate quotã hæreditatis hñet substitutus, & substitutioni locus esse posse ut hic Ang.

* *Facit ad hunc §. c. in nostra ĩ gl. 2. super uer. anno. legitimes. in fi. extra de sep.*

c Etiã unica orone: qđ facit, ut si filiab. legent̃ cẽtũ, pro qualibet, quis uerbis sit coniũctæ, non tñ habeant ius accrescendi, ut l. huiusmodi. § qb ita. ff. de leg. j Ang.

a *Nominatim*.sic sup.de exhæte.li.§.nominatim.
b *Hæres erit*.subaudi, sit hæres filio meo.
c *Quibus*. scilicet generalibus uerbis.
d *Hæredes*.scilicet, patris.
e *Extiterunt*.s.ipsimet hæredes.*a* nam secus, si alij quærãt vt pura patri, uel dño. nam tales, s.pater,& dominus qui sũt hæredes per alium, vel per seruũ,ex his verbis gñalibus non admittunt ex substitutione. idem dicas de hærede hæredis: ut hæc notantur ff.eo.l.cum filio,& l.qui liberis.§.hæc verba.& l.seq.
f *Pro qua parte*.,put enim dilexit testator eos, instituit æqualiter, vel inæqualiter. sic in substitutione p̃sumitur:ut hic,& ff.eod.l.si pater.& sup. tit.1.§.& si ex dispari bus.
g *Usque ad 14. ann*.s.completos.nã pupilli esse desinunt:ut sup.quib.mo.tute.fi. in prin sed intra hos annos potest substitui,ut ff.e. l.si ita gs. & l.qui plures.
h *Substitutio*.s. directa: si tñ aliqua uerba inueniantur fidei commissi in testõ,iure fideicommissi valebit, ut C.de fideicom. l.si frater tuus.
i *Per fideicommissum*. quod semper *fecisse videtur cum dicit si filius meus qñcunque decesserit,substituo ei Vitalem, quia uerbũ, substituo,cũ sit generale uerbum & ad directam,& ad fideicõmissariã substitutionẽ possit trahi, ad id restringet, quod est rei aptius,i. ad fideicommissum, quia directa non habet locũ qñcunque decedit. & probatur hoc.C.de impube.& ali. subst. l.precibus. §.si uerò substõ, *b* & ff. de vulg. sub. l.co hæred.§.cum filiæ.& ff.de leg.& S.C.i.in ambigua. fortè idem si dicat:Vitalis hæres esto. nam trahitur ad fideicommissariam:quia de hæreditate restituenda rogasse videtur, ut ff.ad Treb.l.ex facto.1.respon.& l.Scæuola. Sed contra est,ut no.sup.in distinctione.
k *Obliget*. rogando eum per fideicommissum,ut restituat. Accur.
l *Trademus*.ut inf.de fideicom hære.per totum.

a Qđ facit ad materiã l.fi. C. de edi. di. Hadtol. cuius beneficiũ darẽ hæredi scripto. Ang.
* *q.d.cum substituitur, ei,qui ultimo moritur, si unus prœmoritur,eius portio defertur alios fratres; & hoc fit iure legitimo,s.p leg. 12. tab. Aeg. Perr.*
* *Concor. in c. Raynut. in gl. super u.r. absque liberis. ante me.ibi.pupillaris est, extrà, de test.*
* Tu diligenter expẽde hãc glo. cuius contrariũ not. glo. in l. uerbis ciuilibus. ff de uul. & pupil.q̃ vult, quotiens substõ directa fit, nunquam possit ualere iure directo p pter defectum psonæ,q̃ eam facit, uel cui fit,sed obligaĩ iure fideicõmiss.Quia gl. uera ẽ, & hæc falsa,ſm Barto.& lo.d Pla.hic,& uide Bar.ĩ d. l.uerbis ciuilib.

b Nota,q substõ cõpẽdiosa facta uerbis cõibus ualet cĩ tpe,

dere voluerit. Nouissimo,si ius legitimarum hæreditatũ *integrum inter eos custodiri velit.

Substitutio pupillaris pôt fieri his verbis generalibus. Quisquis mihi hæres erit, &c.quo casu vocantur ad substitutionem scripti pro ea parte pro qua vocantur in institutione. Are.

¶Substituitur aũt impuberi, aut nominatim,[a] veluti, Titius hæres esto; aut generaliter,vt, Quisqs mihi hæres erit.[b] Quib.[c] verbis vocantur ex substõne, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes,[d] & extiterunt,[e] & pro qua parte[f] hæredes facti sunt.

Pupillaris substitutio expirat, adueniente pubertate.

¶Masculo igitur vsque[g] ad quatuordecim annos substitui potest, fœminæ vsque ad duodecim annos, & si hoc tempus excesserint, substitutio[h] euanescit.*

Extraneo uel filio puberi nõ põt fieri substitutio directa post aditam hæreditatem: sed solum per fideicommissum potest grauari de hæreditate alteri restituenda in totum, vel in partem. Are.

¶ Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo põt, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tẽpus decesserit, alius

nutione testantis. Quartò, an uoluntas solemnis possit tolli nuda uolũtate testatoris. Vltimo, q ẽt Imperator non capit ex testõ imperfecto. Secunda ibi, in § posteriore. Tertia ibi, Alio quoq; Quarta ibi, Ex eo aũt. Quinta ibi, Eadẽ rõne.
¶C A S V S. Domine, uos volumus tractare, quib. modis infirmentur testa. dicatis mihi primo, quãdiu valet testa. rectè factum? Ad hoc respõ. Amice, testm̃ iure factum semper ualet, donec aliquo mõ rũpatur, uel irritũ fiat. Sed quid dñe, iam uideo, quandiu valet testm̃: dicatis mihi, qñ intelligitur testamentum rumpi? Ad hoc respõ. Amice, testm̃ propriè dr̃ rumpi, quãdo in eodem statu manente testatore, ius ipsius test. uitiatur: vt patet in tali exemplo. Quidam fecit test. solemne: & pòst test. arrogauit imperiali rescripto quendam sibi in filium: aut fortè per prætorem aliquẽ sibi adoptauit ſm tenorẽ nostræ constitutionis. nam in casu isto per arrogationẽ, vel per adoptionẽ istius filij, qui nec est exhæredatus, neq institutus, rumpitur test. sicuti rumperetur, si post factum test. aliquis suus hæres testatori agnasceretur. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. posteriore quoque. Fran.

ei sit hæres; sed hoc solũ pmissum est, vt eum per fideicõmissum[i] testator obliget[k] alii hæreditatem eius, vel totam, vel p parte restituere. quod ius quale sit, suo loco trademus.[l]

Quibus modis testamenta infirmentur.

TITVLVS XVII.

Testamentum non iure factum non valet: & ideo non potest rumpi. Quod verò iure factum est, rumpitur, eius iure vitiato, viuo testatore: utputa per agnationem filij nouiter adoptati, vel arrogati. Aret.

TEstamentũ iure factum usq; eo ualet, donec rumpatur irritumve fiat.

¶Rumpitur aũt testamentũ, cũ in eodẽ statu manente testatore, ipsius testamenti ius[1] uitiatur. Si quis.n.post factũ testamentũ adoptauerit[m] sibi filium per Imperatorẽ cũ, qui est sui iuris, aut per p̃torem (secundum nr̃am cõstitutionem)[n] eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentũ eius rumpitur,[o] quasi agnatione[p] sui hæredis.

Testamentum secundum tollit primum. si secundum est iure perfectum, siue ex secundo actualiter adeatur hæreditas, siue non, dummodo adiri ex eo possit. Are.

m *Adoptauerit*. i.arrogauerit.
n *Constitutionem*.puta auus est, qui adoptat: vt C.de adop.l.cum in adoptiuis.& suprà de ado. §.sed hodie.
o *Rumpitur*.si autem eũ prius instituisset, non rumperetur, licet postea arrogaretur: vt ff.de li.& post. l.filio.§.fi. Si aũt fuit exhæredatus. filius emancipatus, & postea arrogetur; tunc non rumpitur: aut extraneus, qui postea arrogatur: & tunc rumpitur: ut ff.de contra.tab. l.non putauit.§.si quis emancipatum. Extraneum aũt nepotem accipe, qui non est suus hæres: cum alius eum præcedat: *c* alias frustra tunc exhæredaretur, ut ff.de verb.obl.l.quidam cum filium. & de li.& post.l.si quis posthumos.§.si filium.
ADDITIO. Et hæc uera, quando ante testm̃ fuit facta exhæredatio. quid autem si in eodem, uel in uno testamẽto instituatur, in alio postea simpliciter exhæredetur, aut si post ius quæsitum exhæredatio conferatur: uide Ang. hic.
p *Quasi agnatione*.i. sicut natiuitate alicuius posthumi: nã tunc certum est, rumpi; vt ff.de iniu. rup. test.l.2.in fi.& l.3.in prin.& l.certum.*d* & hoc in masculi testõ. secus in testamento fœminæ; ut ff de lib.& posth.l.Gallus.§.nunc de lege Velleia. in fi.§. & est ratio; quia præteritio matris hr̃ pro exhæredatione, ut suprà, de exhær.li.§.fi. sed de inofficio.testa. agit talis posthumus, ut C. de inoff.testa.l.4.

ut fideic. & idẽ tenuit gl.in d. l.precibus, & est cõis opinio licet aliq dixerĩt, q intra tpa ualeat iure directo post tpa uerò iure fideic. & dicatis vt ibi.

1 † *sic Theo-philus.*

c Et intellige extraneum ea extranitate, qua filius emancipatus,& sic nõ inepte exhæredatur; imo lex cõsuluit, ut §. posthumorũ.s.d exhær. liber. & ita bene segtur in gl. alias, frustra &c.
d Testm̃ tñ ritè factũ postea p ingressum monasterij ñ irritaĩ, sed regulãtur ſm auth. si qua mulier. C.de sa.sã.eccl. dic ut per Ang. hic.

QVIBVS MODIS.
¶Vsque nunc qualiter firmentur testamenta: nunc qualiter infirmentur: nam nihil est adeò firmum, quod nõ rumpatur. in Auth.de nup.§.nuptias.col.4.
TEstamentum. ¶Totus iste tit. diuiditur in quinque partes. Primò ponit, qualiter testm̃ tollatur agnatione sui hæredis, nouiter adoptati. Secũdò, qualiter per ſm testm̃ tollatur primũ. Tertiò, qualiter testamẽtum irritetur capitis dimi

¶POSTERIORE QVOQVE. ¶CASVS. Dñe, iam video, qualiter rumpitur test. arrogatione, & agnatione sui hæredis. nunquid plurib. alijs modis rumpi potest? Et respond. Impe. ꝙ sic, nam certè primum test. de iure factum rumpitur per scđm test. iure factum: nec in hoc casu refert, vtrum quis hęres extiterit ex secundo testamento, an non. Nam hoc solū spectatur, quantum ad hoc, vt per secundum rumpatur primum: an aliquo casu ex secundo test. existere potuerit: ideoq; si quis in secūdo test. institutus, aut repudiauerit hæreditatē, aut viuo testŏre, aut post mortē eius, antequam adierit, decesserit, aut fortè, deficiente condōne, sub qua fuit hřs institutus, esse nō possit: in oīb. his casib. paterfam. intelligitur intestatus decessisse. nā primum testm̄ nō valet, quia ruptum est per 2m cum solēnitate factum: & similiter secundū nullas vires habet, cum ex eo nullus hæres extiterit. & ita nec valet primum, nec valet secundū. Et hæc dicuntur vsq; ad §. sed & si quis. Fran. de Are.

* *Adde Fely. in c. inter monasterium. de reiud.*

1 † *adierit.*

¶Posteriore * quoque testō, quod iure perfectum est: superius rumpitur.[a] Nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo,[b] an non: hoc.n. solum spectatur, an aliquo casu existere[c] potuerit. Ideoque si quis[d] aut noluerit hæres esse, aut, viuo testōre, aut post mortem eius, antequàm hæreditatem adiret,[1] † decesserit:[e] aut conditione, sub qua hæres institutus est, defecta sit: his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non ualet ruptum a posteriore: & posterius ęquè nullas hēt vires, cū ex eo nemo hřs extiterit.

Primum testamentum iure perfectum tollitur per secundum perfectum, etiam si in eo sit in re certa hæres institutus: nisi in secundo asseruerit se velle valere primum: quo casu institutus in re certa, omnia per fideicommissum restituet. Fran. Aret.

a *Rumpitur*. hoc est verum secundū quosdam, qñ secundum non concordat cum primo: aliàs durat primum, vt C. de test. l. sancimus. Sed certè hoc stare non potest. nam si valet secundum, non valet primum: cum idē non possit duo testamenta facere: cum ex secundo tātum adeatur hæreditas. a Econtra in sententia. nam valet prima, non secunda ab eodem, & super eodem lata, vt ff. de re iud. l. iudex.

a Hoc uerū, vbi fiūt ex interuallo, aľs in eodem contextu, & coram eisdem testibus possent duo originalia confici. Io. Fab.

b *Ex eo*. s. posteriore testamento.

c *Existere potuerit*. nota, non cōsiderari, quod est, sed quod esse potest, vt hic, & ff. de hæred. instit. l. pater filio. & ff. de iniu. rup test. l. cum in secundo. in princ. & §. in futurum. Sed contra. ff. de lib. & post. l. si filius. prima. Sol. ibi secundum testamentum non ualuit, etiam in prin. hic autem ualuit: licet ex eo non adeatur hæreditas Item no. ꝙ id, quod valet plus, rumpitur per id, quod minus valet. sic ff. de adimen. leg. l. legatum sub conditione. §. 1. Argu. contra. ff. de rescind. vend. l. si id, quod. in prin. & §. fina. dic, ut ibi nota. in glo. 1.

d *Ideoque si quis*. s. institutus hæres in secundo testamēto. Et iste uersus est exemplum, quando ualet secundum testamentum, & non extitit ex eo hæres. & vide tria exēpla,

e *Decesserit*. quare non transmittit, nec olim, nec hodie ad hæredes. ut C. de cad. tol. § in nouissimo.

¶SED ET SI. ¶CASVS. Domine, iam uideo, qualiter rumpitur testa. primum per secundum, licet secundum testa. non habeat effectum; an pluribus alijs modis rumpi potest? Et respon. ꝙ sic. Nam aliquando rumpitur primum per secundum, ita tamen, ꝙ utrunque ualeat: si primum ualeat iure fideicommissi, non tanquā ex primo, sed tanquā ex secundo: vt liquet in tali exemplo: Quidam fecit testamentum, solemnitate obseruata: postea fecit test. secundū similiter cum debita iuris solemnitate; & in secundo testamento instituit hæredem in certis reb. & cum fecisset 2m testamentum adiecit, uolo ꝙ illud, quod dixi in primo testamento ualeat. in casu isto dubitatur, vtrum primum testamentum videatur ruptum per 2m. Diui Seuerus, & Antoni. rescripserunt, primum testm̄ per 2m sublatum esse: licet in secundo testamento hæres suus in certis rebus sit institutus. & verba cōstitutionis prædictorum principum in hoc tit. inseruimus: & sunt verba constitutionis hæc: Imperatores Seuerus, & Antonin. Coccio Campano salutem, dubitari non oportet, testm̄ secundo loco factum, licet in eo in rebus certis hæres scriptus sit, perinde iure valere, ac si certarum rerum in eo facta non esset, sed tanquam hæres esset simpliciter institutꝰ. Veruntamen in hoc casu hæres scriptus in secundo testamento debet esse contentus rebus, sibi in secū do testamento datis, si sufficiant ad quartam totius: vel si non sufficiant, suppleta sibi quarta ex l. Falcidia, tenebitur vi, fideicōmiss. hæreditatem hæredibus scriptis in priore test. restituere, & hoc pp hæc verba inserta in secundo testō, quibus testator expressis, vt prius testm̄ ualeret. Et his modis supradictis, uidelicet arrogatione, & sui hæredis agnatione, & secundi testī constitutione testm̄ iure factum rumpi intelligitur. & c Cætera, quæ in hoc tit. dicuntur, planissima sunt.

¶Sed & si quis[f] priore testamento iure perfecto, posterius ęquè iure fecerit: ét si ex certis rebus,[h] in eo hæredē instituerit, superius tñ testm̄ sublatum esse D. Seuerus, & Antoninus rescripserunt: cuius constitutionis verba hic inseri[i 2] † iussimus, cum aliud[k] quoque pręterea in ea constitutione expressum sit.

2 † *decesse. A. apud D.*

¶Imperatores[l] Seuerus, & Antoninus AA. Coccio Cāpano.[m] Testamentum secundo loco factum, licet in eo[n] certarum rerum hęres scriptus sit, perinde iure ualere,[o] ac si rerum mentio facta nō esset: sed & teneri hęredem scriptum,[p] ut contentus rebus sibi datis aut suppleta[q] quarta ex lege Falcidia hęreditatem restituat ijs, qui in priore testamēto scripti fuerant, pp insarta[3] † uerba secundo testō, quibus ut ualeret prius testm̄, expressum est,[r] dubitari non oportet.

3 † *fideicōmissis.*

f *Sed & si quis*. iste §. est lex ff. ad Treb. & incipit, Si quis priore. Acc.

g *Priore testamento*. no. hic argumentum pro sententia appellationis: utrum ex ea, uel ex prima agatur. * Sed contra arg. C. de do. int. vir. & vxo l. ex verbis. Et simile potest notari in l. pen. eiusdem tit. Ac.

Snīa si geminetū, ex qua tunc agetur. * Dic, ꝙ aut prima snīa tpis lapsu, vtpote, ꝙ appellatio desideratū, & agitū ex pmā, aut confirmatur p secūdā, & ex ea agitur. gl. in l. hæres, vbi Bar. C. de appel.

ADDITIO. Tu dic, quòd agitur ex prima in criminalibus: Idem in ciuilibus, si lapsu temporis sit confirmata, puta, quia est appellatio deserta: aliàs & per secundam sententiam, secundum Ioannem Fab. agitur ex utraque: sed secundum Ange. ex secunda: ex qua etiam agitur, si sit contraria primæ.

h *Ex certis rebus*. quia totum habet, licet ex certa re sit Institutus: & ideo rumpitur primum testamentum: ut hic, & ff. de hær. inst. l. 1. §. si ex fundo. in gl. institutus.

ADDITIO. Et hoc uerum, quando in testamento nō est datus alius cohęres: aliàs haberetur loco legatarij, præterquam in querela inofficiosi testamenti: de quo dic, ut per Ang hic.

i *Inseri iussimus*. hoc titulo statim.

k *Aliud*. s. quòd expresse confirmari potest primum in secundo: & aliàs, ut patet in sequentibus.

l *Imperatores*. ecce verba dictæ constitutionis. Accur.

m *Campano*. s. rescripserunt salutem.

n *In eo*. s. secundo testamento.

o *Valere*. accipe, dubitari non oportet: quod est infra. Accursius.

p *Scriptum*. s. in secundo testamento.

q *Suppleta quarta*. s. si res sibi data non faciant quartam.

r *Expressum est*. Nam testator uoluit primum testamētum manere, & tamen non potuit, nisi iure fideicommissi ex tacita tamen uoluntate, quæ ex secundo testamento percipitur, remanet primum, vt si dicam in secundo: ideo instituo talem, quia mortuus est, quem institueram in primo, nam si errauit, remanebit primus hæres, & legata ex vtroque præstantur, s. a primo hærede, ut ff. de hær. inst l. si.

¶Et ruptum quidem testm̄ hoc modo [a] efficitur.

Per capitis deminutionem testamentum proprie fit irritum. Et largo modo testamentum ruptum, vel iniustum dicitur irritum & econtra. A.

¶Alio quoque [1]† modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testm̄, capite deminutus [b] fit. quod quib. modis accidat, [2]† primo libro retulimus. [c]

¶Hoc aūt casu, [d] irrita fieri testamenta dñr, [e] cum alioqui, [f] & quæ rūpuntur, irrita fiāt: & ea, quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint.

¶Sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis diminutionem irrita fiunt: possumus nihilominus rupta dicere.

¶Sed quia sanè commodius erat, singulas causas [g] singulis [h] appellationibus distingui: ideo quædam non [i] iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, [k] vel irrita [l] fieri.

Testamentum iure factū, quod postea fit irritum capitis deminutione testatoris, reconualescit de æquitate prætoris, si testator tempore mortis fuerit ciuis Romanus, & sui iuris. Aret.

¶Nec tamen * per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata [m] sunt, potest scriptus hæres sc̄m tabulas testamenti bonorū possess. agnoscere, si modo defunctus, & ciuis Romanus, [n] & suæ [o] potestatis mortis temp. fuerit. [p] Nam si ideo irritum factum sit testamētum, quia ciuitatem, uel ēt libertatem [q] testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tp̄e in adoptiui patris potestate sit, nō potest scriptus hæres sc̄m tabulas [x] bono. poss. petere.

Posterius testamentum imperfectum, vel alia vltima voluntate non solemni, non tollit primum. Are.

¶Ex eo * autem solo [s] non potest infirmari testm̄ quòd postea testator id noluerit [t] valere: vsq; adeo, vt si quis post factū prius testm̄, posterius facere cęperit, & aut morte præuentus, aut quia eū eius rei pęnituit, id non perfecerit: [3]† diui Pertinacis oratione * cautum sit, ne alias tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ, & perfectæ [u] fuerint. Nam imperfectū testm̄ sine dubio nullum est. [x]

ADDITIO. Et sic ex qualitate præfationis colligitur causa finalis ipsius dispositionis, & tunc ab alia licitum est arguere. Ang.

a *Hoc modo.* s. tribus modis per arrogationem, & agnatlonē. vt s̄. eod. §. 1. item & per secundi testament i compositionem. vt s̄. eo. § posteriore quoque usque huc.

b *Deminutus fit.* licet minima capitis diminutione, vt j̄. eod. §. non tñ. in fi. & ff. de iu. codici. l. conficiuntur. § si post factum testm̄. Sed contra s̄. de mil. test. § pe. Sed illud spāle est in milite. Potest & alius modus irritandi testm̄ adijci: quia per legē qñq; cassatur in duobus casib. vt in Authen. vt cum de app. cogn. § si quis de pdictis. & § si unum ex parentibus. colla. 8.

c *Retulimus.* ut s̄. de ca. dimi.

d *Hoc autem casu.* s. cum quis capite diminuitur.

e *Dicuntur.* scilicet, propriè.

f *Alioqui.* s. si impropriè dicere velim, & largè.

g *Causas.* i. differētias.

h *Singulis appellationibus.* i. proprijs nominibus & facit ff. de su pel. leg l. Labeo. § si.

i *Non iure facta.* h ut sunt illa, quæ carent solennitate testiū: vel quando testator non habuit testamenti factionem, & fecit. Vel quando filium in potestate cōstitutū prętериuit, ut l. 1. ff. de iniust. rup. test.

K *Rumpi.* s. trib. modis, videlicet, per arrogationem, per agnationem, & per secundi testamenti compositionem.

l *Irrita fieri.* ut per capitis diminutionē testatoris: uel qñ hæres institutus non adit hæreditatē: qa tunc testamentum constituitur irritū, vt l. 1. ff de iniust. test.

m *Signata sunt.* & postea testator capite diminutus est.

n *Ciuis Romanus.* vt quando maximam, uel mediam capitis diminutionem passus fuerit, & postea restitutus.

o *Suæ potestatis.* ut in minima Acc.

p *Fuerit.* & aliquo iudicio uoluntatem primam retineat: vt ff. de bon. pos. secundum tab. l. qui ex liberis. § testamento.

q *Libertatem.* immo etiam facto seruo testatore: ut qa capiatur ab hostib. & ibi seruus moriatur. nam tunc ualet testamentum, ut sup. qui. non est per. fa. test. § si. q̄ est contra. sed illud est propter fictionem legis Corneliæ: ut ibi, & ff. de vulg. subst. l. lex Cornelia.

ADDITIO. Et tunc qñ impedimentum tollitur p uiā fictionis, ut ibi, uel restitutionis in integrum a principe: vt l. si quis filio. § pen. ff. de iniu. test. reconualescit testamentum etiam de iure ciuili, nisi quo ad relictum tali damnato factum, uel ipsius institutionem, secundum Ang hic.

x *Secundum tabulas.* no ꝙ de iure ciuili non admittitur, cū sit irritum testamentum: sed iure prętorio: quo inspecto nō potuit infirmari, quod erat factum, cum circa talia ius prætorium non habeat vim: ut inf. de bon. pos. § quos autem. Accursius.

s *Solo.* benè dicit, solo: quia si plures interueniat, licet non sit perfectum, secundum tamen quandoque rumpit primum, vt in fine huius §. dicemus.

t *Noluerit.* s. dicendo hæc uerba, nolo testamentum, quod feci, valere. *

u *Perfecta fuerint.* immo quādoque, & si sint imperfectæ, secundæ rumpunt primo factas, ut C. de testam. l. sancimus. quę est contra. Sed ibi tā ex cursu decennii, q̄ mutatione uoluntatis illud euenit, nō sola mutatione. Item contra. ff. de mil. tes. l. eius militis. § si militia missus. Sed ibi primū erat minus solemne, iure communi inspecto: unde facilè potuit rūpi. c Itē contra. ff. de iniu. rup. test. l. 2. Sed ibi sc̄m, licet nō sit perfectum iure cōi, est tñ perfectum iure militari: & si rumpit primum. Itē contra. C. de testa. l. hac consultissima. § si quis autem. Sed ibi in secundo fuerūt instituti, & qui & a's ab intestato successuri erant: vnde facilè rumpitur primum testamentum, in quo extranei sunt instituti: & facilius admittūtur uenietes ab inte. ut ar. ff de vulga. & pup. sub. l. si filius. Itē contra. C. de test. l. nostram. & ad idē contra. ff. si tab. testa nullæ ext. l. 1. § si hæres. Sed in istis legib. plus fecerat testator, ut rūperet primum, quia incidit, quod magis est, quam si aliud testamētum facere uoluisset. arg. ff de ijs, q̄ in testa. delentur. l. 2. Item contra ff. de acq. hære. l Claudius. * Sed ibi nō ualet primum; non quia ruptum sit a secundo, sed quia hæres institutus in primo non adiuit ex eo hæreditatem, vnde non valet testm̄, quod hæredē nō habet, ut ff de ijs, quæ in test. de. l. proxime. nec potuit eam trāsmittere suo hæredi adeūdam, ut C. de cad. tol. l. unica. § in nouissimo. Item contra. C. de ijs, qui. ut indig l. hæreditas. Sed ibi dixit talia uerba, ꝙ hæres erat indignus: uel similia, quæ plus faciunt, quàm si simpliciter diceret, nolle prius ualere: uel quàm si sc̄m cœpisset facere: & ideo ibi receditur a primo. Vel dic illud, qd̄ hic dicitur, esse uerum de iure directo, ut non rumpatur primū, sed tñ auferatur ei hæreditas ut indigno ut ibi, cū hoc cogitauerit testator, ut arg. ff. de cond. inst. l quidam. in fi.

x *Nullum est.* No. nihil esse, quod perfectum non sit. C. ad Syll. S.C. alias de ijs, quib. ut indig. l. cū Syllanianum. in fi. Sed cōtra. ff quemad. test aper. l. 2. § testm̄. Sed ibi abusiuè di aliqd, qd̄ non erat perfectum. Item contra. C. de test. l. hac consultissima. § ex imperfecto. Sed illud speciale est fauore liberorum, ut ibi dicitur: sicut & illud est speciale in illis, ut difficilius rumpat testator illud, in quo ipsi instituti sunt. ut in Auth. de test. imper § pe. col. 8.

1† *autem.*

2† *accidit.*

a Primus casus est, qñ qui cognouit se hæredem scriptū, testatorē in opem nō aluit, sed passus est fame necari. Scd's casus, qñ testatorē ab hostib. captū nō redemit, sc̄m Chri.

b Ista glo. cū duab. seq. non sunt Accursij, sed additiōes.

* *Intell. huius §. ut de apud Hie. Seriñ in l. ex facto. nu. 430 de vul. & pup.*

* Nisi declaret uoluntatem suam in actis corā testib. & post lapsū decēnii. l. sancimus. C. de test. Aeg. Per.

Multa cōtraria format, & soluit.

c Vel dic, ꝙ ille casus nō est pprie exceptus a regula: qa hic primū erat ualidū de iure cōi: ibi iure spāli ex priuilegio. Ang.

* *Intel. huius §. vide per Io. Hāri. in l. nemo. nu. 124 de leg. 1.*

3† *perficisset.*

* *Quam ui de apud Capitolinum.*

* alias, Clodius.

Expres-

a *Expressit.* s. diuus Pertinax.

b *Reliquerit.* in solemni testamento: quod facit, ut durio rē faciat aduersariū suis aduersarijs: a quæ institutio est odiosa, & inuidiosa, ut ff. de hære. inst. l. pen.

a Et ita in dubio psumit pp fisci extremam ptitem; secus in priuato: ut l. ex hoc. § sed & hæred. ff. de alie. iu. mu. cā sa. Ang.

c *Ob eam causam.* s. litis nam si legitimas non probat, s. princeps: multò minus probabit non legitimas. Accursius.

d *Probaturum.* i. commendaturum.

e *Admissurum.* i. nisi solemniter sit institutus, nollet etiam nomen hęredis habere. Accursius.

f *Auctoritas desit.* vt quia aliquid desit, propter quod testamentum non valet: cum multa sint in eius factione necessaria: ut sup. de test. §. 1. & 2.

* Quia nihil tā proprium imperij, quā legib. viuere: vt dr̄ in d. l. Aegi. Perri.

g *Rescripserunt* vt C. de test. * l. ex imperfecto.

h *Inquiunt.* Imperatores.

i *Soluti.* ut ff de leg. & S. C. l. princeps. & facit ff. de iure fisci. l. fiscus. j. §. fi.

* *Concor. c. 1. in gl. super uerbo ab omnib. insi. extra de consti.*

k *Viuimus.* i. uiuere volumus: vt hic, & C. de le. & const. prin. l. digna vox. & facit ff. de leg. 2 l. quod principi. & l. seq. & ff. de le. 3. l. ex imperfecto. & ff. de inof. test. l. Papin. §. si Imperator.

1 † *imò est Alexāder Imp. ut d. l. hic citata. Aegid. Perr.*

ADDITIO. Imò contra fiscum in dubio est ferenda sententia: si causa sit mere lucratiua: alias secus: vt hic Angelus.

Non valet institutio facta Imperatori ratione litis, quam testator habet cum alio: siue institutio sit perfecta siue non. & licet imperium sit legibus solutum, tamen vult viuere legibus. Are.

¶Eadem oratione expressit,[a] non admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa principem reliquerit [b] hæredē; neq; tabulas non legitimè factas, in quib. ipse ob eā causam [c] hæres institutus erat probaturum: [d] neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum, [e] neque ex vlla scriptū, * cui iuris autoritas [f] desit, aliquid adepturum. Secundum hæc diui Seuerus, & Antoninus sæpissimè rescripserunt. [g] 1 † Licet enim (inquiunt) [h] legibus soluti [i] simus, attñ legib. viuimus. [k]

De inofficioso testamento.

TITVLVS XVIII.

Solis liberis, & parentib. defuncti, & sororibus, & fratribus consanguineis datur querela inofficiosi, non autem cæteris cognatis. Aretinus.

¶DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Qualiter inte testamenta infirmentur, sup. u. t. dictum est. Nunc autem qualiter officio iudicis. i. per sententiam iudicis intentetur querela inofficiosi testamenti.

2 † *vel*

Quia plerunque. ¶Totus iste titulus diuidit̄ principaliter in duas partes Primo ponit, quib. personis competat querela Secundo quādo querela cesset. Secunda ibi, Sed hæc ita. Itē prima subdiuiditur. Nam primo de querela descēdētium contra testamenta ascendentium. Secundo econtra de querela ascendentium contra testamēta discendentiū. Tertio de querela collateralium. Quarto, φ querela est remedium subsidiarium. Secunda ibi, Non autem. Tertia ibi, Soror. Quarta ibi, Tam autem.

* Pone casum de Tertio filio Terrij apud Val. Max. li. 7. de testa. rescis. §. C. autē. Aeg. Pert.

¶CASVS. Domine, uos vultis tractare de querela inoffic. testa. dicatis mihi, si placet, quare querela inofficiosi testamenti fuit introducta? Ad hoc respon. Amice, ideo fuit introducta, quia plerunque patētes ex linea paterna in testō instituunt extraneos hæredes, & liberos suos sine iusta cā exhæredant, uel etiam ex linea materna prætereunt: idcirco in subsidium liberorum introducta fuit querela inoffi. testa. ut liberi, qui conqueruntur se à parentibus sine iusta causa exhæredatos, aut inique præteritos, per querelam inof. test. parentum suorum testamentum, in quo iniuste à beneficio suę successionis exhęredati sunt, aut ex linea materna præteriti possint expugnare; & eodem modo hæreditatem scriptis hæredibus auferre. & sub hoc uerborum colore querelam proponent, quasi insanæ mentis fuissent parentes cùm ordinarent testamentum. Non autem dicēt, parentes fuisse furiosos eo tempore, quo fecerunt testamētum, sed rectè quidem fecerunt testamentum: officium tamen pietatis circa sanguinem suum omiserūt, liberos suos sine iusta causa exhæredando, uel prætereundo, & instituēdo extraneos. Et hæc dicuntur, usque ad illum §. non autem liberis. in quo Imperator determinat, quibus competit querela inoffi. testa. & plana est litera usque ad illum. §. sed hæc ita accipienda. in quo Imperator determinat, qualiter quis excluditur a querela inof. testa. Et hæc similiter plana est usque ad illum. §. si tutor. Ad cuius euidentiam notandum est, φ qui semel approbat testamentum agnoscendo aliquid ex illo testamento: posteà idē testamentum reprobare non potest: & similiter in casu contrario, qui scilicet reprobat testamentū, intentando querelā inoff. test. approbare, uel aliquid ex eo petere non potest. His breuiter prænotatis, pone casum. sicut ponitur in apparatu. Cętera, quę dicuntur, plana sunt vsque in finem tituli. Fran. de Are.

* Pone casum de Sepritia. & eius filijs apud eundem Val. Max. Aeg. Pert.

* *Pietas. n. vt inquit Cic. li. Rhe. ueteris, est, per quā sāguine coniunctis, patriaq; beneuolu officium, & diligens tribuitur cultus. Quid igitur a pietate alienus, quàm liberos proprios, hoc est, sua ipsius uelut uiscera negligere.*

* *Pone casum in filio Terentij, q. patrē exhæredauit. sed Piso urbis pfectus cōtra filiū iudicauit; cū aut manit patria maiestas, donū vitæ, & beneficium educationis, vt ait Va. Maxi. lib. 7. de test. remiss. §. C. aūt. & inf. eod. §. uers. soror.*

* *Pone casum de Vitellio leneno, apud Val. Max. libr. 7. ti. 7. Aeg. Perr.*

Quia plerunque parentes sine cā liberos suos 2 † exhæredāt, [l] uel omittunt, [m] inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint [n] liberi, qui [o] queruntur [p] aut iniquè se exhæredatos, [q] aut iniquê pręteritos, [r] hoc colore, [s] quasi non sanæ mentis fuerint, cū testamētū ordinarent. ¶Sed hoc dr̄, nō quasi uerè furiosus sit, rectè si quidem fecit testamentū, non autem ex officio pietatis. * Nam si uerè furiosus sit, nullum [t] testamentum est.

¶Non autem liberis tm̄ permissum est testm̄ parentum inofficiosum accusare, uerum ēt liberorū [u] * parentib.

¶Soror autem, [x] & frater, *

l *Exhæredant.* hoc refertur ad eos, q ascēdunt per lineam masculinam, * & fœmininam: sed sequens clausula, respicit tantum fœmininam.

m *Vel omittunt* hoc tantum ad fœmininam * lineam refertur. Nā illarum præteritio pro exhæredatione habetur: vt sup. de exhære. lib. §. mater. Si autem aliquis de linea masculina omitteret filium in potestate, nullum ipso iure esset testamētum: si emancipatum filium omitteret, ualeret: sed per cōtra tabulas rumpitur: vt supra de exhære. lib in princ. & §. emancipatos. hodie etiam emancipatus præteritus potest dicere nullum ipso iure: ut suprà, de exhære. lib. §. nostra. aliàs. §. sed hæc quidem. & C. de lib. præte. l. maximum.

ADDITIO. Quod est uerum, si sine legitima causa sit facta præteritio: alias contra tabulas habet secundum communem opi. Ang.

n *Agere possunt.* scilicet ab adita hæreditate intra quinquennium b ut C. eod l scimus §. fi & l. si quis filium, in fi. & ff eod. l. Papinianus in fi & C. in quib. cau. in inte. test. non est ne. l. 2. Et hoc proposita quadam petitione ad hoc, vt testamentum rescindatur: quæ non est actio prorsus, nec accusatio, sed medium tenet, & quandoque actio, quandoque accusatio dicitur: sed proprius dicitur querela, ut no. ff eod. l. posthumus. §. si quis ex personis. in glo. 1. & gl. si quis. in fine.

b Supplemētū aūt legitimæ ēt præparatu transmittit̄, & durat 30. annis, sm cōem opi. Ang.

c Dūmodo sint ex legitimo matrimonio nati; aliàs secus ēt, si p rescriptum principis essent legitimati. Itē procedit iste text. siue sint exhæredati, siue pręteriti, dūmodo legitimam i totum, uel ī partē non hēant; qa tunc agūt ad supplementū; ut hic p Angel.

o *Qui* scilicet, liberi.

p *Queruntur.* idest conqueruntur.

q *Se exhæredatos.* à qualibet linea.

r *Præteritos.* ab aliquo de linea fœminina.

s *Hoc colore.* idest hac honestate uerborum.

t *Nullum* ut s̄. qui. non est per. face. test §. item furiosi.

u *Liberorum parentibus.* scilicet est permissum accusare filiorum testamentum, quando sunt ab eis exhæredati. & hoc accipe in filio pagano emancipato: aliàs si esset miles. non subijceretur querelæ: ut C. eod. l fina in fine: Item si esset in potestate, testamentum ipso iure non ualeret, ut suprà qui. non est permis. fac. testa. in princ. & fa. ff. eod. l. nam & si parentib.

x *Soror autem, & frater.* Hoc accipe in consanguineis, & uterinis, uel consanguineis tantum; c nam uterini nō possunt, ut C. eo. l. fratres. Et no. φ duo dicit iste §. primum. φ frater, & soror possunt agere querela: secundum quòd hoc verum est, quando turpes personæ instituuntur hæredes.

a *Turpibus*.scilicet infamibus ipso iure,uel per sententiam, uel etiam de facto.

ADDITIO. Et talis infamia iuris,uel facti etiam exclu dit à querela,ut l.in arenam.C.eo.Ang.

b *Prælati sunt*.idest,admissi sunt, & tunc,turpib. personis, ablatiui sunt absoluti. Vel dic prælati sũt i.ꝑpositi turpib. ꝑsonis,datiuè legendo.

c *Non ergo*.hoc refertur ad primum respõsum,uel potius ad secundum.Accur.

d *Possunt*. s.de iure.

e *Vltra*. hoc ad ſm, vel potius ad primũ, si rectè inspiciatur series textualis.

f *Agentes uincere*. s. ẽt de facto agẽtes nõ uincerẽt:melius ergo facerent,si se sumptibus inanib.non vexarent:vt ff.eod.l.j.Sed contra.ff.e.l.posthumus.§.si quis ex his. Sed ibi nemo repulit agẽtem,repelli tñ potuit:vt hic. Sed an filij fratrũ agant?Vr̃ ex hac littera eos exclu di. Sed cùm hodie vocentur ab intestato. & fratrib.ęquiparentur,fortè & ipsis querela datur:vt in Aut. de hær ab inte.ue. §. reliquũ.& in Aut. ut fratrum filij.§.1.col. 9.quæ est in C.de le. hær. auth.cessante.& arg. ff de inof. test.l. posthumus. in princ. Sed tñdent quidã,ꝙ non admittuntur ad querelam: & tñ una cum eo qui põt agere,admittitur ab intestato:ut C.de inof. test.l.fratres.& C.cõmunia de succ.au.ita que.Vel posset rñderi; ꝙ admittunt iure diuerso. nã frater agit querela, & rũpit: & filius alterius frat. cũ sit ruptũ testm̃,admittitur ab inte. Ac.

ADDITIO. Si autẽ esset solus,à querela excluderetur.Ang.

g *Naturales*.s.& legitimi:nã naturales tm non agunt in bonis patris, sed matris: ut ff. e l.si suspecta.§.j.

turpibus [a] personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati [b] sunt. Non ergo[c] contra omnes hęredes agere possunt.[d] Vltra[e] fratres igitur,& sorores,cognati nullo modo aut agere possunt,aut agentes [f] vincere.

Querela inofficiosi non habet locum, ubi competit aliud remedium. Aret.

¶Tam aũt naturales[g] liberi, quàm ſm nostræ constitutionis diuisionem[h] adoptati,[i] ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem [k] eius, alio iure ueniunt, [l] de inofficioso agere non possunt. ¶Posthumi [m] quoque, qui nullo alio iure venire possunt,de inofficioso agere possunt.

Cessat querela,ubi aliquid relinquitur: quia tunc ad supplementum agitur.

¶Sed hæc [n] ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus, testõ [o] relictum est, quod nostra constõ [p] ad verecundiam naturæ introduxit.¶Sin verò quantacunquæ hęreditatis pars,vel res eis fuerit relicta;de inofficioso querela quiescente, id qđ eis[q] deest, vsque ad quartam legitimæ partis repleatur, licet non fuerit adiectum, [r] boni viri arbitratu debere eam compleri.

Tutor legatum petendo nomine pupilli, non repellitur à querela. Idem si querela noĩe pupilli egerit; quia non amittit legatum sibi relictum.

¶Si tutor[s] noĩe pupilli,cuius tutelã gerebat, ex testõ patris sui legatum acceperit,cũ nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo:nihilominus[t] poterit noĩe suo,de inofficioso patris[u] testamento agere.

¶ Sed si [x] econtrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat,de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Sufficit, quòd filius habeat vnam quartam,quocunque relicti titulo ad hoc,ut excludatur à querela: siue sit unus,siue plures. Aret.

¶Igitur[y] quartã quis debet hr̃e, ut de inofficioso agere non possit, siue iure hæreditario,siue iure legati,[z] vel fideicommissi, vel si mortis cã ei quarta donata fuerit, uel inter[a] viuos:in ijs tantũmodo casib. quorum nr̃a cõstitutio mentionẽ facit, vel alijs[b] modis,qui in nr̃is constitutionibus continentur.

¶Quod aũt de quarta diximus,[c] ita intelligendum est, ut siue unus fuerit, siue plures, quib.agere de inofficioso testõ permittit: una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur, idest pro virili portione.[d]

h *Diuisionem*.vt ab auo paterno, vel materno.

i *Adoptati*.i. arrogati, qui habent quartam ex constitutione diui Pij: vt ff.eo.l.Papin. §.si quis impubes *a* Item adoptati,si auo paterno dati sunt.C.de adop.l.cum in adoptiuis.& sup.de adop.§.sed hodie.& hoc prædixit.

k *Partem*.s.quartam, si autem minus, nunc ad supplementum agitur:vt Inf.§.proximo.

l *Veniunt*.i.venire possunt,ut iure legati,uel donationis: ut j.e.§.pe.uel qa eorũ filii,uel serui sũt ĩstituti:ut ff e l.nihil.

m *Posthumi*. s. exhæredati.nã si ꝑteriti,ipso iure rumpitur testamentum:ut sup.de exhære.lib. §. posthumi.sed hodie non possunt exhæredari:ut C.eo.l.si quis in suo.§.legis.

n *Sed hæc*. hoc referĩ ad supradicta à principio vsque huc.

o *Testamento*.s.iure instõnis,cùm testm̃ facit, ut ĩ aut.ut cũ de app.cog.§.aliud.col.8.sed si aliã uolũtatẽ facit, sufficit ꝙ quoquo relinquat̃ titulo,ut ĩ Aut.de triẽ. & se.§.j.col.3.

p *Constitutio*.ut C.eo.l.omnimodo.Accur.

q *Eis*.s.exhæredatis,uel prætentis.

r *Non fuerit adiectum*.ut C.eo.l.scimus.in prin.

s *Si tutor*.testator exheredauit & filiũ exhr̃dauit, & euidã pupillo existẽti in tutela filij sui legatũ reliquit,qđ petijt filius noĩe pupilli:sui n tñ iõ repellit à querela suo noĩe.Sed ꝯ ff.eo. l.fi.j.rñ. Sed ibi certẽ aduocatus, uel ꝑcurator,spõtè faciebat; cũ illa officia sint spõtanea:ut ĩ.mã.§ mãdatũ. at hic ẽt ex necessitate:qa tutela ex necessitate, ut ff.de tu.& cu.datis ab his. l.necnõ. & necessariò gerit:ut ff.de admin.tut l j.in prin.

t *Nihilominus*.nã uidebaĩ paternũ iudiciũ approbasse:& sic ñ posse posteà q̃rela agere,sed tñ nihilominus põt,ut hic dicit.

u *Patris*.s.ipsius tutoris:imò erat exhæredatus.Accur.

x *Sed si ecõtrario*. hic testõ filiũ suũ pupillũ exhæredauit,& tutori, quẽ ipsemet pr̃ filio dabat,legatũ dimisit. licet ergo agat đ inofficioso noĩe pupilli, & succũbat; tñ ad legatũ admittit. Et ita no. at ex hoc, & superiori tñ. ꝙ q s agit aliqd interdum, nõ ut ipse,sed ut alienũ ff đ adop.l.si pr̃. §.q duos.& ff eo.l.si is,q.§.si hr̃s'.& l.ad uersus.§.j & C.de admi tu.l.cũ qdã.& ff đ cõp.l.pe. C đ dol.l.j.

y *Igitur quartã*. ꝯtiũ formaĩ ex eo, ꝙ hr̃s ĩ.eo.§.sed hic ita.vbi đt, ẽt si minus quarta habet,nõ agit q̃rela, sed ad complemẽtũ. Sol.hic loquiĩ aute Iustinianũ: ut C. eo.l cum quęrit.& ff. eo.l.Papin §. qm̃ aũt quartam.argu.ĩ.ſm Iustiniani tp̃a: per l. C.eo.l.omnimodo. Et illud igiĩ, qđ est hic,poniĩ inceptiuè,non illatiuè. sic ff đ iust.& iu.l.ius ciuile. §.hoc igitur. uel lege illatiuè ex eo,quod habetur ĩ.eo.§. tam aũt in fi.

z *Iure legati*.sed hodie iure institutionis,si facit testamentum,ut in Auth.ut cum de app.cog.§.aliud,col.8.*b* si uerò alia sit uoluntas,sufficit quoquo relicti titulo, ut in Auth. de trien.& semis.§.j.col.3.

a *Inter uiuos*.s.data ea conditione,ut hæc donatio inter uiuos in quartam computetur:ut C.eod.l.si quando. §. generaliter.& hic subijcit.

b *Alijs modis*. ut dotis causa, & donationis propter nuptias,ut C.de inof.test.l.quoniam nouella.

c *Diximus*.ut sup.prox.§.

d *Pro uirili portione*. ut s.quilibet habeat quartam huius partis,

a Ista expositio est mala: qa arrogatis consulitur alio remedio.ꝑ cõdictionẽ ex l.ut ibi, & l.si arrogatio.ff.de adopt.igitur,&c.

Casus.

Aduocati & procuratoris officiũ est spõtaneum.

Casus.

Igitur, inceptiuè & illatiuè sumitur.

b Qđ est uerũ ẽt in legitima, q̃ debeĩ parentib. & an sit necesse,ꝙ expresse relinquat̃ iure institutionis, an sufficiat relinquere ꝑ legitima, uel falcidia. unde Ang. hic c Qđ satis vr̃ exprimere si dixit, dono tibi hoc ꝑ parte tua ar.l.peto I prin. ff de le 2.Et est ratio istius gl. qa legitima debetur ex bonis.q̃ reperiunt tpe mortis in quib. non reperitur hęc donatio, cũ iã ĩ uita patris patrimonium perfectè exiuerat. Angel.

De hæredum qualitate, & differentia.

TITVLVS XIX.

Triplices sunt hæredes. Ang. Aret.

Haeredes autẽ, aut necessarij[a] dicuntur, aut sui, & necessarij, aut extranei.[b]

Seruus proprius hæres à domino institutus, dicitur necessarius: quia est hæres, velit nolit. bona tamen, quæ post mortem domini quærit propria sibi reseruantur. Aret.

¶Necessarius[c] hæres est seruus hæres institutus. ¶Ideoque sic appellatur, quia, siue velit, siue nolit, omnino post mortẽ testatoris protinus[d] liber, & necessarius[e] hæres fit. ¶Vnde[f] qui facultates suas suspectas[g] habent, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam vlteriore gradu hæredem instituere: vt si creditoribus satis[h] non fiat, potius eius hæredis[i] bona, quam ipsius testatoris à creditoribus possideantur, & vel distrahantur, uel inter eos diuidantur.

¶Pro hoc tamen incommodo[k] illud ei commodum[l] prestatur,* vt ea, quę post mortem[m] patroni[n] sui sibi acquisierit, ipsi reseruentur.[o] Et quamuis non sufficiant bona defuncti creditoribus, iterum tamen ex ea causa res eius, quasi sibi acquisierit, non vęneunt.[p]

partis, quam habiturus erat ab intestato: vt C. eo. l. patentibus. & l. cum quæritur. Hoc tamen est hodie iure authenticorum mutatum, s. vt tertia detur, si sunt quatuor, vel pauciores. Si uerò plures sunt filij exhæredat:, habent dimidiam, in Auth. de trien. & semiss. §. 1. col. 3. quæ est C. eod. auth. nouissima. Vnde versus. Quattuor, aut infra dant natis iura trientem: Semissem uero dant natis quinque, uel ultra. Et no. in fi. huius ti. ꝙ quidam dicunt, hunc tit. hodie non habere locum, nisi inter fratres turpibus personis hæredibus institutis, & hæc fuit sententia M. per authen. quæ est. C. de libe. ꝑtæte. vel exhæt. auth. non licet & auth. ex causa. Sed nos dicimus, quòd habet locũ, vt olim: quod plene diximus in Authẽ. ut cum de ap. cog. §. aliud. col. 3. in gl. nominatim. in fi. dictę authen ex causa. nisi quod quædam capitula in dicta auth. circa querelam sunt innouata, vt quia olim non transmittebatur ad hæredem, etiam suũ nisi esset præparata, vt ff. e. l. posthumus. §. fin. & l. seq. hodie sic ad suum hæredem: vt C. eodem. l. "cimus. in fi. Item olim quarta dabatur: hodie triens, vel semis, vt dictum est. Item olim filij se gratos esse probabant: hodie hæredes probant ingratos, ut C. eodem. l. omnimodo. in glos arguantur. Item no. hunc titulum loqui de gratis filijs: si enim essent ingrati, nihil teneretur pater eis dimittere: ut in Authen. de hæred. & Fal. § exhæredatos. colum. prima, in gl. iustè. ibi, ut quia. & in Authen. de immen. do. in fine. §. fi. Et sunt causæ ingratitudinis 14. quibus filij exhæredantur: & 7. quibus pater à filijs, vt in Authen. ut cum de app. cog. § causas. Et tres quibus frater à fratre: ut In Auth. de nup. §. ingratitudinem. Accur.

ADDITIO. Istæ omnes causæ facilè habentur per hos uersus, Bis septem causis exhæres filius esto: Si patrem feriat, uel maledicat ei: Carcere detrusum si negligit, ac furiosum: Criminis accuset, aut parat insidias: Si dederit grauia sibi damna, nec hoste redemit: Testari prohibet: aut dat arena locum: Si prauos sequitur, uel amat genitoris amicam: Non orthodoxus. filia quando coit. Sed pater ex septem, si nati spernet honorem, Hunc accusabit, dira uenena dabit: Testari uetat, aut uxorem diligit eius. Non redimit captum, dum furit, odit eum: Pellitur à fratre frater causis tribus: ut si Arguit hunc sceleris, uel ei vult tollere uitam, Vel si iacturam rerum sibi mouerit unquam.

¶DE HAEREDVM QVALITATE, & differentia.

¶Quia hæredes, de quibus supra dictum est, diuersi sunt: Ideo de eorum differentia, & qualitate, idest differenti qualitate* videamus. Accur.

Haeredes. ¶Totus iste notabilis ti. diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit regulam, quod hæredum sunt tria genera. Secundò illa genera prosequitur, & declarat seriatim. Secunda ibi, Necessarius hæres.

a *Necessarij.* s. tantum.

b *Aut extranei.* de his autem omnibus hic tit. dicit per ordinem: ut ĩ. prox. §. & §. sui. & §. cæteri.

¶NECESSARIVS. Diuiditur in tres partes. Nam primo prosequitur primum genus hæredum, scilicet, qui sunt necessarij hæredes tantum: Secundo prosequitur secundum membrum, siue genus, videlicet, qui sunt sui, & necessarij. Tertiò prosequitur, qui sunt extranei hæredes. Secunda ibi, Sui autem. Tertia ibi, Cæteri qui. Item subdiuiditur prima pars in quatuor partes. Primò, quis sit hæres necessarius tantum. Secundò rationem assignat, quare, sic vocatur. Tertiò infert cõsulẽdo testatori, qui nõ est soluẽdo. Quartò prouidet ipsi seruo. Secũda ibi, Ideo. Tertia ibi, Vnde qui. Quarta ibi, Pro hoc tamen.

c *Necessarius.* ad hoc, ut sit necessari⁹, est necesse, ut sit seruus testatoris tempore testamenti; vt hic, & ff eo. de hære. instit. l. si alienum. in ptin. *b* Item & tempore mortis: vt supra de hæred. inst. § seruus. primo. Item, ꝙ non sit alterĩ legatus: tunc enim legatario quæreret hæreditatem, & ipse eius esset, nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres, & liber: ut ff. de pup subst l. fi. §. 1.

d *Protinus.* i. statim. & si quidem purè institutus est à se ipso libertatem consecutus uidetur: ut de acq. hære. l. ex parte. & ff. de hær. inst. l. sed & si conditione. § fi. & etiam ignorans: ut ff. si cer. pet. l. eius, qui in prouin. & in gl. status, & ff. de testa. l qui testamento domini.

e *Et necessarius.* nisi sit institutus sub hac conditione, si uelet. quæ uerba faciunt eum uoluntarium: sed in extraneo nihil operantur: ut ff. de cond. inst. l. verba. & ff de hæred. instit. l. Cornelius. Accursius.

f *Vnde.* quia necessarius.

g *Suspectas.* vt quia sciunt, se non esse soluendo. & facit supra, quibus ex cau. ma. non licet. in ptin. & supra de vul. sub. in ptin.

h *Satis non fiat.* scilicet ab hoc seruo hærede, & libero instituto.

i *Hæredis.* id est serui instituti. & hoc ne defunctus iniuria afficiatur: ut supra, quibus ex cau. ma. non licet. §. primo. in fine.

K *Incommodo.* quia inuitus hæreditati adstringitur. Accursius.

l *Commodum præstatur.* sic & alias inuenitur in multis locis: ut qui in uno casu grauatur, debet in alio releuari, ut ff. de iureiu. l. eum, qui. in ptin. in gl. probandi.

m *Post mortem.* scilicet ante aditam hæreditatem: ut C ad Sylla. de ijs, qui. ut indig. l. cum Syllanianum. Vel certè hic protinus uidetur adita hæreditas, & d. l. cum Syllanianum, alio casu loquitur.

ADDITIO. s quando libertas est legata sine institutione: quæ statim non cedit, ut l. vnica. § libertatibus. C. de cad. toll.

n *Patroni.* i. qui esset patronus, si esset liber in uita illius.

o *Reseruantur.* separatione impetrata, si bona patroni non attingat, idest, non incœperit administrare: ut ff. de sepa. l. j. §. fi. aliàs i. si incœpit administrare, non potest postea impetrare separationem, nisi sit minor: ut ff. de mi. l. ait prætor. §. non solũ. quo casu tm̃. s. cum est minor separationẽ impetrabit, etiam si iam attigerit hæreditatẽ, non autẽ, ut ab hr̃ditate se abstineat: vt ff. de acq. hæ. l. necessarijs § fi.

p *Non ueneunt.* i. non uenduntur.

a Idem ĩ quarta debita parentib. secus in debita fratribus. An autem portio unius filij ĩ capacis accrescat alijs, uide Ang. hic. Pater filiũ 14. casib. filius patrẽ septem, & frater fratrem trib. exhęredare potest.

Continuatio.

* Figura ẽ endiadis nã diuersa noĩa in vnã conueniẽtiã iũguntur sic s. de tute. § j. ibi, uis arq; ptãs,

i. violenta potestas. Vir. Molẽque, et mẽtes, i. molẽ mõtiũ, & Pateris libamus, & auro, idest pateris aureis, & in prædã, & partem, i. partẽ pdę. & C. de agri. & cẽs. in rub. & l. Deo nobis. ibi, legitimè, vel ex pacto. i. ex pacto legitimo. C. de epis. & cl. Aeg. Pert.

* *Qui in uno grauatur, in alio releuatur. Aeg. Perr.*

b Dic, hoc verũ. siue insolidũ, siue ꝑ parte sit his, ut ibi no. gio.

¶SVI AVTEM. ¶Iste §. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, qui sunt sui, & necessarij hæredes. Secundo hoc limitat, & restringit. Tertio rationem reddit, quare dicuntur sui hæredes. Quarto rationem ponit, quare dicuntur necessarij. Secunda ibi, Sed ut nepos. Tertia ibi, sed sui quidem. Quarta ibi, necessarij.

a *In potestate.* aliàs si sunt emancipati, extranei sunt, ut inf. eo. §. cæteri.

b *Desierit.* impropriè ponitur, quia, uiuo patre, nō fuit hæres, sed dicitur desinere quā tum ad id, quod futurum erat. sic & alias, ut ff. de vsufru. quemadmo. ca. l. 3. §. desinere.

c *Interceptus.* s. filius: & aliàs est, interemptus, aliàs, interceptus, i. remotus ab hoc seculo.

ADDITIO. Vnde Ouidius in sua metamorphosi loquens de ranis dicit. Colla intercepta uidentur.

d *Alia ratione.* ueluti emancipatione, vel deportatione: ut sup. quib. mo. ius pat. pot. sol. §. præterea. & §. cum autem.

e *Succedit.* ita ut etiā filius emancipatus re pellatur, & nepos, qui remansit in ptāte, ex eo, vel alio filio nat*, admittatur, & hoc iure ciuili, quod nō cognouit emancipatos, q a erant capite minuti, ut inf. de hære. quæ ab inte de §. emancipati. de iure autē prætorio soli filij emancipati admittuntur, non nepotes, ut d. §. emancipati. sed per edictum de coniungēdis cum emancipato liberis eius, admittuntur simul filius, & nepos, ut ff. de coniung. cum emanc. li. l. 1. §. 2. resp. Quod (.i. quod simul nepos cum prē, vel fratre pris admittat) locū hodie non hēt, cum sit sublata omnis differētia, quæ fiebat occasione emācipationis, ut in auth. de hær. ab intesta. §. 1. colla. 9. Accur.

* Vel si est pater exhæredatus, tunc n. nepos est suus hæres, & necessarius. l. qui in aliena. §. interdum. ff. de acqu. hære. Aeg. Perr.

* Ex quo sequitur, q si graduatus nominatus ducat uxorem, ea mortua pōt uti sua nominatione impetrata ante nuptias. facit §. qui mod. test. infir. §. non tamen, & ff. de adimen. leg. l. 3. in fi. & l. seq. contrarium no. supra quibus mod. ius pa. pot. sol. in apostill. super glos. in potestate. Aegi. Perr.

* Sic Christus Ioan. 4. ego in patre, & pater in me est, & filius est pars ipsius patris secundum Arist. lib 5. Eth. Aegi. Petr.

Filius, vel alius, quem nemo præcedit in potestate dicitur suus & necessarius hæres. Suus ideo dicitur, q a est quasi dominus in vita patris. Necessarius ideo dicitur, quia idem de iure ciuili hæres est etiam inuitus, habet tamen de iure prætorio beneficium abstinendi. Arct.

¶Sui * autem, & necessarij hæredes sunt, veluti filius filia, nepos neptisve ex filio, & deinceps cęteri liberi, qui modo in potestate[a] morientis fuerint.

¶Sed vt nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eū eamve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit[b] suus hęres esse, aut morte interceptus,[c] aut qualibet alia ratione[d] liberatus à patris potestate: *tunc enim nepos, neptisve, in locum patris sui succedit.[e]

¶Sed sui quidem hæredes ideo appellātur,[f] quia domestici[g] hæredes sunt, & viuo quoque patre, quodammodo domini existimantur.[h]

¶Vnde etiam, si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorū.[i]

¶Necessarij verò ideo dicuntur, [k] quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento ex lege duodecim Tabularum hæredes fiunt,[l]

¶Sed his prætor permittit,[m] volentibus abstinere ab hæreditate, vt potius parentis,

ADDITIO Quod est verum, quando ab intestato succeditur, nullo facto testamento: vel facto, sed nō solemniter, aut eo per querelam penitus expugnato: secus si per contra tabulas de iure prętorio filius succedat; quia etiam hodie procedit dictus tit. de coniungendis, &c. Ang.

f *Appellantur.* s. supradicti filij, & nepotes.

g *Quia domestici* No. filium domesticum patri. Sunt & alij multi domestici ut C. de ijs, qui ad eccl. confu. l. præsenti. §. finē enim. & ibi gl. 1. Accur.

ADDITIO. Et ideo ex furto facto per filium, seruum, aut vxorem, non oritur actio ciuilis, uel criminalis, cum sit domesticum: nisi esset magnum, q not. secundum Ange. hic.

h *Existimantur.* s. ex artificio iuris ciuilis, q fingit eandem personam patrem, & filium: *vt C. de imp. & al. sub. l. fin. in fi. Item eandem uocem utriusque: ut inf. de inu. stip. §. ei q. Item & ideo uidetur dominus, *quia in bonis patris alit, sicut ipse pater, sicut uxor dña dotis dicit, & habere possessionē ut C. de iu. do. l. in re. ad prin. & in glo iure naturali. & C. qui po. in pig. l. fi. a Item, & possessionē* uiuo patre habere uidetur filius, ut ff. pro hær. l. 2. in fi. hinc est, q sola administrā dr transire ad filium, cū pater moritur, ut ff de lib. & posth l. in suis.

i *Liberorum.* ut inf. de hær. quæ ab inte. §. primo.

k *Dicuntur.* s. d. filij.

l *Hæredes fiunt.* s. iure ciuili inspecto: aliud de prætorio, ut subijcit, quòd præualet.

m *Prætor permittit.* s. liberis in potestate positis, non ut hēant necessitatē adire pętorem, sed sufficit, si se non immisceant, ut ff. de acq. hære. l. ei qui se. & C. si mi. ab hære. se al tit. l. 1.

n *Appellantur.* sic C. de rei vx. act. §. aeci dit. versi extraneum.

ADDITIO. Alio modo dicitur extraneus ille, cui nihil attinet, uel non est de ascendenti, aut descēdenti linea, quæ faciunt ad quæstionem de eo, qui promisit non alienare in manum extraneam, secundum Ioan. Fa. & Ang hic.

o *Non habent.* ut sup. de adop. §. fœminæ.

p *Habetur.* s. ut sit hęres extraneus: nā non consequitur iste utrū que; s. libertatem, & hæreditatem ex domini testamento: q est necesse, ut sit hæres necessarius, ut ī. de hær. inst. §. si uero à uiuo.

q *In extraneis hæredibus.* b iste §. habetur sub eadem uerbo rum forma in l. si alienum seruum. ff. de hę red. institu. circa princ. usque ad fin. legis.

quàm ipsorum bona simili ter à creditoribus possideantur.

Qui non est in potestate morientis tempore mortis dicitur hæres extraneus. Aret.

¶Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur.[n] *

Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur.

¶Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt, quia fœminæ in potestate liberos nō habent.[o]

¶Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.[p]

Hæres extraneus tribus tēporibus debet esse capax: videlicet tempore testamenti, mortis testatoris & aditionis. Incapacitas autem medij temporis non nocet. Are.

¶In extraneis[q] hęredibus, illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio; [r] siue hęredes ipsi instituantur; siue ij, qui in potestate eorū[s] sunt: & id[t] duobus[u] temporibus inspicitur: [x] testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio; mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius & cum adit hęreditatem, esse debet cum eo testamenti factio; siue purè, siue sub conditione hęres institutus sit. Nam

r *Testamenti factio* passiuè accipe, i. vt possit capere ex testō: q pōt q libet, exceptis quibusdā, quos no. ī titu. j. §. legati.

s *Eorum.* nam, seruo instituto, domini persona inspicitur, ut supra de hær. inst. §. seruus autem plurium.

t *Id.* s. quod sit capax.

u *Duobus temporibus.* aliàs, tribus, & aliàs, duobus: sed tamen tria spectantur tempora, ut subijcit.

x *Inspicitur.* s. testamenti facti, ut constiterit institutio. & mortis testatoris, vt effectum habeat: ita est tex. in l. si alienum. ff. de hæ. iust. & re vera melius, & ornatius, quàm hic.

Mutatio

* Hoc nec rū quo ad dñium interpretatiuum, & intellectuale: sec* quo ad effectuale, & uerū dominiū est quædā plenitudo, quæ nō ea pit plures insolidū. l. si vt certo. §. si duobus. ff. cō. Por. Aegi, Petr.

* Hoc uerū de possessione interpretatiua, & intellectuali; non de uera, & naturali. Aegi. Pert.

* Et ideo filius est extraneus hæres matri, ex quo sequitur, quod suitas causatur ex patria potestate, qua sublata, tollitur & ipsa suitas. Aegi. Perr.

a Imo maritus ē dñs & possessor, cōstāte mrīmonio ut l. doce. eū ibi not. p gl. & doct. C. de rei vē. Sed mortuo uiro, dñium transfertur in vxorē, & perinde est ac si fuisset apud eam. d l. in reb. C. d iu. do. sed in filiū non transfertur sed continuat, vt l in suis. ff. de libe. & posth.

b Ista glo. ēt non est Accursij.

c Ista glo. non est Accursij, sed additio

ius hæredis eo maximè tempore inſpiciendum eſt, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentē, mutatio[a] iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora[b] inſpici debent.

Teſtamenti factio capitur in actiua, & paſſiua ſignificatione. Are.

¶Teſtamenti autem factionem[c] non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt, ſed etiam qui ex alieno teſtamēto, vel ipſe capere poteſt, vel alij acquirere,[d] licet non poſſit facere teſtamētum. Et ideo furioſus, & mutus, & poſthumus, & infans; & filiusfam. & ſeruus alienus teſtamenti factionē[e] habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento, vel ſibi,[f] vel alij[g] acquirere poſſunt.

Extraneis hæredibus facultas libera eſt adire, vel repudiare, niſi ſemel fuerit hæreditas adita: quia tunc non poteſt repudiari niſi à minore. Aret.

¶Extraneis autem hæredibus deliberādi poteſtas eſt, de adeunda hęreditate, vel non adeunda. Sed ſiue is, cui abſtinendi[h] poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hęreditatis, ſiue extraneus, cui de adeunda[i] hęreditate deliberare[k] licet, adierit: poſtea relinquendæ hęreditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nā huius ætatis hominibus, ſicut in cęteris omnibus[l] cauſis, deceptis: ita & ſi temerè damnoſam hæreditatem ſuſceperint, prętor ſuccurrit.[m]

¶Sciendum eſt tamen, diuū Hadrianum etiam maiori[n] vigintiquinque annis veniā[o] dediſſe, cum poſt aditam hęreditatem grande æs[p] alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio pręſtitit. Diuus autem Gordianus[q] poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

Hodie poteſt hæres ſine deliberatione, conficiendo inuentarium, ſecurè, & ſine damno adire hæreditatem. Aret.

¶Sed noſtra beneuolentia commune omnibus ſubiectis imperio noſtro pręſtitit[r] hoc[ſ] beneficium, & conſtitutionem[t] tam ęquiſſimam,[u] quàm nobiliſſimā[x] ſcripſit: cuius tenorem ſi obſeruauerint homines, eis licet & adire hæreditatem, & in tātum teneri, quantum valere bona hęreditatis contingit: vt ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi omiſſa obſeruatione noſtrę conſtitutionis,[y] & deliberandum exiſtimauerint, & ſeſe veteri grauamini[z] aditionis ſupponere maluerint.

Hæres dicitur adire hæreditatem, gerendo ſe pro hærede in aliquo actu, vel nuda voluntate re, vel verbis declarata: & ita poteſt repudiare, dummodo ſciat hæreditatem ſibi delatam, quamuis ſit mutus. Are.

a *Mutatio*. vt quia medio tempore efficiatur non capax, tamen his tribus temporibus bene inuenitur capax: vt hic, & ff. de hær inſt. l. ſed & ſi in conditione. §. ſolemus. & l. ſi alienum. §. in extraneis. Sed contra ff. de acqu hære. l. ſi ſeruus eius, qui. Sed certè, quod ſeruus in ſeruitute non dicebatur capax, ut ibi, ex perſona domini principaliter erat: nā dominus erat non capax. unde, eo manumiſſo, non nocet ei manumiſſio, cū præſumatur nunc quod tunc fuerit capax. Itē ſunt argu. contra. ff. pro empr. l. 2. in prin. & in Authen. ut cum de app. cog. § generalem. coll. 8

ADDITIO. Dic prout loquitur ibi in contractu emptionis, concordat: ſed cum loquitur in alijs contractibus, contradicit: ſed ibi loquitur in capace, & qui non patiebatur defectum in perſona ſua, ſed hic ſecus Ange.

b *Tria tempora*. ſ. in extraneo hærede, ſed in ſuo, & neceſſario exigitur unum, ſecundum Ioan. ſ. tempus mortis, ut ſupra eod. §. ſui. Vel ſecundum Azo. etiā tempus teſtamenti inſpicitur: tempus autem aditæ hæreditatis non inſpicitur: quia ſtatim ſunt hæredes, patre mortuo, ſcilicet, de iure ciuili, ut ff. de ſuis, & leg. l. in ſuis. In neceſſarijs autem tantum duo tempora inſpiciuntur, ſcilicet, teſtamenti, & tempus mortis, ut ff. de hæredib. inſti. l. ſi alienum. 1. reſp. & l. ſeruum.

c *Factionem*. ſ. in actiua ſignificatione.

d *Acquirere*. ſ. poteſt.

e *Factionem*. in paſſiua ſignificatione.

f *Sibi*. ſi non ſunt ſui iuris.

g *Alij*. ſi ſunt in aliena poteſtate: ut hic, & ff. de teſta. l. filiusfa. & facit. ff. de flu. l. 1. §. fin

h *Abſtinendi*. ut eſt ſuus hæres, cui datur abſtinendi facultas p prætorem: ut ſup. eo. § neceſſarij Acc.

i *De adeunda*. no. hic quatuor proportionabilia, ſ. immiſcere, & abſtinere, quæ duo pertinent ad ſuos hæredes. Item adire, & repudiare: quæ duo pertinent ad extraneos, ut hic dicitur. Sed quandoque ſuus dicitur adire, & repudiare: vt C. de legi. hære. l. defunctis.

k *Deliberare*. intra annum deliberationis, petito tempore, & indulto ab imperiali culmine: à noſtris autem iudicibus intra 9 menſes: & non niſi ſemel peti poteſt: ut C. de iu delib. l. ſcimus. §. hæc quidem. Accur.

l *Omnibus*. niſi ſint uſi iure communi.* ut ff. de mino. lege verum. § item non reſtituitur. Item niſi iurauerit adultus ſuper contractum, ut in l. Friderici. hac edictali. in Authen. de pa. te. § Item ſacramenta. lib. ſecundo feu. quæ eſt auth. ſacra. pu. C. ſi aduer. ven.*

m *Succurrit*. ut ff. de mi ait prætor. §. ſed & ſi hæreditatem.

n *Maiori*. ſ. cuidam pro priuilegio.

o. *Veniam*. abſtinendi. Accur.

p *Grande æs*. ſic ff. de cond. indeb. l. 2. §. ſi quid & l. 3.

q *Gordianus*. ſed ubi ſunt leges illorum Imperatorum? Reſpon. non habemus: ſed habetur mentio earum C. de iure delibera. l. ſcimus. in princ.

r *Præſtitit*. aliàs, præſtauit.

ſ *Hoc*. ſcilicet ut aliquis non grauetur propter improuiſum debitum: vel etiam prouiſum, ſi non eſt ſufficiens hæreditas, ut C. de iure deliberan. lege ſcimus. §. ex omnibus. & hoc facto inuentario, ſi res præſentes ſunt intra tres menſes: ſi abſuerit, intra annale ſpatium: ut C. de iure deliberan. lege ſcimus. §. ſin autem dubius. & §. ſin autem à locis.

t *Conſtitutionem*. ut C. de iure deliber. l. ſcimus.

u *Aequiſſimam*. quātum ad tractatum.

x *Nobiliſſimam*. quantum ad ſententiam.

y *Conſtitutionis*. quæ de compoſitione dicti inuentarij loquitur.

z *Veteri grauamini*. Sed quod erat grauamen? Reſpond. tenebatur inſolidum omnibus creditoribus, & legatarijs; etiam ſi excedant menſuram hæreditatis: ut C. de iure deliberandi. l. finali. §. ſi verò poſtquàm. Si autem petijt tempus ad deliberādum, & fecit etiam inuentarium, creditoribus quidem tenetur inſolidum, ſed de legatis detrahit Falcidiam, ſiue adierit hæreditatem intra deliberationis tempus, ſiue non recuſauerit. ſed ſi non feciſſet inuentarium, omnibus inſolidum teneretur, ut C. de iure deliber. lege finali §. ſi autem hoc aliquis. & §. ſi quis autem.

a Niſi ex tali mutatione induceretur repudiatio, ut quia faceret actum cōtrarium incompatibilē; puta, intrando religionē fratrum minorum. Idem in eo, qui impetrauit primum beneficiū vacaturum; & interim duxit uxorem, uel habitū dimiſit, quo reaſſumpto, vel mortua uxore, vacat beneficium, ut hic per Io. Fab.

Hæredes ſui immiſcent, & abſtinent, adeunt, & repudiant extranei.

Deliberandi tempus.

* In eo iure, quo quilibet diligens pater fa. uteretur, quia non euentus dāni reſtitutionem indulget, ſed inconſulta facilitas, d. l. uerum. Aegi. Pert.

* Et ſic iuramentum interpoſitum tollit beneficiū reſtitutionis ſecundum Plat. Aegi. Petr.

Inuentarij faciendi tempus.

¶Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam[a] hæreditatem uocatus, potest aut pro hærede gerẽdo, aut etiam nuda[b] voluntate suscipiendæ hęreditatis hæres fieri.

¶Pro hærede[c] autem gerere quis videtur, si rebus hęreditarijs, tanquam hęres utatur, uel uendendo res hęreditarias, uel prædia cōlendo, locandove, & quoquo modo uoluntatem suam declaret, uel re, uel uerbis, de adeunda hęreditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hęrede gerit, testatum, intestatumve obijsse,[d] & se ei hęredem esse.[e] Pro hęrede enim gerere, est pro domino[f] gerere. Veteres.n. hęredes pro dominis appellabant.

¶Sicut autem nuda uoluntate extraneus hęres fit: ita & contraria destinatione,[g] statim ab hęreditate repellitur.

¶Eum, qui surdus, uel mutus natus, uel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit,[h] quod agit.

De legatis.

TITVLVS XX.

Ex causa licet mutare propositum, vel sic: Ex causa licet immiscere in vna materia aliam materiam, licet non sit omnino similis: dummodo vna materia transeat, & conformitatem habeat cum alia materia. h. d. Are.

POst* hęc[i] uideamus de legatis, q̃ pars[k] iuris extra propositam[l] quidem materiam uidetur (nã loquimur[m] de ijs iuris figuris, *[n] quibus per uniuersitatem res nobis acquiruntur:) sed cum omnino[o] de testamentis,[q] & de hęredibus,[p] qui in testamento instituuntur, locuti sumus: non sine causa sequenti[r] loco potest hęc iuris materia tractari.

Definitio legati. Angel. Aret.

a *Ad legitimam.* s. de iure ciuili aliud si iure prætorio, tunc enim necesse habet coram prætore agnoscere: vt C de iu. delib. l. 1. & l. puberem. & l. suum. & C. qui admi. ad bon. pos. l. ultima.

ADDITIO. Dic, quod sola agnatio bonorum possessionis facta coram prætore etiam non auctorante, sufficit, siue sit bonorũ possessio secundum tabu. siue ab intestato, siue etiam contra tabu. vt est gl. singu. in l. fi. §. 1. C. de cur. fu. in versi. pro antiqua. Ang.

b *Nuda voluntate.* oportet tamen, quod extrinsecus declaretur. * si quid ergo pro hrde, uelut hæres gessit, * vt hic dicit: tunc voluntatem illam declarat, nisi protestet, a se non, vt hæredem facere, vt hic, & ff. de acqui. hæred. l. pro hærede. in prin. & l. gerit. Sed contra id, quod dicit hic, nuda voluntate, est. C. de iure delibe. l. potuit. Sed certè est necessaria voluntas, & actus, si ab actu incipias. sic & alias ff. de acquirenda poss. l. quemadmodum.

c *Pro hærede.* idest factis ipsis gerendo pro hærede.

d *Obijsse.* alias. l. nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio: nã non uidetur adire: vt hic, & ff. de acqui. hęre. l. si is, ad quem. & l. eum, qui duobus.

e *Hæredem esse.* etiã purè: nam si sub conditione, non potest ante existentem conditionem adire, ut ff. de acq. hære. l. is, qui hæres. §. cæterũ. Sunt & alia necessaria, scilicet ut sit liber, & sui iuris, qui adit: aliàs non poterit, nisi iussu patris, uel domini præcedente: ut ff. eod. l. si quis mihi. §. iussum. & l. quoties. Item oportet, quod sit compos mentis. ut in fi. huius ti. Item, quod sit maior 14. annis: alias non potest adire, ut C. de iure de libe. potuit. & l. si infanti. in prin. Item, quod sciat, mortuũ esse testatorem: aliàs non potest adire, ut ff. de acq. hæred. l. is, qui hæres. §. si quis dubitet. & l. qui hæreditatem. & l. neminem. & l. qui superstitis. Item certus de conditione testatoris esse debet, ut ff. de acq. hære. l. hæres. §. finali, & l. sequen.

ADDITIO. Simile habetis in l. illud. si pars hæred. peta l. is qui putat. de acq. hæred hinc est, quod uulgo dicitur, quod ille, qui uult adire hæreditatem, debet scire causam, ex qua defertur, ut l. si is, ad quem. de acq. hær secundum Christophorum.

f *Pro domino.* unde herus. i. dominus, ff. ad leg. Aq. l. item Mela. §. item & cum eo. uet. legis autem Aquiliæ Item dicunt Teuthonici, her, i. dominus.

g *Destinatione.* Dummodo & hoc actu extrinseco declaretur. argum. tamen contra ff. de pecu. legat. l. non statim. Accursius.

h *Intelligit.* non ergo demens uel furiosus.

¶DE LEGATIS.

¶Dic. quod textus continuat istam rubricam. Vel sic: dictum est supra de testamentis, in quibus legata relinquuntur. Nunc sequitur videre de ipsis legatis.

POst hæc. ¶Totus iste titulus diuiditur principaliter in quinque partes. Primo continuat se ad præcedentia. Secundo ponit definitionem legati. Tertiò recitat, quot genera legatorũ olim erant. Quartò illud corrigit. Quinto incipit tractare materiam legatorum. Secunda ibi, Legatum. Tertia ibi, Sed olim. Quarta ibi, Nostra autem. Quinta ibi, Non solum autem. Et illa quinta suo loco subdiuidetur.

¶CASVS. In hoc prin. dicit dominus Iust. continuãdo processum suũ: Post hæc, quæ diximus, s. de testamentis, videamus de legatis nunc: sed certè hæc pars iuris, quæ circa legata uertitur, videtur esse extra propositam materiam. nã locuti sumus s. de illis solis iuribus, quibus per vniuersitatẽ nobis acquiritur. Igitur videtur mihi, quod materia legatorum hic non debeat tractari. Sed licet hoc prima facie uideri possit, tamẽ cum diligenter de testamentis locuti simus, & de hæredibus, qui in testamẽtis instituuntur, cũm legata relinquantur in testamentis, & hæredibus præstentur: ideo potest in hoc loco non sine ratione cõpetenti materia legatorũ tractari, & hęc dicuntur vsque ad illum §. legatum itaque est. Franciscus.

i *Post hæc* scilicet, quæ diximus supra de testam. ordinan. hucusque.

k *Pars.* s. quæ est circa legata, & longa est, ut patet ff. eod. per multas rubricas.

l *Propositam.* s. per quas perso. nobis acqui. §. fi. Accur.

m *Loquimur.* i. locuti sumus. Et sic tempus pro tempore ponitur, ut C. de ijs, qui no infamia, (alias, ex qui. cau. infa. irro.) l. si Possidonium uel loquimur, i. loqui deberemus, si materiam præcedentem prosequeremur, b sic in auth. de consan. & uter. fra. §. si igitur. col. 6.

n *Figuris.* i. partibus, uel formis, quæ quatuor sunt, per successionem ciuilem, per prætoriam, per atrogationem, per addictionem conseruandæ libertatis causa; ut s. per quas perso. no. acq § fi.

o *Omnino.* i. diligentissimè.

p *Testamentis.* ut s. de test. & trib. seq. ti. Ac.

q *Heredibus.* ut s. de hær. inst. usq; huc. Acc.

r *Sequenti.* quia nec debentur, nisi in testamento relicta: & post hæredis institutionem. Sed hodie contra in utroq;: ut j. de fideicommi. hære §. præterea. & j. eo. §. sed non usq;. & § ante. Acc.

¶LEGATVM. Diuiditur in septem partes. Primò ponit, qualiter definiatur legatum. Secundo, quod erant olim genera legatorum. Tertiò qualiter unũ quodq; genus legatorum fiebat, quia erant certa uerba assignata.

Quartò,

* Et fit quod vulgo dr, hæreditatem nuda uoluntate posse adiri, intelligitur, dũmodo hęc uoluntas ab extra sit declarata sm Porc. Aeg. Per.

* Gerit pro hærede, qui animo cognoscit successionem, licet non attingat rẽ hæreditariã l. gerit. ff. de acq. hære. Aeg. Per.

a Quę protestatio ñ est necessaria, ubi facit actũ piũ, qui dilationem nõ recipit: nec releuat, ubi facit actũ contrariũ: ut c. cũ M. Fer. de cõsti. Fin Io. Fa. & Ange. hic. Hæreditatem adire uolenti multa sũt necessaria.

Continuatio.

Diuisio.

* Adde Cagn. ad rub. de reg. iu. nu. 5.

* Formis, & modis. l. 1. ff. de act. & obl. mortis causa, de don. cau. mor. Cu ac.

b Dic, quod præteritum perfectũ subiũctiui in cõtractib. quã nõ põt uerificari in præterito trahit ad futurũ, ut l. cum stipulamur. ff de uer. obl. sed in testis, & legibus, quę dant formam, & essentiam capiunt, a futuro, secundum Ang.

Quartò, qualiter dicta verborum solennitas est hodie sublata. Quintò, qualiter per Iustinianum omnes isti modi legandi, uel omnia ista genera legatorum sunt redacta ad vnam naturam, & legatarijs datur ius persequendi legata altero de tribus modis. Sexto remouet differentiam, quæ erat inter legata & fideicommissa, & ea adæquat. Septimò respondet cuidam tacitæ obiectioni. Secũda ibi, Sed olim. Tertia ibi, Et certa quædam. Quarta ibi, Sed ex constitutionibus. Quinta ibi, Nostra. Sexta ibi, Sed non usque. Septima ibi, Sed ne in primis.

¶ CASVS. ¶ Domine, iam uideo, quod vultis tractare de legatis: Dicatis ergo mihi si placet, quid est legatum? Ad hoc respon. Amice, legatum est donatio quædam à defuncto relicta &c. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed olim. Francis. de Arez.

¶ Legatum [a] itaque est * donatio [b] * quędam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. [1]†

Antiqua solennitas verborum, quæ olim in legatis obseruabatur, est hodie sublata. Are.

¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor, per vendicationem, per dānationem,* per sinendi modum, per præceptionem.* Et certa quædā [c] verba cuique generi legatorum assignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. ¶ Sed ex constitutionibus [d] diuorum principum solennitas huiusmodi verborum penitus sublata est. [e]

In omnibus legatis, in quibus spectatur potius voluntas, quam verba, vna natura imponitur: habentque legatarij ius persequendi legatum tribus actionibus.

¶ Nostra autem constitutio, [f] quam cum magna fecimus lucubratione, [g] defunctorum voluntates [h] validiores [i] esse cupientes, & non uerbis, sed uoluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis [k] una sit natura, [l] & ut quibuscunque uerbis [m] aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi non solum per actiones personales, [n] sed etiam per in rem, [o] * & per hypothecariā, [p] cuius constitutionis

a *Legatum*. sic ff. de leg. 1. l. legatum. sed aliter definitur. ff. eo. t. l. legatum est. ad fi. titu.

b *Donatio quædam*. sunt enim tres donationes: * vt ff. de do. l. 1. Et differt hæc à donatione causa mortis: ut diximus supra de do. §. 1. in fi. Item à donatione inter uiuos, cum legatum reuocari possit vsque ad mortem, ut ff. de adimen. lega. l. 3. in fi. & l. 4. Sed in donatione inter uiuos non est ita, ut sup. de don. §. aliæ. * Item differt ab hæreditate, cum hoc singulare, & sine onere sit: illud uerò uniuersale, & cum onere, ut ff. mā. l. si hæreditatem. & argum. ff. de eden. l. quædam. §. nihil interest.

¶ SED OLIM QVIDEM. ¶ CASVS. Dicit Imperator, quod olim erant quatuor genera legatorum assignata, per quæ quidem verba genera legatorum discernebantur. Si enim testator legabat his uerbis: puta, vendica tibi rem illam, tunc dicebatur illud genus legati per uendicationem. Si autem dicebat testator hæredi suo: damno te Titium legatario illam rem dare: tunc illud legatum dicebatur per damnationem. Si dicebat hæredi, sinito Titiū illam rem habere: tunc dicebatur per sinendi modum. Si uero dicebat alteri hæredum, illam rem præcipito, idest, ante partem hæreditariam capito; tunc dicebatur per præceptionem. Et ita singula genera legatorum uerbis singulis, quibus testator in legando utebetur, proprium nomen sortiebatur. & hoc ita antiquitus obtinebat: sed postea ex constitutionibus diuorum principum huiusmodi verborum solennitas penitus sublata est. Nos vero cupientes uoluntates testatorum esse ualidiores, & non verbis testatorum, sed uoluntatibus eorum fauentes, in constitutione nostra, quam cum magna deliberatione fecimus, disposuimus, ut omnibus legatis de cætero vna sit natura, & quibuscunque uerbis, idoneis tamen, aliquid à testatore relictum sit, liceat legatarijs id legatum persequi, non tantum per personales actiones ex testamento, sed etiam per rei uendicationem, & per hypothecariam, uidelicet, in alijs rebus, quæ erant testatoris tempore mortis, & ita triplex remedium competit legatario ad legatum sibi relictum persequendum. & huius nostræ constitutionis perpensum modum potestis ex ipsius constitutionis tenore perfectissimè accipere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed non usque. Fran. de Are.

c *Quædam verba*. ut si dicat legatario, uendica tibi rem talem, uel hæredi dicat; damno te illum ære alieno liberare: ut inf. eo. §. sed & tale. Item si sic dicat, sinito illum habere talem rem.* Item si dicat uni hæredum: præcipito rem illam, idest, ante partem capito, ut ff. eod. t. l. si a pluribus. in prin. ibi, præcipere iubeatur. Accur.

d *Ex constitutionibus*. quas non habemus. Accur.

e *Sublata est*. s. dudum retro. Accur.

f *Constitutio*. quæ est. C. communia de leg.

g *Lucubratione*. idest, vigilatione, maximè nocturna. nam secundum philosophos Luna dicitur habere radios lugubres: sed Sol claros. sic in Authen. ut indi. sine quo quo suffra. in prin. col. 2.

h *Voluntates*. Interdum non est uoluntas ualidior scriptura, ut ff. de vsuf. lega. l. si alij. b & ff. de su. pel. lega. l. Labeo. Et facit ad hoc, quod in textu dicitur, scilicet, quod uoluntas sit ualidior scriptura, quod est uerum, ut ff. de lega. 2. l. cum pater. §. cum imperfecta. & de lega. 1. l. 4. secundum Ioan. & hoc, nisi sit impossibilis, uel probrosa, ut inf. eod. §. fi. uel inepta, ut ff. eod. t. l. seruo alieno. §. finali.

i *Validiores*. quàm sint uerba solennia: uel quam sit scriptura. Accur.

k *Omnibus legatis*. i. omni genere legatorum.

l *Vna sit natura*. quantum ad hoc, ut debeantur: sunt tamen quædam fauorabiliora alijs, ut infra de obli. quæ ex quasi contractu. §. fin.

m *Quibuscunque verbis*. aptis tamen ad hoc. sic ff. de consti. pec. l. qui autem. in fi. & ibi gl. fi. & l. seq.

ADDITIO. No. quòd lex generaliter loquens, recipit restrictionem de habilitate. concordat gl. 2. l. 1. §. nunciatio. & ibi doct. ff. de no. ope. nunc. & in l. ut gradatim § sed si lege. ff. de mune. & ho. & Bar. latè in l. omnes populi, ff. de iust. & iu. Ang.

n *Per actiones personales*. l. ex testamento.

o *Per in rem*. idest, per rei uendicationem. nam recta uia transit dominium in legatarium rei legatæ, ut ff. de fur. l. à Titio. Accur.

ADDITIO. Scilicet, fictè à morte testatoris, & uerè ab adita hæreditate, reuocabiliter tamen. Et hæc uera, quando purè legatur res testatoris, & legatarius non repudiat. Et tunc fructus post mortem, & ante aditionem, post moram tamen adeundi ab hærede percepti; demum, facta aditione, debent legatario restitui. Si uero legetur res hæredis, nullo modo transit dominium, nisi facta traditione.

p *Per hypothecariam*. s. scilicet, in rebus alijs, quæ fuerunt defuncti. Et no. quod si legatum sit in specie, & sit res testatoris, competunt illæ tres actiones. Si in genere, ut seruum, competunt duæ, scilicet, testamenti, & hypothecæ, sed in casu tantum una actio, scilicet, ex testamento, & vna exceptio competit, ut si lego debitori liberationem, vt ff. de lib. leg. l. quod mihi, & ff. ut in pos. le. l. 1. §. si debitori. Si autem sit res aliena, duæ tantum competunt, scilicet personalis, & hypothecaria, ut C. communia de leg. l. 1. Non tamen omnibus aget, idest, actione in rem, & ex testamento, sed una quam elegerit, ut ff. de leg. 2. l. cum filius. §. uarijs. Sed si legatarius sit dominus, qualiter personali aget, ut inf. de act. §. sic itaque? Respon. ratione possessionis. ut ff. de cond. trit. l. 2.

ADDITIO. Et si ex testamento agitur ad præstandum, seu tradendum, non aūt ad dandum. Vel dic, quod §. sic itaq; loquitur in uero domino facto per traditionem de iure cōi: hic uero de iure spāli sine traditione. Igit non est mirum si dat cōcursus: ut in l. rebus. C. de iure dot. s'm docto.

Perpen-

* Adde quod legatum sit donatio, est tex. in l. ambiguitates. C. de testa. quem a nemine allegatum inueni.

* Quæ sit propter merita. Aeg. Perr.

1 † Totum hoc, ab hare de præstanda, in scriptis nostris exemplaribus non habetur.

* Obligationem, uel condemnationem in pœnam, ut si [illegible] Titium [illegible] rem, in [illegible] eius c[illegible] [illegible] lego. Aeg. Per.

* s. ante capitinem. Aeg. Perr.

* Scilicet cā mortis inter uiuos, & legatū. Aeg. Perr.

* Et hæc inducūtur ad qōnē si testator dicat, dono Titio fundum illum post mortem [illegible] ti, & recipienti, an censeatur legatū, vel donatio, ut per Ioā. Fab. & Ange.

* Vt si res illa iam esset apud eū.

cui legat. & testor iubeat apud eum manere. Arg. Perr.

* Concor. c. Ra. ī gl. super ver. usucapione ꝑ dote, post mediū extra de test.

b Nō ob. hæc lex, si alij, quia vē solū cōtra dicere, quia ibi attēdit scriptura; quia uoluntas testōris erat ambigua. Cæterū si eius fuisset clara uoluntas, ab ea non recederet: imo obseruatur scriptura, relicta interpretatiōe, ut l. cum mater. C. de fidei. & hic.

e Hęc gl. diuidit in quatuor ꝑtes. In prima declarādo text. remouet quoddam cōtrarium tacitū. In secunda ꝑ modū notabilis remouet aliud cōtrarium. In tertia remouet aliud cōttarium. In quarta, & ultima ꝑ modū qōnis remouet aliud ꝯtrariū: secunda ibi, & nota tertia ibi, nō tā oibus. quarta ibi, sed si legatarius.

a *Perpensum*.i.deliberatum.

¶SED NON VSQVE. ¶CASVS. Domine, iam video, quod fecistis satis vtilem constitutionem circa materiam legatorum: in qua quidem constitutione satis diligenter legatarijs prouisum est: unde videtur mihi, quod illa constitutio possit sufficere. Sed ad hoc respon. Amice certè minus bene uidetur sufficere. Non enim prædicta constitutione contenti sumus. Inuenimus enim, quod antiquitas strictò iure concludebat legata, & fideicommissis pinguiorem naturam indulgebat. Idcirco nos hac differentia ab antiquo iure introducta moti, necessarium duximus, omnia legata omnibus fideicommissis penitus exæquare: ut de cætero īter ea nulla sit differentia. Statuimus enim eadem constitutione, ut qđ hactenus legatis defuit, hoc ex natura fideicōmissorum impleturi, si quid amplius etiam fuit in legatis, hoc fideicommissis accedat. & per hoc fideicommiss & legata per nostram constitutionem exæquata sunt. Vnde dixi: Quare igitur coniunctim non tractatis de legatis, & fideicommis. Ad hoc respon. Amice, ad hoc optima ratio nos induxit, vt diuisim de illis tractare debeamus. Ne enim in his primis legum cunabulis coniunctim de legatis, & fideicommis. tractando, adolescentibus studiosis difficultatem introducamus, utile nobis uisum est separatim primo de legatis, & postea de fideicommis. animos informare, ut ita natura utriusque iuris per se cognita, facilè possint iuuenes de utriusque natura erudiri, & permistionem eorundem subtiliorem auribus intelligere. Et hæc dicuntur usque ad illum §.non solum. Franc.

perpensum [a] modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile.

Licet legata sint hodie fideicommissis adæquata, de his tamen propter adolescentes separatum tractandum est. Aretinus.

¶Sed non vsque ad eam constitutionem stādum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus, legata quidem stricte [b] concludentem, fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis [c] descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare, [d] ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest [e] legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius [f] est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum † naturæ.

¶Sed ne in primis [g] legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus, quandam introducamus difficultatem: operæ pretium [h] esse duximus, interim [i] separatim prius de legatis [k] & postea de fideicommissis [l] tractare, ut natura vtriusque iuris * cognita, [m] facilè possint permistionem eorum eruditi [n] subtilioribus auribus accipere.

Etiam res aliena potest legari, & hæres tenetur eam redimere, si potest, & soluere: aliàs tenetur æstimationem præstare: & hoc verum, si testator sciu esse rem alienam, & agenti, incumbit onus probandi. Are.

¶*Sed non vsque ad eam*. idest non fuimus contenti, scilicet, dicta constitutione: immo & aliam fecimus circa istam, & eandem materiam, ut C. communia de leg. l. secunda. Prima tamen remouet differentiam quatuor generum legatorum, scilicet in quo erat differentia inter se. Secunda vero remouet differentiam inter legata, & fideicommis. Accur.

b *Strictè*.i.strictò iure, sic ut testamento tantum debeantur, ut infra de fideicom.hær.§.præterea.

c *Magis*. scilicet, quàm legata, ut ab intestato etiam debeantur, ut infra de fideicommis. hæred. §. præterea. Vel dic, ex uoluntate magis, quàm ex solemnitate testamenti. Accur.

d *Exæquare*. quantum ad sententiam, & tractatum, non quantum ad uerba. nam non dicitur hodie legataria libertas, & hæreditas: licet fideicommissaria appelletur. Item propter legatum non cogitur quis adire, sed propter fideicom. uniuersale sic.ut inf.de l.Fal.§.quantitas uer.ex diuerso.& ff.ad Treb.l.quia poterat.& inf de fideicom.hæred.§. ergo.uer.sed si recuset.

Intellige istam adæquationem procedere in legatis particularibus quo ad particularia, & in uniuersalibus quo ad vniuersalia

e *Sed quod deest*. In tribus enim deest, ut ĩ.eo.§. post mortem.& inf.de fideicom.hær. §.præterea,& inf. de sing. rebus per fideicom. re in prin.

f *Amplius*. scilicet, ut ex necessitate dentur: quod non erat in fideicommissis, ut inf.de fideicommis.hæredita.in principio.

g *In primis legum cunabulis*.i. hoc uolumine, ut sup. eod. in procœ.circa medium.

h *Operæpretium esse duximus*.i. pulchrum putauimus, & utile, ut dicitur in Sallustio.

i *Interim*. i.antiquam ueniamus ad illam constitutionem ubi tractantur communia eorum.

k *De legatis*. ut hoc titulo, & duobus sequentibus.

l *De fideicommissis*. ut infra de fideicommis. hære. & alio ibi prox.tit.

m *Cognita*. scilicet, separatim.

n *Eruditi*. sic supra de iustitia, & iure. §. his igitur generaliter.

& non aliter, ut per Doct. hic. & in L. 1. ff.de leg j.

† *Fideicōmissi.*

* *Scilicet legati, fideicōmissi. Ae. Per.*

¶NON SOLVM. ¶CASVS. Domine, iam uideo, quid est legatum, & quot erant olim genera legatorum, & qualiter auctoritate uestræ cōstitutionis natura legatorum, & fideicōmis. exæquata est, & quæ ratio uos induxit ad separatim tractandum, primò de legatis, & postea de fideicomm. pro Deo dicatis modo mihi, si placet, quæ res legari possunt? Ad hoc respon. Amice, non solum res testatoris, uel hæredis legari potest: sed etiam aliena: sed in hoc casu quando testator rem alienam legat, hæres eius compellitur rem legatam redimere a domino rei, si emere potest. Si enim nullo modo, uel pro non certo pretio redimere potest: ad eius æstimationem tenetur. & hoc uerum est, si talis est res, cuius commercium haberi possit. Si enim res legata sit talis quod super ea contrahere non licet; tunc nec ipsa res, nec eius æstimatio debetur: ueluti si testator alicui legauerit campum Martium, uel basilicas uel templa, uel ea, quę sunt publico usui destinata. Nam in his casibus legatum nullius momenti est. Sed quod diximus generaliter alienam rem legari posse, hoc ita intelligendum est, si testator, quando legauit, sciebat, rem alienam esse: non autem si ignorabat, alienam esse: quia tunc forsitan, si sciuisset, eam alienam esse, non legasset. & ita omnia hæc diuus Pius rescripserit. Sed [illegible] Quidam legauit Petro rem alienam, [illegible] mortuo testatore, Paulus legatum petebat ab hærede. Hæres autem ex aduerso ad sui defensionem allegabat, testatorem ignorasse illam rem esse alienam, & idcirco dicebat, se non teneri ad huius legati præstationem. Legatarius uero in contrarium asserebat testatorem sciuisse rem alienam, & ita dicebat, legatum valere, unde magna fuit discordia inter hæredem, & legatarium super illo legato. Pro Deo domine dicatis mihi, quid iuris est in casu isto: uidelicet, utrum legatarius debeat probare testōrem sciuisse rem alienam esse, uel hr̄s dēat ꝓbare testōrē ignorasse? Ad hoc resp. Amice, in hoc casu verius est ipsum legatarium oportere probare sciam testōris. Non aūt oportet hr̄dem ꝓbare ipsius ignorantiā, & hoc ꝑ illā regulam gñalem, ꝓbatio incūbit qui agit. Igit cū legatarius in hoc casu agat ad legatū sibi relictum præstandū, meritò onus ꝓbandi ei debet incūbere. Et non solū in casu isto ꝑdicto locū habet hæc distinctio; sed ēt in alio casu: ueluti si testōr legauit rē creditori suo obligatā: nā in hoc casu, idē placet, ꝙ in superiori fit, ut uidelicet, ita demū necesse hēat hr̄s eā à creditore luere, si testōr sciebat rē esse obligatā, & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, & hoc est uerū, nisi appareat de contraria uoluntate testōris. Nā si testōr uoluerit legatarium

tarium luere, & hoc in testã. & codicillis expressit: quãuis testator sciebat rem obligatam, hæres tñ in hoc casu eam luere nõ dẽt. Et hæc dñt vsq; ad illñ §. si res aliena. Fran.

a *Hæredis*. & in his nil refert scierit hoc defunctus, an ignorauerit: vt j. eo §. si quis rem suam. & ff. de leg. 2. l. vnũ ex familia. §. si rem suam. Idem de re cõmuni legata, secundum Io. vt ff. eo. l. 5. §. 1. & 2. sed certe ibi non valet legatũ, nisi pro ea parte, pro qua non est error.

ADDITIO. Idẽ si filius rem cõmunem simpliciter legaret: quia non valeret, nisi ꝑ parte sua. Et ratio: quia cum ꝑ illa parte legatũ sit vtile, maior ratio facit, vt ad eam referatur. non sic in re penitus aliena. Io. Fab.

b *Aliena*. etiam hostium: a vt ff. eo. l j. l. ab omnibus. §. ẽt. secundum Io. Itẽ ab hostibus capta: vt ff. eo l. seruus ab hostibus. & l. id quod.

c *Cogatur redimere*. speciale pp ꝑceptũ testatoris sic ff. communi diuid. l. communi diuidundo. §. fin. Regulariter contra: vt C. de contrahen. emp. l. inuitum.

d *Non potest redimere*. ullo modo; quia non uult uẽdere, uel si vult, tamen nimiũ petit pro pretio, ut ff. eo. l. non dubiũ. §. fi. & de leg. 1. l. apud Iulianum. § constat.

stipulanti: de euictione aget, ac si nihil sibi datum esset: si est extraneus, l. si te legatarius: ut ff. de leg. 1. l. si domus. §. 1. & l. non quocumque; & de lega. 3. l. qui concubinam. §. si hæres. & de euict. l. hæres. Si de coniunctis est legatarius, ut si uni de fratribus est prælegatum, non agit: ne crescat inuidia inter eos: ut C. de bo. quæ li. l. cũ oportet. & ff. de leg. 2. l. cum pater. § euictis. Sed quando omnibus est prælegatũ, omnes agunt, siue distributio prælegatorum sit per iudicẽ facta, siue ꝑ partes. Si autem à testatore, excipiendo seruant, non agendo: ut C. cõmunia utriusq; iud. l. si fratres & ff. de lega. 2. l. cum pater. §. euictis.

¶Non solum * autem testatoris, vel hæredis [a] res, sed ẽt aliena [b] * legari potest: ita, vt hæres cogatur redimere [c] eam, & præstare: vel si eam non potest redimere, [d] æstimationem eius dare. ¶Sed si talis sit res, cuius commercium [e] non est, vel adipisci [f] non potest: nec æstimatio [g] eius debetur: veluti si quis campum Martium, vel basilicas, [h] vel templa vel quæ publico vsui destinata sunt, [i] legauerit. Nam nullius momenti tale [1] † legatum est.

¶Quod autem diximus, alienam rem posse legari: ita intelligẽdum est, si defunctus sciebat, alienam rem esse: non si ignorabat: [k] forsitan enim si sciuisset [l] alienam [2] † rem esse non legasset, & ita diuus Pius rescripsit. ¶Et verius [m] est, ipsum, qui agit, id est, legatariũ probare oportere, sciuisse alienam rem defunctum, non hæredem probare oportere ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. [n]

Hæres tenetur luere rem testatoris alteri obligatam, si testator sciuit esse obligatam, nisi probetur de contraria voluntate testatoris. Aret.

¶Sed & si rem obligatã creditori aliquis legauerit, necesse habet hęres eam luere. [o] Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat hęres, si sciebat defunctus rem obligatam esse, & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit [3] † legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hęres eam luere.

Si legatarius factus fuerit dominus rei legatæ ex causa lucratiua, non debetur legatum: secus, si ex causa onerosa. Aret.

e *Commercium non est*. i. non potest super ea re contractus haberi.

f *Adipisci*. passiue accipitur. i. acquiri, uel haberi.

g *Nec æstimatio*. Si apud nullum est commercium: uel ẽt est, sed cum grandi difficultate, non ualet legatum: ut hic, & ff. e. l. apud Iulianum. §. fi. nisi testator uoluerit cõtrariũ manifeste: ut ff. e. l. si quis inquilinos. ad fi. ti. & ibi gl 3. & nisi in alio casu: ut si liber homo sibi legetur, qui fuerat redemptus ab hostibus: quo casu à pignore eximitur: ut ff. e. l. senatus. j. §. fi. Si aut commercium * est in cõi, sed non est ei, a quo relinquitur, ualet ut ipsum det, uel eius æstimatio: ut ff. e. 2. l. mortuo boue § Labeo. 1. rñ. & sic intelligitur ff. de leg. 1. in l. sed si res. Si aũt tñ ei non est, cui pstari debet, si pp suum delictum, vel sectæ diuersitatem, ut in Iudæo, & mancipio Christiano, ut C. ne Iudæ Christ. man. l. 1. non ualet, nec æstimatio dat ut ff de lega 2. l. mortuo boue. §. Labeo j. rñ. & de uer. ob l. multum interest. Si pp status conditionem, uel corporis uitium: ut quia seruo militia, uel contracto legetur stipendium cursoris: si testator scit uitium inesse, datur æstimatio: alias non: ut ff. de lega. 3. l. fideicommissa. § si seruo alieno. & ff. eo. l. si filiusfamilias § si quid alicui. A. cursius.

ADDITIO. Vide gl ferè similem ff. eo. j. l. sed si res aliena facit gl. in l. multum. ff de verb. obl.

h *Basilicas*. Basilica Græcè, Latinè domus regia dr. Acc.

i *Vsui destinata sunt*. ut uia publica.

k *Ignorabat*. quæ ignorantia nocet: nisi coniunctæ personæ sit relictum: ut C eo. l. cum rem alienam. & nisi cum relinquitur libertas seruo alieno: ut ff. de fideic. li. l. Paulus. j. resp. Quid si res legata fuerit euicta? Respon. si in specie, non teneri debet hæres de euictione: ut ff de euic. l. hęres. & ff. de leg. 1. l. si a substituto. §. hęres b si in genere; siue extra iudicium, siue in iudicio tradita fuerit legatario non

l *Si sciuisset*. in eo casu, quo ignorauit.

m *Et verius est*. ut ff. de prob. l. uerius C. de rei uend. l. fi. & ibi gl. fi. & C. de ed. l. q. accusare uolut. C. de excep. l. si q dẽ. j. de interdi. §. commodũ. C. de act. & obl. l. negantes. & C. de prob. l. actor.

n *Qui agit*. nisi qui negat, neget ius, & nisi præsumeret ius pro actore: tunc. n. ꝑbat reus negans: ut ff. de probat. l. ab ea parte ff. de dona. inter uirum, & uxo. l. Quintus.

o *Luere*. tribus casibus luit hęres. Si sciebat testator, rẽ esse obligatã: ut hic. Item si ignorabat, sed reliquit coniunctæ personæ, ut C. de fidei com. l. prædia. uel si pro tanto erat res obligata, quantu ualet, uel ꝑ maiori sũma: ut ff. de leg. 1. l. si res obligata. §. 1.

ADDITIO. Nota, ꝙ qñ testãt legat rem pignoratam obligatã ꝑ tanto, uel pluri, q̃ ualebat, siue sciuerit, siue ignorauerit obligatã, tenetur hęres luere. Nam si teneretur legatarius, ex legato nullum commodum reportaret. Sed tñ dubium facit, quia qñ obligatur res pro tanto, uel pluri, q̃ ualeat, ur res ipsa haberi pro alienata. facit ꝙ no. gl. in l. qui habebat. ff. de lega. 3. Sed qñ legatur extraneo res aliena ignoranter, non tenetur hæres luere: ergo nec hoc casu, & hanc tenuit Raph. sed hæc est cõiter. Ias. Aduerte diligenter, ꝙ luo est uerbum ęquiuocum ad quatuor. Vno modo significat redimere, siue liberare: ut luo pignus ære: & sic accipitur hic. Scdo mõ est sustinere, siue pati, uel punire, ut fur luit pœnas: & crux luit mala, i. punit. Tertio modo est purgare, uel expellere: ut lux luit tenebras. Quarto mõ pertinet ad actum uenereum, cũ sunt in ardore coeundi. Vnde uersus: Aere luo pignus, cruce pœnas, luce tenebras Dr & luere, qñ salitur ouis. Vel sic & breuius, Crux luit, æs, crepo, lux, mala, pignus. ouẽ. tenebrasq;. De hoc est gl notab. in l. licet certis. C. de locato, & cõdu.

¶SI RES ALIENA. ¶CASVS. Dñe, quidam legauit P. rẽ alienam: & P uiuente adhuc testãre, consecutus fuit dñiũ illius rei. modo quæro utrũ, mortuo testãre, P. rõne illius legati cuius dñium habuit ante mortem testãris, aliquid consequi ab eius hærede possit? Ad hoc resp. Amice, si res aliena legata fuerit, & eiusdem dñium legatarius, uiuo testatore consecutus fuerit: distinguendum est, ex qua causa legatarius consecutus fuerit dñium rei legatæ: nã si ex causa emptionis, uel alia cã onerosã dñium cõsecutus fuerit: nihilominus actione ex testa. æstimationem eiusdẽ rei ab hærede testãris consequi poterit: si uero ex cã donationis,

* *Concor. cũ hoc §. c. filius. cũ gl. 2. extra de testa.*

* *Quam scit, eẽ alienã, & de qua est cõmercium. Aeg. Per.*

a Siue q̃doq; fuerit, siue nũquã, dũmõ legetur sub cõditione si nostra efficiatur, uel sit spes, ꝙ efficiatur: alias sec'. Io. Fab. & Ang.

1 † *Huiusmodi.*

2 † *Alias, si sciisset alienam non legasset.*

Legatum rei cuius commercium non est, an ualeat.

* Cõmercium dr esse de re, qñ est in dñio alicuius, & põt subijci dñio alterius priuati. Aeg. Perr.

Basilicas.

Legatum si euincat an hæs de functi teneatur.

b Nisi sciens alie-

uam: uel coniunctæ ꝑsonę legasse: fin Io Fa. hic. sed scdm Ant. tunc debetur ꝑ uiam retẽtionis, nõ actiõis, si sit hrs, & cohrdib' etiam fuerit prælegatum: ut hic in fin. glo. ĩ qua materia uide pleni' Ange. hic.

3 † *Voluit.*

Legatares obligata per hrdẽ in tribus casib. est luẽda.

Luo, luis, hẽt quatuor signi ficata.

nis,vel ex alia causa lucratiua, puta,ex causa legati in alio testamento sibi relicti factus fuerit dominus te illius:tunc de cætero ab hærede nihil petere poterit:& hoc propter regulam iuris generalem, qua cauetur,duas lucratiuas causas in eundem hominem, & in eandem rem non posse directè concurrere. Et eadem ratione, si ex duorum testamētis eadem res alicui legatario debeaē, multum refert, vtrum legatarius,rem,an æstimationem ex testamento vnius consecutus sit. nam si ipsam rem habeat, aduersus hæredem alterius agere non poterit, cum ex causa lucratiua iam ipsam rē habeat. Si verò æstimationem illius rei consecutus prius fuerit & nihilominus ab hærede alterius ipsam rem consequi poterit. Et hæc dicū tur vsque ad illū §. ea quoque res. Fran.

1 † *Testamenti*,

¶ Si res aliena legata fuerit, & eius rei, viuo [a] testatore, legatarius dominus factus fuerit: si quidē ex causa emptionis, ex testamento [1] † actione pretium consequi [b] potest. Si vero, ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia [c] simili causa, agere [d] non potest. Nam traditum [e] est, duas lucratiuas causas in eundem hominē, [f] & eandem rem [g] concurrere non posse. [h] ¶ Hac ratione, [i] si ex duobus testamentis [k] eadem res eidē debeatur, interest, vtrum rem, an æstimationem, ex testamento consecutus sit. Nam si rē habet, agere non [l] potest: qa habet eam ex causa lucratiua. si æstimationem, agere potest. [m]

Etiam res futura, quæ tamen esse speratur, legari potest. Are.

¶ Ea quoque res, [n] quæ in rerum natura non est, si modo futura est, [o] rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt: aut quod ex illa ancilla natum erit. [p]

Si vna res ab eodem duobus legatur coniunctim, uel disiunctim, si ambo concurrunt ad legatum, medietas datur vni, & medietas alteri. Sed, deficiente legato in persona vnius, totum ad collegatarium pertinet. Aret.

¶ Si eadem res* duobus [q] le-

a *Viuo testatore*. idē est,& si post mortē: vt inf.§.si cui§.

b *Cōsequi potest*. Nota, caute ponit, consequi: nam pretium petere non potest, sed rem, quæ tantum est in obligatione, ſm nos: æstimatio tamen datur propter defectum: vt ff. de uerb.oblig.l. si seruū. §.effectus. Sed contra nos est.ff. de leg.3.l. si res mihi. Respon.ibi propter defectum iuris petendi ex præsumpta uoluntate defuncti rem legatam legatarius amisit: sed hic nō ex uoluntate defuncti amisit emendo. Quidam tamen dicunt, æstimationem esse in obligatione: ut ff.de cond.fur. l.in re furtiua.in princ.ibi, sed utrum.in si. Et no.quatuor casus, quibus pero id,quod habeo. Primus est,ubi res mihi data, potest auferri: ut ff.de sol.l. si rem.& l.qui res.j.respon.a Item si habeo ex alia cā, quam debeam habere, qa non uideor habere, cum pretium absit ut hic. Item si aliquid iuris rei deest, id adhuc tradendum est: ut ff.de solu. l.etiam.& de uerbo.ob.l.Iulianus.§.si. Item si res deterior est dolo dantis: ex cā stricti iuris datur act.de dolo, licet habeat rem: ut ff.de dolo.l.& eleganter.§. non solum, sed in bonæ fidei agitur ex primo contractu: ut ff.commo.l.3.§. si reddita.

a Quæ leges nō faciūt ad ꝓpositū: qa cum res sit euicta, nō potest dici, ꝙ cā habeat, & petat, sed facit.ff.de lega.l. nō quocūq;. in princi. Est & ali⁹ casus, qn̄ res tradit, forma tn̄ mutata: ut l.mulieris.§. res abesse. ff. de uerb.si. ſm Ioan. Fab.

c *Ex alia*. ut legati: ut ff.man.l. si hæreditatem.non dotis promissione: ut ff.de actionib. & obligat. ex promissione. Accur.

d *Agere*.etiam si sua postea esse desinit: ut ff.de leg.2.l.Mæuius.§.duobus.

e *Traditum*.à iure: ut ff.de actio.& ob.l.omnes. & ff.de lega.1.l.si seruus legatus.§.Stichum. Accur.

f *In eundem hominem*. ff.e.t.l.si seruus.§.j. contra. Solu.ibi per obliquum concurrunt, non directo: ut hic, argu.ff.de uul.subst.l.quæ liberis.§ si.

g *Rem*.i.speciem.aliud, si quantitatem: ut ff.de leg.2.l.Titia Seio in prin.

h *Non posse*.sed cur secus, quando emit? Resp.quia nec rem habere uidetur, cum pretium ei absit,& loco rei successissent: ut ff.de pet.hær.l. si & rem.& quod met.cau.l.uideamus.& l.si ipsa.

i *Hac ratione*.s.supradictæ regulæ.

k *Ex duobus testamentis*. s.duorum hominum.si enim unius esset, primum per secundum corrigeretur: ut s.qui.mo.testa.infir.§ posteriore. Quid si in eodem bis legauit? Respond.distingue speciem à quantitate: ut ff. de legatis primo.l.planè.ubi.§. si eadem.usque ad illum.§. si coniunctim.

l *Agere non potest*. ut ff.de leg.1. l.planè ubi.§.si eadem. uer.sed si duorum.contra: ut sequitur ex eodem testamento. Solutio. illa intelligitur secundum huius.§. distinctionem.

m *Agere potest*. ff.de lega.primo.l. huiusmodi.§. primo. contra. Sol.ibi testatoris, & hæredis testantis est eadē persona, vt in Authen.de iureiu.à mo.in prin.col.5.Vel ibi in secundo legato commodum repræsentationis primi legati relictum videtur: vt infra eodem §.ex contrario, quia non videtur legari bis in duobus testamentis, & ideo non habebit nisi semel.

¶ EA QVOQVE. ¶ CASVS. Domine, pono, quod aliquis legauit rem, q̄ tempore conditi testamenti in rerū natura non erat, futura tamen sperabatur: nunquid valet legatum? Et respō. ꝙ sic. ea enim res, quæ in rerum natura nō est, si tamen futura speretur, rectè legari potest: veluti si testator legauerit fructus, q in fundo Semproniano nati erunt: vel si legauerit, qđ ab ancilla natum erit: nā in vtroque casu ualet legatum. Et hæc dicuntur usque ad illum §.si eadē res duobus. Francis.de Aret.

* *Adde Forca.dia. 59.& dia. 67.ubi late de coniunctis.*

n *Ea quoque res*.sic.ff. de leg.1. l.quod in rerum.in prin.& de leg.3.l.etiam. Acc.

o *Futura est*.si autē nec fuit res, nec est in rerū natura, nec erit, ut chimera: uel fuit, sed nō est: ut hō mortuus: non p̄t legari.ut infra de inu.sti.in prin. Si autem est dubium, an sit, uel non sit in rerum natura: cauet hæres de prosequendo, & restituendo: ut ff.de lega.1.l.seruo legato, qui fugerat ante testamentum: aliud in eo, qui fugerat post, scilicet, testamentum, qui scilicet, est periculo legatarij, ut ff.eodem titulo.l. cum seruus.& l.si seruus legatus. 1. respon.

ADDITIO. Dic plenius, & ordinarius per glo.in dicta l. cum seruus. & ibi Barto. & doctores. ff. de legatis primo, & per glos.in l.si quis seruo.ff. de legat.secundo. & adde, quod no.gl & doc.in l.quod legatur.ff. de iudic. Angel.

p *Natum erit*. & tunc competit sibi exactio, ut ff.de uerb. obl.l.interdum.j. resp.

¶ SI EADEM, &c. ¶ CASVS. Domine, quidam legauit eandem rem duobus.P. & M ego quæro, quid iuris sit in isto casu? Ad hoc respond. Amice, si duobus eadē res legata sit: si diuisim, uel coniunctim legetur, si ambo peruenerint ad legatum diuiditur inter eos legatum. Si autem alter eorum per modum repudiandi deficiat, ut quia legatum peruenit in casum caduci, ut puta, quia legatarius decessit.uiuo testatore, uel si quolibet alio modo deficiat, ueluti per mortem ciuilem: tunc omnibus his casibus, totum legatum ad legatarium iure accrescendi pertinebit. Sed domine, iam uideo, quid iuris est, quādo eadem res legatur duobus. siue coniunctim siue disiunctim: pro Deo dicatis mihi, quando quis censetur legare coniunctim, & quando disiunctim? Ad hoc respondet, quod coniunctim uidetur quis legare in hunc modum: ueluti si dicat. Titio, & Seio hominem Stichum do, lego. Sed disiunctim uidetur quis ita legare: ueluti si dicat, Titio Stichum do, lego: Seio Stichum do, lego. nam in hoc casu etiam si expresserit eundem hominem, scilicet, dicendo sic: Stichum do, lego: nihilominus eum disiunctim legare intelligitur. Et hæc vsque ad illum §.si cui fundus. Francis.de Aret.

q *Duobus*.quid si dicat: illi, aut illi lego? Respondet, duo rei stipulandi esse uidentur.ut ff.de leg.2.l. si Titio, aut Seio. Accur.

Coniunctim.

a *Coniunctim*. s. per copulatiuam coniunctionem, vt ff. de hære. instit. l. si ita quis hæredes.
b *Disiunctim*. i. separatim, ut inf. proxi. §.
c *Scinditur*. viriliter: nisi simul duo coniuncti essent, qui locum vnius obtinent, vt ff. de hær. inst. l. Titius. & l. interdum. in prin. Accur.

gata sit, siue coniunctim,[a] siue disiunctim,[b] si ambo perueniant ad legatum, scinditur[c] inter eos legatum: si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut, viuo testatore,[d] decesserit,[e] vel alio quoquo modo defecerit,[f] totum ad collegatarium pertinet.

¶Coniunctim[g] autem legatur, veluti si quis dicat, Titio, & Seio hominem Stichum do, lego. Disiunctim[h] ita, Titio hominem Stichum do, lego, Seio hominem Stichum do, lego.[i] Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disiunctim[k] legatum intelligitur.

Si ad legatarium peruenerit proprietas fundi eidem legati ex causa onerosa, & vsusfructus ex causa lucratiua, potest peti totus fundus: tamen officio iudicis æstimatio proprietatis tantum debetur. Aret.

¶Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit[l] proprietatem, deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit,[m] & posteà ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum[n] petere,[o] Iulianus ait; quia vsusfructus[p] in petitione[q] seruitutis[r] locum obtinet. sed officio iudicis continetur, vt, deducto[s*] vsufructu, iubeat æstimationem[t] præstari.[u]

Legatum rei propriæ legatarij non valet, etiam si post testamentum sua esse desierit. Aret.

¶Sed si rē legatarii quis ei le

d *Viuo testatore*. nā si, testatore mortuo, legatarius decedat; ad hæredem suum legatum transmittit; vt C. de cad. tol. §. cum igitur.
e *Decesserit*. post testamentum tamen, ut differat à sequēti.
f *Defecerit*. s. legatarius, ut per mortem ciuilem. Vel dic, legatum, quod tribus casibus deficit, & accrescit legatario præter duos, qui ponuntur hic. Primus si non est collegatarius in rerū natura tempore testamenti, ut C. de cadu. tol. § j. in prin. Secundus, si mihi, et posthumo legatur, qui abortietur posteà. vt ff. eo. primo l. si duobus. §. fin. Tertius si mihi, & hæredi suo legat, ut ff. eo. j. l. planè ubi. §. si duo. & sic sunt quinque casus. Econtra sunt tres casus, quibus deficit legatum: sed collegatario non accrescit. Primus, si mihi, & seruo suo legat, vt ff. eo. j. l. planè vbi. §. si coniunctim. Secundus, si mihi, & tibi res tua legaī, vt ff. eo. j. l. huiusmodi. §. si Titio. Tertius, si mihi, & non capaci legatur. ut ff. de leg. 2. l. si Titio.
g *Coniunctim*. s. re, & verbis, ut ff. de leg. 3. l. re coniuncti.
h *Disiunctim*. s. verbis tantùm. nam re sunt coniuncti.
i *Do lego*. sed nonne dando Seio, adimit Titio, ut ff. de pu. substi. l. si quis eum. & de adimen. leg. l. iij. in prin. & l. sicut? Respon. sic, si probatur, testatorem hoc. s. adimere Titio, & dare Seio voluisse: *a* non aliàs, vt ff eod. j. l. si pluribus. §. primo.
K *Disiunctim*. scilicet, verbis tantum, re tamen coniuncti sunt, ut ff de lega. 3. l. re coniuncti. Sunt & alij re. & uerbis disiuncti, ut si ita dicam, lego Titio dimidiam serui; Sempronio lego dimidiam eiusdem serui, vt ff. eod. 2. l. & Proculo. Nec obstat in eod. titu. de leg 2. l. Mæuio. in prin. quia illa intelligitur, quando unam dimidiam utrique legauit. Et in istis non habet locum accessio, id est, ius accrescendi, ut d. l. sed & Proculo. Sunt etiam re disiuncti, sed uerbis cōiuncti, ut si dico, lego tibi, & Sempronio pro æquis portionibus. Sunt & alij re, & uerbis coniuncti, ut suprà proximè. Et coniuncti utroque modo, præferuntur disiunctis utroque, uel altero tantum modo coniunctis. Coniuncti uerò uno modo tantùm, simul admittuntur, scilicet, re tantùm. Coniuncti uerbis tantum, disiunctis re, & uerbis præferuntur, ut ff. de hær. inst. l. si ita quis hæredes. & ff. de leg. 3. l. re coniuncti §. pen. & §. fin.
ADDITIO. Similem glo. habes in l. j. §. fi. ff de usuf. accre.
¶SI CVI FVNDVS. ¶CASVS. Domine, quidam legaui Petro fundum alienum: posteà legatarius, scilicet, P. proprietatem eiusdem fundi emit, uel ex alia causa onerosa, deducto usufructu acquisiuit: procedente tempore ususfructus eiusdem fundi peruenit ad P. per mortem, uel per capitis diminutionem usufructuarij; vel ex alia causa lucratiua, usufructu finito, & ad proprietatem reuerso, & ita legatarius fundum in plena proprietate habuit: modò P. nihilominus agit ex testamento contra hæredem, & petit totum fundum in plena proprietate, ab hærede testatoris modo quæro, vtrum P. legatarius rectè agere uideaī? Et respō. quod sic. Nam si fundus alienus legatus fuerit, & posteà legatarius emerit proprietatem eiusdem fundi, deducto vsufructu; licet posteà vsusfructus ad legatarium ex causa lucratiua peruenerit: tñ ad fundum nihilominus actione ex testamento rectè agere poterit: & ita Iulianus ait. Cōtrarium tamen uidebatur. nam si legatarius petat fundum in plena proprietate: ꝙ proprietas constat ex duobus. videlicet, ex nuda proprietate, & vsufructu; & si legatarius ex causa lucratiua habuit vsumfructum, uidetur, ꝙ fundum in plena proprietate petere non pōt. Ad istam tacitam obiectionem, quæ fieri posset; resp. Iustinianus in litera, dicens; ꝙ hæc obiectio non obstat; quia vsusfructus in petitione tali, videlicet, quę fit per actionem ex testō, nō obtinet partē dominij, sed vicem seruitutis; & iō petendo fundum in plena proprietate, non vī petere illam partem rei, quæ sibi obuenerat ex cā lucratiua. s. vsumfr. & hoc est uerum de rigore iuris; sed de ęquitate ait Iulianus officio iudicis contineri, ut æstimatione ususfruct. deducta hīdem ad æstimationem nudæ proprietatis dēat condemnare. & hæc dicuntur vsq; ad illum §. sed & si rē.
l *Emerit*. s. legatarius.
m *Peruenerit*. scilicet morte usufructuarij, uel capitis diminutione, uel simili causa, lucratiua tamen, ut sup. de usufr. §. finitur. & sic factus est causalis.
n *Et fundum*. i. proprietatem plenam. de iudicis tamen officio aliter fit; ut infrà sequitur.
o *Petere*. hic repete, quod diximus suprà eodem. §. si res. Accursius.
p *Quia vsusfructus*. dixit, fundum peti, & sic in plena proprietate. Sed opponitur: plena proprietas constat ex duobus, scilicet, ex nuda proprietate, & usufructu, & iam habet partem, id est usumfructum ex causa lucratiua: quomodo ergo petitur fundus in plena proprietate? Respon. ususfructus hoc casu, cùm fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominij, sed uicem seruitutis prædialis: quæ non est pars rei, cùm non possit esse sine re; & ideo non uidetur peti ea pars rei, quæ obuenit ex causà lucratiua, s. ususfructus & hoc de rigore, sed contrà de æquitate, ut subijcit.
q *In petitione*. s. tali, id est, prædicta fundi per actionem ex testamento. aliàs in multis locum dominij habet, ut ff. de damno infec. l. qui bona. § & superficiarium; & ff. de bonis auctoritate iudic. possiden. l. in nenditione. in prin. & ff. famil. erciscun. l. & puto. §. ij. & ff. de usufruc. l. iiij. & v.
ADDITIO. Dic, quod non est pars dominij prædicatiua, seu subiectiua, ut posita specie, ponatur genus; sed est pars integralis: quia fructus iuncti cum proprietate faciunt plenum dominium, vt per glo. in l. rectè dicimus. ff. de uer. sign. Ange.
r *Seruitutis*. s. realis.
s *Deducto vsufructu*. id est, æstimatione ususfructus: quem scilicet usumfructum ex causa lucratiua * habet, & ideo non debet plus habere, ut sup. eo. §. si res.
t *Aestimationem*. s. proprietatis.
u *Præstari*. s. ab hærede suo.
¶SED SI REM. ¶CASVS. Dn̄e, quidam legauit P. fundum ipsius P. modò quæro à uobis, utrū ualeat? & respon. ꝙ non. Nā licet suprà dictum sit, alienā rē legari posse: si tamen aliquis rē propriā ipsius legatarij ei legauerit,

Legatum quinq; casibus deficit, & legatario accrescit.

Legatum in trib' casibus deficit nec legatario accrescit.

a Puta, quia hoc expressit, uel sub cōmemoratione primi legauit secundo vt fundum quem legaui Titio, lego Sempronio aut hoc fecit ex interuallo, secundum Io. Fab.

Legatariorum quidā sunt coniuncti, re tantum, alij uerbis tantùm, alij re & uerbis, alij per sus disiuncti.

* i. detracto proprietate s. Plau. de duco pedes delecto i. detraho, separo. Aegid. Perr.

Vsusfructus an sit pars dominij.

Vsusfructus ī multis locum dominij habet.

* Vide Barto. in l. Mæui*. §. duobus. de lega. 2.

inutile est legatum. & hoc ideo; quia illud, quod proprium est ipsius leg itarij, amplius eius fieri non potest. & in hoc casu iterum inutile est legatum, & nullius est momenti: quia nec ipsa res, nec ipsa æstimatio debetur. Sed pone: Quidam testator rem suam propriam credens esse alienam rē, quasi alienam legauit P. ego quæro, utrum valeat? Respon. Instin. ꝙ sic, dicens ita: Si quis rem suam, quasi alienā legauit, in hoc casu bene ualet legatū. nam plus ualet quod est in ueritate, q̄ quod est in opinione. Sed domine ponamus, ꝙ testator putans rem suam esse legatarij, legauit: nunquid valet tale legatum. Respon. quod sic. In hoc enim casu legatum valere, constat: quia uoluntas testatoris uolentis huiusmodi rem acquiri legatario, exitum habere potest. Et hæc dicuntur vsque ad §. si rem suam. Frane.

*Concor. cū hoc §. text. in ca. inter dilectos an te fin. cum glos. super uerbo, quod metum est. extrà, de fi. instr.

1 † Aliàs, putant.

gauerit, inutile est legatum:[a] quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest.[b] *Et licet alienauerit[c] eam, non debetur: nec ipsa res, nec æstimatio eius.

Valet legatum rei testantis, licet testator putauerit alienam.

¶Si quis rem suam, quasi[d] alienam legauerit, valet legatum. Nam plus valet, quod in veritate est, quàm quod in opinione.[e] Sed & si legatarij esse putauerit, [1]† valere constat: quia exitum[f] voluntas defuncti habere potest.

Alienatione rei legatæ à testatore facta non amittitur legatum, nisi probetur animus adimendi. Are.

¶Si rem suam legauerit testator, posteaq; eam alienauerit,[g] Celsus putat, si non adimendi[h] animo vendidit, nihilominus deberi.[i] idemque[k] diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶Ijdem[l] rescripserunt, eum, qui post testamentum factū prædia, quæ legata erant, pignori dedit,[m] ademisse legatum non videri;[n] & ideo legatarium cum hærede eius agere posse, vt prædia à creditore luantur.*

¶Si verò[o] quis[p] partem rei legatæ alienauerit, pars, quæ non est alienata, omnino [2]† debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

Legatum liberationis valet, & potest fieri perpetuum, & ad tempus. E contrà non valet legatum factum à debitore suo creditori, nisi afferat sibi aliquam vtilitatem. Angelus.

¶Si quis debitori suo liberationem legauerit,[q] legatum

a ¶Legatum. ut ff. de libe. lega. l. j. cont. a. Sol. ibi liberatio relinquitur, quę non erat debitoris.

b Non potest. sic ī de act. §. sic itaque. ff. de leg. 3. l. cum quis, j. rñ. & ff. de excep. rei iud. l. & an eadē. § actiones. & de acq poss. l. 3. §. ex pluribus Acc.

c Alienauerit. ff. de reg. Cato. l. j. in fi. contra. Sol. secundum B. ibi viuo testatore alienauit, hic posteà. a Vel hic purum fuit, ibi conditionale, secundum Io. arg. ff. eod. l. certa. §. 2.

d Quasi alienam. id est, credens alienam.

e Quàm quod in opinione. Nota, sic ff. de manum. vind. l. si pater, §. quoties. ibi, plus est enim. & ff. de iur. & facti ign. l. regula, §. qui ignorauit. arg. contra. ff. de aeq hæred. l. is, qui putat. Sol ibi de re, quæ consistit in animo.

f Exitum. id est, effectum, ut ff. quemad. testam. aper l. vel negare. ibi, publicè enim expedit suprema hominum iudicia exitum habere, id est, res talis legatario acquiri potest.

a Hæc responsio nō est bona: quia quantum ad eō ualescentiam legati nihil refert, an uiuo testatore, rem sibi legatā propriam alienauerit; an uerò post eius mortem, ut l. cætera. § j. ff. de leg. j.

¶SI REM SVAM. ¶CASVS. Quidam legauit Petro fundum: posteà idem testator eundem fundum vendidit M. quęro vtrum valeat legatum: an verò videatur ademptum per alienationem factam à testatore? Respon. Iustin. ꝙ in hoc casu sententia Celsi tenenda est. Celsus enim in hoc casu existimat, si testator non adimendi animo fundū legatum uendidit: nihilominus etiam post alienationem deberi legatum. & hoc idem diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, & ijdem principes in quodam alio casu idē ius statuerunt: videlicet, in tali casu; Quidā fecit testamentum. & in testamento suo quædam prædia legauit P. & postea eadem prædia P. legata pignori obligauit. Nam rectè in hoc casu rescripserunt testatorem obligando prædia legata, legatum non videri ademisse; & ideo legatarius cum hærede experiri poterit actione ex testamento, vt puta à creditore luantur. Et quod dixit sup. quando testator torā rem legatam alienauit, idem iuris est, & si partem rei legatæ alienauerit. nam in parte non alienata ita demū ualet legatum, si testator non adimendi animo eam alienauit. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. si quis debitori suo. Fran.

g Alienauerit. vendendo. sed donando indistinctè vř adimere: nec distinguitur, an valeat donatio, vel non, & etiam si reuocetur, vt ff. de adi le. l. eum seruus, & l. rem legatam, & l. legatum sub conditione. §. j. si ex alia causa à donatione, distingue animū, vt hic, & in dubio probat hæres mutatā voluntatē, vt ff de leg. 3. l. fideicōmissa. §. si rē. & ff. eo ii. l. Lucius, § penul. ibi, nisi hæres. & ff. de probat. l. eum, qui.

h Non adimendi animo. qui animus ex hoc probatur, quia si necessitate rei familiaris, non videtur reuocasse: aliàs sic. quę distinctio in donationem non cadit: ut ff de adim. leg. l. item legatam. & not. C. eo. l. qui post. Accur.

i Deberi. scilicet, rem legatario. arg. sup eo. §. non solum vbi ab initio fuit alienata.

K Idemq; scilicet, iuris esse.

l Iidem. scilicet, Imperatores Seuerus, & Antoninus.

m Pignori dedit. q d si rem obligatam creditori debitor legauerit: nunquid ualet legatum? Respō. sic, & nihilominus poterit petere debitum: nisi uoluntas testatoris ostendatur uolentis compensare, ut ff. de legat. 2 l. creditorem Accur.

n Non videri. b nisi sub dicta distinctione. i. an habuit animum adimendi, uel non. Vel dic, nullo modo: vt hic, & C. eo. l. qui post, & hęc, quia primo ualuit relictū. aliàs contra, ut C. de dona. inter vii. & ūx. l. si maritus. ij. & ff. de dona. inter uirum & uxo. l. cum hic status, §. si maritus, & ibi in gl. j.

o Si verò. Nota de toto ad partem.

p Quis. s. testator.

*Ex hoc §. notant Doctor. quid si feudatarius feudi partem, dominio non re[?]gato, alienet, ꝙ dum taxat parte priuetur. Quod non placet Inn. de Ari. Si quidem ꝙ contrauenientem in parte, toto priuetur feudo, per l. si quis in grati. §. si quis ignorans. vers. si autem. ff. ad Vell. l. etiā si parte. ff. de legat. 1. At de hoc plenius videbis per Bal. & Iā. Alnar. in vsibus feud.

2 † omnino do.

b Nisi pro tanta pecunia esset pignorata, ꝙ non sit uerisimile, eā redimi, ut l. qui habebat. ff. de leg. 3. Ang.

¶SI QVIS DEBITORI. ¶CASVS. Quidam habuit debitorem in centum, & in testamento suo legauit debitori suo liberationem. modo quæro, vtrum valeat huiusmodi legatum? Et respon. Iustinianus quòd sic: nam si qs debitori suo liberationem, siue quietationem legauit: in hoc casu vtile est legatum, & neque ab ipso debitore, neq; ab hærede debitoris, vel à quocunq; alio eius successore hę res testatoris aliquid consequi poterit: sed etiam debitor cui liberatio legata est, cum hærede testatoris agere poterit, vt eum liberet. Et non solum in casu prædicto valet legatum, videlicet, quando liberatio legata est: sed etiam si dilatio debiti legata sit. Potest enim testator iubere, ne hæres suus vsque ad aliquod certum tempus à debitore petat. Sed licet dixerim tibi, valere legatum liberationis: secus tamen est in casu conuerso. Nam debitor, quod debet purè creditori suo, eidem legauerit, inutile est legatum. & hoc est verum, si nihil plus est in legato, quàm in debito, quia in hoc casu legatarius nullam vtilitatem ex huiusmodi legato habiturus est & hoc est verum, quando purè debitum legauit. sed si debitor, quod in diem, vel sub conditione debet creditori suo, purè legauit eidem: in hoc casu vtile est legatum, videlicet, propter modum repræsentationis quia illud, quod primo erat in diem, vel sub conditione debitum, per legatum, mortuo testatore, purificatū est. Sed quid, si viuo testatore, dies venerit, uel conditio extiterit: nunquid euanescit legatum? & certè uidebatur, ꝙ sic, cùm debitum per aduentum diei, uel conditionis iam sit effectum purū; & ita nihil amplius est in legato, quàm in debito Papinianus tamen in hoc casu scripsit, nihilominus ualere legatum: & hoc ideo, quia ab initio tenuit. & certè sententia Papiniani est uera. Non enim placuit nobis sententia quorundam existimantium in hoc casu extinctū esse legatum, quia in eam causam peruenit, à qua incipere non potest. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sed si uxori. Casus, qui sequuntur, planissimi sunt usque ad illum §. si peculium. Franc. de Are.

q Liberationem legauerit. quod trib. modis fit. Primus, peti nolo: uel, quod debet, relinquo; uel actionē remitto. & hic

liberandus

liberandus est legatarius ab oī debito:vt hic,& ff.de li.leg. l.si quis tōnes:& l.Aurelio j.resp. Secundus est, si negotiū testatoris gessisset;& testator dixerit, rationes reddere nolo,& hic ab omni liberatur,nisi ab eo,quod penes eum sit? & ab eo quod dolo fecit: vt ff.de lib.leg l.Aurelio. §. fin. cum suis cōcor. a vt in gl.fi. ibidem. Tertius si damnauit hæredem,nec exerceat actiones;quo casu si bonā cām habet testator. litis euētus,& sumptus ab aduersario facti legati videntur: ut ff.de lib.leg.l. petitor.si malam causam,nihil uidetur legate:vt in eadem.l. ADDITIO. Similem gl.habes in l.Aurelio.ff.de lib.leg.

utile[a] est: & neq; ab ipso debitore,neq; ab hærede eius pōt hæres[b] petere, [c] neq; ab alio, qui hæredis [d] loco sit: sed & pōt a debitore cōueniri,ut liberet[e] eum. ¶ Pōt ēt [1] † quis uel ad tempus [f] iubere,ne hæres petat.

¶Ex contrario, si debitor [g] creditori suo,[h] quod debet, legauerit, inutile est legatū, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius[i] per legatum habet. Quòd si in diem,vel sub conditione debitum ei, [k] purè legauerit,[l] utile est legatum, propter repræsentationem. Quod si uiuo testatore, *dies uenerit, uel cōdō extiterit, Papinianus scripsit, utile [m] esse nihilominus legatum, quia semel cōstitit, [n] quod & uerum est. Non enim placuit sententia existimantiū, extinctū esse legatū, quia [o] in eā causam peruenerit, a qua incipere non potest. [p]

Legatum dotis factum a marito uxori ualet, etiam si maritus nullam dotem habuit: dummodo in legato certum exprimatur. Aret.

¶ Sed si uxori maritus dotē legauerit,ualet legatū, quia plenius[q] est legatū,quam de dote actio. Sed si quā nō acceperit dotem,[r] legauerit,diui Seuerus,& Antoninus rescripserūt, si quidē simpliciter* legauerit,inutile eē legatū:* si uerò certa pecunia,uel certū corpus, aut instrumenta[s] dotis ī prçlegando[2] † [t] demōstrata sūt, ualere legatū.

Si res legata facto hæredis etiam ignorantis, præstari non potest, hæres tenetur: secus si non suo facto. h.d. Are.

¶Si res[u] legata, sine facto [x] hæredis perierit, [y] legatario decedit. [z] ¶ Et si seruus alienus legatus, sine facto [a] hæredis [b] manumissus[c] fuerit,nō tenetur hæres. Si* uerò hæredis seru[9] legatus, [3] † & ipse eū manumiserit, teneri [d] ipsum,Iulianus scripsit:nec interest,[e] sciuerit, [f] an ignorauerit a se legatum esse. ¶Sed & si alii donauerit [g] seruum: [h] & is, cui donatus est eū manumiserit: tenetur[i] hçres,q̄uis ignora-

a *Utile est*. licet res sua sibi legari uideatur: ut ff.de li.leg.l.j. j.respō. & est hoc uerum,nisi testatore viuo,exactio fiat:ut j. e. ti.§.tam autem.& ff. e.3.l.fideicommissa.§.si rem. Accur.

b *Hæres*.uel hæres hæredis:ut ff.de lib.leg. l.ij.in fi.

c *Petere*.cùm effectu propter exceptionē: ut ff. de lib.leg.l.iiij. § nunc de effectu.

d *Hæredis loco sit*. sicut est bonorum possessor, & fideicōmissarius uniuersalis: ut j. de bo. pos.§. quos autem.& de fideicōmiss.hær. §.restituta.

e *Vt liberet*.per acceptilationem, si solus est debitor. si habet correū socium: idē, alias correus siue socius pacto est liberatus, ut ff. de libe.lega.l.quarta.§.nunc de effectu. in fine.

f *Ad tempus*. ut ff.de libe.leg.l. non solum nostrū.§ ij.Ac.

g *Si debitor*. secus si alius: quia interest creditoris plures reos habere:ut ff.de lib.leg.l.si quis decedens.§.alias incipit, Iulianus.

h *Creditori suo*.s naturaliter,ciuiliter,& cum effectu,& pure,alias ualet:ut ff.de le j.l.si creditori.per totam legem.& l.si nautem.Accur.

i *Nihil amplius*.sed nūquid hodie semper est plus, cum habeat statim rei legatæ dominium, & hypothecariam aliarum rerum defuncti Respon.non: ut ff.de le.3.l.3.§.si tē b quia plus tantum quatuor modis dicitur: ut j. de act. §. plus autem.& iste modus non est aliquis de his. Accur.

k *Ei*.scilicet,creditori.

l *Legauerit*. scilicet debitor.

m *Vtile esse*.ff.de leg.2.l.debitor.in prin.contrà,ubi est inutilis.Solu.hoc corrigitur.Vel ibi dicit inutile.id est non utile:cum & aliam habeat actionem. c potest tamen & ista agi:ut hic Accur.

n *Constitit*.i.ualuit. Accur.

o *Quia* ratio illius falsæ opinionis. Accur.

p *Non potest*. Nota argu.pro utraque parte ad hanc regulam:ut ff.de uer.obl.l.existimo. & l.plurib.§. & si placeat. & de ijs,quæ pro nō scri.ha. l.si in metallum.§.item si seruo.& de seruis.l.pro parte. ADDITIO. De isto brocardo dic,ut per Dynum in regula, factum.ultima.de reg.iu. in 6.& per Bar.in l.pluribus. §.j.ff.de uerb. obl. Auge. Are.

q *Plenius est*.s.in commodo repræsentationis: cum legatū statim, dos uerò annus, bima,trima die olim: hodie post annū mobilia, sed immobilia statim: ut C.de rei uxo.act. l.j §.cum autem.& ff.de dote præle.l.j.§.uerum est. Item de dote datur actio inquantum maritus facere potest, uel eius hçres:ut ff.solu.mat.l.ēt.j.resp.at legatum insolidum: nisi in Falcidia p beneficiū inuentarij: ut in Auth de hær. & fal.§.si uerò nō fecerit,col.j.Itē si q̄ pacta in præiudiciū mulieris facta sunt,beneficio legati tollūtur. ff de do.pl.l.1 1.respon.Ac.

r *Dotem*. i.illā dotē, quā non recepit. Ac.

s *Instrumenta dotis*. s. in quibus cōfessus fuit se recepisse dotē quam non recepit:vt ff. de do.ple.l.fi.& l. cū scriptū.§.itē ei,q̄.

t *In prælegādo*.i.legādo. abundat enim, prç.ut ff.de dote prç leg l j.j. resp in gl.j.

u *Si res*.puta,seruus Stichus.

x *Sine facto*.i.mora: quo casu de interitu tenetur: ut ff.de uer. obl l. si seruum j.respon. & de leg.j.l.cū res.§.si d Vel quia sine causa occidit:ut d.l.si seruum. Aliud si cū causa:ut ff.de lega.j.l.quid ergo.§.si hæres:tenet.n.de dolo,& lata culpa,& leui:ut ff.eo.l.cum res. §. sed si Stichus.uer. sed si culpa. & §.culpa. Accur.

y *Perierit*. uel nō cōpareat: quo casu caueat hæres de dādo, si ad eum redierit,& suis sumptib.recuperat,qn post mortē fugit: alias. i. si in vita sumptib.legatarij:ut ff.de lega. j.l. cū res. §.item si res.& de lega.2.l.si quis seruum. in princip.

z *Decedit*.quia qui in specie tenetur,eius interitu liberatur, ut hic:*& ff.de uerb.obli.l.si ex legati.

a *Sine facto*.in hoc quoq; s.alieno seruo, pōt admitti culpa:puta,nō certificauit hæres dnm: (qui si sciuisset,se posse uendere,non manumisisset) scilicet, fortè cum uideret eū velle manumittere,ut ff.eo.j.l.cū res.§.sed & si alienus. & §.pe.& fi.Itē si fuerit in mora emendi,ut ff.de uer.ob.l. si seruū.§.si aūt alienus.& de facto,id est,culpa,uel mora.

b *Hæredis*.contra de leg.præst l.nanque naturam. c

c *Manumissus*.nam manumissus similis est mortuo: ut ff. de sol l.si mihi alienum.

d *Teneri*.s.ad æstimationem:ut ff.eo.j. l.si quis inquilinos. § j.& ff.qui,& a quibus.l.hæres. Sed hic non dicit; tenere manumissionem,sed dicit,q non minus ualeat legatum,s. quo ad æstimationem. Accur. ADDITIO. Et ualet ēt manumissio: quia dominium serui hæredis non transit in legatarium:ut hic,&d.l.si quis inquilinos.secus in seruo hæreditario etiam sub conditione legato. l.si seruum, qui sub conditione ff de manumis Accur.

e *Nec interest*.cur secus, ubi seruum indebitum sibi solutum quis manumiserit:ut ff.de cond.indeb.l.in summa.§. si seruum. quæ est contra? Ioan. respon. quia debuit scire, cum factum suum censeat, ut in Authen. de iureiuran.a mo.j.respon.col.v.

f *Si sciuerit*.s.ipse hæres.

g *Donauerit*.scilicet, hæres.

h *Seruum*.a testatore legatum.& erat hæredis.

i *Tenetur* ad æstimationem, ut sup.proxi. dixi.

a Tenebitur tamen purè, uel in grosso rationis reddere,omissa scrupulosa inquisitione,ut l.si seruus vetitus ff. de leg.j.

1 † *autem*.

* Quia si non ualet principale, nec accessoriū. Aeg.Perr.

* *Adde Dec.in l.in ambiguis pro dotib. §. non est nouum.nu. 2. & ibi Cagno. de regu. iur.*

a Ista glo. dicit uerū respectu hypothecæ;sed respectu dominii ualet legatū ut ibi probat Ange. c Ista est uera, quā etiā sequitur Bar.in d.l. debitor. Ang.

Dotis legatum a marito uxori factū ualet.

* *Dicendo, dotē uxori. secundum Por. Aeg. Terr.*

* *Quia nō constat, q̄ dotē legauerit, secū dum Por. Aeg.Perr.*

2 † *relegādo*.

3 † *fuerit*.

d De negligentia uero non tenet debitor actione personali,nisi fuerit in mora; uel petat res, quæ fuit creditoris, uel negligentia sit circa rem, seu peremptionē substantiç rei debitæ. Ang.

* Secus si sit debitor quantitatis. quia nunquam perire potest.l.incēdiū. C. si cert. pet. Aeg.Perr.

e Falsa est hæc gl.

uerit,[a] à se eum legatū esse.

Extincta persona primò legata, remanet legatum in accessoria, quando fiet per di ctionem, cum: secus in rebus. h.d. Aret.

¶ Si quis* ancillas cum suis[b] natis [1] † legauerit, etiā si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedūt.[c] Idem [d] est, & si ordinarii [e] serui, cum uicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tñ uicarii legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus, mortuo [f] seruo, uel manumisso vel alienato, peculii legatum extinguitur.[g] Idē est si fundus instruct', [h] uel cum instrumento [i] legatus fuerit. Nam, fundo alienato, [k] & instrumenti * legatum extinguitur.

Grex etiam in una oue retinetur: & legato grege, ueniant oues adiuncta gregi post testamentum. Idem est in legato ædium.

¶ Si [l] grex legatus fuerit, & posteà ad [m] unam oué peruenerit; quod superfuerit uendicari potest. [n] Grege autem legato,[o] ēt eas oues, quæ post testamentū factū gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est [2] † enī gregis unum corpus,[p] ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidib. ¶ Aedibus deniq; legatis, columnas, & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.[q] *

Augmentum, uel diminutio peculij legati, uiuo testatore, ad legatarium spectat. sed si post mortem, ante aditam hæreditatem, cedit legato, si est legatum ipsi seruo: secus, si extraneo.

¶ Si peculium legatum[r] fuerit, sine dubio quicquid peculio [s] accedit, uel decedit, uiuo testatore, legatarii lucro, uel damno est. Quòd si post mortem testatoris [t] ante aditam hæreditatem, aliquid seruus acquisierit, Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem acquisitū est, legatario [t] cedere, * [u]

a *Ignorauerit*: scilicet, hæres.
b *Suis natis*. alias, suo nato.
c *Cedunt*. quia duo legata sunt separata: ut ff. de pecu. leg. l. & si ancilla. quę est l. 3. Sed contra ff. de uent. insp. l. j. §. ex hoc. ubi dr̄, ꝙ partus est portio uiscerum matris. Respō. ibi loquitur, donec in uētre est. *
d *Idem est*. sic ff. de pecu. leg. l. iiij.
e *Ordinarij*. Qui sūt hi? Dic, ut j. quod eū eo. §. cum autem.
f *Mortuo*. s. uiuo testōre: nō, si post: ut ff. de pec. leg. l. tūc inutile.
g *Extinguitur*. quia accessio est, ut ff de pec. leg. l. j. & 2. Sed quare no ita in supe riori casu? Respō. pp hoīs dignitatē, quia non ita accedit, ut ff. de ædil. edic. & iustissimè. in prin. *a* Item quid si uicarij erant tm̄ in peculio, & legatus est cū peculio? Resp. Idē, ut exprimere peculiū noceat: ut ff. de cond. & demō. l. si in diem. in fi. ADDITIO. Idē & si aliæ res erant in peculio, eadē rōne. Si uero leget ordinariū cū uicarijs, & peculio, obtinet, quasi separet vicarios a peculio: ut l. si peculiū. §. si seru'. ff. de pec. le.
h *Instructus*. huic primo articulo contradicit. ff. de fundo instru. l. si cui. in fi. Sol. s̄m Ro. hic simpliciter pp rudes sic loquitur. Vel dic, ꝙ sit idē, quod ī partu, & uicarijs, & quod sequitur cū instr̄o referaī ad ꝓximū de peculio. Vel subtilius refert inter instr̄m fundi, quod perit semꝑ, perempto legato fundi: & instr̄m patrisfamilias, quod non perit, licet legatum eundi pereat. & hoc casu loquitur lex contraria in eo. tit. l. j. arg. contra ff. de fun. instru. l. q̄situ. §. si fundus. & §. si instructo. quib. dr̄: si fundus instructus legatus sit, instrumentum patris familias continetur, non agri. Sed ibi subaudi, tantum. Vel dic, illam esse Pauli sententiam, in l. si cui. istā Labeonis a Iustin. probatam. & sic corrigitur illa.
i *Instrumento*. est autem instr̄m apparatus * rerum diutius permansurū, sine quib. nō posse exerceri possessio: ut ff de fundo instru. l. quæsitum. j. respon. Et instrumenta fundi, quæ fructus quærendi, cogendi, seruandi gratia comparata sunt: ut ff. de fun. instru. l. instrumenta, in prin.
K *Alienatio*. a tēstatore.
l *Si grex*. qui ex x. ouibus constat. uel quatuor, uel quinque porcis: ut ff. de abigeis. l. oues.
ADDITIO Tres aūt hoīes constituunt collegiū: ut l. Neratius ff. de uer. sig. no. in c. 1. extra de elec. s̄m Christoph.
m *Ad unam ouem*. sic ff. quod cut. uni. l. sicut. §. fi. & ff. eo. j. l. grege.
n *Vendicari potest*. ff. quib. mo. usufruc. amit. l. fi. contra. Solu. facilius perditur legatum ususfructus, quàm ꝓprietaris: ut ar. ff. eo. ut. l. reperi. §. rei mutatione. ff. e. j. l. si grege. in fi.
o *Legato*. sic ff. eo. l. grege. sic inf. §. proxi.
p *Corpus*. tria enim sunt corpora rerum. Vnum, quod vno spiritu, id est, elementatione continetur: ut homo, lapis. Secundum, quod ex coherentibus constat: ut domus, & armarium. Tertium, quod ex distantibus corporibus: ut grex, & populus: ut hic, & ff. de usuca. l. rerum mistura. §. j. & ff. de rei uen. l. in rem actio. §. at in ius.
q *Cedere*. sed columna, uel tignum domus legari purè nō potest, ut ff. de lega. j. l. cætera. ne urbs deformetur. Accursius.
r *Legatum fuerit* seruo, uel extraneo.
s *Peculio*. nam & futurum peculium legari potest: ut ff. de pecu. lega. l. ei quoque & facit ad hoc sup. proxi. §.
t *Legatario*. eidemq; manumisso. Accur.
u *Cedere*. no. tria tempora, ante mortem testatoris, & post: ante aditam hæreditatem: item & post. In primo tēpore, scilicet, quo inuenitur cessisse dies legati omnes legatarii sunt pares: nam quicquid eo tempore acquirit seruus talis, ei, cui hoc peculium est legatum, acquirit: siue ipsi seruo, siue alij extraneo sit relictum; quia non cedunt legata. similiter in tertio, scilicet, sunt partes. In secundo distinguitur extraneus a seruo, ut hic. Nam quod legatum cedit extraneo a morte, hoc seruo ab adita hæreditate, quia nec libertas sibi prius debetur. C. de cad. tol. §. cum igitur. & § in nouissimo. Nam pura legata. uel in diem certam relicta, a morte cedunt, nisi in sex casibus, ubi ab adita hæreditate; ut C. de cad. tol. §. cum igitur. & §. in nouissimo. & ff. quando dies leg. ce. l. ij. *b* inter quos legatū seruo manumisso relictum, est unum, ut hic. Conditionalia, uel in diē certum relicta, ex die, uel ex conditione existente cedunt, id est. transmittunī ad heredes. nā ante conditionē, uel diem uenientē, si decedit legatarius nō transmittunī, ut C. de cad. tol. §. si autē nisi in trib. casib. Primus ff de cond. & demonst. l. conditiones. Secundus. ff. eod. j. l. iij.

¶ SI PECVLIVM. ¶ CASVS. Quidam in testamento suo legauit peculiū, & uiuo testatore, auctum est: uel fortè diminutum est. modo quæro, cuius lucro, uel periculo huiusmodi augumentatio & diminutio peculij est? Ad hoc respō. Iustin. generaliter, ꝙ si peculium legatum fuerit, quicquid, uiuente testatore, peculio accesserit, uel decesserit, sine dubio legatarii dāno, uel lucro cedit. & in hoc casu si augetur, uel diminuitur peculiū, uiuente testatore, nō refert, vtrum legetur seruo proprio cum libertate, an alicui extraneo. secus tamen est, si augeatur peculium post mortem testatoris ante aditam hæreditatem. nam si seruus hæreditarius aliquid acquisiuerit, uel alio modo peculium legatum augmentum susceperit. Julianus ait, quod si ipsi seruo manumisso peculium legatū fuerit, quicquid ante aditam hæreditatem peculio accesserit, ipsi seruo legatario cedit. sed secus est, si peculium extraneo fuerit legatum: in persona enim extranei dies legati a morte testōris in peculio legato cedat. & hoc est uerū, nisi in reb. peculiarib. auctū fuerit peculiū. In hoc enim casu augmentum ex reb. peculiarib procedens legato cedere debet, & hæc dicūtur usq; ad illū. §. peculiū aūt.

* Ex quo sequitur, quod mater vehenda ī naui, si dēt mercedē dare pro partu in utero. l. sed addes. §. si quis mulierem. ff. loc. item nil debetur pro lupo existente in uentre matris. no. docto. in l. qui in utero. ff. de sta. ho. Aeg. Petr.
* Adde Forca. dia. 40.
1 † *liberis*.
* *Scilicet, fundi. non patrisfam. glo. in uer. ex cæteri. ī l. si cui. ff. de fun. instru. Aeg. Petr.*
a Secus autem esset, in fœtu animaliū brutorum, & in his, quæ non ueniunt ꝑ modum principalis, & accessorii; vt si legeī æquus cum asino ꝗa duo legata censētur.
Et hæc inducuntur ad qōnem de ingrediēte monasterium; ut uitiato ingressu, nō ualeat bonorum ādicatio, nisi expræssè, & sua ādicasset, secundum doct. hic.
* Instr̄m fundi qd sit, hic declaratur in str̄m pr̄is-fa.ē, quod hr̄ in iure ꝓ subsidio ꝑsonæ. Ae. Petr.
2 † *Dua. autem.*
* *i. Accedere, seu accresceret alteri in ius alicuius ueniret: ut inf. e. §. 1. ibi, leg. cedere. sic cedere die legati, est incipere legatum deberi. inf. eo. §. 1. ibi, qa huiusmodi. Aeg. Per.*
* *i. in ius eius uenire. Aegid. Perr.*
Legata tribus tēporibus cedē possunt. Legata pura, & cōditiōalia qō cedunt. b Et hæc uera, quādo dies ē certa, an, & qn̄. Si vero est certa, an, sed īcerta, qn̄ ut quādo ī die mortis, & tūc, aut apponitur i die mortis legatarij, & hr̄ ꝓ puro. si extranei, vel hēdis, hr̄ pro cōdōnali, sicut qn̄ dies penitus est icerta, sꝫ qn̄ omnino ē extitura, vt si sol, vel Antichristus nasceī, hr̄ pro puro. s̄m Ang. hic.

Tertius

Tertius: ff. quando dies leg. l. si cum præfinitione. Item verbum, cedere, duas habet significationes, id est, incipere deberi: vt ff. de ver. sing. l. cedere. Item cedere, quantum ad transmissionem: vt accipitur. C. de cadu. toll. per totum. & in vtraque potest hic accipi.

* *Huiusmodi legatum incipit deberi a die adita hæreditatis. Aeg. Por.*

a *Quia.* bona est ratio si. n. legatarius cedaret, idem esset, quod in extraneo. Est & alia rō: vt ff. de pecu. leg. l. denique. §. fin. vbi dicitur, quod verisimile est, eum omne augmentū ad ipsum pertinere voluisse. cui, &c.

b *Auctum fuerit.* scilicet, peculium.

¶ PECVLIVM autem.

¶ CASVS. Quidā condidit testamētū, & in testamēto suo Sticho, qui valde pingue habuit peculiū, legauit libertatē, nulla mētione facta de peculio. mō quęre, vtrum legando libertatē, videatur legasse peculium? & rñ. resp. quod nō. Nam peculium, nisi expressè fuerit legatum, seruo manumisso non debetur. & hoc verum est in vltima volūtate: secus tamen est inter viuos: quia si manumiserit, videtur ei donasse peculiū: nisi illud expræssè ademerit. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserūt. Sed po. Quidam legauit seruo suo peculiū: iste seruus, idemq; legatarius, multa de peculio impēdit in rōnes dñi: & ita dominus fact⁹ est debitor peculiaris. Modo q̄ro, vtrum seruus, mortuo testatore, ab hærede domini petere possit illud, quod in rationes domini impenderit? Et respon. ꝙ non nam ijdem principes, scilicet, Seuerus, & Antoninus, in hoc casu rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum seruo, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impendit. & hæc dicuntur vsque ad illum §. ijdem rescripserunt.

quia[a] huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit: * sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex reb. peculiarib. auctum [b] fuerit.

Peculium serui non intelligitur esse legatum seruo, cui testator reliquit libertatem in vltima voluntate: secus si inter viuos fuit manumissus. Aret. Item quando relinquitur peculium seruo non intelligitur relicta actio ut agat contra dominum ad repetendam pecuniam, quam ab eo repetere potest ratione peculij. Item illi, cui est relicta libertas, si reddiderit rationes, uidetur esse relictum peculium.

¶ Peculium [c] autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quāuis, [d] si uiuus manumiserit, sufficit si non adimatur. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. ¶ Iidem scripserūt, peculio legato, [e] non uideri id relictum, vt petitionē [f] habeat pecuniæ, quam, in rationes dominicas impenderit. ¶ Iidem rescripserunt, peculium uideri legatum, cum rationib. [g] redditis, liber esse iussus est, & ex eo reliqua [h] inferre. [i]

Iura incorporalia possunt legari. Aret.

¶ Tam autē corporales res legari possunt, quàm incorporales: [k] & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet, [l] nisi exegerit [m] viuus testōr pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. *

Facta legari possunt.

¶ Sed & tale legatum valet, Damnas esto hæres meus, domū illius reficere, uel illum ære [n] alieno liberare.

*Legati in genere, * electio est legatarij. Are.*

¶ Si * generaliter * seruus, uel res alia [o] legetur, electio legatarii [p] est, nisi aliud testator dixerit.

Legatum optionis hodie transmittitur ad hæredem, si legatarius decedat, antequàm optet. & pluřib. debentib. eligere, discordantib. us, sorte dirimitur. Are.

c *Peculium.* sic C. de pecu. eius, qui li. me. l. j.

d *Quamuis.* cui ratio uarie: Resp. secundo casu, scilicet, quando inter viuos operas eius manumissor erat habiturus. vnde conuersa donatio præsumitur, secundum Ioan. vt ff. mand. l. si uero non. § idem Papia. vel secundum P. propter præoccupationem mortis: quia præsumitur aufet re, si potuisset, vt in Auth. de trien. & semis. § illud quoque. ibi. præ tumultu mortis angustiatī, &c. & C. qui test. fac. pos. l. hac consultissima. §. at cum.

alsi tōnē reputat in efficacē l. F. hic, cū ꝑ manumissū debeāt operæ exhiberi filio, nec nisi ex cōuentione debeant. l. r. C. de ope. libe. & l. si operarū iudicio. ff. e. vō dicit ipse, ꝙ inter uiuos est maior affectio dñi, qa se priuat dñio serui, & eius seruitio. ꝙ teti nere potest. non sic ubi mo

¶ IIDEM RESCRIPSERVNT.

¶ CASVS. Quidam legauerat seruo suo libertatem his uerbis: Volo, quod seruus meus, redditis rationibus, liber sit; & de peculio reliqua soluantur, id est, ea, in quibus ap paruerit eum mihi teneri: modo quæro, utrum testator his uerbis uideatur legasse peculium? Et respon. quod sic. nam prædicti duo principes rescripserunt peculium videri legatum, quum, rationibus redditis, seruus liber, esse iussus est, & ex ipso peculio reliqua inferre. & hæc dñr usq; ad illum §. tam autem corporales. Cæteri casus qui sequuntur in parte ista, planissimi sunt vsq; ad §. illū, legati autē.

e *Peculio legato.* f. seruo, & ut libertas fuit legata. aliud, si extraneo ut ff. de pecu. legato. l. 6. §. fi. & l. si Sticho. Accur.

f *Petitionem.* nisi testator fuerit huius consuetudinis, ut redderet seruo, quæ sibi debebat. ut ff. de pecu. leg. l. dominus Sticho. §. j. in fi.

g *Cum rationibus.* qa si diceret, si relinquo seruo libertatem rationibus ab eo redditis, eo ipso & peculiū legare sibi uideor. aliud eē͂ si libertatem relinquo, & rationes reddere uero: quia non uidetur legatum peculium: ut ff. de leg. j. l. si seruus uetitus. i fi. Rationes autem reddere dicitur, quando, amoto dolo, & fraude reddit: ut ff. de fideico. lib. l. Thais §. Stich⁹.

ADDITIO. Et sic nota. ꝙ remissio reddditionis rationū nō cōprehēdit reliqua. nec dolum, seu latā culpā. sed scrupulosam. tantum inquisitionem. qđ facit ad quæstionem de eo, cui concessum est liberum arbitrium? ita ꝙ nō possit syndicari secundū Ang. hic.

h *Reliqua.* alias, reliquas id est, alias, quæ erant reddenda, reddere, cùm iam q̄dam reddiderat, uel ēt, si nihil: ut ff. de uerb. sign. l. cæterorum.

i *Inferre.* repete, iussus est.

K *Incorporales.* i. est, actiones, & seruitutes. ut s. de bo. corp. & incorpo. & ff. de leg. j. l. j. & l. cætera. in prin.

l *Præstet.* sine cessione tñ utiles habet legatarius: ut C. eo l. ex legato. Accur.

ADDITIO. Nisi res sit litigiosa. uel lis cœpta l. quicūque. & auth. nunc si hæres. C. de litig. secundum Ang. Et no. ꝙ quamuis directam personalem exercere non possit, nisi cedatur poterit tamen exercere directam realem, quæ quia non ossibus affixa est, transfertur in eum directa uia. l. siue. §. fi. cum l. seq. ff. de cond. fur. Ang.

m *Nisi exegerit.* nam si exegerit, semper in dubio præsumi uoluisse legatum extingui, ut ff. de adim. leg. l. pen. §. fi. & de libe. leg. l. non solum autem. §. liberatio. nisi probetur contrarium; uel quia debitor ultro obtulit, eo non petēte; uel quia exactam pro legatario deposuit: ut ff. de leg. 3. l. fideicommissa §. si rem.

n *Aere alieno liberare.* nam utilitatem habet.

o *Res alia.* ut equus.

p *Electio legatarij.* Et a principio, & ex post facto, secūdum B. ut hic, & ff. de lega. primo. l. si seruus legatus § cum homo. Sed Roma. a principio dabat electionem hæredi. sed ex contumacia transferebatur in legatarium. argumen. ff. de seruit. l. si cui & C. de solut. l. prima. Ioan. distinguit, aut in genere generalissimo, uel subalterno: ut si substantia, uel corpus, uel animal legatur. quo casu non ualet: cum festucam, uel muscam dando, liberetur. uel in eo genere, quod dialectici speciem appellant: ut homo, & similia: & tunc subdistingue, aut habebat in hæreditate seruos, & tunc legatarius eligit, dummodo non meliorem, *b* ut hic, & ff. eo. 1. l. legato. 1. resp. & l. qui duos. Inst.

riens dari, qđ sibi retinere nō pōt. Alias rōnes uidē per Ange, hic.

* *Nisi probauerit nō adimēdi animo exegisse. l. pen. §. fin. ff. de adim. leg. Aeg. Por.*

* *Scilicet, infimo. q. d. si genus infimū legetur, datur optio legatario. Aeg. Por.*

* *Dic si legatur gen⁹ generalissimū, ut substantia; nō ualet, si sub alternū, ut animal & non ualet, si infimū, vt seruus, equus ualet, & datur optio, si species, vt Stichus id ualet. Aeg. Por.*

* *Concor. cū hoc §. c. inter cæteras. cū gl. super uer. istorum. extra de rescri. Adde Fel. in d. c. inter cæteras. nu. 4. de rescr.*

b Quia nō est uerisimile testatorem uoluisse id legare, qđ nō fuisset in spē consecuturus: sed vbi electio est hęredis, uel debitoris, poterit dari uili⁹, dū tñ non sit oīno inutile, qa potuit testator, uel creditor cogitare, ꝙ daret uilius. Io. Fab.

duos.& de li.le.l.2. Aut non habebat:& tunc hæres eligit: vt ff de ui tri.& oleo leg.l.3.1.respõ. & l.4. Si autem testator, ex certis reliquit incertum: aut ipse sensit de certo (qđ pates expressio nomine eius) & tunc eligit hæres, & eius voluntatem interpretatur, vt ff.eod.t. l.si quis a filio. §.si quis plures. aut non sensit, & tunc legatarius eligit, vt ff.de legat.1. l.qui duos. In domo autē in genere legata, si habet testator domos, vnam ex his eligit hæres: si nō habet, & reliquit, derisoriū est legatū, vt ff.eodem.1.l.si domus. In fundo in genere legato, dic non valere legatum cum nulli dignius posset fieri fundus: vt ff.de iu. do.l.cum post. § gener. & ff eo 1 l licet. & l. quod in rerum. §.quod si quis.

* Adde Cagno. in l.aliud legitimi. nu. 18. ff. de regu. iur.

¶Optionis * legatum, id est, vbi testator ex seruis suis, uel aliis rebus optare legatarium iusserat: habebat olim in se conditionem:[a] & ideo[b] nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione[c] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est, & data est licentia hæredi legatarii optari seruum, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore * tractatu habito, & hoc in nostra[d] constitutione additum est, siue plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarii plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere[e] cupiente, ne pereat legatum, (quod plerique prudentum contra beneuolentiam[f] introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte[g] hoc esse dirimendum: ut ad quem sors [1]† peruenerit, [2]† illius sententia[h] in optione præcellat.

* Adde Cagno. in l.aliud legitimi. nu. 12. ff. de regu. iur.

a *Conditionem*. i. si eligeret.
b *Et ideo*. bona ratio, ut C.de ead.toll. §. finautem.
c *Ex constitutione* quę est.C.com.de lega.l. fi.in princ.
d *In nostra constitutione*. s.prædicta.
e *Eligere cupiente*. & alio aliud subaudi.
f *Contra beneuolentiam*. i.contra æquitatem. l.quod pertinent, i. de iure stricto perire deberent, ut ff.eo. 1.l.huiusmodi.§ fi.
g *Et sorte*. uel cum taxillis, uel alio modo. sic.ff.de iu.l.in trib. a Sed quare iudex nō compellit eos ad cōsentiendum, ut ff.eo. 1. l huiusmodi. in fi. Rũd. imo hoc modo cōpellit, uel ibi compellit in actione eligēda, q̃ datur a iure: hic autem non compellit in eo, quod datur a testatore.
h *Sententia*. ut tamen cæteris æstimationem præstat suarũ partium, ut C.communia de leg. l.si in prin.

1 † *Dus. venerit.*
2 † *Perueniat.*

* Et hoc uersũ, quãdo dubiũ oritur sup iure; nec a lege deciditur; & discordãt in præiudiciũ sui, alias si ad præiudiciũ tertij iudex cōpellit ad concordiã aliq̃ præcise, & aliq̃n cãtue, dubiũ aũt ĩ. act. pro batione dirimitur, ut l actor. C. de probat. Ang.

Illi possunt ex titulo legati capere, qui possunt hæredes institui. Aretinus.

¶Legari autem illi solum[i] potest, cum quib. testamenti factio[k] est.

Neque paganus, neque miles poterant olim incertæ personæ relinquere: & quæ dicatur persona incerta, declarat per duo exempla.

¶Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum[l] erat. Nam[m] ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut Diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat: ueluti si quis ita dicat, Quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, * ei hæres meus illum fundum dato. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati[n] essēt, [3]† æquè incertæ personæ legari uidebatur. Et denique multę aliæ huiusmodi species sunt.

Olim legatum etiam libertatis, quæ est multum fauorabilis, incertæ personæ factum, erat inualidum.

ri casu legari uideatur: & multæ aliæ species reperiri possunt, in quibus incertæ personæ legari uideatur, & incertæ personæ libertas dari: ueluti si quis ita dicat: illum seruum, qui primus ascenderit Capitolium, liberum esse uolo. Olim enim libertas hoc modo data, inutilis erat: & hoc ideo, q a placebat servos nominatim liberos fieri. Sed licet dixerim tibi, incertis p̃sonis legari antiquitus nō posse: sub certa tñ demõstratione, idest, ex certis p̃sonis, licet ex p̃sona, ẽt olim recte legabatur: ueluti, si q̃s ita dicat. Ex cognatis tuis, qui nunc sunt, quicũq; filiam meã in uxorem duxerit, hs meus, illi fundum Semproniã nũ dato. Nã in casu isto, licet incertæ personæ uidebatur relictum, tñe tñ demõstrationis, ẽt olim ualebat. Sed licet dixerim tibi legata, uel fideicõmissa, incertis personis relicta. olim non ualere: cautũ tñ erat in sacris cõstitutionib', talia legata, uel fideicom. p etrorem soluta. reperi nõ posse. Et hæc dicuntur usq; ad illum §. posthumo quoque.
i *Solum*. & econtra idem solus legat, ut ff.de leg. 1.l.2.
k *Testamenti factio*. in passiua significatione accipe ut supra de heredum qual.& dif §.testamẽti. Sed qui sunt isti, qui non habent testamẽti factionem? Resp. incerta persona: ut infra prox.§. Item peregrinus, siue deportatus, ut C.de hæ.insti.l.j. Item in metallum damnatus, ut ff. de iis, quæ pro nõ scrip. ha. l.si in metallum. Item seruus de adulterio cum domina commisso accusatus, ut sup.de hær.inst.§.2. Item collegium: nisi probetur licitum, ut C.de hær.inst.l.collegium. Item incestuosi, ut in Auth.quib.mod.na.effici.sui.§.ult col.7 Item hæretici maioris hæresis, ut C.de hære.l.Manichęos.§.ipsos quoque. & §.ergo. Item apostatę, ut C de aposta.l.ij, qui sanctam. Itẽ mulier nubens intra annum a tempore mortis mariti, ut in Auth.de nup.§.1.coll.4.
ADDITIO. Sed hoc hodie cessat pp dictum Apostoli, quia oẽs pœnæ pp festinationem, intra tempus luctus sunt sublatæ: non autem pp transitum ad secunda uota. Ang.
l *Concessum erat*. hodie contra etiam ante legem Græcam inferiorem, in pauperibus, ut C.de epis.& cle.l.id, quod.
ADDITIO. Tu dic, q aut incertitudo est in persona legantis: & ualet legatum, quia hæredi onus iniunctum intelligitur: aut in persona legatarij: & tunc aut certificanda est ex futuro euentu, aut non. Primo casu ualet, etiã si erat incerta de incertis, ut l.si quis ita scripserit. ff.de reb. dub. Secundo casu ualet, si per legem certificatur, ut l.id, quod. C.de epis.& cle. sed de hoc uide Ang.
m *Nam nec miles*. cuius.s. militis uoluntas seruatur pro lege, alias, ut C.de test.mili.l.1.
n *Designati essent*. In cal. Januarij sortiebant, l.incipiebãt

* i.collocauerit. Contius.

3 † *Erunt.*

¶LEGARI AUTEM. ¶CASUS. Domine, iam video, quæ res legari possunt: dicatis mihi, quibus legari possunt? Et ipse respon. q illis, cum quibus testamẽti factio est, id est ad quorum utilitatem testamentum fieri potest. Sed secundum antiqua iura multæ erant personæ, quibus legari non poterat. incertis enim personis, neque legata, neque fideicommissa relinqui olim concessum erat: & hoc intantum secundum iura antiqua obtinuit, ut nec etiam milites incertæ personæ legare potuerint: & ita diuus Hadrianus rescripsit. Sed po. Domine, iam uideo, quod olim incertis personis legari non poterat: pro Deo si placet, dicatis mihi, quæ persona censebatur incerta? Ad hoc respon. Amice, incerta persona uidebatur, quam testator opinione incerta, animo suo subiiciebat: ueluti si quis dicat in hunc modum: quicunque filiam suam filio meo in matrimonio copulauerit, hæres meus illi fundum Sempronianum dato. nam in hoc casu huiu'modi legatum incertæ personæ videbatur relictum, & similiter in hoc casu: ueluti si quis ita dicat, iis, qui post testamentum scriptum, primi consules designati erunt, hæres meus dato. Nam in hoc casu incertæ personæ, sicut in superio-

bono-

honore administrare : & ante per tres menses designabantur: vt ff. de cond. & demō. l. Publius. & C. de magi. mu. l. j.
a *Posse dari*. ut si dicat ita: Illum liberum esse uolo, qui Capitolium primus ascenderit, vel simile fecerit: ut suprà proxi. §. incertis. Vel Stichum liberum esse uolo: cùm habeat duos Stichos: vt ff. de ma. testa. l. cùm ex pluribus.
b *Seruos liberari*. aduerte, quòd in aliquibus libris legitur ista clausula, Tutor quoque incertæ personæ dari non potest. quã non inuenies in emédatis codicibus: & si ea, quæ sequuntur in textu, & glossa diligẽter pspexeris, pfectò eã prorsus superuacuam iudicabis. *
c *Sub certa*. sic ff. de leg. 1. l. iij. §. hoc amplius. sic ff. de legatis primo. l. si seruus legatus. §. huiusmodi. sic ff. de rebus dubijs. l. quidam. sic ff. eo. j. l. legato §. primo.
d *Repeti non posse*. quasi naturale debitũ: vt ff de cõ. indeb. l. Iulianus. in fi. & l. frater a fratre. i prin. ibi, naturalem enim. & l. si dominus. in fi.

** in l. Fusa Caninia Cuiacius.*

** Contra hũc tex. opponit. Bar. in l. demonstratio fal. sa. nu. 2. ff. de cond. & demon. nã hinc apparet, demonstrationem nõ esse certã. Solu. est satis certa, cum uerba ad præsens uel præteritum referri possunt.*

* Hæc gl. nõ est Accursij. Aegid. Perr.

¶POSTHVMO quoque.
¶CASVS. Domine, iam uideo plures psonas, quib. olim legari nõ poterat, nunquid sunt adhuc plures personę, quibus olim legari non poterat? Et rñ. φ sic nam posthumo alieno olim inutiliter legabatur. Sed dñe, si placet, dicaris mihi, quis cẽsetur posthumus alienus. Ad hoc respon. Amice, alienus posthumus est, q inter hęredes suos hęres testatoris futurus non est, sicut nepotes ex filio emãcipato cõceptus, extraneus posthumus erat auo. & hæc oĩa supradicta, secundum iura antiqua obtinebant. sed non solummodo oĩa supradicta ab eo. §. incertis. sed etiam speciẽ circa posthumum alienum correximus. Nã in Codice nostro quædã constitutio posita est, per quam quidem constitutionẽ, etiam huic parti remedium adhibuimus, non solum in hęreditatibus vt alienus posthumus hęres institui possit, sed etiam in legatis, & fideicom. & hoc euidenter ex ipsius cõstitutionis lectione clarescit. Sed quanquam dixerim tibi, incertis personis auctoritate nostræ constitutionis hodie legari posse, tutor tamẽ incertus, non solùm secundum antiqua iura, sed etiam per nostram constitutionem dari non debet. & hoc ideo: quia certo iudicio debet quisque pro tutela suæ posteritati prospicere. & licet suprà dixerim, alieno posthumo secundum iura antiqua legari non posse; alienus tamen posthumus, & olim de iure prętorio, & hodie potest hæres institui de iure ciuili, & hoc uerum est, nisi sit in vtero illius mulieris, quæ de iure nostro uxor esse non potest. & hæc dicuntur vsque ad illum. §. si quis in nomine.
e *Legabatur*. sed nec instituebatur iure ciuili: ut ff. de libe. & posthumis. l. Gallus. §. ille casus.
f *Suos*. scilicet, quondam ante emancipationem, ut sequitur.
g *Futurus*. scilicet, hæres.
h *Sed nec*. quasi dicat, non solum in posthumo, sed omnia supradicta ab illo §. incertis. correcta sunt, ut arg. ff. eo. 3. l. hoc legatum. j. resp. & l. ea tamen.

** ad intellectum huius §. uide Forca. dial. 8. nu. 5. et 11. & declarat hũc locum, quid natus inter suos, & c.*

¶Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse [a] dari: quia placebat * nominatim seruos [b] liberari.

Incertæ peosonæ ex certis personis etiam olim legari poterat.

¶Sub certa [c] verò * demonstratione, id est, ex certis personis, incertæ personæ rectè legabatur: veluti, Ex cognatis meis, qui tunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

Licet legata incertis personis facta, olim essent inualidæ: si tamen per errorem soluta fuerant, repeti non poterant. Aretinus.

¶Incertis autem personis legata, uel fideicommissa relicta, & per errorem soluta repeti [d] non posse, sacris constitutionibus cautum erat. [1] †

Olim non poterat legari posthumo alieno, id est, qui non erat testatori futurus suus hæres.

¶Posthumo * quoque alieno inutiliter anteà legabatur. [e] Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, [f] hæres testatori futurus [g] non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos extraneus erat posthumus auo.

Hodie legatum incertæ personæ aut posthumo alieno factum, valet. hoc dicit cuncta glos.

¶Sed * nec [h] huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, cum in nostro Codice constitutio [i] posita sit, per quam & huic [k] parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis, quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

Tutor certus, & certa persona dari debet. hoc dicit cum glos.

¶Tutor autem, nec per nostram constitutionem [l] incertus [m] dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati [n] cauere.

De iure prætorio alienus posthumus, etiam olim poterat hæres institui, & hodie potest, dummodò nasciturus sit ex ea, quæ vxor esse possit.

¶Posthumus * autem alienus hæres institui, & anteà poterat, [o] * & nunc potest, nisi in utero eius sit, quæ iure nostro [p] uxor esse non potest. [q] *

Error nominis, prænominis, agnominis, cognominis, non uitiat, si de corpore constat. Aretinus.

i *Constitutio*. quam non habemus.
k *Huic*. s. posthumo.
l *Per nostram constitutionem*. scilicet, supra dictam constitutionem Gręcam, nec veteri iure: vt ff. de test. tu. l. tutor incertus.
m *Incertus*. vt si ita dixit, illum tutorem do, qui primus de Tuscia uenerit, incertæ personæ datur: ut ff. de testamen tut. l. tutorita.
ADDITIO. Et est ratio, secundum Io. Fab. quia quamuis posteà certificetur, tamen poterit uenire talis ribaldus, φ pupillo prouisum nõ erit, contra id, quod iura intendunt. incertæ tamen personæ post certificandæ testamentatius dari potest, non datiuus, ut hic per eum.
n *Posteritati*. id est, filijs.
o *Poterat*. scilicet de iure prætorio, non ciuili: vt j de bon. pos. j. respon. cõtra & ff. de lib. & posth. l. Gallus. § ille. Accur.
ADDITIO. Sol. ibi loquitur in posthumo alieno tempore testamenti nato, nõ suo, qui postea succedendo in locum primi, suus efficitur: hic uerò etiam in eo, qui nunquàm efficitur suus. Ang.
p *Nostro*. id est, Romano.
q *Non potest*. sed quę est illa, quæ uxor esse non potest? Respon. multæ sunt illæ, quæ uxores esse non possunt: ut s. de nup. diximus. §. si aduersus. & C. de testa. l. 4.
¶SI QVIS IN NOMINE. ¶CASVS. Quidam fecit testamentum, in testamento legauit cuidam c. sed tamen errauit in nomine legatarij : nam cum deberet dicere, lego Titio, dicebat, lego Sempronio; vnde constabat de persona legatarij. modo quæro utrum huiusmodi error vitiet legatum? Et respon. quòd non. Si quis enim in nomine, cognomine, vel agnomine, & prænomine legatarij errauit; si tamen de persona constat, nihilominus valet legatum. & idem seruatur in hæredib. instituendis, vt si quis errauit in nomine, cognomine, agnomine, & prænomine ipsius hæredis instituendi, nihilominus ualet institutio, si de persona hæredis constat; & certè in utroque casu hoc optima ratione statutum fuit. Nomina enim significandorum hominum gratia inuenta sunt. Igitur si per quodcunque aliud iudicium intelligantur, nihil refert. vnde argumento huius regulæ cauetur, falsa nominatione lega-

** Adde Forca. dia. 8. nu. 11.*

** intell. nouum huius §. uide per Emil. per totum. in præfatiõe. l. Gallus. num. 11. de lib. & posthu.*

** iure Præto. non iure ciuili, ut inf. de bon. poss. s. l. posthumus. ff. de inof. test. l. 1. §. si filius. ff. de uent. in poss. mitt. Cuiacius.*

** Pro declaratione huius. § uide Forca. dia. 8. nu. 11.*

tum non perimi. Est enim quędam alia iuris regula, qua cautum est, falsa demonstratione legatum non vitiari: ueluti si quis ita legauerit: Stichum seruum vernam Titio do lego. Licet enim Stichus non uerna, sed emptus sit, si tamé de persona constat, non obstante huiusmodi falsa demonstratione, ualet legatum. & similiter si ita demonstrauerit testator; Stichum seruum meum, quem à Seio emi, Titio do lego. Licet enim ab alio emptus sit, nihilominus ualet legatum, si de persona serui cōstat. & sicut dixi tibi, scire debes, quod lōgè magis adiecta falsa causa legato, legatū nō vitiat; ueluti si quis ita dixerit: Titio, qui absente me, negotia mea viriliter curauit, vel gessit, Stichū do lego. vel si ita dixerit; Titio, qa patrocinio eius à capitali crimine liberatus sū, Stichum do lego. nā si ita dixerit, valet legatum. Licet enim Titius legatarius negotia testatoris nunquā gesserit; neque testator patrocinio Titij legatarij à capitali crimine liberatus sit; in utroque tamen casu legatum ualet. sed aliud ius statutum est, si huiusmodi causa conditionaliter enūtiata sit; veluti si quis dixerit hoc modo, si negotia mea curauerit, fundum ei do lego: nam in hoc casu ita demū ualet hoc legatum, si conditio extiterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. an seruo hæredis.

1 † apud Duare. legitur si quidem.
* Vide in hūc locum Alciat. li. dispu. iiij. c. 1.
2 † cum.
* Nomina. Adde Ba. in repet. l. demonstratio falsa. nu. 18. ff. de cond. & demon. ubi pulchre loquitur, qualiter probetur, quod constet de corpore.
* Quia nomina impo sita sunt ad recognoscendū; vt h c. & l. ad recognoscendos. C. de inge. manu. & sufficit, quod res cognoscatur, siue per se, siue per aliud. l. certum. ff. si cer. pet. ta Aegi. Perr.
* Concor. e. quia circa. cū gl. super uerbo, falsa nobis causa. extra de consangui. & affin.
Nomē, cognomen, prænomē, & agnomen differunt.
a Et est sō ibi, qa nomē appellatiuū tanquam naturale mutari nō potest sine mutatiōe essentię ipsius rei cū sit de substantia, alias secus. sed de hac materia vide plenius hic g An.

¶Si[1] † quis* in nomine,[a] cognomine, prænomine, agnomine legatarij testator errauerit, si[2] † de persona constat, nihilominus valet legatum. [b] Idemque in hæredibus[c] seruatur, & rectè. Nomina * enim significandorū hominum gratia reperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur,[d] * nihil interest.[e]

Falsa demonstratio non uitiat legatum. Aretinus.

¶Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione* legatum non perimi, veluti si quis ita legauerit, Stichum seruum meum vernam [f] do, lego. Licet enim non uerna, sed emptus sit, si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, Stichum seruum, quem à Seio emi, sitque ab alio emptus, [g] vtile est legatum, si de seruo constat.

Falsa causa non vitiat legatum: nisi per modum conditionis fuerit prolata.

¶Si quis. sic C. de test. l. si in nomine. Accur.
a *In nomine*. nomen est genus, sed ponitur hic pro specie sui, vt Albertus, quod dicitur proprium personæ nomen. Cognomen, quasi commune cognationis nomen, ut Asinellus. Prænomen, quod causa differentiæ ponitur, ut si sint duo Tullij, & uni superadatur Marcus, & dicatur Marcus Tullius. nam Marcus est prænomen. Agnomen, est quod imponitur ab euētu, vt Aphricanus, qui uicit Aphricam, Alemanicus, & Gotthicus: vt s. I rubrica proœmij huius libri.
b *Valet legatum*. sic ff. si cert. pet. l. certum. & C. eod. l. si Fortidianum.
c *In hæredib.* s. si erret, in eorum nomine.
d *Intelligantur* s. à testante, & hoc in proprijs. In appellatiuis distingue secundum Io. an parum erret, ut si libros mēbranas appellet, quo casu ualet, maximè cum fuerit consuetus sic appellare: vt ff. de leg 3. l. liberorum. §. quod tamen Cassius an multum erret, & tunc contra: ut ff. eo. l. 4. a & de sup. leg. l. Labeo. in medio legis. §. sed de ijs. in fi.
e *Nihil interest*. vnde liber homo sibi nomen mutare potest, licet seruus non possit: vt C. de mu nom. l. j. & ff. ad l. Cornel. de fal. l. falsi.
f *Vernam*. verna est seruus ex ancilla testatoris dominatus.
g *Emptus*. idem, & si non emit, vt arg. ff. de usucap. l. nunquam. §. fi. secus in uenditione, ut ff. de contrahen. emp. l. si quis fundum.
h *Longè magis*. ideo dicit, magis; quia uerba falsæ demonstrationis sunt de substantia ipsius legati, ut cum dico, Stichum uernam do lego. sed verba falsæ causæ non ita. Item quia causæ legandi non cohærent legato, ut ff. de condit. & demon. l. cum tale. §. falsam causam. b Item quia hic donare præsumitur; vt ff. de condictio. indeb. l. in summa. §. ei quoque.
i *Sed si conditionaliter*. * nota. condictio per si, apponitur, & per cum, vt hic. & ff. de condict. indeb. l. q promittit. & ff. d verb. obli. l. quodcūque. §. non solum. nisi in casu, vt ff. de tut. l. muto. §. sub conditione. Modus per vt; vt C. de ijs, quæ sub mo. l. secunda. Causa per, pa, vt hic. Demonstratio fit ostendendo aliquid, quod nō est, vt s. prox. §. & ff. eo l j. si sic. §. j. Circa hæc quatuor sic dicas, & primo, Falsa eā non nocet, vt hic: Cōdō nocet, si deficiat, vt hic & ff. si cer. pet. l. cū ad præsens. & l. itaq;. Mod° idē, quod cōditio operatur, excepto, quod id, quod datur sub modo, etiā antequā modus impleatur, petitur, cautione tamen interposita de modo implēdo: quod non est in cōditione, vt ff. de cō di. & demon. l. q hæredi. §. si & de annu. lega. l. liberto. §. Lucius. & ff. eo. 3. l. si tibi. In demōstratione distingue, vt ff. eo. j. l. sit fit. § j. & l. nō quocunque. Vnde versus. Scito quod, vi, modo est si, conditio: quia causa. Vide c. verum. extra de cond. appo.

hoc dicit. Aretinus.

¶Longè[h] magis legato falsa causa adiecta non nocet, veluti cùm quis ita dixerit, Titio, quia, me absente, negotia mea curauit, Stichum do lego. vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego. Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit[3] † Titius, neque patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen ualet.

¶Sed si conditionaliter[i] enūtiata fuerit causa, aliud iuris est: ueluti hoc modo: Titio, si negotia mea curauerit, [4] † fundum meum do, lego.

Seruo hæredis purè non potest legari sed sub conditione sic si tempore existentis conditionis non sit in potestate hæredis. Sed econtra seruo alieno hærede instituto, potest eius domino legari purè uel sub conditione: sed si iussu domini hæreditatem adeat, legatum euanescit. Aretinus.

b Puta, qa de necessitate dispositio nō sequitur ex cā: alias secus, ut hic per Angel.
* Hanc gl. reprobat Bar. ī l. demonstratio falsa. §. 1. nu. 10. ff. de cōd. & demō. Nūquam. n. (inquit Bart.) dictio, cum, stat conditionaliter, si adijciat verbo præterito, vel præsenti: secus, si futuro: quia tūc idem importaret, quod, si.
3 † gessit.
4 † curauit.

¶AN SERVO hæredis.

¶CASVS. Domine quidam fecit testamentum, & in testamento suo Titium instituit hæredem, & Sticho seruo ipsius hæredis instituti legauit fundum: modo quæro, utrum huiusmodi legatum ualeat? Ad hoc respond Iusti. distinguendo, utrum seruo hæredes instituti, purè, uel sub conditione legetur. nam si purè legetur, inutile est legatum, nec quicquam proficit, etiam si uiuente testatore seruus legatarius de potestate hæredis exiuerit: illud enim, quod inutile foret, si statim post testamentum factum testator decessisset, non debet ideo ualere, quia testator diutius uixit: sub conditione tamen seruo hæredis rectè legari potest: nam in hoc casu si tempore existentis conditionis in potestate hæredis non sit, legatum ualet. Sed (quicquid dixerim tibi) seruo hærede instituto, domino ipsius sine conditione legari posse, non dubitatur, ueluti si quis ita dixerit, Stichum seruum Sempronij hæredem instituo, & postea adiecerit: Sempronio domino Stichi hæredis instituti fundum do lego: nam in hoc casu, quamuis statim post factum testamentum testator decesserit, non tamen apud eum, qui hæres sit; dies legati cedere intelligitur. Per seruum enim institutum, si antequam iussu domini adierit hæreditatem, in alterius potestate translatus fuerit, alij hæreditas acquiri poterit: uel si fortè ipse seruus ante aditionem à domino fuerit manumissus; tunc enim ipse hæres efficitur, & ualet legatum, sed si ille seruus in eadem causa permanserit, & uiuente domino, eodemque legatario hæreditatem adierit: euanescit legatum. Et hæc dicuntur usque ad §. ante hæredis institutionem. cuius casus planus est usque ad finem tit.

¶An seruo hæredis rectè legemus, quæritur. & constat purè inutiliter*[a] legari.[b] nec quicquam proficere, [c] si viuo testatore, de potestate hæredis exierit: [d] quia* quod[e] inutile foret legatum, si statim post factum testamentũ decessisset testator, non debet hoc ideò valere, [f] quia diutius*testator vixerit.*

¶Sub conditione verò rectè legatur seruo, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit. [g]Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator, non apud[h] eum tamen, qui hæres sit, [i]dies legati cedere intelligitur, [k]cum hæreditas à legato separata sit: & possit per eum seruum alius hæres effici, si priùs, quam iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit, vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij [l] adierit, euanescit legatum.

Legata, & libertas hodie relinqui possunt ante hæredis institutionem, & postea & inter institutionem, & substitutionem.

¶Ante hæredis institutionẽ inutiliter antea legabatur, [m] s. quia testamenta uim ex institutione hæredis ¹ † accipiunt, & ob id veluti caput, atque fundamentum[n] intelligitur*totius testamenti, hæredis institutio Pari ratione, nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat.

¶Sed quia * inciuile esse putauimus, scripturæ ordinẽ[o] quidem sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperandũ fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem; [p] per nostram cõstitutionem[q] & hoc vitium emendauimus, vt liceat, & ante[r] hæredis institutionem, & inter medias[s] hæredum institutiones, & legatum relinquere, & multò magis libertatem, cuius vsus fauorabilior[t] est.

Hodie ante, & post mortem hæredis, & legatarij, & pridie mortis ipsorum legari potest

¶Post mortem quoque hæredis, aut legatarij simili modo inutiliter legabatur, veluti si quis ita dicat, Cum hæres me* mortuus fuerit, do, lego. Item. Pridie quam hæres, aut legatarius morietur. Sed simili modo & hoc correximus, [u] firmitatem huiusmodi legatis [x] ad fideicommissorum similitudinẽ præstantes, ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur.[y]

Hodie potest pœna nomine legari. & legatum transferri, vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum. h.d. Are.

a *Inutiliter.* sic C. de necess. ser. hære. insti. l. quidam. §. illo. contra. Sed ibi non imponitur necessitas dandi. Vel in minimis (alias in alimentis) loquitur, vt ff. de ali. & ciba. le. l. seruos. a nam cum sit purum, à morte testatoris cedit, ut C. de cad. tol. l. cum igitur. & dño ex persona serui acquiritur, vt sup. per quas p so. nob. acquir. §. item vobis acquiritur q̃ serui, &c. sed idem dñs erit hæres. ergo non ualet legatum; quia idem non põt esse hæres, & legatarius, ut ff. de leg. j. l. legatum est. §. j. Accur.

ADDITIO. Quod est verum, si legatur sine libertate seruo testatoris, uel hæredis: secus si alieno: q a cederet ab adita hæreditate: nisi dies mortis, & aditionis esset idem; ut l. si optio. ff. de opt. le. quando vero cũ libertate legat, cedit vel à die competentis libertatis, si sit sub conditione relicta: uel ab adita hæreditate, si utrunque sit purum, ut §. in nouissimo. C. eo. tit. de cad. tol. Ang.

b *Legari.* propter cõfusionem hæredis & legatarii: quia eadem persona sibijpsi debere non potest.

c *Nec quicquam proficere.* quia actus morientium non possũt esse in suspenso, ut ff. communia prædi. l. fi. in fi. & propter regulam Catonis, quæ sequitur.

d *Exierit.* seruus legatarius.

e *Quia quod, &c.* hæc est regula Catoniana.

f *Valere.* exceptis quibusdam casi. ut cum res tua sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

g *Non sit.* nam si est adhuc seruus, non ualet legatũ, alias ualet. sic ff. ad l. Falc. l. si à seruo.

h *Apud eum.* i. apud eundem, s. dñm, qui fit hæres per seruum: q a adhuc nõ est. Ac.

i *Hæres fit.* hoc est, dicere, mortuo testatore statim post testm̃, non ideo statim dñs serui erit hæres p seruum, & legatarius per se, & ita non erit apud eum, i. eundem hæredem hæreditas, & legatum: quod erat superiori. §. iuxo ad hoc, ut sit hæres per seruum duo præcedere oportet, iussum domini, & obedientiam serui: & interim serui cõditio poterit variari, sed legatum tantum interim habebit dominus. sunt ergo separata hæreditas, & legatũ interim. cum legatum apud dum sit, hæreditas apud nullũ, donec seruus, vel manumissus sibi, uel iussu alicuius dñi eã adeat.

k *Intelligitur.* nam nemo est hæres adhuc, cum & dñi iussus, & serui debeat sequi uoluntas, ut C. de hære. insti. l. cũ proponas. & licet hæreditatis dies cedat, ea adita, tamen legatum à morte testatoris cedit, ut C. de cad. toll. §. in nouissimo. unde apud dũm erit legatum, sed hæreditas apud nullum, quæ poterit esse uel apud hunc, uel apud alium, si alienabatur. s. seruus prius, vt sequitur.

l *Legatarij.* qui & dominus est.

m *Legabatur.* aliud in tutore etiã olim, vt sup. qui da. tu. poss. §. ad certum.

n *Fundamentum.* cum sine illo, nullum dicatur, b vt ff. de iure codi. l. fi. & inf. ti. 3. §. in primis. & de ijs, quæ in testa. delen. §. pen. ibi, Calphurnius.

o *Scripturæ ordinem.* nota ordinẽ scripturæ non seruandum: sic ff. de sol. l. non. n. Sed contra arg. ff. de fidei cõ. libe. l generaliter. §. quid ergo. & in Authen. de hær. & fal. §. inordinatum. col. j.

p *Voluntatem.* recte vituperandum erat.

q *Constitutionem.* quã non habemus, secundum quosdã. uel dic uerius, q̃ loquitur de ea, q̃ est in C. de test. l. ambiguitates. & qđ ibi dicit, non ex mente, referas ad alia, nõ ad hunc ordinem.

r *Ante hæredis institutionem.* quia primo potest legare rem; & postea hæredem instituere.

s *Medias.* quia primum instituit hæredem; & postea legauit; & postea alium hæredem instituit; & ita legat iter medias hæredum institutiones.

t *Fauorabilior est.* nisi in duob. casib. vt ff. de manu. testa. l. cum ex plurib. & de leg. j. l. si quis à filio. § pe. & l. referre. & ad Trebel. l. si patroni. §. sed & si sine fructibus.

ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fa. quod hoc non uidetur uerum: imò uidetur idem utrobique: quia incertitudo uitiat legatum, & libertatem: secus in re legata. ubi autem libertas legatur, est incertitudo & in re, & in persona; & sic uitiat, ut no. Dyn. in regula, in obscuris. de regulis iuris, in sexto. Angel.

u *Correximus.* ut C. de action. ab hæred. & contra hæred. l. prima.

x *Legatis.* In stipulationibus idem, ut dicta l. prima. C. ut actio. ab hæred. & contra hære. l. prima. Caue tamen, quia legatum sic incipit ab hærede, uel hæredi dari, quod primo nullo modo fuit. c sed stipulatio fuit, licet inefficax, ut ff. de euiction. l. qui à pupillo. & l. si per imprudentiam. §. nõ mirum.

y *Inueniatur.* ut ff. eodem. l. prima. & supra eodem titu. §. sed non vsque.

a Vel dic sm Io. Fa. q̃ ibi testator legauerat seruo proprio; hic uerò hæredis.

* *Rõ, quia hæreditas non separatur à legato; & idem esset hæres, & legatarius, cũ per seruum sibi acquirat legatũ. Arg. Perr.*

* *Et sic qđ per mortis vtile nõ sit, per vitam non conualescit.*

* *Quod ab initio nõ valuit legatũ, ex post facto non conualescit. Arg. Perr.*

* *Et sic qđ ab initio nõ valuit, tractu temporis non conualescit. simile in c. 1. cum gl. fin. in ver. reuertatur. ext. de eo. qui duxit in matri. q̃ pol. p adulter. Adde Dec. & Cagn. in l. qđ ab initio ff. de reg. iur.*

1 † hæredũ.

Seruus hæres institutus non acquirit domino, nisi duo concurrant.

b Concor. glos. 2. in princi. in c. cum tibi. ext. de testam.

* *Concor. cũ hoc text. c. Raynald. iuncta gl. super ver. legauit. ppe fi. extra de testam.*

Ordo scripturæ an seruandus sit.

* *Et sic legata præcedere possũt testa. ordine literæ, sed ordine intellectus institutio præcedit. Arg. Perr.*

c Qđ est uerum, si legauit post mortem hæredis, uel alterius: secus si post mortem legatarii, q a statim est nata obligatio; vt in stipulatione, sicut no. gl. in l. cedere diẽ. ff. de uerb. obl. Arg.

Adime-

a *Adimebatur.* hæc uerba expone, vt inf. titu j.
b *Aliquid faciat.* quod fieri vult, secundum Io. hoc adiecto, s. in pœnam hæredis se committere. alias est conditio, & valet, vt ff. de ijs, quæ pœ no l. prima. & 2.
c *Non faciat.* quod fieri non vult. Accursius.

o *Legibus interdicta.* ut inquilinos sine prædijs, ut ff. de lega. j. si quis inquilinos. ut paruit supra.
ADDITIO. Et hoc uerum, ubi aliquid est per ius dispositum, uel consuetudinem, qđ testator immutare nō pōt, ut quia forte ob ius publicum, uel fauorem: alias secus. Io. Fa.

¶Pœnæ quoq; nomine inutiliter anteà legabatur, & adimebatur,[a] vel transferebatur Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid[b] faciat, aut non faciat;[c] veluti si qs ita scripserit, Hæres meus, si filiam suam in matrimoniū Titio collocauerit,[d] vel ex diuerso si non[e] collocauerit, dato decem aureos Seio: aut si ita scripserit, Hæres meus, si seruum Stichum alienauerit;[f] vel ex diuerso, si non alienauerit,[g] Titio decem aureos dato. Et in quantum hæc regula obseruabatur, vt perquam[h] pluribus[1]† principalibus constitutionibus significetur,[2] †nec principem quidem agnoscere,[i] quod ei pœnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valdè obseruabantur.[k] quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse, placebat. Eò amplius nec hæredem[3] †pœnæ nomine adijci* posse, Sabinus existimabat; veluti si quis ita dicat, Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit,[l] Seius quoque hæres esto. *Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur,[4]† vtrum legati datione, an cohæredis adiectione.

¶Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit. Et generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare à cæteris legatis, constituimus,[m]* vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, exceptis, videlicet iis, quæ impossibilia[n] sunt,* vel legibus interdicta,[o] aut alias probrosa.[p] Huiusmodi enim testamētorum dispositiones valere, secta[q] meorum temporum non patitur.

De ademptione legatorum, [5]† & translatione.

TITVLVS XXI.

Ademptio & translatio legatorum potest fieri in eodem testamento, vel alia scriptura. Arc.

ADemptio legatorum, (siue eodem testamento adimātur,[r] siue codicillis[s]) firma est.[t] sed & siue contrariis verbis fiat ademptio, veluti, si quis ita quid legauerit, Do, lego: ita adimat, Non do, non lego: siue non contrariis, sed[6] † aliis[u] quibuscunque verbis.

¶Transferri[x] quoque legatum ab alio ad alium potest; veluti si quis ita dixerit; Hominem Stichum, quem Titio legaui, Seio do, lego: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio[y] dari.

d *Collocauerit.* s. qđ fieri nolo, s. eam collocari.
e *Non collocauerit.* s. quod fieri volo, s. eā collocari.
f *Alienauerit.* quod nolo.
g *Non alienauerit.* nā ut alienauerit, uolo.
h *Perquam.* i. ualde.
i *Agnoscere.* s. posse, vt sup. quib. mod. testamen. infir. §. fina. in fi.
k *Obseruabantur.* ut C. de testamen. mili. l prima.
l *Collocauerit.* s. quod fieri nolo.
m *Constituimus.* ut C. de ijs, quæ pœ no. l. prima.
n *Impossibilia.* ff. de leg. j. l. si mihi, & tibi. § primo. contra. Sol. ibi non erat impossibile: poterat. n. esse, quòd diu viueret, & intra triduum posset id fieri, quòd fieri volebat. Vel dic, q ibi voluit testator hæredem constituere se soluturum, si decederet, s. testator intra triduum; quod potuit, non aūt soluere. a Item cōtra. sup. de hæ. instit. §. impossibilis. Solu. quidam dñt, nō valere sicut testator voluit, ut hic: valet tamen purè. ut ibi, uel distingue secundum Ioan. aut apponitur conditio impossibilis hęredi, aut legatario, si nō valet legatum; ut hic: si legatario, ualet ut ibi. & quærere exēpla. C. de ijs, quæ pœ. no. l. prima.
ADDITIO. Exemplū, qñ apponitur cōditio impossibilis hæredi siue onerato, ut det hfs, si cœlū digito tetigerit, & tūc vitiat, quasi non stet p eū, quo minus impleat, sed p impossibilitatē.

1 †*perq̄ plurimis.*
2 †*significetur.*

a Istas solutiones reprehendit Ioan. Fab. hic, q ibi iō ualet legatū, quia non continet impossibile, s. adiectio tēporis est īpossibilis, quæ nō uitiat.

3 †*cohæredem.*
* *Id est, adiungi s. hæredi prius instituto.* *Aeg. Perr.*
* *Et est pœna: quia ex quo Titius filiam dedit Seio uxorē, testātor adiecit, i. adiunxit ei pro pœna ipsum Seium cohæredem. Aeg. Perr.*
4 †*coerceatur.*

Qñ legatario, siue onerato, ut tibi relinquo, si cœlū tetigeris digito: & hæc non vitiat, sed uitiat, & pro nō adiecta hr. Et est rō: quia non debet auferri beneficium honorato, cui prouidere voluit testōr. uide gl. notab. in l. j. ff. de cond. inst.
n *Impossibilia.* de impossibili dic, præcepit hæredem transferre montem: alias ei adiecit cohæredem, uel aliā pœnam imposuit. De legib. interdicto, ut præcepit hæredi, uel legatario, ut daret inquilinos sine prædijs. De probroso, ut præcepit reliquias suas in mare proijci, uel se cum uestib. sepeliri: alias pœnam imposuit: nam in prædictis. & similib. tenet hfs, & legatarius: nec tenetur ad impossibile, uel legib. interdictum. uel probrosum, nec ēt ad penā: iō qđ impossibile, uel legibus interdictum, uel probrosum non impleuit, dicit de repugnantia, quæ fit pp simplicitatem uerborū, ut ff. de condi. instit. l. si Titius. Vel hēt locū prædicta regula, qñ non apparet, quę sit ultima: quo casu neutra ualet. Si autem apparet, ultima ualet, ut ff eo. l. nihil prohibet. Acc.
u *Alijs.* s. ut adimo, uel pœniteo eius quod dedi, uel similia. imò etiam nuda uoluntate præsumpta, ut si inimicus postea factus sit legatarij, ut ff. de adi. leg. l. 3. in fi. & l 4.
ADDITIO. Idem si ab ignorante fiat ignoranti aliquid ēt post mortē, qđ si sciuisset testōr, non fuisset legaturus. Ang.
x *Transferri.* facit ff. eo. l. translato. Accur.
y *Et Seio.* sed si Seius est non capax, nunquid ademptio à primo facta ualet? Respondetur sic, ut ff de leg. j. l. planè. in princip. Accur.

p *Proprosa.* ut uestimenta in funus, vt ff. cod. j. l. seruo alieno. §. fin. uel reliquias in mare, ut ff. de condi. instit. l. pen. in princ.
q *Secta meorum temporum.* i. ego qui insequor iustitiā hoc tempore, non patior sic ff de pact. l. fi in fi.
DE ADEMPTIONE legatorum, & translatione.
¶Quia ambulatoria est defuncti uolūtas, usq; ad extremum uitæ exitū, ut ff. de adi. leg. l. 3 §. fin. & l. seq. ideo post data legata de eis adimendis uideamus. Accur.
ADēptio. Diuidit in duas partes. Primo loquitur de adēptione. Secundo de translatione. Secunda ibi, Transferri.
r *Adimātur.* s. legata.
s *Codicillis.* s. testō cō firmatis sm quosdā; non aliter. Sed nos contra, ut in Auth. de restit. fideic. §. manifestum. col. 9. Acc.
ADDITIO. Et est ratio: quia non est ridiculum, codicillos ēt contrarios per testū confirmari: q a uidemus agi ex cotractu, ut contractus rescindatur: l. sed Celsus. §. j ff. de contrah. emp.
t *Firma est.* ut si codē testō fiat, uideat nec datum, si alia uoluntate uideat datū, sed postea ademptum, ut ff. de ijs, quæ in testa. delen. l. j. in princ. & ff de leg. j. l. si ita scriptum. Sed vr, q nulla talis voluntas ualeat, cum uideatur sibi repugnare, ut ff de reg. iu. l. ubi repugnantia. quæ est huic contraria. Sed dic, quòd ibi

* *Sic ergo pœna nomine legari potest, ut hic. & in c. Raynaldus. iuncta gl. super verbo; adijcient. extra de testam.*
* *Vt si hæres iubeatur facere impossibile, & si nō faciat, legatur aliquid ab eo, ualebit institutio. neglecto præcepto. l. unica. C. de ijs quæ pœ. no. rō, quia nō est imponēda, si non impleuerit impossibile. l. in testamento. la j. ff. de cōdit. & dem. Aeg. Perr.*
5 †*Deest & translatione, apud Duare.*
6 †*id est.*

Legata uoluntate p̄sumpta reuocantur.

DE LEGE FALCIDIA.

Continuatio. ¶Qualiter minuantur legata ademptione, vel translatione, dictum est: nunc qualiter lege Falcidia minuantur; & ideo dicit, superest. Accur. differentia inter hunc tit. & sequentem habetur per hos versus:

Tunc defalcatis, si per legata grauatis:
Sed trebellatis, cum reddere cuncta rogaris.

Diuisio. S Vperest.] ¶Tot' iste tit. diuiditur principaliter in quinque partes. Primo continuat se ad praecedentia. Secundo ponit effectũ legis Falcidiae tam de iure legis xij. tabularum, quam de iure, quo nos vtimur. Tertio ponit vnũ dubium, s. an haeres non grauatus respectu sui cohaeredis grauati possit detrahere Falcidiam. Quarto, ad qd praesens tẽpus redigatur, ut inspiciatur, an lex Falcidia habeat locũ. Quinto, quando lex Falcidia imponitur, quid est ante deducendum. Secunda ibi, Cũ enim. Tertia ibi. Et cum quaesitũ. Quarta ibi, Quantitas autem. Quinta ibi, Cum autem.

*Vide Veter. Iurisp. Prattij ad l. 12. Tab. cap. 24.

DE LEGE FALCIDIA.

TITVLVS XXII.

Testatori non licet haereditatem exinanire, vel vacuare in totum legatis, sed solummodò vsque ad dodrantem: ne testatores sine haerede decedet. Aret.

S Vperest, vt de lege Falcidia[a] d spiciamus, qua[b] modus nouissimè legatis impositus est. ¶ Cùm enim olim duodecim Tabularum * lege, libera erat legandi potestas; vt liceret, vel[c] totum patrimonium legatis erogare (quippe cum ea lege ita cautum esset, Vti[d] quisque legasset, suae rei[e] ita ius esto) visum est hanc legandi licentiam coarctare, idque ipsorum[f] testatorum gratia prouisum est; ob id, quòd plerunque intestati moriebantur, recusantibus scriptis haeredib. pro nullo, aut minimo lucro haereditates adire.[g]

¶ Et cùm * super hoc[h] tam lex Furia, * quàm lex Voconia latae sunt; quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, nouissimè[i] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare[k] liceat, [1]† quam dodrantem[l] totorum bonorum, id est, vt siue vnus haeres institutus sit, [2]† siue plures apud eum, eosve, pars quarta remaneat.

* de intell. huius §. vide Io. Corasium in l. filiũ, quem nu. 11. C. fami. ercis. * Vide Cicer. in orat. pro C. Balbo. & Vlp. in epit. ti. 1.

1† lic eret. 2† esset.

renunciare, nisi in casu, vt ff. eod. l. quod de bonis, §. fin. & l. si debitor arg. contra, C. de pact. l. pen ibi, cùm & alia regula sit, &c. Sed hodie per auth. sed cum testator. quae est C. ad leg. Falc. contra.

ADDITIO. Quod est verum expressè: secus, si tacitè: puta, dicendo, tota, uel integra legata soluas: nisi adijceretur, quod amplius haeres habere nõ possit, &c. secundùm Ange. In Trebellianica autem idem dicas, quod in Falcidia, secundùm Ioan. Fab.

g *Adire.* facit ĩ. tit. j. §. sed quia haeredes. Accur.

h *Super hoc.* id est. super coarctanda legãdi licentia.

i *Nouissimè.* i. vltimò. Accur.

k *Legare.* vel etiã causa mortis donare. nã & ibi locũ habet Falcidia & in mortis causa capione, vt C. eod. l. pen. licet de hac q. dam contradicant, & est pro eis arg. ff. eo. l. acceptis. Item in fideicommiss. ut C. eo. l. 2. b Item in donatione inter viuos, quę morte confirmatur, non aliàs, ut C. eodem, l. in donatione. & in his habet locum, quod hic de legatis dicitur.

l *Dodrantem.* i. nouem uncias totius haereditatis. sic enim dodrans dicitur, ut suprà, de haeredib. institu. § haereditas. Si ergo fiat in contrarium, de singulis potest fieri sectio, i. quartae partis detractio, & ipso iure proposita etiam rei vendicatione, ut ff. eod. l. lineam, in fi. primi respon. & l. Plautius & C. eod. l. secunda. Iam ergo non est quaestio, an haeres possit retinere Falcidiam in una re. nam non potest, ut in dicta l. Plautius. c Sed aliud, quando quis legat. partem bonorum, tunc enim succurritur haeredi, siue rerum partes, siue aestimationem dare maluerit, ut ff. de legat. j. l. non amplius. §. 1.

b Qđ est verũ in fideicõmissis particularib. non in vniuersalibus: ut ĩ. tit. prox. §. 1.

c Hoc uerũ, si plures sint legatarij; secus si un': qa põt ex rei necessitate, uel legatarij uoluntate, ut ibi: & l. se. §. si solus. ff. eodem. Vbi autẽ non cadit commoda diuisio, diuiditur ad arbitriũ iudicis: ut l. nõ ampli'. ff. de legat. j. §. fin. De Trebellianica uerò, uel legitima, dic ut hf in l. filiũ, quem haberem. C. fam. ercis. Ang.

¶ CASVS. Domine, multa dixistis nobis circa materiam legatorum, & de ademptione, & translatione eorundem: vnde uidetur, quòd ad aliquam aliam materiam de caetero poteratis transire. Satis enim uidetur, ꝙ ea quae iam dicta sunt circa materiam legatorum, possunt sufficere. Ad hoc resp. Iustin. Amice, non bene tibi videtur, imò circa materiam legatorum etiam insistendum est adhuc. nam ex quo de adempt. & transla. legatorum uidimus, superest, ut de lege Falc. per quam modus legatis nouissimè impositus est, dispiciamus. Sed pone: Domine, iam uideo, ꝙ uos vultis tractare de le Falc. dicatis mihi, si placet, quare fuit introducta l. Falc. & quis fit eius effectus. Ad hoc respõ. Amice, lex Falc. optima ratione fuit introducta, & eius effectus fructuosus est. Cum n. olim l. xij. tab. libera erat legandi potestas, intantum, vt liceret testatoribus totum patrimonium suum per legata erogare, & nihil penitus apud haeredes scriptos relinquere, (nam l. xij. tab. ita cautũ erat, ꝙ sicuti quisq; legasset rem suam, ita ius esset) idcirco vtile uisum est legumlatoribus huiusmodi liberam licentiam legandi coarctare: qua propter huiusmodi plerunq; moriebantur homines intestati. nam licet hęredes essent instituti scripti, tamen haeredes pro nullo haereditatis lucro, eam nolebant adire: & quamuis etiam super huiusmodi licentia legandi coarctanda, tam lex Furia, q̃ Voconia latae sunt, neutra tñ earum ad rei consummationem sufficere uidebatur. unde nouissimè lata est lex Falc. qua cauetur ne liceat testatoribus plus legare, q̃ dodrantem totorum bonorum, ut siue vnus haeres sit institutus, siue plures: apud eum, quãdo unus esset institutus, uel apud eos, quãdo plures essent instituti: quarta pars totius patrimonij ipsius testatoris integra remaneat. Et haec dicuntur vsq; ad illum. §. & cum quaesitum.

a *Falcidia.* ideo sic dicta, quia vt falx fęnum, sic haec lex legata resecat. Vel dic à Falcidio authore, a ut & Publiciana à Publicio dictã. ut inf. de act. §. aliae.

a Qui fuit consul, & ideo Falcidia resecat ipso iure, ut l. si tibi. ff. eo. sec' si fuisset praetor, sm Ioan. Fab.

b *Qua.* scilicet, Falcidia.

c *Vel.* pro etiam.

d *Vti quisque, &c.* haec sunt verba legis xij. tab.

e *Suae rei.* idem in sua re tota, quam ipse legauit, uel etiam alienauit: nam & aliena res legari poterat, & potest, ut hic, & ff. a. l leg. Falc. l. 1. in princ. & sup. de leg. §. non solum.

f *Ipsorum testatorum*, non tamen licet testatoribus eam

¶ ET CVM QVAESITVM. ¶ CASVS. ¶ Domine, iam uideo, ꝙ effectus legis Falc. talis est, ꝙ testator non potest legare ultra dodrantem totorum bonorum. uidelicet, ut quarta pars patrimonij ipsius testatoris remaneat apud haeredes: siue sit unus haeres scriptus, siue plures. dicatis igitur mihi, quid iuris est in tali casu? Quidam fecit testamentum, & in testamento suo instituit duo haeredes pro ęquis portionibus, puta Titium & Seium, & partem Titij, aut totam exhausit legatis, quae nominatim reliquit à Titio praestanda, quod nihil penitus apud Titium remansit, aut si, aliquid remansit, supra modum tamen partem Titij onerauit: à Seio uerò aut penitus nulla legata reliquit, aut si quam ab eo reliquit partem, tamen dimidia portio eadem integra penes ipsum Seium remansit, & ita quarta pars totius haereditatis apud Seium haeredem scriptum, sine aliqua diminutione, & sine onere remansit: unde in hoc casu multum fuit dubitatum, & quaesitum, utrum liceret Titio, ultra quartam partem suae portionis grauato, aliquid ex legatis ab eo nominatim relictis retinere, ut ita beneficio legis Falc. quartam partem suae portionis saluam habeat? Ad hoc respon. Iustinianus: Amice, certè in quaestione proposita placuit, ut liceat Titio uti beneficio legis Falcidiae, & de singulis legatis ab eo relictis tantum detrahere, ut quartam partem suae portionis saluam habeat, non obstante, quod quarta pars totius haereditatis apud Seium cohaeredem suum integra remaneat. Nam in singulis haeredibus ratio legis Falcidiae habenda est, ut quilibet quartam suae portionis saluam habeat. Et haec dicuntur vsque ad illum §. quantitas autem. Franciscus Accursius.

a *Et cum quæsitum esset*. facit ff. eo. l. in singulis.
b *Supra modum*. i. supra quartam. Accur.
c *Minuant*. & sic remanent ei tres unciæ, quæ sunt quarta pars totius assis. Accur.
d *Is*. scilicet, Seius.
e *Quartam partem*. i. tres uncias.
f *Habeat*. hoc interrogatiuè lege & postea responde, & placuit. &c. Accur.
g *Posse retinere*. scilicet quartam partem suæ partes, quam iure hæreditario habet, non autem datũ eau sa adimplendę conditionis sibi ab aliquo, imputabit sibi in quartam, nisi a statu libero esset datũ, & de pecunia hæreditaria, de qua ei dare permittitur, ut ff. eo. l. id autem. & de donat. causa mor. l. qđ statuliber. Item nec legatum à cohærede relictum sibi imputat, ut ff. eodem. l. in quartã. nisi testator hoc cauerit, a vt ff. e. l. quod autem. primo respon. §. Marcellus.

a Hanc gl. sequuntur Fa. Pla. & Ang.

1 † *liceret, placuit*.

Si plures fuerint instituti, quilibet in sua parte potest Falcidiam detrahere, licet portio alterius cohæredis non fuerit grauata. Angel.

¶ Et cum [a] quæsitum esset, duob[9] hæredibus institutis, (veluti Titio, & Seio) si Titij pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum [b] onerata, à Seio verò aut nulla relicta sint legata; aut quę partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant, [c] an quia is [d] quartam partem [e] totius hęreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, [1] † vt quartam partem suæ partis saluam habeat? [f] placuit posse [g] retinere. Etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

¶ QVANTITAS AVTEM.

¶ CASVS. Domine, iam uideo, quòd beneficio legis Falcid. singulis hæredibus prouisum est, sed dicatis mihi, quo tempore inspicitur, utrũ ex Falcid. locum habeat? Ad hoc respon. Imp. Amice, quantitas patrimonij a testatore relicta, ad q̃ ratio legis Falc. reducitur, tempore mortis ipsius testatoris inspicitur, sicut manifestè liquet in tali exẽplo. Quidam habuit centũ aureos in bonis, ipse laborans in extraneis, cõdidit testamentum, & in testamento instituit hæredem. & c. aureos legauit, & ita totum patrimonium suum exhausit legatis. vnde, mortuo testatore, beneficium legis Falc. locum sibi uendicabat. Sed quid si antequam hæres adierit hæreditatem, bona hæreditaria per seruos hæreditarios, uel ex fætu pecorum uel ex partu ancillarum in tantum sunt aucta, q̃ omnibus legatis insolidum solutis, hæres quartam partem totius hæreditatis, uel etiam amplius saluam habere possit? Et respond. quòd certè huiusmodi augmentum post mortem testatoris ante aditionem hæreditatis adueniens legatarijs non proderit: sed nihilominus hæres beneficio legis Falc. quæ tempore mortis ipsius testatoris competit, utetur, & quartam partẽ à singulis legatis detrahet: & idẽ ius in casu conuerso obseruatur. Nam sicut augmentum rerum hæreditariarum ante aditam hæreditatem non potest prodesse legatarijs: ita diminutio rerum hæreditariarum eis non nocet; uerbi gratia, Ponamus, retento primo themate, q̃ ille, qui habebat c. in bonis, legauit 75. & ita reliquit quartam partem hæreditatis: unde, mortuo testatore, ratio legis Falci. locum sibi uendicare non poterit; si tamen ante aditionem hæreditatis, bona hæreditaria in tantum decreuerit incendijs fortè, aut naufragijs, aut fortè per mortem seruorum, aut pecorum, ut 75. tẽpore aditionis in hæreditate uix inueniantur: certè in hoc casu huiusmodi diminutio legatarijs non nocet: imó nihilominus hæres ad præstationem legatorum insolidum tenetur. Sed fortè obijceret aliquis sic. Hoc vr iniquum, uidelicet, compelli adire hæredem huiusmodi damnosam hæreditatem, & nihil lucrari. Ad istam tacitam obiectionem respon. Iustin. in litera, ac si facta esset sibi; dicens, Amice, hoc nullatenus damnosum est hæredi. nam liberum habet arbitrium non adire hæreditatem, & ita huiusmodi periculum euitare. vnde in hoc casu necesse est ipsis legatarijs cum hærede de certa portione legatorum recipienda pacisci, ne hæres deserat testamẽtum: & ita, deficiẽte testamento, legata in eo relicta non debeanť. Hæc dicuntur usque ad illum §. cum autem ratio.

In ratione legis Falcidiæ consideratur quantitas patrimonii, quæ erat tempore mortis testatoris, nec augmentum vel diminutio contingens post, & ante aditam hæreditatem, legatariis nocet, vel prodest. Aret.

¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidię redigitur, mortis tempore [h] spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit, nihil legatarijs prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partẽ hæreditatis habiturus sit: sed necesse est ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si [2] † septuagintaquinque legauerit, [i] & ante aditam hæreditatem intãtum decreuerint bona (incendijs fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius quàm septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata [k] debentur. [3] † Nec * ea res [l] damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem: quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento, nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci. [m]

h *Mortis tempore*. supra de leg. §. si peculium. contra. Sol. ibi remanet seruus, quasi peculij dominus.

ADDITIO. In æstimatione tamen debitoris est secus: quia si post mortem testatoris, & ante aditam hæreditatem efficiatur non soluendo, cedit damno hæredis: si ecõtra, cedit lucro legatariorum, quo ad Falci. ut l. cũ quo. ff. e. Et est ratio, quia est spes, quod de inopia deueniat ad pinguiorem fortunã. l. si defunctus. ibi, nec enim pauperibus. C. arbi. tu. Io. Fab.

i *Legauerit*. s. tres partes hæreditarias, & quarta remanet; ita quod non habet locum Falc. quia centum habebat in bonis: ut supra dictum est.

K *Solida legata debentur*. alias debetur. Hoc locum habet, quando res hæreditariæ non legatæ perierunt. Si autem legatæ pereant, distingue, aut erant in pondere, numero, uel mensura; & tunc idem, quod hic dicitur. b aut non, & tunc aut in certum, vtputa, hominem, & tunc idem, quod hic. aut incertum ex certis, ut vnum de seruis suis, & tunc si omnes pereant legatarij, damnum est: vt ff. eodem. in ratione legis Falcid. l. mortis. §. diligenter, & §. incertæ. aut penitus certa, ut Stichus, & tunc perit legatario, vt sup. de lega. §. si res legata.

l *Nec ea res*. Respon. tacitæ obiectioni. q. d. nomine erit iniquum, compelli adiri, & non lucrari, & ita damnũ sentire.

m *Pacisci*. i. aliquid oportet eos dare hæredi, ut adeat. Et ita nota, q̃ non per omnia etiam hodie sunt exæquata fideicommissa legatis, neç legata fideicommissis: nam fideicommissarius compellit hæredem scriptum adire, & nil ei dat, vt J. tit. j. §. ergo si quidem. versic. sed si recuset. sed illud est in generalibus fideicommissis; hoc in specialibus. Quæ autem sit differentia inter legata, & fideicom. dixi in l. prima ff. de leg. primo.

2 † *ex centum*.

3 † *deniur. D.*

* *Ea res non dit uideri alicui damnosa, quam ipse uolens fecerit. Aegi. Perri.*

Legatæ rei periculum ad quem pertinet. b Nisi talia essent legata, ut boes, puta, talem uegetem ui- ni. l. si uerò. §. si cũ l. seq. ff. solu. mat.

¶ CVM AVTEM. ¶ CASVS. Domine, uideo, quare lex Falc. fuit introducta, & quis eius effectus sit, & quo tem-

tempore spectatur, vt lex Falc. locum sibi vē. licet. pro Deo dicatis mihi, in quibus rebus locum sibi vēdicet lex Falc. Ad hoc respon. Amice, cùm ratio legis Falc. petitur, primò deducitur omne æs alienum, i. quicquid testator tempore mortis alijs debebat. Item impensæ circa funus testatoris factę, & etiam pretia seruorum manumissorum similiter deducuntur, & facta tali deductione, tunc deinde in residuo habet locum ratio legis Falc. ut ex eo quarta pars integra apud hæredem remaneat, & tres partes residuæ īter legatarios pro rata portione eius, ꝙ cuique legatariorum relictum fuerit, distribuātur. Ponamus igitur, quod aliquis habens patrimonium 400. aureorum, quadringentos aureos legauerit: certè in hoc casu quarta pars singulorū legatariorum de singulis legatis detrahi debet, ut per huiusmodi detractionē quartam partē 100. heres scriptus le. Fal. beneficio habeat. & hoc est uerum, quando tantum erat legatum, quantū erat in patrimonio. Sed pone, retēto primo themate, scilicet, ꝙ ille, qui habebat in patrimonio quadringentos aureos, legauit 350. & ita octaua pars quadringētorum apud hæredem remaneat, in hoc casu hæres non quartam, sed tantum octauam partem de singulis legatis detrahet, retenta parte octaua, quam saluam habuit, hac scilicet octaua à singulis legatis detracta, quartam totius patrimonij integram habebit. Sed pone, retento primo themate, quod testator habens quadringentos aureos in bonis, legauerit quingentos, & ita plus legauerit, quàm erat in in patrimonio, in hoc casu primo centum, in quibus excessit patrimonium, detrahenda sunt, i. perinde habenda acsi non essent relicta, & postea quartam partem singulis legatarijs detrahet hæres. Et sic primo detrahendum est, quod vltra patrimonium testatoris legatum est, & postea illud, quod ex bonis testatoris superest, apud hæredem remanere oportet. Et hæc dicuntur vsque in fi tit. Franc.

[Addition] 1† deinde

2† hæredes

In ratione legis Falcidiæ primò deducitur æs alienum, funeris impensa, & pretia seruorum, & de residuo quarta pars legatorum, & si plus est legatum quam sint patrimonij vires, id primò deducitur, posteà patrimonium defalcatur. Aret.

¶ Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum; [a] item funeris [b] impensa, & pretia seruorum [c] manumissorum; tunc demum [1]† in reliquo ita ratio [d] habetur, vt ex eo quarta pars apud hæredem [2]† remaneat, tres verò partes inter legatarios distribuantur pro rata, [e] scilicet, portione eius, quod cuique eorum legatorum fuerit. Itaque si fingamus, [f] quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatarijs singulis dēt detrahi. Quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octaua [g] debet detrahi: quòd si quingentos [h] legauerit, initio quinta, deinde quarta detrahi [i] debet. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

De fideicommissarijs * hæreditatibus, [3]† & ad Senatusconsultum Trebellianum.

TITVLVS XIII.

A generalib. tāquàm à dignioribus est inchoandum, & olim hæres de fideicommisso

* Fideicommissum dicitur, quia olim pendebat ex fide hæredis. Aeg. Perr.

3† in quibusdā exēplarib. solū legitur, de fideicommissis.

a *Aes alienum.* etiam quod ipsi hæredi debeantur tempore mortis licet confusione sit factum indebitum: ut ff. eo. l. qui fundum. & C. eo. l. irritum. a nisi expressè prohibeat, vt ff. eo. l. si debitor creditore

b *Funeris.* non monumenti, ut ff. eodem, lege prima, §. finali.

ADDITIO. Nisi esset impensa necessaria, puta, quia esset dedecus sepeliri in terra, secundum Angelum.

c *Seruorum.* mos erat antiquitus, ut qui seruos non habebat, unum, vel plures emeret, qui honoris causa funus testatoris pileati antecederent, quo facto, statim intelliguntur manumissi, & sic illorum manumissorum detrahitur pretium & facit ad hanc positionem C. de Lat. lib. tollen. §. sed & qui domini. Vel dic, quòd testator alicui decē legauit. vt alienum seruum redimeret legatarius, & manumitteret. de hoc eīn legato non detrahitur Falcidia, nisi de eo, ꝙ superesset fortè, facta emptione, vt ff. de fideicom. lib. de. cem. & ff. eo l. sed & si non seruus. Si autem vt suum proprium legatarius manumitteret, tunc nullam patitur Falcidiam legatarius. b & ita hæc pretia deducuntur, ut Falcidiam non patiantur. ut ff eo l seruus. & l. Iulianus.

ADDITIO. Ex quibus legibus no. quòd quando vni legantur duo, quorum alterum tantum est defalcabile, quòd de illo Falcidia pro utroque deducitur. secus autem, si diuersis esset legatum, ut not. glos. in auth. similiter. C. eod. Ang.

a Qđ est verum hodie, si fecit inuentarium: alias secus. l. imponēda. C. eod.

Legatum alicui, vt seruū manumittat, non defalcatur.

b Hodie id est clarū, quòd de legato libertatis, & sic pio, nō detrahitur Falcidia Auth. similiter, C. eo.

d *Ratio habetur.* habita. s. æstimatione rerum non ex affectione, sed communi æstimatione, vt ff. eo. l. pretia.

e *Pro rata.* ut ita quartam detrahat hæres. si nihil ei dimisit testator, vel si aliquod erat residuum penes eum, adhuc detrahat ad suppletionem, vel quintam, etiam millesimam, ut ff. eo. l. in quantitate, §. fi. & facit ad hoc C. eod. l. 2. & ff. eod. l. Plautius.

f *Fingamus.* retento casu, quod habebat in bonis quadringenta.

g *Octaua.* scilicet, quadringentorum, quæ est quinquaginta; & ita habebit hæres primo quinquaginta, & hæc, alia quinquaginta detracta, & sic centum, & sic quartam.

h *Quingentos.* retento casu, quod habebat in bonis quadringenta, & sic legauit vltra, quàm haberet centum.

i *Detrahi debet.* impropriè autem ponitur, detrahi, quo ad id, quod excedit, & propriè quo ad quartam, quæ est in bonis. & sic semel positum verbum propriè, & impropriè ponitur, ut ff. de offic. procons. l. secunda Item no. quòd hæc Falcidia cessat in multis casibus, quos dicas, ut diximus in l. in testamento, in glos. 2. C. ad leg. Falc. & in Auth. de hære. & Falc. §. hic nobis, col. prima. Et isti casus patent in his versibus:

Falcidiam cessare facit pars debita natis,
Dos, miles, vetitum, libertas, sponte solutum,
Res vetitæ vendi, pietas, & chartula, crimen:
Ac hæres si non facit inuentaria, subsit.

ADDITIO. Nota diligenter hos versus, ex quibus habes, quòd Falcidia cessat in xj. casibus. Primo in bonorum subsidio liberis relicto. Secundo in legato dotis, quando videlicet maritus vxori dotem suam legat. Tertiò in testamento militis. Quartò, quando testator prohibuit illam detrahi. Quintò in libertatibus relictis. Sextò, quando hæres non ignorans patrimonium defuncti, sponte soluit, non retenta Falcidia. Septimò, quando testator aliquam rem legat, & prohibet illam à legatario alienari. Octauò in legatis ad pias causas relictis. Nonò in legato chartularū, siue instrumentorum, quando uidelicet aliquis legat instrumenta prædiorum aliquorum, quòd quidem legatum affert vtilitatem probationis, quæ defalcari non potest. Decimò cessat Falcidia propter crimen, siue delictum hæredis, qui tacitum legatum personæ incapaci soluit. Vltimò, quando hæres inuentarium facere non curauit.

Verbum semel positum propriè, & impropriè potest poni.

Falcidia ī xvj casib* cessat.

¶ DE FIDEICOMMISSARIIS HAERED & ad S. C. Trebellianum.

¶ Iustinianus post tractatum legatorum, de lege Falcidia prius quàm de fideicommissis tractauit, quia lex Falcidia* in legatis prius fuit inuenta, quàm in fideicommissis, secundum P. Vel sic, Dictum est de legatis, sed quia de fideicommissis sumus polliciti dicere, ut supra de leg. §. sed ne in primis. Ideo de fideicommissis tractemus. Et quia fideicommissorum aliud generale, aliud speciale; generale verò dignius, de generali primò videamus, ut infra eodem in princip. & infra titu. primo. in princip. Accur.

Continuatio.

* Sumitur hic Falcidia impropriè, vt cōprehēdat Trebellia. Aeg. Perr.

Nunc

grauatus nō cogebatur de necessitate ad fideicommissi præstationē. Deinde ponit, vnde dicatur fideicommissum, & quis primo statuit illud de necessitate restitui. Aret.

NVnc trāseamus ad fideicommissa, sed [1] † priùs est, vt de hęreditatibus * fideicommissariis videamus. Sciendū [a] itaq; est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo * inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quib.[b] n. non poterant hæreditatem, uel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatem. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo [c] vinculo iuris, sed tantùm pudore eorum qui rogabantur, continebantur. ¶ Posteà diuus Augustus primus semel, iterumq; gratia personarum [d] motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorūdam perfidiam iussit consulibus auctoritatem suam interponere.[e] Quod quia iustum vīdebatur, & populare[f] erat, paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem,[g] tantusq́ue eorum [h] fauor factus est, vt paulatim etiam prætor proprius crearet̃,[i] q de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant.

Ad hoc vt valeat fideicommissum vniuersale ex testamēto, debet hæres uniuersaliter institui; qui potest grauari de tota, vel parte hæreditatis capaci restituenda. Aret.

¶In primis[k] igitur sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur,[l] eiusque fidei committatur, ut eam hæredita-

Diuisio. NVnc transeamus. ¶Totus iste titu. diuiditur in septem partes. Primò ponit, qualiter iure vetustissimo non de necessitate, sed verecundia quadā fideicommissa præstabantur. Secundò, quo tpe Augusti certis personis, ex necessitate pstabantur, vel ēt de iure prętorio. Tertiò, quomodo fideicommissum fieri dēat, ut ualeat. Quartò, qñ restitura erat hæreditas, ꝙ ex Senatusc. transibant actiones omnes in fideicōmissariū. Quintò, qualiter, ex Senatusc. Vespasiano hæres institutus poterat detrahere quartam, & qualiter dicto iure hæres rogatus de tota hæreditate restituenda, ut transirent actiones pro rata in fideicommissariū stipulatio interponebatur, si hæres uolebat adire: si uerò recusabat, ex dicto Senatusc cōsul. cogebatur. Sexto Iustinianus ista senatuscōsulta æquiparat, & omnia, quæ Senatusconsul. Trebel. statuit, eidem reseruat, & quæ Senatuscōsulrum Vespasianū statuit, attribuit Senatusconsulto Trebel. tanquam antiquiori. Septimò circa materiā fideicommissorū certos casus dubitabiles ponit. Secūda ibi, postea. Tertia ibi, In primis. Quarta ibi, Restituta. Quinta ibi, Sed q a hæredes. Sexta ibi, Sed q a stipulationes. Septima ibi. Nihil aūt interest.

¶C A S V S. Dñe. multa iam dixistis nobis circa materiā legatorū; pro Deo dicatis mihi, quid proponitis in hac materia facere? Ad hoc respon. Amice, certè ex quo expedita est materia legatorum, nunc ad fideicommis. transeundū est. & primo de fideicommis. hæreditatibus breuiter videamus. & hæc dicuntur vsq; ad illum versic. sciendum est. in quo pone casum sic: Dñe, video, ꝙ vultis tractare de fideicommis. hęre. dicatis mihi modo, si placet, qualiter erant introducta fideicomm. & qualiter sic appellabantur? Ad hoc resp. Amice, scire debes, ꝙ olim omnia fideicom. tam generalia, quam specialia primitiuis temporibus infirma erant: quia nemo inuitus huiusmodi fideicommis. de quib. erat à testatore rogatus soluere cogebatur, & pro filijs spurijs, & cæteris non capacibus; quibus testatores non poterant hæreditates, & legata in testa. suo relinquere, fuerunt fideicō. introducta. vnde sub hac cautela relinquebant. nam fidei eorum, qui capere poterant ex test hæreditatem committebant: & iō fideicom. appellata sunt, quia nullo uinculo iuris innodata erant, sed tantum pudori eorū committebant testatores huiusmodi fideic. soluere, sed nō cogebantur. & ita hoc vsq; ad tp̄s diui Augu. obtinebat. postea uerò prius diuus Augu. gratia personarum capacium, quia fideicom. defraudabant, motus, fideic. huiusmodi ad iuris necessitatē induxit. vnde quia aliqñ per fidem suā, uel per ipsius principis salutem aliquis rogatus non soluebat fideic. pp magnam quorundam perfidiam, qui fidē implere recusabāt, præcepit consulibus, ut ipsi authoritatem suam interponerent ut illi qui rogari essent fideicomm. soluere, ad eorum præstationem cogerentur. & quia hoc iustū uidebat̃, & populo expediebat, paulatim cōuersum est in assiduā iurisdictionem. & per pcessum temporis fauor fideic. in tantum augebat̃, ut ēt proprius prætor circa huiusmodi fideic. crearetur, quem fideicom. pretorem appellabant. Et hæ dicuntur usque ad illum §. in primis.

a *Sciendum itaque est*. q d. tractaturis nobis de fideicōmissis, quia eorum apud antiquos aliter se habebat tractatus, ne quid antiquitatis penitus ignoretur, itaque dicamus de fideicom. generali b. & specialibus, vt arg. sup. de rest. in princ.

b *Quibus*. ut spurijs, & in his nil innouatur. nam nec hodie valet fideicōmissū: * ut ff. de iure fis. l. non intelligitur. § 1. 2. & 3. & C. de nat. lib. l. 1. & 2. & C. ad legem Falci. l. etiam. secundum Azo. Sūt & alij, qui capere non poterant, nec pñt, ut sup. de leg. §. legari, diximus. & in his omnibus nil innouatur, ut in muliere, quæ transit ad secunda uota intra tempus luctus, cui ab extraneo relinqui non potest, ut C. de incest. nup. l. si qs incest. & C. de secun. nup. l. 1.

c *Nullo vinculo*. i. nulla actione, sed per officium iudicis, ut ff. de verb. sign. l. pecuniæ uerbum. §. actionis.

d *Personarum*. capacium duntaxat, non earum, quę sunt non capaces, de quib. sup. locutus est. & dic, personarū quarundam.

e *Interponere*. s. ut fideicommissa præstētur. generaliter in omnibus.

f *Populare*. i. populo expediens.

g *In assiduam iurisdictionem*. i. ut assiduè de hoc ius reddatur etiam ab alijs, quàm à consulibus. Accur.

h *Eorum*, s. fideicommissorum.

i *Crearetur*. ut ff. de orig. iur. l 2. § post deinde diuus. Acc.

¶I N P R I M I S. ¶C A S V S. Dñe, iam video, qualiter fideicom. quæ olim erant infirma, posteà per diuum Aug. ad necessitatem iuris sunt introducta: pro Deo dicatis mihi modo, qualiter testator in testamento suo rogat aliquē soluere huiusmodi fideicō. Sed antequam Iust. soluat hanc quæstionem, præmittit quoddam aliud, & dicit. Amice, in primis sciendum est, ꝙ necesse est, ꝙ aliquis hæres instituatur in testō, & postea fidei hr̄dis instituti committatur, ut illā hr̄ditatem alicui alij restituat. Si. n. secus fieret, test. inutile esset, in quo nullus hr̄s esset institutus. & p consequēs ea, quæ in testō relinquerētur, nullius essent momenti. Cū igitur aliquis in testō sibi adscripsit hæredem, puta, per talia uerba: Lucius Titius hæres meus esto: poterit postea sic adijcere. Luci Titi hæres meus cum primum possit hr̄ditatem adire, eam Caio Seio reddas, & restituas. Et non solū de hæreditate restituenda potest testator rogare hæredem suum, sed etiam de parte hæreditatis alicui restituenda eū rogare potest, & liberum est ipsi testatori, uel purè, uel sub conditione, uel ex die certo fideicommissum tam generale, quam speciale relinquere. Et hæc dicuntur usque ad illum §. restitutura. Franc.

k *In primis igitur*. s. quia ius fideicommissorum expositori sumus: quoniam autem fideicommissa vniuersalia, & singularia hoc, s. vt hæres primo instituatur, in sua habent natura cōtexe: igitur de eo in primis notandum est: sic & ecōtra dicitur, & continuatur supra de leg. §. sed ne in primis.

l *Hæres instituatur*. potest etiam ab intestato, ut inf. eod. §. præterea. quæ est contra.

1 † &

* *Quæ est à tabulis. in l. Seius. ad Trebel. fiduciaria dicitur ea, forma, qua & hæredis fiduciarij ibi sunt fideicommissarij.*

* *Adde Forca. dia. 82.*

* Nisi tū ipsis à pře relictū eēt ab extraneo per fideicōmissum: nam tunc valere, notat Specul. tit. de succes. ab intesta. §. i primis. Cuius rationem esse, ait Bal. quipsis à iure reling. prohibitū non sit. At qua ratione possint efficaciter instituti spurij, vide p Cepol. in in 71. caut. quæ incipit octaua cautela.

Inutile.

a *Inutile*.nota,nõ valere teſtamentum ſine hærede.ſic ff. de ijs,quæ in teſtam.delen.l.proxime.§.Calphurnius Longinus.& ff.de codi l fina.
b *Sub conditione*. quot, & à quo ſunt implendæ conditiones:dic,vt ff.ad Trebel.l. facta.§.ſi ſub conditione.

ADDITIO. Secus tamen eſt in directa.§. hæres.ſupra de hęr.inſti.Et eſt ratio, quia hoc ius hæreditarium non eſt in ſuſpēſo: quia remanet penes hæredē:ut inf. proxi.§ Ang.

¶RESTITVTA. ¶CASVS. Domine, iam video,qualiter teſtator poteſt rogare hæredem inſtitutum, vt ipſe alicui reſtituat totam hæreditatem, vel eius partem: ſed pone, Quidam inſtituit Petrū hęredem,& rogabat eum per fideicomm. vt totam hæreditatē reſtitueret M. modo quæro à vobis, vtrū, facta reſtitutione, ſecundum volūtatem teſtatoris, P. nihilominus debeat hæres cenſeri? Et reſpon.ꝙ ſic.nam reſtituta hæreditate,ille hæres,q fuit inſtitutus,nihilominus poſt reſtitutionem permanet hæres.Fideicom.uerò, cum hæreditas reſtituitur,quandoque loco hæredis,quandoque loco legatarij habebatur;ſed Neronis temporibus Trebellio Maximo,& Anneo Seneca extantibus cōſulibus.factum fuit Senatuſ. Trebel.in quo quidem Se Con.cautum eſt, ut ſi hæreditas ex cauſa fideicom.alicui reſtituta ſit, omnes actiones,quæ de iure ciuili ipſi hæredi, vel aduerſus hæredem competerent, fideicomm.& aduerſus ipſum poſt reſtitutionem hæreditatis ei factam darentur: & poſt illud Senatuſcon.prætor actiones ipſi fideicomm.& aduerſus ipſum quaſi hæredi,& in eundem dare cœpit: & ita manifeſtè liquet,ꝙ ſecundum Se.con.Trebel. ille cui ex fideicom.reſtituta erat hæreditas,quantum ad emolumentum,& onus loco hæredis habebatur. & iſta dicuntur in tertia parte uſque ad illum §.ſed quia hæredes.

tem alij reſtituat: alioqui inutile[a] eſt teſtamentum,in quo nemo hæres inſtituitur.

¶ Cum igitur aliquis ſcripſerit,Lucius Titius hæres eſto, poteſt[1] †adijcere, Rogo te Luci Titi,vt cum primum poteris hæreditatem meā adire,eam Caio Seio reddas,reſtituas. ¶ Poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda hæredem rogare. ¶ Et liberū eſt vel purè, vel ſub côditione[b] relinquere fideicommiſſum,vel ex certo die.

1† *poterit*.

Qui reſtituit hæreditatē, remanet hæres nomine, & in fideicommiſſarium tranſeunt omnes actiones. Arc.

¶ Reſtituta autem hæreditate, is quidem; qui reſtituit, nihilominus hæres permanet:[c] is verò,qui recipit hæreditatem,aliquando[d] hæredis, aliquando[e] legatarij loco habebatur. Et Neronis quidem temporibus,Trebellio[f] Maximo,& Annæo[2]† Seneca conſulibus,[g] Senatuſcōſultum factum eſt,quo cautum eſt, vt ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes[h] actiones, quæ iure ciuili[i] hæredi, & in hæredem competerent, ei,& in eum darentur,cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas Poſt quod Senatuſconſultum prætor vtiles actiones ei,& in eum,qui recepit hæreditatem,[k] quaſi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

2† *Amnio*.

c *Hæres permanet*.no.ꝙ ſemel eſt,ſemper erit.ſic ff.de mi. l.etiam ſi ſine.alias incipit, & ſi ſine.§. ſed ꝙ Papinianus. in fi.ibi, ſine dubio hæres.& ff.de hæred.inſti.l.ei, qui ſoluendo.in fi.Accurſius.

ADDITIO. Hoc obtinet in immutabilibus de natura,uel conſtitutione iuris:alias ſecus,argum.§.vt autem. in Auth.de non alien col. prima.

d *Aliquando*.i.ſecundum unum ius.ut per Trebell.vt ſtatim dicet: nam omnia tranſibant.

e *Aliquando*.i. ſecundum aliud ius non erat loco hæredis, ſed legatarij, ut per Pegaſianum,ſecundum quod retinet inſtitutus quartam:ut j.eo.§ ſed quia.& §.poſt quod.

f *Trebellio*. & hinc dictum fuit Trebellianum Senatuſconſultum,ut & Macedonianum à Macedone, ut ff.ad Macedonianum.l. prima.

g *Conſulibus*.i.exiſtentibus.

h *Omnes*.imò non omnes,etiam per Trebellianum:ut inf. eo.§.ergo.contra.Sol.licet hic dicat,omnes,non tamen dicit,totæ,uel in totum,ſecundum Ioānem. a Vel dic,quod quādo de toto erat rogatus.habebat locum,ꝙ hic dī.ſi autem, retenta quarta, de cætero erat rogatus,habet locum, quod dicitur infra. Accur.

a Et ſic uerbū omnis, eſt diſtributiuū uniuerſaliū; totus uerò particularium, quod nor. m Ange. Sedlo. Fa. hoc reprobat. & tenet ſequētē ſolutionem.

i *Iure ciuili*.vel etiam prętorio,dummodo tales ſint prętoriæ,quæ ſunt tranſitoriæ, vt ſunt perſecutoriæ.ut ff.de act. & obli.l.in honorarijs.& ff.eo.ad Senatuſcon.Trebel.l.j.§. quamquam.ſecus in pœnalibus.vt j.de act.§. pœnales.

k *Hæreditatem*. Non facta ceſſione actionum;alias enim etiam directas habet ex nomine cedentis.

¶ SED QVIA HAERES. ¶CASVS. Domine. iam,video,quod Senatuſconſul.Treb.cui reſtituebatur hæreditas,quo ad onus,& emolumentum loco hæredis habebatur;ſed vos dixiſtis mihi ſupra,ꝙ hæreditas,quo ad onus quandoque habeatur? Ad hoc reſpond. Iuſtin.quia ſupra diximus, ꝙ hęredes ſcripti in teſtamento, totius hæreditatis reſt. poterant grauari:nec per Senatuſc.Trebel. aliquod remediū habeant.& idcirco hæreditatem ob nullū, vel minimum lucrū adire plerunque recuſabant,cum vel totam hære. vel ferè totam per fideicomm. reſtituere cogebant. vnde teſtamēto ab hæredibus ſcriptis deſerto,fideicomm.in teſtamento relicta penitus extinguebant; ideo poſtea temporibus Veſpaſia. Augu. Pega. & Puſione exiſtentibus cōſulibus. factum erat Senatuſconſult. Pega.in quo quidem Senatuſcōſ. ſtatutum fuit,ut liceret hæredi ſcripto, q rogatus eſſet ꝑ fideicommiſ. hæreditatē reſtituere,quartam totius hæreditatis retinere,ſicut beneficio l.Falc.ex ſingulis legatis quartam retinere conceditur. Et non ſolum huiuſmodi beneficium retentionis quartæ in vniuerſitate erat hæredibus conceſſum:ſed etiam in ſingulis quoque rebus per fideicommiſ. relictis eadem retentio quartæ ex Pega.Senatuſcon.hæredi indulgebatur.unde poſt Senatuſcon.Peg. hæres ſcriptus occaſione illius onera hæreditaria ſuſtinebat:ille uerò,qui ex fideicomm.partem hæreditatis recipiebat, puta. dodrantem loco legatarij partiarij habebatur,i.illius legatarij,cui pars bonorum legabatur. Nam huiuſmodi ſpecies legati uocabatur partitio:& hoc ideo: quia talis legatarius cum hærede partiebatur hæreditatem.& in hoc caſu ſtipulationes, quæ ſolebant inter hæredem, & partiarium legatarium interponi, eædem inter fideicommiſ.& hæredem interponebantur,idem,ut lucrum,& damnum hæreditariū pro rata portione inter eos commune eſſet.unde tunc demum habebat locum Senatuſconſ.Treb.quando nō totam hæreditatem,uel ultra dodrantem hæreditatis reſtituere rogabatur hæres. & in hoc caſu ex Senatuſconſ.Treb.fiebat reſtitutio.& ſine interpoſitione ſtipulationis actiones hæreditariæ in utrunque, uide licet,hæredem ſcriptum, & fideicom.qui loco hæredis habentur pro rata portione diuidebantur. Si uerò pluſquam dodrantem,uel totam hæred.fideicom.reſtituere rogabatur, tunc ex Senatuſconſ.Peg.fiebat reſtitutio; & hæres,qui ſemel adierat hæreditatem,ſi ſua uoluntate,& non compulſus,hoc fecerat;ſine beneficio Peg uſus ſibi quartam retinere nolebat: niſi per interpoſitionem ſupradictæ ſtipulationis ſibi proſpexiſſet, vniuerſa onera hæreditaria per Senatuſconſ. Pega.ſuſtinebat:quarta tamen ab hęrede retenta etiam ad euitationem onerum hæreditariorū,quaſi partis pro parte ſtipulationes interponebantur, quæ ſolebant interponi inter partiarium legatarium,& hæredem. Alter .n.ab altero ſtipulabatur,ut uterque eorum onera hæreditaria, ſicut emolumentum pro rata portione ſuſtineret;ſi vero hæres,ſcriptus totam hæreditatem fideicommiſ.reſtituebat,in hoc caſu emptæ,uel uenditæ hæreditatis ſtipulationes inter ipſum hæred & fideicomm.interponebantur. & hæc dicuntur uſque ad illum uerb. Sed ſi recuſet.in quo pone caſum ſic. Domine,iam uideo,in quo caſu habebat locum Senatuſconſ.Trebel.olim,|& in quo caſu locum habebat Pega. & quæ fuit ratio ſuæ inuentionis Pegaſiani,

& in quibus differunt illa duo Senatuscon. pro Deo dicatis mihi, si placet, si in aliquo casu habeant conuenientiam il la duo Senat usc. ad hoc resp. Iustin. quod sic. Dictum est. n. §. quid iuris est qñ hæres scriptus sua sponte adibat, & restituebat hæreditatem: sed certè si scriptus hæres recusauerit hæreditatem adire, q̃a dicit eam sibi suspectam esse quasi dãnosam: in hoc casu cauebatur Senatu. Peg. vt desiderante fideic. sibi restitui hæreditatẽ, iubente prætore, scriptus hrs hæreditatem adire, & restituere fideic. cõpelleretur: & tunc oẽs actiones hæreditariæ ipsi fideic. & aduersus eum, cui auctoritate Peg. Senatusc. facta fuisset restitutio, dabantur, & in hoc casu, qñ hæres coact* hæreditatẽ restituit, stipulationes à Pega. descendẽtes nõ erãt necessariæ: quia sine interpositione cuiuslibet stipulationis simul hæredi scripto, qui coactus hæreditatẽ restituebat, plena dabatur securitas, & omnes actiones hæreditariæ ipsi fideicom. & in eum transferebãtur. In hoc. n. casu vtrũque Sena. quo ad mentẽ concurrebat. Et hæc dicũtur vsq; ad illum §. sed quia stipulationes.

a *Recusabant*. sic supra titulo primo. in princ.

b *Consulibus*. i. existentibus.

c *Perinde liceret quartã &c.* i. dicere sicut per legem Falcidiam defalcãtur specialia vt supra titu. primo. §. cum autem. & §. primo. ita & generale fideicõmissum defalcatur per Pegasianum Senatusconsulti, vt hic. Et no. triplicẽ esse quartã. Vna* dicit iure naturæ debita: ut quæ debetur filijs, & filiabus, & in ferioribus, & superioribus, & quibusdam transuersalibus: vt C. de inoffic test. l. cum quæritur, & l parentibus, quæ est aucta in Authẽ de trien. & se. §. primo. col. 3. & hæc dicitur debitum bonorum subsidium: ut C de inoffi. dona. l. si totas. Alia est, quæ debetur iure constitutionis. ut ex singularibus legatis & fideicõmissis. vt supra titulo primo. Alia quæ dicitur Trebellianica, vt infra eodem. §. sed quia licet fuerit per Pegasianum inducta, vt hic. Item est quarta quædam, quæ debetur ex constitutione diui Pij filio arrogato: ut supra de adoption. §. cum autem.

ADDITIO. Item est & alia, quæ debetur concubinæ, quam quis acceperat ea intentione, quod eam duceret in

** No. quos charitas nõ prouocat ad beneficia spe lucri i citandos. Aeg. Per.*

** Ergo videt, quòd hæc quarta dicãt dici Pegasiana potius, q̃ Trebellianica: dic, q̃ sublatũ est Sena. Pegasia. & eius auctoritatẽ hẽt Trebel. ut inf eodẽ. §. sed quia. Aeg. Perr.*

** Concor. cũ hoc tex. c. Raynutius in gl. super uerbo, Trebellianum. ante medi. uer. itẽ est alia quarta. ext. de test.*

** ad intelligẽ. huius §. uide Berrẽ. Fern. in l. in quartã nu. 205. ad l. Falc.*

* Habes in idẽ gl. aliã in l. in quartã. ff. ad l. Fa. & in l si filium C fa mil. ercis.

Hæres rogatus de fideicommisso vniuersali, vel particulari restituendo, per Senatusconsultum Pegasianum poterat quartam deducere, & in hæredem omnes actiones remanebant, nisi cautio fuerit interposita inter eum, & fideicommissarium de actionibus diuidendis. Aretinus.

¶ Sed quia* hæredes scripti, cum aut totam hæreditatẽ, aut totam plerunq; restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel minimum lucrum recusabant, [a] atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti tẽporibus, Pegaso, & Pusione consulib. [b] Senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde [c] liceret quartam partem* retinere,* atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur.

¶ Ex singulis * quoque reb⁹, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa [d] est. ¶ Post [e] quod Senatusconsultum ipse hæres onera [f] hæreditaria sustinebat; ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem [g] hæreditatis, legatarij partiarii loco erat, id est eius legatarii, cui pars bonorũ [h] legabatur; quæ species legati partitio vocabatur; quia cum hærede legatarius partiebatur hęreditatem. Vnde quę solebant [i] stipulationes inter hęredem, & partiariũ legatarium interponi, [k] eędem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem, id est ut lucrum, et dãnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune [l] esset. [1] †

Olim quando quis erat rogatus de restituendo dodrantem, ex senatusconsulto Trebelliano actiones diuidebantur pro rata: sed si ultra dodrantem, tunc ex senatusconsulto Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredem, nisi stipulatio de diuidendo fuerit interposita. Et hoc si sponte adibat: sin autem coactus, ex Senatusconsulto Trebelliano actiones omnes transibant in fideicommissum. hoc dicit. Aretinus.

¶ Ergo [m] siquidem nõ plus, q̃ dodrantẽ hęreditatis scriptus hęres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in vtrunq; actiones hęreditariæ pro rata [n] parte dabantur: in hæredem quidem, iure ciuili: in eum verò, qui recipiebat hęreditatem, ex Senatuscõsulto Trebelliano, tanquam in hæredẽ. At si plus, quàm dodrantem? vel etiam totam hęreditatẽ restituere rogatus esset, [2] † locus erat Pegasiano Senatuscõsulto; & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo sua voluntate adierat) [3] † siue retinuerat quartam partẽ, siue retinere noluerat, [4] † ipse vniuersa onera [o] hæreditaria

uxorem; quoniam si postea animo mutato, illam expellat, tenetur ei quartam partem suæ substantiæ dare; ut in Auth. quib. mod. nat. effic. le. §. sit igitur. alias, & melius. §. quoniam autem. quasi circa fi. tit. colla. 7.

d *Permissa est*. per Senatusconsultum Pegasianum, scilicet ab hærede, non à legatario grauato alij dare, uel restituere: ut infra tit. primo. §. primo.

e *Post quod Senatusconsultum*. scilicet, Pegasianum.

f *Onera*. scilicet omnia.

g *Partem*, scilicet dodrantem.

h *Pars bonorum*. a In telligas tamẽ sub nomine hæreditario; alias autem iste textus non procederet: quia ille, cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera, ut l. bonorum. ff. de uerborum signifi. & no. in l. non amplius §. fi. in glo. fin. cum l. seq. & ibi Bar. ff. de leg. primo. & facit text cum glo. & Bar in l. mulier, quæ duobus. §. fin. ff eod. ad Senatuscon. Treb. Ang.

i *Solebant*. scilicet iure uetustissimo. secũdum Pla. nam legatarius nõ sustinebat onera; & ideo hæc stipulatio interponebatur. Sed cum hodie legata fideicommissis sint adæquata, ut supra de leg. §. sed non usque. & in fideicommisso diuiditur onera in hæredem, & fideicõmissarium: ut infra proximo. §. ergo. & §. sed quia stipulationes, patet, q̃ hæc legata uniuersalia, seu particularia si ne stipulatione debent transire cum onere, & facit ad hunc §. ff. de legatis secundo. l. si quis seruum. §. fina. & l. sequenti. in principio. Accursius.

k *Interponi*. puta, qñ legabatur dodrans. Accur.

l *Commune esset*. sed hac stipulatione non interposita, omnia onera erãt hęredis to gati occasione quartæ, quam retinebat: ut infra. §. proximo. uer. at si plus. Accursius.

m *Ergo si quidem*. tunc demum locum habet Senatusconsultum Pegasianum, quando uel totum, uel ultra dodrantem hæres rogatus est restituere. ergo, &c.

n *Pro rata parte*. supra eodem. §. restituta. contra. Sol. ut ibi in glos. omnes. Accursius.

o *Vniuersa onera*. nisi stipulationem supradictam interposuisset, ut supra eodem. §. sed quia. uer. post quod. & his subijcit.

a Ista gl. nõ est Accursij, sed additio.

1 † sit.

2 † sit.

3 † adierit hæreditatẽ.

4 † noluerit Theop. negantem ita Betnã aguo uit.

Restitueret.

a *Restitueret*. s. sponte. nam poterat quartam retinere per Pegasianum, ut sup. eo. §. post quod.
b *Interponebatur*. facit ff. de pecu. l. si creditor. & ff. mand. l. hæredem §. si.
c *Quasi damnosam*. licet causam non assignet: quia variæ sunt hominum voluntates: ut ff. ad Treb. l. quia poterat. ibi, non enim. Accursius.

Iudicē recusāti, sufficit allegare suspicionem.

ADDITIO. Idē dicunt doctores hic in recusatione iudicis: quia sufficit simplex allegatio suspicionis cum iuramento, nisi recusatio esset notorié frustratoria, vt quia datus esset de communi concordia partium: & ideo interim processus iudicis recusati est nullus ipso iureq; omnia obtinent de iure ciuili, & in terris imperij: sed de iure canonico debet inseri causa, & probari coram arbitris communiter eligendis. c. suspicionis. extra de offic. delegati. & c. cum speciali. de app. Ang. & Por.

d *Quo casu*. Idest cū per Trebellianum restituit tota. Vel dic, per Pegasianum, scilicet in casu proposito, ubi coactus adijt. si verò non coactus, sed sponte, secus: ut suprà eo. §. si uero totam.
e *Vtroque*. scilicet Trebellianico: quia nihil retinebat, & Pegasiano: quia cogebatur. & ita quo ad sententiam concurrunt: quo ad uerba enim nō concurrūt; cum alio casu vnum, & alio aliud loquebatur.

sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis, & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatariū, & hæredem. S. verò totam hæreditatem restituerit, [a] emptæ, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebanť. [b] ¶ Sed si recusabat [1] † scriptus hæres adire hæreditatē, ob id, quòd diceret, [2] † eam sibi suspectā esse quasi damnosam, [c] cauebatur, Pegasiano senatusconsulto, vt desiderāte eo cui restitue re rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem; perindeque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac [3] † iuris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu [d] nullis stipulationibus est opus; quia simul & huic, qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem, vtroque [e] senatusconsulto in hac specie concurrente.

1 † *recusset*.

2 † *dicat*.

3 † *si*.

Fideicommissariæ hæreditates ex senatusconsulto Trebelliano restituuntur, sublato in totum senatusconsulto Pegasiano, cuius auctoritatem senatusconsulto Trebelliano Imperator attribuit; & hæres rogatus potest retinere quartam, siue relicta ei sit, siue minus, actionibus pro rata diuisis. Item hæres, qui suspectam hæreditatem adire non vult, hodie per senatusconsultum Trebellianum cogitur, licet olim per Pegasianum, omnibus actionibus in fideicommissarium deuolutis. h. d. Aretinus.

¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus [f] captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, [g] quàm difficultas placet; ideo nobis omnibus suggestis [h] tam similitudinibus, quàm differentijs vtriusque senatusconsulti, placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, quod posteà [i] superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur, siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, [k] siue plus, siue minus, siue nihil penitus, vt tunc, qñ vel nihil, vel minùs quarta apud eum remanet, liceat [l] ei vel quartam, vel qđ deest [4] † ex

4 † *quartæ*.

¶SED QVIA STIPVLATIONES. ¶CASVS. Domine, iam uideo, in quibus senatusc. ōiū tū Treb. & senatusc. Peg. differebant, & in quibus conueniebant. nunquid remaner adhuc hodie utrunque in suo uigore? Ad hoc respon. quòd non. Cum enim stipulationes ex Pegasiano senatusc. descendentes non solum modernis, sed etiam ipsi antiquitati displicuerint, & Papin. homo excelsi ingenij easdem stipulationes in quibusdam casibus captiosas appellet, & nobis magis simplicitas, quàm difficultas in legibus placeat; ideo relatis nobis omnibus tam similitudinibus, quam differentijs utriusque senatusconsul. placuit, abrogato senatuscon. Pega. quod postea circa fideicom. hæreditates inuentum erat, omnem eius authoritatem senatuscon s. Trebel. tribuere, ut hodie ex solo senatusconsulto Trebelli. fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue hæres ex uoluntate testatoris quartam partem, siue plus, siue minus, siue penitus nihil retinuerit; & in eo casu, quando ex uoluntate testatoris, uel nihil, uel minus quarta habet, liceat ipsi hæredi, uel quartam, qñ nihil penitus habet, uel quod deest quartæ, quando aliquid habet, minus tñ quarta, ex nostra authoritate retinere, uel si fortè totam hęreditatē per ignorantiam facti restituerit, liceat ei quartam repetere, & in hoc casu statuimus ex senatuscons. Treb. actiones hæreditarias tam in hære. qui restituit hæreditatem, quàm in fideicom. cui restituitur, pro rata portione utriusque competere & hæc locum habent, quando hæres quartam sibi retinet. Si uerò hæres totam hæreditatem fideic. sponte restituerit, in hoc casu oēs actiones hæreditariæ fideicommis. & aduersus ipsum dabuntur. Et non solum, quæ dicta sunt, trāstulimus in senatuscon. Treb. sed etiam illud, quod præcipuum fuerat in senatuscon. Peg. vt s. qñ hæres scriptus recusabat adire, authoritate Peg cōpelleretur, & totā hrditatē fideic. restituere, & oēs actiōes ad fideic. & aduersus eū conferre; & hoc ēt S. C. Trebel transtulimus, uolentes, vt ex eo solo hęres cōpellatur adire, & fideic. desiderāti hæreditatē restituere, in hoc casu nullo dāno, vel commodo apud hæredē adire, & restituere coactū, remanēte. Et nihil in hoc casu interest. utrū aliquis hæres institutus ex asse, totā hęreditatē, aut .p parte restituere rogatus fuerit, an ex parte hęres īstitutus, totā partē. aut partem illius partis restituere sit rogatus nā & in hoc casu eadē iussimus obseruari, q̃ in restōne totius hrditatis sup. diximus. & hæc dnē usq; ad §. si qs una, cuius casus planus est vsque ad §. præterea. ¶Sed quia dixi interponi stipulationes ex senatuscon. Pegasiano, & c. Accur.

f *Quibusdam casibus*. s. p.p. solennitatē uerborum, vt dicunt. vel tunc, quando is, cui restituta erat, nō erat soluendo; unde inutilis erat stipulatio. Vel uet us hos captiosos modos nescimus, qui sint.
g *Simplicitas*. not. simplicitatem amicam legibus. & facit infra de legi. agna. succes. §. nos uero & ff. de dolo. l. j. in principio.

ADDITIO. Intellige de simplicitate, quæ est contraria fraudi; non autem de fatuitate, quia illa est damnabilis. l. 3. §. fi. ff. de suspe. tuto.

Simplicitas est legibus amica.

h *Suggestis*. hic nota, quòd in sententia sunt allegationes repetendæ.
i *Quod postea*. quia prius fuit Trebel.
k *Quartam*. s. bonis hæreditatis, detracto tamen alieno ære, ut C. eo. l. & fine scriptura.
l *Liceat*. etiam contra uoluntatem defuncti iure isto, scilicet, Institutionum, ut C. ad legem Fal. l. si ut allegas. hodie fortè contra, secundum quosdam: vt in Auth. de hæred. & fal. §. si uerò expressim. col. j.

nostra auctoritate [1] † retinere, vel repetere solutum,[a] quasi ex Trebelliano Senatusconsulto, pro rata portione actionibus, [b] tam in hæredem, quam in fideicommissariu̅m competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit, [c] omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. [d] [2] †

¶ Sed & id, quod præcipuu̅ [3] † Pegasiani Senatusconsulti fuerat, [e] ut quando recusaret [4] † hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, et omnes ad eum, & contra eum transferre [5] † actiones: & hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianu̅, ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno, nec [6] † commodo apud [f] hæredem remanente. [7] †

Quod iuris est de toto, quo ad totu̅; idem iuris est de parte quo ad partem. Aret.

¶ Nihil aute̅ interest, utrùm aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hęreditatem, aut pro parte restituere rogatur, an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus. [g]

Si apud hæredem rogatum de hæreditate restituenda remanet aliqua res, vel quantitas de voluntate testatoris, ut valeat quartam hæreditatis, vel ultrà; tunc, restituta hæreditate, omnes actiones in solidum transeunt in fideicommissarium & hæres ad nulla onera hæreditaria tenetur. Aretinus.

¶ Si quis, vna aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam [h] continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiet, [8] † perinde ac si, quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. Sed illud interest, quòd altero casu, idest, quu̅ deducta, siue præcepta aliqua re, restituitur hæreditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet [i] apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet, [9] † quasi legatario ei acquisita. Altero verò casu, idest, quum, quarta parte retenta, rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur [10] † actiones, [k] & pro dodrante quidem transferuntur [11] † ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quin etiam licet [12] † vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, ęquè in solidum tra̅sferuntur actiones. Et secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem, scilicet, interueniu̅t, & si duabus, pluribusve deductis, præceptisve rebus, restituere hęreditatem rogatus sit.

¶ Sed si certa su̅ma deducta, præceptave, quæ quartam, uel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hęreditatem restituere, idem iuris est.

¶ Quę autem diximus de eo, qui ex asse institutus [l] est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hęres scriptus est.

Ille, qui ab intestato bona defuncti capit & etiam fideicommissarius potest grauari de restituendo totam hæredita-

---

1 † constitutione.
2 † competunt.
3 † D. et.
4 † recusabat.
5 † tra̅sire Theoph.
6 † etiam.
7 † manente.
8 † fiat.
9 † manet.
10 † scinduntur.
11 † transferuntur.
12 † in.

a *Solutum.* p̄ facti, no̅ iuris ignorantia̅: ut C. ad l. Fal. l. error. b *Actionibus.* s. creditorum, non legatoru̅ secundum B. ut ff. ad Senatuscon. Treb. l. j. in fi. & l. apud. j. resp. sed & legatarijs respo̅det hæres, cum eis fideico̅missaria portio no̅ sufficit: sic tn̅, ut totius hæreditatis quarta sibi reseruet, ut ff. ad Treb. l. j. §. si is, qui sm̅ Ioan. Sed Azo co̅tra. C. ad Tre. l. 2. Sed illa sm̅ supra dictam distinctione̅ intelligitur.

c *Restitueret.* quæ re̅ stitutio fit re, & verbo. re, ut si patiat res hæreditarias à fideico̅missario possideri, vel totas, vel aliquas earum hac mente, ut sibi restituat hęreditas: verbo aût sic, restituo hæreditatem tibi, licet corporaliter rerum possessione̅ no̅ tradam: & ex tu̅c res fiunt fideico̅missarij in utroq; casu, ut ff. ad Treb. l. facta. in prin. Sed nunquid ēt ante factam restōne̅ est fideicommissarius dn̅s. ut C. co̅ia de leg. l. fi. §. sed quia? R̄n. no̅: quia ante restone̅m oīa facit hr̅s, & ēt manumittit seruum hr̄ditariu̅: qd̄ no̅ faceret, si alius esset dn̅s, ut ff. ad Treb. l. Marcellus. §. res. & l. si hæres institutus. §. si hæres. Nec obstat d. l. fi. co̅ia de le. quæ dicit dari rei ve̅dicationem fideicommissario gn̄ali. na̅ est intellige̅dum, ex quo hæreditas est restituta. Vel speciale est in reb alienatis, ut ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario utilis rei ve̅dicatio.

d *Competant.* quia ꝑ oīa est ut hęres: ut ff. quod cum eo. l. si filius §. fi.

e *Fuerat.* ut sup. eod. §. ergo. uers. sed si recuset.

f *Apud hæredem.* cui ēt cauebit fideico̅missarius de præstando eum indemne̅ futurum occasione hæreditatis: ut ff. ad Treb. l. cum hęreditas. & ēt pro futuris habet exceptionem: ut ff. ad Treb. l. j. §. quamq̄. a Sed hęc cautio, q̄ qua hic dr̄, qualiter fit? Resp. per officium iudicis, postulante eo, cui est restitueda hæc hæreditas, uel quota pars: no̅ aût si singulare fideico̅missum sit relictum: ut ff. ad Treb. l. na̅ quod. §. no̅ oīs. uel ēt postulante procuratore eius, cui sit ma̅datu̅, nec sufficit cauere de rato: ut ff. ad Treb. l. quidam. §. j.

a Hoc verum, facta restōne: sed ante ipsam bene conuenit. l. ita tn̄. §. qui ex Treb. ff. e. Ang.

ADDITIO. Et nota, q̄ procuratori simpliciter habenti speciale mandatum, pōt fieri restō hæreditatis, non aût procuratori in re̅ suam, siue cessionario: ut est casus mirabilis in l. si mulier. §. ex asse. ff. de iure dotium.

g *Diximus.* ut s̄. eo. § sed quia stipulationes, & proximo. §. & no. q̄ idem iuris est ī toto, quo ad totu̅; q̄ in parte quo ad partem: ut ff. de acq. hæred. l. si seruꝰ & ff. de usu. l. qui scit in prin. Arg co̅tra, ff. de euic. l. ex mille. in glo. pro parte.

Ius idem est ī toto, quo ad totū; quod in parte, quo ad partem: & econtra.

ADDITIO. Tu dic, q̄ hæc regula ꝓcedit, qn̄ est eadem ratio in parte, quę in toto; alias non: ut in contrario.

h *Quartam* uel etia̅ minus quarta: sed tn̄ agitur ad supplementum. b uel retinebit: ut ff. eo. l. j. §. si hęres pęcepto. in fi.

b Et tunc ꝓ eo, q̄ supplet, tenetur creditoribus, quia illud vr̄ habere ad restōne̅ quotę.

i *Remanet.* facit. C. de hę inst. l. si quoties.

k *Actiones.* i. creditorum, non legatoru̅. quod dic. ut sup. eo. §. sed quia. in fi.

l *Institutus.* ut restituar, retēta certa re.

¶ PRAETEREA.

¶ CASUS. Domine, uos dixistis mihi, qualiter hęres oneratur ad præstationem fideicom. sed nunq̄d poterunt successores ab intestato fideico̅. similiter grauari? Respon. Iustinianus, q̄ sic, nam pręter supra dictos modos, quib. in testamento grauatur hęres ad restitutionem fideico̅missi, potest etiam quis, si forte esset intestatus moriturus, per fideicom. rogare eu̅, que̅ intelligit sibi de iure ciuili, uel de iure prętorio ab intestato successurum,

cessurum, vt hæreditatem suam totam, vel partem eius, aut rem aliquam singularem, veluti fundum, hominem, uel pecuniam alicui restituat. sed licet hoc sit verum in fideicom. secus tamen est in legatis. Legata enim olim non nisi ex testamento ualebant, & non solum successorem in vniuersitate ab intestato potest quis grauare: sed etiam eum, cui aliquid restituitur per fideicommiss. potest rogare, ut illud rursus alii totum, aut pro parte restituat, aut etiam aliquid aliud, quod tantundem valeat. & hæc dicuntur vsque ad §. & quia prima.

tem, vel partem hæreditatis. h.d. Are.

¶ Prætereà intestatus quoq; moriturus potest rogare [a] eum, ad quem bona sua vel legitio iure, vel honorario pertinere intelligit, * vt hæreditatem suam totam, partemve eius, aut rem aliquã (veluti fundum, hominem, pecunia) alicui restituat, [b] cum alioqui legata, nisi ex testamento* non ualeant. [c] Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alii aut totum, aut partem, ue etiam aliquid aliud restituat. [d]

Qui primo negauit fideicõmissum esse relictum, posteà conuictus non potest dicere minus solenni voluntate fuisse relictum. h.d. secundum opinionem Io. Vel sic. Quando testator noluit solenniter disponere, sed in fide hæredis cõmittere, hæres tenetur iurare non esse relictum, vel soluere. h.d. Aretinus. Et hanc opinionem approbãt Doct. in d.l.fi. C.eo.tit.

¶ Et quia prima fideicommissorum cunabula a fide hæredum pendent, & tam nomen [e] quàm substantiam acceperunt: ideo diuus August. ad necessitatem iuris ea retraxit. [f] [1] † nuper & nos eundem principem superare contendentes, * ex [g] facto, qd' Tribonianus vir excellentissimus quæstor [2] † sacri palatii suggessit, constitutionem [h] fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, * & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus [i] esse noscitur) possint res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, uel nemo penitus testis interuenerit: tũc siue pater hæredis, siue ali⁹ quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, [3] † & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cum prius ipse [4] † de calumnia * iurauerit, [k] necesse eum [l] [5] † habere, uel iusiurandum subire, quòd nihil tale a testatore audiuit, vel recusantem ad fideicommissi, vel vniuersitatis; [6] † uel specialis solutionem coarctari, [m] ne depereat vltima uolũtas testatoris, fidei hæredis cõmissa.

¶ Eadem [n] obseruari censuimus, & si a legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictũ sit. ¶ Quod [o] si is, a quo relictum dicitur, postquam negauerit, confiteatur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis

a *Rogare*. in codicillis.

b *Restituat*. ideo potest ab his fideicommissum relinquere; quoniam sua sponte relinquere legitimã hæreditatem videtur, non instituẽdo aliũ: ut ff. de iure codicil. l. conficiuntur. § 1.

c *Non valeant*. sed quo iure hoc est uerum; antiquo non, ut ff. de lega. primo. l. j. Item nouo non: vt C. commun. de lega. l. 2. Dic ergo antiquiori iure locum habere, quod hic dicitur. Vel dic, quod dicta l. de lega. j. secundum noua iura loquitur, secundum quæ æquiparata sunt legata fideicommissis: a vt supra de leg. §. sed non usque.

d *Restituat*. etenim inquantum quis honoratur, & onerari potest, ut infra tit. 1. §. hoc solum. Sed nunquid quartam retinebit? Respon. ut infrà. tit. j. §. hoc solum.

¶ ET QVIA PRIMA. ¶ CASVS. Domine, iam uideo quid erat olim circa fideicom. & quid hodie obtinemus. Vnde cum satis manifestũ sit, quid de antiquitate tollatur. & in quibus per vestram constitutionem circa fideicom. insistere debeamus: transeatis igitur, si placet, ad aliquam aliam materiam. Ad hoc respon. Amice, adhuc non est ad aliquam aliam materiam transeundum. Primò adhuc circa materiam fideicom. insistendum est. namque prima fideicommissorum cunabula a fide hæredum pendebant, & tam nomen, quàm substantiam acceperunt, & ideo primo diuus August. ut suprà dictum est, fideicom. ad legis necessitatem deduxit, & laqueis iuris innodauit. Igitur nos eundem principem, circa figmenta fideicom. nuper superare contendens ex quodam facto per Tribonianum virum excelsum sacri palatij quæstorem nobis relato, quandam fecimus constitutionem, qua statuimus. ut si quis testator hæredem suum per fideicom. rogatur, ut uel hæreditatem, vel aliquod speciale fideicom. alicui restituat, & huiusmodi voluntas testatoris, neque ex aliqua solemni scriptura, neque per quinque testes, qui in codicillis sufficiunt, probari possit: qui fidem hæredis sui eligit, in hoc casu si hæres perfidia ductus, fidem adimplere recusauerit, negando tale onus a testatore sibi fuisse impositum: si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit: sacramento de calumnia fideicom. prius præstito, necesse habebit hæres, vel iusiurandum subire, vel fideicom. siue generale, siue speciale ab eo relictum fideicom. soluere. & ita per nostrã constitutionem induximus, ne ultima voluntas testatoris fidei hæredis sui commissa depereat. Sed pone, quod ille, a quo fideicom. petitur, postquam per sacramentum, aut per testes conuictus fuerit, confiteatur fideicom. a se relictum: ad legis tamen subtilitatem decurrat, videlicet, allegando ex minus solenni uoluntate hoc fuisse relictum, certè in hoc casu in pœnam incidit mendacij, & non obstante huiusmodi defensione, ad fideicom. præstationẽ omnino cogendus est. Et hæc dicuntur vsque in finẽ tituli. Franciscus de Aret.

e *Nomen*. no. nomen consequens reitut suprà de dona. §. est & aliud.

f *Retraxit*. hæc iura sunt supra eodem. in prin.

g *Ex facto*. idest, ex quæstione de facto.

h *Constitutionem*, vt de fideicom. l. fi.

i *Legitimus*. no. testes quinque in codicillis necessarios esse, ut C. de codi. l. fi. & de fideicom. l. fi. ibi. sed siue quinque, &c.

K *Iurauerit*. nam in omni casu erat olim iurandum, & in omni capitulo, vt C. de iur. cal. l. j. in prin. hodie sufficit semel iurare, ut in Authen. de ijs, qui ingre. ad app. §. fi. collat. 5.

l *Necesse eum habere*. sed nunquid hodie corrigitur hoc, cum nulli deferatur inuito: ut C. de iureiu. l. fi. & l. generaliter. §. sed iuramento. uer. si nautem. Respondeo quia hæc est posterior constitutio Iustiniani, ut C. de fideicomm. l. fina. & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.

m *Coarctari*. nota propter contumaciam non iurantis eũ condemnari, ut C. de iura. cal. l. 2. §. pen.

n *Eadem*. scilicet, ut compellatur iurare, uel soluere.

o *Quod si*. dixi, quando contumax fuit non iurando; nunc quando iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiã antequam iuret, sed prius negauerat relictum, ut in fi. huius tit. dicemus statim.

** Dicendo, si quis mihi hæres erit, & non est necesse exprimere proprium nomen, secundũ Ias. Aeg. Perr.*

** Adde, quod etiam hodie legata non valeant: nisi ex testa. nisi detur facere tex. in §. fi. uersi. nec ex militis. sup. de legat.*

1 † detraxerit, eadẽ traxit.

** Non est improbũ, si quis alium virtute, uti etiã contentum, nisi hæc sit ad humanam gloriam. §. sequendũ in uersi. sic enim & elus ch. & c. authentico, de monach. se*

omniũ Pa. Aeg. Per.

2 † Alias exquæstor.

** Adde Fer. dial. 14. nu. 12.*

3 † elegit.

4 † Scilicet, fideicommissarius.

** Idest, quod alio calumniadi nõ petit fideicommissũ, quo casu deferetur iuramentum hæredi, secundum Per. Aegi. Perr.*

5 † Scilicet hæredem.

6 † vniuersalis.

a *Subtilitatem*. quæ est, vt ex quo est uoluntas non solemnis, non valeant ea, quę facta sunt: vt C. de fideic. l. si veritas. & C. de test. l. non dubium. §. illud.
b *Soluere cogendus est*. sed quomodo coarctatur ex non solemni voluntate? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & utiliter: quod esse non debet: vt C. de fidei. l. si veritas. quæ est contra. Sol. quidam dicunt, quod vbi solemniter testari voluit, & non fecit, habet locum lex contraria: alias si noluit testari solemniter, habet locum, quod hic dicitur, vt ff. de iu. codic. l. j. a Sed hæc falsa est, quia & hic de testatore loquitur, qui solemniter facit: ut ibi, si testator fidei hæredis sui committit. Alij, ut B. dicebant, esse distinguendum, an dicat hæres, non est verum tibi legatum esse: in quo casu cogitur probare, esse verum, & solemne, ut in contrario: eo saluo, ut si deferatur sacramentum, iuret: ut supra prox. §. an dicat, non potes petere, quia est minus solemne: in quo casu cogitur, ut hic. Sed hoc non ualet: quia secundum hoc expediret ei negare, quod esse non debet, vt ff. de trib. l. illud. §. pen. Dic ergo secundum Ioann. ab initio confitetur relictum: & tunc non tenetur ex non solenni volūtate, ut in l. illa cōtraria. b aut negauit, & tunc ex solemni uoluntate non tenetur, sed posteà per sacramentum, uel per probationes compellitur: vt ita ratione sui mendacij teneatur, vt hic, & arg. in Aut. de trien. & semis. §. studium. & § ad hoc.

a Et hæc lectura vr satis pbari per istū tex. quem sequuntur Fran. Acc. Marsilius, & alii Doctor. ut refert Bar. in l. fi. C. c. & Angel. hic e in q̄ erat practica, q̄ hære di ab initio nō negāti deferret fideicōmissarius iurm. si testator volēs solēniter testari, fidei suæ cōmisisset tale legatum, quo iurāte, erit securus: cōtra recusātem uerò ageī cōdictione ex isto §.
1 † *autem*. b Et q̄uis ēt in isto mēbro opin. Io. sit cōis, tñ Io. Fab. hic eā ipugnat, ēt si in testamento, vel codicillis fuerit relictū, & respōdet ad l. si ueritas q̄ quando hæres negat. lit. contes. legatarius habet duo remedia, vel q̄ deferat iuramētum, & obtinet iste §. & d. l. fin. vel quod one

subtilitatem [a] recurrat, omnino soluere cogēdus est. [b]

De singulis rebus per fidei commissum relictis.

TITVLVS XXIIII.

Res singularis potest per fideicommissum relinqui, & tam ab hærede, quam a legatario.

POtest [1] † tamē quis etiā singulas [c] res per fideicommissum relinquere: veluti, fundum, argentū, hominem, vestem, & pecuniam numeratam, & vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat, uel [d] legatariū: quamuis a legatario legari non possit.

Non tantum res testatoris, sed etiam hæredis, aut cuiuslibet alterius per fideicommissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata, vel sua, vel aliena alteri restituēda, potest grauari, dummodo non plus oneretur, quam honoretur. Et quando res aliena legatur, vel ipsa, vel eius æstimatio præstanda est. Are.

¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicōmissarij, aut cuiuslibet alterius. [f] Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit, sed etiam de alia, siue ipsius, [g] siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur [*] alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit. Nam qđ amplius est, inutiliter [h] relinquitur. Cum autē aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare; aut æstimationem eius soluere.

Etiam libertas seruo per fideicommissum potest relinqui, & non tantum seruo proprio, sed etiam alieno, ut quādo poterit, ematur, & manumittatur. Are.

¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, & hæres eum cogetur manumittere, uel legatarius, uel fideicommissarius. Nec interest, utrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, uel etiam extranei [i] sit. Itaq;

¶ DE SINGVLIS REBVS PER fideicommissum relictis.

¶ De fideicommissis generalibus supra tit. 3. dixit, nunc de specialibus. Acc.

POtest. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ponit, de fideicōmisso pecuniario. Secūdo de libertatibus. Tertio per quæ verba fieri debeant. Secunda ibi, libertas quoque. Tertia ibi, uerba.
c *Singulas*. non solum generaliter, vt supra titulo primo.
d *Vel legatarium*. scilicet rogare, vt aliquid alicui restituat.
e *Non possit*. antiquo iure inspecto: sed nouo iure aliter est. nam potest a quolibet, qui commodum quocunque modo habet, legari, & fideicommitti: vt C. com. de leg. l. a. § fin. & hoc statum subijcit.

ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fab. q̄ accipiendo l. e legatum propriè, fortè non potest legari, nisi ab hærede, sed fideicommitti sic: ut l. si fuerit. § 1. ff. de leg. 3. & quod ibi no. maximè per Bart. sed quia legatum, & fideicommissum idem sunt, & facta sunt hodie similia, & synonyma; ideo illa differentia non tenet, vt d. l. 2. §. fi. C. communia de leg. & plenè no. per glo. & Docto. l. j. ff de lega. 1. & ibi dixi sup. de lega. §. 1. sed ibi Raph. dicit, quòd iste tex non potest loqui de iure antiquo; cum hic sit verbum, possit: dum dicit, legari non possit. non autem dicit, legari non poterat, &c. dic, ut per eum. Angel.
f *Alterius*. refert tamen, an leget rem extranei, an hæredis. pri mo casu distinguitur, an sciuerit alienam, vel credit suam, secundo non. ut suprà de le. §. quod autem. & de lega. 2. l. unum ex familia. §. si iam.
g *Ipsius*. scilicet, legatarij.
h *Inutiliter*. facit ff. de leg. 1. l. planè. 2. §. fina. & l. videndum. & ff. de leg. 3. l. j. §. sciendum. & l. 3. §. Iul. & l. si legatarius. in princ. Sed contra in d. l. planè. §. si cui. Sed ibi stetit per legatarium, quo minus meliorem acceperit: vel melior videtur esse, quam elegerit, licet deteriorem elegeris; vt ar. infra de ac. §. præterea. Item ar. contra. ff. de leg. 2. l. Imperator. §. 1. ibi, enim vero, [*] &c. Sed hoc, quod hic dicitur, intellige, quando in quantitate legatur alicui, & quantitate oneratur, ibi autem, quando quantitas datur, & in specie grauatur: quo casu tantum videtur æstimasse speciem suam legatarius, accipiendo quantitatem: vt ex ea l. colligitur. e Item contra. ff ad leg. Falc. l. sed & si non seruus in princ. Sed & ibi eodem modo responde. quia quantitas erat legata, & onus erat positum in faciendo. Sed cum quantitas legatur & in quantitate grauatur, sicut hoc loquitur, nunquid quartam iure Falcidiæ potest, oneratus retinere, siue sit legatarius, siue fideicommissarius, qui sit grauatus? quidam dicunt, quòd sicut argum. ff ad leg. Falci. l. pœnales. §. fi. Nos contra: ut in eodem titu. l. lex Falcidia si interueniat. § nunquam. & de vulgari substitu. l. eo hæredi. §. cum filiæ.

ADDITIO. De quo dic, ut per gl. in d. §. nunquam. & in l. j. § denique. & ibi Barto. ff. ad Trebel. & per Angel. hic notabiliter.
i *Extraneo*. licet etiam crediderit suum; ut ff. de fideicōmissariis liber. l. Paulus. primo respon. & l. alieno, in princ. Sed in pecuniario legato distinguitur, sciuerit, uel ignorauerit rem alienam: vt suprà de leg. §. quod autem. & §. non solum. [*]

tet se probatione, & sufficit sibi imputatur; q̄a debet probare dispositionē solemnem, ut ibi.

[*] *Non pot quis plus grauari, q̄ honoratur, imò debet habere lucrum. l. 3. §. Iulianus ff. de leg. 3. Arg. Perr.*

Legari potest & a legatario.

[*] Et ibi ē casus, in quo plus grauat qs q̄ honoratur, secundum Tot. qñ species erat sua: si uero aliena pcedit tex. hic. Vbi aūt reliquit speciem, si simpliciter grauet, habet locū iste tex. si alternatiue pcedit tex. in d. §. si cui. [*] At in cōtrarium facit tex. in d. l. alieno.

Non

a *Non vendat*. vel etiam, si uendat, sed ultra iustum pretium uendere vult: nam tūc perinde est, ac si non uendat, ut ff. de leg. 3. l. non dubium. §. fi.
b *Si modo*. interpositio est.
c *Nihil*. si enim aliquid etiam modicum relinquitur alicui, ut uendat, & ille legatū accepit, compellitur uendicare, ut hic, & C. de fideicō. lib. l. deberi. & l. si te donatam. & C. ad legem Falc. l. si ea, cuius filium.
d *Perceperit*. i. domi nus istius.
e *Differtur*. q̄d differtur, non aufertur. sic ff. de iud. l. cum furio sus. Arg. cōtra. C. de inof. test. l. scimus. §. fi. & ff. de vsufruc. l. si vsusfructus. *a* Itē nota, q̄ inspiciē, q̄d euenire potest. sic ff. de iurisd. om. iu. l. si idē. §. fi. in gl. adiudicari. & ff. de adim. leg. l. si serno.
f *Eius, qui manumittit* i. hæredis, uel legatarij, vel fideicōmissarij. C. de fideicommissā. lib. l. hi, quib. Accut.
g *Orcinus*. sic dictus ab orco, i. manumissus ab eo, qui tendit ad orcum. i. infernū. Vel orthinus ab orthos, q̄d est rectū. Vnde orthinus, i. directe manumissus. Vel ab orce, q̄ est, capio (nā & inde atchioreus) quia multa capiunt manumissi in testō, in quo multa fiunt.
h *Ex suo*. non expectata manumissione ab alio facienda.
i *Testamento*. uel ēt codicillis, testō confirmatis. ut ff. de manumi. test. l. libertas.
k *Competere*. q̄ competit hæreditate adita etiam ab uno ex pluribus hæredibus, vt ff. de manu. testam. l. testamento manumissus. §. testamento.
l *Maximè*. ideo h. d quia quibuscunque verbis relinqui possunt, ut supra de leg. in princ. siue directis, siue precariis, vt C. commun. de le. l. omne uerbum. & facit. ff. ad Trebel. l. Scæuola.

Quod differtur non aufertur.

à De isto brocardo dic, ut per Batt. in l. inter stipulantē. §. sacram. ff. de uet. obl.

Orcinus quis, & unde dicitur.

& alienus seruus redimi, & manumitti debet. q̄ si dominus eum nō vendat, [a] si modò [b] nihil [c] ex iudicio eius, qui reliquit libertatē, perceperit, [d] non statim extinguitē fideicommissaria libertas, sed differtur: [e] quia possit t̄pe procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

Manumissus per fideicommissum, efficitur libertus manumittentis, & non testatoris. Manumissus vero directò dicitur Orcinus, & est libertus testatoris, in quo duo tempora sunt consideranda. Et directò manumissus dicitur, qui eodem testamento sine aliquo medio suscepit libertatem. Aret.

¶ Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit. [f] At is qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam Orcinus [g] appellatur. ¶ Nec alius ullus directò ex testamento libertatē habere potest, quam qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. ¶ Directò [1] † autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruū manumitti rogat, sed velut ex suo [h] testō [i] libertatē ei cōpetere [k] vult.

Siue preceptiuis, siue rogatiuis verbis fideicommissum fiat, valet. h. d. Are.

¶ Verba* autem fideicōmissorum hæc maximè [l] in vsu habentur: peto, rogo, volo, mando, * fidei tuæ committo. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

ADDITIO. Et hoc verum, si verba importent dispositionem, item fideicommissum; vel ad hoc extendi possint ex coniecturata mente testatoris, non alias, vt l. pater. § filios ff. de leg. 3.

¶ DE CODICILLIS. ¶ Quia testamenta, & eorum accidentia dicta sunt: nunc de codicillis, i. de paruula, vel de minima scripta uolūtate. Nam ideo codicilli dicuntur, quia in breuiori chartula, vel codice, quam testm̄ fiebant, & solum in eis quædam fideicommissa relinquebantur: & tales sunt ad testm̄, qualis est scapha ad nauē. Sed nunquid s̄m hoc possunt fieri sine scriptura? Quidam dicunt, quod non; sed tamen dico etiam sine scriptura hodie fieri posse: licet fortè olim in scriptis tantum fierent, vt C. de bon. l. fi. in prin. Acc.

Nte Augusti, &c. ¶ Iste tit. diuidit in quatuor partes. Primò, quomodo fuerit introductus vsus codicillorum. Secundò, quando codicilli testō confirmati valent. Tertio, an hæreditas directò possit dari, vel adimi in codicillis. Quartò, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, Non tantum. Tertia ibi, Codicillis. Quarta, ibi Codicillos.

Codicilli sine scriptura fieri possunt.

Diuisio.

De codicillis.

TITVLVS XXV.

Olim codicilli non erant in vsu: hodie uerò eorū usus est vtilis, & necessarius. Are. Et illis primū robur diuus Augustus de prudentum consilio attribuit.

ANte Augusti tempora constat, codicillorum ius in usu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona, etiam fideicomissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet 2† in Aphrica, scripsit codicillos testamēto cōfirmatos, [m]

¶CASVS. Domine, iam uideo, q̄ vultis tractare de codicillis. dicatis igit̄ mihi, si placet, qn̄ primò ius codicillorum in usu esse cœperit, & quis primo ītroduxit codicillos? Ad hæc respon. Amice, ius codicillorum temporibus diui Augusti primo in usu esse cœpit: nam certū est ante Augusti t̄pa ius codicillorum in usu non fuisse, sed primò Lucius Lentulus, ex cuius persona etiā fideic. sumpserunt originem codicillos introduxit. Nam cū prædictus Lucius Lentulus in Aphrica diem extremum clauderet, quosdam scripsit codicillos in testō suo confirmator, quibus rogauit Augustū per fideic. ut aliquid faceret. & cum D. Augustus uoluntatem suā in codicil. contentam impleuisset; postea cæteri autho. principis secuti, fideic. præstabant, & filia eiusdem Lentuli legata in codicillis patris sui contenta soluit. ēd quorū præstationem diuus Augustus iurisprudentes conuocauit: inter quos erat Trebatius, cuius tunc authoritas maxima habebat. & ab eisdem iuriscon. quæsiuit, an usus codicillorum recipi posset, & an non dissoni essent codicilli iuris rationi: & dicitur Trebatius respōdisse Augusto, utilissimum, & necessarium fore usum codicillorū, q̄ maximè propter longas, & magnas peregrinationes, quæ apud ueteres fuissent: ut si quis testamentum solemne propter impotentiā facti facere non posset, faceret saltem codicillos, quibus ultimā uoluntatem declararet: unde post illa tempora cum etiam Labeo Iuriscon. codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli optimo admitterentur. Et hæc dicuntur usque ad § non tantum autem.

1 † *directā.*

* *intell. huius §. uide per Lud. Alua. Rubr. de leg. 1. nu. 88.*
* *Volo, i. cupio, mando, i. committo.*
Hac verba imperatiua nō sunt, sed precaria. Cuia.

m *Confirmatos*. hic not. quod quatuor modis codicilli conficiuntur: aut enim in futurum confirmantur, ueluti testamento prius facto, in quo dictum est, quicquid dixero in codicillis: ualere uolo. & postea codicilli facti sunt. Aut in præteritum, ueluti, codicilli prius facti testamento facto postea confirmati sunt, & hi duo casus sunt. C. eo. l. siue in initio. *b* Tertiò fiunt cum testamento, ueluti, cum testator, qui testamentum implere nequierit, addiderit, ut uim codicillorum haberet, ut C. eodem, l fina. §. illud planè ibi, nisi id ille. &c. Quartò sine testamento, scilicet ab intestato, ut ff eodem, de iure codicil. l. lege, conficiuntur, & infra eodem. §. non tantum. & C. eodem. lege. non idcirco. hic autem fuerunt confirmati, uel ante, uel post.

b Nota al quādo cōfirmatio p̄cedit suū cōfirmabile. facit secūdū Bal. & Sal. in d. l. siue ī initio. C. e. ti q̄ ep̄s pōt confirmare electionē fiendā per patronos ecclesiæ, anteq̄ fiat, quod no. uide. l. eū antea C. de arbi. an q̄s possit approbare laudū antequam profeṙatur & sic an primò quis possit approbarē, & cōfirmare electionē, anteq̄ facta fuerit Ang.

a *Augusto*. cui relinquebatur.
b *Eius* s. Augusti.
c *Non debebat*. quia legata non debebantur, nisi ex testõ iu re antiquo, vt diximus, s̃. tit. 2. §. præterea.
d *Non posset*. propter impotentiam facti: vt quia non habet tot testes, qui testamẽto conficiẽdo sufficiãt: secus si ꝑ impotẽtiam iuris, ut ff. eo. l. diui. § codicillos. 2. quæ est contra. Et probatur hæc solu. ff. eo l. conficiuntur. §. codicilli.

¶ NON TANTVM AVTEM. ¶CASVS. Domine, uidimus, ꝙ primo Lucius Lentulus fecit codicillos testamento suo confirmatos: nunquid igiẽ requiritur de necessitate, ꝙ fiat testm̃ ad hoc, ꝙ possint valere codicilli? Et respõ. ꝙ nõ. Nã nõ tm̃. facto testõ, põt q̃s codicillos facere; sed ẽt intestatus decedens codicillos facere põt. & in eis fideicõmiß. relinquere. Papi. tñ ait codicillos ante testamentũ factos nõ aliter iuris necessitatem hře, nisi postea spẽali uoluntate testõris, & in testõ confirment. Sed diui Seuerus, & Anton. rescripserunt ex codicillis ante testamẽtum factis, posteà cũ effectu fideic. peti, licet in testõ sub secuto nõ fuerint expresse confirmati. si tñ appareat testõrẽ, qui post factos codicillos fecit testm̃, a volũtate in codicillis expressa non recessisse: & ita nõ est necessaria specialis confirmatio: sed sufficit, si non appareat de contraria uolũtate testatoris. Et hæc dicũtur usq; ad illum §. codicillis autem.
e *Confirmentur*. s. expressim, uel etiam si quoque iudicio retineatur prima uoluntas, ut ff. eod. de iure codic. l. ante tabulas testamenti. Sed Ioa. cõtra. Nam siue ante. siue post fiant, semper uidentur confirmati, ut hic dicitur statim, & ff. de iu. cod. l. si quis eum § fi. & l. ab intestato. Acc.

ADDITIO. In hoc tamen remanet hodie differentia, secundum Ioan. Fab. quia quando expresse confirmantur, ualent iure directo, quę in his continentur. secus si tacitè. l. libertates. ff. de manu. test. & de test. tut. l. 3. quamuis gl. ibi notet contrarium.

¶CODICILLIS AVTEM. ¶CASVS. Domine, iam uideo, ꝙ codicilli ante testm̃, & post testm̃ fieri põt, & ab intestato. Sed nunquid eandem potestatem habent codicilli, quam & testm̃? Ad hoc respõ. ꝙ nonsimo codicilli in multis differũt a testõ. Hæreditas. n. in codicillis nec directo dari, nec adimi potest: & hoc ideo statutum est, ne ius testamentorum, & codicillorum confundatur. unde nec cohæredatio directò in codicillis scribi põt, sed oĩa supradicta in testõ fieri possunt. sed licet in codicillis hæreditas directò dari non possit, in illis tñ fideicom. iure relinqui põt. Item nec conditio hæredi instituto in codicil. adijci potest. nec ẽ: subtitũ directo fieri. Et non solũ in prædictis differũt codicilli a testõ, sed ẽt in allijs: nã plures codicillos q̃s facere p̃t, ita ut oẽs ualeant, & nullam solẽnitatem ordinationis verborũ desiderãt, licet secus sit in testõ. Et hæc dicuntur usq; in fi. tit.

quibus ab Augusto [a] petijt per fideicommissum; vt faceret aliquid. Et cum diuus Augustus voluntatem eius impleßet, deinceps reliqui eius [b] authoritatem secuti, fideicommißa præstabant, & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, [c] soluit. Dicitur autẽ Augustus conuocasse sapientes uiros, interque eos [1] † Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans a iuris ratione codicillorum vsus esset, & Trebatium suasisse Augusto, ꝙ duceret vtilissimum, & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, vbi si quis testamentũ facere non posset, [d] tamen codicillos posset. Post quæ tempora cum & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

Etiam ab intestato codicilli fieri possunt. Sed quando ante testamentum fiebant, non aliter valebant, nisi essent in testamento confirmati. hodie verò semper videntur confirmati Aret.

¶Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicõmittere codicillis potest. ¶ Sed cum ante testamentũ factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter ui res habere, quàm si speciali postea uoluntate confirmentur. [e] Sed diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, ex ijs codicillis, qui testamentũ præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat, eũ, qui testamentum fecit, [2] † a uoluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

In codicillis hæreditas directo dari, vel adimi non potest, nec conditio institutioni apponi, nec substitutio fieri, sed per fideicommissum sic. Are.

¶Codicillis autem hæreditas neque dari, [f] neque adimi* potest, ne confundatur [g] ius testamentorum, & codicillorum, & ideo nec exhæredatio * scribi.

¶Directo autem hæreditas codicillis, neque dari, neque adimi potest Nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. [i]

¶Nec* conditionem hæredi instituto [k] codicillis adijcere, [l] neque substituere directo [m] quis potest.

Plures codicillos vnus facere potest, omnes habentes effectum, secus in pluribus testamentis Are.

¶Codicillos autem etiam plures [n] quis facere potest, & nullam [o] solemnitatem ordinationis desiderant.

f *Neq; dari*. directò, sed per fideicommissum, siue ab eo, quẽ prius fecerat hæredem, siue a legitimis bene põt relinqui. ut ff. eo. de iure cod. l. 2. §. fi. & C. eo. l. hęreditatẽ. & j. prox §.

ADDITIO. Et assignat gl. in d. l. hæreditatem. rõnem differentiæ, quia non tm̃ aufertur ꝑ fideicommissum, sicut directo aufertur. Vel dic sm̃ Saly. aliqua virtus attribuitur uni, q̃ non attribuitur alteri, vt l. fi. C. eod. & maiorẽ vim testamẽta, q̃ codicilli habẽt ꝑ maiorem solennitatẽ in eo requisitam. Ang.

g *Ne confundatur*. i. ne istæ duæ uoluntates sic misceantur, ut vna ab altera discerni nõ poßit. nã si idẽ significarent, quare diuersa nomina darẽtur, ut C. eo. l. si idẽ.

h *Scribi*. s. ut de iure ualeat.

i *Relinquitur*. sed qua actione hæc hæreditas, uel ẽt alia in codicillis relicta petenẽ? Rñ. quidã condictione ex l. ut ff. de cond. ex lege. l. 1. Vel dic, utili actione ex testõ, cum ad instar testamenti codicilli sint inuenti, ut ff. eo. de iure cod. l. 2. §. 1.

k *Instituto*. s. in testamento.

l *Adijcere*. & cui cõditioni adiectæ necesse parere non habet: sed in eius conditionis defectum de ademptione hæreditatis cogitasse videtur, ut ff. de cond. inst. l. pe. in fi. a sed fortè in uanum cogitaui, ut ibi dixi.

m *Directò*. Si tamen substituerit, videtur rogasse per fideicommissum, ut restituat, ut ff ad Treb. l. Scæuola.

n *Plures*. vt ẽt oẽs ualeant, nisi ꝯriam contineant uoluntatem, ut C. eo. l. cũ proponas. aliud in testamẽtis, ut s̃. q. bus mod. test. infir. §. posteriorem. & facit. ff. eo. l. diuus. §. 1.

o *Et nullam* s. de illis quatuor, quæ in testamẽto desiderantur, uel septem testium, uel sigillorum, uel quòd sua manu scribantur, uel ꝙ subscribant testes, ut s̃. de testam §. 2. Sed quædam solennitates, & hic desiderantur, ut sunt quinq; testes, ut diximus, s̃. tit. 2. §. fi.

1 † prudentes inter quos.

2 †. postea fecerat.

* Vt l. Scæuola. ff. ad Treb. & vide Ioan. And. de te sta. c. si pater. glo. sup ver. interdum. lib. 6.

* eorum. s. qui hæredes scripti sunt: Eorũ uero, qui hẽdes scripti nõ sũt, exhæredatio nulla ẽ, nisi fuerũt num. fiat. (usatus.

* ex l. diuus. ff. eod. a Idẽ ecõtrario, q a condõ ap posita in testõ non põt in codicillis remoueri a q a tũc pu re hæreditas dari v̄ ꝯ illũ tex. nisi forsan ob fauorẽ liberorũ ꝯ ꝑ not. in l. diul. ff. eo. clausula tñ derogatoria apposita in testõ, põt in codicillis reuocari a vt per Ange. hic.

¶DE HAEREDITATIBVS, QVAE AB, &c. ¶Hæc rubr. est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad ti. de bonorum pos. vbi mistim tractabit ex testa. & ab intestato; sed textus huius tit. loquitur tm de suis hæredib. sic & alias. ff. si cer. pe. & de reb. cred. vbi tractat de mutuo in specie tantum. Accursius.

ADDITIO. Ista rubri. sic continuatur: Dictum est suprà, de hæreditatibus, quæ testamento facto deferuntur: nunc sequitur videre de hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur.

INSTITVTIONVM, seu Elementorum.

D. IVSTINIANI SACRATISSIMI Principis,

LIBER TERTIVS.

De hæreditatibus, quæ ab intestato * deferuntur.

TITVLVS I.

Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, qui hic describuntur. Aret.

INtestatus * decedit, qui aut omnino testamentum non fecit,[a] aut nō iure fecit,[b] aut id, quod fecerat, ruptum,[c] irritumve[d] factum est, aut si ex eo nemo hæres extiterit.[e] [1] †

Hæreditas intestati primò pertinet ad suum hæredem. Et ille dicitur suus hæres, qui est in potestate defuncti tempore mortis eius; siue fuerit de liberis naturalibus, & legitimis, siue de legitimis tantum. Aretinus.

¶Intestatorum aūt hæreditates ex lege * duodecim Tabularum, primum ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes existimantur (vt & suprà diximus)[f] q in potestate morientis fuerint,[g] veluti filius, filiavè, nepos neptisve ex filio, pronepos, proneptisve ex nepote, ex filio nato[h] prognatus,[i] prognatave.

Intestatus. ¶Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes principales. Primò ponit, quis dr decedere intestatus. Secundò, q prima est libertorū, & qui sunt liberi, & sui. Tertio de emancipatis, quomō admittantur, & de adoptiuis. Quarto ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, intestatorum autem. Tertia ibi, Emancipati autem. Quarta ibi, Sed ea omnia.

¶CASVS. Domine, iam uideo quòd uos vultis tractare de hæreditatibus, quæ deferuntur ab intestato, pro Deo, si placet uobis, dicatis mihi, quis intelligitur decedere intestatus? Ad hoc respon. Intestatus decedere intelligitur ille, qui aut nullo modo fecit testamentum, aut de facto quidem fecit testamentum, non tamen de iure: vtpote quia iuris solemnitate caruit, vel testamēti factionem non habuit, aut testamentum, q iure fecerat, arrogatione ruptum fuit; uel ca. di. irritum factum est; aut si ex testamento solemniter facto nullus hæres extiterit. Omnibus enim his modis intelligitur quis intestatus decedere. & hæc dicuntur usque ad illum §. intestatorum. Domine iam uideo, quis intelligitur decedere intestatus, dicatis modo mihi, si places, ad quos intestatorum hæreditas pertinet? Ad hoc resp. Amice, hæreditas intestatorum ex lege 12 tab. primò pertinet ad suos hæredes. Sed quia do. Imperator, uos dicitis, quòd hæreditas intestatorum pertinet ad suos hæredes, dicatis mihi, si placet, qui intelliguntur sui hæredes? Ad hoc respon. Amice, sui hæredes intelliguntur, qui in potestate morientis sunt, de cuius hæreditate tractatur, uelut filius, & filia, nepos, & neptis, & descendentes ex filio, pronepos, & proneptis, & per masculinam lineam directo descendentes: nec interest, quo ad hoc, ut hæredes cēseantur, vtrum sint naturales liberi, an adoptiui. nam adoptiui liberi tempore mortis in potestate existentes, sui hæredes intelliguntur, & non solum supradicti ex binis matrimonijs existentes procreati, dicuntur sui hæredes, sed etiam necesse est eos inter suos hæredes connumerari, qui ab intestato non erant in potestate parentum, vtpote naturales, qui non sunt ex legitimo matrimonio geniti, postea tamen à parentibus naturalibus curijs dati sunt, & ita in potestatem patris redacti. Hi enim beneficio diualium constitutionum, quæ filijs naturalibus positæ sunt, iura suorum hæredum nanciscuntur. Nec solum supradicti inter suos hæredes constituuntur, sed etiam illi, quos nostra constitutione statuimus: ut si quis aliquam mulierem in suo contubernio copulauerit, non tamen ab initio affectione maritali eam habuerit: etat tamen talis, cum qua poterat habere legitimum cōiugium, si ex ea prolem procreauerit. & postea, maritali affectione interueniente, cum eadem muliere instrumenta dotalia confecerit, & filios. & filias ex eadem habuerit; statuimus dico non so'um posteriores liberos, scilicet post matrimonium contractum editos, legitimos, & in potestate patris esse, sed etiam priores, uidelicet, ante matrimonium editos; & hoc meritò statuimus. nam isti liberi, ante matrimonium nati, occasionem legitimi nominis etiam alijs post matrimonium natis præstiterunt. Ratione enim affectionis, quam pater ad prolem primò procreatam habuit; & quia matrem eorum habuit in prole fœcundam, ideo eam sibi maritali affectione copulauit. & hoc obtinere censuimus non solum si post dotalia instrumenta cōfecta liberi nati fuerint, & extiterint; sed etiam si nulli post matrimonium fuerint nati: uel etiam si aliqui fuerint nati, sed postea mortui. In omni enim euentu cēsuimus liberos ante matrimonium natos, maritali affectione secundum tenorē nostræ constitutionis postea subsecuta, legitimos esse, & iura suorum hæredum in omnibus habere. Et hæc dicuntur usque ad illum §. ita demum, Franc.

a *Non fecit.* vel quia non vult, vel quia nō potest: vt pupillus, furiosus: licet hi improprie intestati dicantur esse: quia & si uellent testari, non possunt, ut ff. eodem, scilicet, de suis & legit. l. prima, in princip.

ADDITIO. Quod nota, secundum Ioan. Fab. contra eos, qui vendicant sibi bona intestatorum ex consuetudine; vel præferuntur ex statuto: de quo, & an facto testamento, & postea rupto, habeat locum dictum statutum, quòd ab intestato præferantur agnati. &c. vide latè per Ang. hic.

b *Non iure fecit.* quia caruit solennitate testium, uel non habuit testamenti factionem, & fecit.

c *Ruptum.* arrogatione, uel agnatione posthumi. ut suprà, quibus modis test. infir. respon. j. *a* Et nota, quod non est per omnia idem, quando rumpitur, ac si nullum factum esset, si tamen fecit codicillos, cum primo casu, scilicet quando rumpitur, legatum, ut ex codicillis, non ualeat, ut C. de codicil. l. j. in princip. secundo sic, ut supra de fideicom. hære. § præterea & ff. de iure codic. l. si quis cum. in fine. j respon. & in l. ab intestato. & suprà tit. j. § non tantum Accursius.

d *Irritum ve.* vt per capitis diminutionem testatoris, ut suprà qui. mod. testam. infir. §. non tamen. & facit. ff. de uerb. signi. l. intestatus.

e *Extiterit.* sunt & alij duo modi, ut per querelam, uel cōtra tabulas testamento rescisso, ut C. de colla. l. liberis. Accursius.

ADDITIO. Hoc uerum si sit mota ante aditam hæreditatem, secus si post: quia prætor non potest facere desinere, quem esse hæredem §. quos autem. infra de bono. poss. Angelus.

f *Supra diximus.* suprà de hæredum qualit. & diffe. §. sui. Accursius.

g *Fuerint.* item aliud est necesse, ut nemo eos præcedat, vt ibidem dicitur, ut suprà, de hære. quali & diffe. §. sui.

h *Ex filio nato.* aliud, si ex filia, ut suprà de patria pote. §. filius.

i *Prognatus.* idest, procul a me natus: quia in quarto *b* gradu est mihi, qui uocatur abnepos. ut infrà de gradi. § quarto. Vel dic. *c* compositum poni pro simplici, idest. natum, uel nata & sic ponit pro nepote prædicto. Vel dic melius, loquitur de omnibus descendentibus ulterioribus; & ideo dicit prognatos: quia usque in infinitum succedunt, ut in Auth. de hæred. ab intest. §. 1. & sic propriè ponitur pro prognatus, idest, procul natus.

Marginal notes:

* Ad intellectū huius aduerbij, ab intestato, vide Cantiunculam hic.

* An aūt idem sit, in testatū decedere, & ab intestato, uide per Bar. in l. cō furio. ff. de vul. & pupil. & l. 1. ff. de suis, & legi. & per Bal. in l. generaliter. i prin. C. de insti. & substit. sub condi. & per Io. And. in addit. ad Spec. tit. de success. ab intest.

1 † extitit.

* Vide Vet. tert. Iuris. Pratej ad easdem.

Testari alii qui nolūt, aliqui nō possunt.

Testm per duo rumpitur.

a Intellige, ut ibi p Io. Fab. Por. & Angel.

Prognat*, & abnepos ideni.

b Imò qn to gradu, sm N. c.

c Prima ē melior, secundū idem N. c.

a *Naturales*. idest, legitimi.

b *An adoptiui*. quo ad hoc vt sui dicantur, a nisi emancipati fuerint: tunc enim interest, cum naturales emancipati iure prætorio succedant, adoptiui non, vt ff. de suis, & legit. hære. l. j. §. suos. & inf. eod. §. minus. Acc.

Nec interest, vtrùm naturales [a] sint liberi, an adoptiui. [b]

Liberi legitimati, siue per oblationem curiæ, siue per subsequens matrimonium, de numero suorum hæredum sunt censendi. Aretinus.

¶ Quibus [c] connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptijs, vel matrimonijs non sunt progeniti, curijs [d] tamen ciuitatum dati secundum diualium [e] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, hæredum suorum iura nanciscuntur. Necnon [f] eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones, [g] per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: [h] posteà verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta [i] cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit, non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos, [k] & in potestate patris esse, sed etiam anteriores, * qui [1] † & ijs, qui posteà nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. [l] Quod obtinere censuimus [m] etiam si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint.

Ad hoc ut nepos, & alij vlteriores liberi in potestate sui hæredes sint; requiritur quòd alius non præcedat eos in gradu. hoc dicit Aretinus.

¶ Ita demum tamen nepos, neptisve, pronepos, proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens * persona desierit [n] in potestate parentis esse, siue morte id acciderit, siue alia ratione, ueluti emancipatione. [o] Nam [p] si per id tempus, quo quis [q] moritur, filius in potestate eius [r] sit, nepos ex [s] eo * suus hæres esse non potest. idq; & in cæteris deinceps liberorum personis [t] dictum esse intelligimus.

c *Quibus*. scilicet, suis hæredibus.

d *Curijs*. erat enim curia, siue corpus in qualibet ciuitate, quę curia indigebat officialibus, vt negotia expedirentur, vt in Authentico de defen. ciui. §. nulla. in fi. col. 3. vnde quicunque vellet naturalem suum filium dare illi curiæ, vel ipsemet filius post mortem patris se offerre, non extantibus legitimis, vel pater testamento illud dicat, legitimus fiebat, vt in Authen. quibus modis nat. effi. sui. §. quod verò. & §. si quis igitur. col 6. sicut fit remissio peccatorum ijs, qui vadũt vltra mare.

e *Diualium*. idest, principum, scilicet, Theodosij, & Leonis, vt C de natu. lib. l. si quis. & l. quoniam.

f *Necnon eos*. scilicet, necesse est, cõnumeratis inter suos. Accursius.

g *Constitutiones*. C. de na lib. l. cum quis. & l. nuper.

h *Sustulerit*. idest, habuerit.

i *Instrumenta*. in quibus contineatur matrimonium, inter Titium, & Bertam esse contractum, & dotẽ datam esse, quæ instrumenta dotalia, vel nuptialia dicuntur, & sine his duobus, scilicet, scriptura, & dote, dicit P. non valere matrimonium, quia lex plerunque de his dixit tali casu, ut hic, & supra, de nupt. §. fin. non aliàs. ut ff. de regulis iuris. l. nuptias. nos dicimus, ualere matrimonium. b ut C. de nup. l. si ui cinis. & in Auth. de nup. §. nuptias. col. 4. sed non fieri liberos legitimos, ut in Auth. de trien. & sem. §. fi. col. 3.

k *Iustos*. repete, iussimus.

l *Præstiterunt*. s. primi. nam & ob hoc retinent quidã prius concubinas, c ut experiantur, an ex eis possint filios habere, ut postea accipiant eas in uxores, uel repellãt: quod, scilicet ut repellantur, in uxore prohibitum est, ut in Auth. quibus modis na. effi. leg. §. quoniam. col. 7.

ADDITIO. Nota cautelam glo. quæ uult habere filios, sed dicta cautela non est bona, quo ad animam; quia omnis fornicatio est hodie prohibita, ut dixi sup. de nup. § fi aduersus. & §. fi. Ang.

m *Censuimus*. q. d. non solùm si nascantur posteà, & uiuant cum primis, siue non nascantur aliqui, siue etiam nascantur, & moriantur, ut C. de natu. libe. l. nuper. Et nota, ꝙ ẽt si legitimos habent ex uxore quõdam, tamen hæc ualẽt. d & siue ex liberta, siue ex serua, quam postea manumiserit, & in uxorem duxerit, hæc seruantur, ut in Auth. de incest. nup. §. fina. col. 3. & in Auth. de trienn. & sem §. fina. col. 3. & in Auth. de filijs ante dot. instrumenta natis. per totum tit. col. 3.

¶ ITA DEMUM. ¶ CASUS. Domine, uos iam dixistis mihi supra, ꝙ nepos, & neptis, & pronepos, & proneptis in numero suorum hæredum computantur, si persona directo præcedens desierit in potestate parentis esse; siue hoc contingat morte, siue capi. dimi. Si enim eo tempore, quo quis moritur, filium habuit in potestate, nepos ex eodem filio procreatus, suus hæres auo esse non potest: quia pater eius gradu præcedẽs eum a iure sui hæredis excludit. & idem est in pronepote intelligendum, & in cæteris liberorum personis. Si enim aliquis ex filio nepotem habuerit, & ex eodem nepote pronepos non poterit suus hæres existere. Nepos enim, idest, pater pronepotis ipsum pronepotem tanquam in remotiori gradu constitutum, a iure sui hæredis excludit. Et hęc dicuntur usque ad illum §. posthumi quoque.

n *Desierit*. sed nunquid filius præcedit nepotem ex altero filio uno gradu, ut infrà, de grad. cog. §. primo gradu. & § ij. & tamen non excludit, e ut infrà eod. §. cum filius? Respõ. non uidetur præcedere, cũ sui patris locum obtineat, ut in dicto §. infra eodem.

o *Emancipatione*. uel capitis diminutione maxima, uel media, non autem captiuitate, ut suprà quibus modis ius patriæ potest. sol. §. si ab hostibus. & ff. eod. de suis, & legi. hære. l. j. §. si filius.

p *Nam si id per tempus*. contra infrà eodem. §. cum autem quæritur. in princip. Sol. ut infrà tit. 1. §. proximus. Accursius.

q *Quis*. ueluti auus.

r *Eius*. scilicet, aui.

s *Ex eo*. scilicet, auo.

t *Personis*. cum omnes liberi appellentur, licet post trinepotem, impropriè, ut ff. de grad. l. iurisconsultus. § parentes. & ff. de uerborum signifi. l. liberorum.

¶ POSTHUMI QUOQUE. ¶ CASUS. Domine, iam uos plures enumerastis mihi, qui inter suos hæredes connumerari possunt, nunquid sunt aliqui à prædictis, qui debeant inter suos hæredes connumerari? Respond quod sic. Non enim solum iam nati, sed etiam posthumi inter suos hæredes connumerantur. & hoc est uerum, si tales posthumi, qui si suo legitimo uiuo patente nascerentur, sui, & in potestate eius essent futuri. Scire enim debes, quod sui hęredes, siue iam nati, siue posthumi etiam ignorantes hęredes fiunt; & licet furiosi sint, nihilominus hæredes existere possunt: & hoc ideo, quia ex quibus causis nobis ignorantibus acquiritur, ex eisdem causis etiam furiosis acquiri poterit; & statim post mortem parentis quasi continuatur dominium inter suum hæredem, & defunctum: & ideo pupillis hæredibus suis non est necessaria tutoris authoritas ad hoc, ut acquiratur eis hæreditas, cum suis hæredibus etiam ignorantibus (ut supra

a Scilicet, ab intestato. secus ex testã. đ quo dic, ut p Ang. in §. hodie sup. de adop. Itẽ hoc nõ obtinet i feudo ẽt nouo, ẽt si cũ consensu dñi adoptat agnatus. c. adoptiuis. i ti. si de feu. fue. cõtro. & de suc. feu. c. 1. ut per Ioan. Fab. & Angel. hic.

Peccata remittuntur peregrinãtibus.

Matrimonium sine scriptura, & dote pt ualere: sed non filij legitimari

b Idẽ Angel. i. §. fi. s. de nup.

c Istã cautelã sequũtur Ang. & Porc.

d Quod uerũ intellige ẽt si ne ipsorũ consensu: & nulla đ ipsis in instrumento

facta mẽtione. sec᷒ tñ in legitimatione fienda per rescriptũ, sm Ang. hic.

* Concor. cũ hoc tex. c. tanta. cũ gl. 1. extra qui filij sint legi

1 † qua.

* A quo descendãt, & sic per lineam directam.

e Idẽ Fa. Pla. & Angel.

* Nepos tamen ex alio filio præmortuo bene effit suus hæres, unà cũ isto filio ui uo: Aegid. Perr.

pra dictum est) acquiratur hæreditas, nec etiam furioso suo hæredi consensu curatoris sui acquiritur hæreditas, sed ipso iure. & hæc dicuntur vsque ad illum §. interdum autem. Franc.

¶Posthumi quoque, *qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes[a] sunt.

Suus hæres statim post mortem parentis efficitur hæres, etiam ignorans, licet sit pupillus, vel furiosus, & sine auctoritate sui administratoris. Aret.

¶Sui autem hæredes * fiunt etiam ignorantes; [b] & licet furiosi sint, hęredes[c] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex ijs causis & furiosis acquiri[d] potest. Et statim à morte parentis quasi[e] continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, [f] cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. Nec curatoris assensu [1] †acquiritur furioso, sed ipso iure.

a *Sui hæredes sunt.* cum habeantur pro natis, quoties de eorum commodis quęritur, *a* vt ff de statu hominum. l. qui in utero. Et nota, quod posthumus dicitur ꝓpriè, qui post humationem patris nascitur, & dicitur etiam impropriè ille, qui facto testamento nascitur, ut ff. de iniu. ru pto testamento. l. 3. §. primo.

b *Etiam ignorantes.* & inuiti, & statim, licet iure prætorio abstinere possint, ut supra de hære. quali. & diff. §. sui. & ff. si quis omissa causa testa. l. 1. §. prætermittitur. ver. qui sunt.

ADDITIO.

Quod prætoris beneficium etiam si non impetretur, competit ipso iure. l. ei, qui se immiscuit. ff. de acquirenda hæreditate. Ange.

c *Hæredes.* scilicet, sui: aliàs non, nisi per curatorem, secundũ quosdam, vt C. de cura fur. l. fin. §. tali itaque.

d *Acquiri potest.* sic ff. de actio. & obliga. l. si à furioso: in principio. & ff si certum peta. l. si à furioso.

e *Quasi.* hoc ideo, quia in corporalibus dicitur propriè continuatio: sed dominium est incorporale. Hoc reprobo, quia & possessio est res incorporalis, *b* & tamen una cum alia continuatur, ut ff. de acquirenda possessione l. Pomponius. § prętetea. & §. in dotem. & §. si iussu, & §. sed & legatario. & §. penultimo. Dic ergo impropriè fieri continuationem, quia inter diuersa, non inter eadem fieri debet: sed pater, & filius unum fictione iuris sunt, ut C. de impub. & al. subst. l. fi. § fin.

f *In pupillis.* aliàs si est hæreditas extranei, & non patris, tutoris authoritas, & pupilli actus necessarius est: nisi sit infans, quo casu sufficit tutor: ut C. de iure deliberandi. l. potuit. & l. si infanti. § parente, & ff. de tuto & cura. da. ab his. l. impuberi.

a Idẽ Ange. in §. cũ autem. s̄. de tu.

Posthumus dicitur dupliciter.

* *Nepos tamen ex alio filio præmortuo bene esset suus hæres, vna cũ isto filio uiuo. Aegid. Terr.*

* *de intel. huius §. vide Huber. Zacha. in l. posthumo. num. 31. C. de bon. poss. contra tab.*

1 †*cõsensu.*

b Hoc uerum secundum Bart. de iure ciuili, nõ autem de iure gentiũ.

¶INTERDVM AVTEM.

¶CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra, quod illi censentur sui hæredes, qui erant in potestate parentum tẽpore mortis eorum, nunquid est illud generaliter uerum, quod existentes in potestate tempore mortis fiunt sui hæredes, & nulli alij. Ad hoc respond. quod non. Quandoque enim contingit, ut licet aliquis in potestate parentis, tempore mortis non fuerit, nihilominus tamen suus hæres parenti efficiatur: sicuti contingit in filiofam. ab hostibus capto. Nam si post mortem patris in ciuitatem reuersus fuerit, suus hæres patri efficitur. Ius enim postliminij tempore fingit eum in ciuitate fuisse, & sic per consequens in potestate patris tempore mortis extitisse, & ita postliminium eum patri suum hæredem facit. Et non solum in hoc casu recipit prædicta regula instantiam, sed etiam in casu contrario. Contingit enim quandoque, licet quis in potestate defuncti tempore mortis fuerit, tamen hæres suus existere non possit: uelut si pater eius post mortem suam iudicatus fuerit reus perduellionis, & per hoc memoria eius damnata sit, nam in hoc casu, licet filius in potestate patris tempore mortis extiterit, suus hæres patri esse non poterit. Patet enim, cuius memoria per sententiam damnata est, suum hæredem habere non potest, cum fiscus ei succedat. & hæc sunt vera de iustitia primitiua: sed hodie dici potest ipso iure filium suum esse hæredem, licet postea sententia lata contra memoriam patris, desinat esse hæres. Et hæc dicuntur usque ad illum §. cum filius, filiave. Franc. de Aret.

Reuersus ab hostibus, fictione postliminij efficitur suus hæres, etiam si reuersus fuerit post mortem patris: sed si testator perduellionis damnatus fuerit, hæres suus esse desinit. Aret.

¶Interdum[g] autem, licet in potestate parentis mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus [h] hæres parenti efficitur, veluti, si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui: ius enim postliminij [i] hoc facit. Per *contrarium autem hoc euenit: vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat, veluti si post mortem[k] suam pater iudicatus fuerit ꝑduellionis[l] reus, ac per hoc memoria [m] eius damnata[n] fuerit, suum enim hæredem habere nõ potest,

g *Interdum.* ut ff. de suis, & legit. l. prima. §. sed si eius. ver. interdum. Are.

h *Suus.* ff. de testam. l. lege Corn. in fi. contra. Solut. ibi ille, qui fuit captus, non fuit reuersus: sed hic sic.

i *Postliminij.* quod fingit eum semper in ciuitate fuisse, ut ff. quibus modis ius patriæ potestatis solui. §. si ab hostibus.

K *Post mortem.* nota, quædam delicta transire contra hæredem, etiam lite non contestata, ut læsæ maiestatis in duobus casibus, quando quis contra principem, uel rempublicam e fuit molitus: alias non, ut ff. ad legem Iuliam maiestatis. lege finali, & his duobus casibus hic tantum loquitur. Item de residuis, & peculatus, & repetundarum, ut ff. ad legem Iuliam repe. l. fina. Item apostatarus, ut C. de adop. l. secunda. & l apostatarum. in fine. Quædam etiam non transeunt, lite non contesta. ut omnia alia publica, ut ff de accusat. l. ex iudiciorum. Alia, contestata lite transeunt, alias non, vt omnia priuata delicta, ut C. de delic. defuncto. l. prima, & infra de perpet. & tempor. actionibus §. non autem,

l *Perduellionis.* ideo dicit, perduellionis: quia per duellum fiebat certamen, si aliquis criminis huius dicebatur reus, quod aliquid in ipsum principem, uel rempublicam fuisset molitus. secundum Plac. Et potest dici hoc, & defendi: quia & secundum iura Romana *d* uidetur posse fieri debere pugna, & sunt aliqua argumen. ut ff. ad legem Aquiliam. lege, qua actione. §. si quis in colluctatione. ff. de re iudicata, commodis. & ff. de ijs, qui notatur infamia, athletas. & C. de athle. lege prima, & ff. de excusatio. tutorum. lege athletæ, in principio. & C. quæ res pignori oblig. a posses. l. spem. & ff. de donationibus. lege donatione, in fine. his enim legibus habetur mentio de tali pugna; quæ non fieret, nisi de iure esset. Vel dic, perduellionis, idest, hostilis criminis. nam perduelles hostes dicuntur: ut ff de verborum significationibus. l. quos nos.

m *Memoria.* nam ipse cum sit mortuus, non potest damnari, nisi à Deo, ut ff. quæ sententię sine appellatio. re. l. penultima.

n *Damnata.* hoc scilicet modo, pronuntio contra Imperium Lucium fecisse. & ideo bona eius in fiscum inferri. nam per hoc memoria damnatur: & infamia quadam defunctus efficitur: *e* vt supra quibus ex causis ma. non li. §. primo, & ex tempore commissi delicti alienationes ab eo factæ non ualebunt: ut C. ad legem Iuliam maiestatis. lege penultima, in fine, & ff. de donationib. lege donationes. §. finali. Accursius.

* *Intel. huius §. vide per Io. Ign. in l. necessarios. §. non alias. num. 38. ad Sen. Con. Sylla.*

c Scilicet Romanorũ ar. l. cũ, qui vecti. ff de verb. sign. idẽ in alijs ciuitatib. secundum gl in l fallaciter. C. de aboli. Quod est uerum, si non recognoscit superiorẽ: alias secus, vt est gl. in l. j. in prin. ff. ad l. Iul. ma. dic, ut per Ange. hic.

d De iure canonico, est prohibitũ talibus pugnantibus ministrari sacra, maximè prouocanti, ut 2. q. 4. c. monomachiã & in Spe. de acc §. sequitur ver. quid si.

e Idẽ Fab. Plac. & est singu. ſm Ange. hic,

ADDI-

Crimina an post mortem possint inquiri.

ADDITIO. Ex hoc loco notari potest. quod de crimine alicuius etiam post mortem quaetere licet: quod uerum est, si agitur propter bona, vel contra personam, & bona: secus si contra personam, vel de persona tantum: quia tunc non licet, cum crimina morte extinguantur. Vide pro hoc gl. no. in c. a nobis. 2. de sen. excommu. in notula, puta, in hæresi. &c. iurium allegationes breuitatis gratia omitto, quas illic videre poteris.

a *Potest dici.* scilicet verius.

b *Desinere.* s. lata sententia. Nam non facit ipso iure desinere hæredem suum esse tale delictum.

cum fiscus ei succedat: sed potest[a] dici ipso quidem iure esse suum hæredem, sed desinere.[b]

Nepos ex filio præmortuo succedit simul cum alio filio viuente, quia assumit locum patris sui: & ideo succedit cum patruo, & filijs patrui in stirpes, & non in capita. Aretinus.

¶Cum filius, *filiave, & ex altero filio [c]nepos, neptisve existunt, [1]†pariter ad hæreditatem aui vocantur: nec q gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequum [d] enim esse videtur, nepotes, neptesque in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos, neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisve, simul vocantur.[e] Et quia placuit, nepotes, neptesve, item pronepotes, proneptesve in parentis sui locum succedere, conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes [f] hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex [g] altero filio duo, pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus [h] filijs nepotes, neptesve existant, [2]† ex [i] altero vnus [k] fortè, aut duo, ex altero tres, aut quatuor, ad vnum, aut duos, dimidia pars pertineat ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tempus inspicitur.

¶Cum* autem [l] quæritur, an quis suus hæres existere possit, eo tempore quærendum est, quo certum est, [m] aliquem sine [n] testamento decessisse: quod accidit [o] & destituto* testamento.

¶Hac ratione si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio

*Adde omnino Tiraqu. de iure primog. q. 40. ubi late ad hunc §.

1 †aliàs extant.

¶CVM FILIVS. ¶CASVS. Quidam decessit, qui tempore mortis habebat filium in potestate, & ex altero filio præmortuo nepotes. Modo quæro, vtrum ille, qui gradu præcedit nepotes ex fratre suo à successione intestati parentis illos nepotes debeat excludere. Ad hoc respon. quod non. Cum. n. filius, filiave, & ex altero filio præmortuo nepos, vel neptis extiterit: omnes simul ad hæreditatem uocantur: nec illi, qui gradu proximior est in ulteriore gradu constitutos à successione excludit. Aequum enim esse visum est, nepotes, & neptes in locum patris sui præmortui succedere. igitur pari ratione, si quis intestatus decedens habuerit nepotem ex filio præmortuo, pronepotem, vel proneptem, omnes pariter ad successionem uocantur intestati patris. & quia in hoc casu placuit, nepotes, & neptes, & pronepotes, & pronepotes in locum patris sui præmortui succedere, conueniens esse visum est, in stirpes, & non in capita eos hæredes esse: ita videlicet, ut filius ex una parte existens dimidiam hæreditatis habeat: & nepotes ex altero filio, siue sint duo, siue sint plures, alteram dimidiam consequantur: vt sicuti pater, si viueret una cum fratre suo in vna dimidia totius intestato patri succederet: ita nepotes ex eo in locum eius succedentes, ad portionem eius tantummodo admittantur, & idem est, si ex duobus filijs præmortuis nepotes. vel etiam neptes existant: & ex altero fortè unus, vel duo, & ex altero filio præmortuo tres, vel quatuor. nam in hoc casu, sicuti in superiori ad unum. vel ad duos ex altero filio natos, dimidia pars hæreditatis aui intestati pertinet: ita & ad tres, uel quatuor, vel plures ex altero filio natos altera dimidia pertinebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. cum autem quæritur. Fran. de Are.

c *Ex altero filio.* secus si ex filia. vt inf. eo. §. item uetustas, & Inf. eo § diui.

ADDITIO. Hodie secus, ut ibi notatur. & in l lege. in prin. C. de leg. hær Accur.

d *Aequum.* ut in Authen. quib. mo. na. effi. sui. §. ergo. ibi, quid enim legalius coll 7.

e *Vocantur.* idem est, & si per bonorum possessionem uocentur, ut ff de contra tab. l. j. §. vocantur. a Sed contra. ff. de contra tab l. 3. § j Sol. non est contra, quia ibi præcedit filius, quia patris loco est adoptatus ad nepotem, vt sup. eo. §. ita demum.

f *In stirpes.* inf. tit. 1. § hoc etiam addendum. in si contra. Sol ut ibi.

g *Ex altero.* sic inf. cod. §. fin. sic ff. de inof. testa. l. Papinianus. §. proinde si ex duobus. sic & C. de suis, & legit. l. nepotes.

h *Ex duobus filijs.* præmortuis.

i *Ex altero.* s. filio.

k *Vnus.* scilicet nepos.

a Et sic nepos assumit personã patris nedum ab intestato, sed etiam facto testamento, quod po-

¶CVM AVTEM. QVAERITVR. ¶CASVS. Domine, iam uideo, qui sunt hæredes, & qualiter sui hæredes succedunt, siue sint in eodem gradu, siue in diuersis gradibus constituti. Dicatis ergo mihi, quando quærendum est, an aliquis suus hæres esse possit? Ad hoc resp. Amice, cum quæritur, an aliquis suus hæres existere possit, eo tempore quærendum est, quo certum esse cœperit, eum intestatũ decessisse, & hoc contingere potest, etiam testamẽto destituto, quod patet tali exemplo. Quidam, qui habebat filium in potestate, & ex filio neptem. condidit testamentum. & in testamento suo quendam extraneum instituit hæredem, & filium proprium exhæredauit: mortuo testatore ante aditam hæreditatem, decessit filius exhæredatus: mortuo filio, extraneus hæres scriptus deseruit testamentum, uel fortè, quia noluit adire hæreditatem, uel morte, uel alia causa impeditus, hæres esse non potuit. In hoc casu cum certum esse potuerit, hæredem institutum, ex testamento non fieri hæredem, nepos ex filio præmortuo, suus hæres auo ab intestato existit: quia quando certum est, patremfamil. intestatum decessisse, & ita causa testamenti redacta est ad causam intestati, solus nepos suus hæres auo inuenitur. Et hæc obtinent, non solum, si ille nepos, uiuente auo, natus sit, sed etiam licet post mortem aui sit natus, iuuo tamen auo conceptus: secus enim esset, si post mortem aui conceptus fuerit, & natus. nam certe in hoc casu suus hæres auo existere non potest. & hoc ideo, quia nullo iure cognationis patrem sui patris, idest, auum suum attigit. Auo enim, uiuente, nondum animal fuit. Et sicut ipse nepos post mortem aui conceptus, & natus suus hæres auo esse non potest: ita nec ille inter liberos connumeratur, quem filius emancipatus post emancipationem adoptauerit. unde cum hi, uidelicet, nepotes nati post mortem aui, & à filio emancipato post emancipationem adoptati, non sint sui liberi quantum ad hæreditatem de iure ciuili, neque bonorum possessionem de iure prætorio petere possunt quasi proximi cognati. Et hæc de hæredibus dicta sufficiant. Et hæc dicuntur usque ad §. emancipati autem. & litera planissima est usque ad finem titu. Franc.

l *Cum autem.* eo diligenter notato, qui sunt sui hæredes, nunc nota, quo tempore quærendum est, qui suus hæres sit.

m *Certum est.* sup. eod. §. ita demum. contra. Solue, ut ibi dixi.

n *Sine testamento.* quod contingit septem modis, ut supra eodem, in principio, diximus in gloss. extiterit.

o *Quod accidit.* scilicet, ut uideatur quis sine testamento decessisse.

stea impugnat. Qd est uerum si succedit tit. hæreditario: quia tunc iuris dispositio quæ talis est cõsideratur: secus si tit. fideicommissario: qa consideratur affectio, q̃ naturaliter est maior erga filios quam nepotes. Ang.

2 †aliàs extant.

* *Destituitur testamẽtũ quando institutus hæres non adit hæreditatẽ, vel quia nõ põt vel quia nõ vult, & sic destitutio testamenti cõtraria est institutioni hæredis: & sicut testator dicitur instituere hæredem, quando facit ipsum hæredẽ, sic hæres dicitur destituere testamentũ, quando non adit hæreditatem. Aeg. Perr.*

Filio

mortuo,[a] postea certum fuerit, hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit,[b] nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus[c] inuenitur nepos, & hoc certum[d] est. Et licet post mortem aui natus sit, tamen, auo viuo, conceptus, mortuo[e] patre eius, posteaq; deserto[f] aui testamento, suus hæres efficitur. Planè si & cõceptus, & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertoque postea aui testamento, suus hæres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit.[g] 1 † Sed nec ille est inter liberos aui, 2 † quem filius emancipatus adoptauerat. Hi autem[h] cum non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum possessionem petere possunt, quasi proximi cognati.[i] Hæc de suis hæredibus.

Emancipatus de iure ciuili incognitus ad successionem parentis non venit, prætoris tamen beneficio per bonorum possessionem, vnde liberi, perinde admittitur, ac si in eius potestate mansisset. Aret.

¶Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habẽt, (neque enim[k] sui hæredes sunt, qui 3 † in potestate parentis esse desierunt,) neque vllo alio iure[l] per legem duodecim Tabularum vocantur. Sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorũ possessionẽ, Vnde liberi, perinde ac si in ptāte parentis tpe mortis fuissẽt, siue soli sint,[m] siue cũ suis hęredibus[n] concurrant. Itaq; duobus liberis existentib. 4 † emancipato vno, & eo, qui tpe mortis in ptāte fuerit, sanè qdẽ is, qui in ptāte fuit, solus iure ciuili hæres est, & solus suus hæres. Sed cũ emãcipatus bñficio prætoris in partem admittitur, euenit, vt su⁹ hr̃s ꝓ parte[o] hr̃s fiat.

Filius emancipatus, & postea arrogatus ab alio, non potest venire etiam de iure prætorio ad hæreditatem patris naturalis, nisi ante mortem suam fuerit emancipatus ab arrogatore. Si vero emanciparetur post mortem naturalis patris, haberetur, vt extraneus quo ad hæreditatem vtriusque. Aret.

¶At ij,[p] qui emancipati à parente, in adoptionem[q] se dederunt, 5 † non admittuntur[r] ad bona naturalis pr̃is quasi liberi, si modo cũ is[s] moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam, viuo[t] eo, emancipati ab adoptiuo patre perinde admittuntur ad bona naturalis pr̃is, ac si emãcipati ab ipso[u] eẽnt, nec vnquam in adoptiua familia fuissent.[x] Et cõuenienter, ꝙ ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco eẽ incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo pr̃e, & quãtũ ad hunc adoptiuũ pr̃em pertinet, æque extraneorum[y] loco fiunt, & quantũ ad naturalis pr̃is bona ꝑtinet, nihilo magis liberorum gradũ nanciscuntur. ¶ Quod ideo sic placuit: quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui,[z] ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius,[a] an ad agnatos.[b]

Filius legitimus & naturalis emancipatus vocatur ad bona patris naturalis beneficio prætoris: Sed filius

a *Filio mortuo*. s. exhæredato.
b *Non potuit*. morte præuentus, ut supra eodem. §. ita demum.
c *Solus*. s. suus hæres.
d *Certum est*. s. nepotem suum hæredem esse, cum nullus præcedat eum, ut supra eo. §. 1.
e *Mortuo*. antequã adeatur ex testamento hæreditas. Vnde constat nõ transmitti ad filium de inofficioso querelam: immo etiam ea adita, non transmittebatur olim, sed hodie contra, a vt C. de inoffi. testa. l. scimus. § fin. & l. si quis filium. ibidem.
f *Deserto*. s. ab hærede, qui non vult adire.
g *Attigit*. nec enim fuit proximus cognatus ei, s. auo viuo, quo uiuo nondum animal erat, ut ff. unde cog. l. 1. §. si quis proximus. Sed nunquid hodie per aut. succedit, ut in Auth. de hære. ab int. §. 1. col. 9. P. dicit, quod sic: quia naturalis causa tantum spectatur. Ioan. contra, b quia nec de iure prætorio, quo ca su naturalis inspiciebatur, admittebatur, vt sequitur, ut j. e. §. emancipati. & ff. de suis, & legi. l. Titius. & l. pen.
ADDITIO. Et hæc est communis opinio, ut per Ioan. Fab. & per Ang. hic.
h *Hi autem*. s. concepti, & nati post mortem aui.
i *Quasi proximi cognati* i. tanquã agnati, nam agnati sunt proximiores, quã cognati. Nunquid ergo tertio ordine inter cognatos vocãtur? R̃n. M. ꝙ sic, ut ff e l. 1. in fi. & in gl fi. Io. contra, quia ibi de conceptis prius, natis postea loquitur: secus si postea concipiuntur & nascuntur, ut hic, c & ff de iniusto rupto test. l. si quis filio. §. non fuisset.
K *Neque enim*. bona rõ. vt s. de heredum quali. & diffe. §. sui. & s. eod. §. 1. ibi, sui autem, &c.
l *Neque vllo alio iure*. s. neque ut patroni, neque ut agnati, quos vocat lex. 12. tabu. vt infra titu. 1. in principio, & infra de succes. lib. in princip.
aliud econtra, infra titu. primo. §. fin.
m *Soli sint*. s. emancipati.
n *Cum suis hæredibus*. s. cum alijs, qui remanserunt in potestate.
o *Pro parte*. scilicet dimidia, ut ff. de uerborum sign. l. nomen filiarum. §. portionis.
p *At ij*. s. vocantur emancipati ad successionem patris, sed non omnes. & hoc sequitur, at ij, &c.
q *Adoptionem*. i. arrogationem.
r *Non admittuntur*. ff. de contrata. l. 3. §. si quis filio. contra. Sol. ibi non ualuit adoptio, sm Ioan sed hic ualuit. Vel distingue, an detur extraneo, ut hic; an in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdem, ut ibi: argu. sup. de adop. § sed hodie. Item C. de ado. l. pe. §. sed si quidem. d quæ est contra. Solu. illam intellige, ut infra eodem. §. admonendi.
s *Cum is*. s. pater naturalis.
t *Viuo eo*. s. patre naturali.
u *Ab ipso*. s. patre naturali.
x *Fuissent*. ut supra de exhęr. libe. §. emãcipatos.
y *Extraneorum*. si autem morte patris adoptiui facti essent iuris sui, durat agnationis ius inter eos, idest inter adoptiuum, & naturalem filium adoptantis, non emancipatum, ut sibi succedat, ut ff. de gra affi. l. si filium naturalẽ. & l. non facilè. §. cognationis. & ff. unde cogn. l. prima. §. cognationem. & de adop. l antepe. M. Itẽ, & ipsi adoptiuo patri succedunt, ut inf. eo. §. sed ea.
z *Adoptiui*. post emãcipationẽ: non prius. ut supra eodem. §. intestatorum. vet. interest.
a *Eius*. s. naturalis patris.
b *Ad agnatos* nam si non emancipat, certum est, ꝙ filij nõ succedunt naturali patri, & ita agnati succedunt, ut sup. proxi. § & ff. unde libe. l. 1. Si autem emanciparet, succederent filij ut s. prox. § & sic in eius potestate esset, ad quem bona naturalis patris pertinerent:

a Idẽ Fa. Pla. & Angel.
1 † *tetigit*. Sic.
2 † *Auo*.
b Sequuntur Ioan. Faber, & Ang.
3 † *quia*.
c Et hæc cõiter tenet. q hodie procedit, qñ filius fuit rite, & iustè exhr̃dat⁹, nec secuta aditio, iuxta gl. sing. in §. exhæredatos. in authen. de hęr. & fal.
alias uirtute trãsmissionis bñ admittitur, vt per Ioã. Fab. & Angel.
4 † *extantibus*.
5 † *Et ij, q ab ipso patre i adop. dati sunt. p dicta verba, vel ad tex. ita legendus est. At ij, qui emancipati in arrogationem, & ij, qui a parente in adoptionem dati sũt. alias Tribonianus videretur pulchre hallucinatus, ut scribo. j. e. §. sed ea omnia. in prin. Aegi. Perr.*
d Dic, ꝙ ista differentia est, sm ius antiquũ, qa sm nouũ debet dici contra, qa qñ datur ascẽdenti nõ admittit ad successionem pr̃is naturalis, q̃do extraneo sic, ut s. d ado. §. sed hodie, sm Io. Fab. Sed tu dic melius secundũ Io. de Plat. ꝙ hic loquit de arrogatione, ibi de adoptione. Ange.

rent: quod est absurdum, & contra regulam iuris: ut hic. & ff. de hære. insti. l. illa institutio. in prin.

ADDITIO. Item quia tunc videtur, quòd aufertur ius quæsitum agnatis, quod est inconueniens. Et ex his nota quòd neque ex testamento, neque ab intestato potest esse voluntas captatoria. Angel.

cæteri, qui interfuerunt, possint eam dicere nullam. Die, ut in e. quod sicut. extra de elect. per Io. Fab. hic.

l *Vt oportet.* s. masculi nominatim, fœminæ inter cæteros, vt supra de exhæt. lib. §. 1.

m *Exhæredatis.* cum ergo matris præteritio pro exhæreda tione habeatur, vt su pra de exhæt. libe. §. ult. cessat ibi contra tab. bonorum posse. vt ff. de contra tabu. illud §. ad testam.

ADDITIO. Et ratio, quia etiam remoto emancipationis ob staculo (id qd prætor principaliter intendit) non esset seruus fœminæ, cum eos in potestate habeat: ut ibi Ang.

n *In potestate.* emancipatis committeretur edictū, nō aliàs, sm Mar. vt ff. de con tratab. l. 3. § si qs ex libertis. Sed Io. cōtrà. nam nullum dicere possunt, & contra ta. suo iure habent: & ut ff. de leg. præstan. l. si duo & C. de lib. præte. l. maximum.

o *Repellit.* s. prætor nisi sint instituti, & eis cōmittat editū: vt C. de contra tab. l. non putauit. §. in adoptione & §. vt autem. Item contra. ff. de cōtra tab. l. 2. §. si quis filio. Soluitur, vt s. eo. §. at ij. Accur.

p *Admonendi tamē.* licet hos duos, qui se quunt, non admitterim de iure ciuili: ut s. e. § at ij. tamē admonendi sumus. i. admonemus.* &c.

q *Ad bonorum posses sionem.* s. Vnde liberi.

r *Emancipati.* qui sunt sui per prætorē: vt s. e. § emancipati.

s *Legitimos.* i. agnatos, ut infra titu. t. r. respon.

t *Proximos.* sic ff. si tab. test. l. 1. sic ff. quis ordo in bonor. poss. seruetur. l. prima. Accur.

u *Sed ea omnia.* * quę s. eod. §. at ij dicta sunt, & sup. prox. §.

x *Aliquam.* quasi dicat, quædam correximus, quędam retinuimus.

y *Constitutione.* vt C. de adop. l. pe.

z *Naturalibus.* & legitimis.

a *Nonnullos.* idest aliquos. Accur.

b *Soluta.* s. post mortem: secus si ante. ur sup. eo. §. at ij.

c *Adneutrius.* ut s. eo §. at ij. Accur.

ctis iurib. q. a q. uocatur ad cōtratab. nō uocantur de iure ciuili: ut l. 1. §. vocatur. ff. de contratab.

* Sic s. de suc. cog. §. fi. i prin. et s. de gra. cog. in pri. & ff. de gr. affi. l. 1. §. sed admonendi. eo. ti. & s. de assig. lib. i prin. Aeg. Petr.

* Malè loquitur hæc gl. nā i §. p eū hic ci tato, text. nō loquitur, nisi de arrog. in q. b. nihil corrigit hic, sed antiqua iura seruant, vt patet i fi. huius §. dic ergo duorū alterū, aut q Triboniani ldō hic luxata est, id de filijs à p̄e in adopti. datis, corriges, qd s est in hoc tit. dictum cū nulla d his in hoc tit. mentio fiat, aut q oportet ex tedere. §. at ij. s. eo. vt ét de adop. intelligat, q ut fiat, sic legas illum tex. vel ad eū supple as; ut ibi dixi. Aeg. Petr.

a *Minus ergo iuris.* quia naturales emancipati iure prætorio vocantur, sed adoptiui emancipati non: ut supra proxi. §. ergo, &c.

b *Naturales.* & legitimi.

c *Emancipati.* ab adoptiuo patre.

d *Non adiuuantur.* nisi sint de suis: quia auus adoptauit nepotem in filium, & postea emancipauit: vt ff. ad Tert. l. 2. §. liberi autem. vet. adoptiui.

1 † *Admittantur.*

e *Ciuilis ratio.* i. emancipatio, quæ de iure ciuili est: vt ff. de re. iu. l. actus.

f *Non potest.* sic sup. de leg. agna. tu. §. fi. sic ff. de leg. iu. l. nihil tam.

g *Emancipati.* ab adoptiuo patre, & post mortem naturalis: vt supra proxi. vet. post mortem.

h *Incipiunt esse.* no. quòd si emancipetur filius, vel filia, uel de inceps, non sunt sui hæredes: non tamen desinunt esse filij, uel filiæ.

i *Eadem.* quæ obseruantur in bonorum possessione, unde liberi, & in contra tabulas bonorum possessione seruantur.

k *Institutis.* his. n. institutis nō datur hęc bonorum possessio, nisi præteritus rumpat testamentum, & huic, s. instituto viam aperiat, & hoc est, q dicitur, nisi præteritus committat edictum: vt ff. de contra tabu. l. 3. § si quis ex libertis. j. si autem præ teritus nolit, post quā semel agnouit, a institutus habet contra tab. iure, & secundū tabulas, quod est mirabile: nec expectat præteritum: ut ff. de contra tabu. l. si post mortem. §. fin. & de leg. præst. l. nonnunquam. Accur.

ADDITIO. ¶ Quod facit ad quæstionem vt ex contemptu alicuius, qui debuit in electione adhiberi, etiam ipso nolente,

a Imo idē est ét, si te pudiat, ut est casus i in l. a filio. quis. ff. de leg. præst. Ang.

2 † *eam.*

b Dic, ut l. is, q i pti te. ff. de le ga. præstā. nā, ut hic est tex. clarus, licet, p emancipa tis piot ad inuenerit bo. pos. q a erat eis ne cessaria, ñ tñ voluit eam dene gare suis, imò, concessit i casu, quo uo luit: vt di-

adoptiuus emancipatus nullo modo potest admitti ad bona patris adoptiui. Aret.

¶ Minus[a] ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Namque naturales[b] emancipati beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati,[c] & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non adiuuantur:[d] 1 † & rectè. Naturalia enim iura ciuilis ratio[e] perimere non potest:[f] nec quia desinunt sui hęredes esse, possunt desinere filij, filiæve, aut nepotes, neptesve esse. Adoptiui vero emancipati[g] extraneorum loco incipiunt esse:[h] quia ius, nomenque filij, filięve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia ciuili ratione, idest, emancipatione perdunt.

Filius legitimus, & naturalis in potestate, vel emancipatus, habet contra tabulas de iure prætorio, si sit præteritus: nisi fuerit in adoptiua familia tunc temporis; adoptiuus uero secus.

¶ Eadem[i] hæc obseruantur & in ea bonorum possessione; quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, idest, neque hæredibus institutis,[k] neque, ut oportet,[l] exhæredatis,[m] prætor pollicetur. Nam eos, quidem, qui in potestate[n] mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat prætor ad eandem[2] † bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit.[o] Itē adoptiuos liberos emancipatos, ab adoptiuo patre, sicut nec ab intestato, ita lōgè minus contra tabulas testamenti ad bona eius admittit: quia desinunt in numero liberorum eius esse.

Licet filius emancipatus adoptatus non possit venire ad bona patris naturalis per, Vnde liberi; vel, vnde agnati; uenit tamen per, Vnde cognati. hoc dicit Aretinus.

¶ Admonendi[p] tamen sumus eos, qui in adoptiua familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum[q] possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocati, scilicet, qua cognati defuncti, uocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati[r] obstent, neque agnatus quidem vllus interueniat. Ante enim prætor liberos uocat tam suos hæredes, quam emancipatos: deinde legitimos[s] hæredes: tertiò, proximos[t] cognatos.

Adoptatus ab extraneo hodie non transit in potestatem suam; et ideo nec querelam habet, neque contra tabulas licet ab intestato succedat: sed quo ad patrem naturalem vetera iura seruantur, nisi fuerit adoptatus ab ascendente naturali. h. d. Aretinus.

¶ Sed ea omnia[u] antiquitati quidē placuerunt: aliquam[x] autem emendationem à nostra constitutione[y] acceperunt, quam super ijs personis exposuimus,[3] † quæ à patribus suis naturalib.[z] in adoptionem alijs dantur. Inuenimus etenim nonnullos[a] casus, in quib. filij etiam naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facilè p emancipationē soluta,[b] ad neutrius[c] pa-

3 † *alias composuimus.*

c Ista glo. nō est Accursij,

Voca-

a *Vocabantur*. hoc idem vidēt contingere hodie in casu, quem habemus j. e. §. ver. nostra aūt. C. de ado. l. pe. §. sed hoc. Sed dic, q̄ auus adoptans tenet ei relinquere quartā, vt filio arrogato: vt j. e. §. ver. nostra ibi, queadmodū, &c.
ADDITIO. Sed hanc reprobat gl. in d. l. pen. quia vbi destituit oī remedio sibi imputet, qui se emancipari permisit.
b *Constitutionem*. s. prædictam.
c *Permansisset*. nunquid ergo non ꝑmansit? R. n. imò ꝑmāsit: ut s. de adop. §. sed hodie. Sed hoc dicit referendo se ad factū q. d. acsi de iure, & de facto in eius familia permansisset.
d *Tantummodo*. nunquid eū in ius uocabit sine venia? Itē nūquid alimenta tali filio dare tenet? Resp. non, ꝑ hanc literā, vt sup. de ado. §. sed hodie. a P. dicit contra.
e *Ab intestato*. i. simul cum alijs naturalib. ut C. de suis, & le. l. si te parens. non tñ sucedit alijs consanguineis sui patris adoptiui, ut C. de adop. l. pe. §. sed si quidem. in fi. Accur.
ADDITIO. Hoc uerum de iure nouo, secus de iure antiquo, ut ff. de adopti. l. qui in adoptionem.
f *Ab eo*. s. adoptiuo patre.
g *Neque iure ciuili*. quia non est in potestate sua.
h *Neque prætorio*. quia non est emancipatus ab eo, vt sup. de exh. lib. in prin §. emācipatos. & §. fi.
i *Inofficiosi*. sup. de inof. test. §. tam aūt. contra. Sol. illa intelligitur s̄m distinctionem huius §. ut ibi dicitur.
k *Sabiniano senatusconsulto*. quod nō habemus, sed dicebat, q̄ tres iuuenes arroganti offerebantur, vt unū eligeret, quo casu magna erat hæc solemnitas. unde ex constitutione diui Pij quartam ei dabat arrogator. quod hodie non est in usu: imo idem hoc casu, ut & alias: ut hic, & C. de adop. l. pen. §. quæ autem.
l *Ad eius*. scilicet, quartæ.
m *Constitutione*. ut C. de adop. l. pen. § si vero pater.
n *Parens*. hoc in insi

tris successionem vocabantur.[a] Hoc solito more corrigentes constitutionem[b] scripsimus, per quam definim[°], quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit; integra omnia iura ita seruari atque si in patris naturalis potestate permansisset,[c] nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo[d] casu, vt possit ab intestato[e] ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo[f] facto neque iure ciuili,[g] neque prætorio,[h] ex hæreditate eius aliquid persequi potest; neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi[i] querela instituta, cum nec necessitas patri adoptiuo imponatur, uel hæredem eum instituere, vel exheredem[1]† facere: vtpotè nullo naturali vinculo copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto[k] ex tribus maribus fuerit adoptatus. nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius[l] persecutionem ei competit. Nostra autem constitutione[m] exceptus est is, quem parens[n] naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim iure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina iura tali adoptioni seruamus,[o] [2]† quemadmodum[p] si paterfamil. sese dederit [3]† arrogandum, quę specialiter, & sigillatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

Olim nepos ex filia, vel pronepos ex nepte, vocabantur ad hæreditatem demum post agnatos; sed ex aliquibus constitutionibus vocabantur cum diminutione tertiæ partis simul cum alijs descendentibus, quam partem etiam minuebant agnati transuersales: hodie vero est secus. Et isti tales descendentes succedunt in stirpes non in capita. hoc dicit. vsque in finem. Aret.

¶ Item[q] vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos[r] nepotes, vel neptes, qui, quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iure [4]† agnatorum eos anteponebat:[s] nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco cōnumerans, post agnatorum lineam eos vocabat,[t] tam in aui, vel proaui materni,[u] quàm in auiæ, vel proauię, siue paternę, siue maternæ[x] successionem. Diui autem[y] principes non sunt passi talem contra naturam[*] iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis, & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt; ideo eundem gradum, & ordinem successionis eis donauerunt.[z] Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solum naturę, sed etiam veteris iuris[a] suffragijs[*] muniuntur:[b] portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus[c]) paulo[d] minuendam esse existimauerunt:[e] vt minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, uel auia[*] fuerat acceptura; uel pater eorum, uel auus paternus,[*] siue maternus, quando fœmina mortua sit,[f] cuius de hæreditate agitur, ijsque[g] (licet soli sint) adeuntibus, agnatos minime vocabant. Et quemadmodū

nitum accipe: vt ff. de gradib. l. iurisconsultus. §. parentes.
o *Seruamus*. ut siue loco filij, siue nepotis, adoptetur, perinde habeatur ac si verè naturalis esset scilicet, filio præcedente nepotem, ut C. de adop. l. pe. §. quæ in filio.
p *Quemadmodum*. q. d. sic transit, ut in hoc casu, q̄ sequitur.
q *Item vetustas*. Correximus ius antiquū circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos, nunc circa vlteriores.
r *Solos*. in hoc malo. Accur.
s *Anteponebat*. in hoc bene.
t *Vocabat*. scilicet uetustas, non ciuilis iuris auctoritas: ut supra prætorij, ut infra titulo primo. §. sed quia.
u *Materni*. s. moriente masculo, de cuius bonis agitur, ut infra § prox.
x *Materna*. scilicet moriente fœmina. vt infra prox. §. Accur.
y *Diui autem principes*. ut C. de suis, & legit. l. si defunct'. & C. de coll. l. illam circa prin.
z *Donauerunt*. scilicet principes, sed non idem commodum. ut sequitur.
a *Veteris iuris*. idest l. 12. Tabu.
b *Muniuntur*. Nota duas rationes uincere unam, ut supra de adop. § sed hodie. in fi. §.
c *Diximus*. s. nullo modo, nisi in tertio ordine succederet: ut supra prox. §.
d *Paulo*. not. parum de tertia parte totius rei d ci, sic in authē. de exhiben. & intro. reis. §. sancimus in gl. nullum colla 5.
ADDITIO. Quod facit ad multa. imo tu dic, q̄ hoc relinquitur arbitrio iudicis. l. hæc adiectio. ff. de uerb. sign. & l. cum furti. ff. de in lit iur.
e *Existimauerunt*. s. principes.
f *Mortua sit*. nota duos casus. Si enim moritur fœmina, nepotes, uel neptes ex masculis, uel fœminis in nihilum olim, nisi post agnatos: hodie cum diminutione tertiæ partis succedunt. Si moritur masculus, nepotes ex filia tantum uocantur cum diminutione tertiæ partis. ut hic dr.
g *Iisque*. s. qui descēdunt ex fęmin. sexu.
Vocat.

1 Opinionem istius glo. contra Pla approbat Ange. hic, quo ad primā qōnē indistinctè: licet Ioan. Fab. uideatur stare cum Pla. Item quo ad secūdam nisi operetur ipsi patri adoptiuo. ar. l. in rebus. §. possunt. ff. cō uel nisi pater naturalis egeret, & adoptatus non hēat, vnde se alere possit arg. l. pen. ff. de li. ag.
1 † *Alias exhæredatum.*
2 † *Seruauimus.*
3 † *ad.*

4 † *iuri.*
* *Contra naturā est, plus diligere nepotem ex virili sexu, quā fœmineo. s. ecit l. maximum. C. de lib. prate. Aeg. Perr.*
4 † *Suffragio.*
* *Si agitur de hæreditate patris ipsius auiæ. Aeg. Perr.*
* *Si agitur de hæreditate matris eius, s. patris.*
* *Si agitur de hæreditate matris ipsius aui paterni & proauiæ.*

a *Vocat*. supra eo §. cum filius. Accur.
b *Patris tertia diminutione*. Quod de hac diminutione tertiæ dicitur, corrigitur per sequentem §. secundum M. sed nos secundum B. dicimus, sequentem §. loqui in quadam alia parte: quæ debebatur agnatis, scilicet, quarta. non autem de hac tertia. sed per authen. dicimus de hac tertia correctum, scilicet, vt æqualiter hodie veniant: vt in authen. de trien. & semis. §. neque illo. collatio. tertia.
c *Constitutionis*. quã non habemus, vt sequitur.
d *Constitutione*. vt C. de suis, & legiti. l. finali.
e *Transuersa*. Sic in auth. de non elig. §. cum igitur. circa finẽ coll. 1.
f *Iis*. scilicet nepotibus, & pronepotibus ex filia.
g *Et tempora*. vt in futuris casibus tantum valeant: vt C. de suis, & legi. l. vlti. Accur.
h *Ita tamen*. hoc, quod sequitur. est referendum. supra ad §. diui. non ad proximum.
i *Antiquitas statuit*. supra eodem §. cum filius.
k *Diminutione*. scilicet quartæ, quæ debebatur agnatis: non tertiæ, quæ debebatur patruis: vt supra proxi. § diximus.
l *Habeant*. imo in capita videtur dimidi. vt infra titu. 3. §. hoc etiam addẽdum. in fi. §. Sed ibi de collateralibus; hic de descendentibus loquitur.
ADDITIO. No. quod non tantum nepotes, sed & pronepotes succedunt in stirpes; & veniunt per repræsentationem: cuius contrarium videtur dici in authen. de hæred. ab intest. veni. §. huiusmodi. coll. 6. Ang.
¶ DE LEGITIMA AGNATOR. &c. ¶ Quia supra ti. proxi. dictum est, qualiter succedunt sui hæredes, siue liberi: verum quia post suos vocãtur prius agnati, quam cognati, vt infra eodem §. si & l. 1. §. post suos. ff. de suis, & legi. ideo post titulum præcedentem posuit istum. Ang. Acc.

lex duodecim Tabularum, filio mortuo, nepotes, uel neptes, pronepotes, vel pro neptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat, [a] ita & principalis dispositio in locum matris suæ, vel auiæ eos cum iam designata partis tertiæ [b] diminutione vocat. ¶ Sed nos cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos, & memoratos nepos, & quartam partem substantiæ defuncti agnatis sibi vendicantibus ex cuiusdam constitutionis [c] auctoritate; memoratam quidem constitutionem a nostro codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano codice in eo concessimus. nostra autẽ constitutione [d] promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps superstitibus, agnatos nullam partem mortui successionis sibi uendicare: ne iis, qui ex transuersa [e] linea veniunt, potiores iis [f] habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionẽ nostram obtinere, secũdum sui uigorem, & tempora, [g] & nunc sancimus: ita tamen, [h] vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatẽ: similiter nos inter filios, & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, [1] † vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps personas: vt utraq; progenies, matris [i] † vel patris, auiæ, uel aui portionem sine ulla diminutione [k] consequatur: vt si fortè unus, uel duo ex una parte, ex altera tres, aut quatuor extent, unus, aut duo dimidiã, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant. [l]

De legitima agnatorum successione. [3] †

TITVLVS II.

Deficientibus suis, hæreditas deuoluitur ad agnatos ex lege duodecim Tabularum. Ang.

Si nemo [m] sui [n] hæres, uel eorum quos inter suos hæredes prætor, [o] vel constitutiones [p] uocant, existat, [q] [4] † qui successionem [r] quoquo modo [5] amplectatur: tunc ex lege duodecim Tabularum ad agnatum [t] proximum [u] pertinet hæreditas.

Agnati sunt illi qui ex linea masculina descendunt, uel etiam ex adoptione, dummodo sint in priori gradu. Ange.

¶ Sunt autem agnati [x] (ut primo quoque libro [y] tradimus) cognati per uirilis sexus personas cognatione [z] coniuncti, quasi a patre connati. Itaq; ex eodem patre [*] nati fratres, agnati sibi sunt, qui & consanguinei [a] vocantur, nec requiritur, an [5] † etiã eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem [b] is illi agnatus est. Eodem numero sũt fratres patrueles, idest qui ex duobus fratribus procreati sũt, qui etiam consobrini [c] vocantur. Qua ratione etiam ad plures agnationis gradus peruenire poterimus. ¶ Ij etiam, qui post mortem

Si nemo suus. ¶ Totus iste titulus diuiditur in 7. partes. Primo quando admittitur agnatus. Secundo, quis est agnatus. Tertio, vsque ad quorum gradum agnati veniant; & vsq; ad quotas personas fœminas deuoluãtur, tam de iure vetustissimo, & de iure prætoris, quam etiam media iuris prudẽtia. l. 12. tab. & tempore Iustiniani. Quarto, quod generi agnatorũ Imperatore addit vnum cognatum. Quintò, quod lege 12. tab. proximus agnatus vocatur: & quis dicatur proximus. Sextò, quod ex. l. 12. tabu. proximo repudiante, sequens non admittebatur, hodie vero sic. Septimo, quod filij emancipati hæreditas est legitima patri. Secunda ibi, Sunt autem, Tertia ibi, cæterum. Quarta ibi, Hoc etiam addendum. Quinta ibi, Si plures sint. Sexta ibi, Placebat. Septima ibi. Ad legitimam.
m *Si nemo*. etiam viuus: vt ff. de testa. tu. l. si nemo.
n *Suus*. supra ti. 1. §. 1. Acc.
o *Prætor*. supra tit. 1. §. emancipati. Acc.
p *Constitutione*. ĩ. titu. 1. §. quibus connumerari. & §. item vetustas. vet. diu Acc.
q *Existat*. dico, & amplectatur: nam hæc duo necessaria sunt. Ac.
r *Successionem*. defuncti. Acc.
s *Quoquo modo*. scilicet, ciuili, vel prætorio iure.
t *Agnatum*. capite non minutum: vt ff. de suis, & leg. hære. l. capitis.
u *Proximum*. i. qui proximior est defuncto. infra. eo § plures. & § proximus. Ac.
x *Sicut autem agnati*. sic ff. de legi. tuto. l. sunt autem. Acc.
y *Libro*. ut supra de le. ag. tute. §. sunt &c.
z *Cognatione*. cognatio est genus, agnatio species: vnde quisquis est agnatus, est cognatus: sed non cõ uertitur.
a *Consanguinei*. quasi ex eo. sanguine natis cæteri agnati non dñr consanguinei: a vt ff d suis, & le. 12. & ĩ. d suc. co. § vulgo.
b *Inuicem*. s. filius fratris patruo.
c *Etiam consobrini*. Impro.

Diuisio.
Continuatio.
1 † Iubemus.
2 † Sua.
3 † vnde legitimi, et vnde agnati.
4 † extat.
* Duo fratres ex eodem patre dicũtur consanguinei.
5 † 7 quoque.
a Quid sit in uterinis, an dicantur cõsãguinei, uide Ang. hic.

Impropriè: vt infra de grad. cog. §. quarto.

a *Iura consanguinitatis*. s. ad suos fratres prius natos: ad reliquos vero agnatos agnationis tantum ius acquiritur: ut supra proxi. diximus. Et est uerum hoc, si uiuente eo, de cuius hæreditate agitur, concepti saltem erant, ut ff. de suis, & leg. hær. l. Titius, ibi, responde. & ff. unde cogna. l. 1. §. si quis proximior. Ac.

ADDITIO. alias ex persona sua non succedit: sed bene ex persona patris. Ang.

b *Non tamen* quamuis agnati uocentur ad hæreditatem: nō tamen, &c.

ADDITIO. Et sic nota, secundum Ange. dispositionem absolutam debere intelligi secundum ordinis prærogatiuam. Quod facit ad eum, qui accepit in emphyteusim; uel qui legatur aliquid pro se. & filijs suis. ut uideātur esse uocati secundum ordinis charitatem.

c *Dat lex*. scilicet 12. Tabu.

d *Sed ijs*. & omnibus ijs ut infra eodem §. si plures.

e *Certum*. quod est etiam. s. facto testamēto, quod euanuit: quod dic, ut infra. §. prox.

f *Per adoptionem quoque*. q. d. non solū iure naturali constituitur agnatio, sed etiam ciuili: ut per adoptionem, s. quamlibet iure isto: ut ff. de adop. l. 1. & supra de adopt. in principio, sed hodie per eam tantum, ex qua transit in potestatem arrogatoris, ut supra, titulo primo. § sed ea omnia, uersiculo, nostra autem sed tamen licet non fiat agnatus, scilicet hodie, quia non transit in potestatem extranei arrogantis; succedit tamen ab intestato patri tantum, non alijs patris agnatis, ut C. de adopt. lege pen. §. sed ne articulum, uersiculo, sed si quidem. Accursius.

g *Naturales*. & legitimos, non tantum emancipatos, ut ff. de gra. affi. l. si filium.

h *Item si quis*. non solum pater: de quo dictum est.

i *Inter suos esse*. idest agnascitur alijs agnatis adoptantis, & eis cognatus fit, ut ff. de adoption. l. qui in adoptionem.

k *Cæterum*. idest certè, uel aliter, lex quidem duodecim Tabularum, deferebat hæreditatem agnatis proximis, sed media iuris prudentiæ cum distinctione: & ideo hic dicit, cæterum, pro sed.

l *Longissimo*. idest decimo: ut infra de successio. cognat. §. finali.

m *Fœminas*, agnatus.

1 † *apud Du. legitur proximioris.*

2 † *deest in Du. hi.*

3 † *agnatus.*

4 † *ex Du. hæredes, habentur.*

patris nascuntur, iura consanguinitatis[a] nanciscuntur. ¶Non tamen[b] omnibus simul agnatis dat[c] lex hæreditatem, sed ijs,[d] qui[1] † tūc proximiore gradu sunt, cum certum[e] esse cœperit, aliquem intestatum decessisse.

¶ Per adoptionem[f] quoque agnationis ius consistit: veluti inter filios naturales,[g] & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin hi[2] † improprie consanguinei appellantur. ¶Item si[h] quis ex cæteris agnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut deniq; is, qui lōgiore gradu est, adoptauerit aliquem, agnatus[3] † inter suos[4] † esse[i] non dubitatur.

Fæmina agnata, vt sororis amita, filia fratris, aut patrui hodie de iure ciuili admittuntur cum omnibus agnatis. Et in admittendo huiusmodi fœminas agnatas sunt quinque iura. Vnum est lex xij. Tabula. aliud est media iuris prudentia. Tertium est ius prætorium. Quartum est quadam constitutio Imperialis. Quintum est ius nouissimum. Are.

¶Cæterum[k] inter masculos quidem agnationis iure hæreditas, etiam si longissimo[l] gradu sint, vltro, citroq; capitur. ¶ Quod ad fœminas[m] vero attinet, ita placebat,[n] vt ipsæ consanguinitatis[o] iure tantum capiant hæreditatem, si sorores sint, vlterius non capiant: masculi autem ad earum[p] hæreditates (etiā si longissimo gradu sint) admittantur. Qua dè causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua[q] verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerunq;[r] hereditates ad masculos[s] confluerent. ¶Sed quia sane iniquum erat in vniuersum eas,[t] quasi extraneas repelli, prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis[u] nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus vllus, neq; proximior cognatus interueniat.[x] Et hæc quidem[y] lex 12. tabularū nullo modo introduxit, sed simplicitatem[z] legibus amicam amplexa simili modo omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiuscunque gradus ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat quidem l. 12. Tabu. iunior,[a] Imperiali autem dispositione anterior,[5] †[b] subtilitate quadam excogitata, præfatam[c] differētiam inducebat, & penitus eas[d] á successione agnatorum repellebat, omni[e] alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis[f] corrigentes, siue quod deerat implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt, & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pol

n *Ita placebat*. not. caute dicit, placebat, & non placet, ut infra §. nos uerò. & hoc erat per mediam iuris prudentiam, non per leg. duodecim Tabularum, neque per prætorem: ut infra eodem. § & hoc quidem. & § media.

o *Consanguinitatis*. idest agnationis.

p *Earum*. scilicet fœminarum.

q *Tua*. scilicet, hæreditas.

r *Plerumque*. hoc propter consanguineas sorores, de quibus modo dixit.

ADDITIO. Et hinc sumitur ratio statutorum communiter per Italiā, quod stantibus masculis, fœminæ non succedant: quia statuta ex parte masculorum sunt fauorabilia, & ex parte fœminarum odiosa: vt hic per Angelum.

s *Ad masculos*. sic supra titu primo. §. item uetustas.

t *Eas*. idest agnatas fœminas.

u *Proximitatis*. idest cognationis.

x *Interueniat*. nec aliquis suorum, ut supra titulo. j. §. admonendi. in fine §.

5 † *Antiquior. sic esse Tbe.*

y *Et hæc quidem*. quæ scilicet in §. cæterum. & §. sed quia. dicta sunt.

z *Sed simplicitatem*. remota differentia agnatorum inter masculos, & fœminas sic supra de fideicommiss. hære. §. sed quia.

a *Iunior*. & sic no. quod lex duodecim Tabulārum est uetustior, quam media iuris prudentia, & quam ius prætorium.

b *Anterior*. idest cōstitutione anteriori, infra scripta, quæ est. C. de leg. hær. l. lege duodecim Tab.

c *Præfatam* s. dictam, supra eo. §. cæterum.

d *Eas* agnatas fœminas: nisi sorores.

e *Omni*. Nam ordo cognatorum non erat adhuc. Vel dic etiam deficientibus agnatis: ipsi tamen non uocabantur.

f *Iuris ciuilis*. i. mediæ iuris prudentiæ: quod sciuile dicitur, ut ff. de ori. iu. l. 2. §. hæc disputatio. Accur.

His

a *Hic*. scilicet mulieribus agnatis vltra sorores.
b *Vnde cognati*. sic dicta, quia per eam cognati vocantur. Accur.
c *Nos vero*. Hic Iustinianus loquitur.
d *Laudamus quidem pratores*. a Nota, quod ille est laudandus, qui est inuentor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licet non æquè perfectè adinuenerit: quia facile est adinuentis addere, vt l. prima. C. de veteri iu. enucl. §. omnia enim nostra. Ange. Are.
e *Huic causæ*. idest, expulsioni agnatorum.
f *Quare etenim*. Bene dico fore prouidendum agnatis fœminis, quare etenim, &c.
g *Titulis*. i. nominibus. Accur.
h *Constitutis*. id est, ordinatis.
i *Dabatur*. idest concedebatur.
K *Aditus*. certè non erat ratio iusta, vel sufficiens; licet aliqua sit, vt supra eodem. §. cæterum. in fine.
l *Constitutione*. vt C. de leg. hæred. l. lege duodecim Tabu. Accur.
m *Simili modo*. idest hinc inde. Vel ita fœminæ, vt mares.
n *Consanguinitatis*, idest licet non sint sorores, quæ germanæ vocantur, quasi ex eodem germine natæ.
o *Existimauimus*. vt C. de legit. hæredi. l. lege duodecim Tabularum. §. primo, & §. in his.
p *Tantummodo*. idest non vlterior, proximior tamen sit, vt ipsæ sorores, vel fratres vterini, vel vterinæ, vt sequitur: vt C. de legitim. hære. l. finali. §. sed neque.
q *In legitimam*. scilicet agnatorum. Accursius.
r *Germanæ*. idest natæ ex eodem patre, & matre cum defuncto.
s *Vterinæ*. idest natæ ex eadem matre

a Ista gl. nō est Accursij, sed redditio.

1 † *exequātes*.

2 † *apud Du. legitur patrui*.

licebantur his a bonorum possessionem, quæ, Vnde cognati b appellatur. Nos vero c legem duodecim Tabularum sequentes, & eius vestigia hac in parte conseruātes, laudamus quidem prætores d suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ e mederi inuenimus. Quare f etenim vno, eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis g tam in masculis, quam in fœminis æqua lance constitutis, h masculis quidem dabatur i ad successionem venire omnium agnatorum, ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad agnatorum successionem patebat aditus. k Ideo nos, in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim Tabularum eandem dispositionem exæquantes, 1 † nostra constitutione l sancimus, omnes legitimas personas, idest per virilem sexum descendētes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili m modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogatiuam; nec ideo excludēdas, quia consanguinitatis n iura, sicut germanæ, non habent.

Inter agnatos admittuntur descendentes ex sororibus etiā vterinis, si in primo gradu sint. h. d. Aret.

¶Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, o vt transferatur vnus tantummodo p gradus à iure cognationis in legitimam q successionem: vt non solum fratris filius, & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem 2 † patrui sui vocentur: sed etiam germanæ r consanguineæ, vel sororis vterinæ s filius, & filia soli, & non deinceps t personæ vna cum his ad iura auunculi sui perueniant, & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filijs; auunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab vtroque latere succedant: tanquam u si omnes ex masculis descendentibus * legitimo iure veniant, scilicet, vbi frater, & soror superstites x non sunt. His * etenim personis præcedentibus, & successionem admittētibus, cæteri gradus remanēt penitus semoti: videlicet, hæreditatem non in stirpes, sed in capita y diuidenda.

Licet sint plures agnati, tamen solus proximior in gradu vocatur. Et si plures sint in proximiori gradu, omnes simul vocantur. hoc dicit, Ang. Aretinus.

¶Si plures z sint gradus agnatorum, apertè lex duodecim Tabularum proximū vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior hr. a Et quamuis * singulari numero vsa lex duodecim Tabularū proximum vocet, tamen dubium non est, quin & si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. * Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamē dubium non est, quin, licet vnus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

Proximus inspicitur tempore testamenti destituti quando testamentum factum est: alias autem tempore mortis testantis. Aret.

¶Proximus b autem, si qdē nullo testō facto, qsquā decesserit p hoc tps reqritur, quo mortuus est is, cuius de hrditate qrit. c Quòd si, facto testō, qsquā decesserit p hoc tps reqritur, quo certū eē cœperit, nullū ex testō hrdē extiturū. Tūc.n. d ppriè qsq; intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem longo aliquando e tempore declaratur. In quo spatio temporis

tantum.
t *Deinceps*. idest, vlteriores, siue in gradu remotiores.
u *Tanquam*. b nota ex hoc textu, quod isti impropriè sunt agnati: & ideo non comprehenderentur in statutis, loquentibus de agnatis. Ang.
x *Superstites*. hoc corrigitur per authēticā, cessante. C. de legitim. hæredi. quia cum his admittuntur. Item & in alio, quod subijcitur, hic §. corrigitur: quia in stirpes fit diuisio hodie, sed post hos filios fratrum fit diuisio in capita, vt in authentica de hæred. quæ ab intestato. §. si igitur defunctus neque. collatione nona, & in authentica, ut fratrum filij §. primo. collatio. nona. Vel dic, quod dicitur in authentica in stirpes diuidi, verum est, quando cū alijs, scilicet patruis, vocantur nepotes: alias est in capita, ut hic.
y *In capita*. supra titulo primo, in fine, contra. Solut ibi de descendentibus loquitur; hic de collateralibus. Accur. uide gl. 1. §. huiusmodi. in auth. de hære. ab intest.
z *Si plures sint*. sic in authen de hære. ab intest. ut §. si uero neque fratres. colla. 9. & ff. de suis, & leg. hæred. l. 2. §. hæreditas.
a *Habetur*. hoc corrigitur, ut supra dixi per authēticam, cessante. Accur.
b *Proximus*. sic supra titulo primo. §. cum autem.
c *Quæritur*. sic supra eodem. §. sunt autem. uersicu. non tamen.
d *Tunc enim*. scilicet cum aditur hæreditas ex testamento.
e *Longo tempore*. id est post mortem.

b Ista gl. etiam nō est Accursij.

* i quādo succedunt nepotes si ne patruo superstite ratio, quia aequaliter distāt à defuncto, vt infra. §. 1. ibi. quoniā si plures.
* intelle. huius tex. vide per Fer. Garc. in l. Gallus. §. idē cre dendū. nu. 50. de lib. & posthu.
* Vnde si per statutū pr. mus. qui intra uerit casorum, habere dēt cōtū, plures simul intrātes simul habebūt cōtū, & par titur. A r. Torr.
* Scilicet aequaliter, & sic per capita.

a *Placebat.* ex lege duodecim tabul.
b *In eo genere.* s. iure successionis.
c *Successionem non esse.* i. successorium edictum inter agnatos locum non habere, scilicet, de persona in personam: sed inter cognatos sicut infra sequitur, ut ff. de succe. edicto. l. prima. §. quib. sed de ordine in ordinem, seu de capite in caput; sic, *a* ut de liberis in agnatos, de agnatis in cognatos: & post in uirum, & uxorem: ut sequitur, ut ff. si ta. testa. nul. ext. l. prima. respon. j.
d *Nihilo magis.* idest non ideo magis.
e *Sed nos.* loquitur Iustinianus.
f *Protulimus.* scilicet in Græco.
g *Cum satis.* ratio prima.
h *Apertum est.* scilicet, successorium edictum de persona in personam.
i *Maxime.* ratio 2.
K *Gradu.* agnatorum.
l *Ad legitimam.* est enim filius agnatus patri proximus: ut ff. de suis, & leg. l. filius. quod ius nô tollitur per capitis diminutionem: sicut neq; inter fratres, ut hic; & C. de legi. tu. l. 3. Ac. ADDITIO. Quamuis tamen pater succedat filio ab intesta to; & sic secundũ tacitam eius uoluntatem, ut l. conficiunt. ff. de iure codi. non tamen contra uoluntatem, si ab ipso filio aliquid, uel tantũ acceperit, quod satis sit ad legitimam. l. prima. §. si parens. ff. si à par. quis fue. ma. de qua materia dic, ut per Ang. hic.
m *Parens.* secus econtra, ut sup. tit. primo. §. emancipatis. *b*
n *Constitutione* ut C. de eman. lib. l. fi.
o *Contracta fiducia.* sic dicendo, ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo: uel etiã sic: emancipo te contracta fiducia.
p *Non aliter.* e quòd non erat rectum, ut ff. de reg. iur. l. secundum naturam. & §. de legi. patro. tut. in fin. & infra de emp. & uend. §. cum autem. circa medium. nam qui sentit incommodum, sentire debet commodum, ut dicunt iura superius allegata, & econuerso. non est enim audiẽdus, qui lucrum amplectitur; onus autem subire recusat C. de cad. tollen. l. vnica. §. pro secundo. in fi. habent canonistæ regulam iuris. qui sentit onus. de regulis iuris in sexto.
q *Manumisisset.* idest emancipasset, sic ff. quando actio de pec. est an. l. priuia §. alienatio.

* No. pro euidentia, q caput ẽ generali*, & sũt quatuor; unde liberi; unde agnati: vñ cognati; & unde uir & uxor: & unũquidq; ipsorum continet sub se plures grad*, puta in unde libe. sũt primo filij; secũdo nepotes; tertio pronepotes; & sic deinceps. & eodẽ mõ in quolibet capite.

Filius est patri agnatus.

* *intell. huius §. uide per dd. maximè p Go Zads. in l. qui se patris. n. 119. C. unde lib. & ibidem p Fab. Accorōbonũ. nu. 30. 40. & Pau. à Monte Pico. nu. 63. et aliis seq.*

b Et erat rõ diuersitatis; quia pater multum cõferebat filio per emancipationẽ, se expoliãdo priuilegijs patriæ potestatis: iõ in recõpẽsationẽ admittebatur ad eius hæreditatem. Ang.

1 † *onere*
2 † *Duare, &.*
3 † *succedit*

c Ista glo. nõ est Accursij, sed additio.

poris sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui, moriente testatore, non erat proximus.

Olim non erat locus successorio edicto in agnatis de persona in personam, sed solum de ordine in ordinem: hodie verò ex persona in personam. hoc dicit Aretinus.

¶Placebat[a] autem * in eo genere[b] percipiendarum hæreditatum successionem[c] nõ esse, id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut spreuerit hæreditatẽ, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis[d] legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum prætores, iure imperfecto, corrigẽtes, non in totũ sine adminiculo relinquebant, sed ex cognatorum ordine eos uocabant, vtpote, agnationis iure eis reclusò. Sed nos[e] nihil pfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione, quam de iure patronatus, humanitate suggerente, protulimus,[f] sancimus successionem in agnatorum hæreditatibus, non esse eis denegandam. ¶Cum satis[g] absurdum erat, quod cognatis à prętore apertũ[h] est, hoc agnatis esse reclusũ: maximè[i] cum in onus[1]† quidem tutelarum,[2]† primo gradu[K] deficiente, sequens accedit:[3]† & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

Olim pater admittebatur ad legitimam hæreditatem filij emancipati si in emancipatione fuerat contracta fiducia. Hodie verò præsumitur contractam esse fiduciam. Aretinus.

¶Ad legitimam[l] successionem nihilominus vocatur etiam parens,[m] qui, contracta fiducia, filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione[n] omnino inducitur, vt emancipationes liberorum semper videãtur, quasi contracta[o] fiducia, fieri; cum apud veteres non aliter[p] hoc obtinebat, nisi specialiter, contracta fiducia, parens manumisisset,[q]

DE SENATVSCONSVL. TERTYL.

De Senatusconsulto Tertyl. 4 †

TITVLVS III.

Lege duodecim Tabularum mater non succedebat filio ab intestato, nec econtra filius matri: sed ex constitutione Senatusconsulti Tertyliani, si ingenua tres, libertina quatuor liberos enixa sit illis ab intestato succedebat. Aret.

Ex duodecim Tabularũ ita stricto iure vtebatur, & præponebat[r] masculorum[s] progeniẽ; & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem[t] sibi iunguntur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem, & filiũ,[u] filiamve vltro, citroque hæreditatis capiendæ ius daret,[5] †nisi q prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione, Vnde cognati accommodata, vocabat. Sed hæ iuris angustiæ[x] postea[y] emendatæ sunt. ¶Et primus quidẽ diuus Claudius[*] mñi ad solatiũ liberorum

¶ Post agnatos, de quibus supra succedunt cognati. ideo sequebatur uidere de cognatis. Verum licet mater, & filius sint cognati: tamen ex speciali prouisione sibi adinuicem, ut agnati succedunt, ut infra de succes. cogna. in princip. ideo post alios agnatos ante cognatos ponit de successione matris ad filium; & econtra. Aret. Differentia huius tituli, & sequentis notari potest in his uersibus:
Matri dat mœste geniti bona Tertullianum:
Fili maternas tibi res dabit Orficianum.

Ex duodecim. ¶Totus ille titulus diuiditur in quinque partes. Primo quod ex lege duodecim tabularum mater ad hæreditatem filij, & econtra nõ admittebatur. Secundo qualiter admittebatur, ex Senatuscõsulto Tertylliano. Tertio quæ personæ præponebantur tũc matri. Quarto constitutionem Tertylliani remouet. Quinto remouet alias constitutiones. Secunda ibi, Et primus. Tertia ibi, Præsenuntur. Quarta ibi, sed nos. Quinta ibi, Sed eum anica.
r *Præponebat.* improprié, *d* nam cognatos nullo modo uocabat ut sequitur.
s *Masculorum progeniem.* i. agnatos, ut su pra tit. j in princ.
t *Necessitudinem.* id est cognationem: nã dicuntur cognati necessarij. vt ff. de iusti. & iu. l. fin.
u *Matrem, & filium.* qui adinuicem sunt cognati, ut inf. de succes. cogna. §. uulgo.
x *Iuris angustia.* no. ius dici angustiosũ, aliàs iniquum dr; ut infra de successio. liber in princip. & ff. quod quisque iur. l. 3. in princip.
y *Postea.* post legem duodecim Tabularum, & per diuum Claudium: & per Senatuscons. Tertyllianum: ut sequitur,

Continuatio.

4 † *Tert. & tertius.*

Diuisio.

d Nõ propriè nõ dr̃ præponi illi, q nõ sequitur, quãuis ppriè proximus dicatur, quẽ uemo sequ. tur, ut ff. unde cog. l j. §. proximus. Ang.

5 † *aliat. darentur.*

Ius quoque dr̃ iniquũ.

* *Suete. in eod.*

amiſſorum [a] legitimam eorum [b] detulit hæreditatem. Poſtea autem Senatuſconſulto Tertylliano, quod diui Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſimè de triſti * ſucceſſione matri, non etiam auiæ [c] deferendæ cautum eſt: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, [d] libertina quatuor ad bona filiorum, [e] filiarumve admittatur inteſtato [1] † mortuorum, licet in poteſtate parentis [f] ſit, vt ſcilicet, cum alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu [g] eius adeat hæreditatem, cuius iuri ſubiecta * eſt.

Filij defuncti excludunt matrem vſque in infinitum. Idem in patre, & fratre, qui etiam matrem excludunt. Soror autem defuncti unà cum matre admittitur. Are.

¶ Præferuntur autem matri liberi [h] defuncti, [i] qui sui ſunt, quive ſuorum [k] loco ſunt, ſiue primi gradus, [l] ſiue vlterioris. [m] ¶ Sed & filiæ [n] ſuæ mortuę filius, vel filia præponitur [o] ex conſtitutionibus matri defunctæ; [p] ideſt, auiæ ſuæ. Pater [q] verò vtriuſque [r] non etiam auus, & proauus matri anteponitur, ſcilicet, cum inter eos ſolos [s] de hæreditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat [t] matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. [u] Sed ſi fuerant frater, & ſoror conſanguinei, & mater liberis [x] onerata: [2] † frater quidem matrem excludedat: communis autem erat hæreditas ex ęquis partibus, fratribus, & ſororibus. [3] †

Hodie mater ingenua ſi ter, vel libertina quater enixa ſit, ad legitimam hæreditatem filij admittitur. Aretinus.

¶ Sed * nos conſtitutione, quam in Codice [y] noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe, exiſtimauimus; reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & mortem ſępe ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe, credidimus caſum fortuitum [z] in eius admitti detrimentum. Si * enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum. Quid enim peccauit, [a] ſi non plures, ſed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (ſiue ingenuis, ſiue libertinis) & ſi non ter enixæ fuerint, vel quater, ſed eum [b] tantum, vel eam, qui, quęve morte intercepti [c] ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

Mater præfertur omnibus alijs agnatis, exceptis fratribus & ſororibus: & cum ſolum venit ad dimidiam: & cum ſororibus, & fratribus pro virili. Aretinus.*

¶ Sed cum anteà conſtitutiones [d] iura legitima [4] † ſucceſſionis perſcrutantes partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non inſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus, tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, [e] in alijs autem contrarium faciebant: [f] nobis viſum [g] eſt rectà, & ſimplici uia, matrem omnibus perſonis [h] legitimis anteponi, & ſine vlla diminu-

a *Amiſſorum*. ſ. in acie principis: vt argu. ſup. de excu. tut. in princ. Vel dic, quòd generaliter ſtatuit, ut C. de inoffi. teſta. l. liberi. prima uerior eſt.
b *Eorum*. ſcilicet, filiorum.
c *Auiæ*. etiam hodie auia ſuccedit, ſicut mater, vt in Auth. de hæred. quæ ab inteſta. §. conſequens. colla. 9.
d *Triũ liberorum ius habens*. i. tres habens filios, non aũt in poteſtate, ut ſ. de adop. §. fœminæ. quos tres habere videtur etiam ſi ter geminos peperit, ſecundum Ioan. vt ff. de verb. ſignifi. l. ter enixa.
e *Filiorum*. quod dic, vt ſup. de hæt. quę ab inteſta. §. j. & 2 & §. emãcipati. & §. diui.
f *Parẽtis ſit*. ſ. mater. Et ita no. de iure Romanorum vxorẽ alicuius eſſe in ptãte parentis, a non mariti, niſi quo ad debitum carnis,* aliud de iure Longobardorum, vt hic & C. de cond. inſer. l. ſi vxor tua. & in longobarda quali ter mulieri alienare permiſſum ſit. l. 1. Tenetur tamen operari viro uxor, ut l. ſicut. cum ibi notatis. ff. de oper. libertorum.
g *Iuſſu*. ſ. iure antiquo. cũ quælibet hæreditas patri per filiũ quæreretur, ut ff. de acquit. hære. l. qui in aliena. in princi. Sed hodie in ſola ꝓfectitia, non aduentitia, ſ. exigitur iuſſus, ut C. de bonis, quæ liber. l. fi. §. ſiue ecõtrario. ADDITIO. Nota quòd in profectitijs iuſſus hodie non eſt correctus, ſed eſt neceſſarius, vt olim. Idẽ no. gloſ. in l. fi. §. j. C. de bo. quæ lib. Ang.
h *Liberi*. etiam adoptiui; & ita demum, ſi ipſi ſuccedere uelint, vt ff. eo. l. 2. §. liberi. & §. ita demum. Accurſius.
i *Defuncti*. ſ. filij, de cuius hæreditate nũc agitur.
K *Suorum*. qđ dic, ut ſup. de hære. quæ ab inteſta. §. j. & 2. & §. emancipati. & §. diui.
l *Primi grad⁹*. vt filij.
m *Vlterioris*. vt nepotes, & ſimiles.
n *Sed & filiæ*. q. d. non ſolum nepos ex filio maſculo excludit matrem defuncti, ſed & nepotes ex filia.
o *Præponitur*. id eſt, præfertur.
p *Defunctæ*. ſcilicet filiæ.
q *Pater*. non adoptiuus, vt ff. eo. l. 2. §. ſed neque auus.
r *Vtriuſque*. ſ. filij, & filiæ: hoc eſt maritus huius mulieris, volentis ſuccedere filio ſuo mortuo.
s *Inter eos ſolos*. ſ. auum, & matrem defuncti. Si autem ſit auus, & pater, & mater defuncti, præfertur auus matri, & etiam patri: ut ff. eo. l. æquiſſimum. §. 1. Et no. ꝙ hic fallit regula, ſi vinco uincentem, &c. vt ff. de diuer. & temp. præ. l. de acceſſionibus. §. nam qui me. nam auus patri defuncti præfertur, vt ff. eo. l. æquiſſimum. §. 1. & pater matri: non autem auus ſolus præfertur matri. Sic fallit in Authẽ. de æquali do. §. his conſequens coll. 7. Item in Auth quibus mod. nat. effi. ſui. §. diſcretis. in gl. coniunge. coll 7. Item ff. qui po. in pign. hab. l. Claudius. ſic ff. de inofficio teſtam. l. penul.
t *Excludebat*. ſed malè hodie, ut inf. eo. §. ſed cum.
u *Admittebatur*. & bene, ut inf. eo. §. ſed cum.
x *Liberis*. tribus, uel quatuor, ut ſup. eod. §. poſtea autem.
y *In codice*. nõ in eo, quem habemus, ſed in primo C. remãſit, quæ eſt C. de iure de lib. l. 2.
z *Fortuitum*. ſ. habere. uel nõ habere tot filios. cum ex diuina gratia hoc deſcẽdat.
a *Peccauit*. nã ſi peccatum eſt, magis fuiſſet mariti, ut C. de legi. hær. l. lege xij. tab. in fi. j. reſpon.
b *Eum*. ſ. cui ſuccedere vult.
c *Intercepti*. alias, interempti.
d *Conſtitutiones*. quas non habemus, ſecundum Ioannem.
e *Perſonis* patruo, & filio, & nepoti patrui, vt C. eodem. l. fin. in fi. j. reſpon.
f *Contrarium faciebant*. ideſt, nil dabãt, niſi prædictis.
g *Viſum eſt*. vt C. eo. l. fina.
h *Omnibus perſonis*. etiam patri defuncti, niſi in uſufructu, & toto, quando habebat defunctũ in poteſtate: alias in beſſem tãtum; ſed & in hoc caſu hodie etiã in totum habet; ut C. eod. l. fina. & de leg. hæred. l. de emancipatis. Iure uerò authentico. aſcendentibus defertur æqualiter paternis, & maternis, ut in Authentico, de hæredibus ab inteſtato §. ſi igitur

* *Succeſſio liberorũ eſt triſtis. Aeg. Pere.*

1 † *Inteſtatorum.*

Vxor non eſt in poteſtate mariti.

a Et ideo nõ põt teſtari, nec codicillari, ẽt cum cõſenſu patris, ut per Ang. hic.

* Itẽ quo ad operas, ut l. ſicut. ff. de ope. lib. ẽt hẽdi bus viri ꝓſtandas intra annũ, quo dos dicit̃ teſtitui, quãdo ab eis hẽt. alimenta. đ qua materia, an tecipiens ab aliquo alimẽta, eidẽ teneat̃; & an uxor ſeq. dẽat uirum peregrinãtem, vide p Ange. hic.

* *Hac triplex differentia ſublata eſt per §. ſed nos. inf. eodem. Aeg. Perr.*

2 † *honorata. 3 re.*

3 † *fratri. & ſorori.*

Si uinco vincẽtem te uinco te, quãdoque fallit.

* *Quartũ ius, quo mater indiſtincte ſuccedit. Aegi. Perr.*

* *Fœmina, quæ liberis procreãdis ſtrenuã nauabat opeⓡam, olim laudabatur Arg. Perr.*

* *Id eſt in capita.*

4 † *Apud Du legitur legitima.*

ſi igitur defunctus deſcendentes, colla 9.

ADDITIO. Dic, quod hodie, filio deſuncto, relicta ma tre, & ſorore, uel fratre, aliter ſucceditur: ut Auth. defuncto. C. eodem. Angel.

a *Diminutione*. quæ fiebat per agnatos ſupradictos, in princip. iſtius. §.

Commodum ſentiens, ſentiat onus.

b *Quemadmodum*. q. d. qui in uno honora tur in alio grauetur, ſic ff. de iureiuran. l. eum, qui. in princ.
c *Eam*. ſ. matrem.
d *Simul*. ſ. cũ matre.
e *Sorores*. hoc caſu eſt hodie dem, quod in ſequẽti §. vt in Authen. de nupt. §. pen. & §. quoniam. col. 4.
f *Legitima*. quia ſunt ſorores ex utroque parente.
g *Cognationis*. quia ſunt tantum ex matre ſorores.
h *Proſpeximus*. in ſucceſſione.
i *Conſulere*. ſ. in tutore petendo. Accur.
ADDITIO. Et dic, petendo, ſ. intra annum; vt hic. Et iſtã opinionem dicit Ange. eſſe communem: & eam tenet, tanquã magis æquam. per l. ſciant C. de leg. hæt. quamuis Barr. ibi, & Doct. velint, ꝙ teneatur petere ſtatim, cũ poteſt, niſi fuerit impedita legitima cauſa: ita quòd annum non tranſcendat. *

* An aũt morã pur gare poſ ſit; itẽ, q d ſi nõ idoneũ petie rit, uide p Ang. hic.

K *Scituris eis*. ſ. matribus negligentibus: aliàs non perpendũt: ut C. qui per. tuto l. cum à matribus. & maioribus, alias ſimiliter non perdunt: ut C. ſi aduer. delic l. 2. *Accurſius*.

a Et ſuffi cit, eſ eſſe minorẽ tẽ pore mor tis matri, etiã ſi poſtea ma ior facta intra an num non petierit. Ang.

l *Impuberum*. aliud, ſi puberes moriãtur: vt C. eo. l. matres.
m *Vulgo quæſitus*. niſi mater ſit illuſtris. Sic ecõtra talis filius illuſtri matri nõ ſuccedit: vt C. ad Orfi. l. ſi qua illuſtris.
ADDITIO. Idem ſi eſſet natus ex dam nato coitu: ſecus ſi ex concubina etiam illuſtri: ut per Ange. hic.

1 † *repellantur*.

* Et cui incumbat onus pbã di, vidẽ Angel. hic.

¶DE SENATVSCONSVL. &c.

Continuatio.

¶Viſum eſt titu. ſuperiori, qualiter mater ſuccedat filijs per Senatuſconſultũ Tertullianum: videamus nunc, qualiter filij ſuccedunt matri; quod fit per Senatuſconſultum Orficianum.

Diuiſio.

P *Er contrarium*. ¶ Totus iſte titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter filij ad hæreditatem matris; & nepotes ad hæreditatem auiæ admittantur.

tione [a] filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere; excepta fratris, & ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint, ſiue ſola cognationis iura haben tes: vt quemadmodum [b] eã [c] toti alij ordini legitimo præpoſuimus; ita omnes fratres & ſorores, ſiue legitimi ſint ſiue non, ad capiendas hæreditates ſimul [d] vocemus: ita tamen, vt ſi quidem ſolæ ſorores [e] agnatę, vel cognatę, & mater defuncti, vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si verò, matre ſuperſtite, & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cũ ſororibus, ſiue legitima, [f] ſiue ſola cognationis [g] iura habentibus, inteſtatus quis, vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuat eius hr̃ditas.

Mater ab hæreditate filij repellitur, niſi intra annum tutorem eidem poſtulauerit, vel ſuſpectum remoueri petierit. Aretinus.

¶Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus; [h] ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: [i] ſciturìs [k] eis, quòd ſi tutores liberis nõ petierint, vel in locum remoti, aut excuſati intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum [l] morientium ſucceſſione merito repellentur. [1] †

Filio non tantum legitimo, ſed etiam vulgo quæſito mater ſuccedit. Aret.

¶Licet autem vulgo quæſitus [m] ſit filius, filiave, poteſt tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatuſconſulto admitti.

Secundo, nunquid capitis diminutione tale Ius ſuccedendi tollatur. Tertio, qui ſunt illi filij, qui ad hæreditatem matris admittuntur. Quarto ſubnectit nouum caſum ad materiam ab inteſtato. Secunda ibi, Sciendum eſt. Tertia ibi, Nouiſſimè. Quarta ibi, Si ex pluribus.

De Senatuſconſulto Orficiano.

TITVLVS IIII.

Filius, & nepos ueniunt ad hæreditatem matris, & auiæ ab inteſtato ex Senatuſconſu. Orficiano. Aret.

PEr [n] contrarium liberi [o] ad bona matrum [p] inteſtatarum admittuntur ex Senatuſconſulto Orficiano, quod, Orficio, & Rufo conſulibus, factum eſt, diui Marci temporibus: & data eſt tam filio, quam filiæ legitima [q] hæreditas, etiam ſi alieno iuri ſubiecti ſint: & præferuntur [r] conſanguineis, [s] & agnatis defunctæ matris. Sed cum ex Senatuſconſulto nepotes & neptes ad auię ſucceſſionem legitimo iure non vocarentur, * poſteà hoc conſtitutionibus [t] principalibus emendatum eſt, vt ad ſimilitudinem filiorum, filiarumque, & nepotes, [u] & neptes vocentur.

Succeſſio ex Tertylliano, uel Orficiano non tollitur minima capitis diminutione. Aretinus.

¶Sciendum autem eſt, huiuſmodi ſucceſſiones. quæ ex Tertylliano, & Orficiano Senatuſconſultis deferuntur, capitis diminutióne [x] non perimi, propter illam regulam, [y] * qua nouæ hæreditates legitimæ capitis diminutione non pereunt; ſed illæ [z] ſolæ, quæ ex lege xij. Tabu. [a] deferuntur. [b]

n *Per contrarium*. id eſt econtrario. nam ſup. titu. j tractatum eſt, qualiter mater ſilio ſuccedit: nunc dicit econtra. Vnde verſus,
Matri ſuccedes ô nate, per Orficianum:
Inuidiam portat ecõtra Tertullianum. *b* Accurſius.
o *Liberi*. ſtrictè ponitur pro filijs tantum: ut inf. eo. §. j. verſicu. ſed cum alias contra, ut ff. de uerb. ſignifi. l. liberorum.
p *Matrum*. ingenuarum, uel libertinarũ: ut ff. eod. l. prima. primo reſpõ. imò & ancillarum, dummodo ſit ſibi facta mora in fideicomm. libertate præſtanda, ut C. eod. l. fina.
q *Legitima* nõ quia l. 12. Tabularũ dare tur; imò denegabatur: ut ſup. tit. primo. in princ. ſed Senatuſ cõſ. dat, quod vicem legis obtinet; ut inf. de exce. §. hæc exempli cauſa.
r *Et præferuntur*. ſcilicet filij.
s *Conſanguineis*. id eſt cognatis. Accur.
ADDITIO. Alibi exponitur, conſanguineis, id eſt fratribus: ut l. j. C. eo. tit. & illa communiter tenetur. Angel.
t *Conſtitutionib*. quas non habemus.
u *Nepotes*. idẽ in alijs deſcendentib. ex hac linea dicam Sed quid ſi nepos iſte ſuis conceptus poſt mortem auiæ? Reſpond. non ſic: ut ĩ. de hær. quæ ab inteſt § cum autem diximus.
x *Capitis diminutione*, ſ minima: nam per alias omne ius ẽt cognationis tolliſ: vt ĩ. de cap. di. §. qd autẽ.
y *Regulam*. cuius tenor eſt hic, & ff. de capi. dimi. l. tutelas. primo reſpon.
z *Sed illa ſola*. ff. vnde lib. l. fin. in ſi contra. Sol. hic dicit ſolę, ut excludat eas tantum, quæ ex Senatuſconſulto deferuntur: non prætorias ſucceſſiones: vt ibi.
a *Ex lege 12. Tab*. ſic ff eodem. ad Senatuſcon. Ter. & Orfi. l. j § capitis. ſic ff. de ſuis, & legi. l. capitis.
b *Deferuntur*. quare magis lege xij. Tabul. data hæreditas perditur, per capitis diminutionẽ minimam, quàm Senatuſconſulto

* An aũe in correlatiuis ſeruetur ęqualitas, uide Bar. in l. 1. C. de cu. ex Iu. lib. xj. Ang.

Hæreditas per capitis diminutionem minimam quãdoq; perditur, quãdoq; non.

* *additio, & nota, ꝙ ẽt frat. & alijs cognatis ex latere matern. & econtra ſuccedũt: vt per Ang hic, q. ponit etiam quis ꝓpriè dicatur ſpurius & qs naturalis.*

* *Id eſt, quæ ex nouis legibus dantur: vt ex Senatuſ cõſ. Tertyl. & Orfi. & l. tutelas. in ſi. ff. de capi. diminu. Aeg. Perr.*

tusconsulto delata? Resp. quia illa agnatis defert, quę agnatio per capitis diminutionem minimam tollitur: a Senatusconsulto in filio, qui natiuis est cognatus, & cognatio non tollitur per capitis diminutionem minimam, ut supra de legitima agnat. tutela. §. primo.

Etiam filius uulgo quæsitus ad hæreditatem matris admittitur. Aret

¶Nouissime sciendum est etiam, illos liberos, qui vulgo[a] quæsiti sunt, ad matris hæreditatem[b] ex hoc Senatusconsulto admitti.[c]

Si pluribus deferatur hæreditas, & quidam adierunt, quidam repudiauerunt: adeuntibus portio deficiens accrescit: quod ius etiam ad hæredes transmittitur. hoc dicit Aretinus.

¶Si[1] † pluribus[d] legitimis hæredibus, quidam omiserint hæreditaté, uel morte, vel alia causa[e] impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint,[f] accrescit[g] illorum portio: & licet ante decesserint,[h 2] † ad hæredes tamen eorum pertinet.[i]

De successione cognatorum.

TITVLVS V.

Post suos, & cognatos uocantur cognati de iure prætorio qua parte ueniunt emancipati agnati, nisi sint frater, & soror defuncti: quia ueniunt cum agnatis. Are.

a *Vulgo quæsiti*. qui non habent certum patrem, ut s. de nupt. §. si aduers*. multo magis in naturali tantum. ut C. eod. l. penul.

b *Hæreditatem*. scilicet vnà cũ legitimis: nisi erat mater illustris: tunc. n. cũ legitimis ab intestato nõ ueniunt. secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis ut C. eo. l. pen.

c *Admitti*. nunquid hodie succedit uulgo quæsitus? Videt, ꝙ non: ut in Auth. quib. mo. nat. effic. sui. §. vlti. Sed tamen distingue: aut ex tali coitu, qui possit damnari, vt incestus, adulterij nefarij, & similis: quo casu non succedit; ac ob hoc ipsum damnandus est: vt in dicta Auth. & ff. sol. mat. l. si ab hostibus. a aut non: & tunc succedit matri, ut hic, nõ patri; cum sit incertus. nam & si habet certum patrem naturalem, nõ tamen succedit ei, nisi in duab. vnciis ab intestato, non ex tantibus legitimis: alias in nihilum. vt in Auth. quib. mod. natu. effic. sui. §. discretis. col. 6.

d *Si ex plurib*. Iste §. est communis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus, non tantum ad hunc titulum:

1 † *Aliàs si ex plurib.*

2 † *In scriptis exemplarib. legitur, et licet ante decesserit, q̃ a dierit, ad &c.*

a De æquitate tñ canõica a parentib. sũt alendi. ca. cum hret. de eo, qui du. ĩ mac. quã pol. p adulter. ex quo inferunt Doc. ꝙ pr̃ p̃t relinqre bastardis pro dote. & alimẽtis, s; vltra ĩ fraudem non relinquat, sm Ang.

& de iure accrescendi inter legitimos tantum tractat: ut hic, & ff. eo. l. j. §. si nemo. & C. de ca. tollen. §. his ita. idem etiam est in ijs, qui de iure p̃torio succedunt: ut ff. de bon. pos. l. 3. in fi. l. 4. & 5.

ADDITIO. No. quòd iste §. est lex ff. de suis, & le. hęr. & incipit l. si ex pluribus:

e *Alia causa*. vt si defecerit conditio, sub qua instituti erant, ut sup. quib. mod. testam. infir. §. posteriore.

f *Adierint*. sic ff. de le. 2. l. cũ pr̃. §. libertis, ibi, cęterũ, prout.

g *Accrescit*. sed pro qua parte? Respon. prout erant instituti, ut C. de cad. tollen. §. his ita. & s. de vul. subst. § j. *b* Item nunquid sit necesse iterum adire? Respon. non: nisi quando ex alterius persona, puta, serui fiat mihi augmentum, ut ff. de acquir. hæt. l. si solus. in j. respon. & in fi. l.

h *Ante decesserint*. quam accresceret eis. Vel dic, antequam illi repudiarent, vel antequam adirent illorum portionem, non autem antequam suam partem adirent, immo adiuerant, ut sequitur: alias non transmitterent olim. uel hodie: ut C. de cadu. toll. §. in nouissimo. nisi in personis liberorum, ut C. de ijs, qui ante aper. Tab. l. prima.

ADDITIO. Hoc uerum nisi in hæreditate ascendentium ex vtraque linea; non in hæreditate transuersalium, uel extraneorum: quia non adita per liberos, ad posteriori tatem non transmittitur. Suus transmittit ad quoscunque

b Dic, ꝙ in hɾditate pars deficiens accrescat ẽt inuitis. Fallit primo, si iure speciali deficiat. Idẽ si ope exceptionis. Item si iure diuerso succedat. Itẽ in plurib. partib. pro uenietib* ex plurib. hɾditatib. ẽt ex eodẽ testã secũdũ Angel.

etiam extraneos. dic ut per Ange. hic.

i *Pertinet*. s. argumentum supradictum, vel potius illorum.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

¶Continuatur per ipsum textum in principio ad precedentia. Vel sic & clarius: Quia sup. de successione suorum, & agnatorum dictum est; & quia post illos uocantur cogna. ti: ideo sequitur de successione cognatorum.

POst suos[k] hæredes, eosque, quos īter suos hęredes p̃tor, &[l] constitutiones,[m] vocant, & post legitimos*(quorum[3] † in numero sunt agnati,[n] & ij,[o] quos in locum agnatorum tam supradicta Senatusconsulta,[p] quam nostra erexit constitutio[q]) proximos[r] cognatos prætor vocat, qua parte naturalis cognatio[s] spectatur. Nam agnati capite diminuti, quique[t] ex his progeniti sunt, ex lege xij. Tabul. inter legitimos non habentur;[u] sed à pręrore tertio ordine[x] vocantur: exceptis[y] solis tantummodo fratre, & sorore emancipatis, non etiam liberis* eorum, quos[z] lex Anastasiana,[a] cum fratribus integri[b] iuris constitutis, uocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, siue sororis: non æquis tamen partib. sed cum aliqua diminutione,[c] quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Alijs verò agnatis inferioris gradus, licet capitis diminutionem passi non sunt, tamẽ anteponit eos,[d] & procul dubio cognatis.[e]

POst suos. ¶Totus iste titu. diuiditur. ĩ tres partes. Primo, quãdo cognati admittantur, & quo iure. Secundo, qui sunt cognati. Tertio usque ad quotum gradum cognati, & agnati ad mittuntur. Secunda ibi, qua parte. Tertia ibi, hoc loco.

k *Suos*. ut sup. de hæ re. quæ ab intes. §. j. & j. ð serui cog. §. j.

l *Prætor*. ut s. de hæredit. quæ ab inte. §. emancipati.

m *Constitutiones*. ut s. de hæred. quæ ab intesta. § quib. uerb. necnon. & §. item uetustas uer. diui.

n *Agnati*. ut sup. de leg. agn. suc. in prin.

o *Et ys*. s. qui sunt ð numero literorũ.

p *Senatusconsulta*. ut sup. proximis duobus titulis.

q *Constitutio*. ut supra de leg. agn. suc. §. hoc etiam

r *Proximos*. s. quos nemo cognatus antecedit, uel pręcedit, siue un' sit, siue plures. & inspicitur. quis proximior sit eo tempore, quo bonorum possessio defertur:

ut ff. eodem. unde cognati. l. prima. §. proximus. & § gradatim.

s *Cognatio*. nunquid ergo inter seruos datur hæc bonorum poss. Respon. etiam si fiat postea liber, non datur. ut ff eodem. unde cogna. l. j. §. pertinet. & l. is. qui. Sed nunquid adoptiuis: quia nõ uidetur ibi naturalis causa? Resp. sic: quia quibus agnascitur, & cognascitur: ut ff. eodem. unde cogn. l. 1. §. cognationem. Accursius.

ADDITIO. Sed hoc non obtinet iure nouo. Vide supra de hæt. quæ ab inte. §. at ij, qui. uer. post mortem. in fi.

t *Quique*. breue debet esse illud, que.

u *Non habentur*. ut sup. tit. j. §. sciendum.

x *Tertio ordine*. nam sunt quatuor ordines succedendi: ut ff. si tabulæ test. nullæ ex tab. l. j.

y *Exceptis*. nam isti inter legitimos numerantur.

z *Quos*. s. fratres emancipatos, & sorores. Accur.

a *Lex Anastasiana*. quam non habemus, sed de ea habetur mentio. C de legit. tuto. l. 4. & de legit. hæred. l. fina §. primo. Accursius.

b *Integri iuris*. i. non emancipatis.

c *Diminutione*. tertiæ partis fortè.

d *Eos*. s. fratres emancipatos. Accur.

e *Cognatis*. s. anteponit, & sic uocantur cum fratribus, & agnatis, & cognatis ulterioribus præferuntur.

Diuisio.

* *Legitimos agnatos.*

3 † *Aliàs, quo.*

* *Cognatio est de iure naturali, ideo capitis diminutione nõ tollitur: supra de cap. dimin. §. quod autẽ. Aeg. Perr.*

* *Imò et constitutione Iustiniani etiam filiys. l. ulti. C. de leg. hæred.*

Eos etiam.

a *Eos etiam*. non solum agnatos capite minutos: ut supra, &c.
b *Tertio gradu*. s. cognationis.
c *Liberi*. vt j. de hær. quæ ab intest. §. admonendi.
ADDITIO. Dic, hodie immutatum est; ut habetur C. de adopt. l. penul. Ange.
d *Eodem gradu*. scilicet tertio, puta, cognationis.
e *Species est*. nam agnatio genus est. Consanguinitas est illa, quæ inter fratres tantum est: ut ff. de suis & leg. l. 2. j. resp. & supra, de leg. agn. succ. §. j.
f *Cognati sunt sibi*. sic ff. eo. l. si spurius.
g *Itaque omnibus*. inter se, & cum matre: vt ff. vnde cognati. l. hac parte.
h *Hoc loco*. iste § communis est ad totum istum titulũ, & illum j. de legi. agn. succ. sic sup. tit. 1. §. fin.
i *Legitimis*. scilicet, agnatis.
k *Proximitatis*. id est cognationis.
l *Prætor*. cautè tacet hic de iure ciuili. nam cognati de iure ciuili non uocantur. Accursius.
m *Vsque ad sextum*. imò uidetur quod vsque ad quintum tantum uocetur tam agnati, quàm cognati: ut ff. de uetera. mi. succ. l. 2. § fi. Sed respon. illa etiam in ea strẽsibus loquitur: * hæc in alijs. Vel dic, ꝙ ibi ita erat de facto, s. quidã in quinto gradu: & ita factum narrat.*
ADDITIO. Dic, ꝙ prima solutio pro bat, & obstat in duobus, quoad agnatos, & cognatos: sed ibi speciale: quia ius priuilegiatũ, quod non transit sicut ius commune. Ang.
n *Ex septimo*. subaudi, qui sunt.
o *Natæve*. sed nunquid sunt alij in septimo gradu? Respõ. multi, & alij esse possunt, ut colligitur j. tit. 1. §. sexto. Item & quare magis hi uocantur, quam alij in septimo gradu? Respond. quia hi respiciunt inferius lineam transuersalem: alij omnes superius: vt arg. ff. vnde libe. l. sceipto, in fin. Sed nunquid corrigitur hodie distinctio huius §. per Auth. de hæred. ab intestat. §. 1. collat. 9. vbi nulla inter agnatos, & cognatos differentia fit? P. dicit omnes in infinitum succedere; & sic corrigi, quod hic dicitur. Nos omnes usque ad decimum gradum uocamus: non autem trahimus agnatos ad cognatos, cùm extendere successionem debeamus, idest uelimus: ut j. de bo. pos. §. adhuc. arg. contra, C. de pa. Const. l. lege. & in Auth. de nupt. §. deinceps, coll. 4.
ADDITIO. Quod dictum est, patet in auth. in successione. C. de suis. & leg.

Agnatio, & consanguinitas differunt.
1 † *Hos*.
2 † *nullum*
3 † *agnatũ*
4 † *al. intelligantur.*
* *Adde Fel. in cap. nõnulli. §. 1. num. 57 de rescrip.*
* additio & hæc uera; est. n. ibi spẽle: quia ius priuilegiatũ nõ trãsit, sicut ius cõmune.
* Hic colligi potest ex uerbis gl. ꝙ non liceat du cere ar. ab enunciatis uerbis: quod sæpe accidit, ut habetur in l. ex his, C. de test. milit.
Cognati, & agnati

Transuersales per lineam fœmininam, & liberi in alterius familia adoptiua existentes vocantur ex isto ordine. Aretinus.

¶ Eos[1] † etiam,[a] qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu[b] proximitatis nomine, prætor ad successionem vocat.

¶ Liberi[c] quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hęreditatem hoc eodem[d] gradu vocãtur.

Vulgo quæsitus non habet agnationem sed cognationem: ideo succedit matri, & alijs ex sua linea descendentibus isto ordine. Aret.

¶ Vulgò quęsitos, nullos[2] † habere agnatos,[3] † manifestum est: cùm agnatio à patre, cognatio à matre sit. hi autem nullum patrẽ habere intelliguntur.[4] † Eadem ratione inter se quidem possunt videri cõsanguinei esse: quia consanguinitatis ius species[e] est agnationis: tantum ergo* cognati sunt sibi,[f] sicut & matri cognati sunt. Itaque[g] omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, quam proximitatis nomine cognati vocantur.

Agnati vsque ad decimum gradum: cognati usque ad sextum succedunt, incluso filio consobrini, & consobrinæ. Aretinus.

¶ Hoc loco[h] & illud necessario admonendi sumus, agnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem; & si decimo gradu sit: siue de lege xii. Tabu. quæramus, siue de edicto, quo prætor legitimis[i] hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis[k] verò nomine iis solis prætor[l] bonorum possessionem promittit, qui vsque ad[m] sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo[n] [5] à sobrino sobrinaque nato natæve.[o]

DE GRADIBVS cognationum.*

TITVLVS VI.

Omnis agnatio est infra, aut supra, aut ex transuerso: & superior, & inferior incipit à primo gradu: ex transuerso uerò, incipit à secundo gradu.

Hoc loco necessarium[p] est exponere, quẽadmodum gradus[q] cognationis numerentur.

¶ Quare in primis admonendi[r] sumus, cognationem aliã supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso,[s] quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transuerso fratrum, sororumve, & eorum, qui, quæve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem, & inferior cognatio, à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transuerso numeratur, à secundo.[t]

Ponit personas primi gradus tam ascendendo, quàm descendendo.

¶ Primo gradu est suprà pr̃,[u]

¶ DE GRADIB. cognationum.

¶ Quoniam in succedẽdo admittitur, qui est proximior in gradu: vt comprehendatur, quoto gradu q̃s sit, ponitur iste titulus. Aretinus.

Hoc loco. Iste titu. diuiditur in plures partes. cõtinuat materiam. Secũdo incipit dinumerare gradus. Tertiò dat unã regulam generalẽ in gradib. ad cognatos. Quartò ponit quomodo numerentur gradus agnatorum. Secunda ibi, quare in. Tertia ibi, hactenus. Quarta ibi, agnationis.
p *Necessarium*. sed quid ad nos de his? Respon. propter hæreditates, quę p gradus deferuntur, & tutelas, & propter testimonia dicenda. ut ff. eo. de grad. affi. l. Iurisconsultus.
q *Gradus*. quid sit, dic, ut inf. eod. §. hactenus.
r *Admonendi*. sic ff. eo. de grad. affi. l. j.
s *Aliam ex transuerso*. hæc superflua uidetur: ut ff. eo. l. testamenta. contra Solu. ibi in directa linea tantum loquitur; hic in indirecta.
t *A secundo*. sed quare non a primo? Rñ. cum ego patri meo sim in uno gradu, & ipse pater fratri meo in alio, sumus ergo in duob. gradibus ego cum fratre, facto ascensu ad patrem, quasi per quendam gradum: ut ff eo. l. Iurisconsultus, § gradus. a sed. nullus ex trãsuerso proximior fratre inuenit: ergo non potest inueniri primus gradus à latere, ut h. c. & ff. eod. de gra. aff. l. j. in prin.
u *Pater mater*. si pater est mihi in primo, & ego sibi in alio primo: ergo sumus in duobus? Respon. non sequitur. nam sum ei in primo, ita quod in eodem, & inter me, & ipsum unum tantum gradum facimus, ad similitudinem fenestrę. nam duæ columnę ex laterib. vnam faciunt fenestrã: tertia autem adiecta fiet alia fenestra; & ita in gradu persona adiecta etiã una deinceps facit gradũ: ut j. eo. § hactenus.

pariter sue cedũt hodie usque ad decimum gradum.
5 † *al. dicit, à.*
* *Similis titu. est ff. de grad. af fin.*
Solu. ibi maior tra hit ad minorẽ: quã cõstat partes in hoc tantũ conuenisse, ad hoc satis constat de mente l. successionem ampliare uolentis. Præterea cum tex hodie uocet cognatos, & agnatos p̃stat eos cẽseri legitimos. & ut ltimos suc cedere usque ad x. gradũ, ut hic. arg. j. eo. ĩ ptin. Ang.
Cognatio transuersalis quare nõ incipit à primo gradu.
a In plano. n. de iure ciuili nõ est gradus: & itẽ rũ à patre descendis ad filiũ: & est secũd* gradus de iure autẽ cano. non ascẽdit ad stipitem, imo p saltus etiã in linea plana fit cõputatio, ut per Ange. hic. & j. e. hactenus.

mater: infra filius,[a] filia.

Auus, & alia persona hic enumeratæ, sunt in secundo gradu. Aret.

¶Secundo gradu supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso,[b] frater, & soror.

Proauus, & alia personæ hic posita, sunt in tertio gradu cognationis. Ang.

¶Tertio gradu supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis, ex transuerso[c] fratris, sororisque filius, filia, & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus[d] est frater patris, qui Græcè[e] πατράδελφος[1] † appellatur. Auunculus est frater matris, qui apud Græcos propriè μητράδελφος[2] † appellatur, & uterque promiscuè θεῖος dicitur. Amita * est patris soror, quæ Græcè πατραδέλφη appellatur. Matertera verò matris soror, quæ Græcè μητραδέλφη dicitur: & vtraq; promiscuè θεία[3] † vel apud quosdā[4] † τιθὴ appellatur.

Qui distat à stipite per tres personas, uel gradus tam in linea ascendenti, quam descendenti, directo est in quarto gradu: sed in linea transuersali, si distat per duas personas. Aretinus.

¶Quarto gradu supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris, sororisque nepos[f] * neptis: & cōueniēter patruus[g] magnus, amita magna, id est, aui frater, & soror: item auunculus[h] magnus, & matertera magna, id est, auiæ frater, & soror: consobrinus, consobrina, i. qui, quæve ex fratribus progenerantur aut sororibus. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerātur: quasi consororinos; eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filię nascūtur, sorores patrueles appellari: At eos, qui ex fratre, & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuæ filij consobrinum te appallant: tu illos amitinos.

Atauus, & atnepos, & alia personæ hic enumeratæ, sunt in quinto gradu. Aret.

¶Quinto gradu supra atauus,[5] † atauia: infra[6] † atnepos, atneptis: ex transuerso fratris, sororisq; pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus, proamita, id est, proaui frater, & soror, & proauunculus, & promatertera, id est, proauiæ frater, & soror Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini, & consobrinæ, amitini, & amitinæ, filius[i] filia[7] † propior[k] sobrino,[8] † propior sobrina: hi[l] sunt patrui magni, amitæ magnę; auunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

Tritauus, & alia personæ hic enumeratæ, sunt in sexto gradu.

¶Sexto gradu sup. tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris, sororisque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, i. abaui frater, & soror: abauunculus, abmatertera, i. abauię frater, & soror: item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius, filia. item[9] † propioris sobrini, sobrinęve filius, filia; item sobrini sobrinæque,[10] † id est, qui, quæve ex fratribus, uel sororibus patruelibus, uel consobrinis, vel amitinis progenerantur.

Vnica persona adiecta alteri personæ per carnis propagationem facit gradum tam in cognatis, quàm in agnatis. Are.

¶Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Nanque ex his palàm est intelligere, quemadmodum vlteriores quoq; gradus numerare debeamus: quippe semper generata[m] persona gradum adij-

---

[1] † πατράδελφος.
[2] † μητράδελφος.
* *Amita dicitur, quasi à matre tertia: vel quasi à patre mea amata sit; nā plus sorores à fratribus, quā fratres dili gi. solent. Aeg. Perr.*
[3] † *Du. re. tè dicitur.*
[4] † *in Dua. non legitur apud quosdam.*
* *Hic dicunt Nic. & Angel. filius fratter dicitur nepos, per hunc tex. et in l. perfecta. C. de dona. quæ sub mo. sed hi tex nihil faciunt. dicit tamen D. quòd quandoque capitur nepos pro filio filij quandoque & im proprie pro filio fratris, ut in glo. 1. & in l. auū culo. ff. de dona. cau. mort. tex. in 10. col. quibus mo. feu. §. similiter. sic Augustus Cæsaris nepos ex sorore dictus est. Aeg. Perr.*

ADDITIO. No. hanc gl quòd ad faciendum vnum gradum primum, nō sufficit ponere vnā personā, sed duæ personæ primæ faciunt unum gradū: quo primo gradu facto ex duabus personis, vna quæq; persona sola, quæ postea adiungitur, facit alium gradum, ad similitud. nē fenestræ: quia necessario ad perficiendā unam fenestram, requiruntur duæ colūnæ: postea vnaquæq; columna superaddita facit aliam fenestram. Ange.

a *Filius, filia.* q licet multi sint. omnes tamen sunt patri in primo: in: et se autem in secundo: ut ff eo. de gra. af. l. iurisconsultus §. transeamus.

b *Ex transuerso.* nūc de hoc gradu incipit, cum nemo ex hoc ordine in primo gradu inueniatur: vt ff. eod. l. prima, in princ.

c *Ex transuerso.* notantè, quòd etiam illi, qui sunt ex transuerso, diuiduntur in superiorem, & inferiorem lineam: & sic reperies in sequentib. gradibus, & quandoque in parentibus: ut infra eodem. §. quarto.

d *Patruus.* vnde uersus.
Sunt patrui patris fratres: amitæque sorores: Frater auunculus est: soror est matertera matris.

e *Græcè.* a idest. patroos: vt clarè patet ex tex. dicitur frater patris: & mitroos, frater matris: & vterque potest dici theios. Similiter pattadelphe est soror patris: Mitradelphe uerò soror matris: & uttaq; theia dicitur.

f *Nepos.* hoc inferius respicit.

g *Patruus magnus.* hoc refertur ad superiorem lineam transuersalem.

h *Auunculus magnus.* hoc autem constat, quòd qui est mei patris patruus, mihi erit magnus patruus; qui meę matris auūculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid si erat patruus matris meę, vel auūculus mei patris? Respond. Ioan. omnem illum mihi esse patruum, vel auunculum magnū, qui est meo patri, uel matri simplex, vt ff. eod. de gra. aff. l. Iurisconsultus § patruus & C. de succes. edic. L. prima. Sed Rom. contra.

Patru[9] patris est mihi patruus magnus. a Ista glo nō est Ac cur. sed additio. Patruus & auūculus amita & matertera diffaunt.

i *Filius filia.* isti nominatiui regunt superiores genitiuos, ab illo versiculo. itē fratris, &c. & sunt omnes isti in quinto gradu lineę collateralis, respectu descendentium.

k *Propior sobrinus.* quasi dicat, qui filius dicitur propior sobrinus, & alia, quæ dicitur propior sobrina.

ADDITIO. Vel dic. & fortè melius, sensum textualem esse, quòd propior sobrinus, & propior sobrina sunt in quinto gradu Et qui sint tales, declarat textus subiungens, hi sunt patrui: &c. Est enim propior sobrinus filius patrui magni, vel amitæ magnę & idē dicas de propiore sobrina: quod scilicet, sit filia, &c. vt clarè patet in arbore. Qui aliter intelligeret arborem, corrumperet.

l *Hi sunt.* subaudi in quinto gradu lineæ collateralium ex parte ascendētium, scilicet, filius patrui mei magni, & similium: de quib. dicitur hic, & ff. eod. l. prima. in fi. & l. 2.

m *Generata quæq; persona gradum.* Hoc est uerū, si una ab vna: nō si plures ab una: ut ff. eod. l. Iurisconsultus. §. transeamus. & hoc est uerum ex ol ordine graduum, secundum nos: b Sed secūdum canones ex latere trāsuerso aliud est. nā quem nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo. & quem nos in quarto, ipsi in secundo: & sic de

[5] † *al. adauus, adauia*
[6] † *al. adnepos adneptis.*
[7] † *Duar. propius.*
[8] † *Duar. propius.*
[9] † *Apud Dua. legitur propius sobrino sobrinaue.*
[10] † *alia deest, que.*

b Et sic in directa linea ascendentiū, & descendentium non est differētia: quia vtroq; iure si personæ, de quibus agitur distant æqualiter: quotos gradu distant inter se, & inæqualiter; toto gradu distaut, quo to distat remotior.

de singulis sunt in decret. 35. quæst. 5. capit. secundo. Sed fuit eorum consideratio bona propter matrimonia, a nostra etiam bona propter hæreditates: quæ per gradus deferuntur, ut infra de bonorum posse. §. quos autem. & ff. eodem. l. Iurisconsultus. in principio.

a Ipsi.n.recipiunt a psona, ex qua descēdunt illi, de quorū gradu agitur. Sed de iure ciuili incipiam ab vno ex istis, de quibus agit extendendo ad stipitem, & ab eo iterum descēdo ad alium: & quoto gradu distat remotior, toto gradu distant inter se, ut hic per Doc.

ADDITIO. Idē in statutis & pactis, vbi de pacto nō agitur: fm Ange. hic no hanc gl. quæ allegatur cotidie, quod in concernentib. peccatum præualet ius canonicum, etiam in terris Imperij: & cōtra in non cōcernentibus peccatum præualet ius ciuile, etiā in terris ecclesiæ: ut per Ang. hic.

adijcit, [a] vt longè facilius sit [b] respōdere, quoto [c] quisque gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quenquam denotare.

In gradibus agnationis, & cognationis similis est computatio. Et quia facilius ostēditur res ad oculum corporalem, quam intellectualem: ideo necessarium est, hic arborem consanguinitatis inscribi. Aretinus.

a *Adijcit.* hic potest colligi definitio gradus, ut dicatur: Gradus est numeratio singularum personarum cognatione, uel affinitate sibi coniunctarum, quoto gradu una persona distat ab altera, optimè indicans. Dictus quasi lapideus gradus: ut ff. eo. l. Iurisconsultus. § gradus. Accur.

Gradus quid est, vnde dicatur.

ADDITIO Gradus secundum Doct. aliter diffinitur. Gradus est distantia unius personæ ab alia in linea consanguinitatis. Vel est habitudo distantium personarum, qua cognoscitur, quota agnationis, uel cognationis, seu affinitatis sit distantia.

b *Longe facilius sit.* propter duas rationes: & quia ultra trinepotem, uel trinauum uocabula non inueniuntur specialia: sed superiores, & inferiores uocantur, vt ff eodem l. fina § parentes. & hoc, quia sunt plura negotia, quàm uocabula: vt ff de præscript. ver. l. 4. Sed usque ad quem numerabimus? Respon usque ad 7. cognatorum, & vsque ad 10. agnatorum, ut ff eodem, l. non facilè. & supra tit. primo. §. fi. nisi ratione demonstrandi vellemus ulterius numerare, non utilitaris: licet Decretistæ hic aliter dicant.

Negotia plura sūt, quàm uocabula.

ADDITIO. Nota, quod Decretistæ contrarium dicunt solum in collaterali linea, non autem in directa, ut supra dixi. Si vis ergo scire de duob. agnatis, quoto gradu distant de iure ciuili: incipe ab uno, & computa ab illo descendendo ad personam mediā, ex qua omnes descēdūt, & postea descendere ab illa usque ad aliam, quam uis cōputare: & apparebit, quoto gradu sit. Sed de iure canonico incipias a persona, ex qua descendunt personę, de quarum gradu agitur: Verbi gratia, uis scire quoto gradu sunt filij duorum fratrum de iure canonico? incipe ab auo, & fac unū gradum ad filium: & de filio ad nepotem ab alio fratre, qui similiter est in secundo gradu. unde quoto gradu quilibet distat a stipite, tali gradu sunt inter se: remotior autem addit gradum, ut in cap. sedem. 30. q. prima, Ang.

¶ Agnationis quoque gradus eodem modo [d] numerantur: Sed cum magis veritas occulata fide, quàm per aures [e] animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus, post [1] † enarrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi: quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes * perfectissimam graduum doctrinam adipisci. [f] *

1 † Dua legit, narrationem.

*Adde Fely. in c. inter cætera, de offi. ord. & in c. ultra. nu. 4. de testib.

* Debemus dare doctrinam ꝑ modum magis facilem. Aeg. Per.

c *Quoto gradu.* s. octauo, uel decimo.

d *Eodem modo.* s. adiecta persona.

e *Per aures.* vnde Horatius in arte poetica.

Horatius ĩ arte poetica.

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Certior aure arbiter est oculus, & ut ait Caudaules in Herodoto, magis incredulæ sunt hominibus aures, quàm oculi. Aeg. Perr.

f *Adipisci.* unde quidam habent hic arborem Acc.

ADDITIO. Et in ueritate debet esse, cum tex & gl. illam requirant.

COGNA-

COGNATIONIS SPIRITVALIS STVDIOSISSIMIS QVIBVSCVNQVE,

Præſertim Eccleſiaſticis, apta, & vtilis materia.

CHriſtophorus Forcus, iuris v-triuſq; profeſſor acutiſſimus, qui difficultates aliquas circa cognationis ſpiritualis materiam hic luculẽter tractauit: eius mentẽ, uerbis non mutatis, referre non erit abſonum, neque à propoſito alienum. Cuius hæc verba.

¶Quæritur, an ratione cognationis ſpiritualis matrimoniũ impediatur? Circa quem articulum dicite breuiter, ꝙ inter compatrem. & commatrem impeditur matrimonium: ac etiam inter patrem ſpiritualem, & filiam ſusceptam ex ſacro fonte. & hoc, ſi illa cognatio ſpiritualis fuerit cauſata, ſiue per ſanctum Baptiſma, ſiue per ſanctum Chriſma. 30. q. 4. c. ſi quis ex uno.

¶Addite prædictis, ꝙ ſi maritus, & uxor tenuerint aliquem, vel aliquam ad baptiſmum, vel chriſma, quilibet eorum efficitur compater, uel commater. d. c. ſi quis ex uno. Et hoc uerum, qñ tpe cognationis ſpiritualis cõtractæ conſtabat inter eos matrimonium; ſecus ſi ex poſtfacto fuerit contractum. c. Martinus Bertam. ext. de cogn ſpir. cum ſua gl. Ecõtra autem, ſi tenueris ad ſacrum chriſma, vel ſanctũ baptiſma, filium, uel filiam meam, ex alia muliere, quàm vxore, non efficitur tibi commater. c. qui ſpiritualem. 30. q. 4. Ratio, quia in contrahenda cognatione ſpirituali maritus, & vxor copulant ſibi actiones, & non paſſiones. Quod igitur agit unus cõiugum, intelligitur alius agere: quia ſunt duo in carne una. d. c. ſi quis ex uno in fi.

¶Sed quid ſi fornicator teneat aliquem ad ſacrum baptiſma, an concubina efficiatur commater? Videretur, ꝙ ſic. Nam ſicut uxor hoc caſu ideo efficitur commater, quia eſt eadem caro cum marito. d. c. ſi quis ex uno. ita de concubina: quia qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea. 32 q. 4. c. in eo. Alij ibi tenuerunt contrarium, quorum ſententia magis placet; quia abſurdè dictum uideretur, quod ſpiritualitas ſuper re improbata cauſaretur: ex vtraque ſcriptura, & hominum opinione. Nõ obſtat, ꝙ concubina, & fornicator dicantur duo in carne una: quia illa verba exponuntur, i. duo conueniunt in eodem opere carnalibus, & ita exponit gl. in uer. erunt. in d. c. in eo. Sed an uxore mea mortua, potero mihi copulare eam, quæ fuit ſibi commater ante matrimonium? Dicite, ꝙ ſic. c. poſt uxoris obitum. 30. q. 4. Sed quid de filijs duorum compatrum, an poterunt ſimul matrimonio copulari? Dicite, ꝙ ſic, ſiue nati fuerint ante compaternitatem, ſiue poſt: dummodò matrimonium non contrahatur cum eo, uel cum ea, per quorum alterum deuentum fuit ad compaternitatem. c. j. & c. ſuper eo. ext. de cog. ſpir.

¶Nota pro ampliori, & faciliori intelligentia huius materiæ, ꝙ cognatio ſpiritualis, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit poſt contractum, oritur ex datione duorum ſacramentorum duntaxat, quæ ſunt baptiſmus, & confirmatio; non autem ex aliorum datione, ſeu adminiſtratione. patet in c. fi. de cogn. ſpir. lib. 6. Ratio eſt, quia in baptiſmo renaſcimur: & chriſmatio frontis ipſum confirmat, qđ non eſt in aliis ſacramentis. Io. An. in d. c. fi.

¶Nota ulterius, ꝙ ex hac cognatione viginti ſunt caſus prohibiti, decem ratione baptiſmi, & decem ratione confirmationis. Ratione enim baptiſmi contrahitur cognatio ſpiritualis, impediens, & dirimens, ut dictum eſt.

Primo inter has perſonas.

Baptizatum, & baptizantem.
Baptizatum, & uxorem ſuſcipientis prius cognitam.
Baptizatum, & filios baptizantis. *
Parentes baptizati, & baptizantem.
Parentes baptizati, & vxorem baptizantis prius cognitam.

Secundo inter has perſonas, uidelicet inter.

Baptizatum, & ſuſcipientem.
Baptizatum, & vxorem ſuſcipientis prius cognitam.
Baptizatum, & filios ſuſcipientis. *
Parentes baptizati, & ſuſcipientem.
Parentes baptizati, & vxorem ſuſcipientis prius cognitam.

* Hodie hoc reformatũ fuit ex Sacroſan. Concil. Tridẽ. ſeſſ. 24. ca. 2. de reforma. matr.
* Hoc itẽ reformatũ fuit ex Sacroſ. Concil. Tridẽ. loco citato.

¶Ecce decem caſus prohibiti ratione baptiſmi. Totidem in confirmatione reperies: in qua ſunt confirmatus, confirmans, & tenens ante confirmationem: qui. ſ. ponit faſciolã ſupra frontem, poſt confirmationem epiſcopalem. De hoc vide textum cum gloſ. in capitu. primo. de cognatione ſpirituali, libro 6. Iſta clariſſimè referuntur per carmina ſequentia.

Spiritualis ab his cognatio fit ſacramentis:
Quæ ſunt baptiſmus, ac confirmatio frontis.
Perſonaſque decem connectit quodlibet horum.
Baptizans, huius uxor, ſi cognita primo:
Ac eius nati ſunt abluto ſociati.
Cum conſorte tori, baptizans, atque parentes.
Fonte ſacro loti, ſunt tali ſune ligati.
Baptizans, & ſuſcipiens hic æquiparantur.
In confirmato totidem reperire licebit.

HAEC NOTA DILIGENter: quia ſingularia ſunt, & plurimum vtilia: nec eſt plures caſus reperire, qui matrimonium dirimãt.

QVæritur ad propoſitum materiæ præſentis, de quæſtione quotidiana, & apud vulgares ſatis dubia. Pone, quòd duo, uel plures tenent aliquem in baptiſmo: nunquid iſti inter ſe efficiuntur compatres? Innocentius (& bene) dicit, ꝙ non. Vnde poſſunt adinuicem contrahere matrimonium. Nam quemadmodum compatres carnales, ut concubinarius, & concubina non prohibentur matrimonium contrahere, ut in c. tanta. ext. qui filii, ſint legit. ita & iſti, qui ſunt compatres ſpirituales, reſpectu baptizati, non debent prohibere contrahere matrimonium. Et pro hoc facit tex. & ita gl. in c. fi. 30. q. 4. ubi dicitur, quòd maritus, & uxor non debent aliquem ſimul de ſacro fonte leuare, ne infamentur de facto: nam vulgares exiſtimant, illos eſſe compatres. Hæc ſunt uerba Abbatis Siculi in cap. Martinus, extra de cogn. ſpir. De hoc in ſummula pauperum,

Maſculus, & mulier puerum de fonte leuantes,
Legitimè iungi poterunt, nec ſunt prohibendi.

¶Quæritur ulterius. Pone, quòd tenui aliquam puellam in baptiſmo: uolo contrahere cum eius ſorore, an poſſim? Dicendum, quòd ſic, patet enim ſpiritualis ſi copuletur ſorori filiæ ſpiritualis, bene tenet matrimonium. 30. q. 3. c. ultimo. Vnde verſus.

Duco meã nata germanam ſpiritualis,

¶Quæri-

¶Quæritur inſuper. Pone,quòd filius meus tenuit in ſacris fontibus filiam: volo cum illa filia poſtquàm ad annos nubiles peruenit,contrahere:an liceat? Dic,quòd ſic. poteſt enim pater ſumere filiam ſpiritualem filij ſui carnalis:quia licet cognatio ſpiritualis de patre ad filios deſcendat:ut cap.1.& c.ſuper eo.extra de cogna.ſpiri. non tamen aſcendit de filiis ad patrem. cum iure cautum non reperiatur, & edictum de matrimonio prohibitorium eſt: adeò quòd cuilibet licet contrahere, niſi expreſſe prohibeatur. cap.cum apud.extra de ſponſa.& matri. Hoc no.Ioannes Theutonicus gloſſator Decreti,in c.fi.30. q.3.in gl.in uer. filiam. Hoc idem recitat,& approbat Io.And.in c.1.de cogna.ſpir.l.6. Vnde verſus.

Eſſe mei nati coniunx, mihi ſpiritualis
Filia legitime poterit, nec iure vetatur.
Deſcendunt, & non aſcendunt talia vincla.

¶Multo plura de huiuſmodi materia poſſent adduci, ſed pro nunc hæc ſufficiant. Si tamen uis uidere, an per procuratorem talis cognatio ſpiritualis poſſit contrahi recurras ad Bartolum in l.Gallus.§.forſitan. ff de liber.& poſthu.ad Auge.Are.in § illud.Inſtit.de nupt.ad Ioannem And.in regula,poteſt quis per alium.de regu.iur in 6.& ad Panor.in cap.ueniens, totoque ferè titulo. extra de cogna. ſpiri. Deciſionem tamen communem, & magis approbatam potes notare per verſus ſequentes: in quibus patet, quod licet matrimonium per procuratorem poſſit contrahi.cap.fin.de procur.lib.6.non tamen cognatio ſpiritualis. Vnde uerſus.

Procurator habet nodos vincire iugales:
Non tamen hos nexus domino dat ſpirituales.

DEO GRATIAS.

Hactenus fœdè hic hallucinatum eſt. Nam quum trinepos fratris,dicatur, quaſi tertius eius nepos,ſicut tritauus,quaſi tertius auus. l.Iuriſconſultus.§.ſexto gradu. ff.de gradi.clarum eſt, quòd filius trinepotis fratris, non poteſt dici quadrinepos ipſius fratris: quipppe qui quartus eius nepos non eſt, ſed tertij tantum nepotis ipſius fratris filius. Lege ergo ſic in hac penultima cellula (fratris trinepotis filius, filia.) Eadem ratione ita leges, & in ultima cellula (fratris quadrinepos, quadrineptis.) Nam nepotem trinepotis fratris, eiuſdem fratris, quadrinepotem, id eſt, quartum nepotem eſſe, nemo ambigit, non quinque nepotem: ut praua hactenus inoleuit conſuetudo. Ex aduerſo item huius arboris latere, in penultima cellula legendum puto (Sororis trinepotis filius filia) expunctis his verbis, (Sororis quadrinepos quadrineptis.) Et in vltima,in horum verborum locum (Sororis quinque nepos,quinque neptis) ſubſtituere hęc,(Sororis quadrinepos,quadrineptis) qua autem ratione moti id effecerimus,uide glo.uſque ad quintum §.multis alijs. infra de ſucceſ.liber. quæ non uocat filium pronepotis quaprinepotem, ſed trinepotis filium. Et ratio eſt:quia vltra tritauum, & trinepotem, non reperiuntur uocabula ſpecialia,ut vult idem Accur.in gl.in ver.longè facilius ſit,& rectè in §.hactenus. ſupra eo.hoc pacto locus hic nimia temporum vetuſtate iam penè obſoletus impureque temeratus,germanæ lectioni nobis auctoribus nunc primum,ut ſpero,reſtituetur. Aeg. Perr.

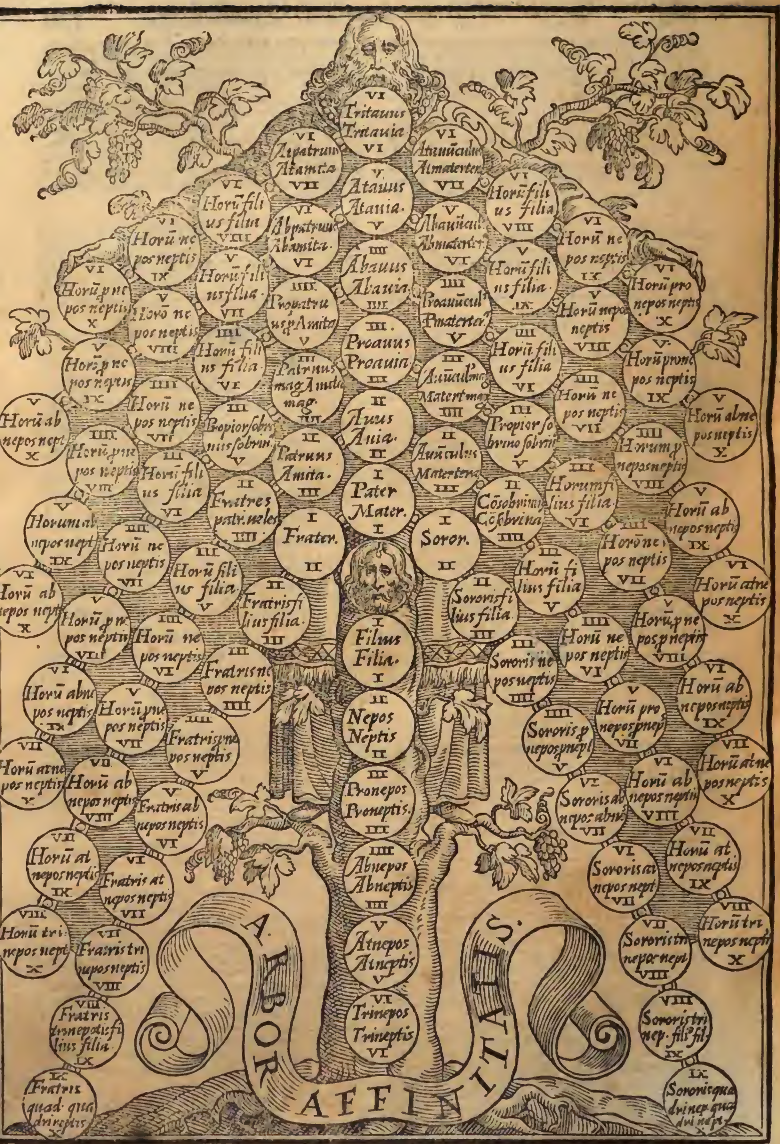

ARBOR AFFINITATIS.
VI Tritauus Tritauia VI
VI Atpatruus Atamita VII
VI Atauũculus Atmatertera VII
V Atauus Atauia V
VI Abpatruus Abamita VI
V Abauũculus Abmatertera VI
IIII Abauus Abauia IIII
IIII Propatruus Proamita V
IIII Proauũculus Promatertera V
III Proauus Proauia III
III Patruus mag. Amita mag. IIII
III Auũculus mag. Matertera mag. IIII
II Auus Auia II
II Patruus Amita III
II Auunculus Matertera III
I Pater Mater I
II Fratres patrueles IIII
II Cōsobrini Cōsobrina IIII
I Frater II
I Soror II
III Propior sobrino sobrina V
II Fratris filius filia III
II Sororis filius filia III
I Filius Filia I
III Fratris nepos neptis IIII
III Sororis nepos neptis IIII
II Nepos Neptis II
IIII Fratris pronepos neptis V
IIII Sororis pronepos neptis V
III Pronepos Proneptis III
V Fratris abnepos neptis VI
VI Sororis abnepos abneptis VII
IIII Abnepos Abneptis IIII
VI Fratris atnepos neptis VII
VI Sororis atnepos neptis VII
V Atnepos Atneptis V
VII Fratris trinepos neptis VIII
VII Sororis trinepos neptis VIII
VI Trinepos Trineptis VI
VIII Fratris trinepotis filius filia IX
VIII Sororis trinep. filius filia IX
IX Fratris quadrinepos quadrineptis X
IX Sororis quadrinepos quadrineptis X
Horũ filius filia
Horũ nepos neptis
Horũ pronepos neptis
Horũ abnepos neptis
Horũ atnepos neptis
Horũ trinepos neptis

ARBORIS CIVILIS
DECIMVM AD GRADVM DESCENDENTIS
PECVLIARIS DECLARATIO.

GRADVS lineæ, & consanguinitatis definitionibus omissis, sciendum, quòd numeratio punctorum, qui sunt in cellulis, est numeratio graduum, habito respectu ad cellulam vacuam, à qua omnes sumunt nomen: exceptis his, quæ per genitiuum nominantur. Hanc Ioan. And. nomine sui bidelli Petrucium vult vocari. puncti, qui superiores sunt, computationem iuris canonici denotant: illi autem, qui inferiorem locum retinent, computationem ciuilis iuris exprimunt: quod canonico subesse ipsa graduum situatio declarat. Ex prædicta computatione, si diligenter inspicitur, apparet, quòd in ascendentium, & descendentium numeratione, ius vtrunque concordat: quia in eis persona addita personæ per carnis propagationem gradum adijcit. Vt autem hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

¶Prima. Ascendentium & descendentium quot sunt personæ, de quibus quæritur, computatis intermedijs, vna dempta, tot sunt inter eas: verbi gratia. Abauus distat à Petrucio quatuor gradibus, & sic de alijs.

¶Secunda (secundum ius ciuile, cuius tantum gratia hæc arbor fuit hic impressa) talis est: Collateralium in linea æquali quoto gradu quis distat à communi stipite toto duplicato distant inter se, vel sibi attinent: ut P. & pronepos propatrui distant octo gradibus, cum abauum stipitem facis. Nam secundum leges, quælibet persona gradum facit in collateralibus vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

¶Tertia. Collateralium in linea inæquali quot sunt personæ (stipite dempto) tot sunt gradus. vnde Petrucius distat à propatruo quinque gradibus. Ab eius filio, sex: & sic de alijs. Non inutile fortitan iudicabatur, si aliquid de computationis diuersitate inter ius ciuile, & canonicum subiunxerimus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum menslo facta est; nisi, vt hæreditas, uel successio ab vna ad alteram personam inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ob hoc progenies computatur: vt aptè monstretur vsque ad quotam generationem à consanguineorum nuptijs sit abstinendum. Hac ergo de causa, quia hæreditates nequeunt deferri, nisi de vna ad alteram personam: idcirco curauit secularis Imperator in singulis personis singulos perficere gradus. Quia verò nuptiæ sine duabus non valent fieri personis: ideo sacri canones duas in vno gradu constituerant personas. Hæc habentur plenè c. 2. 35. q. 5. & fermè per totam illam quæstionem. Et hoc idem not. hic Christophor. Porc. in uersi. circa primum. ibi, secunda differentia. & Io. And. in declaratione huius arboris.

Multa dies, variusque labos, huiusce parauit
Mortis notitiam, quæ modo clara patet.

CHRISTOPHORI PORCI,
IN ARBOREM, ET IPSIVS INTELLIGENTIAM,
QVAESTIONES PLVRIMVM VTILES.

PRO declaratione iuris canonici, & ciuilis, & etiam intelligentia huius materiæ, & eorum, quæ pertinent ad illam, quædam uidenda sunt. Primò qualiter fiat dinumeratio graduum de iure ciuili, & de iure canonico, secundum utriusque rationum diuersitatem. Secundò, usque ad quem gradum deferuntur hæreditates, & tutelæ. Tertiò, vsque ad quem gradum copula matrimonialis impediatur. Quarto, usque ad quem gradum possit Papa dispensare.

¶Circa primum dicite, quòd quo ad lineam ascendentem nulla est differentia inter ius ciuile, & ius canonicum. Vtroque enim iure pater, & mater sunt in primo gradu ascendentium, & similiter filius, & filia descendentium, & sic s. & j. in infinitum: quia in dinumeratione graduum in linea ascendentium, & descendentium utrunque ius habuit respectum ad stipitem, s. ad primum parentem, ut hic, cum gloss. 35 q. 5. ca. ad sedem. In linea transuersali, inter ius ciuile, & ius canonicum duplex est differentia. Prima, quia iure ciuili, frater, & soror sunt in secundo gradu, iure canonico sunt in primo. Ratio differentiæ sumitur ex regula iuris ciuilis, quæ dicit, quòd vnaquæque persona adiecta nouum graduum generat: ut hic in verbo. hactenus. Vnde, cum ego sim in primo gradu patrimico, si nascatur mihi frater, uel soror ex generatione huius personæ causatur nouus gradus, & consequenter appellatur in secundo. Sed iure canonico, ideo appellatur in primo, quia ius canonicum non considerauit dinumerationem graduum in linea transuersali, habito respectu ad stipitem, id est, communem parentem, sed considerauit, quòd duo fratres, duæ sorores tribuunt initium lineæ trāsuersali: & ideo in primo gradu illius lineæ illos constituit. Secunda differentia est, quia iure ciuili regula traditur, quod in linea transuersali sola persona adiecta facit nouum gradum: ut hic. Iure autem canonico, pro regula traditur, quòd ad causandum nouum gradum duæ personæ requirantur. d. c. ad sedem. ratio differentiæ: quia ius canonicum dinumerat gradus ratione copulæ matrimonialis: unde sicut ad causandum copulam matrimonialem requiritur concursus duarum personarum; ita ad causandum gradum quo ad eam. Sed ius ciuile dinumerat gradus, quo ad hæreditates, & tutelas vnde cum tutela, & hæreditas deferatur de vna persona in aliam, non mirum, si unaquæque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita in d. c. ad sedem.

¶Quo igitur ad inhibendum, vel permittendum copulam matrimonialem, dinumerabuntur gradus secundum ius canonicum: quo autem ad tutelas, & hæreditates deferendas, connumerabuntur secundum ius ciuile.

¶Circa secundum dicite, quod vsque ad decimum gradum deferuntur hęreditates, & tutelæ. vidistis supra titul. j §. fina. cum sua glos. & suprà. de cap. diminu. §. fin. de leg. agn. tuto. in text. & in glo. per totum melius (quod ad hæreditatem attinet) probatur in §. sunt autem. inf. de bonorum possessione. Matrimonium vsq; ad quem gradum prohibet.

¶Circa tertium dicite, quòd olim erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimum gradum agnationis, vel

uel cognationis inclusiuè: hodie autem est prohibita usque ad quartum gradum inclusiue, dinumeratione facta secundum ius canonicum. c. non debet. extra de consang. & affi. sed hic dubitatur. Pone, quòd vnus sit in quinto gradu transuersalium, alius sit in quarto, an impediatur copula matrimonialis? Si inspiciamus personam existentem in quarto gradu, illa impeditur. Si inspiciamus personam existentem in quinto gradu, permittitur. Dicite, quòd copula est permittenda: quia quoto gradu remotior distat à stipite, eodem gradu distat à quolibet descendente. c. fi. extra de consang. & affin. Illud tamen est palam, quòd inter ascendentes, & descendentes est prohibita copula matrimonialis in infinitum. vnde si Adam viueret, uxorem habere non posset. §. ergo non omnes, & ibi glo. in uer. in infinitum. supra de nup.

¶Sed quid de gradu affinitatis? Dicite, quòd licet olim ratione affinitatis esset prohibita vsque ad tertium genus, vt aliqui dixere: veritas tamen hodie est, quòd solum prohibetur quo ad genus primum: ut no. gl. iij. in c. non debet. extra de consang. & affi.

Affinitas an contrahat ex coitu illicito. * Hunc locum ita restituit. P. Prateius ex summa Ange. §. matrimonium. impedi. xv.

¶Sed nunquid per coniunctionem illicitam causatur affinitas? In hoc articulo non parcam in totum uerecundiæ. Archi. xxxv. q. iij c. extraordinaria. dixit per hanc dissolui matrimonium. & in hoc bene, sed non causari affinitatem; propterea quia affinitas est proximitas* personarum ex nuptijs descendentium l. non facile. §. affines. ff. de grad. vbi ergo non sunt nuptiæ, ibi non causatur affinitas. Sed gl. tenuit contrarium in §. affinitatis. sup. de nupt. qua communiter comprobatur per c. tuæ. & per c. Iordanæ. & per c. discretionem. extra de eo, qui consangu. uxo. suæ. Stat igitur conclusio, quod per illicitam coniunctionem contrahitur affinitas. Sed quid, si quis non intrauit claustra vuluæ, in circuitu tamen palpitauit; vel setas feserauit; sed opus non expleuit: an contrahitur affinitas? glo. in d. c. extraordinaria. dicit quod non. Item dicit illud, quod non dico. Dicit Inn. quod ad causandum affinitatem requiritur concursus vtriusque sanguinis. Sed tamen causa euitandi peccata, ius canonicum, & sancta mater Ecclesia in dubio præsumitur ex copula concursum vtriusque seminis, & maris, & fœminæ interuenisse. c. Iuuenis. extra de spon. Addite prædictis, quòd si aliquis promisit alicui illam accipere in vxorem, postmodum habeat copulam cum ea sine alijs verbis: intelligitur ualidum matrimonium extitisse contractum: nec cum alia contrahere posset: sed matrimonium postea cum alia contractum esset dissoluendum. c. is. qui fidem. extra de spon.

¶Circa quartum dicite breuiter, quòd in gradu ascendentium. & descendentium non posset papa dispensare, vt copula matrimonialis contrahatur: non posset enim papa dispensare, quod filia patri copuletur. Item nec in linea transuersali in gradu primo. vnde non posset papa dispensare, quod frater sorori nubat. Item nec in gradu secundo, linea existente inæqualiter. vnde non posset dispensare, quòd neptis patruo nuberet uel auunculo. In linea uerò æquali bene posset dispensare, ut consanguinea consanguineo copuletur. & ita communiter concluditur in c. literas. extra de test. spo. facit c. gaudemus. extra de diuor.

¶Sed an Papa possit dispensare, ut matrimonium semel contractum dissoluatur? Dicite breuiter, aut matrimonium fuit per copulam carnalem consummatum, aut non. priore casu non potest; posteriore autem sic: quia primo casu effecti fuere duo in carne vna; secundo uero non. Item quia matrimonium consummatum sortitur naturam ex constitutione diuina, contra quam non potest Papa dispensare. cap. proposuit. & ibi glo. in uer. sup. ius extra de concessio præb. sed matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione ecclesiæ, contra quam Papa bene potest dispensare. ista est glo. ordin. in cap. ex publico. extra eo ver. coniug in gl. fi.

¶Sed nunquid maritus, & uxor possunt se separare? Dicite, aut copula non est subsecuta, & tunc quilibet eorum altero inuito potest separare matrimonium per ingressum religionis: secus si copula fuerit subsecuta, nisi uterque concordauerit quod uterque pariter intret religionem: uel alter, qui remanet in seculo sit talis conditionis, & qualitatis, quòd nulla suspicio fornicationis sinistra sit contra eum: ut quia sit ætate confectus. c. quidam. c. uerum. c. uxoratus. & c. cum sis præditus. extra de conuer. coniug.

DE SERVILI COGNATIONE.

Continuatio.

¶Quia s. de cognatione, & successione cognatorum liberæ conditionis dictum est: nunc quia, naturali iure inspecto, inter seruos etiã cadit cognatio, & dubitari posset, an inter seruos esset successio: ideo de seruili cognatione meritò subdit. Nec obstat, quod inter illum titu. de successione cognatorum & istum sit titulus intermedius de gradib. quia ex quo pertinet ad materiã horũ tit. continuatio nõ uitiat. l. reos. §. fi. ff. d duo reis. Porcus.

1 † Nec rubrica est Theophil. & rectè. Diuisio.

DE SERVILI cognatione. [1] †

TITVLVS VII.

Cognatio seruilis, idest quæ habuit originem in seruitute, non considerabatur olim, hodie uero secus inter patrem, & filios, & fratres, & sorores. Aretinus.

Illud [a] certum

Illud certum. ¶Totus iste tit. diuiditur i tres partes. Primò ponit, utrum serui habeant ius cognationis constantes in seruitute. Secundo infert ex rationibus p. positis, uidelicet, quòd nõ semper sequitur, quòd qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertio illa melius declarat. Secunda ibi, Repetitus. Tertia, ibi, Amotis.

¶CASVS. Domine, iam uideo, quòd uos uultis tractare de seruili cognatione, & specialem tractatum facere. Nam uos dixistis mihi sup. tertio titu. de succ. cog. circa quos in bon. poss. de cog. quam prætor proximis agnatis pollicetur, sola naturalis causa spectatur; nunquid igitur cognati in statu seruili concepti, & nati, & postea manumissi, per bon poss. unde cog. in tertio ordine, causa naturali inspecta, sibi inuicem poterunt succedere? Ad hoc respon. Iustin. quod non. Illud enim certum est, eandem partem edicti prætoris, qua bono. poss. iur. cog. permittitur, ad seruiles cognationes, antiquitus non pertinere: nec enim ulla antiqua lege talis cognatio, quo ad onus tutelæ, vel ad cætera onera ciu. computabatur: unde uisum erat, huiusmodi cog seruilem quo ad emolumentum suc. non computari: nec quo ad onera computabatur: & hæc usq; ad nostra tẽpora ita obtinebant: sed nos per constitutionem nostram, quam pro iure patro. fecimus. (qđ quidẽ ius pat. vsque ad tps nostrum satis obscurum, atq: nube plenum, & undique confusum fuerat.) & hoc, suggerente humanitate, statuimus, ut si qs in cõsortio seruili cõstitutus ex libera, uel seruilis cõditionis muliere, liberũ, uel liberos habuerit, uel econuerso mulier serua, ex libero, uel seruo liberos cuiuscunq; sexus habuerit; & tandẽ parẽtib. & liberis ex seruili uentre natis, ad libertatẽ puenient ib. uel dũ fortè ipsæ mulieres liberæ erãt: & ita liberi ab illis nati, ingenui, & posteà partes, q̃ hmòi liberos i seruili statu pcreauerint, ad libertatẽ puenerint; sta tuimus dico in oib. his casibus, ut oẽs hi liberi ad successionẽ patris, uel matris ab intestato admittant, iur. patr. in hac parte penitus sopito. Nã hos liberos non solum in parentũ suorũ successionem, sed et parentes in liberorũ mutuã successionẽ auctoritate pdictæ constõnis nostræ spãliter uocamus & hoc obtinere statuimus, siue huiusmodi liberi ex seruili matre nati, postea manumissi soli fuerint, siue cum alijs, qui post libertatem parentum cõcepti, & nati, ad successionem uocentur: siue ex eodẽ patre, uel eadem matre; siue ex alijs nuptijs procreati fuerint & hoc statuimus ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptijs procreantur. Et hæc dicuntur, usq; ad illum. § repetitis itaque Cætera plana sunt usque ad finem tit. j. quia non potest casus poni, nisi secundum quod litera iacet. h. d. Fran. de Are.

a *Illud*. aliàs est hic rubrica de seruili cognatione. aliàs non. Accursius.

Edicti.

a *Edicti*. sunt enim quatuor partes successionis ab intestato, vt ff. quis ordo in bonorum possessione seru. l. prima.
b *Proximitatis nomine*. id est, cognationis, ut sequitur: vt ff. unde cogn. l. prima. §. pertinet.

est, ad seruiles cognationes illam partem edicti, [a] qua proximitatis[b] nomine bonorum possessio permittitur, non pertinere.[c] Nam nec * vlla antiqua lege talis cognatio computabatur.[d] Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecimus, (quod ius vsque ad nostra tempora[e] satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in seruili constitutus consortio, liberum, uel liberos habuerit, siue ex libera, [1] † siue ex seruilis conditionis muliere, uel contra, serua mulier ex libero, uel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus, & ad libertatem his [f] peruenientibus, ij, qui ex seruili uentre nati sunt, libertatem meruerint: uel dum mulieres liberæ erant, ipsi [g] in seruitute [h] eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint, [i] ut hi omnes ad successionem patris, uel matris ueniant: [k] patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos, non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius [l] successionem mutuam uocauimus, ex illa [m] lege specialiter eos uocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue una cum alijs, qui post libertatem parentum cōcepti sunt: siue ex eadem matre, siue ex alijs nuptijs, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptijs procreati sunt.

In successionibus ab intestato primò vocantur sui hæredes, & ii qui inter suos nominantur: qui etiam remotiori gradu constituti præcedunt omnes ascendentes, vel collaterales, etiam proximiores. Areti.

¶Repetitis [n] itaque omnibus, quæ iam tradidimus, [o] apparet, non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter uocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos [2] † inter suos hæredes enumerauimus, [p] apparet, pronepotem, uel abnepotem defuncti potiorem esse: quam fratrem, aut patrem, matremque defuncti: cum alioqui pater quidem, & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineāt, frater uerò secundum: pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. nec interest, in potestate morientis fuerit, [q] an non, quod uel emancipatus, vel ex emancipato, aut eo fœmineo [r] sexu propagatus est.

Post suos vocantur agnati: & post agnatos vocantur cognati proximi, exceptis fratribus, & sororibus emancipatis: qui licet cognati sint, tamen cæteros agnatos vlterioris gradus excludunt. hoc dicit Are.

¶Amotis [s] quoque suis hæredibus, & quos [3] † inter suos hæredes uocari diximus, agnatus, qui integrum [t] ius habet agnatio-

c *Non pertinere*. sed nec aliam aliquam, vt uel ipse succedat, uel ei succedatur: ut C. commun. de success. l. seruus. nisi in tribus casibus, ut C. de ijs, qui. ut indig. & ad Syllan. l. penultima. & C. de suis, & legitimis. l. apud hostes. a C. ad Orfic. l. fi.
d *Computabatur*. hæc videtur mala ratio, cum magis iure prætorio, quod naturalem causam intuebatur, deberet computari. ut supra, de hæredita. quæ ab intestato. §. emancipati. quam ciuili. Sed dic, quod etiam ad alia, ut ad tutelas, & similia: nisi quo ad nuptias, ut supra de nuptiis. §. illud. & ff. de ritu nuptiarum. l. adoptiuus. §. seruiles. b Sed nunquid dominus ex sui persona succedit cognatis serui? Respondetur nō: ut hic dicitur. Accursius.
ADDITIO. Non ergo acquiri domino ab intestato, sicut ex testamento. Et est ratio, quia ius solum defert hæreditatem ab intestato, secundum quod seruus nihil est. l. quod attinet. ff. de regulis iure. sed ex testamento deferat uoluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tamē est in monacho, & monasterio, ut l. Deo nobis. C. de episc. & clericis.
e *Nostra tempora*. loquitur Iustinianus.
f *His*. scilicet parentibus.
g *Ipsi*. scilicet parentes.
h *In seruitute*. id est, donec serui erant.
i *Peruenerint* s. parentes.
k *Veniant*. aliud, si liber factus, seruus iterum manumittas, ut ff. unde cogn. l. is, qui contra. & supra, de cap. dimi. §. quod autem. quia est ibi, quod sibi imputetur. Sed nunquid etiam iste, qui est in l. is, qui. hodie succederet. naturali causa inspecta: ut C. de suis, & legitimis hæredit. authen. in successione? Respondet, quod non, secundum Ioan. quia prætor naturalem causam intuebatur: & tamen non uocabat eum, ut dictum est. Item contra. C. de suis, & legitimis. l. ex libera. Solu. hic nouum ius. [c] Vel ibi loquitur, quando nec de facto erat matrimonium. Vel ibi quoad honores loquitur, hic quo ad successiones.
l *In alterius successionem*. id est, parentes liberis: & econtra: excluso patrono: & hoc secundum omnes. Item libertum unū alteri eidem fratri suo. & ita frater liberti præfertur patrono, & hoc secūdum quosdam: ut hic. Sed Ioan. contra: præfert enim patronum fratri, [d] ut ff. de bonis libertorum. l. liberto. & ff. de suis. & legitimis. l. intestato, in principio. & infra, titulo primo. §. sed nostra. uer. sin autem fine.
m *Ex illa lege*. s. supradicta Græca. Accur.
n *Repetitis*. hic §. communis est ad omnes titulos supra hoc libro tertio positos. & idem in sequenti proxi. §. Sic & alias, supra de succes. cogna. §. ultimo. & ad Orficia. §. finali.
o *Tradidimus*. a principio tertii libri.
p *Enumerauimus*. ut curiæ datos, & emancipatos, ut supra, de hæredita. quæ ab intestato. §. primo & §. quibus connumerari. & §. emancipati.
q *Fuerit*. hoc subdiuiditur.
r *Ex fœmineo sexu*. qui tamen cum diminutione tertiæ partis succedit huius l. tempore. supra, de hæredita. quæ ab intestato. §. item uetustas. ver. diui. hodie sine diminutione, ut in Authentica, de triente, & semis. §. necnon. coll. 1.
s *Amotis*. id est, cessantibus suis. fallit adhuc hæc regula, qui prior est in gradu, &c. ut infra, eodem §. toties. Accursius.
t *Integrum ius habet*. idest, capite minutus non est. sic supra, de success. cog. 1. respō. in fi. nam secus, si esset capite minutus: quia illæ successiones, quæ ueniunt ex l. duodecim tabularum. pereunt per minimam capitis diminutionem,

a Sed illud procedit ex fictione postliminii, ut ibi no. Ang.

1 † libera.

b No. quod in seruis, quo ad matrimoniū impediēdum etiam post manumissionem debet esse cognatio, ut d. §. illud, quia etiā dicitur esse affinitas, ut d. §. seruiles. Ang.

c Hæc non est bona, quia non apparet expresse de correctione, ut ar. l. præcipim*. in fi. C. de app. Ang.

d Ista cōiter approbatur per doct. hic.

2 † quosque

3 † quosque

nis, etiam si longissimo gradu sit, plerunque [a] potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos, [b] vel pronepos [c] auunculo, [d] vel matterteræ præfertur. [e] Toties [1]† [f] igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter [2]† uocari eos qui cognati sunt, quoties neque suorũ hæredum, quique inter suos hęredes sunt, neque agnationis iure aliquis præferri debeat, secundum ea, quæ tradidimus, [g] exceptis [h] fratre, & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum uocantur: qui, & si capite diminuti sunt, tamen præferuntur [i] cæteris ulterioris gradus agnatis.

De successione [3]† libertorum. *

TITVLVS VIII.

Olim patronus habebat ex lege duodecim Tabularu n ius in bonis liberti solum ab intestato, nullo suo hærede relicto. Aret.

Nvnc [k] de libertorum bonis uideamus. Olim [l] itaque licebat liberto patronum suum impunè * [m] testamento præterire. Nam ita * demum [n] lex duodecim Tabularum ad hæreditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque, intestato mortuo liberto, si is suum hæredem [o] reliquisset, patrono nihil [p] in bonis eius iuris [4]† erat. Et si quidem ex naturalibus [q] liberis aliquem suum hæredem reliquisset, nulla uidebatur querela. [r] Si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

Prætorio iure patronus in liberti bonis dimidiam habebat, non solum hærede instituto, sed etiam ab intestato relicto filio adoptiuo: ipsum tamen patronum excludebant liberi, siue essent in potestate, siue emancipati, siue etiam in adoptionem dati: dummodo instituti essent, aut præteriti bonorum possessionem petijssent. Aret.

¶Qua de causa postea [s] prætoris edicto hęc iuris [t] iniquitas emendata est. Siue enim faciebat testamentum libertus, [u] uidebatur [5]† ita testari, ut patrono partem dimidiam [x] bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia [6]† reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti patris dimidiæ bonorum possessio. [y] Siue intestatus moriebatur, suo * hærede relicto filio adoptiuo, dabatur æque patrono contra hunc suum hæredem partis dimidiæ bonorum possessio.

¶Prodesse autem liberto solebant [z] ad excludendum [a] patronum naturales [b] liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam eman-

vt supra.ad Senatuscons l. Orficianum. §. sciendum.

a *Plerunque*. propter fratrem, & sororem emancipatos; ut infra eodem. ibi, exceptis. Item propter quosdam cognatos, qui uocantur. ut agnati, vt sup. de legat. agnat. succes. §. hoc etiam. Item propter patrem, qui filium emancipauit, ut sup. de legi. agna. succe. §. finali.

b *Nepos*. qui est in quinto gradu agnationis.

c *Pronepos*. qui est in sexto gradu agnationis.

d *Auunculo, vel matertera*. qui sunt in tertio gradu cognationis.

e *Præfertur*. in successione eius, qui tales habet agnatos.

f *Toties*. nota regulam bonam, ut C. cõmunia. de succe. l. auunculo. & C. vnde libe. l. 2. Et ad eius euidentiam nota tres esse ordines succedendi, scilicet inferiores, & superiores, & ex latere uenientes, ut in Auth. de hęredib ab intest. in prin. col. 9. Primò descendentes in infinitum uocantur, ut supra de hæredi quæ ab intestato. §. 1. & in Authentico de hæredibus ab intesta. §. 1. collat. 9. His cessantibus vocantur ascendentes, primo pater, & mater: secũdò auus, & auia, & sic deinceps: sic tamen ut fratres ex vtroque parente defuncto coniuncti, cum his superioribus uocentur, licet quidam dicant, cum patre, & matre tantum eos uocari, & alios superiores per fratres excludi: & pro nobis est Auth. de hæredibus ab intesta. §. si uerò cum ascendentibus. col. 9. & ff. de suis, & legi. l. 2. §. hæreditas. Superioribus cessantibus, primò frater ex utroque parente, & soror, & eorum filij. Secundo ex altero tantum, & eorum filij. Tertiò hæc regula obtinet, ut qui prior est in gradu, &c ut hic, & in Aut. de hæred. ab intesta. §. si reliquum & §. si uerò neque frater. & in Aut. ut fratrũ filij. § 1. coll. 9. Acc.

A D D I T I O.

Dic, φ hodie est sublata differentia agnationis, & cognationis, ut in d. §. 1. in Authen. de hæred. ab intest. ue. coll. 9. Christoph.

g *Tradidimus*. vt sup. §. prox & hoc eo. §.

a No. singulariter illam l qa post nepotem, quando concurrit cum patruo, uel auũculo, qui prior est in gradu. potior est iure, nec assumit psonã patris sui, patet ibi, φ auunculus, qui est in tertio gradu, pręfertur fratri cõsobrino, q est in quarto. licet gl. J. ti. j. §. multũ in uer. quo ad gn tum gradum aliter dicat, sed ibi dicemus.

1† *Dua. Totiens.*

2† *in partem.*

3† *Legit quidam de successione in bonis libertorum.*

* *hic ff. de bo lib.*

* *i. sine ruptione testamenti. Arg. Perr.*

* *i. non aliter.*

h *Exceptis*. excipit, eo quod supra dixerat, qui integrum, &c.

i *Præferuntur*. vt sup. de succes. cogn j. resp.

¶DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

¶Supra de successione ingenuorum uisum est. Et quia in bonis libertorum est dare successionem, ideo de his subdit Vñ nota, quod dicit hic Accursius de successione libertorũ, passiuè accipi, i. qualiter succeditur eis, nõ actiuè, i. qualiter ipsi succedant alijs.

N *Vnc de libertorũ.* Totus iste titu. diuidit in tres partes. Primò circa successionem libertorum ponit duplex ius antiquum. Secundo ponit statutũ circa successionẽ, & quod usque ad quartum gradum agnati patronorũ succedũt liberto. Tertiò ponit aliam nouam constitutionem circa personas, & genera libertorum. Secunda ibi, Sed nostra. Tertia ibi, Sed hæc. Acc.

k *Nunc*. quia hucusque de bonis ingenuorum dixit.

l *Olim*. s lege 12. tab. & hoc est primum ius, quatuor enim sunt, ut hic, & infra. §. 1. & §. postea. & §. sed nostra.

m *Impunè*. i. sine timore testamenti rũpendi. Acc.

n *Ita demum*. & non aliter.

o *Hæredem*. naturalem, uel adoptiuũ, ut J. innuit.

p *Nihil*. id est, nullũ ius, secundum Io.

q *Ex naturalibus*. ad differentiam adoptiuorum.

r *Querela* i. non poterat patronus conqueri. Acc.

s *Qua de causa postea*. secundum ius.

t *Iuris iniquitas*. dic, ut s. ad Senatuscon. Ter. in prin.

u *Libertus*. nullum filium habens legitimum, & naturalem, vt J. eo. §. prodesse.

x *Dimidiam*. nisi in castris sint bona quæsita, ut ff. de bon. li l 3. §. patronus. Acc.

y *Bonorum possessio* vnde legitimi. ut J. de bo. pos. §. cumq;.

z *Solebant*. hoc iure prætorio: nam de primo non erat dubium, ut s. ibi, itaque intestato, &c.

a *Ad excludendum patronum*. s in totum.

b *Naturales*. & legitimi.

Continuatio.

4† *ius.*

5† *iubebat.*

6† *partis dimidiæ.*

* *& sic adoptiu' est suus hæres, sic sup. eo. uer. si uerò. & sup. de hære. quæ ab intesta. defer. § 1. Arg. Ter.*

a Nisi quã do tractat de portiõe sua cui accrescat; cõputatur enim in numero filiorum, ut faciat augeri legitimã fratrũ; secus in fratre minore, & filia dotata per statutum succedere privata; quia non possunt. Aug.

1 † Duo. se stertium.
2 † reliquerit.
3 † intestato.

a *In adoptionē dati.* si instituti erant, ut seq. tur: aliàs nec cõtra tabu. datur eis: ut ff. de contra tab. l. nõ putauit. §. in adoptionē.
b *Repellebant.* quia pro mortuis habenť, ut ff. de coniun. cũ emanci. li. l. j. §. sed & si patru'. a nec à iure ciuili recipiunť, ut in Auth. de hær. & fa. §. exhæredatos, coll. j.
c *Postea.* tertium ius.
d *Cautum.* f. lege Papia, & malè, ut & aliàs. C. de caduc. toll. in princ.
e *Deberetur.* ex lege Papia.
f *Sed nostra.* quartum ius.
g *Omnium notione.* aliàs, omni natione. alias, omniũ notitia.
h *Composuimus.* & huius, ut credo, habetur mentio in multis locis, ut s. tit. j. de se. co. in prin. & s. de leg. agna. suc. §. fi.
i *Sic enim.* interpositio est.
k *Nullum locum.* & in hoc nõ corrigitur lex Papia. Et nota, quod prodest paupertas filio liberti. sic & aliàs C. de epi. & cle. l. si quis ad declinandam. §. si autem. in glo. pautior.
ADDITIO. Not. quòd paupertas prodest, sed à tali prodesse libera nos domine. de quo in l. eũ nõ facile, in gl. si ff. si cui plus, quàm p le. Falcid. & in l. si quis ad declinãdam. § j. C. de epi. & cle. & in auth. cui relictum. C. de indic. vidui. tol. Ang.
l *Fecerint.* f. isti liberti minores cẽtenarij.
m *Reseruauit.* f. nostra constitutio, f. ut in totum succedat: ut s. eo. in princ.
n *Bonorum possessores.* i. filios emancipatos, ut supra de hær. quæ ab intesta. § emanci pati.
o *Habeant.* scilicet liberti.
p *Ad eos.* f. liberos libertorum: qui tamen hęredes instituti, si se abstinuerint, uel missi hǽditati, in integrũ restituti fuerint: dabitur patrono ius succedendi, ut ff. de bonis libert. l. & si ex modica. §. si filius.
q *Omnibus modis.* sed nunquid ecõtra mo-

cipati, & in adoptionem dati, ª si modo aliqua ex parte scripti hęredes erant, aut prę teriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto prætorio petierant. nam exhæredati nullo modo repellebant ᵇ patronum.

Per legem Papiam patronus vocabatur ad successionem liberti unà cum filijs ipsius liberti pro virili: nisi tres, vel plures fuissent liberi: vel libertus minus centum aureis habuisset in bonis, siue decesserit intestatus, siue condito testamento.

¶Postea ᶜ verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum ᵈ est enim, ut ex bonis eius, qui sestertiorum ¹ † centum milium patrimonium reliquerat, ² † & pauciores, quàm tres liberos habebat, siue is testamento facto, siue intestatus ³ † mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. ᵉ Itaque cum unum quidem filium, filiamve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio, filiave intestatus decessisset. Cum verò duos, duasve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

Hodie si libertus habeat minus, quam centum aureos in bonis, & fuerit testatus, patronus excluditur. Si autem testatus non fuerit, ei succedit in totum, non extantibus liberis. Si verò ultra centum aureos habuerit, patronus à liberis excluditur: liberis verò non extantibus, succedit in totum ab intestato, sed facto testamento, patronus habet tertiam sine onere. hoc dicit Aretinus.

¶Sed nostra ᶠ constitutio, quam pro ⁴ † omnium notione, ᵍ Græca lingua, compendioso tractatu habito, composuimus; ʰ ita huiusmodi causam definiuit, ut si quidem libertus, vel liberta minores centenarijs sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam, (sic ⁱ enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertijs unus aureus computetur) nullum locum ᵏ habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. ˡ Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim Tabolarum) integrum reseruauit. ᵐ Cùm verò maiores centenarijs sint; si hæredes, uel bonorum ⁿ possessores liberos habeant; ᵒ siue unum, siue plures cuiuscunque sexus, vel gradus, ad eos ᵖ successiones parentum deduximus: patronis omnibus ᑫ modis, unà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos, patronasque uocauimus: ʳ si verò testamentum quidem fecerint, ˢ patronos autem, aut patronas præterierint; cùm nullos liberos haberent, uel habentes, eo exhæredauerint; uel mater, ᵗ siue auus maternus eos præterierint; ita ut non possint ᵘ argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione ˣ per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam, ut anteà, ʸ sed tertiã partem bonorum liberti consequantur: ᶻ vel, quod deest eis, ex constitutione ª nostra repleatur, ᵇ si quando mi-

riente filio, qui est libertus, pręponitur pater patrono? Respon. sic, ut supra titu j. de ser. cogn. in fine. j. respon.
ADDITIO. Nota, quod sicut patronus excluditur per filios liberti: ita etiam p parentes liberti. & idẽ no. glo. supra tit. j. in fi. in uerbo, Alterius. Angel.
r *Vocauimus.* etiam ante fratres liberti. quod dic, ut supra titulo primo. in fi j. respon.
s *Fecerint.* scilicet, ad extraneos.
t *Mater siue auus.* quorũ pteritio p exhęredatione habeť: ut supra de exhęred. liberorum. §. mater.
u *Non possint.* q̃a iusta causa ingratitudinis intercedit: quæ sunt 14. ut in Authẽ. ut eum de app. co. §. causas. co. s. quo casu nullo iure agũt, ut in Authẽ. de immensis do. §. fi. in fi. co. 7. Sed quid, si filium emãci patũ pater prætereat sine causa: unde contra tabulas habet, nõ autem querelam; videtur admitti patronus; Sed respond. hic largè accipi de inofficio. ut etiam cõtineat per contra tab. sic C. famil. ercisc. l. filij. Accursius.
ADDITIO. Nec obstat, quia hodie ad instar filij in potestate pteriri videať posse dicere nullum, &c. cum sit sublata differentia emancipationis, & patriæ potestatis: quia illud est verũ ab intestato, non aũt ex testamento. Ang.
x *Constitutione.* f. Græca. Accur.
y *Ut antea.* sicut erat de iure prætorio, ut sup. eo §. qua de causa. Accur.
z *Consequantur.* scilicet, quocunque titulo relicti: ut ff. de bonis liber. l. iij. §. fina.
a *Constitutione.* scilicet, condictione ex lege Græca: ut ff. de condictione ex lege. l. j.
b *Repleatur.* præter hoc ius succedendi, est & aliud ius patronatus, scilicet, ut non uocetur ab eo in ius sine venia, ut C. de in ius uocan. l. ij. Itẽ ut alat

4 † Duar. omni natione.

Testamentum inofficiosum q̃si que continet exhæredationẽ & prætertionem.

Ius patronatus in multis cõsistit.

alat eum: vt ff. de liber. agnosc. l. si quis à liberis, §. solent. Item ut turpem actionem, uel exceptionem contra eum non proponat: ut ff. de doli mali except. l. apud Celsum, §. aduersus. & ff. de obsequen. l. honori. & l. parens. Item ut possit eum in seruitutem reuocare: ut in Authen. vt liber. de cæte. §. primo, col latio. 6. Item ut vbi eum inuenerit, faciat ei reuerentiam: ut ff. de in ius uoca. l. generaliter. Et hæc iura multis modis perduntur. Primò si patronus remiserit: ut in Auth. vt liber. decætero. §. illud. 4 colla. 6. Item si compulit libertum iurare, ne accipiat uxorem, vel libertam, ne nubat: ut ff. de iure patron. l. qui contra legem, & l. adigere. Item si denegabat ei alimenta; ut ff. de bonis libert. l. si patronus non aluerit. Item propter tertiæ patris concessionem: vt hic, & ff. de bonis libert. l. etiam, §. toties. Item si alteruter eorum relegatus fuerit, vel deportatus: vt ff. de iure patronat. l. siue. Item si natalibus restitutus est libertus: ut ff. de bonis liberto. l. etiam. §. j. Item, si mercedem pro futuris operis ab inuito liberto extorsit: ut ff. de agn. lib. l. si quis, §. si quis. Item si libertus domini mortem uindicauerit: ut ff. de iure patronat. l. penul. Item si eum patronus capitis accusauerit; ut ff. de bonis libert. l. qui cum maior. primo respõ. Item si nõ suis nummis emptus est, uel a Principe factionem liberam testamenti impetrauerit: vt ff. de bonis liber. l. etiam, §. ij Accur.

Ius patronatus multipliciter perditur.

1 † redundaret.

a Dic hoc verũ quo ad ius succedẽdi; remanet tñ sibi ius reuerentiæ, q̃uis reminerit sibi ius patronatus: ac ẽt tali casu ex iniuria nõ verbali, sed illata i psonã tantũ potest etiã eum in seruitutẽ reuocare, ut est tex. in l. fi. C. de lib. & eo lib. Ang.

2 † etsi

3 † Du. duarumque.

4 † Du. plurium ve.

nus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit ita sine onere,[a] vt nec liberis[b] liberti libertæve ex ea parte legata, vel fideicommissa præstentur:[c] sed ad cohęredes[d] eorum hoc onus redundet.[1] †

Liberto non tantum patronus succedit, sed etiam coniuncti ipsi patrono usque ad quintum gradum, in capita tamen; & qui proximior est patrono, præfertur. Aretinus.

¶Multis alijs casibus[e] à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus: vt tam patroni, patronæque,[f] quàm liberi[g] eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, usque ad quintum[h] gradum, ad successionem libertorum libertarumve vocentur,[i] sicut ex ea constitutione intelligendum est, ut si[2] † eiusdem patroni, uel patronæ, uel duorum, duarumve,[3] † uel plurium[4] † liberti sint: qui proximior est, ad liberti, vel libertæ uocetur successionem: & in capita,[k] non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in his, qui ex transuerso latere veniunt,[l] ser-

uando. Penè[m] enim consonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionibus fecimus.

Differentia inter libertos est hodie sublata: & ideo prædicta procedunt in omnibus libertis: quia hodie omnis manumissus efficitur ciuis Romanus. Aretinus.

¶Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt,[n] cùm nec sint alij liberti: simul & Dedititijs, & Latinis sublatis,[5] † & Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet, ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu, simul cum anima[6] † libertatem amittebant: & quasi seruorum,[7] † ita bona eorum, iure quodammodo[o] peculii, ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea uerò Senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim[p] exhæredati facti, extraneis exhæredibus eorum[q] in bonis Latinorum præponerentur: quibus[r] etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito, uel ignorante patrono, ad ciuitatem[s] Romanam uenire ex beneficio

quòd non omnes ascendentes sui patris loco succedunt; vt suprà, de hæredita. quæ ab intestato. §. cum filius & in Aut. de hæredita. ab intesta. §. primo. collon. 9.

ADDITIO. Ista glos. non procedit, duplici ratione. Primo, quia hic assumitur persona alterius, ut cum altero pariter succedat. Secundò, quia etiam in casu, ubi assumitur homo non est usque in infinitum, ut per Ang. hic.

i *Vocentur*. per nostram constitutionem, licet olim per bonorum possessionem, tanquam ex familia uocarentur: ut infra, de bonor. possessione. §. sunt autem. uel si quinto tanquam.

k *In capita*. cum eodem gradu plures inueniantur: alias patruus nepotem ex fratre excludit, ut ff. de bonis liber. l. si libertus præterito. § si libertus, in fine.

l *Veniunt*. s. ab ipsis patronis.

m *Penè*. propter tria dicit, penè. & quia hic usque ad quintum gradum succedunt, ut hic dicitur: aliàs usque ad decimum, uel sextum, vt suprà, de succes. cog. §. fin. Item, quia hic in capita succedunt, ut hic dicitur: alias non ita, ut suprà, de hæredita quæ ab intesta. § & quia placuit. alias est versicul. in § cum filius. Item, quia unius patroni filius excludit nepotes ex altero: quod non est ita in ingenuis: licet M. contradixerit, ut ff. de bonis libertorum. l. si libertus præterito, § si libertus. & de leg. tut. l. tutela. §. si duo.

5 † al. cum.

6 † animã atq; libertatẽ m. D.

7 † al. deest, ita.

Successio libertinorũ, & ingenuorũ tripliciter differt.

a *Sine onere*. sic in Auth. de hær. & Fal. § non autem, coll. 1. Accursius.

b *Liberis*. quibus dantur aliàs legata, etiam rupto testamento per contra tab. vt ff. de leg. præ. contra tabu. bono. poss. pe. l. j.

c *Præstentur*. sed cum filij sint, quare non excludunt patronum, ut suprà eo. §. cum verò maiores? Respon. hi filij erant ingrati, ut suprà eod. §. si verò. Vel dic, quod hi liberi erant nepotes; qui & liberi dicuntur: ut ff. de verborum significat. l. liberorum. & eos præcedit eorum pater: & eis talia legata dabantur: ut ff. de liber. præter. l. prima. §. generaliter.

d *Ad cohæredes*. Sed nunquid insolidum tenebuntur cohęredes? Respon. non: ut ff. de leg. 3. l. fin. §. fi. & de vulg. substit. l. & si contra tabulas.

e *Multis alijs casibus*. qui sequuntur statim.

f *Patronæque*. vt ff. de bon. libet l. patrono. 6

g *Liberi*, vt digest. de bonis. liberis. lege, si pater exhæredato. & lege, si ex patronis, §. Iulianus.

h *Usque ad quintum gradum*. nunquid filius trinepotis ipsius patroni, uel etiam ipse trinepos admittetur? Videtur, quod non: quia hic dicit usque ad quintum gradum; si quis tamen uelit contradicere: illud pro se inducet,

b Ex qua l. uo. φ licet filij patroni vt succedant liberto, ñ sit necesse, φ sint hẽdes patris; dent tũ esse tales, q patri, vel matri succede re possint. Ang.

n *Peruenerunt*. id est, qui facti sunt plenè liberi.

o *Quodammodo*. non enim est verè peculium, cùm sint liberi: ut C. de inofficioso testamento, l. finali, in fine.

p *Nominatim*. quid hoc sit, dic ut suprà, de exhæred. liber. § primo.

q *Eorum*. s. manumissorum.

r *Quibus*. scilicet Latinis.

s *Ad ciuitatem Romanam*. scilicet ut ciuis Romanus efficeretur impetrando ius aureorum annullorum, uel natales: quod inuito patrono non est faciendum, ut ff. de nata. restit. l. 2. in fi. & l. pen. & fin.

c Et est ratio, q a in successione ingenuorũ plures descendẽtes ex uno, habentur, ut unus: secus in successiõe libertis: ut hic. fallit I patronis ecclesiæ, ut in c. cum plures, de iure patr.

Consti-

a Ista glo. non est Accur.

a *Constitutione.* ut C. de Lati. lib. tol. per totum. Accursius.
b *In perpetuum deleri.* a Nota, quod quando fit abrogatio alicuius iuris, intelligitur esse perpetua; quia lex semper loquitur, & est in viridi obseruantia, ut l. Arriani. C. de hær. Ang.
c *Quibusdam adiectionibus.* scilicet, decem vel 11. casibus, ut C. de Lati. liber. tol. per totum.

1 † festinatur.

principis festinabat;[1] † faciebat quidem vnum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione[a] propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani, in perpetuum[b] deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adiectionib.[c] ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

De assignatione libertorum.*

TITVLVS IX.

Assignato liberto vni ex patroni liberis, siue filijs siue nepotibus in potestate, ille solus liberto succedit, exclusis alijs etiam in eo gradu constitutis.

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse senatum,[d] vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant,[e] tamen licere parenti, vni ex liberis[2] † assignare libertum, vt post mortem eius[f] solus is patronus habeatur, cui assignatus est, & cæteri liberi; qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla assignatione interueniente, pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui assignatus est, decesserit, nullis liberis relictis.

¶Nec tantum libertum, sed etiam liberta & non tantum filio,[g] nepotivè, sed etiam filiæ, neptive assignare permittitur.

Vni ex liberis in potestate potest libertus assignari in omni voluntate, & quibuscunq; verbis. Aret.

¶Datur autem hæc assignandi facultas ei, qui duos, pluresve liberos[h] in potestate habebit: ut eis, quos in potestate habet, assignare libertum, libertamve liceat. Vnde quærebatur, si eum, cui assignauit, postea emancipauerit, num[i] euanescat[k] assignatio? Sed placuit euanescere, quod & Iuliano, & alijs plerisque uisum est.

¶Nec interest, an testamento quis assignet, an sine testamento. Sed &[3] † quibuscunque verbis[l] hoc patronis permittitur facere, ex ipso Senatuscõsulto, quod Claudiani temporibus factum est, Suillio[4] † Ruffo & Hostorio Scapula[5] † consulibus.[6] †

De bonorum possessionib.

TITVLVS X.

Bonorum possessiones introducta sunt de iure prætorio non solum ab intestato, sed etiam ex testamento, causa corrigendi ius ciuile antiquum. Aret.

IVs bonorum possessionis introductum est a prætore emen

Continuatio.

¶DE ASSIGNATIONE libertorum.
¶Suprà visum est quẽadmodum patroni, & eorũ liberi succedant libertis. Verum quia liberti interdum consueuerunt assignari liberis patronorum; ideò de hac assignatione subdit Pore.

Diuisio.

IN. summa, quod ¶ Totus iste titulus. diuiditur in tres partes. Primò, quod patet potest uni ex liberis libertum assignare, & ille solus liberto succedit. Secundò declarat, quib. liberis hoc fieri põt. Tertiò, quibus uerbis, & in qua volũtate Secũda ibi, Datur aũt Tertia ibi, Nec interest. Accur.

* sic ff. de assi. liber.

d *Senatum.* cuius verba sunt ff. de assigna. liber. l j.
e *Pertineant.* nulla, s. facta assignatione.
f *Eius.* s patroni.
g *Filio.* etiam posthumo, ut ff. eo. de assig. liber l. fi.
h *Pluresve liberos.* nã in uno non est necesse. Accur.
i *Num.* idest an.
K *Euanescat.* ff. eo l. vtrum ei contra. Sol. secundum Plac. ibi ualet assignatio facta emancipato, ut ibi, licet emancipatione hoc perdatur, si antea facta fuerit assignatio ut hic, argu ff. de arb. l. non distinguemus. §. sacerdotio uel dic secundum Azo. quod in l. contraria non dicit, fieri assignationẽ in emancipatũ, sed quærit, an soli fieri in potestate possit. sed nec in d. l. de arbit. dicit, solui compromissũ, sed non compelli sententiam dicere. Acc. ADDITIO. Requiritur ergo, ut assignatio teneat, quod filius sit in ptãte, ut hic, siue sit exhæredatus, uel non, siue iã natus, siue posthumus, vt l. j. §. j. & l. fi. ff eo.
l *Quibuscunque verbis.* etiam nutu: b ut ff. eod. l j. § assignare, & purè, ue! sub conditione, ut ff. eo. l assignare.

2 † alias, adsignare.

b Quod facit, ut obligatus assignare reditus, non teneatur ita dere fun-

¶DE BONORVM POSSESSIONIBVS.
¶Suprà uisum est de hæreditatib. quæ ex testõ, & ab intestato deferuntur iure ciuili, & partim iure prætorio. Verum quia prætor interdum emendauit, interdum confirmauit ius ciuile, in successione testati; & intestati, dando bonorum possessionem; ideo subdit de bono. possessio.
IVs bonorum. ¶Totus iste titulus diuidit in quatuor partes Primò ponit causas, propter quas fuit introducta bonorum possessio de iure prætorio. Secundò ponit, quas bonorum possessiones prætor fecit. Tertio Imperator quasdam corrigit, & emẽdat. Quarto, quantũ tempus. & quale statutum sit ad agnoscẽdam bonorum possessionẽ. Secũda ibi, Sunt autem bonorũ. Tertia ibi, Sed eas quidem. Quarta ibi, Cũ igitur plures.
¶CASVS. Domine iã video, quod uos vultis tractare de bono. posseß. dicatis igitur mihi, si placet, quare bono. posses. inuentæ fuerunt? Ad hoc rñd. Amice, ius bono. pos. introduxit prætor gratia antiqui iuris emendandi. Nec. n. solum in hæreditatib. intestatorum antiquum ius per bo poss. emendauit prætor, ut suprà dictum est; sed ẽt in hæreditatib. eorũ, qui facto testõ, decesserunt. Nã olim si alienus posthumus ab aliquo esset institutus, quis iure ciuili hæreditatem adire nõ poterat, utpote, qa institutio non ualebat, iure tñ prætorio iuuabatur, & ad bo. poss. admittebatur. Et ita loquit in hoc casu. qualiter prætor uetus i°, & facto testõ per bo. poss. emendauit. Sed licet hoc de iure antiquo obtinebat, hodie tñ per nrãm constõnẽ huiusmodi posthumus alienus rectè institui põt, tanq̃ iure ciuili non incognitus. Sed quamquam dixerim tibi. quod prætor introduxit bo poss gratia antiqui iuris emendãdi; aliqñ tñ neq; emẽdandi, neq; impugnãdi antiqui iuris, sed magis confirmandi grã prætor bonorum posses pollicetur: Prætor. n. non solum indigentibus à iure ciuili exclusis, sed ẽt non indigentib. suũ tribuit auxilium. Nam & illis, qui in testõ facto hæredes instituti sunt. & de iure ciuili adire possunt bonorum possessio. secundum tab. testamenti pollicetur. Item ab intestato suos hæredes, & cognatos ad bonorum posseß. admittit Hic tamen omnino bon. poss. remota, de iure ciuili ad hæreditatem admittuntur. Et hæc dicũtur vsque ad illum §. quos autem. Franc.
¶Ius bonorum possessionis. i. bonorum possessio, quæ* est ius persequendi, retinendique patrimonij, quod cuiusque, cum is moritur. fuerit, ut ff. eo. l. 3. §. bonorum. Accur.

dos nec dominiũ eorũ; sed sufficiat dicere, super tali fundo recipiatis, de quo uide Io. Fa. hic

3 † Duare. etiam.
4 † Dua. Sabellio Ruffo, & Asterio.
5 † sic The. in Pan. verò Velleo, Ruffo, & Osterio.
6 † In nonnullis exemplariò. non indiligẽter recognitis legitur, Sabelio Buso, & Asterio Scapula cõsulibus.

* Eliciunt hinc Doct. aliud esse bonorum possessionem; & aliud possessionem bonorum; quod altera iuris sit; alter vero facti quid sint, unde hic apud Bald. Ioan. Plat. & Ia. in addit. ad Por. At cur ita appelle, vide apud se eundum Por. nu. 5.

a *Emendandi.* idest, supplendi; quia minus plenè dixerat ius ciuile, non cognoscens emancipatos, ut suprà de hære. quæ ab intesta. §. emancipati. sic ff. ad leg Rho. de iac. l. vlt. § 1. & fina. Vel dic, emendandi proprie, ut in agnatis fœminis, ubi ius prætorium contra ius ciuile induxit, vt supra de leg agna suc. §. cæterum. versi. sed quia. & in posthuma, ut inf. § proximo.

ADDITIO.
Vel potius supplendi, ut in §. media. de lega. agn. succes. ut puta, cum prætor cognatos uocat, aut posthumo alieno defert bonor. poss. secun. tabu. supplet ius ciui. non etiam impugnat: eos nanque lex nominatim hæreditatem capere non prohibet: alioqui nec bono. eis poss. daretur. l. nō est C. de bon poss. sed tamen qui supplet, etiā emendat Cuiac.

b *Emendauit.* expone, vt suprà.
c *Alienus posthumus.* quis sit, dic, ut supra, de lega. §. posthumo.
d *Non poterat.* suprà de leg. §. posthumus. contra. sol. ut ibi.
e *Honorario.* ff. eod. l. nō est. §. ubicunque. contra. Sed hic specialiter ex illa regula excipitur per ipsum prætorem; & quo ad hoc derogatur illi regulæ generali, quia non est dubium, quin generi per speciem derogetur, ut ff. de pœnis. l. sanctio legum.
f *Bonorum possessor.* secundum tabu.
g *Sed & is.* scilicet, posthumus alienus. Accur.
h *Constitutione.* scilicet Græca, ut sup. de leg. §. posthumus.
i *Non incognitus.* sed cognitus. Nam constitutiones sunt de iure ciuili, ut ff de iust. & iu. l. ius autem ciuile.

* *Adde Forc. dial. 8. num. 11.*

...dandi [a] veteris iuris gratia. Nec solum intestatorum hæreditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit, [b] sicut suprà dictum est, sed in eorum quoque, qui, testamẽto facto, decesserint. Nam* si alienus[c] posthumus hæres fuerit institutus; quamuis hæreditatẽ iure ciuili adire non poterat,[d] cum institutio non valebat, honorario [e] tamen iure bonorum possessor[f] efficiebatur, videlicet, cum à prætore adiuuabatur. Sed & is [g] à nostra constitutione [h] hodie rectè hæres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. [i] Aliquando tamen neque emendandi,[k] neque impugnandi[l] veteris iuris,[m] sed magis confirmandi gratia prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque qui, rectè testamento facto, hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem.[n] Item ab intestato suos hæredes, & agnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed, & remota [o] quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

Prætor solus non facit quem hæredem, sed loco hæredis. Aretinus.

¶Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, [p] hæredes quidem ipso iure non fiunt; nam prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantum, vel similem [1] †iuris constitutionẽ hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta, [q 2] † & constitutiones principales. sed cũ eis prætor dat bonorum possessionem, loco hæredũ constituuntur,[r] & vocantur bonorum possessores.

Prætor ampliat successionis materiam, vlterius quam sit per legem duodecim Tabularum. h. d. Are.

¶Adhuc autem & alios cõplures[s] gradus prætor fecit, in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis[t] sine successore moreretur. Nam angustissimis[u] finibus constitutum per legem duodecim tabularũ ius percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono, & æquo dilatauit.

Decem bonorum possessiones hìc numerantur, quarum duæ primæ cõpetunt testamento facto, reliquæ verò ab intestato. Ang.

¶Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quę prętеritis liberis[x] datur, vocaturq; Contra tabulas. [y] 3 † * Se-

vocat, ipso iure hæredes non sunt Nam prætor hæredes facere non potest per l. enim tantum, vel per similem constitutionem iuris, veluti per senatusconsulta, vel per constitutiones principium fiunt hæredes: sed illi, quibus prætor dat bono. poss. loco hæredum constituuntur. & in bo. poss. loco hæredum inducuntur. & bono. poss. appellantur. Et hæc dicuntur usque ad illum. § adhuc autem.
p *Ad hæreditatem.* i. ad successionem, ut emancipatos ab intestato, & cognatos.
q *Per senatusconsulta.* Tertul & Orfi.
r *Constituuntur.* ut C. de suis. & leg. hære. l. finali.

ADDITIO.
Idem in succedentibus ex constitutione alicuius baronis, uel marchionis; quia censentur esse ius prætorium. Et nota, quod non habet nisi actiones utiles, nec ciuiles efficiuntur prætoriæ, secundum Ang.

¶ADHVC AVTEM. ¶CASVS. Domine, iam video, quare prętor introducit bono. poss. & in quo differant illi, qui admittũtur de iure ciuili ab ijs, qui de iure prætorio admittuntur. nunquid est aliqua ratio, quæ mouit prætorẽ, ut ipse successiones ampliaret? Et ipse respõ. quod sic. Adhuc enim omnes alios gradus in bon. poss. dandis fecit prætor. Multum enim studuit prætor ad hoc, ne aliquis sine successione moriatur, & ideo ius percipiendarum hæreditatum, per l. 12 tabul. in finibus angustissimis constitutum prętor ex bono, & æquo (bonorum possessionem introducendo) dilatauit. Et hæc dicuntur vsque ad illũ § sunt autem bonor. poss. Cuius casus est planissimus vsque ad illum. § sed eas. Franc.

1 † *legi.*
2 † *Senatusconsultũ.*
3 † *Testamenti.*
* *Idem fere operatur bono. poss. contra tabu. & querela inofficiosi testamenti, sed il la de iure prętorio, hæc è ciuili. Aeg. Perr.*
* Committere edictũ, i. aperire edictum instituto & contra tabu. qd facit prẽteritus petẽdo. gl. in l 3. §. si quis a libe ris. ff. de cõtra tab. nã Instituti, eo ipso, quod alij sunt prẽteriti, habent bo. pos. cõtra tab. gl. in l. si post mortẽ. §. fi. ff. de bono pos. cõtra tabu. & non solum aperitur edictum per natum, sed etiam per nasciturũ. l illud. §. fi. ff. de cõtra tabul. Aegi. Perr.

k *Neque emendandi.* ut sup. eod. j. respon. Et dic emendandi, idest supplendi.
l *Neque impugnandi.* ut suprà proxi. respond. Et dic idest, corrigendi.
m *Veteris iuris.* scilicet ciuilis.
n *Bonorum possessionem.* No. tres vias prætoris.
o *Remota.* quare ergo fecit prætor? Respon. ut successoribus uiam ampliaret, ut inf. eod. §. quos. sic ff. de leg 2. l. eum filius. §. uarijs. Argu contra. ff. nau. caup. stab. l. idem. §. sed an sit. & § sed si gratis.

ADDITIO. Dic, quòd immo concordant: quia ibi est non necessarium, utile tamen fuit prætorem se intromittere: quia qui recipit, omnino tenetur, ut ibi: quod non semper erat de iure ciuili, secundum Ang hic.

¶QVOS AVTEM. ¶CASVS. Domine iam uideo, quod prætor succurrit non solum indigentibus, sed pro Deo, nunquid est & alia differentia inter eos, qui de iure prætorio, & eos, qui iure ciuili succedunt. Ad hoc respond. quod sic. Illi enim, quos solum prætor ad successionem

s *Complures.* quàm lex duodecim tabularum uel quàm dixerat.
t *Ne quis.* sic ff. de interrogato. actio. lege, & quia. in princip.
u *Nam angustissimis.* nam sui hæredes, & agnati tantum succedebant de iure ciuili, ius integrum habentes: quia non sunt emancipati. de alijs enim non dicitur, ut infrà de hæred. quæ ab intesta. §. primo, & de legit. agna succes. in princ.
x *Præteritis liberis.* siue emancipatis, siue non, ut C. de li. præte. l. maximum. circa prin. Accur.

ADDITIO. Non tamen datur exhæredatis, item nec institutis, nisi* commisso edicto per præteritos, ut l. non putauit. in princip. & § fina. ff. de bono. poss contra tabu. licet adhuc dictus præteritus non petat, nec amplius petere possit contra tabulas, secundum Ang.
y *Contra tabulas.* sed quare datur suis contra tabulas: cum ipso

ipso iure nullum sit testamentum: vt suprà de exhæ. lib. in princ. Respond. duas habet vias. Vnam de iure ciuili, per quam potest dicere nullum. Aliam de iure prætorio, per quam non dicit nullum, sed annullandum: cum nec fieri, nec delinere possit hæres de iure prætorio: vt C. de libe. præte. l. fina. & supra eodem §. quos autem. * Item quare contra tabulas dicitur ex testamento: cum magis contra testamentum dici deberet, cum rumpit testamentum: vt C. de colla. l. ut liberis? Respon. ideo sic dicitur, quia sine testamento competere nõ potest. Item quare hanc præmisit, cum secundum tabulas dignior sit? Respond. quia donec ista competit, illa dari non potest: vt ff. de contra tab. l. illud. §. fina. & de secun. tabu. l. 1. §. æquissimum. primo respon. Item nunquid hæc parenti datur contra tabu. filii emancipati? Respon. sic, ad instar patroni: ut ff. si a pa. quis fuer. manu. l. prima. & arg ff. de bon. dam. l. fina. sic ff. si tab. testa. nul. exta. l. prima. a

*Et sic secundũ Io. Fab. p̃supponit ista glo. q̃ tale testm̃ sit aliqd̃ d̃ iure ptorio, quãuis sit nullum de iure ciuili. tũ ex bono, & æquo,

1 † *Dua. te stamentis.*

2 † *al. est.*

cunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus prætor pollicetur; ideoque vocatur, Secundum tabulas. a

¶ Et cum de testatis 1 † prius locutus esset, 2 † ad intestatos transitum fecit. b

¶ Et primo loco c suis hæredibus, & ijs, qui ex edicto prætoris inter suos hæredes connumerantur, d dat bonorum possessionem, quæ vocatur, Vnde liberi. e Secundò legitimis f hæredibus. Tertiò g decem personis, quas extraneo manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quam materni: item filius, filia, nepos,

a Etiam si sit nullum testamentum; vt q a sine cã p̃teritus sit, sicut de filio s̃. dictũ est. & hæc uera in ascendenti bus p masculinum sexum: secus, si per fœmininũ. quia datur querela tã tũ. l. illud. §. ad testamenta. ff. de contra tab Ang. Pater quo iure uenit ad bona filii emancipati.

b Placet Fa. & Angelo.

c Idem Io. Fa. Ang. & Iaf.

a *Secundum tabulas.* sic ff. si tab. testa. nullæ exta. l. 1. Et hoc, quando testamentum factum est in scriptis: alias secundũ nuncupationem: ut C. de secun. tab. l. 2.

b *Fecit.* sic ff si tab. testa. nullæ extab. l. 1. in prin.

c *Primo loco.* scilicet inter eas, quæ ab intestato deferuntur. Et nota hunc ordinem, qui sequitur, in edicto fuisse: sed nõ in obseruando: vt infra sequitur.

d *Connumerantur.* vt supra de hæred. ab intesta. §. 2. §. emancipati.

e *Vnde liberi.* quid erit econtra, filio emancipato mortuo? Respon. pater habet bonorum possessionem, vnde parentes; vel vnde liberi, vtiliter: cum æqua ratione vocent patrem ad hæreditatem filii: vt ff. de inoffi. testam. l. nam & si. & ff. unde libe. l. scripto. Vel dic, Vnde legitimi: cum semper contracta fiducia eum emancipet: vt supra de legi. agna. suc. §. fina. Item nunquid filio in bonis matris datur hæc bonorum possessio? Respon. non: ut C. de suis & legi. hæred. l. fin. Item, nunquid in alus vlterioribus ex linea descendentibus supradicta seruatur, scilicet, vltra filios? Respon. sic, cum omne. inferiores dicantur liberi: vt ff. de uerborum significat. l. liberorum. in princip. Accur.

f *Secundo legitimis.* idest agnatis, & eis, qui eorum loco sunt: ut suprà de legi. agna. success. §. 1. & 2. & §. hoc etiam & ff. unde legiti. l. ij. §. hæc autem. 2. & 3.

g *Tertio decem personis.* quas extraneo manumissori idest, ei, qui emebat filium a patre, & postea eum manumittebat: b nam sic fiebat olim emancipato: vt supra, quibus mod. ius pat pot. sol §. præterea. vel melius, ut infra eo. §. quæ autem.

h *Quarto cognatis.* qui iure ciuili non vocantur: vt ff. unde cog. l. j. j. respon. & supra de succes. agna. j. respon.

i *Quinto tanquam ex familia.* quæ dabatur patrono, liberto moriente intestato. sequens dabatur, eodem liberto moriente, cum testamento, secundum quosdam. Vel dic, c q̃ hæc familiæ, idest, agnatis transuersalibus patroni datur vsque ad quintum gradum, ut ff. de uerborum significat. l. pronuntiatio. §. familiæ. & infra eodem §. cumque. & sup. de succes lib. §. multis. Sequens patrono, & descendentibus & ascendentibus vsque ad quintum gradum. prima enim non ualet, cum hic tractetur tantum de iis, quæ ab intesta to deferuntur.

k *Sexto patrono.* quare primo agnati patroni uocantur.

nquam ipsi patroni? Respondet. d hic ordinem edicti seruat: non qualiter succedi de facto debeat. & hic error in a. liis casibus inuenitur.

l *Septimo.* deficiente parentela, & fisco excluso: e vt C. vnde uir, & uxor. l. j.

d Idẽ præ dic. scrib.

e Idem Angelus.

neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, soror, consanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis h proximis. Quinto tanquam ex i familia. * Sexto k patrono, patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Septimò l viro, & vxori. Octauo cognatis manumissoris.

Bonorum possessiones contra tabulas, & secundum tabulas: item Vnde liberi, & Vnde legitimi, siue agnati, hodie sunt necessariæ.

¶ Sed eas quidem prętoria introduxit 3 † iurisdictio; à

¶ SED EAS. ¶ CASVS. Domine, iam video, quòd prætor decem bonorum possessio. introduxit, duas ex testamento, & octo ab intestato, nunquid remanent omnes in statu suo? Ad hoc respondeo quod non: Nam licet supradictas decem bonorum possessio. prætor ex sua iurisdictione introduxit, a nobis tamen nihil sine cura, & studio prætermissum est: sed per nostras constitutiones omnia corrigentes, duas bonorum possessio. ex testamento a prætore introductas, videlicet, contra tabu. & secundum tabu. vtpote necessarias constitutas, diuisimus: nihil penitus circa eas inmutantes: & similiter ab intestato bonorum possessio. vnde liberi, & bonorum possessio. vnde legitimi, in suo ordine, & uigore remanere permisimus. Illam autem bonorum possessionem, quæ appellatur, Vnde decem personæ, & quæ in edicto prætoris quinto loco posita fuerat, enumeratis, videlicet, duabus bonorum possessionibus: eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam esse, ostendimus. Cum enim prædicta bonorum possessio decem personas suprà enumeratas extraneo manumissori præponebat, idest, illi, qui non contracta fiducia succedendi, emancipauerat: nostra constitutio de emancipatione liberorum facta, omnibus parentibus liberos manumittentibus. hoc gaudere priuilegio, concessit; ut ex ipsa liberorum emancipatione (licet hoc modo dicatur expresse) fiduciam succedendi tacite videantur contraxisse. Manifestè ergo liquet, prædictam bonorum possessio. Vnde decem personæ superuacuam esse: cum nullus hodie manumissor nostræ constitutionis auctoritate (ut dictum est) sine contracta tacitè fiducia succedendi in bonis manumissi intelligatur manumittere. Sublata igitur quinta bonorum possessio. in gradum eius, & locum, illam bonorum possessio. quæ antea sexta fuerat, uidelicet, bonorum possess. Vnde cognati, per nostram constitutionem induximus: & eandem quintam fecimus. & cum olim in edicto prætoris septimo loco posita fuerat bonorum possessio, qui ex familia, & octauo loco bonorum possessio, Vnde liberti patroni, patronæ, quæ & parentes eorum: utramque per nostram constitutionem de iure patronato factam euacuauimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones usque ad quintum gradum coarctantes poluerimus; sufficiunt prædictis personis tam contra tabu. bonorum possessiones, quam Vnde legitimi, & unde cognati, per quas possint prædictæ personæ sua iura uendicare: omni scrupulositate, & inexplicabili errore duarum prædictarum bonorum possess. remota, & bonorum possessio. unde uir, & uxor, quæ in ueteres bonorũ possessio. in nouo loco posita fuerat, idest suo uigore seruauimus: & altiori loco, idest, sexto eam posuimus: decimam uerò bonorum pos. quæ appellabatur, Vnde cognati manu missoris, propter prædictas causas merito abrogauimus, ut tantum sex bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo uigore pollentes. Et hæc dicuntur usque ad illum §. septima eas. Fran.

* *sunt prima verba edicti, vt in l. 1. l. si ex duobus ff. unde legit. l. ex illa. ff. d̃ uer. signi. Cuiac.*

3 † *induxit.*

¶ Sed eas. scilicet, supradictas decem bonorum possessiones.

a *Incuriosum*. idest, sine cura.
b *Constitutionibus*. quę remanserunt in Gręco. Accur.
c *Necessarias*. idest, vtiles: sic ff. de offic. præto. l. prima, in prin.

ADDITIO.

Dic, immo aliquæ sunt necessariæ: vt infra eod. §. finali. &c. Ang.
d *Quinto loco*. scilicet, connumeratis bonorum possessionibus ex testamento, & ab intestato.
e *Manumissori*. expone, ut supra §. tertio. Vel dic, quod extraneus manumissor est ipse pater, quando non ex contracta fiducia emancipat. Sed si quæras, quare sibiipsi præfertur? Respon. sané intelligas, ut pater auum emancipantem nepotem præcedat; vel si ipse pater emancipauit: inueniuntur tamen nouem personæ, quæ eum præcedunt.
f *Constitutio*. C. de emancipat. libe. lege fina.
1 † *auctoritate.*
g *Manumissoribus*. idest, emancipatoribus.
h *Contracta fiducia*. idest, saluo iure succedendi. Accur.
i *Manumissionem*. idest, emancipationem.
K *Dedit*. idest, concessit.
l *Manumissio*. idest, emancipatio.
m *Supradicta*. bon. possess. Vnde 10. personæ,
n *Constitutionem nostram*. de qua habuimus mentionem. supra de suc. lib. §. sed nostra.
o *Posuerimus*. ut sup. de succes. lib. §. multis.
p *Sufficit eis*. scilicet, tam cognatis, quam agnatis patroni.

* Adde Alci. reg. 1. præ. 45. & Fely. in Rubr. de maior. & obed. nu. 12. & in c. statuimns. in prin. de maio. & obed. ubi uide omnino.

ADDITIO.

Qui excludunt agnatos, & cognatos ipsius liberti, ut l. liberto sine liberis. ff. de bon. lib. nec eis fit iniuria: quia si stetissent in seruitute, non habuissent cognationem.
q *Altiori*. * hinc trahe, quod digniores altiori loco sedere debent. & est altior, qui proximior domino est: tyrones verò posteriores: vt C. de tyro. l. fi. lib. 12. & ff. de aqua plu. arcen. l. j §. penul. & C. de offic. recto. pro lege, potioris. Accursius.
r *Decima*. bene dico, sexto poni, & hoc dico sublata decima: Accur.
s *Enumeratas*. supra e. §. cumque.

* Et ad hoc, implorari potest testium iudicis, nō autem agi actione iniuriarum, sm Ioan. Fa. hic.

nobis tamen nihil incuriosum [a] prętermissum est: sed nostris constitutionibus [b] omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vt pote necessarias [c] constitutas; nec non ab intestato, vnde liberi, & unde legitimi, bonorum possessiones.

Bonorum possessio, unde decem personæ, est hodie sublata: & in eius locum bonorum possessio, unde cognati, est collata. Ang.

¶ Quæ autem in prætoris edicto quinto loco [d] posita fuerat, idest, vnde decem personæ: eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio, decem personas præponebat extraneo manumissori: [e] nostra constitutio, [f] 1† quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus, [g] contracta fiducia, [h] manumissionem [i] facere dedit: [k] vt ipsa manumissio [l] eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua sit supradicta [m] bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur.

Bonorum possessio, Tanquam ex familia, & unde liberi, & parentes patroni, sunt sublata. Aretinus.

¶ Cumque antea septimo loco fuerat bonorum possessio, Tanquam ex familia, & octauo, vnde liberi 2† patroni, patronæque, & parentes eorum: vtramque per constitutionem [n] nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuerimus, [o] 3† quas vsque ad quintum gradum tantummodo coarctauimus, ut sit aliqua inter ingenuos, & libertinos 4† differentia: sufficit [p] eis tam contra tabulas bonorum possessio, quàm unde legitimi, & unde cognati: ex quibus possunt sua iura uendicare: omni scrupulositate, & inextricabili errore duarum istarum bonorum possessionum resoluta. 5†

2 † *apud Dua. deest liberi.*
3 † *apud Dua. posuimus.*
4 † *libertis*
5 † *resoluta.*

Etiam hodie viget bonorum possessio, vnde vir, & vxor, & sextum locum occupat. Et bonorum possessione, vnde cognati manumissoris prorsus sublata, remanent tantum sex bonorum possessiones ordinariæ. Ang.

¶ Aliam verò bonorum possessionem, quæ unde uir, & uxor appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & 6† altiori [q] loco, idest, sexto eam posuimus: decima [r] ueteri 7† bonorum possessione, quæ erat, Vnde cognati manumissoris, propter causas enumeratas [s] 8† meritò sublata, ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo uigore pollentes.

6 † *al. altiore.*
7 † *ex Duar. non legitur. ueteri sed quoque.*
8 † *enarratas.*

Si lex dat alicui bonorum possessionem de nouo ex testamento, vel ab intestato, illa dicitur septima extraordinaria. Are.

¶ SEPTIMA EAS.

¶ CASVS. Domine, iam uideo, qualiter correxistis ius prætorium circa bonorum possessiones a prętore introductas. & qualiter quatuor per vestram constitutionem sublatis, sex tantummodo bonorū possessiones fecistis: pro Deo dicatis, si placet, nunquid est aliqua alia bonorum possessio. Et respon. quod sic. nam sex prædictas bonorū possessiones, ordinaria, septima extraordinaria subsecuta est: q̄ quidem septimam extraordinariam prætores optima ratione introduxerunt. & hæc septima extraordinaria omnibus his competit, quibus, ut detur bo. poss. lege, vel nouo iure, uel senatusc. cautum est: quā quidem septimam extraordinariam bon. pos. sel prætor neq; bonorū pos quæ ab intestato, neq; eis, quæ ex testamento sunt, stabili iure connumerauit, sed quandoque ex testamento & quandoque ab intestato, quasi ultimum, & extraordinarium auxilium prout res exigit, accōmodauit illis, qui ex legibus, uel senatusc. uel principum constitutionibus, nouo iure ex testamento, uel ab intestato ad successionem ueniunt. Et hæc dicuntur usque ad illum §. cum igitur plures species. Cæteri casus usque in fi. tit. planissimi sunt.

¶ Septima * eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt.[a] ¶ Nouissime autem[1] † permittitur[2] † edicto ijs etiam bonorum possessio, quib. vt detur,[b] lege,[c] senatusconsulto,[d] vel constitutione[e] comprehensum est: quam neque bonorũ possessionibus, quæ intestato veniunt, neq; iis, quæ ex testamẽto sunt, prætor stabili iure cõnumerauit: sed quasi vltimũ & extraordinarium[f] auxiliũ (prout res exegit) accomodauit, iis, scilicet, qui ex legibus, senatusconsultis, constitutionibusue principum, ex nouo iure, uel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

Libri, & parentes habent annum ad petendam bonorũ possessionem, alij agnati habẽt centum dies, & portio deficiẽs accrescit parti in gradu, vel ad alium deuoluitur, per successorium edictum. Arc.

¶ Cum igitur plures[g] species successionum prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset,[h] & in vnaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personę: ne actiones creditorum differrentur,[i] sed haberent quos conuenirent: & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni certũ tempus præfiniuit.[3] † Liberis[k] itaque, & parentibus, tam naturalibus, quam adoptiuis in petenda bonorum possessione anni spatiũ,[l] cęteris autem agnatis, vel cognatis centum dierum dedit. ¶ Et si * intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem nõ petierit, eiusdem gradus personis accrescit:[m] vel si nullus[4] † sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto[n] pollicetur,[o] ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset.[p]

Primo repudiante bonorũ possessionem statim sequenti incipit currere tempus. Arc.

¶ Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit,[q] non quousq; tẽpus bonorum possessio qui pfinitum excesserit, expectatur, sed statim cæteri ex eodẽ edicto admittuntur.[r]

Tempus petendi bonorum possessionem est vtilis. Et hodie bonorum possessio potest qualitercunque sine solennitate peti. Arc.

¶ In petenda * autem bonorum possessione, dies utiles[s] singuli considerantur, sed bene anteriores principes[t] & huic causæ prouiderunt, re quis pro petenda[u]

a *Introduxerunt.* vt ff. vt ex leg. & & senatuscon. l. j. j. respõ.
b *Vt detur.* scilicet, bonorum possessio. Et nota duo. a esse necessaria, vt hæc bonorum possessio competat: scilicet vt lege caueatur: ut bonorum possessio detur: & quod de iure ciuili non possit succedere: alias competit, Vnde legitimi, vt ff. vnde legi. l. 3. & ff. vt ex legi. & S. C. l. j. §. fi. Accur.
c *Lege.* ponunt quidã, exẽplum ex testõ, vt C. de inoff test. l. 3. §. sed cũ eam. ex eo, q filius natus i puerperio institutus præsumitur. Ab intestato ponũt exemplum in agnatis fœminis, & in quibusdam agnatis, qui efficiuntur agnatis similes: vt s. de le. agnatorum successione. §. hoc ẽt. Vtrumq; reprobo: b quia nulla lex expresse dat supra dictis bonorũ possessionem: sed eos succedere dicit. Ergò nõ dat hæc septima, sed Vnde legitimi: ut ff. unde legit. l. 3. Pone ergo exemplum ex testamento in posthumo alieno instituto, vt s. eo. §. j. c qui incipit, nã si alienus. Itẽ tam ex testõ, q ab intestato. pone exẽplũ i eo, qui decessit apud hostes. in cuius bonis datur bo. possef. ex lege noua Cornelia: vt ff. de bonor. poss. l. 3. §. sed & eius.
d *Senatusc õsulto.* Orficia & Tertyl. ut ff. unde leg. l. 2. in prin. & § fi. nam eis datur bonorum pos ibi, & non succedebant de iure ciuili: vt s. ad Tertyl. I prin dẽt ergo dari hic, ut ff vñ legi. l 3.
e *Constitutione.* ponunt exẽplum s. de leg. agnato. successione, §. hoc ẽt. Item. C. de emane lib. l. fi. Sed hoc reprobo: cum lege non caueat eis dari bonorum pos. vnde habent, Vnde legitimi: ut ff. vnde legi l. 3. Potest tñ dici, q ibi subaudiatur maximè & sic stabit prima expositio. Vel melius dic, si aliqua noua constitutio fieret de nouo, quæ daret bonorum possessionem, ex ea daretur hæc septima.
f *Et extraordinarium.* nota duobus modis fieri bono poss. extraordinarium: quia uaga, ut hic. Item quia non tribuit ius: ut Carboniana: & si uenter mittat in possessionem. & illa, quæ datur gratia agnoscendæ litis, quæ datur * sine cãæ cognitione, ut ff. de Car. edi. l. 3 cãæ. & de uẽ. in. pos. mit l. ubicunq;. §. interdum. & de inoff. test. l. Papini. §. 1. & aliæ cũ causæ cognitione. d ut ff. de bon. pos. l 3. §. si causa. & quis ordo in bon. sec. l. 2. §. dies. & §. in bonorum.
g *Plures.* quia decem, quarum sex remanserunt ordinarię: ut sup. eo §. aliam. ad §. 7.
h *Disposuisset.* alio modo in edicto, quam de facto competit, vt diximus sup. eo tit. §. 6.
i *Differrentur.* sic ff. de suc edic. l. j. j resp.

k *Liberis.* naturalibus, & emancipatis, & emancipatib. ut ff. de success. edic. l. j §. fi.
l *Anni spatium.* in honorem sanguinis; imò non videntur coarctandi, cum velut ad propria bona veniant, ut ff. eo. de suc. edi. l. j. §. largius. & de lib. & posth. l. in suis.
m *Accrescit.* partes enim non petentium accrescunt petẽtib. e vt C. quando non pe. par. pe. accre. l. j.
n *Ex successorio edicto.* hoc intellige in cognatis: sed inter agnatos successoriũ edictum locum non habebat: sed hodie utrunque locum habet: ut s. de leg. agna. suc. §. placebat.
o *Pollicetur.* scilicet, prætor.
p *Non esset.* exclusus tamen tanquã filius, admitti põt, vt agnatus: & exclusus, ut agnatus, admittitur, vt cognatus: ut sibi succedere videatur: vt ff. de successo. edi. l. j. §. sed videndum.
ADDITIO. Tu dic, q simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatem concernit omne ius, & oẽs uias succedendi, qñ habet substitutum: secus si ad ius adeũdi, q a ad illud tm refertur, quod exprimitur, nisi esset adiecta causa generalis: puta q a hæreditas est damnosa, vel similis nam ex tali rõne repudiatio ad utrũque refertur, secundum Ang. hic.
q *Repudiauerit.* intra suum tempus.
r *Admittuntur.* vt C. eo. l. fi.
s *Dies vtiles.* in quibus tria occurrere oportet, s. q iudicis copia sit: item actoris, itẽ rei, ut ff. de diuer. & temp. præscr l. j. & ff. quis or. in bo. pos. sec. l. j i pri. & §. dies.
ADDITIO. Hoc uerum intellige de iure antiquo: item in illis bon. pos quæ tribuunt ius: secus in ijs, ut est bo. pos. quæ datur gratia litis agnoscendæ; item Carboniana, & quæ uentris nomine: de quibus an tribuant ius in pos. & an hodie procedant, & inanis locũ habeat iste tex. vide per Io. Fab. hic. Hodie autem indistinctè in omnibus bo. pos dies dicunt utiles, ẽt si index pro tribunali non sedeat: & incipiũt currere a die sciẽtiæ: & currũt quãdiu nõ dubitat, an sibi cõpetat bo. pos s'm An. q *Dies utiles.* Dies utiles sunt quib po: est sibi bo poss. cõpetere, q buscunq; tã potuerit petere. His opponunt dies cõtinui edictalis bono. poss. quoeunq; die peti, & de plano dari põt Decretalis nõ nisi de tribunali. Decreta. n. tribunal exigũt. Edictalis ordinaria est. Decret non itẽ l filiũ. §. si quis contra. de le. põtã. l. 3. §. ult ff. de Carbo. edic. Edictales in hoc tit. ppositæ sunt. exẽpla decretaliũ commodiore tradentur loco. Cuiacius.
t *Principes.* C. qui admit. ad bo. pos l pen. & fi.
u *Pro petenda.* erat enim alia edictalis, quæ ex

* Imo quatuor requiruntur. Ias. in l. si. C. vnde legi. * *Adde Ferc. dial. 10. in fine, ubi disputat, an hac sit prætoria an ciuilis.* 1 † *enim.* 2 † *alias, permittitur.*

b Placet Alex. in l. si. C. unde legi. in p. col.

c Dic, hoc exẽplũ nõ esse bonũ secundum doct. quia de iur nouo succedũt: de iure ciuili ergo habent unde legimi: ut ff. uñ leg. l. 3. de iure antiquo prætor dabat bon. poss. ergo ista cessat: ut s. de leg. §. posthu. Ang.

* In scriptis exemplarib. est, dantur.
d Hodie sunt sine petitione, & sine ciẽ cognitione, & datione corã iudice agnoscunt: ar. l. pe. & fi. & q ibi no. p gl. & Doct. C. q admit. ad bon. pos. &c. Ang. 3 † *definiuit*
e Et hoc uerum ẽt ipso iure, qñ eodem iure succedũt; secus si diuerso: ut hic per Ang.

* *Sic sua cuique nocet mora Aeg. Perr.* 4 † *nemo.*

* *Intell. huius. §. uide per Huber. Zuchar. in Rubr. C. qui admit. ti. num. 50.*

edicto mortui prætoris competebat. hanc non erat necesse peti, vt ff. de bon. pos. l. 3. §. sed si nemo. Alia decretalis, quæ a prætore viuo decernitur: a & hoc olim solenniter: hodie sufficit, quocunque modo dicat, se uelle agnoscere: quæ iudicialis dici potest: quia in iudicijs præsentia agnoscitur: vt hic, & C. qui admit. ad bon. pos. l. penul. & fina. Item nunquid hodie bonorum possessiones locum habent? Respon. sic: nam & eas proponere quis potest: & Contra tabulas, necessaria etiam ex filio emancipato, & præterito. Item Vnde vir, & vxor, necessaria uidetur. & ut olim aliæ non erant necessariæ, sic nec hodie: eis tamen uti possumus. Alij contra eum nouus modus succedendi sit inuentus: vt in Auth. de hæred. ab intest. per totum coll. 9.

a *Ostenderit*. coram quocunque iudice.*

Hodie tamen recessit ab aula. qa nec decreto, nec patris citatione opus est, ut d. l. fin. sm Ang.

1 † *curet.* 2 † *si admittendi.* 3 † *eorum.*

* Hæc gl. nõ est Accursij.

bonorum possessione curat: [1] † sed quocunque modo admittentis [2] † eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, [a] plenum habeat earum [3] † beneficium.

De acquisitione per arrogationem.

TITVLVS XI.

Olim omnia bona arrogati acquirebantur arrogatori, exceptis ijs, quæ per capitis diminutionem perduntur: hodie verò acquiritur solus vsusfructus: vt par sit patri naturali. Aretinus.

Est & alterius generis per vniuersitatem successio, [b] quæ neque lege duodecim Tabularum, neque prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu [c] receptum est, introducta est. ¶ Ecce enim, cum paterfamil. sese in arrogationem dat: omnes res [d] eius corporales, & incorporales, quæque ei debitæ sunt, arrogatori anteà [e] quidem pleno iure acquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis [f] diminutionem pereunt, quales sunt operarum [g] obligationes, & ius agnationis. [h] * vsus etenim & vsusfructus, licet his anteà connumerarentur, [4] † attamen capitis diminutione minima eos tolli, nostra prohibuit constitutio. [i] Nunc autem [k] nos eandem acquisitionem, quę per arrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturalium [l] parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodò vsusfructus tam naturalibus parentibus, [5] † quàm adoptiuis, per filios familias [6] † acquiritur in ijs rebus, quæ extrinsecus [m] filijs obueniunt, dominio eis integro seruato.

Arrogator succedit arrogato, nisi sint certæ personæ, quæ ipsum excludant. Aretinus.

¶ Mortuo autem filio arrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerũ eius ad arrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ: [n] quæ ex constitutione nostra patrem in ijs, quæ acquiri non possunt, [o] antecedant. [7] †

Arrogator non tenetur nomine proprio ad debita arrogati prius contracta, sed nomine filij tenetur. Aretinus.

¶ Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure arrogator non tenetur, sed nomine filii conuenietur: [p] et si noluerit eum defendere, permittitur creditorib. per competẽtes nostros magistratus, bona, quæ eius cũ vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, possidere, & legitimo modo ea disponere.

¶ DE ACQVISItione per arrogationem.

Continuatio. ¶ Quia bona, quæ nobis acquiruntur titulo uniuersali, aut acquiruntur per aditionem hæreditatis, aut per bonorum possessio. aut per arrogationem, aut per additionem bonorum causa libertatum conseruandarum. §. finali. suprà per quas personas nobis acqui. ideo, viso supra, de hæred. & bonorum possess. sequitur uidere de acquisitione per arrogationem. Por.

Diuisio. *Est & alterius.* ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò, vsi fuit introducta acquisitio per arrogationẽ. Secundò postea illud declarat tam de iure antiquo, quã moderno: & quid arrogatori acquiratur. Tertiò, an arrogator teneatur ad debita arrogati. Secunda ibi, ecce enim. Tertia ibi, sed ex diuerso.

* *Perdit arrogatus agnationẽ, i. ius succedẽdi, tanquã cognatus. Acc. Perr.*

4 † *Dua. cõnumerabãtur.*

b *Successio.* vt ff. pro socio. l. actione. §. morte unius uel societas.

c *Consensu.* scilicet arrogantis, & arrogati.

d *Omnes res.* & etiam filij, ut sup. de adop. §. illud.

e *Antea.* idest, iure veteri.

f *Per capitis diminutionem* scilicet minimam. nam dando se in arrogationem, minimam capitis diminutionem patitur: vt suprà, de capi. diminut. §. minima.

Opetas obsequiales. g *Operarum.* hoc intellige de operis, quæ a libertis debentur, & non transeunt ad hæredem extraneum: ut sunt obsequiales, quæ in faciendo consistunt, scilicet assurgere, & similia, vt ff. de ops. libe. l. liberti. Item in fabrilibus incertis. † vt ff. de oper. libe. l. si operarum iudicio. aliud si conduxerit ille arrogatus: operas alicuius: nam illæ arrogatori quæruntur.

† dẽt liberti patronis

h *Ius agnationis.* ius succedendi, quod quis per agnationem consequitur. & hoc hodie est, vt infrà eo. §. mortuo. Item ius petendæ bonorũ possessionis perit, si ante eã petitam, ad arrogandum se dederit. aliud si iam petiit: ut ff unde lib. l. fina. & de cõtra tab. l. 3. si emancipatus. Acc.

5 † *patrib.* 6 † *Dua. filiosfamil.*

ADDITIO.

Ius tñ adeundi de iure ciuili indistinctè retinet. & fortè etiã inuitus adire cogi potest ad instar naturalis.

i *Constitutio.* C. de usufruc. l. corruptionem. Accur.

K *Nunc autem.* aduersatur ei, quod supra dixerat, quod omnes res acquirebantur arroganti.

l *Naturalium parentum.* vbi in aduentitiis tantum vsusfructus quæritur, vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet.

m *Quæ extrinsecus.* idest, in aduentitijs.

n *Aliæ persona.* vt descendentes ex filio arrogato: vt C. communia de suc. l. fina. vbi est constitutio, de qua hic fit mentio. Item si hic arrogatus esset impubes, & impubes decederet, admittentur etiam alij ex stipulatione: vt ff. de adop. l. non enim aliter. & l. his verbis. & l. hæc autem. & supra de adoptio. §. cum autem. Sed quid in patre naturali, a quo hic arrogatus erat emancipatus? respon. Pla. eum præferri arroganti. b sed hodie fratres vtrinque coniuncti vocantur cum arrogante: vt in Authen. de hære. ab intest. §. consequens. col. 6.

o *Non possunt.* ut in aduentitijs. profectita enim sibi non auferuntur.

p *Conuenitur.* de facto. nam non tenetur de iure: sed de ijs, quæ contraxit postquam fuit arrogatus, tenetur de peculio: vt ff. de peculi. l. in arrogatorem. c & si tunc non defendat pater, in bonis ipsius patris fit missio: vt ff. quibus ex causis in possessione eatur. l. Fulcinius. §. si quis. Accursius.

Arrogato quæ personæ succedere dñt.

7 † *antecedunt.*

b Quod uerum intellige, ubi arrogatus est sibi in secũdo gradu, ut q a est arrogatus tamq̃ nepos: alias secus secundum Ang. hic.

c Quod uerũ; si cõtraxit de peculio; alioquin si sibi hæreditas delata fuerit, distinguit, an iussu pris quæsierit, uel nõ; & an filius repudiet, & Pi adimerit pro se; & ecõtra. sicut fit in naturali & legitimo, ut l. fi. §. j. C. de bo. q. libe. Ang.

*Addicere quid sit, vide Budaeum in adno. ad Pandectas ti. de in diē addictione & Nebriss. in lexico iuris ciuil. in dictione, addicere. Significat. n. ferè hoc tit. addici, idē quod adiudicari per iudicem: unde hac erāt ptoris verbo. do, dico. addico.

¶DE EO, CVI LIBERTATIS causa, bona addicuntur.*

¶Suprà visum est de acquisitione, quæ fit per arrogationem, & sic titulo vniuersali: verum quia est & alia, quæ fit per addictionem bonorum, libertatum conseruā darum causa. §.fina. supra per quas perso. nob. acqui. ideo subdit de eo, cui libertatis causa bona addicuntur. Por.

A Ccessit. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit acquisitionem cā libertatis cōseruandæ. Secundo illud per rescriptu n diui Marci probat. Tertio verba dicti rescripti interpretaī. Quarto illud supplet Secū da ibi, Et ita diui. Tertia ibi, Hoc rescripto. Quarta ibi, Sed eum multis. Acc.

a *Nouus casus successionis*. & est hic quartus succedendi modus, ut suprà per quas perso. nob. aequ. §. si. Accur.

1 † *Pupillum.*

b *Ex constitutione*. cuius verba sunt inf. eo. §. si Verginio.

Aut. Augu. li. 3. c. 8.

c *Acceperunt*. destinatione.

d *Intestamento*. idem priuilegium daī cuili ber petenti bona hac contemplatione, ut C de test. ma. l. si Accursius.

ADDITIO. Et is præfcitur, qui præuenit, ut ibi in d. l. fi. §. sancimus.

e *Non aditur*. scilicet, ab hærede.

2 † *spem.*

f *Hæreditas*. quomodo ergo ualet, quod in eo relictum est, ut supra de fideicom. l. eam, quàm? Respon. hic speciale est.

g *Venire*. idest, uendi.

h *Idoneè*. fideiussoribus, vel pignoribus, vel fide habita, ut ff. de fideicom lib. l. 4. §. addict.

a Nota casū, ubi priuatus pōt stipulati alteri contra l si pu.

i *Creditoribus*. uel omnibus uel uni nomine omnium: a vt ff. de fid l. 4. §. addici. uersic. creditoribus.

De eo, cui libertatis causa, bona addicuntur. *

TITVLVS XII.

Si hæreditas illius qui libertates reliquit, non adeatur, potest ille, cui libertas est relicta, vel alius, petere sibi addici bona defuncti, & satisfacere creditoribus; & erit tanquam successor defuncti: & serui, quibus libertas directo, vel fideicommissum est relicta, erunt liberi, etiam si bona forent à fisco occupata. Aretinus.

A Ccessit nouus [a]casus successionis ex constitutione[b] diui Marci. Nā si ij, qui libertatem acceperunt[c] à domino in testamento, [d] ex quo non aditur[e] hæreditas, [f]velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium[1] †Rufum continetur. verba rescripti ita se habent. Si* Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt væn re[g] debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus, rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directò, quàm earum, quæ per speciem[2] † fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee [h] creditoribus [i] caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita [k] esset. Ij autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur, ita vt, si non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt ij etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. [l] Nam huic[m] etiam voluntati tuæ, si ij, de quorum statu agitur, consentiant, [n]auctoritatem nostram accommodamus. [o] Et (ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat) si fiscus bona agnoscere voluerit; & ij, qui rebus nostris attendunt, [p] sciant commodo pecuniario præferendam[q] esse libertatis causam; & ita bona cogenda, [r] vt libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita[s] esset.

Bonis addictis, cessat venditio ipsorum. Are.

¶Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur, & væneant.[t]

¶Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidē idoneus, qui de solido creditoribus cauet.

Addictio bonorum tunc demum habet locum, cum defunctus reliquit libertates ex testamento, vel ab intestato. h. d. Aretinus.

¶In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas, an fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus [3] † decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam, [u] nemini dubium est. Tunc enim constitutioni locum esse, verba ostendunt, cum nemo successor [x] ab intestato existat. Ergo quandiu incertum erit, [4] † vtrum existat, an non, cessabit constitutio: si verò certum esse

3 † *testatus decedat Theop.*

4 † *sit.*

k *Adita esset*. nota mirabile, quòd ex hac pactione serui fiunt liberi, ut Orcini. vt hic, & ff. de fideicom. libe l. 4 §. ij, qui ad. Qui sint Orcini, & unde dicantur, dictum est suprà de sin. re. per fideicom relic. §. pen.

l *Tui liberti fiant*. subaudi hoc tibi concedimus: sed operas neque Orcinis, neq; ab eo manumissis imponet, ut ff. de oper. liber. l. si quis hac lege.

m *Nam huic*. subaudi concedimus.

n *Consentiant*. aliàs, in seruitute remanēt. & quem nolunt habere patronum, habebunt dominum: C. de manu. test. l fina. § 3

ADDITIO. Vide, quod no. in dicta l. fina. quia quod dictum hic, obtinet ubi extraneus perit addici. Secus si sit aliquis de illis, cui sit relicta libertas: quoniam etiam potest petere, dissentientibus alijs. Ang.

o *Accommodamus* ff. de fideicom. lib. l. 4. § ij, qui.

p *Attendunt*. ut procuratores nostri.

q *Præferendam*. hoc est, quia competent libertates. Accur.

r *Cogenda*. idest, accipienda per fiscum.

s *Adita esset*. olim prius fiscus admittebatur, bonis non aditis ab alio, & etiam aditis, dummodo essent bona soluendo: aliàs aditio ab alio facta ualebat, ut ff. de fideicom. libe. l. 4 §. pen. hodie indistinctè admittitur. vt C. de testa. ma. l. fina §. penult.

t *Væneant*. idest, vendantur.

u *Eam*, libertatem. Accur.

x *Successor* Nunquid ex

latio ista §. alteri ff. de ver. obl. & in §. alteri, inf. de ver. obl. & est ratio fauore libertatis, vt facilius possit dari expedimentum. quo libertatem serui consequantur. Ang.

ex testamento, vel ab 1 † extare. intestato erit iste hæres? Respon. neutrum dici potest. Dic ergo, hunc anomalum successorem esse: sicut illum, qui succedit hæredi non implenti defuncti voluntatem, vt in Auth. de hæred. & fal. § j in omnibus. coll. j. & iura sepulchrorum habet, vt bonorum possessor, ut ff. de fideicommiss. liber. l. 4. §. is autem, cui.

a *Neminem*. hæredē ab intestato.

ADDITIO.

Puta, quia repudiauit, vel lapsus est terminus præfixus ad instantiam petentis bona sibi addici. Sed si solum ad instantiam creditorū fuisset præfixus, haberetur pro hærede. Ang.

b *Fieri*. & respondeo 2 † quo. sic, ut ff. de fideicommiss. liber. l. 4 § 1. Accursius.

c *Diuisiones*. idest, casus.

d *Constitutio*. C. de testa. ma. l. fi.

e *Species*. idest, casus.

¶DE SVCCESSIONIBVS, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex senatuscons. Claudiano sublatis, &c.

Continuatio. ¶Suprà visum est de multiplici specie successionum: sed quia sunt quædam, quæ hodie sunt sublatæ, ut est illa, quæ fiebat per bonorum traditionem, vel senatusconsultum Claud. iō subdit de successionibus sublatis. Porcus.

ERāt ante prædictam ¶Tot* iste ti. diuiditur in duas partes. Primò tollit uenditiones, & successiones, quæ ex eis fiebant. Secundò quę fiebant ex senatusconsulto. Secunda ibi, Erat.

*Licet verba legis deficiant, si tamen legitimēs uiget, habebit locum legis dispositio: & ideo ratio legis locum habet, licet verba deficiant, secundum Ang. Aegid. Perr.

f *Emptio*. i. venditio: a ut sequitur. sic & ff. de ac. emp. l. uetere. Accur.

a Nota, quod frege. uet-

ADDITIO.

Quod facit, ut pœna

esse cœperit, neminem[a] existere;[1] † tunc erit constitutio ni locus.

Licet ille, qui repudiauerit hæreditatem, possit in integrum restitui, & iterum adire; tamen addictio semel facta & libertates non cessabunt. h. d. Aret.

¶Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate, an quamuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri?[b] Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates: quia [2] † semel competierunt.

Si libertates datæ fuerint inter viuos, datur addictio bonorum, sed reuocatur in dubium, an datæ fuerint in fraudem creditorum. Are.

¶Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo, si viuus dederit libertates, vel mortis causa: & ne de hoc quæratur, vtrùm in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona, an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficiant uerba constitutionis.*

Supplet rescriptum diui Marci. Are.

¶Sed cum multas diuisiones[c] eiusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio,[d] in qua multæ species[e] collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum: quas ex ipsius lectione constitu-

tionis potest quis cognoscere.

De successionibus, quæ fiebant per bonorum uenditiones, & ex senatusconsulto Claudiano sublatis.

TITVLVS XIII.

Successio facta per venditionem bonorum debitoris, est hodie sublata. Are.

ERant ante prædictam successionem olim & aliæ per uniuersitatē successiones: qualis fuerat bonorum emptio,[f] quæ de bonis debitoris uendendis, per multas ambages[g] fuerat introducta: & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria[h] in usu fuerant: sed cum extraordinarijs iudicijs, posteritas usa est; ideo cum ipsis ordinarijs iudicijs etiam bonorum uenditiones expirauerunt:[i] & tantummodò creditoribus datur officio iudicis bona[k] possidere, & prout utiles eis uisum est, [3] † ea disponere: 3 † fuerit. quod ex latioribus Digestorum libris[l] perfectius apparebit.

Successio, quæ fiebat per senatusconsultum Claudianum, est hodie sublata. Aretinus.

¶Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per uniuersitatem acquisitio, cum libera[4] † 4 † al. libero. mulier seruili amore bacchata,[m] ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam:[n] quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

le dispositum in vno, puta, uendente, habeat locum etiam in emente: cum sint correlatiua. bum, venditio, ponitur pro emptione, & econtra. & aduerte, quod fortius dico quod licet simpliciter dicatur vnū, intelligitur de vtroque, quia sunt correlatiua, ut l. fi. C. de indict. vid. toll. & l. j. ff. de accepti. Ang.

g *Ambages*. nam proponebat creditori actionem, & si cadebat à syllaba, cadebat à causa. Si uerò non cadebat, bona debitoris absentis, uel præsentis uendebat sua authoritate: quod hodie non est, ut hic, & C. de formu. & impe. l j. & ij.

h *Ordinaria*. idest, solennia.

i *Expirauerunt*. idest, recesserunt.

K *Bona*. scilicet omnia, ut ff. quibus ex causis in poss. ead. l. j. sed hodie pro mensura debiti declarati, ut in Auth. de exhiben. & intro. re. §. si uerò simel. col. 5.

ADDITIO.

Dic hoc uerum, quando agitur personali: secus si agatur etiam hodie reali, uel hypothecaria: quia iura antiqua remanent incorrecta; & sic fit missio insolidum in poss. ut no gl in uerbo, pro sequitur. in auth. ei, qui. C. de bon. autho. iud. poss. & in l. 3. in gl pen. C. de procuratoribus.

l *Libris*. ut ff. quibus ex causis in poss. eat. per totum. & de bon. auth. iud. poss. per totum.

m *Bacchata*. idest, capta, vel decepta ut. n. uino quis capitur, uel Baccho, ita & amore. Item furore amoris nil vehementius inuenitur, ut in Auth. quibus modis natu. effician. legi. §. illud. vernouimus. col. 6.

Ebrius, & mulier luxuriosa æquiparantur.

ADDITIO.

Et maximè in iuuenibus. Vnde versus: Militat in teneris annis amor hospes amœnus: Est in canitie ridiculosa Venus. Facit ca. cum in iuuentute. extra de præsump.

n *Substantiam* si coniungebat se alieno seruo, & contra domini nuntiationem: ut C. ad senatuscon. sultum Claudianum l. j.

DE

¶DE OBLIGATIONIBVS.

Continuatio Angeli.

¶ Hic incipit tertia pars principalis diuisionis totius istius operis, gratia commodioris diuisionis, & etiam materiarum, facit l. Caius. §.1. ff. de leg. 3. cum si. ibi not. quoniam hic tractatur de tertia parte, siue de tertia materia, in qua versatur ius nostrū, quoniā versatur circa tria: aut circa personas: aut circa res: aut circa actiones, & obligationes: ut supra de iu. nat. gent. & ciui. §. final. vsq; huc tractauit de personis, & rebus, vt dicit gl. rub. igitur aliam, & tertiam partem faciemus de obligatio. & actio. & per consequens de teria materia totius iuris ciuilis. Aret. Accur. autem sic continuat istam rubr. Dictum est suprà, de personis lib. 1. de rebus in secundo & tertio vsque huc. Nunc de actionibus debet dicere: vt supra de iu. na. §. fi. sed quia obligatio mater est actionis: vt ff. de procu. l. e. licet. §. ea obligatio. ideo præmittitur de his obligationibus: & ideo dicit hic, Nunc, &c. Accu.

** Obligatio est non transumptiuum, nō proprium, Vide Zas. in Rub. in princip. de verb. obli.*

** Adde Cagno. in l. omnis. nu. 26. de reg. iur.*

De obligationibus. *

TITVLVS XIIII.

Continuat, & definit obligationem. h. d. Aret.

NVnc transeamus ad obligationes. ¶Obligatio[a] * est iuris[b] vinculum, quo necessitate[c] adstringimur alicuius rei[d] soluendæ, secundum[e] nostræ ciuitatis iura.

Ponit primam diuisionem obligationum: quia aliquæ sunt ciuiles, aliquæ prætoriæ. Aret.

Diuisio.

NVnc transeamus. &c. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit definitionem obligationis. Secundo ponit vnam diuisionē obligationis. Tertiò ponit secundam diuisionē. Quartò illam diuisionē in aliam diuisio. diuidit. Secunda ibi, Omnis autem. Tertia ibi, Sequēs. Quarta ibi, prius est.

¶CASVS. Quæsiui ab Impe. sic, Domine, cum curam adhibueritis ad res, & ad personas: ad quid proponitis vos transferre? Respon. Impe. Nunc, &c. Quæsiui etiam vltra sic: Domine quid est obligatio? Respon. ipse. Obligatio est, &c. Sed quia vnumquodque tunc perfectè cognoscitur, cum in se, & in suis partibus demonstratur: ideo dominus Iusti. data definitione, dat obligationis diuisionem, vt sic ob. in se, & in suis partibus plenius, & perfectius habeatur notitia. Et primo dat dominus Iusti. diuisionem generaliorem, & breuem: secundò specialiorem, & primam continentem. Item primo diuidit: secundo membra diuidentia exponit. & sic vno modo ponitur ca. Aliter autem ponitur secundum dominum Gugl. sic casus. Ego iuuenis volens legalibus fulciri nutrimentis, accessi ad Iustin. & talia verba proposui coram eo: Domine, vidi per continuationes multiplices, quod nunc est ad trac. de obl. transeundum ipso Deo dicatis mihi, quid est obligatio. Frater, dicit Iust. Obligatio est, &c. Fran.

Obligationum quædā est ciuilis tātū, quædā naturalis tm̄, quędam ciuilis, & naturalis simul.

a *Obligatio.* videtur, quod nulla obligatio definiatur, nam ciuilis sola non habet effectum exigendi: vt pater in obligatione literarum ante biennium.* vt infra de lit. ob. Item pater in omni obligatione ciuili. & naturali simul. nam si pactum fieret de non petendo, tollitur naturalis, & remanet ciuilis vt ff. de sol. l. Stichum, aut Pamphilum. §. naturalis, & tamen non habet effectum istum: vt infra de excep. §. præterea. Item nec naturalis: quia nec per eam fit actio, licet impediatur repetitio: vt ff. de do. l. hoc iure. §. fi. & ff. de cond. inde. l. iudex. & l. Iulianus. Sed dic, quod simul vtraque hic definitur. Item si bona est definitio; ergo conuertitur cum suo definito. Vbicunque ergo est iuris vinculum, est obligatio, & econtra, vbi non est tale iuris vinculum, nōn est obligatio: ergo nec fideiussor adhiberi potest. ut ff. de ver ob. l. 1. §. 2. incipit, si quis ita, in fi. quod est falsum: quia naturali obligationi accedit. vt infra de fideius. in prin. Sed dicas, quod hic est deceptio. nam si dicas, non est obligatio, scilicet ciuilis, & naturalis, vera est: si dicas, obligatio, scilicet nulla, etiam naturalis, falsa est. & sic uis est in dictione, obligatio. vbicunque enim dico, ꝙ naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gentium: quia conuenit solis hominibus, & omnibus.

* Et hæc sn̄ia cōm. hr̄, licet ul tramont. nec naturalem, nec ciuilem nā tam nolit de quo habetur in l. cum quis C. de iur. & fac. ig. & cum his sentit Iac. ab Arena: tametsi gl. sequitur.

b *Iuris uinculum.* idest ius uinciens, & sic est res incorporalis ut supra de re. cor. & incor. in fi. vt enim boues funibus uisualiter ligantur, sic homines verbis ligantur intellectualiter. vt ff de ver sig. l. rei. §. 1.

ADDITIO. Iuxta illud, Verba ligant homines, taurorum cornua fune: Cornu bos capitur, uoce ligatur homo.

hic Porcque tu n̄ deto.

c *Necessitate.* tunc enim verè debitor est, cum necesse habet soluere. ut ff. de verb. sig. l. debitor. & ita secundum hoc nulla obligatio, cui opponitur exceptio, definitur hic: quod verum est, si opponatur exceptio, ideo quia desijt esse vinculum naturale, vel ciuile. nam quædam exceptiones ꝓponuntur etiā quando vtrunq; vinculū adest: vt Macedo. & Vellei. Sunt. n. actuales obligationis duæ radices vna naturalis. s. quæ consensu nascitur: quæ inter omnes fieri potest, etiam inter seruos, & hæc naturalis dicitur, vt ff. de pac. l. 1. §. ideo. hęc radix contrario consensu tollitur, ut ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis, quia nil tam naturale, &c. ut ff. de reg. iu. l. nihil tam. sed hæc naturalis, nim non habet exigendi: impedit tamen soluti repetitionem. ut ff. de fideius. l. fideiussor §. fideiussor. Huic quandoque accedit ciuilis etiam radix, quæ illi naturali faciem dat, vel formam, vel vestem, ut possit parere actionem. Et hæc ciuilis tollitur contrario ciuili actu, non naturali, ut per acceptilationem. ut infra quib. mod. tol. ob. §. 1. alias. §. item ꝑ acceptilationem. Item per sentētiā, remanente naturali: sed hoc non est ipso iure, sed per exceptionem, ut ff de condi. indeb. l. Iulianus, sententia enim est de iure ciui. cum omnia iudicia sint de iure ciui. ut diximus, suprà de iure nat. §. ius autem. in glo. vt sunt &c. per l. ff. de ori. iu. l. 2. §. his legibus latis. uer. hæc disputatio. Et hæc ciuilis non adhæret seruis, cum nil sint, inspecto iure ciuili, ut ff. de reg. iur. l. seruitutem. & l. quod attinet. Item filio contra patrem, uel econtra non nascitur, ut ff. de condi indeb l. frater à fratre. cum inter eos non possit esse iudicium, ut ff. de iudic. l. lis. iure ciuili impediente ratione patriæ potestatis, ut supra de pa. pote. §. ius autem. Acc.

Obligatio effectualis habet radicē naturalē, & ciuilem.

Obligatio ciuilis tollitur ꝑ acceptilationē, & sententiam.

Obligatio ciuilis quibusdā personis non adhæret.

ADDITIO. Hodie tamen in aduentitijs forte nascitur ciuilis obligatio, quamuis, durante patria potestate, contra eum non exerceatur. Ang.

d *Rei.* uel etiam facti, quia uerbum, rei, generale est, ut ff. si cer pet. l. 1. in fi. & ff. de verb. sig. l. rei.

ADDITIO. Not. appellatione rei, factum contineri, ex quo dixerunt aliqui, quod si statuto caueatur, quod pro quacunq; re petita soluatur solidus pro libra, quod habebit locum in facto petito: quod uerum limitat hic Bald quando tale factum petitum erat æstimabile: vt librum scribi: domum ædificari: & fossam fundi. Si autē esset inæstimabile, ut facere uxorem consentire, tunc nihil esset soluendum. quia uerba statuti debent intelligi in casu possibili: hoc est, quo res æstimari possit. l. non solum. ff. de actio. & oblig. & l. si ideo C. de ijs, qui ut indig. & ad Sylla. Christoph.

e *Secundum.* istud, secundum, potest referri ad totam definitionem q. d. obligatio sic definitur secundum iura Romana, idest secundum leges, & sic ciuilis, & naturalis hic simul definitur. Vel dic. ꝙ refertur tantum ad principium, scilicet iuris uinculum. Et quod dicit, quo adstringimur, scilicet quandoque: ut quando est ciuilis, & naturalis. quandoque non: ut quando est naturalis sola, uel ciuilis sola. & secundum hoc qualibet definitur hic: non etiam naturalis, uel ciuilis sola. Vel dic, quòd ponitur remotiuè hæc dicto, secundum, q. d. illa obligatio est iuris uinculum, quæ est secundum ius, non contra ius. ff. de uerbo. obl. l. generaliter. & l. ueluti. & secundum hoc refertur ad primū. Vel dic, quòd refertur tantum ad illam dictionem, soluendæ: nam secundum ius sunt faciendæ solutiones, ut res æquè bona soluatur: ut ff. si cer. pet l. cum quid. & ff. commo. l. 3. §. si reddita. Item congruo loco, & tempore: ut ff. de solu. leg si soluturus. Item de euictione promitti debet: aliàs non uidetur soluere, ut ff de uer. obl. l. Iulianus §. qui fundum. & ff. de condi. cau. da. l. fin. & de euict. l. 2. Item per competentes actiones, * & iudices fiat solutio: aliter non ualet sententia, nec solutio fieri debet: ut C. si à non competent. iud. l. fin.

* Adde Fely. in c. cum ordinem, nu. 3. de resc. & c. examinata nu. 14. de iudi.

OMNIVM

¶OMNIVM AVTEM. ¶CASVS. Obligationis posita definitione, hic ponit eius duplicem diui quæ patet in litera: dum tamen sciatur, quòd prima diuisio sumitur respectu iurium, à quibus procedit obligatio qualibet: secunda verò procedit à causis, propter quas introducuntur obl. quia omnis oblig est ex contractu. vel quasi &c. Fran de Are.

¶ Omnium autem obligationum summa * [a] diuisio [b] in duo genera diducitur. [1] † namque aut ciuiles sunt, aut prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus [c] constitutæ, * aut certo [2] † iure ciuili comprobatę * [d] sunt. Prętoriæ sunt, quas prætor ex sua iurisdictione constituit: [e] quæ etiam honorariæ [f] vocantur.

Ponit secundam diuisionem obligationum, quæ est quadruplex.

¶ Sequens [g] diuisio in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu [h] sunt, aut quasi ex contractu: [i] aut ex meleficio, [k] aut quasi ex maleficio. [l]

Obligationes ex contractu sunt in quadruplici differentia.

¶ Prius est, vt de ijs, quæ ex contractu [m] sunt, dispiciamus. Harum æque [n] quatuor sunt species. Aut enim re [o] contrahuntur, aut verbis, [p] aut literis, [q] aut consensu, [r] de quibus singulis dispiciamus.

* i. prima sēper Cuia.
1 † Al. deducitur.
* Veluti ex pacto in quibusdam causis. Cui.
2 † Certè.
* veluti ex conuentionibus iu. gen. Cuia.

a *Summa.* i. prima: vel summa, idest breuis. sic ī. de iur pers. in prin. est enī quandoque maior, vt infra eo. §. fi.

b *Diuisio.* diuisio est innumerabilis materiæ breuis compositio, & diuisio ad multa facit, vt diximus in procemio. §. penul.

c *Legibus.* vt legis Aquiliæ obligatio, vt īfra de le. Aqu in prin. Item de pauperie per l. 12. tab. ff. si quad. pau. fec. dic. le. 1. 1. resp. Item furti nec manifesti, vt ī. de nox. §. sunt autē. Secus autem est de furto manifesto: qa illa obligatio est prætoria: ut ī. de perpe. & temp. act. §. furti quoque.

d *Iure ciuili comprobata.* vt sunt obligationes iure gentium inuentæ, vt supra de iur. nat. §. ius autem quæ à iure ciuili sunt comprobatæ: ut ff. de inst. & iu. l. ius ciuile.

e *Constituit.* vt obligatio ex furto manifesto: ut infra de perpe. & temp. act. §. 1. Item ex rapina, & vbicunque prætor aliquam obligationem inducit: vt patet per multos ti. vt ff. de iu. & iu. l. ius autem ciuile. §. ius prætorium.

f *Honoraria.* quia prætores honores gerebant: quod dic, vt supra de iu. na. §. prætorum.

g *Sequens diuisio.* s. obligationum.

h *Ex contractu.* vt infra vsque ad tit. de obl. quæ ex quasi contractu.

i *Ex quasi contractu.* vt infra de oblig. ex quasi contractu. Sequentes duo tit vsque ad quartum lib. sunt communes. s. per quas perso nob. acq & quot mo. tol. obl.

k *Aut ex maleficio.* vt infra de obl. ex malef. vsque ad ti. de obl. ex quasi malefi.

l *Ex quasi maleficio.* vt infra de oblig ex quasi malefic. & subaudi, aut ex varijs figuris causarum: ut ff. de actio. & obl. l. 1. in prin.

m *Ex contractu.* propriè ponitur, quo ad illos contractus vbi hincinde nascitur obligatio: impropriè, quo ad alios; vt ff. de verb. sign l. Labeo. sic ff si cer. pet. l. certi condictio. in prin. & de offic. proc. & leg. l. 2.

ADDITIO. Not appellatione contractus intelligi propriè contractum vltro, citroque obligatorium: pro quo. l. Labeo. ff. de verb. sign Ex quo dicit Bal quod si statuto caueatur, ꝙ qui non petierit debitum ex contractu intra x. ann. cadat à iure suo: non habet locum in creditore ex mutuo: quia ille non est propriè contractus, cum solum recipiens obligetur, non autem numerans. Christo.

n *Aequè.* vt supra. Accur.

o *Re contrahuntur.* vt infra tit. proxi.

p *Verbis.* ut infra tit. a. vsque ad ti. de lit. obl.

q *Literis.* vt infra de lit. obl.

r *Consensu.* vt ī. de obl. ex consen. cum seq. tit. Sed quæ est differentia inter actionem, & obligationem, & contractum? Resp. contractus est verborum conceptio, vel consensus, ut patet. ff. de verb. obl. l. stipulationum. §. stipulatio, & est facti, vt ff. de curat. fu. l. consilio. in fin. obligatio est, quæ inde nascitur: ut argum ff si cer. pet. l. 2. circa fin. Actio est, quod postea inde surgit, & sic nullum est alterū. vt ff. de proc. l. licet. §. ea. & infra ti. 2. in prin. & hæc duo sunt iuris, vt in definitionibus patet.

¶ QVIBVS MODIS, RE CONTRAHITVR OBLIG. ¶Continuatio istius titu. ad præcedentem patet. s. tit. proxi. in fi. Ang.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

TITVLVS XV.

Obligatio ex mutuo contrahitur re, & in ijs rebus, quæ pondere, numero, vel mensura consistunt. Et dicitur mutuum, quia de meo tuum sit. Are.

RE * contrahitur [s] obligatio, veluti ex mutui datione.

RE contrahitur. Totus iste tit. diuiditur in quinq; partes. Primò ponit de mutuo. Secūdo, de indebito soluto. Tertio. de commodato. Quartò, de deposito. Quinto, de pignore dato. Secūda ibi, i §. is quoq;. Tertia ibi, Item is. Quarta ibi, Præterea. Quinta ibi in §. creditor quoque.

¶CASVS. Domine, supra dixistis mihi, quod obligationum, quæ ex contractu nascuntur, quatuor sunt species. Quarum prima est, quod re contrahitur obligatio. Domine pro Deo dicatis mihi, qualiter re contrahitur obligatio. Et dominus Impera. respondet, ꝙ mutui datione contrahitur obligatio re. Sed domine pro Deo, in quibus rebus consistit mutui datio? Ad hoc respon. dominus Imper. quod mutui datio consistit in his rebus, quæ consistunt pondere, numerò, & mensura, ueluti uino, oleo, frumento &c hoc est in rebus istis, quæ sunt, ut quantitas, non ut species: quas res aut in numerando, & hoc refertur ad pecuniam numeratam: aut in metiendo, & hoc refertūr ad æs, aurum, argentum: in hoc damus, ut accipientium fiant. & de natura mutui est, ut non idem corpus reddatur, sed in eo eodem genere. Transit enim dominium rei mutuatæ in accipientem: licet teneatur de corpore æquiualenti in eodem genere. Ideo enim dicitur mutuum, quia de meo fit tuum. Sed domine; uos tota die loquimini de contractu mutui, sed pro Deo, quæ actio nascitur ex isto contractu? Resp. Imperator, quod nascitur ex isto contractu quædam actio, quę vocatur certi condictio specialis. & h. d. dominus Guido. Vel alio modo pone sic casum: Posuit Iusti determinando species obligationis, & specierum species. Vnde primo de prima specie subdit exemplum. Dixi etiam ei: Domine, uos dixistis mihi supra, quod quandoque re contrahitur obligatio, sed dicatis, si placet, quando? Resp. Imp. Re contrahitur, &c. Et quia consistit primò in mutui datione; ideo consequenter determinat, in quibus consistit mutuum, siue mutui datio. ibi, Mutui. Consequenter modum designat, & addit rationem, quare sic appellatur: ibi, Vnde, &c. In fine dicit, quod actio ex eo nascitur determinando, & ita quinque principaliter in hoc responso continentur. Franc.

s *Re contrahitur.* in primo no. uestiri pactum id, quod est nudum, sex modis. a Re: ut hic. Verbo, ut infra titu 1. Literis, ut infra de lit. ob. Consensu ut infra de obl. ex con. Cohærentia contractus: ut si iuxta contractum apponatur aliquod pactum ante, uel post: ut C. de pac l petens. & ff. de pac. l iurisgentium. §. quinimmo. Item interuentu rei, ut in contractibus innominatis, ex quibus nascitur actio de mum re secuta: ut C. de re. per. l. ex placito. Sed quid differt ea, quæ uestitur re, ab ea, quæ interuentu rei uestitur? Respon. prima habet uestimentum, & robur statim, cum nascit. nam tacitè agitur, ut uel reddatur mutuum, uel commodatum. ff. si cer. peta. l. cum quid. Sed in alia dudum fortè postea, quando res traditur. C. de pact. leg. petens. &

* Hoc pri. respōdet ti. de reb. cre. ff. Aeg. Pe. & intel. huius principij vide p Huber. Zachar. in Rubri. de reb. cre. nu. 56.

a Et dī pactū nudū, qđ stat in puris finibus conuētionis; alias si transit in propriū nomē cōtractus. uel formā, seu solēnitatem, uel cām, p q̄ robur, & efficaciam assumit, e tūc uestitū. Ang.

C. de

C.de te.permu. l.ex placito. Et adde duos modos,ut not. d.§.quinimo.in gl.1. f.quando vestitur legis auxilio, quod est quoties nudum pactum actionem perit,ut in donatione:ut ff.de pactis.l.legitima.item rei principio,vt in pollicitatione facta reipubl.vt ff.de poll.l.1.Accur.

1† al. Dato.

ADDITIO. Item vestitur pactum authoritate legis, ut C. de dona.l. si quis argentum. sed iste modus comprehenditur sub prædictis. Item iureiurando:vt ff. de ope lib. l. ut iurisiurandi.

2† Al. desit, ne.

¶ Mutui [a] autē obligatio [1] † in ijs rebus cōsistit, quæ pondere, [b] numero, mensurave [2] † constant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, [c] aut metiendo, [d] aut [3] † appendendo [e] in hoc damus, vt accipientium fiant. & * quandoque [f] [4] † nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ, & qualitatis [g] redduntur. vnde [h] [5] † etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat; [i] & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur certi condictio.[k]

3† Du. ad pendendo.

* Quandoque. i. aliquo tempore, nō quod ponat reg. in cōtrariū vt Dec. in l.2. in princip. prima lectu. ff. si cer. pet. ad de Nonsū bis.

4† quoniā

5† Inde.

a *Mutui*. No. quod quatuor debent esse in mutuo. Natura,ut ad hoc sit inuenta, ut mensuretur, uel ponderetur, uel numeretur: sicut est in pecunia:vt ff.de contrahen.empt.l. 1. Itē consuetudo. Item aptitudo ad numerū uel ad pondus suæ naturæ aptetur. Item actus, s. ut detur secūdum naturam suam. nam si dedero pecuniam in sacculo non numeratam, ut tantundem reddas, non erit mutuum, sed innominatus cōtractus Vide hos casus.ff.si cer.pe.l.2.§.2.

b *Pondere* ff.si cer pet.l.2. §.item mutuum.contra. Solu. ibi largè accipitur nomen pecuniæ: ut ff. de lega. 1. l. talis. Accursius.

c *Numerando*.vt pecuniam.

d *Metiendo*.vt vinum,oleum,frumentum.

e *Appendendo*. vt ære,& argento,& auro. Sed quid si librū ad pondus dedero? Respon. non est mutuum: quia consideratur consuetudo.& aptitudo,& natura rei talis.sic ff. e. l.2.§ 1. Item quid si do pecuniam in sacculo,ut speciē? Respon.non est mutuum: quia actus mutuo similis exigitur: ut ff de leg.1.l.planè ubi.§.2.uer.sed hoc ita erit.

f *Et quandoque*. incidenter enim quandoque eadem: quia non indiget ea,ut arg.ff.si cer.per.l. qui pecuniam. sed cum accipit,eius debet esse propositi,ut aliud reddat:ut ff.si cer. pet.l.2.in prin.Accur.

g *Qualitatis*. i. bonitatis: quod tacitè semper præsumitur agi:ut ff.si cer pet.l.cum quid.§.2.

Mutuum, vnde componitur.

h *Vnde*.quia fit accipientis. Accur.

i *Tuum fiat*. componitur enim ex integro, & corrupto: ut hic,& ff si cer.pe.l.2.§.appellata. Et nota, quod licet deseruire nomini: quia nomina debent esse consonantia rebus: ut supra de do.§.est & aliud. Et no. reconciliari mutuum tribus modis,ut no ff.si cer.peta.l.2.§.appellata.in gl.2. & inf.eo.§ item is.in gl mutuum.

ADDITIO. Quibus adde duos alios modos, s.propter superuenientiam dominij in mutuantem ex causa de præterito:ut l.proinde ff. si cer. pet. Item ratihabitione secuta: ut l.si procurator. ff.de condict. indeb & hæc uera in mutuo merè naturali:alias merè ciuili cursu biennij. Item eius lc,cui natura cooperatur, reconciliatur stipulatione,siue præcedat,siue sequatur,ut per Ang.hic.

Cōdictio certi specialiter.

k *Certi condictio*. scilicet, specialis,quæ de mutuo datur:quæ hic appellatur à quibusdam si certi petat. ut ff. de tritica. l. prima Sed dic,quòd condictio certi ex mutuo specialis dicatur. Est & alia generalis,quæ datur ex omni causa,& ex omni contractu, ex quo certum petitur:ut ff eod. de rebus credi.l.certi condictio.in prin. Sed nunquid ad interesse datur certi condictio? Quidam dicunt, quod non:vt ff.si quis in ius vo non co.l.si. Nos diximus,quod sic.& quòd d.l.dicitur, incerti condictio: dic. idest, certi condictio,quæ datur ad incertum.& ratio:quia licet prima facie sit incertum, certificatur tamen per iudicem: ut infra de act §. curare. a secus si ad factum: quia etiam in sententia non certificatur quantitas:ut ff.de uerborum oblig. l.vbi autem.§.qui id quod.& ff.de re iudica. l. si quis ab alio.§ finali.

Cōdictio certi generaliter.

Interesse petitur cō dictione certi.

a Et pro hoc alleg. Ange. hic casum in l. 2. C. de inuti. stip.

Nō est. n. in potestate actoris quantitas interesse, sed spectat ad iudicem.

¶ IS QVOQVE. ¶ CASVS. Dixi Imperatori, Domine, iam bene vidi, qualiter in mutuo re contrahitur obligatio. contrahitur ne alio modo? Ad hoc respon. dominus Impera. quod sic:quia non solum qui mutuum accepit, re obligatur: sed etiam ille, qui indebitum sibi per errorem solutum recepit, re obligatur. unde si aliquis putat se tibi teneri in c. cū in ueritate non teneatur, & illa tibi soluerit:re obligatus es ei, & competit tibi contra te condictio indebiti, quæ datur propter indebita soluta. Nam ab eo, qui indebita recepit à sibi soluente per errorem, poterunt condici per condictionem indebiti: sicut ab eo, qui accepit mutuam pecuniam, potest illa pecunia condici per condictionem certi specialis de mutuo. & ita nunc ista duo paria sunt in effectu, & in modo obligationis Sicut enim,qui mutuam pecuniam recipit, tibi re obligatur, & potest ab eo pecunia recepta condici per condictionem certi specialis de mutuo, sic ille, qui indebitum recipit ab eo,qui indebitum soluit per errorem, re obligatur,& ab eo potest pecunia illa condici. Sicut ergo paria sunt in ponendo, siue in affirmando, sic & paria debent esse in negando. vnde sicut pupillus si sibi mutuaretur pecunia, non tenebitur; sic nec tenebitur, si indebitum sibi fuerit solutum. In fine dicit, quod quædam iniuria uidetur fieri huic speciei, eo quod ponitur inter species, quæ ex contractu oriuntur: eo quod ille, qui indebitum soluit, credens se teneri, cū tamen non teneatur, magis intendat distrahere negotium, quàm contrahere, eo quod solutum intendit deliberare. Franciscus.

Si soluitur non debitum per errorem, re contrahitur obligatio, sicut ex mutuo: pupillus tamen sine tutoris auctoritate non obligatur.

¶ Is quoque, * qui non debitum * accepit ab eo, qui per errorem [l] soluit, re obligatur: daturque agenti cōtra eum propter repetitionem condictitia [m] actio. Nam perinde ab eo [n] [6] † condici [o] potest, si apparet, [p] [7] † eum dare oportere, ac si mutuum accepisset.[q]

* Facit ad hunc §. c. vlt. cū glo. 1. ante me. ibi, indebitū iure naturali, extra de sol. vbi est bona glos. de materia re petitionis. indebiti.

* Respondet hic §. tit. de cod. inde. ff.

6† ei.

7† paret.

l *Per errorem*. aliud si ex certa scientia:ut ff de cond.inde. l 1.& ff.de reg.iu l.cuius per errorem. & C. de iuris, & fac. igno.l. cum quis.Accur.

ADDITIO. Ex quo nota modum concludendi esse,quod indebitum soluit per errorem iuris, uel facti prout fuerit, & est necesse hoc exprimere, nisi qualitas personæ agentis esset causa dandæ condictionis,ut in pupillo,in demente,uel furioso.Ang.

Cōdictio sdebiti ad qd datur,

m *Condictitia actio*. idest,condictio indebiti,quæ datur propter indebita soluta, si facta sint accipientis: vt ff. eodem, de condictio. indebi.l.indebiti. §. primo.alias nulla condictio datur nisi dominium sit translatum, ut ff. vsufructu. quemadmodum ca. l. finali.& infra de actio. §. sic itaque. & §. appellamus. Item ad augmenta naturalia: ut ff. eodem,de condict. ideb. l. indebiti. non ad ciuilia. vt C. eodem,l.prima,& inquantum locupletior est accipiens, si bona fide percepit,ut ff eodem, l. si non sortem. §. libertus. alias sciens accepit,in totum,ut ff.eodem,l.in suo. §.si seruum.& quandoque furti,ut ff.de condi.fur.l.quoniam. vel dic,ut ibi.

n *Ab eo*. s.qui soluit.

o *Condici*. ei,cui solutum.

p *Si apparet*. si,i.quia.Sed uidetur hic dici,quòd primo appareat indebitum,& sic probetur, antequam actio proponatur,& ita ante litem contestatam, quod est falsum, nisi in casu ut C.de testi. in authen. sed & si quis. Sed respon. hoc uerbum potest, quod hic est, intelligitur cum effectu, scilicet,ut condemnetur reus.

q *Accepisset*. vnde tenetur,nisi in casibus,ut si soluitur ex causa,quæ inficiatione crescit,ut C eodem,de condi inde. l. ea,quæ. Item ex causa pietatis:ut ff.eodem,l. cum is.§.si mulier. Item transactionis,ut ff. eodem,in sum. Item rei iudicatæ:ut C.eodem,l. prima. Item sententiæ,ut ff. eodem, l.prima,& hic dicitur. Item iuramenti,ut infra de actio.§. item si quis postulante. Et alias.ut no. infra de ob quæ ex quasi contra § fi.& etiam in l.eleganter.§.fi. in glo. fi. ff. de cond. indeb,

Indebitū accipiens ī certis casibus, restituere non tenetur.

Vnde

Pupillus qualiter ex mutuo tenetur.

a *Vnde pupillus.* sed pupillo solueris indebitum per errorem credens teneri: non poteris contra pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo: sed ista obligatio nō videtur ex condictione descendere: quia soluit pupillo per errorem.

b *Mutui.* quia neutra, nisi sit factus locupletior.

c *Datione.* sed qualiter tenetur ex mutuo? Distingue, aut est infans, & tunc nullo modo tenet. a ut ff. eodem, de condi. indeb. l. quod pupillus. & ff. de act. & obliga. l. pupillus. aut maior infante, & tunc si tutori promittat, nullo iure debetur: ut ff. de auth. tut. l. pupillus. si alij promittat, & sine tutore, naturaliter tantum tenetur: vt ff. de noua. l. prima. si cum tutore, etiam ciuiliter, & naturaliter obligatur, sed restituitur: ut ff. de auth. tu. l. impuberes. & C. si tu. uel cur. inter. per totum. Et in adulto habente curatorem idem, quod in pupillo: vt C. de in integ. restitutio mi l. si curatorem. alitet enim. i. si curatorem non habet ciuiliter, & naturaliter tenetur, b sed restituitur. Et hæc omnia sunt vera, nisi factus sit locupletior, uel quia sit salua pecunia, uel in aliam rem versa, ut ff. de solu. l. in pupillo. tunc enim tenetur, & ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu: ut ff eodem. l. naturaliter. § si. & l. seq. & ff. commo. l. tertia. His ergo eisdem modis, & de indebito tenetur, ut hic dicitur. Et nota similitudinem inter mutuum, & indebitum, quod ualet ad multa: ut ff eodem, l. indebiti. §. primo, & secundo, ubi reconciliatur indebitum eisdem modis, quibus mutuum.

1† *Apud D. tenebitur.*

a Scilicet actione ex eo contractu, etiā si ad eū aliquid peruenit, renetur tñ tunc cōdictione sine cā, vel ad exhibēdum, ut l. 3. in princ. ff. comm. Et idē dicas de proximo īfantiæ, sedm Ang.

2† *voluit.*

3† *Du. voluerit.*

* *Quia intendit liberare solutum.*

b Nisi contrahat sup re, cuius alienatio est interdicta: quia non obligaretur si ne decreto ..ad resoluendū. C. de præ. min. Ang.

¶ Vnde [a] pupillus, si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorem datum est, non tenetur [1] † indebiti condictione, non magis, quàm mutui [b] datione. [c] Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu [d] consistere: cum is qui soluendi animo dat, magis velit [2] † [3] † negotiū distrahere, quàm contrahere. *

Qui recipit commodatum, obligatur re: & differt à mutuo: quia in commodato non transfertur dominium, nec tenetur de casu fortuito, nisi culpa eius præcedat casum: & hoc si gratis concedit, aliàs si cum mercede, esset locatio vsus. Ares.

d *Ex contractu.* nec est, immo ex quasi contractu: ut infra de obliga. ex quasi contractu §. item is. Aliquid tamen tacite geritur, propter quod est positus hic casus inter obligationes ex contractu, ut ff eo. l. si in arca. primo resp. & §. cō mo. l. si is, qui §. vlt.

¶ ITEM IS CVI, &c. ¶ CASVS. Expeditis duobus modis quibus re contrahitur obligatio. scilicet, mutui datione, & indebiti solutione, superest aliud genus per quod re contrahitur obligatio. scilicet per commodatum. Si n. res alicui utendi gratia detur, idest commodetur, re obligatur, & tenetur actione commodati. Sed diceret aliquis: Domine, satis patet similitudo inter illum, qui recipit mutuum, & illum qui recipit commodatum: quia uterque re obligatur, sed si placet, dicatis mihi, quæ est differentia inter eos? Frater dicit ipse, differentia est: quia qui mutuum recipit, fit dominus rei mutuatæ, si dominus fuerit ille, qui rem sibi mutuauerit: qui autem commodatum accipit, non fit dominus rei commodatæ; unde tenetur restituere idem corpus, quod accepit. Domine Iustin. dixi ego, nunquid alia differentia inter eos reperitur? Vtique, dicit ipse. Ille enim, qui recipit mutuum, re obligatur, & ab illa obligatione per casum fortuitum nequaquam liberatur, secus in illo, qui recipit commodatum: quoniam is exactam custodiam tenetur præstare circa rem sibi commodatam: si tamen eam per casum fortuitum amiserit, non tenetur: & hoc uerum est, nisi culpa sua præcessit casum illum. Sed domine, pro Deo ponatis mihi exemplum de culpa, fortuitum casum præcedente. Libenter dicit ipse. Si ego tibi scyphos meos argenteos commodauerim, ut eis domi inter uicinos tuos, quos, ad conuiuium inuitaueras, uterer is; & tu eos tecum peregrè portasti: si postea aliquo casu fortuito amiseris, teneberis, eo quod tua culpa præcesserit casum illum. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quando dicitur res propriè commodata? Frater, dicit ipse. Res tunc dicitur commodata propriè esse, quando nulla merces interuenit: quia si merces interuenisset, diceretur potius locata, uel conducta: quod non est in commodato: quia commodatum debet esse gratuitum. Fran.

¶ Item * Is, [e] cui res aliqua vtenda datur, [f] idest, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuū accepit, longè distat Nam que [g] non ita res datur, vt eius fiat, [h] & ob id de ea ipsa re [i] restituenda [k] tenetur. ¶ Et is [l] quidem, qui mutuū [m] accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, [n] aut latronum, hostiumve incursu, nihilominus obligat[us] remaneret [4] † ¶ At is qui vtendum accepit, sanè quidem exactā [o] [5] † diligentiam custodiēdæ rei

e *Item is cui. q d.* non solum in duobus superioribus casibus. f qsi aliquis accipit mutuum, uel quando accipit indebitum, obligatur re, sed etiam in hoc casu. Accur.

* *Item, est dictio repetitiua. l. in repetendis. ff. de leg. 3. Aeg. Pett.*

ADDITIO.

No. quod si commodauero tibi rem aliquam, re obligaris, ut possim contra te agere commodati actione. Sed differentia est inter illum, qui mutuum accepit, & illū, cui commodata est res, quia si commodauero tibi equū meū, ego non do tibi eum, ut tuus fiat, & ideo te neris mihi de eadem re restituenda: secus in mutuo: quia si mutuo tibi, non teneris mihi reddere eandē rem, sed aliam rem eiusdem naturæ, & æquè bonam. Alia est differentia: quia qui mutuum accepit: si casu fortuito amiserit, quod accepit mutuo: veluti incendio, ruina, naufragio, aut incursu latronum, uel hostiū: nihilominus possum agere contra eum ex mutuo. Sed commodatarius diligenter debet custodire rem sibi commodatam: nec sufficet si adhibeat talem diligentiam in custodiendo, qualem in suis rebus solet adhibere, si alius homo diligentius potuerit custodire. Si uero propter maiores casus commodatarius rem sibi commodatam amiserit, non tenetur: dum tamen propter culpam suam casus iste non euenerit. alioqui si tibi commodauero scyphum meum, ut haberes in domo tua, & tu forsitan tecum in peregrinatione attuleris, & incursu latronum amiseris, uel naufragio, teneris mihi de eo restituendo, uel ad eius æstimationem.

4† *permanet.*

5† *exactissimam D.*

Commodatum, & mutuū differunt dupliciter.

Casus fortuiti.

f *Datur.* i. traditur: quia dare est dominium transferre: ut l. ubi autem. §. si. ff. de uerb. ob. & infra de act. §. sic itaque, quod non fit in re commodata. Chr. stop.

e Ista glo. nō est Accursij.

g *Namque.* prima differentia inter mutuum, & commodatum.

h *Vt eius fiat.* quod est in mutuo.

i *De ea ipsa re.* quod non est in mutuo.

k *Restituenda.* etiam non deteriore: aliàs non videtur reddita. unde tenetur ad interesse: ut ff. eo commoda. l. tertia. §. si reddita.

l *Et is quidem.* secunda differentia.

m *Mutuum accepit.* hic no. mutuum esse triplex. Naturale tantum, s. quando fit numeratio sine stipulatione de soluendo. Ciuile tantum, quando stipulatio interuenerit de soluendo sine numeratione. Ciuile, & naturale, quando numeratio, & stipulatio interuenerint: ut ff. si cer. pet. l. 2. Item no. quod deficit mutuum ratione rei: ut in fure: ut ff. eo. l. 2. § mutui. & § appellata. & ratione personæ: ut ff. si cer. pet. l. si ego pecuniam. & l. si & me, & Titium. Reconciliatur autem mutuum consumptione: ut ff. si cer. pet. l. nam & si fur. stipulatione, ut C. si certum. pet. l. quamuis. vsucapione. ad instar alienæ pecuniæ datæ in dotem: ut ff. de iu. do l. Proculus.

Mutuū est triplex.

Mutuū deficit tripliciter.

Mutuū reconciliat pluribus modis.

n *Naufragio.* hic nota fortuitos casus melius, quàm in aliqua lege. sic enumerantur aliqui casus C. de pign. act. l. quæ fortuitis.

o *Exactam.* aliàs exactissimam. * & sic ponitur positiuus pro superlatiuo. Et distingue, quia interdum solus dolus venit in commodato, ut si commodo uxori meæ, ut

* Sic in scriptis exemplaribus legit.

computa

computa veniant ad me:vt ff. eo. commo l. si ut certo. §. nunc uidendum.& §. interdum. Quandoq; dolus,& culpa eius.ut si commodo tibi scyphum, vt communes amici inuitentur ad cœnam,ut ff. eod. commo. l.in rebus.§.hoc ita. Interdum leuissima.& hoc generaliter, ut hic. Interdu casus, ut si culpa præcedit casum, ut hic sequitur,& ff. eo. l.in rebus.circa princ.ver. alioquin.

Commodatarius d quibus teneatur.

ADDITIO. Si quæratur, an in commodato cõmodatarius teneatur de dolo, lata culpa,uel leui. dic ex mente Docto. in d. l. si ut certo. quod si contractus celebratur gratia dantis, tũc recipiens tenetur solum de dolo, & lata culpa.Sed si gratia recipientis tantum,tũc tenetur de dolo, & omni culpa, sed non de casu fortuito, nisi culpa præcedat casum:ut hic. Si gratia vtriusque,tunc de dolo, & lata culpa, etiã leui.Quid si res commodata sit æstimata, antequam commodetur? Dic,quod æstimatio semper addit unam speciem obligationis primæ:ut per gl.& Bar.in d. l. si ut certo, & secundum Iason & Christoph.

a *Ei*. f.cõmodatario.
b *Casus*.f.alios.
c *Mercede*. sic infra locati. §. 1. sic infra mand.§.fi.
d *Commodatum*.commodatum est, si dedi tibi rem meam, vt vtaris, nec inde accepi mercedem. si verò merces interueniat,erit locatio, & conductio, gratuitum.n.debet esse commodatum,ideo teneris ad exactissimam diligentiam.sic j. locati.§.1.sic infra man.§.fin.

1 † *poterit*.
* *Vis maior,qua dicatur pulchrè Budaus in ad not.ad Pādectas. tit. de loc. & condu. ad l.si merces §. vis maior*.

* *Adde Dec. in l.cõtractus nume.1.de regulis.*
2 † *qui, D.*

præstare iubetur:nec sufficit ei[a] tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est,si modo alius diligentior poterat [1] † eam rem custodire. sed propter maiorem vim, * maioresve casus [b] non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Alioqui si id, quod tibi commodatũ est domi,peregrè tecum ferre malueris, & uel incursu hostium,prædonumve, vel naufragio amiseris,dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis.

¶Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede [c] accepta,uel constituta, res tibi utenda data est: alioqui, mercede interueniẽte, locatus tibi vsus rei uidetur. Gratuitum enim debet esse commodatum. [d]

Depositarius obligatur re, & tenetur de dolo. hoc dicit. Aret.

¶Præterea * [e] & is, apud[f] quem res aliqua deponitur, re obligatur: teneturque actione depositi: quia [2] † & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur: sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo[g] commiserit: culpæ[h] autem nomine, idest, desidiæ, ac negligentiæ non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati [3] † id imputare [i] debet. [k]

Creditor ex pignore recepto obligatur re, & tenetur solum de leui culpa. Are.

¶Creditor [l] quoq;, * qui pignus accepit, [m] re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia.[n] Sed quia pignus vtriusque gratia datur; & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditũ: placuit sufficere, si [4] † ad eam rem custodiendam exactã [o] diligentiam [5] † adhibeat: quam [p] si præstiterit, & aliquo fortuito [q] casu rem amiserit, securum [r] esse nec impediri creditum petere.

¶PRAETEREA. ¶CASVS. Hic prosequitur Iustin. quartum modum,quo contrahitur re obligatio: dicens, qđ præter prædictos modos re contrahitur obligatio, f. in deposito.unde si tu rem tuam penes aliquem deposueris, ipse re tibi obligatur,& competit tibi actio depositi:depositarius tamen non tenetur,nisi de solo dolo subaudi, & de lata culpa:de alio uero non.unde si rem depositam per modicam culpam amiserit depositarius,non tenetur:quia est, quod imputetur deponenti. Suæ.n.facilitati imputare debet,& conqueri,qui rem suam custodiendam amico tradidit negligenti. Item dicit Imperator in §. creditor. ꝙ non solum dictis quatuor modis re contrahitur obligatio, sed etiam creditor, qui pignus accepit à debitore,re obligatur, & tenetur de ea re restituenda, quam accepit pignoratitia ac.Sed dñe,dixi ego:tenetur ne de leui culpa? Rñ.quòd nõ: quia pignus vtriusq; gratia datum est,creditoris, ut magis pecunia sua in tuto sit,& debitoris,quia forsan non crederetur ei pecunia:& propterea sufficit, ut exactam diligentiã adhibeat, & hæc est illa,quam rebus suis adhibere solet, q̃ si præstiterit, quamquam pignus amiserit,non tenetur: & nihilominus creditum petere poterit.h.d.

e *Præterea*. i.præter supradictos modos accipiens depositũ, re obligatur.Vnde si deposui penes te rem meam,mihi obligatis,& possum agere contra te actione depositi ad rem mihi restituendam; & teneris ex solo dolo, si dolum comiseris:sed si negligenter custodieris,non teneris. Et iõ si depositarius rem sibi depositam per negligentiam suam amiserit furto : debet sibi imputare, qui custodiendam rem suam amico suo tradidit negligenti,ut dicitur in fi huius §.

Deposita declaratio

f *Deponitur*. i. custodienda datur, ut ff. deposi.l. 1.
g *Dolo*. Nota in deposito solũ dolũ venire:vt hic, & ff. depos. l 1. §. illud. Itẽ uenit lata culpa, q̃ p dolo accipit. a vt ff. e.l.ꝙ Nerua. Qñq; leuissima, ut si hoc fuerit pactũ:ut ff.e.l. 1. §.sæpe. Itẽ si fuit ĩ culpa: qa potrauit rẽ depositam p locũ periculosum,ut ff. cõ.l. in rebus § 1.& l.si ut certo.§.interdũ.Itẽ mora facta ĩ restõne, ut ff.depos. l. si in Asia. §.si. & hic, & sũpior similr tenci de casu.
h *Culpa*. f.leuis.
i *Imputare*. sic j̃.pro soc.§.fi.& ff. de mi. l. l.eũ mandato.§ fin.
k *Debet*. hic nota, aliud esse dolũ,ut qñ est machinatio studiosa:ut ff.de dolo.l. 2.§.2. Aliud latã culpã ut nõ intelligere, ꝙ oẽs intelligunt: ut ff.de in.& fac.igno.l. regula. §. si filius. & de ver. si.l latę.Aliud leuem,ut desidiæ, & negligẽtiæ: ut hic.Aliud leuissimã, ut si quocunq; mõ potuit puidere,& nõ puidit. vñ furtũ fieri nõ põt sine leuissima culpa. ut ff. p so.l.eũ ĩ duobus. b vel incẽdium nasci,licet nõ noceat inculpabilibus, ut ff. de offi præf. vig.l. 3. §. 1. & ff. de pericu. & commodo rei uenditæ.l.si uendita. & sup. prox.§.Aliud casum fortuitum,qui. f.præuideri non potest.ut sup. proxi. §.& C.de pig.actio.l. quæ fortuitis.

a Et sic cum text. dicat, solo ꝙ licet lex taxatiuelo quatur, tñ extẽditur ad casum similẽ, ut hic per Ange.
3 † *al. dees id*.

* *Hic §.respondet tit. ff. de pig. act.*

4 † *Quòd*.
5 † *adhiberet. Du.*

b Cum leuissima tñ adhuc est casus fortuitus, seus si sit leuis, & sic intelligitur, qđ notat. in l.nauta. ff. nau. cau. stabular.
c Et hæc est cõisopi, sm Io. Fab. & pcedit indistinctè, qñ est talis casus, qui cõmitti põt sine culpa ut hostiũ incursus: alias dẽt pbare in tali casũ culpã non cõmisisse Ang.

l *Creditor*. creditorem accipe ex omni causa, ut in auth. de fideius.§.fi.& ff.de verb.sig.l.si cui.
m *Accepit*. Nota,cautẽ ponit,accepit:aliter nõ dr re obligari,sed pignus creditori ẽt nuda conuentione tenetur, ut ff.de pig.act.l.1. & hypothecaria sibi nascitur ad pignus illud persequendum,ut inf.de actio. §. item Seruiana.
ADDITIO. Pro hac glo.uide tex.in l.grege. §. & in superficiarijs.ff.de pign.
n *Actione pignoratitia*. quæ nascitur demum soluta pecunia,vel alias satisfacto,ut ff.de pig.act.l.si tem.§ omnis.Sic actione tutelæ,q̃ demũ,finita tutela,nascitur:ut ff de tu.act. & ra. distra.l.si tutor.§.fi.& l.seq. licet quidam dicant etiã prius eam nasci,sed non intentari:ut no. in d.§. omnis.
o *Exactam*.propriè ponitur,non pro superlatiuo: ut sup.e. §.at is.non.n.tenetur de leuissima.ut ff. de pigno .act. l. si cum uenderet.§.uenit & l.seq. Accur.
p *Quam*.f.exactam diligentiam.
q *Fortuito casu*.sed q.s pbabit hũc casũ? Rñ.creditor pbat, se amisisse,ut C.đ pi.ac l.si creditor.Itẽ debitor pbabit dolũ, uel culpã creditorẽ cõmisisse:ut ff.đ pb l.1 ex. & l.quoties.§.q. dolo.Sed tertio creditor pbat casũ,si vult euadere: licet & Bal.aliter distixerint,ut no.d.l.si.creditor. Accur.
r *Securum esse*.repete placuit,

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

V ¶ Ista continuatur ad præcedentia, vt patet in textu supra, de obl. in fi. Ater.

Erbis. ¶ Totus iste tt. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter obligatio uerbis contrahitur, & quæ actio ex ea resultet. Secundo quibus, verbis olim, & hodie concipitur. Tertio, quot modis stipulatio fieri pôt. Quarto illud per exépla declarat. Secunda ibi, in hac re. Tertia ibi, omnis stipulatio, Quarta ibi, Purè velut.

¶ CASVS. Quæsiui à Iustin. Domine, qualiter obligatio cõtrahitur verbis? & respondet. Et interrogatione præcedente, & responsione subsequente, cum quid dari, fierive stipulamur. Ex qua obligatione verborum duæ proficiscuntur actiones, scilicet, certi condictio ex stipulatione: & actio ex stipulatu, si res incerta deducatur in stipulationem. Sed domine, quod est nomen verb. obl. Et resp. dominus Imperat. quod uocatur stipulatio. Sed domine, quare dicitur hæc obligatio stipulatio? Et ad hoc respon. quod hoc est ideo, quia stipulum apud veteres firmum appellabatur à stipite descendens: & ideo hæc obligatio, tanquam firma uocabatur stipulatio. Frat. de Are.

**Stipulum in hanc significationem, quam dicit Iust. apud Latinos non reperiri, asserit Catelianus Cotta in memorialib. suis, & stipulationem a stipe potius deduci, quod circa stipẽ, i. pecuniam consistat. Stipulari est stipẽ, i. pecuniam obligare. Valerius Max. li. 2. Aeg. Perr.*

De verborum obligationibus.

TITVLVS XXI.

Per stipulationem contrahitur verbis obligatio: ex qua oritur certi condictio, si est certum in stipulationem deductum: alias actio ex stipulatu. h.d. Aret.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione, [a] & responsione, cum quid dari, [b] fierive [c] nobis stipulamur, [d] ex qua [e] duæ proficiscuntur actiones, tam condictio [f] certi, si certa sit stipulatio: quàm ex stipulatu, [g] si incerta [h] sit. quæ [i] hoc nomine inde vtitur, quòd stipulum [k] * apud veteres firmum [l] appellabatur, fortè a stipite descendens.

Olim requirebatur quædam solennitas verborum in stipulatione, quæ hodie est sublata: nec refert, qua lingua fiat interrogatio, & responsio, dummodo se intelligant. hoc dicit Acc.

¶ In hac [m] re olim talia verba tradita fuerunt: spondes? spondeo. promittis? promitto. [1] † fide promittis? fide promitto. fideiubes? fideiubeo. dabis? dabo. facies? faciam. [n] Vtrum autem Latina, an Græca vel qualibet [2] † alia lingua [o] stipulatio concipiatur, nihil interest, scilicet, si vterque stipulantium [p] intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua vtrumque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata [3] † respondere. quinetiam duo Greci Latina lingua obligationem contrahere possunt.

1 † Al. fidepromittis? fidei promitto.

2 † Qua.

3 † Interrogatum.

¶ IN HAC RE. ¶ CASVS. Quæsiui a legislatore, sub qua forma fieret stipulatio & dicit legislator. i. ipse Iustin. Frater, recitabo tibi antiquitatem circa hoc. & etiam nouitatem, & recitat primò antiquitatem, dicens. quod antiquitas erat, quod per illud idem verbũ per quod fiebat interrogatio, debebat fieri responsio, mutata, persona secunda à parte quærentis, in primam personam à parte respondentis. Verbi gratia Spõdes? spondeo: sed hæc solennitas identitatis verborum per di. Leonem fuit sublata per constitutionem suã, quam habes. C. de contrah. & commit. stipu. l. omnes. Vnde constitutio illa Imperatoria de solennitate uerborum non curauit: sed intellectum consonantem inter partes desiderauit, ut stipulantes adinuicem se intelligerent. nec curauit illa constitutio, per quæ uerba fieret stipulatio, dummodo fieret per uerba ad stipulationem idonea. & istam constitutionem approbat hic Iust. & sic patet, sub qua forma debet hodie fieri stipulatio. Sed quid domine, iam bene uideo, quòd solennitas uerborum, quæ olim necessaria erat ad stipulationem, hodie est sublata. sed domine, pro Deo, posset ne stipulatio fieri diuersis linguis? Ad hoc resp. & dicit, quod non refert, quacunque lingua fiat stipulatio, siue Græca, siue alia, dummodo contrahentes se adinuicem intelligant. nec est necessarium, quod ambo una lingua utantur: sed prius unus vna lingua quærere, & alius altera lingua respondere potest: & nihilominus ualet stipulatio, dum tamen verba apta fuerint ad stipulationem, & vterque alterum intellexerit. Nam duo etiam Britones verbis Gallicis contrahere possunt, & Gallici Britonicis uerbis: dummodo se intelligant. unde Græci Latina lingua contrahere possunt. Franc.

a *Ex interrogatione.* s. præcedente, & responsione sequente, ut hic, & C. de usu. l. 1. alias non ualeret.

b *Dari.* scilicet, certum, quod appareat quid, quale, uel quantum sit in obligatione, ut ff. eo l. stipulationum. & l. seq. Accur.

c *Fierive,* vel etiam non fieri, ut ff. eo. l. ubi autem. §. id, quod, & infra eo. §. fi. Accur.

d *Stipulamur.* est autem stipulatio verborum conceptio, qua aliquid dare uel facere promittimus, &c. ut ff. eo. l. 5. §. stipulatio. Accur.

e *Ex qua.* s. obligatione uerborum.

f *Condictio.* s. certi generalis: de qua dic, ut supra titu. 1. diximus, circa princ. Item & triticaria locum habet, vbi petitur certum, uel incertum; nisi petatur pecunia numerata, ut ff. de tritica. l. 1.

g *Ex stipulatu.* si autem incertum quid mihi debeatur, non ex stipulatione, sed ex alio contractu, agitur condictione incerti. nam dico, quod est proprium nomen actionis, ut ff. de cond. indeb. l. sed & si me. §. primo, ubi de hoc notaui. Accursius.

h *Si incerta.* nisi in casu, ut C. de rei vxo. act. in princ. Sed quid si promitto aliquid in genere? Resp. non valet. nam dando muscam liberarer. oporteret enim. quod aliqua certitudo ibi sit, ut homo, uel equus, quæ certis finibus contineatur: aliàs non ualet, ut ff. eo. l. ita stipulatus. in princ. & ff. de iure do. l. cum post. §. genera socero. Accur.

i *Quæ.* s. stipulatio.

k *Stipulum.* alludit uocabulo. sic supra de testa. in princ. & ff. de acq. pos. l. 1. in prin. nam nomina consonantia debent esse rebus, ut supra de do. §. est. & illud.

l *Firmum,* nam & baculum, uel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura. ut hodie fit in Marchia. sed in Lombardia bibunt, alibi per mantellum inuestiunt. sic ff. de pact. l. 1. § 1. Accur.

ADDITIO. Ista tamen inuestitura non est necessaria de iure ciuili, sed de consuetudine sic. Idem in beneficialibus de iure canonico: per eam tamen possessio non acquiritur, ut hic per Doctores.

m *In hac re.* s. stipulatione contrahenda.

n *Faciam.* quæ omnia dici debebant in stipulatione, uel aliqua de his, sic sup. de sing. re. per fideic. reli. § fin. sed hodie, uel unum ex his, vel etiam aliud, dummodo aptũ, sufficit: vt j. eo. §. ver sed hæc, qui continuari debet cum illo §.

o *Lingua.* ut Assyria, Latina, Græca, uel alia, ut ff. e. l. 1. §. fi.

ADDITIO. Dummodo se intelligant: alias erit necessarius interpres idem in teste in Illyrico nato, cuius lingua non intelligitur; quia iudex, cum interrogabit per interpretem. Et si ipse iudex, & notarius, vel etiam notarius solus sit interpres, sufficiet: imo ipsius scriptura. Vel instrumẽtum faceret fidem etiam contra nuntium, uel testem dicẽtes aliter denuntiasse, uel deposuisse, quàm scriptum sit: & hæc uera in iudicijs ciuilibus: secus in criminalibus, ut per Ang. hic.

p *Stipulantium.* propriè, & impropriè dicitur. sic in Auth. de æqual. do. §. 1. coll. 7. & sic impropriè etiam promittens dicitur stipulari, ut hic, & ff. de cond. indeb. l. si non sortem. §. si decem,

a *Sed hæc*. quæ diximus sup. eo §. ir. hac.
b *Constitutio*. ut C. de contrahen. & commit. stipulatio. l. omnes.
c *Sensum*. aliàs consensum, scilicet, uerbis *expressum ab utroque, & incontinenti: ut ff. e. l. 1. in princ. & §. qui præsens. & §. si quis ita interroget. licet uerba inutilia fuerint in seratur ff. e. l. quæ extrinsecus, alias si diceret, uerba expressa non exigi, non differret ab hac contractibus, qui cõsensu contrahuntur, vt J. de oblig. ex consensu. 1. respon. Acc.
d *Quibuscunque*. habilibus tñ ad hoc. * Quid enim si dicam a, & uelim repræsentare, promittis: tu dicas. b, & uelis repræsentare, promitto? nõ ualet. nt ff. de consti. pecu. l. qui autem. §. fi. in gl. fi. & l. seq. & ff. de inun. & ho. l. ut aradarim. §. & si lege. ibi. sic idonei sũt.

* Vnde si annuit capite nõ ualet. l. 1. §. fi. ff. e. qa conceptus mentis debet deprehendi per uerba, nõ per signa. Bar. tñ refert ꝙ quodam, ꝙ p motum labiorũ quę libet loqui tẽ intelligebat. Ac. Petr.
Stipulatio fieri debet uerbis apiis.
* *Intel. hu ius § nide per. Perr. Consp. in in Rub. de lega. 1. nu. 11.*
1 † *Licet.*
2 † *Expressus.*
3 † *D. est.* *Et sic fit fieri sint interrogatione. gl. in l. sponsio. ff. de verb. signi. Aeg. Perr.*
* Adde Alci. in 1. par. psũm. in princi. nu. 2. dum dicit, si ꝗstionẽ ab hoste non posse iduci, sed à lege. Fel. in proę. dec. in princi. num. 2.
* *Adde Bal. in l. uni. C. ut ac. ab har. nu. 5. & Cag. in l. in omnib. ff. de reg. iur.*
* Nõ est tñ ibi natu actio, uel obligatio, q̃a cũ sit certũ, in fructus nascant, uel non, dies, ꝗ taciteiest, hſ ꝗ cõdõne

¶ Sed hęc [a] solennia* verba olim quidem in vsu fuerunt: postea autem Leonina constitutio[b] lata est, quę solennitate verborum sublata, sensum,[c] & consonantem intellectum ab vtraque parte solum desiderat;[1] † quibuscũque[d] tandem verbis expressum[2] † sit.[3] †*

Stipulatio vbi est pura, statim potest peti. Si vero est in diem, non potest peti, nisi prætereat tota illa dies. Aretinus.

¶ Omnis stipulatio, * aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè, veluti, quinque aureos[e] dare spondes? idque confestim[e] peti potest. In diem,[f] quum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, decem aureos primis[g] Kalendis[4] † Martiis dare spondes? Id autem, quod in die[h] stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quã[i] dies uenerit, non potest.[k] At ne eo[l] quidem ipso die, in quem stipulatio facta est,[m] peti potest, quia totus is dies arbitrio soluentis tribui[n] debet. Neque enim certum est, eo die, in quem promissum est, datum[o] non esse, prius quam[p] is prætererit.[5] †

Stipulatio annua quoad quis viuet, pura, & perpetua est, sed post mortem stipulatoris obstat exceptio hæredi. Aret.

¶ O M N I S S T I P V L A T I O.
¶ C A S V S. Dixi, Iusti Domine, procedatis in materia, & dicaris mihi aliquam stipulationum diuisionem Et respon. quod omnis stipulatio, aut est pura, aut in diem, aut sub conditione. Sed domine, posuistis iam trimembrem diuisionem, ponatis de primo exemplum, si placet. Et respõ. ꝙ stipulatio fit purè. Nam si quæram a te sic: frater quinque aureos dare spondes? & tu respondeas promitto: ista stipulatio dicitur pura: & ideo illud quod in suam stipulationem deductum est, statim peti potest: non tamen sic intelligendum est, vt statim ueniat cum sacco paratus. Sed domine, iam vidi, qualiter fit stipulatio purè: sed qualiter fit in diem? Resp. di. In diem fit stipulatio, veluti si dicat stipulator, promittis mihi in primis Kalen. Iunij x? & promissor respondeat, promitto. Ista est stipulatio in diem; & statim stipulatione facta debetur, ꝙ promissum est, sed non potest peti antequam dies venerit. & die adueniente, vel stante, adhuc non potest peti promissum, nisi tota dies sit præterita, siue elapsa: quia incommutabiliter non possumus dicere, quòd non soluerit sua die, idest, apposita, vel præfixa, antequã totus dies fuerit elapsus.
e *Confestim*. l. statim. vt ff. eo. l. eum, qui Kalendis. §. fina. & hoc nisi ratione loci fit in diem; vt infra eod. § loca. vel ratione rei, quæ adhuc non est in rerum natura: ut infra de exce. §. antep. & ff. eo. l. interdum. in princ. & ff. de cond. & demon. l. 1 §. fina. Sed ad quid fit promissio, cum non incontinenti soluitur? Resp. non est sic prauè intelligendum verbum, confestim, vt veniat statim cum sacco paratus: vt ff. de sol. l. quod diximus. sed aliquod spatium puta x. dierum dandum est: vt infra de inut. stipu. § fina. & in gl. fi. & ff. de consti. pe. l. promissor. sic etiam ferè vbique consuetudo interpretatur, vt intra x. dies fiant præcepta à potestatibus, quæ est bona legum interpres: vt ff. de leg. & Senatuscons. l. si de interpretatione. & cap. cum dilectus. extra de consue.
f *In diem* s. fit stipulatio. sed nunquid stipulatio est actus ciuilis? Resp. sic, ut J. de act. §. de constituta ergo non debet recipere diem, nec etiam conditionem, ut ff. de regul. iu. l. actus. Sed dic, ꝙ hic actus ibi non computatur. Sic in nouatione, ut dicitur infra de nou. l. nouatio. Et illa regula, actus, habet locum in suis numeratis casibus.
g *Primis*. superfluè hoc dicitur, ff. e. l. eum, qui Kalendis. in prin.
h *In diem*. aliud si ad diem: nam tunc usque ad diem tenetur, & non potest, ut ff. de act. & obl. l. obligationum ferè. §. 1. & dic, quòd idem est dicere, ex die, quod in diem, ut d. l. in princ. & hic.
i *Priusquam*. nam cessit, sed non uenit dies, ut ff. de uerb. signi. l. cedere.
k *Non potest*. sic ff. si cer. pet. l. certi condictio in princ. & si petat, repellitur per exceptionem, ut infra de exce. §. præterea.
l *Ne eo quidem ipso*. nisi ab initio sic dicat: hodie dare spondes? quo casu pura est, ut ff. eo. l. liber homo. §. decem. Sed si est pura; ergo pari non potest ante decem dies. ita enim determinatur uerbum, confestim. supra eod. § omnis. & in d. l. ff. eo. l. liber homo. dicitur, quod eadem die ergo male. Sed ibi expressa est dies.
m *Facta est*. scilicet, ut soluatur.
n *Tribui debet*. hic not. quæstionem de facto. Iudex statuit terminum peremptorium partib. ad audiendam sententiã, puta, diem Iouis: & una partium non veniente eadem die: quæro quãdo debeat ea sententia ferri, an die statuta, uel sequenti? Et uidetur, quod non die statuta, quia ut in contractib. tota illa dies uidetur sua, ut hic, & pro hoc est. ff. de fer. l. more Romano. per quam legem etiam si media nocte uenisset, satis sufficeret. unde patet, ꝙ ea die ferri non debuit. Item alia ratione: quia post peremptorium debet eam partem absentem citare iudex. ut ff. de iud. l. & post edictum. & inter unam citationem. & aliam debet esse spatium 10. dierum olim vt ff. de iud. l. per interuallum. hodie 30. dierum, ut in Authen. de liti. §. omnem. col. 8. & secundum consuetudinem Bon. vnius diei. Vnde patet, ꝙ in die peremptorij non debet ferri. Sed in illa l. & post edictum, exponitur, debet, i. potest. Item videtur econtra, ꝙ in die peremptorij debeat iudicari, ut C. quando prouo. non est neces. l. cum non eo die. Item si sit ita propè sero, ut certum sit eam partem amplius non posse uenire, debet iudicare in die peremptorij, ut ff. de uer. ob. l. cum stipulatus sim mihi ô Procule. & l. liber homo. in fi. Et hæc est uerior opin. Sed tamen post uesperas statim, uel in ipsis uesperis debet ferri, ut in Authẽ. de iud. §. sederunt. col 6. sed nec in nocte * debet ferri sententia, & ita paulo post excessum uesperarum deberi iudicari. Et ita quidam electi ad quoddam consilium de facto iudicauerunt.
ADDITIO. Nisi iurisdictio iudicis sit peritura. Et hæc procedunt in definitiua, non in interlocutiua, quæ etiam de nocte ferri potest, & ab opinione gl. quam etiam tenuit Bar. & Bal. dicit Ange. non esse recedendum. & an die sequenti peremptorium possit ferri sententia, uide pulchre per eum hic.
o *Datum non esse*. Idest non est hoc uerum incommutabiliter.
p *Priusquam*. ut ff. e. l. quicquid. §. fi. & de pign. actio. l. si necessarias §. si annua.

¶ AT SI ITA STIPVLERIS. ¶ CASVS. Supra uidimus, ꝙ ille, qui promittit, non potest conueniri cum effectu, quousque dies uenerit: sed domine, quid diceretis de illa stipulatione, qua quis mihi promittit x quoad uiuam? frater dicit ipse, ista stipulatio pura est, & perpetuo obligatus est promissor: unde si pura est, possum singulis annis, quamdiu uiuum agere de x. in principio cuiuslibet anni, & hæres etiam meus de rigore iuris potest agere: sed summouebitur per exceptionem pacti facti de non petendo, quasi uideat tacitè pactum fecisse, quod ego possim

ut l. 1 ff. & condit. & demonstr. Ang.
4 † al. *Martij.*
5 † *prætereat*
* Adde Fely. in c. consuluit. nu. 18. de offic. dele. ubi considerat, an snia de nocte feraẽ.

possim petere, dum viuo, hæres autem meus non possit. Istud autem (vt dicunt) pactum tacitum est inductum a potestate iuris ab illo verbo in stipulatione inserto, videlicet, quoad viuam. Eo enim ipso, quod fuit mihi promissum illud annuum, quoad viuerem: per hoc tacite videor pactus fuisse, ne hæres meus petat, & h. d. Et legatur illud, at s. ꝙ ponitur in prin. § aduersatiue: videlicet sic: ita est, ꝙ illa stipulatio in diem, q̄ est in proxi.§. nō est, pura:at,pro, sed.

a *Annuos*. aliud si dixerit singulis annis. Nam primo casu in initio cuiuscunq; anni, secundo in fine committitur stipulatio: quia sic est in legato sic relicto, ut C. quando dies le.ced. l.nec semel. Vñ versus, Annua si debes, tunc inspicies caput anni: Anno si debes in fine teneberis anni, vt dices.j.de inu. sti §. qui hoc anno, & ff.eo.l. qui hoc anno. Sed nunquid est vna stipulatio, vel plures? Resp.vna est, vt ff eo.l. si Stichum §.j. a licet legata sic relicta sint plura: vt ff.de do. cau mor.le. senatus.§.si.Sed quæ est ratio? Resp.quia semel in stipulatione inspicitur conditio stipulantis: ut si sit filius, acquirat patri, & vna est actio, vt ff.e.l.si filius. sed in legatis plures consideratur, s. singulis annis. cum singulis annis cedat dies legati, & plures sint actiones:ut ff.de an.leg.l.cum in annos.& quando dies leg.ce.l. cum in annos. Sed M.dicebat hanc esse differentiam, quia in stipulatione est vna verborum conceptio:sed quantum ad rei veritatem plures sunt. sicut legata,& facit pro eo ff eo.l.plurib.§.1.sed ibi certè per alia verba fuit facta, s.per hęc, annua, bima, trima die.uel die, quòd ibi quorundam sententia recitatur. Nec obstat, ꝙ una est conceptio, nam & in legato una est conceptio.

b *Quoad viuam* i.donec uiuam.

c *Purè facta*. s.ratione primi anni: sed ratione sequentium est in diem, quo ad quid: quia ante annum non debetur, & conditionalis quo ad aliud. nam alias non debetur, nisi uiuam, argu. ff eo.l hoc iure.& l.in illa. Vel dic, ꝙ est pura abnegatiue, i. non conditionalis.

d *Perpetuatur*. i. donec uiuat. sic ff pro socio.l.1.s̄m quosdam: imo dic, per omnia secula, etiam post mortem. nam tempore non tollitur obligatio, ipso, s.iure, *b* ut sequitur. ut ff.de act. & oblig l. obligationum ferè.§.placet,& ff.de seru.l.seruitutes, sed per exceptionem, ut sequitur, sed hæres petendo,&c. ut ff.de actio.& obl.l.obligationum ferè. §.placet.& ff.de ser l.seruitutes.

¶ At si ita stipuleris, Decem aureos annuos, [a] quoad viuam, [b] dare spondes? & purè facta [c] obligatio intelligitur, & perpetuatur: [d] quia ad tempus non potest deberi, sed hæres petendo pacti exceptione submouebitur.

Stipulatio collata in aliquem futurum euentum incertum, est conditionalis. Aretinus.

¶ Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum[e] differtur obligatio; [f] vt si aliquid factum fuerit, vel nō fuerit, committatur stipulatio, veluti, si Titius cōsul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?

Conditio negatiua eius, quod quotidie potest impleri, & esse in fieri, impletur per mortem. Aret.

¶ Si quis ita stipuletur,* Si in Capitolium non ascendero, [g] dare spondes? [h] perinde erit, ac si stipulatus esset, cum [i] †morietur*[i] sibi dari.

Stipulatio conditionalis transmittitur ad hæredes. Aretinus.

¶ Ex* conditionali* stipulatione tantum spes[k] est debitum iri, eamq; ipsam spem in hæredem transmittimus, [l] si prius, quàm cōditio extet, mors nobis contigerit. [m]

Locus solutioni adiectus, efficit stipulationem in illam diem, in qua verisimiliter possit ad locum perueniri; & impossibilitas vitiat stipulationem. Are.

¶ SVB CONDITIONE. ¶ CASVS. Dixi, Iust Domine, iam uidi exemplum de primo membro diuisionis nostræ, s.qualiter fit stipulatio purè:& ēt de secundo membro, s. qualiter fit stipulatio in diem: ponatis modo, si placeet, exemplum de tertio membro, s. qualiter fit stipulatio sub conditione Et ad hoc respondet dominus Iust. ꝙ sub conditione fit stipulatio, cum in aliquem casum promissio differtur: hoc est, ad aliquid. quod indifferenter se habet ad esse, & ad non esse ueluti si aliquid factum fuerit, promittis mihi x.uel, si aliquid factum non fuerit, promittis mihi decem? Et primo ponit exemplum conditionis, quæ fit per uerba affirmatiua, ut puta si Titius factus fuerit consul, quinque aureos date spondes? Fran.

e *In aliquem casum*. i.in aliquam fortunam inopinatam ut possit se habere ad esse, & non esse, quod in futuris tantum est: ut infra eo.§.conditiones.

f *Differtur obligatio*. nam ante euentum conditionis obligatio cessat, vt ff.si certum peta.l. non omnis. & sic ea pendente, non est debitor: sicut nec hæres sub conditione institutus interim est hæres, vt ff. familiæ ercis.l.si maritus. Argu. contra. C. de consti. pe.l.2. in eo, ꝙ dicit conditionale debitum posse constitui, quod nō posset, nisi esset debitum, vt ff.de cōsti. pe.l.1. Sed dic, ꝙ suffi cit debitum spe. Itē nec illud interim debetur, ut ff.de const. pec.l id, quod. Item arg.contra.ff. ex quibus cau. in pos.eat.l. in possessione. & ff. de verb.sig.l. credito res. Sed ratione spei creditores dicuntur. vt infra eo.§.ex conditionali.

ADDITIO. Impropriè tamen: propriè autem credit̄or est, qui fidē alterius credēdo secutus est. Et ita intelligitur ista tutum de eo, qui credidit, faciens mentionem. secus si de creditore simpliciter: quia intelligitur quocunque modo alium habeat obligatum, dummodo non in diem, vel sub conditione Arg.

¶ SI QVIS ITA. ¶ STIPVLATVR. ¶ CASVS. Ponit exemplum conditionis prolatæ per uerba negatiua: dicens, quòd si aliquis ita stipuletur, promittis mihi decem, si Capitolium non ascendero: bene valet talis stipulatio: sed perinde est, ac si stipulator stipulatus esset cum moreretur, decem sibi dari. nam in utroque casū demum post mortem stipulatoris poterit illud quod in stipulationem deductum est, peti cum effectu.

¶ Nota, quod conditio alia respicit tempus futurum, ut supra eodem, §.sub conditione, aliā præteritum, & alia præsens.

g *Si in Capitolium non ascendero*. supra posui in affirmatiua conditione, & negatiua, nunc in negatiua tantum.

h *Dare spondes*. s. quinque aureos, uel aliquid aliud.

i *Cum morietur*. similes sunt istæ duæ stipulationes in hoc, quia mortuo stipulante in utroque casu committitur, ut hæredes agant. nam potest obligatio ab hærede sic incipere, ut C. ut ac. ab hære. & contra hære.l.prima. Dissimiles in hoc, quia prima conditionalis, secunda in diem, quem diem certum est euenire, ut ff. de condi.indebi. l. nam si. licet nasciamus quando, ut ff.de cond.& demonstratio.l.prima, & in Authentico de nup.§.deinceps.col. quarta.

¶ EX CONDITIONALI. ¶ CASVS. Aliquis stipulatus est aliquid sibi dari sub conditione, quæ pendet, nunquid habet statim alium sibi obligatum, scilicet, illum à quo stipulatus est? Et respond quod non, immo ex conditionali stipulatione tantum spes est in debito & si contingat ipsum decedere, antequam conditio exstat, ipse istam spem transmittit ad hæredem suum.

k *Spes est*. non autem cessit, uel uenit dies, sed in pura statim. cedit, & uenit. ff. de uerborum significationibus l.cedere, sed in illa, quæ est in diem, statim cedit dies legati, sed non uenit. s̄. eo.§.in diem.

l *Transmittimus*. sic C.de his qui ante aper. tabulas.lege prima.

m *Contigerit*. sed quare legatarius conditionalis legati spem ad hæredem non transmittit, ut C.de cad.tol.§.sin autem aliquid? Respon.in stipulatione interuenit actum stipulantis, uolentis sibi prospicere, & sic hæredi. ff. de prob.l.si pactum. quod non est in legatario, cuius nullum factum

a Hoc uerū. ubi nō enumerātur anni, siue aliq̄d ꝙ psonæ nō cohæreat, si sit ex parte stipulatoris implēdū, siue nihil, dūmō ex cursu tpis dēat stipulō cō mitti: alias si in euentū alicuius condōnis. uel exp̄sse fuerint anni dinumerati. est s̄m eius: vt p Ange. hic.

b Nisi expresse, uel tacite ex stipulantis paupertate p alimentis deducta censerent, & ita s̄m Bart. pōt saluari glo. in l. Stichū. §. huiusmodi. ff. e li cet sit magna dimi nutio. Vel dic, quod

quoties agi q̄d mul tiplicanda, oblōne, in finitas est euitanda; ut l. fideicommiss. §. si decē. ff. de leg. 3. Ang.

* *Adde Forca. dia.* 44.

1 † *merere tur*.

* *Quia ex stiplōne conditionali non pōt agi ante conditionē: sed non pōt purificari ante mortē Aeg. Perr.*

* *Adde Cagn. in l. qua legata nu. 3. de regu. iur. ubi reddit rōnem, cur sit secus in legatis, quare conditionalia non transmittū tur.*

* *vide infra de inu. stip. q. hūc §. declarat Aeg. Perr. & vide in telle. hunc §. per. Pet. Stel, in l. 4. Roma. §. Seius & Augerius. nu. 46. ff. e.*

Diem cedere, & uenire differunt.

Legatarius cōdōnalis legati spē non transmittit.

factum interuenit, & eodem modo responde in hæreditate conditionali.

¶LOCA ETIAM INSERI. ¶CASVS. Suprà dictum est, quòd in stipulationem quandoque dies, quandoque conditio uenit. Et non solum illa quæ supra dicta sunt, possunt uenire in stipulationem, imo etiam loca stipulationibus inseri possunt: puta si dicam sic, promittis te mihi daturū decem Carthagine? & tu respondeas, promitto, & huiusmodi stipulationes licet purè videantur, te ipsa tamē habent tacitè tempus adiectū quo aliquis ire, vel mittere possit ad locum illū, in quo promisit pecuniam se daturum. vnde si aliquis ita stipuletur Romæ, hodie Carthagini dare spondes? ista stipulatio non ualet, cùm repromissio sit impossibilis, & ratione huius impossibilitatis uitiatur huiusmodi stipulatio.

¶Loca etiam. non solùm conditio uel dies.

a *Tempus.* quod bonus iudex arbitratur. quod dic, ut ff. eod. l. continuus, §. cùm ita.

ADDITIO. Nota quòd licet in actib. iudiciarijs tēpus itinetandi sit statutum certum, vt xx. miliarium singulo die: vt l. j. ff. si quis cautio. (& die vt ibi per Bat & Doct.) tamen in contractibus non est determinatum, sed totum residet in pectore iudicis, qui multa debet considerare, & locum, & periculum, & qualitatem personæ: ut l. continuus, §. j. & ibi vide Bart. & Iino ff eo. Aug.

b *Impossibilis.* ratione enim impossibilitatis stipulatio vitiatur. vt ī. de inutil stipulat. § si impossibilis. nisi vterque haberet ibi procuratorem, & egisset quilibet cum suo, vt eadem die fieret solutio, vt digestis, eodem, lege, finali. §. si inter eos.

1† iniectū, 2† al. Carthagine. 3† Carthagini, 4† al. desferuntur.

¶Loca etiam inseri stipulationi solent, veluti, Carthagini dare spondes? quę stipulatio licet purè fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus [a] adiectum, 1† quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini 2† dandam. Et ideo, si quis Romæ ita stipuletur, Hodie Carthagini 3† dare spondes? inutilis erit stipulatio, cùm impossibilis [b] sit repromissio.

Conditio de præterito, vel de præsenti non suspendit obligationem. Aretinus.

¶Conditiones, quæ ad præsens, vel præteritum tempus 4† referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt. veluti, si Titius consul [c] fuit, vel, si Mæuius viuit, dare spondes? Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet.

¶CONDITIONES QVAE. ¶CASVS. Quæsiui à Iustin. Domine, supra dictum est, quod stipulatio conditionalis est, cùm differtur in aliquem casum. Sed domine, nunquid omnis stipulatio est incerta, quæ fit per hanc conditionem, si? Respon. dominus Iustinia. quod non; nam ea quæ sunt præsentia, vel præterita, non dicuntur pendere, sed ea quæ sunt futura, propriè dicuntur pendere. quasi diceret, tunc intelligitur stipulatio sub conditione, quando differtur in aliquem casum futurum. Quando autem in aliquem de præterito vel de præsenti concipitur, tunc non est stipulatio sub conditione; imo aut statim valet obligatio, aut non valet. Ea enim, quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem. Si enim dicam, promittis mihi decem, si Mæuius viuit? & tu respondeas, promitto. si viuit tempore conceptæ stipulationis, statim ualet stipulatio. si autem non viuat tempore conceptæ stipulationis, non valet, imò statim infirmatur: & ita stipulationes, quæ concipiuntur in aliquem casum præsentem, vel præteritum, quamquam illi casus nobis sint incerti, quia tamen quo ad naturam naturantem sunt certi, non morantur, &c. Franc.

c *Consul fuit.* sic ff. si cer. pet. l. itaque. & l. cum ad præsens tempus. patet etiam in l. conditio ff. de verb. oblig.

d *Naturam.* ergo nec futura morantur obligationem. nam etiam illa per rerum naturam certa sunt: vt ff. de iud. l. sed & si restituatur. §. fin. contra. Sed dic, quod aliud est esse certum per rerum naturam, id est per naturalem cursum naturæ, per quam sola præterita & præsentia sunt certa, & ita hic accipitur. Et etiam illa futura certa sunt, quæ non habent se ad vtrumlibet: vt si moriar. nam & hæc non morātur obligationem: vt ff. de cond. indeb. l. nam & si. & l. præced. & seq. & ff. de nouat. l. si pupillus, §. qui sub conditione. a Et aliud est in natura rerum, i. in sciētia Dei, in qua omnia, quæ sunt vel fuerunt, vel futura sunt, teste Boetio, tanquā præsentia sunt. Item & aliàs sunt mille anni ante oculos eius, tanquam hesterna dies quæ præterijt & dicitur prima natura naturata, sed secūda natura naturans, quod idē est quod ipse Deus.

e *Non morantur.* nō suspendunt; siue differunt. Accur.

f *Incerta sint.* ff. de reg. iur. l. in totum. contra. Sol. illa loquitur in his vbi pręsens solemnitas exigitur, vt septem testes in testamēto, vt ī. de test. §. j. Vel loquit in illis casib. vbi certa scientia & intellectus de pśenti exigit in cōtractibus puris, ut C. de do. l. nec ignorans, nec inuitus. hic autem in conditionali.

Natura est duplex. * Intell. huius §. uide p Per. Flo. in l. 4 §. Cato, enim 44. ff. eod. * Adde Cagn. in l. quatenus, nu. 14. & sequentib. de reg. iur. 5† incerta. a Nota ex gl. conditiones in futurū collatas, quæ necessariā habet existentiā nō differre obligationē. quod verū limitata, si psęrant p rale gd, qd tps significat, promitto cū morieris, §. id aūt. ī. de inut. stip. Christoph.

Quę enim per rerum naturam [d] sunt certa, non morantur [e] obligationem, licet apud nos incerta [f] sint.

Etiam facta possunt in stipulationem deduci, in quibus vtile est adijcere pœnam, ne aliàs stipulator habeat probare interesse. Aret.

¶Non * solū [g] res in stipulatum deduci * possunt, sed etiā facta: vt si stipulemur fieri aliquid, vel nō fieri. & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pęnam [h] subijcere, ne quātitas [i] stipulationis in incerto 5† sit, ac necesse sit actori probare, [k] quod eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur, ita adijci pęna debet: Si ita factū non erit, tunc pęnæ nomine decem aureos dare spondes? Sed si quædā [l] fieri, quædā non [m] fieri, vna, eademq; conceptione

¶NON SOLVM RES. ¶CASVS. Suprà dictum est de stipulationib. quæ consistunt in dando, nunc tractandum est de stipulationibus, quæ consistunt in faciendo. vnde dicit Iusti. non solum res possunt deduci in stipulationem, sed & facta, puta cum stipulor aliquid a te fieri vel non fieri in futurum, & si non fuerit factum secundum stipulationē potero agere contra te, & petere interesse meū: & quia difficile est probare interesse, propterea dat Iust. consilium stipulatori, vt adijciat pęnam in stipulatione, quam petere poterit stipulator, si non fuerit factum ēm stipulationem, & ita non habebit necessario probare quanti sua intersit. Et docet in litera qualiter pęna debet stipulari dicens, quod si aliquis stipuletur aliquid fieri, veluti turrim, ita adijcere debet. & si turrim non feceris, x aureos dare spondes nomine pœnæ? Contingit autem aliqū, quod in eadem stipuletur quis aliquid fieri, & aliquid non fieri, puta stipulor à te vt eas Romam, sed quòd non eas per Florentiam: & in istis stipulationibus, in quibus stipulor aliquid fieri & non fieri, ita erit pęna adijcienda, si aduersus ea factum fuerit, i. si iueris per locum prohibitum, seu ita factum non erit, i. si non iueris Romam, decem aureos dare spondes? & hęc dicuntur usque ad finem.

g *Non solum.* de stipulationib. quæ in dando cōsistit. huc usq; diximus, nunc de ijs, quæ in facto consistunt. Accur.

h *Pœnam subijcere.* sic ff. de præto. stipul. l. fin. vbi datur simile consilium.

i *Quantitas.* ff. de arbit. l. non autem. contra. Sol. non interest quo ad hoc ut valeat compromissum, interest tamen quo ad vtilitatem stipulationis.

K *Probare.* sed quomodo interesse probatur? Resp. per testes, vt hic innuitur, & C. de sen. quę pro e. l. j. §. j. nisi petatur ex dolo alterius, quia tunc per solum sacramentum, vt ff. quod vi, aut clā. l. semper. si in hoc interdicto. & § seq. & C. vnde ui, l. si quando. & C. de iure do. impe. l. j. *

l *Quædam fieri.* puta ire Romam.

m *Quædam non fieri.* puta per Florentiam non ire.

* Tu verò ī hoc. qua rōne probet interesse, adde, vt in c. fi. extra, quod met. cau. & apti' in casu diligēti. extra, de fo. compet. & ff. de ui, & vi arma. l. 3. §. interdicto. & 3. q. 3. in c. quod frater. & p Inn. c. fi. quod met. cau. & Bart. in l. nemo. ff. de duo. reis, ad finem. Addes quoque, quod licet nihil de eo, qd interfit, probatum sit, si tñ iudici aliūde, vtpote ex informationib. quibusdā officio ci' receptis, cōstet, dēt ipse iudex condēnatione facere, vt l j. C. de sent. q pro eo, quod inte, & ibidē p Bart. & l. semp. in gl. allc. hic. & facit, quod notat idē Bart in l. si qd ex Pāphila. ff. de leg. 2.

a *Clauſula*.ſ.pœnalis. Accur.
b *Factum erit*.hoc redditur ſecundo dicto.
c *Factum non fuerit*.hoc refertur ad primum. Et ſi ex uno capite ſit pœna commiſſa, non committetur plus, ut ff. de arbi.l.ſi duo. §. fi.niſi hoc actum ſit, ut pluries committatur, ut ff. de tranſac.l. qui finem.

ſtipuletur quis, clauſula[a] huiuſmodi erit adijcienda: Si aduerſus ea factum erit;[b] ſiue quid ita factum[c] non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?

De duobus reis ſtipulandi* & promittendi.*

TITVLVS XVII.

Duo rei ſtipulandi fiunt, quando ſeparatim interrogāt debitorem, & ipſe ſimul utrique reſpondet. Aret.

ET Stipulandi, & promittendi duo pluresuè rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, ſpondeo;* [d] vt puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Vtrique veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio poſponderit, deinde alio interroganti ſpondeat:[e] alia, atque alia erit obligatio, nec creduntur[f] duo rei ſtipulaudi eſſe.

ADDITIO. Item niſi ſit appoſita ſuper facto iterabili, vel cōtinente plura capitula, ſi ratione intereſſe petatur: ſecundū Io. Fa. hic. Et no. q̄ iuramentum de non contraueniendo hēt uim iſtius clauſulæ; item facit, ut actus valeat eo meliori modo, quo poteſt. Ang.

¶DE DVOBVS reis ſtipulandi, &c. ¶Quia in ſtipulatione, de qua dictum eſt ſ ti.j. plures perſonæ interueniunt quandoque, quarum quędam dicuntur rei ſtipulandi: aliæ rei promittendi: ideo dicit de duob. reis ſtipulādi, ac promittendi. Accurſius.

ET ſtipulandi &c. ¶Totus iſte ti diuiditur in quatuor partes. Primò ponit de duobus reis ſtipulādi, qualiter fiant. Secūdò de duobus reis promittendi. Tertio ponitur effectus ipſius obligationis plurium reorum. Quartò redit ad duos reos promittendi. Secūda ibi, §. duo, pluresve. Tertia ibi, Ex huiuſmodi. Quarta ibi, Ex duob.

¶CASVS. Quæſiui à Iuſtin. qualiter poſſunt fieri duo, pluresve rei ſtipulandi, vel promittendi? Et reſpond. di. quod hoc pacto, ſi poſtquā duo ſtipulati fuerint eandem rem ab eodem: ipſe poſt amborum interrogationem reſpondeat, utrique ueſtrum dare ſpondeo: uerbi gratia: pone, quòd ſum ſtipulatus à Titio in hunc modum, promittis mihi Stichum? & Petrus incontinenti poſt meam ſtipulationem, & ante promiſſoris reſponſionem ſtipulatus fuerit ab eodem Titio ſibi dari eundem Stichum, & ipſe poſt ambas interrogationes reſpondeat, vtrique ueſtrum dare ſpondeo; & ego, & Petrus effecti ſumus duo rei ſtipulandi. Sed pone, domine quid ſi mihi primo ſtipulanti Stichum promiſerit: deinde Petro ſtipulanti ex interuallo eundem Stichum promiſerit? Reſpon. dominus Iuſtin. di. quòd nos, ſ. ego, & Petrus ſumus duo creditores in eadem re, ſed non ſumus duo rei ſtipulan. vnius obligationis, ſed diuerſarum obligationum. Vna enim obligatio mihi eſt acquiſita, & alia Petro ſtipulanti ex interuallo: quia natura duorum reorum ſtipulandi hæc eſt, ut nihil ſit medium inter ſtipu. vnius, & alterius. ſed ſi ſtatim poſt vnam ſtipulationem fiat alia, qualiter intelligi debeat, ex ſequentibus apparebit. Fran.

¶*Et ſtipulanti*. hic dicitur reus ſtipulandi ille, qui rem aliquam, ut pecuniam ſtipulatur, à re, non à reatu dictus. Et econtra reus promittendi, qui aliquam rem ꝓmittit, ut ff. eo.l.j. aliàs reus tantum debitor dicitur, vt patet, C. de iu. ca lum. l. 2. aliàs dicitur reus. qui conuenitur, ut C. de iudi. L. properandum. §. & ſi quidem. & dic, ut ff eo.l.j. poteſt dici,

Continuatio.
Diuiſio.
* *Reus ſtipulandi eſt reus credēdi, i. cui debetur res, nō quod ei res credatur, ſed qa res credat, uel perinde ſit, ac ſi crederet. Aeg. Perr.*
* *Reus promittēdi eſt reus debendi, i. is, qui rē ſibi creditam, dēt, et eam promittit ſoluere, & no. q̄ reus actiuè eſt reus ſtipulādi, ſed paſſiuè eſt reus debendi, ſeu promittendi. Aeg. Perr.*
* *Adde Fely. in c cauſā quæ, de reſcrip.*
Reus ſtipulandi.
Reus promittendi.

& alio reſpectu reus ſtipulandi, & promittendi, ut dicitur in gl. Accurſius.
d *Spondeo*.hoc adiecto, ut ſint duo rei inſolidum etiam iure veteri, ut ff. eo.l. reos § fi. & §. cum in tabulis.
e *Spondeat*. ex interuallo, puta ſi diuerterint ad alios actus extraneos, ut ff. eo.l. duos. §. fi. aliàs ſi non eſt extraneus actus, cōtradiceret, ſ. ei, q̄d modo dixerat. ibi, nā ſ. prius. & quod dicitur. ff eo.l. 3 Accur.
ADDITIO. Tu dic, q̄ interuallū magnū, puta, vnius diei, cum actu extraneo, vitiat cōſtitutionem duorū correorum. ſi interueniat inter interrogationem, & reſponſionē: aliàs ſi inter obligationem vnius perfectam, & alterius perficiendam, non vitiat cōſtitutionem correorum expreſſam. ſed tacitam ſic, ſaltem in duobus reis credendi.
f *Nec creduntur duo rei*. ſ. vt vna ſit obligatio, & unius rei: ſed ſunt creditores duo, & diuerſarū rerū. ut j e. ex huiuſmodi.

Si duo promittant eidem eandem pecuniam, efficiuntur duo rei promittendi. Aret.

¶Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: Mæui, decem aureos dare ſpondes? & Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes? ſi reſpondeant ſinguli ſeparatim, ſpondeo.[g]

Natura duorum reorum eſt, ut quilibet teneatur inſolidum, ſed vnius ſolutione, uel receptione tollitur obligatio utriuſque. Aret.

¶Ex huiuſmodi obligationibus[h] & ſtipulationibus,[1] † ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In vtraque[i] tamen[2] † obligatione una res uertitur, & vel alter[k] debitum accipiendo, uel alter[l] ſoluendo, omnium perimit[m] obligationem, & omnes liberat.[n]

Etiam diuerſitas temporis adiecti ſolutioni, non facit ceſſare conſtitutionem duorum reorum. Aretinus.

¶DVO PLVRESVE. ¶CASVS. Dixi. Iuſt. domine ſup. dixiſtis, qualiter fiāt duo rei ſtip. ponatis, ſi placet exempla de duo. reis promittendi. Reſpō. dominus Iuſt. dicens ſic: In duobus reis ꝓmittēdi ſunt duo, q. ſtipulantur ab eodē: ſed ubi ſunt duo rei promittendi: vnus ſtipulatur à pluribus. Vn̄ ſcire dēs, q̄ duo rei ꝓmittēdi ita fiūt, ſi fuero ſtipulatus in hūc modum, Mæui promittis mihi x. aur. & ipſe reſpon. promitto. & poſteà ſine interuallo dixero Seio, Sei promittis mihi eoſdem x. aur. quos ſtipulatus ſum à Mæuio? & reſpon. promitto. iſti ſunt duo rei debendi, vel promittendi. ſunt enim duo debitores debentes eandem rem Franc.
g *Spōdeo*. hoc acto, vt fiāt duo rei, & īſolidū. vt ff. e.l. ſos § fi.
¶EXHVIVSMODI ¶CASVS. Dixi Iuſt. Iā vidi, qualiter fiāt duo rei ſtipulādi, & ꝓmittendi, ꝓ Deo dicatis mihi, qs eſt effectus earū obligationū? Ad hoc reſp. Iuſt. q̄ ex ſtip. huiuſmodi ſolidum ſingulis debet, ſup. reis ſtipulādi: & ſolidum debent ſinguli, ſ. rei ꝓmittendi; q̄a vterque eorū inſolidum obligat: ſicut ſingulis eorū ſtip. ſolidū debet. ſed licet inſolidum teneant, uel ſolidū ſingulis debeat: tn̄ vna res ſola in obligatione vertit. vn̄ ſi fuerint duo rei ſtip. & ita duo creditores, ſi tn̄ vnus eorū recipiat illud, q̄d deductū erat in ſtipulationib ille, qui recipit, permit obligationem ſingulorum: unde ab altero reo ſtipulandi liberat ꝓmiſſor. & ſi fuerint duo rei promittendi, & ita duo debitores eiuſdē rei: ſi alter rem illā ſoluat, perimit obl. illam, & liberatur alter. Franc.
h *Obligationibus*. hoc refert ad reos ꝓmittendi: & q̄d ſequitur, & ſtipulationib. ob reos ſtipulandi. vt ꝓbatur j. ſtatim.
i *In utraq;*. i. vtriuſq; obligatione. nā vna ē. quo ad unū effectū, ut ff. e.l. 3. ī fi. ſed plures ſūt; q̄a plures tenent. vt hic.
K *Alter*. ſ. eorum ſtipulandi.
l *Alter*. ſ. eorum promittendi.
m *Perimit obligationem*. ille, qui accipit.
n *Liberat*. ille, qui ſoluit, ſimilis lectio ſeu implicatio verborum

Reorū debendi, uel credendi cōſtitutio, an per interuallum impediat.
1 † *ſtipulationibus.*
2 † *enim Theo.*
Obligatio eadem poteſt eſſe vna, & plures.

borum est ff. de arb. l. si duo in princ. Vel dic, quod quilibet isto rum refertur ad utrunque supradictum, & possunt fieri in stipulatione duo rei, & in quolibet genere obligandi, vt ff. eo. l. eandem.

¶EX DVOBVS REIS, &c. ¶CASVS. Quæsiui à Iust. an vnus de duobus reis promittendi aliter possit obligari, quam alius? Et videtur, quod non: quia uidetur, quod æquitas omnimodo, siue paritas debeat esse inter duos reos debendi: dicit tamen, quod ex duobus reis promittendi alter purè, & alter sub conditione obligari potest, puta x. fui stipulatus à Titio purè, & eadem x. fui stipulat. à Maxino sub conditione. Isti duo intelligunt esse duo rei debendi; & licet M. sub conditione obligetur, non ideo minus petere potero illa x. à Titio, qui mihi purè est obligatus, quanquam adhuc pendeat conditio. & h. d. Fran.

¶Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, uel sub conditione obligari potest: [a] nec impedimento erit dies, aut conditio, quò minus [b] ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

De stipulatione seruorum.

TITVLVS XVIII.

Etiam seruus hæreditarius potest stipulari, & acquiri hæredi futuro. h. d. Ares.

SEruus ex persona domini [c] ius stipulandi habet.

¶Sed & hæreditas in plerisque [d] personæ defuncti [e] uicem sustinet: ideoque* quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquiret hæreditati, [f] ac per hoc etiam hæredi posteà facto acquiritur.

Seruus, siue filiusfamilias à quocunque stipuletur, & in cuiuscunque persona stipulationem concipiat, acquirit domino, & patri. Aretinus.

¶Siue autem domino, siue sibi, [g] siue conseruo suo, siue impersonaliter [h] seruus stipuletur, domino acquirit.

¶Idem iuris est, & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere [i] possunt.

Si seruus stipulatur sibi ire agere licere, solus ipse, non etiam dominus eius, ire potest. Ares.

¶Sed cum factum [k] in stipulatione continebitur, omni-

Obligatio, an possit imparitatem continere.

a *Potest*. sed nonne est hic imparitas? quod esse non debet, ut ff. eo. l. eandem. §. sed si quis. Respon. secundum M. quod ibi regulariter dicitur, fallit hic, ut ff. eo l. si ex duob. §. si alij, vt P. dicunt, quod hic non est imparitas cum adueniente conditione, vel die ambo æqualiter teneatur, sed adhuc medio tēpore remanet imparitas: quare dic,* quod in quantitate debita, vel re, quæ debetur, non potest esse imparitas, ut ibi. sed in alijs potest, ut hic, & ff. eo l. si ex duob. § si.

* *Ergo pōt stipulari, iacente hæreditate, quia persona defuncti repræsētat. Aegid. Perr.*

* Et huic post omnē disceptionē a stipulatur Ias.

*Hæc quasi mirabilē notat, atque excutit Iass. quē video hic cū magno certe tibi futuro emolumento.

b *Quò minus*. sed adueniente conditione, socium poterit conuenire mandati secundum quosdam, uel uerius nego. gest. vt C. eo. l. j. Patet ergo, constitui posse purè duos reos debendi, & quemlibet insolidum conueniri, vt C. eod. l. j. Hodie contra, etiam si hoc actum est expressim:* nisi altero absente, vel inope existente, ut in Auth. de duob. reis. §. j. col. 2. & auth. hoc ita eo. tit. C. nisi renunciatum fuerit illi constitutioni. vt C. de pac. l. pe. ff. de mi. l. si iudex.

Rei debendi insolidū nō possunt conueniri.

¶DE STIPVLATIONE SERVORVM. ¶Suprà tit. j. & ti. præce. dictum est de stipulatione liberarum personarum. Verum quia interdum serui stipulantur: iō de his tractaturus intitulauit, De stipulatione seruorum.

Continuatio.

Diuisio.

S*eruus*. ¶Totus iste tit. diuiditur in tres partes Primò, quod seruus stipulando acqrit dño in cuiuscū que p̄sona stipulatio cōcipiatur Secūdo excipit à regula, quod factum nō acquiritur. Tertiò, si sint plures dñi, pro dominicis portionib. acquiritur. Secūda ibi, Sed cum factum. Tertia ibi, Seruus communis.

¶CASVS. Quæsiui à Iustinia. utrum serui habeant ius stipulandi: & videbatur, quod non, cum stipulatio sit actus ciuilis, & quantum ad ius ciuile attinet, seruus pro mortuo habetur. & respon dominus Iust. quod quanquam seruus quantum ad personam suam propriam pro mortuo habeatur, ex persona tamen dñi sui potest habere ius stipulationis. Sed dicet aliquis: Dñe, hoc verum est, si seruus habet dominū. sed qñ nō habet dñm; puta, dū hēditas iacet, nunqd valet stipulatio? Et resp. Iust. quod sic: qa hēditas in casu isto vicē dñi sustinet. vnde si seruus hæreditarius ante aditā hēditatē stipuletur, acquirit hēditati, & sic hēdi futuro. Franc.

Dñs est caput serui.

c *Domini* qui dominus caput est serui vt infrà, de noxa. §. omnis. ex sua enim persona nihil potest. vt ff. de reg. iur. l. seruitutem. & l. quod attinet. nisi ex quo manumittitur. tunc enim incipit habere caput, vt ff. de capi. dim. l. hodie.

d *In plerisque*. hoc propterea dicit; quia hæreditati furtum fieri non potest, nisi in tribus casibus, vt ff. de fur. l. hæreditariæ. & l. sequen. Item propter vsumfruct. qui seruo hæreditario promitti non potest, vt hæreditati quæratur, ut ff eod. l. vsusfructus.

Hæreditati furtum fieri non potest.

ADDITIO. Et est ratio secundum doc. quia sine persona, cui accedit, deberi non potest.

e *Defuncti*. non hæredis; ut hic, & j. de hære. insti. §. seruus. & ff. de acqui. rer. do l. hæreditas Et quę sit rō, quare personam defuncti. & non hæredis sustinet; dic, ut d. §. seruus.

f *Hæreditati*. sic ff. de iniur. l. j. §. quoties autem.

¶SIVE AVTEM. ¶CASVS. Dixit Iustin. Domine, uidi, quod si seruus stipuletur, aliquid dari domino suo, quod illud domino suo acquireretur. sed ponamus, quod non domino suo. sed sibi stipuletur aliquid dari, acquiris ne domino suo? Et resp. Iu. dicēs, quod siue seruus stipuletur domino suo, siue sibi, siue cōseruo suo, siue impersonaliter. i. persona non adiecta; omnibus istis modis quatuor dño acquirit. Idem iuris est & in filio: qui qualitercunque stipuletur, patri suo acquirit ex his causis, per quas pater per filium acquirere potest. Fran.

g *Siue sibi*. nisi in casibus: vt cum factum est in stipulatione, quo casu domino non acquiritur, vt infra proximo §. & cum operas à liberto stipulatur, a vt ff. eodem. l. antepe. & in alijs casibus quos no. ff. eod. l. j. & l. sequen. sed nunquid frater potest stipulari fratri suo in eadem potestate existenti? Dic. quòd sic: quia seruus conseruo suo stipulari potest, ut hic; igitur frater fratri: argumen. C. de diuer. rescrip. l. j. Item quia uox filij, uox patris intelligitur: & vox domini intelligitur, ut j. de iniu. stipul. §. ei verò, qui. & §. post mortem.

a Nec ualet talis stipulatio: quia cum personæ cohæreat, de persona serui in dominū trāsire non possunt. Item quia operas nemo nisi dominus stipulatur. valeret tamen, si eas vel impersonaliter, uel domino stipularetur, ut per Ange. hic.

h *Impersonaliter*. nullius facta mentione, idest, uel proprio nomine, vel appellatiuo, uel facta mentione de nomine appellatiuo, sed non proprio, vt j. de exhære. lib. §. j. Accursius.

ADDITIO. Idem per omnia dici potest in monacho stipulante. Accur.

i *Acquirere*. vt ex causa profectitia, & aduentitia isto iure. quod dic, vt supra per quas person. nob. acquiritur. § primo.

¶SED CVM FACTVM, &c. ¶CASVS. Supra dictum est, quod quocunque modo seruus stipuletur, quod domino acquiritur: sed hoc est uerum, si ipse stipuletur aliquid, quod consistat in dando. Sed pone, quòd seruus aliquod factum stipuletur, puta, ut liceat ei ire, agere, tunc seruus per hanc stipulationem domino nihil acquirit, sed sibi soli. vnde si dominus vellet ire agere, bene posset prohiberi, ne iret, vel ageret Fran. de Are.

k *Cum factum*. sed si stipulatur seruus sibi scribi librum, & sic factum, nonne acquirit domino? Respon. sic. & quod hic dicitur. sed cum factum, &c. id est, à seruo faciendum, & non ab alio, vel etiam à domino.

ADDITIO. Tu dic, secundum Ang. quòd factum si personæ serui inhæreat, à quocunque, siue ipsi seruo, siue sibi ab alio sit præstandum, non acquiritur domino; alias secus. Ioan. Fab.

a *Omnimodo.* sic ff. de usu, & hab. l. plenum. §. si usus.
b *Continetur.* sic ff. de conditio. & demonstra. l. qui hæredi. Accursius.
c *Ire agere.* hæc uerba expone, ut supra de seru. in princ. & ff. de seruit. rust. prædior. l. 1. Et no. quia hic per uerba loquitur: aliud si per nomē, puta, iter. tūc enim domino acquiritur, ut ff. e. l. si communis.
d *Nō etiam dominus.* subaudi, prohiberi non dēt, quasi diceret, non dēt prohiberi. Sed ꝫ ī. per quas perso. nob. acqui. §. non solum, & ī. de his, qui sui, uel alien. iur. §. 1. Sed non est contra, quia & hic acquiritur domino cōmodum: nam ad sui domini utilitatē ibit seruus.

Stipulatio iri, & stipulari iter differunt.

modo a persona stipulantis continetur, b veluti si seruus stipuletur, ut sibi ire c agere liceat: ipse enim tantum prohiberi non debet, nō etiam d dominus eius.

Seruus communis acquirit dominis suis pro portione dominica: nisi iussu vnius, aut vni fuerit stipulatus. Aret.

¶Seruus e communis stipulando, unicuiq; dominorum pro portione † domini* acquirit, nisi iussu unius corū, aut nominatim f alicui eorū stipulatus g est. tunc enim soli ei acquiritur.

Seruus communis stipulando rem, quæ non potest vni ex dominis acquiri, acquirit insolidum alteri. Aretinus.

3 † al. domino.

¶ SERVVS COMmunis, &c.

¶CASVS. Supra dictum est, quando seruus unius stipulatur. sed domine, quid iuris est, si seruus communis stipulatur? Et respon. Iusti. quòd si seruus communis stipuletur aliquid sibi dari impersonaliter, uel dominis sub nomine appellatiuo, acquirit unicuique domino pro portione dominij, & non pro portione virili, nisi vnus ex dominis iusserit eum stipulari. tunc enim iubēti acquiritur. uel si nullus eorum iusserit ei, ipse tamen alterum nominauerit, puta, stipulatus est Petro domino suo, tunc per hanc stipulationem acquiritur nominato. Si autem unus iusserit, & ipse alium nominauerit, quid iuris sit, habes in gl. Fran.

Fallit primo, quādo stipulatur uni ex dominis nominatim: secūdo, si iussu unius præcedit: tertio si res stipulata non posset acqui alteri ex domini. Acg. Petr.

e *Seruus communis stipulando.* impersonaliter, uel sibi, uel dominis suis sub nomine appellatiuo: aliud, si propria nomina expresserit. nam tunc acquirit pro uirili, non pro portione dominij. Sed quid si proprium* nomen & appellatiuum? Rñ. si præponat proprium, pro uirili: si appellatiuum præponat, pro dominica, vt ff. de stip. ser. l. si communis seruus ita stipuletur Lucio Titio. & ff. de statulib. l. ita. §. 1. Accursius.

*Rō, quia nomina appellatiua sequentia stāt demonstratiuè, non dispositiuè. Acg. Petr.

f *Nominatim.* i. proprio nomine, ut supra de ex hæred. lib. §. primo. uel appellatiuo, dummodo intelligatur, de quo domino dicat, ut C. de lib. præt. l. 2. & 3. ff. si cert. pet. l. certum. Accur.

g *Stipulatus est.* hoc disiunctim, idest diuisim exaudi. Sed quid si unus iussit seruo, & ipse alteri stipulatus est nominatim? Distingue, ex cuius re: ut si ex re iubentis, sibi quæratur; alias nominato, ut C. per quas perso. nobis acquir. l. fi. & ff. eo. l. proinde. §. si & l. seq. licet antiqui aliter distinguebant.

¶QVOD SERVVS COMMVNIS.

¶CASVS. Supra dictum est, quid iuris sit quando seruus communis stipulatur sibi dari aliquid; & dictum est, quòd utrique dominorum potest acquiri, sed domine, quid iuris est, si seruus communis stipuletur aliquid, quod alteri dominorum acquiri non potest, ueluti si res, quam seruus stipulatus est, sit alterius dominorum, cum res sua sibi acquiri non possit? Et resp. Iust. quòd tunc necessarium est, quod alteri acquiratur. h. d. Fran.

h *Vnius domini sit.* nam cum sua sit, amplius ei quæri non potest, ut ī. de le. §. sed si rem. & infra de act. §. sic itaque testatur ergo, ut soli alteri quæratur. Aliud si ex re utrius stipuletur, quia tunc omnibus quæritur, sed communi diuidundo reddetur, idest cum aget communi diuidundo pro isto seruo: potest etiam deducere, quòd socius suus lucratus erat ex stipulatione facta ex rebus suis, & redditur illi, ex cuius re quæritur, ut ff. eo. l. si ex re §. 1.

¶Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur: ueluti, si res, quam dari stipulatus est, unius h domini sit.

De diuisione stipulationum.

TITVLVS XIX.

Prætoria stipulatio est, quæ est inducta ab edicto prætoris, iudicialis a iurisconsultis, vel alijs partibus iuris quàm à prætore: conuentionalis à sola partium conuentione: communis quandoque a prætore, quandoque a iurisconsultis inducta est. Aretinus.

Stipulationum aliæ sunt iudicia-

¶DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

¶Supra dictum est de stipulationum materia: Verum quia earum multiplex est species, ideo subdit de diuisione stipulationum. Pot.

Continuatio.

Stipulationu. ¶Totus iste tit. diuiditur in duas partes principales. Primò ponit diuisionē stipulationis. Secundò illam per exempla declarat. Secūda ibi, Iudiciales.

Diuisio.

¶CASVS. Tradidit Iustinianus diuisionem stipulationum: modo singula membra diuisionis per exempla declarat. Et primò ponit, q̄ sunt iudiciales; dicens, ꝙ illę sunt iudiciales stipulationes, q̄ a mero iudicis officio proficiscūtur. quod sic intellige, s. quę proficiscuntur ab officio iudicis mercenario: & appellatur iudicis officiū mercenarij, qā aliquid expeditur ꝑ iudicem, propter qđ iudex principaliter nō aditur. Verbi gratia: Aliquis usucepit rem meam, quam a à non domino emit bona fide: ego egi contra eum rei uendicatione, & litem cum eo sum contestatus: lite contestata compleuit usucapionem. non obest ei litis contestatio, quo ad cursum usucapionis complendæ. Sed secus est in præscriptione: quia si tantum, completa vsucapione, probē illam rem meam esse, tenetur illam mihi restituere, & ita licet, quo ad cursum non noceat sibi litis contestatio. tamē quo ad effectum usucapionis ei obest: & debet iudex ipsum facere cauere, quòd non commisit dolum in re illa, seruum forsitan peritum alienando, uel manumittendo, uel aliquo alio modo, ut ff. de rei uendicatione. l. si post acceptam. Et illam cautionem debet iudex facere interponi per officium mercenarium. Et sic accipe, quod litera dicit, mero: quia nunquam prætor uiuus, uel mortuus de hoc se intromisit: sed lege iubente interponitur huiusmodi cautio: ut in cautione de dolo per legem prius allegatam. ff. de rei uendicatione. l. si post. Et subdit exempla duo. Primum est ueluti de dolo cautio. Secundum dicitur esse quædam stipulatio iudicialis. Si enim ago contra aliquem pignoratitia actione, debet iudex ex officio suo facere reo interponere cautionem, quòd in re pignorata non commisit dolum, seruitutes amittendo, uel aliquo modo ius læserit: uel de persequendo seruo. Si enim aliquis metu abstulit a me seruum meum, & illum postea perdiderit, debet iudex facere cauere de persequendo seruo illo, & de restituendo eius pretio. Prætori autem propriè est illa stipulatio, propter quam aditur iudex uiuus ad hoc, quòd illud exequatur, quod mortuus iudex promisit uel præcepit. Cum enim prætor mortuus præceperit, ꝙ ille, cuius domus minatur ruinam, caueat de damno infecto, si adeatur prætor uiuus ad executionem illius præcepti, hoc est, ad hoc, ut faciat ipsum, cuius domus minatur ruinam, cauere de damno infecto: ista cautio, siue stipulatio prætoria nuncupatur. In uer. prætoriæ. Iust. manifestat per exempla, quæ sunt prætoriæ stipulationes, quæ proficiscuntur a mero prætoris officio, i. purè: ita ꝙ nō iudicis officio interponantur, ueluti dāni infecti cautio, & legatorū & de-

& dicunt stipulationes ædilitias sub prætoris, stipulationibus contineri, ita quod si animal tibi vendam, & de uitiis (prout teneor) caueam, dicitur ista cautio, quanquam sit ædilitia. Fran.

¶ *Stipulationum*. simile per omnia. ff. de uerb. oblig. l. stipulationem.

a *Iudiciales*. quando iudex cognoscit de aliqua causa, & pendente causa incidenti, facit interponere cautionem, & dicuntur iudiciales a iudice.

b *Prætoria*. quando non aditur iudex alia de causa, sed principaliter, ut talis cautio interponatur; ueluti damni infecti, & cautio legatorum præstandorum, & talis est differentia inter ea, quæ dicta sunt. Sed cum hic ponatur, prætoria, ut species opposita iudiciali, quare ff. de præto. stip. l. j. in prin. ponitur vt genus? respõ. ibi aliter accipitur iudicialis, s. a iudicio: hic a iudice, ut ff. man. l. Lucius.

les, ᵃ aliæ prætoriæ, ᵇ aliæ conuentionales, ᶜ aliæ communes, ᵈ tam prætoriæ, quàm iudiciales. ¶ Iudiciales ᵉ sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur: ueluti de dolo ᶠ cautio, uel de persequendo ᵍ seruo, qui in fuga est, restituendo ve ʰ pretio.

¶ Prætoriæ ⁱ sunt, quæ à mero ᵏ prætoris officio proficiscuntur, ueluti damni ˡ infecti, vel legatorum, ᵐ Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ. * ⁿ nam & hæ à iurisdictione prætoris ¹† ueniunt. ᵒ ¶ Conuentionales sunt, quæ ex conuentione utriusque partis * concipiuntur: hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris, sed ex conuentione contrahentium, quarum ᵖ totidem genera sunt, quot (penè ᑫ dixerim) rerum contrahendarum. ʳ

¶ Communes ˢ sunt, ueluti, rem saluam fore

ter conuentionales. & ita accipitur. ff. de præto. stipu. l. j. sic est de adoptione. ff. de adopt. l. ij.

m *Vel legatorum*. ut ff. ut leg. uel fideicommi. no. ca. l. j. §. respon.

n *Aedilitia*. s. stipulationes: ut si animal tibi uendo, de vitiis ei caucre debeo: ut ff. de ædil. edi. l. ita que. & l. si uenditor.

o *Veniunt*. cum ædiles erant ex prætorib. ut §. de iu. nat. §. proponebant. Sed quæ erit intelligibilis differentia inter prætorias & iudiciales: cum hoc tit. accipiatur prætoria, & iudicialis? Rñ. quia prætoria a prætore mortuo inducta est, sed iudicialis a iurisconsultis alijs. Item in prætoria inuenies iudicem ob hoc ipsum principaliter adiri, sed in iudiciali per consequentiam: vt patet ex supradictis exẽplis. Itẽ iudiciales vagæ, sunt per totum corpus iuris, sed prætoriæ, licet & ipsæ sint vagæ comprehẽsæ tamen sunt simul in uno titu. ut ff. de præto. stipu. l. j. Itẽ, pores notare quartam differentiam, ut not. ff. de uerbo. oblig. l. 5. §. 2.

* *continebatur etiã tribunicia. Cu ia.*

Stipulationes prætoriæ, & iudiciales multipliciter differunt.

1† *Verbum. prætoris, abest a Theophi. & recte.*

* *idest rerum.*

ADDITIO. Glo. ista non intellexit bene differentiam; sed melius dicit ℑ. eo in uerbo, ueniunt. Chistoph.

c *Conuentionales*. quæ ex conuentione partium fiunt: & de his certum est, & planum.

d *Communes*. veluti, rem pupilli saluam fore: quia principaliter potest adiri iudex, ut interponatur cautio, cum pupillus habet tutorem, qui non satisdedit, rem pupilli saluam fore; & sic prætoria. Potest uero adiri iudex non principaliter, ut cautio illa interponatur, sed ex alia causa; veluti cum pupillus non habet tutorem, potest petere coram iudice: & iudex qui dat tutorem, ex officio suo facit interponi cautionem, rem pupilli saluam fore: & ita dicitur iudicialis. Itẽ quidam dicunt, illam cautionem, rem ratam haberi, esse communem: quia quandoque interponitur a procuratore actoris, quandoque a procuratore rei, ut ff. de proc. l. Pomponius. §. sed & is, qui. Vel alia ratione dicitur communis: ueluti cum procuratorio nomine quis alium conuenit, iudex ex officio suo debet facere, ut cautio, rem ratam haberi interponatur: & tunc est iudicialis. Prætoria est, quando quis promisit mihi, quod promitteret, rem ratam haberi: modo uolo, quod promittat, & sic principaliter ad istam stipulationem uado ad prætorem, ut ipsa interponatur. Residuũ glo. (quæ in aliis impressionibus hic communiter ponitur) in finali gl. huius tituli habetur.

Cautio rẽ pupilli saluã fore, est cõmunis.

Cautio rẽ ratã haberi est communis.

e *Iudiciales*. s. stipulationes.

f *De dolo cautio*. ut si ago pignoratitia: caueas, ne seruitutes, dolo prodideris, uel rei ius in aliquo læseris, ut ff. de pigno. act. l. creditor. Item si rei uen. agam pro re, quam usu cepisti, iam lite contestata, caues de dolo, ne alienaueris, uel manumiseris seruum, ut ff. de rei uen. l. si post. sic. & ff. man. l. si procuratorem. §. pe. & l seq.

g *De persequendo seruo*. ut si metu mihi abstulisti seruum, quem postea perdideris, caueas de eo persequendo uel eius pretio restituendo, ut ff. quod metus cau. l. si cum exceptione. §. quatenus. uers. quod si homo. Item emptor, qui redhibet, & non habet seruum, quem reddere debet, quia aufugit, debet cauere uenditori de persequendo seruum: ut si habere poterit, illi restituat: ut ff de ædil. edic. l. redhibere. §. fin. sic. & ff. de condic. cau. da. l. si pecuniam. §. penult.

h *Restituendo ve*. pro. uel.

i *Prætoria*. stipulationes.

K *A mero*. i. puro: sic quod non iudicis officio, s. tali quali in superiori casu, ut statim dicam. Accur.

l *Damni infecti*. ut ff. de dam. infec. l. prætor ait. §. de eo. uers. in eum, qui Dicitur & alio respectu prætoria illa, quæ ab initio exigitur: siue sit prætoria inuentione, siue ciuili, siue alio quocunq; mõ inuenta: ex eo, s. quòd prætor eam approbat, ut ff. de uerb sign. l. lege, & hoc sensu comprehendi prætorias, & iudiciales, & communes, & omnes præ-

ADDITIO. Hanc differentiam dominus Ioan. addit dicens, quia prætoriæ sunt, quæ per solum iudicem ordinariũ interponuntur: a & iudiciales, quæ per quemlibet alium iudicem.

a Hæc quoque damnant aliq, ut per Io. Fab. hic: gã de dã. infec. quãcis fit prætoria per quemlibet etiam minimũ magistratũ ex pediri potest, ut l. j. & l. 4. §. j. ff de dam. infec. Nisi forte dicas, ibi speciale periculum morę. Ang.

¶ CONVENTIONALES SVNT QVAE, &c.

¶ CASVS. Quæsiui a Iustin. quæ essent stipulationes conuentionales. Et respon. quòd illæ sunt stipulationes conuentionales, quæ sunt, uel fiunt ex conuentione contrahentium, hoc est, neque iussu prætoris, neque iussu iudicis ordinarij. Sed domine, quot sunt genera conuentionalium stipulationum? Respond. quòd tot ferè sunt, quot dicimus esse genera rerum contrahendarum, & quibusdã ualet contractus: uetbi gratia, uenditio in quibusdam valet in quibusdam nõ ualet stipulatio. ff. de contrahen. emp. & uend l. & liberi. & l. liberi hominis, §. fi. & ℑ. titu. prox. l. respon. Fran. de Are.

p *Quarum* s. conuentionalium.

q *Penè*. ideo dicit, pene, quia in quibusdam valet alius contractus, ut uenditio in libero homine, & similibus, ut ff. de contrahen. empt. l & liberi. & l. liberi hominis de contrahẽ. empt. §. fi. in quibusdam non ualet stipulatio, ut ℑ. tit. j. j. resp. § j.

r *Rerum contrahendarum*. scilicet esse genera, id est, quot possumus dicere esse genera contractuum, tot sunt genera stipulationum, idest, vbicunque potest contrahi, ibi potest stipulatio interuenire, nam stipulatio propriè non est contractus, vt ff. de uerbo. significa. l. Labeo.

¶ COMMVNES SVNT, &c.

¶ CASVS. Quæsiui a Iustin. quæ essent communes stipulationes. Et ipse respon. dicens, quod communes stipulationes sunt, ueluti rem pupilli saluam fore. Stipulatio. n. quæ interponitur, rem pupilli saluam fore, est communis: quia & prætor mortuus præcepit, hanc cautionem interponi, & iudex uiuus hoc exequitur, si aliter res huiusmodi non possit expediri. Similiter stipulatio de rato est communis: quia prætor mortuus præcepit quod caueretur de rato a procuratore actoris, & quandoq; præcipit iudex uiuus, quod ea ueatur de rato. Alio etiam modo dicitur cautio de rato cõmunis: quia interponitur a procuratore actoris proprie: & quandoq; a procuratore rei dicitur, uel quandoq; interponitur in iudicio, & quandoque extra, ut hic habes in glo.

s *Communis*. abnegatiuè lege, i. non prætoriæ tantum, vel iudiciales tantum uel conuentionales tãtum, sed partim ex vno, partim ex altero naturam accipiunt. nam si non cauerit, tutor pupillo, hoc ipsum peti potest; & quo ad hoc habet naturam prætoriæ, si petitur tutor, & per con-

Cautio potiã a tutore, quãdoque principaliter, qñque incidenter.

sequens præstatur satisdatio: In hoc habet tantum iudicialis, ut ỹ. de satisd. tut. §. j. Sed de hoc dic plenius, ut ff de uerb obl. l. v. §. prætoriæ. ubi est hic tit de uerbo ad verbum. Item si petatur hæc satisdatio ab altero tutorum, uel curatorum, ex consequentia petitur, & non præcise: vnde & in hoc habet tantum iudicialis. ut ff. de admi. tut. l. iij. j. resp. & ỹ. de satisd. tut. vel cur. §. j. & §. 2. Vel dic, cõmunes, alio modo, ut ỹ. eo. §. sed secundum hoc omnis prætoria potest esse cõmunis. ADDITIO. Dic, quod hæc gl. secuta fuit errorẽ suum, quod illa appellatur cautio prætoria: propter quã interponendam iudex principaliter aditur: illa vero appellatur iudicialis, propter quã interponẽdam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur. quæ opinio ibi fuit reprobata secundum Christoph.

1 † pupill.

2 † exigitur. alias, habetur.

a *Prætor.* s. mortuus: cuius verba non habemus, sed sententiam, ut ỹ. de satisd. tut. in prin. & §. j.
b *Iudex.* s. uiuus.
c *Non potest.* quia spõte non vult satisdare ex præcepto mortui prætoris: unde inuitus compellitur a iudice uiuo.
d *De rato.* hæc est cõmunis & alia causa, quam superior; nã hæc est conuentionalis quandoque, ut si fiat extra iudiciũ ex conuentione. vt ff. rem ratam habe. l. interdum. Item iudicialis quando interponitur a procuratore actoris, eũ dubium est, an sit procurator, ut C. de procu. l. j. & de satisd. l. j. alias non potest res expediri, cum non admittatur, ut ỹ. de satisd. § pe. Alii dicunt eam communem, s. de rato: quia & a procuratore rei præstatur quandoque, non solum actoris, vt ff. de procu. l. non solum. §. si status. & §. est & alius casus. & §. ult. & l. Pomponius. §. 2. & l. si defunctus. § ult. Accursius.

Cautio de rato est cõmunis.

ADDITIO. Et hæc melior, quod ideo dicuntur communes, quia partim per prætores, vt in procuratore actoris, partim per iurisconsultos, ut in procuratore, rei fuerint inuẽta: vt hic. Cautio autem, quæ ex forma statuti inducitur, si sit factum a toto populo, uel repræsentantib. ipsum, dicetur ciuilis. Si uero ab Episcopo, Duce, uel Marchione, dicetur, prætoria. Ang.

Cautio a statuta inducta an sit ciuilis, an prætoria.

Continuatus.

¶ DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS. ¶ Supra in tit. de uer. obl. dixit in genere de stipulationibus interpositis ab uno: uerum quia tam ex parte creditoris, quam ex parte debitoris, aliquando plures personæ interuenimus. & sunt duo rei: ideo subiecit titulum, de duobus reis. Verum quia non tantum stipulatio interponitur a libero, sed etiam a seruo, ideo subiecit titulum de stipulatione seruorum. Verum quia stipulatio non est simplex, sed multiplex: ideo postea annectit titulum, de diuisione stipulationum, ut supra tit. proximo. Verum quia aliquando stipulatio est inutilis, & quia hoc potest contingere multis modis, ideo ponit hic istum titulum, de inutilibus stipulationibus. Ange. Aret.

Omnis res. ¶ Quoniam iste tit. est ualde longus, & habet plurimos §§. & unusquisque habet materiam de per se; ideo non diuidam, quia esset valde longa diuisio.

¶ CASVS. Quæsiuit a Iustin. super quibus rebus posset fieri stipulatio. Respon. dominus Iustinia. qđ sug illis, quæ dominio humano subijci possunt, siue illa res sit mobilis, siue immobilis, dum tamen sit subiicibilis cõmercio humano. Sed si quis stipulatus fuerit, sibi dari, quod non est in rerum natura, licet fuerit: puta, Stichum iam mortuum, aut rem, quæ esse non potest, puta, hypocentaurum: non valet stipulatio hoc dicit. Fran. de Are.

pupillo: [1] † (nam & prætor [a] iubet rem saluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, [b] si aliter hæc res expediri non [c] potest) vel de rato [d] stipulatio. [2] †

De inutilibus stipulationibus.

TITVLVS XX.

Stipulatio rei, quæ non est, nec esse potest in rerum natura, non ualet. secus, si posset in nostro domino haberi. Aretin.

Omnis res, quæ dominio nostro subijcitur, [e] in stipulationem deduci potest, siue illa [3] † mobilis [f] sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura [g] non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat, [h] aut hipocentaurum, [i] * qui esse non possit, inutilis [k] erit stipulatio.

Stipulatio rei, quæ in dominio nostro non est, vel quæ est, sed postea desinit, licet possit effici in nostro commercio, non valet: siue pure siue conditionaliter fuit concepta. Aret.

¶ Idẽ iuris est, [l] si rẽ sacrã, [m]

3 † apud D. & alios Deest, illa.

e *Subijcitur.* id est subiici potest. Sunt enim quædam res, quæ non possunt esse in nostro dominio, uel quia nec sunt, nec fuerunt, scilicet in rerum natura, ut ỹ proxi §. uel si sunt, impossibile est de natura, ut in sole, & luna. & similib ut ỹ. eo. §. si impossibilis, uel de facto, ut aureum mõtẽ, ut ff. de sta. lib. l cum hæres. §. j. uel de hominũ dispositione: ut res sacræ, & religiosæ & sanctę, & publicæ, & in usu publico existẽtes, & aliæ similes, ut liber homo ex sui natura, ut ỹ. proxi. & supra de rerum diui. in prin. & § nullius. & ff de uerb. oblig. l. inter stipulantem. §. sacram. Accur.
f *Mobilis.* cuius appellatione, & per se mouentia. ut equi. cõtinent, a ut ff. de uerbo. sig. l. mouẽtium. Accursius.
g *In rerum natura.* id est, apud aliquos homines, sic supra de uerbo. oblig. §. conditiones. Accur.
h *Credebat.* maximẽ. subaudi, nam idem si sciret mortuũ, nisi mora debitoris præcessisset mortem, ut ff. de constit. pec. l. promissor, & ff. de uerb. obl. l. inter stipulantem. §. Stichum. quæ est contra.
ADDITIO. Et tunc res ipsa, & in stipulationem, & in petitionem, & in condemnationem deduci debet: in eius tamen æstimationem fieri executio. l. si seruum §. effectus. ubi glo. uerbo possit, & doct. ff. de uer. obl. Ange.
i *Hipocentaurum* animal fortè natum ex equa, & tauro, qđ nunquam fuit uisum unde Horatius, Humano capiti ceruicem pictor equinam. Iungere si uelit, &c.
K *Inutilis.* id est, uitiosa, quia contra ius est.

¶ IDEM IVRIS. ¶ CASVS. Supra dictum est quòd inutilis est stipulatio, si quis stipulatur dari sibi hipocentaurum, qui esse non potest. Similiter inutilis est stipulatio si quis stipulatur dari sibi rem sacram, uel religiosam, quã credebat esse humani iuris, vel publicam, quæ publico usui deputata, ut forum uel theatrum, uel liberum hominem quem seruũ esse credebat, & rem, cuius commercium haberi non potest; uel rem suam sibi dari, & si dicas, vr̃, quod iste stipulationes non debẽt esse, uel dici inutiles, sed magis in pendenti, eo quod illud, quod modo publicum est. põt priuatum fieri, & ex libero homine potest seruus fieri, & sic de aliis, & sic stipulatio potest ualere: nihil dicit: stipulatio enim eum inutilis. nitatur, ex præsenti illico non ualet, uel inutilis est: & h d. Supra dictum est, quod si aliquis stipulatus fuerit sibi dari liberum hominem, nõ ualet stip. licet postea factus fuerit seruus: uel si aliquis fuerit stipulatus dari sibi rem suam, licet postea aliena facta fuerit, non ualet stipulatio & conuerso si fuerit aliquis stipulatus rem alienam sibi dari, si postea facta fuerit sua, non ualet stipulatio Similiter si aliquis stipulatus fuerit sibi dari rem priuatam, & postea fiat sacra, & sic de aliis, non ualet stipul. Quotiescunque enim sine facto promissoris illud, quod stipulatur, deductum est in eum casum, a quo incipere non possit, non ualet stipulatio. Scire enim debes, quod si ego stipulor, mihi dari rem sacram, vel religiosam, uel liberum hominem: non ualet stip. Sed pone, quod sic dicam, promittis mihi Petrũ qui liber est, cum fuerit seruus, uel rem sacram, uel religiosam, eũ facta fuerit priuata; & sic de aliis, qđ iuris erit? certẽ nõ ualet stip. Quæ. n. de natura sui a dñio nostro exẽptæ sunt, nullo mõ in stipulationem deduci põt. & h. d. Fran.
l *Idem iuris est.* scilicet, ut sit inutilis. Accur.
m *Sacram.* licet non ualeat stipulatio, ut hic, ualet tñ uenditio inter ignorantes, ut actio detur, ut ỹ. de contra emp.

* Hipocentaurus, est homo equo mistus, ab hipos, i. equus, & centen, i. pũgere. vt de Diodo. & Virg. in vi. Hugo, in uita Pauli dicit centaurum ab Antonio uisum. Pli. in vij. ait se uidisse Hipocentaurum in melle allatum Claudio principi ex Ægypto. ergo contra hunc tex. qui dicit impossibile esse centaurum reperiri. W cogita. Ægid. Perr.

Dominiũ in quibusdam reb. habere nõ possumus.

a Iura autẽ, & actiones sub simplici bonorum appellatione continentur, & sunt quædam species de per se, quæ secundũ rẽ, cui adiiciũtur, mobilia, uel immobilia esse indicantur; secundũ Ange.

Sacræ rei vẽditio valet inter ignorãtes.

Aliena res uendi põt, sed non obligari.

§. fin.

aut religiosam, [a] quam humani iuris esse credebat; vel publicam rem, quæ vsibus [b] populi perpetuò exposita sit, vt forum, [c] vel theatrũ, [d] vt liberum hominem, quem seruum esse credebat, [e] vel cuius commercium [f] non habuerit, vel rem suam [g] dari quis stipuletur.

¶Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatam [1] † deduci, [2] † & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest, sed protinus [h] inutilis est. *

¶Item [i] contra, licet initio vtiliter res in stipulatum deducta sit; si [3] † tamen posteà in aliquam eorum causam, [k] de quibus suprà dictum est, sine facto [l] promissoris deuenerit, extinguitur [m] stipulatio.

¶Ac nec statim ab initio talis stipulatio valebit, Luciũ Titium, cum seruus erit, dare spondes? & similia. [n] Quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem [o] deduci nullo modo possunt.

Factum alienum non potest in stipulationem deduci. hoc dicit Aret.

¶Si* quis alium [p] * daturum, facturumve quid promiserit, non obligabitur; [q] veluti si dispondeat, [4] † Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum [r] se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur.

Alteri stipulari nemo potest, nisi ei, cuius potestati sit subiectus. hoc dicit Aretinus.

§.fi ff.de contrah.emp.l.& liberi.& l.sed Celsus. Sed quæ est rõ. Resp. q̃a in venditione non est necesse transferri dominium, in stipulatione sic; ut ff.de contrah.emp. & uen.l. si ita.§.fi.& in fi.gl.fi. Et est similis rõ, quare quis potest rẽ alienam vendere, vt ff.de contrah.emp.l.rem alienam.sed non obligare, ut C. quæ res pig.obl. poss. l.qui filios. a quia in pignore debet ius cõstitui creditori; q̃ sibi det hypothecariã actionẽ; in uenditione sola traditio cũ obligatione euictionis sufficit, vt ff.de pign.l.& quæ nõdum. §.quod dicitur.& de act.emp. l.ex empto. Accur.

a Nisi sit bonæ fidei possessor, ut l.ab eo. ff.de pign. & est rõ, quia ille reputatur quasi dominus, ut inf.de act. §.alius.

a *Religiosam.* hæc verba sacram, & religiosam, expone, ut sup. de rerum diuisione. §.nullius & §.religiosum.

1 † *priuatã.* 2 † *Al. potest.*

ADDITIO. Dic hoc uerum, quando res in totũ est sacra, vel religiosa. sinautẽ esset pro parte, an valeat stipulatio, emptio, uel alia dispositio; uide legem hanc, & l.in modicis ff.de contrah.emp. Ang.

* *Concor. cũ hoc tex. c.ad audiẽtiã. iuncta glos. super ver. habere. circa medium. extra, de spõ.*

b *Vsibus.* aliàs si non est in usu publico, potest alienari, ut ff.de contrahen emp.l.sed Celsus. j.respon. & l. pacta.§.fi.sic ff.de via publ.l.viam.

3 † *Al. deest, tamen.*

c *Forum.* s ubi redditur ius, ut ff de iust.& iu.l pen. vel rerum venalium. Sed forus est bursa. Accur. ADDITIO. Item forus dicitur locus exercendarum litiũ, ut c.forus.extra de uerb sign. Item calcatorium. i.locus, ubi vua calcatur, q̃ pede calcantis feriatur. Dñt etiã fori tabulata nauium. ab eo, q̃ incessus ferant. Item spectacula, hoc est, loca erecta ut ex his spectetur. Item forus dr̃ foramẽ illud, per quod remus inmittitur, à forando Vñ uersus. Causatur; venditq; forum, signasq; foramen. Alta fori loca sũt darque carina foros. Host. dicit, q̃ forum in neutro genere ponit pro territorio cuiusq; iudicis; intra quod potest in facinorosos homines animaduertere: vnde tota diœcesis dicitur territorium episcopi. 16.q.7 c.omnes basilicæ.

Forum, & Forus.

d *Theatrum.* expone, ut s̃.de rer.diu §.uniuersitatis. Acc.

e *Credebat.* idem si sciebat, ut j̃.prox.§.& ff.de verb.oblig. l.inter stipulantem.§.sacram.ibi, casum enim, &c.

f *Commercium.* gñale nomen est ad oẽs contractus. Vnde dr̃ aliquis hẽ commerciũ rei, qũ per emptionẽ, vel alio mõ põt eam hẽe: quare Iudæus non hẽt commercium Christiani mancipij, vt C.ne Christianũ man.iu.&c. Vñ si Iudæus Iudæo promittit tale mancipium, nõ valet, vel Christianus Iudæo, ut hic. si aũt Christiano promittat Iudæus, valet, ut ff.de ver obl.l.multũ interest.& de leg.j.l.apud Iulia § fin.

Commercium comprehendit omnes cõtractus.

g *Suam.* nã cũ sua sit, plus sua fieri nõ põt, ut s̃.de le.§.sed si rẽ.& inf.de act.§.sic itaque. nisi rõne possessionis apud aliũ constitutæ, vt ff.de contrah.emp.l.si in emp.§.3.uel nisi sub condõne, dum tñ adueniente cõditione, stipulatoris res esse desierit, ut ff.de ver.obl.l.si rem meã.& l existimo.

Stipulatio rei suæ an valeat.

h *Protinus.* i.statim quia pura stipulatio suspendi non potest, vt ff.de stip.ser.l.vsusfructus, secus in alijs actibus uiuorum, vt ff.com.præ.l.fi.in fi. Accur. ADDITIO. Puta per euentum cõfirmationis, q̃ ex post facto fieri põt: sed tñ ipse actus in veritate nõ pẽdet, sicut nec stipulatio, sed interim vel est nullus, vel sola ipsius qualitas, puta, dñij translatio; uel cui acquirat, pendere dicitur. & hæc uera in actib. puris.

Stipulatio pura non suspendit, sed bene alij actus.

i *Item contra.* i.econtrario. nam sup. dixit, quando ab initio res erat sacra, uel similis, sed posteà desijt: nunc econtra, quando prius non sacra, sed postea fit.

k *Eorum causam.* i.sacra. vel religiosa, uel similis, ut sup. proxi.§ Accur.

l *Sine facto.* quod est, cum erat res aliena; aliàs, si sua, semper suo facto factum uidetur, etiam si alienauerit post tempus stipulationis. idem & si erat aliena, dummodo post moram, ut ff.de ver.obl. l.si seruum. §.j.& 2.

m *Extinguitur.* argu. contra. sup.de le.§.si quis debitori.ver. q̃ si nimo. *

* Tu verò dicas, ideo ibi actum non vitiari, licet in eum casũ productus esset, àquo cæpisse nõ potuit: q̃ ille casus ad eundẽ finem pertinebat, ad quẽ & cũ ipsa, nempe, ut legatum valeret secundum Por.

n *Similia.* puta, rem sacram, cum erit profana, & sic de singulis: scilicet. sacra', uel religiosa, vt s̃.prox.§.

o *In obligationem.* scilicet, istam: hoc est stipulationem.

¶SI QVIS. ¶CASVS. Quidam promisit, q̃ dñs episcopus daret mihi decem: ualet ne ista stipulatio? Dicit, quod non: quia videt factum alienum promisisse: si tamen promitteret, se factuũ, vel præstiturum, uel procuraturum, quod alius aliquid mihi faceret, factum suum promittere uidetur; & ideo stipulatio ualet, & ex ea obligat. & hoc dicit. Et ad instantiam illam, quæ ponitur in gl. contra regulam istã, de eo, q cauit dominum suũ rem ratam habiturũ; respondetur, non uidetur factum alienũ promisisse: sed interesse rei, qui conuenitur, si dominus suus, pro quo agit, ratum nõ habeat. & similiter est in alijs instantijs. Franc.

* *Adde Felyn. in c.ex rescripto. num.37. de iureiur.*

* *Facit ad hunc §. qd̃ dicitur in c.ex rescripto. in gl. fi. in fi. extra de iureiur.*

4 † *al. respõdeat.*

p *Alium.* prorsus extraneum.

q *Non obligatur.* & est ratio: quia nemo alienum factum promittere potest, ut hic, & ff.de verbo.obl.l.stipulatio ista. in prin. nisi pœna promittatur, ut inf.eod.§.versa uice. nisi in casibus in quibus præsumit lex interesse promitti, nisi fiat, vt in cautione, iudicio sisti, ut ff.de verb.oblig l.quoties quis. Item in stipulatione ista, habere licere, ut ff.de uerbo. obliga.l.stipulatio ista.j.respon. Item in stipulatione de rato, ut ff.rem ra.habe.l.in stipulatione. Item in stipulationibus ædilitijs, ut sanum esse seruum venditum, uel non furem, & similia, ut ff.de euic l.si ita quis. Item in stipulatione, rem pupilli saluam fore. nam cum sit prætoria, exigitur fideiussor, ut ff.de præt.stipu.l.prætoriæ. Stipulatur ergo pupillus his verbis à fideiussore: promittis, rem meam saluam fore per tutorem, uel curatorem: nam & his uerbis ab eis stipulatur, ut ff.rem pup.sal.fo.l.j.& l.cum pupillus. Præterea nonne quis semper promittit per se, & suos hæredes ea facta, quæ per alium possunt explicari, ut C.de contrahen.stip.l.fi. licet contra sit, si non potest per alium fieri, ut ff.eo.de verb.oblig.l.centesimis.§.id, quod.& C.de cad.tollen.l.unica.§.ne autem? Respon. Nõ est alius hæres, quàm testator: imo idem præsumitur, ut in Auth. de iureiuran. à mo præ.§.j.col.5.

ADDITIO. Adde secundum Ange. alios casus: puta quando promittit, alium dare, vel facere; ad quod promissor tenebatur. Item quando iurauit, quia facit ualere omni meliori modo quo potest, ut l.cum pater.§. filius. ff.de leg. 2. Angel.

r *Effecturum.* tunc enim suum factum manifeste promittit: idem si dixit, se curaturum ut fiat, ut ff.si cert.pet.l.fin. § fin.

¶SI QVIS ALII. ¶CASVS. Pone, q̃ ego stipuler dari ei centum, cuius iuri non sum subiectus; ualet ne ista stipu. Et respond. Iust quod non, considerata stipulationis

natura. Inuenta enim fuit stipulatio, vt per stipulationem vnusquisque sibimet aliquid acquirat. Sed licet stipulando extraneo, aliquid acquirere non possimus, tamen in personam alterius solutionem possumus conferre. Verbi gratia: Promittis mihi x. aut Seio, & tunc bene ualet huiusmodi stipulatio. Obligatio enim mihi stipulanti acquisita est; solutio tũ põt fieri adiecto, me inuito; & contingit promissoris plena liberatio. Competit tamen stipulatori cõtra adiectum actio mandati: propter id, quod solutũ est. h. d. Extra casũ nota specialem casum, in quo si soluat debitor alij, quàm ei, cui soluere debet, pura, adiecto, s. alternatiuè, liberat. Nota, quòd vox patris est uox filij, & econtra. Fran. de Are.

* Adde Felyn. in c. si cautio, nu. 22. de fide instrum & in c. ex rescripto. nu. 17. de iure iur.

¶ Si quis * alii, quàm ei, cuius iuri [a] subiectus sit, stipuletur, nihil agit. [b]

Potest extraneus solutioni esse adiectus, licet sibi non quæratur obligatio. Aretinus.

¶ Planè solutio, etiam in extraneam [1] † personam conferri potest: ueluti si quis ita stipuletur, Mihi, aut Seio dare spondes? ut obligatio quidem stipulatori acquiratur; [c] solui tamen Seio, [d] etiam inuito [e] eo, rectè possit, ut liberatio ipso iure contingat, [f] sed ille [g] aduersus Seium habeat mãdati [h] actionem.

1 † extranei

Si quis sibi, & alteri copulatiuè stipulatur, dimidia tantum stipulatori debetur. Aretinus.

¶ Quòd si quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: [2] † ualet [i] quidem stipulatio: sed vtrùm totum debeatur stipulatori, quod in stipulationẽ [3] † deductum est; an verò pars dimidia, dubitatum est:

2 † al. ualebit.

3 † al. stipulatione.

a *Iuri*. id est, dominio, vt seruus domino, cui acquirit, ut s. per quas perso. nob. acqu. §. item uobis. Item reuerentia paterna, ut filius patri vt sup. per quas perso. nob. acq. §. j. Item obedientia, ut monachus monasterio, cui quærit & se, & alia, ut in Auth. de mona. §. illud. col. j. Idem dicas de seruo fructuario. Idem de vsuario. Idem de seruo bona fide possesso, & libero bona fide possesso, qui ex duabus causis quærunt, vt sup. per quas perso. nobis acqu. §. de his. & §. idem placet.

b *Nihil agit*. & est ratio: quia inuentæ sunt, &c. ut infra eodem. §. alteri & ff. de verborum obligation. l. stipulatio ista. §. alteri. Fallit tamen in casibus. xvj. In primis, ut si stipulantis intersit: quia sit tutor eius, cui stipulatur, rem pupilli saluam fore. Secundò, quia procuratori stipuletur dominus. Tertiò, si stipuletur creditori, vt infra codem. §. sed si quis stipuletur. ver. & si creditori. & ff. de verbo. obli. l. stipulatio ista §. si stipuler. & §. si quis insulam. Quartò fallit in omnib. prætorijs stipulationib. ut ff. de præt. stipu. l. in omnibus. ut est damni infecti ff. de dam. infec. l. damni §. fi. Item iudicatum solui, & similes, vt ff. de procu. l. in causæ. §. fin. *a* Item fallit in procuratore præsentis, vt ff. de verbo. obl. l. si procuratori. & ff. de procu. l. quòd procurator. *b* Item fallit in actore municipum: ex cuius pacto quæritur municipibus. Item in curatore furiosi, & consimilium personarum, & tutoribus, ut ff. de consti. pec. l. eum, qui. §. si actori. Item fallit in institore: nam sibi actio ex pacto institoris quæritur, ut ff. de insti. l. j. in fin. & l. ij. Item fallit in iudice, uel notario, uel simili persona publica: ex quorum pactis, & stipulationibus alteri quæritur, vt ff. rem pupilli saluam fore. l. 2. & 3. & 4. j. tesponso. & in Authentico de executio. & his, qui contro. §. primo. coll. vij. & in Authen. de hæredibus ab intestato. §. ex his. coll. ix. Item fallit in creditore; ex cuius pacto quæritur actio debitori, ut ff. de pigno. actio. l. si eum nedetet. j. respond. Item fallit, si auus paciscatur dotem reddi nepti, quam iam in potestate non habet, ut ff. soluto matrim. l. Caius Seius. Item fallit in procuratore uendentis, ut ff. de actio. emp. l. Iulianus. §. si procurator. Item fallit in deponente, si paciscatur alij, rem restitui. Item fallit in cõmodante faciente simile pactum, ut ff. deposi. l. Publia. & C. de ad exhi. l. si res. Item fallit in donante, simile pactum faciente in euentum alicuius conditionis, vt C. de dõ. quæ sub modo. l. quoties. *e* Item fallit, si pater stipuletur filio, uel alij posito sub sua potestate post mortem suam, scilicet, patris. nam & filio quæritur, licet hæres non sit, ut ff. de verb. oblig. l. quocunque. §. si quis ita. Si uerò purè, & non post mortem: ipsi stipulanti quæritur, ut ff. de uerbor. obliga. l. dominus seruo. His enim casibus ex pacto, uel stipulatione alterius alteri quæritur; non aliàs, vt hic, & C. per quas personas nobis acquir. l. j. Cum enim sint speciales. non sunt trahendi ad consequentiam, vt ff. de lega. & senatusconsul l. quod uerò. Sed M. dicebat, hos casus facere regulam, & si quis casus esset contra illud, speciale esset, & quod hic regulariter dicitur, ut infra eod. §. alteri. & j C. per quas personas nobis acquir. l. j. dicebat iure directo non ualere: sed utiliter acquiri posse, & sic secundum eum semper ex pacto alterius quæritur: quod falsum est; eum parum interesset, directo, an utiliter quæreretur, ut ff de nego gest. l. actio. Accur.

Stipulatur alter alteri. xvj. modis.

a Etiam si formet verba in persona domini. & est ratio auctoritas iudicialis, per quã interponũtur. ff. de di. scip. circa prin. Io. Fab.

b Nec refert, in cuius persona verba concipiantur, vt per. Io. Fab.

c Hoc operatur dominiũ rei, quod est i persona illius, cui stipulatur.

Ex quo collige stipulationẽ alteri factã sug re sua

c *Acquiratur*. scilicet, tantum.

d *Seio*. non tamen hæredi eius, ut ff. de uerborum obligat l. cum quis. Item hoc intellige statu huius adiecti non mutato aliàs contra, ut ff. de solu. l. cum qui. Item hoc intellige ante litem contestatam à stipulante, aliàs contra, ut ff de solu. l. si quis stipulatus fuerit decem. §. j. Item licet solui possit adiecto, non tamen agere potest adiectus, ut ff de consti. pecu. l. sed & si filiof. in fi. & l. si vero.

e *Inuito eo*. qui stipulatur.

ualere & tenere secundum Christ.

Solutio an possit fieri adiecto.

f *Contingat*. nisi in casu, vt ff de eo, quòd certo loco. lege 3. §. idem Iulianus. Sed ibi facta fuit solutio alibi, quam fieri debuit, unde uenit interesse, vt infra de act. §. loco. in quo non potuit domino præiudicare accipiendo sortem adiectus, ut ff. de regul is iuris. l. non debet. licet & ipse dominus posset, ut ff de eo, qd cer. lo l. centũ. in fi. & l. fi. in fi.

g *Ille*. scilicet, stipulator.

h *Mandati*. nunquid adiectus mandati semper tenetur? M. dicit. quòd sic, ut hic, & ff. de verbo. obligat. l. Iulianus. § fina. Nam semper tacitum mandatum, etsi non expressum interuenire dicebat, & in absentia, & sine nuntio, uel epistola: quod est contra l. ff de procur. l. j §. j. Quare dicemus, quòd mandati agitur, si intercessit mandatum, ut quia, præsente adiecto, fuit stipulatus, ut hic, & ff de uerbo. oblig. l. Iulianus §. fin. & ff. man. d. l. qui fidem, aliàs agit nego. gest. cum non sit procurator; ut ff de solu. l. uero procurator. §. interdum. & infra de oblig. quæ ex quasi cõtrac. in prin.

Adiectus cui soluitur diuersa actione tenetur.

ADDITIO. Nota bene hanc gl. quæ actione teneatur, & ista sunt uera, nisi adiectus esset animo sibi donandi, ut d. l. Iulianus. §. j. & ibi Bar. ff. de uerb. obli. In dubio autem non uidetur adiectus animo donandi, ut l. si cum aurum, ff. de sol. Ang.

QVOD SI QVIS. CASVS. Supra dictum est, quod si stipuler alteri dari, quàm ei, qui iuri meo subiectus est, non ualet stipulatio Sed pone, quod aliquis stipuletur aliquid dati sibi, & extraneo; ualet ne ista stipulatio? Respond. quòd sic, sed nunquid in totum? Respond. quòd non, sed pro parte dimidia, scilicet, pro parte stipulatoris. Super isto §. quæri potest, quare ita est, quod si ego emero fundum mihi & extraneo proxi. ualet totus contractus, ut ff. de contrahen. empt. & uend. l. fundus. si autem stipulatus fuero x. dari mihi, & extraneo: non ualet stipulatio in totum, sed pro parte? respond. contractus emptio. & uendit. celebratur tam gratia emptoris, quam uenditoris. unde tam emptori, quàm uenditori expedit, quod ualeat contractus; & nisi in totum ualeret uenditio, contractus, qui utriusque gratia celebrari dicitur, in detrimentum alterius partis redundaret; quod esse non debet. Sed si dicas, potest esse, quòd non expediet emptori, quòd emptio in totum ualeat semper. Ad hoc dico, quod sibi imputet. Regulariter enim loquendo, gratia utriusque contractus huiusmodi dicitur fieri. Non sic autem est in stipulatione. Semper enim expedit promissori, quòd stipulatio potius ualeat in partem, quàm in totum. hoc dicit Franc.

i *Valet*. scilicet, pro parte dimidia, ut subijcit: ut ff. de eo, quod certo loco. l. iij. §. si quis. Et collige, quòd non uitiatur utile per inutile. sic ff. sic de uerborum obligat. l. j. §. sed & si mihi. ar. contra ff. de arbi. l. parui. aliàs Pedius, §. j. & dic, ut ibi.

Vtile per inutile nõ uitiatur.

Non

a *Non plus.* ut ff. de verborum obligatio. leg. si mihi. Sed contra, ff. de contrahenda emptio. l. fundi. Sed dic, vt ibi.

¶ EI, QVI. ¶ CASVS. Supra dictum est, quod si stipulor aliquid dari extraneo, non ualet stipulatio. Sed pone, quod stipuler aliquid dari ei, qui iuri meo subiectus est: ut puta filio uel seruo: ualet ne sti pulatio ista? Dicitur ꝙ sic: quia uox patris, uox filij intelligitur. & hoc uerum est, quod ualet stipulatio in rebus illis, quæ patri possunt acquiri per filium: ut in bonis aduectitijs proficitis in bonis autem castrēsibus, uel quasi non ualet. hoc dicit. Franciscus de Aretio.

b *Acquiris.* sic ff. de uerb obl. l. dominus seruo & C. de contra hen. & com. stip. l. 2. & ff de pac. l. & hæc di. §. nos autem.

c *Filij sit.* cum una persona censeatur pater, & filius: ut C. de impub. & alijs subst. l. fin sic & in seruo, & domino est eadem uox: ut infra eodem. §. post mortem.

d *Acquiri possunt.* ut i profectitio peculio, & aduentitio, quo ad usumfructum: ut supra. per quas pers. no. acq. §. primo. Accursius.

sed placuit non plus,[a] quàm dimidiam ei acquiri.[1] †

Si pater stipulatur filio, acquiritur sibi. h. d. Aret.

¶ Ei verò, * qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris: [b] quia vox tua, tanquam * filij [c] * sit; sicuti & filij vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi acquiri [d] possunt.

Diuersitas in quantitate inter interrogationem, & responsionem vitiat stipulationem, quatenus est discordia, sed diuersitas in qualitate vitiat in totum; & responsio simplex intelligitur, qualis præcessit interrogatio. h. d. Are.

¶ * Præterea * inutilis [e] est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit non respondeat: [f] veluti si quis decem aureos a te dari sibi [2] † stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut

1 † acquiratur.

* Adde Fel. in c. 2. de præsumptio.

* Filius est pars viscerū patris. Aristot. in 5. Ethic.

* Quia pater et filius cēsentur una psona. & concor. glo. in c. si per eo. ibi. et pater, et filius. extrà, de te sta. & cap. tua nobis, in gl super ver. lucro. extrà, de deci.

Filius & pr̄ censentur eadem persona.

* Adde Fel in c. cū causam, nu me. 1. de te stib. & in c. licet ex quadā, nu. 1. de testib. & i c. inter dilect os, nu me. 5. de fi de instr.

* Intell. hu ius §. vide per Ia. Cro. in l. 1. §. si stipulanti, nu. 6. de uer bo. obl. & per Io. co ras. ibidem num. 2

2 † al. deesse sibi.

Stipulatio non semp vitiatur ex responsionis diuersitate.

a Subaudi, nec expssè displiceat, quia tūc nō esset locus d. §. cū adijcit. nec huic materiæ. Ioan. Fab.

b Nisi esse actum,

¶ PRAETEREA INVTILIS. ¶ CASVS. Dixi Iustin. Domine, supra dixistis multos casus, in quibus inutilis est stipulatio, sed præter illos sunt ne alij casus, in quibus stipulatio inutilis sit? Et respond. quòd sic. Quotiescunque enim ille, qui promittit, ad ea, quæ interrogatus est, non responder: ueluti si dicat aliquis: promittis mihi decem? & tu respondeas, promitto quinque, uel econuerso: uel dicat aliquis, promittis mihi x. & tu respōdeas, promitto, si nauis uenerit ex Asia, uel si alicui stipulāti in diē, uel sub conditione, tu respondeas, præsenti die, uel purè: dum tamen illud exprimas: uidelicet, præsenti die. uel purè spondeo, non ualet stipulatio. Si enim stipulanti in diē, uel sub conditione, responderes, & non exprimeres, ꝙ præsenti die, uel purè promitteres, ualeret stipulatio, & uideretis in eandem diem, uel pure spopondisse. Non enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti. quæ stipulator expressit: quæ enim in præfationibus dicuntur, in responsionibus repetita creduntur: ut ff de uerb. obl. l. Titia. § idem respondit. Item dicitur, ꝙ si ad ea, quæ interrogata sunt, non respondeat promissor, non ualet stipulatio. Hoc intelligas, nisi diuersitas placeat stipulanti. Quæ autem diuersitas uitiet stipulationem, utrum ea, quæ est in qualitate, uel in quātitate, uel in specie: habes in gl. ord. non tamen sufficienter. h. d. Franc.

e *Inutilis est.* interdum in totum: Interdum pro parte.

f *Non respondeat.* s. congruè. diligenter tamen attende, ꝙ ubicunque est diuersitas, si incontinenti placet diuersitas stipulatori, ualet stipulatio: ut ff. de uerb. obliga l. j. cum adijcit. Si autem non placeat, a aut est in qualitate, aut in quantitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo ualet, ut hic, ibi, aut si ille, &c. & ff. eod. l. j. § cum adijcit. & §. si quis simpliciter. Si uerò in quantitate, in eo, quòd consonat, ualet, detrahat, siue adijciat: b ut ff. de verbor. obliga l. j. §. si stipulanti. quæ est contra. in alio non, ut hic, ibi, veluti, &c. Si autem in specie: aut promittitur vna species pro altera, & tunc non valet: vt ¶. eod. §. si de alia, aut alia adiecta, & ita copulatiuè; & tunc valet in alia, non in adiecta: vt ff. de verb. obli. l. j. §. sed si. Si autem plures res stipuletur, tunc aut copulatiuè fuit facta interrogatio, & valet in eo, ꝙ respōsum est: aut disiunctiuè, vt illā, aut illam rē promittis? quo casu valet, siue ad vtrùque. siue sim pliciter respondeat, & in vtraque. Si verò in vna, non valet etiā in ea. licet in summis non vitiet alternatiua, si respondeatur ad vnam tātum: vt ff. de verb. oblig. l. j. § si quis. & l. inter stipulantem, § si stipulantem. Accursius.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis secūdum Io. Fab. quia in speciebus talis responsio facit diuersitatem in qualitate: quia in qualibet sub conditione interrogasse videtur. Sed in summarū alternatiua minor est in obligatione. l. si ita stipulatus fuero decē, aut quinque. ff. eod. ideo de ea interrogatum, & responsum esse ui detur.

stipulatione non ualere, nisi sub toto vel nisi ua liditas stipulātis no ceret stipulanti: ut l. si decē, ff. loca. & hæc uera, qñ stipulatio, & rñsio est de toto, et par te nume rabili: aliàs si de toto integrali, & parte propria, uel impropria: dic ut p. Io. Fab. & Angel. hic.

* Adde Felyn. in c. si per literas, nu. 9. de re pscrip. ubi ad multum fert, quòd petitio regulat rēspōsionem. & in c. 1. nume. 20. de lit. contest.

si ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas; vel contrà, si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, præsenti die spondeo. Nam * si hoc solum respondeas. promitto, breuiter videris in eandem diem, vel conditionem spopondisse. neque enim necesse est, in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expressit.[g]

Inter dominum & seruū, patrem & filium nō contrahitur stipulatio. hoc dicit Aretinus.

¶ Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est: vel si is à te stipuletur.[h]

¶ Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari non potest,[i] sed ne quidem vlli alij. Filij verò familiàs alijs obligari possunt.[k]

g *Expresserit.* quæ enim in præfationibus dicuntur, in contractibus repetita creduntur, ut ff. de uerbo. oblig. l. Titia. §. idem respondit.

¶ ITEM INVTILIS. ¶ CASVS. Non solum in casibus, qui præcesserunt. est inutilis stipulatio, sed etiam in alijs: quia si fueris stipulatus aliquid ab eo, qui iuri tuo subiectus est, uel si is a te fuerit aliquid stipulatus, inutilis est stipulatio. Sed differentia est inter seruum, qui est in potestate. & filiumfamiliàs, qui similiter est in potestate: quia seruus neq; dño, neq; extraneo promittendo obligaf. Filius autem familias patri suo non obligatur, extraneo sic, prætèrquā in uoto, & in mutuo. Sed uidetur, quòd filiusfamiliàs promittendo in uoto obligatur per l. in Auth. de sanc. epis. §. interdicimus. Sed potest responderi distinguendo inter uotum personæ, & uotum rerum. In uoto rerum. nō obligatur: in uoto autem personæ obligatur, & sic loquitur Auth. Franc.

¶ *Item inutilis.* quantum ad ciuile uinculum, sed natura le contrahitur, ut ff. de condict. indeb. l. si id. quod. & l. fra ter a fratre. §. j. unde fideiussor accedit: ut infrà, de fideiussio in princ. Et hæc uera sunt; nisi in castrensi peculio, uel quasi. nam tunc est loco patrisfamilias. ut ff. ad Macedo. l. 2. & ff. de collat. bono. l. j. § nec castrense. tunc enim & cum patre obligatur, & agitur cum effectu. ut ff. de iud. l. lis nulla.

h *Stipuletur.* C. de pact. conuentis l. pactum dotale. contra. Sol. maximè, ibi positum abundat. sic C. de testa. man. l. fi. § primo.

i *Obligari non potest.* scilicet ciuiliter. Accur.

K *Obligari possunt.* ex omni causa. ut ff. de iudic. leg. tam ex contractibus. & conuenit insolidum, durante patria potestate, authoritate tamen patris interueniente, ad quod pater compellitur officio iudicis, ut C. de bonor. quæ libe. l. cum non solum, §. j. c & postea, nisi in sex casibus, qui sunt. ff. quod cum eo. l. 2. Excipe duos casus, ut in mutua pecunia

Obligatio nālis inter piem & filiū potest consistere.

c Scilicet, captis pignoribus. Et si nullo modo se lit cōsenti te, si filius agat & pr̄ sit pr̄sens, repellit à iudicio: sc c si pater sit absens longa absentia, uel filius conueniatur, Arg.

pecunia, ex qua non tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani: neque pater: ut C. ne filius pro patre. l. 1. Item in voto, vel Deo, vel reipublicæ facto, vt ff. de polli. l. si quis rem. §. voto. nam licet alias, scilicet ex contractu, vel quasi conueniatur à prælato maiore loci illius; hic tamen non conuenitur, vt C. de episco. & cler. l. nulli. & in Authen. de cler. tit. §. fi. quis col. 9.

¶ Pupillus. s. pubertati proximus: ut sequitur. & est ratio, quia intellectum habet, ut ff. de reg. iur. l. in negotijs. Accur.

c *Obligetur.* scilicet alij.

d *Auctoritate.* sic sup. de auth. tut. in princ. sic ff. de pac. l. contra iuris ciuilis.

¶ M V T V M.

¶ C A S V S. Quæsiui à Iustin. utrum mutus stipulari posset? Et respondit dicens, quod mutus neque stipulari potest, neque promittere. & ratio huius est: quia stipulatio fit, uno interrogante, altero respondente, & sic vtroque loquente. Idem dicit de surdo, propter defectum auditus. Qui. n. stipulatur, exaudire debet promittentem, & qui promittit, uerba interrogantis similiter exaudire debet. & hoc planum est. Quod tamen de illo surdo intelligitur, qui omnino non exaudit; & non de illo, qui tardius exaudit. Qui. n. tardè exaudit, promittentem, & stipulantem poterit exaudire, quanquam non illico, & ita stipulari, & promittere potest. Item quæsiui a Iusti. de furioso, an posset verbalem obligationem contrahere & dicit, quod non. Nullum. n. negotium furiosus rectè gerit: quia non intelligit, quod agit. Franc.

1 † exaudit.

* Adde Cagn. in l. in negotijs nu 4. ff. de reg. iur.

Mutus & surdus omnino, non possunt stipulationem contrahere. hoc dicit Aretinus.

¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palàm est, quod in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed de eo, qui omnino non audit.[1] †

Furiosus neq; stipulari, neque aliter contrahere potest Aretinus.

¶ Furiosus* nullum negotium[a] gerere potest:[b] quia non intelligit, quod agit.

Pupillus maior infante potest alium sibi obligare, etiam sine tutoris auctoritate, sed ipse alij non obligatur, nisi sit proximus pubertati, & tutoris auctoritas interueniat. Filij verò familias in pupillari ætate non obligantur, etiam cū consensu patris. Aretinus.

¶ Pupillus omne negotium rectè gerit, ita vt tamen sicubi[2] † tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur.[c] Nā alium sibi obligare etiam sine tutoris[3] † auctoritate[d] potest.

¶ Sed quod diximus de pupillis, vtiq; de ijs verum est, qui iam habent aliquem intellectum. nam infans;[e] & qui infantiæ proximus[f] est, non multum[g] à furioso distant; quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectū. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior[h] iuris interpretatio facta est, vt idem iuris habeant,[i] quod pubertati proximi.

¶ Sed qui in potestate parentis est impubes,[k] ne[4] † auctore quidem patre[l] obligatur.

e *Infans.* idest, usque ad septem annos: ut C. de iur. delibe. l. si infanti. j. respon.

f *Infantiæ proximus.* i. usque ad decē annos & dimidium: & sic proximus respicit inf. sed cum dico pubertati proximum, à decem annis, & dimidio supra intellige; nam sic in masculis debet fieri dimidiatio, in fœminis in nono, & dimidio: ut supra quib. ex cau. ma. non licet. § fin & supra quib. mod. tu fi. j. respon.

Proximus pubertati.

2 † al. vbi.

3 † al. deest, tutoris

g *Non multum.* nam distat aliquantulum, ut in hæreditate, quā transmittit infans, ut C. de iure deliber. l. si infanti. § j secus in furioso, ut C. de cur. fur. l. fi. §. sinautem. & hoc secundū Azo. Sed certè sic posset dixisse: quia unus paruus, alter magnus, alter continuum tempus, alter habet interualla dilucida Dic ergo, distat in stipulando in hoc, quia infans sine intellectu interdum stipulatur: sed furiosus nūquam, ut ff. rem pup. sal. fore. l. seruum pupilli. Item dicit, non multum, propter proximū infantiæ, qui intellectum habet, & ideo corrigitur statim, quod hic dicitur: ibi. sed in proximis. Accur.

Hæreditas transmittit per infantem, sed nō per furiosum.

Stipulatur quādoq; infans, non aūt furiosus.

Filius impubes etiā cū auctoritate pris non pt obligari.

4 † al. nec.

a *Nullum negotium.* scilicet, obligationum. Idem in prodigo, cui bonis interdictum est. ff. de uerb obli. l. is, cui. quia furioso similis est, ut ff. de cur. fur. l. j. j. respō. & ff. de reg. iuris. l. furiosi. Item in mente capto.* ut sup. de cur. § 1.

ADDITIO. Idem in fatuo. Et intellige de his, qui omnino nihil rationis sapiunt; alias secus, secundum Ang.

*Tu tñ intellige gl. hāc de prodigo, ac mente capto, cui bonis interdictū sit; alioq obligaretur, quamuis manifestè ac apertè prodigus esset, secundum Bal.

b *Potest.* scilicet, ciuiliter.

¶ PVPILLVS. ¶ CASVS. Quæsiui a Iusti. an pupillus posset rectè stipulari? Respon. quod pupillus omne negotium rectè gerit, dum tamen tutoris authoritas intercedat: & hoc quando necessaria est, scilicet cum se alteri uelit obligare. Alterum tamen sine tutoris authoritate bene potest obligare. In uet. sed quod diximus. pone sic casum. Supra dictum est, quod pupillus rectè gerit omne negotium. ergo cum infans sit pupillus, omne negotium rectè gerit: & ita stipulari, uel promittere rectè poterit. sed nō est ita simpliciter. Et ad hoc respondens legislator dicit, quod dictū est de pupillo, intelligendum esse de eo, qui proximus est pubertati, & etiam de illo, qui aliquem habet intellectum. Infantes. n. & illi, qui proximi sunt infantiæ, non multum distant à furiosis: quia nullum habent intellectum Sed deinde statim corrigit iam dictum suum, quo ad unum membrum, dicens, quod pupilli proximi infantiæ non per omnia sunt censendi pubertati proximi, sed tanquam furiosi, sed habent idem iuris, quod cum tutoris authoritate se alijs possunt obligare: & sine tutoris auctoritate sibi alios obligare possunt. Sed potest ne filiusfamilias impubes auctoritate patris sui alteri obligari patris auctoritate præcedente: sicut potest pupillus tutoris auctoritate? Et respondetur, quod non; & huius ratio potest esse: quia si tutor male præstiterit auctoritatem pupillo suo, pupillus habebit illum sibi obligatum: non sic autem filius patrem. Franc. de Are.

h *Benignior.* quàm supra dictum est Acc.

i *Idem iuris habeant.* ut alios sibi obligent: alijs uerò non obligentur sine tutore, ut sup proxi. §.

k *Impubes.* aliud si pubes: nam obligatur, ac si esset sui iuris, ut ff. eo. de uerb. obl. l. fin. §. j. nisi in duob. casib. ut sup. eo. §. item inutilis. diximus.

l *Patre.* sed quæ est ratio de hoc ad pupillum, cum tutore auctore obligetur. Respondent quidam, quod ob hoc ipsum datur tutor. sed patria potestas est ad corrigendum. & est pro eis. C. de bon. quæ liber. l. fi. §. sinautem. Vel dic, quod tutorem habet obligatum, si malè auctoratur: patrē non, ut C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. sub hac tamē. uet. non autem hypothecam. Accur.

ADDITIO. Hoc uerum, quando de pupillo merè obligando tractatur: secus si de mera vtilitate: quia potest etiam sine patre. Si uerò potest esse utilitas, & damnum, puta quando ususfructus, uel aliquid patri quæri potest quo casu de iure nouo pater legitimam administrationem habet, sufficit ipsius auctoritas, non in alijs, ut l. si infanti. C. de iure deliberan. Angel.

¶ SI IMPOSSIBILIS. ¶ CASVS. Supra habuistis multa exempla inutilium stipulationum, adhuc ponitur hic unum, s. cum impossibilis conditio stipulationi adijcitur, & appello impossibilem conditionem, illam, s. cum natura impedimento est, ut puta hominem in statu isto existentem cœlum digito tangere. unde ista stipulatio, promittis mihi decem, si cœlum digito tetigeris? inutilis est: sed si negando conditionem impossibilem, promittas aliquid alicui stipulanti, ut puta, promitto tibi decem, si cœlum digito non tetigeris, pura est stipulatio, & quod stipulatur, incontinenti peti potest. hoc dicit. Nota, quòd impossibilis con-

lis conditio vitiat stipulationem. Franc.

a *Obligationibus.* quibuscunque ut hic, & ff. de act. & obli. l. non solum. a Secus est in vltimis voluntatibus: quia tunc pro non apposita hr, ut sup. de hæc instit. §. impossibilis.

b *Cui natura.* non ita si uerborum perplexio sit, ut ff. de cō di. institu. l. si Titius. Ioan, contra. tunc. n. quandoque non diceretur impossibilis, licet nō posset existere. ut ff. de uerborum obl. l. si Titius. secundum Azo & facit ad hunc §. ff. de regu. iur. l. impossibilium. & ff. e. l. impossibilis. § primo.

c *Purè.* i. sine conditione etiam si dies esset apposita, ut ff. eo. l. in illa stipulatione. §. fina.

d *Statim.* cum spatio tamen, quo solui possit. ut inf eo §. fin. ff. eod. l. eum, qui ealendis. Et de hoc dixi supra de uerbo. obli. §. omnis stipulatio. Accursius.

¶ITEM VERBORVM. ¶CASVS. Supra dixistis domine, multa exēpla de inutilibus stipulationibus: sed pro Deo, quid si inter absentes fiat stipulatio, ualet ne stipulatio? Respon. φ non: sed est inutilis: & hoc. scilicet, φ stipulatio inter absentes concepta, inutilis sit: hoc ideo est quia uiā siue materiam altercandi contentiosis hominibus præstabat. Cū enim aliquis ab aliquo sibi promissum per stipulationem peteret, & instrumentum, in quo fuit promissum, pro se produceret in medium: in huiusmodi casibus solebant promissores sæpissimè contra stipulatores talibus uti allegationibus: Frater, quanquam in instrumento contineatur me tibi hoc, uel illud ꝓmisisse, ista tamen stipulatio nullius est momenti: cum ego non essem præsens tali die in loco, in quo conficiebatur instrumentum, uel etiam cum tu non esses præsens: & stipulatio inter absentes concepta sit inutilis. Et ideo propter celeritatem dirimendarum litium introducta fuit à domino Iustin. quædam constitutio, quam habes. C. de contrahen. & commit. stipu. l. optimam. quam scripsit ad Cæsarienses aduocatos: in qua cautum est, quòd huiusmodi scripturis, quæ partes præsto fuisse indicant, omnimodo fides adhibeatur: nisi ille, qui talibus vtitur allegationibus, s. dicendo, aliquam partium absentem fuisse, manifestissimis probationibus, ueluti per scripturam aliam, uel per testes idoneos, quibus nulla possit opponi exceptio probauerit se, uel aduersarium suum, in alio loco fuisse, quam vbi instrumentum confectum erat. h. d. Fran.

e *Item verborum.* sicut per conditionem impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

f *Absentes.* Ita intellige absentem, ut audire non possit Vn de si est in turri, * uel à remotis, & clamet, ualet stipulatio, si se audiant: b argum. ff. ad Syll. l. j. §. eo * alias accipitur multis modis, ut ff. de uerb. sign. l. absentem & notatur in authen. de fideiuss. §. 1. Sed contra est. ff. de don. inter uir. & vxo. l. ea, quæ. Sed ibi Intercesserat stipulatio ante absentiā: cuius uerba etiam inter absentes nunc repetuntur. Item contra. ff. de pact. l. Labeo. in princ. Sed aliud in pacto quo liber alio. quod sine huiusmodi solennitate fieri potest, sed stipulatio non, ut ff. de pact. l. 1. in fi & infra de act. §. de cōstituta. Item contra ff. de sponsa. l. 4. & l. 5. Sed potest dici, ibi speciale, ut ualeant inter absentes. Vel dic, quod & per stipulationem fieri possunt sponsalia, & tunc inter præsentes, ut hic. Itam consensu, s. solo possunt fieri sponsalia, & tunc etiam inter absentes, ut d. l. 4. Accur.

ADDITIO. Et hæc vlt. communiter tenetur in l. 1. in princip. ff. eodem.

a Et dum gl. ibi soluit contrarium de l. si militē. C. de condi. ob cau. est contraria huic glo. ista tñ est uerior. Nec ob. cōtra. q. a cōcordat, cū hic, & ibi conditio, & cā impossibilis annullet effectum: non. n. ad conficiendum agit, sed solum ad reuocā da manda tā, sm Io. Fab.

* Quia impossibilium nulla est obligatio, vt hic, & in c. audientiā. iuncta glos. super ver. habere. post prin. extra de spon. & ma. Et fa. c. vlti. cum glos. super ver. impossibilis. extra de con. di. appo.

1 † petere.

* Adde Fely. in c. cū Ioā. nu. 35. & seq. de fide instrum.

b Sub & intelligāt.

* Et dicit Bar. illū di ci vicinū, cuius uox audiri potest, si ex ostio clamauerit. Arg. Perc. Sponsalia inter absētes & præsentes fieri possunt.

Conditio impossibilis vitiat stipulationem: conditio verò necessaria facit eam haberi pro pura. hoc dicit Aretinus.

¶Si impossibilis conditio obligationibus a adijciatur, nihil valet * stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura b impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, Si digito cœlum attigero, dare spondes? At si ita stipuletur. Si digito cœlum non attigero, dare spondes? purè c facta obligatio intelligitur: ideoque statim d peti 1 † potest.

Stipulatio non potest contrahi inter absentes. Et si in instrumento continetur, partes fuisse præsentes, vel stipulationi interfuisse: statur scripturæ, nisi contrarium probetur. Aretinus.

¶Item verborum e obligatio inter absentes f concepta, inutilis est.

¶Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, g fortè post tempus h tales i allegationes opponentibus, & non k præsentes fuisse, 2 † vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra constitutio, l propter celeritatem 3 † dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: m per quam disposuimus, tales scripturas, n quæ præsto o esse partes indicant 4 † omnino 5 † p esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis q allegationibus, manifestissimis r probationibus, vel per scripturam, s vel per testes idoneos * t approbauerit, 6 † ipso toto die, u

g *Præstabat.* antiquitus.

h *Post tempus.* post, ideo dicit, quia quando cōueniuntur post tempus contractus, talia opponuntur. Accursius.

i *Tales.* quales subijcit statim, & non, &c. Accur.

k *Et non.* ecce allegationes.

l *Constitutio.* vt C. de contrahenda & commit. stipulatio. l. optimam.

m *Scripsimus.* loquitur Iustin author illius constitutionis.

n *Scripturas.* sed qd, si unus proferat instrumentum, in quo continentur, contrahentes fuisse præsentes Romæ tali die: alter φ Bon. Dicūt quidam, φ neutri creditur. Alij, φ bonus iudex debet animaduertere, cui poti⁹ credēdum sit, ut si stipulator ipso tempore tenebit scholas Bono. stabitur illi instrumēto, quo continetur ipsum fuisse Bononiæ.

o *Præsto.* idest, præsentes.

p *Omnino.* Nota standum scripturæ, nisi contra probetur. sic C. de probation. l. cum precibus. & infra eo. § si scriptum. & inf. tit. primo. §. fina. & hoc quando formam habet publicam; alias si priuatam, si pro scribente, non ualet, si contra scribentem, ualet, si est cum causa, ut in authen. de iureiuran. à mo. §. j. & C. de non numer pecu. l. generaliter. Accur.

ADDITIO. Scilicet sola. sed cum adminiculis sic. puta si à tribus testibus sit annotata: pro tertio tamen si persona scribens sit legalis scriptura priuata facit semiplenam probationem, ut Io. Fab & Ang hic.

q *Improbis.* s. prima facie. quæ forte probæ apparebunt tandem. sic. C. de episcop & cler. l. omnes qui. circa princip. secundum Ioan.

r *Manifestissimis.* quia contra scripturam.

s *Scripturam.* s. aliam, quod est melius.

t *Idoneos.* omni exceptione maiores, * i quòd nulla exceptio poterit eis opponi: ut C. de contrahen. & commit. stip. l. optimam. Accur.

u *Toto die.* no. quòd dies debet inseri in instrumento: & alia sunt necessaria, ut dixi in Authen. ut præponatur nomen Imperatoris. & facit C. de diuer re. l. si qua. Sed quomodo hoc probabitur, cum dies instrumenti non debeat exhiberi, ut ff. de eden. l. prima. §. editiones. Respon. Trib. mod. petitur instrumentum edi. Primò, ut fundet Intentionem ex instrumento rei actor: uel reus ex instrumento actoris fundet exceptionem: cum neutro casu aduersarius utetur: quod non debe esse: & tunc nulla pars instrumenti debet exhiberi, ut C. de eden l. fin. in fi. & C de testi. l. nimis. Secundo, s. quando aduersarius utitur. nam tunc editur, ut uideatur an aliquid possit ei opponi, & tunc exhibetur, sed sine die, & consule, ne materia detur falsum fabricandi, ut ff. de eden. l. j §. editiones. & ff. quemadmodum testa. aper. l. j §. primo. Tertio, ut de falso accusetur: & tunc etiam cum die, & consule est exhibendum, ut hic, & C. de contrah. & com. stip. l. optimā & C. de fide inst. l. fi.

Alijs

2 † al. esse.

3 † al. claritatem.

4 † al. intraducant.

5 † omnimodo.

* Adde Fely. in c. cū Io. num. 35. & seq. de fide instrum.

6 † in.

Scripturæ an semper standū sit

* Adde Fely. in c. si nu. 9. in princip. ut lit. non cō test.

c Siue criminaliter, siue ciuiliter, & contra quācūque partē instrumēti falsitas opponaī, si alio bono modo ꝓbari nō possit. a ls illa pars tā tum edif, quā ēt opponit, dēc tñ an exhibitionē accusator se subscribere ad pœnam talionis. ut per Ioā. Fa & Ang hic.

* Adde Fely. in c. Io. nu. 44. de fi. inst.

Digitized by Google

Alijs autem modis petuntur instrumenta edi, uel tradi per varia genera actionum, ut ff. de eden. l. quædam personæ. sed dictis tribus modis petuntur edi, idest demonstrari. Item quomodo hoc est. ꝙ hic probat reus contra iuris ordinem, ut C. de eden. l. qui accusare? Respon. hoc propter præsumptionē; quæ est contra eum propter scripturam, ut ff. de pactis. l. iuris gentium §. qđ ferè. Item nunquid duo testes hoc probantes, s. alterum contrahentium absuisse, sufficiũt? Respon. sic, ut ff. de test. l. ubi. Sed nonne instrumentum uicem duorum tenet, ut C. de fide instrumē. l. in exercendis. quare uidetur, quòd in dubio pro instrumento stetur. Sed certè non directè contra dicit̃ instrumēto, sed per obliquum, s. se fuisse in scriptura quadam facta Romæ, uel ut testis, uel ut contrahēs. Si uerò cōtra eam directè dicitur, plures quàm duo exigũtur, vt vincant scripturā, ut ff. de testi. l. 3. ibi, alias numerus, &c. Vel dicas, etiam hic exigi tres. Sed nunqd si aliqui testes dicãt, pro instrumento, uel in eo scripti, uel non tot, uel plures erunt necessarij contra instrumentum? Respō. sic. quia instrumentũ per se uicem duorum tenet: ut dictum est.

* Adde Fely. in c. 1. nu. 6. de fide instr.

1† fuisse.

2† al. at.

3† videretur.

4† dari.

quo [a] conficiebatur instrumentum, sese, * vel aduersariũ suũ in aliis locis esse. [b] 1†

Stipulatio concepta post mortem stipulatoris, uel promissoris, vel pridie, quàm alter moreretur, olim non valebat, hodie valet. Are.

¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat, [c] non magis, [d] quam post eius mortem, à quo stipulabatur. ¶ Ac 2† nec is, qui in alicuius potestate est, post mortē eius [e] stipulari poterat, quia patris, vel domini voce loqui videtur. [f] 3† ¶ Sed & si quis ita stipuletur: pridie [g] quàm moriar: uel, pridie, q̃ morieris, dare 4† spondes? inutilis erat [h] stipulatio. Sed cum [i] (vt iam dictum est) [k] ex consensu contrahentium stipulationes valeant: placuit [l] nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationē: vt siue post mortem, siue pridie quàm morietur 5† stipulatio concepta sit, 6† stipulatio valeat. [m]

Ratione præpostera conceptionis non uitiatur stipulatio, Aret.

¶ Item si quis ita stipulatus erat, Si nauis ex Asia venerit, [n] hodie dare spōdes? inutilis erat stipulatio: quia præposterè [o] concepta est. Sed cũ Leo inclytæ recordationis, in dotibus eādem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reijciē dam existimauerit, [p] 7† nobis placuit, [q] & huic perfectum robur accommodare, vt non solum in dotibus, sed etiam in omnibus [r] valeat huiusmodi conceptio [s] stipulationis.

Stipulatio, cum morietur promissor, uel stipulator, uel post mortem tertii, ualet etiam de iure veteri. hoc dicit Aret.

die quàm moriatur, fuerit quis stipulatus aliquid sibi dari, vel promisit aliquid se daturũ, ualeat stipulatio. Et h. d. Fr.

c *Nemo stipulari poterat.* s. iure uetustissimo, quod hodie corrigitur, ut in si huius §. *

d *Non magis.* quia nec valebat. Accur.

e *Eius.* s. patris, uel domini.

f *Videtur.* vnde sicut patre, uel domino sic stipulante, erat stipulatio inutilis: ita & ser uo talia uerba dicente, uel filio. ut hic, & supra eo. §. ei, qui. & facit C. de impub. & alijs substit. l. fi.

g *Pridie.* i. die præcedenti mortem, ut ff. de feri. l. pridie.

h *Erat.* s. olim.

i *Sed cum.* nunc corrigitur.

k *Dictum est.* sic sup. de verbor. obli. §. sed hæc.

l *Placuit.* vt C. de cōtrahen. & committ. stip. §. scrupulosam.

ADDITIO. Et sic quando cōstat de mente contrahentium, secundum eã fit interpretatio etiã in his, quę stricti iuris sunt: quod facit, vt statutum recipiat interpretationem extēsiuam, etiam actiuã: si sic constet de mente statuentium; aliàs secus, ut per Angel. hic.

m *Valeat.* s. statim, efficax autē erit post mortem: vnde ab hærede & contra hæredem incipient actiones hodie: quod olim non erat, ut C. ut act. ab hærede, & contra hær. l. 1.

* Addas, ꝙ imò iure. ff. alioq. superuacanea esset correctio. l. fi. C. de contrahē. & cōmit. stipu. nec huic obstabit l. qđ cunque. §. non solũ. ff. eo. quoniam legatur in stipulatiōe, cum moriat̃ d qua in seq. §.

5† moriatur.

6† al. est cōcepta.

7† al. existimauit.

Item & præter ipsum sunt probationes, ut ponis: ut ff. de pigno. l. contrahitur. Item quòd dicit, eo die: idem dicas si alio tali: quod hic esse non potuit. ut argum. supra de uerborum. oblig §. loca. Accur.

ADDITIO. Ex hac glo. no. ꝙ duo testes probantes per indirectum contra instrumentum, faciunt vacillare instrumentum; quia probant affirmatiuam; & etiam voci niuæ magis creditur, quàm mortuæ. authen. si quis aliquid. C. de testi. Christoph.

a *Quo.* uel etiam alio: dummodo sit tãtum remotus locus, in quo dicitur fuisse tempore, quo dicitur instrumentum esse factum, quod hic non potuit esse, ut ff. de uerb. obl. l. vlti. §. fi. & sup. de verb. obl. §. loca Accur.

b *Esse.* i. fuisse. sic sup. de his, qui sunt sui, uel alie. iur. §. in potestate. Accur.

¶POST MORTEM. ¶CASVS. In §. isto recitat nobis Iusti. antiquam formam stipulationum, & eam corrigit. Olim. n. ita fuerat, quod si aliquid stipularetur ita, Promittis mihi x. post mortem tuam? non ualebat stipulatio eo ꝙ post mortem stipulatoris, uel ꝓmissoris, qui quod in stipulationem deductum est, solueret, uel reciperet: ex iure vetustissimo, quod in fine huius §. corrigitur, neque ab hæredibus neque contra hæredes incipere posset obligatio. Similiter si is, qui in potestate alicuius esset, ut patris, uel domini, stipularetur sibi aliquid dari post mortem patris, uel domini, non valebat stipulatio olim, sicut si ipse pater. uel dominus stipularetur aliquid post mortem suã sibi dari: quia filius, uel seruus voce patris, uel domini loq videtur. Similiter si quis olim ita stipularetur, pridie quam moriar, uel pridie quam morieris: promittis mihi decem, non valebat stipulatio. Sed demum iam dicta corrigit Iustinia. dicens, quòd cum stipulationes valeant, quæ consensu contrahentium sunt conceptæ, sibi placuit hunc iuris articulum emendare, statuens, ut siue post mortem, seu pridie quàm moriatur, fuerit quis stipulatus aliquid sibi dari, vel promisit aliquid se daturũ, ualeat stipulatio.

¶ITEM SI QVIS. ¶CASVS. Supra uidimus stipulationem unam, quæ olim erat inutilis: & adhuc recitat unum casum, in quo olim erat stipulatio inutilis: hodie tamen utilis est. Olim. n. si aliquis stipulabatur ita, si nauis venerit ex Asia, hodie date spondes? inutilis erat talis stipulatio. propter præposterationem. Inuenitur. n. in ista stipulatione, ꝙ datio euentum conditionis debeat præcedere. Sed cum præposteram stipulationem in dotibus non existimauerit reijciendam, placuit Iustin. & huic stipulationi non obstante præposteratione, perfectum robur commodare, ut non solum in dotibus, sed & in alijs ualeat stipulatio præpostera, & præposterè concepta. h. d. Fran. de Are.

n *Venerit* post hoc uerbum, uenerit, est punctum; & subaudi, quandoque, uel usque ad annum. si autem esset post illam dictionem, hodie, non esset stipulatio inutilis, etiam iure veteri, sed utilis, & conditionalis, vt supra de verborum obliga §. sub conditione.

Dupliciter literã exponit.

o *Præposterè.* primo. n. debet venire nauis. ſm naturã conditionalis stipulationis, uel conditionis, quàm dari hodie.

p *Existimauerit.* s. cum ita stipulabatur mulier. si sine liberis decesserit, promittis mihi dotē reddere, ut de ea possim testari? cum prius testari proponebat, & ea mortua, dotem reddi, ut C. de in do l. si mulier. uel dic ſm Io. cum stipulatur maritus sic, si dabis mihi x. promittis te mihi nupturã? primò enim nubere, & postea date debebat.

Ordo scripturæ attendēdus non est.

q *Placuit.* ut C. de testam. l. præposteri.

r *In omnibus.* s. obligationibus.

s *Conceptio.* exactio tamen fit post conditionem existentem, ut C. de testament. l. præposteri. in fi. & facit ad hunc §. scilicet. * quòd non sit curandus ordo scripturæ ff. de pecu. lega. l. quidam. in fi. & glo. fi. & supra de leg. §. ante. & ff. de sol. l. nec enim.

* Adde Fely. in c. cũ dilecta. num. 5. de rescrip.

¶ITA

¶Ita autem concepta stipulatio, veluti si Titius dicat, Cum moriar, dare spondes? uel, cum morieris: & apud veteres utilis erat,[b] & nunc valet. ¶Item post mortem alterius[b] rectè stipulamur.

Verbum, promisisse, in scriptis repertum, importat stipulationem. Are.

¶Si scriptum*[c] in instrumento[1]† fuerit promisisse aliquem, perinde[d] habetur, atque si interrogatione praecedente responsum sit.

Si plures res deducantur in stipulationem, & simpliciter respondeat promissor., ad omnes tenetur: alias ad eas tantum, in quibus respondetur. Are.

¶Quoties * plures res una stipulatione comprehēduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, Dare spondeo: propter omnes tenetur. Si verò unam ex his, uel quasdam daturū se spoponderit,[e] obligatio in ijs, pro quibus spopōderit, contrahitur.[f] ex pluribus enim stipulationibus, una, uel quędam uidentur esse perfectę: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.[g]

Stipulatio de dando alteri, non valet, nisi fuerit apposita pœna. Aret.

¶*Alteri[h] stipulari (ut supra dictum[i] est) nemo * potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes, uel obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest. Cæterum[2]† si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factū sit, ut est cōprehensū, cōmittatr̃ pœnæ stipulatio, ēt[h] ei,

¶ITA AVTEM CONCEPTA. CASVS. Supra dictum est, ꝙ huiusmodi stipulatio, promittis mihi decem post mortem? inutilis erat olim, hodie tamen vtilis est. Sed quid dices de ista stipulatione. cum moriar, dare spondes? Et respondet Iustin. dicens, ꝙ olim huiusmodi stipulatio vtilis erat, & hodie etiam utilis est. Item si quis ita stipuletur, Promittis mihi decē post mortem Titij? bene ualet stipulatio huiusmodi. Et h.d. Fran.

a *Vtilis erat.* ut ff. de bon. auth. iud. poss. l. hæreditarium. Acc.

b *Alterius.* s. tertij.

¶SI SCRIPTVM FVERIT. ¶CASVS. Scriptum fuerat in quodam instrumēto, Petrū promisisse Titio c. postmodum Titio c. illa petēti prætextu illius instrumenti, Petrus opponit in hunc modū, Frater, quãquam cōtineatur in instrumento, me tibi promisisse c. tamen continetur ibi, ꝙ interrogatio promissionem non pręcesserit: vnde cum non valeat promissio in stipulatione, nisi interrogatio præcedat, non poteris petere illud īstrumentum ad illa c. agere. Quęsiui ergo a Iustin. in isto casu quid iuris? & respon. dominus Iust. quòd si scriptum fuerit in instrumento, quēpiam aliquid promisisse, perinde habetur, ac si interrogatione pręcedente, promissio facta esset. cum enim in instrumento contineatur ipsum promisisse, uidentur omnia solenniter acta Et h. d Fran.

c *Si scriptum.* nunquid idem sit, si testes * dicant, aliquem promisisse, ut etiam tunc intelligatur præcessisse interrogatio? Videtur, ꝙ sic, ut C. de fide instrumen. l. in exercendis. Sed tamen contra dico, ut C. de usur. l. 1. in gl penu. Et est ratio secundum Ioann. quia testes non sic in iure instructi sunt, ut instrumenta, quæ a iurisperitis fiunt. * Acc.

d *Perinde.* nisi contra probetur, ut ff. de pactis. l. iurisgentium. § quòd ferè.

QVOTIES PLVRES RES.

¶CASVS. Quidam stipulatus est sibi dari plures res: ut puta Codicem, Digestum, & Instituta. Quæritur utrum ualet talis stipulatio? Et respon. quòd si respondeat promissor, promitto, omnia uidetur promisisse. si autem respondeat, Instituta promitto: pro solis Institutis contrahitur obligatio. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. h. d. Fran. de Are.

e *Spoponderit.* alias, respondeat.

f *Contrahitur* immo uidetur non ualere, cum sit diuersitas in respondendo, ut s̄. eod. § præterea. Sed distingue, ut ibi diximus.

g *Respondere debemus.* si uolumus in omnibus teneri: alias tenemur tantum in his in quibus respondemus, ut hic. Itē & sufficit simplex responsio, ut diximus, cum æquiparetur ei, quando ad omnes respondet. sic ff. de uer. oblig. l. Titia. §. idem respondit. & s̄. eo. § præterea.

¶ALTERI STIPVLARI. ¶CASVS. Supra dictum est, quòd nemo potest alteri stipulari: eo quòd inuentæ sunt huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi acquirat, ꝙ sua interest: sed non interest stipulatoris, ꝙ aliquid alteri detur. Sed ponamus, ꝙ aliquis uelit alteri stipulari, qualiter poterit hoc facere? Et respon. quod pœnam debet stipulari, uidelicet sic: nisi ita factum sit, ut comprehensum est in stipulatione, uerbi gratia, promittis Titio 10. promitto. & nisi illa decem dederis, promittis mihi uiginti? pœna autem adiecta in secunda stipulatione non facit primam stipulationem, quæ primo erat inualida, ualere: sed metu pœnæ, ꝙ in prima stipulatione contentū est, soluit: nisi. n. dederit decem in prima stipulatione contenta, committitur illa stipulatio. s. in uiginti. Cum autē quis stipulatur pœnam, non inspicitur, quid intersit stipulatoris, sed quę sit quantitas in cōditione stipulationis: q̄d sic intelligunt quidā ꝙ pęna non excedat duplum. Alij autē dicunt, ꝙ nō debet excedere quadruplum. Dominus autē Guido sic distinguit, cū autem pęna interponitur, aut interponitur per uerba quantitatem designātia: eu iusmodi sunt duplū, triplum, quadruplū, & talis pœna non debet excedere quadruplum: aut per uerba designantia qualitatem, & tunc quantacunq; fuerit quantitas, etiam in centuplum, bene valet stipulatio. h. d. Fran.

h *Alteri.* sic ff. de verbo oblig. l. stipulatio ista. §. alteri. Acc.

i *Vt supra dictū est.* ut sup. eod §. si quis alij: hoc tñ fallit in multis casibus, ut ibi diximus. Et no. ꝙ hic trib. modis alteri stipulamur. Nam interdum directam acquirimus actionē (subaudi alteri stipulando) ut filius patri, seruus dño, & econtra. vt s̄. eo. §. si quis alii. & §. ei uerò, qui. quãq; utilem: ut tutor pupillo, & in simil. ib. ratione officij: ut seruus publicus. ut ff. de const. pecu. l. eum, qui. §. pen. ff. rem pupil. sal. fo. l. .. interdum nullam. & tunc necessaria est pœna, ut hic dr̄. Item no. ꝙ hoc ultimo casu uerba stipulationis, & sortis, & pœnæ possunt formari tribus modis. Aut. n. sic dico, promittis mihi, quod dabis illi, & codē modo pœnam? Aut sic, Promittis illi, ꝙ dabis ei, & codē modo pœnam? Et in his duob. casib. non ualet neq; sortis, neq; pœnæ promissio. Sed aliud, qñ deberet utilis, uel directa acquiri: ut in primis duob casib. ut ff. de const. pec. l. eū, qui §. si actori. & §. Iulian. & hic. Aut sic, promittis mihi, quod dabis illi, aut pęnam mihi tantum stipulor: quia & tunc habet locum, quod hic dr̄. Aut quarto modo dico: promittis, quod dabit mihi recipienti nomine eius? quo casu ualet utrunque, & ego illi cedam, cuius nomine stipulatus sum. ut ff. man. l. si procuratorem. §. fi.

ADDITIO. Et hoc uerum, siue sim procurator, habēs mandatum, siue negotiorum gestor. siue saltem generalis, vt mihi acquiram, & posita cedam, sicut procurator cum ratihabitione &c. ut l. fi. C. ad Macedonianum & l. si ego. ff. de neg gest. ut per Ioan. Fab. & Ang hic.

k *Etiam ei.* s. stipulanti, cuius tamen non interest dari ei, cui fuit stipulatus: nec mirum, quia sibi fuit stipulatus pœnam, ut modo diximus. & facit ff. de receptis arbitris. l. cū pœna. Sed contra. ff de recep. arbit. l aduersus. § sed si cum. Sed ibi non directo contra arbitrium itur. & ideo inspicitur, an intersit etiam in pœna: cum ad ea, quæ frequenter accidunt, iura se referant, ut ff de legib. l. nam ad ea. Item contra. ff. si quis in ius uocat. l. 2. §. fi. in glo. intersit. Sed ibi in pœna prætoria, hic autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideo non committitur, quia non debuit uenire, quia aduersarij non intererat, & ita per obliquum illa ratio redditur.

* Adde Bar. Bald. & Felz. in l. 1. C. de vsur. ubi de uer. promiss.

1† al. fuit.

* Nam sæpe testes sunt iurisperiti, tabelliōes nō, dic ergo, ꝙ id prouenit ex ratione intellectꝰ in dicat in instrumento, sed testes nō audiuntur sup eo, quod percipiant ratione intellectus, sed sup eo, q̄ percipiunt sensu corporeo ab extra declarato.

* Adde Fely. in rub. nu. 5. de fide instru.

* Adde Fely. in prea. dec. §. Gregorius. nu. 22.

* Hunc locum intellige, ac limita, ut per Bar. ac gl. in l. stipulatio. ff. de uerb. oblig. Ang. in §. sed & si quis. inf. e. 2 † ut.

Stipulādo alteri quādoq; sibi actionē q̄rimus, qñq; non. Stipulatio alteri fctā pōt tribus modis formari.

Pœnam

Pœna ex pacto non pôt peti. Substantiã

1† quoque in conditio. 2† al. stipulatur. 3† addiderit. Quis, & q̃ substantia significãt. *Adde Felyn. in ca. si cautio. nu. 37. de fide instru. 4† al. deest, &c. * Rõ, quia hic deest cã finalis, ob quàm modus stipulationis adhibendus est, quia quis stipulatur, quod sua interest. Aeg. Per. 5† deest, & alias cesserit. 6† al. esset, si aliter. a Dic, φ ibi loquit in pœna legali, q̃ nõ excedat quadruplum, sed nos loquimur in pœna cõuentionali, q̃ põt excedere quadruplũ ex dispositione contrahentiũ. mitius. n. agitur cum lege, q̃ cum homine, l. si eũ dies. §. fin. & l. seq. ff. de arb. Chris.

a *Pœnam. n. cum stipulatur.* no. φ cautè ponit, stipulator: nã secus est, cum paciscitur tantum, cum pœna ex nudo pacto etiam incontinenti apposita, sicut usura, non possit peti, vt ff. de set. expor. l. seruus. in gl. 1. & C. de usuris. l. 3.

b *Quæ sit quantitas.* i. quæ sit quantitas, & quę sit conditio. Inspicitur conditio, verum sit possibilis, vel probabilis, uel non vt ĩ. eod. §. si impossibilis. & j. eo. §. quod turpi. Quantitas uero, q̃ sit, inspicitur, ut quantacunq; sit, petatur certi conditione, si est certa, alias si stipulatio est incerta, actione ex stipulatu, ut hic, & supra de uerb. oblig. in prin. ista. n. nomina, quis, & quæ substantiæ sũt significatiua, non quãtitatis, s. certæ, uel taxatæ, uel taxandæ, & hoc secundum Azo. Sed cõtra est. inf. de actio. §. oẽs. Solue ut ibi. a item contra. ff. de eui ctio. l. si dictum. in princi. Sed ibi sic agebatur. item contra. C. de spon. l. mulier. §. quæ omnia. Sed illud fauore matrimonij, ne in infinitũ pęna excedat, ut C. de inut. stipu. l. 2. Alij, ut M. dicunt usq; ad duplum; & in hoc considerãtur hic quantitas, ut duplum non excedat, scd̃m eum, vt C. de senten. quæ p̃ eo quod interest. l. prima. Alii, ut Ioã. distinguũt inter eũ, qui scienter pmittit vltra duplum, cum sciat se nõ teneri, ut ille teneatur: alias non, ut ff. si quis cau. l. sed & si quis. §. fi. Alii dicunt usque ad quadruplum semper extendi, & non plus, ut j. de act. §. omnes. prima uerior est. Acc.

ADDITIO. Quæ procedit, ubi datio quantitatis non est in obligatione, ut quia promittis daturum te cẽtum Titio. ad ea. n. agere non possum: & sic facti obligationi pœna censetur apposita, secundum Ioan. Fab. & Ang. hic.

cuius nihil interest. Pœnã[a] enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit eius: sed quę sit[b] quãtitas in conditione[c 1] † stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur.[2] † Titio[d] dari, nihil agit. Sed si adiecerit[3] † pœnam: * Nisi dederis, tot aureos dare spondes?[e] tunc committitur[f] stipulatio.

Stipulatio quòd detur ei, cui dari mea interest, valet. h. d. Aret.

¶Sed[4] † & si quis stipuletur alij, cum eius[g] interesset, * placuit stipulationem valere. Nam[5] † si is, qui pupilli tutelam administrare cæperat, cesserit[h] administrationem contutori suo, & stipulatus est, rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris, fieri, quod stipulatus est: (cum obligatus futurus sit[6] † pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio.[i] Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit, stipulatio vires[k] habebit.

¶Et si creditori suo quis stipulatus sit: quod sua interest,[l] ne fortè uel pęna committatur, uel prædia distrahantur, quæ pignori data[m] erant, ualet stipulatio.[n]

Promissio facti alieni non valet, nisi apposita sit pœna, h. d. Are.

¶Versa uice,[o] qui alium facturum promisit: uidetur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam[p] ipse promiserit.

Nemo potest stipulari rem suam. h. d. Are.

¶Item nemo rem suam futuram,[q] in eũ casum, quo sua sit,[r 7] † utiliter stipulatur.[s]

Dissensus in corpore vitiat stipulationem. Are.

¶Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset, ueluti si hominem Stichũ a te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichũ vocari credideris.[t]

h *Cesserit.* sic ĩ. de satisd. tut. §. 2 alias 3.

i *Tenet obligatio.* nam utilis actio pupillo datur, ut, ff de ma. conue. l. 1. §. pen. Item ipsi stipulanti directa acquiritur, ut hic dicitur.

k *Habebit vires.* interest. n. mea procuratori meo solui, qui in rem meam expendit, ut j. man. §. 1. ver sic. tua gratia, & mandantis.

l *Quod sua interest.* quod. i. quia.

m *Data.* ab isto, qui tunc stipulatur.

n *Valet stipulatio.* nõ ut pcuratori, uel creditori actio competat, sed qui stipulatus est, aget actione ex stipulatu ad interesse, quanti sua interest creditori, uel procuratori fuisse solutum, ut C de inut. stipu l. si. & ff. de verbo. obl. l. liber homo. §. fi & C. de do. l. cum res. Vel secundũ nos aget certi cõdictione ad interesse: qd̃ probauimus sup. de uer. obl. in prin. Acc.

7† al. virili ter stipulatus est.

VERSA VICE. CASVS. Supta dictum est, φ si aliqs alteri stipuletur, non ualet stipulatio, nisi fuerit stipulatus sic, ita non factum fuerit, ut in stipulatione comprehẽsum est in casu contra; nam si aliquis promiserit alium aliquid facturum, & stipulati: non ualet promissio, nisi pęnam promiserit, si illud nõ fecerit alius. h. d. Fran.

o *Versa vice.* ad superiorem. §. alteri.

p *Pœnam.* sed & tunc ad pęnam tantum tenetur. & facit s. eo. §. si quis alium.

ITEM NEMO. CASVS. Aliquis promisit tibi fructum fundi in futurum: valetne huiusmodi stipulatio? Et resp. Iust. φ non. Nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur h. d. Fran.

q *Futurum.* ut partum ancillæ, uel fœtum animalium suorum, quæ sua futura sunt, ut sup. de rerum diui. §. item ea. Item multo magis si stipuletur rem, quæ nunc est sua: ut ĩ. eo. §. j.

r *Quo sua sit.* hoc ideo quia in eo casu, quo sua futura non est, ualet stipulatio, ut ff. de uerborum obl. l. si rem meam. Accursius.

s *Stipulatur.* scilicet dari. Et est ratio: quia quod suum est, amplius suum fieri non potest. ut infra de actio. §. sic itaque restitui tamen possum stipulari, ut ff. de uerbo. oblig. l. nemo. respon. 1. & ff. de usufr. quemadmodum ca. l. j §. sed quod diximus.

SI DE ALIA. CASVS. Stipulatus fui a Titio in hunc modum promittis mihi animal? intelligens de equo: & ipse resp. promitto: intelligens de asino: ualetne stipulatio? Et respon. do. Iust. φ non. Cum enim de una re senserit stipulator, & de alia promissor, perinde non ualet stipulatio, ac si ad interrogatum responsum non esset, & h. d. Et istum §. bene intellige, nisi diuersitas illa placeat stipulatori, quia si sic, bene valet stipulatio. h. d. Fran.

t *Credideris.* hoc est uerum, quando certum est, eos dissensisse, ut ff. de uerbo. obliga. l. continuus. §. 1. alias autem si potest secũdum utriusque intellectum ualere, ualet secundum intellectum promissoris, ut ff. de uerbo. oblig. l. qui ex pluribus. & l. stipulatio ista §. cum, qui. b Nec ob. quod dicitur,

b Nisi fauorabilius esset scd̃m stipulatorẽ interpretari l. i am biguo. ff. de reg. iur.

c *In conditione stipulationis.* i. in pœnali stipulatione, quæ est conditionalis, s. si non pareat promissor principali promissioni. Acc.

d *Titio dari.* ut promittis Titio. uel mihi. quod dabis Titio Accur. Flor.

e *Spondes.* s. mihi. aliàs non ualet hoc, ut modo diximus. Accursius.

f *Committitur stipulatio.* s. pœnæ, eo non dante: non autem illa inutilis efficitur utilis. sed pœnæ metu, & illi statur, ut & alias. C. de arb. l. 1. Acc.

SED ET SI QVIS. CASVS. Supta dictum est, quod nemo alteri potest stipulari, unde quæritur, qualiter hoc est intelligendum? Et dicit Imperator, φ hoc est sic intelligendum. nisi intersit eius, qui stipulatur. nam si tutor, qui tutelam pupilli sui cœpit administrare, cesserit administrationem contutori suo, bene poterit a contutore stipulari, rem pupilli saluam fore, & alteri stipulari, cum eius intersit, eo φ si malè administrauerit cõtutor tutelam, haberet pupillus tutorem. qui primo administrauit sibi obligatum Et eadem ratione poterit aliquis aliquid stipulari pro curatori, qui aliquid certa die a domino suo promisit sub pena, ne pœna committatur, uel creditori suo, ne pignora sua distrahantur. h. d. Fran.

g *Eius.* s. stipulantis.

dicitur, minorem præstari debere, ut ff. de leg. primo. l. apud Iulianum §. scio. quia minor est, quam dare vult promissor, ut infra de action. §. præterea. Si autem secundum vnius intellectum tantum ualere potest, secundum eius intellectum valet: ut hodie date mihi Bononiæ decem promittis? si enim de hac Bononia, in qua sumus, intelligatur, ualet: alias non, ut ff. de uerborum obligationib. l. quoties in stipulationib. & de reb. dub. l. quoties. 2.

Stipulatio turpis, uel ex turpi causa descendens, non ualet. Aretinus.

¶Quod turpi ex causa promissum est,[a] veluti si quis homicidium, sacrilegium, se facturum promittat,[1] † non valet.[b]

Stipulatio conditionalis transit ad hæredes stipulatoris, & promissoris. Aret.

¶Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit, postea, existente conditione, hæres eius agere[c] potest. Idem est & ex[2] † promissoris parte.

Qui promittit certo tempore dare, non potest conueniri, nisi totus terminus sit elapsus. Aret.

¶Qui hoc anno,[d] aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni, vel mensis præteritis,[e] non recte * petet.

Promissori datur tempus habile ad soluendum. Aretinus.

¶Si fundum dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuo agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri[f] possit.

De fideiussoribus.

TITVLVS XXI.

Fideiussor est, qui accessoriè obligatur ad maiorem cautelam creditori. Aret.

PRo eo, qui pro-

1 † al. promitt.

2 † & ei.

¶QVOD TVRPI. ¶CASVS. Stipulatus fui sic: promittis mihi decem si Titium occidero, uel si furtū fecero? valente huiusmodi stipu. Respondet quód non. Quod enim ex turpi causa promissum est, &c. Francis.

a *Promissum est.* siue dicam, promittis homicidium facere? siue dicam, promitto decem, quia promiseris facere homicidium, ut ff de uerborum obliga. l. generaliter.

b *Non ualet.* huiusmodi enim conditiones turpes, impossibiles præsumuntur à iure, ut ff. de condit. Institut. l. si filius. unde non ualet stipulatio. ut supra eodem. §. si impossibilis. Circa quod tamen dic, quod aut ipsum, quod promittitur, est turpe. ut facere homicidium: & tunc ualet, nec etiam pœna apposita, ut ff de uerborum obligat. l. generaliter. & ueluti & si plagij. idem dico, & si sub conditione turpi, ut hic Aut si honestum promittatur, sed tamen turpiter ut dare decem, sed per metum, uel per dolum: tunc ualet quidem promissio facta, sed exceptione eliditur: ut * C. de inuti. stipula. l. dolo. nisi in casu, ubi ipso iure non ualet promissio facta per metum, ut ff quod met. cau. l. si mulier §. si dos secundum Ioan.

Stipulatio an vitietur pp turpitudinem.

* vel p iudicis officiū rescinditur. l. si dolo. C. de inut. stip. & l. interpositas, C. de trãsac. l. fi. §. 1. ff. quod met. cau. & hī in l. elegā-ter. ff. de dolo.

¶CVM QVIS. ¶CASVS. Stipulatus fui à Titio dari mihi decem sub aliqua conditione: antequam existeret conditio, decessi: postmodum existente conditione, quæritur, utrum meus hæres agere possit ex ista stipulatione? Et respon Iustin. quod sic. Et eodem modo sit me stipulatore uiuente, demum ante conditionis euentum decedat promissor, postmodum si existat conditio, potero agere contra hæredes promissoris. Franc.

c *Agere potest* hoc in contractibus, ut hic, & supra de uerborum obliga. § ex conditionali. aliud in relictis, ut C. de cadu. tollen. §. sin autem aliquid. & ff. de man. testa. l. si ita scriptum fuerit. in fi. l. Et facit ad hunc. §. ff. de pericul. & commod. rei uend. l. necessario. §. quod si pendente primo respon.

QVI HOC ANNO. ¶CASVS. Stipulatus fui à te dari mihi decem hoc anno uel hoc mense, quæritur quādo possim ista decem petere? Et respon. Imper. quód omnibus partibus anni, uel mensis præteritis possum petere. Aliud autem est, si stipulatus fui mihi dari aliquid annuū: quia tunc in principio anni peti potest. hoc dicit Francisc. Aretinus.

d *Qui hoc anno.* idest, qui stipulatus est his uerbis, promittis hoc anno, uel hoc mense. Et not. quód iste §. est lex. ff. de uerborum obligationibus & incipit, Qui hoc anno. Accursius.

e *Præteritis.* idest elapsis. sed secus est in relictis fauore ultimæ uoluntatis. nam in capite anni præstatio fit, ut C. quando di. leg. ced. l. prima. Vel distingue: aut promittis per hæc uerba, hoc anno, uel quolibet anno: & tunc in fine anni fit solutio, ut hic, & ff. de uerborum obliga. l. qui hoc anno. & l. eum, qui certarum. Aut annuum, & tūc in capite anni fit solutio, siue legatum sit, siue in contractu fiat promissio, secundum Ioan. & B. ut ff. de cond. & demon. l. si in annos. & ff. quando di. leg. ced. l. nec semel. Vnde uersus.

Solutio quā fiet, si hoc anno promissū sit.

Versus.

Annua si debes, tunc inspicies caput anni:
Anno si debes, in fine tenebris anni.

Sed quid si usque ad forum rem promiseris? Videbitur, quód statim incepto foro possit agi, ut ff. ad Trebel. l. qui filium. §. Sabinus.

* No. quia tempus adiectū est fauore pmissoris. vnde debet interpretari in eius fauorem, ut demum anno finito teneatur: secus si dixisset anuum promitto, quia hoc tempus est appositum fauore stipulatoris. Aeg. Perr.

ADDITIO. Et hanc approbat Ang. hic propter dictionē, usque, quæ de pprio significato excludit, ut l. prima. ff. de pig. act. secundum Ang.

¶SI FVNDVM. ¶CASVS. Promisisti fundum, & hominem pure; quæro ergo, cum ista stipul. sit pura, utrum ex ea incontinenti possim agere: Et respon. Iustin. quod non, nisi tātum tempus præterierit, quo traditio fieri possit. & hoc. d. Super autem isto tit. solebat aliquando à quibusdam fieri tale, quare apud antiquos illa stipulatio, pmittis mihi pridie, q mo riar, erat inutilis? hæc autem, promittis mihi decem cum moriar, apud antiquos erat uilis quidam illud, quare, reputant pro trusa, cum ius antiquum hodie sit correctum. sic tamen respondetur, Incertior est dies mortem præcedens, quàm dies mortis dicatur, ut in pluribus, & propter maiorem certitudinem dies proxima morti dicebatur apud antiquos stipulatio in diem proximam morti, non sic autem in diem mortis. Franc.

f *Fieri possit.* cum commodo promissoris, ut ff. de uerbor. sign. l. nepos Proculo. nec tamen nimium expectatur, licet prius non possit soluere, vt ff. de verborum oblig. l. continuus. §. illud. Item etsi incontinenti post, non tamen ideo statim exigitur, ut ff. de solut. l. quod diximus. quoddam ergo tempus medium exigimus, scilicet decem dierum secundum quosdam, ut ff. de constitut. pecun. l. promissor. Vel dic, arbitrio iudicis: cum lege non sit determinatum, vt ff. de iu. delibe. l. prima. in fi. qui iudex statuet tempus quoddam, nec nimium, nec modicum, ut ff. de solut. l. ratum. & rem rat. habe. l. quo enim. §. primo. & infra de offic. iudic. j. respon. Item nunquid idem in quantitatib. quod in speciebus hic dicitur? Respon. non, immò tempore tanto, quātum iudicatis dicatur, expectatur, ut ff de iud. l. si debitori. scilicet, quatuor mensium, a vt C de usur. rei iud. l. 2. secundum quosdam, vel verius dic, vt notatur supra de verbor. oblig §. omnis. in gl. 1. statim, &c.

Promissor an statim conueniri possit.

¶DE FIDEIVSSORIBVS. ¶Continua sic, Visum est de his qui principaliter obligantur ex pluribus contractibus. Verum quia (ut hic dicit text in princip.) pro eo, qui obligatus est, solet accedere fideiussor: ideo post illos titu. subijcitur iste de fideiussoribus. Aret.

PRo eo ¶Totus iste titu. diuiditur in quinque partes. Primo, qualiter fideiussores accipiuntur. Secundo in quā obligatione accedere possunt. Tertio quando sunt plures fideiussores, an in solidū, uel pro parte quilibet obligetur. Quarto, quod non potest fideiussor in plus obligari, quàm principalis: & quando dicitur in plus obligari Quinto quando solennitas intrinseca præsumitur. Secunda ibi. In omnibus. Tertia ibi, Si plures. Quarta ibi, Fideiussores. Quinta ibi, In stipulationibus.

a Quibus pēdentib⁹ capi poterit, nisi satisdet, q aduenīēte termino, satisfaciet nec interī compen sare, uel aliquid exponere poterit: q a tale tps miserationis causa conceditur, secundum Ang.

Diuisio.

¶CASVS. Quæsiui à Iustin. vnde procederent fideiussores,

sores, siue ortum haberent. Certè dicit ipse, sæpe contingit, quod vnus principaliter obligatur, & alius pro eo intercedendo obligatur: qui fideiussor appellatur. & fideiussores istos accipiunt creditores, dum curant, vt tutius sibi caueatur. Franciscus.

a *Promittit*. s. principaliter, scilicet, p stipulationem. & idem si quocunque alio modo quis obligetur, ut infra eo. §. primo. & ff. eodē. l. prima. Nunquid autem accessoriè obligationi accedere fideiussor potest? Respo. sic, vt ff. eodem. l. Græcè §. fi. & de pign. act. l. si rem. §. primo.

b *Quos homines*. id est, fideiussores.

c *Solent*. scilicet, creditores.

d *Cautum sit*. & est, cautum sine dubio: vt infra de repli. §. fina.

ADDITIO. Vnde plena cautio dicitur, cum fideiussoribus, sed plenior cum pignoribus, simpliciter verò prolata ab homine, intelligitur sine fideiussoribus, secus si à lege, vel a prætore: nisi procederet vltra declarando, nudā cautionem sufficere. Angel.

1 † al. adijciatur.

2 † deest, fit

mittit, [a] solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines [b] accipere solent, [c] dum curant, vt diligentius sibi cautum [d] sit.

Omni obligationi accedere potest fideiussor, & ciuili tantum, & naturali tantum: & non tantum pro homine libero, sed etiam pro seruo. Aretinus.

¶In [e] omnibus autem obligationibus assumi possunt, idest, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu [f] contractæ fuerint. Ac nec [g] illud quidem interest, utrum ciuilis, [h] an naturalis [i] sit obligatio, cui [k] adiicitur 1 † fideiussor: adeò [l] quidem, ut pro seruo [m] quoque obligetur, [n] siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus, [o] 2 † in id, quod sibi naturaliter debetur.

Obligatio fideiussoria, est transitoria ad hæredem. Aretinus.

¶Fideiussor non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit [p] obligatum.

Fideiussor potest adhiberi etiam pro futura obligatione. Aretinus.

¶Fideiussor, [q] & præcedere obligationem, & sequi potest.

Si plures pro eodem fideiubeant, quilibet tenetur in solidum, sed beneficio epistolæ fiunt diuisiones inter eos, qui soluendo sunt, tempore litis contestationis. Et si unus ex fideiussoribus, qui sit soluendo, soluat in solidum, a fideiussore repetere potest.

¶Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. [r] Itaque liberum est creditori, a quo velit solidum

quis autem. Accursius.

k *Cui*. scilicet, obligationi.

l *Adeò*. idest, in tantum.

m *Pro seruo*. qui seruus de iure naturali tenetur tantū, non ciuili, ut ff. de condi. indeb. l. si id, quod. & supra de liber. §. primo. & supra de inuti. stipulat. §. item inutilis. & huic naturali accedit hic fideiussor. At ipse seruus fideiubere non potest, ut ff. eodem. l. seruus inscio. & l. sequen.

Seruus ciuiliter nequit obligari.

n *Obligetur*. fideiussor, qui pro eo intercedit.

o *Dominus*. non idē econtra. ut dominus seruo possit fideiussorē dare: Et est ratio, quia talis fideiussor obligando se seruo, per cōsequens domino obligatur. Itē pro eodem, scilicet, domino obligatur: quod esse nō potest, ut idē pro eodem, & apud eundem possit obligari, ut ff. eodem. l. si quis pro eo. § primo & l. Vranius. & ff. ad Velleian. l. tutor. Accursius.

FIDEIVSSOR. ¶CASVS. Si aliquis pro debitore aliquo fideiubeat, non solum ipse est obligatus, quamdiu uiuit, sed etiam si decesserit, relinquit hæredem obligatum. & huius ratio est, quia ex contractu tenetur hæres.

¶IN OMNIBVS. ¶CASVS. Quæsiui ab Imperat. an fideiussor accipi possit solummodo à debitore, qui est uerbis obligatus? Respon. dicens, quòd fideiussor potest accipi in obligatione: siue sit obligatio contracta re, siue verbis, siue consensu. & plus dico, quòd fideiussor potest dari pro obligatione ciuili tantum, & pro naturali tantum: & pro ciuili, & naturali, vnde cum seruus domino suo possit naturaliter obligari, potest & dare fideiussorem domino suo, in id, quod naturaliter debet, & etiam extraneo: & erit ille fideiussor à seruo datus domino naturaliter, & ciuiliter obligatus: cum tamen debitor principalis sit tantum naturaliter obligatus, quod mirum videtur: cum plus non debeat esse in accessione, quàm in principali obligatione, vt infra eod. §. fideiussores. Ad quod respondet, quòd plus loco, uel tempore, uel re, uel causa non potest esse fideiussor, quàm in principali debitore. tamen circa illud idem, quòd debet esse principalis debitor, potest esse efficacior obligatio fideiusso. quàm principalis debitoris. Franc.

e *In omnibus autem obligationibus*. idest in omni specie obligationum dummodo non sit contra legem, vt ff. eodem. l. cum lex. Sed contra. C. ne fideius. do. dentur. l. prima. Sol. illud speciale est. a Item in præsentibus, & futuris negotijs potest accedere fideiussor, ut ff. de iudic. l. non quemadmodum. & inf. eod. §. fideiussor.

a Hoc uerū in fideiuss. de dote conferenda pp perfidiā, cui tandē inter eos, ut ibi dicit tex. Quid aūt de dote restituenda, vide in l. constante §. quoties. ff. sol. mat. Ang.

f *Consensu*. siue etiam ex maleficio, uel quasi, ut ff. eodem. l. Græcè. §. sed & si ex delicto.

g *Nec*. idest, non.

h *Ciuilis*. scilicet, tantum, ut pro eo, qui fuit confessus spe futuræ numerationis, ut infra titu. proxi. habet tamen eandem exceptionem, quàm reus, ut C. de non nume. pecun. l. penul in fi & l. tam mandatori. Et sic nota, ciuili tantum obligationi accedere fideiussorem, ut hic. & d. l. dicitur. & ff eodem. l. fideiussor obligari. §. 2.

i *Naturalis*. scilicet, ut pro seruo, ut subijcit. & ff. eodem, l. fideiussor § fideiussor accipi. ergo quantum ad dationem fideiussoris, non interest, sed quo ad alia multa interest, scilicet, inter ciuilem, & naturalem obligationem, ut ff de constitu. pecu. l. prima. §. debitum. & l. quòd si maritus. §. si

p *Relinquit obligatum*. siue hoc dictum sit, siue non & idē in omni obligatione ex contractu, uel quasi in ipsa re principaliter hic, & ff. de action. & obligat. l. ex contractibus. Sed quid si ad pœnam furti obligatus est, uel alia actione, uel obligatione, quæ non transit ad hæredes? Respon. Non puto teneri ex hoc casu hæredem: quasi naturā mutet hoc casu stipulatio, ut argumen. ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarum. & infra de action. §. fuerat autem. b & facit ad hunc. §. ff. eodem. l. 4. §. fina.

Fideiussor an sp relinquat hæredem obligatum.

b Hoc uerū intelligē. qñ simpliciter ,p tali actione, uel delicto fideiubet, sec' si pœnam, uel certā summam, licet ,p delicto ,p miserit: uel pro eo qui iā erat cōdēnatus: quia contra heredē transit, nisi sub conditione, ,p misisset, vt Io. Fab. & Angel. hic.

¶FIDEIVSSOR. ¶CASVS. Pone, quòd aliquis ita fideiussit pro Titio: fideiubeo pro Titio in id, quod sibi dederis: uel in id, quod sibi credidisti. ualetne talis fideiussio? Respondet, quòd sic. & hoc est, quod in illis duobus §§. dicitur. Francis.

q *Fideiussor, & præcedere*. puta fideiubeo in id, quod sibi credes, uel credidisti, uel credis nam his tribus temporib. potest accipi. ut hic, & ff. de usufruc. ea. rer. quæ usu consumun. l. quoniam. §. fina.

¶SI PLVRES. ¶CASVS. Pone, quòd pro quodam debitore penes suum creditorem quatuor fideiusserunt, nunquid isti plures fideius. tenentur in solidum? Respond. Iusti. quòd sic: & liberum est creditori a quo petat, si uelit exigere solidum, de rigore iuris primitiui: sed postea inuenta fuit epistola diui Hadriani, in qua cauetur, quod inter omnes fideius. qui sunt soluendo tempore litis contesta. diuidatur obligatio. sed si tempore litis contesta. unus inueniatur non soluendo, cæteros onerat. Sed pone, cum quatuor sint fideiuss. quod unus conuentus a creditore, solidum soluerit: quid iuris in isto casu? Respond. Iust. quòd si principalis debitor non sit soluendo, hoc erit suum detrimentum, & sibi debet imputare, quare totum soluit: quia potuisset se iuuisse epistola diui Hadriani. h. d. Franc.

r *Tenetur*. idem est in pluribus mandantibus, uel iubentibus, ut ff. quod iussu. l. fi. Sed uidetur iure nouo, quod pro parte sua tantum quilibet teneatur ipso iure; ut iam non sit ue-

fit necessaria epistola, de qua subijcitur hic: nisi expressè in solidum promittatur. & sic videtur corrigi, quod hic dicitur, vt in auth de duobus reis. §.j. colla.7. Vel verius (vt puta) dicta auth. loquitur in pluribus reis debendi: in quibus etiam iure veteri videtur fuisse cautum, ut pro partibus tenean tur, vt ff de duo. re. l. reos. At secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidũ, ut ipse reus, pro quo intercedit, & ita habebit locum epistola hodie, ut olĩ.

ADDITIO.

Et ista cõmuniter approbantur: adhibentur enim isti pro securitate, vt supra eodem, in princi. secus in duobus reis: iō, &c. Ioan. Fab. & Ang.

a *Ex epistola*: sed vbi est hæc epistola? Respondeo, non habemus eam scriptam: multoties tamen de ea mentionem facit lex, ut hic, & C. de const. pecu. l. fin. & ff. eod. l. inter fideiussores. & l. seq.

b *Partes*. hæc tamen epistola fallit i quinque casibus, ut in fideiussoribus tutorũ, qui non implorant beneficium, licet tutores implorent, vt ff. rem pup. sal. fo. l. si. & ff. de tu. & ra. dist. l. j. §. nunc tractemus. Item fallit in fideiussore fideiussoris, vt ff. eod. l. si plures. §. fina. Item fallit, quando cæteri fideiussores soluendo non sunt tempore litis contestatæ, ut inf. subijcit statim. Item fallit, quando eiusdem summæ sunt fideiussores, sed non pro eodem debitore, ut ff. eod. l. si à Titio. Item & quando inficiantur, ut ff. eo. l. si dubitet. §. ita. Sed nunquid hæc exceptio epistolæ est peremptoria, uel dilatoria? Videtur peremptoria: quia prorsus perimit id, in quo opponitur: Item econtra uidetur dilatoria: quia ante litem contestatam opponi debet, ut hic: quare uidetur dilatoria, ut C. de probat. l. exceptionem. Sed dico eam quasi anomalam, cum nec peremptorias protsus imitetur, quæ usq; ad sententiam opponuntur, nec dilatorias quæ tantum differunt, ut infra de excep. §. hæc exempli. & C. senten. rescin. non poss. l. peremptorias. *a* Sed quid si soluit: nunquid repetat, quasi sit fauorabilis exceptio? Videtur, quòd sic, ut in Velleiano, ut ff. de condic. indeb. l. qui exceptionem. & ff. eo. l. si contendat. Sed contra dico, quia non inuenio, quod sit sic fauorabilis, & quia suum recipit, ut ff. de condictio. indeb. l. repetitio.

Exceptio diuisionis fallit in quinque casib.

Exceptio epist. Hadriani est anomala.

a Tu dic, q etiam usq; ad sñiam potest opponi, ut no. gl. in l. fideiussor. C. eod. an autẽ post sententiã, uide Ang. hic.

c *Onerat*. arg. contra ff. ad legem Rhod. de iac. l. 2. §. si qs. Accursius.

ADDITIO. Sol. ibi non erat fideiussor obligatus, nisi pro sua parte.

d *Si is*. scilicet reus.

e *Iuuari*. facit ff. eo. l. vt fideiussor.

¶FIDEIVSSORES. ¶CASVS. Quæsiui à Iusti. vtrum fideiussores ita possint obligari, q plus debeant, quã debeat debitor principalis? Et respon. Iusti. quod non. Obligatio. n. fideiussoria accessoria est principali obligationi. plus. n. non debet esse in accessione, q̃ in principali obligatione. sed econuerso bene potest esse. Si. n. principalis debitor obligetur in 10. bene potest fideiussor obligari in 5. q fideius. obligetur in 20. hoc esse non potest. In ver. Item si ille casus est talis. Suprà dixi, q in maiori quantitate non potest teneri fideius. quam debitor principalis. idem dico in tempore. Nõ enim potest esse, q fideiussor teneaẽ purè, qñ principalis debitor sub condõne obligatur: quia sic in plus teneretur fideiuss. quàm debitor principalis: quia plus intelligit non solum in quantitate, sed ẽt in tpe minus, & plus intelligit. econuerso autem non põt obligari pure. h. d.

petere. Sed ex epistola[a] diui Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo soluendo sunt, litis contestatæ tempore partes [b] petere. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc cęteros onerat.[c] Sed si ab uno fideiussore creditor totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, si is,[d] pro quo fidéiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuuari[e] ex epistola diui Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

Fideiussor non potest in plus obligari, quàm principalis. Et in plus obligari dicitur, etiam qui citeriori tempore obligatur. Arc.

¶Fideiussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. [f] Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis; nec plus[g] in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contra[h] verò obligari non potest. Item si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contra[i] verò non potest. Non solum autem [1] † in quantitate, sed etiam in tempore minus, aut plus [2] † intelligitur. Plus [k] est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare.

Fideiussor soluẽs pro reo, habet contra eum mandati actionem. Arc.

¶ Si quid autem fideiussor pro reo soluerit, [l] eius [3] † recuperandi causa habet cũ

f *Obligantur*. sed nũquid idipsum, in quo reus tenetur, saltẽ remanet obligatus, qñ in plus fideiussit? Quidam dicunt, q sic: p quib. est hoc gñale: Vtile per inutile non vitiatur, ut ff. eo. l. si à reo. § 1. & C. de do. l. si quis argentum. §. sed in his omnibus. Nos contra, s. q in nihilum teneatur, & est pro nobis. ff. eo. l. Græcè. §. illud.

ADDITIO. Collige ex glos. duas opinio. Prima, q ubi fideiussor fideiubet in plus, quàm reus principalis debet, obligaẽ pro occurrente quantitate. & pro hac sñia allegatur primo. l. si à reo. ff. eo. l. hactenus. in fi. ff. de const. pec. l. rogatus. in fi. ff. manda. allegatur vulgaris regula: quia utile per inutile uitiari non debet. regula iur. utile. lib 6. Chriph.

g *Nec plus*. contra hanc regulam est ĩ. de ret. diui. §. si tamen rem alienam. Item ff. de contrah. emp. l. si in emptio. in prin. ibi, nec refert. Item de solu. l. qui res §. si mihi decem. & §. qui stipulatur. & §. mihi Romæ. Sed his omnibus da generalem solutionem, ut sic exponas hanc literam: non plus esse potest in accessione, & c. i. in accessoria obligatione, secundum Io. Item contra ff. de iud. l. non quemadmodũ. Sol. ibi non est plus, quia licet fideiubeat ante reum, non tamen plus tenetur. Item contra sup. eod. §. 1. ver. at nec. Sed ibi non est plus eo modo, quo dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor* modis quorum nullus est ibi, ut inf. de act. §. plus autem. Accur.

1 † *enim*.

2 † *&*.

* An autẽ his quatuor modis contingat in aın plius fideiussorẽ, atque reum obligari, vi de hic per Io. Plat.

ADDITIO. Et est ratio: quia in dictis quatuor modis disparitas prouenit ex facto stipulatoris; ideo sibi impute: Disparitas uero in efficacia, seu substantia obligationis ex iuris ordinatione prouenit: ideo sibi magis succurritur.

h *Contra*. idest si reus 5. promisit: fideiussor 10.

i *Contra verò*. Si reus sub conditione promittat, & fideiussor purè. Accur.

K *Plus est enim*. facit ad hoc ff. de verb. sign. l. si cui. §. si. & inf. de act. § plus autem. & ff. de solut l. solidum. & ff. solu. matr. l. si constante. §. quoties. Accur.

¶SI QVID. ¶CASVS. Supra dictum est, quòd inter fideiussorem, & creditorem est obligatio uerborum. sed quæ est obligatio inter fideiusso. & principalem reum? Et respond. Iustin. quòd si aliquid fideiussor pro reo soluerit, habet contra eum actionem mandati, & ita quãquam verborum obligatio, quæ est stricti iuris, sit inter fideiu. & principalem debitorem, est obligatio mandati, quæ est bonæ fidei. Fran.

l *Soluerit*. siue per iudicem, siue non. ut ff. man. l. idemque. §. fideiussores. Sed ẽt in casib. quatuor antequã soluat, agit mandati, ut si hoc dictum sit, ut ad tempus teneatur: item si fuerit condẽnatus: item si cœpit bona sua dissipare reus: item si diu stetit fideiussor in obligatione. ut C. mand. l. si pro ea & ff. manda l. Luc. *b* aliás nõ agit, antequã soluat, sed soluere debet, ut ff. de cond. indebi l. indebitum. Sed ẽt in casib. nullo modo agit, ut si pro inuito, aut donandi aio,

Fideiussor ĩ quatuor casib. agit anteq̃ soluerit.

b Intellige de arbitrio iudicis: secundũ cõmunem opi. & no. quia debuit stetisse in obligatiõe: nec sufficeret, quòd stetisset in promissio ne tantũ, uel fideiussionem. Et alios casus. adde ad illam glo. ut per Ang. hic.

Inst. P aut

aut in rem ſuam fideiuſſit. ut ff.man.l.ſi remunerandi. §. ſi paſſus.& l.ſi pro te præſente. Item ſi hoc actum ſit, ut non agam, ut ff.manda.l.ſi remunerandi.§.Marcellus. Itē ſi mandatum non ſit obligatorium, ut infrà manda. § illud. Item & ſi fideiuſſor non oppoſuit exceptionem, quam debuit opponere, ut ff mand. l.ſi fideiuſſ. Accur.

1† *al.deeſt etiam.*

a *Mandati iudicium.* ideſt actionem, ſi interceſſit mandatum: vel etiam, eo præſente, fideiuſſiſſet, ut ff. mand.l.qui fide. & l. ex mandato.

b *Græcè.* facit ff.eod. l.Græce. j. reſponſo. & inf. quibus mod. tolli. obli. § 1. verſi. ſed & Græce & ſuprà de verborum obli. §. verùm autem. Acc.

eo mandati [a] iudicium. ¶Græce [1] † etiam fideiuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. ſed & ſi dixerit, θέλω, ſiue βούλομαι, ſed & φημὶ pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω.

In ſtipulationibus ſolennitas intrinſeca præſumitur. Aretinus.

¶In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt, hoc generaliter accipi, vt quodcunque ſcriptum ſit, quaſi actū, videatur etiam actum. [c] Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit, ſe fideiuſſiſſe, videri omnia ſolenniter [d] acta. [e] *

ADDITIO.

Græcum, quod in textu habetur, ſic exponit: τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. τῇ ἐμῇ, mea, πίστει fide, κελεύω iubeo, lego. qd autem hic ſignificet, iubeo, nemo vel paulo humanior ignorat. deinde ſequitur, ſed & ſi dixerit θέλω, ideſt, volo. ſiue βούλομαι ideſt volo, ſiue φημὶ, ideſt, animaduerto, dico, pro eo erit, ac ſi dixerit, λέγω, ideſt, dico.

¶IN STIPVLATIONIBVS FIDEIVSSORVM.

¶CASVS. Stipulatio autem in fideiuſſo. poteſt eſſe cauta, & non cauta: ſi autem cauta non ſit, ut ſi inſtrumentum dicat, quod ipſe promiſerit creditori interroganti, nihilominus omnia præſumuntur ſolenniter acta, quaſi interrogatio miſſionem præceſſiſſet. hoc dicit uſque ad fi. Franciſcus.

c *Etiam actum.* quaſi dicat, ſi ita dicit, ſcriptura, ac ſi uere ita fuiſſet factum, quòd forte fuit, uel non fuit actum, certè præſumitur pro ſcriptura, ut ſic uideatur actum: a & eſt hæc ſcriptura priuata. dicit enim ſi quis ſe, &c. & ex cauſa: vnde incontinenti præiudicat, niſi contra probetur, ut ff. de non numerata pecunia.l.generaliter. Et facit ad hunc. §.ff.de verborum obligat.l.ſciendum. & C.de contrahen. ſtipul.l.1.& ſuprà tit.primo.§.ſi ſcriptum. In ſcriptura autem publica conſtat ei ſtandum multò magis, niſi contra probetur, ut C.de probationib.l.cum precibus. & in Auth. de fide inſtrum.§.ſi verò moriantur. in prin.§.col.6. Item no.hic præſumi omnia ſolemniter acta. quod probant ſupra dictæ ll.Accur.

d *Solenniter.* ideſt, etiam interrogationem factam fuiſſe: quam neceſſe eſt præcedere, ut ſuprà de verb.obl.in prin.& C.de contrahen.& commit.ſtip.l.j.

e *Acta.* ſed contra ff.de publ.in rem actio. l.quæcunque. §.fina. Solu ibi ſunt extrinſecæ ſolennitates de tutore, & iudice, qui habent adeſſe cum pupillus uendit. At hic actus promiſſionis nullus eſt ſine actu interrogationis. Vnde ex quo dixi, fideiubeo, uel promitto, intelligitur interrogatio facta eſſe, quaſi pars promiſſionis. & ſic non eſt extrinſeca ſolennitas, cum ſit pars ſtipulationis.

a Nota ſecundū Ange. hic q falſitas inſtrumenti, item ſolennitas uel error ſcribentis poſſunt probari p teſtes. Item in ſimulatiōe, dūmodo contractus fuerit ſine ſcriptis celebratus licet in ſcriptis redactus fuerit alias ſi in ſcriptis ſit celebratus non reprobatur, niſi per contrariam ſcripturā. De qua materia uide s. ti.1.§.item verborum. Ang.

¶DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.

¶Iſta rubrica continuatur ad præcedentia. Quia ſupra niſū eſt de obligationibus, quæ contrahuntur re, & uerbis: nunc ponit de his, quæ contrahuntur literis. Are.

Diuiſio.

O*Lim ſcriptura.* ¶Totus iſte tit. diuiditur in duas partes. Primò ponit qualiter olim ſcriptura obligabat, & eius correctionem, & nouum ſtatutū. Secundò ponit intra quantum tempus olim, & hodie poteſt opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Secunda ibi, multum.

¶CASVS. Quæſiui à domino Iuſtin. quid eſſet obligatio literarum. Et reſpondi, quòd oblig. literarum eſt illa, quæ neque conſtat re, neque verbo, neque conſenſu, ſed literis ſiue ſcriptura. Iſta obligatio literarum fiebat olim cū quadam ſolennitate, quam hodie nō habemus. Obligatio tamen iſta inefficax eſt, quandiu ei poteſt opponi exceptio nō numeratæ pecuniæ, ſcilicet, olim uſque ad quinquennium, hodie intra bienniū. Ex iſta autem obligatione naſcitur actio, quæ vocatur condictio ex lege, ſcilicet tunc, quando non habet locum exceptio non numeratæ pecuniæ, cum non ſit uerborum obligatio. ſi enim eſſet verborum obligatio, non haberet locum titu. iſte, ſed ad præcedentes titu. eſſet recurrendū. Ad intellectū tamen tam tex. quam gloſſarum iſtius §. ſciendū eſt, quòd ſi aliquis cōfiteatur in iudicio ſe debere aliquid alicui, tunc ualet iſta confeſſio, etiam ſi ſine cauſa confiteatur, cum authoritas iudicis, ſiue iudicij uicem cauſæ ſuppleat, ut ff de inter.actio.l.j.& §.ſi autem extra iudicium facta ſit confeſſio: aut eſt facta ſine cauſa, & tunc non ualet: aut cum cauſa, & tunc diſtingue: quia aut apponitur cauſa mutui, & tunc in odium fœneratorū poterit opponi exceptio non numeratæ pecuniæ intra biēnium: & compelletur fœnerator probare pecuniam ſe numeraſſe: aut apponitur cauſa dotis, & tunc intra menſem, vel annum poterit opponi exceptio non numeratæ dotis. ſi autem ex alia cauſa confiteatur ſe debere, ueluti cauſa emptionis: ſimiliter incontinenti præſumitur cauſa uera, & ſic confitenti præiudicat. Item quæritur, cum quis confitetur in ſcriptura ſe debere: quare non ſtatur ſcripturæ præcisè: ſed poteſt opponi contra eam exceptio non numeratæ pecuniæ? Dicas, quòd multum refert. utrum in ſcriptura iſta contineatur ſic: Noueritis M. in noſtra præſentia conſtitutum confeſſum fuiſſe ſe debere tali ex cauſa mutui 100. Hæc enim ſcriptura non dicit, pecuniam ſibi numeratam fuiſſe, ſed confeſſum fuiſſe ſe debere tali: quod forſan ſpe futuræ numerationis fecit: quæ forſan ſi non fuit ſubſecuta, & propterea contra talem ſcripturam bene poteſt opponi exceptio non numeratæ pecuniæ: nec ſequitur de neceſſitate tali ſtetur ſcripturæ, ut poteſt ſubtiliter indaganti liquere. Si autem ita contineatur in ſcriptura: Noueritis, quòd talis in præſentia noſtra conſtitutus numerauit, vel numerari fecit tali 100. hic fit mentio præcisè in ſcriptura de numeratione facta: ideo ſcripturæ ſtare oportet: quia non poteſt huiuſmodi literis exceptio non numeratæ pecuniæ opponi. Item ſcire debes, quod propter tres gradus exiſtentes in ſcriptura, ſcilicet ſcripturæ, ſtipulationis, & iuramenti: dicunt quidam quòd tres ſunt excep. reſpondentes iſtis tribus gradibus. Aut enim confiteatur quis, ſe debere aliquid in ſola ſcriptura, ſcilicet ſine ſtipulatione, & iuramento: contra iſtam ſcripturam habet locum exceptio non numeratæ pecuniæ. aut in ſcriptura, in qua continetur ſtipulatio: & contra iſtam opponitur exceptio in factum. aut in ſcriptura, in qua continetur iuramentum, & contra iſtam opponitur exceptio doli. Alij dicunt, quòd exceptio non numeratæ pecuniæ non eſt exceptio ſpecialis, ſed generalis, cum qua concurrit exceptio doli ſpecialis: ſed quia exceptio doli non habet locum contra patrem, uel patronum, ideo adinuenta fuit exceptio in factum, quæ poterit opponi contra ſcripturas in tali caſu. Multi autem dicunt, quòd ſi debitor ante biennium exceptionem non numeratæ pecuniæ opponat, & arctet creditorem ad probandum pecuniam fuiſſe numeratam: poſt biennium etiam poterit ipſam opponere, ſed non cum tanto effectu. quia tunc neceſſe

habebit

De literarum obligationibus. *

TITVLVS XXII.

Scribens ſe debere ex mutuo, quod non recepit, ſperans recipere, obligatur literis cum effectu, olim poſt quinquennium, hodie poſt biennium.

OLim * ſcriptu-

* *Sic etiam præſumitur, pro ſententia iudicis, quòd ſit ſolēniter lata. vide tamen de hoc in c.quoniā cōtra, in gl. fina.ext. de prob. & in c. ſicut nobis. in gl.ſuper ver.ex primatur poſt memo. ex.de re iu.*

* *Sic C.de non nu pec.*

* *Hic tit.habet locū in dub.tantū caſib. ſcilicet, in mutuo, & in dote.*

habebit probare pecuniam non fuisse numeratam.h d. Fran.de Are.

a *Scriptura*.idest solennitate quadam scripta,quę per quę dam nomina specialia fiebat, ut subijcit.

b *Planè*.licet dicta uerba in vsu esse desierint, planè,&c.

ra [a] fiebat obligatio, * quæ nominibus fieri dicebatur: quæ nomina hodie sunt in vsu. ¶ Planè [b] si quis [c] debere [d] se scripserit, [e] quod sibi numeratum [f] non est, de pecunia minimè numerata, post multum [g] temporis exceptionem [h] opponere non potest. hoc enim sæpissimè constitutum [i] est. [r] † Sic fit, vt & hodie, [k] dum [l] queri non potest, scriptura [m] obligetur: [n] & ex ea nascitur condictio, [o] cessante scilicet verborum obligatione. [p] ¶ Mul-

a *Adde Fely. in c. si cautio. nu. 4.5. de fide instr. ubi latiss. de except. non nume. pecun. & per conse quens de hac liter. obligat. & num. 65.*

c *Si quis*. scilicet homo priuatus. Idem est, & si fiat per aliũ, dummodo per publicam personam, aliud per priuatam: vt C. de proba. l.instrumenta.ar. tamen contra. ff.de pigno.l. fideiussor.§.j. Sed ibi in scribentis præiudicium creditur.

ADDITIO. No. regulariter, scripturam priuatam non facere fidem. Fallit quando hæc scriptura aliquid continet contra scribentem:quia non est verisimile, aliquem scribere contra se,quod ueritati non innitatur: argum.in l.exemplo.cum ibi no. C.de proba Fallit secundo, si talis scriptura priuata habet subscriptionem trium testium fide dignorum.authen.si quis vult caute deponere. C.qui po.in pig. hab. Christo.

d *Debere*.scilicet ex causa mutui. & sine stipulatione.Hæc enim uerba non sunt apta ad stipulationem: ut supra de verborum oblig.§.primo. Si autem sine causa,non præiudicat:ut ff de proba.l.cum de indebito.in fine. Quid si stipulatio interuenit? Respon quòd tunc habet locum effectus huius tit.nam exceptionem in factum potest opponere, ut C.eod.de non numerata pecunia.l.cum ultra.& hoc si spe futuræ numerationis:alias, si tanquam iam esset debitum cum non esset,scienter confitetur, uidetur donare. alias, idest si non vult donare: sed quia credit se ei debere, non ualet stipulatio,quia obijcitur exceptio: ut ff.de reg. iur.l.cuius.& ff.de except.do.l.2. §.2. Et not.cautè hic, ꝙ per uerba præsentis temporis fit hæc obligatio, ut per hæc scribo.me debere: uel confiteor,me debere: vt hic dicitur, & sic est contra opinionem nostram, qua dicimus obligationem literarum debere fieri per uerba futuri temporis tantum, ut C. de postu.l.si sub specie.ut scribo, me daturum tibi 10. ex causa mutui:ad instar stipulationis, quæ per uerba futuri temporis tantum fit, ut ff. de uerborum obligat.l.stipulationum j.§.stipulatio. Sed certè nec hic dico,quòd per hæc uerba nascatur nunc. & ut nunc: sed quasi etiam prius nata sit,si confiteor per uerba præsentis, uel præteriti temporis, & facit C.de episc.aud.l.si præsens. & C. eo.de non numerata pecunia, l.in contractibus. in prin.Vel apertius, non faciunt hæc verba ut obligetur.sed ut obligatus præsumat, licet habeam exceptionem. Vel uerius, licet apponam verba præsentis, uel præteriti temporis, tamen semper intelliguntur futura. Quid enim prodest dicere, confiteor me accepisse 10. uel debere 10. ex causa mutui:& hoc scribam, nisi intelligatur: & ideo reddam? Item quid si dicam, recepi ab illo 10.ex causa mutui:& hoc scribam? Respon.quidam non teneri, propter supradictam rationem: quia per uerba futuri temporis debet fieri. Sed certè satis puto, quòd præsumat obligatus: sicut & cum scribo, me debere: ut hic. nec enim verbis, immo rebus legem imponimus: ut C. communia de leg.l.2.Vel dic, quod ibi intelligitur futurum, ut prædixi.

Stipulatio tm̃ fit per uerba futuri tp̃is.

Obligatio tm̃ fit per uerba futuri temporis.

a Et hoc in his,quæ numero, pondere, &c. constant. At in his,quæ nõ numero, ac pondere constant, habet locum exceptio nõ habita rei, in qua excipiens debet probare,secundum Port.

e *Scripserit*.idest scriptura confessus fuerit.

f *Numeratum non est*.alias enim si numeratum esset, non literis, sed re obligatus esset:ut sup. quib.mod.re contrahi. obl.l.1. respon.

g *Multum*. hoc exponitur infrà proxi.

h *Exceptionem*,scilicet non numeratæ pecuniæ,quæ potest proponi siue petat actor,siue non:*ut ar.C.eod.de non numerata pecunia,l.si quasi. & in scriptis secundum quosdã: ut in Authen.de temp. non so.pe super dote. §.primo collat septima.Vel forte illud speciale in dote.Primum tamen secundum Ioan uerius est Accur.

ADDITIO. Et hoc uerum,ubi non prouocatus opposuit Et est ratio:quia tunc obtinet uicem actoris: alias secus. Ang.

i *Constitutum est*. a multis Imperatoribus,qui fecerunt leges tales.C.eo.per totum,vsque ad l.generaliter. nam postea Iustiniani sunt.

K *Hodie*. Hic loquitur,quasi supradicta loquantur ante tẽpora Iustiniani,& nunc subijcit, quod hodie sit idem. Vel dicit hodie, idest postquam cucurrit hoc tempus: scilicet quinquenium olim, hodie biennium: vt infra proxi. & secundum hoc non debet esse, & in textu. Accur.

r † *al. & sic fit.*

l *Dum queri non potest*. idest dum querimoniam proponere non potest de exceptione non numeratæ pecuniæ, quia ex quo cucurrit tempus, obligabitur per scripturam ad dandam pecuniam non numeratam.

m *Scriptura*. idest per scripturam. Sed certè uidetur neminem scriptura,uel literis obligari:sed intellectu, qui ex literis percipitur,& uerbis.ff.de act.& obli.l non figura. quod quidam concedunt. Sed certè utrunque facit ad obligationem,& ipsa figura literarum,& consensus, quem exprimunt,& quod dicta l.dicitur non figura,scilicet sola.Item nunquid & per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli,ut si creditor sic scribat, Confiteor me non numerasse,uel te confessum non fuisse, uel illum soluisse? Respon.sic ut ff.de re iu.l nihil tam naturale est. Accur.

Literarũ obligatio tollit põt per contrariam scripturam.

n *Obligetur*. scilicet ciuiliter,& naturaliter post biennium, quasi biennium pariat naturalem.nam ante erat ciuilis tantum,non naturalis,cum nihil numeratum fuerat. Item si ciuilis non esset,frustra diceretur habere locum exceptio. Dicimus ergo, quòd sola ciuilis fit ante biennium, sed post biennium naturalis adijcitur Vel quod est uerius,non adijcitur,sed prima ciuilis incipit habere uim naturalis, & ciuilis.nam & stipulatio est de iure ciuili, habet tamen effectum naturalis obligationis, & ciuilis, nam ciuilis per se non ualet ad exigendum, ut diximus suprà de oblig.§.1. Item sic est in re iudicata.Adhuc tamen dicunt quidam,ut Ioan. & Hug. ꝙ si uult post biennium exceptionem opponere, & probare sibi non numeratam pecuniam,ꝙ admittitur.sed ante biennium probat creditor, ut C.eod.de non nu.pec.l.si ex cautione.quod certe est æquum. & ita biennium hoc solum operatur, ꝙ probationis conuertatur onus, & etiam pro his facit,quod alias dicitur, ꝙ non fiant illicitæ exactiones. ut ff.de offi. præsi.l.illicitas. Sed certe aliter de iure uidetur scilicet ut nullo modo admittatur etiam probans. nam sacramentum non potest deferre, quod est species probationis: ut C.eod.l.in contractibus.§.illo. & C. de iure deli.l.si.§.licentia.Sed certè satis credo primum uerum,& æquum.Nec obstat, quod de iuramento dixi,quia ex parte illius l.in contractibus non habet iuramentũ uim probationis,si non uult aduersarius, ut C.de reb.cred.& iureiu.l generaliter §.finautem.

Exceptio non nu. pec.etiam post biennium põt opponi.

Iuramentũ est species probationis.

ADDITIO.Ex hac gl collige,ꝙ ille, qui opponit exceptionem non num.pec.ante biennium, non tenetur probare fundamentum suæ exceptionis, hoc est pecuniam nõ fuisse numeratam.immo agens non tenetur probare illam fuisse numeratam. Christo.

o *Condictio* scilicet ex illa.l.C.de non num.pec.l.in contractibus.

p *Verborum obligatione*. idest stipulatione, quæ uerbis fit. nam tunc titulus iste cessat, & habet locum suprà de uerb. obl. quando accepit uel habet locum exceptio in factum: ut C.eodem tit. de non num.pecun.l. cum ultra. quando non accepit.

¶MVLTVM AVTEM. ¶CASVS. Quia suprà dixit Iusti. ꝙ exceptio non num. pecu.post multum tempus opponi non poterat: ideo hic exponit, quid est multum tempus dicens, quod hoc tempus erat olim usque ad quinquennium, sed ne creditores sui pecuniis defraudarentur propter longum tempus, intra quod olim potuit opponi exceptio non num. pecu ideo illud tempus per constitutionem Imperatoris usque ab biennium est coarctatum, ita quod intra biennium possit illa exceptio opponi cum effectu; post biennium uerò non cum effectu, sed cum oneret creditorem ad probandum pecuniam fuisse numeratam.

meratam, poterit etiam post bien nium probare hoc, ut supra dictum est.h.d.usque ad fi. tit. Fran.

a *Multum*. quia post multum tempus exceptionem propo nere non potest: ut suprà modo dixi. quid sit multum, exponit hic. Et no. multum * pro quinquennio poni, sed diu pro decennio ponitur. vt ff. qui & a qui. l. si eum fideicommissaria. §. Aristo.

b *Constitutionibus*. quas non habemus.

c *Sed ne creditores*. non solum isti, sed ueri.

d *Suis pecunijs*. subaudi etiam. Nam occasione huiusmodi si daremus longũ tempus etiam ueri debitores interdum talia apponerent, & ita occasione liciti committeretur illicitum, quod esse non debet, imo et licitum coarctatur, ut uidetur illicitum, ut hic, & in auth. de eccle. re. immo. alic. in prin. col. 5.

e *Per constitutionem*. vt C. de non nume. pecu. l. in contractibus.

f *Vltra biennij metas*. sic C. de omni agro deser. l. q. agros. lib. 11.

g *Minimè extendatur*. & hoc in causa mutui. si verò ex alia causa confiteatur in scriptis, veluti emptionis, vel simili: incontinenti præiudicat sibi: nec potest contra probari, nisi per aliam scripturam, ut C. de non num pec. l. generaliter. Item hoc in debitore confitente: sed in creditore cõfitente sibi solutum, 30. dies statuuntur: nisi in casib. ubi incontinenti præiudicatur, ut C. de nõ num. pec. l. in contractibus. §. supra certis, & §. sed quoniam.

* pondera verba illa defraudari cum Forc. dial. 75.

* Concor. cũ hoc tex. glo. 1. ante me ibi, & hoc est uerum. in ca. ult. ext. de solut.

tum[a] autem tempus in hac exceptione, antea quidẽ ex principalibus constitutionibus,[b] vsque ad quinquennium procedebat: sed ne[c] creditores diutius possint suis[d] pecunijs forsitan defraudari, *per constitutionem[e] nostram, tempus coarctatum est, ut ultra biennii metas[f] huiusmodi exceptio minimè[g] extendatur. *

De obligationibus ex consensu.

TITVLVS XXIII.

In quatuor contractib. hic enumeratis, solo consensu contrahitur obligatio hincinde, etiã inter absentes, mediante nuntio, vel epistola. Arc.

Consensu[h] fiunt obligationes in emptionib.[i] venditionib. locationib.[k] conductionibus, societatibus,[l] mandatis.[m] ¶ Ideo autẽ istis modis obligatio dicitur consensu contrahi, quia neque scriptura,[n] neque præsentia omnimodo opus est: at nec dari quicquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio, sed sufficit eos qui negotia gerunt,[1] † consentire: vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per[o] epistolam, vel per nuntium. ¶ Item[p] in his contractibus[q] alter alteri obligatur in id, quod alterũ alteri ex bono, & æquo præstare oportet:[r] cum alioqui ĩ verborum obligationibus alius[s] stipuletur, * alius promittat.

Continuatio. ¶ DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV. ¶ Supra dictum est de obligationibus, quæ uerbis, & literis contrahuntur: uerum quia sunt aliæ, quæ consensu contrahuntur: ideo de his subdit Christo. Pot.

Diuisio. Consensu. ¶ Totus iste ti. diuiditur in tres partes. Primò ponit, quot casibus quis obligetur ex consensu solo. Secundò, quare in his magis consensu solo, quam in aliis obligatio cõtrahitur. Tertio, ponit effectum huius obligationis ponendo differentiam inter hunc contractum, & stipulationem, Secunda ibi, Io. curem. Tertia ibi, Item in his.

¶ CASVS. Quæsiui a Iusti. Domine, in quibus exemplis est hoc, quod obligatio solo consensu contrahitur? Et respon. quod in emptione, uenditione, locatione, conductione, societate, & mandato, Sed quæsiui iterum: domine quare dicitur his modis contrahi obligatio consensu? Quia ad hoc, quod istis quatuor modis contrahatur obligatio, non est necesse, quod partes sint præsentes, neque quod interueniat scriptura, ne etiam aliquid dari, sed sufficit, quod contrahentes consentiant, unde isti contractus etiam inter absentes contrahi possunt, uel per epistolam, aut per nuntiũ. h. d. Fran. de Are.

h *Consensu*. sic ff. de actio. & obli. l. consensu quæ est. l. Accursius.

i *Locationibus*. ut ff. de contr. emp. l. j §. fi. & Jtit. j. in prin.

k *Locationibus*. ut sup. tit. 2. in prin. Accur.

l *Societatibus*. vt supra pro socio: in princ. Sed contra. ff. pro soc. l. 4. j respon. Sed certè ibi non negatur, quin consensu contrahatur societas: vnde non est contra.

m *Mandatis*. sed nonne in stipulatione consensus debet interuenire, ut supra de verbo. oblig. §. 1. uersi: sed hæc. & ff. de pac. l. j. §. pen. Respon. ibi expressis uerbis debet esse consensus: vt ff. de verb. obli. l. j. respon. hic autem etiam sine uerbis, & inter absentes. ut infrà prox. ibi, inter præsentes tantum: & sup. de inu. stip. § item uerborum.

n *Neque scriptura*. hic cautè nota differentiam, quã facit inter hunc tit. & superiores. Nam quod dicit, neque scriptura: in hoc discrepat ab obligatione literarum: ut supra tit. j. Item in eo, quod dicit, neque præsentia, dicit propter verborum obligationem, quæ inter præsentes fit: vt supra de inut. stip. § atem inutilis. Item in eo, quod dicit, non esse necesse, quid dari; ideo dicit, ut discrepet ab illa, quæ fit re: ut supra quib. mo. re contrahitur obliga. per totum.

a Dic certè, quod idem vt pusse dici in oib. pactis, q b. contrahit obligatio ex consensu: ut ff. de sol. in his. §. imperator. & quã regulariter non re quirit scriptura, nisi tũ in quatuor casibus hic d. scriptis: vt l. pactum, quod bona fide. C. de pact. & sic videtur quod iste tex. fit defectius: dic secundum Io. Fab. quod hic contrahunt obligatiões efficaces. ibi non. vnde hic dicit obligationib. efficacib. loqui intendit. Angel.

ADDITIO.

Tu potes dicere secũdum Ioan. Fab. quod immo etiam iste tex. dicit ad differentiam contractus innominati: qui rei interuentu contrahitur, vt l. explacito. C. de re. permu. Ang.

o *Per epistolam*. ut ff. de rei uen l. quædam mulier. ad fi. tit. Accursius.

1 † *tal. negotia tractauerunt*.

* *Ratio differentia est, quia in stipul. partes sunt præsentes, & imputatur eis si quid omiserint, quia in rem eorũ fit: hæc autem obligatio fit etiam inter absentes, ideo l. prouidet ipsis, ut ex bono, & æquo eis succurrat. Arg. Tex.*

¶ ITEM IN HIS CONTRACTIBVS. ¶ CASVS. Ad intellectum istius §. scire debes, quod stipulatio dicitur stricti iuris? ad quæritur, quando contractus dicitur stricti iuris? ad hoc dico generaliter, quod quotiescunque in contractu nihil uenit, nisi quod inter partes expressè conuenit: tunc ille contractus nihil uenit, nisi quod inter partes expresse conuenit: tunc ille contractus dicitur stricti iuris: unde rescripta demandata iudicibus dicuntur tota die esse stricti iuris: eo quod in eis nihil uenit, nisi ea, de quibus in eis cautum est, & arbitrium dicitur etiam stricti iuris; eo quod in arbitrio nihil uenit, præter verba expressa in conuentione, siue in compromissione. Hoc prænotato, pone ea. in isto §. sic. dixi Iusti. domine, uidi suprà differentiam generalem inter hunc titulum, & species superiores contrahendi, scilicet, inter obligationem, quæ fit re, & obligationem uerborum, & obligationes literarum. Sed domine, pro Deo detis aliam differentiam inter obligationem, quæ fit ex consensu, & obligationem verborum. Et respondet di. Frater ecce etiam aliam differentiam. In obligatione enim, quæ fit ex consensu, obligatione, hinc, & inde alter alteri in his etiam, quæ non sunt dicta in conuentione, si ex bono, & æquo ea præstari oporteat. In stipulatione autem uerborum nihil uenit ultra id, quod inter partes conuenit. hoc dicit vsque ad finem tit. Fran. de Aret.

p *Item in his*. fuit superior differentia ad tria genera obligationum: hic autem fit differentia ad stipulationem, uel verborum obligationem. Acc.

q *Contractibus*. qui fiunt consensu.

r *Oportet*. quasi dicat hinc inde contrahitur obligatio, etiam in his, quæ non sunt dicta, nam ueniunt usuræ post moram, ut ff. de actio. emptio. l. Iulianus. §. ex uendito. idem est & in omnibus bonæ fidei iudicijs, licet non ex contractu, sed quasi nascantur, ut infra de act. §. in bonæ fidei. Accur.

s *Alius stipuletur*. q. d. necesse est, quòd omnia deducantur in stipulationem. nam alias nihil uenit in talem obligationem, ut ff. de neg. gest. l. si pupilli. in fi. & l. quia tantundem. Acc.

¶ DE EMPTIONE, ET VENDITIONE.

Continuatio. ¶Supra dictum est de obligationibus, quæ consensu contrahuntur. Verum quia illæ consistunt, aut in emptionib. & uenditionib. aut locationibus, & conductionibus, uel societatibus, uel mandatis, ut s. tit. j. in prin. ideo de his tractaturus incipit de empt. & uend. Chri. Por.

De emptione, & venditione.*

TITVLVS XXIIII.

Emptio contrahitur eo ipso, quod de pretio conuentum est, licet nondum numeratum sit: vel aliqua arrha data, si sine scriptura fiat, aliter ante scripturam celebratam, erit emptio perfecta, & non prius. Are.

Diuisio. *Ti. de contrah. emp. & uend. ff. correspondet huic, & de peri. & com. rei uend.*

Emptio. ¶ Totus iste tit. diuiditur in quinque partes. Primò, quando emptio, & venditio contrahatur, & quando ab ea possit recedi. Secundò, quod pretium debet interuenire. Tertiò, quando emptio est perfecta, ad quem spectat periculum rei venditæ. Quartò, an sub conditione possit emptio celebrari. Quintò, quib. casibus emptio esse non possit. Secunda ibi, Pretium autem. Tertia ibi, Cum autem. Quarta ibi, Emptio tam sub conditione. Quinta ibi, Loca sacra.

* *pretio. Adde Cagno. l. ima ginaria. de reg. iu. vbi latè de pretio, in uenditione interueniente discurrit.*

¶ CASVS. Quæsiui a Iusti. qualiter contrahitur emp. & uend. Et respon. dicens, quod emp. & uendi. contrahitur solo consensu, quam citò fuerit de pretio conuentum, licet non fuerit arrha data, neque pretium, neque aliquid loco pretij. & hæc obtinent ex natura emptionis, & uend. quæ fiunt sine scriptura. In huiusmodi. n. emptionibus, & uenditionibus nihil a nobis innouatum est. Fran.

EMptio, & uenditio contrahitur, a simulatque b de pretio * conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum c sit; ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ d nomine datur, argumentum est emptionis, e & venditionis contractæ. Sed hæc 1 † quidem de emptionibus, & uenditionibus, quæ sine scriptura f consistunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in huiusmodi emptionibus, & venditionib. g innouatum est.

¶In his autem, 2 † quæ scriptura conficiuntur, h non aliter perfectam esse uenditionem, & emptionem constituimus, i nisi & instra k emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium: uel ab alio quidem scripta, 3 † a contrahentibus l autem subscri-

Emptio trib. mod. perficitur.

a *Contrahitur.* hic not. trib. modis perfici emptionem. Vno mo. s. ex quo non possunt discedere contrahentes: vt C. de act. & obl. l. sicut ab initio, secundum quem modum et conditionalis emptio est perfecta. Secundo mo. quando est pura. & tunc incipit periculum rei ad emptorem pertinere, ut ff. de peri. & com. rei. uen. l. necessariò. in prin. & ita contrahi hic, siue perficitur. Tertio quando res traditur, dicitur plus perfici ad huc siue impleri. ut ff. de act. emp. l. si quis rem alienam.

ADDITIO. Et istam inducit Io. Fab. ad decisionem quæstionis, an, & quando ex consuetudine dño, uel proximo pro rei uen. ius aliquod quæsitum esse censeatur. Ang.

b *Simul atque.* i. statim postquam: ut s. de re. diui. §. feræ. Ac.

c *Numeratum.* nec aliquid datum loco pretij, ut s. ti. j. in prin.

d *Arrha.* vt ff. eo. de contra h. emp. l. quod sæpe. in prin.

e *Emptionis, & uenditionis contracta.* non autem est de substantia contractus.

f *Sine scriptura.* idest sine solennitate scripturæ,

g *Venditionibus.* scilicet quæ fiunt sine scriptura.

¶IN IIS AVTEM. ¶ CASVS. Domine s. dictum est, quod si fiat emp. & uend. sine scriptis, solo consensu perficitur, sed quid erit de emp. & uend. quæ scriptura conficiuntur? Et rñ. dicens, quod aliter non ualeat talis emptio, & uend. nec est perfecta: nisi instra ab omni uituperio munda, manu alterius contrahentium fuerint scripta, uel si ab aliis sint scripta, oportet, quod illa a contrahentib. sint subscripta, & si fiant per tabellionem, oportet, quod illa scripta sint a partib. subscripta, & approbata, ut accipiant complementum. Donec. n. aliquid deest hmôi scripturæ, pœnitentiæ locus est tam emptori, quam uend. sine aliqua pœna. & hoc uerum est, si non fuerit arrha data: siue in scriptis, siue sine scriptis celebrata fuerit emptio. quia tunc emptor a contractu recedere pôt: perdit tamen arrhas, quas dedit. Si aût uenditor, qui arrhas recepit, a contractu recedere uelit, potedit: sed restituet arrhas duplicatas ipsi emptori et si super arrhis nihil inter contrahentes actum fuerit. h. d. Quæri pôt hic, si tabbellio scripturam suam sup contractu emp. & uend. fecerit, & eam per annum, uel biennium tenuerit, utrum sit contrahentib. locus pœnitentiæ? & pôt responderi, quod non: nisi contractus in scriptis celebretur: sine scriptura sic. Sed ulterius quæri pôt, quis contractus in scriptis celebrari pôt? Et respon. quod super hoc diuersæ sunt opi. M. enim dicit, quod contractus tunc dr in scriptis celebrari, quando ita conuenit inter partes, quod non valeat contractus, nisi inde fiat scriptura: sed hoc non inuenitur Lcautum. Dñs autem Guido dicit, quod contractus dr fieri in scriptis, quando in principio dictum est, quod super contractu illo debeat fieri scriptura. ut C. de fi. inst. l. contractus sine scriptis. aut appellat contractus, super quib. conuenit, ut fieret scriptura: uel si fiat scriptura, tamen non fit ut per scripturam contractus melius ualeat, sed solummodo ad memoriam. Scire aût debes, ad dilucidiorem huius materiæ intellectum, quod in Italia talis est consuetudo, quod primò fit imbreuiatura, quando super aliquo contractu a tabellione publico debet confici scriptura: & sit munda: quod nihil aliud est, nisi noua scriptura principalis, quæ debet esse non cancellata, non uitiata, nec in aliqua sui parte abolita, sed ab omni uituperatione mundata & postea uocatur partes, & legitur istud mundum coram partibus, & si consentiant partes, tunc dr scriptura a partib. absoluta. Cum aût a tabellione fiunt subscriptiones, tunc est super scriptura completa, & illa consuetudo, dixit dominus Iacob. Bul. ab isto §. est deriuata, illa autem ab isto §. hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, &c. sic intellige vtrumque. §. quantum ad pœnam arrharum: ideo est siue in scriptis, siue in non scriptis fuerit uenditio celebrata: sed non intellige, quo ad pœnitentiam unde referas hoc, quod dicit, solummodo ad pœnam arrharum, & concordabit scriptura. nam tunc quando contractus in scriptis celebratus est, & completus: si velit emptor, uel uenditor a contractu recedere, sustinebit pœnam arrharum, sed non solum. Si aût non fuerit contractus scriptura completus, uolens recedere a contractu, solam pœnam arrharum sustinebit No. quod solo consensu emp. & uen. perficitur. Item no. quod arrha non est de substantia contractus. Item no. puniri in arrhis illum contrahentem, quem pœnitet. Fran. de Are.

1 † *al. hoc.*

2 † *al. deest autem.*

3 † *al. a contrahente.*

Mundum

Venditio fit in scriptis & sine scriptis.

h *Scriptura conficiuntur.* patet hic, quòd alia est emptio, siue uenditio in scriptis, alia sine scriptis. In scriptis dicitur, quando hoc agunt contrahentes, ut non aliter ualeat contractus, nisi fiat scriptura, secundum quosdam. quod non videmus in usu. Alij dicunt, ut P. quòd sufficit, quod contrahentes. uel aliquis eorum dicat in principio contractus, quod inde scriptura fiat: licet non dicat, quod aliter non ualeat. nisi fiat, & hoc approbat, a vt C. de fi. instr. l. contractus. ibi, illos tamen, quos in scripturis fieri conuenit, &c. Si autem simpliciter fiat contractus, sed postea ad probationem fiat scriptura, ualet, quod actum est, & etiam ualuisset sine ea: vt ff. de pig. l. contrahitur. Et eodem modo dico, esset intelligendum ubicunque dicitur lege contractum aliquem in scriptis fieri, vel distractum: ut C. de testi. l. testium. & in auth. de testi. §. & licet. col. 7. Sed cum fiat in scriptis huiusmodi uenditio, & sine scriptura non ualeret, quare non dicitur obligatio literarum? Respon. quia aliud habet nomen scilicet emptio, & uerum est hoc nomen, at in mutuo non est uerum mutuatum esse: tunc enim te esset obligatio contracta, ut suprà de lit obli. §. planè.

a Et hæc uera, secit dum Ang. quando contractus ad sui ualidatem uel saltem probationem requirant, siue de iure communi, siue municipali, aut consuetudinario, ut no. in ca. 1. de censi. in 6. & in simi. in l. instrumentis. C. de fi. instr. alias sec secundum Ang.

i *Constituimus.* præteriti temporis est, & dic, ut C. de fide instru. l. contractus.

k *Instrumenta.* quæ uulgo rogationes dicuntur, secundum Ioan.

l *A contrahentibus.* emptore, & uenditore: & talis subscriptio fit; & alias, ubi contractus aliùs fit in scriptis ut in auth. de fide instr. alias de instrumento cautela, & fide. §. si quis igitur. & §. sed & si quis aut mutui. & §. seq. col 6.

pta: & si p tabellioné fiunt[a] nisi & completiones[b] acceperint,[c] & fuerint partibus absoluta.[d] Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ socius est, & potest emptor, vel venditor sine pœna[e] recedere ab emptione, & venditione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidé est emptor, perdit,[1] † quod dedit: si verò venditor, duplum restituere compellitur,[f] licet nihil super arrhis expressum sit.[g] [2] †

Emptio non pooest esse sine certo pretio. sed si pretium in alterius arbitrium conferatur, tunc videtur emptio facta sub conditione, vt si ille fuerit pretium arbitratus, valeat emptio: alias secus. & idem in locatione. Aret.

¶ Pretium * autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest.[h] Sed & certum[i] esse pretium[k] debet: alioqui si inter aliquos ita conuenerit, ut quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta, inter veteres satis abundeque hoc[l] dubitabatur,[3] † constaret ne venditio, an non. Sed nostra decisio[m] ita hoc constituit, vt quoties sic cópo sita sit venditio, quanti ille[4] † æstimauerit,[n] sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est,[o] pretium[5] † definierit,[p] tunc[6] † omnino secundum eius æstimationé, & pretium persoluatur,[q] et res tradatur,[r] & ven

a *Fiunt*. scilicet, hæc instrumenta. & subaudi, non aliter ualeant, nisi & comple &c.
b *Completiones*. idest, mundum completunt.
c *Acceperint*. scilicet ab eodem tabellione & a partibus: vt subijcit.
d *Absoluta*, ut quia lecta fuerint partib. & lauaduerint. Vel dic absoluta, idest, subscripta.
e *Sine pœna*. sed quo modo sine pœna: cũ statim in arrhis eum puniat? Respon. sine pœna interesse, & iurisiurandi in litem. Nam hæc pęna esset quantum ad soluentem, licet non quantum ad accipientem: ut ff. si quis insdi. nõ obt. l. j. §. si nõ autem ab arrhis aliter liberatur, ut subijcit, ita tamen. &c. Item iste talis non facit contra legem. C. de actio. & obli. l. sicut. cum hæc lex sibi permittat. Et not. q̃ huius legis p missio est cum aliqua pœna arg. contra in auth. constitutio, quæ de dig §. illud. coll. 6. Sed * si non est subscriptum, & tamẽ res est tradita, an ualeat translatio? Quidam dicunt, q̃ non: ut C. de suffr. l. unica. Alij cõtra: ut C. si quis alteri, uel sibi. l. multũ interest. in fi & in gl. fi. & ff. de dolo. l. & eleganter. in prin. Distingue aut per errorem, aut scienter.
f *Compellitur*. sed qua actione? Respon condictione ex l. ista; & ex lege illa. C. de fide instr. l. contractus. uel etiam per officium iudicis: ut arg. C. de rescind. uend. l. 2. Item per actionem ex empto, si tamen fiebat uenditio sine scriptis. Nam si fieret in scriptis, nec esset nondum completum, non ageretur actione ex empto: cum non esset adhuc uenditio, ut hic dicitur, sed per condictionem ex lege, uel officio iudicis, ut dictum est. Sed nunquid ultra hanc duplicationem arrharum tenetur uenditor ad interesse, si non tradat: ut ff. de actionibus emp. l. prima. & l. ex empto. §. & ex empto. uer. idem Neratius? M. & Azo dicunt, quòd non; quia sibi præiudicauit accipiendo arrhas, sicut & alias sibi præiudicat quis sibi eligendo: ut ff. de tribut. act. l. quod in hærede. § eligere. Item quia hoc uidentur agere contrahentes inter se, ut amissione, & duplicatione arrharum debeãt esse contenti: ergo pro expresso est habendum: ut ff. si certum petatur. l. cum quid. Item facit. ff. de legatis secundo. l. cum filius. § uarijs. B & Ioan. contra. Dicunt enim adhuc posse agi ad hoc ut tradatur, uel ad interesse; ita ut arrhę in interesse computentur. a & facit pro eis. ff. de milit. test. l. 3. & ff. de inoff. testam. l. mater. & C. de pac. dot. l. fi. facit melius. ff. de actio. emp. & uendi. l. prædia. in fine. Sed * quid si dederit pro arrhis, & pro pagamento? Respon. pactum seruandum, idest, non potest discedere: ut ff de pact. l. in traditionibus. Et not. operari isto casu unum, ut arrhæ debeãt publicari, uenditore pęnitente. Item ut emptio remaneat firma, & agatur ad interesse. Item, emptore pænitente, eadem duo operatur. Accur.
ADDITIO. Et tunc totum, sed quod pro arrhis dumtaxat datum est, duplicatur. Et nota, quòd ubi uenditor se nomine emptoris possidere constituit, non potest agere ex empto, ut tradat: sed aut rei uendicatione uel Publiciana simul, aut uti possidetis: ut dicit gl. in auth sacramenta puberum. C. si aduersus uenditio. Ang.
g *Nihil expressum sit*. idest, nihil dictum fuit a partibus, quid super arrhis fiat, altero pœnitente.

¶ PRETIVM. ¶ CASVS. Supra dictum est, quòd emptio, & uend. contrahitur inter contrahentes; si inter cõtrahentes fuerit de pretio cõuentum. Sed debes scire, quòd oportet; q̃ pretium sit constitutum: & etiam q̃ certum pretium cõstituatur. Sed pone, cum uellem equum amici mei emere, dixit mihi, q̃ haberem equum illũ pro tanto, pro quanto Titius communis amicus noster ęstimaret. quid erit in isto casũ? Et dicit Imperator, q̃ alibi ordinatũ est, quod si communis amicus noster definierit pretium, ualeat contractus. Si autem ille, qui nominatur, noluerit, uel non potuerit pretium definire, non ualet contractus. Idem etiam intelligitur in loca. & conduc. hoc dicit Franc.
h *Esse potest*. vt ff. eo. l. ij. & C. eod. l. ult.
i *Sed & certum*. Nota duo, & quod pretium debet esse, & q̃ certum.
K *Pretium*. repetit de pretio, q̃ debet interuenire: ut addat duo, scilicet, q̃ sit certum: item in pecunia numerata. Accur.
l *Hoc*. idest, de hoc.
m *Decisio*. ut C. de contrahen. emp. l. fi.
n *Æstimauerit*. no. q̃ cautè ponit de tertia persona. Nam secus si in contrahentis arbitrium: ut dicemus inf. eo. §. emptio.
o *Nominatus est*. q. d. n. si in innominatũ contulimus, ut uendo, pro quanto æstimabitur? Respon. non valet, instar locationis sic factæ, ut ff. locati. l. si merces. in princ. nisi in uno casu. qui est de pigno. l. si fundus. §. fi. Accur.
ADDITIO. Sol. ex præcedentibus contractibus: quorum occasione deuenitur ad uenditionem, potest super declaratione pretij officium iudicis implorari: ut ibi. Secus si nullus præcessisset contractus, ut hic. Ang.
p *Definierit*. etiam iniqua: quia a persona incerta non receditur, ut ff. de uerb. obli. l si quis arbitratu. b & hoc uerum est, quando id, quod est de substantia contractus, apponitur: sed secus si conferatur, quod est de accidente contractus. nam tunc ad arbitrium boni uiri recurritur, vt ff eo. de contrahen. emptio l. hęc uenditio. & ff. pro socio l. si ita coita. & l. si societatem & ff locati. l. si in lege. in prin. quæ omnes huic sunt contrariæ, & hoc secundum Io. Sed secundum Azonem hoc redigitur ad arbitrium boni uiri, & sic contra dicunt dictæ ll. Nec ob. dicit. ff de uerbo. obliga. l. si quis arbitratu. quia ibi non fuerat arbitratus, quo casu concedo, non recurri ad boni uiri arbitrium. Sed quando dicitur iniquè definiri? Respon. fortè ultra dimidiam iusti pretij: ut arg C. de rescin. uend. l. uoluntate, & l. 2. Vel (ut puto) iudicis officio expeditur, etiam si minor sit deceptio, dummodo non minima, vt ff de in inte. resti. l. scio nam non tantum sibi committitur in alienis, quantum ipsis dominis liceret. ut ff. solu. ma. l etiam. §. 1. & l. si constante. §. si maritus.
q *Persoluatur*. ita quòd fiat accipientis: vt ff. de act. emp. l. ex empto. § j. etiam vsuræ post moram, vt ff. de act. emp. l. Iulianus. § ex uendito.
r *Tradatur*. cautè dicit tradatur, & non detur. nam non tenetur facere accipientis, sed de euictione se obligare, ut ff. de act emp. ex empto. in princip. Sed nunquid precisè tenetur ad rem tradendam. M. dicit, q̃ sic. & facit pro eo, quod

1 † perdat.

* Hoc residuũ non est Accur. Aeg. Pett.

2 † al. expressum est

a Et sic ad interesse agit quarenus est ultra arrhas; quæ opin. uerior est, sm Ang.

* Et adde, hmõi contractũ arrharum esse contractum pro se ab alio tũ pendere. Ad qd̃ uide Cyn. in l. j. C. quan. lice. ab. empt. disced.

* Adde Cagno. in l. imaginaria. ff. de reg. iur. & Fel. in c. sicut. nu. 3 1. ff. d sent. & re iud.

3 † al. siue constet uenditio, siue non.

4 † ipse.

5 † al. diffinierit.

6 † al. omnimodo.

b Hoc reprobant Doc. quia qñ nõ fuit arbitratus recedit ab eius persona, et si de stãdo suæ finiæ iurata fuerit. l. si libertus iurauerit. ff. de ope. lib. & c. quintauallis. ext. de iureiu. Ang.

hic

ditio ad effectum[a] perducatur: emptore quidem ex empto[b] actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire,[1] †tunc pro nihilo[c] esse venditionem, quasi nullo pretio statuto.[d] Quod ius cum in venditionibus nobis placuerit,[2] †non est absurdum, & in locationibus,[e] & in conductionibus trahere.

In emptione, & venditione pretium debet esse in pecunia numerata: alias est permutatio: quæ est contractus separatus ab emptione. Accursius.

¶Item[f] pretium in numerata pecunia consistere debet. Nã &[3] † in cæteris reb. an pretium esse posset,[4] †valde quęrebatur, veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus, & Cassius etiam in alia reputabant[g] [5] †pretium posse consistere: vnde illud est, quod vulgo dicebatur permutatione rerũ emptionem, * & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis, & venditionis vetustissimam esse: argumentoq; vtebantur Græco poeta[h] Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinũ sibi comparasse[6] †ait, permutatis quibusdam rebus,[i] his [7]†verbis.[k] *

Ἔνθεν [8]† ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλα δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuersæ[l] scholæ auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem, & venditionem: alioqui non posse rem expediri,[m] permutatis rebus, quæ videatur res vænisse, & quæ pretij nomine data esse: nam vtramque videri venisse, & pretij nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis, permutationem propriam esse speciem[n] contractus à venditione separatã, meritò præualuit: cum & ipse alijs Homericis versibus adiuuaretur, & validioribus rationibus argumentaretur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis[o] latius[p] significatur.

hic dicitur, omnino tradatur. &c. vt ff. de rei vend. l. qui restituere. & supra de dona §. aliæ. Sed B. contra. dicit enim, eum liberari, præstando interesse, & facit pro eod. ff. de act. emp. l. j. j. respond. & l. ex empto. §. & ex empto. versi. idem Neratius scri. & C. de ac. emp. l. 4. Sed fortè hic posset distingui, an venditor habeat rem, & tunc sententia M. tenet per suas ll. an non hẽat rem, & tunc aut dolo, uel culpa desinit eam habere, in fraudem puta emptoris. & tunc sententia B. tenet: aut sine dolo, & culpa, & tunc non tenetur venditor, ut inf. eo. § cum autem. esset enim valde mirum (quod ait B.) ut sic compellatur æstimationem pro se recipere, ut ff si cer. pet. l. 2. § 2. & C. de fideic. lib. l. fin. item sic improbe pacta rumpere, cum prætor dicat, pacta seruabo, ut ff. de pac. l. iurisgentium. §. ait prætor.

a *Ad effectum perducatur.* scilicet iam dicto modo scilicet per traditionem rei pretij, ut inf. quibus mo. re. obl. §. fi.

b *Ex empto.* no. quòd ex empto emptor, ex uendito vẽditor agit: ut hic, & ff. de action. emp. l. ex empto. j. responso. & l. Iulianus. §. ex vendito.

c *Pro nihilo.* ut nec ad boni uiri arbitriũ recurratur, ut modo diximus: sed legatum non: ideo non est pro nihilo sic relictum, ut C. com. de leg. l. si duobus. §. sed & si quis. Sed ibi fauore vltimæ uoluntatis ne pereat.

ADDITIO.

Hoc verum intellige cum distinctione, an fuit datum arbitrium conditionaliter, an non, iuxta l. j. cum materia. ff de lega. 2. Item quo ad substantiam legati, non quo ad pœnæ commissionem, ut l. multa. in prin. ff de cond & demon. Ange.

d *Pretio statuto.* sine quo esse non potest uenditio, ut in prin. huius. §.

e *In locationibus.* idest ut ff. loca. l. si merces. in prin.

¶ITEM PRETIVM. ¶CASVS. Supra dictum est, ꝙ duo requiruntur ad hoc, ꝙ valeat emp. & venditio, videlicet, quod pretium constituatur, & quod certum pretium, & adhuc tertium est necessarium, s. ꝙ sit in pecunia numerata. Sed nonne si dedero tibi equum pro vino, & ita equũ pro vino permutauero, erit ne empt. & ven. Et respon. Imp. dicens, ꝙ super hoc apud antiquos quærebatur, & Cassius, & Sabinus dicebant, ꝙ sic. Dicebant. n. ꝙ permutatio erat vetustissima species emp & vend & hoc probant argumento Homeri dicentis, quod aliqua pars exercitus Achiuorum vinum sibi emit permutatis quibusdam rebus pro vino, & ita permutatio dicitur empt. secundum Hom. sed diuersæ scholæ auctores aliud sentiebãt. Dicebant enim aliud esse emp aliud permuta. quia in permutatione non potest patere quæ res nomine pretij data est, & quæ data non est. Qđ autem vtraque videatur vendi, & loco pretij dari: hoc nulla ratio permittit. Sed Proculus dicebat, permutationem esse speciem separatam ab emp. & vend, & eius sñia præualuit. Sed domine, quid vr̃ vobis de sñia Cassij, & Sabini, quæ vtitur auctoritate Philosophorum? Et respon. ꝙ sententia Proculi melior est, & rationibus validioribus nititur. h. d. Fran.

f *Item pretium.* dixit pretium debere certum esse: nunc dicit, quod in numerata pecunia.

g *Putabant.* sed male, ut inf. dicam.

h *Poeta.* Homero. no. ar. quòd auctoritates auctorum, & philosophorum sunt in causis allegandæ. sic. ff. de solutio. l. si pater. §. nam & Aristoteles. & ff. de iud. l. proponebatur. & ff. de sta. ho. l. septimo. Sed interdum redarguuntur, * vt hic. & ff. de rerum diui. in tantum. §. fi. & l. sed diui.

i *Rebus.* puta equis.

k *His verbis.* s. Græcis quæ legi non possunt. Accur.

ADDITIO.

Ab aliquo huius artis ignaro. Versus hi Homeri, sunt in septimo Iliados, quorum interpretatio hæc est, Affuit è Lemno ratibus tũ copia vini, Cæsarie insignes redimunt hinc uina Pelasgi. Pars dedit æs nitidum, ferrum pars altera, bubus Tergora diripiens, hic protulit, ille agit ipsos Ad naues tauros, hic bello corpora capta. Aegid. Perr. Vides igitur mentem textus optime probari per istud Græcum. Græci enim pro uino dederunt, aliqui æs, alij ferrum, alij coria, alij ipsos boues, alij mancipia. *

l *Schola.* singularis numeri est hic, sic infra de mand. §. is, qui exequitur.

m *Expediri.* idest cognosci.

n *Speciem contractus.* s. innoĩati: nam non hẽt nomen suũ, vt ff. de rer. permu l. j. §. item emp. Sed quare dĩ innoĩatus, cum ita cuiale nomen habeat? Respon quia illi cõtractus sunt noĩati, qui statim ut fiunt, pariunt actionem, ut ff. de pact. l. iurisgentium. in prin. siue fiant consensu, vt venditio, ut sup. eo in prin. siue re, vt mutuum, ut sup. quib. mod. re contrahi. obli. in princ. At permutatio nec ex pacto parit actionem, nec ex re: sed parit ex utroque: s. postea dudum re interueniente ex pacto primo, ut subtiliter colligitur. C. de rer. permuta. l. ex placito. Ex hoc contractu oritur actio præscriptis verbis, ut inf. de act. §. actionum. & condictio ob causam, vt ff. de præscrip. verbis. l. naturalis. §. 1.

ADDITIO. Nota, ꝙ sunt quidam contractus noĩati, & quidam innoĩati. de quib. in d. l. iurisgentium. in prin. ff. de pact. in l. naturalis. per totum. ff de præscr. ver. & naturã talium contractuũ hẽs in gl. unde dixerunt quidã, ꝙ donatio erat contractus innoĩatus: quia ex se non pariebat actionẽ cum detur condictio ex l. si quis argentũ. C. de do. Xp̃oph.

o *Digestis.* ut ff. eod. l. j. §. 1. Accur.

p *Latius.* idest melius, & aptius in ff dicitur, quàm hic.

1 †al. diffinire.

2 †Al. placuit.

3 †al. deest &.

4 †possit.

5 †Al. putant.

* *Pro hac opinione facit illud Iustini lib. 3. Emi singulas res non pecunia, sed compẽsatione merciũ. Licurgus iussit, aurique, & argenti vsũ, velut omnium scelerũ materiam sustulit. Plutarchus tamen ait, eũ ferreũ nummum percussisse. Aeg. Perr.*

6 †al. comparare.

7 †abest à Theoph.

* *Vide Budæũ in adnotationib. ad Pandectas, in l. 1. ff. de contra. hen. empt. & Alc. li. prater. 2. hoc ipso tit.*

8 †*Hi apud Homerum leguntur in 6. Illiados. Latine sic,*

Iuppiter eripuit mire hic præcordia Glauco. Qui cũ Tyride demẽs crepitantia mutat Arma, sub æratis auro visenda corusco. Vel sic declara vltimum versum, vt apud Ari. li. 5. Eth. c. 9. Proque nomen centũ, proferro tradidit aurum. ibi. enim dicitur, Glaucũ arma aurea permutasse cum æreis; non autem ærea cũ arma aureis emptis asse armis. Aegid. Perr.

* Et male, nã hic nõ redarguit dictũ Homeri, sed Sabini iuriscõ. dictũ, alia Homeri auctoritas reprehenditur. Aegi Perr.

* Facit illud Pli. li. 33. quantũ feliciore æuo, cũ res ipsæ permutabantur inter se ut Troianis tẽporib. Homero credi conuenit, ita enim ut opinor cõmercia uictus gratia inuẽta, alios corijs alios ferro empitasse tradit Seruius in uersu illo Geor. q̃uis Milesia magno vellera mutentur sic ait. Magno mutẽtur, i. magno pretio comparentur. Aegid. Perr.

Res vendita in specie commodum, & incommodum spectat ad emptorem, etiam ante traditionem, nisi in ea dolum, vel culpam venditor commiserit: cuius nomine convenitur: & quoties quis ideo tenetur, quia actionem habet, eam cedendo, liberatur. h.d. Aret.

¶ Cùm * autem emptio, & venditio cōtracta sit (quod efficì diximus,[a] simul atque de pretio conuenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim[b] ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque [c] si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit: aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint aut fundus vi fluminis totus; vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiā inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longe minor, aut deterior esse cœperit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quicquid enim sine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. ¶ Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem [1] † accessit, ad emptoris commodum pertinet. Nā & cōmodū eius esse dēt, cuius periculum[d] est.

*Cum autē ad intellectum huius §. vide Afflict. decis. 280. et 399

¶CVM AVTEM EMPTIO. ¶CASVS. In superioribus dictum est, quòd emptio, & venditio contrahitur, simul atque de pretio conuenerit, licet adhuc res non sit tradita, neque pretium solutum, & hoc si sine scriptura eō tracta fuerit venditio. Si enim aliqua venditio contrahitur in scriptis, poterit tā emptor, quàm uenditor impune à contractu recedere, donec totum fuerit completum. Cùm igitur dicat legislator, post cō tractum completum periculum rei uenditæ ad emptorem pertinere, apparet, q̄ periculum rei uenditæ pertinet ad emptorē, postquam de pretio fuerit conuentū. Cōpletus autem dī contractus, ut ex præcedentibus patet, quam cito de pretio conuētum est: quamuis emptori res tradita non fuerit, sed penes venditorem perierit. unde si seruus fuerit venditus, & antequam emptori tradatur, sine dolo, & culpa venditoris penes uenditorem decesserit, uel aliqua parte sui corporis læsus fuerit, emptori perit, & nihilominus necesse habebit venditori integrum pretium restituere, si nondum pretium fuerit solutum. Idem etiam est, si ædes venditæ, antequam tradantur, totæ, uel aliqua ex parte sui incendio consumptæ fuerint: vel fundus venditus antequam tradatur, ui fluminis totus, vel ex aliqua parte ablatus sit, uel inundatione, vel aliquo modo deterior sit factus: quia semper emptoris damnum erit: quicquid enim sine dolo, & culpa uenditoris accidit, in eo venditor securus est: periculum autem ad emptorem pertinet. Sed pone, quod in re vendita, antequam tradatur, aliquod lucrum contingit: puta res uendita per aluuionem, vel aliquo alio modo, longè melior est effecta, cuius erit lucrum? Et respondet dominus Iustin. quod emptoris: quia secundum naturam est, ut eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda. h.d. Fr. de Aret.

a *Diximus.* supra eod. in prin.

b *Statim.* Sed certè immo non statim: sed 9. sunt necessaria. Primò, quòd uenditio fiat non in scriptis: alias, idest, si fiat in scriptis venditio, non transit ad emptorem periculum, nisi modus esset completus, ut hic, & C. de fid. instrum. l. contractus. & C. de per. & commo. rei uend. lege cum inter. Item quod fiat purè; aliàs non perit emptori, licet secus si facta sit deterior, ut ff. de peric. & commo. rei vend. l. necessario. §. quod si pendente. uer. sanè si extat. Item, quòd sit facta uenditio in specie: nam si in genere, ut puta, uendo hominem: non perit emptori ante traditionem, ut ff. de peri. & commo. rei vend. l. cumque. & lege quòd si neque. in glos. prima. Item, quòd sit certa species: quia si sub incertitudine sit vendita, licet sit species, non tamen spectabit semper periculum ad emptorem: puta, vēdo Stichum, aut Pamphilum: primus enim moritur periculo venditoris, ut ff. de contrahen. emp. l. si in emptione. §. si emptio. Item, quòd alio modo pereat, quàm publicatione rei. nam tunc non perit emptori, ut ff. lo. lege si fundus. Item, quòd nullum pactum sit insertum, quòd periculum uenditoris respiciat. nam tunc non periret emptori, ut ff. eod. de peric. & comm. rei uend. l. si in uenditione. in princ. & infrà prox. §. quòd si fugerit, & c siue specialiter esset de casu fortuito dictum secundum B. siue generaliter secundum M. ut diximus ff. si quis cau. l. sed & si quis. §. quæsitum. [a] Item, quòd venditor non fuerit in culpa, vel dolo, quare res pereat, ut infrà proxi. §. Item, quòd nō sit in mora. nam tunc qui vltimam fecit moram, sibi perit, ut ff. de peri. & commo. rei venditæ. l. illud. & hoc est uerum hoc casu, siue res petitura erat penes emptorem, siue non, secū dum Ioan. ut ff de lega. 1. l. cum res. §. fina. licet M. distinguere et argu. l. ff. de rei uend. l. item si uerberatum. §. finali. Item, quod non sit res, quæ degustationem desideret, ut vinum, & zinziber. & similia: nam tunc distinguitur, an vendantur in specie, & tunc post degustationem est periculum emptoris: an in genere, & tunc sunt duo necessaria, ut sit emptoris periculo, scilicet, degustatio, & mensura, siue pondus, & hoc secundum Ioan. & B. & Pla. ut ff. de peri. & commo. rei vend. l. j. in princ. & § 1. Sed Azo dicit, quòd in uino sit speciale, quòd statim, facta uenditione, etiam ante degustationem sit emptoris periculum, si sit in specie uenditio, ut ff. eod. de contrahend. empt. l. quod sæpe. §. in his. Sed nunquid distinguitur periculū per emptionis à deteriotatione, uino uendito in mensura, ut in uenditione conditionali diximus modò per l ff. de peric. & commo. rei uen. l. necessario. § quod si pendente. ut sit effusionis periculū ad uenditorem: acoris, & mucoris ad emptorem pertineat? Bul. ait, quòd sic: quia hoc sub quadam conditione sit, scili cet. si degustetur. Sed certe ipsemet mutauit consilium pòsteà, & merito: quia aliud est in alia conditione, quæ non est in potestate venditoris: aliud in hac, quæ in sua potestate est, cum possit denuntiare emptori, ut gustet, & accipiat: alias potest effundere, [b] vt ff. de peri. & commo. rei vend. l. j. in fi. Et sic indistinctè periculum ante mensuram est vēditoris. Accur.

c *Itaque.* nunc ponit exempla.

d *Periculum est.* facit ff. de periculo, & commo. rei uend. l. id, quod. & de regulis iuris. l. secundum naturam. & sup. de legiti. patro. tut. §. fi.

Venditione facta si primet ad emptorem periculum rei uēditæ, nisi nouē cōcurrant.

a Cautela tamē est, q̄ maximi casus, & terribiles exprimantur, quia clausula generalis subsequens nō nisi ad alios minores, uel æquales refertur, vt in clem. 2. de proc. imò vbicunque quis tenetur de casib. intelligit de consuetis, & solitis, & non aliter, per l. fistulam. §. fin. ff. eod. Ang.

1 † accesserit.

b Vel ab eo die in antea petere pensionem uasis. Et hoc uerum, quando est appositū tps ad mensurandum; alias debet cō seruare, donec uasa erunt sibi necessaria. & hæc procedunt in uino; secus autem in alijs re, qua propter hoc effundi non poterunt. Angel.

¶QVOD SI FVGERIT.

¶CASVS. Dixi Iustiniano, Domine, supra dictum est, quid iuris est, si res vendita, antequam tradatur, penes uenditorē deterior fiat, vel pereat; sed modo quæro, quid iuris sit, si seruus venditus post completam uenditionem, antequam tradatur, fugerit, uel surripiatur: ad quem spectabit periculum illud fugæ? Et respondet dominus Iusti. dicens, quòd si sine dolo, & culpa venditoris fugerit, uel surreptus fuerit, animaduertendum est primo, vtrum venditor aliquod fecerit pactum cum emptore, per quod in se recepit periculum fugæ, uel surreptionis: ueluti si custodiam serui uenditi in se susceperit usque ad traditionem. Tunc enim periculum tam fugæ, quàm surreptionis ad uenditorem pertinebit, & de omni periculo contingente tenebitur. Aliqui autem dicunt, quòd etiam adstringitur per illud ad pretium generale, si periculum contingat. Si autem nihil conuenerit inter emptorem, & venditorem: tūc erit periculum emptoris. Sed qualiter poterit ei subueniri, cum non sit dominus serui: eo quòd seruus non erat traditus. sed magis seruum illum à uenditore possit petere, vel rei ven. uel condictione furtiua? Et responderi potest ad hoc, quòd emptor aget contra uenditorem ad hoc, quòd venditor cedat ei tam uenditionem, quàm condictionem furtiuā. Idem dicit si damnum datum fuerit in seruo uendito post contractum perfectum: quia actionem legis Aquiliæ sibi competentem propter damnum in re datum post contractum tenetur venditor cedere emptori. h.d. Fran.

a *Venijt*. i. venditus eſt.
b *Neque culpa*. etiam talis qualis in commodato gratia vtriuſque partis contracto venit: ut ff de pericu. & commo. rei vendi. l. cuſtodiam. & ff commo l. ſi vt certo. §. interdum.
c *Animaduertendum*. id eſt diſtinguendum.
d *Susceperit*. quod pactum valet. vt hic, & ff eodem, de contrahen. emptio. l. qđ ſæpe §. ſi res & ff. de pericu. & commod. rei vendi. l. 1 § 1. Accurſius.
e *Casus*. etiam leuiſſima culpa contingens, ſecundum Ioan. non vero fortuito, licet M. contra: vt C. de pig. act. l quę fortuitis.
f *Condictionem*. ſcilicet, furtiuam: quæ ſcilicet ſoli domino dabatur: ut hic, & ff. de condictio. furt. l. prima.
g *Exhibere*. ſcilicet, cedendo actiones iſtas. & hoc quando non fuit in culpa: alias non liberatur, cedendo: ut ff pro ſocio. l. de illo. in prin. quæ eſt contra.
h *Et damni*. puta ſi fuerit res vendita venditori ſubtracta, vel in ea datum ſit damnum: ut in principio huius §. nam hæc actio damni iniuriæ domino datur: vt ff. ad legem Aquiliam. l. item Mela. §. legis.

† interuenit.

¶ Quod ſi fugerit homo, qui venijt,[a] aut ſurreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa[b] venditoris interuenerit, † animaduertendum[c] erit, an cuſtodiam eius, vſque ad traditionem venditor ſuſceperit.[d] Sanè enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum[e] caſus pertinet: ſi non ſuſceperit ſecurus eſt. Idem & in cæteris animalibus, cæteriſque rebus intelligimus. Vtique tamen vendicationem rei, & condictionem[f] exhibere[g] debebit emptori: quia ſane qui rem nondum emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Item etiam eſt de furti, & damni[h] iniuriæ actione.

Etiam ſub conditione poteſt emptio celebrari: & accidentalia contractus poſſunt in alterutrum ex contrahentibus celebrari. Aretinus.

* Adde glo. in l. in personam. §. generaliter. ff. de reg. iu.

¶ EMPTIO TAM.

¶ Emptio * tam ſub conditione, quam pure contrahi poteſt. Sub conditione, veluti, Stichus, ſi intra certum diem tibi placuerit,[i] ſit tibi emptus aureis tot.[k]

¶ CASVS. Quæſiui à legislatore, Domine, vultis ne plura dicere de emptione, & venditione? Et ipſe reſpondit dicens: Frater, adhuc præter prædicta ſcire debes, quod emptio tam pure, quam ſub conditione contrahi poteſt. Et ponit exemplum de emptione facta ſub conditione, quia pura emptio omnibus manifeſta eſt, & eſt exemplum ſuum tale, ſi emptori dicat venditor in hunc modũ: ſi Stichus intra certum diem, ueluti hinc ad quindecim dies, tibi placuerit, erit tibi emptus pro decem; hæc eſt emptio ſub conditione. hoc dicit. Et nota ad intellectum huius §. quod cum tria ſint in emptione, ſcilicet, commerciũ, pretium, & res, duo prima non poſſent conferri in arbitriũ alterius contrahentium, hoc eſt, emptoris, veluti ſi dicat venditor emptori ſic, uendo tibi rem pro quanto uolueris. Secus autem eſt quando datur à venditore emptori optio in re ipſa, veluti cum conuentum eſt de pretio, & dicit vẽditor emptori ſic, ſi res tibi placeat hinc ad dies octo, ſit tibi empta pro tot. Sed dicet aliquis, ſemper intra terminum illum poteſt emptor dicere, quod res ſibi non placet, & ita in poteſtate emptoris erit, vtrum contractus ualeat, necne. Certè verum eſt, quod per obliquum, & implicitè eſt hoc in poteſtate ſua, ſed directè non, neque expreſſe. expreſſa enim nocent, non expreſſa non nocent, Franciſcus.

i *Placuerit*. ſed uidetur, quod in alterius contrahentium arbitrium conferatur emptio, quod eſſe non poteſt, ut C. eodem, de contrahenda emptione. l. in uendentis, uel ementis. & ff. eodem, de contrahenda emptione, l. quod ſæpe. §. primo, quæ ſunt contrariæ. Sed dic, rem ipſam hic conferri in arbitrium emptoris. Aliud ſi commercium, ut ſit tibi empta, ſi uis, uel pretium, pro quãto uoles, ut dictis legibus contrarijs.[a] Item opponatur, hęc uenditio, quę hic fit, non uidetur conditionalis, ut ff. eodem de contrahenda emptione, lege tertia, quæ eſt contra. Sed certè ibi fuit empta purè: ſed reſolutio debebat ſub conditione fieri: at hic ſub conditione facta fuit, unde non poteſt impleri, niſi impleta conditione, ut ff. eodem, leg. hæc uenditio. in princ.
k *Aureis tot*. puta decem.

Emptio an poſſit in alteri' cõtrahẽtium arbitrium conferri.

a Tu dic, ꝙ oĩa iſta ſunt de ſubſtantia cõtractus, quæ ĩ uoluntatẽ alterius contrahẽtium committi nõ poſſũt ẽr per uerba importantia arbitriũ boni uiri, hic ãt nõ ſubſtãtia, ſed accidens, uel qualitas cõmittuntur. Ang.

Emens ignoranter rem, quæ non eſt in commercio, habet contra venditorem actionem ex empto ad intereſſe. Aret.

¶ Loca * ſacra,[l] vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis ſciens * emit: quæ tamen ſi pro profanis, vel priuatis[m] deceptus a uenditore quis emerit: habebit actionem ex empto, quòd[n] non habere ei liceat: vt conſequatur, quod ſua intereſt, eum deceptum non eſſe. Idem iuris eſt, ſi hominẽ liberum, pro ſeruo emerit.[o]

¶ LOCA SACRA.

¶ CASVS. Quæſiui a Iuſtiniano utrum poſſem emere loca ſacra, uel religioſa? Et reſpondet: dic, quod loca ſacra, & religioſa, cuiuſmodi ſunt iter, forum & baſilica, fruſtra quis emit. & hoc uetum eſt de publicis, quæ publico uſui deſtinata ſunt; cuiuſmodi ſunt forum, & baſilica. ſecus autem eſt in rebus, quæ ſunt in patrimonio publico, ut cœmeterium. & hoc eſt uetum, ſi ſciens quis huiuſmodi res emerit: ſi autem quis ignorans emerit deceptus à uenditore, credens eſſe profana, uel priuata, tunc ſibi competit act. contra uenditorem ad intereſſe. Idem iuris eſt ſi hominem liberum, deceptus à uenditore, pro ſeruo emerit. h. d. Franc.

l *Loca ſacra*. quæ ſint iſta, habes ſupra de rerum diuiſione, §. flumina. & §. nullius. & § religioſum.
m *Priuatis*. redde ſingula ſingulis. nam priuata contraria eſt publicæ, profanæ, ſacræ, & religioſæ. & facit ff. eod. de contrahen. empti. l. & liberi. & l. quia. & l. liberi. Accur.
n *Quod*. i. quia.
o *Emerit*. ignorans. ut ff de contrahenda emptione. l. liberi hominis.

* Facit ad tetum iſtũ §. c. de iure. cum gl. fi. extra de iure pa. & c. 2. cũ glo. 1. de reli. & ve. ſan.

* Secus ſi ignorãs, qa tenet cõtractus, nõ vt cõſequatur rẽ uenditã, ſed intereſſe. l. & liberi. ff. eod. & ſi uẽditor ignorat ſoluit p̃tiũ tantum, ſi ſcit, ſoluit intereſſe totale. l. emptorem. in fi. & gl. fi. ff. de actio. emp. Aeg. Perr.

De locatione, & conductione. *

* Sic ff. loca. & conduc.

TITVLVS XXV.

Locatio perficitur conſenſu eo ipſo, quòd de mercede conuenit: & in voluntatem tertij merces conferri poteſt: quemadmodum in emptione, & ſecundum eius naturam, quaſi per omnia locatio regulatur. Incerta verò mercede conſtituta contractus innominatus efficitur. Aret.

¶ DE LOCATIONE, ET conductione.

¶ Text. continuat rubr. Quia locatio eſt ſimilis emptioni, ut in tex & ff. eod. l. 1. igitur poſt emptionem ſequitur uidere de locatione. Are.

Locatio

Locatio. ¶Totus iste tit. diuiditur in quinq; partes. Primo ponit, quod iste contractus habet similitudinem cum contractu emptionis. Secūdo illud per exempla declarat. Tertiò. quid veniat in isto contractu. Quartò, ad quid tenetur conductor. Quintò, an iste contractus trāseat ad hæredem. Secunda ibi, Nam ut emptio. Tertia ibi, in §. conductor. Quarta ibi, qui pro vsu. Quinta ibi, in fi. Mortuo. ¶CASVS. Quæsiui à Iustinia. quæ esset natura locationis & conductionis? Et respon. dicens, quod proxima est emptioni, & venditioni. Eisdem enim regulis consistunt isti duo contractus: nam sicut emptio, & uenditio contrahuntur, simul atque de pretio conuenerit: ita locatio, & conductio, cū certa merces, id est, pretium fuerit inter eos constitutum, cōtrahitur: & sicut in præcedenti contractu actio ex empto datur emptori, & actio ex uendito datur venditori: sic in isto contractu actio ex locato datur locatori, & actio ex conducto datur conductori, & dicit quod locatio, & cōductio proxima est emptioni, id est, uicina, quo ad naturam, & quo ad sententiam. Sed domine, satis uidi, quod isti duo contractus consistunt iisdem regulis. habetis ne plura exempla? dicit, quod sic. quia sicut si uendidero rem pro pretio, quod Petrus iustum usum fuerit, si pretium definiuerit Petrus, ualet contractus: si autem non fuerit arbitratus quod sit iustum pretium, non ualet contractus, ut supra tit. proximo dictum est: sic est in contractu locationis & conductionis: quia si aliquis domum suam locauerit alicui pro quanto Petrus æstimauerit, si Petrus æstimationem definiuerit, ualet contractus; si non definiuerit, non ualet contractus. h. d. Franc. de Are.

LOcatio,[a] & cōductio proxima[b] est emptioni, & venditioni, iisdemque iuris regulis consistit.[1] † Nam vt emptio, & venditio ita contrahitur, si de pretio[c] cōuenerit: sic[2] † etiam locatio, & conductio ita contrahi intelligitur, si merces[d] * constituta sit: & competit locatori quidem[e] locati actio, conductori vero conducti. Et quæ supra diximus,[f] si alieno arbitrio[g] pretium promissum fuerit, eadem & de locatione, & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces promissa fuerit.

¶Qua de causa,[h] si fulloni[i] polienda, curandave, aut sarcinatori[k] sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea[l] tantum daturus, quantum inter eos conuenerit, non propriè locatio, & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine[m] actio præscriptis verbis[n] datur.

Si merces consistit in specie, non locatio, sed innominatus contractus nascitur: ex quo actio præscriptis verbis datur, Aretinus.

¶Præterea, sicut vulgo[o] quærebatur, an permutatis rebus, emptio, & venditio contraheretur,[3] † ita quæri solebat de locatione, & conductione, si forte rem aliquam vtendam, siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam, siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit, non esse locationem, & conductionem, sed proprium genus[4] † contractus; ueluti si cum vnum quis bouem haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, ut per denos dies inuicem boues cōmodarent,[p] vt opus facerent, & apud alterum alterutrius

1† cōsistūt.

2† al. deest etiā, & legitur, & locatio.

* *Quæ & pretium dicitur, l. si quis ante. de acq. po. l. vlt. de l. col. 9. & in tit. lect. sape. Cuia.*

3† contrahatur,

4† deest est,

a *Locatio*. ut ff. eo l, 2. Accur.

b *Proxima*. quo ad tractatum, & quo ad sententiam.

c *Si de pretio*. ut supra titulo primo, §. pretium autem.

d *Si merces* scilicet certa, & in pecunia numerata: ut ff de posi l. prima. §. si quis seruum, & ff. de præscr uerb. l natuṙalis. § at cum do. Unde partiarius colonus, qui partem domino reddit fructuum, impropriè dicitur conductor: immo socius magis: ut ff. eodem. l. si merces. §. uis maior. Accursius.

Colonus partiarius non est cōductor.

A D D I T I O. Et ideo emptor cogetur stare tali colono, quod nota pro limitatione notatorum in l. emptorem. C. eo. Accur.

e *Locatori quidem*. sicut uenditori ex uendito, emptori ex empto actio competit, ut supra ti. primo, §. sed & certum esse pretium, in fi.

f *Supra diximus*, ut supra titulo primo, §. sed & certum esse. Accur.

g *Arbitrio* ff eodem, l si merces. resp.

¶Q V A D E C A V S A. ¶C A S V S. Versiculus iste non refertur ad uersiculum proximè dictum, & præcedentem: sed ad illud, quod dictum est in principio tituli, quia sicut emptio, & uenditio. contrahitur, quam cito de pretio conuenitur, scilicet certæ pecuniæ; ita si in pecunia numerata fuerit merces constituta, contrahitur locatio, & conductio; qua de causa si in pecunia numerata non fuerit certa res mihi constituta, non ualet cōtractus locatio. & cōductio. Pone ergo, quod tradidero uestes meas poliendas, nulla certa mercede constituta: dicitur ne contractus locatio, & conductio. & respond quod non, Qualiter ergo agetur inter me, & ipsum, cum non possit agi loca. & conduc. Et respon. di. quod agetur præscriptis uerbis. h. d. Fran.

h *Qua de causa*. quia dixi certum debere pretium interuenire.

i *Si fulloni*. est autem fullo, qui lauat, siue tingit, siue polit. Accursius.

k *Sarcinatori*. sarcinator est, qui fracta uestimenta resarcit; ut dicimus. ī. mand. in fi. Et proprius dixisset sartor secundum aliquos a sarcio, cis.

Fullo.

Sarcinator

A D D I T I O. Tamen etiam bene stat sarcinator, & dicitur à sarcina, & est proprie ille, qui plurimum uestitum sumit; aliquando ponitur pro sutore, ut hic.

l *Postea* Not. postea: nam prius re non secuta, idest nondum tradita ad reaptandum, actio non daretur: ut C. de rerum permu, l. ex placito.

m *Nomine*. quasi ex nouo contractu nominato, ut ff. de præscrip. uer. l. 1.

n *Præscriptis verbis*. ī. mand. §. fin. contra. Sed distingue. aut certa merces interuenit, & tunc agitur locati, ut s. eo. in prin. aut incerta, & tunc præscriptis uerbis agitur: ut hic. aut nulla, & tunc est mandatum. ut ff. de præscr. uerb. l. si tibi polienda. ut in contrario.

Merces quandoque certa, quandoque incerta, quandoq; nulla.

A D D I T I O. Intellige, si res erat solita locari, aliàs secus, ut l. naturalis. §. at cum do. ff. de præsc. uer. Ang.

¶PRAETEREA SICVT. ¶CASVS. Dixi Iusti. Domine bene perpendi per exempla superiora, quòd isti duo contractus, s. emp. & uen. loca. & conduc. magnam habent ad inuicem familiaritatem. siue conuenientiam: quid amodo super illis ostendere proponitis? Frater, dicit ipse, adhuc illud tibi propono ostendere in alio exemplo. sicut. n. dictū fuit in præc. quod apud ueteres dubitabatur, utrum emp. & uē. possit esse in permutatione: & dictum fuit, quod non; ita solebat quæri de loc. & cond. utrum posset fieri in rerum permutatione, & dī, quod non; sed est propriū genus contractus. Pone. n. quod ita conuenerit inter me, & te, quod si ego non hērē, nisi unū bouē, & tu similiter unū, quod tu haberes bouē meū ad arandū una cum tuo per duos dies, & ego tuū hērem postea ad arandū per alios duos dies; & bos meus apud te tua culpa perierit, quæ actio mihi cōpetit contra te? non actio. emp. & uen quia non est certum pretium cōuentum inter nos. neq; loca. & condu quia non est certa merces constituta inter nos; neq; commodati; nō. n. erat gratuitū. Quid ergo erit? Et tū quod pscr. uerb. est agendum. h. d. Fran. de Are.

o *Vulgo quærebatur*. ut s. ti. j. §. item pretium.

p *Commodarent*. improprie ponitur, ut sequitur.

Est

a *Bos perierit.* sua culpa, alias non tenetur, cum vtriusque gratia contractum sit: vt hic, & ff. de præscr. verbis. l. si gratuitam. §. si margaritas & ff. commo. l. si ut certo. §. nunc videndum.
b *Quia non fuit.* bona ratio, ut sup. quib. modis re contra. oblig. §. commodata.

k *Perpetuo.* aliter accipitur. ff. pro soc. l. 1.
l *Pensio.* in pecunia.
m *Reditus.* in specie.
n *Alienauerit.* cum multi sint modi alienandi: ut ff. de publi. l. 3. 4. & 6.

1 † *Peryt.*

c *Præscriptis verbis.* quæ competit ex contractibus tribus innominatis, do, vt des: facio, vt facias: do ut facias: ut ff. de præscr. verb. l. naturalis. §. 1. 2. & 3. alias datur ex pactis incontinenti appositis: vt C. de re. permu. l. rebus. d alias datur, quā lo dubium est de nomine contractus, ut ff. de præsc. ver. l. 1. §. fi. & l. 2. 3. & 4.

a Hoc uerum, si super accidē talibus apponat: secus si sup substātialibus, ut l. pacta. ff. d contrahē. empt. Ange.

¶ ADEO AVTEM.

¶ C A S V S. Dixi, Iustinia. Domine per exempla suprādicta perpendi, quod est maxima familiaritas inter contractum istum, & præcedentē, quid plura? Frater, adhuc maior familiaritas potest petere in isto casu. in quo dubitatur, an sit contractus loca. & conductio vel cōtra emp. & ven. Pone ergo, quod ego tradiderim alicui sub annuo censu aliquod prædium de meis fruendum, dicens, quòd quamdiu pensio prædij domino prædij, vel eius hæredi solueretur, non liceret domino, neque eius hæredi, conductori, neque eius hæredi, vel ei, qui conductor hæresve eius prædium uendiderit, aliove modo alienauerit, auferre. de contractu tali dubitabatur apud antiquos, vtrum esset contractus emptionis, & venditionis, eo quod conductori non potest dominus auferre prædium quamdiu pensio fuerit soluta. rursum potest iste cōtractus sapere naturā loca. & conduc. eo, quod quolibet anno soluitur certa pensio. super hoc dubitauerunt antiqui vsque ad tempora Christianissimi Zenonis, qui dicebant contractum istum nec esse emptionis, & uenditionis neque loca. & condu. sed contractū emphyteuticum, qui dicitur proprius contractus, & suam propriam habet naturam. Sed pone, quòd tanta fuerit sterilitas in prædio sibi dato in emphyteusim perpetuam, ita, quod conductor nihil possit de fructibus illius prædij suscipere: cuius erit detrimentum? vel domini conductoris, uel illius emphyteutæ? Et respon. Iustin. quod Zeno ita ordinauit in illo contractu, quòd si aliqua conuentio facta est inter ipsum, qui prædium dedit in emphyteusim, & emphyteutam, quod conuentio illa obseruetur. si autem nihil conuenerit inter eos, aut est periculum totale: & tunc detrimētum illud pertinet ad dominum: ita quòd non teneatur emphyteuta pro tempore illo sibi reddere pensionem: aut est particulare detrimentum: & tunc erit periculum emphyteutæ h. d. Fran.

rius bos [a] perierit [1] † neque locati, neque conducti, neque commodati, competit actio: quia [b] non fuit commodatum gratuitum: verum præscriptis verbis [c] agēdum est.

Contractus emphyteuticus qui perficitur, cum alicui res conceditur, mercede, vel in pecunia, vel in specie constituta, à locatione, & ab emptione in aliquibus differt: & multipliciter conuenit cum eis, quia iure ciuili fuit introductus. Et interitus totius rei pertinet ad dominum, & particularis ad emphyteutam. h. d. Aret.

¶ Adeo* [d] autem aliquam [e] familiaritatem inter se videntur habere emptio, & venditio, [f] item locatio, & conductio, [g] vt in quibusdam causis [2] † quæri soleat, vtrum [h] emptio, & venditio contrahatur, an locatio, [i] & conductio: vt ecce de prædijs, quæ perpetuo [k]* quibusdam fruenda traduntur, idest, vt quandiu pensio, [l] siue reditus [m] pro his domino præstetur, neq; ipsi conductori, neque hęredi eius, cuive conductor, hæresve eius [3] † id prędium vēdiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque [4] † modo alienauerit, [n] auferre liceat. [o] Sed talis contractus, quia inter ueteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam uenditio existimabatur, lex Zenoniana [p] lata est, q̄ emphyteuseos [q]* contractus propriam [r] statuit naturam [5] † neque ad locationem, [s] neque ad venditionem [t] inclinantem, sed suis pactionibus fulciendā:

* *Alc. reg. 1. pra. 17. disputat, an ualeat, qu. de loca. & ad emp. ut hic dicitur. ad. Fortu. dia. 74.*
2 † *casibus.*

o *Auferre liceat.* interdum autem datur ad certum tempus, interdum in tertiam personam, uel generationem: cum omnia pacta super hoc contractu habita, valeant: ut j. proxi. §. sed ecclesia datam emphyteusim usque ad tertiam generationē tantum, ut in Authē. de non alie. col 2. §. emphyteusim. uel ut puto, etiam in perpetuum dabit, ut qu. libet priuatus: ut hic, & in Auth. de alien. & emphy. §. licentiā. col 9. Accur.

Emphyteusis datur ad uaria tempora.
* *Sic exponit gl. 2. q. 2. in §. perpetua, qui ponit, quot modis accipitur hæc dictio, perpetuo.*
3 † *al. dedit*
4 † *quoque.*

A D D I T I O. Tu dic de iure canonico cui standū est, q aut fit sine solemnitate, de qua habetur. c 2. q. 2. c. sine exceptione. & in c. 1. de rebus eccl. non alie. in sexto. & in c. nulli. extra eo tit & tunc non ualet ullo modo; aut fit cum dicta solemnitate, & ualet, & ad omnes etiam extraneos transibit. Ang.

* *Concor. cū hoc tex. c. vlt. cum gl. 1. in pri. extra. e. ti.*
5 † *naturalis.*

p *Lex Zenoniana.* ut C. de iure emphy. l. 1.
q *Emphyteuseos.* emphy. græcè, latinè dicitur melioratio, hoc ideo, quia olim tantum sterilia dabantur, ut meliorarentur: sed hodie non tantum sterilia dantur, sed etiā fertilia: nisi in ecclesia, quæ dat sola ea, quæ congrua uidentur œconomo, & alijs gubernatoribus ecclesiæ: sic C. de sacrosa eccl. auth. perpetua quoque Accur.

Emphyteusis unde dicitur.

r *Propriam.* agitur ergo condictione ex lege ad omnia obseruanda, quæ conueniunt b Sed nunquid emphyteuta potest alij dare in emphyteusim? Respon. sic, ut in hoc §. in Auth. de non alie. aut permu. § alienationis. colla. 2. Itē nunquid illud utile dominium, quod solum habet, transfert in eum? Respond. sic, cum rei uendicatio utilis, sibi detur: ut ff. si ag. vect. l. prima, & tertia. Sed qualiter ager primus emphyteuta contra secundum, ut eum expellat? Respon. rei uendicatione: quæ licet de iure sibi non competat, exceptio tamen opponi non potest, quia replicaretur: & sic non dominum domino uincit: ut C. de transact. l. ubi. ubi de facto tantum agit, & uincit. & ff. de except. rei iudi. l. si quis rem. Vel aget præscriptis uerbis. uel dic, ex lege. Zenonis ad mercedem.

b Imo oritur quædā actio spālis, quæ uocatur actio emphyteusis, secūdū Bar. in l. 1. ff. de cōdi. ex leg. & Ange. hic.

s *Neque ad locationem.* immo differt in septem. Nam hic etiam in specie præstatur pensio, sed ibi in pecunia tantum; ut hic scripsimus. Item hic possidet naturaliter, sicut fructuarius: ut ff. de acquiren possi. l. naturaliter. sed conductor non: ut C communia de usucap. l. prima. Item hic habet dominium utile, sed conductor non, ut ff. eodem. l. non solet. c Item hic contractus fit in mobilibus tantum: ille etiam in immobilibus: ut in Auth. de alie. & emph §. licentiam. colla. 9. Item hic agitur condictione ex lege: ibi ex conducto. Item hic contractus iuris ciuilis est: ille naturalis, ut hic dicitur. Item est hic in scriptura: ille etiam sine ea, ut C. de iure emphy. l. 1. & sup. de obli. l. ex consensu. ut supra eo. in princ.

c Nisi conduxisset ad nō modicum tēpus: ut ff. si ager uecti. per to. Ioan Fab.

t *Neque ad uenditionem.* quia hic pensio præstatur: ibi res libere transit. Item ob hoc res reuocatur, sed ab emptore, non per uenditorem: ut C. de rei uen. l. in ciuile. Itē hic utile trāsit dñiū, ibi directū: ut j. de rer. diui. §. p traditionem.

Emphyteusis differt a uenditione in tribus.

d *Adeo autem.* quia ijsdem regulis, & constitutionibus consistunt: multa ergo habent inter se communia.
e *Aliquam.* alias non est in litera, aliquam.
f *Et venditio.* s. ex una parte.
g *Et conductio.* s. ex alia.
h *Vtrum emptio.* quod uidebatur: cum talis datio alienatio sit: ut in Authentica de non alienan. §. alienationis. collatio. secunda, quod locatio non facit: ut ff. eodem, l. non solet. Accur.
i *An locatio.* quod uidebatur, cum mercedem soluere teneretur.

Naturalis.

a *Naturalis*. idest, iurisgentium, quod naturali ratione est inductum: ut supra de iure natu. §. quod vero. hic enim est de iure ciuili: vt & alij, vt infra de actio. §. de constituta pecunia.

b *Ad dominum*. vt pensionem non habeat. Accur.

c *Particularis*. idest, medietatis, uel minus secundum M. & Io. arg. ff. de vsufru. l. etiam. & de verb. sig. l. nomen filiarum. §. portionis. & ff. de dā. infecto. l. inter quos. §. damni. & de contrahen. emptio. l. domum. Nos dicimus, si aliquid etiam parum remansit, damnum emphyteutæ esse, arg. huius §. & C. eo. l. 1. De hoc dantur tales uersus: Res si perijt tota: tunc nihil dabit emphyteota: Si pro parte perit, non ita liber erit.

d *Vtimur*. sunt & duo alia naturalia siue tacita pacta in hoc contractu: ut de reficiendo emphyteuta si non soluerit pēsionem per triennium, vt C. eo. l. 2. §. 1. & in auth. de non alie. §. scire. colla. 2. Item & si uelit emphyteuta vendere, quod domino primo denunciare debet: vt C. eo. l. fi. §. 1. Accur.

ADDITIO. Quod dictum est, emphyteutam posse expelli, non soluta pēsione per triennium: verum est in emphyteuta priuati, quoniam emphyteuta ecclesiæ cessans per bienniū in solutione, expelli potest. auth. qui rem. C. de sacrosan. eccle. & nota. C. de iure emphy. ut l. 2. in gl. repellere. & extra de loca. c. potuit. & in authen. de non ali. §. scire. in gl. hominum. coll. 2. Sed in simplici colono indistinctè biennium expectatur, ut ff. de loca. l. quæro. §. inter locatorem.

1 † naturalis.

2 † al. accessit.

& si quidem aliquid pactū fuerit, hoc ita obtinere[c], ac si naturalis[a 1] † esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit; [2] † ad dominum[b] super hoc redundare periculum: sin autem particularis, [d] ad emphyteuticarium huiusmodi damnū venire. quo iure vtimur.[d]

Cum dominium rei concessæ transit pecunia pro mercede constituta, emptio, non locatio dicitur. Aret.

¶ Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo [e] certi ponderis, certæque formæ [f] annulos ei faceret; & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio, & venditio, an locatio, & conductio contrahi videatur? Cassius ait materiæ quidem emptionem, & uenditionem contrahi; operæ autem locationem, & conductioné. Sed placuit tantum emptionem, & uenditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubiū non est[c] quin locatio, & conductio sit.

In hoc contractu veniunt, quæ de natura ipsius venire debent, licet non fuerint expressæ. Aret.

¶ Conductor autem omnia secundum legem [g] conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono [h] & æquo præstare debet.

Conductor de leui culpa tenetur. Aret.

¶ Qui pro* vsu, aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem, aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus[i] paterfamilias suis rebus adhibet, quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit,[k] de restituenda ea non tenebitur.

Contractus locationis ad hæredes transit conductoris. Aret.

¶ Mortuo conductore [l] intra tempora conductionis, hæres eius eodem iure in cōductione succedit.

quod conuenit in conuentione, facere debet: si autem aliquid esset omissum, ita quod in conductione de eo nihil esset actum, ueruntamen inter eos debet illud, quod fuit omissum, ex bono, & æquo præstari: puta si conductor in mora fuerit soluendæ pensionis. Nam licet de usuris nihil actum fuerit, tenetur tamen ad vsuras; & econuerso, licet nihil actū fuerit de ostijs reficiendis nihilominus adhuc tenetur locator. & hoc vult dicere litera præsens.

g *Legem*. i. pacta. vt ff. depositi. l. 1. §. si conueniat. Accur.

h *Ex bono, & æquo*. ut vsuras post morā: vt C. eo. l. præses. Idē econtra: nam conductor agit, ut domus, & ostia sibi reparentur, ut ff. eo. l. ex conducto, in princ.

¶ QVI PRO VSV vestimentorum.

¶ CASVS. Quidam concessit mihi iumentum suum aut uestimentum suum, aut argentum utendum pro certa mercede, quæritur qualem custodiam in ista re mihi concessa, præstare teneat? & respon. Iusti. quod talem diligentiam teneor præstare, qualem præstaturus esset paterf. diligens, & ita expone, diligentissimus, i. diligens. & hoc est, quia vtriusque gratia celebratur contractus. h. d. Franc.

* Adde Cagno. in l. contractus. nu. 45. qui hunc §. dat verum intellectum.

i *Diligentissimi*. i. diligens. sic exponitur. ff. eo. l. si merces. §. qui columnam. nam cum utriusque gratia fiat locatio, non uenit exactissima diligentia. ut ff. commo. l. si ut certo. §. nunc uidendum. Alij propriè ponunt, & dicunt speciale in his rebus, quæ facile possunt frangi.

ADDITIO. Et hæc vltima uidetur communior, & ratio diuersitatis fundatur super facili harum rerum fragilitate, ideoque diligentior cura est adhibēda c. ubi periculum. de. ele. li. 6. Christoph.

Superlatiuus pro positiuo quādoque ponitur.

k *Amiserit*. uel damnum datum sit, quod præuideri non poterat, ut ff. eo. l. sed de damno.

¶ MORTVO CONDVCTORE ¶ CASVS. Quæ siui à Iust. sic, Quidam conduxit sibi hospitium, intra tempora conductionis decessit conductor, & successit ei hæres eius in conductione, poteritne alteri domum locare? & respond. Iustin. quod sic. quod intellige iure loca. & conduc. non autem iure societatis, hoc dicit usque ad finem tituli.

a Et hæc uera, ubi ius vsusfructus cōstituitur, secus si fructus usque ad certum tēpus uendatur, uel locentur, ut hic per docto.

l *Conductore*. proprietatis. secus in usufructu, ut C. de usufru. l. si domina. Vel dic, ut ibi a & de iure dot. l. si socius. in fine.

m *Succedit*. vt C. eodem. l. uiam. sed an moriente scholari, uel recedente, substituere potest? Respond. sic de iure conductionis: sed ratio * societatis prohibet, quæ præualet, ubi certa persona eligitur, ut infra, titulo primo, §. soluitur.

* Adde Fely. in c. inter dilectos. num. 24. de fide instr.

¶ ITEM QVAERITVR. ¶ CASVS. Per exempla superiora vidistis familiaritatem inter istos contractus: adhuc est familiaritas mirabilis in exemplo sequēti: verbi gratia conueni cum quodam aurifice, ut de suo argento mihi faceret scyphum certæ formæ, certique ponderis: quæritur modo utrum inter me, & ipsum uideatur emp. & ven. uel loca. & conduc. Cassius dicit, quòd in hoc casu, quantum ad materiam, est emp. & ven. quantum uero ad operam, est conduc. & loc. Iusti. autem dicit, quòd magis placet sibi quòd ex toto sit emp. & ven. quia perinde est ac si auri faber scyphum de argento suo fecisset, & postea mihi factū vendidisset. Sed pone, quod conueni cum auri fabro, vt de meo argento mihi scyphum certi ponderis, certæque formæ, & mensuræ faceret: quid iuris in isto casu? Et respondet Iustin. quod non est dubium, quin sit locatio, & conductio.

e *Suo*. s. artificis.

f *Forma* scilicet demonstratæ, sed quid si certa non est materia demonstrata? Respon. non interest: ut ff. de contrah. empt. l. conuenit. & l. Sabinus. Vel facies punctum in dictione, suo.

¶ CONDVCTOR AVTEM OMNIA. ¶ CASVS. Dicit dominus Iustin. quod conductor omnia secundum

¶ DE

¶DE SOCIETATE.

¶Ista rubrica sic continuatur. Dictum est supra, de quibusdam contractibus, qui fiunt consensu, verum quia societas est etiam contractus, qui fit consensu, vt patet supra de obl. ex consensu. §. 1. ideo sequitur rubrica de societate: vnde dicit hic. Accur.

[Est autem societas (vt ait Marcus Tullius) duorum pluriumve conuentio honestè * contracta ad vberiorem quęstum, & commodiorem vsum. Accur.

* Nā malorū nō ē societas. l. si à reo. §. id, q. ff. de fideiu. ergo si est in honesta, dr̄ cōuēticula. l. conuenticula. C. de epi. & cler. ab historicis cōiuratio uocat̄. Aeg. Petr.

S Ocietatem. Totus iste tit. diuidit̄ in quatuor partes. Primò ponit in quib. reb. possit cōtrahi societas. Secundò, q̄ partes pñt esse in lucro, & damno: & si non fuerint à partibus expressæ, q̄ intelliguntur. Tertio, quando societas, & quomodo finitur. Quartò, ad quid socius tenetur Secunda ibi, & quidem. Tertia ibi, Manet autem. Quarta ibi, Socius socio.

1 † sic The.
2 † Aliàs, κοινων ιαν.

¶CASVS. Dixi. Iusti. Domine bene perpendi per supradicta, quòd iam de societate estis tractaturus, pro Deo, qualiter cōtrahitur societas? Et resp. dominus Iusti. q solemus contrahere societatem oīum bonorum, quā Græci cœnoptoxiam appellabant, aut vnius negotiationis, veluti vini, olei, frumenti vendendi, & emendi; & tunc æqualiter participabunt lucrū, & damnum. si autem super partibus lucri, aut damni aliquid statuerit, tunc quod inter eos conuenit, seruabunt. Sed quid dices de tali conuentione, ut ad Titium duæ partes lucri pertineant; damni uero tertia; ad Seium vero duæ partes damni; tertia vero lucri: valetne ista conuentio? & dicitur, quod sic. Quintus tamen Mutius dicebat, quod talis conuentio erat contra naturam societatis, & quod non valebat. Seruius autem Sulpitius dicit, quod talis ratio ualeat, quod iure conuentionis intelligi potest etiam ita contrahi, q vnus pecuniam conferat, alius autem nihil, lucrum tamen inter eos communicabunt: quia sæpe alicuius prouidentia, vel opera pecuniæ præualet. Sed quid si ita fuerint pacti inter se, q vnus habeat partem lucri, partem autem damni non ferat, valetne pactum tale in societate Dicit Seruius, quòd sic: ita tamen, quod si sit in vna re lucrū, in alia damnum, debet fieri compensatio lucri cum damno; & illud solum, quod superest dicit lucrum, h.d.

a Totorum, i. oīum, & expresse, vt ff. c. l. j. §. j. & l. 3. §. 1. Nam hoc nomen, s. totus, ta, tū, totitatem ad vnam rem signat. ADDITIO. Hoc verum, si ad vnā adijcitur: aliàs si ad vniuersitatem, de illa tanquam de vno prædicat̄. Io. Fab.

b Emendi. item duob⁹ alijs modis, s. simpliciter, * vt ff. c. l. coiri. & l. nec adiecit. Item vnius rei, vt ff. c. l. societas. Accur.

* Si nō sit expresse dictū. q sit oīum bonorum, & tunc vr̄ cē̄ coita uniuersorū, q̄ ex q̄stu veniūt, i. si q sit lucrum ex empti. & uendi. loca. cōd. & sic tacere nocet, s̄m glo. in d. l. coiri. Aeg. Petr.

De societate.

TITVLVS XXVI.

Omnium bonorum, & vnius negationis tantum contrahi potest societas, in qua damni, & lucri sunt partes æquales: nisi inter socios aliter conuentum fuerit. Aretinus.

S Ocietatem coire solemus, aut totórum [a] bonorū, quam Græci specialiter [1] † κοινοπραξίαν [2] † appellant, aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi [b] vendendique.

¶Et quidem si nihil de partibus lucri, & damni nominatim conuenerit, æquales, [c] scilicet, partes in lucro, & in dāno spectantur, quod si expressæ [d] fuerint partes, hæ seruari debent.

¶Nec enim vnquam dubiū fuit, quin ualeat conuentio, [e] si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes, & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia. [f]

Valet conuentio inter socios, vt maiorem partem lucri ferat alter, quam damni, & econtra; & etiam quod lucrum participet alter, & damnum non sentiat. Et lucrum dicitur: quod superest omni damno deducto. Aret.

¶De illa sanè conuentione quæsitum est: si Titius, & Seius inter se pacti sunt, vt ad Titium [g] lucri duæ partes pertineant, damni tertia, ad Seium duæ partes damni, lucri tertia; an rata debeat haberi conuentio. Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius [h] Sulpitius (cuius sententia præualuit) contra sensit, [3] † quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione [4] † meliore in societatem admitti. ¶Nam & ita coiri [5] † posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia ualet. Et adeo [i] contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit, posse conuenire, ut quis lucri partem [k] ferat, de damno non teneatur, quod [l] & ipsum Seruius conuenienter [m] fieri [6] † existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut in alia [7] † re lucrum, in alia [8] † damnum illatum sit, compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro [9] † esse.

c Aequales. sic ff. de hær. inst. l. quoties. §. hæredes, sic sup. de hær. inst. §. plures. & ff. e. l. si non fuerint. & dic, æquale fuisse capitale. Accur. ADDITIO. Aliàs erit in arbitrio iudicis, consideratis sociorum operis. Et nota, q sicut capitale, ita nec lucrū, durante societate extrahi potest. Ang.

d Expressæ. etiam in solo lucro: vt infra e. §. illud.

e Conuentio. s. talis, vt sequitur.

f Tertia. s. pars lucri, & damni.

g Ad Titium. computatio hic ita expedita fiat, vt si lucrum in vna re, in alia vero damnum contigerit, ut si, deducto omni damno, lucrum superest, vnus in duas partes, alius in tertiam partē admittat̄ eius lucri. Si uero tm̄ dānū supest, is, q duas partes dāni ferre debet in reb. quæ supersunt, tanto minus, q̄ alter accipiat, q̄ tn̄ faciat tertia pars dāni, ut ff. eo. l. Mutius.

3 † sentit The.
4 † al. meliori.
5 † al. coire.

h Seruius. hic Seruius sibimet contradicere videtur, vt ff. eo. l. Mutius. sed non est verū. nam ibi dicit de facto hoc esse nō posse, s. vt dānū, & lucrum sit in eadē societate, cū dānū lucro, & ecōtra lucrum, damno deducto, intelligat̄; vt ibi dicitur, & inf. e. ver. & adeo.

6 † al. deest fieri.
7 † al. aliqua.
8 † aliqua.
9 † lucri.

i Et adeo. hæc pacta inæqualia tunc demū locū hn̄t, qn̄ alter plus cōtulit operæ, uel industriæ, q̄ alter. vt ff. eo. l. si non fuerint. in prin. ibi, si vero placuerit, secundum. Azon. cū societas sit fraternitatis ius, vt ff. e. verum in fi. 2. resp. Io. contra & subaudit in l. illa, si non fuerint, maximè. Alij idem, q Io. sed tali ratione, quia iure conuentionis ualent, non societatis ff. de pol. l. 1. §. si conuenerit. Accur. ADDITIO. Ista cōiter approbatur, vt per Chr. hic. & hæc uera intellige, qn̄ uel de vtroq;, uel de altero tantum aliquid inter partes conuentum est. Si verò nihil, sed simpliciter tantum sit contracta societas; dic, ut per Ang. hic.

a idest, si nō habito respum ad lucrum de certa q̄ritate cautum sit, puta uolo decē annuatim ēt si cōcedens pecuniā, in se periculum suscipiat, s̄m Ang. hic.

k Partem. non totum, alias esset Leonina, * ut dicitur in fabula Aniani, uel Esopi, & ff. eo. l. si non fuerint. §. si. & l. si unus. §. sed si pretium. in fi.

* Iniquissimū. n. genus societatis est, in quo qs dānū, non ēt lucrū spectat; ut ibi dr̄. Aegid Petr.

l Quod & ipsum. s. dictum hoc proximo casu.

m Conuenienter. i. cōueniēs suæ sn̄iæ, q̄ dixit s̄. e. §. de illa.

Illud

¶ILLVD EXPEDITVM. ¶CASVS. Pone. Duo mercatores societatem adinuicem contraxerunt, & super hoc literas confici fecerunt, in quibus continebatur, quod lucrum, si quod inter eos contingeret, diuideretur: nulla fuit facta mentio de damno, quid iuris in hoc casu? Respon. quod eadē est ratio obseruanda in damno, quæ & in lucro est expressa, & econuerso. h. d.

a *Seruari*. No. eandem esse rationem contrariorum. sic ff. de leg. 3. l. fi. & ff. fami. ercisc. l. si filia. §. Papinianus. Arg. contra. ff. de lib. & post. l. commodissimè. & ff. loca. l. ea lege. 1. resp. & ff. de nego. gest. l. si quis negotia.

¶MANET AVTEM. ¶CASVS. Supra dictum est, qualiter societas contrahitur: restat nunc videre, qualiter dissoluitur. Dicit ergo Iusti. ꝙ societas inter aliquos tandiu manet, quandiu perseuerauerint in eodem cōsensu: cum autem alter eorum societati renunciauerit, dissoluitur societas; si autem callide renunciauerit societati, ad hoc, ꝙ ipse solus aliquod lucrū sentiat, illud lucrum solus non habebit, sed tenetur illud lucrū socio suo communicare. si autem aliquod lucrum aliunde senserit, quam sibi sperabat, scilicet, quando societati renunciauit idest, ex insperato si bi euenit. in totum habebit: quicquid autem lucratus fuerit illi, cui renunciatum est, post renunciationem illi soli aequiritur.

b *Renunciauerit*. præsenti socio, a nō absenti, vt ff. eo. sed & socius. §. si absenti.

c *Callide*. idem, & si intempestiuè renunciet: item & si expectat non renunciari: vt ff. eo. l. actione. §. Labeo. & l. sed & si socius. §. fin.

d *Totorum*. i. omnium hoc expressō: ut ff. eo. l. 3. §. 1. aliàs contra, ut ff. eo. l. nec adiecit.

e *Si quid verò*. alias si quidem, sic ff. ex quib. cau. in poss. ea. l. Fuleinius. §. quod si aduersus. sic ff. eodem. l. actione. §. diximus.

f *Non captauerit*. i. non præcogitauerit.

g *Conceditur*. no. hic quinque modos soluendæ societatis hic, & sequentibus quatuor §§. sunt & alij duo, ut interempit societas. Item cum ab alio stipulor animo nouandi, vel iudicium cum aliquo dicto animo nouandi: vt ff. cod. l. actiones. 1. respon.

¶SOLVITVR ADHVC. ¶CASVS. Non solum per renunciationem, de qua dicitur supra soluitur societas: sed & morte, unde non succedit socio superstiti hæres in societate, nisi hoc placuerit ipsi socio superstiti: & tunc etiam dicitur contrahi societas: & si plures contraxerunt ad inuicem societatem, si unus illorum decesserit, dissoluitur societas inter omnes, nisi aliter conuentum fuerit inter eos. In §. item si alicuius rei, &c. dicit Imperator, quòd non solum duobus modis supradictis dissoluitur societas: immo & tertio modo, scilicet, quando finis impositus est negotio, propter quod contraxerunt adinuicem societatem.

¶In §. publicatione, casus talis est. Iam ui distis tres modos soluendi societatē: modo ponitur hic quartus modus, quo solui tur societas puta, per publicationem omnium bonorum suorum in fiscum ꝓpter suum delictū. Quando enim fiscus in loco suo succedit, pro mortuo habetur.

¶*Item si quis*. Iam ui distis. quatuor modos, quibus soluitur societas. Item quinto modo soluitur societas: uelut si unus ex socijs cesserit bonis, ne in carcerem detru datur: n si tamen adhuc alter in ipsum consenserit, noua uidetur contrahi societas.

h *Morte*. idem est in tutela: secus in deposito. & mandato. ut ff. de ijs, qui nota. infa. l. furti. §. illud.

i *Et si*. i. quamuis. Accursius.

k *Conuenerit*. sut durer inter superstites etiam, uno moriēte: non autem ad hæredem transit * etiam ex pacto: vt ff. eod. l. adeo. & l. nemo. nisi in societate uectigalium: vt ff. eod. l. verū. §. in hæredem. & l. adeo. 1. respon & nisi denuo consentiant: ut ff. eo. l. plane.

ADDITIO. Item nisi iuramento hine inde apposito: quia fortè de iure canonico teneret etiam in persona hæredis; nec morte unius ex socijs solueretur, per c. cum contingat. extra de iureiu. secundum Io Fab. hic.

l *Item si alicuius rei*. vt duo tabernarij de vendendo vino in foro.

m *Publicatione*. quæ publicatio fit propter delicta: ut ff. de bo. dam. l. 1. 1. respon.

n *Alius*. alias aliter. s. fiscus.

o *Pro mortuo*. sic ff. eo. l. actione. §. publicatione. Accur.

p *Habetur*. sed quid, si hic socius, cuius bona publicata sūt, ratione operæ socius erat, non rerum, ꝙ esse potest, vt s̄ eo. §. de illa. vet. nam & ita? Rñ. idem, cū libertatem, vel vitā, vel ciuitatē amittat, vt ff de bo. dā. l. 1. & ī. ꝓx §. inuit. in fi.

q *Bonis suis cesserit*. quod facere potest, ne in carcerem detrudatur. vt inf. de act. §. fi. * & C. de cessio. bo. l. 1.

r *Debita*. qa fisco, vel priuatis debat, vt ff. eo. l. actione. §. 1.

s *Vaneat*. i. vendatur.

t *Sed hoc casu*. q. d. non sicut superiori proximo, s. quando bona

Particula adiecta in lucro, tacitè videtur adiecta in damno, & econtra. Aret.

¶Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa veluti in solo lucro,[1]† vel in solo damno: in altera vero omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari.

Societas soluitur renunciatione: qua sola lucrum, quod post renunciationem acquiritur, non communicatur, nisi dolosè fuerit renunciatum. Aret.

¶Manet autem societas eousque, donec in eodem consensu perseuerauerint. At cum aliquis renunciauerit[b] societati, soluitur societas Sed planè si quis callidè[c] in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrū solus habeat: veluti si totorū[d] bonorum socius, cū ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. si quid[e] verò aliud lucri faciat, quod non captauerit, * [f] ad ipsum solum pertinet. Ei verò, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.[g]

Morte vnius ex socijs soluitur societas: item interitu rei, vel publicatione bonorum: item si vnus ex socijs cesserit. Aret.

¶Soluitur adhuc societas, etiam morte[h] socij: quia qui societatem contrahit, certā personam sibi elegit.[2]†

¶Sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte vnius socij soluitur, et si[i] plures supersint: nisi in cocunda societate aliter conuenerit.[k]

¶Item[l] si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est; finitur societas.

¶Publicatione[m] quoque distrahi societatem manifestū est, scilicet, si vniuersa bona socij publicentur. Nam cum in eius locum[3]† alius[n] succedat, pro mortuo[o] habetur.[p]

¶Item si quis ex socijs mole debiti prægrauatus, bonis suis[q] cesserit: & ideo propter publica, aut priuata debita[r] substantia eius væneat,[s] soluitur societas: sed hoc casu,[t] si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere.

Socius tenetur de leui culpa, vel de tali diligentia, qualem suis rebus solitus est adhibere. Aret.

Marginalia:

1† al. deest in solo lucro.

* Captare hoc loco accipitur pro eo, quod est blanditijs, quibusdam ac illecebris, obsequijsque, et laudationibus uenari, ut sic dixerim. Hinc, & captatoria institutiones ff. de har. inst. l. captatoria. Hinc & captanda hæreditas. C. de transactionib. l. si maiores. & apud Horatium lib. 2. sermonum

Captes & Plures vbique testamēta senū.

a Vel eius procuratori, alias nō tenet, nisi in præiudicium renūtiantis. Ange.

Societas multis modis soluit.

Societas non trāsit ad hæredē n si in duobus casib.

2† al. eligit.

3† al. alius succedit.

* Rō, quia in societate eligitur industria personæ, & si ret hæres non sit socius, teneō tū inchoatū a defuncto pficere. l. hæres socij. ff. eo. Aeg. Pert. Cessio bonorū quare fit.

* Non tū cedens liberatur à creditoribus, sed in post ea q̄si tis habet beneficiū ne conueniatur, nisi inquantum facere pōt l. 3. ff. de ces. bon. Aeg. Pert.

bona fuerunt publicata. nam hic viuens, & in ciuitate existens, sibi postea acquirere potest, vt de cessio. bo. l. 5.

¶ SOCIVS SOCIO. ¶ CASVS. Dixi Imperatori Domine, iam vidi quinque modos, quibus societas soluitur: modo quæro, utrum socius socio suo teneatur, propter dolum, uel etiam ꝓpter culpam? uel etiã ex negligentia teneatur? Et respon. Impe. ꝙ non solum ex dolo tenetur, sed etiam ex negligentia. Sed domine, quam diligentiam debet præstare socius? Et respõdet, quod nõ exactissimam, sed eandem, quam in rebus suis solet præstare. vnde si in rebus suis solet esse negligens, quanquam in omnibus rebus sit diligens, nõ tenetur, sed debet de se conqueri, qui parum diligentem socium sibi assumpsit. hoc dicit.

¶ Socius socio vtrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, [a] si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus [b] est: an etiam culpæ, idest, desidiæ, atque negligentiæ nomine: quæsitum est. præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri [c] eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet: [d] Nam qui parum diligenté [e] socium sibi assumit, de se queri, sibique hoc imputare debet.

a *Pro socio actione.* quæ est directa ab vtraque parte, vt ꝟ. de pæ. te. li. § ex quibusdam. & finita societate, nascitur. ut C. eo. l. tandiu. nisi in casu, vt ff. eo. l. actione. §. si communis. versic. nonnunquam.

b *Passus est.* qui de solo dolo tenetur, & lata culpa, quæ dolum repræsentat, ut ff. deposi. l. ꝙ Nerua. & ff. si quis te. li. esse iuss. fue. l. prima. §. non autem.

c *Teneri.* nisi alter tantam culpam præstiterit, quantam & iste, & afferret par damnum, quo ca su compensatur culpa. Item dolus cum dolo, ut ff de com pen. l. si ambo. in prin. & de dolo. l. si duo.

d *Solet.* ante contractam societatem: *a* & in hoc discrepat à depositario, qui vt in præsenti tenetur. sic ff. de po. l. quod Nerua. sic est in eo, cum quo habeo rem communẽ sine societate, vt ff. fam. erci. l. hæredes. §. non tantum.

e *Qui parum diligentem.* sic supra quibus mod. re contra. ob. §. præterea.

*sic ff. man dati.

Depositarius solum tenetur de dolo, & lata culpa.

a Scilicet si tunc erat diligentior, alias secus ut p glo. in d. l. cũ duob'. §. 1. ff. eo.

De mandato.*

TITVLVS XXVII.

Mandatum obligatorium contrahitur pluribus modis: nec obligatur quis, si mandatarij gratia tantum mandet.

¶ DE MANDATO.

¶ Obligationum aliæ re contrahuntur, aliæ verbis, aliæ literis, aliæ consensu, vt supra de obl. Item earum, quæ ex consensu, aliæ per venditionem, aliæ per locationem, & cõductionem, aliæ per societatem, aliæ per mandatum, vt supra de ob. ex consensu. in prin. De tribus primis dixit, nunc de quarta f de mandato. Accur.

M *Andatum.* ¶ Totus iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, quot modis mandatũ cõtrahitur, & illud per exempla declarat. Scdõ, ꝙ fines mandati non sunt prætereundi. Tertiò, qũo mandatum finiatur, & qñ mandato possit renunciari. Quartò, ꝙ mandatum dẽt esse grãtuitũ. Secunda ibi. Is qui. Tertia ibi, rectè. Quarta ibi, in summa.

¶ CASVS. Quæsiui à Iust. de mandato, quot modis contrahit & ipse considerãs, rñdet. ꝙ sex modis. Dicit. n. ꝙ mãdatũ quinq; modis obligatorijs contrahit. Aut. n. tua gr̃a contrahit &c. aut alijs quatuor modis enumeratis in litera. sextus aũt modus non est obligatorius; quia qñ aliquis tua gr̃a tm̃ mandat, nullum est mandatum, nec aliqua nascit obligatio, sed quinque modis præcedentibus obligatio

contrahitur, & ex his mandati actio nascitur.

f *Mandatum.* mandatũ est officiũ gratuito ab eo, q̃ susceperit exhibẽdũ, nisi. n. fiat gratis, incipit esse locatio, si non erat facturus, aliàs tale factum, ideoq; locari consueuit, ut infra eod. § fina. & fit per verbum rogo, volo, mando, supplico, & similia: vt ff. eo. l. 1. §. 1.

M Andatum * [f] contrahitur quinque modis, [g] siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua, & tua, siue aliena tantum, siue sua, & aliena, siue tua, & aliena. At si tua tantum gratia [1] † tibi mãdatum sit, superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio: [h] nec mandati inter vos actio, nascitur.

Ad cognoscendum, cuius gratia mandatum fiat, inspiciendum est, cuius vtilitatem concernit illud, quod mandatur & dicitur illius gratia celebratum. Aret.

¶ Mandantis tantum gratia interuenit mandatum: * veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, [i] vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes.

¶ Tua gratia, & mandantis, veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris [k] credas ei, q̃ in rem suã esset mutuaturus, uel si fideiussor datus tibi, mandet tibi uolenti agere contra eum, ut periculo suo experiaris cum reo principali, uel si idem fideiussor tibi mandet, ut suo periculo stipuleris à quodã, quem delegant tibi eo tp̃e, quo cœpisti agere contra eum.

g *Quinque modis.* imo vi, ꝙ sex: vt segĩ. Sed dic q̃nq; s. obligatorijs. Vltimum. n. l. qñ tm̃ tua gr̃a, non est obligatoriũ: ut ff. e. ti. l. 2. §. fin. Itẽ fm̃ lo. est quoddã aliud sextũ obligatoriũ: ut cũ sua gr̃a, & tua, & aliena aliquis tibi mã dat, vt emas fundum ꝓ me, & te, & Titio. Accur.

ADDITIO. Et exemplifica, vt ff. eo. l. si procuratorem. §. si tutores. vbi tutor mandat cõtutori suo vt seruum necessariũ emat pupillo; & sic gratia mandantis, & mandatarij, & pupilli cõtrahit mandatũ.

h *Obligatio.* nisi dolus, & calliditas intercedant: *b* ut ff. de reg. iu. l. consilij.

¶ MANDANTIS TANTVM. CASVS. Quæsiui à Iust. Dñe, qualiter potest interuenire mandatũ gr̃a mandatis tm̃? Et rñ. ꝙ tunc mandãtis gr̃a interuenit mandatũ, cum mandat tibi aliquis, ut negotia eius geras, aut fundũ ei emas, aut pro eo fideiubeas; & si tale mandatum suscepisti, de necessitate obligaberis, quamquam ab initio tibi liberum sit suscipere mandatum, uel nõ suscipere. h. d. & super illa gl. & tunc quia suscepit, intellige, ꝙ si bene gessisset, non esset obligatus. Item si malè gessit, non pp hoc est obligatus, sed si malè gessit, cum ei esset mandatum, obligabitur eodẽ modo, ac si ita esset mandatum, vt non ageret. & gessit tua gratia, & sua. Et rñ. ꝙ tunc hoc modo contrahitur, sed male impleuit. Modo sumus in uersi Tua gratia, &c. Quæsiui a Iust. qualiter mandatum contrahitur, qñ aliquis tibi mandat, ut sub usuris pecuniã credas ei, q in rem suã esset mutuaturus, uel si fideiussor datus tibi, mandet tibi uolenti agere contra eum, ut periculo suo experiaris cum reo principali, uel si idem fideiussor tibi mandet, ut suo periculo stipuleris à quodã, quem delegant tibi eo tp̃e, quo cœpisti agere contra eum. Qualiter enim huiusmodi mandata contrahantur, tam mandantis gratia, quam mandatarij, patet cuilibet intuenti. & sumus in uer. aliena, &c Modo uideamus qualiter aliquis mandat gratia alterius tantum; & exemplum est planum, ueluti si mandet tibi aliquis, ut Petri negotia gereres, q̃d nõ est gratia tui, nec sui, imo solũ gratia Petri, & sic de alijs exemplis In uer. sua, & aliena, &c. ponit exemplum, qualiter mandatum contrahitur gratia sua, & aliena, & nihil ad utilitatem suam, & est exemplum tale. ueluti si de communibus negotijs sibi & Titio, tibi mandet aliquis, ut sibi, & Titio fundum emeres, uel ut pro eo, & Titio penes aliquem spondeas h. d. F. i. an.

i *Gereres.* & tunc quia suscepit mãdatum, non quia gessit, tenetur. ut ff e. l. si remunerandi. §. 1.

K *Sub vsuris.* in hoc est utilitas mutuantis, propter usurarum lucrum. Sed contra ff. de usu. l. cum quidam. §. si pupillo. in fin. Sed ibi debet subaudiri, tantum. Vel dic, non sunt

* *Adde Dec. & Cagno. in l. cõ filij. ff. de reg. iur. & Fel. in c. eã te. au. 9. de rescr.*

1 † *al. deest tibi.*

* *Mandatum impertat voluntatem spontaneam, iussum, necessitatẽ, rogatio, si emanat a superiore, præceptũ: hinc vulgo dici solet, rogatio domini præceptum est. Ou. est orare ducũ species violenta iubendi. Et qua si nudat o supplicat ense potens Ausonius. Blando uis latet imperio, vide gl. in l. 1. i ver bo sed ego. ff. quod iussu. Aeg. Perr.*

b Intellige si sit cõsilium rei honestæ, nec esset alias factu rus. Et tñ, q ex hoc damnificatus fuerit. indistinctè tenetur, ut per Ang. hic.

deres ei,[a] qui in rem ipsius[b] mutuaretur, aut si, volente te agere cum eo ex fideiussoria causa, [1] † mandet[c] tibi, vt cum reo agas periculo mandantis, vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi [2] † deleget in id, quod tibi debuerat.

¶ Aliena autem tãtum causa interuenit mãdatum, veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundũ emeres, vel vt pro Titio sponderes.

¶ Sua, & aliena: veluti si de communibus suis, & Titij negotijs gerendis tibi mandet;[d] vel vt sibi, & Titio fundum emeres, vel vt pro eo, & Titio sponderes.

¶ Tua, & aliena, veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris [3] † crederes: quia [4] † si sine vsuris pecuniã [5] † crederes,[e] aliena tantum gratia intercedit mandatum.

Mandatum gratia mandatarij tantum non est obligatorium, sed dicitur propriè cõsilium. Aret.

¶ Tua tantum * gratia [f] interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptione potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum magis cõsilium, quàm mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio[g] mandati[h] obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatr: [6] † cum liberum[i] cuique sit, apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, vt quęsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter[k] Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset.

Mandatum rei turpis, uel contra bonos mores, non valet.

sunt propter lucrum inductæ ll. principaliter, vt ibi: secundario tamen sic, vt hic dicitur. Accur.

ADDITIO. Solue aliter secundum Doctores: aut vsuræ debentur ex stipulatu, quia in stipulatum expresiè deductæ sunt, & tunc lucrum sapiunt, & loquitur hic: aut debentur vsuræ propter moram, siue negligentiam non soluentis, & tunc nõ sapiunt lucrum, quia tanquam interesse ꝓstantur, & loquitur d. l. cum quidam. §. si pupillo. Christoph.

a *Ei*. puta procuratori mandantis.

b *Ipsius*. s. mandantis. & in hoc est utilitas mandantis.

c *Mandet*. s. fideiussor. Et hoc casu agitur contra fideiussorem mandantem, actione mandati, non ex stipulatione prima, si nouandi animo hoc mandatum intercessit. ut ff. eo. l. si mandato meo. in fi. Si autem non nouandi animo, agetur ex prima causa: ut ff. de procu. l. licet. §. ea obligatio. in fi.

d *Mandet*. hic agi potest duabus actionibus: mandati, scilicet contra mandantem, & negotiorum gestorum contra Titium, quæ datur & mãdanti, ut C. de nego. gest. l. fin. mandatum

e *Crederes*. s. mandatum.

¶ TVA TANTVM GRATIA.

¶ CASVS. Vidistis iam, qualiter quinque modis obligatorijs contrahitur mandatum, licet non sit obligatorium, ueluti si mandet Titius, ut pecunias tuas potius fæneres, quàm in emptionem prædiorum colloces: uel econuerso, & huiusmodi obligatio plus sortitur nomen consilij, quam mandati, & hac de causa non est obligatorium, & illud patet euidenter, quia nemo ex huiusmodi consilio obligatur, quãquam mandatario non expediat, nisi in casibus exceptis, & hoc ideo est, quia liberum est suscipienti consilium penes se explorare, an susceptum cõsilium sibi expediat necne. & propter hoc si te pecuniam habentem monuerit aliquis, ut ex ea rem aliquam comparares, uel crederes, non tenetur tibi iudicio mandati, licet tibi non expediat, eam emisse, uel alicui credidisse. & hæc uera sunt, cum mandatum sit sine assignatione certæ personæ. Sed pone, quod mandabat tibi aliquis, ut Titio nominatim crederes pecuniam: nunquid eo facto is, qui tibi mandauit, erit tibi obligatus? Et certè secundum sententiam domini Sabini dicendum est, quod sic, quia fortè aliter non credidisses Titio, nisi tale mandatum suscepisses. Fran.

f *Tua tantum gratia*. hic autem addunt doctores sextum modum, quod dic, ut supra eodem. in prin. in gl. imo uidetur &c. in fi. gl.

g *Ex consilio*. nota bonam regulam, quem de consilio nõ teneri. Fallit tamen in casibus, qui his legibus dicuntur, ut ff. de dolo. leg. quòd si cum scires. & ff. de proxene. l. secunda. Sed certè ibi fuit fraudulentum consilium, ut ff. de regu. iu. l. consilij. Item fallit, ut ff. ad l. Aquil. l. liber homo. primo respon. & infra de Iniur. §. non solum. & ff. de iniu. l. non solum. in princ. & §. Proculus. & ff. quod ui, aut clã. l. semper. §. primo. & ff. de furt. l. si quis uxori. §. cum Titio, & ff. de ser. cor. l. prima, primo responso, & § persuadere. Sed hoc in maleficijs; ideo non datur mandati, tenetur tamen, uel de dolo; uel alijs actionibus. Item alias facturus non erat in prædictis casibus, aliàs obtinet hæc regula, ut hic, & ff. eodem. l. si remunerandi. §. planè. Sed certè nec his casibus uidetur teneri, ut in fra proximo §. sed dic. non tenetur illi, cui tale consiliũ præstitit: ut ibi, sed illi, in cuius læsionem consuluit, ut hic dicimus. Vnde dici potest, quod nec his casibus fallit dicta regula, cum dicat non teneri illi, scilicet cui consilium præstitum est, nisi in casu illius l. ff. de dolo. l. quod si cum scires. & illius l. ff. de proxene. l. secunda.

ADDITIO. Eandem gl. habes. ff. eod. l. 2. §. fi.

h *Mandati*. scilicet, actione.

i *Liberum*. scilicet suscepto consilio, sed suscepto mandato, necesse est consummari, secundum Ioã. nisi congruo tempore renuncietur, ut infra eodem, §. mandatum. & ff. eodem. l. si mandauero. §. finali, & ff. commoda. l. in commodato. §. sicut.

k *Non aliter*. hoc esse uidetur pro opin. Pla. qui dixit, duo, scilicet ubi si consulo certæ personæ mutuari, tenetur ita demum, si alias facturus non eras. Vbi autem non est designata aliqua persona, non teneor, etiam si alias facturus non eras. Sed Io. in utroque casu dicit econtra. Nam primo indistinctè teneor, siue alias eras mutuaturus, siue non. Secundo autem cum distinctione, non alias, & facit pro eo ff. eod. l. si remunerandi. §. planè. & supra eodem. §. tua, & aliena. in fine. & ff. de neg. gest. leg. 3. in fine. & l. 4. Nec obstat, quod hic dicitur: quia & si alias etiam facturus erat, tenetur, qui mãdauit, ut dictum est; unde potest subaudiri, maximè; quia non aliter, &c.

ADDITIO. Hæc opinio Ioan. ueluti communior approbatur, de quo in l. si remunerandi. § planè. ff. eod. Christoph.

¶ ILLVD QVOQVE &c. ¶ CASVS. Dixi Iustin. Domine, supra uidimus qualiter mandatum contrahitur quinque modis obligatorijs & etiam sexto modo, non obligatorio: quid modo plus diceris? Et dominus Iustin. respondet: Frater, una cum prædictis scire debes, quod sicut mandatum gratia tua tantum, non est obligatorium: sic nec consilium, seu mandatum de re turpi: ueluti si tibi mandet aliquis, ut furtum facias, uel iniuriam, aut damnum

1 † al. mandetur.

2 † al. delegeris.

3 † deest, pecuniam.

4 † quod.

5 † vt.

* Adde Dec. & Cagno. ff. de reg. iur.

6 † dabitur.

Consiliũ non facit quem teneri nisi i

* Quia tale iuram ue lut peccati nutritiuū, nec contra ctum firmat. ea nō est. de reg. iur. lib. 6. Aegi. Perr. a Et hoc uerum in omnibus pactis quæ ratione tur pitudinis. uel publicæ utilitatis principaliter im probātur. Secus si secundariò, vel in odiū creditoris, aut pp defectum sēsus, uel imbecilitatē improben tur quia iu ramēto cō firmantur. Et quod dicitur, non valere iura mentū cō tra legē, in tellige de canonica, nō autem de ciuili, ut per An.

1 † velis.

b Quo casu non habet ēt utilem, nisi in causis pijs & necessarijs, puta alēdo liberos, uel faciendo id, quod tendit ad exonerationē uel euasionem pso. naę, seu in famię mādantis, ut per Ioan. Fab & An ge. hic.

Mandatū facilius reuocatur. q̄ alij contractus.

Mandatū quādiu dicitur integ

num alicui inferas: huiusmodi non obligant quē, & si mandatarius præstiterit pœnam ei, contra quem deliquit, attū aduersus mandantem nullam habebit actionem. Fran.

a *Non est obligatorium.* * etiam si iuramentum intercederet, vt in Auth. lcenicas non solum. §. j. colla. 5. a & facit ad hunc §. ff. eod. l. si remunerādi. l rei tur pis. & l. si mandauero 2. § qui ædem. & ff. de arbitr. l. si cum dies. §. compromisso. & ī. de inuti. stipu. §. quod turpi. & ff. de verb obli. l. generaliter. & l. sequ. & ff. de condi. instit. l. conditiones. 1. & 2.

b *Cōtra bonos mores.* hic quæritur, quid si mandaui tibi, ut illi nomine meo iniuriā inferres, an teneor? Resp. vtique, argu. ff. de dam. infe. l. damni. §. si mandato.

c *Præstiteris.* s. cui cōmissum est maleficiū vt pœnā dupli. & ita licet intersit mandatarij, tamen non agit, quia nec interesse fingitur, vt ff. de condit. instit. l. filius. in fin. & melius. ff. de reg. iur. l. qd̄ qs ex culpa. i fi.

d *Titium.* s. mandātē.

¶ IS, QVI EXEquitur &c.

¶ CASVS. Dixit Iusti. Domine, bene udi, quot modis, & qualiter contrahitur mandatum: pro Deo dicatis mihi, qualiter mādatarius tenetur exequi id, quod sibi datur in mandatis? Dicit ipse, Scire debes, ꝙ si mandetur alicui sub certa forma, non debet mādatarius illam formam excedere. nam si aliquis tibi mandasset, ut ei fundū emeres, veluti pro c. uel ut pro Titio in tanta pecunia spōderes: nec teneberis plus emere, nec in ampliorē pecuniā fideiubere: qd̄ si feceris, ad id, quod expenderis, p̄dictam actionē non habebis. unde Cassius, & Sabinus dicebant in hoc casu, ꝙ non cōpeteret tibi actio contra mandantē ēt pro centū aureis in mandato cōprehensis, & hoc si contra formā mādati plus expenderis. Aliter tñ obtinuit s̄m opin aliorum; ꝙ vsq; ad pecuniam in forma mandati cōprehensam agere poteris. Sed pone, ꝙ is, cui mandaui, ut emeret mihi fundū pro centū aureis, pro minori pretio illū cōparauit: nunquid habebit act contra me? Et certè sic: qa rñē videtur mandasse, vt d. fundum minori ptio emeret, si posset. Lra est plana vsq; ad fi. tit. Fr.

e *Mandatum.* s. certæ formæ. Nam qñq; habet certam formam, & tunc habet locum, quod hic dr̄ ut ff. eo. l. diligenter quādoq; non & tunc bona fide facere debet. ut ff. e. l. 3. & probatur etiam hæc distinctio. ff eod. l. si quis pro eo.

f *Mandati actionem.* sed nec certò neg. ge s̄m B. & Io. & est pro eis C. de neg gest. l. vlt. & ff. de neg. ge. l. q aliena §. libertos. & de peculio. l. si creditor. §. j. Sed M. dabat utilem neg.

¶ Illud quoque mandatū nō est obligatorium,[a] quod cōtra bonos mores[b] est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi: licet, etenim pœnam istius facti nomine pręstiteris,[c] nō tamen ullam habes aduersus Titium[d] actionem.

Mandatarius non debet excedere fines mandati: & quatenus excedit, non habet actionem mandati. Areti.

¶ Is, qui exequitur mandatum,[e] non debet excedere fines mandati: vt ecce, si qs vsque ad centū aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere; alioqui non habebis cū eo mandati[f] actionem: adeo quidē, vt Sabino, & Cassio placuerit, etiam si vsque ad centū aureos cum eo agere volueris,[1] † inutiliter te acturum. Sed diuersę scholę auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant: q̄ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris, habebis, scilicet, cum eo mandati[g] actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si posset) emeretur.[h]

Mandatum, re integra, potest reuocari, & re integra finitur morte: succurritur tamen ei, qui ignorauerit mandatum reuocatum. Are.

¶ Rectè*[i] quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit.[k] *

¶ Item si, adhuc integro[l] mandato, mors alterutrius interueniat, id est, uel eius qui mandauerit, vel illius, qui mandatum susceperit, soluitur mandatum. * Sed vtilitatis causa receptū est, si, eo mortuo, qui tibi mandauerat, ea ignorans, eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioqui[m] iusta, & probabilis[n] ignorantia tibi damnum afferret.[o] Et huic[p] simile * est, quod placuit, si debitores, manumisso dispensatore Titij, per ignorantiam liberto[q] soluerit, liberari eos:[r] cùm alioqui stricta iuris ratione non possent liberari:[s] quia alij soluissent, quam cui soluere debuerint.

Mandatum potest initio non acceptari, sed postquam est susceptum, debet executioni mandari: nisi iusta causa, & congruo tempore recusetur. h. d. Aret.

¶ Mandatum non suscipere cuilibet liberum est, susceptum aūt consummandum est, aut quam primum[t] renūtiandum,[2] † vt p semetipsū,

gest actionem, & tñ debat illi l. si de neg gest. quia specialis ibi fuit prohibitio. b Sed certè miror de hac opinione, cū videatur lex expedita, quæ etiam vtilem denegat expresse, ut ff. eo. l. si pro te. & ff. de eden. l. 1. §. causa.

g *Mandati actionem.* pro precio dato, ut ff. de in rem uerso. l. si fundum.

h *Emeretur.* est añt il la rō: qa maiori sum mæ minor iest, vt hic & ff. de ver. obl. l. j. §. 2. & l. inter stipulātē. §. 2. & ff. de recep. arbit. l. diē. §. si plures.

ADDITIO. Et hæc vera; vbi negotiū, qd mandat, respicit dam nū, uel utilitatē mandantis, uel mādatarij: secus si tertium tm̄: qa nō pōt ampliari, nec restringi tanquā odiosū, ut in c. cui de non sacerdotali. de præb. in 6. Io. Fabri.

i *Rectè.* nā si non rectè, nō est necesse reuocari, ut s̄. e. §. illud.

K *Euanescit.* spāle est in mādato. ut sic faci le reuocet̄ p uolunta tē unius partis tm̄. in alijs. n. contractib nō sic, ut C. de ac. & obl. l. sicut. & est contraria huic. Et est rō, q a hic nō statim interest, & iō non statim hinc inde nascit̄ obli. q̄ ex interesse dat̄, vt ff. e. l. si pcuratorē. §. mādati actio. & facit ad hunc § ff de iurisd om. iudi. l. & qa. & ff. de mino. l. qd̄ si minor. §. Scæuola. & C de tepu. hæ. l fi. & ff. de ri tu nup l plerique.

l *Itē si adhuc integro.* sed vsquequo dr̄ integrū? Rñd si mandata sint emptio, donec aliias dederit, vel alias se emptori obligauerit; & idē in similib. Et (vt breuius accipias) si iā expedit interesse mādatarij, nō est res integra; alias sic. ar ff eo l si pcuratorē §. mandati. Si uero nō est res integra, nō finit̄ mādatū nisi in iudicio, ut ff. de iudi. tam ex contractibus §. fin. c Sed quid prodest, si non finitur mandatum re non integra? Respon quia per hæredem expia negotia debent consummari ff pro soc. l. si licet noua inchoare necesse nō sit, ut ff. de neg gest. l. nā & Seruius. §. si uino. & ff. pro soc. l. li fs socij. qd̄ nō est re integra, cū nullum exptum sit

m *Alioqui* idest, si non posses Agere. Accur.

n *Probabilis ignorantia.* quæ est in facto alieno, ut hic, & ff. eo. l. idēq;. §. pen. alias nō est pbabilis, vt ff. ad Velle l. ĝĝ. & C. de rescin ven. l. quisquis & ff. de ædil. ed: e. l. j. §. causa

o *Afferret.* quod esse non debet.

p *Et huic.* s proximo casui.

q *Liberto.* primo dispensatori, & seruo. Accur.

r *Liberari eos.* facit ff. si cer. pet. l. eius, qui in prouincia. & de solut. l. si eum seruus.

s *Liberari.* nisi in casib. ut ī. q. b. mo. tol. obl. ī prin. dicem*.

t *Quam primum.* s. potest fieri.

* Adde Paris. consil. 69. li. 3. nu. 145. Dom. Ambrosius Bal. & alij in l. 1. C. de satisda. Nā fallit hoc in procuratore apud acta.

* Simile in c. in causis, vbi res non esset integra, cū glo. super verbo, integra. extra de elect.

* Nisi mandatum sit exequendū post mortē, vel mādās de necessitate teneatur exequi. Aeg. Perr.

* Adde Felyn. in cap. translato. num 10. de constit.

2 † al. renunciandū est.

c Tu dic, ꝙ in mandata iurisdictione res definit esse ītegra etiam per solam citationem. In mandato vero procuratoris ad iudicia, si sit actoris per litis cōtestat. si rei, sufficit, ꝙ dñs pro eo sciente, vel nolente satisdederit. in p curatore autem negotia suffi cit fecisse pparamenta necessaria, puta si ne quibus pncipale negotium expediri nō potest. An.

a *Iusta causa.* puta casus fortuitus. nam de dolo tenetur, & lata culpa, & leui, & leuissima secundum B. & Io. ut C. eo. l. in re mandata. & l. à procuratore. Alij dicũt de leuissima mandatarium non teneri, sed de dolo tantum, quãdo gratia mandantis tantum fit: vel de leui culpa, quando vtriusque gratia, instat aliorũ cõtractuum, ut ff. de reg. iur. l. contractus. Sed primum videtur verius, eum hic contractus multum discrepet ab alijs contractibus.

Mandatarius d quatuor tenetur.

ADDITIO. Tu dic, quòd de lata, leui, vel leuissima culpa eatenus tenetur, quatenus id, quòd ue nit in mandato, exactam, vel exactissimã requirit diligentiam. Angel.

b *In summa.* i. breuiter ammodo hunc titulum expediamus.

c *Negotij.* idest, contractus.

d *Mercede.* s. ut mercede, ut qui alias nõ etat paritutus mandato: si autẽ alias pariturus erat. & constituatur aliquod salarium gratia remunerandi, non minus erit mandatum, ut ff. eo. l. si remunerandi. j. respon. Et ad huius rei euidentiam distingue: quia aut est incertum re, & genere, puta, si dicant tibi, Bene retribuã tibi hoc seruitium, vel recognoscam, & tunc nõ potest peti quicquã, ut C. eod. l. salarium. & ff. eod. l. qui mutuam. §. salarium. *a* Aut certum genere, licet incertum specie, vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum, & tunc potest dici, ꝙ ualeat conuentio salarij: cum non sit prorsus incertum, ut ff. eod. l. fideiussor. In gl. i. secus in ijs, quę pon dere vel numero consistunt, ut ff. de leg. j. l. si hominem. Si autem certum omnino: tunc aut stipulatione promittitur, & tunc certi condictione petitur. Si autem sine stipulatione, & incontinenti ante mandatum vel post petitur actione ex eo contractu, s. contraria mandati informata. Si autem ex interuallo, s. postquam contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio* iudicis, ut C. eo. l. 1. ff. eod. l. salarium. & C. de pact. l. petens. & ff. de duob. reis. l. duos in fi. Accur.

Salarium interueniens in mãdato, an peti possit & qua actione.

1 † *cedere.*

2 † *al. diximus.*

a Potest tñ officio Iudicis peti, sicut quando nullo modo fuit promissũ: dummodo nõ cõstet, ꝙ sine pręstatis uerbis gratis fuisset pariturus. Angel.

* Ex hac gl. collige, qualiter salarium aduocati, & procuratoris petitur officio iudicis. idem est de presbytero, qui celebrãdo facit aliqua seruitia ꝑ aliquo, qui non per actionem, sed iudicis officio petet salariũ. Aegi. Petr.

aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuntietur, vt integra causa mandatori reseruetur, eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa[a] intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestiuè renunciandi.

Se summat.

¶Mandatum, & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

Mandatum debet esse gratuitum: alias transit in alium contractum. Are.

¶In summa[b] sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotij[c] cadere. [1] † Nam mercede[d] constituta, incipit locatio, & conductio esse. Et (vt generaliter dicamus [2] †) quibus casibus sine mercede suscepto officio mandati, siue depositi contrahitur negotium: his casibus, interueniente mercede,[e] locatio,

e *Interueniente mercede.* s. in pecunia numerata, ut diximus sup. loca. in princ. Item hæc regula generalis est vera, nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas, uel res talis, quæ non consueuerat locari. tunc. n. non locati, sed præscriptis verbis agitur, ut ff. de præscriptis verbis. l. si tibi & l. naturalis. §. at cum do.

f *Fulloni.* fullo est. qui lauat. & tingit pannos, & etiam polit eleuando superflua. Sed sarcinator econtra, qui sarcit, & addit ubi est scissum uestimentum, vel pannus, & consuit. Vnde & dicitur: Iste habet sarta tecta, quia cum essent fracta, sunt reparata ex quibusdam adiunctionibus, ut ff. de vsufr. l. hactenus. Et dicitur sarcinator à sarcina, & significat proprie eum, qui plurimum vestium sumit. Aliquando etiam pro sutore accipitur, ut hic.

g *Actio.* immo videtur præscrip. ver. competere, ut supra locati. § j. sol. ut ibi.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX quasi contractu nascuntur.*

¶Rubricæ istius continuatio sumitur ex § sequens. sup. in tit. de oblig. vbi dicitur, quòd obligationum quædam sunt ex contractu, quædam ex quasi contractu, &c. Et quia dictum est supra de obligationibus ex contractu, sequitur de obligationibus ex quasi contractu, & etiam hic continuatur in textu. Aretin.

Continuatio.

& conductio intelligitur cõtrahi. Et ideo si fulloni[f] polienda, curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.[g]

De obligationibus, [3] † quæ quasi ex contractu nascuntur.*

TITVLVS XXVIII.

Valet argumentum à sufficienti partium enumeratione. Aret.

POst* genera[h] contractuum enumerata, dispiciam[*] etiam de ijs [4] † obligationibus, quę quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex[i] maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

POst genera. Totus iste tit. diuidit̃ principaliter in duas partes. Primo ponit continuationẽ rubricæ, de quo est tractatus. Secundo illud per exempla declarat. Secunda ibi, igitur eum quis.

Diuisio.

¶CASVS. Istum titu. continuat Iusti. cum præcedentib. ita dicens, ꝙ post genera contractuũ enumerata dispiciẽdum est de quibusdam contractibus siue obligationibus, quæ non ex contractu propriè nascũtur: quia tñ non oriũtur ex maleficio, nec ex quasi maleficio, supple per totum tit. istum, ut bonã sit illatio: nec ex cõtractu, ut dictum est in princi. relinquitur ergo, ꝙ ex quasi contractu nascantur. vñ de huiusmodi contractib. siue obligationib notat dñs Iustin. plura exempla. Et primum exemplũ est tale. Aliqs gessit negotia absẽtis alicuius sine mãdato; ex ista gestione nascuntur duæ actiones, i. nasci pñt. Si n. benegesserit negotia, gessit, ad repetendum illud, quod impendit. Si autem male gessit, datur act. nego gest. directa ei, cuius negotia gessit 5. gerentem. Sed dñe, quæ est differentia inter has duas actiones? Et dicit, quòd quo ad effectum nulla est differẽtia: sed subtilitate iuris talis est dña. ꝙ actio illa, quæ datur dño cõtra gerentem, vocatur directa: illa aũt, quæ datur gestori cõtra dñm: vocatur contraria, vt dictum est. & nascuntur illæ duæ actiones, vt sup. dictum est, qñ aliquis sponte, & sine mandato accedit ad negotia alterius gerenda, vt puta absentis. & si ea bene, & vtiliter gerit, habet eum, cuius negotia gerit, & ignotantem. & inuitum sibi obligatum. & hoc maximè vtilitatis cã factum fuit, siue institutum, s negotia negotiatorum, qui subita festinatione compelluntur abesse, nulli demandata, negotiorum suorum gestione deserta relinquerentur: quod contingeret, nisi huiusmodi actiones negotiorum gestorib. darentur. Nullus. n. sine mandato accederet ad negotia aliena gerenda, si de eo, ꝙ impendisset, ad illud recuperandum, nullam haberet actionem.

3 † *alias de obligationibus quasi ex contractu.*

* *Si ff. eod. C. de neg. gest.*

* *Adde Felyn. in c. si. nu. 17. de foro compet.*

4 † *al. de ipsis.*

¶In ver. Sicut autem, casus est talis. Supra dictum est, ꝙ ille, qui sine mandato vtiliter gessit negotia absentis, si aliquid de suo impendit; poterit illud recuperare per actionẽ neg gest. contrariam: eodem modo & econuerso, s. si male se habuerit gestor in gerendo negotia absentis, domino tenetur actione neg gest. directa. & hac ratione ad reddẽdas rationes administrationis suæ tenetur gestor præstare exactam diligentiam, & non sufficit, ꝙ talem diligentiã adhibeat, qualem in reb. suis adhibere solet. & hoc est verum, si alius diligentior eo accessisset ad negotia illa gerenda, si ipse ea non gessisset. hoc dicit Fran.

h *Genera.* i. maneries, vel diuersitates contractuum, ut supra de oblig. § si. vsque huc.

i *Ex maleficio.* subaudi, vel quasi, ut sit bona argumẽtatio, sic in-

ſic infra de obl quæ ex quaſi malefi. in princ.

a *Igitur*. quia de his obligationibus, quæ ex quaſi cõtractu ſunt, dicere debemus, incipiamus de hac, quæ ex ſola prouenit amicitia: ut infra eod.

b *Vltro, citroque*. i. hincinde poſſibile eſt eas naſci. nam ex vna parte tantũ quandoque agitur: ut ſi alterius non intereſt. ſed ſua tantum.

ADDITIO. No. uerba legalia ſignificare habilitatem, & potentiam: licet ſemper ſignificare nõ poſſint, ut no. ſup. de iuſti. & iu. in princip. ſecundum Chriſto.

Ex geſtione negotiorum abſentis oritur hincinde actio negotiorum geſtorum: quæ datur directa domino etiam ignoranti: contraria verò gerenti. Aret.

¶ Igitur,[a] cum quis negotia abſẽtis geſſerit, vltro, citroque[b] inter eos naſcuntur actiones, quæ appellatur negotiorum geſtorum. ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum, qui geſſit, directa competit actio:[1] † negotiorum[c] autem geſtori contraria. quas ex nullo contractu propriè naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mãdato[d] quiſque alienis negotijs gerendis ſe obtulerit. ex[2] † qua cã, ij, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. idq;[e] vtilitatis cauſa receptum eſt, ne abſentium, qui ſubita[3] † feſtinatiõe coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregrè profecti eſſent, deſererẽtur[f] negotia, quæ ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis[4] † impendiſſet, nullam[g] habiturus eſſet actionem. ¶ Sicut autem is, qui vtiliter geſſit[5] † negotia, dominum habet obligatum[h] negotiorum geſtorũ; ita & contrà iſte quoque tenetur, vt adminiſtrationis reddat rationem. quo caſu ad exactiſſimam[i] quiſq; diligentiam compellitur reddere rationem, nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet, ſi modò alius diligentior eo cõmodiùs adminiſtraturus eſſet negotia.

c *Negotiorum autem geſtori*. licet ẽt vnum negotium ſit geſtũ. ff de neg geſt. l. 3. §. 1. uer. negotia. ſic inf. vi bonorum rapto. in princ. ff. vi bon. rap. l. 2. § quod ait prætor.

d *Sine mandato*. ſcilicet, eius, cuius negotia geſſerit: & ſic ſoluitur. C. de neg. geſt. l ſi mandatum.

e *Idque*. ſ. ut repetat, quod impendit: niſi denũtiatio inhibeat: ut C. de neg geſt. eo l. fina. vel paterna affectio: vt C. eod. l. ſi patrono. & l quæ in vxorẽ. & ff. eo. de neg. geſt. l. is, qui. Vel obſequiũ, quod eſt ſi libertus patroni negotia gerat: vt C. eo. l. officio. His. n. caſibus nil repetitur. alioqui quandoq; repetitur, inquantum locupletior eſt, vt dicemus inf. § proxi.

f *Deſererentur negotijs*. qđ in multis noceret, ut ff eod. l. prima. Accur.

g *Nullam*. cũ nemini, ſit veriſimile, ſuã pecuniam iactare uel effundere: vt ff. de probat. l. cum de inde bito. §. qui enim.

h *Obligatum*. ſ. inſolidum: dummodo ſit vtiliter cæptum negotium, licet diuerſus exitus ſit ſecutus, vt ff. eo l. ſed an ultro §. primo. In caſibus tamen non tenetur inſolidum, ut ſi pupillus eſt, cuius negotia ſunt geſta. Item ſi animo depredandi geſſit: ut ff eo. de neg. geſt. l. ſi pupilli. j. reſpon. & §. ſed & ſi quis negotia mea Item & ſi ad noua * negotia gerẽda acceſſit: ut ff. eo. l. ſi quis negotia. Item ſi pacto * hoc actum eſt: ut C. eo. l. negotium. Item & ſi fuit in culpa gerens: ut ff. eod. l. ſiue hæreditaria. Item ſi fuit in mora, ut ff. de leg j. cum res. §. fina.

ADDITIO. Et eſt ratio, quia in omnibus iſtis caſibus gerens tenetur etiam de caſu fortuito, & in eis non ſufficit eſſe cæptum utiliter, niſi utilitas perduret, ut no. glo. in l. ſi negotia in uerbo, ſit ſolitus. ff. de neg geſt. Ang.

i *Ad exactiſſimam*. no. geſtorem interdum de dolo ſolo, & lata culpa teneri: ut ſi ad deſerta negotia acceſſit. ff. de nego. geſt. l. 3. §. interdum. Quandoq; de dolo, lata culpa, & leui: & hoc regulariter, ut C. eo. l. tutori. & ff. eo l. ſi pupilli. § fi. Quandoq; de leuiſſima. ut quando alius diligẽtius uolebat adminiſtrare; ut hic dř. & ff. eo. l. ſi pupilli §. idea mus. Qñq; de caſu, ut in his caſibus, ubi agitur, in quantum dominus locupletior eſt ut modo ſup. diximus in eo. §. Ac.

ADDITIO. Et hæc uera in geſtis; de neglectis aũt tenetur, ſiue gerere incæpit, & poſtea dimiſit: ſiue non incæpit, dummodo a principio vt omnia geſturus acceſſerit. Idem ſi non ut omnia geſturus, ſi alius diligens erat geſturus; alias ſecus. Ang.

Negotiorũ geſtor ĩ certis caſib. nõ repetit qđ impendit.

1 † al. negotiorum geſtorum.

2 † al. decẽſt qua.

3 † al. ſubdita.

4 † quiſq;.

5 † al. geſſerit.

Negotiorũ dominus nõ ſp inſolidũ tenetur.

* Nouari. inſolita. ſunt enim tria genera negotiorum, conſuetum inſolitum, et deſertum. gl. ſit ſolitus. in l. ſi negotia. ff. eod. Aeg. Perr.

* Pacto, l. ſi caſum cæpit in ſe, per pactũ. Aeg. Perr.

Negotiorũ geſtor de quo tenetur.

Actio tutelæ directa, & contraria, oritur ex quaſi contractu. Aret.

¶ Tutores[k] quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati eſſe intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur) ſed quia ſanè non ex maleficio[l] tenentur, quaſi ex contractu teneri videñt. Hoc autem caſu mutuæ ſũt actiones. Non tantum. n. pupillus cum tutore habet tutelæ actionem:[m] ſed[6] † ex contrario tutor cum pupillo habet contrariam[n] tutelæ: ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo[7] † fuerit obligatus,[o] aut rem ſuam creditoribus[8] † eius obligauerit.

¶ TVTORES QVOQVE. ¶ CASVS. Viſo vno exemplo de obligationib. quæ ex quaſi contractu naſcuntur: videndum eſt de alio. Non ſolum. n. geſtores negotiorum tenẽtur ſine mãdato quaſi ex contractu: uerũ etiam tutores, qui tutelæ officio tenẽtur, ex quaſi cõtractu obligantur. Nullum. n. negotium inter pupillũ & tutorem gerit; ſed quia non tenetur ex contractu, nec ex maleficio, vel quaſi, ſupple; ex quaſi contractu teneri uidetur: & naſcuntur actiones hincinde. Ex iſta enim obligatione naſcitur actio directa, pupillo contra tutorem: contrario uero naſcitur tutori contra pupillum ad petendum, ſi aliquid impedit de ſuo in negotijs pupilli: aut ſi aliquid eſt ei abſuturum, vt ſi pro pupillo alteri fuit obligatus hoc dicit. Franc.

K *Tutores*. ſ. quondã. nam quamdiu eſt tutor, non oritur oblig. ut ff de tu. & ra. diſt. l. ſi tutor. §. fi. & l. ſed non datur. Azo.

l *Ex maleficio*. ſubaudi, uel quaſi, ut bona ſit illatio. Ac.

m *Actionem*. ſ. directam: tenetur etiam aliis actionib tutor, ut diximus ſupra de Attil. tu. §. fin. Et ita habes hoc. §. actionem tutelæ directam, & contrarium eſſe ex quaſi cõtractu. Quid de actione protutelæ? Reſpon. idem, cum ad inſtar actionis tutelæ ſit inducta, vt ff. de eo qui pro tuto neg geſt. l. prima. §. pro tutore.

n *Contrarium* quam finita tutela, demũ intendit, ut modo diximus de directa. ut ff. de contra. ac. tu. l. j §. finito. Acc.

o *Obligatus*. unde abſuturum eſt, quod perinde eſt, ac ſi iam abeſſet, ut ff de nego geſt. l. 2. in fi. & l. ſi quis mãdato. in fi.

¶ ITEM SI INTER ALIQVOS. &c.

¶ CASVS. Vidiſtis iam duo exempla de obligationibus quæ ex quaſi contractu naſcuntur: modo ponit hic dominus Iuſti. tertium exemplum, dicens. Si inter aliquos fuerit res aliqua cõis ſine ſocietate, ut quia eis pariter fuerit legata, uel donata: ſi unus eorum alteri teneatur iudicio communi diuidundo. & hoc uel quia alter ſolus in re cõi fecerit impenſas, uel quia ipſe ſolus fructus ex ea receperit, tũc nõ intelligitur propriè obligatus ex contractu: eo quòd nihil inter ſe contraxerint, ſed quoniam ex maleficio, uel quaſi, ſupple, nõ tenetur: ex quaſi contractu teneri videtur. Idem iuris vř de eo, qui cohæredi ſuo obligatur, uel quia cohæres in re communi fecerit impenſas neceſſarias, uel quia ipſe ſolus fructus percepit. cum. n. inter ſe non contraxerint, nec ex maleficio ſint obligati, uel quaſi: ideo ex quaſi cõtractu obligari uidetur. h. d. Franc.

6 † & ita

7 † al. ſuis

Actio pro tutelæ directa & cõtraria eſt ex quaſi. contractu.

8 † creditor

Actio communi diuidundo & familiæ erciscundæ non oritur ex contractu, sed ex quasi contractu. Aret.

¶ Item si inter aliquos communis res sit sine societate,[a] veluti quòd pariter eis legata, donatave esset: & alter eorum alteri [1] † ideo teneatur cõi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit: aut quòd socius [b] eius solus in eã rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse (quippe nihil inter se contraxerũt) sed quia ex maleficio[c] non tenetur, [2] † quasi ex contractu teneri [3] † videtur.

¶ Idem iuris[d] est de eo, qui cohæredi [4] † familiæ erciscundæ iudicio ex his causis[e] obligatus est.

Hæres tenetur legatarijs, & creditorib. ex quasi contractu. Are.

¶ Hæres * quoq; legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neq; enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse, propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio[f] non est obligatus, [5] † quasi ex contractu debere intelligitur.[g]

Qui recepit indebitum solutum per errorem, ex quasi contractu dicitur obligatus ad restituendum illud. Are.

¶ Item is, cui quis per errorẽ non debitum soluit, quasi ex contractu debere uidetur.[h] Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, ut si certiorem rationem sequamur, magis (vt supra diximus[i]) ex distractu, quam ex cõtractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quã contrahat. Sed tamẽ perinde is, qui accipit, obligatur,[k] ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione[l] tenetur.

a *Sine societate.* tunc. n. ageretur pro socio. a. s. si esset societas. Vř rũ, quòd hic §. sibi ipsi contradicat. nam nunc dicit, quòd non est societas, & postea dicit socius eius, &c. Sed dic quòd non est societas vera, sed quædam incidens. nam vera contrahitur consensu, vt s. de ob. ex consensu. in prin. Hæc autem præter spem; vt in hoc §. dicitur.

b *Socius eius.* i. cõsors eius, impropriè. n. ponitur, ut modo diximus.

c *Ex maleficio.* subaudi, vel quasi, vt sit bona illatio: vt s. cod. in princ. & facit ad hunc §. ff. fam. erci. l. hæredes, §. non tm. in fi. §. & ff. com. diuid. l. 2. in fi. j. respon. & ff. pro socio. l. vt si pro socio. & l. actione. §. si post distractum. Ac.

d *Idem iuris.* non per omnia quia superior. s. communi diuidundo, pro rebus singularibus competit: hæc autẽ ad uniuersitatem: ut s. §. prox. & ff. pro soc. l. pro socio arbiter. Item superior pluries intendi potest: hæc autem semel tm. vt ff. fam. erci. l. si filia, §. familiæ. & C. fam. erci. l. j.

e *Ex his causis.* quas superiori §. diximus.

¶ HAERES QVOQVE &c. ¶ CASVS. In proximo §. dictũ est, quòd hæres si sit cohæredi obligatus ex causis supradictis, s. si fructus rei communis solus perceperit; uel si cohæres suus in rem cõem impensas fecerit necessarias: quòd tunc ex quasi cõtractu intelligitur obligatio contracta. Sed quid dicetis de hęrede, qui obligatus est legatario: obligatur ne ex quasi contractu? Et rñ dñs Iustin. dicens. quòd ex contractu non est obligatus legatario; eo quòd nullum negotium gessit legatarius cum hærede, neque cum defuncto; nec ex maleficio: nec ex quasi, supple: quare intelligitur obligatus ex quasi contractu. hoc dicit. Franc.

f *Ex maleficio.* subaudi, uel quasi.

g *Intelligitur.* s. actione ex testamento: ut s. de leg. §. nostra. Rei uendicatio autem, quæ datur, ut in eo. §. dicitur, nũ quid est ex quasi contractu? Rñ. non puto: quia nõ est obligatio. unde non debet dici ex contractu, uel quasi, ut j. de act. § j. Idem. s. quod in rei uendicatione, de hypothecaria dico. quæ similiter legatarijs datur: ut C. de cõia de leg. l. j. & in d. §. nostra. s. de leg. b Sed unde nascitur hic quasi cõtractus, uel unde oritur actio ex testo? Rñ. adeundo hæreditatem hæres quasi contrahere uř: ut ff. quib. ex cau. in pos. eatur. l. apud Iulianum. §. fin. & l. seq. Item quid de petitione hæreditatis? Rñ. & hæc ex quasi contractu: cum is non cõtraxerit, qui possidet pro hærede, uel pro possessore: nec etiam deliquit, uel quasi unde sequitur ex argumentis quæ fiunt in hoc titulo, quòd sit ex quasi contractu. Item quid de actione finium regundorum. Rñ. idem: quia & illa habet similitudines multas cũ actione familiæ erciscundæ, & cõi diuidundo, & cum petitione hæreditatis: ut j. de actio §. quædam. & ff. de petit. hær. l. si bonæ fidei. §. petitio autem hęreditatis. & l. sed & si leg. §. petitio hæreditatis.

¶ ITEM IS, CVI QVIS. ¶ CASVS. Iam habuistis multa exempla de oblig. quæ fiunt ex quasi contractu: Adhuc restat unum exemplum; ueluti si quis credens se debere Titio centum, cum in ueritate sibi nullo teneretur, per errorẽ soluerit indebitum: habet Titium, cui illa centũ soluuntur indebita, obligatum, & non ex contractu propriè, imo ui magis ex distractu obligatus. Dř ex distractu: quia qui soluendi animo pecuniam dat, potius eam dare vř ut distrahat, quàm ut contrahat. nec ex maleficio est obligatus, uel quasi, supple: quia per diuisionem illam s. de obligationib. §. sequens diuisio. apparet, quòd ex quasi cõtractu obligatus est. unde iste, qui indebitum accepit, perinde obligatur, ac si mutuũ ei daretur. & hoc uerũ est, quantum ad effectum obligandi, & nõ quantũ ad nomẽ obligationis, uel actionis. hoc dicit. Franciscus.

h *Debere videtur.* nã eo ipso, quòd soluit, aliquid negotij contrahere uř. ut ff. de cond. inde. l. si in area. Cum ergo sit ex quasi contractu, ad quid ponitũ hæc cõdictio indebiti inter actiones, siue obligationes ex contract. s. quibus mo. re contrah. obl. §. j. quæ est huic contra Rñ. ut ibi in fi. §. diximus in glo. condictitia.

ADDITIO. Respõde, quòd ideo hæc condictio indebiti fuit apposita inter obl. quæ contrahunť, non quia dicatur prouenire ex cõtractu, sed quia non potest sine re sustentari ibi igitur posita fuit, ne eius substantia denotetur. hic autem etiam posita fuit, ut eius insinuetur origo: quia ex quasi contractu trahit originem. Christoph.

i *Supra diximus.* ut s. qui. mo. re cõtra. ob. §. is quoq;. Acc.

k *Obligatur.* scilicet benignitate inspecta, quæ præualet: ut C. de iud. l. placuit. nam nemo debet locupletari cum aliena iactura, ut ff. de cond. indeb. l. nam hoc natura.

l *Condictione.* s. indebiti, & ita trãsit dñium in accipientem. alias. n. cõdictio nulla daretur, nisi contra furẽ: ut ff. usufr. quemad. ca. l. fin. Sed cõtra §. de acq. re. do. l. si procurator. Sol. multũ interest, an error sit in obligatione, an in re: primo casu transit dñium, ut hic dicitur, & cõdictio oritur. Secũdo uero nec transit dñium: nec oritur actio: unde agens exceptione repellitur: ut ff. mand. l. seruum Titij. Accur.

¶ EX QVIBVSDAM. ¶ CASVS. Iste §. non est propriè pertinens ad titulũ istũ sed ponitur hic gratia uberioris doctrinæ ad proximã materiã s. de indebito. Et pone casum sic: Supra dictũ est, quòd si aliquis soluit alicui indebitum per errorẽ, quòd ille, qui indebitum recepit, soluenti obligatur ex quasi contractu. & iste, qui soluit, a recipiẽte pecuniam illã repetere põt. Aliqñ tñ in aliquibus casib. non est ita: ueluti si quis soluit indebitum ex causa illa, quæ ex inficiatione crescit. Est & aliud exemplum in legato relicto: & hoc uerum est, sed non in omni legato. Quatuor. n. olim erant genera legatorum. s. per uendicationẽ, per damnationẽ, per sinendi modum, per præceptionẽ: ut s. de leg. §. j. illud autem beneficiũ, per qđ cresceret legatũ per inficiationẽ, solummodo locũ habebat in relicto per damnationẽ, sed cũ una hodie sit natura omniũ legatorum, & etiã fideicõmissorum: ut s. de leg. §. nostra aũt constitutio. ideo non distinguitur hodie, qualiter legetur, sed cui legetur. Si. n. sacrosan. Eccle. uel alijs uenerabilib. locis, quæ religionis, uel pietatis, intuitu decorantur, aliqua legata sint: huiusmodi legata per inficiationẽ crescũt, & si huiusmodi locis legata indebita soluantur, non repetuntur. h. d. usque ad finem. Franc.

An aũt expensæ per unũ ex fratrib. factæ, debeant sibi postea in diuisione imputari, uide Ioan. Fab. hic.

a Et sic p supponit, quòd non cõi diuidũdo, quòd est falsũ per l. 2. ff. commu. diui. legitur dicit ex. sine societate: quia alias esset cõtractus, non quasi quod hic intendit.

1 † al. & ideo.

2 † al. nõ tenetur.

3 † al. uidetur.

4 † suo.

5 † al. [illegible]

* Adde Cagn. in l. quæcũ alio nu. 14. ff. de reg. iur.

* Per rei uẽdicatio, quæ datur legatarijs non ẽ ex quasi contractu a Imo differunt, quia rei uẽ. nulla pceden. re obli. ex dñio causat: de hypothecaria ex conuentione, & psupponit ob personalẽ eẽ uel fuisse, ideo in ea, illo, idẽ, quòd in actione ex testo, ſm Ioan. Fab. & Ange. hic.

Locupletari nemo debet cũ aliena iactura.

Error in re ipediat dominij translationem.

Ex-

a *Ex quibusdam*. iste §. non facit ad hunc titulum, sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiã de indebito.
b *Quod per errorem*. licet ponat vnũ casum tantũ, in quo solutum per errorem indebitum non potest repeti: tamen & alij sex sunt, vt si scienter soluit indebitum: nam non habet locũ repetitio; vt ff. de condi. inde. l. prima. Item propter sententiam solutum et indebitum non repetitur, ut C. de condi. indeb l. prima. Item propter trãsactionẽ: vt ff. de cond. indeb. l. in summa, in princ. ver. & quidem. & C. eo. l. 2. Item si iurauit quis sibi deberi etiã indebitum, deferente aduersario, quod fuerit solutum, non repetitur, ut ff. de iureiur. l. nam postea. §. 1. Itẽ quod soluitur in causa, quæ per inficiationem * crescit, vt ff. eo. de condi. indeb. l. eleganter. § si. in glo. si. & C. eo. de condi. inde. l. ea, quæ. & hic dr. Item causa pietatis solutum indebitũ nõ repetitur, vt ff. de condi. inde. l. eum is. § si mulier. Itẽ si est ab alio debitum, licet sit indebitum ab eo, qui dedit, ut C. de petit. hæ. l. hæreditate.
ADDITIO. Intellige, si nomine debitoris soluerit, alias secus. l. si pœnæ. §. 1. ff. de condic. inde. Ang.

*Hic §. respicit tit. de condit. ind. ff. & C.
* De hoc §. & gl. facit mentionem glo. 1. in c. vlti. in me. ext. de solu.
1 † al. differunt.
2 † al. cuicunque.
* Quæ causa crescat per inficiationem declarat gl. c. & 3. in l. ea. quæ C. eo.
* Vel dic tõnẽ, quia vr soluisse pp dubiũ probationis, vt euitet dolũ, ex quo insurgit quædam ficta transactio, quæ repetitionẽ impedit.
* Nota, quod quãuis quis confitẽdo se commisisse delictum, sibi præiudicet ciuiliter ad pœnam tẽporalẽ: tamen secus si agit criminaliter ad pœnam corporalẽ. tõ differẽtiæ est, quia illic arbiter suorũ bonor. hic vero nõ est dñs suorũ membrorum. vide Ange. hic. Aeg. Perr.
b Et est ratio: quia licet cesset causa idebiti, tamen non cessat coniectura pietatis, quæ impedit repetitionẽ, vt l. cum

Indebitum solutum ex causa, quæ crescit per inficiationem, non potest repeti: et legata indebita soluta venerabilibus, vel pijs locis, non possunt repeti. Ares.

¶ Ex * quibusdam a * tamen causis repeti non potest, quod per errorem b non debitum solutum sit. Sic nanque definierunt 1 † veteres, Ex quibus causis inficiando lis crescit, ex ijs causis non debitũ solutum repeti non posse, veluti ex lege Aquilia, c itẽ ex legato: d quod veteres quidem in ijs legatis e locum habere voluerũt, quæ certa cõstituta per damnationem f 2 † cuique g legata fuerant. Nostra autem constitutio, h cũ vnam naturam omnibus legatis, & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis, i & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatarijs k hoc prębuit, sed tantummodo in iis legatis, & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, l vel pietatis, m intuitu honorantur, relicta sũt: 3 † quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

c *Ex lege Aquilia*. vt si soluam emendando damnum alio datum, quasi ego dedissem, videor, enim confiteri, me damnum dedisse, quod ab alio datum est. * Nã si à nullo datum est, non impediar repetere, sicut nec mihi præiudicat confessio mea, si à nullo datum esset damnum. vt ff. ad l. Aquil. l. inde Neratius. §. fin & l. seq. & ff. de interro. actio. l. qui seruum §. 1. & §. 2. in si. Sed nunquid hæc sunt vera, siue in iure, siue in facto errer is, qui soluit? Respond. cum lex illa C. eo. titu de condi. inde. l. ea, quæ. non distinguat; nec ego distinguam. Et est argu. ff. vt in pos. leg. l. 1. Sed quidam distinxerunt, ut si errauit in iure non repetat: si in facto, repetat. primæ tamen sententiæ isto, vt ff. eo dem de condi. inde. l. sed & si me putem. Sed contra hunc §. est ff. de condi. indeb. l. eleganter. §. fina. Solu. illa erat * pœnalis à princ. hæc autem ex inficiatione, vt hic dicitur, & infra de actio §. sed furti.
d *Item ex legato*. quod & ipsum per inficiationem crescit, vt infra de act. item mista. Accur.
e *In ijs legatis*. s. indebitẽ solutis quantum ad soluentem. debite tamen quantum ab alio, & vt modo diximus in lege Aquilia: & hoc secundum quosdam. Sed B. contra. dicit enim de indebito à quolibet: & sic differt à superiori proximo casu, & est speciale in hoc legato, de quo hic dicitur. b Alias autem, idest in alio legato distinguo, aut soluitur scienter indebitum legatum quocunque modo. & tunc non repetitur, vt ff. de condict. indeb. l. fideicommissum. Si autem per errorẽ iuris, idem est, vt non repetatur, si est debitum naturaliter. sed ciuiliter indebitum, vt C. ad legẽ Falcid. l. error. nisi sit minor, qui repetit vtroque casu per restitutionem in integrum, ut C. si aduer. solut. l. secunda. Si uerò per errorem facti repetitur, ut C. de condi. indeb. l. fideicommissum.

f *Per damnationem*. vt per hæc verba, damnas esto hæres illum ære alieno liberare, vt sup. de leg. §. sed & tale.
g *Cuique*. alias cuicunque.
h *Constitutio*. vt C. commu. de leg. l. 1.
i *In omnibus legatis*. i. in omnibus generibus legatorum, quorum quatuor erant genera: vt supra de leg. §. 1.
k *Legatarijs*. vt eis solutum indebitum non repetatur.
l *Religionis*. vt monasterijs.
m *Pietatis*. vt hospitalia & similia, quæ nominantur in Auth. de non alienã. §. nos igitur. col. 2.

is, §. mulier, ff. de cõdi. inde. præsertim eũ non sic euidenter relictũ nõ esset, sicut damnũ datum nõ esse, apparere non possit. Ang.
3 † al. derelicta sunt.
4 † D. adquiritur.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur. 4 †

TITVLVS XXIX.

Obligatio acquiritur etiã per seruum, uel filium: per seruum quidem in totum: per filium autem, quo ad commodum vsusfructus. Aretinus.

EXpositis generibus obligationum, quę n ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur, admonendi sumus acquiri nobis, non solum per nosmetipsos, sed per eas quoq; personas, quæ in nostra potestate sunt: veluti per seruos, & filios nostros: vt tamẽ o quod per seruos 5 † nostros nobis acquiritur, p

PER QVAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.
¶ Continua istã rub. vt hic in nigro in prin. Dictum est sup. de oblig. tam de illis, quæ cõtrahuntur re, ver. literis, & consensu, quã de alijs. Nunc sequitur uidere, per quas perso. nobis acquiritur obligatio.

Continuatio.

EXpositis. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ostendit, quõ nobis acquiritur per illos, qui sunt in totum in dominio, vel potestate nostra. Secundò quõ per illos in quib. habemus aliquod ius, vel qui seruiunt nobis bona fide. Tertiò quomodo acquiritur per illos, qui sunt in dominio nostro pro parte. Secunda ibi, item per liberos. Tertia ibi, communem.

Diuisio.

5 † quidem

¶ CASVS. Dicit Iusti. quòd non solum per nosmetipsos nobis acquiritur aliquid, sed etiam per eos, quos in potestate habemus, veluti per seruos, ac filios nostros. Sed domine, est ne differentia inter illud, quòd acquiritur alicui per seruum, & illud, quòd acquiritur alicui per alium. Et respon. quòd sic. Quod enim ex obligatione aliqua per filium meum mihi acquiritur, illud mihi acquiritur, quo ad vsumfruc. filio autem quo ad proprietatem. C. de bonis quæ lib. l. fin. & hoc uerum est, nisi obligatio fuerit ex castrensi peculio, vel quasi. tunc enim nec quo ad vsumfru. nec quo ad proprietatem patri acquiritur, quòd ex tali obligatione filio debetur. Ex omni enim causa aduentitia acquiritur proprietas rei filio per obligationem in personam filij factam: & vsufruc. patri. & competit etiam actio patri, & non filio. h. d. Franc.
n *Quæ* scilicet obligationes. Sed quid differt hic titu. à superiori supra per quas personas nob. acquir. Respond. ille dicit de rebus acquirendis: hic autem de obligatione: vt ibi diximus. Item quid differt iste ab alio, supra de stipul. ser. cum ibi de obligatione dicatur? Respond. ille specialis est in obligationibus quæsitis per stipulationem. hic autem in genere obligationum loquitur acquirendo * per filium, vel per seruum: præterquam si sint ex castrensi peculio, vel quasi. quibus casibus, nec ad proprietatem, nec ad vsumfructum patri acquiritur, vt C. de bonis, quæ liber. l cum oportet §. secundo.
o *Vt tamen*. alias est, attamen; alias, vt quod. & hic similiter subauditur, tamen.
p *Acquiritur*. nisi ab alio possideatur seruus, qui possessori

* Ac proinde constat, patri per filium quæri: At qualiter ex patris stipulatione, filio acquiratur, vide hic apud Bald.

fori nec dominium, nec possessionem quærit, si non ex re eius comparauit: vel ex opera sua: nec domino, si ex re bonæ fidei possessoris, uel opera sua acquisiuit: quia eum non possidet: ut ff. de acquirendo rerum dominio, l. si seruus, primo responso. & l. homo liber. §. fi.

fructum, vel vsum, & secundum hoc videtur, ꝙ per eum seruum, in quo habeo vsum, ex duabus causis acquiram. Sed contra, ff. de vsu. & habit. l. per seruum, in princ. Solut. dicunt quidam illud corrigi. Vel dic secundum Io. quòd illud verbum, ex duabus, referatur ad solum vsumfructu: alterum verò si ex re. ad vsuarium, & sic erit in litera confusio: sicut C. de cod. l. illam, & s. qui da. tu. por §. si quis. Sed in alijs libris nō est, vel vsum. & tūc planum est, & nullum est cōtrarium Accur.

Seru' usufructuan' q̄rit nobis ex re. & operis; sed usuari' ex re tātum.

8 † al. ab utis

a *Secundum imaginem.* quasi dicat, fiat hæc diuisio imaginariè, & intellectualiter. nam visibiliter fieri non potest, cum sint incorporalia, quę non diuiduntur: vt ff. de acquir. rerum dom. l. seruus, §. incorporales. & s. de rebus corpo. & incor por. primo responso. & suprà, de vsufruc. in princ.

b *Constitutio.* vt C. de bonis, quæ lib. l. fin. §. vbi autem. Accursius.

c *Actionem.* proprietas tamē ipsius actionis est filij; vt hic dicitur. & hoc obtinet hodie in omnib. aduentitijs. Sed olim tantū quinque actiones filiofamilias cōpetebant ratione proprietatis; vt iniuriarum, ꝙ vi, aut clam; depositi; commodati; & actiones in factum; vt ff. de actio. & oblig. l. filiusfamilias. & l. in factum. has tamen pater exercebat, vel suus procurator, non filius: vt ff. de iniurijs. l. sed si vnius. §. ait prætor & §. filio. & l. pater, in fine. nisi pater adesset: vt ff. de iudic. l. si longius, §. j. quod etiam in mutuo erat: vt ff. si cer. pet. l. cum filius. Sed hodie ex omni causa aduentitia acquiritur ipsi filio proprietas: vt hic dicitur.

1 † discretum

2 † conferetur.

Filio famil. olim quinq; actiones cōpetebat rōne proprietatis, quas tñ nō exercebat. Aduentitiorū proprietas filij est.

3 † al. possidetis.

4 † al. nobis

5 † operib.

6 † al. deest re.

7 † al. habetis.

totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur secundum[a] imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit[1] † cōstitutio: [b] vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidē habeat pater, proprietas autem filio seruetur: [2] † scilicet patre actionem [c] mouente, secundum nouellæ nostræ constitutionis diuisionem. [d]

Liberi, & serui alieni bona fide possessi, & serui usufructuarij, & usuarij acquirunt nobis ex re nostra, & ex opera ipsorum. Are.

¶ Item per liberos [e] homines & alienos seruos, quos bona fide possidemus, [3] † acquiritur nobis, [4] † sed tantum ex duabus causis, idest, si quid ex operis [5] † suis, uel ex re [6] † nostra acquirant.

¶ Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum, [f] vel vsum habemus, [7] † similiter ex duabus istis causis nobis [8] † acquiritur.

Seruus communis acquirit dominis communiter pro portione dominica: nisi uni, uel iussu unius fuerit stipulatus. h. d. Aretinus.

¶ Communem seruum pro dominica [g] parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quòd nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiēdo, illi soli acquirit: veluti cum ita stipuletur: Titio domino meo dare spondes? Sed si domini uni[9] iussu seruus fuerit stipulatus: [h] licet antea dubitaretur, [9] † tamen post nostram decisionem res expedita est: ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iussit, ut supra dictum est. [i]

Quibus modis tollitur obligatio.

TITVLVS XXX.

Si soluitur id, quod debetur, uel aliud loco illius, consentiente creditore, omnis tollitur obligatio, tam rei principalis, quam fideiussoris.

ADDITIO. Tu dic secundum Doct. vsuarium posse vti operis serui in suis fundis, non autē eas alteri locare. Ang.

¶ COMMVNEM SERVVM. ¶ CASVS. Supra dictum est, ꝙ per seruos nostros acquirimus: sed nunquid per seruum communē possumus nobis acquirere? Et respon. ꝙ per seruum communē domino acquiritur. quod intelligo, vt sic dicendo: dominis meis dare spondes, fiat stipulatio, s. propria nomina in stipulatione inserendo. Tunc. n. pro virilib. portionibus dñis acquiretur. Et hoc uerum est, nisi nominatim uni eorū rem stipulatus fuerit, uel uni tradiderit. Itē quæsiui à Iustin. Domine, si unus dominorū seruo communi iusserit, ꝙ aliquid sibi stipuletur, ipse autem seruus alterū (cui uoluerit acquirere) nominauerit in stipulatione: cui acquiritur per stipulationem illam? Et respon. ꝙ ei, qui iussit, & non ei, quem nominauit. sic ponunt multi casum in isto vlt. tñ. Sed si domini. & sic vult gl. ordinaria, ꝙ ita ponatur. sed dominus Guido dicit, ꝙ iste nō est casus istius ver. quamquam veritatem cōtineat. iste. n. est casus, quem habes. C. per quas pers. nob. acqui. l. ij. & non istius respons. & hoc patet per hoc, ꝙ dicit in fine istius ver. ibi, supradictum est. Potest ergo sic poni casus. Sed quid si vnus ex dñis iussserit seruum cōem aliquid stipulari, cui acquiritur per stipulationem istam? Et respon. dicens, ꝙ licet ante tempora huius libri in tali casu dubitaretur, utrum duobus dñis: an iubenti per stipulationem istam acquireretur: tamen post tucompositionem huius libri est quæstio ista expedita, scilicet, ꝙ iubenti tantum acquireretur: ut s. dictum est de stipul. seruo. §. ult.

9 † al. dubitabatur.

ADDITIO. Dic, vndecunque dictæ actiones in factum descendunt, vel ex edictis prætorum, vel ex interdictis: & est ratio: quia prætor vsus est æquitate; & illa tantū motus: & in illis non tantum quæritur patri, qn̄ aliquid non remanet penes filium: vt l. j. cū ibi no. C. qui admit. ad bon. pos. ergo non est mirum, si omnes actiones in factū filiofam. competebant. & ita dicit Bar. in d. l. in factum, Ang.

d *Diuisionem.* quam diuisionem longum esset hic dicere: sed dicitur plenè per ordinem in d. l. C. de bon. quæ libe. l. fin.

¶ ITEM PER LIBEROS HOMINES. ¶ CASVS. Non solū per filios nostros, & seruos nobis acquiritur, sed etiā per liberos homines, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nobis aliquid acquiritur. sed hoc intellige in duob. casib. s. si ex operis suis aliquid acquirant, aut ex re nostra. & similiter per seruū, illum in quo usumf. habemus, vel vsum, secundum aliam literam, vt patet in notula, ex duabus causis nobis aliquid acquiritur. h. d. Fran.

e *Per liberos homines.* No. quod liber homo quandoq; bona fide possidetur: vt quando possessor credit eum seruum esse, & suum, & quandoque mala fide, vt quando credo eum seruum esse, & scio meum non esse, vt ff. de acq. poss. l. j. §. sed & per eum. quandoque nullo modo possidetur, licet detineatur, ut quando scit liberum esse: ut ff. de acqu. pos. l. qui uniuersas, §. j. & ff. de prob. l. si quis liberum.

f *Vsumfructum*, in quibusdam libris est in litera, usum-

Liber homo qnq; bona, qnque mala fide possidetur.

g *Pro dominica.* nisi cum propria nomina eorum stipulationi inseruit: ubi pro uirilibus portionibus acquirit: ut ff. de stipul. seruo. l. si communis seruus.

h *Stipulatus.* scilicet simpliciter uel sibi, uel domino iubenti, ut statim sequitur: aliàs nullum esset dubium: ut supra, de stipul. seruo. §. pen.

i *Supra dictum est.* s. de stipul. ser. §. pen.

¶ QVIBVS MODIS TOLL. &c.

¶ Visum est s. de obligatione inducenda, sequitur videre de obligatione dissoluenda, siue tollenda: quia nihil tam naturale est, quàm unumquodq; eo uinculo, quo ligatur, dissolui posse, l. nihil tam naturale. ff. de reg. iur. h. d. Aret.

Continuatio.

Tollitur,

Tollitur. ¶Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponitur, qualiter tollatur obligatio solutione. Secūdo qualiter acceptilatione, Tertio qualiter nouatione. Quarto, qualiter cōsensu. Sed a ibi, Item per acceptilationem. Tertia ibi, Praeterea obligationi. Quarta ibi, Hoc amplius.

¶CASVS. Scire debetis, ꝙ obligatio tollitur per solutionem eius, ꝙ debetur. Sed nunquid tollitur obliga. si debitor soluat aliud, quā debeatur; puta si asinum dederit pro pecunia, quā debebat? Et respon. ꝙ sic: dum tamē volente creditore, fiat. Regulariter enim loquendo, inuito creditori aliud pro alio solui non potest. Sic ergo, vt iam dictum est, solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio: sed verum est, si ipse debitor soluat, quod debetur, siue aliquo nomine debitoris, etiam debitore inuito, & ignorante. h.d. Ad intellectum glossae signatae super illo verbo, Omnis obligatio, &c. scire debes, ꝙ omnis obligatio tollitur solutione eius, quod debetur, etiā si fuerit ciuilis tantum. Et ad l. inductam in cōtrarium ff. de solutio. l. qui hominem. §. fi. respondet dominus Iulti. quòd speciale est ibi, ꝙ aliud operetur solutio, quā credebat soluens. & pone casū qualiter aliquis solum ciuiliter obligatur. pone, ꝙ aliquis mihi c numerauit: & ita naturaliter, & ciuiliter sum obligatus: fecit mihi posteà pactum de non petendo, & ita tollitur obligatio naturalis, & remanet ciuilis. Sed si post illud pactum, factum de non petendo, ignorās sibi soluero, quod debebam, non liberor à ciuili oblig. per istam solutionem: quia operatur repetitionem: vnde liberationem parere non potest: vt in praedicta. l. qui hominē. Item in superioribus dictum est, ꝙ bene liberatur debitor solutione eius, quod debetur. Sed nunquid per istam solutionem liberantur fideiussores? Et respon. ꝙ sic, & econuerso si soluat fideiussor creditori quod ei debetur, liberatur principalis debitor. h.d. Franc.

Tollitur[a] autem omnis* obligatio [b] solutione eius, qđ debetur: vel si quis consentiente [c] creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, [f]† quis soluat, vtrum ipse, qui debet, an[a] alius pro alio: [a] † liberatur enim & alio soluente, siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito eo, solutio fiat. [d] Item si reus soluerit, etiam ij, qui pro eo interuenerunt, [c] liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus [f] liberatur, sed etiam reus.

a *Tollitur*. * aliàs tollitur. aliàs, soluitur.* Si tollitur; ergo non renascitur de caetero. ut ff. de solu. l. qui res. §. aream, uer. in perpetuū. & de noxa. l. si alienus. & C. de remis. pig. l. eum ex causa. & de sen. pas. l. si debitor. ubi magis sufcitatur solutio eius, ꝙ debetur, quàm tollatur. ut ff. de noxa. l. electio. §. fin. Sed ibi aequitatis ratione, nec sublata dicitur. glos. Accursij.

b *Omnis obligatio*. siue re, siue uerbis, siue literis, siue consensu: nam de his supra dictum est à ti. de oblig. usq; huc. Sed nūquid est idē in ijs, quae ex maleficio sunt, uel quasi? Respond. sic * Item haec sunt uera siue ciuilis, & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tātum: ut hic, & ff. ad l. Falc. l. si pupillus. in princ. Sed nunquid ciuilis tantum tollitur solutione eius, quod debetur? uidetur, ꝙ non. ut ff. de solu. l. qui hominem. §. fin. & hoc quidam dicunt. Sed contradico: si enim sciens me debere ciuiliter tantum soluam, sicut ecōtra si nudo pacto tibi decem debeam, & soluam causa meae fidei implendae quare non liberor. ut ff. de condi. inde. l. fideicommissum. Quod autem in d. l. qui hominē. dicitur, ideo est, quia aliud operabatur solutio, quā crederet soluens, s. repetitionem: eum errabat credens se teneri naturaliter. non ergo mirum, si non facit, ꝙ credebat soluens, s. liberationem. Item est contra ad hoc. j. respon. in Auth. vt ij, qui ob se. hab. per. res. §. si uero tacuerit. col. 7. a So. illud speciale est. Item contra ff. de sol. l. si rem meam. Item contra ff. de verborum obl. l. Iulianus. §. qui fundū. Item contra ff commo. l. 3. §. si reddita. Sed his legibus, licet fuerit facta solutio, non tamen fuit facta sicut debuit fieri: vnde pro non facta, quantum ad hoc habetur. Item contra ad id, quod subijcit, ꝙ demum sciente creditore, soluitur aliud pro alio ff. de leg. 1. l. non amplius. §. fin. & l. si domus. §. 2. & 3. & ff. de au. & argen. leg. l. j. §. fin. & C. de don. l. si quis argentum. & ff. de solu. l. qui hominem. & ff. de verb. obl. l. inter stipulantem. §. pen. & l. si seruus. in quib. ll. dr, ꝙ liberatur quis, soluendo aliud pro alio. Sed haec specialia sunt: hoc autem regulare.

c *Consentiente creditore*. interdum etiam aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito, vt diximus in Auth. de fideiuss. §. pen. in gl. & quosdam ex his notauimus sup. proxi.

d *Solutio fiat*. patet hic, ꝙ beneficium confertur ini inuitū. Sed contra ff. de reg. iur. l. inuito. So. illa in priuilegijs loquitur: haec autem in alijs. Vel dic, ꝙ nō potest directò, potest tamē per medium. prima verior est. *b* Sed nunquid econtra potest fieri alij solutio, inuito creditore? Respon. non. vt ff. de noua. l. si Stichum. §. fi. nisi creditori credito ris soluatur: vt ff. de nego. gest. l. si liber. vel procuratori creditoris, vel ei, cui extiterit haeres creditor, vel futuro debitori, uel similib. personis, quae numerantur. ff. de sol. l. solutam & ff. de pigno. act. l. solutum. §. solutā.

e *Interuenerunt*. ut sunt fideiussores, mandatores, & sponsores: ut ff. de excep. l. omnes. & C. de non num. pecu. l. 4.

f *Ipse solus liberatur*. s. fideiussor. & si quidem soluat nomine suo, e liberatur ipso iure: reum autem liberat per exceptionem. ff. man. l. si quis. in fi. & l. Papinia. & ff. de pe. haer. l. si quid possessor. in princ. Si uerò nomine rei liberat ipso iure reum, ut ff. de neg. gest. l. soluendo. & ff. de noua. l. si Stichū in fi. Sed si hoc uerum est, ꝙ liberatur reus, soluente fideiussore, quomodo cedat actionem creditor fideiussori: quod facere debet, ut ff. de solu. l. Modestinus. & ff. de fideius. l. fideiussoribus. quae fiunt contra hanc legem? Respon. illud potest fieri ante solutionem, s. cessio: vel etiam postea, hoc acto prius, quia uidetur inesse; probatur haec solutio. ff. de fideius. l. cum is. Item nota hic unam solutionem parere plures liberationes. & facit supra de duobus reis. §. ex huiusmodi. & ff. de arbit. l. si duo. Acc.

¶ITEM PER ACCEPTILATIONEM.

¶CASVS. Iam uidistis unum modum principalem obliga. tollendae: est & alius modus obligationis tollendae principalis, ut per acceptilationem. Sed domine, quid est accept. & respon. di. quòd accept. est imaginaria solut. Si enim creditor debitori suo illud, quod sibi debet ex uer. obliga. remittere uelit, poterit hoc facere in hunc modum, si patiatur debitorem haec uerba dicere, Domine creditor, quod tibi debeo per stipulationem, habes ne acceptum: & respondeat creditor, habeo: liberatus est debitor, ac si creditor soluisset ei, quòd debuisset. Item uidebatur, aliquibus ꝙ stipulatio posset fieri per uerba Latina tantum, & non per uerba Graeca. & quasi ad istam dubitationem resp. Iustinia. dicens, quod non solum per uerba Latina, sed etiā per uerba Graeca potest fieri acceptilatio, dum tamen per uerba Graeca sic fiat, sicut exigitur per uerba Latina & dissoluuntur per acceptilationem obligationes uerbis solum modo contractae: quia consentaneum est iuri, obligationē uerbis contractam, uerbis posse dissolui. Ad intellectum finis notulae signatae super illo uerbo, certè, distinguere debes, utrum acceptilatio sit inutilis ratione rei, super qua concipitur, vt si super debito conditionali concipiatur: quia talis acceptilatio inutilis est. & quanquam nō habeat hic uim acceptilationis, attamen habet uim pacti: & sic intellige illas leges ff. de rescin. uen. l. cum emptor. & ff. de acceptil. leg. acceptilatio. aut ratione conceptionis ineptae: ut si tibi dicam: ꝙ ego tibi debeo, habes ne acceptum in diem? & tu ipse respondeas, habeo acceptum. & talis acceptilatio inutilis non habet uim pacti & sic intelligo l. ff. de accept. l. an inutilis. ¶In uer. Sicut autem. casus est talis. Quaesiui à legislatore, an accep. possit fieri in parte debiti, sicut fit in toto? Et respon. di ꝙ accep. potest fieri pro parte debiti, sicut potest fieri pro toto. h.d. & sumus in uer. est autem prodita. in quo dic. Tractatum est sup. ꝙ obligat. alia à uerbali potest deduci in stipulationem. & tunc tolli potest per acceptilationem. hic autem dicit, quòd est prodita quaedam stipulatio, quae uulgo Aqliana appellatur. Aquilius enim, qui ualde fauorabilis erat ad stipulationes dissoluendas, adinuenit istum modum dissoluendi. & liberandi per acceptilationem debitorem illum, qui ex quocunque contractu alio teneretur, quàm ex contractu uerbal: sicut pōt liberari

* Concor. cū hoc pr. c. 1. cū sua gl. post me. ibi. itē tolli tur solutio ne. ext. de reg. iur. in ants.

1 † al. nec interest tamen.

2 † al. pro eo.

*Tollitur. Adde Doctot. in l. bōa fides ff. de reg. iur. & Fely. in c. ue. niens ext. de testib. & c. d. his, de accusā.

* Hic finis gl. Accur. in ueteri ipressione Veneta, & scriptis exemplarib. Aeg. Perr.

* Ex hac gl. habes, ꝙ obligatio ex maleficio, uel quasi solutiōe facta damnum passo tollitur. quod uerum est, qñ poena non est applicida fisco, qa ius publicum pacto priuatorū nō tollit. l. ius publicum. ff. de pac. Aeg. Perr.

Obligatio ciuilis tantum solutione tollitur.

a Dic, ꝙ ideo in pdictis legibus solutio nō parit liberatiōnē: qa fuit facta aliter, quā debuerit, aut alteri,

ꝙ debuisse, formā da est igitur regula per hunc modum; solutiōe eius quod debet facta pleno iure personae, cui debet, debitor liberatur. & cessabunt oīa cōtraria. Christop.

b Tu dic, ꝙ contrarium loquitur. ubi beneficiū respicit commodū con dicentis tātum, secus si esset alteri in toto titu. de mund. & hono. & hic. Ang.

c Quod in dubio praesumitur, nisi essent aequè principaliter obligati, ut duo rei, & duo tutores: quia tunc simpliciter soluendo totalē actionem, quae ambos ligat, dissoluit secundum Angelum.

liberari per acceptilationem is, qui verbis est obligatus. Adinuenit enim stipulationem quandam, in quam possent deduci omnes aliæ obligationes, quæ in stipulationem deductæ per acceptilationem tolli possunt. Stipulatio enim Aquiliana omnes obligationes nouat. Qualiter autē confici debeat hæc stipulatio, narrare magis laboriosum est, quā subtile. Apertissimè enim de hoc traditur in litera. Et h. d. vsq; ad illum §. præterea.

quod prouenit ex alieno facto, vt in primo casu; quàm qđ prouenit ex propria culpa, vt in secundo casu. Io. Fab.

f *Consentaneum.* & facit ad hoc ĩ. eo. §. fi. & ff. de reg. iur. l. nihil est tam & C. quando lic. ab emp. di. l. 2. & ff. de pactis. l. ab emptione.

a *Imaginaria.* i. ficta. sic ff. de regu. iur. l. imaginaria. Vel dicit imaginaria, i. per momentum duratura. sicut in Auth. quomodo opor. episco. circa princ. §. neque enim idiota. in gl. nec imaginariam in col. 1. & in Psal. * In imagine p transit homo, &c.

* Psal. 38.

ADDITIO. Ipsa tamē acceptilatio habetur pro solutione, vt l. si ex pluribus. ff. de accep. vt in simili etiam diximus de iuramento, quod habetur loco solutionis inter deferentem, & iurantem; non tamē etiam est propriè solutio, ut l. duobus. §. 1. & ibi glo. in verbo, solutionis. & Doctto. ff. de iureiur. Ang.

1 † al etiā. 2 † acceptū.

b *Vt patiatur.* & etiā respondeat ei, vt sequitur infra eo. §. est autem. in fi. §. nam sola patientia non prodest. Accur.

3 † sic Th. & alia exempl. Lat. * hoc est, tot denarios acceptos hēs? ac ceptos habeo.

c *Sed & Græce.* non solum Latinis, sed etiā Græcis verbis, dum tamen aptis ad hoc, vt sequitur. & facit ĩ. de verbo. obl. §. vtrū. & ff. de verb. obl. l. 1. §. fin. Accur. vnde * verba Græca in textu posita sunt huic proposito apta, si rectè exponantur. Sunt autem talia, ἐπερ ὑποσχέθην σοὶ, ἔχεις πρόσδεκτον; ἔχω. Et sic intelliguntur. ἐπερ ὑποσχέθην σοὶ, idest, quod promisi tibi. ἔχεις πρόσδεκτον. i. habes acceptum? & rñdeatur, ἔχω. i. habeo.

*Hoc glo. residuum nō est Accur. qui ne Græca qui dē elemēta nouit: ut no. sup. de empt. & uen. §. item pretiū. in glo. his uerbis. Aeg. Perr.

d *Vt diximus.* supra eodem. §. ibi, quod enim ex verborum. Accursius.

e *Cæteræ.* s. quæ sunt de iureien. cum acceptilatio, quæ est ciuilis actus: ut ff. de regu. iur. l. actus. non possit iura gent. tollere. ut supra de leg. agna. tut. §. fi. quæ sunt vetustiora, & firmiora: vt supra de rerum diuisio. §. singulorum. Sed nunquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum, & emphyt. & similes, vt diximus supra de iure natu. gen. & ciuili, §. ius autem? Respondetur. non: cum solam obligationem verbis inductam tollat, vt hic dicitur. Sed certe licet non possint tolli iura acceptilationis, s. obligatio iuris gentium, & aliæ ciuiles: tamen possunt iure pacti, etiam acceptilatione facta; secundum Ioan. vt ff. de re. scind. vend. l. emptio. & l. cum emptor. Quod generaliter etiam dicebat M. quod vbicunque fieret acceptilatio inutilis, quod habeat uim pacti. & facit pro eo. ff. de pactis. l. si vnus. § penul. vbi de hoc. At B. totum contrarium. & erat pro eo. ff. de accep. l. an inutilis. primo respon. & ff. de condi. ĩ. pecu l. 1. §. eum, qui. Sed nos dicimus idem quod M. vbi fuit inutilis ratione rei, vt dictum est. Item idem quod Bul. vbi est inutilis ratione conceptionis. & facit pro nobis. ff. de accep. l. si acceptolatum. Accur.

Acceptilatio nō tollit obligationes iuris gentiū.

Acceptilatio inutilis ratione rei hēt uim pacti, secus si est inutilis rōne conceptionis ineptæ.

ADDITIO. Et est rō diuersitatis: quia minus est pactū,

Per acceptilationem tollitur obligatio verbis contracta: alia autem possunt in stipulationem deduci per Aquilianam stipulationem, & demū per acceptilationem in totum, uel pro parte tolli: cuiuscunque formæ, uel materiæ existant. Accur.

¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria[a] solutio. Quod enim ex verborū obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur,[b] hæc verba debitorē dicere: Quod ego tibi promisi, habesnè acceptum? & Titius respondeat, Habeo. Sed & [1] † Græcè[c] potest acceptilatio [2] † fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi. ἔχεις [3] † λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών * Quo genere (vt diximus[c]) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ.[e] Consentaneum[f] enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. ¶ Sed & id, quod alia[g] ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui.[h] ¶ Sicut autē quod debetur, pro parte rectè soluitur,[i] ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

¶ Est autem prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur; per quam [4] † contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio. n. Aquiliana renouat [5] † omnes obligationes: & à Gallo Aquilio ita[k] composita est: Quicqd te mihi ex quacunque causa dare[l] facere oportet, oportebitve, præsens, in diemve, aut sub conditione: quarumcunque [6] † rerum mihi tecum actio,[m] quæque abs te petitio,[n] vel aduersus te persecutio est, eritve: [7] † quòd ve [8] † tu meū habes, tenes, possides [9] † dolove[o] malo fecisti quo minus possideas, quanti quæque [10] † earum rerum res[p] erit, tantam pecuniam dari stipulatus[q] est Aulus Agerius: spospondit Numerius

g *Ex alia causa.* scilicet, quàm verbis.

h *Dissolui.* s. ipsum debitum. Et no. mirabilem proditioneut. nā cum non pateretur contractus alius tolli suo contrario actu, s. per acceptilationem, decipitur: & deducitur in quendam non prorsus contrarium actum, vt in stipulationem quod est obligatorium. & sic fit nouatio indistinctè iure isto, vt inf. eo. §. præterea & ff. de ac. & oblig. l. obligationum fere, §. fi. & ipsa stipulatio patitur, se tolli per acceptilationem: vt hic dicitur.

4 † stipulationem.

5 † nouat.

i *Rectè soluitur.* s. volente creditore. Sed nunquid, eo inuito, debiti pars soluitur? Respon. aut confitetur de toto debitor, & tunc nō potest solvere. nisi totū, vt ff. de vsur. l. tutor. §. Lucius quæ est huic cōtraria, nisi uolēti creditori, vt hic dr̃. Aut diffitetur, & tūc pars confessata tantum recipietur ab inuito, ut ff si cert. pet. l. quidā existimauerūt, & hoc etiam casu potest intelligi, quod hic dicitur.

Solutio particularis an creditore inuito possit fieri.

6 † quarumcunque.

7 † al. uel erit.

8 † al. quod que.

9 † possedisti Th.

10 † al. quā ti quæcunque.

K *Ita composita est.* idest, his uerbis, quæ sequuntur, quicquid te &c. Idem habes. ff. de accep l. & vno. §. eius tei. Et nota, quòd non potest sic legi, quin aliqua uerba sint hic superflua. Item nūquid vnum solum ex his duob. s. dare, uel facere sufficit: s. dare cum solum. quod erat dandum, in hac stipulatione deducitur, ut infra ibi, tantam pecuniam, &c. Respond. sic argum. sup. de uerb. obli. §. sed hæc solennia & C. de do. l. fi.

l *Dare.* ubi debet dominium transferre, ut inf. de act. §. sic itaque. & ff. de uerb. obli. l. vbi autem non apparet. §. fin.

m *Actio.* in personam: at petitio in rem persecutio utrunque continet, ut ff de act. & obl. l. actio in personam.

Persecutio cōtinet actionē & petitionē.

n *Petitio.* in rem.

o *Ve.* pro, uel.

p *Res.* idest, æstimatio.

q *Stipulatus.* nunc mutat personas: de secunda enim transit ad tertiam. Et no. quòd etiam realis actio deducitur in stipulationem, facta rei æstimatione. & ita ipsa pecunia, siue rei æstimatio deducitur in stipulationem, & in acceptilationem. Nam ipsa res non potest: cum nemo rem suam possit stipulari sibi dari: ut sup. de inuti. stipu §. 2. Sed quo deducā æstimationem, cum non debeatur? respo. ideo quasi debita est: liberatur. n. exceptione quasi à rei uendicatione, si præstat æstimationem, ut ff de rei uen. l. eius. & l. sequen. Si autem ipsam rem in acceptilationem deducam, ualet iure pacti, secundum B. ut diximus sup. eo. §. quo genere. Accur.

Actio realis potest in stipulationem deduci.

ADDITIO. Tu dic, quòd quamuis actio realis nec obligationem, nec officium iudicis præsupponat, præsupponit tamen quandam æquitatem, ex qua datur actio: & illa æquitas nouatur per acceptilationem. Ang.

¶ PRAE-

Nigidius: [1] † quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne à se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

Interuentu nouæ personæ olim fiebat nouatio, etiam si à pupillo stipuler, quod alius mihi debet; non autem à seruo: hodie uerò non præsumitur nouatio, nisi xpressè hoc agatur. h.d. Are.

¶ Præterea * nouatione [a] * tollitur obligatio: veluti si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouę [b] personæ noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo vt interdum licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure [2] † tollatur, [3] † veluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo [c] sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit. [4] † Quo casu res amittitur. Nã & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. [d] Non [e] idem iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus, nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si posteà nullus stipulatus [f] fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demũ nouatio [g] fit, si quid in posteriori stipulatione noui sit: [5] † fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adijciatur, aut detrahatur. ¶ Quod [h] autem diximus, si conditio adijciatur, nouationem fieri, sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui, si

¶ PRAETEREA NOVATIONE. ¶ CASVS. Iã vidistis, ꝙ duobus modis tollitur oblig. tollitur etiam tertio modo, s. per nouationem uoluntariã: ueluti si decẽ, quæ debes Seio, Seius stipulatus sit ab aliquo alio, q̃ à te, animo nouandi: quia tunc tollitur prima obligatio interuentu nouæ personæ: & noua nascitur obligatio prima obligatione trãslata in posteriorem: adeo etiã, ꝙ si nõ ualeat noua obligatio, prima per secundam nihilominus tollitur: ueluti si à pupillo sine tutoris auctoritate fueris stipulatus illud, quod tibi debebam. Oĩno. n. amittitur actio tua, eo qđ prima obligatio sublata est: & sic inutilis est actio, quo ad effectũ experiendi; est tñ aliqua, s. naturalis. Sed pone: Suprà dictũ est, ꝙ si creditor stipulatus fuerit à pupillo id, qđ debitor pupilli sibi debet tollitur obligatio ipsius debitoris. Sed scire debes, ꝙ idem iuris est, si creditor stipulatus est à seruõ alicuius aĩo nouandi illud, qđ debitor sibi debet eũ enim scđa obligatio nulla sit ipso iure, neque nãli, neq; ciuili: ꝑinde remanet prior debitor obligatus, ac si nõ esset aliqua nouatio facta: v. g. Vbi. n. per secundam obligationem debet tolli prima, oportet, ꝙ secunda sit aliqua, puta naturalis, uel ciuilis. Item in ver. sed si eadem. casus est talis Suprà dictũ est, ꝙ interuentu nouę personæ. noua nascĩ obligatio: sed pone, ꝙ stipulatus sim a debitore meo, ꝙ ex alia quacunque causã, q̃ ex stipulatione mihi debebat: dicet ne in hoc casu fieri nouatio: cum in hoc casu noua persona non interuenerit? & rñ. ꝙ sic, si aliquid noui interuenerit in scđa obligatione, i. in stipulatione ista: ueluti si conditio, uel dies, uel fideiussor obligationi adijciatur. Scire tñ debes, ꝙ si conditio in nouatione addita existat, valet nouatio: si aũt non existat, nõ ualet. & sumus in uer. sed cum. in quo dic Suprà dictũ est, ꝙ nouatio fit interuẽtu nouæ personę, uel ẽt eiusdem. dũmodo fiat per diei, uel cõditionis adiectionẽ, uel subiectionẽ. sed scire debes, ꝙ apud antiquos hoc verũ erat. ꝙ his modis fiebat nouatio, dũ tñ animo nouandi fieret: & ita q̃ sæpe diuersæ ꝓsumptiones inducebanĩ, ad probandũ, ꝙ aĩo nouãdi fieret. vnde semper apud antiquos magna fuit altercatio, & ꝑ ꝑ hoc dicit dñs Iusti. fecimus quandam constitutionem ad hmõi altercationes tollendas: in qua cauetur, ꝙ tunc demum intelligaĩ fieri nouatio interuentu nouæ personę, vel etiam eiusdem personæ (ut dictum est) qñ hoc expressè actum est inter contrahentes, ꝙ ꝑ ꝑ nouationem prioris obligationis hoc fiat. alioqui, si hoc non fuerit expressè actum, non intelligitur fieri nouatio interuentu nouæ personæ, sed accidit secunda obligatio primæ, & manet vtraque obligatio. Franc.

¶ *Præterea* nõ solũ solõne uel acceptilatione, ut dictũ est s.

a *Nouatione* si fiat per stipulationẽ: & subijcit, siue per iudicium: vt si aliquis nomine meo, iudicium suscipiat animo nouandi, ut ff. de solut l. solutionem & ff. de in rem ver. l. si pro parte. & ff. de verb obli l. scire debemus, in fi. r. respon.

b *Noua persona.* etiam si hoc non agitur, ut fiat nouatio iure isto: hodie econtra, ut inf. eo. sed cum.

c *A pupillo.* qui nãliter tenetur: ut ff. de noua. l. 1. in fi. si est maior infante; aliàs nec nãliter: ut ff. de act. & obl. l. pupill⁹.

d *Nulla est.* sed nunquid restituitur creditor in priorem debitorem? Quidam dicunt, quod sic, ut C. de repu. l. 1. & ff. de fideiuss. l. Titius, §. huic. quæ est contra. & quod hic dicitur: res amittitur, s. iure communi; sed non per restitutionẽ, ut dictum est. Alij, ut Pla. dicunt, hanc in impubere (quasi stultè acceperit hic creditor tam paruulum) illam in pubere loqui. Vel verius, refert, an minor iuuetur, ut non teneatur, per beneficium restitutionis, tunc etiam restituitur creditor in ueterem creditorem, ut ibi. An ueto non restituatur; quia non est necesse: cùm tantum naturaliter sit obligatus: a ut ff. de nouat. l. 1. in fi. & tunc non creditor restituitur, vt hic. nec etiam tunc, quãdo dolo creditoris minor fuit obligatus: ut ff. de fideiuss. l. si Titius, § fin. (vnde * huic doloso non succurritur: quia frustra legis auxilium inuocat, qui committit in legem. ff. de min. l. auxilium, in fi. & l. si ex causa, §. nunc uidendum. & ad Velleianum, si decipiendi.) Quod etiam in muliere distinguitur, nam restituitur in primũ debitorem actio; ea subducta per Velleianum: ut C. ad Vell. l. si mulier. nisi fuerit dolo inducta: ut ff. ad Vell. l. quidam. & d. l. si Titius. in fi. At secus esset, ubi nulla esset secunda obligatio: ut in seruo subijcitur: qui non potest etiam naturaliter teneri fideiubendo, uel intercedendo quoquo modo: ut ff. de fideiuss. l. seruus inscio. & l. seq. Idem etiam in infante dicam, qui secundo se obligauerit. Nam cum nulla sit, non tollitur prima: cum non habeat, in quem transeat. Quidam tamen dixerunt naturaliter seruum teneri etiam fideiubendo: quod falsum est, nam nec aliter tenetur, naturaliter, cuius occasione dominus tenetur de peculio; at hic non tenetur: vt ff. de pec. l. tertia. § si filius. & facit ad hunc §. ff. de fideiusso. l. Titius. § huic similis.

e *Non idem.* sed quæ est ratio diuersitatis inter hunc §. superius responsum? rñ. quia ibi saltem naturalis obligatio fuit: hic nulla in seruo: ut ibi diximus. Item hoc ideo: quia pupillus potuit obligari naturaliter, & ciuiliter cum auctoritate tutoris: & per eum, s. creditorem stetit: quare sibi imputet. Vnde prior actio tollitur, & posterior nõ manet. Seruus autem nullius actoritate potest obligari ciuiliter; ideoque non imputatur, s. creditori. unde etiam actio prior durat.
ADDITIO. Dic, ꝙ seruus non põt esse fideiussor alicuius nisi ex causa peculiari, ut l. 3. § filiusfa. ff. de pec. Ang.

f *Stipulatus.* i. interrogatus. Stipulor. n. interrogo, sm Priscianum. sic accipitur ff. de cond inde l. si non sortẽ, §. si decẽ.

g *Nouatio fit.* nota hic tria iura circa nouationem. Antiquissimum, vbi etiam si nihil noui interuenisset, fiebat tamen nouatio. vt ff de act & oblig. l obligationum ferè, § si Item nouum, vbi nouatio præsumptiuè fiebat, quoties noui quid interuenisset: & semper intelligebatur hoc agitur hic, & ff. de nouat. l. 1. Item tertium, quando hoc expressim diceretur, ut C de noaat. l. fi. uel dic tantum (& uerius) duo esse. Primo fiebat, si hoc agebatur expressè, uel tacite, ut ff. eo. de nouat. l. 2 & nouo iure (si id exprimatur, ut inf. §. prox. & in d. l. obligationum ferè) nouum interueniebat, s. stipulatio pœnalis, & facit ad sup. hoc quib. mod. test. infir. §. j. & ff. de re iudi l. 4 §. si ex conuentione. & §. sed & si pignora.
ADDITIO. Et no. quòd casus, in quibus olim ex uerbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis, hodie non corriguntur: quia in illis fit nouatio, saltem ope exceptionis. Ang.

h *Quod autem.* facit ff. de nouat l. quoties.

1 † Item ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium. Quicquid tibi hodierno die per Aquilianã stipulationem spospondi, id ne omne habas acceptum? Respõdit. Alus Agerius, hẽo, acceptũq; tuli. Th.

** Hic §. respondet tit. de noua. ff.*

** Nouatio est prioris obligationis in aliã trãsmissio, ut prior perimatur, & noua constituatur. l. 1. de nouatio. Aeg. Perr.*

2 † al. deest obligatio.

3 † al. tollitur.

4 † al. stipulatus fuerit.

5 † al. fit.

a Et ita cõiter tenetur, nisi uirtute talis naturalis obligationis soluisset; quia tũc contra sol. & contra oblig. restitueretur. Ang.

* Hęc clausula, vnde &c. usque ad illam, qđ etiam, nõ est Accursij. Aegid. Perr.

Cum

defecerit, durat prior obligatio. Sed [1] †quoniam hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cum nouandi[a] animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi[b] animo videretur hoc fieri; & quasdã de hoc præsumptiones alij in alijs casibus introducebant:[c] ideo nostra processit constitutio,[d] quæ apertissimè definiuit, tunc solum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quòd propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & [2] † manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere,[e] vt maneat ex vtraque causa obligatio, secundum nostræ cõstitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

Contractus, qui consensu contrahitur, contrario consensu, re consecuta, dissoluitur, Aret.

¶ Hoc amplius eæ obligationes, quæ consensu[f] contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius, & Seius inter se [3] † consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis, [4] †deinde[5] †re nondum secuta, id est, neque[6] †pretio[g] soluto, neque fundo tradito placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione, & uenditione: inuicem liberantur. Idem est in conductione, & locatione, & in omnibus cõtractibus, qui ex consensu descendunt: sicut iam dictum est.[h]

Finis tertij Libri.

INSTITVTIONVM [7]† LIBER QVARTVS.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.*

TITVLVS I.

Omnis obligatio ex delicto nascitur ex re, id est, ex maleficio. Aret.

CVm expositum sit libro superiori de obligationibus ex con-

a *Cum nouandi.* expressè, vel tacitè.
b *Quando nouandi.* s.tacitè.
c *Introducebant.* & alij in alijs, ut quia forte aliquid noui in obligatione erat adiectum vt supra hoc §. uersi. sed si eadem.
d *Constitutio.* vt C. de noua.l. si. Accur.
e *Accedere.* fit tamẽ exactio tantũ semel de eo: vt ff de reg.iu. l.bona fides.

HOC AMPLIVS. ¶CASVS. Iam vidistis tres modos prĩcip. tollendæ obligationis: quarto ẽt modo obligationes, quę consensu nascuntur. cõtrario consensu tolluntur, veluti si cõuenerit inter me, & Titium, vt fundum Tusculanũ habeam emptũ pro c. deinde nõdũ pretio soluto, nec fundo tradito placuerit inter nos, & ꝙ ab emptione, & vẽditione discedatur, inuicẽ liberamur; & sic per cõtrarium cõsensum tollitur obligatio cõsensu contracta. idem etiã intelligas in omnibus alijs contractibus ex cõsensu descẽdentibus. h. d. vsque ad fin.

f *Quæ consensu.* * s.solo. sed q̃ sunt hæ. Rñ. enumerãtur. s. de ob. ex consensu. Itẽ in q̃busdã ex maleficio, vt nudo consensu ẽt tollantur ipso iure, vt iniuriarum, itẽ furti, & similes, vt ff de pa. l.si tibi x. § q̃dã actiones. alię nõ ipso iure tolluntur cõsensu, s. pacto de nõ petẽdo, sed p exceptionẽ: ut ff. de pac.l. si unus. §. pactus. Accursius.

g *Neque pretio soluto.* sed quid, si partẽ pretij soluat? Rñ. nõ est res integra, & iõ non rescinditur nudo cõsensu: sed ita demum si hincinde facta sit retrotraditio: vt C. qñ liceat ab emp. di. l. j. & ff. de pac. l. ab emptione, & est rõ utrobique. q̃a nihil est tã conueniens naturali æq̃tati, q̃ eodẽ genere quodq; dissolui, quo ligatum est, vt ff. de reg. iur. l. nihil.

h *Dictum est.* s. e. §. & no. in fi. huius tit. xij. esse modos, p quos tollitur obligatio tã ciuilis, q̃ naturalis ipso iure, ut nullæ maneant reliquiæ. Per solutionẽ, vt s. eo. in prin. Itẽ p acceptilationẽ, vt s. eo. §. Itẽ per acceptilationẽ. Itẽ p nõuationem voluntariã: vt s. eo. §. pterea. & s. px. §. Item p nouationẽ necessariã, ut p sñiam, & contestationẽ litis: ut si alius meo noĩe subeat p me iudicium aĩo nouandi, & liberandi me, ut ff. de noua l. delegare. j. §. j. & l. aliã. Item p compensationem, vt j. de act. §. pe. & §. in bonæ fidei. Itẽ per delegationem, ut ff. de nou. l. deleg. j. tñ. Itẽ p confusionem debiti, ut ff. de fideiuss. l. si debitori creditor. b Item per obligationem, consignationem, & depositionẽ: vt C. de sol. l. obsignatione. & ẽt ipso iure: ut ff. depo. l. j. §. si pecunia. in fi. §. Item p interitum speciei, ut ff. de uerb. ob l. si ex legati. Item maleficio suo mora non præcedente, ut per constitutionem, si qs in tantã, uel per edictũ diui Marci: ut C. unde ui. l. si quis in tãtã & ff. quod me. cau. l. extat. & ff. ad le. Iul. de ui. pri. l. pe. Item nudo consensu qñq; , ut in hoc §. item nudo pacto: ut in maleficijs. Sed & alijs modis tollitur, non utraq; , s. ciuilis, & naturalis. sed interdũ ciuilis tm̃: & remanet naturalis, vt per sñiam: vt ff. de cond. ind. l. Iulianus. Itẽ remanet ciuilis, & tollitur naturalis, ut per pactu, & chirographi redditionem, * & iusiurandum, vt ff. de so. l. Stichum §. naturalis. Ipsa ẽt ciuilis sic eliditur, vt nõ habeat uigorẽ, ut j. de exce. §. pterea. Itẽ sunt & alij modi, quib. tollitur obligatio per exceptionem: quos habemus. j. de exce. per totum. Accur.

¶DE OBLIGATIONIBUS, quæ, &c. ¶Hanc cõtinua, vt in prin. huius ti. continetur. Dictũ est s. de obligationibus ex contractu, & ex quasi cõtractu. Verũ q̃a est reperire obligationes, q̃ sunt ex delicto, & ex quasi delicto, iõ uidẽdum est de ipsis. Sed quia obligationes ex delicto sũt maiores, & gñaliores, iõ de ipsis prius uidẽdũ est.

CVm sit. ¶Totus iste tit. in nouẽ partes diuiditur. Primo contĩnuat istũ librũ ad librũ pcedẽtem. Secũdo ponit definitionẽ, allusionẽ, & diuisionẽ furti: ibi, Furtũ est cõtrectatio. Tertiò ponit duo genera furtorũ eorũ pœnã annectẽdo ibi, Manifestũ est. Quartò, in quibus reb⁹ fiat furtũ, & qñ fur excusetur: ibi, Furtum aũt fit. Quintò, qñ quis præstat opẽ: ibi, interdũ furti. Sextò, qñ illi, qui sunt in potestate alterius, domino, uel patri furantur: ibi, Hi, qui Septimò, cui cõpetit actio furti: ibi, Furti autem actio. Octauò, an impubes committens furtum teneatur, ibi, In Summa. Vltimò ponit, quæ sit uera pœna furti manifesti.

¶CASVS. Cum igitur in superioribus satis dictum sit de obli. quæ ex contractu, uel quasi contractu nascuntur, nunc tractãdum est de obl. quæ ex maleficio, vel quasi descendunt: scire tñ debetis, ꝙ obligationes, quæ nascuntur ex contractu, in quadruplici gñe reperiuntur: uel in quatuor genera diuiduntur: obligationes tñ, quæ nascũtur ex maleficio, in uno genere reperiuntur: semper enim nascũtur ex re ipsa, i. ab ipso delicto perpetrato, veluti ex furto, aut damno, aut iniuria. h. d. Sed super §. isto dubitari potest super id, quod dicit, ꝙ obligationes ex contractu in quatuor genera diuiduntur: obligationes tñ, quæ ex maleficio nascuntur, sunt vnius generis. Et quia sicut obligationes, quæ ex contractu nascuntur, aliqñ ex re, aliqñ ex verbis, aliqñ ex literis, aliquando ex consensu nascuntur: sic oblig. quæ ex maleficio oriuntur, aliqñ fiunt re, vt patet in furto: aliqñ verbis, vt patet in contumelia: aliqñ literis, vt patet in libello famoso ad infamiam alicuius composito: quid est ergo, ꝙ dicit obl. ex maleficio esse unius generis magis, q̃ obligationis ex contractu? Si dicas, ꝙ oẽs nascuntur ex re ipsa, i. ex maleficio ipso; sic similiter & ex a-

lia

1† al. Quoniam hoc.
2† al. deest. &.
* Obligatiões, quæ solo cõsẽsu contrahuntur, solo dissensu soluũt. l. nihil tã. ff. de reg. iur. Aegi. Perr.
a Hoc uerum intellige, quo ad præiudiciũ partis: non fisci, vel rei pub. sicut econtra princeps faciendo gratiã malefactori, non tollit ius pœnæ q̃sitæ parti. Ang.
b Intellige facta cõgruo loco, & tpe, & sola sufficit in iudicio. Idẽ extra iudiciũ, si res sit immobilis. aliàs secus: q̃a requiritur consignatio, & depositio. Angel.

Obligatio naturalis sola qualdoque tollitur.
* Proinde addas, ꝙ creditor reddẽs instrumẽtũ, videtur tacitè pactũ inire d nõ petẽdo: Et ideo solã naturalẽ obli. tol. l. Labeo. ij. ff. de pac. secus aũt in pignoris redditione, per quã nõ uĩ remisũ d bitum. Et rõ diuersitatis est, ꝙ Instrumenti redditio nullam affert aliam utilitatem, q̃ debiti remissionẽ: Cõtra uero pignoris redditio. d qua uide per Bart. in l. itẽ quia. & di. l. Labeo. & hic per Por. Cõtinuatio. Diuisio.
3 † al. cõsenserunt.
4† al. Centum aureorum.
5 † al. demum.
6 † nõdum.
7 † Apud Dna. Seu elemẽtorũ D. Iustiniani Sacratissimi Imperatoris.
* Sic ff. de fur. Arg. Perr.

tractu,[a] & quasi[b] ex contractu: sequitur ut de obligationibus ex maleficio,[c] & quasi ex[1] † maleficio dispiciamus. Sed illæ[d] quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur:[e] hę[f] vero vnius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, i. ex ipso maleficio, ueluti ex furto, rapina, damno, iniuria.* [g]

Hic ponitur definitio, & allusio furti.

¶Furtum*[h] est contrectatio rei alienæ[2] † fraudulosa,[i] lucri faciendi gratia, vel[k] ipsius rei,[l] vel etiam vsus[m] eius possessionisve,[n] quod lege[o] naturali* prohibitum est admittere. Furtum autem uel à furo, i. nigro dictum est, ꝙ[p] clam, & obscurè fit, & plerunque nocte, vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo,[q] Græco[r] sermone[3] † quo fures appellantur φῶρες. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.

Hic ponuntur duo genera furtorum. Et fur dicitur manifestus, qui cum furto inuentus est, vel in loco priuato, vel publico, ante quàm perueniat ad locum destinatum, pro redditu. & ex hoc facile cognoscitur fur non manifestus. Aretinus.

lia parte, oẽs obligationes ex contractu nascũtur. Ad hoc dicas, ꝙ ex vno fonte nascuntur oblig. ex maleficio, ideoq; omnes sunt eiusdem generis. vnde licet omnes sint odiosę, & stricti iuris, & diuersam habeant pœnam: secus tamen est in oblig. quæ nascuntur ex contractu: quia diuersam sortiuntur naturam secũdum diuersam contractuum qualitatẽ. Quædam enim sunt obligationes bonæ fidei, quædam stricti iuris. Item oblig. quæ fiunt ex maleficio, statim obligant maleficio commisso. sic autem non est in obligationibus, quæ nascuntur ex cõtractu. Sed diceret aliquis: Nonne actio iniuriæ dissimulatione aboletur? quare ergo ipso maleficio nõ videtur malefactor obligat*? Resp. imo debetes cõtrarium concludere. si.n. aboletur dissimulatione; ergo nata fuit. h. d. Franc.

a *Ex contractu*. vt s. de obliga. ex contractu vsq; ad tit. de obliga. ex quasi cõtractu.

b *Quasi ex contractu*. ut sup. de obliga. quæ ex quasi contractu. Accursius.

c *Ex maleficio*. caue tibi: quia licet hic promittat dicere de oĩbus his, a non tamen dicit in hoc ti. de ijs, quæ sunt ex quasi malefi. sed dicet inf. de oblig. ex quasi maleficio. Nec etiam de omnibus, quæ ex maleficio: sed de solo furto agitur, in hoc titu. sicut & alias rubrica est generalior, quàm sit tex. ut ff si cer. peta. & de con. cer. & C. de rebus cred. & iureiuran. Nam non dicit ibi, de rebus cred. sed in sequentibus titu. post illum.

ADDITIO. Nota, quòd non est inconueniens, quòd rubrica sit aliquando generalior textu: de quo dic vt dictum est supra in rubrica procœmij. Angelus.

d *Sed illa*. s. quæ sunt ex contractu; non autem repetit eas, quæ sunt ex quasi contractu.

e *Diuiduntur*. scilicet, re, verbis, literis, & consensu: ut suprà, de oblig §. fin.

f *Hæ*. s. quæ sunt ex meleficio, vel quasi.

g *Iniuria*. sed nonne fit iniuria verbis, & conuitio: ut ff de iniurijs. l. i. § iniuria. item literis infamatorijs: ut ff. de iniur. l. lex Corne. §. si quis librum. & inf. de iniur. §. j. Sed certè & tunc ex maleficio fit, & sic re fit: quia maleficium fit uerbis, vel literis, & sic habet locum, quod hic d r. Accursius.

¶FVRTVM, &c. ¶CASVS. Quæsiui a legis latore, quid esset furtum, & quid rapina, &c. Et ipsè primò ponit definitionem de furto dicens, quòd furtum est contrectatio rei alienæ, inuito domino. & exponit hoc nomen rei, di. siue ipsius rei, i. proprietaris, siue possessionis, & istud furtum communiter fuit prohibitum à lege diuina: s. per præceptum illud, Non furtum facies h. d. Franc.

h *Furtum est contrectatio, &c.* & facit extra de elect. ea. dudum. ij, circa princ. in uer. & retinendo. & ibi glo furtum. hæc* exigitur in furto, & sine ea nõ fit furtum: licet voluntas, uel alia uerba, vel scriptura interueniat: ut ff. eo. l. si quis vxori. §. si quis asinum. & l. inficiando. in princ. & l. i. §. sola. Quandoque tamen sine contrectatione: ut in charta rasa: ut ff. eod. de fur. l. qui tabulas. §. fin. & l. si quis uxori. §. si quis asinum. Sed certè ibi contrectatio intercessit: cùm generaliter contrectationem accipiamus: licet non fuerit ibi amotio. Accursius.

i *Fraudulosa*. hoc ideo dicit, quia si credat, sibi licere, non facit furtum, ut infra titu. i. § ita tamen. Item si credebat dominum permissurum non facit furtum: ut inf. eo. §. placuit. In duobus tamen casibus videtur furtum fieri etiam sine fraude furandi: ut in eo, qui saccum pecuniæ surripuit. Nam etiam sacci nomine furti tenetur, licet saccum non proposuerit furari, sed pecuniam: ut ff. eo. l. qui saccum. Sed certe licet non principaliter, secundario tamen voluit saccũ surripere: Alius casus est, vt ff. de condi. cau. da. l. pen. §. sed si tuus. in glo. fi. Item subaudi ad definitionem, quæ sit, inuito domino: nam, eo volente, non potest committi furtũ: ut infra eo. § placuit.

k *Vel ipsius*. scilicet, rei, id est, proprietatis ipsius rei.

l *Rei*. subaudi mobilis. nam de immobili non potest fieri furtum: vt sup. de vsuca. §. quod autem. nisi in casu: vt in creta. Sed certè iam illa est mobilis. ut ff. eo. de fur. l. si cretæ. Item subaudi, corporalis: nam de incorporalibus non fit furtum: cum nec contrectatio in his esse possit: vt ff. de acq. rer. dom. l. seruus. §. In corporales. Item subaudi. alienæ: quia rei meæ non facio furtum, In eo, quod est meum: sed secus in communi, vt ff. eodem. l. si socius. b Idem & si est nullius, vt hæreditariæ rei nõ fit furtum, ut ff. eod. l. hæreditariæ. & ideo dxi subaudiri alienæ.

m *Vsus*. ut habes exemplum, infra eodem tit §. furtum autem. fit. Sed qualiter quadruplicatur hie. Respond. usus æstimatio tantum, quadruplicabitur, ut non plus extendatur pœna quam delictum, ut C. de pœn. l. sancimus. in fine. & facit ff. eod. l. uulgaris. in fi. & l. si quid fur. j. respon. §. j. & ij. & l. uerum est. Alii dicunt, etiam ipsam proprietatem debere æstimari: quia non potest separari usus a proprietate, ut ff. eodem. l. qui iumenta. & l. si uendidero §. cum autem. Prima tamen uerior est, ut no. in l. ij. C. de ser. fugiti.

ADDITIO. Dic, primam opinio. quòd usus tantum quadrupletur, tenet glo. in. l. 2. C. de seru. fugit. & ibi Cy. & docto. in glo. in l. qui furtum. ff. de condic. furt. & istam opinio. sequitur Barto. in dicta. l. qui iumenta. ff. eodem. Angel.

n *Possessionis*. ex hoc dico ipsam possessionem duplicari, cum aliud sit pretium rei, aliud possessionis, ut ff. uti. pos. l. si duo. §. fin. & subaudi. quòd hoc fecerit animo lucrandi: alias non est furtum, ut ff. eodem. l. j. §. primo. Accursius.

o *Lege naturali*. idest, diuina. unde illud, non facies. furtum, &c. Item illud, Quod tibi non uis fieri, alii ne feceris.

p *Quod*. id est, quia.

q *Auferendo*. quia fur aufert.

r *A Græco*. φῶρ Græcè, dicitur fur Latinè, & φῶρες, id est fures. & ἐπ' αὐτοφόρῳ. id est manifestus fur, scilicet, qui cum re depræhẽditur: & est indeclinabile. nam apud Græcos aduerbium est; alias dicitur, αὐτοφῶρες.

¶ F V R T V M A V T E M, &c.

¶CASVS. Satis supra dictum est, quid est furtum, & unde dicatur: modo dicendum est, quot sunt genera furtorum. & dicitur, quòd duo: quia furtum aut est manifestum, aut nõ manifestum. Imo diceret aliquis quòd quatuor sunt genera furtorum. Aliud est manifestum; aliud non manifestum, aliud conceptum, & aliud oblatum. Et respond. quòd non est ita, quia conceptum, & oblatum ponunt species potius, quam genera. Et dubitatur super hoc, quod in isto §. dicitur quòd si extraneus uiderit furem, rem meam furtiue asportantem, quòd propter uisionem extranei fur ille dicitur manifestus: & ita actione furti manifesti tenetur mihi ad quadruplum; & ita

1 † *al. aut iniuria*.

* *Hæc sunt prima a maleficia quatuor: alia autem sunt publica, aut popularia, aut extraordinaria. Cuiac.*

* *Adde Forca. dial. 29. vbi latè de hac definitione.*

a † *al. deest aliena.*

a Dic, ꝙ ista gl. nõ fuit necessaria: quia Imperator non dicit, ꝙ in isto titu. fit de omnibus maleficijs tractatur*, sed in isto lib. Ang.

* Hic incipit gl. Accursij: quod pcedit, nõ est ipsius. Aeg. Perr.

* *Furtum prohibitum est iure naturali, vt hic: & l. 1. ff. eo. Iustinus, lib. ij. Nullum crimen apud Scythas furto grauius, qui iure naturali tantum utebãtur. idẽ dicitur de iure diuino. Exod. 20. non furtum facies. & Leu. 19. & Deuter. 5. & Exo. 21. Qui furatus fuerit hominẽ, & vẽdiderit, morte moriatur. uide gl. in l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iure. Aeg. Perr.*

3 † *Duar. quod appellant fures.*

b Dic tamẽ ꝙ licèt socius possit cõmittere furtũ: tamen nõ præsumit, ut l. merito. ff. pro socio. quod est verum, quando socius vtitur re ad eum vsum, ad quem est destinata: vt l. Sabinus. & l. si ædes. ff. cõmuni diu. sec° si aliter uteretur: ita ꝙ auferret socio cõmoditas partis suæ, ut d. l. Sabinus. ita dixit Bar. in d. l. si socius. Ang.

Furari nõ possum rẽ immobilẽ incorporalẽ, & meã

ita visione extranei mihi acquiritur act. quòd est contra illud generale: per liberam personam nihil nobis acquiri. ad hoc dicunt quidam. quod hoc est speciale in odium furti; sicut & in odium furis hoc introductum est, quod aliquis teneatur ac. furti perpetuo. tamen aliæ prætoriæ actiones pœnales sunt annales.

¶ Furtorum * autem duo sunt genera, manifestum, & nec [1] † manifestum. ¶ Nã conceptum, & oblatum, species [a] potius actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, sicut inferius apparebit. [b] Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [2] † appellant, nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui [3] † in eo loco deprehenditur, quo furtum factum sit; [4] † ueluti qui in domo * furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit, & qui in oliueto oliuarum, aut in uineto uuarum furtum fecit, quandiu in eo oliueto, aut vineto deprehensus fuerit.

¶ Imo ulterius furtum manifestum extendendum est, quandiu eam rem fur tenens uisus, uel deprehensus fuerit, siue in publico, siue in priuato, uel à domino, uel ab alio [c] antequam eo peruenerit, [5] † quò deferre, uel deponere [d] destinasset. Sed si pertulit quò destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec [e] manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestũ non est, id scilicet nec manifestum est.

Actiones furti concepti, & furti oblati, & furti prohibiti, & furti non exhibiti, recesserunt ab usu. Et qui scienter rem furto subtractam recipit, & occultat, tenetur furti non manifesti. Aretinus.

¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus [f] furtiua res quæsita, & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta [g] est, (quamuis fur non sit,) quæ appellatur concepti.

¶ Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quàm apud eum, qui dederit, conciperetur: [6] † nam tibi apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. ¶ Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere, testibus præsentibus volentem prohibuerit.

¶ Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam, & inuentam non exhibuit.

¶ Sed hæ actiones scilicet [7] † concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum ueterem obseruationem [8] † non fiat, [h] meritò ex consequentia [i] etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt, cum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint, & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. ¶ Pœna [k]

Alij dicunt, quod in isto casu mihi acquiritur actio. non per liberam personam: sed ex delicto furis mihi acquiritur, cum exinde utatur. h. d. Fran.

a *Species*. id est, casus. Accur.

b *Apparebit*. vt * inf eo. §. conceptum & §. oblatum. Accur.

c *Ab alio* per hoc videtur infringi regula, per liberam personã nihil acquiri, vt C. per quas perso. nob. acquir. l. 1. quod falsum est: quia magis ex delicto suo proprio, quã alterius facto hoc euenit: ut ff de vsuris. l. si quis solutioni. § si & ff. quod ui, aut clam. l. prohibere. Et sunt hæc vera, nisi in casu, scilicet, cum se occultauit ille, cui fiebat. Nam licet fur visus fuerit, tamen est fur non manifestus: vt ff. de fur. l. si quis in seruitute. §. cæterum. Accursius.

d *Deponere destinasset*. intantum secundum Hugo vt si vltra montes perferre destinasset: tamen si deprehendatur ante erit fur manifestus.

e *Nec manifestum*. scilicet, quia contrariorum eadem est disciplina. vt supra de his, qui sui, vel alieni iur. sunt. §. 1. & facit ad hunc. §. ff. eod. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.

¶ CONCEPTUM furtum, &c.

¶ CASVS. Dixi Iustin. Domine, satis uidi, quid est furtum manifestum, & ex cõsequenti, quid est furtum nõ manifestum: sed intellexi à vobis fieri mentionem de furto concepto, & oblato. vnde quæro: Domine, quid est furtum conceptum? Et dicit Imp. Frater, hodie furtum conceptũ non est in vsu, olim tamen erat talis eius natura, quòd si aliquis credebat rem furtiuam in domo alicuius esse, ad eam cum magna pompa conueniebat: & si dominus domus eam restituere nolebat quanquam non esset fur, dabatur tamen domino rei contra eum actio furti concepti. Olim quoque erat alia species furti, quæ vocabatur oblatum: & habebat olim locum actio furti oblati in tali casu. Pone sic. Quidam erat amicus meus specialis; & penes eum erat res furtiua deposita; Ipse autem uidens, quòd res furtiua cum magna diligentia quærebatur, plus diligens suam honestatem, quam meam, penes me rem illam furtiuam deposuit. deinde fuit res illa furtiua penes me inuenta; vnde teneor ego actione furti cõcepti; & ille qui penes me rem illam deposuit oblati, ad resarciendum quicquid illis soluero cõuentus ac. furti concepti. Fuit etiam olim quædam actio, quæ vocabatur actio furti prohibiti; quæ dabatur contra eum, qui me quærere prohibuit, testibus præsentibus rem furtiuam, quã in domo suã esse dicebam; & adhuc ex edicto prætoris fuit instituta ac. furti non exhibiti aduersus eum, qui rem furtiuam quæsitam, & penes eum inuentam non exhibuit. omnes istę actiones. videlicet, furti concepti, oblati prohibiti, nõ exhibiti, quę propter inquisitionẽ rei furtiuæ olim erant adinuentæ, hodie in desuetudinem abierunt; quippe cum hodie requisitio rei furtiuæ locum non habeat eo, quòd hodie omnes, qui rem furtiuam sic receperint, & occultauerint, furti non manifesti teneantur. Item quæsiui à Iustin. quæ esset pœna furti manifesti? Respond. Iustin. quòd pœna furti manifesti est quadruplum, non manifesti autem duplum. Franc.

f *Testibus præsentibus*. a not quòd magis dicitur notus ille, qui præsentibus testibus, in delicto deprehenditur; facit l. hæredes palam. in prin ff. de testibus. Ange.

g *Constituta est*. scilicet, olim. Accur.

h *Non fiat*. imo fit, ut ff. de ser. fugiti. l. 1. §. hoc autem. Sed illud est speciale in persona serui.

i *Ex consequentia*. hęc non est semper bona consequentia, vt sublata solennitate, ideo id tollatur, quod cum solennitate fit, ut sup. de verb. oblig. §. sed hæc, & C. de formulis, & impe. sub. l. 1. & 2. Accur.

K *Pœnam manifesti*. quæ est de iure prætorio; ut infra

*Adde Ferca. dial. 20. ubi latissimè furti materiam absoluit.

1 † *Al. & non.*

* *Hæc glo. nõ est Acc.*

2 † κλέπτην φανερὸν legis hic Andreas Alc. li. præter. miss. ij. tit. de fur.

3 † *al. deest. qui.*

4 † *al. fit.*

* *Duo faciunt furtum manifestum, locus, in quo furtũ commisit: et apprehensio, seu clamor, antequam peruenerit ad locũ destinatum. Aeg. Perr.*

5 † *Perueniret quò perferre.*

Libera persona alij non acquirit.

Disciplina eadem est contrariorum.

6 † *al. concepta sit.*

7 † *id est.*

a *Ista glo. nõ est Accursij.*

8 † *al. nõ fit.*

fra, de perpetu. & tempo. act. §. 1. Accur.

a *Ex seru.* hoc tamen casu seruus pro noxa. dari poterit, vt inf. de nox. act. in prin.

b *Nec manifesti.* scilicet, quæ descendit ex lege. xij. tab. ut j. de noxa. §. sunt autem. Sed quare minor pœna iure le. xij. tab. imponitur, quam per prætorem? Resp. quia maius delictum est, ut j. titu. proxi. in prin. præterea tempore legis xij. tab pauperiores erāt homines: vnde minores pœnæ imponebantur, vt j. de iniur. §. pœna. Ac.

c *Dupli.* nisi in casu, ut C. de seruis fugit. l. mancipia. Accur.

data. Sed secus, si stultè opinor, te permissurum rem tuam accipere, ut ff. de fur. l. qui uas §. uetate. Accur.

ADDITIO. Quid autem in filiofamilias, vxore, uiro, uel monacho corruptis, an habeat locum pœna istius §. dic ut per Angelum hic.

manifestet furti quadrupli* est tam ex serui,[a] quàm ex liberi persona: nec manifesti[b] dupli.[c]

Contrectatio rei alienæ, inuito domino, furti actionem parit. h.d. Aret.

¶ Furtum autem fit non solum, cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet, sed generaliter cū quis alienam rem inuito[d] domino, contrectat. 1† Itaque siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est, furtum cōmittit; veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus; & id peregrè secum tulerit, aut si quis equum gestandi[e] causa commodatum sibi, longius aliquò duxerit;* quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.[f]

Contrectans rem, quam contrectare credit probabiliter domini voluntate, furti non tenetur.

¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, 2† quàm vtendas acceperint; ita furtum committere, si se intelligant[g] id, inuito domino, facere, eumq; si intellexisset, non permissurum:[h] at si permissurum credant, extrà crimen videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committitur.[i]

Contrectans rem domini uoluntate, licet credat dominum inuitum, furti non tenetur, nisi in uno casu, scilicet, in corrumpente seruum alienum. Aret.

¶ Sed & si credat* aliquis, inuito domino, se 3† rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente, id fiat; dicitur furtum[k] non fieri. ¶ Vnde illud quæsitum est, cum Titius seruum Meuij sollicitauerit, vt quasdam res domino[l] surriperet, & ad eum[m] perferret: & seruus id ad Mæuium pertulerit:[n] Mæuius autem dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eū perferre, utrū furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et quum nobis super hac dubitatione suggestum

¶ FVRTVM AVtem fit, &c.

¶ CASVS. Quæsiui à Iust. qualiter fieret furtum? Respon. dicens, quod non solum fit furtum, quādo animo intercipiēdi, id est intrandi proprietatem aliquis quidpiā amouerit: sed etiam cum aliquis rē, inuito domino, cōtrectat. vnde si creditor pignore vtatur, vel depositarius re deposita penes ipsum: vel res, q̄ ad vnū vsum conceditur, in alium transferatur, quam cuius gratia data est, omnib. his casibus furtum fit. Vn̄ scire debes, quod illi, qui habent rem sibi ad vnū usum commodatā; si in alium vsum conuertant; ita demū furtum committūt, si se intelligant, inuito domino, hoc facere. Sūpone: quid si non credant, se, inuito domino, hoc facere; sed dominus hoc ratum habeat: fit ne furtum in hoc casu? Respond. quòd non. Vnde ad hoc, quòd commodatarius cōuertens rem sibi commodatam in alium usum, quàm in eum, ad quem commodata erat, furtum faciat, duo exiguntur; uidelicet, quòd credat, se inuito domino, hoc facere, & credat, eum non permissurum. h.d. vsque ad §. sed & ff. Fran.

d *Inuito domino.* & quandoque uolente, vt j. eo. §. unde illud. Accur.

e *Gestandi causa.* i. ducendi.

ADDITIO. No. contra illos, qui accipiunt in commodatum equum usque ad uillam: & postea ducunt eum Bononiam: quia furtum comittunt. Ang.

f *Perduxisset.* idem est, & si alij commodauit: species enim furti est de alieno largiri, ut ff. eo. l. si pignore. §. 1.

g *Intelligant.* & est ratio: quia uoluntas distinguit maleficia; ut ff. eo. l. qui iniuriæ in fi. j. resp. & facit C. ad leg. Corn. de sica. l. 1. & ff. si cert. pet. l. quod te. * patet in cap cum uoluntate. extra de sen. excom.

h *Permissurum*, quid si hoc credidit, scilicet dominum permissurum: sed stultè credebat? Respond. furti non tenetur: cum non fiat furtum absque affectu, ut hic subijcit, & supra, de usucap. §. item si is. & facit. ff. de furtis. l. inter omnes. §. rectè. Sed actione ex eo contractu, ut commodati, uel simili bene tenetur, ut ff. eod. l. qui re sibi commo-

i *Non committitur*, nisi in duobus casibus, ut dixi s. eod. §. j Accur.

¶ SED ET SI.

¶ CASVS. Supra dictum est, quod furtū nō fit nisi cōtrectatione rei alienę, & domino inuito. & ita necesse est, quod duo concurrāt, si cōtrectans credat, se, inuito domino, cōtrectare: & quod domino inuito contrectet. & quia ita est: nō quæritur utrum uerū esset furtum cōmissum in tali casu. Titius accessit ad seruum meū, & eum sollicitauit hoc modo: Domine serue nequam, vade furare domino tuo res istas, & cum eis uenias ad me ad castrum meū: & ego bene defendā te contra dn̄m tuum. Seruus autem ille accessit ad me dominū suum, & intimauit mihi omnia hęc. Ego autem uolens Titiū in furto deprehendere, dixi illi seruo meo: Serue bone, & fidelis, super multa te constituā: vn̄ uolo, quod res illas capias, & fugias ad Titium sollicitatorē. Seruus aūt ille de uoluntate mea res illas detulit ad Titium: uenio postea, & res meas furtiuas, seu furatas simul cum seruo meo inuento apud Titiū: facio eum in iudiciū conueniri, intē[n]to contra eū tā actionem furti, quā serui corrupti. Ex aduerso aduocati Titij ipsum uiriliter defendentes, dicunt se paratos esse ostendere, quod neutra istarum actionū teneatur. Innotuit enim iam nobis tota ueritas. Actione. n. serui corrupti non tenetur, dicunt ipsi, quia seruus non est corruptus: quia non habet res illas, me inuito; sed magis me uolente; & iussu meo fuerunt sibi deportatæ. Super illa quæstione olim fuit magna dubitatio: constitutio tamen domini Iustinia. statuit, quod teneatur actionibus ambabus: quia quantum in ea fuit, ipse res illas inuito domino, contrectauit, & etiam seruum corrupit. Et propter hoc statuit Iusti. quod prædictis duabus actionibus teneatur: ut auferatur occasio delinquendi: ne forte si in casu isto impunitus remaneret, ex huius impunitate alij tentarent seruos alienos corrumpere, qui de facili possent corrumpi, quamquam iste bonus non fuit corruptus. h. d. litera plana est usque ad §. interdum quoque furti. Franciscus.

K *Furtum.* ut furti actio nascatur; furtum tn̄ fit, secundum quosdā. Sed certè imo nec furtū fit, ut ff. e. l. inter oēs. §. pe.

l *Domino.* s. Mæuio. Accur.

m *Et ad eum.* s. Titium.

n *Pertulerit.* i. domino hoc renuntiauerit: vt C. de furtis. l. si quis seruo alieno persuaserit.

* *Sic Luca 19. Si aliquē defraudaui, quadruplū reddo. Et Exo. 22. Si quis furatus fuerit bouem, aut ouē, quinq; boues pro uno, & quatuor oues pro uno restituet, si non habuerit, quòd pro furto quæsitis nō debet fieri elemosina, exēplo Zachæi, sed potius reddi domino cum quadruplo: ut c. fi. 13. q. 5. Aeg. Perr.*

1 † *al. contractat.*

* *Idem statuisse Draconem, refert Prateius ad eius leg. ex Alexab. Alex lib. 6. c. 10.*

Furtum facit, qui de alieno. largitur. * Hoc nō est. Accur. Aeg. Perr.

2 † *al. utentur.*

* *Adde Ferc. dial. 29. nu. 3.*

3 † *al. decesse.*

Deci-

est, & antiquorum prudentū super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem prçstantibus, quibusdam furti tantummodo: Nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem [a] sancimus non solum furti actionem, [b] sed & 1 † serui corrupti contra eum dari. Licet [c] enim is 2 † seruus deterior à solicitatore minimè factus sit; & ideo non concurrāt regulæ, [d] quę serui corrupti actionem introducunt, 3 † tamen consilium corruptoris ad perniciem [e] probitatis serui introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus ne ex huiusmodi impunitate, [f] & in alium seruum, qui facile possit corrupi, tale facinus à quibusdam [g] perpetuetur. 4 †

In filijs in potestate, potest etiam furtum committi. hoc dicit Aret.

¶ Interdum etiam liberorū hominum furtum fit, [h] uelu ti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

Debitor, qui surripit rem pignoratam creditori, furti tenetur. Aret.

¶ Aliquando autem, etiam suæ rei furtum quis 5 † committit, ueluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dederit, subtraxerit. [h]

Non solum principalis furtum committit, sed etiam opem præstans, furti tenetur. Sed qui per lasciuiam, nō ut furtum fiat, furto præstat opem, non obligatur furti. Aretinus.

¶ Interdum quoque * furti tenetur, [i] qui 6 † ipse furtum non fecit: qualis est is, cuius ope, & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius [k] rem tuam exciperet; aut oues tuas, uel boues fugauerit, ut alius eas acciperet. 7 † Et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorū per lasciuiam, [l] & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est, in factum [m] actio dari debet. At ubi [n] ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. ¶ * Ope * & consilio eius quoq; furtum admitti uidetur, qui scalas fortè fenestris supponit, [o] aut ipsas fenestras, uel ostiū effringit, 8 † ut alius furtum faceret, quive ferramenta ad effringendum, aut scalas,

a *Decisionem.* ut C. de fur. & ser. corru. l. si quis seruo alieno persuaserit.

b *Furti actionem.* speciale est, quod hic dr̄; aliàs non fit furtum uolenti, vt sup. prox. §. & ff. de don. inter virum. & vxo. l. de co. in fi quæ est contra Sed videtur, quod nec hoc casu debeat esse speciale, vt C. de ser. fug. l. quicunq;. §. fi. Sed ibi incępit malitia à dn̄o; hic autem ab ipso corrumpente. Accur.

c *Licet.* id est. quamuis. Accur.

d *Regula.* quas regulas habemus. ff. de seruo corrup. l. j. in prin. & per totum tit.

e *Perniciem.* id est, destructionem.

f *Impunitate.* sic j. ti. 1. § sed ne, dum talia.

g *Quibusdam.* item & vt vnius pœna sit metus multorum, vt C. ad le. Iul. repet l. t. Et no. in hoc §. puniri affectum, & si non sequatur effectus. * sic C. de episc. & cle. l. si quis non dicam. & C. de his, qui ad eccle. consu. l. pręsenti. Arg. contra. ff. de pœnis. l. cogitationis. Sed certe hæc cogitatio iam deuenerat ad aliquē actum: vnde nō erat nuda. Accur.

ADDITIO. Tu dic circa istam materiā, ꝙ aut quis non cogitat delinquere, nec agit, nec perficit: & regulariter non tenet: fallit in casu l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiest. & l 2. C. de lib. & eo. li. aut cogitat tm̄: & iure poli punit, nō fori Aut cogitat, & agit, sed non ꝑficit: & tunc ciuilis actio non datur: nisi delictū de facili transeat in exēplū: vt hic. In criminali aūt distingue: q̄a ꝓ delicto accessorio, puta, q̄a frangis ostiū, vel fenestras. punitur nō ꝓ principali, nsi ꝓcessent ad actu proximū ipsi delicto: qđ ex facti impedimento nō perfecerit. Aut egit, & ꝑfecit. sed non cogitauit: & tūc siue culpa id euenerit; siue casu, semꝑ tenet; dūmodo culpa pręcesserit casum: mitius tn̄ punitur quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat, & perficit, clarum est ipsum fore puniendum: nec est locus pœnitentiæ. l. ea mente ff. eo. fallit in l. 2. ff. de crimi stellio. Ang.

h *Furtum fit.* non ratione dominij sed maleficij: & ideo ex hoc maleficio non ciuiliter. sed criminaliter agitur. Nā cum sit liberum corpus, non recipit æstimationem, vt inf. de obli. quæ ex quasi delic. § ob hominem criminaliter autem extra ordinem ageretur, vt ff co. l. fi. & de priua. deli. l. fi. mater vero non agit: sed & pater non agit condictione furtiua. cum ipsa ad possessionem, vel proprietatem competat: quorum neutrum in filio habet locum, vt ff. eodem, l. eum, qui. §. an pater, uer. si filius. & l. mater. in princ. & §. liberorum. & ff. de acq. pos. hæredes. §. fin. & ff. de rei vend. l. 1. § per hanc.

ADDITIO. Istam glo. reprobant doc quia imo ciuiliter agitur, & duplicantur operæ, vel damna, quæ pater sustinuit, qui licet non proprie, largo tamen modum habet in filium dominium, & possessionem: quod patet, quia habet rei ven, de iure Romano, vt l. j. §. j. ff. de rei ven. Accur.

h *Subtraxerit.* sed hęc res non efficitur furtiua, vt ff de vsuca. l. sequitur. § si rem. & ff. pro empt. l. si rem. Vnde dic, ꝙ quandoque est res furtiua. & fit furtū, & nascit̄ actio furti: vt ferè in toto hoc ti. & ff eod. & C. eod. Interdum nullū eorū est, vt si re mea vtar Interdum furtū fit. & res furtiua, sed actio furti non nascitur, vt j. eo. §. fit, qui. Interdū furtum fit, & actio nascitur, sed non fit res furtiua, vt hic dicitur.

¶ INTERDVM quoque furti.

¶ CASVS. Scire debes, ꝙ quandoque tenetur ille, qui furtum non facit: & hoc repe rit̄ in illo, cuius ope, & consilio furtum factum est: cuiusmodi est ille, qui de manu tua pecuniam, seu nūmos excussent, vt ab alio surriperentur. & etiam qui tibi volēti euadere restitit, vt alius res tuas raperet: necnon & ille, q̄ panno rubro, vel aliquo alio mō oues, vel boues fugauerit, vt alius abigeus ea surriperet. Et hoc verū ē, si hoc, eo animo fecerit, vt alius eas surriperet: si enim ꝑ lasciuiam hoc fecerit, & nō vt ab aliquo alio surriperentur, tunc nō tenetur ac. fur. sed l. Aqui. Cū aūt ope vni9, alter furtū fecerit, ambo act fur. tenentur. Et caue tibi, ꝙ bene scias litterā, & naturā distigue re: q̄a quod iā dictū est, ꝙ ille, cuius ope fit furtū, tenet̄ ac. furti, intellige de eo, qui opē expꝛssam ꝓbuit: sicut si aliqs furtū volentē facere, sciēs qđ ipse facturus esset, accōmodauit scalas, vt fenestrā ascēdat, & frāgat. nā aliter vult litera sequēs, s. ꝙ ille, q̄ ꝓbet cōsiliū tm̄ facienti furtū, ac. fur. non teneat: veluti si aliqs solū consiliū dederit alicui faciēti furtū: q̄a tūc ac. fur. non tenebit. h. d. Erit ita hēs in hoc §. tres casus: vnus est, qn̄ aliqs opē, vel consiliū expꝛssum ꝓbuit furtū faciēti: secundus, qn̄ opē, vel cōsiliū tacitū: tertius, qn̄ solū consiliū, & non opē. ī primis duob. casib. tenet̄ ac. fur. ī tertio nō tenet̄. h. d. Fr.

i *Furti tenetur.* nō manifesti, licet ēt depꝛēdat̄. vt ff. e. l. is q.

k *Alius.* facit ad hoc ff. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum. §. si quis de manu mihi ff. eo. l. furti. §. pe. & l. qui seruo.

l *Per lasciuiam.* a id est, stultitiam.

m *In factum.* i. vtilis legis Aquilię, si corpora læsa sint: alio qui subsidiaria: ut inf. ad legem Aquiliam §. fi. & §. pen.

n *At ubi.* aduersatur ꝓximo dicto, vbi dixit, dari in factū.

o *Supponit.* no. hic dari consilium solo facto; aliàs dicitur consi-

Furtū nō fit uolēti.

1 † *al. etiā*
2 † *al. idē.*

Affectus punitur, licet non sequatur effectus.

* Sic Metellus Celer Sergiū dānauit, & non factū sed animus in quæstionē deductus est: plusq; uoluisse peccare nocuit, q̄ nō peccasse profuit. Valer. Maxi. libro 6. de pudici. Arg. Pert.

3 † *Introducerent.*
4 † *al. perpetretur.*

Corpus liberum est inestimabile.

Cōdictio furtiua ad possessionē, uel proprietatem competit.

5 † *quisque.*

Fur, furtiua res, & condictio furti qn̄q; separātur.

* *De materia huius §. vide in c. qui cū fure. iuncta glo. extra de fur.*

6 † *al. & ipse.*

7 † *exciperet.*

* *Adde Dec. & Cag. in l. cōsily. ff. de regu. iu. & Fely. in c. 1. nu. 8. de off. de leg.*

* *Concor. cum hoc §. c. si culpa. iuncta glo. super uer. tulissi. ex trāde iniu. & da. da.*

8 † *al. effregit.*

a Quid sit lasciuia, pulchre Bud. in ad not ad pā dectas tit. de loc. & cōdu. l. ex conducto. §. sed & si labes.

Cōsilium sumitur multipliciter l

consilium hominis intentio, vel propositum, vt ff. eo. l. si quid iur. § j. Item dicitur consilium, quod alij datur bonum, vel et malũ, vt ff. e. l. in furti. §. pe. in fi. Item consilium dr, quod capitur à multis: vt C. de leg. & const. l. humanũ.
a *Non tenetur furti*. cũ aliàs esset facturus furtum, et sine consilio huius: aliàs, id est, si nõ erat aliàs facturus, tenetur vterque. ff. de fur. l. q ser uo & de verborum signi. l. sæpe. Aliud uidetur in actione serui corrupti: vbi tenetur etiã si aliàs esset facturus: nec enim oportet laudãdo augeri malitiam; vt infra, ad legem Aquil. §. ceterum. & j. de act. §. in quadruplum. & ff. de ser. cor. l. j. § psuadere. Sed quæ est ratio? Respon. quia hic agitur de delicto secuto post persuasionẽ: non autẽ ex ipsa persuasione. Et ideo distinguitur, an erat aliàs facturus, vel nõ, sed in alijs casibus ex ipsa persuasione agitur, quicquid postea sequatur, vt supra eo. §. unde illud. dumodo nõ ex interuallo* nimio sequaĩ, ut ff. de ser. cor. l. in hoc. & l. Neratius. Irẽ est cõtra ifrà, de iniu. §. nõ solũ. Sed ibi nõ erat aliàs factur*, & fecit.
¶ I QVI IN, &c. ¶ CASVS. Meus filius, uel seruus meus codicem meum mihi surripuit, nũquid possum contra eum agere act. furti? Respõ ꝙ non: res tamẽ ipsa in furtiuam causam deuenit. unde nec usucapi potest, antequã in domini potestatẽ reuertatur. Si autẽ aliquis filio meo, uel seruo mihi furtũ facienti ipse cõsilium, & opem dederit, tenebitur actio. fur. Fran.
b *Nec ob id*. quod uerum est, f. rem furtiuã non posse usucapi, nisi fuerit lis æstimata, uel dominus nõ dide rit furi, *b* ut ff. eo. l. quamuis. in si ti. Acc.
c *Non nascitur*. nisi sit filius habẽs castrẽse peculiũ, uel quasi castrense, ubi filius tenetur patri, & pr filio. Idẽ de uxore, qđ hic de filio dicitur, ut ff. eo. l. si quis uxori, in prin. & in § j.
¶ FVRTI AVTEM ACTIO, &c. ¶ CASVS. Dixi legislatori. Dñe iam bene uideo. in quib. põt fieri furtum: ga nedũ in re aliena, sed & in te propria: Sed dñe, pro Deo, cui cõpetit act. fur.? Ipse th. dicẽs, ꝙ ac. fur. cõpetit ei, cuius interest, rẽ non fuisse surreptã, quãuis non sit dñs rei surreptæ; quia et ipsi dño rei non cõpetit, nisi eius intersit furtum factum non esse. unde si creditori res obligata surripiaĩ, dño rei. f. debitori non competit ac. fur. sed magis creditori ipsi; ã uis. n. creditor habeat ac. psonalem, per quã possit à debitore suũ consequi, si idoneus fuerit debitor. tñ tutius est ei pignori incũbere. q̃ in psonã agere. & hoc uult innuere: qa si debitor creditori pignus surripuerit, poterit creditor contra debitorem act. furti experiri. hoc dicit.
d *Cuius interest*. et modice, ut j. ti. j. § fi. & ff. ui bo. ra. l. ij. §. i hac actione. uer. sed iõ addidi Item oportet, ꝙ itersit ex iusta cã, & pbabili. nã si e malæ fidei possessor, uel huius rei fur, furti nõ agetur. ff. eod. l. itaq;. circa prin. uer. sed furti. & l. eũ, qui emit. §. is aũt. Sed si bonũ initiũ habuerit ut qa sibi cõmodaui, uel locaui, hẽt actio nẽ furti. Et hic est casus, in quo fur furti agere põt, ut ff. eo. l. qui nas. §. si ego tibi. uer. qa nõ debueras. Ibi, furtũ admiseris.
e *Competat*. cõtra debitorẽ, qui surripuit.
f *Actio furti* res tamẽ nõ fit furtiua: ut dixi. s̃ eo § aliquando.
¶ ITEM SI FVLLO. ¶ CASVS. Suprà positũ est unũ exẽplũ, in quo ac. fur. daĩ ei, cui interest, licet nõ sit dñs, ut dictũ est in creditore. Hic ponit aliud in fullone, & sarcinatore. Si. n. fullo. uel sarcinator cui uestimẽta mea, q̃ sibi curãda, sarcinãdaue, certa mercede cõstituta, dedi, furto amiserit, mihi nõ cõpetit act. fur. eo ꝙ mea nõ interest, uestimẽta illa nõ fuisse surrepta; cum iudicio locati a fullone æstimationẽ uestimentorũ meorũ cõseq possim. Et sumus in uer. Sed & bonæ fi. &c. Iã habuistis duo exẽpla uel tria, in qb cõpetit ac. fur. illis, quorũ iterest furtũ factũ nõ fuisse. Hic adhuc ponit, qđ dam exẽplũ de eodẽ. Si. n. bonę fidei emptor à nõ dño rẽ emerit, & ei fuerit tradita, & postea surrepta; q̃q nõ sit dñs, sibi nihilominus cõpetit ac. fur. sicut & creditori. Scite tñ dẽs, ꝙ aliter fulloni, uel sarcinatori nõ competit act. fur. nisi sint soluẽdo. rõ, quia nihil ẽ periculo eius, q nihil hẽt. Similiter si pro parte fuerit soluẽdo fullo, uel sarcinator, domino, non fulloni competit actio. h. d. Franc. de Aret.
g *Fullo*. sarcinator, qui sint, dic, ut s̃. man. § fin.
h *Constituta*. s supple in pecunia numarata: aliàs autem non esset locatio, ut l j §. si quis seruum. ff. deposi.
i *Sed & bonæ*. facit ff eod. l. itaque
K *Possint*. imo vr, ꝙ semp dñs debeat furẽ conuenire, ut ff. loc. & condic. l. cũ in plures. §. uestimẽta. Sed ibi de actione in rẽ, uel cõductione furtiua dicit: hic aũt de actione furti.
l *Idem est*. ut furti actio competat domino. & facit ad hunc

a Dic, ut p Bart. in l. non solũ, §. si ex mãdato. ff. de iniu. aduertas tamẽ, ꝙ isto casu concedendũ est, ꝙ teneat de dolo, ut l. si cũ sciret. ff. de dolo. Angel.
1 † *commodantur*.
2 † *al. adhibuerit*.
3 † *al. dederit*.
4 † *al. surripiant*.
5 † *illis*.
* Hæc gl. reprobat ab Alcia. reg. præ. 24. nu. 10.

* *Scilicet alias vbi principale non tenet, nec accessorium. l. Græcè. §. illud. ff de fideiu. hic tamen fallit hic: quia licet principalis faciẽs furtum non teneatur, tenetur tamẽ persuasor. Vide Bart. in l. si quis seruo. ff. eo. Aug. Perr.*

b Idem si redeat in dñi potestatem, de quo dic, ut per Angel. in § aliquando. s. eod.

vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius rei gratia commodaret.[1] †

¶ Certè qui nullam opem ad furtum faciẽdum adhibuit,[2] † sed tantum consilium dedit,[3] † atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.[a]

Filius, & seruus surripiendo patri, uel domino furtum committunt, & res efficitur furtiua, licet actio furti non nascatur: qui tamen opem, uel consilium dederit, tenetur furti. Aret.

¶ Ii, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt[4] † furtum quidem[5] † faciunt, & res in furtiuam causam cadit (nec ob id [b] ab vllo vsucapi potest, ante quàm in domini potestatem reuertatur) sed furti actio non nascitur: [c] quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò * ope, & consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, [6] † conuenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope, & consilio eius furtum factum esse.

Actio furti competit illi, cuius interest, furtum factum non esse. Aret.

¶ Furti autem actio ei competit, cuius interest,[d] rem saluam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quàm si eius intersit, rem non perire. Vnde constat, creditorem de pignore surrepto furti actione agere posse etiam si idoneum debitorem habeat; quia expedit* ei pignori potius incũbere, quam in personam agere: adeo, quidem, ut quamuis ipse debitor eã rem surripuerit nihilominus creditori competat[e] actio furti.[f]

Ille qui tenetur ex locato in aliqua re si surripiatur, habet furti actionem. Idem in bonæ fidei emptore. Aret.

¶ Item si fullo[g] polienda, curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta, mercede certa constituta,[h] acceperit, eaq; furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest, eam rem non perire: quum iudicio locati à fullone, aut sarcinatore rem suam persequi possit.[6] †

¶ Sed &[i] bonæ fidei emptori surrepta re, quam emerit, quamuis dominus non sit, omnino cõpetit furti actio: quemadmodum & creditori.

¶ Fulloni verò, & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quàm si soluendo fuerint:[7] † hoc est, si domino rei æstimationem soluere possint.[k] Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit,* ipsi domino furti cõpetit actio: quia hoc casu ipsius interest, rem saluã[9] † esse. Idem est[l] & si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

Furti agit cuius interest.
Fur furti quandoq; agit.
* *Adde Cagno. et De. in l. plus cautionis. ff. de regu. iur.*

6 † *al. deest, conuenienter.*

7 † *potest*
* *Rõ, quia non habet, quod reddat, eius periculo nihil est. ita que fullo. in prin. ff. eo. Et inanis ẽ actio, quam inopia debitoris excludit. l. nam et. ff. de dolo. E. P.*

c Ista glo nõ est Accursij, sed additio.

hunc §. ff. de conduc. sine causa l. si fullo.

¶QVAE DE FVLlone.

¶CASVS. Suprà dictũ est, ꝙ si vestimentum fulloni, uel sarcinatori curãdũ, vel sarciẽdo traditũ, surreptũ fuerit, ꝙ fulloni, si soluẽdo fuerit, nõ dño competit ac. fur. Idem intelligas, si res fuerit surrepta cõmodatario: q̃a si nõ fuerit soluẽdo, sibi, & nõ cõmodatario, cõpetit actio: quia ad rẽ restituendã non tenetur. & hæc vera fuerũt secundũ iura antiqua: Dñs tamen Iustin. in quadã cõstitutione, quã habes. C. de fur. & ser. cor. l. fi. §. tales itaq;. hoc emẽdauit Statuit, n. ꝙ in electione cõmodatoris sit, utrũ uelit agere cõtra cõmodatariũ actione cõmodati, uel aduersus eũ, qui rẽ surripuit act. furti. & si dñs unam istarũ act. elegerit, ad alterã nõ põt redire. Si. n. dñs ac. fur. mouat aduersus furẽ, commodatarius penitus liberaẽ: si aũt cõtra cõmodatariũ moueat ac. non poterit posteà cõtra furẽ agere: sed cõmodatarius, quia cõmodatore cõuenitur, poterit aduersus furem hr̃e actionem, & nullo mõ commodator, nisi ignarus rei surreptæ, contra commodatarium actio. commodati egerit primò. ex hoc enim nõ obijcitur sibi obstaculũ à iure, re comperta, quin possit agere, nisi à cõmodatario sibi fuerit satisfactum. h. d. Fran.

1† *utendũ acceperit.*

Tu in id, ubi aduersus duos, aut plures quis optionem habet quando sibi uno semel electo, in alio praiudicet: & quãdo ei uariare liceat: uide diffusè per Bar. in l. nonnunquam. ff. de colla. bono.

a *Decisionibus*. ut C. de fur. & ser. corrup. l. fi. §. tales itaque.

b *Ad alteram*. unde actio. furti hoc casu non est ambulatoria. ADDITIO. Et de dictione, penitus, ultra istum textum, uide textum in l. fi. C. de noua Ang.

c *Ipsi*. scilicet, commodatori.

2† *rem non esse.*

d *Habere actionem*. & pœnam exactam domino restituere nõ cogitur: quia sibi periculum, ibi commodum, ut C. de fur. l. fi. §. sed cum. in fi. §.

Onus sentiens habeat lucrum.

e *Peruenit*. agendo,

Si res commodata fuerit commodatario surrepta, dominus habet electionem, utrum uelit agere contra furem actione furti: an contra commodatarium commodati, & uno electo scienter, alius liberatur. secus si fuerit ignorans, uel dubitans. hoc dicit Aretinus.

¶ Quę de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum utendi causa accepit, [1]† similiter necesse habet custodiam præstare. ¶ Sed nostra prouidentia etiã hoc in nostris decisionibus[a] emendauit: ut in domini uoluntate sit, siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit, mouere desiderat, siue furti aduersus eum, qui rem surripuit: & alterutra earum electa,* dominum non posse ex pœnitentia ad alterã[b] uenire actionem. sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator ueniat aduersus eum, qui rem utendam accepit, ipsi[c] quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere[d] actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse surreptam, aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit.[e] sin autem nesciens, & dubitans rem surreptam[2]† esse, apud eum commodati actionem instituit, posteà autem, re comperta, uoluit restituere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem perueni-re: tunc[3]† licentia ei conceditur & aduersus furem uenire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo[f] satisfactum fuerit:[4]† tunc etenim omnino[5]† furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum[g] autem esse ei,[h] qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum[i] sit,[6]† etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit,[7]† ignarus,[8]† rem esse surreptam: posteà autem, hoc ei cognito, aduersus furem transierit, omnino[9]† liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit,[10]† eadem definitione obtinente, siue in parte, siue insolidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

Depositarius, qui tenetur de dolo, non habet furti actionem, sed dominus. hoc dicit Aretinus.

¶ Sẽd si is, apud quẽ res deposita est, custodiã non p̃stat, sed tm̃ id eo obnoxius est, si quid ipse dolo[k] malo fęcerit: qua de causa si res ei surrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob se eius interest, rẽ saluam esse, furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

Impubes non tenetur furti, nisi fuerit doli capax Aretinus.

¶ In summa,[l] sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo,[m] furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu[r]† furandi consistit, ita demũ obligari eo crimine impuberem, si proximus[n] pubertati sit; & ob id intelligat se delinquere.*

contra eum actione commodati. Accursius.

3† *al. tunc quidem.*

f *Ab eo*. scilicet, commodatiuo.

g *Suppositum*. scilicet furem.

h *Ei*. scilicet, commodatio.

i *Cum manifestissimum*. bene dico, ꝙ eligendo unam, repellitur ab altera, si sciẽs à principio fuit: cuius, &c.

4† *est*

5† *omnimodo.*

¶SED IS, APVD quem.

¶CASVS. Dictum est suprà, de fullone, & commodatario. qualiter eis competit actio pro re aliena: modo uideamus de depositario, utrum si res apud aliquem deposita fuerit, depositario cõpetat ac. fur. Non enim tenetur, nisi de dolo: & ita nõ interest sua, rem non fuisse surreptã. si autem in dolo fuit, non dabitur sibi actio, ne ex malitia sua actionẽ consequatur. h. d. Fran.

6† *al. est*

7† *al. instituit.*

8† *ignorãs*

9† *transiit omnimodo.*

k *Dolo*. suprà, quibus modis re contra obl. §. præterea. & C. depos. l. j. § pen. & l. fi. & idem quod hic habemus. ff. eod. l. eum, qui. §. is autem.

10† *al. habuit.*

¶ IN SVMMA.

¶CASVS. Dixi Iusti. Domine, quid plura vultis dicere in ti. isto? Iam tantum dixistis de materia ista, quod generatur tædium Deo, & toti mũdo. Et respond. Iust. Frater, ut breuiter hunc ti. expediamus, scire dẽs, quod apud antiquos quæsitum fuit. utrum impubes rem alienam amouẽdo, furtum facere possit. & placuit dño Iu. ꝙ si impubes animũ furandi habuerit, & in ipsum posset cadere istud delictũ, hoc est, si sit proximus pubertati: quòd act. fur. teneatur. hoc dicit Franc.

l *In summa*. idest, ut breuiter hunc tit. expediamus.

m *Amouendo*. nota, quòd furtum fit contrectando, & amouẽdo: & sine eo nõ fit, ut. l. ei, qui. ff eodem. Angel.

n *Proximus pubertati*. à decimo anno, & dimidio, scilicet, ut s. di-

supra diximus de inuti. stip. §. furiosus. & facit ad hunc §. ff. eo. l. impuberem. & ff. ad Sylla. l. excipiuntur. & ff. de reg. iur. l. pupillus.

¶FVRTI ACTIO. ¶CASVS. Quæsiui a Iustin. de natura furti, scilicet ad quid detur actio furti? Et respon Iust. quòd ac. fur. siue sit ad duplum, siue ad quadruplum, datur ad pœnam, & non ad rem suam persequendā: datur etiam domino alia actio, scilicet rei uen. & condictio furtiua. Scire tamen debes, ꝙ rei uen. datur cōtra quemlibet possidentem: condictio fur. datur contra furem, & eius hæredē. hoc dicit vsque ad fi. titu. Fran.

a *Vendicando*. id est, dominium petendo, si extet.

b *Condicendo*. idest, in personam agendo condictione furtiua. & consumpta sit: & facit ad hunc. §. ff. de condict. fur. l. si pro fure. §. furti. & l. in cōdictione. & infrà de actio. §. he itaque. & C. de fur. l. ancillæ.

¶DE VI BONORVM raptorum.

Continuatio. ¶Viso de furto, sequitur de rapina, & consequenter, ut potes uidere suprà tit. 1. in princip.

Diuisio. *Vi ui rer*. ¶Totus iste ti. diuidit in tres partes. Primò, ꝙ raptor, & fur inæqualiter puniuntur. Secundo, qn̄ quis rapit rē suā, vel alienā, purās esse suā. Tertio, quid sit subiectū in hac actione: uidelicet, quid debet deducere actor. Scda ibi, Quia tn̄. Tertia ibi, Sanè ī hac.

1 † al. deest, quidem.

Actio furti est mere pœnalis: sed condictio furtiua, & rei vindicatio competunt pro re & rei vindicatio datur contra possessorem, & condictio furtiua contra furem, & eius hæredem. h. d. Aret.

¶Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nā ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vendicando, [a] aut condicendo, [b] potest auferre. Sed rei vendicatio quidem [1] † aduersus possessoré est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. condictio autem aduersus furem ipsum, hæredemve eius, licet non possideat, competit.

De vi bonorum raptorum.

TITVLVS II.

Rapiens per vim rem alterius, tenetur furti, & etiam actione vi bonorum raptorum: quæ datur in quadruplum intra annum, posteà vero in simplum: & in quadruplo inest simplum. hoc dicit Aretinus.

QVi vi [2] † res alienas [c] rapit, tenetur quidem etiam furti: [d] (quis enim magis alienam rem, inuito domino, contrectat, [3] † quàm qui ui rapit? [e] ideoque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur, ui bonorum raptorum: & est intra annum, [f] quadrupli, [g] post annum, simpli: quæ actio utilis [h] est etiam si quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum* pœna est, [4] † sicut in actione furti manifesti diximus: [i] sed in quadruplo inest rei persecutio: ut pœna tripli sit, siue comprehendatur [k] raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum [l] enim est, leuioris conditionis esse eum, qui ui rapit, quàm qui clam [m] amouet.

2 † apud Dua. deest vi.

3 † al. contrectat.

* Quia pœna ē tripli tantum, & rei persecutio simpli: & ita ambo faciunt quadruplū licet glo. in uer. extra, dicat cōtra. Arg. Perr.

4 † Et ext. pœnam rei persecuto, sicut, &c.

furti: & ideo datur hæc* act. vi bo. rap. quia excedit, & in id, quod excedit ut d. l. ff. eod. l j. & ff. de actio. & oblig. l. qui ser uum. § fi.

l. 2. & l. qs in seruitu. ff. de fur. Ang.

e *Qui ui rapit*. quasi dicat, nullus: ut hic, & ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. qui uim. Accur.

f *Annum*. f. utilē: ut C. eo. l. fina. & l. res. & de noxa. l. pe.

g *Quadrupli*. nisi in casu, quo agit ad duplum tm̄ ut C. de paga. l. Christianus quę est huic contra. Sed il lud est speciale.

h *Vtilis*. i. efficax, & directa. Vel dic, ꝙ directa cōpetit, qn̄ plures res raptæ sunt: sed utilis, qn̄ unum tm̄ bonum rap. est. i. una res rapta est. Et facit ad hoc, ꝙ pluralis oratio, l. raptorum, trahatur ad singularem. ff. de cond. & demon. l. falsa. §. ult. & ff. de neg. gest. l. 3. §. hæc uerba uer. negotia. & ff. de peti. hær l. generaliter. & l. licet.

i *Diximus*. ut s̄ ti. j. § fi.

k *Comprehendatur raptor*. sed quō pōt raptor non deprehēdi, cum dicatur eripere, quasi de manu auferre: ut ff. ne quis eum, qui in ius. l 4. §. j. Respon. distingue aium auferentis, ut si erat aius ei palā, & quasi per uim auferendi: licet ibi neminem inueniat, rāꝑ est raptor: Sed fur est, qui habet aīum, ut faciat clam, licet interdum deprehendatur, ex qua deprehēsione efficit̄ manifestus, ut ar. s̄. tit. j. §. furtū aūt à furto.

ADDITIO. Vult dicere gl. ꝙ fur manifestus semper tenetur ui bonorum rapto. sed non manifestus ita demum, si habuit animum, &c. Et aduerte, unicum furtum dicit, ꝙ de loco unico contextu, siue unico tēpore fit, licet plures res simul asportentur; ex quo non ueniret quis furca suspendendus, nisi esset egregium, quod pluribus paruis præualeret: vt hic per Ange.

l *Ridiculum*. bene dixi, siue non: ridiculum enim, &c.

m *Qui clam*. idest, fur nec manifestus. Nam raptor tenetur in quadruplum: hic autē, scilicet, fur non manifestus in duplum tantum, uel triplum cum re surrepta. sed qui palam furatur, certum est in plus teneri, quam raptorem: eum in quintuplum cum re teneatur. Accur.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis, sm̄ Ang. quia raptor se exponit morti: & iō, cum incurrat maius periculū in persona, leuius punitur in pœna pecuniaria. arg. l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de ijs, qui no. infa. Vel dic ꝙ ex rapina inducitur crimen publicum: & in hoc grauatur, quia a quolibet de populo potest accusari: iō in alio alleuiatur. l. eum, qui. in prin. in gl. probandi. ff. de iureiuran. Quare aūt in ui bo. rap. prætor eandem pœnam in manifesto, & non manifesto, imposuit: cum lex 12. tab. & ipse prætor in furto diuersas imposuerit: Dic esse rationem propter eundem animum rapiendi, qui semper requiritur.

¶QVIA TAMEN. ¶CASVS. In isto §. dicit, quòd ac. vi. bo. rap. na cōperit, si aliqs rē alterius dolo malo rapuerit. Cæterum, si aliquis errore ductus, rem alienam credens esse suam, eam alteri rapuerit, iure primitiuo non tenetur act. ui. bon. rapt. sed ne inueniatur uia, per quam raptores suam

¶CASVS. Dixi Iust. Dn̄e, iam uidi, ꝙ ille, qui rem alienam clam surripit, tenet̄ ac. fur. sed q̄d dicetis de illo, qui rē alienam ui rapit? Et rn̄. ꝙ ille similiter ac. fur. tenet̄. Nullus. n. magis rem, inuito dn̄o, contrectat, q̄ qui eam ui rapit: unde improbus fur dr̄. & pro ista improbitate prætor introduxit acti. ui bono. rapt. & est intra annum quadrupli, post annū uero simpli. & datur p̄ unam rem ui raptam, quanquam aliter secus uideretur p̄ uerba in numero plurali posita à prætore in noīe act. s. ui bo. rap. Et sumus in uersi. Quadruplum aūt, &c. Supra dictum est, ꝙ act. ui bo. rap. intra annū datur in quadruplū: post annum uero in simplum. quæro, utrum quadruplum istud sit totum pœna? Et resp. ꝙ non. & in isto quadruplo simplum inest: & triplum est pœna, siue comprehendatur raptor in delicto, siue non. Non. n. debet esse melioris conditionis raptor, quam fur. h. d. Fran.

c *Alienas* largè accipe. ut etiam si sint communes, idem sit quo ad socij partem: ut ff. de fur. l. si socius. Accur.

d *Furti* s. non manifesti. et si deprehendatur, sm̄ P. quod falsum est: imo si deprehendatur, manifestus est, & in quadruplum pōt conueniri: ut ff. de fur. l. si uendidero. §. cum raptor a alias si non deprehendat, nō manifesti tenet̄: qua actione si fuerit actum, tollit̄ ui bonorū rapt. nisi in id, qd̄ excedit: ut ff. eo. l j. Item in casu nec manifesti, nec nō manifesti tenetur: ut si quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit: sed tm̄ hac actione ui bonorum rap. tenetur sm̄ P. ut ff. de fur. l. si quis de mo. aliās ex domo. Sed hoc est falsum: quia ibi erat furti non manifesti: & iō amplius cessat actio

a Sed hoc est falsum sm̄ Bar. in d. l. si vendidero. quia opus ē, ut acclamet̄.

malitiam impunè possint exercere:constitutionib. principum est prouisum,ne alicui liceat rem mobilé, vel inmobilem,licet suam esse dicat,vel æstimet, alicui per vim auferre:si contra hoc statutum venerit,si sit dominus rei, qui eam rapit,cadit à dominio suæ rei. Si autem res aliena fuerit, debet eam primo restituere:& postea in pœnā sui delicti æstimationem rei præstare: & illud nō solum habebit locum in rebus mobilibus,sed ēt in immobilibus: ut ex hac causa ab omni rapina homines se abstineant.h.d.Fran.

Actio vi bonorum raptorum competit pro violentia dolo commissa: secus, si rem suā bona fide rapuit: tamen raptor si dominus est,cadit à dominio suo; si verò non est dominus,tenetur ad tātundem; siue res fuerit mobilis siue immobilis.

¶Quia tamen[a] ita competit hæc actio,[1]† dolo malo quis rapuerit. Nam* qui aliquo errore ductus,rem suam esse existimans, & imprudens iuris,eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiā per vim rem suam auferre à possessoribus,absolui[b] debet. Cui scilicet conueniens est,nec furti teneri eū, qui eodem hoc animo rapuit.¶Sed ne, dū[c] tale[2]† excogitantur,inueniatur via,[d] per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam: melius diualib. constitutionibus[e 3] † hac parte prospectum est,[4]†vt nemini liceat vi rapere,vel rem mobilem, vel se mouentem, licet suam eandem rem existimet. Sed si quis contra statuta principum fecerit,rei quidem suæ dominio cadere:[f] si autem aliena res sit, post restitutionem eius,etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quòd non solùm in mobilibus reb. quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt:sed etiam in inuasionibus,quæ circa res soli[g] fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina homines se abstineant.

Actio vi bonorum raptorum non solum competit illi, qui dominium habet in re:sed etiam illi, qui habet aliquod ius: & istud ius æstimatur. Aretinus.

a *Quia tamen.* istud', quia, videtur superfluū. Vel pone,quia, pro, sed Alij, ita tamen. & tunc est planior.
b *Absolui*. scilicet, ab actione vi bonorum raptorum iudicis sententia: ut quidam dicunt: uel ipso iure, secundum Azonem ᴀ arg. ff. de publi. & uec.l.commissa.§.fi.
c *Sed ne,dum* pro tamen secundum quosdam:uel pone,ꝓpriè.
d *Inueniatur uia.* sic inf ti.j.§.vnde illud.
e *Constitutionibus.* ut C. vnde vi. l. si quis in tantam.Et in alijs sequentibus vsque in finem ti. sed hic prosequitur tantum tenorem illius l. si quis in tantam.Super qua materia longum esset hic dicere: cùm plures quæstiones ibi notentur super prædicta.
f *Cadere*. repete,pro spectum * est,& etiā ibi præstare, necesse necesse ponere,cogitur, uel debet, quæ uerba non inuenies in libris emendatis.
g *Res solι*.proprie, * quandoque tamen impropriè: ut C. de actio.emp.l.ij.sed rei mobilis dicitur occupatio,licet etiam quā doque immobilia dicantur occupari: ut C. de rei uend. l. domum.in glo.1..
¶SANE IN HAC.
¶CASVS. Dixi Iusti. Domine, cōpetit mihi hæc act.ita demū, si dominus fuero rei? Respond. quòd immo, siue in bonis eius fuerit res rapta; siue in bonis uidelicet eius,qui ius aliquod habuerit in re: ut quia sibi sit commodata, uel impignorata, siue locata, uel deposita: uel aliquod ius habeat in ea: ita quòd eius intersit modo nō rapi.Semper.n.competit ista act non ut dominium rei raptæ accipiatur,sed quòd res sibi rapta restituaf. Et ut breuiter me expediam,ex quacunque cā pōt competere alicui actio furti,propter furtum datum in re:ex omni consimili causa potest dari actio ui.bo.rap.propter rapinam in re factam.h.d.Franc.

1† *Alias, ita, tam cō petit, hac act.&c.*
* *Sic hēs, ꝙ minor pœna iniū cta a lege nō tollitur per maiorē inducta ab alia lege, nisi quatenus inuicē concurrūt, secun.Bar. in l.1.ff.eo. Egi.Perri.*
a Et utraque opi. ē uera,l.prima,si fuerit in iudicio deductū:Itē secunda, si nō fuit deductum ī iudicio:ut per doct. hic.
2 †*al.excogitentur.*
3 † *al.pro hac parte.*
4 † *al.perspectū est.*
* Hæc gl. nō est Accursij.
* Occupātur mobilia, inuadunī immobilia. Egi.Perr.

¶Sanè in hac actione[h] non vtique expectatur,[5]† rem in bonis[i] actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non: si tamen ex bonis sit,[k] locum hæc actio[l] habebit. Quare siue locata,siue commodata, siue etiam pignorata,siue deposita[m] sit res apud Titium, sic vt intersit eius, eam rem per vim non auferri (veluti si in deposita * re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat,siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid[6] †aliud iuris,[7]† vt intersit eius non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem;non ut dominium[n] accipiat,sed illud solùm, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est,idest, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur.

¶ Et generaliter dicendum est,ex quib.causis furti actio competit in re clam facta ex eiusdem causis omnes habere hanc actionem.[o]

De lege* Aquilia.

TITVLVS III.

Qui occidit seruum alienum, uel pecudem alienam, tenetur ex primo capite legis Aquiliæ ad eius æstimationē, quanti plurimi fuerunt ab anno retrò: & pecudis appellatione continentur animalia domestica, quæ gregatim pascuntur. Aretinus.

Damni iniu-

h *In hac actione.*s.vi bonorum raptorum.
i *In bonis* idest in dominio:ut ff. de acq.rer.do l.rem in bo. & l. statuas & ff de uer.sig l.bonorum appellatio. Vel si ēt bona.fide possideantur.
k *Ex bonis sit.* ut aliquod ius habeat, ut statim per exempla probat.
l *Hæc actio.*s.ui bonorum rapto.
m *Deposita*. promissa custodia à depositario:ut s̄.tit.1.§. pe. Vel etiam commisit culpam,ut sequitur.ᴀ Vel ēt si pretium acceperit depositionis, nō tamen quasi mercedem, tenef eidem, ut ff.e.l.2.§.dicet aliquis. alioqui esset locatio: ut s̄.mād.§.fi. ADDITIO. Dic, ut habetur in l. natura lis. §.2.in gl. si res. ff. de præscrip.uer.& facit l. j.§.si quis seruū. in glo. non datur. ff. de po Ang.
n *Dominium*.i.dominij æstimationem: ut ff. quod met.cau.l si mulier. §.qui possessionem. & ff.uti possi l.pen.§.fi.
o *Hanc actionem*. facit ff. ui bonorū rap. l.2.§.& generaliter.

¶DE LEGE Aquilia.

¶Post maleficiū rapinæ sequitur de dāno, quod per legē Aquiliam punitur. Acc.

Damni. Totus iste ti. diuid ī in duas partes. Et primò tractat de primo capite l. Aquil Secundo tractat de tertio capite Secunda ibi, Capite tertio. Itē prima subdiuidunt: qa primo ponit uerba primi capitis l. Aqui. Secūdo illa interpretatur.Secūda ibi. Qđ autem non præcisè. Item secunda principalis subdiuiditur in duas partes. Nā primò ponit uerba,secū do interpretaf.Secunda ibi, Itaque si quis.
¶CASVS. Si aliquis dederit mihi damnū per iniuriam, ad damnum istud puniendum constituitur actio per l.Aquil Et sciendum est,ꝙ l.Aquil.tria sunt capita.uidendum est ergo de primo capite.In primo autem capite est cautum, ut si aliquis seruum alienum, alienamve quadrupedem, quæ in pecudum numero sit,iniuria occiderit:quanti pretij ea res in anno proximo præterito fuerit, tantum

In bonis & ex bōis differunt.
5† *spectatur.*
a Dic qđ si cōmisisset dolū, nō hēret actionē furti,nec aliā actionē: nec ex improbitate sua consequitur actionē:ut no.ī d.§.pe. & facit l.itaque. ff. de fur.Ang.
* *Adde Fely. in c. cum causam. num. 3. de off. deleg.*
6 †*rapta.*
7† *ius.*
Diuisio.
* *Hic large sumitur l. pro plebiscito: quia Aquil.tribunus plebis hāc rogauit. Egi. Perrinus.*
* *sic ff. ad l.Aquiliā.*

riæ actio [a] constituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite [b] cautum est, vt si quis alienum hominē, alienamve quadrupedem, [†] quæ pecudum numero sit, iniuria [c] occiderit: [d] quanti ea res in eo anno [e] plurimi [f] fuerit, tantum domino [g] dare damnetur. ¶ Quod autem non præcisè de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cauetur, eò pertinet, ut neque de feris bestijs, neq; de canibus cautum esse intelligamus, sed de ijs tantùm, quæ gregatim propriè pasci dicūtur, quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. * ¶ De quibus quoque idem placuit. nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim [h] pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait (sicut Aelius Martianus in suis Institutionib. refert:) [i]

* Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δ' ἐνέμονται
Πὰρ κόρακος πέτρι, ἐπίτε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Quoad legem Aquiliam iniuria dicitur occidisse, qui dolum, vel culpam commisit occidendo: quoniam in actione legis Aquiliæ venit leuissima culpa. Casus verò occidentem excusat.

¶ Iniuria [k] autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem [l] insidiatorem occiderit, non tenetur: vtique si aliter periculum effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modò culpa eius nulla inueniatur: nam alioqui [m] non [n] minus ex dolo, quàm ex culpa quisque hac lege tenetur. ¶ Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit, distinguitur: [o] Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa [p] eius intelligitur. Si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. [q]

tantum domino dare condemnetur. In uersi. quod autem, dic casum. Positis materialiter uerbis Galli Aquilij, quę aliquā tulum sunt obscura, intendit Imper. uerba illa per ordinem exponere, & primò exponit, quare non sufficit sibi dicere, pręcisè, si quis hominem alienum, alienamve quadrupedē occiderit: sed adiecit, quæ in pecudum numero sit. hoc enim adiecit ad significandum, quod si aliquis occiderit vrsum meum, uel leonem, uel aliā feram bestiam, quod nō debeat puniri per primum caput l. Aquil. eo quod non sunt de numero pecudum illarum, quæ gregatim pascuntur, i. in pascuis custodiuntur, sicut equi, muli, oues, & boues, capræ, & similia. Sed domine, de suibus quid dicemus? continetur ne sub pecudum numero? Et respō. di. quod sic: quia gregatim pascūtur & hoc confirmatur per authoritatem antiquorum: dicens, quod sic uoluerunt Homerus, & Aelius Martianus. Franciscus de Aret.

a *Iniuria actio*. idest, actio leg. Aquil. quæ cōpetit pro damno dato, i. destructione alicuius rei facta. a Nam sic dicitur damnum diminutio patrimonij, ut ff. de dā. inf e. l. 3. si autem rem alterius surripere, licet uidearis dānum inferre, tamen nō infers tale, quod per hunc titu. tenearis, sed actione furti, ut ff. eodem. l. si seruus seruum. §. si oliuam. & §. idem & in sylua.

b *Primo capite*. habebat enim hæc tria capita. siue capitula, & de primo capite dicitur hic. Secundum autem non est in usu. De tertio dicitur inf eo. §. caput secundum. & §. capite tertio. & ff. eo. l. 2. Accur.

c *Iniuria*. idest, non iure, ut inf. eo. §. Iniuria.

d *Occiderit*. nota occiderit; nam si alio modo læserit, ex tertio capite agitur, ut inf. eo. §. capite tertio. Accur.

e *In eo anno*. scilicet præterito.

f *Plurimi*. habita æstimatione, non ex affectione singulorum. sed communi æstimatione, vt ff. eodem, l. si seruum meum.

g *Domino*. vt ff. eodem. l. item Mela. §. item & cum eo. uersic. legis autem Aquil. uel quasi domino, ut fructuario, uel alijs, qui habet ius iure, ut ff. eodem. l. item Mela. §. finali. & l. sequen.

h *Gregatim pascuntur*. facit ff de lega. 3. l. legatis ser. §. pecoribus.

i *Refert*. * duo hæc carmina Græca ex Odyssea Homeri lib. 14 deprompta sunt, quorum hic est sensus: Inuenies autem illum subus assidentem iuxta Coracis saxum, ac fontem Arethusam.

¶ INIVRIA AVTEM. ¶ CASVS. Exponit Iust. illud uerbum positum prius, iniuria occiderit, dicit quòd ille iniuria occidit, qui nullo iure occidit, & manifestat per exempla, qualiter quis potest iure occidere; quia hoc uidetur alicui dubium. Vnde dicit. Si enim seruum meum latronem diurnum, dum tamen telo se defenderet, quis occiderit, iure permittente, eum occidere uidetur; & ideo non tenetur. & hoc intellige ita, si non possit occisor alio modo euadere periculum. Idem dicit de eo, qui casu occidit seruum alienum, si non fuerit in culpa, & dolo. & de hoc ponitur tale exemplum. Quidam milites ludebant cum iaculis in campo eis deputato ad se exercitandos: si seruus alienus ibi transitum fecerit ad ludum respiciendum, cum tñ eius non interfit, si eum aliquis militum se exercitantium traiecerit, non intelligitur miles esse in culpa, & ideo non tenetur. Si autem aliquis priuatus hoc fecerit, cuius non intererat telo traijcere, culpæ reus est, & ideo tenetur ex primo capite. l. Aquil. eodem modo similes in alio loco, quam militibus ad se exercitandos destinato, hoc fecerit, culpæ reus est, & tenebitur. hoc dicit. Francicus. de Aret.

K *Iniuria* facit. ff. eodem, lege, sed & si quencunque. §. iniuriam.

ADDITIO.

Ex quo tex. nota differentiam inter hanc actionem, & actionē iniuriarum, quia in illa non sufficit culpa: sed requiritur contumelia, & dolus est & alia differentia: quia in hac agitur ad damnum: sed in actione iniuriarum agitur ad uindictam, & sapit instar causæ criminalis, ut ff. de iniur. lege prætor edixit. §. primo. Accursius.

l *Latronem*. scilicet, diurnum, ut tamen clamet, & ille se defendat: l. sed furem etiam si se nō defendat, ut subijcit, & ff. eod. l. 4. Accur.

ADDITIO. Sed hoc est contra. l. furem. ff. de sica. Vnde dic, quòd est differentia inter insidiatorem, latronem, & furem, ut in authen. ut nulli iud. §. penu. quia latronem, insidiatorem itineris possum occidere indistinctè, ut l. 3. ff. eodem. facit l. prima, & secunda. C. quando li. se si. iudi uin. Si autem sit fur, tunc debet distingui, aut diurnus, & tunc si potest capi, uel a damno euadi, nō debet interfici. Nocturnum autem licet occidere, si interficiens non possit ei parcere sine periculo suo, ut dicit text. in l. furem, ff. de sica.

m *Alioqui*. si culpa interueniat.

n *Non minus*. idest, non plus ex dolo. quam ex culpa, cum etiam leuissima culpa in hanc actionem ueniat, ut ff. eodem, l. in lege. b Vel propriè lege, & conuerte literam non minus, &c. idest, non minus ex culpa, quàm ex dolo. sic & aliàs. ff de pac. l. iurisgentium. §. pactorum. in glos. non minus. & C. de secundis nup. l. cum apertissimè. in glo. quantum filio. & ff. de pigno. l. Paulus. §. domus. & est figura hysteron proteron, idest, ordo conuersus secundum Ioan.

o *Distinguitur*. utrum commiserit dolo, uel culpa, uel non.

p *Nulla culpa*. nisi data opera factum est, ut ff. eod. l. item si obstetrix in fi. & l nam sicut.

q *Reus est*. quia hoc non est ei deputatum: argu. in auth. vt hi, qui ob se ha. per res mi. §. sin uero tacuit. colu. 6. & ff. eo, l. idem iuris. in fi.

¶ ITEM SI PVTATOR. ¶ CASVS. Hic ponit aliud

† vel pecudem.

* Hic fami. potest concipere masc. quia etiam capri intelliguntur: qd no. Egi. Perr.

* Vide Alc. li. prætermi. 2. tit. de lega. 3. nam alij versū hunc substituunt. κλαγγὴ δ' ἄσπετος ὀρτοσυῶν αὐλιζομενάων. idest, grunnitus autē ingens excitabatur suum stabulantium in quā: quod raro fit in animalibus diuersi pastus. Tu nunc discipe, quid substitui.

a No differentiā inter actionem furti, uel bonorū, & hāc: quia actio furti, uel bonorum raptorum competit, qn̄ rē meā tecū asportas: secus qn̄ occidis, uel destruis: quia tunc competit hæc actio, licet utroq; modo fit damnum, & sic diminutio patrimonij, quod bene not. Angel.

* Hæc gl. non est Accursij.

b Pōe exēplum ſm Old. in leuissima, si Titius aggredit te: tu resistis, uenit alios ad diuidēdum uos, & tu resistendo, volens percutere aggressorem: percussisti mediatorem, teneris, ut l. scientiam. § qui cūm aliter. ff. e. Ang.

aliud exemplum, in quo ſi in culpa fuerit, qui hominem occiderit, tenetur l. Aquilia: ſi autem eum ſine culpa occiderit, non tenetur, & eſt exemplum tale, Quidam putator ex arbore deiecto ramo, ſeruum alicuius interfecit. Vnde quid iuris in iſto caſu ſit, quæritur. & reſpondetur quod diſtinguitur: quia aut illud factum eſt prope viam publicam, aut prope viam vicinalem, & tunc ſi non præclamauit, videtur eſſe in culpa, & tenetur. ſi autem præclamauit, & qui tranſibat, hoc non obſtante, proceſſit, & ſibi præcauere noluit, tunc putator extra culpam eſt, & non tenetur. Idem dico, ſi prope locum aliquẽ, ubi non erat ius conuerſandi, vel tranſeundi; ramo ex arbore deiecto, putator ſeruum alicuius ibidem tranſeuntem occiderit: quia tunc, quã quam non præclamauerit, extra culpam eſt: niſi de dolo putatoris conſtiterit: quẽ cum viderit, tamen non præclamauit: in iſto tamen caſu ſemper præſumendum eſt pro putatore, ſcilicet eum eſſe extra culpam, & dolum: niſi dolus poſſit probari, & ſic intellige, quod hic dicitur. In §. præterea. Imperator ponit adhuc bonum aliud exemplum; in quo ſi aliquis ſeruum alicuius occiderit, ſi fuerit in culpa, tenebitur: ſi autem non fuerit in culpa, non tenebitur. Si enim medicus ſeruum tuum ſecuit, & poſt ea curationem eius reliquit, & ſeruus tuus mortuus eſt: in culpa eſt medicus, & ideo tenebitur, & idem erit ſi imperitè eum ſecuit, & propter hoc mortuus eſt, in culpa enim eſt, & ideo tenetur: imperitia enim culpæ annumeratur. hoc dicit. Franc.

1† *exercitandi cã.*

* *Sic clamã: excuſatur: & facit contra eos, qui faciunt currere equos ſ nã debẽt dicere. guarda, guarda ſecundum Bald. in l. ſi putator. ff. eod. Aeg. Perr.*

* *Scilicet tempeſtiuè, non poſt factum, vnde ſũpta ĩ practica Par. quòd recto res domorũ dum domos aperiunt ponunt perticas arte domos ſuſpenſas: vt tranſeuntes admoneatur.*

2† *al. poſuit.*

3† *al. dereliquit.*

Idem iuris eſt de milite, ſi alio loco, quàm qui ad exercitandum [1]† militibus deſtinàtus eſt, in admiſerit.

Ex qualitate loci indicatur damnum datum dolo, vel culpa incidenti, hoc dicit. Vel ſic. In occidente dicitur adeſſe culpa, quando diligentia potuit prouidere, & non fecit. Aretinus.

¶Item ſi putator [a] ex arbore, deiecto ramo, ſeruum tuum tranſeuntem occiderit: ſi prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neque præclamauit, * vt caſus euitari poſſet, [2]† culpæ reus eſt. ſed ſi præclamauit, * nec ille curauit præcauere, extra culpam eſt putator. Aequè extra culpam eſſe intelligitur, ſi ſeorſum à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licet non præclamauit: [b] quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat verſandi.

Si medicus ſerui curationem reliquerit, aut imperitè curauerit, lege Aquilia tenetur.

¶ Præterea ſi medicus, qui ſeruum tuum ſecuit, dereliquerit [3] † curationem eius, & ob id mortuus fuerit ſeruus, culpæ reus eſt. * Imperitia [c] * quoque culpæ annumeratur: veluti ſi medicus * ideo ſeruum tuum occiderit, quia malè eum ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

Si mulus vel equus propter imperitiam, vel imbecillitatem mulionis, vel equitantis, ſeruum alterius occiderit, tenetur mulio, vel equitans lege Aquilia. hoc dicit Aretinus.

¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, ſi ſeruus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio. Sed & ſi propter infirmitatem [d] eas retinere non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuiſſet, æquè culpa [4]† tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui quum equo veheretur, [e] impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuã retinere non potuerit. [5]†

Actio legis Aquiliæ eſt pœnalis: quia æſtimatur quanti plurimi valuerit res ab anno retrò; & ideo non tranſit contra hæredes. Aretinus.

a *Putator*. ideſt, qui putat vites in arboribus poſitas, vt in quibuſdam terris ſunt, vel etiam ipſas arbores nam & arbores putantur.

b *Licet non præclamauit*. niſi fortè dolo, vt ff. eodem, l. ſi putator.

c *Imperitia*. facit. ff. de regul. iur. l. imperitia. & ff. loca. l. ſi quis fundum. §. Celſus. & § ſi quis uitulos. & ff. de ſuſpec. tut. l. tutor quoque. §. fi.

A D D I T I O.

In iſto caſu medicus non tenetur de ſica. quia illa lex requirit dolum, vt lege prima. C ad lege Cornel. de ſicar. & l. in lege. ff. eodem tit. ad l. Corn. de ſicar.

¶I M P E T V Q V O Q V E. ¶C A S V S. Habebas mulionem quendam, qui ſeruum Titij impetu mularum, quas propter imperitiam retinere non potuit, oppreſſit, vnde mulio iſte in culpa eſt, & ideo tenetur. Si autem propter infirmitatem eas retinere non potuit, alius tamen bene eas retinuiſſet, adhuc in culpa eſt, & tenetur. Idem iuris eſt in eo, quia ſcendit equum tuum, & propter imperitiam, vel infirmitatem eum retinere non potuit: quia ſi equus ſeruum alicuius oppreſſerit, æquè tenetur. Si autem ſatis fortis fuit mulio, & tamen aliquo caſu fortuito per mulas, quas ducebat, vel equum, quem aſcendebat ſeruus alicuius oppreſſus fuerit, non tenetur: attamen infirmitas, uel imperitia alicui[9] nulli debet eſſe damnoſa. hoc dicit. Franciſcus.

d *Infirmitatem*. non enim debet infirmitatem ſuam in alterius læſionem conuertere, ut ff. eod. l. idem iuris. Accur.

e *Veheretur*. puta, in rheda, uel vehiculo, vel etiam ipſo equo.

* *Hoc verũ in aſſerente ſe peritũ. Aeg. Perr.*

* *Concor. cũ hoc text. c. ſi culpa. cum glo. ſu per ver. imperitia. extra de iniu.*

* *Medicus tenetur de culpa ante factum non prouidendo in ſalle male ſecando & poſt factũ, dimittendo, ſicũ dum glo. in l. idem iuris. ff. eodẽ. Aeg. Perr.*

¶ H I S A V T E M V E R B I S.

¶ C A S V S. Expoſitis duobus uerbis, poſitis ſuprà in prin. huo exponit tertium membrum, ſcilicet, hoc, quod dictum eſt ibi, quanti in eo anno plurimi fuerit: dicens, quòd hoc nihil aliud eſt dictum: niſi quòd ſi aliquis interfecerit ſeruum tuum, ſi eo die, quo interfecerit, fuerit luſcus, vel mancus, in anno tamen proximo præterito fuit integer, & pretioſior ualde, quàm eo tempore, quo occiſus fuerit, tenetur quanti in anno proximo præterito plurimi fuerit. & non quanti eo die, quo occiſus fuerit, & ideo dicitur hæc actio pœnalis de ſui primitiua natura; quia obligat delinquentem non tanti, quantum damni datum eſt, ſed aliquando longè pluris. Et propterea etiam in hæredem non datur. in eum autem daretur, niſi vltra damnum lis æſtimatur. hoc dicit. Et caue: quia quidam volunt dicere, quòd hæc actio de ſui primitiua natura non eſt pœnalis: ſed pœnabilis ſolum. Dominus autem Guil. dicit, hanc eſſe pœnalem de ſui primitiua natura, ſicut ſatis poteſt probari per literam iſtam; pœnalem autem eſſe huius legis. verum eſt dicit ipſe, in duplum, quòd autem duplum præſtetur in hac actione, hoc contingit per infitiationem, & ſic eſt pœnalis in duplum. & in pœnali de ſui primitiua natura ſemper intellige. h. d.

4† *al. culpæ*

5† *al. non potuit.*

Quanti

¶ His autem verbis legis, Quanti id [a] [1] † in eo anno plurimi fuerit, illa sententia exprimitur, vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut p̄tiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, pœnalem esse huius legis actionem; quia non solum tanti quisque obligat̄, quantum damni* dederit, sed [2] † aliquādo longè pluris. Ideo q̄ue constat in hæredem [3] † eam actionem non transire, [b] quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur. [c]

In actione legis Aquiliæ non solum venit æstimatio rei, sed etiam æstimatio extra rem. h. d. Aret.

¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solùm perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea, quę diximus: [d] sed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum [4] | fuerit: velu ti si seruum tuum hæredem ab aliquo institutum, anteà quis occiderit, quam is iussu tuo hæreditatē adiret: [5] † nam hæreditatis [e] quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum, vnam, vel ex quadrigis equorum, vnum quis occiderit: vel ex comœdis [f] vnus seruus occisus fuerit, non solum occisi fit æstimatio: sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt. [g]

Actio legis Aquiliæ non solum ciuiliter, sed etiam criminaliter potest intentari. Aret.

¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum [h] persequi, [6] † & capitalis [i] criminis eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

Ex tertio capite legis Aquiliæ competit acti pro alio damno, quam mortis illatione, & pro omni re, in qua citra mortem damnum datum sit, & fit æstimatio quanti plurimi fuit à triginta diebus sup. Are.

a *Quanti id in eo anno.* materialiter hæc verba ponuntur: & habes ea sup eo. tit. in prin.
b *Non transire.* nisi ex damno locupletior factus esset. vt ff. eod. l. inde Neratius §. si infans. versi. hanc actionum.
c *Aestimaretur.* opponitur de eo, qui hodie plurimi fuerit, quàm olim & occisus est ab aliquo. Nam non videtur in hoc casu esse pœnalis hæc actio: ergo uidetur transire debere in hoc casu ad hæredes. Sed nō sequitur. licet enim reperiatur in hoc casu, q̄ nō sit pœnalis: tamen non est apta nata vt transire debeat vt in hoc exemplo: aliquis non videt, vel non uidet actualiter: tamen est aptus uidere, uel uidere naturaliter: ut arg. ff. de aqua cotid. & æsti. l. j. §. cotidiana. & ff. de flumi. lege prima. §. item flumi num.
ADDITIO. Et sic inspicimus propriam, & primæuam naturā actionis, & secūdum illam iudicamus, nō autem secundum accidētalem. facit quod no. glo. in l. si creditori. ff. de leg. 1. Quando actio subrogatur, & capit naturam alterius, intelligitur secundum naturam ordinariam, & propriā, & primæuam, quod no Are.
¶ ILLVD NON EX VERBIS LEGIS. ¶ CASVS. Scire debetis, q̄ non ex verbis legis, sed ex interpretatione est, quod si aliquis seruū meum occiderit iniuria, non solum actio. l. Aquil. fiat æstimatio serui perempti, secundum quod iam dictum est: sed & omnis damni mihi in seruitio meo per illud corpus occisum dati in alijs rebus meis: uelut si seruus meus institutus fuerit hæres: & antequam hæreditatem adiret, ab aliquo fuerit occisus: non solum corporis mei serui fiet æstimatio: sed hæreditatis amissæ est habenda ratio. Ad hoc etiam adiungere posse sum multa alia exempla. Si enim ex uno pari mularum vna occisa fuerit: uel si ex quadrigis æquorum, vnus occisus fuerit, vel ex commœdis vnus occisus fuerit: non solum æstimatio corporis est habenda: sed si per unius mortem alter, uel altera minus utilis, facta uel factus fuerit, totius illius damni ratio est habenda h. d. Fran.
d *Diximus.* per totum hunc titulum.
e *Nam hæreditatis.* in lege enim Aquilia damnum consequimus, & amisisse dicimus, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur: ut ff. eo. l. proinde si seruum occide rit. & l. si seruum meum.
f *Vel ex comœdis* idest, qui cantabant & de commœdia: & vnus sine altero cantare nesciebat.
g *Qui supersunt.* facit arg. contra. ff. de actio. emp. l. si sterilis. § cum uenditorem. & de periculo, & cō. rei uen. l. fi.
¶ LIBERVM. ¶ CASVS. In illo §. ulti. dicit Iustinianus, q̄ secundum quod iā dictum est; & si seruus meus iniuria iam occisus fuerit, si uoluero contra eum agere ad persequendum damnum mihi datum in seruo meo occiso, possum hoc facere actio. l. Aquil. ex primo cap. possum etiam, si uoluero criminaliter contra eum agere, & possum eum accusare l. Corn. de sica. & hoc intellige, si dolosè eum occiderit: secus autem est, si solum fuerit in culpa occisor. Sed quid domine, satis uidi de primo capite, modo dicatis de secundo capite. Et respon. Frater., caput secundum in usu non est. h. d. Fran.
h *Damnum.* scilicet, quanti fuerit in anno retro. ut supra. eod in prin.
i *Capitalis criminis.* scilicet legis Corneliæ de sicarijs: ut ff. eod. l. inde Neratius. §. si dolo seruus. & §. sed & si. Nam & pro seruo occiso ea l. agitur, ut pro libero: ut ff ad legem Corn. de sicar. lege prima, §. primo, donec tamen agitur una, non poterit agi reliqua: ut ff de publ. iudic. l. 4. & ff. ui bonorum rapto. l. j §. j. sed pacto uno, aget reliquo, ut C. quando ci. act. præiu. cri. l. j. & fi. ui bonorū rapto. l. 2. §. 1.

¶ CAPITE tertio.

¶ CASVS. Supra uidi de capite primo, & secundo, restat uidere de tertio capite. Et scire debes, quod in capite tertio cauetur de omni damno, de quo non est cautum in capite primo. Vnde tertium caput locum habet, cum aliquis seruum, uel quadrupedem illam, quæ pecudum numero ē, uulnerauerit, uel occiderit & sic cauet ibi, qùia mors uenit in isto capite tertio, sicut in primo, sed nō in illis animalibus in quibus uenit in primo. Item damnū iniuria datum in cæteris animalibus, & in cæteris rebus inanimatis, hoc tertio capite uindicatur. unde si quid fuerit ruptum, uel fractum, ustum, uel cęsum actio ex hoc capite constituitur. Scire tamen debes, quod plura uerba hic posuerunt iuris conditores, quam necesse fuerit. Omnia enim uer. rupti, contineri potuerunt. Adhuc etiam scire debetis, quod si aliquis in alienum uinum, uel oleum aliquid miscuerit, per quod natura uini, uel olei corrumpatur: hoc tertio capite l. Aquiliæ tenetur. Item sicut pro occisione, de qua in primo capite tractatur, per l. Aquil pœna imponitur, si dolo, uel culpa facta fuerit occisio: & aliter non: similiter & hi non debent puniri propter damnum datum, de quo in tertio capite tractatur, nisi dolo, uel culpa hoc factum fuerit. Scire etiam debetis, quod in primo capite punitur occisor tanti, quanti plurimi fuerit res in anno retro. sed in tertio capite fit æstimatio quanti fuerit in triginta diebus retro, & non repetitur hæc dictio, plurimi, in hoc capite: sufficit enim, eam esse positam in primo capite. Intelligitur enim hæc dictio quanti plurimi, &c. in primo capite posita, in tertio repetita. h. d. Fran.

¶ Quid autem, si quis damnū dedisse, negēt, probetur tamen testib. aut instrumentis. Dices tū propter inficiandum dā nandum in duplum, & uniuersum id, quod sua interest, duplicādū: Quod alio quin in simplum dedu ctūm erat, ut tradit gl. C. eo. in l. contra negāti. Secus tamen, si actor non probet per testes, vel per instrumenta, sed tantum per iuramentum ipsi delatū. Quamuis cū releuetur a probādi onere, fieri condēnatio duntaxat in simplum. l. ū. qui. ff de iu reiuran. Quid aut si deferente reo ipsi actori iuramentum, actor ipse detrectet, iniquum, si uelle testib. probare, ne condēnatio minatur, num id posset? & posse tradit gl. & Bart. in l. eum, qui. secundum Plate.

a Solue, q̄ ibi in contractu, hic in delicto, in quo uenit oē interesse: ut ff. de fur. l. in ficiando. §. 1. & ibi Bart. ff. de cond. fur. l. 4. & ff. de ui, & ui ar. l. interdicto. & ad illum tex. facit l. apud Iulianum §. j. ff. de le ga. j. ubi post mortem, & sic post delictū hæres tenetur nō solū ad seruum mortuū, sed et ad hæreditatē, ī qua erat institutus. l. si seruum. ff. de uer. obl. in prin.
2 † &.
3 † hæredes. Th.
4 † adlatū.
5 † al. adierit.
6 † al. prosequi.

a *Caetero damno.* quod, scilicet non continetur in primo capite. ut sup. eo. in prin.
b *Rupti.* quod verbum est legis tertij capitis.
c *Sufficere.* sed non est nouum, ut specialiter quibusdam enumeratis generale subijciatur uerbum, in quo singula complectantur: ut ff eod. si seruus seruum. §. inquit lex.
d *Culpa etiam leuissima.* ut ff eod. in lege Aquilia: & leuissima, alias non: ut sup. eo. § iniuria.
e *Ex hoc* l. tertio, quod est loco secundi.
f *Damno.* i. damno dato in caeteris rebus.
g *Triginta.* sed quare minus spatium in tertio capite, quam in primo apponit: Rñd. quia in primo grauius deliquit: & ideo grauius punit, ut ff de off. psi. l. diuus: & melius facit lex precedens Acc.
h *At ne plurimi quidem verbum adijcitur.* idest, nõ est positum in hoc tertio capite.
i *Plebem Romanam.* ergo est plebiscitum: quod est verum: ut ff. eo. l. j. & sup. de iure natu. § plebiscitum.
k *Prima parte.* Quae enim in praefationib. dicuntur,* in contractib. repetita esse creduntur: ut ff. de uerb. obl. l. Titia.* §. idem respondit. & l. qui lic. & ff. de reb. dub. l. fi. & C. fam. ercis. l. quoties. & ff. de cond. inst. l. cum seruus. & ff. de act. emp. l. si venditor hois. & ff. de contrah. emp. l. qui fundum. & de leg. 3. l. in repetendis. & de cond. & demon. l. alia. & l. libertis & ff de leg. 2. l. Lucius. & ff. de fun. instr. l. 3. & l. Seiae. §. Caio. & ff de pa. do l. cũ pater. Sed arg. contraria sunt, ff de an. le. l. Seio § fi & ff. de fideic. lib. l. fi. §. n. in gl. non videri. & in gl. fi & ff. de haere. insti. l. item, quod Sabinus, secundum Io.

¶ CAETERVM. PLACVIT. ¶ CASVS. Scire debes, quod tunc demum habet locum act. l. Aquil. directa, cũ corpore suo aliquis damnum dederit in corpus. quando autem aliquo alio modo, quam corpore suo aliquis damnum dederit in corpus, habebit contra ipsum act. l. Aquil. utilis locũ. uelut si hoiem alienũ, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur, & similiter in alijs exemplis positis in litera. Sed quid dicemus, de illo, qui seruum alienum in flumen deiecit, & is suffocatus fuerit? Resp. quod non est dubium, quin corpore suo in corpus damnum dederit: & ideo actio l. Aquil. tenetur. Sed domine, quid si alicui damnum datum fuerit a non corpore in corpus: ut puta si aliquis misericordia ductus seruum alicuius compeditũ soluerit, ut effugiat, quid dicemus in isto casu? Respon. quod neque dabitur in hoc casu l. Aquiliae directa, neq; utilis, sed actione in factum subsidiaria, quae datur pro damnis, quae in l. Aquil. non comprehenduntur, tenebitur. h. d. Franciscus.

1† *poterit.*

*Appellatione rupti continetur oẽ, quod deteriorattum est: seu per scissurã, seu per effusionẽ, aut aliter. Acc. Perr.

*Hoc uerũ, nisi repetitio inducat uitium, ut in contrarijs legib. Acc. Pert.

*Hic Acc. cur. patitur si virũ legũ. Acc. Pert.

2† *al. miscuerit.*

3† *al. si primo capite.*

4† *retrò.*

5† *al. nec.*

6† *al. dicitur.*

¶ Capite tertio de omni caetero damno [a] cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedem, quae pecudum numero est, vulnerauerit, siue eam quadrupedem, quae pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In caeteris quoque omnib. animalibus, item in omnibus rebus, quae anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur: quanquam poterat[1] † sola rupti [b] appellatio in omnes istas causas sufficere. [c] Ruptum * enim intelligitur, quod quoquomodo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquomodo perempta, atque deteriora facta hoc uerbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleum id immiscuerit, [2] † quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliae eũ teneri. Illud [3] † palam est, sicut ex primo capite, ita demum quisque tenetur, si dolo, aut culpa [d] eius, homo, aut quadrupes occisus, occisave fuerit; ita ex hoc [e] capite de dolo, aut culpa, & de caetero damno [f] quemque teneri. ¶ Ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta[g] proximis [4] † res fuerit, obligatur is, qui damnũ dederit. At [h] ne [5] † plurimi quidem verbum adijcit: [6] † sed Sabino rectè placuit, perinde habendam estimationem, ac si etiam hac parte plurimi, verbum adiectum fuisset. nam plebem Romanam, [i] quae, Aquilio tribuno rogante, [7] † hanc legem tulit, cõtẽtã fuisse, quod prima parte [k] eo verbo vsa esset.

Damnum datum de corpore in corpus, purgatur per directam actionem legis Aquiliae. Sed si datur de non corpore in corpus, habet locum utilis actio. Sed si ex non corpore in non corpus damnum datum sit, habet locum actio in factum. Aret.

¶ Caeterùm placuit ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis praecipuè corpore suo damnum dederit. ideoque in eum qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita inclusERIT, vt fame necaretur: aut iumentum ita [8] † vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt praecipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus[l] aut aliqua parte corporis laesus fuerit, vtilis actio [m] in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit, eo quod proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter [n] intelligi potest, Ideoq; ipsa lege Aquilia [o] * tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datũ, neq; corpus laesũ fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit, [9] † cùm non sufficit neq; directa, neque vtilis legis Aquiliae actio: placuit eũ, qui obnoxius fuerit, in factum [p] actione teneri: velut si quis [q] misericordia

7† *al. inter rogante.*

l *Mortuus.* quia qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur. ut ff. eo. l. qui occidit. §. in hac quoque actione.

Dãni dans cãm damnũ fecisse uidetur.

ADDITIO.

Tu dic secũdum Flo. ibi, quod aut quis dat operam rei licitae, & adhibet illam diligẽtiã, quam potest: & tunc non tenetur de his, quae postea sequuntur d. §. in hac. in fi. secus si non adhibeat diligẽtiam, aut det operam rei illicitae; quia tenetur, argu. ff eo. l. item Mela. in prin. & est gl. in c. sicut nobis. extra de testam. in uerbo. desunt. Ang.

8† *tam.*

m *Vtilis actio in eum datur.* scilicet, legis Aquiliae: & nihilominus in factum: ut ff. eod. l. item si obstetrix. §. si quis hominem.

n *Non difficulter.* immo facile: ut ff. eodem l. qua actione §. penul.

o *Lege Aquilia.* idest directa actione legis Aquiliae.

p *In factum actione.* idest, subsidiaria, quae pro damnis datur; quae lege Aquilia non comprehenduntur, uel non tenentur: ut ff. eodem. l. si seruum. §. fina. & uidetur haec esse praetoria: ut ff. de praescri. uerbis lege, qua actionum.

q *Si quis misericordia ductus.* sed si non ductus misericordia, datur furti; ut ff. de dolo. l. & eleganter. §. idem Labeo.

*Quae datur in subsidiũ, ubi mẽs, & uerba legis Aquiliae deficiunt. Acc. Pert.

*Hoc est, quod dicimus, ipso iure.

9† *al. contingit.*

Compe-

a *Compeditum*. est enim dolo proximum; vt ff. depos. l. si hominem j. respon.

Dānū dat quadrupliciter.

b *Vt fugeret*. hic nota quandoque damnum datur a corpore in corpus: & tunc locum habet actio legis Aquiliæ directa. Quandoque à non corpore in corpus: ut patet per multa exempla. sup. proxi. § Quandoq; econtrario de corpore in non corpus: vt si anulum excusserit, ut in aquam caderet: ut ff. eod. l. si seruus seruum. §. si quis de manu Et in his duobus casibus habet locum vtilis actio legis Aquiliæ: & nihilominus in factum secundū Io. vt ff. e. l. quemadmodum. §. magistratus municipales cū utroque casu utranq; repertiam dati, secundū Ioan. vt ff. ui bo. rapt. l. ij. §. si publicanus. Quandoq; a non corpore in non corpus: & tunc subsidiaria in factum competit: ut ff. eod. l. si seruum. §. fi. De qua actione in factū quot habet naturas: die, vt ff. de præscrip. uerb. in rub. & ut dicemus inf. de iniurijs. §. fi.

¶DE INIVRIIS.* ¶Post alia priuata delicta, & de iniurijs ponit, quod priuatū est delictum, idest non publicum. nec enim cuilibet competit, sed iniuriato tm̄. Ac.

-dictus alienū seruum cōpeditum[a] soluerit, vt fugeret.[b]

De iniurijs.

TITVLVS IIII.

Iniuria potest capi generaliter, & specialiter: & specialiter sumitur tripliciter. Aretinus.

Generaliter*[c] iniuria dicitur, omne, qđ non iure fit: specialiter alias contumelia,* quæ à contemnendo dicta est, quam Græci[d] ὕβριν appellant: aliàs culpa, quam Græci[1] † ἀδίκημα dicunt: sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas, & iniustitia,[e] quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. Cùm enim prætor, vel iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam accepisse[f] dicitur.

* Iniuria genus continet multas species sub se, s. speciales iniurias, s. cōtumeliā, culpā, iniquitatē, iniustitiā Tul. li. 1. de off ti. de duobus generib. in iustitia. Aegid. Perr.

* Ita sumitur hic, secundū glo. inl. 1. ff. eo. Aeg. Perr.

1 † ἀδίκημα.

* Tull. lib. 3. Rheto. de defi. Iniuria, inquit est, q̄ aut pulsione corp*, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine uitā alicuius violat. vide l. j. §. 1. eo. Aeg. Perr.

Continuatio.

Diuisio.

Generaliter. ¶Totus iste titulus diuiditur in sex partes principales. Primò ponitur, quot modis accipitur iniuria, & qualiter committitur. Secundò, ex cuius persona nobis iniuria illata intelligitur. Tertio, quæ est pœna actionis iniuriarum. Quarto, quando iniuria atrox æstimatur. Quinto, quod pro iniuria potest etiam criminaliter agi: & an tunc possit interuenire procurator. Sexto, quando tollitur ista actio. Secunda ibi, Patitur autem. Tertia ibi, Pœna autem. Quarta ibi, Atrox. Quinta ibi, In summa. Sexta ibi, Sed hæc actio. ¶CASVS. Quæsiui à Iust. quid dicatur fieri per iniuriam? Et respon. dicens, quod generaliter dicitur fieri iniuria, quod non iure fit & ita ponitur hic priuatiue. Specialiter autem dicitur iniuria, pro contumelia, a contemnendo dicta: quam Græci appellabant sicut uoluerunt. Quandoque autem specialiter dicitur culpa: sicut sumitur in act. l. Aqui. vbi ponitur damnum iniuria datum, idest culpa facientis datum. Tertiò modo sumitur iniuria pro iniquitate, vel pro iniustitia: vnde cum prætor, uel iudex contra aliquem iniquè pronunciat, ille, contra quem iudicatum est, iniuriam accepisse dicitur, siue iniustitiam. h d Franc.

c *Generaliter*. facit ff eo. l. j. Accur.

* Hæc gl. nō est Ac. Aeg. Perr.

d *Græci* * *hybrin appellant*. hybris Græcè dicitur, contumelia latinè: ut asserit textus. AdiKema est culpa. Anomia iniquitas. AdiKia est iniustitia. Inde adiKon, idest iniustum.

Iniquitas, & iniustitia diuersa sunt.

e *Iniustitia*. iniquitatem committit iudex, quando contra æquitatem pronunciat, iniustitiam, quando contra strictum ius; iniquitatem, & iniustitiam, quando contra utrunque pronunciat. Accur.

f *Accepisse dicitur*. i. ille, contra quem est iudicatum. Vel dic accepisse, idest fecisse iudicem. sic ff. de dam. infec. l. Proculus. Accursius.

¶INIVRIA AVTEM. ¶CASVS. Scire debes in principio, quod licet iniuria quatuor modis sumatur, ut ex præcedenti responso liquet, attamen in toto isto titulo propriè sumitur iniuria pro contumelia. Volui ergo scire à legislatore, quomodo dicitur iniuria, siue contumelia committi. Et respon. dicens, quod non solum committitur iniuria, cum quis pugno pulsatus fuerit, aut fustibus cæsus, vel verberatus, sed etiam si alicui conuicium aliquod dictum fuerit. Item plus dico, quod si aliquis uellet possidere bona alicuius, tanquam bona debitoris sui, sciens, eum nihil sibi debere, iniuriam committi. Item dico, si aliquis ad infamiam alicuius libellum famosum cōposuerit, aut scripserit, aut ediderit, iniuriam committit; si alicuis pudicitiam alicuius bonæ matronæ attentauerit. vel matremfa. affectatus fuerit, vel prætextatum, idest masculum, vel pretextatam, id est fœminam affectatus fuerit: & alijs pluribus modis. hoc dicit Franc. de Aretio.

Iniuria committitur non solum facto, sed & uerbo, & scriptura, & alijs multis modis. Aretinus.

¶Iniuria[g] autem committitur, non solùm cùm quis pugno pulsatus, aut fustib. cæsus, uel etiam uerberatus* erit, sed & si cui conuitium[h] factum fuerit, siue cuius bona, quasi[i] debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat,[k] nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiam scripserit, composuerit, ediderit, dolovè malo fecerit, quo quid eorum fieret:[l] siue quis matremfami.[m] aut prætextatum,[n] prætextatamvè affectatus[o] fuerit,* siue cuius[p] pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis[q] modis admitti iniuriam, manifestum est.

* Dicitur verberare, q. alio modo, quā pugnis percutere: ergo pugno percutiens nō punietur pœna statuti puniētis verberantem. Aeg. Perr.

* Facit contra magnates Aurelianenses, qui quotidie affectātur puellas: ut l. itē apud Labeonem. §. appellare. ff. de iniurijs. secus si colludendi, aut officij causa id fiat. d. l. itē. § meminisse. hoc verum, si fit in ueste matronali. d. l. itē apud §. si quis uirgines. Ae. Perr.

g *Iniuria*. hic prosequitur, prout hoc titulo accipitur.

h *Conuicium*. quasi conuocium: cum in vnum plures uoces conferuntur: ut ff. eod. l. item apud Labeonem. §. conuicium.

ADDITIO. Nota, quòd verbum iniuriosum dicitur, siue in genere, siue in specie improperatur aliquod delictum commissum: ut no. Bat. Bal. & doc. in l. 2. in prin. ff. de libe. & posthu.

i *Quasi debitoris*. cum non esset: ut hic & ff. eod. l. si iniuriæ. Accursius.

Paupertatem detegere dutū est.

k *Qui intelligebat*. ex affectu enim fit iniuria, vt ff. eod. l. 3. sed quid si erat verè debitor? Adhuc videtur idem: cum nihil adeo durum sit, quam familiarem pompam ostendi. Quid enim tam durum, tamque inhumanum, quàm publicatione, pompaque rerum familiarium, & paupertatis detegi utilitatem &c. vt C. quando, & qui. debetur quarta pars ex bo. defun l ij. §. 1. lib. 10. Sed dico contra in sequenti casu, si iure eum prouocaui, vel meum debitorem appellaui, eum esset: vt argum ff eo. l eum, qui in prin.

Materfamilias.

l *Fieret*. nisi nocens erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit: vt ff. eo. l. eum, qui. in prin.

m *Matremfami*. matremfamilias eam dicimus, quæ est notæ auctoritatis, & honestæ uitæ in domo sua: ut ff. de It. exhi. l. 3. §. fi. & ff. de his, qui sunt sui, uel alieni iūr. l. nam ciuium.

* prætexta. Accur. hic, ut in cultioris hō litteratūrę, pfert īepta: nec elt Imperatoris, aut uerius Iurisconsulti. mētē assecutus in uerbo, pretexta tum, prætextatāve. Quare recurre tu ad Bud. in anno. ad pande. in l. fi ff. de senat. vbi locū hunc diligentissime cū ex al. js, tum ex A. Gel. explicat.

n *Prætextatum*. prætexta * genus est uestis, qua nobiliores ciues Romani solebant vti. Vnde si alius, quam cui permissum erat deferre, a deferebat, in alicuius personæ ignominiam iniuriarum tenebatur illi, quem insectabatur, sic plerunque fit. Accur.

o *Affectatus*. affectari est frequenter sequi sed attentare est, blando sermone pudicitiam alicuius impetere: vt ff. eod. l. item apud Labeonem. § aliud.

p *Cuius*. idest alicuius.

q *Plurimis modis*. qui notantur ff eo. per totum. & C. eod. per totum.

¶PATITVR AVTEM QVI. ¶CASVS. Suprà dictum est, quot modis fit iniuria: modo uidendum est, qualiter quis patitur Iniuriam. Patitur autem quis iniuriam non solum, si aliquo prædictorum modorum ei di-

secto fiat iniuria: puta, quia conuicium ei dictum fuit, vel aliquo alio modo: sed etiam si liberis eius, quos in potestate habet, aliquo prædictorum modorum fiat iniuria. patet dicitur passus iniuriam: vnde pro iniuria facta uni personę, quandoque tribus, quandoque quatuor datur actio iniuriarū: veluti si facta fuerit iniuria filiæfamilias nuptę, datur actio iniuriarum patri mulieris, & et mulieri, & marito mulieris. Sed quid si marito fuit iniuria facta, potest ne vxor agere ꝓ iniuria sibi facta, & econuerso? R. ñ ꝙ non. Aequū .n. est, uxores a uiris defendi: & non maritos ab vxoribus. Quatuor.n personis competit actio iniuriarū, pro iniuria facta uni personæ in tali casu. Pone, ꝙ aliqua filiaf. nupta filio meo sit, quē in ptāte habebā: huic si facta fuit iniuria, competit actio iniuriarū nuptæ: & mihi socero ꝓ iniuria facta nurui meæ: & et filiosa. marito mulieris, & etiam patri mulieris h d. Fran.

* Adde Fely. in c. ecclesia nume. 99. de constit.

a *In potestate habet.* si ille, qui iniuriā facit, scit eos esse in potestate, licet ignoret in cuius ptāte sint: alioq non; sicut marito si mulierē viduam credat: ut ff eo. l. eum, q nocentem. §. si. Acc.

b *Per uxorē suam.* * vel sponsam: ut ff. eo. l. item apud. §. sponsum quoque.

* Adde Fely. in c. tertio. loco. nu. 1. de presūp.

Si fit iniuria filio, vel vxori alicuius, etiam pater, maritus, uel socer dicitur eam pati, ut habeat actionem iniuriarum. h. d. Are.

¶Patitur autem * quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate [a] habet; item ꝑ uxorem suam: [b] id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris [c] quoque & mariti nomine. Contrà autem, si viro iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere [1] † non potest. Defendi enim vxores a viris, non uiros ab uxoribus, æquum est. Sed & socer, nurus nomine, cuius [d] vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

1 † Agi.

Ex iniuria facta seruo, non agit seruus, sed eius dominus, si iniuria in suam contumeliam fiat, vel fuerit atrox. Aretin.

¶Seruis autem ipsis quidem nulla [e] iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur. non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos, & [f] uxores: sed ita, cum quid atrocius [g] commissum fuerit, & quod [*] apertè [h] ad contumeliam domini respicit: [i] veluti si quis alienum seruum atrociter verberauerit, & in hūc casum [k] actio proponitur. At si quis seruo conuitium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

Pro iniuria illata seruo communi, agit vterque dominus, habita distinctione dignitatis vtriusque. Are.

¶ Si communi seruo iniuria facta sit, æquum est non pro ea parte, qua dominus [l] quousque est, æstimationem

c *Sed etiam patris.* licet in potestate patris eius non esset: vt ff eo. l. j §. item.

ADDITIO. Ista gl. non est uera, per legem, sed si unius. §. ait prætor. uersi. idem est, & si emancipatur. ff eo. & ibi videtur glo. præterea si non competit patri actio iniuriarum, quando credit pulsatum fore patremfa. vt d. l. eum, qui. §. 1. ff. eod. ergo multò fortius non competit sibi, quando in ueritate est paterfam scilicet, quando est emancipatus, secundum Io. Fab quod credo verum Ang.

d *Cuius.* s. fœminæ uel uirus.

¶SERVIS AUTEM. ¶CASVS. Suprà dictum est, quod patitur aliquis iniuriam non solùm per semetipsum, sed & per uxorem suam, & per liberos suos, quos in potestate habet. Hæc autem omnia intelligere debes uera esse in liberis. Si enim alicui seruo fiat iniuria, non intelligitur ei fieri aliqua iniuria, eo quod, inspecto iure ciuili, serui pro nullis habentur. sed domino serui fit iniuria per iniuriam factam seruo: sicut per iniuriam factam uxori, uel liberis, iniuria fit marito uxoris, & illi in cuius potestate liberi sunt. Solùm enim in duobus casibus fit domino iniuria per iniuriam factam seruo, si uel in contumeliam domini apertè facta fuerit seruo, licet non atrox: uel si seruus atrociter uerberetur. Cæterum si aliquis contra seruum tuum conclamauerit, & eum leuiter pugno percusserit, non dabitur tibi actio iniuriarum. h d Fran.

e *Nulla iniuria.* quantum ad hoc ut agant, scilicet, inspecto iure ciuili: sed sic, inspecto iure naturali. ut ff. eo l. eum, qui. §. j. & ff. de his, qui sunt sui, uel alie. iur. l. 2. & sup. de his, qui sunt sui, uel alie. iu. § si. quæ est contra.

f *Per liberos.* idest filios.

g *Atrocius.* quàm æquum sit.

h *Et quod apertè.* repete, & cum id commissum fuerit, quod, &c, Si autem non in domini contumeliam, sed serui tantum: tamen adhuc non debet inulta relinqui à prætore: ut ff. eodem. l. item apud Labeo. § si quis sic fecit.

i *Ad contumeliam domini respicit.* hic duobus casibus domino datur actio. hoc est siue ad eius contumeliam fiat iniuria: siue seruus atrociter uerberetur: & sic dominus aget propter iniuriam seruo factam, non tamen serui nomine, [b] quasi seruo competat actio, sed in primo casu suo nomine pro iniuria, scilicet sibi commissa.

k *In hunc casum.* non solum in superiori casu, quando ad contumeliam domini facta est iniuria.

¶SI COMMVNI SERVO. ¶CASVS. Supra dictum est, quòd si seruo alicuius, qui in totum alicuius est, fiat iniuria, ꝙ in duobus casibus actio iniuriarum competit domino. sed pone, ꝙ seruo communi alicuius simplicis hominis, & alicuius nobilis uiri pro æqualibus partibus fiat iniuria, ex qua nascatur actio iniuriarum: qualiter debet ista iniuria æstimari? Et respon. quod non debet fieri iniuriæ æstimatio pro ea parte, pro qua quisque eorum dominus est, sed ex personis dominorum, hoc est dignitatibus: hoc est dicere, quod licet humilis persona tantū habeat in seruo, quantum & nobilis; non tamen tantum debet iniuria sua æstimari, quantum iniuria facta nobili. Ad l. autem inductam per contrarium. ff. eod. l. sed non est æquum. respon. sic exponendo: sed non est æquum pro maiori parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri; hoc sic intelligo, qd quilibet dominorum habebit dimidiam emendæ respectu facto ad suum totum. Si enim seruus, cui facta est iniuria, totus fuisset nobilis, æstimaretur iniuria sua 20. solid. sed quia non est nisi dimidius, æstimabitur 10. & ita æstimatio nobilis uiri deducitur ad suum totum. aut illud æstimabitur habito respectu ad diuturnitatem. Si autem seruus, cui facta est iniuria, totus esset domini ignobilis, non ualeret iniuria, nisi decem. cum ergo non habeat nisi medietatem in seruo suo, æstimabitur quinque. Alijs autem modis soluitur ibidem. Sed quid si fiat iniuria seruo, in quo alicuius habet usumfructum, cui competit actio iniuriarum? Et resp. quod domino proprietatis. Sed pone, ꝙ alicui libero homini, qui tibi bona fide seruit, fiat iniuria: dabitur ne tibi actio iniuriarum? Et respon. quod non: sed sibi. & hoc uerum est, nisi in contumeliam tui domini, cui bona fide seruit, sit uulneratus, uel pulsatus Idem est in seruo alieno bo fi. seruiente: ut tunc pro iniuria ei facta, tibi concedatur actio iniuriarum, quando in contumeliam tui iniuria fuerit ei facta. Et hæc sunt, quæ in libera continentur. Franc.

l *Dominus.* immo pro parte dominij: ut ff. eod l. sed non est. contra. Sol. * non contradicit, si rectè intelligatur. Nam quilibet agit ratione dimidiæ; ut si duo sunt; unus nobilis; alius ignobilis: si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarum in 20. nunc ergo aget in 10. ignobilis autem ageret in 10. si esset totus suus seruus: nunc ergo aget in quinque: & ita quilibet pro parte sua; & ratio dignitatis habetur. Vel ibi etiam pares per omnia domini.

a Nota, qđ maleficiū nō debet remanere impunitū. l. ita uulneratus. ff. ad l. Aqui. Ex quo nota, ꝙ ꝗ iniuriam passus nō pōt agere ex forma statuti: quia fortè non soluit collectas, tamē iudex ex suo officio pōt iniuriantē punire: ut d. §. si quis sic fecit. & est bonus tex. & ibi Bar. in l. nō solū. §. quanquam. ff. eo Ang.

b No. modum libellandi, & agendi; quia dñs debet dicere, seruum fuisse uerberatum in cōtumeliam suā: & iō quia sibi iniuria illata est, suo noīe iniuriarū agit: sinaūt alio modo ageret, succūberet. Angel.

* Adde Fely. in c. cum I & A. nu. 7. de re iud.

* Vera solutio est Bart. in l. item. §. si. ff. eod est, quia aut fit iniuria ad contumeliā dominorum & hēt locum hic tex. aut fit simpliciter fit seruo: & tūc loquit lex contraria. Aeg. Pern.

Ex do-

a *Ex dominorum persona.* quasi dicat non ex serui persona.
b *Magis.* quam Titio.
c *Maeuio.* nisi ad contumeliam vsufructuarij facta sit: ut ff. eod. l. item apud Labeo. §. si usumfructum. & §. item si liberum. ad fi. legis.
d *Et tibi.* non solum ei.
e *In tuam contumeliam.* nec minus ipse iniuriarum aget. ideo in fructuario distingui oportet: vt ff. eod. l. item. §. item si liberum.

1 † al. est.

¶ POENA AVTEM INIVRIARVM.
¶ CASVS. Dixi Iustin. Domine, dicatis mihi, quae poena imponitur pro iniuria in actione iniuriarũ? ipse notat mihi antiquas fabulas, dicens quòd antiquitus imponebatur una poena pro iniuria per l. 12. tab. & alia per praetores postea, & secunda: & ut breuiter dicam, membrum ꝓ membro, propter os uero fractum, ut si aliquis in ore percuteretur, ita ꝙ sanguis undique flueret, secũdum dominum Gui. sunt pecuniariae poenę constitutę propter ueterum paupertatẽ: quia ita pauperes erant tunc, quòd satis puniebantur propter os fractum, si parum de pecunia soluerẽt. Maluerant enim tũc temporis suspendi, quam aliquid de pecunia sua dare uel potest hoc, quod dicit propter nimiam paupertatem ueterum, referri non ad proximum dictum, sed ad aliud, quod dicit, erat poena talionis. Quia. n. ita pauperes erant olim, ꝙ non habebant pecuniam, unde satisfacere posset membrum ruptum, ꝑ hoc fuit statuta poena talionis: sed postea praetores circa naturam iniuriarum tractantes statuerunt, ꝙ pro iniuria agatur ciuiliter: & tunc debet iudex in tantum condemnare iniuriãtem, quanti ille, cui fit iniuria, iniuriam sibi factam aestimauerit uel minoris, ſm ꝙ sibi aequum uisum fuerit. Dicit etiam Iust. ꝙ poena l. 12. Tab. in desuetudinem abijt, poena autem a praetoribus introducta hodie habet locum: nam secundum qualitatem personae, cui fit iniuria, crescit, uel minuitur iniuriae aestimatio h. d. Franc.

2 † al. est.

* *Poena.* Adde Ca. in l. inuito. num. 9. ff. de reg. iur.
3 † al. introducta.
4 † quasi in.

iniuriae fieri, sed ex dominorum [a] persona, quia ipsis fit iniuria. Quod si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Maeuij, [1] † magis [b] Maeuio [c] iniuria fieri intelligitur.

Pro iniuria facta libero homini, & seruo alieno qui seruiunt nobis bona fide, si facta fuerit in despectum nostrum, competit nobis actio iniuriarum. Aret.

¶ Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit; tunc enim competit & tibi [e] iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno, bona fide tibi seruiente, vt toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam [e] iniuria ei facta sit. [2] †

Poena iniuriarum est pecuniaria, quãti fuerit aestimata, & per iudicem taxata: qua aestimatio, & taxatio crescit, vel deminuitur secundũ personarum dignitatem, & conditionem. Are.

¶ Poena* autem iniuriarum ex lege duodecim Tabu. [3] † propter membrum [f] quidem ruptum [g] Talio [h] erat: propter os verò fractum nummariae poenae erant constitutae, vt [4] † in magna [i] veterum paupertate. Sed postea praetores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam aestimare: vt iudex, vel tanti reum cõdemnet, quanti iniuriam passus [5] † aestimauerit: [k] vel minoris, prout ei visum fuerit. * Sed pęna quidem iniuriae, quae ex lege duodecim Tabularum introducta est, in desuetudinem abijt, quam autem praetores introduxerunt, (q̃ etiam honoraria [l] appellatur) in iudicijs frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitaeq; honestatem crescit, aut minuitur aestimatio [m] iniuriae: qui gradus condemnationis, & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore, [n] in medij actus homine, [o] aliud in vilissimo, vel compendito [p] ius ęstimationis cõstituatur.

Lege Cornelia de iniurijs tenetur quis etiam in tribus casibus hic specificatis: et domus nostra dicitur etiam conducta. Are.

¶ Sed & lex Cornelia [q] de iniuriis loquitur; & iniuriarum actionem introduxit: [r] quae competit ob eam rem, quòd se pulsatum [s] quis verberatum ve, [t] vel domum suam [u] vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue [6] † gratis, siue hospitio receptus sit.

Atrox iniuria aestimatur ex qualitate facti, loci, & personarum. Are.

h *Talio.* idest, similitudo supplicij: ut membrum pro membro.
i *Quasi in magna.* haec est ratio non ad proximum, sed ad illud, quod erat poena talionis. Accur.
k *Aestimauerit.* per sacramentum taxatione iudicis.
l *Honoraria.* facit supra de iu. na. gent. & ciu. §. proponebant.
m *Aestimatio.* proposita actione iniuriarum praetoria, quae anno continuo tollitur: ut C. eo. l. si non conuicij. nisi in casu, ubi anno utili datur, * ut ff. quod me. cau. l. si cum exceptione. §. post annum.
n *In seruo actore.* i. castaldo.
o *Medij actus homine.* qui mesonauta, alias mediastinus dicitur. ff. nau. cau. stabu. l. 1. §. qui sunt. uersicu. nec enim. & §. caupones. uersic. caeterum.
p *Compedito.* idest, in eo seruo, qui nullam aliam affert utilitatem, sed tantum ligatus stat.

5 † D. passus
* *Iudex liber autori tatẽ taxan di, minuen di, augendi, & prorsus tollendi. l. videamur. § fi. & l. in actionib. ff. de in lit. iu. Aegid. Perr.*
a Dic, licet glo. ꝫ. prox. §. & in d. l. si non conuicij nullã approbet: & ponat multas opinio. tñ hic, & in l. lex Cor. hanc apꝓbat, quod ista actio sit ciuilis in trib. casibus. §. ꝑ xi. ꝫ. eodẽ. Ang.

¶ SED ET LEX CORNELIA.
¶ CASVS. Scire debes, quod pro omni iniuria de mundo debet agi actione iniuriarum ex le. Corne. de iniurijs, quod contingit in tribus casibus: puta, si aliquis dicat, se pulsatum uerberatum, uel domũ tuam ui introitam. & appello domum tuã, siue propria tibi fuerit, siue locata, siue gratis concessa, hoc dicit. Franc.
q *Lex Cornelia.* ideo sic dicta, quia Cornelius Sylla Praefectus primus eam fecit: ut ff. de accus. l. hos accusare. in fi l. Accur.
r *Introduxit.* scilicet, dicta leg. Cornelia: in qua actione condemnatio fit aestimatione iudicis, non iureiurando in litem: ut ff eodem, leg. constitutionibus. Sed nunquid his casibus, qui tres sunt ex lege Cornelia, est haec actio perpetua? Dicunt quidam, ut M. quod sic: cum omnis actio ex lege descendens sit perpetua: ut infra de perpet. & tempo. actio. in principio. Sed Ioan. contra: dicit enim semper eam anno continuo tolli: ut C. eodem, lege. si non conuicij. Et nota, quod his tribus casibus est ciuilis, aliàs est ubique praetoria, cum à praetore sit inducta: ut Digestis eodem, lege, praetor. Accursius.
s *Pulsatum.* fine dolore.
t *Verberatum.* scilicet, cum dolore: ut ff. eodem, l lex Corne lia §. 1.
u *Domum suam.* b facit ff. de his, qui deie. uel effu. l. 1. §. habitare.

6 † al. vel

b No. ꝙ relatiuum suus, sua, suum, nõ semꝑ importat dominiũ, & facit ꝙ notat Bat. in l quintus. §. argẽto. ff. de auro & arg. leg. Ang.

f *Membrum.* puta manum, uel pedem.
ADDITIO. Not. ex tex & glo. quid dicatur membrum: & habetur in l. non sunt liberi. ff. de statu hom. per gl. & doct. & an dens dicatur membrum, habetur in l. cui dẽs. ff. de aedil. edic de quo uide Batt. & Io. de Imo. in l. 2. ff. de pub. iud. Ang.
g *Ruptum.* i. detruncatum.

¶ATROX INIVRIA. ¶CASVS. Intellexi domine Iustin. superius fieri mentionem de atroci iniuria, sed domine qualiter cognoscam atrocem iniuriam? Et ipse respon. dicens, quod atrox iniuria quatuor modis cognoscitur, videlicet, ex loco duplex, scilicet, ex loco, vbi fit, vel loco vulneris. Item ex facto, vt si aliqs vulneratus fuerit, vel grauiter læsus: & etiam ex persona: vt patet ex litera. h.d. Fran. de Aret.

a *Atrox*. ideo atrox iniuria ab alia separatur, quæ fit minor vt per hoc magis puniatur, vt supra eod. §. pœna autem ff. eo. l. prætor edixit. §. atrocem. & § fin. & l. vulneris. & l. seq.

b *Ex facto*. magis, quàm ex pretio rei: ut ff. de inc. rui. nau. l Pedius. §. priml.

c *Humili persona*. quæ sit persona humilis; dic ut C de incest. nu. l. humilem.

d *A liberis, uel libertis*. quibus aduersus parentes, & patronos agere permittitur, si sit atrox iniuria facta eis à parentibus, & patronis: ut ff. eod l. prætor edixit. §. præterea. puta in oculo, uel in ore: ut ff. eo. l. prætor §. fi. & l. seq. Accur.

ADDITIO. Dicas secundum Sal. in l. iniquum C. qui accusa. non pos quod licet pro leui iniuria filius in potestate nō possit patrem solemniter accusare: ut leg. lis nulla ff. de iur. tamen iudicis officium potest implorare pro graui: ut l. si lenones. C. de episcop. audien. Emancipatus quoque pro leui delicto non accusat, sed pro graui sic: dum modo ciuiliter agi non possit t alias secus, ut hic per Doctores.

¶Atrox [a] iniuria * existimatur, vel ex facto, [b] veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco, veluti si cui in theatro, uel in foro, uel in conspectu * prætoris iniuria facta sit: uel ex persona, ueluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili [c] persona iniuria facta sit, aut parenti, patronoue fiat à liberis, [d] uel libertis. Aliter enim senatoris, & parentis patronique; aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam [e] & locus uulneris atrocem iniuriam facit, ueluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, utrū patrifamilias, aut filiofamilias [f] talis iniuria facta sit: nā & hæc atrox iniuria æstimabitur.

Ex qualibet iniuria potest agi ciuiliter ad æstimationem, & criminaliter ad condemnationem extra ordinem, in quo iudicio criminali non potest interuenire procurator, nisi pro illustri persona. hoc dicit. Aretinus.

¶ In summa, sciendum * est de omni * iniuria eum, * qui passus est, posse, uel criminaliter agere, [g] uel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur, æstimatione facta, secundū quod dictum est, [h] pęna [i] reo imponitur, sin autem criminaliter officio iudicis extraordinar a [k] pœna reo irrogatur: hoc uidelicet obseruando quod Zenoniana constitut o [l] introduxit, ut uiri illustres [m] * quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem [n] iniuriarū criminaliter, uel persequi, uel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius [s] † apparet. [o]

Faciens fieri iniuriam ita punitur sicut faciens. Aret.

¶Non solum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, idest, qui percussit: uerum ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, uel qui procurauit, ut cui [p] mala [q] pugno percuteretur. [r]

Actio iniuriarum non nascitur, nisi ab initio iniuriatus in animo suo iniuriam reuocauerit. Vel sic secundum glo. Actio iniuriarum iam nata tollitur dissimulatione. Aret.

¶Hæc actio dissimulatione [s] aboletur; & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus, ad animum suum non reuocauerit.

essee de re familiari: ut C. quando ciui. act crim præ l. 1. Et ideo si de iniuria atroci actum est iniuriarum: nihilominus potest agi lege Aquilia ad damnum, & econuerso. nec enim actione iniuriarum agitur ad damnum, ut ad damnum, sed ut ad contumeliam: ut ff. eod. l. item apud Labeonem. §. si quis seruo uerberato.

h *Dictum est*. ut s̄. eo. § pœna in fi §.

i *Pœna*. pecuniaria, s. actori danda.

K *Extraordinaria*. * s. capitis, uel status, si iudici sedeat, uel pecuniaria inferenda fisco, non actori: ut ff. e. l. fi. Acc.

ADDITIO. Et sic ubi pœna est in arbitrio iudicis, potest suum arbitrium extendere usque ad mortem quod est uerum, pensata, & attenta facti qualitate l. Pedius. §. 1 ff. de incen. rui. nau. Item ex hac glos. elici potest, quod si ageretur de crimine ad pęnam pecuniariam fisco applicandam, iudicium dicitur esse criminale.

l *Constitutio*. ut C. eo. l. fi.

m *Illustres*, hi sunt, qui tantum nomine illustres sunt, & non dignitate. Illi autem sunt super eos, qui dignitatem, & administrationem habent: supra quos nemo est, nisi Imperator. a qd dic ut notaui in authen. ut ab illustri, & qui supra eos sunt. coll. 5.

n *Actionem*. idest, accusationem. Et est speciale in accusationes; aliàs contra: ut ff. de proc. l. licet. §. ad actionem. & ff. de pub. iud. l. penult. §. ad crimen.

o *Apparet*. dic ergo hic casum eius legis.

e *Nonnunquam*. i. aliquando: & sic duæ negationes faciunt unam affirmationem. Accur.

f *Filiofamilias*. nisi quia facta iniuria filio. duæ actiones nascuntur: & utriusque exercitium competit patri ut ff. e l. sed si unius. § filiofamilias, & l. pater. sed facta iniuria patri, nō ideo filius aget.

¶IN SVMMA. ¶CASVS. Ille, qui patitur iniuriam, potest agere iniuria sibi illata ciuiliter, si uoluerit, uel criminaliter. Si autem ciuiliter agat, æstimatione facta, secundum quod supra dictum est, iudex pœnam reo irrogabit Si autem criminaliter, tunc extraordinaria pœna est imponenda. Hoc tamen uult semper obseruari dominus Iust. quia illustres, & superillustres iniurias sibi illatas, per procuratores agere possint, tam criminaliter, quam ciuiliter, secundum tenorem constitutionis Leonis, quam habes. C. e. l. fi ad quam recurre. Fran.

g *Agere*. & sic tollitur unum iudicium per aliud, cum utrunque sit proditum ad uindictam: ut ff. eod. l. prætor. §. 1. & l. quod senatusconsultum in fi. in glo fi. secus si alterum

¶NON SOLVM. ¶CASVS. Scire debes, quod non solum tenetur actione iniuriarum, qui fecit iniuriam: sed & ille qui procurauit, vt ab alio fieret. h.d. Fran. de Aret.

p *Vt cui*. i. alicui, vel cuius. i. alicuius.

q *Mala*. i. maxilla.

r *Percuteretur*. sed uidetur, quod ex tali consilio non teneatur: ut s̄ de oblig quæ ex delic. nascū. § ope. in fi §. Sed dic, ut ibi diximus. Item arg. contra supra man. §. tua tantum. ibi, quia nemo ex consilio.

¶HAEC ACTIO. ¶CASVS. Si aliquis fecerit mihi iniuriam, & ego dissimulauerim, si pœniteam postea, & uelim agere iniuriarum, non possum. h d Fran.

s *Dissimulatione*. * ut si risi, uel lusi, uel comedi cum eo postea. Item tollitur etiam nudo pacto ipso iure, ut ff. de pactis. l. si tibi. § quædam actiones. Sed nunquid est nata etiam statim, acta iniuria, an ita demum, si dicat, ad animum reuoco? Quod ultimum dixit B. ut dicunt. Sed certe imo est nata statim, nec enim ex reuocatione ad animum, uel ex uerbis talibus nascitur hæc actio, sed ex contumelia, ut ff. de pact. leg. si unus. §. pactus. Item quomodo

* Concor. cum hoc §. e. vlt. in gl. super verbo, atroces extra, de donat. vbi recitat tenorem huius. §. 2 & gl. 1. paulo post me. & in c fi. extra de consec. eccl. uel alta.

* Nā atrocior est, q̄ fit in conspectu. l. prætor edixit. in fi. ff. eo. Aegid. Perr.

* Adde Felyn c. cum te. nu. 2. & 3. de re iu.

* Siue leuis sit, siue atrox: quia quis totū dicit, nihil excludit. Aeg. Perr.

* Scilicet, solum, non quemlibet de populo, quia iniuria est crimen priuatum, fallit i libello famoso. Aeg. Perr.

* extraordinaria. Adde Deciū, & Fely. in c. ex literis. nu. 21. & 22. de const.

* In aliqu ubicunque potest imponi pœna corpo. non admittitur procurator neque agendo, neq. defendendo, secundum Bar. Aeg. Perr.

s † al. manifestius.

a Dic, ut per glo. & omnes docto. in l. fi. C. e. Auge.

* dissimulatione. Adde, q licet quis remittat iniuriā, non tamen censetur remittere damna, & expēsas & ideo nota p practicis, q uulneratu pacē pficiūt. non n priuantur impensis in vulnere factis. Ias. in l. 1. nu. 17. ff. de pact. Fely. in c. quoties. num 4. de testib.

modo aboleretur hæc,nisi esset nata?certè nullo modo,ut ff. de iniusto rup testa.l.nam & si.§.post defectum, ut ff.de verbo.oblig l.decem.

a *Non reuocauerit.* idest,aboleuerit Non enim oportet dicere,ad animum reuoco,sed sufficit, si remaneat iratus, & ei non reconcilietur. Sed quid si in vltima uoluntate in pœnitentia remittit, quasi coactus morte;& postea conualet, nunquid renascitur?Videtur,quod sic,ut argu. supra de dona.§.mortis causa. Item, quia coactus remisit:unde prætor ratum non habet: ut ff. quod me. ca.l j. Sed contra dico:* quia fuit semel extincta:unde in perpetuũ resuscitari non potest, ut ff. de so.l.l. qui res. §.aream.ibi, in perpetuum. Item præsumo, quod perpetuo voluerit remittere, siue conualuerit, siue non. nam aliàs non potuit bene pœnitere:præsumam ergo, eum non fuisse immemorem suæ salutis,ut C.ad leg.Iul. repe.l.si Item est contra, ad id, quòd hic dicit,nuda uoluntate tolli hanc actionem. ff.de neg gest l Pomponius.ibi,nam quomodo &c.& ibi no glos.nuda. Sed certè ab initio tollitur nuda uoluntate, & simplici, & unius tantum: sed si semel ad animum reuocauerit.non remittitur per nudam uoluntatem:sed per uoluntatem nudam,uerbis,uel pacto expressam.sic etiam ipso iure,ut dictum est per l.ff.de pact.l.si tibi.§.quædam.

* *Sic ff. de ijs, qui deiece. vel effude. Aeg. Perr.*

*Adde, quod cõis opinio est contra glos.vt per Ias. in l si tibi decẽ. §.quædã. ff. de pact. Idem Ia. in l.1. nu.16. de pact. ubi ponit,quod remittens iniuriam, non remittit interesse.

* *Idem in tabellione. malè faciente instrumẽtum,secundum Nico. de Neapo. Arg.Perr.*

rit, [a]postea* ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

De obligationibus, Quæ quasi ex delicto nascuntur.*

TITVLVS V.

Iudex qui per imperitiam malè iudicat, facit litem suam, & quasi ex maleficio tenetur, in quantum æquum videbitur iudicanti.h.d. Aretinus.

SI iudex [b] litem suam [c]* fecerit, [d] non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu[e] obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam; ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & inquantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur,[f] pœnam sustinebit.

Continuatio.

¶DE OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI ex delicto nascuntur.

¶Quia de obligationibus ex maleficio diximus,sequitur de ijs,quæ ex quasi maleficio sunt. Accur.

Diuisio.

SI iudex litem. ¶Totus iste titu diuiditur in duas partes principales. Primo ponit casus, in quibus quis obligatur ex quasi maleficio. Secundo, qua actione his casibus agatur. Secunda ibi, in his aute ..

¶CASVS. In toto titu.isto nihil aliud dicitur, nisi quòd ponuntur quædam exempla, in quibus quidem exemplis tenetur aliquis ex quasi delicto, & inter omnia exempla primum exemplum est de iudice, qui cognoscens inter me, & aduersarium meum, per suam imprudentiam, uel imperitiam contra iustitiam meam pronunciauit, credens æquum de me facere. Iste enim iudex dicitur litem facere suam: hoc est damnum alterius in se transferre. In id etiam mihi tenetur,in quo per imperitiam suã me læsit.Sed quo genere dicemus ipsum mihi obligatum? Respond. ut superius dictum est, quod cum non sit obligatus ex contractu, nec ex quasi contractu, eo quòd neque contraxit, neque quasi contraxit, neque ex maleficio: quia credebat bene facere.ex quasi delicto obligatur.Sed pro Deo inquãtum sustinebit iudex iste imperitus pœnam?Respon.quod inquantum æquum visum fuerit iudici maiori. hoc est,secundum quod plus, vel minus iudex maior viderit ipsum errasse. Secus enim est,si circa certa,& communia aliquis iudex errauerit, & secus si errauerit circa occulta huius philosophiæ h.d.Fran.

b *Iudex.* siue sit paterfamilias, iudex, siue filiusfamilias, sed quando est filiusfamilias, pater de peculio tenetur inquantum fuit in peculio,cum filiusfamilias litem suam fecerit, ut ita sint duo specialia, & quia datur de peculio, licet sit quasi maleficium, quod non est alias, ut ff de ijs, qui deie.uel effu.l.prima.§.si filiusfamilias. Item, quia inspicitur tempus, quo fecit litem suam in condemnando, licet aliàs rei iudicatæ tempus spectetur vt ff.de pecu.l.quæsitum.& probãtur hæc. ff.de iudi.l.si filiusfamilias. Vel dic,quod filius conuenitur: [a] vt no. in d.§.si filiusfamilias. Acc.

a De peculio,cum pater consueuit conueniri.

ADDITIO.

Nota, quòd iste titulus nõ habet locum, quando iudex per dolum,vel corruptelam tulit sententiam:quia tunc tenetur propriè ex delicto, vt etiam no. Bar.in d.§.filiusfamilias.Ang.Are.

c *Litem suam.* i.controuersiam, vel litigium, ut in id teneatur ipse, in quo læsit aliquem,& hoc,quãdo per ignorantiam uel imperitiam, ut j. sequitur. Nam si dolo,tunc non habet locum hic titulus: sed ex maleficio tenetur, & fit infamis, vt C. de pœna iudicis, qui male iudica.l.fin.Sed nunquid hæc omnia in arbitro locum habent?Dicit Ioan. quòd sic, vt C.de pac l.si quis in conscribendo. Alij contra,cum possit pœnam peti tantum, nec sententia valeat, vt C.de arbitr l.1.& l.2. & maximè secundum noua iura, quæ loquuntur,cum est iuratum ab arbitro,vel à partibus. secundum quæ nihil eis erit præter sacramentum,vt in authen. de iu.§ quia vero.ver si autem ex ignorantia.coll.6. Sed certè sententia prima vera est:nec obstat hæc auth.quia nihil erat ei,i.arbitro, præter sacramentum, &c s.vt possit cogere partes suo stare iudicio,vel eis,i.partibus Nam vocabit alteram partem per iuramentum: sed & contra arbitrum nihilominus aget, vt dictum est, & per actionem in factum,vt inf.eod.§. si.

Arbiter si facit litem suam, an sit puniendus sicut iudex.

b Et idem, si fuerit secutus intellectũ multorum doctorum,in vna lege,quæ habet plures intellectus, licet ille non sit cõis, ut dicit Batto. hic,l.cũ prolatis. in fi. ff.de re.iu. ualeret tñ talis sñia, vñ opus esset appellatione,& iudex appellationis posset sequi aliã opi.& alii intellectum, & retractare, uel confirmare sententiam vt no. Bar.in l.4 §. hoc autem iudiciũ.in fi. ff de dam. infect. De hac materia uide Iatius per Ang.hic.

Ille, ex cuius domo aliquid proijcitur, quod alteri noceat, quasi ex maleficio obligatur ad duplum æstimationis damni. Qui verò habet supra viam aliquid appensum, quod possit alteri nocere, tenetur pœna decem aureorum: pro homine verò libero occiso est pœna quinquaginta aureorum: sed si viuit, & fuerit sibi nocitum, tenetur in quantum iudex æstimauerit. Aretinus.

d *Fecerit.* i malè iudicauerit.

e *Ex contractu.* vel quasi.

f *Videbitur.* vt si dubitauit circa legem Fusiam Caniniam, durius puniatur:si autem in l.illa, Gallus Aquilius, mitius puniatur: [b] & hoc quando non fuit data pecunia iudici, vel promissa:alias graues pœnæ sequerentur, vt C.de pœna iudi.qui ma.iudica.auth.nouo iure.& facit ad hoc tex. ff.de var.& extraor.cog.l si Accur.

¶ITEM IS, EX CVIVS COENACVLO.

¶CASVS. Iam vidistis vnum exemplum, vbi obligatus est aliquis, non ex contractu, neque ex quasi contractu: neque ex maleficio, sed ex quasi maleficio est obligatus: Modo ponit hic aliud exemplum, vt ecce, Si de cœnaculo alicuius fuerit aliquid eiectum, vel effusum, ex quo aliquis læditur: iste de cuius cœnaculo illud eijcitur, uel effunditur, est obligatus non ex contractu, neque ex quasi contractu.neque ex maleficio:quia ipse non deliquit: sed ex quasi maleficio,i.quo ad id,quod imminet, quasi deliquisse videatur, eo quod vsus est opera malorum hominum. Et possum coniungere sequentem versiculum, si ex certa scientia non facio, vt per exempla distinguam. Et sumus in ver. Cui similis est. Iam vidistis duo exempla.in quibus est obligatus ex quasi maleficio:adhuc ponit aliud exemplum parum differens à secundo. Ecce,si aliquis habebat aliquid positum, vel suspensum super viam publicam, quod nocere posset transeuntibus:qui ita patitur positum, vel suspectum,tenetur ex quasi delicto,vel maleficio,quãquam

quam nemo læsus fuerit: dum tamen id, quod positum est, vel appensum, lædere possit aliquem, si ceciderit, & punitur ex secundo edicto de eiectis effusis in x. aureis, licet nihil nocuerit. Non enim inspicitur hic euentus, sed quid euenire potest. In eiectis uero, vel effusis tūc demum puniendus est quis, cum per eiectum, vel effusum alicui nocitum fuerit. Sed domine, pro Deo, quæ est pœna de eiectis, vel effusis? Et respon. dominus Iust. quod ex primo edicto de eiectis, vel effusis, pœna est tripli damni dati. Si autem liber homo interfectus fuerit per eiectum, vel effusum, tunc constituta est pœna quinquaginta aureorum. Si autē veniat liber homo, & per eiectum, uel effusum ei nocitum sit, tunc punitur inquantum iudici æquum videbitur. Debet enim iudex computare impendia in curatione facta, & operas eius, quibus caruit: fortè si scriptor manu dextra mutilatus est, vel alibi est vulneratus; ita quòd scribere nō potest: uel quibus cariturus est, ut puta scriptor est, & manus est ei abscissa, quæ scribere solebat: quod tamē difficillimum est enarrare, dicit gloss. quòd non referas ad impendia, sed ad operas, quibus caruit, &c. Licet enim ita esset, quod solebat quolibet anno decem libras scribendo lucrari: nō tamen propter hoc sequitur, quod in posterū faceret. Posset enim contingere, quod non inueniret, qui operas suas conduceret. & hoc vult dicere litera ista. Hoc dicit. Franc. de Aretio.

¶ Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat,[a] * † deiectum, effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi.[2] †

¶ Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum,[b] aut suspensum habet, quod potest * (si ceciderit,[c]) alicui nocere, * quo casu pœna[d] decem[e] aureorum constituta est. De eo verò, quod deiectum, effusumve est, dupli quantum damni datum sit, constituta[f] est actio.

¶ Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta[g] aureorum pœna constituitur. Si vero viuat, nocitumque ei esse dicatur, [3] † quantum ob eam rem æquū iudici videtur, actio[h] datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, præterea operas, [4] † quibus caruit, aut cariturus est ob id, quòd inutilis est factus.[i] *

a *Habitat.* hospes planè non tenetur, sed is, qui hospitium dederit, vt ff. de his, qui deie. uel effu. l. j. §. peri Acc.

ADDITIO. No. quòd quando quis debet citari ad domum suliræ habitationis, non sufficit citari ad hospitium, iuxta l. 4. §. prætor. & ibi latè Bar. ff. de damnu infecto.

b *Id positum.* licet ipse non posuerit.

c *Si ceciderit.* nōn. n. spectatur, ut noceat.

d *Pœna.* præstanda.

e *Decem aureorum.* uel solidorum, ut ff. de his, qui deiec. uel effu. l. si uero. §. prætor. & § fin. & tunc dicas, actionem in factum fore annuam, ut ff. de popu. ac. l. fi.

f *Constituta est actio.* perpetua, quæ hæredi datur, sed in hæredem non datur, ut ff. de his, qui deie. uel effu. l. si uero. §. hæc autem actio.

g *Quinquaginta.* ideo certa pœna statuitur, quia non potest æstimatio liberi corporis fieri, ut ff. ad leg. Rhod. de iactu. l. 2. §. 2. *a* Et competit hæc actio intra annum, & nec hæredi nec in hæredem datur: cum sit pœnalis. & popularis, quæ prius datur ei, cuius magis interest, ut ff. de his, qui deie. uel effu. l. si uero §. quæ autem.

h *Actio datur.* Perpetua sibi, sed al. j, puta hæredi pro eo, si mortuus est, annalis datur, ut ff. de his, qui deie. uel effu. l. si uero plures. §. hæc autem actio. ibi, sed si libero &c.

* † al. habitabat.

2 † Aut vxoris. Aeg. Perr.

* Scilicet, facilè. alias nō tenetur. Aeg. Perr.

* Vnde ubi lex considerat quid potest euenire, non debemus requirere. q. d. actualiter euenerit, secundum Bart. Aeg. Perr.

3 † al. dicetur.

a No. illum tex. quando fit contributio propter iactū non fit cōputatio li.

i *Est factus.* quia difficillimum est æstimare futuras operas. *

¶SI FILIVSFAMILIAS &c.

¶CASVS Supra dictum est, quod si aliquid de hospitio patrisfam. eiectum, vel effusum sit, quod alicui nocuerit, uel si aliqd positum, uel suspensum fuerit, supra uiā publicam, cuius ea sus transeuntibus sit periculosus: qualiter agatur contra patrēfam. ex edicto de eiectis, uel effusis. Sed pone, quod ex domo alicuius filijfami. seorsum à patre habitantis, fuerit aliquid eiectum, uel effusum, quod alicui transeunti nocuerit, uel aliqd habuerit appensū, &c. quid iuris in isto casu? dabiturne actio in patrem? Et respond. Iust. quod non dabitur in patrem aliqua actio, nec etiam actio ex peculio: sed contra filiumfamil. est agendum. Hoc etiam idem obseruandum dicit litera in filiofa. iudice, qui per imperitiam suam litem fecit, & per imprudentiam suam. Hoc autē exponunt quidam, quod filiusfami per imperitiam litē suam fecerit si seorsum à patre habitauerit, nō tenetur pater etiam de peculio. Si autem cum patre habitauerit, pater de peculio tenetur. Sed dominus Guido pro constanti ponit, quod si filiusfam. per imperitiam litem suam fecerit, siue seorsum habitauerit à patre, siue cum patre, hoc non refert. Semper enim filius tenetur insolidum, pater autem peculio tenus. & gloss. at secundum, quod in glo. ord. est. Idem est in filiofam. quo ad hoc, s. ut semper teneatur filiusfa. insolidum, siue simul cum patre habitauerit, siue seorsum à patre: sed tamen, quando filius litem suam facit, pater tenetur de peculio, licet filius seorsum habitauerit, quamquam in casu, quando filiusfami. aliquid appositum habet, quod nocere possit, pater non teneatur. Fran.

Si ex cœnaculo filij habitantis seorsum à patre aliquid fuerit proiectum, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit litem suam, pater non tenetur. Aret.

¶ Si filiusfamilias, seorsum[k] à patre habitauerit: & quod ex cœnaculo eius deiectū, effusumve fuerit, siue quid positum, suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit, in patrem nullam esse[l] actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias iudice obseruandum est, qui litem suam[m] fecerit.

Pro furto, vel dolo commisso in naui, vel in stabulo, vel in caupona, tenentur domini eorum ex quasi maleficio, si damnum datum fuit per aliquem, cuius opera vtantur. Aret.

K *Seorsum.* i. separatus à patre.

l *Nulla esse.* etiam de peculio, vt ff. de his, qui deie. vel effu. l. 1. §. si filiusfam.

m *Litem suam fecerit.* s. si sine patre habitauerit: aliàs pater de peculio tenetur, vt ff. de iud. l. si filiusfamilias. secundum Ioan. Vel dic idem, scilicet, ut teneatur ipse filiusfamilias, habitet cum patre, uel non. (sed secundum Azonem pater hic tenetur de peculio, ut dictum est per l. ff. de his qui deie. uel effu. l. j. §. si filiusfamilias.) Filio uerò condemnato, & ibi pater tenetur de peculio, cum uideatur quasi contrahi cum filio: *b* ut ff de noxa. actio. l. & si condemnatus. & ff. de pecu. l. tertia. §. idem scribit.

¶ITEM EXERCITOR. ¶CASVS. Non solum in exemplis prædictis tenetur quis, siue obligatur ex quasi maleficio, sed similiter potest conuenienter poni exemplum de exercitore nauis, aut cauponæ, aut stabularij. Si enim aliquod furtum, uel damnum fuerit factū in naui, uel

beri hoīs. facit l. sed addes. §. si quis mulie tem. ff loc. Ang.

* Quia dubium est quamdiu uiuet, & quamdiu erit utilis ad operandum Aeg. Perr.

* Cicatricum autem nulla fiet æstimatio: quia liberum corpus non æstimatur. l fi. ff eo. Aegi. Perr.

b Dic secundum Ang. quod illa ultima vā uerior, quia ex cōtractu, uel quasi pater tenetur de peculio, non autem ex delicto, uel quasi.

vel caupona, vel stabulo, per aliquem eorum, quorum opera vtitur magnus exercitor, nauis, vel stabuli, vel dominus cauponæ, ex quasi maleficio obligatur, quia deliquisse videtur, qui opera malorum hominum vtitur. In omnibus autem quatuor exemplis, siue casibus supra dictis potest aliquis per actionem in factum, quæ heredi datur, sed non contra hæredem, consequi illud in quo sibi obligantur prædicti h. d. vsque ad finem tituli Fran.

¶Item [a] exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli, de dolo [f] † aut furto, quod in naui, aut caupona, * aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio [b] teneri videtur, * si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exercet. [2] † Cum enim neque [3] † maleficio, neque ex contractu [c] sit, aduersus eum constituta hic [4] † actio, & aliquatenus [d] culpæ reus sit [5] † quod opera malorum hominum vteretur; ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

Ex quasi maleficio agitur actio in factum, quæ non transit contra hæredes. Are.

a *Item exercitor.* quis sit. dic, vt infra quod cum eo. §. secundo. Accur.

b *Quasi ex maleficio.* idest actione in factum in duplum: vt ff. nau. cau. sta. l. fi. & ff. fur. aduer. nau. cau. sta. l. j. Item est & alia in factum actio, quæ est ex eo contractu de recepto vt ff. nau. ca. sta. l. 1. in prin.

ADDITIO Et hic dicit Io. Fab. quod si dominus fuit condemnatus ex facto nautarum, ab eis potest repetere, argu. l. si colonus. ff. de acq. pluuia arcenda, & l. si vero. §. cum autem. ff. de his, qui deiecer. vel effu.

c *Ex contractu.* uel quasi.

d *Aliquatenus culpæ reus.* facit ff. ad legem Aquil. l. seruus seruum. §. Proculus. & ff. fur. aduer. nau. cau. sta. l. prima. §. penul.

e *In his autem casibus.* s. supradictis omnibus.

f *Hæredi.* Patientis iniuriam: sed in casu de suspenso non datur hæredi: ut diximus supra eodem §. item is uer. ob hominem. Et nota hic differentiam inter actionem ex maleficio, & quasi ex maleficio. nam ubi est ex maleficio, si plures sunt, quilibet insolidum conuenitur: sed secus in hac actione ex quasi maleficio, vt C. de cond. fur. l. 1. & ff. nau. cau. sta. l. 1. & l. fi. §. si plures. Item in actione ex maleficio vnus soluendo non liberat alium: sed in hac sic: ut ff. nau. cau. sta. l. licet §. possumus. & d. l. 1. de condi. furt. Item furi non ceduntur actiones ex maleficio: ut ff. nau. cau. sta. l. sed & ipsi. sed in actione ex quasi maleficio ceduntur: ut d. § possumus. Datur etiam hæc actio non cessa: ut ff. de his, qui deie. uel effu. l. si uero plures. §. cum autem. Item hæ generalius dantur hæredibus actorum, ut hic, quam illæ, quæ sunt ex maleficio, ut infra de perpe. & temp. ac. §. sed hæredibus.

g *Aduersus hæredem.* ut ff. de iu. l. Iulianus autem. & ff. nau. cau. sta. l. fi. §. hæc iudicia.

¶DE ACTIONIBVS. ¶ Rubrica ista continuari potest ut dicit glo. supra in titulo de obligationibus, quam sequitur Bal. hic. Vnde nota diligenter glossam Accursij positam super rubrica, quæ soluit aliquas notabiles quæstiones dicens sic.

h *De actionibus.* ideo ponit in plurali, quia plures actiones sunt, ut infra eodem, per totum. Sed cum sint plures; quare in singulari numero definitur: ut infra eodem. §. j Resp. licet sit numeri singularis, tamen ponitur. ut genus, ut in alijs definitionibus contingit, & sub se continet omnes actiones. Item quare non dicit de agendo? Respon. quia illud est facti, hoc iuris. Accur.

ADDITIO. Vult dicere glo. quod gerundia denotant actum, prout est in facto, ut est in exercitio: quia deriuantur a uerbo, quod significat agere. uel pati: sed hic non tractatur de actionib. prout sunt in actu, sed prout sunt iuris, ita dicunt doct. hic.

Vperest. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes principales. Primò ponitur continuatio istius tit. ad præcedentes materias. Secundo definitur actio. Tertiò ponitur diuisio omnium actionum. Sed a ibi prope principium, actio autem nihil. Tertia ibi, omnium autem actionum.

¶CASVS. Dici Iust. continuando processum suum: ex quo expeditum est primo de personis & rebus, superest vt iam de actionibus loquamur. Sed pone Dñe, iã video, quos vultus tractare de actionib. dicatis ergo mihi, q d est actio? Ad hoc resp. Iust. definiendo actionem sic quod actio nihil aliud sit, quam ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur. & hoc usque ad illum §. omnium autem actionum. Fr. de Are.

¶In autem his casibus [e] in factum actio competit, quę hę redi [f] quidem datur, aduersus [g] hæredem autem non competit.

De actionibus. [h] *

TITVLVS VI.

Non summatur, quia Imperator definiendo procedit, nec possunt definitiones breuius summari. Aretinus.

SVperest, [i] vt de actionibus loquamur.

¶Actio * autem [k] nihil est aliud, [l] quàm

i *Superest.* sed quid superest. R. formare vt s. de in. na. §. finali. Vel dic, quod s. tractatum est de obligatione. quarum filiæ sunt actiones: vt ff. de proc. l. licet. §. ea obligatio. & s. de verb. ob. in prin. ideo de filia post matrem ponit [b] quasi ordine successorio.

K *Actio autem.* no. quod actio quandoque pro actu ponitur, ut in auth. de non alie. §. finimus. in fi. in glo. actio. coll. 2. & C. de sacros. eccl. auth. hoc ius porrectum. in prin. & ff. de do. inter ui. & ux. l. 3. §. sed si debitorem. circa med. Quandoque pro accusatione criminali: ut C. quando ciui. actio. cri. præ. l. 1. Quandoque pro iure agendi, uel persequendi. [c] ut hic, & ff. e. l. nihil. [a] Item no. quod illud, quod de actione hic dicitur, uoluit Pla. dicere de causa, s. quod causa sit actio: ut sicut apud dialecticos dicitur argumentum, quod ex propositione, assumptione, & conclusione consistit, non tamen conclusio: sic apud legistas actio causa agendi dicatur: ut si dicam: conuenio te ad decem, quia uendidi tibi equum pro 10. fit idem, ac si dicerem, ago contra te actione ex uendito. Sed Azo dicit (quod & uerum est) aliud esse causam, & aliud actionem. Nam obligatio est, causa, & mater actionis: vt ff. de pe. l. licet. §. ea obligatio. sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio, sic aliud est causa, & aliud act. Item quia uendidi, est factum: [e] sed actio est ius: ut ff. de cura. furio. l. consilio. § j & fi. & hic. Item potest esse, quod uendidi, & non competat mihi, quia mihi solutum est, uel quia remisi. unde hæc uerba, quia uendidi, non sunt actio. Item nomina certa actionum, sunt a iure indicta, s. ex empto, & similes, nec hoc inductum est, ut causa sit actio. Si quis ergo hoc uelit dicere, non potest, cum lex non dicat, ut ff. de sup leg. l. Labeo. in fi. Item si causa esset actio, frustra diceret lex, mutari actionis nomen, cum agitur de dolo patroni, uel parentis, uel similium personarum, de quorum dolo non agitur per actionem de dolo, sed per actionem in factum. [f] Nam ad quid mutaretur nomen, cum tamen causa maneret eadem, si esset ius in sola causa. Concludo ergo, & dico, [g] quod aliud causa, & aliud est actio. Item licet dixerim, quod nomina sunt actionum ex empto, & similes: caue tibi, quia non sunt actiones, sed actionum nomina: sicut hęc dictio homo, non est homo, sed significat hominem.

l *Nihil aliud est* patet ergo, quod olim aliud erat. [b] erat enim conceptio uerborum formata a magistratibus, ut ff. de ori. l. 2. §. deinde ex his. & §. omnium. unde formula vulgaris dicebatur: ut ff. de fur. l. si seruus nauem. Sed hodie hæc solennitas est sublata: ut C. de form. & imp. l. 1. & 2. & etiam circa interdicta est sublata huiusmodi solennitas. ut ff. de interdicta. §. fi. [i] Sed quæ erat olim differentia inter actionem, & interdicta? Nam & interdicta erant uerborum conceptiones, vt infra, de interdictis. in principio. Respond. ut dicemus ibi. [K] At hodie nulla est differentia inter interdicta, & actiones: cum interdictum nihil aliud sit, quàm actio prætoria, ut infra de interdictis. §. fi.

ADDI.

1 † damno.

* Secus si extra hospitiũ, vel si non est famulus a familia, quod verum nisi recepit saluum fore. Aeg. Perr.

* quia in cul pa est, q vtitur opera malorũ. Aeg. Perr.

1 † exercere.

3 † D. ex.

4 † hac.

5 † al. est.

* Forte. dialog. 82. notata profunditate de actionum origine. et dialo. 96. Vbi multa pro exornatu, & dia. 97.

* Adde Cagn. in l. omnis. nu. 26. de reg. iu. & Fer. dia. 82. & dia. 96.

a Istam sequuntur Cyn. Fab. Ang. & Ia.

b Hanc secundã cõtinuationẽ aliqualiter impugnat Iaco. Butr. vide hic per dõmi. Ia.

c Istam primã partẽ sequuntur Fab. Ang. & Ia.

d Quarto modo capit pro administratione, ut in §. iusiurandum, & auth. ut iudi. sine quo quo suff.

e Isti arg. impossibile est sed inde te s m Ioã Fab.

e Verbi tẽperatam Bar. in l. infamẽ. ff. de pub. iudi.

g Et bene Dy. Fa. Ange. & Ia.

h Imo idẽ in substantia. Ang. & Ia.

i Istam gl. reprobat Ia. ideo dic ast ter, ut per eum.

k Dic, quod olim erat differentia solũ in modo loquendi. Nico. Fab. & Ias.

ADDITIO. Idem tenuit glo. in rub ff. de inter. quæ te prehenditur per Bar. & Doct. ibi, quia est d fferentia inter actionem, & interdictum, sicut inter matrem, & filiam, cũ ex interdicto oriatur actio in factum: ut in §. fina. infra de interdict.

a *Quam ius*. s. ciuile. vbi est actio ciuilis; uel prætorium, ubi actio prætoria est: nam ciuiles actiones, & prætorias dico hic definiri. Item nota, quod actio est ius, quo persequimur: sed obligatio est ius,

ius [a] persequendi [b] in iudicio, [c] quod sibi debetur. [d]

Prima diuisio actionum est, quod aliqua sunt reales, aliqua personales. Personalis est, qua præsupponit debitorem obligatum, sed realis non, sed ideo contra eum competit, quia possidet. h. d. Arc.

propter quod persequimur. Et si quæratur, quod sit istud ius, vel naturale, uel ciuile, uel prætorium, uel gentium? Respond. *a* quia ciuile, vel prætorium, ut modo diximus. Nec facias magnam uim ibi: quia cum multas habeat significationes hæc dictio, ius, ut ff. de iustitia, & iure, l. penultima, & finali. hoc est etiam de significatis eius, ut dicatur ius agendi, uel persequendi. Sed ad cuius differentiam ponitur in definitione ius cum singula membra posita in definitione habeant suum ministerium? Respond. secundum M. quòd ad differentiam rerum corporalium hic ponitur: ut det intelligere, quod actio sit res incorporalis, quod uerum est, ut supra de rebus corporalibus, & incorpora. §. primo. Vel melius dicas ad differentiam officij iudicis, quod non est actio: *b* ut ff. de mino. l. quod si minor §. fi. licet M. dicat, quod officium iudicis est actio, & est pro eo, quod dicit lex in actione iniuriarum fieri æstimationem iudicis officio, ut supra de iniurijs. §. pœna autem. & §. in summa. Sed certè actio iniuriarum est actio, cui inhæret officium iudicis, non tamen illud officium est actio, sed in facto *c* potius hoc consistit. ius enim petendi per actionem mihi competit, quod per hoc officium iudicis mitigatur. *d* Sed quid peta m? Respon. *e* quod æstimauero. nam debeo æstimare, licet iudex possit refrenare. est tamen quoddam aliud officium, quod uicem sustinet, & obtinet actionis, ut dicemus, infra eodem §. præterea. in fi. §.

b *Persequendi*. hoc dicitur ad differentiam exceptionum quæ dantur reis, per quas defenduntur. Sicut enim actiones sunt *f* arma actorum; ita exceptiones sunt arma reorum. ut ff. de exceptio. l. secunda, in principio, & §. illud.

c *In iudicio*. hoc dicit ad differentiam eorum, quæ fiunt, licet etiam extra iudicium, non tamen sunt actiones, *g* ut si nocturnum, vel diurnum furem, vel militem deserentem militiam quis capiat, ut ff ad leg. Aquil. l. quarta, & C. quando liceat unicuique sine iu. se uin. l. prima. & 2. Item propter debitorem fugitiuum, quem capere *h* possumus, ut ff. de ijs, quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. si debitorem licet quidam *i* exponant l. illam ibi, quod captus fuit auctoritate iudicis. Accur.

ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinent ad obedientiam perpetuam, de quo non fit quæstio, ut in monacho, fratre, uel uxore, quia si aufugiant, poterunt capi propria auctoritate, ut per Bald. in l. prima. C. ubi quis de curia. aliave condi. conueni: secus si esset quæstio. Iason.

d *Quod sibi debetur*. hoc duobus modis exponitur, uel ad differentiam realis actionis secundum Azo. & ita strictè accipitur hæc definitio pro personali actione tantum, *k* sicut accipitur. ff. eodem, l. actio in personam. Vel largius, *l* ut etiam realem contineat: non tamen officium iudicis, ue ff. eodem. l. actionum gener. quandoque largissimè. ut etiã iudicis officium contineat; illud, scilicet, quod est loco actionis, ut per quod restitutio minorum petitur. ut ff. eodem. l. actionis uerbo. Vel ponuntur hæc uerba ad differentiam criminalium actionum, per quas non persequor mihi debitum; sed ad uindictam. & secundum hoc etiam realem actionem dicas definiri hic: licet enim non sit obligatus, qui realiter tenetur: ut infra eodem, § primo. ibi. aut cum eo agit, qui nullo &c. uerum est personaliter: grossè *m* tamen potest dici, quod sit realiter obligatus. Et facit pro hoc, ut etiam realis hic definiatur: quia uerbum, debere, & ad actionem in rem, & ad actionem in personam refertur, ut ff. de uerb significa. l pecuniæ. §. finali. Item facit. quod est in definitione uerbum, persequendi. quod est commune, tam ad realem, quam ad personalem actionem, ut ff eod. l. actio in personam. Item facit, infra eod. §. primo. in princ. ubi actio realis species est actionis: sicut personalis. & ita large accipio hic uerbum, debetur, sed in stricta significatione uerbi huius, debere, tantum alienum, & non meum mihi debetur, unde personalis actio tantum definiri uidetur, *n* ut inf. eo. § sic itaque. & sup. de leg. §. sed & si rem. Sed certè quandoque ago etiã ad id, quod mihi non debetur, ut C. de pac. l. si pacto, quo poe nam. nam ibi ago ad id, quod non est debitum. sed ad id, quod ex nudo pacto conuenit. Sed certe illud naturaliter erat debitum, quod nudo pacto debebatur, *o* ut ff. de fide iuss. l. fideiussor. Vel non agitur ibi ad id, quod nudo pacto debetur, sed ad id, quod uere debetur, sed prætextu eius cõsequitur etiam, quod nudo pacto debetur, ut ff de uerb. signifi. l. si cui. *p* Item oppono de popularibus actionibus. Nam in eis non dicitur debitum, & tamen petitur, ut ff. de popu. act. l. penul. Sed non obstat, quia saltem post litem contestatam debetur. Vel dic, quia & sibi debitum persequitur, nam cum toti populo sit debitum; ergo & sibi. *q* Item op. de actione iniuriarum: quia non dicitur esse in bonis, ut ff. de iniu. l. iniuriarum. Item non ad debitum, sed ad uindictam competit, ut ff. de colla. bo. l. tertia. §. emancipatus. & tamen est actio? Respond. non est in nobis ut transeat ad hæredes, ut ff. ad leg. Falc. l. pœnalis. Item licet detur ad uindictam, tamen potest deberi mihi, propter id, quod est in æstimatione uindictæ, uel propter id, quod est in alterum, ut uindicta. Item oppono de petitione hæreditatis. Item de actione de peculio. Nam hic agitur etiam, antequam sit penes possessorem, uel antequam sit in peculio, ut ff. de pe. hæred. l. quarta & l si quo. & ff. de pecu. l. quæsitum. in princi. & ff. de libe. leg. l. si quis reum. §. idem. Sed dic, esse subaudiendum hic, uel deberi speratur. *r* Vel quòd quando fuit actio proposita, fuit efficax tantum pro eo, quod tunc erat penes possessorem, uel in peculio: & postea cum augebatur, eatenus, & actionis efficacia crescebat: cum uniuersalis, uel in aliquo uniuerso fuit petitio, ut ff. de iud. l. solemus. Item opponitur de actionibus quas intendunt aliqui pro alijs, ut procurator, & tutor, & prælatus, & similes nam agunt, & tamen non sibi debitum petunt. Sed dic, quòd quasi domini sunt, ut ff. pro emp. l. qui fundum. §. si tutor. Vel dic sibi, idest ei cui actio competit, quæ intenditur. Vel subaudi, quod sibi debetur, uel ei: cuius nomine agitur. huius alternatiuæ secunda pars est uera.

a Sequuntur eam Dy. Nico. Bal. Ang. & Ias. Ius ad qd ponitur in definitiõe actionis.
b Et bene Ia hic.
c Idest exercitio.
d Et sic officiũ iudicis non est facti, sed consistit in facto: puta in exercitio.
e Idẽ Ange. & Ia.
f Sequuntur Bar. & Ang.
g Idẽ placen. Ange. & Ia.
h Singularis est sm Bald.
i Et malè. Ang.
k Qd nota p statutis, inquib. uerba sũt strictè intelligẽda. l. 3. §. hæc verba. ff. de neg. ge. & l. qcqd ff. de uerb. oblig.
l Idẽ Ioã. Fa. & Ni. in glo. fnp uerbo. quã uis s̃. eo. §.
m Ista glo. est no qꝛ uerba multoties intelligũtur grosso mõ non tñ in statutis. Pla. Ange. & Ia.
n Imo ẽt realis, sm cõiter doct. hic.
o Ista sa. non procedit, sccũdũ doct. qui ad materiam tex. nostri.
p Ista est tinet meram ueritatem, ut per doct. hic.
q Ista improbatur cõiter per doct. hic.
r Sed hæc reprobatur qa arguit Imperatorẽ de insufficientia.

¶OMNIVM AVTEM.

Diuisio.

Ista pars diuiditur in sex partes, prout in hoc titulo ponuntur scilicet diuisiones actionum, quas enumerat per ordinem glossa magistralis in §. sunt præterea. infra eodem. Et ibi glossa addit alias sex diuisiones, quę ponuntur in alijs locis, extra hunc titulum. Prima diuisio actionum est, quæ respicit causam materialem: quia quædam actiones sunt reales: quædam personales: quædam causam mistam habentes. Et ista pars durat usque ad § sed istæ. Secunda diuisio est quæ respicit causam efficientem: quia quædam ciuiles: quædam prætoriæ, & durat usque ad §. sequens. Tertia est respiciens causam finalem, quia quędam sunt rei persecutoriæ, quædam pœnales, quædam mistæ rei & pœnæ. Et durat usque ad § omnes. Quarta est respiciens causam formalem: quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, quædam ad triplum, quædam ad quadruplum, usque ad § actionum. Quinta est respiciens causam substantialem: quia quædam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris ibi usque ad §. sunt præterea. Sexta est respiciens persecutionis effectum. quia quædam sunt persecutoriæ solidi: quædam non, usque ad finem, ut sequitur Bal. hic. Item prima subdiuiditur in duas partes. Primò diuidit Secundo membra declarat. Secunda ibi, Namque. nam totus iste titulus procedit per diuisiones actionum.

¶CASVS. Accessi ad Iust. & ita proposui coram eo: Domine, ego satis bene uideo, quid est actio: pro Deo dicatis mihi, si placet, aliquam compendiosam uiam, uel diuisionem actionis, & ad hoc respon. Iusti. Amice, libenter dico tibi: quia omnium actionum, quib. inter aliquos litigatores

tores apud iudices ordinarios, vel delegatos, vel etiã apud arbitros compromissarios, de quacunque re corporali, vel incorporali agitur, summa diuisio in duo genera diducitur: aut enim omnes actiones sunt in rem, aut in personam Et quod ista diuisio sit bona: liquet tali ratione. Nam quicunque in iudicio experitur, aut agit cum eo, qui obligatus est ex contractu, vel quasi, aut ex maleficio, vel quasi, aut alijs quibusdam idest ex varijs causarum figuris. & in hoc casu quando agitur contra eum, qui aliquo prædictorũ modorum obligatus est, productę sunt actiones in personã: per quas

1 † al. deducitur.

¶Omnium autem actionum, quibus inter aliquos[a] apud iudices, [b] arbitrosve[c] de [d] quacunque re quæritur, summa [e] diuisio in duo genera diducitur. [1] † Autenim in rem[f] sunt, aut in personam.

¶Namque agit vnusquisque, aut [g] cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas[h] intendit[i] aduersarium ei dare, [k] aut facere [l] [2] † oportere: & alijs quibusdam modis. [m] Aut cum eo agit,

actor intendit aduersarium suum aliquid ei dare, aut facere oportere. Aut agit cum eo, qui nullo iure sibi est obligatus: mouet tamen ei controuersiam de aliqua re: & in hoc casu proditæ sunt actiones in rem. Cum ergo quicunque agit, aut agit contra eum, qui sibi obligatus est, & tunc contra eum habet locum act. in personam: aut contra eum, qui nullo iure est sibi obligatus, & tunc habet locum act. in rem. & pluribus modis agi non potest. liquet igitur manifeste, quod supradicta diuisio bona sit. Sed domine, iam video, quia diuisionem vestram satis probabili ratione confirmasti, pro Deo, si placet, ponatis mihi familiare exemplum. qualiter agitur cum eo. qui nullo iure est obligatus? Ad hoc respon Impe. Amice ponamus, quod aliquis possideat aliquam rem corporalem, quam Titius affirmat esse suam, & ille, qui possidet, dicat rem illam suam esse. Nam in casu isto, si Titius rem illam suam esse intendat, & à possessore iure dominij eam vendicet: tunc actio in rem locum habet. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. æque si agat. Fran.

a *Inter aliquos.* videtur innuere, quòd aliæ actiones sunt, quæ coram alijs proponuntur: *a* sed non est verum. Accursius.

a Quia relatiuum, q, uel quæ, adiunctum alicui genc ralitati sine copula, illã restringit. l. ea tñ adiectio. ff. de lega. tertio.

ADDITIO. Solutio. dic, quòd hic relatiuum stat declaratiue: quia adijcitur qualitati conuenienti vnicuique contento sub genere.

b *Iudices.* ordinarios, vel delegatos.

c *Arbitrosve.* s. compromissarios. nam & apud eos actiones *b* proponendæ sunt, ut hic, & ff. de arbit. l. prima. Accursius.

b Idem Io. Fa. Pla. Angel. & Ias.

ADDITIO. Est etiam libellus offerendus, ut C. de arbit lege cum antea. §. exceptis. videlicet in glos. conuentum circa finem. Sed contra secundum Placentium. C. de episcopis, & clericis. auth. generaliter. Ad quod respond. *c* quia ibi non de libelli oblatione loquitur: sed de remissione cautionis, quæ consensu partium fieri potest ut ff. de ser. l. 1. primo respon.

c Istam sequuntur Bal. & Pa. in authen. gñaliter.

d *De quacunque re.* generaliter accipe verbum rei: *d* ut ff. si certum pet l. 1. in fi nam pro corporalibus. & incorporalibus competunt actiones, ut inf eod. § prox. & §. secundo. & ff si serui. vend. l. 1. & 2 in prin.

d Vt etiã factum comprehẽdat. Bar in l. j. ff. si cert. pet.

e *Summa.* i. prima quo ad tractatum, s. *e* uel summa. i. breuis. breuior. n. esse non potest, quam bimembris, sicut ista est. Sed opponitur. inf. eod. §. quædam? Respon. quia & illæ sunt reales, quando ad res agitur. Itẽ in persona quando ad personales præstationes agitur: immo & si simul agatur, non tamen egrediuntur hanc diuisionem, cum sint in rem, & in personam, nisi enim sic exponeretur, iam multæ inuenirentur breuiores, ut inf. eod. §. aliæ quædam diuisiones, quæ breuiores inuenirentur.

e Et hoc dico. quia per eã cognosci eã mediata & immediata actio num. Ia.

ADDITIO. Dic melius, facit text. in l. quis ergo casus. ff. de pecu Sed contra glos. instatur: quia actio in rem scripta, rem concomitatur, & tamen non est realis, ut inf. eod. §. quædam sed solue, ut ibi, quia ius agendi ex reali oritur ex ipsa re, & ipsi rei competit, & contra ipsam rem ut hic, & in simili dicimus in seruitute debita fundo. ff. de nego. gest. l. qui aliena. §. fi. & sic in actione personali in rem scripta, ut d §. quædam Ang.

f *Aut enim in rem sunt.* Ideo in rem dicuntur, quia rem concomitantur: *f* ut ff. de pub. l. Imperatores, & in personam: quia non recedunt à persona obligati, uel hæredis eius, cuius eadem est persona, vt ff eodem l. actionum genera. §. 1. & 2. & in auth. de iureiur. à mo. præ. in princ. colla. 5.

f Immo, quia dant occasio ne directi dominij, utilis, uel quasi.

LIBELLVS IN ACTIONE IN REM, siue in rei vendicatione.

¶NANQVE AGIT ¶In actione in rem, siue rei vendicatione, si libellum quis formare uelit, nõ poterit, nisi contra possessorem: quia possessio parit in rem actionẽ aduersario: ut C. de alie. iud. mutan. cau. fa l. unica. vel contra illum, qui dolo desijt possidere, ut ff. de noxa. ac. lege electio. ff. de regu. iu. l. qui dolo extra de iud. cap. dilecti. propter quod sic interrogat reum, cum vult experiri contra eum, vtrum possideat, uel dolo desijt possidere, ne frustra experiatur, ut ff. de rei uend. l. qui petitorio. & cogitur respondere. & in iure facienda est interrogatio, & responsio, ut ff. de inter. ac. l. qui seruum. §. in iure. & l. 1. in princ. & si neget se reus possidere, cum possideat, amittet pos. & transferetur in actorem propter mendacium suum, ut ff de rei uend. l. fin. in prin. & si non possideat, liber erit, nisi dolo desierit possidere: quem dolum oportebit actorem probare, ut ff. de probatio. l. quoties. §. qui dolo. si uero dicat, uere se possidere, cum possideat, tunc formabitur libellus in hunc modum, Propono siue dico ego a, contra b, quod ipse detinet rem meam: unde propono rei uen. contra eum, & peto, rem ipsam mihi adiudicari, & ipsum ad restitutionem mihi condemnari: nec miretur aliquis, quod ego dixi, qui detinet, & non dixi, qui possidet. nam ideo dixi, quia multi detinent rem, qui non possident, & tenentur restituendi. Hoc enim solum considerat libellans in rei uendi. quod habeat reus facultatem rei restituendæ, ut ff. de rei uend. lege officium & licet actionis nomen editum nõ sit in lib sufficit tamen assignare causam: argum. C. de edic. diui Hadriani toll. l. fin & ff. si cer. pet. l. certum. maximè hodie per no decre. domini Alex. Papæ, extra de lib. obl. c. fin. quidam tamen contrarium dicunt per l ff de ed. in lege 1. & C. de eden. l. edita. Et erit causa petendi in hoc lib talis: Vnde cum mea sit, peto, illam rem mihi restitui. Hoc uerum est, quòd in omnibus actionibus sufficit proponere causam, nisi talis sit causa, quæ plures pari at actiones: tunc enim nomen actionis est exprimendum, ut ff. de tribu lege quod in hærede. § eligere. & ff. de legatis secundo. l. cum filius. § uarijs, & infra, quod cum eod. is quoque. circa finem, & in glo si oportet etiam quantitatem, & qualitatem rei exprimere, si sit res mobilis, & hoc per l. ff. de rei uen. l si in rem. s

2 † dare facere, hic legit præceptor Corasius post Theo.

g *Aut.* hoc aut respicit aliud, aut, quod est infra eod. aut cum eo, &c.

g Ista glo. & glo. posita in uerb. dare & gl. in uer. facere, declarãtur per Angel. in glo. magistra. Inf. isto. §.

h *Per quas.* s personales actiones.

h Immo approbat per Barto. Nic. Ange. & Ia.

i *Intendit.* *g* s. unusquisque, uel actor.

k *Dare.* cum datio est in obligatione, ut ff. de uerb. obli. l. ubi autem non apparet § fi.

l *Facere.* cum factum sit in obligatione, ut si promisisti scribere librum, quod petitur actione ex stipulatu, ut supra de uerb. obl in prin.

i Hanc primam expositionem licet glo reprobet: tamen eã sequunt cõmuniter doc. hic & inducunt ad hoc l. j. ff. co. uide hic p do. Ias qui lõge tractat, an appellatione contractus, ueniat quasi cõtractus

m *Et alijs quibusdam modis.* idest, ex quasi contractu, & ex quasi maleficio: (nec enim de his supra dixerat) quod reprobatur. *h* quia ex quo dixit de his, quæ sunt ex contractu, uel ex delicto: per consequens & de ijs, quæ sunt ex quasi contractu, & ex quasi delicto, dixit, ut supra de oblig. quæ ex quasi contractu, in prin. & supra titu. 1 in princip. *i* Vel dic omnia ista supra esse comprehensa: sed sunt supradicta intelligenda, ubi præcisè agebatur ad dandum, uel faciendum. hic autem quando non præcisè, sed sub alternatione, ut hoc aut illud. sed & hoc reprobatur: quia supra non dixit, quod præcisè quid fieret. Dic ergo hic de conditione furtiua loqui, quæ est personalis: non tamen ex contractu, uel quasi; uel ex maleficio, uel quasi; sed ex uarijs figuris causarum oritur, ut ff. de act. & oblig. l. 1. in prin. Item de interdictis omnibus potest dici, quod omnia sunt personalia, ut ff. de interdic. seu ex-

traord. i.

traordinario sunt introducta, unde non continentur sub hac diuisione ex contractu, uel quasi; ex maleficio, uel quasi; ex delicto tamen, uel propter delictum quandoque dantur, ut in interdicto unde ui potest uideri: quandoque non, ut in interdicto, quod ui, aut clam: quando contra eum, qui non fecit opus, sed factum habet, datur, ut ff. qd ui, aut clam. lege 3. §. clam. & l. competit. §. fin. Et ut breuiter dicam, ille tertius articulus, qui dicitur, ff. eod l. 1. in princ ex uarijs figuris, &c est quod hic dicitur, & alijs quibusdam, &c. Accur.

a *Nullo iure*. no. hic quod ille, qui rem nicam tenet, non est mihi obligatus: sed ratione possessionis *a* eum possum conuenire, ut C. de alie. iud. mu. causa fa. l. 1. Sed oppono, teneris mihi ad rem restituendam, ergo es obligatus? Respon. non est uerum: *b* quia verbum tenetur, duob. modis accipitur. Nam si dicas, teneris ideo, quia ex natura actionis sis mihi obligatus: falsum est: si uero dicas, teneris, quia per officium iudicis debet tibi necessitas imponi ut restituas: uerum est, ut ff. de rei uend. l. qui restituere, & si hoc modo accipiatur, teneris; ergo es obligatus. non sequitur.

qui nullo iure, [a] ei obligatus est; mouet tamen ei [x] † de aliqua re controuersiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti, si rem [b] corporalem possideat [c] quis, quam Titius suam esse affirmet: possessor autem dominum eius se esse dicat. [d] Nam si Titius suam

x † *alicui*.

aVel ratione nudæ detentionis. Ang. & Ias.

bIdem Io. Fab. Pla. & Iason.

ADDITIO. Et est ratio, quia officium iudicis nullam præsupponit obligationem. l. qui per collusionem. in fin. ff. de act. emptio. l. Quintus. in priu & si. in glo. 2. ff de ann. leg. nisi largo modo, secundum quod dicit Barto. in l. fin. ff. de inut. & uide glos. supra in princip. in uerbo, debetur. Angelus.

b *Rem corporalem* bene dicit, corporalem: quia incorporalia non uendicantur, *c* ut ff. de rei uendicatione. lege uendicatio.

c *Possideat*. no in actione in rem ex parte actoris, alterum duorum *d* debere interuenire, *s* dominium, ut ff de rei uend. l. in rem actio & hic. uel quasi dominium, *e* ut in emphyteuta, superficiario, & in bonæ fidei emptore, & similibus: *f* vt infra eod §. aliæ. & ff. si ager. uec. uel emph. l. 1. § fin. & l. 2. & l. 3. & ff de superficiebus. l. 1. in fin. & resp. & §. quo l. ait. Item ex parte rei similiter duorum alterum s possessionem, uel quasi, ut quia dolo desierat possidere: ut hic, & ff. de inter. ac. l. qui seruum. §. in iure. & l. si seruus. & de noxa actio. l. electio. §. 1.

ADDITIO Ista glos. uix potest saluari, nisi loquatur de rei uend. spec aliter: quia illa nunquam competit, nisi in possidentem, uel quasi.

d *Dicat*. hoc non est necesse probare, *g* uel dicere, sed ex uoluntate dicitur hoc, ut C. de eden. l. qui accusare. & de rei uendica. l. fin. & inf. de interdic. §. commodum. Accursius.

cIdem Io. Fab & alij in apparatu. Nico & Ias. in glo. sequ.

d Imo alterum quatuor. s dominium directū, utile, vel quasi, uel ius in re. Dyn. Ni. Ange. & Ias.

e Displicet Nico. Fab. & Ang.

f Dic, hoc non vē benedictum, q1 immo habet tñ modo publicianā, ut inf. eod. §. sed istæ. alias si haberet utile dñium, ut dicit glos. præteretur dño directo l. j. § j. ff si ag vectí. uel emphy & tñ hoc est fal sum: quia regulariter

¶ÆQUE. ¶Supra §. proxi. ponitur de actionibus in rem pro rebus corporalibus: nunc pro rebus incorporalib. Et sunt duæ actiones, confessoria, & negatoria. Et diuiditur iste §. in duas partes. Primo ponit de actione confessoria, quæ intentatur pro seruitute constituta conseruanda, uel custodienda: Secundo ponit de actione negatoria, quæ competit domino negando aduersario suo, ius esse seruitutis: & sic competit pro libertate conseruanda Secunda ibi, Contra quoque. Item totus iste § sex facit Primo ponit exemplum de confessoria, quæ datur pro seruitute personali Secundo dat duo exempla de confessoria pro seruitute reali rusticana Tertio ponit quatuor exempla de confessoria pro seruitute reali urbana. Quarto ponit plura exempla de negatoria. Quinto ponit differentiam inter actiones reales quæ competunt pro rebus corporalibus, & inter eas, quæ competunt pro rebus incorporalibus. Sexto infert quandam exceptionem. Secunda ibi, Vel per fundū. Tertia ibi, Eiusdem. Quarta ibi, Contra quoque. Quinta ibi Quod genus Sexta ibi. Sane.

¶CASVS Accessi ad Iustinianum, & ita quæsiui ab eo & dixi Domine iam uideo actione in rem, & unde actio in rem habet locum pro dominio rerum corporaliū, sed nunquid sunt plures actiones in rem? Et respon. Iust.

esse intendat, in rē actio est.

Pro seruitute constituenda, vel non constituenda, proditæ sunt actiones in rem tam pro seruitutibus rusticis, quam vrbanis realibus, vel personalibus, & in his etiam agit, qui possidet; secus in rebus corporalibus; regulariter. h. d. Are.

quod sic. Sicut enim dixi tibi, quòd actio in rem locum sibi uendicat, quando aliquis rem corporalem aliquam iure dominij in iudicio intentat suam esse, eodem modo dico tibi, quod si aliquis ius utendi, fruendi sibi esse in fundo, uel ædibus uicini sui dicat: uel si dicat, ius sibi esse ducendi aquam in fundum suum per fundum uicini sui: in omnibus his casibus actio confessoria locum habebit. & non solum in seruitutibus rusticorum prædiorum vendicandis locum habet in rem actio confessoria, sed in seruitute urbanorum prædiorum. Eiusdem enim generis est actio, quæ de iure urbano. prædiorum competit; ueluti si aliquis agat se habere ius, ne uicinus suus altius ædes suas tollat: uel si aliquis dicat, se habere ius prospiciendi in fundum uicini sui; uel proijciendi aliquid de fundo suo in fundum uicini sui: aut si agat ius sibi esse immittendi tignum de ædibus suis, in ædes uicini sui: & sic in his omnibus superioribus casibus actio confessoria locum habet in rem. Sed quid domine, iam satis mihi liquet de confessoria in rem, quæ locum habet in uendicatione rerum incorporalium: nunquid sunt plures actiones in rem: quæ locum habere possunt in rebus incorporalibus? Ad hoc respondet dominus Iustinianus, quod sic. Nam sicut ego dixi, quòd in seruitu. rusticorum, uel urbanorum prædiorum uendicandis locum habet confessoria in rem: eodem modo dico tibi in casu conuerso, quod si aliquis negat te habere seruitu. rusticorum, uel urbanorum prædiorum competit & actio in rem negatoria. Nam de usufructu, & de seruitute rusticorum prædiorum, item de seruitute urbanorum prædiorum prodita sunt in rem actiones negatoriæ; ueluti si quis agat ius utendi fruendi in fundo suo, uel in ædibus suis aduersarium suum non habere: uel si aliquis agat ius non esse aduersario suo eundi, uel agendi per fundum ipsius aduersarij, uel si quidam dicat, aduersarium suum non habere ius in ædibus ipsius actoris, ut ipse actor non teneatur a. t us tollere ædes suas: uel si quis dicat aduersarium non habere ius prospiciendi per fundum suum, uel proijciendi aliquid in fundum suum; uel si quis agat ius non esse aduersario suo mittendi tignum ex ædibus aduersarij in ædes suas. Nam in omnibus casibus his sicut in superioribus habent locum actiones in rem, sed tamen negatoriæ, sed hoc genus negatoriæ, s. actiones in rebus corporalibus locum non habet. nam licet in his casibus supra dictis agat possessor negatoria, & hoc in rebus incorporalibus: in rebus tamen corporalibus ille agit, qui non incumbit in possessionem, quia non est aliqua actio corporalis à iure prodita, beneficio cuius actionis possit negare illam rē corporalem a[d] capus esse Sed licet tibi dixerim regulariter, quod possidentis, & detinenti in rebus, corporalibus non competat actio: in uno tamen casu ille, qui possidet, nihilo minus actoris partes sustinet: sicut in lationibus fforum libris apertius apparebit: Et hæc dicuntur usque ad illum §. Sed istæ. hoc dicit Franciscus de Aretio.

excluditur à uero domino l. pe. & quod ibi no. ff. de pub.

g Onus tñ probandi potest assumere. si vult. Nico. Fa. & Ar.

¶LIBELLVS PRO SERVITVTE personali.

¶Est quædā actio realis, quæ datur pro seruitute uendicādæ siue sit realis, siue personalis ut hic §. æquè. & ff si seruitus uen. l. 1. & primo circa seruitutem personalē formatur libellus Est autem seruitus personalis vsusfructus quem habemus in rebus alienis, ut ff. de usufruc. l. 1. & § de vsufruc §. constituitur. & § de usu, & habin. priu. forma igitur libellū primo in seruitute personali in hunc modū. Dico ego ibi cōtra c. quod ipse habet prædium, in quo habeo ius, siue seruitutē utendi fruendi: unde propono confessoriam actionē contra dictū c. & peto dictam seruitutem mihi adiudicari: & ipsum c. ut patiatur me uti frui, condemnari. In qua ēt actione sufficit causam proponere: ut supra dictum est: & proponetur ita: unde cum habeam ius vtendi fruendi, peto mihi

mihi illum condemnari, eodem modo formabis libellum in eo, qui habet tantum vsum, dimittendo hoc uerbum frui: & potest addi sic: Et quia tanto tempore me prohibuit, & impediuit uti frui, peto dictum c. in fructibus, quos percepissem, vel percipere potuissem, mihi condemnari: & hoc per l. j. ij. & iij. resp. & l. fi. ff. si usufruc. peta.

a Adde latissime Forca. dial. 16. vbi de confessoria, & negatoria actione.

¶LIBELLVS PRO seruitute reali.

¶Circa seruitutē realem forma sic libel. sed primo sciendum est, quod seruitus realis non potest deberi, nisi vterque habeat prędium: vnus vnum, quod seruiat: alter aliud, cui seruiatur: vt s. de serui. §. ideo autem. & ff. communia prędio. tā rustic. quàm urba. l. j. in fi. Seruitutes rustic. præd. sunt iter, via actus, & aquæductus, vt ff. de ser. rust. præd. l. j. in prin. forma ergo sic libellum in ser. rust. præ. Dico ego a. contra b. quòd habeo seruitutem eundi per fundum suum ad fundum meum: vnde propono confessoriam contra ipsum b. & peto ipsam seruitutem mihi adiudicari, & ipsum, ut patiatur me uti hac seruitute, mihi condemnari. Eodem modo formabis in alijs serui rust. prædio. & loco act. si uis potes ponere causam, & assignare, s. hanc. Vnde quia ius habeo eundi, & formabis, vt in libel. superiori continetur.

¶Aeque *a si agat b quis ius sibi esse fundo forte, uel ædibus utendi c fruendi, uel per fundum uicini eundi agendi, uel ex fundo uicini aquam ducendi: in rem d actio est.

¶Eiusdem generis e est actio de iure prædiorum urbanorum: ueluti si quis agat ius sibi esse f altius ædes suas tollendi, g prospiciendive, uel proijciendi aliquid, uel immittendi tignum 1 † in uicini ędes.

¶Contra h quoque de usufructu, & de seruitutib. prædiorum rusticorum, item prędiorum urbanorum, inuicem 2 † prodite 3 † i sunt actiones: ut si quis intendat ius non esse aduersario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquàve ducendi: item altius k

1 † al. digna.
2 † al. & contra.
3 † al. quaque.

¶LIBELLVS IN ACTIONE NEGATORIA.

¶Est & alia realis actio, quæ competit pro seruitute neganda, tam in rustico prædio, quàm in vrbano, & appellatur negatoria, vt si ser. ver. l. 2. in prin. & hic in uersi. contra. Super quo formādus est libellus, & in rust. prædio. & in vrba. Sed primo in seru. rust. præd. formai libellus hoc modo: Dico ego a, contra b, quòd cum ipse sit in quasi possessione seruit. eundi per fundum meum ad fundum suum, & ipse non habeat seruitutem in fundo meo proponendo negatoriam contra ipsum b, peto absolui à tali seruitute. In isto libello potest poni causa loco acti. vnde eum seruitutem non habeat eundi, peto, &c. Similiter in alijs ser. præd. vrba. formatur, negando, scilicet, ut actio sit negatoria, & causa similiter. Vnde cum ius istius seruitutis non habeat, peto, &c. Potest etiam in actione negatoria, quæ datur pro seruit. vrba. prædio denegandis sic formari libellus: Dico ego c, contra b, quòd cum ipse sit in possessione immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas, & ipse non habeat ius immittendi tignum in ædes meas, peto &c. Et sic formatur libellus in alijs seruitut. vrba. prædio. denegandis. formando per uerba negatiua. Similiter formatur sic, quando negatur seruitus altius non tollendi: in qua non formabitur libellus uerbis affirmatiuis, sed negatiuis, hoc modo. Dico ego a, contra b, quòd cum ipse sit in quasi possessio. seruit ædium mearum, quòd ipse habeat seruitutem in ædes meas, ne mihi liceat illas altius tollere: ideo peto proponendo negatoriam actionem contra ipsum b, ab huiusmodi seruitute absolui, & ipsum, ne me altius tollentem impediat, mihi condemnari: & causa in hoc libello proponitur talis: Vnde cum ipse non habeat seruitutem in ædibus meis, ne liceat mihi altius tollere, peto, &c.

a *Aeque.* s. datur actio in rem.

b *Agat.* s. actione confessoria. Quòd sic vocetur, legitur ff. si seruit. uend. l. 1. in prin.

c *Vtendi.* hæc seruitus est personalis, sed sequentes reales, vt ff. de serui. l. j.

d *In rem actio est.* s. confessoria.

e *Eiusdem generis.* s. vt sit in rem.

f *Ius sibi esse.* Nota quod confessoria proponitur verbis affirmatiuis, & negatoria negatiuis; & ex hoc comprehenditur medium concludendi in huiusmodi actionibus: de quo dic vt per Ange. hic.

g *Tollendi.* ut si etas in quasi possessione seruitutis domus meæ, ne mihi liceret altius tollere, me volente ædificare, debeo agere negatoria: & ita hic interserit exemplum b negatoriæ, vt ff. si ser. ven. l. & si fortè. §. j. In hac enim seruitute negatoria verbis affirmatiuis, & confessoria negatiuis proponitur, vt ff. si ser. ven. l. loci. Alia uerò exempla, quę ponuntur, bene ponuntur in confessoria, vsque illuc, Contra &c. Vel pone hoc exemplum in confessoria, ut si talem mihi debeas seruitutem, vt altius teneas ædificatum, vt ff. de ser. vrb. præd. l. si arborem. §. interdum. & l. eum debere.

a Ista gl. nō est Accursij, sed additio.

b Displicet Dy Nico. Ioan. Fa. & Ange. & dicit Ias. quod est decisio.

h *Contra.* idest, in contrarium. Nam supra de confessoria, per quam seruitutes debentur, nunc de negatoria, per quam seruitutes denegantur, vt ff. si seru. vend. l. 2. in prin.

i *Prodita sunt actiones.* s. negatoriæ.

k *Altius tollendi.* exemplum confessoriæ. c In his enim exemplis omnibus repetitur, non. Vel dic, non repeti, d non, ad hoc exemplum, sed ad alia sic. Sed quæritur hic, quare nomina talia dantur talibus actionibus? Resp. Pla. quia negatoria negatiuis verbis proponitur: confessoria vero affirmatiuis. Hæc opinio reprobatur in seruitute altius tollendi. ibi enim confessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis e uerbis proponitur. Dic ergo potius, inspiciendam esse naturam, quam verba, ut confessoria ideo dicatur, quia ad hoc ut confiteatur se debere, datur; negatoria autem, quia negatur. Item quare istæ dicuntur in rem? Respon. quia ad similitudinem rei uendicationis dantur. Sicut enim illa ratione dominij, uel quasi datur: sic & istę, ut ecce ratione dominij confessoria, scilicet, domino fundi, cui seruitus debetur, vt ff. si ser. vend. l. 2. §. hoc autem. & ratione quasi dominij, ut fructuario creditori, f & superficiario. g Item publiciana datur ei, cui seruitus est constituta à non domino fundi, ut ff. de remiss. l. j. §. idem Iulianus & de superfic. l. j. §. fina. & si vsusfruc. peta. l. j. & de public. in rem actio. l. si ego. secundo, & tertio respond. Item sicut ratione possessionis, uel quasi datur rei uendicatio; sic & hæc confessoria ratione veræ possessionis aduersus eum, qui possidet agrum qui seruitutem debet, ut ff. si vsusfruct. pet. l. uti frui §. vtrum. uel quasi possidet, ut ff. si vsusfruc. pet. l. fin. Hoc idem in negatoria: nam ipsa ratione dominij datur domino fundi, qui negat seruitutem deberi; utilis autem quasi domino; quia ius haber in fundo, quem negat seruitutem debere, ut ff. si serui. vend. l 2. Et econtra ratione possessionis intenditur contra eum, qui possidet rem ratione usufructus, ut ff. de acquiren. possess. l. naturaliter, uel quasi possidet; ut si re utatur

c Ridiculum est secūdū Dy. Ias. Fab. & Ias.

d Imo, Dy. & Ias.

e Habendo respectum ad medium concludēdi An. & Ias.

f Ista duo exēpla displicent Dy. Bart. Ioan. Fa. Pla. Ang. & Ia.

g Illud exēplū placet Ni. Fa. Placentino, Ang. & Ia. & idem dic in emphyteuta, & uasallo.

¶LIBELLVS PRO SERVITVTIBVS VRBAnorum prædiorum.

¶CONTRA QVOQVE. ¶Seruitutes vrbanorum prædiorum sunt, vt seruitus prospiciendi, uel immittendi tignum in vicini ædes, & aliæ similes, ut s. hoc §. Aequè. ver. eiusdem. & ff. de ser. vrb. præd. l. j. & fot. lib. in qualibet istarum act. hoc modo, Dico ego c. contra a. quòd ego habeo ius immittendi tignum de domo mea in ædes suas. vnde propono confessoriam contra ipsum, & peto dictum ius siue seruitutem immitendi tignum mihi adiudicari; & ipsum a, vt me patiatur vti tali serui. mihi condemnari. & in libel. potes edere causam pro acti. & erit causa talis; quia seruitutem habeo immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas: vnde peto, &c. nihil aliud in libello mutatur. Et eodem modo for libellum in alijs serui. vrban. prædio. excepta serui. altius non tollendi: in qua libellus habet formari uerbis negatiuis. s. hoc modo: Dico ego a. contra b, quòd ipse non habet ius altius tollendi ædes suas, quia ego habeo seruitutem in ædes suas altius non tollendi. vnde proponendo confessoriam contra ipsum b, peto seruitutem altius non tollendi mihi adiudicari, & ipsum ne altius tollat, mihi peto condemnari. Et in ista sicut in alijs potest loco actio causa proponi, hoc modo: Vnde eum habeam seruitutem in ædes suas altius non tollendi, peto, &c.

utatur propter illam seruitutem, quam sibi dicit debitam; in quibus non est uera possessio etiam naturalis: argum. ff. de seruitutibus urbanorum prædiorum.l. si ædes. §. libertas. & §. seq. & rationem horum, & similium dicuntur in rem. Item nota, quod dicit Pla quod negatoria ita demum datur, si fuerit seruitus constituta, & postea amissa. sed falsū est: competit enim, etsi nulla fuit, ut ff. si ser. uēd. l loci. §. competit. & l. fistulas.

tollendi, prospiciendive, uel proijciendi, immittendive: istę[a] quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ.

¶ Quod genus actionis [b] in controuersijs rerum corporalium proditum non est: Nam in his [c] is agit qui non possidet; ei uerò qui possidet, [d] non est actio prodita, per quam neget [e] rem actoris esse.

¶ Sanè vno casu, [f] qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. [g]

Secunda diuisio actionum est, quod quædam sunt ciuiles, de quibus iam dictum est: quædam uerò prætoria; de quib. hic duo exempla ponuntur. Ang.

a *Istæ quoque actiones.* de quibus supra proximo § dixit. Nā ad proxima est facienda relatio, a vt ff. de legatis j. l si seruus plurium §. fin & de test. l. hæredes § sed & si notam nam alię non sunt negatiuæ, sed affirmatiuæ. sed in eo, quod dicit, in rem sunt: potest ad utrunque referri.

b *Quod genus actionis.* s. negatoriarū & affirmatiuarum. Et nota, quod nomen actionis large hic ponitur b alias verò pro personalibus tantum: ut diximus s. eod. § j.

c *In his* s. in causis rerum corporalium.

d *Possidet* s. in solidum. si enim duo asserant, se possidere; & uterque uincit: poterit alter uendicare, ut ff. uti poss. l. si duo. in ti j. respon.

e *Neget rem actoris esse.* Hæc uerba restringunt e præcedentia: s. ei vero, &c. Nam hoc perpetuo uerum est; quod alias non datur actio possidenti, per quam neget, rem actoris esse. Sed potest poni casus, ut possessor habeat actionem, per quam dicat, se dominum esse: ut ff. de seruend. l. officium. & ff. usufruct. quemadmodum ca. l. si ususfructus nomine. Constat enim, commodatarium non possidere. & commodantem possidere. ut ff. commo. l. rei. idem in conductore, & locatore, ut ff. de usucap. l. non solum. §. j. Alij dicunt, d legem illam, officium, loqui quando alius non possidens agit: ut sic ratione detentationis talis agatur. Sunt & alij. ut Bul & Ioan. qui dicunt, quod eo ipso, quod agit possessor ei uendicatione: renuntiat e causæ possessionis, cum hoc sit impossibile, te possidere, & uendicare posse. prima uerior est. Accursius.

f *Vno casu.* vt in duplicibus iudicijs, ut ff. de iudi. l. in tribus. & j. eo §. quædam. & ff. uti pos. l. si duo §. j & j. de interd. § tertia. & ff. famil erciſc. l. j f Vel dic, quod dicit de qualibet exceptione proponenda; nec enim hic dicit, quod sit actor, sed cautè dicit, quod partes, siue onera actoris sustinet, secundum Io. vt ff. de excep. l j.

ADDITIO. Dic, nec etiam placet hoc Pet. & Dy. quia secundum hoc essent plus, quàm mille casus. Vnde Pet. posuit exemplum, quando reus suscipit in se onus probandi s. quod res petita pertineat ad eum, & non ad actorem, ut l. circa. ff. de proba. & hoc exemplum placet hic Ioan. Fab. nam litera non dicit, actor: sed, uicem actoris sustinet, & sic non est proprie exceptio, sed quædam illatio. Ange.

g *Apparebit.* ut ff. de ind. l. in tribus. secundum primum, uel ff. de excep. l. j. secundum secundum.

¶ SED ISTE. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò ponit, & declarat actiones præcedentium paragraphorum fore ciuiles. Secundo ponit de actionibus prætorijs, ibi, aliæ autem. Item ista secunda subdiuiditur. Nam primo ponit de actionibus in rem prætorijs. Secundo ponit de personalibus. Secunda inferius in §. in personam. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit, quando res petitur, quasi usucapta, quæ non est. Secundo, quando usucapta est: & petitur, ac si usucapta non esset. Secunda ibi, in §. rursus. Item prima subdiuiditur. Nam primo point de actionibus prætorijs in rem. Secundo de eis duo ponit exempla. Secunda ibi. Ecce plerunque. Primum exemplum prosequitur ibi, Nanque, si cui. Secundum in §. rursus. iam allegato. Aretin.

¶ CASVS. Domine. iam posuistis mihi unam compendiosam diuisionem actionum, & membra diuisionis per dilucida exempla declarastis. Pro Deo, nunquid sunt plures diuisiones actionum? Et respond. Iustin. quod sic. Nam actiones quædam sunt ciuiles: quædam prætoriæ. Istæ enim actiones, de quibus superius mentionem habuimus, & si quæ eis aliæ similes sunt, ex legitimis, & ciuilibus causis descendunt, idest, ciuiles sunt: aliæ autem actiones sunt, quas prætor introducit ex sua iurisdictione. Sed domine, nunquid prætoriæ diuidi possunt? Et respond. quod sic. Prætoriarū enim quædam in rē, quædam in personā sunt. Prętoriarū. quasdam actiones, ex sua iurisdictione comparatas habet tā in rē, quam in personam: quas etiam ipsas prætorias necessariu est (id est utile) exemplis ostendere. Et hoc usque ad illum uersiculum, ecce plerunque, &c in quo pone sic casum. Domine, uos dixistis mihi supra, quod prætoriarum actionum, quædam sunt in rem, quædam in personam, & promisistis quod easdem per exempla mihi ostenderetis. Ad hoc respondet Iustini. Amice, libenter: Ecce plerunque prætor permittit in rem agere: ita ut actor dicat, se aliquam rem quasi usucepisse, quam in ueritate non usucepit, & tamen utili in rem actione prætoria ita uendicat suam esse, quasi usucepisset. Et non solum in casu isto locum habet actio prætoria in rem, sed in casu conuerso. Quandoque enim ita permittit prætor in rem agere, ut aliquis dicat, aduersarium suum rem quasi non vsucepisse, quam in ueritate vsucepit: & ita eam rem ab eo prætoris auxilio auocat, quasi eam nunquam usucepisset. Sed bone domine, pro Deo dicatis mihi exemplum familiare, in quo actor dicit, se quasi vsucepisse rem, quam in veritate non vsucepit. Ad hoc respon. Amice, dabo tibi bonum exemplum. Nam pone, quod aliqua res alicui ex iusta cā, puta, Petro à nō domino tradita sit, veluti ex causa emptionis, vel donationis, aut ex causa dotis, aut ex causa legatorum, vel ex alia simili causa apta ad dominij translationem: & necdum Petrus bonæ fidei possessor illius dominium beneficio illius vsucapionis adeptus sit: si possessionem illius rei, aliquo casu amittat, nullam habet de iure ciuili directam actionem in rem, ad illam rem persequendam. Ita enim proditæ sunt actiones in rem de iure ciuili, ut quis ratione dominij rem suam uendicaret. Cum igitur de iure gentium. puta, per traditionem non sit illius rei dominus effectus: neque de iure ciuili, puta, per vsucapionem: liquet manifestè, quod omne beneficium iuris ciuilis in hoc casu, Petro sit præclusum. Sed quia prætori, qui naturali æquitate mouetur, durum uidebatur in hoc casu Petro possessori bo. fid. deficere penitus actionem: quandam actionem de æquitate introduxit: beneficio cuius actionis Petrus, qui possessionem amisit, dicit, se eam rem quasi vsucepisse; & ita prætoria in rem uendicat suam esse, sic uti si in rei ueritate eam usucepisset. & directa in rem ciuili eam uendicaret & ista actio de æquitate prætorijs in hoc casu introducta, Publiciana appellatur, quæ ideo sic appellatur, quia primum à Publicio prætore in edicto proposita est. Et hæc dicuntur usque ad illum §. rursus ex diuerso. Franc.

¶ SED ISTAE. ¶ Latenter accedit ad secundam diuisionem: scilicet, aliæ sunt ciuiles, & aliæ prætoriæ; & omnibus exempla ponit. Sed quæritur de duabus, scilicet, de actione in rem, quæ datur contra eum, qui dolo desijt possidere. Videtur enim prætoria, ut ff. de noxa. act. l. electio §. j. Sed & ciuilis uidetur, inspecta persona actoris, qui de iure ciuili admittitur ad agendum: ut ff. de rei uend. l. in rem actio. Sed dic, eam ciuilem, g inspecta potius persona actoris, quæ dignior est: ut ff de do. ma. exceptio. l pure. §. fina. & hæc consideratio semper habetur: nam hæreditatis petitio dicitur prætoria, quando bonorum possessori datur, uel fideicommissario: licet contra possidentem pro hærede, uel pro possessore detur, & contra si detur hæredi de iure ciuili, dicatur ciuilis, ut ff. de pet. hæt. l. j. Semper enim iudicamus, an actio sit ciuilis, uel prætoria, inspecta persona

a Hoc uerum si ad omnia nō possit fieri Dy. & Ni.

b Idē Nic.

c Sequunt An & Ia. Possessori an competat actio.

d Ista displicet Ange. & Ias.

e Hoc uerum quando agit occasione illius possessionis, quę erat penes ipsum: & per semetipsum possidebat, & sciebat, se possidere. Ang. & Ia.

f Hoc exēplū sequitur Dy. hic: sed Ioā. & Pe. cōtra: quia exceptio debet esse de regula. nā in rebus incorporalibus possidenti non daī actio, nisi in vno casu: sed secundū gl. essent plures. quam mille. Præterea i istis duplicibus iudicijs q agit, nō negat, rē actoris esse; nec agit rei uen. ꝑ ut litera requirit. Angel.

g Insti. ne, sed ex tēsione dicitur prætoria. Fab. Ang. & Ia.

a Imo inspecta origine, Bal. & Ia.

b Sequuntur eã Fab. & Ang.

sona actoris. a Secundo quæritur de actione commodati. Sed dic eam ciuilem: b vt ff commo. l. in commodato. §. sicut. Et quod dicitur eo. tit. ff. commo. l. j. in prin. in gl. ait prætor. quæ est gl. j. uel approbando, uel confirmando dicit, non inueniendo: sicut & de petitione hæreditatis dicitur ff. si pars hær. pet. l. j. in prin. Sed tamen ipsa ciuilis est, cum sit ex senatusconsulto, & centumuiralis dicat: ut ff. de pet. hære. l. itẽ ueniunt. §. cum antequam. & C. de hære. peti. l. fi. in princ. Oẽs etiam actiones, quæ oriuntur ex his quinque partib. iuris, scilicet legibus, senatusconsultis, plebiscitis, principũ placitis, & respõsis prudẽtum, ciuiles sunt: quæ c uerò a magistratibus, vel prætorum edicto descendunt, prętoriæ sunt, vt s. de iuis natu. §. constat, usq; ad §. ex non scripto, & ff. de iust. & iure. l. ius autem. & j. de perpe. & tempo. act. in prin. Aliæ autẽ præter duas supradictas certæ sunt, vtrũ sint prætoriæ, uel ciuiles. Accur.

c Sequunt̃ glo. Ange. & Ias.

1 † diceret.

2 † al. diceret.

¶ Sed istæ quidem actiones, quarum a mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, b ex legitimis, c & ciuilibus causis descendunt. ¶ Aliæ autem d sunt, quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem, e quàm in personam: quas & ipsas, f necessarium g est, exemplis ostendere. Vt ecce, h plerunque i ita permittit prætor in rem agere, vt uel actor dicat, 1 † k se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit, uel l ex diuerso possessor m dicat, 2 † aduersariũ suum non vsucepisse, quod vsuceperit.

Actio Publiciana dicitur prætoria: & datur ex æquitate prætoris illi, qui rem nactus est à non domino ex aliquo iusto titulo, qui esset aptus ad dominij translationem, & datur quasi ipse rem vsuceperit. Aretinus.

a *Quarum mẽtionem.* scilicet, expressam: ut de quibusdã dictũ ẽ.

b *Et si quæ sunt similes.* ut quæ sunt ex cõtractu, uel quasi: uel ex delicto, uel quasi; & quę descendũt ex uarijs figuris causarum. ut s. eo. §. j. & ij.

d Ista glo. non est Accursii.

c *Ex legitimis.* id est, ex lege xii. Tabularum, & pro id est ciuilibus. Vel dic, ciuilibus, id est, ex auctoritate iuris prudentũ, & eorum responsis. nam totum est ius ciuile, vt ff. de iu. & iu. l. ius autem ciuile. & de ori. iu. l. j. §. nouissime.

e Sequũtur gl. Fab. An. & Ia.

d *Aliæ autem.* aduertẽ, q hic doctores ita distinguũt hũc §. incipiendo ibi. Sed istæ quidem. tñ cõiter allegatur in materia Publicianæ. § aliæ hic & non superius incipiendo.

e *Tam in rem.* i. tam in rem tantum, quam in personam tãtum. Nec enim aliqua prætoria e inuenitur, quæ sit mixta, s. in rem & in personam: licet ciuilis talis inueniatur, ut j. e. §. quædam. Et primò hic de realibus dicit usque ad §. persona m. & postea de personalibus dicet. Accur.

f *Ipsas.* scilicet, prætorias: quasi diceret, non solum ciuiles, quas exposuimus.

* Adde Alciat. reg. 3. præ. 19 ubi etiam declarat hãc gl.

g *Necessarium.* id est utile: quod enim * medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotijs: ut in Auth. hæc constitutio Inn. in prin. colla. 8 Nec enim necessitas in prĩncipe poni potest, ut ff. de le. & senatusc. l. princeps. Item quia per exẽpla apertius intelligitur, ut hic, & C. de transac. l. ut respõsum & ff. de coll. bo. l. prætor. §. Iulianus.

h *Ecce.* hoc est primum exemplum, quod exponitur statim ibi, Namque &c.

i *Plerunque.* quia hoc semper dicere non poterit, scilicet, cõtra dominum, nisi in casibus, vt statim dicemus.

k *Dicat.* agendo Publiciana.

l *Vel ex diuerso.* hoc exponitur. j. §. rursus.

m *Possessor.* id est, dominus quondam, ad quem redijt nũc possessio. Vel dic, possessor quondam, nunc petitor.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE PVBLICIANA.

¶ NAMQVE SI CVI. ¶ Hic tractatur de actionib. prætorijs realibus: & primò de Publiciana in qua qualiter formetur libellus, est videndum. Vñ sciendum est, q act. Publiciana competit, quando res aliena traditur ex iusta cã. vnde si cadat a possessione aliquo casu, poterit hac actio, agi contra possessorem, nisi sit dñs, qui possidet, ut ff de publ. l. j. §. pen. & ti. & s. e. §. pxi. uers. ecce plerũq;. Formabis ergo sic in hac act. libellũ. Dico ego a. cõtra b, q ipse detinet rẽ mihi traditã ex cã emptionis, q quasi vsucepi: vñ, pponẽdo Publicianã contra ipsum b, peto ipsam rem iure quasi dominij mihi adiudicari, & eundem b, ad eius restitutionem condemnari. In hoc libello licet nomen act. non proponatur, sufficit, ut causa edatur, quæ talis est: Vnde cùm ipsam rem quã si vsuceperim, peto, &c. ut in prædic. §. ecce plerunque. vel potest assignari pro causa hoc: Vnde cum ipsa fuerit mihi tradita ex cã emptionis, peto, &c. & est eadẽ prima cum ista: quia traditio ex iusta causa parit usucapionẽ, ut ff de pub. l. ij. & iij. & iiij.

¶ Namque si cui ex iusta causa n res aliqua tradita o fuerit, (ueluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum 3 † eius rei dominus effectus p est: si eius rei possessionem casu q amiserit, nullam r habet in rem directam s actionem ad eam 4 † persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, ut quis dominium suum vendicet. t Sed quia sanè durum erat eo casu u deficere actionem, x inuenta est à prętore actio, y in qua dicit z is, qui possessionem amisit, ea rem se 5 †

3 † al. vt.

4 † eam.

5 † quasi.

n *Ex iusta causa.* i. ex aliquo contractu, qui descẽdit ex iusta causa, i. ex affectione utriusque partis, vt ff. eo. l. in omnibus reb. ad fi. tit. quam affectionẽ iustũ est seruari, ut s. de rer. diui. §. per traditionem. & hoc dummodo f talis titulus fuerit aptus dominium transferre, licet non transferat: quia traditio non plus trãsfert, quàm sit apud eũ, qui tradit, ut ff. de acq. rer. do. l. traditio. & nominatur huiusmodi cõtractus. ff. de public. l. j. in fi. & l. ij. iij. iiij. v. vj. & vij. si uero contractus non est habilis transferre dominium, non competit Public. ut ff. de Publicia. l. quicunque. §. j. & fin.

f Idẽ Fab. Ang. & Ia.

o *Tradita.* a non domino.

p *Dominus effectus.* p vsucapionem. Nã per traditionẽ dñs factus non fuit. Si autem altero istorum modorum factus dñs fuerit, Publiciana ei non datur, sed directa rei uendicatio, vt ff de Publ. in rem act. o. l. j. in prin. & §. j.

q *Casu.* imo & si quocunq; mõ. Nã etsi p furtum, vel rapinã, g vel aliã vim amiserit: non tñ habet in rẽ actionẽ directam, sed hanc: licet habeat & alias actiones: ut furti, vel ui bonorum raptorum, & similes, ut s. de obli. quæ ex delic. §. sed & bonæ fidei. & supra vi bono. rapt. §. fi.

g No. glo. quod furtum, & rapina, non connumerantur inter casus fortuitos. Ang.

r *Nullam.* de alijs autem realibus constat: sed de hac rei uendicatio dubitatur.

s *Directam.* sed nunq d Publiciana cõpetit rõne vtilis dñij? Quidam dicunt, q sic. dicentes, q utile dñiũ habet cui Publiciana cõpetit, & dicũt, hanc esse cãm Publicianæ, sicut directum dñium est cã directæ actionis in rem, vt ff de rei. uen. l. in rẽ actio. in prin. Alij dicunt. h q nec vtile dñium habeat: cum ille, qui vtile dominium habet, etiam contra dominum agat: vt ff. si ager vect. vel emphy. pe. l. j. & ij. qđ non est in Publiciana. ut ff de publ. l. pe. & fin.

Actio publiciana, utrũ competat habẽti utile dominium.

b Et bene Nico. Fab. & Ia.

t *Vendicet.* hoc uidetur falsum: nã aut habeo dominium, & tunc non uendico, quod habeo: si non habeo, nec tunc uendico, ut ff de rei uen. l. in rem actio. j. resp. Item dominiũ est ius, & res incorporalis: quomodo ergo vendicatur? Sed dic dominium, i. rem ratione dominij.

u *Eo casu.* s. isto supradicto.

x *Deficere actionem.* quod erat secundum ius ciuile.

y *Actio.* s. Publiciana: ut statim subijcit. alias nisi prætor actionis nomen diceret, in factũ daretur, sicut ex ciuili obligatione noua datur condictio ex lege, si non caueatur de nomine actionis: ut ff nau. cau. sta. l. & ita. §. ait prætor. in gl. & ff. de cond. ex le. l. j.

Actio in factum, est prætoria, condictio ex lege ciuili.

ADDITIO. Nota gl. sm Dy. quã tenet menti pro regula, q actio competat de remedio ciuili, uel prætorio: p qua facit tex. ff. de adul. quod ex his. Sed contra hoc opponitur de. l. sed & si possessori. in prin. de iureiu. cõiuncta. gl. in uerbo, dandam. ubi actio in factum, & Publiciana uidetur esse idem. Sed tu responde ut ibi per gl. & doct. Ang.

z *Dicit.* & sic uidetur, quòd prætor permittit mentiri quod

quod Pla. concessit. a & idem in sequentibus casibus tribus. & facit C. de bon. mater. l. j. vnde sic libellum formabat: peto talem rem, quam possides, & quam rem, uel alia simili iusta causa habui a non domino: quia dico, me vsucepisse. Nam licet hæc verba, quia dico me vsucepisse, &c. directam rei vendicationem magis videantur inducere: tamen ex adiunctis Publicianam signant. Alij dixerunt ita esse formandum: peto talem rem, quam dico meam: sed quia forte non possem probare meam, propono Publicianam. b Alij dicunt, utraq; alternatiuè proponi, s. rei uend. & Publi. hoc modo; peto talem rem iure directi dominij, uel quasi: & hanc approbat consuetudo. c Sed certè duæ primæ non placent: quia quomodo diceret rem suam se usucepisse: cum hoc non sit uerum? sic enim peieraret in sacramento calumniæ, ut C. de iureiu. propter calum dan. l. ij. Sed illi respondent, quia hoc facit, lege permittente: unde non peierat. ff qui sat. cog l. fin. Sed nec ultima placet: quia unam debet eligere, & non pluribus agere actionibus, ut ff de reg. iu. l. nemo. §. quoties. Dic ergo quarto esse formandum in hunc modum libellum: peto rem talem mihi restitui iure quasi dominij, perinde ac si usucepissem: Verbum enim, quasi positum supra eodem. §. aliæ. hic repete, & similitudinariè ponatur, non affirmatiuè, l. dicere: sicut uendicarem, quo ad effectum re verè usucapta: ita nunc quasi usucapta. & idẽ in sequentibus casibus. Ex prædictis patet, quod quinque sunt necessaria, ut detur Publiciana, scilicet traditio, uel quasi, quod dico propter res incorporales, quæ tradi non possunt, ut ff. de acqui. re domi. l. seruus. §. incorporales & ff de publi. l. j. & l. traditionem. § primo. Secundo, quod ex titulo apto ad mutationem dominij: ut hic dicit: ut ex uenditione, uel similibus. Item quod a non domino acceperit: nam alias dominium esset translatum, ut ff eodem de Pub. l. j. in prin. ibi, de non domino. & ibi no. Item quartò, quod bona fide acceperit; unde credidit se dominum factum esse tunc: d ut ff de publ. in rem actio. l. eum, qui a furioso. § prætor. Quinto, quòd credat se dominum hodie non esse, cum proponit eam: alias esset sibi contrarius. Sed tantùm duo prima ex his quinque sunt difficilia agenti, s. probatio traditionis, & tituli: reliqua consistunt in intellectu agentis: cum sint de sua conscientia, e quæ per testes probari non possunt. Sed quid si dubitat, hodie utrum auctor fuerit dominus, uel non? Respon. salua fide proponat, quod sibi melius uidetur, uel rei uend. Publicianã. sed quando penitus est in dubio, proponat Publicianam, & ea obtinebit: nisi aduersarius probet actorem huius dominũ fuisse; quod si probet, dabitur ei uend. qui enim egit actione Publiciana, & succubuit, non repellitur a rei uendicatione directa idem econtra, ut ff. de eui. l. minor. § si seruus. licet quidam dixerunt contra in utroque casu; quia ius suum undecumque, & qualecunq; in primo iudicio deduxisse videtur, ut ff. de exce. rei iu. l. si mater. §. eandem. Sed expone, vndecunq; & qualecunq; id est, siue de iure ciuili, siue de iure gentium, dummodo directum, ut ff de rei uend l. rem act. in prin At illi dicebant, siue directum, siue utile & ita patet, quòd cum sint contrariæ f rei uendicatio directa, & Publiciana, uno libello proponi non possunt, ut C si ser. exte. l. j. Sed ex consuetudine contrarium seruatur. nam utraq; simul proponatur, licet super una probationes tantum inducat, ne sibi contrarius sit quod certè est contra d. l. C. & regulam illam. ff de reg. iu. l. nemo. §. quoties. & hoc ex parte actoris. Ex parte autẽ rei spectamus, an possideat, uel dolo desierit possidere; ut in rei uendicatione diximus. Nam contra omnem possidentem datur, præterquàm contra dominum, ut ff de publ. l. pe. & l. fi. Sed etiam contra dominum datur in sex casib. g Primus est si a non domino emi, qui postea uero domino successit, & ad eum possessio redierit; nam licet sit factus dominus, tenetur tamen Publiciana, ut ff. de rei uẽd. l. si a Titio. Secundus est, si rem a non domino emi. & postea uerus dominus uoluerit a me uendicare, sed ego fui absolutus, & postea res ad illum redijt, agam Publi. & si excipiat de dominio, ego replicabo, quia quandoq; eo agente fui absolutus, ut ff. de exce. rei iu. l. si quis rem. Tertius est, si egi noxaliter contra bo. fid. pos. serui: & ipse dedit mihi eum pro noxa. siue enim contra me possidentem meus dominus agat, siue eo possidente ego agam Publiciana, obtineo, ut ff. de noxa. l. & generaliter. & l. præcedenti. in fi. Quartus est, si ego fui missus in possessionem uicinæ domus, quam aliquis bona fide possidebat, possessore nõ cauente; & postea verus dominus inueniatur possidere ni fortè; & unde vi, interdictum, & Publicianam habeo, ut ff. de dam. infec. l. damni. § si pupillus. uer. non solum. Quintus etiam adijcitur, ut si rem possideo, & eam non dolo, sed culpa desij possidere, & sic litis æstimationẽ tantum secundum ius uendicanti præstiti, ut ff. de rei ven. l. qui restituere. si postea res ad dominum redeat, agam Publiciana contra eum, vt ff. de rei uen. l. si culpa. Vel expone l. illam, ut habeat utilem actionem, quam actor directã haberet, quasi nomen emisse uideatur. Sextus adiicitur, si me mandante, rem meam uendidisti, sed me prohibente, tradidisti emptori, hac actione, uel exceptione defenditur, præterea etiam contra me dominum hac actione agitur, ut ff. de publ. l. Papinianus.

vsucepisse, quam vsu non cepit: & ita uindicat suam esse, quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio [a] prætore in edicto proposita est.

Præsenti contra absentem reipublica causa, uel in potestate hostium usucapientem rem præsentis succuritur, rescissa usucapione. Arc.

¶ Rursus ex diuerso, si quis

a Et male. Fa. Ang. & Ias.

b Dic, quod istas duas libellandi formas gl. infra reprobat, & bene secũdũ do. & maxime reprobat istã ultimã: quia hodie non est necesse, quod exprimatur nomen actionis in libello: ut in ca. examinata. de iudi. Ang.

c Et etiam si certitudo erat probabilis. Ia.

d Et bene Nico. Fab. Ang. & Ia.

e Ista glo. est sing. secũdũ Bal. in c. bone. ij. de postu. præl.

f Origine: nã effectu sunt æquipollentes. Ias.

g Istã glo. usq; ad fi. sequuntur Nic. Dyn. Fab. Ang. & Ias.

ADDITIO. Nota hanc gl quæ ponit casus, in quibus datur Publiciana contra dominum. Idem no. in l. si ff. eod Et aduerte, quod licet Ang. in d. l. fi. addat casum l. Papinianus. ff. eod. secundum lecturam Dy. ibi, quod procurator uendidit rem domini, tamen non est opus, quod addatur; quia habes hic glo ordi. dum dicit, sextus adijcitur, si me mandante rem meam uendidisti. pondera ibi, meam, & sic mãdantis. Ang.

a *A Publicio* sicut ab Aquilio Aquilia fuit inducta, ut s. ad l. Aquil §. ex hoc tamen capite.

¶ RVRSVS. ¶ Iste § diuiditur in duas partes. Primò ponit de restitutione danda præsenti contra absentem. Secundo, addit & extendit ad alios multos casus. Secunda ibi, quod genus. ¶ CASVS. Duo sunt hic posita, scilicet rursus. quæ est dictio iteratiua, & etiam, hæc dictio, ex diuerso, dictionem iteratiuam ideo bis posuit: quia sicut supra tractauit de prætoria in rem: sic & hic licet aliquis posset dicere, quod hic tractetur de prætoria in personam, in pluribus tamen dicitur rescissoria in rem: & etiam fuit ratio, quam dominus Ioan. in arbore act. posuit inter actiones reales, referens se ad ea, quæ frequentius accidunt, & contingunt. Et ita respondebat domino Iaco. de Bald. reprehendenti dominum Ioan. eo quòd rescissoriam inter reales ordinauit in arbore sua. Ex diuerso autem dicit, quia hic tractauit de actione, per quam actor negat alium usucepisse, quod usuceperat: in superiori §. tractauit, qualiter actor affirmat se usucepisse, quod non usucepit. Qualiter autem absentis rem præsentis potest usucapere, habes in gl. Item scire debes, quod in isto §. notatur secunda cã inuentionis tit. de maiorib. restituendis Prima enim causa fuit, ne absentes, a præsentib. læderentur, ut restituerentur & de ista causa tractatum est s. prox. §. Secunda cã fuit, ne læderẽtur præsentes ab absentibus; & de ista secunda causa tractat. §. iste, s. de restituendis præsentib. contra absentes: sed quid si ambo essent absẽtes: restitueretur ne unus contra aliũ? Rñ. quod sic. Bene enim restituitur priuilegiatus cõtra priuilegiatũ, ut ecclesia contra ecclesiã, & minor contra minorẽ. Tria. n. principaliter debes scire circa istũ §. Primum est, quã, & quib. detur restitutio: & de hoc usq; huc dictum est. Sm est intra quod tp̃s detur restitutio, de quo diuersimodè dicunt: ut habes notatum super. l. quo tpe militiæ. C de rest. mil & ff. ex qui. cau. ma. l. ab hostib. §. sed quod simpliciter. Dñs aũt Iac. dicebat, quod tp̃s ipsius non mutatur: sed est semper quadriennium continuum, sed cum aliquis tpe læsus sit: tp̃s ad hoc bene mutatur. Tertium est de rescissoria. Doct. aũt dicunt, quod non est proprium nomen act. & dicebant, quod minores restituuntur iur. act. & maiores of. iud. dominus Iac. dicit contrarium. Dicit enim I. quod simili modo restituuntur maiores, & minores: vñ dicebat, quod nihil aliud est rescissoria, quàm actio, quæ primò ante usuca. uel præsc. fuit directa, modo est utilis. Itẽ quid est, quod dicit, hunc librũ corrigi per C. cum liber iste posteà factus sit: & ante Pãdectas Codex factus sit, ut s. in proœ. §. & cũ sacratissimas;

Diuisio.

sissimas? Ad hoc respondetur, quod uerum est, quod Impe. primò ad Imperiales constitutiones curam suam direxerit, & ex tribus codicibus. s. Hermoge. Greg. & Theo. fecit fieri unum C. quem suo felici nomine nuncupauit: deinde erexit curam suam ad immensa ueteris prudentiæ uolumina &c. Et tertio librum istum mandauit componendum: ut s. habetur in proœ. in præallegato. §. Sed posteà uidens imperatorias constitutiones uagari extrà corpus iuris, mandauit posteà dissolui Codicem: & quod insererentur illæ constitutiones, & sic factum fuit, vnde constitutio illa, quæ corrigit librum istú, est vna de constitutionibus.

¶ LIBELLVS IN actione rescissoria.

¶ Hic tractatur de actio. rescissoria, in qua qualiter formetur libellus, est uidendum. Sed primò sciendum est, quod actio rescissoria locum habet, cum absens causa reipu. uel captus ab hostibus, uel ex alia causa necessaria, uel probabili, usucepit rem præsentis, uel præsens rem absentis, ex causis præmissis: ut in hoc §. rursus. & ff. quibus ex cau ma. in integ. restit. l. 1. & 2. unde, reuerso absente, formabitur libellus in hunc modum: Dico ego a, contra b, quod ipse in absentia mea rem meam usucepit: unde supplico uobis, domine iudex, implorando officium uestrum, quatenus rescindatis usucapionem, ut, ea rescissa, possim rem meam petere quasi eam non usucepisset. quo impetrato, poterit agere utili rescissoria rei uen. Nec erit proprium nomen act. hoc, quod dico, rescissoria, sed adiectio quædam, & illa, quæ primò erat directa dabitur utilis, ut C. qui. ex cau. ma. in integ. rest. l. 1. & C. de postli. reuer. quod de redem. l. ab hostibus. iij.

¶ *Rursus ex diuerso* i. econtrario. Nam suprà affirmando, & se usucepisse dicit: hic negando, & aduersarium non usucepisse dicit Accur.

quum reipublicæ [a] causa abesset, [b] vel in hostium [c] potestate [d] esset, rem eius, qui in ciuitate [e] esset, [1] † vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum, [f] rescissa [g] usucapione, eam petere, id est, ita petere, ut dicat, possessorem usu [h] non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis, [i] & alijs quibusdam [k] simili æquitati motus prętor accommodat: [2] † sicut ex latiori Digestorum, * seu Pandectarum volumine intelligere licet.

Alienatum in fraudem creditorum, permittitur ipsis ex sententia prætoris bonis debitorum possessis reuocare. h. d. Aret.

¶ Item si quis * in frau-

a *Reipublicæ.* s. ciuitatis Romanę, ut ff. de uerb. sig. l. eum, qui. idem tamen ex generali clausula posita ff. ex qui. cau. ma. l. 1. in fi. Idem in cæteris ciuitatibus dicendum est, ut ff. ex qui cau ma l. sed & si per prætorem. §. pe. Idem etiam si causa municipij alicuius, *a* ut ff. ex qui. cau. ma. l. legatis.

b *Abesset.* alias absens esset. Iste, qui absfuit reipublicæ cā, rem præsentis duobus modis potuit usucapere, s. per se, & quia rem illam secum detulit, siue domi dimisit, & animo possedit, ut dicitur de eo, qui ad nundinas profectus est, ut ff. de acqui. poss. l. clam possidere §. qui ad nundinas. Item per alium, s. per filium, uel seruum, ut statim in capituo dicemus.

c *Vel in hostium.* Qui sint hostes, dicitur ff. de cap. l. hostes. & ff. de uerb. sig. l. hostes. s. quibus populus Romanus bellum indixit, uel qui populo Romano bellum indixerunt: Si ergo ab alio quis capiatur: numquid hoc locum habebit quod hic dicitur? Credo, quod sic, *b* sicut quando abest causa alicuius ciuitatis, uel municipij, ut sup. dictum est. In hoc autem differunt; quia non fiunt serui talium hostium, ut ff. de ca. l. hostes. & sic poterunt facere testamentum quod alias non posset, *c* cum esset seruus. imo & eius obses non posset, ut ff. de test. l eius, qui. & l. obsides. Accur.

ADDITIO. Idem si princeps, uel papa, siue eius legatus commissione papæ alicui ciuitati subditæ ecclesiæ bellum indixerit: quia capti efficiuntur serui, & eorum bona efficiuntur capientium. & sic in omnibus his habebit locū fictio postliminij. quod no. perpetuo.

d *Potestate.* i. seruitute. *d* alias accipitur pro iurisdictione: ut cum dicimus, potestas habet homines de districtu * in potestate, id est, iurisdictione. Item ponitur pro obedientia, in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub prælatis. Item ponitur pro dilectione, siue pietate, & hæc patria potestas dicitur, ut ff de uerb sig. l. potestatis. Sed quomodo iste ab hostibus captus potuit usucapere, cum ipse ab alio possideatur, ut sup. de iu. per. §. serui. ergo ipse possidere non potest, ut ff. ad leg. Iul. de adul. l. sic eueniet. ibi in sua enim &c. ff. de acq. rer. do. l. homo liber. §. quicquid. ergo nec vsucapere: ff. de usuca. sine possessione? Resp. usucapit per filium, uel per seruum in re peculiari, *e* ut ff. ex quib. cau. ma. l. item ait prætor. §. hæc aút. & l. denique. & l. ait prætor. §. hi plane. & ff. de usucap. l. iusto. § fin. Sed nec videtur, quod per seruū possit captiuus vsucapere, ut ff. de usuca. l. neq; seruus. Sed dic, quod illa loquitur in cā non peculiari: quod verū est. Vel loquitur ipsa ueritate inspecta, *f* hic aūt iure postli. inspecto, quod præualet ueritati: ut su. qui. mo. ius pa. pot. sol. §. si ab hostibus.

ADDITIO. Doct. cōiter sequūtur gl. & do. Iac. reprobat hic Ang. quem uideas. & dū tex. noster dicit quod captus ab hostib. pōt vsucapere. Ia. exēplificat de actione personali; in qua currit præscriptio, non ex possessione præscribentis, sed ex solo cursu temporis, negligentia non petentis. uide hic per eum.

e *In ciuitate esset.* q. d. qui non abest. Quid ergo, si vterque abest, & alter alterius rem usucapit? Respon. & tunc habet locum hæc testamento: *g* vt ff. ex quib. cau. ma. l. fi. videtur autem desinere abesse, cū domum redijt, uel redire potuit, finito negotio, pro quo erat absens, & tunc dicitur desinere abesse, nisi iustā cā impeditus fuerit in redeundo: statuuntur enim ei xx. miliaria diurna, vt ff. ex quib. cau. ma. l. si cui. §. tandiu. Et sic patet, quod de necessaria absentia tunc intelligitur: *h* aliàs contra, ut ff ex quib. cau. ma l. ij, qui. & l. seq. sed verbum, desierit, hic positum, strictius ponitur, i. quod possit conueniri. Item econtrà, si præsens rem absentis vsucepit: ut, ff. ex qui. cau. ma. l. c. §. uerba. & tunc siue completa est tota usucapio in præsentia, i. intra modicum tempus, siue in absentia, siue posteà patum, idem est, ut ff. eo. l. ab hostib. §. sed quod simpliciter.

f *Annum.* s. vtilem, qui constat ex ccclxv. diebus: ut ff. de statulib. l. cum hæres §. Stichus. in quibus actor habuit facultatem agendi, nec impediretur per se, nec per eum, nec per iudicem. Nam hæc tria necessaria sunt, ut utilis dies, aut annus currat, ut ff. de diuer. & tempo. præscr. l. 1. Hodie uero in omnib. restitutionibus quadriennium continuum computatur, ut C. de temp. in integ. rest. l. fi. Et ita no. hic, quod hic liber corrigitur per C. in hoc anno utili generaliter secundum quosdam. Sed dico contra: quia illa tantum in restitutionibus dicit: unde in alijs remanet utilis annus.

g *Rescissa.* per in integrum restitutionem petitam à iudice uiuo, ut subducatur tempus vsucapionis, quo fuit absens: ut C de resti. mil. l. ij. sicut & minores petunt, ut ff. de exce. l. exceptiones, quæ personę. in fi. l. Et hoc ipsum, s. quod postulare possunt, à mortuo prætore conceditur eis, ut ff. eo. l. 1. per totum. Restituit ergo eos prætor uiuus, *i* ut sic agant antiqua actione, ac si res non esset usucapta, uel actio præscripta, & ideo actio, ad quam restituitur, dī rescissoria; non quod sit nomen proprium actionis: sed quæ erat primo realis siue personalis directa, nunc dicitur utilis, ut C. ex qui cau. ma. l. fi. & de cap. l. ab hostib. iij. C. k Alij dicunt, *l* quod statim, eo reuerso, habet rescissoriam: & dicunt esse proprium nomen actionis, & sic dicunt, quod maiores iure actionis, sed minores officio iudicis restituuntur. Dicunt tamen, quod hæc rescissoria actio efficaciam non habet antequam insufflet in eam prætor spiritum uitæ dando restitutionem quod satis recidit in primam opinionem. Nam semper uerum est hoc, quod à prætoris mortui edicto hoc fit, & autoritate prætoris uiui.

h *Vsu non cepisse.* Et sic videtur concedere mentiri, quod P. confitetur. Sed dic, quod non mentitur: sed dicit sibi restituendum ac si usucaptum non esset: ut sup. prox §. diximus.

i *Actionis.* s. rescissoriæ supradictæ. Accur.

k *Quibusdam.* ut si rem absentis usucapiat præsens. *m* Item si absens fuit probabili causa, ut studiorum. Item in uinculis positus: ut ff. eod. ex quib. cau. maio. l. 1. & l. sed & si per prætorem. in fi. & l. seque. & de illis. ll. inf. facit mentionem cum dicit de uolumine digestorum.

1 † est.

a Dicidē, si esset absens pro facto unius uillæ, uel castri, quia largo modo dicitur abesse causa reipu. vt no. gl. in l. legatis. allegata. inf. Ange.

b Et bene, quia quando præsens contra absentem datur restitutio, non refert de causa absentię. Ang. & Ia.

c Sequunē hanc glo. Angel. & Ia.

d Melius dixisset, id est, dominio Nico. & Ias.

* Adde Felyn. c. licet causam in prin. de probat. sibi de districtu

Captus ab hostib. potest usucapere.

e Sequitur hanc glo. Ia.

2 † D. accōmodat.

* Titul. ex quibus cau. maio.

f Idē Dy. Ang. & Ia.

g Istā glo. approbāt Angel. & Ia.

h Quando absens cōtra præsentem restituitur: aliàs nō fit distinctio secundum Ias.

* Scilicet creditor.

i Istud ergo, quo petit restitutio, est officium iudicis. facit l. quod si minor. §. fin. ff. de min. & est casus in terminis in l. si quis stipulatus. ff. ex quibus cau. ma. & nō cōprobatur rōne: q. a quoties uerba legis referuntur ad iudicē: tūc ex illo edicto oritur officiū iudicis: ut no. gl. in l. si soror. C. de colla. & habetur in l. iiij. ff. de ali. & cib. leg. & no. plenè Bar. in l. j. ff. de cōd. ex le. sed hoc dictū est huiusmodi, ut in l. j. in fi. ff. ex q. cau. maio. igitur &c. Ang.

k Hæ duæ leges nihil faciunt ad propositū.

l Et malè secūdū do cto. hic.

m Istā tenent Dyn. & Bald.

¶ITEM SI QVIS. ¶ Diuiditur in duas partes. Primò ponitur dictum: ex quo tacita quæstio. Secundo determinatio quæstionis: Secunda ibi, Permittitur.

¶CASVS. De rescissione alienationis, s. qualiter possim petere per rescissoriam rem meam absente me vsucaptam, vel præscriptã, rescis-

sa usucapione per beneficiũ restitutionis: satis est dictum. s. in

dem [a] creditorũ [b] rẽ suam [c]

materia sua. Nunc autem videndũ est de quadam alia reuocatione, quæ fit alio casu, uidelicet, de reuocatione, quæ fit à creditore, qñ debitor in fraudem creditorũ mala fide alienat. Et circa hanc materiam dicit legislator breuiter, ꝙ si debitor mala fide in fraudem creditorum alienauerit, permittitur creditoribus bona fide reuocare ab ipso ea, quę sunt alienata, perinde ac si bona illa remanserint in bonis debitoris illius. Vnde hic tractat de alia reuocatoria, quam fecit in proximo. §. quæ uocatur Pauliana. Sed uidetur in principio, ꝙ prætor permittat mentiri hic sicut in duobus proximis. §§. Et respondetur, ꝙ nec hic, nec ibi permittit prætor mentiri. Ipsa enim uerba hic posita sunt, sicut si in bonis debitoris mansissent; & uerba posita superius, ac si non usucepisset, effectum denotant. q. d. sicut in rescissoria permittitur ei, qui fuit absens causa reipublicę, uel alia iusta de causa, dum res sua usucapta fuit, in effectu agere, ac si tẽ suam non usucepisset aduersarius; eo quod fingit lex rem non esse usucaptam, rescissa usucapione per beneficium restitutionis, & sicut prætor fingit, hoc non esse usucaptũ; quod in ueritate est usucaptum, remouendo usucapionem de medio; & sic fictio hæc ueritati præiudicat, sicut & alibi in fictione l. Corne. quæ fingit captiuum mortuum, præmortuum prima hora captiuitatis. & in fictione postliminij, ubi fingitur captiuum similiter semper fuisse in ciuitate, ut ff. de capti. & postli. reuer. l. postliminium. & l. pater. §. fi. l. quod si filius sic & in ista reuocatoria permittitur creditoribus, rem debitoris in eorum fraudem alienatam, ac si non esset alienata, petere. Sed uidetur, quòd male ponitur in litera hæc dictio iteratiua, item: cum in proximo. §. tractatum sit de reuocatoria prætoria in rem, cum Pauliana sit in personam. Cum igitur simus in tractatu prætoriarum realium, sicut patet inf. & sup. & in illo. §. in personam. ubi de personalibus aget, malè uidetur hic inserere actiones prętorias personales, & malè uidetur hic poni hæc dictio, item, iteratiua: cum quasi de alia materia hic tractet.[1] Ad hoc respondetur: Non est dubium, quin Pauliana, de qua principaliter in hoc §. tractatur, & aliæ, de quibus fit mentio, s. Pauliana, Fauiana, & Caluisiana. ff. de usur. l. uideamus. ij. §. in Fauiana. Inter personales sint: tamen eas inter prætorias interserit propter similitudinem, quam habent in reuocando. ideo dicit, item. Super isto. §. potest formari unum, quare, tale. Reuocatur per Paulianam, quod in fraudem creditorum, à debitoribus est alienatum: per Caluisianam autẽ, & Fauianam (quanquam super hoc sit defensio) reuocatur illud, quod in fraudem patroni est à liberto alienatum. Quare ergo cum necesse sit, quòd probetur fraus tam emptoris, quam uẽditoris, ad hoc, quod creditor possit reuocare illud, quod in fraudem eius est alienatum, in reuocatione quæ fit à patrono rei alienatæ in eius fraudem à liberto suo, sufficit, quòd probet fraudem alienantis solum? Ad hoc dicitur, ꝙ creditor qui agit Pauliana, reuocat alienata ab eius debitore, non soluto pretio, & propter hoc grauatur; quia tam emptoris, quam uenditoris fraudem necesse habet probare. Patronus autem, qui vult reuocare alienata in eius fraudem, necesse habet soluere pretium emptori: & ideo in hoc releuatur; quia non habet necesse probare nisi in fraudem alienantis. ¶Sed domine, quæ est ratio huius diuersitatis, ꝙ plus debeat grauari patronus, q̃ creditor, qui reuocat? Frater, dicit Iusti. Ratio una iam dicta est, s. quia qui in uno grauatur, in alio debet releuari, per l. ff de iniur. l. eum, qui. in princ. in gl. probandi. Alia ratio est ista, & magis specialis, quia patronus. qui reuocat, certat de lucro captando, creditor autem de damno uitando De actione autem Pauliana, Fauiana, & Caluisiana, diuersimode sentiũt. Quidam. n. sicut Guar. & omnes antiqui usque ad Io. & Azo dixerunt, ꝙ Caluisiana datur patrono, & Pauliana creditori, & Fauiana utrique. Et pro se allegabant. l. ff. de usur. l. uideamus. ij. §. in Fauiana. Dixerunt. n. quòd in l. illa dicit litera, per quas. unde isti fecerunt tales uersus: Caluisi. pa. sed Pau cre. Fauiana cauebit utrique. Io. & B. eorum sequaces dixerunt, quòd Fauiana Patrono, Pauliana creditori, & Caluisiana datur utrique per alios versus, Creditor à Paulo, Fauiaq; patronus ametur Istis Caluisius communis amicus habetur. Dominus Gui. dicit, ꝙ Pauliana datur soli creditori, secundum quod omnes alij dicunt; quia Calu. & Fa dantur soli patrono, & nunquam creditori: nec meminit se uidisse l. quæ dicat Fauianam. uel Calui. dari creditori, nisi in l. uideamus. de usur. sic

alicui tradiderit, bonis eius

ista litera, per quas quod non credit. communis enim est litera, per quam, & non per quas. Franc.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE IN FACTVM quæ & Pauliana dicitur.

¶Hic de alia pręttoria, & personali tangitur, & illa datur creditori ad reuocandum ea, quæ in fraudem eius sunt alienata, & appellatur Pauliana, siue in factum, de qua. ff. de usur. l. uideamus. ij. § in Fauiana. & ff. de ijs, quæ in frau. cred. l. hæc in factum. Et ponitur hæc actio inter reales propter quandam similitudinem, quam habet cum rescissoria: quia sicut per illam rescinditur usucapio; ita & per hanc traditio: ut in hoc. § item si quis. & forma in ea libellum sic: Dico ego a. contra b, ꝙ debitor meus alienauit & uendidit ei in fraudem bona sua, & quod ego iussus fui ex sententia p̃sidis possidere bona ipsius debitoris. unde proponendo contra ipsum Paulianam actio. peto possidere illa bona, ac si non essent tradita ipsi b, & bon. poss. in me transferẽdam adiudicari peto. Causa istius actio. est hæc: Et quia in fraudem alienauit, peto &c. & sufficit, ꝙ loco actio. ponatur causa sic: Vnde cum in meam fraudem debitor alienauerit, peto &c. Et datur ista Pauliana ad reuocandum corporalia: actio uerò in factum datur ad incorporalia, secũdum quosdam. Sed dicas, quòd Pauliana non est proprium nomen actio. sed quædam adiectio, & datur actio in factum tam pro corporalibus, quam pro incorporalibus.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE FAVIANA.

¶ Actio vero Fauiana datur patrono ad reuocandum ea, quæ libertus in eius fraudem alienauit; & eodem modo formabis libellum, sicut in Pauliana, uel in act. in factum, de qua est hic proximè dictum.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE CALVISIANA.

¶Caluisiana verò actio daꝛ utriq;, s. tã creditori, q̃ patrono, in qua eodẽ mõ formaꝛ libellus, sicut in p̃dictis actionib.

a *In fraudem*. No. ꝙ uterque tam debitor, quam receptor, oportet, ꝙ fraudem participet, a quando titulus non est lucratiuus: si autem est lucratiuus (puta donationis, ut si dedit, & hoc intelligat ad hoc, ut creditor possit reuocare alienationem) tunc sufficit fraudem debitoris tantum interuenire, ut C. de reuo. ijs, quæ in frau. cre. l pe. & ff. quæ in frau. cre. l. qui autem §. hoc edictum & §. similiq; modo. Et de hac fraude nota bonam destinctionem; quia uel adhibetur à debitore alienante inter uiuos, aut in ultima uoluntate: uel à liberto in fraudem patroni similiter inter uiuos, uel in ultima uoluntate: si ultima uoluntate: tunc aut per legata, aut per libertates, & si per libertates, aut directas: aut fideicommissarias. Si debitor in fraudem alienet inter uiuos, uno casu præsumitur fraus, s. quando omnia alienauit: ut ff. eo. quæ in frau. cre l. omnes. §. Lucius. b Si autem non oĩa, non præsumitur. sæpe. n. de facultatib suis amplius, q̃ in eis est, sperant hoĩes, ut sup. qui ma. non pos. §. in fraudem. debet ergo probare eam creditor Et hæc distinctio, per oĩa seruatur ẽt in patrono, ut ff. de prob. l patronus. & l. quoties. §. qui dolo. In ultima uoluntate si legatum, vel fideicommissum in fraudem creditoris reliquit, solum euentum inspicimus: licet fraus non interuenerit, ut in donatione cã mortis; ut C. de iu. delib. l. fi §. fi uerò creditores. cum legata nõ debeantur, nisi deducto ære alieno, ut ff. e. quæ in frau. cre. l. qui autem. § pe. & ad Tre. l. 1. §. is, qui quadringenta. Idẽ in patrono per oĩa si libertus in fraudem legauit, uel fideicommissum reliquit, uel donauit cã mortis. nam solum euentum inspicimus, ut ff. si quid in frau. pa. l. 1. in prin. & §. j. In libertatib. autem in fraudem relictis distingue directas à fideicommissarijs. in primo enim casu consilium, & euentum; in secundo euentum tantum inspicimus, ut C. de ijs, qui ma. non possunt. l fi. & l. j.

b *Creditorum*. Largè accipe pro omni eo, cui aliud debetur ut ff. de uerb. sign. l. creditorum. & l. creditores. & l. fi cui. & in Authen. de fideius. § pen. col. 1.

c *Rem suam*. s. corporalem, ex eo, quod dicit, tradiderit. idem

a Secus in patrono, qui reuocat alienata, quocunque titulo, quãuis solus libertus patrici pauerit fraudem, Angel. & Iat.

b Qui tex. licet loquatur in alienatione lucratiua; tñ etiã habet locũ in titu. oneroso, vt est gl. in l. qui testa mentũ, in uerbo, modum. & ibi Bar. ff. de proba. & ista procedunt secundũ Ia. quandoq̃ ditio omnium bonorũ esset facta pro ualde minori pretio, quã ualerent. idẽ si non omnia bona, sed maiorem partẽ alienauit: ut est glo. no. in l. nomen. §. filio. in uer. omnis substãtia. ff. de leg. iij.

idem tamen est in incorporalibus, vt patet per multa exempla ff quæ in frau. cre. l. j. ij & iij. vsque ad l. qui autem.

ADDITIO. Nota sing. illam l. in prin. quod si debitor repudiat hæreditatem, vel legatum, vel alio modo, & titulo poterat acquirere, & non vult, imo repudiat etiam in fraudem, & despectū creditorum, an hēat locum in ista materia? dicitur ibi, quòd non: quia dummodo non diminuat de suo patrimonio, non habet locum dispositio huius §. quod nota bene. Ang.

à creditoribus possessis [a] ex sententia præsidis [b] permittitur [c] ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, [d] id est, dicere eam rem traditam non esse; & ob id in bonis debitoris mansisse. [e]

Actio Seruiana, vel quasi, est prætoria, & competit

a *Possessis.* i. possideri iussis: nec enim re ipsa à creditoribus fuerant possessa bona debitoris: cum ipse alienauerit. Vel dic, a possessis, quæ remanserant, & non sufficiebant, vt ff. eod. l. ait prætor. quæ Lucius.

a Istam tenent Nic. Plac. Ioan. Fab. & Ias.

b *Præsidis.* puta, quia fuit condemnatus, & non satisfecit condemnationi intra tempus. vnde missus fuit actor in possessionem bonorum.

c *Permittitur.* s. intra annum vtilem, vt ff. de ijs, quæ in frau. cre. l. j. j. respon. de eo tamen, quòd peruenit ad eum; vel quod dolo fecit, quò minus perueniret, perpetuò datur, vt ff. eo. l. ait prætor, quæ Lucius. §. hæc actio.

ADDITIO. De ista materia excussionis vide hic latè per doct. & refert hic Ias. casum sing. in auth. contra rogatus quis. C. ad Treb. vbi etiam in rei ven. est necessaria excussio bonorum.

d *Eam rem petere.* Sed qua actione? Respond. Pauliana, quæ datur creditori ad reuocanda corporalia; sed in factū ad reuocanda iura, vt ff de vsur. l. videamus ij. §. in Fauiana. & ff. eo. quæ in frau cred. l. hac in factum. *b* Vel verius dic, ꝙ nulla dicitur Pauliana, nisi adiectiuè: quia à Paulo fuit inducta; sed in factum Pauliana dicitur, quæ ad reuocanda corporalia, & incorporalia competit, & datur contra accipientem, & hæredem eius, inquantum ad eos peruenit, etiam non restituto ei pretio, vt ff. eod. l. ait prætor quæ Lucius §. fi. & l. sequ. & l. si debitor. & l. ex his. in eum autem, qui in fraudem alienauit, actio non datur, cum nudus sit: nisi ita fraudulenter dispersit, ut res apparere non possit: quo casu etiam in carcerem detrudetur, ut ff eo. l. si. §. fin. Est & Fauiana, quæ datur soli patrono ad reuocanda ea, quæ libertus in fraudem patroni alienauit inter uiuos, vel in ultima uoluntate, quo minus patronus habeat tertiam, ut ff. si quid in frau. patr. l. j. in prin. & §. j ꝰ. de suc. liber. § sed nostra constitutio. Est & Caluisiana, & ipsa tam patrono, quam creditori competit, ut ff. si quid in fraud. patr. l. in Fauiana. Quidam tamen dicunt contra in eo, quod de Fauiana dictum est. argu. ff. de usur. l. uideamus. ij. §. in Fauiana. Sed certe ita dicit ibi litera, per quam, & sic refertur ad proximam tantum s. Paulianam. Et istæ duę imitantur naturam superioris in factū Paulianæ Sed quæro, quare sunt hic hæ positæ inter reales prætorias, cum ipsæ personales sint: quod probatur per id, quod dicit litera, in Fauiana quoque, vt ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. Nam proximè dixerat de personalibus. unde continuat eam cum personalibus, & probatur. ff. si quid in frau. patr. l. j. §. hæc actio. Sed respon. *c* quia similitudinem habet cum superioribus duobus casibus in eo, quod sicut ibi permittitur aliquid dicere, quod non fit, uel esse facienda aliqua, ac si non processissent, quæ processerunt; sic & hic. Item sicut ibi fit reuocatio, ita & hic. ergo secundum hæc ita dici debent hæ reales, sicut superiores, quod quidam concesserunt. Sed respon. hic non petitur, quod meum fuerit; ut in superiori casu, nec quasi meum; ut in Publiciana, ut sup eod. §. aliæ. Nec obst inf. proxi. quia hypothecaria est in rem: nec tamen meum petitur, vel quasi; quia ibi quod peto, peto quasi meum. i. possessionem per hypothecariam actionem, vel Seruianam. Hic autem neque possessio, neque dominium est meum, nec fuit; imo in accipientem transiuit, licet in fraudem sit alienatum, ut ff. de contrahen emptio l. si sciens, in fine. & prædictæ tres actiones reuocatoriæ dicuntur. *d* Sed vnde oritur hæc actio? Respon. ex quasi maleficio, quando dolus fuit in vendente, & emente. si autem in vendente tantum, tunc potest dici ex quasi contractu, si agitur contra illum possidentem. Sed nunquid habet retentionem, ut ab eo non reuocetur, si vult soluere, quod sibi creditori reuocare uolenti debetur? Quidam negant, ut argum. ff. rerum amota l si cum duos. §. si & l. seq Sed contradico, instar posterioris creditoris, si vult soluere priori, qđ sibi debetur, potest habere retentionem, ut ff. de euict. l. euictus. *e* quod dic, ut ff. de ijs, quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. illud.

b Hanc gl. intelligunt doc. in alienatis inter uiuos. sed in ultima uoluntate datur, uel condictio indebiti uel hypothecaria, vt l. fi. §. si uerò credito res. C. de iure delib.

c Dic quòd sunt personales in rē scriptæ. Nicol. Io. Faber, & Ias. Actio hypothecaria.

d Et sic tenet glo. ꝙ hæ reuocatoriæ sint meiè personales sed D. Ias. in hoc reprobat glos. & tenet, ꝙ sint in rē scriptæ uide hic per eundem.

e *Mansisse.* uidetur ergo, quod permittat, mentiri, quod nō est uerum, sed ita petit, ac si mansisset in bonis debitoris, ut supra eodem. § aliæ. & §. rursus.

e Vide meliorem textum in l. prætor. C. qui potiores in pig. ha. Ias.

Seruiana pro rebus coloni, quasi Seruiana pro rebus aliorum debitorum obligatis. Aretinus.

¶ Item Seruiana, * & Quasi Seruiana (quæ etiam hypothecaria vocatur,) ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt.

* *Adde Forca. dia. 17.*

¶ ITEM SERVIANA.

¶ Diuiditur in tres partes. Primò, quòd actio Seruiana, vel quasi Seruiana est prætoria. Secundo, quæ sit differentia inter actionem Seruianam, vel quasi. Tertio, quæ sit differentia inter pignus, & hypothecam. Secunda ibi, Seruiana autem Tertia ibi, Inter pignus.

¶ CASVS. Adhuc prosequitur Iust. materiam suam dicens, quòd non solum præcedentes sunt prætoriæ in rem, sed ēt Seruiana, & quasi Seruiana, quæ & hypothecaria uocatur. & statim dicit effectum utriusque. Seruiana enim competit locatori, siue domino domus, pro rebus coloni quæ pignoris iure pro mercedibus fundi, vel domus tacitè obligātur. Quasi Seruiana autem uocatur alia, per quā creditores pignora hypothecasq; persequuntur. Quæ autem sit differentia inter ista tria nomina, Seruiana, & quasi Seruiana, & Saluianum interdictum, quæ videntur nomina synonyma, satis potest parere ex notula literæ Et licet hypothecaria re uocet nudam possessionem. & Saluianum interdictum similiter, tamen differunt: quia qui intendit Sal. interdictū, non habet probare, nisi unum, s. quòd ille, qui conduxit domum, tempore conductionis possedit res illas. In Seruiana uerò debet probare duo. Dominus autem Ias. hic agitabat unum uerbum, de quo nunquam fecerunt mentionē glossatores. s. quare una actio uidetur uocata Seruiana, alia quasi Seruiana. Et ad istam quęstionem ita respondebat: Actiones uocantur ueræ, & directæ in casu isto, in quo sint expressæ. Seruiana autem sicut ex primitiua sui natura est, intendebatur contra colonum, & certe posteà extendebatur contra quemlibet alium debitorem; & tunc per extensionem sortita est naturam quasi Seruianæ. Vel sic, & melius: Seruiana dicitur illa actio, quæ nobis seruit uerè, sicut aliquis dicitur nobis uerè seruire, quando gratis seruit. Sic autem est de actione Seruiana. Quando enim domum meam tibi loco, non conuenio tecum, ꝙ res illatæ mihi sint obligatę, & tamen sunt & ita sine pacto interueniente res illatæ mihi obligatæ sunt. & pro eis competit mihi Seruiana. Itē uolui scire à legislatore, quæ sit differentia inter pignus, & hypothecam, ad hoc, quia in si. prox §. dixit, ꝙ quasi Seruiana est actio, per quam creditores pignora, hypothecasve persequuntur. Et ipse respondet, ꝙ nulla est differentia inter pignus, & hypothecam, quo ad actionē hypothecariā. Nam quæcunque res fuerit à debitore creditori obligata, siue fuerit creditori tradita, siue nuda conuentione sine traditione sibi obligata, semper potest creditor illam rē à quocunque possessore petere per hypothecariam actionem. In alijs tamen facimus differentiam inter hæc uerba. Dicimus enim, quod pignus propriè dicitur res obligata, & tradita creditori Res dico mobilis. Quando autem aliqua res nuda conuentione sine traditione obligatur, eam dicimus appellatione hypothecæ contineri. hoc dicit. Sed uidetur in principio quod litera dicat falsum, cū dicat, quòd inter pignus, & hypothecam nulla est differētia; quia actio hypothecaria vendicatur habenti possessionē ff. de pign. l. & quæ nondū sunt. §. j. sed qui habet pignus, hēt detentionem ad minus. quare ergo non potest habere actionem hypothecariā? Frater, qui habet pignus, sine dubio quamdiu hēt pignoris possessio-

sessionem, siue detentionem, non habet hypotheecariam: sed si pignus traditum fuerit posteà amissum, vel si pignus alij precario concesserit, tunc competit creditori hypotheca. & postea caute dicit in notula, ut hac actione peti possit à quolibet possessore, & hoc est quod dicit. Franc.

amittendo consistat, ut ff. de legib. & senatuscon. l. fin. *e* Sed quæ est differentia inter Seruianam actionem, & Saluianum interdictum: cùm illud ad idem competere uideatur, ut infra, de interdic. §. interdictum? Respond. quia in Seruiana oportet, quòd creditor probet debitorem fuisse dominum tempore obligationis, ut ff. de pignor. l. & quæ nondum sunt. §. primo. sed in Saluiano sufficit, quod probet eum possedisse, vt colligitur ff. de Saluiano interd. l. j. in princip. & diximus inf. de interdi. §. interdictum. *f Nihil interest.* nisi in sono vocis, ut ff. de pigno. l. res hypothecæ, §. inter pignus. imo & etiam quantum ad actionem uidetur interesse. nam præscriptio habenti pignus non currit, cum possideat: secus in hypothecaria, cui currit præscriptio interdum decem, *f* interdum viginti, *g* interdum triginta, *h* interdum quadraginta *i* annorum, ut C. si aduersus cred. l. j. & 2. & C. de præscript. triginta. uel quadraginta annorum, l. cũ notissimi. & de ann excep. l. j. §. j.

e Hypotheca autẽ dr̃ ab hypo, q̃ est sub, & thesis, positio, quasi suppositio, vel obligatio, quæ idem sunt, ut pbatur per rubri. de re. co. non alien. vel suppo.

de verbo, contineri, an proprietatem sermonis contineat, adde Fel. in rub. ext. de te. stib.

2 † *al. dicimus.*

¶LIBELLUS IN ACTIONE SERVIANA, ET QUASI SERVIANA.

¶Hic tangitur de Seruiana, & Quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria uocatur, in qbus qualiter formetur libellus, est uidendum. Sed primò sciendum est, quòd Seruiana datur domino fundi, in rebus coloni, quæ pignoris uice, uel iure pro mercedibus fundi eidem tenentur, ut in hoc §. item Seruiana. & ff. quib. ex cau. pig. tac. contrahi. l. ij. Formatur ergo in hac actione sic libellus: Dico ego a, contra b, quòd bona, quæ sunt illata, & inuecta in fundum meum, sunt mihi obligata pro mercede fundi; vnde proponendo Seruianam, siue hypothecariam contra ipsum b, peto illa pignora mihi tradi, & eundem b, ad restitutionem eorundem pignorum mihi condemnari. Causa autem pro ista actione poterit poni hæc, scilicet, Vnde cum bona illa, ubicunque sint, ipso iure tacitè mihi sint obligata, peto, &c. Eodem modo forma libellum in actione illa hypothecaria, siue Seruiana, quæ datur domino domus in bonis inquilini in eandem domum illatis. Quasi Seruiana, siue hypothecaria datur creditori, ad pignora sua prosequenda, ut suprà, de actionib. §. Seruiana. & sic formatur libellus in ista Quasi Seruiana: Dico ego c, contra d, quòd ipse detinet equum meum, quem ipse mihi obligauit pro decem libris: unde proponendo contra ipsum hypothecariam, peto dictum equum mihi tradi, & ipsum ad restitutionem ipsius equi condemnari. Et causa erit in hoc libello, quam sufficit proponere, scilicet hæc: Vnde cum dictus equus sit pro decem libris mihi obligatus, peto. &c. Hæ verò actio. scilicet, Seruiana, & Quasi Seruiana (quæ hypothecaria uocatur) sunt in rem: unde dantur contra quemlibet possidentem.

al. dicit ab.

¶Seruiana autem experitur quis[a] de rebus coloni,[b] quæ pignoris[c] iure pro mercedibus fundi[d] ei tenentur. Quasi[e] Seruiana autem est, [1] † qua creditores pignora, hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam, (quantum ad actionem hypothecariam attinet,) nihil [f] interest. Nam de qua re [g] inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata, vtraque hac appellatione [h] continetur. Sed in alijs differentia est. Nam pignoris appellatione, eam propriè rem contineri* dicemus;[2] † quæ simul etiam traditur creditori, maximè [i] si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

Actio de constituta, quæ habet omnes vires quas habebat olim, & etiam illas, quas habebat receptitia, item actio de peculio, & per quam quæritur, an actor iurauerit, sunt personales, & prætoria. Aretinus.

g *De qua re.* mobili, vel immobili, tradatur creditori, uel non, corporalis, vel incorporalis sit, excepta tamen urbana seruitute, quæ non potest obligari, ne ruinis ciuitas deformetur, ut ff. de pign. l. si qui. §. fin. & l. seq.

ADDITIO. Dic, quod attenta ratione glos. si esset seruitus etiam urbana, quæ non esset deformatio ciuitatis, posset obligari, ut puta, obligo tibi seruitutem altius non tollendi, donec pecunia non soluat ut. nam tunc ualeret. ita dixit Bat. in d. l. si is, qui §. fin. Ang.

h *Hac appellatione.* scilicet hypothecaria, ut hac actione peti possit à quolibet possessore.

i *Maximè.* hoc abundat, ut C. de testamen. l. fin. §. 2. Duo enim oportet interuenire, ut sit pignus, & quod tradatur creditori, ut hic, & quòd mobilis sit, cùm pignus à pugno dicatur, ut ff. de verb. sign. l. plebs, §. pignus. Si autem mobilis est, & non tradatur. item si immobilis est, tradatur, uel non, hypotheca est. Patet ergo, quod quatuor sunt prætoriæ actiones in rem, scilicet, Publiciana, & Rescissoria, & Seruiana, & Quasi Seruiana. Item aliæ duæ reales, præiudiciales, ut inf. eo. §. præiudiciales. Est & alia, quæ datur superficiario, quando quis ad non modicum tempus conduxit, vt ff. de superfic. l. j. in fine primi respon. & § quod ait. & l. fin. & ff. de rei uendicat. l. superficiario. Est & octaua actio in rem, ut quæ datur metum passo: nam illa prætori est in rẽ, ut ff. quod met. causa. l. metum, §. uolenti. Sunt & aliæ, scilicet, bonorum possessoria hæreditatis petitio; item fideicommissaria hæreditatis petitio. Prima datur ei, qui succedit per prætorem. Secunda ei, cui per Trebellianum hæreditas restituta est, ut ff. de bon. poss. hær. pet l. j. & 2. & ff. de fideicom. hær. pe:. l. j. 2. & 3. & sic decem sunt prætoriæ in rẽ.

f Hoc uerum, quando res possidetur per alium à debitore habente bonam fidẽ, & titulũ, & inter pręsentes. Pla. & Ias.

g Hoc uerum quando res possidetur aliquẽ, &c. & inter absentes, Pl. & Ias.

h Hoc uerum, quando res possidetur per alium à debitore non habente titulum, nec bonã fidẽ. Pla. & Ias.

i Hoc uerũ etiam qñ res possidetur per ipsum met. ☛ sm Ias.

¶*Item Seruiana.* quasi dicat, non solum Publiciana, & Rescissoria reales sunt prætoriæ, de quibus dictum est, sed etiam duæ istæ capiunt uim ex prætoris iurisdictione, idest prætoriæ sunt, ut hic, & ff. de pact. l. si tibi, §. de pignore. Accursius.

a *Quis.* scilicet dominus fundi, siue sit partiarius, *a* siue nummis colat. Item etiam pro deterioratione domus: *b* ut ff. quib cau. pig. tac. contrah. l. 2. licet ex locato sit actio, ut ff. loca. l. qui fundum.

b *Coloni.* subaudi, uel Inquilini. nam & eius res sunt tacitè obligatæ, ut ff. in quibus causis pign. uel hypoth. tacitè contrah. l. 2. *c* Et est Colonus in uilla, Inquilinus in ciuitate, ut ff de acquirenda possessione, l. re pignoris. *d* Differentia tamen est inter has duas tacitas obligationes: nam in rusticis ita demum, si dominus sciat inducta, & illata; in urbanis, siue sciat, siue non; * & est ratio: quia sancta rusticitas omnia palam habet, sed Inquilinus multa etiam clam apportat, quæ locator ignorat, ut C. locati, l. certi iuris. Ita tamen in utroque, si eo animo sint inducta, ut ibi sint perpetuò, non ad tempus, ut ff de pigno. l. debitor. & ff. in quibus cau. pig uel hypot. tac. contrah. l. in prædijs, §. j.

c *Pignoris.* scilicet taciti.

d *Fundi.* uel domus, ut suprà dictum est.

e *Quasi.* Hac dictio ponitur ad differentiam superioris: utraque tamen Seruiana dicitur à seruando fortè dicta: cum omne ius aut in acquirendo, aut in seruando, aut in

a Ista glo. est sing. secundũ Angel. & Ias.

b Etiã pro alia obligatione. An.

c Et ita cõmuniter tenetur: licet Vltramontani contra.

d Ista glo. & omnes similes reprobantur cõiter per scribent.

* Hic Accur. splendidè errat, vt Forca. dialo. 17.

¶IN PERSONAM.

¶Iste §. usque ad §. pœnales, tractat de tribus actionibus personalibus & prætorijs. Et hoc principium usque ad §. actiones autem. diuiditur, quia in principio præmittit de actione de constituta, & de peculio. Item & de iuramento in genere, & secundo in specie, & de unaquaque dicit. secunda ibi, de constituta. Item prima subdiuiditur: quia primo ponit qualiter olim erat in actione de constituta, & receptitia. hodie uerò sunt omnia redacta ad constitutam. secunda ibi, Sed ex nostra.

¶CASUS. Non solùm prætor introduxit actionem in rem, sed etiam actionem in personam. Cùm igitur suprà dictum sit de realibus prætorijs, restat de personalibus prætorijs tractare. Prætoriarum autem personalium actionum

num ad minus duæ sunt actiones. Prætor autem quasdam introduxit actiones in personam, quæ sunt persecutoriæ, & non pœnales: & quasdam introduxit pœnales. In primo igitur mihi ponit exempla prætoriarum act. in personam, quæ non sunt pęnales. Primum exemplum est in act. de constit. pec. & illi actioni erat olim similis act. quæ dicitur receptitia; sed si quid antea plenius habebat hodie in act. de const. est transmissũ: & ea tanquam super uacua hodie constitutionibus principalib. iussa est recedere ab aula. Secundum exemplum est in act. de peculio. Prætor. n. proposuit actionẽ de peculio seruorum, vel filiorum. Tertium exẽplum est de act. in factum, quæ descendit de iureiur. Prætor. n. introduxit act. ex iuramento, in qua solũ quæritur, an actor iurauerit. & non solum has actio. personales, & actiones pœnales, introduxit prætor: sed & alias plures & hoc dicit.

¶ In personam [a] quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prętor; veluti de pecunia [b] constituta. Cui [c] similis videbatur receptitia. sed ex nostra constitutione, [d] cum & sic quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est, & ea [e] quasi superuacua iussa [1] † est, cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor [f] proposuit actionem de peculio seruorum filiorumque familiàs, & [2] † eam [3] † ex qua quęritur, an actor * iurauerit, & alias [g] complures. [4] †

1 † al. de est. iussa.
2 † al. deest eam
3 † illam
4 † al. quãplures.

* id est, cũ reus defert iuramẽtum actori: et actor iuret, se creditorẽ: tũc ipse reus tenetur iure honorario. gl. in l. 1. §. si. ff. de const. pecu.

a *In personam*. q. d. dictum est de realibus prætorijs: sequitur de personalibus prætorijs: licet & de quibusdam personalibus s. interposuerit. §. item si quis.

b *De pecunia*. ut ff. de const. pec. l. j. in princ.

c *Cui similis*. s. quo ad quædam: quia utraque dabatur, ubi quis constituebat, se soluturum pro se, uel alio; sed & dissimilis uidebatur; quia actio de constituta pro his tantum rebus in constitutione deductis competebat, in quibus mutuum consistit, quæ pondere, numero, & mensura continentur, sed receptitia quando aliæ res in constitutione deducebantur: sed hodie pro omnibus competit actio de constituta, cùm omnes res appellatione pecuniæ contineantur. vt C. de const. pec. l. 2. §. pen.

d *Constitutione*. vt C. de const. pec. l. 2.

e *Ea*. s. receptitia. Accursius.

f *Item prætor*. hæc capitula exponuntur j. prox. §. & ideo hic non dicas.

g *Et alias*. de quibus dicet j. §. pœnales.

¶ DE CONSTITVTA AVTEM PECVNIA.

¶ CASVS. Supra proximo. §. posuit Iustin. tria exempla prætoriarum actionum personalium pœnalium, quorum primum fuit de act. de constit. pecul. Sed dixit ei: Domine, pro Deo dicaris mihi effectum act. de constit. pec. & quando agitur act. de constit. pec. siue cui competit act. hæc? Frater, dicit ipse, Ista actione agitur contra omnes illos, quicunque pro se, uel pro alio, se aliquid soluturos constituerunt: dum tamen non interponatur aliqua stipulatio. nam si stipulatio esset interposita, tenerentur iure ciui. & non act. prætoria. hoc dicit.

h *De constituta autem pecunia*. id est, hac actione, quæ sic uocatur.

i *Cum omnibus*. scilicet aptis alias obligari pro se, ubi pro se interuenit constitutio: uel pro alijs, ubi pro alijs interuenit constitutio. sic ergo furiosus *a* cum nec pro se, nec pro alijs obligetur, nec constituere se debere potest. Idem in prodigo, & similibus. Item mulieres, cum alias pro se tantum obligentur; & hæ constituens pro se tantum, & non pro alijs, ut ff. de const. pec. l. j. §. j. & 2. Accur.

k *Constituerint*. ut puta per hæc uerba, constituo, me soluturum, quod ego, uel ille debet, & similia: ut ff. de constit. pec. l. qui autem, in fin. & l. seq. *b* & hoc ita si sit debitum, quod præcedat: siue ciuile, & naturale simul; siue naturale tantum, siue prætorium; secus si ciuile tantum: ut ff. de const. pec. l. j. §. pen. & fin. & l. 3. §. 1.

l *Nulla*. * ergo ex nudo pacto oritur actio hic; quod est contra ius commune positum. ff. de pac. l. iurisgentiũ, §. sed cum nulla, & §. quinimo, & §. ut puta, uer. idẽ Marcellus, & vet. idem responsum. & C. de pac. l. legem. Et est hoc ideo forte speciale; quia sicut vnum pro eo, qui constituit, inducitur, vt non teneatur, nisi elapsis x. diebus: vt ff. de constitu. pec. l. promissor. cum alias statim teneatur, vt ff. de verborum obligatio. l. cum, qui calendis, §. quoties. & de verborum sign. l. cedere diem. sic & aliud cõtra eum: ut ex nudo pacto teneaẽ, ut argu. ff. de iureiur. l. eũ, qui. in princ. Sunt & alij adhuc sex casus, in q. bus ex nudo pacto oritur actio: ut ecce in donatione hodie. *c* licet olim fuerit necessaria stipulatio: vt C. de don. l. si quis argentũ, *d* §. sin autem. Item si mulier dotem sine stipulatione dare marito conuenit: ut C. de do. prom. l. ad exactionem. & de rei ux. act. l. j. §. j. *e* Item si quis ob honorem decretum, uel decernendũ palàm pollicitus fuerit, i. sine Interrogatione, vt ff. de pol lic. l. j. §. j. & l. pactum. Itẽ in nautico fœnore: ut ff. de naut. fœn. l. periculi, in fi. *f* Item in accessione frumenti, uel uini, uel olei, uel hordei: ut C. de usur. l. frumenti. Item in usuris ciuitati promissis: ut ff. de usur. l. etiã. Aliàs autem propter sui frigiditatem nudum pactum actionem patere non potest.

Actio de constituta datur in eum, qui pro se, vel alio se constituit soluturum, & ex nudo pacto oritur. Et vbi habet locum remedium ordinarium, ad extraordinarium non est recurrendum.

¶ De constituta autem pecunia [h] cum omnibus [i] agitur, quicunque vel pro se, vel pro alio soluturos se constituerint, [k] nulla, [l] scilicet, stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, iure ciuili [m] tenentur. *

ADDITIO. Adde alios casus, ut puta in curia mercatorum. arg. l. Quintus Mutius, ff. mand. & ibi Barr. Item si fieret in iudicio: quia tunc fingitur stipulatio. Itẽ quando per pactum nudum aliquid abest parti, si non seruet promissa: quia contra non seruantẽ datur actio de dolo: ut est tex. no. in l. eleganter, § seruus, ff. de dolo. ut hic per Doct.

m *Iure ciuili*. uel actione ex stipulatu, ubi certum est in stipulatione, uel condictione certi, quæ ex stipulatione oritur, ubi est certum: ut j. de uerb. oblig. in prin. quæ stipulatio est à iure ciuili inducta, ut hic: cùm de iure gentium ipsa non fuerit: licet alij contractus fuerint de iure gentium: ut s. de iure nat. gent. & ciu. §. ius autem. Non autem dicitur ideo de iure ciuili, ꝙ non habeat in se uinculum naturale; imò habet, quia sine consensu non ualet, qui consensus est de iure naturali: ut ff. de pac. l. j. §. pen.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE DE CONST. PEC.

¶ Hic tangitur de act. prætorijs personalibus, in quib. qualiter formetur libellus. est uidendum. Et primò de act. de const. pec. est uidendum. Et nascitur ista act. quoties aliquis constituit, se soluturum, quod ipse debet, uel alius: ut ff de const. pec. l qui autem, in fi. & l. seq. dum tamen sit debitum ciuiliter. & naturaliter, uel naturaliter tantum: secus si ciuiliter tantum, ut l. j § pen. & l. 3. §. j. in dicto tit. Vnde sic formabis libellum, Dico ego a, contra b, ꝙ ipse constituit, se soluturum decem libras, quas ipse mihi debebat eau sa mutui. unde proponendo act. de const pec. contra ipsum, peto eundem mihi in dictis decem libris condemnari. Et erit causa istius act. hæc, s. Quia constituit, se mihi soluturũ, quod debet mihi; ideo peto &c. Sed si pro alio constituit, le decem libras tibi soluturum, formabis in narratione sic libellum. Vnde cùm ipse pro tali constituerit, se decem libras mihi soluturum, peto, &c. Et eodem modo formabis, si ex alia causa, quàm ex mutuo debeatur.

¶ ACTIONES AVTEM. ¶ CASVS. Dixi domino Iusti. Domine, iam uidi effectum primi, tamen pro Deo dicatis mihi de secũdo exemplo, quare inuenta fuit de peculio act.? R. ñ. frater, æquum fuit, ꝙ istæ act. inuenirẽtur, per quas cõtra patrẽ, uel dñm posset agi ex contractu filiorũ s. uel seruorũ. quia licet actione de peculio de iure ciuil. nõ teneantur patres. uel dñi; æquũ tñ est, ꝙ peculio tenus teneantur: eo ꝙ peculiũ est quasi patrimoniũ filiorum, uel seruorum. h d.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE DE PECVLIO.

¶ Hic tangitur de act. de peculio, quæ datur contra dñm ex con-

a Idem de pupillo, secundum Ang. b Et iuxta hãc gl. ponit hic Ias. unũ notabile, ꝙ si q̃s constituit Titiũ fideiussorẽ pro se: ualebit tale cõstitutũ: secus si nõ pro se, sed pro alio: ut hic per eum. * Adde Soci. in trac. Fallen. regu. 9. in uerbo, actio.

c Ista gl. cõiter reprobaẽ p Doct. quia etiã hodie nõ oritur actio, sed cõdictio ex lege, pp ipsum pactum l. d Illa lex hẽt locum ĩ donatione cauta: & pp nuptias: & in donatione præsumpta. I. * pro declar. horum verborum, vide Thob. inst. tit. de verb. oblig. §. omnis, nu. 16. & Forc. dial. 72. e iste §. nõ ꝑcedit hic cum finga tur tacitẽ stipulatio. Fab. Plac. Ang. & Ia. f Et est rõ pp ipsum periculũ, facit c. nauigãti. extra de usu.

ex contractu sui serui, vt supra quod cum eo in princ & ēt datur contra patrem nomine filij. Formabis ergo in ea sic libellum: Dico ego a, contra b. ꝙ vendidi d, seruo suo equū pro x. quare ipse b, de peculio serui sui d. mihi tenetur, vnde proponendo contra ipsum b, act. ex vendito peto, quatenus est in peculio ipsius serui sui d, vsque ad quantitatem illorum decem ipsū b, mihi condemnari. Et aduerte, quia hæc dictio, de peculio, nō est proprium nomen act. sed est quædam adiectio, sicut exercitoria, institoria, & tributoria. argum l.3 §. Iulianus. ff de pecul. Et erit causa in hac act. talis. s. Quia vendidi. quā sufficit proponere loco act. s. sic: Vnde quia pro decē vendidi, peto, &c. Similiter contra patrem ex contractu filij potest sic formari libellus, Dico ego a. contra b, ꝙ vendidi c. filio suo, quem ipse habet in potestate, equum pro decem &c De filio in potestate feci mentionem: quia qui sui iuris est, peculium habere non potest, vt C. de inoffic. testam. l. si. in fi.

Ex contractu filij, uel serui tenetur pater, & dominus peculio tenus de iure prætorio. Aretinus.

¶ Actiones autem de peculio [a] ideo aduersus patrem [b] dominumve [c] comparauit prætor; quia licet ex contractu filiorum seruorumve ipso [d] iure non teneantur, æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium ex filiorum, filiarumque, item seruorum) cōdemnari eos.

a *De peculio*. Volunt quidam dicere, hæc esse propria nomina actionum, s. de peculio, & de in rem verso, & quod iussu, item exercitoria, & tributoria, & institoria. ex eo, ꝙ leges plerunque appellant eas actiones: vt hic. Sed verius est vt adiectiue ponantur. sic enim dicitur, mandati actio de peculio, vt ff. de pecul. l.3 §. cui congruit. *a* Acc.

b *Patrem*. s. respectu filij. Accur.

c *Dominumve*. s. respectu serui: sunt enim correlatiua.

d *Ipso iure*. s. ciuili, quod non vult, vt alter ex alterius persona obligetur: & sic patet nō debet teneri pro filio, pro seruo non debet teneri dominus: quia seruus pro nullo est, inspecto iure ciuili. vt ff. de reg. iur. l. quod attinet. Sed tamen prætor æquitatem considerat, vt quia peculium quasi patrimonium est filij, vel serui, vt subijcit: quia peculium est quod sibi quis parsimonia quærit, *b* vt ff. de pecu. l. peculium, in prin. verè tamen non est patrimonium filij peculium, vt C. de inoffic. testam. l. si. in fi. Item nec serui, vt ff. de verb. obl. l. liber homo 2. in fi. j. respond. Ideo tamen, quia quasi patrimonium est, patrem pro filio, dominum pro seruo teneri dicit. Diligenter tamen distingue, utrum contrahat filius, uel seruus, uel quasi contrahat. Item utrum delinquat, uel quasi. Si contrahat, quilibet illorum dominus, uel pater actione ex eo contractu tenetur in peculium. In cuius condemnatione deducitur ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit, ut quia dominus seruo mutuauit, uel alias secum contraxit. Item deducitur, quod debetur ijs, qui sunt in potestate domini, uel tutela, uel cura, cum uideatur dominus præuenisse, ut ff. de pecu. l. sed si damnum. §. 1. & 2. obligantur enim seruus domino naturaliter, ut supra de fideiuss. § 1. sunt hæc communia in seruo, & filio, excepta causa mutui: ex qua nec filius, nec pater tenetur, secus in seruo, ut inf. tit. 1 §. illud. & C. ad Maced. l pe. Item quæ dicta sunt, quando contrahit filius, uel seruus: eadem & quando quasi contrahit, ut si alterius negotia gessit, ut ff. de nego. gest. l. filiusfamilias. Præter hanc actionem de peculio adhuc pater, uel dominus quandoque tenetur de in rem uerso, quando, s. filius in rem, patris, uel seruus in rē domini conuertit: & est insolidum usque ad quantitatem uersam, ut inf. titu. t. §. in rem Azo. Sed de peculio agitur, quatenus peculium durat. ut inf. eod. §. sunt præterea. & j. tit. 1. §. in rem autem. Item est act. in quod iussu, quæ est insolidum, quando filius uel seruus, iubente domino, uel patre, contraxit. uī enim contrahi cum ipso patre, uel domino, ut ff quod iussu. l. 1. & fi. Item sunt aliæ tres, s. exercitoria, quæ datur contra dominum nauis, qui proposuit magistrum nauis seruum suum, & eius rei gratia contractum fuit. Et ideo dr exercitoria: quia exercitor dominus nauis. Item institoria, quæ habet locum quando aliquis seruum suum tabernæ, uel stationi præposuit. *d* Item tributoria, qua agitur, ita quòd dominus uocatur in tributum, ut inf. tit. 1. § introduxit. & §. institoria. *e* & §. 1. In delictis autē, & quasi delict.s idem olim seruabatur in filio, & seruo, ut pro noxa dari possent, ut inf. de noxa. in fi. tit. Sed hodie pro seruis tantum agitur noxaliter, ut ibi di: & pro delictis, ut infra de noxa. in princ. & ff. de noxa. l. j. & in quasi delictis, ut si seruus habitans cum domino, habuit suspensum, uel appensum, uel effudit aliquid, quod alicui nocuit, ut ff. de ijs, qui deie. uel effu. l. 1. §. si seruus. & l. si uero §. prætor. nisi in duob. casib. ut ff. de ijs. qui deie. uel effu l. j § cū seruus, ubi non habitat cum domino. & ff. de mino. l. ꝙ si minor. §. si seruus. Porrò licet in delictis, & quasi, agatur noxaliter, tamen & de peculio agitur. si locupletatus est dominus, in quantum id peculium* locupletius est, ut ff de iudi. l. tam ex contractibus. & ff. de pecu. l. licet. §. ex furtiua causa.

Si quis iurauerit, aduersario deferente in iudicio, datur ei ex sacramento actio. Aretinus.

¶ Item si quis, postulante [e] aduersario, iurauerit [f] deberi [g] sibi pecuniam, quam pe-

¶ ITEM SI QVIS POSTVLANTE.

¶ CASVS. Dixit Iustin. Domine, iam vidi naturam duorum exemplorum, nunc si placet, dicatis mihi naturā tertij exempli, s. actionis in factum, quæ datur ex iuramento, s. quando habet locum hæc act. & ipse respond. Frater, dicit ipse: Si aliquis petierit decem ab aliquo, dicens, illa sibi deberi, & reus sacramentum sibi deferat, & actor, delato sibi iuramento, iurauerit, illud esse sibi debitum. quod petit, & post iuramentum uoluerit reus soluere, quod petitum est; in isto casu accommodat sibi prætor act. per quam quæritur; an iurauerit, uel non, & non sit debitum, quia iuramentum hic pro ueritate est acceptum Fran.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE IN FACTVM ex iureiurando.

¶ Hic tangitur de iureiurando præstito ex delatione iudicis, uel partis aduersæ, ex quo oritur actio in factum, si iuretur, non adiecta causa, ex qua dicat. sibi deberi, scilicet, si iuret informiter, si autem adijciat causam, ex qua dicat sibi deberi, ueluti, ex mutuo, uel similibus, oritur actio ex illa causa, & tunc dicitur iurasse formiter, quasi forma, sine causa adiecta, ut l. si duo. § si quis iurauerit. uersicu. idem dicemus & §. Marcellus ff. de iureiurando. & ideo forma in illa libellum sic; Dico ego a, contra b, quòd cum peterem ab ipso decem causa mutui, ipse detulit mihi iuramentum; & ego simpliciter iuraui, ꝙ ipse mihi debebat illa decem. unde proponendo actionem in factum ex iureiurando prouenientem, peto dictum b, in dictis decem libris mihi condemnari. Causa in isto libello erit talis, Quia iuraui, quæ poterit poni loco actio. Si autem iuraui formiter, idest, adiecta causa, ut scilicet, quia ex causa mutui debebat, tunc dicam. Vnde quia proponendo condictionem certi, quæ nascitur ex mutuo, iuraui ex causa mutui mihi deberi, peto, &c.

¶ *Item si quis*. s. Actor. Accur.

e *Postulante*. i. petente eo, uel deferente. si enim sine uoluntate aduersarij iuraretur, nihil proficeret iuramentum, ut ff. de iureiuran. l. 3. in princ.

f *Iurauerit*. uel ei remissum fuerit, ut ff. de iureiurando. leg. non erit. §. finali, & l. sequenti, & C. de rebus credit. l actori.

ADDITIO. Idem si post acceptatum iuramentum, etiam antequam iuretur, pœniteat deferentem: quia habetur pro remisso.

g *Deberi*. sic simpliciter, s. non adiecta causa, quare debeatur, quod informiter dicimus: si autem cum forma, ueluti quia uendidi, tunc agitur actione utili ex eo contractu nata sacramento, cum pro ueritate accipiatur, & aduersario similiter actionem tribuit, ac si uerè contractus præcessisset. idē est in alijs contractibus, ut ff de iureiur. leg si duo §. si quis iurauerit. & §. idem dicimus & §. Marcellus. Item circa actionem realem, si rem suam esse iurauerit, datur actio in rem utilis; præterea in factum contra deferentē tm, uel hæredem, ut ff. de iureiu. l. nam postea. §. fi. & l. seq Et ita actori interdum datur in factum, interdum utilis ex eo contractu, & utilis

a Ista secunda opinio cōiter tenet hic per Doct.

Seruus ꝓ nullo reputatur.

b Istud declarat per Bar. in ru. ff. de pecu. Iul.

Patres ꝓ filijs, et domini ꝓ seruis an teneantur.

Actio de peculio.

Actio de in rē uerso.

c Vers. est in §. præterea.

Actio qđ iussu.

Actio exercitoria.

Actio institoria.

Actio tributoria.

d In ista materia ui de casum singularē in l. fin. ff. de exerci.

e Versiculus est sub §. igitur.

* Et non ultra, ut. l. 3. §. ex furtiua ff. de pecul. Et adde, id quoq; uerum eē in filio añ sē tentiā sed si filius ex dlicto, uel quasi conueniat, a ctione in factū, daī in patrem quoq; in factum usque ad peculij quātitatem d. l. 3. §. idem scribit. ff. de pecul. & l quod ait. & l. cō demnat*. ff. de noxal secundum Dy. & quo ad das etiā, ꝙ si seru* deliquit, tū daī in dominum actio & cęt. quatenus peculium locupletius est, sed aduersus dñm noxalis actio proponit, ex qua ad peculium deuenit. Actio cōpetēs actori, qui reo d fetēte iurau t, quælis est. Iusm rei qnq; exceptionem, qnque actionē parit.

& utilis in rem. Ex parte aűt rei, si iurat in actione personali, tunc exceptionem tm̃ parit. Si aűt in actione reali: tűc distinguitur, an iurauerit rem petitoris non esse, quo casu exceptio tm̃ datur, an suam esset, quo casu ẽt actio, si res ad actorem redeat, nő contra aliũ. & hoc qđ dixi in actore, habet locum, si iuratur ex sacramenti delatione: sed si iuratur ex traditione facta occasione iurisiurãdi, tűc Publiciana datur contra quemlibet, cũ sit iusta cã traditionis, ut ff. de iureiuran. l. nam postea. §. si. & l. quia. & l. seq. & de Publicia. l. r. in fi. vsq; ad l. eũ qui. Nec obstat in eo tit. de iureiur. l. eũ qui. §. si parenti. quia ibi uerbũ, dumtaxat, dñm tm̃ excludit cõtra quem Publiciana non datur, ut ff. de publi. l. pe. & fi.

teret, neque ei soluatur, iustissimè[a] accommodat ei talem actionem, [b] per quam non illud quæritur, [c] an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit.

Qui edictum in albo prætoris positum corruperit, vel qui vocat patrem, vel patronum in ius sine venia, & eximens dolo aliquem vocatum in ius, uel eximi faciens, tenetur actione prætoria. Aret.

ADDITIO. Hæc gl. in ista parte si. communiter reprobatur. uide hic ad longum per dominum Iasonem.

a *Iustissimè.* quia propter sacramentum datur.

b *Actionem.* in factum. C. de reb cred. l. actori.

c *Non illud quæritur.* ẽt si periurium uellet probare: qa sufficit diuina vltio, ut ff. de dolo l. ꝙ si deferente. & l. seq. & C. de reb. cre. l. 3. nisi in casib. ut C. de reb. cre. l. fin. & ff. de iureiur. l. admonendi. Et no. ꝙ hoc sacr̃m, quod est de re, ut ff. eod. de iureiur. l. quoties. i. de ueritate, ut ff. ad l. de Corn. de fal. l. j. § qui in rõnib. triplex Inuenitur. *a* Voluntariũ, qđ ex voluntate datur, suscipitur, & recusatur; & extra iudiciũ fit, ut ff. de iureiur. l. iusiurandum quod. Item necessarium, quod necessitate imposita à iudice refertur, & suscipitur, ut ar ff de in lit. iur l. fi. Nec. n potest hoc sacr̃m referri, uel recusari, nisi prætendatur iusta cã recusationis, ut C. de rebus cre. l. gñaliter. §. finaűt. Item iudiciale, quod sic dr̃ à iudicio, qñ. s pars parti sacr̃m in iudicio defert, quod nõ est necesse subire: sed potest recusari, & referri, ut C. eod. de rebus cre l. delata. & l generaliter §. finaűt. sed iure ueteri nõ poterat recusari, ut ff eo. l. manifeste. *b* Sed fm̃ P. ita demum actio in factum datur ex sacramento, si non sententia subsequatur. alias quare oriretur actio in factum, cum ex sententia eadem nasceretur, ut C. de reb. cre. l actori? Sed nos contra. iicet n. duæ sint, & ad idem, & eodem nomine, non nocet, ut ff. de act. emp. l. non est nouum. & ff. de fideiuss. l. hæres à debito. semel tamen fiet exactio tantum, ut ff. de uerb oblig. l qui bis. & de reg. iur. l. bona fides.

¶POENALES QVOQVE &c. ¶CASVS. Multæ diuisio. consueuerunt notari in hoc § adhuc tñ non habuimus principaliter nisi duas, quarũ prima est ꝙ omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secũda est, ꝙ omnes actiones aut sunt ciuiles, aut prætoriæ. Sub materia autem prætoriarum multæ sunt diuisiones, quia prætoriarum aliæ sunt in rem, aliæ in personam. Item actionum prætoriarũ personalium aliæ sunt pœnales, aliæ non pœnales. De prætorijs aűt actionib non pœnalib. personalib. dictum est supra in proxi. § De prætorijs aűt personalib videndum est in litera præsenti. Non solum. n (dicit Iustin.) introduxit prætor actiones personales non pœnales, imò & multas prætorias personales pœnales. & de hoc ponit tria exempla. Primũ est, ꝙ prætor introduxit tria, actionem prætoriam personalem pœnalem in eum, qui album ipsius corrupit. Secundum est, ꝙ prætor introduxit actionem prætoriam personalem pœnalem in eum, qui patronum parentemve in ius uocauerit, antequam hoc à iudice impetrasset. Tertiũ est, quòd prætor introduxit actionem prætoriam personalem pœnalem in eum, qui in ius uocatum ui exemit, uel aduersus eum, cuius dolo fuerit exemptus. h. d. Franc.

LIBELLVS CONTRA CORRVMPENTEM album prætoris.

¶Hic de actionib. pœnalib. tangitur, & primò de illa, quæ datur pro albo prætoris corrupto. Erat. n. album prætoris de albatio quædam posita in eminenti loco, in quo erat scriptũ de citando aliquẽ, uel de aliquo præcepto generali, vel speciali, ut ff de albo scriben. l. 1. & 2. Et est pœna l. aureorum statuta contra corruptorũ malitiã, ut ff. de iurisd. om. iud. l. si quis. Forma ergo in hac actio. sic libellum: Dico ego a, contra b, ꝙ ipse corrupit albũ prætoris: vnde proponendo contra ipsum actio. in factũ, peto ipsum in quinquaginta aureis nomine populi mihi condemnari. Ista. n. actio popularis debet dici à populo, qa ius populi tuetur: ut ff. de popu. act. l. 2. Et erit causa istius act. hæc, Quia album prætoris corrupit: quæ poterit poni loco actionis.

¶LIBELLVS IN actione in factum, quæ datur patrono, uel patri cõtra liberum &c.

¶ Est & alia actio in factũ, quæ datur patrono contra liberũ uel patri contra filiũ: & illa hẽt locum, qñ libertus patronum in ius, venia non impetrata, vel filius patrẽ nocat, ut C. de in ius uocan. l. 2. & hic in uer. ueluti. & est pœna illius quinquaginta aureorũ, ut ff. de in ius uoc. l. pen. Forma ergo libellũ sic in hac actione: Dico ego a, contra b, libertum meum. ꝙ ipse me uocauit in ius, non impetrata uenia, & ideo incidit in edictũ, & tenetur ad pœnam quinquaginta aureorum. unde proponendo contra ipsum actio. in factum, peto eundem mihi condemnari in 50. aureis nomine pœnæ Et erit cã istius actionis; quia me patronũ in ius uocauit, non impetrata uenia: quæ proponi põt loco actionis. Et eodem modo si pater agat ɔtra filiũ hac actione formatur libellus. Sed caue, quia hæc actio non datur contra filiũ, qui est in ptãte: quia, ẽt impetrata uenia, non posset patrẽ in ius trahere, ut C. de in ius uoc. l. fi. quia nulla lis inter patrẽ, & filiũ esse põt, nisi de castrẽsi peculio, uel quasi, vt ff. de indi. l. lis nulla.

¶ Pœnales quoque[d] actiones prætor pene[e] † [1] multas [2] † ex sua iurisdictione introduxit.

¶ Veluti aduersus eum, qui quid[f] ex albo[g] eius corrupisset,[h] & in eũ,[i] qui patronum,[k] vel parentem[l] in

d *Pœnales quoq;.* dictũ est s̃ de ꝑtorijs rei ꝑsecutoris, nunc de pęnalib ꝑtorijs. Sed q̃ est dr̃ia inter pęnales, & rei ꝑsecutorias? Rñ. multę, qa pœnales ꝑtoriæ sunt annales, excepta actione furti, vt j̃. de ꝑpet. & temp. actio. in prin. sed rei ꝑsecutoriæ sunt ꝑpetuæ, ut ff. de act. & oblig. l. in honorarijs. Item pœnales odiosæ sunt: rei persecutoriæ nõ, ut ff. de pœnis. l. interpretatione. Itẽ pęnales non transeunt contra hæredes, nisi aliquid ad eos ꝑuenit, uel lis sit contestata; ut C. ex deli. defun. l. j. sed persecutoriæ sic, ut ff. de action. & obl. l. ex ɔ̃tib. Item ubi plures tenentur rei ꝑsecutoria, uno soluente, cæteri liberantur: nõ ita in pęnali, ut C. de cond. fur. l. t. & ff. de lib. cau l. vlt. & ff. ad l. Aql. l. itẽ Mela §. si plures. Ac.

e *Pene.* i. ferè uel melius dic, ꝙ abundat: nam ueræ multæ sunt. & sanè in uetustis codicibus non hr̃, & prorsus uacat.

f *Quid.* i. aliquid.

g *Ex albo.* erat n. albũ dealbatio qdam posita in loco eminenti: ut apparet in auth. de lit. §. oẽm. ibi, uocem. n. præconum, &c. coll. 8. in quo albo erat scriptum uel de citando aliquo, uel de alio præcepto generali, uel speciali: c ut ff. de albo scriben. l. 1. & 2. & ff. de iurisd. om. iud. l. si quid id.

h *Corrupisset.* uel positũ sustulisset, qũuis non corruperit: & siue per se, siue per alium, & tunc ambo tenentur: nec vnus liberat alium. & est in 50. aureos, ut in d. l. si quis. & l. sequẽ. tenetur etiam ille corruptor. l. Cornelia de falsis, ut ff ad leg. Corneliam de falsis, l. pen. cuius pœna est deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis etiam ultimum supplicium, ut ff. ad l. Corn. de fal. l. 1. in fi.

i *In eum.* f. filium, uel libertum datur actio in factum, quæ est similiter pœnalis (ut superior) in 50. aureos: quæ datur ꝑrono, uel patri. & si libertus non possit soluere dictã pecuniã, castigabit *d* Idẽ forte in filio, licet noxaliter non detur ut ff. de i ius uoc. l. pe. & j̃. de noxa. in fi. superior tñ punit solũ dolũ: hic solũ factũ cõsiderat, vt C. de in ius uoc l. uenia.

K *Patronum.* subaudi, uel patronam: item filios, & parentes eorum, vt ff. de in ius uoc. l. 4. §. 1. Et accipe hic patronum, qui manumisit, uel pro quo iudicatum est in causa ingenuitatis. Vel si ex causa fideicommissi manumisit. Vel si emit eo pacto, ut manumitteret, & manumisit, uel non manumisit, sed ex constitutione diui Marci peruenit ad libertatem, ut ff. de ius uocan. l. adoptiuum. §. 1. & l is quoque. & l. sed si hac lege. Item liberos patroni accipe mares, & fœminas, & parentes etiam adoptiuos, ut d. l. sed si hac lege. §. liberos quoque. & § parentes. Accur.

l *Vel parentem.* & hic accipe matrem, & fœminam, & usque

Iuramentũ triplex est.

a Puta, qa iam probauit, uel se offert probaturũ. c. i. extra de prob. Item si semel reuocatũ uelit pars iterum deferre, ut l. si quis iusiurandũ. C. de rebus cre.

b Doct. tñ cõiter tenẽt, quod d. §. finaűtem, non corrigit, sed declarat d. l. manifeste. ut per scribẽ. hic.

1 † al. deest pene.

2 † desunt hæc Theo.

e Ista glo. cõiter repehenditur quia pęna isti' edicti hẽt locũ ĩ corrumpẽte album generale, & perpetuum; non speciale; quia tunc pęna est arbitraria: cũ non sit taxata à iure per l. 1. § expilatores cum se. ff. de effr & expilato.

d Hẽs ex glo. ꝙ qui non soluit in ære, luit ĩ corpore, fallit quãdo non debetur ex delicto. Itẽ in nobilibus, vel honestis personis. Itẽ nolente, nec petente creditore. Item in pœna extraordinaria, puta, mulcta. Itẽ in minimis transgressionibus, ut hic per doct.

ius a vocasset, cum id b non impetrasset. Item c aduersus eum, qui vi exemerit eũ, q in ius vocaretur, cuiusve

que in infinitum, vt etiam si Adam viueret, non posset vocari in ius sine venia. Item non refert, si sunt legitimi parẽtes, vel naturales, vt ff. de in ius vocan. l. 4 §. 1. 2. & 3. & l. parentes. & l. patris. & l. adoptiuum. in princ.

a *In ius vocasset.* i. iuris experiendi causa vocasset, a vt ff. de in ius vocan. l. 1. & hoc siue causa sit ciuilis, siue criminalis multo magis. nã & tũc, s. quãdo causa est criminalis, etiam cum uenia non potest: b quia non conceditur, ut ff. de in ius vocan. l. sed & si. §. prætor ait & ff. de accu. l. qui accusare. in fi. & l. hi tamen. §. 2. Sed quid si solum libellum dedit? Respond. non incidit in hoc edictum: vt ff. de in ius vocan. l. libertus. 2. Item quid si non veniat vocatus? Respon. semper incidit, sed facilius remittitur hæc pœna, quando vocatus non uenit, vt ff. de in ius vocan. l. quamuis. Sed quidam dicunt vocantem nullo modo cadere in edictum, si vocatus non venit, ex prædicta l. quamuis. & hoc ideo, quia verba cum effectu sunt accipienda, vt ff. ne quis eum, qui in ius uocatus est, ui exi. l. pen. §. docere. sed prima sententia uerior est; quia in d. l. quamuis, non dicit, ꝙ non incidat in edictum, sed ꝙ non remittitur pæna, nisi causa cognita. Item nunquid d hæres potest vocare in ius sine venia? Et certè si extraneus est, potest: vt ff. de obseq. præstan. a liber. l. hæres. filius non potest vocare in ius sine venia. Sed quare secus in hærede liberti, & in hærede patroni? Respon. in primo odium versatur: quod debet restringi: in secundo fauor, qui debet prorogari, ut ff. de lib. & posthu. l. cum quidam. Item si alter agat tutorio nomine, uel curatorio, argu. ff. de in ius vocan. l. sed si hac lege. §. fin. & l. quæsitum. Ratio, quia nemini officium suum debet esse damnosum, ut ff. quemadmod. testam. aper. l. sed & si quis ex signatoribus.

b *Cum id non impetrasset.* i. non petisset, & non accepisset. debet enim à prætore sic petere: Domine permitte mihi, ut possim conuenire patrem, uel patronum meum, ut colligitur inf. de pœn. te. liti. §. fin. ff. de in ius uocan. l. 3. & 4. & §. j. Illud etiam quæro, an hæc postulatio ueniæ debeat fieri in personis omnium, qui in ius uocari non possunt, quæ enumerantur, ff. de in ius uocan. l. 2. & si non fiat, ꝙ cadat in pœnam? Quidam dicunt ꝙ sic. Nos, ꝙ non, quia hæc pœna in eum tantum statuitur, qui incidit in edictum: at illæ personæ in edicto non continentur: quod maximè probatur ex hoc §. Aliter tamen puto, eos puniendos, prout placuerit iudici, ad similitudinem istorum. e Sed nunquid hæc petitio est hodie correcta: vt quia habent hodie liberti ius natalium, & regenerationis, ut in Auth. vt liber. de cæ. §. j. colla. 5? Respon. non, quia & ibi reseruantur iura patronis: maxime obsequialia, quæ natura debentur. Superiora quantum ad libertum plana sunt. In filio distingue, aut erat emancipatus, aut in potestate: si emancipatus erat, habent locum superiora; si uero in potestate, tunc nec cum uenia, nec sine uenia potest conuenire patrem, ut C. de in ius uocan. l. fi. & ff. de act. & obl. l. actiones, nisi pro castrensi, uel quasi castrensi peculio: ut ff. de iudi. l. lis nulla. & tunc cum uenia, ut ff. de in ius uoc. l. adoptiuum §. j. f & hoc cũ agit contra patrem. Si autem contra extraneum, tunc secũdum uetera iura tantum quinq; actiones filiofamilias cõpetebant, ut ff. de act. & obl. l. filiusfamilias, & in l. in factũ actiones. Sed hodie omnes uenientes ex aduentitia causa: ut dixi s. per quas person. nob. acqui. §. j. Item quæro, quis iurabit de calumnia, cum filiusfamilias in iudicio erit? Respon. si filius emancipatus, petita uenia, patrem cõueniat, iurabit filius, si maior est: alias curator ei dabitur ad litem: ut in Auth. vt lic. ma. & auiæ. §. j. in fi. col. 7. si autem sit in potestate patris, & agat de castrensi, uel quasi castrensi peculio: tunc iurat filius cum paterfamilias habeatur, ut ff. ad Mace. l. 2. Si uerò esset minor, daretur curator liti, nõ personæ, cum sit in potestate, ut C. de cura fur. l. fi. in princ. & de bon. quæ lib. l. fi. § si autem pro patre. Si autem contra extraneum agat filius: si agat pater eius nomine, pater iurat, ut C. de iur. propter calum. dan. l. ij. § quod obseruari. Si filius forte, patre absente, vel secũdum veteres ll. in quinque casibus uel secundum nouas in omni aduentitia causa, iurat filius, cum suo nomine agat: & maior est si modo pater in aduentitijs non habet vsumfructũ: alias pater agere, & respondere, & iurare, vt C. de bon. mat. l. j. in princ. ubi uero filius iurat, licet pater non habeat vsumfructum, debet pater consentire filio agenti, & respondenti, ut C. de bonis, quæ liber. l. finali. in princip.

ADDITIO. De isto iuramento ultra hanc glos. uide per glos. in l. secunda. §. quod obseruari. C. de iuramen. propter calum. dan.

c *Item aduersus eum* scilicet, datur actio in factum pœnalis, ut ecce cum uocasses eum, qui vi exemerit eũ, rem Titium in ius, qui tenebatur mihi actione temporali, dum esset in itinere, detinuisti eum, ui uel capiendo eum in personã, uel faciendo dolo, ut alius eum detineret. & tantũ quod dies actionis meæ exiuit: teneris enim mihi, quanti iurauero in litem: & sic est actio pœnalis ex parte mea; quia ultra rei ueritatem forte iurabo & ex parte tua, quia das mihi aliquid & ibi nihil adest, ut ff. ne quis eum, qui in ius uocan. ui exi. l. penulti. §. primo. Super hoc §. primo quæro, cum duo sint tituli, ut ff. ne quis eum, qui in ius uocan. ui. exi. & alius tit. de eo, per quem factum erit, de quo fit mentio in hoc §. Respon. de primo, quia inde oritur actio ex utraque parte pœnalis, ut dictum est, sed ex alio pœnalis ex parte rei tantum, cũ ad interesse actoris detur, ut ff. de eo per quem factum erit. l. fin. primo respon. g Item primus, de quo fit mentio hic, consulit actori tantum, ut patet in l. prima & 4. §. eximere. ff. ne quis eum, qui in ius uoca. ui. exi. At secundus consulit & uocato, non solum uocanti, ut ff. de eo, per quem factum erit. l. prima. §. si reus. in fi. & l. si primo respon. h Item primus habet locum, quando aliquis exemptus est ante satisdationem, & post in ius uocationem: sed secundus post satisdationem, scilicet, factam in iudicio sisti, & alias, firmat iudicium, ut ff. de præto. stipulat. l. prima, in princip. Et patet hæc differentia ex ordine illorum titulorum. Itẽ primus, quando ui exemptus sit quis: at secundus etiam si sine ui, ut patet in l. prima, §. si dolo. de eo, per quem factũ est. & tit. ne quis eum, qui. l. prima. & ij. in fi. i Vel satis dici potest, quòd de utroque hic loquitur, quia licet duo sint illi tituli, tamen de uno edicto sunt. Item & quod dicatur pœnalis actio etiam illa, quæ ex una parte tantum est pœnalis. Super hoc §. secundo quæritur, Nonne per contestationem solam etiam iure ueteri perpetuabatur actio, ut ff. de actionibus, & oblig. l. constitutionibus. non solum per noua iura, ut C. de præscrip. triginta anno. l. cum notissimi. & l. sicut? Respon. hic non per executorem, sed per suam denunciationem conuenerat. K Vel uerbum, quasi, positum in d. l. constitutionibus assertiuè ponitur, non similitudinariè: & secundum hoc hodie esset correctum, quod hic dicitur. Vel dic, l quòd talis fuit conuentio in illa. l. constitutionibus quæ pro lite contestata habebatur, ut quia actio erat temporalis, & libellus fuit principi datus, ut C. quando ll. prin. dat. lit. cont. fac. l. j. & ij. Vel dic secundum Ioan. quod leges ueteres circa personales actiones loquuntur], ubi non perpetuantur per executorem: sed lex illa, cum notissimi & l. sicut in rem. loquuntur in reali, unde adhuc etiam hodie non corrigitur, quod hic dicitur.

ADDITIO. Hanc etiam impugnant doctores, quia dicta. l. sicut. & d. l. cum notissimi. loquuntur tam in personalibus, quàm in realibus, secundum Ias.

LIBELLVS IN ACTIONE IN FACTVM contra eum, qui debitorem, &c.

¶ Præterea datur actio in factum contra eum, qui debitorem alicuius uocatum in ius ui detinuit, uel dolo detineri fecit, ut ipse liberaret eum a temporali obligatione, qua obligatus esset. & datur in ipsum actio in quantum actor iurauerit in litem contra ipsum, ut ff. ne quis eum, qui in ius uoc. est, ui exi. l. penul. § primo. Et formatur libellus in hũc modum: Dico ego a, contra b, quod ipse debitorem meũ in ius uocatum ui detinuit, quo minus in iudicio compareret, ut ita liberaretur debitor actione, qua mihi tenebatur. unde proponendo actionem in factum contra ipsum b, peto eundem b, quantum in litem iurauero, mihi condemnari. Et causa istius actio est; Quia ui exemit a iudicio meum debitorem; & ita actio, qua mihi tenebatur, liberatus est. quam causam sufficit proponere loco actionis. Eodem modo formatur contra eum, qui procurauit, ut alius eximeret. Sed quid si nõ ui, sed alio modo procurauit, quo minus ueniret? Dic, quòd tunc habet locum actio in factum, quæ procedit ex eo edicto, Per quẽ factum erit, quo minus in iudicium ueniret; & datur ad interesse actoris, ut ff. de eo, per quem factum erit. l. fina. primo respon. Et hæc est dif-

a Istũ primam partem sequitur Ias.

b Nisi ex magna cã Nico. Fa. Ang. & Ia.

c Et cõis sm Ioan. Fa. sed Ia. dicit ꝙ immo approbant aliã opinionẽ.

d Ab illo uersi. usq; ad fin. non est gl. Accursij, sed additio secundũ Io.

e Nota in pœnalib. procedi de similibus ad similia. Ange. hic.

f Idem dicas ubicũque filius in potestate põt agere contra patrem, ut no. in d. l. lis nulla.

g Et quod actio in factum ex hoc edicto sit merè pœnalis doc. antiqui tenuerunt contra glo. tũ Io. Fab. & alij moderni tenẽt cum glos. ut per Ias. hic.

h Hanc impugnat doctor. cũ sit eadem rõ ante, quæ post. ergo idem ius, ut per Barto. in l. j. ff. de eo, per quem fac. est.

i Istam approbant cõiter Doct.

K Ista gl. reprobat, quia hæc materia loquitur, quã quis iudiciali auctoritate, imo iussu maioris iudicis fuit citatus. l. 3. § j. ne qs eum, qui.

l Displicet Ia. & est de mẽte aliorũ.

est differentia inter hanc actionem, & superiorem, quæ descendit ex eo edicto, Ne vis fiat ei, &c. Et in vtraq; eodem modo formabis libellum: sed in prima facies mentionem de vi, in secunda nequaquam.

a *Innumerabiles.* imò numerari possunt, sed dicuntur innumerabiles, quia de facili non possunt numerari: unde dicitur non posse fieri, quod cum difficultate fieri potest, ut ff. de uerbo. sign. l. nepos Proculo. Enumerat ergo aliquas, ut est actio in factum de calumniatoribus, de qua dicetur inf. §. quadrupli. Item actio, Quod metus causa. Item furti manifesti. Item serui corrupti in duplum, de quibus dicemus inf. eod. §. omnes autem actiones. Sunt & aliæ in factum, vt de effusis, & eiectis, & de appensis, ut ff. de ijs, qui deiec. vel effud. l si vero, §. prætor. Et aliæ multæ sunt, quas enumerare non expedit. Accur.

1 † *Addit Th. in factū pœnales actiones.*

dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.[a] [1]†

Actiones præiudiciales quæ hic enumerantur, sunt in rem, quarum aliqua sunt ciuiles, & aliqua prætoria.

¶PRAEIVDICIALES AVTEM, &c.

Actiones pœnales ꝑtoriæ sunt multæ.

¶CASVS Suprà dictum est, quòd sub materia prætoriarum multæ sunt diuisiones. Quædam enim sunt actiones prætoriæ in rem, & quædam in personam. Prætoriæ autem in rem subdiuiduntur: quia quædam sunt pœnales, & quędā non pœnales, sicut iam supra dictum est. Modo redeundū est ad alterum membrum diuisionis primæ prætoriarum, scilicet, ad prætorias in rem. & de illis scire debetis, quod realium actionum prætoriarum quædam sunt præiudiciales, de quibus hic tractat; & quædam non præiudiciales, de quibus dictum est suprà. Et ponit Iustinianus tria exempla in isto §. in honore sanctæ Trinitatis de actionibus prætorijs præiudicialibus. Primum exemplum est, de actione in rem, per quam quæritur, an aliquis sit liber, vel seruus simpliciter. Secundum exemplum est in actione, per quam vēdico te in libertum meum. hæc enim actio est prætoria, & realis, & præiudicialis. Tertium exemplum est actio, qua te dico filium meum esse hæredem, & uendico te filium: tu autem econtra viriliter te defendis. hæc enim actio similiter est realis, & prætoria, & præiudicialis Scire tamen debetis, quòd via istarum trium actionum ferè legitimam habet causam, id est, ferè est ciuilis: illa, scilicet, qua quæritur, an aliquis sit liber vel seruus. Cęteræ autem duę bene sunt prætoriæ. h. d. Franc.

¶LIBELLVS IN ACTIONIBVS præiudicialibus.

¶Hic loquitur de præiudicialibus actionibus. Et primò uidendum est de illa, qua quæritur, an aliquis sit liber, uel seruus, & habet locum, quando aliquis uendicat sibi in seruū eum, qui in est potestate, & possessione libertatis; vel quando is, qui est in potestate seruitutis, uendicat sibi libertatē. In primo forma sic libellum: Dico ego a, contra b, quod licet ipse b, sit in possessione libertatis, est tamē seruus meus; vnde vendico ipsum in seruitutem, & peto eundem mihi adiudicari. & econtra si b, sit in possessione seruitutis Titij, sic formabitur libell. Dico ego b, contra c, quòd licet ipse c, me possideat in seruitute, siue in libertinitate, liber tamē sum. vnde vendico me in libertatem, & peto me liberum pronunciari, & ipsum c, ne me impediat vti libertate, mihi condemnari. ¶Item forma sic libellum in illa præiudiciali, qua quæritur, an aliquis sit libertus, vel ingenuus. Dico ego b, contra c, ꝙ licet sit in possessione ingenuitatis, tū est libertus meus: unde uendico ipsum in libertum, siue in libertinitatem, & peto, ipsum tanquam libertum meum mihi adiudicari, & ecōtra, si c, à b, possideatur, ut libertus, proponetur sic libellus: Dico ego c, contra b, ꝙ licet possideat me, ut libertum; tamen sum ingenuus: unde uendico me in ingenuitatem, & peto me ingenuum pronunciari, & ipsum, ne me impediat vti ingenuitate, mihi condemnari. ¶Item in illa præiudiciali, qua quæritur, an quis sit filius alicuius, an non, formabitur libellus hoc modo: Dico ego a, contra b, ꝙ licet ipse sit in possessione sui iuris, tamen filius meus est: unde vendico ipsum in filium, & peto eum in filium mihi adiudicari. Econuerso sic formabitur libellus: Dico ego b, contra a, ꝙ licet ipse possideat me in filiū, tamen dico me non esse filium eius; vnde vendico me in propriam libertatem, & peto me non filium eius adiudicari, & ipsum, ne me impediat vti propria libertate, vt extraneum mihi condemnari. Istæ autem actiones dicuntur præiudiciales, ut hic; quia præiudicant omnibus, vel quæstionib. siue criminalib. siue ciuilibus; quia primò quæritur, &c. ut ff. de ori. iur. l. j. & 2. in pri. & ff de ordi. cognit. per totum.

hoc dicit. Aretinus.

¶[2]† Præiudiciales [b] actiones [3]† in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an aliquis liber, vel [4]† libertus sit, an seru[?]: vel de partu

2 † quędā.
3 † Th. diuersis in casibus.
4 † an.

Præiudiciales actiones quare dictæ.

b *Præiudiciales.* Pro constanti ponit, ꝙ hę ꝑtoriæ sunt: cùm in tractatu prætoriarū ponantur. & sunt in rem: quia res petitur, & vendicatur. Vñ quæritur, quare nō posuit has sup. inter reales prætorias? Rñ. quia a quædam de eis est ciuilis: unde eius occasione & de cæteris hic dicere reseruauit. & sunt tres. Prima est, per quam quæritur, an aliquis sit liber, subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, subaudi, uel ingenuus. Tertia est de partu agnoscendo: per quam quæritur, an quis sit filius, vel non, vt omnia consequatur, quæ filius à patre consequi debet. Aliàs autem agitur de partu agnoscendo propter alimenta tantum, & tunc filiationi non præiudicatur: quia summarim quæritur, ut ff. de libe. agnosc. l. j. §. Iulianus. & l. si quis à liberis ali. §. si uel parens. & ff. de ijs, qui sunt sui, uel alien iur l si iudex. licet videatur contra. C. de ord. cog. l 2. §. fi. sed dic, ut ibi. Sed dicunt quidam, & malè, ꝙ tantum duæ sunt, & de duabus primis faciunt unā hoc modo: an aliquis sit liber. i. ingenuus vel libertus. & hæc una. Aliam vero de partu agnoscendo non mutant. Sed prima opinio verior est: cùm sit commodius, singulas causas singulis appellationibus distingui; ut sup. quib mod. testa. infirmen. §. alio autem modo. item quia postea dicit, cæteræ verò, &c. & ita loquitur de plurib. excepta una. b In prima ergo, ubi quęritur, an sit liber, vel seruus: dico, quòd siue seruus agat contra dominum, dicens se esse liberum: siue econtra dominus contra seruum, & seruus sit in possessione libertatis, ꝙ hæc actio in rem, quæ intenditur, est præiudicialis, ut ff. de lib. cau. l. liberis, § fin. Idem dico, siue patronus vendicet libertum in libertinitate, siue libertus se vendicet in ingenuitatem, vtraque est præiudicialis, ut ff. si lib. ingenuus esse dic. l fin. in princ. & §. fin Intenditur etiam hoc casu officium iudicis, ut ff. de iureiuran. l. si duo patroni, in princ. & ff. si lib. ingen. esse dic l. j. & 2. & ff. de rei vendicat. l. j §. j. Idem dicas in tertia, vt siue agat pater petendo filium in filiationem; vel filius dicat se non filium, erit præiudicialis, & directa hincinde. Sed quidam dixerunt, quòd directa datur patrono, parenti, & domino; sed illa, quæ datur liberto, filio, & seruo, est contraria, quod nulla lege cautum inuenitur, licet aliæ quædam inueniantur directæ, & contrariæ, vt mandati, depositi, & similes. c Sed qualiter formantur libelli in his? Resp. sic, Peto, Ioannem in filium meum iudicari, vt mihi patri debitam præstet reuerentiam; & alia, quæ patribus à filijs debentur. & idem in patrono, & ex tunc lata sententia, alimenta patri, & patrono præstabuntur, vt ff de lib. agn. l. si quis à liberis, in princ. & §. solent. quia sententia pro veritate accipitur, vt ff. de statu hom. l. ingenuum. Et probatur hæc libelli formatio. C. de fideicom. l j. In seruo, & domino sic, Peto in seruum meum talem pronunciari; quia eum meum dico. Econtra seruus, vel libertus, vel filius dicet: Peto me non inquietari à Titio, qui me in seruum, vel libertum, vel filium tenet; quia me tali vinculo non subesse dico, vt C. de ingenuis manum. l. diffamari. Vel sic: Peto, vt ingenuus, vel liber, vel non filius pronunciet contra Titium: quia sic se rei veritas habet. Et differt hæc ab ea, qua petit pater, filium in potestate ex iure Romano: cum ibi tantum de potestate quæratur; hic autem de filiatione, vt ff. de rei vend. l. j. § j. & hic dicitur. Item hæc prætoria, vt hic; illa ciuilis. Quibus autem modis filius possit peti, diximus sup. de pat potest. §. ius autem potestatis. Item quare dicuntur præiudiciales? Respon. sm quosdam: quia in modum exceptionis proponuntur, d & ita præiudicãt, vt si agas contra me hæreditatis petitione; & ego obijciā tibi, quod seruus sis defuncti, vel quia ipse defunctus seruus fuit, vt ff. de pet. hæred. l. si quis libertatem. tunc non pos-

sit esse

a Ista rō communr ter reprobatur: quia secundum hoc deberet poni s. in tractatu ciuiliū; & sic post §. sed istæ.

b Hanc approbāt omnes; quia pluralis locutio non potest esse contenta minori numero, quā duob. l ubi num. ff. de testi.

c Hæc glo. cōiter approbatur, licet postea iß sibi contraria; ibi itē quo iure adscriptitij.

d Hæc opi. sm Ia. no. est verisq; a quocūque modo proponuntur, semp sunt præiudicialia.

sit esse lis inter nos, ut ff. de iud. l. lis nulla. & sup. de obligationibus, quæ ex delic. §. ij, qui. & facit pro hoc sententia. C. de ordi. cogn. l. prima. & de pet. hæred. l. liber. & ff. si quis ingenuus esse dicatur. l. fina. Alij dixerunt, ideo dici præiudiciales, quia sententia lata super his, fit præiudicium omnibus aliis quæstionibus, ut ff. de statu hominum. l. ingenuum. & ff. de libertis agnoscendis. l. 1. §. fi. & l. 2. Sed certè secundum hoc etiam querela inofficiosi testamenti dicitur præiudicialis; quia præiudicat alijs quæstionibus, ut ff. de inofficioso testamen. l. Papinianus. §. fina. Sed contra hanc sententiam est ff. de liberali causa. l. si seruus. Sed ibi non fuit pronuntiatus ingenuus: uel collusio ibi fuit. a Vel dic secundum Ioan. quod præiudiciales ideo dicuntur, quia omnes aliæ quæstiones, quæ interim inter eas personas mouentur, debent silere, ut C. de ordine cog. l. j. & 3. & ff. de liberali causa l. ordinata & ad hoc facit optimè. ff. de noxa. l. penul. j. respon. Nisi esset talis causa, quæ ageretur etiam si constaret eum fore seruum, quod est quandoque, ut ff. de iud. l. uix. Sed secundum hoc cum quæritur inter patronum, & libertum de libertinitate, non est hæc quæstio præiudicialis; cum aliæ quæstiones interim inter eos possint exerceri, venia tamen petita, ut supra eod. §. & in eum. Sed dic, quod illæ quæstiones quiescunt, quæ non competerent, si constaret, eum esse libertum, ut ff. de in ius uocan. l. sed si hac. §. penul. & finali. Item quid si nulla alia quæstio mouetur, nonne tunc illæ dicuntur præiudiciales, cum non habeant, cui præiudicent? Azo dicit, quod non. Sed Ioan. contra. Inspicitur enim aptitudo, quia habilis est esse præiudicialis: sicut Augustus dicitur, licet non semper augeat, ut supra in rubrica proximi. Item nunquid sunt plures præiudiciales, nisi hæres? Respon. sic, b. ut hæreditatis petitio. nam & tunc cessant omnes aliæ quæstiones, donec ista intenditur, ut ff. de petitio. hæredit. l. si quis libertatem. & l. diuus in fi. licet hodie contrarium sit, ut C. de petitio. hæreditat. l. fina. §. primo. & 2. Item quo iure adscriptitij, coloni, censiti, & similes petuntur? Respond. utili præiudiciali, non directa, & ipsi coloni se petunt in libertatem contraria præiudiciali utili, non directa. Ideo utili, quia liberi sunt, non serui, ut in Authentico de sanctissimis episcopis. §. adscriptitios. & § si seruus. colla. 9. Item ideo præiudiciali, quia parum a seruis distant, quo ad seruitia, quæ facere debent, ut C. de agricolis, & censitis l. ne diutius. lib. 11. Sed alij dicunt, quod officio iudicis petuntur, & petunt, ut in quibus causis coloni censiti dominos accusare possunt. l. prima. lib. 11. Sed certe officium iudicis non potest locum habere ad futuras præstationes. c ut ff. de usuris. l. prima. Alij dixerunt habere locum negatoriā, & confessoriam utilem, ut quæ datur directa in seruitutib. alijs, hæc utilis hic detur: quod nihil est. d Item si quis an aliqua annua seruitia teneatur: quo iure petitur, ut condemnetur, ut præstet in posterū, & ipse quo iure petit absolui? Respon. satis puto, quod iudicis officio hoc fiat: siue pro missa fuerint hæc seruitia, siue ex cōsuetudine debeantur hæc seruitia, siue ipsa præstita longo tempore ex promissio ne petuntur, ut ff. de vsuris. l. eum de in rem verso. quæ promissio probabitur ex longo vsu, e ut ibi.

ADDITIO. Et no. quod uerba sententiæ, condemno te ad soluendum par caponum tali domino omni anno, secundum quod tui antecessores fecere, nullam penitus conditionem faciunt, sed condemnatus simpliciter tenetur, ut per Bar. in l. eum, qui. §. Iulianus 2. ff. de constit. pecu. & in extrauag. ad reprimendam, in ver. prout.

agnoscendo. ¶ Ex quibus [a] ferè [b] vna illarum legitimā [c] causam habet, per quā quęritur, an aliquis liber [d] sit: cæteræ ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiūt.

a *Ex quibus.* scilicet, tribus præiudicialibus quæstionibus. Accursius.

b *Fere.* ideo dicit, quia in ciuilibus quæstionibus quatuor considerantur, scilicet, actor, reus, iudex, & ipsa res. Hic autem est idem, qui conuenit, & conuenitur, & res. Vel ideo quia prætor introduxit de partu agnoscendo à Senatusconsulto confirmatur.

c *Legitimam.* s. de iure ciuili.

d *Liber sit.* subaudi, uel seruus.

¶ S I C I T A Q V E. Aduerte diligenter, quod hic §. difficilis sic elate potest summari: Actor pro re sua pōt intētare

a Hæc opinio reputatur a Doc. decisoria.

b Imo nō sunt, nisi tres, capiēdo præiudicialem in quantum præiudicat psonę. Ias. & est de mēte aliorum.

Coloni adscriptitij, & similes quo iure petuntur.

c Nisi ratione præsentis iuris, & dum gl. dicit, q cōpetit officium iudi. in hoc reprobat: quia imò pro istis adscriptitijs, & censitis cōpetit officium iudicis.

d Imo, Io. Ba. & Ias.

e Si allegetur tit. efficax. Bal. & Pla.

Summarium.

Dominus rei non potest agere ad dādum rem suam, nisi contra furem odio furis. Aretinus:

¶ Sic itaque [a] † [e] discretis a-

actionem personalem ad dandum contra aliquos, nisi contra fures: contra quos omnis condictio degenerat. Sic declaro: quia condictio non competit, nisi quando dominiū est translatum: sed in furem dominium rei subtractæ non transfertur, & tamen condictione furtiua ipse tenetur, igitur condictio degenerat. Ex hoc habes, quod nemo potest condicere rem suam, præterquam à fure. Vel, sic & clarissime summatur, Qui debet intentare actionē realem, non potest intentare personalem, cum sint distinctæ, h. d.

1 †The hic igitur.

Diuisio.

¶ Diuiditur iste § principaliter in tres partes. Primo ponit regulam generalem illatiuam ex præcedentibus secundum glo. sed secundum Doctor. epilogatiuam. Secundo ponit unam fallentiam, ibi, Plane. Tertio naturam actionum realium, & personalium, & earum differentias, ibi, Appellamus. Item prima subdiuiditur: quia primò ponitur quadā illatio, seu epilogatio ex supradictis. Secundo ponit rationes. secunda ibi, Nec enim.

¶ CASVS. Inter omnes principales diuisiones actionū hæc principalior est, scilicet, quod actiones, aut sunt in rem, aut in personam. Hæc enim diuisio locum habet in iure ciuili, & in prætorio. Cum igitur superius dictum sit, quod actiones quædam sunt in rem, & quædam in personam, & etiam quædam sunt reales, & quædam personales, & hoc siue sint ciuiles, siue prætoriæ: sic itaque discretis, & diuisis actionibus, scilicet, quod quædam sunt in rem, & quædam in personam: necessarium est, naturam vtriusque uidere. Natura autem actionis realis est, ut per eam petat aliquis, rem suam sibi restitui. Ista autem natura realis non tangit hic, nisi in fin. §. quasi incidenter: vbi dicitur, qualis sit aduersus eos hæc in rem actio, per quam aliquis rem suam peteret. Natura autem actionis personalis est, vt per eam petat quis, rem alienam sibi dari. Certum est ergo, aliquem non posse petere rem suam per actionem personalem, per quā personalem dicat aduersarium dare oportere; quia quod meum est, meū amplius fieri nō potest: sed dare est accipientis facere: quare non potest aliquis agere ad rem suam petendam actione personali: quia intendit, aduersariū suū dare oportere. Hoc verum est communiter loquendo, in quibusdam tamen casibus possum petere rem meam per actionem personalem, vt patet in condictione furtiua: quā quam enim hoc regulariter sit verum, quod actione personali non possit quis rem suam petere: in odium tamen furti est statutum contrarium in hoc casu, vt scilicet contra fures actio ad petitionem dupli, siquidem sit furtum nō manifestum, vel ad quadruplum, si sit manifestum, competat domino ad rem suam recuperandam condictio furtiua, quæ est personalis actio: non obstante, quod dominus rei est, & eam potest uendicare. Franc.

¶ LIBELLVS IN CONDICTIONE certi generalis.

¶ Hic tangitur de condictione, & primò dicendū est, quod est quædam condictio certi generalis, quæ datur pro omni eo, quod debetur, ut ff. si certum pet. l. certi. & in ea forma sic libellum: Dico ego t, contra l, quod ipse mihi debet equum ex causa emptio. unde proponendo contra ipsum, condic. certi, peto eundem l. ad traditionem equi ex causa præmissa mihi condemnari. Eodem modo forma libellū, in ista generali condictione, si ex aliqua alia causa tibi certum debeatur.

¶ LIBELLVS IN CONDICTIONE certi specialis.

¶ Item sunt aliæ condi. speciales, ut condictio certi ex mutuo: condictio certi ex stipu. condic. indeb. sine causa; & similes in quibus formatur libellus, sicut in generali condictione, sed tantummodo in condictionibus generalib. assignatur causa: quia alicui non datur aliqua condictio ex re sua, sed tantum pro eo, quod debetur ex causa alia, nisi de causa furtiua. Illa. n. pro re sua tantummodo datur contra furem, & eius hæredem, & est speciale in ea, ut plurib. actenetatur fur, vt in hoc §. sic itaque & ff. vsufructu. quemad modum ca. l. fina.

e. *Sic itaque.* formatur hoc itaque ex illa diuisione, quæ fit sup. eo.

Actio ad dandū, & reddendū differunt.
1 † *illud apertum.*
2 † *ad rem, cuius do minus fit.*
3 † *aduersa rium hanc rem mihi.*
* *Adde Felyn. in c. inter dilectos. nume. 17. de fide instru. ubi ad regu. q̄ meum est, ponit fallētias.*
4 † *al. cuique.*
* *Concor. cū hoc tex. c. inter dilectos. ante fi nem. ibi, cū iura legū cum glo. su per ver. in. stus tit post principiū, ibi, & quod meum est. extra de p̄ scrip.*
Meū amplius meū fieri non potest.

sup eod. §. 1. q. d. dictum est, quæ sunt in rem actiones, & quæ in personam. itaque sic eis discretis, i. separatis, & diuisis: patet, q̄ hæc regula est vera: quia personalis actio, quæ competit ad dandum, non competit pro re sua alicui, vt hic. Ideo dixi ad dandum: quia ad tradendum bene potest dari actio personalis: vt commodati, & depositi, & similes; & ita est vis inter dare, & tradere, vt hic subijcit, & ff. de act. empt. l. ex empto in princ. & ff. de verb. obligat. l. vbi autem. in fin. & l. si rem tradi & l. nemo. & quod subijcit, si apparet, in qua apparet cum dare oportere. & ita agitur in personam, vt aliquid detur. Sed quidam dicunt, vt P. q̄ hæc verba, si apparet eum dare oportere, sunt nomina cuiusdam actionis. Accur.

ADDITIO. Dic, q̄ istud, quod hic dicit gl. secundū Pla. nihil est dicere: sed tex. vult dicere, si apparet, id est, si agit dare oportere, quia mediū concludendi non debet esse istud, sed ad tradendum, vel constituendum, vt dicit glos. Angel.

ctionibus, certum † est, nō posse actorem suam † rem ita ab aliquo petere, Si apparet eū † dare oportere. ¶ Nec. n. quod actoris est, * id ei dari oportet: quia. s. dari cuiquam † id intelligitur, qd ita datur, vt eius fiat. nec res, quę iam actoris est, magis * eius fieri pōt. ¶ Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnā dupli aut quadrupli, rei recipiendi nomine fures etiam hac actione teneantur, Si appareat, eos dare oportere; quamuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

Actiones reales competunt ad uendicandum: personales uerò, ad dandum, vel faciendum. Et dicuntur abusiuè condictiones à condicendo, id est, denunciando. Aretinus.

¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, Vindicationes: † in personā verò actiones, quibus dare, aut facere † oportere intenditur, Condictiones. Condicere enim est denunciare prisca † lingua. Nunc vero

a *Oportet.* i. oportet, q̄ non detur: est enim impossibile, q̄ detur, vt subijcit, quia dare est accipientis facere, vt subijcit, nec res, quæ. &c.

b *Magis* sed opponitur, pluries deberi potest, ut ff. de except. rei iudi. l. & an eadem. §. actiones. in fi. §. ergo pluries dominium potest fieri meum. Sed non sequitur: nam licet pluries debeatur, tamen semel facta sua non debet plus fieri sua, ut ibidem dr, & ff. de acquir. pos. l. 3. §. ex plurib. & sup. de leg. §. sed & si rē legatarij nisi iterum desineret esse sua, ut ff. de uerb. ob. l. si rem meam.

c *Planè odio* sed in quo uertitur istud odium? Respond. quia in condictione furtiua quis de facto infamatur apud bonos, & graues uiros: ut ff. de obseq. à lib. & liber. l. honori. licet non infamia iuris, ut ff. de actio. & obl. l. cessat. sed in rei uendicatione, neque de facto, neque de iure infamatur. Item multa ueniunt ex condictione furtiua, quæ non ueniunt in rei uendicatione, ut quia interitu rei non liberatur: sed in rei uendicatione sic, ut ff. de cond. fur. l. in re & ideo malum est furti, quo & etiam hac actione teneatur. Itē licet prodest alicui plures habere reos debitores, ut ff. de lib. leg. l. si quis decedens. §. fi. & habere plures actiones, ut ff. de lega. 1. l. cum filius. § uarijs. ita econtra debet ei nocere, si pluribus teneatur actionibus, licet etiam nulla alia sit utilitas: Item nunquid una tollitur per aliam? Dic, quod sic, ut ff. de condic. fur. l. si pro fure §. furti. Acc.

d *Si appareat.* i. quia apparet eos, &c. i. dicere, actione in personam. Sed uidetur hoc stare non posse: nam certum est eum, qui agit, dominum fuisse; ergo & nunc est: quia sine facto suo dominium ab eo discedere non potuit; ut ff. de reg. iur. l. id, quod nostrum. & C. de probationib. l. siue possidetis ergo non potest agere, ut sibi detur, quod est suū, & tamen hic dic t, q̄ sic. Sed dic, relationem esse faciendam ad genus, non ad speciem, quasi dicat ea actione, per quam alias agitur ad dandum, scilicet, personali sed hic non ad dandum intenditur. Et ita est mirabile, quod rem meam per personalem actionem peto restitui. alias contra, ut ff. quemadmodum usufructua. ca. l. fina. & ff. de condi. inde. l. si ur bana. sed est speciale, ut hic dicitur. Vel dic agi etiam ad dādum, scilicet, possessionem dandam, quam amiseram per furtum: ut ff. de acquir. poss. l. item, quæ nobis & ff. de condi. tritica. l. 2.

e *In rem actio*, i. rei uendicatio, quæ pro dominio de iure ciuili, uel gentium quæsito intenditur, ut ff. de rei uend. l. in rem actio. Item nota, quod hic §. locum habet in quolibet

a Istā glo. sequit. Ias. & est de mēte al o rum.

b Odio furis: qa si fur dr in mora, & mortuus in teritu rei non liberatur. Ias.

malæ fidei possessore alienæ rei non solum in fure, ut sup. de rerum diuisione. §. si tamen & ff. de condic. triti. l. prima. in fin. & l. secunda. in princip. Interdum etiam contra bonæ fidei possessorem datur condictio ratione possessionis. ut ff. de condic. indeb. leg. indebiti. §. sed & si nummi. Sed nunquid etiam rem suam potest q̄s etiam à non fure per condictionē sine cā condicere, ut ff de condi. sine causa, per totum. Respon. secū dum quosdam ibi dicitur condictio actio personalis, non tamē talis per quam intendatur ut aliquid detur. Alij dicūt quòd si alicubi inueniatur condictio sine causa pro re sua competere, de utili intelligendum est.

ADDITIO. Dic secundum Ioannem Fab. quod prima est uerior, nam per eam nō agit dominus ad dandum, nisi contra furem, supple, & malæ fidei possessorem; ut hic in glo. sed ad restituendum, uel forte ad possessionem agi debet, secundum Angelum.

¶ APPELLAMVS AVTEM, &c.

¶ CASVS Iam dicta est natura realium actionum, & personalium: quia realis datur ad rem suam persequendam: personalis autem ad debitum. Modo quia de realibus, & personalibus dixerat actionibus dominus Iustinianus ad vberiorem earum doctrinam, plus de illis in litera præsenti determinat, & dicit, quòd appellamus actiones in rem, uendicationes, & ideo ubi in C. & ff tractatur, de realib. actionibus ab illis, qui erant legum compositores, intitulatur titu. de rei uend. Actiones autem in personam, quib. dare, uel facere oportere aliquid intendimus, uocamus condictiones. & ita omnes actiones personales de mundo, condictiones possunt dici: & hoc erat olim consonum esse actioni in personam: sed hodie non est ita. In actionibus enim personalibus olim fiebant denunciationes: quæ fiebant per uerba solemnia in actione personali tantum. & quicunque cadebat a syllaba, cadebat a causa. Alijs modis exponitur ista denunciatio in notula. Sed hodie cessant istæ denunciationes, & propterea uocantur abusiuè actiones in personam. h. d. Franc.

f *Vendicationes.* siue rerū corporaliū de quib. dictū est C. de rei uend. per totum. & ff. de rei uen. per totum, siue rerum incorporalium, de quibus est ff. si ususfruc. pet. per totum, & ff. si serui uend. per totum siue sint directæ, siue utiles istæ uendicationes, ut ff. de publ. per totum. & ff. si ager uecti. per totum.

g *Quibus.* ideo dicit, quibus, quia sunt & aliæ, in quib. non intendimus dare uel facere. sed restitui, ut cōmodati actio, & depositi, & similes; & istæ non appellantur condictiones in stricta significatione accepto uocabulo, ut hic dicitur. *e* Vel dic, q̄ etiam in actione commodati & depositi, & similib. intenditur dari *f* uel fieri, s. ipsa detentatio rei, quasi ipsum factum possit quis in stipulationem deducere, ut ff. de uerbo. obl. l. ubi autem non apparet. §. qui id, quod non fieret. nisi aliquid daretur, cum suæ rei nullla sit stipulatio. sed alienæ tantum, ut sup. de inu. i. sup §. j.

h *Condictiones.* l. appellamus.

i *Denunciare.* Dicunt quidam, q̄ qui uolebant alium conuenire, primo sibi denuntiare debebant, ut argu ff de seru. urb. præ l. quidam. Sed hoc non placet quia ex uoluntate, aut bonitate, uel urbanitate hoc fit; non necessitate. Sed dic, g q̄ hæc denuntiatio fiebat per magistratus, cū actiones constituebant, uel dabant, ut ff. de orig. iur. l. ij §. omnium, quod est hodie sublatum, ut in fi. huius §. dicitur, & C. de formulis. l. j. & ij.

c Dic s̄m Io. Fab. q̄ glo procedit in malæ fidei possessor, contrectāte rē mobilem, qui sciēter cōtrectādo, committit furtū. C. q̄ cum eo. le. si libertum. & de fur. l. si alienum. sed ego intelligo generaliter i oī malæ fidei possessore, q rē aliquā detinet scienter contra uoluntatē dñi: qa cōtra eū pōt cōttadici, & agi ad dandū. l. si q̄s nec ea. § j. Ang.

5 † *al. uendicationes.*

6 † *Aliàs, aut, deest Th.*

7 † *& antiqua.*

d Istā gl. tenēt Ioā. Fab. Plat. Angel. & Ias.

e Hāc approbāt doctot. quia hic semg loquit dolū de actionib. q̄ conpetunt ad dandum; sed istæ de quibus in gl competūt ad reddendum, seu restituendū, l. 3 §. si reddita. & l. si ut certo. § rem tibi dedi. ff. comm.

f Nihil est Fa. Pla. Ange. & Ias.

g Idē Io. Fa. Pl. Ange & Ias. & sic singu. s̄m Ang. & Ia.

Abusiuè.

a *Abusiuè*. verè abusiuè dicitur condictio.i.actio in personam: quia nō bene consonat nomen rei, quam signat: quod fieri debet, vt sup. de dona. §. est & aliud.

¶ SEQVENS. Iste §. vsque ad §. quædam diuiditur in duas partes. Primo ponit vnam sententiam principalium actionum Secundo declarat eam p exempla. Secunda ibi, rei persequendæ.

¶ CASVS. Dicit glossator, & male, ꝙ hic ponitur quarta diuisio. Si enim loquamur de principalib. diuisionib. quæ traduntur à prædecessoribus nostris, non est, nisi tertia principalis. Prima enim fuit hæc; Actionum quædam sunt in rem, & quædam in personā. Secūda fuit hæc: Actionum quædam sunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Tertia autem principalis est diuisio ista. Connumerando autem subdiuisiones præhabitas cum principalibus diuisionibus, hæc est quarta diuisio. Prima.n.fuit hæc, quòd omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secunda hæc est; omnis actio aut est ciuilis, aut prætoria. Tertia hæc est: prætoriarum alia in rem, alia in personam. Quarta hæc est: omnis actio personalis prætoria aut est pœnalis, aut non pœnalis. Quinta hæc est: propria in rem, aut est præiudicialis, aut non præiudicialis. Et hæc de qua agimus in præsenti, est sexta. Sup. ponendo ergo, ꝙ sit tertia diuisio principalis, venio ad casum, in hunc modum. Post duas diuisiones principales, de quibus sup. dictum est, ponit hic Iustin. tertiam diuisionem principalem, & est talis diuisio: Inter omnes actiones de mundo quædam sunt inuentæ causa rei persequendæ, & quædam causa rei persequendæ pœnæ, & quædam mistæ, tam gratia rei persequendæ, quàm pœnæ. Rei persequendæ causa inuentæ sunt omnes reales actiones, & ferè omnes personales, quæ ex contractibus nascuntur veluti cum aliquis pecuniam mutuam, vel in stipulatum deductam petit. Et de hoc etiam potes habere exemplum in commodato, & mandato, etiam pro socio: & in actione ex empto & vendito. & locato, & conducto. Personales, quæ ex contractibus nascuntur, ideo dixi, ad differentiam illarum, quę ex delictis nascuntur. Ferè autem ideo dixi, propter quandam actionem personalem, quæ ex contractu procedit? & tamen in quatuor casibus est persecutoria rei, & pœnę. Hęc autem est actio depositi. Si.n. rem meam penes te deposuerim causa incendij, vel ruinæ, vel tumultus, vel naufragij: & postea non vis mihi eam restituere, vel dolum in ea feceris, conueniri potes in duplum h d.

¶ Videtur, quod ista diuisio sit eadem cum diuisione superius habita, quæ est, ꝙ actionum prætoriarum personalium, quædam est non pœnalis, & quædam pœnalis. Fraeter, non est eadem hæc.n.diuisio est in contractu ciuilium: vnde hic dicitur, quod ciuiles quædam sunt pœnales, & quædam non. Prior autem fuit in contractu prætoriatum; & sic non est vna, & eadem enim altera. Item scire debes ꝙ actiones mistæ dicuntur duob. modis. Vno modo dr actio mista, quæ continet rem, & pœnam, & de tali mistione loquitur hic. Alia.n. mistura est, quod quædam actiones dicuntur mistæ, quia sunt in rem, & in personam. & de illa mistione habes inf. eo. §. quædam. h.d. Franc.

b *Sequens*. Hæc est tertia diuisio actionum in hoc titulo. Accursius.

c *Comparata*.i.adinuentæ.

d *Mista* Sed nonne quædam sunt, quæ nullum horum habent? vt si ago, nè quid fiat in loco sacro vel sancto, vel si factum est, vt tollatur, & aliæ similes, quæ neque ad rem, neque ad pœnam, neque mistim se habent, sed uel ad rei reuerentiam, uel ad publicam utilitatem dantur? Respond. sa^a^tis ad rei persecutionem, scilicet diuinæ rei, uel publicæ pertinent, cuius nomine agere uideor, uel etiam meo nomine, cum cuiuslibet interest Deum uenerari, ut C. de hæret. l. 3. Accur.

a Ista glo. bñ dixit & cū ea transeunt cōiter Doct. hic.

¶ REI PERSEQVENDAE. ¶ Iste §. diuiditur in quinq; partes. Nam primo ponit de actionib. rei persecutorijs. Secundo de actionib. mistis ex cōtractu descendentib. Tertio ponit vnam regulam, vel summulam in actionib. ex maleficio descendentib. Quarto illud per exempla declarat. Primo ponendo de actionibus pœnalib. Secundo de actionib. mistis. Secunda principalis est in ver. planè. Tertia ī §. ex maleficijs. Quarta in §. pœnam. Quinta in ver. sed & legis.

abusiuè[a] dicimus condictionem, actionem in personā esse, qua actor intendit, dari sibi oportere. nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

Tertia diuisio actionum est, quod sunt uel rei persecutoriæ, uel pœnales, uel mistæ. h.d. Ange.

¶ Sequens[b] illa[1] † diuisio est, quòd quædam actiones, rei persequendæ gratia comparatæ[c] sunt: quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ[d] sunt.

† al. alia.

Rei persecutoriæ sunt omnes in rem actiones, & etiam in personam ex contractu descendentes, excepta depositi actione, quæ in quatuor casibus mista est. Ang.

¶ LIBELLVS IN actione ex stipulatu.

¶ Hic tangitur de actio. ex stipulatu, & hæc datur, qñ aliqd incertum promittit, vt ī. de verb. oblig. in princip. & formatur sic libel. Dico ego contra b, ꝙ ipse promisit mihi facere domū per stipulationem, & quia nō fecit, propono contra ipsum actionem ex stipulatu. & peto ipsum ad interesse meum (quod æstimo decem) mihi condemnari. Istius libelli formatio potest elici ex leg. si quis ab alio. §. si quis. ff. de re iudic. Et licet nomen act. non ponatur in libello, sufficit tamen ponere causam hanc, s. quia domum per stipulationem mihi facere promisit, & non fecit.

LIBELLVS IN ACTIONE COMMODATI.

¶ Item in actione commodati, de qua hic, formatur sic libellus: Dico ego m, contra a ꝙ ego accomodaui sibi codicem meum ad scribendum: unde propono actio. commodati contra eum, finito usu ad quem codex fuit accommodatus; peto eundem ad restitutionem codicis mihi condemnari. Et erit causa in ista actio. quam sufficit proponere hęc: Quia accommodaui sibi codicem meum ad scribendum, & usus finitus est.

LIBELLVS IN ACTIONE DEPOSITI.

¶ Item in actione depositi, de qua etiam hic, formatur sic libellus: Dico ego t, contra l, ꝙ ego deposui penes eum digestum meum. unde proponendo contra eundem l. actio. depositi, peto ipsum ad restitutionem digesti mei mihi condemnari. & erit causa in ista actio. quam sufficit proponere, talis, quia deposui. Et aduerte, ꝙ datur in simplum act. depositi, nisi in his casib. scilicet, quando depositum est causa incendij, tumultus, ruinæ, & naufragij: in quibus casibus si depositarius inficietur, tenetur ad duplum, ut hic in uer. planè & ff. deposi. l. prima. Et formatur sic libellus: Propono ego l, contra t, quòd ego ob timorem incendij digestum meum apud ipsum deposui, & quia inficiatur depositum, proponendo contra ipsum actio. depositi, peto eundem t, mihi in duplum condemnari. Et erit causa in hac actio. quia deposui apud ipsum rem, & ipse inficiatus est. Item eodem modo forma libellum, quādo petitur in alijs quatuor casibus, scilicet, quando causa tumultus, incendij, ruinæ, & naufragij depositum est.

LIBELLVS IN ACTIONE MANDATI.

¶ Item in actione mandati, de qua etiam hic formatur sic libellus: Dico ego t, contra s, quòd ego sibi mandaui, ut emeret mihi equum, & ille suscepit mandatū, sed illud non impleuit propter quod damnificatus sum ad valorem decem librarum, & tantum æstimo interesse meum. unde proponendo contra ipsum actio mandati, peto eundem s, in decem libras nomine interesse mihi condemnari. Ista.n. actio tunc demum competit, quando recipit interesse. ad interesse enim datur, ut ff. manda. l. si procuratorem. §. mandati actio.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE PRO SOCIO.

¶ Est & actio pro socio, de qua etiam in hoc §. & habet locum quando societas inter aliquos contrahitur consensu, ut ff. pro socio. leg. ut sit. & nascitur, finita societate, ut C. eodem. l. tamdiu. & formatur libellus sic: Dico ego t, ꝙ s, & ego iniuimus societatem emendi uinum usque ad centum libras unde cum ipse socius nomine societatis tantum de uino emerit, peto partem uini, deducto capitali, mihi adiudicari, & ad restitutionem dictæ partis ipsum mihi condemnari & erit causa in ista actio. talis, quia contraximus societatem, & similiter datur propter dolum, uel culpam socij, ut ff. pro soc. l. nemo. & l. seq. & C. eo. l. 4.

LIBE L.

¶LIBELLVS IN ACTIONE EX EMPTO.

¶Item etiam hic agitur de acti. ex empto, in qua sic forma libellum: Dico ego t, contra s, quod ego emi equum ab eo pro 10. libris. unde proponendo contra ipsum actionem ex empto, peto eundem ad restitutionem equi mihi condemnari. Ex parte autem venditoris petitur sic: Dico ego s, contra t, ꝙ ipse debet mihi decem, ex venditione talis equi, quem sibi vendidi, & tradidi. unde proponendo contra ipsum act. ex uendito peto t, in illis decem libris mihi condemnari. Et erit causa in hac act. talis. Quia uendidi, & tradidi.

1† *The. & ad rei quidem persecutionem.*
2† *quoque.*
3† *al. hac.*
4† *ad solam rei persecutionem condemnationē habent.*

¶1 † Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. a Earum verò 2 † actionum, quæ in personam sunt, eæ 3 † quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere b omnes 4 † rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit c actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. d

¶LIBELLVS in actione locati.

¶Est & finaliter actio locati, de qua hic: in qua sic forma libellum: Dico ego b, contra c, ꝙ ego locaui sibi domum talē vsq; ad annum pro merce de 10. librarum constituta mihi, & promissa ab eodem c, vnde proponendo contra ipsum actio. locati, peto ipsum in decē libras mihi condemnari. Et econtra conductor proponet hoc modo: Dico ego c, contra b, ꝙ ego conduxi talem domum ab eo pro mercede decem librarum sibi promissarũ. vnde proponendo contra ipsum actio. ex conducto, peto eundem b, vt domum conductam ad habitandum mihi tradat, condemnari.

5 † *al. agitur.*

¶Planè si depositi agatur 5 † eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinę, naufragij causa depositum sit, in duplum e actionem prætor reddit, si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede eius dolo ipsius f agitur: 6 † quo casu mista est actio.

6 † *agetur.*

a *In rem actiones.* scilicet quæ decem sunt, vt diximus sup. eo. § item Seruiana. Sed certè uidetur, ꝙ sunt omnes pœnales. nam in eis iuratur in litem, ut ff. de rei vend. l. qui restituere. & ff. de in lit. iuran. l. in actionib. Sed dic, ꝙ illud, scilicet, iuramentum in litem, non fit iure actionis, sed officio iudicis; ut inf. eo § præterea. in fi. §. vnde non dicuntur pœnales. Alij tamen dicebant, a ꝙ idō dicebantur pœnales, non quia originaliter illud sit, ꝙ crescant per sacramētum in litem, sed ex contumacia, ut ff. de in li. iu. l. j. & ideo magis attendebant quod naturaliter erat, quàm quod incidēter. Sed certè actio depositi in quatuor casibus ab initio est rei persecutoria, & tamen dicitur pœnalis, inspecto quod crescit ex contumacia, ut inf. proxi. & inf. eo §. quadruplis alias §. at ille unde primam responsionem approbo.

ADDITIO. Secundum doc. hæc glo. videtur aduersari glo. magnæ positæ in § pœnales. in ver. item aduersus. in prin. sup. eod. quæ videtur concludere, quòd ibi illa actio dicatur pœnalis, quia iuratur in litem, & tamen secundum eos constat, ꝙ illud iuramentum venit offic. iud. sicut in qualibet alia actione; & dicunt hanc glo. esse veriorem.

b *Fere.* ferè dicit propter actionem ex stipulatu, per quam pœna petitur, nec inspicitur, quid intersit, ut sup. de inut. stip. §. alteri. secundum quosdam, quod est falsum: b immo propter actionē depositi in quatuor casib. ut subijcit. Item propter actionem redhibitoriam, quæ datur in duplũ aduersus venditorem, qui neque pretium, neque accessiones soluit; ut ff. de ædil. edic. l. redhibitoria.

c *Petit actor.* ad vtramque autem, c scilicet ad mutuam, & ad eam pecuniam, quæ in stipulatum deducta est, certi condictio datur, ut ff. si cert. pet. l. si quis certum. & sup. de verb. obli. in prin. ita ꝙ ad mutuum detur condictio specialis de mutuo, ut sup. quib. modis re con. ob. in prin. ad pecuniam deductam in stipulationem detur condictio certi generalis, si certum sit, ut sup. de verb. obl. in prin.

d *Conducto.* sed nonne omnes istæ dantur ad interesse ēt, quod est extra rem, ut ff de act. emp. l. j in prin. ergo peto aliquid, quod tibi non abest. ergo sunt pœnales. d Sed dic trib. modis dici actionem pęnalem, e Primo illa, quę hincinde est pœnalis, ut furti, & similes: quando pēto, quod mihi non obest, & quod tibi non adest, & hoc modo acceptæ dicuntur hic, istæ non pœnales. Secundo qñ est pœnalis ex parte una. s. ex parte rei tm̃: quod est ubicunq; actoris interesse excedit id, quod reo adest; & in hac significatione actiones illæ dicũtur pœnales, s. ex empto, & similes; & etiā rei uendicatio, qñ in litem iuratur. Et ꝙ, inspecta persona, rei tātum pœnales dicanť, probatur ff de eo, per quem fac. ent. l. j. §. si plures. & l. fi. s̃. eo. §. pœnales. f Tertiò dr̃ pœnalis, inspecta persona actoris tm̃, ut si accepisti ab aliquo aliquid, ut me accusares per calumniā: nā repeto, licet nihil mihi absit, à te, s. cui adest, ut probať. ff. de calum. l. & gñaliter. §. illud erit notandũ.

e *In duplum.* s. si reus inficietur, ut inf. eod. § sed furti. Accur.

f *Ipsius.* s. hæredis. ex dolo enim defuncti in simplum tm̃, ut ff. depo. l. j. §. j. Et ratio quare in his quatuor casibus datur, in duplũ, & in alijs in simplum, est: quia hic ex necessitate deponitur: nec potuit prævidere, apud quem deponeret; ut ff. deposi. l. j. §. meritò.

Iuramentum in litem præstatur in actionibus realibus.
a Idem Angel. & Ias.
b Quia ibi loqtur de pœna conuentionali; hic de legali. Angel. & Ias.
c Sequunť Ang. & Ia.
d Dic, ꝙ illud interesse non uenit iure actionis, sed officio iudicis. Faber, Ang. & Ias.
e Magistra lis glo. Fin. Ang. hic.
f Est enim ridiculũ, ꝙ actiones hic enumeratæ, & cęteræ bo. fid. propterea, quòd in eis iuretur in litē, sint pœnales, per ea, quæ habētur sup. in d. §. pœnales. in glo. magna. in verb. item aduersus. in prin.

Actionum descendentium ex maleficijs, quædam sunt persecutoria pœnæ tantum: quædam mista tam rei, quàm pœnæ: primum per vnum: vltimum per tria exempla declarat.

¶Ex maleficijs verò proditæ actiones, 7 † aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, 8 † & ob id mistæ sunt. 9 †

¶Pœnam tantum persequitur 10 † quis actione furti: siue enim manifesti aga-

7 † *al. sunt.*
8 † *persecutionem.*
9 † *& ideo mista dicuntur.*
10 † *persequimur.*

¶EX MALEFICIIS.

¶CASVS. Iam vidistis unam diuisionem, in qua cauetur, quod actiones aut sunt introductæ rei persequendæ causa; aut pœnæ tantum: aut sunt mistę. & de illis, quę sunt introductæ tantùm rei persequendæ causa, iam habuistis: quæ sunt omnes reales actiones, & ferè omnes personales, quæ descendunt ex contractibus. Modo vult trac. de actionibus procedentibus ex delictis, quarum quædam sunt pœnæ persecutoriæ tantum, & quædam mistæ tam pœnæ, quàm rei. & sic prosequitur partes illas primæ diuisionis hic positæ in §. sequens illa diuisio. Et primò tractat de actionibus ex maleficijs procedentibus, pœnam tantum persequentibus: & de hoc ponit vnũ exemplum, s. in act. furti. Si enim agatur actione furti manifesti ad quadruplum: siue non manifesti ad duplum, totum duplũ, vel quadruplum est pęna, quia propter istam actionem competit domino rei uendicatio ad rem suam vendicandam, siue ille fur rem suā possidet, siue aliquis alius. & præter hoc datur cōdictio furtiua contra furem. & sum in uersi. Vi autem bonorum raptorũ. In superioribus dictum est de actionibus descendentibus ex delicto, quæ persequũtur pœnam tantum; modò uidendum est de illis actionibus, quæ proficiscuntur ex delictis, & sunt mistæ tam rei, quàm pœnæ. Et de hoc ponit duo exempla. Primum est in actione, Vi bonorum raptorũ, quæ datur intra annum ad quadruplum; & de illo quadruplo triplum est pœna, & simplum pro rei persecutione; & ita est mista, & continet rem, & pœnam. Secundum exemplũ est in actione leg. Aquiliæ, quæ quando datur cōtra inficiantem, est in duplum, & unum simplum est pœna, & aliud pro rei persecutione; & ita est mista, & continet rem, & pœnam cōtra inficiantem, & etiam potest esse mista actio leg. Aquiliæ, ueluti si aliquis seruum meum occiderit, qui tempore, quo occidebatur, luscus fuit, uel aliter fuit ita deterioratus, quòd uilis pretij erat; in anno tamen retro magnę ęstimationis, uel magni pretij fuerat; tunc condēnabiť occisor quanti plurimi fuit in anno retro. ex primo capite.

¶ In versic. item mista. casus est talis. Vidistis suprà de realibus actionibus, quæ sunt rei persecutoriæ tantum; & etiam de personalibus, quæ descendunt ex contractu: quæ sunt reales fere omnes, & de actionibus

personalibus, quæ descendunt ex delictis, quæ sunt pœnæ persecutoriæ tantum, & etiam de actionibus descendentibus ex delictis, quæ sunt mistæ: modo intendo dicere de quadam actione personali, quæ non descendit ex contractu, nec ex delicto, sed est personalis mista, quæ descendit ex quasi contractu, & est mista tam rei, quàm culpæ, & de hac venio ad tale exẽplum. Quidam testator fecit testamentũ: ipse aliquid reliquit alicui ecclesiæ, vel alicui venerabili loco: hæres testatoris distulit soluere id legatũ, donec in iudiciu vocaretur: ille hęres cõuentus actione ex testamento, quæ descẽdit ex quasi contractu, condemnandus est in duplum, & hoc dicit. Frater, actio ista ex testamẽto, de qua fit mentio in isto §. descendit ex quasi cõtractu, vt sup. de obli. quæ ex quasi contractu nascuntur. Alij voluerunt dicere, ꝙ prosequitur hic modo materiam suam inchoatam, & quòd hic tractatur de delictis, & propter delictum est hoc, quod condemnatur ad duplum, videlicet, quia distulit soluere, donec in iudicium euocaretur: sed dico, quòd ex procrastinatione. & pro mora sua condemnatur in duplum. vnde dico, quòd descendit actio illa ex quasi contractu. h. d. Fran. de Aret.

1 † nec.
2 † ad duplum.
3 † qua fur te ablata est.
4 † persequitur.
5 † Quoniã. 6 † &.
7 † al. deest, de damno iniuria dato.

tur quadrupli, [a] siue non [1] † manifesti dupli, [2] † de sola pœna agitur. Nam ipsam rem [3] † propria actione persequitur [4] † quis, id est, suam esse petens, [b] siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. [c] Eo ampliùs aduersus furem etiam condictio [d] est rei.

¶ Vi autem bonorum raptorum actio mista est: quia [5] † in quadruplo, [e] [6] † rei persecutio continetur: pœna autem tripli est.

¶ Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, [7] † mista est, non solum si aduersus inficiantem in duplum agatur, [8] † sed interdum & si in simplum [f] quis [9] † agat: veluti si quis hominem claudum, aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretij [10] † fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo in eo anno plurimi [11] † fuerit: secundum iam traditam [g] diuisionem.

¶ Item mista est actio contra eos, [h] qui relicta sacrosanctis ecclesijs, vel alijs venerabili. locis [i] legata, vel fideicõmissi nomine, dare distulerint, [k] vsque adeò, vt etiam in iu-

¶ LIBELLVS IN ACTIONE FVRTI manifesti.

¶ EX MALEFICIIS. Hic tangitur de actione furti manifesti: in qua sic forma libellum: Dico ego a, contra b, quod ipse palam surripuit equum meum: vnde proponendo contra ipsum actio. furti manifesti; peto eundem in quadam summa pecuniæ nomine pœnæ mihi condemnari. Et erit causa in actione, quam subijci: proponere talis, Quia furtum fecit manifestum. Et eodem modo forma libellũ in actione furti non manifesti. sed hæc est differentia, quia in prima actio. quadruplum est pœna ultra rei restitutionem, ut in hoc §. in secunda vero, scilicet. furti non manifesti, duplum est pœna ultra rei persecutionem.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE VI bonorum raptorum.

¶ VI AVTEM BONORVM. In actione verò ui bonorum raptorum, de qua hic, sic formatur libellus: Dico ego e, contra b, quod ipse à manibus meis talem rem ui rapuit. unde contra ipsum actio. ui bonorum raptorum proponens, peto, eundem b, in quadruplum (re in ipso quadruplo computata) mihi condemnari; ut in hoc §. ui autem bonorum raptorum. & suprà vi bonorum raptorum §. quadruplum. In furto autem manifesto totum quadruplum est pœna. Et erit causa in illa actio. sicut dictum est. Quia talem rem rapuit de manibus meis.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE LEGIS Aquiliæ.

¶ SED ET LEGIS AQVILIAE. ¶ Item in actione legis Aquiliæ sic forma libellum contra negantem: dico ego c, contra b, quod ipse per culpam suam occidit seruum meum, quem æstimo 10. & si negat. se ipsum occidisse, proponendo contra eum act. legis Aquiliæ, peto, eundẽ b, in duplum, s. in 20. mihi condemnari, vt vnum simplum pro damno dato; & aliud pro pœna, quia negauit. Contra confitentem autem formatur libellus similiter, sicut dictũ est sup. proxi. sed simplum petitur. Erit autem causa in priori actione talis, scilicet quia damnum dedit. & sic erit in primo casu pœna; in secundo uero non. Preterea in alio casu est pœ talis, quia si agitur ex primo capite legis Aquiliæ, æstimabitur res, quanti plurimi fuerit retro intra annũ, Si uerò agatur ex tertio capite, tunc æstimabitur res quanti plurimi retro fuerit intra 30. dies, ut sup. ad l. Aquil §. j. j. respon. & §. ex hoc tamen capite. & sup. de act. § sed & legis Aquiliæ. & tunc in ea sic forma libellum: Dico ego e, contra b, quòd ipse occidit seruum meum, qui ualet 10. sed hoc anno valuit 30. vnde proponendo cõtra ipsum actio. legis Aquiliæ, quia debet mihi fieri æstimatio serui occisi, quanti retro plurimi fuerit intra annum: peto eundem mihi in 30. condemnari. Eodem modo forma libellum, si agatur ex tertio capite: sed non fiet ęstimatio, nisi quanti plurimi retro fuerit intra 30. dies.

8 † agitur.
9 † quis.
10 † al. deest, magni pretij.
11 † al. deest, plurimi.

a *Quadrupli.* sed quare plus manifestum furtũ punitur. quam non manifestum; cũ clam facta magis punienda sint. ut ff. de admi. tut. l. non existimo. & ff. de ritu nup. l. vlt. ? Respond. imo magis deliquit qui palam, a quàm qui clam amouet, * vt sup. vi bon. rap. in prin. unde magis punitur, arg. ff. de offi. præsi. l. diuus.

ADDITIO. Sed per hanc solutionem non respondetur contrario in ea al leg. vnde dicas secundum Cyn quem cæteri sequuntur: quia iste tex. procedit in omnino illicitis: contrarium autem in ijs, quæ possunt esse licita, & illicita secundum Ang.

b *Petens.* scilicet rei vendicatione.

c *Quilibet.* ut sup. de ob. quæ ex deli. nas. § fi.

d *Condictio.* scilicet, furtiua, quæ soli domino datur, b & hæredi eius aduersus furem, & eius hæredem; ut ff de condic fur. l. 5. & sup. de obli. quæ ex delicto nascuntur. §. fi.

e *Quadruplo.* vsque, s. ad annum: post annum in simplũ: c ut s. vi bo. rap. in prin. nisi in casu, ut si Iudæus contra Christianum agat; tunc in duplum tm̃ agit; ut C de paga. l. Christianis Sed nunquid & raptor tenetur actione furti manifesti? Dic, ꝙ non, secundum P. quia in duplum tm̃ tenetur, si fur: i conueniatur, ut ff. ui bo rap l. j. nisi in casu, ubi nec in duplum tenetur, s̃m eum, ut ff. de fur. l. si quis ex domo sed certè ibi erat actum actione, vi bono. rap. unde sublata erat actio furti non manifesti, nisi in id, quod excedit, ut ff ui bon. rap. l. j. & ff. de act. & obli. l qui seruum. sed satis d uidetur, ꝙ etiam manifesti furti nomine conueniatur, & in quadruplum, ut arg. ff. de fur l si uendidero. § cum raptor. & l si quis ex domo. licet Pla cõtradixerit, ut dictum est. e

f *In simplum.* ubi contra confitentem datur. nam tunc in simplum, & contra negantem, in duplum, ut hic, & inf. eo. §. at ille. & C. ad l. Aquil. l. contra negantem. & ff. de iniur. l. eum, qui.

g *Iam traditam.* ut sup. de lege Aquil. in prin. Nam ibi diuidit primum caput legis Aquiliæ à tertio capite, ex quo tertio fit condemnatio, quantum res retro ualuit in proximis 30. diebus, ut sup. eod. tit. §. ex hoc capite. Item adiunge f actionem, quod met. causa. nam & ipsa mista est, vt ff. quod met cau. l. si cum except. § 1. Accur.

h *Contra eos.* s. hæredes, uel alios, qui legatis, uel fideicommissis grauati possunt: qm̃ honorati sunt pecuniariter, ut s. de sing. re. per fideic. relic. in prin. & ff. de leg. j. l. planè. in fi.

i *Venerabilibus locis.* quæ multa sunt, & enumerantur in auth. de non alie. §. nos igitur. col. 6.

K *Distulerint.* s. fraudulenter, g vel sine iusta cã: aliàs nõ puniuntur, ut ff si cert. pet l. quod te. & ff de usur. l. sciendũ. & ff de pet. hære. l. illud. in prin. Et nota, quem puniri ex procrastinatione, uel dilatione illicita. sic ff. de eden l præ tor. §. sed & si seruus. in fi Et est speciale h in his legatis, in alijs legatis, vel fideicommissis non præstatur duplum, sed vsuræ currunt ex mora, uel saltem post contestationem litis, i & fructus rerum restituuntur, ut C. de usu. & fruct. lega.

a Hoc uerum in his quæ sunt de genere prohibitorum, secus in his, q̃ possunt esse li cita Nic. Bal Io Fa. Fla. Arg. & Ias.
* Quod est mo s. ii, ꝙ ne non est quia Beau quoniam te ita sũt pec cata. Ps 31. iuxta illud Peche secret est à demy par donne. Acc Petr.
b Idẽ Nic.
c Idẽ Nic. & Ia. & est de mente aliorum.
d Idẽ Dy. Io. Fab. & Arg.
e Cũ opinione istius gloss. transeunt indistincte. do hic.
f Idẽ Nic. Fab. Pla. Ang. & Ia.
g Idẽ præ di. scrib.
h Idẽ Nic. Fa Plac. & Ias.
i Non est opus his contestatione secundum Ias.

lega.seu fideicom.l.j. Item hæc legata habent in alio priuilegium, vt si indebitum soluatur, nō repetatur, vt s. de obliga. quæ ex quasi contractu. in fin. Quid si primò negauit, postea confitearur? respon. potest pœnitere, a cum exoneret actorem a probando, vt ff. de iureiur. Leum, qui. in prin. arg contra ff. de ædil. edic. l. quis sit fugitiuus in princ. Itē quid si confessus est, & postea negat? Resp. punitur, cum ultima mora noceat: vt ff. de peric. & commo. rei uē. l. illud. b Item quid si non inficietur, sed dicat, non valere, vel aliam proponat rōnabilem cām? Respond. quidam, q punitur: ne inueniatur via, per quam negantes suam exerceant auaritiam: vt s. ui bo. rap. §. quia tamen. Alij cōtra, qđ c verum puto, ut inf. eo. §. at ille. Item nunquid hoc in legato generali, & speciali locum habet? Resp. sic secundum Io. cum vtrunque sit legatum, ut sup. de fideicom. hære. §. fi. & C. de fideicom l. fi. in prin Item quid si duplum non potest soluere? respond. luat in corpore; ut ff. de pœn. l. j. §. generaliter. & C. de ser. fugit. l. quicunque § quid si. & in glo. castigatio. & ff. de in ius voc. l. pen. & ff.

a Hoc uerū, qñ ecclesia uellet uti confessione & per eā probarit legatū: Alias secus Ni. Fa. Pla. & Ias.

1 † *in ius.*
2 † *aut summam.*
3 † *legata est.*
4 † *cogitur*
5 † *Theop.* τοσοῦτον.
6 † *condemnationem esse.*

dicium [a] 1 † vocantur. tunc enim & ipsam rem, vel pecuniā, [2] † quæ relicta est, [3] † dare compelluntur, [4] † & aliud tātum [5] † pro pœna, [b] & ideo in duplum eius fit cō demnatio [6] †.

Actio familiæ erciscundæ pro diuidenda hæreditate: & actio communi diuidundo, pro re particulari; & actio finium regundorum, pro diuidendis fundis, dicuntur actiones mistæ, scilicet, reales, & personales, vel potius mistam causam habent, in quibus iudici licitum est vni partium adiudicare rem, si æquum sibi videbitur. Aret.

b Hanc cōclusionē, & pcedentē limita, nisi interuenisset iustus error; quia fortè excusaret, ut per Ioā. Fa. hic.

c Istam gl. usq; ad fin. sequuntur Nic. Fab. Pla & Ias.

d Hoc uerū, si negauerit; alias requiritur uocatio in iudicium. Ias.

e Ista glo. est sin. secundū Ias.

* Adde Fely. in c. transfato. nu. 12. de consti.

f Et bene Ang. & Ia.

g Imo sui Fab. Ang.

a *In iudicium.* quid si in iudicium non vocantur, sed aliàs sunt in mora? Respon. quidam adhuc idem, ut dupletur: d sed hic lex contradicit Item in dubijs pœnæ sunt molliendæ, vt ff. de pœnis l. interpretatione. Sed dicam currere vsuras, & fructus deberi ex mora, e & ipsa re, i. sine interpellatione dicam moram committi, ad instar minorum, quibus legata debentur, ut C. in quib. cau. in inte. rest. non est necess. l. in minorum item quid si reipublicæ uel fisco relinquatur; Videtur, q idem sit, quod hic dicitur: cum ius diuinum, & publicum simile sit: * vt C. de sacrosf. eccl. l. fi. & in auth. de non alienan. §. si minus. col. v. Sed dico contra: f quia pœnæ sunt molliendæ, ut diximus. ut ff. de pœn. l. pe. Item quid in redemptione captiuorum? Videtur idē: quasi sic rei uenerabili sit relictum. Sed certè non extendam, g scilicet, id, quod dicitur in hoc §. ad hunc casum: cum sit pœna. Item quid si Deo, uel alicui sancto; uel administratori, quæ idem valent, ut in auth. de eccl. tit. §. si quis in nomine. col. 6. & ff. ad leg. Falc. l. i. §. si quis & § ad municipium? respon. locum habet hic. §. quia uenerabili loco est relictū, ut ff. de annu leg l. annua. §. a Tiria.

ADDITIO. Nota ex hac glo. quod in pœnalibus non fit extensio de similibus ad similia; quando pœnę imponuntur, habito respectu ad priuilegium alicuius personæ, etiam si ipsi casus essent a iure æquiparari, ut pulchre per Ias. hic, qui allegat duas glosas iuris canonici contrarias. ui de per eum.

b *Pro pœna.* si hæc est ratio. ut sit mista; patet quòd condictio ex l. illa, si quis in tantum. sit mista, ut C. unde vi. l. si quis in tantum. Item & illa condictio, quæ datur ex Constantino: ut C. finium regund. l. si constiterit. & omnes illæ actiones, ubi & res, & aliquid pro pœna petitur, quod verum est.

¶ QVAEDAM ACTIONES. ¶ Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum generale. Secundo, illud per exempla declarat. Tertio ponit, quæ possunt esse partes iudicis in istis actionibus. Secunda ibi, Qualis est. tertia ibi, In quibus trib. &c. Aret.

¶ CASVS. Dictum est suprà de quibusdam actio. quæ mistæ sunt tam rei, quàm pœnæ, ponit modo de quibusdam mistis, quæ sunt tam in rem, quam in personam. Et scitote, quod posset dici, quod hic adijcitur tertium membrum illius diuisionis, quam habuistis suprà eod. in princ. ubi dicitur, quod actionum quædam sunt in rem, & quædā in personam. Et ita posset addi tertium membrum, quod hic ponitur; scilicet quod quædam sunt mistæ ut ibi dictum est de actione hac, quæ est mista in rem, & in personam. Ponit hic dominus Iustin. mihi tria exempla. Primum exemplum est in actione in factum, quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Secundum exemplum est in iudicio communi diuidundo, quod reditur inter eos, inter quos aliquid est commune sine societate, vt diuidatur. Tertium est exemplum in actio. finium regūdo. quæ habet locum inter eos, qui confines agros habent. Et in his tribus iudicijs licebit iudici ex bono & æquo uni rem adiudicare, & illū, cui res est adiudicata, in certa summa pecuniæ alij condemnare. hoc dicit Fran.

¶ 7 † Quædam actiones [c] 8 † mistam causam obtinere vidētur, tam in rem, quàm in personam: ¶ Qualis 9 † est familiæ [d] erciscundæ actio,

7 † *Sunt.*
8 † *Quæ.*
9 † *talis.*

¶ LIBELLVS IN actione familiæ erciscundæ.

¶ Hic tangit de actione Familię erciscūdę, quæ habet locum inter cohæredes, & nascitur ex quasi contractu: ut s de oblig. quæ quasi cōtractu nascun. §. idem iuris. dum tamen ambo possideant, uel cō fiteantur se hæredes. & fortè in ea formatur libellus sic: Dico ego g, contra s, quod fuimus cohæredes in tali hæreditate: vnde proponendo actio. Familiæ erciscundæ contra illū, peto, illam hæreditatem diuidi. Et dico, quòd in ista actio. & duabus sequentibus permittitur iudici rem vni adiudicare, & illum alteri in certa summa pecuniæ condemnare, prout ipsi videbitur. & erit causa in hac actione, Quia fuimus cohæredes.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE COMmuni diuidundo.

¶ Item simili modo formabis libellum in actio. Communi diuidundo, quæ habet locum inter eos, quibus est aliqua res communis sine societate, ueluti legata, uel donata: unde oritur ex quasi cōtractu: ut supra, de oblig. quæ ex quasi contrac. §. item si inter aliquos.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE FINIVM regundorum.

¶ Est & actio Finium regundorum, de qua hic loquitur. in qua ita formatur libellus: Dico ego b, contra c, quod inter me, & ipsum habemus duos fundos, ipse unum, & ego alium, adeo confines, quod uix possent agrorum fines discerni. vnde proponendo contra ipsum actio. Finium regūdorum, dico ego, & peto, ut fines diuidantur, & merè discernantur, sic ut finalis iurgij quæstio, siue controuersia inter nos sopiatur.

c *Quædam actiones.* hic adijcitur fm quosdam h tertiū mēbrū illi diuisioni, quam habes suprà eo §. 1. ut ibi diximus.

d *Familiæ erciscundæ actio.* ista ideo sic dicitur, quia familia pro hæreditate ponitur, & erciscundæ idest, diuidendæ nā ercisco, cis, idest diuido, diuidis, quasi dicat actio diuidendæ hæreditatis. Item ideo dicitur mista, quia in qualibet re mihi adiudicata partem habeo iure meo, & quo ad hoc est in rem: item partem uice consortis, & ut ab eo: quia porrio mea erat sua, & quo ad hoc est personalis. i Vel ideo dicitur mista, k quia in ea petuntur, dominia rerum corporalium non dari: sed tradi, uel assignari pro parte sua: & in hoc dicitur realis Item petuntur fructus, si alter tantum eos percepit, vel solus impensas fecit: & hæc petuntur dari. idest ut fiant sui, cui dantur; & propter hoc dicitur personalis: ut ff. familię erciscundæ l. item Labeo § familiæ, & suprà de obligationibus ex quasi contractu. §. item si inter. suprà eodem. § sic itaque. Sed quanto tempore durat? Respond. triginta annorum l inspecto potius, quòd sit personalis: ut C. de anna exceptio lege prima Item quæro, ex quo nascitur? Respond secundum Mar. ex uoluntate agentium, ut ff. familiæ erciscundæ, lege prima Sed certè ideo ex quasi contractu, ut supra de obl. quæ ex quasi contra. §. Item si inter. in fi. Acc.

h Et male Bald. Fab. Ang. & Ia.

Actio famil. ercis. quare est mista.

i Glo. inepte loquitur. Ias.

k Istam sequitur Fa. Ang. & Ia.

l Qñ alter rērum possidet: secus si ambo. Ang. & Ia.

a *Communi diuidundo*. quæ sunt hic loco personalium præstationum, & quæ loco realium, dic eodem modo, ut proxime diximus in actione Familiæ erciscundæ, & idem in proximo casu, & facit ad hunc §. ff. communi diuidundo. l. per hoc iudicium. §. sicut.

quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item [1] † communi diuidundo, [a] quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [b] est, ut id diuidatur. item [c] finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines [d] agros habent. [2] † ¶ In quibus tribus [e] iudicijs permittitur [f] [3] † iudici, rem [4] † alicui ex litigatoribus ex bono, & æquo adiudicare: [g] [5] † & si vnius pars prægrauari uidebitur, eum inuicem [6] † certa pecunia alteri condemnare.

Quarta diuisio actionum. Nulla actio extenditur extra quadruplum; & in simplum agitur regulariter ex omni contractu: in duplum verò ex furto non manifesto, & ex lege Aquilia, & ex seruo corrupto, & ex deposito in quatuor casibus, & ex legato facto venerabili loco. In triplum vero, quoties agitur in plus debito, vt aduersarius maioribus sportulis ab executore prægrauetur. In quadruplum verò furti manifesti, & quod metus causa. hoc dicit. Aretinus.

¶ Omnes [h] autem actiones vel in simplum conceptæ sunt, uel in duplum, uel in triplum, uel in quadruplum: 7 † ulterius [i] autem nul-

b *Aliquid commune*. scilicet sine societate, uel cum societate, ut ff. pro socio. l. quibus. & l. si actum. & supra de obli. ex quasi contractu. § itē si inter.

c *Item finium regundorum*. scilicet, est mista: ut hic. & ff. finium regundorum. l. sed & loci. §. in iudicio.

d *Confines*. quid si domos habent conuicinas? Respondeo non habet locum si hincinde sint domus, *a* vt ff. fin. regun. l. 4. in fi §. iudicium. *b* vbi ponitur differentia inter confinium, & vicinum. Si autem ex altera parte tantum sit domus, ex altera fundus, tunc locum habet utile iudicium finium regundornm, vt ff. fin. regun. l. ij. in princ. Et adiunge his tribus actionibus mistis quandam aliam, scilicet hæreditatis petitionem, *c* vt ff. de petit. hæred. lege, hæreditatis. & ff. de peti. hæreditatis. l. si bonæ fidei. §. fina. *d* Item quid de omnibus noxalibus actionibus? Videtur enim, quod sint in rem, quia contra quemlibet possidentem seruum datur: vt infrà de noxalib. lege actio. §. omnis autem. Item quid de actionibus de tigno iniuncto. nam & hæc datur cō tra quemlibet possidentem: vt ff. de tigno iniuncto. l j in fine. Item quid de actione, Quod metus causa. nam & hæc quemlibet possidentem perquirit: ut ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. Pedius. Item quid de actione in factum, quæ datur contra eum, qui aliquid habet in loco publico positum: ut ff. ne quid in loco publ. l. secunda. §. antepenul. Item quid de actione in factum, siue interdicto, Quod ui aut clam. nam & hæc contra possidentem datur: vt ff. quod ui, aut clam. l. competit. in fine. Item quid de actione ad exhibendum. nam & illa possidentem persequitur, sicut & cæteræ superiores, unde videntur omnes in rem: ut ff. de actio & obl. l. actionum genera. Quidam dicunt eas anomalas, idest nec in rem, nec in personam. Sed dic, omnes esse personales, *e* ut patet in actione ad exhibendum, ut ff. ad exhiben. l. 3. §. est autem personalis, hæc actio.

ADDITIO. Dicunt doct. quòd omnes actiones, de quibus in glo. sunt personales in rem scriptæ, ut in dicta l. 3. §. est autem personalis, ubi glo. prima, quæ est magistralis.

e *Tribus*. scilicet. familiæ erciscundæ, communi diuidun. finium regun.

f *Permittitur*. a lege. Accur.

g *Adiudicare*, & quod adiudicare, statim fit eius, cui adiudicatur: ut inf. de offi. iud. §. fi.

Diuisio. ¶ OMNES AUTEM. ¶ Hic ponitur quarta diuisio actionum, ut dicitur in glos. quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, & triplum, & quadruplum. Et diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum generale. Secundò illud per multa exempla in quolibet membro declarat. Tertio ponit aliquas differentias inter exempla. Secunda ibi, In simplum agitur. Tertia ibi furti quidem h. d. Areti.

¶ CASUS, Post alias diuisiones superius positas, ponit hic unam aliam diuisionem dominus Iustinianus, quæ talis est. Omnes actiones, siue sint in rem, siue in personam, sunt in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum. ultra autem quadruplum nulli actio pœnalis debet extendi. Et secundum est, quod si diuisio posita suprà in illo §. sequens diuisio, esset quarta, secundum quod malè inuenitur scriptum in omnibus libris communiter, tunc esset hæc quinta diuisio, prout ferè in omnibus libris reperies: sed sicut suprà dixi in illo §. sequens illa diuisio, ponitur tertia diuisio, & hæc est quarta, ut in fine glossæ signatæ super illo uerbo, actionis. Addere etiam potes, quod quidam dicunt, quòd multum refert, an aliquis stipuletur pœnam per uerba respectiua, significantia, uel designantia qualitatem, & huiusmodi uerba sunt, duplum, uel triplum: uel uerba simplicia, puta, promittis mihi centum nomine pœnæ, uel ducenta, uel mille? In primo enim casu non potest esse ultra quadruplum: In secundo casu bene potest etiam ultra quadruplum, & sum in nec. In simplum & cætera. Dictum est supra, quod omnes actiones, aut sunt in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum; modo uideamus, quæ sunt illæ actiones, quibus agitur in simplum tantum, & enumerat eas in litera hoc dicit. Franciscus.

h *Omnes autem*. hæc est quarta *f* diuisio, quæ fit in hoc titulo.

i *Ulterius*. scilicet ultra quadruplum. Sed contra in lege Aquilia, ubi occasione uilis serui interfecti agitur ad unam hæreditatem perditam, quæ ualet centum marcas, *g* ut suprà ad legem Aquiliam. §. illud. Item contra de eo, qui uilem clauum de naue abstulit; quare tota nauis perijt: nam ad totum damnum tenetur, quòd etiam in quadruplum, & ultra excedit, ut ff. de incendijs, ruina naufragio. l. 3. §. senatusconsulto. Item aliud contra. in actione ex empto, ubi occasione pecoris morbosi, totus meus grex contaminatus est; uel occasione tigni uitiosi tota domus corruit, ut ff de act. emp. l. Iulianus. in princ. Sed certe his tribus contrarijs non agitur ad aliquid, quod sit pœna, inspecta persona agentis; *h* sed totum est suum interesse. nam hunc §. intelligo, quando pœnalis est actio ex utraque parte. Item cōtra in eo, qui manumisit seruum alienum in præsentia principis: nam duo mancipia domino, & tria similia dat fisco, & ita in quintuplum damnatur: ut C. de ijs qui a non do. manumit. l. fi. Item contra in eo, quod dicit lex: si dedi tibi pecuniam, ne mihi calumniam faceres; & ab alio accepisti, ut mihi calumniam faceres, in octuplum mihi teneris: ut ff de calum. l. & generaliter, §. fina. Sed certe primo casu præstatur pœna diuersis, non uni; *i* nec est ibi aliqua præstatio ultra quadruplum. In secundo autem casu non una actione habeo octuplum, sed duabus. Item contra in eo, quòd dicitur, si dedisti pecuniam, ne mihi fieret calumnia. nam tu repetis, quod dedisti, & ego in quadruplum persequor: ut ff. de calum. l. si quis ab alio. in princip. Sed certè duobus fit præstatio, & neutri ultra quadruplum. Item cōtra in eo, quod dicit lex, manumissum in seruitutem reuocari occasione leuis offensæ;

1 † al. in.

2 † & de finibus inter se concedunt.

3 † promissum est.

4 † Commune.

5 † adiicere.

6 † al. in certa.

7 † Th. al. tra quadruplum nulla esse actionem cōpetentem.

a Ista glo. sequuntur Fa. & Angel.

b Dic & l. ij. in princ. eo. ti. & est ratio: quia in agris facilitet turbantur cō finia: non sic in vrbanis: ideo in rusticis in spē fuit ꝓuisū. Ang.

c Imò est realis origine; licet habeat quasdam personales ꝑstationes. An. & Ioā.

d Aliàs est lex, sed & si lege. §. Petitio.

e In rē scriptas. Ang. & Ias.

f Potest sustetari qu ta. Ia.

g Octo uncię faciunt marcā. Ia.

h Istam sequuntur Cyn. Nic. Fa. Ang. & Ia.

i Bene dicit glo Nisecus esset si uni. ff. de act. & obli. l. cū ex uno. possunt. n. plures actiones ex eodem crimine acquiri diuersis. ff. de iniu. §. patitur, nec vna te missa, alte ra tollitur vt ff. de iniu. l. i. §. fi. facit pro pdictis. ff. de act. & obl. l. quoties.

fensę; & ita pœna immensum excedit, ut C. de lib. & eorum lib. l. si manumissus. Sed dic, ꝙ illa est accusatio, non actio. Vel dic, ꝙ non præstatur pœna, habito respectu ad rem. Item contra in eo, qui surripuit seruum fiscalem. nam damnatur in 12 lib. argenti, & seruo restituẽdo. C. de seruis fugit. l. si quis seruũ. Sed ibi non fit relatio ad ipsam rem uel ad simplum. Est enim hic. § intelligendus quando actio est pœnalis, & in pœna ad ipsam rem habetur respectus. b Item cõtra supra de inut. stip §. alteri. Nam ibi inspicitur quanta sit pœna. sed tota exigitur, sed ibi non habetur respectus ad ipsam rem. Vel dic aliud in pœna conuentionali, ut ibi: quã in legali, ut hic. Item cõtra in eo, ꝙ dicitur eum, qui emit, administrationẽ. Nã qui accepit pecuniã ab electo. quadruplũ reddet, & sua bona confiscantur, & cingulo priuatur, ut ĩ Aur. ut iud. sine quoquo suf. §. sic igitur, in fi. columna 2. Sed illud fit per accusationem, non per actionem.

a Idẽ Nic. Fa. & Angel. dicit tñ Ia. ꝙ ꝓcedẽs solutio est veriore iam ad istud contrariũ. b Ista solutio pluries reprobatẽ per Ias. q̃uis placeat Fa. Pla. & Ias.

1 † *vero.*

2 † *meus fugit.*

la actio extenditur. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quampluribus causis.

Quinque actiones hic positæ dantur ad duplum. h. d. Aret.

¶In duplum [1] † agimus, veluti furti [a] nec manifesti, damni iniuriæ ex lege Aquilia, [b] depositi ex quibusdam[c] causis. Item serui corrupti, quæ competit in eum, cuius hortatu, consiliovè, seruus alienus fugerit: [2] † aut contumax aduersus dominum [3] † factus est, aut luxuriosè viuere [4] † cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. [d] In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. [e] Item ex legato, quod venerabilib. locis relictũ est, ẽm ea, quæ suprà diximus. [f]

¶IN DVPLVM. ¶CASVS. Dictũ est iam, quæ sunt actiones quæ dantur ad simplum, modo vidẽdum est, quæ sunt actiones, quæ dantur ad duplum. Et de hoc ponit Iustinianus quinque exempla. Primum est actio furti non manifesti. Secundum actio legis Aquiliæ. Tertium actio depositi in quatuor casibus, scilicet, incendio, ruina, naufragio, & tumultu. Quartum est actio serui corrupti, quæ competit contra eum, cuius hortatu seruus alienus quolibet modo deterior factus sit. Quintum est actio ex testamẽto, quæ datur alicui pro venerabili loco relicto, quod quidem legatum hæres distulit soluere, donec in iudicium vocaretur. & h. d. Et no. ꝙ magna est differentia inter ista quinque exẽpla, quanquam hic coniungantur, tanquam essent actiones similes. Duæ enim actiones, furti non manifesti, & serui corrupti a principio sunt pœnales. Aliæ duæ scilicet act. l. Aquil. & depositi in quatuor casibus non nisi per inficiationem. Tertium autem habet singulare furtum: quia pœna lis est per inficiationem, & per nimiam procrastinationem. & ad istam differentiam manifestandam haberis supra eo. §. sed furti. Fran.

¶LIBELLVS IN ACTIONE SERVI CORRVPTI.

¶Hic tangitur de actio. serui corrupti; & illa datur contra eum, qui seruum alienum hortatu, vel consilio corrupit in animo; vt supra de obl. quæ ex malefi. §. unde illud quæsitum. & C. de fur. & ser. corru. l. si quis seruo alieno suaserit. & ff. de ser. corr. l. j. §. persuadere. & quasi per totum tit. Vnde in hac actione sic formatur libellus: Dico ego contra b, ꝙ ipse persuasit seruo meo, vt aufugeret, & aufugit; & sic eum corrupit: vnde proponendo actionem serui corrupti, peto ipsum b. in duplum. scilicet, pro deterioratione in decẽ, & pro pœna in alijs decem mihi condemnari. Et erit causa in hac actione talis, scilicet Quia seruum corrupti, quam sufficit proponere loco actionis.

a *Furti nec manifesti.* vt suprà, de obligationi. quæ ex deli. nascun. §. pœnæ.

b *Ex lege Aquilia.* puta per inficiationem, ut infrà eodem. §. ad ille.

c *Ex quibusdam causis.* veluti, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, ut supra eod. § rei persequendæ.

d *Deterior factus sit.* scilicet in mente. nam si in corpore locum habet lex Aquil. ut suprà de l. Aqui. in princ. & hoc siue fiat de bono malus; siue de malo deterior, ut ff. de ser. cor. l. j. §. persuadere, vsque in fi. & l. seq.

ADDITIO. Nota differentiam inter istam actionem serui corrupti, & actionem legis Aquiliæ pro seruo, quia illa cõpetit, quoties in moribus seruus est deterioratus: sed lex Aquilia habet locum, quando mores non mutantur, sed corpus læditur, ut ibi. Ang.

e *Aestimatio deducitur.* ut omne cum ipsa re damnum dupletur. siue permanerit res, quam secum seruus portauerat, ad ipsum solicitatorem, siue ad alium ut ff. de ser. cor. l. in hoc iudicio. Sed nunquid iure actionis fit hæc æstimatio, vel iudicis officio? Respond. fit iudicis officio, secundum Ir. ita fit in actione, quòd metus causa. l. si cum exceptione. §. primo, & §. quadruplatur. d Sed pro filio corrupto, vel pro filia qualiter agitur? Respondeo habet utilem hanc actionem, e vt ff. de ser. cor. l. ut tantum. §. primo. vnde dicunt, quod ueniet interesse patris consistens in operis filij: quia non vult operari. & cum sit corruptus, aliud quàm opera non potest æstimari: quia liberum corpus non recipit æstimationem, vt ff. de ijs, qui deiec. uel effu. l. fina. habet enim istam utilem, ac si esset in bonis; & erit in eam, scilicet, summam, quam ipse æstimauerit suo iureiurando, vt de actione iniuriarum dicitur, ut supra de iniur. §. pœna. & ff. de iniur. l. constitutionibus. vel dic, quod primo estimat iudex summam, ad quã competit, ut ar. ff. de custo. reorum. l. si quis reum.

f *Diximus.* supra eo. §. item mista. f

c Scilicet tũc illarũ. & æstimatum: secus in eo, ꝙ postea sequitur: ꝙ facit, utile, qui defloraulit virginem, aut persuasit alicui, vt semel vnum malũ faceret, vt nõ teneatur ꝓ fornicationibus cum alijs viris, vel cæteris malis postea cõmissis, ut per Io. Fab. & An. hic.

3 † *in me.*

4 † *prodige viuit.*

d Istud impugnant cõiter doctor hic: imò totũ uenit iure actionis.

e Sequunt̃ hanc glo. Nic. Fab. Angel. & Ia. & idẽ ĩ marito ꝓ uxore ẽm eosdem.

f Versi. & sub §. ex maleficiis.

Actor petens per dolum in libello maiorem quantitatẽ, quam debeat, vt reum maioribus grauet expensis, tenetur in triplum eius damni, quod reus passus est, in quo triplo continetur simplum pro damno. Aret.

¶TRIPLI VERO.

¶CASVS. Dixi vobis exempla illarum actionum, quibus agitur in simplum, & illarum, quibus agitur in duplũ. Modo ponam vobis exemplum de quadam actione, quæ vocatur condictio ex l. noua: & illa datur in triplum. Scire autẽ debetis, quòd olim erat consuetudo, quòd viatores. & nuntij iudicum, qui citationes faciebant, exigebant nomine sportularum magis, aut minus a reis in iudicium conuentis, secundum quod maior, uel minor quantitas erat repetita. Quidam ergo ad hoc, ut me reum grauaret in sportulis præstandis, executori maiorem quantitatem in libello suo inseruit: dicitur in l. quod quicquid damni reus passus est per malitiam actoris in isto casu, triplum consequetur ab actore. Sed domine, quæ actione? Frater, condictione ex quadam. l. noua, quæ in nostro C. refulget. Et sciatis, quia l. illam nouam inueni hic, & fortè fuit in C. veteri. quem non habemus, & constitutio ista, siue lex noua a l. condictitia emanauit. Erat enim l. condictitia olim, sub qua erant multæ constitutiones. Sportulæ autem dicuntur salaria, quæ dantur nuntijs iudicis, & sic vocatur illud, quod datur pro eo, In quo datur, sportula Sporta enim, uel sportæ. uel sportula est quoddam genus uasis. De istis, sportulis habetis specialem rubricam in princ tertij C. de sportul. Fran.

¶LIBELLVS IN ACTIONE EX LEGE condictitia.

¶ Hic tangitur de condictione ex lege, quæ nascitur ex lege condictitia: & datur ad triplum contra eum, qui maiorem summam in libello conuentionali, quàm deberet, inseruit, ut aduersarius eius in præstatione sportularum grauaretur, sit in hoc §. tripli. & in ea sic formatur libellus: Dico ego a, contra b, quòd ipse in libello conuentionali contra me porrecto maiorem summam, quam deberet, inseruit, ut ob hoc me grauaret in præstatione sportularum, occasione cuius maioris quantitatis damnificatus

catus sum in decem solidis. unde proponendo contra ipsum b, condictionem ex lege, peto, cum in triplum, scilicet, in 30. solidos, uidelicet in 10. nomine damni dati, & in 20. nomine pœnæ mihi condemnari. Et condictione ex eadem lege agitur contra executorem pro, eo quod exegit maiores sportulas a reo quàm deberet secundum quantitatem in libello comprehensam. & formatur libellus mutatis murandis, ut supra proxi. scripsi.

¶ Tripli verò agimus, cum quidam [a] maioré vera æstimatione[1] † quantitatem libello [b] conuentionis inserunt, [2] † vt ex hac causa viatores; idest, executores litium ampliorem summam sportularum [c] *nomine exigerent. [3] † tunc. n. id, quod propter eorum causam dânum passus fuerit reus, [d] in triplum ab actore consequetur; [e] vt in hoc triplo etiam simplú, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, [4] † quæ in nostro Codice [f] fulget, quam proculdubio [5] † est, ex lege condictitia [g] emanare.

Iste §. summatus est cũ §. omnes autem. & tamen in specie. h. d. Quatuor actiones hic positæ dantur ad quadruplũ. Ang.

¶ Quadrupli autem agitur: veluti furti [h] manifesti, item de eo, Quod metus [i] causa factum sit, deque k [6] † ea pecunia, quæ in hoc data sit, vt is, cui datur, calumniæ

1 † *vera æstimationis*
2 † *inserunt.*
* *Vide in hũc locum Alcia. lib. dispun. 3. c. 17.*
3 † *exegerint.*

a *Cum quidam*. scilicet, actores.
b *In libello*. hic no. duo. Primò, quod libellus est faciendus in causa: quod est verum iure nouo, ut hic, & C. de epis. & cler. authen. generaliter. & C. de lit. contest. auth. offeratur. nisi in quatuor casibus quos no. in auth. de man. princ. §. sit tibi. collatio. 3. *a* Aliud est in iure veteri. *b* nam tunc non fiebat, nisi ex voluntate, ut ff. de eden. l. j. nisi in casu, ut C. de dig. l. quoties lib. 12. Item secundo no. quod quantitas certa est in libello comprehendenda, uel res. & ita etiam in personali actione debet actor certificare reum: vt hic, & in auth. de litig. §. ad excludendas. col. 8. & ff. de rei uen. l. si in rem. §. & si vestimenta. *c* Tertiò nota, quod sportulæ, uel salaria, quæ dabantur executoribus, idest nuntijs, qui faciunt homines repræsentari; & alias, qui faciunt huiusmodi citationes, pro suis officiis dabantur secundum quantitatem petitam: ut hic dicit. Sed hodie magis secundum consuetudinem, *d* vel longitudinem itineris: vt C. de epis. & cler. authen. sed hodie. Et dicas, quod hic dicitur ex hac causa, esse causatiuè, non consecutiuè dictum. Sed istæ sportulæ, quæ iudicibus dabantur, certæ sunt: nec crescunt, licet quantitas petita sit magna: nec decrescunt licet sit parua, *e* vt in authen. de iudi. §. ne autem. col. 6. Item no. quod reus soluebat huiusmodi sportulas, vt hic & C. de epis. & cler. authen. generaliter. sed actor ei restituebat, nisi iusta causa eum vocasset, & ff. de iud. l. eum, quem temere. Item nota adhuc quod huiusmodi sportulæ quibusdam prorsus remittuntur, ut pauperibus, ut in auth. de man. princ. § oportet. col. 3 a quibusdam pauciores exigebantur, ut a clericis, ut C. de episco. & cleric. cum clericis. & in authen. ibi posita, sed hodie. Alijs autem per priuilegiũ principis viuentis remittuntur in totum, uel pro parte, vt C. de fruct. & lit. expen. l. si. Sed quæro, si hæ personæ, quæ hñt priuilegium, scilicet de non soluendo sportulas, sportulas soluant: an habeant actionem in triplum? Dicunt quidam, quòd sic, ne fauor noceat eis, ut C. de legi. & constit. l. quod fauore. Alij dicunt, quòd non, quasi suo iuri, idest priuilegio stultè renuntiauerint, cum uolentes soluerint: quod possunt, ut C. de pact. l. si quis in conscribendo. quod uerius est.
f Si autem inuiti exacti sunt, in quadruplum contra exactorem, uel executorem agitur, ut infra eo. §. quadrupli. Sed cum hodie caueatur de duplo restituendo: ut in authen. de execu. §. 1. coll. 7. videtur corrigi, quod hic dicitur. Vnde hodie nulla est actio in triplum: quod uerum. puto. Sed alij dicunt, si cautio est omissa, habet locum, quod hic dicitur; alias habet locum auth prædicta.
ADDITIO. Hæc communiter reprehenditur; quia ille §. 1. in authen. de execut. & auth. libellum. C. de litis côtest. loquuntur in diuersis tit a rex. nostro uide hic per dominũ Ias.
c *Sportularum*. Ideo sic dicuntur: quia in sportulis quibusdã oblationes huiusmodi ponebant. Est autem genus vasis sportula, uel sporta.
d *Reus*, aliæ sportulæ, quæ iudicibus præstabantur, ab utroque præstabantur, ut in authen, ut iud. sine quoquo suffra. §. volumus. col. 2. Item istæ sportulæ, quæ dabantur executorib. dabantur ante lit. contest. s. porrecto libello: istæ aliæ in contestatione causæ g dabantur iudicibus, ut in

a Melius allegasset gl. §. sancimus. ĩ authen. de exhib. Fa. Pl. Ang. & Ias.
b In cã ciuili; secus in criminali. Fab. Pla. Ang. & Ias.
c Idẽ Ia. licet Fab. & Angel. dicãt, qđ est de iure.
d Istã secũdam partem sequũtur An. & Ias.
e Dummodo excedat sũmã centũ aureorũ. Fe. Pla. Ange. & Ias.
f Idẽ Ias. quicquid dicat Pla. & Ang.
Actio nulla hodie datur ĩ triplum.
g Quæ ad

auth. de exhi. §. sancimus. col. 5. & de iud. §. ne autem circa hoc labor. col. 6.
e *Consequetur*. condictione ex hac lege Græca, ut subijcit: quæ erat in alio codice: non autem est in eo, quem habemus. Et patitur actor hanc pœnam tripli siue sine dolo, siue cum dolo inseruit; & sic causatiue, uel consecutiuè dr. *b* Sed nonne et cũm amittit. ut C. de plus pet. l. j Sed certè ibi plus deliquit: quia in certa mine negotij cautionẽ de petitis exegit: vnde grauius punit, ut arg. ff. de offi. præs. l. diuus.
f *Codice*. quem nõ habemus.
g *Ex lege condictitia*. lex quędam erat, quę cõdictitia uocabatur, & sub se quasdam cõstitutiones habebat, ut hic, & inf. eo. §. itẽ ex l. condictitia. Acc.
¶ QVADRVPLI.
¶ CASVS. i Dixi uobis duo exempla illarum actionum, quibus agitur ad simplum, & illarum, quibus agitur ad duplum, & earum, quibus agitur ad triplum. Modo videndum est de actionibus, quæ dantur ad quadruplum. & certè ad quadruplum agitur per actionem furti manifesti, & per actionem, Quod metus causa, & per actionem in factum, quæ descendit ex edicto de calumniatoribus, quæ locum habet, quando aliquid datur alicui, ut aliũ calumniosè vexet. Datur enim tunc actio in factum quæ est in quadruplum, ei, ad cuius malum id da-tum fuerit. Quartum exemplum est in condictitia act. ex l. vnde dicit Iustinia. quod ex nostra constitutione oritur, quæ imponit pœnam quadrupli illis executoribus litium, qui plus exigunt, quam fuerit statutum, contra constitutionis nostræ normam.

¶ LIBELLVS IN ACTIONE IN FACTVM, Quæ descendit ex edicto de calumniatoribus.

¶ Hic tangitur de actio. in factum, quæ descendit ex edicto de calumniatoribus & datur in quadruplum ad annũ, post annum uero perpetuo in simplũ: ut ff. de calum. l. j in prin. & habet locum contra ipsum, qui a me aliquid recepit, ut me calumniosè vexet. in vtroque enim mihi datur actio cõtra eum, vt ff. de calumn. l. generaliter. §. fina. Et in sic formabis libellum. Dico ego t, contra s, quod ipse accepit decẽ a Mæuio, ut calumniosè me vexaret. unde proponendo cõtra ipsum actio. in factum, peto eundem in quadruplũ, scilicet, in decem, quæ accepit, & in 30. nomine pœnæ mihi cõdemnari. Et erit causa in ista actio. quam sufficit proponere, hæc scilicet, Quia decem a Mæuio accepit, vt mihi faceret negotium calumniosè. Si autem a meipso accepit vt te non vexaret calumniosè, sic forma libellum. Dico ego t, cõtra s, quod ipse accepit a me decem ne me calumniosè vexaret, & moueret mihi litem. vnde proponendo actio. in factum contra ipsum, peto ipsum in quadruplum, scilicet in decem quæ accepit a me. & in 30. nomine pœnæ condemnari. Et erit in hac actione causa talis scilicet, Quia decem a me accepit, ne calumniosè contra me moueret negociũ.
h *Furti*. facit supra, de oblig. quæ ex delic. nascun. § pœna. Accursius.
i *Quod metus*. scilicet, actio, quæ ex contumacia fit in quadruplum, vt inf. eod. §. item actio & vsque ad annum tantũ: post annum in simplum, vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. j. Accur.
K *Deque ea pecunia*. s. actio in factum de calumniatoribus annalis in quadruplum, & perpetua in simplum, vt ff. de calum. l. j. in princ. & §. 1: quæ locum habet, si do alicui aliqd, vt calumniosè aliquem uexet, datur enim actio in factũ ei, ob cuius malum data fuit, non autem danti. Item danti, quando dedit, ut sibi negotium per calumniam non fieret ut hic, & de calum. l. 1. & l generaliter. §. si.

medietatẽ alia medietas ĩ si ciz Angel. & Ias.
h Hæc gl. dicit contrariũ eius quod supra dixerat, & ideo reprobat.
4 † *induxit.*
5 † *D. certũ est.*
6 † *al. denique.*
Actio in factum de calumniatoribus.
i In iudicio: secus si extra iudiciũ, secũdum Fab. licet Ia. cõtradicat.

a *Negotium*. scilicet, malum.
b *Lege condictitia*. de qua dic, vt sup. eod. §. tripli. in fine. §. diximus.
c *Constitutio*. quam non habemus. Accur.
d *In quadruplum*. cuius quadrupli iure nouo triplum a fisco, simplum damnum passo datur, ut in authentica, ut lit. iut. in exor. lit. §. & hoc quoque, collat. 9. & petitur per condictionem ex hac lege, quam non habemus, cum non sit cautu, quo genere actionis agamus, b ut ff. de cond. ex le. l. j.
e *Constitutionis*. prædictæ, quam non habemus.
f *Normam*. idest, formam. certa enim erat forma in constitutione, quam non habemus.
g *A reis*. idest, conuentis.

a Imo totũ applicatur parti. Ang. & Ia. licet Fab. contra.

b Istam gl. sequuntur communiter doct.

causa negotium[a] alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia[b] nostra constitutio [c] oritur, in quadruplum[d] condemnationem imponens ijs executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis[e] normam [f] à reis[g] quicquam exegerint.

Differunt inter se actiones, quæ dantur ad duplum. Angelus.

¶Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus eo differunt, [1] † quòd hæ actiones, omnimodò [h] dupli sunt: at illæ, idest, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, [i] inficiatione duplicantur: [k] in confitentem autem in simplum dantur: Sed illa, [l] quæ de ijs competit, quæ relicta venerabilibus locis sũt, non solum inficiatione [m] duplicatur; sed etiam si distulerit relicti solutionem, quousque iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentem verò, & antequàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.

Differunt inter se actiones, quæ dantur ad quadruplum. Ang.

¶Item actio de eo, Quod metus causa factum sit, à cęteris, de quibus simul[n] locuti sumus, eo differt, quòd eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam[2] † rem actori restituat, [o] [3] † absoluatur; [p] quod in cæteris [q] casibus non[4] † est ita; sed omnimodo[5] † quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

¶SED FVRTI QVIdem nec manifesti. ¶CASVS. Isti duo proximi §§. sunt hic positi ad uberiorem doctrinã: Quia enim superius in isto titu. in §. in duplum. posuit quinque actiones in simul, & pro similib. cum tamen in multis sint dissimiles: propterea, ne ꝓpter hoc crederet aliqs, actiones illas similes esse omnimodo, ad errorem ilum remouendum, ponit hic istos duos §§. In primo ergo §. dat differentiam inter illas quinque actiones pro duplo, quas ponit sup. eo. §. in duplum. uidelicet, inter actionem furti non manifesti, & actionem l. Aqui. & actionem depositi; in quatuor casib. & actionem serui corrupti, & actionem ex testamento, quæ datur pro legato relicto alicui loco venerabili. Et dicit, quòd istarum quinque actionum duæ sunt, quæ omnimodo sunt pœnales à principio: sed demum inficiatione secuta; videlicet actio depositi in quatuor casibus, & actio. l. Aquil. Quinta autem actio singularem habet fultum. Est enim pœnalis per inficiationẽ, & per nimiam procrastinationem. hoc dicit primus. §. Et quòd dicit in litera, omnimodo sunt pœnales. non intelligas, quòd per se sint in pœna, sed similiter omnimodo, idest, à princip. ambæ sunt pœnales, licet non secuta fuerit inficiatio. Franciscus.

1 † *Differt.*

h *Omnimodo*. c de actione furti constat, quòd semper est in duplum, vt hic, & sup. de obli. quæ ex delicto nascun. §. pœna autem. Item de actione serui corrupti, nisi in casu, ut quando marito in uxorem datur, & econtra, ut hic, & ff. de seruo cor. l. doli uerbum. §. hæc actio. & l. si. Vel dic, omnimodo, idest, siue neget, siue non, non autem in omni persona Acc.
i *Depositi*. alias est in litera, de dolo depositi; & tunc dic, actione depositi propter dolum. Nam utraque non potest habere locum simul, scilicet, de dolo actio; & depositi; ut ff. de dolo. l j. §. j. aliàs non est de dolo; & tunc plana est litera.
K *Duplicantur*. scilicet, si legitimis probationibus, non iure iurando conuincantur; ut C. ad l. Aquil. l. contra. & ff. de iureiu. l. eum, qui.
ADDITIO. Et sic probatio per iuramentum non censetur legitima. Adde aliam gl. in l. cum de indebito. in prin. in uet. legitimis ff de proba. Ias.
l *Sed illa* scilicet. actio ex testamento. Et construe, sed illa actio, scilicet ex testamento, quæ, scilicet, actio competit de ijs, quæ sunt re. ve. lo. duplicatur non solum. &c. Accur.

c Quid importet ista dictio, omnimodo, hf in l. si cum exceptione. §. quatenus. & ibi Bar. ff. qđ met. cau & in l. Græcè. §. illud. ff. de fideiuss. Ac etiam importat perpetuitatẽ actus, ut no. glo. j. & ibi Pet. de Ancha. in

m *Inficiatione*. bene dicit, inficiatione, quia si confitentur, non tenentur, uel si iusiurandum detulerit actori, qui exonerat eum à probatione. ff. de iureiu. l. eum, qui. Accur.

clem. 1. de ui. & hon. cle. Ang.

¶ITEM ACTIO, &c. ¶CASVS. Tu iam uidisti, qualiter se purgauit à primo uitio, modo in isto §. purgat se à secundo uitio, ponens differentiam inter quatuor actiones, in quadruplum: quas posuit quasi similes sup. eod. §. quadrupli. di. quòd actio, Quod metus causa est in quadruplum; uerum est non à principio, sed ita demũ, si iste fuerit contumax, & noluerit rem restituere, obediendo primæ sententiæ; tunc enim debet sequi sententia secunda, quæ est in quadruplum. Aliæ autem omnes ab initio sunt in quadruplum. Fran.
¶LIBELLVS IN actione quod met. causa. ¶Hinc tangitur de actione, Quod met. cau & illa datur contra eum, qui metum intulit, & contra quemlibet possessorem, ut ff. ꝙ met. cau. l. si cũ exceptione. §. in hac actione. In qua forma libellum: Dico ego Titius contra Sẽpronium, ꝙ ipse detinet rem mihi per metum ablatam: vñ pro ponẽdo ac. Quod metus causa contra ipsum, peto eundem ad restitutionem rei mihi condemnari Et tunc iudex condemnabit eum ad restitutionem rei, & si restituere non vult, petetur ab eo quadruplum, in quo quadruplo ipsa res continetur, ut ff. quòd metus causa. l. si cum exceptione. §. hæc autem actio. & tũc forma hoc modo libellum Dico ego Titius cõtra Semptonium, quòd ipse rem mihi per metum ablatam detinens, illam non vult restituere, licet sit super hoc condemnatus: unde proponendo contra ipsum actionem, Quod metus causa, peto ipsum in quadruplum, idest, ad rei restitutionem; & in triplum nomine pœnæ mihi condemnari. Et aduerte, ꝙ si vult restituere ante sententiam, liberabitur à pœna tripli, ut in hoc § item actio. Et erit causa in hac actio. quam proponere sufficit, hæc, s. Vnde cum per metum res ista sit mihi oblata, peto, &c. Et datur hæc actio usque ad annum tantum in quadruplum; post annum uero in simplum, ut ff. quòd met. cau. l. si cum exceptione. §. j. & 2.

2 † *al. solã.*
3 † *restituerit.*
4 † *non.*
5 † *quemadmodum.*

n *Simul* cautè ponit illud simul, idest, una cum eis, de quibus aliàs dixit, ut sup. eo. §. quadrupli.
o *Restituat*. usque ad definitiuam sententiam: d quod intellige de secunda sententia. Nam in actione, Quod metus causa duæ feruntur sententiæ. Prima de restituenda re, alia de dando quadruplo, re computanda in eo. ut ff. qđ met. cau. l. si cum exceptione. §. hæc autem. e Sed nunquid utraque est definitiua? Dic, quod sic quia utraq; definit controuersiam, ut ff. de re iud. l. j. Alij esse dicunt admonitionem quandam primam sententiam, ut in auth. de hær. & fal. §. si quis autem non. colla. t. & ex eo, quod per primã sententiam admonetur, & tandiu expectatur, qui metum intulit, dicitur hæc actio arbitraria, ut inf. eo. §. prætetea.
p *Absoluatur*. scilicet à præstatione quadrupli.
q *In cæteris casibus*. qui enumeranᷤ s. eo. § quadrupli. Acc.
¶ACTIONVM. ¶Diuiditur in tres partes. Nam primò ponit regulam generalem. Secundò in specie ponit, quæ sunt actio. res bonæfidei. Tertiò. quòd licet olim esset dubitatio, tamen hodie clarum est, ꝙ petitio hæreditatis est bonæ fidei, Secunda ibi, bonæ fidei. Tertia ibi, quamuis. Aret.

d Dic, ꝙ non est necessaria, nisi una sententia, quã uis duę possint ferri. Ang.
e Sed Bar. ibi, quem cõiter doctõ. sequũtur, tenet, ꝙ non est necesse, ꝙ feratur, nisi una,

¶CASVS. Multas diuisiones actionum habuistis suprà, & post illas, de quibus dictum est suprà, ponitur hic quædam alia diuisio. Et hoc est, quod dicit dominus Iaco. Diuisio est hæc per se, non pendens ex præcedentibus. Et, tractat iste §. ut dicit Ioan. de iustitia positiua: vbi non redditur alia ratio nisi quia ita placuit iuris cōditoribus. Est quippe diuisio, quam hic ponit, talis: Actionū quædam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris. & enumerat hic 17. actiones bonæ fidei. Prima est actio ex empto, secunda ex vendito, & sic de alijs. Est & hæreditatis peti. de qua semper ante tempora Iustinia. magna fuit dubitatio, vtrum esset bonæ fidei, vel stricti iuris. Nostra tamen constitutio (dicit) quam habes. C. de petitio. hæredi. l. vlt. disposuit eam esse bonæ fidei. De 17. actionibus tractat in sequenti §. Notare autem debes in principio, quòd duplex est bona fides. Vna, quæ est contraria dolo, & fraudi. & hoc modo omnes contractus bonæ fidei sūt: in omnibus enim debet abesse dolus, & fraus. Est & alia bona fides, quæ antonomasticè uocatur bona fides, propter exuberantem fidem, quæ est in ea. Ab ista bona fide dicuntur contractus in isto. §. enumerati, bonæ fidei. Sed domine, quæ est exuberantia fidei, quæ est in ista, siue in istis actionibus? Respon. Frater, ex hoc, ꝙ in eis multa eueniunt ex bono, & æquo, de quibus non fuit actum inter partes. In contractibus autem stricti iuris solum ueniunt ea, de quibus actum est inter partes, vt venirent. De actio. depo. quando ipsa sit bonæ fidei, nemini venit in dubium quantum ad aliquid. De ipsa tamen dixerunt quidā antiqui, ꝙ simpliciter est bo. fi. in quatuor tamen casibus, puta tumultus, incendij, ruinæ, naufragij. Dominus autem Iac. dicit, quòd act. depo. bo. fid. est. Franc.

Bona fides duplex.

1 † vox, autem, deest.

2 † alia.

** Adde Forsa. dial. 99. vbi latè, quot modis dicatur bona fides: & qd sit ius scriptum.*

Quinta diuisio actionum, Omnes actiones exceptis ijs, quæ hic in textu, & glo. enumerantur, sunt stricti iuris. Aretinus.

¶Actionum autem, [1] † quædam bonæ fidei sunt, quędam [2] † stricti iuris. Bonæ* fidei sunt hæ, [a] ex empto, [3] † vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, [b] pro socio, [c] tutelæ, [d] commodati, pignoratitia, [e] familiæ [f] erciscundæ, communi diuidundo, [g] præscriptis verbis, quæ de [h]

¶*Actionum*. hæc est quinta diuisio actionum. Sed quare actionum dicit, & non contractuum? Respon. quia generalius, & plenius loquitur, dicendo actionum, quàm contractuum. Accur.

a *Bonæ fidei sunt* hæ.* scilicet 17. actiones, quæ enumerantur in hoc §. & seq. bonæ fidei sunt. *a* aliæ autem omnes sunt stricti iuris. Nam quamcunque hic non inueniam, stricti iuris eam iudicabo: *b* quia posito vno de contrarijs, & omnia alia intelligenda sunt, vt suprà de ijs, qui sui, uel alie. iur. sunt. §. videamus. Sed quare magis hæ dicuntur bonæ fidei, quàm aliæ: nunquid ideo quia potest esse mala fides in alijs? Respon. non: quia in omni contractu debet bona fides interuenire, vt C. de act. & obl. l. bonam fidē. Imo si interueniat dolus in contractu bonæ fidei, qui det causam contractui, non valet ipso iure, vt ff. de do. l. & eleganter. in prin. Sed in contractu stricti iuris purgatur per actionem, vel per exceptionem doli, ut C. de inuti. stipu. l. dolo. Si vero incidit in cōtractum bonæ fidei, purgatur per actionem ex eo contractu, ut ff. de act. emp. & vend. l. Iulianus. §. si uenditor. Sed in stricti iuris de dolo agitur, uel excipitur, ut dictum est, ut ff. de dolo. l. eleganter. §. non solum. & ff. de verb. obli. l. si quis cum aliter. *c* Cùm ergo dolus ubiq; puniatur, uel mala fides, ad quid bonæ fidei istæ dicuntur? Respond. aliæ stricti iuris dicuntur, *d* quia non uenit in eis, nisi quod strictè exigit natura actionis. Vndè nō ueniūt usuræ ex mora in contractibus stricti iuris, ut ff. de neg. ge. l. quia tantundem. & C. de usur. l. 2. & de cond. indeb. l. j. sed in contractibus bonæ fidei sic, ut ff. de act. emp. l. Iulianus. §. ex uendito. & ff. de usur. l. mora. §. in bonæ fidei. Itē in actionibus stricti iuris fructus non ueniunt ex mora, si petam, quod non fuit meum, nisi a tempore litis contestatæ. tunc enim incipiunt uenire fructus ex mora: sed si petam, quod aliquando fuit meum, ueniunt fructus ex mora: secus in bonæ fidei iudicijs, ut ff de usur. l. uideamus. §. si actionem. Item non uenit interesse si rem dari est in obligatione, secus si rem tradi uel factum, ut ff. de uerb. obl. l. ubi autē. § fi. & l. si fundum. & ff. de re iud. l. si quis ab alio. § fi. quæ ueniunt in bonæ fidei iudicijs, ut ff. de act. emp. l. j. in prin. Ista ergo omnia, quę uicem obtinent accessionū, non ueniunt in contractibus stricti iuris, nisi vt dictum est, Nec obstat, ꝙ ueniunt ista in arbitrarijs, quæ sunt stricti iuris: quia iudicis officio ueniunt, non iure actionis, ut infrà eod. §. præterea. & §. sed istæ. in fi. Sed in bonæ fidei iure actionis *e* ueniunt, præter usuram, quæ uenit ex mora officio iudicis, ut C. deposi. l. 4. & ff. de neg. gest. l. quia tantundem. Item in bonę fidei ueniunt ea, de quibus nec actum, nec cogitatum est: *f* ut ruta, cæsa. & similia, ut ff. de act. empto. l. fundi. §. si ruta. & C. de act. emp. & uend. per totum. Itē ex hoc §. nota quandam differentiam circa compensationem: de qua dic, ut inf. eo. §. in bonæ fidei. patet ergo, ꝙ exuberantius, & pinguius iudex officium suum ad ea, quæ bonæ fidei sunt, extendit, quàm in contractibus stricti iuris. & facit suprà de oblig. quæ ex consensu. in fi. & ideo dicuntur bonæ fidei, & aliæ stricti iuris.* Vnde de talibus dantur tales uersus.

Empti, conducti, mandati, depositiq;,
Pignora, erscunda, communi, pro socioq;,
Dotis, & hæredis, tutela, commoda, gestor,
Præscriptis verbis, si mutat, siue licetur.
Ista bonæ fidei sunt: stricti cætera iuris.

ADDITIO. Vide glo. fere similem in c. cum venerabilis. extra de excep.

b *Depositi.* hanc actionem dicunt quidam esse stricti iuris in 4. casibus, qui enumerantur. ff. deposi. l. j. §. j. Sed Io. contra. *g* Et datur in duplum contra eum, qui depositum suscepit, de eo, quod dolo fecit: sed in hæredē defuncti ex dolo defuncti, datur in simplum, sed hæres ex dolo suo tenetur in duplum, ut in d. §. j. aliàs semper tenetur in simplum, qui depositum suscepit. Et est ratio, quare plus puniatur in prædictis quatuor casibus qui enumerantur ff. deposi: quia grauius est, fidem fallere ei, qui ex necessitate deponit, quam qui ex voluntate, ut d. l. j. ff. deposi. §. meritò. Sed nunquid in his casibus est bonæ fidei? Dicunt quidam, quòd non: arg. ff. de preca. l. j. Nos contra, & dicimus, quòd sit bonæ fidei. nam cum lex non distinguat, nec nos distinguere debemus.

c *Pro socio.* quæ est utrique directa ab vtraque parte, ut inf. de pœ. te. liti. § ex quibusdam.

d *Tutela.* sed cùm istæ tam contrariæ, quàm directæ inueniantur, nūquid omnes sunt bonæ fidei? Respon. sic in dubio, cum fauor sit extendendus, ut ff. de lib. & posthum. l. cum quidam.

ADDITIO. Nota, quòd actio tutelæ est bonę fidei. & idem dicas in actione protutelæ directa, & contraria, ut puta in eo, qui gessit, ut tutor, cū nō esset, ut no. Bar. Dy. & Bal. in l. j. §. pro tutore. ff. eo. de eo, q pro tut. uel cur. neg. gest. Ang.

e *Pignoratitia.* tā directa quæ debitori datur, soluto debito; ut sup. quib. mod. re contrahi obli. § fi. quàm contraria, quæ datur creditori, ut ff. de pig. act. l. tutor. §. contrarium.

ADDITIO. Quæ pignoratitia datur debitori contra creditorem ad repetendum pignus traditum, & nascitur tempore solutionis, uel satisfactionis creditori quocunque de uoluntate ipsius creditoris factæ, ut l. si rem. §. omnis. & ibi glo. Bar & doc. ff. de pig. act. licet nascatur ex contractu dudum facto, & inito, ut sup. quib. mod. re contra obl. §. fi. secundum. Ang.

f *Familiæ erciscundæ.* quæ inter cohæredes datur, ut ff. fa. ercis. l. ij. & sup. de obli. quæ ex quasi contrac. §. idem iuris.

g *Communi diuidundo.* quæ datur inter eos, qui habent rē communem cum societate, uel sine, ut diuidatur, ut suprà de oblig. quæ ex quasi contractu. §. item si inter aliquos. & no. sup. eo. §. quædam. Sed quid de actione finium regundorum? Respon. quidam, idem propter similitudinem, q̄ habet cum his duabus, ut sup. eo. §. quædam actiones. Sed contradico, *h* cum hic de ea non inueniam, & potest esse ratio, quare secus sit in ista, quàm in alijs duab. quia in ista id, quod purè est meum, potest alteri adiudicari, ut ff fi nium regun l. ij. in fine. sed in alijs duabus communis res, non propria adiudicatur, ut inf. de offic. iudi. §. final.

h *De æstimato.* vt si tibi rem meam do, & æstimo tibi eam decem, ut aut rem, aut decē reddas: si verò plus uēdas, tuū sit:

** Adde gl. in c. cū uenerabilis. in ver bonæ fidei de excep. ubi declarat, quæ sint stricti iuris, & quare; & quæ bonæ fidei.*

a Imò sunt 25. cōputatis actionibus contrarijs, quæ eodem modo sunt bonæ fidei. Ang. & Ias. hic.

b Gl. procedit in directis actionibus, non in contrarijs bo. fi. secundum Io. F. & Ang. hic.

c Sed si contractus sit duplex: puta, quia in contractu bonæ fidei intercessit stipulatio, tūc dolus dans cām contractui, annullat ipso iure, ut per Bal. in d. l. dolo.

3 † ex.

d Ista gl nō rñdet ad quæsitū, s. quare magis actiões impositæ sunt bonæ fidei quam aliæ: ideo dic, ut per Ias. in 2 notabili isti. §.*

e Et est effectus, quia tunc si iudex omittat in sentētia condēnare: nihilomin possent petiiure actionis: secus si uenirent officio iudicis, ut est gl. in l. non solū. in uerbo, cauere. ff. de rei uen.*

f Gl. sequitur Ias. licet Fab. & Pla.

** Hacten* progrediū Accur. glo. Aegi. Perr.*

g Ista opi. Io. communiter approbatur per doc.

Actio communi diuidundo. Actio finium regundorū est stricti iuris.

h Cum ista opi. cōmuniter transeūt doctores.

Aestimatæ rei cuius est periculum.

sit: & est tunc periculum accipientis indistinctè: vt hic, & ff. de æstima. act. leg. prim. in fi. Si vero sic dixissem aut æstimationem reddas: tunc distinguitur, quis rogauerit, vtrum ego te de vendendo; aut tu me de tradendo vt sit periculum rogantis: vt ff. de præscr. uer. l. si gratuitam. §. 1.

1 † *The. q̄ de æstimatoris.*
2 † *Et alia præscriptis verbis.*
3 † *Item.*
* *No arg. hec actio in hoc §. non connumeratur, deest stricti iuris, vt est actio ex legato, ex stipulatu.*
4 † *al. deest enim.*
5 † *certarū de ea, & dubiū fuerit.*
6 † *al. fit.*
7 † *al. siue non.*
8 † *voluit.*

a *Et ea.* scilicet actio præscriptis uerbis.

b *Ex permutatione.* quæ nascitur re demum ab altera parte secuta: & tunc non ex traditione rei: sed ex pacto dudum apposito, scilicet nascitur: ut C. de re. permu. leg. ex placito. Sed cum istis duobus casibus sit bonæ fidei, quæro ubi stricti iuris erit? Respond. datur ex pacto incontinenti apposito, quod euenit, ut ff. de pac. leg. iurisgentium. §. sed cum nulla. & §. quinimmo. Et est ratio, quia non inuenio, quod ut bonæ fidei, nisi in duobus casibus, item in contractibus tribus innominatis, do, ut facias: facio, ut facias: & in tertio, de quo diximus, do, ut des: quod est permutatio. In primis enim duobus præscriptis uerbis actio est stricti iuris; sed in tertio est bonæ fidei, ut hic dicitur. In quarto contractu innominato, s. facio, ut des, de dolo agit: non præscriptis uerbis: a ut ff. de præscrip. uer. leg. naturalis §. quod si faciam, ut des. Item in omni contractu, ubi est incertum de nomine actionis, habet locum hæc actio, & est stricti iuris: ut ff. de præscrip. uer. l. 2. 3. & 4. Sed quid de actione in factum, nunquid est bonæ fidei? Respon. quatuor sunt genera actionis huius in factum. Vnum, ut detur ex omni edicto, uel interdicto prætoris, ubi non dedit prætor certum actionis nomen: ut infra de interdic. §. fin. ff. nau. cau. stabu. l. & ita. §. ait prætor. in glo. ex edicto. Secundò, ubi datur in subsidium legis Aquiliæ, ut supra de l. Aquil. §. fina. Tertio, ut detur ubicunque præscriptis uerbis actio datur, & tunc eadem est, quod actio præscriptis uerbis. ut ff de præscrip. uerb. l. prima, in fine. Item quarto dicitur in factum, quæ est ex uarijs figuris causarum, ut C. de sacros. eccles. leg. sancimus. prima. §. si autem. quod quartum genus non potest sub regula comprehendi, sicut nec mora: ut ff. de usu. l. mora, in principio. Nunquid ergo est stricti iuris semper? Respond. sic, cum non inueniam, quod bonæ fidei sit. Sed quidam dicunt, quod in tertio casu ubi loco præscriptis uerbis datur, quæ competeret ex permutatione, uel æstimatione, sit bonæ fidei, quod est falsum, quia in omni contractu, ubi certum debetur, habet locum certi condictio: ut ff. si cer. pe. l. certi condictio. & tamen nemo dicit, aliquam condictionem esse bonæ fidei. Itē quid de actione præscriptis uerbis, quæ precario datur? Dicunt quidam, quod bonæ fidei est. ut ff de prec. l. 2. §. hoc interdictum. Sed contradicit, quia non inuenitur, quod sit bonæ fidei. ut ff. de prec. l. secunda §. hoc interdictum. Accursius.

a Qđ uerò ubi ex facto meo nihil tibi adest: alias secus, ut p Ias. hic ponentē etiā qualiter ex pmutatio ne plures, & diuersæ ad diuersā tendentes competāt actiones.

b Istā cōi ter approbant doc. hic.

ADDITIO. Nisi tale pactum sit æstimatio, uel permutatio: quia ab utraque parte sit species certa præstanda: quia tunc talis actio præscriptis uerbis est bonæ fidei. Iason.

c *Hæreditatis petitio.* quæ datur contra possidentem pro hærede, uel pro possessore; ut ff. de petitione hæreditatis lege. regular. ter. & lege sequenti, & lege qui interrogatis.

d *Vsque adhuc.* Idest, usque ad tempora huius legis, uel nostræ constitutionis. de quo statim memoriam facit.

e *Constitutio.* ut C. de petitione hæreditatis. lege, finali, in fine.

æstimato proponitur, [1] † & [a] ea [2] † quæ ex permutatione [b] competit; & [3] † hæreditatis petitio: * [c] quamuis enim [4] † vsq; adhuc [d] incertum erat, [5] † inter bonæ fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, [6] † an [8] † non: nostra tamen constitutio [e] apertè eam esse bonæ fidei disposuit.[8] †

Actio rei vxoriæ, quæ olim pro dote competebat, est hodie transfusa in actionem ex stipulatu, cum omni suo iure: quæ actio est priuilegiata respectu hypothecæ, & prioritatis, seu prælationis. Aretinus.

¶ FVERAT ANTEA. ¶ CASVS. Domine, intellexi, quod xvij. sunt actiones bonæ fidei, quæ enumerantur in proximo superiori §. est & xviij. quæ uocatur actio ex stipulatu pro dote: de qua in præsenti tractare intendimus. pro Deo dicatis mihi, quæ est ius natura? Frater, dicit ipse, scire debes, quod olim erat quædam actio, quæ erat bonæ fidei, quæ uocabatur rei uxoriæ actio: quæ competebat mulieribus ad dotes suas repetendas: & olim numerabantur xviij. sed quicquid olim erat in actione illa, hodie transfusum est in actionem ex stipulatu pro dote: & illa penitus est sublata. Duo autem bona erant in illa actione, uidelicet antiqua, quia erat bonæ fidei, & etiam tacitam habuit hypothecam. unde dicimus, quod actio ex stipulatu, quamquam stricti iuris sit ex sui primitiua natura, tamen quia in omnibus supplet naturam rei uxoriæ actionis, quando datur pro dote dicimus, quod habet ista duo, scilicet, quod est bonæ fidei, & etiam, quod tacitam habet hypothecam. hoc dicit. Franciscus.

9 † *erat olim The.*
10 † *Th. deest, ante.*
* *Limita ut per Ro. sin. 484. ponè, quod arbitrium.*

¶ [9] † Fuerat antea [10] † & rei vxoriæ [f] actio vna ex bonæ fidei iudicijs: sed cum pleniorem esse, ex stipulatu [g] actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria ante [11] † habebat cum multis diuisionibus, in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: [h] meritò, rei vxoriæ actione* sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, [i] vt bonæ fidei sit: sed & tacitam [k] ei [l] dedimus hypothecam. [m] Præferri autem alijs creditoribus, [n]

f *Rei uxoriæ actio.* nomen erat actionis. Vel dic, quod factum denotat, i. rem ipsam, uel quia pro re uxoris competebat, soluto matrimonio.

g *Ex stipulatu.* quæ similiter pro dote datur.

h *Transtulerimus.* ut C. de rei uxoriæ actio. in principio, & competit hæc actio ex stipulatu, siue marito, c. ut ei dos detur, siue uxori, uel patri eius, ut restituatur. & siue utiliter fuerit interposita stipulatio, siue non: tamen semper creditur tacitè, & utiliter interuenire: ut C. de rei uxoriæ actio. §. primo. nam & alias intelligitur stipulatio tacita, ubi non est. ut ff. de adoptionibus. lege. his uerbis & ff. si cui plus, quam per legem Falcidiam lege nisi. § item sciendum.

i *Meruit.* scilicet, actio ex stipulatu: ut hic, & C. de rei uxo. actio. §. sed & si non ignorauimus. alias enim stricti iuris est: cum non inueniatur, quod sit bonæ fidei, ut supra eo. § actionum.

k *Tacitam.* s. actionem hypothecariam.

l *Ei.* s. actioni ex stipulatu, uel mulieri.

ADDITIO. Quod uerum intellige, quantum ad priuilegium tacitæ hypothecæ; secus quo ad priuilegium prælationis: quia competit mulieri, & est effectus, quia tunc est personale, & non transit ad alium, nisi ad filium: ut hic in gloss. fina. secus in primo casu: ut hic per doctores.

m *Hypothecam.* scilicet, ex utraque parte: siue ex parte mulieris ad repetendam dotem: siue ex parte viri, ad petendam eam. Semper enim sunt ibi tacitæ hypothecæ: ut C. de rei uxo. actio. §. 1.

n *Creditoribus.* sed nunquid omnibus indistinctè? Respondeo, secundum M. sic; siue primi habeant pignus expressum; siue non. Sed hæc opinio non ualet: quia lex distinguit. ut C. de iure dotium, leg. ubi. Item fiscus, & mulier pari passu ambulant. ut C. de priu. fisc. lege quamuis. & fiscus non præfertur habentibus expressam. ut ff. qui potio. in pigno. hab. lege si pignus. ergo nec mulier. Secunda est opinio, ut distinguatur inter pignus, scilicet traditum, & hypothecam, scilicet, non traditam: ut primo casu non præferatur mulier: secundo sic. ut argument. ff. quibus modis pign. tac. contra. l. penulti. Sed & hanc reprobo per id, quod est supra eod. §. inter pignus. Tertia

c Nota, quod non tantū uxori ad repetendā dotē plurimum fieri stipulatio, ut hic. sed et ex parte uiri ad cōsequendā dotē, & ex utraq; parte inest tacite hypotheca. ut est text. in l. 1. §. 1. C. de rei uxo. ac. ibi stipulationē, & hypothecam &c. Ang.

Dotē petēs mulier an pferatur oib. creditoribus.

Tertia est opi. secundum B. & Io. & Azo. vt habentibus tacitam hypothecam præferatur, non autem habentibus expressam. lex. n. suum priuilegium quod dederat primis, eis adimere præsumit propter mulierem: non autem id priuilegium, quod quis sibi adinuenisset. & hoc cautè probatur per verba l. C. qui pot. in pign. hab l. fin. ibi, licet anterioris temporis, priuilegio sint vallati, &c. Accursius.

a *Cum ipsa*. vis facienda est in eo, quod dicit, ipsa. Nam alius non admittitur ad tale priuilegium agens pro dote, etiam hæres mulieris: ut C. de pri. do. leg. 1. nisi sit de suis hæredibus, idest, de filijs, & alijs descendentibus mulieris: vt C. qui pot. in pign. hab. l. fi. in fin. Sed, nunquid procuratori mulieris datur hoc priuilegium? Respond. sic, vt ff. sol. matri. leg. alia. & ff. de. procurato. l. minor. §. quoniam. *a* Item quod hic dicit de dote sua: ideo dicit, quia aliud est in donatione propter nuptias. nam in ea non habet hoc priuilegium: *b* ut C. qui pot. in pig. hab. l. fin. in fi. Sed quando mulier potest experiri de dote? Respond. soluto matrimonio, non prius, nisi maritus ad inopiam vergat, vt C. de iure dotium. l. vbi. & ff. solut. matrimo. l. si constante. in princip. & hoc siue ipsa dederit dotem, siue alius extraneus, qui tamen non fuit pactus de ea sibi reddenda, quo casu sibi, non mulieri daretur: vt C. de rei vxo. act. §. accedit. Si autem pater mulieris dederit dotem, patri actio, & filiæ simul dabitur: imo aliquantulum habet plus pater, qui agit, & filia semper creditur consentire, nisi habeat iustam causam contradicendi. & contradicat: vt ff soluto matrimonio. l. 2. §. fi. & l. non solum, & hanc dotem integram debet seruare pater pro filia: nisi clade, idest, tempestate, uel ui patrimonium suum fuerit diminutum: ut in authen. de æquali. do. §. quia uero omnia. coll. 7. Sed nunquid patri hoc priuilegium dabitur? Videtur, quòd non: quia sua actione agit: ut ff. solut. mat. l. 2. §. uoluntate. E cõtra, quod sic, uidetur: quia per hoc filiæ prouidetur, cum pater hanc reseruare cogatur filiæ, ut dictum est, & hoc uerum puto: *c* ut hic dicitur, cuius prouidentia, &c.

b *Solius*. s. mulieris.

c *Hoc induximus* s. ut alijs præferatur.

1 † *autem.*
2 † *facultas.*
3 † *est.*

a Hoc est uerũ in procuratore simplici. si uero sit procurator in rem suam distingue, ut per Ias. hic.

b Scilicet cõplationis: hẽt tñ priuilegiũ tacitæ hypothecæ, ut per Ia. hic in secũdo not.

c Hoc uerũ intelligẽ, qñ filia esset uiua tpe, quo pr̃ agit: alias secus, ut hic per doct.

in hypothecis, tunc censuimus, cum ipsa [a] mulier, de dote sua experiatur: cuius solius [b] prouidentia hoc [c] induximus.

Hodie compensatio apposita ab homine, perimit omnes actiones, vsque ad concurrentes quantitates ipso iure: siue sit actio bonæ fidei, siue sit stricti iuris: excepta actione depositi, quæ per compensationem non tollitur. Aret.

¶In bonæ fidei [1] † iudicijs libera potestas [2] † permitti videtur [3] † iudici, ex bono, & æquo æstimandi, quantum actori restitui [d] debeat. [4] † In quo [e] & illud continetur, vt si quid inuicem præstare [f] actorem oporteat, eo compensato [g] in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. ¶Sed & in stricti [5] † iuris iudicijs, ex rescripto diui Marci opposita doli [h] mali exceptione, compensatio inducebatur: sed nostra constitutio, [i] eas compensationes, quæ iure aperto [k] nituntur, latius introduxit, vt actiones [l] ipso iure [m]

4 † *dare oporteat.*
5 † *strictis.*

¶IN BONAE. ¶Diuiditur in tres partes. Primo, qualiter compensatio fit in bonæ fidei iud. Secundo, qualiter olim, & hodie fit in stricti iuris. Tertio facit quandam exceptionem. Secunda ibi, sed & in stricti iuris. Tertia ibi, excepta.

¶CASVS. In superioribus dictum est, quæ actiones sunt bonæ fidei, & etiam per oppositum patet, quæ sunt stricti iuris: quia omnes præter eas, quæ in alijs præcedentibus §§ enumerantur. Modo intendit dominus Iustinianus prosequi quandam largam materiam, quam habet iudex in iudicijs bo. fid. Vberius enim, & pinguius exercet iudex officium suum in act. bon. fid. quàm in actio. stricti iuris: adeo, quòd ex ista uberantia permittitur iudici ex bono, & æquo in act. bon. fid. æstimare quantum per actiones istas actori sit præstandum, in quo iudicis officio continetur, ut si actor, qui petit, puta, xv. reo teneatur in aliquo, puta in x. compensato eo quod actor reo debet, iudex reum in solidos quinque condemnabit, & fiebat ista compensatio in iudicio bon. fid. ipso iure: sed in act. stricti iuris non potest habere locum compensatio. nisi opposita doli mali exceptione, & hoc erat inductum ex constitutione diui Pij: sed nostra constitutio (dicit Imperator) induxit eandem compensationem ipso iure, tam in stricti iuris iudicio, quam in bon. fid. usque ad contentam in petitione quantitatem in omni actione, in qua petitur quantum: dum tamen quantitas ex alia parte sit debita: & hoc siue sit actio in re, siue in personam, excepta actione depositi: in qua videtur absurdum aliquid compensationis nomine opponi: ne prætextu compensationis aliquis depositarum rerum exactione fraudaretur. h. d. Franc.

d *Restitui*, largè accipe: siue pro dando, siue pro restituendo: vt ff de verborum significat. leg. verbum reddendi. & hoc intelligas, siue in vsuris ex mora, ut ff. de usuris. leg. mora. §. in bonæ fidei siue in interesse agentis, vt supra de obl. ex consensu. Aret.

e *In quo*. s. officio iudicis.

f *Præstare*. scilicet, reo.

g *Eo compensato*. scilicet opposita exceptione compensationis tantum.

h *Doli mali exceptione*. quæ exceptio ideo dabatur, quia dolo facit: qui petit, quod restituturus est: ut ff. de excep. do. l. dolo. Et ita nota, quantum ad effectum nulla est differentia: sed quantum ad uerba *d* uel rigorem iuris.

i *Constitutio*. ut C. de compen. l. fi.

k *Iure aperto*. idest, ubi quantitas hincinde debetur. Nam speciei ad speciem, uel speciei ad quantitatem, uel quantitatis ad quantitatem, si est quantitas, ut species, non fit cõpensatio: quia non patet iure aperto: ut ff. de pign act. l. si conuenerit. primo respon. & ff. de cond. indeb. l. si non sortem. §. si centum. & de impend. in re do. fac. l. quod dicitur: & l. fin. & ff. de pecu. l. si creditor §. primo. Sed nonne statim hic subijcit. quod actioni in rem potest obijci compensatio? ergo uidetur fieri de specie ad quantitatem. Sed dic, quod fit rei uendicatio, quando, re non restituta, iuratur in litem, uel in ueram æstimationem: ut ff. de rei uend. l. qui restituere. Item quid si hincinde debitum est in genere, ut debeo tibi hominem, & tu mihi hominem? Respond. fit compensatio: ut ff. si pars hæred. peta. l. prima. §. item si cum me. & ff. de hæred. institu. l. qui non militabat. primo respon. & ff de legatis secundo, l. unum ex familia § sed si uno. Item quid si ab una parte debitum est confessatum, ab altera negatum? Respond. non patet aperto iure, unde non fit compensatio: ut C. de compend. l. fina. §. penultimo.

ADDITIO Nisi tale debitum non confessatum posset de proximo liquidari: ut dicta leg. finali. C. de comp. quando autem oppositio compẽsationis requirat altiorem indaginem, & quantum tempus detur ad probandum, uide hic per doct.

l *Vt actiones*. accusatiui casus. Est enim sensus, ut compensationes minuant actiones.

m *Ipso iure*. adeo, ut dixerint quidam, non esse necesse uoce hominis opponi compensationem, ut hic. Sed certè immo est necessarium, ut opponatur: quod probo tribus rationibus. Nam fideiussor conuentus eligit, ut uel quod sibi, uel quod reo debetur, compenset: quæ electio sibi non daretur, si ius compensaret: ut ff. de compen. a. leg. si quid. *e* Item reus conuentus eligit in quam causam compenset, si debeat ex pluribus causis: ut ff. de compen. l. quod Labeo. Item lex dicit, eum male agere, cui obijci potest compensatio: ut ff. de compensatio. leg. uerum. §. sicut. sed qui malè agit, habet actionem, sed eliditur exceptione: ut ff. quando di. ususfruc. leg. ce. l. prima, in fi. Sed secundum hanc opinionem quid adijcitur in actione stricti iuris ad id, quod erat olim? Respond. quia doli mali tantum obijciebatur exceptio, per quam non extinguebantur actiones ipso iure, sed nunc etiam compensationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hincinde actio extinguitur: ut hic, & infra eodem §. penultimo, & nihilominus

d Ista gl. malè loqẽ sm Ias. cũ leges non uerbis, sed reb. imponanẽ. l. 2. C. cõia de le.

Compẽsatio in qb. rebus fit.

e Not. illũ casum: & glo. ibi adducit plures alios casus in quibus qs compẽsat, nõ tm̃ debitũ sibi, sed debitũ alteri die ut ibi, Ang.

do li

doli:cum generalis sit:ut ff. de exceptio. do.l.secunda.§.generaliter.

a *Minuant*.s.compensationes.

b *Alias*. actiones ut scilicet mistas, qui sunt 4. ut supra eodem § quædam actiones. Item persecutio fideicommissorum. Item officium iudicis, & similia: quę actiones sunt largissimè accepto uocabulo, ut ff. de actio. & obligationib. l. actionis verbo. Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti compensantur: vt ff. de dam. infecto, l. 1. & l. qui bona. §. si quis quia. Accur.

minuant, [a] siue in rem, siue in personam, siue alias [b] quascunque.

¶ Excepta sola depositi [c] actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum [1] † esse credimus, ne sub prętextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur. [d]

1 † *Satis impium*.

Actiones arbitrariæ ideo dictæ sunt, quia merè in arbitrio iudicis sunt, & sunt

ADDITIO.

Hoc uerum intellige de debito officio iudicis, in quo nullum obstaculum est in medio. alias secus ut per Bart. in l. fi. § fin. ff. de cond. indeb.

Compensatio in multis casibus cesset.

c *Depositi*. quod tu intelligas, quando pecunia non signata est deposita: quo casu etiam aliam similem reddere potest: ut ff. deposi. l. Lucius. & l. dies sponsaliorum. §. primo. Si autem esset depositio facta in specie, uel in pecunia, ut in specie, quod esse potest: vt ff. de legatis primo. l. planè. prima. §. si eadem. uer. sed hoc ita. tunc etiam alia ratione non obijcitur compensatio: quia in specie non fit compensatio. Item, quod hic dicit, in actione depositi, idem dicunt quidam in actione commodati, ut C. de com. l. sub prætextu. Sed certè immo est ibi ratio: quia in specie fieret. Nam solæ species commodantur, non quantitas, nisi quantitas, ut species, commodetur: ut ff. commoda. l. tertia. §. fi. Item cessat alias compensatio ut quando per uiolentiam rem abstulisti, ut C. de compensatio. l. finali, in fine. a Item & fisco non opponitur in quibusdam casibus: quos dic, ut ff. de iure fisci. l. aufertur. §. qui compensationem. & C. eodem, de compensatio. l. compensationes. & l. in ea. Item in curatore, qui fraudauit publicam annonam: ut ff. de compensatio. l. ob negotium.

Species solæ cōmodantur.

a Istud de uiolentia intelligas, ut ibi no. glo. & do. Ang.

d *Defraudetur*. sed nonne hæc ratio vbique potest habere locum? Respon. non ita: quia si restitutio denegatur, est dolus, ut ff. manda. l. si procuratorem. §. dolo. Item depositarius de dolo tantum alias tenetur. unde si hic magis grauetur, non est mirum: ut argumen. ff. de iureiuran. l. eum. qui. in princ.

Depositarius de dolo tantum tenetur.

Diuisio. ¶ PRAETEREA. ¶ Diuiditur in tres partes. Primò, quare dicantur arbitrariæ. Secundò, quæ sunt istæ arbitrariæ. Tertio, quid iudex in his possit. Secunda ibi, Sed istæ. Tertia ibi, In his enim. Aret.

¶ CASVS. Præter actiones, de quibus facta est mentio supra, adhuc scire debetis, quod sunt quædam actiones arbitrariæ, hoc est, ex arbitrio iudicis dependentes. In quibusdam enim actionibus, nisi reus actori iudicis officio satisfaciat, ueluti rem restituat cum rei uendicat. agitur, uel rem exhibeat cum ad exhibendum agitur, uel soluat cum aliquid certo loco est soluendum, uel ex noxali causa seruum dedat, cum noxaliter agitur contra ipsum, ille, qui sic condemnatur à iudice, reus scilicet: si non vult satisfacere ad arbitrium iudicis, potest condemnari, uel ad interesse, uel, ut in litem contra eum iuretur, & hoc dicit litera ista. Præterea, quasi dicat: Istæ actiones, de quibus ad præsens tractare propono, nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: sicut illæ, de quibus proximè tractatum est: sed habens aliam quandam naturam per se & in hac opinione fuerunt quidam antiqui. Alij dicunt, quod sunt bonæ fidei, & hoc ex istis habet iudex largas habenas, sicut in contractibus bonæ fidei. Sed tu dic, quod censentur stricti iuris, cum inter eas, quæ sunt bonæ fidei, non numerentur. Item uidetur, quod ista litera, uel ex noxali causa seruum dedat, non innuat, quod dominus, qui conuenitur noxaliter, præcisè condemnari debeat ad hoc, quod seruum dedat pro noxa. cum l. dicat, æstimationem damni esse in obligatione noxæ. aut deditionem in liberatione: ut ff. de re iudicata. l. miles. §. aut noxæ, Frater, intellige, quod facta fuit condemnatio in æstimatione damni: sed poterat euitare illam damnationem, dando seruum pro noxa. unde expone literam, debet condemnari. Vel sic, potes dicere, quod omnia iudicia sunt absolutoria: adeo, quod si aliquis alicui in ueritate debet decem, qui à creditore in iudicium uocetur, & in tali statu sit, quod contra eum debeat ferri sententia, si tamen ante sententiam soluerit: illud iudicium, quod debebat esse condemnatorium, modo erit absolutorium. & sic intelligo illud uerbum, iudicia sunt absolutoria. Pone ergo, quod seruus ignotante domino damnum dederit in rem alicuius: ille, qui damnum passus est, agit contra dominum. petens, quod damnum emendet: certè condemnabitur dominus ad æstimationem, nisi ante condemnationem dederit seruum pro noxa. & sum in uersiculo. Sed illæ actiones, & cætera. Dixi uobis, quod actionum stricti iuris, quædam sunt arbitrariæ. Istarum autem quædam sunt in rem, quædam in personam. Arbitrariæ in rem sunt, ut pura Publiciana, & Seruiana. In personam sunt actiones, quod metus causa: de dolo actio, quæ est arbitraria actio: & actio, per quam petitur pecunia certo loco promissa, & actio ad exhibendum. Et omnibus istis calibus, & similibus permittitur iudici ex bono, & æquo æstimare, secundum rei naturam, in quantum actori satisfieri oportet. hoc dicit Fran.

tam reales, quàm personales. Aret.

¶ Præterea quasdam actiones [e] arbitrarias, idest, ex arbitrio [f] iudicis pendentes appellamus, in quibus nisi [2] † arbitrio [3] † iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, [g] vel exhibeat, [h] vel soluat, [i] vel ex noxali [k] [4] † causa seruum dedat, [l] [5] † condemnari [m] debeat. [6] †

2 † *Tho. in tercessione.*
3 † *Tho. & iussu.*
4 † *Tho. noxa.*
5 † *Tho. omnino.*
6 † *debet.*

b Angel. no. istam glo. p singulari: sed las. reprobat: uide hic per eū: & re. pbationem, q facit ista gl. quæ ap probatur cōiter per doct & ēt sequens.

c Aduertas, q Bart. i l. in actionib. ff. de in lit. iurā. in uer. tertio hēt locum in. & cedat unā regulā, q ois actio, in qua res non restituitur, fm pceptū iudicis, dē arbitraria ut iudex hēat ptātē defendendi iurm in litē: & fm illud condemnādi, siue sit actio bonæ fid. siue stricti iuris: psonalis, siue in rē: siue q cunque actio sit & allegat d. l. qui restituere, q̄d credo uerū pp idētitate rōnis: qa in oib. calib. contemnitur maiestas prætoris, fm Ange.

e *Actiones arbitrarias*. sed nunquid sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Respond. quidam, quod bonæ fidei sunt: quia in iudicis arbitrio sunt, ut infra proximo § in fine. & supra eodem § in bonæ fidei iudicijs. Sed hæc non, ueluti quia officium iudicis, quod in bonæ fidei iudicijs uenit, est iure actionis. Sed hoc, quod est in arbitrio, merum est, & in iudice tantum est: ut ff. de eo, quod certo loco, l. in bonæ fidei. b Alij dicunt, quod nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: immo est tertia species ad illam diuisionem, quæ est supra eodem §. actionum. & facit pro eis. § de in litem iuran. l. in actionibus. §. planè. & ff. de usuris. l. in fideicommissi. quæ est l. tertia. §. in his. hanc etiam reprobat; quia dicta diuisio est perfecta, & immediata. Alij dicunt, quod uerius est, quod sint stricti iuris, cum bonæ fidei non inueniantur, ut supra eodem §. actionum. Accursius.

ADDITIO. Hæc ultima uera est, & eam sequuntur communiter scribentes hic.

f *Ex arbitrio*. bene dicit, ex arbitrio. nec enim obligatus est rem restituere uel simile quid facere: quod promptè dices esse uerum in actione in rem. In personalibus autem, & arbitrarijs, quæ hic enumerantur, dices, quòd licet exhibitio, uel restitutio sit in obligatione, pœna tamen, idest, interesse, vel quanti in litem iuratum est, non nisi per officium iudicis præstatur, & ideo arbitrariæ dicuntur.

g *Rem restituat*. vt in rei vendicatione, quæ est arbitraria cum primò rem restituendo liberetur. alias iudicis arbitrio in litem iuratur, vt ff de in li. iur. l. in actionibus. & ff de rei vend. l. qui restituere. c vel hypothecaria, vt inf proxi §. ubi hæc omnia exempla diligentius dicuntur.

h *Vel exhibeat*. cum ad exhibendum agitur.

i *Vel soluat*. s. cum certo loco soluendum est.

k *Vel ex noxali*. cum noxaliter agitur.

l *Dedat* i. det. Accursius.

m *Condemnari*. diuersis modis fiet condemnatio, sicut diuersæ sunt istæ arbitrariæ: ut dicemus infra proximo §. in fine.

Sed

a *Sed ista actiones* .s.arbitrariæ.

b *In rem*.separatim intellige:nam vna,& eadem actio non potest in rem, & in personam esse, nisi in quatuor casibus mistis,vt supra eo.§.quædam actiones.

c *Publiciana*.de qua habes supra eo.§.aliæ.

¶Sed istæ [a] actiones tam in rem, [b] quàm in personam inueniuntur. In rem, * veluti Publiciana, [c] [1] † Seruiana, [d] de rebus coloni. [2] † Quasi Seruiana, quæ etiã [3] † hypothecaria vocatur [4] † in personam, veluti quibus de eo agitur, quod vi, aut metus [e] causa, aut dolo malo [f] factum est. item cum id [g] quod certo loco promissum [h] est, petitur. Ad exhibendum quoque actio [5] † ex arbitrio iudicis pendet.

¶In his enim actionibus,[i] & cæteris similib.[k] permittitur [6] † iudici, ex bono,& æquo, secundum cuiusque rei, de qua actum est,naturam[l] æsti mare, [7] † quemadmodum actori satisfieri [m] oporteat.

d *Seruiana*.de his duabus habes,supra eod. §.Seruiana. Accur.

e *Metus causa*.licet sic in personam, vt hic: tamen in rem est scripta,vt ff. quod metus causa l.metum. §.eũ autem. & de hac dic, vt supra eod. §.item actio.

f *Dolo malo*. actio de dolo est arbitraria, vt hic,quod est ideo, qa liberatur dolosus,ueruum interesse præstãdo, si restituere non possit: aliàs iudicis officio iuratur in litem: vt ff. de dol. l. arbitrio.in prin.

g *Item cum id*. scilicet, pecunia.

h *Promissum est*. idẽ etiam, si legatum sit relictum certo loco dandum: & idem si mutuum sit datum certo loco reddendũ. Nam in his tribus casibus locum habet certi condictio arbitraria:vel ex testamento arbitraria, scilicet,in promissione,& legato,& mutuo, & alias non, ut ff. de eo,quod cer.lo.l.secunda.§.hæc autem. & l. si hæres. & l.aut si. *a* Et quod hic dicitur.petitur,s.alibi,quàm vbi fuerat promissum dari: & uenit in ea vtilitas tam agentis,quã rei,ut infra eodem. §. loco.

*Adde Fel.in c.ex parte decani.num.14. de rescrip.

1 † *Th. ut &.*

2 † *Th. est &.*

3 † *&.*

4 † *Appellatur.*

5 † *The.arbitraria ĩ.*

6 † *permissum est.*

a Bart. & cõiter doct. in d.l. si hæres reprobant istã glo. & dicũt, qđ oĩs actio stricti iuris pp adiectionẽ loci, pi eẽ arbitraria: refert hic Ias.

b Sed gl. in l.hoc edicto. in verbo, absoluendũ§. ff. de pub. tenuit contrariũ: & illam seqt ibi Barto. post Dyn. reprobata hac gloss. sm Iason. Condẽnatio in arbitrarijs pôt fieri tripliciter.

i *Actionibus*.s.personalibus,& arbitrarijs.

k *Similibus*. s. in rem, & sunt decem:de quibus dixerat supra:vel dic,quòd & aliæ sunt arbitrariæ, quæ hic non enumerantur:vt ecce actio in factum, quę datur cõtra nautam, cauponem,stabularium:vt ff.nau cau.sta.l. prima,in princ. Sed quidam dicunt,eam non esse arbitrariam: quia ibi non feruntur sententiæ duæ. Item est actio in factum, quæ datur contra publicanum:vt ff.de pub.l.prima.in prin. *b* Itẽ actio finium regun.ff finium regun.l.secunda,in fi.& l.tertia.Item actio redhibitoria:vt ff.de ædilitio edicto. l.redhibitoria. Item actio ex stipulatu,quæ pro dote repetenda datur:vt ff.soluto matrimonio l.filiofamilias.§.maritum.Sed certè isto casu non ideo iuratur in litem,quia arbitraria sit: sed quia bonæ fidei sit:ut supra eodem.§.fuerat. Item actio rerum amotarum est arbitraria:vt ff.rerum amo.l.cum dos. in fi.Accursius.

l *Naturam* idest,bonitatem: vt dicunt quidam. Vel melius, idest, secundum naturam actionis arbitrariæ quæ intenditur. Nam triplex potest modus condemnationis deprehendi in arbitrarijs.Vnus vt duæ sententiæ ferantur:prima de restituenda re, & nisi restituatur. fiat condemnatio in pœnam,vel interesse per dilationem iuriurandi in litem: ut patet in actione,quod metus causa,& in actione de dolo, & rei uendicatione, & in actione ad exhibendũ, & similibus. Est & alius modus,ut vna feratur sententia, & in ea statim interesse consideratur,quando certo loco aliquid dandum est: & hoc est in ista sola. Tertius modus est, ut non in quantitate condemnationis fiat arbitrium, sed in qualitate: ut in actione noxali: in qua arbitratur iudex an liberetur dando seruum pro noxa: quod est, quando domino ignorante,uel prohibere non ualente, deliquit,aliàs insolidum tenetur:vt ff.de noxa.l.secunda.in princi.& l. in delictis. in princ.

m *Satisfieri*. sed nonne hoc idem in bonæ fidei iudicijs fit? Respon. dic, quod triplex est iudicis officium. Primum quod obtinet actionis uicem: per quod officium petuntur salaria aduocatorum, & restitutiones maiorum, & minorum,ut ff.de mino.l.quod si minor.§. fina. Aliud est,quòd bonæ fidei actionibus inhæret: quod iure actionis venit: ut ff.de eo,quod certo loco l.in bonæ fidei.& una cum actione perit:vt ff.deposi l.quarta.Tertium est, quod inhæret actionibus stricti iuris quibusdam, scilicet arbitrarijs; & ex hoc solo motu iudicis descendit: ut quasi liberum sit ei hoc facere, sed in actionibus bonę fidei adstringitur ad hoc. *c* Item in actionibus bonæ fidei vna fertur sententia; in his autem plerunque duæ, vt modo diligenter notauimus.

7 † *The.arbitrat. sit.*

c Io.Fa.reprehendit hac gl. qa in arbitrarijs iudex necessitate imputi officiũ,sed nõ necessitate ad tale,uel tale ut hic per eum.

*Concor. c.licet.i gl. super uerbo, possidetis.post principium. extra de prob.& c. inuenis. in gl.2.post prin. extra de sponsa.

*Adde Fel.in c.2. num.130.de libel. obla.

8 † *Omnimodo.*

Iudex debet ferre sententiam certam, etiam super libello incerto, si incertitudo est in potestate iudicis. hoc dicit. Aret.

¶Curare * autem debet * iudex, vt omnino [8] † (quantum possibile [n] ei sit,) certæ pecuniæ [o] vel [p] rei sententiam [q] ferat etiam si de incerta [r] quantitate apud eum actum est.

Plus petens in iudicio, loco, causa, re, vel tempore, olim cadebat à causa: nisi restitueretur legitima subsistente causa, hodie vero plus

ADDITIO.

Tu dic secundum Iaso. quod in actione bonæ fidei officium iudicis eis deseruiens prouenit ex natura ipsarum, per quod statim,quod debitor est in mora, potest condemnari ad usuras, vel interesse, sed in actione stricti iuris prouenit ex quodã accidenti extrinseco, puta, quia non præstatur res in qua fuit facta condemnatio, & sic istæ actiones sunt arbitrariæ.

¶CVRARE ¶Diuiditur in tres partes. Primò mandat iudici de ferendo certam sententiam.ibi,Certæ pecuniæ.Secundo limitat mandatum,si illud est possibile;ibi,Quantum. Tertio,remouet vnum obiectum ibi, Etiam si de incerta.

¶CASVS. Supra dictæ sunt multę diuisiones actionum, adhuc ponet plures, sed in præsenti. §. dat quendam effectum actionis, & dicit,quod si quædam actio coram iudice proponatur,curare debet iudex, ut quantum possibile est, & in quantum natura actionis hoc patitur, vt certam ferat sententiam.hoc dicit.Franc.

n *Possibile*. hoc ideo dicit, quia interdum non potest certam ferre sententiam.Quid enim si homo in genere promissus petitur.uel sub alternatione,puta Stichum,aut Pamphilum: aut damnum emendari,vel seruum pro noxa dari? *d* certè iudici non est possibile ferre certam sententiam:quia natura actionis non patitur;vt infra de offi iudi.in principio. Idem dico in hæreditatis petitione. nam sicut sufficit in libello proponere vniuersaliter; ita & in sententia, pura sic,pronuntio te hæredem extitisse ex asse, uel ex semisse; & ideo tibi hæreditatem restituendam.

o *Pecunia*.s.cum pecunia petitur.

p *Vel rei*.quando alia res petitur,quæ in quantitate consistat,uel non, & hoc si certum est petitum. alias enim non tenet sententia, nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur,ut C.de sentent. quæ sine certa quantitate. l.hæc sententia,prima. si autem est incertum aut certificari potest,ut si peto interesse, quod debet coram iudice probari,& deduci ad certitudinem: ut C. de sentent. quæ pro eo,quod interest.l. vnica. §. secundo, & tunc locum habet hic §.aut non potest deduci in certitudinem,ut in homine generaliter petito,& similibus.quæ modo diximus,& tunc non habet locum iste §. Accur.

q *Sententiam ferat*. & in scriptis: ut C. de sentent. ex breui. recit. l. finali, nisi in quatuor casibus, ut in Authen. de manda. princip. §. si tibi. col.tertia.& in Authen.ut iudi.sine quoquo suff.§.necessitatem.coll. secunda,& in Authen. ut cler. apud propr. episcop. conue. §. primo, collat. sexta.

r *De incerta*.aut de interesse.

¶SI QVIS AGENS. ¶Diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit id,quod erat de iure antiquo, quando plus petebat. Secundo id,quod est de iure nouo. Secunda ibi. Et hæc quidem. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit regulam generalem iuris antiqui, qualiter puniatur

d Illud exemplum de seruo cõiter reprobatur quia in ã noxali. iudex debet certã ferre sniam puta ad emẽdationem dãni: cum illud sit solũ in obligatione: ut hic per doct.

Diuisio. puniatur plus petens. Secundo quot modis dicatur plus petere. Tertio exempla vniuscuiusque. Secunda ibi, Plus autem. Tertia ibi, Re veluti. Aret.

¶ CASVS. In superioribus dictum est de natura omnium actionum; nunc autem nihil aliud intendit legislator ostendere, nisi qualiter abusores actionum puniantur. Dicit ergo, quod quotiescunq; actor plus petit intentione sua, quam sibi debeatur quocunque genere plus petendi, cadit a causa, hoc est, rem quam petit, amittit, nec succurritur ei de facili à prætore per in integ. restitu. nisi fuerit minor. Si enim minor. 25. an. aliqua facilitate lapsus plus petierit, tunc causa cognita succurritur ei: sed maioribus plus petentibus nullo modo succurrebatur, quin a causa caderent, nisi haberent magnam, & iustam causam erroris: tunc enim parcendum erat eis. & de hoc ponit duo exempla. Primum est, quando aliquis maior petebat totum legatũ, puta, petebat legatũ relictum sibi in testamento, & per errorem, cum aliqua pars legati, uel forte solida legata in codicillis essent adempta: quia tamen ignorauit, succurrebatur ei. Secundum exemplũ est in maiore, qui integra legata petebat, & tamen tota erant aliis legata, ita quod locus erat Falc. Hoc erat olim in quolibet genere plus petendi, scilicet, quod cadebat à causa, nisi iustã causam haberet, ut supra dictum est, sed hic non est ita, ut hētis inf. eo. §. sed hæc quidem antea. Fit.

petens tempore, venit aliter puniendus, quia in eo induciæ duplicantur, & actor ad omne damnum litis tenetur. Plus vero petens aliis modis, in triplum sumptus, quem sustinuit reus litis nomine punietur. Aret.

¶ Si quis agens, intentione[a] sua, plus[b] complexus fuerit, quã ad eum pertineat, à causa cadebat, id est, rem amittebat:[c] nec facilè in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. huic[d] enim sicut aliis in causis, causa cognita,[e] succurrebatur, si lapsus iuuentute[f] fuerat, ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam constantissimus[g] quisque labi posset: etiam maiori vigintiquinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quib.[h] aut pars legati adempta sit, aut quibusdam[i] aliis legata data sint: quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata[k] minuebantur.[l]

a *Intentione sua.* i. in libello ubi erat intentio sua. Accur.

b *Plus.* etiam tempore, ut ff. de lib. leg. l. non solum. §. 1. & §. fi. nam plus quatuor modis dicitur, ut infra prox. §. & in omnibus his locum habet. §. iste.

c *Amittebat.* facit inf. de exceptionibus §. temporales. a & quod hic dicit in priuato, idem erat in fisco, ut C. de iure fisci l. iustas lib. 10.

d *Huic.* minori uiginti quinque annis.

e *Causa cognita.* bene dicit, causa cognita. Nam omnes in integrum restitutiones, causa cognita, permittuntur, ut ff. de in integ. rest. l. omnes. Accur.

f *Iuuentute.* i. facilitate sua. idem multo magis, si dolo aduersarii. ut ff. de min. l. 1. Accur.

g *Constantissimus.* quia errauit in facto, in quo prudentissimi falluntur, ut ff. de iu. & fac. ign. l. 2.

h *Quibus.* s. codicillis.

i *Quibusdam aliis.* s. legatariis.

k *Legata.* s. ea quæ sibi in testamento relicta sunt

l *Minuebantur.* nam tot erant legata, ut lex Falcidia locũ haberet, i. oportebat, ut legata defalcarentur ad hoc, ut haberet hæres Falcidiam; quia dodrantem excedebant: unde hæres debet detrahere Falcidiam, ut sup. ad leg. Falcid. §. 1.

a Aduertas, quod litera ibi dicit, quod induciæ duplicãtur & quod postea nõ cogitur litẽ suscipere, nisi refectis sibi expensis, & idem dicit text. in c. 1. extra de plus petiti. Ange.

¶ PLVS AVTEM. ¶ CASVS. Domine, sup. dixistis, quod quicunque petebat plus quocunq; genere petendi plus, cadebat a causa, & rem amittebat, nisi iustus error eum excusasset. Sed domine, cum plus plurib. modis peti possit: dicatis mihi, quot modis plus petitur? Ad hoc respon. dominus Iusti. sic: Quatuor. n. modis plus petitur, re, tẽpore, loco, & causa. Re, ut ille, cui debentur x. petat xx. vl xxx. uel si ille, cuius fundus est pro parte, totum petat: plus re. Tẽpore, de hoc habuistis exemplum de eo cui aliquid debetur in diem, uel sub conditione, si ante diem uel conditionem existētem petat. Et sum in uet. loco plus petitur. Sup. uidistis duo exempla, in quibus plus petitur, s. re, & tẽpore. Modo videtis exemplum de eo, qui plus petit loco, & est exemplum in eo, qui quod certo loco stipulatus est sibi dari, petit in alio loco, nulla facta commemoratione de loco, in quo promisit promissor: ut puta, si aliquis stipulatus fuerit à Titio aliquid sibi dari Ephesi, & illud petat Romæ sibi dari: iste plus petit loco; eo quod aufert commoditatem, uel utilitatem promissori, quam habuit ratione loci, in quo promisit. Vnde in isto casu habet locum actio arbitraria loci: in qua habebitur ratio utilitatis, quæ competitura esset promissori, si soluisset in loco illo, in quo promisit se soluturum. & ista utilitas in mercibus ueluti in frumento, oleo, vino, & in aliis mercibus bene apparet. Merces. n. in diuersis regionibus diuersa habent pretia. unde si decem modia frumenti promisi tibi Ephesi, & tu petas ea Romæ, aufers mihi magnam utilitatem. modium. n. quod non ualebat Ephesi, nisi x. ualet forte Romæ xv. uel xx. & illius utilitatis habebitur ratio. Sed domine, quid dicetis uos de pecunia? Respon. idem dico tibi de pecunia: quia plus expedit promissori pecuniam soluere in uno loco, quã in alio, eo quod in uno loco, potest pecuniam sub leuioribus usuris habere, quàm in alio. Sed quid si is, qui alio loco certo sibi aliquid dari stipulatus est, eodem loco pecuniam petat, quo sibi promissa est? Respon. tunc rectè agit: nec habet locum arbitraria loci: quia loci commoditas est salua promissori.

Summatus est iste §. supra, tamen specialiter hoc habet: Plus petitur quatuor modis, scilicet, re, tempore, loco, & causa, & primo tres primos modos exemplariter declarat. hoc dicit. Ange.

¶ Plus[m] autem quatuor modis petitur, re, tempore, loco, & causa.

¶ Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, 1 † viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit. Tempore, 2 † veluti si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione, qui tardius soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione[n] qui præmaturè petit, plus petere[o] videtur. Loco plus petitur; veluti, cum quis id quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit sine commemoratione[p] illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui 3 † ita stipulatus fuerit: Ephesi dare spondes? Romæ purè intendat sibi dari oportere.

1 † Th. qui ipsi debentur.

2 † Th. plus peto.

3 † quia

m *Plus autem quatuor modis.* ut omnibus his modis a causa uideatur cadere iure antiquo. unde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc uersu: Plus petitur causa, uel tempore, reque: locoque.

n *Ratione.* à simili per contrarium.

o *Petere*, ut hic, & supra de fideicommissis. §. non solum.

p *Sine commemoratione*, idest, sine utilitate rei debit

vel

vel interesse rei. nam est habenda ratio eius vtilitatis, si sua intersit in loco destinato potius conueniri. a Vel dic, commemoratione, idest mentionem faciente de ipso loco. nam ipsum locum vbi erat facienda solutio, in libello ponere debet sic: peto. ut x. mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti, ut hic, & ff de eo, quod certo loco. l. 2. §. fina post hæc nisi soluat, poterit eũ conuenire vbicunque uoluerit: dummodo cõuentus habeat ibi forum, non aliàs: vt ff. de iud. l. heres absens. In fi. Sed Pla. dicit, quã scilicet ubicunque poterat eum conuenire, potest etiam ibi, ubi non habeat forum: & est pro eo. ff. de iud. l. eum qui & ff. de cõstit. pec. l. si duo. §. sed & certo. Sed certè, q̃ dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit conueniri, uerum est idoneo, ubi conuẽtus habeat forum: ut ff. de mune. & hono. l. ut gradatim. §. primo.

¶ Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet [1] † promissor, si Ephesi solueret, adimit [a] ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria [b] actio proponitur: [c] in qua, scilicet, ratio habetur vtilitatis, quæ promissori [d] competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur; veluti, vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ, non in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, idest, eo loco petat, quo, vt sibi detur, stipulatus est pura [e] actione, [2] † rectè agit. idque etiam prætor monstrat, scilicet, quia vtilitas soluendi, salua est promissori.

Summatus est iste §. supra, tamen specialiter hic declaratur per exempla, qualiter plus petitur causa: vnde nota, quòd in alternatiuis contractibus in dubio est electio debitoris. concor. l. plerunque. in fine. ff. de iure dotium. Aret.

¶ Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa [f] plus petit: vt ecce si quis ita à te stipuletur, Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes? deinde alterum [3] † petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantùm. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis, promissoris est electio, [g] vtrum pecuniam, an hominem soluere malit: qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum, sibi dari oportere intendit, eripit [h] electionem aduersario, & eo modo suã quidem conditionem meliorem facit, [i] aduersarij verò sui deteriorem. Qua de causa, talis in ea re prodita [k] est actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere, idest, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est.

¶ Præterea [l] si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat, aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter [4] † Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit: [m] cui stipulationis iure liberum fuit aliud soluere, quàm quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit, quod quis [5] † petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod ma-

a Quærit Ioan. Fa. si est notoriũ, quòd utilius est debitori, soluere in loco ubi agitur, quã in loco cõuento: nunquid tunc dẽat actor mentionẽ facere de loco conuento? & dicit, q̃ sic q̃a petitor semper debet narrare formã obligationis, ut inf. prox. §. in fi. itẽ, quia aliq̃n expedit, & facilius est debitori soluere, quod damnosi* e.t sibi inf. eo. §. præterea igit. in fi. Ang.

1 † *habuit.*

2 † *intentione.*

a *Adimit*. idest, adimere desiderat: non tamen adimere potest.

b *Arbitraria*. idest, vtilis certi condictio ex stipulatu, ubi stipulatio intercessit. ut hic fuit, uel utilis certi condictio ex mutuo, ubi mutuum erat datum certo loco reddendum: uel utilis actio ex testamento, ubi legatum est dandum certo loco. l 2. §. hæc autẽ actio. & l. si hæres. & l. aut si mutua Accur.

c *Proponitur*. idest, tribuitur, uel datur: ut ff. de eo, quod certo loco. l. quod si Ephesi.

d *Promissori*. sed & actoris utilitas attenditur, & utriusq; utilitas simul attenditur, ut ff. de eo, quod certo loco da. opor. l. secunda, primo responso.

ADDITIO.

Dic, quod interesse rei, si conueniatur in alio loco, sẽper æstimatur. sed non actoris, nisi reus fuisset im mora, vel culpa, ut no. gl Bar. & doct in d. l 2 in prin. Ang.

e *Pura*. idest, non habita mentione, uel ratione loci, ubi erat facienda solutio, ut diximus sup. eo. §.

¶ HVIC AVTEM. ¶ CASVS. Supra dictum est, quòd quocunque genere plus petendi olim plus petebatur, cadebat à causa, rem amittebat plus petens: qualiter autem plus petebatur re, uel tempore, uel loco dictum est supra. Modo dicit dominus Iust. qualiter plus petitur causa, & de hoc ponit duo exempla, vnum in isto §. & aliud in sequenti. Primum exemplum est tale: Si quis est stipulatus Stichum, aut decem, uel viginti aureos, & postea petit Stichum præcisè, plus petere causa uidetur. Habuit enim electionem promissor soluendi decem, uel Stichum. unde cum præcisè petat unum, adimere sibi uidetur electionem, & ita plus petere causa uidetur, & ita olim cadebat à causa. Quid ergo debet facere stipulator: quid petet? Resp secundum qualitatem cõtractus debet facere libellum, & hoc est optimum uerbum quotidianũ hoc est, eodem modo, quo stipulatus est. unde quia stipulatus est alternatiuè, & alternatiuè debet libellum suum conficere uel formare. Et sum in versi. Præterea si quis. Tu habes vnum exemplum de eo, qui plus petit causa. Hic ponit dominus Iustin. aliud exemplum de eodem. Plus enim petit causa ille, cui homo in genere promissus est si hominem certum petat. & similiter est in uino, & in purpura, & in alijs Generaliter enim quandocunque aliquid debetur in genere, si certum quid petatur, plus peti uidetur. Videtur enim promissori adimere electionem, uel ad minus hoc facere intendit. Diceret aliquis; hoc uerum est, quando aliquid in genere promissum est; & ille, cui promissum est, certum petit: quia tunc si pretiosissimũ petat, plus petere causa uidetur. Sed quid diceretis vos domine si aliquid in genere esset promissum: & ipse præcisè petat illud, quod vilissimum est in illo genere, videtur ne plus petere? Et respon. quòd sic, quia adhuc electionem soluendi promissori adimere uidetur. Sæpe enim accidit, vt promissori facilius sit soluere illud, quod maioris pretij est. Omnibus ergo istis modis dicitur plus peti; & quocunque istorum modorum plus petebatur, cadebat plus petens a causa: Hodie non est sic, ut patet in prox. §. Fran.

3 † *alterutrum.*

4 † *Th. dest specialiter.*

5 † *quis sit*

f *Qui causa* hanc causam electionem iam uocabit.

g *Electio*. nisi cum iam unum interijcerunt enim alterum, quod superest præstabit, ut ff. de iure do. l. plurunq;. in fi. *

h *Eripit* i. eripere vult.

i *Facit*. i. facere vult.

k *Prodita est*, i. data. Et est actio ex stipulatu hoc modo, s. alternatiuè proponenda, ut dicitur hic.

l *Præterea*. hoc est aliud exemplũ, qualiter cã plus petitur.

m *Tollit*. i. tollere vult.

* Tu uerò pro huius declaratione, uideto Barto in l. Stichũ, aut Pamphilũ in princ. col. 2. vers. reassume ergo. ff. de solu.

Maioris

ioris [a] pretij est.

Summatus est in §. si quis agens. tamen specialiter hoc habet: Hodie contra plus petentem tempore, duplicantur induciæ, & fit condemnatio ad omne damnum litis: petens verò plus a ijs modis in triplum sumptus quem sustinuit reus litis nomine, est condemnandus. hoc dicit. Ang.

¶ Et [1] † hæc quidem [b] antea in vsu fuerant, [2] † postea vero lex Zenoniana, [c] & nostra [d] rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. [e] si autem [3] † quantitate, [f] vel alio modo [g] plus fuerit petitum, in omne, si quod forte damnum [4] † ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut supra diximus [h]) puniatur. [i]

Petens minus, quàm ei debeatur, potest coram eorum iudice residuum petere. h. dicit. Aret.

¶ Si minus * intentione [k] sua complexus fuerit actor quàm ad eum pertineat, veluti, si, cum ei decem aurei deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cũ totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex ad uersarium in eodẽ iudicio [l]

a Ista lex bene facit ad opposi tũ, sed aliq nihil faciunt. Ia.

1 † Th. ius plus petitionis olim in vsu fuerat hoc.

2 † Nõ possit, & lex Diui Zenonis, & Imperatoris nostri in angustum cõtraxit.

3 † Th. q̃t ß.

a *Maioris pretij est.* facit ad hoc ff. loca. l. item quæritur. §. primo, & ff. de cond. & demonstra. l. quod traditum est. & l. sequen. & ff. de in diem adie. l. si venditor. §. sed si neuter. & ff. de usu, & habi. l. l. si. *a* & ff. de vsufruc. l. hactenus §. fi. & l. seq.

¶ ET HAEC QVIDEM. ¶ CASVS. Ab illo §. si quis agens. vsque nunc, solum habuistis, quòd quatuor sunt modi plus petendi; & quicunque aliquo istorum modorum plus peteret, cadebat à causa sua. propter quod dicit dominus Iustinianus quod hoc videtur iniquum, & correctione dignum: & dicit hæc antea in vsu fuerant: sed postea lex Zenoniana, & nostra constitutio hoc arctauerunt. Et hodie obtinet, quòd nullus à causa cadat, scilicet, qui plus petit tempore, aut alio modo. Sed si plus petat tempore, tunc in pœnam petentis plus tempore, duplicabuntur induciæ: ita quòd si illud, quod post annum debebatur, incontinenti petat, non poterit illud petere, nisi post biennium. & etiam necesse habebit, adhuc soluere omnes expensas, quas in lite reus fecerit. Si autem re, uel loco, uel cã plus petat? Respon. Imperator, quòd tunc omne damnum, quod sustinebit reus per pluris petitionem, resarciet sibi actor in triplum. hoc dicit. Sed videtur per hoc, quòd dicitur hic, quod non habebit locum id. C. de plus peti. l. vnica? Respond. imo, quia titulus ille in alio casu loquitur: vt patet in apparatu; propter mendacium enim ibi punitur.

b *Et hæc quidem.* scilicet, quæ diximus. vt plus petendo cadat à tota causa, ut supra eodem, §. si quis agens.

ADDITIO. Et consulit dom. Iason ad euadendum istas pœnas, quod in libello semper adijciatur illa salutaris clausula: saluo iure superflui, &c.

c *Lex Zenoniana.* s. Græca, quam non habemus.

d *Et nostra.* s. Græca, quam non habemus.

e *Constitutio.* s. Græca: vt diximus: cuius sententia est, vt tempus debeat duplicari conuento. & omnes expensæ ubi resti tui vt infra de excep. §. hodie autem.

f *Quantitate.* & sic re.

g *Alio modo.* idest loco, vel causa: vt supra. §. plus autem. Accursius.

h *Diximus.* vt supra eodem. §. tripli & ibi huius nostræ constitutionis Græcæ sententia recitatur. Sed si non solum petijt, sed etiam cautionem exegit post litem contestatam, amittitur debitum etiam hodie: *b* vt C. de plus pe. l. 1. quæ est huic contraria. Si ante litem contestatam pœniteret, non punitur *c* quia non petit, sed petere vult: vt ff. rem ratam haberi. l. amplius non peti. & in d. l. C. de plus pet. l. j.

i *Puniatur.* scilicet, condictione ex lege illa Græca, cuius effectum habuimus supra eodem. §. tripli. & in hoc §. plus autem.

¶ SI MINVS. Diuiditur in duas partes. Primò, quando minus petijt. Secundo, quando aliud pro alio per errorẽ petijt. Secunda ibi. si quis aliud. Aret.

¶ CASVS. Vidistis iam de eo, qui plus petit, qualiter puniebatur olim, & qualiter hodie punitur. Dominus Iustinianus nihil volens dimittere indiscussum, adhuc tractat de eo, qui minus petit, quid iuris sit; & dicit, quod qui minus petit, hoc potest facere sine periculo, & in eodem etiam iudicio plus petere potest: quia ex constitutione bonæ memoriæ Zenonis fuit hoc introductum, quod ille, qui minus peteret, posset in eodem iudicio plus petere. Et scire debetis. quod hæc materia illius l. C. de eodem leg. ed. ta actio & ea, quæ super repetitione illius l. dicuntur, possunt hic repeti. Quidam autem per §. istum voluerunt dicere, quod emendatio libelli, & mutatio possit fieri vsque ad sententiam diffinitiuam: quia vsque ad sententiam definitiuam semper manet idem iudicium. Doctores tamen nostri. in hoc residentes, quòd ante litem contestat. potest fieri emendatio, & mutatio: & litem iam istam ita intelligunt, in eodem iudicio, idest, ante litem contestatam, vel sic in eodem iudicio. idest, apud eundem iudicem: non in eadem instantia iudicij. Vocatur tamen iudicium idem propter identitatem iudicis, & causarum. Franciscus de Aretinus.

K *Intentione.* idest, in libello intentionis, & hoc per errorem, si enim scienter, donare præsumitur, secundum quosdam. Sed contra puto, quòd nunquam donare præsumitur, nisi tunc quando traditio fieret ab eo, qui donare præsumitur: vt ff. de regulis iuris leg. cuius per errorem. hic autem non erat datio, sed quædam abstinentia. Vnde siue de reliquo sciat, qui agit; siue non, tempore cœpti iudicij, locum habet §. ille.

ADDITIO. Ista glos. in se, & relata ad textum nostrum, est vera, & secundum Ias. vnica, & singularis: non tamen est simpliciter vera, in quantum dicit, nunquam præsumi donationem, nisi interueniat traditio. prosequere, vt per eum.

l *In eodem iudicio.* idest, quandocunque ante sententiam reliquum petierit sine noua contestatione, secundum quosdam, vt hic dicitur; & hoc propter duas rationes falsas. Vna, quia potest emendare libellum quandocunque ante sententiam, vt dicunt. & est pro eis ff. de noxa. l. in delictis. § si detracta. & sic intelligunt. C. de eden. l. edita. Altera ratio est, quia secundum eos etiam, si non petat, vel probet hoc actor, tamen iudex si scit, debet secundum suam conscientiam condemnare reum. & est pro eis ad hanc rationem ff. finium regundorum. leg. si irruptione. § ad officium & in hac sententia fuit dominus M. Sed certè secundum Ioannem positum est falsum: & duæ rationes malæ. Nam non potest quis immutare * libellum, nisi vsque ad litem contestatam: nec etiam hodie post datum libellum: *d* quia sic dicit authent. quod non habet necesse in primo libello persistere: ut in Authen. de ling. §. omnem. colla. octaua. Item quia non videtur in iudicium venisse, quod post litis contestationem contingit: vt ff. de iudic. l. non potest & ff. de exceptio. rei iudicata leg. cum quæritur & l. egi tecum. Nec obstat, quod hic dicitur, & quod dicit eodem iudicio. Nam dic, idest, coram eodem iudice, & ab eodem actore, & reo. Nam, & propter hanc causam, scilicet, propter identitatem personarum, etiam ubi prorsus aliud petitur: tamen dicitur iudicium idem: ut infra proxi. §. Item non obstat ff. de noxa l. in delictis. §. si detracta. quia ibi ex eadem causa, & eadem actione, & ad idem agebatur: licet esset variatio in quodam beneficio, quod dominus habet per leg. ut possit pro noxa dare: ut infra de noxa. actio. §. summa. & ff. de re iud. l. miles. §. 1. Item alia ratio non est bona: quia non

4 † ex ea re sua iur.

* Gl. in e. inter dilectos, super ver. addendi. dicit, quod argu. huius §. in libello sunt ponenda illa verba, salvo iure addendi. & c. Adde Fel. in c. r. n. 4. de lib. obl. vbi latè de libelli ineptitudine.

*Sed caue to, ne te gl. fallat, quod sup. via e verbo, emendare, modo im mutare; quasi pro eodẽ, quo ad iuris tertios, iumai; Quod falsum est si gde habet signifi cantia lõge diuersam. vt le. edita. C. de edend ibi emendari. uel mutari.

d Contra riũ tenet Fab. Pla. An. & Ia. Iudicium dr idẽ pp psonarum identitatẽ.

b idẽ Fa. Pla. & Ange.

c Sequuntur Bal. F. Plac. Ang. & Ias. & ẽ glo. similis in c. t. extra de plus peti.

non

non secundum conscientiam, sed secundum allegata debet iudex iudicare, & pronuntiare: vt ff. de offi. præsi. l. illicitas. §. veritas. nisi habeat conscientiam, vt iudex: vt in d. l. & ff. finium regundorum. l. si irruptione. §. ad officium. & hoc in singularibus iudicijs. a Sed quid in vniuersalibus? Respond. potest in eis adijci quandocunque ante sententiam: vt ff. de pet. hæredit. l. 4. & l. si quo tempore. & sic intelligitur. C. de appel. l. si. §. si.

contra illum, qui bonis cessit. Secunda ibi, Item si de dote. Tertia ibi, sed si quis cum parente. Quarta ibi, Compensationes. Quinta ibi, Cum eo quoque. Legans tamen per particulas, vt clarius vnaquæque materia comprehendatur. Aretinus.

§ No. sm Ias. quod iudex, qui est s. legē, ut Papa, Imperator, uel princeps, cui dictū ē p lege, debet semp sm conscīā suam iudicare, qualitercūque eam habeat siue non, alias peccaret. Itē not. quod executor tenet exequi sn̄iam ēt contra ppriā conscīam, nisi in cā crīali. & corporali, qa tūc iudex non debet exeq. ɔtra suā cōscīēn. d, ut pulchrè p eū

1 † errans.
2 † nam.
3 † potest.

a *Constitutione diuæ.* scilicet Græca, quam non habemus. Accursius.

ei condemnat, ex constitutione ª diuæ memoriæ Zenonis.

Si quis per errorem, aliud pro alio petierit, libellum mutare poterit. hoc dicit Aretinus.

¶ SI QVIS ALIVD.

¶ C A S V S. Supra vidistis, quid iuris de eo, qui plus petit. Sed quid si aliquis aliud pro alio petierit, vel si vnam actionem pro alia proposuerit? Respondet, quod nō propter hoc periclitatur ei aliquid: sed in eodem iudicio cognita causa, errorem suum corrigere potest. hoc dicit. Franciscus.

b *Intenderit*. s. sibi deberi.

c *In eodem iudicio cognita veritate.* idest apud eundem iudicem, & dicitur idem iudicium propter identitatem personarum, & iudicis: tamen verè aliud est. Sed nunquid nouæ dilationes dabuntur? Respond. si potest esse instructus ex petitione prima etiam ad secundam non dabuntur: cum necessariæ, non voluntariæ, sint dandæ dilationes: vt C. de dilationibus. lege prima. Nam si primo egit actione vi bonorum raptorum, & postea mutetur, & agatur actione furti, satis potest esse reus instructus. Si autem sunt diuersæ petitiones, vt in hoc §. dicitur, nouæ dilationes dandæ sunt: ut C. de dilationibus le. prima. Item nunquid iterum de calumnia iurabitur? Respond. sic; quia potest & in hac causa calumniari: ut ff. de damno infecto. leg. qui bona fide. §. antepenultimo, & penultimo.

¶ Si quis aliud, pro alio ¹ † intenderit, ᵇ nihil eum periclitari placet: sed ² † in eodem iudicio, ᶜ cognita veritate, errorem suum corrigere ᵈ ³ † ei permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oporte re intenderit, ᵉ quod ex stipulatu debetur.

Actiones omnes aut sunt persecutoriæ solidi, aut in quā tum quis facere potest, vel in quantum habet, vt probatur in exemplis sequentibus, & primò in actione de peculio.

¶ Sunt præterea * quædam actiones, quibus non semper solidum, quod debetur nobis, persequimur: ⁴ † sed modo solidum persequimur, modo minus. Vt ecce, si in peculium filij, seruive agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur, in solidum dominus, paterve condemnatur: si verò minus inuenietur, eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ⁵ † suo ordine proponemus.

In dotis restitutionem condemnatur maritus, in quantum facere potest.

¶ Item si de dote in iudicio mulier agat, placet eatenus maritum ᵍ condemnari debere, quatenus facere possit, i. quatenus facul-

¶ C A S V S. Iam vidistis in titu. de actionibus varias, & diuersas diuisiones actionum. Adhuc etiam est alia diuisio actionum, quam innuit nobis Iustinianus, & vsque in finem tituli prosequitur, & est diuisio ista talis: Actionum quædam sunt, quibus persequimur solidum: quædam, quibus non solidum: & quædam, quibus minus. Et ponit exemplum, dicens quod per actionem de peculio aliquando persequimur solidum: veluti, si rem pore litis contestatæ tantum reperiatur in peculio, deducto omni eo, quod de iure deduci debet, quantum nobis debetur, & quemadmodum peculium intelligi debeat, suo loco proponemus. Et sum in §. item si de dote. Iam vidistis exemplum de vna actione, quę quandoque persecutoria est solidi, quandoque non. Modo dabo vobis exemplum de alia actione, quæ quandoq; datur in solidum, quandoque non: & est exemplum de actio. de dote, quæ est persecutoria solidi, quandoq; maritus solidum facere potest. Si autem non habeat, unde solidum facere possit: tunc debet condemnari in quantum facere potest. Et sumus in uer. Propter retentionem. Iam uidistis unum casum, in quo non consequitur mulier solidum per actionem de dote. Hic ponit dom. Iusti. alium casum, puta, quando maritus utitur retentione propter impensas factas in dote. h. d. Fran.

* Adde glo. & Dd. in l. diuus Pius. de reg. iur.

4 † consequimur.

5 † intelligendum sit.

d *Corrigere.* nota, quod permittitur alicui errorem suum corrigere. Sed nunquid in ueteri habet necesse persistere? Respondet, non, secundum hanc l. Sed hodie contra: ut in Authen. de lit. §. omnem. coll. 8. & ita intentabit ueterem, & nouam: nisi rēo absoluto in ueteri, obijciatur exceptio rei iudicatæ in noua: ut quia sit eadem causa agendi, & eædem personæ, & eadem res, licet alia sit actio: vt ff. de iureiurando. l. duobus. §. exceptio. & ff. de exceptio. rei iud. lege, si mater. §. eandem, & lege, cum quæritur. Vel nisi actio prima ᵇ ita se habeat ad secundam, ut electione tollatur: quod in casibus contingit: ut C. de furt. lege prima, & C. si seruus extr. emi. se mand. l. prima, & C. de codic. l. finali, & C. de pact. inter empto. & uendito. l. commissoriæ. ut ff. de tribu. l. quod in hęrede. §. eligere. ff. de leg. secundo, l. & cum filiis. §. uarijs.

b Glo. intrat hic materiam cumulationis; de qua uide Bart. Bald. Sal. & Ia. in l. edita. C. d̄ edē. Io. Fa. & Angel. hic.

e *Intenderit.* s. sibi deberi.

¶ S V N T P R A E T E R E A. ¶ Diuiditur in duas partes: In prima ponit unum dictum generale; uidelicet, quod non omnis actio est persecutoria solidi. Secundo illud per plura exempla probat. Secunda ibi, ut ecce. Item secunda subdiuiditur. Nam primò ponit exemplum de peculio. Secundò de dote. Tertio. quando agitur contra patrem, patronum, socium, uel donatarium. Quarto, quando agitur per compensationem; Quinto, quando agitur

¶ *Sunt præterea quædam actiones.* Innuit hic quandam diuisionem actionum, scilicet, quòd aliæ sunt persecutoriæ in solidum: aliæ non. & hanc prosequitur usque in finem huius tit. & non est ista diuisio de 12. diuisionibus. Nam prima est, quod aliæ sunt in rem, aliæ in personam, ut supra eod. §. omnium. Secunda est, quod aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ. ut s̄ eod. §. sed istæ quidem actiones sunt. Tertia fuit ᶜ s̄. eod. §. sequens. Quarta s̄. eo. §. omnes autem actiones. Quinta s̄. eod. §. actionum autem quædam sunt. Sexta est, quod aliæ sunt temporales, aliæ perpetuæ. Septima, quod aliæ sunt transitoriæ ad hæredes, aliæ non: ut j̄. de perpe. & temp. act. §. non omnes. Octaua est, quod aliæ sunt famosæ, aliæ non: ut j̄. de poe. tem. li. §. pe. Nona, quòd aliæ sunt directæ, aliæ utiles: ut ff si qua. pau. fe. di. l. penult. Decima, quòd aliæ directæ, aliæ contrariæ: ut supra, de obligatio. quæ ex quasi contractu § 1. & 2. Vndecima, quòd aliæ singulares, aliæ uniuersales, aliæ generales: ut ff pro socio. leg. pro socio arbiter. Duodecima diuisio ᵈ est, quod aliæ sunt simplices, aliæ duplices: ut familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regund. & quædam interdicta, ut infra, de interdi. §. tertia diuisio. Est autem & hæc extrauagans, de qua hic dicitur.

c Pōt sustineri, quod tertia diuisio fuit in §. præiudiciales. & isto modo diuisio. §. sequēs. erit quarta. Is.

d Dic, quod in illo n. non ponitur nisi sex diuisiones prima in § 2. secunda in §. sed istæ. tertia in §. sequens. quarta in §. omnes. quinta in §. actionū. sexta hic Ias. & est de mente aliorum.

f *Proponemus.* ut inf. tit. j. §. cum autem.

g *Maritum.* uel eius hæredes, s. filios communes. secus in extraneis hæredibus: ut ff. sol. mat. l. etiam filios mulieris. & l. maritum. & l. seq.

Facultates.

a Et i hoc deducendo, debet attēdi modus circa duo. Primo, circa quantitatem rei, cōsideratis facultatib. & conditione personæ. ut si possit operari, & habeat officium, uel artificiū, sibi computetur, & fiat deductio istarū operarū: nobilis uerò plus expendat, q̄ rusticus. Secundò, circa quātitatē temporis: puta anno, re ipsius mariti fm fortunam l. hæreditatē in prin. ff. ad l. Falc. ut per Io. Fa. & An. hic.

b Ista gl. est magistra, & melior de toto iure in sua materia, secundum Fab. Placen. An. & Ias.

1 † Th. acti. p. poterūt.
2 † patre.
3 † quacunque actione egerit.

Impensæ voluptariæ, an possint abradi.

c Et hoc est specialeiu uxore, tamen ab alio, cui in uoluntate factæ fuissent in re sua, bene repetū tur. l. iij. alias 4. §. si mutuat. ff. de in rē uerso.

a *Facultates*. vt tamen ipse maritus non egeat: *a* ut ff. de re iud. l. inter eos. & ff. de reg. iur. l. in condemnatione personarum. & hoc nisi dolo fecerit maritus, quo minus possit cautione exposita ab eodem de solido soluendo, si ad meliorem furtunam peruenerit, ut C. de rei uxo. ac. §. cum autem. & ff. sol. ma. l. etiam filios. § licet. ff. pro soc. l. uerum est §. id, quod.

ADDITIO. Item nisi mulier ipsa esset pauper ita, ut ad ipsius uictum tota dos esset necessaria. Item si res dotalis, uel alia acquisita ex re dotali, extaret: quia non haberet locum beneficium istius textus, ut per doc. hic.

b *Impensas*. *b* dic, q̄ impensæ alię necessariæ sunt, ut quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura. Alię uoluptarię, quæ tantum rem exornant, ut ff. de verborum significatio. l. impensæ. & ff. de impen. in rebus dot. fa. l. j. & l. quod dicitur. § utiles. & l. uoluptariæ. In primus uero impensis dic, quod minuunt dotem ipso iure, si consistat in pecunia, & specie, ut si est fundus, & pecunia in dotem data, quantum in fundum impenditur, tantum in pecunia ipso iure deberi desinit. Si uero solus fundus in dote sit: tunc si tantum expenditur simul, uel diuersis uicibus, quanti est fundus, tunc ipso iure definit esse dotalis, nisi mulier intra annum, sponte marito impensas obtulerit. Si uero non tantum, non desinit esse dotalis, sed tandiu totus vel pro parte retinetur, quandiu impensæ restituantur, ut ff. de impen. in rebus dot. factis. l. quod dicitur, & ff. de iure dotium. l. si quis. §. pen. & fina. & hoc in necessarijs impensis. Si autem vtiles sunt, tunc per actio. neg. gest. vel mandati, si mandato mulieris fecit, repetuntur. Voluptariæ non repetuntur, etiam si mandato mulieris factæ sunt, sed abraduntur, sine læsione prioris status, ut C. de rei vxo. actio. §. sed nec ob impensas. & ff. de rei vendic. l. in fundo. *c* Et secundum hanc distinctionem hunc §. intelligas & quod dicit in litera, quasi, non denotat improprietatem: sed est impensa necessaria, ut dictum est, sed si vtilis, vel voluptaria, nullo modo locum habet hic. §.

c *Dos*. in pecunia consistens.

d *Liberis*. ut ff. de impensis in rebus dota. fa. per totum titulum. Accur.

¶SED ET SI QVIS. ¶CASVS. Præter actiones iam dictas, sunt & aliæ, quibus quandoque persequimur solidum, quandoque non. Eiusmodi sunt illæ, quæ dantur contra parentes, & patronos, & contra socium. Idem dico in actionibus, quæ competunt contra eum, qui conuenitur ex sua donatione. h. d. Fran.

e *Sed & si quis*. scilicet, filius, vel libertus, qui agunt, uenia impetrata: aliàs puniuntur, ut sup. cod. §. pœnales. ver. veluti. ibi, & in eum. Accur.

f *Socius*. & se confitente socium, aliàs non datur ei hoc beneficium. ut ff. pro socio l. si unus. §. vlti.

ADDITIO. Quod uerum intellige, si perseuerer in negatione usque ad litem contestatam; & negauit in specie esse socium: aliàs secus, puta si in genere, ut nego narrata, prout narrantur; & c. secundum doc. hic.

tates[a] eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas[b] in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure ex necessarijs sūptib[9] dos[c] minuitur: sicut ex latioribus Digestorum libris[d] cognoscere licet.[1] †

In his quatuor casibus, reus condemnatur, in quantum facere potest. Ang.

¶Sed &[e] si quis cum parente[2] † suo, patrono ve agat: [3] † item si socius cum socio,[f] iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest.[g] Idem est, si quis ex donatione[h] sua conueniatur.[i]

Ratione compensationis sæpe minuitur intentio actoris. Ange.

¶Compensationes quoque oppositæ plerunque[k] efficiunt, vt minus quisque[4] † consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono, & æquo, habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa[l] præstare oportet: in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat: sicut iam[5] †[m] dictum est.

Impedit bonorum cessio, ne fiat in solidum condemnatio. Ange.

¶Cum eo quoque, qui creditoribus[n] suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod* idoneum emolumentum habeat, ex integro [o]in id, quod facere potest, creditores experiuntur. Inhumanum[p] enim erat[6] † spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

g *Potest*. quod semper accipe, detracto tantò, quòd possit inde viuere conuentus, ut ff. de regul. iur. l. in condemnatione.

h *Ex donatione*. id est, quando non potest soluere, cùm donare promisit. Accursius.

i *Conueniatur*. scilicet condictione ex lege, ut C. de donatio. l. si quis argentum. §. fin autē. Et nota, quòd hic solus conuenitur in quantum facere potest, deducto ære alieno. ut ff. de re iu. l. inter eos §. j. & ij. & melius. §. fi.

¶COMPENSATIONES. ¶CASVS. Suprà uidistis, qualiter quandoque per actiones psequimur solidum, & quādoque non; & hoc per naturam actionis, ut iu superioribus patet. Hic autem dicit, quòd similiter per actiones quandoque non persequimur solidum propter compensationē factam, uel compositam ab homine. h. d. Franc.

k *Plerunque*. hoc dicit propter actionem depositi, & alias quasdam, in quibus non obijcitur compensatio. ut sup. eod § in bonæ fidei & C. de compen. l. fin.

l *Ex eadem causa*. hodie ex quacunque causa, & in quolibet contractu bonæ fidei vel stricti iuris, *d* vt sup. eodem §. in bonæ fidei.

m *Iam dictum est*. sup. eod. §. in bonæ fidei.

¶CVM EO QVOQVE. ¶CASVS. Adhuc ponit dominus Iustinia. nobis aliud exemplum actio. in quo exemplo non semper persequimur solidum, sed aliquando minus solido. Pone, quòd habebam debitorem, qui cessit bonis: deinde tamen ad pinguiorem fortunam deuenerit, intento contra eum actionem utilem, quæ mihi ante bonorum cessionem competebat directa: condemnabitur ne in ista actione secunda in solidum? Respon. quòd non: sed in quantum facere potest. Inhumanum enim esset, quod de postea acquisitis in solidum condemnaretur. hoc dicit. Franciscus.

n *Creditoribus*. quod fieri non potest, antequam debitum agnoscat, uel in iure confiteatur, ut ff. de ces. bo. l. pen. Prodest autem hæc cessio, ut non ducatur debitor in carcerē, ut C. qui bon ces. l. j. & quòd in acquisito postea conueniatur in quantum facere possit, ut subijcit.

o *Ex integro*. uidetur sibiipsi contraria litera, quòd ex integro, & in quantum facere potest, conueniatur, ut subijcit. Sed sic intelligitur, quòd in solidum conueniatur, quam diu potest soluere; hoc tamen est, deducto semper, ne egeat, ut ff. de ces. bo. l. qui bonis. & ff. de regu iur. l. in condemnatione.

ADDITIO. Vel dic, & longè facilius, ex integro, id est, denuo siue iterum; ut sit una dictio; & ita exponunt doctores periti. Et hoc, scilicet, qui cessit bonis, potest iterum cōueniri, si perueniat ad pinguiorem fortunam: verum est, nisi pro eo tam sustinuisset pœnas corporales, uel cessionem cecisset culo nudo super lapidem. de hoc gl. no. in uerbo, si habent. in c. sicut dignum. §. eos insuper. extra de ho. & c. peccatum. de reg. iur. in 6.

p *Inhumanum enim*, bene dico, quòd inquantum facere potest, deducto, & c. ne conueniatur, inhumanū enim, & c.

4 † Th. ut nō tantum actor consequatur, quod petere tentat.

5 † Th. quē admodum ante.

* Non ex integro, sed in id, quod facere potest.

6 † Al. uiolatum est.

d Hæc gl. pessime loquitur, secundū la. quē videas plen. us.

Publiciana. 1	In rem rescissoria. 2	Seruiana. 3	Quasi Seruiana. 4	Vtilis in rem quæ datur superficiario. 5	Vtilis, quæ datur metum passo. 6
Bonorum possess. hæredi petitio. 7	Fideicommissaria hæreditatis petitio. 8	Præiudicialis in rē, de libertinitate. 9	Præiudicialis in rē, de partu agnoscen. 10	Pauliana. 11	Fauiana. 12
Caluisiana.. 13	In factum reuocatoria. 14	Redhibitoria. 15	Quanto minoris. 16	In factum ædilitia, uel redhibitoria. 17	Exercitoria. 18
Institoria. 19	Tributoria. 20	Quod iussu. 21	De in rem verso. 22	De peculio. 23	De constituta pecunia. 24
Vtilis ex ea causa, quæ ex confessione. 25	Vtilis ex ea causa, qua iuratur. 26	Negotiorum gestorum. 27	Protutelæ directa, & contraria. 28	Contraria tutelæ. 29	Depositi in quatuor casibus. 30
Viæ reiectæ. 31	Quod metus causa. 32	De dolo malo. 33	Furti manifesti. 34	Furti aduer. nau. cau. sta. 35	Serui corrupti. 36
Vi bonorum raptorum. 37	Iniuriarum, quæ non descendit ex lege Cor. 38	In factum subsidiaria legis Aquiliæ. 39	In factum loco eu iuslibet interdicti. 40	In fact. de mortuo inferendo. 41	In factum de sepulchro ædificando. 42
In factum, ne quid in loco sacro. 43	In fact. & quod factum immissumve tollatur. 44	In fac. ne quid fiat immittaturve in via pub. 45	In fac. vt quod fa. immissumve tollatur. 46	In factum ne quid in loco publico. 47	In fac. de flumine, & ne quid fiat immittaturve. 48
In fac. & quod factum immissumve tol. 49	In factum, vt liceat frui loco publico. 50	In fac. vt liceat reficere viam publicam. 51	In fac. vt liceat ire vel agere per viam &cæt. 52	In factum, ne quid in flumine publico. 53	In fac. & quod factum immissumve tollatur. 54
In fact. vt liceat ripam fluminis reficere. 55	In factum, vt liceat nauigare in flu. pub. 56	In fact. ne vis fiat ei, qui in pos. mis. est. 57	In factum quorum bonorum. 58	In factum quorū legatorum. 59	In fac. de tab. exhiben. 60
In factum de lib. exhib. 61	In factum de lib. deducen. 62	In factum de libero homine exhibendo. 63	In factum vnde vi. 64	In factum, quod vi, aut clam. 65	In factum vti possidetis. 66
In factum vtrobi. 67	In factum de superficiebus. 68	In factum de itinere actuque priuato. 69	In fact. de itinere actuque priuato resi. 70	In factū de aqua quotidiana. 71	In factum de aqua æstiua. 72
In factum de aqua ex castello ducenda. 73	In factum de riuis purgan. 74	In factum de fonte, vt liceat eo vti. 75	In factum de fonte reficiendo. 76	In factum de cloacis purgan. 77	In fact. vt ne quid in cloaca fiat immittaturve. 78
In fa. vt quod fact. immis. est in cloa. col. 79	In factum de precario. 80	In factum de arboribus cædendis. 81	In factum de glande legen. 82	In fact. de migrando. 83	In factum de Saluiano interdicto. 84
In fact. de ope. demoli. quod factum est &c. 85	In fac. vt liceat ædifica. ei, cui est fac. nun. 86	In fac. loco interdicti fraudatorij. 87	In fact. de locis, & itinerib. publicis. 88	In factum de via publi. & ædil. curalib. 89	In fac. de albo corrupto. 90
In factum si quis lus dicen. non obtempe. 91	In fac. si quis temerè in ius uoca. quem &c. 92	In fact. si quis in ius vocat. non ierit. 93	In fa. contra eum, qui non accep. con iun. perso. 94	In fac. ne quis eum qui in ius vo. est, vi exi. 95	In fac. aduer. eum, qui dolo malo fecit. 96
In fact. ex edic. de eden. aduer. non edentem. 97	In factum de calumnia. 98	In fac. subsidia. actionis de dolo. 99	In fa. quæ datur, p pter alien. iu. mu. cau. sa. 100	In fact. in simplū aduer. fraud. cau. hab. 101	In fact. in duplum aduer. nau. cau. stabul. 102
In fac de deiectis, & effu. 103	In fac. quæ datur in habitā. aduersus deie. 104	In fa. pro eo, quòd ita positum est, vt ead. 105	In fac. aduer. mensō. qui fal. modum dixe. 106	In fac. aduer. eum qui intulit mort. in lo. 107	In fac. funer. ad repe. sumptum in fu. fu. 108

In fact. si locus sacer, vel religiosus, &cæt. 109	In fa. de iereiutan. cum informiter iuratur. 110	In fac si mul. vet. no. in possess. per calum. 111	In fac. si mulier, quæ missa erat in pos. 112	In fac. quæ datur aduer. tut. vel curator. 113	In fac. quæ dat ipsi mino. ob he dam. pos. 114
In fac. aduer. eum qui dolum malum adhib. 115	In fa. si quis omiss. sa causa testamenti. 116	In fa. aduer. publicianam. 117	In fac. aduer. illū, qui sciens se esse lib. &c. 118	In fac. aduer. eum, qui cum esset in bono. pos. 119	In fac. aduer. de qui cre. impender &cæt. 120
In fac. aduer. credi. qui in bon. possess. &c. 121	In fa. contra illum cuius dolo malo dam. da. est. 122	In fac. si quis test. li. esse iussus fuerit. 123	In fac. de incend. ruina, naufragio. 124	In factum de sepul. viol. 125	In fact. ex edict prætorio, ut ex prætο. 126
Rubrica de ciuilibus.	Rei vendicatio. 127	In rem confessoria. 128	In rem negatoria. 129	In rem præiu. de libertate, & seruitute. 130	Petitio hæredita tis. 131
Finium regundorum. 132	Familiæ ercifcundæ. 133	Communi diuidūdo. 134	Certi condictio generalis. 135	Certi cōdictio specialis. 136	Condictio tritica ria. 137
Condictio ob causam. 138	Condictio ob turpem causam. 139	Cōdictio sine causa. 140	Condictio indebiti. 141	Condictio furtiua. 142	Condictio ex lege 143
Ad exhibendum. 144	Ex empto. 145	Ex vendito. 146	Ex locato. 147	Ex conducto. 148	Oneris aduersi. 149
Pro socio. 150	Mandati directa, vel contraria. 151	Depositi directa, & contraria. 152	Tutelæ. 153	Commodati directa, & contraria. 154	Pignoratitia dire cta, & contraria. 155
Præscriptis verbis æstimatoria. 156	Præscript. verb. ex permutatione. 157	Præscriptis verbis, quæ in multis casibus ad. 158	In factum ex re iudicata. 159	Ex stipulatu pro dote. 160	Aquæ pluuiæ arcendæ. 161
De pastu pecoris. 162	Ex testamento. 163	Ex stipula. quæ ex verb. obli. nascitur. 164	Furti nec manifesti. 165	De tigno iniūcto. 166	Arborum furtim cæsarum. 167
Rerum amotarū. 168	De rationibus distrahendis. 169	Legis Aquiliæ. 170	In fa. de pauperie directa, & vt. 171	Iniuriarum, & l. Cornel. in tribus casibus. 172	In fac. contra ma. qui non exegit idon. cau. 173
Ingrati. 174	Certi condictio ex stip. 175	In fac. quæ oritur ex concess. infor. facta in iud. 176	Quanto minoris emptum esset. 177	Quanto pluris. 178	Ex stipul. rem pupil. sal. fore, vel adulti. 179
Ex stipu. rem ratam haberi. 180	Ex stipula. indicatum solui. 181	Ex stipulatu de dam. infe. 182	Ex stip. interp. de ope. demo. in ca. nun. no. op. 183	Ex stipu. quam interposuit usufructu. 184	Ex stipul. pro rebus, quæ vsu consu muntur. 185
Ex stipula. ut leg. vel fide. nomine caueatur. 186	Ex stipu. contra illum, qui rogatus est restituere. 187	Ex stip. de iudicio sisti. 188	Ex stip. pro rebus morbosis. 189	Ex stipu. per quam lega. vel fideicommiss. 190	Ex stipul. arrogatoria. 191

NOMENCLATVRA
ACTIONVM OMNIVM,
TAM CIVILIVM,
QVAM PRAETORIARVM,
Supradictæ elegantissimæ Arbusculæ insertarum,
AVTHORE CLARISSIMO I. V. DOCTORE IOANNE CRISPO MONTANO CIVE AQVILANO,

Nuncrecens concinnata, repurgata, & in multis auctior reddita.

QVONIAM non constructis fundamentis omne quod superædificatur, corruit, cap. cum Paulus, 1. quæstio. 1. & sicut alias ante, quam quis baptizetur, non potest sacros ordines suscipere. cap. si quis. 1. quæst. 1. cap. veniens. & c. si quis. de presby. non baptiza. Et secundum philosophum, Ignoratis principijs, necesse est ignorare quæ sequuntur ad principia, iux. l. 2. ff. de iurisd. omnium iudic. l. ad re mobilem. de procu. cum similibus. Et demum sicut aliàs, cum quis potest ire per uiam facilē, non debet capere difficilem: arg. not. in l. rem non nouam. C. de iudic. §. sed ne in primis, Inst. de leg. & Inst. de iustitia & iure. post prin. & iuxta ea, quæ habentur in l. 2. C. de cura. pub. libro 12. Igitur ego Io. Crispus, inter alios legentes minimus in hoc almo studio Patauino, ad utilitatem iuuenum iuri ciuili incumbentium, videns circa actiones tantam difficultatem, subtilitatemq; versari, vt res ipsa attestatur, & tantum fore Iuristis necessariam earum materiā, cum tertium caput iuris concernat, iuxta §. fin. Inst. de iure na. gentium & ciui. Conuictus deniq; à compluribus, per quandam formulam declarare terminos, & fundamenta actionum, ad hoc opusculum deueni, in quo in primis, relecta arbore Io. quæ in ueritate non habet formam arboris, nouam arborem confinxi, in qualibetq; eius cellula vnam actionem describens, ponēdo tam prætorias, quàm ciuiles, & plures addendo, vt cuique opere ipso est licitum Intueri.

Et ne in totum essem corruptor antiquitatis, iuxta l. more maiorum. ff. de iurisd. omnium iudic. & cap. ad apostolicam. extra de simo. 12. distinct. in his. cum similib. incepi, & incipiam à prætorijs: feci quoque tabulam per alphabetum, ut facilius, vnaquæque actio reperiri possit. Nec reperies in arbore nostra illam difficultatem punctorum, vt est In arbore Ioannis: nec etiam illarum literarum, quæ sola, si bene consideres, requirunt, vt ita dicam, memoriam artificialem, & fastidiunt cerebrum. In sola punctuatione sua nō habetur cognito terminorum in actionibus per leges & authoritates: & simpliciter quis eam sequendo posset erubescere, iuxta §. consideremus. in Authen. de trien. & semi & no. in l. illam. C. de col. Nec ita reperies in tractatu Sancti Blasij, quem fecit de actionibus. Nos autem in nostro opusculo persequemur cum allegationibus, & probationibus naturam cuiuslibet actionis. Primo cui competat, & aduersus quem, & mmmmm unaquæque tractabimus iuxta illas duodecim diuisiones, quas ponet gl. in §. sunt præterea Institutio. de actio. quas terminos actionum appello: & opusculum hoc baptizo hoc nomine, uidelicet Termini actionum, &c.

Capio nunc in Dei nomine, & eius gloriosæ matris Rub. quæ est signata prima actio in arbore, & inter prætorias: & deinde persequar alias: in quibus si quid inepte, & minus prouide dixero, semper me subijcio iudicio saniori, & de facili poterit uenia tribui, cum nunquam errare potius diuinum, q̄ humanū existat, ut l. 2. §. si quid. C. de vete. iu. enu.

PVBLICIANA.

¶ Hæc actio primo dicitur Publiana à publicio inuentore: vt in § aliæ. Inst de act Roma. in sing. 365. sicut alias Falcidia dicitur à Falcidio inuentore, & à Papio, & Pōpeio, lex Papia & Pompeia, ut in c. quædam etiam leg. 2. distinct.

Secundò hæc competit ex æquitate prætoria ei, qui emit bona fide à non domino, & nondum rem præscripsit aduersus possessorem. l. prima. & secunda. & l. si res ff. de Publ. & d. l. §. aliæ. Tertio est vtilis hæc actio, & non directa, secundum glossam in l. cum, qui. §. si petentis. in glos. secunda. ff. de Publ. & in eadem l. hæc actio. Tu potes adducere ista: primo quod Publiciana datur ad similitudinem rei vendicationis, vt dicta l. cum qui. §. in Publiciana. sed quod est simile, non est idem. l. quod Nerua. ff. depos. & rei vendicatio est directa: ergo, & c. licet hoc non sit firmum argumentum. Item facit aliud, quia sicut prætor non potest facere quem hæredem directo, vt in §. quos autem. Institutio. de bonorum possessione. ita nec actionem. Sed hoc etiam non est firmum. Non eundo per mendicata suffragia, quòd Publiciana sit vtilis, pondero tex. in d. §. aliæ. Inst. de act. in ver. nullam habet in rem directam actionē. Nam si Publiciana esset directa, text. sibi contradiceret. Nec ualeret, si diceres, nullam habet de iure, scilicet ciuili, cum verbum Habeat, sit præsentis temporis: vt sic etiam hodie de iure prætorio in illo casu quis non habeat directam, & sic ineuitabiliter probat quod Publiciana est vtilis, iuxta not. in l. in delictis. §. si extraneus. ff. de noxalibus. quod qualitas adiecta verbo intelligatur secundum tempus uerbi. Sed aduerte, & in hoc semper dubitaui, theoricam traditam à doct. in l. curatoris. C. de negot. gest. in l. consensu. de actio. & obligatio. & per Dyn. in capit. fina. de regul. iur. in 6 cum simi. quod vbicunque actio descendit ex verbis & mente legis, uel ex mente tantum, secūdum Bartolum ibi reprehendentem glos. actio dicitur directa, & non vtilis: sed Publiciana descendit ex verbis & mente prætoris, dicta l. prima. in principio de Public. & dicto §. aliæ. ergo sit directa. & idem esset si sequeris theoricam Bald. uel Fulg. in dicta l. curatoris. Non potest etiam dici contraria: quia nulla reperitur contraria, nisi descendat ex contractu uel quasi, in quibus alter alteri obligatur: sed in Publiciana nullus obligatur cum sit actio in rem, vt in §. omnium. Institut. de actio. Si volumus dicere quòd doct. in dicta l. curatoris. loquantur quando sumus in contractibus, vel quasi: hoc confunditur ex uerbis Bald. ibi, qui exemplificat in rei uendicatione, quæ non uenit ex contractu, nisi diceres quòd exempla non arctant regulam, iuxta §. finali Institutio. de hære. institut. quem ad hoc nuper ponderaui. Si uolumus dicere quòd Publiciana datur ex uerbis prætoris extendentis, non inuenientis, hoc non ualet: quia prætor inuenit. l. prima. in princip. de Public & dicto §. aliæ. vbi dicitur primum à Publicio proposita est. Si primus, ergo non erat ante. iuxta §. reliq. in proœmio Digestorum. Vnde putabam posse ita responderi quòd Publiciana non potest esse directa: quia sicut dicimus quod de iure ciuili datur utilis rei uendicatio illi, qui præscripsit per decem uel uiginti annos,

annos, per quod est quæsitum vtile dominium, iuxta gl. in l. 1. de Pub. & §. 1. Institut. de vsuca. nec datur directa, quia non est directò dominus eodem modo: cum Publiciana semper competat antè quàm quis sit dominus directò vel vtilitet: ergo a fortiori non potest esse directa: quia alias prætor destrueret regulas iuris, scilicet quòd nō habenti directum dominium daretur directa actio, & cōtra not. in l. nam & ipsum. ff. de leg. Et hanc puto veram solutionem huius difficultatis, super qua tamen cogitabis, quia non legi adhuc apud aliquem.

Quarto principaliter hæc actio est perpetua. Primo probatur quod est rei persecutoria, & datur post annum: vt est text. in l. in honorarijs. de actio. & oblig. Nec cunctaberis, quòd multoties reperitur quòd actiones rei persecutoriæ durant solum per annum, vt est glos. quæ alleg. plures casus in dicta l. in honorarijs. quia secundum veram solutionem ibi, quando actio rei persecutoria est pœnalis ex parte rei, durat solum per annum: ut ibi per Bartol. qui reprehendit solutionem glossæ, text. est not. ad hoc, in l. huius actionis. §. actiones. iuncta leg. nouissimè. in fina. princip. ff quod fal. tu. autho. Et eodem modo rei persecutoriæ sunt annales, quando dantur contra ius ciuile: ut est text. in dicta l. in honorarijs: Versi. sed cum rescissa. vt est in redhibitoria, quæ datur contra ius ciuile, secundum glos. & Barto. in d. l. in honorarijs. Aduerte ad hoc quia nunc debito. Dicunt enim glos. & Bartol. quod redhibitoria datur contra ius ciuile, nam uidetur falsum contractus emptionis, & uenditionis, est de iure gentium. l. ex hoc iure gentium. ff. de iustitia & iure. & probat text. cum glos. in §. & ex hoc. Institut. de iure nat. gent. vnde patet quod redhibitoria datur contra ius gentium, & non ciuile, ex quo tendit ad rescindendum contractum venditionis, qui est de iure gentium: cum Redhibere, sit facere quòd uenditor rem recipiat. l. redhibere. ff. de ædil. edic. nisi dicas, & attende, quod datur contra ius ciuile: quia impedit posse agi per venditorem contra emptorem, puta ad pretium: sed actiones sunt de iure ciuili, prout est communis opinio in dicta lege, ex iure gentium & l. 2. §. de his. de orig. iur. igitur redhibitoria dicitur dari contra ius ciuile: & ita defenso Barto. & glos. & ex hoc videor intrare illam arduam q. an actiones sint de iure gentium, vel ciuili, de qua per Dyn. Bald. Aret. & omnes, Institut. de actio. in princ. post glo. ibi in ver. quamuis. & in dicta lege, ex hoc iure. post glos. ibi & tangit glos. in lege. rerum amotarum § fin. §. rerum amotarum. glos. in l. actionem genera. §. fi. de actio. & obliga. glossam in l. placet. in glos. 1. C. de episc. & cleric. in l. quoties. C. de preci. Imper. offer. in l. fin. si contra ius uel util. pub. per Ioann. Andre. in c. quæ in ecclesiarum de constit. in Nouel. per Archi. in cap ius gentium. 1. dist. & quia venit examinanda in princ. titu. de actio. ibi reseruo, & disputabo pro contr. Et si probabo quod sint de iure gentium, glos. & Barto. in d. l. in honorarijs. indigerent alio auxilio: nisi tunc diceres quòd cum contractus uenditionis sit ualidus, & approbatus: etiam de iure ciuili, redhibitoria etiam uenit contra ius ciuile: iuxta text. Institu. de obligat. titu generali. iuncta glos. in uersi. ciuile. Barto. in leg. si C. ex quibus cau. ma. in fine legis uidetur sic intelligere.

Ad aliud autem quod dixi quod Public. est actio perpetua, adde aliud fundamentum, quia non datur contra iure possidentem, sed contra non habentes iustam cau. siue tit. ut not. Barto. in l. siue. §. si duobus. ubi etiam glos. ff. de Pub. sed quia non habet causam, siue titulum, non potest præscribere lon. tempore. l. diutina. C. de præscript. longi temp. l. si quis emptionis. C. de præscript. triginta annorum, seu præscri. lon. temp. Et contra hunc datur Publiciana, ut dixi: ergo patet quod est perpetua. Nec me mordebis quod etiam sine titulo possit procedere præscriptio, iuxta l. 4. ff. pro leg. & l. fi. in fi. ff. pro emp. nam aliquando iustissima causa sufficit, iuxta tex. in l non solum §. quod vulgo. uer. hoc amplius. ff. de vsucap. & quæ habentur in leg Celsus. eo. tit.

Quinto est transitoria ad hæredes: ut l. eum, qui. §. hæc actio de Pub. & secundum Bar. ibi datur hæredi, inspecta fide defuncti: ut uidetur etiam sentire gl. Et quod hæc act. detur hæredibus. probo ex alio fundamento. Nam actiones prætoriæ, quæ dantur post annum, dantur hæredibus: vt est text. in d. l. in honorarijs uer. honorariæ. sed Publiciana datur post annum, ergo, &c. Tertio pro hoc adduco text. not. in l. 1. §. pe. ff. de aqua quotid. & æsti. ubi si ius aquæ ducendæ concedatur fundo, ex quo dicitur concessio realis, illud ius transit in hæredem, & quemcunque alium dominium prædij, (secus si concessio fuisset personalis) sed Publiciana est actio realis: ergo datur hæredibus. Facit a contrario sensu tex. cum glos. in l. 1. §. si hæres. ff. ad Trebel. vbi obligatio personali non sequitur fundum: ergo secus si realis. Sed in hæredem non datur Publiciana ut hæredem, sed tanquam contra quemlibet possessorem: sicut dicimus in rei vendicatione: vt l. si in rem, la 2. cum seq. & l. si in rem la 2. ff. de rei vendic. & quæ habent locum in rei vendicatione, habent locum in Publiciana, dicta l eum, qui. §. in Publiciana. ff. de Pub. Adde text. in dicta le. honorarijs. in uersi. item Publiciana. de actio. & oblig. Ita in simili dicitur in actione noxali, quæ detur in successores iure dominij l. penul. §. fin. ff. de noxa. Ita in simili actione ad exhibendum, quæ non datur in hæredem, nisi ex dolo defuncti hæreditas sit facta locupletior: ut l. de eo. §. fi. ff ad exhib. Quod tene menti in practica: quia si intentares libellum contra hæredem alicuius simpliciter, & non tanquam contra proximiorē, succumberes. per dictam l. si in rem, quod posset tibi facere honorem.

Sexto, est actio singularis, prout est rei vendicatio, habito fundamento quod eadem procedunt in Publiciana, quæ in rei uendicatione, dicto §. in Publiciana. Nec mordeas quòd rei vendicatio detur etiam ad uniuersitatem, ex quo uidetur quòd non sit singularis: ut l. 1. §. per hanc. et l. 2. ff. de rei vendic. nam secundum Bartol ibi rei uendicatio dicitur actio singularis, quia non datur ad uniuersitatem iuris, licet detur ad vniuersitatem corporis, puta ad gregem, d. § per hanc. & probatur ex alio: quia si esset actio uniuersalis, Iurisconsultus in d. l. 1. male diceret. dum in princ. legis dicitur: post actiones, quas de uniuersitate proposuit prętor, &c.

Septimo est actio simplex, probatur viua ratione: quia in ea alter est actor, & alter reus, & ubi cognoscitur actor a reo, non potest dici duplex, iuxta § 3. Institu. de interd. & ibi uidimus anno elapso. Habes not in l. in his tribus. ff. de iudi. & dicam in actione familiæ erciscundæ.

Octauo, non repetitur quòd infamet: ergo in dubio dicamus eam non infamare. Facit, quia in dubio pœnæ sunt molliendæ, non acerbandæ. l. interpretatione. ff. de pœnis. Adde aliud fundamentum, quia in dubijs debemus esse promptiores ad absoluendum l. Arrianus. ff. de actionib. & obligatio. Item facit aliud, quia si iura voluissent eam esse infamatoriam, dixissent: iuxta not in cap ad audientiam. de deci cum concor. in glos. allegat. Facit etiam l. in dubijs. ff. de regul. iur.

Nono, hæc actio est stricti iuris, quia non repetitur in §. actionum. Institu. de actionib. & secundum communem doctrinam, omnes actiones, quæ non reperiūtur ibi descriptæ, sunt stricti iuris, quasi contrariorum eadem sit disciplina, iuxta l. 1. ff. de his, qui sunt sui, uel alie. & iur. & textus, qui non solet ad hoc allegari in l qui accusare. ff. de accusat. Et quòd sit stricti iuris, ex alio confirmo: quia est arbitraria: ut est textus in § præterea. Institu. de actio & arbitrariæ sunt stricti iuris, ut tenet glo. in dicto §. præterea. & communiter doct. sequuntur, maximè ex ratione, quia non reperiuntur in d. §. actionum.

Decimo regulariter non datur contra verum dominū. l. fi. ff. de Pub. exceptis casibus, de quibus ibi glo & plenius in d §. aliæ. ubi dicetur, sicut etiam non datur contra possidentem ex aliquo titulo l. siue autem. §. duobus. ff. de Pub licet Bar. ibi limitet quādo esset titulus procuratus in fraudem emptoris. De quo etiam per Spe. in tit. de cau. pos. & proprie. §. fi. & ibi per Ioan. Ang.

Vndecimo, ut patet, est actio prætoria. d. § aliæ. & in d. l 1. de Public. ibi dum dicit, At prætor. & ibi dum dicit. Nec desideret honorariam. & tex. iuncta glo. in l. pecuniæ §. fi de uerbo. sign.

Duodecimo, est actio realis: & sic in rem. Textus est in §. præterea. Instit. de act. & d. l. 1. de Pub.

Decimotertio, est rei persecutoria. Text. in §. sequens. Instit. de act. l. in honorarijs, de act. & oblig.

Decimoquarto, datur ad simplum, hoc est ad rem recuperandum solum, uel possessionem: ut dicto §. aliæ & dicta l. 1. in principio & de Public. Contraria non est, ut dixi sup. Post hæc omnes sciunt leg. de precio

de Pub. quòd scilicet ut competat Publiciana, nō est opus quòd sit habita fides de pretio, vt sit solutum. Nam hoc verum, quando Publiciana intentatur contra quoslibet: secus si contra dominum: quia vt competat cōtra dominū, debet esse habita fides de pretio, ſm glo. sing. in l. si a Titio. ff. de rei ven gl 2. quam ad hoc exclamat Pontanus in sing. 365 Ex quo collige vnam differentiā inter rei vendicationē & Publicianā, quia rei vēdicatio nō cōpetit nisi sit habita fides, iuxta tex. in §. venditæ. Inst. de re. diui. in l. quoties. C. de rei. ven. Quā differentiam firmat gl in d. l. de pretio. Adde secundā, quia rei uendicatio directa uel utilis semper datur post cōpletam præscriptionem, sed Publiciana ante, d. § aliæ & dict. l. primam. de Publicia. Potes etiā signare tertiam, quia rei uendicatio datur habenti dominium, Publiciana quasi domino: ut in iuribus præalleg. Adde quòd Publiciana datur ratione quasi dominij ex persona defuncti, etiam non tradita possessione. l. cum sponsus. §. is, cui. de Pub. Bart. in l. prima. §. fina. eodem titu. Et eodem modo ex persona serui potest acquiri domino. l. seruus. eodem titu. Item Publiciana competit, ubi competit vsucapiendi conditio, & econtra. l. siue autem. §. hæc actio. & l. eum, qui in princip. de Public. Et si dominus tradendo transfert dominium, ita non dominus vsucapiendi conditionem, iuxta § venditæ. Institut. de rerū diui. l. traditionibus. de pact. l. clauibus, de contrahen. empt. cum concord. ibi in glossa, singula singulis referendo licet videatur obstare text. in l. cum sponsus. §. in vectigalibus. & § si res. eodem titu. De quo dic, vt ibi per Bartol. & vide etiam quod aliquando non apprehensa possessione competit Publiciana, in l. quæcunque, in principio. eodem titulo. De libello in Publiciana dicetur in dicto § vbi glossa disputat. Institut. de actio. hæc satis sint in in Publiciana.

IN REM RESCISSORIA.

¶ Primò hæc actio competit illis qui obtinuerunt restitutionem in integrum propter captiuitatem, iuxta leg. fina. C. quibus ex causa. ma. vel propter absentiam, iuxta §. rursus. Institut. de actio. uel quia quis fuerit in vinculis, uel carceribus detentus, iuxta l. succurritur. cum duabus sequent. ff ex quibus cau. ma. quod est intelligendum, cū quis inuitus detinetur, dico in priuatis vinculis. Nam si posset exire, & non exiret, non concurritur, in fina. per text. in l. si cui. §. tamdiu. eodem. titu. Tu vide text. no. in leg non enim. & in l. ab hostibus. §. fina. eodem titu. Et quot sint genera absentiæ, uide gloss. ordinariam in l. fina. ff. de in integr. restitut. uel denique sit concessa restitutio propter quamcunque causam iustam, iuxta l. primam. ff. ex quibus cau. ma. & sic petita, & concessa in integrum restitutione, competit rescissoria, vt tenet glossa & Bartol. in dicta lege fina. C. ex quibus cau. ma. glo. in l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter, eodem titu. Et quot modis quis dicatur absens, vide text. in l. absentem. de verbo signific. in l. præsens. ff. de procu. in. l. fi. C. de præscript. lon. tempo. & ibi gl. in ver. absentes. & glossa in ver. præsentes. in Auth. de fideiussor.

Secūdò, est prætoria, vt in §. rursus. ver. sed quod genus. Instit. de act.

Tertiò, olim durabat solum per annum, quia actiones rei persecutoriæ, etiam quæ dantur contra ius ciuile, durant anno. dicta l. in honorarijs. uer. sed cum rescissa. de actio. & obliga. Sed hodie per quadriennium, secundum glossam in l. fina. C. de tempo. in integr. restitut. in uer. finiendum. & glossam in leg fina. C. ex quibus cau. ma. Sed Bartol. ibi in versic. hoc præmisso dicit quòd istæ glossæ procedunt in iudicio rescindente: secus in iudicio rescissorio, quod non reperitur muratum: arg. l. præcipimus in fine, C. de appel. uide ibi per eum. Et de iudicio rescindente, & rescissorio, vide Barto in l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. in 7 colum. ff. ex quib. cau. mai.

Quartò, est actio in rem: ut dicto §. rursus, ibi, ob id suā rem esse.

Quintò, est rei persecutoria: quia est in rem. ut §. sequēs uer rei persecutoriæ. Institut. de actio. & quod sit in rem. sup dixi: & est glossa in § item Seruiana. in uer. maximè. Instit. de act.

Sextò datur in simplum, id est, ad rem recuperandū solum, vel possessionem, dicto §. rursus. & d. l. in honorariis,

Septimò, est transitoria ad hæredes, cùm detur hæredibus: arg. l. non solum. in princ. ff. de in integr. restitut. Et eodem modo contra hæredes, vt probatur. in l. cum miles. in princ ff. ex quibus cau. ma. Facit aliud, quia cum sit realis, videtur dari contra quemcunque. argum. l. socium. ff. de rei vendic. & §. 1. Institut. de act. Et tunc erit speciale in ista, quòd licet olim non daretur vltra annum, & per consequens non dicatur posse dari contra hæredes, ut est text. ad literam in d. l. in honorarijs. uersi. honorariæ. Vel dicamus quod detur ex eo, quia extorquetur ab hæredibus lucrum prouenienes ex persona defuncti. §. 1. Institut. de perpe. & temp. act. d. l. in honorarijs. uersi. ut tamen lucrum.

Octauò, non infamat, per illud idem, quod in Publiciana dixi.

Nonò, est utilis. l. fina. C. ex quibus causa. ma l. ab hostibus. ff. de cap. Et quare dicatur utilis, uide ibi Bartol. & gloss. in tertia quæstio. Et an sit proprium nomen actionis, vide ibi per eundem in secunda quæstio. Et an sit datiua uel natiua, uide in quarta quæstio. scilicet in dicta l. fina.

Decimò, est simplex, per idem quod in Publiciana circa hunc terminum dixi.

Vndecimò est singularis, per ea, quæ in Publiciana dixi.

Duodecimò an stricti iuris d. § actionum.

Decimotertiò non potest esse contraria: quia non datur ratione contractus, vel quasi; ut in §. omnium, Institut. de act. & iuxta theoricam glossa in l. ex consensu. ff. de actio. & oblig. Directa non potest esse, quia datur contra Ius ciuile dicta lege, in honorarijs. uer. sed cum rescissa. & habes glossam in dicta lege fin. ex quibus cau. mai. & glossam in dicto §. rursus in uersic. rescissa. Et addetur vnum, quod hæc actio non solum datur contra absentem, qui præscripsit rem præsentis, sed etiam absenti, si præsens rem eius prescripsit: ut dicto §. rursus. & lege prima. §. verba. ff. ex quibus caus. mai. imo plus quod etiam habeter locum, si uterque esset absens ex iusta causa, & alter alterius rem vsucepisset: ut est text. in lege fina. ff. eodem titu. & habetur in dicto §. rursus. in glossa, in versicu. in ciuitate. Sed secus esset quando uterque esset præsens: quia tunc non daretur restitutio: & per consequens rescissoria, per text. in lege, ab hostibus. §. si damni. ff. ex quibus cau. mai. Et quæ sit ratio; uide Bartol in eadem. l. § sed quod simpliciter, in 6. columna. in lib. meo. De quo in dicto §. rursus. Post hæc dominus Ioannes Baptista de sancto Blasio in arbore Ioannis vult ipsum reprehendere tanquam arborem fecerit defectiuam, quia dicit quòd debuit signare in personam rescissoriam, & rescissoriam mistam, tanquam separatas ab rem rescissoria: quia petita restitutione in actione personali in simili dicitur in personam rescissoria. Et eodem modo post petitam restitutionem in actione mista: sed nihil allegat, ubi istæ actiones distinctæ ponantur. Ego putarem quod ex quo hæc rescissoria non est proprium nomen actionis, sed quædam adiectio. prout vult glossa & Bartol. in dicta lege fin. C. ex quibus cau. ma. Et uel quòd adijciatur actioni reali, uel personali, uel mistę, semper tamen erit rescissoria, & per consequens una, licet secundum uarios terminos operetur: sicut dicimus in actione de peculio: quia uel quòd teneatur pater ex persona filij, uel dominus ex persona serui, semper dicitur de peculio. Ita in simili dicimus in definitione actionis. Nam quacunque actione agamus, semper est ius persequendi in iudicio. Vnde Ioannes posito uno exemplo, scilicet de rescissoria in rem utique comprehendi potest de rescissoria in personam, quæ operatur in actione personali: & de rescissoria, quæ operatur in actionibus mistis, secundum uarios terminos. Item uidentur resultare quotquot sunt actiones in mundo, possunt præscribi, iuxta legem, sicut. & legem. omnes C. de præscriptio triginta annorum: tot etiam essent rescissoriæ, dicendo hypothecaria rescissoria, condictio rescissoria, & sic de alijs, quod uideretur inconueniens, licet sit dare quòd omnis actio est in rem, aut mista: & hoc respectu posset addi arbori Ioannis: sed non est necesse: quia posito de una, intelligantur etiam aliæ, tamen cogita. Vide circa hoc pe. Specul. in titu. de in integr. restitut. uersic. sed scias. uersic. & sequent.

SER-

SERVIANA.

¶Hæc competit domino fundi, vel etiam domus, pro rebus inuectis, & illatis ratione pensionis: quæ res intelliguntur tacitè hypothecatæ domino domus, vel prædij: vt in §. item Seruiana. Institut. de actio. in l. certi iuris. C. loca. cum si. Quod an procedat respectu secundi conductoris, vide text. singularem, & vnicum in mundo, in l. si in lege. §. si colonus. ff. loca. quam exclamat Ponta. in singulari 486. quod incipit, inuecta. Vide tamen Barto. in dicto §. si colonus. qui aliter, quàm velit Ponta. videtur intelligere illum text. Item an procedat in habitatione gratis concessa, vide text no in lege, si gratuitam. § fina. aliàs in l. licet. ff. quibus caus. pig. tab. contra. Et ad istam habitationem gratuitam, uide text. singularem, in lege, si mercedem, § fin. ff. de act. emp. Et quæ requirantur, vt hæc actio competat, & quid operetur hæc tacita hypotheca. dicetur in dicto §. item Seruiana. & ibi vide pro nunc.

Secundo est actio prætoria, ut est text. in dicto §. item Seruiana. dum dicit: Et ipsius prætoris iurisdictione. Ad quod accedit text. Institut. de oblig. in ver prætoriæ. dum dicit quod illæ dicuntur obligationes prætoriæ, quas prætor ex sua iurisdictione constituit. Ad idem tex. in l. si tibi. §. de pignore. ff. de pact.

Tertio, est actio simplex, pro batur per fundamentum in Publiciana factum circa hunc terminum.

Quartò, est singularis, & non vniuersalis. Patet cùm non detur ad vniuersitatem iurium, ut dixi etiam in Publiciana.

Quintò, est actio in rem: nam quælibet pignoris persecutio est in rem lege, pignoris. C. de pigno. l. pignoris. ff. eodem text. est in lege, eos pro hoc. C. qui po. in pig. hab. Sed quod imò sit actio personalis, videtur text. in §. fina. Inst. quibus mod. re contra ob quia oritur ex contractu, non potest dici realis. dicto §. omnium. Instit. de act. §. sequens ver earum eod. tit. Item quòd sit personalis, facit: quia oritur ex pacto, ut l. si tibi decem. §. de pignore. ff. de pact. Responde, ut per Bart. in l. pignoris. C. de pigno. & dicto § fin. Instit. quib. mo. re contr. ob Et quod sit realis, pondera text. in d. § item Seruiana. dum dicit, Experitur quis de re coloni, & clarè patet in præalleg.

Sextò, est rei persecutoria. quia cùm sit in rem, est rei persecutoria, per regulam quam tradit text. in d. §. sequẽs. vers. rei persecutoriæ. Instit. de act.

Septimò datur in simplum, cùm detur solum pro rebus coloni obligatis pro mercede ipsi locatori, ut dicto §. item Seruiana. & datur contra possidentem ad rem restituendam l. si fundus. § in uendicatione ff. de pignor.

Octauò, est stricti iuris, dicto §. actionum. ut in Publiciana.

Nonò, est perpetua: nam actiones prætoriæ rei persecutoriæ dantur post annum. & sic sunt perpetuæ. Tex est in l. in honorarijs. in princ. de actio. & obligatio. Patet etiam, quia non tollitur triennio, ut est text. in l. usucapio. C. de pign. Tertiò patet, quia durat per decem uel uiginti annos, cùm non præscribatur minori tempore. l. 1. & 2. C. aduer cre imò aliquando durat triginta annis. lege cum notissimi. C. de præscript trigin. ann. Et si diceres, quòd præallegata loquuntur in hypothecaria, non in Seruiana, respondeo quod idem est in utraque: quia Seruiana etiam dicitur hypothecaria, ut dicto §. item Seruiana. & quantum ad actionem nihil differunt, ut ibi in ver. inter pignus. Et quòd tempora seruentur in hypothecaria, & sic in Seruiana. uide glossam 2. in dicta lege cum notissimi & glossam in d. §. item Seruiana. in ver. nihil interest Et quæ sit ratio quòd per vsucapionẽ triennij non tollitur, secus autem per præscriptionem, ut sup. dixi. vide glossam, quam approbat Bar. in d. l. 1. C. si adu. cre. in glossa magna.

Decimò non infamat, per ea, quæ in Publiciana.

Vndecimò est actio directa: quia descendit ex uerbis, & mente prætoris, iuxta ea, quæ latè dixi in Publiciana: nec est quod repugnet quòd debeat dici utilis. Vel aliter, benè uerum est, quòd potest dici utilis, quia sine solennitate proponitur, secundum glossam in l. prima. C. de preca. & Salicet. inter. Item etiam posset dici utilis ex eo quòd esset uendita, iuxta legem fin. C. de hæred. uel acti uend.

Duodecimò, non est contraria, cum non ueniat ex contractu, per dicta in Publiciana.

Decimotertiò est transitoria ad hæredes: quod potest primò probari per regulam leg. primæ. C. ut actio. ab hæred. & contra hære. lege fin C. de contrahen. & committ. stipul. Secundò, quia rei persecutoriæ, quæ dantur post annum, dantur hæredibus, & in hæredes d. l. in honorarijs. de actio. & oblig. Sed hæc est huiusmodi, per sup. allegata: ergo benè verum est, quod non datur contra hæredes, ut hæredes, sed in quoslibet possessores, ut est in alijs actionibus realibus, per dictam legem, si fundus. §. in uendicatione. ff. de pignor.

QVASI SERVIANA.

¶Hæc actio competit cuicunque creditori, qui prætendit habere aliquod ius in bonis sui debitoris. prætendens quod sibi sint obligata: de qua habetur in § item Seruiana. Institut. de actio & datur non solum contra dominum, sed contra quoscunq; possessores rerum obligatarum lege, si fundus. §. uendicatione. & lege pignoris persecutio. ff. de pignor. Et an indistinctè possit intentari contra tertios possessores, dicetur in dicto §. item Seruiana. Et habetur in authen. hoc si debitor. C. de pig.

Secundo, quod sit prætoria, probatur in dicto §. item Seruiana. Tertiò, quod sit in rem, probatur per ea, quæ dixi supra in Seruiana. Quartò, quod sit rei persecutoria, eodem modo, ut in Seruiana Quinto, datur in simplum, ut etiam in Seruiana dixi. Sexto est stricti iuris, dicto §. actionum. Septimò non infamat, per dicta in Publiciana. Octauò est directa, per eadem, quæ in Seruiana dixi. Nonò, est singularis, ut etiam in Seruiana Decimò, est simplex, per dicta in Publiciana. Vndecimò, non est contraria, cũ nomen creditoris non descendat à debitore, iuxta glossam in dicta lege consensu. de actio. & obligat. Duodecimò, datur hæredibus, & contra hæredes eodem modo quo in Seruiana. Decimotertiò, est perpetua per dicta in Seruiana & ibi uide.

VTILIS IN REM.

¶Quæ datur superficiario. Hæc competit illi, qui cecidit à possessione superficiei hoc modo: Quis conduxit solũ, vel aream ad non modicum tempus, scilicet ad decennium, ut inf. dicam, si ædificet in solo, uel area, & ponat superficiem, si cadat à possessione illius superficiei, habet utilem hanc actionem in rem. Ita habes tex. in lege prima §. quod autem. uers. sanè ff. de superfi sicut etiam emphyteuta. uel habens fundum uectigalem habet utilem in rem. contra quemcunque possessorem. lege prima, in fine. ff. si ager uectigal. uel emphyteur petatur. Et quòd superficiario detur hæc utilis actio, habes tex. ad literam in lege, tutor. § fina. ff. de pignor. actio. & de hac habetur etiam in lege, si cum uenditor. in princ de eui. Et habes text. in l. superficiario. cum l seq ff. de rei uendi. Et quòd superficiario detur utilis actio in rem, est text. melior de mundo, in l. in prouinciali. §. pen. ff. de no. ope. nun.

Et aduerte: ego dixi quòd datur ei, qui conduxit ad non modicum tempus: nam si ad tempus modicum conduceret, tunc haberet ex conducto actionem: si emisset ex empto. lege prima §. 1. ff. de superfic. Et istud non modicum tempus intelligitur decem ann secundum Bartol. in dicto §. quod autem. & glossa in lege fina ff. si ag. uect. uel emphy. pet. & per Cano. in cap. 1. de rebus eccle. non alien.

Secundò, est prætoria. dicta l in prouinciali. §. pen. ff. de no. operis nuntia & l Prætor. ff de rei uend. cum simi. Sed quòd imò sit ciuilis, arguitur: quia illa eadem actio, quæ datur superficiario, uidetur dari emphyteuticario, & econtra. dicta lege prima § qui in perpetuum. si ager uectigal sed contractus emphyteuticus est de iure ciuili, ut habes glossam in l ex hoc iuregentium. de iustitia & iure. in §. ius autem. Institut. de iure naturali. & habetur in lege prima C de iure emphy. in § adeò. Institu de loca & condu. quia fuit inductum à Zenone Imperatore, dicto §. adeo, & constitutiones Principum sunt de iure ciuili. l. ius ciuile ff de insti. & iure. ergo eodem modo actio dicatur ciuilis. Sed responde quod hoc non stringit: quia potest esse quòd contractus sit de uno iure, & actio de alio. Patet, quia contractus emptionis, & locationis sunt de iure gentium, dicta lege ex hoc iuregentium. & tamen actio ex eo est ciuilis, ut lege prima

 §. 1. ff. de

§.1.ff.de superfic. Et idem est in alijs, secundum communiorem opinionem in dicta lege, ex hoc iurec.ut tetigi in Publiciana. & uide pro hoc glos.in lege secunda.ff.de hæred.pet.

Tertiò. est in rem, & sic realis, ut patet in dicta le.1.§.peti. Quarto, est rei persecutoria, per text.in §.sequens Institut.de act. & dixi suprà in alijs. Quinto, est utilis, & nõ directa, ut patet in dicta l.in prouinciali.§.penul. Sed obstat illud, quod uidetur descendere ex uerbis, & mente Prætoris: tamen dic quòd Prætor non potest dare directã non habenti directum dominium: ut dixi in Publiciana. Sextò, est singularis, per ea, quæ dixi in Publiciana. Septimo, non infamat, ut in Publiciana. Octauo, datur in simplum, ut etiam in alijs diximus. Nono, uidetur transitoria ab hæredes: per d l.primam. C.ut actio. ab hæred. & contra hæred. Et facit, quia si actiones ex maleficijs regulariter dantur hæredibus.§.non autem. Institut. de perpe.& tempo.actio.à fortiori ista: iuxta Authen.multo magis.C.de sacrosanc eccles.§ longè magis. Institut.de leg. Contra hæredes autem post dici quod non detur, uti hæredes, sed uti possessores, cum detur contra quemcunque possessorem le.1.in fi.si ager uectigal.uel emphyteu pet. sicut dixi in Publiciana. Decimo, est simplex, quia datur ad auocãdum possessionem, & apparet de actore & reo. d l.1.in fi si ag.uectigal.d.l.in prouinciali. §. penult. Sed quod imò sit duplex, uidetur text.in lege prima.§.proponitur.[& ibi glossa ff de superfic. ubi dicit text. quod est duplex, & glossa tenet in §.penult. Institu.de interd. Dico sic, quod aliud est interdictum de superficiebus, quod datur superficiario, quando prohiberetur frui. Alia est actio, de qua nunc loquimur, quæ datur à Prætore, quando quis est deiectus à possessione superficiei, & ita intelligerem illum text.& l 1.in princ.& §.quod autem. de superfic. licet hoc non declarent. Vel dic quando est facta conductio ad modicum tempus: tunc detur interdictum illi, qui impeditur frui, uel à domino, uel ab alio: ut d.l.1. §.1.uersic.sed longè utile. Et ita uidetur text.in d.l.1.§. quod autem. quod tene mẽti in practica, & maximè pro libello faciendo in hac materia. quæ est subtilis, & incognita multis. Vndecimo, non est contraria, per fundamẽtum, quod in proxima præcedenti dixi. Duodecimo, est stricti iuri: quia non reperitur in §.actionum. vt suprà dixi in Publiciana. Decimotertiò, uidetur quod sit ppetua, maxime cum sit rei persecutoria, per d.l.in honorarijs. de actio. & oblig. quia quæ rei persecutionem continent etiam cum sint prætoriæ, dantur post annum, & per consequens sunt perpetuæ, per regulam illius legis.

VTILIS QVAE DATVR metum passo.

¶Hæc actio datur illi, qui per metum, qui caderet in constantem uirum, coactus fuit tradere rem suam ipsi metum inferenti, ad rem recuperandam, de qua loquitur titulus ff.& C.quod met.cau. Et ex quo coacta uoluntas, uoluntas est l.si mulier.§.penul.ff.quod met.cau. per hoc tradendo mero iure transfertur dominium, iuxta l. traditionibus.C.de pact.§.per traditionem.Institut.de re. diui iuxta no.in l.tertia.C.quod met.cau. per hoc non potest dari rei vendicatio l.in rem ff.de rei vendi. Et quod debeat esse metus, qui cadat in constantem uirum, est text.in l.metum. la 2.ff quod met. cau.in l.interpositas. versic.nec tamen.C.de transact. Et in l.metum.C.eod. Et quod metus non excludat omnino uoluntatem metum passi, est text. pulcherrimus in cap. sacris, quod me. cau. Et aduertatis, quia consideratur tripliciter, uidelicet utilis in rem.ubi quis metum est passus in actione, quæ dabatur in rem utilis in persona. ubi est dare quod prima actio ad idem extendatur, & sic utilis mista, quando prima actio erat mista, prout etiam dixi in rescissoria: nec per hoc est necesse multiplicare numerum actionum, & inueni quod hic sanctus Blasius protestatur quod facit solum ad meliorem intellectum, & faciliorem, iuxta §. sed ne in primis. Instit. de leg. Et hæc actio datur ex edicto prætoris.ſ.utilis in rem.d.l.3.C quod me.cau. & secũdum glo.ibi datur etiam actio personalis quod met. cau. & ex e.metus per text.in l.metum.§.sed quod prætor. & §.licet.& §.uolenti.ff.eodem tit. Et approbat Bart. quod intelligas ut per eum.

Secundo est prætoria, cum detur ex edicto prætoris.d.l.3.& l.metum. §.animaduertendum. & §. sed licet. & §.sed quod prætor.& l.isti quidem.§.fin & l.1.ff.eodem titu.cum similibus. Tertio, est in rem, & sic realis. d.l.3. C.quod metus cau. Nec mordebis quod etiam detur personalis in rem scripta, ut suprà dixi, quæ differt ab hac utili, ut ibi per Bartol.in uersic. circa hoc quæritur, & ibi uide per eum in l.metum. §. uolenti. ff. eodem titu. ubi etiam bona glossa. Et de personali in rem scripta loquitur text.in §.præterea.in uersic.in personam. Institut.de actio & dicta l.metum.§.cum autem.& in §.item actio. Institut. de actio. uide in dictis iuribus. Quarto, quod sit rei persecutoria, dic ut in alijs supra, per dictum §.sequens.

Quinto datur in simplum, cum tantum per eam rem persequimur. d.l.3. & l.metum.§.Iulianus. & §. ex hoc edicto. ff. eodem. Sed quod imo detur ad quadruplum, uidetur text.in l.si cum exceptione.§.1.uersic.quadrupla bitur, & §.sed & si quis.& §.quatenus.ff.eodem. Sed respondeo planè, & ita intelligo, quod natura huius actionis est, ut detur in simplum: sed si expectatur sententia, & quis non vult iussu Iudicis rem restituere, potest tunc in quadruplum fieri condemnatio. Et ita loquuntur præallegata. Et quòd ita sit, est text.in dicto §.item actio. Instit.de actio.& est text.in d.l.si cum exceptione.§.in hac actione.in fi.ff.quod met.cau.

Sexto hæc actio est arbitraria, ut est text. in §. præterea.Instit.de act. Septimo est stricti iuris.d.§ actionum & etiam cum sit arbitraria. Octauo, potest dici quod sit perpetua, cum cõtineat rei persecutionem.d.l.in honorarijs, facit etiam text.in l.si mulier.§.1.ff.quod met.cau ubi dicit text. quod prætor nullo tempore habet ratum: quasi velit quod hæc actio non tollatur tempore: non, prout vult ibi glossa tollitur per decem uel uiginti annos: uide in d l.3.C.eodem. Nono non infamat, per fundamenta, quæ dixi in Publiciana.

Decimo transit ad hæredes, per text.in l si cum exceptione.§. post annum. in fi.ff.quod met.cau Et uidetur ibi Iurisconsultus assignare rationem ex eo quod est rei persecutoria, quæ ratio secundum glos. ibi non est sufficiens, quia potest esse, quod aliqua actio sit rei persecutoria, & tamen non detur hæredibus, ut ibi glos. quod etiam sequitur Bart. dicens, quod illa est bona ratio, qua sublata, tollitur dictum, & qua posita, ponitur, ut l.si non remunerandi.ff.manda. Et quod detur hæredibus hæc actio.est tex.clarus in l.quod dicimus. §. hæc actio. ff.quod met.cau.ubi etiam reddit text.rationem, vt in d. §.post annum. Pro qua ratione tuenda potes dicere, qđ satis est bona, & sufficiens, si ista regula, quæ in hoc non claudicat, scilicet in actione, &c.

Contra hæredes potest dici quod detur, non ut in hæredes, sed ut in quoslibet possessores: ex quo est dictum sup.quod datur contra quemlibet possidentem, & in alijs dixi. Sed intellige sanè hoc, licet quando non peruenit aliquid ad hæredem: quia tunc daretur in hæredes, & in alios successores hæredis, per text. in d § hæc actio.in fi & l.uideamus in princ.eo.tit. Et licet res fuerit consumpta penes primum hæredem, non per hoc liberantur eius hæredes: quia sufficit semel peruenisse ad unum & actionem competijsse. Et secundum Barto.ibi text. singularis, per quem ipse determinat quæst. contigibilem tempore mortalitatis, quod si primus hæres sciens hæreditatem sibi delatam, moriatur intra annum, transmittit ius deliberandi, iuxta l. cum antiquioribus. C.de iure delib.quod si eius hæres moriatur ignorans intra annum, & sic secundus hæres ipsi transmittit: quia cum illud ius semel cœpit esse hæreditarium, transit ad quemcunque uadit hæreditas, per text.ad hoc singularẽ in dicta l.uideamus. in princ ff.quod met.cau. Ad quod etiam accedit text.in l.item uidendum.in fi.ff.de pet.hæred. Vide Bartol. in dicta lege, quod diximus. §. hæc actio. siue §.in hæredem. licet sit uersiculus, & plenius uide eundem Barto. ad hanc quæstionem, & ad multa alia in materia iuris deliberandi, in lege, qui duos. ff.de rebus dub.

Vndecimo potest dici, quod sic utilis, & non directa ex ratione: quia est translatum dominium per traditionem, licet coactam, tamen cum aliqua uoluntate: cum, ut dixi in primo termino, coacta uoluntas, uoluntas est. dicta lege, si mulier. § finali & per traditionem solet transferri dominium, dicta lege tradi-

traditionibus. Et sic non potest dici, quod competat dicta in rem, cum non insit dominium directum, ut dixi in Publiciana. Et quod sit utilis, tenet glo. & omnes in d.l.3. C. quod met.cau. Sed uidetur obstare, quia datur ex mente Prætoris, & uerbis. Tamen responde, ut dixi in Publiciana, & in proxima præcedenti. Sed stricte ad hoc uidetur obstare tex in l.nemo.ff. de in integ.restitu in l.non uidetur.ff. de acquiren. poss. ubi quis non intelligitur exclusus à dominio, uel possessione, cum prætor sibi polliceatur restitutionem: sed ita est in hac actione: ut l.prima, in prin. ff.quod met.cau. ergo non est translatum dominium: & per consequens potest esse actio directa. Sed responde clarè, vt intelligit glo. in dicta l.non uidetur quod quis tradendo per metum remanet ficto modo dominus, quia uerè transtulit. Quod probat tex. ibi, dum dicit, uidetur, quæ est dictio impropria, iuxta l.naturaliter.ff. de acq.poss. Sicut in simili mulier constante matrimonio fingitur domina rerum dotalium, iuxta l.in rebus.C. de iure dot. & tamen maritus est uere dominus. l. doce ancillam.C. de rei uen. & per illud fictum dominium potest præscribi contra ipsum metum passum, prout tenet glo. in d.l. nemo, quod tene menti ad d.l.tertiam.C. quod met.cau. Et hoc potest tibi facere honorem in statutis loquentibus de dominio, uel possessione, quia non habere locum in dominio, uel possessione, quę quis fingitur habere cum competat sibi restitutio in integrum, per d.l.nemo prout etiam ibi dicit Bar. Quod tene menti perpetuo.

Duodecimo, non est contraria, per ea, quę dixi in proximis pręcedentibus. Decimotertio, est actio singularis, per fundamenta in Publiciana dicta. Decimoquarto, est simplex, per idem etiam quod in Publiciana dixi.

BONORVM POSSESSORIA hæreditatis petitio.

¶ Hęc actio datur illi, qui uolens succedere de iure prętorio, uel cum non posset de iure ciuili, agnouit bonorum possessionem ex testamento, uel ab intestato, iuxta l.finalē, C. qui admit. ad bonor. posses. per totum. Institu. de bono. posses. Et potest intentari cōtra illum, qui teneret bona hęreditaria, uel pro hęrede, uel pro possessore: sicut dicitur in petitione hæreditatis: cum tantum quis consequatur per hanc de iure prætorio, quantum per petitionem hæreditatis de iure ciuili. l.secunda.ff. de bon. poss. hære. pe. & ibi vide. Secundo, est actio prætoria d l.1. & ij ff. eodem titu. & probatur in l.prima, in princip.ff de rei vend. Tertio potest dici, quod hæc actio sit mista, sicut dicemus in petitione hæreditatis, habita æquiparatione d.l. ij. iuncta l.hæreditatis.C. de pet.hære.l. sed & si le.§. petitio.ff.eo.tit. vbi uidetur probari, quod petitio hæreditatis sit mista: quod dic vt ibi habetur. Quarto patet, quod est actio in rem, & sic realis considerato primo sic, est mista, secundo, quia petitio hæreditatis est in rem. d.§. petitio. & probatur in d.l.1. in princip. de rei vend. dum dicit, singularum rerum, ut si dicat hanc esse actionem realem, vniuersalem, illam singularem. Et quod petitio hæreditatis, & bonorum possessoria hæreditatis petitio æquiparantur, est tex. quem tene menti in l.item ueniunt, in fine.ff. de pet.hæred. Quinto, est rei persecutoria, cum sit in rem. d. §.seq. Inst. de act. Sexto, datur in simplum: quia per eam petimus tantum res hæreditarias, vt in iurib. sup. allegat. Et habetis tex. in l.si scrip.C. de pet.hæred. Septimo, cum assimiletur petitioni hæreditatis per d.l. item ueniunt. in fi. & cum tantum persequamur, quantum per petitionem hæred. d.l.ij. de bon.poss. hæt.pet. Et sicut petitio hæreditatis est bonæ fidei, vt est tex. in l.fi.C. de pet.hæt. in §.act. Inst. de act. eod modo dicamus in ista, vt sit bonæ fidei, ꝙ tamen non firmo, sed relinquo cogitandum, ex eo quod non repetitur in d.§. act. Octauo, non infamat, per ea, quæ dixi in Publiciana. Nono, potest dici, quod sit perpetua, sicut petitio hæreditatis, quæ non tollitur præscriptione longi temporis, iuxta l.hæred.C. de pet.hær.l. licet.C. de iure delib. cum scilicet maiori tempore tolli possit, iuxta l.sicut. & l.omnes.C. de præscr. triginta anno. Et quod non tollatur longo tempore, est tex. in l.hæt.C. in quibus cau.cess long.temp.præscr. Et patet ex alio, cum non detur contra titulo possidentem, d.l. hæredi. Et quæ sit ratio, quod non detur contra possidentem titulo, vide glo. in dicta l.hæredi. & gl. & ibi melius Barto. in l.hæreditatis.C. de petitio.hæredita. licet prima facie videatur ad hoc obstare text. in l.nec vllam.C. de petitione hæredita. sed ibi titulus habetur pro non titulo: dic vt dictis iuribus: licet quibusdam casibus non procedat: ut habetur in l.fin. in uersiculo, si enim uel ex parte.C. de edi.diui Adria.tollen. & habetur per glo. in dicta l.hæreditatem. & uide etiam ad hæc.l. Neratius.ff. de petitio. hæredita. Decimo, est transitoria ad hæredes.l. ueluti.ff de petitio.hæredita. & eodem modo datur in hæredes, si possident l. etiam si putauit.§. hæredem.ff. de petitio. hæredita. cum simílib. Vndecimo, est simplex, per dicta in Publiciana. Duodecimo, potest dici, quod sit utilis, cum prætor non possit facere quem directo hæredem, iuxta §.quos autem. Instit. de bono. possess. licet posset dici, quod ex quo uenit ex uerbis, & mente prætoris, debeat dici directa, ut in Publiciana dixi. Decimotertio, non est contraria: quia non ex contractu, &c. ut in alijs dixi. Decimoquarto, est uniuersalis, non singularis, cum detur pro hęreditate, quæ est quoddam uniuersale: probatur in l.prima, de petitio.hæredita. Et quod sit uniuersalis, est tex. apertus in l.prima, in principio.ff. de rei uendi. ibi, de uniuersitate proposuit prætor, &c. Et si diceres, omnia prædicta intra loquuntur in petitione hæreditatis, potest dici, quod idem est effectus in hac dicta l.secunda. de bon.poss. hære.pet. & dicta l.item ueniunt. in fine.ff. de petitio.hæredita. cum similibus.

FIDEICOMMISSARIA hæreditatis petitio.

¶ Primo, hæc actio competit fideicommissario uniuersali, cui hæreditas esset tantum uerbo, & non realiter restituta: quia si aliquis possideret res hæreditarias, posset conueniri hac actione: prout est text. in l.prima, iuncta gl. prima, & ibi Bart ff. de fideicommiss. hære. pet. Sed ultra hoc potest plus dici, quod detur hæc actio, non solum quando restitutio est facta solo uerbo, sed etiam quando realiter. Et pro hoc aduertas, quia text. in l.1. de fideicommiss. hære.pe. loquitur simpliciter, ut hæc actio detur, scilicet his, quibus restituitur hæreditas: & uerbum Restituere, comprehendi, & uerbalem, & realem restitutionem. l.restit. in principio, & l.facta. in prin. ad Trebel. ergo d.l.1. non debet restringi ad restitutionem uerbalem solum. Et ita uidetur sentire gl. in d.l.facta. in gl secunda, dum primo exponit illum text. in omni restitu. Et postea in gl.3. dicit, quod post restitutionem fideicommissarius habet fideicō missariam hæreditatis petitionem. nec se glo. ibi restringit magis ad uerbalem, quam realem: & sic gl. in d.l.1. uidetur contrariari cum gl. in d.l. facta. Vnde clare intelligendo primo teneo (ut supra dixi) quod gl. & Bar. in d.l.1. de fideicom.hær.pet. dicant ueritatem: & quod hæc actio detur solum cum uerbo est restituta hæreditas, & etiam ut infra concludam. Sed durum uidetur respondere ad ea, quæ ego allegaui: & putabam posse dici, & intelligi, ut supra, ut glo. in d.l fac. debeat ad singula referri. Vel, & secundo, quod in dicta l. facta non fuit re ipsa restituta hæreditas: quod patet, dum dicit, quod fideicommissarius non fuit nactus possessionem: quia quando re restituitur, intelligitur, quod fideicommissarius possideat: ut est text. in d.l.facta. in princ. Cogitabis, quia obstat text in l.cum hęr.ff. de acqu.poss. Et concludo, ut sentit glo & Barto. in l.2 de fideicom hęr. pet restitutionē ex senatusconsulto transeunt omnes actiones, quę competebant hęredi, in tantum quod posset intentare utilem petitionem hęreditate in his rebus, quę possiderent ab alio, nec adhuc ad ipsum peruenissent. Et quia passus est subtilis, adhuc uereor per te in d.l. facta. in princ. ubi acta restitutione etiā uerbali, transit dominium omnium bonorum in fideicō missarium: ergo sequitur, quod possit habere rei uendicationem, per tex. in l in rem in princ. de rei uen. Ex quo resultat aliud contrariū, quod cum fideicommissarius hēt ciuilem actionem. §. rei uendica non est opus actione prętoria, per tex. in l.j.§ merito. ff de sub. Et tanto magis hoc urget ꝙ procedit ēt qn̄ aliqua res nunquam peruenisset ad fideicommissariū. Post oēs putabam in his posse dici sic, ꝙ sicut datur petitio hęreditatis ēt post translatū dn̄ium in hęrede p additionē, iuxta l.cum hęr. in prin ff. de acqu. pos. & tamen posset habere rei uendicationem, ita de iure prętorio fideicommissario detur actiō, ēt quod habeat dn̄ium: & sic rei uendicatio ex intrinseca rōne: quia petitio hēditatis est actio uniuersalis: sed rei uend. est singularis: ut patet in d.l.1. de rei uen. Sed rei uēdicatio ad hęreditatem, & sic ad uniuersitatē iuris, non potest competere, l.uendicatio. & l.1.§. per hanc. e.l.ij. de rei uendi. ergo necessario

ecessario sit opus hac actione. Vnde fideicommissarius ad res uniuersales non potest habere rei vendicationē, esto, quod sit dominus: non petitionem hæreditatis, quia non est hæres directo: nō vtilem ex persona sua: agitur prætor, vt ex persona sua ad res vniuersales agere posset, dedit hanc actionem, & ita intelligo. Ex quibus in puncto iuris elicio conclusionem, scilicet actionem competere fideicommissario, etiam quod te, & verbo esset sibi restituta hæreditas, ad persequendas res hæreditarias contra poss. Et licet hoc videatur glo. & Barto. per id, quod dixi supra in principio, tamen ipsos intelligas, quando in totū re ipsa fuit hæreditas restituta. Hæc conclusio loquitur, quando aliqua res deficiebat: quia fideicommissarius contra possessores habet hanc actionem. Et hoc sentit glo. & Barto. in l. nec interest ff. eodem, de fidicom. hæred. pet. Et ita firmiter intelligo illos terminos, & videbis qualiter ruminati sint.

Secundo, est prætoria, vt probatur in l. prima, in principio ff. de rei uendicar. & tenet glo. in l. secunda, de fideicommiss. hæredita. per & ibi Barto. licet uideatur obstare, eo, quod uenit ex senatusconsulto, & per consequens de iure ciuili, iuxta l. ius ciuile. In secunda, ff. de iustit. & iure. Sed intellige, ut ibi per glo. & Barto. Tertio, quod detur in simplum, probatur per fundamenta, quæ dixi in præcedenti: & ter enta æquiparatione dictæ l. secundæ, ut ibi dixi. Quarto, an sit bonæ fidei: dic ut in præcedenti dixi. Quinto, quod sit perpetua, dic ut in superiori. Sexto, quod sit trāsitoria ad hæredes, est tex. in l. finali, uersiculo, an ei, de fideicommiss. hæred. pe. In hæredem autem an detur: dic ut in superiori facta æquiparatione dicta l. secūda. Septimo, quod non infamet, dic ut in superioribus. Octauo, quod sit utilis, dic ut in superiori. Nono, quod sit uniuersalis, probatur ut in superiori per dictam l. primam, in principio ff. de rei uendi. Decimo, quod sit simplex, dic ut in alijs dixi. Vndecimo, est realis, etiam per dicta in superiori proxima, potest etiam dici mista, ut ibidem dixi. Duodecimo, an sit persecutoria, dic ut in præcedenti. Decimotertio, quod non sit contraria, eodem modo, & ut in Publiciana dixi.

PRAEIVDICIALIS IN
rem de libertinitate.

¶ Et quia sunt plures præiudiciales, ut in §. præiudiciales. Institutio. de actio. Primo est sciendum, quare dicantur præiudiciales: & secundum quosdam ex eo ita appellatur, quod in modum exceptionis opponuntur, hinc est quod in rubr ff. de exceptio. dicitur, & præiudicijs. uidetur probare in l. generaliter ff. eodem, de exceptio. cum intendens aliquod præiudicium, ut in seruiture, uel libertate, sustineat partes actoris sicut diximus in alijs exceptionibus. l. prima ff. eodem. Sed hoc non uidetur uerum quia non dicerentur actiones, sed exceptiones, & contra tex. in dicto § præiudiciales, dum dicit, in rem actiones. Licet posset dici, quod ibi sit uerbum. Videntur, quod denotat improprietatem, iuxta l. naturaliter, de acquirenda possessio. sed multoties est expressum ueritatis: ut l. seruum filij. § si quis rem. ff. de lega. primo. Aliquando importat sententiam: ut, ita mihi uidetur, ut in cap. præterea requisiti de appellatio. nisi quis diceret, quod hoc procedit, quando uerbum Videtur, refertur ad personam: secus quando ad rem. dicto § præiudiciales. Sed respondeo aliter, nouerit ponderans tex. in dicto §. præiudiciales, dum dicit, quales sunt: & sic loquitur propriè: alias Imperator esset sibi contrarius. Vnde conclude quod præiudiciales sunt actiones, non exceptiones. Ad primum argumentum adductum in contrarium, responde secundum ea, quæ habentur in l. fundum Titianum. ff. de exce. Et dicas appellari præiudiciales, eo quia si concurrant cum alia exceptione, præiudicant illi: quoniam non pronunciatur super illa quousque in præiudiciali pronuntiatum sit ut habetur in l. ordina. ff. de li. cau. & in l. seruum quoq; de procuratorib. Vel & secundo, possunt dici præiudiciales, quia in ipsis tractatur de magno præiudicio, uidelicet de statu libertatis, qui est inæstimabilis l. liberras. ff. de re. iud §. sed cum libertas Institu. ex quibus cau ma. non licet. sicut etiam patria potestas. l. filiusfamil. §. secundum uulgarem de leg. r. Sed uide Bart. in l. siue contra. uer. dic ergo. ff. de li ag & gl. in d. §. præiudiciales. Quæ autem ex his præiudicialibus sit de iure ciuili, & quomodo, dicetur post gl. pen. in d §. præiudiciales. Et respondeo ad hanc præiudicialem in rem de libertinitate, primo est dicendū, quod competit, quando quis dicit aliquem esse libertum suum, qui tamen dicit se ingenuum, uel contra, cum quis dicit se ingenuum, cum alius dicat eum esse libertum. de hoc in d. §. præiudiciales. Sed quid in abbate contra monachum, & in multis alijs, uide gl. sing. in l. 1. §. per hanc. in uer. uend. care ff. de rei uend.

Secundo, est actio prætoria. d. §. præiudic. uer. cæteræ. Tertio, est actio singularis: quod patet ex prædictis: & probatur in dicta l. prima. §. per hanc. ff. de rei uend. Quarto, est stricti iuris d. §. act. Quinto, datur in simplum, cum reuocetur, uel petatur quis in libertatem. d. §. præiudiciales. Sexto, est rei persecutoria, cum sit in rem. dicto §. sequens, de actio. Septimo, est in rem, dicto §. præiudiciales. sed immo uidetur, quod sit in personam, cum persona sit quæ petitur. Potest dici quod licet petatur persona, tamen cum non ueniat ex contractu, uel quasi, dicatur in rem dicto §. omnium, & d. dicto § sequens. uer. earum. Insti. de act. Octauo, potest dici, quod sit perpetua, cum contineat rei persecutionem, dicta l. in honorarijs de act. & obl. & dicta l. si cum exceptione. § post annum. ff. quod me cau Nono est transitoria ad hæredes per dictū § post annum. uersi. ideo autem, & etiam quia iura patronatus transeunt ad hæredes. l. uenia. in princip. ff. de in ius uocan. l. penult. C. de libe & eor. li. Quod tamen est intelligendum secundum distinctionem traditam in materia operarum. de qua uide late Barto. in l. si non sortem § libertus. de cond. indeb. Et non solum hæredibus patroni, sed hæredibus etiam liberti: vt l. hæres. ff. de obsequ a lib. pa. præst. Quod intellige quantum ad bona: sed quantum ad ius liberti nitatis, secus sit. An detur in hæredes quo ad bona potest dici, quod sic: secus quando tenderet ad reuerentiam, cum sit mortuus libertus. Quod secus est ex parte patroni defuncti. Vide in iuribus præallegatis. Decimo, potest dici, quod non infamet, cum non reperiatur ut in alijs dixi. Vndecimo, potest dici, quod sit vtilis: quia non intenditur ratione dominij, iuxta ea, quæ in Publiciana dicta sunt, licet posset quis dicere, quod sit directa ex quo uenit ex mente, & uerbis prætoris. In quibus tute met cogita & responde. Duodecimo, non est contraria proba, ut in alijs supra dixi Decimotertio, est simplex per fundamentum in Pub. adductum.

PRAEIVDICIALIS IN REM
de patru agnoscendo.

¶ Hæc competit illi qui dicit aliquem esse filium suum, & petit ab ipso omnia, quæ a filio quis consequi debet, uel contra potest competere illi, qui dicit se esse filium alicuius, & petit ab eo omnia, quæ a patre consequi posset. de qua est tex. in §. præiudiciales. Instit. de act. & ibi glo. magna, circa princ. Et hoc quando quis diceret se esse in quasi possessione, quod non sit filius, uel quod dicit se esse in quasi possessione, quod non sit pater: & quando habeat locum rei uendicatio, & quando ista præiudicialis, & quando officium iudicis, uide glo. in d. l. 1. §. per hanc. in uer. uendic. ff. de rei uen. & ibi doct. in quo differat præiudicialis à rei uendicatione, uide Bar. in l. siue contraria. uer quæro in quo differt. ff. de li. agno. uide pro hac in dictis iuribus.

Secundo, non infamat, per idem quod in Publiciana dixi. Tertio, est prætoria, ut probatur in d § præiudiciales. Quarto, est realis: & proba, ut in proxime præcedenti dixi. Quinto, est rei persecutoria, eodem modo. Sexto, est in simplum eodem modo. Septimo, est stricti iuris, eodem modo. Octauo, est perpetua, eodem modo Nono, non potest dici, quod sit transitoria ad hæredes, ut probat tex. in l siue contra. uer. illud tenendum. ff. de lib. ag. Et potest esse ratio, quia mortuo altero ex his, qui sibi coniunguntur iure patriæ potestatis, expirat, secundum Barto. ibi. circa fi. & facit. l. prima, & fin. C. si reus, uel accu. mor. fu. & morte soluitur patria potestas, & etiam filiatio, cum mors omnia soluat. §. deinceps in Auth. de nup. licet quantum ad bona posset fortè dubitari, quæ peruenissent ad alterum ipsorum, etiam iure suitatis, iuxta d l. 1. & fin. & per totū. C. si pen app. mors inter. Decimo, est singularis, ut in superiori. Vndecimo, est utilis, ut proximè dixi. Duodecimo, nō est contraria, ut patet per dicta in alijs Decimotertio, est simplex, ut patet.

PAVLIANA.

¶ Circa hanc, & alias reuocatorias, primo est sciendum, quod multi uoluerunt has actiones esse interdicta reuocatoria: quod non uidetur uerum, ut potest deprehendi in lib.

in lib. de interpic. ubi non reperitur de istis reuocatorijs. Bene uerum est quod ex edicto prætoris dantur, ut infra apparebit.& est tex.in l.prima,versi. necessario. ff.de his, quæ in fraud. cred. Secundo, est sciendum, quod sunt opi.an vna sit in factum actio pro his alienatis in fraudem, cui adijciantur ista nomina,Pauliana,Fauiana,&c. Et de hoc est gl.in l.1.in ver.actio.ff.quæ in frau.cred.glo. in l. hac in factum. eodem tit. & glo. plenior, in l. secunda,in glo.secunda.ff.si quid in frau.pa.& gl.plenissima,in §. itē si quis in fraud.in ver.petere.Inst.de actio.& fortè via disputandi posset teneri, quod vna sit actio in factum, cui adijciantur dicta nomina. Et ipsam reuocentur non solum incorporalia, sed etiam corporalia, per d. l. hac in factum, & videtur text. in l. ait prætor. §. si debitorem meum &§.annus,& §.seq.ff. quæ in frau.cred.Sed communiter seq.docto.glo.in d.l.2.ff.si quid in frau. pa.& ibi vide Batt.Remanet igitur per viam euidentiæ secundum communem opi. quod Pauliana, Caluisiana, Fauiana,& actio in factū,sunt quatuor actiones reuocatoriæ, de per se:vt seq. etiam Ioann.in arbore sua:licet domini Vltram. discord.vt refert Barto.in d.l.hac in factum,& vid.eos sequi.Sed dic,ut d.l.2.ff.si quid in frau.pa.

His præmissis primo hæc actio habet locum, quando debitor alienauit aliqua bona sua mobilia, uel immobilia in fraudem creditorum suorum. Nam creditores per hanc Paulianam actionem reuocare possunt dictam alienationem, ac si non esset facta: de qua habetur in d.§. item si quis in frau. & in l.videamus la 2. in §. Fauiana. ff.de vsu.cum simil.Secundo,est prætoria, cum connumeretur inter prætorias,incipiendo à §.aliæ. Instit.de act.vsque ad § item si quis in fraudem, & probatur in d. l. videamus.§.in Fauiana.ver.nam prætor.l. 1.& l.ait prætor. § hæc actio ff.quæ in frau.cred. cum simi.Tertio,uidetur quòd sit actio directa,quia datur ex mente, & verbis edi. d.l.prima,in princ.ff. quæ in frau. credi. Sed quod immo sit utilis,videtur tex.in l qui autem,§. item si necessarius. ff.eo.& l.si pignus.l. ait prætor. ff. si quid in fraudem, eo. ti. Ad §.item si quis,primo responde,vt ibi per glo.in ver. vtilem,quæ sentit,quod hæc actio sit directa, & idem sentit glo.in l ait prætor.in prin.in uer competere.eo.tit Sed difficile uidetur respondere ad l.si pignus,& §.item si necessarius,propter tex.in l.prima,in fi. cum l. sequen. quæ uenit continuatiuè,eodem titulo, nisi ad l. pignus. dicamus,quod ibi ideo est,quod datur utilis, quia uidetur sapere donationem illa remissio inter uirum,& vxorem,licet in veritate non sit donatio,&c. Ad §. item si necessarius,potest dici, quod ibi sit eo, quia fraus sumpsit initiū ex persona defuncti,& executa est per hære. Vel dicamus, quod aliquando sit utilis,licet de sui natura sit directa,vt in pluribus uidebis,tamen cogita. Quarto uidetur,quod sit actio personalis,per tex. in l. qui à debitore, & quæ ibi per Barto ff.quæ in frau.cred.vbi Barto.dicit,quod quando in personalibus actionibus quis conuenitur ratione doli,pretium succedit loco rei, per illum textum ubi,qui scienter emit,tenetur reuocatoria, & sic actione personali, in qua ratione doli pretium uenit loco rei. Et quod sit personalis,facit:quia cum sit reuocatoria,prout Fauiana, sit personalis,per tex.in l prima,§.hæc actio. ff.si quid in frau.pa.1. Sed quod immo sit realis,videtur,quia connumeratur inter reales,à § 1. cum pluribus sequen. usque ad §.in personam.Institu.de actio.Item cum sit persecutoria,uidetur etiam realis,cum actiones in rem sint persecutoriæ.§.sequens.Instit.eo.Nisi dicamus,quòd ex eo quod excedit personam naturalium; cōnumeratur inter reales, quod pater, ubi datur contra quemlibet, qui accepit ab eo,qui alienauit in fraudem:ut ait prætor. & hæc actio.ff. quæ in frau.cred. Cogita Quinto, est rei persecutoria per tex.in l.si fraud.§.si a socero in ver. quia hæc actio. & l. ait prætor.§.per hanc.ff. quę in frau.cre.Sexto, est in simplum,ut iuribus proximè allegatis: licet quando res non reperitur possit fraudator poni in carcerem, & uideatur esse quæstio pœnalis,secundum magis communem intellectum,secundum Bar.in l.fi.§ si ff.quæ in frau. cred. Septimo,est stricti iuris,cum non reperiatur in §.actionum, ut alijs dixi. Octauo,est temporalis,& non perpetua,cum dutur per annum vtilem.l.ait prætor. in principio.& § annus.& l.qui autem.§.fi.ff.quæ in frau.cred in fin. C.de reuo. hic,quæ in fraud l. 1. in prin.ff.eo.licet in eo,quod ad fraudantem peruenit, detur etiam post annum, d. l. ait prætor.§.hæc actio.& glo.in d.§.fina.in uer,annum, Sed quod imo hæc actio detur post annum, uidetur tex. l. in honorarijs.in prin.de actio.& oblig.quia cum sit persecutoria, vt supra est probatum, vtiq; dicitur debere dari post annum per illum text. De quo dic, ut ibi per glo. melius Barto.Nono est transitoria ad hæredes.l.ait prætor.§.fi.ff. quæ in frau.cre.& eodem modo datur contra hæredes de eo,quod ad ipsos peruenit.l.Cass.ff. eodem titu. Decimò, est actio simplex, quod proba,vt in alijs, maximè in Publicia. Duodecimo, est actio singularis, per iura allegata in quinto termino,eum simil. Sed quod immo sit uniuersalis,uidetur tex.in l qui autem §.si seruum.ff. eo. Nisi dicas.quod ibi procedit per uiam accessoriam, & in consequentiam,quod reuocetur hæreditas,ut etiam sentit glo. at.l.cum principal.ff.de regu.iu. Duodecimo,non est contraria, per dicta in Publiciana. Decimotertio, putarem quod non infamet,per fundamentum sæpe in alijs dictū, & in Publiciana dixi,sed cogita.

FAVIANA.

¶Primò,hæc competit patrono contra possessores bonorum, quæ fuerunt alienata per libertum in fraudem legitimę debitæ ipsi patrono: de qua legitima habetur in §. sed nostra.Inst.de succes.liber.De hac actione habetur in l.1.in prin.ff.si quid in frau.pa.& in ead.l. §. item Papin. in l.uideamus.§.in Fauiana ff.de usur. in l.si patronus. §. patronum,in l.tenetur,& in l.si libertus.in l.ergo,& l. nō videtur,ff.si quid in frau.pat.cum similib.Secundo, est simplex,ut in alijs dictum est.Tertio,est prætoria.d.l.si patronus.§ patronum,& d.l.j in fi.prin.& l.uideamus.§. in Fauiana.ff.de vsur.cum sim.Quarto,est actio in personam l. j.§.hæc actio.ff.si quid in frau.pat.prout etiam dixi in Pauliana. licet uideatur realis, ut etiam ibi dixi. Quinto, est rei persecutoria.Tex.est clarus in l.si patronus.§ hęc actio. ff.eo.& l.tenetur.§.in actione. eo. tit.cum sim. Sexto, datur in simplum, cum reuocet tantum in fraudem alienata:ut l.1.in prin.& l.quodcunque.eo.tit. licet, si non restituatur,possit actor iurare in litem:ut d.l. tenetur. §. in actione.Septimo,est actio perpetua, per tex.clarum in l. si patronus.§.hæc actio. eod.tit. licet assignet ibi rationem generalem lex,cum sit rei persecutoria, ut pluries allegani tex.in § sequens.ver.earum .Inst.de act.& d.l.in honorarijs in prin.de verb.obli.Octauo,est stricti iuris,vt patet in d.§.actionum. Nono, datur hæredibus,& contra hæredes per tex clarum in d.l.j.§ hæc actio ff.eo.Decimo,non puto eam infamare,per dicta in Pub.Vndecimo,quod sit directa,eo modo probo quo in superiori,per tex.in d l. 1. in prin.cum conc.quæ dixi supra in primo termino Duodecimo,est singularis per ea, quæ dixi supra in quinto, & sexto fundamentis.licet posset dici, quod sit uniuersalis, ex quo petitur legitima: & sic uidetur peti quid vniuersale,iuxta l.licet minimam.ff.de pet.hæred.vnde cogita.Decimotertio,non est contraria:ut in pluribus dici,&c.

CALVISIANA.

¶ Hæc competit generaliter tam patrono in bonis liberti alienatis in fraudem, q̄ cuique creditori in bonis debitoris,sicut Pauliana,prout dicit glo. notab.in §. item si quis in fraudem.in ver petere.Instit.de act. Et potest intentari in casibus,quibus etiam Fauiana,& Pauliana,& potuit introduci ex eo,quod interfit habere plures actiones.l cum filius.§.varij.ff.de leg 2. etiam si nullum interesse habere mus intentare magis unam actionem, quam aliam, ut refert sanctus Blasius,dicens de hoc esse glo.singularem,in §.sic itaq;.in ver.odio Institu.de actio. De hac Caluisiana habetur per Bar.in l.hac in factum.ff.quæ in frau cred.in l.in Fauiana & l.si patronus.§.plures. & in l.si.ff.si quad. pau fe.di.ubi pulchrè tex.cum simi.In alijs terminis dicerem breuiter,quòd cum datur patrono,eadem.in hac dicenda esse,quæ de Fauiana dixi.Si uero intentaretur à creditore,eadem,quæ in Pauliana diximus.

IN FACTVM REuocatoria.

¶ Primo, hæc secundum communem opinionem competit vnicuiq; tam creditori, quam patrono dummodo ad reuocandum incorporalia,per text. in l hac in factum ff. quæ in frau.cre.& vt dixi in euidentialibus,sup.ad istas reuocatorias: licet sint opin.an una sit in factum reuocatoriā.Et illę sunt adiectiones,s.Pauliana,Fauiana,&c.tamē,

ut ibi

ut ibi dixi, secundum magis. communem opi. hæc in factum ab illis differt, ut iam dixi. Secundo, est prætoria, ut l. ait prætor § annus & §. sequenti. & si debitorē. & l. hac in factum. ff quæ in frau. cre. In alijs terminis dicerem, vt in Pauliana est dictum: tamen cogitabis, licet cadat in dubio, quod qñ competit patrono, idem sit, quod in Fauiana: & qñ creditori, idem, quod in Pauliana, ut dixi in Caluisiana. Tamen crederem, quod procedat à pari cum Pauliana, per tuta, quæ super ipsa allegaui Tamen cogita.

REDHIBITORIA.

¶Hæc competit, quando quis emit aliquam rem, quæ habet vitium latens, quod vitium ignorabat emptor: cum si sciuisset, forte nullo modo emisset: vnde emptor potest per hanc cogere venditorem ad recipiendam rem, & restituendum precium: ut l. 1. in si princ. & l. redhibere ff. de ædil. edic & competit, siue sit mancipium morbosum, siue iumentum, siue fundus propter herbam pestiferam, d. l. 1. in princ. l. si prædium. C. ędi. act. l. etiam in fundo. ff eo. & sic tam in rebus stabilibus, quàm mobilibus, & se mouentibus, d. l. j. in princ. De hac habetur in d. l. j in princ & in glo. in uer. aiunt. & in l. redhibitoria. eo. tit Et quod differat hæc à quanto minoris, & ab actione in factum, apparebit in duabus proximis sequentibus. Secundo, cum sit ædilitia, per tex. in l. 1. ff. de ædi. edi. in l si tamen. § in ædilitijs. §. ædilitiæ. eo. titu. & C. eod. tit. in rubr. infertur etiam quod sit prætoria, per text. in §. proponebatur. Insti. de iu. natu. gen. & ciu. Et quod istæ ædilitię sint pretorię, est tex. in §. Prætoriæ. Instit. de diuisi. stipu cum sim. Tertio, uidetur actio temporalis, & non perpetua: patet, quia durat per sex menses: ut l. sciendum: §. fin & l ædiles aiunt. in si. princ. & l. uenditor in si. & l. cum sex. ff. de ædil. edic. in l. 2. C. eo. tit. Et an sint utiles isti sex menses, & à quo tempore incipiant currere, uide glo. in d. l. sciendum. §. fin. in uer sicu. currit. & dicta l. cum sex. & in locis superius allega. bene uerum est, quod si conueniat, quòd res possit redhiberi, si emptori displiceat, isto casu sine præfinitione temporis habet emptor sexaginta dies ad declarandum suam uoluntatem. Text. est reputatus ab omnibus singularis in l. quod si nolit. §. si quid ita uenierit. de ędi. edicto. quod etiam tangit sanctus Blasius hic. Quarto, est stricti iuris, di cto §. actionum. Quinto, datur in simplum, hoc est, ad recipiendum precium, & ut res restituatur. l. cum autem §. Iulianus. ff. de ædi. & d. §. sequens. uersicu. caterum in l. redhibitoria. de ædi. edic. Licet aliquando fiat condemnatio in duplum, s. quando venditor non restitueret pretiū. d. l redhibitoria & est gl. in §. sequens. in uersic. ferre. Instit. de actio. Sexto, uidetur, quod sit rei persecutoria hoc modo, quia uenit ex contractu, l. cum autem, §. si seruus, ff. de ædi. edic. Sed quæ descendunt ex contractu, sunt rei persecutoriæ regulariter. §. sequens uersic. cæterum. Institu de act. igitur, licet uideatur obstare, quia sit temporalis, intra sex menses, non uidetur persecutoria, per text. in l. in honorarijs. in prin. de act. & oblig. Sed dic, ut ibi per gl. & Barto. quia fallit in redhibitoria, ex quo resultat aliud fundamentum. quod sit persecutoria. quia cum exceptio debeat esse de regu. l. nam quod liquidē. ff. de pe. leg. cum si. & cum d. l. honorarijs. detur reg. quod act. persecut. dentur post annum, quia fallit in redhib. ut dixi, seq. quòd redib sit persecu. ut excep sit de regula. Septimò, est transit. ad hæred. l. si tamen. §. ædilit. & l. sciendum. §. deinde. §. pollicentur. ff. de ædi. edic Et accedat ratio: quia cum in edic. subdantur verba. & ad quem ea res pertinet: intelligitur de hæred l. sciend. §. fi. de verb. sig. glo. in dicto. §. de inde. in ver. successoribus. Sed in hac reg. est uerb. ad quem ea res pertinet: ut l. 1. §. quod si mancip. eo. tit. ergo, &c. in hæredes etiam datur: ut d. §. ædilitię. & l. cum autem. §. hæ act. eo. tit. immo etiam aliquando in fideiu. datur. l. latius. eo. tit cum sim. Octauo, uidetur, quod sit actio perso nalis: ut probatur in l. 1. ibi, uenditorem conueniri, & l. si prædium ibi, aduersus uenditorem. C. de ædi. act. in l. 1. §. causa. ibi, teneri debere. cum sim. Ex quo sequitur, quod sit personalis, per l. act. genera. uer. in personam. de act. & obli. cum similib. Nono, non infamat, per ea, quæ dixi in Pub. Decimo, quod sit directa, uidetur, cum descendat ex uerb. & mente prætoris, & ubi repugnat: ut patet in præallegatis, maximè in d. l. 1. in prin. de ædil. edic cum similib. Vndecimo, quod sit singularis, patet ex præallegatis. Duodecimo, non est contraria: quia non conuenit: ex contractu, ut nomen vnius contrahentis descendat ab alio, iuxta illam gl. in l. consensu. ff. de act. & obli. Decimotertio, est simplex: ut patet, cum actori, & reo manifestetur, iuxta dicta in Publiciana.

QVANTO MINORIS.

¶ Primo, hæc actio competit ei, qui emit rem habentem latens uitium, propter quod res non tantum ualet, quantum emptor soluit, contra uenditorem, ut restituat illud quod plus fuit solutum vltra ualorem communem: & sic datur hæc actio, ubi minoris res communiter valet. Sed in hoc est aduertendum, quia, secundum communem opinionem, in l. Iulianus. in princ. de act. empti. reperitur quædam alia actio quanto minoris, quæ competit ubi emptor minoris emisset, si uitium sciuisset. De hoc est gl. mag. in d. l. Iulianus. in §. item furem. uer. item quid differt. item etiam secunda est ciuilis, prima prætoria ut ibi glo. In quo autem differat una ab altera, dic etiam ut ibi per gl & doc. Et licet Petrus, & Cyn. in l 2. in fi C. de ædi. act. teneant, quod una sit tantum quanto minoris, & plura adducant, quæ recitat sanctus Blasius hic, ad quæ ipse respondet: & sic in fi. tenet quod sit verior de iure illa opinio Petri. & Cyni: licet communis opinio sit cum glo. in d. l. Iul. secundum Bart. & Pau. de Cast. & alios. & per glo. in l. si is qui. §. 1. ff. de excep. rei iudi. uide per sanctum Blasium hic, & per docto. in præallegatis iuribus; quia cum sit antiqua, & trita quæstio, eam non refero, vt citius ad alia utiliora, & subtiliora ueniam. Secundo, quòd sit simplex, dic ut in alijs dixi. Tertio, quod sit singularis, eodem modo. Quarto, quod sit directa, dic ut in præcedenti, & eodem modo, quod contrario. Sexto, datur hæredibus, & contra hæredes, per allegata in redhibitoria. Septimo, non est perpetua, sed annalis: ut d. l. sciendum. §. fina. l. ædiles aiunt, de ædi edi. & l 2. C. de ædi. act. licet aliqñ detur intra sex menses, quando. s. venditor non cauet de uitijs, &c. cum etiam tunc redhibitoria detur intra duos menses: ut est tex. cum gl. in l. si uenditor. ff. de ædi. edic. Facit tex. in l quod si nolit. § si quid ita eodem tit. Octauo, non infamat, ut in alijs dixi. Nono est stricti iuris d. §. actionum. Decimo, datur in simplum. ut in redhibitoriis & probatur in l. si is, qui. §. j de exce rei. cum simi. Vndecimo, quod sit rei persecutoria, dic ut in redhibitoria. Duodecimo, sit personalis, eodem modo. Tertiodecimo, quod sit etiā prætoria. per eadē leges de quibus in præcedenti.

IN FACTVM AEDILITIA.

¶Vel redhibitoria.

Hæc competit emptori contra uenditorem, qui recipit rem uenditam, & restituit pretium: quia per hanc emptor potest pretium recuperare, vel quod res fuerit in iure, uel extra ius redhibita, non solum ipsi emptori ad pretium, ut dixi, competit, sed contra, etiam ipsi vēditori, si aliquis accessit illi rei venditæ quousq; fuit apud emptorem. De hoc est tex. cum gl. in l. quod si nolit. §. in factum. & §. illud planè. & §. restitui. ff. de ædi. edic. licet ad iustum pretium habeat ēt emptor actionem ex empto, & uendito, ad tales accessiones ex uendito secundum gl. in d § restitui. in uer. per actionem. & est text. in gloss. in l. cum autem. in fi. prin. ff. eo tit. Quod dic, ut ibi habetur. Et de huiusmodi accessionibus uide iu ea. l. §. fin. cum sim. Et ex his pōt deprehendi, quod differat hoc factum ab alijs duabus supra proximis. Secundo, quod sit simplex, item quod singularis, item quod directa, item quod non infamet, item quod non contraria: dic ut in præcedentibus. Et eodem modo, quod sit prætoria, quod personalis, quòd rei persecutoria, quod stricti iuris item quod detur in simplum, & probatur etiam in l. quod si nolit. §. in factum. & per glo. in l. ædiles aiunt. in princ. de ædi edi. Item quod non sit perpetua, sed temporalis, cum detur intra sexaginta dies, ut vult glo. in d. l. ædiles aiunt. in prin. in uer. facturus. uide apud leges in præcedentibus allegatas.

EXERCITORIA.

¶ Scias, quod fuerunt opin. an istud cum pluribus alijs sit proprium nomen actionis, uel sit quædam adiectio, ut recitat glo. Inst. quod cum eo. § pen in uer. senatus. circa si glo. in §. actiones autem, de peculio. in gl. 3. Instit. de

de act. in l. 3. ff. de poen. Communis conclusio est, quòd sit adiectio: licet in disputando posset teneri contrarium: quod tamen cum non sit multæ utilitatis, non tango. Quantum ad terminos nostros hæc actio exercitoria primo competit secundum Azo. in Summa, eodem titu. contrahentibus cum magistro nauis contra exercitorem nauis, qui magistrum naui præposuit. Ita probatur in l. prima, in princip. ff. de exerci. & dicit etiam gl. in §. actiones autem de peculio. in ver. ipso iure. Institu. de actio. licet sanctus Blasius hic dicat, quod datur contra magistrum ratione contractus facti cum exercitore: qui, secundum eum, gubernat nauim: quod tamen est falsum, per tex. quem ipse allegat in d. l. prima. §. magistrum. & §. cuius autem. & §. non autem. ver. imo quærit. Ofilius. & §. quod si plures, cum sim. ff. de exerc. Cum exercitor dicatur, qui est dominus nauis, vel quòd sit sua, vel ab alio habeat conductam, & ad ipsum pertineant obuentiones, ut d. l. prima. §. exercitorem. & in §. ex contrario. & est clarum vt patet per totum titulum. Et miror, quòd tantus doctor in hoc æquiuocauerit: sed forte est corruptus. Adde quòd pro hoc etiam est tex. apertus in §. eadem ratione. versi. exercitoria & ver. ideo autem. Institut. quod cum eo. qui in alie. potest. Secundo, est prætoria: vt est tex. in dicto §. eadem ratione. & in l. prima. §. non autem. ff. de exerc. cum simi. Tertio, est actio personalis: quia uenit ex obligatione, quæ est ex contractu, d. l. prima, in princip. ff. de exerc. dum dicit. Necessitas contrahendi cum magistro, &c. Quarto, quod sit rei persecutoria, patet, cum descendat ex contractu, vt supra per tex. in §. sequens. ver. earum. Institu. de actio. Quinto, quod detur in simplum, probatur cum ueniat ex contractu, per tex. notab. in §. omnes autem. Institu. de actio. Sexto, quod sit stricti iuris patet in d. §. actionum. Septimo, quod si perpetua, est tex. in l. si tamen §. fina. ff. de exercito. Octauo datur hæredibus, & contra hæredes: ut est tex. in d. l. si tamen. §. fina. & ibi glo. not. & est tex. qui etiam probat in l. nouissimè. ff. de instit. gl. in d. §. eadem ratione. in ver. exercitoria. Institu. quod cum eo. Nono, quod non infamat, dic vt in Publiciana. Decimo, quod sit directa, probatur, cum detur ex verbis, & mente prætoris. dicta l. prima, in prin. ff. de exerci. Vndecimo, non est contraria per theoricam glo. in d. l. ex consensu. de actio. & obliga. Duodecimo, quod sit singularis, dic ut in alijs. Tertiodecimo quod sit simplex, eodem modo.

INSTITORIA.

¶ Primo hæc actio competit tam ei, qui contraxit cum aliquo proposito alium alicui negotiationi, puta vino vendendo, vel cuilibet alteri negotiationi in terra, quàm cõtra illũ, qui talem institorem præposuit: vt per Azo. in Sum. C. eod. & l. prima, & per totum ff. de institu. & l. tertia, & l. quicunque, in princip. & §. idem si institorem. ff. eodem. Et intellige sanè, quod ita demum obligatur, qui proposuit institorem, si contractus est super negotiatione, in qua est præpositus, & quod ad illam pertineat, non si ad aliam d. l. quicunque § non tamen. prout etiam contingit in exercitoria. l. prima. §. non autem. ff. de exercit. De hac etiam per glo. in § actiones autem de peculio. Institu. de actio. & d. §. eadem ratione. Institu quod cum eodem. Et in his obligatur dominus in solidum: quia eius iussu uidetur contractum, per textum in §. si igitur Institutio. eodem titulo facit text. in l. si quia mancipijs, in fine princip. ff. de instito. Secundo, quod sit simplex: dic ut in alijs dixi: & eodem modo, quod sit singularis. Item non est contraria, ut dixi in præcedenti. Quinto, est directa, quæ venit ex verbis, & mente prætoris, dicta l. prima. ff. de instito. licet in aliquibus casibus competat utilis: ut l habeat. in fine princip. & l. si cum villico. & l in eum in princip. ff. de instito. sed uide tu ibidem per glo. & docto. plenius. Item non infamat, ut in alijs dixi. Septimo, est stricti iuris, ut dicto §. actionum. Octauo, quod detur hæredibus, & contra hæredes, est text. in l. nouissimè. ff. de instito. licet etiam contra præponentem talem institorem possit competere redhibitoria. dicta l. si quis mancipijs. in principio. de instito. Nono, est perpetua, vt dicta l. nouissimè. Decimo, est simplum, vt dixi in superiori proxima. Vndecimo, est rei persecutoria, cum veniat ex contractu, per dictum §. sequens. Institu. de actio. & per illum met textum probat, quod sit rei persecutoria, cum veniat ex contractu, ut patet. Vltimo, quod sit prætoria, patet per ea, quæ in superiora proxime dixi.

TRIBVTORIA.

¶ Hæc competit illis, qui contrahunt cum seruo, vel filiofamilias alicuius, contra dominum eius vel patrem, quando dicti scilicet seruus, vel filius in mercibus peculiaribus contrahunt, scientibus domino, uel patre, & non contradicentibus: ut habetur in l. prima, in prin. & vsque ad §. potestatis. ff. de tribu. Et eodem modo in his, qui seruirent nobis bona fide, esto quod sint liberi homines. vel serui alieni, vel etiam seruus vsufructuarius, dummodo meæ, super qua cõtrahunt, sint domini, vt habetur in dicta l. prima §. fin. & l. sequenti. & etiam in seruo communi, ut l. etiam. eodem titu. De hac etiam habetur in §. introduxit, Institut. quod cũ eo. & per glo. dicto §. actiones autem de peculio. Institu. de actio. & licet in actione de peculio soleat deduci, quod domino, vel patri debetur: ut l. sed si damnum. §. primo, cum sequen. ff. de pecul. tamen in hac actione secus est: quia pater, uel dominus non sunt melioris conditionis, quam alij creditores, cum uocentur insimul ad tributum: vt habetur in dicto §. introduxit. & per glo. in dicto §. actiones autem. uide in dictis iuribus. Et quod sit prætoria, probatur in dicto §. introduxit. Et quod sit in personam, dic, vt in duabus præcedentibus. Item quod simplex, singularis, & directa, eodem modo. Sexto, quod detur in simplum, probatur in l. illud. §. si cuius ff de tributoria. Septimo, quòd non infamet, dic vt in alijs. Octauo, quod detur hæredibus, & in hæredes, probatur in dicta l. illud. §. finali. Nono, quod sit perpetua, probatur in eodem §. finali, dicta l. illud. quod stricti iuris patet in dicto §. actionum. Vndecimo, quod sit persecutoria, probatur in l. quia uero. & dicta l. illud. §. si cuius. ff de tribus. Duodecimo, quod in personam: dic ut in duabus præcedentibus. Vltimo, quod non contraria, eodem modo.

QVOD IVSSV.

¶ Primo hæc actio competit illi, qui contrahit cum seruo, vel filiofamilias, qui habuerunt iussum à domino, vel à patre: quia dominus, vel pater pro tali contractu possunt in solidum conueniri. Tex. est in § si igitur. Institu. quod cum eo. l. prima, & per totum. ff. quod iussu. Et hic iussus potest fieri, siue uerbis iubeatur, siue per epistolam, vel nuntium, siue ad unum contractum, siue generaliter ad omnes. Tex. est in d. l. prima. §. iussum. Item datur hæc actio, licet iussus non interueniat, quando pater, vel dominus se subscribunt chirographo: quia per hoc uidentur consentire, uel iubere. d. l. prima, §. sed & si serui. Plus etiam quod per ratihabitionem pater, uel dominus possunt obligari. d. l. prima. §. si ratum. Et istud iussum potest renocari reintegra, sicut mandatum. d. l. 1. §. sed ego quæro. Et per hanc actionem pater, vel dominus in solidum conueniuntur, d. l. prima, in princi. & dicto §. primo. Institut. quod cum eo. Et de hac etiam habetur per glo. in d. §. actiones autem. Instit. de actio. Secundo, quod sit actio prætoria, est tex. in d. §. 1. Institu. quod cum eo. Tertio, quod sit rei persecutoria, probatur, cum ueniat ex contractu, per d. l. prima, in princ. ff quod iussu. & Instit. de actio §. sequens. Quarto, quod sit actio in personam. probatur, ut dixi in præcedentibus, cum ueniat ex contractu. §. omnium. & sequens. Institut. de actio. Quinto, quod detur in simplum, primo arguitur, cum ueniat ex contractu, per § omnes Instit. de act. Item ex alio. quia cum assimiletur mandato. d. l. 1. § sed ego quæro ff. quod iussu. & actio mandati detur in simplum. d. § omnes. Insti. de act. ergo & ista, cum de similibus ad similia decidere liceat, iuxta l. non possunt. cum vulgaribus ff. de leg. Sexto uidetur perpetua primo arguendo, quia rei persecutoria, per regu. in honorarijs. de act. & oblig. Item facit sicut institoria, vel tributoria dantur perpetuo, ut supra in eis dixi per l. nouissimè. de inst. & l. illud. in fi. de tribut. Et illæ actiones uidentur similes: quia sicut in illis per seruum, uel filium quæritur commodum patri, uel domino. l. 1. in princ. de instit. ita in hac. Septimo est stricti iuris, cum non reperiatur in d. §. actionum. Item non est contraria, per dicta in alijs. Nono uidetur dari hæredibus, vt in hæredes, primo facit, quod proximè dixi de d. l. illud. in fine, & dicta l. nouissimè. Item facit reg. l. primæ, C. ut actio. ab hæred. & con. hæred. Item ex alio, quia cum ueniat ex contractu. dicta l. prima, quod iussu. utique uidetur dari hæredibus, & in hæredes. per l. ex contractibus. ff. de actio. & obligation. Item quod non

infamet,

infamet,& quod sit directa. Duodecimo,quod singularis, & Vltimo quod simplex:dic vt in alijs præcedentibus,cum similibus.

DE IN REM VERSO.

¶Hæc actio competit ex contractu,vel quasi, celebrato per filium,vel seruum ipsi contrahenti contra patrem, vel dominum,quando res est conuersa in eorum patris, vel domini vtilitatem, etiam dato quòd nihil in peculio habeat seruus, uel filius: ut habetur in §. præterea. Institutio. quod cum eo.in lege prima,in principio.ff. de in rem uerso. &,ut ibidem dicitur, uidetur contractum cum domino,uel patre. Nec ista est eadem cum illa de peculio: quia potest dari quod cessat actio de peculio, & tamen habeat locum actio de in rem uerso,dicta l.prima in fi.princip. eodem titulo.Et etiam,quia altera perpetua,& altera annalis,ut infra dicetur.Et licet præcedens,ut dixi, detur in solidum tamen ista datur quatenus est uersum in utilitatem patris, uel domini,dicto §.præterea.& si non est uersum,quatenus est in peculio. Nam est sciendum, quod edictum de peculio,est triplex: quia potest referri ad merum peculium, & tunc dicit ut de peculio. Potest etiam esse uersum in utilitatem,& tunc dicitur de in rem uerso Potest,& tertio inter uenisse iussus,& tunc dicitur quod iussu. & hæc probantur in l prima.§.est autem. ff. de pecul.sed aliter & aliter ut in discursu apparet.

Secundo,quod sit simplex,patet,quia cognoscitur actor à reo. Item quòd singularis,patet,cum non detur pro vniuersitate, dico, iurium. Quarto,quòd non contraria,paret ex dictis in gl in dicta le.ex consensu de actio. & obligatio. Quinto,est directa,cum ueniat ex uerbis, & mente prætoris,dicta l.prima,in princip.& dicto §. præterea. & dicta. l. prima.§ est autem.ff.de pecul.licet quandoque utilis: ut l. patet. in princip.l.si in fi.ff.de in rem uerso. Sexto,non infamat,per dicta in alijs. Item quòd detur hæredibus,& contra,probatur per ea,quæ in præcedenti dixi. Octauo, quòd sit perpetua,probatur lege prima,circa fi. principio.ff.de in rem uerso.licet uideatur obstare text. in l. si seruus. §. cum Sticho.ff.de in rem uerso.Sed intelligas vt ibi declaratur per glos. & doct. Item quod sit stricti iuris, patet in dicto §. actionum. Decimo,quòd detur in simplum,argnas,cum veniat ex contractu,iuxta d.§.omnes. Institutio.de actio. Vndecimo,quod sit rei persecutoria,probatur in §. sequens. Institutio.eodem titulo. Duodecimo,quòd sit in personam,patet ex dictis in præcedenti,& eum detur ex contractu:vt dicta l. prima, in principio de in rem verso. Vltimo,quòd sit prætoria,est text. in dicto §. præterea. Institut. quod cum eo.& dicta l.prima,in princip.ff.de pecul.

DE PECVLIO.

¶Hæc competit contrahentibus cum filijsfamilias, vel seruis habentibus peculium ab eorum patribus, vel dominis. De hac habetur in lege prima in fi.ff.quod cum eo.in lege prima.§.verba.& per totum.ff. de pecul. & in §. præterea. Institutio.quod cum eo. & melius in §. actiones autem.de peculio. Institutio.de actio. &,vt etiam tangit sanctus Blasius hic,intelligitur de peculio profectitio,vel etiam aduentitio,quando pater remisit vsumfructum,& administrationem:vt expressè dicit Bartolus.in lege,si finita.§.si de vectigalibus.in fi. ff.de dam. infect. iuxta ea,quę habentur in l. penultima. C qui bon ced poss.secundum eum. Et in hac actione,quando fit condemnatio prius deducitur,quod debetur domino, vel patri, vel alijs, qui in eorum potestate sunt,vt habetur in §.cum autem.Inst.quod cum eo.in l.sed si damnum.ff.de pecul.eum simil.Item ꝙ non infamet,ꝙ sit directa,ꝙ singularis,& simplex,vt dixi in superiori,& sic etiam quod non sit contraria. Septimo, videtur quod debeat dari hæredibus:nam cum pœnales regulariter dentur hæredibus,vt in §.non omnes.Institutio perp.& temp.act. à fortiori ista,&c.Item est aliud fundamentum,cum detur ex contractu,per dictam legem ex contractibus.de actio.& obligatio.& dicta l.in honorarijs.In hæredes etiam datur. l.& ancillarum § constat.& l quæsitum. §. si cum hærede. ff.de pecul.& dicta lege,ex contractibus. de actio.& obligatio.Octauo est prætoria:per text.in dicto,§.actiones autem de peculio.Institutio.de actio. l.prima. in principio ff. de pecu.Nono,est in personam:ut probatur in §. in personam. Institutio.de actio.& etiam quia venit ex contractu, vt in pluribus dictum est.Decimo, est rei persecutoria: patet, quia venit ex contractu:ut in l.prima.§.uerba.ff.de pecu.in gendo §.seq.Institutio.de actio.Vndecimo,est in simplum, per dicto §.omnes.Institutio.de actio.ex quo venit ex contractu,ut est dictum:nunc bene uerum est, quod aliquando pater vel dominus potest teneri de peculio de eo, quod ad eos peruenit,& in quantum locupletati sunt, scilicet ex ex maleficio serui,uel filij:ut habetur in l.licet.§.ex furtiua. ff. de pecu. Duodecimo, est stricti iuris;per dicto §. actionum. Institutio. de actio. ut pluries dixi. Vltimò, uidetur quòd sit perpetua,primo ex eo, quod est rei persecutoria,ut supra per reg.dict.l.in honorarijs.de actio.& obligatio.Sed hoc videtur contra id quod supra dixi in primo termino proximè præcedenti,ubi dixi hanc esse annalem,& in hoc differre ab actione de in rem verso. Sed intellige hoc modo,quòd est perpetua,quousque filius,uel seruus sunt in potestate.Sed si exirent potestatem per emancipationem,manumissionem, uel aliter, tunc est annalis. Et iste est text. mag.in l.tandiu.ff.quando de pecu. actio est anna.in l.cum post mortem.eodem titulo.Item intellige quòd si uiuente filio competebat aliqua actio temporalis, puta redhibitoria,quæ durat sex mensibus,ut super ea dixi, tantum durat post mortem filij,uel serui, quantum tempus superetat.Ita intelligit glo.text.in dic. lege.cum post mortem. ver. ideo. per textum in l.sed & si per prætorem.§.quoties. ff. ex quibus cau.maio.in integrum restit.in l. Inius Diophantus. de minori.in quibus uide,& cogita,&c.

DE CONSTITVTA PECVNIA.

¶Hæc competit aduersus eum, qui constituit se soluturum pro se,uel pro alio nudo pacto illud, quòd erat debitum ciuiliter,& naturaliter,uel naturaliter tantum, vt habetur in l.prima.§.debitum ff.de constitu.pecu.Secus quando esset ciuiliter tantum debitum: quia tunc non posset deduci in constitutum,ut not.in dicto §.debitum.& l.tertia.§.si quis autem,eodem titulo,licet secus sit in fideiussore,qui etiam pro ciuili sola potest intercedere.l. prima de fideiuss. & Institutio. eodem, in principio. Et ratio differentiæ ponitur per Barto.in dicta lege prima, licet alias ex pacto nudo regulariter non agatur.l.iuris gentium.§. igitur nuda. ff. de pact.tamen cum quis tenetur ex pacto nudo, & posteà ille constituat se soluturum alio pacto nudo, potest agi. dicto § debitum.& refert sanctus Blasius hic,& sic duo pacta nuda magis operantur Et ad hoc facit glos. sing. in lege cum scimus.C.de agri & censi.lib. 11.de confessione geminata quæ magis operatur, licet doc. ut sentit Bartol. dicta lege prima de constit.pecu.dicant quod ex constitutione de soluendo faciat prætor oriri ciuilem: quia si oriretur altera naturalis,sequeretur quod duæ fœminæ sine masculo operarentur ad generandum actionem, cum naturalis habeatur ut mater,& ciuilis ut pater, iuxta legem,licet.§. ea obligatio.ff. de procur. & ea,quæ habentur in l. iuris gentium. §. quinimo. ff de pact. cum simil. de quo late per do. meum do.Bald. de Bartolinis de Perusio in repet.rub. ff. de uerb. oblig. in 20. coll. & seq. Et quis sit fideiussor, constitutor, sponsor,expromissor, & mandator, uide glos. sing.in Auten. de fideiuss. in princ. Et de hac actione habetur in toto titu ff.de constitu.pecu.& in §.de constituta. Institutio. de actio.Et nota quod ita demum tenet constitutio,si personaliter fuit concepta:secus si impersonaliter,ut in l. secunda.de constitu.pecu. Secundo,quòd sit prætoria, probatur in dicto § in personam. & etiam quia uenit ex contractu, ut dixi in alijs. Item quòd rei persecutoria, patet, cum sit ex contractu,per dictum.§.omnes.Institutio.de acti. Item quòd sit in simplum,probatur in lege. quod si maritus. in principio.de constitu.pecu.in l. hactenus. §. si quis. cum l. seq.eod.titu.Adde text.rotundum in l. item illa uerba. §. bene.eodem titu. Sexto,quòd sit stricti iuris,dic,ut d. §. actionum.Septimo,quod detur hæredibus,probatur in l.receptitia.uer.sed & hæredibus.C.de constitu. pecu. & quòd contra hæredes,probatur ibidem, & in lege prima, C. eodem titu.Octauo,quòd sit perpetua, probatur in dicta lege receptitia.uerb. annorum metis. Item quòd non infamet, dic ut in alijs.Decimo,quòd sit directa,potest probari,cum ueniat ex uerbis,& mente prætoris.l.1.§.ait prætor. & le. si duo.§.ait prætor. ff. de constituta pecun. Benè uerum est, quòd quandoque reperitur utilis, ut lege, eum, qui §. si actori.eodem titulo, Vndecimo, quòd non contraria, dic vt

vt per glos.in d l.ex consensu.ff.de actio.& oblig.Duodecimo, quòd sit singularis,& vltimo quod sit simplex, dic vt in praecedentibus,

VTILIS EX EA CAVSA QVAE ex confessione est, & dicitur interrogatoria.

¶ Haec actio secundum Ros.in libel. suis, quem punctaliter refert Sanctus Blasius hic, datur quotiescunque post litem contestatam reus conuentus in iudicio confitetur coram iudice sedente pro tribunali se esse debitorem illius,qui agebat contra ipsum reum ex aliqua causa. Et de hac actione habetur in lege,proinde.la 2.§.si procurator ff.ad legem Aquil.& secundum Ros. in dictis libellis:licet text.dicto §.si procurator. dicat quod dicatur vtilis confessoria,tamen nō est verum quòd dicatur confessoria, sed debet exponi vtilis ex confessione. Et ita sequitur Sanctus Blasius hic meus recitator Ros. & videtur facere, quia confessoria datur illi, qui asserit sibi deberi seruitutem: vt in § aequè.Institutio.de actionib.& l.2.ff.si ser.vend. Sed aduerte,quia in hoc reperi Ludou.Roman.in sing.23. incip. ex confessione, qui dicit esse text.sing.in dicta l.proinde.§. si procurator.quod actio descendens ex confessione iudiciali dicitur vtilis confessoria: & ita trāsit.quod credo verius esse,per illum textum qui multum cauillatur, secundum expositionem Ros.& ad cōtrarium adductum,quòd confessoria sit illa, quae datur prò seruitute tuenda,illud non obstat,imo vrget contra:quia illa dicitur confessoria, nec adijciatur vtilis: & sic penitus sunt diuersae facit etiam allusio ipsius,vt cum detur ex confessione,dicatur confessoria, iuxta text.in §.est & aliud.Institut.de dona.in l.2.§ appellata.ff.si cert pet.cum si. Et vt etiam dicit Sanctus Blasius, hic,propterea ponderatur quòd confessio sit facta in iudicio in istis terminis: quia extra iudicium non pateret actionem, licet per ipsam posset debitum probari,per text. no.in l.Publia.§. Lucius. & §.fina.ff. depo. Ita etiam sentit Roman.in loco praealle. Item fuit etiam ponderatum,post litem contestatam,quia si fiat cōfessio ad interrogatoria quae fierent ad praeparationem iudicij,ex illa non oritur actio,iuxta l.primam, & per totum. ff.de interro. act.secundum Ros.ubi supra. Secundo,quod sit praetoria, videtur posse probari in l.2. de interro.act.cum quis confiteatur mediante interrogatione,iuxta l.voluit & l.de aetate.§. qui interrogatur. & l.si quis.eod.titu. In alijs vndecim terminis iudicate ipsam eius naturae esse, cuius erat actio contra ipsum confitentem intentata, si in personam,vel in rem, &c. argum.text.in l. cum post mortem,& quod ibi notatur.ff. quando actio de pe. est annalis cum similibus. Et facient ea, quae dicentur in proximè sequenti actione, &c.

VTILIS EX EA CAVSA, QVA iuratur,quae dicetur iuratoria.

¶ Primo est aduertendum. quòd haec actio iuratoria potest considerari tripliciter. Primo, quando iuratur super actione personali. Secundo, quando iuratur super actione reali. Tertio, quando iuratur super actione mista. & hoc modo separatim eas ponit Sanctus Blasius hic. Sed ut dixi supra in actione rescissoria, per hoc non esse necesse multiplicare: quia in effectu vna est iuratoria, licet aliquando desetuit actioni personali,aliquando reali, aliquando mistae:& propterea Io.in arbore sua non aliter diuisit Vnde cum iuratur adiecta causa aduersario differente quod res est sua,tūc dicitur in rem:ut l.si duo §.Iulianus.ff. de iureiuran. & l.nā & postea.§.fin.eod tit.& §.si quis postulante. Institutio de actio.Cum uero iuratur quod debes mihi centum: si adijcitur forma,& causa, puta quia uendidi domum,&c.tunc datur ex empto,uel uendito ad rem tradendam, uel pretium: ut habetur in l.si duo.§.si quis.ff de iureiurando. Si uero non adiecta forma,uel causa iuretur, tunc ex iuramento datur actio in factum,ut habetur in l.actori.C.de rebus credi. & iureiuran. & istis casibus dicetur iuratoria in personam. Cum uero iuratur super actionibus mistis, puta finium regundorum:ut,iuro quòd fines sunt tales in agro,&c.& sic dicetur iuratoria mista, & sic potest esse rei persecutoria.uel poenae.uel mista,prout est causa, super qua iuratur:puta in causa furti,rapinae,&c. Et sic iudicabitur stricti iuris, vel nō, infamet uel non,quòd detur haeredibus, uel non, & sic de alijs terminis, prout habetur in l. nam postea.§. iureiurando, & §. si damnetur. & §.si is,qui. de iureiurando. Et ex his etiam confirmantur dicta in praecedenti actione, ut iudicetur secundum naturam illius actionis, & causae, super qua quis fuit in iure confessus: & in his etiam tu uidebis & considerabis. Et quòd haec iuratoria sit praetoria, probatur in l.ait praetor,in princ.ff. de iureiuran.&c.

NEGOTIORVM GESTORVM.

¶ Vt infra dicitur, haec actio consideratur multipliciter. Et primo quantum ad actionem negotiorum gestorum directam, dic competit illi cuius negotia gesta sunt ab aliquo sine mandato,ipso domino absente: quia,cum reuertitur, potest conuenire hac actione dictum gestorem, ut reddat rationem administrationis. De hac habetur in §.1. & §.sicut.Institutio. de obligatio. quae ex quasi contra.nascun.in l.secunda ff.de negotijs gestis, quam multum no secundū Barto.quia ponit formam libelli super hac actione. Est & alia actio negotiorum gestorum contraria, quae competit ipsi gestori, qui se inmiscuit negotijs aduersus dominum negotiorum,si aliquid de suo impendit necessario, uel utiliter,ad illud scilicet repetendum, ut habetur in dicta l.secūda in fi.& d.§.sicut. Et qualiter distinguantur directa, & contraria,ponit glos.& Bart.in l.consensu.ff. de actio.& obli.& plenius Bar.& alij in l.curatoris.C. de nego. gest.Item secundum glos.in d.l.curatoris. quam sequitur Sanctus Blasius hic.

Tertio modo consideratur actio negotiorum, uidelicet quòd dicatur utilis directa, quae competat domino, cuius negotia gesta sunt ab aliquo, qui ex necessitate officij gerebat: ut in tutore, & curatore, &c. Et de hac uolunt doct.quòd loquatur text. in d.l. curatoris. Quarto modo consideratur,& dicitur actio negotiorum gestorum utilis utiliter, quae competit illi, qui ex necessitate officij gessit, si aliquid impendit, &c. Et ratio est in istis duabus ultimis, quia deficiunt uerba, & mens legis; quia edictum de negotijs gestis loquitur in gerente sponte, non coacte, item in gerente alterius negotia, non sua. Ita intelligit glos. in dicta l. curatoris. Et dantur istae utiles ex extensione Iurisconsulti, ut etiam de his habetur per gloss. & Bartol. in l.actio. ff. de negotijs gestis. Sed est aduertendum quod secundum Bartol. Vltramon. tenent contra: & quòd distinctio glos in dicta lege, curatoris. circa Nomina, & Aduerbia non est bona, nec lege probatur: & ita etiam tenet ibi Barto. per text. ubi dicit esse casum in l.electio.§. item ex pluribus.ff. de noxa. ubi si non potest habere locum actio directa noxalis, datur praetoria. Tu adde text.in l. plurium. in princip. eod.titu. Item, & melius, & si diceretur utilis directa, pro ut dicit glos.illa scilicet actio, quae datur domino aduersus gestorem ex necessitate, dixisset tex.in d.l. curatoris. qui tamen solum dicit utili actione argum.no.in c.ad audientiam, de deci.& hoc stringit.

Sed aduertite, ne erretis: quia imò uidetur quod etiam contra gerentem ex necessitate detur directa actio negotiorum gestorum, per text in l.3.§. curatori.& § hac ratione.ff.de neg.gest. vbi cum text. non dicat vtili, vel directa, sed simpliciter actione negotiorum gestorum,& verba sunt intelligenda in potiori significato, iuxta legem primam,§. 1.si ager vec.vel emphy.pe. & etiam quia text generaliter sunt intelligendi,iuxta legem primam, §. generaliter.ff. de leg.praest. Item uidetur obstare totus titu. de administ.tut. cum detur actio tutelę, de qua in Spe. in l ita autem.§. si quis.cum seq. de administ.tu.§. tutores. Institu. de oblig. quae ex quasi contra. Et hoc sequendo, si uelles respondere ad d.l. curatoris. C. de negotijs gest.prima facie posset dici quod ad id conueniabantur hęredes illius, qui gessit:& uerba edicti loquuntur, quando conuenitur gerens. Sed non eundo per ambages, pręallegata non obstant:quia secundum Bartol.in d §. hac actione. debet ibi intelligi de utili actione,ut sic concordet cum d l. curatoris. Et ratio est, quia uerba edicti loquuntur in sponte gerente alteriūs negotia:sed cum quis gerit ex necessitate, dicuntur negotia propria,saltem cura,& solicitudine:argu.l. si pupilli § item quęritur.ff. de nego.gest.Et ad titu.de admi.tu scilicet quod detur actio tutelae; responde ut per Bartol. in dicto §. hac actione. Et responsio suprà data ad leg.curatoris est falsa. Primo, quia ibi est dictio, Etiam,quae est implicatiua, quasi det intelligere quod & curator, & eius haeredes teneantur utili actione.Item ex alio non est bona, quia actio

negotiorum

negotiorum gestorum datur in hæredes, vt infra dicam: quod non esset, casu quo alia daretur in gestorem, & alia in hæredes. Concludo ergo cum Barto. in dicta l. curatoris. & cum Vltram. quod actio competens contra gestorem ex necessitate, & quæ datur ipsi gestori aduersus dominum, semper dicatur utilis, nec sit opus addere directo uel vtiliter, contra glo. in dicta l. curatoris. quam sequitur sanctus Blasius hic, & male, cum reuerentia. Et vultra arg. quod feci supra vltra Barto. non allego text. ubi est casus in terminis in l. actio. quæ est l. ante. ff. de nego. gest. ibi dum dicitur Nec refert an directa quis, an vtili actione agat, vel conueniatur. Et sic vel quod agat gestor ex necessitate aduersus dominum, vel quod conueniatur, semper dicitur vtilis actio, nec additur directo, vel vtiliter. Bene insurgit ibi dubium, quia uidetur innui, quod quando est gestum sponte, ab vtraque parte dicatur directa: quod esset contra ea, quæ supra dixi; nisi dicas, quod ibi nomen Directa, solum debeat referri ad uerbum Agat, non ad uerbum Conueniatur: & sic singula singulis referantur: argumen. l. certè. §. is, qui. ff. de preca. & l. communi diuidundo. §. neque ff. communi diuidundo, & quæ dixi per dictum §. hac actione. dicta. l. tertia. ff. de nego. gest. Tu subtilius cogitabis. Ego ita intelligo pro nunc istam materiam, licet sanctus Blasius transeat tribus uerbis, & de una, quæ ut dixi supra considerat tripliciter, non residendo, scilicet cum glo. dicta. l. curatoris. ipse fecit quatuor actiones.

Secundo, quod sit prætoria, probatur in l. prima, in principio, ibi: ibi edictum, & l. tertia, in principio. ff. de negot. gestis, licet uideatur obstare tex. in l. aduersus. C. eodem titulo, dum dicit, ciuiliter consiste. Sed intellige, ut ibi per glo. & docto. Tertio, quod sit actio in personam, potest probari, quia descendit ex quasi contractu. dicto §. igitur. Institutio. de obligat. quæ ex quasi contractu, & ex contractu, & quasi descendentes, sunt in personam, iuxta §. omnium. Insti. de actio. & ibi glo. in uer. modis. & iuxta. §. sequens. Institutio. eodem titu. Sed est text. expressus pro hoc in l. penultima. C. de nego gest. Item, quod sit rei persecutoria, probatur in dicto § sequens. versicu. earum. Institutio. de actio. Quinto, quod detur in simplum, probatur in §. omnes. Institut. de actio. Et facit, quia datur in id, quod abest ex patrimonio. l. secunda. in fine. ff. de nego gest. Item facit, cum sit rei persecutoria, per l. in honorarijs, uersicu. ille autem. de actio. & obligatio. Sexto, quod sit bonæ fidei, est text. in §. actionum. Institutio. de actio. Item est perpetua, cum duret triginta annis, ut est text iuncta glo. & ibi omnes in l. aduersus. C. de nego. gest. Octauo, datur hæredibus, & in hæredes. l. tertia. §. hæc actio. ff. de neg. gest l. curatoris. C. eodem titulo. Nono, quod sit singularis etiam quod sit simplex, dic ut in præcedentibus. Vndecimo, non infamat. cum nõ reperiatur, ut in Publiciana dixi, & uidetur Probari in l. actionibus iuncta l. prima, § qui pro socio. ff de nego. gestis, ubi exprimuntur actiones, quæ infamant, inter quas non est ista: ergo, &c. argum. l. cum prætor ff. de iud. & l. maritus. C. de procurato. Duodecimo, quod sit directa, & vltimo sit contraria, per latè dict. supra in primis eius terminis, & est tex. in dicto § igitur. Institu de obliga. quæ ex quasi contractu, & dicta l. actio. de neg gest. Et etiam utilis, ut dixi & iu dicta l. actio. Et de hac satis, &c.

PRO TVTELAE DIRECTA.
& contraria.

¶Primo, est aduertendum, quod ista actio consideratur dupliciter. Vno modo dicitur directa. Alio modo dicitur contraria. Directa actio pro tutelæ competit pupillo, vel minori contra illum, qui gessit negotia eorum tanquam tutor, uel curator singula singulis referendo hoc modo: uel quod sciret se non esse tutorem, uel curatorem. tamen fingebat se esse: uel quod ignoret, putans se esse, ad reddendum administrationis rationem, & ad interesse pupilli, vel minoris, &c. habetur in l. prima. in princip. & §. pro tutore. & per totum. ff. de eo, qui pro tut. uel cura. nego. gest. Contraria pro tutelæ datur ipsis gerentibus se pro tutore, uel curatore, cũ uerè non essent aduersus pupillum, uel minorem, si aliquid necessario, uel utiliter de suo impenderint in rebus pupilli, uel minoris: & de hac habetur in l. fina. eodem titulo. Et pro cognitione terminorum aduertatis, quia sanctus Blasius, qui studet multiplicare numerum actionum, post has duas reliquit unum circulum, uidelicet actionem tutelæ contrariam, quæ longè differt actione protutelæ contraria. Tutelæ namque contraria competit uero tutori aduersus pupillum, si aliquid impendit: & sic curatori aduersus minorem. Contraria uero protutelæ datur ei, qui se fingebat, ut dixi, uel putabat se esse, ubi non erat, & de contraria tutelæ habetur in l. prima. & per totum. ff. de contra. actio. tu. qua infra statum dicam.

Secundo, hæc actio protutelæ est prætoria, ut est text. in l. prima. in princip. ff. de eo, qui pro tuto. Tertio, quod in simplum, probatur in dicto §. pro tutore. Quarto, est rei persecutoria, ut in dicta l. prima §. protutelæ. ff. de eo, qui pro tuto. Quinto, est in personam, cum ueniat ex contractu, ut dixi in præcedenti proxima. Sexto, quod sit stricti iuris, videtur innui: quia non repetiatur in §. actionum. Instit. de act. vt in alijs pluries dictum fuit. Nam in dicto §. actionum. licet sit actio tutelæ, tamen non reperitur ibi actio protutelæ. Sed quod sit bonæ fidei, uidetur tenere glo. in dicto §. actionum. in uerli. tutelæ. dicit in numero plurali, quod istæ actiones cum repetiantur contrariæ, & directæ, in dubio omnes debent iudicari bonæ fidei. Item ex alio fundamento: quia in actionibus stricti iuris non ueniunt vsuræ absque stipulatione: sed in actionibus bonæ fidei ueniunt à tempore motæ. ut habetur in l. quamuis. C. de vsur. Sed in actione vsuræ ueniunt absque stipulatione, vt dicta l. prima. §. protutelæ. ff. de eo, qui pro tuto. uel cura. neg. Et facit text. in l. quod ergo. §. contrarium de contra. actio. tu. Breuiter Ioann. de Cremo. in arbore sua tenet, quod istæ duæ actiones, directæ scilicet, & contraria protutelæ, sint stricti iuris, per rationem, quia non repetiuntur in § actionum. Quem sequitur Dyn in l. prima in principio. ff. de eo, qui pro tuto. vt refert ibi Nic. de Neapo. & sequitur. Item tenet Dyn. Io. Fab & Ioan. Plaz. & Nic. de Nea. in dicto §. actionum. in glos. in uer. tutelæ. licet Ate ibi referat Dyn. tenere contrarium: & Barto. in l. prima ff. de eo, qui protute. quod tamen non reperi. Concludo igitur, quod hæc actio protutelæ, tam directa, quam contraria, sint stricti iuris. Et ad glos. in §. actionum, potest dici, quod loquitur in actione tutelæ. Ad aliud fundamentum, quod usuræ ueniant, &c. respondet Nico. de Neapo. in dicta l. prima. ff. de eo, qui pro tute. quia non inconuenit, quod sint stricti iuris, & in aliquo habeant naturam bonæ fidei, ut etiam est in actione ex testamento: ut l. Titia §. usuras. de lega. secundo, iuncta l. alias. ff. de in li. iuran. V de etiam dom. Ias. præceptorem meum in dicto §. actionum in glos. præallegata.

Septimo, quod sit perpetua, arguitur, cum sit rei persecutoria per regu. l. in honorarijs. de actio. & obligatio. Item, quod non infamet, uidetur posse probari, prout est dictum in alijs cum non reperiatur expresse cautum. Sed in contrarium tenuit text in §. in quibusdam Instit. de pœna teme. liti. ubi dicit, quod damnati iudicio tutelæ infamantur, loquendo solum de directa actione tutelæ, cum contrariæ non infament. Et uidetur sentire glo. in dicto §. ex quibusdam. ergo idem sit in directa protutelæ. Præterea, si infamatur uerus tutor, a fortiori ille, qui falsò gerit se pro tutore, argumento authen. multo magis. C. de sacrosan. eccle. Posset dici, quod non infamet quia ibi text. loquitur de actione tutelæ, non autem protutelæ. Item pœnæ sunt in dubio molliendæ. l. interpretatione. de pœn. & facit l. Arrianus. d. a. t o & obligatio. Item ex alio, si non iudicamus ipsam bonæ fidei, ubi est fauor, qui solet extendi, iuxta l. cum quidam de l b. & posth. & c. odia. de regu. iur. in 6. a fortiori, non debemus dicere in dubio, quod infamet ubi est odium dictis iuribus allegatis: & per consequens, quod non comprehendatur dicto §. ex quibusdam. cogitabis. Nono, quod detur hæredibus, & in hæredes, probatur ex eo, quod est rei persecutoria. per dictam l. honorarijs. facit regu. l prima. C. ut actio. ab hæred & contra hære. & §. non autem. Instit. de perpe. & temp. actio. cum etiam pœnales dentur, ut ibi regulariter. Decimo, quod sit simplex, dic ut in alijs dixi. Et eodem modo, quod sit singularis. Duodecimo, quod sit directa, iam est probatum in primo termino. Et hoc quantum ad directam protutelæ. Vltimo, quod sit contraria, patet etiam in primo termino: & hoc quantum ad contrariam.

CONTRARIA TVTELAE.

¶Istam dereliquit sanctus Blasius ut dixi in proxima præcedenti, & competit uero tutori aduersus pupillum, si aliquid necessario, uel utiliter impendit, ad repetendum illud a pupillo. De hac loquitur text in l prima. & per totum. ff. de contra. & util. actio. tut. Et idem est in curatore, d.

te.d.l.1.§.hæc actio. & tunc demum competit, si scilicet est finitum officiũ.d.l.1.§.finito. Secundo, ꝙ sit simplex Item quod singularis, dic ut in præcedẽti. Quarto, quòd non infamet, probat expresse tex. in §.ex quibusdã. Inst. de pœna teme. litigantium l.furti.§.fin.ff.de infa. Quinto, est prætoria, ut d.l.j.in princ.ff.de contraria. & vti act. tut. licet directa actio tutelæ sit ciuilis, ut dicemus, quando erimus in actionibus ciuilibus. Nec obstat tex.in d.l j. in prin.in vet.ciuiliter. quia loquitur quantum ad obligationem, quæ contrahitur ex gestis a tutore. Sextò, ꝙ sit contraria, patet ad nomen, & dixi in primo termino, & sic est manifestum quod non sit directa, cùm, ut dixi, illa sit ciuilis. Octauò, uidetur in personam, cũ veniat ex quasi contractu.§.tutores. Instit.de oblig. quæ ex quasi contra. ut etiam dixi in præcedentibus. Nonò, est rei persecutoria, vt probatur in d.l.1.in fine prin.de contra.& uti.ac. tu. Decimò, quod detur in simplum, probatur in eo prin. l.1.§.quod ergo, & §.in hoc iudicio. Vndecimò, uidetur quod sit stricti iuris, ex eo quia non reperitur in §. actionum. Et ita tenet Dyn. ut refert Nico. de Neapo. in l.j.in princ.ff.de eo, qui pro tut. tñ glo.in §.actionum.in vet.tutelæ. Inst.de actio.tenet cõtrarium, scilicet quod t bonæ fidei: quam approbat Dyn. ut refert ibi do. Ias. do. meus, & sequitur Ioan. Faber, & dom. Pet. de Bellaper. & Nico. de Neap. & etiam Are. & ultra rationem glo. quam Dyn. dicit esse debilem, facit, quia in iudicijs est seruãda æqualitas, per l.si cum dies.§.penul.ff.de arbi. facit etiam gl. ad hoc in d.§.actionum. in uer. pignoratitia. quæ idem vult de pignoratitia contraria, &c. & Ioan. Faber mouit dubiũ quare Imperator non fecit mentionem de contrarijs, pro ut dixi ex locato, & conducto, &c. quæ habito respectu de locatore ad conductorem, uidentur ut directa, & contraria, & e.uide per do. Iaso. ibi. Duodecimò, quod sit perpetua, dic ut in superiori, cum sit rei persecutoria. Et est tex. apertus in l.quod ergo.§.fina.de contra. & uti.actio. tut. & facit, quia etiam directa actio tutelæ est perpetua, ut l.tutores.C.eo.tit. & in iudicijs est seruanda æqualitas, ut suprà dixi. Vltimò, datur hæredibus, & in hæredes. d.l. quod ergo.§.fi.de contra.& uti.actio.tu.

DEPOSITI IN QVATVOR casibus directa, & contraria.

¶Primò est aduertendum quod actio depositi regulariter est ciuilis, vt uidebimus infrà inter ciuiles actiones: sed in quatuor casibus prætor dedit actionem depositi, scilicet quando metu tumultus, & incendij, ruinę, aut naufragij aliquis deposuit rem suam penes alium, & sic depositum descendit potius ex necessitate, quàm ex uoluntate. Vnde in istis casibus datur ipsi deponẽti directa actio depositi, quæ principio inest in simplum: idest, datur ad rẽ depositam solum, sed ex inficiatione, & perfidia depositarij erescit, & datur in duplum. De hac actione habetur in l j.cũm duabus sequen.ff.deposi. & ibi gl.in uet.in duplum. Et est tex.cum glo.in §.in duplum Inst.de actio.& §.sequens.uer.planè.cod.tit. Et hoc quod detur, scilicet in duplum, intelligitur intra annum, non autem post, ut habetur in §.sed furti quidem.& §.at illæ. Instit.eod. Et ratio differentiæ, quare in deposito ex uoluntate semper detur in simplum, & in hac secus, est, quia hic nõ potuit ita deliberare, & prouidere apud quem deponeret, ut dicit glo.in dicto uer.planè.& in uer.dolo.& l.prima,§.meritò.ff.depo. Et sic consideratur ista actio directa ex parte deponentis.

Item & secundò consideratur contraria ex parte depositarij, si aliquid impendit necessariò, uel utiliter in re deposita: prout etiam dixi in alijs præcedentibus, quòd reperiuntur directæ, & contrariæ. Et propterea, tu iuuenis, aduertas ad rubricam.ff.depo. dum dicit, uel contra: quasi dicat, & de directa actione depositi, & contraria. Et de cõtraria actione depos. est tex.in l.ei, apud quem. in princi. ff.deposi. licet etiam possit loqui de alia cõtraria ciuili, & uide tex.in l.quod tumultus eod tit. Secundò, ꝙ sit prætoria, probatur.in l §.1.& d.§.sequens.uersi.planè. Instit. de actio. Tertiò, quod sit in personam, ibnuitur, cum ueniat ex quasi contractu, ut est dictum in præcedentibus. Quartò, est rei persecutoria regulariter, sed ex inficiatione crescit, & est pœnę persecutoria, cum detur in duplum.d. §.in duplum.cum alijs, quæ alle.& uide posset dici mista ut d.§.sequens, versi.planè, in fi. Quinto, datur in simplũ, & quandoque in duplum, ut dixi sup.in primo termino. Sextò, quod sit bonæ fidei, patet, quia reperitur in §.actionum. Inst. de actio. Septimò, potest esse perpetua, & annalis, secundum uarios terminos, ut dixi sup. in primo termino, & habetur in d.l.quod tumultus. ff.deposi. Octauò, datur hæredibus & in hæredes, secundum tamen uarios terminos, vt habetur etiam in d.l.quod tumultus Nono, est infamatoria, ut in §.ex quibusdam. Inst.de pœna teme.liti. Intellige de directa actione, cùm contraria nõ infamet, ut eo.§.sicut in alijs contrarijs. Decimò, quod sit directa, patet sup.in primo termino, habendo respectum ad directum. Vndecimò, quod contraria, patet eodem modo. Item est singularis per dicta in Publiciana. Vltimò est simplex, per ibi dicta.

VIAE REIECTAE.

¶Primò est sciendum, quod sunt opi. an ista sit proprium nomẽ actionis, uel sit adiectio ad actionem in factũ, quę datur ex illo edicto de uia pub. & gl in l.si in agrum.ff.de uia pub. & itine pub. tesi. uidetur tenere eũ Ioanne, & sic ꝙ non sit proprium actionis nomen, sed propter uiã reiectam detur actio in factum, uel utilis actio legis Aquilię, quod patet, dum gl. ibi subdit, ut quidam. Ita sequit Bar. ibi: sed Io. Cremo. in arbore, vult quod sit propriũ nomẽ actionis: ex quo uidetur redargui una opi. sancti Blasij, q̃ tenet in 1.q.tractatus, ubi dicit quod Io. Cremo. qui fecit arborem, fuit ille, de quo Accur. sæpissimè in gl. suis mentionem facit. Nam hoc non uidetur uerum, quia Io. Crẽ. in arbore tenet quod ista actio habeat propriũ nomen de per se, & tamen Io. glossator tenet cõtra.in d.l.si in agrũ in gl.1. nec est dicendum quod ita in hoc fuit sibi contrarius. cogitabis. Nam si in d.l.si in agrum. ita resupinè fuisset sibi contrarius. poteris uidere. Bene uerum est ꝙ gl. in cle.fi.de testi. uidetur innuere cum dicto sancti Blasij: nisi dicamus quod Io. in hoc fuit contrarius. cogitabis. Quantum tamen ad hanc actionem, tex.in d.l.si in agrũ. uidetur uelle quod sit proprium nomẽ, dum dicit. uiæ reiectę actio dabitur. ut etiam dicitur l.qui ac. ut l.sed & si.§.iniuriam.ff.ad l.Aquil. & in fine facit, quia aliàs Genitiuus solet importare de per se, iuxta no.in rubrica de noui op. nun. Posset bene esse quod hodie sit loco adiectionis, cũ loco cuiuslibet interdicti detur actio in factum, ut in §. fi. Inst.de interd. Et latè dicetur in materia interdictorũ. Et quod sit propriũ nomen, facit, quia datur quanti actoris interest. d. l. si in argum. vt etiam dicitur in illo interdicto de via publica, quod detur quanti interest: vt habetur in l prima. §.fina eodem tit. Et posset fortè attentari quod illud interdictũ de via publica, non differat ab actione, ex eo quod reficiẽdo quis uiam publicam, si reijcit in fundum alterius. Sed istud est in capite edicti, quia debet seruare ille, qui reficit ueterem altitudinem: dicta lege prima, in prin. versi. viam. Sed cogitabitis: pro nunc non recedo ab opinione antiquorum, & maiorum, &c.

Et redeundo ad terminos huius actionis, est sciendum quod competit illi, in cuius fundo via publica est reiecta ab alio, qui reficiebat, fortè gratia dilatandi fundum suũ, & datur quanti interest domini fundi. Ita habetur in dicta l.si in arg.ff.de via pub. & iti.pub.refic. Secundò, quòd sit simplex. patet, cum cognoscatur actor à reo, ut dixi in Publiciana. Et eodem modo quòd sit singularis. Quartò, quod sit directa, probatur, quia ex uerbis, & mente prætoris, dicta lege, si in arg. Quintò non est contraria, iuxta gl. in dicta lege, consensu. ff. de actio & obliga. Sextò, quod non infamet, patet cum non sit expressum, ut in pluribus dixi. Septimò quod detur hæredibus, & in hæredes, potest probari, per §.non autem. Inst de perpe. & tempo. actio. in fi. & ex his, quæ habentur in dicta l.si in arg.§.fi. Octauò probatur, ex quo est rei persecutoria, per reg. l.in honorarijs. de actio. & obl. Et nonò, quòd sit rei persecutoria, probari potest, cum detur ex quasi maleficio, sicut dicimus in his, quæ dantur ex quasi contractu, & contractu: ut in §.sequens ver earum. Inst. de actio. & dixi in pluribus præcedentibus. Decimò, quod sit stricti iuris, patet, cum non reperiatur in §.actionum Vndecimo, quod detur in simplum, potest probari. cum detur ad interesse: vt dixi per no.in lege, si in arg. Duodecimò, quod sit in personam, potest argui, cùm sit ex quasi maleficio, per dictum §.sequens, &c. Vltimò, quod sit prætoria, potest probari in d.l.1.in prin.ff.de via publ. & itine. publ. tesi. &c.

QVOD METVS CAVSA.

¶Ante omnia sciendum est quod hæc actio, Quod metus causa personalis, differt ab utili actione in rem, quæ dat

Inst, X metum

metum passo, de qua suprà est visum, vt potest colligi ex dictis per glo.& doct.in l.metum.§.volenti ff.quod met. cau. Nam secundum primam lec.ibi, vtilis in rem, quę datur metum passo, habet locum, quando metus intercessit super incorporalibus:sed ista. Quod metus causa personalis, quando super corporalibus. Sed secundum lec.Ioan. differūt, scilicet. Quod actio quod metus causa, procedat vnà cum vtili in rem, ut in corporalibus vtraq; procedat, sed super incorporalibus solùm, Quod metus causa. Sed secundum tertiam lect. quæ fuit Azo. quam sequitur Bartol. per l. si mulier. §. fina. ff quod met. cau. ista actio personalis, Quod metus causa, datur vbicunque datur utilis in rem, ut scilicet si per metum fuit translatum dominū alicuius rei, vel quis per metum fuit ab actione liberatus, datur. Quod metus causa, ut quis restituatur in pristinum statum, & quasi reincidit in lec. Ioa ut scilicet ista. Quod metus causa personalis detur etiam ubi datur utilis in rē scilicet circa corporalia. Sed additur illud, quia nunc est, vtilis ista, Quod metus causa, vbi prius erat directa. Ita colligitur ex opin. Azo. secundum verba Bar. si benè ponderabis in d.§. uolenti uer. tertia lec. & ita dicit glo. mag. dū dicit: Ideo dic secundum Azo. quod etiam prima personalis datur utilis, &c. Et ex his habes primum terminum, scilicet cui competat, & quando, hæc actio.

Et pro plena intelligentia vltra ea, quæ dixi suprà in utili in rem. quæ datur metum passo, adde quòd debes scire ratione metus esse prodita tria remedia, scilicet utilis in rem, quando sumus in corporalibus, ut in alienatione alicuius rei utilis in personam, tam in corporalibus, quàm in incorporalibus: item datur exceptio metus, puta quando quis promisit numerare pecuniam, & numeratio non fuit secuta: quia datur illi, qui promisit, exceptio metus, & datur negotio nondum perfecto: licet aliquando detur etiam negotio perfecto: puta, si res, quam dederam per metum, redit ad me, & ego cōueniar: quia excipiam de metu. De utili in rem, & de utili in personam, habetur in iuribus præall. De hac exceptione est tex. cum glo. in d. l. metum. §. sed quod prætor. uer. siue imperfecta. ff. quod me cau. Et uide quæ alleg. suprà in utili in rem, quæ datur metum passo, & adde hic d. ℓta Secundo, quod sit prętoria, est tex. in l. j. in prin. ff. quod met. cau. & per alia iura, quæ allegaui in utili in rem ubi uide.

Tertiò est in personam, ut in §. præterea quasdam. in ver. in personam. Instit. de act. Est benè uerum, quod est scripta in rem, & sic datur contra omnes, ad quos peruenit commodum ex metu, ut est tex. in l. metum §. cùm autem. ff. quod me. cau. in l. si cum exceptione. §. in hac. eod tit glo. in dicto §. cùm autem. Et sic patet, quod datur contra tertium possessorem Hinc Bar. in l. 3. C eo. ti. versi. circa hoc quæritur. & ver. sed ego, post glo. mag ibi reuocat in dubium, unde nascatur hæc actio personalis in rem scripta, & pertransit, quod nascatur ex uarijs figuris causarum, quasi contrahatur quædam obligatio ex sola rei peruentione, & propterea hæc actio sit in rem scripta, & detur etiam contra tertium possessorem: utilis uero in rem detur, eo quia quis possidebat, reg. l. de eo. §. fin. ff ad exhib. sicut alias in actione ad exhibendum, quę est personalis. & in rem scripta, ut l. 3. §. est autem. & si ff. ad exhib. sic etiam in pluribus interdictis l. 1. §. pen. ff. de interdi. & infrà suis locis ostendemus.

Quartò, potest dici quod sit rei persecutoria, ex eo quod est in rem scripta, ut dixi supra in utili in rem, & iuxta. l. 3. & 4 C. quod me. cau Et aliquando est pœnæ persecutoria, & facit, cùm detur contra quemlibet possidentem. l. metum. §. si ff. eo. & uide tex. in l. quod diximus § hæc actio. ff. eod. tit. Quintò datur in simplum regulariter: sed res, si non restituitur, in quadruplum intra annum utilē, & post annum in simplum. d. l. 4 & l. si cum exceptione. §. 1. & seq §. in hac. in fine, & §. hæc autem actio. ff. eo. cū his, quæ allegaui suprà in utili in rem. Ad istum terminū uide etiam in §. quadrupli. & §. item actio. Instit. de act. Sextò quòd sit stricti iuris, patet, cum non reperiatur in § actionum Septimò, est arbitraria, ut in §. præterea quasdam. Instit. de actio. in l. si cum exceptione. §. hæc autem actio. ff. quod met cau cū simil. Octauo, potest dici quòd si perpetua ex eo quòd est personalis, & personales durāt per triginta annos l. penul. uer quas oēs. C. de const. pecu.

Sed est aduertendum, quia secundum glo. in dicta l. 3. C. quod met. cau. in uer. munitus. quam dicit Bar. no. licet ista actio sit personalis, non tamen durat triginta annis, contra dictam l. pen. sed solum viginti. Et ratio est, secundum glo præalleg & etiam Bar. quia cum hæc actio sit in rem scripta, & sic excedat suos terminos, cùm detur contra quemlibet possidētem, ut suprà est dictum, excedit etiam a suis terminis. ar. l. fina. in fine. C. de edi. diui Adri. tol. & per consequens non durat, sicut aliæ personales. ut de ibi Item hoc intellige quantùm ad rei persecutionem, & sic ad simplum: quia ad quadruplum non durat nisi per annum, ut suprà dixi.

Nonò, datur hæredibus, & alijs successoribus, ut dixi in utili in rem l. quod diximus. § hæc actio. ff. quod me. cau. Vide quæ dixi in utili in rem circa hunc terminum. In hęredes datur in id, quod ad eos peruenit. dicto § quod diximus. Decimò, non infamat, per ea, quę in Publiciana, & alijs dixi. Et ita firmat glo. in l. si cum exceptione. § cum, qui. ff quod met. cau. licet Pla dixerat contrarium, ex eo quod admittat secum aliam actionem de dolo, & etiam descendat ex causa famosa: sed non obstat, sicut aliàs est in interdictis. l. neque ff. de ui, & ui arma. Item aliàs in cōdictionibus. l. cessar. ff. de actio. & obligat. & ita sequitur Barto. in dicto. §. cum, qui. Vndecimò, quòd sit utilis, patet ex dictis in primo fundamento. Item non contraria per dicta in præcedenti. Item est singularis, & simplex, ut clarè patet.

DE DOLO MALO.

¶Hæc competit illi, qui recipit damnum dolo malo alicuius: uel si quis aduersus ipsum dolosè uersetur consulendo, uel quid simile dolo faciendo: tunc si nō superest ei aliqua actio, qua possit experiri, datur sibi hæc de dolo. Ita probatur in l. 1. §. primo, & per totum. ff de dolo Item est aduertendum, quod datur cum causæ cognitione: nec potest dari pro modica quantitate, sed debet excedi summa duorum aureorum, ut l si oleum §. si & l sequen cum prin. l. non debet. ff. de dolo habetur in §. gallinarū. Inst. de rer. diui. Nec etiam datur cōtra quasdam personas, de quibus habetur in d. l. nō debet. Sed eo casu eius loco datur in factum actio, quæ uerbis temperatur, cùm dēat fieri mentio bonæ fidei, ut uidetur transire Bart. post Vltramon in dicta l non debet. & Cyn. in l. si superstite. C. eod. tit Et ut etiam dicit sanctus Blasius hic, est multum aduertendum super quo contractu interuenerit dolus, aut in contractu bonæ fidei. aut stricti iuris: de quo habetur in l. & eleganter. per gl. & omnes, eod. tit. in l. si quis cùm aliter de verb. oblig. maximè per repetentes. Ibi addit etiā unum uerbum quod dolus debet esse tali, qui cadat in constantem uirum: aliàs adscriberetur leuitati, & fatuitati potius, quàm dolo per ea, quæ habentur per Inno. in c. cùm dilectus ff. de his, quæ ui metusve cau. & ibi etiam per do. Abb. & dicit esse menti tenendum pro articulis faciendis in hac actione. ita sanctus Blasius.

Aduerte circa hoc, quia si est uerum, est multum no. & potest dupliciter intelligi, scilicet quod dolus adhibeatur à cōstante uiro, ut teneatur de dolo: uel quod dolus adhibeatur contra constantem uirum: aliàs dolosus non teneatur de dolo. Intelligendo primo modo credo, quod non sit uerum. Primò per bonum simile: quia in actione, Quod metus causa, Iuriconsultus interpretatur de metu, qui cadat in constantissimum uirum, ut suprà diximus. & l. metum. 1. & 2 ff quod met. cau. quasi non contentus de simplici metu. Sed in hac actione de dolo non fuit aliter dictum: igitur arg cap. ad audiētiam, cum simi. de deci. Itē & fortius, si hoc esset uerum, sequeretur quod pupillus esset constans uir: cùm pupillus possit committere dolū, & teneri de dolo, per l. harum. §. item in causæ uer. ego arbitror. ff. de dolo. Pupillus autem est infirmi consilij, & captionibus potius suppositus. l. j. cum simi ff. de minor. ergo, &c. Item restringeretur diffinitio doli, ut nō intelligatur in persona pupilli & similium personarum, cōtra l. j. §. dolum. ff de dolo. Et per hoc primo modo non potest stare, primo per tertium fundamentum suprà ad ductū. Item sequeretur, quòd quis ex suo dolo præmiū reportaret, contra l. fin. in fine. C. si cer. pet. Sed fortè uoluerunt ita intelligere, quòd ex quo minoribus non potest dari actio de dolo, ex quo est famosa, & datur in subsidium, ubi alia non datur. d. l. prima. §. uerba. ibi, alia actio non erit, & cum minoribus detur in integrū restitutio, si sunt decepti. l. prima, & l. diuus §. nec intra has. ff. de in integ. resti. & l. prima. § idem Pomponius ff de dolo. corollariè sequitur quòd actio de dolo non possit competere in cōstantibus,

stantibus, & sic minoribus, cùm requiratur quòd dolus cadat in constantem virum. Ita credo quod possit bene se ita intelligere sanctus Blasius, licet verba sua non ostendat hunc spiritum. Et ad cap cum dilectus. respondet plenè quod nihil facit, quia non videntur decepti, qui meliorē vitam elegerunt: vt dicit ibi gl. fina. Et etiam ex alio, quia ibi sumus in spiritualibus, in quibus cum etiam non habeat locum in integrum restitutio, a fortiori nō habeat locū actio de dolo, quæ est famosa: cum facilius concedatur restitutio, quam actio de dolo, per l. diuus. §. nec intra has. & d §. idem Pomponius. Ita ego intelligerē pro nūc istos terminos, in quibus tu cogitabis, quia nō legi apud alios.

Secundò, hæc actio est prætoria: vt ff. de dolo. l. j. in princ & §. ait prætor. & l. si oleum. §. fina. & l. item exigit prætor. ff. eodem tit. Tertiò est in personam: vt § præterea. versic. in personam. Instit. de actio. cum simi. Quarto potest dici quod sit rei persecutoria: quia datur in id, quod ad aliquem peruenit. l. sed si ex dolo. §. item si quid. & l. si plures. §. hæc actio. ff. de dolo, cum simil. Aliquando autem est pœnæ persecutoria, cùm possit iurari in litem, & ex contumacia reus cōdemnari quanti iuratum est, vel iudicis arbitrio: vt le. arbitrio, §. primo. ff. eodem. Quintò, ꝙ detur in simplum, patet in dicto. §. hæc actio. & dicto. §. item si quidem. Sextò, quòd sit stricti iuris, probatur ex §. actionum. Insti. de actio. Septimo, non est perpetua, sed durat tantum per duos annos connumerandos a die commissi doli continuos, ut habetur in l. si & uide. C. de dolo. Et in hoc sunt correcta iura antiqua: vt l. 3. ubi uide. C. eodem tit. Octauò potest dici quod detur hæredibus, per §. non autem. Insti. de perpe. & temp. act. in l. hæredibus ff. de dolo. In hæredes datur de eo, quod ad eos peruenit dicta l. hæredibus. & l. si plures. §. hæc actio. & l. in hæredem. ff. eodem tit. cum simi. Nono, est actio famosa l. prima, §. prætor ait ff. de dolo. dicto §. ex quibusdam. Inst. de pœ. teme lit. Decimo, quod sit directa, patet, quia ex verbis, & mente prætoris, & iuribus in secundo termino allegatis. Item non est contraria, ut in præcedentib. dixi. Item quod sit singularis, & etiam simplex, patet manifeste. Addo & decimoquarto ꝙ est arbitraria, in dicta l. arbitrio. §. 1. ff. de dolo. Instit. de actio. in § præterea. cum simil. &c.

FVRTI MANIFESTI.

¶ Primò est sciendum quod hæc actio competit illi, cuius interest furtum illud manifestum non esse factum: & de hac habetur in §. furti autem actio. Instit. de oblig quæ ex deli. nascū. cum simi. Nec refert an ille apud quem res est subtracta, sed dominus, uel non, dūmodo eius intersit: vt dicto §. furti. & § fina. Instit. ui bon. rapt. Et fur manifestus dicitur, qui facto furto antè, quàm ad locum destinatum rē perferat, deprehenditur in publico, vel priuato loco, siue a domino, siue a quocunque: ut habetur in l. 3 4 & 5. ff. de fur. Immo plus, quod si dum fur fugit, abiciat furtum, etiam erit fur manifestus: ut est tex. in l. si quis in seruitute. §. sed Cels. ff. de fur. Habetur etiam in §. manifestus. Inst. de obl. quæ ex delic. nascun. & l. vulgaris ff. eod. & in cap. vulgaris de pœnit. dist. prima. Et si aliquis caperet furem, non posset ipsum retinere vltra viginti horas, iuxta ea, quæ habentur in lege, capite quinto. ff. de adul. alias quis incideret, in pœnam priuati carceris, de qua in l. prima, C. de pri. carce. Etiam dato quod laicus caperet furem, ut per Barto. in dicta l. si quis in seruitute. & per Bal. in cap. cum non ab homine. de iud. refert sanctus Blasius hic. Est etiam aduertēdum, quod pœna furti manifesti est in quadruplum, in quo non continetur rei persecutio, cū absque quadruplo ad rem ipsam possit agi condictione furtiua, uel rei uendicatione: condictione furtiua aduersus furem, uel eius hæredem, rei uendicatione aduersus quemcunque possessorem: ut habetur in §. fina. Inst. de obli. quę ex deli. nas. Et quod in quadruplo non insit rei persecutio, probatur in dicto §. fina. dum dicit, ad pœnæ tantum persecutionem. & probatur in §. sic itaque, ibi: vt extra pœnam. &c. Inst. de act. Et quod agatur ad quadruplum, intelligitur intra annum: post annum uero datur in simplū. In eo autem quod dixisti, quod potest dari condictio furtiua, & rei vendicatio, est intelligendum, si quis sit dominus. Si autem non sit dominus, quod remedium habeat, vide Bar. in l. manifestissimi. C. de fur. per Ang. Are. in d. §. fi. Inst. de obli. quæ ex deli. nascun.

Item est ulterius sciendū quod ista actio, quæ datur in quadruplum, & aliæ: ut supra cùm sint ciuiles, per d. §. fi. dicta causa esset agitanda coram iudice causarum ciuiliū: sicut alias causæ criminales non agitantur coram iudice ciuilium, ut habetur in l. solemus §. latrunculator ff. de iud. cum simi. licet in contrarium uideatur tex. in l. ex eo. C. de agen. iure lib. 12. Item etiam posset agi criminaliter, vt habetur in l. fi. ff. de fur.

Sed in hoc est etiam pro iuuenib aduertendum, an scilicet pro furto quis de iure possit suspendi: & in hoc non reperies multa iura De iure Digestorum reperitur tex qui facit mentionem de pœna furcarum, in l. capitalium. § famosos. ff. de pœ. qui tamen duobus modis intelligitur, ut infra dicam. De iure nouo est tex. in Authen. sed nouo iure & in corpore unde sumitur. C. de seruis fugitiuis, qui dicit quod pro furto quis non moritur. Est & alius tex. magis nouus in §. si quis quinque solidos. in Auth. de pa. teuen. in 10. collatio. Sed secundum Barto. in d. §. famosos. secundum unam lecturam. quādo est fur famosus, qui de iure Digestorum potest suspendi, per illum textum: secus, quando non est famosus, & ita loquitur tex. in dicta authen. sed nouo iure & tex in l. fina. ff. de fur. Sed de iure nouissimo ultra quinque ducatos quis potest suspendi: alias fustigabitur. Ita loquitur tex. in d. §. si quis quinque. Et ita etiam firmat glo. in §. iniuria. in tit. de pa. iur. fir. licet quidam per illum tex. velint in hoc esse reuersum ad leges antiquas: prout refert Barto. in d. §. famosos. qui tandem tenet illam glo. in puncto iuris: licet per viam statutorum dicatur esse prouisum in qualibet ciuitate. Quis autem dicatur famosus latro. uide glo & Doct. in d. §. sed nouo iure. Vide etiam in materia vnum mirabile dictum Barto. in l. si dominiū. ff. de fur. quod scilicet ex mutatione territorii noua nascitur actio furti ad uindictam publicam, & dicūtur furta multiplicari, per quod multi suspendunt: ut refert Ang. quem uide in §. 1. in 1. col. Inst. de oblig. quæ ex deli. nascun.

Secundo, quod sit prætoria, est tex. in §. furti autem. Instit. de perpe. & tempo. act. cum simil. Tertiò, quod sit in personam, patet cum veniat ex delicto, prout dixi in his, quæ ueniunt ex contractu. per dictum §. sequens. Insti. de actio. Quarto, quod sit rei persecutoria, satis patet ex dictis supra in primo eius termino. Quinto, quod detur in quadruplum. superius dixi, & allegaui. Sexto, quod sit stricti iuris, patet in dicto §. actionum. Septimo quod sit perpetua, uel temporalis, patet ex allegatis in termino 5. Octauò, quod detur hæredibus, probatum in §. non autem. Inst. de perpe. & temp act. §. pœnales. In hæredes non, nisi de eo, quod ad eos peruenit: per dicta in alijs, &c. Nono, qđ infamet, probatur in l. furti ff. de infam. in §. ex quibusdam. Inst. de pœna. teme. liti. cum sim. Decimo, ꝙ directa, patet, quia ex uerbis, & mente. Vndecimo, qđ non contraria clarū est. Itē ꝙ singularis, & simplex, planè intelligas, &c.

FVRTI ADVERSVS NAVTAS, caupones, stabularios.

¶ Antè quàm uadam ulterius, primo est aduertendum, quod Ioan. in arbore sua posuit istam actionem furti aduersus nautas. &c. Deinde in duobus alijs circulis posuit duas actiones in factum. Vna est in simplum aduersus caupones, &c. Alia in duplum: & ambæ dicuntur in factum. Et licet sanctus Blasius statim post illam furti subdat illas duas, tū nos sequemur ordinē arboris Ioān. & de illis, suis locis dicemus. Ad hanc dicas ꝙ competit illi, cui factū fuit furtum in caupona, naui, uel stabulo alterius per suos famulos, quorū opera dicti nautæ, scilicet caupones, vel stabularij utuntur, uel etiam ꝙ consilio cauponum, nautarū, & stabuliorū, furtum fit factum. Et hæc actio datur in duplum. & de his est tex. in l. prima, in princ. & § nauigādi. ff. fur aduer. nau. cau. sta. Et est in electione ipsius, qui rē amisit, an velit agere hac actione prætoria contra exercitorem nauis, an uero cōntra furem furti, & sic actione ciuili, dicto § nauigandi. in fine. Et secundum Barto. in rubr. ff. eodem tit. referendo Dyn. & Rofr. in libellis suis, ista actio appellatur in factum aduer. nau. caup. &c. Nec est actio furti manifesti, vel non, prout quidam dicunt. Et ultra Bart. hoc probatur in dicto §. nauigandi. in fine iuncta glo. in uer. experiri. Quæ autē sit differentia inter hanc actionem, & illam, de qua in tit. nau. caup. stabul. glo. in rubr. ff. eodem tit. & in rub. fur. aduer. nau. & etiam colligitur ex glo. in l licet. §. in factum. ff. nau. cau. ponit plures

differentias. Quæ autem sint bonæ, & quæ non, vide Bart.in dicta rub.ff fur.aduer.nau. Ad illud autem, quod dixi, quod hæc actio datur in duplum, est aduertendum: quia licet glo.in dicta rubr. ff.nau.cau. dicat quod in hoc duplo insit rei persecutio, tamen secundum Bart.in dicta rub.vult dic.re contrarium, vt scilicet in hoc duplo non in sit rei persecutio, sed totum sit pœna. Et quod sit actio in factum. probat tex.optimus in materia ista in §. itē exercitor. Instit.de obliga. quæ ex quasi delic.nascun.in l.fina. § hæc actio.ff.nau cau.stab. Reliqua pro terminis vide in locis præalleg. & dicetur, cū erimus circa illas duas actiones in factum, de quibus suprà mentionem habui.

Secundò, quod sit prætoria, est tex in dicta l.nauigādi. in duobus locis, ibi, ex edicto prætoris & ibi, iure honorario.& l.fina.§ hæc iudicia. ff.nau.cau. Tertio, quod sit in personam, probatur, cùm veniat ex quasi delicto.dicto §. fi.Inst de obli.quæ ex quasi deli. Quarto, quod sit rei persecutoria, probatur in dicta l. 1. Et est etiam pœnæ persecutoria, ut ibidem. Quintò, quod sit in duplum, probaui suprà in primo termino. Sextò, quod sit stricti iuris, patet in dicto §.actionum. Septimò potest dici quod sit perpetua quantum ad rei persecutionem, & annalis sit quātum ad pœnam, per ea, quæ habentur in l.in honorarijs. de act.& obliga. Et satis patet ex his, quæ dixi in proxima præcedēti. Vide tex. in dicta l finali. hæc iudicia. Octauo, quod detur hæredibus, patet ex tex.in dicto § fin. Instit.de obl. quæ ex deli.nascun. Sed contra hæredes non datur. dicta l.fina § hæc iudicia. uersi.in hæredem. nisi dicamus quod teneantur de eo, quod ad eos peruenit, prout dicitur in multis pœnalibus, vt in § penul. Inst.de perpe. & tempo. actio. Nono, non infamat, per dicta in Publiciana. Itē est directa, per dicta in præcedenti. Item non est contraria, eodem modo. Item est simplex, & singularis, ut in præcedenti, &c.

SERVI CORRVPTI.

¶Hæc competit domino serui aduersus illum, qui suo cōsilio, & persuasionibus seruum talem corrupit, uel quod hortatus sit eum ad furtum faciendum, vel quod simile delictum, uel cum deteriorem fecerit animo, & moribus, puta contumacem domino, luxuriosum, & sic de similibus: prout hæc omnia probantur in l. 1. & sequē ff de ser. corr. in l.si quis persuaserit C.eod.§. vnde. Instit. de act.& obli.quæ ex delict.nascun. & §.in duplum. in uersi.item serui.Inst de act Et datus in duplum, ut in dictis iuribus. Bene uerum est, quod in duplo inest simplum, cùm nō sit totum pœna. Tex.est in l. ut tantum.§.in hac. ff. de ser. corru.glo.in l.j.in prin.uer.in duplum.eod.tit.

Et est aduertendum, quod habet locum in seruis corruptis solum: quia si corrumperetur filiusfamiliæ, tunc non habet locum hæc actio, sed succedit vtilis actio, & respectu interesse potest deferri iuramentum in litem, reseruata taxatione iudici, vt est tex. & ibi bona glo. & doct.in d.l.vt tantum.§.1. ff eod.

Secundo, quod sit simplex. Item quod singularis. Item quod nō contraria, sunt termini manifesti, per sæpe dicta in præcedentibus. Quinto, quod sit prætoria, est tex.in l.1. in prin. ff.de ser.corru cum simi. Sexto, quod sit in personam, probatur, cùm sit ex delicto et dixi in pluribus aliis. Et quod sit ex delicto, est tex.in l. in hoc iudicio. ff.de ser. corrup. Septimo, quod sit rei persecutoria quātum ad rē, patet ex infrà dicendis. Octauò datur in duplum: vt l. dolo.§ hæc actio.1.& l.si quis.§.fina.& l.ut tantum.§.in hac. ff.de ser.cor.uersic.item serui. Instit.de actio. intelligendo sanè quod insit rei persecutio, vt dixi in primo termino. Et ex hoc arguitur quod sit etiam persecutoria. Nono, est stricti iuris dicto §.actionum. Item est perpetua, & non temporalis: vt est tex.in l.hæc actio.ff. de ser.cor. Intellige sanè quantū ad rem persequēdam: aliàs est annalis, per reg. l.in honorarijs.de actio.& oblig. cogitabis. Vndecimo, datur hæredibus: vt dicto §.hæc actio. In hæredes nō datur ex eo quod pœnalis, per illum tex.nisi saltem de eo, quod ad eos peruenit, ut in præcedenti dixi. Item non infamat, per dicta in Publiciana. Vltimo est directa, cùm ueniat ex verbis, & mente prætoris, vt latè dixi in Publiciana, licet reperiatur quandoque utilis, ut in usufructuario, cui datur utilis.si sit corruptus seruus, in quo usumfructum habet, l.si quis seruum §.si in seruo. ff.de ser.cor.

VI BONORVM RAPTORVM.

¶Hæc actio competit illi, cuius bona per vim ablatiuam rapta, & ablata sunt, dummodo sint mobilia, quæ asportari possint, vt habetur in toto tit.ff.ui bon. rap.& Inst.e.per glo.in l.j.C.de his, quæ vi, metusve cau. Et intra annū datur in quadruplum, in quo inest rei persecutio, post annū in simplum. Inst.eod.tit.in princ.& in l.2.in princ. & §.in hac actione.ff.eod.tit.

Quot autem sint genera violentiarum, uide gl.in dicta l.j.C.quod metus causa, & glo.in l.extat. ff.eo.tit. Et dato casu quod aliquis ex loco, ubi nullus erat, rem abstulisset, an teneatur furti, uel ui bonorum raptorum, uide quæ habentur in l.si quis ex domo.ff.de fur. per Barto.in l.j.ff.ui bo.rap. Vide etiam sanctum Blasium hic, qui refert, & sequitur.

Secundò, quod sit prætoria, est tex in d.l.2.in prin ff.ui bon.rap. Insti.eo.in prin. Tertio, quod in personam patet, cùm ueniat ex maleficio, ut in pluribus aliis dixi. Quarto, ꝙ sit rei persecutoria quantum ad rem, patet cum post annum detur in simplū, vt in iuribus allega. in primo termino, licet intra annū sit pœnæ persecutoria. Item quod detur in simplum, & in quadruplum, secundum uarios terminos, iam est declaratum. Item quod sit stricti iuris, patet in dicto §.actionum. Item quod sit perpetua quantū ad ipsam rem, patet, ut suprà, licet quantum ad pœnam annalis. Octauo, datur hæredibus, tex.est in l. 2.§. si qui in eip.hæc actio.ff.ui bon.rap. Contra hæredes non datur, ut ibi habetur. Sed an detur pro eo saltem, in quo essent facti locupletiores, uide tex.in uer.an tamen. cum glo.& doct. & cætera. Nonò, est infamatoria.l.j.ff de infa. §.ex quibusdam Instit.de pœna teme.litig. Decimò, est directa: quia ex uerbis, & mente, ut suprà dixi in alijs. Sed aduerte, quia glo.Inst.ui bon.rap.in prin.in uer.utilis. uidetur tenere, ꝙ ita demum hæc actio sit directa, si plures raptæ sunt: sed si una tantùm, sit utilis. Ita uidetur transire glo. in 2. oppo. iuxta theoricam traditam ad l. qui filium.§.Sabini, post glo.ibi ff ad Trebel. Ange. Are in §. responsa prudentum. Instit.de iu.nat.gen.& ciui. Sed ille tex. Inst ut bon.rap.in princ.dum dicit quod actio utilis est, etiam si quis unam rem minimam rapuerit, innuit contrarium: nimmo si hoc esset uerum, sequeretur quod semper hæc actio esse utilis, per dictionem Etiam, ibi positam, quæ implicat: quasi dicat, non solum si plures res raptæ sunt, est utilis actio ut bonorum raptorum, sed etiam quando una solum. Vnde melior uidetur prima opi.gl.ibi dicentis, vtilis est, idest, efficax. Vel potest dici, utilis est: idest, prodest: quasi possit intentari hæc actio non solum pluribus rebus raptis, sed etiam una. Vndecimò, non est contraria per dicta in alijs. Item est singularis. Vltimò est simplex, per dicta in Publiciana, &c.

INIVRIARVM QVAE NON descendit ex lege Cornelia.

¶Primò est sciendum, quod actio iniuriarum reperitur duplici iure introducta, scilicet prætorio, & ciuili. Et hinc est quod altera dicitur prætoria, quam nunc tangam: Altera ciuilis, de qua dicemus inter ciuiles. Pro nūc breuiter scias quod hæc, quæ est prætoria, cōpetit extra tres casus in quibus competit ciuilis: de quibus est tex.in l.lex Cornelia. in prin.ff.de iniu.in §.sed lex Cornelia. Inst.eo.tit.& ibi gl.in vet.introduxit. scilicet cum quis fuit pulsatus, vel verberatus, vel quis per vim intrauit eius domum. In alijs casibus competit hæc iniuriarum prætoria, puta quod alicui iniuriosè sit dictum conuicium, uel quid simile: vt habetur in l.si non conuicij. C. de iniu.in l.prætor. in principio, ff. eodem, in l item apud Labeonem. § ait prætor. eodem titu. Et in hac actione fit æstimatio per iuramentum actoris, secundum suam æstimationem, & taxationem iudicis, secundum glossam in l.iniuriarum æstimatio. ff. de iniu.in l.lex Corne.in principio, eodem titulo, & gloss.in §. sed lex. & §.pœnæ.Instit. eodem. quod aliter procedit in actione ciuili, vbi iudex æstimat, vt dicitur in locis præalleg.licet Barto. in dicta l. iniuriarum æstimatio. post Azo.in Sum. C.eod.tit.dicat ueriorem esse opin. quod non differant in hoc prætoria, & ciuilis, per l.sed si unus.§.seruus meus.& l.item apud Labeonem.§.quod ait prætor. ff. eo.de quo ibi vide, & in d.l.si non conuicij. C.eo. & adde quæ dicam in actione ciuili iniuriarum ad utriusque declarationem.

Secundò, ꝙ sit prætoria, patet in iuribus præal.cum simil. Tertiò, quod sit in personam, probatur, cum veniat ex delicto: vt in multis dixi. Quarto est pœnæ persecutoria, cū detur solū ad vindictā, non ad aliquid, quod de patrimonio absit. Ita probatur in l.prætor.§.1.uer.quæ ergo.el 1.in

d.ff.de

fi.ff.de iniu.dum dicit,ut vendicetur,non ut damnum sarciatur. Item potest dici quòd detur in simplum,hoc est, ad id,quod in æstimatione deductum secuta iudicis taxatione, nec reperitur prius simplum, cui posset addi duplum,uel quadruplum.Sexto.est stricti iuris:vt d.§.actionum Item non est perpetua, sed durat anno:vt l.si non conuicij §.C.de iniu. Qualis autem sit iste annus utilis, an continuus:dic ut ibi, & vide in §.pœna. Inst.eo. Item non est transitoria ad hæredes,cum non detur hęredibus, uel contra l.iniuriarum.in prin.ff eo. Et ratio est,quia non dicitur in bonis nostris ante litis contestationem. l. iniuriarum actio.ff.eo.vide tex.& gl.in §.nos omnes. versi.sed hæredibus.Inst.de perpe.& temp.act.Item infamat.l.j.ff. de iusa.§.ex quibusdam. Instit.de pœna teme.l.iti.l.1.§. prætor.in prin.ibi,qui famosam actionem.ff de iniu. Decimò,quod sit directa,patet,quia ex uerbis & mente. Et quòd non contraria , & quod singularis, & ultimò ꝙ sit simplex,sunt termini manifesti, per latè dicta in alijs maximè in Publiciana.

IN FACTVM SVBSIDIARIA LEGIS Aquiliæ.

¶Primò est sciendum,quòd hæc actio habet locum, quando alicui est datum damnum, uel iniuria de non corpore in non corpus: vt ponitur exemplum in §.fina Institu.ad leg.Aqui.tunc,quia non potest habere locum directa,nec vtilis actis legis Aquiliæ, prætor supplet hanc in factum actionem : ut est text.no.in l.quia actionum.ff.de præscr. uer. quod dic, ut in §.nn Et plenè declarabitur,cum erimus in directa actione legis Aquiliæ , quæ est ciuilis. Secundo,quod sit prætoria ex text.in d §. quia actionum. ff. de præsc.uer.& d.§.fin cum si. Et quod in personam,patet etiam,cum descendat ex delicto : ut in præcedenti, & pluribus alijs dixi.In alijs decem terminis dicas,ut latè dicam in directa actione legis Aquiliæ inter ciuiles: & tu ipse interim potes inuestigare.&c.

IN FACTVM, LOCO CVIVSlibet interdicti.

¶Antè,quàm descendam ad terminos interdictorum,plura principalia præmittenda duxi ad euidentiam . quibus uisis,quàm facilima tibi erunt interdicta. Primum igitur est,quod hodie loco cuiuslibet interdicti est prodita utilis actio in factum:ut habetur in §.fina. Instit.de interd.& l. incerti.& l.fina.C.eod.;Sed aduerte quod licet hodie non proponantur interdicta cum illa solennitate,qua olim,tamen extra ordinem possent proponi:ut d.l.incerti . Et ita sentit glo.in l.1.§.restituendæ. ff.uti poss.in glo.in ver.per actionem.

Secundò præmitto, ꝙ sunt plura genera actionis in factum:ut in glo.not.in dicto §.fina. in rub. ff.de præscript. verb.& l.quoties.eo.tit.ubi uide. Tertiò,quod licet plures reperiantur diuisiones interdictorum,ut in toto tit. Insti. de interd.tñ ego recollegi plures alias, ut infra patebit:& profiteor apud neminem legisse. Prima igitur diuisio interdictorum fit, quòd quædam dantur respectu diuinarũ rerum,quædam respectu humanarum. Ista diuisio probatur in l.1.in uer.sciendum.ff.de interd.Respectu rerum diuinarum interdicta sunt,ne quid in loco sacro,de mor,infe.de sepul. ædi. Respectu humanarum sunt omnia alia . Secunda diuisio,quæ potest dici respectu effectus,est,quia quædam dicuntur exhibitoria, quædam restitutoria,quædam prohibitoria,& quædam mista . Hæc diuisio probatur in l.1.§ interdictorum autem.ff.de interd. Et exhibitoria sunt de lib.ho.exhi.de libe exhi.Instit.de interd. §.exhibitoria. Prohibitoria,ne quid in loco pub.& de mor.infe.§.prohibitoria.Instit.eod. Restitutoria, ut interdictum de ui,& ui arm.quo.bon.& sim. Mista sunt,ne uis fiat ei. de lib. exhi. Nam primo prohibet prætor inferri uim possessori,& amissam cogit restituere.l.pen. §.cum prætor.§. ne uis fiat ei.l.1.§.interdictorum de interd.Sed aduerte,si huic diuisioni posset addi quintum membrum, ut quædã interdicta dicantur deductoria, ut interdictum de lib.dedu.per text.in l.3.§ primo,& sequen. ff.de liber.exhiben. licet hoc membrum non posuerit Iurisconsultus , dicam super eo.

Tertia diuisio est respectu temporis.pro quo dantur interdicta : quia quædam dantur in tempus præsens , quædam in tempus præteritum. Ista probantur in l. j.§.interdictorum quædam.ff.de interd.In præsens tempus dãtur vti possidetis . & vtrobi. quia ille , qui reperitur possessor tempore litis contestationis, ille vincit, dũmodo non ui, non clam,non precario possideat. Ita habes in §. hodie. Insti.de interd.in l.prima,in fi. ff. vtrobi. In tempus præteritum dantur:vt ff.de iti.actuque priua.de aqua quot.& æstiua, l.1.

Quarta diuisio fit respectu temporis, intra quod dantur interdicta:quia quædam sunt annalia, quędam perpetua.Ista probantur in d.l.j.§.fina.ff.de inted. Et annalia sunt,vt interdictum unde vi. l.j.in prin.de vi & ui arma. Perpetua,ut de tab.exhi.l.3.§.fi.ff.de tab. exhi cum sim. Et adde distinctiunculam,quòd aut sunt interdicta, quæ continẽt rei persecutionem:& tunc dantur perpetuò,nisi sint ex maleficio. Si verò non continent rei persecutionem,terminantur anno,nisi de eo,quod peruenit ad hæredem.Vide in l.in honorarijs.de act. & obl.in l.2.in prin. ff.de vi,& ui ar.in §.non autem omnes. Inst.de perpe. & temp. act. cum simi.

Quinta diuisio respectu personarum , quibus competunt : quia quædam simplicia , & quædam duplicia . Ista probatur in l.2.in prin.ff de interd.Simplicia sunt,vt exhibitoria,& restituto.interdicta: hoc est. vbi cognoscitur actor à reo.Duplicia,prout est interdictum uti poss.& vtrobi.vbi non cognoscitur actor a reo:ut habetur in §.tertia. Inst.de interd.d.l.2.in prin. eo.tit.

Sexta diuisio respectu causæ, pro qua competunt quædam hominum causa,quædam causa diuini iuris.Ista probatur in l.2.§.interdicta autem. ff. de interd. Hominum causa omnia interdicta competunt , excepto ne quid in loco sac.de mor. infe & de sepul. ædi. nec ista est eadem cum prima, quia ista dicitur respectu causæ , illa respectu pertinentiæ, licet uideatur eadem .

Septima diuisio potest dici respectu causæ,quam continent:quædam enim continent causam proprietatis, quædam quasi proprietatis. Ista probatur in d.l 2.§.quædam interdicta.ff.eo.causam proprietatis continet interdictum de iti.actuque priu. Quasi proprietatis verò, ut ne quid in loco sac.cum res sacræ sint in nullius bonis.§.nullus.Inst. de re. diu.

Octaua diuisio est respectu possessionis:quædam sunt adipiscendæ possessionis,quędam recuperandæ,quędam retinendæ.Ista probatur in d.l.2.§ hæc autem.& §.adipiscendæ.Inst.eo.Adipiscendæ autem sunt,vt quorũ bonorum.& Saluianum interdictum,Recuperandæ,de ui & vi ar Retinendæ,ut vtrobi,& uti pos.vt §.adipiscendæ.§.recuperandæ.§ retinendæ.Inst.eo.

Nona est diuisio respectu vtilitatis , & iuris: quædam enim ad publicam utilitatem sunt,quædam iuris sui tuendi causa,quædam officij causa,& quædam rei familiaris. Ista probatur in d. l. 2. §.hominum causa . Ad publicam utilitatem,ut interdictum de uia pub. vt in flumi.pub.de cloa.& iti.pu.Iuris sui tuendi,ut de li.exh.Officij causa,vt de li.ho.exh.cùm homo homini officium debeat.l.seruus ea.in fi.ff.de ser.expor. Obsequium est inter patronum,& libertum.l.obsequij. C.de neg. ge.Pietas inter patrem & filium l.2.C.eo.tit.vide gl in d.l.obsequij.Causa rei familiaris sunt, ut de iti. actuq; priu.vti pos.unde ui,quo.bo.& quo. leg. & si.& habes diuisiones ad interdicta : nec ita aliter reperies.

Quarto,ad euidentiã habes scire quot sint regulę affirmatiuę interdictorũ.Et prima est,ꝙ oĩa interdicta sunt psonalia.l.1.§ pe.ff.de interd.licet in rẽ scripta sint. Et aduerte,quia qñ actio dirigiť in personam,præsupponit quẽ obligatum:sed qñ in rem quis non est obligatus.licet moueať controuersia super re:ut probatur in §.oĩum.Inst.de act. Secunda regula, ꝙ in oĩb.interdictis hĩ rõ fructuũ a die lit contest.& non ante,l.interdicta.ff de interd. licet fallat in interdicto de ui, & ui ar.in quo ueniũt fructus à die expulsionis; ut l. 1. in prin.& §.ex die.ff.de ui & ui ar. Tertia regula ꝙ loco cuiuslibet interdicti hodie dať in factum:vt in d §.fi.Inst.de interd.l.incerti.& l.si.D.eo.ti.de quo ẽt tetigi sup.in 1.euidentali ad interdicta. Quarta regula,quòd interdicta,quæ sunt annalia, fiunt perpetua de eo,quod peruenit ad eũ,cum quo agitur.l.pe.ff.de interd. Quinta regula,ꝙ interdicta,quę sunt annalia ad agendũ, sunt perpetua ad excipiendum.l.licet.C.de exce.Sexta,ut quæstio de possessione procedat per interdicta, cum ipsa sint de possessione. l.incerti.C.de inter.& l.si.C.quo.bo. Septima, qđ ubi cõcurrit petitoriũ & possessorium,prius agitatur possessorium.l.incerti.C.de interd latè per Ba.& omnes in l naturaliter.§.nihil commune ff de acq.poss. cum sim.Octaua,quod petitorium,& possessoriũ debent

intentati coram eodem iudice, vt l. nulli. in fine. C. de iud. cum simi. Nona, quod omne interdictum potest vtiliter proponi deficietib. directis verbis, vt probatur in l. 1. C. de interd. cum detur ibi utile interd. de arb. caed. casu quo radices arboris noceant domui alterius. & sic non rami, iuxta verba edicti.

Quinto & vltimò, ad euidétiam interdictorum praemitto quod sunt plures aliae regulae negatiuae. Prima est, quod nullum interdictum infamat, vt l. neque. ff. de vi, & ui ar. quod tene menti pro uno termino ad omnia interdicta. Secúda, ꝙ nullum interdictum redditur solenniter. d. l fi. Inst. de interd. & l. incerti. C. eo. Tertia, quod in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante lit cont. nisi in interdicto unde ui, ut dixi in secunda regula affirmatiua supra. Quarta, nullum interdictum potest reddi inter non subiectos. l. 2. C de interd. facit tex. in l. extra territorium. ff. de iur. omn. iud. Quinta, nullum interdictum redditur poena litet, nisi descendat ex maleficio. l si ff de inter. Et sic habes regulas interdictorum tam affirmatiuas quàm negatiuas, de quibus habes gl. magistram in l. antepe. ff de inter. aliam in l. incerti. C. eo. tit Et hoc tene menti: quia non reperies alibi istos terminos ita declaratos.

His igitur praemissis ad laudem Dei, & matris eius, prosequendo arborem, intro nunc interdicta, &c.

IN FACTVM DE MORTVO inferendo.

¶Et cum sit clarum, vt dixi in primo euidentiali, quod hodie loco cuiuslibet interdicti datur actio in factum. Pro primo termino est sciendum, quod dicta actio loco huius interdicti competit ei, qui vult sepelire cadauer in aliquo loco, in quo habet ius sepeliendi, contra eum, qui prohiberet ipsum mortuum inferre, ut desinat prohibere. Et eodē modo si prohiberetur quis portare ea, quae sūt necessaria ad sepeliendum. De hoc est tex. in l. 1. in prin. & § aedificare. ff. de mor. inf. Et hoc interdictum est prohibitorium d. l. 1. §. hoc interdictum Secundo, quod sit praetorium: probatur in l. 1. in prin. eo. Tertio, est in personā: quod patet, cum omnia interdicta sint in personam, licet in rem scripta. l. 1. §. fi. ff de inter. cum si. Quarto potest dici ꝙ sit rei persecutorium, cum prosequatur ius inferendi in locum. d. l. 1 de mor. infe. l. liberum. ibi, quanti eius interfuit. de rel. & sump. fun. Item ꝙ sit stricti iuris, probatur in § actionum. Item quod perpetuum, patet, cum est rei persecutorium, per l. in honorarijs. de actio. & obl. Item datur haeredibus, ex quo est rei persecutorium, per dictam l. honorarijs. In haeredes non, cum ueniat ex delicto, per l. 1. C. ne ex del. defun. Item non infamat, ut fuit dictum in prima regula negatiua ad omnia interdicta, per l. neque. ff. de ui, & ui ar. Item est directum ex fundamento, quia ex uerbis, & mente Non est contrarium, quia non ex contractu, ut dixi in Publiciana, & in alijs, & etiam iuxta gl in d. l. consensu. ff de act. & obl. Item est singulare, ut patet. Vltimò, & sic Decimotertiò est simplex, eodem modo.

IN FACTVM, DE SEPVLchro aedificando.

¶Pro hoc interdicto est sciendum, quod datur illi, qui prohibetur ędificare sepulchrum in loco suo, vt desistat à prohibendo: vt ét si impediret portare caementa, vel reformare sepulchrum iam aedificatum, ut de his omnibus est tex. in l. 1. §. hoc facere. & §. aedificare. ff. de mor. inf. & sepul. aedifi. & est prohibitorium, ut etiam superius. Et quod sit praetorium est text. in d. l. ait praetor. Et in omnibus alijs fundamentis idem putarem dicendum, ut in proxi. praecedenti. tamen cogita, &c.

IN FACTVM QVID IN LOCO SACRO.

¶Hoc interdictum habet locum cōtra eum, qui uellet aliquid facere, vel immittere in loco sacro, cum in eo nō possit aliquid aedificari, vel immitti, pp deformitatem, uel incommodum: ut est tex. in l. 1. 2 & 3. ff. ne quid in loco sac. Et dicit S. Blasius, quod habet locum ante, q̄ aliquid factū sit: quod uerum est, si loquimur de capite prohibitorio: secus si de capite restitutorio, ut ī. proximé dicam. Et in his terminis pone, ꝙ aliquis vult facere depingi crucifixum in ecclesia, vel alium sanctum, quid dicendum? R̄n. ꝙ non prohibetur, quia interdictum debet intelligi de his, quae tendūt ad incommodum, & deformitatem, non in alijs. Ita probat text. in l. 1 §. quod ait. ff. ne quid in loco sac. & ibi expresse hanc quaest. decidit Bat. Et hoc interdicto quilibet de populo agere posset, vt etiam Bart. arg. l. si quis in hoc. C. de episc & cle. l. 2. § hoc interdictum. ff. ne quid in loco publ. Item scias, ꝙ cum muri ciuitatis Romanae sint sacri, ꝙ quis non posset superaedificare. Et eodem modo in muris omnium ciuitatum, pp incendia, & similia. Ita probat tex. in l 3. ne quid in loco sac. nisi princeps permitteret, ut ibi dicit Bat. Et tene menti, quia uidi multoties superaedificari in muris ciuitatum, vel castrorum. Secundo, quod sit praetorium, probat tex. in l. 1. in prin. ff. eo. Tertio, credo, ꝙ sit perpetuum, & non annale: sicut interdictum de via publica, vt in l. 2. §. hoc interdictum. antepen. ff. ne qd in loco pub. licet actiones populares soleant esse annales. ut l. fi. de pop. actio. Et hoc sit speciale fauore publicae utilitatis, & etiam rerum sacrarum, iuxta gl. in d. l. hoc interdictum. In alijs fundamentis dicerem ut in praecedenti.

IN FACTVM, ET QVOD FACTVM immissumve tollatur.

¶Vt etiam tetigi in praecedenti, quia interdictum ne quid in loco sac. habet caput restitutorium, s. postquam aliquid est factum, non solum ante uidelicet ꝙ si aliquid sit factū in loco sac: per hoc interdictū cogitur illud tollere. Et hoc est, quod Ioan in arbore sua posuit hic duo in separatis cellulis, licet in effectu posset dici unum interdictum, habens duo capita, alterum prohibitorium, alterum restitutoriū. Et dato casu, quod quis nō faceret aliquid in loco sac sed in loco religioso, & sic praeter mentem, vel melius praeter verba interdicti, tunc crederem ꝙ haberet locum illud superius, & secundum varios terminos, & utile, arg l. 1. C. de interdict. cum simil. In alijs terminis dic, vt in praecedenti, &c.

NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE IN via publica, aut itinere, quod deterior fiat.

¶Primò, hoc interdictum habet locum contra illum, qui aliquid uellet immittere, uel facere in uia, uel itinere publico, propter quod iter, vel via redderetur deterior aliquo modo. De hoc est tex. in l. 2. §. ait praetor. ff. ne quid in loco publico. & hoc casu est prohibitorium ante, quàm scilicet aliquid sit factum. Secundò, quòd sit praetorium, patet in d. §. ait praetor. Tertiò, est personale, prout alia, vt in regulis dictum fuit, licet in rem scriptum, &c. Quartò, est simplex, ut patet. Quintò, singulare. Sextò. est directum, quia est verbis, & mente. Septimo, non est contrarium: vt in primo interdicto dixi, & in Publiciana. Octauò nō infamat, vt in regulis dixi. Nonò, non datur haeredibus, nec in haeredes, cum sit populare, per l. fin. ff. de pop. act. l. si verò §. haec autem actio. ff de his, qui deie. vel effu. Decimò, est rei persecutorium, & satis arguitur, cum tendat ad interesse consequendum: ut d. l. 2. §. interdictum hoc, & §. hoc interdictum, eod. tit. Vndecimo, quod detur in simplum, patet, cum detur ad interesse, ut dixi. Duodecimò, est stricti iuris, quia non reperitur in § actionum. Vltimò est perpetuum per ea quae dixi in decimo termino, iuncta l. in honorarijs. de actio. & obl Et secundum gl in d. § hoc interdictum. est speciale propter publicam utilitatem: cum regulariter omnes actiones populares soleant esse annales: per l. fi. de pop. act. cum si. Et hoc est, quod facit dubium, quod etiam deberet dari haeredibus, & in haeredes, vt sit speciale. Sed ex quo sumus in capite prohibitorio: & plura specialia in dubio non cōcedantur: igitur tamen cogita, &c.

IN FACTVM, VT QVOD FACTVM, immissumvè tollatur.

¶Hoc habet locum contra eum, qui aliquid immisit, vel fecit in via publica, vel itinere, propter quod via est facta deterior, vt illud tollat: & pro eadem causa datur, quia superius. Sed differunt, quia illud prohibitorium, hoc uerò restitutorium: ut est tex. in l. 2. §. hoc interdictum. et pen. ff. ne quid in loco pub. & habetur in d § praetor ait. In omnibus alijs terminis dicerem vt in superiori, & per illas leges, hoc excepto, ꝙ hoc quandoque reperitur vtile: vt in ea lu text. d. l. 2. § habere. ver. non enim. ff. ne quid in loco publico.

IN FACTVM, NE QVID IN loco publico.

¶Hoc procedit contra eum, qui vellet aliquid facere, vel immittere in loco publico, propter quod locus fieret deterior, reiecta via, vel itinere, ut supra est uisum. Nam per hoc interdictum prohibetur facere, in l. 2. §. 1. ff. ne quid in loco publico. Et quæ intelligantur loca publica, vide in ea. l. § publici. & ista loca publica deseruiunt vsui uniuscuiusque. Nam si essent in patrimonio fisci, tunc non ageretur hoc interdicto. d. l. 2. §. hoc inter. el secundo. Et aduertendum, quod si aliquis esset iam prohibitus facere, & hoc non obstante faceret, cogitur illud tollere. Sed si non esset prohibitus, & faceret, tunc non cogitur tollere: quia est prohibitorium, non restitutorium. Et ratio est, ne vrbs ex destructione deformetur. Vide tex. in d. l. 2. §. si quis neminem ff. ne quis in loco pub. Et in hoc, cum reuerentia, male sensit sanctus Blasius, dum subdit, Vel quod immissum est, tollatur. Adde tex. in dicta l. secunda. §. hoc interdictum. el pe. ff. eo. Secundo, quòd sit prætorium, est tex. in l. 1. in princ ff. eod. In reliquis terminis dico, vt in proximis. Est etiam verum quòd hoc aliquando vtiliter datur: vt in casu d. l. 2. §. cùm quidam. & §. aduersus ff. cod.

IN FACTVM, DE FLVMINIBVS, ET NE quid fiat, immittaturve in flumine, ripave eius, quo statio, vel nauigatio deterior fiat.

¶Primo, hoc interdictum competit aduersus eum, qui vellet aliquid facere, vel immittere in flumine publico, uel ripa, vt nauigatio, uel statio ripæ deteriores fierent: quia prohibetur per hoc interdictum, vel hanc actionem in factum, vt l. j. in princ. & per totum §. hoc interdictum. Et est prohibitorium ante, quàm aliquid fiat, dicta l. j. §. deinde. eod tit. Secundò, quod sit prætorium, est tex. in d. l. j. in prin. Tertio, quod in personam, dixi in regulis. In alijs terminis dicas ut in superioribus. Est benè verum quòd aliquando est vtile: vt d. l. j §. non autem omne ver. sed Labeo. eod. tit.

IN FACTVM, ET QVOD FACTVM, immissumvè tollatur.

¶Hæc actio competit circa eandem causam, vt superior: sed hoc interdictum differt ab illo, quia est restitutorium, vbi illud est prohibitorium. Et hoc competit aduersus eum, qui aliquid immisit, vel fecit in flumine publico, vel ripa, &c. quia per hoc interdictum cogitur illud tollere. De hoc est tex. in dicta. l. j. § pen & fina. ff. de flumi. Et in omnibus dico in isto vt in proximo: & vtrunque est populare, vt patet.

IN FACTVM, VT CVI LICEAT FRVI LOCO publico, quem is conduxit, & eius socio.

¶Hæc actio competit ei, qui conduxit aliquem locum publicum, vel eius socio, casu quo prohiberentur frui, vel vti, puta quòd conduxerint vectigalia, &c. vt habetur in l. j ff. de lo. pub. fruen. Et intellige, quod hæc conductio fiat ad modicum tempus: aliàs si ad decennium: & quis possideret, de iure ciuili habet exceptionem: si non possideret, haberet utilem rei vendicationem, vt habetur in l. j. §. qui in perpetuum. ff. si ager vect. vel emph. pe. in l. prima. §. quod ait. ff. de superfi. & sequitur sanctus Blasius, & bene. Adde glo. in d. l. j. versi. conduxerit. & doct. &c.

Secundò, hoc interdictum, siue hæc actio, est perpetua: probatur ex eo, quod est persecutorium, iuxta l. in honorarijs, de act. & oblig. Tertio, quòd detur hæredibus, cadem lege probatur, non in hæredes, cum descendat ex quasi delicto, cum quis prohibet. Item quod directum. Item quòd non infamet. Item quod singulare, & simplex, est manifestum. Item nec est contrarium. Nonò, quod stricti iuris, patet in d. §. actionum. Decimò, est prætorium: vt d. l. j. in prin. ff. si ager uec. Item quod in personam, dixi in regulis. Item quod rei persecutorium, patet, quia datur in id, quod abest aduersario. Item est simplum, ut in uulgatibus pluries allegatis.

IN FACTVM, VT LICEAT REFICERE uiam publicam, uel iter publicum.

¶Hoc Interdictum, siue hæc actio competit illi, qui pro interesse publico uellet reficere uiam, uel iter publicum purgare, aduersus eum, qui prohiberet ipsum. De quo habet l. j. in prin. & per totum. ff. de uia pub. & iti. pub. refi. Secundo, ꝙ sit prætorium, est tex. in l. j. in prin. Item ꝙ sit personale, probaui in regulis. Quarto, est rei persecutoriũ, quia datur ad id, quod actoris interest, d. l. j in fi. eo. tit. Quintò datur in simplum: ut ea. l. in fi. Sextò, est stricti iuris, ut patet. Septimò, est perpetuum: ut in d §. fi Octauò, nõ datur hęredibus, nec in hæredes. d. l. fi. de pop. act. quia est populare: licet tex. in d. l. j. §. fi. ff. de uia publ. uideatur innuere contrarium, dum dicit. Datur omnibus, & in omnes, qui prohiberent. Item omnib. uolentibus agere contra eum, qui prohibuit. Item non infamat, ut dixi in regulis. Item est directum, quia ex uerbis, & mente, ut in alijs. Item nõ est contrarium, per dicta in Publiciana. Duodecimò, est singulare ut patet. Vltimò est simplex. &c.

IN FACTVM, VT LICEAT IRE, VEL agere per uiam publicam, uel iter.

¶Hoc interdictum competit aduersus eum, qui prohiberet aliquem ire, uel agere per uiam publicam, uel iter publicum, de quo reperitur tex. in l. 2. §. fina. ff ne quid in loco publico. & tex. in l. j. ff. vt in flumine publico. Et est interdictum prohibitorium, ut ibi probatur. Secundo, quòd sit prætorium, probatur ibidem, & d. §. j. ut in flumine publi. Tertiò quod sit personale, patet. Quartò, rei persecutorium: ut in præcedenti dixi. Et in reliquis per omnia eodem modo, &c.

IN FACTVM, NE QVID IN FLVMINE publico, ripavè eius fiat, quo aqua aliter fluat, quam priori æstate fluxerit.

¶Hoc interdictum competit aduersus eum, qui aliquid uellet facere, immittereve in flumine publico uel ripa, ut aqua aliter fluat, quàm priori æstate fluxerit: ut est tex. in l. j in prin. ff. ne quid in flumine pub. Et primum caput, ut est istud, dicitur prohibitorium: quia competit antè, quàm fiat. d. l. secunda. §. hoc interdictum. & est populare. d. l. 2. §. hoc interdictum. el 1. & est gl in d. l. 1. in fi. 1. in gl. fi. & in quo differat ab interdicto de fluminibus, uide glo. in d. l. j. Secundo quod sit prætorium, probatur in d. l. j. in prin. Tertiò quod sit in personam, dixi in regulis. Quartò, quod sit rei persecutorium, probatur in d. l. prima. §. fi. & ibi gl. quia datur pro interesse; secundum gl. ibi; & probatur in § j. d. l. j. ibi, aliquam iniuriam faciat. Item datur in simplum, ut probatur in iuribus prælleg. Item quod sit stricti iuris, patet in d § actionum. Item quod sit perpetuum, patet ex his, quæ in diuisionib. dixi: & cùm sit rei persecutorium, iuxta l in honorarijs de actio. & obl. Item datur hæredibus, & in hæredes, per tex. in l. j §. hoc interdictum: el 2. ff. ne quid in flumi. pub licet glo. ibi aliter dicat, & fortè melius, propter contrarium. l. fi de pop. act. quia datur in hæredes. scilicet lite contestata, uide per glos. & Doct. Item quod non infamet, dixi in regulis. Decimò, quod sit directum, patet, quia ex uerbis, & mente uenit. Vndecimò, non est contrarium, per dicta in Publiciana, circa hunc terminum. Duodecimo, est singulare: ut patet cùm non detur pro uniuersitate. Vltimò est simplex, cum actor à reo discernatur.

IN FACTVM, ET QVOD FACTVM, immissuve tollatur.

¶Hoc interdictum pertinet ad eandem causam, ut præcedens. Sed differt, quia hoc est restitutorium, ut ibi dixi, & competit aduersus illum, qui iam immissum habet in flumine, uel ripa, uel aliter aqua fluat, &c. quia cogitur illud tollere. De hoc est tex. in d l. j § hoc interdictum. el 3 ff. ne quid in flu. pub. & §. fi. & § pe. & §. antepe. Et est sciendum quòd hæc duo interdicta pertinent ad quæcunque flumina, tam nauigabilia quàm non: ut est tex. in d l. j. § j. qui incip. hoc interdicto. & uide gl. j. in prin. legis. Secundo, quòd sit prætorium: est tex. in d. l. j. §. deinde. Tertiò, quod in personam, patet. In alijs omnibus terminis, dicerem ut in superiori.

IN FACTVM, VT LICEAT RIPAM fluminis reficere, uel munire.

¶Hoc interdictum cõpetit aduersus illum, qui prohibet uolentem reficere, uel munire ripam fluminis: ne ripa destruatur in uicini damnũ, dummodo caueat de damno infecto intra decem annos, quod posset uicinis contingere. De hoc est tex. in l. unica. ff. de ripa mun. Fuit propositum ad exemplum interdicti de uia reficienda & ista refectio ripæ non debet officere nauigationi. d. l. j. §. illa. Et ista cautio debet præstari ante opus factum. d. l. j. §. his autem. & §. seq quia damnum quod sequeretur post opus factum non præstita cautione resarciretur per actionem legis Aquiliæ. d. l. j. § etenim. in fi. Et habet locum non solum in ripa fluminis, sed etiã lacus, fossæ uel stagni: ut ea. l. in fi. Secundò, quod sit prætorium, patet in d. l. j. Tertiò,

quod in persona, patet in regulis. In alijs fundamentis, dic vt fuit dictum in interdicto, de via publica reficienda, cũ ad eius similitudinem sit reductum, vt dixi ibidem, &c.

IN FACTVM, VT LICEAT NAVIGARE in flumine publico.

¶Hoc interdictum competit aduersus illum, qui prohibet quem nauigare in flumine publico, vel in ripa onerare, & exonerare naues: quia per hoc interdictum cogitur desistere à prohibitione. Et de hoc est tex. in l. j. in prin. ff. vt in flu. pub. & procedit non solum in flumine, sed etiam in fossa, lacu, vel stagno publico: vt in l. j. Et quid sit lacus, stagnum, fossa, ibidem uide per glo. 1. Et ibi. Hoc interdictum redderetur utile, dato quod quis in mari probaretur nauigare. Facit in simili quod habetur in l. 2. §. si quis in mari ff. ne quid in loco publico & ibi gl. in ver. spectare. Secundo, quod sit prætorium, ut patet in dicta l. 1. in prin. Tertio, quod sit in personam, patet. In alijs dicas vt dixi in interdicto, vt liceat ire per uiam publicam, &c. cùm ad eius similitudinem sit reductum: vt l. vnica. §. hoc interdictum. ff. vt in flumine publico, &c.

IN FACTVM, NE VIS FIAT EI, QVI IN possessionem missus est.

¶Hoc interdictum competit aduersus eum, qui infert uim ei, qui à prætore causa rei seruandæ in possessionem missus est: quia per hoc interdictum uim inferre prohibetur, vt habetur in l prima. & per totum. ff. ne vis fiat ei. Puta, quod mulier missa in possessionem uentris nomine, vel quis alius legatorum seruandorum causa, uel ex causa damni infecti: vt in l. 1. §. est autem cum simil. Et hoc interdictum differt ab interdicto, Vti possidetis, quia illud datur vero possessori, istud illi, qui habet tenutam, & possessionem l. 3. in fi. ff. de acquiren. poss. & uidebimus in interdicto, Vti possidetis: & est interdictum prohibitorium, & etiam restitutorium: vt d. l. 1. §. hæc actio. & l. tertia §. cum prætor eodem titulo. Secundo, est prætorium. dicta l. prima. Tertio, in personam, vt in regulis. Quartò, est pœnæ persecutorium: vt dicta l. prima. §. fina. Datur tamen bene ad interesse ei, qui missus fuit: ut dicta l. prima. in prin. & § hæc verba. Quintò, datur in simplum, ut dictis iuribus, cum detur ad interesse, &c. Sexto, est stricti iuris. d. §. actionũ. Septimò non est perpetuum, sed temporale: quia intra annum, ex quo est pœnale: vt d. l prima. §. fin. Est bene verum quod in casu, quando quis est missus cã legatorum, vel fideicommissorum seruandorum, tunc est perpetuum, per rationem, de qua in d. §. fi. in fi. & ibi vide in gl. &c. Octauò, datur hæredibus: ut dicto §. finali. & in hæredes ita demum, si aliquid ad eos peruenit: ut ibidem habetur. Nonò, non infamat, vt in regulis dictum est. Decimò, est directum. Vndecimò, singulare. Duodecimò, simplex. Vltimo, non est contrarium.

IN FACTVM, QVORVM BONORVM.

¶Hoc interdictum competit ei, qui iam agnouit bonorum possessionem de iure prætorio: quo casu licet per solam agnitionem acquisiuerit dominium, iuxta l. j ff. de bonorum poss. tit. generali, non tamen acquisiit possessionem, per l. cùm hæredes. ff. de acquirenda poss. Vnde pro adipiscenda possessione bonorum hæreditariorum datur hoc interdictum illi, q succedit de iure prætorio. De quo interdicto habetur in tit. C. & ff. quo. bono & in § adipiscendæ Inst. de interd. Et dicit sanctus Blasius hic, qualiter agnoscatur hodie bonorum possessio, habetur in l. fi. C. qui admit. Quid de iure antiquo, uide in l. 1. §. decreta. de suc. edi. Et est interdictum restitutorium adipiscendæ possessionis. l. 1. §. hoc interdictum ff. quo bono. & datur ad vniuersitatem bonorum, non autem ad res singulas. dicto §. hoc interdictum. Et isti tales successores non possunt agere petitione hæreditatis directa, licet utili bonorum possessoria hæreditatis petitione agere possint. Et eodem modo hæres de iure ciuili non potest agere interdicto, Quorum bonorum directo, sed utili sic. Et ita probat tex. in l. 1. ff. quo. bo. Et hoc interdictum conuenit cũ petitione hæreditatis. Primò, quia vnumquodque remedium datur pro uniuersitate, non pro rebus particularibus. d l. j. & secunda. Item vnumquodque datur contra possessorẽ. Sed differunt in hoc, quia petitio hereditatis datur ad proprietatem, sed Quorum bonorum ad possessionem. Item Quorum bonorum directum non datur hæredibus de iure ciuili, sed utile: vide ad hoc gl. not. in rubr. C. quo. bo. & in rub. ff. eodem titulo. Secundò, quod sit prætorium, est tex. in l. 1. in prin. ff. eod. Tertiò, quod in personam, patet in regulis. Quartò, rei persecutorium, certum est, vt patet. Quintò, est in simplum: ut dicta l. prima, ut fi. in prin. Sexto, est stricti iuris. Septimo, est perpetuum, quia rei persecutorium. l. in honorarijs. Octauo, datur hæredibus. dicta l. in honorarijs. & facit uet. non autem omnes. Instit. de perpe. & temp. act. In hæredes potest, dici quòd detur, ut in possessores §. 1. ff. eod. Nono, quod non infamet, patet. Decimo quod directum, patet. Vndecimo est uniuersale, ut suprà dixi in primo fundamento. dicta l. prima. §. hoc interdictum. l. 1. §. quæ autem. ff. de interd. Duodecimò, quod simplex, patet. Vltimo non est contrarium, &c.

IN FACTVM, QVORVM LEGATORVM.

¶Hoc interdictum competit aduersus legatarium, uel fideicommissarium, qui post mortem testatoris propria authoritate occupat legatum, vel fideicommissum, nec expectat ipsam recipere per manus hæredis. Nam hæredes de iure ciuili ultra bonorum possess. de iure prætorio possunt intentare hoc interdictum, vt restituatur dicta res, vt ipsi possint super ea imponere Falcidiam, vel Trebellianicam. De hoc habetur in tit. ff. quo. leg. C. eo Et est aduertendum, ut dicit etiam S. Blasius hic, & doct. not. in l 1. C. quo. leg. quòd ubi interest hæredis habere legatum, vel fideicommissum ratione Falcidiæ, vel Trebellianicæ, non procederet hoc interdictum, item hæres tenetur satisdate de damno postea legatario, uel fideicommissario imposito, s. Falcidia: ut no in dicta l. 1 & §. quod ait prætor. et l. 3. & l. fin. quasi per totum. ff. eo. titulo.

Et sciatis vnum, quòd licet aliàs donatio causa mortis soleat æquiparari legatis, & ultimæ uoluntati. l. fina. C. de donat. ca. mor. tamen hoc interdictum non habet locum pro donatione causa mortis: ut l 1. §. si quis ex morte. ff. quo. le. & uide ibi rationem in gl. Et aduerte, ut scias quod dominium à morte testatoris transit in legatarium. l. a Titio. de fur. & l. legatum. de leg. secundo. Pone quòd legatarius habeat res penes se tempore mortis testatoris, an super tota re sit translatum dominium? Respondeo quòd pro illa parte, pro qua potest imponi Falcidia dominium remanet penes hæredem, in tantum quod pro illa parte Falcidiæ potest agere rei vendicatione contra legatarium, cũ hæres pro ea parte remansit dominus ipso iure. Tex est in l. lineam margaritarum. in versi. at siue mansit. ff. ad le. Fal. & in dicto §. si quis ex morte. dum dicit quod portio legis Falcidiæ apud hæredem ipso iure remanet. Et tene menti ad limitationem d. l. à Titio. Hanc litationem forte amplius non audiuisses: & cogitabis, &c. secundo, est prætorium. l. prima. in princ. & §. quod ait prætor. ff. quo. le. Tertio, est in personam, ut dixi in regulis. Quarto, est rei persecutorium, ut patet ex allegatis suprà. Quinto, in simplum, ut iam dixi. & quis cogitur restituere legatum, & si non restituit, soluit interesse: ut l. 2. §. ex hoc. ff. quo. bon. Sexto, est stricti iuris, ut patet. Septimo, est perpetuum, ex quo est rei persecutorium d. l. in honorarijs. Octauo, datur hæredibus l. 1. § hoc interdictum. ff quo. leg. In hæredes, ut in singulares successores: ut d. l. j. §. legatorum. & § illud. Nono, non infamat. Decimo, est directum. Vndecimo, singula. Duodecimo, simplex. Vltimo, non est contrarium, ut in alijs dixi, &c.

IN FACTVM, DE TABVLIS EXHIBENDIS.

¶Hoc interdictum competit aduersus illum, qui occultat testamẽtum post mortem testatoris quia hæres, uel legatarius, quorum interest, per hoc interdictum ipsum possunt conuenire, ut exhibeat: & si monitus à iudice nõ exhibet, tunc condemnatur in æstimationem, quæ in hærede est æstimatio hæreditatis, in legatario æstimatio legati, et si sit legatum cõditionale: ut habetur in l. j & l. locum §. condemnatio. ff. de tab. exhi. Bene uerum est, quòd cessat hoc interdictum, quando esset controuersia de hæredi. ate, uel quæstio falsi super testamento, iuxta leg. si una. ff. eod. tit secundum sanctum Blasium hic, & benè: & competit non solùm pro testamento; sed etiam pro codicillis. Item pro quacunque scriptura pertinente ad testamentum, siue testamentum sit ualidum, siue non, siue sit primum, siue secundum, lege prima. §. hoc interdictum. §. siue autem. Et debet intelligi de testamento mortui, nõ de testamento uiui. dicta lege prima. §. fina. de tabul. exhiben. Item est sciendum, in quo differt ab illo remedio de quo in tit. ff. quemad. testam. apert. quia quando quis confitetur testamentum esse penes se, sed non vult pati

quod

quod inspiciatur, agitur ex illo edicto: sed quando negat esse penes se, agitur alio. Ita est tex. in l.2.§.fi.ff.quemad. test.ape.& gl.in l.3.§.fi.ff.ad exhi. Et practica est in terminis istis, quia fiunt interrogationes, an habeat tabulas, necne. si confitetetur, vtrum vellet ostendere, vel non, si negaret, ageretur de tab.exhi. Vide ad hoc Bar.in l.1.circa prin ff.quemadm.test. apc. Et differentias inter hoc interdictum. & illud, quemad.test.ape.vide per gl.in l.1.C. de tab. exhi.& est interdictum exhibitorium: vt in l. locum.§. hoc interdictum, &c. Secundo, quod sit prætorium, est text. in d. l.1.in princ. Tertio, quod sit in personam, patet. Quarto, est rei persecutorium, cum detur ad interesse l. 3.§.condemnatio.ff.de tab.exhib.cum sim.licet etiam possit dici pœnæ persecutorium: vt eo.§.ver.nec compelli. Quinto, est in simplum: vt ibidem. Sexto, est stricti iuris, ut patet. Septimo, est perpetuum: ut d.l 3 §.fi ff. de tab.exh. Octauo, datur hæredibus: vt d.§.fi.d.l.3.In hęredes potest dici, quod detur, ut in possessores, ar.l.3.§.si tab.ff.eo.eum quisque, apud quem sunt tabulæ, teneatur. Nono, infamat. Decimo, est directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex, &c. Vltimo, non est contrarium, vt in alijs dixi.

IN FACTVM, DE LIBERIS exhibendis.

¶Hoc interdictum competit aduersus illum, qui detineret filium alicuius inuitum: nam pater, uel auus, qui haberet eum in potestate, per hoc interdictum possunt cogere detentorem, ut exhibeat, & demonstret talem filium, &c. Et de hoc habetur in tit.de libe.exhi.& dixi, quod habet locum, cum filius detinetur inuitus: nam secus esset, si esset uolens: ut l.si filius, de lib exhi.& est exhibitorium: ut etiam in præcedenti dixi. Secundo, est prætorium: ut l.1. in princ.ff.de lib.exhi. Tertio est in personam: ut in regulis dixi. Quarto, potest dici rei persecutorium, ex quo persequimur, vt restituatur filius, uel filia, &c per tex.in d.l.1. §.in hoc interdicto.& cum sit in potestate, uidetur esse in patrimonio, & cęt. Quinto, est in simplum, ut eo.tex, Sexto, est stricti iuris. Septimo, potest dici perpetuum, cum sit persecutorium, d.l.in honorarijs. Octauo, non potest dici, quod detur hæredibus, cum non habeant in potestate: quia debet quis habere in potestate. ut d.l.1.§.fi. In hęredes potest dici, quod non detur nisi ut in quoslibet detentores, &c. In casu autem secundum quosdam potest dici, quod detur hæredibus, puta filio. in cuius potestate recidit nepos, mortuo auo. Sed dico, quod hoc casu non datur, ut hæredi, sed datur iure patriæ potestatis, iuxta §. hi uero. Inst. quibus mod.ius pa.pot.sol. Nono, non infamat. Decimo, directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo, non est contrarium, ut in alijs.

IN FACTVM, DE LIBERIS deducendis.

¶Hoc interdictum competit aduersus eum, qui non permitteret patri ducere filium suum ex quo fuit exhibitus in iudicio: quia per hoc pater tuetur, ut possit ducere, & ad se reuocare. De hoc habetur in l. 3.§ hoc autem.el primo.ff.de lib.exh.& probatur ex secunda parte rub. dum dicit deducendis, & interdictum de li.exhi.est præparatorium istius: quia ut possit filius duci, debet prius esse exh. §.hoc autem interdictum.uer.itaque Et ex eisdem causis competit hoc interdictum ex quibus superius, de lib.exh. Et eadem hic dicenda sunt, quæ in illo, prout dicit tex. ad literam, in dicto uer.itaque.& sic respectu exhibitionis superiora interdicta, & interdictum de lib. ho.exhi. dicuntur exhibitoria Et eodem modo istud respectu deductionis potest dici deductorium, quia ad deductionem pertinet. Ita probat tex.in d.l.3.§.sequ.de li.exhi Et ideo in secunda diuisione, quam dedi supra ad interdicta, dixi posse addi hoc quartum membrum, licet per Iurilconsultum non fuerit positum in l. 1.§.interdictorum autem. ff. de interdic.cogitabis, in reliquis fundamentis eadem dicenda sunt de isto, prout in superiori dixi, per tex.in d l. 5.§. hoc autem. uersi. itaque. el secundo, de lib.exhi.&c.

Adde ad hæc duo interdicta, quia licet in arbore non reperiatur, tamen potest dici, ꝙ sit unum interdictum de uxore exhibenda. Et eodem modo de deducenda: puta si maritus uellet, quod pater uxoris suæ eam exhiberet, de quo in l.2.de lib.exhi.& C.eo.l.fi.& gl. in l.2.uide Bart,

IN FACTVM, DE LIBERO homine exhibendo.

¶Hoc interdictum competit aduersus illum, qui detineret hominem liberum inuitum: & competit cuilibet, qui diceret, quod homo liber relaxaretur: de quo habetur in l.1.& 3.§.hoc interdictum.ff.de lib.ho.exhi.& per totum. Et est aduertendum, quod interdictum competit aduersus eum, qui dolo malo detineret, secus si bona fide: ut probatur in d.l.1.& l.fi.in fi.prin.nec requiritur an detentor sciat, uel ignoret statum suum: ut ibidem dicitur. Et in hoc interdicto admitteretur etiam mulier, & pupillus, casu quo suam, & suorum iniuriam prosequeretur: vt l.3. §. sed si mulier. ff. eo. & pupillus hoc casu habetur loco maioris: de quo vide gl.in ver.quamuis.& ibi Innoc.in c. ex parte.de resti. spoliato. & quilibet de populo admittitur: & cum plures concurrent, qui vellent agere, eligetur, qui est magis idoneus, vt habetur in d. l.3.§.si tamen plures. Et dato casu, quod vnus succumbat, si non probatur de aliqua præuaricatione, præcluditur via alijs volentibus agere iterum: vt d.l.3.§.si tamen postea, nisi in casu quando conuentus vellet prius sufferre litis æstimationem, quam hominem exhibere: quia tunc, & illi, qui egit, & succubuit, & etiam alijs licet agere: nec obstat exceptio rei iudicatæ, vt est casus mirabilis in dicta l. 3.§. si tamen reus. quod est contra naturam popularium actionum. l. 3.ff.de pop.act. Et competit etiam in absentem: ut d.l.3. §. penultimo. Nec per hoc interdictum tollitur remedium legis Fauiæ: vt l.3.in princ. ff. eod.de quo in l.non statim.§ fi.ff.ad leg. Fauiam.& l.si fratrem.C.eo.

Secũdo, quod sit prætorium, patet in d.l.1.ff.eo. Tertio, quod in personam.patet. Quarto, est rei persecutorium, vt in præcedentibus dixi: & probatur in lege tertia. §. si tamen reus. Nec obstat text.in lege fi.§.penult.ff.de eo.ibi, pœna præstanda est. quia potest dici, quod illam quis ex contumacia præstet, non quod ex natura interdicti veniat, vt in rei vendicatione, quæ est rei persecutoria: ut in §.sequens. Inst.de act.& tamen in ea ęstimatur lis ex contumacia non restituentis, iuxta legem, qui restituere.ff.de rei vend. Quinto, est in simplum, ut probatur in præalleg. Sexto, est stricti iuris. Septimo, est perpetuum, non annale: vt d.l.3.§.fi ff.de lib.hom. exh.contra naturam popularium: vt l.fi ff.de pop.act. Sed est speciale fauore publicæ vtilitatis, sicut etiam dixi, quod non obstat exceptio rei iudicatæ: vt dicit gl.in d.§.si tamen reus. Octauo, non datur hæredi. vt hæredi, sed ut cuilibet de populo: ut d.l. 3.§.hoc interdictum. Et eodem modo potest dici, quod in hæredes non detur, iuxta d. l.fi.de pop.act.nisi ut in detentores, &c. Nono, quod non infamet. Decimo, quod directum. Vndecimo, quod singulare. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non est contrarium.

IN FACTVM, VNDE VI.

¶Hoc interdictum competit ei, qui spoliatus est in possessione fundi, vel domus, uel cuiuslibet rei immobilis: quia spoliator per hoc interdictum cogitur possessionem restituere ipsi spoliato: ut habetur in l.prima, in principio, & per totum. ff.de vi, & vi armata.& de hoc habetur.C. vnde ui per totum, & habetur extra de resti. spol. & per interdictum recuperandæ possessionis: vt habetur in §.recuperandæ. Inst.de inter.

Et quæ uis dicatur illa, pro qua datur hoc interdictum, & de alijs generibus uiolentiarum, uide gl.ordinariam in l.1.C.quod met. cau.& in l.extat.ff.eo.titu. Et in tantum procedit hoc interdictum. quod etiam prædio spoliatus est restituendus: ut habetur in c. in literis. de resti. spol. &, vt dicit sanctus Blasius hic, & bene, possessio debet restitui cum fructibus, damnis, & interesse, & debet spoliatus reponi in pristinum statum: ut habetur in cap. grauis.eo.tit.& dic, ut ibi. Nec potest ipsi spoliato referri quæstio dominij, d.c.in literis. & l. si quis ad se fundum. C ad leg. Iul.de ui.& habetur in l.si de iu. ff.de iu. Patet, quia in possessorijs non est necesse probare de iure: ut habetur in c.ex transmissa.de rest. spo.& in c.accepta.eod. tit. quod capitulum habui, in punctis in doctoratu meo Ferrariæ 1489. 16. Octobris.

Quot aũt remedia cõpetant spoliato pro recuperãda possessione, S. Bla.se remittit ad dicta in c.redintegrãda. 3 q. j.in gl.sũmæ, circa fi.ver.hoc aũt scias. Et quia est utilis articulus,

culus, igitur est sciendum, quòd plura sunt prodita remedia pro recuperanda possessione tam rei mobilis, quàm immobilis, & tam de iure antiquo Digestorum, quam Codicis, & de iure canonico. Et vltra Barto. in l rem, quæ nobis. ff. de acquirenda possessione, est sciendum, quod primo pro re mobili potest agi actione vi bonorum raptorum Secundo, furti. Tertio, ad exhibendum, secundum uarios terminos, vt habetur in l. prima, §. illud vtique ff. de vi, & vi ar. Item est proditum remedium. c. sæpe de resti. spo. quia si spoliator in alium, qui sciat, rem transferat, licet de iure ciuili sint subtilitates, quæ habent possessorem non posse agere interdicto, iuxta l. cum à te ff. de vi, & vi ar. cum concor. tamen de iure canonico habet condictionem ex c. sæpe. quasi ius canonicum non curauerit has subtilitates, iuxta c. dilecti. de iud. e. 1. de dolo, & contu 48. dist huic stemus cum sim. & secundum communem opinionem Cano. d. c. sæpe. habet solum locum in terris ecclesiæ: quia uenit ad correctionem iuris ciuilis, vt ibi probatur, non ad declarationem, iuxta not. in c. licet ex suscepto. de foro competenti cum simil. Item est proditum remedium c. redintegranda. 3. q. 1. vbi generaliter tam pro dolo, quàm pro violentia, siue metu spoliatus debet restitui: liceat aliter disponat ius ciuile: & sic potest agi ex illo canone, qui solum comprehendit ecclesiæ subditos, ut in superioribus dixi. Et est pinguius remedium, quàm d. c. sæpe. qui procedit etiam tertio possessore ignorante, & c sæpe, procedit possessore sciente, ut dictis iuribus. Item est proditum remedium l. inuasor. C. vnde ui. vbi Imperator remedio illius l. fin. secundum ueram lect. si aliquis inuadat possessionem vacantem, vult eum teneri. Item est remedium. l authoritatem. C. vnde ui vbi licet spoliator ostendat rescriptum principis, tamen spoliatus potest niti ex ila le. de quo dic, vt ibi habetur. Item est remedium l. si C. eo. tit. quod datur contra illos, qui dolose inuadunt possessionem vacantem, vt eam restituant, & puniantur: & per hoc differt à l. inuasor. eo. ti. quæ loquitur quando non dolosè inuadit, nec imponit aliquam pœnam. Item est remedium l. si quis conductionis. C. loca. vbi est casus sextus, quòd non potest referri quæstio dominij domino locanti, quando ageretur contra colonum, qui spoliauit dominum possessione: nam potest possessio auocari remedio illius legis, dic vt ibi Item est remedium l. non ab re. C. vnde ui. quæ venit addendo ad dictam l. si quis conductionis. quia ibi imponitur pœna colono resistenti, & nolenti rem domino restituere: nam punitur in rei æstimatione. quod tene menti, quia quotidie potest occurrere. Item est remedium l. si me, & Titium. ff. si certum peta. quia potest agi ex æquitate illius legis: de quo ibi. Item datur officium iudicis detentori non habenti aliquam possessionem, vt per glo. in l. non tantum. in prin. ff. de pet. hær. in l. manifestum §. sed cum in secunda. C. de iur. in l. 1. in prin. C. si per uim, uel alio mo. de quo etiam per gl. 3. q. 1. in sum. Item est remedium. l. si coloni. de agri. & censi. lib. 11. De quo dic, vt ibi. Item est aliud scilicet triticariæ, quod datur pro omnibus, excepta pecunia: ut habetur in l. 2 ff. de triti. Item per condictionem indebiti, dummodo sit gestum inter duos. ut alias habetur in l. indebiti. §. si numi. ff. de cond. inde. Item remedium l. fi. C. de acq. pos. vbi si procurator, seruus, filius, colonus, uel in inquilinus dolosè transferat possessionem in alium, iuuatur dominus ex illa lege. Item remedium l. finalis. ff. de rei uendi. vbi propter mendaciũ conditione ex illa lege transfertur in alium possessio. Item est remedium l. fi. C. de edicto diui Adr. toll. quod datur hæredi, qui ostendit testamentum non cancellatum, &c. de quo dic, vt ibi habetur. &c. Et ista omnia remedia memoriæ mandaui cum audirem do. Bal. de Bar. de Perusio in d. l. rem quæ nobis. de acquir. possess. qui fuit dominus meus in ordinarijs de sero. & tene menti. Et alias in proposito recitaui dum legerem Paduæ legem tertiam. C. de exceptionibus, pro domino Bertucio Bagarotto Et ut dixi supra hoc interdictum non datur ad res mobiles, nisi solo cohæreant: ut dixit l. 1 § illud utique. ff. de ui, & ui armata. in ver. planè. Item non solum datur illi, qui habebat ciuilem possessionem, sed etiam si naturalem, ut d. l. 1. §. deijcitur ff. eo. ti. & datur etiam fructuario, vt l. 3. §. unde ui. ff. eodem. Est & interdictum recuperandæ, & etiam restitutorium, dicta l. 1. §. hoc interdictum.

Et aduerte, licet uideat prolixus non prætermittam unum, quod est disputabile, & alias uidi disputatum Paduæ in publica disputatione. Nam cum dixi, quòd usufructuario datur hoc interdictum. d. §. unde ui. per illum tex. fundatur communis opinio, post Ioan. in l. naturaliter. ff. de acquirenda possessione, quod usufructuarius habeat naturalem possessionem. Cuius contrariũ in puncto iuris clausis oculis posset sustentari: &, ut ista conclusio fit clara, arguam pro & contra: & à parte affirmatiua, quod possideat, adducitur dict. §. unde ui. Ita tenet glos. & hoc in dicta l naturaliter. & glo. in §. hodie. Insti. de inter. & quasi in omnibus partibus iuris ciuilis. Et est communis opinio Legistarum per fundamentum, quod uidetur inconuincibile in dict. § unde ui. quia interdictum unde ui, cum non detur nisi possidenti. l. prima. §. hoc interdictum. ff. de ui. & ui armata, saltem naturaliter: ut dicto § deijcitur. Sed sic est, quod datur usufructuario. dicto §. unde ui. ergo sequitur, quod possideat naturaliter. Sed in contrarium. Primo potes allegare text. in §. quod enim placuit. Instit. per quas perso. no. acq. Secundo in l. acquiritur. §. finali. ff. de acquirendo rerum dominio. Tertio, in l prima. §. per eum ff. de acquirenda poss. ibi, licet eum non possideamur. Quartò, in l. sciendum. § eũ. ff. qui satisd. cog. ubi usufructuarius non euitat onus satisdandi, licet ad hoc sit facilis responsio Quinto, in l. prima. §. quod ait. ff. quo. le. ubi dicitur, quod ususfructus non possidetur. Sexto, in l. final. ff. uti possid. ubi fit differentia inter possessorem, & fructuarium. Septimo, per l. possessio quoque. ff. de acquirenda possessione. ubi dicitur, teneatur: ergo non possideatur. Octauo, per l. secundam, ff. usu fru. quemad. ca. dum dicit, quod usufructuarius præstat custodiam. Nono, quia usufructuarius est tanquam procurator proprietarij. l. prima, in fi. ff. de operis noui nunc sed procurator detentat: ut l. quod meo. ff. de acquirenda possessioae. Decimo, tex. in l. arboribus. § de illo ff de usu fru ubi dicitur, quod in fundo, & seruo retinemus usumfructum, pondero Retinemus. Vndecimo, ut l. tertia. §. penultimo. ff. de ui, & ui armata, dum dicit, quasi in possessione. Duodecimo, l. naturaliter. ff. de acquirenda possess. dum dicit, Videtur: & sic impropriè. Decimotertio, l. per misceri. in principio. ff. de acquirenda possessione, ubi dicitur, quod non permiscentur causæ possessionis, & usufructus, &c. Decimoquarto. l. Cel. §. Iulianus. ff. ad exhib. qui tex. fortiter stringit, dum dicit, quod usufructuarius rem retinet, nec possidet. Decimoquinto, in l. certe. §. his, qui. ff. de preca vbi dicitur, usufructuarius, colonus, & inquilinus sunt in prædio, & tamen non possident. Pondera primo, quod æquiparatur ibi colonus: deinde uerbũ, Possidet, quod facit unam orationem, &c. Et isti duo ultimi textus stringunt passum in tantum, quod non potest eis sine iuris uiolentia responderi: licet alias, dum iste articulus disputaretur Perusij, ad omnia ista argumenta responderem per bona remedia, quæ nunc omitto. Vide ad hoc Bal. & Moder. in d. l. naturaliter. ff de acquirenda possessione, & tene menti, quia posset tibi facere honorem, &c.

Secundo hoc interdictum est prætorium. l. prima, in princip. ff de ui, & ui armata. Tertio, quòd sit in personã, patet probatum. Quarto, est rei persecutorium. d. l prima. §. 1. cum detur ad recuperandum possessionem. Quintò, est in simplum, ut probatur in l. in interdicto ff. eodem. Sexto, est stricti iuris, ut patet. Septimo, non est perpetuũ, sed annale. d. l. 1. in prin. & l 2. C. eo titu Bene uerum est, quod de eo, quod ad aliquem peruenit, competit perpetuo. l. 3. §. hoc interdictum. ff. eo Et iste annus est utilis: ut d. l. 1. & ibi glo. & licet quo ad agendum sit annale, tamen ad excipiendum est perpetuum, iuxta l. purè. in fi. ff. de do. excep. licet de iure Canonico duret perpetuo: ut no. in c. 2. de rest. spol. & ibi uide in glo. fin. cum spoliatus nulla conditio temporis opponi possit: ut d. c. redintegrãda. 3 quæs. 1. Facit ad hoc, quod iure ciuili instantia perit triennio. l. properandum. C. de iud. & tamen de iure Canonico est secus. ut in c. uenerabiles, & c. significauerunt. de iud. Octauò, datur hæredi & alijs successoribus: ut l. 3. § hoc interdictum hæredi. ff. de ui, & ui arma. In hæredes datur de eo, quod ad eos peruenit. d. l. 3 § fina. & l. 3. in principio. §. hoc interdictum. & facit l. prima C. ex deli. defun. Nono, non infamat, ut l. neque. ff. de ui, & ui armata. quod tamen intellige de infamia iuris, non autem de infamia facti, secundum glo. in dicta l. neque. & ideo in parentem, uel patronum non datur: ut l. prima. §. hoc interdictum. ff. eodem. & licet. de obseq. & l. cessat. de act. & oblig.

& oblig.dixi supra in prima regula negatiua. Decimo,est directum,licet quandoq; reperiatur vtile, vt l.1.§.filiusfamilias.ff eo ti.cum.s.possit exponi vtile,i.efficax,&c.Vndecimo,est singulare. Duodecimo simplex,&c.

IN FACTVM, QVOD VI, aut clam.

¶Hoc interdictum competit illi,in cuius solo vi, vel clam ædificatum fuit: vel quod vi ædificauerit post prohibitionem dñi:vel clam,i.quod celauerit se, cum intelligeret dominum prohibiturum : nam cogitur per hoc interdictum opus demoliri:de quo interdicto hr in l. 1.in prin.& per totum.ff.quod vi,aut clam. Et quid sit ui facere,& clam facere,vide tex.in l.1.§ quid sit.cum seq. & in l.2.§.fi.ff.eo. tit. Et est interdictum restitutorium. d l 1.§.1. & pertinet solum ad rem,quæ in solo finitur.d.l.1.§.hoc interdictũ. & prohibitio potest fieri non solum per dominum,sed per plures alias personas:de quo est text.in l.3.in prin.eod.tit. Nec potest ille qui ædificauit vi,vel clam, aliqua exceptione se tueri:vt d l.1.§.deniq;. nisi in casibus,de quibus ibi per glo.in ver.postea.videlicet.in l.3.§.sed si permiserit.ff. eodem,quãdo dominus,vel alij qui potuissent etiam prohibere,post prohibitionem permiserunt. & in l.si alius.§. bellissimè.eodem tit.& §.est & alia.& l.semper.§.hoc interdictum Et de libello pro hoc interdicto. vide Bar.in l. competit.§.in summa.eodem titu. & in illo titulo discas. l. at qui aliter . quæ secundum Bartol. literis aureis describenda.

Secundo,quod sit prætorium,est tex.in l.1.in prin.Tertio.quod sit in personam,patet.Quarto,quod sit persecutorium,probatur in l.semper.§.in hoc interdicto.& §.fi.ff. quod ui aut clam.Quinto,est in simplum,per eadem iura, cum detur ad interesse,&c. Sexto,est stricti iuris,vt d.§.actionum. Septimo,est annale,nõ perpetuum,vt l.semper. §.hoc interdictum. & l.si inter.in prin. ff.quod vi,aut clã. Octauo,datur hæredibus: vt l.deniq; §.quæsitum.ff.eod. In hæredes non datur,nisi de eo,quod ad eos peruenit:vt d.l.semper.§.hoc interdictum. Nono,quod non infamet, patet in d.l.neque.ff.de ui,& vi armata.& secundum glos. ibi uerum est,quod de infamia iuris,licet de infamia facti secus,de quo ibi.Decimo,quod directũ,patet:quia ex verbis,& mente,d.l.1.in prin.licet utile quandoq; reperiatur, ut l.is.qui in puteum.§ si tutoris. & §.si fundum eo tit.& in d.l.si uitem.in prin. Vndecimo,singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo,non contrarium, &c.

IN FACTVM, VTI POSsidetis.

¶Hoc interdictum competit ei, qui molestatur ab alio in possessione rei immobilis : quia dicat se esse dominũ, uel possessorem,&c. quia,per hoc interdictum ille, qui possidet, nec habet possessionem ab alio ui, uel clam, uel precario, potest se tueri , & prohibetur ille molestator ipsum turbare,&c.De quo interdicto iuxta uerba prætoris habetur.in l.1.in prin & per totum.ff.uti pos.& C.eo tit.& per Canonistas in c.licet causam.de probatio. & nõ solum habet locum in possessione ædium , sed etiam aliarum rerũ immobilium:prout est text secundum intellectum communem in d.l.j.in prin.uti pos Et pro hoc sunt tex.aperti in d.l.j.§.hoc interdictum . el secundo, & seq. Item est prohibitorium retinendæ possessionis,per quod quis prohibetur inferre uim possidenti. Sed interdictum de ui, & ui armata.ut dixi,est restitutorium, & recuperandæ possessionis. Tex.est in l.j.§.est igitur.& §.illud enim.ff.uti pos. Et de forma libelli in interdicto.de ui,& ui arm.uide Barto.in l.interdicto,§.de ui,& ui arm. Et de forma libelli in hoc interdicto,uide eundem Bart.in l.j.§.interdictum.ff. uti pos.Et debes scire alium terminum,quod ille,qui uult agere tali interdicto, est opus, ꝙ non possideat ab aduersario,ui,clam,uel precario. Est tex.in l.j.§ perpetuo.& §. fi. ff.uti pos. & Barto.in d.§. ponit exempla ad hæc tria requisita .

Item scias,quod hoc interdictum non datur, nisi possidenti,uel ciuiliter,uel naturaliter.Nam si quis esset in possessione causa rei seruandæ,cum non possideat,non haberet interdictum.tex.est in l.si duo. §.creditores.ff.uti pos. cum simil.

Secundò,quod sit prætorium,est tex.in d.l.j.in prin.ff, uti poss.Tertio,quod sit personale patet. Quarto est rei persecutorium,cum detur ad retinẽdam possessionem, ut d. l.j.§.hoc interdictum.Quinto,est in simplum,ut patet.& l.pen.§.fi.eo tit.Sexto est stricti iuris,ut etiam patet. Septimo,non est perpetuum,sed annale,d.l j §.j ff.uti pos. Ergo potest dici,quod detur hæredibus, iuxta §.non autem omnes.Inst.de perpe.& temp.act.cum sim.In hæredes possumus dicere, quod non detur, cum sit annale, iuxta l. in honorarijs de actionibus,& obligationibus . Nono,quod non infamet. Decimo,est singulare. Vndecimo directum. Duodecimo,duplex:quia non cognoscitur actor à reo,iuxta ea, quæ super hoc termino dixi , supra in Publiciana actione, & probatur ad literam. in l.si duo. §.hoc interdictum ff.eo.ti. Vltimo,non contrarium .

IN FACTVM, VTROBI.

¶Primo hoc interdictum competit ad similitudinem superioris,quando quis turbatur in possessione:sed differt, quia illud datur pro possessione rei immobilis, istud uero pro possessione rei mobilis: ut habetur in l.unica.ff.utrobi.& prout in superiori, ut quis possit intẽtare,requiritur, quod ab aduersario non possederit ui,uel clam, uel precario.Eodem modo in hoc,ut habetur in d.l.unica,de qua etiam habetur Inst.de interd. §.sed hodie. licet Canonistæ in d.c.licet causam.de probatio.non uideantur facere differẽtiam inter hoc interdictum & superius:ut etiam refert S Blasius hic. &c. Et quia hoc interdictum est hodie exæquatum cum superiori,ut habetur in d.l.unica ideo in reliquis fundamentis dicas , ut in superiori dictum est .

IN FACTVM, DE SVperficiebus.

¶Hoc interdictum competit ei , qui turbatus in possessione superficiei , quæ habetur in solo alieno . Nam potest se tueri hoc interdicto,ne molestetur,&c. dato,s.ꝙ turbetur ab alio,q̃ dño soli: quia tunc dantur sibi actiones ciuiles. De hac habetur in l j.in prin.& §.qui superficiem,cum simil.ff.de superfi.& ibi uide . Et quod sit prætorium,patet in d.l.j.& dixi in superioribus.Vt quis obtineat,requiritur, ꝙ superficiem nõ possideat ab alio ui,clam, uel precario, ut d.l.j.in prin.ff.de superfi. In reliquis dic ut est dictum in interdicto , Vti possideatis:quia eadem in isto seruãtur, ut habetur in d.l.j.§.proponitur. uersicu.omnia. ff de superfi &c.

IN FACTVM, DE ITINEre, actuq; priuato.

¶Primo hoc interdictum competit ei,qui per fundum alterius ad fundum suum habet iter, uel actum.cum iuerit saltem per 30.dies per illud iter, etiam discõtinuos in anno proximè retro;quia si uicinus ipsum prohiberet ire,per hoc interdictum potest prohibere ut a prohibitione desistat.De hoc hr in l.j.in prin.ff de iti actuq; priu. Et in hoc interdicto,ut dicit hic et S.Blasius,& bene,non agitur de iure seruitutis,quod expeditur per actionem confessoriã, & negatoriam,iuxta l.secundam.ff.si ser. uen. sed agitur in possessione , qua fuerit usus ille, qui prohibetur per dictos 30 dies,& in hoc,ut ĩ.dicam, uenit interesse,s.quanti interfuit, eum non fuisse prohibitum,&c. ut h: in l 2. §. in hoc interdicto. ff.de iti. actuq; priua. Et requiritur, quod ille,qui prohibetur ab aduersario,non fuerit usus itinere,clam,uel precario,ut d.l.j in princ. & §.hoc interdicto eo.tit Et est prohibitorium ad tuendas rusticas seruitutes.d.l.j.§.j.Et quia tex.est no.in d.l j.§.si quis propter. ff.de iti.actuque priua. quod propter inundationem usus uiæ,& itineris, perditur,&c. sicut aliàs per inundationem perditur possessio,ut habetur in l.3 §.Labeo. ff.de acquir. possess.Et sic si aliquis præscriberet per inundationem,interrumperetur præscriptio, cum perdatur possessio. ut habetur late in d.§ Labeo. Tex.in d.§. si quis propter dicit quod quis restituitur ad hoc interdictum per in integrum restitutionem.

Ego uolo tibi relinquere in proposito unam dubitationem , scilicet an interrupta præscriptione detur restitutio in integrum,& licet sit communis opin.quod non , ut hr in d.§.Labeo,tamen in disputando posset teneri cõtrariũ. pro nunc uide in d.§. Labeo. & in d.§. si quis pp.& uide in l.

in l.

in l.qui fundum. §.qui bona. ff. pro emp. &c. Secundo, quod sit prætorium, est text in d.l.1.in prin. Tertio, quod in personam, patet. Quarto, quod sit rei persecutorium, probatur in l.vnde etiam.§.in hoc interdicto.ff.eo. Quinto, quod in simplum, probatur in eodem §. Sexto, quod stricti iuris, patet. Septimo, est annale, vt l.1.in princ.& d.l. vnde etiam.in principio, eodem titulo Octauo, datur hæredibus, dicta l.vnde etiam. §.si quis ab authore. si author possessionem sit adeptus. In hæredem non videtur dari, cum sit annale, iuxta in l.honorarijs. de actio. & obligatione. nisi dicamus, quod detur in quemlibet prohibentem, &c. Nono, quia non infamet. Decimo directum: quia ex verbis, & mente, licet aliquando reperiatur vtile: vt dicta l.vnde etiam.§.Idem Iulianus. eodem titulo. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, DE ITINERE ACTVQVE priuato reficiendo.

¶Primo hoc interdictum competit ei, qui habet iter, & actum per fundum vicini ad fundũ suum, vt supra dixi in proximo præcedenti. Et dato, quod vellet reficere iter, & vicinus prohiberet, vel alius, per hoc interdictum potest se tueri, vt cogat illos desistere à tali prohibitione. Et de hoc interdicto est tex.in l.3.§.ait prætor ff.de itine.actuq; priua. Et requiritur etiam in hoc, quod non fuerit vsus itinere, vi, clam, vel precario, dicto §.ait prætor.

Sed differt a superiori: quia in hoc requiritur, quod in anno vsus fuerit itinere. Item, quod probet sibi competere ius seruitutis: vt est text.in d.l.4. §.hoc autem superiori. & §.seq.eod.tit.& si alterum deficiat, deficit interdictum, vt in § sequen. Et volens reficere tenetur vicino cauere de damno infecto: vt dicta l.tertia, § qui hoc interdicto. Et ex hoc infertur, quod refectio viæ non incumbit debenti seruitutem, sed ei, cui seruitus competit: prout habetur etiam in l. quoties §.finali. ff.de seruit.tit.generali. Sed secus fit in seruitute oneris ferendi, vt habetur in l. eum debere columnam. de seruitu. vrban. prædio. quod tenementi. &c.

Secundo, quod sit prætorium, est tex.in dicto §.ait prætor. Tertio, quod in personam, patet. Quarto, quod rei persecutorium. Et Quinto, quod sit in simplum, probatur in dicta l.tertia §.vtilitas.eodem titu. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, est annale, vt superius. dicto §. ait prætor & l.prima. § antepenultimo. ff.de interdict. Octauo, datur hæredibus, vt l.apparet. §.primo. ff.eodem titu In hæredem non datur, nisi dicamus, quod detur in quemlibet prohibentem. Nono, non infamat Decimo, directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, DE AQVA quotidiana.

¶Primo hoc interdictum competit illi, qui per fundum alterius saltem uno die, vel nocte in anno tetro, duxit aquam ad fundum suum: quia si ille dominus fundi, per quem aquam duxit, ipsum prohibet, vel impedit, agitur contra ipsum hoc interdicto, vt à prohibitione desistat. De hoc habetur in l.prima, in princip.§.primo. & §.quod autem.ff.de aqua quotidiana. & æstiua. nec debet duxisse aquam, vi, clam, uel precario: ut dicta l.prima, in princip. Et est interdictum non solum prohibitorium, sed etiam restitutorium, ut si quis tollat, si quid fecit, ad impediendum ducere aquam, &c. vt est tex.cum glo.in dicta lege, prima. § primo. & §.Labeo. eodem titulo. Secundo, est prætorium.dicta l prima, in principio. Tertio, in personam. Quarto, rei persecutorium, cum prosequatur ius seruitutis: & illud, quod quid amittit, requiritur per hoc interdictum dicta l.pri. § præterea. Quinto, quod in simplum, probatur in præalleg. Sexto, quod stricti iuris, patet. Septimo, est annale, non perpetuum, vt in superiori fuit dictum, & probatur in dicta l.prima, in principio. Octauo, datur hæredibus. dicta l.prima. §. ait prætor. In hæredes potest dici, quod non detur, cum sit annale. per dict. l.in honorarijs: nisi detur, ut in quemlibet prohibentem: vt in superiori dixi. Nono, non infamat. Decimo, est directum, &c. licet utile quandoque sit, ut d.l.3.§.si fundum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, DE AQVA AESTIVA.

¶Primo, hoc interdictum pertinet ad eum, qui per fundũ alterius vno die, vel nocte in æstate tetro duxit aquam in fundum suum, ut non possit prohiberi, &c. ut in superiori dixi. Et differunt: quia qui interdicit de aqua quotidiana, interdicit vti hoc anno: sed in aqua æstiua interdicit vti hac æstate. Vide etiam de hoc in d.l.1. in principio. & vide in §. quod diximus, & quando incipit æstas, vide in d.l.1.§.æstatem.& ibi glo.no. in quot partes diuidatur annus, & in hoc requiritur illa clausula, quod non duxerit aquam, vi, clam, uel precario, ut superiori. dicta l.prima. §. deinde ait. in principio. Et est etiam restitutorium. dicto § primo. Secundo, quod sit prætorium. patet in dicta l.prima, in principio, in personam, &c. In alijs fundamentis, dicas ut in superiori, cum sint similia, ut dicta l.prima.§. Labeo. sed in hoc discordant, quia licet superius sit annale, tamen hoc durat per annum, & sex menses. Item potest durare per biennium, secundum variam computationem temporis: ut habetur in d.l.1.§ deinde. & æstatem. & seq.eo.tit.&c.

IN FACTVM, DE AQVA EX castello ducenda.

¶Primo competit ei, qui habet ius ducendi aquam ex castello, idest, loco vbi in publico aqua recipitur, uel riuo, vel alio loco publico ad fundum, vel domum, eo quia habuit concessionem a principe, uel communitate: si aliquis ipsum prohibeat, habet hoc interdictum, de quo loquitur tex.in l.1.§.ait prætor.§.quo ex castello.cum duobus sequen. ff.de aqua quotid.& æstiua. Et hoc est quotidianum in ciuitatibus, in quibus in stratis est castellum: ut est in ciuitate Aquilæ, & Viterbij: quia si habent concessionem, quod è castello ducant aquam in domum, vel hortos, non possunt prohiberi. Et est aduertendum, quod hoc interdictum non continet solum possessionis causam, & sic præparatorium, ut superiora proximè, sed continet causam proprietatis: quia hic non probatur, an quis duxerit, &c. sed an habet ius seruitutis assignatum, vel non: ut est text.no.in d.l.1.§.si ff.eod. Et ea hora, qua quis habet ius ducendi, ea debet ducere, & non alia: ut habetur in l.pe.eod.tit. In alijs fundamentis, dic ut in duobus proximis.

IN FACTVM, DE RIVIS purgandis.

¶Primo, quod interdictum hoc competit, qui habet ius aquæ ducendæ, ut dixi in superioribus interdictis, per riuum quem uolens purgare, & reficere, prohibetur ab alio: quia tuetur se per hoc interdictum: & non habet probare an iure aquam ducat: de quo uide in l. prima. de riuis, & in l.fina. eodem titu. Et est prohibitorium: ut d.l.1. in fine prin.& potest etiam esse restitutorium: ut in proximis dixi. Bene uerum est, quod tenetur cauere de damno infecto iste uolens purgare. d.l.prima, in princ. Secundo, quod prætorium, patet. dicta l.prima, in princip. Tertio, quod in personam. In alijs dic ut in superioribus. Bene uerum est, quod est annale. dicta l.prima §.hoc interdictum. el secondo, & datur ijsdem personis, & in easdem, prout superiora: ut l.3. § ijsdem. eodem titulo, & datur non solum ad riuos, sed etiam ad specus, & septa ut dicta lege prima. in princip. Quæ in quo differant, & quid importent, uide in dicta l.prima.§ ait ergo cum sim.&c. Et sub verbo reficiendi, quid contineatur, uide in d.l.prima. §.reficiendi, &c.

IN FACTVM, DE FONTE, VT LIceat eo uti.

¶Primo hoc interdictum competit illi, qui prohibetur haurire aquam ex fonte, cum per annum hausisset: uel appellare pecudes, uel inde aquam ducere, ut ille scilicet prohibens desistat a prohibitione: de quo habetur in l.unica.in princ.ff.de fonte. Et differt à superiori, s.de aqua ex castel.duc. & aqua æsti. & quoti. quia illa loquuntur de aqua deducenda: illud uero de aqua haurienda: prout etiã dicit gl in tub.de fonte. Nec habet locum pro aqua mortua, ut in cisterna: sed solum de aqua uiua d.l.1. §.hoc interdictum. el terzo, eodem titulo Et procedit non solum in fonte, sed in piscina, puteo, & lacu: dummodo aquam uiuam habeant: dicta l.prima.in fi.princ.& §.denique. Et requiritur, quod quis non fuerit vsus haustu ui, aut clam, uel precario dicta l. prima, in principio, sed secundum Bartolum in dicta l.prima. §.hoc interdictum. el 3. licet in cisterna non habeat locum directum, tamen habet locum utilem.

Hinc sumpta occasione, pone quod extat statutum in ciuitate, quod mulieres portantes perlas, uel margaritas, punian-

puniuntur tanta pęna:& est aliqua mulier,quæ portat per las fictas,seu contrafactas, non ueras,& viuas : certè non incidet in statutum.Ita decidit Bart.in l.1.§.hoc interdictum.Et tene menti,quia in multis ciuitatibus extant huiusmodi statuta,&c.Secundo,est prætorium.l.1.in princ. Tertio,in personam,ut alia. Quarto,potest dici rei persecutorium,cum quis prosequitur ius aquæ hauriendæ, d.l. 1.Quinto,in simplum.vt ibidem patet. Sexto,stricti iuris. Septimo,est annale,non perpetuum,d.l.1.Octauo,hęredibus datur,non in hæredes,ut in præcedentibus dixi, scilicet de aqua quotidia.& æsti. cum procedant à pati quantum ad personam:d.l.1.§.hoc autem.ff. de fonte. Nono, non infamat.Decimo,est directum,Vndecimo,singulare. Duodecimo,simplex.&c.Vltimo,non contrarium.

IN FACTVM. DE FONte reficiendo.

¶Primo hoc interdictum competit illi,qui habens ius hauriendi aquam,vt in proximo dictum est,ex fonte, vellet reficere fontem,puteum,piscinam,&c.ut sup.dixi,quæ indigerent refectione,si prohiberetur,habet hoc interdictũ, vel à domino fundi,ubi est fons,uel ab alio,&c.Et de hoc interdicto loquitur tex.in l.vnica.§.deinde ait ff. de fonte. Et fuit introductum ad similitudinem interdicti de riuis reficiendis:quia nullus est vsus,&c.ut dicit tex. in d.l. 1.§.hoc interdictum.Secundo,ꝙ sit prætorium,est tex.in d.§.deinde. Tertio,quod in personam,ut patet. Quarto, quod rei persecutorium,dic ut in proximo.Quinto,quod in simplum,eodem modo.Sexto,stricti iuris. Septimo,est annale,d.§.deinde. Octauo,datur hæredibus,& in hæredes ut in illo de aqua æsti. de quo proxime dixi,& approbat tex.in d.l.1.§.fi.ff.de fon.Nono,quod infamet. Decimo,quod directum.Vndecimo.quod,est singulare. Duodecimo,quòd simplex,&c.Vltimo,non contrarium.

IN FACTVM, DE CLOAcis purgandis.

¶ Primo competit illi,qui haberet cloacam, iuxta fundũ alterius,uel alium locum,per quam immunditiæ,& colluuies demittebantur:dato casu,q̃d vellet eam purgare,vel reficere: puta,quia cursus impediebatur,& quia dominus fundi,uel alius eum prohibet,habet hoc interdictum prohibitorium,&c.de quo loquitur totus tit.ff.de cloa.&c.Et est aduertendum , quia fauore publicæ utilitatis, ut quis possit purgare , uel reficere cloacam , non quærimus an clam,ui,uel precario sit usus cloaca: ut l.1. §.quia autem. de cloa.Item pertinet ad priuatas cloacas.d.l.1.§ hoc autem.Secundo,quod prætorium,d.l.1.in prin.Tertio,quod in personam patet.Quarto,quod rei persecutorium,patet per media,quæ dixi in duobus proximis.Quinto,quod in simplum eodem modo.Et etiam ex eo,quod pertinet ad priuatas cloacas,ut dixi. Sexto,ꝙ stricti iuris. Septimo, quod sit perpetuum,potest dici, cum sit rei persecutoriũ, per d.l. in honorarijs. nec reperiatur aliud,per quod respondc.si obijcitur, quod superiora plura sunt rei persecutoria,tamen sunt annalia,&c. Octauo, datur hæredibus, per regulas.§ non autem omnes. de perpetuis,& temporalib.actio.Nono,quod non infamet. Decimo,quod directum.Vndecimo,quod singulare.Duodecimo,quod simplex,&c.Vltimo,non contrarium.

IN FACTVM, NE QVID in cloaca fiat,immittaturve.

¶Hoc interdictum competit illi, qui habet usum cloacæ, unde aqua fluat,uel colluuies, aliquis vult aliquid facere, uel immittere in cloacam , propter quod usus eius impediatur: quia contra illum est proditum hoc interdictum prohibitorium,&c.de quo est tex.in l.1.§.pen.& fin. ff.de cloacis.Item pertinet ad cloacas publicas,d.§ pen.Secundo,quod prætorium §.deinde.Tertio,quod in personam. Quarto,rei persecutorium.Quinto,in simplum.Sexto,stricti iuris. Septimo,est annale ex eo, quod est populare per l.fi.ff.de popu. act.Et quod sit populare,patet ex eo,quod pertinet ad publicas cloacas, ut iam dixi. & in hoc istud differt à superiori . Octauo , hæredibus non datur,nisi ut cuilibet de populo:arg.l.populares.de popu.act. In hæredes non datur.l.fi.de pop. act. Nono,quod non infamet. Decimo,quod directum.Vndecimo,quod singulare.Duodecimo,quod simplex, Vltimo non contrarium.

IN FACTVM, VT QVID factum,immissumve est in cloacam,tollatur.

¶Hoc competit,quando quis aliquid habet immissum in cloacam,vel factum,propter quod est impeditus vsus,&c. quia cogitur tollere,& in statum pristinum reducere: & sic est interdictum hoc casu restitutorium,& superius prohibitorium,quæ ambo ponuntur in tex.quem sup. allegaui in d.l.1.§.pen & fi. ff. de cloa. Et in quantum pertinet ad cloacas publicas, dic ut in superiori.si ad priuatas cloacas,termini sui possunt assimilari illi interdicto, de cloacis purgan.&c.Et eodem modo dicas in sup.proximo,&c.

IN FACTVM, DE PRECARIO.

¶Hoc interdictum competit illi qui precario concessit aliquam rem alicui vtendam,& fruendam,qui sibi nollet rẽ restituere:contra ipsum datur hoc interdictum,ut rem restituat,&c.de quo habetur in l.2.in prin. ff.de precar.cum precario possidens uideatur nomine cedentis possidere, iuxta not.in l.quod meo,in prin & l.interdum. ff.de acq. poss. Et interdictum restitutorium.d.l.2.in princ. & §.1. Et in hoc fit condemnatio secundum interesse actoris:ut habetur in l.quæsitum.§.ex hoc interdicto.ff.de preca.Et in quo differat precarium à commodato,uide glo.not. l. 1.ff.de preca Et potest constitui precarium in rebus mobilibus,& immobilibus,ut l.in rebus.ff.eo. Et potest constitui,quod transferatur possessio,& quod non l.2.§.fin. & l.in rebus.& l.certè.§.is qui.ff.de prec.

Et scitis, quod quotidie in instrumentis ponitur illa clausula, Et ex nunc constituit se precario nomine emptoris possidere, &c. quid importet ? dicas, quod importat, quia primo intelligitur translata omnis possessio in emptorem,ciuilis, & naturalis: deinde intelligitur translata naturalis in precario possidentem: ut habetur in d. l.interdum. de acq pos. Sed si diceretur simpliciter,Et ex nunc constituo me nomine emptoris possidere, tunc omnis possessio remanet penes emptorem,& sic plus operatur constitutum, quàm precarij rogatio, in fauorem emptoris:vt habetur in l.qui bona.in princ. ff.de acquirenda possessione.per Bar.& omnes in d.l.interdum . Et tu Canonista habes titulum de precarijs & in capit. primo.habes de precaria. Quid sit precaria, dicas,quod est concessio rei immobilis pro annua pensione, de quinquennio in quinquennium.cap.primo.de precarijs.& ibi glo.& in cap.precariæ. vbi glossa magistralis, 10.quæst. secunda , Bal. in cap.primo.§.tua.quibus modis feu. amit. &c. Secundo, quod sit prætorium , est tex. in dicta l.secunda . Tertio,in personam, vt alia. Quarto,rei persecutorium:ut l. quæsitum.§ hoc interdicto.ff.eodem. Quinto, quod in simplum,probatur ibidem.Sexto,stricti iuris.Septimo perpetuum est,non annale,per tex qui assignat pulchram rationem ab absurdo, in dicta l.quæsitum. §. penultimo . Octauo,datur hæredibus,& in hęredes,dicta l.quęsitum. §. finali , licet precarij rogatio ad hæredes non indistinctè transeat. De quo uide in l.cum preca. §.finali.ff.eod. titul.Nono,non infamat.Decimo,directum. Vndecimo, singulare.Duodecimo,simplex.Vltimo,non contrarium.

IN FACTVM, DE ARBOribus cædendis.

¶Primo ad hoc interdictum est sciendum , quod habet duo capita alterum in arboribus,quæ sunt prope prædia vrbana : alterum in arboribus existentibus in prædijs rusticis. Primum caput competit illi,in cuius ædes rami arboris alterius pendent , & nocent ædificio . nam dominum potest monere,quod succidat arborem radicitus: si nolit facere,ille,cui competit interdictum propria authoritate potest succidere, & auferre ligna.l. prima,in principio,vsque ad § deinde.ff.de arb.cæden. Secundum caput pertinet ad illum, in cuius fundo rami arboris vicini extenduntur: quia potest monere facere quòd rami cædantur,quousque arbor distet per quindecim pedes à terra in altitudinem.Iste est text. in dicta l.1.§.fi de arbo. cæden. quod tene menti,quia posset quotidie contingere,maximè in hac ciuitate Paduę,vbi sunt multi horti,& arbores.

Practica est ſm Bar. quod denuntiet domino illius arboris,quod ipsam succidat:& de hoc fiat instrumẽtum:

& tunc

& tunc si non succedat, potest denuntians propria authoritate facere, immo potest ligna asportare, tene menti. Et ea non solum procedit in arboribus, sed etiam in vitibus cum ueniant appellatione arboris d.l.1.uer. arboris.

Et aduerte dato casu, quod radices arboris nocerent: tunc datur vtile interdictum de arboribus cædendis, per gl.in l.1.C.de interdi.de quo ibi. Secundo, quod prætoriū l.1.§.ait prætor.& §.deinde. Tertio, quod in personam, vt alia. Quarto, vt rei persecutorium. Quinto, in simplum: vt probantur isti duo termini in d.l.1.§. non solum. Sexto, stricti iuris. Septimo perpetuum, ex quo rei persecutoriū. d.l.in honorarijs. Octauo, datur hæredibus: ut in §. non autem omnes.de perpe.temp.act. In hæredes dic eod.modo,&c. Nono, nō infamat. Decimo, directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, DE GLANDE leganda.

¶ Hoc interdictum competit ei, qui habens arborem, quæ pendet in fundum vicini, uel aream, in quam cadunt fructus: quasi prohiberetur recolligere dictos fructus, habetet dictum interdictum intra dies tres: postquam fructus ceciderunt. Et appellatione glandis, ueniūt omnes fructus. De quibus omnibus habetur in l.vnica.ff. de glan. leg. & in l.qui venenum.§.glandis.ff.de ver sign. Secundo, quod sit prætorium, est tex.in d.l.1.in prin. Tertio, quod in personam, ut reliqua. Quarto, q̄ rei persecutorium, probatur in d.l.1.in prin. Quinto, quod in simplum, ibidem. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, non est perpetuum, sed temporale, vt supra patet. Octauo, hæredibus datur, & in hæredes intra illud tempus, quod durat, vt supra. Nono, non infamat. Decimo, q̄ directum. Vndecimo, quod singulare. Duodecimo, quod simplex, &c. Vltimo, nō contrariū.

IN FACTVM, DE MIgrando.

¶ Hoc interdictum competit inquilino, qui soluta pensione domino, vellet recedere de domo, & asportare res suas, & dominus domus prohiberet: quia potest se tueri ex hoc interdicto. Et de hoc est tex.in l.1 ff de mig. Et aduerte: dicitur in d.l.1. §. hoc interdictum quod est infrequens, &c. debet intelligi ille tex.quod de raro itur ad illud interdictum, eo, quia inquilino, qui turbaretur, competit actio ex conducto, & officium iudicis: vt l.sed addes.§ si inquilinus.ff.lo.& ideo de raro recurritur ad hoc interdictum. circa hoc scias, quod pensio domus, nisi aliud sit dictum, soluitur in fine anni: ut l.ædem. C. loca.& ita tenet etiam Barto.in d.l.1 §.si pensio. ff. de migran. Et habens etiam illam regulam vulgatam in hac materia, quod res conductoris inuectæ, & illatæ intelliguntur obligatæ ratione pensionis. Pono, quod vnus conductor locauit, quod potest facere, iuxta l nemo rem.C.loca & l.Mossis. §. Aemilius Prætolinus ff.de iure fisci, an res illius secundi conductoris sint domino obligatæ: vide casum singu.in l.si in lege. §.si colonus.ff loca.& quod ibi glo. & docto quem text. exclamat Pontanus in singu.326. Et competit hoc interdictum solum inquilino, non autem colono ut habetur in d.l.1.§.hoc interdictum ff.de migran. Et dato, quod haberet habitationem gratuitam, daretur utile interdictum, vt eod.§. Et eodem modo daretur utilis, si non essent res proprie inquilini, sed fortè sibi commodatæ, uel locatæ, vel apud eum depositæ, ut habetur in l fin. eod. titu. &c. Secundo, quod prætorium, est text in d.l.1.in priu. Tertio, in personam, ut reliqua Quarto, rei persecutorium. d.l.1. in princ. Quinto in simplum, ut ibidem. Sexto, stricti iuris. Septimo, perpetuum, & non temporale. d.l.1.§.fi. Octauo datur hæredibus, & in hæredes, ut est tex.in d.l.1.§.fi. Nono, nō infamat. Decimo, est directum: cum ex verbis, & mente, licet quandoq; vtile dicatur, ut prædixi: & habetur in d.l.1. §. interdictum. Vndecimo, quod singulare. Duodecimo, quod simplex, &c. Vltimo non contrarium.

IN FACTVM, DE SALVIAno interdicto.

¶ Hoc Interdictum competit locatori aduersus conductorem ad auocandam possessionem earum rerum, quas asportauit, quæ erant obligatæ ipsi locatori ratione pensionis. Et eodem modo competit creditori aduersus debitorem pro rebus sibi iure pignoris obligatis: iuxta ea, quę habentur in § item Seruiana. Institu.de actio.& istis casibus datur directum. Sed in casu, quo dictæ res essent alienatæ per conductores, vel debitores, tūc competit vtile interdictum Saluianum: de quo habetur in l.1.in princ.ff.de Saluia.interd.& l.1.C.eo tit.

Et, ut dicit etiam sanctus Blasius, est pinguius remediū huius interdicti quàm Seruianæ hypothecariæ: quæ sufficit in ipso, quod creditor probet illas res fuisse possessas, tanquam suas per debitorem tempore obligationis contractæ. Sed in hypothecaria oportet creditorem probare de dominio debitoris: ut habetur in d. l. 1. de Salui.interdic.& per omnes in d.§. item Seruiana. de quo ibi. Et in hoc reus condemnatur ad restituendam detentationem, uel possessionem rei obligatæ: ut habetur in l. si fundus. §.in uendicatione ff de pignor.&c. Et licet tex.in l. 1. C. de preca. & Saluia. interdic. dicat, quod Saluianum non detur contra tertium possessorem, debet intelligi de directo: quia utile potest dari: ut d.l.1.ff.eo. secundum gl.in d. l.1. C.eod. & in hoc differt à Seruiana, quæ contra tertiū datur. Et in alio etiam, quia Saluianum est inter possessoria, Seruiana inter petitoria. & alia etiam est differentia, de qua supra dixi. Secundo, quod prætorium, patet ex his, quæ habentur in l. fi. C. de condi.indeb. Tertio, quod in personam ut reliqua. Quarto, quod rei persecutorium, probatur in d.l. 1. in princ. Quinto, quod simplum, ibidem. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, perpetuum, cum rei persecutorium, d.l.honorarijs. Octauo, hæredibus, & in hæredes, tanquam in extraneos possidentes, datur, iuxta §.nō autem omnes. Insti.de perpet.& tempo. act. d.l.1.& inf. §.1.responso Nono, non infamat. Decimo, directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, DE OPERE DEMOliendo, quod factum est, post noui operis nunciationem, ante remissionem nunciationis.

¶ Ante, quàm transeam ad terminos huius interdicti, putaui aliqua præmittenda fore. Primo quia in l.1.in princ. ff. de operis noui nuncia. dicitur hoc edicto, quod differant interdictū, & edictum. De quo tu posses de facili dubitare. Vide glo.in loco præallegato, in uer. edicto. & ibi Barto.in prima col. & Ros. in libellis suis, licet uarie loquantur: tamen communis conclusio post Barto. ibi, est quod edictum differat ab interdicto, ut genus, & species, ut edictum sit nomen generis: ut in §.constat.Inst.de iure natur. sed interdictum sit tanquam species ut alias dicitur in adoptione. Sed cognoscitur unum ab alio, quia interdictum dicitur quasi inter duos dictum: quandocunque erat quæstio inter duos, & prætor aliquid contra statuebat tunc dicebatur interdictum, iuxta §. sunt tamen. Inst.de interdict. & hoc quando sumus in libro de interdictis. sed quando sumus extra librum de interdic.i.extra quintum librum Digesti noui, tunc post Ros.dicit ibi Barto. quod quando loquitur præcisè præcipuè, est interdictum, quia ex uerbis apparet inter duos redditum: ut uero non esset contra duos redditum, sed prætor ex officio facit, tunc dicitur edictum, & per hoc sequitur quod titu. de ope noui nuncia.tractet de interdicto, non de edicto, quia inter duos redditur: & licet text.in princ.eod.titu dicet, hoc edicto: tamen in l.prætor in prin.& §.1.dicit, hoc interdicto: & concordantur, quod in uno loco Iurisconsultus utatur nomine generis, & in altero nomine speciei: & per hoc patet, quod hæc actio in factum de opere demoliendo, dicitur procedere ex interdicto, & dicitur in factum, iuxta § fi .Inst. de interdi.

Secundo, est sciendum, quod in hac materia sunt considerandi plures casus. Primus est, quod quando quis ædificat in solo alieno clam, tunc habet locum interdictum, Quod ui aut clam, uel etiam ui, & ædificium sit iam factum, Sed quando habet ædificari, tunc habet locum interdictum de ope. noui nunciatio. & sic datur ad futura opera. & erit secundus casus De quibus duobus uide tex. in l.1.§.1.de oper.no nunc. Tertius casus est, quando facta nunciatione noui operis, illa nunciatio remittitur: quia tunc renunciatione remissa, si prohibeat, bēt remedium

dium ex titu. de remissionibus ille, qui vellet ædificare. de quo in tit. de remis. & habet in l. si alius §. ait Iulianus. ff. quod vi, aut clam. De quo remedio dicetur in proximo interdicto. Idem est præstita satisdatione, quæ pro remissione habetur, vt dicta l. si alius. §. ait Iulianus, & ibi gl. Quartus casus est, quando post ope. noui nunciationis fit ædificatum ante remissionem nũciationis, quia datur hoc interdictum de opere demoliendo. Bene verum est, quod competit aliud remedium, scilicet interdictum, de operis noui nunciatione. Item & interdictũ quod vi, aut clam: vt est tex. in dicto. §. ait Iulianus. Et an sint superflua, vide gl. & docto. in dicta l. § primo. de ope. noui nuncia. Et quot modis possit agi in istis operibus, secundum varios casus, vide tex iuncta glos. in versic. interdictum. in l. prætor. § nõnulli. ff. de oper. noui nunciatione. Tene menti, quæ est quotidiana materia. Secundo, quod sit prætorium, sunt plures tex. ut supra alleg. Tertio, quod in personam, vt in reliquis. Quarto, est rei persecutorium, cum agitur, vt restituatur opus, quod est in iuribus præalleg. Quinto, in simplum, vt ibidem: licet etiam quo ad quid possit dici pœnale: quia suis expensis quis cogitur ædificium tollere: vt dicta l. penultima. §. fin. ibi glos. & docto. ff. de oper. noui nunciatione. Sexto, stricti iuris. Septimo, datur hæredibus vt l. prætor. §. hoc interdictũ. ff. de operis noui nunciatione. In hæredes non datur, nisi inquantum ad eos peruenit: quia tenetur hæres præstare patientiam destruendi operis d. l. penult. Octauo, est perpetuum. d. l. prætor. §. hoc interdicto. Nono, non infamat. Decimo. directum Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex. Et vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, VT LICEAT AEDIFICARE ei, cui est facta nunciatio noui operis, si satisdederit, vel satisdare paratus est.

¶Primò, hoc interdictum competit illi, cui postquam fuit facta nunciatio noui operis ipse fuit paratus satisdare, vel satisdedit de demoliendo opere casu quo appareret se iniustæ ædificasse. Et hoc etiam possumus dicere in casu, in quo est facta remissio: vt in præcedenti dixi. Vnde si præstita satisdatione, vel facta remissione, iste talis prohiberetur ædificare, posset se tueri ex hoc interdicto prohibitorio. Et de hoc habetur in l. prætor. § deinde ait. & § sequen. ff. de oper. noui nunciatione. Secundo, quod sit prætorium, prout in d. §. deinde. Tertio, in personam, vt cætera. Quarto, rei persecutorium, cum quis per ipsum prosequitur ius ædificandi. Quinto, potest dici simplum, ut dicto §. deinde Sexto, stricti iuris. Septimo, durat intra annũ ab inquietatione: vt habetur in dicta l. prætor. § fi. ff. eod. licet secus sit in præcedenti, vt dixi: & sic non est perpetuum. Octauo, datur hæredibus. dicto § fin in hæredes dicamus, quod nõ detur, nisi quatenus ad eos peruenit, vt in præcedenti: vel vt in quemlibet prohibentem. Nono, quod infamat. Decimo, quod directum. Vndecimo, quod singulare. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, LOCO INterdicti fraudatorij.

¶Hoc interdictum habet locum, quãdo tutor, vel curator delegauit creditori suo debitorem pupilli, vel adulti, singula singulis referendo, in fraudem pupilli, vel adulti, & creditor participat de tali fraude cum tutore, vel curatore: nã si debitor pupilli, vel adulti, soluant ipsi, ipso iure liberantur à debito. Sed pupillo, vel adulto succurritur primo cõtra creditorem participem fraudis, per hoc interdictum fraudatorium: vt est tex. in l. pupilli. in principio. qui est solus in iure. ff. de solu. Secundo, quando vellet pupillus recurrere contra tutorem habet actionem tutelæ. Tertio, cõtra debitorem potest recurrere, quando fuit etiam ipse in dolo prima actione: sed fuit in bona fide, per in integrum restitutionem, secundum Bart. in d. l. pupilli. in prima, secũda, & tertia quæstione. Et de hoc interdicto fraudatorio fit mentio in l. si postulante. in principio. ff. ad Trebel. licet ibi capiatur, pro interdicto de his, quæ in fraudem creditor. & vult Bart. contra gl. In d. l. pupilli. Et differt ab eo, de his, quæ in fraudem credit. quia illud datur quãdo quis alienat res proprias: hic alienatur res pupilli: & si alterius secundum Bar. in d. l. pupilli. de quibus ibi vide plenius. Secundo, quod sit prætorium, probatur ex eo, quia est interdictum, ut dicitur in iuribus præall. Sed interdicta erant formæ, & conceptiones uerborum. quibus prætor, aut aliquid iubebat fieri, aut prohibebat. si prætor, ergo non ius ciuile. Et ista habentur Inst. de interdic in prin Ita etiam innuitur per gl. in rubrica. ff. de interd. ubi dicitur, supra dixi qualiter agatur de iure ciuili: nunc qualiter de iure prætorio: & sic per interdicta: sed hoc est interdictum, ut supra est probatum. igitur, &c. Tertio, est in personam, ut reliqua. Quarto, rei persecutorium, ut probatur claré in l. pupilli. Quinto, est in simplum, ut ibidem probatur. Sexto, est stricti iuris dicto §. actionum. Septimo, perpetuum eam sit rei persecutorium. d. l. in honoratijs. Octauo, datur hæredibus. dicto §. non autem omnes. & dicta l. in honoratijs. In hæredes potest dici. quod detur in quãtum ad eos peruenerit: & in pluribus dictum est: & sic tanquam in possessores. Nono, non infamat, cum non repetatur. Decimo, directum. Vndecimo, singulare. Duodecimo, simplex, &c. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, LOCO INterdicti de locis, & itineribus publicis.

¶Et ante, quàm procedam ulterius, Ioan. in arbore non signat plura interdicta, quam supra scripta sint: sed tamen reperio, meo uidere, quædam alia: & sic in primis addo hoc interdictum de locis, & itinere pub. Et habet locũ quando quis in itinere publico aliquid fecisset, ob quod alius impediretur, & eius usus: & eodem modo in uia publica. Et de hoc est specialis rubr. ff. de loc. & iti. pub. puta, quod uia publica fuerit clausa: quia sit constructum monumentum, uel quid simile: ut habetur in l prima, secunda, & tertia, eodem titulo. Et sic habet locum, quando est impeditus in totum usus uiæ: & per hoc non est superfluum hoc interdictum ab alio, ne quid fiat immittaturve in uia publica, ut supra scripsi: quia illud habet locum, quando iter, uel uia redditur deterior: sed hoc procedit, quando ex toto impeditur usus uiæ. Ita uidetur probari in præalleg. iuribus, quæ allegaui in illo interdicto. Et per hoc addo illud interdictum ultra Ioan. & alios. Cogitabis. Et procedit non solum in uijs publicis, sed etiam in uicinalibus, ut dicta l. 3. Et quotuplex sit uia, uide tex in l. prima. § uiarũ. ff. ne quid in loco publico. Et tene menti ad statuta loquentia, quod in uijs publicis, quis non possit facere ponticellos: uel committens delictum in uia publica, puniatur actiori pœna: uel si princeps mitteret proclama, quod omnes uiæ publicæ in suo territorio sint liberæ, & quemlibet transeuntem promittit conseruare indemnem, quia intelligeretur statutũ de uijs priuatis, siue uicinalibus. Vide Barto. in d. l prima. de lo. & in pub. per. l. 3. eodem tit. Secundo, quod sit prætorium, probatur per ea, quæ adduxi supra in proximo interdicto. In alijs dic, ut fuit dictum in illo interdicto, ne quid in uia publica.

IN FACTVM, LOCO INTERDICTI DE uia publica, & de ædilibus curulibus.

¶Et de hoc non est facta mentio etiam in arbore, nec per scribentes. Et quando competit. & quomodo, uide text. nouum, quia fuit translatus Pisis, in l. ædiles. de uia publi. & ædil. cur. quæ lex est multum no. & quotidie de facto contingit. Et his duobus interdictis additis, reuertor ad arborem Ioannis, &c.

IN FACTVM, EX EDICTO de albo corrupto.

¶Et ante, quàm Ioannes in arbore ad hæc deueniat, ponit quandam rubricellam, quod præterita interdicta ferè omnia reperiuntur directa, & vtilia. Modo sequuntur actiones in factum ex quolibet prætoris edicto descendentes. De primo, scilicet de interdictis, an sint directa uel utilia, laté est dictum super quolibet. De secundo, scilicet de edictis, declarabitur super quolibet, &c. Sequitur, ut dixi, actio in factum ex edicto de albo corrupto, &cæt. Sic dicta rubrica, prout dicit, habet duas partes. Primo hoc edictum competit aduersus eum, qui corrupit, uel uitiauit, deleuit, uel deturpauit aliquam scripturam, uel edictum positum per prætorem, uel iudicem in aliquo loco eminenti, ut in muro de albato, uel in ualuis ecclesiarum, uel in palatio, ut hodie fit: quia cuilibet de populo, contra tamen corrumpentem datur actio in factum ex hoc edicto: ut habetur in l si quis id quod. ff. de iurisd. omn. iud. & in §. pœnales. Inst. de act. & facit mentionem glo. in rub. ff. de albo scri. Et quod modis accipiatur

tur

tur album.vide glo.in auth.qui semel.in versi. vocatur.C. quomodo & quando iu. & ibi Cyn. & Ioan.And.in addi. Spec.in addi.incip. & tam amplius.in tit. de vita.§. sequitur.Et qui incidit in hoc edictum, si non potest soluere pœnam,de quo dicam infra, luit in corpus. Et si plures sint corrumpentes,omnes tenentur in solidum nec vnius solutione liberatur alius:vt d.l.si quis id quod.& l. sequenti.& ibi vide. Et hæc actio ex hoc edicto est popularis.d.l. si quis id, quod in fi.princ.& ibi latè vide an,& quando procedat d l si quis id, quod.

Secundo,quod sit prætorium, vt patet in d.l.si quis id, quod §.serui,quorum.& l.si familia. & d.§. pœnales,&c. Tertio,est in personam,& non in rem. Primo probatur ex eo,quod ex delicto descendit,propter quod obligatur persona:ergo non est in rem:vt §.1.Insti de actio. & habetur in l.actionum genera ff.de actio.& obligatio. Itē ex alio, quia Imperator enumeratis actionibus in rem, postea enumerat,quæ sunt in personam: & subdit §.pœnales.ubi ponitur hæc actio. Quarto,est pœnæ persecutorium:vt supra in primo termino dixi,& subdam statim. Quinto, est in simplum,hoc est,in ipsam solam pœnam, quæ habet imponi,quæ est quingentorum aureorum. vt est tex. secundum communem literam in d.l. si quis id, quod licet secundum glo.ibi secundum aliam lecturam sit quinquaginta aureorum. quam opin.multi sunt secuti..vt Cyn. & Bal.vt refert hic S.Blasius.& sequitur ex eo,quod est minor pœna,& licet non alleget, facit l.interpretatione.& l. sanctio legū.ff.de pœnis,cum sim. Sed Bar.ibi similiter ita sit,quod sit pœna quingentorum ducatorum.Et idem sequitur Alex.& est communis litera. Et quod fiat minor interpretatio,est verum in dubijs:sed hic sumus in claro,cū communis litera ita dicat:igitur.argu.l. continuus.§ cum ita,de verbo.obligatio. Et quandoque etiam in dubijs,imo etiam in claris exacerbatur pœna.argu.l. aut facta.in fi.ff.de pœn.cum sim.Sexto,est stricti iuris. Septimo.non potest dici,quod sit perpetuum, cum non sit rei persecutorium argu l.in honorarijs de act.& oblig. Item ex alio, cū sit populare,vt dixi supra,non excedit annum,per l.fi ff de pop.act. Item cum contineat meram pœnam: vt l.1.§.fi. ff.si quis ius dicen.non obtemp.Octauo, potest dici,quod non detur hæredibus, nec in hæredes.per l pe.ff.eo.tit.popu.act.Nono,quod nō infamet. Decimo, directū. Vndecimo,singulare. Duodecimo,simplex,&c. Vltimo non contrarium.

IN FACTVM, SI QVIS iusdicenti non obtemperauit.

¶Primò hoc edictum est proditum aduersus illū, cui fuit factum aliquod præceptum à iudice ad instantiā alterius partis:quia si non obedit illi mandato,parti,ob cuius instantiam fuit edictum datum, ex hoc edicto datur actio in factum aduersus illum nolentem iudici obedire ad interesse expensarum,quæ fuerunt factæ in aduocatis,procuratoribus,&c.De hoc habetur in l 1.in §.fi.ff.si quis ius dic. non obtemp. cum simil.licet ille text.habeat plures lect. de quibus ibi vide. Secundo,quod sit prætorium,patet cū sit edictum,vt d.l.1.sed edicta sunt prætoria:vt Insti.de iu.natura.§. prætorum quoque. Tertio, quod in personam, dic vt in præcedenti. Quarto, est pœnæ persecutorium:vt patet,cum ad interesse detur,&c. vt d.§.fi. & hoc respectu rei, sed respectu actoris non, cum detur ad interesse. Ita etiam tenet Ioan.in glo.arboris. Quinto, quod in simplū: cum detur ad interesse expensarum, vt dixi. Sexto,quod stricti iuris,patet.Septimo,si tenemus,quod detur ad meram pœnam,tunc non potest dici perpetuum:ut d.§ fi.& in l.in honoratijs.de act.& oblig. Sed ex quo est rei persecutorium,& datur ad interesse,certè potest dici perpetuū, quia d.§.secundum lectu.magis communem, ut dicit etiā ibi Barto.in princip. loquitur de pœna applicanda parti ratione interesse: & isto casu sit perpetuum.Sed cum finis loquatur de mera pœna applicanda fisco: & tunc durat anno tantum,vt ibi habetur.Octauo, potest dici,quod detur hæredibus, retentis terminis,ut supra dixi,quod loquimur quando agitur ratione interesse: vt habetur in d.§.fi. In hæredes non datur,cum veniat ex delicto: vt dicit glo. in §.fi.Nisi dicamus,quod detur in quantum ex contumacia defuncti peruenit,&c.Nono, ꝙ non infamet.Decimo, ꝙ directū. Vndecimo,quod singulare. Duodecimo,quod simplex.Vltimo,non contrarium, &c.

IN FACTVM, SI QVIS temerè in ius vocauerit, quem non licuit.

¶ Primò,hæc actio in factum ex hoc edicto competit parentibus,aduersus liberos,qui parentes suos vocant in ius, non petita uenia à prętore,vel petita,& non obtenta:quia si fecerunt citari parentes, incidunt in hoc edictum,quod contra eos datur ad pœnam quinquaginta aureorum. Eodem modo procedit in libertis, qui non obtenta licentia patronos suos in ius vocarunt. De hoc habetur in toto titu.ff. & C.de in ius uoc & §.fi. Insti.de pœna teme.liti. & in §.pœnales.In Insti.de act. Et casu quo tales non essent soluendo,luant in corpus, iudicis arbitrio:vt habetur in l.fi ff.de in ius uoc & ista talis pœna non habet locum, nisi in personis contentis in edicto prætoris. Sed in alijs, qui indebitè facerent citari, qui non continentur in edicto, non procedit hæc pœna, sed per officium iudicis puniuntur:vt habetur per gl & Bar & omnes in d.l.fi.& per glo.in d.§ pœnales. Et de edicto habetur in l.4.§.prætor. ff.eodem Et de personis,quæ nō possunt uocari,uide in l. 2.,4 & 6.& in l.adoptiuus, & in l.si libertus cum similibus.ff eo.ti.Idem est in filio spirituali, qui fuit lauatus ex sacro fonte ab alio,secūdum Ang.in d.l.adoptiuus. Et idē in filio adoptiuo etiam extraneo, qui non transit in potestatem adoptantis:ut habetur in dicta l.adoptiuus. Idem in socero,& socru.per l.qui parentis ff.soluto matrimonio. Idem in uiro,& uxore. Idem in uasallo. Idem in defensore ciuitatis. Idem in ciuitate, ex qua quis est oriundus. Idem in prælato abbate. Idem in priuato conuentente fiscum. Idem in Papa,& Imperatore.Idem in doctore respectu scholarium, de quibus omnibus tangit sanctus Blasius hic. Vide tamen in eo,quod est dictum de filio adoptiuo,qui non transit in potestatem, quod non possit uocare in ius sine uenia patrem adoptiuum: licet ita communis sit opin.ut refert dom. Alexand.in dicta l. adoptiuum, quoniam contra hoc tenui disputando, ut ibi. uide in mea repeti.In l.i.de hæred.ab intesta.in §.sed ea omnia.ubi omnino uide, & clarius, &c. Et de his omnibus, quæ ponit hic sanctus Blasius, uide dominus Alexand. in l.ius uoc.& plenius in l.gene.aliter. ff. de in ius uocat. qui plenius loquitur,a [illegible] tempto,quia per hoc nō esset dare cog[illegible] terminorum, prout intendo, & non aliud,&[illegible] bene fateor, quod si uelis uidere illam conc[illegible] de filio adoptiuo, scio, quod tibi non displicebit: & si bene [illegible]eris repetitionem, quam feci in illo titulo de hæredita.ab intestato,dum legerem scholaris adhuc, publice in studio Paduæ, tu reperies si bene recolo,uiginti octo conclusiones disputatas in tam paruo opusculo,&c.

Secundo, quod sit prætorium hoc edictum, primo patet ex dictis in præcedenti.& est tex.in §.pœnales.Inst.de act in l.4.§.1.ff.de in ius uoc. in l.pen.eo.tit. Tertio, quod sit in personam, probo, ut dixi in illo, de albo corrupto. Quarto,quod sit pœnæ persecutorium,patet in d.l.pen. & d.§.fi.Inst.de pę teme.litig & d. §.pęnales. Quinto,quod in simplum,patet cum detur ad quinquaginta aureos,&c. Sexto,est stricti iuris. Septimo,datur intra annum,cum sit mere pœnale,dicta l.in honorarijs & d.l.1.si quis ius dice. in §.fi.& est tex.in terminis in d.l.pen. ff.de in ius uocan. Octauo.non datur hæredibus, nec in hæredes:ut est text. clarus in d. l.pe. & in hoc assimilatur actioni iniuriarum, ut habetur in §.non autem.Institu. de perp.& temp. act. & scias, quod licet actiones pœnales non dentur in hæredes,& hæredibus, tamen est verum, nisi defunctus litem fuerit contestatus,uel cum defuncto ut habetur in §.pœnales.Inst.eo tit.& late habetur in l.1.C.de deli.defun. & illuc me remitto,&c. Nono,non infamat. Decimo,directum.Vndecimo,singulare.Duodecimo simplex. Vltimo, non contrarium.

IN FACTVM, EX EDICTO, SI QVIS IN ius uocatus non ierit.

¶ Ante,quàm ulterius transeam. Primo est sciendum,ꝙ titulus si quis in ius uoc. non ierit. differt ab eo, si quis ius dic.non obtemp.de quo supra est dictum:& hoc,quia ille loquitur quando quis non obtemperat iudici quocunque modo: iste quando quis non obtemperat solum in non ueniendo:ut dicit Bar.in l.1.§.is uidetur.in 2.colum.

si quis

si quis ius dicen. licet gl. mag. ibi circa fi. ponat plures differentias, quas non refero. Secundo est sciendum, ꝙ sunt opin an pro hoc edicto sit bene positus circulus in arbore per Ioan. Et licet multi simpliciter sequantur Ioã. ut fuit Rofred. in libellis suis, & transeat etiam hic sanctus Blasius: tamen Bar. in l. ex quacunque, in 3. col. in ver. quarto extra gl. ff. si quis in ius voc. non ierit tenet quòd malè sit positus iste circulus, & quòd ista non sit actio competens alicui ex litigantibus, sed potiùs accusatio, cum ueniat pœna solum applicanda fisco, & non parti: prout etiam dicit gl. mag. in d. §. is videtur. Præterea est tradita theorica in l. j. ff. de cond. ex lege, quod quando verba diriguntur ad iudicem, tunc pœna venit non iure actionis, sed officio iudicis. Et propterea cùm in hoc edicto verba dirigantur ad iudicẽ, d. l. ex quacunque. igitur, &c. licet tex. in d. l. ex quacunque, §. fi. videatur innuere, quod cadat interesse actoris, &c. Breuiter nihil video, per quod respondeatur ad iura Bar. pro nunc: vnde teneo cum eo, quòd non sit dare hunc circulum, & per consequens hanc specialem actionem: sed potius est accusatio, in qua iudicis officio pœna veniat imponenda, &c. In alijs omnibus dic, ut est dictũ in edicto suprà, si quis ius dicen. non obtemp. Adde.

IN FACTVM, CONTRA EVM, QVI NON accepit coniunctam personam in fideiussorem pro principali coniuncta persona in iudicio.

¶Hæc actio competit aduersus eum, qui noluit recipere in fideiussorem de iudicio sisti, vel aliter coniunctam personam eius, à quo fideiussio expectatur, quod si ille nolẽs tales personas recipere, sciebat sanguinis coniunctionem, & recusat tales fideiussores, datur aduersus eũ hæc actio: & potest peti, ut condemnetur in quinquaginta ducatis. Et de hoc est text. in d. l. 2. in fi. ff. in ius voc. vt eant. Quæ autem sit ratio, uide gl. & Doct. ibi, & alia fuit potissima, quia est præsumendum, quòd necessarius non sinat illa queatum necessarium, iuxta l. 2. ff. de recep. & quæ sint tales personæ, uide in l. 1. & 2 ff. in ius voc. vt eant. Secundo, ꝙ ex edicto & sic pretoria sit, patet in l. j. ff. in ius voc. ut eant. & probatur per ea, quæ dixi in edict. si quis ius dicenti. Tertio, quod in personam, proba ut in eo. Quarto, pœna persecutoria, ut d. l. 2 § fin. Quinto, in simplum, ut ibi. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, non potest esse perpetua. cùm meram pœnam contineat, ut dixi in edicto, si quis ius dicen. Octauo, non datur hæredi, nec in hæredẽ, ut in eodem probaui. Nono, quod non infamat. Decimo, quòd directa. Vndecimo, quod simplex. Duodecimo, quòd singularis. Vltimo, non contraria, &c.

IN FACTVM, EX EDICTO, NE QVIS eum, qui in ius uocatus est, ui eximat.

¶Hæc actio competit aduersus eum, qui per violentiam exemit aliquem, qui erat citatus in iudicium, ne comparearet, propter quod alius uel ipsemet exemptus passus esset damnum, quia iuratur in litem à parte, quæ passa fuit tale damnum. Et de hoc est casus in l. fin. §. 1. ff. ne quis eum, qui in ius voc. Secundo, quod sit prætoria, est tex. in l. j in princ. eod. titu. Tertio, in personam, dic ut sup. dixi. Quarto, quod rei persecutoria, patet in d. §. 1. Quinto, qđ in simplum, ibidem. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, datur hæredibus, si eorum intersit. In hæredes non, ut l. si per alium. §. fina. eod. tit. Octauo, durat anno, ut ibidem. Nono, quod non infamat. Decimo, quod directa. Vndecimo, quod singularis. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non contraria. Adde.

IN FACTVM, ADVERSVS EVM, QVI dolo malo fecit, quo minus se quis in iudicio sisteret.

¶Hæc actio habet locum aduersus illum, qui malitiosè & astutè aliqd machinatus est, quo minus aduersarius suus se sisteret in iudicio, propter quod incurrerit damnũ: quia damnum passo datur hæc actio ad illud damnum resarciendum. & sic ex parte eius, qui vsus est malitia, est pœnæ persecutoria: ex parte damnum passi, est rei persecutoria: de hac habetur in l. fin. in princ. ff. de eo, per quem factum erit. Et quod differat hæc à proxima præcedenti actione, uide glo. in d. rubr. de eo, per quem fac. erit. & in §. pœnales, Inst. de act.

Adde. Secundo, quòd sit prætoria, patet in l. j. in princ. ff. de eo, per quem fac. erit. Tertio, quod in personam, dic ut suprà. Quarto, quo ad actorem est rei persecutoria, ut probatur in l. 1 §. si plures, ff. eod. & in l. ex hoc edicto, in princ. eo. tit. Quinto, datur in simplum, ut ibidem probatur, cùm detur ad interesse. Sexto, est stricti iuris. Septimo datur hæredibus, ut l. 1. § fi. eo tit. In hæredes, non nisi dicamus quatenus ad eos peruenit, ne ex alterius dolo lucrentur, & alius damnum sentiat, iuxta d. l. ex hoc edicto, §. plana eod. titu. & dicta l. 1. §. fi. fin. Octauo, non est perpetua, sed durat anno, ut d. l. 1. §. fi. & c. Nono, non infamat. Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM, EX EDICTO de edendo, aduersus non edentem.

¶Hæc actio competit aduersus non edentem instrumenta, uel rationes, uel similes scripturas, quas edere tenebat, iuxta l. fin. & l. non est nouum. & l. seq. ff. de eden. & l. 1. ff. eod. quia si per talem editionem nõ factam, altera pars est damnum passa, resarcitur sibi per hanc actionem. Et de hac habetur in l. si quis ex argentarijs, §. ex hoc edicto in l. argentarius, §. cùm autem, ff. de eden. cum simil. Secundo, quod sit prætoria, probatur in l. prætor ait. ff. eod. tit. Tertio, quòd in personam, proba, ut in alijs. Quarto, respectu actoris est rei persecutoria: respectu rei, est pœnæ persecutoria, ut dixi in præcedenti. Quinto, in simplum, ut patet, cùm ad interesse agatur. Sexto, stricti iuris. Septimo, datur hæredi, ut habetur in l. fin. ff. eod. In hæredem non datur, nisi ex suo facto, ut d. l. fin. Octauo, est annalis, ut d. l. fin. vide etiam in l. si quis ex argentarijs, §. pen. & l. quædam, §. nihil, eod. titu. Nono, non infamat. Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contraria &c. Adde.

IN FACTVM, EX EDICTO DE calumniatoribus.

¶Hæc actio competit aduersus eum, qui ut calumniam committeret, uel non committeret in iudicio, ut alius uexaretur calumnijs, accepit pecuniam, tam in causa ciuili, quam in criminali: quia recipiens dictam pecuniam ab aduersario, cùm turpiter recepisse dicatur, ex quo gratis facere debuisset, iuxta tit. de iura. calum. & l. fin. in princ. de condi. ob turp. cau. unde talis recipiens tenetur reddere ei, à quo recipit intra annum quadruplum, & post annum simplum, ut habetur in l. 1. in prin. ff. de cal. Item si sit datum ab uno alteri, ut contra alium calefaceret, non habet qui dedit repetitionem, per hanc actionem: quia ipse turpiter dedit, sed is, qui passus est calumniam, vt habetur in l. generaliter. §. fin ff. eo. tit. & est gl. in §. quadrupli. in uer de pecunia. Inst. de act. & ibi bonus tex. Et non solum quis potest ciuiliter puniri, ut pœna applicetur parti, ut sup. sed etiam posset criminaliter puniri, ut habetur in l. fin. C. de calum. Et qualiter intelligatur de quadruplo, & simplo, dicam inf. Et competit non solum hæc actio, sed etiam condictio ob turpem causam. De quo uide in l. hæredem, §. sed prætor. ff. eo. tit. quantùm ad simplum una per aliam tollitur, ut ibi per Bar.

Secundo, quod sit prætoria, patet primo, quia uenit ex edicto, ut d. l. & generaliter. §. hoc edicto in l. si quis ab alio. §. fi. eo. tit. Quòd edicta sint prætoria, fuit dictum sup. in edicto, si quis ius dic non obtemp. &c. Tertio, in personam, ut dixi in alijs. Quarto, est pœnæ persecutoria intra annum, ut patet, cùm detur ad quadruplum: sed post annum est rei persecutoria, cum detur ad simplum. Sed an quadruplo insit simplũ, & sic rei persecutio? Dicas quòd sic: licet fuerit opi. quam disputat gl. in d. l. hæredem. § fi. in gl. mag. quàm approbat Bar. ff. eo. tit. dic ut ibi. Quinto, est in quadruplũ, ut patet aliter, & aliter, & ita in simplum. Sexto, stricti iuris. Septimo, in quadruplum est annalis. sed ad rei persecutionẽ est perpetua, ut patet. Et an & quando cedat, uide in l. annus, eo. tit. Octauo, non datur hæredi, nisi ad simplum, ut l. hæc actio. per ueram lec. ff. eo. Nono, potest dici, ꝙ efficiatur infamis arg. l. 3. §. lege Iulia ff. de test. ubi recipiens pecuniam ob testimonium dicendum, &c. & ita hic ob negotium faciendum. Bar. in l. 1. ff. de cal. pro hoc se remittit ad not in l. 1. ff. de his, qui not. inf. & ibi refert Cul. dicentem non bene probari hoc per l. & Bar. dicit esse verum & cùm non reperiatur, conclusio est, ꝙ non infamet, arg. l. interpretatione, de pœnis. & l. Arrianus, de actio. & obliga. &c. Decimo, quòd directa: quia ex uerbis, & mente. Vndecimo, quòd singularis. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM SVBSIDIARIA actionis de dolo, &c.

¶Hęc actio locum habet, quando quis aduersus alium dolum commisit, & eum decepit: quo casu intra biennium continuum, vt suprà dixi, est prodita actio de dolo, cùm solo biennio duret, ut fuit dictum in actione de dolo, quia postquàm illa expirauit, cùm non sit æquum, quod quis fiat locupletior cum alterius iactura, igitur loco illius datur hæc actio in factum contra illum, qui dolum commisit, quæ est subsidiaria actionis de dolo. Et de hac est tex. in l. j. § itaque ff. de dolo. facit tex. in l. non licet. in fi. ff. e. tit. & habetur in l. Sabinus. eo. tit. Et differt ab actione de dolo, ut supra, quia illa datur biennio, hæc perpetuo, ut in iuribus præallegatis. Item illa est famosa, ut d. l. non debet. hæc non. In alijs fundamentis dicendum est, ut fuit dictum in actione de dolo, cùm post biennium loco eius detur, & surrogatum soleat sapere naturam eius, in cuius locum subrogatur, iuxta l. si cum. § qui iniuriarum ff. si quis cautio. & l. si id, quod. de dona. &c. Et adde, quod sanctus Blasius hic addit unam actionem, quæ non reperitur in circulo aliquo arboris, videlicet actio in factum loco actionis de dolo in pluribus casibus, de quibus in dicta l. non debet. & l. seq. ff. de dolo. quia ob reuerentiam, & dignitatem personarum, ut ibidem, &c. Vide igitur de hac in d. l. non debet. & l. seq. & pro libello qualiter concipiatur, & de omnibus, &c.

IN FACTVM, QVAE DATVR, propter alienationem iudicij mutandi causa factam.

¶Hæc actio habet locum contra eum, qui dum timeret conueniri super aliqua re in iudicio ab alio, ut daret illi potentiorem, vel duriorem aduersarium, illam rem illi potentiori alienauit, quia isto casu contra eum est prodita hæc actio in factum quanti interest istius non fuisse alteri rem illam alienatam, & datum sibi alium aduersariũ. Et de hac est tex. in l. j. de aliena. iud. mutan. cau. fa. Et, vt dicit sanctus Blasius hic, & bene, habet locum hæc actio, quãdo fit alienatio ante litem motam, secus si post, quia tunc habet locum tit. de litig. ut habetur in toto tit. ff. & C. de litig. Secundo, quod sit prætoria, patet in d. l. j. in prin. ibi, proconsul. ff. de alie. iud. quia exponitur proconsul, id est, prætor, vt ibi, & l. j. j. responso. ff. quod eum eo. Tertio, quod in personam, patet ex prædictis. Quarto, est rei persecutoria, cùm detur ad interesse, ut d. l. j. & d. l. non solum. § fin. & l. quia pertinet. de aliena. iudi. Quinto, est in simplum, ut iuribus proximè allegatis. Sexto est stricti iuris, ut patet in d. §. actionum. Septimo, est annalis, & non perpetua, ut l. uel potest ff. eod. titu. Octauo, datur hæredi, cùm rei persecutionem contineat. In hæredem uerò non datur, uel similes, cùm uideatur ex delicto dari. De hoc est tex. in d. l. non solum. §. fina & l. quia pertinet. eod. tit. Nono, non infamat, per fundamentum, de quo suprà Decimo, est directa, cùm ex verbis, & mente veniat. Bene uerum est, quod quandoque est utilis, ut in casu l. nam & si. §. si tutor. ff. eo. Vndecimo, singularis Duodecimo, simplex, &c.

IN FACTVM, IN SIMPLVM ADVERSVS nautas, caupones, stabularios.

¶Primo hæc actio habet locum aduersus nautas, uel caupones, vel stabularios, quando aliquid receperunt, ut esset in tuto, & saluo, quia nisi restituat, agitur contra eos hac actione, de qua est tex. l. j. in prin. ff. nau. caup. stabu. Et de hac, & sequenti nullam facit mentionem sanctus Blasius hic in cellulis suis, sed ipsas posuit post actionem furti aduersus nau. caupo. stabu. & ibi dixi me dicturum hic de istis duabus. Et non solum tenetur nauta, caupo, vel stabularius, quando ipsimet receperunt res in naui, caupona, uel stabulo, singula singulis referendo, sed etiam si dictæ res fuerunt immissæ ipsis scientibus, & patientibus à uectoribus, uel similibus, ut est tex. in d l. j. § fin ff eod. titu. Et in quo differat à sequenti, dicetur in ea, &c. Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d. l. j in prin. ff eod. Tercio, quod in personam, proba, ut in alijs suprà dixi. Quarto, quod sit rei persecutoria, patet in d. l. j. in prin & §. fi. & l. & ita. §. hæc autem. eo. tit. Quinto, quòd in simplum, probatur in iuribus præallegatis. Sexto, quòd stricti iuris, patet. Septimo, est perpetua, cùm rei persecutionem contineat et ut dixi & est tex. in d. l. & ita § hæc autem actio. ff. eod. Octauo, datur hæredibus, cùm sit persecutoria, ut d. l. in honorarijs. de act. & obli. & etiam, quia in hæredes datur, ut est tex in d. l. & ita. § hæc autem actio. ff eo. Nec obstat tex. in l. fi. §. hæc iudicia. uer. in hæredem. quia ibi loquitur tex. de ea quæ datur in duplum, de quo infrà in proxima dicetur. de quo uide glo. ibi in uer hæc iudicia. Nono, non infamat. Decimo est directa, licet reperiatur utilis, ut habetur in l. licet. § primo. ver. non putat ff. eo. Vndecimo, est singularis. Duodecimo, est simplex, &c Vltimo non contraria.

IN FACTVM, IN DVPLVM aduersus nautas, caupones, stabularios.

¶Primo hæc habet locum contra dominum nauis, cauponæ, vel stabuli, pro damno dato in rebus personæ hospitatæ, &c qualitercunque per famulos domini. Et in hoc differunt istæ actiones, quia illa quæ dicitur, furti aduersus nautas. procedit, quando dictæ res hospitum sunt furatæ per famulum domini quocunque modo, in factum in simplum: de quo suprà proximè: procedit quando est datum damnum per viatores. Ista de qua nunc loquimur, procedit quando damnum est datum per famulum domini qualitercunque. Et dicitur descendere ex quasi delicto, cùm domini tales utantur opera malorum hominum Et de hoc est tex. no. in §. item exercitor nauis Instit. de obli. quæ ex quasi delic. nasc. & in l fin. §. hoc autem. ff nau. cau. Secundo, quòd sit prętoria, patet in d. l. fi. hæc autem iudicia. dum dicit, quod sit honoraria, & per consequens prætoria, iuxta. §. prætorum quoque. Insti. de iu. natur &c. Tertio, quod in personam, patet ut supra. Quarto, rei & pœnæ persecutoria, ut d. l. fin §. hæc actio. Quinto, in duplum est, ut eo. tex. Sexto, quòd stricti iuris, patet. Septimo potest dici quòd perpetua, per tex. in d l. fi. §. hæc iudicia. & pater, cum detur hæredi, ut dicam Octauo, datur hæredibus, non in hæredes, per tex in §. si In stitu. de ogliga. quæ ex delic. nascun. Nono, non infamat. Decimo, quod directa. Vndecimo, quod singularis Duodecimo, quòd simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM, DE DEIECTIS & effusis.

¶Hæc actio. habet locum contra habitatorem alicuius domus, ex qua fuit aliquid deiectum, uel effusum in personam alicuius, & si damnum datum est uel in corpore, uel in uestimentis, & similibus: quia per hanc actionem dominus talis domus condemnatur in duplum dicto damnum passo: dico scilicet de eo, qui inhabitat, qui posset esse non dominus, ut d. l. j. § hæc in factum. dic ut ibi, de quo habetur in l. j. & per totum. ff. de his, qui deiec. uel effu. & in §. de eo uerò. Institu. de oblig. quæ ex quasi delic. nascun. Et eodem modo procedit in casu, quando per illud, quod deiectum est, seruus alicuius est occisus: si autem occideretur homo liber, tunc pœna est quinquaginta ducatorum, & hoc quia homo liber non recipit æstimationem, iuxta l. liber homo. ff. ad leg. Aquil. l. statuliber § illud. ff. de statulibe. De hoc est text. in d. l. j. § 1. & Inst. de oblig quæ ex quasi deli. § ob hominem. & § sed cùm liber homo. Quando verò homo liber per hoc esset vulneratus, tunc datur ad interesse, expensis computatis, & medelarum, & medicorum, &c. De quo in d. §. ob hominem. & habetur etiam in l. fi. ff. de his, qui deiec. Et dato casu, quòd seruus alterius aliquid deiecerit, uel effuderit: tunc si ignorante domino factum fuit, potest dominus uel seruum dare pro noxa, uel æstimationem damni soluere, ut habetur in d. l. j. §. si seruus Et per hoc in nuitur, quòd si domino sciente id fecisset, quod dominus teneatur insolidum, &c. Et hoc edictum fuit propositum, quia interest Reipublicę ut ea loca, per quę vulgò iter fit, sint secura, & sine metu, & periculo. Nec refert an sit locus publicus, & sic strata publica, uel priuata: dummodo, vulgò per eam iter fiat, ut d. l. j. §. summa. Et si aliqua uia sit, per quam iter non fiebat vulgò, tunc ex deiecto. quia non tenetur, ut ff eo. §. versi. cæterum.

Et secundum Barto. in dicta l. j per hoc fuit decisa quęstio inter Florentinos. & Vbaldinos, quòd promittentes tenere stratam securam, non teneantur, si quis fuit derobatus in strata, per quam vulgò iter non fiebat, &c. Et quòd hæc dicatur in factum, est tex. in d. l. j §. hæc in factum. eodem titu.

Adde, quòd procederet, etiam si de naui esset deiectũ aliquid, quia datur utilis actio in eum, qui naui est præpositus, ut l. penultima. § si de naui. ff. de his, qui deiec. vel effu. Secũdo, quòd sit prætoria, est tex. in d. l. j in principio. Tertio, quòd in personam, patet ut in alijs. Quarto,

potest

potest considerari, quòd possit esse mista vno respectu, q̃a rem, in qua damnum datum est, persequimur, & pœnam. Et etiam potest dici, quod tantum sit pœnæ persecutoria, cùm homo liber interficitur, vt in iuribus præallegat. in primo termino, & d.l.fi. Quinto, datur in duplum, vt s̃ dixi. quod procedit aliter. & aliter per alios casus: quia in casu, quando homo liber ex hoc non occiditur, & in hoc duplo inest rei persecutio, quia in dubio pœnæ sunt molliẽdæ, & arg l interpretatione. de pœn. vide ad hoc. Sexto, est stricti iuris. Septimo, est perpetua, vt est tex. in l. si vero. §. hæc autem. ff de his, qui deiece. quod intellige, vt statim dicam. Octauo, datur hæredibus, vt eo. §. In hæredes verò non datur, vt ibidem. Et aduerte, quia hoc procedit in casu, quando est aliquid deiectum, vel effusum, per quod est datum damnum homini libero, puta quia occisus: tunc hæc actio non est perpetua: nec datur hæredibus, nec in heredes, sed est popularis actio, & annalis: & potissimè datur ei, qui est ipsi mortuo affinitate, vel cognatione coniũctus. In casu autem, quando non fuit interfectus homo liber, sed ei damnum datum est, tunc ipsi volenti agere datur perpetuo: alijs autem volentibus agere durat anno. & ita intelligas terminos. Et de hoc est tex. clarus in d.l. si vero. § quæ autem. usque ad §. prætor ait. ff. eo. tit. &c. Nono, non infamat Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo non contraria.

IN FACTVM, QVAE DATVR INHABITANTI ADVERSUS DEIECTOREM.

¶Hæc actio habet locum in casu, quo ex domo alicuius est aliquid deiectum, non per dominum domus ibi inhabitantem, vel conductorem, &c. sed per alium, qui sit etiã in domo, non seruum: quia cùm conueniatur dominus ab eo, qui damnum est passus, æquum est, vt ipse habeat regressum contra eum, qui deiecit ex eius cœnaculo: puta quod esset hospes, vel alius. Et de hac l. tex. in l. si verò plures § cum autẽ. & ibi uide. ff. de his, qui deiec. uel effu. Et in alijs fundamentis dicas, ut in superiori. cùm eius exemplo sit inuenta, secundum gl. j. in d. §. cùm autem. & in tantum iste teneatur, in quantum dominus. Et dato casu, quòd dominus inhabitet, & locet alij, & ille cõductor deijciat, tenetur etiam dominus damnum passo, & ipse habet regressum contra talem conductorem, qui deiecit, non solum per hanc actionem, sed etiam ex actione locati Et ita in hoc casu intelligo tex. in d. §. cum autẽ. uer. planè. Et hoc modo potest concordari ille uer planè. cum. §. hæc in factum. in l. j. eo. tit. ubi dicitur, quòd non datur in dominum ædium actio, sed in eum, qui inhabitat, cùm offenderet eum in d. §. cum autem. uer. planè. præsupponatur pro firmo, quod detur in dominum ædium, & ipse cõtra deiectorẽ habet regressum ex hac actione, & ex actione locati, quia intelligo quòd dominus inhabitabat nõ solùm, quando alteri, qui deiecit, domum non locasset, sed etiam inhabitabat dominus, quando locauit eidem deiectori: & ita ego intelligo illos duos tex. qui uidẽtur multũ contrarij prima facie, licet nullus opponat. Cogitabis, &c.

IN FACTVM, QVAE DATVR PRO eo, quod ita positum est, ut si caderet, damnum daret, &c.

¶Hæc actio procedit in casu, quãdo quidam in domo, uel quouis ædificio in subgrunda. puta, uel pro tecto, uel ad fenestram, & in similibus locis uult habere aliquid appensũ, quod si caderet, posset nocere transeuntibus: quia caderet in stratam publicam, uel per alium locum quo uulgò iter fit: quia per hanc actionem per quemlibet de populo põt conueniri, ut illud remoueat, & puniatur in pœnam decẽ ducatorum. De hac est tex. in l. si uerò plures. §. prætor ait. el 1. ff. de his, qui deie. uel. effu. & in §. cui similis. Instit. de obli. quæ ex quasi delic. Et procedit siue dominus inhabitet, uel non, idem in alijs inquilinis, & similibus dummodo habeant appensum ad locum, quo uulgò iter fit, ut d.l. si uerò § ait prætor. eo. tit. Et idem esset, si esset locus, ubi homines starent ad sedendum ad Solem: quia ibi essent sedilia uel similis locus, in quo cõsisteretur, ut est tex. in d.l. si uerò. § ait prætor. in fine. & l. j. in prin. eod. tit. ibi dum dicit, uel in quo consisteretur.

Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d. §. prætor ait. Tertio, quod in personam: ut in alijs. Quarto, est pœnæ persecutoria, quia datur in decem ducatis, ut iuribus præalleg in primo termino. Quinto, potest dici in simplum, cum detur ad sola decem, ut s̃. Sexto stricti iuris, ut patet. Septimo, non est perpetua, sed temporalis, & annalis, cum sit popularis ut dixi, iuxta l. fi. de po. act. Quod sit popularis, est tex. d.l. si uero plures. §. fi. de his, qui deie. uel effu. Octauo, datur hæredibus, ut eo. §. fi. proximè allega. Quod intellige, ut detur non ut hęredibus, licet ut cuilibet de populo, sic per tex. in d.l. si uero. §. quæ autem. & d.l. fi. & dicit gl. in d.l. si uero. §. fi. In hæredes non datur cum sit pœnalis, ut d. §. fi. &c. Nono non infamat. Decimo, est directa, quia ex uerbis, & mente: licet quandoque utilis repetiatur ad responsum huius, ut in d.l. si uero. §. si idem quod. ff eo tit Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non est contraria.

IN FACTVM ADVERSVS MENSOREM, qui falsum modum dixerit.

¶Hæc actio habet locum aduersus mensorem agrorũ, uel aliarum rerum, frumenti, uel cuiuscunque rei, ut in mensurando ædificia, uel itinera, aream, tigna uel lapides, & etiam in computatione rationũ, & similium: quia si eius dolo id factum est, ut alter, puta emptor, uel uenditor plus uel minus solueret, & sic ei, cuius interest, falsũ modum renuntiatum est, datur hæc actio in factum ad interesse. Vide in l j. & per totum. ff. si men. fal. mo. dixe. Et circa quæ habeat locum, uide in l. si mensor. §. fi. cum duobus seq. eo. titu. & tenetur de dolo, & lata culpa etiam, q̃a recepit mercedem, ut d. l. j. § hæc actio. & §. sed & si mercedem. Et tene menti: quia ex receptione mercedis, quilibet prima facie diceret, quòd dari deberet actio locati: q̃d reprobatur in d. l. prima in prin. uer. sed magis operam. & seq. quod secundum Barto. ubi facit ad aduocatum, & cliẽtulum: medicum, & infirmum: doctorem, & scholarem: quod inter eos non dicatur locatio, sed potius pręberi opera benficij causa: quod dic ut ibi, &c.

Et est aduertendum, quòd ita demum datur in mensorem ipsi uenditori, uel emptori, hæc actio quando plus deerunt alter alteri, si alter alteri soluendo non sit: cum illud quod plus datum est, condici possit. Vide text. in l si duobus §. competit. eo. tit. dic ut habetur ibi, &c. Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d.l. j. in prin. Tertio quod sit in personam, patet, ut in alijs Quarto, quod rei persecutoria, patet cum detur ad interesse, ut d l. si duobus. § competit. Quinto, quod sit in simplum, patet, cum detur ad solum interesse d. §. competit. & l. si mensor. §. si cum falsus. eod. titu. Sexto quod sit stricti iuris, patet in d. §. actionum. Septimo, quod sit perpetua, est tex. in l. hæc actio. ff. eod. si men. fal. mod. dix. Octauo, quod detur hæredibus, ut est tex. in d.l. si duobus. §. hanc actionem. eod. titu. In hæredes uero non datur, ut eod. § uersi. sed in hæredem. Nono, quod non infamet. Decimo, quod directa. Vndecimo quod singularis. Duodecimo, quòd simplex. Vltimo, quod non contraria, &c.

IN FACTVM, ADVERSVS EVM qui intulit mortuum in locum alienum purum, & ideo non religiosum.

¶Primò est sciendum circa hanc actionem, ut refert sanctus Blasius hic, & bene, ꝙ antiquitus de iure ueteri non poterant cadauera sepeliri in ciuitatibus, oppidis, aut uicis: & forte fiebat ne aer ex fœtore cadauerum corrumperetur, & contra facientes puniebantur in quadraginta ducatos, prout de hoc est tex in lege 3. §. diuus Adrianus. ff. de sepul. uio. Et per hoc erat necesse, quod sepelirentur in agris, & prædijs. Verum, quia multoties quis sepeliebat in fundum alterius, qui erat purus, ideo contra talem sepelientem prodita fuit hæc actio: ut aut solueret æstimationem fundi, aut cadauer tolleret, ut habetur in l. si is, qui in prin. ubi tex. clarus, & in l. ij. §. 1. ff de reli. & sump. fu. Et cum hodierno tempore hoc non seruetur, de raro posset contingere: sed interest nostra nõ ignorare antiquitates, arg. Inst. de test. in prin. cum sim Secundo, quòd sit prætoria. est tex. in l. ij. §. prætor ait. ff. de reli. & sump. fu. Tertio, quòd in personam, dic ut suprà in alijs. Quarto, rei persecutoria, patet. Quinto, quod detur in simplum, patet, cum detur ad quadraginta ducatos, d. leg. is, qui. in prine. Sed in eo, quod dixi, quod sit rei persecutoria, uidetur obstare tex. in l. ij. §. prætor ait. eod. tit. dum dicit, pœnæ pecuniariæ subijcitur. Vnde debes intelligere, quod ibi loquitur de actione illa, de qua in tit. ff. de sep. uio. & ita

videtur, gl. in d. §. prætor ait. in ver. actionne. Sexto, quòd sit stricti iuris, patet. Septimo, quod est perpetua, vt d. l. is, qui. iu pr. n. Octauo, datur hæred. bus; vt ea. d. in prin. Et codē modo in hæredes competit, vt in ibi est tex. clarus. Nono, infamat. Decimo, est directa, licet quandoque sit utilis, ut in casu d. l. is qui. §. t. & ibi vide. Vndecimo singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM FVNERARIA, AD repetendum sumptum in funere factum.

¶Hæc actio datur ei, qui fecit sumptus utiles in funere alicuius mortui qui sumptus spectabant ad alium: quia ad ipsos petēdos habet hanc actionem. De hac habetur in l. si quis § hæc act. o. ff. de relig & sump. fun. Et ista impēsa funeris præfertur omnibus creditoribus: vt habetur in le. impensæ. eo. tit. & de hac etiam habetur in l. si quis sepulcrum. §. prætor ait. ff. eo. in l si filius. §. qui seruum Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d. l. si quis sepulcrum. Tertio, in personā, vt s. Quarto, rei persecutoria, vt d. l. si quis sepulcrum. & d. §. hæc actio. Quinto, quod in simplum, patet, in proxime alleg. Sexto, stricti iuris, ut patet. Septimo, est perpetua, vt d. l. si filius. § si. Octauo, non datur hæredibus; vt d. §. si. & eodē modo in hæredes, vt ibidem. Nono, non infamat. Decimo, directa licet reperiatur Vtilis quandoque, vt in casu l si possessor. in prin. & l. n. § e. tit. & l. at si quis dum. Vndecimo, simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM, SI LOCVS SACER, uel religiosus pro puro venerit.

¶Hæc actio competit venditori qui habens ius sepeliendi in aliquo fundo, fundum pro puro uendit emptori: quia si prohiberetur ab emptore cadauer inferre, habet hanc actionem ipse, & eodem modo si emptor construxisset aliquod ædificium Et eodem modo ipse uenditor habet hāc actionem aduersus alium extraneum inferentem, vt aut tollat, aut præstet ei interesse. Et de hac est tex. in l. ossa. §. si locus. & ibi uide tex. & gl. in vet. pertinent. ff. de religio. & sumpt. fune. & habetur in l liberum. eo. tit Secūdo, quod sit prætoria, est tex. in d. §. si locus. Tertio, quod in personam, patet. Quarto, quod rei persecutoria, patet in d. l. liberum. Quinto, quod in simplum, patet ibidem: cum detur ad interesse quanti interfuerit, prohibitum non. &c. Sexto, quod stricti iuris. Septimo, quòd sit perpetua, patet in dicta l. liberum. Octauo, quod detur hæredibus, & in hæredes, patet in d l. liberum arg l si filius. §. fi. eo. tit. Nono, nō infamat. Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM, DE IVREIVRANDO, quando informiter iuratur.

¶Hæc actio competit in casu: puta quia ego dico te debitorem meum in centum informiter, id est, simpliciter, non exprimendo, ex qua causa tu negas debere; tamen postea defert mihi iuramentum, an debeas, & ego iuro, quod debes: hoc casu oritur ex hoc iuramento actio in factum: de qua habetur in l. actori. C. de reb. credi & iureiuran & est tex. in §. item si quis postulante. Instit. de actio. Si vero esset formiter iuratum, tunc oritur actio, quæ appellatur iuratoria, de qua suprà dixi in suo loco, de qua uide glo. in d. l. actori. & vide latè in l. si duo. §. si quis. ff de iureiuran. Secundo, quod sit prætoria, in d § item si quis postulante, ibi, iustissimè accommodat, continuando a §. præcedenti, vbi loquitur de prætorijs, &c. Tertio, quod in personam, patet. Quarto, est rei persecutoria: cum prosequitur, quod iuratum est. Quinto, in simplum: eodem modo vide etiā in l nam & postea. §. t. & § si ff. de iureiuran. Sexto, quod stricti iuris, patet. Septimo, quod sit perpetua, potest probari ex eo, quod est persecutoria, per l in honoratijs de actio. & oblig. Octauo, quod detur hæredibus, & in hæredes, eodem modo per dictā l. in honoratijs. Nono, quod infamet patet. Decimo, quod directa. Vndecimo, singularis; licet aliquo respectu posset dici uniuersalis, si sit super hæreditate iuratum, iuxta l sed & si possessori. §. fina. de iureiur. Duodecimo. simplex. Vltimo, non contraria, &c.

IN FACTVM, SI MVLIER VENTRIS nomine in possessionem per calumniam, missa dicatur.

¶Hæc actio competit aduersus mulierem, quæ post mortem mariti dixit se esse prægnantem: & sic petit se immitti in possessionem bonorum mariti, tanquam illa bona sint deuentura posthumo nascituro, quæ tamen mulier non erat prægnans in veritate: vel si erat, ex marito prædefuncto: & id per calumniam prosecuta est: vnde uerus hæres contra ipsam habet actionem ad omne suum interesse, &c. de qua habetur in l. j. ff. si mulier ven. no. Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d. l j. § hanc autem. Tertio, in personam: vt s. Quarto, est pœnæ persecutoria, ut d. §. hāc autem. Et hoc respectu mulieris non veræ hæredis. Quinto, in simplum. vt patet, cum detur interesse. Sexto, stricti iuris, ut patet. Septimo, annalis est, d. §. hanc autem. Octauo, datur hæredibus, ut d. l. j. §. sub prætextu. In hæredem non, cum sit pœnalis, & annalis. l. in honoratijs. Nono, nō infamat. Decimo, directa. Vndecimo, singularis Duodecimo, simplex. Vltimo non contraria.

IN FACTVM, SI MVLIER QVAE missa erat in possessionem ventris nomine per calumniam, bonorum possessionem in alium transtulerit, vel qui ipsam habet in potestate.

¶Hæc actio habet locum contra mulierem, uel eum, qui eam habet in potestate, in casu, quo mulier, vt supra est dictum, missa fuit in bonorum possessionem ventris nomine per calumniam, & postea illam possessionem in alium dolo malo transtulit: quia cum ille alius bona fide emit, potuit consumpsisse fructus, ad quos non potest conueniri. Item potuit esse non soluendo: quia consumpsit hæreditatem, &c unde, quia uero hæredi. contra illum non potest succurri, succurritur contra mulierem uel eum, qui eam habet in potestate ad eius interesse: & de hac loquitur l. j. ff. si uero uen. no. mu. in pos. mis. ea. posset. dolo malo ad alium transla. esse dica. &c. Secundo. quod sit prætoria, est tex. in d l. j. in prin. Tertio, quod in personam, dic ut suprà. Quarto, quod rei persecutoria, est tex. in d. l. j §. fi. Quinto, est in simplum: ut ibidem. Sexto, est stricti iuris. Septimo perpetua, ut d. l. j. §. fi. Octauo, datur hæredibus: cum sit persecutoria, per d. l in honoratijs. In hæredes nō datur, nisi in quantum ad eos peruenit, argu. d. l. j. §. fi in fi. & C. ex deli. defun. l. j. Nono, quod non infamet Decimo, quod directa. Vndecimo, quod singularis. Duodecimo, quod simplex Vltimo, non contraria, ut dix: in alijs.

IN FACTVM, QVAE DATVR ADVERsus tutorem, uel curatorem falsos. contrahentibus cum eo bona fide, si se tutorem, uel curatorem iactauerint.

¶Hæc actio competit aduersus eum, qui falso se asserit tutorem, uel curatorem: & sic contrahit cum aliquo nomine pupilli, uel minoris. & dictum contrahentem decipit. quando minor vel pupillus possunt facta per eum reuocare. Vnde ipsis contrahentibus ad eorum interesse est pro dita hæc actio contra dictum tutorem, uel curatorem, de quo est tex. in l. j. & in l. nouissime. ff quod fal tu autho. Secundo, quod sit prætoria, est tex in d. l. nouissimè. Tertio, quod in personam, ut suprà. Quarto, respectu rei est pœnæ persecutoria: secus est respectu actoris, ut est tex. cō cum glo. in d. l. nouissimè. Quinto, est in simplum, ut ibidem. Sexto, stricti iuris. Septimo, est annalis, ut l. huius actionis. §. has actiones ff. eo. Octauo, datur hæredibus, ut d. §. has actiones. In hæredes non, ut ibidem. Nono, nō infamat. Decimo, directa. Vndecimo singularis. Duodecimo simplex, Vltimo, non contraria. &c. ut in alijs.

IN FACTVM, QVAE DATVR IPSI minori, ob hoc damnum passo.

¶Hæc actio habet locum aduersus tutorem; uel curatorem, qui, cum ipsi gessetint se pro tutore, uel curatore, ubi uerè non erant, & cum aliquo contraxerunt. ubi præcedēs actio prouidet contrahentibus cum ipsis, hæc prouidet minori, uel adulto ad interesse, quod est passus ex tali cōtractu celebrato, per quem adolescens sit deceptus, & dāmnificatus. Et de hac est tex. in l. fin. ff. quod fal tuto. autho. Et in alijs fundamentis omnia, quæ in præcedenti dicta sunt, hic repetas, hoc excepto, quod hæc est utilis: quia nō ex uerbis edicti proficiscitur, ut habetur in d. l. fi. & c. Adde Bar.

IN FACTVM, ADVERSVS EVM, QVI dolum malum adhibuit, ut alius authoretur inscius.

¶ Hæc actio competit aduersus eum, qui per dolum fuit causa, ut aliquis authoraretur minori inscius, ut

vt ratio, [illegible] ubi verè non erat, vnde pro interesse [illegible] est [illegible] est [illegible]

[illegible]

IN FACTVM EX EDICTO
si quis omissa causa testamenti.

[illegible]

IN FACTVM ADVERSVS
publicanos.

[illegible] perfecutio, vt est textus [illegible] §. fina. ff. eodem & dicta l. j. in princ [illegible] quod cogerent debitores ad soluendum plus per vim [illegible] tenerentur in triplum actione vi bonorum rapt. vt est tex. in l. licitatio. §. quod illicitè. ff. de Public Sexto [illegible] est stricti iuris. Septimo, quo ad pœnam est annalis, ut patet: sed quo ad rei persecutionem perpetua, ut d. l. j. in princ. & l. sed & hi. §. fina. eod. tit. Octauo, datur hæredibus, & cæteris successoribus: vt d. l. sed & hi, §. fi. In hæredes non datur, nisi in quantū

[illegible] est gl. in [illegible] § [illegible] & est tex. in l. [illegible] Nono, non [illegible] directa. [illegible] Vltimo, non est contracta.

IN FACTVM ADVERSVS ILLVM,
qui [illegible] se vendi [illegible]

¶ Hæc actio [illegible] hominem, qui [illegible] num [illegible] datum venditorem [illegible] de hac actione [illegible] causa [illegible] Vndecimo [illegible] Duodecimo, quod [illegible] &c. Vltimo, [illegible]

IN FACTVM ADVERSVS EVM, QVI
[illegible]

¶ [illegible]

Et est [illegible]

[illegible] positas [illegible] modo. In factum [illegible] qui [illegible] consumpsit, & [illegible]

IN FACTVM ADVERSVS DEBITOREM,
qui [illegible]
[illegible]

IN FACTVM AD[illegible] CREDITOREM,
qui dum in bonorum possessione [illegible]
de [illegible] malo [illegible]

¶ Et quod omnes sint [illegible] ait, in princ Tertio quod in persona [illegible] vt supra. Quarto, prima & secunda sunt rei [illegible] vt patet. Quinto, dantur in simplum Sexto, sunt stricti iuris. Septimo sunt perpetua: ut dicta l. prætor ait, §. hæ actiones. Octauo, dantur hæ-

tur hæredibus, & in [illegible] ut l. § hæ actiones. Nono, non infamant. Decimo, [illegible] quia ex [illegible], & mente. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Et certa discordat ab his, quia non est perpetua. Non datur in hæredes, nisi in [illegible] ad eos peruenit, licet hæredibus [illegible] cur, cum sit rei persecutoria. Hæc omnia habentur in l. §. hæ actiones. & §. [illegible] cum duabus legibus seq. In alijs concordat, &c. & sic multiplica duas actiones.

IN FACTVM CONTRA ILLVM CVIVS dolo malo damnum datum est per turbam, &c.

Hæc actio competit aduersus illum, cuius dolo malo damnum [illegible] in turba datum est [illegible] fuerit authoer damni dati, siue dolo malo fecerit, quod [illegible] facere, & datur [illegible] a [illegible] talem intra annum, a [illegible] di potest, fuit in duplum, post annum in simplum, & dicitur hoc casu damnum dari, non [illegible] sed si corrumpuntur [illegible], & [illegible] hæc omnia probantur in l. [illegible] tor ait quæ [illegible] & § h[illegible] & [illegible] loquitur. & § [illegible] si vi bonorum rapto. Secundo, quod [illegible] d. [illegible] Tertio, quod in [illegible] Quarto re [illegible] Quinto [illegible] in simplum, ut § [illegible] Sexto [illegible] modo, [illegible] bus, [illegible] actio ui bonorum [illegible] d. l. p. [illegible] § hæc [illegible] actio ui bonorum raptorum [illegible] hæredes non datur [illegible] & [illegible] habetur [illegible] peruenit, secundum [illegible] § [illegible] raptorum [illegible] Nono, non infamat, quia [illegible] Decimo, quod directa. Vndecimo quod singularis. Duodecimo, quod simplex. [illegible] non est contraria.

IN FACTVM EX EDICTO, SI QVIS testamento [illegible] & [illegible] dominum [illegible] hæreditatem [illegible]

[illegible]

Secundo, quod sit [illegible] Nono, non infamat, [illegible] Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. [illegible] non est contraria.

IN FACTVM DE INCENDIO, [illegible]

Hæc actio competit aduersus illum, qui [illegible] rapuit [illegible] intra annum a tempore [illegible] post annum in simplum, [illegible] Tertio, quod in personam [illegible] Quarto, quod rei & pœnæ persecutoria [illegible] quod an[illegible] post annum perpetua. Octauo, datur hæredibus, non [illegible] quod ad eos peruenit, ut l. [illegible] Nono, non infamat. Decimo, directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex, &c. Vltimo, non est contraria.

IN FACTVM DE SEPVLCRO VIOLATO

Hæc actio datur aduersus eum, [illegible] in sepulcro [illegible] hoc tex. in l. [illegible] §. [illegible] dem l. § si quis [illegible] videtur per [illegible] Est & [illegible] uiolauit uel [illegible] tinet, datur hac actio ad [illegible] cedat [illegible] in l. prætor ait in prima [illegible] sepulcro. Et [illegible] mo [illegible] est textus etiam [illegible]

Et quia [illegible]

[illegible]

IN FACTVM EX EDICTO [illegible]

[illegible]

Sequitur [illegible]

RVBRICA DE ACTIONIBVS.

REI VENDICATIO.

Rei vendicatio est actio in rem, [illegible] sit rei uendicatio, secundum Alborem Ioannis, &c. Hæc actio datur illi qui habet directum dominium super aliqua re mobili, uel immobili, aduersus possessorem illius rei, vel etiam detentorem, & quemcunque habentem rei restituendæ facultatem, uide tex. de hac

hac in l. officium ff. de rei ven. & in l. in rem. & in l. uendicatio. cod. tit. in §. j Inst. de act. Et sic ille possidens, siue detentans, tenetur rem domino restituere, iuxta l. qui restituere. ff. de rei vend.

Et solet semper dici, quod rei vendicatio requirit duo extrema. vnum ex parte agentis, quod est dominium: Aliud ex parte [illegible], quod est possessio, siue detentatio, vt l. [illegible] Ad quod [illegible] l. in rem & l. j. C. de aliena [illegible] causa [illegible] & vide Bar in rub ff de rei uend. [illegible] per hanc actionem [illegible] petitur, quæ debeat [illegible] & ibi Bar in l. [illegible] hac [illegible] vide Bar in l. [illegible] vend [illegible] Pomponius [illegible] ad rem [illegible]

[illegible]

[illegible] Bart [illegible] valere [illegible] § primo [illegible]

[illegible] Generaliter [illegible] rei vend [illegible] directa [illegible] de late [illegible] allega &c In [illegible] fundamenta dicendum est, ut in præcedenti, excepto eo, quod hæc est utilis, & illa directa, tenendo contra glo &c.

IN REM CONFESSORIA.

¶ Hæc actio competit illi, qui dicit deberi fundo suo, uel ædibus, etiam sibi aliquam seruitutem realem, vel personalem ab alio, qui dominus fundi vel ædium, &c. & neget debere aliquam seruitutem, ut sic mediante officio iudicis per hanc actionem ille talis negans seruitutem debere cogatur ad præstandum patientiam præstita cautione. De hac habetur in § æquè Instit. de act. in l. 2. in princip. ff. si ser. vend. cum similibus. Et istæ act. non possunt competere, nisi domino, & ista, & sequens, ut habetur in d. l. ij. § hæc & hoc mediante fundo, cum principaliter debeantur fundo, & mediante fundo, debeantur domino, [illegible] l. qui in alie. in fi. de nego. gest. & secundum Bar. in d. l. 2.

Et quare dicantur confessoria, & negatoria, vide glo & Bar. in d. l. [illegible] in princ. p. Et qualiter sit formandus libellus [illegible] eundem [illegible] & doct. [illegible] in [illegible] § æque [illegible] secundo, quod sit [illegible] probatur [illegible]

[illegible]

[illegible] non datur [illegible] & penul [illegible] Ultimo, [illegible]

IN REM NEGATORIA.

¶ Hæc actio [illegible]

IN REM PRÆIUDICIALIS DE LIBERTATE, & statu.

¶ Hæc actio [illegible]

[illegible]

 detur

demr hæredibus, cùm rei sit persecutoria, iuxta l. in hono rarijs. de actio. & oblig. In hæredes non datur, nisi habita consideratione rerum, iuxta l. j. & 2. ff ne de statu defun. & C. eod. tit. l. 3. Nono, non infamat. Decimo, quod directa vtroque modo. Vndecimo singularis. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non contraria.

PETITIO HAEREDITATIS.

¶Et ante, quam vlterius vadamus, est sciendum, quod Ioannes in arbore sua fecit rubricam ante istam actionē, & tres sequentes, videlicet de quatuor, quæ sequuntur, quę sunt mistæ: vnde habeas scire, quod propter istas quatuor actiones, dicuntur mistæ: quia mistam causam habent tam in rem, quam in personam, ut habetur in §. quæda. Institut. de actio. & l. hæreditatis. C. de petitio. hære. Nam cum veniant personales præstationes, ut l. puto. & l. his consequenter. ff. famil. ercisc. [illegible] & C. communi diuidun. l. iij & l. iiij ff fin. regun. Reales sunt, quia contra possessores dantur, ut patet uel [illegible], quia dno dantur, ut sup in rei vendicatione [illegible], & in confessoria, &c. Et quod finium regundorum sit actio [illegible], probatur in [illegible] §. si reg. Quod petitio hæreditatis sit in personam, probatur in l. sed & si [illegible] §. petit. ff. de petit. hæ. [illegible] probatur, quod etiam in rem sit. [illegible] petitionem hæreditatis, [illegible] hære dem ex testamento, uel ab intestato, aduersus possessorem hæreditatem, uel bona hæreditatis pro hærede, uel possessore, etiam in [illegible] hæreditatem, vel bona & res sibi restitui petit & [illegible] ex testamento, uel ab intestato hæredē declarari pro parte, uel in solidum &c. De hac habetur in l. j. & per totum ff. de petitio hære. Et ad [illegible] dicta vide l. reg. [illegible] & l. licet minimum [illegible] Et de restitutione hæreditatis, quæ accessione [illegible] officio iudicis mercenario [illegible] vide Bar. & glo. in l. j. & [illegible] de ed. [illegible] & in l. [illegible] ff. de pet. hær. [illegible]

Secundo, quod sit ciuilis, probatur in l. j. ff. de bon. poss. [illegible] probatur in l. fin. in princ. C. de petit. hære. & l. item ueniunt. §. [illegible] ff eod. titu. Ad hoc tamen [illegible] uidetur obstare tex. in l. j. ff si [illegible] hæred. peta [illegible], quod sit prætoria: quod intellige ut per glo. in d. l. j. [illegible] quam sequuntur. Tertio est mista, ut sup. [illegible] & tex. expressus in l. hæreditatis C. de pet. hæred. Quarto, quod sit rei persecutoria, patet [illegible] cum hæreditatem, & quia [illegible] pręteam consequimur, ut habetur in l. item ueniunt. § fin. & lege [illegible] de pet. hære. Et ex alio etiam, cum sit in rem [illegible] §. [illegible] Inst. de act. Quinto quod [illegible] patet, [illegible] sit solum persecutoria, ut sup. Sexto, est bonæ fidei [illegible] §. actionum Inst. de actio & probatur [illegible] C. de pet. hære. Septimo est perpetua, ut [illegible] hæreditatis. C. de petitio [illegible] vide [illegible] C. de edic. diui Adriani [illegible]. Octauo, datur hæredibus ut l. [illegible] ff. de pet. hæred. & eodem modo in hæredes, saltem ut [illegible] de quo in l. [illegible] eo. titu. Nono non infamat. Decimo, [illegible] ut probatur in l. item veniunt. § prætor eod. [illegible] petatur, ut l. et [illegible] §. [illegible] Vndecimo [illegible] ut probatur in l. [illegible] princip. ff. de rei vendic. Duodecimo, quod simplex, patet. Vltimo, non est contraria, &c.

FINIVM REGVNDORVM.

¶Primo est aduertendum, quod hæc actio potest dupliciter considerari. Prima ut sit directa, quæ competit, quando est contentio de confinibus prædiorum rusticorum, & datur dominis prædiorum, quando viderent [illegible] in terminibus. De hac habetur in [illegible] actionum [illegible] Inst. de act. & in §. si de offic. iud. & in toto tit. ff. fin. regun. Et quando commode confinia [illegible] non possent, potest iudex toto terreno uni [illegible] alteri in pecunia condemnare. de quo habetur in d. § quædam & in l. [illegible] ff. fin. regun. & § eo. cum seq. Insti. de offi. iud.

Secundo modo consideratur, ut sit utilis, quod accidit, quando ab una parte est prædium rusticum, & ab alia prędium vrbanum, ut est tex. in l. ij in prin. ff. fin. regun. Et est glo. in ver. confine in d. § quædam. & [illegible] sint domus, non potest tunc agi finium regundorum, ut habetur in l. iiij in fi. ff. fin. regun. [illegible] & glo. in d. uer. confines. Et tunc recurretur ad alia remedia, prout etiam dicit sanctus Blasius hic, & bene. Et hæc actio dicitur descendere ex quasi contractu, ut in §. item. Instit. de ob. quæ ex quasi contra. cum si.

Secundo, quod sit ciuilis, potest dici eo, quia à prætore introducta non reperitur. Tertio, est mista, ut d. §. quæda. Quarto, rei persecutoria cum sit etiam in rem. d. §. [illegible] Quinto, est in simplum, cum sit rei persecutoria. [illegible] stricti iuris, cum non sit in d. §. [illegible] perpetua, & durat triginta annis, ut l. fin. C. fin. reg. Et [illegible] ut in hoc respiciamus naturam personalium [illegible] de anna. excep. & gl. in d. [illegible] quæ iam in uer. [illegible] si. Octauo, datur hæredibus & in [illegible] regun. Nono, quod non infamat. Decimo, [illegible] Vndecimo, quod singularis. Duodecimo, quod simplex, &c. Vltimo, non est contraria.

FAMILIAE ERCISCVNDAE.

¶Hæc actio, ut præcedens, duobus modis [illegible] Primo, ut sit directa, quæ [illegible] hæredes [illegible] ius [illegible] ex testamento uel ab intestato [illegible] hæreditaria bona, quæ a morte [illegible] sunt communia, & pro [illegible] De hac habetur in d. §. quædam Insti. de act. [illegible] Alio modo consideratur, ut [illegible] corpora hæreditaria [illegible] bonorum possessione [illegible] de iure ciuili, & [illegible]

[illegible]

COMMVNI DIVIDVNDO.

¶Hæc actio habet [illegible]

[illegible]

ita scripsi, reperi tenere D. Ioan. Fab. & D. Ang. de Aretio in d. §. item. ex dictis iuribus. &c.

Secundo, quod sit ciuilis, probatur: quia non reperitur à prætore introducta: & generaliter actiones à iure ciuili originem traxerunt, vt habetur in l. 2. ff. de orig. iur. Tertio, quod mista, habetur in d. §. quædam. Quarto, quod rei per [illegible] secutoria, vt in præcedenti dixi. Quinto, quod in simplum, eodem modo. Sexto, quod sit bonæ fidei, est text. in d. §. actionum & in l. 4. §. hoc iudicium. ff. communi diuidundo. Septimo, quod perpetua, vt præcedens, & per eandem legem. Octauo, quod detur hæredibus, eodem modo, & in hæredes etiam datur, d. l. [illegible] §. sicut. Nono, quod non infamet, vt supra. Decimo, quod directa, patet licet [illegible] lis sit [illegible] vt l. si [illegible] in princip. & l. [illegible] l. postquam, & [illegible] ff. cõmuni diuid. Vndecimo, quod [illegible] singularis, est tex. [illegible] l. per hoc. in princ. ff. eod. tit. Duodecimo, quod [illegible] duplex, probatur in l. 2. §. in tribus, [illegible] Vltimo, non est contraria.

CERTI CONDICTIO GENERALIS.

¶ Hæc actio competit, vbicunque ex aliqua obligatione [illegible] quod singulariter [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] non [illegible], in princ. de verb. obl. per [illegible] in condictio. in princ. [illegible] de hac [illegible] modis [illegible] in princ. Et an etiam possit per hanc actionem [illegible] habetur in [illegible]. Et alias [illegible] hanc [illegible] disputatio. Instit. quibus modis [illegible] obl. in princ. [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible] [illegible], tamen [illegible] disputando [illegible] contrarium.

Et primo [illegible] in disputando primo ab [illegible] text. [illegible] pro [illegible] agitur [illegible] ex [illegible] non [illegible] [illegible] in dict. [illegible] & dum [illegible] effectum. Secundo [illegible] tex. [illegible] certi, cum [illegible] [illegible] & [illegible]. [illegible] obligat. [illegible] habet [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], non [illegible] cer [illegible] Quinto, per [illegible] in l. quod si [illegible] ff. de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] fic [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] condictio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in decisionibus [illegible] communi [illegible] plura [illegible], quæ nunc omitto [illegible]

Secundo, [illegible] condictio[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in d. §. [illegible] memoria [illegible] §. [illegible] & d. [illegible] ergo [illegible] [illegible] quod sit in personam [illegible] persona[illegible] Quarto, quod rei persecutoria [illegible] sequatur, vt d. l. certi condictio [illegible] Quinto, quod in simplum, patet, cum sit rei persecutoria. Sexto, quod stricti iuris, patet in d. §. actionum. Septimo, patet esse perpetua, & temporalis, & dari etiam hæredibus, & in hæredes, secundum diuersitatem actionum quibus applicatur, & in quarum locum datur, cum in his earum naturam sequatur, vt habetur in l. si cum §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. & in l. duobus, §. exceptio. de iureiurando, cum similib. Nono, non infamat, vt in alijs. Decimo, directa, vtroque modo. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non est contraria.

CONDICTIO CERTI SPECIALIS.

¶ Hæc actio secundum communem opinionem competit pro mutuo solùm: quia datur illi, qui mutuauit rẽ mutuo aptam, quæ consistit, pondere, numero, vel mensura: vt rem mutuatam in genere reddat cum eadem bonitate, & qualitate, & de hac habetur in l. cum quid ff. si certum petatur. in rubr. eod. tit. & in [illegible] Institut. quibus modis re contra. ob. in princ. cum similibus. & (vt dixi) communis opinio est, quod [illegible] dare pro mutuo solum hanc certi cõdictionem specialem, tamen in disputando posset attentari contrarium. Et primo pro hac parte est glo. in l. quoties. ff. de præscript. verb. Secundo facit, quia de pluritate actionum iudicamus, quatenus est lege expressum. l. 2. §. deinde. ff. de orig. iur. Sed nulla lex dicit esse duas certi condictiones: ergo erubescimus sine lege loqui. §. consideremus, in Auth. de trien. & semis. Tertio lex [illegible] loquitur in numero singulari, dicendo certi condictio, sed numerus singularis est vno contentus l. ubi numerus. ff. de testib. cap. pluralis, de reg. iur. in 6. Quarto, si plures essent certi condictiones, haberent diuersa nomina, argum. l. si idem C. de codicil. Quinto, vnaquæque actio [illegible] ex [illegible] concluderetur: vt habetur in l. non debet ff. de dolo in l. [illegible] ff. de edendo. sed semper concluditur; quia est certum [illegible]. Sexto, lex abhorret plures actiones peruenientes ex diuersis causis l. hæredes §. de pluribus. ff. [illegible] ex [illegible] ergo multo magis vbi est unica causa, & persona. Septimo, potest ponderari tex. Instit. quibus modis [illegible] contra. ob. in fine princip. ubi dicitur: Actio [illegible], quæ appellatur certi condictio, nec additur specialis quod potuisset dicere. ut dixi in titu. de uerborum obligat. in [illegible] facit in argu. cap. ad audientiam, de decimis. Octauo, facit rubr. ff. si certum pet. & de certi condictione, dic, ut de certi condictionibus. ergo &c. Hæc & plura alia adducebam, dum legerem Paduæ Instit. quibus modis re contra. ob. in principio. & in disputando posset hoc sustineri, licet non sit recedendum a communi opinione &c. Secũdo quod [illegible] ciuilis, probatur per fundamentum, quod in superio[illegible] dixi. Et eodem modo quod sit in personam. Quarto quod rei persecutoria. Quinto, quod in simplum per eadem fundamenta. Sexto quod stricti iuris, patet in [illegible] §. actionum. Septimo, est perpetua, cum sit personalis [illegible] l. 2. C. de const. [illegible] pecunia. Octauo, quod hæredibus detur, cum persecutoria sit, iuxta l. in honorarijs. Quod in hæredes detur, patet, cum ex contractu detur, l. [illegible] ex contractu ff. de act. & oblig. Nono, quod non infamet. Decimo, directa utroque modo. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non est contraria.

CONDICTIO TRITICARIA.

¶ Hæc actio datur, & potest competere ad omnes res mobiles, [illegible], & tam corporales, quam incorporales, imo non solum ad omnia, sed etiam ad possessiones, excepta pecunia numerata, pro qua non potest dari hæc actio [illegible] uide textum in l. 1. & 2. ff. de condictio. tritica. [illegible] certi condictio generalis detur etiam ad pecuniam, tamen non datur ad incertum. & sic se habent ut [illegible] & [illegible]: [illegible] diei. S. B. [illegible] hic, de qua [illegible] l. certi condictio. in princ. si certum petatur. Quæ autem sit ratio, quod triticaria non datur ad pecuniam [illegible] Bart. in d. l. 1. eod. tit. ponit duas rationes [illegible] applaudit, quod triticaria non datur ad [illegible] æstimatio non [illegible] de facili, ut est in pecunia [illegible] rebus æstimatio uariatur de loco in locum [illegible] Sed quare, hoc est in cogitatu &c. In omnibus alijs fundamentis dicas, ut in proximis dictum est: & potes probare per easdem leges.

CONDICTIO OB CAVSAM.

¶ Hæc actio habet locum, quando aliquid est datum alteri, ut ipse aliquid aliud faciat vel det. & sic propter aliquam causam de futuro quo casu, [illegible] nõ fiat. & sic causa non [illegible] [illegible] illud. quod est datum, repetitur per condictionem ob causam, de qua loquitur totus tit. ff. de condic.

condict. ob causam. Et S. Blasius hic reuocat in dubium, an condictio ob causam competat ex capite causæ non secutæ. Et eodem modo ex capite pœnitentiæ: & firmatis regulis ponit plures fallentias, quas per te vide. Nec insisto aliter, immo non legam ipsum, sed de his me remitto ad latè dicta per Doctores in l. si pecunia. ff. de cōdict. ob causam. vbi est locus suus. In omnibus alijs fundamentis dicas, vt in prima, & secunda condictionibus diximus, per eadem iura.

CONDICTIO OB TVRPEM CAVSAM.

¶ Hæc actio competit, quando aliquis accepit [illegible] turpiter, quod [illegible] vt non faceret sacrilegium, vel homicidium: quo [illegible] turpiter accipiat qui tenetur gratis facere, & à criminibus abstinere iuxta [illegible] de fict. & titul. [illegible] & ex parte dantis [illegible] turpitudo [illegible] hanc actionem [illegible] ab ipso [illegible] condici. Et eodem modo [illegible], si ex parte dantis [illegible] turpitudo, & ex [illegible] non, vt in [illegible] dateur meretrici [illegible] si esset aliquid [illegible], posset agere [illegible]. Item, & tertio, potest esse causa [illegible] ex parte [illegible] vt in casu [illegible] eodem [illegible] condictione ob turpem causam. [illegible] causa turpis [illegible] est conditio prohibens. Ad hæc omnia [illegible] referendo, vide l. primā, & [illegible] ff. de [illegible] ob turpem causam. Et ad illud de meretrice vide l. 4. sed quod meretrix eodem [illegible] ibi tenetat [illegible] promissam meretrix non posset [illegible], tamen Vbi [illegible] Cyn. & Bart. tenent contrarium, de quo ibi [illegible]. In alijs fundamentis eodem modo, vt in prima condictione, dicas.

CONDICTIO SINE CAVSA.

¶ Primo [illegible], quod hæc condictio [illegible] quando appellatur condictio in rem, vt in l. qui sine ff. de condict. sine causa. [illegible] communiter dicitur sine causa, & competit quando quis promittit alicui, putās se teneri vel soluit ex causa, quæ [illegible] videtur iusta, effecta est iniusta, vel ad nō causam redacta. Vnde soluens, vel promittens potest repetere solutionem vel facere [illegible] reponi in pristinum statum, in quo erat ante obligationem contractam: & hoc per hanc actionem, de qua in [illegible] ff. & C. de condictione sine causa in l. [illegible]. In alijs fundamentis eodem modo dicas, vt in prima condictione dictum est, &c.

CONDICTIO INDEBITI.

¶ Hæc actio competit aduersus illum, qui recipit aliquam solutionem alicuius rei indebitæ [illegible] quæ tamen per errorem fuit soluta, quia cum non conueniat naturali æquitati, quem [illegible] cum aliena iactura, potest repeti. De hac vide in l. 1. per totum. & in l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb.

Quod [illegible] autem possit esse indebitum, vide [illegible] & omnes [illegible] de condict. indebiti. [illegible] indebiti, potest etiam competere condictio sine causa, vt probatur in l. 1. ff. de condict. sine causa.

Et vt perfectè intelligas terminos condictionis indebiti, reducas te ad communem conclusionem, quod debitum naturale [illegible] tantum, [illegible] per errorem [illegible] repetitur & [illegible] de condict. indeb. Si vero per errorem facti [illegible] repetitur: [illegible] ignorantia iuris [illegible] error. C. [illegible] & in l. [illegible] C. de condict. [illegible] error facti debet esse probabilis [illegible] & in l. regula & in l. [illegible] iuris & facti ignorantia [illegible] Bartolum in d. l. cum quis [illegible] pupillo, & furioso, & [illegible] l. [illegible] ff. de condictione indebiti [illegible] vel quamuis [illegible] interdum ff. ad Velleian. Si vero contra est naturaliter indebitum, sed ciuiliter debitum [illegible] cumque errore repetitur [illegible] si non [illegible] & [illegible] ff. de cond. [illegible] Fallit quando [illegible] [illegible] repetitur [illegible] S. in omnibus [illegible] C. [illegible] ex causa [illegible] ff. & C. de condictione indebiti l. [illegible] C. [illegible] per in ficiationem l. [illegible] de [illegible] tit. de

obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur. Sed in eo, quod dixi, quod ciuiliter debitum solutum authoritate rei iudicatæ non repetitur, d. l. 1. de condictione indebiti. [illegible] intel. [illegible] cum quis non obtinuit sententiam dolosè: quia tunc posset repeti, per textum in l. si prætor [illegible] cellus ff. de iud. Adde textum in l. in commodati [illegible] & l. tem mihi ff. commoda. Adde textum in l. [illegible] C. de [illegible] sine causa [illegible] bitum [illegible] soluitur [illegible] et [illegible]

[illegible]

CONDICTIO [illegible]

¶ Hæc actio [illegible]

CONDICTIO EX LEGE.

¶ Hæc actio, seu condictio, habet locum [illegible] aliqua [illegible] dicit [illegible] nostram inducit obligationem: quia si non sit expressum,

qu[illegible] agatur, agitur condictione ex illa lege. Vide [illegible] C eo [illegible] vt in simili habetur [illegible] C de donat [illegible] in simili fuit dictum [illegible] Vide etiam ad hoc gl. in § aliq. [illegible] & dicendo [illegible] casibus, [illegible] in [illegible] condi[illegible] [illegible] fundamentum, & di[illegible] possimus [illegible] natam in [illegible] Vt igitur habeas ali[illegible] conuenit [illegible] C de [illegible] Item in [illegible] Item in l. [illegible] si quis conductio[illegible] si me, & Ti[illegible] cum simili. &c.

ACTIO AD [illegible]

[illegible]

ACTIO EX EMPTO.

¶ Hæc actio [illegible] rem vendicatam [illegible] vel [illegible] præstet interesse iuxta ea, quæ [illegible] ff. de a-ctio. empti. Et etiam datur in [illegible] se, uel duplum, si emp[illegible] datus, iuxta l. emptum. ff. de euictionibus & toto illo titu[illegible] & C cod. E[illegible] in ca[illegible]sto euictionis an detur directa actio ex empto, an vero [illegible]tilis, Bart declarat in l. Antio, § Labeo ff [illegible]onib. vide in dictis iuribus. &c. Secundo, quod sit [illegible], proba-tur in l. proinde. in prin. ff. de ædil. edic. cum simili. Tertio, quod sit actio personalis, est textus in l. si in illam [illegible] C. de actionibus empti. Quarto quod sit rei persecu-toria, probatur in § sequens vers. [illegible] Insti. de actio. [illegible] sit personalis, [illegible] ex contractu veniat. Quinto quod sit in simplum, probatur in § omnes vers. in sim plum. Institu. de actio. Sexto, quod sit bonæ fidei, est textus in d. § actio[illegible] Septimo est perpetua [illegible] sit personalis, vt in supra dictis, & in l. neque. C. qui non ob. [illegible] temporis præscri-ptio, l. pen. C. de [illegible] Octauo datur hæredibus a [illegible] cum enim pœnalis [illegible] in § non autem. Insti. de perpetuis, & tempo. actio. & etiam cum sit rei per secutoria [illegible] ex [illegible] § sa-tis. In hæredes etiam datur, [illegible] ff. de actioni bus & obliga. Nono quod non [illegible] Decimo quod di recta, quia ex verbis, & mente [illegible] pensatur, vt ff de act. empti. l. ex empto [illegible] qui cum [illegible] Vndecimo, quod [illegible] Duodecimo, [illegible] Bene est notandum, quod potest esse [illegible] vniuersalis, [illegible] com-[illegible] pro vniuersa hæredit[illegible] empta. [illegible] C. de hæ. vel actio. vendita, per totum, &c. [illegible] non con[illegible]taria.

EX VENDITO.

¶ Hæc actio datur [illegible] ipsi venditori [illegible] in l. ex empto. ff. de act. empti & in [illegible] Et si [illegible] tertiam personam, [illegible] de [illegible] personalis [illegible] & probatur [illegible] Tertio quod in [illegible] C. de act. empti. Quarto quod rei persecu-toria. Quinto quod in simplum, probatur [illegible] C. [illegible] Sexto quod bonæ fidei probatur in d. § actionum [illegible] tamen dicas, ut in superiori proxima [illegible] be-ne verum quod hæc etiam reperitur quandoque vtilis l. Iulianus § si procurator.

EX LOCATO.

¶ Hæc est [illegible] contra conductorem [illegible] ut [illegible] locatio, & [illegible] Insti. [illegible] & in § [illegible] Secundo quod [illegible] ff. [illegible] & [illegible] dicas, [illegible]

EX CONDVCTO

¶ Hæc est [illegible] in casu, [illegible] conductori contra locatorem, puta quod [illegible] ex [illegible] & præstet pa-[illegible] De hac [illegible] & l. si [illegible] In omnibus [illegible] proxima, cum non [illegible] bonæ fidei l. [illegible] C. [illegible] & quod in hæredes [illegible] § ex condu-cto ff [illegible] cum similibus.

ONERIS AVERSI.

¶ Hæc actio [illegible] in casu, quando [illegible] conducit ali-quam [illegible] quæ facit ipsam [illegible] & [illegible] l. si ut certo. § [illegible] dum. & § nunc [illegible] ff [illegible] Fuit etiam pactum, ut [illegible] conductor [illegible] quocunque periculo, siue ad uer[illegible] & de [illegible] fato casu [illegible] ipse conductor tenetur [illegible] ex hac speciali actione, quæ dicitur [illegible] quod pactum potest [illegible] [illegible] bonæ fidei [illegible] de pactis. & in l. [illegible] § [illegible] ff de pactis. [illegible] secun-dum Azonem [illegible] C. locati. hæc actio [illegible] non habet

habet locum, nec est necessaria cum hoc casu sufficiat actio ex locato, vt habetur in l. [illegible], quod auersione. & in l. in naue. ff locati. Et S. Blasius [illegible] quod hoc potest esse uerum, quando [illegible] oncre fuit in continenti appositum, [illegible] cohaerent a contractus, & informet ucrerem [illegible], & non iam locati par. at iuxta dictam l. [illegible] bonae fidei & dictam l. petens Secus, secundum eum, esset si ex [illegible] ex interuallo apponeretur [illegible] iuxta l. legitimam. ff de pactis, quod tamen relinquit [illegible] tandem Tindie, vt dixit [illegible] potest uel in [illegible] rei, [illegible] potest ex interuallo cohaerentia [illegible] stipulationi, iuxta ea quae habentis in dictis iuribus [illegible] ut in [illegible] & hoc excepto, quod non est bonae fidei, [illegible] in superioribus, &c.

PRO SOCIO.

¶ Haec actio datur vni socio contra [illegible] socium, puta, quando [illegible] socius noluit [illegible] communicare bona sua cum [illegible] societate [illegible] bonorum, uel et [illegible] damnum societati: quia per hanc actionem cogitur [illegible] & in multis similibus casibus, [illegible] & C. pro socio & [illegible] per totum. Et haec [illegible] ex parte [illegible] directa, cum non [illegible] nomen contractus, & [illegible] entium, [illegible] in l. [illegible] de actio. & oblig. & est textus expressus in §. ex quibus iam. Instit. de poe. tem. lit. quod dicatur [illegible] pro socio est tex. in §. actionum. Instit. de actio. & in l. [illegible] C. pro socio. Secundo, quod sit ciuilis, proba. vt dixi in actione communi diuidundo. Tertio quod in personam, eodem modo. Quarto quod [illegible] per [illegible] tota, eodem modo, cum veniat ex [illegible]. Quinto quod in [illegible] persecutoria. Sexto quod bonae fidei in d. § actionum. & in l. [illegible] C. pro soc. Septimo quod perpetua, [illegible] dum est [illegible]. Octauo quod [illegible] in [illegible], habetur [illegible] pro socio & [illegible] in actione §. in [illegible]. Nono [illegible] in d. § ex quibus iam Instit. de poe. tem. lit. in l. [illegible] de tutore. Decimo, directa [illegible] ex quibus iam nec contraria est, vndecimo, quod singularis. Duodecimo quod simplex. [illegible] non est contraria.

MANDATI DIRECTA, VEL contraria.

¶ Actio mandati [illegible] domino, qui mandat [illegible] & ille [illegible]

[illegible]

[illegible] quando sumus in directa, quod [illegible] probatur in d. § ex quibus iam [illegible] tem. lit. Contraria non [illegible] mandati. Decimo directa est, & contraria, ut [illegible] Vndecimo, quod singularis. Duodecimo simplex, vt patet, &c.

DEPOSITI DIRECTA & contraria.

¶ Actio depositi datur & [illegible] domino, [illegible] ad [illegible] depositi [illegible] cogitur. Actio depositi [illegible] domino si quid [illegible] vel simpliciter: quia potest agere [illegible] tionem ut restituat. & in [illegible] in re deposita. [illegible] omni [illegible] quibus modis re contrah. [illegible] Instit. de poe. tem. lit. vide l. i. ff depositi & in l. [illegible] C. depositi. Et haec [illegible] excepto [illegible] quatuor [illegible] tota, directa. f. & contraria. de [illegible] rias & habetur in l. i. §. quod ne [illegible]. Secundo quod sit ciuilis, die ut in [illegible] modo, quod in personam: & est te[illegible] C. [illegible] ob longi tempo. praescript. & [illegible] in praecedentibus [illegible] tur in [illegible] em. §. datur [illegible] probatur in d. § actionum [illegible] l. [illegible] § hanc [illegible] em ff. eo. [illegible] tet ex eo, quod est [illegible], ut [illegible] tis ciuilium. Octauo datur haered[illegible] datur & l. i. § l[illegible] & §. apud & §. [illegible] inferat, [illegible] contraria non d[illegible]. Decimo est directa & potest [illegible] dere. Vndecimo singularis. Duodecimo, [illegible] continuae.

TVTELAE.

¶ Haec actio [illegible] contra [illegible] ut [illegible] appellat. [illegible] in § [illegible] & [illegible] de tut. & rat. [illegible]

[illegible]

COMMODATI DIRECTA, & contraria.

¶ Actio commodati [illegible] commodati, vt [illegible] in §. item is Instit. quibus modis re contra. oblig. in [illegible] & C. commodati [illegible]. De contraria actione commodati, uide in l. in [illegible] §. primo ff commodati. Et haec competit ipsi commodatario, si quid in re commodata vtiliter, uel necessario impendit vide in praealligatis [illegible]. Et in re commodata in commodatarium non transit dominium,

nec

nec possessio. & habetur in l. rei commodatæ, cum l. sequenti. ff comm. Secundo, quod sit ciuilis.in personam, & rei persecutoria, & in simplum, dicas vt in præcedentibus.Sexto,quod sit bonæ fidei,est tex.in d.§.actionum.Septimo,est perpetua,cum sit personalis, vt in pluribus dixi. Octauo,datur hæredib.cùm sit rei persecutoria,d.l.in honoratijs In hæredes etiam datur,vt l.3.§.hęres,ff commodati.Nono,non infamat,cùm non repetiatur.Decimo,est directa,vt patet,& probatur in l.3.§.si filio,commo. licet vtilis quandoque reperiatur:vt in d.l.3.in prin.Contraria reperitur,ut dixi:Vndecimo,singularis. Duodecimo,simplex.Vltimo,contraria respectu contrariæ,&c.

PIGNORATITIA DIRECTA, & contraria.

¶ Actio pignoratitia directa datur ipsi debitori contra creditorem,ut rem pignoratā restituat, satisfacto sibi de credito.De qua habetur in §.fi.Insti.quibus modis re contra. obli.in l.si rem,§.omnis,ff. de pig. actio. Ponunt scribentes in § item Seruiana,Insti.de actionibus. Et an nascatur hæc actio antè,quàm sit satisfactum creditori.glos. in d. § fi.in ver pignoratitia tenet,quod non.de quo tamen ibi vide.& in d.§.omnis.& in d.§. item Seruiana.& in l.si rē alienam.ff.de pignoratitia actione.

Contraria actio pignoratitia datur creditori aduersus debitorem,quo casu creditor aliquid vtiliter, vel necessario in re pignorata impēdisset. De hac habetur in l.tutor. § contrariam.ff.de pig.actio.& in l si seruos,eo.tit. Et debent esse sumptus mediocres, cum nimis onerosus creditor audiri non debeat: & econtra nimis delicatus debitor,ut d.l. si seruos,in fi. Et quod reperiatur contraria,& directa pignoratitia,demonstratur ex rubr. ff. dum dicit, de pignoratitia actione uel cō.Et qđ pignoratitia à Seruiana differat,uide in d §.item Seruiana,Inst.de act &c.Secūdo,quod sit ciuilis, proba vt dixi in actione communi diuidundo.Tertio,quod in personam,est tex.in l.fi.C.de distrac.pigno.Quarto,quod rei persecutoria,patet in d. §.fi. Instit.quibus modis re contrah.obli.Et eodem modo,qđ in simplum:& probatur in l.si rem alienam,§ fi.ff de pignoratitia actione . Sexto,quod sit bonæ fidei, probatur in d.§.actionum . Septimo,quod perpetua,patet, cùm sit personalis,d.l.penu. C.de constit.pecun.& l.ne creditore. C.de pignorat.actio.Et probatur in d.l.fi. C.de distrac.pigno. Octauo,datur hæredibus,cum sit persecutoria:& eodem modo in hæredes,cum ex contractu sit. l.contracta. de actionibus & obligationibus. Nono,non infamat. Decimo,est directa,vt patet, licet quandoque reperiatur vtilis:vt l.rem in alienam,in fine. ff. de pignoratitia actione. Contraria etiam reperitur,vt probaui.Vndecimo,singularis. Duodecimo,simplex. Vltimo,non contraria,respectu contrariæ,&c.

PRAESCRIPTIS VERBIS æstimatoria.

¶ Hæc actio competit aduersus eum qui accepit aliquam rem à domino , vt ipsam venderet pretio ex conuentione statuto,& dictam rem æstimatam recepit tali æstimatione,qua posset emptorem facere. Vnde si talis recipiens talem rem,ipsam nollet restituere, vel habere pro se ita æstimatam,& ad rem restituendam , vel ad pretium per hanc actionem cogi potest:nec habet locum ex vendito pp æstimationem rei : nec etiam ex locato,quasi uideretur locasse operas ad eam rem vendendam, nec etiam mandati.De quibus omnibus uide tex.in l j. ff. de æsti. actio. per totam l.habetur in §.actionum,Insti.de actio.& in l.si gratuitam,§.si margaritas,ff.de præscript.verb.cum simil. Secundo,quod sit ciuilis,probatur in d.l.j ibi ciuile negotiū. Tertio,quod in personam,probat cùm ex cōtractu veniat, vt d.l. 1.§.sequens.& ver.ceterum,Insti de actio.Quarto,qđ rei persecutoria,& eodem modo quod in simplum,probatur in d.l.1.in fine,de æsti.actio. Sexto,quòd bonæ fidei, probatur in d.l.vnica,& d §.actionum. Septimo,perpetua est,cùm sit personalis:vt sup.in pluribus est dictum Octauo,quod hæredibus detur, & in hæredes , probatur: quia persecutoria & ex contractu,vt d.l.ex contractu & d. l. in honoratijs,de actionib.& obligationi.& d §. non autem, Instit.de perpet.& tempo.act. Nono,non infamat Decimo,directa,licet sit quandoque vtilis:vt d. l. 1. ff. de æsti. act. Nec est contraria.Vndecimo,est singularis . Duodecimo,simplex.Vltimo,non contraria,vt patet.

PRAESCRIPTIS VERBIS ex permutatione.

¶ Hæc actio competit, vbi quis cum alio conuenit de permutanda aliqua re,& rem dedit:& sic contractum ex parte sua compleuit,sed ille alius recusat, vnde subuenitur illi qui rem dedit,per hanc actionem,ut ille alius seruet contractum,& sic det rem,quam promisit,uel saltem rem sibi datam restituat.de hac uide in l.1.§ fi. ff. de rerum permuta.& uide in d §.actionum.& uide in glo not. & uide in l.ex placito.ff. de rerū permuta. Et in quo differat hæc ab actione præscriptis uerbis , quæ datur pro contractu, do vt des,S.Blasius refert hic,& bene Bar.in d.l.j.ff.de rerum permutat.& ibi vide.Et uide scribentes in d. §.actio. post glo.ibi.Secundo,quod sit ciuilis,vide text. in l.rebus, C.de rerum permut.cum similibus.Tertio,quod in personam,dic vt in superioribus. Quarto,quod rei persecutoria. Item & Quinto,quod in simplum,probatur ex supra scriptis:nam cum ad interesse detur,vt d. l. rebus,uel ad rem tradendam,vel rem datam recuperandam,vt etiam probatur in l cum precibus,C.de rerum permutat.Sexto,qđ sit bonæ fidei,probatur in d.§.actionum. & in l.permutationem,C.de rerum permuta. Septimo,est perpetua.cùm sit personalis. Octauo,quod detur hæredibus,& in hæredes,patet,cùm sit rei persecutoria, & ex contractu : vt in pluribus dictum est.Nono,quod non infamet . Decimo, quod directa,probatur in d.l. rebus . Vndecimo,singularis.Duodecimo,simplex.Vltimo,non contraria.

PRAESCRIPTIS VERBIS, QVAE IN multis casibus admittitur.

¶ Hæc actio præscriptis uerbis , quæ aliàs dicitur in factū, competit in multis casibus,quos enumerare,esset potius laboriosum,quàm subtile.Nam primo competit,& datur loco cuiuslibet interdicti, ut suprà in omnibus interdictis uidimus:vt est textus in fine,& ibi glossa magna in proposito. Insti. de interdic. Item datur ex omnibus pactis nudis incontinenti appositis iuxta contractum : ut habetur in l.petens,in l.bonæ fidei.C.de pactis,in l.2 C de pactis inter emptorem.& l.iurisgentium.§. quinimmo si de pactis,cum similib.Et quare sic appellatur,uide glo solennē in rubri.ff de præscript.uerb & uide aliam glossam in materia magistram,in l.quoties.eo tit. Item competit ubicūque æquitas suadet actionem dari,iuxta l.sancimus.C.de sacrosan.eccle. cum similib. Et in alijs fundamentis opus est eam baptizari secundum naturam rei, pro qua datur, ut potest colligi ex his , quæ diximus in materia interdictorum:ut sic surrogatum sapiat naturam eius,in cuius locum surrogatur.iuxta l si eum §.qui iniuriarum ff.si quis cau.cum sim.uide in hoc Doctores.

IN FACTVM EX RE IVDICATA, quæ etiam dicitur iudicati.

¶ Hæc actio datur illi, qui habuit sententiam pro se in iudicio contra reum cōdemnatum,ut ipse soluat id,in quo per sententiam fuit condemnatus . Et licet multi appellent eam in factum,per l.actori. C. de rebus cred. & iureiuran.& hoc tenet glos. in omnibus partibus iuris ciuilis: ut in dicta l. actori. & l. miles, §. primo. & l. in iudicati. ff de re iudicata.Item tenet glos in clem.fin. de appellat. idem Bart.in d l.miles.Sed in contrarium tenet Barto. in l.nam & posteà.§ fin. ff de iniur. scilicet,quod dicatur actio iudicati non in factum.& ad l. actori. est in factum propter augmentum.& hoc puto de iure uerius,ut probatur in multis iuribus,in l.4.& d.l.miles. §. qui iudicati.& §.fin.& d.l.in iudicati ff.de re iud.ubi omnes tex.habent actionem iudicati, non autem in factum . Et hanc opin. alias sequebatur legendo d.l.miles. Do. Petrus Paulus de Rayneriis de Perusio.

Et quibus modis fiat & possit peti executio sententiæ, uide Bart in l.intra dies ff.de re iudic & Ang. in repet.l j. C.de iud.quē etiam allegat sanctus Blasius hic.Secundo, quod sit ciuilis , probatur in actione cōmuni diuidundo. Et eodem modo , quod in personam,& rei persecutoria, & in simplum.& uide in l.miles § finali. Sexto,quod sit

licet

stricti iuris, proba ex d. §. actionum. Septimo, quod perpetua, est tex. d. l. miles. §. fi. Octauo, quod hęredibus, & in hæredes probatur ibidem. Nono, quod non infamet. Decimo, directa: licet uideatur utilis per tex. l. 1. ff. de re iudicata. quod tamen intelligas, ut ibi. Vndecimo, singularis, nisi ad uniuersitatem detur, iuxta tit. C. de hære. uel act. vend. Duodecimo, simplex, &c. Vltimo, non contraria.

EX STIPVLATV PRO DOTE.

¶Hoc actio est reciproca, viro s. & vxori. Viro quando ipse non recepisset dotem sibi promissam. uel à muliere, uel patre, vel alio: quia per hanc actionem potest ipsam petere. Vxori patri, vel alij competit, quando esset solutum matrimonium morte viri, uel quouis casu, uel etiam constãte matrimonio marito uergente ad inopiam, uel in simili casu, ad repetendam s. dotem marito datam. De hac latè per omnes in l. a. & l. si constante. ff. soluto matrim. in l. in rebus. & in l. ubi adhuc. C. de iu. e do. in l. vnica. C. de rei uxo. actio. in d. §. actionum Insti. de actio. siue in §. fuerat. Et sic pro dote recipienda, uel repetenda, datur actio ex stipulatu, intantum quod etiam si stipulatio non interuenisset, cum ius eam præsumat præsumptione iuris, & de iure, nihilominus hæc actio competit. de quo in d. l. vnica. in prin. C. de rei uxoria actio. Et hoc est unum speciale in dote. de pluribus alijs priuilegijs, S. Blasius se remittit ad tractatum suum, quem de dotis priuilegijs edidisse dicit uide latè per Docto. in l. 1. ff. soluto matrimo. post Barto. ibi maximè per dominum meum Petrum Paulum de Raynerijs, ibi, qui cumulat centum decem & octo priuilegia & uide ad dotes tractatum aureum conditum per dominum meum dominum Bal. de Bartolinis de Perusio nostræ Academię principem. Secundo quod sit ciuilis, probatur in d. l. vnica. in princ. C. de rei uxo. actio. cum introducatur à lege ciuili, etiam si non interecesserit stipulatio, ut dixi. Et actio ex stipulatu est ciuilis, ut in §. præterea. Insti. de actio. Tertio, quod in personam, & rei persecutoria, & in simplum, patet cum ex contractu, & dote prosequatur, & non plus. Sexto quod sit bonæ fidei, patet in d. §. actionum. siue in §. fuerat. & d. l. vnica, cum similibus. Septimò perpetua, cum personalis: ut in multis dixi. Octauo, quod hæredibus detur, probatur in d. l. vnica. §. & hoc. cum simil. In hæredes: ut l. rei iudicatæ. §. 1. & l. etiam. in prin. ff. soluto matrimonio. Nono, non infamat. Decimò directa: licet utilis reperiatur quandoque: vt l. Caius post medium. ff. soluto matrimonio. Vndecimò singularis. Duodecimò simplex. Vltimo, non contraria. &c.

AQVAE PLVVIAE ARCENDAE.

¶Hæc actio competit aduersus eum, qui uolens construere in suo prædio aliquod ædificium, impediuit cursum aquæ pluuialis. quæ exinde fluere solebat, uel etiam fossã, in qua aqua recipiebatur, restagnare permisit, intantum quod est nocitum prædio alterius vicini, uel cuiuslibet: quia per hanc actionem talis constituens compellitur opus destruere, vel emendare, vt aqua uicino non noceat, & ex pensis suis, s. aquam ad solitum cursum reducat: & hoc, quando quis manu sua construxit ædificium. Si vero alius id fecisset, tunc dominus prædij cogitur præstare patientiam demoliendi, &c. Hæc omnia sunt clara, & habentur in l. 2 §. 1. & §. in summa. & l. in summa. l. 1. & l. si tertius. §. fi. ff. de aqua plu. arcen.

Et est aduertendum, quod ita demum procedit hæc actio, si aqua noceat prædio. Nam si noceret alicui ædificio, tunc non habet locum hæc actio. Iste est tex. no., quem semper tene menti in materia in d. l. 1. §. item sciendum, el 2. de aqua plu. arcen. Et quæ aqua debeat esse, ut actio locum habeat, uide in d. l. 1. §. in summa, &c. Secundo, quod sit ciuilis, proba vt est dictum in actione communi diuidundo. Tertiò est in personam ut d. l. si tertius. §. aquæ. Quartò est rei persecutoria: & eodem modo in simplum, cum & operis destructionem prosequatur, & reparationem in cursus antiqui ipsius aquæ, & damnum contingens simpliciter, vt dixi per dictam l. in prin. & l. quanquam, in fi. prin. eo. tit. Sexto est stricti iuris: ut d. §. actionum. Septimo est perpetua, quia personalis. Octauo, hæredibus datur, cum sit persecutoria: ut in pluribus est dictum. Et eodem modo potest dici, quod sit in hæredes, per §. non autem. Instit. de perpe. & tempo. actio. Nono, quod non infamet, patet, dum non reperitur. Decimò directa: licet aliquando reperiatur, utilis, vt l. in summa §. Item Varus & §. si vsus fructus, in fine in principij. eo. tit. Vndecimo quod singularis. Duodecimo, quod simplex. Vltimo non contraria.

DE PASTV PECORIS.

¶Hęc actio est aduertenda, quod consideratur dupliciter. vno modo, quando animalia alicuius ab eo depasta sunt in fundo alieno, frumentum, hordeum, & simil. vel in quos cunq; fructus damnum dederunt nam dominus animalium tenetur vtili actione de pastu pecorum ad interesse damnum passo. Alio modo consideratur in factum de pastu pecoris, quando s. fructus alterius cadunt in fundu vicini, qui immisit sua animalia ad pascendum illos fructus. De ambobus est textus vnicus in iure in l. qui seruandarum. §. fi. ff. de præscriptis uerbis vide glo. in l. fi. C. ad l. Aquil. Et secundum sanctum Blasium hic, & bene, hæc procedunt, quando animalia à domino immissa vt sup. non aliter dolo malo depasta sunt: quia daretur tunc ad exhibendum actio, vt habetur in l. Iulia. §. glans. ff. ad exhibendum. licet contra hoc uideatur facere textus. in d. l. fi. C. ad leg. Aquil. ibi, iniuria. iuncto intellectu glo. ibi, quę vult quod habeat locum de pastu pecoris, &c. Secundo quod ciuilis, patet dum venit ex lege duodecim tabularum. d. l. qui seruandarum. §. fi. non dico de ea, quæ est in factum. Tertio est in personam, cum veniat ex quasi delicto. vt patet. Quarto, est rei persecutoria, & in simplum, cum ad fructus, uel ad interesse detur, vt dixi sup. Sextò, quòd stricti iuris, patet in d. §. actionũ. Septimo perpetua, cum sit personalis. Octauo quòd hæredibus, cum sit persecutoria. §. non autem. Inst. de perpe. & temp. actio. & in l. in honorarijs. pluries allegata. Nono non infamat. Decimo directa licet glo. d. l. fi. dicat vtilem. Vndecimo, quòd sit singularis. Duodecimo simplex, &c. Vltimo non contraria.

ACTIO EX TESTAMENTO.

¶Hæc actio competit legatarijs, vel fideicommissarijs aduersus hæredes institutos, qui adiuerunt hæreditatem, vt præstent legata, vel fideicommissa à testatore relicta. De hac habetur in l. 1. & 2 C. communia de lega. in §. hæres quoque. Inst. de obli. quæ ex quasi contra. & in §. 1. Insti. de leg. cum simili. Et dicitur nasci ex quasi contractu. d. §. hæres quoque. & l. ex maleficio. §. hæredes quoque. ff. de act. & obli. Et de hac vide plenè in dictis iurib. cum simili. Secundo, quod sit ciuilis, probatur in l. creditori §. 1. ff. de leg. 1. cum simili. Tertio quod in personam, probatur in d. l. neque. C. qui. non ob. longi tempor. præscrip. Quarto, quod rei persecutoria, & in simplum: cum persequatur tantum rem legatam, iurib. præalleg.

In casu tamen est pœnæ, & rei persecutoria, & in duplum, vt habetur in §. item mista. & §. in duplum. versic. item ex legato. §. fi. Insti. de oblig. quæ ex quasi contractu. Sexto quod stricti iuris, patet in d. §. actionum. licet quãtum ad usuram, & moram committendam, imitetur hęc naturam earum quæ sunt bonæ fidei, vt est casus no. in l. minorum. in fi. C. in quibus cau. in integrum restitutio. non est ne. Quod tene menti: quia posset tibi facere honorem. Septimo est perpetua, cum sit personalis. dicta l. neque iuncta l. pen. de constitu pecu. cum simili. Octauo datur hæredibus, & in hæredes, per fundamenta tradita, §. non autem. Instit. de perpe & tempo actio. & d. l. in honorarijs. Nono, qđ non infamet. Decimo, qđ directa. Vndecimo, quod singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo contraria &c.

EX STIPVLATIONE, QVAE EX VERBORUM obligatione nascitur.

¶ Hæc actio est clara, & manifesta, quæ datur illi, qui stipulatus fuit sibi aliquid dari, uel fieri ab alio, ut illud scilicet adimpleat: & datur, quando non est omnino certitudo de re, quæ est promissa per stipulationem: quia si esset certitudo, daretur certi condictio. De hac vide Insti. de verborum obligation. in principio. & l. vbi autem non apparet. in principio. ff. eodem l. si quis certum si certum petatur. ut etiam dicit sanctus Blasius hic, & bene. vide in dictis iuribus, &c. Secundo, quod sit ciuilis, est textus in dicto §. de pecunia. Tertio, quod in personam, patet, cum ex contractu. dicto §. sequens. uersic. earum. Institu. de act. Et per hoc probatur etiam, quod sit rei persecutoria, & in simplum,

simplum. Sexto, quod stricti iuris patet. Septimo, quod perpetua, patet, cum sit personalis. Octauo, quod hæredibus, & in hæredes, pater, cum veniat ex contractu, per l. ex contractu. de action. & obliga. Nono, quod non infamet. Decimo directa. Vndecimo singularis. Duodecimo simplex. Vltimo contraria, &c.

FVRTI NEC MANIFESTI.

¶ Hæc actio competit aduersus eum, qui furatus est clam rem aliquam alicui, & eam absque deprehensione ad locum destinatum pertulit, & sic commisit furtum non manifestum, vnde contra ipsum potest hac actione agi ad duplum, de qua habetur latè Institu. de obligationib. quæ ex delic. nascun. cum multis sequen. De actione furti manifesti dixi supra inter prætorias: & ibi vide etiam. Et non solum posset agi contra dictum furem ciuiliter, &c. sed etiã criminaliter: & sic pœna veniet fisco applicanda, iuxta no. in l. agraria. de term. mo. Vide in l. fi. ff. de fur. in l. fi. de priua. delic. cum simili de hac vide latè in præallegatis, &c. Secundo quod ciuilis, patet cum ex l. veniat. Institu. de noxa. in principio. Tertio, quod in personam, cum veniat ex delicto. Quarto, quod est pœnæ persecutoria solum, vt in §. ex maleficijs. Instit. de actio. Quinto quod in duplum, in quo non continetur aliter rei persecutio, cum totum sit pœna. Et in hac actione non habetur mentio rei, sed solum agitur ad pœnam dupli: cum ad rem agi possit rei vendicatione. Iste tex. no. in dicto §. ex maleficijs. quod tene menti, quia prima facie fortè potuisses errare. Vide ẽt in §. pœna. Insti. de oblig. quæ ex delic. nascun. Alter tamen est in casu. l. mancipia. C. de seruis fugiti. vbi vide. Sexto est stricti iuris. Septimo est perpetua, cum ex lege descendat. Instit. de perpet. & tempo. action. in prin. & etiam quia personalis, vt pluries est dictum. Octauo, quod hæredibus detur, habetur in § non autem. Instit. eodem titulo. Non in hæredes, vt ibidem. Nono infamat, vt in §. ex quibusdam. Instit. de pœna teme. litigan. Decimo directa. Vndecimo singularis. Duodecimo simplex. Vltimo non contraria.

TIGNO INIVNCTO.

¶ Hæc actio datur aduersus illum, qui alienum tignum ędificio suo iniunxit, puta ligna, regulas, calcem, arenam, lapides, & similia. Et eodem modo in vineam, perticas, & pedamenta, &c. Nam cum lex non patiatur ædificia dirui, dat hanc actionem domino tigni, siue rei iniunctæ ædificio ad duplum æstimationis illius rei, in quo duplo inest rei persecutio. De hac vide in l. 1. ff. de tig. iniun. in l. adeo. §. cum in suo. ff. de acquiren. rerum domin. Instit. de rerũ diuisio. §. cum in suo. & plenè in l. in rem actio. §. tignum. vbi glo. no. quam vide omnino: quia plures facit quæstiones in materia. ff. de rei uen. vide in dictis iuribus, &c. Secũdo, quod ciuilis, probatur in dic. l. 1. de tig. iniũcto. Tertio, quod in personam, probatur in §. omniũ. Instit. de action. Quarto, quod rei persecutoria respectu rei, ut patet. Quinto quod in duplum, vt iam dixi. Sexto stricti iuris. Septimo perpetua, quia personalis. Octauo, quod hæredibus, & non in hæredes, probatur in §. non autem. Instit. de perpet. & tempo. act. Nono quod non infamat. Decimo directa. Vndecimo, quod singularis. Duodecimo, quod simplex, &c. Vltimo non contraria.

ARBORVM FVRTIM CAEsarum.

¶ Hæc actio competit aduersus eum, qui furtiuè animo lucrandi, vel aliter, incidit arbores alicuius: quia domino dictarum arborum datur hæc actio ad duplum æstimationis arborum, in quo duplo in primis inest rei persecutio, & etiam fit deductio lignorum, si remanserunt domino. de hac habetur in l. 1. ff. arb. furt. cæsa in l. furti. § fi. & l. sequẽti & l. penult. ff. eodem titulo quia etiam potest competere legis Aquiliæ actio, quando cessare eam faciat, vide in l. 1. Et hoc procedit, quantum ad actionem ciuilem, & scilicet cũ ciuiliter agitur: secus si ageretur criminaliter: quia tunc dicti incisores arborum, tanquam latrones puniri possunt, vt est text. cum gl. in l. sciendum. ff. eod. tit. decapitati quendam pauperculum, qui alterius arbores, & vites furtiuè inciderat. Et nouissimè in regno audiui esse editam pragmaticam, vt incidentes arbores de die patiantur pœnam manus, de nocte pœnam capitis, &c. Secundo quod sit ciuilis, probatur in d. l. 1. cum ex lege duodecim tabularum descendat. Tertio quod in personã: quia venit ex delicto. Quarto est rei, & pœnæ persecutoria, & in duplum: quod dic, vt suprà dixi. Sexto quod stricti iuris, patet in §. acti onum. Quod perpetua, cum personalis: & est tex. in d. l. furti. § fi. Hæredibus datur, sed non in hæredes, est tex. in d. l. furti. §. fi. eo. titu. Et probatur etiam in d. §. non autem omnes. Nono, non infamat, cùm non sit expressum. Decimo, quod directa. Vndecimo quod singularis. Duodecimo quod simplex. Vltimo non contraria.

RERVM AMOTARVM.

¶ Hæc actio competit reciprocè tam marito contra vxorẽ quæ res mariti subtraxit, cum in matrimonio esset, & in terminis faciendi diuortium, quàm etiam vxori cõtra maritum eodem modo. Et videntur socij diuinæ & humanæ domus, iuxta l. aduersus. C. de cri. expil. hæred. & etiam in honorem matrimonij. Non enim esset honestum dare inter eos actionem furti, datur hæc actio, quæ dicitur rerum amotarum, quæ non aliter infamat. De hac in l. 1. & 2. ff. rerum amotarum. & C. eod. Et aduerte, quòd ita demum habet locum hæc actio, si res fuerunt amotæ causa diuortij faciendi, & cum effectu secutum fuit diuortium. vt habetur in l. rerum quidem ff. eo. Secundò, quod sit ciuilis, probatur in d. l. 1. in prin. & dic, ut dixi in actione communi diuidundo, quantum ad hoc. Tertio quod sit in personam, patet cum ex delicto: & etiam, quia est condictio, ut l. rerum. la piccola. ff. eo. cum condictiones sint in personã, iuxta § appellamus. Instit. de actio. Quarto est rei persecutoria: vt est text. in l. si mulier. §. fi. ff. eo. in tantum, quòd non habet locum priuilegium, vt conueniantur in quantum facere possint, vt d. §. fi. quod tene menti, ad l. maritum. ff. soluto matrimonio. & ad l. non tantum ff. de re iudicata. Quinto est in simplum, vt l. ad fiscum. ff rerũ amotarum. Sexto est stricti iuris. Septimo est perpetua, quia personalis, vt pluries dixi. Octauo datur hæredibus: ut d. l. si mulier. §. fi. In hęredes, in quantum ad eos peruenit: ut l. fi. C. eod tit. Nono quòd non infamat, probatur in l. 2. & C. eod. Et etiam est condictio, iuxta l. cessat. ff. de actionibus & obligationibus. Decimo directa: licet vtilis sit quandoque: ut d. l. si mulier. in prin. in l. viua quoque. codẽ tit. Vndecimo singularis. Duodecimo simplex. Vltimo nõ cõtraria.

RATIONIBVS DISTRAhendis.

¶ Hæc actio datur pupillo finita tutela aduersus tutorem, qui res aliquas pupilli non aliter animo fraudandi, vel furandi abstulit, & in suos vsus conuertit: quia per hanc actionem tenetur ad duplum æstimationis rei, per eum subtractæ: licet in dicto duplo contineatur rei persecutio: in qua etiam actione licet posset uenire interesse, tamen interesse non duplatur. Pro omnibus his vide textus magistrales in l. actione per totam legem, & l. 1. §. de rationibus cũ §. sequenti, usque in finem ff. de tute. & rati. distra. ubi tractatur de secunda parte illius rubricæ, in qua competit hæc actio: ut dictis iurib. & c. Secundo, quod sit ciuilis, probatur in communi diuidundo. Tertio, quod in personam, patet, quia ex quasi delicto. Quarto, quod pœnæ & rei persecutoria, proba in d. l. 1 §. penult. & l. act. § fi. Sexto, quod sit stricti iuris, patet Septimo, quod perpetua, in d. l. 1. § penult. Octauo quod detur hæredibus, non in hæredes, probatur in d. §. penult. Nono, quod non infamet. Decimo directa. Vndecimo singularis. Duodecimo simplex. Vltimo aut contraria.

LEGIS AQVILIAE.

¶ Hæc actio competit aduersus illum qui occidit, vel vulnerauit seruum alicuius uel aliquod eius animal: quia omnino ad æstimationem damni per eum dati, datur domino hæc directa actio legis Aquiliæ. Ad cuius terminos habes scire, quod quatuor modis potest dari damnum. Primo de corpore in corpus, & iam exemplificaui: quo casu habet locum directa actio legis Aquiliæ, vt in §. cęterum. Institut. ad legem Aquiliam. Secundo datur damnum de non corpore in corpus, quando quis ita inclusit animal alicuius, vt fame necaretur, vel in aliquem locum periculosum duxit, vt inde præcipitium fecerit: & hoc casu cõpetit vtilis actio legis Aquiliæ, ut d. §. cæterum. Et eodem modo,

modo, si quis de manu excussit annulum alicui, & in flumen cecidit: ut l. si seruus seruũ. §. si quis de manu ff. eod. licet etiam istis duobus casibus Ioannes etiam det in factum actionem, per l. quemadmodum §. magistratus. ff. eo. per gl. in § fi. Instit eod. Tertio, datur damnum de corpore in non corpus, cùm quis seruum de ponte præcipitauit, vel de ripa vel aliquod animal. Et hoc casu directa actio legis Aquiliæ per glos. in d §. finali. vt versic. Aquil. Quarto, datur damnum de non corpore in non corpus; vt si seruum ligatum à domino solui vt aufugeret, quo casu habet locum in factum legis Aquiliæ, d. §. fin. & ibi vide. Et de hac in factum subsidiaria legis Aquiliæ diximus supià, inter prætorias, & c. Vide in præallegatis iuribus, & c. Secundo, quod sit ciuilis, patet in d. l. 1 & 2. ad legem Aquil. Tertio, quod in personam patet, cùm veniat ex quasi delicto, & c. Quarto est mista, hoc est cum sit rei, & pœnæ persecutoria, siue in personam, & in rem: vt in §. sed & legis, Instit. de actio. Item quandoque datur in simplum, quandoque in duplum: vt l. 2 in princ. ff. ad legem Aquil. dicto § sed & legis. & l contra. C. ad leg. Aquil. Duplatur, quando sumus in casu infitiationis: vel est in simplum. Vide text. etiam in l Inde Neratius. §. pen eod. tit. Et ut habeas etiam alios terminos, quando occideretur seruus, vel aliud animal, quod appellatione pecudis venit, tunc fit æstimatio damni, quanti illud animal plurimi fuerit ab anno retro: vt d. leg. 2. in princ. Si verò solum vulneretur seruus, vel aliud quandoque animal, mansuetum dico, vel non, tunc fit æstimatio damni à triginta diebus retro. Iste est text. in §. ex hoc tamen capite tertio. Institut ad legem Aquil. Imo etiam si esset datum damnum in rebus anima carentibus. Nec inuenio, quod fiat distinctio, quando vulneratur animal mansuetum, vel non: & differentiam etiam in tempore, vt ponit sanct. Blasius hic, vide & perquiras, si potes reperire, & c. Sexto, est stricti iuris d. § actionum. Septimò, perpetua, cùm etiam personalis. Octauo, datur hæredibus, non in hæredes: nisi ex damno sint locupletiores. Tex est in l. inde Neratius. §. hanc actionem. ff. ad leg. Aquil. Nono, non infamat: quia non reperitur, etiam cùm detur contra vxorem, quod non esset per l. pen. C. ret. amo in l si seruus seruum. §. si cùm maritus. ff. ad leg Aquil. iungendo ea, quæ diximus in actione rerū amotarum, & c. Decimo, directa, licet vtilis reperiatur, vt dixi in §. pen Insti. eod Non est contraria. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex. Vltimo, non contraria.

IN FACTVM, DE PAVPERIE
directa, & vtilis.

¶ Hæc actio habet locum contra eum, qui dum habetet aliquod animal quadrupes, illud animal dedit damnum alteri, puta in fundo, & similibus rebus, vel etiam si occidit seruum, quia per hanc actionem dominus tenetur ad emendam damni, vel dare animal pro noxa & hoc in animalibus quadrupedibus & mansuetis. Cæterum in animalibus bipedibus, vt in gallo, & gallina, & similibus, & tunc pro damno habet locum vtilis actio de pauperie. Hæc habentur in l. 1. & 2. ff. si quadrup. pau. fe. di. vt in lege pen. eod. tit. & Instit. eod. in princip. In quadrupedibus autem feris, & non mansuetis; quæ essent in alterius dominio, puta vsus, cum non esset ligatus, vel leo, canis, & similia: tunc si noceant homini libero, datur in dominum vtilis actio de pauperie in factum ædilitia ad emendam damni. Si verò per hoc homo liber esset interfectus, tunc esset pœna ducentorum ducatorum, vt l. qui vulgo. ff. de ædil. edicto. si verò nocitum fertio alicuius, datur & in factum ædilitia, & de pauperie vtilis, ad emendam damni domino serui ad duplum: vt probatur in §. fin. Institut. si quadru. pau fe. di. vide in dictis iurib. Secundo, quod sit ciuilis, probatur in l. 1. ff eod. Instit. eodem. in prin. Tertiò, quod in personam, vt patet. Quarto, rei persecutoria, & in simplum & in duplum: vt iurib præallegatis. & l. 1. & l. hæc actio. ff. eod. Sexto; quod stricti iuris, patet. Septimo, quod perpetua: quia personalis. Octauo, hæredibus, sed non in hæredes datur, nisi in quolibet detinentes, probatur in l. 1 §. fina. ff. eod. Nono, non infamat. Decimo, directa: licet vtilis reperiatur, vt dixi. Vndecimo. quod singularis. Duodecimo, quod simplex. Vltimo, non contraria.

INIVRIARVM EX LEGE CORNELIA
in tribus casibus.

¶ Hæc actio iniuriarum, quæ in tribus casibus dicitur competere, habet locum, cum quis alium pulsauit ad eius iniuriam sine dolore: vel secundo cum verberauit cum dolore: vel tertio, si quis alterius domum contra eius voluntatem intrauit, & ad eius iniuriam. In istis tribus casibus succedit actio iniuriarum ex d. l. Cornelia, ut habetur in §. sed & lex Cornelia. Insti. de iniur. & l. lex Cornelia. ff. eod. Et eodem modo, qui in iniuriam alterius famosum libellum scriberet, vel illum diuulgaret: ut d. l. lex Cornelia. §. si quis librum. & seq. & l. 1. C. de fal. libel. & 5. q. 1 c. fina. quo casu est introducta etiam actio ciuilis per alias constitutiones principum, & ex senatusconsult. vt dictis iuribus. alias daretur actio prætoria, ut diximus suprà inter prætorias, & c. Et in hac actio ne ciuiliter, & criminaliter potest fieri condemnatio. l. si. ff. de iniur. & l. iniuriarum æstimatio. eo. tit. Nec sine animo potest inferri iniuria, iuxta l illud. ff. de iniur. & l. non solum. eo. ti. Vide etiam S. Blasium hic, qui bene loquitur. Vide Bart. in l iniuriarum æstimatio. ff. de iniu. Secundo, quod sit ciuilis, patet in prin. allegatis supra: Tertio, quod in personam. Quarto, rei persecutoria. & etiam pœnæ, & in simplum: ut colligitur ex l. constitutionibus. §. 1. ff eo. Sexto, quod stricti iuris, patet. Septimo quod non sit perpetua, sed duret anno, videtur tex. in l. si non conuicij. in fi. C. de iniur. & hoc tenet. Io. ut refert gl. in d. §. sed & lex. Instit. eo. licet Mat. contra per tex Inst. de perpe. & temp. in prin. Et breuiter transeundo, Sal. in d. l. si non conuicij. uidetur eum pluribus antiquis, cum hac opin. transire: unde pro nunc nihil dico super hoc. Octauo, nec hæredibus, nec in hæredes datur. l. iniuriarum. ff. de iniu. & d §. non autem. Inst de perpe. & temp. actio. Nono quod infamet, habetur iu. §. ex quibusdam. Inst de pœ. te. liti Decimo, directa. Vndecimo, singularis Duodecimo, simplex.

IN FACTVM, CONTRA MAGISTRATVM,
qui non exegit idoneam cautionem.

¶ Hæc actio, prout etiam dicit S. Blasius. & bene, datur pupillis contra magistratus deputatos ad cautiones exigendas, uel recipiendas pro pupillis, quando tutores sunt tales, quod tenentur satisdare, iuxta ti. Instit. de satisda. tu. cũ si. Vel si exegerunt cautionem quæ fuit minus idonea: unde ad interesse pupillorum, uel adultorũ datur hæc actio contra dictos magistratus, iuxta tit. etiam ff. & C. de magist. conue. & c. refert etiam Rofred. in libellis suis in rebus de actio. in factum, quæ datur contra magistratum, & c. Secũdo, quod sit ciuilis, patet, cum descendat ex senat. l. pen. C. de magist. conue. & senatusconsulta sunt de iure ciuili l. ius ciuile. ff. de iustit. & iu. Quod in personam, patet. cùm ex quasi delicto. Quarto, quod rei persecutoria respectu pupilli, vel adulti, patet Quinto, quod in simplum. eodem modo, cum tantum interesse persequantur, vt per totum tit. de magist conue. Sexto, stricti iuris, ut patet. Septimo, est perpetua. cum personalis, & c. Octauo, hæredibus. §. nõ autem. de perpe. & temp. actio. datur. Inst. in hæredes non, nisi ex dolo, & lata culpa. l. e. non simile. ff. de magist. conue. le. 2. C. eo §. fi. Institut. de satisda. tut. Nono, non infamat Decimo, est utilis: ut C eo. l. pen. Non est contraria. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex.

INGRATI.

¶ Hæc actio (si actio dici potest) competit aduersus libertum, qui existens ingratus patrono, qui eum manumisit, potest propter ingratitudinem in seruitutem reuocari. Et de hac. habetur in §. maxima. Instiu. de ca di. & per totũ. C. de lib. & eorum lib. Et similiter possumus dicere in patre aduersus filios emancipatos ingratos, & c. Et quod ista sit propriè actio, uidetur tex. in l fi C. de lib. & eorum lib. & facit 12. q. 2. ca. liberti. licet gl. ibi contradicat. vide in d. §. maxima. Secundo, quod sit ciuilis, pro ut in communi diuidundo. Et etiam cum detur ex dictis legibus, potest dici in rem, sicut præiudicialis de libertate, in simplum, & rei persecutoria, & strictis iuris, ut patet. Item perpetua, cũ persecutoria. Item hæredibus datur, licet non in hæredes, ut patet. Nono, non infamat. Decimo directa. Vndecimo, singularis. Duodecimo, simplex.

Post

¶Post hæc sic expleto tractatu omnium actionum, quæ reperiuntur in arbore, additis quibusdam alijs, ut patet, S. Blasius in suo tractatu prosequitur decem, & septé alias actiones, si actiones propriè dici possunt, quas legibus & alijs authoritatibus nititur roborare, & cum ipsis simpliciter transit. Ego, qui tanti doctoris vestigia in omnibus sequi deberem, discutiam si dictæ actiones sint necessariæ Et vel quod sint necessariæ, vel quòd non, in arbore mea eas signaui, & vnicuique suum circulum tradidi, vt appareret. In primis itaque admirãdum est, quòd si Ioan. vidisset dictas actiones esse propriè actiones, & necessarias, quod in arbore sua non dederit circulum, & de eis non fecerit mentionem: cùm inter antiquos doctores & glo. quanta sit eius opinio, manifestum est: cùm ut plurimum ab alijs modernioribus gl. & à doct. approbetur: sed quia quanto iuniores, tanto perspicaciores, iuxta l. præcipiunt. ff. de ædil. edi. & l. Gallus. in prin. ff. de liberis & posthumis. & l. 3. §. sed & seruus. ff. de condi. ob cau. igitur non est mirandum, si ipse addidit. Videamus itaque de singulis, & an iure probentur.

PRIMA.

¶Certi condictio ex stipulatione, Quæ, secundum eundem sanctum Blasium, habet locum, cùm quis ex stipulatus aliquod certum, cuius solutio non potest variari ab eo, qui est debitor, dicitque probari, iuxta no. per Bar. & Doct. in l. ubi autem non apparet. in princip. de verbor. oblig. & dicit eam dari contra promissorem ad id, quod promisit dare, ut eadem l. fina. in fine. Sed si quis esset stipulatus incertũ, competit ex stipulatu, uel incerti condict. l. si quis certum. ff. si certum petatur. Instit. de verborum obligatio. in principio. hæc ipse. Mihi pro nunc uidetur firma opinione dicendum, quod hæc actio non reperiatur, nec sit proprium nomen actionis. Nam tex. quem ipse allegat, Instit. de verbo. obligatio in princi. dicit plenè distinguendo, quod si incertum deuenit in stipulatione, datur actio ex stipulatu: si uerò certum, datur certi condictio, scilicet, certi condictio generalis, de qua ibi, & in l. certi condictio. ff. si cer. pet. & idē dicit tex. in lege, si quis certum. ff. eod. Et licet glo. in d. l. si quis certum soluendo contrarium l. si pacto, quo pœnam. C. de pact. dicat ibi agi ex stipulatione certi condictione, intelligitur de certi condictione generali, de qua supra locuti sumus, nec in aliquo no. per Bar. mihi probat hanc actionē diuersam, scilicet a certi cõdictione generali, quæ (ut dixi) potest etiam dici ex stipulatione, secundum gl. in d. l. si quis certum. Remaneat igitur, meo iudicio, quod hæc actio est superflua, cùm non probetur iure. Super quo tamen propter authoritatem tanti doctoris relinquo cogitandum.

IN FACTUM, QVAE ORITVR EX confessione informiter facta in iudicio.

¶Ad hanc dicas, quòd competit, quando quis confessus fuit in iudicio se esse debitorem alterius, non adiecta aliqua causa, & sic informiter confitetur. Nam in talem datur hæc actio ad faciendum, uel dandum illud, quod fuit confessus: de qua habetur in l. proinde. §. primo. ff. ad legē Aquiliam in l. nam & postcà. §. penult. & fina. l. sed si possessori. ff. de iureiuran. Et ita tenet Rofred. in suis libellis, ex quo resultant limitationes. Altera ad l. cùm de indebito. in fine de probat. quod confessio, scilicet sine causa, non præiudicet: quod est uerum extra iudicium. Altera ad l. Publia. §. Lucius. ff. depo. quia in iudicio facta confessio pareret obligationem, & per consequens actionem: licet secus sit ubi extra iudicium. hæc sanctus Blasius. Ego legendo in locis præallegatis non potui deprehendere hanc actionē: tamen quia sicut datur actio in factum ex iureiurando, cum informiter iuratur, ita dicamus hic, quòd detur in factum, cùm informiter quis confitetur: argu. l. illud. ad l. Aquil. & l. non possunt. ff. de leg. cum vulg. & in alijs terminis, qualiter sit iudicandum crederem quòd deberet dici, quod sit eiusdem naturæ, prout erat prima actio intentata contra ipsum, tanquam in eius locum ista subrogetur: arg. l. si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cau. in lege, qui in ius. ff. de re iudicata cum alijs, quæ dixi in utili, quæ ex confessione est: tamen tu etiam uidebis, &c.

QVANTO MINORIS EMPTOR empturus esset.

¶Vt dixi suprà in actione quanti minoris, quæ est prætoria: licet sint multi, qui nolint concedere hanc actionem: tamen communis opin. est cum glo. in l. Iulianus. in princip. de actio. empti. quòd scilicet reperiantur duæ quanto minoris, illa prætoria, & ista ciuilis, vt ibi plenè dixi. Et datur ista emptori contra venditorem ad quãtum minus erogasset emptor, si vitium sciuisset: cum illa prætoria datur ad tãtum minus, quantum communiter res valet, vt ibi fuit dictum, in tantum quod emptor nihil emisset, si vitium sciuisset: ad id totum datur hæc actio. vide late in d. l. Iulianus, in principio, & §. item qui furem & gl. magnam ibi. Et in quo differat vna ab altera eodem modo, &c. Secundo, hæc est ciuilis: vt d. l. Iulianus, & ibi omnes. Tertio, est in personam: quia venit ex cõtractu, iuxta §. sequens. Inst. de actio. Quartò, datur in simplum, vt ad pretium, vel interesse. d. l. Iulianus. § item qui furem. Quintò, est rei persecutoria, cùm detur ad pretium, vel interesse, vt patet. Sexto, est stricti iuris, quia non reperitur in §. actionum. Septimò, est perpetua, secundum glo. in d. §. item qui furem. versi. quod differt. In alijs fundamentis crederem esse dicendum, vt dixi in quanto minoris prætoris.

QVANTO PLVRIS.

¶Licet Rofred. in libellis suis, velit hanc esse actionem de per se, & competere quando venditor fuit causa, vt res pluris venderetur, & ad illud plus dari emptori hanc actionem, vt refert etiam S. Blasius hic: tamen, secundum eum, non uidetur sibi, quòd sit proprium nomen actionis, nec probatur intentio Rofred. in l. Iulianus. §. si venditor. & in § per contrarium, ff. de actio. empti. Sed quòd idē sit effectus, qui est in actione quanto minoris. Et licet pro opin. Rofred. posset argui, cùm dicit quod ut datur actio quanto minoris, ut in proxima præcedenti: ita quanto pluris possit dari in isto casu; tamen tu respõde: Et ita credo, quod illa causaretur propter vitium rei, ista uero causaretur propter fraudem uenditoris. Sed quia contra ipsum est actio ex empto, nõ est opus hac actione. Et quod sit uerum: probat tex. in d. §. si uẽditor, dum dicit, empti eũ iudicio teneri. & in §. per contrariũ. ibi ex uendito. Et sic ultra S. Blasium teneo contra Rofred.

EX STIPVLATV REM PVPILLI SALVAM fore, uel adulti, &c.

¶Hæc competit pupillo finita tutela ad interesse contra tutorem, uel adulto contra curatorem, quando tutor, uel curator per stipulationem promiserunt rem pupilli, uel adulti, saluam fore Et de hac habetur in toto tit. ff. rem pup. uel adulti sal. fo. & Inst. de satisd. tut. in principio. Hæc S. Blasius.
¶Vltra eum, ꝙ istud sit proprium nomen actionis, uidetur probari: ut l. 1. ibi, ea agi. ff. rem pup. saluam fore. & l. nõ quasi. in prin. & §. illud sciendum. & § hanc stipulationē. & §. generaliter. ff. eo. tit. & l. cùm pupillus. & l. si. ff. eo. Secundo, quod sit prætoria, probatur in glo. rubr. ff. rē pup. saluam forē. & uidetur innuere tex. in § furiosi. Inst. de cura. & in principio, de satis. tut. Et probatur Inst. de diui. stipul. in fi. prin. iuncto. § fi. In omnibus autem alijs terminis, crederem esse dicendum prout est dictum in actione, quæ est ciuilis: ut suprà per tex. in l. non quasi. §. generaliter. & l. cum pupillus. in fi ff. rem pup. sal. fo. ubi uidetur æquiparari actio tutelæ cum hac. Bene hic exciperem, quod ista non infamet: prout actio tutelæ, cùm non reperiatur cautum. Item quòd ista non est bonæ fidei, cùm non reperiatur in §. actionum pro ut etiam sentit glo. in d. l. cùm pupillus. uide, & cogita.

EX STIPVLATV REM RATAM HABERI.

¶In primis hæc stipulatio interponitur per procuratorem, de cuius mandato dubitatur. l. j. C. de procurat. l. 3. ff. rem ra. hab. & debet ante litis contestationem l. Pomponius. §. rati. ff. de procur. Et si procurator interuenit pro minore, debet etiam promittere, quod non petet restitutionem in integr. ut l. 3. ff. rem rat. ha. Et in hac actione uenit interesse stipulatoris. l. 2. ff rem ra. ha. Et debet ista stipulatio præstari, etiam per coniunctam personam. l. non solum. § 1. de procu. l. maritus. C. eo. l. 3. § sed si fortè. ff. iudi. sol. Hęc S. Blasius.
¶Vltra dicta per eum, in quibus adhuc non probat, an sit actio de per se, &c Adde quòd esto etiam ꝙ dicatur stipulatio, tamen uenit appellatione actionis, & habetur instat, actionis: ut in l. actionis uerbo. §. 1. ff. de actio. & ob. in l. non solum. ff. rem rat. hab l. prima. §. primo. ff. de præto. stipul. Et quòd in hac actione ueniat interesse stipulatoris,

pulatoris, adde tex. in l. in stipul. ff. rem ra. ha. In eo autem quod dicit sanctus Blasius, quod si procurator interuenit pro minore, debet non solum cauere de rato, sed etiam qd non petet restitutionem in integr. Si hoc esset indistinctè verum, esset multum no. sed intellige solum procedere, quando procuratori minoris esset facienda solutio. Sed si procurator minoris veniret ad litigandum, tunc non cogitur præstare hanc cautionem: cùm etiam minor non cogatur, ut habetur in l. si iudex circumuento ff. de minor. in l. si intra. C. de in integr. restit. Et ita post multa concludit Bar. inter varias tamen opin. in d. l. 3. ff. rem ra. hab. quod tene menti perpetuo Secundò, quod sit prætoria, probatur etiam, Instit. de diuis. stipul in fi. prin. iuncto §. si per glo. tu bti. ff. rem pup. sal. fo. &c. In omnibus alijs terminis credo posse dici, ut in proximè præcedenti, ne in aliquo varietur: vide, & rumina.

EX STIPVLATV, IVDICATVM SOLVI.

¶Ista stipulatio interponitur, & præstatur ab omni persona. quæ in iudicio alieno nomine comparet ex parte rei. l. minor. §. fin eam l. sequ. & l. qui proprio. §. qui alium. ff. de procura. Et hodie nemo suo nomine conuentus tenetur satisdare, iudicatum solui, ut in §. sed hodie Instit. de satisda. & l. unica. in fine C. eo tit. Hæc sanctus Blasius. Ad hæc adde gl. not. in rubr. ff. iudica. sol. Adde, quod hæc stipulatio, iudicatum solui, cõtinet tres clausulas, scilicet quod dolus malus absit, quod soluatur iudicatum, & de re defendenda, ut l. iudicatum solui. ff. iud. sol. Et in tantum quis tenetur ex tali stipulatione, in quantum iudex iudicat: quo facto dicitur habere expeditam quantitatem. l. iudicatum solui. la secunda. ff. eod. titu. Et quando committatur talis stipulatio, vide in l. iam tamen § nunc videamus. eod. tit. Quod habeat instar actionis, dic vt in proxima præcedenti. Et illa clausula, quod dolus malus absit, ad quod tempus debeat referri, vide in l. nouissimè §. fin. ff. eod. Secundò. quod sit prætoria, vult glos. in rubr. ff. iudi. sol. & proba prout in præcedentibus. In alijs terminis eodem modo, ut in præcedentibus dicerem, &c.

EX STIPVLATV DE DAMNO INFECTO.

¶Hæc stipulatio interponitur, quando domus tua minatur ruinam supra meam, & committitur, quando posteà ruina mihi contingit ex uitio ipsius rei: secus si casu fortuito. l. dã ni. §. Sabini. & l. fluminum. §. hæc stipulatio. & l. idem seruus §. quanquam de dam. infec. Et in ea venit damnum, & sic diminutio patrimonij, non autem lucrum cessans. d. l. fluminum. in fine. & l. Proculus in fine. Et ueniunt etiam pensiones inquilini, qui propter timorem ruinæ migrauit Et idem si ex hoc non potuit rem locare. l. in hac. & l. damni. eod. tit. de qua in toto tit. de dam. infec. Hæc ipse.

Tu adde pro terminis in hac materia, quod hæc stipulatio non præstatur inquilino, sed domino. Et an ab extraneo peti possit, vide in l. inquilino, & ibi glo. ff. eo. Item nõ præstatur illi, qui haberet cum alio domos communes, & damnum timeret. Iste est text. in l. si ædibus. ff. eod. & ibi in fine corollariè dicit tex. ita demum hæc stipulatione opus esse, si alio modo damnum sarciri non possit. & in d. l. si ædibus. habes quod liceat allegare præceptores, & facit ibi Caius Iurisconsultus in duobus locis. Quid, autem, si cùm peteretur cautio, & quis nollet præstare, & antè quã iudex adeatur, ædes corruant. Vel si iudex decernat quem ire in possessionem, non cauente aduersario, & antè, quàm intret, ædes corruant: pro his casibus vide tex. singularem in l. cùm postulassem. in princ. ff. de dam. infec. secundum Batt ibi. & secundum Acet. in §. primo. Institu. de actio. Et qualis debeat fieri æstimatio in hac stipulatione, uide text. In l. ex damni infecti. in princip. ff. de dam. infec. & l. inter quos & fin. & l. nam si non eod. tit. & l. quidam. §. fin ff. de serui vrban. præd. Et dato quòd paries communis corrueret, qualiter sit agendum: uide tex. in d. l. ex damni infecti. §. primo. Et dato quòd in eadem re, quæ est plurium, sit datum damnum, uide in ea. l. § quoties el secondo, per te uide ibidem, plenius Secundò, quòd sit prætoria, proba per iura, quæ in præcedenti allegaui. Et in alijs fundamentis, eodem modo.

EX STIPVLATIONE INTERPOSITA DE opere demoliendo in causa nuntiationis. noui operis.

¶In hac actione dic quòd ista stipulatio committitur cõtra illum, qui facit opus post nuntiationem noui operis, præstita satisdatione, de opere demoliendo, si iniuste opus faceret. Et per illam satisdationem præstitam, uel habitam pro præstita, quando stat per nuntiationem nouum opus, quod minus sibi promittatur, censetur remissa nuntiatio noui operis, & durat stipulatio, ut habetur in l. prætor. §. 1. & §. si quis paratus. & § qui remissionem. ff. de oper noui nuntia. Et ista actio datur stipulatori contra promissorem, vt destruatur ædificatum indebitè, in casu, quo ille promissor non iure ædificasset, ut in dictis iuribus: aliàs secus, ut ibi. Hæc Ioan Baptista, &c. Et nihil addo, nisi quod ad materiam uide quæ dixi in actione in factum de opere demoliendo supra Et quod ista sit prætoria, dic ut in proximis præcedentibus. In allijs crederem, quod idem in hac sit, prout in illa de opere demoliendo, & ibi vide, &c.

EX STIPVLATIONE, QVAM INTERposuit vsufructuarius.

¶Ista stipulatio interponitur per vsufructuarium in fauorem proprietarij stipulantis duo. Et primum, quòd vsufructuarius debet promittere, est de utendo re arbitrio boni uiri, idest, iudicis: continuus. §. cùm ita, de uerbõrum obligatio. & quod no. Instit. de usufruc. in princip. secundo debet promittere quod restituet quicquid superest finito vsufructu. De quo in l. j. vsufr. quemadmod. cau. Et in primo capite potest committi hæc stipulatio, etiam durante vsufructu, quoties re vsufructuarius malè utitur. In secundo capite solum finito, de quo in §. constituuntur. Instit. de vsufruct. Hæc ipse.

Tu adde, quòd ad hanc actionem potest adstringi usufructuarius, ut habetur in l. j. in fine princip. & §. cauere. ff. vsufructu quemadmo. cau. Et si non daret cautionem usufructuarius, quid agendum: vide in l. fi. §. si ff. eod. Item adde, quod in hac cautione intelligitur, quod dolus malus absit, ut l. huic. ff. eo Item uir bonus dicitur iudex: adde text. in l. vir bonus, ff. iud. sol. uide per totum ff vsufru. quemad. cau.

An autem a testatore, qui alicui legaret vsumfructum alicuius rei, possit remitti ista satisdatio, uide glo. no. in §. item si pecuniæ. in ver. satisd. Instit. de vsufruct. & gl in l. j. C. eo. titu. Adde etiam quod idem procedit in casu quando esset legatus solus vsus, sine vsufructu, ut d. l. huic. §. sed & si usus. & est glo. in rubr. eod. tit. Et quod sit prætoria ista stipulatio, siue cautio, est tex. in d. l. j. in princ. ibi, prætori usum est ff. vsufruc. quemadmod. cau. licet videatur obstare tex. in l. j. C. de vsufruc. cùm videatur dicere, quod istæ cautiones sint ex forma senatusconsulti, eum senatusconsultum fit de iure ciuili. l. ius autem ciuile ff. de iustitia, & iure. §. constat. Instit. de iure natu. Nisi dicas, quòd non sumus in casu, ubi usufructus constitutus est in rebus, quæ vsu consumuntur, prout loquitur dicta lex prima. &c. Item in personam, cum veniat ex stipulatione, quòd in simplum, & rei persecutoria, quod stricti iuris, quòd perpetua. & detur hæredibus, sed non in hæredes nisi de eo, quod ad eos peruenit: quod non infamet, quod directa, quod non contraria, quod singularis, & simplex, sunt termini manifesti, &c.

EX STIPVLATV PRO REBVS, QVAE vsu consumuntur.

¶Ista stipulatio interponitur per vsufructuarium super rebus, quæ vsu consumuntur, de restituendo proprietario æstimationem earum rerum, finito vsufructu, ut l. hoc senatusconf ff. de vsufructu earum rer. quæ usu consu. & in §. constituitur. Instit. de usufruc. Adde tex. in l. j. C. eo. in tantum tenetur eam præstare usufructuarius, quòd non posset remitti per testatorem. l. j. C. de usufru & ibi glos. & glo. in d. uers. satisda. in §. item si pecuniæ. Instit. eodem. Secundo, quòd sit ciuilis & non prætoria, probatur, cùm sit ex senatusconsulto, per d. l. 1. C. de usufruc. & d. l. hoc senatuscon. iuncta l. ius autem ff de iustitia, & iure. In alijs terminis dic ut in proxima præcedenti.

¶EX STIPVLATV, VT LEG. VEL fideicom. nomi. caue.

¶ Ista stipulatio interponitur per hæredem in fauorem leg. uel fideicom. quando est factum legatum, uel fideicõmissum sub conditione, de præstando legato uel fideicommisso, adueniente die, uel conditione, ut f. nt leg. nõ. cau. per totum. & C. eodem titulo. Adde quod hæc cautio non

non tantùm per hæredes præstari debet, sed etiam per per successores eorum: vt l. 1. § non solum. ff. eod. & ita econtra non solum præstatur legatarijs, vel fideicommissarijs, sed etiam hæredibus ipsorum, vel etiam procuratori. d. l. 1. § nec sine ratione. Et quæ veniant in hac stipulatione, vide in d. l. 1. §. bellissime. & §. ité quæritur. e. tit. Adde etiam quòd ista satisdatio habet præstari a quocunque hærede, etiā cuiuscūis dignitatis, vel facultatis, d. l. 1. quod tamen fallit. in §. item si pecuniæ. Instit. de vsufruc. Secundo, quod sit prætoria, est tex. in d. l. 1. in prin. & §. nec sine ratione. In alijs dic vt in præcedenti, hoc excepto, quod in successores datur, &c. d. §. non solum, &c.

EX STIPVLATV CONTRA ILLVM, qui rogatus est restituere quicquid ex hæreditate superest.

¶Hæc habet locum, quando quis est grauatus post mortē suam restituere quicquid ex hæreditate superest: quia tenetur talis grauatus per stipulationem promittere illi, cui erat facienda restitutio, restituere quicquid superest tempore mortis suæ. Et debet cauere de conseruando ad minus quartam partem bonorum, cum alias possit alienare: vt in authen. cōtra rogatus. C. ad Trebellian. quæ est ex §. si quis. in Authen de rest. collat. octaua. Hæc Ioan. Adde quod hęc posset remitti per testatorem, ut d. auth. contra rogatus. Et hæc quarta pars licet regulariter non possit diminui, fallit in casibus positis in d. auth. contra rogatus. §. si & ibi vide. Et cum non reperio quòd sit prætoria, iudicarem ipsam ciuilem, per illum tex. Tu vide, & in alijs terminis idem puto dicendum ut in superiori proxima, &c.

EX STIPVLATIONE DE iudicio sisti.

¶Hæc actio datur ex stipulatione de iudicio sisti interposita tam ex parte actoris, quam rei, qui non possiderent immobilia: vt toto tit. ff. si quis cau. & l. sciendum, qui satis. cog. in authen. offeratur. C. de lit. contestat. §. hodie. Instit. de satisdat. auth. generaliter de episcopis, & clericis. Hæc sanctus Blasius. Adde ad hanc, quod sit prætoria, per textum in l. 1. ff. si quis cau. in glo. rubr. Et in quantum detur hæc actio, vide textum in lege tertia, ff. eodem, in alijs terminis, dic, ut in præcedentibus.

EX STIPVLATV PRO REBVS morbosis.

¶Hæc locum habet, quando venditor promisit emptori per stipulationem iumentorum, vel seruum esse sanum: nam datur ad interesse emptori in casu morbositatis: vt lege, si fundus. & l. euicta. §. duplæ. ff. de euictio. & habetur Instit. de di. stipu. Nihil addo, nisi quòd cum sit conuentionalis, non propriè eam prætoriam facere: licet gl. iuncta tex. in l. actionis verbo. §. 1. primo, de actio. & obliga. videatur innuere, quod sit prætoria: & etiam videatur innui in rub. ff. de ædil. edic. Adde rubricam de euict. quę sequitur. In aliis fundamentis, & terminis potest vt pręcedentes baptizari.

EX STIPVLATIONE, PER QVAM LEG. vel fideicommiss. &c.

¶Additio hæc interponitur a legatario, vel fideicommissario in fauorem hæredis, quando hæres, scilicet nolens soluere ipsis legatum vel fideicommissum, dubitans ne plus soluat ratione Falcidiæ vel Trebellianicæ imponendæ, qui legatarius, vel fideicommissarius debent promittere de restituendo hæredi id, quod venisset detrahendum ratione Falcidiæ vel Trebellianicæ, ut habetur in l. j. & l. fi. si cui plus quam per leg. Falci. & interponitur in donatione causa mortis. d. l. 1. hæc stipulatio. Et eodem modo præstatur legatario, vel fideicommissario, si secūdo loco essent ipsi grauati restituere. d. l. 2. § sed & legatario. nisi legatarius, uel fideicommissarius velit cauere hæredi eo tato circuitu: vt l. videamus ff eod. Adde primo, q̄ istę stipulationes vt plurimum interponuntur, quia interest potius nō soluere, quàm solutum repetere iuxta l. 3. ff. de compen. Et ratio rationis est quia is, cui soluitur, posset effici non soluendo. Et tunc succedit etiam alia ratio. quòd inanis est actio, quam inopia debitoris excludit l. nam & is, ff. de do. cum fini. Secundo, adde q̄ est prætoria, per tex. in d. l. j. in prin ibi, subuenit pretor. In alijs baptizat, ut proximè dictum est, &c.

EX STIPVLATIONE ARROGANTIS.

¶Hæc actio stipulatio interponitur a patre, qui arrogat aliquē in filiū, qui est sui iuris. & sic pupillus: quia debet tabellioni, tanquā publicæ personæ stipulari de restituendo oīa bona, quæ ipse habuit de bonis pupilli arrogati, & vltra hoc ēt partem bonorum suorum, & facere talem restōnem illis personis, quibus bona pupilli obuenissent, si arrogatio non fuisset. Et hoc stando quod arrogatus sit in pupillari ætate. De hoc in Authen. de adop. & l. his verbis. & l. non aliter. & l. si arrogatio. ff de adopt. §. cum autem. Inst. eo. tit.

Et pro his omnibus stipulationibus datur quandoq; certi condictio, quādoque actio ex stipulatu, iuxta l. si quis certum. ff. si certum pet. & Inst. de uerb. obl. in prin. quādo certum vel incertum in stipulationem deuenit, secundum varios terminos. Tu adde unum, quod non est necessarium, vt prædicta procedant, quando pupillus decedit in pupillari ætate, per d. § cum autem. cum alijs præallegatis. & l. hæc autem. ff. eo. cum seq. Et idem in pupilla arrogata, d. l. hæc autem. Et cum non reperio prætoriam esse, potes eam ciuilem facere: tamen vide, cum videar lassus in fine opusculi.

¶Post hæc Sanctus Blasius ponit viginiquatuor quæstiones ad materiam actionum. Primo; quid sit actio. Secundo, in quo differat ab exceptione. Tertio, quo iure introducta sit actio. Quarto, in quo differat ab actu. Quintò, an quis possit agere sine actione. Sexto. an actio sit exprimenda in iudicio. Septimo, si exprimitur actio inepta, &c. Octauò, si producitur libellus ineptus. Nonò, si fertur sententia in meritis causæ. Decimo, in quo differt actio ab officio iudicis. Vndecimò, quæ sint actiones ex uarijs figuris causarū. Duodecimo, an de iure canonico ex pacto nudo nascatur actio. Decimotertio, an possint cumulari plures actiones. Decimoquarto, an agenti possit obijci exceptio. Decimoquinto, an plures in eodem libello possint conueniri. Decimosexto, in quo differat actio ab obligatione. Decimoseptimo an in actione sit exprimenda causa proxima vel remota. Decimooctauò, quot modis colligitur actio. Decimononò, an actio per præscriptionem tollatur ipso iure. Vigesimo, in quo differat actio directa, & utilis. Vigesimoprimo, quot modis datur actio. Vigesimosecundò, an sit dare actionum in genere. Vigesimotertio, an ex cōtractu inutili oriatur actio. Vigesimoquarto, vnum deducto contractu in stipulationem, oriatur actio etiam ex contractu. De quibus hic per eum, per quatuor columnas.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA EST POTESTATE, negotium gestum esse dicitur.

Continuatio. ¶Qualiter conueniamur ex contractibus, vel furtis nobiscū habitis, dictum est, nūc qualiter cōueniamur ex habitis cum ijs, quos in potestate habemus. Accursius.

Quod cum eo, qui in aliena est potestate negotium gestum esse dicitur. [1]†

TITVLVS VII.

Cognito contractu seruo rum ad obligandum dominum, erit cognitum quid de contractu filij ad obligandum patrem. Aretinus.

[1]† Th. dicetur.

Diuisio. *Via tamē.* ¶Tot. iste ti. diuidit in sex partes. Primò ponit continuationē rubricę. Secundo, q̄ filius, & seruus æquiparātur, iō Via tamen fulito redit ad contractum serui. Secunda ibi, Et quia. Tertia ibi, Si igitur, Quarta ibi, Quæ diximus. Quinta ibi, illud dictum in vno, potest intelligi dictū ī alio. Tertio prosequitur d̄ contractibus seruorū qualiter, & inquantū eorū dominus teneatur Quarto illud extendit ad filios. Quintò ponit vnum in filio, quod non habet locum in seruo. Sexto redit ad contractum serui. Secunda ibi. Et quia. Tertia ibi, Si igitur, Quarta ibi, Quæ diximus. Quinta ibi, illud

Z propriè

proptiè. Sexta ibi, Illud in ſumma. ¶ CASVS. Suprà titulo proximo. §. ſed & ſi quis cum parente tractatum eſt de actione de peculio, quæ datur contra parentem, vel dominum pro contractu facto cum filiofamilias, cum ſeruo, ſed non plenè; & propterea dicit in hoc loco, ꝙ de ea uberius tractare proponit; & occaſione inde ſumpta, tractat de omni negotio, qđ geſtū eſſe dr̄ cum eis, qui in noſtra ptāte ſunt. Dicit ergo, ſiue cum filiof. ſiue cum ſeruo negotium geſtū ſit, quod in omnib fere eadem natura ſeruat̃, & ſine dubio in quolibet articulo poſſemus tractare, & exēplificare de ambob quia tñ in his duob. eadem ferè natura intelligit: ne uerboſa fiat diſputatio, ſermonē in perſonam ſerui, & dñi dirigamus; & idē intelligamus in parentib. & liberis. & de hoc tractabimus inf. eo. §. illud proptie. arg. eius, quod dr̄, opus eſt, ut de hac actione, &c. uoluerunt quidam dicere, ꝙ hoc uerbum, de peculio, eſt ꝓpriū nomen actionis: nos contra: ſed ſunt adiectiones: ut notat̃ i fi. huius §. h. d. Franciſcus de Aret.

1† *Th. ſerui aut filij familias aduerſus patrem aut dominum.*

2 † *At quoniam.*

3 † *parentū.*

a *Superius.* ut ſ. tit. j. §. actiones autem, & §. ſunt prætera.

b *Diligentius.* quàm ſ. dictum ſit. uel hic diligentius, ideſt, diligenter.

c *Ferè.* hoc dicit, ꝑ Macedonianum, qđ habet locum in filijs, non in ſeruis: ut inf. eodem. § quæ diximus. & propter alios caſus, quos ibi dicemus Accur.

d *Diſputatio.* nota contra multos doct qui legendo, & cōſulendo multa, & inutilia effundunt, cum paucis uti poſſint: contra id, quod dr̄, ꝙ gaudēt breuitate moderni. nam in multiloquio non deeſt peccatum. facit l. ampliorem. §. in refutatorijs, cum ibi no. per gl. & Doct. C. de app. Ang.

a Iſta glo. nō eſt Accurſij.

e *Idem intellecturi.* nam ſimilium eadem eſt diſciplina: ut hic &. ff. de in rem verſo. l. 3. § proinde. & § quoties.

f *In his.* ſcilicet, parente, & filio.

g *Oſtendemus.* inf. eodem § quæ diximus.

¶ SI IGITVR IVSSV DOMINI. ¶ CASVS. Supra dictum eſt, ꝙ tractandum erat de acti. ſiue adiectionibus actionum, quæ competunt ꝑ negotia geſta cum ſeruis, & filijsfam. Videamus igitur primo de illa actio. quæ competit ꝑ negotium geſtum cum ſeruo, iuſſu domini. Dicit igitur, quod ſi aliquis iuſſu domini cum ſeruo contrahat, cum domino contraxiſſe vr̄; & ideo contra dominū competit ei actio inſolidūm cum hac adiectione, qđ iuſſu, & inſolidum. Eidem enim dñi ſequi vr̄, qui eius iuſſu cum ſeruo contrahit. Similiter poſſet poni exemplum in filio, cum quo iuſſu patris contractum eſt: ſed ne verboſa, ideſt, uerboſum ſit diſputatio, idem intelligas in filio, & patre, qđ dicit in ſeruo, & domino. & ſum in uerſiculo, Eadem ratione prætor, &c. Vidiſtis duas actionum adiectiones inſolidum: adhuc præter illas duas adiectiones, prætor proponit alias duas, quarum una uocatur exercitoria, & alia inſtitoria; & primo ponit exemplum de exercitoria dicens, ꝙ tunc competit exercitoria, cum dñs nauis ſiue nauta, qui exercere dicitur, ſeruum ſuum magiſterio nauis præpoſuit, & cum ſeruo illo contractum fuerit. Datur enim tunc contrahenti contra dominum nauis actio exercitoria inſolidū, cum præpoſuerit eum inſolidum; & quanquam litera in ſeruo ſuo locatur, idem tñ intelligas in ſeruo alieno, uel in libero hoie. magiſterio nauis præpoſito, ſi cum eo contractū fuerit, eius rei gratia, ad quam præpoſitus fuerit, & ſic trahit exercitoria nomē ſibi ab ipſo domino nauis, qui alium præpoſuit alicui negotio, qui exercitor dicitur: ſed inſtitoria ecōuerſo trahit nomen ab eo, qui certo negotio præponit̃, qui inſtitor appellatur. & ſumus in uerſiculo, inſtitoria, &c. Supra uidiſtis qñ locum habet exercitoria adiectio: mō uideatis, qñ locū habeat inſtitoria: & certè habet locum. cum quis præponit ſeruū tabernæ, aut alicui negotiationi: & cum eo contractū fuerit eius rei gratiæ, cui præponitur. Tunc. n. datur actio contra eum ex cōtractu, cū hac adiectione inſtitoria. Qui autem a dño præponitur, inſtitor appellatur. In uerſi. iſtas tñ duas actiones, &c. caſus eſt talis. Supra diximus, ꝙ locū habet exercito. ſiue inſtito. cum ſeruum ſuū naui, uel tabernæ. vel alteri rei; ſiue certæ negotiationi. dominus præpoſuerit. Iſtas ēt duas actiones prætor reddit, & donat; & ſi ſeruum alienum, uel liberum hominem alicui negotiationi præpoſuerit: quia eadem ratio æquitatis in eo caſu inuenitur. h. d. Fran.

Exercitoria actio,

Exercitor.

4† *Th. geſtis agit.*

5 † *uocatur.*

Inſtitoria. actio.

Inſtitor.

6 † *quidem.*

7 † *Eſt.*

8 † *autem*

perius [a] mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familias, ſeruorumq́; [1] † agitur, opus eſt, vt de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes, dominoſve dari ſolent, diligentius [b] admoneamus. ¶ Et quia [2] † ſiue cum ſeruis negotium geſtum ſit, ſiue cum ijs, qui in poteſtate parentum [3] † ſunt, eadem ferè [c] iura ſeruantur: ne verboſa fiat diſputatio, [d] dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominiq́ue, idem intellecturi [e] de liberis quoque, & parentibus, quorum in ptāte ſunt. Nam ſi quid in his [f] propriè ſeruetur, ſeparatim oſtendemus. [g]

Dominus tenetur ex contractu ſerui in ſolidum, ſi contrahi iuſſerit, vel ſi ipſum, vel liberum hominem naui, uel alicui alij negotiationi præpoſuerit, actionibus cognominatis, quòd iuſſu, & exercitoria, & inſtitoria. Ange.

¶ Si igitur iuſſu domini [h] cum ſeruo negotium geſtū erit, [4] † inſolidum prætor aduerſus dominum actionē pollicetur, ſcilicet, quia is, qui ita contrahit fidem domini ſequi vr̄. [i] Eadē rōne [k] prætor duas alias inſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, [l] altera inſtitoria appellat̃. [5] † Exercitoria tunc habet locum, cùm quis ſeruum ſuum, magiſtrum naui præpoſuerit, & quid cum eo eius rei gratia, [m] cui præpoſitus erit, contractum fuerit. [6] † Ideo aūt exercitoria vocatur, qa exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis queſtus [n] pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, cum quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi, ſeruum [o] ſuum præpoſuerit, & [7] † quid cum eo eius rei cā, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo aūt inſtitoria appellatur, qa qui negotiationib. præponuntur, inſtitores vocātur. Iſtas tamē [8] † duas [q] actiones ꝑtor reddit; & ſi liberū quis

h *Domini cum ſeruo.* ſcilicet. uolentis cum ſeruo contrahi. ſiue dirigat iuſſum ad ſeruum, ſiue ad contrahentem cum ſeruo, ſiue ſubſcripſit, ſiue quocunque modo contractum ratum habuit: ut ff. quod iuſſu. l. j. §. j. & §. ſed & ſi ſerui chirographo. & § ſi ratum.

i *Videtur.* ut etiam ab ipſo domino debitum condici poſſit: ut inf. eod. § pen.

K *Eadem ratione.* quia fidem domini ſequi uidetur, ut ſupra proxi. §. in fi. Accur.

l *Exercitoria.* quæ perpetuo hæredi, & in hæredem datur, ut ff. exer. l. ſi tamen. § fi. b Idem in inſtitoria: ut ff. de inſt. l. nouiſſimè. Idem etiam de in rem uerſo: ut ff. quando de pecu. act. anna. eſt. l. quæſitum. in fi.

m *Eius rei gratia.* bene dicit, eius rei gratia. Nam ſi ob aliā rem puta negotij ſui, uel cum eſſet præpoſitus ad uehendū onus, ipſe accepit mutuam pecuniam, non ad utilitatem nauis, non tenetur dominus; ut ff. de exer. l. j. §. non autem.

n *Queſtus.* ideſt, prouentus, ſiue lucrum: Sed magiſter appellato, cui totius nauis anchora, ideſt gubernatio commendatur: ut ff. de exer. l. j § magiſtrum nauis.

o *Seruum* uel liberum: ut in fi. huius §.

p *Vocantur.* nota, quòd inſtitoria a præpoſito, ſed exercitoria a præponente uocatur: ut hic, & ſupra proxi. §.

q *Duas.* per hoc ꝙ dicit, duas, excludit prima, quod iuſſu. Accurſius.

b Dic hoc uerum, ſi prima actio dabatur hæredi, uel contra hæredem: quia iſtæ non ſunt propriè actiones ſed adiectiones: ut habetur in d. l. ſi tñ. § fina. ſm Ang.

Aequitatis.

a *Aequitatis*. No. ꝙ vbi eadem est æquitas, idem ius statuendum est sic ff. ad l. Aquil. l. illud. §. cùm enim. in glos. æstimari. & suprà quibus mod. ius pat. potest. sol. §. pari ratione.

Ius idē statuatur, vbi est eadem æquitas.

¶ INTRODVXIT. ¶ CASVS. Præter prædictas actiones, quod iussu, exercitoria & institoria adinuenit adhuc prætor aliam adiectionem, quæ vocatur tributoria, & habet locū hęc adiectio, qñ domino sciente, & iubente, in mercib. peculiaribus negotiatur seruus. Tunc enim si aliquis in illis mercib. cū seruo contrahat, statuit prætor, vt quicquid in illis mercibus cum seruo contractū est, vel inde receptum, ꝙ totum inter dominū, & creditores tributoria agentes distribuatur: & quia domino permittitur distribuere; si cōtingeret, quòd malè distribueret dominus, propterea in hoc casu accommodauit prætor hanc actionem, siue adiectionem creditori cō querenti de mala distributione. h. d. Quidam tamen dicunt, quod non habet locum tributoria contra dominum, nisi in eo casu, quando dominus iam malè distribuit. tu dic contra. Franc.

1 † *interueniebat*.

2 † *Th. inuenit*.

3 † *debetur*.

b *In peculiari merce*. hoc cautè dicit, non in dominica: vt ff. de insti. l. sed & si pupillus. §. pen. a

a Nota ex illo §. pe. ꝙ iam; ꝙ a institoria hēt locum i merce dominica: tributoria in merce peculiari: & si vna egi, & succubui; quia malè intētaui, possū aliā intētare, de quo dic, ut ibi p gl. Ang.

c *Negotietur*. ad omnem quoque porrigitur negotiationem: vt ff. de trib. l. illud. & l. j. §. licet.

d *Eius rei causa*. nota, ꝙ ad hoc, ut competat ista actio, oportet, ꝙ sit contractum illarum mercium cā; alias nō competeret, vt per Ang. hic.

e *Minus*. hanc actionem tributoriam dicunt quidam, non dari, nisi dominus primo distribuat; & dicūt, ꝙ cogit officio iudicis. & hoc colligitur ex hoc. §. quia dicit, minus. Sed dico; ꝙ ante, & post competit. quia minus tribuit, qui nihil tribuit: vt ff. de trib. l. illud. §. si cuius dolo. ver. minus. & arg. ff. de uerb. sign. l. minus. & l. uerbum amplius secundum lo.

hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit, scilicet, quia eadem æquitatis[a] ratio etiam eo casu interueniat.[1] †

Si seruus, sciente domino in merce peculiari negotiatur, & inde dominus aliquid recipere debet uocatur in tributum, una cum aliis creditoribus. Aret.

¶ Introduxit [2] † & alia prætor actionem, quæ tributoria uocatur. Nāque si seruus in peculiari [b] merce, sciente domino, negotietur, [c] & quid cum eo eius rei causa [d] contractum erit: ita prætor ius dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, [3] † & cęteros creditores pro rata portione distribuatur; & ideo tributoria uocatur, quia ipsi domino distributionē prętor permittit. Nam si quis ex creditoribus quæratur, quasi minus [e] ei tributum sit, quàm oportuerit, hāc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

Ex contractu inito cum seruo, domino ignorante, tenetur dominus de peculio, uel in id, quod in rem suam versum est. Et dicitur uersum in rem domini, si aliquid in rem domini impenderit necessario: iudex tamen debet prius inspicere, utrum in rem domini sit uersum, quàm de peculio condemnet. Aret.

¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque [f] eo, quod in rem domini versum erit, ut quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamē siue quid in rem eius versum fuerit, [4] † id totum [5] † pręstare debeat, quatenus peculium patitur. [g] In rem autem domini versum [6] † intelligitur, quicquid necessariò in rem eius impenderit [7] † seruus: veluti si mutuatus pecuniā creditoribus eius soluerit, aut ædificia [8] † ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus [h] erit. Itaque si ex [i] decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinq; quolibet modo consumpserit, pro quinque quidem [6] † insolidum damnari debes. [K] pro cęteris verò quinq; eatenus, quatenus in peculio [10] † sit. ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titiū consequi posse. Licet [l] enim vna sit actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamē duas habet cōdemnationes

¶ PRAETEREA INTRODVCTA. ¶ CASVS. Iam vidistis naturam diuersarum adiectionum, uidelicet, adiectionis, quod iussu, exercitoriæ, & institoriæ, & tributoriæ. adhuc præter istas sunt inductæ a prætore aliæ adiectiones, quarū una uocatur de in rem uerso, & alia de peculio. & sunt diuersæ a prædictis: quia supradictæ adiectiones nunquā habent locum contra dñm pro cōtractu facto cum seruo: nisi hoc factum fuerit, dño uolente: sed istæ duæ actiones dant contra dñm pro contractib. factis cum seruo, dño ignorante, & nolente: adeò quod si sine dñi voluntate negotium gestum sit, tamen si quid in eius negotium versum fuerit, id totum præstare tenetur dominus, & ad hoc potest agi actione ex illo contractu. cum hac adiectione, de in rem uerso: si autem non sit aliquid versum in rem eius. tunc potest dominus conueniri, quatenus est in peculio. Deinde docet, qđ vr̄ versum in rem domini, dicens, ꝙ illud vr̄ versum. qđ in rem eius necessario impēdit seruus. & de expēsis necessarijs ponit multa exempla. Sed pone, quòd seruus alicuius, qui sciente domino, in negotijs peculiarib. negotiatur a Titio decē aur. acceperit mutuo, & quinq; aureos creditoribus, suis soluerit: reliquos verò quīque alio modo consumpserit; pro litis quinque, quos in rem domini conuertit: debet dominus in solidum conueniri: pro alijs vero quīque peculio tenus dominus conuenitur. Si autem omnes decem au. in rem domini uersi fuissent, decem aureos consequetur per actionem de in rem verso. Licet enim vna sit actio. siue adiectio, qua de peculio, & de eo, quod in rem domini versum sit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Iudex ergo, coram quo de in rem uerso agit. debet inspicere, an in rem domini versum sit, an non. Non enim aliter debet venire ad æstimationem peculij. nisi aut nihil in rem domini versum sit, aut non totum. hoc dicit. Fran.

4 † *erit*.

5 † *Th. dominus soluere cogatur*.

6 † *Th. uersum, impensumq; sit*.

7 † *Th. ius pensum fuerit*.

8 † *Th. ades ruinā minātes*.

9 † *deest Th. quidē*.

10 † *Th. peculij quantitas patet*.

f *Deq; eo*. caue tibi: quia de duab. actionibus simul dicit, scilicet de pec. & de in rem uerso.

g *Patitur*. facit ff. de pecu. l. si quis seruum. §. etiam & hic adiunge. §. cæterum. qui est infrà.

h *Mercatus erit*. facit ff. de in rem. vet. lege 3. §. proinde.

i *Ex decem*. quia quot sunt consumpti, in tot debet teneri: vt supra proximo §.

K *Damnari debes*. facit ff. de in rem ver. l. si pro patre. §. idem.

l *Licet*. hoc punctum, quod est hic, ita prauè intelligunt quidam, quòd quicunque agit de peculio, videtur intentare illam formulam, & agere, scilicet de in rem verso: ut hic, & ff. de in rem uer. l. si filiusfamilias, in fine. & ff. de pecu. l. prima. §. est autem. quæ opinio necessaria esse videtur. Nam cum de peculio agitur deducta peculiaria computantur; & ita quod seruus debet dom[ino], & dominus debet seruo naturaliter: quia qđ seruus i[m]pe[ndit]

in rem domini, venit in actione de pecu. vt ff. de pec. l. quam Tuberonis, §. in peculio. versi. sed & id. quod nihil aliud est quàm de in rem verso agi. & ita qui agit de pecu. & de in rem verso agit. Sed Io. dicit, quod diuersæ sunt actiones, & actionum formulæ. nec qui formulam vnius proponit, alterius formulam proponere videtur. Nec ob. d. l. de pecu. l. j §. est autem. quia licet ibi videatur sub actione, & edicto de peculio actionem de in rẽ verso proponere, tamen non demõstratur edictum, quod sit de peculio tm: sed generale, quod dicit de omni eo, quod fit cũ eo, qui in aliena est potestate: vt in ead. l. j. §. verba autem. Itẽ non ob. d. l. filiusf. in fine, quia quo ad effectum proponit de in rem verso, qui proponit de peculio. non quo ad formulam. Et eodem modo expone, quod hic dicitur, vna est actio de peculio, & de in rem verso. i. ille, qui proponit actionem de peculio, consequitur effectũ actionis de in rem verso Et quod subijcit, duas habet condemnationes. s. actionis de peculio unã. s. pro suo effectu: & aliam pro effectu. s. actionis de in rẽ uerso. Acc.

1 † de peculio. Th.
2 † Th. g.d.
3 † Th. alis qui enim.
4 † Th. transibit.
5 † huius.

nes Itaque iudex, apud quẽ de ea actione[a] 1 † agitur, ante dispicere solet, an 2 † in rem domini versum sit: nec aliter 3 † ad peculij æstimationem transit, 4 † quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur: aut non totum.

In peculio dicitur esse id, quod superest, deducto eo, quod debetur domino, dummodò non debeatur vicario serui. h. d. Are.

¶Cum autem quæritur, quãtum in peculio sit, antè deducitur quicquid seruus domino,[b] siue, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet[c] seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is[d] in 5 † ipsius[e] peculio sit, quod eò[f]

ADDITIO. Hæc opin. gl. quod sunt diuersæ actiones, verior est: quia habent diuersa nomina, & diuersa media concludendi.

a *Actione*. scilicet, de peculio.

¶ CVM AVTEM. ¶ CASVS. In fine proximi §. habuistis, quod tunc demum transeundum est æstimationem peculij, quando nihil est in rem domini versum, vel non totum. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter in isto casu debui æstimari peculium? Frater res. cum quæritur, quantum peculium sit: solum quod supererit, deducto eo, quòd domino debetur; & etiam eo, quod illis debetur, qui in sua potestate sunt, vel tutela; aliud quod superest, dicitur esse in peculio, & sum in vers. Aliquando tamen. Iam intellexistis, quòd peculium intelligitur illud, quod remanet, deducto eo, quod domino debetur; & etiam illis, qui in eius potestate sunt quandoque tamen contingit, quòd dominus non primò deducit, quod seruis suis debetur: puta si habeam seruum ordinarium, & ipse habeat seruum vicarium: & ordinarius meus debeat mihi centum; & vicario suo 50. ego postea cõuentus actio. de peculio pro contractu serui ordinarij, prædeducam illa centum, quæ mihi debebat, poterone deducere illa 50. quæ seruo vicario debebat? Dicitur, quod non. Et ratio huius est hæc: quia leges imponuntur rebus, & non uerbis. si enim dominus deduceret debitum vicarij, de peculio ordinarij, & illud poneret in peculio vicarij: hoc nihil aliud esset, quam vna manu auferre de peculio ordinarij, & alia manu ponere. Idem in peculio ordinarij, cum peculium vicarij sit peculium ordinarij. h. d. Fran.

b *Domino*. scilicet. debet. Cum enim inspecto iure naturali, seruus liber sit, apparet, quòd naturaliter potest obligari, etiam domino suo: vt ff. de condi. inde l. si id, quod. & ff. de pecu. leg. nec seruus. & suprà, de fideiusso. § primo. Accursius.

c *Debet*. quasi dicat, & id deducitur, quod debet dare seruus ijs, qui sunt in potestate; ut conseruis suis. & filijs domini, & pupillis dñi: ut ff. de pec. l. peculium autem. in prin.

d *Si is*. scilicet, cui debetur: puta, habeo seruum castaldum. * qui ordinarius dicitur, qui habet sub se alium, qui uicarius dicitur. si ordinarius aliquid debet vicario, & conuenior de peculio ordinarij; non deducam quod uicario debetur: & est ratio in promptu: quia si deduco pro uicario, adhuc remanet peculium ordinarij; & ita frustra fieret deductio, cum semper maneret ordinarij peculiũ.

e *Ipsius*. scilicet, ordinarij.

f *Quod eo pertinet*. idest quod modo sub nube dixi, obtinet in hoc casu.

g *Seruus*. scilicet, ordinarius.

h *Eius*. scilicet, ordinarij.

* Seruus ordinari'. seruus vicarius, Castaldus aũt est domus custos. Alc. in l. lecta. uerbo, de domo. si cert. pet.

pertinet, vt si quid vicario suo seruus[g] debeat, id ex peculio eius[h] non deducatur.

Cui competit actio institoria; vel exercitoria, vel quod iussu, competit etiam de peculio, & in actione de peculio totius eius, quod est in peculio, ratio est habenda: in tributoria solum eius circa quod negotiatur: quapropter quandoque expedit agi vna, quandoque alia. Aretinus.

¶ CAETERVM dubium.

¶Dixi Iustinia Domine, suprà fecistis mentionẽ de actionibus, & duas ultimo posuistis, scilicet de peculio, & de in rem uer. sed domine, posuistis eas ultimo, propterea quod non dantur in casibus quibus aliæ quatuor dantur? Frater, respond. dominus Iustinianus non: immo nulli dubium est. quin ille, qui iussu domini contraxit, possit, etiam de peculio, uel de in rem verso agere: sed stultissimus esset, si omissa ac. quòd iussu, per quam facilè solidum consequi possit, transeat ad difficultatem probandi in rem domini versum, vel probandi, quod tantum sit in peculio, quod solidum per actiones illas consequatur. & sumus in ver. Is quoque. Scire debetis, quod ille etiam, cui competit tributoria, potest agere de peculio, & de in rem uerso: & quandoque expedit, plus agere tributoria: quia in tributoria non habet dominus priuilegium deductionis, seu prædeductionis; sed cum alijs creditoribus, uocatur in tributum. Aliquando (dicit) plus expedit agere de peculio, puta si nõ fuerit contractum in toto pe. sed quadam merce peculiari, quæ est in tertia, uel in quarta parte peculij: maior autem pars peculij non est in merce, sed in prædijs, & mancipijs, & funebri pecunia, & tunc si agat tributoria, habebitur non solum ratio eius mercis, in qua negotiatur, sed & id, quod inde receptum est. Si autem de peculio agat, habebitur ratio peculij totius; & propter ea debet quis cautè prouidere, & eligere illam actionem, quæ magis sibi proficere possit, sed quicunque potest probare in rem domini versum, de in rem verso agere potest, uel debet. hoc dicit. Franciscus de Aretiò.

¶Cæterum[i] dubium non est, quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuique institoria, vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini uersum est, agere possit: sed erit[k] stultissimus, si, omissa actione, qua facillimè solidum[l] ex

Electot actionis nõ potest uariare.

Filius & seruus non in omnib. conueniunt. Nõ.

i *Cæterum*. diximus suprà in illo. §. præterea quòd is agit de peculio, qui contrahit cum seruo inuito, vel ignorãte domino: vnde videtur, quòd qui contraxit eo uolente puta iussu suo, non posset agere de peculio: sed tamen aliud est. ideo dic cæterum. pro sed.

2 † The. si possit.

4 Qualiter autem fiat executio, si lo condẽnatio, habetur inf. t. j. S. fin. Ang.

K *Sed erit stultissimus*. no. quem esse stultum, si eligat malum, cum possit eligere bonum: vt in authen. qui. mod. nat. effi. sui. & §. 1. col 6. vnde uersus. Qui videt utilius, & sumit deteriora: absit ei radius luminis absque mora. Accursius.

l *Solidum*. nota, quòd habens duas actiones, unam, ex qua solidum consequi possit: & aliam cum diminutione: debet intentare illam, ex qua solidum consequatur. Ang.

Macedonianum in 11. casib. cessat.

Is quo

a *Is quoque*. facit ff.de tribu. l aliquando.
b *Modo*. idest, aliquando.
c *Ante deducitur*. nota quòd in actione de peculio dominus est priuilegiatus: quia primo sui debiti ratio habetur: de quo sup.eod.§.præterea. Ang.
d *In hac actione*. scilicet de peculio.
e *Negotiatur*.& ꝙ in de receptum est,ut ff. de trib.l.procuratoris. §.mercis.ver.per hãc. & sup.eo.§. introducit. Accur.

Elector actionis nõ potest uariare.

f *Eligere* & postquã elegerit,non variabit, ut ff.de tribu l.quod in hæredem. §. eligere, nisi fuerit deceptus, quando primã elegit, ut ff. quod cũ eo, qui in alie.pote.l. sed si ex parte.§.fi.
¶QVAE DIXIMVS. ¶CASVS. Quæ diximus de illo, qui cõtraxit cum seruo, intelligatis,& in eo,qui cum filio,uel filia,ne pote,uel nepote contraxit: Item licet idẽ sit de seruo, quo ad dominum; quod in filio,quo ad patrem; & econuerso: aliquid tñ speciale est in filio, quod non habet locum in seruo.f.S.C. Macedo. quod prohibet filiosfa. mutuari: quod nõ loquitur de seruis. Quare autem S.C.Maced.introductũ fuerit, melius habetis in litera, quam in aliqua parte iuris. h.d Fran.
g *Quæ diximus*. à prin.tit.vsque huc.
h *Eadem*. quantum ad actiones supradictas. sed in quibusdã non conueniunt,vt in mutua pecunia:quod dic,ut inf.prox.§.Itẽ filius pôt subire iudicium,& arbitrium, & patrem obligat,quasi ex contractu de peculio:sed seruus non.ut ff.de pecu l.3.§.si seruus & § idem scribit. & C de iudi.l.seruus.

Filius & seruus non in omnib. cõueniunt. 2 † &c.

2 † *The.si posit*.

a Qualiter autem fiat executio,si filio condẽnato, habetur inf.ti.j.§.fin.Ang.

a Item filius fideiubere potest, & patrẽ de peculio obligare, ut ff.de pecu. l.3.§ si filius.sed seruus non. ff de fideiuss.l.set. & l.sequ.& propter hoc dixit ferè. sup.eo.§.j.

contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium, & tãtum habere, vt solidum sibi solui possit.

¶Is quoque, [a] cui tributoria actio competit, æquè de peculio,& de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò [b] tributoria expedit agere,modò de peculio,& de in rem verso. Tributoria ideò expedit agere,quia in ea domini conditio præcipua non est:idest,quod domino debetur,non deducitur; sed eiusdẽ iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. at in actione de peculio antè deducitur, [c] quod domino debetur, & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideò expedit agere quod in hac actione[d] totius peculij ratio habetur: at in tributoria,eius tantum,quo negotiatur. [e] Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis, vel [1] †mancipiis, aut fęnebri pecunia habere Prout ergo expedit,ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere[f] debet. Certè qui potest[2] †probare in rẽ domini versum esse, de in rem verso agere debet.

Dicta de dominis, & seruis, intelliguntur in parentibus, & liberis.

¶Quæ diximus[g] de seruo, & domino, eadem [h] intelligimus & de filio, & filia, & [3] †nepote,& nepte,& patre, auove, cuius[4] †in potestate sunt.

Ex contractu mutui filius non potest conueniri, nec eius pater, etiam actione de peculio, propter senatusconsultum Macedonianum. Aretinus.

¶Illud[5] † propriè seruatur[6] † in eorum persona, quòd senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis.qui in potestate parentis sunt,[7] †& ei,qui crediderit, denegatur actio, tã aduersus ipsum filium, filiamve,nepotem,neptemve (siue adhuc in potestate sint siue morte parentis, vel emãcipatione suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem, [i] auumve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo Senatus [k] ꝓspexit,quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, [8] † vitæ parentum insidiabantur.

Actione, quod iussu, vel in rem verso, vel institoria, vel exercitoria potest agi directo, contra patrem vel dominum ex contractu filij vel serui. Aretinus.

¶Illud [9] † in summa admonendi sumus, id quod iussu patris dominive contractum fuerit,quodque in rem eius versum erit:[10] †directò[l]

i *Aduersus patrem*. etiam de peculio non tenetur pater,vt hic dicitur, & S C.Maced.si filius. & cautè colligitur C.ne filius pro patre,vel pater pro filio.l.j.
K *Senatus*. scilicet,senatusconsultum Macedonianum, ut ff.ad Maced.l.j.quod cessat in multis casibus, scilicet, 11. Primò si fuerit miles filiusfamil. ut C.ad senatuscon. Mace.l.fi. Item si dixerit se patremfa.ut C.ad Senatuscon.Maced l.j.Item si publicè paterfa.videbatur,ut ff.ad Senatusc. Maced.l si quis patremfam.
¶Item si fuerit in scholis,ut ff.ad Senatuscon.Maced.l.sed Iulianus.§.quod dicitur.& C.eod.l.Macedoniani. Item si alij creditori soluit,ut ff.ad Senatuscon.Maced.l.sed Iulianus.§ pen.Item si factus paterfam.debitum primò contractum quocunque modo agnouit,ut C.eo.l.Zenodorus.Itẽ si uertit in rem patris,ut ff.eod.l.sed Iulianus.§.proinde si acceperit. Item si nõ accepit,ut uerteret in rem patris, postea tñ vertit; ut ff.eod l.sed Iulianus.§.proinde. versi. sed & si ab initio. Item cessat,quando pater cõsensit,uel præsens non contradixit,ut ff.eo.l.sed Iulianus.§.quanquam. & l.si tamen sciente. & C.eo.l. si permittẽte. Item si postea pater ratum habeat: *h* vt C.eo.l.fi.in principio.Item si paterfam. factus soluere cœpit: ut ff. eod. l.sed Iulianus.§.fin.& l.sequen. Aliàs autem locũ habet, ut non repeatur pater uel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem S.C.ut ff. eod. l.si filiusfam. §. is autem. & l. sed Iulianus.§ mutui datio nem.

Macedonianum in 11. casib. cessat.

3 †*Al.aut*.
4 †*Quorum*
b Dic idẽ si tacite ratũ habuisse dicat, ut quia receperat literas à filio continentes,ꝙ pecunias mutuó acceptas soluerét, & non est statim protestatus de contraria sua uoluntate, ut est tex.fin.gu.in l.fi si iiusf. ff.ad Maec. An.
5 †*Th.autẽ*.
6 †*obseruatur*.
7 †*erunt*.

¶ILLVD IN SVMMA. ¶CASVS. Dixi Iusti.Domine,satis dixistis de natura istarum actionum. Frater.dicit ipse,uerum est. Adhuc in summa debes scire, ꝙ si aliquis contraxit cum filio,vel cum seruo,iussu patris,uel domini, uel in rẽ patris,uel domini aliqd uersum fuerit, poterit agere cum patre, uel domino, ac si cũ eo contraxisset, & ab eo condicere directa actione.uel instit. uel quod iussu, uel alia. ipse enim, qui potest agere exercito. uel in stit. poterit agere directa contra dominũ, uel patrem; quia iussu ipsorum contraxisse uidetur. Semper.n, qui instituit, uel præponit,quasi iubere,& velle uidetur, ꝙ cum eo ageretur h.d. Fñ.
l *Directò*.i certi condictione directa, non adhibita hac adiectio ne,de peculio, uel de in rem uerso,Sed nũquid supradicta sex noĩa,s.quod iussu, exercitoria,institoria,tributoria,de peculio, & de in rẽ uerso,sunt noĩa actionum? Resp.quidam,ꝙ sic,& faciunt pro eis infinitæ ll.quæ dicunt de act.de pecu.& sic de singulis. ut patet ẽt in rubrica cuiuslibet tit.Sed Io.contra. Dicit.n. ꝙ sunt actionum adiectiones,non actiones & facit pro eo. ff.de neg gest.l.mandasti. & ff. de pecu.l.3.§.cui congruit, ADDITIO.No.ꝙ istæ actiones sunt adiectiuę,non autem proprium nomen actionis. Et idem no.in gl.in l.si tñ plures.§.fin.ff.de exercito.& in l.3.§.si filiusf.ff.de peeu.Ang.

8 † *The.per luxum libidinemque prodegerãt*.
9 † *Th.autẽ velut*.
10 †*fuerit*.

Quod iussu, exercitoria, &c. non sunt actiones sed actionum adiectiones.

a *Condici.* scilicet. certi condictione, non adhibita hac actione, institoria, Item & de in rem verso, ut ff. de in rem ver. l. j. in prin.
b *Intelligitur.* facit ff de eden. l. prætor. §. sed & si seruus. & ff. si certum petatur. l. si institorem.

Continuatio.

1 † *Th. aduersus patrem, aut dominum condictione agamus.*

quoque posse à patre, domino ve condici: [1] † tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici [a] placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur. [b]

De noxalibus actionibus.

TITVLVS VIII.

Ex delicto commisso per seruum, domino ignorante, vel prohibere non valente, dominus tenetur noxaliter, quod æquitatis ratio introduxit: ne ex delicto rei propriæ quis in plus grauetur, quàm sit valor dictæ rei. hoc dicit.

Ex maleficiis [c] seruorum, veluti si furtum fecerint, [d] aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt, quibus, domino damnato, [e] permittitur, aut litis æstimationem [f] sufferre, aut ipsum [2] † hominē noxæ dedere. Noxa autē [3] † est ipsum corpus, * quod nocuit, idest, seruus: noxia [g]

¶DE NOXALIBVS actionibus.
¶Non solum ex contractibus eorum, qui in nostra potestate sunt, conuenimur, sed etiam ex delictis. & quia pro eis noxaliter agitur; ideò de noxalibus ponitur. Accur.
ADDITIO.
Ad istam continuationem facit l. j. ff. eo.

Diuisio.

X malefi. ijs. ¶Totus iste titulus diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit, qualiter deditio pro noxa habet locum in seruo delinquente. Secundo, an habeat locum in filiosam. Secūda ibi, sed veteres.
¶CASVS. Quæsiui a legislatore in quib. habent locum noxa. act. Et ipse respon. dicens, ꝙ introductæ sunt ex maleficijs seruorum. Et ponit exēplum in litera de diuersis maleficijs, pro quib. dantur acti. noxales. In quib. noxa. actio. si cōdemnatus fuerit dominus noxaliter conuentus liberum est ei soluere æstimationē damni, uel date seruum pro noxa. Sed domine, quid est noxa dicit ipse. Noxa est ipsum corpus, quod delinquit, siue nocet: noxia est ipsum maleficiū, propriè loquendo; promiscuè tñ vtimur his verbis, scilicet, noxia, & noxa. & sum in ver.

Litis æstimatio.

2 † *hunc.*
3 † *Th. deest autem.*
* *Vide quā hic notam, atque inibi quàm calūniosē Valla hunc lust. locum reprehendat. Ae. Pers.*

Summa autem, in quo pone sic casum: Quæsiui a legislatore, quare fuit constitutum, ꝙ dominus, qui conuenitur act. noxa. possit liberari, dando seruum pro noxa. Frater, dicit ipse, hoc summa ratione fuit introductum. Iniquum. n. esset. si seruus per nequitiam suam domino suo vltra æstimationem corporis sui posset damnum dare. h. d Fran.
c *Ex maleficijs* idē est ex quasi maleficijs, ut ff. nau. ca. sta. l. fi. §. seruorū. & de hoc plenè dixi. s. de act. §. actiones aūt.
d *Furtum fecerint.* supple extraneo. & idem in sequentib. articulis. Nam cum dño talia committendo, agi nō potest; ut sup. de obl. ex deli. §. ij, qui. & ff de noxa. l. cum seruus.
e *Domino damnato.* nesciente cum delinqueret seruus: uel scienti, tamen prohibere non ualenti: alioquin insolidum tenetur. ut ff. de nox. actio. l. 2. & l. in delictis. & C. eo. l. 2.
f *Aestimationem.* puta decem, ad quæ semper est obligatus: sed liberatur, dando animal, scilicet, quousque actione iudicati conueniatur, ut ff. de re iud. l. miles. §. decem. & ff. de peti. hæred. l. item ueniunt. §. cum prædiximus. Accur.
g *Noxia.* unde uersus: Noxia delictum, delinquens noxa uocatur. sed quandoque uno pro alio utimur.
h *Erat iniquum.* sed quandoque iniquius esset officiū alicuius esse sibi damnosum, secundum Ioan, ut ff. de fur. l. si seruus communis. §. quod verò.

Noxia, & noxa. differunt.

¶DOMINVS NOXALI. ¶CASVS. Quod iam dictum est, de noxalibus actionibus, sufficeret pro toto ti. In §. tamen isto dicitur, ꝙ si dominus conueniatur pro maleficio serui, dando seruum liberatur; & in isto casu licet dñs pro delicto serui, & non pro facto suo seruum tradat ipsi actori; tñ dominium actoiē, sicut in ipsum transfert dominium serui, in tradendo seruum pro proprio facto, puta, si uendidisset eum. Veruntamē scire debetis, ꝙ si seruus datus pro noxa, quæsita pecunia ab amicis suis, damnum velit resarcire: auxilio prætoris manumittetur: quod est mirabile: sed hoc est in fauorem libertatis. h. d. Fr. de Aretio.

ipsum maleficium, [4] † veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. [5] † Nanque [6] † erat iniquum, [h] nequitiā eorum, [7] † vltra ipsorū corpora, dominis damnosam esse.

Pro delicto serui, dominus liberatur, dando seruum pro noxa: & in damnum passum transfertur dominium, quod auocari potest si dominus emendet damnum, & velit eum manumittere. Ar.

¶ Dominus noxali iudicio serui sui nomine [i] conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur, [k] nec minus [l] in perpetuum eius serui dominium a domino transfertur. sin autem damnum ei, cui deditus est seruus, resarcierit, quæsita pecunia: auxilio [m] prætoris inuito dño, manumittatur.

Noxalium actionū quædam sunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Aret.

¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legib. veluti [8] † furti [n] ex lege duodecim tabularum, damni [o] iniuriæ, ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti [9] † iniuriarum: ui bonorū raptorū.

4 † *Th. vocatur.*
5 † *defungi.*
6 † *Quoniā. Th.*
7 † *Th seruorum.*

i *Serui sui nomine.* ano. ꝙ dñs tenetur nomine serui; & ita debet fundari libellus fm Ang. Aretinum.
K *Liberatur* sed cum seruus non sit in obligatione, sed dāni æstimatione, ut ff. de re iud. l miles. §. decem. quō dando seruum, liberatur, cum aliud ꝓ alio, inuito creditore, solui non possit: ff. si cer. pet. l. ij. §. 1. Respon. speciale est: quia iniquum est serui nequitiam ultra ipsius corpus extendi: b ut sup. eod. § summa.
l *Nec minus.* q. d. licet detur pro alio, sci licet, pro delicto uel æstimatione delicti, tamen dominium transfertur.
m *Auxilio.* sed nonne iniquum est aufer ri, quod perpetuò sibi quæsitum est, ut modo dixerat, & probatur ff. re. amo. l. non. n. Sed certè est speciale fauore libertatis. sic & alias C. de patrib. qui fi. dist. l 2. ff. si lib. ingenuus esse di. l. 2. sic & ff. de hær. inst. l. pig Acc.

a Ista glo. nō est Ac.

b Vel dic, ut dicit B. in d. l. miles. §. j. de re iud. q a imò seru° erat in solutione: vñ ipsum soluēdo liberaf, ut arg. l si quis sti pulatus fuerit. ff. de sol. Ang.
8 † *Th. vt.*
9 † *Th. noxalis.*

ADDITIO. Et dicit hic Ang. quod redimens aliquem ab hostibus (qui hodie intelliguntur infideles) potest eum retinere loco pignoris, ut seruiat sibi per quinquennium, nisi se redemerit. l. Senatus. § fi. ff. de leg. j. & l. j. C. de captiuis.
¶SVNT AVTEM. ¶CASVS. Ego dixi Imperatori, Domine, vellem scire, an actiones illæ noxales procedant à iure ciuili, an à prætorio. Et dicit, ꝙ ab utroque iure procedunt. Est enim una actio noxalis, quæ procedit a l. 12. tabularum, scilicet, actio furti non manifesti. Est & alia noxalis, quæ descendit à lege Aquil. scilicet damni iniuriæ; & aliæ sunt actio. noxales, quæ descendunt à iure prætorio, ueluti ui bonorum raptorum, & iniuriarum. Fran.
n *Furti.* scilicet, non manifesti est prætoria, ut inf. de perpe. & tempo. act. § j.
o *Damni.* scilicet actio.
¶OMNIS AVTEM. ¶CASVS. Scire debetis, ꝙ oīs actio noxalis caput sequitur: unde si seruus tuus dānum dederit, & postea incipiat alius eū possidere, agit noxaliter cōtra nouū dominum,

Furti non manifesti actio est ciuilis. Furti uero manifesti prætoria.

dominum, ipsum seruum possidentem: uel si manumissus fuerit tunc poterit directo conueniri de delicto suo, & similiter contingit econuerso plerunque, quod ille, qui tenebatur directo primo ex delicto suo, postea incipiat teneri noxaliter. & de hoc exemplificat dominus Iustin. satis in litera. h.d.

g *In potestate*. cum alienatus est. & facit. ff. de pec. l. & ancillarum. §. si seruus uer. sed si alieno. Accur.

h *Esse coeperit*. ante litem contestatam. Nam post litem contestatam non interdicit, ut ff. eo. l. si alienus seruus. Et ratio: quia imputatur ei, quare alienauerit: ut ff. eo. l. quemadmodum. in prin.

a *Commiserit*. s. extraneo.

b *In tua potestate*. uel dolo feci. si quo minus sit. nam tunc utilis noxalis locum habet, ut ff. eo. l. si bonæ fid. & l. electio. §. si is.

c *Directo*. hic distingue, an seruus deliquit, aut contraxit. Primo casu si in dominum, non tenetur postea factus liber, ut s. de ob. quæ ex deli §. ij, qui. & j. proxi. §. & ff. de fur. l. serui, & filij. Si in extraneum, tenetur directo: ut hic. Si autem contrahat, & fuerit connexa gestio illa, quam gessit in seruitute, cum ea, quam in libertate fecit, tenetur: non alias, ut ff. de ne. gest l. eum actum. & C. an seruus ex suo facto. l. 3. in fi. nisi in casu, ut C. de pet. hæred. l. fi. §. pe. in fi.

1 † *The. quod si ad alium translatus sit.*

2 † *The. cum eo noxali agetur.*

* *Et idem si seruus moriatur, quoniam tunc extinguitur crimen, & dominus liberatur etiam si dolo possidere desijt, antequam conueniatur, vel sit in mora iudicij accipiendi. l. electio. §. si is quem. ff. e. secundum lo. de Pla.*

ADDITIO. Alios etiam casus habes notatos in l. eum actum. in glo. reddere. ff. de neg. ge.

d *Primo libro*, ut supra de iure perso. §. penul.

Omnis ad quem seruus delinquens transit noxaliter etiam quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea serui. Aret.

¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxiam commiserit,[a] quamdiu in tua potestate[b] sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit, [1] † cum illo incipit actio esse.[2] † At si manumissus * fuerit, directò[c] ipse tenetur: & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit; & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici, primo libro[d] tradidimus [3] †) incipit tecum esse noxalis actio,[4] † quę ante[5] † directa fuisset.

Ex delicto serui proprij nulla competit domino actio, etiam si postea alienatur, vel manumittatur. Idem in seruo alieno, qui efficitur ipsius damnum passi. Item ex delicto domini non datur actio, seruo libero facto. Aretinus.

¶ Si seruus domino noxiam commiserit,[6] † actio nulla nascitur. Namque inter dominum, & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio[e] nasci potest. Ideoq;, & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso,[7] †[f] neque cum eo, cuius nunc in potestate[g] sit, agi potest. ¶ Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit,[h] interdicitur[8] †[i] actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit.[k] Ideoque licet exeat de tua potestate, agere non potes:[l] quemadmodú si dominus in seruum suum aliquid cómiserit: nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus,[9] † vllam actionem contra dominum habere potest.

Olim pater pro delicto filij, siue filia noxaliter tenebatur, sicut pro seruo: hodie vero nullatenus: sed ipse filiusfamilias ex delicto suo, vt qui libet alius, poterit conueniri. h. d. Aretinus.

¶ Sed veteres, quidem, hoc & in filijsfamilias masculis & feminis admisere.[m] Noua autem hominum cóuersatio huiusmodi asperitaté recte respuendam esse existimauit:[n] & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suum, & maximè filiam in noxam alij dare, [10] † vt pene * [o] per filij corpus pater magis, quàm filius periclitetur? cum filiabus etiam[11] † pudicitiæ fauor[p] hoc bene excludat. Et ideo placuit, in seruos[q] tantummodo[12] † noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum cómétatores[13] † inueniremus sępius dictum: ipsos filiosfamilias[r] pro[14] † suis delictis posse conueniri[s].

¶ SI SERVVS DOMINO. ¶ CASVS. pone, quòd seruus deliquerit contra dominum suum: certe de hoc nulla obligatio prodita est: quia nulla est actio ciuilis inter dominum, & seruum, adeo hoc uerum est, vt si nouum dominum inexperit seruus ille, qui contra dominum deliquit, obtinere, uel si liber factus fuerit, non possit quondam dominus contra eum agere, nec nouum dominum noxaliter conuenire. Sed quid si seruus alienus aliquid deliquerit contra te, & postea factus fuerit seruus tuus: poteris ne agere contra dominum quondam serui tui nunc ex illo delicto? Et resp. dom. Iust. quod iam finita est illa actio, quæ primo competebat. Deducta est. n in eum casum, à quo non poterat incipere. & quamuis postea illum seruum alienaueris, adhuc non poteris contra eum agere, sicut nec poterit seruus alienatus, uel manumissus, in quem dominus suus deliquerat, agere contra ipsum. h.d. Franciscus.

6 † *Th. furtum facit.*

7 † *The. iam manumisso*

e *Obligatio*. s. ciuilis: sed naturalis sic: ut supra, de fideiussoribus. §. 1.

f *Cum ipso*. manumisso, ut hic, & C. e. l. j. in fi. Accur.

i *Interdicitur*. facit. ff. de mino. l. uerum. in fi. 1. respon. & ff. de le. 1. l. legatarius. in fi.

k *Non potuit*. s. noxalis actio. Et no. rem impediri, si deducitur in eum casum, à quo incipere non potest: argum. supra de leg. §. ex contrario.

8 † *interdicit.*

l *Non potes*. arg. ff. de capti. & postli. reu. l 2. § 1. alias, de cap. dimi. l 2. §. ei qui.

¶ SED VETERES. ¶ CASVS. Dixi uobis, qualiter dominus cóuenitur actione noxali: & qualiter poterit se liberare, dando seruum pro noxa. Hoc etiam habebat olim locum in filijs utriusque sexus. Noua auté constitutio rectè respuendam hanc asperitatem existimat, & statuit, hoc solum in seruis habere locum & maxime, quia ueteres legum authores scripserunt filiosfam. pro delictis eorum cóueniri posse h.d.

9 † *Th. vel in alterius ptãtem venerit.*

m *Admisere*. iure ueteri dabatur filius pro noxa, ut seru⁹, ut hic. Idé occidebatur licitè à patre, sicut seruus à domino: sed hodie non sic: a ut supra, de ijs, qui sunt sui, uel alie. iu. §. 2. & supra de iure perso. §. 3. & ff. de lib. & posthu. in suis. in fin. & C. de patria pote. l. fin.

a Et ideo quod hoc nó erat et de iure digestorú: necessario sequitur, quod ille tex. debet intelligi ante iura digesto rú. Ang.

n *Existimauit*. ut hic & C. de furt. & seru. cor. l. apud antiquos. in fi. Accur.

o *Pené*. idest, ferè, uel pœnæ nominaliter, scilicet per corpus pœnæ, & diphthongantur, quasi dicat per corpus filij patientis pœnam.

10 † *Th. noxa debere.*

* *Adde Alc. reg. 1. præs. 1. & Fel. c. 2. nu. 1. de præsum.*

p *Pudicitia fauor*. nota, quod pudicitia é multum fauorizanda. facit l. nec ei. §. penultimo. ff. de adopt. Ange.

11 † *Th. uera &.*

12 † *Th. tantum.*

q *In seruos*. propter seruos.

13 † *Th. interpretes.*

r *Filiosfamilias*. non etiam patres: ut si filiusfamilias iudex litem suam fecerit, malè iudicando, ut ff. de iudic. l. si filiusfamilias. uel si damnum alicui dederit proijciendo, eo separatim habitante a patre: ut supra de obligatio. quæ ex quasi delic. §. si filiusfamilias. & ff. de ijs, qui deiece. uel effud l. prima. §. si filiusfamilias. & de his legibus dicit hic, cum dicit antiquos commentatores. Accursius.

14 † *Th. ex.*

s *Conueniri*. scilicet directo, ut ff. eo. l. noxali. & l sequen.

quibus

quibus filijs condemnatis datur in patrem actio in factum, de te iudicata in peculium, vt ff.eod.l. si condemnatus & ff.de pec.l.3.§. item scribit. Sed quid si iudicium filius accipere * noluit, imo contumaciter non venit, an mitti actor debet in possessionem peculij profectitij? Videtur, φ nō quia ex delicto filij non debet conueniri pater: vt hic dicitur. Ecōtra videtur, quod sic: qa alias dicit lex, φ potest cedere bonis in peculio tali, vt C. qui bon ced.pos cum & filij.in eo. quod dicit, vel à patre.&c. Sed huic verbo respond. Aldricus, quod dicta lex cum & filij, loquitur de castrensi, vel de eo, quod habet à patre sibi eunti in castra donatum, quod etiā castrense dicitur, vt C.fam. erci.l. si filiusfamilias.

* Adde Fely. in c. cum Bertoldus. n. 22. de re iud. Contumacia filij, an faciat, φ actor mitti debeat ī peculiū pfectitium.

* Concor. cum hoc te. prin. in c. si culpa. iuxta glo. super verbo, animalia tua, & extra. de iniu. & dam. dato.

1 † quidē.
2 † Tauere.

1 † τοῦτο.
2 † φύσει. Th.

¶SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR. ¶ De maleficijs seruorum dictum est: nunc de maleficio irrationabilium animalium. Nam aut damnum dat homo liber: & tunc locum habet tit. supra ad legem Aquiliam, per totum. Aut seruus, & tunc locum habet supra tit. proximus, per totum. Aut aliud animal: & tunc locum habet hic titulus. Accursius.

Nimaliū. ¶ Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primò quando actio de pauperie locum habet, uel non. Secundo loquitur, quando habet locum actio de ædil.edit.uel non. Secunda ibi, hæc autem, uel ibi, cæterum.

¶CASVS. Quæsiui à legislatore, qualiter conueniamur nomine animalium, quæ ratione carent, si damnum dederint? Et respond. si animal, ratione carens, lasciuia, uel feritate damnum dederit, uel pauperiem fecerit alicui, poterit contra te agi. act. noxali de pauperie, quæ quidem actio descendit ex lege 12. Tabul. poteris tamen liberari dando illud animal pro noxa. Sed domine, qualiter animal irrationale potest dare damnum, aut pauperiem facere? Et ipse respondet: Frater, si equus tuus calcitrosus calce percusserit, aut bos tuus solitus cornu petere, cornu petierit, & damnum dant, aut pauperiem faciunt: propter hoc locum habet hæc actio, secundum quod de hoc in proximo.§.apparebit. Et sum in uer. hæc autem actio. Quæsiui à domino Iustin. Domine, pro Deo dicatis mihi, utrum hęc actio locum habeat in omnibus animalibus, quæ ratione carent? Et respond. Frater hæc act. locum habet in omnibus animalibus, quæ carent ratione, dummodo contra naturam sui generis, & consuetudinem moueantur, & alicui damnum dederint: cæterum si ex naturali feritate alicui damnum dederint: cessat hæc actio unde si ursus à domino fugerit, & alicui nocuerit, uel pauperiem fecerit; non p̄t dñs eius quondam conueniri: quia ex quo fera euasit, desinit esse dominus. Et sumus in uer. pauperies, in quo dic casum: Domine, pro Deo exponatis, & dicatis mihi, quid est pauperies? Et respond. Frater, pauperies est damnum sine iniuria, &c. Animalia autem irrationabilia, quæ ratione carent, non possunt iniuriam facere: quia iniuria pertinet ad noxalem actionem h.d.F. Aretinus.

Si quadrupedes pauperiem fecisse dicatur.

TITVLVS IX.

Pro damno per quadrupedem mansuetam dato, actio noxalis directa contra dominum datur, cum animal contra naturam sui generis damnum dederit. Aretinus.

Animalium[a] nomine, * quæ ratione caret, si [1] † qua lasciuia,[b] aut feruore,[2] †[c] aut feritate[d] pauperiem fecerint noxalis actio[e] lege duodecim Tabul. prodita[f] est. Quæ animalia, si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia [3] † ita lex duodecim Tabularum scripta [g] [4] † est; puta, si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, [h] cornu petierit. ¶ Hæc autem * actio in ijs, quæ contra naturam [i] mouentur, locum habet. ¶ Cæterum si genitalis, [5] † [k] sit feritas,[l] cessat actio.[m] denique [6] † si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit, [7] † non potest quondam dominus conueniri, quia desiit dominus esse, vbi[n] fera euasit.[o] Pauperies[p] autem [8] † est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal [9] † iniuriam fecisse dici, quod sensu[q] caret. Hæc[r] quidem[10] † ad noxalem pertinent actionem.

Si quadrupes non mansueta iuxta naturam sui generis damnum dederit in liberum corpus, non occidendo, dominus ex ædilitio edicto, arbitrio iudicis condemnatur in alijs rebus in duplum: vel noxalis actio his duobus casibus contra dominum dirigitur: & pœnales actiones pro eodem facto concurrentes, non perimunt se concursu. Aretinus.

a *Animalium.* s. quadrupedum, vt ff.eo.l.1.in prin. sed nomine damni dati a bipede, vtilis locum habet, vt ff.eod.l.penultima.

b *Lasciuia.* i. luxuria. a Vel dic facilitate, vt facit pullus.

c *Feruore.* i. amore, vt si equus tuus, vt equam meam adiret, ostium meum frégent, & dicitur feruor, quia calefacit amor, vt in authent. quib. mod.nat.effi.le. § illud. versic. sed nihil.col 6.

d *Feritate.* ī crudelitate, s sua, non sui generis natura: vt infra prox.§.

e *Actio.* quæ vocatur in factum, vel simpliciter de pauperie.

f *Prodita.* id est, adinuenta.

g *Scripta est.* vt supra ti.1.§. sunt autem. & ff.e l.1 in prin.

h *Solitus.* subaudi, in vtroque exemplo, etiam. Nam idem est, & si non sit solitus, vt in prine. huius titu.

ADDITIO. Hoc verum, si fera nocens non euasit, quæ habebat consuetudinem redeundi; alias si euasit, nec utili, nec directa tenetur dominus, etiam si postea redierit, argum.l qui tes §.aream.ff de sol. Ang.

i *Contra naturam.* Id est cōsuetudinem generis illius animalis, licet sit sua consuetudo, ut calcitret; ut supra prox.§. nam maior pars equorum non percutiat, & maior pars boum non cornu petit: quia equi, & boues dicuntur mansueti. Et mansueta dicuntur, quæ gregatim pascuntur, unde secundum hoc canis non est in numero ferarum, nec mansuetorum. Nam maior pars canum non mordet, & maior pars non gregatim pascitur: sed uidetur etiam, quod in his feris locum habeat hæc act. ut infra eo.§. si.quę est contra Sol. unus (ut ibi) locum habet, directa non, ut hic, & ff.eo.l.1 § in bestijs. Acc.

k *Si genitalis.* i. si a genere habeat, quod sit fera.

l *Feritas* i. crudelitas.

m *Actio.* s directa.

n *Vbi.* i postquam.

o *Euasit.* ut supra de rerum diu.§. feræ.

p *Pauperies.* mirabilis est hæc expositio, & legalist ideo sic fortè dicta, quia pauperiem aliquam facit: sicut & damnū diminutio, uel ademptio patrimonij dicitur, ut ff de damno infec.l.3.

q *Sensu caret.* quandoque tamen res inanimata iniuriam facere dicitur impropriè: ut ff.commoda.l. si ut certo.§. planè, si sic commodaui.

r *Hæc.* scilicet supradicta duo, & quod nomine feræ bestiæ non agatur hac actione, & quod nomine mansuetæ noxaliter tantum agatur. ut supra prox.§. in principio tituli.

¶CAETERVM SCIENDVM EST. ¶CASVS. Iam dictum est supra, quod non habet act. noxalis de pauperie locum, nisi animal fuerit sine ratione, & contra naturam sui generis nocuerit. Et scire debetis, quod ædilitio edicto prohibitum est, ne quis habeat canem, uerrem uel aprum, uel aliud animal, quod transeuntibus nocere possit, ea parte, qua fit uulgo iter, & si habeat, & illud animal

a Et tunc dic, aut Ꝑ i.ut ponatur Ꝑ eodem.

* Conco. c. si culp. in gl. super verbo, animalia. i. med. extr. de iniu.

5 † Aliàs genialis.

6 † Th. itaque.

7 † Th. & aliquem le sorte.

8 † Th. de est autem.

9 † Th. brutum.

10 † sine qua.

Equi, & boues sūt mansueti. Canes ali qui non mordent.

animal libero homini nocuerit, condemnabitur ille qui illud animal habuerit, inquantum iustum uisum fuerit iudicanti: non habendo deformitatis æstimationem, quia deformitas humani corporis æstimari non potest. Si autem in alijs rebus dederit damnum, condemnabit in duplum.

In ver. præter has autem. scire debetis, quod quando aliquod animal nociturum contra naturam sui generis est in eo loco, qua uulgo iter fit, præter ac. in factum, quæ descendit ex ædilitio ædicto, similiter habet locum contra eum act. noxalis de pauperie utilis. Sed domine, si sic est: ergo uos datis duas actio. pro eodem delicto. Frater, uerum est. Cum enim plures sint actiones pœnales, ex eodem delicto descendentes, vna alteram concursa non tollit. hoc dicit. Fran. de Are.

1† *Th. cæterum.* 2 † *Th. ne quis.* 3† *Th. habeat.* 4† *quanti.*

¶ Cæterum [1]† sciendum est ædilitio edicto [a] prohiberi nos [2]† canem, verrem, aprum, vrsum, leonem [a] ibi habere, [3]† qua vulgo iter fit: & si aduersus ea factum erit, & nocitum [c] libero homini esse dicetur: quod [4]† bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur: [d] cæterarum vero rerum quanti damnum datum sit, dupli. Præter [e] has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. [f] Nunquam enim actiones præsertim pœnales de eadem [g] re concurrentes, alia aliam consumit. [h] 5†

5† *Th. aliã ab alia consumi.* † *Th. possimus.*

a *Edicto.* posito. ff. de ædilitio edicto. l. hi enim. §. deinde. & l sequen.

b *Leonem.* item lupum, pantheram, & generaliter omne animal, quod debeat nocere, siue solutum siue ligatum; ita tamen, quod damnum nihilominus facere possit, ut ff. de ædilitio edicto. l. hi enim. & l. generaliter. & l. sequen.

c *Et nocitum.* in corpore, ita quod non sit mortuum: alias cc. solidi debentur: a ut ff. de ædili. edicto. l qua vulgo. z. respõ. Accur.

a Ista pœna ſm gl. in l. quia vulgo. applicat pro parte parti. alleg. ff. de ijs, qui deiece. l. si vra §. pen. ſm Ang.

De iis, per quos agere possumus. †

TITVLVS X.

Actiones intentantur per nos, & per procuratores nostros, quorum usu olim prohibitus erat, nisi in certis casibus, sed nunc necessarius est quando principalis agere, vel defendere impeditur. hoc dicit. Angelus Aret.

NVnc admonendi [i] sumus, agere [k] posse quemlibet [l] hominem, aut suo nomine, aut alieno. [6] † ¶ Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cũ [m] olim in vsu fuisset alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia* permissum erat [7]† furti agere eorũ nomine, [n] qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent; quive in eorum, cuius [o] tutela essent. Sed quia [8]† hoc non minimam incommoditatem * habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionẽ licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, [9]† & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimẽto [p] sunt, quominus [10] † rem suam ipsi exequi possint.

quia aut est pœnalis originaliter, & tunc neutra per alteram tollitur: ut ff. de fur. l. si pignore. §. cum furti. & ff de condi. fur. l. si pro fure. §. furti. hoc tamen fallit in casu, ut ff. nau. cau. sta. l. & ita. §. finali, quia ibi competebat altera de iure communi, altera de iure speciali. Aut non est mere, vel originaliter pœnalis: & tunc una per alteram tollitur, ut ff. quod metus causa. l. metum. §. licet.

ADDITIO.

Similem glo. habet. ff. nau. cau. sta. l. & ita, quæ olim incipiebat, Idem ait § fin. & in l. nunquam actiones. ff. de regulis iuris, cuius regulę tenor ponitur hic in fi. tex.

6† *Th. pro aqi.* * *lata Hostilio Coss. anno vrb. cond. 580.* 7† *est.*

¶ DE IIS, PER quos agere possumus.

¶ Quia de actionibus diximus, videamus per quos exerceantur, & in hoc incipit. Nunc, &c.

NVnc. ¶ Totus ille titul' diuiditur i tres partes. Primò ponit vnum dictum bimembre. Secundo unum membrum assumit, & declarat, tam de iure antiquo, quam hodierno. Tertio declarat, quid est procurator, & tutor. Secunda ibi, Alieno veluti. Tertia ibi, Procurator.

8† *Th. verum quia.* * *No. igitur propter hominũ necessitatem, & cõmoditatẽ vsum pcuratorũ eẽ introductum, qui tamen etiã sine necessitate constitui possũt. Nam liberum est cuilibet, procuratorẽ cõstituere posse vt hic, & l. 1. §. vsus ff. de proc. Quod tu limitabis, vt d. §. vsus notatur.*

¶ CASVS. Accessi ad dominum Iusti. & quæsiui ab eo: Domine, quis est ille, qui potest pro alio agere? frater, dicit ipse, Scire debes, quod licitum est cuilibet, nomine suo agere, vel nomine alieno. Nomine suo: sicut pro facto suo: nomine alieno, ueluti nomine procuratorio, uel tutorio, uel curatorio, & sic seruatur hodie. Olim autem potuit quilibet agere nomine suo, sed non nomine alieno, nisi in casibus positis in litera. Et quia antiquitas ista modernis dura uidebatur, & magnam afferebat incommoditatem, quod alieno nomine agere non licebat, eo quod multis de causis impediebant homines, quo minus res suas exequi possent: propterea cœperunt homines per procuratores litigare. hoc dicit Fran. de Are.

9† *Th. & senectus.* 10 † *Tuto.*

d *Condemnetur.* ratione deformitatis non habita, sed impensarum tantum in curatione factarum, & operarum amissarum, & amittendarum, ut ff. eo. l. ex hac. Item condẽnatur in duplum occasione damni dati in alijs rebus ex hoc edicto, ut hic, & ff. de ædil. edi. l. quia vulgo. secundo respon. in fine.

e *Præter has.* i. præter hos modos agendi ædilitio edicto.

f *Habebit.* scilicet, utilem: alias contra: ut supra eodem. §. hic autem. Accur.

g *De eadem re.* i. ex eodem facto, & delicto.

h *Consumit.* hoc est intelligendum concursu: perceptio enim vna aliam consumit. Et ad euidentiam istorum dic, quod quando competunt plures actiones eidem, & contra eundem, aut omnes pœnales sunt, aut omnes rei persecutoriæ, aut aliæ pœnales, aliæ rei persecutoriæ. Primo casu subdistingue: aut omnes ex uno delicto, & tunc una tollit aliam perceptione: non in id, quod excedit, ut ff. ui bonor. rapto l. prima, & ff de actio & obligatio. l. qui seruum. primo respon. & hoc cum ex uno delicto: non autem concursu, ut hic dicit. ubi autem ex diuersis factis, una non tollit alteram etiam perceptione: vt ff. de priua. delic. l. nunquam. in principio. In secundo casu, quando omnes sunt rei persecutoriæ, dic, quod aut contra eundem dantur, & tunc tolluntur adinuicem perceptione, non concursu, ut ff. loca. l. si merces. §. culpæ, aut contra diuersas, & tunc non tolluntur etiam perceptione, ut ff. de tabu. exhib. l. locum. §. condemnatio. In tertio casu, scilicet, quando alia est pœnalis, & altera rei persecutoria, iterum subdistingue,

Actiones plures si cui cõpetãt an una intentata tollantur aliæ.

i *Admonendi sumus.* i. admonemus.

k *Agere.* s. hodie.

l *Quemlibet.* scilicet idoneum: propter seruum, qui nec suo, nec alieno nomine admittitur. ut C. de iu. l. seruus. b Itẽ propter pupillum: ut C. qui legiti. perso. hab. per totum. Accursius.

ADDITIO. Ex hac glo. nota, quòd lex generaliter loquens recipit restrictionem ex habilitate, siue idoneitate. l. ut gradatim. §. fi. ff. de mun. & hon.

m *Cum.* i. quamuis.

n *Eorum nomine.* s. si quis facere furtum captiuis, uel reipub causa absentibus.

ADDITIO. Dic ꝙ hæc ratio fuit impulsiua, ſm Ange.

o *Cuius.* i. alius q. d. procurator põt agere noie eorum, qui in tutela captiuorum, & reipublicæ causa absentium.

p *Impedimento.* s. sed quid si nullum sit impedimentum? Respon.

b Dic, ꝙ seruus nõ põt eẽ in iudicio, nisi in certis casibus, d' qbus in l. vix certis. ff. de iudi. Ang.

Respon.idem:vt ff.de procu.l prima.§.vsus.

¶PROCVRATOR. ¶CASVS. Accessi ad domi. Iustin. & quæsiui ab eo, si procurator debeat institui certis uerbis.& præsente aduersario. Et respõ.dom.Iust.dicens,ꝙ certa,& solennia uerba non oportet esse, quib. procurator constituitur: sed per quæcunque uerba cõstitui potest, dum tamẽ per uerba ad hoc apta constituatur: & procurator, absente aduersario, & etiam ignorante eo, plenũ que constituit.Sed domine, qualiter constituuntur tutores,& curatores? Frater,hoc in primo libro habuisti. h.d.Franc.

Procurator cõstituitur verbis habilibus interpositis, etiã aduersario absente, & ignorante. Ang.

¶ Procurator neque certis verbis, [a] neque præsente semper aduersario,imo plerunque eo [b] ignorante constituitur. Cuicunque [c] enim permiseris rem tuam [1] † [d] agere, aut defendere, [e] is tuus procurator intelligitũ.

De tutoribus, & curatoribus remittit.

¶ Tutores & curatores,quẽ admodum constituantur, primo lib. [f] expositum est.[2] †

De satisdationibus.

TITVLVS XI.

Olim conuentus actione reali,satisdabat siue suo, siue alieno nomine conueniebatur: sed agens reali nullam satisdationem præstabat: si suo nomine agebat;secus.si procuratorio nomine: quia satisdabat ratam rem dominum habiturum. Agens verò personali, ad ea cogebatur, ad quæ agẽs reali. Conuentus verò alieno nomine satisdationem præstabat,iudicatum solui, si alieno nomine faciebat: si vero suo, ad nullam satisdationem cogebatur. Are.

1 † *Th. causam tuam.* Mandatũ speciale in multis casibus exigitur.

a *Neque certis verbis*. immo quibuslibet, aptis tamen ad hoc, siue generaliter, siue specialiter. In casibus tamen speciale mandatum exigitur, vt in interdicto de li. ho. exhi. vt ff.de ꝓc. l. Pomponius.in prin. Idem si mando alicui, quòd inueniat maritum filiæ meæ: vt ff de ritu nup.l.generali in princ. Itẽ in causa suspecti tutoris, ut ff. de procu. l. non solum.§ si. Item quando duos generaliter facio procuratores: nam neuter ab altero exiget, nisi habeat speciale mandatum,ut ff.de procu.l. itaque.& l. qui duos. Item in inte. rest. petenda,ut ff.de mino. l.illud.§. si talis.

2 † *Theo. exposuimus.*

b *Eo*. scilicet, aduersario.

c *Cuicunque*. s.habili, non militi: ut ff. de proc.l.filiusfa. §.ueterani.Item non fœminæ,vt ff. de proc.l.fœminas, & l. neque. Item nõ habenti imminens impedimentum, quare non possit cogi:ut ff. de proc. l.neq; fœmina. Item non minori 25.ann. ut ff.de proc.l.minor. Item non furioso,uel muto,ut ff. de proc.l.2.§.furiosus.& l.mutus. 1. resp. Item non accusato de crimine capitali: ut C.de procu.l.reum. Accur.

Procuratoris officiũ quibusdã est interdictum.

ADDITIO. Qui omnes prohibentur esse procuratores, nisi fuerit lis contestata. Et est ratio:quia hæc exceptio debet opponi ante lit.contestat.alias habilitatur persona procuratoris:ut hic per docto.& in l.ita demum. & in l exigendi.C.de proc.

1.

d *Rem tuam*. ergo & unam,& plures: ergo nuntius est procurator:quod verum est:ut ff.de procu.l.1.§.1.

e *Defendere*. scilicet mandatario interueniente: aliàs simpliciter positum hoc uerbum,defensor intelligitur sine mãdato:sed procurator cum mandato est: ut ff. de procu. l. si procurator.§.per contrarium.& facit ad hunc § ff. fam. ercis.l.plane.in fi.

Defensor.

f *Primo libro*. ut supra, qui da.tu. po. per totum. & de leg. agna.tu.per totum,& per alios seq.titu. vsque ad titu de satis.tut. & cur.

¶DE SATISDATIONIBVS.

¶Facta mentione procuratorum, à quibus satisdatio exigitur, competenter de satisdatione subiungitur. Accur.

Continuatio.

Atisdationem. ¶Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ponit, quid iuris erat olim circa satisdationem in iudicio, siue quis agebat nomine suo, siue ut procurator.Secundo, quid iuris sit hodie. Tertiò extendit hanc legem ad omnes prouincias. Secunda ibi, Sed hodie hæc. Tertia ibi, Quam formam.

Diuisio.

SAtisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor [g] compellebatur, vt si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo [h] agendi, aut cum fideiussoribus [i] eius. quæ satisdatio appellatur,[3] † iudicatum solui. Vnde autem sic appelletur,[4] † facile est intelligere; [k] Namque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multò magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat, satisdare iubebatur,rem ratam dominum habiturum: periculum [l] enim erat,ne iterum dominus de eadem re experiretur.

¶Tutores vero,& curatores eodem modo,quo & procuratores satisdare debere, verba edicti [m] faciebant,[5] † sed aliquando, his [n] agentibus, satisdatio remittebatur.

¶CASVS. Modus satisdationis alius fuit olim, alius est hodie. Apud antiquos ita erat olim, quodcunque conueniebatur actione in rem,& suo nomine,ipse debebat satisdare sub hac forma, quod si uictus esset,rem restitueret,vel litis æstimationem,& super hoc dabat bonum fideiussorem,& licebat petitori agere cum ipso reo, vel cũ eius fideiussore, & ista satisdatio uocabatur olim iudicatum solui: quoniam ponebatur pro iudicato soluendo, & multo fortius debebat præstare istam satisdationem,qui conueniebatur in rem actione,& nomine alieno. Sed quid erat de eo olim, qui agebat actione in rem? Frater,aut agebat nomine suo: & tunc non cogebatur satisdare dominum suum rem ratam habiturum. Periculum enim alias esset ipsi reo, ne ipse dominus iterum ageret pro eadem re: tutores etiã, & curatores, qui agebant actione in rem nomine pupillorum, vel adultorum, eãdẽ satisdationẽ interponere solebant.Sed quid erat olim in actione personali? Frater in persona actoris idem intellige,ꝙ in persona rei.In ꝑsona tamen rei est differentia:quia in personali actione reus si suo nomine conueniatur, nullam satisdationem præstat de iudicato soluendo Si autem alieno nomine conueniatur in actione personali, tunc necesse habet satisdationem præstare de iudicato soluendo:quia in aliena re nemo idoneus defensor sine satisdatione intelligitur.h.d. usque ad illum, § sed hodie.

3 † *The. appellabatur.*

4 † *The nominis sit.*

5 † *Th. ostendant.*

Iudicatũ solui.

g *Possessor*. suo nomine conuentus.

h *Cum eo*. s. reo victo.

i *Cum fideiussoribus*. ex fideiussione.

K *Facile est intelligere*. cum nomen sit consequens rei:ut supra de don.§.est & aliud.

l *Periculum* facit ff. de procu. l. non solum. §. item ait & de iureiurando.l nam postea.

m *Edicti*. s.prætoris,quod edictum non habemus.

n *His*. s.tutoribus,& curatoribus.Sed quando hoc? Respon.

forte

fortè tunc, quando erant testamentarij, vel datiui, s. per inquisitionem. Nam tunc non cauebant de rato, vt supra de satisda.tu.in prin.

a *Remittebatur*.s.de facto.

b *Hæc ita erant*. hic non debet esse. §.secundum Ioann. quia & quod sequitur, est de antiqtate.

c *Agitur*. ut suo nomine agens non caueat rem ratam dominum habiturum: vt j.eo.§.ipse autem. & §.procurator.

d *Omnimodo*. s. siue cum mandato, siue sine mandato.

e *Satisdaret*. s.iudicatum solui.

f *Quia nemo*. no.antiquam regulam, quæ etiā hodie bona est, vt hic, & j. eod. §. si vero reus.& ff. de procura.l.non videtur.& l. qui proprio. §. qui alium.

g *Non cogebatur*. In hoc solo casu differebat ab actione in rē: licet per multa uerba hucusque inter eas notauerit differentiam.

ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fab. quod hæc glo.recte loquitur; quæ supponit, quod olim cōuentus actione personali non satisdabat; & idem dicit ff. de proc. l. si procurator mens.in glo. non datur. Sed contrarium dicitur in rub. iudi. sol pro qua.ff.de solu. l.cum quis. §. de peculio secūdum Ang.

1 † *Tb. sin autem.*

2 † *Tb. non erat necesse.*

3 † *in personam.*

tur. [b] Hæc ita [b] erant, si in rem agebatur. Si verò in personam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur, [c] ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo [d] satisdaret: [e] quia nemo [f] defensor in aliena re, sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si [1] † proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, iudicatum solui satisdare non cogebatur. [2] † [g]

Hodie conuentus suo nomine quacunque actione, non satisdat, iudicatum solui; sed de iudicio sisti si non possidet immobilia, quæ aliquando est cum fideiussore, aliquando non. Are.

¶Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali, [3] † suo nomine, nullam satisdationem [h] pro litis æstimatione [i] dare compellitur, sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat [k] vsque ad [l] terminum litis: vel committitur suæ promissioni [m] cum iureiurando (quam iuratoriam cautionem [n] vocāt) [4] † vel nudam promissionem, [o] vel satisdationem pro qualitate [p] personæ [q] suę dare compellitur.

Procurator domini actoris, vel quasi satisdat de rato, si dubium fuerit de mandato: procurator rei, etiam si de mandato certum extiterit, cauet iudicatum solui, cum omnibus clausulis oportunis: pro quo reus potest existere fideiussor: quæ fideiussoria obligatio hypothecariam habere debet annexam, quæ stipulatio iudicatum solui contra hæredem fideiussoris porrigitur, tenetur etiam idem procurator, si reus fuerit litem contestatus, cauere, quod

¶SED HODIE. ¶CASVS. In superioribus dixi, quòd conuentus act. in personam non tenebatur iud sol. satisdare: sed conuentus in rem act. suo nomine satisdare tenebatur iudic. sol. Sed hodie aliud est: siue enim hodie aliquis conueniatur in rem, siue in personam, & suo nomine, non tenetur satisdare de iud.sol sed tenetur satisdare iudicio sisti, usque ad terminum litis.& in ista cautione quandoque statur suæ promissioni cum iureiurando, aliquando suæ nudæ promissioni, aliquando fit ista cautio per bonos fideiussores, secundum qualitatē personæ, si fuerit extraneus. Si enim fuerit patronus, vel parens, quilibet fideiussor. pro idoneo habetur. hoc dicit. Franc.

Litis æstimatio.

Iuratoria cautio.

Satisdare est promissionē p fideiussores facere.

Satisdatio duplex ab actore exigitur.

* Quę ad id, q̄ inter est, cōmittit.l.2. ff.q. satisd.cog. daturque aduersus fideiussorē actio in factum, & certi cōdictio gñalis

h *Nullam satisdationem*. idest, nullam promissionem per fideiussores facere. Nam satisdatio per fideiussores fit. vt ff. qui satis.cog.l prima.nam nec de defendendo, nec de dolo, quod absit, nec iudicatum soluere promittit: quæ tria continentur sub clausula hac, scilicet, iudicatum solui. vt ff iudi. sol l.iudicatum solui.nec vllam aliam, nisi vnam, quam subijcit. Sed econtra, nunquid actor aliquam facit satisdationem? Dic, quòd sic duas. Primò, quod litem contestabitur usque ad duos menses, connumerandos à die libelli porrecti, vt in Authen.de exe.& his §. primo, col.7.quæ est auth. C.de lit contest.libellum. Aliam, quod persistet vsque ad finem: & si victus fuerit, iniuste se mouisse litem, decimam partem litis nomine expensarum dabit reo: ut in Authen. de litig. §.ad excludendas colla 8. quæ est in C de episcopis, & clericis. authentica, generaliter. quandoque tamen hæ duæ ex consuetudine non seruantur, nec sunt in usu Accursius.

i *Pro litis æstimatione*. iudicatum solui. Accur.

K *In iudicio permaneat*. hæc satisdatio appellatur iudicio sisti; * ut hic patet, & ff. qui satisdare cogantur. l. secunda, § prætor ait. in fine. Et caue tibi in notanda differentia horum capitulorum: hic enim primo loquitur, quando immobilia non possidet: ut hic, & ff. qui satisda. cog.l.sciendū est. in prin.

l *Ad terminum*. hoc est, tempus definitiuæ sententiæ. Sed nunquid fidem liber tamdiu tenetur, scilicet quamdiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certum tempus: & tunc tandiu tenetur, & non vltra, ut C. de fide iussorib. l. penultima. Aut non, nec in causa publica, nec in scriptis, & tunc non tenet vltra duos menses: ut dicitur dicta l. penultima. C. de fideiussoribus. Et est ratio, quia actor uidetur sibi remittere, cum promiserit, litem se contestaturum, usque ad duos menses, vt in Authentica ex exec. §. primo, colla. septima. Si autem causa publica, uel in scriptis: tunc perpetuo, uel (quod est uerius) usque ad triennium tenetur, cum tantum duret instantia causæ, ut C.de iudi. l. properandum. in principio. Sed nunquid sub pœna fiet hæc satisdatio? Resp. non, nisi conueniat inter partes: sed interesse tantum uenit: ut ff. qui satisd. cog. l.secunda.§.fin. Sed si est promissa, & est statutum tempus, in ita quod teneantur fideiussor: si quidem sex mensium est, intra alios sex menses poterit fideiussor moram purgare, si maius, non habet tamen nisi sex menses, intra quos potest mora pęnæ purgari, si exhibeatur reus, licet primo exhibitus non fuerit, quæ dic, ut C.de fideiuss.l.antepe. a Sed quid si possidet immobilia tantum, quæ ualent x. & conueniatur in centum, nunquid satisdabit? Respon. sic, ad minus in eo, quod excedit: quia quòd iuris est. In toto, quo ad totum: idem erit in parte, quo ad partem: ut ff. de acquir. hær. l.si seruus eius.& dixi in l.quæ de tota.in gl.dicta sunt.ff.de rei uend.

m *Promissioni*. scilicet, ubi possidet immobilia. Item propter priuilegium: ut C. de prin agen.in re.l.fin.lib.12.& de dign.l.quoties.eodem.li Item in casu, quando non possidet immobilia.ut C.ut omnes tam ciu.quam crimi.l.1.ibi cura totius tantum cautioni.

n *Iuratoriam cautionem*. cautionem, s.iudicio sisti.

o *Nudam promissionem*. tepete, dare compellitur: ut econo mus.& alijs.clericis: ut in Authentica, de san.episco.§ si quis autem pro pecunia causa.colla.9.

p *Pro qualitate*. ut si sit parens, uel patronus rei, uel actoris: ut quia uocet patronum .uel parentem: tunc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur: ut ff in ius uocati, ut eant.l.prima, secunda, & tertia. & ff.qui satisda. cogan. l.secunda, §. secundo, & § quod ait prætor. Sed nunquid hodie indistinctè satisdandum est: ut in Authentica, de exhiben. & intro. re. §.suscepto. collatio. quinta, quæ est in C.de lit.contest.authentica, offeratur? Respond. illa secundum dist. huius l. intelligit Nam posteriores per priores intelliguntur, ut ff. de leg. & senatusconsul l.sed & posteriores.

q *Personæ*. s.rei.

Fin glo.in d.l. 2.§.fi. & ad Bar to.i l.1 ff. iudi.sol.in hoc, an habeat executionem pa ratam aduersus fideiussorē, sine nouo pcessu, & Bal.in §.si uero reus

Fideiussor iudicio si sti quādiu tenetur.

4 † *Tb. quæ iuratoria cautio uocatur.*

Satisdatio iudicio sisti an possit sub pœna fieri, a. Intelligas dispositionem huius l. pcedere in casu suo, videlicet in stipulatione prętoria, & iudicialinon aūt in stipulatione conuentionali, ut ibi notat Bal. Ange. & Sali. & no. Bar. in l.4. circa fi. ff. de cust reo q̄ no.secūdum.Ang.

¶SI NAVTEM

¶SIN AVTEM PER PROCVRATOREM.

¶CASVS. Supra dictum est, quod si aliquis suo nomine conueniatur, quod nunquam satisdabit de iud. sol. sed solũ præstabit cautionem, vsque ad terminum litis. Sed quid si quis litiget per procuratorem? Frater, per procuratorem potest actor litigare, vel reus. Et primo videamus de illis, qui litigant per procuratorem ex persona actoris. Tũc.n. necesse, est ꝙ caueat de rato, si dubitetur de mandato. Si.n. constet de mandato, tunc non tenetur cauere de rato. Sed qualiter poterit constare de mandato procuratoris? Frater, tibi dico, de mandato procuratoris constabit, si mandatũ est actis insinuatum, vel si dominus litis in iudicio est præsens, & in iudicio procuratoris personam confirmauerit. Idem obseruandum est de tutore, & curatore, volente agere ꝑ procuratorem, & in alijs quibuscunque personis alienarum rerum gubernationem habentibus, ut in gl. & sum in ver. Si verò aliquis. in quo pone casum sic. Iam habuistis, quid iuris sit, quando lis infertur per procuratorem actoris; modo videamus, quid iuris sit, quando lis suscipitur per procuratorem rei. Tunc enim potest reus præsens esse fideiussor procuratoris sui, coram iudice, uel extra iudicium, potest esse fideiussor sui procuratoris pro omnibus clausulis contentis sub illo verbo, iudic. sol. ita quod teneat per illam satisdationem, & etiam hæres eius: debet etiam cauere procurator rei, quia reus veniet ad iudicium tempore sententiæ definitiuæ: uel si non uenerit, quod soluet omnia, quæ in definitiua sententia fuerint, nisi à definitiua ipsa fuerit appellatum. h. d. Hæc tamen ultima cautio in persona rei hodie non habet locum, nec etiam duæ in persona actoris, scilicet, quod caueat se contestaturum litem intra duos menses: & quod idem soluet decimam partem litis, si succumbat, vnde quod satisdetur, in l. cauetur, sed in vsu non habetur. Franc.

1 † *nondũ.*

2 † *eadem.*

tempore ferendæ sententiæ, reus in iudicio præsens erit: alias fideiussor pro eo intercedens tenebitur pro eo, quod fuerit iudicatum, nisi prouocatio intercedat. hoc dicit. Aret.

¶Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non [1] † mandatum [a] actis insinuatum [b] est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit, [c] ratam rem dominum habiturum, [d] satisdationem procurator dare compellitur: eodem [2] † obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, [e] quæ alienarum rerũ gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium [f] inferunt. ¶Si vero aliquis conuenitur, si quidem [3] † præsens [g] procuratorem dare paratus est, potest [h] vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem, solenni stipulatione [4] † firmare: [5] † vel extra iudicium satisdationem exponere, [i] per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat, [k] pro omnibus iudicatum solui satisdationis clausulis. [l] vbi & de hypo-

3 † *Th. tunc si.*

4 † *Th. approbare.*

5 † *satisdationis solennis stipulationes.*

a *Mandatum.* extra ius factum.

b *Insinuatum.* i. coram iudice demonstratum.

c *Confirmauerit.* redere, non: nam confirmare potest, & tunc satisdare non tenetur: vt infra proxi. § alias est in litera, non.

ADDITIO. Nota, quod quando procurator agit, præsente domino, & confirmante, non potest procurator repelli defectu mandati. vel vbi dominus mittat literas aduersario, vel iudici. uel. si procuratorem. ff. de procurato. Angelus.

d *Habiturum.* idest, quod dominus habebit ratum, quæ committitur, quãdo dominus scit, & potest habere ratum, & non habet, ut ff. rem ra. ha. l. quo enim. §. 1. & ff. de sol. l. ratum. a vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est. Hic tamen distingue, an sit certum habere mandatum, & tunc non cauet, ut hic, & C. de satisd. l. 1. Aut certum est, quod non habet: & tunc etiam cum satisdatione non admittitur, ut ff. de nego. gest. l. si pupilli. §. fi. Aut dubium est, & tunc secundum P est in electione rei, vtrum exigat probationem mandati a procuratore, an satisdationem recipiat, & est pro eo argumen. in auth. de col. §. eos. in fi. coll. 9 Sed ibi non loquitur de procuratore, sed de exactore tributorum. Sed Ioan. contra Dicit enim in electione procuratoris esse, quod duorum istorum facere uelit: quia quoties ad duo quis alternatiuè tenetur, eius est electio, vt supra de actio. § huic Bal. etiam distinguebat, vtrum diceret, non habes mandatum: & tunc probet mandatum. an dicat, dubito: & tunc satisdat, Sed Io. opinio uerior est. Præstat etiam aliam cautionem procurator actoris, s. de defendendo eum, pro quo agit: ut ff. de procura. l. si tuum. §. fi. alias denegatur ei actio: ut ff. de proc. l. mutus. §. pœna.

a Dic, ꝙ ista stipulatio rati committitũ ad interesse, & sic ad totale, vel particulare interesse, prout ratum pro parte, vel nullo mõ hr̃, ut l. si procurator.

ff. rem rat. hab. & notat glo. & Bar. in l. 4. §. Cato ff. de uerbo. ob. Ang.

e *Persona.* ut sunt pa tres in bonis filiorũ: ut C. de bo. ma. l. j. & de bo. quæ lib. l. fi. §. ubi autem. Item orphanotrophi, & brephotrophi: ut C. de epis. & cle. l. orphanotrophos. Item œconomi, vel actores, uel sindici: ut ff. quod cu iusq; uniuer. no. l. 1. §. quibus & l. nulli. & l. item. §. 1. & C. de sacros. eccles. l. iubemus. 2. circa princip. ibi, nulli œconomo. & C de epis. & cle. l. omnes, qui ubiq; §. hoc nihilominus. Itẽ apocrisarij: ut in Authẽ. quomodo opor. episco. § & illud. colla. 1. Item magistratus nomine municipij: b ut C. de iur. propter calum. dan. l. secunda, §. primo. isti enim possunt inferre per alium litem: ut hic subiicit.

b No. ꝙ magistratus municipalis pro sua ciuitate, vel municipio ꝑt agere, vt ẽ tex. in l. 3. § planè, ff. ꝙ vi, aut clam cum ibi no. Angel.

f *Per alium inferunt.* scilicet, per procuratorem: quod est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur; & sic litium domini efficiantur: ut C. de proc. l. neque, alias non, cum non domini, sed administratores sint, & procurator a domino debet constitui, vt ff. de procur. l. 1. in prin. Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, nunquid de rato cauent, vel de iudicato soluendo conueniuntur? Respon. non, vt C. de admin. tut. l. tutores debita. & l. sancimus. 2. §. defensionẽ. Sed tamen in tutore videtur dicere lex contraria. si sit incertum de officio suo: ut ff. de admistra. tutot. l. vulgo. Sed certe ibi non dicit, quod debeat de rato cauere, sed quod illius damnum non subibit, propterea quod iste non sit tutor. Sed quæ est ratio, quod procuratores satisdant, sed supradictæ personæ non? Respond. quia prædictæ personæ quasi domini sunt, ut ff. pro emptore. l. qui fundum. § si tutor. & C. de epi. & cle. l. orphanotrophos sed in procuratoribus secus: quia non sunt domini verè, sed fictè: vt ff. de procurato. l. 1. in prin.

Tutor, an teneat cauere d rato.

Procuratores satisdant non autẽ pr̃es prophanotrophi.

g *Præsens.* præsentem accipe etiam si sit in hortis, vel in continentibus ædificijs: ut ff. de procur. l. præsens. & l. qui in foro. & l. & ideo.

Potest, idest, debet.

h *Potest.* idest debet, secundum quosdam. dicunt enim, quod si dominus est præsens, ipse tantum debet fideiubere pro procuratore suo: si autem absens est, procurator potest, & debet fideiussores suos dare: & facit pro eis ff. iudi. sol. l. si ad defendendum. & ff. de procur. l. qui proprio. in princip. Vel dici potest, quod etiam si dominus est præsens, tamen potest procurator dare suos fideiussores, cum etiam sine mandato quilibet possit alium defendere: ut C. de satisdationibus. l. prima, & C. de procuratoribus. l. exigendi. & etiam inuitum, ut ff. de solutionibus. l. solutionem. & ita propriè accipitur hoc verbum, potest.

Defendit q̃libet etiã sine mandato.

i *Exponere.* actori, vel notario scribenti procurationem, ex cuius stipulatione quæritur actori vtilis actio, vt ff. rem pu. sal fore. l. non quasi.

k *Fideiussor existat.* nota, quod dominus etiam extra iudicium, potest pro suo procuratore fideiubere, & releuare eũ ab omni onere satisdandi, fideiubendo pro eo notario, qui de suo mandato est rogatus: ut l. si defunctus. In princ. ff. de proc. Arg.

l *Clausulis.* quæ clausulæ tres sunt. s. de defendendo reo, & de dolo, quod absit, & quod sonat ipsum verbum: vt ff. iudi. sol. l. iudicatum solui. & hic dicitur.

Iudicatũ solui, tres clausulas habet.

ompellitur

a *Compellitur*. per iudicem. Accur.
b *Hæredes eius*. nam habet naturam hæc stipulatio, ut ab hæredes transeat, sicut illa iudicio sisti: ut ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniutiarum.
c *Ipsius*. i. rei. Accur.
d *Exponenda*. a procuratore.
e *Veniet*. scilicet, reus, qui litem prius contestatus est suo nomine.
f *Fideiussor*. datus nunc a procuratore.
g *Continentur*. ergo debet cōdemnari pro curator præsens.

1 † *fui.*
2 † *Th. hoc nomine teneantur.*

¶ SI VERO REVS.

¶ CASVS. Intellexisti §. præcedentem in eo, qui præsens erat, & constituit procuratorem ad se defendēdum. Si autem reus sit absens, siue conueniatur in rem, siue in personam, procurator eius debet satisdare iud. sol. pro litis æstimatione: nec alio modo admittetur, quantumcunque bonæ famæ fuerit: quia nemo &c. Franc.

3 † *In iudicio inueniatur. Th.*

h *Præsto*. s. post litem contestatam contra eum.
i *Satisdationem*. Nota, quod siue interueniat procurator ante litem contestatam. ut supra eodem. §. si uero. debet satisdare: siue postea, ut hic & C. de consor. eius. lit. l. secunda. Nec obstat, quod dicitur quod debet fieri ante litem cōtestatam, vt ff. de procurato. l. Pomponius. §. ratihabitiones. quia ibi interuenit procurator ante litem contestatam, ibi autem postea interuenit, & postea * satisdat, ut dictum est.

Procurator rei siue interueniat ante litem contestatam, siue post, tenetur satisdare.

4 † *Th. qd si cōtingat vt principalis.*
5 † *in personam.*

* Et ad de huiusmodi satisdationis effectū esse, ut procurator præcisè cogatur ad defendendū dominū, & iudicium suscipiendū. l. filius fam. §. si. ff de peu. itē ut dñi morte nō finiat mādatum, ut l. defunctus. ff. de pioc.

k *Nemo*. scilicet, procurator, ut ff. de procuratoribus. l. qui pro prio § 2.
l *Dictum est*. s. eo. §. ab eius.

theca suarum rerum conuenire compellitur, ^a siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit, vt tam ipse, quam hæredes ^b eius [1] † obligentur, [2] † alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius ^c exponenda, ^d quod tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet, [3] † ^e vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, ^f quæ in condemnatione continentur, ^g nisi fuerit prouocatum.

Alienæ litis defensor nemo legitimus censetur, nisi satisdederit, siue habeat mandatum siue non. Et procurator interueniens, etiam post litem contestatam tenetur satisdare. Aretinus.

¶ Si verò [4] † reus præsto ^h ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire, nulla differentia inter actiones in rem, vel personales [5] † introducenda potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem, ^i iudicatum solui, pro litis præstet æstimatione. Nemo ^k enim secundum veterem regulam (vt iam dictum ^l est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Experientia est rerum magistra.

¶ Quæ omnia apertius, & perfectius quotidiano iudiciorum vsu, in ipsis rerum documentis apparent.[6] †

Omnes ciuitates debent sequi consuetudinem ciuitatis Romanæ.

¶ Quam formam non solū in hac regia ^m Vrbe, sed etiam in omnibus nostris [7] † prouincijs (& si propter imperitiam aliter fortè celebratur) obtinere censemus: cum necesse sit omnes prouincias, [8] † caput ^n omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam Vrbem eiusdem obseruantiam sequi. ^o

De perpetuis, & temporalibus actionibus, & quę ad hæredes, & in hæredes transeunt.

TITVLVS XII.

Actiones ciuiles tam reales, quam personales, sunt perpetuæ; prætoriæ verò pœnales regulariter durant anno, quod fallit in actione furti manifesti, quæ perpetua est. Sed prætoriæ rei persecutoriæ, perpetuæ sunt. Aretinus.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex le-

sorem de iudicato soluendo, fiat executio sine nouo processu? Et communiter docto. dicunt, quod sic, ut in l. fi. C. de usu. rei iud. & Bart. in l. 1. ff. iud. sol. per tex. d. l. fi. vbi dicit statim, quia dictio, statim, importat summariam cognitionem, sine ordine iudicatio: ut l. momentaneæ. C. unde ui. dic, ut in dictis iuribus latius per docto. Ang.

¶ DE PERPETVIS, ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS ET QVAE AD HAEREDES, &c.

6 † *percipi possunt.*

¶ Quia de actionibus est dictum: & quædam sunt perpetuæ, & quædam non: ideo de his ponitur: vt j. eo. in prin. Item, quia quædam transitoriæ sunt hæredibus, & contra hæredes: & de his ponit j. eod. §. non autem. Accur.

7 † *Th. suis*

ADDITIO. Sed melius resideret ista rubrica immediatè post titu. de ac. quia continuatur à remotis nimium, cum nō sumus in prin. liberi.

8 † *Th. prouinciale.*

Hoc loco. ¶ Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò ponit regulam, & exceptione, s. quæ actiones sunt perpetuæ. Secundo ponit regulam, & exceptionem, s. quæ actiones sunt transitoriæ ad hæredes. Tertio ponit nouum casum. Secunda ibi. Non autem omnes. Tertia ibi, Superē.

Diuisio.

¶ CASVS. Scire debetis (dicit Iustin.) quod quādā actiones erant olim perpetuæ, hoc est, sine tēporis prēfinitione durabant: sed hodie quædam sunt perpetuæ, i. duratiuæ usq; ad tempus à sacris constitutionib. constitutum, hoc ē, usq; ad 30. annos, cuiusmodi sunt illæ actiones, quæ descendunt a legibus, & à sacris constitutionibus Imperatorum, & senatusc. sed prētoriæ regulariter loquendo, & olim erant, & hodie sunt annales: quia prætoris imperiū, & olim erat, & ēt hodie est annale; & h. d. Et caue tibi: quia pp hoc, quod dicit litera, donec sacræ constōnes tam in rem, quā in personam, &c. non vult innuere, quod actiones in rem solę erāt perpetuæ: sed hoc ideo dicit, quia tā in realib. quā in psonalibus dederunt sacræ constōnes fines certos, & sunt in uer. aliquā. Supra proxi. § dixi, quod plerunq; sunt annales prētoriæ actiones. Sed dñe, quare dicitis vos, plerunq; ? Et resp. ideo, quia nō oēs prætoriæ act annales sunt: sed aliqñ perpetuæ: hoc est, vsq; ad finē sacris constitutionib. constitutum duratiuæ: vt patet in bonorū poss. hēditatis petitione, quæ datur successori de iure prætorio. Hæc. n. est prētoria, & tñ perpetua, & idē in fideicommissarijs: quia bonorū possessores sunt hæredes de iure prætorio; fideicommissarij vero sunt vtiles loco

m *Regia urbe*. s. Constantinopolitana. vel dic de veteri Roma. Accur.
n *Caput*. C. de veteri iure enucleando. l. 1. §. nulla. & §. sed & si quas leges.
o *Sequi*. immo non videtur inspiciendum, quod ibi fiat, sed quōd fieri dēat; vt ff. de offic. præsi. l. sed licet. quæ est cōtra. Sed hæc est intelligenda, quando ex certa scientia est cō suetudo, vel lex, non per errorem, vt ibi. & facit ad hanc. ff. de leg. & senatusc. l. de quibus. Accur.
ADDITIO. Hoc verum, quando lex tollit consuetudinem: aliàs vnaquæq; ciuitas abundet in sensu suo; & sic obseruare debet suam consuetudinem: & ex generali principis permissu inducere pōt particulares consuetudines, etiam contra leges, quibus stari debet: vt habetur in §. ex non scripto, s. de iu. na. gen. & ci. Quæro tū, an in fideius-

co hæredum: vnde coniunctos immediatè vnum post aliũ. habetis istos titu. in ff. veteri. similiter in pœnalib. prætorijs quædam actio. reperiuntur perpetuæ, vt actio furti manifesti, quæ à prætoris iurisdictione descendit. Absurdũ.n videbatur, actionem ita famosam anno finiri. h.d.

ADDITIO. Sed ẽm Ange. illa est pœnalis ex vna parte tm̃. & ideo non uĩ bene excipi. Sed Bar. in l. in honorarijs. ff. de act. & obl. concludit, ꝙ omnes rei persecutoriæ ex utraque parte sunt perpetuæ. Ex parte autem actoris rei persecutoriæ, & ex parte rei pœnales finiuntur anno.

Prętoriç pœnales sunt annales.

ge,[a] senatusve consulto,[b] siue ex sacris constitutionibus[c] proficiscuntur, perpetuo* soluere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones, tam in rem quàm in personam actionibus certos fines dederunt. eas[d] verò, quæ ex propria prætoris iurisdictione pendent,[1] † plerunque[e] intra annum[f] viuere.* nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando[g] tamen & in perpetuum extenduntur, idest, vsq; ad finem constitutionibus[h] introductũ, quales sunt ea, quas bonorũ possessori,[i] cæterisque[2] † qui hæredis[k] loco sunt,[3] † accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur;[l] tamen perpetuo datur. absurdum enim esse existimauit,[m] anno eam terminari.

Pœnales actiones prætoriæ, vel ciuiles contra hæredes non dantur, nisi lis contra defunctum fuerit contestata: hæredi vero competunt, excepta actione iniuriarum, et similibus. Ex contractu vero competunt contra hæredes, prætor actionem de dolo: nisi aliquid ad eos peruenerit. Arc.

¶ Non autem[n] omnes actiones, quæ in aliquem, aut ipso[o] iure competunt, aut à prætore datur: dari[p] solent. Est enim certissima iuris regula,[4] † ex maleficijs[q] pęnales actiones ĩ hr̃dẽ[5] † rei nõ

* *De hoc verbo, perpetuo, quot modis accipiatur, vide gl. x. q. 2. ea. n. §. perpetua.*

1 † *Th. quo vero a prætore inuicta sunt.*

* *Vide Forca. dia. 10. n. 5. ubi latè de hac materia, & ad de l. 2. §. sed quia diuina. C. de vet. iu. enucle.*

2 † *Th. & alijs.*

3 † *Th. vicem obtinent.*

4 † *Th. quæ decimus.*

5 † *Th. in hæredes ui dari.*

a *Ex lege.* 12. tabu. vt fam. erc. vt ff. fam. erc. l. 1. Item noxalis de pauperie: vt s̄. si quadrup. pau. fec. dic. in princ. & ff. si quad. paup. feci. dica. l. 1. in prin.

b *Senatusve consulto.* vt hæreditatis petitio, vt ff. de pet. hæt. l item ueniunt. §. pri. dic. & C. de pet. hæt. l. fi. in princ. Itẽ si quis clauum de naui abstulerit, cuius causa tota nauis perijt, vt ff de incen. rui. nau. l. 2. § senatus.

c *Constitutionibus.* vt condictio ex lege, quę datur ex constitutionibus quibuslibet post. l. 12. tab. constitutis; vt ff. de condi. ex lege. l. unica. & ff. ad l. Iul. de adul. l. ꝙ ex his. & C. de donat. l. si quis argentũ. §. fina. & s̄. de act. §. tripli. uel ex quacunque alia parte iuris, vel plebiscito; ut patet in l. Aquilia, vt s̄. de leg. Aqui. §. cæterum. & ff. ad leg. Aquil. l. 1. Nam quinque sunt partes iuris præter prætorium, vt s̄. de iur. natur. §. constat & totum est ius ciuile: vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile. & actiones ex eo descendentes sunt perpetuæ, vt hic dicit, i. sine præfinitione temporis secundum antiqua tempora, sed sacræ constitutiones in personalibus metas imposuerunt 30. annorum, vt C. de præscrip. 30. vel 40. ann. sicut. & l. omnes. & C. quibus non obijcitur longi temp. præscrip. l. neque. & C. de anna. excep. l. 1. & de constit. pec. l. 2. In realibus autem imponitur per constitutiones in rebus mobilib. trium annorum: in immobilibus 10. ann. inter præsentes. 20. inter absentes. & hoc quando titulum habet possessor. aliàs. 30. ann. vt C. de vsuc. transf. l. 1. & s̄. de vsuc. §. 1. a In hypothecaria etiam, quæ est in rem, certa statuuntur tempora, vel 10. uel 20. uel 30. uel 40. ann. ut C. si aduer. cre. l. diuturnum. & C. de præsc. 30. an. l. cum notissimi. & de anna. excep l 1. Sed quomodo erat perpetua rei uendicatio, secundum antiqua tempora: imò temporalissima, ut s̄. de usuca. in princ. Resp. quod hic dicit, quod erant perpetuæ. s. personales: sed meta imponitur tam in realibus, quam in personalibus. Item caue tibi, quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum; una iniuriarũ, quę descendit ex l. Cor. vt C. de iniur. l. si non conuicij. in fi. Alia, quæ datur ex lege Iul. repetundarum: ut ff. ad leg. Iul. rep. l. 2.

d *Eas.* s. pœnales & tunc non est necesse, plerunq;. uel si habes, plerunq;, expone ut j. Accur.

e *Plerunque.* hoc dicit pp prætorias rei persecutorias, quæ perpetuæ sunt: nisi in rescissoria, quæ annalis est: quia contra ius ciuile datur, ut ff. de actio. & ob. l. in honorarijs. §. sed cum rescissa & s̄. de act. §. rursus. & j. eod. §. 1: om nisi in redhibitorijs, quæ dantur ad tempus, licet rei non persecutoriæ, ut ff. de ædi. edi. l. sciendum. § fin. quia dantur contra id, quòd conuenerunt contrahentes. Item fallit dicta regula. ff. quod fal. tu. aut. l. huius actionis §. has actiones & quæ in frau. cred. l. ait prętor. §. si debitorem. uersi annus. C. de dolo. l. fi. & ff. de eo, per quem fac. est. l. 1 § pen. Si autem sunt pœnales prætoriæ, locum habet, quòd hic dicitur, ut sint annales, siue pœnales ex utraq; parte, siue ex altera tantum, ut ff. de calum. l 1. & de in ius uo. l. pe. & ff. de ali. in mu. uel post annum. Accur.

• Actiones ex quinq; partib. iuris descendẽtes, sũt ciuiles, & perpetuę.

Actiones reales, q̃ro tp̃e durãt.

a Et not. ꝙ ultra titulũ requirit ẽt possessio, nã sine possessione ñ inchoatur usucapio. l. sine possessione. ff. de usuc. licet aliquã do inchoata trahat ad finẽ, ut l. cęptã. ff. de usu. cõiuncta. l. 1. §. Scęuola. ff. si quis testa. lib. eẽ iuss. fue. Ang.

Prętoriç rei persecutoriç sunt

f *Intra annum.* s. utilem. Nam talibus annis prætores loquebantur, ut patet ff. de vi, & ui ar. l. 1. §. quod autẽ ait prætor. uersic. annus. & ff. de ædil. edi. l. sciendum. § fin. nisi in casu, ubi est inutilis ad sui principium: sed continuus ad sui processum, ut ff. de calu l. annus.

g *Aliquando.* ecce quare dicit, plerunq;.

h *Constitutionibus.* de quib. dixit supra eo. in prin.

i *Bonorum possessori.* i. cuilibet possessori, qui uult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bonorũ possessoriam, de qua habes. ff. de possessoria hær. peti. per totum. Accur.

k *Hæredi loco sunt.* ut quibus restituta est hæreditas per fideicommissum, quibus datur hæreditatis petitio fideicommissaria, de qua habes. ff. de fideicom. hęred. peti. per totum. Et hæ duæ sunt rei persecutoriæ. Accur.

l *Proficiscatur.* nota actionem furti manifesti esse prætoriam: sed non manifesti est ciuilis: ut s̄. de noxa. §. sunt autem. Accur.

m *Existimauit.* s. prætor: & idem in qualibet pœnali in eo quod peruenit ad delinquentem, ut ff. de ui, & ui arma. l. 1. in prin. & ff. de dolo. l. Sabinus.

¶ NON AVTEM OMNES.

¶ CASVS. Expediuit iam dñs Iust. primam partẽ rub. mõ incipit tractare de sc̃da parte, dicit. Non aũt oẽs, &c. unde q̃ritur, utrũ oẽs actiones dent̃ hr̃dib & in hr̃dẽ: & rñ. ꝙ nõ. Certissima est. n. regula iuris q̃ dicit, ex maleficio actiones in hr̃des nõ cõpetere; cuiusmodi sunt actio furti, ui bo. rap. iniuriarũ, dum iniuriç, ꝙ intellige si nõ cõte. contra defunctũ, ẽt si ad hr̃des furtũ ꝑuenerit ꝑ maleficiũ & possem cũ isto §. cõiungere illũ §. pœnales actiones, &c. dicendo, ꝙ pœnales act. descendẽtes ex maleficio, lite cont. cũ defuncto, cõpetunt, uel dãtur hr̃dib. eorum, q̃ maleficiũ passi sunt, excepta actione iniuriarũ, & si qua alia similis inueniatur, & sumus in uersi Aliqñ tñ. Quia pp quandã gñalitatẽ, q̃ uidistis modo in § p̃cedenti (uidistis. n. ꝙ certissima iuris regula est. q̃ dicit, ex maleficio pœnales act. in hæredem nõ cõpetere, & habetis regulã istam. ff. de pri. deli.) uidebat̃ à contrario sensu, ꝙ oẽs act. q̃ non sunt pœnales ex maleficio dant̃ in hęredes: & sic ꝙ oẽs actiones ex contractu ꝓuenientes, dentur cõtra hęredes; iõ contra gñalitatem illam sumptam à contrario sensu, ex ista generali regula loquitur litera ista, & dicit. Aliqñ tamen actio ex contractu nõ dat̃ contra hr̃de, ueluti si dolosè uersatus fuerit testat̃or in contractu ex dolo testatoris, ad hęredẽ res nõ peruenit. Et sum in uer. Pœnales autẽ. Supra uidistis, quod certissima est iuris regula. quę dicit, ꝙ ex maleficio petentis pœnales actiones, de quibus s̄. dixit, si ab illis principalibus personalis in eis lis fuerit conte. hęredibus dantur, & in hęredes transeunt. h. d. Fran.

n *Non autem.* hic ponit diuisionem, ꝙ aliç sunt transitoriç, aliç non, sed superior fuit, quod aliç erant perpetuæ, aliç non, ut supra eo. in prin.

o *Ipso iure.* s. ciuili.*

p *Dari solent.* s. iure prætorio. Accur.

q *Ex maleficijs.* scilicet, priuatis, ut subijcit in exemplis

* Hęc expositio nõ placet Ias. Inst. d. tit. in princ. nu. 4.

&

1 † Th. & legis Aquiliæ.

a Dic, ꝙ est uerum ĩ quasi delicto omittendo cõmisso: secus si committendo: ut l. ij. §. fi. ff. de dam. infec. uel dic, ut ibi per Bar. & Ang.

2 † Th. est. * Huc infero, ꝙ de iure can. & in delictis, & in contractibus si ue ad hæredem quid peruenerit, siue non peruenerit, siue cum defuncto lis fuerit cõtestata, siue minime, semp hæredem teneri in solidũ 16. q. 6. c. episcopum & 12. q. 2. c. episcopos, & ibi gl.

Actiones ex maleficio in duobus casib. transeunt ad hæredes.

Iniuriarũ actio non datur hæredi ratione duplici.

Iniuriarũ actio aliquas habet similes cõuenientes.

Dolus aliquãdo dat causam cõtractui, aliquando incidit in cõtractum.

Actio depositi dat in duplum in quatuor casib. non tamen in hæredem.

& subaudi, vel quasi maleficijs, ut sup. de obli. ex quasi delic. §. fin. a Quid in publicis, de quibus tractatur inf. de pub. iud. Respon. idem, & plus. quia etiam lite contestata, non transeunt contra hæredes, ut ff. de accu. l. ex iudiciorũ. nisi in quinque casib. Primus est legis Iul. maiestatis in duobus capitulis tantum eius legis, ut ff. ad le. Iul. maiesta. l. fi. Secũdus est crimen hæresis, ut C. de aposta. l. ij. & l. apostatum. in fi. Tertius est crimen repetundarum. Quartus est de residuis. Quintus peculatus crimen, ut ff. ad legem Iuliam pecul. l. fin.

a Non competere. nisi lis fuerit cõtestata; * ut inf. eo §. pœnales. & ff. de accu. l. ex iudiciorum. in fi. Item nisi aliquid ad hæredẽ peruenerit: tũc enim tenetur. ut ff. de calum. l. in hæredem. & ff. quod met. causa. l. videamus. In duobus tamen casib. est contra, ut in actio. ut bonorum rapto. quæ nõ datur in hæredem, licet ad hæredem aliquid peruenerit: sed furtiua datur condictio, ut ff. vi bonorum raptorum. l. 2. § fin. Item in interdicto vnde vi, quod non datur in hæredem, sed in factum actio, ut ff. de vi, & vi arma. l. ij. § fi.

competere, [a] veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ. [b] † [b] Sed hæredibus [c] huiusmodi actiones competũt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione. [d] & si qua alia similis inueniatur. [2] † [e] Aliquando tamen etiam [f] ex contractu actio [g] contra hæredem non competit: veluti cum testator dolosè [h] versatus sit, & ad hæredẽ [i] eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones; quas supra diximus; [k] si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, [l] & hæredibus dantur, [m] & contra hæredes transeunt. [n]

Condemnans debet absoluere ab obseruatione iudicij, si ante sententiam solutum fuerit, quod debetur. Aretinus.

¶ Superest, [o] vt admoneamus, ꝙ si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat [3] † actori: officio iudicis conuenit eum absoluere, [p] licet in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. Et hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse. *

b *Damni iniuria.* legis Aquiliæ actio.

c *Sed hæredibus.* idest, hæredibus eorum, qui passi sunt hæc maleficia.

d *Iniuriarum actione.* nam hæc non datur hæredi: nisi lis contestetur, hoc ideo, quia non est in bonis nostris ante litcontesta. ut ff. de iniur. l. iniuriarum. 3. & l. iniuriarum. j. in princ. & in gl. l. ij. Est & alia ratio: quia nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest, ut ff. de col. bon. l. cum emancipati. §. emancipatus. Sunt & aliæ similes ei, ut subijcit: in q. b. nec actori aliquid de patrimonio abest, nec reo aliquid adest, unde idem iuris est, quod & in ista, ut est actio in factum, quæ datur contra libertum, vocantem patronum in ius sine venia, in l. auteos. uel in filium, vocantem patrem. & inf. de pœna teme. liti. §. fi & ff. de in ius vocan. l. pen. idẽ in popularibus actionib. ut si quis habeat positum, uel suspensum, ut ff. de ijs, qui deie. uel effu. l. si uerò. §. quæ autẽ. Quidam dicunt idem de actione in factum, de calumniatorib. ut ff. de calum. l. hæc actio. Sed certe ibi alia est ratio: quia habet cõdictionem ob turpem causam, ut ibi dicitur. Item quia abest ibi aliquid actori. & adest aliquid reo: unde non est similis supradictis.

e *Inueniatur.* hic continuatur ille §. qui est infra eodem. §. pœnales.

f *Etiam ex contractu.* non solum ex delicto. Accur.

g *Actio.* s. de dolo, nata propter dolum adhibitum in contrahendo. Nam si dedit dolus causam contractui, non agitur actione ex eo contractu, cum nullus sit, sed de dolo, ut hic, & ff. de dolo. l. & eleganter. in prin. Si n. esset incidens, ageretur actione ex eo cõtractu, ut purgaretur dolus, vt ff. de act. emp. l. Iulianus. § si uenditor. & daretur in hæredes vt ff. de act. & obl. l. ex contractib. Vel pone casum, ꝙ dolus fuit incidens, uel superueniens, & remanet contractus, & non agitur contra hæredem, nisi peruenerit aliquid ad eũ, ut in actione depositi, quæ datur in duplum contra eum, qui dolum commisit in depositum causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij, sed in hæredem non datur in duplum ex dolo defuncti, licet in simplum detur, ut ff. deposi. l. j. §. primo. Item qualis est actio in factum, quæ datur contra agrimensorem: non autem aduersus hæredem, vt ff. si mens. fal. mo. di. l. 3. §. pen. Item in actione ex stipulatu iudicio sisti in eo, qui erat conuentus iniuriarum, ut ff. si quis cau. l. si eum. §. iniuriarum. Idem est in actione tributoria, ut ff. de tributo. l. illud. §. fi. & de his casibus loquitur hic. §. cum dicit, ex contractu in hæredem non dari quandoque. Alias autem ex contractu agitur contra hæredem etiam de dolo defuncti regulariter, ut ff. de action. & obligat. l. ex contractibus. & l. ex deposito. quæ sunt huic contrariæ. & hanc specialitatem, si uelis tenere primam opinio. denotat hæc litera cum dicit, aliquando tamen, & c.

Actiones ex contractu descendẽtes, quæ nõ dantur ĩ hæredes.

h *Dolose.* dolo dante causam contractui. Vel die, incidenti, uel superuenienti, vt modo diximus. Acc.

i *Ad hæredem.* sed si superuenisset actio in factum perpetuò contra hæredem, & contra defunctum daretur, ut ff. de dolo. l. ita que. Sed de dolo olim intra annum utilem; hodie intra biennium continuum datur, ut C. de dolo. l. fi.

3 † Th. satis fecerit.

K *Diximus.* ut supra eodem. §. non autem omnes Accur.

l *Contestata.* imò ut dentur hæredi, sola præparatio sufficit, ut ff. de inoffic. testam. l. posthumus. §. fina. Ioan. Vel sine præparatione datur querela hæredi hodie.

* Absolutoria esse ab obseruatione iudicij & hoc desinitiue. ut in casu huius §. Vide Iason in l. properan. §. & si quidem. C. de iudi. et Fel. in c. cũ te. nu. 5. de re iudica.

m *Dantur.* nisi in duobus casibus. Primus cum agitur ad operas contra libertum, & moritur patronus, extraneo hærede relicto: ad quem transeunt operæ, etiam lite contestata, ut ff. de operis liber. l. operarum iudicio. Secundus in patre repetente dotem filiæ, quæ à uiro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contestata, ut C. de rei vxo. act. l. vnica. §. videamus.

Operæ liberto impositæ nõ transeunt ad hæredẽ extraneũ.

ADDITIO. Nam eo ipso, quòd pater moritur, uel aliter filia efficitur sui iuris, statim actio consolidatur in filiam, ut dicto §. uideamus. licet pater fuerit litem contestatus, & sic propter hoc non facit transitum in suum hæredem. & sic est speciale in dote; quia est proprium patrimonium filiæ, ut l. tertia. §. sed utrum. in fine. ff. de minoribus. & facit l. Pomponius Philadelphus ff. familiæ ercisciscundæ. Angel.

n *Transeunt* nisi in duobus casibus. Primus in actione de dolo. C. de dolo. l. fin. Secundus in retractatione alienius in seruitutem, vel libertinitatem, qui per collusionem pronuntiatus fuerat ingenuus, ut ff. ne de statu defun. l. prima. §. sed interdum.

¶ SVPEREST.

¶ CASVS. Omnia, quæ iam dixi à princip. titu. usque nunc, in duobus consistunt, scilicet, in uita, & transitu actionum. Modo vult dicere de officio iudicis, & parum defecit, quod non posuit hunc totum titulum de officio iudicis: sed residuum seruat usque ad titulum specialem de offic. iudi. dicit ergo Iurisc. Volo, quod vos sciatis, quod si ille, qui conuenitur, ante condemnationem satisfaciat, offic. iudic. conuenit eum absoluere, licet erat talis, qui debeat condemnari. Et licet istud iudicium de sui natura debeat esse condemnatorium, per solutionem tamen ante condemnationem factam fit absolutorium. & hoc est quod vulgo dicitur, omnia iudicia esse absolutoria. Franciscus.

Cõtinuãt dicta dicẽdis.

o *Superest.* hæc de uita, & transitu actionum, secundum quod in rubrica promisit, dicta sunt: nunc de iudicis officio dicit: quod cum exponere debeat iam pauca, ut modicum respiret, deliberat. nam conceptum sermonem quis retinere potest? quia igitur iam concepit in animo tractare de officio iudicis, quomodo potest tacere, quin dicat aliquid hic?

p *Absoluere.* scilicet, ab obseruatione iudicij: nam principalis causa est sublata solutione, ut supra quibus modis toll. oblig. in princip. Accur.

¶DE EXCEPTIONIBUS.*

¶Quia exceptio tenet vicem actionis vt ff. de exceptionibus. l. j. ideo post actiones, ponit de excep. Vel quia de armis actorum vidimus, & de reorum armis videndum est, ideo dicit, ut sequitur. Accursius.

S Equitur. ¶Totus iste titu. diuidit i quinque partes principales. Primo continuat ad præcedentem rubricam. Secundo ponit causã, quare fuerunt exceptiones inuentæ. Tertio id demõstrat per exempla, tã in actionibus realibus, quã in personalibus. Quarto ponit duplicem, uel potius triplicem diuisionem exceptionũ. Quinto, id exemplificat. Secunda ibi, Comparatæ sunt. Tertia ibi, verbi gratia. Quarta ibi, in §. appellantur. uel potius in §. alioqui ex quam multis. Quinta ibi, Perpetuæ, & peremptoriæ.

¶CASVS. Viso de actionibus, sequitur (dicit Iusti.) vt de exceptionibus uideamus. Et domine Iustinia. pro Deo instruatis nos competenter materiã de exceptionibus. Frater dicit ipse, scire debes, quod inuentæ sunt, seu institutæ exceptiones, ad defensiones reorum. sunt enim arma reorum. Frequẽter enim contingit, quòd actio competẽs actori, prima facie iusta uideri; iniquum tamen esset reum condemnare: vtputa, si metu coactus aliquid promisit, & ideo datur reo contra actorem exceptio de dolo, uel exceptio quod metus causa. Omnis enim exceptio adiuuenta fuit ad actionem impugnandam h.d. Fran. de Are.

De exceptionibus.

TITVLVS XIII.

Exceptiones sunt arma reorum: & æquitate nituntur ad excludendum actiones, quæ competunt actori ipso iure, quales sunt metus, doli, & in factum exceptiones. Aretinus.

S Equitur, [1] † vt de exceptionibus dispiciamus. [2] † ¶Comparatæ[a] autem sunt exceptiones defendendorum eorum [b] gratia, quibuscum agitur. sæpe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit, [c] tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, [d] aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, [e] quod non debueras promittere, palam est, iure ciuili te obligatum [f] esse: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est [g] sed [3] † iniquum est, [h] te condemnari. ideoq; datur tibi exceptio, Quod metus [i] causa, aut doli [k] mali, aut in [l] factum composita ad impugnandam actionem.

Exceptio non numeratæ pecuniæ debitori competit, qui confessus fuit se pecuniam recepisse, quam non receperat, & ipsam per stipulationem restituere promiserat: & in æquitate fundatur. Aretinus.

¶Idem iuris est, si quis, quasi credendi causa, pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certũ est. dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquũ est, eo nomine te condemnari, placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. Cuius tempora nos, secundum quod iam superioribus libris scriptum est, [4] † [m] constitutione [n] nostra coarctauimus.

Exceptio pacti de non petendo, actionem non tollit, sed eam elidit, quæ exceptio nititur æquitate. Are.

¶Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur. [o] nihilo minus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino [p] dissoluuntur.

a *Comparatæ*. alias, inuentæ. Accur.

b *Eorum*. s. reorum. Nam ipsi sunt, cum quibus agitur, * vt ff. de iureiur. l. 3. in princ. & in §. eum.

c *Iusta sit*. prima facie.

d *Dolo inductus*. hoc est in stricti iuris iudicijs: in bonæ fidei autem iudicijs ipso iure non tenet contractus. ff. de dolo l. eleganter. in princ. Accur.

ADDITIO. Hoc verum in odium odiosi: sed in sui præiudicium tenet contractus, & ex eo potest conueniri, nisi lex resistat actui: quia tunc ex neutra parte datur actio, ut est gl. in l. à diuo Pio. ff. de ritu nupt. in gl. 2. & Bald. in l. 1. C. plus vale. quod agi. Ang.

e *Promisisti* credens te debere, cum non deberes; ut hic, & ff. de excep. doli. l. 2. §. circa.

f *Obligatum esse*. scilicet, inspecto iuris rigore, de æquitate obligatus non est, vt ff. de lib. cau. l. vel obligatus est. §. obligatum. & ff. de verb. sign. l. creditor. quæ sunt contra.

g *Efficax est*. s. sui substantia. Nam ciuiliter, & naturaliter est obligatus. & purè, sed non est efficax, quantum ad opẽ exactionis. Vel dic, efficax, inspecto genere: nam prima facie condemnandus videtur, sed inspecta quantitate; quia si dolo facta, uel metu, vel simili causa impediatur, est inefficax. & ita expono in sequentibus casibus.

h *Iniquum*. Nota, quod contra iniquitatem, & sic contra ex æquitate datur reo excep. l. qui æquitate. ff. de doli mali excep. Angel.

i *Metus causa*. hoc quando metu fuit compulsus.

k *Doli*. hoc quando inductus fuit per dolum.

l *In factum* redde singula singulis proposi tis causis, secundum Ioan. Sed nonne hoc tertio casu, scilicet qñ per errorem promisi, datur doli exceptio? Certè sic. ut ff. de do. ma. excep. l. 2. §. circa. quare dic, quòd hæc actio in factũ est pro ponenda in subsidiũ doli exceptionis. l. eõ tra patronũ, & patrem, contra quos sup pes exceptiones non opponuntur, ut ff. de doli mali exceptio. l. apud Celsum. §. aduersus. & ita hic accipitur. Accur.

¶IDEM IVRIS.

¶CASVS. Iam dixi uobis unum exemplum, in quo uidetur æquum prima facie, vt actor debeat obtinere; iniquum tamẽ, inspecta persona rei; quia competenti excep. potest se defendere. Et de hoc eodem recito vobis hic aliud exemplum, s. de eo. q causa credendi pecuniam stipulatus est pecuniam sibi reddi, & postea pecuniam non numerauit. unde si agat stipulator cõpetit promissori exceptio. non numeratæ pecuniæ. h. d. Franc. de Are.

m *Scriptum est*. supra de lit. obligat.

n *Constitutione*. vt C. de non numerata pecunia. l. in contractibus.

¶PRAETEREA SI DEBITOR.

¶CASVS. Iam uidistis duo exempla, in quibus prima facie æquum videtur, quòd actor debeat obtinere: iniquũ tamen uidetur, inspecta persona rei: quia competenti excep. se defendere potest. Modo ponit tertium exemplum: puta cum creditor fecerit debitori pactum de non petendo, sicut patet in litera.

o *Peteretur*. No. quòd pactum de non petendo tria operatur Nam tollit naturalem ipso iure, ut ff. de sol. l. Stichũ. § naturalis. Item elidit ciuilem, ut in hoc §. Item obligat naturaliter paciscentem non petere. Nam & alias est obligatus naturaliter aliquid non facere, ut non facere furtum, ut supra de obligationibus, quæ ex delicto nascuntur. §. primo.

p *Non omnino*. quia non ciuilis, sed naturalis tantum, ut ff. de solut. l. Stichum § naturalis. In casibus tamen etiam ipso iure vtrunque tollit pactum, ut in maleficijs factis, si quis paciscatur, ne agatur. *b* Item in pignore remisso per pactum, ut ff. de pactis. l. si tibi § quædam actiones. & §. de pignore.

Si ap[illegible]

* Adde gl. in c. exceptionem. de except. ubi loquitur de exceptio. & ibi Fely.

1 † *Th. consequens est.*

2 † *Th. dicamus.*

Exceptiones sunt arma reorũ.

3 † *Th. tamen quia.*

* Adde Fely. in Rub. nu. 5. de exceptio.

* Sed s[ecundu]m Angel. ille tex. non facit ad propositum, quia loquitur quãdo stipulatio fit sine cã; hic uerò secus.

Exceptiones turpes non opponuntur in patronos, & parẽtes.

4 † *Th. sicut ut dixi.*

Pactum de non petendo tres habet effectus.

b No. tũ. q qui remittit actiones ex maleficio, non tẽ detur remittere dñ num vel interesse. ut Dy. Bar. & Ange. in §. quædam. in glo. alle. ubi etiam vide, an g remissionẽ iniuriarum factam in foro penitentiali tollantur ille actiones ex maleficijs.

a *Si apparet.* oratio posita loco actionis, secundum P. sed secundum Ioannem cõtra, vt diximus s. de act. § sic itaque. Accursius.

¶ AEQVE SI DEBITOR. ¶ CASVS. Iam vidistis tria exempla, in quibus prima facie videtur æquum ꝙ actor debeat obtinere: iniquum tamen videtur, inspecta persona rei; quia competenti excep. se defendere potest. Hic ponit quartum exemplum de eodem: puta in except. iurisiurandi, cum iuramentum delatum fuerit debitori a vero creditore, & ipse se nihil debere iurauerit; si agat actor contra reum, qui iurauit, defendere se potest reus per exceptionem iurisiurandi. & sum in versi. in ijs quoq; actionibus &c. In superiorib. habuistis, qualiter exceptiones opponuntur contra actiones personales. Modo intendit tractare de exceptionibus, quæ opponuntur contra eos, qui agunt actionib realibus, vt si rem tanquã meam vendicem, dicens rem meam esse, & verum dico, quia res mea est, tamen iniquum esset, quòd ipse reus, qui iurauit, cõdemnetur contra stylum sui iuramenti. h. d. Fran.

b *Iniquum est.* hic no. simile. ff. de in lit. iur. l. fi. & ff. de iureiuran. l. nam postea, § iureiurando dato. & S. de dolo, l. nam sufficit. hoc tamen fallit, quoties est cõtra leges iuratum: quia non seruatur sacramentum, vt in Auth. sceni. non solum, §. non enim si quis, coll 5. quæ est C. de nupt. auth. qđ eis. & ff de iure patr. l. adigere. & C. de leg. & const. l. non dubium, in fi. Item quando veritas alias per testimonium potest inueniri, vt C. de reb. cred l fi. Item quando defertur sacramentum a iudice, vt ff. de iureiur. l. admonendi. alias autem obtinet quod hic dicitur.

c *Rem suam esse.* distinguitur tamen vtrum iuret suam rem esse, vel petitoris non esse; quia si iuret suam esse, datur sibi actio, & exceptio: sed si iuret petitoris non esse, nascitur sibi exceptio contra petitorem tantum: ut ff. de iureiuran. l. sed & si possessori. 1. & 2 respon. ibi, non enim.

1 † qua

2 † manet.

3 † Th. verũ quoniã absurdum, &c.

4 † suam Iuramentũ contra leges non est seruandum.

Iuro rem meã esse, & iuro tuã nõ esse dif ferunt.

soluuntur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam [1] † actor intendit, si apparet, [a] eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactionem condemnari, defenditur per exceptionem pacti conuenti.

Exceptio iurisiurandi actionem non tollit, sed eam elidit; quæ etiam nititur æquitate, & contra realem actionem exceptio iurisiurandi oppont potest, quæ repellit agentem in rem.

¶ Aeque si debitor, creditore deferente, iurauerit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet: [2] † sed quia iniquum [3] † [b] est, de periurio quæri, defenditur per exceptionem iurisiurandi.

¶ In ijs quoque actionibus, quibus in rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti si petitore deferente, possessor iurauerit eam rem suam esse, [c] & nihilominus petitor eandem rem vindicet. Licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius [4] † esse, iniquum tamen est possessorem cõdemnari.

Absolutoria lata in personali, siue reali; eandem actionem non perimit, sed exceptionem rei iudicatæ parit conuento. Aret.

¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit, [d] siue in rem, siue in personam, nihilominus obligatio durat: [e] & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

Exceptiones, quarum vsus est valde necessarius, sunt duplices: quia quædam sunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Angelus.

¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat.

¶ Alioqui ex quam multis, varijsque causis exceptiones necessariæ sint ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris, intelligi potest. Quarum quædam ex legibus, [f] vel ex ijs, quæ legis uicem [5] † obtinent, [g] vel ex ipsius prętoris [h] iurisdictione substantiam capiunt.

¶ ITEM SI IN IVDICIO. ¶ CASVS. Adhuc præter exceptiones illas, de quibus supra dictum est, quædam alia est exceptio, per quam potest reus se teneri: ueluti si uetus debitor per sententiam iudicis fuerit absolutus sententialiter. Licet enim per imperitiam uetus debitor absoluatur, naturaliter tamen manet debitor: sed contra creditorem agentem poterit se tueri excep. rei iud. & hoc dicit. Sed quid est, quod hic dicitur, ꝙ ex sola naturali obligatione possit ag.? Frater, dicit Iac. ex sola naturali a principio nõ agitur. sed quando naturalis, & ciuilis fuerint coniunctæ a princ. si tollatur una ipsarum, ipso iure ex altera potest agi, licet agenti exceptio. Franc.

d *Actum fuerit.* subaudi. & fueris absolutus: sicut hic innuit.

ADDITIO. Intelligas istum tex. cum ista gl. quod reus fuit absolutus, ut j. patet. Ang.

e *Obligatio durat.* scilicet si primo erat obligatus. vnde si soluat non repetit, cùm debitum soluat: vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus, & l. iudex. Et caue tibi; quia per iusiurandum & per pactum naturalis tollitur obligatio, & remanet ciuilis, vt ff. de iureiur. l. fi. in prin. & ff. de sol. l. Stichum, aut Pamphilũ, §. naturalis. Sed per sentẽtiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis: vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus. Sed cum actionem indueat res iudicata, ubi nulla omnino erat, vt C. de reb. cre. l. actori. quare non tollit, vbi est? R ñ. res iudicata de iure ciuili est: & ideo tollit, & inducit ea, quæ sũt de iure ciuili: & in obligationem ciuilem tollit, & actionem (ꝙ est de iure ciuili) inducit, vt ff. de orig. iure l. ij. §. deinde ex his. Ea autem, quæ sunt iuris naturalis, nõ tollit, ut obligationem naturalem, ut argum. s. de legitim. agnatorum tutela, §. fi.

Obligatio naturalis tollitur p pactum & iuramẽtũ, sed ciuilis per sententiam.

Sententia est de iure ciuili.

ADDITIO.

Iam glo. intellige de iuramẽto uoluntario. & sic delato a parte parti: non autem de necessario: quia illud habet eandem uim, sicut res iudicata, ut l. 2. ff. de iureiur.

f *Ex legibus.* ut ne quis conuenitur, nisi coram suo iudice, vt C. de except. l fi.

g *Legis vicẽ obtinent.* vt in senatuscõsultis: vt s. tit. 1. in princ. sicut est exceptio Macedoniani, & Velleiani, ut ff. ad Maced. & Velleianum, per totum titulum. Accursius.

5 † Th. uim

h *Prætoris iurisdictione.* ut de dolo malo, & metus causa, ut ff. de excep. do. per totum. Item pacti, ut ff. de pac. l. iuris gentium, §. prætor ait. Accur.

¶ APPELLANTVR. ¶ Diuiditur principaliter in tres partes. Primò ponit duplicem distinctionem exceptionum, quia quædam sunt perpetuę, & quædã temporales. Itẽ quædam sunt peremptoriæ, & quædam sunt dilatoriæ. Secũdò ponit exempla cuiuslibet. Tertio ponit quam pœnam olim patiebatur, & quam hodie patitur; quia pendente dilatione legali, uel lata ab homine, ante dilationem finitam egerit. Secunda ibi perpetuæ, quòd peremptoriæ. Tertia ibi alioqui si. Aret.

Diuisio.

¶ CASVS. Suprà uidistis multa de exceptionibus, adhuc autem circa naturam exer. scire debetis, quod quædam exceptiones dicuntur perpetuæ, & peremptoriæ: uidelicet illæ, quæ semper agentibus obstant: & semper rem perimunt. de qua agitur sicut est exemplum de excep. doli mali, & de except. pacti conuenti, quando conuenit, ne omnino pecunia peteretur. i. sine temporis præfinitione. & illud est, quod semper dicunt Canonistę, ecclesiam debere semper restitui. & sum in uer. temporales. Tu uidisti exemplum de exceptionib. peremptorijs: modo uideamus exemplum de temporalibus dilatorijs, quæ & tempore nocent, ut puta si sit pactum factum de non petendo usque ad tempus (& sic habes aliquid de materia plus petitionis.) Si enim aliquis creditor debitori tuo fecerit pactum de non petendo usque ad quinquennium, propterea actionem

suam non perdit, sed intra quinquennium olim suam causam perdebat, nec amplius agere poterat: sed non vult dominus Iustin. ꝙ hoc hodie ita strictè procedat: sed vult in casu isto, ꝙ locum habeat constitutio Zenoniana, de qua facta est sup. mentio de actio. §. sed hæc quidem, l. quod de do. cau. non nume. l. si. & authen. ibi posita. Item quid de ea, quæ opponitur, ut quis conueniatur in quantum facere potest? Respon. eam esse temporalem: quia præsumo, ꝙ aliqua acquiret: & sic postea poterit soluere, ut C. arbitrium tut. l. si defunctus. Nam non repetitur, quod soluitur, licet facere nō possit commode. ut ff. de cond. inde. l. nam & maritus. quod fieret si esset perpetua, cum sit fauorabilis, ut ff. de condi. inde. l. qui exceptionem. Et circa hoc uide, quod no. in l. 1. C. de iur. & facti ignoran.

debeant induciæ duplicari, & post quinquennium duplicatū adhuc non audiatur, nisi omnes expensas, quas reus in litem fecerit, eo ꝙ præmaturè eum conuenerit, reo soluat. & hoc itā constitutum est, vt tali pœna perteriti actores, tempora litiū doceantur obseruare.

Semper. a *Semper.* i. sine præfinitione temporis, vt ff. de do. excep. l. purè §. finita tamen. si ante sententiam opponantur, vt C. senté. rescin. non pos. l. peremptorias, nisi in septem casibus in quibus etiā opponi possunt post sententiam, vt sūnt ætatis, vt C. senté. rescin. non pos. l. peremptorias. & ff. de mino. l. minor 25. ann. omissam. itē minores, vt C. de iur. & facti ignorā. l. j. Item in Macedoniano. & Vel leiano, vt ff. de Mace. l. tametsi. Item in donatore, qui punit, ut conueniatur in quantum facere potest etiā post sententiam, ut ff. de re iudic. l. Nesennius. §. fin. Item exceptio falsi procuratoris, ut C. de procu. l. licet. Secus si ratione personæ procuratoris opponatur exceptio, ut quia sit miles uel mulier; quia talis exceptio est dilatoria, ut infra eodem §. præterea. Item vbicūque diceretur, nullum fuisse iudicium, vt quia sit venalis sententia, vel falsis testibus, uel instrumentis iudicata, ut C. quādo prouo. non est necesse. l. uenales. uel cum iudex sit non suus, ut C. si a nō compet iud. per totum.

1 † *The. in perpetuū.*

2 † *Th. actori.*

* *Adde Bald. in l. uni. nu. 5. C. ut actio. ab hered. & cont. hared.*

3 † *Th. scilicet.*

4 † *conuenit.*

5 † *Th. quamis.*

a Hoc verum intellige, quando post sententiā opponitur ta le, ex quo appareat, dictū iudicē non habuisse iurisdictio- nē, saltem in cā, de qua iudicauit: nec fuit facta progatio tacite, vel expresse: vt latè per Ang. hic. *alias asseuerat. Aeg. Petr.

Exceptio ista, dico me conueniendum in quantū facere possum, est tēporalis.

Quædam exceptiones sunt perpetuæ, & quædam temporales. Item quædam exceptiones sunt peremptoriæ, ut doli, metus, pacti, & similes: quædam dilatoriæ, ideo sic vocatæ, quia negotium differre dicuntur, quæ ol.m actorem temerè litigantem faciebant cadere à causa.

¶ Appellantur autem exceptiones, aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper[1] † [a] agentibus[2] † obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt, qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales* atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt, qualis est pacti conuenti,[b] cum ita[3] † conuenerit,[4] † ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam, finito eo tempore, non impeditur actor, rem exequi. Ergo ij, quibus intra certum tempus agere volentibus, obiicitur exceptio, aut pacti conuenti,[c] aut alia[5] † [d] similis, differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur.[6] †

¶ Alioquin si intra tempus egerint, obiectaque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam consequuntur,[7] † propter exceptionem, neq; post tempus olim agere poterāt, cum temerè rem in iudiciū deducebant, & consumebant, qua ratione rem amittebant.[e]

Hodie si actor plus petat tempore, sine pendente dilatione, reo induciæ duplicantur, & eidem reo actor in expensis factis in causa, damnabitur, ante quarum refectionem super principali negotio audientia denegabitur. Aretinus.

¶ Hodie autem non ita strictè hoc ꝓcedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ[f] constitutioni subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit, vt & inducias, quas ipse actor sponte[8] † indulserit, vel quas natura actionis continet,[g] si contempserit, in duplum[h] habeant ii, qui talem iniuriam[i] passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pęna perteriti[k] tempora[9] † litium doceantur obseruare.[10] †

b *Tacti conuenti.* scilicet exceptio.

c *Pacti conuenti.* scilicet, usque ad quinquennium.

d *Alia similis.* ueluti si quis stipuletur id, quod in utero est, uel fructus futuros, uel domū certo loco ædificari. uel cum Romę esset; Ephesi dari stipulatus est: ut ff. de uerb. oblig. l. interdū. secundum Azo.

e *Rem amittebant.* facit sup. de actio. §. si quis agens. & ff. de lib. le. l. non solum. §. fi. & C. de iure fisci. l. iustas. lib. x.

f *Zenoniana constitutioni.* l. Græcæ, cuius mentio §. de actio. §. sed hæc quidem.

g *Continet.* quod dic, ut modo dixi per l. interdum. ff. de uerborū oblig.

h *In duplum.* sed uidetur, quod nullam patiatur pœnam; ut ff. de peti. hære. l. quòd si in diem in princip. quæ est huic contra. Sed dic illam corrigi. Vel melius, speciale est ibi: quia ad hoc solum agebatur, ut eodem iure penes agentem haberetur, quod erat apud defunctū; unde non fuit plus petitum.

i *Iniuriam* non tamē talem propter quam agere possent.

k *Tali pœna perterriti.* facit C. ad legem Iuliam repe. l. prima. & ff. de pœnis. l. capitalium. §. penul. & C. de inoffic. testa m. l. si quis in suo, in fine primi respon.

6 † *Th. dicuntur.*

7 † *consequantur.*

8 † *forte*

9 † *Th. at indutias.*

10 † *Th. non tamen certe intentant.*

a Item si iniquè a iudice compulsus est eo tempore, quo compelli non debuit, ut ff. de fe. l. prima. Sed dilatoria proponitur ante litem contestatam: sed probatur, postquam actor monstrauerit, quod asseruerat, *ut C. de probat. l. exceptionem. & C. de exceptio. l. si quidem. Secus in exceptione fori: quia ante litem contestatam opponi & probari debet secundum quosdam: ut ff. eodem. l. penul. Sed quid de exceptione non numeratæ pecuniæ, nunquid est perpetua, uel temporalis? Respon. quidam anomalam eam esse. Nos dicimus, quod est temporalis, biennij, uel 30. dierum, ut supra de lit. obl. §. fin. & C de non nume. pecun. l. in contractibus. §. primo. & §. super cæteris. Sed in hoc potest dici anomala, quod cum alijs probet qui excipit, hic tamen non probat: ut C. de nō numera. pecun. l. si ex cautione tua. Idem quare in exceptione non numeratæ dotis, & eodem modo solue, vt C.

¶ PRAETEREA ETIAM EX PERSO.

¶ CASVS. Scire debetis, ꝙ quædā exceptiones dilatoriæ sunt quę quidē ex l. uel ex natura rei dantur, quædam sunt dilatoriæ, quæ ex persona dantur: ueluti si aliquis per mulierem, agere uelit. Mulier. n. non pōt esse procurator, nisi pro patre: similiter miles non pōt esse procurator patris, uel matris, uel alicuius alterius. Et si hoc ꝑ rescriptū imperiale sibi fuerit indultum: qd intelligo, nisi in rescripto inseratur clausula. Hoc nō obstantē &c. Pro causa tn̄ sua, uel iure suo fine offensa disciplinæ suæ bene potest esse procurator, & agere. & illud verbum ita intellexerunt quidam, ꝙ miles suis proprijs negotijs interesse pōt, si per hoc non impediatur officium disciplinæ suæ, aliter non. de hoc plenè hēs in gl. Fran.

Mulierem.

Mulier p parentib. agit.

a *Mulierem.* quæ p alio agere non pôt. nisi pro parentibus si morbus, aut ætas eos impediat, nec sit, qui eorum nomine agat, ut ff. de procu. l. fœminas. Accur.

ADDITIO. Mater tamen non admitteretur pro filio minore etiam ad defendendum, nisi in causa appellationis; & est ratio, quia est maioris præiudicij, quam principalis. Ang.

b *Nec pro patre, vel matre, &c.* nisi pro eorum libertate, vt ff. de libe. cau. l. 3. quæ est contra secundum lo. ADDITIO. Dic, quod in isto casu dicitur defendere causam propriã, pro suo interesse, ut l. 2. 3. & 4. ff. de lib. cau. facit l. nõ tantum. ff. de appell.

c *Sine offensa.* i. hoc fit sine offensa disciplinæ. non autem sic intelligitur, ut hoc non possit fieri. si disciplina, i. exercitium militare offendatur, sed si ne offensa detur, siue non, præsumitur non offendi; vt hic, & C. eo. peu l. qui stipẽdia.

Procurator esse pt. infamis nõ aduocat.

¶ EAS VERO EXceptiones.

¶ CASVS. Iste §. tota die i iudicio frequentatur ad probandum, quod infamis pôt esse procurator, quamuis non possit esse aduocatus; & rationem diuersitatis reddunt quidam, quia procuratio est tãtum onus, aduocatio autem est onus cũ honore. His prætaxatis, venio ad casum in hunc modum. Olim ita erat, quod si tu eras procurator Petri cõtra me, te potui repellere propter infamiam tuam, vel propter infamiam Petri: sed hodie nõ vult Iusti. quod istæ exceptiones infamiæ in iudicijs frequẽtentur: ne dum super eis altercatũ fuerit, ipsius principalis negotij disceptatio protelet. Fran.

d *Conquiescere.* sed §. ff de postu. l. 1. §. secundo loco. & in §. hoc edicto. Sol ibi de maxima infamia: hic de parua. Vel illud de aduocato, qui emolumentum tantum habet; hic in procuratore, qui tantum habet onus.

* *Adde Fely. in ca. post cessionem. nu. 3. de probat.*

1 † *Th. vir sentur.*
2 † *perspexi mus.*

Aduocatus lucrũ, procurator onus hẽt.

Exceptionum tertium genus est, quia quædam vocatur dilatoria iudicij, personam respiciens, ut exceptio incompetentis procuratoris, & similis. Aret.

¶ Prætoria etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ veluti si per militem, aut mulierem [a] agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre [b] vel vxore, nec ex sacro rescripto, procuratorio nomine experiri conceditur: suis verò negotijs superesse sine offensa [c] militaris disciplinæ possunt.

Infamis potest esse procurator, & potest procuratorem constituere. Are.

¶ Eas verò exceptiones, quę olim procuratorib. propter infamiam vel dantis, uel ipsius procuratoris * opponebantur, cum in iudicijs nullo modo frequentari perspexerimus, 1 † 2 † conquiescere [d] sancimus: ne dum de his altercantur: ipsius negotij disceptatio proteletur.

De replicationibus.

TITVLVS XIIII.

Replicatio exceptionem tollit, quæ ad tollendam eam nititur æquitate, quæ replicatio ad adiuuandam intentionem actoris competit, & contra replicationem duplicatio est inducta ad summouendam eandem, quæ prima facie æqua videtur, contra quam duplicationem actori datur triplicatio. Aretinus.

persunt fideiussori, & quæ nõ persunt. Sed a ibi, exceptiones aũt.

¶ CASVS. In superioribus dictum est, quia illud, quod videtur iustũ prima facie ex parte actoris, videtur iniquum, inspecta persona rei petentis, se defendere per exceptionem legitimam. & ad similitudinem illius scire dẽs naturã replicationis. Sæpius. n. contingit, quod reus prima facie habeat exceptionem: sed forsan actor habet replicationem: cõtra suam exceptionem: quia iniquũ esset, quod sua exceptio posset nocere actori, cum exceptionem rei per sui replicationem possit elidere: & de hoc ponit hic exemplum, faciendo mentionem eius, quod dr in §. pactus ne peteret, & sum in versi. rursus interdum, &c. Supra habuistis, quod replicatio datur proprio actori cõtra exceptionem rei. Sed quandoque contingit, quod replicatio actori aliqñ prima facie videt iusta: sed inspecta rei persona, qui se per duplicationem competentem potest defendere, videtur iniusta. Iniquum enim esset, quod actori replicatio ei noceret, & propterea datur ipsi reo contra replicationem actoris duplicatio: & sic vlterius potest varietas negotiorũ ista nomina multiplicare. Contra enim duplicationem rei datur actori triplicatio: & cõtra triplicationem actoris datur reo cõtra actorem quadruplicatio. Tunc enim plerunque infringit suũ propositũ præcedens. & si naturam istarũ oium actionum plenè velitis uidere, hoc ex latioribus Digestorum voluminibus, quod facere poteritis. ff. de excep. l. 2. Franc.

INterdum euenit, vt exceptio, quę prima facie iusta videtur, inique tamẽ noceat; [e] quod cum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris grã, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque resoluitur ius 3 † exceptionis: veluti cũ pactus est aliquis cũ debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde postea in contrariũ pacti sunt, i. vt creditori petere liceat. si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condẽnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniã creditor petat, nocet ei exceptio. Conuenit [f] enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt. Sed quia iniquum est, creditorem excludi, [g] replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. ¶ Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat. [h] qđ cum accidit, alia allegatione 4 † opus est, adiuuandi rei gratia: quę duplicatio vocatur. Et si rursus ea [i] prima facie iusta videatur, sed propter aliquam cãm actori iniquè noceat, rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quę dr Triplicatio. Quarum 5 † omnium exceptionũ vsum interdum vlterius, quã diximus, varietas negotium introducit: 6 † quas omnes apertius ex Digestorum [k] latiore volumine facile est cognoscere.

3 † *Th. vit.*
4 † *Th. alia allegatio opponitur.*
5 † *Th. harum antẽ.*
6 † *Th. produci.*

e *Noceat.* i. non prosit: vel dic propriè, l. actori. Accur.

f *Conuenit.* i. ita fuit cõuentum.

g *Excludi.* s. per exceptionem. Accur.

h *Noceat.* i. non prosit. Accur.

i *Ea.* s. duplicatio. Ac.

K *Digestorum.* vt ff. de excep. l. 2.

Continuatio.

DE REPLICATIONIBVS.

¶ Quia exceptio per replicationẽ eliditur: iõ per cõsequens de replicatiõe dicit. ut j. e. in prin. & ff. de exce. l. 2. §. replicatio.

Diuisio.

INterdum. ¶ Totus iste tit. diuiditur in tres partes principaliter. Primo ponitur de replicatione. quæ prodest actori, & quæ non. Secundo quæ exceptiones, competentes reo principali,

EXCEPTIONES.

¶ CASVS. Iste §. deberet poni in fi. præcedentis tit. hic tñ satis conuenienter ponit: quia omnes replicationes exceptiones dicuntur. Dicit. n. Iusti. in isto §. quod omnis exceptio, quæ competit alicui reo, debet competere & eius fideiussori. Parum. n. uel nihil ipsi reo prodesset, nisi suo fideiussori competeret, qui recursum hret cõtra eum & sum in vei. Sanè exceptiones, &c. Dixi uobis s. quod exceptio, quæ cõ-

petit reo, competit & eius fideiussori. Hoc autem fallit in vno casu, s. quando debitor cesserit bonis. Hæc enim exceptio fideiussoribus non prodest. Illi enim, qui alios pro reo obligant, hoc maxime prospiciunt, q. si reus principalis fuerit facultatibus suis lapsus, possint a fideiussoribus totum suum debitum consequi hoc dicit. Franc.

Exceptio reo competens, si est in rem, proderit eius fideiussori propter actionem mandati, quia reus sibi tenetur: exceptio vero personalis, ut cessiones bonorum, vel similes ad fideiussorem nullatenus se extendunt. Aret.

¶ Exceptiones[a] autem, quibus[1] † debitor defendit,[2] † plerúque accommodari solent etiam fideiussoribus[b] eius: & recte; quia quod ab ijs[c] petitur, id ab ipso debitore peti uideatur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua[d] ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis[e] cum reo[3] † fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, [f]qui pro eo[4] † obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem,[g] si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet: quia qui alios pro debitore obliget, hoc maxime[h] prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab ijs quos pro eo obligauit, suum consequi.

De interdictis.

TITVLVS XV.

Interdicta olim nil aliud erant, nisi certæ conceptiones uerborum lata à prætore interdictum interponente, cum inter duos de possessione agebatur. Aret.

Sequitur, vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus,[i] quæ pro his[5] † exercentur. Erant autem interdicta formæ, atque conceptiones verborum,[k] quibus prætor aut iubebat,[l] aliquid fieri, aut fieri prohibebat.[m] quod tunc maximè[n] fiebat,[6] † cum de possessione, uel quasi...

Gloss:

a *Exceptiones*, videtur, q. hic §. deberet esse in fine superioris tit. Sed certe cum & replicatio sit exceptio, bene ponit hic, generaliter tã ad exceptiones, quàm ad replicationes pertinens. Acc.

b *Fideiussoribus*. appellatione fideiussoris omnem accessorem accipe, siue sit mandator, siue fideiussor, siue alius: ex eo dictus fideiussor, q. pro alio fidem suã adstrinxerit. Et nota, quod dicit plerúque. quia exceptio reo cõpetens gratia suæ personæ, vt quia sit minor, fideiussori non competit, vt ff. de minorib. sin causæ. j in princ. & ff. de excep. l. exceptiones. z. in fi. legis Item si est damnatus in omnibus bonis suis ratione sui delicti, vt C. de fideiuss. l. j. vel si cessis bonis, vnde personaliter ei subuenitur, ne in plus conueniatur, quam in quãtũ facere potest, ut supra de actio. §. fin. & inf eo. in fi. Item vbicunque quis inquantum facere potest, condemnatur: nam fideiussori non datur exceptio: a vt ff. pro soc. l. verum. §. primo. & ff. sol. mat. l. alia. Vbi autem exceptiones cohærent rei, & non personæ, aut pacti conuenti, & rei iudicatæ, fideiussoribus competunt, ut hic etiam inuito reo. vt C. de de exception. l. defensiones & ff. de exceptionibus. l. omnes.

ADDITIO Dic, vt in l. penul. & in l. tam mandatori. C. de non nume. pecu. Ang.

c *Ab ijs*. scilicet. fideius.

d *Qua ratione*. exemplificat. Accursius.

e *Quis*. s. creditor. Accursius.

f *Illis quoque*. s. fideiussorib. & similibus.

g *Per exceptionem*. propter hunc casum dixit sup. plerúque. & propter alios, ut diximus.

h *Maximè*. ut i supra de fideiuss. in prin.

DE INTERDICTIS.

¶ Quia interdicta uicem sustinent, seu obtinent actionum Ideo post actiones de interdictis proponitur, ut infra eod. in prin. Accursius.

ADDITIO. Sed ista rubrica congruentius posita fuisset ante tit. de except ut fecit Iurisconsult. in Digestis: quia ante tit. de excep. posuit istum titulum. sed in hoc non est uis.

Sequitur. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, quid olim erant interdicta. Secundo ponit unam diuisionem interdictorum. Tertio ponit aliam diuisionem. Quarto ponit unam aliam diuisionem interdictorum. Secunda ibi, summa autem. Tertia ibi, sequens. Quarta ibi, tertia diuisio.

¶ CASVS. Dixi Iusti Domine, bene uideo, q. u ultis tractare de interdictis quæro, quæ sunt interdicta? Frater, dicit ipse. olim interdicta erat quædam solennis conceptio uerborum per quam uolebat prætor aliquid fieri, uel prohibebat: & maxime hoc faciebat, quando disceptabatur de possessione, uel quasi. h. id. Franc.

i *Actionibus*. scilicet in factum, ut inf. eo. §. fina.

k *Conceptiones verborum*. i. dicere uerba concepta, & formata a prætore proponente interdicta. Sed secundum hoc quæ erat d̃ria olim inter interdicta, & actiones: cum & actio erat formula, ut ff. de ori. g. iur. l. 2. §. deinde ex his? Respon. quidã, ut præceptor meus Azo, quod interdicta formabantur in persona uolentium intentare tantum loquendo eis. vñ interdicta inter duos dicuntur reddi a prætore loquente duob. ut inf eod. §. exhibitoria. & hoc et colligitur ff. sub multis titulis in tractatu de interdictis. sic enim dicitur, unde ui illum deiecisti, & c. ut ff. de ui, & ui arm l. prima in princ. Itẽ uti ædes, de quib. &c. ut ff. uti possid. l. j. in princip. & sic de alijs. Sed actiones generaliter, & in persona omniũ formabantur: ut quicunque emerit, ut ex empto agat: & sic de cæteris, qđ collig. ff. de orig. iur. l. 2. §. omniũ, & §. de his. Vel dic breuiter differentiam talem fuisse: quia interdicta a prætoribus, sed actiones a cæteris magistratibus formabantur, ut patet ex eo, quod omnia interdicta sunt prætoria. ut ff. de interdic. per totum librum. Sed hodie nihil aliud est interdictum, quam actio prætoria in factum, ut inf eo. §. fi.

ADDITIO. Dic secundum Ioannẽ Fab. imo est aliud; & potest agi, uel interdicto, uel actione in factum, ad electionem actoris, ut ff. ne uis fiat ei. l. si quis missus. § cum prætor. ff. uti possid. l prima. s restituendæ. & no ff. de ui, & ui arma l. 1. §. fi. licet gl. no. idem, quod hic in sub. si eod. sed Dy. reprehendit gl. & hoc est uerum. Ang.

l *Iubebat*. quod est in interdictis restitutorijs, exhibitorijs, ut inf. eo §. restitutoria & §. exhibitoria,

m *Prohibebat*. quod facit prohibitorijs interdictis, ut infra eo §. prohibitoria.

n *Maxime*. hoc ideo dicit, quia quandoque per interdicta non super possessione, sed super iure rei contenditur, ut pater in interdicto de mortuo inferendo, ubi licet inferre, & sepulchro inędificando, ubi licet inędificare, ut ff. de mor. infer. l. j. in prin. & §. prætor ait. Item quandoque proprietatis, & possessionis simul, ut ff. de aqua quotid. & æsti. l. j. §. fi. & ff. eo. l. interdictorum. §. quædam. Sed nunquid alio modo, quàm per interdicta, i. de iure ciuili agitur de possessione? Respon. sic, ut per condictionem indebiti, ut ff. de cõdic. indeb. l. indebiti. §. sed si nummi. Item per triticariam, ut ff. de condic. tri. l. j. in fi. & l. 2. Item per condictionem ex lege, ut C. de acquir. poss. l. si in fi. & ff. de rei uend. l. [illegible] local. l. si quis. Accur.

Possessio

Margin notes:

Fideiussor est nomen generale, & dicitur a fide.

1 † Th. principalis.

2 † Th. uti potest.

Exceptiones reo cõpetentes. grã personæ, fideiussori nõ cõpetũt, sed bene si rei cohærent.

3 † Th. cum debitore.

4 † Th. pro ipso.

a Vt ff. de re iudic. l. & si fideiussor, in princ. nisi fideiussor, ut defensor conueniatur, tũc em ut defensori nõ ut fideiussori datur.

Continuatio.

Diuisio.

Interdicta, & actiones olim differebant.

5 † Th. uti interdictum.

6 † fiebat.

Interdictis quãq; litigat̃ sup ppriet ate.

Possessio põt peti ne interdictis.

Res incorporales quasi possidentur.

sessione,[a] aut quasi[b] possessione inter aliquos contendebatur.

Interdictorum quædam sunt prohibitoria, vt interdictum, ne vis fiat: item de mortuo inferendo: quædam sunt restitutoria: vt interdictum, quorum bonorum; quædam vero sunt exhibitoria, vt interdictum de libero homine exhibendo, & similia. Are.

¶Summa[c] autem [1] † diuisio interdictorum hęc est, ꝙ aut prohibitoria sunt, aut restitutoria,[d] aut exhibitoria.

¶Prohibitoria [2] † sunt, quibus prætor uetat [3] † aliquid fieri: veluti vim [4] † sine uitio possidenti[e] vel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi:[f] uel in loco sacro ædificari:[g] uel in flumine[h] publico, ripave eius aliquid fieri, quo peius nauigetur.

¶Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet, veluti bonorum possessori[i] possessionem eorum, quæ [5] † quis pro hærede, aut pro possessore[k] possidet[l] ex ea hæreditate: [6] † aut cum iubet ei, qui vi de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem.[m]

¶Exhibitoria sunt, p quæ iubet[n] exhiberi: veluti eum, de cuius libertate[o] agitur: aut libertū cui patron[9] operas indicere[p] velit: aut parētu[q] libe

a *Possessione.* siue retinenda, siue recuperanda, siue adipiscenda, ut inf. eo. §. sequens diuisio.

b *Quasi possessione.* vt cum contenditur de possessione rerum incorporalium, & itineris, & actus, & aquæductus: vbi non est uera possessio, sed quasi, ut ff. de acquir. rer. dom. l. seruus §. incorporales: sed tamen est ibi quædam quasi possessio; & de ea retinenda competunt interdicta de itinere, & actu, & via, & aqua, quando contendo, me esse in quasi possessione prædictorum iurium ut ff. de itin. actuque priua. per totum & ff. de aq quoti. & æsti. per totum. & ff. de ser. l. pen. & ff. si ser. vendi. l. sicuti. § Aristo.

SVMMA AVTEM. ❡CASVS. Dixi vobis, quod olim erāt interdictū quædam solemnis conceptio verborum, per quā, &c. Modo volo, ꝙ sciatis primam diuisionem interdictorum, & est tri membris. Interdicta n. aut sunt prohibitoria, aut restitutoria, aut exhibitoria; Interdicta prohibitoria appellantur ab effectu prohibitionis, ut puta, cum aliquis sine uitio iussu iudicis, uel aliquo alio legitimo modo possidet, prohibet prætor ei uim fieri. Item prohibet ædificari aliquid in loco publico; uel in itinere sulito Item prohibet, aliquid poni in flumine publico, ripave eius, quo peius per flumen nauigetur. & sum in ver. Restitutoria sunt, &c. Item uidistis, quæ sunt interdicta prohibitoria: modo uideatis, quæ sunt restitutoria Et dicūtur restitutoria ab effectu restituendi: videlicet cum prætor iubet interdicto alicui restitui. Verbi gratia; Si ego sum bonorum poss. de iure præto. prætor iubet, mihi restitui quicquid aliquis de hæreditate illa, uel pro hærede, uel pro possessore possidet; & illud competit mihi per interdictum, quorum bonorum. Et nota, quod cum dicitur, quòd interdictum, quorum bonorum, est restitutorium, sumitur hoc verbum, restituere, impropriè scilicet, pro eo, quod est per se dandi: sicut & uerbum, reddendi, significationem per se dandi habet. Vel potes dicere, quod propriè dicitur hoc verbum, restituere, habito respectu ad personam defuncti qui res ipsas possedit. & hæres censetur eadem persona cū persona defuncti. Sed diceret aliquis, Domine, qualiter potest interdictum, quorum bon. esse interdictum recuperandæ possessionis: cum sit interdictum adipiscendæ? Frater uerbum, restituendi, sumitur impropriè, ut iam dictum est. & sumus in uersic. exhibitoria, &c Iam vidistis, quę sunt interdicta prohibitoria, & restitutoria: modo uideatis, quæ sunt exhibitoria, & uocantur exhibitoria interdicta ab effectu exhibendi: cum, scilicet, prætor iubet aliquid exhiberi mihi. Et de hoc ponuntur tria exempla in litera, quæ satis patent. In ver. sunt tamen scire deberis quòd tam prohibitoria, quàm restitutoria, & etiam exhibitoria, interdicta uocātur. sunt tamen qui putant, quòd solummodo prohibitoria, interdicta debeant dici, & quòd magis debeant dici decreta, quàm interdicta Nos autem (dicit Iustinia) dicimus, quòd omnia debent dici interdicta, quasi inter duos dicta, non habendo respectum ad hoc, quòd interdictum resonat prohibitionem. h d. Franc.

c *Summa* i. prima, non minima: quia & de duob. membris aliqua inuenitur, ut inf. eo. §. 3.

d *Restitutoria.* quandoque tamen quædam inueniuntur mista tam prohibitora, quàm exhibitoria, ut ff. eo. l. j. § interdictorum & ff de lib. hom. exhib. l. j. Nam petitur exhiberi, & prohibetur inuitus retineri.

ADDITIO. Vide glo. in d. §. interdictorum. quæ plenius loquitur. Angel.

e *Possidenti.* ut si quis missus fuit in possessionem iussu prętoris, ut ff. ne uis fi ei, qui in poss. mis. est. l. 1. in princ. Nam iustè possidet, & sine uitio, qui, authore prætore, possidet. vt ff. de acqu. poss. l. iustè.

f *Inferendi.* quod interdictum est ff. de mortuo inferēdo. l. prima, in princip. & §. hoc interdictum.

g *Aedificari.* quod interdictum habes. ff. ne quid in loco sac. l. j. in princip. Accursius.

h *Vel in flumine.* & hoc habes ff. de flumi. l. 1. in princip. & ff. ne quid in flumine publi. l prima, in fine.

i *Bonorum possessori.* non rerum, sed iuris idest, succedendi de iure prætorio tantū, ut filio emancipato, uel cognato: qui dicuntur bonorum possessores ex bonorum possessione edictali, & decretali: nam statim habet hoc interdictum directum, ut consequantur possessionem hæreditatis: quod appellatur, quorum bonorum, ut infra eodem, §. adipiscendæ Vtile verò datur illi, qui succedit de iure ciuili, uel ex testamento, uel ab intestato, ut ff. quorum bonorum. l prima in princ. & C. quorum bonorum. l. prima. Sed econtra est in hæreditatis petitione. Nam directa datur hæredi de iure ciuili, utilis uerò ei, qui succedit de iure prætorio, ut ff. de bonorum possessoria hæredita. petitio. l. 1. Est & aliud nouum auxilium per nouam constitutionem inuentum, per quod petitur possessio hæreditatis, si testamētum apparet non uitiatum, uel uituperatum in aliqua sui parte, ut C. de edicto diui Hadria. tollen. l. fina Sed quare dicitur hoc restitutorium: cum nunquam hic bonorum possessor habuit possessionem? Respond. impropriè dicitur restituere pro dare, ut ff. de uerborum sign. l. verbum redden di. ut ff. de leg. a. l. cum quidam. Vel dic. quòd inspecta persona defuncti, dicitur restitutorium: sed natura sui dicitur, adipiscendæ possessionis, ut ff. quorum bonorum l. prima. § finali. a

K *Pro possessore.* duæ sunt uiæ succedendi, scilicet, iure ciuili, & iure prætorio Prima subdiuiditur in possessorium p constitutionem diui Hadriani. & petitorium: vt petitionem hæreditatis directam. Item secunda similiter subdiuiditur in possessorium, ut per interdictum, quorum bonorū, per quod petit successor de iure prætorio, se mitti in possessionem bonorum, quæ tenebat defunctus tempore mortis, ut hic. Item in petitorium, ut per petitionem hæreditatis bonorum possessoriam.

l *Possidet.* vel dolo fecit, quo minus possideat, ut ff. quorum bono. l. j. in princ. & expone hæc uerba, pro hærede, & possessore; ut inf. eod. §. pro hærede, & §. pro possessore. Accursius.

m *Restitui possessionem.* per interdictum, unde ui, quod intra annum locum habet pro ijs, quæ non peruenerunt ad uiolentum: pro alijs perpetuo, ut ff. de vi, & vi arma. l. j. in prin & hoc si ciuiliter, & naturaliter possideat deiectus. Si autem naturaliter tantum, utile habet tantum, ut fructuarius, ut ff. de vi, & vi arma. l. 3. §. unde ui.

n *Iubet.* scilicet, prætor.

o *Libertate.* ut quia liber homo detinetur inuitus: quod interdictum habes ff. de lib. hom exhi. l. j.

p *Indicere velit.* i. iniunctas operas dicere velit; vel conuentas iniungere: quo casu ageret de libero homine exhibendo, vt ff. de lib. hom. exhib. l fi.

q *Parenti,* in quo casu duo sunt interdicta, vnum de liberis exhiben. alterum de liberis deducendis, ut ff de libe. ho. exhib. l. j j. respon. & l. 3. j. respon. in prin.

1 † *Th. deest, autem.*
2 † *Th. quidem.*
3 † *Th. prohibet.*
4 † *Th. minus.*
5 † *Th. alius.*
6 † *Th. deest, ex ea hæreditate*

Bonorum possessor quis dicit. Interdictum quorum bonorū est duplex, s. directum, & vtile. Hæreditatis petitio est duplex Restituere quandoq; sumit pro date. a Hæc vltima verior: quia licet uera possessio non transferat ad hæredem, ut l. cum hæredes. ff. de acqui. pos. in princi. fingitur tamen transferri: pscertim decretalis bon. pos & hoc respectu, & hoc attento. dicitur restitutorium: attenta tamen ueritate. adipiscendæ; & saluat iste tex. ibi, vbi dicitur adipiscēdę. Angel. Violentiā passus quā remediū habet,

ros, qui in potestate eius sunt.

¶Sunt tamen qui putant [1]† propriè, interdicta ea uocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare, & prohibere: restitutoria autem, & exhibitoria, propriè decreta uocari. [2]† Sed tamen obtinuit[a] omnia interdicta appellari; quia [3]† inter duos dicuntur.[b] [4]†

Interdictorum quædam sunt adipiscendæ possessionis, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ dicitur interdictum quorum bonorum: quod competit hæredi de iure prætorio in possidentem res hæreditarias, pro hærede, vel possessore: sic dictum, quia ante quàm adipiscatur possessionem, competit. Item Saluianum interdictũ pro rebus in fundum illatis. h. d. Are.

¶Sequens[5]† diuisio* interdictorum hæc est: quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ; quædã recuperandæ.

¶Adipiscendæ possessionis cã interdictum accommodatur bonorum possessori, qđ appellatur, quorum bonorum, eiusq; uis,[6]† & potestas hæc est, ut quod ex ijs[c] bonis quisque, quorum possessio[d] alicubi data est,[e] pro hrde,[f] aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorũ[g] possessio data ẽ, restituere dẽat.

¶Pro[h] hærede autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse.

¶Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariam, uel etiam totam hæreditatem, sciens[i] ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis uocatur interdictũ, quia ei tantum vtile est, qui nunc primum conatur [7]† adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionẽ,[k] amiserit eam:[l] hoc interdictum ei inutile est[m].

¶Interdictũ quoque, quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum[n] est, eoque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus[o] fundi pignori futuras pepigisset.[p] [8]†

[1]† *Th. dicũt,*

[2]† *Th. dici.*

[3]† *Th. propterea qđ.*

[4]† *Th. dicã tur. Quidã legũ, quia interim dicuntur.*

[5]† *Th. altera.*

* *Adde Fore. dial. 22.*

6† *sus.*

7 † *Theo. vult.*

8† *Th. pepigit.*

a *Obtinuit.* inter sapientes.

b *Inter duos dicuntur,* idest, à prætore formantur, ut no. supra, circa princip.

¶SEQVENS DIVISIO. CASVS. Supra uidistis vnam diuisionem interdictorum, hic sequitur alia, & est hæc, s. quòd quædam sunt interdicta adipiscendæ possessionis gratia prodita, uel etiam inuenta, & quędam etiam retinendæ possessionis gratia, & quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis gratia inuentum est interdictum, quorum bonorum, & quorum legatorum: quamuis de eo non fiat hic mẽtio. & Saluianum interdictum. Per interdictum enim quorum bonorum, potest ille, cui bonorum poss. data est, petere poss. omnium rerum hæreditariarum ab eo, qui pro hærede, vel pro possessore possidet. & sum in versic. Pro hærede autem. &c. Dixi, quòd interdictũ quorum bonorum appellatur interdictum adipiscendę possessionis. Sed domine Iustin. pro Deo dicatis mihi, quare sic appellatur? Frater, dicit ipse, tantum vult hoc dicere, quòd nunc primũ velit adipisci possessionem bonorũ, quorum poss. nunquam habuit. vnde si aliqs habuit poss. bonorũ, & postea eam amiserit, nón competit ei hoc interdictum, sed magis interdictum recuperandæ possessionis. & sumus in versic. Interdictũ quoque, &c. Iam habuistis vnum exemplum de Interdicto adipiscendæ possessionis, adhuc dicam vobis aliud exemplum de eodẽ. Interdictum enim Saluianum, locum habet ad adipiscendam possessionem omnium rerum, quas possedit colonus tempore illo, quo fundum meum conduxit: quæ quidem res pro mercedibus fundi tacitè mihi erant obligatæ, & competit mihi hoc interdictum utile contra quemlibet extraneum possidentem res, quas colonus tempore conductionis possedit: contra colonum autem possidentem res illas, datur mihi istud interdictum directum. hoc dicit. Franciscus.

Interdictũ quorũ bonorum, & petitio hęreditatis ꝓ vna sola re possunt cõpetere.

c *Quod ex ijs.* innuitur hic, quòd hoc interdictum etiam pro una re competat. Sed contra uidetur, quòd sit uniuersale, ut ff. quorum bonorum. l. j. §. fin. Sed certè nihilominus est vniuersale, licet ad vnam rem detur. sic enim est in hæreditatis petitione, ut ff. de petitio. hęredit. l. regulariter. & l. licet. quam constat vniuersalem esse, ut ff. de rei uend. l. prima, j. respon.

d *Possessio.* s. decretalis.

e *Data est.* s. voce prætoris viui: vel hodie coram quolibet iudice, ut C. qui admi. ad bon. poss. l. fi.

ADDITIO. Dic, quòd non est necesse, quod iudex, siue prætor, siue alius iudex bonorum possess. concedat, secundum Angelum.

f *Pro hærede.* sed nunquid hi tit. sunt? Respon. non, ut C. in quibus cau. cess. lon. tempo. præscrip. l. hæreditatem. ergo vsucapio non potest procedere. Sed contra. ff. quorum bonorum. l. j. j. respon. Sed illud expone, ut ibi.

g *Bonorum possessio.* scilicet, decretalis. Accur.

h *Pro hærede.* a hæc oratio quandoque accipitur pro uero titulo, ut ff. pro hære per totum, quandoque pro falso, vt quia credebat, se hæredem, cum non sit, & ita hic accipit: & quandoque agitur petitione hæreditatis, ut ff. de petit. hæred. l. pro hærede.

a Oportet tamen, ꝙ non sit hæres ꝓ quocũq; uel ꝙ licet sit hæres aliter, ꝙ habeat pro legatario, ut l. quoties. C. de hære. insti. cum ibi notatis. Ang.

i *Sciens.* unde si quæritur ab eo, quare possideat: dicit, quia possideo, uel si dicat, pro hærede. tamen alium scienter dicit, ut ff. de petit. hære. l. qui inter rogatus.

K *Possessionem.* quæ est facti Accur.

l *Eam.* s. possessionem quæ est facti.

m *Inutile est.* sed aget amodo rei uendicatione: cum sit dominus. Accur.

n *Comparatum est.* contra colonum directum, contra extraneos utile, ut C. de Saluia. interdic. l. j. & ff. de Saluia. interdic. l. prima.

o *Pro mercedibus.* itẽ & pro damno, si qđ contulit in eodem, ut ff. de Sal. interdic. l. j. & argu. ff. in quibus causis pign. uel hypo. ta. con. l. j. versi. non solum.

p *Pepigisset.* scilicet, tacitè, vt C. de locato, & conduc. l. certi iuris. Sed quid interest inter hoc interdictũ, & Seruianam actionem? Respon. in Seruiana, oportet locatorem probare colonũ fuisse dominum tempore obligationis, ut ff. de pign. l. j. §. cum prædium. in fin. & l. & quæ nondum sunt. §. quod dicitur. Sed in interdicto isto sufficit si probet ipsum possedisse, ut ff. de Sal. interdic. l. j. Accur.

Interdicti Saluiani & actionis Seruianæ differẽtia.

¶RETINENDAE POSSESSIONIS.

¶CASVS. Supra uidistis exemplum de interdicto adipiscen. pos. modo uideatis de interdicto retinendæ possess. Retinendæ autem pos. causa adinuenta sunt duo interdicta, scilicet interdictum. uti possidetis, & Vtrobi. Sed domine, pro Deo, quando habent locum hæc interdicta? Frater (dicit dominus Iusti.) quando ab utraque parte, de proprietate alicuius rei quæritur, & etiam quando de possessione eiusdem rei est contentio: quia quilibet eorum dicit se possidere, ut aduersarium ad onera probationis compellat. Tunc enim datur hoc interdictum ad hoc, vt appareat, vter eorum possideat: quia non potest actoris petitio institui, antequam appareat, quis rem possideat. Quandiu enim qs rem detinet, eam petere non potest: sed quia longè commodius est rem possidere, quã petere: propterea super possessione frequenter magna contentio existit. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quod est illud commodum possessionis? Frater, (dicit ipse) magnum: quanquam enim ille, qui possidet, non sit dominus rei, tamen si ille, qui petit rem, non potest probare rem illam suam esse, remanebit res illa penes possidentem. est etiam aliud: quia in dubio si iura possessoris, & petitoris sunt dubia, pro possessore iudicari solet. Franc.

Vti possi-

a *Vti possidetis*. quod de rebus immobilib. dicit: sed Vtrobi, de mobilibus, vt ꝟ eo. §. sed interdicto. Accursius.
b *Proprietate*. ob hoc quidem comparatum est, sed & sine hac controuersia proprietatis dabitur, vt si de sola possessio ne contendatur, secundum Ioann.
c *Vter petere debeat*. id est, vter sit actor, & vter reus.
d *Vtrius eorum possessio sit*. id est, vter possideat.
e *Non potest*. vt ff. de iudi. l. inter litigantes. Accursius.
f *Ciuilis*. vt quia parit actionem in rem aduersario, vt C. de ali. iud. mut cau. fa. l. j.
g *Naturalis*. vt quia nemo à se ipso posset petere secundum naturam, vt ff. de recep. arb. l. pe. & facit ad hoc bene. ff. vti poss. l. j §. hoc interdictū. & ff. de acq. pos. l. exitus.
h *Ingens*. id est, magna, & hæc eadem contentio, & in alijs interdictis retinendæ possessionis est; aut in illo de superficiebus, vt ff. de superfic. l. 1. §. 1. respon Item in illo de itinere, actuque priua. & via priua. vt ff. de itinere, actuque priua. l. 1. §. 1. respon. Item de aqua. coti. & æstiua. Item inter eos, qui ducunt aquam per eundem riuum, qui corriuales dicuntur. Item inter eos, qui ex eodem castello, vt ff. de aqua. coti. & æstiua. l. 1. §. 1. respon. & § si inter corriuales. & §. ait prætor, quo castello. In his enim omnibus interdictis, vbi de incorporalium quasi possessione agitur, est idem modus agendi, qui in duobus istis. vnde in Digesto nouo continue post illum titulum, vti poss. illi supradicti ponuntur per ordinem. Accur.
i *Possessione*. no. ꝙ maximè lites sunt in possessorio: quia ut sequitur in textu, est maximū commodum possidere. Ang.
K *Remanet*. facit C. de eden. l. qui accusare, in fine & C. de rei ven l. res. quæ est l. fin. & ff. si vsusfruc. pet. l. vti frui.

* Facit ad hoc §. quod dicitur. i c. licet in glo. super verbo, titulum ibi. sed hoc non est uerum extra de proba. et in gl. super uerbo, possideatis, ante finem, item interdictū. extra de prob. & ibi Fely. nu. 9. ubi in hoc interdicto non est necesse probare de proprietate, nisi quando super possessione essent pares probationes.

1 † Aliàs, utrubi, ut in manuscrip. exemplaribus, & quibusdam impressis legitur.

Interdicta sunt multiplicia.

Corriuales.

2 † Petitoru.

* Adde Deci. in l. fi. C. edic. D. Adria. tollen. in fine. & Felyn. in c. 3. nu. 4. de probat.

* Quia fauorabiliores sumus ad absoluendum, quam ad condemnandū. concor. c. ult. in fi. cum gl. sub uerbo, humaniorem. extra de transact.

Interdictum retinendæ possessionis dicitur Vti possidetis, & Vtrobi. Nam cum inter aliquos de proprietate quæstio est mouenda, & vterque se possessorem contendit propter magnum possessionis commodum, non potest aliter super petitorio disceptari, nisi vnus sit petitor, alius possessor: ad quod discernendum competunt hæc interdicta. Aretin.

¶Retinendæ * possessionis causa comparata sunt interdicta Vti [a] possidetis, & Vtrobi: [1] cum ab Vtraque parte de proprietate [b] alicuius rei controuersia sit, & ante quæratur, utra ex litigatoribus possidere, & uter petere [c] debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius [d] eorum possessio sit, non potest [e] petitoria [2]† actio institui: quia & ciuilis, [f] & naturalis [g] ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est, & potius possidere, quam petere: ideò plerunque, & ferè semper ingens [h] existit contentio de ipsa possessione. [i] Commodum * autem possidendi in eo est, quod etiam si eius res non sit, qui possidet: si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet [k] in suo loco possessio; propter quam causam, cum obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet. *

Vti possidetis pro rebus immobilibus; Vtrobi verò, pro rebus mobilibus competit: hoc dicit. Aret.

¶Sed interdicto quidem Vti possidetis, de fundi, vel [l] ædium possessione contenditur: Vtrobi [m] vero interdicto, de rerum mobilium possessione.

Licet interdicta Vti possidetis, & vtrobi olim plurimum differrent, tamen hodie ille obtinet in vtroque, qui tempore litis contestatæ non vi, non clam, nec precario ab aduersario possidet. h. d. Aretinus.

¶ Quorum [n] uis, hac potestas, plurimam inter se differentiam apud ueteres habebat. Nam Vti possidetis interdictio is uincebat, qui interdicti [o] tempore possidebat, si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem, etiam si alium [p] vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogauerat aliquem, ut sibi possidere liceret. Vtrobi uero interdicto is uincebat, [3]† qui maiore [q] parte eius anni nec ui, nec clam, nec precario ab aduersario possidebat. [4]†. [r]

¶Hodie tamen aliter obseruatur. [5]† Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem [s] pertinet) exæquata est; ut ille vincat & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec ui, nec clam, [t] nec precario ab aduersario litis contestatæ tempore detinet. [6]†

Quis dicitur possidere etiam, si per alium possidet; & possessio solo animo retinetur, licet solo animo non acquiratur. Ang.

¶ SED INTERDICTO, &c.

¶CASVS. Iā habuistis de interdictis, Vti possidetis, & Vtrobi, quā locum habent: sed domine Iustin. quæ est differentia inter interdictum, Vti possidetis, & Vtrobi? Frater, dicit ipse, scire debes, quod olim erant duæ differentiæ inter ista duo interdicta: quarum vna adhuc remanet, & alia est sublata. olim autem, & hodie est differentia, quod quando de possessione immobilium tractatur inter duos, veluti de poss. fundi, vel ædium, tunc locum habet interdictum, Vti possi. Pro pos. rerum mobilium datur interdictū, Vtrobi. Sed dñe, quę olim fuit differentia, quæ hodie non est in vsu? Respond. differentia fuit ista: Olim in interdic. Vti possid vincebat ille, qui tpe iudicij, i. tpe litis contestatæ comperiebatur possidere n. ō vi, non clā, nō precario ab aduersario. Dicit aūt Iustin. ꝙ ipse vult, ꝙ hodie, quantum ad possessionem retinendam adæquata sint hæc iura. hodie igitur in vtroq; mō obtinebit ille, qui se probauerit possidere tpe litis contestatæ non ui, non clam, nō precario ab aduersario. h. d. Fran.

l *Vel ædium*. ff. vti pos sid. l j. j. respon. Accur.
m *Vtrobi*. hoc dr̄ ab utrum, & ubi: ut utrū, ponatur pro, ad, uel, apud: ubi ponatur pro. quē. quasi dicat, apud quem est, apud eū sit. Non fit aūt mētio hic possessionis. cum mobilia propriè non possideantur, sed immobilia tm̄, cū dicat possessio, quasi pedū positio: vt ff. de acq. pos. l. 1. in prin. Abusiuè tamē tam mobilia, quā immobilia dicuntur possideri. Acc.
n *Quorū*. scilicet, duorum interdictorum.
o *Interdicti tempore*. id est, tempore, quo apponitur interdictū.
p *Alium*. dummodo non aduersarium.
q *Maiore*. scilicet, quā aduersarius: ut ff. de uer. sig. l. maiore parte.
r *Possidebat*. & sic citius uincebat in Vti possidetis, quàm in Vtrobi: & erat fortè ratio, quia citius mobilia transferuntur, quā immobilia: ut ff. com mod. l. [illegible] & ff. de re iu. l. j. & ff de re iud. l. à diuo Pio. §. j. & ff de acqui. poss. l. si rem.
s *Quantum ad possessionem*. no. quantū ad possessionē: nam quātū ad alia remāsit differētia, ut olim: ut Vti possidetis in reb. immobilib. & Vtrobi, in mobilib. locū hēat: ut hic dr̄; & ꝟ. §. proxi.
t *Nec clam*. cùm multa sint genera uiolentiarum, quæ ad præsens omitto: de hac ui, quæ inquietatiua dicitur, quæ parit hoc interdictum, ut si me arate, uel ædificare, uel aliquid

Vtrobi unde dicitur.

Possessio nō est propriè ī mobilibus.

Possessio unde dicitur.

3 † Th. vincat.

4 † Th. possidet.

5 † Th. ea obseruantur.

6 † Th. possidet.

Vis inquietatiua, quę parit interdictum, ꝙ ui, aut clā, qualiter fiat.

aliquid in meo me facere prohibes, contendunt te possidere habet locum hoc interdictū: vt ff. de vi, & vi ar.l.vim facit.& ff. ꝙ vi, aut clam.l.i.quid sit vi. Quid si ille nō cōtēdat se possidere, sed solùm iniuriatur mihi? Rn̄. adhuc locū habet hoc interdictum: vt ff. vti poss.l.si duo.§.si vicinus. Sed & actionē iniuriarum mihi tenetur: vt ff de act.emp.l. qui pē den tem. Quid si nec possessionis, nec iniuriæ, sed quia seruiturē se hēre contēdit? Rn̄. si possideret, intentabo negatoriā. si ego possideo, intentabo hoc interdictū: vt ff. si ser.vēd.l.2.§.j. Clam aūt possidet, qui clanculo, me absente, sibi possidere volēs, ingreditur fundū meum, quē ego possideo: nec tñ suspicor me posse repelli, & ita, me absente, & inuito, sæpissimè facit: vt ff. ꝙ vi, aut clā.l.3.§.fi. & de acq.pos.l.clā, in prin. Ille.n. qui ingreditur, habet nūllam per intronū suum, & ego ciuilem. Vel dic, ꝙ ego retineo naturalē ciuiliter, ingrediēs naturalē naturaliter. Sed nonne & naturalem perdit statim, cum de fundo exit, & ad iudiciū venit, vel ēt alias ueit? Rn̄ nō, inmo animo retinet eā naturalem: vt facit simile narius, qui solā naturalē habet. Vel dic, ꝙ si amittit eā, non tñ no cet: quia adhuc hoc interdicto teneri licet ego possideam tñ: ut diximus per l.ff. uti poss.l. si duo.§ si uicinus. Precario aūt possidet aduersarius a me: ut si precibus suis motus, concessi sibi precario, ut ff. de preca.l.1.in prin & § 1. & distingue in precario: quia aut agitur, ut oīs possessio in accipiente transferatur: quod fieri pōt, ut ff. de prec.l.in rebus, & ff. de acq pos.l. Pomponius §.si is, qui aut ut nulla: & hoc ualet, ut ff. de prec.l.certè.§.is.q. Aut ut habeat naturalē tñ qui accipit: & hoc ualet, ut ff. de prec.l.& habet,§.eū. Sed nunquid in oī precario uinco habentem a me per hoc interdictū, uti possidetis? Rn̄ non illum, qui habet omnē possessionē, cum hoc interdictū possessorem tueat: ut ff uti poss.l.1.§ j. & §.2. ergo uinco supradictos, ēt si ego habebā possessionem ab alio ui, uel clam, uel precario: ut hic, & ff. uti possid.l.j.§.fin.& l.2. Accur.

1 † *alius.*

Clā possidere.

2 † *Th. vulgo dicitur.*

3 † *Th. enimuero* 4 † *retinere Th.*

Possessor clādestin' hēt naturalem possessionem, & deiectus ciuilem.

Precaria possessio.

a Dic, ꝙ ī dubio præsumi; naturalis tm̄ modo possessio trāslata ut nō. gl. Bart. & Ang. in d. §.eum.

¶POSSIDERE AVTEM, &c. ¶CASVS. Iam habuistis, ꝙ tā in interdicto, Vtrobi, q̄ in interdicto, Vti poss. quæ sunt interdicta retinendæ poss. ille uincit, qui in possessione inuenitur tpe litis contest. Sed dñe, pro Deo dicatis mihi, qualiter aliquis dicatur possidere. Et ipse tñ Frater, dicit ipse, non solū dī quis possidere, si per se, hoc est si corpore suo possideat: sed ēt si corpore alterius possideat, q̄ uis eius iuri non sit subiectus: dum tamē nomine suo possideat, sicut per colonū, & inquilinum, & depositarium, & cōmodatariū: hoc est, ꝙ cōiter dī, aliquē retinere posse possessionē per quemlibet, qui eius nomine est in possessione: & nō solū per corpus suum, & per corpus alterius, qui eius nomine possidet, potest aliquis possidere, siue possessionem retinere: sed ēt tem aīo potest aliquis possidere, seu possessionē retinere, licet ipse non sit in possessione, uel aliquis eius nomine: dum tñ non animo deserēdæ possessionis eā deserue rit, sed postea reuersus sit ad illam. h.d. Fran.

a *In possessione sit.* cautè dicit: ut ff. de acq.pos.l. si quis an te.§.idem Pomponius ibi. non vt possideret nam nō possident isti nec ciuiliter nec naturaliter, fm Ioan. s. colonus. & inquilinus, & similes: vt hic, & ff. de vsucap.l. non solum, §.quod vulgo. Sed M. dicit, eos naturaliter possidere, ut ff. cōi diuid.l.cōi diuid.§ neque. Sed illud intellige colonum possidere, s. alij.

¶Possidere autem videtur quisque, nō solùm si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis 1† in possessione a sit, licet is eius iuri subiectus nō sit: qualis est colonus, b & inquilinus.

¶Per eos quoq;, apud quos deposuerit quis, aut quibus cōmodauerit, ipse possidere videtur. c Et hoc est, quod dicitur, 2† retinere d possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione.

¶Quinetiā 3† animo quoq; solo retineri 4† possessionem placet: idest, ut quāuis neq; ipse sit in possessione, neque eius nomine alius; tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed pòstea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem uideatur.

¶Adipisci uerò possessionē per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit. 5 †

Recuperandæ possessionis dicitur interdictum. Vnde vi, competens spoliato pro possessione, quam etiam habet à spoliante vi, vel clam, vel precario ex interuallo. h.d. Aretinus.

¶Recuperandæ possessionis causa solet interdici, 6 † si quis ex possessione fundi, uel ædium f vi deiectus fuerit. nam ei proponitur g interdictum, Vnde ui, h per quod is, qui deiecit, cogitur 7 † ei restituere possessionem: licet is i ab eo, qui vi deiecit, ui, uel clam, uel precario possideat.

Hodie per vim spolians, si dominus est, à dominio rei cadit; alias rem spoliatam & eius æstimationem restituit, qui alias lege Iulia de vi publica, vel priuata criminaliter punitur. Et armorum appellatione lapides & fustes continentur. Are.

b *Colonus.* scilicet in villa: sed inquilinus in ciuitate: ut ff. de acq.pos. l te pignoris.

c *Possidere videtur.* si ergo per alium possidet: ergo non possidetur: ut ff. de acq. poss. l. quod meo. licet quidam dixerint eos naturaliter possidere, sicut & colonum, ut superiori casu diximus.

d *Retinere.* licet animo retineatur, nō tamen animo quæritur: ut ff. de acquir. poss. l. quemadmodum & C. de acquir. poss. l. licet, & j̄. proxime. Accursius.

e *Exposuimus.* supra per quas personas nobis acquir. § ex his. Accursius.

¶RECVPERANDæ possessionis. ¶CASVS. Vidistis supra per exempla de interdicto adipiscēdæ possessionis, & ēt de interdictis retinendæ possessionis, modo uidendum est de interdictis recuperandæ possessionis. Recuperandæ autem possessionis interdictū est, interdictum, unde ui, per quod cogitur deijciens ui deiectum restituere. s. in illam possessionem, à qua ipsum deiecit: licet deiectus a deijciente, ui, uel clam, uel precario possederet. quod uidetur missum. in glos. tñ habes hoc expeditum uno uerbo. s. illud uerbum, ex interuallo. & hæc erat pœna uiolenti fm iura antiqua: sed alio modo punitur hodie uiolentis iste per nouas constitutiones, per l. si quis in tantam. C. unde ui. cuius effectus talis est: Si quis rem mobilem uel immobilem inuaserit uiolenter, si dominus erat illius rei, quam inuasit uiolenter, dñium illius rei amittit. si autem non erat dñs illius rei, compellitur restituere, & soluere æstimationem rei per uiolentiam poss. & omnes pœnæ istæ imponuntur non solū per actionem ciuilem, sed ēt per actionem criminalē. Potest.n. qui aliquē ui de possessione deiecit, accusari l. Iul. de ui priuata, si sine armis si uerò cum armis, de ui publica. Sed domine, quid appellatis uos arma? Sunt.n. quidā, qui solummodo credunt eum armis deijcere est, qui loricatus, & cum gladio, & scuto, & lancea, & consimilib. armis aliquem deiecit. Frater, nō est ita. armorū.n. appellatione, non solū scuta, gladios, & ēt cætera arma appellari uolumus, sed ēt fustes & lapides. Fran.

f *Aedium.* aliud in rebus mobilibus. nam pro his competit ui bonorum raptorum actio: ut ff. de ui, & ui arma. l j.§. hoc interdictum. & § illud. & §. planè. nisi mobilia cum immobilibus petantur hoc interdicto: ut ff. de ui. & ui arma. l. j.§. qui autem Accur.

g *Proponitur.* id est, datur.

h *Vnde ui.* sed quare dicitur, unde ui? Respon. quia talia erant uerba prætoris: unde illum vi deiecisti, &c. & ita à principio uerborum prætoris sumpsit denominationem, sicut & alia, ut quorum bonorum, & similia: ut ff. de ui, & ui arma l. 1. in princ.

i *Is.* scilicet deiectus: ut quia hodie expoliaui te, uel quia cœpi

Colonus & inquilinus nec ciuiliter nec naturaliter possident.

5 † *Desunt The. nouissima hæc verba.*

6 † *Th. est interdictū.*

Quonā aūt modo q̄ atur, ac gdatur possessio: gd itē ea sit, ac quotuplex, quoue iure inducta: Nū ue factum sit, an ius dicēdum, uide, ac dic, ut per Bart in l j. ff. de acq. poss.

7 † *Th. compellitur.*

Vnde ui cernit res immobiles, ui bonorum raptorū res mobiles.

Ponit casum.

cepi possidere rem tuam clam, vel vi. in sequenti verò dic me expulisti: a nam teneris mihi hoc interdicto. Secus si incontinenti me deijcis, ut ff de ui, & ui ar. l. 3. §. cum igitur. in glo. fi. & l. qui possessionem. Quod incontinenti accipe antequam ad alios actos extraneos diuertat: ut ff. de duobus reis stipul. l. duos reos.

a No. Istã gl. cũ uersi. sequẽti, φ incontinenti dicitur eadẽ die: ut in hac gl. & uide tex. I l. cõtinuus in prin. ff. de uerb. obli. Ange.

1 † Th. Prĩcipiũ. caue-tur.

2 † alienã.

3 † Th. eius.

4 † Theo. in qua.

5 † The. & ae instrumentum, quod nocere possit.

Lex Iulia, de ui priuata, & de ui publica qualiter punit.

Inuasor primò percutiatur.

6 † Theo. actor à reo discretus est.

Violentia quãq; personis quãque rebus infertur.

a *Constitutionibus*. ut C. unde ui. l. si quis in tantam.

b *Suprà diximus*. ut sup. ui bo. rap. §. quia tamen.

c *Rei*. scilicet, proprietatis: sed interdicto, Vti possidetis, possessio æstimatur: ut ff. uti possidc. l. penu. §. fin. Accur.

ADDITIO. Dicebat Ioan. Fab. φ primo Dy tenet, qđ in hoc interdicto fiat æstimatio possessionis, sicut in interdicto, uti possi. sed ipse Io. Fab dicit, quod ad proprietatẽ & ad possessionẽ põt fieri æstimatio, secundum quod concludit Ange.

d *De ui priuata*. pœna autem huiusmodi legis, est tertiæ partis bonorum publicatio, si sine armis: & relegatio, si cũ armis: ut inf. de publi. iudic. §. item lex Iul. de ui pub. & C. ad le. Iul. de ui publi. l. quoniam & l. 2. & ff. de accu. l. hos accusare. § omnibus undecunq; Vis priuata reum deponit ab ordine rerum: Sed deportatus, si uis armata probatur. Vide c. 2. extra de ord. co. in gl.

e *Et lapides*. facit inf. de publi. iudi. §. item lex. & ff de ui, & ar. l. 3. in prin. & ff. de uer. sig. l. armorum: Sed nunquid debet aliquis expectare, se primo percuti, quam percutiat? Dicunt quidã, quod sic, ut argu. C. unde ui. l. j. & ff. ad legem Aqui. l. si ex plagis. §. tabernarius. Nos contra. sed sufficit iustus timor, ut ff. ad leg. Aqui. l sed & si quemcunque. & ff. ad leg. Cornel. de sica. l is, qui. & ff de ui & ui ar. l 3. §. qui armati. Aduerte tamen, quod aliquando uis infertur personæ, aliquando rebus, ut no. gl. fi. in c. significasti ij de homic. & ibi uidè, qualiter intelligitur illud commune dictum: Vim ui repellere licet, cum moderamine inculpatæ tutelæ.

¶ Sed ex constitutionib. a sacris 1 † (ut supra diximus b) si quis rem per vim occupauerit, si quidẽ in bonis eius est, dominio eius priuatur: si aliena, 2 † post eius restitutionem, etiam æstimationem rei 3 † c dare uim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione 4 † per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi d priuata, aut de vi publica: sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit: si autem armis eum de possessione ui expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides e significari intelligimus. 5 †

Interdictorum tres sunt species: quia quædam sunt simplicia, in quibus actor, & reus cognoscitur, ut omnia restitutoria, & exhibitoria, & quædam prohibitoria, ut ne quid in loco sacro & simili: quædam uerò duplicia sic dicta; quia in eis non potest discerni actor à reo, & quædam prohibitoria, ut est Vti possidetis & Vtrubi. hæc dicit. Aretinus.

¶ Tertia diuisio interdictorum hæc est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. f Simplicia sunt, ueluti in quibus alter actor, alter reus est: 6 † qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, ueluti cum prætor prohibet in loco g sacro, uel 7 † in flumine publico, h ripave eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti, Vti possidetis, interdictum; & Vtrubi. i Ideo autem 8 † duplicia uocantur, quia par vtriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur: sed unusquisque tàm rei, quàm actoris partes 9 † sustinet.

Interdicta hodie sine solennitate proponuntur; & pro his actio in factum sibi locum uindicat. Aret.

¶ De ordine, k & veteri exitu interdictorum l superuacuum est hodie dicere. Nã quoties extra ordinẽ m ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur 10 † sine interdictis, n acsi utilis o actio ex causa

¶ TERTIA DIVISIO, &c. ¶ CASVS. Positis duabus diuisionibus interdictorum, quarum utraque est bimẽbris: hic ponit dominus Iustinianus tertiam: & est talis, φ interdictorum quædam sunt simplicia, & quædam duplicia. Simplicia autem sunt illa, quibus non repetitur, nisi vnus reus, & unus actor: cuiusmodi sunt omnia restitutoria, & exhibitoria. Duplicia sunt illa, in quibus quilibet repetitur reus, & actor. Sed interdictorum quædam sunt prohibitoria, & illorum quædam sunt simplicia, quædam duplicia: Simplicia sunt ueluti cum prohibet prætor in loco sacro, uel in flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Duplicia sunt. ueluti interdictum, Vti possidetis, & Vtrubi. & hæc ideo uocantur duplicia, quia in eis unusquisque tam rei, quàm actoris uicem sustinet. hoc dicit Franc.

f *Duplicia*. similis potest fieri diuisio actionum ciuilium. Nam quædam duplices sunt, ut fami. erc. finium regun. & communi diuidun. ut ff. de iudic. l. in tribus.

Actionũ quædam sunt simplices quædam duplices.

g *In loco sacro*. ut ff. ne quid in loco sacro. l. j.

h *Publico*. ut ff. ne quid in flum. pu. per totum.

i *Vtrubi*. item interdictum de superficiebus: ut ff. de superfic. l. j. proponitur. & dicit sup. eodem. §. retinendæ.

7 † Th. aut.

8 † Th. deest, autem.

9 † partem Th.

10 † Th. sed sine ijs iudicia exercetur.

¶ DE ORDINE, & ueteri, &c.

¶ CASVS. Dixi Iustiniano, Domine, quare non recitatis uos totam naturam, & solennitatem antiquorum interdictorum? Frater, dicit ipse: Superuacuum esset hodie de ordine, & solẽnitate antiqua interdictorũ dicere, Nam quotiescunque extra ordinem, id est, solẽnitatem antiquã ius dicitur (quod hodie fit in omnibus iudicijs) non est necesse interponere interdictum. Domine, bene dicitis: sed bene dimitterem solennitatem interdictorum, si loco interdictorũ essent mihi actiones prodite a prætore. Frater, dicit Iustinianus; sic potetis illas hodie proponere, sine aliqua solennitate, sicut posses si ea tibi dedisset prætor hodie. Similiter quando dat tibi prætor hoc interdictum, poteris hodie loco illius interdicti actionem in factum utilem proponere; perinde ac si istam actionẽ utilem prætor tibi accomodasset. hoc dicit. Franc.

k *De ordine*. id est, de antiqua solennitate, cum quã proponebantur interdicta sub certis formis. ut diximus supra eo. in princ.

l *Exitu interdictorum*. s. cum antiqua solennitate: sine ea tamen reddi potest; & proponi, ut ff de oper. no. nunciatio. l. prætor ait. §. nonnulli. Vel in factum actio loco cuiuslibet interdicti, quæ utilis uocatur, ut subijcit

m *Extra ordinem* i. extrà antiquã solennitatem: quod semper fieri uidetur, ut subijcit, ut sup. de succes. sub. in prin. & ff. de neg. gest l. actio. in fi. titu. & de formu. & in pe. acti. suppe. l j. & ij.

n *Sine interdictis*. s. solennibus.

o *Vtilis actio*, scilicet, in factum. quæ datur loco cuiuslibet interdicti. Et nota, quatuor genera actionis in factum. Vna est, quæ ex omni edicto, uel interdicto, prætoris datur, tibi specialis

Actionis in factum quatuor sunt genera.

specialis actio non datur:ut hic. Alia est legis Aquiliæ subsidiaria, quando damnum datur de non corpore in non corpus:ut suprà, ad legem Aquiliam. §. fi. quæ & ipsa prætoria est, ut ff. de præsc. uer. l. quia actionum. in fi. Tertium genus est extraordinarium, quod ex uarijs figuris causarum est introductum, quoties quum est actionem dari, vt C. de satrosan. ecc. l. sancimus. Quartum genus est, quod æquiparatur actioni præscriptis uerbis: quæ actio præscriptis uerbis, vna cum ista in factū ciuilis dicitur: ut ff. de præscriptis uerbis. l. j. in fi. & habet locum in tribus generibus negotiorum. Primo in contractibus innominatis trib. do, ut des; do, ut facias; & facio, ut facias: ut ff. de præscr. uerb l. naturalis. §. 1. 2. & 3. Sed in quarto innominato contractu, s. facio, vt des, habet locum actio de dolo: ut ff. de præscriptis uerbis. l. naturalis. §. quod si faciam. Itē in secundo genere habet locum præscriptis uer. ex omni pacto incontinenti ante, uel post apposito, iuxta aliquem contractum, ut C. de pact. inter emp. & uen. l. 2. & C. de pac. l. petens. Itē in tertio genere, vbicunque dubitatur de nomine contractus, ut patet in exemplis: ut ff. de æstima. ac. l. j. & ff. de præscriptis uerbis. l. j. per totum. & l. 3. Quid sit actio in factum, & ad quid competat, textus cum gl. est in l. quoties. ff. de præscriptis uerbis, & in l. in factum. cum ibi notatis. ff. de act. & oblig. Accur.

Actio præscriptis verbis in tribus generibus negotiorum habet locū.

ADDITIO. Nota hanc gl. quot sunt actiones in factū, & ad quid unaquæque competat: & adde gl. in l. quoties. ff. de præscrip. uerbis. & tex. in l. in factum. & ibi gl. ff. de act. & oblig. Ang.

interdicti reddita [a] fuisset.

De pœna temere litigantium.

TITVLVS XVI.

Temere litigantes triplici pœna coarctantur, pecuniaria periurij, & infamia. hoc dicit. Aret.

NVnc monendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura sustinebant, [b] ne facile homines ad litigādum procederent: quod & nobis studio est.

¶Idque eo maxime [c] fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modo [d] pecuniaria [e] pœna, modo iusiurandi [f] religione, modo infamiæ [g] metu coercetur.

a *Reddita*. s. ab illo eodem prætore.

¶DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Continuatio.

¶Vsque nunc de propositione actionum dictum est: sed quia contingit eas interdum temerè proponi, nunc de pęna temerè proponentium dicit. Accur.

Diuisio.

NVnc admonendi. ¶Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò continuat rubricam ad præcedentia. Secundò ponit tres pœnas, quæ temerè litigantem coercent. Tertio dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi, idque eo maximè. Tertia ibi, Ecce enim.

¶CASVS. Dixi Iustin. domine, tot. & tanta audiuimus, quod tædio affecti sumus, & uos estis nobis tędiosus factus. Pro Deo dicatis nobis, quid amplius vos intenditis dicere? Frater, dicit Iustin. scire debes, quòd multum studuerunt magistratus antiqui, quòd non de facili litigaretur calumniosè, & nos similiter circa hoc studeamus; quia hoc maximè fiet, si temeritas litigantium tam actorum, quam reorū aliquo de tribus modis, s. uel pœna pecuniaria, uel iureiurādo, uel metu infamiæ puniatur. h. d. Fran.

b *Sustinebant*. s. magistratus, qui iura reddebant: ut ff. de ori. iur. l. 2. post originem.

Periurus in alio seculo punietur.

c *Maximè*. id est, certè.

d *Modo*. i. aliquando; & ita communiter exponitur, quando bis aut ter repetitur, ut supra, quod cum eo. §. cæterum. uersic. sed sanè.

e *Pecuniaria pœna*. ut inf. eo. §. fi. Accur.

f *Iurisiurandi*. scilicet. calumniæ, vt inf. proxi. §. Sed quando? Respon. in futuro seculo, licet non in isto, ut C. de iureiuran. l. 2. a

g *Infamia*. infra eo. § ex quibusdam.

¶ECCE ENIM, &c.

Reus de calumnia iurare debet, quòd putat se uti bona contradictione. Are.

¶Ecce enim iusiurandū omnibus, qui conueniuntur, [1] † ex constitutione [h] nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi [i] prius iurauerit, quod putans, se bona instantia [2] † vti, ad contradicendum [k] peruenit. [3] †

Negans id quod debet, aliquando in duplo punitur. Aretin.

¶At [4] † aduersus inficiantes ex quibusdam causis dupli, vel tripli [l] actio constituitur: veluti, si damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. [m]

Reus in certis casibus siue neget, siue fateatur, ultra simplum condemnatur.

¶CASVS. Domine, uos iam dixistis, quod temeritas litigātium modis pluribus coercetur. Pro Deo dicatis, si uobis placet, qualiter debeat primo coerceri? Frater, dicit ipse primò debet per iuramentum coerceri: quia omnib. litigatoribus præcipitur, quòd iurent de calumnia. Fran.

h *Constitutione*. C. de iureiurando propter calumniam dan. l. 2. in prin.

i *Nisi prius*. non dicit, quod prius reus, quā actor iuret. sed priusquam audiatur: actor autem priusquā reus iuret: ut C. de iur. propter calum. dā. l. 2. in prin. quæ est contra.

k *Ad contradicendū*. nota, diligenter capitula huius sacramenti. Actor enim iurat, bona instantia uenit ad agendum, ut C. de iur. propter calū. dā. l. 2. in princi. Item, quod non dabit uel dedit, aliquid iudici, ut proferatur pro se sententia, vt in Authen. vt litig. iurēt in exordio litis, colla. ix. Item, quod nullam exiget, uel faciet probationem calumniosam: ut in Authen. de his, qui ingre ad appel. §. fin. colla. v. Et contra reus iurat hæc eadem; nisi quod in primo capitulo iurat, se uti bona contradictione. * Quid continere debeat iuramētum calumniæ, notat gl. in cap. j extra de iuramen calumnię. Vnde uersus. Illud iuretur; quod lis sibi iusta uidetur. Et si quæretur, uerum non inficietur. Nil promittetur, ut falsa probatio detur. Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur. b

a Dic, ut hic in l. iij. & ibi Bar. ff. de ci. ftel. & in d. l. 2. C de iureiur. Angel.

1 † Th. Quibus cū agitur.

2 † Th. Consuentia.

3 † Th. ad iudicandū uenerit.

4 † Aliàs, pœna cum pecuniaria aduersus inficiantes & c.

Iuramentum de calumnia præstatur tam ab actore quā à reo.

* Hactenus procedit gl. Accur.

Iuramentum de calumnia cōtinet quinque capitula.

¶AT ADVERSVS INFICIANTES, &c.

¶CASVS. Domine, bene uidimus, qualiter iuramenti religione litigatorum temeritas coercetur: modo dicere debetis, si uobis placet, qualiter pœna pecuniaria compensatur. Certè, dicit ipse, bene uerum est, quod pœna pecuniaria litigatorum temeritas coercetur: quia quandoque actio, quæ ex sui natura in simplum competit, propter inficiationem ipsius rei datur in duplum; ueluti si damni iniurię, & legatorum locis uenerabilibus relictorum nomine agitur, & tamen bene sunt aliquæ actio. quæ sine aliqua inficiatione dantur plusquam in simplum: ut est actio furti manifesti, quæ datur in quadruplum. Fran.

b No. gl. quæ ponit ea, quę debet iurare actor, & quæ debet iurare reus. Ang.

l *Tripli*, ut supra, de actio. §. tripli. ubi quis per mendaciū, aut dolum plus petens, quam debeat, in triplum condemnabitur. Alij deponunt de libris illud, uel triplici, eò quòd subiecta exempla non sunt huic uersiculo apta.

m *Agatur*. Item alibi, ut C. de non nu. pecu. authen. contra qui propriam. Item alibi, ut si creditor negat, sibi debitum solutum. Nam posteà, quòd sit debitum, probare cogitur, ut ff. de prob. l. cum de indebito. Item possessor negans se possidere, si probatur, perdit possessionem, ut ff. de rei uen. l. fi. & in Auth. de trien. & semis § illud & ibi glo. in uer. possessio. col. 3. Item alias, ut ff de ind. l cum.

Mendaciū facit quē puniri.

ADDITIO. Nota pœnas aliquas, quas pariter calumniosè negans, & maximè no. quā aliquis possidet, & negat

interro-

Mendaciū facit quē puniri.

interrogatus se possidere, quòd perdit possessionem, si de mendacio conuincatur, ut l. fi. ff. de rei uend. Ang.

a *Est actio*. etiam à principio, non solum inficiatione, vt hic, & suprà de actio. §. ar illæ. Accur.

¶ITEM ACTORIS QVOQVE. ¶CASVS. Dixi Iustinia. Domine, vidimus s. qualiter p iuramētum, & pœnā pecuniariā rei temeritas coarctatur, sed de actore quid dicetis? Certè, dicit ipse, non solum reus, ꝑm quod superius diximus, sed & actor cōpellitur subire calumniæ iuramentū: imò plus adhuc dico tibi, ꝙ non solum reus, & actor iurant, sicut diximus, sed & vtriusq; partis aduocati iusiurandum subeunt, secundum quod est in alia nostra constitutione ꝓuisum; & hæc oīa introducta sunt loco actionis ueteris calumniæ, quæ in desuetudinē abijt, qua tenebatur actor, qui temerè litigabat, in decimam partem litis: quod nusquam inuentum est factum esse, ut hic dicit: sed pro his introductum est iusiurandum, & vt in expensis, & damnis litis puniatur improbus litigator. hoc dicit. Fran.

b *Item actoris*. q. d. non solum reus iurat de calumnia, vt s. eo. §. sed etiam actor. ut in constitutione nostra dicitur: ut C. de iureiu. propter cal. dā. l. 2. in princ.

c *Subeunt*. s. quod iustum, & fidele patrocinium pręstent, vt in constitutione dicitur. Sed iam in consuetudine non habetur, ꝙ iuretur, licet lege caueatur, vt C. de iud. l. rem non nouam. §. patroni. & facit in Auth. de testi. §. si. col. 7.

¶Statim autem ab initio pluris, quàm simpli, est actio: a veluti, furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his, & alijs quibusdam causis (siue quis neget, siue caueatur) pluris, quàm simpli est actio.

Actor de calumnia iurare tenetur. Aret.

¶Item actoris b quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur, ex nostra constitutione.

Aduocati actoris, & rei de calumnia iurare debent. Accursius.

¶Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandū subeunt, c quod alia nostra constitutione comprehensum est.

Olim actor calumniosè litigans, in decima parte litis puniebatur, hodie verò pœna periurij, & victori condemnabitur in expensis. hoc dicit. Aretinus.

¶Hæc autem d omnia pro ueteri calumniæ actione e introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat: quod nu quam

Aduocati partiū an debeāt iurare.

a Dic, ut ibi per gl. & Ang. & uide text. & gl. Bar. Cy. Bal. & Sal. in authē. gnāliter. C. de epi. & cle. sed vt dicit s̄. de sanc. §. sed hodie. & Bar. in d. auth. generaliter hodie hmōi satisdatio d lite perseguenda, & decima p̄te litis, &c. non est in vsu. Ang.

d *Hæc autem*. scilicet, quæ de sacramento calumniæ dicta sunt supra eodem, §. primo. & sup. eodem. §. item actoris, & §. proxi.

e *Actione*. actio enim quædam erat, qua tenebatur actor, qui per calumniam litigabat, in decimam partem litis: qđ hodie corrigitur. Sed & hæc hodie iure authenticorum in antiquum redijt statum: licet non iure illius actionis, sed per iudicis officium: ut in Authen. de litig. §. ad excludendas, coll. 8. a Et no. ex hoc §. & ex d. Authen. de litig. & ex l. ff. de reg. iu. l. qui in ius, §. nemo. & ex l. illud ff. de pe. hæred. quòd nisi improbè, & calumniosè litigauerit, non debeat condemnari in expensis: ut ff. de iud. l. eum, quem. & C. de fruc. & lit. expen. l. non ignoret. licet in C. de iud. l. properandum, § sin autem. indistinctè dicat, uictum condēnari uictori in expensis. Sed est intelligendum cum iam dicta determinatione, si calumniosè agit; ut in Authen. dè iudi. § oportet, collat. 6.

ADDITIO. No. ex glo. ꝙ licet una lex generaliter loquatur, tamen per alias leges patitur limitationes, & restrictiones, & sic lex patitur interpretationem passiuam: ut l. j. §. lex Falcidia. ff. ad leg. Falc.

¶EX QVIBVSDAM IVDICIIS. ¶CASVS. Vilo qualiter iureiuran. & pœna pecuniaria litigatorum protervitas compescatur, uidendum est, qualiter metu infamiæ teneretur. & certè quædam sunt iudicia, siue act. in quibus si quis fuerit damnatus, infamis efficitur; quas act. litera enumerat: & hoc intellige, quando directè intentantur; quia tunc, & non aliter, damnatur in illis efficitur infamis. In actione autem pro socio, quę directa est ab vtraque parte, hoc est, tam à parte intentantis, quā a parte eius, contra quem intentatur. secus est; & ideo quicūque sociorum in act. pro socio fuerit condemnatus, infamis efficitur. Sed tamen scire debes, ꝙ differentia est inter actiones hic notatas, descēdentes ex contractu, uel quasi, quia non solum illi, qui damnati sunt in act. descendentib. ex delicto hic nominatis, sunt infames; sed etiam illi, qui in istis actio. transigunt; quia crimen uidetur confiteri, qui transigit: in actionibus autem hic nominatis, descendentibus ex cōtractu, uel quasi, solum damnati sunt infames, non autem illi, qui transigunt. hoc dicit. Franc. de Aret.

factum esse inuenimus: sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & vt improbus litigator, & damnum, & impensas litis [1] † inferre aduersario suo cogatur.

Condemnatus, vel pactus ex criminibus, quæ hic enumerantur, uel condemnatus actionib. directis non contrariis, descendentibus ex contractibus hic enumeratis, erit infamis.

¶Ex quibusdā iudicijs damnati, f ignominiosi fiunt, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum de dolo, item tutelæ, mandati, depositi, directis g non contrarijs actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraque parte [2] † directa est; & ob id quilibet ex socijs eo iudicio damnatus, ignominia [3] † notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti: h & rectè. Plurimum enim interest, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor i fit.

1 † Th. solnere.

2 † Theo. ex vtroq; latere.

3 † The. infamia.

Sententia sup actione famosa an semper infamet.

Actiones octo sunt, quæ infamant.

* Hoc gl. residuum nō est Accur. Aegi. Pert.

f *Damnati*. s. suo nomine, nisi procurauerint, non si procuratorio, ut ff. de ijs, qui not. infa. l. furti, §. si quis. & hoc si à iudice ordinario, uel de legato sit condemnatus: secus si ab arbitro: vt ff. de ijs, qui not infam. l. quid ergo. §. cum autem, ver. ex compromisso.

g *Directis*. & ob id tutor conuentus à pupillo, & damnatus infamatur. Idē in alijs directis. secus si econtra tutor pupillum faciat condemnari, vt hic, & ff. de his, qui not. infam. l. j. Et nota, quòd in casu etiam contrario infamat, ut ff. de his, qui not. infam. l. furti. §. mandati. Item nota, quod quatuor hic ponuntur exempla maleficijs. & quatuor de contractibus, uel quasi. * Et illa continetur his uersibus:

Iudice damnatos infames reddit vbique.
Quod vi diripitur, iniuria, furta, doliq;.
Actio mandati, tutelæ, depositiq;.
Directo, si pro socio, communis vtrique.

h *Sed & pacti*. s. pretio æris sine iussu prętoris, vt ff. de his, qui not. infam. l. in actionibus & l. furti. §. pactus. Accur.

i *Debitor fit*. u: ff. de infam. l. furti. §. fin.

¶OMNIVM AVTEM ACTIONVM. ¶CASVS. In prox. §. tractauit D. Iustin. qualiter puniatur temeritas litigantium metu infamiæ: hic tractat, qualiter punitur temeritas litigantium metu pœnæ pecuniariæ. Vel sic potest continuari. Temeritas quandoque consistit in perseuerando, improbè litigando: quandoq; autem consistit temeritas in ius uocando. Cum ergo sup. dixerit D. Iustinia. qualiter punitur temeritas litigantium in perseuerando, improbè litigando; modo dicitur, qualiter punitur litigantis temeritas, quæ est in ius uocando. Dicitur ergo quod principium instituendarum actionum ab edicto de in ius uocando proficiscitur; & explanat seipsum in textu, dicens quód in primis debet aduersarius in ius uocari corā iudice: sed quo ad istam uocationem in ius, satis abundè prospexit

prospexit prætor parentibus,& patronis. Statuit,quòd non liceret liberis,& libertis parentes,uel patronus in ius uocare antequam à prætore hoc postulassent, & etiam impetrassent;& sic non sufficit postulare, sed necesse est, quod obtineant antequàm eos in ius uocent. Si quis autem eorum aliter eos in ius uocaret, statuit in eum pœnam quinquaginta solidorum. hoc dicit. Franc.

Citatio prima pars iudicij dicitur, cuius respectu etiam fit punitio. Nam si filius, & libertus in ius uocauerunt parentes, uel patronos sine uenia, puniuntur in quinquaginta aureis. Aret.

¶ Omnium * autem actionum * instituendarum principium ab ea parte edicti [1] † proficiscitur, qua prætor edicit: [a] De in ius * uocando. utique enim in primis aduersarius in ius uocandus est,id est ad eum uocandus, qui ius dicturus [b] sit. Qua parte prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberisq. patronorum, & patronarum hûc præstat honorem, [c] ut non aliter liceat liberis, libertisque eos in ius uocare, quàm si id ab ipso prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter uocauerit, in eum [2] † pœnam solidorum [d] quinquaginta constituat.

a *Edixit*.id est,edictū proponit,de in ius vocando,ut ff. de in ius uocando.l. 3. §. prætor. & per totum titulum.Accur.

b *Dicturus sit*. ut ff. de in ius vocan.l.j.

c *Honorem*. No.quòd patribus, & patronis est honor præstandus, & reuerentia, ut hic, & l.honori.ff de obse. à lib.& liber.paren.& patro. prestā. & habetur in l. vt vim. ff. de iusti. & iure. Ang.

d *Solidorum quinquaginta*. aliàs quasi inofficiosus castigatur, si præ inopia pœnam soluere non possit, ut ff. de in ius uocan. l. pen & fi. Et intellige hoc in emancipatis filijs:aliàs nō posset esse iudicium inter patrem,& filium, ut C. de in ius uocan.l.fi.& diximus s.de actio §. in eum quoque. alias est uer. & in eum. §. pœnales quoque. Itē nota hic, ꝙ aureus ꝑ solido accipitur. cum ff.de in ius uocan. l.si libertus & l. in eum. dicat, quinquaginta aureorum; & hic dicit, solidorum. Item no. ꝙ septuagintaduo aurei faciunt libram auri:ut C.de susce. & arca l. quotiescunque. lib.x.

* *Facit ad hunc §.c.'e. 1. sūcta gl. super verbo, citationes. in fi.de iud.*

* *Adde Fely.in c.1.in prin. de libel. obla.*

1 † *Theo ab eo prætoris titulo.*

* *An uocatio in ius sit principium actionū,uide Forca. dial. 82.ubi ponit intellectum huius.§.et Fely.in c. cæterū. nu 2. de rescrip.*

2 † *Theo.in uocantem.*

Lūat ī corpore q nō habet in ære.

Aureus ꝑ solido sumitur.

Libra auri continet lxxij. aureos.

Continuatio rubricæ dupliciter.

De officio iudicis.

TITVLVS XVII.

Iudex debet iudicare secundum iur scriptum, vel consuetudinarium, & sententiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre: quod primò ostenditur in noxali actione. Aretinus.

¶DE OFFICIO IVDICIS.

¶Ista rubrica continuatur secundum Ioan. Fab. Quia uisum est sup.de actionibus; & quia officium iudicis loco actionis aliquando hr̄,vt l actionis uer.ff.de act. & obli.ideo post actiones ponit de officio iudicis Vel potes continuare, quod iudicium consistit ex trib. personis,uidelicet ex persona actoris,rei, & iudicis: ex ca.forus,extra de uerb.sign.sed sup. dictū est de actionibus;& sic de persona actoris;de exceptionibus;& sic de reo; sequitur necessariò uidere de tertio;& sic de iudice,& de eius officio. Et istam continuationem infert gl.hic in nigro.

Superest Totus iste titulus diuiditur in sex partes. Primo ponit generaliter,quid spectat ad officiū iudicis circa finam. Secundò,quid ad ipsum ꝑtinet circa condemnationem malorum seruorum.Tertio,quid in actione in rem. Quarto,qd in actionib.vulneralibus.Quinto,quid in personalib.Sextò quid in iudicijs diuisorijs.Secunda ibi,Ideoque. Tertia ibi. Et si in rem.Quarta ibi,Et si hæreditas.Quinta ibi,Si ad exhibendum.Sexta ibi, Si famil.ercisc ¶CASVS Viso,de actionibus.quomodo intentantur ab actoribus contra reos; superest,ut de officio iudicis dispiciamus.& in primis scire debes, quòd iudex tenetur ad hoc ut ipse iudicet secundum leges, uel constitutiones,uel secundum mores:hoc est secundum consuetudinem.Et sumus in uersi. Ideoque si noxali. Dixi uobis sup. quòd iudex debet pronunciare secundum leges:& ita patet, quòd dominum conuentum actio. noxali condemnare debeat pro delicto serui, & debet eum condemnare in hunc modum: Lucium Titium dominum talis serui Publico Mæuio in x.solidos condemno, aut noxæ dare permitto: qa leges uolunt,ꝙ dominus damnum datum à seruo debeat resarcire, vel quòd possit liberari,si velit seruum dare pro noxa. Sic.n. vult lex, quòd damni æstimatio sit in cōdemnatione, licet noxæ deditio sit in solutione. Fran.

Superest,[e] ut de officio iudicis dispiciamus. Et quidē in primis [f] illud obseruare dēt iudex, ne aliter iudicet,quam legibus,aut constitutionibus, [g] aut moribus [h] proditum est. [3] † Ideoque si noxali [i] iudicio [4] † aditus [5] † est, [k] obseruare debet,ut si condemnandus uidetur dominus, ita debeat condemnare: Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam [l] dedere. *

Iudex in actione reali, reum ad restitutionem rei cum fructibus condemnat,in quo statim fiet executio. nisi reus non habeat facultatem rei restituendæ: nam tunc datis fideiussorib. executio differtur. Aret.

¶ Et si in * rem actum sit coram iudice, siue contra pé-

e *Superest*. sed unde superest?Respō. quia de actorib. diximus, & de reis: sequitur,ut & de iudice, qui sedet in medio, dicamus, & eius officio circa quæ uersatur.

f *Inprimis*.id est, in principalibus, uel inter principalia. Nam primo libellus dandus est:vt C.de lit.cō test. authē. offeratur. & causæ examinatio precedere debet hanc obseruātiam, quæ circa sententiam adhibetur,ut C.de iudi l.iudices. Vel dic in primis,scilicet,obseruantijs,scilicet. circa sententiam adhibendis. Nam & alia sunt obseruanda, scilicet, ꝙ detur in scriptis, ut C.de sentent. ex breui.reci.l.fi. & sedēdo,di in Auth. ut ab illustri.& qui super.§ sancimus coll v.Sed hoc est principale, quòd secundum leges iudicet,ut hic dicitur.Accurlius.

g *Constitutionibus* scilicet, Imperatorum.

h *Moribus*.id est,consuetudine, quæ pro lege seruatur, ut suprà de iure natu. §. ex non scripto.Sed quid,si unum eorum alteri contradicit? Respon. nam constitutio legi antiquæ præiudicat, ut ff de legi & senatusconsul.l.non est nouum. & consuetudo præiudicat utrique,siue sit generalis,ut ff.de legi & senatuscon sul. l. de quibus in fine.siue sit specialis,in illo loco scilicet tantum præiudicat utrique,ut ff.communia prædio.l.uenditor. §. si constat.

i *Noxali*.id est,super. Accur.

k *Aditus est*.s.iudex.Accur.

l *Noxam dedere*.s.permitto:nam damni æstimatio tantum est in condemnatione,ut ff.de re iudicata.l.miles.§ j. & 2. aliàs esset incerta sententia; quod esse non debet.ut suprà de actio.§.curare.

ADDITIO. De hoc,an iudex debeat ferre sententiam certam,& an ualeat sententia incerta, dic ut per Ange. in dicto.§.curare.

¶ET SI IN REM. ¶CASVS. Vidistis, qualiter iudex debeat formare uerba sententiæ in actio noxa. Sed domine pro Deo dicatis, si placet,quale debeat esse officium iudicantis inter aliquos in actio. reali? Frater, dicit ipse,libenter. Nam aut uidet iudex, quod ferenda est sententia contra petitorem: & tunc nihil aliud incumbit, nisi quòd absoluat possessorem: aut uidet, quod est ferenda sententia contra possessorem,& tunc debet condemnare

Libellus i causa est dandus.

Sententia in scriptis & sedēdo ferēda est.

3 † *receptū est.*

4 † *Theo.actionis.*

5 † *additus aliàs,aditus.*

Constitutio legē,& utranque cōsuetudo uincit.

Consuetudo est duplex.

* *Iul. miles. §. 1. ff. de re iudi. non noxam dedere legitur, sed noxa dedere. Aegid. Perr.*

* *Adde Fely in c.qua ratione. 4. de of. dele.*

nare possessionem, ut rem cum fructibus petitori restituat: & tenetur condemnatus in illa actio. reali: in continenti rem cum fructibus restituere; sed in actio. personali non tenetur rem restituere: sed habet inducias a lege. Sed domine, quid si dixerit possessor condẽnatus, quod non possit rem restituere incontinenti, & petat tempus restituendi? Frater, si uideat iudex, quod calumniosus sit, & tempus petat frustratorie, non dabit ei tempus, & nisi rem restituerit, iurabitur contra eum in litem: si vero frustratorie non petat tempus, bene dabit ei iudex tempus, intra quod restituat, secundum, quod sibi uidebitur; ita tamen, quod caueat per bonos fide iussores, quod si intra tempus, quod sibi datum est, nõ restituat, quod æstimationem litis soluet. hoc dicit. Franc.

1 † Subire tum.
2 † Th. de. est. ipsam.
* Adde Felyn. in c. 2. n. 13. de libel. oblat.

titorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, iubere ei [a] 1 † debet, ut rem ipsam [b] 2 † restituat cum fructibus. * [c] Sed si neget possessor in præsenti [d] se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei, ut tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit.

In iudicio uniuersali ita fructus ueniunt sicut in singulari: & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur, secus in bonæ fidei possessore, nisi post litem contestatam. Aretinus.

¶ Et si hæreditas [c] petita sit, eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. [f] Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, [g] siue illorum, quos perceperit, in utraque actione [h] eadem ratio penè [i] habetur, si prædo fuerit. Si uerò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio [k] neque consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, [l] qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

Reus non exhibens, rem quæ iudicio cœpto existit

a *Ei.* scilicet, possessori.

b *Vt rem ipsam.* idem & si in personam; a vt si res petatur vi possessa, per actione. quod me. cau. uel ex stipulatu ad rem tradẽdã. Si autem quantitas, vel in genere aliquid petatur: tunc à petitione actoris absoluitur, vel condemnatur in re petita.

a Scilicet, agatur: nõ solum si in rem.

c *Cum fructibus.* sed de quibus fructibus loquitur hic? Nunquid de naturalibus, vt de pomis, & ceralis, & similibus: *b* an verò de industrialibus? Respond. de naturalibus non: quia illi aut extant, & tunc per rei vendicationem petuntur, sicut res ipsa, cùm nullus etiam bonæ fidei possessor faciat suos, vt ff. de vsur. l. fructus. Aut non extant, & tunc non tenetur: cum nec habeat, nec dolo fecerit, quo minus haberet, sed condictione sine causa æstimatio debetur, vt ff. si cert. peta. l. si & me. & vtroque casu cessat officium iudicis, de quo hic agitur; cum iure actionis petantur. Item de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore percepti sunt: quia percipiendo eos, & separando à solo, suos facit, & lucratur, vt supra de rer. diui. §. si quis à non domino. siue habeat titulum, siue non: vt ff. quibus mod. vsusfruc. amit. l. si vsufructuarius & ff. fin. regund. l. iiij. §. post litem. si autem non separauit, adhuc ipsius fundi sunt: vt ff. de rei uendic. l. fructus. Sed dic de industrialibus hic loqui, qui sunt percepti, sed non consumpti à bonæ fidei possessore. nam cum sunt facti possessoris, non rei uendicatione, sed iudicis officio petuntur: ut hic, & C. de rei uendic. l. certum. §. bonæ fidei. Si autem malæ fidei sit, de consumptis tenebitur condictione sine causa; de extantibus rei uendicatione, non dico eadem rei uendicatione, qua petitur res, sed alia omnino, licet in petitione hæreditatis sit secus: ut C. de rei uend. l. certum. 1. respond. De percipiendis autem tenetur officio iudicis, ut infra eodem. §. 1. uersic. illorum. & ff. de rei uend. l. si nauis. §. fina. Si uerò malæ fidei possessor titulum habeat, de consumptis tenetur condictione sine causa: de extantibus rei uendicatione, à percipiendis propter titulum excusatur: ut C. de rei uendic. l. si fundum, nisi in quatuor casibus, ubi de percipiendis tenetur, qui habet titulum: quod dic, ut suprà diximus de rerum diuisione. §. si quis à non domino.

b Quid de oliua, & sylua, an dicantur fructus naturales, uel industriales? dic quòd dicuntur industriales, licut sẽges: ut est tex in l. si seruus seruum. §. si oliuam. ff. ad l. Aquil. & ibi doc. Ang.

Possessor malæ fidei quo iure teneẽ fructus restituere.

d *In præsenti.* nota in actione in rem incontinenti fieri executionem, secus in personalibus: quia quatuor mensium spatium datur, ut C. de usu. rei iudic. l ij. & iij. & fin. Et in criminali statim sententia est executioni mandanda, ut C. de pœnis. l. cum reus.

Sententia an statim sit executioni mandanda.

ADDITIO. Nisi in casibus, qui notantur xij. q 3. c. cum apud glo. in c. quærenti. extra de offic. deleg. in glo. quadam est re. Primus casus est, quando quis est confessus de crimine, differtur executio, donec appareat, an uelit in confessione perseuerare. Secundus est, cum sententia lata est contra mulierem prægnantem, differtur executio usque ad tempus partus. Tertius casus est, quando princeps ex iracundia tulit sententiam, tunc enim differtur executio usq; ad xxx. dies, ad uidendum si princeps illam relaxabit. Quartus est, quando insula est assignanda à principe, ad quã debeat malefactor deportari. Quintus est, si sententia est in seruũ lata, differtur executio donec ratiocinia reddiderit domino. Vnde uersus: In personali post menses quatuor; in re Protinus est omnis sententia perficiẽda. Sic in criminibus, sed casus excipe quinque. Confessus, prægnans, iratus, & insula, seruus.

Versus.

¶ ET SI HAEREDITAS.

¶ CASVS. Iam dixi uobis, quale sit offi. iud. cum aditur iudex in actio. in rem. Modo uideamus, quòd est offi. iud. quando aditur in acti. mista tam in rem, quam in personam, quid in petitione hæreditatis; & quid debet iudex tunc facere? Et dico, quòd idem debet facere in peti. hæredi. quod in rei uend. quæ datur pro singularum rerum petitione, ad differentiam petitio. hæred. in qua multæ res petuntur. hoc dicit. Et quicquid dicat libera, non est per omnia idem, ut j. uidebitis. Et sum in uersic. Illorum autem fructuum Dixi Iustiniano, Iam bene uidi. quòd tam in rei uendi. quam in petitio. hæred. ueniunt fructus percepti iudic. offic. quia debet iuuare rem, restitui cum fructibus. Sed domine, quid dicemus de fructibus percipiendis in eo, qui condemnatur petitio. hæred. uel rei uend.? Frater, dicit Iustinian. aut fuit bonæ fidei posses. aut malæ fidei, si fuit malæ fidei posses. tunc ferè idem est in rei uendi. & petitio. hæredi. ut eodem modo teneatur malæ fidei posses. de fructibus, quos per culpam suam non percepit, in rei uendi. sicut in petitio. hæred. si autem fuit bonæ fidei posse. non tenetur de consumptis, nec de percipiendis, nisi post litis contesta. sicut prædo tenetur de fructibus culpa sua, scilicet, possessoris non perceptis: uel perceptis, & consumptis hoc dicit. Franciscus.

e *Et si hæreditas petita sit.* idest, si hæreditatis petitione actum sit, & condemnatio secuta. Nam & ipsa est in rem, & in personam, ut supra, de actio. §. quædam.

Petitio hæreditatis ẽ realis, & personalis.

f *Petitione.* ut restituantur fructus cum re, ut supra proxi. §.

g *Non perceperit.* scilicet, qui titulum non habebat; aliàs ab istis percipiendis excusatur, ut modo diximus.

h *In utraque actione.* scilicet, in rem, & in petitione hæredi. Accursius.

i *Penè.* penè dicit, quia in petitione hæreditatis ueniunt eadem actione, qua res: sed in rei uendicatione alia est pro re, alia pro fructibus.

k *Non habetur ratio.* hoc est uerum per rei uendicationem, uel per iudicis officium; sed per condictionem sine causa sic, cum bonum, & æquum sit. ut ff. si cer. pet. l. si & me. secundum quosdam.

l *Ratio habetur.* nisi infans, uel pupillus fuerit possessor, ut ff. de rei uendi. l. quod infans. §. j.

¶ SI AD EXHIBENDVM. ¶ CASVS. Domine,

ne, pro Deo dicatis, si placet, quale sit offic. iudic. in actio. ad exhibendum, quæ personalis est, licet sit in rem scripta? Frater, dicit ipse, in act. ad exhibendum debet iudex iubere, quod res exhibeatur, & non sufficit, quod exhibeatur, nisi in eadem causa exhibeatur, in qua causa esset si à principio fuisset exhibita. vnde si ille, qui iussus est exhibere rē, eam exhibere distulerit, & per eius morã in fuerit res exhibenda à possessore vsucapta, nihilominus condemnatur ille, qui iussus fuerit exhibere. Item rationem fructuum medij temporis, id est, eius tēporis, quod intercessit post lit. cōtest. & ante rem iudicatam, debet habere iudex. Item incontinenti debet exhibere ille, qui rem exhibere iussus est, sicut in reali cōdemnatus debet rem restituere incontinenti. & sic hæc actio ad exhibendum personalis est, vt ff. ad exhiben l. 2. tamen dicitur seipsa in rem, quia in multis habet naturam realis actionis. Sed domine, quid si cōdemnatus in act. ad exhibendũ dicat, ꝙ incontinenti non pōt rē exhibere? Frater (dicit ipse) si uideat iudex, quod sine frustratione petat tempus, intra quod rem exhibeat, debet ei dare tps: sic tñ ut ipse caueat p bonum fideius. se rem exhibiturum: si autem nec iussu iudicis rem exhibere velit, nec cauere se postea rem exhibiturum, tunc debet condemnari actori, quanti sua interest non exhibitam rē fuisse. hoc dicit. Franc.

a *Vsucapta sit.* sed quo modo potuit vsucapi, cũ interruptione facta in actione ad exhibendũ, uideatur facta ēt in rei uendicatione, ut C. de anna. excep. l. fi. R. fi. sm Io. l illa intelligitur in trib casi. ibi in litera positis, non aliàs: vt ff. ad exhib. l. Iul. in fi. Alij dñt, illã gñaliter intelligi. p l. ff. de iud. l. solemus. Et qđ hic dicis circa res mobiles, intellige, in quib. non interrūpitur vsucapio per litis contestationem: ut ff. de rei uend. l. si post. Prima sũia uerior est.

b *Actum est.* & obtentum.

c *Vt tamen caueat.* ut s. eo. §. sed si neget. & ff. ad exhi. de eo. §. si post uersi si iusta.

d *Condemnandus.* delato iureiurando in litem, ut ff. de in li. iur. l. in actionibus.

¶ SI FAMILIAE ERCISCVNDAE. ¶ CASVS. Vidimus, iam de offi. iud in act. simplicibus, modo uideamus, quale debet esse of. iud. in act. duplicib. ut puta in iudicijs diuisorijs & dicit, si fam ercis. iudicio actum sit inter duos cohæredes, debet iudex, si possit, singulas res singulis hæredib. adiudicare, id est, primo qui unam; & posteà alteri alterã; & si aliqua res pretiosa; uel magni pretij uni fuerit adiudicata, & ob hoc alter fuerit prægrauatus, tunc debet iudex illum, cui res p̃tiosa adiudicata est, alteri in certa summa pecuniæ cōdēnare; uel quod sibi uisum fuerit, facere. Et si unus hæredũ rem hæreditariã corrupit, uel solus fructus alicuius fundi pcepit, cohæredi eo nōie tenetur. & illud iudiciũ quodãmō habet locũ inter tres cohæredes, uel quatuor, pluresue sicut inter duos. Fran. de Are.

vsucapta, actori pro eo, quod moram in exhibendo commisit condemnabitur, in quo ueniunt fructus percepti post litem contestatam. Et reo non habente facultatem rei exhibendæ, tempus intra quod exhibeat, statuitur: qui si contumax in exhibendo fuerit, condemnabitur, in quantum actor in litem iurauerit. Are.

¶ Si ad exhibendũ actũ fuerit, non sufficit, [1] † si exhibeat rem is, cum quo actum est, sed opus est, ut ēt rei causam debeat exhibere, [2] † id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras exhibendi [3] † usucapta sit [a] res a possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij tpis, id est, eius, quod post acceptum ad exhibendũ iud ciũ ante rem iudicatam intercesserit, rationem debet habere iudex: Quod si neget reus, [4] † quo cum ad exhibēdum actum [b] est, in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, id que sine* frustratione postulare videatur, dari ei debet: ut tamen [c] caueat restituturum. Quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, [5] † neque postea exhibiturum se caueat, [6] † condemnandus [d] sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

Iudex in actione familiæ erciscundæ res singulas singulariter adiudicabit: et si una plus ualeat quam altera, in pecunia condemnabit. Et hæres, qui percepit fructus, uel male uersatus fuit in re communi, tenebitur cohæredibus. Aret.

¶ Si familiæ erciscundæ iudicio [7] † actum sit, singulas res singulis hæredib. adiudicare debet: & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio, debet [e] hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictũ est) [f] condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hæreditarij fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, [8] † [g] aut consumpserit. [h] Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes, subsequuntur.

In actione communi diuidundo si sint plures res communes, singulas singulariter iudex adiudicabit: & si una plus ualeat, quam altera, in pecunia condemnabit. Si uerò una res sit, quæ diuisionem non recipiat, adiudicabitur uni in solidum, qui condemnabitur consocio in pecunia. Aret.

¶ Eadem interueniunt, [9] † & si communi diuidundo, de plurib. rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo, si quidem iste fundus cômodè regionib. diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet: & si unius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si cōmodè* diuidi non possit, [i] ueluti si

e *Debet*, scilicet, iudex. Accur.

f *Dictum est.* s. de act. §. quædam actiones.

g *Corruperit.* No. ꝙ cohæres, qui corrupit, deuastauit, uel maculauit, uel consumpsit rem cōem, tenetur alteri cohæredi isto iudicio. Ang.

h *Cōsumpserit.* ut hic, & ff. fa erc. l. & puto. §. sed & si dolo.

¶ EADEM INTERueniunt.

¶ CASVS. Iã habuimus de officio iudicis i iudicio fam. etc. Sed dñe, pro Deo dicatis, qđ est officiũ iudicis, in iudicio cōi diuidũdo. Fr (dicit Iusti.) eodē mō debet se hic in iudicio cōi diuidundo iudex, sicut in iudicio famil. ercisc. quia si aliqui, q b plures res sũt cōes, intendãt iudic. cōi diuidundo inter se. debet iudex, si plures res sint cōes, uni unã, alteri alterã adiudicare. Si aũt de una re agit. q̃ cōmode diuidi potest, eã diuidere debet, & uni unam partē, & alteri alterã partem adiudicare. Et si pars uni assignata melior sit, q̃ altera, q̃ alteri assignatē, tunc debet iudex eum, cui meliorē partē assignauit, alteri in quadam summa pecuniæ. sm quod ibi uisũ fuerit, cōdēnare. Si aũt res commodè diuidi nō possit, tunc poterit iudex eam totam adiudicare uni, & eum alteri incerta summa pecuniæ condemnare. hoc dicit.

¶ *Eadem interueniunt.* s. ut fiat adiudicatio rerum, & pecuniæ: ut s. eo. §. si familiæ. aut circa damna data in rebus, ut s. eo. §. proxi. & ff. communi diui. l. 3.

i *Non possit.* Not. non posse fieri, ꝙ sine cōmoditate fit. ut hic,

1 † *Th. non satis est reo.*
2 † *Th. præstare debet.*
3 † *Th. ad exhibēdũ.*
4 † *it.*
* *Sine frustratione.* Si ergo frustratoriē petat, concedi a iudice nō debet, ut de dilat. l. sine pars. Nam præsumitur aduersus eũ, qui dilationib. subterfugit iudiciũ: ut in c. nullus dubitat. de præscri. debetque pro huiusmodi dilationib. frustratorijs puniri in expēsis; sicut & qui quifrustra toriē appellat: ut in cle. si ante. de do. et cō tu. Quinetiam usuræ excurrunt, l. fi. ff. de re iud. & punitur extra ordinariē. l. eius. §. nec temerè. de appell.
5 † *Th. exhibet.*
6 † *Th. restituturũ cauet.*
Vsucapio rerũ mobiliũ non interrumpitē per litis cōtestationē.
7 † *Th. de est iudicio.*
8 † *Th. vel corrumperet.*
9 † *Th. dicimus.*
* *Adde Fely. in c. prudentiã. nu. 5. de offi. dt leg.*

hic, & ff. de verborum significa. l. nepos Proculo. Item nota corpus aliud diuiduum, vt fundus, qui diuiditur secundũ voluntatem patrisfam. vt ff. de leg. i. l. quod in rerum natura. §. 2. Aliud indiuiduum, ut homo, ut hic, & ff. de vsucap. l. rerum mistura, in principio.

Corp' duplex est.

¶SI FINIVM REGUNDORUM.

¶CASVS. Iam vidistis offic. iudci. circa iudicium familiæ ercisc. & communi diuidundo: Modo videatis, qualiter se debet habere iudex in iudicio finium regundorum, scilicet, coram quo est controuersia. Et dicit Iustinianus, quod iudex in isto casu debet inspicere, an necessaria sit adiudicatio: quod contingit in uno casu, uidelicet, quando fines in tali loco erant positi, ꝙ propter loci naturam sæpius fit contentio super terminis. ueluti si locus fuerit humidus, uel morbosus: Debet enim iudex tunc in alio loco firmo, & solido ponere fines, ita quòd amplius super finibus nõ possit esse contentio; & ita ex agro alterius partem aliquam adiudicare alteri; & eum cui de alterius agro partem adiudicauerit, in certa summa pecuniæ condemnare. Et sum in uer. Eo quoq; nomine. Scire debes, quòd in iudicio finiũ regundorum, si circa fines aliquid malitiosè fecerit, criminaliter potest conueniri. Propter cõtumaciam etiam debet quis in iudicio isto condemnari, inquantum uisum fuerit iudicanti; ueluti si iudex iussit agros mensurari, ut fines ponantur, & aliquos agros metiri non fuerit passus. & sum in versi. Quod autem istis. Iam uidistis, ꝙ in istis iudicijs duplicibus familiæ erciscun. communi diuidun. finium regundo. sæpe illud, quod erat vnius, adiudicatur alteri; & alter in quadam summa pecuniæ condemnatur, modo scite debetis, quòd quicquid in iudicijs istis alicui adiudicatur, incontinenti fit illius cui adiudicatur. h. d. Fran.

1† *Th. condemnetur.*

2† *Th. agitur.*

3† *Th. antea.*

4† *Th. consequis est.*
5† *aliàs, certa pecunia.*

homo fortè, aut malus erit, de quo actum sit, tunc totus vni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est. 1†

In iudicio finium regundorum iudex de fundo vnius alteri adiudicat. si viderit expedire: eumque cui de fundo alieno adiudicat, condemnat in pecunia: & si quid malitiosè reperit circa confinia gestum esse, eo nomine condemnat, & adiudicans, rei dominium in eum, cui adiudicauit, transfert. Aret.

¶Si finium [a] regundorum actum fuerit, 2† dispicere [b] debet iudex, an necessaria sit adiudicatio: [c] quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim 3† fuissent distincti. Nam tunc necesse est exterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari: quo casu conueniens est, 4† vt is alteri 5† certæ pecuniæ debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est, quisque hoc iudicio, quod fortè circa fines aliquid malitiosè commisit: verbi gratia quia lapides finales furatus [d] est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine, quisque eo 6† iudicio, condemnatur, [e] ueluti si quis, iubente iudice, metiri [f] agros passus non fuerit. Quod autem istis iudicijs alicui adiudicatum 7† fuerit, id statim eius fit, * [g] cui adiudicatum est.

a *Si finium regundorum*. quo iudicio agitur, ut agris con finibus termini ponantur, sed pro domibus uicinis hoc iudicio non agitur. Si autem sit domus in prædium rusticum, agitur utili finium regundorum, non directa, ut digestis finium regundorum. l. secunda, in principio, & l. sed & loci. §. finali.

b *Dispicere*. hoc, s. quod sequitur, si euidentioribus, &c. Accursius.

c *Adiudicatio*. facit. ff. finium regund. l. 2. §. fina. & l. 3. & 4. in principio.

d *Furatus est*. ad quid damnabitur? Respon. quanti in litem iurauerit actor. Potest enim criminaliter puniri in quinquaginta aureis ex lege agraria pro qualibet uice, quæ applicatur fisco: ut ff. de ter. mo. l. agraria. Nec ciuilis tollitur per criminalem: cum ad rei persecutionem altera detur: vt C. quando ciuilis actio præiudicet crim. le. prima, nisi interim, donec altera exercetur, ut ff. de publicis iudicis. lege, is, qui.

e *Condemnatur*. s. ad interesse delato iureiurando in litem. Accursius.

f *Metiri*. no. quòd ille, qui non patitur metiri fundum suũ ad mandatum iudicis, ut contumax, & inobediens potest puniri. Aret.

g *Eius fit*. nota ex sententia iudicis dominium transferri, si est in missione, quæ fit ex secundo decreto, ut ff. de acquir. pos. l. 3. § fi. & ff. si ex noxa cau. agatur. le 2. in fi. & ff. commu. diuidundo. l. sed si res: quæ sic accipe, si fuerit. facta missio per ipsum prætorem. Nam sola sententia non facit dominium, sed traditio, ut C. de pact. l. traditionibus & supra de rerum diuisi. §. per traditionem. & ff. de acquir. pos. l. iustè. Sed quid in rei uend. si res est aliena. & mea pronuntietur, & ex ea causa mihi traditur? Respon. idem. cum n. Publiciana mihi detur, quando à domino mihi adiudicatur, & traditur, ut ff. de publi. l. tertia in fine. ergo ubi dominus est, debet ex sententię traditione me dominũ facere, ut ff. de public. l quæcunque. Præterea lex uidetur expressa, ut ff. de procuratoribus. l. Pomponius. §. sed & is. & ff. de exceptione rei iudicatæ. lege. si inter in fine. Nec obstat, quod ibi sit error, ex quo uideatur dominium non transire, quia hic error iam reprobari non potest iudicis sententia purgatus, a qua non fuit appellatum Item nec obstat, quod sententia lata in actione personali, reo absoluto, remanet debitor, ut ff. de condictione indebiti. l. Iulianus. quia illud habet locum in obligatione, quæ est res incorporalis, hic autem dicimus de dominio rei corporalis, quod facilè & prorsus potest separari ab uno, & alijs dari: sed non sic in incorporali, ut ff. pro socio. l. ea uerò. *

Sententia, & secũdũ decretum trãsferunt dominiũ.

6† *Th. hoc iudicio.*

7† *abiudicatum.*

* *Adde Fel. in c. ueniens. il. 2. nu. 15. de testib.*

* Addes huic glos. quæ gl est ipsi cõtraria in l. exceptio. ff. de excep. rei iudi. q̃ sequit Iacob. & Pe. de Bellapert. l. 3. §. subtilius. ff. de cõdi. ob caus. Sed glos. hanc approbat hic Bal. ex sententia Ba. in l. Põpo. §. si iussu. ff. de acq. r. possess. id q̃ pro te spon. glo. quàm reddit de §. subtilius. & adde speciẽ huius glo. esse decisam p auth. rei tud. estq; ꝑ hac gl. in l statuli ber. §. 1. ff. de statuli. Dominiũ rei corporalis facilius perditur, quàm incorporalis.

De publicis iudicijs.

TITVLVS XVIII.

Iudicia, ex edictis publicis descendentia, in multis ab actionibus differunt. Et quia vnicuique permittitur accusatio; ideo dicuntur publica, quorum pœna aliquando est corporalis, aliquando irrogat infamiam cum pœna pecuniaria. Aret.

PVblica iudicia

¶DE PVBLICIS IVDICIIS.

¶Quia ciuilia iudicia dicta sunt usque huc, & etiam quædam criminalia, s. circa priuata delicta: ut s̃ in princ. huius quarti libri vsque ad tit. de act. ideo nunc ponit de publicis accusationibus, siue iudicijs.

Continuatio.

PVblica. ¶ Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, quod publica iudicia non habent conformitatem cum priuatis. Secundò unde dicta sunt publica iudicia. Tertiò ponit in genere, quæ pœna sit in publicis iudicijs. Quartò sigillatim demonstrat publica iudicia, & pœnas uniuscuiusque. Secunda ibi, publica autem dicta. Tertia ibi, Publicorum iudiciorum. Quarta ibi, Publica autem iudicia.

Diuisio.

¶CASVS. Quæsiui à legislatore, utrum publica iudicia, id est, publica crimina ordinentur, & constituantur, seu exerceantur per ciuiles actiones de quibus dictum est. Et ipse respondeo. & di. Charissimi. scite debetis, quòd alio modo instituuntur, & alio modo exercentur publica iudicia, quàm actio. Et di. aliquis: Domine, quare dicuntur publica iudicia? Frater, di. ipse, propter hoc, quia

cuilibet de populo datur eorum executio:& hoc intelligendum est, dum tamen sit habilis ad accusandum. & sum in ver. Publicorum,&c. Scite debetis,quod publicorum iudiciorum quædam sunt capitalia, & quædam non capitalia. Capitalia dicuntur illa,per quæ infligitur mors,uel exilium perpetuum,vel ignis, & aquæ interdictio, vel in metallum damnatio. Publica autem, & non capitalia sunt, quę irrogant infamiã cum damno pecuniario. Fran.

a *Neque per actiones*. imo per accusationes.

ADDITIO.

1 † *Th. (u-ius.*

2 † *al. detur*

No. quòd actio significat ad vtilitatem patris priuatæ, & ciuiliter facit. quod no. Barto. in l. agraria. ff. de term. mo. Ang.

b *Nec omnino quicquam simile*. hoc uerbum nimis, large positum sic intellige, quia in ciuilibus agitur, vt aliquid detur actori; in illis autem nõ ut aliquid detur, sed vt puniatur accusatus:& ita considerata petitione conquerentis, nihil habent simile, inspecto fine: nec in principio, cum vnum per actionem, alterum per accusationem instituatur. Nec in exercitio: cum in ciuilibus probet actor tantum; vt C. de eden. l. qui accusare. sed in criminalibus actor, & reus quandoque, vt C. de abol. l. fallaciter. & C. ad leg. Corn de fal. l. vbi. In alijs autem multa sunt similia. nam in utrisque fit libellus, ut C. de lit. contesta. authent. offeratur, & ff. de accusat. l. libellorum. Item in utrisque de calumnia iuratur, ut C. de iureiur. l. 1. in princ & C. de side instru. l. ulti. licet quidam dixerunt contra. ut arg. ff. de bo. eorum. l. 1.

Publica iudicia differunt a ciuilib.

Iudicia public. & ciuilia in aliquib. conueniunt.

Libellus i criminalibus q. d cõtinere debet.

c *Et in instituendis*. sed qualiter formatur libellus? Respon. sic ut contineat nomen accusantis, & accusati;& crimen, & mensem, quo commissum fuit crimen; & locum, vbi fuit commissum;& consules, sub quibus est admissum. a. Item dies dati libelli debet inseri: sed dies commissi criminis, vel hora non est necesse, ut ff. de accus. l. libellorum, in principio. & in authen. de exhiben. re. §. suscepto coll. 5. & habet hoc locum in publico, & in priuato crimine, quando criminaliter agitur, ut ff. de priua. delic. l. fin. [Et ita possunt haberi his uersibus: Consule, mense, die, coram prætore professus, Te deferre reum, crimen, loca, pone sodalem. Et licet hora dies, non tempus prætereatur. cap. tuæ. extra. de procur.] Quandoque tamen hæc solennitas non est necessaria, ut in leui crimine, & notorio: ut ff. de accus. l. leuia & C. de accus. l. ea quidem, quæ. Et idem * in casibus in quibus sine accusatore quis damnari potest: qui scilicet casus his legibus notantur. ff. ad legem Iuliam de adulte. l. 1. §. si publico. & C. de test. l. nullum & C. de proba. l. penul. & ff. de suspe. tut. l. tutor. §. præterea & C. de calum. l. 1. & ff. de bo. lib. l. qui cum maior. § si libertus & idem in notorio crimine ut diximus per l. C. de accusatio. l. ea quidem, quæ. & idem in crimine falsi, secundum B. ut C. ad legem Corne. de fal. l. ubi. Sed Io. contra. & dicit, quod ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

a Dic ad min' duos ut l. forma ff. de cẽs. & l. si quis i fundi uocabulo. ff. de le. j nisi locus esset ĩ signis, & notorius p se, ut l. 1. si fi. ff. de do. præle. & l. demolitio. in pri. ff. de cõd. & demõ. Ang. Additio.

* Adde Fely. in c. qualiter, & quan. il 2. uer. debet. nu. 18. de accu.

d *Publica*. hæc est ratio, quare dicantur publica. s. quasi populica, sic sup. de susp. tut. l. consequens. Et intellige, quod aliàs possit esse habilis ad accusandum; non aliàs, ut ff. de accu. l. qui accusare.

neq; per actiones [a] ordinantur, neq; omnino quicquã simile [b] habent cum cęteris iudicijs, de quibus locuti sumus, magnaque diuersitas eorum est, & in instituendis, [c] & in exercendis.

¶ Publica [d] autem dicta sunt, quòd cuius [1] † ex populo executio eorum plerumque [e] datur. [2] †

¶ Publicorum [f] iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio [g] afficiunt homines, vel etiam aquæ, & ignis interdictione, [h] vel deportatione, [i] vel metallo. Cætera, si quã infamiam [k] irrogant cum damno pecuniario, ea publica quidem sunt, non tamen capitalia. [l]

Crimen læsæ maiestatis est publicum, & in duobus casibus morte non extinguitur, sed memoria defuncti damnatur. Are.

¶ Publica autẽ iudicia hęc sunt: lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam [m] aliquid moliti [n] sunt, suum vigorem extendit, [3] † cuius pœna animæ [o] amissionem sustinet, [p] & memoria [q] rei etiam post mortem damnatur.

Ex lege Iulia de adul. in omnibus capitulis est crimen publicum, cuius pœna aliter honestiores, & aliter humiles puniuntur. Are.

¶ Item lex Iulia [r] de adulterijs coercendis, quæ [s] non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, [t] sed & eos, qui cum masculis [u] nefandam libidinem exercere audẽt. [4] † Sed eadem lege Iulia [x] etiam stupri flagitiũ punitur; cũ quis sine [y] vi uel uirginem, uel

e *Plerunque*. hoc ideo dicit, quia quandoque est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi, vt in crimine suppositi partus, accusant soli parentes: vt ff. ad leg. Corneliam de fal. l. lege Cornelia. §. 1. Item propter accusationem adulterij, quæ primò defertur certis personis: C. ad legem Iul. de adulte. l. quamuis. 2. Accursius.

Partus suppositi & adulterii accusatio nõ omnib. cõceditur.

f *Publicorum*. facit ff. eo. l. 2. Acc.

g *Vltimo supplicio*. quod interpretamur mortem. vt ff. de pœ. l. vlti.

h *Interdictione*. quæ est mors ciuilis, vt ff. de contra tabul. l. 1. in fine.

3 † *extendit.*

i *Deportatione, uel metallo*. has pœnas expone, vt diximus sup. quibus modis ius pa. po. sol. §. cum autem.

k *Infamiam*. vt in l. Iulia. de vi priuata: vt j. eod. §. Item lege Iulia de vi publica.

l *Capitalia*. & ista appellãtur relegationes, vt ff eo. l. 2. in §. fi.

¶ PVBLICA AVtem iudicia.

¶ CASVS. Domine, pro Deo ponatis exempla de publicis iudi. & capitalibus. Frater, dicit ipse, libenter; unde dicit ipse: Publicum iudiciũ, & capitale est leg. Iul. maiest. per quam puniuntur illi, qui contra Imperatorem, uel rempublicam aliquid moliti sunt. Per l. enim Iul. maiest. puniuntur tales ultimo supplicio, & etiam eorum memoria damnatur, qui contra principem aliquid moliti sunt. Fran.

4 † *Th. mi-scentur.*

m *Rempublicam*. s. Romanorum. Acc.

n *Moliti sunt*. cum effectu, tamen sola uoluntas sufficit, ut C. ad leg. Iul. maiest. l. quisquis.

o *Animæ*. i. animati corporis. nam anima non in hominis, sed in potestate Dei consistit. sic. C. de sacrosan. eccl. l. sancimus. 1. in fi. & gl. pe.

Anima est in Dei potestate.

p *Sustinet*. i. infert. Accur.

q *Et memoria*. i. id est, dicere: etiam post mortem potest accusari, ut bona deferantur in fiscum, & auferantur hæredibus, tanquam indignis, ut C. ad leg. Iul. maiest. l. quisquis. & l. seq. & quod dixi post mortem accusari, intelligas in duob. capitulis illius legis, hoc est, cum contra principem, uel contra rempublicam Romanorum est machinatus, i. uilius ad malum; aliàs finitur morte, ut cætera crimina, ut ff. ad leg. Iul. maie. l. fi.

Accusatur quis etiã post mortem.

¶ ITEM LEX IVL. ¶ CASVS. Vidistis iam unum publicũ iudicium. Hic ponit dñs Iustin. exemplum de quodam alio iudicio publico, s. de le. Iul. de adul. quæ punit temeratores alienarum nuptiarum ultimo supplicio; & illos, qui cũ masculis rem nefandam committunt. & non solum puniuntur illi qui adulterium committunt, l. Iul. de adul. sed etiã qui sine ui uirginem, uel uiduam, honeste uiuentem stuprauerit. Si. n. honestus cũ honesta muliere fornicat, patiet publicationẽ dimi. patris bon. si aũt humilis sit, relegabit.

b Dic, q in adulterio pœna mortis fuit hodie inducta q nõ erat olim tẽpore digestorũ, ut no. gl. in l qui cũ uno §. adulterio. ff. d re mi li. & dicas q in talibus desitis cũi [illegible]

r *Item lex Iulia*. s. inter publica iudicia numeratur.

s *Quæ*. s. lex Iulia de adulterijs. Acc.

t *Gladio punit*. sacrilegos n. nuptiarum gladio feriri oportet: ut C. de adul. l. quamuis. 2. in fi. b

u *Cum masculis*. nam in hoc casu armantur iura, ut gladio feriantur, ut C. ad le. Iul. de adul. l. cum uir nubit.

x *Lege Iulia*. s. de adul. nã hẽt hæc lex multa capit: ut ff. de mi. l. auxiliũ. §. sed ut ad legis. & ff. ad le. Iul. de adul. l. cap. 5.

y *Sine vi* quid si ui, habetur j eo. §. fin autem per uim.

Viduam.

viam inquisitiōis pōt procedi, vt l. ij. § si pu blico ff. de adul. An. a Viduam adijcias, uel puerum, & dic de vidua, & de uirgine, nisi sint meretrices, uel licitæ concubinæ. ut hic subijcit, honestè, &c. & ff. de adult. l. stuprum. j. respon. & §. j. ADDITIO. Dic, φ hoc ꝓcedit de iure ciuili, sed de iure canonico nō ē ꝑmissū: ut cle. ad nostrū. de hær. §. vij & ibi gl. ij. igitur &c. Ang.

1 † al. corrumpit.

b Si humiles. qui sint humiles, vel honesti, dic C. de inc. nup. l. humilem.

c Cum relegatione. hęc distinctio pęnæ fallit in tribus casib. in qb. cōmittitur stuprum, & tñ maior pœna imponitur. Primus est si quis in puerū cōmittit: quia tunc gladio ferit, vt s. e §. item & qñ tutor si stuprauerit eā, cuius est tutor: vt C. si tu. pu. suam. l. j. Itē si fuerit stuprata aliqua à suo proprio seruo, vt C. de mu. quę ser. pro. se iunx. l. j. Et pęnā stupri esse quinquennalē, nisi qñ per vim cōmittitur. tunc enim sine præscriptione tēporis potest institui: vt ff. ad l. Iul. de adult. l. mariti §. quinquennium. & §. si.

Stupri, pęna est quinquēnalis.

ITEM LEX COR. CASVS. Suprà uidistis duo exempla publicarū actio. adhuc dabo vobis vnū exemplū, videlicet, in l. Co. de sica. q̄ homicidas punit, & ēt eos, qui cū telo ambulant hominis interficiendi causa. Sed q̄si à dño Iusti. Domine, qd est telum? Frater, dicit ipse, strictè accipiendo telum, est φ ab arcu emittitur; tamen largè loquendo dicitur telū, quicquid emitti tur vel de manu, uel de arcu, dū tñ nocere possit: & ponit in litera multa Greca nomina. & sū in ver sicarij. &c. Dñe Iust. vnde dicunt sicarij? Frater, à sica, qd est cultū ferreū vtrobiq; scindens. In versi. eadē lege di cta. iā uidistis vnam l. Cor. q̄ tractauit de sica. mō videamus alia, q̄ tractat de veneficis; & lege ista tenenē oēs illi, q̄ arti. odiosis, vel uenenis, uel susurris homines occiderūt, & etiā qui mala medicamina publicè uendiderunt. h. d. Franc.

* Concor. a. si persediens. iun. sta glos. sup uerbo. text. extra de homi.

2 † Th. configuratum.

3 † Admonet nos Xenophon. & sic Theophy. & Dy. titlle lib. 5. diaßæ -- dus.

viduam[a] honestè viuentem stuprauerit.[1] † Pęnam autē eādē lex irrogat stupratoribus: si honesti sunt, publicationē partis dimidię bonorum: si humiles,[b] corporis coerctionē cū relegatione.[c]

Hominem telo, id est, quocunque, quod manu mittitur, occidens, vel cū telo causa occidendi persequens, lege Cor. de sica punitur, quia lege castigabitur ueneficus, vel arte magica hominem occidens; vel malo medicamento publicè occidens. Are.

¶ Item lex Cornelia[d] de sicarijs,[e] quæ homicidas vltore ferro persequitur,[f] vel eos; qui hominis occidendi causa cum telo ambulant.[g] Telū aūt (ut Caius noster ex interpretatione legū duodecim Tabularū scriptum reliquit) vulgò quidē id appellatur, qđ arcu mittitur,* sed & omne significatur, qđ manu cuiusque iacitur. Sequit̄ ergo vt lignū, & lapis,[h] & ferrū hoc noīe cōtineantur, dictū ab eo, qđ in lōginquū mittit̄, à Græca[i] voce τηλοῦ figuratū.[2] † Et si hanc significationē inuenire possum[9] & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Admonent[3] † nos epigrammata in Xerolopho* verbis lautissimè[4] † scripta καὶ τὰ βέλη ὁ μόσε ἐφέρετο λόγχαι τόξευματα σφενδόναι πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι.* ¶ Sicarij autem appellantur à sica,[k] quod significat ferreum cultrum. ¶ Eadem[l] lege & venefici[m] capite damnantur,[5] † qui artibus odiosis,[n] tam venenis, quam susurris[o] magicis homines occiderint;[p] vel mala[6] † medicamenta publicè vendiderint.[7] †

Lex Pompeia de patricidijs, quæ cauet, φ occidens parentes, uel alios de quibus hic singulari pena plectatur, est publici iudicij. Et committēs delictum in se, plus punitur, quam cōmittens in alio. Are.

¶ Alia deinde lex asperrimū crimen* noua pœna persequitur, q̄ Pōpeia de parricidijs vocatur qua cauetur, vt si quis parentis,[p] aut filij, aut oīno affinitatis[r] eius, q̄ nuncupatione parentū continetur,[s] fata pręparauerit,[t] (siue clam, siue palam id ausus fuerit) nec non is, cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis extiterit,[8] † licet extraneus[u] sit, pęna parricidij puniatur; & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij solenni pœnæ subiiciatur,[9] † sed insutus culeo cum cane, gallo[10] † gallinaceo,* vipera & simia, & inter eas

d Item lex Cornelia. l. computatur inter publica iudicia.
e De sicarijs. quare sic dicantur, dic ut j. eo. §. sicarij. Accur.
f Persequitur. i. persequitur eos, qui homicidiū fecerunt cū ferro: nec. n. per hanc legē occiditur occidēs, sed deportat̄, & oīa bona sua publicant̄, ut ff. ad l. Co de sic. l. eiuldē. § legis. & l. pe. Vel dic, φ ꝑsequit̄ homicidas ferro: qa eos hodie occidemus: ut d l. eiuldē. §. fi. ADDITIO. Dic, φ pęna l. Co. de sicarijs est mors, vt no. in l. j. & l. is, q. cū telo. ff. de sic. An.
g Cum telo ambulant. licet eos non occidant: vt C. ad l. Cor. de sica. l. is, qui cum telo. Et nor. capitula, ex quibus aliquis tenetur: ut ff. ad l. Cor. de sica l. j. Accur.
h Lapis. facit s. de interdic. §. qui autem.
i. Græca.* Significat. n. telon. idē, qđ longe. Nisi fortè malis substituere telothē, quasi dicas, de longinquo qđ & Neb. docuit in lexico suo iu. ciu. dictione, telū, & Bud. i̅ C suo Inst. annotauit. Nos tñ qđ ꝓprius accedit. elegimus. qñ & ita legit Sypontinus, & post eum Ambrosius Calep. dict. telum.
K A sica. vnde uidebai, φ tm qui eū sica occiderēt. hac lege tenereē. Sed tñ generali' hodie accipit̄ sic & telū ꝑ interpretationē, vt s. prox. §. Est aūt sica. (ut subijcit) cultellus vtriq; scindēs, quē portāt peregrini, quādoq; ī baculo quodā; ita φ nō apparet. vnde versus: Mucro latēs sica, sica rius inde uocatur.
l Eadem lege. quæ dicitur Cor. de sicarijs.
m Venefici. nā plus ē, hominē veneno extīguere, q̄ gladio occidere: vt C. de mathe. mat. l. j. Accur.
n Artibus odiosis. i. artificijs odiosis. Nam omnis ars bona est.
o Susurris. i. incantationibus. Nam hæc scientia reprobanda est, ut C. de male. & mathe. l. eorum.
p Occiderint. ēt sine dolo, vt ff. de pęn. l. si q̄s aliq̄s. ij. § q abortionis. Secus in Cor. qa dolus est necessarius, nec sufficit etiam lata culpa, ut ff. ad le. Cor. de sica. l. in lege.
ALIA DEINDE LEX. CASVS. Adhuc est quædā lex, q̄ asperrimū crimen per sequtur bona pęna. qa si q̄s patrē, uel matrē, uel auū, uel proauū, uel aliquē eorū, de q̄bus fit mētio in litera, occiderit, dēt cædi cū uirgis sanguineis, & postmodū consui dēt in quodā sacculo, & cū ipso dēt poni serpēs viuus, & canis, & gall' gallinac' & uipera, & simia; & tunc cū illis aīalib. brutis dēt ꝓijci ī uicinū mare, f̄m quod regionis qualitas tulerit: ut sic iter ferales angustias deficiat, & oī in elemētorū usu uiuus careat, ut ei cęlū sup̄stiti & terra mortuo auferat̄. & sū in uc. siq̄s aūt &c iā uidistis, qualiter punit̄ ille, q aliquē de linea descēdēti, uel ascēdēti interfecerit. Sed certè, si quis alias personas sibi coniunctas aliqua affinitate, uel cognatione, quàm illa. de qua dictum est. s. prox necauerit, per leg. Cor. de sica. similiter punitur.
q Parentis. accipe patētes. & filios usque in infinitū: ut ff de in ius uoc. l. quisque. § si. & l sed si hac. § liberos. Accur.
r Affinitatis. alias, affinitatis; & aliàs affectionis Accur.
s Continetur. sed q̄ sūt hi, q hac appellatione cōtinent̄? Rñ. superiores, & īferiores, ut dixim'. Itē collaterales, ut fratres, cōsobrini, & patrueles, & ꝓximiores eis. Itē affines q dā: ut uxor, nur', & gener, uitricus, priuignus, socer, & ēt pr̄, ut ff. eo. ad l Pōpeiā de par. l. j. & l. sed sciendū. & l. cū pater. Acc.
t Preparauerit. fortè. & si non occiderit, secundum P. & facit pro eo. ff. eo. ad l. Pompeiam de par. l. j. insi. uel dic, illum specialem casum.
u Extraneus. No. extraneum plus puniri, quam si ipse occidisset: ut hic & ff. eo. l. utrum. & l. si sciente.

* id est tela cōminus afferebantur hasta, sagitta, funda, & lapides plurimi.
5 † Th. capitaliter puniuntur.
6 † Th. lethalia.
7 † Th. vendunt.
* Xerolophū quid. sit pulchrè in Minis Suidas, & post eū Io. Bapt. Pius annot. poster. c. clxx vj. & Nebri. in lexico iur. ciu. dictiōe xerolophū. Nisi Xeralæpheo malis legere, ut Bud. in suo codice annotauit, ut locū intelligas, ī quo apricātes ungebantur. q. sensus dictiōi lautissimè appositissime conueniat.
* † Adde Bar. in l. utrū. in fine. ff. ad l. Pōp. de parrici. & Fely. in c. j. nu. 3. de offic. dele.
8 † al. fuerit.
9 † Subiungetur.
10 † Th. de est, gallo.
* pro plena declaratione pœnæ ui. Forca. dialo. 34.
Patricidiū quas personas concernit.
a Die primā op. se quitur hic lo Fa Propter atrocitatē criminis facit l. si C. d̄ sic. & hāc tenet glo. in l. unica. C. eo. Ange.

* Hæc glo. nō est Acc. Eg. Perria. * † lautissimè.

a *Vel in amnem*.id est, flumen, vel si hęc vicina non sunt, bestijs subijcitur: ut ff. eo. l. pe.

b *Sustinebit*. sed nonne & qui superiores personas occidit, hac lege Cornelia tenetur? Videtur quòd sic: vt ff. eo. l. j. sed contra. C. eo. l. j. Dic ergo quod hac lege Cornelia tenetur, sed non accusatur. Vel dic secundum Io. quòd tenetur eadem pœna, scilicet capitali, sed maior hic imponitur.

¶ITEM LEX CORNEL. ¶CASVS. Iam vidistis multas actiones publicas; adhuc ponit vnam act. publicam: videlicet si quis falsum instrumentũ, vel testimonium scripserit; uel subiecerit l. Cornelia de falsis punitur; ita quòd si servus est, vltimo supplicio affligetur: si verò liber est, deportari debet. Franc.

c *Testamentaria*. ideo sic dicta, quia de testamẽto falso ibi agitur.

d *Instrumentum*. s. emptionale, uel alicuius contractus. Acc.

e *Falsum scripserit*. & ita veritatem mutauit: ut in authen. de instru. caute & fide. §. j. in prin. col. vj.

f *Recitauerit*. nota contra illos, qui habent instrumenta, & scripturas alienas in custodiam: & tamen alijs ostendunt, & recitant, & copiam faciunt: quia incidunt in falsum: ut hic, & l. j. §. de ijs, qui ff. ad le. Corne. de fal. coniuncta. l. qui testamentum. Ang.

g *Signum*. id est, sigillum, quod in testamentis apponitur: ut suprà, de testa. §. postea. Item signum, quod chartis imponitur, ut quandoque facilius fiat comparatio ex instrumentis; ut in authen. de instru. cau. & fide. § oportet autem collat. vj. Accur.

h *Vltimum supplicium*. quod interpretamur mortem: ut ff. de pœnis. l. vltimum.

1 † *al. in proximũ.*
2 † *Omni.*
3 † *Th. priuetur.*

Hoc ad istum est legis Cornel. lex. n. ipsa non nisi de numis, aut de testamentis falsis promulgata est, Cuiac.

4 † *Th. adulterium dolo malo.*

a Sing. gl. secũdum Amanel. lũ in sing. suis: ad hoc, quod si notarius mutauerit signũ, puniatur pęna falsi.

ferales angustias comprehẽsus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in uicinum[1] † mare, vel in amnẽ[a] proijciatur, ut omnium[2] † elementorũ usu uiuus carere incipiat: [3] † & ei celũ superstiti, & terra mortuo aufera tur. Si quis autẽ alias cognatione, uel affinitate coniunctas sibi personas necauerit, pœnam legis Corneliæ de sicarijs sustinebit.[b]

Publici iudicij crimen legis Corneliæ de falsis censetur: qua tenetur quicunque aliquid de ijs, quæ exprimuntur in textu, commiserit, & pœna eius in seruo est vltimum supplicium, in libero deportatio. Aretinus.

¶Itẽ lex Cornelia de falsis, quæ etiã testamentaria[c] uocatur, pęnam irrogat ei, qui testamentũ, uel aliud instrumẽtum[4][d] falsum scripserit,[e] signauerit, recitauerit,[f] subiecerit, uel signum[g] adulterinum[4] † fecerit, sculpserit, expresserit, sciens, dolo malo. Eiusque legis pęna in seruos vltimũ[h] supplicium est (quod etiam in lege de sicarijs, & veneficis seruatur) in liberos verò deportatio.[i]

Vim committens cum armis aliter, quam virginem rapiendo, deportabitur: si sine armis, tertiæ partis bonorum publicatione damnabitur. Sed per uim uirginem uel monialem rapiens, vel præstans opem, capite punitur. Aretin.

uiduam, uel virginem, uel monialem rapuit, uel potest continuare istum §. ad præcedentem sic. In §. proximo dictũ est, qualiter punitur ille, qui per uim armatam uel sine armis aliquid alicui abstulerit: modo autem tractat, qualiter punitur ille, qui stuprum committit per vim. Franc.

¶Item lex Iulia de ui publica seu priuata aduersus eos exoritur, qui uim, vel armatam, uel sine armis commiserit. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de ui publica irrogatur: [5] † si uerò sine armis, in tertiam[k] partem bonorum suorũ[6] † publicatio imponitur. ¶Sin autẽ[l] per uim raptus uirginis, uel uiduæ, uel sanctimonialis,[7] † uel alterius fuerit perpetratus, tũc & raptores, & ij, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, * secundum nostræ constitutionis[m] definitionem: ex qua hoc apertius possibile est scire.

Publicam, sacram, uel religiosam rem furto subtrahens, & talibus opem præstans, ex lege Iulia peculatus, quæ publica est, capite punitur: aliter autem ex ea delictum committens, deportatur. Aret.

¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam[8] †[n] pecuniam, vel rem sacram,[o] uel religiosam,[p] furati[q] fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali* animaduersione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium[r] eis ad hoc exhibuerint; uel qui subtractas ab his scientes susceperint.[s] Alij uero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis[t] subiugentur.

k *In tertiam partem*. nota ex maioritate delicti maiorem pœnam imponi, ut hic, & C. ad legem Iuliam de vi. l. ij. & facit suprà, de interd. § qui autem. Item hic damnatus fit infamis: ut ff. ad legem Iuliam de ui pri. l. j. j. respon. Accursius.

l *Sin autem*. dixit sup. quando sine ui aliquis commiserit stuprum, vt s. e § eadẽ. nunc quando sine vi. Vel continua cum superiori prox. §.

m *Constitutionis*. ut C. de raptu uirg. l. j.

¶ITEM LEX IVLIA. ¶CASVS. Non solum leges superiores dicuntur accusationes publicæ: sed etiam accusatio. l. Iul. peculat. dicitur accusatio publica, & hac l. punitur ille qui pecuniam reipub. surripuit; & si fuerit iudex, uel magistratus, qui hoc fecerit, pœna capitali punietur, & omnes eius complices. Si autem quis extraneus, qui non fuerit iudex, uel magistratus, pecuniam reipublicæ surripuerit, ipse & eius complices deportari debent. Franc.

n *Publicam pecuniam*. scilicet, ciuitatis Romanæ, non alterius, vt ff. de fur. l. ob pecuniam: & ff. ad legem Iul. pecul. l. iiij § pe.

o *Rem sacram*. ut calices, & thuribula, quæ sacra sunt: ut suprà de rerum diui. §. nullius.

p *Religiosam*. ut ornamenta sepulchrorum.

q *Furati fuerint*. uel etiam immiscuerint, ita quod damnificauerint rempublicam: ut ff. ad legem Iuliam pec. l. j.

r *Ministerium*. id est, adiutorium.

s *Susceperint*. s. ad custodiendum.

t *Deportationis*. deportantur enim. Et nota, quòd quinquennio durat hæc actio: ut ff. ad legem Iuliam pec. l. peculatus. *b* Item est specialis in ea, quod contra hæredes inchoetur: ut ff. ad leg. Iuliam pecu. l. fi. Accur.

Pęna maior maiori delicto debetur.

5 † *Th. incumbit.*
6 † *Th. de eis, suorũ.*
7 † *Th. Deo dedicatæ.*

* *Concor. c. peruenis. iũcta glo. in fi. extra de adulte. & stup.*

8 † *Qui pecunis, vel rempubli. Th.*

* *Nota dis[?] inter hunc locũ quali iudices, ita delinquentes una cũ adiutorib. pœna corporali, naturaliq. mor[?] plecti: quod vult & text. in l. 1. C. ad. l. Iul. exponat p deportationẽ: Quod pugnat cũ hac, & illa litera: vt hic notat Io. de Pla.*

i *Deportatio*. & omnium bonorum publicatio. Et sic nota quòd ex eodem commisso plus serui, quam liberi puniuntur, vt hic & ff. ad l. Cor. de fal. l. j. §. fi. & ff. si ex noxa cau. aga. l. pe. & ff. de pœ. l. in seruorum. imo & inter liberos magis puniuntur minores, quàm maiores: vt ff. de incen. rui. nau. l. Pedius.

Pœnæ diuersificantur ex personarũ diuersitate.

¶ITEM LEX IVLIA. ¶CASVS. Iam uidistis multas accusationes publicas: adhuc est quædam accusatio publica, per quam punitur violentia, siue sit publica, siue priuata: quia per l. Iul. de vi pub. punitur quis de ui armata, quia deportatur. Per l. autem Iul. de ui priuata aliquis punitur, qui uim fecit sine armis, quòd tertia pars bonorum suorum publicatur. & sum in uersi. Sin autem per uim. Suprà vidistis de illo, qui commisit stuprum cum ui, ut quia

¶EST ET INTER. ¶CASVS. Non solum ista sunt publica iudicia, quæ uos uidistis, sed & l. Flauia de plagiarijs, quæ interdum pœnam capitis infligit, & interdum minorem, dicitur publicum iudicium, & habet locum hæc lex, si aliquis filium alterius surripuerit, & eum uendiderit: talis enim magnam plagam parentibus infert. Idem est si seruum alienum surripuerit, & distraxerit. Franciscus.

Peculatus actio quinquennio durat.

b Dic idẽ in adulterio, & stupro, ut no. g'o. s. eo.

De

§. ij. regulariter aūt durat per annos xx. l. q̄rela. cū ibi nota. C. de fal. &c. An.
* Fabiam Paul. lib. 3. sentē. & C. Theod. & Theoph. & Cic. pro Rabi.
Phaniam vocāt hāc legem Beroald*, Pe rottus, Castellia. Cotta: Flauiā vero, id qđ magis placet. Pōponius Lętus uir ætatis suæ doctissim*, à Flauio quodā tribuno plebis. Fauiam autē nemo peritiorū modo agnoscit.
* Adde Fely ī c. qualiter & qñ, il 2. nu. 13. de accus. Fab. Cic.
Lex Iulia de ambitu in quatuor casibus habet locū.
* Adde Fely. in c. ex litteris nu. 22. de cōs. Fabr. Cic.
a Dicit Io. Fab quod hoc nō est uerū: ut l. ī cos. ff. de tutel. & in aut nt iu. sine quoq. suff. per totū; & ff. de mu. & ho. l. existimationem. tu autē dic p̄ honore sine administratiōe cō sequendo bene datis, nō autem cū administratiōe secūdū Bar. & Ang.
Qui ambit ē affectati hono

a *De plagiarijs*. ideo sic dicta, q̄a orbato patre filio, vel domino seruo, hæc lex punit orbantē, siue talem plagam inferentē: habet enim locum, qñ aliquis distrahit alienum seruū, vel filium; ita q̄ pater vel dominus non p̄t rehabere: vt ff. ad leg. Fla. de Pla. l. j. & l. leg. & l. cū. & l. pe. §. fi. Itē tenetur, qui libertum hoīem de loco ad locū transportat: vt C. ad l. Fl. de Pla. l. qm. & hoc si dolo facit, non aliter: vt ff. ad l. Fla. de pla. l. legis Flauiæ. Item hac lege tenetur, si quis seruum in fuga constitutum vendat; ita vt emptio statim teneat: vt C ad legem Fl. de Pla. l. in fuga.*
b *Capitis pœnam*. scilicet, maiorē, aliquādo minorē capitalē: cū capitalis alias sit minor, alias maior. Nam ingenuus nobilis in metallum damnatur, ignobilis gladio feritur: seruus, vel libertus bestijs subijcitur: vt C. de Pla. l. fi. & ff. ad legem Fl. l. fi. In fi. Item quę dam ciuilis pęna olim imponebatur, quæ cessat hodie, vt ff. eo. l. fi.*

Lex Flauia de plagiarijs, quandoque pœnam capitis, quandoque leuiorem irrogat. secundum Angel.

¶ Est & inter publica iudicia lex Flauia* de plagiariis,[a] quæ interdum capitis pęnā[b] ex sacris constitutionib. irrogat, īterdū leuiorē.

Lex Iulia de ambitu, repetundarum, de annona: & residuis, quæ in diuersis capitulis loquuntur diuersas penas (præterquam mortis) inferunt. Aretinus.

¶ Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia[c] de ambitu; lex Iulia repetundarum,[d] & lex Iulia de annona;[e] & lex Iulia de residuis:[f] quę de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrogant; aliis autē pęnis eos subiiciunt,[1] [g] qui præcepta earum[h] neglexerint.

Iustinianus finem facturus ampliorem publicorum iudiciorum determinationem, Digesta commere dicit. hoc dicit. Angel.

¶ Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus, ut uobis possibile sit summo[i] digito,* & quasi per indicem[k] ea tetigisse: alioqui diligentior eorū scientia[2] † uobis ex latioribus Digestorū seu Pandectarū libris,[3] † Deo propitio aduentura est.[l4] †

¶SVNT PRAETEREA. ¶CASVS. Scire debetis, quòd omnia fere iudicia publica de quibus tractatum est à prin. istius tit. vsque huc, sunt publica, & capitalia. Modo autē est tractaturus Iustin. de quibusdā iudicijs, quæ sunt publica, sed non capitalia; & enumerat ea in litera. Prima est lex Iul. de ambitu Secunda est l. Iul. repetundarū. Tertia est l. Iul. de annona. Quarta est l. Iul de residuis. Quando autem & in quibus ea hons locum habeant istæ leges, plenè habes notatum in gl. ordi. Istæ autem leges minorem pœnam, quàm capitalem inferunt eis, qui præcepta earum, siue earum iudicia neglexerint Franc.

c Lex Iulia de ambitu, quæ habet locum in quatuor casibus. Primo, si quis dederit clā pecuniam, vt aliquē sortiat honorē nō in ciuitate Romana: nam ibi cessat hęc lex: cū princeps ibi eligat: vt ff. ad legem Iuliam; de ambi. l. j. in princ ideo dixi, clam, quia palam potest: vt ff. de pollicita l j § j. & ff de officio prætor. l. Barbarius Secūdo habet locu, quando quis stat in magistratu vltra annum: vt C. ad legem Iuliā de ambitu l. j.* Tertio, si quis ingreditur domū iudicis cognoscentis de causa criminali: ut ff. ad legē Iuliā de ambitu. l. j Itē quartò, si quis iudex nouum vectigal instituerit, & est pœna cētum aureorū, vt ff. ad legem Iuliam de ambitu l j. Sed in casu deportatur, quando, scilicet, bis idē officium continuè est assecutus: vt C ad legē Iuliam de ambitu. l. j. Sed fallit in assessore: vt C. de asses. l. liceat. Item in proconsule: vt ff de officio procon. l. ante penult. Vel dic ibi sex fascibus, id est, sex mensibus; quia tantum durabat eius officium. Accursius.

d *Lex Iulia repetundarum*. quæ habet locum, quando iudex per pecuniam facit aliquid vel omittit, vt ff. ad legem Iuliam repetundarum l. j. 3. 4. 5. 6. & 7. Esculentum tamen potest accipere iure veteri, dummodo non nimis magnum: vt ff. de offic. proconsul. l. solent. in fine. sed iure nouo non, nisi quando deficeret salarium: vt in auth. vt iudices sine quoquo suffra. § scriptum est exemplar huius versicu. quapropter. ibi, aut si non est colla. ij. Pœna autem huius legis est ciuilis in quadruplum: vt C. ad legem Iuliam repe l. j Criminalis extra ordinem: vt ff ad legem Iuliam repet. l. lex Iulia § hodie.

e *Lex Iulia de annona*. hæc lex locum habet, quoties quis facit, vt annona carior fit; & est pœna in eom statuta xx. aureorum: vt ff. ad legem Iuliam de annona. l. ij.

f *Lex Iulia de residuis*. & hæc lex habet locum, quando aliquid superfuit ex aliqua administratione publica: & ipse in vsum suum conuertit, cui erat illa administratio commissa, vt ff. ad legem Iuliam pecu. l. 2. & 3. §. lege. Pœna autem huius legis est tertia parte amplius, quàm debet, qđ P. sic dixit; vt esset in quadruplum. Vel dic amplius tertia parte, quia punitur in simplum, & in tertia parte simpli: vt ff ad legem Iuliam pecul. l. 4. §. sed & qui pecuniam, in gem Iuliam pecul. secundum Angelum.

g *Subijciunt*. s. leges prædictæ quatuor. vel dic, quòd loquitur indefinitè: vt patet in inferioribus.

h *Earum*. s. legum. nam in contractibus, & alijs, quæ debent de iure sortiri effectum, & non sortiuntur, iudicat lex non ualere: ut C. de legi. & con. l. non dubium. Item in criminalibus variæ constituuntur pœnę: quarum quędam sunt ordinariæ, quæ scilicet, habent certam pęnam aliqua lege inductam: vt patet per multas rubri. ff. de publi iudicijs, & in sequentibus Aliæ sunt extraordinariæ: vt ff ad se tuscon. Turpillia l. in priuatis, & ff. de extraor. cri. l. j. & in sequentibus tit. vsque ad tit. de pub. iud.

¶SED DE PVBLICIS IVDICIIS. ¶CASVS. Dixi Iustiniano: Domine, quare tantum de publicis iudicijs tractastis & tot exempla de eis posuistis? Frater (respondet dominus Iustinianus) hoc fecimus ad vtilitatem vestram, scilicet, vt de eis aliquam notitiam generalem habereiis, siue cognitionem, sed plena eorum cognitio, siue scientia ex latioribus Digestorum libris, Deo propitio, aduentura est. Modò autem sufficiat vobis hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse. Et nota, quòd per hæc duo verba, aduentura, & summo digito, duo dat nobis intelligere, scilicet, profunditatem, per hoc, quod dicit, summo digito. & beatam spem, per hoc quod dicit, aduentura. hoc dicit. Franciscus de Aret.

i *Summo digito*. id est, longiori digito, cum quo quis tangere potest altius, quàm cum alijs, qui dicitur medius. Accursius.

k *Per indicem*. id est, per alium digitum, qui dicitur index. vel dic, & melius, quod hæc dicta sunt ut sint index, siue demonstratio aliorum dicendorum, sicut & sub gallina ouum dimittitur, vt sit index ad hoc, vt ibi alia faciat oua. & idem in his, qui aucupantur ad columbas.

l *Aduentura est* vt ff. de publ e. iudicijs. per totum librum vsque ad titulum de appellationibus, qui sequitur. Accursius Florentinus.

ADDITIO. Velit rex cœlestis nostra crimina omnia, & priuata, & publica tollere, ne nos æthereas ad sedes impediant ascendere. Amen.

fine maximè quia pœnæ restringendæ sunt: vt ff. de pœ. l. interpretatione.

ADDITIO. Nota, quod in istam legem incidunt officiales, siue camerarij, qui habent ex administratione publicas pecunias, & finito officio, aliquid retinent: quia tenentur ista lege, & pœna suprà dicta. Et etiam aduertas, quòd ista pœna, & lege tenentur officiales, qui vnam collectam impositam in communi, destinatā pro vsu, & necessitate cōmunis, ipsi conuertunt dictam pecuniam in alium vsum; quia & si esset pro necessitate communis. tamen incidunt in istam legem; ut est casus in l. ij. ff. ad legem Iuliam pecul. secundum Angelum.

ris crimē; Distat aūt ab ambitiōe; q̄ ambitus in affectu sit; ambitio uerò in animo.
Cæterum quod iura ciuilia pu. te dicunt; iura can. si moniā appellant.
1 † Th. subdunt.
Lex Iulia repetundarum.
Lex Iulia de annona
Lex Iulia d̄ residuis.
Pęnæ sunt restringendæ.
* Sūmo digito. et quasi per indicem. oratio est certè elegans metaphoricè sūpra, ut innuat hic se Iustin. perstrinxisse et leuiter attīgisse. Nam quod leuiter uolum* attingere, id summo digito. s. digitasummi tate facere solemus: & per indicē, quasi per capita, & summatim, dixisse. uidetur uelut ut nota*. Alc. ad finē lib. 4. de uerb. signif.
2 † Th. cognitio.
3 † Th. doctrina.
4 † al. continget.
Pęnæ ī criminalibus sunt ordinariæ, & extraordinariæ.
Oua quare sub gallinis & columbis dimittūtur

FINIS QVATVOR LIBRORum Institutionum.

CORPVS LEGVM
PER MODVM INSTITVTIONVM AB INCERTO AVCTORE IN COMPENDIVM REDACTVM,

Ex vetustissima Bibliotheca nuper emissum.

Locos, ex quibus transcriptum fuit, margini adiecit P. Prateius I. C.

EPITOME IVRIS CIVILIS.

IVRI[1] † operã daturũ pri⁹ nosse oportet, vnde iuris nomen descendat. Est enim à iustitia appellatũ. Iustitia [2] † aũt est constans,[a] & perpetua voluntas, ius suũ vnicuique tribuendi. Ius verò (ut Celsus [3] † definit, est æquitas [4] † cõstituta, vel præceptũ boni, & æqui. Huius quidem [5] † prudentia, est diuinarũ, atque humanorũ rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. Eius [6] † præcepta sunt hæc: honestè viuere, alium non lædere, suum vnicuique tribuere. Virtus [7] † eiusdem, est imperare, permittere, vetare, punire. Huius [8] † autem studij[b] duæ sunt positiones, publicum ius, & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum Reipubli. pertinet. Priuatum est, quod ad singulorum vtilitatem spectat. Et prius quidem dicendum videtur de iure priuato, quod est tripartitum. [9] † Collectum[c] est enim ex naturalibus præceptis, vel gentium, uel ciuilibus.

¶ IVS NATVRALE EST, quod natura [10] † docuit omnia animalia, ut sunt maris, & fœminæ coniunctio, filiorumque procreatio, & educatio. Huius enim iuris peritia non solum homines, sed etiam cætera animalia censentur. Ius [11] † gentium est, quod gentes humanæ sibi ipsæ constituerunt. Huius [12] † autem iuris sunt, emptio, venditio, locatio, conductio, societas, mandatum, depositum, mutuum, pignus, permutatio, commodatum, & penè omnes contractus: Penè dictum est, propter contractus[d] donationis, stipulationis, emphyteuseos, qui iuris ciuilis sunt. Ius ciuile est, quod vnaquæque ciuitas sibi ipsa constituit. ¶ Diuiditur exhinc in ius scriptum, & non scriptum. Iuris scripti sunt partes hæ: lex, plebis scitum, & senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum. Lex est, quod populus[e] constituit, senatorio magistratu,[f] veluti consule, interrogante. Plebs autem differt à populo eo, quòd appellatione populi vniuersi ciues continentur. Plebis verò appellatione cæteri, præter patritios, & senatores. Sed & plebis scita, lege Hortensia, non minùs auctoritatis habent, quàm leges. Senatusconsultum est, [13] † quod senatus iussit, atque constituit. Nam cum ita auctus esset populus, ut facilè in unum conuenire non posset legis sanciendæ causa, omne imperium condendarum legum traditum est a populo senatui. Principis [14] † placita sunt, quæ iubet Imperator, atque constituit. Quod enim principi placuit, legis habet vigorem. Hæ enim constitutiones vocantur, quarum quædam sunt communes, quæ in omnium causis valent: quædam singulares: quæ in vna tantum causa valentes, vel persona, ad exemplum trahendæ non sunt. hæc priuilegia vocantur. Est enim priuilegium ius singulare, certis ex causis contra ius commune introductum. In priuilegiis autem considerandum est, vtrum contra ius elicientur. Ait enim constitutio, Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus præcipimus refutari. Ea enim, quæ contra ius fiunt, pro infectis habenda sunt. Responsa prudentum sunt

DE IVSTITIA, & iure.

a Secundum hoc, quod à Deo creata fuit.

b Ius dicitur studiũ, quia per studium adipiscitur, ut ius calleamus.

c Subdiuisio est secundum constituentes.

DE IVRE NATurali, gentium & ciuili.

d Hæc tria iure ciuili inuenta sunt. licet enim donatio apud gentes esset, tamen ex solo pacto quis non obligabatur.

e Id moris erat, ut cũ aliqua noua causa interueniente, necessitas ingrueret cõstituendæ legis, consules in primis populum interrogẽt congregatum, & populus, si sibi placebat, sua auctoritate adhibita confirmabat, similiter & tribuni plebis.

f Magistratus est quicunque propriam iurisdictionem habet.

Secun-

1† l. 1. D. de iust. & iu.

2† l. 10. D. eo.

3† d. l. 1.

4† art. D.

5† d. l. 10.

6† d. l. 10.

7† l. 6. D. de ll.

8† d. l. 1. §. 1.

9† d. §. 1.

10† d. l. 1. §. 2. & Inst. de iur. nat.

11† d. l. 1. §. 3.

12† l. 5. D. de iust. & iu.

13† §. plebiscitum. Inst. de iur. nat. §. senatusconsultum. l. ß. ...

14† §. sed & quod la. ...

1† l. 4. D. pu. bo.

2† l. 4. D. eo.

3† l. 5. D. eo & § ser ... Inst. de ... persõ.

4† d. l. 5.

sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus datum est à Cæsare ius respondendi, ueluti Caij, Vlpiani, Papiniani, & cæterorum, quorum nomina, & opera in Digestis continentur. Magistratuum edicta, sunt hæc, quæ prætores constituerunt. hoc etiam ius honorarium appellatur; eo quòd ab eis constitutum est, qui honores gerebant. Huius etiam pars sunt edicta ædilium curulium. Ex non scripto ius venit, quod usus comprobauit. Nam consuetudinis, [a] usúsque longæui non uilis est auctoritas: uerùm non adeo sui valitura momento, ut aut rationem [b] vincat, aut legem. ¶ Viso autem quid sit ius, & eius partes uidendum est circa quod uersetur. uersatur autem circa res, uel personas, uel actiones. Et primitus de personis, quia earum causa omnia iura constituta sunt, dicendum est.

¶ SVMMA itaque diuisio de iure personarum hæc est, quòd omnes homines, aut [1] † liberi sunt, aut serui. Et libertas [2] † quidem est, naturalis facultas eius, quod cuique facere libet; nisi quid ui, aut iure prohibetur. [c] Seruitus autem est iuris gentium constitutio, qua quis dominio alieno, contra naturam subiicitur. Iure enim naturali omnes homines liberi nascebantur.

¶ Serui autem aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris: fiunt [3] † autem aut iure gentium, scilicet ex captiuitate: aut ciuili, cum homo liber maior xx. annis, emptore ignorante eum liberum, se vænundari ad participandum pretium passus est. Et in [4] † seruorum quidem conditione, nulla differentia est. In libertorum verò statu multæ differentiæ sunt: aut enim ingenui sunt, aut libertini.

¶ INGENVVS [d] est qui ex libera matre nascitur: nec refert, utrum liberum patrem habuerit, necne. Nec etiam refert, utrum mater ingenua fuerit, an liberta. Et si liberta, utrum ancilla conceperit, uel libera: dummodo libera facta pariat. Quod si & ancilla conceperit, & postea manumittatur, deinde ob ingratitudinem ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia calamitas matris non debet ei nocere, qui in utero est.

¶ LIBERTINI sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. Manummissio autem est de manu missio, id est, datio libertatis. Manumissionis [e] autem olim triplex genus erat. Nam qui manumittebantur, modo consequebantur libertatem perfectam, & fiebant ciues Romani: modo mediocrem, & fiebant Latini: modò minimam, & fiebant numero Deditítiorum. Hodie uero Latinis, & dedititijs sublatis, non habita etiam vlla differentia manumissionis, siue etiam ætatis manumissoris, liberti ciuitate Romana fruuntur. Quòd licet omnis manumitti possit, non tamen omnis dominus manumittere potest.

¶ NAM IS, QVI in fraudem [f] creditorum consilio etiam, & re manumittit, nihil agit; quia lex Aelia Sentia impedit libertatem. Item impubes manumittere non potest. Item furiosus, & prodigus, cui interdictum est bonis, manumittere non potest. Item debitor seruum pigneratum non rectè manumittit. Item vir dotale mancipium non æstimatum acceptum manumittere non potest. Nec etiam vxor, constante matrimonio.

¶ MANVMITTITVR autem seruus in ecclesia, inter amicos Vindicta, testamento, [g] epistola, codicillis, aliisque quam pluribus modis.

¶ SEQVITVR de iure personarum altera diuisio. quidam enim sui iuris sunt, quidam alieno iuri subiecti sunt. qui alieno iuri subiecti sunt; alij sunt in potestate dominorum; alij

---

a Secundum Tullium consuetudinis ius esse putatur id qd voluntate omnium, sine lege, uoluntas comprobauerit. Item cõsuetudini ius esse, quod aut leuiter à natura tractum habuit, & maius fecit vsus; vt religionem; & si quid eorum, quæ ante diximus à natura profectum maius factum propter consuetudinem videmus; aut quod in mortem vetustas vulgi approbatione perduxerit. Age. frustra, inquit, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obijciũt, quasi cõsuetudo maior sit veritate. hoc planè verum est: quia ratio & veritas consuetudini præponenda est secundum eum, si consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius teneri.

b Isidorus, legem ratio commendat. porrò si ratione lex constat, lex erit omne, quod iam ratione constiterit duntaxat, quod religioni congruat, quod disciplinæ conueniat, quod saluti proficiat.

DE IVRE PERsonarum.

1† l.4. D. stat. ho.
2† l.4. D. eo.

c Cum enim quis prohibetur naturalē quidem habet facultatem, sed tamen effectus est impeditus: & ideo quantum ad effectum dicit, nisi quod iure, &c.

DE INGENVIS.

d Ingenuus non nisi his duobus modis vllo modo potest effici seruus hominis: libertus etiam ob ingratitudinem, crimine verò tam ingenuus, quam libertus, non hominis, sed pœnæ seruus efficitur; si vel in metallũ damnetur, uel bestijs subijciatur. l. fina. C. de sen. pas.

3† l. 5. D. eo & § serui Inst. de iu. perso.

DE LIBERTINIS, & eorum manumissione.

e In hoc erat differentia triplicis generis manumissionis, quia ciues Romani, & liberi erant, & alienandi inter uiuos, & testandi in morte liberã facultatem habebant. Latini uero inter viuos bona sua poterant alienare, relinquere verò in morte, nisi patrono non poterant. Dedititij verò nec inter uiuos alienare, nec ulli in morte nisi patrono relinquere licebat. titu. 1. Vlpia.

4† d. l. 5.

QVI MANVMITtere possunt.

f In fraudem creditorum consilio, & re manumittit, qui creditoribus non sufficere, animo fraudandi eos, seruos libertate donauit; & ex ipsa manumissione defraudãtur creditores.

QVIBVS MODIS manumiss. procedat.

g Testamentum, epistola, codicillus, sunt ultimę dispositiones; quia causa mortis fiunt. vindicta vocabatur uirga prætoris, cuius percussione vindicabantur homines in libertatem.

DE

alij in potestate parentum. In potestate dominorum sunt serui. Quæ quidem potestas, quamuis iure gentium inuenta sit; iure tamen ciuili temperatur. Olim enim iuregentiũ vitæ, necisque seruorum ius penes dominum constitutum erat: hodie vero iure ciuili, qui seruum suum sine iusta causa occiderit, non minus punitur, quam qui alienum occiderit. etiam quandocunque per seruum acquiritur, domino acquiritur. In potestate [a] parentum sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus, uel per arrogationem adoptauimus. Liberorum autem alii ciuiles, & naturales, alii naturales tantum, alii ciuiles tantum. Ciuiles, & naturales sunt quos ex iustis nuptiis procreauimus.

¶ NVPTIAE autem siue matrimonium, sunt viri, & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens. Iustas[b] autem nuptias ciues Romani contrahunt inter se, masculi quidem puberes; fœminæ autem uiri potentes; qui & suæ mentis, & potestatis sunt, nec vlla affinitate, [c] vel cognatione, [d] vel religione, [e] aut aliis nuptiis, [f] aut potestate impediuntur, [g] Serui enim, iure ciuili nullam personam habent: ideo nuptias, quæ iuris ciuilis sunt, non contrahunt. Si uerò in parentum potestate sint, necesse est parentes consentire, in quorum potestate sunt; nisi sint furiosi. Separantur autem licita matrimonia sine pœna, si maritus vxori suæ misceri non poterit[i], si aliter, vel uterque religiosam vitam elegerit, aut ab hostibus capti fuerint. Cum pęna autem separantur, si alter cōtra Imperatorem molitus fuerit, vel si alterius vitæ insidiatus fuerit, vel adulterio deprehensus. Naturales tantum sunt, vulgo concepti, qui spurii dicuntur. Horum autem alij iure ciuili prohibiti, alii verò non cogniti. prohibitorum alii incesti, alii alia macula infamiæ aspersi, Incesti sunt, qui contra fœdus [h] sanguinis[i] fiunt: alia macula infamię aspersi, veluti hi, quorum mater non transacto anni[k] spatio à morte prioris mariti, secundis nuptiis se infectauit, uel contra aliquam prædictarum rationum, matrimonium contraxerit. Qui autem huiusmodi matrimonio se scientes copulauerint, si quidē sine liberis ex libero matrimonio sint, statim, dignitatibus amissis, bona eorum iuribus fisci A deputentur, & ipsi exilio puniantur. quòd si viliores sint personæ, etiam corporali quæstioni subiiciantur. Si autem legitimi liberi sint, pęna patris, sui iuris fiant, & paternas, uel maternas facultates accipiant: ita tamen, vt parentibus necessaria administrēt. Iure aūt ciuili nō cogniti sunt hi, quorum parentes iustas inter se nuptias contraxisse potuerunt. Hi etiā ciuiles fieri possunt, si vel curiæ donentur, vel post natiuitatē eorū, inter parentes aliquo tēpore dotalia instrumenta conficiātur, vel super his preces Imperatori porrigantur, & princeps suam interponat auctoritatē, uel si in testamento, ut legitimos hędes instituerit, vel si matrē eorū, vsquequo die defunctis est in contubernio habuerit. Ciuiles tantū sunt ij, quos adoptamus.

¶ ADOPTIO[l] autem duobus modis fit, id est, uel imperio magistratus, vel ex sacro rescripto, quæ etiā arrogatio dicitur. Imperio [1] † magistratus, id est, judicis auctoritate, adoptamus eos, qui alienæ potestatis sunt. Ex sacro rescripto eos, qui sui iuris sunt. Sed arrogati transeunt in potestatem patris adoptiui omnimodo. Adoptati verò per magistratum nō aliter, quam si auus proauus paternus, vel maternus eos adoptet. Hoc enim casu, quia tam ciuilia, q; naturalia iura concurrunt, soluitur quidem ius naturale parentis, & transit in potestatem adoptiui. Non autē permittitur [2] † cuique aliquem arrogare, nisi cautione[m] facta, promittat personæ publicæ, id est, tabulario, se daturum quartam omnium bonorum suorum ei, quem adoptat, si vnus eum emancipauerit; & insuper omnia bona sua restitutum iri. In vtraq; vero adoptione considerandum est, ut is, qui adoptat, plena [3] † pubertate, id est, xviij. annis præcedat. [n]

Item

1 † l. §. D. eo.

2 † l. §. C. eo.

3 † l. arrogatio. D. eo.

DE HIS QVI sui iuris, uel alieno iuri subiecti sunt.

a In potestate parentum sunt liberi solummodo per uirilem sanguinem ascendentium, ut patris, aui, proaui, abaui, & aliorum. Liberorum autem appellatione omnes descendentes cuiuscunque sexus sint, continent.

DE NVPTIIS.

b Legitima coniugia non sunt, quæ sine consensu utriusque personæ contrahuntur: quoniam secundum humanas, & diuinas leges, consensus in eo contractu non est, ubi ab utraque persona non intelligitur, quod agitur.

c Affinitate prohibemur uxorem ducere, ueluti nurum, nouercam, & generaliter quæcunque se alicui nostro cognato copulauerit, eam nobis in matrimonio copulare prohibemur affinitate.

d Cognatio est omnis per communem sanguinem proximitas, quandiu scitur, aut in memoria retinetur.

e Religione prohibentur, ne subdiaconus, presbiter, episcopus, monachus, Iudæus, Paganus, Christianam, otthodoxus hæreticam uxorem ducat.

f Alijs nuptijs prohibemur uxorem ducere eam, quæ alteri copulata est. Item quæ fiunt intra annum à morte mariti sui numerandum, propter commistionem sanguinis, & propter tempus luctus uxorem habere non possumus.

g Potestate prohibetur præses, ne eiusdem prouinciæ uxorem ducat.

h Sine patre. non enim intelligitur iure ciuili pater, quem iustæ nuptiæ non demonstrant.

i Fœdus sanguinis est, ut cognatorum sanguis non permisceatur.

K Seneca annum fęminis ad lugendum constituerunt Maiores, ut tandiu lugerent, sed nec diutius.

A Fiscus est Romana Respubli.

DE ADOPTIOnibus.

l Adoptio est ciuilis actus, quo quis ius liberorum nanciscitur.

m Cautio dicitur promissio per scriptum.

n Quia adoptio debet imitari naturam.

Spa-

a Spadones uero adoptare possunt.
b Non debent habere ciuiles, qui nō possunt habere naturales. Notãdum, quod si aliquis uelit aliquẽ loco nepotis adoptare, necesse est, quod habeat filium in potestate: ex quo adoptet. alioquin necesse est, ut primitus filiũ adoptet. sic in pronepote, & abnepote, & cæteris.

¶ QVIBVS modis ius patriæ potestatis soluatur.

c Qui sui iuris sit, alie. efficitur, ut econtra.

¶ DE EMANcipationibus.

¶ QVIBVS MOdis ius dominicæ potestatis soluitur.

¶ DE TVTElis.

d Agnati sunt cognati per cognationẽ uirilis sexus coniuncti.

¶ QVOMODO tutores dentur.

e Quantum ad publica munera filij familias pro patribus familias habentur.
f Nec magistratus, quia publicis negotiis, non priuatis uacare debent.
g Quod si petit aliquid de rebus, quæ sunt in eius tutela dolo, vel negligentia tutoris, tutorem emendare oportet.

¶ DE

1 † l. 1. de capi. demi. D. cap. di.
2 † l. fi. D. eo.

Item fœminæ adoptare nō possunt, nisi ad solatium amissorum liberorum. Item castrati,[a] necnon natura frigidi,[b] qui etiam generare non possunt. Item qui tres habet filios in potestate, quartum adoptare non potest. Adoptare autẽ potest quis tam loco filij, quã loco nepotis. Cum autem loco nepotis adoptat, necesse est, filium consentire ne ei inuito suus hæres agnascatur.

¶ COGNITIS autem qui, & qbus modis liberi sint in potestate, vidẽdum est, quomodo soluãtur à potestate. Soluitur autem ius patriæ potestatis morte vtriusque, capitis deminutione, maxima, & media, & minima, emancipatione, dignitate. Capitis autem deminutio,[1] † est prioris status commutatio. Huius autem species [2] † sunt maxima, & media, & minima. Maxima capitis deminutio est, cum quis libertatem amittit, & ciuitatem: quod euenit his, qui bestijs subijciũtur, & in metallum perpetuo damnantur, vel qui in hostium potestatem deueniunt. sed ij, si reuersi fuerint, recipiunt pristinum statum, propter ius postliminij. Media capitis deminutio est, cum quis, libertate retenta, ciuitatem amittit: quod euenit his, quibus aqua & igni interdicitur, vel qui in insulas relegantur. Minima capitis deminutio est, cum quis, libertate, & ciuitate retenta, familiam tantum commutat.[c] Hac autem capitis deminutione ita demum ius patriæ potestatis soluitur, si is qui habetur in potestate, minuatur capite.

¶ EMANCIPATIO est ciuilis actus, quo quis patria potestate per magistratum eximitur. Emancipatio quidem olim fiebat per æs, & libram, adhibitis ciuibus Romanis puberibus & eo, qui dicebatur libripens: quasi imaginaria venditio. Hodie vero competenti magistratu adito, & emancipatis voluntate patefacta, & auctoritate magistratus adhibita, scriptura super his subsequuta, emancipatio ritè procedit. Dignitate [3] † vero soluitur ius patriæ potestatis, si forte is; qui in potestate est, episcopatum, vel summam patritiatus dignitatem nactus fuerit, idest si eum Imperator sibi in patrem elegerit, uel si consul, præfectus, magister militum factus fuerit.

¶ Dominorum autem potestas soluitur manumissione. Item si dominus seruum ægrotum contempserit, & necessaria non præstiterit, si eo nesciente, & si contradicente, clericus, aut monachus factus fuerit, ius potestatis soluitur: uel si, eo sciente, & non contradicente, ancilla pro libera, libero homini ignoranti se in matrimonium copulauerit. Qui autem sui iuris sunt, alij sunt in tutela, uel curatione, alij neutro iure tenentur.

¶ TVTELA AVTEM EST, (ut Seruius definiuit) ius [4] † ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui se propter ætatem defendere nequit. Tutores autem sunt, qui eam uim, ac potestatem habent, unde tutores dicti sunt, quasi tuitores. Tutorum autem alij sunt testamentarii, alii legitimi, alii datiui. Testamentarii sunt,[5] † qui testamento parentum dantur: dare autem potest testamento tutores parens suis impuberibus, quos in potestate habet: & ii primo ueniunt ad tutelam: his uerò deficientibus, uocantur legitimi. Legitimi verò sunt, qui ex lege duodecim Tabularum descendunt.[6] † Hi autem, secundum antiquum ius parens, patronus, agnati [d] hodie uero cognati. Nam ad quos pertinet emolumentum successionis, eis incumbit onus tutelæ. Datiui sunt, qui a iudicibus dantur deficientibus testamentariis, & legitimis.

¶ OSTENSO, QVI DARE possunt, uidendum est, qui dari possint. Dari autem potest tutor tam paterfamilias, quàm filiusfamilias.[e] Minor uigintiquinque annis dari non potest. Item nec miles, clericus, nec monachus, nec mulier, (nisi liberorum suorum) nec furiosus, aut prodigus, rectè tutores[f] dantur. Creantur uero tutores ex inquisitione, & satisdatione. Inquiritur enim, utrum sint locupletes, & diligentes. Testamentarii autem non inquiruntur. Satisdatione tamen legitimi, & datiui, onerantur: ijdem coguntur promittere, & idoneos fideiussores dare, rem pupilli saluam fore.[g] Sine satisdatione tamen nemo idoneus tutor est. Datiui autem tutores periculo, damno tutelæ distringuntur, nisi se excusent.

3 † In Aut. consti. qua de di. co. 6.
4 † sic Th. & Harmeno. quãuis in Fl. Piã. ius legatur D. eo.
5 † l. 1. D. de test. tu.
6 † l. 1. de leg. tut.

¶ EXCV-

¶ DE EXCVSAtione tutorum.

¶ INTRA QVOD tempus se quis excusare debeat.

¶ DE SVSPECTIS.

¶ DE REDDENda ratione tutelæ.

¶ DIFFERENTIA tutorum, & curatorum.

1† l.1. C. qui nu.lib.

2† l. Athleta. §. dat. D. de exc. tut.

3† l.1. C. qui mor.

a Alias venerabiles domos, ideſt xenodochium, orphanotrophium, brechorrophium. Gerontochomium. theochium, ſeu catatrophium, locus venerabilis, in quo pauperes, & infirmi paſcuntur. xenodochium in quo peregrini, noſocomium, in quo ægri curantur. Orphanotrophium, in quo deſtituti a parentibus. Gerontochomium, in quo ſenes, brephotrophium ubi infantes.

A Dolo malo, ideſt, uoluntariè, cum nullam iuſtam cauſam corrumpendi habuerit.

4† l. quinquaginta. D. de exc. tut.

Quia

¶ EXCVSANTVR autem tutores varijs ex cauſis. Si .n. Romæ[1] † quis tres liberos in poteſtate habebat, vel in Italia quatuor, vel in prouincijs quinque, à tutela excuſatur. Item, qui capitales[2] † inimicitias cum patre pupilli habuit. Quiq; huiuſmodi morbo[3] † fatigatur, vt non ſuis rebus intereſſe poſſit, quive cauſa reipu. abfuturus eſt, quive habet onera tutelæ nõ affectatę excuſare ſe poſſunt. Sunt & aliæ multæ cauſæ excuſationum, quas in libris Digeſtorum, & Inſtitutionum, facile eſt cognoſcere.

¶ OPORTET AVTEM eos, q ſe excuſare volũt[4] † intra quinquaginta dies, ſi præſentes ſunt: ſi vero abſentes, habita æſtimatione viginti milium diurnorum, & inſuper dierum triginta cauſam ſuæ excuſationis ante competentem iudicem allegare.

¶ NON SOLVM AVTEM tutores volentes excuſantur; ſed & inuiti quandoque, vt ſuſpecti remouentur, qui ex fide[5] † non adminiſtrant. Alioquin ſi ex fide adminiſtrent, (licet ſoluendo non ſint) non remouentur, vt ſuſpecti, ſed curator eis adiungitur.

5† Cauſas ſuſpitionis recẽſet Iuriſc. l 4. §. nunc uideamus. D. de ſuſpe. tut.

¶ QVI AVTEM non excuſantur, ſiue gerant, ſiue non, de reddenda ratione, finita pupillari ætate; iudicio[6] † tutelæ, pupillis adultis factis tenẽtur. Sed ſi quidem vnius pupilli plures tutores ſint: ſi quidem diuiſam regionibus habent adminiſtrationem, pro ea parte tãtum tenentur. Si verò pro indiuiſo adminiſtrant, in ſolidum vnuſquiſque tenetur. ¶ Hæc autem omnia, quæ dicta ſunt de tutoribus,[7] † de curatoribus intelliguntur, in his ſolum habita differentia, quod tutor non rei, ſed perſonæ datur; curator non perſonæ, ſed rei. Item tutor, ad certum tempus, & ex certo tempore non datur: Curator vero, & ad certum tempus, & ex certo tempore, & ad certam rem rectè datur. Item tutor pupillis tantum datur; curator vero, & pupillis, & adultis, & in omni ætate dari poteſt. Et tutor quidem iudicio tutelæ rationem reddit: Curator verò iudicio negotiorum geſtorum tenetur.

6† l.1. de tut. & ra. diſtra.

7† l.3. §. quãuis. D. de adm. tu.

SECVNDA PARS,

ſiue Liber II.

DE REBVS DIVINI iuris, & humani.

Superiore libro de iure perſonarum actum eſt: nunc autẽ videamus de rebus, quæ in noſtro[8] † patrimonio habentur, vel extra patrimonium. Rerum enim aliæ ſunt diuini iuris, aliæ vero humani[9] † iuris ſunt. Diuini iuris ſunt res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ. Sacrum eſt,[10] † quod ritè Deo, & per pontificem dedicatum eſt.

8† Inſt. de rerum diu. in prin.

9† l.1. D. eod.

10† §. ſacra. Inſt. eadem.

¶ Alioquin ſi quis ſua auctoritate velit ſacrum conſtituere, nõn eſt ſacrum, ſed profanum: vt ſunt templa, & donaria, ad perpetuum uſum diuini cultus deſtinata. Ea verò, quæ ad vſum inibi deſeruientium deſtinantur, veluti prædia, & domus, licet ſacra non ſint, tamen veluti ſacra ſi immobilia ſint, vel mancipia ruſtica, vel ciuilis annona, alienari[11] † prohibentur, vel hypothecæ, ſeu pignoris titulo obligari, niſi cauſa redemptionis captiuorum, vel iure emphyteuſeos,[12] † vel iure permutationis habitæ, vel inter eccleſiam, & eccleſiam, vel inter eccleſiam, & prochium, vel alias venerabiles domos; vel inter eccleſiam, & alias venerabiles[a] domos, & principem. Sanctum eſt, quod ſanctione quadam ſubnixum eſt, veluti muri, & portę ciuitatum; vnde & capite puniuntur, qui ea ſine magiſtratus competente permiſſione, dolo A malo corruperint. Religioſum autem locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum in eum locum infert mortuum, in quo ius inferendi habet. Licet autem religioſus locus diuini iuris ſit, ius tamen inferendi, humani iuris eſt; quod & ad hęredem tranſmitti poteſt, & inter viuos alienari non poteſt, niſi ſit tantum familiæ. tunc enim extra familiam alienari non poteſt. Res autem humani iuris, alię ſunt publicę, aliæ vniuerſitatis, aliæ ſingulorum, alię nullius in bonis. Publicę,[13] † vt mare, flumina, litora maris, vſus quoque riparum publicus eſt. Itaque per ea nauigare, naues arboribus ibi natis ligare, retia ſiccare, piſces capere, & cętera facere, quæ communi vſui impedimento non ſint, cuilibet liberum eſt. Proprietas autem riparum eorum eſt, qui prope ripam, prędia poſſi-

11† l. iubemus nulli. C. de ſacro ſan. ecc. & auth. ſeq.

12† auth. perpetua. C. eo.

13† Communes. l. quedam. D. de rer. diui. §. & quidem. Inſt.

a Quia licet omnes possint dicere, nostrum est, nullus tamen potest dicere meum est.
b Quia sicut hæredis esset, ita quicquid acquiritur per seruos, vel alio modo hæreditati acquiritur.
¶DE ACQVIrendo rerum dominio.
¶DE OCCVpatione.
¶DE SPECIficatione.
¶DE ACCESsione.
A Putans suam esse rem, quam possidet.
c Sine quibus consistere posset. sed facti magnam rei utilitatem conferunt, ut si serui instituantur artibus.
B Quantum ualeret, postquam essent sublati.
d Quod tabula pictura, non pictura tabulæ cedit.

1† l.1.§ fi. D. de acqui ren. rer. do.
2† l. denique. § qua situm. D. quod vi, aut clam.

possident. Vniuersitatis [a] sunt, & non singulorum, vt forum, theatra, stadia, & cætera, quæ publico vsui ciuitatis destinata sunt. Nullius in bonis sunt, [1] † vt bestiæ, volucres, pisces, quæ in naturali libertate retenta à nullo possessa sunt. Eiusdem [2] † etiam iuris sunt res hæreditariæ, ante quam aliquis existat hæres ex testamento, vel ab intestato. Sed tamen quia hę reditas vicem personæ sustinet, [b] cuilibet occupanti non conceduntur. Item res habita pro derelicto, nullius in bonis esse creditur. Singulorum autem res sunt, quæ in vniuscuiusque patrimonio sunt, quæ acquiruntur cuique, aut speciali iure, aut per vniuersitatem. Vt

¶ SPECIALI ENIM iure dominia rerum quæruntur iure naturali, aut iure ciuili. Iure naturali quæruntur dominia rerum sex modis, [3] † occupatione, inuentione, specificatione, contributione, accessione, traditione.

3† tot. tit. Inst. de rerum diu. & ff. de acqu. rer. dom.

¶ OCCVPATIONE QVAEruntur, quæ nullius in bonis sunt. Quod enim nullius in bonis est, occupanti [4] † conceditur. Nullius in bonis sunt, vt pisces, volucres, bestiæ, quæ feræ natura sunt. Feræ autem natura videntur esse illa animalia, quæ a nullo coercita libertate proprij arbitrij, quo volunt, se ferunt, vt leones, apri, cerui, vrsi, & huiusmodi similia. Nec interest, vtrum quis hæc in suo fundo capiat, an in alieno. Plane [5] † si videris aliquem ingredientem in fundum tuum, venandi, aut aucupandi gratia, potes eum prohibere, ne ingrediatur: qui si contra prohibitum ingressus fuerit, iniuriarum tibi tenebitur. Hæc autem ita capta, eousque nostra esse intelligantur, quousque nostra custodia coercentur. Alioquin si nostram custodiam euaserint, & in naturalem libertatem se receperint, nostra esse desinunt, & rursus occupantis fiunt. Insula, [6] † quæ in mari nata est (quod raro accidit) occupantis fit. Nullius enim in bonis esse creditur. At in flumine nata, quod sæpe accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, eorum est, qui prope ripam prædia vtriusque possident, pro modo latitudinis cuiusque, quæ latitudo prope ripam est. Si verò alteri proximior est, eius est, cuius & ager, cui proxima est. Thesauros [7] † quoque, quos quis in suo loco inuenerit, diuus Hadrianus, naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Sed si quis in alieno solo inuenerit, si quidem fortuito inuenerit, suos esse: Sin vero ad hoc data opera, dimidium domino soli, dimidium inuentori concessit. Idem est, si quis in patrimoniali, vel fiscali loco inuenerit.

4† l.3. D. eo.
5† Inst. eo. § fera. uer. plane.
6† l.7. § insula. D. de acq. re. do.
7† § Thesauros. Instit. eo.

¶ SPECIFICATIONE nobis res acquiruntur, veluti si ex alienis vuis vinum; vel si ex alieno vino, [8] † & melle mulsum; vel si ex alieno argento scyphum fecerimus: in huiusmodi enim omnibus talis regula comprobata est, vt si quidem ea res reduci potest ad priorem massam, is sit dominus speciei, cuius fuit & massa. Sin verò minime possit reduci, is erit dominus, qui specificauit: ipse autem tenebitur domino materiei condictione, vel furti actione. Si duorum dominorum materiæ permistæ sunt, si quidem voluntate dominorum, communes erunt. Si verò fortuito casu, si quidem separari possunt, eiusdem manent, cuius & ante quodque eorum fuerit; si vero separari non possunt, communes sunt.

8† d. l.7. § cum quis.

¶ACCESSIONE NOBIS dominia rerum acquiruntur, veluti ea, quæ per alluuionem [9] † adijciuntur. Est autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem enim id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non possit, quid quoquo momento temporis adijciatur. Itaque si alieno agro flumen partem aliquam detraxerit, & agro meo adiecerit, meum erit: Item si quis in solo [10] † meo ædificauerit, accessionis loco mihi quęritur. Nec enim naturalis ratio permittit, ut alterius sit ędificium, quam cuius & solum. Sed si quidem bonę fidei A sit possessor, qui ędificauerit, necessarios, & utiles sumptus dominus ei restituere [c] compelletur. uoluptarios verò sine lęsione prioris status ei tollere permittitur, nisi & hoc casu dominus ei ęstimationem B offerat sublatorum. Malę fidei autem possessor, necessarios tantum, & utiliũ ęstimationem (in quantum res melior facta est) restituere cogitur. Item si quis in solo alieno plantam posuerit, ex quo solo radices coalescunt, erit cuius & solum. Qua autem ratione [11] † plantę solo cedunt, eadem ratione sata solo cedere intelliguntur. Item si in membrana mea, uel charta Titius carmen, & historiam scripserit, accessionis iure mihi cedit. At vero in tabula [d] picta contra est. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasij, in accessione vilissimę tabulę cedere. Item si quis purpuram alienam suo uestimento adiecerit, uel

9† § præterea. Inst. eo.
10† d. l.7. ex diuersi.
11† l. qua ratione. D. eo.

a Vt cohæreat, & vnū fiat.

¶ DE TRADITIONE. & possessione acquirenda, retinenda, amittenda.

b Idest, causa, ex qua dominium transfert.

¶ QVIBVS MODIS ciuili iure dominia rerum nobis quærantur.

c Qua si tempus interrumpitur, vsucapi non potest.

1 † l. 3. D. de acq. po.

¶ QVAE RES vsucapi non possunt.

d Cum minor absolute dicitur, virum xxv annorum intelligitur.

A Rem in litigio positam nemini licet dare, vel accipere

e Quæ ducta in litigium est, & sententia definitiua terminata non est.

2 † §. per traditionē. Inst. de rer. diuis.

f Item differentia, quia in vsucapione tantum mobilis continetur.

¶ DE PRAEscriptione xxx. annorum.

B Item differentia, quia hic non requiritur titulus.

g Quòd si alij possedit, vt creditor, colonus, præscriptione nō tuetur se.

h Idest venerabiles domus, vel fiscus, personæ dicuntur: quia vicem personæ in acquisitionibus tenent, sicut de hæreditate dictum est.

i Vtilis annus dicitur, intra quem copia agendi est, alioquin si intra annum ex quo vi deiectus est, agere non potuit, fortè quia magistratum non habuit & in alium annum agendi potestas dabitur, & ita vsque xxx. annos, quandoque annus vtilis poterit prolongari.

k Restitutio in integrum est ius, quo sententia prætoris. certis ex causis per ius ciuile rescinditur.

C Per æquitatem, quia minor est, quidquid iure stricti amisit, ei restituitur, veluti in emptione.

l Si minores a Deo præditi sint honestate morum, & scientia, vt idonei ad administrationem suarum rerum sint permittitur marib post xx. annos, fœminis vero post xviij. preces Imperatori porrigere, & suarum rerum administrationē impetrare, vt idem illud, quod deest eis ex natura, mereantur ex industria per impetrationem.

¶ DE IVRIS, & facti ignorantia.

vel scypho ansā, vel statuę brachium, accessionis iure sibi cedit. Quicquid enim alicui adijcitur, [a] vt pars, vel emblema, toti cedit.

¶ PER TRADItionem nobis iure naturali dominia rerum acquiruntur; cum in alterius rei possessionem inducti sumus. Possessio vero est corporalis rei detentio. Possessio[1] † autem animo, & corpore nobis acquiritur, solo animo retinetur, soloque animo amittitur. Traditio vera est corporalis rei translatio. Incorporalis enim rei non est traditio, sed quasi traditio; idest concessio. Nihil enim tam cōueniens [2] † humanæ æquitati, quā voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi. Igitur si aliquo titulo[b] præcedente à domino, aut ab alio, domini voluntate res nobis tradatur, eius dominium rei nobis quæritur. Iusti autem tituli sunt, vt emptio, venditio, pro soluto, iudicati, & cætera huiusmodi, quibus rerū dominia transferuntur.

¶ CIVILI IVRE dominia rerum quæruntur. vsucapione, seu temporis longi præscriptione. Vsucapio autem est ciuilis acquisitio per continuationem [c] possessionis, temporis lege definiti. Si quis enim rem mobilem per continuum triennium, sine aliqua legali interpellatione possederit bona fide, & iusto titulo, vsucapione dominus rei efficitur.

¶ RES AVTEM minorum [d] vsucapi non possunt. Item, quæ diuini iuris sunt, vsucapi non possunt. Item nec res furtiuæ, vel vi possessæ vsucapi possunt: quia lex Atinia inhibet vsucapionem: nisi vitiū purgetur. Vitium autē purgatur, cum in potestatem domini reuertuntur. Item nec res A litigiosa, [e] aut liber homo vsucapi potest. Lōgi temporis præscriptio eiusdem definitionis est, cuius & vsucapio. [f] Tempus definitum in longi temporis præscriptione est decennium, uel vicenniū. Si quis enim rem mobilem aliquā, vel immobilem, seu se mouentem decēnio inter præsentes, vicennio inter absentes bona fide possederit, sciente domino, cum is, qui alienauit malæ fidei possessor fuit, suam facit. Quibus autem de causis prohibentur vsucapi, eisdem etiam prohibentur præscribi.

¶ EST ET ALIA B longi temporis præscriptio, quæ quidem possidentem dominum non facit, verum contra petentem exceptione possessorem tuetur. Si quis enim rem alienam bona fide, seu sciens alienam titulo, vel sine titulo per iuge triennium, sine aliqua legali interpellatione pro sua [g] possederit, aduersus petentem quemlibet (nisi sit venerabilis domus [h] vel fiscus) iusta se præscriptione defendet. Hæ enim personæ, non nisi quadraginta annorum præscriptione remouentur. Si autem huiusmodi possessor, post emensum præfatum tempus, siue vi [3] † possessione exciderit, si quidem bona fide possedit, & contra possidentem actionem ad eam petendam habebit. Mala fide verò possidenti nulla actio prodita est, nisi vi de possessione sit expulsus. Tunc enim interdicto, vnde vi, intra annum vtilem, [i] & ex sacris constitutionibus perpetuo agere poterit: quibus constitutionibus cauetur, vt si quis rem alicui possidenti, per uim abstulerit, si quidem ipsius auferentis erat, dominio eius cadat. Sin verò alienam, & post restitutionem rei eius vim passo, præstet æstimationem. Vi autem videtur auferre, qui non per Iudicem reposcit. Est autem uis necessitas imposita contraria uoluntati. uis est maior rei impetus, qui repelli non potest secundum Iulium Paulum. [4] † In connumerandis autem temporibus, etiam auctorum tempora successoribus prosunt. Aduersus autem triennalem præscriptionem, ipso iure minores non iuuantur, sed per restitutionem in integrum [k] sicut & in omnibus aliis causis, C in quibus se aliqua ratione læsos monstrari possunt: & si a tutoribus, uel curatoribus damnum sarcire possint post 25. annorum curricula, uel post impetrationem [l] ætatis iuxta iuge quadriennium eis succurritur, nisi dolo suo lapsi sint, uel contra matrimonium, uel iusiurandum

3 † Sine ui neluti est, possessionē absentis aliquis aggressus est.

4 † l. 2. D. quod met. cau.

DE

¶ DE IVRIS, ET facti ignorantia.

¶ DE DONATIONUM reuocat.

a Idcirco hic genus inter cæteras iuris acquisitiones non ponitur, quia a posteris principibus, quantum ad pacti infirmitatē, introductum est.

b Potestate iungitur nobis tam is, in cuius potestate sumus, quā qui in mea potestate est, uel qui mecum in eiusdem potestate est.

c Parum esse quantitatem, idest quantum sponsa donaret sponso, tantum ab eo accipiat, non ultra. Soluto matrimonio, tantum debet recipere uxor, ex donatione propter nuptias, quantum vir, ex dote.

d Et argumenta, si quid pariter inter se, cum matrimonium contraherent dederet præter quàm donationes augere pari modo, id est, ut tantum augeat vir donationes propter nuptias, quantum mulier auget dotem.

e Ideo autem huiusmodi donationes inter uirum, & uxorem prohibentur, ne propter nimium amorē cautior, minus cautā suis priuet facultatib.

¶ QVIBVS MOdis reuocantur donationes.

f Veluti si ita datum sit, si Rex uenerit in Italiam; uel propter causam, i. si ita statum est, ut aliquid fiat uel non fiat.

¶ DE REBVS CORporalibus vel incorporalib.

g I. præter illam diuisionem, Res aliæ diui ni iuris, aliæ humani iuris.

DE

1 † l. regula. D. de iu. & fa. igno.

2 † l. 1. & tit. C. de cond. inde.

3 † l. leges. C. de legi.

dum restitui postulent. Per auxilium, & in integrum restitutionis certis ex causis, & maioribus succurritur, tam aduersus præscriptiones, quam etiam cætera iura. Certæ autem causæ sunt, veluti si quis causa reipu. absit, uel in hostium potestate sit: vel si copiā magistratus non habeat, aut necessaria peregrinatione detineatur; & aliæ huiusmodi, quas facilè est intelligere ex Digestorum libris, titulo, quibus ex causis maiores in integrum restituantur. Succurritur etiam maioribus per iustam ignorantiam. Ignorantia autem alia est facti, alia iuris: Facti autem ignorantia omni generaliter succurritur, tam in lucro, quàm in damno: nisi sit supina ignorantia, ueluti cum unus ignorat, quod omnes sciunt in ciuitate. Factum enim quisque ignorare potest. Iuris uero ignorantia non omnibus subuenit, sed certis duntaxat personis; [1] † ueluti militibus. Item mulieribus, & rusticis in certis casibus: & hęc uera sunt, cum de lucro captando quæritur. Si uero de damno agatur, Iuris ignorantia omnibus subuenitur, nisi solutum sit ex causa iudicaria, [2] † uel transactionis, uel ex qua lis crescit inficiando, vel naturale sit debitum, quod solutum est. Idcirco iuris ignorantia non omnibus in lucro, & damno subuenitur, sicut subuenitur per ignorantiam facti: quia ius certum, & præfinitum est, & ab omnibus sciri debet. Ait enim constitutio, Leges sacratissimæ, quæ constringunt hominum vitas, ab omnibus intelligi, [3] † & sciri debent. Factum verò, nulla sub scientia capi potest.

¶ EST & aliud genus ciuilis [a] acquisitionis, quod dicitur donatio. Donationum autem alia inter uiuos, alia mortis causa. Inter uiuos, alia simplex, alia propter nuptias. Simplex donatio est, quæ ex sola liberalitate procedit. Propter nuptias donatio est, quæ causa contrahendarum nuptiarum datur. Propter nuptias donationum alia dos, alia tantum propter nuptias donatio. Dos est, quæ à patre sponsæ, sponso, uel patri sponsi, causa contrahendarum nuptiarum datur. Propter nuptias [4] † tantum donatio est, quæ etiam ante nuptias dicitur, quæ sponsę eadem de causa à sponso datur. Huiusmodi autem donationes, id est, dos, & propter nuptias donatio, etiam constante matrimonio, fieri, uel augeri possunt: cum cæterę donationes inter uiuos non solum inter uiros, & vxores, sed inter eas personas, quæ potestate [b] iunguntur, sint prohibitæ, nisi si quid causa quotidiani usus, inter se donent. Harum autem donationum parem esse [c] quantitatem, pactaque & de retentione pari modo componi, & augmenta [d] pari modo debere fieri, noua Iustiniani constitutio iubet. Mortis causa donatio est, [e] quæ fit propter suspicionem mortis. Huiusmodi species duæ sunt, aut enim ita quis donat, ut statim uelit eum habere, cui donat, nec etiam morte non secuta, reuocari. vel ita donat, ut mallet se habere, quàm eum, cui donat, vel eum, cui donat, quàm hæredem suum. Et prior quidem donatio simplicib. donationibus connumeratur. Hæc uerò uim obtinet legatorum, id est, morte confirmatur. In donationibus ergo inter uiuos, & quantitatem considerare oportet, quæ si maior fuerit quingentorum solidorum gestis intimari [5] † oportet, excepta donatione habita in uenerabiles domos, vel habita in Imperatorem, uel ab Imperatore.

4 † l. fin. & toto tit. C. de dona. ante nu.

5 † l. sancimus. C. de do.

¶ REVOCANTVR AVTEM donationes ob ingratitudinem. Ingratitudinis causæ sunt hæ: Si impias [6] † manus contra donatorem mouerit, uel si magnum, & intolerabile damnum ei iniecerit, uel si contumelias ei atroces fecerit. His enim interuenientibus, non solùm aliæ donationes, sed etiam libertas reuocatur. Reuocantur etiam donationes, si sub conditione, [f] uel propter causam datæ sint; & conditio, uel causa non sit secuta. Pacto autem donationis interposito, donator condictione ex lege, ad rem tradendam tenetur.

6 † l. fi. C. de reuo. dona.

¶ PRAETEREA [g] SCIENDVM quidem, quòd quædam res sunt corporales, quædam incorporales. Corporales sunt, quæ tangi possunt: vt fundus, homo, uestis. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt, ueluti ea, quæ in iure consistunt, [7] † sicut seruitutes rerum, uel personarum. Item hæreditas, uel obligationes. Nec nos mouere debet, quòd in his sunt corporales res. Nam ipsum ius seruitutis, ueluti ius utendi, fruendi, & hæreditatis, & obligationis, incorporale est.

7 † l. 1. D. de rerum diu.

¶ SER-

¶ DE SERVITVTIBUS prædiorum vrbanorum, aut rusticorum.

a Vrbana prædia dicuntur, quę ædificata sunt; & si sint in villis. Rustica, quæ nullum ædificium habent, etsi sint in ciuitate.

¶ DE VSV, ET vsufructu, & habitatione.

b Quia non constringuntur, vt de suo acquirant, & submittũt.

¶ QVIBVS MOdis seruitutes personarum tollantur.

1 † l. 1 D. de ser. ru. præ.

c Tollitur ususfructus, quia ususfructus est in re aliena: tollitur autem ab vsufructuario.

¶ QVIA OSTENSUM est, quæ res, & quo modo nobis quęrantur, videndum est, per quas personas nobis quærantur.

d Peculium est patrimoninm personæ in potestate constitutæ.

¶ DE ACQVISItionibus per uniuersitatem.

¶ DE TESTAmentis.

A Directo id est, nulla persona media interueniente, ueluti cum ita dicit, Pandulphus hæres esto.

2 † §. fi. Instit. de seruitu.

e Eulogium est dispositio, ultimum dicitur; quia causa mortis fit, quocunque tempore fiat.

QVI

¶ SERVITVTES AVTEM rerum sunt seruitutes vrbanorum prædiorum, vel rusticorum. Ideo autem seruitutes rerum dicuntur, quia nemo potest eas habere, nisi qui habet prædium. Prędiorum autem urbanorũ, [a] sunt seruitutes, ueluti hæ, ius prosp:ciendi, vel nõ prospiciendi, ius altius ędificandi, uel non ædificãdi, ius ẽt tignum immittendi, stillicidium, uel cloacas in suo recipiendi. Prædiorum rusticorum [1] † iura, veluti hæc, iter, actus, uia, aquæductus, pecoris ad aquas adpulsus. Iter est ius eundi, Actus ius eundi, agendive. uia est ius eundi, agendi, ducendive. Igitur qui actum habet, & iter habet: qui verò uiam habet, & iter & actum habet: sed non conuertitur. Quòd viæ quidem latitudinis octo pedum in directo, & xvj. in anfractũ spatinm esse oportet. Itineris verò, uel actus spatium non definitur. Constituuntur autem [2] † seruitutes testamento, pactionibus, & stipulationibus. Acquiruntur etiam longi temporis præscriptione.

¶ PERSONARVM SERuitutes sunt hæ, usus, ususfructus, habitatio. Vsus autem est ius utendi: ususfructus, ius utendi fruẽdi re aliena, salua rerum substantia. Habitatio est ius alienis ædibus inhabitandi. Differũt autem usus, & [3] † ususfructus; quia in usufructu usus continetur; in usu uerò ususfructus non utique. Qui enim in aliqua re vsumfructum habet, capiendo fructus omnes [4] † suos facit, quos ẽt licet ei uendere, donare, & quomodo voluerit, tractare. Qui uero usum tantum habet, fructibus ad suum usum, & familiæ suæ uti potest; uendere autem eos, uel donare vtique non potest. Item qui ædium usum, uel habitationem habet, ipse tantum cum familia sua habitare potest, aliis autem locare, vel commodare non licet. Qui verò usumfructum habet, hæc omnia facere potest: & alium usufructuarium constituere potest. Vti autem omnes ij debent sicut bonus paterfamilias: unde si quis gregis usumfructum habet, in loco capitum demortuorum, ex fœtibus alia submittere [b] debet.

3 † l. ix. D. de usufr.

4 † l. ij. D. de usu, & hab.

¶ HVIVSMODI AVTEM personarum seruitutes, tam morte usufructuarii, quàm etiam duabus capitis deminutionibus, maxima scilicet, & media finiri solent. Item pacto, item dominio rei acquisito, tollitur [c] ususfructus. hæc autem iura, quæ personarum sunt, ad hæredem non transmittuntur.

¶ HOC ETIAM LOCO admonendi sumus, acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus. Et quidem quod per seruos nostros acquiritur, sine ulla distinctione nobis acquiritur. Per liberos nostros, quos in potestate habemus, constat [5] † nobis acquiri: si quidem ex re nostra, uel ex operis nostris [6] † acquirant. Milites tantum filiifamilias, & aduocati, & clerici, & qui publica administratione funguntur, & generaliter qui castrense, uel quasi castrense peculiũ [d] meruerunt, quicquid ex suis professionib. quęrunt, sibi quærunt. In his enim donãdi, testandi, aut quo uoluerint, alienandi, libera facultate concessa. Si verò aliunde filiifamilias quæritur, præter ea, quę sunt castrensis peculii, vel quasi castrensis peculii; si quidem ex re patris, vel ex operis suis, quærunt parentib. quantum ad proprietatẽ, & ad usumfructum acquirunt. Si uerò aliunde, ususfructus solum quæritur parentibus, nisi in ea conditione eis aliquid datum, uel relictum fuerit, ut nihil iuris in eo pater habeat. Item quod seruus usufructuarii, [7] † aut seruus alienus, & liber homo bona fide possessus quęrunt ex re mea, uel ex operibus suis, mihi quærunt. Item utilitatis causa per procuratorem possessionem quæri posse receptum est.

5 † suis.
6 † §. igitur. Instit. per quas personas.
7 † §. 1. Instit. p quas personas.

¶ PER VNIVERSITATEM quoque res nobis [8] † acquiruntur quatuor modis, hæreditate, bonorum possessione, arrogatione, adiectione. Est autem [9] † hæreditas successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit. [10] † Hæreditatum autem alia ex testamento, alia ab intestato.

8 † §. fi. Instit. p quas personas.
9 † l. xxiiij. D. de verb. sign.
10 † l. 1. & l. iij. D. de pets. her.

¶ TESTAMENTVM VERO est ultimum elogium, quo directò A relinquitur hæreditas. [e] Eius genera sunt duo, alia in scriptis, alia sine scriptis, quod & nuncupatio uocatur. In scriptis testamentum est, quod fit, scriptura intercedente, qua non insecuta, non valet. In hoc autem testamento condendo septem testes [11] † adhiberi debent ciues Romani, masculi, puberes, & bonæ opinionis. nomenque etiam hæredis propria manu testatoris, uel publici tabularii exprimi oportet: omnium testium signaculis uno, uel diuersis anulis signari necesse est. In testamento sine scriptis septem testibus adhibitis, sola uoluntas testatoris tam de institu-

11 † l. hac consultissima. C. de testa.

¶ QVI TESTAMENTUM facere non possunt.

¶ QVI HAEREDES institui possint, uel non possint.

a ¶ Iniustæ nuptiæ sunt, quæ contra præcepta nuptijs superius attributa, contrahuntur.

b Veluti nec cognata, nec alio modo indicta.

¶ DE DIVISIONE hæreditatis.

¶ DE LIBERIS exhęredandis, vel hæredib. instituendis.

c Cum aliquis molitur aliquid contra propriam personam Imperatoris, uel contra Rempublicam.

d Delatores sunt, qui facta in publicū deferunt.

e Quia fœminę pro marito fideiubere nō possunt, propter Senatuscō. Velle. auctoritatem.

f Nota, ꝙ in contrahendis nuptijs, filia patris uoluntati contradicere potest.

¶ DE LEGE Falcidia.

g Idest, in computando utrum aliquis habeat Falcidiam.

DE

1 † l. j. D. de mil. test.

2 † §. præterea. & §. seq. qui. nō est permis. test.

3 † de hære. inst. in prī. & l. non minus ff. eod.

4 † l. matre. C. de natu. libe. §. neq; illo. de trie. & semis.

5 † auth. licet. C. eod.

6 † §. & unum, Inst. de hære. inst.

stitutione hæredis, quàm de alijs capitulis exigenda est. Hæc autem obseruantia non solum militibus, sed & rusticis remissa est. Quocunque [1] † enim modo voluntas eorum pateat, legitimum sortietur effectum.

¶ TESTAMENTUM quidem facere, nec impubes, [2] † vel furiosus, aut prodigus, cui bonorum administratio interdicta est, possunt. Item mutus, & surdus, & cæcus, & qui morbo perpetuo laborat, non (nisi comprehenso constitutionis modo) testari possunt. Item episcopi, & cuiuslibet venerabilis domus administrator de rebus post cōsecrationis diem acquisitis, nisi iure cognationis, vsque ad quartum gradum, testari non possunt.

¶ QVI AVTEM testatur, hęredem instituere oportet. Hæredes [3] † verò instituere possumus, tam liberos homines, quàm seruos; & tam proprios, quàm alienos. Sed si prius hæres instituatur, vel etiam aliquid sibi legetur, etiam libertas tacitè videtur relicta, nisi nominatim testator aliquid expresserit. In alieno verò seruo hærede instituto, vel legato honorato, inquirendum est, utrum sciens, an ignorans esse seruum, testator ei reliquerit: vt si quidem sciens, valeat relictum: si verò putans liberum, minimè valeat. Qui verò ex iniustis [a] nuptijs procreati sunt, vel ex ea concubina, quæ uxor esse non potuit, nullo modo hæredes, uel legatarii parentibus fieri possunt. Qui autem ex ea matre nati sunt, quæ legitimè uxor [b] esse potuit; si quidem legitimi liberi extent, in uncia solummodo cum matre pro uirili [4] † portione diuidenda institui possunt. Sed si quidem mater eorum defuerit, nihilominus in unciam admittuntur. Legitimis autem liberis non existentibus, [5] † etiam totius assis capiendi ius habent, nisi & hoc casu parentes defuncto extent. Tunc enim parentibus legitima portione derelicta, reliqui ius capiendi habent. Non solum autem in testamento unus institui hæres potest, [6] † sed etiam plures.

¶ DIVIDITVR AVTEM hęreditas plerunque in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. habent autem hæ partes [7] † propria vocabula ab vncia vsque ad assem: vt putà sescunx, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Potest tamen quis & plures, & pauciores partes hæreditatis facere: quæ tamen rediguntur ad assem. Nam & si quis xx. partes suæ hæreditatis fecerit, xx. vnciæ, assis appellatione continebuntur. Itē si quis [8] † vnum tantum hæredem ex semisse instituat, totus as in semisse erit. Neque enim quis in parte testatus, in parte intestatus decedere potest, nisi sit miles.

¶ CVRARE AVTEM DEBET is, qui testatur, liberos suos legitimos, aut hæredes instituere, aut exhæredare: alioquin inutiliter testatur. In exhæredando verò causæ ingratitudinis sunt hæ. [9] † Si parentibus audaces manus imposuerint, si graues, & inhonestas contumelias eis faciant. Si in criminali causa, excepto crimine perduellionis, [c] eos accusent: si cum maleficis, quasi malefici conuersentur. Si parentum vitæ insidiati fuerint. Si se paternæ vxori; vel concubinæ turpiter miscuerint. Si per calumniam, vel delationem [d] suam graui damno parentes affecerint. Si pro inclusis in carcere (inquantum sunt idonei [e] liberi masculi) non fideiusserint. Si parentes testari prohibuerint. Si eos captiuos non redemerint. Item si furiosis parentibus curam non adhibuerint. Item si filij hæretici, parentes orthodoxi sint. Propter has autem causas, etiam liberi parentes suos exhæredare possunt. Hoc proprium in filiæ liberis obseruandum, si in contrahendis nuptiis, [f] patris voluntati non consenserit, & postea more meretricis stuprata fuerit. Quòd si nulla istarum causarum probabitur, nec etiam Falcidia [10] † relicta filiis, vel parentibus prohibetur, inofficiosi querela rumpitur testamentum.

¶ EST AVTEM FALCIDIA, si vnum quis, vel duos, vel tres, aut quatuor filios habeat, tertia debitæ portionis ab intestato. Si quis uero quinque vel sex, seu plures filios habeat, dimidia portionis ab intestato debitæ. Hanc verò portionem sine omni onere, [11] † ad parentes ex testamento liberorum, seu liberis ex testamento parentum peruenire, iuris auctores uoluere. In ratione [g] autem Falcidiæ non solùm relicta, & contra donationes, sed etiam dos, [12] † & propter nuptias donatio, computari debet: nisi specialiter aliud sensisse testatorem, probari potest. Non solùm autem iam natos liberos hęredes instituere oportet, sed etiam posthumos. [13] † Alioquin agnascendo rumperent testamentum.

7 † l. seruū. § fi. D. eo.

8 † l. 1. § si ex fundo. D. eo.

9 † § causas. in Au thē. ut cum de appell. cogn.

10 † quarta

11 † l scimus. C. de inoff. testa.

12 † l. 1. §. quo à nobis. C. de rei vxo. act.

13 † l. si posthu. D. de libe. & posthu.

¶ HAE-

¶DE DISTRIBUTIONE rerum inter liberos.

¶DE DISTRIBUTIONIBUS & restitutionibus.

¶SI HAERES LEgata soluere noluerit.

1 † l. quoties. C. fam. ercisc.

Sic incipit Iulianus Patricius principium, περὶ τοῦ φαλκιδίου.

a A quibus tota hæreditas, uel uniuersitatis pars relicta est.

b Quæ ablata sunt hæredi, qui adimplendo uoluntatem defuncti moras fecit.

¶DE LEGATIS, & fideicommissis.

2 † Inst. de vulgar. in princ.

c Nam per mediam personam excluditur fideicommissum.

LEGATI, ET fideicommissi differentia.

d Legatarius est, cui legatum relictum est: fideicommissarius, cui fideicommissum relictum est.

¶DE RETENtione Falcidiæ, ex Senatusconsulto Trebelliano.

e In retentione Falcidię omnes dicuntur extranei, exceptis ascendentibus, & descendentibus.

f Pro rata. pro id est, si ex uno detrahitur: verbi gratia, tertia pars, ex omnibus eadem detrahi debet pars.

3 † § si quis autem non implens. & seq. de hæred. et Fal. in auth.

¶HAEREDIBVS AVtem institutis, vnusquisque, mortuo testatore, suæ portionis pro indiuiso dominus est, nisi testator sui patrimonij inter eos distributionem fecerit. Tunc enim testatoris [1] † uoluntas est seruanda. Non solùm autem testamento, sed etiam quacunque voluntate huiusmodi distributionem inter liberos facere potest: dummodò huiusmodi voluntas subscriptione propria testatoris, vel liberorum confirmetur.

¶POTEST AVTEM quis in suo testamento etiam plures gradus[2] † hæredum facere: vt puta (Titius hæres esto; quod si Titius hæres non erit, Seius hæres esto.) quæ etiam substitutio vocatur. Vel ita: (Titius hæres esto; & postea rogo te Titi, vt quàm primùm poteris, hæreditatem meam Seio restituas.) quæ restitutio vocatur. Potest etiam & quot voluerit suo testamento quis substitutiones facere.

¶CVM AVTEM quis aliquem hæredem substituerit, & ab eo totam hæreditatem, vel eius partem, vel specialia fideicommissa, vel legata reliquerit, si quidem scriptus [3] † hæres parens est, vel patronus, uel aliquis ex liberis, si quidem intra annale spatium, à morte testatoris numerandum, voluntatem testatoris impleuerit, habeat firmiter hęreditatem. Sin verò post annale spatium in tantum moras faciat, vt hi, quibus relicta sunt, iudicem adeant, & uindicem sententiam capiant; & post iudiciale calculum, annale prætereat spatium; tunc legitima portione retenta, reliquum amittat, quod quidem primo loco ad substituros; secundo ad cohæredes; tertio ad generales fideicommissarios; [a] quarto ad eos, qui libertate donati sunt, deferatur. Qui verò hæc [b] habuerit, voluntatem defuncti omnino adimpleat. Quòd si extraneus institutus est hæres, & prædictam moram faciat, nullum emolumentum prædictæ hæreditatis capiat, sed tota hæreditas ad personas, secundum suprà comprehensum ordinem perueniat. His autem personis deficientibus, cognatis, & agnatis pateat aditus: quibus deficientibus, extraneis, demum fiscus admittatur: & ipse voluntatem domini impleturus. Minoribus autem institutis hæredibus, præfata mora non obest. Postquam diximus de Testamentis, videamus de Legatis, & Fideicommissis.

¶EST AVTEM LEGATVM donatio [4] † quædam à defuncto directo relicta. Inter legatum verò, & fideicommissum hoc interest, quòd legatum directò, [b] fideicommissum verò semper per interpositam personam relinquitur. Item in legato semper specialis res vna, uel plures continentur. In fideicommisso verò etiam hæreditas relinqui potest. Legari autem potest non solùm propria res testatoris, sed & aliena. Sed cùm aliena legatur, inquiri debet, vtrum testator sciens, an ignorans alienam, legauerit. Si sciuit alienam, valet legatum. Quòd si ignorauerit, inquirendum est, vtrum si sciisset, legasset, necne. Nam priori quidem casu valet legatum, posteriore verò soluitur. Re aliena legata, [5] † hæres necesse habet (cùm legatum valet) eam acquirere, & legatario [c] soluere: aut si non potest, eius æstimationem præstare. Potest autem quis non solùm purè, sed etiam sub conditione legare. Impossibilis verò conditio in relictis pro non scripta habetur.

4 † l. legatum. D. de leg. 2.

5 † §. non solum, Inst. de lega.

¶POTEST AVTEM quis non solùm vnam rem legare, vel per fideicommissum relinquere, sed etiam totum patrimonium suum legatis, & fideicommissis exhaurire. Sed hoc casu scriptus hæres contra immodica legata, & fideicommissa auxilio Trebelliani, & Pegasiani Senatusconsulti se tuebitur per interuentionem Falcidiæ. Est autem Falcidia [d] hodie, si quidem hæres scriptus sit de ascendentibus, & descendentibus, debitæ portionis ab intestato, tertia, uel dimidium, secundùm iam dictum modum. Sin uerò extraneus hæres scriptus sit, quarta suæ institutionis. Falcidia verò non in vna re, nec ex uno legato, aut fideicommisso, sed ex vnoquoque relicto pro rata [f] portione detrahi debet. Nec enim permittitur hæredi uni solida relicta præstare, & alij minuere. Alioquin si uni solida relicta præstiterit, & cæteris in solidum præstabit.

¶HOC

DE CONFECTIONE inuentarij.
a Quicquid inuentũ est in hæreditate.
A Vt faciat inuentarium, & falcidiam retineat.
B Rei scripti hæredes sint de ascendentibus, & descendentibus.
DE IMMINVTIONE, uel exclusione Falcidiæ.
DE CODICILLIS.
DE INIVSTO, irrito, & inofficioso testa.
DE HAEREDITATIBUS, quæ ab intest. defer.
A Accipiet unus, quãtum nepotes omnes ex filio.
b Vt qui proximior sit gradu, potior sit & successione.
DE BONORVM possessionibus.
B Quæ testamentũ dissoluebant.
DE ACQVISITIONE per arrogationem.
DE

1 † §. hinc nobis. in aut. de hæredi. & falcid.

¶ HOC AVTEM auxilio ita demum scriptus hæres vtetur, si antè quàm hæreditatem adeat, inuentarium [a] fecerit [1] † omnium rerum hæreditariarum, præsentibus his, quibus relicta debentur, vel procuratoribus eorum. aut absentibus, aut præsentibus quidem: uenire verò, vel procuratores mittere nolentibus, adhibitis ex eadem ciuitate testib. idoneis. Qui autem hãc obseruationem omiserit, ex suo proprio relicta soluere compelletur. Hęc A quidem toties locum habet, quoties sui patrimonij modum testator non expresserit, & scriptum hæredem Falcidia vti prohibuerit. Si quidem scriptus hæres extraneus B fuerit, Falcidia non vtetur. Qđ si item hæres scriptus hæreditatem adire noluerit, supradictis personis, prædicto modo adeundi potestas fiat.

¶ MINVITVR, vel excluditur etiam Falcidia, si pijs locis legata, vel fideicommissa fuerint relicta.

¶ NON SOLVM Testamentis, sed etiam Codicillis relinqui potest. & in Testamento 7. testes adhibentur, in Codicillo 5. sufficiunt. Intestatus decedit [2] † qui aut nullum testamentum fecit, aut non iure fecit, vel cuius testamentum ruptum, irritumue factum est.

2 † l. 1. D. de suis, & legit.

¶ RVMPITVR AVTEM TESTAMENtum inofficiosi quere'a, vel agnatione posthumi. Inofficiosi querela [3] † est allegatio, qua liberi, seu parentes ostendunt, se iniustè præteritos, vel exhæredatos. Datur aũt hæc inofficiosi querela liberis aduersus testamenta parentum, vel immodicas donationes. Alijs autem personis non datur, nisi fratri, & sorori aduersus [4] † turpes personas scriptas hæredes. Ita demum quis inofficiosi agit, si nihil ex facultatibus defuncti consecutus sit. Alioquin autem de repletione falcidiæ aget. Item posteriori testamento prius rumpitur. Irritum autem fit, cùm scriptus hæres hæreditatem non adijt.

3 † l. 1. D. de inoff. testam.

4 † l. fratres. C. eo.

¶ INTESTATORVM AVTEM hæreditates hodie primo loco liberis legitimis deferũtur, non habita differentia cuiuscunque sexus sint, vel gradus, hæreditate inter eos, non in capita, sed in stirpes A diuidenda. His aũt deficiẽtibus, ascendentibus capiendæ hæreditatis locus patet, non passim, sed secundum graduum [b] prærogatiuã. Præferantur ẽt oib. ex latere venientib. exceptis fratre, & sorore ex vtroq; parente defuncto copulatis; & exceptis filijs defunctorum fratrum. His. n. [5] † personis extantibus, pariter cum patre, vel matre defuncti, admittentur ad hæreditatem, non in stirpes, sed in capita diuidendam: ita tamen, vt filij defuncti fratris, hmõi portionem, quam pater eorum accepturus fuisset, si eo tempore viueret, capiant. Quòd si defuncta persona, neq; patrẽ, aut matrem, aut fratrem, seu sororem ex vtroq; parente copulatos, vel ẽt filios fratris habeat, tũc alij parentes ad hæreditatem vocentur, secundum sui ordinis gradum, hæreditate sic inter eos diuidenda, ut dimidiam partem habeant hi, qui per patrem ascendunt. Inter ipsos verò ascendentes, ex parte patris sequunẽ eos, qui sunt ex parte matris pro virili portione diuidenda. Qđ si nec descendentes, aut ascendentes, qui ve inter ascendentes vocantur defuncto, sint; primò vocenẽ ad hæreditatem fratres, vel sorores, germani, uel germanæ, uel defuncti fratris germani filius, uel filia, cum his ẽt naturales liberi cum matre eorum in duas uncias admittantur, ut tantum mater accipiat, quantum ad unum filium, filiamue peruenerit. Quòd si prædictæ ꝑsonæ defuerint, ueniant fratres, uel sorores uterini. His uerò deficientibus, cæteri cognati ueniant secundùm sui ordinis prærogatiuam: ut q proximior sit gradu, potior sit in successione; aliam personam ex transuerso in locum patris sui succedere, præter fratris filium, non concedimus. Nulla autem differentia habita in omnibus prædictis successionibus, uel agnationis, uel cognationis, sed solùm gradus sanguinis naturalis spectetur.

5 † §. si igitur. & seq. & Auth. de hæred. ab inte. ueni.

¶ BONORVM AVTEM [6] † POSSESIO, idem est, quod hæreditas: differt tamen, quòd hæreditas iure ciuili defertur: Bonorum uerò possessio, ex iure prætorio descendit. & bonorũ possessio intra annum a morte testatoris, uel intra centum dies petenda est; hæreditas uerò a nullo petitur. Bonorum autem possessio, alia ex testõ, alia ab intestato est. Ex testamẽto uerò est alia secundùm tabulas alia contra tabulas. B Secundum tabulas est, [7] † quam prætor scriptis hæredib pollicetur. Contra tabulas, cùm contra tabulas testamenti promittit. Ab intestato [8] † uerò bonorum possessiones, unde liberi, unde legitimi, unde decem personæ, unde cognati, unde uir, & uxor. De bonorum autem possessione, plura dicere necessarium nõ duximus, eò quòd iure ciuili ex cõstitutionibus principum omnes cognati succedere possunt.

6 † l. 2. D. eo.

7 † l. 2. D. de bo. poss. secun. tab.

8 † l. 1. in prin. D. si tab. testa. nulla extab.

¶ ARROGATIONE AVTEM uniuersitatem quærimus, cùm aliquem sui iuris nobis adoptamus. Tunc enim non solùm arrogatus, sed etiam omnia eius bona nostræ potestati subijciuntur. quod quomodo possit fieri, in tractatu adoptionum dictum est.

¶ DE EO, QVI libe. cau bona addicuntur.

a Quia de reb. actũ est, restat vt de actionibus dicatur, quarum mater est obligatio.

¶ DE PACTIS.

b Remouentur inutilia pacta, remouentur nuda, quibus ex cau. pacta non valent.

c Pactum de futura hæreditate est, veluti si paciscor cum Titio, vt me hæredẽ instituat. huiusmodi autem pactum idcirco non valet, quia libertatem testãdi quam vnusquisque in supre ma voluntate debet habere, quantum in ipso est, videtur auferre.

¶ DE CONTRACTIBUS.

d In Mutuo id agit, ut rei dominiũ trãsferatur. Commodatũ ad utendũ datur. Depositum ad custodiendum pignus causa utilitatis.

¶ DE MVTVO.

1† §. 1. Inst. de reb. ... gene.

e Si enim aliquis det equum, & equus sibi reddatur.

f Generaliter condictiones dicuntur omnes in personã actiones. §. appellamus. Insti. de act. est enim condicere, in personã agere. Specialiter uero dicuntur cõdictiones, ut cõdictio indebiti, condictio sine causa, uel ex iniusta causa, condictio furtiua, condictio ex l.

2† l. 2. D. de act. & obli.

3† l. 1. ff. ...

¶ DE COMMODATO.

4† Hac di stinctione accipias to to tit. de cõ dic. ob tur. cau.

¶ BONORVM ADdictione nobis quæritur hæreditas, cùm plures in testamento libertate donati sumus, & à scripto hærede hæreditas non aditur. Tunc n. sententia iudicis vni nostrũ desideranti conseruare libertates, bona addicuntur causa conseruandarum libertatum.

PARS TERTIA, siue Liber III.

DE OBLIGATIONIBVS.[a]

SVperest, vt de obligationib. dispiciamus. Obligatio est iuris vinculum,[1] † quo necessitate alicuius rei soluẽdæ adstringimur. Obligationum autem genera[2] † quatuor sunt. Aut enim ex contractu nascuntur, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut ex quasi maleficio. Contractus autem est pactũ, quod parit actionem.

¶ PACTVM [3] † VERO est duorum, pluriumve in idem placitum consensus. Pactorum verò alia sunt vtilia, alia inutilia. Inutile[b] pactum est, vnde nec actio, nec exceptio nascitur. Inutile pactum est aliud propter rem, aliud propter personam, aliud propter legem indictam pacto. Propter rem est inutile, cùm id, quod deuenit in conuẽtionem, est turpe: vt stuprum, vel contra bonos mores, vel contra legem: vt pactum de futura[c] hæreditate: vel impossibile, vt hominem volare: vel cùm de ea pacíscimur, de qua pacisci non licet, vt de rebus iuris diuini, præter cõcessum; vel de reb. ad perpetuum vsum populi destinatis. Sed cum res, quæ deuenit in conuentionem, est turpis, videndum est,[4] † vtrùm turpitudo sit ex parte promittentis; an ex parte eius, cui promittitur; an ex vtraq. Si n. ex parte promittentis tm̃ turpitudo est, licet id, quod deuenit in conuentionem, non possit peti: attamen solutum non potest repeti. Sin verò ex parte eius, cui promittitur tm̃, turpido est, & solutum poterit repeti. Quod em̃ ex turpi causa datum est, repeti põt.[5] † Sin verò ex vtraq; parte turpitudo versatur, possidentis melior erit conditio. In pari em̃ causa turpidudinis, melior est semper conditio possidentis. Propter personam est inutile pactum,[6] † cùm ea persona paciscit, cui pacisci non licet, vt pupillus si promittat sine tutorum auctoritate, aut prodigus, cui interdictum est bonis, sine curatoris auctoritate: aut furiosus, qui consentire non põt: qui n. nõ habet sensum, non habet et consensum. Propter legẽ indictã pacto, pacta sunt inutilia ex his causis, ex quib. & pp rem esse inutilia superiùs dictum est. Vtile pactum est qđ valet ad agendum, vel ad excipiendum: quod aũt valet ad agendum, aut parit actionem, aut informat, aut renouat.[7] † Informat actionem, cùm legẽ dat cõtractui, & fit incõtinenti. Renouat, cùm ex interuallo interponitur: veluti in his pactis, quæ contrahuntur consensu. parit verò pactum actionẽ, quod efficitur contractus.

5† Inst. & C. de inuti. stipul.

6† l. 7 D. de pact.

7† l. 1. D de oblig. & actio.

¶ EST ENIM CONTRACTVS pactum, quod parit actionem. Contractuum[8] † verò alij re, alij verbis, alij literis, alij consensu contrahuntur. Re contractus est, cum res intercedit ad contrahendum obligationem. Huius species sũt duæ: alius enim noiatus est, alius innoiatus. Re contractus nominati species sunt quatuor, Mutuum,[d] Commodatum, Depositum, Pignus.

¶ MVTVVM EST, QVOD ITA DATVR, ut ex meo tuum fiat: & quandoq; mihi reddatur tantundem eiusdem speciei,[e] & qualitatis. Mutuum autem locum habet in his rebus quæ pondere, ut aurum, argentum: numero, ut pecunia numerata: mensuraue, ut triticum, uinum, oleum, consistunt. Mutuo autem accepto, quocunq; modo amittatur, ad tantum eiusdem speciei, & qualitatis reddendum, semper tenebitur condictione[f] certi, qui accipit, uel hæres eius, creditori, uel eius hæredibus.

¶ COMMODATVM EST, QVOD daĩ utendum gratuitò: alioquin si merces interueniat, non est commodatum, sed locatio, uel alius contractus inoiatus. In re aũt commodata talis diligentia adhibenda est in custodiendo, qualem quisq; diligentissimus paterfamiliàs suis[8] † reb. adhibere solet: quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securus est. Fortuiti casus sunt, ut incendium naufragium, rapina, mors naturalis, & alia hmõi. Ita demum aũt quis fortuito casu liberaĩ tam in commodato, quàm in cæteris contractib. si in fortuito casu nulla eius culpa deprehendatur. Si aũt in fortuito casu[9] † culpa eius deprehendatur, ueluti si in uentoso tpe nauigauit, cùm in securo portu esset; & ita rem commodatam naufragio amiserit, non euadet commodati iudicium.

8† §. It. is. Insti. qui mod. re contrah. obli.

9† l. in rebus. D. commoda.

¶ DE DEPOSITO.
a Dolus, est cum aliud agitur, aliud simulatur.
b Quia si hæres damnatur ex dolo defuncti non sit infamis.
¶ DE PIGNORIB.
c Naturalis æquitas est, ut si res depereat sine culpa alicuius, dño suo depereat.
¶ DE CONTRATV. innominato.
d Idcirco hmōi actiones vocantur præscriptis verbis; quia olim vnaquęque actio prę scripta verba, & certa habebat a pretore. insolita uero posteà solennitate uerborū sublata; quæ speciale nomen sortitæ non sunt, in generali noīe descendente ex prædicta formula remāserunt.
¶ DE STIPVLAtionibus.
e Idcirco pupillus nō obligatur, cum è conuerso is, qui cum eo contrahit, obligatē et. quia meliorē conditionem suam cuiq; facere licet, deteriorem vero minimè.
¶ DE FIDEIVSSORIBUS & mandatoribus.

1† l. si ut. § nunc uidendū. D. deposi. l. quod Nerua. D. eod.

dicium. Item si moram in commodato reddendo fecerit: aut si ad alium vsum, quā cuius gratia sibi datum est, commodato vtatur, veluti argentum sibi commodatū ad cænam peregrè tulerit: quocunq; modo id amiserit, restituere cogitur.

¶DEPOSITVM VERO est, quod datur custodiendū gratuitò. In hoc autē contractu, quia nulla vtilitas depositarij, sed solummodo onus versatur, non nisi [1] † dolum,[a] & latam culpam præstare depositori, uel eius hæredi compellitur: lata culpa etiā & videtur, si minus rem depositam sua propria custodierit. Qui uerò hmōi custodiam in deposito adhibuit, quocunq; mō res amissa, vel deteriorata fuerit, securus erit. Dolum autē auctoris,[b] nec in hoc contractu, nec in cæteris bonæ fidei iudiciis hæres præstabit: nisi vel ex dolo defuncti locupletior factus sit, uel cum principali reo res fuerit inchoata. L de- Est enim certissima iuris regula, ex dolo defuncti hæredes [2] † non teneri, nisi in quantum ad eos peruenit. Hæres tamen agere poterit. Hoc aūt iud c o ex proprio dolo damnatus, infamia notatur.

2† l. unica C. ex deli. defun. in quant. hæred.

¶PIGNVS EST, quod creditori causa securitatis datur. In pignore verò, & creditoris, qa in toto est sibi pecunia; & debitoris, quia facilius [3] † sibi creditur, vtilitas continetur: & ideo non exactissimam diligentiam, vt commodatarius, nec solummodò dolum, & latam culpā, ut depositarius, sed quasi mediam, idest, exactā diligentiam creditor, vel eius hæres debitori, vel hæredi eius præstare cogitur. Hanc autē custodiam si præstiterit creditor, quocunq; fortuito casu res amittatur non tenebitur: [c] nec ob id debitum retinere poterit debitor.

3† § fi. Inst. quibus mo. re contrah. oblig.

¶CONTRACTVS Innominatus est, cùm pactum quidem obligatorium est, sed tñ noīe speciali caret. Huius species sunt quatuor. [4] † Aut. n. do, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt des: aut facio, vt facias. In his aūt quatuor innominatis cōtractibus, & in supra dictis oīb. ex solo pacto quisq; non obligatur ciuiliter, nisi res (idest, dare & facere) sequatur. Et hęc sunt pacta, quæ tñ valent ad accipiendum, non pariunt actionem, quæ & nuda vocantur & multa alia. Re autē secuta, idest, dare, vel facere, is, qui accipit, obligatur ad dandum, vel faciēdū; vel ad id, quod interest dantis, vel facientis prę standum, vel postmodum, si maluerit is, qui dedit, ad id, quod datum est, restituendum. Et si quidem do, ut des; vel do, ut facias, vel facio, vt facias, præscriptis uerbis [d] nascitur actio. Sin autē est facio, ut des, in subsidium de dolo datur. Idcirco autē in subsidium, idest, cum nullum aliud auxilium superest, de dolo datur: quia qui eo iudicio damnatur, infamia notatur. Dare autem tam in his contractibus, quam in cæteris, per quos dominia transferuntur, ita intelligitur, ut id, quod datur, accipientis sit.

4† l. naturalis. D. de præscript. verb.

¶ VERBIS CONTRAHITVR obligatio, cum solennitas verborū intercedit, ad contrahendam obligationem: hic contractus uocatur stipulatio. Est aūt stipulatio uerborum [5] † conceptio, qua is qui interrogatur, spondet se daturum, facturumve id, quod interrogatur. Dicta est stipulatio, quasi a stipite; eo quòd antiqui firmum, & ratum tenebant id, quod stipulabatur. In hoc contractu talia uerba olim fuerunt reperta, dabis? dabo. facies? faciam: promittis? promitto. fideiubes? fideiubeo. Quæ si non dicerentur, non committebatur stipulatio. Hodie uerò solennitate uerborū tam in hoc contractu, quam etiam in omnibus iudiciis sublata, quibuscunque uerbis conuenienter ad interrogationem respondeatur, connectitur stipulatio. Verba [6] † aūt ex utraq; parte intercedere oportet, alioquin nō erit stipulatio. Vnde constat mutum, surdum, absentem stipulari non posse: quoniā eum, qui stipulatur, uerba promittētis exaudire oportet. Pupillus [e] uerò si stipulatur, uel aliquo modo paciscitur, qui secum contrahit, obligatur; ipse uerò ei nō tenebit. Loquimur aūt de eo pupillo, qui eius ætatis est, ut intelligat id, quod agit; alioquin non paciscitur. hoc aūt iudicio is, qui promittit, si quidem certum est, quod promittit, ad id præstandum certi condictione tenet. Sin uerò incertū est, ex stipulatu agetur. Certum autē dicimus, quod constat pondere, numero, uel mensura.

5 † l. 5. §. 1. D. de verb. obl.

6† l. 1. in prin. D. eo.

¶PRO HIS AVTEM, a quib. stipulamur, solent alii intercedere, qui fideiussores, uel mādatores dñr. Cùm uerò unius rei plures fideiussores, uel mandatores sunt, unusquisq; [7] † pro sua tñ parte tenetur, nisi noīatim sit expressū, ut unusquisq; insolidum teneatur; ꝙ si hoc expressum est, in præsentes, qui soluendo sunt, insolidum competit actio. Onera. n. præsentiæ, uel absentiæ præsentes, & locupletes insimul sustinere debent. Ad inquirendū uerò, qui sunt locupletes necne, agēti stipulatori ante iudices omnes præsentes se exhibere debet. Nulli tamē creditori licentia permittatur antecessores conuenire, nisi cùm principali reo debitū minimè possit consequi. Quòd si reus [8] † absens, sit, tunc creditorem præfinire intercessoribus cōpetens

7† ex epistola diui Hadriani. § fideiussores. Inst. de fideiuss.

8† §. si quis igitur. in Auth. de fideius. authen. præsente. C. eo.

Cc 2 tempus

tempus oportet, intra quod debitorem principalem exhibeat: quod si tempus elapsum fuerit, & debitor sit minimè exhibitus, intercessores creditori satisfaciant: & creditor eis suas actiones, quas aduersus debitorem habebat, cedat. Quòd si tam reus, quam intercessores absint, prius in rem principalem debitoris, his deficientibus, in res intercessorum creditor mittatur, hoc obseruando, vt nec etiam hypothecariæ actioni locus fiat quousque personales actione effectum habere possint. Hæc quoque locum habeat, non solum si intercessores sint fideiussores, vel mandatores, sed sint pecuniæ [a] constitutores. Mulier autem pro alio intercedere non potest; quia succuritur ei Senatusconsulto Velleiano, nisi primam intercessionem post biennium sequenti intercessione firmet.

¶SCRIPTVRA CONtrahitur obligatio, cum scriptura intercedit, ad contrahendum obligationem, veluti chirographo emisso. Qui autem se alicui per scripturam obligat, quasi aliquod acceperit, si quidem ei posteà non numeretur, 1 † intra biennium contra agentem ex scriptura, exceptione non numeratæ pecuniæ uti potest. Biennio autem elapso, nisi intra prædictum tempus contestatus fuerit eam, ac si accepisset, conuenietur.

¶CONSENSV A CONTRACTVS fit, cùm solus consensus ad contrahendam obligationem sufficit. huius species sunt hę, emptio, uenditio, locatio, conductio, societas, mandatū. Est & præter hæc mandatum donatio, de qua superius dictum est.

¶IN EMPTIONE, ET Venditione contrahenda, pretium oportet constitui. Pretium autem constat in pecunia numerata. Alioquin si res pro re datur, non est pretium, [2] † sed aliud generis contractus. Sed si pretium constitutum fit, & postea res alia in solutum detur, constat ritè contrahi emptionem, & uenditionem. Emptio tam [3] † purè, quam etiam sub conditione

a L. debitores ex aliqua causa, & postea alius, uolente creditore, debitū i se trāsfert & se facit debitorem.

DE OBLIGATIO. scripturali.

¶DE CONTRActo ex consensu.

A Idest, cum nec res, nec uerba, nec scriptura exiguntur.

¶DE EMPTIONE & uenditione.

B Quia ex huius facto, seruus effectus non est.

C Veluti redemptionis causa captiuorū.

b Quamuis emptio propter rem, quæ deuenit in conuentionem, ipso iure, non ualeat; attamē lex ,p fauore iustæ ignorātiæ emptoris, atque odio scientiæ uenditoris, actione ex empto uēditorem facit.

c Idest, quæ fideliter cōtracta esset, de quibus pacisci licet.

d Idest, ad eam utilitatem possedendam quā secutus esset emptor, si ei tradita secūdum pactum fuisset.

e Vt si euincatur ab aliquo, qui ostendat suam esset, uel sibi pignoratam hic uenditor emendet, quanto minoris, f. emisset, si ita morbosam uel uitiosam eam scillicet hic intra annum.

D Vel aliena uel alteri obligata, esse ostendatur. E. Aut fur uel fugax ostendatur.

f Idest, si res perit ex toto, uel deterioratur ex parte.

DE LOCATIONE & conductione.

Qua

1 † l. in cō tr. C. de non nu. per.

2 † emptio.

3 † §. pen. Inst. de emptio.

potest contrahi. Sed & ita venditionem [4] † posse contrahi, admissum est, vt tanti res sit empta, quanti Titius æstimauerit. Quod si Titius æstimauerit pretium, tanti erit emptio. Sin verò Titius minimè arbitratus fuerit, arbitrio boni uiri contracta emptio intelligitur. Liberi autē hominis, licet nulli alii contractus esse nō possint, tamen emptio, & venditio contrahi potest, non solum inter ignorantes, sed etiam inter scientes, scilicet, cum pater propter ineuitabilem necessitatem famis filium vendit: quod tamen filius si emptori, aut id, quod pro se datum est, exoluerit, aut mancipium tanti operis, vel etiā ei ex operis suis satisfecerit in propria se libertate B tuebitur. Res autē diuini iuris, & quæ ad publicum vsum populi destinatæ sunt, licet, nisi ex certis causis, C nullius, fieri possint attamen si sciens venditor ignoranti [b] emptori vendiderit, ex empto nihilominus, quod si constitisset emptio, tenebitur, quod sciens emit si quidem pretium solutum est, non poterit repetere, nec ex empto ageret Donare. n. uoluisse intelligitur. Quod si non est solutum, non pōt a venditore peti. Sin verò uterque ignorauerit, non consistit venditio. Contracta aūt emptione, [c] & venditione venditor quidem ad rem tradendum, vel ad id, quod interest [d] emptori prǣstādum empti actione cōstingitur. emptor venditi iudicio ad pretium venditori cogetur, & ad usuras ex mora præstandas. Non solū aūt rem tradere venditorem oportet, verum ēt de euictione [e] cauere. Quòd si rem alienam, vel alteri obligatā D tradiderit venditor, & postea euicta fuerit, vel vitiosa, aut morbosa appareat. E & si non cauit venditor de euictione, ex empto tamen ad id, quod interest, aut redhibitoria, vel quanto minoris ignoranti emptori tenebitur. Periculum [f] verò rei emptæ traditionem, si sine culpa venditoris, aut ante moram interueniat, ad emptorem pertinet, si res vendita sit certa [5] † descriptione monstrata, veluti hominem Stichum. Aut si quis incerta descriptione vsus, ueluti hoīem, aut decem modios tritici, vel uini vendiderit, nec quem hoīem, vel qd vinum aut triticum adiecerit, & antequam trādatur, homo mortuus sit, vel vinum acidū, uel mucidū, uel triticum quoquomodo corruptum sit, de quo ipse sentiebat, ad eum periculū pertinebit. Illud ēt considerandum, ꝙ si quis rem minus dimidio [6] † iusti pretii uendiderit, emptorem uel ad rem reddendam, uel ad iustum pretium exoluendum, conuenire poterit.

¶LOCATIO, ET CONDVCTIO proxima est emptioni, & uenditioni, eisdemq; etiam regulis iuris [7] † consistit. Nam sicut emptio, & uenditio sine pretio constitui non potest, ita locatio, & conductio, nisi merces interueniat, non contrahitur: & sicut pretium in pecunia numerata constat, ita & merces

3 † l. §. C. eod.

5 † necess. fatis. Dig. de peric. & com. rei vē.

6 † l. 2. C. de rescin. vendit.

7 † l. 2. D. eo.

cēs

a Qua tenemur domino fundi pro mercedibus pignoris iure, ea quæ colonus inuehit, & dicit in fundo, licet nulla conuētio super his præcessisset.

b Ius locationis, idest, ius quod habebat in re sibi locata.

c Pro hac enim causa, ceu non ei retinere permittitur.

¶DE SOCIETATE.

d Si quid percepit, ad restituendum tenetur, si quid impēdit, potest recuperare.

e Quicquid bona fides exigit, idest, quicquid ex natura pacti alterum alteri præstari æquum est, hoc totū, licet nominatim nō sit expressum, præstari conuenit.

f Rerum furtiuarū, & generaliter omniū inhonestarum societas contrahi non potest.

g Vt vnus totum dānum, alter totum lucrum habeat, non directo damno non ualet pactum. Damnū propriè dicitur, ubi de nostro aliquid dimittimus, nō ubi nō lucramur.

h Licet contrario cōsensu utriusque, uel alterius tantum societas soluatur, tn̄ actio pro socio, etiam finitam societate, durat.

¶DE MANDATO.

i Procurator est, qui rem alienam domini mandato administrat.

K Directum iudiciū ē, quod competit mādanti contra mandatarium. Contrarium, quod mandatario aduersus mandantem.

A Velut si præceptum est, ut emat equum 20. si potest minus, ultrà dare non debet.

l Vel si Titius, quod Seius debebat, uel donauit actiones, ut uel aduersus Seium agerem, mihi mandauit, tūc enim in rem meam procurator sum; quia id quod Seio exigo, nō Tertio, sed mihi exigo.

¶DE OBLIGA. quasi ex contractu.

B Id, quod expēdit, uel liberationem ad obligationem.

m Quod debitum est iure naturali, indebitum uerò iure ciuili, repeti nō pōt: nisi fauore soluentis iure ciuili sit indebitū, uelut cū mulier pro alio intercedit, nō solum contra creditorē petētē auxilio senatuscōsulti Velleiani pōt se tueri; sed etiam ex ea causa solutū; licet iure

ces sine pecunia consistere non potest. Item sicut natura emptionis, & venditionis contigua est, ita locationis & conductionis. Differunt tamen, quia in venditione de dominio tradendo agitur: In locatione verò non de dominio rei, sed de vsu agitur: In hoc autem contractu maximè bona fides exigitur; & ideo si quid conductor deliquit, siue plus debito percepit, hoc totum locatori, locati actione, ad vsum rei tradēdum, uel ad hoc, quod interest eis præstandum, tenetur, & conductor si quidem colonus sit, & per continuum biennium debitam pensionē locatori non soluerit, non solum locati, & Seruiana [a] tenetur, sed etiam ius locationis [b] admittit, nisi communis sterilitas [c] regionis, & improuisa acciderit.

¶ SOCIETAS EST pactum de alicuius rei communicatione. Ex hoc autem pacto mutuæ nascuntur actiones, quæ vno nomine p̄ socio vocātur; quibus socius socio, si quid deliquit, si quid percepit, [d] si quid in societata impenderit, & generaliter quicquid bona fides [e] exigit, prestare cogitur. Custodiam verò talem pro ea exhibebit, qualem suis rebus adhibet. De se enim queri debet, qui sibi parum idoneum socium elegit, hoc ita est, nisi se diligentem esse promisit: tunc enim diligentiam præstabit. Societas autem, & unius rei, & totorum bonorum [f] cōtrahi potest. Item si unus rem, alius operam suam confert, constat societatem contrahi posse. Partes autem in societate, si quidem expressæ sint, hæ seruentur. Sin uerò minimè expresse sunt, æquales erūt. Sed ita pacisci admissum est, ut unus [g] ex sociis maiorem partem lucri, damni minorem sentiat. Finitur autem societas morte socii, capitis diminutione maxima, & media, interitu etiam rei contraria voluntate. [h] Inuitus enim in societate, uel in communione nemo stare cogitur.

¶ MANDATVM est pactum de negotio gerendo gratuitò. Contrahitur uerò mandatum quinque modis, uel gratia mandātis tantum, uel gratia mandantis, & eius, cui mandatur, idest mandatarij, [i] uel gratia utrisque, & aliena: uel mandantis tantū, & aliena: uel mandatarii tantum, & aliena. Quod [1] † si gratia mandatarii tantum interueniat, mandatum non est, sed consilium: & ideo non est obligatorium. Mandatum non suscipere [2] † cuilibet liberum est. Susceptum autem consummari debet, uel quam primum renunciari, ut salua sit utilitas mandati. Postquam enim susceptum est: is, qui suscepit, idest, procurator non solum de gestis, sed etiam de gerendis, tenetur. & si quid dolo, uel culpa eius commissum est, siue quid ex mandato percepit, iudicio mandati directō [k] præstare debet. Si quid uero ex suo in negotio gerendo iustè expendit, contrario iudicio mandati cōsequetur. Legem A in mandato dictam transgredi non debet, Mandatum tam morte, quam duabus capitis deminutionibus itē prohibitione domini (nisi uel in rem [l] suam factus sit procurator, uel se administrationi miscuerit) finiri constat.

¶ QVASI EX CONTRACTV obligatur quis, cum pactum quidem non intercessit: attamen inter aliquos ne otium gestum est, ex quo alterum alteri obligari, æquum est; ueluti cum quis alicuius curam, uel tutelam gesserit: licet enim inter pupillum, & tutorem nullum pactum intercesserit; attamen pro reddenda administrationis ratione, tutelæ iudicio directò tutor conuenietur. In qua ratione non solum gesta, sed etiam gerenda uenient. Si quid uerò ex suo pupilli iure expendit, uel si cui propter pupillum obligatus est, contrario iudicio tutelæ B consequetur. Idem inter curatorem, & adultum est. Item is, qui absentis negotia gessit, ad reddendam rationem directò negotiorum gestorum iudicio ei, cuius negotia gesta sunt, quasi ex contractu tenebitur. Sed is de gerendis non astringitur, nisi cum alius uellet ea gerere, ipse se obtulit. Si quid uero de suo in gerendo expendit, contrario iudicio negotiorum gestorum is, cuius negotia gesta sunt, restituere compelletur. Item is, cui indebitum iure ciuili, & naturali, [m] uel naturali tantum, per errorem solutum est, nisi ex ea causa solutum sit

1 † l. 1. D. eo.

2 † § mandatū. Inst. eo.

re naturali sit debitũ quia eius fauore S.C. factum est poterit repetere. Si uero nõ fauore soluentis, sed alia cã si indebitum iure ciuili tm̃, non potest repeti, uelut cum filiofamilias mutua pecunia contra decretum amplissimi ordinis data sit. licet n. creditor petere non possit, attamẽ ei soluta repeti non põt. Qđ ex cã transactionis iudicati, uel ex qua lis inficiando crescit, soluitur, & si indebitũ sit, repeti non põt.

a Transactio est pactum de re dubia, ob aliquid datum, uel promissum.

¶DE COMMVni diuidundo.

¶OBLIGATIO quot modis tollatur.

b Oblatũ, idest, prius offerret creditori debitor, qđ si nec tunc accipiet, deponit id, quod debet in ædem publicam, uel ecclesiam, & si quidem pecunia est, consignabitur, & liberabitur.

¶DE ACCEPTIlationibus.

c Veluti si re connexa est, resoluitur. si uerbis, uerbis. si consensu, consensu. si literis, literis.

d Quæ solo consensu contractæ non sunt.

¶DE COMPENsatione.

¶DE ACTIONIbus. quæ ex maleficio nascuntur.

¶DE FVRTIS.

DE

sit ei, ex qua lis inficiando, vel ex causa transactionis,[a] vel iudicati ad restituendũ id quod accepit, indebiti cõdictione, quasi ex cõtractu obligatur. Quòd enim ex meo apud aliquem est sine causa, vel iniusta causa, vel turpi; si mea turpitudo non intercedat, condicere possum.

¶ITEM SI IN CONmunionem aliquam incidimus sine nostro pacto, ad personales præstationes p̃standas, quasi ex contractu obligamur.

¶TOLLITVR AVTEM omnis obligatio solutione eius quod debetur, non solùm debitore soluente, sed etiam quolibet pro eo ipso, etiam debitore ignorante, & inuito. Item si quis aliud pro alio soluerit voléti creditori, constat obligationem perimi. Quod si creditor id, quod ei debetur, noluerit recipere, oblatione, & depositione, cum consignatione habita in ædem publicam, sacram, inuito creditore, obligatio tollitur: nec amplius esse debitorem, vel eius hæredes, quocunque modo res deposita, & consignata amissa sit, poterit mouere actionem, nisi in deponendo dolo, aut culpa debitor versatus sit.

¶ITEM ACCEPTIlatione tollitur obligatio, quæ verbis cõtracta fuit. Est autem acceptilatio, verborum conceptio, qua is, cui promissum est, per stipulationẽ debitore interrogante, vtrùm [1]† quod ei per stipulationem promissum est, habeat acceptum, & se recepisse profitetur. Omnes autem [2]†obligationes acceptilatione possunt tolli, si in stipulationem ductæ nouantur. Item hæ obligationes, quæ solo consensu contractæ sunt, contrario consensu dissoluuntur. Consentaneum est rationi, eodem modo [c]dissolui obligationem, quo modo cõnexa est. Cæteræ [d]autem obligationes, licet pacto, ipso iure communi tollãtur: attamen per exceptionem pacti conuenti elidũtur. Item si quis creditori, vel debitori suo hæres extiterit, pro ea parte, qua hæres est, sublata est actio confusione.

1† §. 1. In sti. quibus modis tol. oblig.

2† l. 2. D. de accepti la.

¶ITEM COMPENSATIONE tolli obligationem constat. Est autem compensatio, [3]† debiti, & crediti inuicem contributio. Id verò debitum compensari potest, de quo nulla quæstio est, siue naturali iure, & ciuili debeatur, siue tantum naturali. Contrà in rem tantum actionem, nulla admittitur compensatio, ne inuitus quis rem suam cogatur vendere.

3† l. 1. D. co.

¶EX MALEFICIO NASCVNTVR obligationes, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, ex iniuria contumelia.

¶FVRTVM AVTEM EST contrectatio faudulosa, [4]† quæ fit, inuito domino, alienæ rei vsus possessionisvè. Dictum est autem furtum, a furuo, eo quòd absconsè fit, & plerunq; nocte, vel ab auferendo: vel a Græco sermone, quo fures appellantur φῶρες, ἀπὸ τοῦ φέρειν. Furtorum genera duo sunt, manifestum, & nec manifestum. Manifestus fur est, qui cum ipsa re furtina deprehenditur, vel eo in loco, in quo furtum fecit, vel antequam perferret eò, quò dest nauit. Nec manifestus quis sit, ex hac ipsa definitione perpenditur. furtum autem non committitur, nisi animum furandi quis habeat. Itaque si equum mihi commodatum vsque ad certum locum, longius duxero; si quidem putaui me id facere, nõ inuito domino, etiam si dominus noluerit, furtum non committitur. Item si, domino volente, id feci; ego verò id, domino volente, putaui me facere, furtum non committi constat. Furtum enim, nisi inuito domino, non committitur. Planè si seruo alieno [5]† persuasero, vt quasdam res domino furto surripiat, & ad me perferat: seruus autem, domino sciente, & concedente faciat, non solum furti, sed etiam serui corrupti placuit hoc casu actionem dari. Liberorum etiam hominum furtum fieri posse placuit, veluti si quis liberos nostros nobis furetur. Item rei sacræ, & religiosæ furtum committitur. Non solùm autem alienæ rei furtum fit, sed & propriæ ipsius: [6]† veluti si debitor pignus a creditore surripuerit. Furti autem tenetur non solum qui furtum fecit, sed etiam cuius ope, & consilio furtum factum est; veluti qui scalas fenestris ad furtum faciendum apposuit. Pœna manifesti furti, tam ex lege 12. tabularum, quàm ex edicto prętoris, quadrupli [7]† est. Nec manifesti, dupli, & extra quadruplum, vel duplum, rei persecutio non est, quàm vendicando, vel condicendo, is, cui furtum factum est, poterit petere. Hæc autem actio hæredi quidem datur. In hæredem verò non competit, nisi vel cum actore lis contestata sit, vel locupletius eius patrimonium factum est. Est enim regula iuris, pœnales actiones ex maleficijs in hæredes non trãsire. Hac actione damnatus, [8]† infamia notatur.

4† l. 2. D. de furtis.

5† l. si quis seruo. C. de furt.

6† §. aliquãdo. Instit. de obl. quæ ex de l. nas.

7† §. ex maleficijs. Inst. de ac. l. si quis. §. f. ff. de furt.

8† l. athletas. §. ff. de infam.

hæres

1† l. furti. §. si quis. D. eo.

¶ DE RAPINA, & ui bo. rapt.
¶ DE DAMNO, & lege Aquilia.
¶ DE INIVRIIS.
a In arbitrio posita, non certa quantitate terminata.
Idcir-

hæres[1] † verò non vtiq;. Ei aût generaliter cōpetit hæc actio, cuius interest, rem saluam fore, siue sit dominus, siue non. Nec ēt aliter domino competit, quàm si eius intersit.

¶ QVI RES ALIENAS RAPIT, tenetur ēt furti. Quis enim magis, inuito domino, rem contrectat, quàm qui vi rapit? Nascitur autem ex hoc facto propria[2] † actio, quæ appellatur ui bonorum raptorum; quæ locum habet, etiam si vna res rapta fuerit. Est autem hæc actio intra annum quadrupli; post annum verò simpli. In quadruplo autem, vel simplo rei persecutio[3] † continetur. Ita demum autem locum habet hæc actio, si rem mobilem putans alienam, ui quis rapuerit, hac actione non tenebitur: sed ex sacris constitutionibus,[4] † is, cui res raptæ sunt, agere poterit. Quibus cauetur, si quis aliquam rem alicui possidenti, proprio nomine, sine iudice abstulerit, si quidem suam, restitutione eius rei, dominio careat; Sin uerò alienam, etiam æstimationem rei ei, cui abstulit, cōpellatur præstare. Quod non solum in rebus mobilibus, vel se mouentibus; sed etiam in inuasionibus, quæ fiunt circa res soli, obseruari sacræ constitutiones voluerunt. Liberum est[5] † autem ei, qui rapinas passus est, & priuato iudicio vi bonorum raptorum; damnum persequi, & criminaliter iudicio vis publicæ, aut priuatæ reū facere.

2† Inst. vi bo. rapt. in prin.
3† d. §. ex maleficijs.
4† l. si quis, in tantam. C. vnde vi.
5† per l. fi. D. de publ. iud.

¶ DAMNI INIVRIAE ACTIO constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est[6] † Si quis seruum alienum, vel ancillam, vel eam quadrupedem, quæ pecorum numero sit, iniuria occiderit, tantum domino dare damnetur, quanti ea res, eo anno plurimi fuerit. Secundum[7] † capitu. in vsu non est. Tertio capite, de cætero dāno cauetur, vt quāti ea res 30. proximis diebus fuerit, & intelligēdum est, plurimi emendetur. Tria ergo in lege Aquilia considerantur, damnum esse datum, et iniuria esse datum, & domino esse datum. Iniuria idcirco datum esse requiritur; quia si iure datum est, non tenebor;[8] † veluti si seruum tuū latronem (cûm aliter periculum euadere non possum) occidero; vel adulterum in ipso adulterio cum vxore mea deprehensum, si cum contestatione id fecero. Item si[9] † putator, eiecto ramo ex arbore, seruum tuum transeuntem occiderit, distinguendum est, vtrum prope viam publicam, vel vicinalem, aut in suo agro, vbi nulli erat mos eundi, id fecerit. Nam prope viam publicam, vel vicinalem, seu in illo loco, in quo erat ius eundi, id fecerit, & non proclamauerit, culpæ reus est: quòd si proclamauerit, vel in eo loco erat, in quo non erat ei ius eundi, & seruus se cauere non curauit, non tenebitur. Imperitia[10] † quoque culpæ annumeratur. Itaque si medicus[11] † seruum suum secuerit, & ob eius imperitiam, seruus mortuus est; vel si citius, quam deberet, dereliquit curationem, lege Aquilia tenebitur: hac actione non minus quis ex culpa, quam ex dolo punitur. Quocunque enim modo damnum quis, & culpam dederit, etiamsi dolo careat, hæc actio locum habet. Ita demum quis directò hac actione agere poterit, si corpus corpore læsum sit, alioquin, nisi seruo alieno persuasero, vt ibi damnum det, vtili iudicio, non directo tenebor. Item[12] † si seruo tuo persuasero, vt is se de ponte præcipitet, vel arenā frumento tuo immisceat: & is id fecerit, vtili iudicio tibi tenebor. Quod si seruum tuum compedibus vinctum, ductus misericordia soluero, & is aufugerit, neque[13] † directo iudicio, neque vtili tenebor; sed in factum in me placuit actionem dari. Licet autem actio directò soli domino competat: attamen vtilem etiam his, quibus iustè interest, dari placuit. Cûm autem libero homini, proprio corpore damnum datum est, impensarum, & sumptuum, quos in curatione fecerit, æstimationem habebit. Item operarum, quibus caruit, aut[14] † cariturus est, rationem hoc iudicio consequi poterit; deformitatis verò ratio non habebitur. Liberi enim corporis, placuit nullam fieri posse æstimationem.

6† l. ij. D. ad l. Aqui.
7† l. si seruum. § huius legis. D. eo.
8† l. 4. D. eod.
9† l. si putator. D. eo.
10† l. imperitia. D. de di. reg. iur.
11† l. qua actione. §. fi. D. ad le. Aquil.
12† §. fin. Inst. eo.
13† d. §. fi.
14† l. fi. D. de ys, qui deiecc. uel effud.

¶ GENERALITER INiuria dicitur omne, quod non iure fit; specialiter aliàs iniquitas, & iniustitia, vt in lege Aquilia, damnum iniuria dicitur contumelia, quæ à contemnendo dicta est. Iniuria[15] † autem fit non solùm cûm mala alicuius pugno percutitur; sed etiam cûm conuitium ei fit; vel cûm quis carmen vel libellum[16] † ad infamiam alicuius scripsit, edidit ve, vel edi fecit, aut scribi dolo malo. Et generaliter quoties aliquid fit, quod apertè in alicuius contumeliam pertineat, si quidem dolo malo factum est, locum habet hæc actio. Itaque si filiæ Titij, quæ Pamphilo filio Seij nupta est, iniuriam fecero, non solùm Pamphilus; sed etiam Titius, & Seius iniuriarum mecum agere poterunt. Sin autem[17] † marito iniuriam fecero, vxori iniuriarum non tenebor. Defendi enim vxores à viris, non uiros ab vxoribus, æquum est. Alijs autem personis, quæ non sunt in nostra potestate, si iniuria fiat, nos agere non possumus, nisi nominatim in nostram contumeliam facta sit. Item si libero homini, vel seruo alieno, bona fide possessis, iniuria fiat, vel etiam si seruo meo proprio, ita demum iniuriarum mihi competit actio, si in meam contumeliam apertè respiciat. Hæc autem actio arbitraria[a] est; & ideo permittitur iniuriam passo iureiurando

15† l. 1. de iniur.
16† §. 1. Inst. eo.
17† §. 2. Inst. eo.

iniuriam æstimare, taxatione habita à iudice secundum qualitatem facti, & personarum similiter facientis, & patientis: nec non etiã locus, in quo facta est, idest, vtrum [c] † in publico, aut in priuato, & locus etiam vulneris, secundũ quæ & atrox est iniuria, æstimabitur. Aliter enim est iniuria æstimanda, si senatori fiat; aliter si humili. Item aliter si in theatro, vel in senatu, aliter si in clanculo fiat; aliterque si in oculo, quàm si in pede stat, æstimabitur. Hęc autem actio, [a] quia ex iure prætorio descendit, anno terminatur: & ideo, si quis iniuriam passus intra annum non fuerit contestatus, ampliùs non poterit agere. Item si quis iniuriam passus ad animum statim non duxerit, postea agere non poterit. Sed si hæc actio ex iure descendat ciuili, veluti ex lege Cornelia, quæ cõpetit ob eas causas, quod quis se pulsatum, verberatum, 2 † domum suam vi introitum esse, dicat; etiam post annum, si ad animum statim, vt facta fuit, reuocauerit, agere poterit. Domum autem siue propriam, siue conductam, siue gratis concessam, accipere debemus. Hæc autem siue prætoria, siue ciuilis, quia personalis est, nec hæredi, nec in hæredem datur: nisi inter principales personas lis fuerit inchoata. Liberum est autem ei, qui iniuriam passus est, & priuato iudicio iniuriarum æstimationem persequi criminaliter, [b] & publico lege Cornelia accusare. Nũquam enim plures actiones (præsertim pœnales) de eadem pecunia concurrentes, altera consumit.

¶SI IVDEX LITEM SVAM FECErit, propter imprudentiam quasi ex maleficio obligatus videtur: tunc autem litem suam facere videtur, cùm iniquè sententiam dicit. Item si ex eius 3 † cœnaculo proprio siue conducto aliquid deiectum effusumve est, quod alicui nociturum videtur esse, quasi ex maleficio obligatus videtur. Item si quis eò, quà vulgo iter fit, positum suspensumve aliquid habuerit, quod si ceciderit, iter agentibus nocere possit, quasi ex maleficio tenebitur. 4 † Cùm autem iudex per imperitiam litem suam fecerit, æstimatione cõpetentis iudicis pœnam sustinere cogitur, secundum quod ei bonum, & ęquum esse videbitur.

QVARTA PARS,

siue Liber quartus.

DE ACTIONIBVS. [c]

RESTAT, vt de actionibús tractemus. Actio aũt nihil aliud est, q̃ ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

¶ ANTEQVAM DE actionib. tractemus, pauca de iudicijs proponamus. Iudiciũ ergo est cãę discussio, cum certarũ personarum interpositione. In iudicio aũt quinq; sunt cõsiderãda, persona, iurisdictio, tempus, locus, causa. Personarum quędam sunt necessarię, quędam vtiles tantum. Necessariæ sunt, sine quib. iudicium consistere non potest, hæ sunt Iudex, actor, & reus: his .n. personis deficientib. vel aliqua earum, iudicium quidem non erit. Eremodicium verò certis in casib. esse poterit, ueluti si contumaciter, 5 † post trinam edictorum solicitationem, uel post unã peremptorij edicti commonitionem ualẽtem pro omnib. abesse dignoscitur, vel si iam ferè elapso 6 † triennio à litis exordio, una parte præsente, altera qualibet absente, iudex sententiam dixerit. Vtiles tantum sunt, sine quibus quidem iudicium consistere potest, adhibitæ tamen faciliorem iudicij exitum parant; vt sunt aduocati, testes. item iudicis officiales, ut sunt apparitores, pręcones, [d] executores, assessores, scribæ. In personis communiter considerandum, quę admittantur, seu quę prohibeã tur. Hoc sciendum quod quæcunque persona, si non specialiter prohibetur, communi iure admittitur.

¶QVI AVTEM 7 † PROHIBENTVR, alij prohibentur ętate, alij morbo, alij casu, alij conditione, quidam sexu, quidam religione, quidã moribus, quidam ẽt ob specialem cãm, quidam ob familiam, quidam munere. Itẽ qui ꝓhibentur, quidam prohibentur certis causis, uel certis personis interuenientibus, quidã perpetuò. Aetate perpetuò prohibentur impuberes, ne sint Iudices, testes, aduocati. item actores, uel rei sine tutoris, uel curatoris auctoritate. Minor etiam octodecim annis aduocatus esse non potest, uel iudex. Aduocatus uerò est, qui causam suam, uel amici ante eum, cui iurisdictioni pręest, exponit. Qui autem aduocatum non habent, à iudice petere possunt.

a Idcirco iniuriarũ actio, quæ descendit ex iure prætorio, anno terminabat: quia ipsius prætoris potestas anno finiebatur: quę uero ex iure ciuili descendit, non solũ hac, sed generaliter omnes non' nisi 30. anno. curriculo finiuntur.

b Criminalis accusatio ideo dr̃, quia cuiuis de populo datur.

¶DE ACTIONIbus, quæ quasi ex maleficio nascuntur.

c Cum aliquis mecũ contrahit, uel Maleficium mihi facit, ius statim ex ipso cõtractu, uel maleficio eum mihi uincit, & obligat: quia uinculũ iuris dr̃ obligatio. Ad hoc uerò exequẽdũ, & petendum, in quo mihi uinctus est, prodictum est aliud ius, quod dr̃ actio: quo iure eum, qui debet mihi ex contractu, uel ex maleficio, ut id, quod mihi debet, soluat, cogo per iudicẽ, idest, si quis rẽ meã possidet.

¶DE IVDICIIS.

d Præcones, qui uocantur executores, qui quod iudex præcipit exequuntur. Assessores, quia assidẽt iudici. Scribæ, qui scribunt gesta.

¶ QVIBVS EX causis personæ prohibeantur. Quia

1 † §. pen. Inst. ead.

2 † l. lex Cornelia. D. eo.

3 † 1. l. D. de ijs, qui deiece. vel effud. l. 5. §. 5. D. de oblig. & actio.

4 † l. si. D. de var. & extraord. cognit. & vide Iurispru. med. Prate lib. 1. c. 19.

5 † l. contumacia. D. de re iud.

6 † l. properandum. C. de iud.

7 † l. 1. D. de postul.

a Quia per procuratores poſſunt.
b Perduellionis crimen eſt, cum quis contra perſonã Imperatoris, vel contra rempublicam molitur.
c Religio eſt diuini numinis cultus: ſuperſtitio, vana religio.
d Munus quid ſit, docet iuriſconſul. l. munus. ff. de verb. ſign.
¶DE IVRISDICtione.

ſunt. Ait enim Prætor, Si Aduocatum non habent, ego dabo. Morbo prohibentur alij ob morbum corporis; alij ob morbum animi. Ob morbum corporis prohibetur, qui diutino morbo laborat, nec etiam ſuis pedibus ſupereſſe poteſt, vt ſit iudex. Item aduocatus, niſi in propria cauſa. Teſtis verò volens admittendus eſt; inuitus autem non eſt cogendus. Item actor, vel reus ſi vult quidem eſſe, ſuſcipiat. Si mauult in ciuili cauſa procuratorem ei dare, concedatur. Ob morbum animi prohibentur, furioſus mente captus, qui generaliter per ſe nullam legitimam perſonam in iudicio conſiſtendi habent. Caſu remouentur, cæcus, mutus, ſurdus. Cœco enim non permittitur iudicem eſſe, niſi hoc ei poſt ſuſceptum magiſtratum acciderit, neque aduocatum, niſi in propria cauſa, vel ſuorum familiarium. Reus verò, vel actor quidem eſſe poterit, ſed procuratorem ei dare non denegatur. Item teſtis in quibuſdam iure ſuſcipitur. Mutus verò, & ſurdus in iudicio per ſe conſiſtere non poſſunt.[a] Qui conditione prohibentur, aut ſunt ſerui, aut liberti. & ſerui quidem nullam conſiſtendi perſonam per ſe habent in iudicio, niſi in crimine perduellionis.[b] Inter ſeruum enim, & liberum, conſtat nullum poſſe conſiſtere iudicium. Liberti verò nec patronum, nec pro patrono teſtimonium dicere poſſunt, vel eum accuſare, niſi in crimine maieſtatis. Patronus autem contra libertum teſtimonium dicere non compellitur. Sexu remouentur mulieres, ne ſint iudices, nec etiam ad poſtulandum, niſi in cauſa propria, vel filiorum ſuorum, quorum tutelam gerunt, accedant. Item in teſtamentis adhiberi teſtes minimè poſſunt. In iudicijs verò niſi adulterio damnatæ ſint, rectè admittuntur. Religione[b] prohibentur,[1] † veluti hæretici, ij nec teſtes, nec iudices, ſeu aduocati contra Orthodoxos fieri poſſunt. pro Orthodoxo tamen aduerſus hæreticum teſtimonium rectè hæretici admittitur. Item nec Iudæum Chriſtiani iudicem eſſe poſſe, vel aduerſus eum teſtis recipiendus eſt. Pro Chriſtiano, & contra Iudæum teſtis eſſe poteſt. Chriſtianus verò Orthodoxus Iudæi, & hæretici iudex, & in eos teſtis eſſe poteſt. Moribus prohibentur infames, ne iudices creentur: item ne in teſtimonio recipiantur; nec aduocati ſint, niſi cauſa ſua, & ſuorum familiarium, vel quorum adminiſtrationem gerunt. Ob ſpecialem cauſam prohibentur, ueluti propter inimicitiam capitalem. Hi contra ſe teſtes eſſe non pñt. nec accuſatores qui añ litem motam ſeparãtur. Item ſi capitales inimicitias contra patrem habuit, contra filium teſtis eſſe non poterit. Iudex autem eſſe non prohibetur: ſed ſi ſuſpectum iudicẽ quis habuerit, liceat ei epiſcopũ ciuitatis ad cauſam diſcutiendam vna cum iudice ſuſpecto aduocare. Ob familiam ius dicendi in me, vel pro me teſtimonium, præter in crimine perduellionis, non hñt filius, vel filia, nepos vel neptis, neq; omnes, qui ptãte mihi iunguntur. Amplius qui buſcunq; imperare poſſumus, vt inuiti teſtimoniũ dicant, hi nobis iure, teſtes eſſe non poſſunt. Iudex autem & pater filio, & filius patri, et ſi in eius poteſtate ſit, eſſe poterit. Munere[c] prohibẽtur milites, ne priuatorũ, aut aduocati, aut iudices, aut accuſatores exiſtãt. Et generaliter[2] † nullus ad teſtimonium ducendus eſt, niſi quẽ & vitæ dignitas, & morum honeſtas, vel vox aliorum legitimorum teſtium, commendat; & in ſumma talis debet eſſe omnis teſtis, vt fidem debitam iudiciariæ religioni omni gratiæ, & potẽtatui poſſit præponere. Quòd autem clericus aduerſus laicum teſtis eſſe non poſſit, vel econtra in capitulari legis Longobardiæ cautum eſt. In legibus autem Romanis, non memini, me inueniſſe; immo contrarium in multis locis conſtitutum eſſe cognoui.

1 † l. ſi. C. de poſtu.
2 † l. 1. & 3. D. de te ſtib.

¶ IVRISDICTIO EST IVS DIcendi ius. Hæc autem alia voluntaria, alia contentioſa. voluntaria eſt, quæ, vtraque parte uolente, expeditur, ut adoptio, emancipatio, manumiſſio. Poteſt tamen & quis inuitus manumitti. Nulli enim ciuitatem Romanam reſpuere permittitur. Contentioſa eſt, quæ per litem, & contentionem expeditur. Hæc alia mera, alia miſta. Mera iuriſdictio[3] † eſt, ut poteſtas gladij: Miſta eſt, quæ in ſe alicuius rei habet ſententiæ ditionem. Item iuriſdictio, alia propria, alia demandata, alia ex communi partium conſenſu data. Qui propriam iuriſdictionem habent, iudices ordinarij dicuntur: nec intereſt, vtrum habeant poteſtatem gladij, necne. Qui autem demandatam habent, dati vocantur; qui eam ex communi conſenſu partium habent, arbitri appellantur. Poteſt tamen idem & datus iudex arbiter eſſe. ueluti ſi ego, & Titius in Seium compromiſerimus, & poſtea à proprio ordinario, eum nobis dari iudicem petierimus. Qui autem propriam iuriſdictionem habet, demandare eam poteſt. Qui autem ſolum demandatam habet, eam mandare alij non poteſt, niſi ei à principe ſit demandata. Ait enim conſtitutio, Iudex[4] † à iudice delegatus iudicis dandi non habet poteſtatem, cum: ipſe iudiciario munere fungatur niſi à principe iudex datus fuerit. Mera iuriſdictio

3 † l. merũ imperium.
4 † l. 5. C. de iud.

¶ DE ARBITRIS.
a Ex compromisso, vt insimul inter se partes pœnam promittant, si se liberum dicit.
b Sententia ab eo dicta, qui eam iure prohibetur dicere, nullius est momenti. Omnis diffinitiua sententia, aut est condemnatoria, aut absolutoria. Omnis absolutoria exceptionem parat. condemnatoria vero omnis actionem, vt ea, quę data est non ab ordinario iudice, vel non ab ordinario dato.
¶ DE TEMPORIbus iudiciorum.
c Ceremoniæ sunt veluti eleemosynæ, ieiunia, imo est cultus Dei per actus exteriores.
¶ DE LOCO VBI quis agere, vel conueniri debeat.
d Actor in ciuili cā, accusator in criminalibus.
¶ DE

dictio demandari non potest. Item nec causa status: nec totius patrimonij controuersia.

¶ ARBITER AVTEM ex compromisso eligi oportet. Alioquin nisi ex compromisso [a] pœna adhibita, vel pignore dato eligatur, & post eam sententiam si quis dicat absolutoriam, exceptio ex sententia [b] parabitur. Sin vero condemnatoriam, actor ad exequendum non habet iudicati actionem. Sacramento verò dato arbitrum eligi noua constitutio prohibet. Arbiter ex solo cōsensu electus, diem dandæ sententiæ, inuitis litigatoribus, mutare non potest. Post diem verò statutum elapsum sententia ab eo dicta nullam obtinet firmitudinem, nisi vtraque pars consenserit.

¶ TEMPVS CONSIDERATVR in iudicijs, & in quo fieri debeant, & intra quòd finiri. Nam dies feriarum non esse iuridicos sacræ constitutiones præcipiunt. Hi sunt gemini menses, [1] † quos indulgentior annus ad requiem laboris accepit; æstiuos ad segetes colligendas; autumnos fructibus decerpendis: & hæc secundum regionis qualitatem, considerari debent. Dies quoque natalis Domini, & kalendarum Ianuarium, dies etiam epiphaniarum Christi. 40. dies, qui Dominicam Resurrectionem, auspicio cæremoniarum [c] anticipant: dies quoque Paschæ, qui septeno præcedunt numero, uel sequuntur; necnon dies Dominici, qui repetito in se numero, reuoluuntur, & Ascensionis, & Pentecostes, & Litaniarum otio emancipant. Pari quoq; reuerentia necesse est haberi natalitios Apostolorum, necnon diem ortus Imperialis personæ. In omnibus tamen prædictis diebus voluntariæ iurisdictionis effectus non prohibetur. Item criminales causæ in prædictis duobus mensibus exerceri non prohibeantur. Item causæ orphanorum, & viduarum præd cto etiam tempore agantur. Item causæ piorum locorum. Tempus, intra [2] † quod finiri debet, consideratur, idest, triennium à litis contestatæ tempore, si causa ciuilis est. Sinautem criminalis, vltra biennium non prolongatur: & si quidem reus præsto est, actor uerò absit, liceat iudici actorem commonefacere, vt vel ipse veniat, vel procuratorem mittat legitimum. Sinautem actor minimè venerit, nec procuratorem miserit, vocetur per tria edicta, per interuallum in singulis, non minus triginta dierum; & si nec tunc venerit, habeat inducias vnius anni adhuc. Quo elapso, præsente reo, litem audire iudici liceat, & consentaneum calculum proferat. Quòd si intra prædictum annum venerit, & litem agere voluer t, non tamen antea suscipiatur, quàm impensas reo præstet; iterum ad iudicium accedat. Alioquin si impensas reo soluere noluerit, & annus transierit, careat actionibus. Illa enim regula, qua cautum est, ne quis [3] † inuitus agere, vel accusare compellatur, tunc locū habet, cum actor aduersarium suum teneri in iudicio non fecit. Hæc autem locum habent, nō solum si lis contestata fuerit, sed etiam si sola admonitio, & præcum intimatio iudici facta est. Quòd si reus quidem [4] † absfuerit, vel etiam, reo absente, non instet, liceat iudici, si quidem ex contumacia reus abest, peremptorio edicto cū citare, vel voce præconia vocare, & litem (secundum iuris ordinem) finire. Sin verò reus non ex contumacia abest, & triennium iam transierit, ita vt sex menses tantum supersint, in de eum tribus edictis uocare per prædicta interualla oportet. Quòd si nec tunc veniat, causas audiat, & secundum quod iustum inueniet, sententiam proferat. Curare autem semper debet Iudex in definitiua sententia, quatenus victum victori in omnes legitimas expensas, [5] † quas victor iurauerit se in totali re fecisse, condemnet. Sinautem vndique variæ lites sint, & propter hoc alterum alteri minimè in expensis condemnare maluerit: & hoc in sua habeat potestate. Has tamen impensas victor absentis petere potest. Sinautem utraque parte præsente, vel altera iudex causam finire minimè voluerit, totam litem ex litis facultatibus sine omni inquisitione emendare cogatur.

¶ LOCVS CONSIDERATVR IN iudicijs, vbi quis agere, vel conueniri debeat. Vbi enim quis domicilium habet, aut vbi contraxerit, vel deliquit, aut vbi res sitæ sunt, si in rem agit, apud eius loci iudicem conueniri debet. Actor enim [d] rei forum, [6] † non reus actoris sequetur. Item Romæ omnes conueniri possunt, quocunque loco sit contractum. hoc tamen ex priuilegio legatis [7] † causa reipublicæ remittitur. Item apud quem iudicem quis agat, apud eum respondere cogitur. Clericus autem in ecclesiastico negotio nec agere, nec conueniri apud præsidem prouinciæ debet: sed apud proprium Episcopum debet definiri. Sinautem is, qui conuenitur, est laicus, volens quidem ante antistitem litigare, admittendus; inuitus verò non est cogendus. Quòd si in causa criminali (quæ ad ecclesiasticum

1 † l. omnes dies. C. de ferijs.
2 † l. properandum. C. de iud.
3 † l. vnica C. vt nemo inuitus ag.
4 † d. l. properandum.
5 † d. l. properandum.
6 † l. 2. C. de iurisd.
7 † l. 2. §. legatis. D. de iud.

st cum negotium non pertinet (clericus [1] † accusetur, licet in hoc casu Episcopum cognoscere, vt tamen si dignum capitali supplicio clericum inuenerit, omni clericatus honore denudatum ad puniendum iudici tradat. Sin verò clericus ante Præsidem accusetur, non liceat Præsidi ante clericum punire, quam a proprio Episcopo a clericatus honore fuerit denudatus. Quòd si ipse viderit acta non iustè constitisse, liceat ei gradus denudationem sibi legitima cautela mittere, quousque super ea re principi suggeratur, iustè finem causæ impositurо. Sin verò inter clericum, vel quemuis alium, & proprium Episcopum causa emerserit qualiscunque, primum metropolitanus adeundus est, qui secundum canones, & leges, negotium discernat. Et si quis iudicatis acquiescere noluerit, ad Patriarcham illius regionis referatur; & ille secundum canones, & leges fidem eis præbeat, & nulla pars valeat contradicere eius sententiæ. Item obseruandum, & si inter duos Episcopos eiusdem concilii, de quacunque causa lis interueniat, adhibere etiam debet in iudicando Episcopum Metropolitanum, & quosdam de Episcopis eiusdem Concilii. Sinautem contra Metropolitanum quisquam adire noluerit, regionis illius Patriarcha negotium discernat.

¶CAVSA AVTEM EST ante eum, qui iurisdictioni præest, agentis, vel rei controuersia. Hæc alia ciuilis, alia criminalis. Ciuilis causa est, quæ per actionem, vel iudicis officium [a] exercetur. Criminalis verò est, quæ per accusationem, & solemnem inscriptionem proponitur. Et primitus quidem de ciuili causa videamus. In hac autem quędam considerare oportet, quę eam præcedunt, quædam quæ insunt, quædam quæ sequuntur.

2 † *Iudiciorum ordo.* [2] † Causam præcedit actionis editio, in ius vocatio, libelli conuentio; & hoc ordine certo. Si enim quis contra aliquem actionem putat se habere, prius eum adire debet, & actionem suam, atque rationes edere, vt secum [3] † ad-

3 † *l. 1. D. de eden.*

uersarius deliberet, vtrum soluere, quod ab eo petitur, malit, an reluctandum existimet. Qui soluere voluerit, non est in iudicium vocandus, alioquin iniuriarum actor tenebitur. Quod si reluctandum putat, tunc actor iudicé adeat, & causam suam iudici exponat, & eam gestis inscribi faciat. Index verò libello conuentionis facto, p apparitorem reum in ius vocet. Libellus autem conuentionis in hunc modum fieri debet. Metellus iudex Iugurthæ. Notum sit ibi Atherbalem questum mihi de te fuisse, quod vitæ eius fueris insidiatus, cuius rei gratia te moneo, vt placitum venias, eique iustitiam facias, libellumque eius accusationis suscipias. quo subsequuto, habet reus spatium viginti dierum, in quo liceat ei, vel recusare, vel si eum suspectum habet, Episcopum loci, vel alium iudicem cum eo ad causam discutiendum aduocare: vel id, quod debet reus, intra prædictos viginti dies confiteri. & si quidem iudicem recusandum putauerit, libellum non accipiat, sed ante iudicem repræsentatus, fori præscriptione vtatur. Nemo enim neque in criminali causa, neque in tributorum exactione, neque in populari seditione a Præside prouinciæ [b] vocatus, fori præscriptione vtatur.

¶OMNIS ENIM A IVDICE vocatus ante iudicem sui copiam faciat, vt hoc ipsum sciatur, vtrum eius iurisdictioni subiaceat. Si autem libellum conuentionis acceperit, tunc personales prçstet fideiussiones, & sportulas executorum det, & subscribat contradictionis libello [c] tempus, & diem, quo eum excepit, & vsque ad prædictum spatium nullam molestiam patiatur. Sinautem prędictum tempus elapsum sit, tunc ad respondendum actori, si se non excusauit, teneatur. In ius autem vocare patronum prohibetur libertus, prçterquam si veniam edicti impetrauerit. quod si aduersus hoc facere ausus fuerit, quingentorum aureorum pœna mulctabitur. Cum autem vtraque pars ante iudicem sui copiam fecerit; tunc si quas prçscriptiones personales inter se litigatores opponere uolunt, audiantur ante litis contestationem: alioquin postea opponere non licebit, satisdationesque exponant, reus quidem iudicatum solui, & actor verò litem vsque ad definitiuam sententiam executurum. Sinautem per procuratorem litigatur, tunc si de mandato dubitatur, nisi sit pater, vel maritus procurator actoris, etiam rem ratam dominum habiturum satisdatione confirmet: procurator verò rei iudicatum solui satisdet.

¶HIS QVOQVE subsecutis, actor iuret, quòd se putans habere iustam causam, venit ad litigandum. Reus uerò putans, se vti bo-

1 † *c. si diligenti. de foro comp.*

¶DE CAVSIS.

a Veluti restitutio in integrum.

b Prouincia est regio certis finibus unius iudicis officio destinata Idem ius Præses habet in prouincia, quod prætor in urbe.

¶DE IN IVS uocando.

c Idest, debet alium libellum facere, & in eo contradictionem suam, & in ultimo diem ponere, quo per executorem conuentus est. Libellus uero contradictionis hoc fine clauditur: Met. Lug relatione uestrarum literarum dicit, Athereb. de me apud tribunal uestrũ questũ fuisse, quod uitæ eius fuerim insidiatus: huius rei qui dẽ causa iudicio me sisti tali die spondeo, & contradictionis libellum mitto, & accusationis scriptum quinto Idibus ianua. apud oppidum Vaccan me recepisse profiteor.

¶DE IVREIVrando Actoris. Rei; & Aduocatorum.

¶DE

na

¶ DE SACRAMENTO dando pro suspicione.
¶ DE LITIS contestatione.
¶ DE QVAESTIONE facti, uel iuris, seu nominis.
¶ DE PROBATIONIBUS.
a Veluti cum generaliter sit prohibitũ homicidium, qui dicit, se iure occidisse probare debet.
¶ DE TESTIBVS.
b Præsumptio est fides habita de aliqua re per aliquã extrinsecam causam sufficientem.
¶ DE FIDE INSTRUMENTORUM.
c Instrumenta dicũtur scripta per excellẽtiam, eo quod nos instruunt ueritatem.
d Testes in inferiori parte subscribantur, interfuisse negotio, quod est in quæstione.

1† l. rẽ nõ nouam. §. patroni. C. de iud.

na instantia ad reluctãdum. Addant etiam, quia nec delationis, aut calumniæ, nec vexandi aduersarii causa, probationes in tota causa ab aduersario suo exigant. Aduocati [1]† etiam vtriusque partis præbeant iusiurandum, nihil se, nisi quod iustum, & vtile litigatoribus putauerint, esse in tota causa allegaturos, neque etiam dolo malo prætermissuros.

¶ QVOD SI ETIAM suspicio emerserit, quòd aliquis litigatorum aliquid dederit, vel promiserit iudici pro hac causa, iurare debet, quòd nihil dederit, vel promiserit. Quod si aliquis eorum hoc iusiurandum subire noluerit; si quidem actor est, actione cadat; si autem reus, pro condemnato habeatur. Planè si confessus fuerit aliquis, se dedisse, vel promisisse, & cui, & hoc probauerit, ipse quidem a pœna immunis erit. Conuictus verò si quidem ciuilis causa fuerit, magistratu expoliatus, promissum in duplum datum in triplo præstabit. Sin autem criminalis sit causa prius bonorum publicatione in exilium mittatur. Quòd si litigator iudicem accepisse conuincere non potest, Iudex iureiurando se expurget. Litigator verò fisco æstimationem præstet, & lis legitimo modo finiatur; & hoc si ciuilis causa fuerit. Sin autem criminalis sit, bona eius fisco publicabuntur. Causa vero legitimum finem accipiat apud competentem Iudicem. Quòd si Iudex iusiurandum dare minime voluerit, eadem pœna teneatur, qua supra litigatorem teneri diximus. Hæc autem omnia non solum in omnibus ordinariis iudiciis, sed inter arbitros locum habere volumus. Oportet etiam iudices ab ipso principio litis vsque ad finem (maximè in definitiua sententia) habere ante se proposita sacrosancta euangelia, attendentes, quòd sicut iudicant homines, sic iudicabuntur a Deo. Principium vero litis, est litis contestatio.

¶ LIS AVTEM contestata tunc videtur, cum vtraq; parte præsente, vnus proponit, alius contradicit, [2]† Hac autem contestatione, actiones, quæ temporales erant, vel quæ in hæredem transire non poterant, seu quæ iam fori præscriptione exclusæ erant, & in hæredem perpetuæ efficiuntur, nec vlla nisi tricennali præscriptione, post litis contestationem habitam; excludũtur. Hoc idem facit precum porrectio, episcopalis admonitio, & quædam alia. Litem autem cõtestãdo, res in cõtrouersia deducitur.

2† Docto. in l. cũ notiss. C. de trã sact.

¶ CONTROVERSIA [3]† verò triplex est: aut. n. erit facti, aut nominis, aut iuris. Facti controuersia est, cum de facto quæritur, vt feci sti hæc? non feci. Hæc a rhetoribus cõiecturalis appellatur. Iuris quæstio est, cum de facto quidem constat; de iure vero dubitatur. Hæc & generalem, & translatiuam includit. Nominis est quæstio, cum de facto, & iure facti constat, de nomine eius facti dubitatur, si auferaĩ res sacra de ecclesia, & vnus dicat furtum esse; alius vero sacrilegium appellet, hæc in se diffinitiuam includit vicissim.

3† Fabius lib. 3. c. 13. & lib. 7. c. 3. 4. & 5.

¶ CVM VERO quæstio facti est, qui dicit, factum esse aliquid, probare debet. Ei enim incumbit [4]† probatio, qui dicit, non qui negat. Factum enim negantis naturali iure, nulla est probatio. Si verò iuris sit questio, qui negat ius, probare debet, nisi generalis prohibitio [a] sibi obsit. Si vero nominis est quæstio, qui aliquod emolumentum cõsequi vult ex nomine, probare dẽt. Item considerandum gñaliter, quòd q agit, vel accusat, probare debet. Ait. n. constitutio, [5]† qui accusare volunt, probationes habere debent: & post pauca: Actore n. non probante, qui conuenitur, & si nihil præstiterit, obtineat. Item alia constitutio. [6]† Res alienas possidens, licet nullam iustam cãm possidendi habeat, tamen non, nisi implenti intentionem suam, restituere cogitur. Non solum autem, qui ab initio agit, probare debet sed etiam reus, si excipiat, [7]† probare debet. Reus. n. in exceptione actor est. Probantur verò quæstiones, si quidem facti sunt, testibus, instrumentis consentiente fama, præsumptionibus, indiciis.

4† l. 2. D. de probat.
5† l. qui accusare. C. de edẽ.
6† l. fin. C. de rei vendic.
7† l. in exceptionib. D. de proba.

¶ IN TESTIVM probatione considerãdũ, quòd vbi numerus testium specialiter non exigitur, duo [8]† sufficiunt. Vox [9]† autem vnius solus testis nullo modo ad probationem est idonea, ad præsũptionem [b] faciendam põt admitti. Et hic considerãdum, vt nullus sit testis, iudex, vel actor. Nullus. n. duas personas in iudicio necessarias in eodem iudicio habere potest. Item omnis testis iuratus testimonium [10]† dicat, & antequam ad dicendum testimonium accedat, separetur, [11]† & vtrum verisimile, & cõcordãs testimonium alterius testis dicat, discutiatur. Quòd si plures testes sint, & discordãt, tu honestioribus [12]† credẽdũ est: a reliquis si viles sint personæ, per tormenta veritas exigenda est.

8† l. vbi numerus. D. de test.
9† l. iurando. C. a.
10† d. l. iurandi.
11† generaliter dine per l. nulla. C.
12† l. ob carmen. D. eod.

¶ INSTRVMENTIS [c] questio probatur, cum scriptum aliquod ad probandum factum, quod in quæstione est, indicitur. hoc autem tale esse debet, vt tabularii publici conscriptione, & testium [d] subscriptione roboretur. Quod si ta-

¶DE ACTIONIbus, quæ ex obligatione naſcuntur, dicuntur in perſonam quæ ex rei detentione, iurein uocantur.
a In perſonam idcirco dicuntur actiones, quæ ex obligatione naſcuntur; qa quocunque modo res, in quam obligatur, quis alienet, perſona tamen eius, qui debet, obligata permanet, quouſq; mihi ſatisfaciat. At uerò ſi in rem actione mihi aliquis tenetur, fortè, quia rem meã poſſidet: quocunque modo ſine dolo ſuo deſinat poſſidere, amplius non mihi tenebitur, ſed aduerſus eum, qui cœpit poſſidere, actionem intendam in rem.
1† l. placuit. C. de iud.
A Quæ competunt in perſonam ſcilicet re, uerbis, literis, conſenſu.
2† l. 1.
¶EX QVO IVre proficiſcatur actio.
b Ex iure prætorio, uel ciuili cui competit actio.
B Ex maleficio, ut furto, rapina.
¶ADVERSVS quem competat.
c Ideſt, ex ea cauſa, ut ex tumultu, incendio, ruina, naufragio.
¶ Conuenitur ſi dolo deſijt poſſidere, ac ſi poſſideret.
¶ QVID IN actionem uenit.
e Actiones ex contractu ſunt commodati, depoſiti, pignoratitia, mandati: quaſi ex contractu ſunt tutelæ, negotiorum geſtor.
Omnes

ſi tabularij conſcriptionem non habent, teſtium ſacramento firmetur. Sin verò & teſtes, & tabularius mortuus ſit, dubitatio autem emergat, vtrum tabularius ſcripſerit, tribus publicis inſtrumentis, & de quibus dubium non ſit, dato ſacramento comparantis, comparatio fiat literarum. Cum autem quæſtio iuris eſt, per ius ſcriptum, vel per æquitatem, vel per ſimile probari debet. Sin verò æquitas iuri ſcripto contraria videatur, ſecundum ipſam iudicandum eſt. Ait enim conſtitutio:[1] †placuit in omnibus rebus præcipuam eſſe iuſtitiæ, æquitatisque, quàm iuris ſtricti rationem. huic.n. aduerſari videtur conſtitutio[2] †poſita in primo libro Codicis, titu. de legibus, & conſtitutionibus, inter ius, & æquitatem interpoſitam, interpretationem nobis ſolis, oportet, & licet inſpicere. Cum autem nominis eſt quæſtio, per definitionem, vel per ſcriptam legem probari oportet. Viſo autem qd ſit iudicium, & eius cauſa, cætera, quæ ſequuntur, ad tractandum de actione redeamus.

¶IN ACTIONE oportet inſpicere, ex qua cauſa naſcatur, ex quo iure proficiſcatur, cui competat, aduerſus quem, & quid in eam veniat, & iudicis officium in ea.

¶NASCITVR AVTEM omnis actio ex obligatione, vel rei detentione. Ex obligatione naſcuntur omnes perſonales [a] Actiones. Obligatio autem quibus modis contrahitur, ſuperius dictum eſt. Ex rei detentione naſcuntur actiones, cum perſona quidem nullo modo obligata eſt, ſed in rem, quam poſſidet, aliquod mihi ius dico habere, & hę actiones vocantur in rem. Harum alię ſunt ciuiles, aliæ prætoriæ. Ciuiles alias de vniuerſitate, alias de re ſpeciali. De vniuerſitate ciuiles actiones proditæ aliæ de petendum, aliæ ad diuidendum. Ad petendum prodita eſt petitio hæreditatis, quæ competit hæredi ad petendum hæreditatem. Ad diuidendum[3] †prodita actio familiæ erciſcundæ, quæ hæredi competit ad diuidendum. In rem[4] † ſpecialem ad petendum prodita eſt vendicatio, quæ domino competit ad rem ſuam petẽdam. Ad diuidendum,[5] †ſpecialis eſt communi diuidendo, quæ eis competit, qui rem aliquam cõmunem habent. Item in rem ciuilem eſt finium[6] †regundorum, quæ datur eis, qui confines agros poſſident, ad fines diſtinguendos. Iure prętorio proditæ ſunt actiones in rem, veluti de ſeruitutibus prædiorum vrbanorum, & ruſticorum. Item publiciana,[7] †quæ datur bonæ fidei poſſeſſori. Item Seruiana, & quaſi Seruiana quæ etiam hypothecaria vocatur. Per Seruianã autem experitur[8] † quis de reb. coloni, quæ domino fundi pro penſionibus obligatæ tacito iure videntur. Quaſi Seruiana, qua creditor de re ſibi pignorata experitur, quæ hypothecaria vocatur. Inter pignus verò, & hypotecam nihil aliud intereſt, niſi quia pignus ſine traditione fieri, in hypotheca verò poteſt.

3† l. 1. ff. fam. erisc.
4† l. in rẽ actio. D. de rei vendi.
5† l. communi diui.
6† l. 2. l. 4. §. fi. D. fin. regum.
7† l. 3. D. de pub. in rem act.
8† §. item Seruiana. Inſti. de actionib.

¶EX QVO IVRE proficiſcitur actio, [b]ſi quidẽ ex contractu eſt, ei qui contraxit, vel hr̃di eius. Sin verò ex maleficio, [B]ei, qui maleficium paſſus eſt, vel hr̃di eius, p̃ter actionem iniuriarum, q̃ nec hæredi, nec in hæredem datur: & ſi q̃ ſũt ei ſimiles. Quòd ſi in rem ſit actio, ei competit, qui ius in ea re, quę petitur, habere dignoſcitur, & hæredi eius, niſi in perſona ius cohæreat, vt vſusfructus, vſus, habitatio.

¶ADVERSVS QVEM competit? ſi quidem ex contractu eſt: aduerſus eum, qui contraxit, uel eius hęredem, niſi ſit depoſiti, de quo lis creſcat [c] in inficiando. Si uerò ex maleficio, aduerſus eum, qui maleficium fecerit, uel eius hæredem poſt litis conteſtationem. Sin uerò in rem ſit, aduerſus eum competit, qui poſſidet, uel q dolo fecit, quominus poſſideret. Dolus enim ſemper pro poſſeſſione [d] habetur & eius hærede.

¶ QVID IN ACTIONEM uenit? ſi quidem in perſonam eſt ex contractu, uel quaſi contractu, uidendum eſt, utrum contractus talis, uel quaſi contractus ſit, unde mutuæ naſcantur obligationes, ut ſunt commodatum, depoſitum, pignus, mandatum, tutelæ, negotiorum geſtorum. Ex his enim omnibus prædictis, duplices[9]† naſcuntur actiones; una directa, altera contraria. Directa actio[10] †eſt, quæ datur domino rei, ueluti commodanti, deponenti, debitori, mandanti, pupillo, ei, cuius negotia geſta ſunt. Contraria eſt, quæ datur his, qui rem geſſerunt, cõmodatario, depoſitario, creditori, mandatario tutori, curatori, negotiorum geſtori. Et in directis quidem actionibus uenit res, quæ in conuentione poſita eſt, ut præſtetur, ſeu reſtituatur. Item dolus, & lata culpa ſolummodo in quibuſdam, ueluti in depoſito, & etiam in pro ſocio: utrunq; in quibuſdam,

9† notatur in rubri. C. de obli. & actio.
10† l. ſi mãdatum. C. de nego. ge.

busdam, dolus & omnis culpa, & diligētia, vt in pignoratitia, mandati, tutelæ, negotiorum gestorum. In alijs exactissima diligentia, vt in cōmmodato. In contrario iudicio venit hoc, quod impensum est. In venditi iudicio conuenit pretium. In empti verò res vendita; & si quid in ea deliquit dolo, uel culpa, ueniunt etiam accessiones. Itē in locati actione uenit merces, & delictum; & custodia diligens, uenit ipsa res, quæ locata est. In conducti iudicio uenit, si quid impendit, si quid deliquit. Et notandum, quòd omnes prædictæ actiones [a] ad interesse spectāt, ut siquidem hoc, quod in natura actionis est, præstet reus cum suis accessionibus, absoluatur. Sin autem, ad interesse reus condemnetur. Et notandum, quòd omnes prędictę actiones, bonæ fidei sunt. Item bonæ fidei est, ex stipulatu, [b] quæ B competit mulieri ad acquirendam dotem. Itē præscriptis verbis, quæ competit de æstimato, & ea, quæ ex permutatione. [c] & hoc sciendum generaliter, quod in omnibus bonæ fidei iudicijs, nō solum res, quæ est in conuentione, uenit, sed omnes personales præstationes. Item omnes accessiones. Item quicquid alterum alteri, ex bono, & æquo præstare conuenit. Item si pecunia est, usurā [d] ex mora præstari conuenit. In alijs autem ex cōtractu, ueluti in condictione certi, quæ descendit ex mutuo, & in stipulatu, præter in supradicto casu, & indebiti condictione, & in præscriptis uerbis actione, ex alijs causis præter supradictas competente, quia stricti iuris sunt, res ipsæ tantum quæ in conuentione positæ sunt uocauit, uel per errorem solutæ. Post litis autem contestationem etiam accessiones veniunt. In his autem accessionibus, quæ nascuntur ex maleficio, vel quasi maleficio, in quibusdam venit simplum, in quibusdam duplum, in aliis triplum, in aliis quadruplum. Simplum venit, velut in actione legis Aquiliæ. Item de dolo, & post annum vi bonorum raptorum. Duplum in actione furti nec manifesti, serui corrupti, & in actione depositi, ex in cēdio, ruina, naufragio, si inficiatur. Triplum, veluti si quis maiorem summam in libello conuentionis inseruit, vt viatores maiores sportulas a reo exigerent. Quadruplum consequitur, actione furti, vi bonorum raptorum. Item de calumnia, & in aliis multis casibus: vltra quadruplum, nulla actio prodita est. Per actionem verò in rem consequitur quis ipsas res, in quas intendit, & in alijs quidem venit res ipsa, quæ petitur, in quibusdam ius tantum in re, in quibusdam sola possessio. Res ipsa venit in actione iure speciali, quæ vendicatio appellatur; veniunt etiam partus, & fœtus, & fructus, & accessiones, & hoc varie secundum qualitatem possessorum. Si enim bonæ [e] fidei sunt possessores, de consumptis non tenentur: malæ fidei possessor omnium rationem reddet. In petitionem autem hæreditatis, quæ competit hæredi, solummodo contra eum, qui possidet pro hærede, C vel pro possessore, veniunt non solum res, quæ fuere defuncti, sed & commodatæ, & depositæ, & quæcunque defunctus possedit quoquo iusto modo tempore mortis, quæ non tantum personales fuere, vt vsufructuariæ. Item in familiæ [f] erciscundæ, & communi diuidundo res ipsæ ueniunt non ad hoc, ut restituantur sicut in supradictis, sed ut diuidantur: ueniunt etiam personales præstationes, non vnde per finium regundorum iudicantur. In finium uerò regundorum ueniunt res, non ad hoc ut restituantur, uel diuidantur, sed ut eorum termini erigantur. [1] f Ius in re consequitur quis actione in rem proposita de usufructu, & usu & habitatione. Item ius in re cōsequitur quis, de seruitutibus urbanorum prædiorum, & rusticorum, quæ dantur tam ex parte petentis, quàm possidentis; [g] cum in nullo alio iuris articulo possidenti actio sit prodita. Possessionem consequitur quis Seruiana, & quasi Seruiana. Per actionem uerò ad exhibendum neque rem consequimur, neque ius in re, sed tantum, ut ostendatur nobis, ut postea uendicare, uel alio modo petere possimus:

qua

a Omnes personales actiones ita sunt proditæ, vt id, quod in conuentione est, in primis per eas petamus: ut si equum ab aliquo emi, & mihi venditor non tradat, agam ex empti actione, petendo equum, ut mihi secundum conuentionem tradat. Quod si tradere noluerit, iudex eum condēnare debet, ita ut uel equum mihi tradat, vel interesse mihi præstet, i. tantum mihi præstet, quantum mihi potero ostēdere meā vtilitatem futuram ex traditione equi, veluti si eo die, quo mihi tradere debuit eum precio c. solidorum vendidi habui, cum tantum eū non nisi 40. sciuissem, c. mihi præstabit.

b Ideirco huiusmodi actiones bonæ fidei dicuntur, quia cum generaliter in omnibus actionibus, quæ nascuntur ex cōtractu, uel quasi contractu, bona fides exigatur, in his tum maximè exigitur, & ideo non solum id, quod in conuentione positū est, vel eius interesse per has, sicut per eas, q stricti iuris sunt, petitur, & fœtus, & accessiones, & generaliter quicquid ex bono & æquo alterum alteri præstare oportet.

B Siue intercessit stipulatio, siue non: iure enim tacito semper intercessisse intelligitur.

c Permutatio differt a mutuo; quia in mutuo eadē qualitas, & quantitas restituenda est. In permutatione vero, & eadem, & diuersa p stari possunt. Item mutuum constat in his rebus; quæ consistunt pondere, numero, mensura. Permutatio vero omnium rerum, corporalium fieri potest.

d In omnibus bonæ fidei iudicijs vsuræ ex mora veniunt. Moram autem facit, qui, postquam debuit soluere, interpellatus, cum nullam iustam causam habeat, noluit.

e Quicquid aliquis sperat ex bono, & æquo se consecuturum ab eo, cum quo contraxit, uel quasi contraxit, bona fides dicitur.

C Qui possidet, quia putat se hæredem cum non sit.

f Nota has dictas actiones mistas in rem, & in personas.

g Per quam possidēs negat esse Titio ius, veluti altius ædificādi.

A ctio,

a Actio, quæ dicitur condictio furtiua, competit domino ad rem sibi furatam tantum persequendam, & distat ab actione furti: quia per eam pœnam tantum consequimur, per condictionem furtiuam rem tantū furatam. Actione, quæ dicitur damni iniuriæ consequitur quis & æstimationē damni, idest, rem, & quanti eo anno, vel xxx. proximis dieb. plurimi fuerunt, quod est pœna.

¶ DE OFFICIO iudicis.

¶ DE ACTIONE in nos ex contractu filiorum, vel seruorum.

b Amplissimi ordinis decretum, idest, senatusconsultū Macedonianum: quod inhibet repetitionem eius pecuniæ, quæ data est filio familias, nisi data sit filiorum causa, vel militiæ, vel simili ratione: alias idcirco ab his mutuæ pecuniæ repetitio inhibetur, quia in hoc toties coacti à creditoribus vitæ parentum insidiabantur.

¶ DE NOXALIbus actionibus.

¶ DE PAVPERIE.

c Quæ dicta sunt de seruo, & bruto animali.

¶ DE INTERDICTIS.

Vi

qua quidem actione potest agere is, cuius interest, vt exhibeatur ex aliqua probabili causa. Item sciendum, quòd quædam actiones sunt rei persecutoriæ tantum, quædam pœnæ tantum, quædam rei, & pœnæ, quæ mistæ vocantur. Rei persecutoriæ sunt omnes actiones in rem, item in personam, omnes ex cōtractu, vel quasi contractu, præter actionem depositi, quæ competit eo nomine, cuius depositum est. Tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa contra inficiantem. Ex maleficio vero quædam pœnæ tantum sunt persecutoriæ, quædam mistæ. Pœnam tantum consequitur, quia actione [a] furti, iniuriarum, quòd metus causa, intra annum. Item de eo, quod suspensum; positumve est, quod vulgo iter facientibus nocere possit. Pœnam verò, & rem consequitur actione vi bonorū raptorum, damni iniuriæ, & alijs multis. Rem tantum consequitur veluti condictione furtiua.

¶ OFFICIVM IVDICIS est id, quod venit [1] † in vnaquaque actione exequi. Itē compensationes admittere, prçter quam in actionibus in rem, cum de ipsa re est controuersia. Item in bonæ fidei iudicijs, si pecunia est ex mora, in vsuras condemnare. Nonnunquam ipsum petentem ad taxationem rei, quæ petitur cum iureiurando admittere. Et generaliter quicquid alterum alteri ex bono, & æquo debere viderit, in id debet eum condemnare.

1 † §. præterea. Inst. de actionibus.

¶ ITEM SCIENDVM de actionibus, quod non solum conuenimur quandoque ex nostro contractu, vel eius, cui successimus, sed ex alieno, veluti ex contractu eorum, quos habemus in potestate; [2] † idest, filiorum, vel seruorum, ita demum quis ob eorum contractum in nos agere poterit, si vel iussu nostro contractum est, aut in rem nostram versum est, aut si eos tabernæ, vel alicui negotiationi prçposuerimus: aut si eos nauis exercitores fecerimus, aut peculium aliquod habere dignoscuntur actione, quòd iussu agitur, cum nostro iussu aliquis negotium cum his, quos in ptāte homines gestum est: & hac actione actor solidum consequetur. De in rem verso actione agitur, cum quòd gestum est cum prædictis personis, in rem nostrā versum est: veluti si seruo meo Titius mutuo x. dederit, & seruus omnes, vel partem eorum in vtilitatem meam vertit, & hoc iudicio, id solū, quod actor in rem nostrā versum esse probabit, consequetur. Institoria agit, qui cum seruo, vel filio contraxit, quem tabernæ, vel alicui negotiationi præposueramus, eius rei gratia, cui præpositus fuerit. Exercitoria agit, qui aliquod negotium gessit cum eo, quem naui præposueramus eius rei gratia, cui præerat. De peculio agit omnis, qui contraxit cum his, quos in ptāte habemus, cum ipsi aliquod peculium habere dignoscuntur. Peculium autem est patrimonium personæ in ptāte constitutæ. Ita demum quis de peculio aget, si contra decretum amplissimi [b] ordinis, mutuo pecunia data sit. Tunc enim creditor ad petendum nullam actionem habebit. hac autem actione tantum quis consequetur, quantum in peculio est, deducto hoc, quod patri, dominove debetur: quòd si nihil sit in peculio, hac actione nihil consequetur. Est & alia actio, quæ datur in nos ex contractu filij, vel serui, quæ tributoria appellatur. Hæc autem actio tunc locum habet, cum seruus, vel filius negotiatur in merce peculiari, & eius rei causa, cū eo aliquod negotium gestum est. Hac aūt actione [3] † pater, vel dominus non deducet id quod sibi debetur, sed cum omnibus creditoribus æquam condictionem habebit.

2 † l. 1. D. quod iussu.

3 † l. peculium autē. D. de pec.

¶ EX MALEFICIO autem filiorum familias in parentes nulla datur actio, sed ipsi suo nomine conueniuntur. Ex seruorum verò dantur actiones in dominos, quæ noxales appellantur. Est autem noxa, [4] † ipsum animal, quod nocuit: noxia verò ipsum maleficium vocatur: tamen quandoq; & ipsum maleficium noxa dicitur. hoc autem iudicio ita dominus damnatur, vt vel ipsum maleficium, veluti furtum rapinā, damnum, iniuriam ita emendet, ac si liber homo fecisset, vel seruum ipsum noxç dedat. Illud [5] † intelligendum est, si animal alicuius, velut equus, asinus, mulus, canis pauperiem faciat.

4 † §. 1. Insti. de nox. act. l. 1. D. si quadru. paup.

5 † Idē, & rectius.

¶ EST AVTEM PAVPERIES damnum sine iniuria facientis datum. [6] † Nec enim potest dici iniuriam fecisse, qui sensu caret. Ita autem actio de pauperie locum habet, si contra naturam aliquo seruore, aut feritate damnum datum sit. Hæc autem [c] toties tenenda sunt, quoties nec seruus domini iussu, vel voluntate damnum dederit, aut animal alicuius instigatu [7] † pauperiem fecerit. tunc enim & directo dominus suo nomine tenebitur, & is, cuius instigatu damnum datum est, in solidum emendare cogitur.

6 † Insti. si quad. pau. in prin.

7 † d. l. 1. §. sed & si instigatu.

¶ SVPEREST, vt videamus de interdictis. Sunt autem interdicta, [8] † formulæ, & conceptiones

8 † Insti. e. in prin.

a Vi possidet, q aliū ui expulit; clam possidet, qui sciens rem alienā, insciente domino, timens cōtrouersiam futuram, latenter possidet. Precario, qui precibus impetrauit possessionem, veluti colonus. hi omnes interdicto unde ui, agere non possunt.

b Carboniano interdicto cautum est, ut si pupillo patri uolenti succedere, generis controuersia moueatur, ueluti si dicatur non esse filius defuncti, ut hęc quæstio usque ad pubertatis annos differatur, & interim pupillus possessionē rerum hæreditariarum habeat, & unde ei alimenta præbeantur.

c Differunt tamen hæc duo interdicta, quia uti possidetis, locum habet in rebus immobilib. utrobi uero in mobilib.

¶ DE EXCEPTIONIBUS.

d Modi soluendæ actionis superius dicti sunt.

¶ DE PVBL. IVD.

¶ DE POENIS.

Si ca

1† l. 1. D. eo.

2† §. sequens. Inst. de actionibus.

3† §. in honorarijs. ff. de obli. & act. & Inst. de perpe. & tem. act.

ceptiones verborum, quibus prætor aliquid fieri iubebat, vel prohibebat. Interdictorum [1]† autem alia sunt exhibitoria, alia prohibitoria, alia restitutoria. Exhibitoria sunt, veluti de libero homine exhibendo, vel de liberis exhibendis. Prohibitoria sunt, veluti interdictum, per quod prætor prohibet fieri vim sine vitio possidenti. Item ne quid fiat in loco sacro, vel religioso, quo ius loci lædatur. Item ne quid fiat in flumine publico, vel eius ripa, quo peius nauigetur. Restitutorium est, veluti interdictum vnde vi, quod competit ei, qui vi de possessione eiectus est, cum [a] nec vi, nec clam, nec precario, ab aduersario possidebat. Item interdictorum, alia sunt [2]† comparata gratia adipiscendæ possessionis, alia retinendæ, alia recuperandæ. Causa adipiscendæ possessionis sunt comparata interdicta: veluti, Quorum bonorum, quod competit eis, qui iure prætorio hæredes existunt ad petendam hæreditatem. Item, Quorum legatorum, quod competit legatarijs ad legatorum possessionem adipiscendam. Item Carbonianum edictum, [b] quod causa adipiscendæ possessionis introductum est, quod competit puero ad hæreditarias res possidendas, quousque discernatur, an filius defuncti sit, qui toties locum habet, quoties de partu dubitatur. Retinendæ possessionis causa, comparata sunt interdicta, [c] Vti possidetis, & Vtrobi: quæ tunc dantur, cum vterque se possidere contendunt, per quod inquiritur, quis maiore parte eius anni nec clam, nec vi, aut precario ab aduersario possederit. Restituendæ possessionis causa comparatum est interdictum, Vnde vi, quod ei competit, qui de possessione vi expulsus est intra annum vtilem: vtilis annus est, intra quem copia experiundi fuit. In hoc interdicto nihil aliud quæritur, nisi si possessor, qui vi expulsus est, ab eo qui expulit, nec vi, nec clam, nec precario possidebat. Et notandum, quòd tam interdicta, quam etiam omnes actiones prætoriæ, si in rem sunt, perpetuæ sunt: si in personam, anno [3]† terminantur. Omnes verò actiones, vel interdicta ita demum locum habent, nisi vel ipso iure sublatæ sint, vel præscriptione remoueantur: vel exceptione elidantur. Quomodo autem ipso iure tollantur vel præscriptione remoueantur, superius dictum est. Nunc verò videndum, quomodo exceptione inefficaces ostendantur.

¶ EST AVTEM EXCEPTIO,[d] contra actionem, ipso iure tenentem, gratia eius, cum quo agit, ex æquitate inducta defensio, veluti hæ [4]† Doli mali, Quod metus causa, Pacti conuenti, Iurisiurandi, Rei iudicatæ, Non numeratæ dotis, Non numeratæ pecuniæ. hæ autem exceptiones tunc locum habent, cum is, qui conuenitur iure quidem stricto tenetur actione; sed ei contra ius strictum aliqua prædictarum causarum interueniente ex æquitate succurritur. Si enim non tenet actio, nullo modo locum habet exceptio. tenet verò actio donec certus modus eius soluendæ interuenit. Itaque si alicui nouum per stipulationem promisero: posteaque, ne à me petat, cum eo conuenero, uel mihi, eo deferente, iusiusandū non me sibi eadem debere iurauero: vel si iudicatum erit, me sibi decem non debere, vel si dolo id fecit, vt ego promitterem, vel metu ad promittendum me coegit; vel si ideo promisi quòd mihi eum numeraturum putaui, licet stricto iure eius contra me ex stipulatu actio teneat. Hæc enim, [5]† non nisi solutione, vel acceptilatione tolli potest: tamen petentem exceptione pacti conuenti, vel iurisiurandi, aut iudicati, aut doli, aut metus, vel non numeratæ pecuniæ, summouebo.

¶ CRIMINALIS CAVSA EST, cum crimen aliquod intentatur: vnde non pecuniarium commodum, sed vindicta personæ speratur. hæc verò non per actionem exercetur, sed per accusationem, & solennem [6]† inscriptionē. Is enim, qui aliquem accusare vult, conficere debet libellum accusationis, in quo & crimen contineat, [7]† & locum, & tempus, & diem, & nomen accusati, & quo consule factum esse ostendat, & ad iudicem deferre. In publico autem crimine cuilibet ex [8]† populo accusandi potestas datur: vnde & publica dicuntur, quasi populica, dum aliqua speciali ratione non prohibeatur. [9]† Prohibentur autem serui, liberti, contra patronos (nisi in crimine maiestatis) parentes, liberi, mulier, miles, nisi in sua causa, suorumque. Item publico crimine accusatus prohibetur alium accusare, donec se [10]† expurget. Item impuberes, & qui sensu carent. Item de adulterio accusatio contra mulierem, marito primitus, & postea propinquis defertur. Item de homicidio prius hæredibus interfecti, postea cuilibet accusatio defertur.

¶ ITEM IN PVBLICO Iudicio tria genera pœnarum consideranda [11]† sunt. Summum

4† a titulo de exceptionib. ad titulum de oblig. & act.

5† Inst. quib. mod. tol. obl.

6† Inst. de pub. iudi. prin.

7† l. libellorum. D. de accusationib.

8† Inst. de pub. iudi. prin.

9† l. qui accusare. & l. seq. D. de accu.

10† l. negandi. C. qui accusa. non poss.

11† l. aut damnum. D. de poe.

mum

a ¶ Sica, est ferreus culter: ponitur tamen pro quolibet gladio.

b ¶ Item eadem puniuntur magi, aruspices, augures, qui nocturna dæmonum sacrificia celebrant: & per incantationes dęmones inuocant, consuluntve, tempestatesque emittunt, quique homines immolant: hi autem bestijs subijciantur, aut viui vrantur, aut capite puniantur.

c ¶ Suffragia dicuntur voces acclamantium in turba.

¶ DE

mum genus est suspensio, crematio, decollatio, bestiarum subiectio. Medium genus pœnæ metallum, ludus, deportatio. Minimum relegatio, exilium, publica vincula. Omnes autem pœnæ tam publicorum iudiciorum, quàm & priuatorum molliendæ sunt, non [1] † exacerbandæ: beneficia verò exaggeranda sunt, & ideo pœnæ ad exemplum trahendæ non sunt. Sunt autem publica iudicia hæc, lex Iulia, quæ adulteros, punit capite. Item de stupro, quæ tutorem, qui pupillæ [2] † virginitatem corruperit, in exilium damnat, & res eius fisco deputat. Eadem lege punitur capite ea, quæ seruo proprio [3] † occultè se miscuerit, seruus etiam viuus igni traditur, & huius criminis accusatio etiam seruis conceditur. Item capite punientur ex sententia eiusdem legis masculorum concubitores.[4] † Lex Cornelia[5] † testamentaria quæ punit eum, qui testamentum, quive aliud instrumentum dolo malo conscripserit, recitauerit, subiecerit, amouerit, deleuerit, commutauerit, qui vt sigillum adulterinum fecerit, impresserit; quive falsam monetam, vel adulterinam fecerit; qui falsum testimonium dixerit; qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum, aliquid acceperit, dederitve; quive iudicem, vt sententiam ferat, vel non ferat, corruperit, corrũpive curauerit; qui ob sententiam dicendam vel non dicendam acceperit; honestiores personas quidem deportatione, & publicatione bonorũ: humiliores, aut in metallum, aut fortè suspensione. Serui autem post commissum, manumissi capite puniuntur. Itẽ lex Cornelia de sicarijs,[a] & veneficis,[b] quæ pœnam infligit his, qui hominem occiderint, vel eius rei faciendæ causa furtiuè cum telo fuerint; & qui venenum hominis necandi causa habuerint, vẽdiderint, parauerint, qui falsum testimonium dixerint; ob quod quis mortuus fuerit, mortisve causas parauerint. si quidem honestiores sint personæ, capite puniuntur aut in insulas deportantur.[6] † Humiliores verò aut furcis [7] † suspenduntur, aut bestijs subijciuntur. Itẽ lex Pompeia[8] † de parricidijs, quæ punit eos, qui patrem, matremve, aut aliquem ascendentem; filium, filiamve, aut aliquem de descendentibus; fratrem, sororemve, vel alium propinquũ occiderint. Hi enim immissi culeo, cum gallo gallinaceo, item simia, aut vipera, in vicinum marè, aut amnem (prout qualitas regionis tulerit) proijciantur. Item lex Fabia de plagiarijs.

1 † l.pen. D. de pæn.
2 † §. item lex Iulia. Inst. de publ. iud.
3 † l. vnica C. de muli. quæ seruis prop.
4 † l. cum vir. C. de adul.
5 † l. i. ij. vij. ix. D. de fal.
6 † l. i. D. de sica.
7 † l. i. D. de parric.
8 † l. unica, C. de ijs, q. par.

Plagium est liberi hominis furtum, quæ capite punit eos qui liberos alienos furantur. Item lex Iulia repetundarum, quæ iubet, vt iudices post depositam administrationem per [9] † quinquaginta dies in eadem prouincia morentur: & si inuenti fuerint furtis, aut sceleribus se commaculasse, omni honore exuti, inter infames habeantur. Item [10] † lex Iulia de vi publica, seu priuata, qua honestiores tertia parte bonorum amissa, relegantur. Humiles in metallum damnantur. Item lex Iulia peculatus,[11] † qua capite punitur, qui publicam pecuniam furatus, in suos usus conuertit. Est autem peculatus, furtum publicę pecuniæ. Item lex[12] † Iulia maiestatis, quæ pœnam infligit his, qui arma contra Imperatorem, vel rempublicam mouerint; cuiusve ope, vel consilio mota sunt, exercitusve in insidias deductus est; quive sine iussu Imperatoris bellum mouerit, exercitumve conduxerit, solicitauerit, comparauerit. huius quidem pœna, humiliores bestijs subiiciuntur, aut viui vruntur. Honestiores verò capite puniuntur, ac post mortem memoria eorum damnatur. Item lex Iulia de ambitu,[13] qua in insulam deportatur, qui turbam suffragiorum[c] causa conduxerit, vt aut consulatum, vel aliquam dignitatem adipisceretur; aliquid alicui dederit, vel promiserit. Itẽ publicum crimen est raptus, quo crimine puniuntur capitali sententia, qui virginem,[14] † seu viduam, vel quamlibet mulierem raptum sibi, vel alii in matrimonio, vel contubernio sociare voluerint; quive etiam ad huius factum assensum, & consilium, opemve præbuerint. Eadem puniuntur, qui virgines, vel viduas sacras, causa iungendi in matrimonio non[15] † dicam rapere, sed tantum fuerint ausi attentare. Item publico crimine, si vilior persona est, fustibus cæditur, si quis latronem,[16] † vel in publico crimine reum in domo sua occultauerit, aut Iudici tradere neglexerit. si verò honestior sit persona, iudicis arbitrio damnum patietur. Item æstimatione iudicis punientur, qui seditionem[17] † audent commouere. Item fustibus cæditur, qui iniuriam publico iudicio fecisse conuincitur. Itẽ [18] † qui sacrilegium faciunt, vel deportantur ad tempus honestiores, vel humiles in metallum damnantur. Item qui terminos [19] † effodiunt, vel exarant, vel aliò in alicuius fraudem commutant; si quidem serui fuerint, in metallum damnantur; si verò humiliores personæ, in opus publicum: honestiores in insulam, amissa tertia parte bonorum, relegantur, & damnum soluere coguntur. In omnibus autem publicis criminibus non solum is tenetur, qui facit, sed etiam qui faciendum mandat,[20] † cuiusve etiam consilio facta sunt. Item publico crimine damnatur qui se periurasse conuincitur, qui vltimo supplicio ferietur.

9 † auth. vt iudici. sine quoquo suffr.
10 † §. item lex Iulia. Inst. de publ. iudic.
11 † l. i. D. ad le. Iul. pec.
12 † l. i. & toto tit. D. ad le. Iul. maie.
13 † l. i. D. ad leg. Iul. de ambi.
14 † l. vnica. C. de rap. virg.
15 † l. si quis non dicam rapere. C. de episc. & cle.
16 † l. i. C. de ijs, qui latro.
17 † l. i. C. de seditio.
18 † l. iij. & ix. D. de pecula.
19 † l. i. C. de accus.
20 † l. non ideo minus. C. de accus.

¶ DE BONIS DAMnatorum.
¶ DE SENTENtijs, & prouocationibus.
a ¶ Excepta episcopali sententia: quæ & sine scriptis proferri potest: nisi partes, vt in scriptis proferatur, desiderauerint. hinc datur executioni, quandoiudex facit eã impleri.
b ¶ Præfecti prætorio tantum tres erant, unus in urbe, duo extrà
¶ QVI PROVOcare non possunt.
¶ INTRA QVOD tempus omnis prouocatio fieri debeat.
¶ DE CALVMniatoribus.

1 † auth. bona damnatorũ. C. de bo. proscri. & §. oportet. i Aut. de manda. princ. coll. iij.

¶ BONA AVTEM capite damnatorum, non vt olim ad lucrum præsidis pertinere debent, sed ab intestato [1] † venientibus restitui oportet. Et hæc nos summatim de publicis iudicijs dixisse, sufficiat. Alioquin in libris Digestorum seu Pandectarum diligentior disciplina paratur.

¶ NVNC DE SENTENtijs, & prouocationibus consideremus. Omnis sententia definitiua, & certam rem, vel quantitatem continere, & in scriptis [2] proferri debet. Alioquin nullas vires habebit, nec ab ea prouocandum est. Iure vero sententia data, executioni mandanda est, nisi ab ea prouocetur. Prouocatione verò sententia suspensa, executio differenda est. Prouocare autem potest quis, non solum in ciuili causa, sed etiam in criminali. Item contra omnem sententiam appellari potest, nisi is, qui sententiam dedit, sit præfectus [2] † prætorio: [b] tunc enim non prouocatio, sed retractatio locum habet. Item omnis prouocatio intra x. dies à die latæ sententiæ fieri debet, posteà non admittitur Quod autem contra omnium iudicum sententias possit appellari, Iustiniani Imperatoris nouella constitutio ostendit, titulo de appellationibus; & intra quæ tempora, &c. Omnes iudices porrectas apellationes suscipiant, nisi sit [3] † præfectus prætorio. Quòd autem intra decem dies quis possit appellare, eius noua constitutio præcipit, dicens, Omnis prouocatio siue per se, siue per alium quis velit prouocare, intra decem dies porrigatur, quos numerari constitutio [4] † præcipit ex ea die, qua definitiua sententia recitata est.

2 † l. à proconsulibus. C. de appel.

3 † in fin. princip.

4 † i Auth. de appel. & intra q̃ tẽp in uer. & sancimus.

¶ QVI AVTEM ex contumacia absunt, condemnati prouocare non possunt. Item qui in aliquo negotio bis victus appellauit, tertiò appellare non poterit. Ait enim prædicti Imperatoris noua constitutio, [5] † Prouocationes damnato non denegentur, nisi fortè ter appellare quis malueri. Nam & tertia prouocatio interdicta est. Sed nec contumaces appellare possunt.

5 † l. unica. C. ne lice. in vna, eodemq; causa.

¶ LEGITIMA AVTEM prouocatione iudices intra statutos x. dies eam recipere non recusent. & xxx. dies postquàm prouocatio subsecuta est, literas dimissorias, quæ vulgo apostoli nominantur, & etiam acta negotij apud se confecta, [6] † dare non differant. Qui si non fecerint, calculus quidem temporis transactione minimè confirmabitur. Ipse verò Iudex, & qui ministerium ei præbent, omne damnum, quod ex hac causa reus passus est, reddere cogatur, & denas libras [7] † auri, priuatis largitionibus Imperatori pœnæ nomine exoluat. hoc etiam obseruandum in omnibus [8] † prouocationibus, vt appellationes factæ intra statutum tempus; si quidem vtraque pars præsens fuerit, iudex, qui de appellatione cognoscit, sine dilatione, quæ acta sunt perscrutetur, & legitimum calculum proferat. Quòd si solus appellator intrauerit vsque ad vltimum fatalem diem, id est, vsque ad finem biennij lis differatur: quo elapso iudex legitimam sententiam dicat. Quòd si solus victor intrauerit, non solum vltimum fatalem diem, sed & tres menses, [9] † idem tempus reparationis expectet. Quòd si etiam tunc non venerit, nullatenus biennalis præscripto opponatur, sed acta considerentur, & secundum quod rectum Iudex inuenerit, sententiam ferat: & generaliter semel appellatione introducta ab vna parte, vel ab utraque, non biennalis temporis transactio, sed rei veritas priorem calculum confirmet, siue vna parte præsente, altera absente, siue vtraque præsente. Ex hoc sciendum, quòd si is; qui appellat, absens fuerit, siue vincat, siue vincatur impensas [10] † soluere cogitur. Si autem & calumniator esse conuincetur, in quadruplum eas exoluet, & perpetuæ infamiæ sub iacebit.

6 † l. Iudici 6. §. de ap.

7 † l. quoniam iudi. ces. C. eo.

8 † l. eu qui. C. eo.

9 † l. ij. C. de temp. appel.

10 † L. ii. C. de appel.

¶ EST AVTEM CALVMNIATOR, qui sciens litem ad se non pertinere, aduersarij vexandi gratia, litem mouit. Ad quos autem iudices appellare liceat, dicere necessarium non duximus; eo quòd ij, quos lex nominat, apud nos non habentur. Hoc tamen sciendum, quòd si datus iudex sententiam dederit, ad eũ, qui dederit, esse [11] † appellandum. Ab arbitrio autem, tantum communium partium consensu [12] † electo, prouocandum non esse, tam diui principes, quam etiam Iurisconsulti voluere.

11 † L. i. C. qui pos. in.

12 † L. i. C. de arbi.

F I N I S.

ἡ ἀρετὴ τῶν πρόνων κρίσική.

CAII

CAII INSTITVTIONVM LIBRI DVO.

Quorum prior de personis, posterior de rebus.

Tituli Libri Prioris.

De statu hominum.
De numero seruorum testamento manumittendorum.
De iure personarum.
De matrimonijs.
De adoptionibus.
Quibus modis filij exeant a potestate patris.
De tutelis.
De curatione.[1]†

1† curatoribus.

De statu hominum. Tit. I

OMNES HOMINES aut liberi sunt, aut serui: sed ex ipsis, qui liberi sunt, alii sūt ingenui, alii libertini. Ingenui, qui ingenui nati sunt. Libertini, qui iusta seruitute manumissi, liberi fiunt. Ingenuorum omnium vnus status est. Libertorum verò ideo non vnus est; quia tria sunt genera libertorum: [2] †quia liberti aut ciues Romani sunt aut Latini, aut Dedititii. tamē qui ciues Romani sint, qui Latini, breuiter explanandum est. ¶Ciues Romani sūt, qui iis tribus modis, id est, testamento, aut in ecclesia, [3] †aut ante Consulē fuerint manummissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuii adhibitione manumittuntur. Dedititii [4] † verò sunt qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorum facie, vel corpore quęcūque indicia aut igne, aut fero impressa sunt: & ita impressa sunt, vt deleri non possunt, ii, si manumissi fuerint, Dedititii appellantur. Sed intra hęc tria genera libertorum [5] †ideo ciues Romani meliorem statum habent; quia & testamenta facere, & ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam & Latini, & Dedititii nec testamenta condere, nec sibi ex testamēto aliorum aliquid dimissum possunt vllatenus vindicare: tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum Libertorū consequi possunt. Dedititij verò nulla ratione possunt ad ciuium Romanorum Libertorum[6]† beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, [7]†aut ante Consulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia consequuntur. Non tamen omnes domini seruos suos manumittere possunt. Nam si aliquis multa debita habeat, cuius sublātia a creditoribus teneatur obnoxia, si in fraudem creditoris sui seruos suos manumittere voluerit, collata manumissio non valet. Aut si Libertus ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni sui seruos suos manumittat, similiter data manumissio non valebit. Preterea minor [8]† quicunque viginti annorum dominus seruo suo libertatem dare non potest, nisi fortè tantū minor manumissor, cui pater suus, & mater a patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut per tè pædagogum, aut conlactaneum manumittat. Nam quamuis dominus, id est, quatuordecim annos egressus testamētum facere possit, & hæredem instituere, & legata relinquere; libertatem tamen seruis non potest in hac ætate conferre.[9]†

2† libertatum.
3† Censu. sic Vlpianus in epito. ti. 1.
4† Vlpia. titu. i.
5† libertatum.
6† ordinis beneficio.
7† Censu.
8† Vlpia. epito. tit. i.
9† Vetante lege Aelea Sentia.

De numero seruorum testamento manumittendorum. Tit. II.

Constitutum est, [10] †quantum seruorum numerū testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine. Vt si quis duos seruos habet, ambos manumittere possit. Qui verò tres, duos testamento manumittat. Qui quatuor, similiter duos. Qui sex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, decē, & quinque, decē & sex, decē & septē, similiter quinque. Qui decē, & octo, & sex. Et ab hoc numero usque ad triginta tertiā partē manumittere liceat. Qui amplius quàm triginta habuerit, vsq; ad centū quartā partē de numero seruorum manumittere potest. Qui verò plures, quā centum habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed & hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia nulli amplius, quam centum testamento manumittere liceat. Nam qui voluerit aut in Ecclesia, [11] †aut ante Consulem, aut inter amicos, aut per epistolam manumittere, potest iis manumissionibus omnem familiam iugo seruitutis absoluere. Nam si aliquis testamanto plures manumittere voluerit, quàm continet numerus suprascriptus, ordo seruadus est. Vt illis tantum libertas valeat, qui prius manumissi sunt, vsque ad illum numerum, quem explanatio cōtinet superius comprehensa. Qui vero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integrè in seruitute eos decretū est permanere. Quòd si non nominatim serui, vel ancillę in testamento manumittantur, sed confusè omnes seruos suos, & ancillas is, qui testamētū facit, liberos facere voluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili conditione, qui hoc ordine

10† Lege Furia Caninia epit. Vlpia. ti. i.
11† Censu

manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, idest in circulo, vt qui prior, qui posterior nominatus sit, possit agnosci, nulli ex iis libertatem valere manifestum est: si agnosci non potest qui prior, qui posterior manumissus fuerit. Nam si aliquis in ægritudine constitutus, in fraudem huius legis facere voluerit testamentum, sed epistolis, aut quibuscunque aliis rebus seruis suis pluribus, quàm per testamentum licet, conferre voluerit libertates, & sub tempore mortis hoc fecerit, iis, qui prius manumissi fuerunt vsque ad numerum superius constitutum,¹ †liberi erunt. Qui verò post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt. Nam si in coloniis quoscunque diuerso tempore manumisit, inter eos, qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur.

1† comprehensam.

De iure personarum. Tit. III.

ALiquæ personæ sui iuris sunt, aliquæ alieno iuri subiectæ sunt. Itaque cum ostenditur, quæ personæ alieno iuri subiectæ sint, tùc euidenter agnoscitur, quæ sui iuris sint. In potestate itaque dominorum sunt serui, quam potestatem omnes gentes habere, certum est. sed si distringendi in seruos dominis pro sua potestate permittitur, occidendi² † tantum seruos suos domini licentiam non habebunt, nisi fortè seruus, dum pro culpæ modo cæditur, casu forsitã moriatur. Nam si seruus dignum morte crimen admiserit, iis iudicibus, quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, vt pro suo crimine publicè puniatur. In potestate etiam patrum sunt filii ex legitimo matrimonio procreati.

‡2 tamen

De matrimoniis. Tit. IIII.

LEgitimæ sunt nuptiæ, si Romanus Romanã nuptiis interuenientibus, vel consensu ducat vxorem. Sed non omnes personas vxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non solum de personis, quæ nobis propinquitate coniunctæ sunt, sed etiam de adoptiuis, hoc est, adfiliatis, iussum est obseruari. Nã si p̃ emancipationem adoptio dissoluatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas. Inter fratrem quoque, & sororem, siue eodem patre ac matre nati fuerint, siue diuersis matribus, aut patribus matrimonia esse non possunt. Inter adoptiuos etiam fratres illicita sunt coniugia, nisi fortè adoptio emancipatione fuerit dissoluta. Nam si emancipatio interuenerit, nuptiæ inter huiusmodi fratres licitè contrahuntur. Fratris quoque, & sororis filiam vxorem ducere non licet. Sororem quoque patris, ac matris vxores accipere non licet. Genero quoque socrum suam, nec socero nurum vxorem accipere licet: neque vitrico priuignam, neq; priuigno nouercam. Fratres etiam amitinos, vel consobrinos matrimonio iungi, nulla ratione permittitur. Sed nec vni viro duas sorores vxores habere, nec mulieri duobus fratribus iungi permittitur: quia si quis incestas, uel nefarias, id est, quæ sunt superius compræhensæ, nuptias inierit, nec vxorem habere videtur, nec filios. Nam iĳ, qui ex huiusmodi conceptione nati fuerint, licet videantur habere, patrem verò nullatenus habere censentur, & tanquam si de adulterio concepti fuerint, computantur, qui Spurii appellantur. hoc est, sine patre filii. Regula iuris hoc continet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumat. Qui verò non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiam si mater eius statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille, qui legitime conceptus est, ingenuus nascitur. Nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater eius ex ancilla dum prægnans est, libera facta fuerit, liber nascetur. Si verò ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, seruus nascetur: quia non legitime, sed vulgò conceptus est.

Spurij.

De Adoptionibus. Tit. V.

ADoptio naturæ simillima adeò est, vt aliquis filium habere possit, quem non generauit. Et ipsa adoptio duobus modis fit. Vna, quæ arrogatio dicitur, alia, quæ adoptio. Arrogatio est, quando quis patrem non habens adoptatur, & ipse se in potestatem adoptiui patris dat. Et ideo arrogatio dicitur: quia & ille, qui adoptat, interrogatur, vtrum illum, quem adoptat, filium habere velit: & ille, qui adoptatur, interrogatur, vtrum id fieri velit. Illa verò alia adoptio est, vbi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur. Et ita ille, qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptiui patris incipit esse potestate. Nam & fœminæ adoptari possunt, vt loco filiarum adoptiuis patribus habeantur: fœminæ verò adoptare non possunt: quia nec filios ex se natos in potestate habent. Spadones autem, qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licet filios generare non possint, quos adoptauerunt, filios habere tamẽ possunt. Si quis verò filios habens se dederit

Arrogatio

Adoptio

adoptandum,

adoptandum, non solum ipse in patris adoptiui potestatem redigitur, sed & filii eius. si tamen auum paternum non habuerint, in adoptiui patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.

Quibus modis filij exeunt è potestate patris. Tit. VI.

FIlii, qui in potestate patris sunt, mortuo patre, sui iuris fiunt. Sed si hic filius. qui morte patris sui iuris effectus est, filios habeat, qui in eius post patris sui obitum erunt filii potestate. Nam si pater moriatur, & auus paternus viuat, nepos ex filio sui iuris esse non potest. quia in aui remanet potestate, qui, auo mortuo, sui iuris efficiuntur. Item si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc nepotes liberi, & sui iuris erunt, & in patris emancipati potestatem nō veniunt. Item de potestate patris exeunt filii, si pater eorum in exilium missus fuerit: quia nō potest filium ciuem Romanum in potestate habere homo peregrinæ conditionis effectus. Item filius si viuo patre in exilium missus fuerit, in potestate patris ciuis Romanus esse non potest: quia similiter peregrinę cōditionis factus esse agnoscitur. Item si ab hostibus pater captus sit, in potestate quandiu apud hostes fuerit, filios nō habebit.[1] † Sed si de captiuitate euaserit, iure postliminii omnem sicuti in aliis rebus, ita & filios recipit in potestatem. Si verò pater, qui ab hostibus captus est, in captiuitate moriatur, ab eo tēpore, quo ab hostibus captus est, filii sui iuris effecti intelliguntur. Item per emancipationem filii sui iuris efficiuntur. Sed filius masculus tribus emancipationibus de potestate patris exit, & sui iuris efficitur. Emācipatio autem, hoc est manus traditio, quædam similitudo venditionis est: quia & in emancipationibus præter illū, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario patri emancipat, hoc est, manu tradit, a quo fiduciario patre naturalis pater vnum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretii, accipit; & iterum eum, acceptis nummis, fiducario patri mancipat, ac tradit. Et sic de patris potestate exit. Quæ tamen emancipatio solebat añ Pręsidem fieri, modo añ Curiam facienda est, vbi quinque testes ciues Romani in præsentia erunt, & pro illo qui Libripens appellatur, id est, stateram tenens, & qui Antestatus[2] † appellatur alii duo, vt septē testiū numerus impleatur. Tamen cum tertiò mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patre mancipetur, & a naturali patre manumittatur: vt si filius ille mortuus fuerit, ei in hæreditate naturalis pater, non fiduciarius succedat. Fœminæ, vel nepotes masculi ex filio, vna emancipatione de patris, vel aui exeunt potestate, & sui iuris efficiuntur. Et ij ipsi quamlibet vna emancipatione de patris, vel aui potestate exeunt, nisi à patre remancipati fuerint, & a naturali patre manummissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt. Nam si remancipatum sibi naturalis pater, vel auus manumiserit, ipse eis in hęreditate succedit. Quod si habeat quis filium, & ex eo nepotes, & voluerit filium emancipare, & nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio ei s est, vt si voluerit nepotes emancipare, & filium in sua potestate retinere, hoc ei pro iuris ordine licere manifestum est. Quod non solum de nepotibus, sed de pronepotibus similiter facere potuit.

1 † *Quod.*

Emancipatio.

2 † *Antestari, Budaeo teste, est carere in testem.*

De tutelis. Tit. VII.

TVtores aut legitimi sunt, aut testamentarii. Legitimi sunt, qui pupillo per virilem sexum propinquitate coniunguntur, & qui proximior fuerit de agnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet: quia is, qui proximus fuerit ad hæreditatem, ipse proximus est ad tutelam. Testamētarii sunt, quos patres, aut aui paterni in testamēto suo tutores filiis, aut nepotibus dederint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit nec legitimus, tunc inquisitione Iudicis pupillis tutores dantur.

De Curationibus. Tit. VIII.

PEractis pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sūnt minores ætate, maiores euersores, insani. Ij qui minores sūt, vsque ad viginti, & quinque annos completos sub curatore sunt. Qui verò euersores,[3] aut insani sunt, omni tempore vitæ suæ sub curatore esse iubentur: quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

Institutionum Caij Libri prioris, de personis

F I N I S.

CAII INSTITVTIONVM LIBER POSTERIOR, DE REBVS.

Tituli Libri Posterioris.

De rerum diuisione.
De testamentis.
De exheredatione liberorum.
De substitutionibus, & secundis tabulis.
De Legatis.
De Lege Falcidia.
De Fideicommissis.
De [1] †Intestatorum hæredibus.
De obligationibus.
Quibus modis obligatio tollatur.
De obligationibus ex delicto.

1 † hæreditatibus.

Caius superiore Commentario de Iure personarum disputauit, hoc Commentario de Rebus tractat.

De rerum diuisione. Tit. I.

OMnes itaque res aut [1] nostri iuris sunt, aut diuini, aut publici. Nostri iuris sunt, quæ in proprietate nostra esse noscuntur. Diuini iuris sunt ecclesiæ, idest, templa Dei, ac patrimonia, ac substantiæ, quæ ad ecclesiastica iura pertinent. Publici iuris sunt, muri, forum, portæ, theatra, circus, arena, quæ antiquitus sancta appellata fuerunt, pro eo quòd exinde tolli aliquid, aut contingi nô liceret. sed hæc omnia in nullius bonis esse videntur: ideo publici iuris esse dicuntur. Sed & res hæreditariæ, antè quàm aliquis hæres existat, id est, quandiu dubitatur, utrum scriptus, aut legitimus hęres succedere debeat, in nullius bonis esse videntur. Præterea quædam res corporales sunt, quędam incorporales. Corporales sunt, quæ manu tangi possunt, uelut ager, mancipium, uestis, aurum, argentû, & ijs similia. Incorporales sunt, quæ tâgi non possunt: qualia sunt ea, quæ non in corpore, sed in iure consistunt, sicut est hæreditas, & obligationes de diuersis contractibus scriptæ. Et licet hæreditas, vel emptio, aut diuersi contractus res corporales in se habeant: ius tamen ipsius hæreditatis, uel emptionis, aliorumq; contractuû incorporale est. Incorporalia etiâ sunt iura prædiorû vrbanorû, vel rusticorû: Prædiorum vrbanorû iura sunt, stillicidia, fenestræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigendæ, [2] † & luminû, vt si ita quis fabricet, vt vicinæ domui lumen non tollat. Prędiorum verò rusticorû iura sunt, via, vel iter, per quod pecus, aut animalia debêt ambulare, vel ad aquam duci, & aquæductus, quæ similiter incorporalia sunt. Hæc iura tamê rusticorum prædiorum seruitutes appellantur. Item regulariter constitutum est, vt superposita inferioribus cedant: vt si quis in solo nostro sine nostro permissu domum ædificauerit, ad eum, cuius terra est, domus ædificata pertineat. Vel si aliquis in agro nostro arbores, aut vineas vel plantas quascunq; posuerit: similiter superficii [3] † solo cedat. Vel si in campo seminauerit, omnia hæc, quæ in terram alienam iactantur, domino terræ acquiruntur. Quod [4] † de chartis & pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis, vel argenteis, literis similiter eius est scriptura, cuius charta, aut pergamena fuerit. Quod & de tabellis, hoc est, si aliquis in tabella mea picturam fecerit, obseruetur: quia statutum est, ut tabellæ pictura cedat. Quòd si quis ex vuis meis, vinum, aut spicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius vinum, triticû, vel oleum est, cuius spicæ aut vuæ aut oliuæ fuerint. Si quis etiam ex tabulis alienis nauem aut armarium, aut quodcunque ad vsum pertinens, fecerit, simili ratione eius erunt, quæ facta fuerint: de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam, si ex lana, vel lino vestimenta fecerit, eius erunt vestimenta, cuius lana, vel linum fuisse probabitur. Similiter etiam si ijs omnibus superius comprehêsis quicunque in terra aliena aliquid posuerit, aut ædificauerit, aut horum, quæ dicta sunt, aliquid fecerit, illis, qui aliena præsumpserunt, hoc competit, vt expensas, vel impendia, quæ in iis fecerint, a dominis, qui rem factam vindicant, recipere possint. Acquiritur autem nobis non solû per nosmetipsos, sed & per eos, qui in potestate nostra sunt, sicut filii, vel serui, [5] † ita ut quicquid ijs, a qualibet persona donatum, vel venditum fuerit, aut hæredes fuerint instituti, [6] † idem parentibus, & dominis sine aliqua dubitatione adquiritur, præter eos filios, quibus per leges castrense peculium habere permissum est. Ij verò serui, qui in vsufructu nostro, & in proprietate alterius sunt, hoc tantum vsufructuario acquirere possunt quod opere, aut manibus suis fecerint, aut de mercedibus operis sui acceperint. nam si eis aut hæreditas, aut legatum relinquatur, aut donatione aliquid conferatur, hoc proprietatis domino, non vsufructuario acquiritur.

Iura prædiorum.

2 † aut.

Seruitutes.

3 † [illegible] superficies.

4 † quod ad chartas, & membranas adtinet.

5 † quis.

6 † id.

De Testamentis. Tit. II.

PEr vniuersitatem, hoc est, omnia simul bona acquirimus hæreditate, emptione, adoptione; quia is quem adoptauerimus, si sine patre est, cum omnibus bonis suis ad nos transit: Id quoque constitutum est, ut non omnibus liceat

1 † sed. liceat facere testamentum. Sicuti ij sunt, qui sui iuris non sunt, [1] † & alieno iuri subiecti sunt, hoc est, filii tam ex nobis nati, quàm adoptiui. Item testamenta facere non possunt impuberes id est, minores XIIII. annorum, aut puellæ XII. Item & ii, qui furiosi, id est, mente insani fuerint, non possunt facere testamenta. Sed ij, qui insani sunt, si interualla ipsius insaniç habēt, per interualla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

De exhæredatione liberorum. Tit. III.

IS, qui filium suum in potestate habet, curam agere debet, vt testamentum faciens, masculum filium, aut nominatim hæredem instituat, aut nominatim exhæredet. Nam si masculum filium in testamento præterierit non valet testamentum: si verò filiam præterierit, non rumpit testamentum filia prætermissa, sed inter fratres suos, legitimo stante testamento, suam sicut alii fratres, consequitur portionem. Si verò testamento extranei hæredes scripti fuerint, stante testamento, filia medietatem hæreditatis acquirit. Nam si facto testamento, in quo filius masculus prætermissus est, euenerit, vt, viuente adhuc patre, filius qui prætermissus est, moriatur, sic quoq; quomodo filius ille mortuus fuerit, testamentum quod factum est, non valebit. Posthumorum autem duo genera sunt. quia Posthumi appellantur ij, qui post patris mortem de uxore nati fuerint, & illi, qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo nisi is, qui testamentum facit, in ipso testamento comprehenderit; Quicunq; filius, aut filia mihi natus, natave fuerit, hæres mihi sit. aut certè dicat, exhæres sit: ualere eius non potest testamentum: quia sicut superius iam dictum est, legitimè concepti pro natis habentur, nisi quòd melior conditio est posthumæ, quàm natæ: quia nata si prætermissa fuerit, non rumpit testamentum: posthuma verò, sicut masculus testamentum rumpit. Si quis post factum testamentum adoptauerit apud populum illum, qui sui iuris est, hoc est, qui patrem non habet, aut apud Prætorem illum adoptauerit, qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita eius rumpitur testamentum. Posteriore quoque testamento quod iure factum est, id quod iure factum ante fuerat, rumpitur. Quod si facto posteriore testamento, hæres scriptus, aut ante aditionem hæreditatis moriatur, aut uiuo testatore, defecerit, aut conditio possibilis, sub qua hæres institutus est, impleta non fuerit, is, qui testamentum fecit, intestatus mori uidetur; quia testamentum, quod prius fecerat, testamēto posteriore rescissum est: & quod posterius factum est, iis rebus, quas diximus, infirmatur. Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur: ueluti si aliquis post factum testamentum capite minuatur, id est, ab hostibus capiatur, aut pro crimine in exilium deportetur. Similiter & is, qui adoptatus fuerit, testamentum, quod antequàm adoptaretur, fecerat, non valebit. Hæredes autem sui sunt, aut non sui, aut necessarii sunt, aut extranei. Sui hæredes appellantur, filij, ac nepotes ex filiis masculis, quos in potestate auus, uel pater habet. Necessarii sunt, hæredes serui, qui cum libertate hæredes instituuntur. Necessarii ideo, quia uelint, nolint, necesse est eis hæredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxij, & putant se non tantū in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi seruos suos manumittunt, & hæredes necessarios faciunt, vt quò magis hæres quam dominus infamiam incurrat: cum res eius, id est, hæreditas domini pro debitis uēditur, & creditoribus datur. Extranei sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori iungūtur, sed eos quicunque pro arbitrio suo scribit hæredes.

Hæredum genera.

De substitutionibus, & de secundis tabulis. Titu. IIII.

SVbstitutio est, quç post institutionem a testatore fieri solet, id est, secundi hæredis appellatio. Et duæ sunt, quarum una uulgaris dicitur, alia pupillaris. Vulgaris dicitur illa: Hçres mihi esto, hoc siue filio, siue extraneo: Quòd si hçreditatem meam adire nolueris, illum substituo, ad quem hæreditas mea debeat pertinere. Pupillaris substitutio filiis tantummodo impuberibus fieri potest, quæ ita fit: ille filius meus, si intra pupillarem ætatem decesserit, illum ei substituo. Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad notitiam substituti peruenire non possit: ne vitæ pupilli aliquas substitutus insidias moliatur. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneant, & prior pars testamentis, qua hæres scriptus est, referatur. Hoc etiam, & de bonis fieri potest. [2] † nam si extraneus hæres scriptus sit, ei aliquem substituere non possumus, ut si hæres extiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei hæres sit. Potest tamen per fideicommissum, ut alii, rogatus a testatore, hæreditatem, aut integram, aut pro parte restituat.

Vulgaris substitutio.

Pupillaris

2 † *hic locus in omnibus exēpla. non caret suspitione, nisi legas sed.*

De legatis. Titu. V.

LEgatorum genera sunt quatuor, uindicationis, damnationis, sinendi modo, & prçceptio-

Legatorū genera.

ceptionis. Vindicationis legatum est, si testator sic loquutus fuerit, illum seruum tibi do, lego. vel, Illam rē tibi præsume, habe, vindica. Quod post mortem testatoris statim legatarius, non expectato hærede, sibi præsumat. Quam si præsumpserit, nec pro præsumpto legato ab hærede potest calumniam sustinere, nec si aliena res fuerit, quæ legata est, legatarius hoc poterit ab hærede repetere. Si per vindicationē vna res multis legata sit, & singuli hanc ipsam rem præsumere velint, æquales singulis de re legata capiunt portiones. Per damnationem isto ordine legatur, vt testator in testamento scribat. Tu hæres meus illi hoc da. aut, Illud illi ab hærede meo dari iubeo. In quo genere legati etiam alienę res per legatum relinqui possunt. Et si necesse est hęredi aut redimere eam rem, quæ iuris alieni est, & legatario tradere; aut si is, cuius est res, vendere noluerit, quantum res illa valebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam, quasi suam credens, per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab hærede petere non potest; & inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatū dederit, necesse est, ab hærede aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretium legatario dari. Cæterum inter damnationis legatum, & vindicationis hoc interest, q̄ per vindicationem res aliena relinqui non potest: per damnationē eo pacto, quo superius cōprehensum est, potest. Illæ etiam res, quæ in rerum natura non sunt, per damnationem in legato relinqui possunt, velut si ita testator in testamento scribat, fructus, qui ex illo agro nati fuerint, aut id, quod ex illa ancilla natum fuerit. qđ in legato vindicationis fieri non potest: quia nō potest hæc legatarius, testatore mortuo, continuo vindicare. Et inter legatum vindicationis, & damnationis ista similitudo est, quod legatū vindicationis, siue & damnationis, si cōiunctim id est, duobus, aut pluribus vna res in legato relicta fuerit omnibus, in vtroque simul ab omnibus præsumatur. Inter legatum vindicationis, & damnationis ista distantia est, vt si disiūctim, id est, singulis quęcunque res per legatum dānationis relicta fuerit, singulis [1] † integra debeatur, id est, vt vnus rem ipsam accipiat, alii æstimationem rei ipsius in pretio ab hærede percipiant. Sinendi modo hæc legati verba sunt, Ille hæres meus rem illam illum permitte præsumere, & sibi eam habere. Nam & propriam rem testator & hæredes sui, & alienā per sinendi modum legatum relinquere potest. In quo legato nō quidem hæres legatario rem, quæ relicta est, iubetur tradere; sed vindicanti legatario nō permittitur prohibere. Præceptionis vero legatum non nisi vni ex hæreditate præcipuum relinquatur. & si aut coniunctim, id est, multis, aut disiūctim singulis relinquatur, omnibus aut vna res tantum, quæ nominata est, debetur, non vni res, & alii æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

De lege Falcidia. Tit. V.

Lege Falcidia constitutum est, quicunq; hæres fuerit institutus, quartam partem totius hæreditatis habeat. Quòd si testator hæreditatem suam legatis exinanierit, hoc statutum est, vt Falcidiam sibi de imminutione legatorum hæres retineat, constante nihilominus testamento.

De fideicommissis. Tit. VI.

Potest aliquis recto iure hæredem instituere, & rogare eum, vt hæreditatem suam, aut omnem, aut ex parte alii per fideicommissum reddat. Nam si hæredem directo iure non instituerit, fideicommissarius non potest [2] † ad alium acceptam hæreditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc obseruandum est, quod de Falcidia supra iam dictum est, vt hæres institutus etiam si omnem hęreditatem alii restituere iussus sit; ita hæreditatem alii restituat vt quartam sibi ex ipsa hæreditate retineat. Et singulæ quæcunque res per fideicommissum relinqui possunt, hoc est, aut fundus, aut domus, aut mancipium aut argentum, ab ipso fideicommissario alteri fideicommissum relinqui potest. Et a legatario, licet legatum relinqui non possit, fideicommissum potest. Et non solum propriæ res a testatore per fideicommissum relinqui possunt, sed etiam ipsius hæredis, aut legatarii, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius, cui per testamentum parum relictum est, si plus alii per fideicommissum, quàm id, quod consequitur, reddere iubeatur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est hæred. tenere, vel legatario, rem illam, quæ per fideicommissum est relicta, aut redimere, vel reddere, aut fideicommissario dare, aut pretium eiusdem rei, quanti ęstimata fuerit, fideicommissario numerare: sicut in damnationis legato fieri diximus. Libertates etiam seruis per fideicommissum dari possunt, vt hæres, vel legatarius ea mancipia manu mittant, quæ testator ab iis, vt manumitterent, sperauit. Nec interest, vtrum hoc testator de sui serui, an de ipsius hæredis & [3] † legatarii, aut de alienis fieri iubeat. Quod si de alienis fecerit, similiter cogitur hæres emere ipsum seruum, & manumittere. Quòd si illum dominus suus noluerit vendere, perit per fideicommissum data libertas: quia in hac re hæres ęstimationem in pretio dare non cogitur. sed cum per fideicommissum libertas datur, is, qui manumissus fuerit, non testatoris, sed

heredis

1 † in integrum

2 † ab alio

3 † vel

hæredis libertus est. Præterea inter fideicommissa, & legata sunt quædam distantiæ. Fideicommissum ad eum, cui aliquid commissum est, hærede mortuo, peruenire, si talis fuerit conditio testamenti. Nam legatum ita relinqui non potest. Item legatum per codicillos relictum non valet, nisi codicillis testamento fuerint confirmati. Per fideicommissum verò, etiam si testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item per legatum seruo alieno directa libertas dari non potest, per fideicommissum potest. Item per codicillos nemo hæres institui potest, quamuis testamento confirmati sint: sed is, qui in testamento hæres fuerit institutus, potest per codicillos rogare, vt hæreditatem, quæ ei data est, alij eam totam, vel pro parte restituat. Quod validum est, etiam si codicilli testamento non fuerint confirmati. Item quamuis non possimus post mortem eius, quem hæredem instituimus, alium ei substituere, tamen per fideicommissum rogare eum possumus, vt cum morietur, alij eam hæreditatem; vel totam, vel pro parte restituat. Et quia (sicut superiùs dictum est) etiam post mortem hæredis fideicommissum ei, cui relictum est, dari potest, quod hoc ordine fit, vt testator scribat, Illum hæredem instituo, & volo, vt cum mortuus fuero, ad illum hæreditas mea perueniat. [1]† Præterea & in hoc alia fideicommissorum & legatorum conditio est: quia fideicommissa, si tardius, quàm scriptum est, soluta fuerint, vsuræ & fructus debentur. Legatorum verò vsuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

Legatorũ & fideicõmissorũ distantia.

1 † pertineat.

De intestatorum hæredibus.[2] † Tit. VIII.

2 † hæredibus.

INtestatorum hæreditates primùm ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes appellantur, filius, filia, nepos, vel neptis, pronepos, pronepotis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes, sui vocantur. Naturales sunt hæ personæ, hoc est, adoptiuæ. Adoptiuorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos, vel neptis ex filio, auo suo hæredes sunt, si pater eorum de potestate patris, aut morte, aut emancipatione discesserit. Nam si eo tempore, quo aliquis moritur, filium in potestate habeat constitutum, & ex eo nepotes, illi, viuo patre suo, & in potestate aui constituto, sui hæredes auo esse non possunt. Similiter & posthumi, quasi viuo patre nati fuissent, in potestate eius futuri erant, sui hæredes sunt. Si aliquando quis moriatur, & reliquerit filium, aut filiũ, aut ex alio filio mortuo nepotes, neptes, siue filij nepotes ex filio, defuncto patre, vel auo, hac ratione succedunt, vt filius, ac filia sua partes accipiant; & nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, accipiant. Quia regulariter constitutum est, vt inter suos proximos longiore gradu positos non excludat, & non in capita, sed in stirpes diuidatur hæreditas. Item si quis moriens filium non relinquat, sed ex duobus masculis filijs dimittat nepotes, hoc est, ex vno filio vnum, vel duos nepotes; & ex altero tres, aut quatuor similiter, sicut superius dictũ est, in stirpes, non in capita hæreditas diuidatur; hoc modo, vt illi duo nepotes ex vno filio medietatem percipiant; & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem. hoc est, vt tales accipiant portiones, quales patres eorum, si vixissent, habituri erant. Si defuerint hæredes sui, tunc hæreditas defuncti pertinet ad agnatos; Agnati. n. sunt per virilem sexũ defuncto propinquitate coniuncti, id est, consanguinei fratres, hoc est, de vno patre nati. Nec disputari potest, si de diuersis matribus nascantur, qui vno patre geniti sunt. Item patruus, id est, frater patris, fratris sui filio agnatus est: ipso modo sunt fratres patrueles, hoc est, qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur, qui sint agnati, sicut supra diximus, per virilem sexum propinquitate coniuncti. Non tamen omnibus simul agnatis lex [3]† hæreditatem propinqui intestati dat, sed ijs, qui defuncto mortis suæ tempore proximiores inueniuntur. In fœminis verò alia conditio est; quia inter fœminas sola tantum soror consanguinea habetur agnata, vt germano suo defuncto ab intestato ei agnationis iure succedat. Reliquæ fœminæ, hoc est, amitæ, i. patris soror, vel fratris filia, nec in capiendis hæreditatibus propinquorum legitimæ sunt, nec masculis propinquis agnationis iure succedunt. Ipsarum verò hæreditates ad masculos propinquos agnationis conditione perueniunt. Regulariter constitutum est, vt inter agnatos proximior posteriorem excludat: & inter eos non in stirpes, sed in capita ab intestato diuidatur hæreditas. Nam inter suos, (sicut superius diximus,) alia ratio est, vt proximior posteriorem non excludat; & semper hæreditas in stirpes, non in capita diuidatur. Nam si quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios, germanus fra[t]er, quia gradu proximior est, solus succedet, fratris filij non succedent. Item si moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat masculos, & ex vno fratre dimiserit duos, & ex alio quatuor, similiter masculos, omnes quidem fratrũ filij patruo suo intestato succedunt, sed non in stirpes,

Sui hæredes.

Agnati.

3 † Legem 12. tab. intelligi.

stirpes, sed in capita: ita vt illi duo ex vno patre duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alio accipiant quatuor portiones. Nam si sorores habuerint, in patrui hæreditatem non veniunt, sicut nec sororis filii in auunculi hæreditate succedunt. Nam & hoc regulare est, vt cognati tunc intestatorum propinquorum hæreditates capiant, quando aut sui, aut agnati defuerint.

De obligationibus. *Tit. IX.*

OBligatio in duas species diuiditur. Nam omnes obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex culpa. Eorum, quæ ex contractu nascuntur, quatuor genera sunt, quæ singulæ hoc ordine distinguuntur. Aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut literis, aut consensu. Re contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere, numero, & mensura continentur. hoc est, si pecunia numeretur, vel frumentum detur, vinum, aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, vel aurum. Quæ omnia numerando, aut pendendo, aut metiendo ad hoc damus, vt eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos statuto tempore, non ipsæ res, sed aliæ eiusdem naturæ, quales datæ sunt, atque ipsius ponderis, numeratæ, vel mensuratæ reddantur. Propter quod mutuum appellatum est, quasi à me tibi ita datum sit, vt ex meo tuum fieret. verbis contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, & responsione accipientis: ita, vt si ille, qui dat, interroget, Hoc mihi dabis? Qui accipiet, respondeat, Dabo. Aut in obligatione debitoris, si aliquis fideiussor accedat, ille, qui personam fideiussori tradit, interrogetur. Istum fide tua esse iubes? Et ille respondeat, Fide mea esse iubeo. In hac conditione non solum ille, qui debitor est; sed & is, qui fideiussor existit, obligatur. Et non solum fideiussor ipse, dum viuit, sed & hæredes ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxij. Creditor autem, qui pecuniam dedit, in potestate habet ad reddendam pecuniam, quem velit tenere, vtrum ipsum debitorem, an fideiussorem absolui. Sed si [1]† debitorem tenere elegerit, [2]† fideiussorem absoluit: quia, vno electo, quem idoneum creditor iudicauit, alterum liberat. Sunt & aliæ obligationes, quæ, nulla præcedente interrogatione, contrahi possunt, id est, vt si mulier siue sponso, siue iam marito vxor futura dotem dicat. quod tam de mobilibus rebus, quàm de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat [3] † marito creditoris, ipse debitor in dotem

Mutuum.

1† Fideiussorem.

2† Debitorem.

3† Sponsi.

dixerit. Hæ tantum tres personæ, nulla interrogatione præcedente, possunt [4] † conditione dotis legitimè obligari. Aliæ verò personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, idest vt interrogatæ respondeant, & stipulationem præmittant. Item & alio casu, vno loquente, & sine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas se daturum esse iurauerit. Exponendum hic, quid sit donum, munus, vel operæ. in qua re supradicti liberti non tam verborum solennitate, quàm iurisiurandi religione tenentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest. Præterea inutilis est promissio, etiam si, stipulatione interueniente, facta sit; si id aliquis daturum se promiserit, quod sui iuris non est, hoc est, si aut ingenuum hominem, quasi seruum se daturum, promittat. Aut si mortuum aliquis, quem viuum credebat, promiserit. Aut locum sacrum, aut sanctum aut religiosum daturum se cuicunq, promiserit. Præterea inutilis est promissio, si quis rem sub tali conditione promittat, quæ impleri ob rei difficultatem non possit Præterea & inutilis est interrogatio, & promissio, si ita aliquis interroget debitorem, Post mortem meam, vel tuã, illud dare spondes? Quod propterea inutile visum est: quia à persona hæredis obligatio incipere non potest. Et ideo nec hæredi creditoris sub hac sponsione obligatur debitor, nec debitoris hæredes creditori tenentur obnoxij. Itẽ inutilis est obligatio, si dicat creditor, Pridie, quàm moriar, hæc dare spondes? Vel interroget debitorem, Pridie, quàm moriaris? Similiter & hæc stipulatio inutilis iudicatur; quia non potest sciri, quando si Pridie, quàm aliquis moriatur, nisi postquam mortuus fuerit. Item si purè interroget creditor, & debitor sub conditione promittat. Vel si creditor decem solidos debitorem interroget, & debitor quinque promittat, hoc ordine integrum debitum vacillare cognoscitur. Si quis nobis pecuniam debeat, possumus debitorem nostrum compellere, vt pecuniam, quam nobis redditurus erat, alteri se caueat redditurum. Neque potest ei, cui pro nostro debito cauet, de cauto, & non numerato, sicut fieri solet, aliquid disputationis afferre; cùm id, quod à nobis accepit, alteri cauerit redditurum. Nec potest ei, nisi literis obligatio fiat, aut à re in personam, aut à persona in personam dari. A re in personam, velut si id, quod ex emptione, aut ex conductione, aut societate debes, alij reddas. A persona in personam, velut si id, quod mihi alter debet, alteri personæ delegem, vt mihi reddere debeat. Consensu fiunt obligationes, ex emptionibus, & venditionibus, locationibus,

4† Dictionem dotis legitimè obtinere.

nibus, conductionibus, societatibus, & mandatis. Quia in eiusmodi rebus consensus magis quàm scriptura aliqua, aut solennitas quæritur. In quibus rebus etiam inter absentes obligatio contrahi potest, quod in alijs rebus fieri non potest. Emptio igitur, & venditio contrahitur, cum de pretio inter emptorem, & venditorem fuerit definitum, etiam si pretium non fuerit numeratum, & nec pars pretii, aut arrhadata fuerit. Locatio, & conductio simili ratione consistunt. Et consensu, & uerbo definito inter consentientes firma permaneat. Societatem inire possumus aut omnium bonorum, aut vnius alicuius negotiationis. Et potest ita coiri societas, si tamen hoc inter socios conuenit, vt vnus pecuniam det, & alter operam suam pro pecunia ponat. Et huius rei definitio etiam verbo inita valet; ita vt quicquid societatis tempore quolibet modo fuerit acquisitũ sociis commune fit. Permanet autem inita societas, quandiu in ipso consensu socii perseuerant: quia ut consensu cõtrahitur, sic etiam dissensu dissoluitur. Dissoluitur ergo societas aut morte huius socii, aut contraria uoluntate, aut capitis diminutione, id est, si unus ex sociis (sicut frequenter suprà diximus) capite fuerit deminutus. Similiter & mandari uerbo potest. Et cùm uerbis mandatum fuerit, obligatio contrahitur. Possumus enim aut nostra negotia, aut aliena cuicunque agẽda mãdare, dummodo honestum aliquid agi[1] † mandemus. Nam si contra mores bonos aliquid mandare uoluerimus, hoc est, si cuicunq; mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium, aut adulterium admittat, in iis rebus mandat, obligatio non contrahitur. Soluitur autem mandatum aut morte eius, cui mandatum est, aut contraria illius voluntate, qui mandauit. Sed is, cui mandatur, mandati formam egredi non debet. Aut si egressus fuerit, & mandatori teneatur obnoxius; & quod extra mandatum egit, mandatori non nocet.

Emptio.

Locatio.

Societates

1 † *Volumus*.

Quibus modis obligatio tollatur. *Tit. X.*

Tollitur obligatio solutione debiti. Præterea aliquoties tollitur obligatio, etiam si aliud, quàm cautum fuerat à debitore, creditori reddatur. Nam si quicunque pro pecunia, quam creditori[2] † cauit, acquiescente creditore, aurum, aut argentum, aut mancipia, vel alias quaslibet species, habita æstimatione, consentienti reddiderit, obligatio euidenter tollitur.

2 † *dedit*.

De obligationibus ex delicto. *Tit. XI.*

Quia de obligationibus, quæ ex contractu nascuntur, diximus: superest, vt de ijs obligationibus quæ ex delicto nascuntur, disputemus. Ex delicto nascuntur obligationes, si quis furtum fecerit, vel bona aliena rapuerit, vel dãnum alteri dederit, aut iniuriam fecerit. Quarũ omnium rerum vno genere ex delicto nascitur obligatio. Furtorum autẽ sunt genera quatuor, manifesti, nec manifesti, concepti, & oblati. Manifestum furtum dicitur, si quando fur cuiuscũque rem tollit, & in ipso furto deprehenditur. Nec manifestum furtum appellatur, quod quãuis dum fieret, inuentum non est, tamen furtum [3] † fuisse, probatur. Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem alterum res furata inueniatur. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua alicui ita à fure datur, vt apud ipsum furem inueniri non possit. Præterea qui rem alienam inuito, aut nesciente domino, contingit, vel tollere, aut de loco mouere [4] † præsumpsit, furtum facit. Et si quis rem vtendam acceperit, aut commodatam apud se habuerit, & aliter ea vsus fuerit quàm accepit, furti actione tenetur. Prçterea si quis iumentum alterius ad hoc accepit, vt eũ quinque milibus duceret, si id decem milibus, aut longius, quàm ab illo, qui dedit, fuerit constitutum, duxerit, furti reus erit. Et multa præterea his similia sunt, secundum quæ & ille furti tenetur, si, vt fieret, opem, aut consilium, aut studium commodauerit. Vel si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, vt alij eam rapere possent.

Furtorum genera iiij.

3 † *esse factum probatur*.

4 † *idem apud Laertium posuit Solon*.

Institutionum Caij Libri posterioris de rebus, Finis.

ἡ ἀρετὴ τῶν πρόνων κριτική.

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd.

Omnes sunt quaterniones, præter Dd qui est ternio.

VENETIIS,

APVD IVNTAS, MDXCVIII.

ADDITIONES NOVAE SVPER INSTITVTIONES, ILLVSTRISSIMO DOMINO IACOBO ANELLO DE BOTTIS, Regio Consiliario in sacro Regio consilio Neapolitano, authore.

De iure natur. gent. & ciu.

IN §.*ius autem.ciuile,in fi.versic.sed quoties.*] Quæ sit ratio huius tex.uide latè per Gomes.infra, de act.in princip.nume.42.ubi quinque enumerat intellectus.

§.*sed & quid Principi placuit.*] Declara istũ tex.ut ꝑ Curt.in l.1.nu.48.ff.si cert.petat.

De iure personarum.

§.*seruitus*.] Seruitus quo iure est introducta, latè per Cardin.Alexand.in c.fi. de coniugio seruorum.

§ *serui autem.in verbo,cum homo liber.*] Vide Card.Alexand. in c.fi.de coniugio seruo.& ibi,quid si est uxoratus.

Eod.§.in glo.in verbo, maior.in verbo,quia non est mutanda.] Vxor benè potest reuocare uẽditionem,ut declarat Luc. de Penna.in l.cum scimus.C. de agric. & censit.

De libertinis.

In §.serui verò.in glo in verbo,transitu.] Ex hac Glo.nota,ꝙ illud quod fieri potest propria authoritate, multo magis fieri potest per iudicem competentem, de quo Guil. Bened.in cap.Raynutius.fol.75.2. parte num.39.

De his, qui sunt sui, vel alieni iur.

§.*sed & maior*.] Adde quòd dominus potest seruum in perpetuus uinculis iudicare. Bal.in l.in ipsius per illum tex.C.famil.ercifcum.

De patria potestate.

§.1.*in verbo,indiuiduam*.] Bal.in l.si tibi filius in fi.ff.de adoptio. dicit quod Papa potest facere quod monachus ducat uxórem ad tempus, puta usque ad procreationem sobolis,de quo Cotta in uerbo, filius unicus.

§.*ius autem ciuile.in glo.in verbo, Romanorum. in verbo.vt Francigena.*] Nota, quòd Francigenæ non habent filios in potestate.de quo uide Cottam in uerbo, Francigenæ, ubi quid in filijs Gallorum, & Iudæorum.

De nuptijs.

Rubrica.] Adde ad hanc rubricam, quòd filius legitimatus per rescriptum Principis, efficitur & subijcitur potestati patris.§. sit igitur.& ibi notat Bar. in Authen.quib.mod. natur.effic. legi.glo. in l.item in potestate.ff. de his, qui sunt sui, uel alieni iur.

§.1.*in glo.verbo, viripotentes. in verbo, videtur quod nubere possit.*] Vide glo.in consuet.quartam autem.in uerbo, à quo, nume.39. cum sequen.& Gram.in consil.ciuili 21. & Ioan.Fab.hic, ubi dicunt hoc non procedere de iure canonico.

Eod §.in verbo, dum tamen si filij famil.sint.] An possit exhæredari,uide Pet.Duen.in regu.373.an filia nubens sine consensu patris, possit petere dotem, uide Guil Bened.in cap.Raynutius.in uerbo, dotem.nume.30.& an de iure canonico requiratur talis consensus. Decis.consil 231.& ibi, an ualeat statutum quòd requiratur consensus patris: & an statutum possit imponere pœnam: & quid si matrimonium est contractum cum turpi persona,& an denegantur alimenta.Adde Andr.in constit. si quis rapere, & ibi Affl.nu.14.

§.*duorum.*] An hodie puniatur contrahens nuptias in hoc gradu prohibito de iure canonico, uide Signorolum consil.25.

§.*aliquando.in verbo.compositis in potestate.*] Instrumenta dotalia non sunt necessaria,ut per Feli.in cap.1.in 6.colum.extra, de spons.

Quibus modis ius patr. potestatis soluitur.

In §.cum autem his.] Adde, quòd si monachus ex licentia Papæ restituitur ad sæculum, acquirit patriam potestatem in filios.Gram.in decis.54.nu.10.

Eod.§.in glo. in verbo, retinentis.in versic.sed bannitos nostri temporis.] Vide latè per Maran.in repetit.l is potest.nume.124. cum sequen.ff. de acquiren.hæred. Mod. in C. Regni si iustè.nu.45.& Tiraq.de retrac.lignag §.1.in glo. 9.nu.28.

§.*præterea.in versic.nostra autem constitutio.*] An emancipatio facta coram notario ualeat, uide Ange.in consil.93 uisis & inspectis.in 1.dubio.

De legitima agnatorum tutela.

§ *sed agnationis.*] Limita ut per Ioan.Fab.in fi.huius §.an emancipati dicantur agnati in materia statutaria, vide Deci.consi.13.

De capitis diminutione.

§.*maxima capitis.*] Ad materiam istius tex.vide latissimè per Maran.in reper.l. is potest.nume.106. cum seq ff. de acquiren.hæred.

§.*minima capitis.*] Ad istum tex.vide glo.not.in l.4.§.fin.

ff.ad Macedon. vbi declarat nō minui capite effectum sui iuris morte patris, vel dignitate.

De authoritate tutorum.

§.*neque tamen.*] Ratio ad istum tex. ponitur per Doc. & maximè per Ias. in l antepe. in 2. not. C. qui admi.

De curatoribus.

§.*qui si tutor. in verbo, decreto constituet.*] Vide Affl. in decis. 262. vbi intelligit hoc ante litis contestationem, limitat tamen non habere locum in tutore vel curatore testamētario, cui fuit libera administratio concessa per testatorem, si fecit inuētarium, vel fuit sibi remissum per testatorem: alleg. Bal. in l. 1. 2. opp de bon. mater. & de modo constituendi actorem vide Alexandri. consi. 162.

De excusat. tut. vel curat.

§.*item propter litem.*] Qualiter hoc procedat vide per Ange. in §. 1. in Auth. vt hi qui obligatus, &c. vbi dicit quod si quantitas sit magna, vel parua relinquitur arbitrio iudices.

§.*item tria onera. in verbo, non affectata.*] Vide multa ad propositum quod procurans perdit priuilegium, per Feli. in c. fi. col. 2. de testibus.

§.*Inimicitia quai.*] Quid in tutore testamentario, vide omnino Couar. in c. 18 pract. q. nu. 3.

De rerum diuisione.

§.*& quidam in versic. nemo igitur ad litus.*] Adde quod habēs regalia potest prohibere ne quis nauiget mare, iuxta suum territorium. ita Benuenutus in tract. de nauigatione nu. 6. de quo vide omnino Suarez in allegatione 17. vbi quod non requiritur licentia, nec potest prohibet.

§.*flumina autem.*] An licitum sit piscari in flumine publico, vide multa p Boer. in addit. ad Dinū in proœm. tit. de regul. iur. fol. 2 litera B. & omnino Suarez. in allegat. 16. & in 17. vbi an requiratur licentia Principis nauigandi, vel nauim applicādi in portu. vide ad materiam fluminum huius Regni Loffr. consi 13. col 3.

Eod. §.*in verbo, & portus.*] Quid si portus sunt ingenio hominum fabricati, vide Ioan Ant. de Nigr. in 1. rubr. capitulorum Regni. nume 3. & de materia piscationum vide Iacobi in verbo, & cum piscationibus, & in verbo, fluminibus, & adde quæ addita sunt in §. præcedenti. An delictum factum in flumine puniatur sicut factum in strada publica, vide Bal. in l. fin. ff. de seruit. rust. & de portubus cuius sint in Regno. vide Frec. in suo opere fol. 9. & de flumine non nauigabili, an licitum sit ducere aquam, vide Aimon. consi. 124. nu. 5.

Eod §.*in versic. est autem litus.*] Littora cuius sint, & an veniant in concessione castri, vide Frec. in suo opere fol. 28. nu. 21. cum seq.

§.*sancta quoque. in verbo. veluti muri & portæ ciuitatis.*] Muri ciuitatis an sint ciuium. vel Regis, vide Capic. in decis. 27. nu. 41. de transcendētibus muros ciuitatis, vide Boer. in decis. 232.

Eod §.*in versic. plani qui alienum.*] Vide ad materiam Iacobi. in verbo, & cum venationibus: & addi. ad Dynum in proœm. tit. de reg. iur. fol. 2. litera B.

§.*gallinarum. in glo. quis lucrandi animo. in verbo, sic nunquid dolus.*] Vide Moder. in C. Regni ad hoc. nu. 35 36. & 118. & Didacum Couar. in 1. lib. variarum resolutio. cap. 5 numero 12.

§.*præterea.*] De materia alluuionis uide Tiraq. de retrac. conuentio in fi nu. 91. cum seq. & uide Molendi. in consuetu. Paris. in §. 1. in glo. 5. nu. 99. cum sequen. vsque ad fi. glo.

§.*thesauros.*] Vide Constitut Regni. quia non decet. & ibi scribentes fol. 145. & Guliel. Bened. in cap. Raynutius. in verbo, cætera bona. nume. 30. 34. & Tiraq. de retrac. conuentio. in fi. nume. 96. & Afflic. in constitut. dohanæ secreti. 1. colum.

§.*venditæ verò.*] Adde quod præsumitur habita fides de pretio. Alexand. in consi. 86. nu. 6. vol. 6. quid si statim habita fide de pretio decoxit emptor, vide Glo. Paris. in §. 13. glo. 3. nu. 6.

De vsufructu.

§.*finitur autem.*] Quid si alicui sit concessa domus in feudum ad utendum & fruendum, an transeat ad hæredes, Iacobi. in uerbo in feudum, tenet quod sic nu. 18. An p rebellionem ususfructuarij finiatur ususfruc. uide Eoffre. in consil. 5. in 3. dubio. & de vsufruc. relicto ecclesiæ, vel ciuitati, vel in perpetuum, vide in l. si ususfructus municipibus ff. de ususfruc. lega.

Eod. §.*in versic. item finitur vsusfructus.*] Vide tex. in l. quoties. ff. eod. ubi est casus quod licet sit facta consolid. tamen non amittitur ususfr.

Eod. §.*in glo. in verbo, cedendo.*] Adde Negusan. in tracta. de pigno. 3. mēb. 2. par. nu. 9 & ibi, an & quando uendi possit pleno iure. & quando uendendo ad proprietatem redit, Tiraq de retrac. lignag § 26. in glo. 1. nu. 43. adde tamē quod uendendo usumfructum interpretatur uendidisse commodatum fructuum, ut actus ualeat Aimo cō sil 2. num. 5. & quid in ususfructu debito parti in bonis filij aduentitijs, an consolidetur proprietati si alienetur res per patrem, uide per Didac. Couar. fol. 131.

De usu & habit.

§.*1. in verbo, vt neque domino fundi.*] Per istum tex. dicebat Ioan. Andr. in cap. dilecti. de arbitr. quod si communitas aliqua usum nemoris præscripsisset, contra aliam communitatem, & contingere. commoditatem nemoris nō sufficere ambobus castris, præfertur communitas illa cōtra quam præscriptum est. sequitur Guliel Bened. in repetitio cap Raynutius. in uerbo, & uxorem. nume. 252. de testamen.

De vsucap. & longi temp. præscript.

§.*in verbo, ne rerum dominia in incerto essent.*] Id est, quia propter talē incertitudinē homines perueniebant ad lites; ita Alciat. in l. 1. fol. 8. C. de quinque pedū præscrip.

Quibus alienare licet vel non.

§.*contra autem.*] Vide omnino Negusan. de pignor. in 1. memb. 2. par. nu. 11. 12. 13. 24.

Per quas personas nobis acquiritur.

§ *igitur liberi.*] Adde quod quæsitum opera, & industria filij dicitur aduentitium, de quo per Bal. in auth. ex testamento. 4. col. uersic decimum. & Affiic. in decis. 308. nu. 4. Deci consi. 670. omnino.

De testamen. ord.

§.*1. in verbo, quod testatio mentis sit.*] Vide Moder. in l. 1. ff de acquir. possess. & in l. 2. §. appellata. ff. si cert peta. & Cottam in uerbo, testamentum secundum.

§.*vestes autem.*] An monachus possit esse testis, Guido decis. 517. an executor testamēti possit esse testis, Ioan. Dilectus de arte testandi, tit. 2. caut. 9.

§.*legatarijs.*] Amplia quod omnes testes possunt esse legatarij, ut est tex. in l. si quis ita ff. de rebus dubijs. & ibi Soci. uide omnino Ioan. Dilectum de arte testandi titu. 2. caut. 9.

De exhæredatione liberorum.

§.*finali.*] Ad materiam istius §. uide Moder. in l. 1. C. de contratabul. & addi. ad Bartol. in l. illud §. ad testamenta. ff. eodem.

Quibus

Quibus mod. testa. infirm.

§ *posteriore*.] Vide omnino ad materiã Guil Bene. in repe. c. Raynutius. in ver. testamentum. lo 2 nu 7. cum seq. & Dec. 512. & Ias. consi. 169. vol 4. nu. 1. Corn. consi. 149. vol. 2 & consi. 7. vol 4 vbi an saltim secundum valeat iure codicillorum si est imperfectum. & vi. omnino Dec in d consi. 512. quia multa dicit ad declarationem Et quid si in primo testamento filij de ordine patris promiserit omnia in eo disposita obseruare, vi. Cur. iun. in cõsi 26.

§. *non tamen*.] Iste tex. declaratur per tex. in l. pen. §. testamento. ff. de secun. tab. vt dicit Alex. in l. si. in 5. col. in fi. C. vnde legitimi.

De hæredum qualit. & differ.

§. *sui autem*.] Ad istum tex. vi. Mod. in l. qui se patris C. unde liberi. & Alex. in l. si emancipati in 2. col. C. de coll.

Eod. §. in ver. qui modo in potestas morientis fuerint.] Hoc fallit in posthumo, ut declarat Ias. in l. posthumo. in 1. not. C. de contra. tab. & ui. ibid. Dec. in 1. not. & in l. qui se patris nu. 3. C. unde lib.

De legatis.

§ *sed olim quidem*.] Ad istum tex. uide omnino Ias. in l. 1. in prin. ff de leg. 1.

. non solum.] Adde quod licèt testator possit disponere de re hæredis, tamen in dubio uidetur disponere de re sua, non hæredis: Aimo. consi. 25. nu. 19.

Eod. §. in ver. non si ignorabat.] Limita istum tex non habere locum, si talis res fuisset legata filio pro legitima. Cot. in uer. legatum rei. & an procedat de iure canonico Zanet. in 29. differ. iur. ciuil. & cano & quid si legetur consanguineo, Gram. in consi. 31. nu. 4. in ciui.

§. *si rem suam*.] Quid si testator instituit hæredem ecclesiam construendam in domo sua, & postea domum alienauit, an videatur reuocasse institutionem ecclesiæ, Bar. in cõsil. 26. tenet quod non. sequitur Ias. in l. 3. C. de leg. & ad materiam huius §. vi. Cor. in ver. legatum factum. & an per promissionem de vendendo rem legatam videtur reuocatum legatum, vi Alex. in consi. 168. incip. statib. uer. uol 6. & in consi. 76. col. 3. uersi. circa tertiam dubitationem. uol 5. refert Boer. in decis. 48 nu. 13. & ui. Couar. in rub. de testa. par. 3. nu. 19 col. 4 fol. 237. & an mulier dando bona sua in dotem marito dicatur reuocasse legatum antea factum alicuius fundi, ui. Aimo. consi. 144. nu. 11.

De fideicom. hæred.

§ *præterea intestatus*.] ui. Ias. in l. 1. nu. 38. uersi. ratio. & nu. 39. ff. de leg. 1.

De singulis reb. per fideic. rel.

§ 1. *in fi. in ver. quamuis*.] Quæ sit ratio istorum uerborum, ui. Ias. in l. 1. nu. 41. uersi. ratio quartæ. ff. de leg. 1.

De codicillis.

§. 1. *in glo. in ver confirmates*.] Vi. ad hanc glo. & eius materiã omnino Guil. Ben. in repe. c. Raynutius. in uer. testamentum. lo. 3. nu. 9. cũ sequen. de testa. & quid si aliquis fecit testamentum cum clausula codicillari, demum fecit secundum testamentum. an primum ualeat iure codicillorum, ui. Gui. in decis. 323.

De hæred. quæ ab intest. defer.

§. *quibus enumerari. in versi. nec non eos quos*.] ui. Dec. in l. qui se patris. nu. 3. C. unde lib. amplia etiam in nepotib. natis ex his filijs, operantur nuptiæ subsequentes nam nepotes nati ex filio progenito ex cõcubina, sequẽte postea matrimonio, iuxta formam istius tex. legitimatur nepos, qd est uerum si filius est superstes, aliàs non. Bald. in l. benignius. ff. de legib. quod ultimum. s. si filius est superstes, not. let Guil. Ben. in repe. c. Raynutius. in uer. uxorem nu. 181. de testa. ubi de materia istius tex. fol. 68.

§. *interdum*.] Proximitas attenditur tempore mortis testatoris, de quo per Alex. consi. 137. 1. uol. & Tiraq de retrac. lignag. §. 11. glo. 9. nu 6.

Eod. § in versi. per contrarium.] ui. Cot. in uer. perduellionis. & Gram. in decis. 6.

Eod. § in glo. in ver. damnata.] Et ui. Gram. in decis 6. nu. 9. cum seq. Hæc glo. est sing. secundum Inno. in c. quoniã frequenter. ut lite nõ cõtest. & in l. si defuncto. ff. de pub. iud. de quo Capi. in decis. 130.

§. *cum filius*.] Qualiter iste tex. intelligitur ui. Dec. in l. 2. nu. 3 C. unde lib. Quid si aliquis fecit testamentum in quo instituit Titium filium fratris sui, & Caium, & Sempronium filios fratris sui alterius, an isti succedant in capita, uel in stirpes, ui. Capi. in decis. 208.

Eod. §. in ver. suis locum succedere.] Idest gradum, quia non succedunt ex persona patris, sed sua. Capit decis. 21. n. 6. & ad materiam huius §. ui. omnino Guil Ben. in c. Raynutius. in uer. & uxorem. 5. decis. nu. 53. cũ seq. & ibi, nu. 195. quid in adoptiuis. & latè Tiraq. de retrac. lig. §. 11. in glo. 9. ubi quãdo nõ habet locum repræsentatio. Et quid si quis instituat nepotes, an ueniant in stirpes. ui. Dec. cõsi 412. ubi latè an & quãdo filius subintrat locũ patris: & consi. 1. & an habeat locum cum agitur de succedẽdo auunculo, & multa alia ui. per Aim. consi. 127. nu 23. & an procedat in successione materteræ, Aimo consi. 67. n. 4. & ibi nu. 5. latè de materia. & an filij ex primo matrimonio succedant matri cum nepotibus & filijs secundi matrimonij, Bal. in consi. 5. in 1. uol. antiquorum. & an in fideicommisso habeat locum subingresso, ui. Bal. in l. cum ita. §. in fideicommisso. ff. de leg. 2. Alexandri cõsi. 82. Couar. in c. 38. prac. quest fol. 266. col. 4. cum seq. & fol. 268. col. 4. uersi. 3 ubi etiam quid in statuto uocante proximiores. & ui. multa alia in uersi. loquentib. An subingressio habeat locũ ultra pronepotem, Couar. ubi sup. fol. 270. col. 4. & quid in contractib. iure patronatus feudis, & emphi. ibi fol 277. col. 3. cum seq.

§ *cum autem quæritur in versi. planè si*.] ui. Tiraq. de retr. lign. §. 1. in glo. 9. nu. 80. 81. cum seq. pluribus & ibi nu. 95. quid in conceptis pendente conditione.

De legitima agnat. succes.

§. *hic etiam. in ver. sed etiam germanæ*.] Istum tex. lim. nõ habet locum in statuto loquente de agnato. Bal. in l. meminimus. C. de legi. hære. Alex. in l. si. §. in computatione. C. de iure delib. Cot. in uer. agnati appellatione. Et quid in successione feudi, ui. Bal. in l. qui se patris. col. fi. nu. 16. C unde lib. & Cot. in uer. agnati transuersales.

Eod. §. in fi. in versi. his etenim.] uide Capi. in decis. 208. ubi de intellectu. & ibi quid in successione ex testamento, in quo sunt instituti per nomina propria & appellatiua.

De Senat. consult. Orfic.

§. *nouissimè*.] ui. Affl. in decis. 96. ubi an possit succedere collaterali. & ui. an spurius succedat matri, & econtra. Affli. in consi. sicut accepimus nu. 3. & quid de eo, qui natus est ex matre soluta, patre uerò coniugato, ui. Dec. consilio 306. per totum.

De successione cognatorum.

§. *eos etiam*.] No. qui cognati dicuntur: hoc tñ non procedit in filio sororis, qui iura agnatorum sequitur. ut in § hoc etiam. sup. de l. agnat. succ. de quo ui. Cot. in uer. agnati.

De gradib. cognat.

§ *hactenus*.] Colligitur ex isto tex. quod exempla nõ restringunt regulam: hanc tamen regulam limita, ut per Ozenũ Insti. quib. mod. te contra h. oblig. in priu. nu. 3. 4.

De seruili cognatione.

§ 1. *in versi. hos enim liberos*.] ui. Affl. in decis. 203. Fel. in c. in præsentia, de proba. Alex. in l. ex facto. §. si quis rogatus. ff. ad Trebel.

De assignat. libertorum.

§. *datur autem in glo. in ver. plures vel liberos.*] Per hanc glo. vi. quæ Didac. ponit in 1. lib. var resol. c. 19. nu. 3. fol. 333.

De bonorum possessionib.

§. *quos autem.*] Ad istum tex. vi. Dec. in rub. C. qui admit. in vlt. lectu. nu. 17. & Iasi. in l. 1. C. vnde lib.

Quib. mod. re contrahit. oblig.

§. 1. *in ver. & quinque nobis.*] Ad hūc tex. vide Dec. in l. 2. in ptin. ff. si cert. per.

De verb. oblig.

§. 1. *in ver. tam conditio.*] Contra hoc facit tex. in l. certi condictio. ff. si cert. pet. vi. glo. sup. nu. 1. in princ. in glo. super ver. certi condictio.

De inutilib. stipulationib.

§. *pupillus.*] No. quod lex magis confidit de tutore, quàm de patre, de quo vi. Cor. in verbo arrogationis forma.

Eod. §. *in glo. in ver. infantia proximus.*] vi. gl. in ver. proxima. in c. continebatur. ext. de spon. impub. & limita hāc gl. habere locum in ciuilib. secus in criminalib. Bal. in l. excipiuntur. ff. ad Syll. & Cot. in ver. pupillus. & vi. omnino Pet. Duen. in reg. 259. in 3. limit.

§. *item verborum.*] Ad istum tex. vi Doc in l. stipulatio ista. in §. si stipuler. & §. alteri. ff. de verbo. oblig. & Dec. in l. quo tutela. in §. fi. ff. de reg. iur.

De fideiussoribus.

§. *si plures sint.*] No. istum tex. & adde quod antequam fideiussor conueniatur, potest implorare officium iudicis ne exigatur vltra quàm sit rata sua. & hec imploratio potest fieri coram iudice suo. Abb. in c. si quis contra clericum. de fo. compe. & Capi. in decis. 18. nu. 30.

De literarum oblig.

§. 1. *in glo. in ver. debere. ver. si autem sine causa.*] Fallit quando est facta in iudicio, vt dicit Alex. in rub. ff. de uerb. ob. nu 9. per tex. & ibi glo. in l. 1. in fi. ff. de inter act.

De emp. & vend.

§. *pretium autem in uersi. sed & certum.*] Adde, quod si pars declarauit, quod emit, vel vendidit, licet de pretio nihil sit dictum, potest iudex hoc declarare. Bar. in l. si duo. §. Marcellus. ff. de iureiur. Affl. in decis. 83. nu. 6. quid si testes deponunt de emptione, nesciunt tamen quātitatem pretij, an probent, vi. Bal. in l. 1. C. de reb. alie. non alie. & Hyp. in sing. 38.

De oblig. quæ ex delic. nas.

Rubrica.] An prohibitus contrahere, uel se obligare sine cōsensu alterius, obligetur ex delicto, vi. Tiraq. de l. cōnnb. in glo. 3. nu. 146. cum seq.

§. *furtum autem, in uer. aut si quis equum gestandi.*] Limita nō habere locū in equo locato, qui tenebatur ad hoc opus. ut per B. in l. itē quęritur, §. qui impleto. ff. loca. n. 11.

De iniurijs.

§. *pœna autem.*] vi. omnino Aim. consi. 119. nu. 1.

§. *atrox iniuria.*] Quæ dicatur atrox iniuria, vi. Afflic. in constitu. priusquam

§. *in summa. in glo. in uer. extraordinaria.*] Hæc glo. reprobatur communiter, ut per Affl. in decis. 279. de qua ui. Fel. in c. ex literis. ext. 12. col. de consti. & Capi. in decis. 149. approbatur tamen in delictis enormib. ut per Nedi. fol. 323. nume. 43.

De actionibus.

§. *omnium autem.*] Ad istum tex. ui. Bar. in l. 2. in princ. ff. de vide oblig.

§. *sed ista quidem. in uersi. alia autem.*] Ad istum tex. uide aliquid per Doc. in l. 1. C. unde legit.

§. *item si quis in fraudem.*] vi. Capit. omnino in decis. 178. n. 8. vbi quid est probandum in hāc actione reuocatoria, ut actor obtineat.

§. *de constituta. in ver. constituere.* Verbum constituere in l. t. tex. accipitur inter uiuos. And. in c. 1. §. donare. 3. col. in prin. qual. ol. feu. ali. pōt.

§. *quadam actiones in versi. in quib trit.*] An autem possit da re compensam in alia re communi, vel non, ui. Molin. consuet Pari. § 22. in glo 1. nu. 76.

§ *actionem.*] Adde, quod quilibet contractus facti cū Principe, vel Republica habent naturam bonæ fidei. Bal. in §. si qua uero. in tit. de pace Const. & Cor. in uer. contractus. & adde, quod statuta loquentia super contractibus bonæ fidei, sunt bonæ fidei, & sic econtra. Bal. in rub. de consti. ext. col. fi. Cot. in uer. statuta. lo 1 & an feudum sit contractus bonæ fidei, ui. Guil. Ben. in c, Raynutius. in uer. & uxorem. 3. decis. nu. 8.

§. *si quis agens.*] Limita, vt per Cur. in l. lecta. nume. 26. ff. si cert. pe t.

§ *si minus.*] Quid si aliquid debebatur cumulatione, & fuit petitum alternatiuę, an dicatur minus petitum, ui. Grā. in decis. 68. nu. 5. 6. cum seq.

Quod cum eo &c.

§. *Illud.*] Adde alium casum quādo obligatur cum iuramēto, ut dicit glo. in c. significante. de pign Bar. in l. Scio. ad l. Falc. & in l. si quis pro co. ff. de fideiuss.

De satisdationibus.

§. *si autem. in ver. vel extra iudicium.*] An dispositio huius tex. habeat locum in statuto disponente, quod procurator satisdet, alias non audiatur, vide Rom. consi. 62. & Anan. consi. 82.

§. *quorum. in ver. exequata est.*] vide Capi. in decis. 72. & ibi an in hoc interdicto habeat locū iudicium ratione tortū,

De publicis iudicijs.

§. *item lex Cornelia.*] uide Capit. in decis. 152. post Bandi. in tit. de falsarijs. 2. col. & Bonifac. eo. tit. & Ang. in addi. ad Aret. de malefi. in uer. falsatio. 21. col. & ibi quid si in aliquo loco nō est in usu deportatio.

F I N I S.

ANT 131.88.19